C. 28
c. 6

EXPLICATIO
AD QVATVOR PRIMOS PANDECTARVM LIBROS,

NOVAQVE EORVNDEM ET SVBTILES ILLVSTRATIONES.

AVCTORE D. PETRO REBVFFO DE
*Montepessulano, Iurium Doctore & Comite, necnon Iuris
Pontificij Parisiis publico Professore, & in supremo
Senatus Patrono meritissimo.*

Additis [illegible] de [illegible] Imperatores, de priuil. cred. [illegible] [illegible]

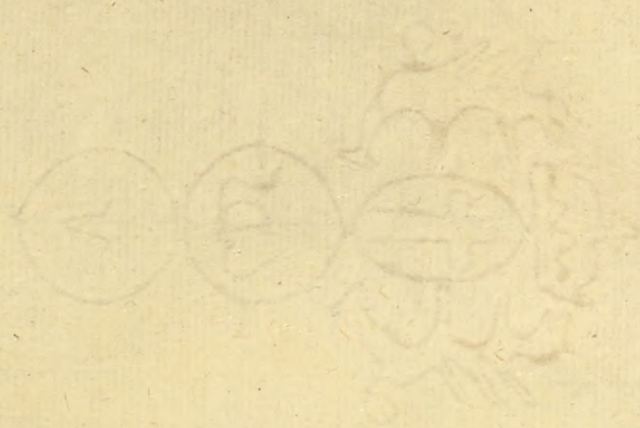
[illegible]

PARISIIS,

Apud [illegible]

[illegible]

CVM PRIVILEGIO [illegible]

EXPLICATIO
AD QVATVOR PRIMOS PANDECTARVM LIBROS,
NOVÆQVE EORVNDEM ET SVBTILES ILLVSTRATIONES:

AVCTORE D. PETRO REBVFFO DE Montepessulano, Iurium Doctore & Comite, necnon Iuris Pontificij Parisiis publico Professore, & in supremo Senatu Patrono meritissimo.

Adiecti sunt ad leg. Si debitori, de Iudiciis. l. Imperatores, de priuil. cred. l. Si quis pro eo, de fideiuss. ff. & legem vnicam. C. ex delictis defunctorũ. eiusdem Auctoris intellectus noui, & ad Galliarum praxeis accommodati.

Cum INDICIBVS, Rubricarum, Legum, rerúmque & verborum, locupletissimis.

LVGDVNI,
Apud Gulielmum Rouillium, sub scuto Veneto.

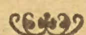
M. D. LXXXIX.

CVM PRIVILEGIO CÆSAREÆ MAIESTATIS, ET REGIS GALLORVM CHRISTIANISSIMI.

ILLVSTRISSIMO ET ORNATIS. VIRO D. BARTHASARO DE VILLARS,

CONSILIARIO REGIO, ET VRBI PROVINciæ Lugdunensi meritissimo Præsidi, & supremæ Dombarum Curiæ eximio Senatori,

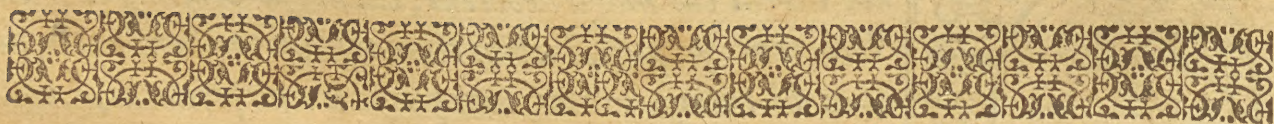

GVLIELMVS ROVILLIVS, S.

Væsiui (vir illustrissime) cui libri huius munus deferrem, nec inueni cui magis deberem, cui magis vellem quàm tibi. Deberem, propter illustres cùm antiqui tui stemmatis, tum tuas virtutes, virtutes, cùm publicas tum priuatas, Lugdunensis enim iustitiæ clauus multos ante annos penes tuam familiam stetit, stetit autem ita, vt quod in tanto omnium gentium, populorúmque in communem huius vrbis mercatum concursu, tam varia diffusáque iurisdictione sit admirabile, effugerint omnes, non solùm iustas bonorum querelas, sed & perniciosas improborum calumnias. Te verò ad id ipsum muneris vocatū homines colunt. meritò, quia in iure hominem deponis, tuísque libenter decretis acquiescunt, quia tu iustitiæ acquiescis, iubet illa suum cuique tribuere? tribuis, nihil tribuere gratiæ aut metui? nihil tribuis: premere noxios, innocentes tegere? tu facis, nec tuam vnquam salutarem dexteram malis adesse sensimus, aut bonis defuisse, vt iam sciant omnes habere Lugdunum Fabricium & Curiū suum. & hæ sunt tuæ tuorúmque publicæ virtutes. Domesticas verò & Penatiū (vt dicā) vestrorū laudare cùm mea iuberet admiratio, vetat modestia tua, & parebitur potius tibi. Vellem autem, quia tu vnus eximiè inter Lugdunēses ciuilis doctrinæ genus intelligis, & quia intelligis, amas, & quia amas, lubens amplecteris. Accedit etiā ad tuā summa nobilissimi viri Nicolai Delange soceri tui in me beneuolentia, qui non se mihi solum præsens, vixque, qua est summa humanitate, rogatus exhibuit (quod vnum apud me semper magni beneficij loco esse debebit) sed & pro egregia in me voluntate, quæ nullum neque finem neque modum statuit demerendi mei, te fratrémque tuum summis honoribus in Repub. florentes, viros eximia pietate, fide, integritate conciliauit mihi, vt cùm habeam multos quibus me obnoxium esse profitear, quem illi anteponam habeam neminem. Accipe itaque (vir ornatissime) hoc literarium munus, animi mei, virtutíque tuæ iustis de causis debitum testimonium, specie quidem, paruum, sed fructu & vtilitate, grande, imò vel ipso Rebuffi nominis splendore (cuius nos illo fato Reip. sublato non pauca restituimus monumenta) nobile & illustre, ac diiudicandis litibus, quæ tua cura est, apprimè necessarium. Siquidem obscuras ex Magistratuum iurisdictione in iúsve vocādi lites si scrutaris, in primum & secundum ff. libros docebunt Commentaria, Aduocatorū iura si inquiras, &c.

manu te in tertium deducent, in integrum restituere, & c. in quartum monebunt: varias Gallorum praxeis, in l. si debitori, de iudiciis. ff. & l. vnicam. C. de delictis defunctorum noui intellectus enodabunt. Quòd si fortè seriùs te hoc voluntatis nostræ pignus viserit, hoc vnum habeto, quod te non fugere arbitror, pacta bonæ fidei comperendinari posse, tolli omnino non posse. Vale fœlix & beatus. Lugduni, decimoseptimo Kalend. Decemb. M. D. XXCVIII.

IDEM ERVDITO LECTORI SALVTEM.

QVòd si fortè (Lector Amice) tardiùs quàm Reip. vsus postularit hæc nos Rebuffi Commentaria promulgasse queraris: non animi nostri prauitate, Rempublicámque fraudandi studio, sed multis & iustis de causis factum esse scito. Nã cùm ante viginti annos Homerus Rebuffus Authoris huius nepos patruo, iam suo potius quàm Reip. tempore extincto, hæc nobis scripta protulisset, ea erat characterum ruditas, chartarúmque confusa & indigesta moles, vt nisi à iuris peritissimo, & in vetustis characteribus voluendis exercitato ne legi quidem possent, nedum poliri. Coacti itaque, non sponte nostra, rem distulimus. Donec tandem Matthæus Sasbot Belgas iuris, quem spectabam, scientissimus, laborísque in vetustis libris restituendis, quem plerique fugimus, patientissimus, Venetias vt aliorũ authorum monumenta resarciret vocatus, nõ sine summis precibus ad nos hospitio diuertit, vbi tantam & tam diligentem in feraci hoc agro colendo curam posuit, vt non iam sterilem, aut vrticis oppressum, sed lætum, & messi paratum audeam educere, Rebuffúmque sanum, incolumem, & suis vestibus ornatum offerre. Vale & fruere.

***

PETRVS REBVFFVS IVRIVM DOCTOR ET COMES, BENEVOLO LECTORI, S. P. D.

DEMOSTHENEM Athenis profugum, fortunæ turbinibus infractũ, adeuntes iuuenes, à Reipublicæ cura impensissimè conatum auertere, memoriæ proditũ est (benigne Lector) cùm diceret, si duæ viæ initiò præponerentur homini, quarum altera ad suggestum ferret aut concionem, altera ad euidens exitium: præuideat autem aliquis, quæ in ciuiliũ administratione occursent mala, quàm atrox inuidia, quæ subeunda certamina, qui labores, quibus criminibus obnoxia vita, præstare nimirum id inire iter, cuius exitus mors est. O dura! ô acerba nostris ignaris & ambitiosis sententia! qui nostram coegerunt Rempublicam infinita inuenire officia & magistratus, & illa omnia pecuniis redimere, qui ex illis multi nunquam titulum, vt iudices sine quoquo suffragio fiant, perlegerunt: nec consilium Theodori Philosophi sequuti sunt, nec fortè Institutiones Imperiales intellexerunt: sed rudi Minerua instructi in officio se intruserunt, in animarum suarum perniciem: maximè eorum, qui Iustitię quidem definitionem nunquam intellexerũt. Quocirca eos, Rempublicam Christianam sic labefactantes, summoperè dolemus, vltráque Herculis columnas reiiciendos censemus. Quod si, vt speramus & optamus, contingat, non sine magno totius Reipublicæ commodo id eueniet, cùm tantam labem ipsi intulerint: quod non profectò fecissent, si à Chrysippo cõscriptam Iustitiæ imaginem intra se considerassent, cuius quidem forma talis erat: facie virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilis, neque atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis istius autem significatione intelligi voluit Iudicem (qui Iustitiæ antistes est) oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem, contra improbos nocentésque immisericordem, atque inexorabilem, erectúmque & arduum, ac potẽtem vi, & maiestate æquitatis terrificum. Itaque si quilibet ista, an apud se essent, consideraret, non tam facilè officia ambiret, quæ, etiam oblata, hactenus acceptare nolui, timens ne in illis Deum meum offenderem: sed Iura tam Ciuilia quàm Canonica professus sum in multis Franciæ Vniuersitatibus, per quadraginta ferè annos. Verùm quia frequẽtiùs id temporis vtrumque ius in dies profitebar, & interdum duabus, interdum tribus horis quotidie prælegendo detinebar: non potui omnia ea, quæ è studiis promebam, conscribere, nisi quædam pauca, quæ omissa à Doctoribus fuisse, vel (fortè) non intellecta videbam: ista supplendæ & adinuãdę

vtilitatis publicæ gratia, in meis libris per transennam scripsi, quæ postea collegi: & quàm breuissimè potui, disputationes & fastum reieci, simplicitate doctrinæ contentus, & ea quæ sunt vtilia maximè tractaui, friuolas quæstiones, & aliorum improbationes (quæ nihil aut parum prosunt) reieci, & circa tria maximè versatus sum, circa legis elucidationem, vtilitatem & obseruationem iudiciorum, ne in vanum laborent deinceps studiosi, circa inanes quæstiones. Ista (bone Lector) si boni consulueris, alia mea omnia tibi depromam, maximè quæ in hoc iure dictaui: nonnulla etiam super iure Canonico, (si per ætatem liceat) palàm faciam.

Vale.

Ratio

Ratio cur Digesta duplici ff. scribantur, & Paragraphi duplici ſſ. vniti, atque subincurui, notentur.

Olent quidam, in his librorum initiis, multa inquirere & tractare, & maximè quamob causam Digesta soleant hac duplici litera ff. conscribi, cùm nullum f. sit in hoc verbo Digestum, vel Pandectarum. Respondet Catellianus Cotta, in secunda parte memora. in verb. Pand. quod duplex ff. denotat facta fuerunt, videlicet hæc Digesta, à nobis, Iustiniano: opus planè desperatum, quod ab aliis pluribus tentatum fuit, videlicet à Iulio Cæsare, Constantino & aliis, vt habetur in proœmio Instit. §. quorum. vel quidam existimabant duplex ff. fabrè factum, significare, quasi Iustinia. allicere voluisset ad legendos suos libros ingeniosos & artificiosè factos: vel olim sic, ſß. notati, duplici ſ. libri Digestorum fuère. At quia librarij putabant, propter aduncum vltimum ſ. esse f. ob id duplici ff. notauère. Sed propria fortè annotatio fuit duplici ſß. sic & denotabat hæc descriptio sanctiones sanctas, quia leges sunt sanctiones sanctæ. l. ij. de legib. ff. & in l. leges. C. illo tit.

Neque enim approbo D. Alciati (olim apud Bituriges collegæ mei) sententiam, quam scribit lib. dispunctio. 3. c. 16 licèt illum sequutus fuerit Germanus (alioqui doctus) Iacob. Spiegel. in suo Dictionario, dicens Græcum π͂, cum accentu circumflexo, priùs in his libris descriptum fuisse, tum quòd Græci confractores literarum fuère, tum etiam quia adiuncto vnco, putantes duplex ff. deprauauère. Quod quidem acutissimis viris miror potuisse in mentem venisse: non enim est verisimile, cùm viri id temporis multi essent docti, quòd illam mendam non correxissent, tum etiam, quia verum potiùs, quàm mendum esse iudicare debemus, & quia inter duplex ff. & π͂ Græcum, maxima est differentia.

Adhæc, cùm hic liber Digestorum vocetur, seu Pandectarum, si π͂ in principio apposuisset Imperator, non notasset primis literis, pro more antiquorum, vt docet Valer. Probus in suo compendio de scripturis antiq. facit quod scribit Vlpia. in l. quotiens. §. primo. ff. de hæred. instit. Paul. in l. Lucius. de testa. milita. & in l. sed cum patrono. in fi. de bonor. possessio. Nempe Digestorum verbum præponitur verbo Pandecta. l. ij. §. sed cum. C. de veter. iure enucleand. & in proœmio Digestor. & Instit. & alibi semper scribitur Digestorum, seu Pandectarum, ergo litera D, veteres potius annotassent Digesta, quàm π͂, quia Digestum præcedit Pandectas. Etiam leges (saltem bona pars) Latinis fuerunt conscriptæ literis, vt probat d. l. ij. §. hoc autem. non Græcis, vt Alciat. asserit, extra tamen aliquos tutelarum libros, sicuti de excusatio. tuto. qui penè sunt integri Græcè editi, quos indoctus aliquis in Latinum transtulit. teste Angel. Politia. in lib. Episcæ. s. in fi. Hodie verò ingeniosè Anto. Augusti. Græcè & Latinè doctus, eos Latinitati donauit: qui demũ, ob suam excellentiam, & doctrinæ splendorem, in collegium Rotæ vocatus & cooptatus fuit, sunt tamen quidam typographi, qui solent notare Digesta per literam D, & rectè.

Παράγραφος, *siue paragraphus, sic inscribi apud Iureconsultos solet §. vt sit quædam linea clausa, seu figura ad separandam materiam à materia, quando separatio fieri debet, teste Accurs. in §. sed iste. in princip. de actio. in Instit. dicitur enim (secundum eum) à* παρὰ, *quod est diuisio, &* γράφος *scriptura, quasi diuisio scripturarum. Archidia. in c. humanum genus. in fi. prima dist. sequitur Lucas de Pen. in l. defensionis. col. penul. C. de iure fisci. lib. 10.*

Vel dicitur quædam figura, seu linea in longum protensa ad separandum res à rebus, à παρὰ, *quod est iuxta, &* γράφος *scriptura, quasi sit linea posita iuxta scripturam, ideò paragraphus, non paraphus dicendum est, licèt quidam breuitatis causa sic dicant, de quo scribit Cœlius lib. antiq. lectio. 8. c. 41.*

Παραγράφω autem est in margine annoto, seu exceptione submoueo & præscribo. παραγραφὴ verò dicitur huiusmodi annotatio, & scholium annotationis signum in margine scriptum. παραγραφὴ etiam apud Iureconsultos capitur pro exceptione, vnde Theophilus in rub. de except. in Instit. sic annotauit, περὶ τῆς παραγραφῆς, id est, de exceptione. παραγράφω etiam perperàm scribo significat, vt abundè docet Budæ. in suis linguæ Græcæ Commentar.

Sed aduertite quæso ad ea quæ Imperator statuit in l. ij. §. eandem. C. de veter. iure enucleand. vbi pœna falsi voluit eum plecti, qui leges per signorum obscuritates conscriberet. nunquid is, ipse statuto suo contrauenisse dictus est, notando sic Digesta duplici ff. vel sic paragraphum §. Respondeo, nequaquam: tum quòd non suæ subijciatur legi. l. digna vox. C. de legib. l. princeps. ff. illo titul. tum quia fuêre quidam qui sic notârunt, non autem Iureconsulti. Etiam Iustinia. voluit nomina prudentũ, & titulos, ac librorũ numeros per consequentia literarum manifestari. Et sic sunt literæ consequentes in rub. sunt etiam literæ consequentes in pact. & aliis notis in hisce ferè contentis, quæ permittuntur ab Imperatore, non verò signa, per quæ olim veteres notabant leges. Legem enim clauibus, ff. de contrah. emptio. signo clauis adnotabant: in l. cùm in diuersis. de religios. ff caput pingebant. Authen. alearum. C. illo tit. aleis decorabant, & sic de similibus. Et ita prohibet Imperator in d. § eandem. Etiam literarum annotationem tanquam obscuram reijcit, vt, S. P. Q. R. Senatus populusq; Romanus: illa quippè descriptio in legibus fieri solebat olim, quam reprobat Imperator ibid. sed non alias abbreuiationes, nec lineas §. aut ff. cùm non ducant obscuritatem, sicut alia signa quæ præmisimus. Tamen ego existimarem, quemadmodum sunt imposita nomina ab interpretibus, vt dicatur Digestum vetus, nouum, & infortiatum, rationem quærere superuacaneum, ita notulas istas ff. & §. de quibus diximus, ab interpretibus esse inuentas. Nusquam enim constat à Iustiniano & appellata & ita notata ff. Ideò cætera, in hoc principio dicenda, curiosis reliquam, & ad rem ipsam me accingam.

ELENCHVS SINGVLARVM
RVBRICARVM SEV TITVLORVM, QVOS VOLVMEN HOC COMPLECTITVR.

DIGESTORVM LIBER I.

LIBER SECVNDVS.

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

Accedunt insuper ad calcem quatuor hi tituli.

INDEX LEGUM OMNIUM, QUAE HOC *in volumine à D. Petro Rebuffo explicantur, serie alphabetica expressus, ut magis in promptu unamquamque legem habere possit Lector earum studiosus.*

Nemo

FINIS.

Summa Priuilegij Imperatorij.

MAXIMILIANI II. Romanorum Imperatoris ſemper Auguſti publico edicto cautum eſt Gulielmo Rouillio ciui & typographo Lugdunenſi, & ſancitum, nequis cuiuſcunque ſtatus, gradus, ordinis & conditionis, ſiue ſit chalcographus, vel bibliopola, ſiue alius quilibet, quacunque ſacri Romani Imperij & ditionis eius fines patent, hãc *Explicationem ad quatuor primos Pandectarum libros, nouáſq; eorundem & ſubtiles illuſtrationes: Auctore D. P. Rebuffo de Monteþeſſulano, Iuriũ Doct. &c.* niſi ipſius Gulielmi Rouillij aut hæredum eius permiſſu, intra decennium eadem, aut alia minori forma excudat, aut excudendas curet, vendat ipſe, aut cuiquam diuendendas mandet, aut denique excuſas ab aliis intra eiuſdem Maximiliani & Imperij fines vendendas importet, ſeu quouis modo diſtrahat manifeſtè vel occultè, vel quouis alio prætextu: alioqui ſibi mulctam decem marcharum auri puri irrogatam ſciat, quarum dimidia fiſco Imperiali fraudis vindici, reſidua verò pars ipſi Gulielmo Rouillio, aut eius hæredibus, aut ab illis mandatum habentibus, cedet, præter librorum amiſsionem: quos per ſe idem Rouillius, vel per ſuos, vbicunque locorum nactus fuerit, adiumento magiſtratus loci, vel citra, propria auctoritate ſibi vindicare, ínque ſuam poteſtatem redigere poterit. In cuius rei fidem ipſi edicto manu ſubſcripſit, & ſigillum apponi iuſsit Cæſarea Maieſtas, vt latius patet in ipſo diplomate dato Pragæ decimaquarta die menſis Iunij, anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimoquinto. Subſign.

MAXIMILIANVS.

Ad mandatum ſacræ Cæſ. M. proprium.

A. ESTEMBERGER.

Extraict du Priuilege du Roy de France & de Pologne.

Par grace & priuilege du Roy eſt permis à Guillaume Rouille marchand libraire de Lyon, d'imprimer ou faire imprimer, vne fois ou pluſieurs ce preſent liure intitulé, Explicatio ad quatuor primos Pandectarum libros, nouæque eorundem & ſubtiles illuſtrationes, Auctore D. Petro Rebuffo, de Montepeſſulano, Iurium Doctore, &c. *Lequel liure il a recouuré auec grand fraiz, miſes & deſpences: & pource eſt faicte defence de par ledict Seigneur à tous autres Marchands, Libraires, Imprimeurs & perſonnes quelcõques, de non imprimer, vendre ny diſtribuer en ſes pays, terres & ſeigneuries ledict liure, ſi ce n'eſt par le conſentement dudict Rouille: & ce iuſques au temps & terme de dix ans, à compter du iour & date que ſera paracheuee la premiere impreſsion: ſur peine d'amande arbitraire, & de confiſcations des liures qu'ilz auroyent imprimez. Et à fin qu'aucun ne puiſſe pretendre cauſe d'ignorance du preſent priuilege, ledict Seigneur veut & entend que l'extraict d'iceluy eſtant mis au commencement dudict liure ſerue pour toute notification. Car tel eſt ſon plaiſir, nonobſtant oppoſitions & appellations quelconques, comme plus à plein eſt contenu & declairé par leſdictes lettres du priuilege, ſur ce donnees à Lyon le vingt-vnieſme Ianuier, mil cinq cens ſeptãtecinq, & de ſon regne le premier.*

Par le Roy, à voſtre relation, Signé, MORE.

Et ſeellé du grand ſeau en cire iaune à ſimple queuë.

D. PETRI REBVFFI COMMENTARIORVM AD IVS CIVILE, PARS PRIMA.

DE IVSTITIA ET IVRE. TIT. I.

SVMMARIA.

1 *Ius à iustitia deducitur.*
2 *In principiis non est errandum.*
3 *Iustitiæ allusio quæ sit.*
4 *Differentia inter definitionem & descriptionem.*
5 *Bonum & æquum quid dicatur.*
6 *Quomodo in lege condenda consideretur. Et an vnum ab altero separari possit. Ibid.*
7 *Iurisconsulti quomodo sacerdotes dicantur.*
8 *Respublica vniuersa in tres ordines diuidenda.*
9 *Causæ, ex quibus statutum cognoscitur illicitum.*
10 *Statutum magistratus, vt prehendens exulem, habeat centum, an valeat.*
11 *Impositio vectigalium iniusta, etiam iure diuino, potest fraudari.*

LEX I. VLPIANVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

Vri operā daturum prius nosse oportet, vnde nomen Iuris descendat.]

1 *Iustitia prior iure.* INVOCATIONE DEI Optimi Maximi præhabita, videmus Vlpian. Iurisconsult. in hoc principio admonere eum, qui ius discere cupit, vt priùs cognoscat, vnde iuris nomen descendat: descendit autem à iustitia, & sic prius est iustitia, quàm ius, quod ostendit hæc rubr. in qua ipsa præponitur iuri, & quia iustitia ius suum cuique tribuit. l. iustitia. infrà & §. primo. eodem tit. in Instit.

De principiis. Itaque ad principia nos aduertere Bald. monet, 2 dicens principia fores esse, in quibus nemo errare debet, quia modicus error in principio, est maximus in fine. Ideò cauendum est maximè, ne in portu (vt adagio dicitur) impingamus, seu in limine deficiamus: Nam scribit Arist. lib. 2. Elenchor. in fin. maximum esse principium omniū, quare & difficillimū, quantò enim potestate validissimū, tantò mole minimum: difficillimum perspectu est, eo autem comperto, facile est adiicere, coaptaréque reliquum. Ait etiam Leo Episc. cap. principatus. j. quæst. j. Quæ malo inchoata sunt principio, vix bono peragi exitu.

Iuris definitio. Quamobrem Vlpian. hîc more boni Oratoris, in hoc principio commendat ius à bono & æquo, videlicet quod ars boni & æqui sit, quódque illius professores bonos efficiat, tam metu pœnarum, quàm præmiorum exhortatione, demum hanc disciplinam veram philosophiam, non simulatam esse docet, quæ omnia persequemur in sequentibus: alia literarum studiosis necessaria tractaui in scholastic. priuil. lib. 2.

Item, verbum, *oportet*, exponit Accurs. pro, decet, sed in sua significatione stare debet. Nam necesse est eum, qui iura scire cupit, vt prius noscat principia iuris, alioqui corruet eius studium deficiente principio, & fundamento. l. egi. ff. de except. rei iudic. Et sic propriè accipietur verbū, oportet, vt abundè scripsi de eo in l. verbum, oportebit. ff. de verb. sign.

Est autem ius à iustitia appellatum.]

Alciat. in lib. j. Parerg. cap. 29. dicit, Grammaticos in Iurecōs. nostros (vt eius verbis vtar) genuinum contorquere, quòd ius à iustitia dictum tradiderunt, malúntque aliqui Isido. sequi, quòd iustitiam dixerit esse iuris statum. in c. forum. de verb. sign. Ipse autem iustitiam dici putat, quòd vim sistat, sed vbi vis non erit, iustitia dici non poterit, si eius sententiam sequi volumus, aliáq; multa ibi scribit: quæ parū placent, maximè quia longè petita videntur.

Vnde ego dicerem, Grammaticos fortè non pugnare cum Iureconsf. si vtrique rectè intelligantur. Nam si quæratur, vnde ius descendat, Vlpian. hîc à iustitia, ait, & ius ab ea appellatum, quia iustitia ius tribuit. l. iustitia. infra eod. Ergo iustitia prius tempore fuit, vnde ius producitur, sed si noscere velimus, quare vocetur iustitia. Respon. Isidor. quasi iuris status, & ita non pugnant Iureconsf. cum Isidoro, nec cum Grammaticis. Nam hîc Vlpia. docet ius à iustitia nomen sumpsisse, sed vnde dicatur iustitia, & allusio iustitiæ est, quasi iuris status, & sic vnus scribit originem, alter allusionem, quæ diuersa sunt, nec mirum, si non ad vnum tendant: facit cap. iustum. xxiij. quæst. ij. Et ius dicitur, quia iustum est. cap. ius generale. j. distin. *Quomodo ius à iustitia descendat.* 3

Item, hîc definire Vlpia. dicimus ius quod tractat, non autem diuinum, de quo non loquitur, sed ciuile, collectum ex naturalibus, gentium, & ciuilibus præceptis. §. huius infrà, eod.

Nam, vt Celsus eleganter definit.] Colligitur definitionem amplectendam, & a definitione Iurisconſ. ſæpius arguunt. vt in l.j. ff.de teſtam.l.j. de reg.iur. & hoc maximè duobus modis, negatiuè & affirmatiuè. Ita autem negatiuè arguere licet: cui non conuenit definitio, nec definitum. vt, ſi dicamus creditorem eum, qui perpetua exceptione ſubmoueri non poteſt. l. creditor. ff.de verb. ſignific. Ergo creditor non dicetur, qui ſubmoueri exceptione poterit. l.is cui.in fin. ff. de actio. & oblig. vel, definitio non conuertitur cum ſuo definito, ergò nō eſt bona. Vlpian.in l.j.§.dolum. ff.de dolo.gloſ.in l.finali.ff.de verb.ſign.l.j.de capit.diminut. Bart. in l.j. ff.de teſta. Et definitum non debet vltra definitionem extendi. vt ibi, & explicat Hegendor. in ſua Dialect.legal.in argum.à definitione.

A definitione duobus modis arguitur.

Affirmatiuè arguitur ſic: definitio conuertitur cum ſuo definito, ergò eſt bona: vel, cui competunt definitionis verba, competit & ipſa res definita: glo. in §.j.de oblig. in Inſtit. Euerard. in tractatu de locis legal.in hoc argum.à definitione ad definitum. vt, ſi dicam neceſſarias impenſas, quæ neceſsitatem impendendi habent.l.impenſæ.ff.de verb.ſigni.l.j.ff.de impenſ. in reb dotal. fact. Sempronius neceſsitatem impendendi habebat, ergo ſunt neceſſariæ impenſæ vel, heres eſt, qui in vniuerſitate bonorum ſuccedit. l. hæreditas.ff. de reg.iur. Titius ſuccedit in vniuerſis bonis, ergò eſt heres.l.nihil. ff. de verb. ſignif. vbi
4 ſcripſi. Et regulariter definitio ſubſtantiam per eſſentialia explicat. teſte Ariſtot. in Topicis & Boët. deſcriptio verò rei intelligētiam claudit.vt docet Bald. in l.maximum vitium.num.6. C.de liber. præter. & And.Gammar.in ſua Dialect.lega.lib.j.de loco à definitione.vide Ariſto.lib.2.reſolutio poſter.c.3.

Definitio quænā comprehendat.

Item definitio complectitur omnia, quæ ſub re definita verè continentur, non autem quæ fictè, vnde maleficij definitio non comprehendit quaſi maleficium.§.j.vbi gloſ.de oblig.quæ ex delict.naſc. Et definitio caſtrenſis peculij non comprehendit quaſi caſtrenſe.l.fin. C. de inoffi.teſtam.quia aliud eſt eſſe, aliud haberi.l. mercis, ff.de verb.ſignif. vbi plenè docui.tamen per eādem rationem ſolemus deciſionem de vno ad aliud extendere. vt ibi tradidi, & definire pro decidere, & decernere capitur in l.2. §.doli mali. ff.vi bono rapto.ſcripſi in l.j.in fi.de verb.ſig.

Ius eſt ars boni & æqui.] In iure ergò continetur bonum & æquum. vnde dicit Ariſtotel. his verbis.lib.j.Rhetor. c.13. quid bonum & æquum ſit,
5 æquum & bonum & iuſtum eſſe videtur. Æquum autem & bonum eſt quod præter legem ſcriptam iuſtum eſt, quare ſi cum quis annullatus ſit, manum extollat, vel percutiat, lege quidem ſcripta reus eſt, & iniuriatus eſt alteri. Verè autem non eſt iniuriatus, & id eſt æquum & bonum facit l. item apud. §. j. ff. de iniur.c.ſi quis pulſatus.de pœni. diſt. j. Et Cicero ad Herennium j.dicit artem eſſe perceptionem, quæ dat certam viam, rationemq; faciendi, & ſic dicit Alcia.lib j.Parerg.cap. 30. nihil aliud eſſe ius, quàm æquitatis, bonitatisq; huius, in artem redacta, à Iuriſconſ.noſtris collectio. Ego mallē dicere ius noſtrum eſſe artem, id eſt, præcepta & ſtatuta bonitatis, & æquitatis, quia, teſte Quintilia.ex præceptionibus cōſentientibus conſtituitur ars: ſi accipias redacta in artem, id eſt, in titulos & materias, ſic poterit intelligi ſententia Alciat. quia ius noſtrum non eſt redactum in artem, vt Grammatica, Dialectica, & Rhetorica, & hodie quidam ad hoc ſe laborare dicunt, quod tamen nullus adhuc præſtitit, ſed optarem ſummopere. L. Craſſum nunc ſuperſtitem eſſe, qui (vt eſt apud Cicero.) hoc præſtare poſſet, & ſic definitur hic ius, non ſcientia iuris, vt quidam arbitrantur. Nam ſcientia iuris eſt ipſius notitia.l. iuſtitia. §.iuriſprudentia.infrà quæ eſt in Iureconſ. Sed non hîc definitur, verùm ius ipſum, quod eſt ars, id eſt collectio præceptorū æqui & boni: nec definitur ius, eò quòd æquum, & bonum ſit, ſed quòd præcepta boni & æqui contineat, & in hoc iuris ſtudio ſunt quædam pronūtiata certiſsima, videlicet quòd ius aut eſt publicum, aut priuatum, vt inferius dicetur.

Ius quomodo, ars dicatur.

Quidam dubitant, an alterum ſufficiat, videlicet 6
bonum, vel æquum in lege, vel cōſtitutione condenda, & dicunt nō ſufficere, cùm iſta coniuncta videantur, & effectus quodammodo coniunctus ſit. Ego tamen exiſtimarem iſta adeò coniuncta eſſe, vt non poſsint à iure ipſo ſeparari, cum ius ipſum ſit ars boni & æqui, ſed vna cōſtitutio poteſt aliquando continere æquum, altera bonum, vel è contrario. Vnde Pompo.ait natura æquum eſſe, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem. l. Nam hoc. ff. de condict.indeb. Et æquum eſt, in l.ſi filiusfamilias. de tutel. & ratio. diſtrahend. Et conditores legum æquitatis conuenit eſſe fautores.l.hac lege.C.de pact. conuent.& Vlpi.ſcribit æquum Prætori viſum eſt l. ſeruum.§.penul.ff.de procur.

Alibi etiam Iuriſconſ. ait bono publico introductam vſucapionem.l.j.ff.de vſucap. ſic ſeparat Cicero in Offic. vtile ab honeſto, & interdum ſtatutum æquum eſſe poterit, ſed non bonum, vt in omnibus exemplis. l.legis virtus eſt imperare, vetare, permittere, & punire.ff. de legib. quæ optimè explicat Bal. in conſil. 384.municipale.in 5.vol.licet etiam vtrūq; interuenire poſsit, vt bonum & æquum ſit.

De bono & æquo Iuriſconſ.loquitur in l.2.§.quid enim.ff.ſi quis cautio.l.eas.de capi.diminu.l.in noxalibus.de noxal.ff.l.in ſumma.§.quod ob rem. de cōdic.indeb.l.iure.de iure dotium. l.ſi verò non remunerandi.§.ſi mihi manda.l. eorum.de dam. infect. l. conſenſu.de actio.& obliga.alia ſcripſi, in l.ſubſignatum, §.bona.ff.de verb.ſignif.

Et ſic patet iſta duo interdum ſeparari, ſi diuerſa ſignificent, videlicet bonum pro vtili, & æquum pro iuſto, vt in l.hac lege. C.de pact.conuent. ſed quatenus in lege eandem ſignificationem habent, quam ἐπιεικείαν Ariſtot. vocat, tunc æquum non ſeparatur à bono, nec vnum ab altero, quia ius ſemper bonum & æquum eſt. l. penult. infra eodem & ſuperius dictum fuit.

Æquum à bono quando ſeparetur.

Ex iſto text.conſtat, quando lex ſuſtineri poterit, nempe ſi contineat bonum, & æquum, aliàs erit peſtis in patria. Et ſic eſt lex examinanda an ſit vtilis & iuſta.vt ſcribit text.in c.erit autem lex. 4.diſt. Et ego abundè docui in procemio conſtit. Reg.in glo.j. Tomo j. de copula. etiam docui in l. coniunctionem, & l. ſæpè.ff.de verb.ſignif.

Lex qualiter examinanda.

Et quamuis lex dura ſit, tamen æquū & bonum continet vt l.proſpexit.ff.qui & à quibus.Bart.& Iaſ. in l.ex facto.ff.de vulgar. vt dixi in interpretatione ad dictam l. proſpexit.

Item Paul. Caſtrenſ. dicit, ius ciuile non eſſe de ſeptem artibus liberalibus, nec debet his liberalibus artibus

artibus annumerari: quod verum puto, sed computatur inter studia liberalia, vt Dioclet. scribit in l.j. C. qui ætate.lib.x. sic, *Cum vos affirmetis liberalibus studiis operam dare, maximè circa iuris professionẽ, &c.* & l.oratione.ac l.medicos.de professor.& medic. ibi. Et habent professores iuris priuilegia liberalium artium, pluráque alia, cùm sit sanctissima res ciuilis sapientia, quæ pretio nummario non sit æstimanda, nec dehonestanda. Vlpian.in l.j. §.proinde. ff.de extraordin. crim. ego congessi centum octoginta priuilegia scholasticorum (maximè iuris) interpretãdo authen.habita Anno 1519.in studio Montispessulani, quæ tunc dictaui auditoribus meis.

Cuius meritò quis nos sacerdotes appellat.] Quomodo iurisperiti sacerdotes vocari possint, videamus, cum ferè sint laici, & requiritur, vt sacerdotes Deo sint dicati. cap.cleros. xxj.distin. ibi, *Sacerdos enim nomen habet compositum ex Græco, & Latino, quasi sacrum dans, sicut enim Rex à regendo, ita sacerdos à sacrificando vocatus est, consecrat enim & sanctificat, &c.*

Respond. olim sacerdotes dupliciter dicebantur. Nam quidam sacris Dei vacabant, de quibus suprà, & in l. non distinguemus. §.sacerdotio. ff.de arbi. & ius diuinum ac pontificium maximè de his tractat, hósque suo proprio nomine sacerdotes, quasi sacra Dei ministrantes appellat.

7 Alij sunt sacerdotes, qui sacris legibus operam præstant. Nam leges sacratissimæ dicuntur, quæ cõstringunt hominum vitas ad benè, beatéque viuendum. l.leges sacratissimæ. C. de legib. & in procemi. Inst. vnde sicut sacerdotes sunt sacrorum interpretes, & sacra dantes, ita & hi sacra legum, & æquitatis, & iustitiæ præbent: & sicut sacerdotes consulti super sacris responsa præbent, sic & Iurisconsulti super iure. Ideò Scipioni Nasicæ (qui optimus à senatu appellatus est) domus publica in sacra via data fuit, quo facilius consuli posset. l.ij.§.iuris ciuilis.ff.de or. iur. Et Seruius Sulpitius iuris Antistes dictus, teste Quintil. & doctores etiam ab Imperat. sic vocantur. C.de decret. decurio. lib.x.

Vnde puto iuris doctores dici sacerdotes, si publicè profiteantur: Nam tunc sacra dant, & iustitiam colunt, ac notitiam æqui & boni habent, & eam artem profitentur, maximè si sint ab ordine probati, & intra numerum recepti. l.si duas. cum l. sequent. ff. de excusa.tutor.

Ex quo infert Host.in procem.Summę.& Andreas Isarnia in procem. Feudor.doctores iura profitentes non minus mereri, quàm sacerdotes, & religiosos, per id quod scribitur Daniel. 12.cap. Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Idem in iustitiæ ministris, qui iustè & rectè eam administrant, & non perfunctoriè. vt scripsi in procem. constit. Reg.in primo tomo.

Offendens iuris doctorem, tenetur crimine publicò.

Vnde inferunt Bal.& alij cõtra offendentẽ doctorem, & iuris sacerdotẽ, vt teneatur crimine publico, sicut si sacerdotem sacra Deorum administrantem offendisset.arg.l.si quis in hoc genus.cum authen.ibi posita. C.de Epis.& cler.quia doctoratus publici iuris est, & debet publica, non priuata authoritate conferri.cle. ij.de magistr.In signum cuius datur legum doctoribus infula, sicut principi, & olim sacerdotibus gentilium. d.c. cleros. §.sacerdotes.xxj.distinct.

Et sicut iniuria facta sacerdotibus dicitur atrox, ita & doctoribus. l.atrocem. C. de iniur. quia nihil studiosum magis est Imperatoribus, sicut sacerdotum honestas, cum vtique & pro illis ipsi semper Deo supplicent. Iustinia. in authen. quomodo oporteat Episc.colla. j. Ideò procurator Regius debet prosequi & instare contra hos scelestos, qui horum alterutrum iniuriis afficiunt, quod etiam vidi in Frãcia seruari cum ius publicum respiciat, vt inferius dicetur.

Iustitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur.] Vlpia.dixit ius esse artem boni & æqui, & meritò professores illius sacerdotes vocari, quia iustitiam colunt, & exercent, boni & æqui notitiam profitentur, æquum ab iniquo separãtes, &c. Et transit de tertia persona ad primam, vt planiùs ostendat: *Nos Iurisconsulti colimus iustitiam, æqui & boni profitemur notitiam*; Et sic iustitiæ exercitium committendum non est, nisi Iurisperitis, qui iustitiam exercent, & colunt, ac boni & æqui notitiam profitentur: aliàs si in manus Medicorum respub. gubernanda inciderit, ægritudinem incurrere poterit, & si ignaris committatur, aut cæcis, ambo in foueam cadent. Vnde dicebat Æschines; Hoc etiam reputate, quod si munera paucis eísque condignis, & secundũ leges contuleritis, multos vos habituros pro virtute certantes: si autem cuilibet cupienti, & his, qui nihil egregium fecerint, gratificemini, frugi etiam ingenia corrupturos. Et Arist.lib.v.Ethic.cognoscere iusta & iniusta, nullam sapientiam putat, quoniam de quibus rebus leges loquuntur non difficile est intelligere, sed iusta facere, maius negotium est. Ideò dicit iste text. *Profitemur, & colimus*, quod in exercitatione boni & æqui consistit.

Æschinis præclarè dictum.

Ex his inferri potest, illam constitutionem minimè bonum & æquum continere, quæ disponit, vt hi ciuitates regant, & Respublicas, qui notitiam æqui & boni non habent: quia ignaris committere administrationem, est simile his qui manibus furiosorum gladium committunt, éstque contra statuta, & Iustinia.in procem. Instit.in fi.vbi ait, Rempublicam credendam Iurisperitis. Et Pythagoras Samius Philosophus censebat vniuersam Remp.in tres ordines esse diuidendam, & vnum quidem esse bonorum ordinem publica negotia gubernantium: alterum, ex viris robustis constare: tertiũ ex illis, qui res necessarias exoptant ac suppeditant; nomino autem primum ordinem consiliarium, secundum auxiliarem, tertium mechanicum. Cõsiliarium imperare oportet: mechanicum parere: auxiliarem verò vtrumque. Consiliarius quid agendum sit consiliis præfinit. At auxiliaris dum propugnat, totam mechanicam multitudinem regit: quatenus autem ei præscribuntur consilia, regitur.

Ignaris administratio non est committenda.

8

Etiam apparet Consiliarios, vel iudices creari nõ debere, nisi notitiam boni & æqui habeant, quam per leges consequuntur: & sic falluntur tota via Rhetores, & Grammatici: ac Philosophi, qui iudicare volunt sine iure, cum non habeant notitiam æqui & boni: nec præcepta artis nouerint: sicut si quis vellet domum construere, & numquam didicisset artem illam, maximè cum Iurisperitis prohibitum sit exẽplis iudicare. l. nemo. C. de sentent. & interloq. omn.iud.

Exemplis non est iudicandum.

Nec me conturbat l.certi iuris. C.de iudi.vbi magistratus militares iudicare possunt, verùm de re mi-

litari cuius quidem cognitionem habent quia tam per vsum quotidianum, quàm per militares regulas in his experti sunt, aliàs non possent iudicare. Nam turpe esset eis, si ignorarent militarem disciplinam, in qua versantur. l.ij.§. Seruius autem. ff. de orig. iur. & in d.l. certi iuris dicitur; quid enim obstaculi est hominibus, qui cuiusdam rei notitiam habent, de ea iudicare? & sic non de alia, vt in l. expertes. C. de decurio. lib. x. Inde fuit derisus Phormio ab Annibale in Calcide, cum coram illo de re militari dissereret: At licet isti, de re, de qua notitiam habent, iudicare possint, de bono tamē & æquo non, cū illorum notitiam non habeant. Et sic generales causarum iudices constitui non poterūt sicut iurisperiti, vnde pulchrè Aristot. lib. j Ethicor. cap. ij. his verbis scribit: Hæc enim ciuilis facultas, & quas scientias in ciuitatibus esse, & quales quēque discere, & quousq; oportet, instituere solet. Eas prętereà facultates, quæ summis afficiuntur honoribus, vt rei militaris, reiq; familiaris facultatem, ac oratoriam artem, huic subesse facultati videmus. Cū igitur cæteris actiuis scientijs hæc vtatur, & leges ferat atq; instituat quid quisque agere, & à quibus abstinere debeat, & huius finis cæterarum omnium facultatum contineat fines, non est mirum si Vlpian. hîc eam commendet.

Iuris ciuilis facultas quid contineat.

Ex quo patet curiarum supremarum iudices, seu consiliarios doctos esse in hoc iure oportere, aliàs, quomodo iudicabunt ex bono & æquo, si illa ignorent? Nam cum ad bonum & æquum redigendæ sint sententiæ illorum, l. quod si minor. §. j. ff. de minor. non possent profectò sententiæ eorum per Plautum, & alios similes ad bonum & æquum reduci, nisi per Iurisconsultorum scientiam, cùm æquitas sit legis voluntati coniunctissima, sequaturq; eam quocumque tendat, siue ad humanitatem, siue ad acerbitatem, vt docet Franscisc. Cona. lib. j. tit. de æquita.

Hodie tamen, quidam ignari iudices, etiam supremi, tota falluntur via, existimantes maiorem notitiam æqui & boni se habere, quàm in iure inueniatur: certè cùm in hoc iure sint præceptiones collectæ boni & æqui, & sit ars, nescio si in momentaneo capite alicuius, maius æquum & bonum oriri poterit, quàm in iure, in quo est collectio præceptorum boni & æqui; nisi in his fortè quæ præter ius sunt, vel quando lex est ambigua: aliàs non est innitendum prudētiæ suæ, vt docet Papa in c. ne innitaris. de cōst.

Cum igitur ius scriptū sit certum, æquitas autem, quæ ius scriptum non est à prudentum iudicio pendeat, de quo rectè censere nō cuiusuis est iurisperiti, sed eius, qui artem hanc plenè nouit. Nam non parui negotij est, æquitatem istam inuenire, hoc Vlpia. tradidisse videtur. ff. de Religios. & sumpti. funer. l. & si quis. §. hæc actio, quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur. Aequum autē accipitur ex dignitate eius, qui funeratus est, ex causa, ex tempore, ex bona fide. Igitur illa, quæ lege comprehensa nō sunt, ex bono & æquo interpretationem & emendationem accipiunt. vt probat Imperator in §. præterea. de actio. in Instit.

Item iudices, si coram eis de re medica agatur, medicos consulere solent: si de re rustica, rusticos. l. si chorus ff. de lega. 3. quia vnicuique in sua arte standū esse, statuit. §. præterea. de rerum diuis. in Instit. vbi glos. & sic de omnibus Iurisperiti iudicare poterunt, maximè cum consilio peritorum artis.

Vnicuique in sua arte credēdum.

Æquum ab iniquo separantes.] Æquum pro iusto accipi frequenter compertum est, cui iniquum opponitur. Cicero in Partitionib. ait directum & verum, & iustum, & (vt dicitur) æquum & bonū. l. diem proferre. §. stari autē debet sententiæ arbitri, quam de re dixerit, siue æqua siue iniqua sit: ff. de recept. arbi. inde æquæ mēsuræ nō iniquæ. in l. itē quæritur. §. si quis mensuras. ff. loca. & Arist. lib. v. Ethic. c. j. ait iustum esse, quod est legitimum, & quod est æquum: iniustum verò quod est cōtra leges, & quod est iniquum, idem Arist. c. 2. & 3. ibid. & c. x. ait æquū & bonum iustum esse: & idem, est ergo iustum, atq; equum & bonum, estq; hæc natura ipsius æqui & boni emendatio legis ea ex parte, qua deficit, ob vniuersale, hæc enim est causa, &, vt non omnia sint lege comprehensa, quia de quibusdam impossibile est ponere legē, quare decreto opus est indefinito: Nāq; rei indefinitę & regula est, sicut & ædificationis Lesbia norma, ad lapidis enim figuram mutatur, & non manet, & decretum ad res ipsas simili modo, ideò multa relicta sunt iudicis arbitrio. l. j. ff. de effracto. Ex quo patet ad Iurisperitos spectare separare æquū ab iniquo, & super his statuere, ac quantum æquæ mensuræ vel pondera continere debeant. l. arbitrio. §. de eo. ff. de dolo. vbi dicam.

Licitum ab illicito discernentes.] Ex hoc text. colligitur ad Iurisconsultos pertinere, discernere licitum ab illicito: quia omnia licent dicit diuus Paul. primæ Corinth. 6. nisi quæ lege prohibita sunt. Concupiscentiam, dicens, nesciebam peccatum esse, nisi lex prohiberet. c. Nam concupiscentiam. de constit. quod per legem non licet, interdum necessitas facit licitum. c. quod non est. de reg. iur. quia necessitas nō habet legem l. j. ff. de offi. consul. vbi dicam. Et licitū interdum expedit, interdum non, quod cognoscitur per legem. c. sic enim. vers. ita sanè. 28. quæst. j.

Itaque tria necessaria præcipuè, in omni negotio esse attendenda, docet Papa in c. magnæ. de voto. videlicet, quid liceat, secundum æquitatem: quid deceat, secundum honestatem: quid expediat, secundum vtilitatem, & in coniunctionibus non solum quid liceat considerandum est, sed & quod honestū sit. l. semper. de rit. nup. ff. cùm ergo licitum appareat per legem iurisconsultorum est iudicare de licito, & illicito, de æquo & bono. & ista est illorum legitima professio. Et quamuis iniquum ferè naturâ intelligatur, tamen licitum & illicitum legitima sanctione perpenditur, vt hîc constat.

Tria necessaria in omni negotio attēdenda.

Ex hoc apparet, cùm ius in bono & æquo versetur omnes fallacias (quas cautelas dicunt) hoc iure improbari, & illicitas esse. l. j. ff. de dolo. l. natura. vbi scripsi, ff. de verb. signif. vnde Cæpol. & alij, qui has fallacias scripserunt, melius prouidissent animabus suis, si eas omisissent, quia virum iniquum & dolosum abominabitur dominus: Nisi fortè quis has fallacias conscribat, vt ab illis lectores caueant, ne ab iniquis (his vtentibus) decipiantur; quod potius factum præsumendum est.

Cautelæ de iure illicitæ.

Nota tamen causas, ex quibus constitutio seu sta- 9
tutum cognoscitur illicitum. Prima est, quādo prohibetur debita obedientia superiori. Secunda quādo expensarū grauamen suggerit. Tertia quando vetat concordiam fieri litis. Quarta, si compellat iniustam mouere litem. Quinta, si prohibeat liti renuntiare. Sexta, dum ad peccandum inducit. Septima, omne

statutum inducens contra superiorem conspirationem est licitum.c.j.de verb.signif.in vj.vbi Domi. & Philip.vide in c.venientes.de iureiurand.

Bonos non solùm metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, &c.] Et sic proprium legis est malis pœnam, & bonis præmia constituere, per istum text. & c.si vos. xxiij.q.v. Et sic ius statuit, vt boni homines fiant partim præmiis, partim metu pœnarum, vnde Horatius:

Oderunt peccare mali, formidine pœna:
Oderunt peccare boni, virtutis amore.

Facit text.in l.seruos. C.de agricol. & censit.lib.xj.& §.illud.2. in auth. neque virum quod ex dote.colla. 8.glos.similis.in c.irrefragabili.de offi.ordi. & in cap. eum qui.de præben.in vj. Et Imperator statuit præmia bene merentibus tribuenda.in l.vt virtutum. C. de statuis & imag. l.ij.§.hoc autem.de offic.præfect. prætor.Aphricæ.vide quid Plato dicat lib.34.de leg. vel legum latoribus dialog.xj.cur scelesti puniantur, sic scribens: Pœnis verò maligni vexantur,non quia peccauerũt,nam quod factum est, infectum esse non potest,sed vt posthac & peccatores ipsi,& qui puniri iniquitates viderunt, iniustitiam oderint, aut saltem minus in simili vitio peccent, & vt pœna vnius sit metus multorum.l.j. C. ad leg. Iulian. repetundar. Etiam eò confiscationes bonorum inductæ sunt. Nam multi metu amissionis substãtiæ potius à malo se continent, quàm propter Deum. vt asserit Iustin. in §. si quis igitur. in authen. de non alienand. rebus ecclesiæ.colla.2. Et sic potius timetur fiscus à multis malis,quàm Deus.teste Guido. Papa in statu.si quis. in verb. applicandis. vide c.factæ.iiij.dist. & casus in quibus peccandi facultas retrahitur. scribit Luc. de Penna.in l.prima.C.de fabric. lib.xj.

Platonis elegans dictũ de pœnis scelestorum.

Bonorum confiscationes cur inductæ sint.

10 Inducit Bart. istum text. ad quæstionem, vtrum magistratus ciuitatis possit statuere, vt prehendens exulem habeat centum: & certum est posse, sed tria ex hoc dubio dissoluenda sunt:primũ, magistratum hoc statuere causa cognita posse, sicut alia solet, vt per Bart. & alios in l. j. ff. quod quisque iuris. & in l. cum nauarchorum.in fin. C.de nauicula.lib.xj. Nec esse hoc statutum ambitiosum constat, quòd vtilitatem Reipub.contineat, & sic non obstat l.ambitiosa. ff.de decre.ab ordi.faciend.

Secunda quæstio erit,an illa centum fiscus teneatur præstare. Respon.non teneri, quia non potest iudex ex pecuniis principis,non consentiente principe, disponere. l. vnica. C. de præbend.sal. lib. x. l. iij. §. planè.ff.quod vi aut clam.l.diuus.de bonis damnato. l.lege Cornelia.de Senatusc.Sylla.

Vltimò, dum Bart. dicit saltem expensam,ad capiendum bãnitum(vt ipse vocat)posse à fisco repeti. per l.mulier. ff.de capt.hoc intelligerem verum esse, quando non esset pars, quæ prosequeretur, alioqui pars ipsa ad expensas teneretur.vt docet Bal.in titul. hîc finitur lex. col.j.in Feud.Henric. Bohir.in c.ad aures.ij.dist.de symo.& Aufrer.refert in decis.Tholos. q.xlj.Alioqui iudices facilè non debent ista statuere, nisi de principis,aut partis prosequentis consensu,aut nisi de suo præstare vellent, quod esset illis maximè durum, qui officium emerunt omnibus aliis suis distractis bonis. vide quæ Bart. & Ias.scribunt in l. iiij. §.si tibi.ff.de condictione ob turp.caus.& in l.solent. de præscrip.verb.

Et sic fieri constitutiones debent,vt vtilitati publicæ possint prodesse,non autem soli principi, aliàs nõ constitutiones, sed destitutiones vocabuntur. c.fi. de reb.eccles.non alienand.l.fi.C.de debito.ciuitatis.vbi Iaco.Rebuf.lib.xj.l.vna. C. de caduc. tollend.hodie verò omnes ferè constitutiones tendunt ad solum principum cõmodum,& ad perniciem populi, adeò quod definitio Trasimachi apud Platonem seruatur, quâ ius dicit esse, quicquid potentiori est vtile. quod tamen hîc reprobat Vlpian.dicens ius à iustitia descendere,non à commodo potentis.& idem diuus August. libr. xjx.de ciuita.Dei scribit. & Thomas Aquinas. & qui has leges fieri procurãt, iniquitatem fouent,illicita recipiunt,iniustitiã colunt,veriq; apostatæ,& nõ sacerdotes iuris sunt, Pilati vestigia insequentes,& quandoq;(nisi resipiscant)cũ illo ardebũt.

Cõstitutiones quomodo fieri debeant.

Ex quo sequitur licitum esse, iure etiam diuino, fraudare iniustam vectigalium legem, & impositionem, vt concludit Bart.in l.vectigalia.ff. de publica. Panor.& alij in c.j.de constit.facit gl.in ver.malignãtium.c.cupientes. de elect.in vj. 11

Quid enim legũ finis est,nisi vt homines boni fiãt per leges? quod duobus modis fit,præmiis videlicet, & metu pœnæ: & olim omnes leges ad commodum publicum respiciebant. l.j.C. de fabricen. libr.xj.vbi Luc.de Penna.xiij.casus conscribit, quibus homines à peccatis retrahantur, & sic non valet constitutio, per quam benemeritis præmia denegantur, & malemeritis iusta pœna non irrogatur.

Legum finis.

Accurs.docet hîc quomodo metu pœnæ quis fiat bonus,vt in transactione iurata,cõtra quàm quis veniendo fit infamis.l.si quis.C.de transactio.dicite ius nostrum varias statuisse pœnas in scelestos & cõmittentes crimina,tam capitalia,quàm non capitalia. vt in titul.de public.iud.cum aliis titul.vsque ad titu.de appellation. & in titul. de furt.cum sequent. & metu istarum pœnarum homines boni fiunt, vel fieri debent.l.fin.C.ad leg. Iulian. repet. Item exhortatione præmiorum, cum boni donantur honoribus, & muneribus. vt in titul.ff. de Senator.& toto hoc lib. ac in titu. de munerib.& honorib. Etiam bona auferuntur hominibus iniquis per confiscationem. vt in titul.de bonis proscripto. C.quæ cõseruantur per leges bonis.l.fi.infra de legib.de præmio Cicero etiam tractat in lib.ij.de Inuentio.c. de iuridiciali,vbi rationem præmij in quatuor distribuit partes.

Faciẽs cõtra transactionem iuratã, fit infamis.

Veram Philosophiam, non simulatam affectantes.] Quidam in text.habent, *affectantes*, quòd Iuriscon.cum affectu & anxiè veram quærant Philosophiam,non simulatã: alij habent *assectantes*, quæ in idem ferè reincidunt: videlicet, quod ipsi Iuriscon.veram sequantur Philosophiam,nõ simulatã, & ipsi eam quærant propter seipsam.vt dicit Cicero lib.j.de Legib.per se ius esse expetẽdum, & colendũ. quod si ius,etiam iustitia, & sic non propter lucrum, vt statim dicemus,& Io.Fabr.in proœmi.Inst.scribit.

Simulatam, secundum quosdam, Philosophiam sequitur,qui,vt diues fiat, Iurisconsultorum profitetur Responsa,quia veri Philosophi pecuniam & diuitias contemnunt.l.sed & reprobar.j.ff.de excu.tutor. vt patet de Crate Thebano, qui magnum auri pondus abiecit, cũ ad Philosophandum Athenas pergeret,vt refert Hiero.c.ad negotia.& in c.gloria episcopi. xij. q. ij. sed de hac iste text.non intelligitur, quia vulgò dicitur.

Dat Galenus opes, & sanctio Iustiniani,
Ex aliis paleas, ex istis collige grana.

Ea tamen intentione vt quis ditetur, fieri studium non debet, sed vt bonus & iustus fiat, qui studet, & postea algebit, si doctus & iustus sit in Francia. Nam Hesiodus sic scribit, lib. j. ἔργα καὶ ἡμέραι vocato.

Vir bonus aut iustus nullius fiet honoris,
Sed magis insignem sua per scelera, atque rapinas,
Suspicient: cedet ius dextræ, nec pudor vllus
Notus erit, fallet probum & improbus ore doloso
Verba obliqua loquens, periuriáq; insuper addens.

Adhæc simulatam Philosophiam affectant, qui student vt sciantur, & videantur, vt Rhetores, quorum finis vana est gloria. vnde Aristot. in iij. Ethic. ait: Opus morale sumpsimus, non vt sciamus, sed vt boni fiamus.

Sed qui student, vt post studium detur eis Respublica gubernanda, non simulatè agunt, vt Iurisperiti: quibus hoc pollicetur. Iust. in §. fin. in procemi. Instit. At pecunia regit, & homines præficit nunc. Ideo dicebat quidam Iurisperitis Rempub. committendam, si illam emāt, quod esset absurdū. De quintuplici fine ad quem fit studium, scribit Hostien. in summa. in §. fi. in procem. Et Archidiac. in c. nónne. xxxvij. dist. simulatam verò Philosophiam profitētur patroni causarum, qui contra iura consulunt in animarum suarum perniciem: veram autem profitentur, qui pauperibus gratis, & omnibus aliis, iure consulunt, nec desperatam causam sumunt. l. rem non nouam. §. patroni. C. de Iudic.

Quintuplex studiorum finis.

Philosophia duplex est, naturalis, & moralis. vt Arist. docet. Ius autem nostrum tractat potissimè de morali, quæ diuiditur in Ethicā, quæ seipsum regere docet: vt, ne quis transgrediatur muros ciuitatis, & pereat: sicut Rhemus. l. fin. ff. de rerum diuis. & docet etiam hanc Iurisc. in l. hæres. ff. de negot. gest. l. j. de inoff. testament. & alia innumera extant de Ethica, in iure exempla.

De Oeconomica, quæ docet regere familiam, tractatur in titul. de liber. agnos. ff. & C. de emenda propinquo & seruo. & alibi.

Politica autem, populum regere docet, vt in toto fermè hoc lib. j. & ius nostrum penè repletum est hac Philosophia: ita vt nō dicam difficile, verum impossibile esse, iustè & benè eum posse regere populū qui non calleat ius istud. Itaque quando Respublica regitur ab ignaris, labefactatur, subuertitúrque penitus, adeò vt nihil certi in ea sit. Sed nunc vnum statuitur, cras aliud, quia statuentes nihil certi in capitibus habent, quod procedit ex ignorantia, & stoliditate. vide quæ scribit Iohan. Fab. & Christopho. Porc. in procem. Institut.

Dicet Philosophus & Rhetor se profiteri scientiā moralem, & sic Iurisperitos esse, quibus respondet Barba. in repet. c. Raynaldus. coll. clxxxij. de testam. Philosophiam moralem, in qua versantur isti, inducere quidem homines ad bene beatéque viuendum, sed hæc vera legalis Philosophia, nō solum inducit, verumetiam iubet, ac punit, & cum imperio loquitur. Philosophi quidam suadent, & interdum pereūt. Nónne Plato in Phædro suam captiuitatem, & Zenonis tormenta refert? & Socratem cicuta, Senecam quoque, & alios ad bonum inducentes, periisse? Et ius nostrum rebelles punit, quod non facit simplex Rhetorum Philosophia: ob id ista iuris ciuilis Philosophia omni alteri est præferenda, vt docet Cicero lib. j. de Orator. vbi plus dicit, libellum xij. tabula. superare authoritate, & vtilitate, omnes Philosophorum bibliothecas.

Ni fallor.] Trahunt doctor. istū text. ad testes, qui si deponant per hæc verba (ni fallor) eis non credetur, nisi addant rationem per sensum corporis, videlicet, vidi mutuare centum, ni fallor. per l. solam. C. de testib. & l. testium. ibidem. & idem in aliis verbis, videlicet, iudicio meo, videtur, fortè, credo, & aliis, quia attenditur causa dicti, non verò verbum, credo, vel videtur, & ista est breuis resolutio doct. hîc. & in c. in præsentia. de proba. Alex. consil. lxxiiij. viso testamento. in j. vol. & consil. cxlvij. ponderatis. col. penul. in ij. vol.

Testibus deponentibus per verba (ni fallor) an credendum.

Sed in his aduertere debet inquisitor, seu cōmissarius, qui hos testes audit, vt moneat istum testem sic deponentem, an certus sit, quod deponit, verum esse: & si respondeat se certum, & verum esse, non debet ista verba scribere, ni fallor, vel videtur, credit, iudicio meo: sed simpliciter debet dicere talem. N. testem dixisse. talem N. debere centum. Ista scit, quia vidit mutuare, & similia: alioqui titubaret ista depositio tanquā dubia, verū quia ista est propria materia testium, quæ tractatur in suis locis, ideò ad eos vos nunc reiiciemus: maximè etiam, quia conscripsi eā abundè in tract. de reproba. & salua. testium. De hoc verbo (ni fallor) vide Caium in l. j. infra de orig. iur. & veritatem fallat. in l. j. §. quæstioni. de quæst. de fallacia in l. j. de dolo. infra. & in l. ea natura. de verb. sig. vbi scripsi, ne plura.

SVMMARIA.

1 *Differentia quæ sit inter publica, & publicè vtilia.*
2 *Sacerdotes alij stipulari possunt in sacris, secus in profanis.*
3 *Clericus recipiens instrumentum in fauorem Ecclesiæ suæ, non incidit in pœnam falsi.*
4 *Secus si tanquam notarius instrumentum scripserit.*
5 *Ius Ciuile quodnam sit, quod publica respiciat.*

§. Huius studij duæ sunt positiones, publicum, & priuatum.

SVperius Vlpian. dixit, cum, qui iuri operam nauare vellet, prius nosse oportere vnde iuris nomē descendat, & quid sit, dicens esse artem boni & æqui, cuius meritò, &c. Demum quia in hoc studio iuris duæ sunt positiones, quæ dicuntur pronuntiata, seu enuntiata cuiusque scientiæ, ac disciplinæ propria, quæ certa habentur, & in controuersiam non veniunt: vel positiones duæ sunt, huius studij Iuris, id est duo tanquam fundamenta ponuntur, videlicet publicum & priuatū: publicum, tanquā nobilius & vtilius præposuit, sicque definit, quod ad statum rei Romanæ spectat, & hoc olim, quando Romani dominabantur, procedebat. hodie dicerē ius publicum esse, quod ad statum Imperatoris, vel alterius summi principis spectat.

Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem. §. fin. hoc titul. in Instit. Cicer. tamen in libr. ij. de inuent. Rhetor. & in Partit. & itidem in lib. 2. de Legib. aliter accipit, vt ibi videri potest.

Sunt enim quædam publicè vtilia, quædam priuatim: in libris antiquis ista verba non habentur, sed

in nouis. & Iuriscon. hîc docet quædam esse publica, alia verò publicè vtilia: publica ea sola sunt, quæ populi Rom. sunt. Vlpian. in l. bona ciuitatis. ff. de verb. signifi. scribit. Publica vectigalia accipere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit, quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & piscariarum. Idem Vlpian. in l. inter pu-

Publica vectigalia quæ dicantur.

1 blica. ibidem. vbi alia dixi. Et sic quædam sunt publica, quædam verò publicè vtilia. publica, principis statum respiciunt, vt vectigalia: publicè verò vtilia sunt, vt, ne vrbs deformetur ruinis. l. prætor. §. hoc interdictum. ff. de noui oper. nunt. Publicè interest dotes mulieribus conseruari. l. j. ff. solu. matr. & testamenta executioni mãdari. l. vel negare. ff. quemadm. testam. aper. Et ne quis re sua malè vtatur. l. ij. de his qui sunt sui, vel alie. iur. §. fin. illo tit. in Insti. Alia plurima scripsi in præfatio. ad leg. vnic. C. de sent. quæ pro eo. quod interest.

Publicum itaque respicit principis statum, & reip. vtilitatem principaliter, & ob id promouetur à procuratore Regio solo: publicè vtile, siue principaliter, siue secundariò, à parte promouetur, iuncto procuratore Regio, vt statim dicetur.

Publicum ius in sacris, sacerdotibus, & magistratibus consistit.] Quia status principis diu conseruari non potest, nisi sacra, sacerdotes, & magistratus tueantur, ideo Vlpian. hîc docet publicum ius in his consistere.

Itaque sicut sacra publici iuris sunt, & actio popularis pro his datur, ita & sacerdotes, qui sacris vacant, & illa exercent: quia parum esset habere sacra, si non essent, qui ea exercerent. l. ij. §. post originẽ. ff. de orig. iur. ideo, hi maximè, in duplici differentia apud Gentiles erant. Quidam sacris & cæremoniis præerant. Alij fatidici vocabantur, fata dicentes, quíque fata incognita interpretabantur. vt est apud Ciceronem de Legib. qui recitat etiam legem duodecim Tabul. talem apud veteres fuisse. *Qui non paruerit sacerdotibus, capitale esto.* Et sic lege XII. Tabul. Iniuria sacerdotibus facta capitali supplicio punienda erat, etiam facta magistratui. Nam qui manus intulit præposito, capite puniendus est. l. omne delictum. §. j. ff. de re milit. quod pulchre ostendit Liuius ab vrbe condita, & ista dicuntur publica, quia vindicta cuilibet de populo competebat, & dabatur actio popularis. l. prima, & per totum. ff. de popul. actio. summáq; in his versatur vtilitas publica. c. ius publicum. prima dist. vnde infert Ioan. de terra Rubea, in tract. contra rebelles Regum, in artic. 2. tract. secund. in fi. multò magis publicum versari circa suum principem, vt quisq; eum tueatur contra rebelles, sicut apes faciũt.

Sacerdotes in duplici differentia.

Itaque hodie in hoc Franciæ regno, hæc publica à procuratore Regio prosequi solent, nec priuatus ea promouere volens audiretur, nisi aliquod priuatum commodum prætenderet, seu aliquod interesse, & tunc iungitur is priuatus procuratori Regio: si autem præcipuè priuati intersit, publicè tamen secundariò, tunc pars promouebit negotium, & procurator Regius adiunget se pro eo, quòd publicè intersit, & sic seruat vsus forensis.

Publica in regno Frãciæ à Procuratore Regio solẽt promoueri.

Nec interest, an procurator cum parte, vel ipse solus prosequatur causam. Nam si solus, non solet procurator Regius condemnari ad expensas, nec pars aduersa sibi: sed si parti procurator sit iunctus, vel contra, ad expensas pars condemnabitur parti, procurator autem non, ne ius Regium & publicum, ratione expensarum, dimittatur. Et quia monente officio iste procurator prosequi tenetur. l. monente. C. de delator. lib. x. l. illud. de petitio. hæred. scripsi in tit. de electio. deroga. glo. aduocatum. in Concor. Franciæ. in xv. priuileg. vbi priuilegia procuratoris & aduocatorum Regiorum conscripsi. Ista scire publica, maximẹ sunt vtilitatis: quia ius publicum, pactis priuatorum, mutari nõ potest. Papin. in l. ius publicum. vbi plenè Accurs. & doctor. alia tradunt. ff. de pact. Rescriptum contra ius publicum, fortè ne tributa soluantur, nullius est momenti. l. nec damnosa. C. de precib. Imper. offer. & in tit. si contra ius vel vtilita. public. l. in fraudem. de anno. & tribut. lib. x. Etiam hoc ius procurator Regis prosequitur, vt superius dictum fuit.

Et quamuis ius publicum consistat in sacris, & sacerdotibus, vt tueantur, & ab omnibus defendantur, non tamen vt ipsi principes seculares de ipsis sacris cognoscant, nisi in negligentia prẹlatorum. vt c. principes sæculi. nonnunquam intra ecclesiam potestatis adeptæ culmina tenent, vt per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Cæterùm intra ecclesiam potestates necessariæ non essent, nisi, vt quod non præualent sacerdotes efficere per doctrinẹ sermonem, potestas hoc impetret per disciplinæ terrorem. xxiij. quæst. v. cognoscant principes sæculi Deo se esse reddituros rationem propter ecclesiam, quam Christo tuendam suscipiunt, si non eam rectè tueantur, sed potius opprimant. vnde Iustinia. scribit in §. finimus. in auth. de non alienan. reb. ecclesi. col. 2. non multum differre sacerdotium & imperium, nec res sacras à publicis & communibus.

Et sic inferunt interpretes, istos sacerdotes, cum 2
sint publici iuris, posse aliis stipulari in sacris, quæ ministrant, nõ autem in profanis, nisi quatenus versatur vtilitas ecclesiæ, aut publica. Nam extra sacra hi priuati dicuntur. vt dicitur de Præside. in l. iij. infra de offic. Præsid. ideo stipulari poterunt ab aliquo vsuras reddi: nam ad animæ commodum hoc tendit. cap. quanquam. de vsur. in vj. & votum emissum recipere. c. fin. qui cleric. vel vouen. c. dudum. de conuersio. coniugato. Etiam testamentum infirmi recipere. ca. cum esses. & c. relatum. de testam. & alia respicientes sacra tractare, si sint rectores parochiales, vt vocat ius canonicum, vel vicarij eorum, non verò simplices sacerdotes. per d. c. quamquam. Nam ex diuisione parochiarum attributa est illarum rectoribus, animarum iurisdictio. c. omnis vtriusque sexus. de pœniten. & remiss. ad ipsos autem pertinet ista publica, in loco illis constituto, tractare, & non aliis à iure incognitis.

Sacerdotes extra sacra quæ facere possint

Et sicut hi curiones, extra locum sacra tractare ista non possent, vt ibi: sic non poterunt alij sacerdotes nõ habentes locum eis commissum: & ita visum est Senatui Paris. in testamento facto ab infirmo in manibus sacerdotis non curati, vel vicarij eius, vt nõ iure subsistat, quicquid in contrarium dicant docto. & ista est sententia Panorm. in c. dudum. de conuers. coniuga. & docto. in d. c. omnis. & c. fi. de sepul. sed sacrificia Missẹ & alia non respicientia iurisdictionem, tractare possunt, etiam simplices sacerdotes.

Testamentum factũ in manibus sacerdotis, non curati, non subsistit.

Nec obest, quod si quis promittat presbytero dare alteri, illa promissio valebit vt pactum, & sic de iure canonico proderit. Respon. non valere vt pa-

ctum quoad tertium, qui non consentiit. vt in §. si quis alij.de inutilib. stipulat. in Instit. & l. stipulatio. §.alteri.ff.de verb.oblig.vbi plenè doct.

Sacerdos non potest esse notarius Principis sæcularis.

An sacerdos possit esse notarius? Respon. Apostolicus esse potest, sed notarius principis sæcularis non, cùm negotia sæcularia exercere non debeat. c. sicut.ne cleri.vel monachi.sed sacris vacare.l.non distinguemus.§.sacerdotio.ff.de arbit.Et quia hoc officium vere est, ideo illud sacerdos accipere non debet,nec attingere.l.vniuersos. C.de decur.lib.x.c.decernimus.de Iudic.de hac re Ias.hìc multa scribit,his ego contentus ad alia pertransco.

3 Infert etiam Claudius Seycel. clericum posse recipere instrumentum in fauorem Ecclesiæ suæ, nec per hoc incidere in pœnam falsi,allegat Iohan. And. de re iudic.Referr. Matesilla.sing.lxxxviij.no.singulare.sed hoc intelligi debet,quando iste, vt clericus, instrumentum conscriberet,eo casu non incideret in falsum,si clericus sit, tamen scriptura non reputabitur publica, quia non est notarius, nec potest facere publicũ,cum ipse non sit, nisi vt superius dictũ fuit.

4 Si verò clericus tanquam notarius scripserit instrumentum, etiam pro Ecclesiæ vtilitate, falsarius est,nisi talis creatus fuisset.l.impuberem. §. qui codicillos.& l.qui nomine.ff.de falsis.quia notarij officiũ vsurpat,cum non sit.

Idem in magistratibus dicendum est,vt stipulatio aliis facta acceptante pro alio magistratu, valeat. l.j. §.exercere. ff. de magist.conuenien. quatenus suum respicit magistratum, & officium,sicut enim ius nisi subiectis dicere non potest.l.fi.ff.de iurisd. omn. iud. sic non poterit publica tractare alterius territorij, vt hìc interpretes firmant.ego allego text. in l.pupillus. §.munus.ff. de verb.signifi. in quo scribitur; munus publicũ est officium priuati hominis, ex quo cômodum ad singulos ciues,rémque eorum, imperio magistratus,extra ordinem peruenit:& sic ad ciues dicit commodum peruenire,non ad alios, quibus non sũt præpositi magistratus,& illis stipulari non possunt,vt dictum fuit de sacerdotibus. abundè scripsi in d. §. munus. & hoc est in magistratibus inductum, quia eorum officium est publicum. Nam sicut sacerdos est præses animarum,sic & magistratus iudiciorum, nec propter vnum sunt instituti, sed propter vniuersos.vt d.§.munus. licet quidam deuorent populum, vt cibum panis.

Magistratus publica alterius territorij non potest tractare.

Priuatum ius tripartitum est: Collectum est enim ex naturalibus præceptis; aut gentium, aut ciuilibus.] Rodolphus Agricola lib.2. c.5.de inuentio.Dialect. dicit Vlpian.hìc diuisisse ius priuatum, in naturale, gentium & ciuile, quasi ius publicũ non sit, nec naturale, nec gentiũ, nec ciuile, sed occupationibus detenti Iuriscô.hæc reliquerunt.

Blondus verò de Roma triumphante lib.4. dicit in hoc text.esse primarium ius,non priuatum, collectum enim est hoc primarium ius ex naturalibus præceptis,gentium,aut ciuilibus:tamen in Pandectis Florent. habetur, priuatum, & hoc verius videtur. Nam postquam Vlpianus definiuit publicum, ita vult hìc definire priuatum.

Franciscus tamen Cõnanus tantum ius ciuile diuidi ait,& naturale ac gentium,publicũ non esse:sed ego dicerem ius publicum consistere in sacris,sacerdotibus,religione & aliis: & ista iuris sunt naturalis, vel gentium. Ergo ius publicum collectum erit ex naturalibus, gentium, & ciuilibus præceptis, sicut priuatum, & hoc publicum,tanquam notorium, Iurisconf. aliter non diuidit.

Item, si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur, quod publicum est, quia sancti habentur legati. Pompon. in l.fin.ff.de legation. l.sanctum. de rerum diuisio. & Vlpian.ait: testamenti factio publici, non priuati iuris est, ideóque forma eius priuatorum pactis non læditur.l.iij.ff.de testam. & testamentum à iure gentium dicitur. per Bart. in l.interdum. ff. de condict. indeb.amplissimè Barba.in rub.de testam.

Legatus hostium impunè pulsari non potest.

Ius etiam ciuile quoddam,publica respicit, quod 5
in muneribus publicis consistit, vt in toto titulo de munerib.& hono. & maximè in l.honor.ibid. & iurisdictiones publici iuris sunt. l. j. & per totum. ff.de iuris. omn. iud. & ne quid in loco publico fiat. ff. & leges publicas vocat Caius in l.fin. ff.de colleg.illic. Et sic ius publicum collectum esse videtur etiam ex naturalibus præceptis, & gentium, atque ciuilibus. Nam ius naturale præcepta quædam obtinebat, vt non facias aliis, quæ tibi fieri non vis. c. j. distin.j. & procreatio liberorum,atque educatio.Ex his ergo,& aliis iuris naturalis, & gentium præceptis collectum est hoc ius Romanũ, siue publicum, siue priuatũ sit.

Ius publicũ quomodò tripertitum sit.

SVMMARIA.

1 *Matrimonium quomodo dicatur esse de iure naturali, gentium, ciuili ac diuino.*
2 *Matrimonium rescindatur altero ad procreationem adepto.*
3 *Iura naturalia non possunt à Principe vel consuetudine tolli.*
4 *Legitima tolli non potest,licet ex causa minuatur.*
5 *Filius à patre alendus statim atque natus est.*
6 *Parentum educatio non est de iure naturali.*

§. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit.

HIc naturam pro Deo,seu naturæ instinctu accipi posse multi asserunt, variatur autem hæc significatio pro materia, vt docent hìc interpretes. & scripsi in interpretatione l.vnic.in verbo, quantitatẽ, vel naturam.C.de senten.quæ pro eo quod interest, & pleniùs in l.creditores.ff.de verb.sign.hoc ergo ius nobis innascitur, à naturáque accipitur, & eo, sine alio hominis ministerio,imbuti sumus.Nam hoc ius naturale,sine aliqua constitutione,habetur ex instinctu naturæ.c.ius naturale.j.distin.

Aduertendum est Vlpian. hìc non dicere coeundi appetitum,bibendi,comedendi,vel nocendi ius esse, prout Valla arbitratur, sed ius naturale vocat, quo cætera quoque animalia edocta sunt, vt liberorum procreatio, & illorum educatio. Nam homines & bestiæ ista communia inter se habẽt, & propria sunt omnium animalium. vnde Cicer.j.Offic.ait: Commune autem omnium animantiũ est coniunctionis appetitus,procreandi causa,& cura quędam eorum, quæ procreata sunt. licet aliter accipere videatur Gratian. ius naturale.in c.humanum genus.j.distin. & sitne rationis aliqua vis in bestiis, & an plus habeant terrestres, an aquaticæ,scribit Plutarch.in suo pulchro Dialog.de industria animal.

Nam

Nam ius istud non humani iuris proprium est, sed omnium animalium, quæ terra, marique nascuntur. auium quoque commune est.] Sic habetur in Pandect. Florent. sed in exemplaribus antiquis ita habetur. Nam ius istud non solùm humani iuris proprium est, sed & omnium animalium, quæ in cœlo, terra, mariue nascuntur. Et in idem ferè ista recidunt. Sed in cœlo dicit propter aues, quæ in arboribus, id est in aëre nidificant, & ibi nascuntur. Et sic frequenter exponitur in hoc iure cœlum pro aëre. Vlpian. ait in l. 2. ff. pro suo, ibi, est species possessionis, quæ vocatur pro suo, hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cœlóque capimus, & l. si cuius, aliàs est l. æquissimum. §. proinde. de vsufruct. l. si apes. de furt. l. fin. de seruit. & alibi frequentius.

Et licet quidam arbitrentur abusum Vlpian. hoc nomine iuris, respectu bestiarū, cum ius ad rationem pertineat, qua bruta carent: tamē ego putare propriè Vlpian. vsum fuisse iuris nomine, non pro ratione (vt ipsi arbitrantur) sed pro vi insita naturæ. Nā ius hoc naturæ respicit ipsam naturam, & idem est, ac si Vlp. dixisset, ius naturæ est, sicut dicimus ius pascendi. l. j. ff. de seruit. rustic. prædio. ius sepulchri. l. ius sepulchri. C. de religios. ius ergo naturæ est, quod natura omnia animalia docuit. Nec dicit Vlpia. hìc, ius brutorum, sed ius naturæ, seu naturale, quod est propriū humani iuris, & omnium animantium. Et hoc ius Romanum fuit collectum ex illius præceptis, naturalibus, gentium & ciuilibus.

Nomē iuris quomodo ab Vlpiano vsurpetur.

Item in Pandectis Floren. abest dictio (solùm.) Et sic videtur negare ius naturale esse proprium iuris humani, verumenimuerò id est, cum dictionem, nō, sequitur dictio, sed, frequentius accipitur pro, non solùm, vt probaui pleniè. ff. de verb. signific. in l. hæc verba quanti.

Hinc descendit maris & fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus.] Ex hoc iure naturali descendit coniunctio tā maris, quàm fœminæ, & brutorum etiam inter se: sed coniunctio nostra non fit, nisi approbata fuerit ab Ecclesia, quam matrimonium appellamus, & alia coniunctio animalis potius, quàm legitima est. Et licet, per hunc text. dicant quidam, iure naturali esse coitum, & sic prohiberi non posse, tamen toto cœlo errant. Nam appetitus iure naturali veniunt, & illa coniunctio, etiam sine coitu; animātia enim antequā coëant, coniunguntur, sic & homines: sed antequā hi coëant, Ecclesiæ authoritas coniunctionem factam probare, & confirmare debet, aliàs non coniugium, sed contubernium dicitur. c. sanè. 2. de cler. coniugat. l. cum ancillis. C. de incest. nup. Licet sine coitu sufficiat inter homines solus coniungendorum consensus. c. sufficiat. xxvij. q. ij. & l. nuptias non concubitus, sed consensus facit. ff. de reg. iur. Tamen facta coniūctione animorum, solet fieri coniunctio corporum, ideo de illa etiam iste text. potest intelligi quoad homines, sed quoad animalia coniunctio est tantùm corporum, vt asserit Barb. in rubr. de testa. col. x. numer. 3. vnde inferri potest coitum, qui non fit procreandæ sobolis gratia, non esse secundum naturam, ob id vitiosum: quod probat Ambrosius super Luc. sic scribens. Qui non causa procreandæ sobolis, sed explendæ libidinis sibi inuicem copulantur, non tam coniuges, quā fornicarij videtur. & c. nerui. xiij. dist.

De matrimonio.

Coitus vitiosus.

Et sic dicemus, matrimonium quoad illam coniunctionem, de iure naturali esse: fuerunt enim coniuncti Adam & Eua in Paradiso. Genes. 2. c. in fi. sed 1
ibi opera carnis non exercuerunt. vt patet c. seq. ibid. & c. iiij. dicitur etiam matrimonium de iure gentiū, quia ab eo receptum est, teste Accurs. vel quia consensu contrahitur, sicut alij contractus: de iure verò ciuili dici potest ratione formæ, quā ius ciuile ei præbuit. Est etiam de iure canonico, quantum ad approbationem. vt docet Panorm. & alij in rub. de sponsal. Sed est de iure diuino, prout est sacramētum, & quo ad institutionem. Ang. in §. j. de iure natur. in Instit. & Genes. ij. c. Contractus autem dotis est de iure gentium, sicut alij contractus. l. eas. ff. de capi. dimi. iunct. l. ex hoc iure. ff. de iustit. & iur. hoc asserit Bal. nouel. in tracta. de dote. j. parte. q. iij. Contractus verò arrarum est de iure ciuili. vt l. fin. C. de sponsal. & arris. Bart. & alij in rub. ff. solut. matri. dicetur fusius in l. ex hoc iure, infrà eod. & quæ proueniat ex his vtilitas.

Ex hoc constat coniunctionem maris & fœminæ licitam eo iure, cum instrumento, naturali fuisse. viri autem ad virum, vel mulieris ad mulierem, non iure hoc probari, satis apparet. Et contra naturam esse docet, diuus Paul. Rom. j. c. ibi. *Fœminæ immutauerūt naturalem vsum, in eum vsum, qui est contra naturam, & masculi cum masculis.* & Iust. in auth. vt non luxurientur contra naturam. collat. vj. ca. si quis. de pœnitentia. dist. j.

Et sic coniunctio illicita, est reprobata hoc iure naturali, de qua proximè dictum fuit; verum quia rara erat eo iure coniunctio illicita, ideò iure gentiū & ciuili postea illicitæ multæ factæ sunt coniunctiones. vt in titu. de sponsal. & de rit. nupt. & de nupt. ac etiam de iure canonico certi gradus prohibiti sunt, vt in titul. de consang. & affi.

Hinc liberorum procreatio.] Naturalis ergo est liberorum procreatio. vnde Arist. ita scribit. li. j. Oeconom. c. iij. Societas enim maximè est secundū naturam, maris & fœminæ, est enim impossibile fœminā sine mari, aut marē sine femina hoc adimplere, quare eorum societas necessitate cōstituta est. Enimuerò in cæteris animalibus, absque ratione, id fit, & in quātū natura capacia sunt, & procreandi gratia solū: in homine maximè id conspicitur, quod non essendi causa solent, verum etiam bene essendi. vt habet cōmunis versio Leonard. Aretini.

Aristotelis præclara sententia de coniunctione maris & fœminæ.

Mas & fœmina mutua ope coniunguntur, filiósque procreant, non solum vt id naturæ tributum ferant, verumetiam commoda inde suscipiant. & Callistrat. in l. liberorum. in fi. ff. de verb. signific. sic ait: *Natura nos quoque parentes docet pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri. Etenim idcircò filios, filiásue concipimus, atque edimus, vt ex prole eorum, earúmue, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus,* & alibi idem ait Arist. in Oecono. libr. ij. c. ij. Quid sanctius esse potest, aut circa quæ magis studeret vir sanæ mentis, quàm ex optima, laudabilissimáq; muliere filios procreare, senectutis pastores, quasi optimos, ac reuerentes patris, matrísque custodes, ac totius domus seruatores, educati siquidem rectè à parētibus, per sanctos & iustos mores, boni meritò euadent: contra verò si fiat, sentient detrimētum. Et alibi libr. ij. de anima ita scribit.

Hæc

Hæc enim operatio, maximè omniũ operationum, viuentibus est naturalis: viuentibus inquam hisce, quæ sunt perfecta, non membris capta, quæque non sine semine oriuntur: vnumquodque inquam, aliud sibi simile procreare: animal quidem, animal: planta autem, plantam: vt sint semper hoc pacto, conditionémque subeant diuinam, id enim ipsum appetunt vniuersa, gratiáque ipsius omnia agunt, quæcumque secundum naturam aguntur.

Matrimoniũ sub conditione, si euites generationem prolis.

2 Itaque non valet matrimonium sub conditione contractum, si generationem prolis euites, quia est contra naturam, & substantiam matrimonij. c. fin. de condit. apposit. Etiam rescinditur, si alter sit ad procreationem ineptus, vtpote frigidus, vel castratus. vt in tit. de frigid. & malefi. declaratur.

Ex prædictis inferunt Doctor. quod ista naturalia
3 non possunt, etiam à principe tolli. §. sed naturalia. de iure natur. in Inst. Etiam non valet consuetudo contra ius naturale. c. fin. vbi Curtius abundè. 3. not. de consuet. Ideò non valet laici constitutio, disponens super matrimonio, cum sit iuris naturalis, & ad ecclesiam spectet, & iure poli, non iure fori regatur. vt ait diuus Greg. in c. Euphemium. ij. quæst. iij.

Nec quidem valent leges Laicorum editæ super matrimonio, vt plenè decidunt Doctor. in c. ecclesia. de constit. Præpositus & Felin. in cap. j. de sponsal. & Curt. consi. 27. magnificus. j. quæstio. Alibi fortè plenius tractabo. Multa de his scripsi in proœm. consti. Reg. & Arist. in Ethic. c. 7. lib. 5. declarat quando ea quæ naturalia sunt, mutari possint.

Hinc educatio.] Animalia fœtus suos educant, sic & homines: & eadem vis naturæ est generandi, & nutriendi, vt ait Arist. Educatio etiam, à iure ciuili parentibus præcipitur. in tit. de liber. agnos. & educan. ff. & Arist. vbi supra ait. valentes enim ipsi, imbecilles suos, labore tuentur, & alunt: mox imbecilles, ob senium facti à valentibus eadem reportant, & simul natura per hunc circuitum adimplet perpetuitatem, & quandam (vt ita diximus) sempiternitatem: ex quo, secundum numerum non potest, at secundum speciem, sic enim diuina prouidentia vtriusque natura ordinata est, viri scilicet & mulieris ad societatem, tendunt enim eorum omnia in idem vtilitatis. & idem lib. 4. Politico. c. 9. ait. Circa educationem puerorum, apud Lacedæmonios pari modo, diuitum filij educantur, ac pauperum, & erudiuntur per eum modum. in nullo enim magis conspicuus diues, quàm pauper: vestitu etiam tali diuites vtuntur, qualem & pauperum quiuis habere potest.

Etiam Plato ait: Ne mireris, si vnumquodque animal fœtum, seu germen suum, natura colit: hoc enim studiũ, hic amor cunctis inhæret, genus suum æternum efficiendi gratia, quinetiam vnumquodq; animal pro suis fœtibus fortiter dimicat.

Ex quo patet solicitudinem acquirendi nobis alimenta, & illa quibus tegamur, ac habitationes, & alia ad vitam necessaria esse iuris naturalis, etiam per ea quæ scribit Cice. j. Offic. Principio generi animantium, &c. dixi in l. victus. & l. quos nos. ff. de verb. sig.

Et ideo puniri debent negligentes, & validi mendicãtes, qui non quærunt ea, quę ipsis necessaria sunt, operando. vt in tit. C. de mendic. valid. lib. xj.

Consistit etiam hoc ius naturale in sui conseruatione, vt declinet quisque ea, quæ ei nocitura videntur, vt etiam docet idem Cicero, quod duobus modis fieri potest. Primò, vt vim & iniuriam propulsemus. l. vt vim. infra. Secundò, per cautionem aduersus dolum. Nam & feræ bestię se colligunt, vt boues, porci & aliqua alia animalia ad impetus repellẽdos, & vt sibi ipsis caueant: sic multæ cautiones à iure ciuili introductæ sunt. vt est in tit. de Prætor. stipula. & iudica. solu. & Instit. de satisdat.

Legitima quo iure debeatur.

Ex hoc inferunt quidam, legitimam de iure naturali introductam, nam datur filio, vt se alat, & sic dicunt non posse tolli per statutum: sed dicite legitimam secundum naturam deberi, sed lex partem distribuit, ac necessitatem præstandi statuit. text. in §. primum itaque. in auth. de hæred. & falcid. colla. j. Et interpretes dicunt legitimam deberi de iure ciuili dictante ratione naturali, quod ferè in idem recidit. Dyn. in Reg. indultum. de reg. iur. in vj. plenè Dec. & ibi in additio. ad eum. in reg. iura sanguinis. ff. de reg. iur. text. in l. hac edictali. versic. si verò. ibi, ita tamen vt quarta pars, quæ iisdem liberis debetur ex legibus, nullo modo minuatur. C. de secund. nupt. Itaque educatio liberorum est naturalis quoad instinctum, quia natura instigat etiam animalia, ad educandum fœtus, sed ius ciuile imponit necessitatem patri alendi liberos, nisi sint ingrati, vel aliunde se alere possint, & in aliis quibusdam casibus necessitatem remittit. l. si quis à liberis. §. idem iudex. ff. de lib. agnoscen. inde legitima tolli non potest, sed ex causa 4
minui, quia de iure ciuili fuit taxata, & sic illa taxatio minui potest, seu tolli, sed si certa illa pars tollatur, remanebit tamen illa naturalis educatio hîc statuta, quid enim esset si omninò legitima tolleretur? nunquid ratio naturalis extingueretur? quod fieri non potest, & pater sic induceretur ad necandum filium, denegando illi alimenta. l. necare. ff. de lib. agn. Doct. in auth. nouissima. C. de inoff. testam. de Rota decis. xviij. fuit dubitatum. in not. Et ista veriora, & æquitati magis consona videntur, quicquid interpretes super hoc dicant, & probatur ista sententia. in ca. Raynutius. de testam.

Filius prodigus à patre alẽdus.

Imo etiam docet Bald. filium alendum à patre, etiam si consumpserit partem suam, dum tamen hoc non fecerit dolo, vel lata culpa: vt dicitur de filio prodigo in Euangelio. & facit l. Imperator. ff. de stat. homi. quia educatio est iuris naturalis: vt hîc idem Bald. in authen. contra cum rogatus. col. ij. C. ad Trebell. Decius in d. l. iura sanguinis. col. ij. ff. de reg. iur. Hyppol. singul. 104. patet.

Pater exponens filium perdit ius filiationis.

Etiam tenetur pater alere filium, statim atque natus est, prouidendo ei de nutrice. Nam tunc est maior necessitas, quàm postea, alioqui si illum exponat, ius filiationis perdit. l. j. & ij. C. de infan. expos. Et si mater voluerit filium alere, tenetur quoque pater alere matrem, quæ lactat filium, & illi de necessariis prouidere, & ita debet intelligi glo. in l. penult. C. de patr. potesta. & in c. fin. de conuersi. infidel. quæ dicunt matrem teneri lactare filium, verùm expensis patris, si subuenire ei possit: vt Doct. notant in l. alimenta. C. de negot. gest. & d. l. pen. non probat contrarium. Nam ibi ponitur factum de maiori trimo, an possit alimenta petere, sed non negat quin antea etiam peti possit, id est, ante trienniũ, & hoc seruatur quando pater est diues, & potens ad hoc faciendum. Bolog. consil. x. Romanus.

Et sic liberorum educatio est de iure naturali, parentum verò non, sed ex pietate procedit. l. nam & si naturali 6

parentibus. ff. de inoff. testam. Etiam quadam ratione naturali, vt bene facienti benefaciamus. l. sed & si lege. §. consuluit. ff. de petit. hæred. Bart. huius est sententiæ, quem alij sequuntur. & Cicer. ad Atticum ait, eum parentes non alere, nefarium sit.

Videmus etenim cætera quoq; animalia, feras etiã bestias istius iuris peritia censeri.] Et sic hoc ius natura docuit, tam homines quàm animalia, vt censeãtur & existimẽtur peritia iuris huius. Nam sicut viri coniunguntur cum fœminis, & procreant, educántque liberos, sic & cætera animalia faciunt. Nec probo Budæ exponentem, quædam animalia sunt nobis admirationi, vt Elephas. Nam iste text. dicit cætera animalia, & sic non potest de quibusdam intelligi. Ideo Theoph. dicit cætera animalia censeri inter ea, quæ hanc legem obseruant. Et sic intelligere poterimus, cætera animalia censeri, reputari, & existimari peritia huius iuris, atque naturam exercere, sicut homines: videlicet procreare, educare, & alia facere, quæ natura ipsa docet. Videmus & animalia adeo hanc seruare naturam, vt perita in hoc iure videantur, & text. dicit censeri, diceres non esse, vt quandam ostendat improprietatem. de hoc verbo, est l. final. ff. de suis & legi. scripsi abundè in l. censeri. ff. de verbor. significat. alij exponunt, censeri, pro referri, sed sensui text. vix conuenire potest, ne plura.

De verbo censeri.

SVMMARIA.

1 *Ius gentium quomodo ius naturale vocetur.*
2 *Quomodo à naturali iure dicatur recedere.*
3 *Ius naturale dupliciter consideratur.*
4 *Secundarium ius naturale, dicitur naturalis ratio, & ius hominum, seu gentium, seu æquitas naturalis. 3. 4.*
5 *Plura gentium iura in lege expressa, non inueniuntur.*

§. Ius gentium est, quo gentes humanæ vtuntur: quod à naturali recedere licet facilè intelligere: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.

ITa habetur in Pandectis Floren. Sed apud Blondum, vbi suprà, scribitur, quod à naturali procedere, inde facilè intelligitur, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se conuenit, seu commune est. Nec videtur absurda Blondi sentẽtia: Nam ius gentium verè à naturali ratione procedit. l. j. ff. de acquir. rerum dom. in eo quod omnibus hominibus cõmune est, sicut naturale omnibus etiam
1 animalibus, atque ius gentium naturale vocatur. §. singulorum. & §. venditæ. de rerum diuis. in Instit. & apud Cicer. lib. 2. de Legib. ac lib. 2. de Inuen. hoc ius naturæ vocat, ergo à naturali ratione non recedit, sed procedit, alioqui non vocaretur naturale, si ab eo recederet. Nam recedere, est omninò discedere, vt recedere à societate. l. actione. §. pen. ff. pro socio. & à priore contractu recedere. in l. pacta. de contrah. empti. scripsi in l. cedere diem. ff. de verb. signific. Item dicit text. in c. ius naturale. j. distin. ius naturale est commune omnium nationum, eò quod vbique instinctu naturæ, non constitutione habetur aliqua, vbi ponit exempla iuris gentium, vtpote communis omnium possessio, acquisitio eorum, quæ de cœlo, terra, maríque capiuntur. Item depositæ rei, vel commodatæ, pecuniæque restitutio. Et sic ius gentium procedit à naturali, non autem recedit, alioqui illa exempla non essent communia.

Exempla iuris gentium.

Ego dicerem vtroque modo intelligi posse. Nam & recedere dicitur à naturali iure, eò quòd naturale est commune omnibus animalibus, hoc verò ius gentium hominibus solis. sic scribit Vlpian. inferiùs, ius ciuile esse, quod neque in totum à naturali iure, vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit, & sic in hoc text. dicitur recedere à naturali iure, non à ratione naturali, imo cum illa dicitur conuenire, vt superius dictum fuit: docétque Bald. hoc ius distare à naturali, sicut distat cerebrum hominis, à cerebro animalium: posuit enim Deus in homine cerebrum (membrum diuinum) vbi sensus & intellectus, at animalia intellectum non habent, sed quendam instinctum. 2

Nos autem videamus, si fortè dici possit ius naturale dupliciter accipi, in genere & in specie: in genere est illud, quod est commune omnibus & hominibus, & brutis, de quo fuit dictum, & generale vocari potest: alterum speciale seu in specie, quod ius hominum seu gentium nominari potest, quod naturalis ratio apud omnes gentes introduxit. l. omnes. infra. quãuis illud ius interpretes vocẽt naturale primæuum, hoc secundarium. sed quocunque vocetur nomine, naturale tamen dicitur. in §. singulorum. & §. venditæ. de rerum diuisio. in Inst. Ex hoc dicitur naturalis ratio. l. cum ratio naturalis. ff. de bon. damn. & æquitas naturalis. l. j. ff. de pact. l. j. de constit. pecu. vnde Iustin. scribit. Quod verò naturalis ratio inter omnes gentes cõstituit, id apud omnes populos peræquè custoditur, vocatúrq; ius gentium, quasi quo iure omnes gentes vtantur. §. ius autem ciuile. de iure natur. in Inst. l. j. de acquir. rer. dom. & Grat. j. distin. sic scribit: Ius naturale est commune omnium nationum, eò quòd vbique instinctu naturæ, non constitutione habetur aliqua. 3 4

Duo ergo habentur in hoc iure, & quod naturalis ratio interueniat, & apud omnes gentes seruetur: si apud aliquos in vsu tantum sit, ius erit ciuile, quod ius inferius prosequemur fusius. diuidam hoc ius gentium, in l. manumissiones, infrà.

Et per istum text. videntur errare, qui diuidunt hoc ius gentium in primarium & secundarium, vt primarium in religione consistat, alterum exigẽte necessitate hominum inductum sit, vt contractus. l. ex hoc iure. infra eod. Nam hîc vnum est ius gentium, non plura. Et si vellemus distinguere in quolibet statuto vnum ius, essent infinita iura, ob id vnum tantùm esse diuersis temporibus statutum ius arbitror. & idem habetur in §. ius autem. de iure natur. in Institut. in lege non inueniuntur plura iura gentium expressa, ideò erubescimus sine lege loqui. l. dissentientis C. de repud. Adhæc nulla, aut admodum parua est vtilitas ista sic diuidere: ideo curiosis ea nunc relinquam. vide tamen quæ dicam. in l. manumissiones, inferius. 5

Ius gẽtium non diuiditur.

SVM

SVMMARIA.

1 *Regnorum destructio propter quos adueniat.*
2 *Obligatio filij propter valetudinem patris differēda.*
3 *Locatio quando reuocetur.*
4 *Patriæ defensio parentibus est præferenda.*
5 *Patriæ charitas cæteras omnes vincit charitates.*

LEX II. POMPON. LIB. SINGVLARI ENCHIRIDII.

Eluti erga Deum religio, vt parentibus, & patriæ pareamus.

Deorum cognitio omnibus insculpta. Postquam superius Iurisconsf. quid sit ius gentium declarauit, nunc præbet exemplum in religione erga Deū: nulla enim gens est, quæ Deum non cognoscat creatorem suum. Nam vt Cicero ait in ij. lib. de natura Deor. Omnibus innatum & quasi insculptum, esse Deos. & idem j. Tuscul. Nulla est gens tam fera, nemo omnium tam immanis, cuius mentem non imbuerit Deorum opinio. & secundo de Legib. Sit hoc à principio persuasum hominibus, dominos esse omnium rerum, ac moderatores Deos: eáque quæ gerantur, eorum geri ditione, atque numine, eósque optimè de genere hominum mereri: & qualis quisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religionem, intueri: piorúmque & impiorum habere rationem. & in primo de natura Deorum. Quis est tam vecors, qui cùm suspexerit in cœlum, Deos esse non sentiat, & ea quæ tanta mente fiunt, vt vix quisquam arte vlla ordinem rerum, atque vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? Dij semper fuerunt, nati nunquam sunt, æterni sunt futuri: si qui autem sint qui Deum nesciant, sunt potius pecora, quàm homines, & isti in lege naturæ peccant: ideò à Papa corrigi possent, imò omnes homines contra istos Atheos armari gladio, & illos exterminare deberent, propter quos
1 regnorum destructio venit, bella, & omnia mala, vt patet in lib. Regum. vide quæ Hesiod. in libro ἔργα καὶ ἡμέραι scribit, in princip. de hominum diuersitate:

Musæ Pierides, celebres carminibus istis,
Dicite cur homines inter, sit nobilis ille,
Conspicuúsque, hic obscurus, Iouis illa voluntas
Nam facilè extollit, facilè elatúmque refrænat,
Et clarum obscurans, obscuri nomen adauget,
Erigit & miserum, facilè extinguítque superbum
Iuppiter altitonans: superas quas habitat arces.

Et Dauid Psal. 112. Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem: vt collocet eum cum Principibus, cum Principibus populi sui.

Vt parentibus.] A gentibus introductum dicitur, vt filij obediant parentibus, & sic patri & matri ac superioribus, cum hi appellatione parentis contineantur. l. appellatione parentis. vbi dixi. ff. de verb. significatione. & Cicer. pro Planc. inquit, his verbis: Parentem, vt Deum vereri, atque non multò secus, ac parentes, liberos amare debemus.

In illicitis non obtemperandum parentibus Limitatur tamen in illicitis, nam his verbis fatur Hiero. Si de minus ea iubet, quæ non sunt aduersa sanctis Scripturis, subiiciatur domino seruus: si verò contraria præcipit, magis obediat spiritui, quàm corporis domino: si bonum est, quod præcipit Imperator, iubentis exequere voluntatem: si malum, responde. Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus. hoc ipsum, & de seruis apud dominos: & de vxoribus, apud viros: & de filiis, apud patres, quòd in illis tantum debeant dominis, & viris, parentibúsque esse subiecti, quæ contra Dei mandata non sunt. c. si dominus. & seq. 11. q. 3.

Restringitur etiam, quando filius esset alteri obligatus ad seruiendum, fortè cordoni, vel alij artifici per certum tempus, vt disceret artificium quia patri volenti eum reuocare, parêre non tenetur. teste Alberi. hîc, quia non potest pater dissoluere obligationem filij propria voluntate, cum filius sit iam obligatus, & sine patre obligari ferè potest. l. tam ex contractibus. infra de iud. l. filiusfamil. de actio. & obligation.

Hoc putarem verum esse, quando pater necessariò non indigeret opera filij, alioqui si pater valetudine aduersa detineretur, & non haberet, qui seruire illi iustè posset, dicerem obligationem filij differendam, & patrem reuocare posse, hoc casu, filium, quousque cessaret causa, & postea filius posset obligationi sui deseruire. Nam parêre patri est de iure naturali, vt dixi, quod ius gentium vocamus, & est præceptum Dei, cui filius non potest contrauenire. Et quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. l. de ætate. §. ex causa. ff. de interrog. actio. Et sicut si de nouo indigeat quis re locata, reuocatur locatio. l. æde. C. loca. sic & hoc casu, quando impedimentum patris esset perpetuum, differendum esset seruitium artificis. Et ita videntur conciliatæ sententiæ interpretum contrariæ. 2 3

Et patriæ pareamus.] Collige ciues teneri parere patriæ, quia Vlpian. ait, partum alendum esse, qui non tantum parenti, cuius esse dicitur, verumetiam reipubl. nascitur. in l. j. §. & generaliter. ff. de vent. in possessio. mitten. quem tex. sing. dicit Ias. in §. pœnales. nu. 69. de actio. in Instit.

Iste text. debet intelligi, tam de patria originis, quàm domicilij. l. iij. C. de natural. liber. l. si non speciali. C. de testa. & ibi doctor. & in l. ciues. & l. si patria. de incol. lib. 10. Bart. & alij in l. j. & l. assumptio. & l. nihil. ff. ad municip. & Cicer. de Legibus, scribit: Ego & Catoni, & omnibus municipibus, duas esse censeo patrias, vnam naturæ, alteram ciuitatis. *Patria duplex.*

Et prius parendum patri quàm patriæ, probat iste text. argum. ab ordine assumpto, & hoc est verum, quādo agitur de commodo pecuniario: potiùs enim filius commodum parētis, & pro eo postulare, quàm pro rep. tenetur. l. penulti. ff. de postul. vt hîc Claud. Aquen. asserit, quia alere patrem suum, potius quàm rempublicam debet. l. nam & si parentibus. ff. de inoffic. testam. *Patri quando potius parendum quàm patriæ.*

Sed si agatur de magno reipublicæ detrimento, vel de illius peremptione, destructionéue, eo casu respublica erit præferenda parentibus, quia maius commodum versatur in illa tuenda, cùm parens in consequens etiam tueatur. Et disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quàm charitas liberorum. Paul. in l. postliminium. l. 2. §. filius. ff. de capt. vnde Marcel. ait: Minimè Maiores lugendum putauerunt eum, qui ad patriam delendam, & parentes, & liberos interficiendum venit: quod si filius patrem, aut pater filium occidisset, sine scelere est, etiam præmio afficiendum, omnes constituerunt. l. minime. ff. de religio. pulchre Iacob. Rebuf. in l. fi. C. qui morbo se excus. lib. 10. & plenè docet Ioan. Raynaud. & 4

naud. & Bald. in §. firmiter. de prohibita feudi alien. per Federic. & §. fin.

Ait etiam Cicero scribens ad Attic. Pro patria, & in patria mori præclarum est, & in lib. de Finib. Bonorum, patriæ charitatem, cæteras omnes vincere charitates. docet & chariorem esse patriam nobis, quàm nosmetipsos, & in libello de Somnio Scipionis ait: Omnibus, qui patriam conseruarint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, vbi beati æuo sempiterno fruantur. De pietate erga patriam multa exempla adfert Valer. Maxim. lib. 5. & Rhetores, ad quos te reiicio.

SVMMARIA.

1 *Defensio à Papa, vel alio Principe, à lege, vel consuetudine tolli non potest.*
2 *Limitatur.*
3 *Periculum instans & armorum terror declarant vim.*
4 & 5 *Defensio tam personæ, quàm rerum quousque extendatur.*
6 *Vim alteri illatam quando repellere quis teneatur.*
7 *Apparitor volens prehendere furem, potest præcipere laicis vt eum adiuuent, & si non pareant, possunt puniri.*
8 *Defensio contra quos non admittatur.*
9 & 10 *Occidere impunè quos liceat.*
11 *Vis à magistratu illata, non est repellenda.*
12 *Limitatur.*
13 *Iudex excedens modum in puniendo, tribus casibus in regno Franciæ punitur.*

LEX III. FLORENTINVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

VT vim atque iniuriam propulsemus. Nam iure hoc euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur: & cùm inter nos cognationem quandam instituerit natura, consequens est hominem homini insidiari, nefas esse.

HIc Florent. Iurisconsult. aliud exemplum adiicit iurisgẽtium, videlicet, vt propulsemus vim, id est, impetum ac violentiam nobis ab alio illatam. & docet Paul. in l. 2. ff. quod metus caus. vim esse maioris rei impetum, quæ vis à maleficio non abest. l. seruus. prima. ff. de actio. & obligat. & multiplex est, de quibus per glos. in l. prima. & l. extat. ff. quod met. caus. scripsi quot modis capiatur in l. liberationis. ff. de verbor. signific. *Vis quid dicatur.*

At pugnare videtur text. in cle. pastoralis. circa finem. de re iudicat. dicens defensionem iuris naturalis esse, cui conuenit Cicero libro 1. Offi. sic scribens: Principio generi animantium omni, à natura tributum est, vt se, vitam, corpúsque tueatur, caueátque ea, quæ nocitura videantur. & in Oratio. pro Milone: Et sic defensio non erit iuris gentium. scribit Vlpia. in l. j. ff. de vi, & vi armata. sic in §. vim vi repellere licere Cassius scribit, idque ius naturâ comparatur. *Defensio est iuris naturalis.*

Respond. defensionem iuris naturalis esse, quia à natura est tributum, & hominibus, & animalibus, vt se tueantur, & defendant. c. ius naturale. 1. distinct. & dict. cle. pastoralis. ac l. prima. ff. si quadrupes pauper. fecis. dicat. sed illud quod est naturale, quatenus respicit homines, gẽtium dicitur, sed non tamen è contrario. l. manumissiones. infra eod. §. singulorum. & §. venditæ. de rerum diuis. in Instit. Ideo licet ista defensio sit naturalis, tamen inquantum respicit ad homines, de iure gentium dicitur. vt pulchre scribit Imperator. de iure naturali. in Instit. §. sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè obseruantur, diuina quadam prouidentia constituta semper firma, atque immutabilia permanent. vbi loquitur de iure gentium, quod apud omnes gentes seruatur, non quod apud animalia custoditur, & tamen vocat illud naturale: sic & hìc ius naturale vocatur gentium, diuina quadam prouidentia constitutum. Itaque, etiam iure diuino, defensio permissa est, quicquid dicat glos. vt inferius probatur. de qua defensione gentium hìc vult tractare, non de defensione animalium. vt in dict. l. j §. cum arietes. ff. si quadrup. & probat hic text. dum dicit: Atque iniuriam. Iniuriam autem hìc accipimus, pro eo quod non iure fit. l. sed & si. §. iniuriam. ff. ad legem Aquil. quæ non cadit in animalia, vt contra ea iniuriarum agamus, vt notum est: quia iniuriandi animum non habent. l. si non conuicij. C. de iniur. *Quomodo iuris gentium defensio dicatur.*

Et sic concludemus, defensionem ab ipsa natura inductam, & cum ipsa innatam, ideò naturalem esse: & quod naturale est, si ad homines respiciat, gentium dici non est inconueniens. Et à iure, etiam diuino, defensio permissa est. Exod. 22. cap. Si effringens fur domum, siue suffodiens inuentus fuerit, & accepto vulnere mortuus, percussor non erit reus sanguinis. quod Paulus ad Romanos 12. docet: Non vos defendentes, sed date locum iræ, intelligitur de ira & vltione. Etiam de consilio est perfectionis, vt si quis te percutiat in vna maxilla, præbe illi alteram. vt Matt. 5. c docet quoque Diuus Thom. in 2. secundæ q. 64. art. 7. & vis illata, & iniuria ab homine homini, est de iure gentium. *Defensio etiam iure diuino permissa.*

Ex quo infertur, defensionem sic inductam, tolli à Papa, vel ab alio Principe, nec quidem à lege, vel consuetudine, non posse. cap. primo. de causa posses. Alberi. in l. omnes. col. 1. C. de Episcop. & cler. Doct. in ca. quæ in Ecclesiarum. de constit. Bart. in l. omnes populi col. 7. ff. de iust. & iure. & in l. cum mulier. col. pen. solu. matr. & in verb. & figura. in extra. ad reprimendum. Quomodo in læsæ maiest. crim. proceda. 1

Nisi à iure ciuili inducta fuerit, vt appellatio, secundum quosdam doct. in rub. de appellat. & ideò statutum vel constitutio tollens defensionem, debet intelligi de ciuili, non de naturali. vt docet Bal. in c. à nobis. in fi. de except. ius autem ciuile multas defensionis species, maximè in iudiciis adinuenit, quas ex causa tollere posset in quibusdam casibus, vt probãt interpretes in c. cum inter. de exceptio. glo. & Doct. in c. ex parte. de rescript. 2

Quamuis autem defensio, vel alia, quæ à iure sunt naturali, tolli non possint. §. sed naturalia. de iure naturali, in Instit. & in summa. 5. dist. tamen modificari, declarari, & distingui possunt: vt, de seruitute dicitur in l. manumissiones. infrà. sicut dicitur in cle. ne Romani. de elect. Roch. Curt. in c. fi. in glo. 2. de consue.

Atque iniuriam.] Repellere iniuriam nobis illatam, est iuris gentiũ: quia omnibus gẽtibus commune est. iniuria enim dicitur, quicquid non iurè factum est, vel fit, hoc est, si contra ius fiat. l. sed & si. ff. *Iniuria quid dicatur.*

ad legem Aquil. l. prima. de iniur. & in repellenda iniuria lex virtutis est, non in inferenda. ca. non in inferenda. 23. q. 3. & exponunt quidam Doctor. hîc vim atque iniuriam, id est, violentiam iniuriosam, ergo si non sit iniuriosa, vt, quando est illata à pecudibus, & à furiosis, & dormientibus, non licebit vim repellere, quod est absurdum. ideo iste text. est intelligendus, de iure gentium esse inductum, vt vim nobis illatam ab hominibus, id est, impetum & violentiam repellamus, etiam vt iniuriam, id est, omne id quod non iure fit, propulsare liceat. Nam cum homines rationales sint, quod eis infertur contra ratione, & præceptum: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. j. dist. in prin. iniuria est: contra rationem, ergo non iurè fit, ideo illud repellere poterunt homines. nec requirit iste text. animum iniuriandi, sicut lex ciuilis. l. verum. ff. de furt. l. si non conuicij. C. de iniur. ideo si quis te aggrediatur causa tentandi an fugies, & tu occideris eum, iurè te fecisse docet iste text. quia eius nesciebas mentem, nec ius gentium animum requirit, qui non potest sciri nisi à Deo. c. erubescant. 32. dist. facit l. j. C. de sica. ob id sufficit vim illatam esse, vt tueri liceat, & propulsare illam vim: verum, si à pecudibus inferatur, & inter pecudes, erit iuris naturalis: si verò ab hominibus, & inter homines, iuris erit gentium, vt hîc.

Iniuriam verbalem quomodo de iure ciuili propulsare liceat.

Et sic nō intelligimus hîc de iniuria verbali, quam de iure ciuili propulsare tantùm licet, dicendo non esse verum, quod obiicitur, vel quod iniuriam proferens mentitur. l. quæ omnia. §. fin. ff. de procura. vbi Bart. Alexand. & alij. ac in l. fin. ff. quod quisque iur. & in l. 3. de liber. & posthum. Sed non est liberum aliam iniuriam verbo inferre contra iniuriantem. vt firmat Specul. in titul. de accusat. §. 1. versiculo, quid si vocauit te, &c. quem Doct. hîc sequuntur, quia hoc iure vim appellare, nō autem verba licet, nec minas, quippe qui vim adhibere non potest, qui minatur, sed iure ciuili hoc distinguitur. vt per Ioan. Fab. in §. ius autem gentium. de iure natur. in Instit. Bal. in l. j. C. quando liceat sine iudic. se vindi. & per Doct. hîc.

Propulsemus.] Propulsare est procul fugare, & repellere, exponitur in l. sed & partus. ibi, vim vi repellere licet. ff. quod met. caus. Nam quod hîc propulsare, text. dicit ibi repellere, & Cicer. in Offic. & de Inuent. propulsare iniuriam dicit.

3 Et sic non debet quis expectare, quod priùs percutiatur, sed terror armorum sufficit, & periculum instans l. 3. §. qui armati. ff. de vi & vi arma. aliàs quis non repelleret vim, vt hîc licet. Nam fortè ictus primus adeo grauis esset, qui impediret omnem defensionem. vt etiam docet Accurs. in l. 3. §. cum igitur. ff. de vi & vi arma. & l. j. C. vnde vi. vbi fusius interpretes, & Caius scribit: Si latronem mihi insidiantem occidero, securus ero. nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. l. 4. ff. ad legem Aquil. cum l. seq. vbi, si alium se ferro petentem quis occiderit, non videbitur iniuriâ occidisse.

Excludit etiam iste text. eum, qui semel me est aggressus, & posteà fugit, vt eum persequi non debeam, quia tantum repellere vim licet, nisi fortè fugeret, vt acrius pugnaret. vt Liuius ostendit in 1. decade libro 1. ab vrbe condit. de Horatio, cæsis duobus fratribus, à Curiatiis Albanis.

Nam iure hoc euenit.] Alij habēt, iuri conuenit, sed in idem ferè recidit, scilicet hoc iure gentium procedere, vt quod quisque ob tutelam sui corporis fecerit, iurè fecisse existimetur, vt sequitur.

Iurium interpretes hîc dicunt, licere occidere hominem, tam pro defensione personæ, quàm rerum, sed hoc non est de iure gentium, quin potiùs, vt quis se defendat, & quod ob tutelam fecerit, iure factum censeatur: non distinguens, an vulnerauerit, an occiderit, sed defensionem tantum permisit, verum ius ciuile posteà ista discreuit, volens licere defendere, cum moderamine tamen inculpatæ (vt dicunt) defensionis, vel inculpatæ tutelæ: & moderamen in hoc consistere, quando aliter quis personæ, aut famę, honoris, vel rerum periculum vitare non potuit: aliàs, si hoc euitare poterat, excedit defensionem. l. j. vbi glo. & Doctor. C. vnde vi.

De moderamine inculpatæ tutela. 4

Vt quod.] Intellige quod quisque fecerit, iure fecisse existimetur, quod, hîc accipere possumus, pro, quodcumque: Nam quodcumque admissum ob tutelam corporis impune est, vnde si hominem ferro me petentem occidero, securus ero. l. 3. ff. ad legem Aquil. & ignoscendum est, qui voluit se vlsisci prouocatus. l. quicumque. §. si libertis. ff. de bon. liber. & defensor propriæ salutis in nullo peccasse videtur. l. si quis percussorem. C. de sicar.

Quisque.] Siue masculus, siue fœmina, liber, vel seruus, nam hoc articulo, quisque, omnes significari Pompon. ait in l. hoc articulo. ff. de hæredi. instit. docui in l. prima. ff. de verborum significatione. Nam quod attinet ad ius naturale, omnes homines liberi nascebantur. l. quod attinet. ff. de regul. iur. Et quamuis seruus teneatur defendere dominum aduersus alios. l. prima. §. in eodem. ff. de Senatuscons. Sillan. tamen quando dominus ei iniuriosam adhibet vim, eam etiam repellere seruus potest, & quod ob tutelam sui corporis fecerit, iure fecisse existimatur. quicquid Alberic. & alij dicant.

Seruus quando vim contra dominum, sibi illatam, repellere possit.

5 Et sic cuilibet permissa est defensio, sit clericus, religiosus, sacerdos, Archiepiscopus, seu quiuis alius. Nam si animalibus defendere se licet, & hominibus licere debet. per argu. à minori ad maius. quod probatur in authent. multò magis. C. de Episcop. & cler. Et religiosis ac clericis permissam esse defensionem, quòd hoc iure inter eos nulla differentia tradatur, scribit Panormit. in c. 2. de vita & honestat. clericor. plus dicens, sacerdotem inuasum, dum sacra facit, si se defendendo aggressorem occidat, posse sacrum perficere. etiam hoc permittunt Doctor. in clement. vnic. de homicid. & Felin. in cap. ad audientiam. illo tit. quando defens. necessaria erat.

Defensio cuilibet permissa.

Adhæc excommunicatus se defendere potest, qui hoc iure non erat exceptus. cap. cum inter. de excep. vbi dicunt interpretes etiam diabolo defensionem negandam non esse. Nam cum Deus optimus maximus sciat omnia, & nullam defensionem competere sciret, tamen inauditum Adamum condemnare noluit. Genes. 3. c. Deus omnipotens. 2. q. 1. c. qualiter. 2. de accusat.

Ob tutelam.] Pro defensione & tuitione accipitur, & in l. finali. ff. de oper. public. ibi, pecuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt, conuertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam. Aliis modis sumitur tutela. vt scripsi in l. Paulus. ff. de verb. signific.

Itaque, factum ob tutelam impune est, secùs si ad vltionem: etiam illum solum, qui vim infert, ferire

concedit.

concedit. Paul.in l. scientiam.§.sed si defendendi.ff. ad legem Aquil.

Corporis.] Ergo factum ob tutelam rerum, non comprehenditur hîc, propter hoc verbum corporis. sed forte text. non videtur excludere res: natura enim docet quærere, & quæsita, necessaria ad vitam, tueri. Hinc est quòd animalia se defendunt & latibula sua, & sine rebus vita non diu consistet, nec vita quis viuet.cap.si quis obiecerit.prima quæst. tertia.glos.in l.aduocati.C.de aduoc. diuersor. iudicio. scripsi in procem.Concorda. in verbo, res nummaria,& seq.

Modus res defendendi per ius ciuile.

Verum, ius ciuile, defendendi res modum præscripsit,aliquando enim eas scindere,vt arbores pendentes supra res meas concessit. l.prima. ff.de arbor. cæden. & l. quemadmodum. §. primo. ff. ad legem Aquil.vel nuntiare nouum opus. l.de pupillo.§.meminisse.ff. de no.oper.nuntia.aliáq; remedia adinuenit.vt in titul.vti possideti.& de vi & vi arma.& quod vi aut clam. ac l.3.ad leg. Aquil. & seq.cum l.furem, de sicar.& in tit.quod met.caus.

Honor vitæ æquiparatur.

Honorem autem meum, si quis lædat, ius ciuile tueri permittit, vitæ instar ipsum honorē vitæ æquiparans. l.iusta. ff.de manum.vind. l.si adulterium. in fin.de adulter. l.si in duabus. vbi Albericus & alij de regul.iuris.l.infamia.vbi Rebuf. de decur. lib.10.C. glos.& Doctor.in §.suspectus. 2. de suspect. tutor.in Instit.Benedict.in repetitio.cap.Raynutius.in verbo, mortuo.num.112.de testam.

Etiam quasi possessionem iuris corporalis defendere permissum est, vt si reditus accipere solebam, & alter velit eos recipere,ego resistere potero.c.Pisanis.c.cum venissent. & c.olim de rest.spolia.c.ad audientiam.de præscrip.Io.Fab.in §.ius autem gētium. col.ij.de iure natur.in Instit. Florent.in 3.parte Summæ,tit.4.ca.3.Rub. de bello particulari,& quomodo liceat se defendere.

Sui.] Ergo quod fit ad sui & proprij corporis tutelam, iurè factum existimatur,& sic nō alieni. Nam natura vix docet alterum defendere,sed seipsum.per istum textum & in l. si quis percussorē. ibi, propriæ salutis. C.de sica.l.scientiam.§.qui cum aliter se tueri non possent.ff.ad legem Aquil.

Pater potest repellere vim filio illatam.

Tamen in hac defensione,comprehenduntur filij: vim enim illatam filio, pater iure potest repellere,& illum tueri:quia & fœtus suos animalia naturâ tuentur. vt l. prima. suprà.Bal. in §.primo. colum.sexta. numer.25.de pace tenend.& eius viola.& iniuriarum agit pater pro illata filio iniuria. l. prima in fin. ff. de iniur. Nam fictione iuris ciuilis, pater & filius vna censentur persona. l.finali. C.de impub. & §.ei verò. de inutil. stipul. in Instit. Et pater plus diligit filium, quàm seipsum.l.isti quidem.in fin.ff.quod met.caus. vbi scripsi. Ideo quædam est naturalis vis, vt filius defendat patrem,& contrà.

Vir potest vxorē defendere.

Vir vxorem hoc iure defendere potest, cùm sit vna caro, & vnum ferè corpus. Genes.secundò cap. Etiam iure ciuili, maritus iniuriarum, nomine vxoris, agit l.prima in finem. cum l. sequent. ff. de iniur. Nam & ipsa vxor socia diuinæ & humanæ domus est.l.aduersus.C.de crimin.expila.hæred.

Naturalis etiam quidam instinctus, monet proximiores ad defendendum suos consanguineos. Nam Abraham defendit Loth nepotem suum. Genes. 14. Sed hoc magis ius ciuile docuit,existimans iniuriam vni consanguineorum factam, alteri factam censeri.l.tertia & quarta.ff.de liber.caus.l.lex Cornelia.de iniur.

Imò etiam, quod fit ob tutelam corporis alieni & extranei, iure factum existimari debet. Nam cum Moyses videret Aegyptium percutientem quēdam Hebræum, illum occidit, & abscondit sabulo. Et altero die duos Hebræos rixantes cohibuit. Exod.2.c. & cap.non in inferendo.xxiij.quæst.iij.& Salom.ait: Erue eos, qui ducuntur ad mortem. Prouerb. c.24. & præceptum Dei nos docet diligere proximum, sicut seipsum.& hîc text.dicens,tutelam sui corporis permissam,noluit excludere tutelam aliorum,in casu permisso,quod postea à iure declaratum extitit.

De tutela corporis alieni.

Et sic, tam de iure naturali, & canonico, per cap. dilecto. de sentent. excommunicat. quàm etiam de iure ciuili,potest quis etiam vim alteri extraneo illatam, tueri, si hoc sine suo detrimento facere possit. 6
Nam culpa caret,qui non potest prohibere,ergo qui potest prohibere, non caret culpa.l.culpa caret.ff.de regul.iuris.l.prima.§.occisorum. de Senatusc.Sillan. Et pro defensione rerum potest quis amicos conuocare, vt eum tueantur. l.tertia. ff. de vi & vi arma.l. prohibitum.& l.defensionis.C.de iure fis.fortius pro defensione personæ.Et sicut impunè est,quod fit pro necessaria personæ propriæ tutela, sic & pro alterius tuitione, etiam sine aliquo mandato, quod non requiritur,quando vis infertur iniustè alteri, secùs fortè si ratione bonorum inferatur. dicta l. prohibitum. vbi Doctor.& dum Bar.dat consilium, vt tibi facias mandare defensionem, dicas illud mandatum non excusare iuuantes, nisi factum fuerit iustè. Et si homicidium fuerit perpetratum, ad alterius personæ necessariam defensionem, impunitum erit.vt glossa & Doctor.dicunt hîc.in hoc tamen regno pars,quæ fuit defensa, impetrabit veniæ literas à Rege, quas vulgò Gallicè, *lettres de pardon*, vocant, pro se, ac sociis, ac complicibus, & sic seruamus. de iure diuino, ac canonico, peccat, qui manifesto non obuiat facinori.cap.qui potest.& ca.non in inferenda. xxiij. q.iij.Ergo quis alium iuuare tenetur.

Sed de iure ciuili,si quis extraneum non defenderit, non punitur. l. finali. C. de action. empt. Et sic debent intelligi, & conciliari sententiæ contrariæ, vt non teneatur quis defendere alium præcisè, vt si omittat,puniatur de iure ciuili: nisi acciperet pecuniam, vt defenderet. l.metum in magna. §.sed licet. ff. quod met. caus. Et quando est seruus, vel subditus aggressi. l. prima. §. occisorum. ff. de Senatusconsult.Sillania.vel si acceperit feudum. vt in tit. Quibus modis feudum amittatur.

Sed culpa non caret, qui alium non defendit, si absque periculo personæ hoc facere possit, saltem clamare debet. Felin. & alij in cap. primo de offic. deleg. & c.qui alios. de hæret. Angel. in §.iuris præcepta,de iustitia & iure. Vlpian.in l.j.de Senatusconsult.Sillan.

Imò si apparitor velit homicidam, vel furem prehendere, & is se defendat, potest idem viator præcipere laicis, vt eum adiuuent, qui si non pareant, & 7
homicida euaserit, puniri à iudice poterunt mulcta arbitraria. l.liber homo.ij. ff.ad leg. Aquil. & probat Masuer.in sua praxi titul.de pœnis.§.item si seruiens. l.ij.vbi Ioan.Fab. C.de his qui latro.Luc.de Pen.in l. vnic.q.iij. C.ne rustic.ad vllum obseq.deuoc.lib.11.

Fecerit.] Verbum, facere, generale est, omnem omnino faciendi causam complectens. l. verbum, facere. ff. de verborum signific. vbi abundè scripsi. Itaque, si ob tutelam sui corporis alium quis vulnerauerit, crus fregerit, combusserit, calidam aquam fortè proiiciendo, vel quid aliud fecerit, securus erit, per istum text. & facit l. prima. §. occisorum. ff. de Senatusconsul. Sillan. & l. si seruus seruum. §. inquit lex. cum §. seq. ad leg. Aquil.

Verbum facere cōprehendit etiā non facere.

Comprehendit etiam hoc verbum, non facere. Vnde si aggressus non fugerit, cum posset, iurè etiam facit: idem si aliud non fecit, quia hoc iure gentium non est declaratum, vt fugere aggressus debeat, sed se defendere. l. qui non facit, quod facere debet, videtur facere aduersus ea, quæ non facit. ff. de reg. iur.

Et sic de iure gentium non tenetur quis fugere, sed se defendere potest, verùm de iure ciuili, si possit sine dedecore, & periculo euadere, ac fugere debet, & maximè de iure canonico, & diuino: quia Christ[9] fugit in Aegyptum, vt est in Euangelio. & c. primo. xxiij. quæstio. iij. per gloss. in cap. suscepimus. de homicid. Panormitan. in cap. ij. col. j. de vita & honesta. cleric. Alexand. consil. 109. visis. numero 7. in 1. vol. & consil. 119. viso processu. num. 11. in 7. volu. plene Hypol. in practica criminal. §. quoniam. numero 86. cum sequent. & l. j. numero 33. cum seq. de sicar. ff. ac l. furem. ibidem.

Iure fecisse existimetur.] Id est, iustè & rectè, & sic non erit puniendus, qui aliquid ob tutelam corporis sui fecerit. Et hoc iure gentium non fit distinctio, Græci, Hebræi, Latini, aut alterius qualitatis viri: siue is, qui inferat, sapiens, amens, furiosus, dormiénsue sit. de quo Bar. hîc videtur dubitare, & tamen iste text. non distinguit personam inferentis vim, sed defensionem permittit contra quemlibet, etiam contra bruta, maximè, quia persona est nobilior quibuscumq; rebus. l. iustissimè. ff. de ædil. edict. & res ad vtilitatem hominum Deus creauit. Genes. ij. cap. & seq.

Defensio cōtra quemlibet permissa.

Et sic isto iure gentium parua fit discretio, quæ vis inferatur, nisi in quibusdam casibus, vt in magistratibus, patria & aliis, de quibus inferius dicetur. & non quæritur, an vis sit iniuriosa, vel non. vt Doctor. dicunt, sed hoc de iure ciuili. Nam, qui cum aliter se tueri non possunt, damnum culpa dederunt, innoxij sunt, vim enim vi defendere omnes leges, omniáque iura permittunt. l. scientiam. §. j. ff. ad leg. Aquil. vnde dicit Bald. in l. j. col. iij. numero 17. C. qui accusar. non possunt. ius naturale permittere defensionem per fas & nefas: naturalis enim dulcedo sic insita est. l. qui cum maior. §. j. ff. de bonis libertor.

8 Notandum ergo est, quandam distinctionem ab ipso iure gentium factam, videlicet vt religioni, parentibus, & patriæ parcamus. l. veluti. supra. ergo aduersus hos nō licet defendere, cum parere teneamur: vnde si Papa, Prælatus, aut Curio quid præcipiat ex his, quæ ad eorum spectant officium, parendum illis est. vt est in Euangelio: Quæ dixerint vobis facite. & Diuus Petrus ait: Obedite præpositis vestris. & S. Paul. Qui resistit potestati, ordinationi Dei resistit. cap. qui resistit. xj. q. iij.

Item, filij obedire parentibus debent, & non resistere. ad Ephes. ca. 6. Filij obedite parentibus vestris, in Domino. ca. si Dominus. in fin. xj. q. iij. & Exod. 21. Qui percusserit patrē, aut matrem, morte moriatur.

Castigatio filiorum patri omni iure permissa.

Et castigatio filiorum permissa est patri à iure tam diuino, gentium, & ciuili. Prouerb. 13. Qui parcit virgæ, odit filium suum, qui autem diligit eum, instanter erudit. c. paratus. xxiij. quæst. j. & alibi Ecclesiast. 30. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tonde latera eius, dum infans est, ne fortè induret, & non credat tibi, & erit dolor animæ tuæ. l. vna. C. de emendat. propin. & in tit. de patr. potesta. quæ emendatio fit, aut verbis, aut verberibus. l. nec quicquam. §. de plano. ff. de offic. proconf. nisi pater excederet modum castigationis, tunc resistere posset filius, se liberando à patre: non autem debet percutere patrem, si quoquo modo euadere possit, vt docet Alberic. & alij hîc argum. l. ij. ff. de his qui sunt sui, vel alie. iur. §. sed & quod sancitum. in authent. de nupt. coll. 4. Nec pro rebus debet ei resistere, nisi cum iudicis authoritate. l. ij. C. de patrib. qui filios distraxerunt. l. vna. ne fideiussor. dotium dentur. l. Imperator. ff. ad Trebell. Itaque, cum ius gentium defensionem non permittat contra patriam, ideò ius ciuile statuit trāsfugam, & hostem patriæ, etiam patrem licere interficere. l. iij. in fine. ff. de sicar. l. minimè. ff. de religios. facit l. amissione. §. qui deficiunt. de capit. diminut. 9

Item, ius ciuile adhibuit modum, & formam, & tempus defensionis, & quibusdam in consequens defensionem sustulit, eos occidere impunè permittens vtilitatis publicæ causa inspecta. Nam si insidiantem mihi latronem occidero, securus ero. l. iiij. ff. ad leg. Aquiliā. idem in agrorum depopulatore, & militiæ desertore. in titulo. C. quando liceat vnicuique sine iudice se vindica. l. Gracchus. C. de adulter. Modus à iure ciuili adhibetur, vt si armis vis inferatur, armis repellatur. l. iij. §. eum igitur. ff. de vi & vi arma. & in continenti, & non ad vltionem, sed ad defensionem. l. j. C. vnde vi. vbi Accur. pulchre docet. l. extat. quod met. caus. ff. 10

Excedens modum defensionis quomodo puniatur.

Adhæc, si quis modum & formam defensionis excesserit, de excessu punietur, non de dolo, & sic non tanquam homicida lege Cornelia. l. si adulterium. ff. de adulte. in §. Imperatores, quia homo, magno dolore permotus, non est in plenitudine intellectus. Bal. in §. j. in fin. de pace iura. fir. Nec etiam iustus habet stateram in manibus suis, cum aggreditur, vt dare ictus cum mensura possit. Cæpol. consi. j. col. iij. ideo iste text. permittit inuaso defensionem, etiam contra inermem, quocumque instrumento & telo paratus sit. Nam is, qui alium aggreditur, verius se occidit, quàm occidatur, cum is, qui impetit, ad omnia parare se soleat, vt se vindicet, ob id inuaso, non premeditato, licet se quomodocumque tueri, quia prouerbio Italico dicitur: *Huomo assaltado mezo perduto.* Alex. consil. 109. viso. 7. volu. Angel. in tracta. malefi. glos. & dictus Titius in dicto §. Imperatores. Multa quoque hîc Claudius Seicel. quem quisque videre poterit. post Ioan. Fabr. in d. §. ius autem gentium. de iure natural. in Instit. & arbitrari iudex solet, an sit in meris finibus defensionis, vt tradunt interpretes: sed in hoc regno gratiæ literis opus est aggresso, in quibus veritas, exprimatur, iudex postea eas comprobat, vt inferius dicetur.

Aduertendum est, vim à magistratu illatam, non licere repellere, sed obtemperare quis debet. in l. j. suprà eodem. & ad Romanos 13. cap. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. cap. prodest. 23. q. 5. alioqui punitur, iudici non obtemperans. in titul. si 11

tit. si quis ius dicent. non obtempera. & Vlpian. scribit: Si quis, quod decreto Prætoris nom obtemperauerit, ductus sit, nō est in ea causa, vt agat iniuriarum, propter Prætoris præceptum. l. iniuriarum. §. si quis. ff. de iniur. l. 4. §. penultimo. ff. ad legem Iuliam maiest. & Vlpian. scribit: Si quid magistratus, aduersus resistentem, violentius fecerit, non tenebitur. in l. quemadmodum. §. magistratus. ad leg. Aquil.

12 Quod limitant interpretes, quando iudex iniustè præciperet, vel exequeretur. Nam hoc casu resistere iudici & magistratui permittunt, etiam ab illis quorum interest. l. prohibitum, & l. defensionis. C. de iure fisci. lib. 10. l. denotum. de meta. lib. 12. Dec. in l. non videtur. §. qui iussu. ff. de reg. iur.

Vis quæ dicatur. Ista communis Doctor. sententia hactenus inualuit. vnde Vlpia. ait. Vim accipimus atrocem, & eam, quæ aduersus bonos mores fit, non eam, quam magistratus rectè intulit, scilicet iure licito, & honoris, quem sustinet: cæterum si per iniuriam quid fecit popul. Romani magistratus, vel prouinciæ præses, Pompon. scribit hoc edictum locum habere, si fortè, inquit, mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorsit. l. 3. ff. quod met. caus. & de iniur. idem ait. in l. nec magistratibus, licet aliquid iniuriosè facere. Igitur si per iniuriam fecerit magistratus, vel quasi priuatus, vel fiducia magistratus, iniuriarū potest conueniri. & c. facit l. quoniā. C. de appellat. & l. omnes. prima. de decur. lib. 10. Floren. in 3. parte Summæ, tit. 4. c. de bello particulari.

Franciæ cōsuetudo in parēdo magistratui. Verumtamen, in hoc Franciæ regno, alio iure vtimur, ipsum ius gentium sequentes, quod quidem disponit parendum esse magistratui, quādo officium suum exercet, nec debet quis illi de facto resistere, alioqui crimen rebellionis incurreret. de quo in Extrauag. qui sint rebelles, & hoc etiam probat d. l. prohibitum. de iure fisci. lib. 10. in fin. ibi, Tunc enim is, cuius interest bona alicuius non interpellari, officialibus volentibus ea capere, debet acquiescere: cùm literis nostris cognouerit, non ex arbitrio suo Cæsarianos (id est, officiales) ad capiendas venisse easdem facultates, sed iustitiæ vigore, id fieri statuisse.

Sed aduersus præceptum iudicis iniustum, ius ciuile defensionem adiunxit, videlicet appellationis. Nam pars à magistratus præcepto appellare potest: & si, non obstante appellatione, iudex procedere velit, iterum appellare poterit: primæ etiam appellationi inhærendo: quod si iudex, non obstantibus appellationibus, exequeretur (quod tamen non faciet propter reuerentiam superioris) cōmitteret crimen legis Iuliæ de vi publica. l. lege Iulia. ff. de vi public. & ad mulctam, atque ad interesse, & expensas in ciuilibus condēnaretur, vt plenè scripsi in tract. de appella. in 3. tomo Commen. in Constit. Reg. facit cap. venientes. de iureiurand. Nec quidem iudex inferior suo superiori resistere debet. vnde Papa sic ait: Ordinarius iudex non debet iudicis delegati mandato resistere violenter, sed apud ipsum instare, vt differat eos in possessionem mittere, donec nobis rei veritas innotescat. c. si quando. de offic. delegat.

Omni appellationi in regno Frāciæ defertur. Vnde introductum est in hoc regno, quod omni appellationi, etiam friuolæ, propter superioris reuerentiam defertur. ideo iudex non debet post appellationem exequi, nisi quatenus lex regia eidem permittit, vt docui in tract. de sentent. execut. in præfa. in 1. tomo Comment. in Constit. Reg. & si stolidus quidam exequatur post appellationem ad curiam supremam emissam, propter contemptum capite puniri posse, docet Boër. in decision. Burdegal. q. 153. iudex. vbi tres latrunculatores docet fuisse suspensos, qui post appellationem executionem fecerant in causa criminali, quæ exempla valde admonent iudices regni, ne in similem damnationem incurrant.

Clericus à iudice sæculari captus. Si tamen damnum esset irreparabile, resisti iudici posset, vt docet Bal. in cap. 1. in fine. de offic. delegati. vbi plus dicit, quemlibet de populo auferre posse clericum captum à iudice sæculari, quia iniuria fit religioni: & quod in religione diuina committitur, in omniū refertur iniuriam. l. 2. ff. ne quis eum, qui in ius vocatus est, vi eximat. not. in l. Manichęos. de hæretic. sed hoc non habet locum in hoc regno propter Gallorum obedientiam. Possent tamen cōsanguinei auferre reum condemnatum, si stolidus iudex eum executioni mittere vellet, & illum suspendere post appellationem, & hoc casu deberent consanguinei illum condemnatum ducere ad iudicem appellationis, vt sic excusarentur. per text. in cap. dilecti. j. vbi iurium interpret. de appellat. sed ipsi retinere non possent cōdemnatum, vel permittere, vt abiret, aliàs punirentur. l. quotiens. C. de exactor. tribu. lib. 10.

Notandum est, quod si iudex excedat, non solet puniri in regno criminaliter, nisi in tribus casibus: videlicet, propter dolum, fraudē, & concussionem, & 13
hos casus forēses vsus recipit. vnde Aug. ait: Superiorem, si modum in corripiendo excesserit, à Domino veniam petere debere, non autem à subditis. cap. facientis. & seq. 86. dist.

Imò, si subditi non iuuent magistratum contra vim ei illatam, etiam illos pœna capitis puniendos scribit Modestin. in l. 3. in fin. ff. de re milita. & l. omne delictum. in fin. ibid. probat Anthon. Capit. in decis. Neap. q. 149. nuper. Ego tamen arbitrarer pœna arbitraria afficiendos eos, qui suos non iuuant magistratus: nam, iura superius adducta loquuntur de inobedientibus præfectis militiæ, in quibus maior requiritur obedientia, quia maius vertitur periculum in transgressione præcepti illorum, quàm in magistratu. de quo in l. vnic. ff. si quis ius dicenti non obtempera. vbi dicetur.

In quantum Ias. hîc disputat, vtrum oporteat ponere, & probare quem occidisse hominem, ad suam defensionem necessariam, & quia aliter euadere non poterat. per l. scientiam. §. qui cum aliter tueri se non possent, damnum culpa dederunt, innoxij sunt. ff. ad legem Aquil. & in clement. vnic. de homicid. Et sunt qui istam sustineant sententiam. Bal. verò & Salicet. in l. solam. C. de testib. contrariam: quam (vt humaniorem) amplectendam dicit Iason, multáque super hoc cumulat Thom. Ferrar. cautel. 5. occidit.

Homicidiū triplex. Aduertendū tamen est, triplex esse homicidium, Doctor. asserunt. necessarium, quod ad defensionem necessariam fit, cum aliter se tueri quis non potest, nisi occidat. de quo loquitur dicta l. scientiam. & clement. prima de homicid.

Casuale dicunt esse, quod casu fit: vt, fortè ludendo. in c. continebatur. & seq. de homicid.

Voluntarium, quando ex voluntate, & de industria factum est. cap. 1. & c. sicut dignum. de homicid. vbi loquitur de illis, qui interfecerunt sanctum Thomam Canthuariensem Archiepiscop. hæc pulchrè conscribit Martianus in l. respiciendum. ff. de pœn.

§. deliquũnt autẽ homines, aut proposito, aut impetu, aut casu. proposito delinquunt latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus, vel ad ferrum venitur; casu verò, cum in venando telum, in feram missum, hominem interficit. & sic homicidium (vt Iurisconsult. sequamur) aut fit proposito, aut impetu, aut casu, vt ibi.

Vsus forẽsis ad euitãdas homicidij pœnas.

Itaque iurium interpretes, illud dubium, de defensione necessaria, posuerunt. sed, quorsum non expresserunt? Ideo, vos in forensi vsu tenete, quod volens quis euitare homicidij (quod cõmisit) pœnas, vt omninò absolui debeat, ponere, & probare se, ad necessariam suam defensionem, hoc fecisse tenetur, & tunc iudex illum absoluere debebit. per dict. §. qui cum aliter. l. j. C. quando vnicuique sine iud. se vind. Sed in hoc regno adhuc impetrant literas innocentiæ, quas dicanici dicanicas vocant, *de pardon.* nec enim iste crimẽ aliquod pertimescat, cum sibi arbitriũ vltionis suæ sciuerit esse cõcessum. l. deuotũ. C. de meta. lib. 2. Bal. consil. 109. qui mortem. in 4. vol.

Si verò quis commiserit homicidium casu, tunc non est exprimendum, quod ad suam defensionem necessariam hoc fecerit: quia verum non est, sed hic condemnari debet, & eò est irregularis. tamen si dabat causam rei licitæ, excusatur. cap. dilectus, ac seq. & c. Ioannes. de homicid. & facilè gratiam à principe consequetur.

Homicidium verò proposito commissum non excusat, imò si de industria quis occiderit hominem, non iuuatur Ecclesiæ immunitate. c. 1. de homicid.

Iudices in regno Frãciæ nullum homicidã absoluunt sine literis Regijs.

Vnde tenendum est in hoc regno Franciæ, quod iudices, etiam supremi, nullũ absoluere homicidam solẽt, nisi à Rege hoc eis cõcessum fuerit, per literas quas impetrare reus etiã à Cancellaria potest, quãdo est defensio necessaria. vt in art. 1. & seq. tit. *des graces.* in Ordin. Reg. continetur: & sufficit probare aggressum fuisse in periculo vitæ constitutum, vt iudicetur necessaria defensio. vt docet Bar. in l. sed & si. ff. ad le-
14 gem Aquil. glos. & Doctor. in l. j. C. de sic. & in cap. si perfodiens. de homicid. Angel in tract. de malefic. in gl. & dictus Titius plenè explicat hîc, Claud. Seicel. Sed in homicidio casu perpetrato ab ipso Rege, seu à magna eius Cancellaria, quę idem est cũ Rege, gratia seu indulgentia impetratur. vt in eodem titul. art. 1. & seq. in Constit. Reg. Chassan. in § 5. glossa, *s'il n a grace.* in Consuet. Burgun. tit. *des Iustices.*

In cæde ex proposito commissa, gratia impetranti prodesse non potest, si sit voluntarius homicida, cum insidiis, & ex proposito, quod vulgò dicimus *de guet à pens,* sed ab altari meo eum euelles, vt moriatur. c. primo de homicid. Guido. Papa in decision. Delphi. q. 121. in camera, & hi solent suspendi cum sua gratia, & si sint clerici, non gaudent priuilegio clericali, sed solent tanquam laici suspendi, vt censuit Senatus te-
15 ste Aufrer. in aresto. 271. Item die 11. in stylo parla. quia reatus omnem excludit honorem. l. prima. C. vbi senat. & quomodo hoc fieri debeat, tradunt interpretes in cap. cum non ab homine. de iudic.

Etiam socius, si socium aggressum defendendo, occidat aggressorem, indiget gratia Principis, quam facile obtinere potest, quia aggressor faciebat iniuriam reipub. Ergo quilibet de populo poterat propulsare. cap. dilecto. de sentent. excommunicat. in 6. & hac l. vt vim. & l. prohibitum. & l. defensionis. vbi Bar. C. de iure fisci. lib. 10. suprà dictum fuit.

Idem, si quis occideret illum, qui se posuit in medio illorum, qui digladiabãtur, nolens eum occidere. Nam licet glos. in l. 2. & ibi Doctor. C. de sicar. dicat impunè fieri, quam sequitur Ias. in l. cum qui. §. in popularibus. num. 4. ff. de iureiur. tamen in hoc regno is non absolueretur, sine gratiæ impetratione.

Imò, etiam si vnus ex pluribus hominem occiderit, quamuis alij non cogitauerint, tamen indigent omnes gratia, siue indulgentia, vt audacia Gallorum hominum percutiẽdi alios restringatur, teste Bened. in reper. c. Raynutius. in verbo, si absque. in 2. de pupillar. substit. nu. 42. de testam. Ista sunt, quæ forensis vsus seruat, quicquid in contrarium scribant iurium interpretes.

Et cùm inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari, nefas esse.] Iurisconsul. dicit, inter homines naturam constituisse quãdam cognationem, id est, coniunctionem, per quam nefas est hominem homini insidiari. & sic iste text. non dicit cognationem simpliciter. Nam omnes homines naturâ sunt cognati, id est, ab vno nati, videlicet ab Adamo, Genes. 1. & 2. non tamen ob hoc sunt omnes inuicem cõsanguinei. l. j. ff. vnde cognati. sed est quædam cognatio, nõ simplex, sicut inter cõsanguineos. vnde cum quidam à Cæsare peteret eleemosynam, dicens se Cæsaris fratrem, Cæsar ei solidum dedit, conquestus est dicens fratrem nõ dedisse iustam bonorum partem fratri, qui respondit sufficientem esse partem: nam si vellet tantum dare aliis fratribus, sic natura coniunctis, minimũ esset, quod illi superesset, vt est in Apophtegmat. Plutarc. cum omnes simus in Christo fratres. cap. ad mensam. & 1. q. 3. sed non in disco: quidam enim habent discum magnum, vsque ad nauseam, qui nec bene illis vertit. vt Hiero scribit. in c. nec tales. cum seq. de consecrat. dist. 5. & pulchre Papi. in l. seruus. ff. de seruis exportãd. beneficio affici hominem hominis interest. & probat Cicer. libro 2. Offic. & adagio dicitur, Homini homo Deus.

Et sic quando loquimur de cognatis, vel fratribus, intelligimus de his, qui consanguinitate nos attingũt. vt est in l j. ff. vnde cognati. & in titul. de gradib. & in arbor. consanguinit. not. interpretes. de hac dictione, nefas, vide Iurisc. in l. si quis posthumos. §. pen. ff. de lib. & posth. & l. j. infra de orig. iur. & l. j. à quibus appella. non licet. vbi scribitur fas non esse. & l. quid ergo. §. cũ autem. ff. de his qui not. infa. & lex diuina fas est: ius, lex humana: transire per agrum alienum, fas est, ius autem non est. c. omnes leges. j. distin. Alia, quæ tangunt hanc defensionis materiam, tradunt hîc Doct. & maxime Claud. Seicel. qui istam legem bis interpretatus fuit, & in secunda interpretatione multa dicit, quæ poterunt videri, ego ad alia pertranseo. sed quidã in hoc text. legunt: *coniũctionem quandam natura constituit,* & planius procedet tex. tamen Pandec. Floren. habent, *cognationem.*

SVMMARIA.

1 *Tullus Hostilius Roma. Rex primus manumissionem inuenit.*
2 *Omnes homines quomodo de iure naturali liberi sint.*
3 *Mens in appetitum, ciuile & regiũ habet imperium.*
4 *Seruitus secundum naturam qua dicatur.*
5 *Nullus in regno Franciæ nascitur seruus.*
6 *Dominus reuocare potest donationem factam ab hominibus manus mortua, inter extraneos.*

LEX

LEX IIII. VLPIAN. LIB. I. INSTITVTIONVM.

Anumiſſiones quoque iuris gentium ſunt. Eſt autem manumiſſio de manu miſsio, id eſt, datio libertatis. Nam quandiu quis in ſeruitute eſt, manui & poteſtati ſuppoſitus eſt, manumiſſus liberatur poteſtate. quæ res à iure gentium originem ſumpſit: vtpote, cum iure naturali omnes liberi naſcerentur, nec eſſet nota manumiſsio, cùm ſeruitus eſſet incognita. Sed poſteaquam iure gentium ſeruitus inuaſit, ſecutum eſt beneficium manumiſsionis. Et cùm vno naturali nomine homines appellarentur, iure gentium tria genera eſſe cœperunt: liberi, & iis contrarium ſerui, & tertium genus liberti, id eſt, ij qui deſierant eſſe ſerui.

Seruitus & manumiſſio ab hominibus inuẽta.

ISta lex, tradit manumiſsiones eſſe, de iure gentium. Nam cùm iure naturali omnes homines naſcerentur liberi, ab hominibus inuẽta eſt ſeruitus, & manumiſsio, vt hîc. & in tit. de ſtatu homin. ff. & de iure perſonar. in Inſtit. & de iure gentium tria genera hominum cœperunt eſſe, videlicet liberi, ſerui
1 & liberti. Et Dionyſius Halicarn. ſcribit Tullũ Hoſtiliũ Rom. Regem, quòd ancilla genitus putaretur, primum inueniſſe manumiſsionem ſeruorum, quæ à populo vniuerſo probata demum fuit, & ſic iuris gentium effecta.

Et per iſtum text. dicunt Doctores homines de iure naturali eſſe liberos. Nã quod attinet ad ius naturale, omnes homines liberi naſcebãtur. l. quod attinet.
2 ff. de regul. iur. Ego autem intelligerem de iure naturali omnes homines liberos eſſe, quantum ad dominationem, quia vnus non naſcitur ſeruus alterius, nec eſt in dominio alterius. Nam hoc dominium eſt per conſtitutiones hominum introductũ, ſed quantum ad vim imperandi & parendi, hoc ſecundum naturam eſt, vt Ariſt. docet, in lib. j. Politic cap. iij. & ſeq. vbi ſcribit. Nam vt animus in corpus habet im-
3 perium, mens verò in appetitum ciuile, & regium: eodem modo neceſſe eſt in cunctis hominibus eſſe. Quicunque igitur diſtant tantum quantum animus à corpore, & homo à beſtia, per hunc modum ſe habent: vnde homines ſummo ingenio præditi im-
4 perare, ſtolidi parêre iſtis natura debent: & ſic ſecundum naturam alij liberi ſunt, alij ſerui: & ſeruitus iſta, ſecundum naturam procedit, quia natura docet vt ingenioſis pareant ſtolidi & hebetes.

Vis imperãdi & parendi ſecũ- ram naturdũm eſt.

Altera ſeruitus vocatur à iuriſperitis contra naturam, licet Ariſto. dicat eſſe ſecundum leges, nam homines conſtituerunt, vt capti in bello non occiderentur, ſed capiens dominus efficeretur. At dominio alterius ſubiici, eſt contra naturam, quando præcipuè bellum iniquum eſt, ſed alteri parêre, non: cum imperare & parêre ſint ſecundum naturam, ſed non quòd vnus ſit dominus alterius. Et ideo ſeruitus quædam eſt ſecundum naturam, vt ingenioſi imperent hebetibus: altera præter naturam, vt illa quæ ſit in bello, vt in tit. de iure perſo. in Inſti. & ſic videntur conciliatæ diuerſæ ſententiæ, quamuis Doct. hactenus in hoc valde aberrauerint.

Et ſic, dicunt interpretes per iſtum textum duplex eſſe ius gentium, videlicet primæuum, & ſecundarium: ius gentium primæuum dicitur naturale: ſecundarium, non. Sed hoc iure non eſt hoc cautum expreſsè, ſed ad conciliandum iura ab interpretibus inuentum eſt.

Ius gentiũ duplex.

Ego dicerem duplex ius gentium eſſe, vnum antiquum: quod ius naturale vocatur, naturali ratione hominum & inſtinctu inductum: vt in l. j. præcedent. dictum fuit: &, vt parentibus, & patriæ pareamus. l. veluti. ſuprà. & hoc antiquum cum ipſo genere humano proditum eſt. l. j. ff. de acquir. rerum dom. Ariſtot. lib. 5. Ethic. c. 7. ſic ait. Eſt quidem naturale, quod vbique vim habet eandem, & §. ius autem ciuile. de iure nat. in Inſtit. vbi ſic ſcribitur: Quod verò naturalis ratio inter omnes gentes conſtituit, id apud omnes populos peræquè cuſtoditur, vocatúrque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtantur. l. omnes populi. infra eodem. & hoc antiquũ ius gentium cum ipſo genere humano proditum eſt. Paul. in l. j. ff. de acquir. rerum domin.

Ius gentiũ antiquum, quod dicatur.

Alterum ius gentium nouum dicitur, quòd hominum prouidentia, & aſtutia, non ab initio inductum fuerit, vt meum, & tuum. ca. dilectiſsimis. xij. quæſt. j. c. quo iure. viij diſt. ſeruitutes etiam & manumiſsiones, vt hîc, & cõtractus. de quibus in l. ſeq. & teſtamenta. & nouum dici poterit, ratione habita ad antiquum, & ſic poterunt iura conciliari.

Ius gentiũ nouũ quod ſit.

Item. cùm manumiſsio ſit de iure gentium, non poteſt tolli in totum per ius ciuile, ſed modus & forma manumittendi per ius ciuile induci poteſt, vt in tit. de manum. vindict. teſta. & in aliis tit. & in Inſtit. quib. manu licet.

Ex hoc text. colligunt Doct. hic accipi manum, pro dominio: ideò inferunt ad teſtatorem qui prohibuit ne res exiret manus hæredis, vt intelligatur prohiberi alienationem rei, non locationem ad modicum tempus per l. fi. C. de reb. alien non alienan. & c. nulli. de rebus eccle. non alienand. Docto. in l. filiusfamiliàs. §. diui. ff. de lega. j. ſcripſi in compendio aliena. rerum eccleſ. & in l. alienationis. ff. de verb. ſignif. Nam locatio non mutat dominium. l. non ſolet. ff. loca. Bart. & alij hîc.

Manus, quomodo in iure accipiatur.

Ego tamen putarem hic manus, accipi pro poteſtate, vt text. exponit, quicquid doctor. iactent, licet poſsit aliquando & pro dominio accipi. vt plenè ſcripſi in l. mulieris. § res abeſſe. ff. de verb. ſignif.

Notandum eſt de conſuetudine generali regni, homines omnes in Regno Franciæ natos eſſe libe- 5
ros quoad perſonas, adeo quod nullus poteſt hominem, tanquam ſuum ſeruum, vendicare, ſi Chriſtianus ſit is, quem vendicat, imò exteri confugientes ex Regno Hiſpaniarum, aut aliunde ad hoc Regnum, ſimulatq; characterem baptiſmi recipiũt, liberi efficiuntur. ſicut de Roma dicunt doctor. in l. Barbarius. ff. de offic. Prætor. l. in vrbe. de ſtat. homi. & Boer. in §. j. de conſuet. iuris, ſtatus perſon. in cõſuet. Biturig.

Tamen moribus introductum eſt in quibuſdam Galliæ regionibus, vt ſint quidam ſerui quoad bona, quia ſicut ſerui acquirunt dominis, l. placet. ff. de acquir. hæred. ita & iſti acquirunt dominis ſuis in quorum territorijs degũt, vnde vocati ſunt homines

Serui quoad bona in Regno Galliæ.

manus mortuæ,nõ corporis mortui. Nam sicut manus mortua nihil corpori acquirit,ita & ipsi nihil sibi ipsis acquirunt,sed dominis, cuius territorium incolunt:si tamen liberos habeant,ad ipsos deferuntur bona,teste Masuer. in praxi titul.de successio. & vltim.volunt. §.item illius. Iohã.Fab.in.§.j.quib.mod. ius patri.potesta.solui.Cy.in authen. sed Episcopalis.C.de Episcop. & cleric. licet quædam consuetudines liberos eorum etiam bonis priuent.

Exteri in regno Galliæ,quæ acquirũt, Regi acquirunt.

Ista etiam consuetudo inoleuit in hoc Regno , vt exteri sint similes hominibus manus mortuæ ; quia omnia quæ acquirunt, Regi acquirunt , & de bonis acquisitis non possunt disponere,etiam inter liberos. vt docet Benedict. in repetitio. c. Raynutius in verbo.& vxorem.1042. de testam. nisi vxorem in Regno & ibi ortã habeant,& ex ea filios, qui tunc beneficio matris succedẽt etiam patribus.arg.l.j.ff.ad municip. & hoc abundè scripsi in tracta. de liber.natura. in princip.in 2.tomo Comment. ad Constit.Reg. de statut. Ferrariensis prohibente bona alienari in forensem,consuluit Curtius senior consil. 27. magnifici.in 2.q.

6 Sic est in hominibus manus mortuæ, vt dominus etiam reuocare possit donationem ab istis factam inter extraneos,vt Doctores asserunt. per illum text. in l.vna. C. non licere habitatorib. Metrocom. loca sua ad extra.transferre. lib.xj. & l. si in emptione. §. omnium. ibi, vel mores ciuitatis cõmercio exuerũt, earum nulla est venditio. ff. de contrahend. emptio. ideo illis dici potest,quod scribitur Leuitici 25. Terra quoque non vendetur in perpetuum,quia mea est,& vos aduenæ,& coloni mei estis:vt scribit Benedic. in repetit. c. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 955. de testam.

Et hanc consuetudinem valere, ait Hostien. in sua summa tit. de natis ex libero ventre. §.fin. quem sequitur Rofred.Bene.in titu.de villanis. in 5.parte. ac Guido Papa in decis.Delph. quæst.ccclxj. incipiente de manu. Chassan. quoque in consuet. Burgund. in titu. *Des mains mortes.* vbi alia videri poterunt , quæ hoc genus hominum contingere possunt. De manu etiam scripsi,& illius phrases , in l.mulieris. §. j. ff.de verb.signific.de his hactenus.

SVMMARIA.

1 *Dominiũ vtile à directo iure gentiũ nõ distinguitur.*
2 *Meum & tuum à iure gentium inuentum.*
3 *Dominium alicui de iure ciuili acquisitum Princeps auferre non potest.*
4 *Sententia executioni demandata à iudice , transfert dominium.*
5 *Sententia lata in reali non transfert dominium , & quare.*
6 *Constitutio prohibens in suo ædificare , non valet. Limitatur. ibidem.*
7 *Princeps non potest expellere mercatores extraneos de terris suis,& quare.*
8 *Pecunia à iure gentium introducta.*
9 *Actiones quomodo iuris gentiũ & ciuiles dicantur.*
10 *Consuetudo contra ius gentium non valet.*

LEX V. HERMOGENIANVS LIB. I. IVRIS EPITOMARVM.

EX hoc iure gentium introducta sunt bella, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collata, commercium , emptiones, venditiones , locationes, conductiones, obligationes institutę; exceptis quibusdam , quæ à iure ciuili introductæ sunt.

Bella quomodo à iure gentium introducta.

IVrisconsu. Hermogen. tredecim enumerat, quæ iuris gentium sunt. Primò dicit bella introducta à iure gentium. & Accurs. putat intelligi de licito; vos autem dicatis gentes inuenisse bellum , siue licitum , siue illicitum , nec vllam fuisse à gentibus factam discretionem de licito vel illicito : sed est verisimile,quod postquàm homines rationales sunt, non gerebant bellum , nisi licitum , saltem quod licitum arbitrabantur, & de bello licito & illicito probatur Gene.14. Nam Chodorlaomor Rex,& alij,qui cum eo erant,mouerunt bellum illicitum contra Regem Sodomorum:sed Abraham bellum licitum,& in eo liberauit Loth nepotem suum , & omnem substantiam Sodomorum recuperauit. Et sic à gentibus introductum & inuentum est bellum vtrumque , postea de iure ciuili & canonico factæ sunt regulæ ad cognoscendum , quando erit licitum , vel illicitum. vt xxiij.quæst.j.recitantur multa,& quæst.ij. de hoc bello. Nec mirum videri debet , vt gentes illicitum etiam inuenisse videantur,quia ratione peccati Adæ corrupta fuit omnis caro. Gene.6.c. & c.omnis ætas. xij.quæst.j.quamuis Poëtę adscribant Pandoræ,quæ attulit Epimetheo pixidem , omni malorum genere refertam,quam cum ille aperuisset (ignarus alicuius doli) illa euolarunt mala,ac totam terrã occuparũt. vt describit Hesiod. in lib. ἔργα καὶ ἡμέραι his vers.

At mulier digitis dum tollit operculа vasi,
Omne malum lædens homines graue sparsit in orbem,
In terram exiliit reliquum genus omne malorum,
Hinc mare, nunc illis est plenum, plenáque terra,
Nocte, diéque homines miseros inuadere nunquam
Exangues cessant morbi,mala multa ferentes,&c.

Et sex causas quare mouentur bella , & pax non est inter homines,scribit glos. in c.ad Apostolicæ. de re iudic.in vj.& Florent.in iij. parte summæ titu.de triplici militia.c.j.tit.iiij. & cap.ij.

Gentiũ & populorum diuisio.

Discretæ gentes.] A iure gentiũ ergo discretæ gentes , & populi separati sunt. A filiis enim Noë diuisæ sunt gentes post diluuium,& vnusquisque secundum linguam , & familias orationibus suis. Gen. 10.c. Et postea ibi diuisio labij facta est, & Loth ab Abraham cum familia diuisus fuit. ibidem. c. 13. & Esau à Iacob.c.36.ibid.

Ex quo patet,gentes separatas hoc iure gentium: prouincias verò,vt Italia à Sicilia, & aliæ prouinciæ ab ipsis principibus,& sic de iure ciuili. per l.si eadẽ. de assessori. ff. & in titu. de metropo. Berit.lib.xj.C. Nec iste text. dicit prouincias discretas de iure gentium , sed gentes. ideò superest vt prouinciæ de iure ciuili ab ipsis principibus diuisæ fuerint , & vnitæ quandoque.§.illud autem.in auth.vt iudic.sine quoquo suffrag. collat. ij. quicquid Accurs. Bart. & alij scribant.

Regnorum constitutiones.

Regna condita.] Legitur Genes. 10. cap. de Nemroth , robusto venatore, quod fuit principium

eius Regni Babylon,& Arach,&c. Et Belus primus Rex Assyriorum fuit, vt refert Euseb. in suis chronicis. Regnum Sodomiæ, & Gomorrhæ à gentibus conditum fuit. de quibus Regibus Genes. 14. Et hoc Regnum de gente ad gentem transfertur propter iniustitias, iniurias, contumelias, & diuersos dolos. Eccles. 10. & Matth. 21. Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructum. glos. vlt. in extra. vnam sanctam. de maior. & obed. in communibus.

Dominiorũ distinctiones.

Dominia distincta.] Et sic de iure gentium dominia distincta sunt inter homines. Genes. 10. A filiis filiorum Noë diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis. & Genes. 13. Si tu ad dextram elegeris, ego ad sinistram pergam. Et sic fuit diuisio facta inter Abrahamũ & Loth eius nepotem, quia dictum est Deuteron. 11. Omnis locus, quem calcauerit pes tuus, vester erit. vnde possessionem quidam dictam aiunt quasi pedum positionem. in l. j. ff. de acqui. poss. Et meum & tuum inuenta sunt eo iure. cap. dilectissimis. xij. quæst. j. & Prouerb. 22. in fin. Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. ideo dominia tam rerum mobilium, quàm immobilium à gentibus sunt sic distincta, & separata, vt quod ego occupauerim, id esset meum, & quod
1 tu occupaueris, id tuum fieret. c. quo iure. 8. dist. Sed non fuit distinctum dominium vtile à directo. hoc enim à iure ciuili inductum fuit. l. j. ff. si ager vectigal. voluitq; maritum rei dotalis esse dominum, & hoc iuris ciuilis subtilitate inuentum est, licèt dominium apud mulierem maneat de iure gentium. l. in rebus. C. de iure dot. & l. j. C. de iure emphyt.

Nec dicit iste text. dominia inuenta à iure gentiũ, sed distincta, quia dominia erant antea inuenta, sed erant communia quoad vsum. vt docet Petr. Bertrand. in tracta. de iurisdict. contra Petr. de Cugneris q. 4. facit c. quo iure. 8. dist. & in extra. vnam sanctam. in fi. de maior. in communibus. Ego putarem iure gentium inuenta & distincta esse dominia, quia ante gentes non erat dominium, alioqui, apud quos fuisset? Nec est de iure naturali communi, vt ait text. sed potest dici de iure illo naturali quod tantum gentes respicit, quod vocatur gentium. vt in l. manumissiones. suprà eodem, dixi. Et Deus Moysi, & Genti Israeliticæ dedit præceptum; Non furtum facies: ex hoc volens ne dominia distincta à gentibus, & sic acquisita, ab illis auferrentur. Ergo gentes & dominia erãt
2 ante illud præceptum Moysi datum. Ideò à gentibus dominia esse instituta dicemus, dum meum & tuum inuenerunt, per quod omne distinguitur dominium, & ex quo omnis lis, omnis controuersia, omneq; oritur dissidium & bellum.

Verùm, quia non multi modi dominium acquirendi sunt ab ipsis gentibus inuẽti, ideo ius ciuile postea suppleuit, & multos inuenit modos acquirendi dominia, vt per glo. in Rub. ff. de acquir. rer. dom. Et quamuis multi modi inuenti sint ab ipso iure ciuili, si tamen pars acquirat dominium per illos modos, illud princeps postea auferre non poterit, quia inuentione dominium est de iure gentium, & licet ego possim acquirere, vel non acquirere alicui, tamen post acquisitionem non possum ei auferre, sicut dicitur de seruo. in l. seruus. C. de pact. Et quod acquisiui Ecclesiæ, non possum postea ab ea auferre. ca. nouerint. x. quæst. j. contra Bart. in l. qui Romæ. §. Flauius. ff. de verb. obligationib. Et ista opinio cõtra Bart. est communis, & confirmata aresto Senatus Burdegalensis vt docet Bened. in repe. c. Raynutius. in verb. si absq; 2. de fideicomm. substit. num. 23. de test. Et si de iure ciuili acquisitum sit dominium alicui, illud princeps auferre non poterit, licèt modum 3
tollere possit acquirendi. not. Accurs. & interpret. in l. 2. C. de precib. Impera. offerend.

Dominiũ inuentione est de iure gentium.

Vnde si per sententiam dominium sit mihi acquisitum, non potest princeps illud tollere, etiam cum clausula non obstante, quicquid dicat glos. & docto. in l. causas. C. de transact. & in l. final. Senten. rescin. non posse. Ias. in l. iustitia. col. vlt. infra. nisi data compensatione ex iusta causa. l. item verberatum. ff. de rei vendic. & l. si quis sepulchrum. ff. de religios. & in titul. quibus ex caus. serui. pro præmio liberta. accip. Patet 3. Reg. c. 21. & seq. de Nabot. & Ezechiel. 46. scribitur, Non accipiet princeps de hereditate populi per violentiam. scripsi in tracta. de congrua portio. in fin. dicam in l. deprecatio. infra ad leg. Rhod. de iactu.

Per sentẽtiã dominiũ traditione demũ facta acquiritur.

Et per sentẽtiam ita demum acquiritur dominiũ, si traditio eius causa facta fuerit, non antea. vt docet glos. in §. fi. de offic. iud. in Instit. & Fel. in c. cum venerabilis. col. 8. vers. dum dicit glo. de exceptio. Nam ius ciuile statuit dominia transferri traditionibus, & vsucapionibus, non nudis pactis. l. traditionibus. C. de pact. sic & non nudis sententiis.

Intelligite per solam sententiæ prolationem non 4
transferri dominium, nisi illa sententia fuerit executioni demandata à iudice, vel ab alio vice illius, iuxta l. qui restituere. ff. de rei vendi. & tunc executor cõpellet restituere rem, de qua est sententia lata: & si victus nolit, auferetur ab eo res manu militari, & victor in possessionem mittetur, & tunc incipiet nancisci dominium. l. à diuo Pio. ff. de re iudic.

Et sicut modi inuenti ad acquirẽdum dominium, de iure gentiũ requirũt traditionẽ, d. l. traditionibus. C. de pact. ita & sentẽtia, & alij ferè modi à iure ciuili inducti: vt docet Bart. & Ias. hîc, & idem Ias. in Rub. ff. de re iud. Allego text. adhuc nõ ad hoc inductũ, in l. 2. in fi. ff. si ex noxal. caus. agat. ibi, eo quod ductus seruus in bonis eius esse cœperit, vbi agitur de sentẽtia, & vi sententiæ fuit ductus seruus, & cœpit in bonis eius esse, ad quem fuit ductus, & antequam fuerit ductus & traditus, non erat acquisitus seruus.

Etiam intelligi debet de illa sententia, per quam iudex rem alicui adiudicauit: vel ex sententia, quæ ad dãdum tendit, vel aliàs respicit ad dominium: diuersum est in alijs sentẽtijs, quæ ad hoc non tendunt, vt si petam equum tibi commodatum, vel depositũ, mihi restitui, sententia non transferet dominiũ, quia ad hoc non tendit, & debet esse conformis libello. l. vt fundus. ff. communi diuidũ. c. licet Hely. de simo. Et quia ego sum dominus, aliàs non peterem simpliciter rem mihi restitui.

Nec etiam per sententiam in reali transfertur dominiũ, sed declaratur actor dominus. l. Pomponius. §. j. ff. de procura. l. at ex diuerso. §. j. de rei vend. Et licet quis possit petere se declarari dominum, & tunc sic sententia fieri debeat, vt dominus declaretur, tamen cautus aduocatus concludit in actione rei vendica. non solùm vt declaretur dominus, verùm vt possessor vacuam possessionem relinquat talis rei petitæ, cuius ego sum dominus, & vt vulgò dicimus, *à se desister, & despartir de la tortionnaire detention, & occupation*

occupation par luy faicte d'vne maison: [vt desistat & recedat à detentione violenta, & occupatione domus per eum facta.] Et concludit ad fructus restituendos, saltem à tempore litis contestatæ, & ad expensas.l.cum fundus.ff.de reb.cred.docet Petr.Iacob. in sua practica titul. de rei vendica.libellus consue-
5 tudine approbatus. Et sic per sententiã latam in reali non transfertur dominium, quia actor est dominus aliàs agere hac actione non potest.§.omniũ.de actio. in Institut.l. vna. C. de alienat. iudic. Et qui semel est dominus, non potest amplius effici dominus.l.iij. §.ex pluribus. ff. de acquiren. possess. Etiam ex sententia absolutoria non transfertur dominium, quia ad hæc non tendit, & actus agentium non operantur vltra eorum intentionem.l.non omnis. ff.si cert. petatur.

Termini à gẽtibus positi.

Termini agris positi.] De iure gentium postquàm dominia cœperũt distingui, termini sunt agris positi, vt quilibet contẽtus sua re esset, & non occuparet alienã, vnde dictũ est Prouerb.22. Ne trãsgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. & sic maiores hos terminos posuerũt, & ab ipsis sunt gentibus positi. vt Verg. scribit. Limes erat positus, litem vt discerneret agris.c.forum.de verb.signif. & maledictus est à domino, qui transfert terminos proximi sui.Deuteron.c.27.Et quomodo hi puniantur, habetur in titul.ff.de termino mot.&.§.fi.de offi.iud. in Institut.

Ædificia cum aliis coniungere est de iure gentium.

Ædificia collata.] Ex hoc text. colligendum est, de iure gentium esse, vt quisq; sibi domum in suo solo ædificare posit, & coniungere cum alijs ædificiis, ac inter alia ponere, etiam si alteri noceat, fortè luminibus officiendo vel aliàs.l.Proculus.ff.de dam. infect.nisi in iniuriam alterius fieret. l.opus. de oper. publi. Ias.hîc. & sic non valet constitutio prohibens in suo ædificare, nisi fortè in limitibus regni. l. qui-
6 cunque.C.de fund.limit.lib.xj.vel alia ex causa magna.vt est in constitutio.Henric.vt nullus ædificet in suburbiis Comitatus Parisiensis, inter Paris.Ordinatio. iste tamen text.non probat, nisi de collatis ædificiis. vt etiam sentit glo. At in Pandect. Florent. legitur, ædificia collocata, & meliùs, quia ædificia fuerunt collocata de iure gentium simul, vel diuisim: nempe in suo quoque fundo quisque ædificium cõstruebat, in quo se reciperet. Et cõstruere non potest quis prohiberi, & coniungere ædificium iuxta alia, cùm hoc sit de iure gentium, & collocata semel ædificia non potest quis cogi auferre, per istum text. & l. cætera.cum l.Senatus.ff.de leg.j.

Commercium, quomodo intelligendũ sit.

Commercium hîc accipitur pro libera contrahendi commeandíque facultate illorum, qui merces vltro, citróque conuehunt. & ita intelligitur hîc, & in tit.de commer.& merca.C.

Interdum accipitur pro vsu & consuetudine, vnde dicimus res sacras & publicas non esse in nostro commercio. l.sed Celsus. ff.de contrahen.emptio.l. inter. §.sacram.de verb.oblig l.quædam. ff.de acqui. rerum domin.l.nobiliores. C. de commer.& merc.

Aliquando commercium dicitur vicissitudo dandi & accipiendi, & merces, quasi mercium commutatio, quæ victus causa iniuncta fuit. vt ait Plin glos. & Doctor.in §.idem iuris.de inutil.stipul. in Institut. & ferè conuenit cum præcedenti. l. apud Iulianum. aliàs est. idem Iulianus.in fin.ff.de legat.j.l.ij. C, quæ res vend.non possint.& l.j.quæ res expor.nõ debeãt.

Itaque cum hoc commercium, & libera contrahendi facultas sit permissa, non debet etiam à principe prohiberi, cum sit de iure gentium vt hîc: nisi fortè ex magna causa, putà belli, vel alia iusta. ideo principes tempore belli solent prohibere mercatoribus, ne vendant, emãntue, aut alium vsum cum extraneis habeant, quod passim non possent prohibere. Eadem ratione non potest princeps expellere mercatores extraneos de terris suis, quia mundus 7
communis patria est, & commercium, ac vsus inter homines mercium communis. Bald. in §. dominus. de forma fidel. Boër. in §.j. de consuet. iuris, status, perso.in consuet. Biturig.

Emptiones, venditiones.] Ex hoc textu habetur, quod emptio & venditio est iuris gentium, vt hîc.& l.j.in fi.ff.de contrahenda empt.Et pecunia est etiam de iure gentium. Nam Thare pater Abrahæ 8
fecit primos nummos, quibus postea Christus fuit venditus, vt docet Alberi. in verbo moneta.Emere ac vẽdere instituit Liber pater, idem diadema, regiũ insigne, & triumphum inuenit, teste Plinio libr.7.c. 56.tamen ab vniuerso populo & gente postea approbata fuit, & sic iuris gentium dici potest non ciuilis, emptio. Ergo non potest prohiberi, etiam per pactum.Nam Pompon.ait. nemo paciscendo efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat: aut, ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut, ne vicino inuito prædium alienet.in l.penult. ff.de pact. nisi ex causa publicæ vtilitatis. l. j. & per totum C. quæ res vendi non possunt.Duodecim tamen limitationes ad illam l.penult.tradit Chassaneus, in Consuet. Burgun. in tit. *des censes*.§.3.glos. *& s'il aduient*, & Doc.in l.filiusfamil.§. diui.ff. de legat. j. & non solum isti contractus hîc nominati à iure gentium instituti sunt, sed ferè omnes alij contractus. vt Iustinia.docet in §. ius autem gentium.de iure natur.in Instit.

Emptio locatio modo de iure ciuili contractus dicuntur.

Locationes, conductiones.] Aduertite quod numerata in hoc text.videlicet emptio, locatio & similes cõtractus sunt inuẽti de iure gentiũ, sed ius ciuile postea his contractibus addidit, & inuenta poliuit, & ciuilem obligationẽ inuenit, & sic quo ad hoc possent contractus de iure ciuili dici, vt in l. ius ciuile.hoc tit.infrà.vnde Iurisconf. sic scribit, locatio & cõductio cum naturalis sit, id est quadam hominum naturali prouidentia inducta, & omnium gentium, non verbis contrahitur, sed consẽsu. l. j. ff. locat.& quomodo discernatur emptio à locatione docet Labeo.in l.conuenit.ff.de cõtrah.emptio. quamuis Caius in l. 2..ff. loca. dicat maximam esse inter ista familiaritatem, & iisdem iuris regulis consistere.

Obligationes institutæ.] Et sic per istũ text. constat obligationes inuentas de iure gentium, ergo & actiones, quæ non possunt esse sine obligationibus quæ etiam inutiles, sine iis essent. Verum quia ius ci- 9
uile addidit ciuilem obligationem, ideò effecta est iuris ciuilis, per l.sequentem, in qua sic habetur. Cum aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile, efficimus. Et sic actiones ciuiles dicuntur, eò quòd ius ciuile addidit obligationem ciuilem, & ad differentiam Prætoriarum, etiam approbatione: & sic cessabunt difficultates positæ in §.j.de actio. in Instit. vt institutæ sint obligationes à iure gentium & aliæ ciuiles à iure ciuili: & quamuis dicantur obligationes naturales, tamen quia homines respiciunt, iuris sunt gentium. l. cum amplius.

§. is

Princeps tenetur cōpensare eū, à quo tollit ius ei competens.

§.is natura debet.ff.de reg.iur §.j.de oblig.in Instit.

Vtilitas est, quia Princeps nō potest actionem parti competentem,& alia quæ sunt iuris gentium tollere,aliàs tenetur ad compensandum eum, à quo tollit illud.vt de Nabot superiùs fuit dictum.glo. & Doct. in l.quotiens.C.de precib.Impera.offerend.quamuis glos.videatur contraria in §. penul. de iure natur. in Instit.& quidam Cācellarius interdum Principi suasit omnia esse Principis, & Princeps omnia illius bona sustulit, & demum caput illius (Dei fato) vix principi recusare potuit. videtis malum consilium consultori pessimum.

Imo recipiens rem alienam à principe, nisi iusta causa,non est quoad animam tutus, nisi eam, cuius est,restituat: quia non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, regula, peccatum. de reg. iuris in sexto Iohan.Fab.hoc docet in §. sed naturalia, in fin. de iure nat.in Instit.c.si.6.dist. Doct. in l.authoritate. & l. meminerint. C.vnde vi.

Etiam deportatus ea quæ iuris sunt gentium retinet.l.si mandauero.§.is cuius ff mandat. licet perdat
10 ea,quæ sunt iuris ciuil s l. quidam,ff.de pœnis.

Vltimò,non valere consuetudinem contra ius gētium per illum tex.asserunt Panor.& Curt.in c. fin. de consue.quia est naturali ratione inductum.l. omnes populi.infrà.& d uina quadam prouidentia.§.sed naturalia. de iure natura.in Instit. vnde non valeret consuetudo,vt extraneus posset incidere ligna,si dominus indigeret, quia dominus est extraneo præferendus.c.suggestum.de deci. l. venditor. communia præd.ff.Panor.in c.dilecti. de arbitr.

SVMMARIA.

1 *Constitutio secundùm ius commune, non dicitur ius proprium ciuitatis.*
2 *Limitatur.*
3 *Constitutio contraria non tollit ius proprium effectum Gallorum.*
4 *Nec imperator, nec priuilegia in Constitutionibus Regis scripta.*
5 *Receditur à primo contractu, quando ei aliquid additur, vel detrahitur.*
6 *Instrumentum, quo à primo contractu additur vel detrahitur, ex lege regni Galliæ insinuandum est.*
7 *Limitatur.*

LEX VI. VLPIANVS LIB. I.
INSTITVTIONVM.

Vs ciuile est, quod neque in totum à naturali iure vel gentium recedit,neq; per omnia ei seruit. Itaque cùm aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ius ciuile efficimus. Hoc igitur ius nostrū constat,aut ex scripto, aut ex non scripto: vt apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.

Ista lex duas continet partes, in prima declarat quid sit ius ciuile, in secunda illud diuidit. secunda ibi, Hoc igitur.

Neque in totum recedit.] Ex hoc text. colligitur ius ciuile posse à iure naturali recedere in parte, sed non in toto, & in aliquibus casibus, vt dicit gloss. hîc & in l. manumissiones. supra. Et sic debet intelligi §. Sed naturalia iura immutabilia sunt. de iure natur.in Inst.& in summa.5.dist.scribitur,ius naturale non variari tempore, sed immutabile semper permanere, potest tamen addi aliquid, vt iste text. dicit, vel detrahi, ibi,cum aliquid addimus, &c. glos.in ca.à nobis. de deci At dictio, Aliquid, respicit etiam minimam partem,non totum,vt probat l.adeo.§.j.ff.de acquir.rerum dom.Authent. habita. vbi scripsi.ne filius pro pat.C.l.si vnquam. de reuoc. don glos.in Clement.vna.in verb.aut earum aliqua. de for.compet.

Ius ciuile potest in parte à iure naturali recedere.

Itaque ius naturale mutari in quibusdam casibus potest,& Accur.hîc docet exemplum in vsucapione, dicens esse contra ius naturale,quod non videtur verum,aliàs in totū recederet à iure naturali & gētium, quod prohibet iste text.Ideo nos dicemus vsucapionem addere ad ius naturale, seu gentium, vt videlicet æquum reputet post vsucapionem rem retineri posse. Nec dicitur, eum iniuria alterius, in illo casu, quia ius ciu le hoc statuit. Docet Ioh.Andre. in reg. possessor de reg.iur.in vj. nec posset ius ciuile statuere, quod nulli homines liberi essent, quia hoc esset contra ius naturale. l.quod attinet. ff. de reg. iur. sed quod capti in bello serui sint,non est omnino contra ius ciuile.

Ius naturale quomodo mutari possit.

Item de iure naturali est liberorum educatio. l. j. suprà eodem. ius ciuile huic iuri detrahit, statuens filium non esse alendum, si patri ingratus sit, & in quibus casibus potest exhæredari: & addit nō solum filios, sed & nepotes alendos esse. l. filia. §. j. ff. fam. hercisc.Et in l.si quis à liberis.C.de liberis agnoscen. authen. licet. C. de naturalibus liber. alia Accurs. exempla parum conueniunt huic text. sed inferius alia addam.

Ius ciuile quomodo iuri naturali detrahat.

Neque per omnia ei seruit.] Colligite constitutionem non esse faciendam secundùm ius naturale, vel gentium, aut ciuile. Nam frustra statuitur iam statutū, nisi addatur quicquam aut detrahatur. arg.l.primæ. C.de thesau. lib.x.

Et sic illi qui constitutiones facere volunt, debent scire ius, alioqui quomodo poterunt scire esse contra ius naturale,gentium,vel ciuile, & tunc non valebit, per prædicta.scripsi in l.j.supra.

Si verò addat iuri, aut detrahat, valebit, ideo fiunt tot constitutiones hodie,quia ignari eas dictant pro voluntate, ignorantes iura, nescientes discernere,an sit naturale,gentium,an ciuile.Nam postquam ignorantia inuasit mundum, omnia malè habent: quia ignorantia est mater cunctorum errorum. cap. ignorantia. xxxviij dist.

Itaque cum aliquid addimus,&c.] Ius commune hîc vocat ius naturale, & ius gentium quod peræquè apud omnes gentes custoditur. sic in l.omnes populi. infra eodem.& § ius autem ciuile.de iure natural. in Instit. quamuis aliàs ius commune pro materia accipiatur.vt scripsi in l.inter adulterium. in fin.ff.de verb.signific.

Ex quo infertur,quod si fiat constitutio,secundum ius ciuile, regetur prout ius ciuile: ideo derogando iuri, & tunc etiam illi derogatum erit, eo quod illa non ignoratur. text.& ibi glos.in verbo,facti.in cap. primo.

primo.de constitut.lib.vj.Felin. in cap.Pastoralis. de fide instrum.

Nec dicetur ius proprium illius ciuitatis, in qua statutum est secūdum ius commune, si nil additum
1 est.per istum text. à contrario: si autem sit additum, erit ius proprium. Nam quis non potest dicere proprium illud, quod est commune.cap.sicut hi.47.dist. l.serui. §.j.de legat.j. ff. verumtamen poterit aliquos effectus hoc statutum habere vltra ius commune, quamuis nihil additum sit. vt docent interpretes. in d.c.j Bart.in l.iij §.si rem.ff.de legat.j.facit l.vnic.§.si quæ pragmaticæ. C. de Iustinia. Cod. confirmand. Doctores in l. properandum. §. sin autem alterutra. C.de iud.

Nec refragatur quod docet Bart.in l.j.in princ.ff. ad legem Falcid.sicut stipulatio in aliam conuentionem deduci potest, ita & ius commune in statutum, & illud non inficiamur, sed non fit proprium ius ciuitatis, si nil additum sit, vt hîc.

Nec secum facit, vt si quis secundum ius commune, in testamento disponat, erit vltima voluntas. l.Gallus.ff.de liber.& posthu. & per totum titulum. Etiam venditum secundum ius commune, erit venditio, sed, quid tum? ibi ius disponit, quando erit vltima voluntas, vel contractus, & sic nihil ad propositum: quia ius non disponit, quòd statutum nil addens efficiatur ius proprium condentis: & sic per ista multa contraria sublata erunt.

Limitatur in casu singul. vtpote si lex erat corre-
2 cta, vel non ligabat, tunc constitutio secundum ius commune facta, erit propria, vt in Gallis, qui iure communi non tenentur. Ias. in l.illam. C.de colla.si fiat constitutio à Rege Franciæ, iuri communi conformis, illa constitutio erit ius proprium Gallorum, quamuis nihil sit iuri additum, quia est Principis constitutio, quæ nūc ligat, eò quòd populi consensu recepta fuit. l.de quibus. ff.de legibus. Nam satis videtur hîc additum.

Ius proprium, id est, ciuile, efficimus.] Iste text est notandus ad hoc, quod vbi ius ciuile aliquid addit iuri naturali, vel gentium, illud efficitur ius ciuile, vocaturque ius proprium, id est, ciuile: diuersum est, si nihil additum sit, vt dictum fuit proximè.

Intelligite illud statutum, seu constitutionem factam, esse ius ciuile, tamen materia iurisgentium non erit iuris ciuilis, vtpote obligationes à iure gentium institutæ sunt.vt in l.præcedenti:postea additur illis obligatio ciuilis. §.j.de obligat. in Instit. Non tamen desinet obligatio naturalis & iurisgentium esse, alioqui nihil esset iuris gentium ferè, cum sit fermè immutatum: ideo iste text. dicit constitutionem, quæ addit iuri communi, id est, naturali, vel gentium, effici ciuilem, & propriam statuentis, sed non immutat (vt Alchimia) substantiam rei, nec prior materia erit iuris ciuilis: & sic dominia, hodie etiam, sunt iurisgentium, quamuis de iure ciuili additi sunt modi acquirendi, & alia multa, vt dixi in l.præcedenti.sed illi modi additi erunt de iure ciuili, vt pulchre docet Ias.in repet. l.admonendi.col.66. numero 184. de iureiurand.ff.

Delictum nō mutatur per nouam pœnam per constitutionem additam.

Vnde, licet addatur noua pœna per constit.tamen delictum non desinit esse publicum, & sic confiscatio & infamia aderit ex illo delicto, & testam.factio prohibebitur, iuxta ius publicum. Bart.in l.cessat. ff. de action.& obligat & idem Bart. in l.j.versic. vlterius quæro. ff. de public. iudic.Bal.in l.j.ff.de his qui not. infam. & l.etiam. C. de fur. ac l.reos.numero 20.C. de accusat. nisi fieret nouum delictum ab ipso statuto, & nomen delicti vel contractus mutaretur, & alteraretur substantia ipsius.vt per Bart.in l.j.ff.de condict.ex lege. Albertus Brunus in tract.de augmento. in 3.conclus.

Et sic infertur, quod constitutiones, per quas aliquid detrahitur, vel additur iure ciuili, faciunt proprium ius statuentium Gallorum, vel aliorum. per istum text. Bartol.& alij in l.prima.in principio.ff.ad legem Falcidiam.

Vnde vtile est; Nam Galli illas constitutiones proprias seruare debent, & secundum eas iudicare, quia ius est proprium eorum: ideo si derogetur iuri scripto, non tamen tolletur hæc constitutio Gallorum. Et hoc dixi contra aliquos, qui dicebant iura Sexti non seruari quoad hæreticos, sed ostendi illa esse à Rege Ludouico sancto innouata, & approbata, & de eis constitutiones factas, ideo nouum ius Gallorum effectum: & illas constitutiones vidi in quodam lib.Curię Parisiens.quem ostēdit mihi illustris, & super alios excellens, Do. Præses à sancto Andræa.

Ideò, si fieret constitutio contraria, non tolleret ius proprium effectum Gallorum, vt docet glos.in l. 3
vnica.in verbo, anniuersarię.C.de colla.dona.lib.10. vt plenè scripsi in tract.no.q.quinta.

Imò, Imperator non posset tollere illud ius effe- 4
ctum proprium Gallorum, nec priuilegia in consuetudinibus Regiis conscripta. vt docet Panor. in cap. super eo. ij. no.j. de appella. & Benedict.in repetit.c. Raynutius. in verbo, si absque.in 2. de substitutione fideicom.num.42.de testam.

Item, ista lex etiam vtilis est in contractibus; Nam 5
quando additur contractui, vel detrahitur, efficitur nouus actus.& receditur à primo contractu.l.ij.ff.de rescind.vend.l.iurisgentium. §.adeo.vbi scripsi.ff.de pact.l.pacta.de contrah.empt.l.j.§.si quis simpliciter. de verbor.oblig. Et ex eo agetur, non ex primo, quia vltima derogāt prioribus.l.pacta nouissima.de pact. C.Doctor.in l.vnica.ff.de condictio.ex lege.

Iudex nous & legatus.

Adhæc, si Princeps committat causam iudici addendo iuri communi, vel detrahendo, ille efficitur nouus iudex, & delegatus, quamuis alias sit ordinarius. cap. licet in corrigendis. de offic. ordinarij.cap. cum aliquibus.de rescript.lib.vj.Felin.in cap.cùm ex officij. col.4. de præscript.& cap.tua. primo.de iureiurand.scripsi in forma mandati, in verbo, conferatis. in Concord.Franciæ.

Præterea, sicut instrumētum principale insinuan- 6
dum est ex lege regni.titul. de insinuatio. ita & aliud instrumentum, quod additur, vel detrahitur à primo contractu, quia est effectum proprium instrumentum, per istum textum.

Quæ omnia intelligunt vera esse, quando aliquod 7
substantiale esset additum, vel detractū, aut qualitas substantialis.vt dicit Bart. hîc in libello, & Doctor. in l.edita. C.de edendo: secus in qualitate accidentali, vt si iudex causam sententiæ post eius prolationem addiderit, non erit noua sententia. teste Felin.in c.sicut. nu.18. in fin. de re iud. plenè Albert. Brunus in d. tractat. de augmento. conclus. iij. vbi reliqua videri poterunt.

§.Hoc

§. Hoc igitur ius nostrum constat, aut ex scripto, aut sine scripto.

Diuidit ius in scriptum, & non scriptum. idem scribitur in §. constat. de iure natur. in Instit. & quia ius scriptum nobilius esse creditur, ob id illud hîc præposuit. Hodie nostra Gallia partim iure scripto regitur, partim iure non scripto: & pars, quæ iure consuetudinario regitur, consuetudines scriptas & à Rege approbatas ferè habet, sed non desinunt consuetudinis nomen obtinere. vt Bal. & alij asserunt in consuet. feudo. in procem.

LEX VII. PAPINIAN. LIB. II. DEFINITIONVM.

Ius autem ciuile est, quod ex legibus, plebiscitis, Senatusconsultis, decretis principum, authoritate prudentum venit. Ius prætorium est, quod prætores introduxerunt, adiuuãdi, vel supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam, quod & Honorarium dicitur, ab honore prætorio sic nominatum.

Hæc lex decidit ius ciuile constare ex sex partibus, quæ optimè explicantur à Iustinian. in tit. de iure natur. in Instit. & quod hîc vocat decreta Principum, Iustinianus vocat Principis placitum: nec potest vocari placitum iudicium Senatus, vel alia iudicum sententia: quia non decernunt quod eis placet. Nam secundum ius iudicare debent. vt patet in authent. iusiurandum quod præstatur ab his. colla. 2. ideò iudicia illorum rectè Senatus decreta, vel senatusconsulta vocari possunt. quicquid dicat Budæ. & alij eum seq. & authoritatem prudentum vocat Iustinia. Responsa prudentum in titu. de iure natur. in Instit. §. respon. vbi Iurisconsulti vocabantur illi, quibus à Cæsare ius respondendi datum erat, & qui publicè iura interpretabantur. Hodie sunt quidam, qui vix terminos Institutionũ intelligunt, & vix Iurisconsultorum libros à limine salutarunt, nec publicè, nec priuatim iura interpretati sunt, & tamen Iurisconsulti nomen vsurpare audent: sed Iurisconsultos Parnasi eos vocarem, qui somniando tales effecti sunt. facit text. in c. responsa. dist. 2.

SVMMARIA.

1 *Ius prætorium ad ius ciuile se habet, vt Prælatus, vt socius, & vt pædagogus.*
2 *Magistratus iudicans contra leges, quando non sit puniendus.*
3 *Constitutio, ipsi condenti & non populo vtilis, non est seruanda.*
4 *Recurrendum ad Episcopum contra statutum, quod non est bonum.*
5 *Et ad senatum, de iniqua consuetudine, vel statuto à populo facto in regno Franciæ.*

§. Ius prætorium est, &c.

Sicut ius Gallicum est, quod Reges Galliæ introduxerunt, sic & ius Prætorium.

Sed, quamobrem Prætores hoc ius introduxerunt? Respond. text. adiuuandi iuris gratia. & ideo miratur Pomponius, cur honoraria actio sit inducta cùm sint ciuiles: nisi fortè (inquit) ideò, vt innotesceret Prætor curam agere reprimendæ improbitatis hoc genus hominum. Vlp. in l. iij. §. ex hoc edicto. ff. nautæ caupo. adiuuat (vt docet Accurs.) quando dat bonorum possesionem emancipatis institutis. in tit. de bonor. posses. secundum tabulas.

Vel supplendi.] Edicta restitutionem continentia, vt, Quod metus causa: doli, & quæ absentibus, vel minoribus datur, supplendi gratia, inducta à Prætore fuerunt, vt inferiùs patet.

Vel corrigendi.] Corrigit, disponens vt emancipati, qui à lege duodecim Tabul. incogniti erant, succedant. §. emancipati. de hæred. quæ ab intest. deferunt. & alibi sæpius. vnde Bal. hîc pulchre scribit, hoc ius prætorium ad ius ciuile se habere, vt prælatus, vt socius, & vt pædagogus. vt prælatus, & maior, corrigit: vt socius, adiuuat: vt pædagogus, supplet. §. de constituta. de actio. in Instit. 1

Iuris ciuilis gratia.] Quidam hãc dictionem, ciuilis, explodendam arbitrãtur, quòd ius prętorium inductum sit ad supplendum, vel corrigendum ius, sed non ius ciuile. Ego putarem non expungendam. Nam licet ius Prætorium sit inductum ad corrigendum ius, iuris tamen nomine sex partes continentur, & sic ius ciuile. & licet tempore Prætorum non esset ius ciuile, vt nunc est, tamen erant iuris partes: videlicet leges, plebiscita, senatusconsulta, & sic ius ciuile. ob id ius Prætorium est introductum ad iuuandum, supplendum & corrigendum ius ciuile, in quibus casibus correctione egeret. Nam hæc potestas prætoribus data fuit, vt est apud Fenestellam & alios. vt dicam tit. de offic. prætor.

Mirantur interpretes, cur Prætores corrigebant ius, cùm si potestas data sit alicui statuendi, non censetur potestas data, vt corrigat leges, & statuat contra eas. l. formam. C. de offic. præf. præt. quem text. ponderat Lud. Rom. consil. 218. præsens casus, in fin.

Vnde docet Bart. in §. quibus. in j. Constit. C. habentes potestatem statuendi, non posse leges vel constitutiones corrigere, nec immutare, nisi sit specialiter eis permissum, aut propter publicam vtilitatem, per istum text. & docet Bart. in l. cum nauarchorum. C. de naucula. lib. xj. hoc fuisse Prætoribus specialiter permissum, vt dictum fuit. probat Ludo. Roma. consil. 37. viso puncto.

Speciale mãdatum requiritur ad corrigendas, vel immutandas constitutiones.

2 Et magistratus, qui iudicauit contra leges, propter publicam vtilitatem, non est puniendus, nec facit litem suam, licet aliàs contra. l. si filiusfamilias. ff. de iudic. c. j. de senten. & re iud. Ioan. Mar. in rub. C. qui admitti. numero 14. Bal. in l. obseruare. q. xj. ff. de offi. procons. & sic requiritur speciale mandatum ad faciendum constitutionem, & ad mutandum iam factas, vel corrigendum. Alios casus exigentes speciale mandatum congessi in tit. de elect. deroga. in fine. in Concord. Franciæ.

Propter vtilitatem publicam.] Colligamus ex hoc textu, ius supplendi, & corrigendi Prætoribus datum fuisse propter publicam vtilitatem: & sic statuta, & constitutiones Principum, fieri ob publicam vtilitatem debent. cap. erit autem lex. 4. distin. ibi, nullo priuato commodo, sed pro communi omnium vtilitate conscripta. Nam ius dicitur, quod

bonum & æquum eſt. l.j. ſuprà, aut quod omnibus, aut pluribus in quacunque ciuitate vtile eſt. l. penult. infrà eodem.

Ideò ſi conſtitutio ſit ipſi condenti vtilis, & non
3 populo, non dicitur conſtitutio, ſed deſtitutio: nec lex, ſed fex. & non erit à populo ſeruanda, nec valet. vt teſtatur Papa in cap. cum omnis. de Conſtit. & ibi Doctor. quia non eſt omnibus communis. vt docet dict. cap. erit autem lex. Anchar. in conſil. 298. in territorio, circa finem. poſt Bal. in l. iudicibus. C. de appella. vnde Conſiliarij ignari, qui has leges conſulunt fieri, in magno animarum ſuarum ſunt diſcrimine, & maledicti à populo, ſupra Caim. Nam ſi ad vtilitatem ſolius Principis fierent conſtitutiones, omnia reducerētur ad eum, & pauper eſſet populus, ſic & idem fiſcus, qui abundare creditur in ſubiectis locupletibus. §. cogitatio. in authen. Vt iudices ſine quoquo ſuffragio. colla. 2. hodie multi, qui ſunt iuxta Principes, ditari volunt, & miſeri fiunt: quia non curant populi vtilitatem, ſine qua corruit Regnum, & Imperium; nec cogitant Principes, cauſa populi, factos, non verò contra. vt docet Cicer. lib. 2. Officior.

Principes cauſa populi facti ſunt non ecõtrà.

Et Bald. dicit recurrendum eſſe ad Epiſcopum.
4 contra ſtatutum, quod non eſt bonum, nec æquum. in conſil. 184. municipale. in 5. volu. hodie ad Deum, Optimum, Maximum, vt prouideat contra iſtos, qui vtilitatem populi profligant, & ſuam quærunt, vt, & ipſi ad bonum reducantur intellectum, & videant, quæ hactenus egerunt, vel, ſi agatur de iniqua con-
5 ſuetudine, vel ſtatuto à populo facto, in hoc regno ad Senatum appellari ſolet, qui iniquitatem tollet, & ſtatutum. ſic vidi ſeruari.

Quod & honorarium dicitur, ab honore prætorio.] Nam & ipſum ius honorarium, quaſi viua vox eſt iuris ciuilis.

Sic Princeps dicitur viua vox legum, & filij vox patris. §. ei qui. de inutil. ſtipul. in Inſtit. & vox domini, vox ſerui. l. ſi ſeruus. ff. de dam. infect. §. poſt mortem, de inutil. ſtipul. & vox Abbatis, vox Monachi. cap. ſi religioſus. de elect. lib. vj. vox mariti, vox vxoris, licet hodie contrà, in hac patria.

Iſtum text. ſingul. dicit Bald. in marga. in verbo, ius. quæſt. ij. ad hoc, quod iura prouenientia non ex proprio ſtatuto legis, ſed ex mente, ſunt vtilia, non directa. quod parum hîc probatur, ſed melius facit text. in l. ſi quis. infrà de iuriſ. om. iud. l. j. ſi quad. pauper. feciſſe dica. abundè ſcripſi in l. cum prætor. ff. de verb. ſignific. non repetam hîc.

SVMMARIA.

1 *Senatus Pariſienſis ferè conſuetudinibus regitur. Senatus autem Tholoſanus, legibus. Burdegalenſis verò, partim legibus, partim conſuetudinibus.*

2 *Mulier inceſtum committens eandem pœnam, quam mares, ſuſtinet.*

3 *Argumentum de ſtatuto ad conſuetudinem, & econtrà, vel ad reſcriptum Principis, valet.*

4 *Item de pacto, ad legem, ſtatutũ, vel conſuetudinem.*

LEX IX. CAIVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur. Nam quod quiſque populus ipſe ſibi ius conſtituit, id ipſius proprium ciuitatis eſt, vocatúrque ius ciuile, quaſi ius proprium ipſius ciuitatis: Quod verò naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes homines peræquè cuſtoditur, vocatúrque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtuntur.

Notandum eſt populum aut legibus regi, aut moribus, & ſic aut iure ſcripto, aut non ſcripto. §. & non ineleganter. de iure natur. in Inſtit.

Legum nomine hîc veniunt, non ſolum leges & conſtitutiones iuris ciuilis, verum conſtitutiones, ordinationes, ſtatuta, canones, & aliæ conſtitutiones, quibus homines vtuntur, & reguntur, vt inferiùs probatur in titul. de Legibus, gloſ. in verbo, iuris, in proœm. clem. & ibi Doctor.

Quid legũ nomine intelligatur.

Mores verò, continent vſus & conſuetudines, quę licet ſcriptæ ſint, non deſinunt conſuetudinis vim & nomen habere. vt patet in proœm. feud. per Bal. & alios. ego abundè de his ſcripſi in l. pronuntiatum. in fin. ff. de verb. ſignific.

Quid mores contineant.

Sic & populus Gallicus partim legibus regitur, partim conſuetudinibus, partim vtriſque. Gallia, vbi Senatus Pariſ. iuriſdictio exercetur, ferè conſuetudinibus regitur. Senatus autem Tholoſanus, legibus iudicat, & regitur. Senatus autem Burdegalenſis, partim legibus, partim cõſuetudinibus gubernatur. 1

Nec placet quod Accurſ. & interpretes dicunt, populum eſſe, qui non regitur legibus, nec moribus, vt ſylueſtres. Dicite hos etiam Regi moribus, & vſibus, & nullus eſt populus, qui non regatur legibus, aut moribus, partim ſuo proprio iure, partim communi omnium iure.

Dicet quis, proprium ius quod vocatur? Reſpondeo ius illud, quod quiſque populus ſibi conſtituit. Nam proprium dicitur illius ciuitatis, cui illud ius ſtatutum eſt, & vocatur ius ciuile, quaſi ius proprium ciuitatis. §. ius autem ciuile. de iure natural. in Inſtit.

Ius proprium.

Sed, quod vocatur ius commune? Reſpondeo, illud dici commune, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, & apud omnes gentes pariter ſeruatur, vocatúrque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtuntur. &, quot modis commune dicatur, ſcripſi in l. inter ſtuprum. in fi. ff. de verb. ſignificatione. & proprium in l. interdum proprietatem. ibidem.

Ius commune.

Ex quo apparet ius gentium non indigere promulgatione, quia apud omnes gentes ſcitur, ſed ius ciuile, cùm non poſſit ſciri, niſi poſt publicationem: ideo palam fieri debet, & recitari, & antea non ligat, in authen. vt factæ nouæ conſtit. colla. 5. Vnde Iulian. ait. leges ipſas alia ex cauſa nos non tenere, quàm quòd iudicio populi receptæ ſint. l. de quibus. infrà de legibus. ob id non licet alicui iſtius iuris gentium prætendere ignorantiam, etiam in delictis. l. ſi adulterium cum inceſtu. §. j. ff. de adult. ibi, quare mulier 2
tunc demum, eam pœnam, quam mares, ſuſtinebit, cum inceſtum iure gentium prohibitum admiſerit. l. pen. de iuris & fact. igno.

Item

Item relatiuum (qui) denotare conditionem, si iungatur verbo futuri temporis, docet Iurisconsult. Paulus in l.Stichum. & l.serui electione.§.j. ibi. Stichum qui meus erit,cum moriar,do,lego. ff.de leg. j.hîc verò declaratiuè ponitur.vt in l.j.C.de summa Trinitate.

Si verò legauerit quis,aut promiserit,quod debet, & nil debeat, non valet legatum, quia non apparet quantum legatum promissúmue sit.Vlpian.in l.si sic legatum.§.si mihi.ff.de leg.j.Aufre.in decis.Tholos. q.414. alibi tractabo fusius de hoc relatiuo, qui,interim vide hîc per Doctor.& in l.j.C.de sum.Trinita.

3 Adducunt Doctores bonum esse argumentum statuti ad consuetudinem,& è contrario.l.de quibus. infra de legib. Et quod per statutum fieri potest, & per consuetudinem: & iura in statutis loquentia, ad consuetudines trahi poterunt. vt no.in procem.feud. ideo quæstiones plures hîc tractatæ, vide per Bart. in statutis,an ad consuetudines trahi poterunt ab his, qui consuetudinibus reguntur.

Etiam de statuto, ad rescriptum Principis argumentum procedit, vt docet Innocen. in cap. quæ in Ecclesiarum.de constit. Alberic.in prima parte staturorum.q.9.vt refert Iason in l.iustitia.col.2.infra eod.

4 Præterea arg.à pacto ad legem,statutum,vel consuetudinem recipitur. Nam quicquid per pactum fieri potest, & per legem, statutum, & consuetudinem.l.vltima.in fi.de fideiussor.C.glos.in rubri.C.de decret.decurio. lib.10.& in ca.2.de consuet.lib.vj. & Alex.consil.27. & seq.in 2.vol. & consil.66.in 7.vol. negatiuè probatur.in l.fin. C.de reb.alien. non alien. abundè tractat Nicol.Euerard.in suo tracta. de locis lega.in hoc argumen.& Albert.Brunus in tractat.de augmento.in conclus.4.tertiæ conclus.princ.

Hîc Bar.abundè materiam statutorum tractat,ex cuius fonte hausit Alberi.tract.statutum,quã edidit, & alij omnes,Panor.& alij in c.quod clericis, de foro compet. Ego aliàs profitendo publicè istam legem declaraui,& eius materiam,sed pressus alia lectione, non potui in scripturam redigere,& nunc senectute, & negotiorum multitudine grauatus,non potui alia addere.Ista (lector beneuole) boni consule.

Lex x. Vlpianvs lib. i. Regvlarvm.

Vstitia est constans, & perpetua voluntas,ius suum vnicuique tribuens. Iuris præcepta sunt hæc: honestè viuere, alterum non lædere, ius suum cuique tribuere. Iuris prudentia est diuinarum, atque humanarum rerum notitia,iusti atque iniusti scientia.

IVrisconsf. præposuit iustitiam iuri in rubrica, quia prior est iustitia, cùm ius à iustitia appelletur. in l. j. licet prius tractauerit de iure: quia potior & amplior est iuris tractatus, ad quod Iurisconsul.nostri, tractandum potissimè laborant.

Contra hanc definitionem Accurs. multa & alij post eum iactant, dicentes hominem non esse constantem, aut perpetuum. sed Vlpian. iustitiam non hominem definit, quamuis homo iustitiam exerceat, sed Rodol.Agricol.in libro secundo de inuention.Dialect. excusat Vlpia.ob negotiorum occupationem. Alciat. verò libro 1. Parerg. cap.31. alio excusat modo.

Ego verò dicerem, Vlpianum excusatione non indigere,& in sua definitione rectè sensisse.Nam hîc, Vlpian. non ad hominem respicit, sed ad ipsam iustitiam. Vnde, voluntas constans & perpetua ius tribuens vnicuiq;,quomodo vocabitur, nisi iustitia?&, è cõtrario,iustitia est constans voluntas,& perpetua, quæ tribuit ius suum vnicuique.Nam Doct.fallũtur in hoc, habentes ad hominem consyderationem, & quia hîc vnitur voluntas constans, verbo tribuens, quia non sufficeret voluntas constans, nisi esset tribuens,& de facto tribueret vnicuique ius suum:ideo illa voluntas constans, non vacillans in vno potius, quàm in alio,sed apud omnes æquè est, & perpetua, quæ non fallit,nec fallitur.l.finali.C.de ponderat.lib. 10. Itaque illa voluntas tribuens ius suum vnicuique erit iustitia, & hoc modo intellecta superat omnes alias definitiones datas ab aliis hactenus. & quæ opponuntur hîc per Accurs.& alios non respondent ad rogatum.in Pãdect.Flor. legitur ius suum cuique tribuendi.Nã iustitia est constans voluntas,& perpetua tribuendi ius suum vnicuique,quatenus respicit ipsam: sed si hominem respicias, non, at hîc non definitur iudex,sed iustitia.

Si Papa vel Rex mandet alicui, quod faciat iustitiam in tali re, videtur ei committere causam, vt de ea cognoscat, & decidat.cap.Episcopus.vbi Doctor. ne cler.vel mo.lib.vj. Ias.hîc plura adducit, quia iustitia in cognitione & decisione consistit. vt patet in l.de qua re.ff.de iudic.

De laude iustitiæ non est nostrum hîc scribere, cum Aristot.lib.1. & 5.Ethicorum.Plato,& alij hanc præclarissimam virtutum esse dixerint.& Ecclesiast. 10.cap.scribitur: Regnum de gente in gentem transferri propter iniustitias, iniurias, ac contumelias, & diuersos dolos. Ideo Rex insipiens perdet populum suum, vt patet de Roboam filio Salõ.Sed qui iudicat in veritate pauperes,thronus eius in æternum firmabitur. Prouerbior. 9.cap.Ergo omnes,præcipuè magistratus,ipsam iustitiam sequi,& exercere debent.& Lactan.lib. de vera iustitia ait, neminem pauperem, nisi qui iustitia indiget: neminem diuitem, nisi virtutibus plenum. Ideò solent regna esse opulenta, vbi iustitia regnat, è contrario miserrima. multa scribit Lucas de Pẽna in l.neminem.C. de susceptor.lib.10. Vide quid scribat de iustitia Hesiod. in opusculo inscripto, ἔργα καὶ ἡμέραι:

Regnum quare de gẽte in gentem transferatur.

O vos qui regitis terras, aduertite mentem
Huc ad iustitiam, quoniam superi propè nos sunt
Dij qui cuncta rident, & eos qui per mala iura
Defraudant alios, spreta ratione deorum, &c.
Ipsáque iustitia est virgo Ioue nata parente,
Clara deos inter superos, reuerendáque multùm,
Quamsi quis violet, meritóue fraudet honore,
Continuò ante pedes residens patris Iouis alti,
Humanæ exponit mentis scelera, & dare pœnas
Vult fraudis, populi rectores, qui sacra iura
Detorquent, mala dum ob nũmũm sententia fertur.
Sed memor, ô Iudex, horum, tua dirige rectè
Iudicia, & capiant te obliuia iuris iniqui:
Noxius ipse sibi est, alij qui quærit obesse,
Consiliumq́; malum danti fert maxima damna.

Iurisdictio triplex. Itē, Gallica vox *Iustice*, accipitur pro iurisdictione quam triplicem esse dicunt, videlicet altā iustitiam, idest, merum imperium: mediam, idest, mixtum imperium: & bassam, quam infimam iurisdictionē Iurisperiti vocant. in l. imperium, ff. de iuris. omn. iudic. vbi dicam fusius.

SVMMARIA.

1 *Hoc dicimur facere nō posse, quod inhoneste possumus.*
2 *Occidendo etiam alium, vel aliud maleficium committendo fit læsio.*
3 *Emptor fructus rei emptæ percipiens, tenetur etiam ad vsuras pretij non soluti.*

§. Iuris præcepta sunt hæc, &c.

Honestè viuere quid designet. CVm ius nostrum in bono & æquo versetur, eius præcepta sunt tria. Primum est, vt homines honestè viuant, & sic iudices & magistratus possunt compellere suos subditos, vt honeste viuant: vnde si habens vxorem, habeat & concubinam, potest compelli vt concubinam dimittat, quia honestum non est concubinam cum vxore habere, & talis est odib lis. §. si verò effusa concupiscentia. in auth. qu. b. mod. natur. effici. sui, colla. 7. l. eum qui. C. de adult. facit l. ex ea parte. §. j. ff. de verb. oblig. vbi Doct. scripsi in titu. de public. concubina in Concorda. Franc.

Meretrices ex vrbe expellēdæ. Etiam potest iudex expellere, instante hospite, vel vicinia, meretrices de ciuitate, ne alias bonas mulieres inficiāt, vt docet patruus meus Iaco. Rebuf. in l. si qua, per illum tex. C. de specta. lib. xj. l. nullus. C. de sum. Trinit. &, vt signum aliquod portent. l. minus. vbi Bal. C. de episc. audien. & sententia iudicis, quâ dictum fuit, inhonestum repellendum de domo, in qua fortè tenet meretrices, & ludos publicos, à iure prohibitos, erit executoria per modum (vt aiunt) prouisionis vt plene scripsi in præfato titul. de sentent. prouisio. in j. Tomo Commen. in Constit. Reg. Gallic. num. 133. vide etiam quæ scripsi in l. Masurius scribit libro memorialium. ff. de verb. signif.

Promissio inhonesta. Item non valet promissio inhonesta. l. generaliter. cum sequentib. ff. de verb. obligat. vnde non tenetur seruus, aut famulus, vel mulier ad operas inhonestas. l. eius artificij. ff. de oper. libert. Nam ius honestatis, ab omni superioritate exceptum censetur. Bal. in l. quod ex liberta. C. de oper. liber. vnde priuari audiui dominum sua iurisdictione, qui subditam suam ad inhonesta adegerat: quia illud dicimus nos facere
1 non posse, quod inhonestè possumus. l. filius. ff. de conditio. inst. l. nepos. vbi scripsi. ff. de verb. significat. Vnde nec quidem valet consuetudo bibendi ad potus æquales, nec vt in Ecclesia ludi fiant, vel à clericis, nec alia consuetudo inhonesta. ca. cum decorem. & cap. à crapula. de vita & honest. cleric. c. cum inter. de consuet. c. irrefragabili. de offic. ordin. vbi Panor. plenè Curti. in repet. c. fi. no. 3. in 4. amplia. de consue.

Alterū lædere quid sit. Alterum non lædere.] Hoc iuris præceptum naturali præcepto est conueniens: Non facias aliis, quod tibi fieri non vis, vt in principio decreti; & sic ius præcipit, vt alterum non lædas: lædere alium quis dicitur, si in meo solo, me inuito, quicquam facias, in titul. de no. oper. nuntia. furtum iniuriámue committas, in titul. de furt. & iniur. prohibetúrque vt
2 neminem concutias. in titul. de concus. etiam occidendo alium lædis. ff. de sicar. vel aliud maleficium committēdo, quæ omnia hîc comprehendi possunt, & maximè prohibetur in minoribus ne lædantur, in tit. de minor. & in tit. de in integ. rest.

Ius suum vnicuique tribuere.] Hoc præceptum sanctum est, & iustum, de quo Iuriscons. Paul. scribit sic: Restitutio ita facienda est, vt vnusquisque integrum ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circunscriptus restituatur, iubeat prætor, emptorem fundum, cum fructibus, reddere, & pretium recipere. l. quod si minor. §. restitutio. ff. de minor. & Caius ait: Si minori pretio quàm oporteret vendiderit adolescens, emptor quidem iuberi debebit prædia cum fructibus restituere: iuuenis autem eatenus ex pretio reddere debet, quatenus ex ea pecunia locupletior factus est. l. patri. §. item ex diuerso. ibidem. & emptor, qui percepit fructus rei emptæ, tenetur quo- 3
que ad vsuras pretij non soluti, etiam in conscientia, quia ius suum vnicuique tribuendum est. l. curabit. C. de act. empt. & Diuus Paulus ait c. 13. ad Roman. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem. c. si in morte. in fi. 23. q. 8.

SVMMARIA.

1 *Constitutio quæ ad vnius tantùm vtilitatem fit, non meretur ius dici.*
2 *Sententia ordinarij iudicis non valet si locum maiorum iudicum mutauit.*
3 *Iudex appellationis potest locum eligere, si ei statutus non sit.*
4 *Conuentus iuridici in qualibet iurisdict. parte fieri possunt.*
5 *Iniuria magistratui in executione officij illata, censetur Principi facta.*
6 *Crimen læsæ maiestatis dicitur committi, occiso magistratu.*
7 *In regno Franciæ nullæ sententiæ sine appellatione corrigi, vel infringi possunt.*
8 *Prorogatio iurisdictionis vix fit in Frācia: & quare.*

LEX XI. PAVLVS LIB. XIIII. AD SABINVM.

IVs pluribus modis dicitur: vno quidem modo id, quod semper æquum & bonum est, ius dicitur: vt est ius naturale. Altero modo, quod omnibus, aut pluribus in quacunque ciuitate vtile est: vt est ius ciuile. Nec min⁹ rectè ius dicitur in ciuitate nostra, ius honorarium. Prætor quoque ius reddere dicitur, etiam cū iniquè decernit: relatione scilicet facta, non ad id, quod ita Prętor fecit: sed ad illud quod Prætorem facere conuenit. Alia significatione ius dicitur locus, in quos ius redditur: appellatione collata ab eo, quod fit, in eo vbi fit, quem locum determinare hoc modo possumus; vt vbicunque Prætor, salua maiestate imperij sui, saluóque more maiorum, ius dicere constituit, is locus rectè ius appelletur.

Quod

QVod variè accipitur, ambiguum est.l.in ambiguo. ff. de rebus dubiis. ideo quia ius diuersis modis capitur, ob id Iurisconsf. hîc voluit declarare quo modo frequentius capiatur, vt sequitur.

Vno modo id quod semper æquum, ac bonum est, &c.] Primò accipi ius pro naturali voluit, quod est semper bonum & æquum, quia à ratione naturali procedit, vt superius visum est, ideò mutari non potest: aliàs iniquum & malum acciperemus, & si fieret ius, vel constitutio contra ius naturale, esset mala & iniqua, quod fieri non debet: sed ius naturale distingui, declarari, ac moderari potest, vt per interpretes in §.sed naturalia. de iure natur. in Instit. facit text. in clem. ne Romani, de elect. & in proxima l.dictum fuit.

Altero modo, quod omnibus aut pluribus, &c.] Secundò accipitur pro iure ciuili, quod omnibus vtile est, aut pluribus, & sic constitutio, quæ fit, ad solam vtilitatem vnius, non meretur ius
1 dici, sed ius iniquum, & ipsa iniquitas. Nam & ius ciuile, & proprium cuiuslibet populi debet esse vtile omnibus, vel saltem pluribus, id est, communiter. c.cum omnes.de constit.dixi superius.quod si inquirerentur constitutiones, quæ fiunt hodie, multæ inuenirentur iniquæ,& malæ,nec bonum,nec quidem æquum continentes, sed contrarium: de quibus respondebunt conditores, & reddent rationem Deo, Optimo Maximo.

Nec minus ius dicitur.] Tertiò, ius Prætoriũ rectè vocatur ius; Nã & ipsum ius honorarium, viua vox est iuris ciuilis. vt superius Martia.docuit.

Prætor quoque ius reddere dicitur.] Prætor, & quilibet iudex, ius reddere dicitur.id est, vnicuique reddere quod suum est: licet interdum hoc non faciat, sed quia oportet,vt hoc faciat,& sic iudicem oportet rectè iudicare,aliàs facit litem suam. l.si filiusfamilias.ff.de iud.& de var.& extraord. cognit. & sic quartò accipitur ius, pro eo quod est rectum, bonum,& æquum.

Alia significatione ius dicitur.] Quintò accipitur ius pro loco,& foro, in quo ius dicitur. vnde Vlpian. sic scribit, quod ait Prætor: Qui in iure interrogatus respondit, sic accipiendum est, apud magistratus populi Roma. vel Præsides prouinciarum, vel alios iudices:ius enim eum solum locum esse,vbi iuris dicendi,vel iudicandi gratia consistat,vel si domi,vel in itinere hoc agat. l.voluit.ff.de interr.actio.

In iure interrogatus, quid denotet.

Et sic, per hæc iura,accipitur ius pro loco,& quia magistratus in illo loco ius reddunt,ideò dũ dicitur, in iure interrogatus, intelligitur apud magistratus, quia à magistratibus partes interrogari solẽt.l.vbicũque.ff.illo titu.sed dicet quis? si iudex ius dicat in diuersis locis, quis locus ius dicetur? sequitur locus constitutus ad ius reddendum.

Locus ad dicendum ius,dicitur ius.

Quem locum determinare hoc modo possumus, &c.] Et sic locus constitutus ad dicendum ius, rectè dicetur ius,si conferamus id quod fit, ad id in quo fit, vt dicit text. Ex hoc text.constat locum esse prius constituendum, quod est verum in iudicibus delegatis,qui non habẽt certum locũ, ideo ipsi sibi eligunt locum,in quo deinceps ius reddant.

Sed ordinarij iudices locum maiorũ mutare non
2 possunt, sed ibi ius dicere debent, alioqui sententia nulla esset.l.si vt proponis.2.C.quomodo & quando iudex.& hîc.& l.cum sententiã.C.de sent.& interlo. om.iud.quia forma cõsistit in loco, quæ tunc nõ seruatur.l.ad certũ.iuncta l.si cui.ff.de seruit.l.qui cõcubinam.§.vxori.ff.de leg.3. Albert.Bru.in tract.de for. & solen.act.tit.ex quibus cõsistant forma,&c.ver.36.

Iudex etiam appellationis, debet iudicare in loco 3
maiorum, si statutus sit, alioqui ipse eligere poterit. glos.& ibi Doctor.in l.cùm sententiam.C.de senten. & interlo.om.iudic.

Casus,quibus locus iurisdictionis mutari potest.

Limitatur primò, in conuentibus iuridicis(quos 4
assisias dicunt) hi enim in qualibet parte iurisdictionis fiunt, & reddit magistratus ius in quolibet suæ iurisdictionis loco,sicut Episcopus.cap.cum Episcopus. de offic. ordin. in vj. idem dicunt in actibus voluntariæ iurisdictionis, & qui non requirunt causæ cognitionem.vt per Doctor.in d.l.si vt proponis.vbi etiam restringuunt in iudicibus, qui certum non habent locum,vt dictum fuit.

Secundò, si locus esset destructus, vel sine periculo vitæ quis ibi ius dicere non posset,clem.vna. de foro comp cap.fin.de re iud.in vj. glos. & Bart.in l.j. C. de senten. ex libell. recit. alias limitationes tradit Socin.in cap.fin.de foro compet.circa finem.vide inferius an prorogatio fieri possit?

Et quando locus antiquus adiri non potest, vel tempore, quo magistratus prouincias discurrunt, debent eligere locum honestum.l.si cum diues.§.penult. ff. de arbit.hoc etiam probat iste text.ibi, vbicunque salua maiestate imperij sui. Nam, non esset salua imperij maiestas, si in lupanari, vel stabulo ius magistratus dicere vellet.

Idem,si in Ecclesia, vbi placita fieri prohibentur. cap. decet. §. cessant. de immuta. Eccles.lib. vj. non posset etiam iudex monasterium monialium ad dicẽdum ius eligere,intra quod viri ingredi prohibentur.cap.monasteria.de vita & honest.clericor.scripsi in tract.de domicilij electione.in 3.tomo Comment. ad Cõstitut. Regi. Nec quidem monasterium virorum,vbi solitudo esse debet.cap.placui.16 q.1.

Maiestas iudicum.

Istum etiam text.ponderant Doctor. hîc & in l.si 5
familia.ff.de iurisdict.omn.iud.quòd iudices & magistratus dicuntur maiestatem habere, ideò iniuria eis illata, censetur Principi facta, cuius nomine ius dicunt, & hoc quando fit eis in executione officij.l. & si Prætor. ff.de offic. eius. vbi dicam.Guido Papa decisio.557.Aliquis.

Imo, si occidatur magistratus, dicitur committi 6
crimen læsæ maiestatis.l.j.§.cuiúsue.ff.ad legem Iuliam maiest. & qui conspirant contra eos. vt docet Ioan.Fab. in proœ.cum maiestatem habeant. vt hîc.

Ego dicerem maiestatem accipi interdum pro summo honore, magnificentia & authoritate, quam habet supremus Princeps, & sic capitur in titul.ff.ad legem Iuliam maiestat.& C.

Aliquando maiestas capitur pro authoritate, & dignitate magistratus cuiuslibet.vt hîc & in d.l.si familia ff.de iurisd.om.iudic.

Crimẽ læsæ maiestatis.

Vnde dicendum est, illum non committere crimen læsæ maiestatis, nisi Principem illum, qui summum honorem gerit, lædat, vel in eum aliquid admittat.d.l.j.vel in eos, qui iuxta Principem adstant, qui pars corporis Principis sunt.l.quisquis.C.ad leg. Iul. maiest.Io.de Platea.in l.nemo.C.de dignit.li.12.

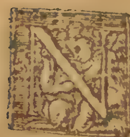
Quamuis magistratus maiestatem, id est, dignitatem habeant, non tamen summam, & sic non committitur crimen læsæ maiestatis propriè, si quis

eos lædat, & ita intelligi debent, quæ Ioan. Fab. & alij scribunt in procemio Instit. Alex.consil.13.consyderatis.in 6.vol.

Item, glos. & Doctor.hîc asserunt sententiam latam contraius esse nullam,quod limitant & restringunt in multis casibus, in quibus non esse appellandum affirmant, &idem interpretes in cap j. de sentent.& re iudic. Ego verò dico in hoc regno nullam sententiam corrigi posse, vel infringi,nisi quis appel-
7 let,& hoc per Const. Reg.tit.de sentent.artic.4.in 3. tomo Commenta.ad. Constit.Reg.& sic non seruatur in Francia.tit. quæ sentent. sine appel. rescind.vt scripsi in procemio Const.Reg.in primo tomo.Vltimo Bart.docet hîc partes posse conuenire, vt iudex extra asignatum tribunal, etiam extra territorium, in quo est iudex,iudicare posit, quia partes possunt conuenire, vt post tempus iudex cognoscat. l. cum non eo. C. quando prouoc. non est neces. Sed istam Bart. sententiam reprobat vsus forensis Franciæ qui probatur in l. iij. ff. de offic. Præsid. vbi magistratus extra territorium est tanquam priuatus, ergo iudicare non potest, cùm iudicare munus publicum sit. l.quippe.ff.de iudic.Priuatorum consensus non facit illum iudicem, qui nulli præest iurisdictioni.l.priuatorum. C.de iuris. om. iudic. & Paul.scribit: Extra territorium impune ius dicenti non paretur.l.fi.ff.de iuris.om.iudic.

Et sic per prædicta apparet,hodie partes nõ posse prorogare iurisdictionẽ, vltra tempus præstitutum, quia statim iudex desiit finito tempore. Nec refragatur l.2.§.si iudex. ff.de iud.quia ille §.est correctus per d.l.priuatorum consensus.C.de iurisd.om.iudic. nec probat d.l.cum non eo.per Bartol.adducta. ideo tollitur argumentum de tempore ad locum, vnde etiam non possent partes consentire, vt iudex ordinarius extra locum maiorum, iam asignatum sine causa necessaria agnoscat,alioqui ipsa sententia nulla redderetur.l.si cum dies.§.si arbiter.ff.de arbit.& audiui ita annullari, sententias extra locum maiorum latas, ab ordinario instante procuratore Regio,aliàs esset in potestate iudicum locum maiorum immutare, & in domo sua iudicare, loco à superiore asignato dimisso, & alium eligere, quod fieri non potest, quia inferior legem superioris tolleret, quod est prohibitum. cap.cum inferior.de maior. cle.ne Ro-
8 mani. de elect. & scripsi in tit.de causis. in Concord. prorogationem iurisdictionis in Francia vix fieri, cùm iurisdictiones sint patrimoniales.

LEX XII. MARTIANVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

Onnum quã ius etiam pro necessitudine dicimus: veluti est mihi ius cognationis, vel affinitatis.

Ius cognationis pacto non mutatur.

ET hoc ius cognationis non posse pacto mutari, nec repudiari,docet Modestin.in l.ius autem.ff. de pact. & iura sanguinis nullo iure dirimi possunt. Pompon.in l.iura.ff.de reg.iur.

Aliis modis accipitur ius. vt per Io.Andr. in mercurial.in procem. & Luc.de Penna in rub. C.de iure fisci,lib.x.& per Paul.de Citad.in tract.de iure patro. in prin. varias phrases congesi in l. verbis legis.ff.de verb.signific.ideo his contentus ero.

De origine iuris ciuilis,& omnium magistratuum, & successione iuris prudentum. TIT. II.

SVMMARIA.

1 *Aduocatus verbosus, postulationis officio priuandus.*
2 *Paucitas sermonis præualet multiloquio.*
3 *Breuitas verborum quæ dicatur.*
4 *Perfectum omnem virtutem in se concludit.*

LEX I. CAIVS LIB. I. AD L. DVODECIM TABVLARVM.

FActuri legum vetustarum interpretationem, necessariò priùs ab vrbis initiis repetendum existimauimus: nõ quia velim verbosos commentarios facere,sed quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse,quod ex omnibus suis partibus constat.Et certè cuiusque rei potissima pars principium est.

ANtequam Iurisconsultus originem iuris declaret, præmittit se nolle verbosos commentarios facere, sed ab initio materiam exordiri, quia potissima pars cuiuslibet rei est principium, quod oportet optimum esse,& melius medium, & deinde finem sequi bonum. vt glos. in procem.Instit.docet. & sic volens facilem & veram interpretationem tradere,debet originem rei quærere, vt Iurison.hîc facit,& in l.j.supra tit.præced.

Verbosos commentarios.] Non debemus esse verbosi in interpretationibus, quia multitudo onerosa nihil honesti habet. in authen.de referenda. in fi. colla. 2. & cap.tales.23.dist. At laconismo gaudent breuitate recentes.

Et aduocatum verbosum, esse postulationis offi- 1
cio priuandum, censet Accurs. in l.ex ea causa.infra de postula. & multò vtilius est, pauca idoneè effundere, quàm multis inutilibus homines prægrauari. 2
l.ij.§.deinde quia. C.de veter. iure enucle. & melius est pauca agere cautè, quàm multis interesse periculosè.in authen.de tabellio.§.si verò.colla.4. & longitudo sæpe legentis mentem inuoluit.vt dicit Aretin. consil.83. quia in principio. & multitudo allegationum confusionem generat. secundum Panor.consil. 30.visis.in princip. in j.volum.ideò in his, quàm breuissimè fieri poterit, me explicabo. in Ecclesiast.7.c. sic scribitur: Noli verbosus esse. Est autem breuitas, cùm nullum nisi necessarium assumitur verbum. 3
Cicero libro primo Rhetoric.vel breuitas est,in qua commodè principale tangitur, & vtile accessorium enarratur: non enim multis opus est,sed efficacibus.

Plurimum quidem proficit sermo, qui minutatim recipitur,animo. Seneca ad Lucil.epist.38.quem refert Luc. de Penna in rub.C.de legat.versic.12.caueat.lib.x.

Perfectum quid, quando dicatur.

Id perfectum esse, quod omnibus suis partibus constat.] Hîc apparet nec illud esse perfectum,

fectum,cui est aliquid addendum. l.pen.de his quib. vt indig.C.& Aristot.lib.5.Methaphysicorum, c.16.
4 ait perfectum esse, cum secundum speciem propriæ virtutis nulla desit particula,& finis adest.

Cuiusque rei potissima pars principium.] Glos. in cap.sedes. de rescript. in glos. 2. aliquando, inspicitur initium pro materia, interdum finis. vt glos.& Doctor.not.in cap dudum.j. de elect. & ipsa est materia brochardica quam Placent.in suis alleg. hinc inde disputauit,& multa iura congessit.

SVMMARIA.

1 *Profitentes aliquam scientiam non debent præfationibus omissis eam interpretari.*
2 *Professores iuris debent legum voluntates aperire.*
3 & 4 *Duo præfationum commoda.*

§. Deinde, si in foro causas dicentibus, nefas(vt ita dixerim)videtur esse nulla præfatione facta,iudici rem exponere: quantò magis interpretationem promittentibus, inconueniens erit, omissis initiis, atque origine non repetita, atque illotis (vt ita dixerim) manibus, protinus materiam interpretationis tractare? Namque (nisi fallor) istæ præfationes, & libentius nos ad lectionem propositæ materiæ perducunt: & cum eò venerimus, eius euidentiorem præstant intellectum.

ADuocatus causam dicens in foro, debet vti præfatione, sed qua præfatione? vt iudicem commendet, vt supplicet, eum benignè audire. Sic dicit Iunius Zeno Anto. Augusto: Rogo domine Imperator audi me patienter. vt restatur Marcellus in l. proximè. ff. de his quæ in test. delentur, inducuntur,vel inscrib. Specula.in tit.de aduoc.§.minor, de exordiis.

Præfationes habēdæ ab aduocatis.

Ego audiui aduocatos famosos pro materia præfationes habere, si enim de pupillis loquebantur, inchoabant sic: Modestè tradit Modesti. in l.iij. ff. qui petant tutores, omnem me rationem adhibere subueniendi pupillis, cum ad curam publicam pertineat,liquere omnibus, volo dicebat diuus Seuerus Cuspio Ruffino: si ergo Imperator tantam habeat, sic & vos habebitis pij iudices, si de minorum restitutione.l primam.de minorib. ff. adducebant. aliásque quamplurimas, prout sese offerebat materia. Debet etiam aduocatus causam commendare,si ipsa pia sit, vel aliàs, vt in stylo Parlamenti, in tit. de aduocatis: habetur.

Præfationes autem, sicut & sermones, secundum materiam, sunt exquirendæ. vt dicit Arist.in primo Ethicorum. Et Cicero libro tertio Rhetoric.ait: Sic conuenit exordiorum rationem ad omne genus accommodari, vt suffragium scilicet, conferat orationi.habetur in §.j.C.de Iusti.Cod.confir.

1 Quantò magis interpretationem.] Colligite interpretantem aliquam scientiam, non debere eam attingere præfationibus omissis, & origine materiæ non repetita: siue is scribat, siue profiteatur, per istum textum. Vnde Vlpian.ait: Bene est, priusquam ad verborum interpretationem perueniamus, pauca de significatione ipsius tituli referre. in l.j. ff. si certum petat. Et non sufficit, ipsa tantum vocabula, Grammaticorū instar, declarare, sed professores iuris legum voluntates pandant.l.vnic.C.de stud.libe. vrbis Romæ, lib.xj. 2

Repetere originem dicimus, quando à suo initio materiam inchoamus, & ad suum ortum reducimus, vt abundè explicaui in l.quos nos hostes. §.locuples. ff.de verbor.signific. vbi posui varias phrases huius verbi repetere.

Atque illotis manibus.] Collige Iurisconsul. vti parœmia, siue adagio, & sic in iure aliquando vtendum, & sæpius allegatur non debere attingere materiam, seu eam pertractare illotis manibus, id est, sine aliquibus præfationibus, & imparatis audientium animis. vt Budæ. ait, translatum à sacrorum puritate,pro eo quod est irreuerenter,atque imparatè vnde Hesiod.

Μηδέποτ᾽ ἐξ ἠοῦς Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Χέρσιν ἀνίπτοισιν, μηδ᾽ ἄλλοις ἀθανάτοισιν. id est,
Ne vnquam mane, Ioui vinum libaueris ardens
Illotis manibus, neque diuûm præterea vlli.

Etiam vtitur Vlpian. in l. de ætate. §.quod autem.ff. de interrog.actio.& alibi sæpius Iuriscon.

Istæ præfationes.] No. duo commoda præfationum. Primum, quòd nos libentius ad lectionem materiæ perducunt: trahunt enim præfationes, rite conceptæ, lectorem ad legendum,& quandoque ad deuorandum totum opus. 3

Secundum, quia euidentiorem præbent intellectum, vnde Iurisconsult.ait, quo dilucidius intelligi possit hæc exceptio, priùs de ea videamus, &c. in l.j. ff.de doli mali excep. §.duo igitur. iuncta glo.in authen.de nupt.colla.4.& præfatio dat toti legi intellectum. vt docet Bald.in l.regula, per illum text.ff.de iuris & fact.igno. 4

Et sic ad cognoscendum mentem legis, & statuentium, debemus recurrere ad præfationes, & proœmia legum, statutorum, vel aliarum constitutionum.l.penult.ibi. Nam initium constitutionis generale est.ff.de iuris & facti ignorant.l.j.ad Maced.l. cum hi.vbi Barto. de transactio.& præfatio denotat causam finalem.l.fin.ff.de hæred.instit.c.secundò requiris.de appel. hoc docet Barb.in consil.10.clementissimum.col.pen.in j.vol. & consil.21. & quidem.in princ.ibidem.

Multæque decisiones ex præfationibus & proœmiis constitutionum deciduntur, quæ facilè decidi non possent.Nam præfationes restringunt,vel ampliant legem, & discernere faciunt, an lex odiosa, fauorabilisue sit.vt docet ibidem Barba. cons.20.illud. col.2.in 2.vol.& consil.48.præclarè.col.6.numero 13. ibidem.& consil.1.in 3.vol.& consil.59.ibid,ac consil. 64.in 4.vol.

Item quæ in præfationibus dicuntur, in sequentibus repetita intelliguntur.l.item quia.§.fin.ff.de pact. l. Titia. §. j. de verborum obligation. alia vide in proœm.Instit.

LEX II. POMPONIVS LIB. SINGVLARI ENCHIRIDII.

Necessarium itaque nobis videtur ipsius in primis iuris originem, atque processū demōstrare. Et quidem in initio ciuitatis nostræ, populus sine certa lege, sine certo iure primū agere instituit: omniáque manu Regis gub rnabantur. Posteà aucta ad aliquem modum ciuitate, ipse Romulus traditur populum in triginta partes diuisisse, quas partes Curias appellârit, propterea quòd tūc Reipublicę curam, per sententias partium earum expediebat: & ita leges quasdam & ipse Curiatas ad populum tulit: tulerūt & sequentes Reges, quæ omnes conscriptæ extant in lib. sexti Papyrij (qui fuit illis temporibus, quibus superbus Demarathi Corinthij filius ex principalibus viris) isque liber (vt diximus) appellatur ius ciuile Papyrianum: non quia Papyrius de suo quicquam ibi adiecit, sed quod leges, sine ordine latas, in vnum composuit.

HAnc legem transcribit Georg. Valla, multáque verba corrigit, & maximè ibi, dum dicit, gubernabantur, legit, imperabantur, & ibi, sequentes leges, Reges: & ibi, principalibus iuris, legit, viris: &, demum exactis Regibus, dicit, legibus: ibi, nominibus cæteris, legit, certis: & ibi, edicta proponebant: aliàs ponebant, aliáq; multa immutat, sed quia ista sunt pauci momenti. & quia Budæ. Zas. & Cagnol. multa super hac lege scripserunt. Ideo illis acquiesco.

Pro rostris composuerunt, vt possent leges apertius percipi.] Istum tex. dicit singularem Barbat. in consil. j. col. ij. in 2. vol. & consil. 48. præclarè. col. vij. ibidem. ad hoc quod sicut leges publicatæ sunt notoriæ, & publicantur vt apertiùs percipiantur: ita statuta, & ordinationes, & sic sententia contra ista non valet, cùm sint notoria. de publicatione legis & ordina. scripsi in interpretatione legis vnicæ. nota. vlt. C. de sentent. quæ pro eo quod interest. & ius gentium publicandum non esse, scripsi in l. omnes populi. supra tit. proximo.

Sententia contra statuta non valet.

SVMMARIA.

1 *Amasius potest in iudicem vel testem recusari. Aequiparatur ebrio. ibidem.*
2 *Eidem substitutio exemplaris fieri potest.*

§. Initium ibi arrepto cultello, &c.

HVnc text. sing. allegat Bened. in repetitio. cap. Raynutius. in verb. cuidam Petro. de testam. num. 54. licitum esse patri filiam interficere, vt cōtumeliam stupri arceat, sicut marito vxorem. l. Gracchus. C. ad leg. Iuliam de adult. quod tamen à iure diuino est alienum, & à iure canonico. c. inter hæc sanctitas. xxxiij. quæst. ij. vbi etiam glo. dicit esse contra præceptum, Non occides. c. si non licet. xxiij. q. v.

Amore virginis omne fas, atque nefas miscuisse.] Allegatur iste text. Amore virginum, & mulierum peruertere rectum rationis iudicium, & amasium pro amasia omne fas & nefas commissurum, & ille amor in furorem inducit stolidos iuuenes: vt in §. illud. in authen. quibus mod. natur. effici in. leg. colla. vj. vnde istum posse recusari in iudicem, testem & in aliis actibus publicis concedunt 1
iura, cùm sensu, quoad hoc, sit priuatus, & tanquam ebrius. §. fin. de successſ. sublatis. in Insti. vnde sustinui conclusionem hanc in prima mea disputatione: videlicet, amasio substitutionem exemplarē fieri posse, 2
contra quam argumentatus fuit subtiliter, Latinè, Græcè, & Hebraicè loquens, D. Cl. Faber, qui postea receptus fuit Doct. in hac Vniuersitate: demum Senator factus, & deinde primus Præses in Senatu Diuionensi in Burgundia creatus. Hinc Ouid. Metamorph. 6.

Est nil quod non effræno quis captus amore Ausit.

De Legibus & Senatusconsultis & longa consuetudine.

TIT. III.

QVARE leges fieri, & quales esse debeant, & finem & effectum legum tractaui in procemio Constit. Regia. in j. tomo. Ideò hîc non insistam: & docet Lucas de Penna in l. fin. C. ne fiscus rem, quam vendidit, euincat. lib. x. & l. eam legem. de excus. numer. ibid. Et dicit Bald. nullam esse legem, nec ius, quod consuetudine mutari non posit. in §. præterea. in primo de prohibita feudi alienat. per Federic. & maximè prouidendum est, vt bonæ leges ferantur: latæ, discantur & doceantur: postea exerceantur, & exequantur. quia parum esset iura habere, nisi executioni demandarentur. l. ij. §. post originem. ff. de orig. iur.

LEX I. PAPINIANVS LIB. I. DEFINITIONVM.

LEx est commune præceptum: virorum prudentium consultum: delictorum quæ sponte, vel ignorantia contrahuntur coërcitio: communis Reipublicæ sponsio.

HÆc lex, planè & abundè explicatur, à Claudio Seycel, & à Zasio. illorum interpretationibus contentus quisque esse poterit: quia interpretando eam multa protuli quæ non scripsi.

SVMMARIA.

1 *Conuentio partiū non valet contra vetita per legem.*
2 *Rescripta quædam imperant, quædam vetant, quædam permittunt, alia puniunt.*
3 *Legislator vnum semper de vno enuntiare in lege debet.*

LEX VII. MODESTINVS LIB. I. REGVLARVM.

LEgis virtus est: imperare, vetare, permittere, punire.] Ecce legis vtilitates, & quorsum lex tendat. dicit etiam text. in c. priuilegia. iij. dist. Officium sæcularium, siue ecclesiasticarum legum est præcipere, quod necesse est fieri; aut prohibere, quod malum est fieri; permittere, vel licita, vt præmium petere: vel etiam quædam illicita, vt dare libellum repudij, ne fiat grauiora. etiam declaratur in c. fin. ibid. iij. distin. vide Bal. cons. 184. municipale. in v. vol. & in rub. C. de condict. ex lege.

Vnde dicit Barb. per istum textum cessent Oratores & Philosophi, dicentes moralem Philosophiam sufficere, sed hoc non est verum: quæ quamuis suadeat ad bene beatéque viuendum, non tamen imperat, nec vetat, nec punit, quia authoritatem non habet, nec potestatem. vt scribit Bened. in c. Raynutius. col. clxxxij. de test. factæ enim sunt leges, vt earum metu humana coërceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: & in ipsis improbis, formidato supplicio, refrenetur audacia, & nocendi facultas. c. factæ. iiij. dist. scripsi in proœmio Constit. Regia. in j. Tomo. Comment. in leges Regi.

Leges quare ordinatæ sint.

Quomodo leges imperent.

Imperant sæpius leges, volentes quidem, vt in ius vocati eant, vel satis cautũ dent. &, vt quidam cogantur satisdare. per totum tit. qui satisda. cogant. & vt pacta seruentur. l. Iurisgentium. §. ait prætor. ff. de pactis. vt receptum arbitrum, cuiuscunque dignitatis sit, coget prætor officio quod suscepit, perfungi. l. iij. §. tractemus. ff. de arbit. & aliàs sæpissimè in iure. & quod præcipitur, imperatur; quod imperatur, necesse est fieri: si non fiat, vbi præceptum, necessitas est seruientis, vt obediat: vel imperantis, vt ei obediatur. Gregor. quem refert Gratian. in cap. vltimo. xiiij. quæst. j.

Quomodo lex vetet.

Vetat, ne proconsul oneret principales in hospitiis præbendis. l. obseruare. ff. de officio procons. & ne præses prouinciæ munus, donúmve capiat, nisi osculentum, & poculentum. l. plebiscito. de offic. præsid. & ne in vlteriorem familiaritatem prouinciales admittat. l. obseruandum. ibid. Et ne iudex extra territorium ei concessum ius dicat. l. fi. de iurisd. om. iud.
1 Alia non prosequar, quia omnia illicita vetat: & tũc conuentio partium non valet contra. l. non dubium. C. de legib. l. quos prohibet. ff. de postuland.

Quomodo permittat.

Permittit ex causa id, quod prohibitum est. Nam Prætor ait; Parentem, patronum, liberos patroni, in ius, sine permissu meo ne quis vocet: permissurus enim est, si famosa actio non sit, vel si pudorẽ non suggillat. l. iiij. & l. sed si hac. §. prætor. ff. de in ius vocan. Permittit etiam, vt qualiscunque fideiussor, sistendi causa datus, si sit de consanguineis, accipiatur. l. j. in ius vocati. l. ij. §. prætor ait. qui satisdare cogant. Permittit moram purgare intra tres pluresue dies. l. & si post tres. ff. si quis cautio. Permittit etiam tempore vindemiarũ & messium, quasdam causas in iudicio decidi, si res tempore peritura sit, dilatióque sit actionem peremptura, aut sanè quotiens res vrget. l. j. ff. de feriis & aliis locis plurimis. Et quando ex permissione oriatur actio, exceptio, officiúmve iudicis. explicat Bart. in l. j. ff. de condic. ex lege. & Bald. in rub. C. illo titu. & in c. quia propter. num. 9. de elect.

Quomodo puniat.

Punit committentem furta, homicidia, & alia maleficia. vt in toto lib. xlvij. & seq. ff. & per totũ librum nouum Cod.

Nec refragatur, quòd interdum lex consulat, vel doceat, seu moneat, vt Accurs. docet, quia hæc continẽtur sub istis. Nam qui consulit, docet, vel qui monet, permittit. & sic istas legum vires non erat necesse exprimere, prout Iuriscon. non expressit.

Has etiam vires habent rescripta Principum, & literæ, quibus frequenter in actu forensi vtimur in Francia. Nam quædam imperant, quædam vetant, alia permittunt, alia puniunt. de quibus in tract. de rescript. seu literis Regi. in ij. Tomo Comment. in Constit. Reg. abundè scripsi. 2

Item Plato in dialogo iiij. de Legib. ait legislatori non licere quædam diuersa in lege de vno loqui, sed vnum semper debet enuntiare de vno; Poëtam verò sæpe cogi sibi ipsi cõtraria dicere, neque scire vtrum hæc, an illa vera sint. 3

SVMMARIA.

1 *Senatusconsulta vnde vocentur.*
2 *Legem generalem nemo hodie præter Principem facere potest.*
3 *Senatus quomodo ius facere possit.*

LEX IX. IDEM LIB. XIII. AD EDICTVM.

NOn ambigitur Senatum ius facere posse.

Senatus etiã legem generalem facere potest.

QVidam interpretes hanc legem esse correctam aiunt, dicentes solum Imperatorem legem generalem facere posse. per. l. finalem. C. de legib. tamen Iohan. Faber. in §. sed & quod Principi. de iure nat. in Instit. dicit, Senatum etiam posse facere legem generalem, ex vi & potestate per legem & Principem sibi concessa.

Aduertendum est, quod exactis Regibus, Consules cum Senatoribus regnare cœpêre, vt est apud Liuium ab vrbe condita: & ea, quæ consulta sunt à Senatoribus cum Consulibus, Senatusconsulta vocata fuerunt. l. j. ff. ad Senatus. Maced. Velleia. Trebel. & cætera, & in §. Senatuscons. de iure nat. in Instit. & ista Senatuscon. posteà redacta sunt intra corpus iuris, & ius commune effecta sunt, & non dubitatur id temporis Senatum ius facere posse. quia non erat Princeps, qui faceret. & nondum erat in Principem imperium translatum. de quo in l. j. inferiùs de cõst. Princip. Sed, si verè loqui velimus, nullus hodie potest facere ius generale, seu legem generalem extra Principem in suo Regno, vel imperio. l. j. & per totum. ff. de consti. Princip. & l. j. & l. leges. & l. fi. C. de legib. quia populus transtulit in Principem omnẽ potestatem, imperiúmque. vt ibidem traditur. verùm quia in singulis prouinciis, introducti sunt Senatus, & data his plenissima iurisdictio, & imperium, ideò in illis prouinciis, quibus sunt præpositi, ius facere possunt, donec Princeps reuocandum illud censuerit, & nisi deroget legi Superioris. l. ij. C. de offi. præf. præt. Orien. non tamen erit generale toti imperio, vel regno, nec tenebit subditos alterius Senatus; nisi illud ius ab alio Senatu sit receptum: vel subditus alterius Senatus, litiget in illa iurisdictione, quam ressortum vocant: vel

vel princeps illud ius probauerit, & in legem redegerit: & ita ſeruari ſolet, quicquid ſuper hoc Doct.o.ſcribant.videte quæ dicam in tit.de offi.præfect. præto.& quæ dixi in procemi.Concord. in verb.ſummas.vbi 36.priuilegia Senatus conſcripſi.

SVMMARIA.

1 *Princeps quomodo legibus non dicatur ſolutus.*
2 *Romana Eccleſia non alligatur ſacris Canonibus.*
3 *Princeps non poteſt pœnam à ſenatu impoſitā augere.*
4 *Nec emendam parti adiudicatam remittere.*
5 *In dubiis melius eſt contra fiſcum reſpondere.*
6 *Auguſtæ & vxori Regis eadem priuilegia tribuūtur, quæ ipſi Regi.*
7 *Regina eadem priuilegia non habet, quæ Rex.*

LEX XXXI. IDEM LIB. XIII. AD L. IVLIAM ET PAPIAM.

PRinceps legibus ſolutus eſt. Auguſta autem licet legibus ſoluta non eſt: Principes tamen eadē illi priuilegia tribuunt, quæ & ipſi habent.

Princeps lex eſt.

ET ſic princeps legibus non tenetur, ipſe enim lex eſt, ridiculus enim foret, qui illū legi ſubiicere conaretur: perinde enim eſſet, ac ſi qui Iouē gubernare vellent, vt docet Ariſto.lib.Politic.3.c.9.

1 Tamen ſolutus non eſt ratione naturali, quia eſt animal rationale, mortale, & tanquam homo damnabitur, ſi quid contra Deum, & ius diuinum faciat. c.generali.xxv.quæſt.j. & c.ſeq.& c.ideo. Idem ſi faciat contra id, quod bonum eſt, & æquum. Bal.hîc. & rationem de omnibus malè geſtis Deo reddet. c. quando xxiij. q.iiij. Ideo aduertere debet: nec enim aliquis princeps habet poteſtatem ad deſtructionem, vt diuus Paulus teſtatur: & quicquid fecerit ad deſtructionem tendens, reſtituere habet, & Deo Optimo Maximo rationem reddere: vt ſcribit Polit'a. lib.iiij.de nugis curia.c.ij. Princeps tamen legis nexibus dicitur abſolutus, non quia ei iniqua liceant, ſed quia is eſſe debet, qui non timore pœnæ, ſed amore iuſtitiæ æquitatem colat, Reipublicæ procuret vtilitatem, & in omnibus, aliorum commoda, priuatæ præferat voluntati. facit l.digna vox.C.de leg.c.fin. xxv.queſt.j. vbi Papa Leo II. ſic ſcribit. Sacroſancta

Quomodo Princeps legis nexibus ſolutus dicatur.

2 Rom. eccleſia ius & authoritatem ſacris canonibus impartitur, ſed non eis alligatur. habet enim ius condendi canones, vtpote quæ caput eſt, & cardo omnium eccleſiarum, à cuius regula nemini diſſentire licet. Ita ergo canonibus authoritatem præſtat, vt ſeipſum non ſubiiciat eis, ſed ſicut Chriſtus, qui legem dedit, ipſam carnaliter impleuit: octaua die circunciſus, quadrageſima die cum hoſtiis in templo præſentatus, vt in ſeipſo eam ſanctificaret, &c. vnde Paulus ſcribit, ex imperfecto teſtamēto legata, vel fideicommiſſa imperatorem vendicare, verecundum eſſe, decet etenim tantæ maieſtatis eas ſeruare leges quibus ipſe ſolutus eſſe videtur. l.ex imperfecto.ff.de lega.iij.l.ex imperfecto.C.de teſta.

Et ſicut Princeps non poteſt rem priuati tollere ſine cauſa, ita non poteſt pœnam infligere vltra peccatum, quia corpus eſt nobilius rebus.l. in pecudum. ff.de vſur.l.ſancimus.C.de ſacroſ.eccle.docet Lucas de Penna in l.fin.col.j. C. de cond.in publ.hor.lib.x. Et ideò pœnam impoſitam à Senatu, vel ab aliis iu- 3
dicibus, cum cauſæ cognitione non poteſt ex propria voluntate augere, ſed moderare poteſt, quia veriſimile eſt iudices pro modo delicti pœnam ſtatuiſſe, quam Princeps augere non debet.l.moris.§.illæ ferè. & l.interpretatione. ff. de pœn. l. in archiepiſcopatu. de raptor. aliàs ſuper hoc conſului. Nec emendam 4
parti adiudicatam remittere poteſt. vt ibi docet Lucas.& in l.ſi apparitor.in fin. C. de cohortalib.lib.xij. dixi in præfat. ad l. vnic. C. de ſente it. quæ pro eo quod intereſt.

Rex quādo reſtituēdus ſit.

Item Rex non ratione ſuæ perſonæ, ſed Reipublicæ, quam ſuſtinet, & ſeruat, beneficio reſtitutionis gaudet: aliàs, ſi in ſpeciali contractu, qui commoda vel incommoda reipublicæ non reſpiceret, ipſe Rex, vel eius camera læderetur, non eſſet reſtituendus. arg. l.famoſi. §.hoc tamen. ff. ad leg. Iuliam maieſt. nec ſuas cauſas, ſed Dei, & Reipublicæ debet proſequi. c.qui ſyncera. xlv.diſtin. & maximè iſta locum habent hodie, quia Regis Conſultores parum curāt de Republica, & nimis ſunt & aſtuti, & ſtudioſi, pro quæſtu pecuniæ, vt docet Lucas de Penna in d.l.iij. col.j. Et ego vidi, procuratorem Regium impetraſſe reſtitutionem contra tranſactionem, quam Princeps fecerat cum mercatoribus ſalis, & reiectum ab ea fuiſſe, & ſic non puto eum delinquere, qui in dubiis 5
contra fiſcum facilè reſponderit. l. non dubito. ff. de iure fiſci. licèt hodie multa ætas noſtra ad Principem trahat, quæ ſi durent, omnia erunt Principis, & homines fient tanquam coloni Aegyptiaci: imò prioris fient conditionis, cùm ibi Princeps poſſeſſiones emat, & hîc tanquam ſuas fiſcus, pro Rege, ſibi applicet, ſibíque vendicet.

Secundo, ex hoc text. colligitur, eadem priuilegia 6
tribui Auguſtæ, & vxori Regis, quæ ipſi Regi, ſeu Imperatori: & vbi Cæſaris ratio haberi ſolet, & Auguſtæ.l.fiſcus.prima. in fi.ff.de iure fiſci. etiamſi eſſet vidua.l.fin.in princ. C.de priuil.ſcho.lib.xij. l.fœminæ.de ſenato.l.filij.§.j.ad municipal.& ſicut fiſcus ab omnium vectigalium præſtationibus immunis eſt, l.licitatio.§.fiſcus.ff.de public.ita & Auguſta.l.fiſcus. j.in fin.ff.de iure fiſci: ſic & miniſtri Auguſtæ iiſdē priuilegiis, quibus miniſtri Imperatoris vtuntur.l.iij. C.de præpoſit.ſacri cubiculi. lib.xij.

Auguſta immunis à vectigalibus.

Non tamen tribuit eidem reginæ priuilegia om- 7
nia, quæ Rex habet: quia non poteſt ipſa condere leges, nec delinquentibus gratiam concedere, nec alia, quæ reſpiciunt imperium maximum, de quibus in l. imperium. ff. de iuriſdict.om.iud. per Doct. & in l.j. ff.de legib. Priuilegia ergo Auguſtæ competent, quæ illi conuenire poſſunt, ſed non contrà, & in præiudicium concedentis, vt pulchre ſcribit idem Lucas in d.l.iij.col.fin C.de præpoſit.ſacri cubiculi.lib.xij. vbi etiam docet iſta priuilegia à iudicibus non debere extendi, ſed ab ipſo Principe: vnde iudices Regni (qui regalia etiam contra Deum & eccleſiam extenderunt) puto teneri, & multos, ob hoc, in inferno cruciari, quia auferunt à Deo, & Deus permittit, vt ab eis auferatur, etiam quod iuſtum eſt: vt, in quibus peccarunt, puniantur. de quibus multa ſcripſi in interpretat.l.diuus. ff.de Senatuſcon.Sillan.

Priuilegia à iudicibus non debent extendi.

Videamus, num Principes contractu obligentur? & eos obligari, non eſt dubium.c.j.de probat.alioqui cum illis nullus contrahere vellet. arg. l.quod ſi minor.§.

Principes quomodo obligentur contractu.

nor. §.j. ff. de minorib. & qui est omnium Princeps, commercio omnium careret, & qui est omnium præsul, esset omnium exul. teste Bald. hîc. & esset sicut Tantalus. de quo scribit Horatius Satyra 1.

Tantalus à labris sitiens fugientia capta Flumina, &c. sic consuluit. Barba. consil. 1. in 1. vol. & consil. 7. ibid. ac consil. 1. col. 4. in 3. vol. & consil. 56. col. 2. ibidem. Ias. consil. 1. vol. 1. Albert. Brunus consil. 1. in materia feudor. & consil. 12.

Successor etiam tenetur contractus, & conuentiones cum prædecessore initas seruare. d. cap. 1. l. fin. C. de donat. inter vir. & vxor. quia iustitiæ ac rationis ordo suadet, vt qui à successoribus seruari mandata desiderant, prædecessoris sui procul dubio voluntatem, & statuta custodiant. cap. iustitiæ. xxv. quæst. j. Bald. & alij in c. j. qui successores feud. dare teneant. Ias. in l. j. ff. de constit. Princip. ego abundè scripsi in præfat. ad rubri. de colla. in Concord. Vnde si Princeps concesserit Comitatum, Baroniam, vel aliud feudum, nō poterit illud reuocare sine causa, & alteri concedere, quia natura feudi est, vt sine culpa non reuocetur. c. 1. de natur. feud. Albert. Brunus consil. 1. in materia feudorum.

Feudum semel concessum sine culpa non reuocatur.

Lex XXXII. Ivlianvs lib. XCIIII. Digestorvm.

De quibus causis, scriptis legibus non vtimur, id custodiri oportet, quod moribus, & consuetudine introductum est: & si qua in re hoc defecerit, tunc quod proximum, & consequens ei est. Sed si, ne id quidem appareat, tunc ius, quo vrbs Roma vtitur, seruari oportet. Inueterata enim consuetudo pro lege non immeritò habetur: & hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. Nam cum ipsæ leges nulla ex alia causa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sint, meritò & ea quæ sine vllo scripto populus probauit, tenebunt omnes. Nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis & factis? Quare rectißimè etiam illud receptum est, vt leges non solùm suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

Hanc legem, dicunt quidam, meliorem totius iuris: alij dicunt eam in materia consuetudinis, optimam cum sequenti esse.

Notandum est, nullum esse ius merè positum, quod consuetudine mutari nō possit, vt docet Bal. in §. præterea. primo de prohibita feudi alienatione. per Federic. Chassan. in Catha. glos. mundi in 4. consyd. 11. partis probat iste text. in fin. ibi: Quare rectißimè etiam illud receptum est, vt leges non solùm suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur. scripsi in l. derogatur. ff. de verbor. signific.

Omne ius positū consuetudine mutari potest.

Hîc de cōsuetudine agerem, verùm quia in tract. meo de consuetud. in 3. tomo. Comment. ad Constit. Regias. tractaui: quid sit consuetudo, quotuplex, & differentias inter consuetudinem & præscriptionem, necessaria ad consuetudinem viginti & vltra, effectus consuetudinis, ac alia, quæ in forensi iudicio exercentur, ibi abundè docui, ob id alia de consuetudine hîc non pertractabo. Nam Curtius in repetitione cap. final. de consuetud. eam etiam amplè docuit, & iurium interpretes hîc.

De Constitutionibus Principum.
Tit. IIII.

Svmmaria.

1 & 2 *Principis voluntas quando pro lege habeatur.*
2 *Princeps præsumitur tantum quod iustum & verum est, confirmare.*
3 *Secunda ius\~io in supremis curiis debet à Principe expectari.*
4 *Princeps in rebus diuinis tāquam priuatus censetur.*
5 *Nihil potest contra ius naturale.*
6 *Nec contra bonos mores.*
7 *Nec contra ius gentium.*
8 *Nec contra disposita à iure ciuili, in ratione naturali fundata.*
9 *Causa in Principe præsumitur.*
10 *Etiam rationabilis.*

Lex I. Vlpianvs lib. I. Institvtionvm.

Qvod Principi placuit, legis habet vigorem, vtpote cum lege Regia, quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum omne suum imperiū conferat. Quodcunque igitur Imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decreuit, vel de plano interlocutus est, vel edicto præcepit, legem esse constat. Hæ sunt quas cōstitutiones vulgò appellamus. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur. Nam quod Princeps alicui ob merita indulsit, vel si quam pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit, personam non egreditur.

Cicer. pro Cn. Planc. sic scribit: In Comitiis iudicat semper populus, sed mouetur plerumque gratia, cedit precibus, facit eos, in quibus est, maximè ambitus: denique si iudicat, non delectu aliquo, aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnunquam, & quadam etiam temeritate, non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, sempérque sapientes ea, quæ fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt, vnde permisit Deus, vt illius potestas in Principem translata

Ciceronis sententia de populo.

translata sit, & vtinam ad reipublic. vtilitatem hæc translatio tendat.

1 Iurium interpretes hîc addunt animo condendi legem; Nam quod Principi placet, pro lege censetur, quando hoc fit animo condendi legem, & non aliàs, & sic voluntas Principis seruari non debet, nisi in condendo legem ex mente ipsorum, quod est absurdum. vt docet Rodolph. Agricol. in tracta. de inuent. Dialect. lib. 1. c. 5.

Ideò ego arbitrarer Principis placitum pro lege seruandum esse, & sicut lex omnes tenet. l. de quibus. 2 supra. tit. proximo, & seruari debet. l. leges sacratissimæ. C. de legib. ita & Principis iusta voluntas, & placitum seruari debet, licet non fiat animo condendi legẽ. Vnde si nascatur ei filius, & ipse indicat populo ferias repentinas, in honorẽ natiuitatis filij, illa voluntas nõ est lex, attamẽ seruari debet. l. à nullo. C. de feriis. l. sed & si. §. si feriæ. ff. ex quib. caus. maio. sic & alia seruare oportet ab eo præcepta, iuxta Dei præceptum: Quæcunque dixerint vobis, facite. c. Iulianus. & c. si Dominus. xj. q. iij. Nam sicut strictim lex seruari debet, vt patet apud Valerium de Zaleuco Locrensi, qui sanciuit adulteros vtroque oculo priuandos. At cum filius in illam legem incidisset, ne effectus legis abrogaretur, vnum oculũ sibi, & alterum filio eruere iussit, in tit. de Iustit. lib. 6. idem de Carunda scribit, qui se interemit, cùm legem non seruasset. Ita debet seruari voluntas Principis pro lege: non tamen omnis voluntas Principis, lex est, nisi legem condere velit, & sic debet intelligi sententia interpretum. Requisita ad bonam legem, & constitutionem scripsi in procem. Constit. Regi. in glos. 1. tomi primi Comment.

Lex Zaleuci de adulteris.

Sed in hoc fuêre decepti interpretes, putãtes istum text. dicere Principis placitum esse legem: sed nõ hoc dicit, verùm placitum obseruandum esse tãquam legem, & legis habere vigorẽ, & potestatẽ. & sicut lex est seruanda, ita & Principis voluntas, seu placitum.

Principis placitum.

Idem etiam dicitur in testante, vt eius voluntas pro lege sit seruanda. l. verbis legis. ff. de verb. signif. l. j. ff. ad leg. Falcid. §. disponat. in authen. de nupt. colla. 4. & Diuus scribit Gregor. xiij. q. ij. cap. vltima voluntas defuncti modis omnibus seruari debet.

Testantis voluntas.

Intelligendum est, Principis placitum pro lege seruandum, si iustum fuerit, alioqui Deo potius obediendum est. cap. si iniustum. & in cap. si Dominus. xj. quæst. iij. Panormit. in cap. si quando. de rescript. & c. quanto. col 3. de consuetud.

2 Vnde dicit hîc Bal. quem refert Iason, quod Principi nunquam præsumitur placere, nisi iustum & verum, & Princeps vult omnes actus suos Regi à iustitia poli & fori, & quando confirmat aliquid, intelligitur confirmare quod iustum est, saluo tamen iure alterius. l. authoritate. & l. meminerint. cum glo. C. vnde vi. l. ij. §. meritò. ff. ne quid in loco pub. c. quamuis. de rescript. in vj.

Et per hoc excusantur Iudices, qui literas Regis non mandant executioni, quia existimant non emanasse à Principe, & hoc maximè procedit in Parlamentis, quæ sæpius olim reccusabant præcepta iniusta. per l. si hominem. ff. mandati. vbi dicam. & quia ad hoc sunt præfecta, videlicet ad iustitiã ministrandam, non ad gratiam. Ideò solent ostendere Regi, an suum placitum iustum iniustúmue sit, quo intellecto Rex acquiescere iustæ voluntati solet.

Literæ Regis non statim sunt executioni mandãdæ.

Et quamuis priuati non sit disputare dẽ potestate Principis, sed instar sacrilegij est. l. sacrilegij. C. de cri. sacri. Tamẽ in curiis supremis disputari potest, & videri an iustum sit. quod à Principe mandatur, & secũda iussio expectari debet. §. Et hoc verò iubemus. in authent. Vt nulli iudicum. colla. 9. Docto. in l. nec damnosa. C. de precib. Imperat. offerend. 3

Etiam de voluntate Principis quotidie disputatur, videlicet quod Princeps hoc non vult, nec intendit concedere, vel nesciuit. Nam quandoque errat Princeps. l. ij. ff. de supellect. lega. cap. ex parte. j. de offic. delegat. glos. & Doctor. in c. j. de Constit. lib. vj.

Vnde, si agatur de potestate Principis summi, facienda est regula, quod omnia potest Princeps in suo Principatu. cap. in memoriam. 19. distinct. Ioan. Fab. in §. sed & quod Principi. in fin. de iure natur. & Bal. in cap. Ecclesia. col. penultima. Vt lite penden. ait: Cum Princeps sit causa causarum, non est de eius potestate inquirendum, cum primæ causæ nulla sit causa, quia id quod primum est, aliud ante se habere non potest, vt refert Iason hîc.

De potestate Principis non inquirendum est.

Limitatur ista regula, vt nihil possit contra ius diuinum, imò in illis tanquam priuatus censeatur: quia extra suam iurisdictionem est. l. iij. ff. de offic. Præsid. Nec enim est ad destructionẽ præpositus, sed ad ædificationem, vt docet Diuus Paulus. In his ergo quæ facit contra Dei legem, peccat, & damnabitur sicut alius. Nam & Papam & Imperatorem legibus, scripturæ sacræ, præcipiunt esse subiectos. cap. satagendum. & cap. 1. 25. quæstio. . Et sic non potest permittere vsuras. cap. quia in omnibus. de vsur. nec ferias in honorem Dei introductas tollere. cap. fina. de fer. glos. in verbo. ob necessitatem. in clem. sæpè. de verbor. signific. 4

Papa & Imperator legibus subiecti.

Secundò, non habet potestatem contra ius naturale, quod est immutabile. §. sed naturalia. de iure natur. in Instit. & ibi plenè Doctor. cap. fin. 6. dist. vide Panormitan. & alios in cap. quæ in Ecclesiarum. de constit. Ias. in l. Barbarius. infra de offic. Prætor. dixi in l. j. suprà de iustit. & iure. 5

Item nec contra bonos mores, seu contra honestatem voluntas Principis est obligatoria. cap. cum decorem. de vita & honestat. cler. regu. non est obligatorium. de regul. iur. in vj. Ideò non potest dominus cogere puellas, vt eant ad castrum suum gratia saltandi, & agendi choreas. vt scribit Bald. in l. quod ex liberta. C. de oper. libert. Panor. in cap. cum inter. de consuetud. & cap. irrefragabili. de officio ordi. Curtius in c. fin. no. 3. amplia. 4. de consuet. 6

Quartò, nec contra ius gentium disponere potest. vt suprà dixi, in l. ex hoc iure. de iusti. & iure. 7

Vltimò, non habet potestatem contra disposita à iure ciuili, fundata in ratione naturali. Vnde non posset simpliciter disponere, quod filius non aleret patrem: sed cùm filius erit ingratus, hoc poterit statuere; vt ingratitudinem, & sic peccatũ tollat, & ei obuiet. l. si quis à liberis. §. si vel parens. ff. de liber. agnoscen. Decernere etiam Princeps non poterit, vt filij nullam habeant in bonis paternis, vel maternis legitimam, quia hoc contra naturam est. §. primum itaque. in authen. de hæred. & fal. colla. j. Dinus in regul. indultum. de regul. iuris. in vj. licet quidam contrarium dicere velint, quorum opinio satis est, per prædicta, confutata. 8

Princeps non potest legitimam in bonis paternis vel maternis auferre.

Etiam disponere non posset contra id, quod bonum &

num & æquum eſt, niſi cauſa, ob quam diſponit, eſſet iuſtior & æquior, vt de vſucapione dicitur. in l.j.ff.de vſuc. Nam bono melius inuentior. ff.de verb. oblig. l.vbi autem.

Alioqui Princeps, contra ius iſta ſtatuens, Dei præcepta contemnere videtur, & animæ ſuæ interemptor eſſe, de quibus exactè eſt redditurus Deo rationem, & omnes eius conſiliarij, de Placebo, ſiue Dilexi, qui volunt enumerare poteſtatem ſuam: ſed hoc fatuũ eſt, iura Regis enumerare, ſed ſic, vt dixi, reſtringere: & hodie quidam adulatores plus ei tribuunt, quàm Deo, quos Deus confundet. Nã tranſlatum eſt imperium, tãquam in bonum virũ, & ideò placitis boni viri vti debet Princeps, & ſe primũ inter ciues eſſe, non dominum, nec tyrãnum arbitrari.

Sententia diffinitiua Principis. Idem dicunt in ſententia diffinitiua Principis, vt habeatur pro lege, per iſtum textum, ibi: Cognoſcens decreuit. Et ideo lata ſententia contra illam ſententiam, eſt nulla. l.j. C.quando prouoca. non eſt neceſ. *Epiſtola Principis.* Etiam, quod placet Principi per epiſtolam, ſeruandum eſt, vt hîc. & in l.item veniunt.§.vtrum. ff.de petitio.hæred.l.j.ff.de feriis.

Idem in interlocutoria Principis. l.metum. §. ſed & quod prætor.ff.quod met.cauſ. l.3. C.de legib.interlocutiones Vlp.vocat eas cõſtitutiones quas Princeps quaſi inter aliud agendum & loquẽdum decernit, aut ipſas interloquẽtibus reſponderit: nam Latini interloqui dicunt, pro eo, quod eſt, loquentem interpellare. & illius ſermonem interrumpere, vt mulieres ſolent. vt ſcripſi in l.illa verba.ff.de verb.ſignif.

Idem in contracta Principis cap.j.de probat.Bart. & alij in l.digna vox. C.de legib.ſcripſi in l.Princeps. ſuprà de legibus. & in præfat. ad titulum de collat.in Concordat.

Sciendum eſt primò, an ſit ſeruandum, quod Princeps mandat, ſiue per definitionem, interlocutoriam, aut per epiſtolam, & non eſt dubium ſeruandum pro lege, id eſt, voluntatem Principis ſeruandam, tanquam lex, quando iuſta eſt.

Sed, an in aliis cauſis? Reſpond. in ſimilibus ſic, quia non poſſunt omnes articuli ſimul decidi, ſed de ſimilibus ad ſimilia, eſt procedendum. l.non omnes. ff.de legibus.

Et quando Princeps motus fuit ex vna cauſa, quæ non conuenit alteri, tunc non eſt ſeruanda illa ſententia, vel epiſtola in aliis caſibus, & ſic debent intelligi illa, quæ Doctor. tradunt: & illa, quæ ſpecialiter conceſſa ſunt, vel interlocutiones, non præiudicant in commune. d.l.iij.C.de legib.

De contractu Principis. Et contractus Principis ſeruandus eſt inter partes, inter quas fuerit conceptus, inter alias non. d.c.j. de proba. & in ti.C.res inter alios acta. videamus nũc an cauſa in Principe prę̃ſumatur. Et cauſam in Prin-
9 cipe, docet præſumi gloſ.in l.relegati.in fin.ff.de pœnis. imò voluntatem eius, iuſtam eſſe cauſam firmat. ſed duæ ſunt quæſtiones. Prima eſt, an cauſa in Principe præſumatur, quãdo aliquid agit, & an ille actus præſumatur ex cauſa factus. Secunda quæſtio eſt, an ſola voluntas Principis iuſta ſit cauſa faciendi actum. Ad primam quæſtionem reſponderem cauſam præſumi debere in Principe. Nam in duobio quilibet præſumitur bonus. l.ſi verò.§.j.ff.Qui ſatiſd. cogan.c.ſi fortè.de elect.in vj. & in dubio non debet *Principis lex.* prę̃ſumi delictũ, l.merito. pro ſocio. maximè in Principe. Vnde ſi lex fiat à Principe, prę̃ſumitur facta cũ deliberatione, & in ea præſumitur ratio. vt docet Gaſpar. Valar. Portugal. in interpretatione l.imperium. col.42.in fin.de iuriſd.om.iudic. hodie, an ſit verum? dicebat quidam hodie iura & rationes ceſſare.

Etiã cauſa debet præſumi rationabilis, cũ ipſe habeat cõſilium. l.omniũ. C.de teſtam. c.j. de cõſt. in vj. 10

Limita, quando Principis præceptum eſſet, contra mandatum Dei, vel contra ſtatum vniuerſalem Eccleſiæ. c.ſi Dominus. xj.q.iij. & c.nulli. de ſentent. excommunic. Doct. in c.ſi quando. de reſcript.

Idem, ſi mandatum Principis eſſet contra rationem naturalem, vtpote ſi vellet venire contra contractum ſuum, quem ſeruare debet. cap.j.de probat. Panor. & alij in cap.quæ in Eccleſiarum.de conſtit. Ideo ſi feudum rectè conceſſum reuocare vellet, iniuſtè facit. c. vno, de feudo ſine culpa non amittend. c.j.de forma fidel. Iaſ.conſi.233.præſens.ij.q.vol.ij. ſex limitationes ſcribit Felin. in ca. quæ in Eccleſiarum. nu.60.cum ſeq.de conſtit. verſic. quinta concluſio.

Sed an iuſta cauſa dicatur voluntas Principis? gloſ.in l.relegati.ff.de pœn. iuſtam cauſam voluntatem Principis eſſe dicit. Ego verò dicerem iuſtam eſſe in his quæ tangunt Principis præiudicium, in quibus liberè poteſt diſponere, ſine alicuius præiudicio, alioqui contra. In quibus caſibus nocent alicui iuſtè Deo Opt. Maxim. redditurus eſt rationem, quia Deus eos non pręfecit ad deſtructionem, ſed ad ædificationem. vt docet D.Paulus. & Iaſ.in l.quominus. not.3. ff. de flumin. vnde poterit exuli commeatum & remeatum dare ex aliqua cauſa. d.l.relegati.

Et ſic vbi requiritur expreſsio cauſæ, tunc etiam in Principe non præſumitur cauſa, niſi exprimatur. *Quando in Principe cauſa non præſumatur.* Ideo in Concilio Baſilienſi in literis Papę derogantibus electioni, requiritur vt cauſa exprimatur. §.decreuit. de elect. in Pragmat. vbi dicit glo. nõ præſumi niſi exprimatur. per c.vt debitus. & c.cùm cauſam. de appel. c.j. illo tit. in vj. facit §.j.de nomi.reg. in Cõcor. hoc expreſsim probat Ludouic. Rom. conſil.483. dubitatur. nu.13. Etiam in literis iuſtitiæ, quæ à iudicibus comprobandæ ſunt, non præſumitur cauſa, niſi à parte probata fuerit. c.2.c.ſuper literis. de reſcript. l.ſi. C.ſi contra ius, vel in literis expreſſa fuerit.

Nec placet quod Iaſon & alij dicũt hîc, Principem conſtitutionem facere per quatuor modos hîc poſitos, videlicet per epiſtolam, & alios modos. Nam epiſtola non eſt conſtitutio Principis, niſi intelligatis pro reſcripto, vt infrà: eſt tamen differentia inter interlocutionem, conſtitutionem, decretum, epiſtolam, & ſententiam, & idem dicunt in contractu. Sed dicite iſta prædicta eſſe ſeruanda: non tamen eſſe leges, vel conſtitutiones. Et contractus Principis eſt ſeruandus inter partes, inter quas eſt factus, non inter alias perſonas. l.Cæſar.ff.de public. niſi ſucceſſor fuerit. l.cùm à matre. C.de rei vendic. & d.c.j.de probat.

Principis conſtitutio. Itaque Theophilus docet in d.§.ſed & quod Principi, quod conſtitutio Principis in tria diuiditur, in epiſtolam, decretum, & edictum. Epiſtola eſt reſcriptum Principis ad relationem magiſtratus, de re aliqua dubia emiſſum. vt per totum titulum de relatio. dixi effectus reſcripti in tracta. de reſcript. in 2. tomo Comm. in Conſt. Reg. Galli. Decretum, eſt ſentẽtia Principis inter duas partes pronuntiata, de quarum cauſa ipſe cognoſcit, & iudic. Dicitur autem Decretum à decernẽdo, quod diſpicere ſignificat, quoniam is, vbi cum animo ſuo, de tota re perſpexit, id quod

iustum sibi videtur pronuntiat æquè. Decretũ etiam dicitur sententia magistratus, sed in hoc differunt, quod Principis decretum, & eam ipsam, & aliam similem causam, quocunque tempore ortam dirimat: magistratus autem decretum eam tantum, de qua agitur, ac interdum ne eam quidem, si intercesserit appellatio, multáque, de decreti materia scripsi in tit. de conclus. Latera. concil. in verb. decretis. in Concor. Fran.

Edicto Principis ius constituitur. Per edictum quoque Princeps ius constituit: Edictum est quicquid ex sua natura motus Princeps statuit ad honestatem, & vtilitatem subditorũ. Dicitur autem edictum ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus: quæ si contingant damno, dolori, & maximæ subditorum perturbationi futuræ sunt. hæc Theophilus, qui paulo inferius ait: Magistratus, vt Prætor & alij tantum per edicta iura constituebant. Sciebãt enim magistratum multis hærere, ac relinqui posse suspicionibus, vtrum amicitiæ aliquid tribuens, aut donis corruptus, aut odio incensus, ita pronuntiasset, quæ in Principem non cadunt. Et ideo tantum per edicta iura magistratus constituere permisũ erat, quòd edicta res ipsas præcedãt, id est antequam negotia, & causæ existant proponi soleant, atque ita omnis sinistræ suspicionis opinio cesset. vide l. illa verba, & quæ ad eam scripsi. ff. de verb. significatione.

SVMMARIA.

1 *Noui iuris constitutio fit ob euidentem vtilitatem.*
2 *Legum mutatio quibus ex causis fieri possit.*
3 *Leges antiquæ rudes & iniquæ, mutandæ.*
4 *Lex vim habet ex consuetudine.*

LEX II. VLPIANVS LIB. IIII. FIDEICOMMISSORVM.

IN rebus nouis constituendis euidens esse vtilitas debet, vt recedatur ab eo iure, quod iãdiu æquum visum est.

VLpianus statuit ius nouum nõ esse statuendum ad corrigendum ius antiquum, quod iamdiu visum est æquum: quia antequam istud nouum sit tantopere obseruatum, non ita æquum inuenietur, sicut antiquum, sed multæ amaritudines in eo reperientur. Ideò antequam constituatur ius nouum, recedens ab antiquo debet esset vtilitas, & non solùm vtilitas apparens, sed etiam euidens, id est, aperta &
1 manifesta, quæ videri ex inspectione legis constitutæ possit. Et vtinam Cancellarij & Consiliarij Principum ob oculos ista haberent, & non fingerent tot leges, maximè nostri Galli, quos à leuitate vix excusare possumus, vt scripsi in proœm. Constit. Regia. *Gallorũ leuitas in nouis legibus constituendis.*
2 Hæc legum mutatio fit, vel imminentis belli violentia, aut summa quadam penuria, morbi quoque multa innouare compellunt: pestis etiam diutina, multorumque annorum incommoda & importuna tempestas, vt scribit Plato de Legib. dialo. 4. & quod belli calamitas introduxit, pacis lenitas sopire debet. l. vna. in princ. C. de caduc. toll.
3 Itaque cùm leges antiquæ sunt rudes & iniquæ, tunc mutãdas esse censet in lib. Politic. Arist. sed rarò hanc immutationem faciendam, dicens: neque enim simile est mutare artem, atque legem. Nam lex vim habet, vt ipsi pareatur, nullam, nisi ex more: Mos autem non fit, nisi temporis longitudine, quare faciliter 4
mutare leges ex præsentibus in alias nouas, infirmam est facere vim legis, sed quandoque variantibus temporibus expedit iura mutare. c. non oportet. de consanguin. & immutationes esse periculosas, attestatur Galen. & interpretes. in cap. cum consuetudinis. de consuetud.

LEX III. IABOLENVS LIB. XII. ἐπιστολῶν.

BEneficium Imperatoris quod à diuina, scilicet eius indulgẽtia proficiscitur, quàm plenissimè interpretari debemus.

MVlta huic legi conuenientia scripsi in tract. de rescript. in 2. tomo Comment. ad Const. Reg. quæ non repetẽda duxi. maximè quia Antho. Vacca in literis humanioribus, & in iure egregius, plura hîc antiqua & vtilia scripsit, additque l. vltimam. quam etiam interpretatur, ob id, quæ pulchre scribit, videnda erunt, ego his nunc contentus ero.

De statu hominum. TIT. V.

SVMMARIA.

1 *Seruus quandoque ex libera nascitur.*
2 *Illegitimus interdum progignitur ex legitimo matrimonio.*
3 *Priuatio libertatis non est apud Christianos.*
4 *Homines manus mortuæ in Francia quinã vocentur.*
5 *Duo tantùm apud Romanos ordines populi.*
6 *Apud Athenienses verò, quatuor, apud Arabes tres.*

LEX I. PAVLVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

OMne ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

HAnc diuisionem impugnat Accurs. hîc, cùm rei nomine actiones comprehendantur, sed vt plenius exprimeret, hoc Iurisc. fecisse ait: Ego verò dicerem diuisionem non esse sufficientem, nisi ista exprimerentur, quia diuisio effectum respicit, & effectus iuris consistit in personis, rebus & actionibus, ergo oportuit ea exprimere, si ius intelligere velimus. Nam rei appellatio continet etiam personas. l. j. de rerum diuisio. ergo personæ non erant exprimendæ. Nam in diuisionibus oportet exprimere omnia necessaria, nec haberi ratio debet ad generale vocabulum, sed vt fiat expresio, quæ intelligi posit. vt dixi in l. rei. de verb. signific. vbi scripsi, quid rei appellatione contineatur. *Appell. rei quid contineat.*

Item, licet de iure serui aut nascantur, aut fiant. §. serui. de iure perso. in Instit. nascuntur ex ancillis nostris, vt ibi: aliquando tamẽ seruus ex libera nescitur, 1
& non ex ancilla. vt l. ij. C. de libert. & eorum liber. & in cap. cum multæ. xv. q. vlt. & quandoque liber ex serua. l. cum Sillanianum. C. de his quib. vt indig.

2 Iaso. in l. naturalis. ff. de præscript. verb. & interdum nascitur illegitimus ex legitimo matrimonio. gloss. singu. in c. ministri. 81. dist. tamen in hoc regno Franciæ nulli, aut saltem pauci sunt serui, nec captiuitate, nec natiuitate: etiã ista priuatio libertatis apud Christianos non est, teste Barto. in l. hostes. ff. de cap. Ioan. de Terra rubea in tracta. contra rebelles Regum. art. vlt. 3. tractat. conclus. 17.

Nulli serui in regno Franciæ.

3

Sed si quidam capiantur in bello inter Christianos, ij tenetur dare pretium redemptionis, quod ransonem Galli vocant, vt docet Boër. in §. 1. de consuet. iuris, status, perso. & Bened. in repet. c. Raynutius. in verbo, & vxorem. numero 824. de testam. Et an Rex teneatur pro captis soluere illud pretiũ? scribit Ægid. Bella mera consil. 22. Et redemptus pecunia, tenetur iure pignoris donec soluerit, vel seruire tenetur. l. ab hostibus. prima. C. de capti. Et si captus promiserit centum, vel alius pro eo soluerit, & ipse captus mortuus fuerit, an hęredes teneantur, & teneri respondet text. in l. Nam & seruis. ff. de negot. gest. & Bal. in l. liber captus. in fin. C. de captiuis. & sic consuluit Dec. consil. 691. in facto pro hærede Marchionis de Pescara contra Principem de liberta.

4 In hoc regno Franciæ quidam hominum status est, qui vulgo vocantur homines manus mortuæ. de quibus Guid. Pap. in decisio. Delphi. q. 361. de manu mortua. Et Chassan. in tit. *Des mains mortes.* in consuetud. Burgun. Isti enim non sunt serui quoad corpus, habent enim velle vel nolle, quod serui non habent, & possunt communiter facere, quæ alij liberi, sed manus eorum mortua est, quia de bonis eorum disponere non possunt, nec donando inter viuos, nec causa mortis, nec aliàs dispergendo; Ideò manus eorum dicitur mortua in erogando, sicut dicebamus olim de seruis Latinis. §. libertinorum. de libert. in Instit. & serui pro mortuis habentur, quod attinet ad ius ciuile. l. quod attinet. ff. de regul. iur. Multa scribit idẽ Chassan. in consuetud. Burg. in hoc titu. quæ ibi videri poterunt. Nã ego in his puto, non aliud fuisse, nisi vsurpationes nobilium tyrannorum, qui sic istos pauperes subditos coegerunt, & per vim & nefas contra istos processerunt. Ideò debent supremæ curiæ istis quantum possunt fauere, & illius iuris institutionem videre, quam si domini ostendere non possint, debent eos liberare, quia abusus non præscribitur, nec vsurpatio iniqua, maximè contra pauperes, & Ecclesias. c. j. de consuet.

Abusus nõ præscribitur.

5 Itaque licet apud Romanos duo tantum ordines populi essent, patritij videlicet & plebis. §. sed & plebiscitum. de iure natur. in Instit. Solon verò Athenarum populum in quatuor distinxit ordines. Nam ex

6 ciuibus quosdam agricolas, alios opifices, nonnullos sacris designauit, reliquos vrbi præfecit. Arabes autem illorum politiam trifariam diuisêre, primùm sacerdotes præfecerunt quibus opifices addiderunt: secundum agricolæ, tertium milites tenent locum. vt docet Alexand. lib. 5. Gen. c. 18.

Hodie status est duplex hominũ, videlicet Christianorum & infidelium: Christianorum quidam clerici, alij laici. c. duo sunt. xij. q. j. In Frãcia verò triplex est hominũ status, primus est Ecclesiasticorũ, secũdus nobiliũ, tertius plebis. Et ita populi status Galliæ diuiditur, & singulis annis in quibusdã regionibus solent cõuenire pro negotiis patriæ, & bonũ esset, si illic populares, id est, populi amantes accederent, & ius populi tuerẽtur: sed hodie nil nisi ius fisci tuentur, idq; in perniciem totius populi, & animarũ illorum. quod declaraui in l. quod dicimus. ff. de verb. signifi.

In Gallia status hominũ triplex.

SVMMARIA.

1 *Iurisperitus debet effectum legum scrutari.*
2 *Solœcismus non vitiat rescriptum.*
3 *Instrumenta emptionum perperam Latinis concepta verbis valent.*
4 *Omnia instrumenta & alij actus verbis Gallicis in regno Franciæ concipi debent.*
5 *Falsa latinitas vitiat rescriptum de iure Canonico.*

Lex viii. Papinianus lib. III. Quaestionum.

IMperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorem instrumenti malè concepti.

Per istam legem dicit Bald. in l. j. C. de testibus, 1
iurisperitũ curare debere de effectu legum, non verborum. & dicit text. in c. indignum vehementer existimo, vt verba cœlestis oraculi restringuam sub regulis Donati. 38. distin. Et Bal. ait leges nostras non subiacere Prisciano. in consi. 33. in 1. vol. licet quidam iurium professores hodie verba ambigua proferant, & ita affectata, vt à scholasticis intelligi vix possint, Antipatrum imitantes, qui plus eloquentiæ, quàm iuris scientiæ operam dederat. in l. 2. ff. de orig. iur.

Et sic, per istum text. non vitiatur rescriptum per 2
solœcismum, vel barbarismum, nec mala grammatica vitiat processum, si constet de mente. l. ij. C. de sentent. ex libel. recitand. & ibi Bal. Etiam arg. huius text. instrumentum donationis malè conceptum, secundum regulas grammaticorum, fuit à iudicibus receptum, & secundum illud iudicatum.

Donationis instrumentũ malè conceptum, receptum.

Item, quotidie vidi iudicari secundum instrumẽta 3
emptionum, vel alia, quæ tamen erant per notarios perperam concepta verbis Latinis: debet tamen quis vti sermone puro, & Latino, non affectato. l. Plantius. ff. de auro & argento leg. Et hodie in hoc regno edita regia constitutio est, quæ disponit, vt Gallicis & vul- 4
garibus verbis omnia instrumenta, & actus concipiantur: quia melius est vti sermone puro, & vulgari, quàm barbaro Latino. vt plenius scripsi in tit. vt contractus testa. & alij omnes actus Gallicis concipiantur verbis. in 2. tomo Commen. ad Constit. reg. vbi alia licet ibi legere. Et de iure canonico falsa latinitas 5
vitiat rescriptu m. c. ad audientiam. j. de rescript. quod declaraui in praxi benefi. nume. 14. & seq. in j. parte. tit. opponi quæ pos. cont. Bullam.

SVMMARIA.

1 *Parochus quis dicitur illius Ecclesiæ in qua frequentius moratur.*
2 *Vasallus tenetur iuuare dominum feudi, à quo maius beneficium tenet.*
3 *Duo habens beneficia, in maiore tenetur residere.*
4 *Filius genitus in armis potentior, quàm in literis, potius armis præficiendus.*
5 *Hermaphroditus, si in vtroque polleat, eligere poterit quo sexu vti velit.*
6 *Electus virilis sexus poterit feudũ masculinũ habere.*
7 *Item testis in testamento esse.* 7 *Et sacris initiari.*
8 *Hermaphroditus præualens in sexu virili, potest aduocatus esse, & alia virilia munera exercere.*

8. *Muliebria etiam exercens, est infamis.*
9. *Collegium iudicatur laicum ex maiori laicorũ numero.*

LEX X. VLPIANVS LIB. I. AD SABINVM.

Quæritur Hermaphroditũ cui comparamus: & magis puto eius sexus existimandum, qui in eo præualet.

CErtum est Hermaphroditum esse eum, qui vtrumque habet sexum, qui etiã Græcè ἀνδρόγυνοι vocantur, de his scribit Pulex carmina elegãtia:

Cùm mea me genitrix grauida gestaret in aluo,
Quid pareret, fertur consuluisse deos.
Mas est, Phœbus ait, Mars fœmina, Iunoq; neutrum,
Cúmque forem natus, Hermaphroditus eram.
Quærenti fatum, Iuno sic ait, occidet armis,
Mars cruce, Phœbus aquis, sors sua quæq; fuit.
Arbor obumbrat aquas, ascendo, decidit ensis
Quem tuleram, casu labor & ipse super.
Pes hæsit ramis, caput incidit amne, tulítque
Fœmina, mas, neutrum flumina, tela, crucem.

Hęc refert Grapal. in tract. de partibus ædiũ lib. 2. c. 5.

Potentior qualitas spectanda. Ex hoc text. colligit Bal. potentiorem qualitatem vincere, & spectandam esse: sic dicit in ampliore rei quantitate. l. donum. ff. de contrahen. empt.

Idẽ in similitudine potentiore. l. ij. ff. de dotę præle.

Coniectura potentior. Potentior præsumptio attenditur, & coniectura. c. literas. & per totum. de præsumptionib. l. fi. ff. quod met. caus. ratióque potentior amplectenda est. l. Aemilius. vbi scripsi. ff. de minor.

Possessio frequentior. Sic & frequentior possessio respicitur. in l. maiore parte. vbi scripsi. ff. de verb. signific. Et quis dicitur
1 parochus in illa Ecclesia, in qua frequentius moratur. l. eius. §. Celsus. ff. ad municipa. l. legatis. §. si vnus. de leg. 3.

Obligatio plenior. Et obligatio rei plenior attenditur. in l. generaliter. ff. de fideiussor. Hypol. in rub. de fideiusso.

2 Etiam per istum text. dicit Bald. vasallũ teneri iuuare dominum feudi, à quo maius tenet beneficium. facit §. illud. de prohibit. feud. aliena. per Federic.

3 Et beneficiarium duo habentem beneficia, in maiori residere teneri, docent Panor. & Imola in ca. extirpandæ. §. qui verò. de præbend. sed, si sunt æqualia, vbi voluerit. glos. in c. non potest. de præben. in vj.

4 Et per istum text. consului nobili, vt filium suum vltimò genitum in armis potentiorem, quàm in literis, potius armis præficeret, &, vt beneficia relinqueret: quia, postquam natura eum potentiorem ad hoc fecit, si naturã ducem sequatur, non errabit, vt scribitur in l. j. ff. de iusti. & iure. alioqui isti electi ad Ecclesiam contra naturam, nocent potius illi, quàm prosint, & tamẽ in alio prodesse possent: sic videmus in multis Prælatis, quibus vtilius esset eos simplices armigeros esse, quàm Episcopos, aut Cardinales: quia nil, quæ ad eorum pertinent officium, exercent.

Allegatur etiã ab interpretibus iste text. à maiori faciendam denominationem, qui tamẽ minimè probat, quia non dicit iudicandum Hermaphroditum ex sexu virili, qui est dignior. l. j. infrà, de Senat. sed à potẽtiore. vide tamen reg. cũ limitationibus, per Gaspa. Valac. in repe. l. imperiũ. col. 3. cum seq. ff. de iurisd. om. iud. & Albert. Brunum in tract. de statu excludente fœmin. quæst. x. art. xij.

Et hoc esse vtile scribit Accurs. vt possit facere ea, quæ viris, & non mulieribus permittuntur. Tamen prius videamus, quomodo iudicandus sit Hermaphroditus, & respondet text. à potentiori sexu, quia si sexus fœmineus in eo præualeat, iudicabitur mulier: si verò potentior sit sexus virilis, vir dici debet. vnde Vlpia. ait: Hermaphroditum, maximè si in eo virilia præualebunt, posthumum hæredẽ instituere posse. in l. sed est quæsitum. in fi. ff. de liber. & posthu. Sed si in 5
vtroque polleat, & quasi æqualitas vtriusque sexus adsit, tunc ipse eligere poterit, quo sexu vti velit. vt docet Hosti. in sum. de testib. §. quis possit esse testis. versic. quid de Hermaphrodito, vt refert Bal. consil. 237. quidã magnificus. in 3. vol. Et postea fiet ei præceptum, vt altero instrumento vti non habeat sub pœna mortis. Et ita solet in praxi seruari. Et quamuis parentes ei elegerint muliebrem sexum, dum erat infans, tamen ipse factus iustæ ætatis, poterit eligere alterum sexum, si in eo potentior sit, vel æqualis. vt docet Alberic. hìc. & Alber. Brunus in tract. de statu exclu. femi. artic. xij. quæst. x. quia non potuerunt ei parentes in hoc nocere. *Praxis de Hermaphrodito.*

Ex his ergo patet, quod si electus fuerit sexus virilis, poterit masculinum feudum habere, vt docet Bald. d. consil. 237. in 3. vol. debetque ei in baptismo imponi nomen viri. teste Bald. in l. quoties. in fi. C. de suis & legitimis. 6

Item poterit esse testis in testamento, licet mulier in eo testis esse nõ possit. l. qui testamento. ff. de testa. l. repetundarum. §. fi. de testib. c. fi. vers. item Hermaphroditus. iiij. q. ij. poterit etiam sacris initiari, si in eo sexus virilis longè præualeat. licet glo. dubitet in d. c. fi. vers. itẽ. Et Ang. Claua. in sua sum. in verb. Hermaphroditus. honestius est tamen, vt non promoueatur. 7

Prætereà si statutum propter masculos excludat fœminas, excludet etiam iste (qui in virili sexu potentior est) fœminas. vt plenè docet Albert. Brunus in tracta. de statu exclud. fœmi. art. xij. q. x. quia iudicatur vir hic, propter sexum potentiorem. *Herm. phrodit. præualens in sexu virili, excludit fœminas.*

Item aduocati esse possunt, & alia virilia exercere, si in officio virili pręualeant, & eo contenti sint: sed si muliebria etiam exerceant, infames sunt, & postulare prohibẽtur. c. infames. versi. quidã prohibẽtur. 3. q. 7. 8

Colligitur etiam ex hoc text. quando in vno actu duę cõcurrunt causę, vel qualitates, illa inspici debet, quæ est potentior. c. cùm nõ sit. vbi Panor. in 3. not. de deci. Ias. cons. 74. instrumẽtũ. col. 2. in 3. vol. & quãdo dicatur potentior declarat Io. Crotus in l. Gallus. §. & quid si. col. 22. in 3. conclus. ff. de liber. & posthu. vnde collegium iudicatur laicum, si ibi maior numerus laicorum sit, quàm clericorum, seu ècontra. Et vniuersitas etiam Ecclesiastica ex maiori numero clericorum. Doctor. in cap. ex literis. de constit. 9 *Causa potentior.*

SVMMARIA.

1 *Ad facti quæstionem non respondet Iurisconsultus.*
2 *Papa & Imperator consuetudinibus non videntur velle derogare.*
3 *Iudex sæcularis cognoscere potest super facto, etiam in re spirituali.*

LEX XVI. VLPIANVS LIB. VI. DISPVTATIONVM.

Idem erit, si eadem Arescusa primò duos pareat, postea geminos edat: dicendum est enim nõ posse dici,

dici, vtrumque ingenuum nasci: sed eum qui posterior nascitur. Quæstio ergo facti potius est, non iuris.

1 Hic tractatur de quæstione facti, ad quam non respondet Iurisconsul. l. eum quem. in fi. de iud. vnde si petatur quis prius fuit ingressus palatium, hoc ad præsagium magis spectat, quàm ad iurisperitum, quia facta etiam peritissimos fallunt. l. fina. ff. pro suo. Et facti interpretatio plerunque etiam prudentissimos fallit. Martian. in l. ij. ff. de iuris & facti

Facta sunt incerta.

2 ignor. Etiam Papa & Imperator ignorant ea, quæ facti sunt, & sic consuetudines, nec illis derogare videntur, nisi eas exprimant. l. omnium. C. de testa. c. j. de constit. lib. vj. & si dubitetur inter gemellos, vter natus prius fuerit, quæstio facti est: sed si constet de primogenito, & dubitetur, eò quòd est monstrosus, an iura primogenituræ habere debeat, iuris quæstio est, quã tractaui in l. quæreret. ff. de verb. signif. aliter accipitur de iure, & de facto. in l. ij. in fine. ff. si seruit.

3 vend. Et quando est quæstio super facto, etiam in re spirituali, dicit Bart. iudicem sæcularem cognoscere posse, secus si super iure. in l. Titia. col. vlt. ff. solu. ma. amplè tractat Alexan. in dispu. incipiente, Sigismundus. col. 87. in vlt. q. Doct. in cle. dispẽdiosam. de iud.

De his qui sui vel alieni iuris sunt.
TIT. VI.

1 *Seueritas in seruum commissa, à diis vindicata.*
2 *Coloni propter dominorum sæuitiam, possunt fugere.*
3 *Serui ægri domo expulsi, libertatem accipere possunt.*
4 *Vxor, quæ maritum habet sæuum, fugiens, adulterij accusari non potest.*
5 *Baro, Comes, vel alius dominus iniustè in suos subditos sæuiens, perdit iurisdictionem.*
6 *Imò & Rex Franciæ superioritate priuatur.*
7 *Securitas subditis quando & qualiter præstanda sit.*
8 *Nobilis offendens ex subditis quenquam, securitate præstita, tanquam securitatis violator, morte punitur.*

LEX II. VLPIANVS LIB. VIII. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

Si dominus in seruos sæuiat, vel ad impudicitiã, turpémque violationem compellat: quæ sint partes Præsidis, ex rescripto diui Pij ad Aelium Martianum Proconsulem Beticæ manifestatur: cuius rescripti verba hæc sunt: Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorum interest, ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querelis eorum qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt. Et si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami iniuria affectos cognoueris, venire iube: ita vt in potestatem domini non reuertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius executurum. Diuus etiam Adrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas suas atrocissimè tractasset.

Istum textum dicit singula. Barba. in rub. de testa. col. 2. ad hoc, quod potestas debet deponi ab officio propter seueritatẽ. Idem de iudice dicit Bald. hîc. quamuis iste text. loquatur in seruis, quos diis esse curæ, docet Macrobius libro primo. Saturnal. cap. 11. sic scribens: Anno 474. post Romam conditam, Atronius quidam maximus seruum suum verberatum, patibulóque constrictum, ante spectaculi commissionem per circum egit, ob hanc causam indignatus Iupiter Annio cuidam, per quietem imperauit, vt Senatui nuntiaret, non sibi placuisse plenum crudelitatis admissum, quo dissimulãte, filium ipsius mors repentina consumpsit: ac post secundam denuntiationem ob eandem negligentiam ipse quoque in subitam corporis debilitatem solutus est: sic demum, ex consilio amicorum, lectica delatus, senatui retulit, & vix finito sermone, sine mora recuperata bona valetudine curia pedibus egressus est, &c. ibi multa alia de seruis scribit, quæ hîc minimè congeram, sed ex iis probatur, non sæuiendum in seruos, si quis ministerium illorum exoptet.

Potestas ab officio propter seueritatem deponenda.

1

Et coloni ratione sæuitiæ domini fugere possunt, 2
nec tenebuntur posteà redire. l. cum satis. & ibi Bart. per illum textum. C de agric. & cens. libro vndecimo. vnde Diogenes Cynicus Manem seruum, cùm aufugisset, verberibus non affecit, sed liberum ire iussit, ac dimisit: turpe existimans Manem sine Diogene viuere posse, non autem Diogenem sine Mane. vt Laërtius in vita Diogenis scribit: Sed Cato senior asperior & durior fuit, quòd ægros seruos, velut bruta animalia senio debilitata, domo expelleret, & victum negaret, ob id libertatem accipere eos iure 3
cautum est. l. vnic. §. sed scimus. C. de Latina liberta. tollend.

Sic est in vxore, quæ maritum habet sæuum. in §. quia verò plurimas. in auth. vt liceat matri & auiæ. colla. 8. & §. seq. ibi: Nec tenetur redire, nisi cautione data à marito, nec accusari adulterij poterit, eò quòd fugerit. cap. literas. in fi. vbi Panormitanus de restit. 4
spolia. Ancharanus consilio 408. probata. quia verbera aliena esse debẽt ab ingenuis hominibus. l. consensu. C. de repud. glos. in cap. quemadmodum. in fine, de iureiurand. Tiraquellus in tractat. de legibus connubialib. l. j. & Nenisa in Sylua nuptiali. in 4. inconuenienti. & Ioan. Lupus in repet. c. per vestras. §. 20. & in 2. not. §. 1. de donat. inter vir. & vxor.

Vxor à marito propter sæuitiã fugiens.

Idem in vasallis tenet Paris de Puteo, in tractat. syndica fol. 13. & in vsufructuario seruo dominus plenissimam actionem habet, vsufructuarius modicam. l. locum. §. ex eo. ff. de vsufruc.

De vasallis.

Idem in magistro erga discipulum, vt modicam tantùm habeat castigationẽ. l. sed & si quæcunque. in fin. ff. ad legem Aquiliam. cum l. sequen. l. item quæritur. §. item Iulia. loca. Socin. in cap. cum contingat.

Castigatio magistri.

col.4.de foro compet.& in cap.ad audientiam.col.2. de homicid.

Pater non debet in filium sæuire. Idem in patre erga filium, vt non debeat esse seuerus, alioqui pater cogitur eum emãcipare,& filius sui iuris efficitur.per §.fin.de his qui sunt sui vel alie. iur.vbi Angelus.facit l.si lenones. C.de Epis. audien. Cogitare enim debent parentes, quòd filij fuerunt, & filij quòd parentes efficientur.§.hæc autem.in authen.vt cum de appel.cog.colla.8. facit cap.quorundam. 74. dist. idem in aliis propinquis dicit Imperator in l.vna.C.de emenda.propinquo.

Monachus delinquens per quẽ castigari debeat. Monachus potest corrigi per suum Abbatem.ca. quanto.de offic. ordin. non per alium, nisi per Priorem claustralem, vel in negligentiam Abbatis, seu Prioris.dicto cap.quanto.& glo.in cap.potest.de reg. iur. in vj. Si tamen Abbas excedat modum, poterit monachus appellare,aliàs non.cap.ad nostram.& ca. reprehensibilis.in fin. de appellat.

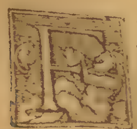
5 Et per istum textum probatur Franciæ praxis,per quam si Baro, Comes, vel alius dominus malè tractet suos subditos,sæuiendo in eos,perdit iurisdictionem, & subditi debent eximi à potestate illius,etiam si oppresi non conquerantur, iudex hoc ex officio iudicare debet, & ita seruat venerabilis Parlamenti Franciæ Curia.vt docet Ioan. Fabri in dicto §.finali. eodem. in Instit. & Guido Papa in decisio.Delphi.q. lxij.Si quis Baro.scripsi in scholast.priuile.95.Chassa. in §.6.glos.vlt. *des droicts & appartenances à gens mariez*. Barba.consil.36.sapienter.col.6.in 2.vol.

6 Imò, si Rex abutatur suo imperio, illud perdit,& ita fuit iudicatum contra Regem Franciæ,qui sæuierat in suum subditũ nobilẽ. Nam fuit Rex priuatus suo imperio, & vt dicunt superioritate, & ille fuit factus Rex,& quòd non recognosceret amplius Regem, & factum fuit regnum,nunc vocatum *Roy de Tiueto*.vide quod not.Alberic.in l.decernimus.C.de sacrosanct.Eccles.

Item solent curiæ supremæ,si subditi conquerantur de domino, illos malè tractante, & de hoc appa-
7 reat per informationes, aut aliàs, dare securitatem d. subditis, præcipiendo sub pœna eis,& personæ,& vt dicunt, *soubs peine de la hart* [sub pœna capitali] ne deinceps illos malè tractare habeat, quos curia sub protectione Regis ponet. vt docet Boër.in decision.Burdegal.quæst.iij. quidam nobilis. & si postea
8 nobilis offendat quenquam, tanquam securitatis violator, morte puniri solet,& ista notanda sunt.

Dominus quidã propter negligentiã exercendæ iustitiæ mulctatus. Etiam vidi condẽnari dominum cuiusdam loci ad mulctã,eò quòd negligens fuerat ad præhensionem suorum domesticorum, & famulorum, qui iniuriam atrocem cuidam clerico intulerant.

Lex VI. idem Vlpian. lib. ix. ad Sabinvm.

Filium eum definimus, qui ex viro & vxore eius nascitur.Sed si fingamus abfuisse maritum (verbi gratia) per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua:placet nobis Iuliani sententia;hunc non esse mariti filium.Non tamen ferẽdum Iulianus ait eum, qui cum vxore sua assiduè moratus, nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi videtur (quod & Scæuola probat) si constet maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse,infirmitate interueniente,vel alia causa, vel si ea valetudine paterfamilias fuit, vt generare non posset: hunc qui in domo natus est, licet vicinis scientibus, filium non esse.

Hic declarat Bartol. quomodo probetur filiatio, *Probatio filiationis.* videte plenius per Bald. consilio 74. verba. in primo volum. & consilio 437. volumi. 5. & Lucam de Penna in l.prima.C.de dignitat.libro 12. Alexand. consilio 51.viso.in primo volum.& consilio 74.viso. 2.volum.& consilio 25.in causa.in 4.lib. & 57.circa. in 5. & 88. omissis. in 7. volumin. Barba.consilio 27. scripsit. in 1.volum.& consilio 3.illud.col.3. & consilio 44.Deum.col.7.in 3.volum.& consilio 68. omnipotẽtem.in 4.volum.Deciũ consil.54. & consil. 272. & 595.ac Hypoli.in rub.de proba.fol.4.col.2. Antho. à Sardis in tractat.de legitima.§.de filiationis probatione.in 2.volum.tractat Alciat.in tractatu præsumptio.fol.517.Bened.in repet.cap.Raynutius.in verbo, quæ filium.de testamen.Boër.in decisione Burdegal. quæst. 199. vbi plenè videre poteritis de probatione filiationis.& per Doctor.in c.per tuas de probat.

Lex VIII. idem Vlp. lib. xxvi. ad Sabinvm.

Patre furioso,liberi nihilominus in sui patris potestate sunt. Idem & in omnibus est parentibus,qui habent liberos in potestate.Nam cùm ius potestatis moribus sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate,nisi exierint liberi, quibus casibus solent; nequaquam dubitandum. est remanere eos in potestate,&c.

Allegatur, quod multa tenent facta, quæ fieri prohibentur, & hæc allegatio est valde generalis, ad omnes ferè casus. Nam cæcus & mutus iudex esse non potest, tamen si postea talis factus sit, non desiit esse iudex. l. cum prætor. & l.cæcus. ff. de iud.Spec.in ti.de alleg.§.post hoc.versi.vel illud ius. & Ioan.And.in additi.ad eum.in titu.de inquisitio.§. viso. versic.quod si contra. & Roma.consil. 215. duo sunt.Ias.in repetit. l.admonendi. col.7. num.12.ff.de iureiurand. & hîc. multa quoque adducit Decius in l.in ambiguis. §.1.de reg.iur. & Catellia. Cotta in 2. parte memora.in verbo,turpitudinem.& Hypolitus in practi.sua.in §.sequitur.nu.11. & rub.de fideiussor. q. 42. & ad centum casus posset trahi hæc decisio, quæ ex allegationibus prædictis colligi facilè poterunt, & ex aliis, maximè ex Iaso.qui hîc multa scribit, quæ videntur sufficere, ne materiam facilem extendam, licet profitendo alia scholasticis meis protulerim.

Multa tenent facta quæ fieri prohibentur.

De

De Adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus patria potestas soluitur. Tit. VII.

Doptiones in Francia rarò fiũt, quia singuli generant, vel aliquos habent consanguineos: vidi tamen in ciuitate Parisiensi, aliquos mercatores filiis carentes, accipere pauperes filios ex hospitali S. Spiritus, quos alebãt, & adoptabant: & hoc Edictum est prohibitorium, videlicet vt certi tantùm sint prohibiti adoptare, & adoptari. Nã spurium pater adoptare non potest, ne per hanc adoptionem patri succedat. l. lege. C. de natur. liber. Et hoc est singulare, secundum Ludouic. Rom. sing. 621. an naturalis. Et quamuis Panor. in c. debitũ. ij. no. de baptismo, dicat in baptismo leuantem debere præcedere leuatum, in tempore decẽ & octo annorum. per §. minorem. de adoptio. in Inst. hoc tamen non seruatur. Nam vidi sæpius pueros octo, vel decẽ annorum leuare alios pueros in baptismo, & ille §. minorem, tantùm procedit in adoptione, quæ à tempore Moysi inuẽta fuit. Moyses enim à filia Pharaonis adoptatus fuit. vt patet Exod. 2. c. Et eam Christus in passione exercuit; dicens, Mulier ecce filius tuus: deinde dixit discipulo, ecce mater tua: & ex illa hora accepit eam discipulus in suam. &c. vide glos. in summa. xxx. q. iij

Spurius adoptari non potest.

Moyses adoptatus.

Lex II. Caius lib. I. Institutionum.

Eneralis enim adoptio duobus modis fit; aut Principis authoritate, aut magistratus imperio. Principis authoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt; quæ species adoptionis dicitur arrogatio: quia & is qui adoptat, rogatur (id est interrogatur) an velit eum quẽ adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: & is qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur, &c.

Caius scribit arrogationem dici, quando adoptatur is, qui sui iuris est, quia & is qui adoptat, rogatur, &c. licèt Aulus Gellius lib. 5. Noct. Atti. c. 19. velit arrogationem dici, quia per populi rogationem fiebat, quod non negat Caius: sed quia rogabatur etiam filius, an iustus filius esse vellet adoptanti; & pater, an iustus pater filio adoptato. l. in adoptionib. infrà. Ideò vtraque sententia sustineri potest, licèt aliter dicat Alciat. in libr. 9. Parerg. c. 5. ibi, liberum est cuique videre, & formam arrogationis scribit Cotta in ij. parte memora. in verb. arrogationis formam, quam à Gellio habuit, vbi suprà.

Arrogatio qualiter fiat.

Et quia arrogatio fit Principis authoritate, vidi dubitari an posit concedi à Cancellaria, quę in quolibet Parlamento locatur, & non posse, conclusũ fuit, cùm de maximo agatur præiudicio, & Princeps sibi reseruauit: ideo alius non potest permittere, etiam comes Palatinus, nisi illi expresè concessum fuerit, vt docet Bal. in l. pen. §. fin. C. eo. & Bened. in c. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 727. de testa. & Corn. consil. 200. videtur in j. vol.

Arrogatio non potest concedi à Cancellaria.

SVMMARIA.

1 *Singula officia singulis committenda.*
2 *Duo officia inuicem non repugnantia quis obtinere potest.*
3 *In actibus contentiosæ iurisdictionis non potest quis fungi persona duorum.*
4 *Quatuor personæ in iudicio necessariæ.*

Lex III. Paul. lib. IIII. ad Sabinum.

I Consul, vel Præses filiusfamilias sit: posse eum apud semetipsum, vel emancipari, vel in adoptionem dari constat.

Regula est, quod singula officia, singulis sunt committenda, ne, dum quis ad vtrumque festinat, neutrum bene peragat. l. finali. C. de assesso. tex. in c. singula. 89. dist. Panorm. & alij in c. ex literis. de probat. & l. comperimus. de proxi. sacro. scri. lib. 12. l. his quidem. Qui milita. poss. vel non. & l. fin. de except. eod. libr. sic in beneficiis abundè scripsi in Praxi benefic. in ij. parte. tit. de dispensat. ad plura benefic. Nec probat iste text. quod, vbi duo officia non sunt repugnantia, vnus non possit subire vicem duorum. quia hìc Cõsul potest adoptari, vel emancipari à patre suo apud se, & authoritas consularis sua sufficit ad authoritatem præstandam, sed non sunt duo officia in hoc text. sed filius adoptatus, & prætor erat vel magistratus alius. Verùm in l. lecta. ff. si cert. peta. interpretes dicunt, quem officia duo obtinere posse, quando vtrisque deseruire valet, & non sunt inuicem repugnantia. glos. & Docto. in c. si episcopus. de supplend. negli. prælat. Lucas de Penna in l. omnes. col. xiij. C. de decurio. lib. 12. & in l. prima. de primicerio, lib. 12. & Doct. in l. ille à quo. §. tempestiuum. ad Trebel. Felin. & alij, in c. cum olim. in princ. de re iudic. dicam in l si de offic. prætor. 1 2

Notandum hìc censeo, in actibus voluntariæ iurisdictionis regulariter quem posse fungi vice duorum. vnde Prætor dari in adoptionem à patre suo poterit apud se, & emancipari. l. ij. infra. de offi. prætor. Sed in his quæ sunt contentiosæ iurisdictionis non fungitur persona duorum, vnde prætor, si tutorem dare non potest, nec iudicem. l. fin. ff. de offic. prætor. 3

Ratio est, quia in iudicio quatuor personas esse necessarias Papa testatur, videlicet iudices electos, accusatores idoneos, defensores congruos, atque testes legitimos. c. 1. in iiij. q. iiij. quod non esset, si iudex se daret tutorem. Sed in iurisdictione voluntaria tot personę non sunt necessariæ, sed sufficit quem emancipari coram magistratu, vel in adoptionem dari, etiam si magistratus sit in transitu. l. non est. & l. an apud. ff. de ma. vind.

Et quando pater emancipat filium suum Procõsulem, vel Prætorẽ, ibi est filius, ibi est & Prætor, qui & filius est, ideò valebit adoptio, quia solemnitas legis impletur. vt dicam in l. fin. inf. de offi. prætor.

Lex XVIII. Marcellus lib. XXVI. Digestorum.

On enim aliter voluntati eius qui arrogare pupillum volet (etiam si causam eius ob alia probabit) sub-

scribendum erit, quàm si cauerit seruo publico se restituturũ ea, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis ad quos res peruentura esset, si arrogatus permansisset in suo statu.

CAuerit.] Istam arrogatoris cautionẽ pulchre explicat Specul.in tit. de pignor. & cautio.§.ij. vers. arrogator quoque. vbi ponit formam petendi bona arrogati, & quartam arrogantis.

LEX XXII. VLPIANVS LIB. XXVI. AD SABINVM.

SI arrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hæredes arrogatoris teneantur? Et dicendum est hæredes quoq; restituturos & bona arrogati, & præterea quartam partẽ. Sed an impuberi arrogator substituere possit quæritur? Et puto non admitti substitutionem, nisi fortè ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur: & hactenus, vt ei vsque ad pubertatem substituat. Cæterum si fidei eius committit, vt quandoque restituat non oportet admitti fideicommissum: quia hoc nõ iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Hæc autem omnia dicenda sunt, siue in locum filij, siue in locũ nepotis aliquis impuberem arrogauerit.

De arrogatorum successione. QVomodo arrogati succedant, docet Nicol. de Vbal.in tractat. de success. ab intestat.in 5. specie liberorum. & Iohan. de Ana. in Consil. 27. Bened.in repetitio.c.Raynutius.in verb.& vxorem. de testam. & an adoptio, vel arrogatio in præiudicium matris, vel aliorũ ab intestato succedentium valeat, scribit Corn.cons.34. in hoc j.vol.& decis. consil.399. Conclusionem multa docet Ias. de quibus quis contentus esse potest, in hac lege.

LEX XXXI. MARTIANVS LIB. V. REGVLARVM.

NOn potest filius qui in potestate patris est, vllo modo compellere eum ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus sit.

COgere patrem filius non potest, vt eum emancipet, nisi in casibus in glos. conscriptis. & quãdo promisisset quis pecuniam patri ea causa. l. vtrum. ff. de verb.oblig. Socin.in tractat. fallen. regula 286. patet in vxore. vidi etiam istum text. procedere. Nã *Galli non coguntur suas vxores emancipare.* cum Galli suas habeant vxores in potestate, etiam ex consuetudine, eas emancipare non coguntur: hoc vidi euenire in vna muliere, quæ à Rege multa munera acceperat, & volebat cogere maritum ad eam emancipandum, vt ipse non haberet postea dimidiam conquæstuum partem: sed fuit reiecta, & sic semper reiicienda, nisi induceret eam vir ad peccandum. l. si lenones. C. de episc. audi. Bened. in cap. Raynutius. in verb. cuidam Petro. num. 62. de testament. refert se vidisse comburi maritum, qui leno vxoris & filiæ fuerat: sed nunc, fortè, plures comburerentur, vide Specul. in titul. de adulter. vers. fin. & ibi Ioha. Andr. in addit.

SVMMARIA.

1 *Nemo potest partim legitimus esse, partim illegitimus.*
Nec partim testatus, partim intestatus. Ibid.
2 *Qui partem indiuidui perficit, nihil perfecisse censetur.*

LEX XXXIIII. PAVLVS LIB. XI. QVAESTIONVM.

QVæsitum est: Si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, vt (post triennium putà) eundem mihi in adoptionem des, an actio vlla sit: & Labeo putat nullã esse actionẽ: nec enim moribus nostris conuenit, filium temporalẽ habere.

RIdiculum admodum esset quem pro parte liberum esse, & pro parte seruum. l. duobus. & l. si pariter. in fin. ff. de liberal. causa. Nec potest filius quoad quædam in potestate esse, & quoad alia, non. l. j. §. in filij. ff. ad Trebel. nisi ex iusta causa, & per fictionem. Doct. in l. qui in potestate. ff. de testa. nec potest quis esse partim legitimus, partim illegitimus. c. cum inhibitio. vbi glo. de clandest. despons. pulchre Curtius senior consil. 74. super. nu. 33. nec partim testatus, nec partim intestatus. l. ius nostrum. ff. de reg. iur. quia status hominis est in diuiduus, & qui partẽ indiui dui facit, nil facere censetur. l. ij. ff. de verb. obl. l. furiosa. C. qui testam. facere possunt. Tamen per fictionem induci potest. l. ij. & seq. ff. ad Maced. Doct. in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap. & in l. j. §. hoc autem. ad Trebel. vbi alia videri poterunt. *Nemo pro parte potest liber esse, & pro parte seruus.* 1 2

LEX XXXIX. VLPIANVS LIB. III. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

NAm ita diuus Marcus Eutichiano rescripsit, quod desideras an impetrare debeas, æstimabunt iudices, adhibitis etiam iis, qui contradicerent, id est, qui læderentur confirmatione adoptionis.

NOt. est iste text. pro literis Regiis comprobandis, vt, si quis literas à Rege impetrauerit iudici directas, iudex debeat vocare partem, quam audire debet, & eius contradictionem: quæ si iusta est, repellet impetrãtem ab effectu literarum, alioqui illas comprobabit. vt plenè de his scripsi in tractat. de rescript. in præf. q. vlt. in 2. tomo Comment. ad Consti. Reg. Gallic. *Praxis pro Regiis literis comprobandis.*

LEX

LEX XLV. PAVLVS LIB. III. AD LEG. IVLIAM ET PAPIAM.

Nera eius, qui in adoptionē datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur.

Pater ad quæ teneatur in filio instituēdo. Allegatur ista lex quod filiorum onus spectet ad patrem, vt eos instruat in bonis moribus, & artem, aut scientiam eos doceat. Scripsi abundè in scholast.priuileg.53.patrem posse cogi, vt filio ministret expensas studere volenti.per l.de bonis.§.non solum. ff.de Carbo.edict.l. Macedoniani.C.ad Macedo.sed in qua scientia? pro ingenij scholastici qualitate, & bonorum patris quantitate: vt ibi abundè scripsi. Vide quatuordecim onera, quæ congerit Ioā. And.in add.ad Specul.in tit.qui filij sint leg. quæ pater pro filio subit. Attamen sexcenta alia numerarem, si filios habuissem, sed nunc mihi, tanquam inexperto, fortè non daretur fides, patribus ergo relinquo alia onera.

Sententia Aristotelis de pueris, iuuenibus, filiis & patribus. Aristot. optimam de iuuenibus, filiis & patribus sententiam proferebat, vt sequitur: præterea singularum ætatū curam habendam esse censebat: ita vt pueri quidem in literis, aliísque disciplinis exercerentur: iuuenes ciuitatis morum, atque legum diligenter essent studiosi, viri actionibus, publicísque muneribus incumberēt: senes autem in meditationibus, iudiciis, & consiliis versarentur. Summam verò scientiam esse iudicabant in hoc sitam, vt pueri non haberent mores infantium: neque puerile iuuenes, neque viri iuuenile retinerent ingenium: nec denique senes desipiscerent. Adhæc assuescendum aiebat, vt statim à puero alimenta certo ordine, modóque sumerentur, docentes ordinem atque modum, vbiq; decorem & vtilitatem afferre: contraria verò vt turpia, sic noxia esse.

De rerum diuisione & qualitate. TIT. VIII.

SVMMARIA.

1 *Homines de vniuersitate iuribus vniuersitatis renunciare non possunt, & quare.*
2 *Singuli ciues possunt in causa vniuersitatis deponere.*
3 & 4 *Restringatur.*

LEX VI. IN TANTVM.

Vniuersitatis sunt, non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt theatra, & stadia, & his similia, & si qua alia communia sunt ciuitatum. Ideóque nec seruus communis ciuitatis, singulorúmque pro parte intelligitur, sed vniuersitatis.

Colligitur res vniuersitatis non esse singulorum, & ideò res ciuitatis, collegij & ecclesiæ non debent in singulos diuidi, cùm singulorum non sint, vnde consuluit Ias.consi.140. communitas. in 4.vol. homines de vniuersitate nō posse renuntiare iuribus vniuersitatis, quia non sunt apud homines, sed penes vniuersitatem, nisi collegium dissolueretur. vt docui in l.Meratius. ff.de verb.signific.

Procurator vniuersitatis, quo modo, constituatur. Item, procurator vniuersitatis non est procurator singulorum. l.ij. & iij. ff. quod cuiusque vniuersitat. not. Ideo oportet, quod singuli, si litigare velint, constituant procuratorem, quia vniuersitatis procurator non posset, sine speciali mādato, singulos defendere, licet vniuersos. sic. Felin. & Doct. in c.eam te. de rescr.

Ideo infert Bart. quòd singuli ciues poterunt deponere in causa vniuersitatis, quia non est singulorū, & sic non deponunt in causa propria. l. sed si hac. §. qui manumittitur. ff.de in ius voc. quando est causa vniuersitatis, quantum ad vtilitatem, nomen, & commodum. vt in l.j.§.seruus municipum. ff. de quæstio. l.statuas.de acquirend.rerum domin.l.ij.§.primo. ne quid in loco publ. fiat. 2

Limitatur, nisi singuli de collegio, vel vniuersitate, aut ciuitate haberent aliquod commodum ex illa causa: vtpote, si agebatur de fonte, pascuis, molendinis, nemoribus, in quibus ciues vsum haberent, quia hoc casu repellerentur, sicut in causa propria. Bart. hîc. per l.omnibus. C.de testib. Bald.consil.168. casus homines. in 2.vol.& consi.443.quæstio. in 5.vol. 3

Idem, si magna tenerentur affectione ratione honoris, iurisdictionis, vel alterius rei ipsis valde accommodæ: vel, si aliquod subirent damnum, vtpote in impositione collectæ, quæ grauior postea erat. l.j. §.eius. ff.quod cuiusque vniuers.no. Bald.& alij in c. insuper. de testib. l.prima.& seq.de anno. ciuilib. lib. xj.l.prima.de frumen.vrb.Cōstan.ibid. l.ciuitatibus. de leg.j.Lucas de Pēna in l.in filiis.co.ij. C.de decur. lib.x. Bald.sic consuluit consil. 391. apparet in j.vol. & consi.420.verba Principis.ibidem. Alexan.consil. 99. visis. num. 8. in 5.vol. Socin. quoque consil.194. subtiliter. col.5.in 2.vol.& Carol. Ruinus consil.139. circa.num.19.& seq.in j.vol. & hoc residet in arbitrio iudicis, ex coniecturis, & ex qualitate testium, & causæ: vt docet Mathe.de Afflict. in decis. Neapolit. quæst.400.nobilis. Plenè Felin. & Decius in dicto c. insuper.& Hypolit.in d. l.j. de quæstio. post Ias. in d. l.sed si hac.§.qui manumittitur. ff.de in ius vocand. 4

SVMMARIA.

1 *Pœna militis transcendentis vallum, post ducis prohibitionem.*
2 & 3 *Volens quid perpetrans, & in actu deprehensus, quamuis non perfecerit, quomodo puniendus sit.*

LEX XI. POMPONIVS LIB. II. EX VARIIS LECTIONIBVS.

I quis violauerit muros, capite puniatur: sicuti si quis transcēdet scalis admotis, vel alia qualibet ratione. Nam ciues Romanos alià, quàm per portas egredi non licet: cùm illud hostile & abominandum sit. Nam & frater Romuli Remus ob id occisus traditur, quòd muros transcendere voluerit.

Pœna transcendenti muros. Qva pœna puniatur, transcendens muros hodie, scripsi in l.quantum, quæ aliàs incipit, paries. ff. de verb.signifi. non puniri capite, nisi belli tempore, & post prohibitionem. Et idem in milite, qui vallum transcendit post ducis prohibitionem factam, vt capite 1

pite plecti debeat. l. iij. §. in bello. ff. de re milit. Bened. in repet. cap. Raynutius. in verbo, in eodem. primo. numero 161. de teſtam. & Boër. in deciſio. Burdegal. quæſt. 231. transcendens. glo. exponit, voluerit, id eſt, voluntariè tranſcenderit. vnde Bart. hanc dicit gloſ. not. ad ſtatuta punientia illum, qui voluerit corrumpere, vt ſic debeat intelligi, id eſt, voluntariè corruperit, quod reprobat Decius in l. non vult hæres eſſe, qui ad alium transferre voluerit hæreditatem. ff. de reg. iur. dicens eſſe contra proprietatem verborum, quia voluntas ab ipſo facto ſeparata eſt. l. promiſſor Stichi. §. j. ff. de conſtit. pecu. cap. j. de eo qui mitti. in poſſeſ. ſed poſſe iſtam expoſitionẽ tolerari aliquando propter materiam ſubiectam aſſerit, vt hîc propter verbum, violauerit, quod factum deſignat. Tamen iſta expoſitio etiã hîc non videtur conueniens. Nam violare dicuntur, etiam qui tranſcendunt. vt dicit text. ſi in ipſo actu reperiantur, & Imperator ait: ſi
2 quis non dicam rapere, ſed attentare auſus fuerit. & ſic ſufficit attentatum, & voluntas, ſine actus perfectione. Idem ſcribit text. in l. ij. ibi, contra legem hanc venire tentauerit. & l. fi. C. de his qui ad Eccleſ. confugiunt. & vbi iura puniunt volentem facere, intelligi debent, quando in actu fuit deprehenſus, & non perfecit, alioqui poſt factum crimen non poſſet puniri tanquam volens facere, vt, ſi quis voluerit fugere ad hoſtes, iam puniri poteſt, ſi in ipſo actu deprehendatur. & ita loquitur Modeſtin. in l. iij. §. is qui. & verſic. & is. ff. de re militari. quicquid ibi ſcribat Accurſ. & in l. j. ff. de leg. 2. l. fin. ff. de teſtib.

3 Item, ſi quis necandi hominis cauſa malum venenũ fecerit, vel vẽdiderit, vel habuerit, capite plecti. l. iij. ff. de ſic. l. j. de parricid. Et tamẽ non dedit, & ſic ſubſtinetur doctri. Bar. hîc, quod ſi quis voluerit venenare, & ad aliquem actũ proceſſerit, licet non perfecerit, punietur, quicquid dicat Frãc. Cremen. ſing. 49. defenſaui. Barb. conſil. 2. præclarè. col. 3. in 2. vol.

Malum venenum faciens, vendẽs, vel habens, cauſa necandi hominis.

Vnde Diuus Adrianus in hæc verba reſcripſit: *In maleficiis voluntas ſpectatur, non exitus, & nihil intereſt vtrum occidat quis, an cauſam mortis præbeat.* l. Diuus. cum l. ſeq. ff. de ſic. facit quod ſcribit Pompo. his verbis, l. *quod ſi ab initio, cùm deponerem, vti tibi ſi voles permiſero, creditam non eſſe, antequam mota ſit.* ff. ſi certum peta. ergo ſufficit motam eſſe pecuniam, licet vſus adhuc ea non fuerit, nec eam conſumpſerit. vt probat l. fin. C. de codicil. ibi: Si quis agere voluerit, id eſt, agere inchoauerit: non autem requiritur, quod perfecerit vſque ad finem cauſæ, ſed tantum, vt voluntas ad actum deducta ſit. Nec obeſt l. cogitationis pœnam nemo meretur. ff. de pœnis. quæ intelligi debet de nuda cogitatione, & volũtate, non deducta ad aliquod factum. vt docet Accurſius in l. præſenti. C. de his qui ad Eccleſ. confu. dicam in l. j. infra. quod quiſq; iur. facit l. ſi conſtituerit. C. finium regund. l. fin. §. ſic autem. ff. de bonis eorum qui ante ſententiam mort. ſibi conſciuer.

Voluntas quando ſpectanda ſit.

Et ſic erit differentia inter hæc verba, voluerit, tentauerit, affectauerit, & verba, fecerit, perfecerit, compleuerit: vt in his requiratur perfectus actus, in aliis actus incœptus, per quem declaretur voluntas, nec valet expoſitio, voluerit, id eſt, voluntariè fecerit, quia ſi feciſſet coactè, non teneretur, & tamen voluit facere. l. ſi metu. ff. quod met. cauſa. Nec videtur hæc expoſitio congruens eſſe, quicquid Doctor. dicant.

De Senatoribus. Tit. IX.

SVMMARIA.

1 *Senatorum origo.*
2 *Senatores dicti, ab ætate ſenili.*
3 *Senatores mille à Cæſare creati, à vulgo abortiui nominati, & quare.*
4 *Senatoribus ſumma poteſtas iudicandi à Regibus data, ſine appellationibus.*
5 *Legem generalem nemo præter Principem poſt legem regiam ferre potuit.*
6 *Senatus nihil ex placito iudicare poteſt.*

Rigo Senatorum, à Romulo initium, teſte Feneſtella, cœpit: quos, ob honorem patres, & progenies eorum patricios, vel (vt ait Plutarchus in Romulo) patres dictos, quòd, hi ſolum creari poſſent, & quia paterno officio oportet eos cauſam populi in ſuam curam, & fidẽ ſuſcipere, & beneuolo amicóque animo in eos eſſe. Ob ætatem verò ſenilem Senatores dicti ſunt, vt Liuius author eſt libro primo ab vrbe condita. Et hi ab ipſo creati Romulo fuerunt centum, qui ſummam poteſtatem id temporis habuerunt, vt ne quidem liceret, inconſulto ſenatu aliquid moliri. Deinde Tarquinius Priſcus, Romanorum Rex, centum cum pari poteſtate addidit. Verum Tarquinius ſuperbus celebriorem Senatus partem morte, & exilio deſtruxit, vnde Senatus valde diminutus fuit. Sed exactis Regibus à Bruto primo: Conſule, ſeu à Publicola ad priſtinam maieſtatem reſtitutus fuit Senatus. Quos enim ætate graues, ſpectatæque probitatis, fidei, ac doctrinæ videbant, ſenatui tanquam grauiſsimo, ſanctiſsimóque conſilio adſcribebant. 1 2

Senatores vnde dicti ſunt patres.

Poſtea ingruente imperio, Cæſar (vt Suetonius ait) vltra mille, per gratiam, & præmium (inconditam certè & deformem turbam) creauit: quos, quia iuuenes & indignos elegerat, abortiuos vulgus vocabat. Sed deinde Auguſtus in priſtinum modum & ſplendorem reſtituit. Et Veſpaſianus remotis indigniſsimis, ampliſsimum ordinem reſtaurauit. Alexander, etiam Mammæ, ac Antoninus Philoſophus, aliique docti & boni Imperatores, maximis honoribus hos affecerunt, & plurimi, ex ipſis Pontificibus, creati Senatores fuerunt. 3

At cùm iſti tantùm in vrbe ante imperium creati fuiſſent, vt Liuius ait, in illa habiti in magno honore fuerunt, & à Cenſoribus, vel ex numero Aedilium, & Quæſtorum, Equeſtrique ordine legebantur. Tamen progrediente imperio, extra vrbem in prouinciis, limitibúſque Romanis creati etiam quidam fuêre: qui partim in iudiciis aſsidebant, partim verò vias, pontes, & aquæ ductus curabant. Et in negotiis ordinis cognoſcendis, vt hodie apud Pariſienſes Commiſſarij, arbitrij: vel à præfecto Prætorio, vel à Præſide necnon Auguſto itidem dabantur, vt Cæſar ſcribit libro 3. & Cornelius Tacitus libro 12. auguſtæ hiſtoriæ, & Capitolinus in hiſtoria Pij Cæſaris, ac Lazius, in lib. de repub. Romana libro 2. ca. 12. quo ventum eſt, vt plurimum detractum ſit eorum dignitati.

Senatores etiam extra vrbem creati.

Verum enimuerò, cùm lege Regia tranſlatum ſit omne

Imperium quando in Cæſarem tranſlatum ſit.

omne imperium in Cæsarem.l.j.suprà de Constitut. Princip.valde diminuta est potestas senatus:nec illis posteà ab Imperatoribus tanta,quãta ante imperium erat, concessa fuit. Nam constituto Principe datum est ei ius, vt quod constituisset ratum esset.l.ij.§.nouissimè.ff.de orig.iuris.

4 Deinde Reges & Principes,qui eos in suis regnis & terris crearunt,iudicandi summam potestatem eis dederunt sine appellationibus. l. j. ff. à quibus appel. non licet. Supplicandi tamen ab illorum decretis, dederunt ad ipsum Principem potestatem. authent. quæ supplicatio. C. de precib. Imperat.offer. de qua multa scripsi in tract.de supplicatio.in 1.tomo Comment.in Constit.Regiis.

Ex quibus dignoscitur distinguenda esse tempora,si velimus scripta conciliare.cap.si peccauerit.ij.q.j. nempe ante imperium, Senatusconsulti faciendi apud eos potestas erat, & quicquid constituisset, pro lege obseruabatur. l.ij.§.deinde quia.ff.de orig.iuris. §.Senatusconsultum.de iure nat.gent.& ciuil.in Inst. & l. non ambigitur eo tempore senatum ius facere potuisse. suprà. de legib. Et hodie quoque Venetorum senatus retinuit sibi supremam potestatẽ illam.

5 Post legem verò Regiam latam, nulli extra Principem permissum fuit legem ferre generalem. l.finali. C.de legib.

Edicta senatorum. Verùm, quia summa iudicandi potestas ex legibus data senatui est, ob id edicta potestatem eorum concernentia facere possunt,non quidem generalia, sed quæ seruari possint in eorum iurisdictione,quandiu à Principe reuocata non erunt.

6 Et sic apparet quantum fallantur, hi qui iudicia illorũ,seu decreta,ac, vt dicimus aresta eorũ,placita vocant: cùm debeant iudicare ex legibus, & non ex placito, & ita iurant iudicare. Et si contrarium facerent, vltra potestatem eis datam iudicarent, & sic nulla essent illorum iudicia: sed ex bono & æquo statuere, temporis, loci, personarumque conditione consyderata possunt. vt l. ij. ff. de re iud. Et declarat Budæ. in Annotation. in Pandect.l.j.de iusti.& iure. & aliud est sic iudicare, quàm liberè, vt Principes. Nam si senatui daretur liberum iudicium, sine legibus, ipsi omnes leges, & constitutiones tollere possent,quod tamen eis non est liberum.

Senatores curiarũ regni nõ sunt comparãdi senatoribus Romanis. Ex his ergo constat Senatum,vel senatores curiarum regni non esse comparandos senatui, vel senatoribus Romanis.Nã multa adempta sunt nostro Senatui, quæ concessa erant id tẽporis Rom.Senatui,& certa quidem data est illis potestas.Quare toto cœlo errare videntur, qui officia antiquorum cum nostris plenè comparare volunt, quoad quædam tamen comparatio fieri poterit, sed non per omnia, & cum his poterunt conciliari multa iura,quæ inspecto tempore ante imperium procedebãt.Alia verò tempore imperij,etiam tempore nascentis imperij multa,quæ inclinante imperio,aboleta fuerunt.Et nunc alia seruantur, quæ olim introducta non fuerunt. Et ista ferè in omnibus æquiparationibus officiorum seruari poterunt,& inspici,si quis rectè iudicare velit,& leges conciliare.

SVMMARIA.

1 *Fœminæ consulares, non dicuntur matres Consulum: tamen vxorum priuilegiis gaudent in expensis Consularibus.*
2 *Mater Regis, non potest dici Regina.*
3 *Consularis ætas erat quadragesimus tertius annus.*
4 *Electus ex equestri vel plebeio ordine in senatum, ius senatorium non transferebat ad filios.*
5 *Generalis sermo non comprehendit personam eius qui loquitur.*
6 *Restringitur.*

LEX I. VLPIANVS LIB. LXII. AD EDICTVM.

Consulari feminæ, vtique consularem virum præferendum nemo ambigit, sed vir præfectorius an consulari feminæ præferatur, videndum. & putem præferri: quia maior dignitas est in sexu virili: Consulares autem feminas dicimus Consularium vxores. adiicit Saturninus, etiã matres, quod nec vsquam relatum est, nec vnquam receptum.

IN principio docet Vlpia.Consularem virum fœminæ consulari præferendum esse: sed dubium erat, an vir præfectorius fœminæ consulari præferatur? videbatur mulierem anteferendam, quia maior est dignitas Consulis, quàm Præfecti.tamen Vlpian. hìc concludit virum præfectorium etiam esse præferendum,quia maior est dignitas in sexu virili.

Dubitaret quis super verbo, consulari, quis dicatur consularis? Respondeo, fœminas consulares dicimus consularium vxores, non autem matres, vt 1
Saturninus ait, tamen matres consulum gaudẽt priuilegiis vxorum in expensis consularibus.vt declarat Iustinia. in §.si autem.& §.matres.in auth.de consul. colla.4.non tamen mater consulis dicitur consularis, 2
nec mater Regis Regina.

Consulares etiam dicuntur illi,qui Cõsulis officio functi sunt.l.iij.in fi.ff.de arbit. vnde Cicero epistola 85.ait: Consules egregios habemus, sed turpissimos Consulares.Etiam dicitur consularis prouincia,quæ consuli commendabatur,vel consularis,quasi consiliaris, quòd consilio Senatus, & non ex beneplacito Principis,hi suas dignitates assumebãt. vt dicit Petr. Cottereau in suo schedulari magist.de præf.prætor. per l.primam.C.de offic.præf.prætor. Aphri.vide si possit dici consularis, quasi consiliaris, quòd consilio eos,qui ad eas mittebantur, Reges committebant.§. hæc autem omnia. in authen. vt iudic. sine quoquo suffrag.colla.2.Consulares expensæ,ad consules pertinentes.in authen.de consul.§.j.collat.4. *Consularis prouincia.*

Consularis ætas,quæ ad consulatum prouehi ex 3
legibus annalibus licebat, de qua Cicero in Anto. ea erat annus quadragesimus tertius.

Consulare officium est Consulatus. vt idem Cicero pro Rabirio docet.

Consularis exponitur ab Imperatore,pro clarissimo.in l.ij.C.de domestic.lib.12.

Præfectorius autem dicitur ab interpretibus, qui præfecturam gessit,sed quam præfecturam? ipsi non elucidant: ideò intelligunt istum textum præfectorium virũ præferendum esse mulieri consulari, quia dignitatem habet vir suo iure: mulier autem mariti beneficio,ergo maior dicetur dignitas præfectoria in

ſexu virili, quàm conſularis in perſona mulieris, hæc interpretes. ſed vellem ſcire, nunquid fœminæ nuptæ clariſsimis, clariſsimam retinent dignitatem. l.fœminæ.infrà eodem.& l.mulieres.C.de incol.Sed ſi mulieres retineant dignitatem, quomodo præfectorius, qui fortè officio infimo præfectus fuit, habebit maiorem dignitatem, quàm ille, qui fuit maiori officio præfectus? certè iſte intellectus non videtur habere rationem, vt is, qui non eſt in dignitate, ſed functus fuit aliquando, præferatur ei mulieri, cuius vir maiori eſt præfectus, vel fuit officio, & dignitate: vtpote quod præfectus olim luto, præferatur vxori alicuius Præſidis. Ideóque videndum eſt, num poſsit intelligi de eo, qui fuit pręfectus officio pręfecti prætorio. Nam ſic videtur loqui Imperator in l.ij.§.quæ omnia. C. de vet.iur.enucl. videlicet, vt non ſolùm præferatur vir conſulari mulieri conſulari, verùm vir præfectorius, qui fuit tam celebri officio præfectus, prætorio ſcilicet, vt præcedere etiam debeat conſularem mulierẽ, quia maior eſt dignitas in ſexu virili. Nam ſicut mulier amplius non eſt vxor Conſulis, ſed conſularis, ita vir nõ eſt pręfectus pretorio, ſed fuit, & eſt præfectorius, ideò præferetur ratione dignitatis viri, non habita officiorum ratione: & ſic intelligendo ceſſant ea, quæ ſuperius adducta fuerunt contra primum intellectum.

Præfectorius quis dicatur.

De eadem re.

Alio modo intelligi, & hic textus poteſt, videlicet præfectorium pro patritio, intelligit Laz.libro 9.c.9. etiam in præfecto prætorio, qui in dignitate magna eſt, de qua ſuo loco dicetur, vt hic præferatur mulieri conſulari, quia vir eſt in dignitate præfectoria, & maior eſt dignitas in ſexu virili, quàm in muliere: nam maritus mulieris functus eſt officio conſulis, & vir præfectorius eſt in officij exercitio, ergo eſt in maiori dignitate, ratione virilis ſexus, ſed in hoc caſu dignitas eſſet ratione pręfecturæ, quam nũc exercet, quæ proculdubiò maior eſt, quàm illius, qui nullam exercet. Non, quod velit dicere maiorem eſſe in ſimplici viro dignitata, quàm in nobili & conſulari muliere, alioqui omnis vir baiulus, vel quantuncumque vilis præcederet Reginam Vngariæ, & aliam: ſed ſic poſſet intelligi, vt nomine præfectorij intelligatur verè præfectus. probat Lazius libro 2.cap.3. Sed ego putarem præfectorium etiam accipi pro præfecto vacante, qui honorem præfecti prætorio habet ſine adminiſtratione. vt probat text.in l.final.C.vt dignitat. ord. ſeruetur. vbi vult præfectum prætorio præferendum præfectorio, & quæſtorem quæſtorio, vt ſtatim dicetur. & iſte intellectus videtur conuenire: & vacantem dignitatem vocat, ibi: Poſt depoſitam adminiſtrationem, vel ſi velletis intelligere in ſenatore vacante poſt ſemeſtre tempus, vt cõſulari etiam mulieri præferatur, quod parum arridet. nam hoc caſu ſemper ſenator eſt, licet exercitium deſiit aliquo tempore. Ideò poteſt intelligi de eo, qui perfunctus eſt officio. vt in l ſcirc.§.cos. ff.de tutor.& curat. datis. vt ſuperius dictum fuit.

Conſularia ornamenta meritus differt ab homine conſulari.

Notandum eſt diſcrimen olim fuiſſe inter eum, qui conſularia meruiſſet ornamenta, & verum conſulem, ſiue conſularem hominem: Item qui prætoria, ſenatoria, quæſtoria ornamenta gerebant, à veris prætoribus, ſiue quæſtoribus, ſenatoribúſque, aut his denique, qui aliquando functi verè muneribus erãt: quod, videlicet, vera munia ad longam nepotum ætatem tranſmittebantur: illa verò non modò ad exitum vitæ, verùm ad paucos vix annos durabant. l.fin. infrà eodem, vbi ſic dicitur: *Senatores accipiendum eſt eos, qui à Patriciis & conſularibus vſque ad omnes viros illuſtres deſcendunt, quia hi ſoli in Senatu ſententiam dicere poſſunt.* Nam ſi aliquis equeſtris vel plebei ordinis, beneficio Principis in Senatum allectus ſit, ius ſenatorium ad filios non transferebat, niſi 4
inſignibus illius fuiſſet ornatus. vt Vlpian. in titul.de verbor.ſignific. ait: *Specioſas*, inquit, *perſonas accipere debemus clariſsimas vtriuſque ſexus, item eorum qui ornamentis ſenatoriis vtuntur.* Quod perinde eſt, ac ſi illuſtres dixiſſet: Conſularia enim, quæſtoria, prætoria, præfectoria, inſignia, ſenatoria ornamẽta ſunt. hæc Lazius in Comment.de repub. Roman.libro 9. cap.8. & 9. pag. 892. & 922. fuſius dixi in dicta l.ſpecioſas. & ſic diſtinguendum eſt, an verè fuerint decorati officio, an verò titulo tenùs; & per hoc multa etiam conciliantur iura, quæ contraria videntur.

Conſulares dupliciter dicuntur.

Itaque conſulares duobus modis dicuntur. Primò qui functi erant verè conſulatu, & ſic communiter accipitur ante conſtitutum imperium per iſtum tex. & qui à Principe donati erant illo titulo, de quo ſcribit Caſsiodorus libro variarum rerum.6.in formula conſularitatis. & in formula quâ per codicillos vacantes proceres fiant, ibidem.

Poſteà verò eo imperio progrediente, atque inclinante, omnia in abuſum verſa fuerunt, & is honor titularis eſſe cœpit. Et dicti fuerunt Conſulares, non qui olim conſulatum geſsiſſent, ſed qui ornamentis & inſignibus conſulum ab Auguſtis decorati fuerunt. Et iſta eſt origo ornamentorum conſularium, ſicut videmus in regno libellorum magiſtros ordinarios, & alios extraordinarios eſſe, qui ſolo nomine decorati ſunt, & titulo. idem in Secretariis, & aliis officiis. Vnde videndum eſt, ſi iſte text. poſsit intelligi, quod præfectorius, id eſt is, qui eſt præfectus prætorio titulotenùs, debeat præferri mulieri conſulari: & reſpondeo præferendum virum præfectorium, quia maior eſt dignitas in ſexu virili, licet nõ habeat officij adminiſtrationem, vt ſuprà dictum fuit. vide Lazium libro 9.cap.4.& 9. facit text.in l.fi. §.viros autem.C.vbi ſenat.vel clariſſ.ciuil.vel crim. conuen. ego quieſcerem in ſecundo intellectu, quem ſuperius recitaui.

Teſtimonium viri præualet mulieris teſtimonio.

Ex hac materia colligerem ſequentes caſus. Primus eſt, Conſularem virum mulieri conſulari præferendum, quia maior eſt dignitas in ſexu virili per iſtum textum. & gloſ. trahit ad multa, vt teſtimonium viri præferatur mulieris teſtimonio, & etiam in feudis, & ad alia, de quibus ſcribit plenè Decius in l.ij.ff.de reg.iur.

Secundus caſus, præfectorium virum, qui pręfecti prætorij officio vel fungitur, vel functus eſt, conſulari mulieri præferendum eſſe. ſecundum vtrunque intellectum text.

Conſuetudo regni in præferendis mulieribus ſenatorum.

Tertius caſus, præfectorius vir, qui officio commiſſarij, vel viguerij, vel alteri infimo officio præfectus fuit, non præfertur conſulari fœminæ: vnde ſenatorum mulieres præferendæ ſunt non ſolum præfectoriis vrbis, & aliis, qui minore officio Senatoris functi ſunt: ita ſeruat vſus & conſuetudo regni, & veriſimile eſt dediſſe intellectum ad iſtum textum. Nam & ſi præfectorius (qui proximè accedebat ad officium conſulis) præferatur mulieri conſulari, non tamen alius præfectorius, vt dictum fuit. & hoc probat tex

bat textus in l.vlt.in fi.C. vt dignit.ord.seruet.lib.12. vbi quæstorius non præfertur præfectorio, & sic videbatur dubitatio ad istum text.vt præfectorius non præferretur consulari viro, per dict.l.vlt.sed fœminæ consulari præferetur: quia maior est dignitas in sexu virili, quando dignitas hinc inde concurrit, aliàs si vir nulla sit præditus dignitate, mulier contrà, tunc mulieris dignitas præferetur, quod ostendit comparatiuum positum hîc maior: nam præsupponit dignitatem esse in viro, alioqui simplex homo præcederet Reginam, quod esset absurdissimum.

Quartus casus, præfectus officio senatoris quoad nomen & titulum, præferetur mulieri Senatoris, quia maior est dignitas in sexu virili, sed sic extraordinarius non præferetur senatori ordinario. Nam actu exercens officium, alteri non exercenti præfertur. l.j. & ij. vt dignit. ordo seruetur.lib.12.C.& in authent. vt ordin. præfect. vrba. in princip.colla.5. ibi: Antiquitus erat quædam præfecturæ figura, quam honorariam vocabant: hanc autem ita nominabant, vt nil aliud, nisi purum honorem his, quibus præbebatur, conferret.

Quintus casus est, in quibus hæc prælatio prosit, & Accursius hîc tradit casus & Dec.in l.ij. ff. de reg. iur. & notat quomodo leges prius interpretãdæ sunt, & statim tractandum, quæ vtilitas proficiscatur, vt feci in titul.maximè.ff.de verbor.significat. alioquin nõn est docere, sed ostẽtari, vt quidam noui faciunt, ex quorum scriptis nihil emolumenti lector percipiet. De Mutio Saturnino loquitur l.si duo.§.penult. ff.de iureiurand. & l.j.in fi.de abige.l.j.de effracto.ac l.fin.de custod.reor.

5 Item glos. vltim. dicit, in generali sermone excipiendam personam eius, qui loquitur: vt, si procurator dicat se satisfecisse omnibus creditoribus, adhuc poterit petere suum debitum, quia ipse loquens non continetur. in l. inquisitio. C. de solut. & Paulus ad Corinthios c.15. ibi: Cùm autem dicat omnia, quæ subiecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subiecit, ei omnia ego existimarem dicendum in sermone non comprehendi personam eius, qui dicit, quando actus fit de aliis, seu contractus: si verò contractus fiat de loquente, & de se, & suis bonis, tunc maximè
6 de ipso intelligetur: vt, si quis promittat propter rem venditam, ab aliquo non molestandum, ergo ipse potissime, eum molestare non debet. l. vendicantem. ff. de euictionibus. Alia videte per Doctor. in dict.l. inquisitio. Et in generali sermone multa solẽt excipi, de quibus Stephanus de Fedet.in tract.de interpret. legum.& Ludoui.Romanus in l.si verò. §.de viro.ff. solut.mat. Scripsi in interpretatione auth. habita. ne filius pro pat. C.& Ias.in l.ij. §.si fideiussor. ff.qui satisdar.cogant.

SVMMARIA.

1 *Damnatus repetundarum tantùm prohibetur iudicare, vel testimonium dicere.*
2 *Suspensus quoad restitutionem à Principe, non potest iudicare, antequàm innocens declaratus fuerit.*
3 *Restringitur.*
4 *Infamia iuris quæ dicatur.*
5 *Infamis facti infamia à testimonio non omninò reiicitur.*

LEX II. DE SENATOR. MARCELLVS LIB. III. DIGESTOR.

CAssius Longinus nõ putat ei permittendum, qui propter turpitudinem Senatu motus, nec restitutus est; iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

REmotus à Senatu propter turpitudinem, non potest iudicare, quia non est amplius Senator, cùm sit remotus: sic remotus ab officio iudicis non potest amplius iudicare, quia iudex non est. l. cùm prætor.circa fin.de iudic.l.j.ad legem Iul.de vi priua. & quia infamis est. dicta l.j.& l.ij.C.de dignit.lib.12. 1
imò lex Iulia repetundarum, damnato tantùm, licet remotus non sit, prohibet publicè testimonium dicere, aut iudex esse. Venul.in l.eadem.§.j.ff.ad legem Iul. repetund. Sic remotus à tutela, author fieri non potest.l.j.ff.de author.tuto.facit l.minor 25.annis addito præside.ff.de minor.vbi scribam.

Idem, si remotus esset sine turpitudine, quia etiam iudex non est, nam desiit esse iudex.l.iudicium soluitur. ff. de iud. & potest quis priuari propter longam valetudinem aduersam, & negligentiam.l.si quos.C. de offic.præfect.præto.Orien.sed text.vetat omnino ne iudicet, quando motus est propter turpitudinem, etiamsi mandaretur ei posteà iurisdictio: diuersum esset, si aliter motus, quàm ob turpitudinem fuisset: quia hoc casu iudex fieri potest.d.l.cùm prætor: quia cessat causa, qua repellebatur, videlicet infamia, & sic effectus cessabit.l.quod dictum.ff.de pact.siue remotus fuerit propter turpitudinem commissam in officio, siue extra, quia iudex non est, & est infamis, etiam iuris infamia propter crimen, & quamuis ratio text. respiciat turpitudinem in officio commissam, tamen aliæ sunt generales rationes, & vna extante lex etiam locum habet. §. affinitatis. de nuptiis. in Institut.

Remotus à senatu, non potest iudicare.

Ex hoc textu intelligitur, qui non potest iudicare, nec testimonium dicere, quod est verum, quando inhabilitas prouenit ex crimine, vel condemnatione, secus si ex iurisdictionis defectu. Nam qui non est iudex, potest testificari, sed non iudicare, ob iurisdictionis defectum, nec priuatorum consensus facit eum iudicem, qui nulli præest iurisdictioni.l.priuatorum. de iurisd.omnium iudicum.

Limitatur, quãdo remotus esset restitutus, vt hîc, & l.j. §. de qua.ff.de postuland. Quòd si quis famoso iudicio cõdemnatus, per in integrum restitutionem fuerit absolutus: Pomp. putat hunc infamia eximi: nam restitutio in pristinum statũ eum ponit. l.quod si minor. §. restitutio. ff. de minor. Ergo habetur ac si non esset remotus, sed à quo possit restitui, Vlpianus docet in dicta l.prima. §. de qua. ibi. & putat de ea restitutione intelligi, quam Princeps, vel Senatus indulsit.facit l.prima.de sentent.pass. vbi Accursius hoc etiam docet: sed hodie solus Princeps restituit, non verò Senatus, nec alius in hoc regno.

Restitutio fit in Francia regno à solo Principe.

Quid in suspenso à Principe, donec purgatus fuerit de aliquo delicto? Respondeo, Hic antequam 2
fuerit innocens declaratus, seu absolutus à iudicibus,

non poterit iudicare, sed statim posteà poterit, etiam licentia à Principe non petita. Nam Princeps remittendo causam ad iudices, & alia omnia censetur remisisse. l. ij. ff. de iurisd. omnium iud.

Facit, quòd bannitus ad quinquennium, eo finito, sine superioris facultate, redire poterit: quia vltima dies licentiam præbet. l. Imperator. ff. de postuland. & l. prima. & seq. de his qui in exil. dat vel ab. ord. moti sunt. lib. 10. C. c. quæstioni. vbi Decius de appel. Francis. Cremen. sing. 47. consuluimus.

Limitatur, quando quis fuisset suspensus, quousque aliter visum fuerit Principi, tunc prolata sententia debet peti voluntas Principis, quam voluntatem apud se retinuit, & de his vidi dubitari.

Ibi, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat, nota validam rationem. Talem furiosum testari, iudicare, de bonis suis disponere non posse: quia hæc lex prohibet, & concupiscentiam nesciebam esse peccatum, nisi lex prohiberet. vt dicunt Diuus Paulus, & Papa in cap. nam concupiscentiam. de consti. de hac lege repetundarum tractatur à Cicerone in actione in Verrem. & in titul. de public. iud. in Instit. & ff. & C. illo titul. & Ioannes Zazius in suo legum antiquarum pulcherrimo catalogo. Glos. ista semper allegatur quod infamia etiam facti repelli quem à testimonio, non solum iuris, & iuris infamia est,
4 quæ à iure infligitur, vt damnatus iniuriarum, iurè infamis est l. prima. ff. de his qui notan. infam. & quicunque damnatur, in illo titulo, iuris infamia tenetur.

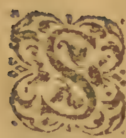
Infamia facti asperguntur illi, qui reipsa, & hominum opinione non effugiunt infamiæ notam. Paul. in l. secunda. ff. de obseq. quem text. notat Ias. in §. sic itaque. numero vigesimosecundo. de actio. in Instit. Et Purpura. in l. prima. numero 65. C. de sum-
5 ma Trinitat. infamis tamen infamia facti, non omnino reiicitur, sed testimonium illius. In multis casibus non recipitur, vt Accursius notat in l. secunda. C. de dignit. lib. 12. sed est in arbitrio iudicis. per text. singul. in cap. licet. vbi Felinus nota. 8. de probat. & in quibus casibus recipitur, solet ei de fide diminui, vt vidi in praxi seruari. de quo scripsi in tractat. de reprobat. & salua. testium. pulchre tractat Bal. distinguens in c. vno, an remoueri debeant testes, qui pares esse desierunt.

Praxis de testimonio infamis, facti infamia.

SVMMARIA.

1 *Moti à Senatu, capite minui non dicuntur, & quare.*
2 *Sententia non extenditur vltra ea, quæ in illa probata sunt.*
3 *Senatu remotus propter infamiam, an in vrbe morari possit.*
4 *Curiali condemnato in regno Franciæ prohibetur locus, vbi Princeps agit.*

LEX III. MODESTINVS LIB. VI. REGVLARVM.

Senatorem remotum à Senatu capite nō minui, sed Romæ morari Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Dvo hæc lex statuit. Primum est, vt Senator remotus à Senatu, fortè temporis lapsu, non dicatur capite minutus. Nam Iustinian. scribit: Quibus autem dignitas, magis quàm status permutatur, capite non minuuntur, & ideo à Senatu motos, capite non minui constat. §. quibus. de cap. dimin. in Instit. Nam capitis diminutio est prioris status mutatio. l. j. ff. de cap. diminu. qui status non immutatur, quando Senator remouetur à Senatu, vel alius à sua dignitate. Nam aliud est amittere dignitatem, aliud statum, vt ibidem videre est. & in l. penultima. §. minuitur. ff. de variis & extraor cogni. hoc autem prodest scire, quia ius agnationis capitis diminutione perimitur. §. final. de legit. agnat. tutel. in Institu. §. sed & capitis. quib. mod. tut. finit. in Instit. sed non per amissionem dignitatis. 1

Secundum est, remotus à Senatu potest adhuc Romę vel in alia ciuitate morari, in qua Senatu motus fuit: & hoc dubium non est, si ad tempus fuerit Senator, vel Consul, nam post tempus exactum poterit (licèt non sit Senator, vel Consul) morari, vbi prius exercuit officiū: vel si resignauerit liberè suum officium, seu coactè, vt quandoque fit: tunc in illa ciuitate morari poterit, in qua Senatoris exercuit officium.

Sed si per sententiam, videamus: ego etiam putarem, post sententiam priuationis, in vrbe morari posse, & in sententia exprimendum esse, vtpote, priuamus eum Senatoris officio, & eum deportamus, seu exulem ad quinquennium, vel perpetuò facimus. Nam sententia non est extendenda vltra ea, quæ in ea dicuntur. l. Iulia. ff. de cond. indeb. l. à diuo Pio. ff. de re iud. Ita si nō dicatur in sententia priuationis, vt non moretur Romæ, ibidem morari posset, non tamen sine dedecore. Et hoc esse introductum in priuilegium Senatoris, docet Alber. Ego verò iure id fieri assero. Nec obest, quod Senator, ordine motus, ad originalem patriam, nisi specialiter hoc impetrauerit, non restituitur. l. filij. §. Senator. ff. ad municipa. quia ibi illam amiserat, ideo ad eam non restituitur, sed hic non amittit, & l. sequen ibidem. respondet, dicens: ***municeps desinit esse, Senatoriam adeptus dignitatem.*** hoc autem, quantū ad munera, quæ non tenetur subire in municipio: quantum verò ad honores pertinere creditur, originem retinet, quia honores retinebit municipij, in quo natus fuit. Non refragatur l. ij. §. miles. ff. de his qui not. infam. ibi: Ignominiæ autem causa missis neque in vrbe, neque alibi, vbi Imperator est, morari licet. & l. sed & milites. §. scribit autem & Vlpian. ita. Sed & ignominia missi ab vrbicis planè tutelis excusabuntur, quia ingredi vrbem eis non licet. Accurs. soluit dicens remotum ex causa, quæ infamiam non importat, posse in vrbe morari, vt hîc, secus, si propter infamiam, vt legibus contrariis.

Remotus à Senatu per sententiam.

2

Ista dissolutio mihi non placet, quia sententia stricti iuris est, vt dixi, & non debet extendi ad ea, quæ dicta non sunt in ea. l. Iulia. ff. de condictione indebi.

Adhæc pœnæ non sunt extendendæ, sed molliendæ. l. interpretatione. ff. de pœnis.

Nam & infames in vrbibus etiam degunt, nisi ab vrbe expellantur: nempe iniuriarum, depositi, vel aliis actionibus famosis condemnati, sunt infames. l. prima. ff. de his qui notant. infam. Et non prohibetur 3

Infames nō prohibētur in vrbe morari.

betur in vrbe morari, si exilium non sit eis indictum. Vlpianus in l.relegatorum. ff.de interd.& relega. sic scribit: *Solet præterea interdici, sententia, quibusdam, ne intra patriæ territorium, vel muros morentur, ne excedant patriam, ne in vicis quibusdam morentur:* ergo si non interdictum fuerit, poterunt morari.

Item condemnatus infamia, non ob hoc exul fit, nec prohibetur in vrbe morari, sed oportet quod hoc exprimatur. dict.l. relegatorum.& l.moris. ff.de pœnis. Imo Senatores, qui liberum commeatum, id est, vbicunque velint morandi liberum arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe retinent. l. filij. in fin. ff. ad municipalem. ergo motus à Senatu, etiam ob turpitudinem, retinet domicilium in vrbe, si non dicatur per sententiam. Nec me mouet quod erit dedecori aliis, si in vrbe moretur; Esto sanè, etiam erit eis magno exemplo, & terrori, quod si ipsi similia perpetrauerint, talis etiam eis imponetur pœna, & inde plus emolumenti, quàm damni eueniet per l.fin.C.ad leg.Iuliam repetunda.

Miles ignominia missus.

Ideò, ego dicerem militem ignominia missum non posse morari in vrbe, neque vbi Princeps est. l. ij. §. miles. ff. de his qui notan. infam. hoc in eo esse statutum, ne ibi verberet, mutilet, vel interficiat ciues, quorum militum (saltem aliquorum) officium est alios verberare, occidere, vel affligere, & aliis malis premere. Ideò lex consyderauit, vt isti non remanerent in vrbibus infames, ne se vindicarent de aliis, qui non se possent tueri, & defendere aduersus potentiam istorum. vt in titul. de re milita.
4 l. milites agrum. §. ignominiosa. & praxis habet regni, vt si quis condemnetur curialis, prohibeatur, & locus, vbi Princeps erit, vt sæpius vidi in magnis viris militibus condemnatis.

Quod secus est in Senatore moto, aut alio, qui tantum in vrbe erat potens ratione officij, quæ potentia cessabit, si motus fuerit, siue fuerit remotus ob turpitudinem, siue non. Nam solent perfidi remotos lacessere, potius quàm eis fauere, contra l. diuus. ff. de offic. Præsid. & statuta in milite noluit Imperator ad vrbanas dignitates extendere.

SVMMARIA.

1 *Inhabilis ad officium inferius, ad maius etiam indignus habetur.*
2 *Dignus superioris officio, multo magis indignus est inferiori.*
3 *Imperator vult quandoque Commilito vocari.*
4 *Homines egregiè disciplinati, etiam clarissimi vocantur.*

LEX IIII. POMPONIVS LIB. XII. EX VARIIS LECTIONIBVS.

QVi indignus est inferiori ordine, indignior est superiori.

1 DVæ sunt regulæ ex hoc textu. Prima negatiua, qui inhabilis, seu indignus est ad officium inferius, & ad maius indignus censetur. vnde Vlpianus ait in l. relegatorum.§.final.ff.de interd. & releg. illum, cui honore vno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non posse, verùm nec eos quoque, qui eo honore maiores sunt: Est enim perquàm ridiculum eum, qui, minoris pœnæ causa, prohibitus sit, ad maiores aspirare: maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. & per illum textum conciliantur adducta per Accurs. Nam Imperator est indignus, vt si Præses, ergo & imperio. certè text. dicit, pœnæ causa, qui est indignus maiore, & minore: vel ego dicerem Imperatorem non esse indignum inferiore magistratu. Imò, maximè illo dignus est, sed officium non est dignum eo, vt dicam in seq. regula.

Maioribus honoribus prohibitus, minores petere non prohibetur.

Ea regula: Qui dignus est superiori ordine, & 2
officio, dignus est & inferiore. Vnde, qui est illustris, est dignus officio clarissimi, & spectabilis, & sic Imperator est dignus superiore ordine, multò fortius est dignus inferiore. per istum textum probat Iason, & alij in l.secunda.ff.de legat. 1. & de hoc tractatur in regula cui licet. de regulis iur. in vj. & per Nicolaum Euerard. in tractat. de locis legal. in argu. à minori & à maiori.

De illustri, spectabili & clarissimo.

Et per hoc conciliantur multa iura, in quibus aliquis vocatur illustris, in alio Clarissimus. Nam qui est illustris, potest & spectabilis & Clarissimus iure vocari, & sæpius hoc in iure scriptum legimus. Nam Senatores, licet Illustres sint, vt statim dicetur, Clarissimi tamen vocantur. in l. secunda. in versiculo, Sed Senatores quidam clarissimi viri. C. de his qui veni. ætat. impetra. & idem in spectabili aduocato fisci. in l.finali. C.de decurionibus. lib.10. Et vt clarissimus vocetur. l. laudabile. C. de aduocat. diuersorum iud. & idem in Prætore, qui licet sit spectabilis, tamen clarissimus vocatur. in l.prima. §. primo. ff.de reb.eorum. & idem in aliis, vt in l.vna. C.de ratiocin. operum publico. & Imperator inter Senatores vult connumerari. l.ius Senatorum. C.de dign. & Commilito etiam vult vocari. l.prima. ff.de testam.milit. 3
non tamē sequitur illum esse in gradu & ordine militum, nisi quando est in bello, quia ipse est super omnes dignitates, sed ex humilitate vocat se talem.

Sciendum est (vt ista rectè intelligantur) tres esse tantum ordines dignitatum, licet Bartol. hîc quinque conscribat. nam, quidam sunt Illustres, alij Spectabiles, quidam Clarissimi. Accursius hîc & plenè interpretes in l.j.ff.de offic. eius. vbi Bart. addit super illustres per Constitu. Iustin. vt ab illustribus, & qui super eos sunt. colla. 5. Sed ille tit. nō ponit gradū dignitatis, sed vult non solū illustres, sed multò fortius si sint alij superiores, vt Papa, Imperator, & Reges non recognoscentes superiorem, possint se defendere per procuratorem: nec possunt isti superiores, à quibus omnes magistratus suscipiunt dignitatem, esse in ordine magistratuum, vt declarat Imperator in §.finali. in authen. de appellat. collatione 4. vbi dicit, spectabiles, & qui super spectabilitatem sunt decorati. Ergo in spectabilium est gradus, superspectabilis, alius, quod est ridiculum: sed Imperator vult designare quosdam esse spectabiles, & quosdam superiores, videlicet illustres, & quosdam superiores illustrium, vt Papa, Imperator, & Rex Franciæ. Ab his enim deriuantur omnes dignitates, sicut à fonte. dicit Bald. in cap. primo. Quis dicatur Dux. refert Iason in l.prima. columna secunda. C.de sum-

ma Trinit. & ij maiore dignitate decorati censentur, quàm illustres. l. si quando. C. de appellat.

Illustrissimi. Et quamuis illustres interdum in superlatiuo vocentur illustrissimi, non tamen ob id mutatur gradus dignitatis, quia semper in gradu illustrium erũt. Nam sicut optimum vinum, ipsum quoque bonum est. l. vbi. in princ. ff. de verb. oblig. ita & illustrissimi quoque illustres sunt.

Item, hos titulos inclinante imperio aliter vsurpatos videmus, quàm ante Imperium, vel nascente Imperio. Nam & inclinante Imperio & ab eo tempore illustris summum obtinet fastigium, nec inuenitur gradus superior. Ideò Principibus attribuere solemus. vt docet Lazius in suo lib. 2. de rep. Roman. ca. 6. Et ita in iure solemus dicere illustres summam dignitatem in magistratibus habere. *Principes nominãtur illustres.*

Ideò qui iura conciliare cupit, distinguere oportet tempora. vt dicit text. in cap. si peccauerit. ij. quæstio. j. Nam qui vno tempore clarissimi fuêre, postea illustres alio tempore nominati, vt inferius dicetur. Nam variantibus temporibus variantur statuta humana. cap. non oportet. de consang. & affi.

Illustres duobus modis dicuntur. Præterea notandum est, duobus modis Illustres dici. Primò, pro titulo dignitatis, vt illi, qui dignitate illustri decorati sunt, vt Senatores. l. tertia. C. de silentia. & decur. lib. 12. Præfecti prætorio & alij, de quibus hîc titulus tractat. & l. quisquis. C. ad legem Iuliam. ma. & tit. seq. probant.

Secundò, illustres dicuntur, maximè apud Oratores, qui virtute præstant, clari, & nobiles sunt. vt Cicer. in Vati. scribit sic, Hinc homines maximè illustres, qui & ipsi noti sunt, & de cla. Orato. Homo illustris nomine, & honore. & ibidem, Illustris Orator. & in Officiis. Nomen Themistoclis illustrius esse dicit, quàm Solonis, & facta illustria gloriosa. de Finib. bonorum. & alibi illustrem ciuitatem, & illustre domicilium, pro glorioso, claro, nobili & perspicuo. & sic dicuntur viri illustres.

Tertiò, qui titulo Senatoris tantum à Principibus decorati erant, & isti dicebantur Senatores inferioris ordinis. l. spadonem. §. scire. ff. de excusat. tuto. & ij etiam clarissimi dicebantur: & qui erat indignus hoc inferiori ordine, erat indignus & superiori.

Adhæc non probo quod Iason & alij scribunt in l. prima. de offic. eius. vbi dicunt Senatores dici superillustres, eò quòd multa facere possint, quæ non possint illustres. Respondeo, si diuersa consyderemus tempora, inueniemus pro tempore amplam fuisse Senatorum potestatem, vt superius in rub. dictum fuit, sed non sequitur, si multa possint facere, quæ illustres non possunt, ergo sunt super eos. Nam interdum ex mandata iurisdictione Præses, vel vnus Senator, poterit aliqua facere, quæ non poterit Senatus, ergo erit superillustris. Maiora enim horum facietis, dicit Christus Discipulis, & Apostolis, non tamen voluit eos facere seipso maiores. Nam præfectus à Rege vel Imperatore non potest esse par Regi, cum præficienti, quantumcunque ei concesserit dignitatem, quia sibi semper maiorem retinet. c. dudum. de præbend. lib. 6.

Nec etiam placet, quod Bartolus & alij probant, vt corpus Senatorum sit illustre, singuli verò non, quòd ab vno appellatur, à corpore verò non, quia loquuntur contra text. in l. quisquis. ad legem Iuliam maiest. C. vbi quilibet Senator dicitur illustris, sed vt ab vno Consiliario appelletur, non est mirum, quia ei mandatur iurisdictio à corpore, ideò ad mandantem appellari debet. cap. super. §. porrò. de offic. delegat. cap. penultimo. illo tit. in 6. Et sic non sequitur quin omnes & singuli sint illustres. Et an præfectus prætorio sit maior Senatu? dicite, In his quæ commissa speciatim sunt vni, quæ non alij, maior censetur: & ideò ista officia habent se tanquam excedentia & excessa. vt in simili dicit gl. in l. certi condictio. ff. si certum petat. quicquid Barto. & alij in rubri. suprà scribant.

De gradu spectabiliũ. Secundus est gradus spectabilium, hic enim gradus minor est illustri. §. fin. in authen. de appellat. collat. iiij. Spectabiles enim quasi spectatione digni sunt, vt sunt proconsules. l. obseruare. & per totum infrà. de offic. procons. l. raptores. §. primo. C. de epis. & cleric. & præfectus augustalis. l. vna. C. de priuat. carcer. De hac spectabili dignitate loquitur Cassiodorus, variar. rerum lib. ij. epistola ad Stephanum comitem. & lib. vij. in formula spectabilita. vbi sic ait: Ideò te spectabilitatis nitore decoramus, vt sententiam tuam in conuentibus publicis spectandam esse cognoscas, cum inter nobiles decorus assederis.

Insuper, si hic spectabilis illustri decoretur dignitate, illustris quoque erit. l. si quando. C. de appellat. vnde si dux Flandriæ Imperator fiat, vt videmus in magnifico & illustri Imperatore Carolo quinto, tamen ratione illius Comitatus appellabitur ad Regem Franciæ, à quo dependet, vt dicitur in §. illud. de appellat. in auth. collat. 4.

Et licèt veteres illos vocarent spectatissimos, quos nunc nos spectabiles, vt Herodot. lib. octauo, inquit: Etenim viros consulares, cum lectissimis ac spectatissimis viris, ex Italia tota, miserat senatus. & Plinius lib. 5. epistola. Adhibui (inquit) in consilium duos, quos ciuitas vestra spectatissimos habuit, Cerelium & Frontinum, id est, valde probatos, vel spectabiles.

Speciosæ personæ. Et isti iidem spectabiles vocantur speciosæ personæ secundum quosdam ab Vlpian. in l. speciosas personas accipere debemus clarissimas personas vtriusque sexus: Item eorum qui Senatoriis ornamentis vtuntur, vt ibi scripsi, aliquos habere spectabiles personas, loco verbi speciosas, quod tamen non probo, & Sido. Apol. lib. 8. epist. ad Naumalium scribit ita: Flauius Nicetius vir ortu clarissimus, priuilegio spectabilis, merito illustris, & Cicero de clar. Orat. ait, dignitate motus, sit speciosum & illustre, quod dicitur. & ad Atticum, Reuersionis has speciosas causas habeo, speciosum vocat eximium, illustre, & insigne, quòd hi qui in dignitate constituti sunt, spectatione & inspectione digni sint, & ideò frequenter inspecti. Cicero in Officiis. Quòd, in quo viro perspectum sit, hunc dignum spectatione arbitrantur. Inde spectatam integritatem dicit idem Cicero, in libro de amicitia, pro approbata, cognita, & eximia. & maximus & spectatus vir. In Vat. dicit etiam fortis ac spectatus. Ibidem, Atque homo in iudicandis rebus spectatus & cognitus. Et sic interdum accipitur pro titulo dignitatis collatæ, interdum non, vt dixi de illustri superiùs.

Clarissi

De gradu clarissimorum. : Clarissimi minores spectabilibus sunt, vt docet Imperat.in l.ij.C.de domestic. libro 12. & interdum etiam spectabiles clarissimi vocantur, vt proconsul vir clarissimus.l.& si seuerior. C. quibus causis infa. irroga. & l.decuriones. ibidem. & in Constitutionibus iuris Seuerus ait: *Si tabulas testamenti Proconsul vir clarissimus, licet sit spectabilis, vt dictum fuit.* & hoc honore etiam Imperatores aliquos donabāt. vt Cassiodor. lib. 7. in forma clarissimatus testatur, sic dicens: Clarissimatus igitur honorem (ornamenta iudicij nostri) Regia largitur authoritas: quòd præbeat, & exactæ vitæ testimonium, & futuræ prosperitatis, polliceatur augmentum. Quapropter nihil tam obscurum agere patiaris, qui clarissimatus dignitate resplendes: grande siquidem vitæ testimonium est, non tam clarum, quàm clarissimum dici.

Clarissimi duobus appellantur modis. Itaque clarissimi duobus etiam modis vocantur. Primò, ortu. vt in l. fœminæ. infrà eodem. vbi dicetur: Clari dicuntur nobiles, quasi non obscuri, & claritas generis in l.j. C. de dignit. libro 12. abundè scribit Tiraquellus in tractat.nobilitat.c.2.

Secundò, pro eo qui est insignitus dignitate Consulari.l.ij.C.de domest.& protecto.lib.12. l.peculiari. de proxi.sacro.scrinio.ibidem.vbi Consularis dignitas vocatur clarissimatus. Clarissimi quoque vocantur rectores prouinciarum.l.raptores.§.primo. C.de Episcop.& cleric.l.nemini.§.primo.de aduo.diuerso. iudicio.& l.vna.C.de priua.carce.l.iiij.de iuris & fac. igno. etiam prætor. in l.j.ff.de rebus eorum.licet interdum illustris vocetur.

4 Et hic tit.relictus est etiam artibus, & disciplinis, vt homines valde disciplinatos, clarissimos vocemus. vt dicit Laz.in lib. de repub.20. cap.6. adeò vt generaliter vocari possint clarissimi, tam maiores magistratus, quàm etiam minores, etiā hi qui nullo fuerint præfecti officio, dum tamen virtute, vel ortu, aut aliàs conspicui & egregij sint.l.custodias.ff.de publ.iud.& ita receptum est.

Ex prædictis docet Iustinian. venerandam vetustatis authoritatem, ita magistratus digessisse, vt alij maiores, alij medij, alij minores sint. §. illud. in authen. de appell. collat.4. Et sic tres tantum fecit gradus.illustres maiores sunt, spectabiles medias habent administrationes, Clarissimi minores. §. seruabunt autem.in authen.de non alienan.reb.Ecclesi.collat.2. & sic erant illustres, spectabiles, & clarissimi, & alij ad istos rediguntur. Nam Papa, Imperator, & Reges non sunt ex hoc ordine magistratuum, quia ipsi creant magistratus.

Magnificus. Amplissimus. Sciendum est alios esse honoris titulos, vt magnificus, vt in §. cumque hoc Deo propitio.in procem. Instit.amplissimus.in l.diuo Marco. C. qui ma. non possunt.

Et interdum hoc nomen, & alia iunguntur cum titulo dignitatum, vt magnificentissimos, illustres. in §.finali.vt ab illustribus.collat.quinta.Nam si quidam illustris sit Senator, qui opera magnifica facit, erit magnificus illustris. l.nemini. C.de Consulibus. libro 12. Nam dicit Imperat.in l.vltima. in fin. C.vt dignita. ordo serue. libro 12. Cur enim aut vir magnificus, Germanus, magister militum, vocans appellatur, cui bellum contra hostes mādauimus. Et in procem.de Iustinian.Cod.compo.hic & eminentissimus atque gloriosissimus. l. raptores.§.primo. C.de Episcop.& cleric. & de Iustinian. Cod. confirmand. & sic ex virtute vnus acquiritur titulus, alter ex magistratu, nam si Senator vigilātissimus sit, illo titulo decorabitur, si segnissimus, vt sunt multi, etiam hoc nomen non euadet.

Est & titulus, excellens & excellentissimus.l.vltima.in fin.C.vt dignitat.ord.serue. lib.12.l.sancimus. de Consul.ibidem. l.penultima.de silentia.ibidem.l. raptores.ibi, viri excellentissimi præfecti prætorio. C.de Episc.& cler. *Excellens. Excellentissimus.*

Sublimis cap.de multa.in fin.de præben.& quamuis his nominibus vocentur illustres, aut alij, aliis prædicti titulis, tamen non eò minus erunt illustres, quia hoc adiicitur dignitati, ergo eam non mutat.l. fin.inf.eodem. *Sublimis.*

SVMMARIA.

1 *Filij adoptiui vocantur liberi.*
2 *Per adoptionem dignitas non minuitur.*
3 *Natus etiam ante Senatoriam dignitatem est clarissimus.*
4 *Filius lanionis natus ante officium, ad patris officium recipiendus.*

LEX V. VLPIANVS LIB. I. AD LEG. IVLIAM ET PAP.

SEnatoris filium accipere debemus, non tantum eum, qui naturalis est, verùm adoptiuum quoque: neque intererit à quo, vel qualiter adoptatus fuerit: nec interest an in senatoria dignitate constitutus eum susceperit, an ante dignitatem Senatoriam.

QVia Senatores, & eorum filij, filiæque (quoque tempore nati, natæue) itemque nepotes, & pronepotes ex filio origini eximuntur.l.filij.§.Senatores. ff.ad municip. ideò Iurisconsult. hìc docet Senatoris filius quis dicatur. Et ad facilem declarationem casus, statuam sequentes. Primus est: Naturalis filius & legitimus dicitur, id est, si natus sit iustè ex Senatore. Nam solùm naturales non gauderent priuilegiis Senatorum, nec nobilium. vt probat text. in l. vnic. C.de seruis, qui propriis mulieribus se iunxerunt, nec filij Senatorum naturales tantum, quoad hæc priuilegia, vocari possunt. *Naturales tātum non gaudēt priuilegiis Senatorum.*

Secundus casus est, Senatoris filium dici etiam adoptiuum.nec refragatur.l.si ita quis. §. finali. ff. de legat.2.l.fideicommissum.de cond.& demonst. quia hoc est statutum & declaratum à Iurisconf. Vlpiano hìc, ratione cuius declarationis dicemus adoptiuum nomine liberorum venire in casibus à iure expressis, non regulariter, vt docui in tractat. de cessio. actio. artic.2. glos.3. in 2.tomo Commentar. ad Constitut. Regias. qui casus, maximè fundantur ratione fauoris, & honestatis. vt in l. adoptiuum. infrà. de in ius vocand. & ibi pulchre docet Ias.quia hìc non agitur de alicuius præiudicio, sed vt liberè fruatur priuilegiis sui patris Senatoris. *Adoptiuus quomodo filius Senatoris dicatur.*

Et sic videmus hìc filios adoptiuos liberos vocari. & in l.liberos.infrà & clarius in l.prima.in fin.ff.de 1

leg. præstan. ibi: Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, vel etiam adoptiui, dummodò remaneant liberi. l. prima. ff. de coniũgend. cum emancipa. liber. & alibi sæpius. quamuis dominus Tiraquellus in interpretatione l. si vnquam. in verbo, susceperit liberos. C. de reuocand. donatio. dicat his verbis: Neque enim temere reperies, nec apud nostros Iurisconsult. nec apud alios, receptæ authoritatis scriptores, adoptiuos liberos, sed filios: sed videmus contrarium. & est difficile dicere non inuenies in iure, quod est tam amplum.

Emancipatione nomẽ filij amittitur.

Limitatur si filius adoptiuus emancipatus fuerit, nam & nomen filij emancipatione amitti scribit hîc Paul. quia in omni ferè iure, finita patris adoptiui potestate, nullum ex pristino iure retinetur vestigium. Papinian. in l. in omni. suprà de adopt. & idem ita ait: *Ius originis in honoribus subeundis, ac muneribus suscipiendis adoptione non mutatur, sed nouis quoque muneribus filius per adoptiuum patrem adstringitur: sed & si is emanciparetur ab adoptiuo patre, non tantùm filius, sed etiam ciuis eius ciuitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desinit.* l. ordine. cum l. sequen. ff. ad municip.

Neç interest à quo adoptatus fuerit, siue à Senatore patritio, siue pædario, vel alio, nec etiam si fuerit adoptatus à consanguineo, vel ab extraneo Senatore quoad ista, licet in multis differentia existat. l. cum adoptiuis. C. de adopt.

Adoptio duplex.

Vel qualiter adoptatus fuerit.] Generalis enim adoptio duobus modis fit, aut Principis authoritate, aut magistratus imperio. l. ij. ff. de adopt. Et
2 hîc non interest qualiter fuerit adoptatus. Tamen per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur, vnde Senator, si à plebeio adoptatus fuerit, manet Senator, similiter manet Senatoris filius. l. per adoptionem. suprà de adopt.

An in dignitate senatoria constitutus eum susceperit, an ante dignitatem senatoriam non refert.] Imò Vlpianus sic ait: *Planè si parens decurio esse desierit, si quidem iam ex decurione fuerit editus, proderit ei, ne afficiatur. Enimuerò si posteaquam plebeius factus est, tunc suscipiat filium, quasi plebeius editus sit, ita erit plectendus.* l. moris. in fin. ff. de pœn.

Decurionis filius.

idem Vlpian. scribit: *In filiis decurionum, is solus decurionis filius esse videatur, qui conceptus & natus est ex decurione: an verò & is, qui anteà natus est, quàm pater decurio fuerit. Et quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur, & in metallum detur, non nocet plebeio patre se esse natũ, si postea decurionis honor patri eorum accesserit.* l. ij. §. in filiis. ff. de decur. ergo in aliis nocere poterit.

3 Et si filius Senatoris natus ante senatoriam dignitatem etiam erit clarissimus, sicut natus in senatoria dignitate, & ita loquitur text. in l. si Senator. C. de dignitat. lib. 12. quamuis glos. & doctores intelligant eum filium illustrem dici, qui in senatoria dignitate natus est, secus si antè. Tamen idem dicatur: Nam semper filij sunt clarissimi, sicut filiæ. l. fœminæ. infrà eodem. Et non debent diuerso iure censeri filius & filiæ. l. maximum. C. de filiis præterit. Absurdum enim esset vnum filium illustrem ex Senatore esse, & alterum, & filium non esse, nisi clarissimum. Ista cessant per prædicta, & sic conciliantur iura ista. &
4 Senatus Parisiensis censuit filium lanionis natũ ante officium, esse recipiendum ad officium patris, contra magistros magnæ lanienæ Parisien. & idẽ in aliis filiis magistrorum sic natis anno 1371. die 29. Nouembris.

Filius natus ante regnum succedet in regno.

Vnde natus filius ante regnum succedet in regno cum non intersit, an quis nascatur in Senatoria dignitate, an ante dignitatem, & semper est Regis filius. quamuis in l. imperialis. C. de nupt. §. his illud. glos. ibi contrarium teneat, & disputant de hoc magis subtiliter Doctor. quàm vtiliter. in cap. inter. de rescript. Corse. in tractat. de potestat. Reg. quæst. 16. Ac Iacob. in tractat. de feud. in verbo, Dux. & Benedictus in cap. Raynutius. in verbo, in eodem testamento. numero 200. de testamen. glos. in §. inter eos. in verbo, Regnum. tit. de numero & qualitate. Card. in Prag. & ego responderem rationibus & iuribus in contrarium adductis, sed ne in vanum laborem sumam, relinquo aliis, quia hæc quæstio potius ense, quàm iure dirimeretur inter Reges, & magnos Principes.

Lex VI. Pavlvs lib. II. ad leg. Ivliam et Papiam.

Senatoris filius est etiam is, quem in adoptionem accipit: quandiu tamẽ in familia eius manet. Emancipatus verò nomen filij emancipatione amitti. A Senatore vero in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est, quasi Senatoris filius videtur: quia non amittitur Senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis, quàm vt Consularis desinat esse.

Senatoris filius adoptiuus.

Senatoris filius dicitur etiam adoptiuus, quandiu in familia eius manet. Quod si est emancipatus, amittit Senatoris filij nomen, emancipatione: nam sicut adoptione, quæ est iuris ciuilis, acquisita est dignitas, ita contrario iure, videlicet emancipatione tolli potest. l. tutelas. ff. de cap. dimin. §. fi. de legit. agnat. tutel. in Instit. Et sicut iuris ciuilis est stipulatio. §. j. ff. de verb. oblig. l. j. ita & acceptilatio. l. cùm Aquiliana. ff. de transact. ideò tandiu durat stipulatio, donec per Aquilianam stipulationem tollatur. l. & vno. & per totum. ff. de acceptil.

A Senatore datus filius in adoptionem alteri inferioris dignitatis remanet senatoris filius, quia senatoria dignitas adoptione nõ amittitur, nõ magis quã desinat cõsularis quod est intelligendũ in filio Senatoris legitimo & naturali, secus in adoptiuo. Sed refragatur infrà in qua desinit consularis, si mulier nubat inferioris dignitatis viro, & oportet impetrare à Principe. Respon. Aliud est in matrimonio, aliud in adoptione. Nam per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur, vnde senator si à plebeio adoptatus est, manet senator, & senatoris filius, & hoc docet Accurs. in l. per adoptionem, suprà de adoptio. Et sic consularis, vel senatoria dignitas non amittitur per adoptionem, sed consularis bene amittitur per matrimonium, vt dicetur in dict. l. final. quia est minor, cum eam per alium habeat non per se vt docet Bart. in l quod principi. ff. de legib. ij. Aret. consil. 131. consultissimè. col. 2. dixi in l. j. supra.

Consularis dignitas per matrimonium amittitur.

SVMMARIA.

1 *Iura filiationis non perduntur emancipatione. Nec iura sanguinis pacto. ibid.*

2 *Partus tempus consideratur, quando maior versatur vtilitas.*

3 *Dignitas liberis quæsita, propter casum patris auferenda non est.*

4 *Filius ante susceptam dignitatem natus, patris dignitate iuuatur.*

LEX VII. VLPIANVS LIB. I. AD LEG. IVLIAM ET PAPIAM.

Mancipatum à patre senatore, quasi senatoris filium haberi placet. Item Labeo scribit: etiam eum qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse: sed eũ qui posteà quàm pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur quasi nõ propriè esse senatoris filium: quorũ sententia est vera, nec enim propriè senatoris filius dicitur is, cuius pater à senatu motus est antequam ipse nasceretur. Sed si quis cõceptus sit, antequàm pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est vt quasi senatoris filius intelligatur, tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit. Si quis & patrem & auum habuerit senatorem, & quasi filius & quasi nepos senatoris intelligitur. Sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem ipsius, quæri poterit, an, quamuis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat? Et magis est vt debeat: vt aui potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris.

Filius legitimus senatoris, emãcipatus. HÆc lex varios ponit casus. Primus est, quod filius naturalis & legitimus senatoris emancipatus adhuc retinet dignitatem, & nomen illud, vt senatoris filius dici mereatur. Secus in adoptiuo emãcipato, vt fuit in l. proxima dictum. minùs igitur iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Namq; naturales emancipati beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licèt iure ciuili perdant: adoptiui verò emancipati iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à prætore non adiuuantur, naturalia enim iura ciuilis ratio adimere nõ potest. §. minus. de hæred. quæ
1 ab intest. def. & sic iura filiationis, quæ sunt naturalia, non perduntur emancipatione, quemadmodum nec pacto iura sanguinis, secus in adoptione, quæ iuris est ciuilis. l. ius autem agnationis. ff. de pact. l. iura sanguinis. ff. de reg. iur. imò etiam si pater fieret senator post emancipationem filij sui naturalis & legitimi, iure diceretur filius senatoris, quia emancipatio non impedit naturalia, quemadmodum ea non tollit.

Posthumus dicitur filius senatoris. Secũdus casus, quod natus posthumus post mortem patris senatoris, potest filius senatoris dici, quod est verum, si intra tempus legitimum nascatur, intra quod potuit à senatore conceptus fuisse. l. Gallus. ff. de liber. & posthu. authent. de restitu. collat. 4. Nam qui in vtero sunt, pro natis habentur. l. qui in vtero. ff. de stat. hom. l. quod dicimus. vbi scripsi. ff. de verb. signif.

Tertius casus, conceptus & natus ex patre à senatu remoto, nõ potest dici senatoris filius, secùs si fuerit anteà à senatore conceptus, & natus, posteaquàm à senatu motus fuit, quia tempus conceptionis inspicitur. Vnde Vlpia. ff. de decurionibus. in l. 2. §. sed si pater ipsius ordine motus sit, si quidem antè conceptionem eius moueatur, arbitror eum quasi plebei filium in honoribus spectari. quod si post conceptionem ipsius pater dignitatem amiserit, dicendum erit benignè, vt decurionis filium intuẽdum, proinde hic quoque qui post patris relegationem natus sit, siquidem antè conceptus sit, similis senatoris filio habebitur: si posteà, nocebit illi relegatio, nullum tamẽ patris delictum innocenti filio pœnæ est. Ideoq; nec ordine decurionũ, aut cæteris honoribus, propter huiusmodi causam prohibetur. ibidem. & idem Vlpia. in l. diui fratres. ff de iure patro. & in l. crimẽ. de pœn. Imperator Iustinia. in §. j. de inge. ait, vt calamitas ei nocere non debeat, qui in vtero est. l. & seruorum. de stat. homi. quia ius illud partui concepto acquisitum est, quod ab eo auferri non potest sine illius facto. l. quod nostrum. ff. de reg. iur. Et concludendum est inspici tempus conceptionis, si vtilius sit filio: alioqui tempus partus, si vtilitas magis expostulat. l. nuper. in fin. C. de natur. liber. Si tamẽ actus erat ab initio nullus, illud initium spectamus, nec postea matrimonium ratum est, quod ab initio nullum fuit, nec cõceptus legitimus fit. l. Paulus. ff. de stat. hom. ideò si Papa dispenset super matrimonio filij, tamen nati erunt illegitimi, nisi in dispẽsatione sint legitimati, vt tradunt Doct. in cap. per venerabilẽ. Qui filij sint leg. *Tempus cõceptionis inspicitus.* 2

Quartus casus est, qui & patrem & auum habuit senatorem, & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur, & sic per illum text. is qui non potest retinere feudum, vt filius, quia pater eius commisit delictum, tamẽ poterit retinere vt nepos, vtpote si feudum erat datum auo & liberis descendentibus ab eo. ff. denique. quæ fuit prima causa benef. amittend. Petrus de Bellapert. q. 529. secus si ei & hæredibus. l. Gallus. §. etiam. ff. de lib. & post. vbi Docto. dicunt etiam nepotem feudo priuandum, quando peccauit in legẽ feudi: sic & quando super hæreditate deliquit, sine iure eam occupando, tunc eo mortuo illa hæreditate priuabitur nepos. per l. si quis patris. ff. de fals. Ideò hic nepos senatoris priuilegia liberorum senatorum habebit, habita ratione aui, nisi macula violati pudoris asperserit liberos prioris gradus. l. diuo Marco. C. de quæst. Nam si liberi aspersi sint macula violati pudoris, vtpote quia sunt spurij, eius filij licèt sint nepotes aui, tamen non gaudebunt priuilegijs senatoris aui. secus si pater horum filiorũ, solum deliquerit. Ita loquitur. l. Paulus. & l. lex naturæ. ff. de statu homi. facit l. 3. ff. de interd. & releg. item non procedit, si filius sit conceptus post aui mortem, quo casu nec quidem gaudebit priuilegiis aui. Alber. hîc per l. Gallus. ff. de li. & posth. & d. l. diuo Marco. C. de quæsti. vide tamẽ l. Paulus. §. Paulus. ff. de bon. libert. & Roma. sing. 295. conceptus. & Bened. in reperto. c. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 605. de testam. *Nepos senatoris, priuilegiis liberorũ gaudet.*

nam iste text. non distinguit, ergo distinguendum, quoad hoc, non erit.

Quintus casus est si filia senatoris contrahat matrimonium cum liberto, illud matrimonium est nullum de iure ciuili, vt oratione diui Marci cautum est. l. orationem. & l. sciendum. ff. de rit. nup. Vnde si post matrimonium contractum pater à senatu motus sit, ille casus patris nō facit vxorem, nec matrimonium, quia quæsita dignitas liberis, propter casum patris remoti à senatu, auferenda non est. l. filiam. infrà. Et idem quoque scribit Papinianus in l. generali. in fin. ff. de ritu nuptia. quod vitiatur, si senatori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam iustā vxorem habere, & eo casu iusta vxor esset. l. si senatori. ff. de ritu nuptiar. idē, si filia senatoris corpore quæstum, vel artem ludicram fecerit, vel publico iudicio damnata fuerit. l. Senatoris. ibidem. Hodie quoque hoc matrimoniū, nec quidem de iure ciuili est prohibitum, sed permissum, dūmodò nuptialia conficiantur documēta. text. in authen. vt liberti. collat. vj. §. si quis. & hoc etiam erat de iure Canonico correctum. vt Doct. in. c. j. de sponsalib. dicunt.

Matrimonium senatoris cum libertina.

Sextus casus filius natus ante susceptam dignitatem, adiuuabitur senatoria patris dignitate. l. senatoris filium. supra. quia dicit Imper. non oportere honores paternos inuidere filiis. l. si senator. C. de dignit. lib. 12. & Vlpian. in tit. de decur. in l. ij. §. præterea. sic ait. *Præterea si cōceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatum adeptus, amiserit, non infauorabiliter quis medium tempus illi prodesse, veluti iam nato respondebit.* & sic videtur hæc conclusa materia.

SVMMARIA.

1 *Filia naturalis, nupta non curiali, non legitimatur de iure ciuili.*

2 *Bastardus non habet in regno Franciæ hæredem.*

3 *Priuilegium concessum senatori & filiis, non extenditur ad filias nuptas, & quare.*

LEX VIII. IDEM LIB. VI. FIDEICOMMISSORVM.

Fœminæ nuptæ clarissimis personis, clarissimarum fœminarum appellatione continentur. Clarissimarum fœminarum nomine, senatorum filiæ nisi quę viros clarissimos sortitæ sunt, non habentur. Fœminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: parētes verò, donec plebeis nuptiis fuerint copulatæ. Tādiu igitur clarissima fœmina erit, quandiu senatori nupta est, vel clarissimo: aut separata ab eo, alij inferioris dignitatis non nupsit.

Clarissimæ mulieres quæ dicantur.

Ex hoc textu patet clarissimas mulieres dici, quę clarissimis nuptæ sunt: decet enim eas frui coniugis claritate. §. si autem. in authen. de consul. collat. 4. quia vxor vna caro cum viro est. c. nec illud. 33. q. 5. c. Martinus. de cogna. spiritu. & socia diuinæ & humanæ domus. l. aduersus. C. de crimine expil. hæred. vnde Iustinia. sic ait: *Nos Dei sequentes iudicium, non patimur in vno eodémque connubio mariti fœlicitatem vxori fieri infortunium, vt quantum vir in altum tollatur, tantum & coniūx eius decrescat, imò magis penitus depereat. Absit námque à nostro tempore huiusmodi asperitas, & firmum maneat matrimonium, si maritus dignitate illustretur, & vxor marito concrescat & sentiat eius fulgorem.* in l. fin. C. de nupt. & alibi Vlpianus sic scribit: *Quid enim tam humanum est, quàm vt fortuitis casibus mulieris maritum, vel vxorem viri participem esse.* l. si cum dotem. §. si maritus. ff. solut. matrim. Igitur postquàm vxor viri incommoda sentit, & commoda sentire debet. l. secundùm naturam. ff. de reg. iur. vnde oportet eas honore maritorū erigere. l. mulieres. C. de incol. & l. mulieres: de dignit. lib. 12. Nec oportet vnū clarum & nobilem esse, & alterū vilem & triobolarem, cum vna diuerso non debeat iure cēseri. l. eū qui. ff. de vsuc. Et quia vxor in familiam viri transit. l. penult. ff. de iurisd. omn. iudicū. l. fi. C. de verb. sign. vbi Doct. alioqui clarus obscuritatē generis alteri (vt sæpius mulieres viris faciunt) obijceret. & quamuis Panor. in c. 2. de foro compe. dicat vxorem clerici gaudere priuilegio fori. per glos. in c. eos. 32. dis. opinio tamen Ioh. Aud. contrarium docēs seruatur in hoc regno.

Item clarissimæ sunt, quæ ortæ sunt à clarissimis, donec nuptæ fuerint plebeis: fœminis enim dignitatem maximam mariti tribuūt, parentes verò, donec plebeis nuptijs fuerint copulatæ. Et hic text. videtur sibi contrarius, sed intelligendus est, filias senatorum, videlicet nuptas, non haberi nomine clarissimarum, nisi clarissimos viros habuerint, & qui parentes, scilicet eis tribuunt clarissimam dignitatem, donec. &c. vt in text.

Ergo fœminæ nuptæ senatoribus, clarissimæ sunt, non autem illustres, sic nec filiæ ex illustribus natæ, per istum text. nec talem dicuntur habere dignitatem, qui per alium habent, non per se. l. prima. C. de dignitat. li. 12. C. & sic periclitatur consuetudo Parisiens. vt vxor in cōquæstibus habeat dimidiam partem. Nam ius hîc non tantam dignitatem tribuit vxori, sicut viro, sic nec consuetudo facere debebat in emolumento, sed sufficiebat eis quartam tribuere partem, vel aliam minorem: quia per hoc mariti sunt sicut serui, qui dominis acquirunt, & ipsi Galli suis vxoribus, & audaciores sunt mulieres cōtra maritos, qui non lucrantur, vt in crimina facilè multæ descendant, & maritos contemnant, adeò vt vix maritus audeat domum accedere, si nihil lucri afferat, & alia mala inde procedēt, quæ relinquo coniugatorum expertorum altercationibus. Illa tamen consuetudo aliis, quàm Gallis, valde onerosa & anxia videtur.

Consuetudo Parisiēsis de conquæstibus.

Itaque Doct. hîc dicunt filiam naturalem, etiam spuriam, legitimari per matrimonium viri legitimi, & ita affirmat Angel. in §. quod verò. in auth. Quibus mod. natu. effician. sui. collat. 6. qui sequitur Dec. in l. 2. nu. 9. ff. de reg. iur. ac Bonus Curtilius in tract. nobilita. in 3. parte. nu. 191. quod non probo. Nam certi sunt legitimandi modi in iure cōscripti. in §. penul. & fin. de nupt. in Instit. & in tit. quibus mod. nat. effici. legit. inter quos modos iste non inuenitur. alioqui sequeretur, quod priuatus haberet potestatem legitimādi, sicut habet Imperator. auth. habita. vbi scripsi. C. ne filius pro patre. vbi etiam contrarium firmant interpretes.

De modo legitimandi per matrimoniū.

Ideo ego dicerem, filiam naturalem, nuptam curiali,

De eadem re.

riali, effeci legitimam, quemadmodū naturalis, quando curialis efficitur: si verò nupta alteri sit, non legitimabitur de iure ciuili, vt legitima verè dici possit, & hoc probat l. si quis. in fin. C. de nat. libe. ibi, *Quid*
1 *enim interest cum per generos commoditatibus ciuitatum cōsulatur, & vtrum nouos lex faciat curiales an foueat, quos inuenit.* Nam si generi legitimantur, ergo & nurus, cùm non sit diuersa ratio.

Et licèt ipsa alteri nupta, non sit legitima, tamen liberi nati ex hoc matrimonio succedēt patri & matri. l. fi. C. de natur. liber. quāuis bastardus in hoc Regno hæredem non habeat, vt scripsi in tract. de libe-
2 ris natural. in 2. tomo Comment. ad constit. Regi. Gallic.

Item nuptæ etiam dissoluto matrimonio semper erunt clarissimæ, donec nubant alteri inferioris dignitatis viro. l. fin. infrà eodem. scripsi in l. malum. §. viduam. ff. de verb. signif. in memoriam pristinæ dignitatis. l. fin. ff. de decurionib. Ias. in l. si ita. §. Chrysogonus. ff. de verb. oblig. num. 29. Felin. in c. ex parte, de foro comper.

Item, si mulier inhonestè viuat post mortem mariti, meretrix erit, non clarissima. authen. iisdem pœnis. C. de secund. nupt. §. final. in authent. de restit. & ea quæ parit in xj. mense. collat. 4. hoc docet Hippoli. in l. vna. num. 48. cum sequ. C. de rapto. virg. Et sicut ea filia, quæ nubit inferiori, perdit clarissimam dignitatem, ita quæ coit cum plebeio, ne plus luxuria habeat, quàm castitas. §. fin. in authent. de restit. coll. 4. Alber. hîc.

Clarissimus, duobus accipitur modis.

Glos. j. dicit hoc nomē, clarissimus, duobus modis accipi. Primò, pro nobili, insigni, & spectatæ fidei atque virtutis, qui quasi in clarissima luce versatus sit. Cic. de Orat. amplissimus & clarissimus vir, & ibidē. Tres nobilissimi & clarissimi philosophi: & ad Atticum. clarissimus vir, id est, Cæsar. & de Orator. vir gloria clarus, & authoritate grauis. Secundò propriè, pro titulo dignitatis. de qua scripsi in l. qui indignus, suprà eodem dic. vt ibi.

Glos. donec dicit patrem præstare clarissimam dignitatem filiæ, etiamsi nubat viro inferioris dignitatis, nisi sit plebeius, quod non est verum. Nam filiæ senatorum, non nuptę, clarissimæ sunt, si autem nuptæ fuerint non clarissimis, clarissimæ nō sunt, vtpote mercatoribus, aut alijs non clarissimis, vel inferioris dignitatis vt probat hic text. in fine. quia transeunt in familiam & conditionem maritorum, & sic non erūt clarissimæ, si maritus non fuerit talis, aliàs maritum contemnerent, & si essent clarissimæ, clarum facerent maritum. & ita notat Bart. in l. j. C. de dignit. lib. 12. Vnde priuilegium concessum senatori & filiis, non extenditur ad filias nuptas, quia in aliam transeunt familiam. text. singul. in l. final. C. de priuileg. schola. libr. 12. & Corse. in singul. incipien. priuilegium. 2. Felin. in cap. super eo. 2. col. j. de testib. & Deci. in l. 2. ff. de reg. iur. de Ripa. lib. 2. respons. de re-
3 scrip. consil. 3. facit Leuitic. 22. Si filia sacerdotis cuilibet ex populo nupta fuerit, de his quæ sanctificata sunt, & de primitijs non vescetur, &c.

Vtilitas elici potest ex. l. patronus. in princ. ff. de lega. 3. & in titul. C. vbi senat. vel claris. & de tuto. vel curat. illustrium vel clarissimar. perso. item clarissimi viri deferre non possunt. vt Martia. scribit in l. deferre. ff. de iure fisci.

LEX IX. PAPINIANVS LIB. IIII. RESPONSORVM.

Filiam senatoris, nuptias liberti secutam, patris casus non facit vxorem. Nam quæsita dignitas liberis, propter casum patris remoti à senatu, auferenda non est.

HÆc lex per ea quæ ad proximam scripsimus satis explanatur, quamobrem nihil ad ipsius explicationem adiiciemus.

SVMMARIA.

1 *Priuilegia plebeiorum vltra trinepotes non extenduntur.*
2 *Flij senatorum possunt in regno Franciæ torqueri.*
3 *Sunt alijs ad regimen Reip. præferendi, si sint sufficientes.*

LEX X. VLPIANVS LIB. XXXIIII. AD EDICTVM.

Liberos senatorum accipere debemus, non tantū senatorum filios, verum etiam omnes, qui progeniti ex ipsis, vel ex liberis eorum dicantur: siue naturales, siue adoptiui sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit, spectare debemus patris eius conditionem.

De senatorū liberis.

Liberi senatorum dicuntur non solùm filij, sed & descendentes ex liberis ipsorum, siue sint naturales & legitimi, siue adoptiui. vt in l. senatoris filiū. suprà abundè scripsimus. in l. liberorum. ff. de verb. signif.

Sed natus ex filia senatoris, ex conditione mariti, cui filia nupsit, iudicabitur. Nam si senatori nupserit, gaudebit priuilegio senatoris: si verò alteri vili, non. Ideò spectatur conditio patris quoad nobilitatem, honores, & dignitatem. vt in l. seq. dicetur. & liberos in infinitum dicit Accurs. tamen priuilegia non extenduntur vltra trinepotes. per l. diuo Marco. C. de 1
quæstio. quæ loquitur de pœnis plebeiorum, vt vltra trinepotes non extendantur. videlicet vt post trinepotes puniantur, vt plebei, sed priuilegiū datum Titio & liberis, in infinitum protenditur. l. liberorum. vbi etiam Bart. & ibi dixi. ff. de verb. signif. Panormit. in c. ex parte. 3. de priuileg. Areti. in l. cum lege. ff. de testam. hoc docet expressè Iohan. Crotus in l. omnes populi. col. 51. vers. sexta conclusio. ff. de iust. & iure.

Item Vlpianus scribit in l. moris, in fi. ff. de pœnis, sic: *Liberos quoque non tantùm filios accipere debemus, verùm omnes liberos. Sed vtrum hi, qui post decurionatum suscepti sunt, his pœnis non adiiciantur, an verò omnes omnino liberi, etiam in plebeia familia suscepti, videndum est: & magis puto omnibus prodesse debere.* dixi in l. senatoris filium. suprà. eodem.

Filij senatorum non torquetur.

Vtilitas harum legum est, vt quis sit filius senatoris, nam filij Senatorum torqueri non debent. l. diuo Marco. C. de quęstio. quod in hoc regno nō seruatur, quia

2 quia delictum omnem honorem excludit. l. prima. C.vbi Senato.sed hoc illis seruatur,quia sine magnis iudiciis, & in crimine grauissimo non torquerentur.

Secundò, filij Senatoris non fustigantur, nec in metallum dantur. l.ij.§.in filiis.ff.de decurio.sed alia affligi solent pœna.

Tertiò, sunt nobiles, & ab ipsis descendentes. vt hac l.liberos.infrà eodem.l.fin.Bonus Curtil.in tract. nobilitat.in 4.parte.

3 Quartò, si filij sint sufficientes, ad regimen reipub. recipi debent, & aliis sunt præferendi. l.nemini. §.filios.& l.petitionem.C.de aduocat.diuers.iudicior.

Quintò, legimus Augustum, quò celerius liberi Senatorum Senatui assuescerent, iuuenibus post virilem togam protinus laticlauum dedisse, & curiæ admisisse.vt refert Alexand.lib.Genial.4.cap 1.in fi.

Sextò, Vlpianus sic scribit: *Sciendum est discrimina esse pœnarum, neque omnes eadem pœna affici posse. Nam in primis decuriones in metallum damnari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subiici, vel viui exuri, & si fortè huiusmodi sententia fuerint affecti, liberandi erunt, sed hoc non potest efficere, qui sententiam dixit, verùm referre ad Principem debet, vt ex authoritate eius pœna, aut permutetur, aut liberetur. Parentes quoque & liberi decurionum in eadem causa sunt: liberos autem non tantum filios accipere debemus, verùm omnes liberos.* in l.moris. in fin. ff.de pœnis. & sic erit in liberis Senatorum, & multò fortiùs. alia multa priuilegia liberorum Senatorum, ob id vtile est dignoscere liberos Senatorum. alia poterunt hîc addi, ne plura.

SVMMARIA.

1 *Domicilium quidam in vrbe retinent, & vnde sunt oriundi.*
2 *Quilibet domicilium regulariter habet, in loco vbi ortus est.*
3 *Filij in quibus patrem sequantur.*
4 *Inducta ad augmentum, non operantur diminutionem, nec translationem.*

Lex XI. Pavlvs lib. XLI. ad Edictvm.

Senatores licet in vrbe domicilium habere videantur, tamen & ibi, vnde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas domicilij adiectionē potius dedisse, quàm permutasse videtur.

Domicilij significatio quid importet. Domicilium in ciuitate, in qua suo officio funguntur Senatores, habere verissimum est, & hoc verbum, videtur, veritatem notat. Nam etiam,
1 qui liberum commeatum, vbicunque velint morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in vrbe retinent. l.filij.in fin.ff.ad municipal.
2 Tamen & ibi, vnde oriundi sunt, habere domicilium intelliguntur. Hinc colligendum est quemlibet regulariter habere domicilium in loco, in quo ortus est, & sic oriundus accipitur in hoc text. & in l.si quis officium.ff.de ritu nupt. & in l.assumptio.ad municipal. plenè scripsi in l.prouinciales.ff.de verb. signific. Intelligit Hermogen. vt Senator desinat municeps esse, quantum ad munera loci, quia personalia subire non tenetur, sed realia seu patrimonialia sic.l.ij.C.de muner.patrimon.lib.10.nisi sint sordida. l.maximarum. C. de excusat. muner. ibidem scripsi in tract.de domicilij electione.in 3.tomo Commen. in Consti.Reg.Galli.

Et sic quoad nobilitatem & dignitatem filij patris sequuntur conditionem, vt nobiles sint, si pater talis 3
fuerit non si mater. l.nullus. & l.exemplo. C.de decurion.lib.10. & quantum ad familiam.l.pronuntiatio.§.primo.de verb.signific. & quantum ad patriam potestatem.§.primo.de patri.potesta.in Institut.& §. fœminæ.de adopt.in Instit.& quoad nationem, vnde natus in Normania, Normanus erit. Et sic simplex dicetur, vt ipsi esse solent. secundum Ioan.Fabr.in §. primo.de inge.in Instit.& abundè Benedict.in interpretat.c.Raynutius.in princ.de testam.

Quia dignitas domicilij adiectionem potius dedisse, quàm permutasse videtur.] Rationem tradit textus, quamobrem Senator videatur etiam domicilium in vrbe habere. Respondeo, quia dignitas adiungit potius domicilium, quàm commutet, vel aliò transferat. Ideò per Senatoriam dignitatem adiungitur domicilium in vrbe, in qua est Senator, & tamen non perdit illud, quod iam habebat per originem, & sic inducta ad augmentum non 4
operabuntur diminutionem, nec translationem. l.legata inutiliter. ff.de legat.j. sic nec tolluntur priuilegia antiqua per concessionem noui priuilegij. l.fi.vbi Rebuf.C.de præpos. agent.in reb. lib.12. facit l.falsa. §.j.ff.de condit.& demonst.

Et sic, permutare, hîc accipitur pro simplici, videlicet mutare, transferre. vt plenè scripsi in l.dedisse.ff. de verbor.signific. Et an domicilium mutari possit, Respond. originis non mutatur domicilium, aliud verò constitutum quis sibi mutare potest. vt docet Bald.in marga.in verbo, domicilium.dixi in l.in lege censoria.ff.de verb.signific. *Originis domicilium*

SVMMARIA.

1 *Consularis nupta plebeio, non erit clarißima, nisi mortuo marito plebeio iterum nubat nobili.*
2 *Viduis permissum, mortuo marito, artificium per famulos ad hoc expertos exercere.*
3 *Papa non potest datam dispensationem à prædecessore suo reuocare.*
4 *Statutum in vno consilio vniuersitatis, non est mutandum in alio.*

Lex XII. Vlpianvs lib. II. de Censibvs.

Nuptæ prius Consulari viro, impetrare solent à Principe (quamuis perrarò) vt nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in Consulari maneant dignitate: vt scio Antoninum Augustum Iuliæ Mammææ consobrinæ suæ indulsisse. Senatores autem accipiendum est, eos esse, qui à Patriciis & Consularibus vsque ad omnes illustres viros descendunt: quia & hi soli in Senatu dicere sententiam possunt.

Hæc

HÆc lex duo continet dicta. Primùm, quòd nupta prius Consulari viro, si velit dignitatem Consularem sibi retinere, & nubere inferiori, debet hoc à Principe impetrare, quamuis perrarò hoc Princeps concedere soleat: concessit tamen Antoninus Augustus Iuliæ Mammææ consobrinæ suæ: aliàs nupta viro inferioris dignitatis, mariti conditionem sequitur. vt in l. fœminæ, dictum fuit. Sed si marito mortuo plebeio velit filia redire ad domum Senatoris, & familiam, non tamen clarissima erit. vt docet Alber. hîc. per §. non tamen permittimus. in authen. de nupt. collat. 4. quinetiam iam erat amissa dignitas, quæ non reuirescit. l. Stichum. §. qui aream. ff. de solut. Et sic ad minora tenebitur. vt docet Guido Papa in decision. Delph. quæst. 380. Sed quid de mu-
1 liere. per l. penult. C. de dignit. & glos. in l. cùm te. de nuptiis: nisi iterum nupserit nobili, secundum eum, dicens ita fuisse iudicatum.

Amissa dignitas non reuirescit.

2 Etiam multis arestis permissum fuit viduis sutorum, & aliorum artificum mortuo marito artificium exercere per famulos ad hoc expertos, etiã si probatus & iuratus deberet esse is, qui illud exercet artificium. Et hoc in fauorem viduarum statutum fuit, ne fame pereant mortuo marito, qui familiã alebat.

Cõcessiones personales non extenduntur.

Ex hoc textu colligitur, quòd licèt concessiones personales non trahantur in consequens. l. prima. ff. de constitut. Princip. tamen Princeps hoc alteri concedere potest, vt Vlpianus hîc asserit (nam Augustus concesserat Iuliæ consobrinæ) in fauorem personæ tamen, alteri cõcedere potest. §. sed quod Principi. de iure natur. & ita probat iste text. sed constitutio personalis non extenditur, vt ibi, nisi Princeps eam extendat. Vnde multa concedunt Principes suis consanguineis, & mulieribus. l. fœminæ. ff. de tutel. quæ aliis concedere non solent, possunt tamen maximè, vbi est γυναικοκρατία, vt sæpius in Gallia, sed in Vasconia viri verè viriles sunt, & mulieribus imperant, non contrà.

Princeps suã dispensationẽ non potest reuocare.

Sed, nunquid Princeps suam dispensationem reuocare posset? Nõ posse hîc docet Bald. ego allego text. iuncta glos. in cap. cùm ex eo. in verbo, septennium. de elect. in 6. Nam docet Principis beneficium mansurum esse, & indultum à iure beneficium non est alicui auferendum. de regul. iur. in 6. nisi euidens causa suaderet contrarium. glo. ibi & Oldrad. consil. 203. factum & cætera collat. vbi etiam docet successorem reuocare non posse datam dispensationem à
3 prædecessore, quando causa dispensationis manet, & idem in Papa concludit Oldrad. consil. 230. vrba-
4 nus. in fin. & quod est conclusum & statutum in vno consilio vniuersitatis, vel facultatis, non debet in alio mutari, sicut nec sententia. l. prima. ff. quãdo prouoc. non est neces. Alber. in l. fin. inf. eodem. sic quod in vna classe iudicatum est, non debet in alia mutari, quia vna non est super aliam, nisi sit magna classis, quæ certis finibus super alias iudicat. vt scripsi in tractat. de supplica. in primo tomo Commentar. ad Constit. Reg.

SVMMARIA.

1. *Exemplis non est iudicandum.*
2. *Electus in Senatum ex plebeio, vel equestri ordine, ius Senatorium non transferebat.*
3. *Senatores creati à Principe, & descendentes à Patriciis, vel Consulibus, vel illustribus, soli sententiam in Senatu dicere poterant.*

§. Senatores autem.

SEnatores ergo sunt, qui à Patritiis, vel à Consulibus descendunt, & ab illustribus, quia hi soli sententiam in Senatu dicere poterant, alij per discessionem non voce.

Ordo Senatorum.

Senatorum triplex ordo erat, vt ait Fenestella: quidam erant Patritij, alij conscripti, alij pedarij. Patritij sunt, qui à centum illis patribus à Romulo lectis geniti sunt, vt hîc, dum dicit descendunt. l. ij. §. quæ omnia. C. de veter. iur. enuclean.

Patritij.

Sunt & alij Patritij, qui à Principe ad illam dignitatẽ electi sunt. de quibus Cassiod. in lib. 6. Variar. rerum in formula Patritiatus. vbi addit leges istis tantam reuerentiam detulisse, vt in sacris positi cùm hoc fuerint honore præcincti, paternis nexibus exuerentur. l. finali. C. de Consul. libro 12. & §. filiusfamilias. quib. mod. ius pat. potesta. sol. in Instit. & in authen. consti. quæ digni. collat. 6. plus dicens idẽ Cassiod. Si antiquitatis Patritiorum ordinem percontemur, originem dignitatem omnium, vni ex patritiis noscitur fuisse dicatam, vt, à summi Dei cultura, locum primarium possideret. & Budæ. in annotat. hîc, dicit in horum locum Pares Franciæ successisse, sunt tamen valde remoti ab istorum potestate. Tacitus etiam in lib. 11. historiarum August. in Oratio. Claud. Cæsar. ait eundem in numerum Patritiorum, asciuisse vetustissimum quemque ex Senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis item reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gentium appellauerunt. Laz. in lib. 2. de repub. Rom. c. 12.

Senatores aurei.

Et per istum textum dicebant quidam hos iuuenes & aureos Senatores (qui sententiam in Senatu dicere non possunt) ob scientiæ defectum, Senatores non vocari, nec priuilegiis aliorum gaudere. text. in l. vna. ibi: Nec sibi honorẽ venali suffragio emerint. C. de perfectissi. dignit. lib. 12. glos. in l. ij. C. de murileg. libro 11. licet sint decorati illo munere, quod est valde acerbum multis ambitiosis, qui sua munera emerunt, non solùm suis pecuniis, verùm alienis, quas adhuc dominis retinent & eis inuitis.

Conscripti.

Conscripti verò hi sunt, qui Regum, Consulum, Censorúmue decreto in Senatum lecti sunt; Nam Festus ait: Patres dicti sunt, qui Patritij generis sunt: conscripti, qui in Senatu sunt, scriptis adnotati.

Pedarij.

Pedarios verò eos dicere solebant, qui quasi pedibus in aliorum sententiam irent, non tamen in Senatu sententiam dicere poterant, ibi: quia & hi soli in Senatu dicere sententiam possunt, &c.

Nempe cùm magnus esset Senatorum numerus, nimis protracta essent Senatusconsulta, si quilibet sententiam dixisset suam, sicut & nunc fit. Nam quidam solent recitare potius fabulas, vel historias in iudicando, quæ non arctant ad sic iudicandum, sicut leges, cùm exemplis iudicandum non sit. l. nemo C.
de senten. & interlo. omn. iudic. vnde hodie bonum 1
fortè esset, vt iuuenes Consiliarij, Pedarij, ante triennium essent, & sic discerent, nisi essent Doctores, vel Aduocati excellentes, & nõ tam prolixa essent iudicia supremarum Curiarum. Nam quilibet ostentationis gratia multa profert, quæ iudicia differunt, & nil nisi verba, & recitationes aliorum, & facta.

Alij verò Pedarios dicebant, quòd pedibus irent ad Senatum, patritij vero sella vel lectica vehebãtur.

Præterea, si quis plebeij, vel equestris ordinis fuerit in

rit in Senatum allectus, ius Senatorum ad hæredes non transferebat, nisi qui ornamētis Senatoriis, Consulatoribus, Prætoriis, Quæstoriísque fuissent ornati. vt docet Laz. in lib. de Repub. Roman. cap. 12. & lib. 9. cap. 1.

Et sic intelligetur iste text. eos Senatores per antonomasiam & propriè dictos, qui creati à Principe fuerunt, & qui descenderunt à Patritiis, & Consuli-
3 bus, vel ab illustribus: nam hi Senatores sic creati, & descendentes ab vno istorum, soli, non autem pedarij, sententiam dicere in Senatu poterant, nō quod filij descendentes ex Patritiis Senatores essent, nisi à Principe hoc munere decorati fuissent, licèt quidam contrarium asserant, & quamuis Valenti. & Theod. sic scribant. l. finali. C. de tuto. vel curat. illustr. generali lege prospectum est, ne qui ad illustrium Senatorum tutelam, curialibus occupati necessitatibus vocentur. Ibi, vocat tutelam Senatorum illustrium datam à Senatoribus illustribus suis filiis, vel quæ decernenda est filiis Senatorū illustrium. Inde dicimus tutelam testamentariā datam in testamento, legitimam, &c vt in suis constat locis: nō autem intelligimus filios Patritiorū, vel illustrium, Senatores dici, nisi creati à Principe fuerint: quia nullum ferè munus etiam tutelæ, iure hæreditario transit. l. tutela. ff. de tutel. cap. j. de præb. ideo non potest esse Senatoris filius Senator, nisi creatus talis fuerit.

Nullū munus iure hæreditario trāsfertur.

De officio Consulis. TIT. X.

SVMMARIA.

1 *Consules in caput ciuis Romani iniussu populi non poterant animaduertere.*
2 *Consulum potestas vna est maior alia.*
3 *Concessio Principis denotat Consulum potestatem.*

Ertum est, vt Pomponius scribit, in l. ij. ff. de origine iuris. §. exactis Regibus, duos Consules fuisse constitutos, penes quos summum ius, vt apud Reges, esset: in quibus (præterquàm annuum imperium datum) nihil aliud est immutatum, vt etiam Fenestella docet, dictósque ab eo, quòd reipub. consulerent, seu consulere deberent: vel, vt Varroni placuit, quòd populum & Senatum consulerent. §. lex. de iure natur. in Instit. Iniunctúmque eis fuit, vt omnium, quæ reipublicæ fore arbitrabātur vtilia, diligenter curam agerent, qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vendicarent, lege lata factum est (vt Pompon. refert) vt ab eis prouo-
1 catio esset, néue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi, vt author etiā est Liuius.

Consules vnde dicti sint.

Istam igitur potestatem Consules sibi retinuerunt tandiu, quādiu imperium, & omnis potestas in Principem translata fuit. de quo in l. j. ff. de const. Princip. & tunc potestas à Cæsare Consulibus data est, quanta, & qualis sibi visa est.

Verùm quia aliæ ciuitates administrationem Romanæ vrbis non ignorantes, instar illius reipub. Consules in ciuitatibus, qui curam reipub. haberent, elegerunt: quibus potestas data fuit, quanta placuit, & Imperatoribus & Regibus, sub quibus ipsi degunt, maiorem potestatem, quidam Consules aliis habēt, 2
vt Consules seu Capitularij Tholosani: alij imperium merum obtinent, vt Consules Montispessulani: alij solam populi curam, seu ciuitatis, sine tamen imperio, vt Consules Parisienses, quos Scabinos vocant. Et sic vulgò in hac patria vocantur. Burdegalæ Iuratos vocat vulgus Consules.

Iurati vocati Consules.

Constat ergo ex prædictis, variam esse Consulum 3
potestatem, ex temporum diuersitate. Ideò consideranda tempora & distinguenda, si quis rectè intelligere velit. Vnde si quis hodie Consulum potestatem scire velit, oportet concessionem Principis scire, ex qua illorum dependet potestas: si autem maximam illis Princeps potestatem concesserit, illam exercere liberum eis erit, vel si ita consuetum fuerit, quia consuetudo iurisdictionem tribuit. cap. cùm contingat. in fin. de foro compet. l. finali. C. de emancipa. liber.

Consulū potestas ex tēporū diuersitate cognoscitur.

Vnde quidam interpretes in tit. de decur. lib. 10. C. voluerunt eos in locum decurionum successisse, & eis comparare illos, quod lōgè est ab illis. Ideò istæ æquiparationes sunt hodie fallaces, quia Officiales variant ex potestate eis attributa. Hodie Præsides prouinciarum habent in Gallia, vsque ad ducentas quinquaginta libras ex Franciæ cōstitutionibus summum ius imperij, vt dicetur in Const. Reg. Et tamen olim hoc non fuit concessum Præsidibus prouinciarum, etiam Tholosani gloriantur de suis Capitulariis, quos instar Romanorum fuisse asserunt, sed diuersum est, illi summum regale imperium habebant, hi non. Item Consules & alij Officiales non debent suscipere administrationem, nisi præposito iuramēto se fideliter iura officij administraturos. ca. venientes. de iureiurand. & si sine iuramento receperunt exercitium, reiiciendi sunt. teste Bald. in §. vasalli. primo. de pace Constan. in vsibus feudo.

Plura si quis de his Consulibus & eorum legibus desideret, poterit ex Fenestella, Pomponio Læt. ac Cicerone in lib. de Legib. 2. ex Tito Liuio, & aliis, maximè ex Blondo lib. 3. de Roma triumphante, ac nouissimè ab Alexan. in lib. Genialium 3. c. 3. ediscere: ego ciuilem materiam persequar, & vtilem.

Hodie nostri Consules seruantes constitutionem Martia. Augusti. in l. ij. C. de Consu. & non spargend. pec. lib. 12. à spargendi pecuniæ vilitate se abstinent, & multi bona ciuitatum expilant, & retinent, quod est illis detestabile. vide quæ scribit Alciat. libro 5. Parerg. cap. 10. & sequent. cur quatuor Consulum nomine legantur. in l. item veniunt. §. pridie. ff. de petitio. hæred.

SVMMARIA.

1 *Causa manumissionis duobus modis approbabatur.*
2 *Recuperatores qui vocentur.*
3 *Peregrini recuperatores dabant mancipiis naturalem libertatem cum Præside pro tribunali sedentes.*
4 *Manumissio in transitu causæ cognitionem non requirebat.*
5 *Causa semel approbata, manumissio nō retractabatur.*
6 *Doctor vnus si ad licentiā quendam præsentet, alter lauream illi non concedet.*
7 *Opus inceptū ab vno artificum, ab altero potest cōpleri.*
8 *Locū tenens potest causas coram eo inchoatas perficere.*
9 *Apparitorem in prima citatione acceptum, pars non tenetur iterum excipere in alia.*

LEX

LEX VNICA. VLPIANVS LIB. II.
DE OFFICIO CONSVLIS.

Fficium Consulis est, consilium prębere manumittere volentibus. Cõsules seorsum & singuli manumittunt: sed non potest, qui apud alterum nomina ediderit, apud alterum manumittere: separatæ enim sunt manumissiones. Sane si qua causa collega manu mittere non potest, infirmitate scilicet, vel alia iusta causa impeditus, collegam posse manumissionem expedire Senatus censuit. Consules apud se seruos suos manumittere posse, nulla dubitatio est: sed si euenerit vt minor viginti annis Consul sit, apud se manumittere non potest, cùm ipse sit qui ex Senatusconsulto consilij causam examinat. apud collegam verò, causa probata, potest.

HOc Vlpiani responsum interpretes incertos & dubios mirum in modum reddidit, quamobrem videndum est, vt facilius hæc lex intelligatur de seruorum manumissione, & sciendum est quemlibet, non oneratum ære alieno, sine fraude; cum causa, vel sine causa: directò, vel per fideicommissum suos seruos manumittere potuisse. vt in tit. ff. de ma. cum seq. & de fideicommiss. liberta. certus tamen numerus statuebatur ex lege Caninia, vt patet in Institut. Vlpian. in illo tit. & in Instit. Iustin. & Cod.

Manumittere suos seruos quilibet poterat.

Veruntamen quibusdam prohibebatur manumittere, nisi ex causa, vt minoribus. §. eadem quib. ex causis manu. licet, in Institut. ne bona sua dissiparent ex consilii fragilitate, & ne deciperentur. l. j. ff. de minor.

Excipiũtur minores.

Et ista causa apud magistratum, cuius de ea re potestas à legibus data esset, approbari solita erat. l. etiã. §. primo. ff. de ma. vind. ibi, Quas ęstimare debebit is, apud quem de ea re agitur, & in l. seq. Vlpian. ait, illud in causis probandis meminisse iudices oportet, vt non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent.

Causa manumissionis apud magistratũ approbabatur.

1 Et duobus modis fiebat, nam aut ipse Consul, vel magistratus per se approbabat, aut per cõcilium, per se, quando fiebat, aliorum concilium non quærebat, sed ipse magistratus hoc expediebat.

Concilium sic declarat Theophilus in tit. quib. ex caus. man. licet. Concilium est cõcessus certorum virorum certis anni diebus coëuntium. Habebatur autem hoc concilium non Romæ tantùm, sed etiam in Prouinciis. Coibant autem viri illi, tempore conuentus sed quid est conuentus? est certum statumque tempus litium dirimendi gratia, inuentum. Nam Romani cùm totum ferè annum bellis gerendis contererent, atque tempore hyemis sub pellibus agere, ab hybernis tempestatibus cogerentur: quoniam, vt in communi vita, sine litibus controuersiisque esse non poterant, omissis armis iudiciis vacabant, & multos in eam rem constituebant

Concilium quid vocetur.

iudices, qui Recuperatores vocabantur, quia per eos vnusquisque debitum suum recipiebat, tempus 2
autem illud à conueniendo, conuentus dictum est. Conueniebant enim & iudices & litigatores: extremo autem conuentus die habebatur concilium, vt fieri solent illi conuentus, quos magnos dies vulgò vocamus in Francia.

Conuentus vnde dicti.

In Prouinciis hunc in modum procedebat proconsul, aut præses, & in tribunali suo considebat, vnaque iuxta ipsum viginti viri, qui dicebantur 3
peregrini Recuperatores, quia per eos mancipia naturalem libertatem recipiebant (scis enim natura liberos omnes homines productos esse) & apud eos à manumittentibus allegabantur iustę causæ manumissionis.

Habebatur & Romæ concilium, die aliquo conuentus, prætore pro tribunali sedente, & assistentibus ei quinque senatoribus, & quinque equitibus Romanis. Erat autem dignitas Equestris maior ordine senatorio, sed tamen veluti seminarium eius. Hæc Theophil. vbi suprà.

Dignitas Equestris.

Et sic patet consules præbere concilium, volentibus manumittere. Sed si alter consulum manumittere velit seruos suos, potest. vt in fin. huius l. constat. & non bene infert Accurs. ex hoc, dicens consules habere tantùm voluntariam iurisdictionem, quia supremam habebant, & imperium suo tempore. vt l. 2. infrà de in ius vocand. & l. 2 §. exactis, de orig. iuris. & qui non habebat iurisdictionem nisi voluntariam vel delegatam, non poterat concilium dare. l. 2. ff. de offi. eius.

Etenim quidam exponit hîc concilium, pro tribunali, quòd hæ causæ pro tribunali approbarentur, certè Caius ait, non est omnino necesse pro tribunali manumittere. Itaque plerumque in transitu serui manumitti solent, cùm aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconsul legatúsue Cæsaris. & Vlpian. sic ait: *Ego cum in villa cum prætore fuissem, passus sum apud eum manumitti, & si lictoris præsentia non esset.* l. non est. ff. de man. vind. & quando interponebatur concilium, tunc in transitu non fiebat manumissio, sed pro tribunali: si verò causa non requirebatur, tunc in transitu & sine cognitione fieri poterat. §. serui. quib. ex caus. manumit. licet. in Instit.

Item ex prædictis apparet, qui possint præbere concilium. Respondeo, Hi magistratus apud quos hæc manumissio fieri poterat. Liuius ait lib. 1. deca. 5. adiectum fuisse senatuscõsultum, vt Dictator, Consul, Interrex, Censor, Prætor, qui nunc esset, apud horum quem, qui manumitteretur, iusiurandum daret Censorem, aut Cumanus, adiecit, propter eos, qui censu manumitterentur, & Imperator ait: *Apud concilium nostrum, vel apud consules, prætores, præsules, præsides magistratúsue earum ciuitatum, quibus huiusmodi ius est, adipisci potest, patronorum iudicio, sedula seruitus libertatum.* l. fin. C. de manum. vind.

Manumissio censu facta.

Inde Paulus ait l. Apud proconsulem, postquam vrbem egressus est, vindicta manumittere possumus, sed & apud legatum eius manumittere possumus. ff. de manum. vind. & apud prætorem. l. non est. ibidem.

Manumissio vindicta.

Tamen si duo fuerint prætores, & sic in pari imperio, alter apud eum, cùm par imperium est, ma-

numittere non poteſt. l. apud. de manumiſsio. ideò cum proconſul ſit prętore maior apud proconſulem prætor manumittere poteſt. ibid. & l.apud filiumfamil. ibi, ſcribit Paulus, apud collegam prętor manumittere non poteſt, tamen apud Proconſulem etiam in ea prouincia, quam ſortitus non eſt, & manumitti, & in adoptionem dari poſſe placet. Paul. in l.emancipari.de adoptio.

Cōſules poſſunt ſeruos ſuos apud ſe manumittere.

Itaque, cùm officium ſit Conſulis prębere concilium, id eſt, conceſſum, Conſiliariis,& iudicibus, ac volentibus ex cauſa manumittere, an ipſi ſeruos ſuos apud ſe manumittere poſsint quęrebatur, quod non videbatur: quia conciliū præbere debent, ſed iſte tex. dicit nullam eſſe dubitationem quin ſeruos ſuos manumittere poſsint, & concilium præbere aliis minoribus, volentibus manumittere ſeruos. & Paulus de manum. vnid. ſic ſcribit l. *an manumittere apud ſe poſsit is, qui concilium præbet, ſæpe quæſitum eſt. Ego quidem cùm meminiſſem Iabolenum præceptorē meum in Aphrica & Syria ſeruos ſuos manumiſiſſe, cùm concilium præberet, exemplum eius ſecutus, & in prætura, & in conſulatu meo, quoſdam ex ſeruis meis liberaui, & quibuſdam, aliis conſulentibus me, idem ſuaſi* Et Vlpian. ſic ait ibidem: *Cùm in villa cum prætore fuiſſem, paſſus ſum apud eum manumitti, etſi lictoris præſentia non eſſet.*

Ideò, concilium præbere, eſt concilium dare: is autem qui concilio præeſt, conuocandi concilium poteſtatem habet. l.ſecunda.C.de decurio. libro 10.

Concilium prabere, quis dicatur.

Is ergo magiſtratus præbere concilium dicitur, qui certos conuocat, coram quibus probetur cauſa manumiſsionis: & Conſules, Proconſules, & alij, quos prædiximus, concilium dare & conuocare poterant, ſed mandata iuriſdictione à Præſide, non poteſt concilium exercere is, cui mandatur. l.ij. ff. de offic. eius cui mand. eſt. iuriſ. Ideò iſti Conſules, quando minor, vel alius, qui volebat manumittere ſeruum congregabant concilium, coram quo cauſæ manu-
5 miſsionis proponebantur, & concilium approbabat, quæ ſi ſemel probata erat, ſiue vera, ſiue falſa eſſet, non retractabatur manumiſsio, libertatis fauore. §. ſemel. quibus ex cauſ.manumitt.non lic.in Inſtit.

Et quamuis gloſ.intelligat ibi falſam cauſam pro iniuſta, poteſt tamen accipi pro non vera: quia minor dixit manumittendū ſuum eſſe conſanguineum, fratrem, vel pædagogum, & tamen non erat: ſic, cauſa falſa eſt, quæ ſi ſemel probata fuerit, tenet manumiſsio. quod oſtendit Imperator, his verbis, titul.de vindic.libertat. l.prima. *Eorum qui apud concilium manumittuntur, poſt cauſam à iudicibus probatam, & manumiſsionem ſecutam, non ſolet ſtatus in dubium reuocari, ſi dicantur falſa demonſtratione liberati.* facit l.iuſta.ff.de manum.vind. ibi: *Sciendum eſt qualiſcunque cauſa probata fuerit, & recepta, libertatem tribuere oportere.nam, &c.*

Conſulum cuilibet ſeparatim cō ſilium præbere poteſt.

Conſules ſeorſum & ſinguli manumittunt.] Ex hoc colligitur quemlibet Conſulem ſeparatim prębere concilium, manumittere volentibus, & coram ſingulis partes manumittere poſſe. Nam qui poteſt concilium conuocare, & cauſam committere, multò magis cognoſcere de ea poteſt. l.prima. ff.de offic. eius. Intereſt tamen noſtra, vbi concilium requirebatur adhibere, cùm Conſul ſolus explicare non poterat, alioqui ſecus. & ſic ſeparatæ erant manumiſsiones: quia apud vnum & alterum, non congregato altero collega, hæ fieri poterant: habebant enim ſinguli iuriſdictionem in ſolidum, licèt iudices dati non ſic habeant. l. duo ex tribus.ff.de re iudic. cap. prudentiam. de officio deleg. Ideò ſolet adiici clauſula illa, quòd ſi omnes adeſſe nequiuerint, duo eam nihilominus exequantur. ibidem. & capit. ſequenti. Et ſic vbi data eſt iuriſdictio ſingulis in ſolidum, habet hoc locum, ſecùs ſi coniunctim. vt in arbitr.in l.Pedius.& l.ſicut. ff.de arbit. & aliis iudicibus. l. Pomponius. & l. ſequenti. ff. de re iudic.

Limitatur, niſi quis volens manumittere ſeruum, ediderit nomina apud alterum Conſulem, id eſt, exhibuerit expreſsè nomina ſeruorum manumittendorum coram vno, & cauſas manumiſsionis coram eo propoſuerit, fortè offerendo ſupplicationem, & petendo illos ſeruos manumitti, tunc quia cauſa eſt apud vnum incepta, non poterit apud alterum fieri: ſeparatæ enim ſunt manumiſsiones, vt tractari poſsint coram vno, quem partes eligent, & coniunctim fieri non debent, videlicet coram ambobus Conſulibus. ob id ſi vnus inceperit de cauſis manumiſsionis cognoſcere, alter non poterit finem imponere, tanquam præuentus. l.ſi quis poſtea. ff.de iud. Et vbi acceptum eſt iudicium, & finem accipere debet. l.vbi. & l. de qua re. ibidem. l.penultima. de iuriſd. omn. iudic. Et inceptum dicitur quo ad hoc ſi quis ſupplicauerit, vt talis ſeruus manumittatur. vnde Vlpianus ait l.ſecunda.ff.ad Tertylia. §.ſi mater non poterit tutores idoneos filiis ſuis dari, vel prioribus excuſatis, ſiue reiectis, non confeſtim aliorum nomen ediderit, id eſt, non nominauerit alios ad tutelam, ius non habet vendicandorum ſibi bonorum inteſtatorum filiorum. de hoc verbo, edere, plenè ſcripſi in l.boues.§.inter. ff.de verborum ſignificatione. Et edere nomen, eſt (vt dicit Budæ.) quod nunc dicimus, per ſcriptum dare, vel per declarationem, etiamſi non detur in ſcriptis, ſufficit etiam ſi quis petierit verbo, coram vno Conſule Herotem ſeruum manumitti, & nomen illius ſerui edere dicitur nominando illum ſeruum, & petendo eum manumitti.

Præuēt cauſa numiſſi nis.

Edere men, q ſit.

Inducit iſtum textum Barto. ad Vicarios Epiſcoporum, vt ſi vnus inceperit cognoſcere de cauſa, alius non poſsit de illa cognoſcere. Hoc tenet Pappus in capite penultimo. de officio Vicar.Domin. & Philip. Peruſ. in cap. cum plures. de offic. delegat. Et ſi vnus Doctor cœpit vnum ad licentiam Cancellario præſentare, alter non poterit illi lauream concedere, per iſtum textum, quaſi alij præuenti 6
ſint, vel niſi iuſta cauſa interceſſerit, vt ſequitur.

Sanè ſi, &c.] Accommodum valde eſt huic textui, quod Papa ſcribit in cap. cum plures. de officio delegat. in ſexto. vbi ſi plures fuerint iudices delegati cum clauſula: Quod ſi non omnes, &c. & vnus incœperit cognoſcere, alij nequibunt ſe vlterius intromittere, niſi vel infirmitate, vel alia iuſta cauſa illum contigerit impediri: aut ſi nollet, vel malitioſè in eo procedere recuſaret.

Et ſic datur regula per prędicta, in pluribus habentibus iuriſdictionem in ſolidum: vt citatio vel inchoatio proceſſus facta coram vno, impediat alium, vt procedere non poſsit, per hoc verbum, non

non potest, quod tollit potestatem & facultatem. glossa in capite primo. de regulis iuris. in Sexto. cap. iudex. de officio delegati. eodem libro. Ideò, non valeret posteà manumissio facta per alium, nec processus, postquam erit semel per vnum inchoatus. glos. & Doct. in d. c. cùm plures.

Infirmitas iusta impediendæ manumissionis causa.

Hoc tamen limitatur in isto text. ratione infirmitatis, quæ cuique rei agendæ impedimento esset. l. quæsitum. ff. de re iudic. ne litigatoribus damno sit ipsius valetudo. l. prima. ff. de offic. eius. Nec distinguitur, an sit leuis infirmitas, aut grauis & dura, sicut alibi: quia sufficit hîc, vt ille Consul nõ adeat locum, in quo exerceat causas officij, nec est expectandus, sicut iudex absens delegatus. l. si longius. ff. de iud. Et sic iste text. locum habet in ordinariis, in delegatis verò seruatur d. l. si longius.

7 Item hæc lex vitiatur in artificibus, vt opus inceptum ab altero compleri possit, nec valeret conuentio in contrarium. l. vna. C. de monopol. vt scripsi in tractatu de magistr. artif. articu. vlt. q. ij. in 2. tomo Comment. in Constit. Regias.

8 Et per istum textum dixi locum tenentem non teneri expectare iudicem infirmum, sed posse causas coram eo inchoatas perficere: imò etiam aduocatus antiquior causas expedire poterit, quando iudices sunt valetudinarij, nec poterit iudex maior in præiudicium alterius illas committere. vt docet hîc Bald. alioqui tolleret iurisdictionem minoris locum tenentis, quod non est permittendum, quia vterque à Rege habet officium, ideò alter non potest illud alteri committere.

Notarius potest alteri committere, se subscribendo.

Etiam docet Barto. tabellionem posse alteri committere, quando est impeditus, hodie non fit controuersia, si notarius committat alteri, dummodò ipse subscribat. Bald. hîc. arg. l. si quis ex argentariis. §. cogetur. ff. de edendo, & sic seruatur, alioqui non crederetur instrumento signato à famulo notarij:

9 quia non est notarius, nec tenetur de consuetudine pars nuntium, seu apparitorem acceptum in prima citatione, recipere iterum in alia. contra l. primam. C. de sportul. quæ non seruatur in regno. Aliàs daretur materia apparitoribus multas concussiones committendi, vt solent, quæ sunt alia iusta impedimenta, scripsi in tracta. de excusa. & exon. in 3. tomo Commen. ad Constit. Regias.

Nulla dubitatio est.] Et sic lex non debet fieri de dubio abundè scripsi in l. inter publica. ff. de verb. signific. hîc non repetam.

Sed si euenerit, vt minor, &c.] Accurs. fortè proponit contrarium. d. l. si rogatus. in fi. ff. de man. vind. vbi sic scribitur: *Consul apud se potest manumittere, etiam si euenerit, vt minor viginti annis sit*, & communis videtur sententia, vt minor Consul factus possit alienum seruum manumittere apud se, ratione magistratus, quo fungitur: seruum autem suũ non: quia eò quòd minor, requiritur causæ probatio, quàm ipse non potest facere: nam non potest fungi officio iudicis & partis. l. fin. C. de assesso.

Differentia enim est inter præsentantem & instituentem. cap. finali. de instit. Bartolus in l. pupillus. §. item. ff. de authori. tutor. l. prima. §. si autem. vbi Soci. & Ias. ad Trebellian. Lucas in l. secunda. C. de dignitat. libro 12.

Nec refragatur quod apud eum, cui par est imperium manumittere non possumus. l. apud. de man. verum est seruos nostros, & quando vterque Consul est æqualis: aliquando alter Consul est minor annis, ille non est alteri par: quia hîc non potest manumittere, nisi causa probata à magistratu fuerit. l. si minor. de ma. vind. §. eadem. quib. manum. non licet. Ergo sufficit authoritas alterius collegæ Consulis, etiam quia par non erat imperium; Nam vnus habebat administrationem, vt quidam dicunt, etiam si pares imperio essent. Tamen Consules, qui erant in summo imperio, & in locum Regum, non regebantur iure aliorum inferiorum, videlicet Prætorum, Proconsulum, aut aliorum, vt patet per istum textum, nec loquitur illa lex de Consule: ideo minor annis Consul poterat apud alterum collegam consentientem manumittere. vt in d. l. si rogatus. quamuis inter eos, qui par imperium habebant, alter magistratus inferior manumittere non posset: vel Consul, minor annis non poterat apud se de causa manumissionis cognoscere, & manumittere, sed collega causam manumissionis probare, & postea Consul minor viginti annis poterat, causa probata, manumittere, vt in fine patet.

Apud collegam verò causa probata potest.] Et sic Consul minor potest, quando causa probata fuerit per collegam, manumittere. Nec me mouet quod quis ad Rempub. non recipiebatur ante vigintiquinque annos. l. ad Rempublicam. ff. de muner. & hoc verum regulariter, sed nec quidem serui: tamen Barbarius fuit admissus. l. Barbarius. ff. de offic. Prætor. Cicero in Philippica quinta, sic scribit: At verò apud antiquos Rulli, Decij, Coruini, multique alij, recentiore autem memoria superior Aphricanus T. Flaminius admodum adolescentes Consules facti, tantas res gesserunt, vt populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint, &c. Itaq; munera alicui nõ passim ante vigintiquinque annos dabantur, nisi iis, qui fama & ingenio excellerent, vt qui prænominati fuêre, & alij plurimi, quos apud Historiographos videre licet.

Consul minor quando manumittere possit.

Etiam necessitatem legem non habere notat hîc Accursius. sic in l. secunda. §. primo. in verb. non potest. si certum petat. capite sicut. de consecratio. dist. prima. cap. remissionem. prima. quæstio. prima. cap. quantò. de Consue. c. querelam. de iureiuran. & omnia communicanda esse necessitatis tempore, docet glos. in l. ij. §. inde agitatum. in verbo, conferret. ff. ad legem Rhodi. de iactu.

De necessitate.

Triplex est necessitas, vt docet Angel. Clauas. in sua Summa, in verbo, necessitas. & de necessitate multa tradit Mathe de Afflictis. in tractatu de iure protho. §. infrà triginta. not. primo. in fin. & Petrus Gerard. sing. vltimo. Gaspard. Valac. in repetit. l. imperium. columna 79. ff. de iurisdict. omn. iudic. Panormitanus consilio 17. in primo volum. & in c. cum venerabilis. in fin. de consuetud. Lucas de Penna in l. curiales. C. de decurio. libro 10. & l. ij. col. 2. de delat. Idem Paul. de Citad. in tract. de iure patron. in 6. part. q. 48. Decius in l. quæ propter necessitatem. ff. de reg. iuris. Albertus Brunus in tract. de forma & solennit. actus. fol. 63. col. 2. & Alciat. lib. 5. Parerg. ca. 10. & seq. vbi licet videre quæ expediantur tempore necessitatis. in l. vlt. C. de caduc. tol. & quæ, cessante necessitate, cessare debeant.

De officio Præfecti Prætorio.
TIT. XI.

SVMMARIA.

1 *Magistri equitum secundā post Dictatores potestatem habebant. Præfecti verò prætorio, secundam post Imperatores.*
2 *Furta domestica non debent publicè vindicari, cùm leuia sunt.*
3 *Præfecti prætorio sine appellatione iudicabant.*
4 *Quare senatoriam dignitatem consecuti sint.*
5 *Qui appellat à iudice, cùm appellari non posit, mulcta arbitraria puniendus est.*
6 *A Regibus an appellandum sit.*
7 *Inquiri debet de fide & peritia alicuius, antequàm ad Regium officium admittatur.*
8 *Certificatores pro hæreticis, vel insufficientibus, tanquam proditores & falsarij puniendi.*
9 *Decipiens mulierem per artem magicam, pœna mortis puniendus.*
10 *Item qui viuente prima, secundam vxorem ducit.*
11 *Et qui sub prætextu causæ coram eo agitatæ, muliere abutitur.*

LEX VNICA. AVRELIVS ARCADIVS LIB. SINGVLARI DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO.

Breuiter commemorare necesse est, vnde constituendi præfecti prætorio officium, origo emanauerit. Ad vicem enim magistri equitum, præfectos prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditū est. Nā cùm apud veteres, Dictatorib⁹ ad tēpus summa potestas crederetur, & magistros equitum sibi eligerent, qui associati principali curæ, militiæ gratia, secundam post eos potestatem gererent, regimentis reipublicæ ad Imperatores perpetuò translatis, ad similitudinem magistrorum equitum, præfecti prætorio à Principibus electi sunt: data eis pleniore licentia ad disciplinę publicæ emendationem. His cunabulis prætorio præfectorum authoritas initiata, in tantum meruit augeri, vt appellari à præfectis prætorio non posit. Nam cùm antè quæsitum fuisset, an liceret à præfectis prætorio appellari, & an iure liceret, & extarent exempla eorum, qui prouocauerant; postea publicè sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est. Credidit enim Princeps eos, qui ob singularē industriam (explorata eorum fide & grauitate) ad huius officij magnitudinem adhiberentur: non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quàm ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt etiam & alio priuilegio præfecti prætorio, ne à sententiis eorum, minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prætorio restitui posint.

Lex vnica.] In ista l. Aurelius Iurisconsult. originem præfectorum prætorio docet, referens illam esse ab Imperatoribus. Nam Romanorum Reges hoc officium non habebant, nec quidem Consules, sed cum bellis, aut aliis negotiis arduis id temporis premerentur, populus re exigente, maioris potestatis magistratum constituebat, qui Dictator vocabatur, à quo nec prouocandi ius, & cui etiam capitis animaduersio data erat. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas vltra sextum mensem retinere, & his Dictatoribus magistri equitum iungebantur, sic, quomodo Regibus & Tribuni Celerum, quod officium ferè tale erat, quale hodie præfectorum prætorio. l. ij. §. post deinde. ff. de orig. iur. & in illa l. dicitur, ferè, sed iste, ad vicem & similitudinem magistri equitum. Nam illi secundam, post Dictatores potestatem habebant, sic & hi præfecti prætorio, secundam post Imperatores. Imò dicit iste text. pleniorem licentiam his datam fuisse ad disciplinæ publicæ emendationem, id est, institutionis, & ad criminum & morum coërcitionem, quod declarat Iurisconsul. Paul. l. licitatio. §. quod illicitè. ff. de publica. ibi: Alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicę disciplinę postulat. l. ij. C. de offic. recto. prouin. ibi: Qualiter publicæ disciplinæ, &c. l. quod Reipub. ff. de iniur. Nam hi publicorum criminum & morum coërcitionem habebant. Anchar. in l. fin. ff. de muneri b. ibi: Irenarchæ quoque, qui disciplinæ publicæ, & corrigendis moribus præficiuntur, &c. Furta domestica, si leuiora sint, publicè non sunt vindicanda. l. respiciendum. §. furta. ff. de pœnis. Ista domestica, & quæ priuatim tractari solita erant, non pertinebant ad publicæ vindictæ emendationem, nec coërcitionem, sed quilibet corrigebat priuatim. vt in l. vnica. C. de emenda. propinq. Alia verò crimina coërcebantur ab his præfectis prætorio: nam publicè interest, vt maleficia puniantur. l. ita vulneratus. circa finem. ff. ad leg. Aquil. vnde Vlpian. ait: *Si filius patrem & matrem, quos venerari oportet, contumeliis afficiat, vel impias eis manus inferat, præfectus vrbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicat.* l. prima. ff. de obseq.

Dictator constitutus.
Magistri equitum. Tribuni Celerum. 1
Præfecti prætorio.
Irenarchæ.

Augusti enim & Cæsares bellis atque aliis negotiis occupati, cùm imperium valde amplum esset, in omnibus simul limitibus imperij adesse nequibant: vnde prætoria, id est, sedes, & atria erexêre, quibus in re militari exercitatißimos, & iam omnibus propè honoribus perfunctos, prefecerunt: vti videlicet instar commitatus Augustalis, omnia ministeria complecterentur, scrinia haberent, procuratores, quæstores, annonæ præfectos, curatores ciuitatum, & prouinciarum, quæ Augustorum ipsorum auspiciis, tenerent, atque adeo vsurparent: vt tam in re ciuili, iuréque dicundo, quàm in belli administratione omnibus regula essent, ad quos tanquam ad sacram anchoram,

Prætoria imperio ... cto erecta.

choram, omnes prouinciarum prouocationes fierẽt, qua separatim vtroque itidem in iure, pro ratione nobilitatis, ignobilitatisque Proconsules, Prætores, Legati, Præsides, Quæstores, Duces, Tribuni administrare solebant, qui tametsi Augustorum auspiciis gubernabant, omnes, præfecti prætorio iussis, ac dicto, tanquam sub Prætore constituti, perpetuò audiebant. hęc Laz. in lib. 2. de Repub. Rom. ca. primo. in principio.

Sedes quatuor præfectorũ prætorio. Sciendum est sedes præcipuas quoad iuris ciuilis intellectum, quatuor horum præfectorum prætorio fuisse. Prima erat Orientis & Illirici. vt in titul. C. de offic. præfecti prætor. Orient. & l. ij. in fin. C. de veter. iur. enucle. & in authen. de his qui ingre. ad appellan. colla. 5. facit l. per Illiricum. C. de cohorta. & princip. corni. & primip. lib. 12. Et quamuis in iure Oriens & Illiricus iungantur, tamen fuerunt sedes separatæ imperio aucto, sed eo inclinante coniunctæ fuerunt, & apud Antiochiam constituta fuit vna sedes. teste Laz. cap. 2. vbi istas sedes optimè explicat, & septem prætoria ibidem fuisse asserit.

Aphricæ prætorio præfectus. Item etiam erat præfectus prætorio in Aphrica. vt C. de offic. præfect. prætor. Aphri. & l. raptores. §. j. C. de Episc. & cler.

Galliarum prætorio præfectus. Alius erat præfectus prætorio Galliarum, de quo Marcel. libro 17. de imperio Constantij, & lib. 20. & 23. & Sydo. Apollin. in epistola ad Nammalium libro 8. scribunt.

Præfecti prætorio sedes in Italia. Alia sedes pręfecti prętorio erat in Italia, ad quam præter Italiam vniuersa Aphrica pertinebat. teste eodem Marcel. lib. 21. & Cassiod. lib. Varia. rerum sext. Et cum his præfectis prætorio multi viri doctissimi ad ius reddendum destinabantur, & ipse omnibus præfectus erat, vt statim dicetur.

3 At cùm isti sine appellatione iudicarent, & ad eos omnes appellationes prouinciarum addictarum deuoluerentur, statuit Imperator Alexander Seuerus,
4 vt hi Senatoriam dignitatem consequerentur, vt viri clarissimi & essent, & dicerentur: & hos esse Senatores ea ratione censuit, ne quis non Senator de Romano Senatore iudicaret, vt est apud Lampridium in Alexand. & probatur l. finali. C. vbi Senat. vel claris.

Præfectus prætorio quasi Princeps Senatorum. Ex quo apparet illos etiam qui cum pręfectis prætorio erant, ab eo tempore fuisse Senatores, & præfectum prætorio quasi Principem Senatorum, vt nunc fortè sunt Præsides supremarum Curiarum. Vnde qui æquiparant eum magistro hospitij: non rectè faciunt. Nam potius id temporis hic solus æquiparabatur magistro equitum, vt dicit iste text. & sic Connestabili, cui dabatur ensis, vt Plinius Iunior in Panegyric. Traian. ait, Traianum ita dixisse: Accipito hunc ensem, & si quidem rectè atque è Repub. imperauero, pro me: sin secus, in me vtaris. & referunt Budæ. & alij. & solet dici illi: Accipe sanctum gladium, munus à Deo, in quo deiicies aduersarios populi mei Israël. vt habetur 2. Machab. cap. vltimo. & Tranquil. in vita Titi, ait: Titum filium Vespasiani præfecturam suscepisse, quæ nunquam ante id tempus administrata fuerat, nisi ab equite Romano, & si separatim fiat comparatio, sic fieri poterit: si verò coniunctim, hodie qui æquiparare præfectos prætorio velit Curiis supremis, nõ fortè perperam iudicabit. Nam illi omnes appellationes prouinciarum, in quibus designati erant, recipiebant. l. cum appellatio. C. de appellatio. & ab ipsis non appellabatur. constat in hoc text. & in l. vnica. C. de senten. præfect. prætor. Sic & Senatores erant, & ita procedunt hodie supremæ curiæ, quas Parlamenta vocamus, & præfectus prætorio erat horum Princeps: sic & nunc Principes Senatus, & Parlamentorum Præsides vocare solemus, qui alios Senatores habent, sicut præfectus prætorio olim habebat, & Cancellarius est illorum caput, sic & loco præfecti prætorio; & sic debet præcedere Connestabilem, cui armorum potestas data fuit, & detracta iurisdictio, nisi inter milites. Itaque sicut arma togæ cedere debent, ita & Connestabilis Cancellario, qui Tribuni, & Ducis officium exercet, potius quàm præfecti prætorio, de quo multa per Lucam de Penna in l. tribuni. C. de re milita. lib. 12. & scribit Ouid. lib. 13. Metamorph. hæc carmina.

Quippe manu fortes (nec sunt tibi marte secundi)
Consiliis cessère meis, tibi dextera bello
Vtilis, ingenium est, quod eget moderamine nostro.
Tu vires sine mente geris, mihi cura futuri est:
Tu pugnare potes, pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantùm corpore prodes,
Nos animo: quantòque ratem, qui temperat, anteit,
Remigis officium: quantò est Dux milite maior,
Tantò ego te supero, necnon in corpore nostro,
Pectora sunt potiora manu, vigor omnis in illis.
At vos, ô proceres vigili date præmia vestro:
Próque tot armorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris,
Iam labor in fine est obstantia fata remoui. &c.

Nec placet quod Budæus ait, præfectum prætorio à cohorte prætoria dictum esse, apudque antiquos cohortem quandam fuisse, quæ prætoria vocaretur: quæ Consuli, aut prætori in prouincia pręstò semper esset, quasique latus eius cingeret, allegat Cicero. ad Quint. Frat.

Prætorium vnde dictũ. Ego puto prætorium à prætura nomen accepisse, sicut prætura à prætore, quià præeundo denominatus fuit. vt Varroni & Ciceroni tertio de Legib. placet. & refert Laz. libro secundo vbi suprà. cap. primo. Quædam autem erant cohortes Romanæ, quæ in prætorio excubabant, & in Imperatorum tabernaculis, vt hodie sunt protectores Regis. docet Appianus Alexan. Marcel. & alij. Aliæ erant cohortes, quæ inclinante imperio peregrinæ vocatę sunt, de quibus loquitur Cornelius Tacitus libro primo & secundo, & alij.

Præfectus prætorio quis dicatur. Item, quidam putant pręfecturam vrbis & istam eandem esse, sed tota falluntur via, vt dicam in titul. sequẽti. Nam præfectus prætorio dicebatur, qui constituto imperio creatus pluribus simul prouinciis, hoc est integro limiti, vel pluribus limitibus nomine Romanorum Augustorum præsidebat, à quo prouocari non poterat, & qui præter ciuiles, criminalésque causas, belli quoque administrationem, & armorum tractabat. vt docet Laz. vbi suprà.

Hodie præfectum vrbis, & præfectum prætorio, & magistros equitum ac peditum, indiscretæ esse dignitatis statuit Imperator, volens eos esse paris gradus & dignitatis. in l. prima. C. de præfect. prætor. libro 12.

Breuiter commemorare necesse est.] Ex hoc text. colligere potes, materiam breuiter pertractandam, & non cum magna ampula verborum. vt Iurisconsult. hîc facit, & Imperator ait multò vtilius

esse pauca idoneè effundere, quàm multis inutilibus homines prægrauari. l.ij. §. deinde. C.de veter. iure enucleand. Et hæc breuitas semper commendatur, si obscuritatem non inducat. vt in prooemio. ff. §. illud. docet Accurs. & alibi pleniùs tractaui in interpret. l.vnic. C.de senten. quæ pro eo quod interest. Necesse exponit Accurs. pro vtili, nos possumus dicere, necesse est, id est, conueniens, vel necessarium fuit Iurisconsulto ad intelligendum originem, & deinceps progressum hoc narrare. Nam si quis velit materiam tradere, necesse est vocabula materię prius interpretari, vt res melius intelligatur. l.prima. ff. si certum petatur.

Vnde constituendi Præfectorum, &c.] Ab origine, &, vt dicunt, ab ouo materia tractanda est, vt rectè intelligatur, de quo scribit Iurisconsl.l.j. & ij.ff.de orig.iur.

Ad vicem magistri equitum, præfectos prætorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est.] Qui illi sint scriptores ignoratur, nisi dicas Fenestellam fuisse, qui allegatur ab Vlpiano in l. vnica. infrà de offic. quæsito.is enim sic scribit in tract.de magist.Roman. cap. 23. de præfecto prætorio: Quales apud Reges Tribuni Celerum, siue apud Dictatores magistri equitum, tales deinde fuêre præfecti prætorij apud Cæsares. Nam cùm secundas post Cæsarem partes gestarent, præessentque disciplinæ publicæ emendandæ, adeò à paruis ea principiis creuit authoritas, vt cùm aliquo tempore à præfectis prætoriis prouocare liceret, extarentque exempla maiorum, quo pacto ab his prouocassent, lecta postmodum à Principe sententia, à præfecto prætorio prouocatio sublata est. Hæc ille, quem fortè Iurisconsult. referre voluit.

Fenestellæ de præfecto prætorio sententia.

Nam cùm apud veteres Dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur.] Hîc, crederetur, pro, committeretur, exponi potest. vt aliunde scripsi, de hoc verbo.in l.Creditores.ff.de verborum significatione.de Dictatorib.in l.secunda. suprà de origine iur. & per Liuium lib.ab vrbe condita. 1. & sequent. & per Fenestel. vbi licebit videre reliqua.

Magister equitũ comparatur Cõnestabili.

Et magistros equitum sibi, &c.] Magister equitum dicitur Princeps militiæ, quem Connestabili cõparamus, cui paret exercitus cùm equitum, tum peditum, de hoc Principe militiæ inferius fusius dicetur.

Regimentis Reipub.ad Imperatores perpetuò translatis.] Nam populus imperium ac potestatem in Imperatorem transtulit. vt in l.prima. ff. de Constitut. Principum. & §. sed & quod Principi. Institut. de iure natural. gent. & ciuil. & not. Baldus ex isto text. præfectum datum esse ad regendum, non ad destruendum: sicut dicit Diuus Paulus de alia quacumque potestate, vt sit data ad ædificationem, non ad destructionem.

Ad similitudinẽ magistrorum equitum.] Quod suprà dixerat: Ad vicem magistri equitum. hîc dicit, Ad similitudinem.

Data est plenior licentia.] Et sic licet detur plenior potestas hodie nouo magistratui, quàm olim tamen potest comparari alteri magistratui antiquo in eo, quod conuenit, non in alio. Ideò hodie non potest æqua fieri æquiparatio magistratuum antiquorum ad nouos, quos habemus. Nam cum præfecti prætorio creati sunt, tunc amplior potestas data illis est, in iure dicundo, vt fuit superius dictum, & quoad emendationem publicæ disciplinæ. Et hodie omnia ista sunt separata, maximè in Francia, & concessa diuersis magistratibus.

Cunabula iuris & legum.

His cunabulis, &c.] Sextus Aelius lib.composuit, qui inscribitur Tripertita, qui, veluti iuris cunabula continet. Pomponius in l.secunda.§.post hos fuit.suprà de origine iur. vtitur hac dictione. Et prima legum cunabula, Institutiones vocat Iustinian.in §.cumque hoc. in procem.Institu.& in §.sed non vsque.de lega. vrbis cunabula dicit in §.libertinorum. de libert. fideicom. cunabula appellat idem Iustinia. de fideicommis.hæred.in Instit.§.vltimo.quæ omnia ad metaphoram respiciunt. l.cum inter. C. de fideicom.libert.

Vt appellari à præfectis prætorio non possit. Nam cùm antè quæsitum fuisset, an liceret à præfectis prætorio appellare, & iurè liceret, & extarent exempla eorum, qui prouocauerunt, &c.] Sed videndum est, quando interdicta facultas appellandi fuerit, si quis apppellet, an sit puniendus, & qua pœna. Respondendum putarem eum mulcta arbitraria, pro qualitate personæ, 5
puniendum esse: quia iniuriam facit iudici, à quo appellat, cùm appellari non possit. l.fin. C.quando prouoc.non est necess.

Etiam facit contra legem prohibentem appellationem.vt ff.à quib. appell. non licet. & solent iidem iudices condemnare appellantem. licèt aliquando melius esset propter affectionẽ, quã habent, permittere superiori, vt illum puniret, vel porrigere supplicationem Regi contra eum, qui in contemptum 6
Regiæ legis appellat. Nec probo sententiam Baldi dicentis à Regibus licèt non sit appellandum, tamen ad Imperatorem supplicandum est, vel vacante imperio, ad Papam: quia postquam ius supremum habent in suo regno, non reciperetur supplicatio, nec appellatio, nisi ab illis, qui Imperatorem recognoscerent. Ratio ergo ponitur in hoc text. quamobrem ab his non appelletur: quia credit Princeps eos iustè iudicaturos, & sic est præsumptio iuris, & de iure, contra quam nõ admittitur probatio in contrarium. l. finali. ff. quod metus causa. in aliis inferioribus iudicibus est tantùm iuris præsumptio, vt rectè iudicent. cap.in præsentia. de renuntiat.ob id appellatio recipitur, voluit tamen Princeps ratione supremi Imperij, quod est in illo, vt ab his supplicari ad ipsum possit. authent. quæ supplicatio. C.de precib. impe.offerend.etiam ab his Curiis supremis non appellatur, quia vice & nomine Regio iudicant, ideo ipse Princeps iudicasse censetur, nec ab ipso ad illum ipsum appellaretur.

Credidit enim Princeps eos, qui ob singularem industriam.] Igitur singularis industria requiritur in his Consiliariis.§.illorum.de statu monac. & in §.cumque hoc Deo propitio.in proœ.Inst.

Explorata eorum fide.] Et sic probata fides Senatorum esse debet, vnde inquiri debet de peritia & fide alicuius, antequam recipiatur, vt hodie fit, antequã quisquam ad officium Regũ admittatur, sed 7
hæretici pro hæreticis deponunt, & plures fuêre sic recepti: sed isti certificatores tenentur pœna capitis, 8
tanquam proditores, vt alibi probaui. etiam tanquam

quam falsarij, puniendi sunt, quorum pœna est mors, per constitu. regni, quia falsum asserunt & dicunt, & hoc in maximum Reipub. damnum cedit.

Iudices debẽt esse graues.

Et grauitate.] Graues esse debent, qui alios iudicare solent. c. licet. 2. de testi. addit Fenestel. Atque integritate cæteros præcellere oportere. nã Symmachus Papa sic scribit: Vilissimus computandus est, nisi præcellat scientia, & sanctitate, qui est honore præstantior. c. vilissimus. j. q. j.

Ad huius officij magnitudinem adhibentur.] Magnum quippe est hoc officium, & quando datur bono ac docto laudabile, ac purum tremendumque, sed quando corrupto, improbo, & ignaro, ridendum. vnde scribit Mathe. de Afflict. in Constit. Neapo. libro 1. rub. 45. de seruanda indemnitate, quæ requisita sunt Consiliariis, quæ si habuerint, eos de meliori nota commendare poterimus.

Requisita in Consiliariis.

Primò, debet Deum amare & timere, ac veritatem amplecti. Exod. cap. 18. proinde ex omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderunt auaritiam.

Secundò requiritur, vt Consiliarius sit sapiens, grauibus moribus, & expertus. Tobiæ cap. 4. Consilium semper à sapiente perquire. Iob 34. cap. Viri intelligentes loquantur mihi. ca. estote. primo. quæstio. prima.

Tertiò requiritur, vt sit fidelis & prudens, vt est in Euangelio: Fidelis seruus & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam. & Ecclesi. 21.

Quartò, integræ famæ esse debet, & non infamatus de aliquo crimine, aliàs recipi non debet ad illud officium, sed procurator Regius se opponere debet, ne recipiatur. Oportet ergò illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt. cap. licet. viij. q. j. facit l. ij. de offic. assesso.

De eadem re.

Vnde Ambrosius libro 2. de offic. pulchre scribit: Talis itaque esse debet qui consilium alteri dat, vt seipsum formam aliis præbeat, ad exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate: vt sit sermo eius salubris, atque irreprehensibilis: consilium vtile, vita honesta, sententia decora: quíque nihil nebulosum habeat, nihil fallax, nihil simulatum, quod vitam eius ac mores refellat: nihil improbum, aut maleuolum, quod consulentes auertat.

Quintò, peritus & doctus in iure esse debet, & non solùm in doctrina legum, sed etiam in experientia. vt docet Imperator Iustinianus in j. & ij. Constit. C. & in proœm. Instit.

Sextò, oportet esse bonum & iustum, & Dei spiritum habere, non autem iniquum. docet text. in c. si ergo. viij. quæstio. j. bonum spiritum habere dicitur, quando iustè iudicat, & secundum leges & constitutiones: malum verò, quando eis omissis innititur prudentiæ suæ. c. ne innitaris. de Constit.

Septimò, non sit cupidus, nec auarus. Nam Iethro docebat Moysem eligere debere viros, qui oderint auaritiam. Exod. cap. 18. quia cupiditas radix est omnium malorum, vt docet Diuus Paulus: Et contenti esse debent suis stipendiis, sicut milites, de quibus in Euang. Et hoc scribit Iustin. in auth. de mand. Princip. §. oportet. collat. 3.

Octauò, castus esse debet, maximè Consiliarij Ecclesiastici, alioqui seducere possent mulieres habentes coram eis processum: Nam luxuria excæcat conscientiam, & repellit rationem. cap. sanè. xv. q. j. Et captus amore mulieris, omne fas & nefas committeret. l. ij. §. initium. ff. de origine iur. Et nunquam bene iudicaret, quando processus mulieris adesset: ideò stipendia illorum, qui sic corrumpunt mulieres, sunt furcæ. Nam illas rapere ipsi dicuntur, & tunc deteriores sunt, quàm bonorum raptores. Rapiunt enim corpus & animam. Et sicut qui per artem magicam decipit mulierem, pœna mortis punitur. l. iiij. C. de malef. & ma. docet Franciscus Episcopus Squilacensis in tract. fidei, c. 2. ita & qui capit secundam vxorem, viuente prima. vt plenè probaui in §. fin. de publ. concub. in Concord. Ita & ij, qui sub velamine causæ coram eis introductæ, eis abutuntur, & sic fuit à prorege latrunculator suspensus, qui abusus fuerat muliere, vt maritum illius liberaret, quem in vinculis detinebat in Sabaudia, hoc anno 1555.

Stipendia iudicũ corrũpentium mulieres.

9

10

11

Nonò, debet secreta Consilij tenere, nec tacenda proferre. cap. sit rector. 43. distin. & in ord. reg. scripsi artic. 19. & seq. in tit. *De la Cour de Parlement.* alia requisita ibi tradidi. Et hi Senatores magnum honoris acceperunt incrementum, & ad tantum culmen sublati fuere propter illarum olim personarum excellentiam, quæ ad hos honores assumi consueuerunt, sed hodie propter iuuenum gloriam & ambitionem, detracta est istorum authoritas, & splendor, quod est dolendum.

Non aliter iudicaturos, &c.] Ex hoc text. colligitur præsumendũ esse pro summis Curiis, quod non aliter iudicent, quàm ipse Princeps esset iudicaturus: nam si præsumatur pro sententia iudicum inferiorum. l. Herennius. §. Caia. ff. de euictio. cap. in præsentia. de renunt. multò fortiùs pro istis. & Consiliarij & Senatores æquiparantur à Modestino. in l. & qui non sunt. ff. de tutor. & curat. datis ab his. tamen differunt, quia hi Senatores tantum vocari possunt, qui in Curiis supremis sunt præfecti. vt in l. fin. de assesso. infrà dicam.

Subnixi sunt etiam alio priuilegio præfecti prætorio, ne à sententiis eorum minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prętorio restitui possint. Ista sunt duo priuilegia Curiæ supremæ, & vltra ista addunt interpretes alia, vti ipsæ possint condere leges. allegant l. ij. C. de offic. pręfect. prętor. Orient. Et legem facere posse dicunt ea ratione, dummodo non deroget legi superioris, vt ibi: quia inferior non derogat legi superioris. cle. ne Romani. de elect. Ludouic. Roman. consil. 218. pręsens. in fine. dixi in l. non ambigitur. suprà eodem. triginta septem priuilegia Curiarum supremarum in proœmio Concord. in verbo, summas, conscripsi, quæ hîc non repetam.

Curiæ supremæ pos sunt leges condere.

Item Accurs. hîc docet Cardinales æquiparari præfectis prætorio, sed non in retinendis fœminis, fortè voluit docere historiam, quam Trebell. Pollio scribit in Claud. vbi dicit, Imperatores solitos assignasse his præfectis prætorio cocum mulionem, & mulieres speciosas ex captiuis duas, &c. quę Cardinalibus assignari, officij ratione non solent, licèt quidam mali interdum sibi plures temere vsurpent, qui in sterquilinio sepeliendi essent, instar monachorum, de quibus in c. cũ ad monasterium. de statu monach.

Insuper Bar. & alij interpret. dicunt hîc per istam glos. æquiparari Cardinales præfectis prætorio; & ideò à sententia Cardinalis non posse appellari. Lanfranc. in repet. cap. quoniam. in verb. interlocutiones.

A sententia Cardinalis, etiã legati, appellatur.

col.xxvj.de probat. sed hoc est falsum.vt in c.Raynutius.& c.Raynaldus, probatur.de testa. etiamsi illi Cardinales essent legati.cap.constitutus.de appel.

Et licèt glos.in c.sicut nobis.de sentent.excom.dicat Cardinalibus credi, quod verum puto,vt magis illis credatur, quàm aliis inspecta eorũ dignitate & authoritate. Ideò Nicolaus Papa credidit vni, vt testatur in c.nobilissimus.97. dist.& in his quæ animæ forum respiciunt,eis credi debet de commissis viuæ vocis oraculo à Papa: sed in iudiciis, vbi agitur de præiudicio tertij,nulli plenè creditur, cuiuscunque authoritatis sit.c.cũ à nobis,de testib. Ideò etiã Cardinali nõ creditur,dicenti se legatum, nisi literas suæ legationis ostenderit.l.vnica. C.de mand.princip.Licet Papa Nicolaus voluerit alicui credere, non deferenti literas,ratione cõsuetudinis & notitię.vt in dic. c.nobilissimus.asserit.97.dist.quia multi Cardinales multas & malas patiuntur affectiones, & homines sunt:& beatus est,qui à Domino eruditus est, & qui non respexit ad vanitates, & insanias falsas. de quo Dauid.

Cardinalibus,in quibus credẽdum sit.

Cassiodorus in li.vj.Variarum rerum, in formula præfecti prætorio, formam istam sic præscribit: in summa eam referam.Primũ ait, Ioseph. huius dignitatis infulas consecrasse,huius potestatis quędam cum principe cõmunia iura sunt:exhibet enim sine præscriptione longinquos,& magna quãtitate mulctat errantes:fiscum pro sua deliberatione distribuit: euectiones simili potestate largitur, vacantia bona proscribit,delicta prouincialium iudicum punit, verbo sententiam dicit. quid est quod non habeat commissum, cuius est vel ipse sermo iudicium,penè est, vt leges possit condere, quando eius reuerentia potest negotia sine appellatione finire. Igitur hac potestate nulla dignitas est æqualis: vice sacra vbique iudicat, nullus ei miles, de fori sui authoritate præscribit,officium valde efficax,instructum, & tota animi firmitate præualidum,gratãter implemus,quæ ille constituit: cuius reuerentia & nos ita constringimur,vt sine dubitatione faciamus, quæ illum decreuisse cognoscimus,non immeritò, quando palatium sua prouisione sustentat.Et licèt aliæ dignitates habeant titulos præfinitos, ab ista totum penè geritur, quicquid in imperio nostro,æquabili moderatione tractatur.Hæc ille.Istam etiam formam cõscribit Lucas de Penna,in l.duos.C.de suscep.præpos.& Archa.libr.x.summam tantum præscripsi, vt quisq; cognoscat ista Cancellario melius conuenire, & in pluribus quàm aliis.

Dignitas præfecti prætorio, quãta fuerit.

Quamobrem his quæ superiùs dicta sunt præscriptis & discussis,istæ æquiparationes vix fieri possunt cũ nostris magistratibus Galliæ, quia licèt instar magistratuum Romanorum quædam officia constituta sunt,tamen non retinẽt illam institutionem,sed Principes potestati, & institutioni aliqua addiderunt,aliquando detraxerunt;adeò vt vix vlla noua dignitas illis antiquis bene & ad amussim comparari possit: sed prout simile inuenitur,& idem in aliis officiis dici potest;super quibus deinceps disputare non intendo,quia inspecta prima origine,alia esset æquiparatio facienda, quàm si huius officij progressum conspiciamus:& alia,si separatim,alia si coniũctim, vt superiùs expressum fuit,& inspecta formula superiore, Cancellarius in regno similem ferè habet potestatem, ne plura.

Cãcellarij potestas.

De Officio Præfecti vrbi,
Tit. XII.

SVMMARIA.

1 *Inuiti, non ambientes,ad capessendam Rempub. adsciscendi.*
2 *Præfectura vrbis primò magno in honore habita,posteà fuit infimæ sortis.*
3 *Vrbis præfectura est triplex.*

SVnt qui confundant Præfectum prætorio vrbis,cum præfecto vrbis, quod alienum est ab historia. Nam Romæ prætorium erat,ob id præfectus fuit illi prætorio vir industrius, qui appellatus fuit præfectus prætorio vrbis æternæ, & hic à principe constituebatur; præfectus verò vrbis à Senatu, vt Trebel. Pollio in censorio Tyran.scribit.Censorinus,inquit,vir planè militaris, & antiquæ in curia dignitatis, bis consul, bis præfectus prætorio,ter præfectus vrbi,quartò proconsul,&c.& Marcel.lib.27.sic scribit.Cùm Symmachum à Proniano successisse vrbis præfecto scriberet, aduenit post hunc vrbis moderator Lampadius ex Præfecto prætorio. & Lamprid. in Alexand. ait: Præfectos prætorio sibi ex senatus authoritate constituit;præfectos vrbi à senatu accepit:alterum præfectum prætorio fecit,qui ne fieret,etiam fugerat, dicens inuitos non ambientes in Repub.collocandos: 1
quod vtinam hodie fieret,quo tempore videmus pecunia obtineri munia,& ambientes omnia bona sua, & vxorem penè vendere, & ponere ante manus receptorum, vt officia consequantur.

Differẽtia inter præfectũ prætorio & præfectum vrbi.

Fenestella de Magist. Rom. de hoc præfecto vrbis loquens, ante Tarquinium superbum præfectos vrbis non creatos fuisse narrat,creari tamen potuisse non inficiatur:tamen Romulum & Tullum Hostilium vrbis præfectos creasse legimus,vnde cùm Regibus extra vrbem proficisci opus foret,aut Consulibus,penes præfectum vrbis summa rerum relinquebatur, vel quotiens magistratus ex vrbe proficiscebantur Latinarum feriarum causa.Vbi autem imperium propagatum est, Italiæ iurisdictio ad præfectũ vrbis delata est,vt in hac l.j.dicitur.vt sequitur,Omnia, &c. Et facit l. ij. §. & quia magistratus.sup. de orig. iur. ibi, Quotiens autem proficiscuntur, vnus relinquitur qui vocatur pręfectus vrbi,qui præfectus olim cõstituebatur, postea ferè Latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis obseruatur: de quo per Aulum Gel.lib.14.c.vlt.

Præfecti vrbis authoritas.

Et quamuis primo quoque tempore præfectura 2
vrbis tanto in honore fuerit,adeò vt Sabinus, Vespasiani Imperatoris frater, eam magni muneris & dignitatis loco tenuerit,& demum Pertinax ex præfectura vrbis ad imperium prouectus fuit,& tunc illustres dicebantur.l.viros.C.de palat.sacra.larg. lib.12. Sed post aliqua tempora,tam infimæ sortis habita,vt Heliogabalus omnes lenones ad hanc præfecturam prouehere destinauerit, & longo pòst tempore præsides in maiore dignitate positi fuerunt,vt in suo loco dicetur.Ideò tempora sunt distinguenda,vt superiùs in aliis titulis dixi; & qualem inuenimus ipsam dignitatẽ hodie, prosequi est mihi in animo. De hac præfectura scribunt omnes Historiographi,& maximè

Heliogabalus vrbis præfecturã dehonestauit.

mè Lāp. in Cōmodo. vbi triplicem vrbis præfecturā: scribit, videlicet præfectum vrbis, prætorij & prætorianorum, de quibus etiam Lāfr. in commenta. Reip. Ro. c. 2. & lib. 2. Imperat. etiam Valens Gratia. & Valent. sic statuerunt l. *præfectura vrbis cunctis quæ intra vrbem sunt, antecellat dignitatibus, & potestatibus: tantum ex omni parte deriuatis quantum sine iniuria atque detrimento alieni honoris vsurpat.* C. eod.

SVMMARIA.

1 *Seruus à domino neglectus alere. fit liber.*
2 *Pœna triplex libertorum negligentium suos patronos egentes alere.*
3 *Exilium triplex.*
4 *Rex Franciæ non potest pœnam sententiæ ad eum delatæ, contra virum dignitate præditum, augere, sed bene minuere.*

LEX I. VLPIANVS LIB. SINGVLARI DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.

OMnia omninò crimina præfectura vrbi sibi vendicauit; nec tantùm ea quæ intra vrbem admittuntur: verùm ea quoque quę extra vrbem, intra Italiam, vt epistola diui Seueri ad Fabium Cilonem Pręfectum vrbi missa declaratur.

ET sic præfectus vrbis potest dici in genitiuo, vel datiuo: & hi de omnibus criminibus cognitionem omninò habebant, id est, sine aliqua exceptione, in omni casu, & in totum. vt exponit Iohan. And. in c. si nulla. de præb. in vj. glo. in extra. suscepti. de elect. §. 22. scripsi abundè in l. pecuniæ. ff. de verb. signific. Et hoc fuit à principio creationis, sed posteà fuit detractum, vt inferiùs videbitur, nam quod in genere hîc docet, postea sigillatim enumerat.

Nec tantùm ea, &c.] Et sic ab origine huius officij cognoscebat præfectus vrbis de criminibus, quæ in vrbe committebantur, & de his etiam omnibus, quæ extra vrbem, intra tamen Italiam.

Et sic olim hi vrbis præfecti, à quibusdā comparabantur locum tenentibus Regum, quibus ampla potestas erat, sed hodie est restricta: nec inspicimus primam horum officij originem, sed æquiparamus pręfectos vrbis illis magistratibus, quibus datur primaria in ciuitate, & generalis potestas, & iurisdictio; vt sunt præpositi, viguerij, seu alij magistratus primarij, & qui priorē in ciuitate habēt iurisdictionem, & post eos Seneschalli, Bailliui, Gubernator, vel quo alio vocetur nomine. Et hi primarij iudices habent iurisdictionē in vrbe, & extra quātū protenditur vrbis iurisdictio, *& septaine*, vt dicūt Bituriges, & Parisiēses dicunt *à la Baillieue, ou Preuosté*, id est in districta, & (vt dicebatur) intra centesimum lapidem, id est quantū protenditur vrbis iurisdictio, ab antiquo sita.

Præfecti vrbis quibus æquiparentur.

Etiam hodie in hoc Regno distincta sunt officia. Nam quamuis hic vrbis præfectus cognosceret tam in ciuilibus, quàm in criminalibus, tamen hodie vnus est præfectus in ciuilibus causis, alter in criminalibus, & vnus non debet iurisdictionem alterius occupare. c. peruenit. xj. q. j. quod est verum in tribunalibus Seneschallorū, sed adhuc reseruata est iurisdictio primaria ipsis præpositis, & aliis, qui tamen non poterunt cognoscere de crimine læsæ Maiestatis, falsæ monetæ, portus armorum, nec de aliis casibus regiis, quorum cognitio olim ad Seneschallos, hodie ad Iudicē criminum, pertinet: vt patet in Constit. Reg. tit. *des Seneschaux* & tit. *de la creation des Iuges & Lieutenans criminels.*

Vt epistola diui Seueri, &c.] Alij dicunt ad Fabium Culeonem, hîc legi debere, sed nihil refert: de hac epistola fit mentio in l. inter pœnas. ff. de interd. & relega. & in l. j. §. deportatos. de legat. 3. ac in l. aut damnum. in §. præfecto plane, de pœnis. l. fin. de offic. præf. vigil. sed in epistola Principis probet. dicā in l. metum. infrà. quod met. caus.

Seruos qui ad statuas confugerunt, vel sua pecunia emptos, vt manumittantur, de dominis querentes, audiet.] Officium præfecti vrbis est, audire seruos confugientes ad statuas Principum, & de dominis suis querentes. Nam qui ad statuas Principum, vel vitandi metus, vel creandæ inuidiæ causa confugerint, si certas habuerint causas, quibus confugere ad Imperatoria simulachra debuerint, iure ac legibus vindicentur. l. vnica. C. de his qui ad stat. confug.

Confugiētes ad statuas Principum.

Inde Vlpianus ait: *Ideò cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt, vt vel si duriùs habitos, quàm æquum est, vel infami iniuria affectos esse cognoueris, venire iube, ita vt in potestatem domini non reuertantur.* l. ij de his qui sunt sui, vel alien. iuris. ff.

Originem istarum statuarum refert Plinius li. 34. c. 4. & de multiplici genere statuarum scribit Lazius in commentar. de rep. Romano. lib. 9. c. 19. & quę immunitas illis dabatur, dixi in tracta. immunita. ecclesiast. artic. j. in ij. tomo com. ad Constit Reg. Gallic.

Audiet etiam seruos sua pecunia emptos, vt manumittantur.] Si fortè dominus eos manumittere nolit. Sed quomodo sua pecunia emi potest seruus, cùm nihil habere possit. l. placet. ff. de acquir. hæredit. Respon. sua pecunia emptus, quoad hoc dicitur, qui amici beneficio, vel liberalitate, vel prærogante eo, vel promittente, vel se delegante, vel in se recipiēte debitum, redemptus sit; satis enim est, quod is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit. Vlpian. l. iiij. ff. de manumissio.

Item de iure, post moram manumittendi factam libertas debetur, ex die quo peti potuit, quamuis petita non sit. l. cum verò. §. apparet. ff. de fideicomm. libert. bonum tamen est, si coram iudice petatur, vt hîc: cùm iudex sit iuris minister, & hoc peti coram præfecto vrbis debet, vt hîc. Nam in his, quæ ipso iure fiunt, requiritur saltem sententia declaratoria. c. cū secundum leges. de hæret. lib. 6.

Mora in manumittendo facta.

Sed & patronos, egentes, de suis libertis querentes, audiet: & maximè si ægros se dixerint, desiderentque à libertis suis exhiberi.] Certum est, vt docet Paul. de liber. agnosc. l. fin. in bonis libertorum superstitum, nullum omninòius patroni, liberiue patronorum habent, nisi si tā infirmos se esse, tamque pauperes præsidibus probauerint, vt meritò mēstruis alimentis à libertis suis adiuuari debeant; idque ius ita plurimis Principum constitutionibus manifestatur. Et sic de iure ciuili tātùm tenetur libertus alere suum patronum egētem, & ægrum, non autem iure naturali, cum illo iure seruitus cognita non esset. l. quod attinet. ff. de reg. iur. l. ma

Libertus tenetur suum patronum egentem alere.

1 l. manumissiones. de iustit. & iur. & de statu hom. Sic & dominus suum seruum alere tenetur, alioqui si eum relinquat, efficitur liber. l. vnica. §. sed scimus. C. de Lati. libertat. tollend. Nam Imperatoris Commodi constitutio ita profertur: *Cum probatum sit, contumeliis patronos à libertis esse violatos, vel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate, vel corporis valetudine laborantes relictos, primùm eos in potestatē patronorum redigi, & ministerium prabere dominis iubemus cogi: sin autē nec hoc modo, admoneātur, vel à præside emptori addicentur, & pretium patronis tribuetur.* Modestin. in l. alimenta. in fin. ibid. de liber. agnoscend. vbi Imperator Commodus vult etiā ad præsidem pertinere, si præfectus vrbis negligat, ibi, nec hoc modo, admoneantur, vel in vrbe à præfecto vrbis, vel in prouinciis ad præsidem pertinebit addicere.

Itaque præfectus vrbis, audit patronos contumeliis à libertis affectos, vel verberatos, aut si egestate
2 laborantes liberti eos non aluerint, & pœna triplex eis imponitur. Prima est, vt redigantur in pristinam seruitutem ratione ingratitudinis. l. ij. C. de libert. & eorum liber. Item cogi debent seruire, & ministeriū dominis prębere, vt ibi: & in tit. de minist. seru. adhęc si liberti non admoneantur ista seruare, nec redacti fuerint in seruitutem, tunc poterunt vendi etiam à Præside, & emptori plus offerenti addici, & pretium dabitur patrono, qui prius ei dederat libertatem. Ita debet intelligi iste text. & d. l. alimenta. Et quot modis sumatur verbum, exhibere, abundè scripsi in l. plus est in exhibitione. de verb. signific. ff. vbi pro, ali, & tractari, dixi accipi posse, & etiam pro suffragio, posse accipi, docet Fenestella.

Relegandi, deportandique in insulam: quā Imperator assignauerit, licentiam habet.] Igitur per istum textum præfectus vrbis habet potestatem relegandi, & deportandi. Tamen Imperator assignare insulam debet, ad summum enim imperium spectabat assignari insulas, in quibus continerentur hi scelesti condemnati, ne si insulis excederent, contra Imperatores quicquam sinistri molirentur, & ne Barbaros adirent, & eos contra Imperatores iuuarent. & dicit Fulgo. verbum, assignauerit, non esse præteriti temporis, sed futuri subiunctiui, quia præfecto vrbis data est & deportādi potestas, quamuis insula non fuerit assignata, quæ tamen post sentētiam potest assignari, sed præses hoc non potest, de verbo, studuerit, an sit subiunctiui, & cuius effectus sit, scripsi in §. præthereà. de coll. in Concord.

Apud Fenestellam non sunt hæc verba tex. quam Imperator assignauerit, quæ sunt addita à compositoribus, & verbum, assignauerit, est præteriti temporis subiunctiui, vt in l. j. ff. quando appel. sit. volens dicere præfectum vrbis habere potestatem relegandi, & in insulam deportandi, quam Imperator assignauerat, non verò in aliam, extra sortè suam prouinciā consistentem, vt inferiùs dicetur.

Potestas præfecti vrbis. Sciendum est præfectos vrbis habere ius relegandi, & deportādi, & si per sententiam aliquem deportandum pronunciassent, statim lata sententia condēnatus erat infamis, nec poterat legatum, vel fideicōmissum relinquere, nec testari. l. j. §. hi quibus. de legat. iij.

Sed præses prouinciæ non habebat ius deportādi. l. ij. §. j. ff. de pœn. Sed si delinquens commisisset falsū, aut peculatum, ex quorum criminibus admisso vno vel alio deportandus esset, vt l. iij. ff. ad leg. Iuliam pecul. & in tit. de public. iudi. in Inst. solebat præses sententias consiliariorum, vel aduocatorum exquirere, an hic deportandus esset: & tunc habita plena & cumulata consiliariorum, aut pragmaticorum sententia, ipse decernebat ad Imperatorem scribendum, vt ipse deportaretur, & Imperator conclusam à Præside sententiam, nondum tamen prolatam, confirmabat, & insulam assignabat, & demum præses pronūtiabat sic: pronuntiamus talem deportandum in talē insulam, ab Imperatore ad hoc assignatum. ista probantur in l. j. in princ. ff. quando appell. sit.

Nec poterat præses prouinciæ pronuntiare quem deportandum, antequā Principi ostendisset, & Princeps approbasset: sed tantùm pronuntiabat præses scribendum esse Imperatori, vt ille accusatus deportaretur, si ipsi bonum visum esset. Et tunc Imperator rescribebat, vt deportaretur, assignabatque insulam. & hoc Vlpian. plenè explicat in d. l. j. vbi sic conscribitur: ***Siquidem in insulam deportandum annotauerit præses prouinciæ** (id est decreuerit, nec tamen pronuntiauerit) **& Imperatori scripserit, vt deportetur, videamus quando sit prouocandum: vtrùm cùm Imperator scripsit; an cùm ei scribitur? Et putem tunc esse appellandum cùm recipi eum præses iubet, sententia prolata, Imperatori scribendum, vt deportetur. Cæterum verendum est, ne serò sit, vt tunc prouocetur, cum Imperator insulam ei assignauerit: comprobata enim sententia Præsidis, tunc solet insulam assignare.*** &c. Idē Vlp. (ff. de inter. & releg. l. inter.) scribit. ***Præsides itaque prouinciæ quoties aliquem in insulam deportandum putant, hoc ipsum adnotare debent, nomen verò eius scribendum Principi, vt in insulam deportetur: sic deinde Principi scribere missa plena opinione*** (id est misso pleno suffragio, & opinione singulorum, qui hunc deportandum censuerunt) ***vt Princeps æstimet, an sequenda sit eius præsidis sentētia, deportarique in insulam debeat,*** &c. probat Vlpia. in l. prima. §. deportatos. ff. de leg. iij. & sic planè poterit intelligi iste text. licèt iurium interpretes aliter intelligant.

Præsides prouinciæ quomodo insulā relegare possint. Relegare verò in insulam Præsides prouinciæ possunt, sic tamen, vt siquidem insulam sub se habeant, id est ad eius Prouinciæ formam pertinentem, quam administrant, etiam insulam specialiter assignare possunt, inque eam relegare. l. relegatorum. de interd. & releg. & puto prouinciam dici pertinere ad formam eius prouinciæ, id est ad territorium seu terminos; nā forma & terminus prouincię habet hāc insulā sub se. vnde Iuris. exponit, insulam ad prouinciæ formam pertinere, id est quæ est sub se; & è contrario, quæ non est sub se, non pertinet ad formam prouinciæ, & interdum relegatur quis in insulam, interdum simpliciter: si in insulam quis relegetur, insulā ei egredi non licet. l. relegati. ff. de interd. & releg. vbi Martia. ait exilium triplex esse, aut certorum locorū interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum, præter certum locū, aut insulæ vinculum, id est relegatio 3
in insulam.

Si verò insulam non habeant, pronuntient quidē in insulam se relegare, scribent autem Imperatori vt ipse insulam assignet: & sic pronuntiare præses poterat quem relegandum in insulam, etiam si non haberet, sed non poterat pronuntiare deportandum, nisi Princeps hoc approbauerit, vt superius dictum fuit: secùs

secus in præfecto vrbis, per istum textum.

Et sic faciunt iudices supremi Franciæ, quando eis datum est negotium cognoscendi contra Cancellarium, Pręsidem, vel alium virum magna dignitate præditum, vt postquam concluserint, habita singulorum sententia, mittant ad Regem, an illam conclusionem sequi velit, & Rex scribit, quid sibi facien-
4 dum visum fuerit: non tamen potest Rex pœnam augere, quia non potest insontem damnare, & ille qui ex consilio damnatus est, iustè damnatus præsumitur, ideò quod additur, sine cognitione causæ, iniustè præsumitur, & ex affectione factũ, sed pœnam minuere potest. l. interpretatione. ff. de pœnis. de quo aliàs consului.

Præsides nõ possunt relegare in insulã, quæ non est sub se.

Non poterunt tamen Præsides damnare in eam insulam, quam in ea prouincia, in qua præsunt, non habent. Et sic Præses Aurelianensis non relegat in insulam Parisiensem. Sicut autem relegare in insulam cuiusquam, quæ non est sub se, id non pertinet ad formam prouinciæ, & id non potest. Ita neque in prouincia quidem relegandi ius habet, quæ non est sub se, fortè Præses Syriæ in Macedoniam non relegabit, sed intra prouinciam suam potest relegare. idem Vlpia. in d. l. relegatorum. ff. de interd. & releg.

Et sic ex hoc text. colligitur, præfectũ vrbis olim maiorem habuisse potestatem, quàm Præsides, licet hodie prouinciarum Præsides maiorem obtineant potestatem, quàm Primarij iudices vrbis, saltem in hoc regno. vt est in Constit. Reg. cautum tit. *Des Seneschaux, Baillifs, & Lieutenans.* & inferius dicetur. in tit. de offic. Præsid. Ideo quicunq; voluerit soluere contraria, oportet distinguere tempora. Nam multa vno tempore magistratui vni concessa sunt, quę non alij, & olim maior potestas, hodie non tanta, quia diuersitas temporum diuersitatem inducit rerum. c. non oportet. de consangui. & cap. quia diuersitatem. de conceſs. præb.

SVMMARIA.

1 *Verba enuntiatiua probant, si super his Principis intentio fundata sit.*
2 *Verbum, Committo, quem effectum habeat.*
3 *Concesso castro, & iurisdictio territorio inhærens concessa videtur.*
4 *Notionis nomen ad quos pertineat.*

§. In initio eiusdem epistolæ ita scriptum est.

COlligitur referenda verba, quæ declarare volumus, vt Iurisconsul. hîc facit, vt faciliùs mens intelligatur, sic solet facere Vlpia. in omnibus edictis prætorum, Hoc edicto prætor ait, &c. vt patet in titulis, vbi edicta prætorum extant. vt ff. quod metus caus. de dolo. & in omnibus aliis. facit l. item veniunt. §. aptanda. infrà. de petit. hæred. sic volui ego, textus Iurisconsult. conscribere, cum interpretatione.

Cum vrbem nostram fidei tuæ commiserimus.] Ex hoc textu habemus Imperatorem committere præfecto vrbis vrbem, non autem simpliciter prætorium vrbis, vt superius dictum fuit, etiam ab hoc præfecto vrbis recipiebatur appellatio, ab alio verò præfecto prætorio, non, vt in titul. proximo diximus.

Appellare licet à præfecto vrbis.

Ex his apparet præfecturam Romæ triplicem fuisse; vrbanam scilicet, à qua instar Principis cuncta pendebant, & cui cohortes vrbanæ subiectæ fuerant: deinde præfecturam prætorianam, quæ & prætura dicebatur, & iuris dicũdi facultatem habebat, adhęc præfecturam prætorianorum, à qua cohortes prætorianæ, leges, & iussa accipiebant: ita videlicet, quòd sicut is Romanam in vrbe militiam regebat, ita prætor vrbis iudicia complebat, præcipuè in criminalibus, & ludos dare solebat. Præfectus denique vrbis (qui & cæteris in initio eminentior fuerat) totius Romanæ ditionis tã intra vrbem, quàm extra, in Italiæ aliquot loca summã tenebat: & in ciuilibus, cùm inter ciues, tum inter peregrinos, qui eò confluebant, facultatem iudicandi, causam plenam habebat. vt Lampridius in Commodo narrat, & Laz. in Comment. Reipub. Rom lib. 1. c. 2.

Præfectura Romæ triplex.

Item Bar. adducit ipsum textum ad hoc, vt verba enuntiatiua prolata à Principe fidem plenam faciant, quod non probat iste text. Nam Vlpian. refert hîc epistolæ verba, quæ exponit. & in clement. vnica. de 1
proba. dicitur, enuntiatiua verba probare, si super his fundetur Principis intentio, vt plenè scripsi in Concor. tit. de subla. literis. Etiam Bart. dicit per verbum, 2
committo, dari plenam & liberam potestatem iurisdictionis, quod est verum, si respiciat iurisdictionem. Nam si Imperator committat sua negotia vrbis alicui, cum procuratorem constituit. l. j. ff. de offi. procur. Cæsar. l. j. de procurat. Et si committat alicui exactionis negotium, non committit iurisdictionem. vt in tit. seq. dicetur, de hoc verbo, committo, docui in l. inter stuprum. §. j. ff. de verb. signific.

Sed, an si quis donet ciuitatem, videatur donare & merum imperium? sunt qui hoc affirmant per istum textum, alij verò contrà. ego autem dicam in l. imperium. de iurisd. omnium iudic. casus distinguendo vbi Bar. & aliorum reprobaui distinctionem, imperij videlicet maximi, magni, & parui: quia confundit ingenia adolescentium, & iure non probatur, vt ibi abundè explicabitur.

Donatio ciuitatis quid comprehendat.

Et istum textum in verbo, fidei tuæ, audiui adduci contra præpositum vrbis, qui dicebatur in fide suspectus. Ideò procurator Regius dicebat fidei suæ vrbem committi non posse, cum fidem nullam haberet, vel suspectam, vnde hodie solet, antequam vni prouideatur de officio, inquiri de vita & moribus: sed hæretici pro hæreticis deponunt fortisimè, vt superius scripsi. Væ ergo illis qui totam Christianam Remp. perturbant, & labefactant.

Hæretici pro hæreticis validissimi testes.

Quicquid igitur intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi pertinere videtur.] Ex hoc text. colligitur, paria esse committere vrbem, vel quicquid est intra vrbem: vel committere domum, & quicquid est intra domum. Nam indefinita æquipollet vniuersali, per istum textum. & l. si pluribus. ff. de legat. 2. & cap. vt circa. de electione. in Sexto. vbi est bona glos. quam dicit Bartol. veram, quando est eadem ratio omnium particularium, aliàs non. Quæ fiunt intra vrbem & extra, spectant ad præfecti vrbis cognitionem.

Præfecti vrbis cognitio.

Ex hoc Doctores inferunt, quod si Rex concedat 3
castrum, vel ciuitatem, iurisdictionem quoque territorio inhærentem videtur concedere, per istum textum. quia accessorium naturam principalis sequitur. l. cum principalis. ff. de regulis iuris. facit l. si aquædu

aquæductus. ff.de contrahend. emptio. & l.secunda. C.de bonis vacant. lib.10. scripsi in l.ij. ff. de verbor. significat.& in l.imperium.infrà. de iurisd.omn.iud.

Nec disputo quod Accursius hîc scribit, videlicet vbi Papa est, ibi & Roma.glos. & Doctor. in cap.2. & cap.præsenti. de præbend. & dignitat.in 6. sic vbi Rex est,& curia Regis. Et sic beneficium dicitur vacare in curia, quando vacat in eo loco, vbi est Papa, vel intra duas dietas. d. cap. præsenti. Et an donatio facta per Constantinum Papæ Siluestro, valuerit: cùm tot interpretes in hoc torqueant sua capita, hoc dicam, etiam si donatio non valuisset, longinquitas temporis, Ecclesiam saltem Romanam tueretur. vide l.fin. ff.de constit. Princip. & an Rex de rebus sui Regni donare possit? non posse dicitur in cap.intellecto. de iureiurand. & per Doctor.in l.pactionibus. C.de pact. & Corser. in tract. de potestat. Regia. q. 62.ac 75. & Albertus Brunus in consil.12. in materia feudo.& Benedict.in c.Raynutius.in verbo, & vxorem.nu.270.cum seq.de testam.

Donatio facta per Constantinum Papæ, an valuerit.

Sed quoad Vicarium Episcopi, vel Officialem, criminum cognitio non videtur concessa,nisi exprimatur. facit cap.2.de offic. Vic.in 6. Scripsi in forma Vicariatus, in praxi benef. in 1.parte. & an vrbis nomine veniat comitatus, tractaui in l.ij. ff. de verbor. significatione.

Cognitio criminum.

Sed & si quid intra centesimum miliarium admissum sit, ad præfectum vrbi pertinet.] Hic terminatur præfecti vrbis cognitio, videlicet, vt tãtùm cognoscat in vrbe, & intra centum miliaria. Miliarium seu miliare dicitur terræ spatiũ mille passus cõtinens.l.iij.vbi plenè docui.ff.de verb. signific. Et sic quod in principio dixerat præfectum vrbis habere iurisdictionem intra vrbem, & extra, intra Italiam,intelligitur,intra videlicet centesimum miliarium, & non vltrà,vt sequitur, quid ista dictio, intra, significet, plura scripsi in l. si quis sic dixerit.ff. de verb.signific.quæ hîc non repetam.

Quousque vrbis præfectus cognoscat.

Sed si vltra ipsum lapidem, egressum est, præfecti vrbi notio non est.] Ecce quod dixerat intra centesimum miliarium, nunc dicit centesimum lapidem: quia in quolibet miliari veteres lapidem figere solebant, quod peregrinantibus & iurisdictioni prodesse poterat. vt Marcellus libro 17. ait: *Emensisq́, æstimatione decimi lapidi, cùm prope syluum venisset,&c.* Et sic colligitur quod extra,nullam habet iudex iurisdictionem.l.fina. ff.de iurisd omnium iudicum. Ideo veteres disiungebant lapidibus territoria, ne confunderentur iurisdictiones, teste Marcello ibidem. Defertur in vicum Alexandri tertio lapide ab vrbe seiunctum,vt Marcellus ait lib.25.ibi: *Vnde cognitio per porrectam planiciem ad vsque lapidem septuagesimum,in regionibus aridis,nec aquam inuerire potui. salsam.&c.*

Et sic præfectus vrbis cùm exierit vrbis terminos, potestatem non habet extra vrbem, sed iubere iudicare potest.l.finali.infrà.eodem. dicam in l.3.de offic. Præsidis.infrà.& l.cum qui.de iurisd.om.iud.

Nisi contra subditum,qui deliquit extra suam iurisdictionem adhuc præfectus vrbis cognoscere poterit contra eum. l.j. C. vbi de crimin. agi oporteat. Vnde si nullus contradicat, & dubitetur vbi commissum fuerit delictum, ipse etiam cognoscere poterit:cùm iurisdictio sua de iure communi per hanc legem fundata fuerit.

Aduertendum est, quòd sicut veteres, lapides figebant, ita etiam cippos. Cippi autem erant apud veteres columnæ, siue lapides secus publicas vias in terminis agrorum positi, in quibus militarium hominum inscriptiones, ac tumuli siue tumbæ erant. vt Eusebius libro 1.de vita Constantini,scribit. Sunt qui palas & cippos inscriptos, sempiternam commendationem virtutis eorum, quos habent, annotantes, conferre crediderint. & idem libro 4. Constantini conscribens sepulturam & basilicam ab eo ædificatã, ait: Duodecim sepulchra fecit Apostolici chori, cippis excelsis, vrnam suam in medio collocauit,vtrinque senis Apostolicis.

Cippi, sunt lapides prope publicas vias.

Erat autem mos militibus,aliquam agri portiunculam mercari pro se, & suis contubernalibus, quæ emptio dupliciter fiebat,aut enim pro se & suis heredibus, aut pro se, & suis contubernalibus. Idq́ue, vt vel hæredes ius condendi suas vrnas, cippósque statuendi istic haberent: aut non, vbi minoris emeret quispiam pro seipso & coniuge solum, & tum istis literis saxum notabatur, H. M. H. N. S. id est, hoc monumentum, hæredes non sequitur: alioqui exprimebatur, quod monumentum sequeretur hæredem. Nam si cognatio erat finita,extraneus non potuisset in illo monumẽto sepeliri, nisi hoc expressum esset,quod facit ad ea quæ scribunt Doctor.quid veniat appellatione cippi.Et dicunt illos venire qui per lineam masculinam descendunt. vt in l.finali. C. de verborum signifi.Perus.in cap. si pater.de testament. libro 6. quod ex superioribus rectè dignosci potest, quicquid dicant interpretes.

Mos militaris in emendo.

Cippi appellatione qui veniant.

Postremò in text. habetur: Præfecti vrbis notio non est.] Vlpian. dicit: notionis nomen ad eos pertinere, qui iurisdictionem non habent,sed habent de quauis alia causa notionem. in l. v. ff. de re iudic. quod est verum,quando notio respicit ad eos, qui iurisdictionem non habent, sed si ad eos notio referatur, qui iurisdictionem obtinent, tunc cognitionem cum iurisdictione denotat.vt hîc in l.prima.§.de his. ibi,Prætoris erit vel Præsidis notio. ff. de separation. vnde idem Vlpia.ait: Notionem accipere possumus & cognitionem,& iurisdictionem.in l.notionem.vbi abundè scripsi.ff.de verb.signific. 4

SVMMARIA.

1 *Adulterum vxoris viro cordato grauius, quàm mors filiorum.*
2 *Iudex vrbis primarius potest cognoscere de possessorio per præuentionem in regno Galliæ.*
3 *Causa possessoria inter nobiles in regno Galliæ tractanda est coram Seneschallo, vel Præside Prouinciæ.*

§. Si quis seruum suum adulteriũ commisisse dicat in vxorem suam,apud Præfectum vrbi erit audiendus.

ET sic in criminalibus, erat etiam præfectus, vt de adulteris cognosceret. Nam seruos adulterij accusari posse, nulla dubitatio est. vt docet Vlpian. in l. seruos. ff. de accusat. Imò Venul. ait: *Omnibus legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de vi priuata, quia ea lege damnati partis tertia bonorum publicatione puniuntur:*

puniuntur: quæ pœna in seruum non cadit. Idémque dicendum est in cæteris legibus, quibus pecuniaria pœna irrogatur, vel etiam capitis (id est, æstimationis) *quæ seruorum pœnis non conuenit, sicut relegatio*. l. hos accusare. §. omnibus. ff. de accusat. & hoc adulterium canon. interpretes inter grauia crimina enumerant. in cap. at si clerici. §. de adulteriis. de iudic. Conqueri
1 ergo potest dominus, quia grauius est nobili, & cordato viro adulterium vxoris, quàm mors filiorum. l. penultima. §. matre. ibi, scis vnum fratrem tuum, filium nostrum occidisse, dum ei rapinam faceret, & alia mihi deteriora fecit. ff. de legat. 2. Sed homini vili & ditari cupienti, mors filiorum deterior est. l. finali. §. primo. ff. de publica. ibi, vxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud grauius quid admisisse.

Item, dum iste text. ponit, dicat commisisse, supplent interpretes, & probet, sed hoc intelligitur sine additione. per l. qui se dicit. ff. de iud. & in l. prima. si quadrupes paup. fecis. dic. Alibi dixi esse phrasin Iurisconsul. vt habeant hoc pro expedito, quando scribunt, si quis dicat, &c. in l. iij. §. finali. ff. de verbo. significatione.

Sed etiã ex interdictis, Quod vi aut clam,
2 aut interdicto vnde vi audire potest.] Quamuis præfectus vrbis, & sic præpositus, vel iudex vrbis primarius cognoscere posit de interdictis, & sic de possessorio per præuentionem in hoc regno, vt est in Constit. Reg. Galliæ constitutum. Tamen, si moueatur causa possessoria inter nobiles, vel contra nobilem super castro, vel feudo, etiam ab ignobili, causa coram Seneschallo, vel Præside prouinciæ est tractanda, ex Regis constitutione. Ordin. 27. artic. 19. titul. *des Seneschaux*. & aliàs inueni in hoc text. hæc verba: Neque est alienum, ab eius potestate, vt coram ipso interdictum, quod vi aut clam exerceatur, id est, vt ipse præfectus cognoscat de interdictis, quæ vi aut clam, vt per totum ff. quod vi aut clam; & de aliis, vt dixi, in hoc regno iudices primarij cognoscunt. licèt hîc in his duobus esset tantùm expressum, vel nisi aliud esset consuetum.

SVMMARIA.

1 *Tutor ob dolum remotus, est infamis.*
2 & 3 *Tutelæ munus data pecunia acquirẽs, vel in fraudem pupillorum bona alienans, vel minuens, ad præfectum vrbis puniendus remittitur.*
3 *Tutor mentiens se aliquid habere ad alendum pupillum, extra ordinem à præfecto vrbis puniendus.*

§. Item solent ad præfectum vrbi etiam tutores, vel curatores remitti, qui malè in tutela siue cura versati, grauiori animaduersione indigent, quàm vt sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit, vel nummis datis tutelam occupasse, vel accepto præmio operam dedisse, vt non idoneus tutor alicui daretur: vel consultò circa edendum patrimonium quantitatem minuisse; vel euidenti fraude pupilli bona alienasse.

Apud Fenestellam sic legitur: Solent item ad præfectum vrbis tutores, curatorésque remitti, qui malè in tutela curáque versati fuerant: quíque grauiore animaduersione, quàm vt suspectorum crimen incurrant, indigent: quos probare possimus datis nummis, tutela seu accepta mercede, operam dedisse quominus idoneus tutor assignaretur alicui, vel consultò circa edẽdum patrimonium eius quantitatem minuisse, sine euidenti fraude pupilli bona alienasse, & in idem recidunt. *Malè versati in tutela curáque ad præfectum vrbis remittuntur.*

Sciendum est, quod si tutor postulabatur suspectus, & sic remouendus, hoc ius remouendi suspectos tutores, vel curatores Romæ, prætoribus competebat. In prouinciis verò Præsidibus prouinciarum, Proconsulibus, & eorum legatis. l. j. §. damus. ff. de suspect. tutor. & §. j. illo titulo. in Instit. *Ius remouendi suspectos tutores vel curatores.*

Sed si quis grauiore animaduersione indigeat, quàm infamia ob remotionem, id est, si quis tutor puniri debeat, ob facta atrociora in tutela admissa, apud præfectum vrbis punietur, & ad eum remittetur. dicta l. prima. in fine. de suspect. tutor. non apud Prætores, aut Præsides, qui tantum cognoscebant, vt remouerent quem suspectum, & ille suspectus 1
remotus ob dolum infamis est, si ob culpam non æquè. §. suspectus. de suspect. tutor. in Institut. Itaque si non satis sit suspectum tutorem cum infamia remouere, sed eum quoque punire graui pœna oporteat, præfecti vrbis est cognitio, vt hic. vnde Martia. ait, ff. de tutel. l. in eos extra ordinem animaduertitur, 2
qui probantur nummis datis tutelam occupasse, vel pretio accepto operam dedisse, vt non idoneus tutor daretur, vel consultò in edendo patrimonio quantitatem minuerint, vel euidenti fraude pupillorum bona alienassent. Item Vlpian. ait: Libertus quoque si fraudulẽter gesisse tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum vrbis remittetur puniendus. l. secunda. ff. de suspect. tutor. Idem, si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni, si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad præfectum vrbis puniendum, sicut ille remittitur, 3
qui data pecunia ministerium tutelæ acquisiuerit, vel redemerit. Iustinianus in §. sed si quis. de suspect. tutor. in Institut. Tamen prætores solent facere circa eos, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid, vt quicquid constiterit penes eos esse, eius grauissima vsura pendatur, & hoc persequi oportere iudicem palam est, cum & alia pœnæ adiectione. l. tutor qui repertorium. §. idem solent. ff. de administ. tutor. Est igitur differentia, quando tutor negat se habere aliquid ad alendum pupillum. Nam prætor apud tutorem inquirit, & si quicquam inuenerit, statuit, vt pupillus alatur, & vsura grauissima pendatur. Si verò prætor non inquisierit, sed ille tutor mendacium protulerit, tunc quia grauiter tutor deliquit, ad præfectum vrbis remittetur puniendus. vt in d. §. sed si quis. de suspect. tutor. & l. tertia. §. tutor qui. illo titul. Bart. hîc dicit tutori non facienti inuentarium, non decernendam esse administrationem, quomodo ergo poterit remoueri? & respondeo remoueri eum à tutela, & non ab administratione. l. prima. ff. de suspect. tutor. Et effectus est, quia poterat, antequam remotus sit inuentarium conficiendum conficere, & iterum suscipere administrationem rerum, per decretum iudicis, sed postquam à tutela remotus est,

Ad præfectum vrbis qui remittendi.

non poterit iterum tutelæ insistere. l. tutores. C. de administrat.tutor.l.finali.arbit.tutel. Etiam licet non possit decerni administratio tutori, nisi legitimè confecerit repertorium, si tamen fuerit decreta, ab eius administratione remoueri debet posteà, cùm hoc compertum fuerit, & idem si posteà bona pupilli augeantur, & tutor illa non conscribat, remoueri poterit. vt Bart. hîc firmat. quem interpretes sequuntur.

Administratio tutori, non confecto inuentario decreta, auferenda.

Et non solùm in his casibus remittitur tutor puniendus ad præfectum vrbis, verùm in omnibus aliis casibus, in quibus est graue delictum, & pœna est imponenda, vt probatur in §. cùm patronus. infrà, ibi: Vel quid huic simile obiicit. Nam prætor tantùm tutores remouebat, non autem puniebat, sed præfecti vrbis erat castigatio, & pœna arbitraria per hunc textum, ibi, extra ordinem. de quo abundè scripsi in l. pupillus. §. munus. ff. de verbor. signific. & relinquitur pœnæ impositio arbitrio præfecti vrbis. l. nisi. in fin. C. de administ. tutor.

Et sic ad iudicem causarum ciuilium cognitio tutelarum pertinet, si agatur de remotione tutorum, vel aliàs ciuiliter, secus si criminaliter agatur, vt & tutor puniatur. docet hîc Bart. quod potest in Francia vsui esse, eo quod magistratus sunt distincti.

Sic videmus in ordinatio. Regi. ad Seneschallos & Bailliuos dationem tutorum quoad pupillos nobiles pertinere, si verò pupilli ignobiles sint, ad præpositum & præfectum vrbis spectat, vt constat in tit. *des Seneschaux, Baillifs, &c.* ordin. 27. artic. 6. Et sic ex Constit. Reg. non posset præfectus vrbis, vtpote præpositus, & iudex primarius contra nobilium tutores cognoscere, nec eos punire. Nam postquam ordinatio excepit dationem, sic & remotionem, & coërcitionem. Qui enim dare potest, potest & remouere. l. iij. ff. de re iud.

Tutor non faciens inuentarium, dicitur in dolo esse.

Item Bartol. hîc dicit, in dolo esse tutorem, qui nullum fecit inuentarium, si tamen fecerit, & aliqua omiserit, non præsumitur dolo hoc fecisse. l. tutor qui. ff. de administr. tutor. Nam ignorantia in dubio præsumitur. per reg. iur. & l. verius. ff. de probat.

Nec iuuat illa clausula in inuentario conscripta: vt si inueniantur aliæ res, voluit eas pro scriptis haberi, nisi appareret de ignorantia tutoris. arg. l. chirographus. ff. de administ. tut. & l. iij. C. de bon. vacan. lib. 10. & d. l. fin. arbit. tutel.

SVMMARIA.

1 *Pater filios vel filias peccare cogens, patria potestate priuandus.*
2 *Hospes ancillam ad turpia adigens, furcæ damnatus.*
3 *Ad numularios spectat improbam monetam frangere.*
4 *Improba moneta apud numularios inuenta, est confiscanda.*
5 *In excommunicatione scienter per annum remanens, velut hæreticus condemnandus est.*
6 *Iniuria filiis facta, censetur patri illata.*
7 *Seruus non potest domini sui crimen deferre.*

§. Quod autem dictum est, vt seruos, de dominis querentes, præfectus audiat: sic accipiemus, non accusantes dominos (hoc enim nequaquam seruo permittendum) nisi ex causis receptis.

Et sic præfectus vrbis audire debet seruos conquerentes de dominis suis, non autem audiet seruos accusantes dominos, nisi in casibus exceptis. vt in l. vix certus. ff. de iudic. sed audiet eos, vt sequitur.

Sed si verecundè expostulent, si sæuitiam, si duritiam, si famem, quæ eos comprimat: si obscœnitatem in quam eos compulerint, vel compellant, apud præfectum vrbi exponant.] In his ergo casibus serui audientur. Primò, si verecũdè postulent, non ergo ex malitia. Nam accusatio ex malitia serui prouenire censetur, qui cùm debeant domino obsequium. l. j. & per totum. ff. de obseq. si illum impetere & diffamare velint, non debent audiri, nisi cum pudore, & reuerentia postulent: sic nec filij aduersus patrem. §. pœnales. vbi not. de actionibus, in Instit.

Serui quando audiẽdi sint.

Secundò, si sæuitia, vt si dominus sæuiat in eos. in l. secunda. ff. de his qui sunt sui vel alieni iur. vbi dixi. & §. finali. in Institut. illo titulo. Sæuitia dicitur crudelitas, quæ in seruos, vel alios exercetur. in dicta l. secunda.

Tertiò, si duritia, id est, si inhumaniter dominus eos tractet, & durus dicitur dominus immitis, qui neque precibus, neque misericordia sedari, vel molliri queat: sed est morosus, asper, & crudelis. vnde Papinian. ait l. sepulchrorum. iura per hæredem fieri non possunt duriora, vel deteriora. ff. de statu liber. nec deterior serui conditio. l. generaliter. in fine. ff. de fideicommiss. liberta. Et hanc sæuitiam, non placere Deo, probaui in dicta l. secunda. de his qui sunt sui vel alieni iuris.

Quartò, si fame eos comprimat, id est, si eos non alat, vt necet. nam necare videtur, qui alimenta denegat. l. necare. ff. de libe. agnoscen. & Bar. teste, acutissimus ensis & gladius esset fames. Serui tamen non sunt alendi pane & vino domini, sed caseo, fabis, cœpis, & aliis obsoniis secundum qualitatem personæ. l. seruis vrbanis. ff. de legat. 3. Sciendum est, quando fames & penuria comprimit mundum, id ex iusta ira Dei aduersus humanos descendere, qui se in pauperibus, si non accipiant eleemosynas, fraudari loquitur sua possessione. cap. reuertimini. versiculo, si quando. decimosexto. quæstione prima. & pauperes, qui hoc tempore coacti sunt vendere bona sua, facilè à Principe releuari debent, vt restituto pretio bona vendita sic reciperent, docet Chassan. in consuet. Burgund. in tit. *de Iustice.* in glo. *s'il n'a grace.* num. 21. §. 5.

Quintò, præfectus vrbis cognoscit, si dominus seruos ad obscœna compellat, id est, ad turpia. Nam seruus, vel libertus non tenetur, nisi ad operas honestas, & quæ sine periculo vitæ præstari possunt. l. eius. & l. hæ demum. ff. de oper. libert. & si dominus ad inhonesta cogat, compellitur eum vendere bonis conditionibus. dicta l. secunda. ff. de his qui sunt sui vel alieni iuris. & pater imponens peccandi necessitatem filiis, vel filiabus, patria potestate priuatur. l. si lenones. Codic. de Episcoporum audientia. Sic etiam audiui hospitem furcæ 2
damna

Seruus in honestas operas tenetur.

damnatum, quòd ancillam ad turpia adegiſſet, & certè hi lenones morte damnandi ſunt, vt in authen. de leno. col. 4. Et quamuis iudices Franciæ ſub diſſimulatione tranſeunt, neſcientes vxores ſuas, & filias ab his venundari poſſe: quia damna ſuæ domus ſciũt vltimi, & fortè nunquam: ſed de hac negligentia Deo ſaltem ſunt reddituri rationem.

Ibi, Compulerint, vel compellunt.] Allegatur præteritũ excludere præſens, fuimus Troës, &c. fuit meretrix. Et facit iſte textus ad ſententias iudicum, in quibus dicitur: Priuauimus, & priuamus: depoſuimus, & deponimus per præſentes, &c. & iudices ſæculares dicunt: *L'auons receu, & receuons, l'auons condamné & condamnons, &c.* [Recepimus, & recipimus, damnauimus & damnamus, &c.]

Hoc quoque officium præfecto vrbi à diuo Seuero datum eſt, vt & mancipia tueatur ne proſtituantur.] Sic legitur per Feneſtellam. Id quoque iniunctum eſt huic magiſtratui à diuo Seuero, vt mancipia tueantur, ne proſtituantur.

Colligitur ex hoc text. ad præfectum vrbis ſpectare, ne in his tabernis hoſpites ancillas habeant, quas paſsim proſtituere multi permittunt, & hoc frequentiſsimè inquirere debent: quia hoc ſolent plurimi hoſpites, & maximè caupones, vt plures in eorum hoſpitiis diuerſentur, & ad eos cõfluant. Ideò non debet tutor ſuas pupillas hoſpitibus locare, vel tabernis, quia ſatis videtur proſtitui ea, quæ in caupona tenetur, vt docet Bal. per illum text. in l. fi. C. ſi mancipium ita veneat, ne proſtituatur. & l. quæ adulterium. C. de adulter. vide Spec. in tit. de adult. & ibi Ioan. And. in add. ad eum.

Proptera curare debet præfectus vrbis, vt nummularij probè ſe gerant, circa omne negotium ſuum, & temperent ab his, quæ ſunt prohibita.] Ex hoc text. colligitur, ad præfecti vrbis curam ſpectare, vt nummularij, id eſt, campſores rectè ſe agant in ſuo officio, hi pecunias fœnerato dant, & quia multi ſoliti erant pecuniam quandoque reprobam dare, & aliàs abuti ſuo officio, ideo in hoc regno facta eſt conſtitutio regia ſtatuens, vt nullus officium nũmularij vulgò *de Changeur*, habere in regno præſumat, ſed illud à Principe impetret, qui probos & reipub. vtiles eliget, & literæ iſtæ dirigi debent generalibus monetarum, & poſtea ſtationem, ſeu menſam in loco publico habere debent, vulgò *leurs tabliers ou bureau*, vt eſt in conſti-

Nũmularij officiũ à Rege in regno Franciæ im petrãdum.

3 tutione 8. in titulo *des monnoyers.* Etiam ad eos pertinet monetam eis improbam oblatam frangere, ne quis amplius eam exponat, ſed reddere ſic fractam parti debent. l. j. C. de pondera. & auri illatio. libro 10.

4 Iacobus Rebuffus in l. j. de veteris numiſma. poteſta. lib. 11. & ſi moneta improba apud nummularios inueniatur, erit confiſcata, vt ibi ſtatuitur.

Nũmularij expeditionibus beneficiorũ præpoſiti.

Alij ſunt nummularij, quos vulgò *bancquiers* vocant, & Græci τραπεζίτας, hi expeditionibus beneficiorum præpoſiti ſunt, & tenentur conficere libros, in quibus ſcribant, quo anno, menſe, & die, Romam miſerunt, quóue die negotium etiam expeditum fuit Romæ, & diem receptionis ſignaturarum, & bullarum, vt eſt in Conſtitut. Reg. in titul. *de la reformation des prouiſions.* artic. 5. & ſequent. & hi videntur differre ab argentariis, quos veteres habebant. l. penult. infrà eodem. in l. ſi quis ex argentariis. infrà. de edendo. & ex epiſtola diui Adriani poterat præfectus vrbis adiri ab argẽtariis, vel aduerſus eos, quæ cognitio poſtea prætori demandata fuit. l. vbi. & l. quædam. ff. de eden. Quidam etiam nummularios vocant monetarios, qui pecuniam cudunt. l. j. C. de Fabricen. libro 11. & de his omnibus curat præfectus vrbis, vide quæ dicam in l. prætor. infrà de eden. ſed hi monetarij in Francia ſuos habent iudices, vt patet in tit. *des monnoyers.* in Conſtit. Regiis.

Ibi, Omne negotium.] Notãdum artificem in omnibus & ſingulis negotiis ſe probè agere debere: Nam qui in vno deficit, omnium fit reus. ca. defleat. de reg. iur. Felin. in cap. fraternitatis. de hæreticis. & apud Feneſtellam legitur. Curare præterea debet præfectus, vt nummularij probè ſe agant, circa ſuæ profeſsionis negotia obeunda, temperéntque ab his, quæ leges non admittunt, vel in hoc text. eſt.

Et temperent ab his, quæ ſunt prohibita.] Ex hoc colligitur non ſufficere bonum facere, niſi à malo abſtineamus, ſic non ſufficit abſtinere à malo, niſi fiat bonum. l. in illa 2. ff. de verbor. obligat. cap. vnico. de forma. fidelit.

Cõtemnere quid importet.

Cùm patronus contemni ſe à liberto dixerit.] Ex hoc textu colligitur, puniendum libertum, qui dominum ſuum contemnit. Contemnere quis dicitur, quando vilipendit, ac nihili facit domini præcepta, & maximè ſi per ſuperbiam. Numero. 15. c. Et contemnere eſt plus, quàm non parere. c. quis autem. 11. diſtinct. Nam eſt contrarium eius, quod iniungitur facere. l. qui fiſcales. C. de nauicul. libro 11. & ibi Lucas de Penna l. Tribuni. C. de re milit. libro 12. Et quod fit contra præceptum, etiam ſi iuſtè fiat, deſtruendum eſt ne imperium contemnatur. l. prætor. ff. de no. oper. nuntia. & Modeſtin. ait: In bello, qui rem à Duce prohibitam fecit, aut mandata non ſeruauit, capite punitur, etiam ſi res bene ceſſerit. in l. iij. ff. de re milit.

Ex contemptu quis dicitur facere, quando ſine cauſa parere non vult. gloſ. in cap. metropolitanum. ij. quæſtione vij. cap. eos. de ſentent. excommunicat. in vj cap. quicunque. 11. diſtinct. cap. Salonitanæ. 63. diſtinct. Si ex concupiſcentia, vel ira inducatur quis, non dicitur contemnere. Calder. conſilio 4. titul. de ſentent. excommunicat. ſed frequentia inducit contemptum. Prouerb. 18. impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit: & qui tempore interdicto compellit alios celebrare, dicitur facere ex contemptu. cap. fin. de exceſsi. præla. Etiam contemnere excommunicationem videtur, qui ſe iunxerit communioni hominum poſt notitiam. cap. illud. de cleric. excommunicat. Et qui in excommunicatione 5
per annum ſcienter remanet, velut hæreticus condemnandus eſt. ca. excommunicamus. §. qui autem. de hæretic. cap. fina. de pœnis. ſcripſi in verbo, quauis occaſione. in forma mandat. & fuſiùs in praxi benef. in decla. no. prouiſio. in verbo, téque abſoluentes. Et quando quis dicatur contemnere, docet plenè Lucas de Penna in l. j. in fi. C. de priuileg. eorum, qui in ſacr. palat. mili. libro 12. & Felinus in cap. primo. numero vigeſimoſecundo. de Conſtitut. & in cap. cùm quidam. numero ſeptimo. de iureiurand. Decius in cap. cùm non ab homine. no. 6. de iud. Contemptus vnius irritare facit electionem. ſed non multorum contradictio. cap. bonæ. 2. de elect. & ideò plus nocet contemptus, quàm contradictio. cap. cùm in Eccleſiis. de præb. in 6.

Vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel conuicium se ab eo passum.] Contumeliam à contemnendo dictam, scribit Vlpian. quod contemnendi gratia fit. in l. prima. ff. de iniur. Vnde si libertus sit contumeliosus, id est, solitus contumeliam inferre domino, præfectus vrbis patronum audiet: idem si filius patri contumeliam dixerit. l. j. ff. de obseq. Et contumeliam partes arbitro facere censentur, si eum spernant, & alium adeant. l. litigatores. in princ. ff. de arbit.

Inde Vlpianus ait l. *si bene collocatæ sint pecuniæ publicæ, in sortem inquietari debitores non debent, & maximè si pariant vsuras: si non pariant, prospicere Reipub. securitati debet Præses prouinciæ, dummodo acerbum se exactorem, nec contumeliosum præbeat, sed moderatum, & cum efficacia benignum, & cum instantia humanum.* ff. de vsur.

Conuicium vnde dicatur.

Idem si libertus conuicium dixerit domino. Conuicium autem iniuriam esse Labeo ait, & dicitur vel à concitatione, vel à conuentu, hoc est à collatione vocum. Cùm enim in vnum complures voces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium: & conuicium non tãtum præsenti, verùm absenti quoque fieri posse Labeo scribit: & fecisse conuicium non tantùm is videtur, qui vociferatus est, verùm is quoque, qui concitauit ad vociferationem alios, vel qui submisit, vt vociferarẽtur. l. item apud. §. conuicium. & seq. ff. de iniur. Et sub his verbis comprehenditur omnis iniuria, patrono facta, vt præfectus vrbis libertum punire ob ista posit, & seruum, ac filiumfam. vt inferius dicetur.

Liberosque suos.] Id est, patroni. l. ex facto. iuncta glos. ff. ad Trebel. & qui liberorum appellatione veniant, declaratur in l. iiij. & l. sed si hac. ff. de in ius vocando. & in l. liberorum. vbi scripsi. de verb. signification. ff. ideò iniuria facta filiis, patri facta esse censetur. l. j. in fin. ff. de iniur. Vnde præfectus vrbis cognoscit tam de contumelia facta patrono, quàm liberis eius, cùm nihil intersit, in se quis veritus sit, an in liberis suis, cum pro affectu magis in liberis parentes terreantur. l. isti. in fin. ff. quod metus causa.

Iniuria vxori relata.

Vel vxorem.] Et sic iniuria facta vxori patroni, vel alterius vxori, marito censetur esse facta. d. l. j. in fin. §. patitur. illo titul. in Instit. quia sicut bonis moribus conuenit reuerentiam manumissoris vxori præberi: ita re exigente in ius sine permissu prætoris vocari prohibitum est. l. j. C. de in ius vocand. Nam idem honor à liberto debetur, vxori patroni, qui & patrono. per illum text. quia fœminæ coruscant radiis virorum. l. fœminæ ff. de Senat. sed non mariti per vxores, ideò marito patronæ non fit ea reuerentia, quæ vxori patroni. vt Doct. tradunt in d. l. j. Nam liberti libertæque defunctorum operas, neque extraneis hæredibus patronorum, neque maritis patronorum debent. l. liberti. C. de oper. libert.

Vel quid huic simile ei obiiciat.] Iste text. not. est ad hoc, quod quando casus aliqui sunt enumerati in lege, vel ordinatione, tamen illa lex habebit locum in casibus similibus. Nam Iulian. ait: *Non possunt omnes articuli singulatim, aut legibus, aut Senatusconsultis comprehendi, sed cùm in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.* l. non possunt. ff. de legib. Sic natura nouas deproperat edere formas, vt si aliæ emergant causæ, quibus videbitur iustè adimi posse feudum, ideóque iudex solers, & discretus æquitati obsecundare solicitus, cũcta subtiliter dispensans prouideat, si quis fuerit antiquioribus causis similis, seu maior. §. sed quia. quæ fuit prima causa amitten. benef. facit text. in l. cum hi. §. causæ. ibi, aut si qua alia causa fuit. ff. de transact. l. si in emptione. in fine. de contrahend. empt. l. à sententia. de appellat. Docto. in l. fin. C. de reuocand. donatio. l. aut longa. ff. de procurat.

Iudex debet primò adiri, antequam ius reddat.

Præfectus vrbi aditus] Et sic non potest quæri pars contra iudicem, nisi is, cùm aditus fuerit, recuset partem audire, quia adiri debet, & aditus ius reddet. l. si dolo. C. de rescinden. vend. & l. prima. & sequent. de action. empt. ac l. prima. de præd. minor. & ter. iudex requiri debet. per cap. primum de sup. plen. neglig. prælat. in sexto. glossa in clementina 2. §. si verò. in verbo, recusauerint. de sepul. & postea pars à denegata iuris executione appellare poterit ad immediatum superiorem, & illi tanquam parti intimare. vt in §. primo. de friuol. appellat. in Concorda. scripsi.

Et pro modo querelæ corrigerem eum.] Sic quæri debet pars, Nam hoc iudicium non datur, nisi postulatum fuerit. l. quarta. §. hoc autem iudicium. ff. de damno infect. Ideò quæri debet pars, & pro qualitate querelæ, & delicti iudex prouidebit.

Item, iudex omnes querelas non eadem pœna punit, sed pro modo & qualitate, vt hîc, & in l. aut damnum. & l. respiciendum. ff. de pœnis. modum exposui in l. maiore parte. ff. de verborum significatio. Interest tamen Republic. vt crimina puniantur. l. ita vulneratus. ff. ad legem Aquiliam. c. vt famæ. de sent. excommun.

Aut comminari.] Papinianus sic scribit: *De plano autẽ Proconsul potest expedire hæc, vt obsequium parentibus, & patronis liberísque patronorum exhiberi iubeat. Comminari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non (vt oportet) conuersari dicatur, poterit de plano similiter & libertum non obsequentem emendare, aut verbis, aut fustium castigatione.* l. nec quicquam. §. de plano. ff. de offi. Proconsl. l. j. de iure patro. ac l. j. de obseq.

Iudicis cõminatio.

Ex hæreticis abiurantibus hæresim, comminatur seueritatem ignis non defuturam, si relabantur. Solent etiam iudices Franciæ comminari fustibus cæsis, vt si ipsi iterum crimen committant, non deerit illis vltimum supplicium, quod solam mortem interpretamur. l. vltimum. ff. de pœnis. Hæc tamen comminatio iudicis, nec quidem vim stipulationis habebit, nec sententiæ. l. prima. C. comminatio. epistol. program. subscrip. authori. rei iudic. non habere. l. in peremptorio. ff. de iudic. sed quando iudex comminatur se ad vlteriora processurum, ei liberum erit post comminationem, vt ibi, sic & grauiorem pœnam infligere, quod est notandum.

Aut fustibus castigarem.] Modestinus ait: *Si sine venia edicti impetrata libertus patronum in ius vocauerit, ex querela patroni, vel quinquaginta aureorum pœnam dat, vel à præfecto vrbis quasi inofficiosus castigatur, si inopia dignoscitur laborare.* l. finali. ff. de in ius vocand. & Callistratus scribit in l. capitalium. ff. de pœnis. §. *Non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat qui liberi sunt, & quidem tenuiores homines, honestiores verò fustibus non subiiciuntur.* l. in seruorum. ibidem.

Inde

Inde Callistratus inquit, fustium admonitionem, flagellorum castigationem, & baculorum verberationem Præsides imponere posse. in l. veluti. ff. de pœnis, sed hoc in prouinciis: in vrbe, vrbis præfectus. vt patet hîc. hodie ista baculorum percussio seu fustium abrogata est, sed in locum eius virgarum, seu flagellorum percussio successit, quã antiqui scopationem vocabant, quia milites, vel alij scoparum fasciculo manuali tergora nudati cædebãtur. vt est apud Suetonium in Nero. & apud Liuium. plenè scripsi in l. armorum. ff. de verb. sig.

Scopatio, quæ dicatur ab antiquis.

Aut vlterius procedere in pœnam eius solet.] Si fortè maior pœna imponenda sit ob delicti atrocitatem, præfectus vrbis imponet. vt in l. respiciendum. ff. de pœnis. vbi Martia. ait: *Respiciendum est iudicanti, ne quid durius, aut remissius constituatur, quàm causa deposcit: neque enim aut seueritatis, aut clemẽtiæ gratia affectanda est, sed perpẽso iudicio, prout quæque res postulat, statuendum est.* qui text. optimè instruit iudices.

Nam & puniendi plerunque sunt, & liberti.] Dictio, plerunque, facit hîc regulam. vt in l. iiij. ff. de offic. præfect. vigil. vbi dicetur. l. iij. regulariter. contra. vt ibi. abundè de his dictionibus scripsi in l. interdum. ff. de verb. signific.

Certè si se delatũ à liberto, vel si conspirasse eum contra se cũ inimicis suis doceat: etiam metalli pœna in eum statui debet.] Vide quid Vlpia. scribat in l. j. ff. de iure patron. sic: *Patronorum querelas aduersus libertos Præsides audire, & non translatitiè exequi debent.* id est, in prouinciis Præsides audient querelas patronorum, sed præfectus vrbis in vrbe, vt hîc, & translatitiè non debent exequi, id est, perfunctoriè. vt scripsi in l. vinaria vasa. ff. de verbor. signif. cùm si ingratus libertus sit, non impunè eum ferre oporteat, sed & si quidem inofficiosus patrono, patronæue, liberísue eorum sit, tantummodò castigari eum, sub comminatione aliqua seueritatis non defuturæ, si rursum causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimuerò si contumeliam fecerit, aut conuicium eis dixerit, etiam in exilium temporale darẽ debebit, quòd si manus intulerit, in metallum dandus erit. Idem erit, & si calumniam eis aliquam instruxit, vel delatorẽ subordinauit, vel quam causam aduersus eos tentauit. ecce per illum text. optimè istud declaratum.

Liberti quo modo puniendi.

7 Et sic patet seruum non posse deferre crimen domini sui, id est, nuntiare, vel declarare, seu accusare, nec criminari dominum, & si detulerit, punitur in vrbe à præfecto vrbis. vt hîc. vide in l. famosi. ff. ad leg. Iuliam maiest. vbi serui deferentes suos dominos audiuntur, & liberti patronos in crimine læsæ maiestatis, & aliis exceptis. in l. vix certis. ff. de iud. & quot modis capiatur, deferre, & delator. vide in rub. C. de delat. lib. 10. & tractaui abundè in l. delata. ff. de verb. significatione.

Secundò, punitur libertus, qui coniurauit cum inimicis domini, & non sufficit amicitiam contractam, nisi adsit & coniuratio, vt Fulgosius & Doctores hîc asserunt.

Accursius etiam hîc docet à vasallo feudum auferendum: si amicitiam cum inimicis domini cõtraxerit. idem in l. liberi. C. de inoffic. testa m. text. in cap. vnico. quod testes sunt necessarij ad probandam ingrat. Iason in l. si non sortem. §. libertus. col. 2. ff. de cond. indeb. Iacob. in tracta. de feud. in verb. dictique vasalli. col. 4. & Vlpianus, ait, Præfecto planè vrbis specialiter competere ius in metallum damnandi, vt exempla diui Seueri, & Antonini ad Fabium Cylponem. in l. respiciendum. ff. de pœnis.

SVMMARIA.

1 *Iudex potest iustum pretium rebus ad vitam necessariis vendendis, taxare.*
2 *Damnatus rem suam vendere, debet iusto pretio vendere.*
3 *Vendentes vnam carnem pro alia, crimine stellionatus tenentur.*
4 *Pensio hospitiorum ab vrbis præfecto taxari potest.*
5 *Diuites tempore caristiæ possunt cogi, vt vendant competente pretio.*
6 *Ciues, tempore necessitatis, possunt compelli emere frumentum.*
7 *Constitutio Papæ obligat subditos iure poli.*

§. Cura carnis omnis, vt iusto pretio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet, & ideo forum suarium sub ipsius cura est: sed & cæterorum, siue pecorum, siue armentorum; quod ad huiusmodi præbitionem spectat, ad ipsius curam pertinent.

Fenestella legit sic: *Cura etiam rei macellariæ omnis, vt iusto pretio veneat, ad officium præfecti pertinet, & ideò forum boarium, suarium, piscarium, & olitorium ad eundem præfectum pertinent.*

Istum §. interpretatus sum publicè Tholosæ anno 1524. in mense Ianuario, quem diuisi in tres partes. In prima ponitur dictum generale: in secunda Iurisconsul. ex eo infert: in tertia ampliat ea, quæ in conclusione, seu illatione dixerat. Secunda, ibi, ideò. Tertia, ibi: Sed & cæterorum, siue pecorum. Regula itaque est, quod præfectus vrbis habet in vrbe cognitionem totius carnis, vt iusto pretio vendatur. Nam postquã vrbs est ei credita, de omnibus, quæ vrbem tangunt, cognoscere potest. l. ij. ff. de iurisd. omn. iudic. Dubitatio est quod quilibet est moderator rei suæ, ergo taxare quisque pretium rei suæ potest, non iudex. l. in re mandata. C. mandati. l. si voluntate. de resciend. vend. hoc verum esse in rebus non necessariis ad vitam respondeo, sed in iis quæ ad viuendum necessaria sunt, minimè: ita vt iudex taxare possit iustum pretium ratione publicæ vtilitatis. Ne isti vendendo res suas, opprimãt emptores, & eos ad famem redigant, nimium rebus suis pretium statuendo. Et damnatus rem suam vendere, intelligitur vt vero & iusto pretio vendat. l. si fideiussor. in fin. ff. de leg. 1. Sic & præfectus vrbis iustum pretium decernet rebus vendendis, quæ ad victum pertinent. 1

Dubitandi ratio.

Decisio.

Idem dicerem, vt vendatur in vrbe caro sana, non putida, non fœtida, idque ad ipsum præfectum vrbis pertinere, licet hic text. non dicat: sed eò quòd est ei credita ciuitas, omnia videntur ei concessa sine quibus. per d. l. ij. ff. de iurisd. omn. iud. & quia omnia crimina vrbis ipse vindicat, vt in principio huius l. & crimen est vendere fœtidas carnes, quibus corrumperentur homines, & morerentur, vt medicis satis notum est.

Caro sana in vrbe vendenda, non fœtida.

Etiam ad eum spectat, ne ouina caro vendatur, pro veruccina: aut bubula, pro vitulina; seu vna pro
3 alia, & tales venditores crimine stellionatus tenentur. l. iij. §. sed & si quis. ff. de crimin. stellionat.

Pharmacopolæ nõ debẽt miscere corrupta cũ bonis. Item ad eum spectat, ne pharmacopolæ quid pro quo vendant, & corrupta aromata misceant cum bonis. vt docet de Ripa in tract. de peste. in 3. par. vers. præterea. per quam immixtionem multi hactenùs mortui sunt. licet Bartol. & alij in l. j. C. de condi. in publi. horreis. lib. 10. dicant misceri posse frumentum corruptum cum bono, quod est verum in fisco habente horrea publica, in quibus frumenta reponuntur ad alendos milites, sed ibi nihil est præiudicij, aut parum his, quibus gratis frumenta dantur, quia viuunt ex illis: sed quando quis vendit frumentum corruptum mixtum cum bono, est maximum emptoribus præiudicium: ob id dicerem illum teneri ad restitutionem, sicut ille qui miscet vinum malum cum bono, aut aquam. per tex. in c. eiiciens. 88. dist. & text. in d. l. j. dicit hoc permissum, quando corruptio esset velata, & cognosci non posset: quia modica esset corruptio, aliàs non censeretur permissa. vt firmat Antho. Burgos in d. c. in fi. de empt. & vt dixi in fisco, non in alio, nisi in pharmacopolis, qui habent quædam pharmaca, quæ functionem recipiunt, quibus est permissum vno pro alio vti, dummodò neutrum corruptum sit, aliàs miscentes extra ordinem puniri debent. l. saccularij. in princip. ff. de extraordin. crimi. per quem tex. etiam tenentur, qui in summitate sacci ponunt bonum frumẽtum, & corruptum, seu alium deterius in fine, & idem in fructibus positis in summitate cistę. arg. l. j. ff. de pigno. actio. & hoc deberent inquirere in ciuitatibus præfecti, quia super his multæ fiunt fraudes.

Mistio corrupti frumenti cum bono.

Carnis nomine quid cõtineatur. Per hunc text. etiam præfectus vrbis cognoscit contra venditores piscium, vt iusto pretio vendantur & nõ corrupti, ibi dũ dicit, cura carnis omnis. Et quia carnis nomine venit non solũ caro animalium, verum piscium, imò etiam poma intelligi, Siponti. ait, sed hîc Iurisconf. carnem expresſit, quia est frequentior piscibus. Tamen si interrogatus Iurisconf. fuisset de piscibus, idem dixisset, sic & nos. l. Titius. §. fi. ff. de liber. & posthu. gl. in l. tale pactũ. in fi. de pact. & ita Ripa intelligit vbi suprà. & ego dicerem idem de piscibus perspecta eadem ratione, licet communi idiomate vulgari carnis nomine non veniat piscis.

Victualia taxanda. Idem in omnibus fructibus, & venalibus rebus, quæ populo quotidianum victum suggerunt, & vt Doctor. dicunt in victualibus, & commestibilibus. vt docet Alber. in tractat. statu. in 1. parte. q. 69. item quæro. per l. fin. §. item Episcopi. ff. de munerib. glos. & Doct. in l. j. C. de Episc audi. c. 1. de empt. & vendit. & idem in hospitiis taxandis dicitur in eodem c. 1. de
4 emption. & venditio. vt etiam taxare præfectus vrbis pensionem illorum posſit. cap. 1. vbi Docto. de locat. Et licet dicatur ab Episcopo hoc faciendum, tamen quia Episcopi sunt occupati circa res sacras, ob id abiit in desuetudinem, vt ipsi hoc taxent, sed præfectus vrbis, aut conseruator Regius scholarium, si inter Scholasticos agatur, hoc solet taxare, vt quãdoque vidi apud Bituriges, dum ibi profiterer cum Domino Alciato. Sed aulici & curiales habent suos præpositos, qui ista curant, & taxant, & quia ignari sunt, omnes grauant, quamuis magistri studiorum non teneantur hospites recipere. l. archiatros. C. de meta. lib. 12. tamen nullus est, qui studiosis priuilegia seruare, vel pauci procurant. saltẽ magistratus, imò quando quis Curiales recipere tenetur, tertiã domus tantum partem ad hospitandum concedere debet, vel dimidiam, quando illustris hospitari vult. l. ij. ibidem. de meta. sed hodie per potentes tenuiores opprimuntur. l. j. C. ne liceat poten.

Limitatur iste text. non procedere, quando alius iudex datus esset specialis ad victualia, tunc is datus specialiter faceret cessare istum generalem vrbis præfectum. argumen. l. maritus. C. de procurat. vnde Tholosæ Capitularij hoc facere solent ex consuetudine, licèt de iure non sit ius ordini cuiusque ciuitatis pretium graue, quod inuehitur, statuere. l. finali. ff. ad legem Iuliam. de anno. Si tamen Consules ciuitatis sint Primarij & generales iudices, pro vrbis præfectis habentur, & statuere possunt, vt hîc. & Papiæ est iudex victualium, ad quem ista taxare (vt dicunt Doctor.) pertinet, & debet vigilare, ne illi maiori pretio vendant, & ne monopolium faciant, vt est probibitum in titul. de monopol. C. & in Constitut. Reg. titul. de magistr. artif. artic. 4. glos. 1. vbi scripsi. 1

Vnde in Constitut. Reg. titul. *des hosteliers*. ordin. prima & sexta. præcipitur Seneschallis, & Bailliuis, Præpositis & aliis iudicibus inferioribus, vt singulis trimestribus taxare habeant omnia victualia, ne vendantur cariùs transeuntibus, quàm in mercato vendi debent. l. septem diebus. C. de eroga. mili. anno. lib. 12. & in c. 1. de empt. & vend.

Quæ ordinatio videtur extracta ex §. post natale. de pace tenend. & eius violat. vbi post natale sanctæ Mariæ debet quisque comes septem boni testimonij viros eligere, & de qualibet prouincia debet disponere quanto pretio secundùm qualitatem temporis annona vendenda est: & quicunque contra illam deliberationem carnis vendere præsumpserit, tanquam violator pacis habeatur, & totidem viginti libras comiti exoluat, quanti modios altius edidisse conuictus fuerit, & illa Regis constitutio planius exponit, quàm esset in illo §. statutum, vt ibi plenius Deo auspicante dicetur.

Poterit etiam ipse vrbi præfectus prohibere, ne eo tempore, quo Archiepiscopus, vel Episcopus vendet suum vinum, alij canonici vendant, etiam durante tempore canonicorum, quòd laici non exponant vinum suum venditioni, vt docet Guido Pap. in consil. 151. circa processum. in ij. quæstione. quia inhibitiones & statuta laicorum vtilia clericis valent. cap. primo. distinctione 10. cap. Ecclesia. de constitut. l. secunda. C. de Episcop. & cleric. quod est verum ex causa iusta, alioqui liberum est cuilibet vendere, & quolibet tempore, cùm hoc non sit prohibitum à iure, vt statim dicetur.

Limitatur in rebus Iudæorum, quæ taxabuntur ab ipsorum magistratibus, non autem à præfecto vrbis Christiano. l. nemo exterus. C. de Iudæ. Iustum est enim sua cuique committere. vt dicit ibi textus.

Sed an cogatur quis vendere? & regulariter neminem cogi posse docet tam Iurisconsult. quàm Imperator in l. non enim. ff. rerum amota. l. nec inuitum. de contrahend. emption. C. l. nec emere. C. de iure deliberand. & in l. annonam. vbi glos. de extraor. criminib. Nec cogi debet in alio loco vendere, vel *Nemo rem suam regulariter vendere cogitur.*

alio tempore, quàm ipse velit, quia plus vel minus dicitur ratione temporis. l. vnica. C. de plus petitio. l. vbi. circa finem. de in diem adiect. ff. aliàs est. l. eum qui. & l. vt autem. de pact. dota. & bonum est argu. de tempore ad locum. vt docet Ias. & alij in l. vinum. ff. si certum petat. post glos. in clementin. secunda. in verbo, regularem. de censib. Lucas de Penna in l. j. col. 4. C. ne rustic. ad vllum obsequium deuocent. libro 11.

De eadem re. Nec quidem ea quæ victus causa habentur, videlicet frumentum, vinum, vel alia, cogitur quis vendere, nisi venum exposita fuerint. l. prima. C. de Episcop. audien.

Ampliatio. Nec rustici compelluntur ire ad ciuitatem ad vendendum, quicquid dicat Aufrer. in decisio. Tholo. q. 446. per l. 2. ff. de mund. quæ probat contrarium.

Restrictio. 5 Limitatur tempore caristiæ, tunc diuites cogi possunt vendere competente pretio, & communicare pauperibus. l. si pendentes. §. si quis. ff. de vsufruct. l. pretia rerum. §. finali. ad legem Falcidiam. glos. in cap. sicut hi. in verbo, esurientium 47. distinctio. l. secunda. §. cum in eadem. & ibi glos. vlt. ad leg. Rhod. de iactu. Iacobus Rebuffus in l. prima. ne in emptio. specie. libro 10. Nam vt ibi dicitur omnia sunt communia, id est, communicanda tempore necessitatis. & in cap. si quis propter. de furt. & ad hoc cogi maximè vsurarij debent.

6 Etiam ad vitandam caristiam, vel alia, vrgente necessitate, possunt ciues compelli emere frumentum, vt docet Aufrer. in dicta decisio. 446. per text. in dicta l. vna. C. vt nemini liceat in empt. specier. se excusa. libro 10. Bald. consilio 458. lata fuit. in tertio vol. quod est repetitum consilio 406. in vltimo. lib. 2. vel ciuitas emet, vel compellet volentes emere, vt ab ipsis emant iusto pretio: & ipsi tenentur, quia causa eorum fuit emptum, & ne perirent fame, acutissimus enim gladius est fames. Bal. in l. pactum. C. de collat.

Fauor publicæ necessitatis. Adhæc fauore publicæ necessitatis cogetur quis vendere. l. si locus. ff. quemadmodum serui. amittan. l. item verberatum. de rei vendic. & ob sæuitiam possessoris. l. secunda. suprà. de his qui sunt sui vel alieni iur. vel fauore fisci. l. secunda. C. de commun. rerum alie. §. fin. de donat. in Instit. Seu religionis. l. si quis sepulchrum. de religios. vel libertatis. l. prima. §. sin autem. C. de communi seruor. man. & in casibus traditis per Iacob. Rebuf. in l. prima. in fi. C. de metat. lib. 11. & per Soci. in tract. fallen. regul. 435. & Hypol. in l. j. §. cum quidam. ff. de quæstio. & Antho. de Burgos in c. 1. de emptio. & vendit.

Laniones & panifices omnibus vendere coguntur. Possunt etiam cogi laniones, panifices, & alij artifices omnibus vendere, postquam officium susceperint vendendi, sicut hospites, notarij, & alij coguntur. l. vnica. ff. furti aduers. nautas. vbi Bar. & Fœderi. consilio 113. quia in his quæ ad communis vitæ vsum pertinent, fideliter operam dare debent. cap. sicut. xj. quæstio. j. imò videntur iniuriam inferre deneganti, vt docet Lucas de Penna in d. l. vnica. C. ne rustica. col. 4. lib. 11.

Item Iurisconsul. ait: *Cura carnis omnis, vt iusto pretio prebeatur, ad curam præfecturæ pertinet.* hîc, præbeatur: etiam accipi potest pro præstetur. Nam præstatur præcedente emptione, ergo cura carnis omnis, vt veneat, & præstetur iusto pretio, spectat ad præfectum vrbis. Vnde licet domin. Coras. dicat præbitionem munus negotiationis eduliorum esse. per text. in l. secunda. ff. de nund. Tamen ego exponerem ibi pro præstatione, & angariarum præbitio, id est, præstatio: angariarum personale munus est. l. fina. §. j. ff. de muner. & honor. videte an conueniat, & iudicate, alibi plenius dicam.

Quare præbenda in neutro genere dicuntur ea, quæ exercitui quoquo modo præstantur. l. inuiti. 2. ff. de testib. ibi, item is, qui quid exercitui præbendum conduxerit, vel, vt alij legunt, præbenda conduxerit. sed quantum attinet ad ius canonicum, dixi præbendam accipi generaliter pro quocunque beneficio. vt in tit. de præb. etiam pro iure percipiendi prouentus, eò quòd præbet vitæ necessaria. c. cum M. de constit. vbi glos. & Doctor. & Hostien. in summ. tit. de præb. scripsi in praxi benef. in j. parte. *Præbenda quæ dicantur.*

Itaque præbere, pro præstare, impartiri, dare assumitur. l. prima. ff. de offic. Consul. ibi: Officium Consulis est consilium præbere, manumittere volentibus. l. liberto. §. primo. de neg. gest. l. si cùm dies. §. sed & si. de arbit. l. tertia. §. ait prætor. de liber. hom. exhiben. Et pro ratione materiæ accipitur, sicut verbum, dare. vt scripsi in l. sæpè. suprà eodem. Vnde si petas argentum, vt triclinium mihi sterneres, & ego argentum ad ministerium præbeam, id est, commodati nomine concedam. l. si vt certo. §. si de me. ff. commoda. exposui triclinium & ministerium in titul. de verborum significatione. facit l. prima. ff. si mens. fal. mod. dixerit. Et si dicam, rem tibi præbeo pignoris nomine, id est, do pignori rem. facit l. plus est. ff. de verbor. signific. vbi abundè hoc verbum & eius phrases explicaui.

Et ideo forum suarium sub ipsius cura est.] Ergo spectat ad præfectum vrbis, vt in foro suario sues iusto pretio veneant, & non præstentur qui morbo affecti sint: & idem in cæteris pecoribus & animalibus, vt superius dixi. Et suarij porcorum custodes sunt immunes à sordidis muneribus. l. prima. & sequent. C. de suariis. lib. 11. & quia Imperator Iustinus (vt fertur) fuit suum, & boum custos, ideò successor eius Iustinianus eos priuilegiis dotare voluit.

Forum Græci ἀγορὰν, seu ἀγορὴν vocant, & à ferendo quidam dictum existimant, quòd controuersiæ, & res venales illuc ferantur.

Forum primò vocatur locus negotiationis, in quo venales res feruntur, vt hîc in l. de pupillo. §. si quis fortè. de oper. noui nuntia. sic possunt intelligi l. eius. §. primo. ad municipal. l. continuus. §. cùm quis. de verborum obligatio. l. & qui in foro. de procurat. l. septem. ibi, in foro rerum venalium distrahatur. de erogat. militar. anno. libro 12. vbi qui æstimationem frumenti petit, debet probare quantum valuit in foro, non verò domi. vt ibi notat. Bart. & Rebuf. in l. speciebus. C. de cohortal. eodem lib. Corse. in verbo, venditio. 2. in sing. Et cogit Episcopus ne res pluris vendantur transeuntibus, & aduenis, quàm in foro, & in mercato. quo verbo vtitur Papa in c. primo. de empt. facit l. semper. §. erant & alij, ibi, in foro populi Romani. ff. de iure immunitat. & l. finali de mund. l. prima. §. honorariis. de var. cog. vide Lazium lib. 4. de Repub. c. 5. pag. 482. & seq. *Aestimatio frumenti quomodo probetur.*

Inde forum boarium, in quo boues, seu carnes bubulæ venduntur: suarium, in quo sues: olitorium in quo herbæ: & forum vinarium, in quo vinum: vt Tholosæ in platea sancti Georgij: & piscarium fo-

rum, in quo pisces venduntur, & cura etiam ad præfectum vrbis pertinet: vt hîc Doctor. asserunt. Idem in foro cupedinis, vel cupedinario, in quo delicati & lautiores cibi venduntur, vt perdices, pulli, lepusculi, cuniculi, & alij id genus. Parisiis vocatur *la Cossonerie*, quæ omnia in vnum locum contracta, postquã ædificatus est locus, Macellum dicitur, nos Gallicè *les Halles* vocamus. Et in ecclesiis ac earũ cimiteriis debent cessare negotiationes, & præcipuè nundinarum, ac fori cuiuscunque, omnísque in eis sæcularium iudiciorum strepitus conquiescere debet. cap. decet. in fine. de immunit. ecclesi. in vj. Interdũ forum capitur pro iurisdictione. l. si quis postquam in ius vocatus est, miles, vel alterius fori esse cœperit, in ea causa ius reuocandi forum non habebit, quasi præuentus. ff. de iud.

Forum pro iurisdictione.

Aliquando forum capitur pro loco, in quo controuersiæ & lites deciduntur, & publica olim iudicia ibi exercebantur. c. forum. de verb. signific. & in rub. de foro compet. l. si fideiussor. in princ. qui satisd. cog. in rub. C. de iurisd. omn. iud. & in l. & qui in foro. ff. de procur. l. prima. si ex noxa. caus. agat. l. j. de orig. iuris. & dicitur à Foroneo rege, qui priùs leges Græcis dedit. c. Moyses. vij. distin. nempe vt res feruntur in forum negotiationis causa, vt ibi emantur, & vendantur: ita controuersiæ deferuntur in forum, vt ibi decidantur: vel quia in foro solent homines multum loqui. Ideò etiam à fando, secundum quosdam dici potest, & forum causarum dicit Iuriscõs. in l. si duas. §. decet. ff. de excus. tut.

Et pro loco, in quo lites deciduntur.

Inde cedere foro dicuntur argentarij, cùm tabernis, id est, mensis suis cedebant, quæ in eo foro erant, & aliò habitatum migrabant, quod vulgus dicit facere banquam ruptam, hoc est, negotiationem mensariam abrumpere. Firmat Budæ. in l. si hominem. ff. deposit. Et sic secundum eum alij quàm mensarij, seu mensularij non possunt cedere foro, quia non possunt mensariam negotiationem abrumpere. Ego tamen putarem tam in mensulario, quàm in alio cedere foro, esse cedere bonis, & dimittere bona (saltem verbo ipso) in foro. vt glos. dicit in d. l. fin. ff. de curat. bon. dand. nempe qui bonis cedit, oportet vt agnoscat debitum, & in iudicio illud confiteatur, & dicat se pro debitis creditoribus bona dimittere, aliàs bonis cedens audiri non debet. l. pen. ff. de cessio. bonorum. Itaque cùm olim quispiam confitebatur in iudicio, statim dimittebat bona, quæ dimittendo, foro cedebat, quia non tenebatur amplius in foro comparere, nec debitoribus respondere. Nam sua bona vendebantur. l. iij. ff. de cessio. bonor. ex quibus bonis satisfiebat creditoribus pro portione. d. l. fin. de cura. bon. dand. sicut cedere liti dicimus, quando liti renuntiamus, nolentes amplius litigare. l. postquam liti. C. de pact. Ita foro dicimur cedere, relinquendo bona nostra in iudicio, quia forum cessabit. Nec poterunt conuenire deinceps creditores illum debitorem, si non peruenerit ad pinguiorem fortunam. l. qui bonis. ff. de cessio. bonor. alioqui is qui non iret aliò habitatum, non diceretur foro cedere. sed contrarium in iure probatur, nec inueni in iure, quòd cedens foro aliò habitatum eat, sed quòd dimittat forum, eò quòd bona dimittit. probat d. l. fin. vbi curator bonis datus fuit ad ea distrahendum, & soluendum creditoribus. idem probat l. moris. §. j. ff. de pœ. ibi, Et nonnumquam aduocationibus, cui interdicitur, sed & foro. Plus est autem foro, quàm aduocationibus interdicere: siquidem huic omnimodò forensibus negotiis accommodare se non permittitur, vbi si interdicatur foro, non potest postulare, nec adesse etiam procuratorio nomine, vel alio modo, vt dicit ibi glo. & l. si duas. §. docet. ibi, Vel forum causarum, vel loca iudiciorum. de excus. tuto. l. j. §. si desinat. si ex noxal. caus. aga. l. j. de feri.

Cedere foro, qui dicantur.

Magna quippe ἀντινομία notatur in l. si ventri. §. in bonis. ff. de priuileg. credit. contra l. si hominem. §. quotiens. ff. deposit. vbi depositarium ante priuilegiarios venire statuit, in d. §. in bonis. sed d. §. in bonis. soluit, dicens, depositarium ante priuilegiarios recipiendum, si nummi extent: si verò sint consumpti, vel in vsuris dati, non: sed tunc post priuilegiarios ita cõciliari possunt illa duo cõtraria, quicquid dicat gl. Bart. & alij. & abundantius dicetur, ibidem in not. meis interpretat.

Item quoddam est forum contentiosum, in quo contenditur. de quo in c. forum. de verb. signific. & in inuitum redditur. l. inter. §. primo. ff. de verb. obligat. gloss. in l. ij. de offic. procons. vbi dicit etiam esse aliud voluntarium, quod in volẽtes exercetur, vt adoptio, manumissio, emancipatio, & alij similes actus. §. multis. & §. serui. de libert. in Institut. l. prima. de offic. consul. & l. ij. de offic. præsid.

Forũ cõtentiosum.

Aliud forum conscientiæ, siue forum poli dicunt interpretes, id quod seruari debet quoad animam, & conscientiam. c. omnis. de pœnit. & remiss. Vnde dicit glo. in c. quæ in ecclesiarum. de constit. constitutionem Papæ, obligare subditos, non solùm iure fori, sed iure poli, id est non solùm quo ad iudicia, sed etiam quoad animam, vt peccet contra veniens. vt scribit Felin. ibi, col. 10. Ideò in foro conscientiæ non debentur pœnæ duplici, vel aliæ. glo. in c. fraternitas. xij. quæst. ij. & Macedoniani exceptio in foro conscientiæ non procedit, si filiusfam. pecuniã mutuam receperit, sed peccat idem filiusfamilias, qui eam opponit, licèt in iudicio opponi possit. toto titul. ff. & C. ad Senatuscon. Macedonia. & Innocent. in c. quia plerique. de immunit. Eccles. facit. glos. in c. vigilanti. de præscript. hoc expressim firmat Ias. in §. actiones. num. 35. de actio. in Inst. licet contrarium teneat Bal. in auth. ad hæc. C. de vsur. quẽ refert Barb. in c. Raynaldus. col. 46. & 162. de testa. quia illud senatuscon. emanauit propter bonum publicum, ob id etiam in foro conscientiæ est seruandum, teste Bart. in extra. ad reprimẽdũ. in verb. denuntiatione quod procedere posset, si pauper esset filiusfam. alioqui Innocentij dicto acquiescerem.

Forũ poli. 7

Exceptio Macedoniani.

Præterea dicit Panorm. forum in neutro genere poni pro territorio cuiuscunque iudicis, intra quod potest in facinorosos animaduertere. l. pupillus. §. fin. ff. de verb. signific. §. territorium. vnde tota diœcesis dicitur territorium episcopi. xvj. q. vij. c. omnes Basilicę. xvj. q. vij. vnde omnia beneficia diœcesis conferre potest; nec valeret dispositio in cõtrarium. c. regẽda. & c. sic quidam. x. q. j. Forus in masculino genere est locus, vbi ius redditur. d. cap. forus. in rub. de foro compet. vel pro territorio cõpetenti, intra quod territorium sit causa competens, vt quis ibi conueniri possit, & ita accipitur in rubr. de foro comp. vbi non tractatur de fori competentia respectu loci, vbi exercetur, sed de competentia ratione ius dicendi. hæc Panorm. in dict. rubr. de foro compet. Ego verò puto istam

Forum pro territorio cuiuscũque iudicis.

to istam differentiam non posse subsistere, tum quia iure non probatur, tum etiam quia non inuenimus in neutro, vel in masculino mutari eius significationẽ. Imò apud probatos & classicos authores, vix reperitur, nisi in neutro, quoad hanc significationem: & quod Papa dicit forum competens, Vlp. vocat tribunal cõpetens, in l. sed & hæ. §. non solũ. ff. de procurat.

Forenses causæ. Inde forenses causæ dicuntur, quæ ad forum pertinent, & in foro tractantur: & sic Iuriscon. in l. j. §. ij. ff. de incendio, ibi, & quamquam sunt de his facinoribus etiam criminum executiones, attamen rectè prætor fecerit, qui forenses quoque actiones criminibus istis præposuerit, & forensia negotia. in l. moris. §. & nonnunquam. ff. de pœnis, & diuus Traianus Minutio naturali rescripsit, ferias à forensibus tantùm negotiis dare vacationem. l. diuus. ff. de feriis.

Item quoddam est forum ecclesiasticum, in quo Episcopus, vel alius iudex ecclesiasticus de causis cognoscit. c. cùm episcopus. de offic. ord. in vj. seculare, in quo laicus. c. si diligenti. & ca. significasti. de foro compet. capit. si iudex laicus, de sent. excom. in vj.

Potest generaliter interdum forum accipi, vt cõprehendat tam iudicem, quàm locum, nempe si clericus conueniatur coram iudice seculari in ciuitate, in qua degit, locus est competens, sed nõ iudex: ideo non dicitur forum competens, vt probat Barbat. in rub. de foro compet. col. penult. Ideò forum, quoad hoc, competens dicitur, quando & locus & iudex recusari non possunt. *Forũ competens.*

Et istud quandoque vocatur in iure canonico iudicium. §. fi. de in integ. restit. interdum Curia. c. Romani. de appell. in vj. & alibi sæpius; alia in suis locis dicentur, ne plura.

SVMMARIA.

1 *Ludentes ad inuidiam vel infamiam alicuius, quomodo puniendi sint.*
2 *Apparitori in arduis non creditur sine literarum demonstratione.*
3 *Prohibitus postulare in Parlamento, censetur & in omnibus aliis Curiis prohibitus.*
4 *Tabellionibus, Aduocatis, siue Pragmaticis quomodo interdicatur.*
5 *Præsides alicui arte sua interdicere non possunt, vltra tempus administrationis.*

§. Quies quoque popularium & disciplina spectaculorum ad præfecti vrbis curam spectare videtur.

OFficium præfecti vrbis erat, vt populus Ro. in pace & tranquillitate viueret, ne quis repentinus tumultus excitaretur, & si quid in vrbe turbatũ esset, cũ res postularet, iuuentutem congregare, armare, & per loca opportuna disponere, castellaque communire, ei liberum erat. Prima ergo est gloria, deinde prosperitas, & quies, ita vt bella desinant. l. vnic. C. publi. læti. libr. 12. vbi Lucas de Penna multa scribit, quæ inducunt pacem, & alia quæ impediunt, ac pacis fructus, quæ omnia quilibet ibi cernere potest.

Disciplina spectaculorum] Itaque ad officiũ vrbis præfecti pertinet disciplina spectaculorum, videlicet, vt ludi & spectacula honestè fiant, ne quid dissidij obscœniue in illis sit: & aliquando spectacula egregia fuerunt destructa, quoniam suspecta de incontinentia erant, vt Tholosæ.

Vnde in hoc regno non licet publicos ludos in ciuitatibus facere, sine vrbis præfecti permissu, & sic seruat regni vsus, & consuetudo: quem permissum concedere potest ciuilis iudex, id est locum tenens ciuilis, ad quem omnia negotia vrbis spectant, & ad illius cognitionem, licèt quandoque iudex criminum hoc concedere præsumat, sed malè, vt iudicauit Senatus hoc anno 1556. in fine mensis Iunij contra locũtenentem criminalem Paris. quia omnia (vt dicunt) ad politiam spectantia, ad eius cognitionem pertinent. *Franciæ vsus in publicis ludis permittendis.*

Intelligendum est ab initio hos ludos spectasse ad officium præfecti vrbis, & si quid honesti fiat ad cognitionem illius, tamẽ ad apparatũ ludorũ & sumptũ faciendum, datum est negotium ædilibus, qui in tabulis pictis, vestibus, & aliis patrandis operam dabãt. vt voluit Sueto. in Caligula. Sed quãdo aliquid cõtra ius in illis spectaculis fiebat, præfecti vrbis erat cognitio.

Etiam inclinante Imperio Prætores in ludis præfuerunt, vt Spartianus scribit in Hadrian. & Marcel. libr. 27. & Lazi. in libr. 10. cap. j. Commentar. de Repub. Roma.

Ex quo posteà statutum ab Honorio Imperatore fuit, ne mimi, vel histriones vltra septem dies in qualibet ciuitate ludos peragant, ne artifices ab opere impediant, & pecuniam ciuium hauriant. in titu de vena. fera. lib. xj. C. & tenentur ij iniuriarum & alij, qui ad inuidiam, vel infamiam alicuius luserint, aut quid protulerint. l. itẽ apud. ff. de iniur. Imò nec quidẽ magistrat⁹ excusãtur. l. nec magistratibus. ff. de iniur. & audiui aliquãdo fuisse fustigatos hìc Paris. & Andeg.

Et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid vbique agatur.] Quomodo populi quies tuebitur? Respõdeo, si præfectus vrbis habuerit milites, & iuuenes dispositos, distinctos & ordinatos ad hoc, & stationarios. Stationarij autem dicuntur, quibus data est statio, & mansio præsidij, aut custodiæ causa, vt videmus in apparitoribus Parisiis, hi habent stationes in plateis, & locis insignibus, ad tuendam populi quietem. Nam si inter se dimicantes videãt, in carcerem, vel ad præfectum vrbis ducunt, & quidam ex illis debẽt esse in statione semper, cùm sint ad hoc dispositi, & stationes datæ. *Populi quies tuenda.*

Alij verò per ciuitatem, & maximè per loca suspecta vagari, vt videant quid vbique agatur: & referre præfecto vrbis debent. Ista duo maximè spectant ad apparitores publicos, id est ad hos, quos seruientes vocamus. & dicit Iustinia. in §. *habebis autem & obedientes tibi, & qui in prouincia sunt milites, in quibus eorum opus habueris ad ministerium iustum.* in authen. de manda. princip. collat. iij. Ibi, *ad referendũ*, not. credendum nuntio & apparitori, alioqui frustra referret, quod est verum in his, quæ ad suum spectãt officium, vt quòd citauerit, vel aliam executionem fecerit. l. magis puto. §. ne tamen. ff. de reb. eor. sed si referat se verberatum, vel aliquem commisisse homicidium, non credetur ei, vt ex illa sola relatione apparitoris pars punienda sit, sed contra illum inquiri poterit. vt in l. ij. C. de exhibend. reis. l. ea quidem. C. qui accusare non possunt. Nec credetur ei super com *Apparitori in quibus credatur.*

commissione, si dicat hoc negotium sibi commissum fuisse, vt docet Bar. hîc & extra. ad reprimendum, in verb. per nuntium.

Hodie ex lege Regni nõ creditur apparitori, quia debet saltem vnum testem habere, vt in titul. de cita. art. j. in Comment. ad Constit. Reg. tomo iij. scripsi. Ideò si non obseruet legem, ei non stabitur, si pars dicat se non fuisse citatam, & tenebitur suis impensis iterum citare partem: sed de consuetudine Franciæ solet credi apparitoribus supremarũ Curiarũ, etiam non adhibito aliquo teste in expletis & executionibus, & maximè si intra palatium fiat executio, & pertineat ad officium huius apparitoris, non aliàs.

Consuetudo Franciæ de apparitoribus.

Sed quoad commissionem, dicemus in paruis, & intra ciuitatem solere credi apparitori dicenti negotium citandi, vel aliud modicum faciendi datũ, quia
2 de his paruis non curatur. l. scio. ff. de ininteg. restit. secùs in magnis & arduis: nam ista debet apparitor ostendere per literas, & ista seruant Curiæ Franciæ. Vide quæ plenè Doct. scribunt in ca. cum speciali. de appellat. & sic ij stationarij præficiuntur tam ad quietem populi seruandum, quàm vt referant crimina commissa præfecto vrbis.

Et vrbe interdicere præfectus vrbi, & quaIibet alia, solitarum regionum potest.] Vlpianus ait in l. relegatorum. §. constitutum est. ff. de interdict. & relegat. Eum, cui patria interdictum est, etiam vrbe abstinere debere. Contrà autem, si cui fuerit interdictum vrbe, patria sua non videbitur interdictum. Itaque multis constitutionibus cauetur, si cui planè non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictũ sit; videndum est, an etiam patria sua, iterúmque vrbe interdictum dicamus, quod magis est, & inferius dicetur, & non est mirum, si præfectus vrbis interdicere vrbe possit, cùm vrbis cura sit ei cõmissa, vt superiùs visum est: sed numquid etiam poterit interdicere vsque ad centesimum miliarium? sequitur.

Et qualibet alia, solitarum regionum.] Exponit Accurs. id est territoriorũ, quæ sũt in vrbe Roma, quas regiones Romani appellant. l. iij. in princ. infra de offic. præfect. vigil. hoc tamen non placet. quia interdicta vrbe, & singulæ eius partes censentur interdictæ: arg. l. si quis cùm totum. ff. de except. rei iudic. l. appellatione rei. ff. de verbor. signific. Ideò superfluum esset partes & regiones vrbis exprimere, postquam vrbs expressa est.

Istam tamen glos. not. Alexand. & Ias. in l. quod iussit. ff. de re iudic. ad hoc, quod si duo bellum habeant inter se, & durissimam controuersiam, iudex poterit vtrique prohibere, ne vnus ante portam alterius transeat: & credo decisionem veram, quia congruit præsidi, & cuilibet iudici pacatam habere prouinciam. l. congruit. infrà. de offic. præsid. tamen hic text. non probat, minùs glo.

Coras. verò exponit, regiones scilicet incolatus, originis & delicti, quibus præter vrbem, delinquentes plerumque interdicebantur. l. relegatorum. §. interdicere. & §. si quis eam. ff. de interdict. & relegat. Sed licèt quãdoque ipsæ ciuitates originis, incolatus, vel delicti interdici possint, non tamen solitæ hîc regiones dicuntur, sicut aliæ, quas statim dicam, & in hoc text. dicitur, quòd eum submoueret sua prouincia.

Solitæ regiones quæ dicantur.

Ego intelligerem solitas regiones dici consuetas interdici, cùm præfectus vrbe Romana interdicebat, de quibus supra dictum fuit. & facit l. ex ea causa, iũcta gl. ff. de his qui notant. infamia. & solitæ regiones dici possunt, quæ intra centesimum lapidem erant.

Hodie cùm quis interdicitur vrbe Parisiorum, veniunt ciuitates, quæ sunt primariæ iurisdictionis vrbis, *de la Baillieue*, vocant, *ou Preuosté*, sicut apud Bituriges ciuitates seu oppida septem, quæ vocant septena, de quibus Boër. in §. j. & seq. de iurisd. omn. iud. in consuet. Biturig.

Vnde ex praxi solet intelligi. Nam si præfectus vrbi Parisiorum interdicat vrbe, solet idem dicere de adhærẽtibus ciuitatibus, sic vulgò, *l'auons banny de la ville de Paris, & de la Preuosté, & Baillieue, &c.* [interdiximus ciuitate Parisiorum, eiusdem Pręfectura atque Districtu, &c.] Ecce illas villas solitas interdici, quando interdicitur vrbe: idem faciunt alij iudices, alioqui interdicta tantùm vrbe, non essent interdictæ istæ solitæ regiones. per l. ij. ff. de verb. signific. quia hoc odiosum est, & restringendum, & iste text. dicit vrbis præfectum solitum interdicere vrbe, & regionibus solitis. Ergo si non interdicerentur, non venirent vrbis nomine, nec interdicta vrbe, censerẽtur regiones solitæ interdictæ.

Et negotiatione] vt putà, si negotiatione abstinere iubeatur, vel ad cõductionem eorum, quæ publicè locantur, accedere, vt ad vectigalia publica: interdici autem negotiatione plerumque, & negotiationibus solet. l. moris. §. sunt autem. ff. de pœnis.

Quod potest iudex facere, si artifex semel in artificio, vel pluries reprehensus, artificium suum violat, omnia quæ facit corrumpens, tunc negotiatione poterit ei præfectus vrbis interdicere: ideò solet approbari quidam artifices in ciuitatibus, & magistri fieri, vt periti sint in negotiatione, & artificio, cui præficiũtur, & negotiatio potest, ac artificium, eis (si nõ probè agant) interdici: quamuis magistri sint, & approbati in illa negotiatione. vt scripsi in tractat. de magistr. artificio. in ij. tomo Comment. ad Constitut. Regi. Gallicas.

Quibúsnã negotiatione interdici possit.

Sed præfectus vrbis non potest aliquem damnare ad negotiationem. d. l. moris. quia licet cuilibet arma suscipere, vel bella, aut ad res diuinas accedere, cùm sit liber: ergo non debet cogi ad negotiationem, nec ad vilia alia. vt in titul. ne quis liber inuitus actum, scilicet vicem, Reipub. gerere cogatur, libr. xj. C. nisi tempore necessitatis. l. j. suprà. de offic. Consul.

Professione.] Potest interdici profitentibus ne in aliis locis quàm in studiis approbatis iura profiteãtur ne adulterinam scientiam tradant. §. hæc autem. in proœm. ff. & si fortè legantur libri suspecti, poterit præfectus vrbi interdicere, ne publicè nec quidẽ priuatim legantur. Idem si quis vellet secretò iura interpretari, potest illi prohiberi, ne adulterinam tradat scientiam, & ne publicæ scholæ impediantur, quæ factæ ad hoc sunt vt quilibet ibi publicè, non clàm profiteatur.

Quomodo professione interdicatur.

Hodie quia Vniuersitates sunt approbatæ & à Papa, & ab Imperatore, vel à Rege, seu alio Principe, vbi præficitur, & solent dari, illis à Papa Cõseruatores, in c. fin. de offic. deleg. in sexto. & alij à Rege, vel Principe sæculari, vnde ad istos hodie spectaret interdicere professione, nõ autem ad præfectum vrbis, sub cuius imperio non sunt, nisi in aliorum negligentiam. Nam speciales Conseruatores dati faciunt cessare iudices generales, quia genere per speciem deroga

derogatur. cap. primo. de rescript. & est regul. iuris. Potest etiam intelligi iste tex. de professione pistorū, sartorum, vel alterius artis. vt in l. professio, & desiderium tuum inter se discrepant. vbi Lucas de Penna C. de munerib. patrim. lib. x.

Aduocato quomodo interdici possit, ne postulet. Et aduocationibus.] Si aduocatus probris certet, vel partem prodat, potest interdici, ne postulet, imò priuari; l. quisquis. & l. final. C. de postuland. & Vlpia. ait. ff. de pœnis. l. *Moris est aduocationibus quoque præsides interdicere, & nonnumquam in perpetuū interdicunt, nonnumquam ad tempus, vel annum metiuntur, vel etiam tempore, quo Prouinciam regunt*; videlicet, sic statuunt, vel taxant annum, vt intra dimidium annum, vel tres menses, seu, vt eis placet, diuidant. Etiam prohibent postulationem eo tempore, quo ipsi Prouinciam regent, & consueuerunt per annum, quem metiri solebant, & taxare, prout eis videbatur, per trientes, aut quadrantes, aut semissem.

Dicit etiam ibid. Vlpian. Ita quoque interdicere potest alicui, ne certis personis adsit, id est, ne pro certis personis, forte regni inimicis postulet: potest, & ita interdici cur, ne apud tribunal iudicis postulet, & tamen apud legatum, vel procuratorem nō prohibeatur agere, si tamen apud legatum prohibitus fuerit postulare, credo per consequētias, nec quidem apud
3 Præsidem relictam illi postulandi facultatem. Et sic postulare prohibitus in Parlamento, censetur & in omnibus aliis curiis prohibitus. sed prohibitus in Castelleto, nō prohibetur in aliis Curiis. Ideò, quia apud legatum Cæsaris, vel proconsulis prohibitus, non poterat in consequens apud Præsidem postulare, vt hîc.

Et foro, & ad tempus & in perpetuum, interdicere poterit, &c.] Idem Vlpia. ait d. l. moris. Plus autem est foro, quā aduocationibus interdicere: huic omninò forensibus negotiis accommodare se non permittitur. solet autem ita iuris studiosis interdici, vel aduocatis, vel tabellionibus, siue pragmaticis.
4 Sed quomodo his interdicetur? Respondeo; Solet & ita interdici, ne instrumenta omninò forment, videlicet tabelliones, néue libellos concipiant aduocati, néue testationes consignent, scilicet pragmatici: & posset fortè hic intelligi de actuariis, qui acta scribunt, & consignant, & sic quando interdicitur foro, nec ibi solicitare ille potest, nec procurator, nec aduocatus, aut tabellio esse. *Interdictio fori quid importet.*

Non refragatur l. fi. ff. de pœn. vbi magistratus nō potest interdicere vltra tempus suæ administrationis, & hoc dicit Accurs. per interlocutoriam, secùs si per definitiuam: vt hîc, sed hoc est præsagire. Coras. illam legem in præside loqui censet, quod est verū, sed ratio diuersitatis esset inter hos exprimenda. Ideò ego dicam præfectum vrbis & præsidem interdicere posse vrbe, & ad tempus, & perpetuò, ac in aliis etiā
5 locis. per l. relegatorum. ff. de inter. vel releg. Sed non poterunt alicui interdicere arte sua vltra tempus administrationis. Nam ars & artificiū alicuius est valde priuilegiatum, vt eo quis viuat; vt docet hoc Catonis distichon. *Artificiū est valde Priuilegiatum.*

Cùm tibi sunt nati, nec opes, tunc artibus illos
Instrue, quò possint inopem defendere vitam.

Ideò voluit ille benignus Antonius, restringere ad tempus administrationis iudicis, secus quando interdicitur vrbe, quia in alia cum suo artificio viuere poterit, quod nusquam posset post interdictionem artificij, quod est valde notandum, & sic docet Accurs. in l. j. C. de postul. etsi hoc non firmet.

Et quamuis ista præfectis vrbis olim Romæ cōcederentur, sunt etiam concessa posteà per iura prædicta, & prouinciarum præsidibus, vt est notorium & hodie præsides in Gallia de his cognoscunt.

Et spectaculis.] Potest quoque & præfectus vrbis alicui interdicere, ne ad spectacula, & ludos vadat, ne rixam excitet. Cur enim, inquit Iulianus, ad arma, & rixam procedere patiatur prætor, quos potest sua iurisdictione compescere? l. æquissimum. ff. de vsufr. imò docet hîc Bal. post Petrum, iudices ab officio remouendos, si videant rixantes, & non se interponant. & Senatus Tholosanus furca puniuit iudicem, qui raptum dissimulauerat, & raptorem amicum suum non punierat.

Et si quem relegat ab Italia, summouere eum etiam à prouincia sua.] Et sic si quis interdicat aliquem vrbe, non debet abstinere patria nec sua prouincia, sed iudex potest etiam relegare à sua prouincia, vel patria, sed si hoc nō expresserit, patria, vel prouincia, non abstinebit, quia species interdicta est, non genus. d. l. moris. *Interdictio vrbis, non cōplectitur patriam, nec prouinciā.*

Si verò patria vel prouincia est interdicta, eo casu abstinebit & vrbe, & illis ciuitatibus, quæ in patria vel prouincia sunt. vt si interdicatur patria Lemouicens. & montes, & colles interdicti censentur, & vrbs ipsa. l. ij. ff. de verb. sign. vbi scripsi.

Sed si interdicatur ciuitate Parisiorum, & patria sua fuerit apud Vanibas, etiam sua patria interdicta censetur. arg. ca. si ciuitas. de sentent. excomm. in vj. alioqui nihil prodesset ferè relegatio, & quia solitis regionibus interdici solet, vt superiùs dictum fuit.

Diuus Seuerus rescripsit etiam eos, qui illicitum collegiū coisse dicuntur, apud præfectum vrbi accusandos esse.] Collegium contra Senatusconsulta, mandata, & constitutiones fieri censetur, ni ex Cæsaris, vel ex Senatusc. authoritate fiat, & ideò illicitum. l. penult. ff. de colleg. illicit. vide l. j. ff. de manu. quæ seruis ad vniuersit. pertin. imponuntur. vnde præsidibus Prouinciarum mandatis principalibus præcipitur, ne patiantur esse sodalitia, collegiáue illicita, & hoc intelligitur in Prouinciis, sed in vrbe puniendi erant à præfecto vrbis, qui collegium illicitum coëgerant. Nam Theodos. statuit: Omnia corporatorum genera, quæ in Constantinopolitana ciuitate versātur, vniuersósque ciues, atque populares, præfecturæ vrbanæ, regi moderamine cognoscas. l. penul. C. eod. Et per prædicta apparebit legem secundam satis elucidatam esse, nec alia declaratione indigere. *Collegium illicitum quodnā dicatur.*

SVMMARIA.

1 *Præfectus vrbis extra terminos vrbis habetur tanquàm priuatus.*
2 *Iudex extra terminos vrbis, quomodo possit iubere iudicare, licèt ipse extra territorium iudicare non possit.*

LEX III. VLPIANVS LIBR. II. AD EDICTVM.

PRæfectus vrbi; cum terminos vrbis exierit, potestatem non habet: sed extra vrbem potest iubere iudicare.

Tria

Tria in hac lege videntur tractari, primùm expresse, videlicet præfectum vrbis non habere potestatem, nec iurisdictionem, quando exiit extra terminos vrbis. Idem docuit Vlpian. in l.j. supra vbi terminos vocauit centesimum lapidem; habetur enim
1 tanquam priuatus, ibi. & in l.iij. infra de offi. Præsid. vbi dicetur, extra territorium ius dicenti non paretur impunè. l.fi. de iuris. om. iud.

Potestatis verbũ quid denotet. Secundùm, tacitè infertur, vt præfectus vrbis intra vrbem & vrbis terminos habeat imperium, & potestatem, quia potestatis verbum quando respicit magistratum, pro imperio sumitur. l. potestatis. vbi scripsi. ff. de ver. signific. vnde intelligunt quidã imperiũ nõ habere extra territorium, sed iurisdictionem sic, quod est falsum, per l. fi. infra de iuris. om. iud. & l. iij. de offic. præsid.

Tertiùm, ex hac lege habetur, iudicem posse iu-
2 bere iudicare, licèt sit extra terminos vrbis. Nam licèt quantum ad se non possit iudicare extra territorium. l. fi. ff. de iurisd. omn. iud. tamen quia semper est magistratus, ob id negligenti magistratui, existenti in suo territorio, iubebit iudicare ibidẽ. l. eum qui. ff. de iurisd. omn. iud. vbi alia dicã. facit l. cùm vnus. §. pen. de bonis autho. iud. possiden. Nam iubere iudicare, accipitur hîc pro præcipere. Nã cùm ipse præfectus summam imperij teneret in vrbe, poterat aliis magistratibus vrbis iubere iudicare, cùm ipse in vrbe erat, sed dubitatur, quid extra vrbem, ait illum ipsum præfectum iubere iudicare, tã his, quibus causas delegauit, quàm aliis, & tam eis, qui de causa cognoscere cœperunt, quàm etiam aliis magistratibus, qui de hoc cognoscere debent, & negligunt. nam hîc iussus refertur ad personas, & loca sibi subdita, & quamuis territorium, in quo iubet, ad eius iurisdictionem non spectet, tamen iubere suis subditis etiam extra territoriũ potest. l. ij. de offic. proconsul. nã licèt tãquã priuatus dicatur iudex extra territorium suum, tamen priuatus potest præcipere, vt bona sua administrentur, etiam si ipse sit extra bona, vt in titul. mand. sic & iudex iubebit iudicare, quãuis sit extra territorium, dum tamen is, qui iussus est iudicare in territorio, iudicet: & qui est in magistratu, iubere iudicare potest. l. eum. de iurisd. omn. iud. & hic licèt extra terminos suæ ditionis videtur tanquam priuatus, tamẽ magistratus est, ob id iubere iudicare poterit, vt in vrbe iudicetur, in qua ipse iurisdictionem habet. Sunt qui intelligant iudices Romæ degentes posse iudices extra terminos suæ ditionis existentes dare, vt cognoscant intra terminos suæ iurisdictionis, sed hic intellectus haberet dubitationem, & iste text. intelligitur de magistratu, qui exiit terminos vrbis, ergo non est in vrbe, ideò hic intellectus est contra verba tex. & sic reiiciẽdus. Etiam non placet intellectus Doct. vt tex. intelligat iudices delegare posse, & mandare iurisdictionẽ, quãuis sint extra territoriũ, quia ex verbis ista doctrina nõ probatur, licèt vera sit, & quãuis iudex extra territorium delegare possit, tamen hoc non probatur in isto text.

Poterit etiam hic præfectus vrbis iudices dare, & causas delegare extra territorium, & istum text. sic intelligunt interpretes, & hoc verum est, sed non cõuenit sensus huic verbo, iubere, licèt iubere, pro iudicare interdum capiatur, si ad hoc referatur. vt d. l. eũ qui. vbi dicetur. Fenestella in hoc titulo ait: *sed cùm multo tempore præfectus vrbis creatus fuerit, demum illius ditione delatã ad prætorem, translatáque, Latinarum feriarum duntaxat creari cœptus est: & cùm cæterorum omnium magistratuum fora quiescerent, soli præfecto vrbi Latinoram subiacent, ne quis alteram magistratuum speciem esse arbitretur.*

Per ista patet hanc præfecti vrbis potestatẽ fuisse magnam, sed postea immutatam, ob id ista debent inducere ad distinguendum tempora, & sic conciliari poterunt scripturæ.

De Officio Quæstoris,
TIT. XIII.

SVMMARIA.

1 *Sententia in variatione opinionum plurium authoritate confirmata, est sequenda.*
2 *Quæstores ab Imperat. vocati susceptores, exceptores, siue exactores.*
3 *Magistri cõputorum pecuniam Regis non distribuũt.*

LEX VNICA, VLPIANVS LIB. SINGVLARI DE OFFICIO QVAESTORIS.

ORigo Quęstoris creandi antiquissima est, & penè ante omnes magistratus. Gracchanus denique Iunius libro septimo de potestatibus, etiam ipsum Romulum, & Numam Pompilium binos Quęstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. Sed sicuti dubiũ est an Romulo & Numa Pompilio regnãtibus Quæstor fuerit: ita à Tullo Hostilio rege Quæstores fuisse, certum est. Et sanè crebrior apud veteres opinio est Tullum Hostilium primùm in rempublicam induxisse Quæstores, & à genere quærendi, Quæstores initio dictos, & Iunius, & Trebatius & Fenestella scribunt.

IN isto principio Vlpianus originem Quæstorum antiquissimã fuisse docet, & ferè ante omnes magistratus, & sunt qui dicant à Romulo & Numa Quæstores inuentos, sed hoc non satis certum, neque exploratum est: sed apud veteres crebrior sentẽtia, ac magis frequens fuit, Quæstores à Tullo Hostilio rege Rom. tertio inuentos fuisse; & Pomponius ait in l. ij. de orig. iur. §. deinde cum ærarium populi auctum esse cœpisset, vt essent, qui illi præessent, cõstituti sunt Quæstores, qui pecuniæ præessent, & dicti sunt ab eo, quòd inquirendæ & conseruandæ pecuniæ causa creati erant. *Quæstores à quo inuẽti.* *Vnde dicti sint.*

Crebrior apud veteres opinio.] Istum text. allegant interpretes ad hoc, vt dum sunt variæ sentẽtiæ, illam esse sequendam quæ plurium authoritate 1
roboratur, & sic illam, quæ est communis. Alex. ad hoc induxit istum text. cons. 95. visis. num. 6. in ij. vol. & cons. 55. perspectis. num. 36. in iiij. volu. ac Barbar. cõs. j. col. xxiiij. in j. volumine. ac cons. xvij. præclarè. col.

col.v.idem & consil.58. col.v.in iij. vol. Dec. consil. 499. col.iij. Ias. consil.155. col.v. in iiij. vol. & in l.ij. nu.19. ff. de iureiurand. & in l.si is qui. nume.287. de vsucap. Ista tamen regula limitatur in multis casibus à Iohan. Nenisa.in sylua nupriali, ob id ad eum te reiicio.

Et sic ex ista lege patet, quando fuerunt inuenti Quæstores,& respondet tempore Tullij Hostilij regis Rom.tertij,quia ante eum Reges Roman.pauperes fuêre,& cùm auctum fuisset ærarium, creati sūt: ergo non primo quoque tempore,sed vtcumque nō est magni emolumenti, quia etiamsi à Tullo Hostilio,res erit antiquissima.

Quæstores aliis pecuniam regis mutuari nō possunt.

Secundò,quare fuêre inuenti hi Quæstores? Respondeo causa quærendæ pecuniæ, cū ærarium auctum fuisset:& sic Quæstores fuerunt ad pecuniam quærendam,& conseruandam instituti. Ideò pecuniam,quam recipiunt nomine Imperatoris, vel Regis,aliis mutuare nō debent,nec ipsi illam ad alios vsus transferre sub pœna quadrupli, & capitalis sentētiæ.l.j.& seq.C.de his qui ex ratio.publi.mutuam pecun. acceper.libr.10. Ex hoc apparet hos Thesaurarios Regum esse in magno mortis discrimine, cùm quotidie de his pecuniis regiis contrahant,ludant,& comedant,sed post centum annos(vt vulgò dicitur) oportet plumas restituere, qui anserem Regis comedit.

Quæstorū negligētia.

Tertiò,quare dicti sunt Quæstores?Respondeo,à quærēdo quia pecuniā à populo quærebāt,& conseruabant:vnde Modestin. ait, Periculum nominū ad eū,cuius culpa deterius factum probari potest,pertinet.l.periculum.ff.si cert.petat.& ad duplum tenentur eius,quod suscipere neglexerint. l. j. C. de suscepto.lib.10.

Quæstores quatuor creati.

Quartò,quo modo creabantur?Respondeo, primò à Regibus populi suffragiis, & primū duo creati fuêre,ex quibus cùm res prosperè cessisset,& plebs huius muneris particeps fieri vellet, quatuor Quæstores facti sunt,duo qui vrbanis negotiis, & ærario præessent,duo verò qui consulibus ad belli ministeria præstò forent,liberūque erat hos duos vltimos ex patribus,vel plebe creari,quo tēpore,quia omnes ferè pecuniæ receptionem affectabant,vt nunc fit,tāto certamine Quæsturam plebs inuasit, vt ex quatuor vix vni patritio Fabio, scilicet Ambusto locus relictus foret.vt.docet Alexand. lib.Genial. ij.cap.2. vbi etiam auctis vectigalibus & quæstu Romano vltra viginti creati fuêre.

Eorundem officium.

Quintò,officium istorū erat vectigalia, mulctas, atque alios reditus omnes publicos exigere,accepta, & expensas rationibus inferre: militibus quoque stipendia præbere,omniumque rerū,ac redituū perceptorum rationes reddere,illasque confectas & absolutas per suos scribas in ærarium deponere.vt est author idem Alexand. libr.2. etiam si quid pecuniarū publicè vel priuatim erogari, vel in ærarium condi deberet, Quæstorum curæ mandabatur: quinetiā Regibus & Legatis ex vltimis oris terrarum Romā profectis publicum hospitium,& munera,quæ Lancia dicta sunt, sæpe commeatus largè & hospitaliter,& vestimenta per Quæstorem vrbanum publico nomine præstabantur, ipsisque ac comitibus, ne quid rerum deesset, vrbani prætoris erat officium. Et procedente imperio annales habiti sunt: & cùm Romani voluissent Aphricano superiori continuum per omnes annos Consulatum, perpetuámque Dictaturam tribuere: horum sibi nihil,neque plebiscito dari, neque Senatusconsulto decerni passus est, penè tantùm in recusandis honoribus se gessit,quantum egerat in merendis, vt scribit Valer. Maxim. lib.iiij. de animi moderat. Nec ad officium assumi debebant hi Quæstores postea, nisi prius rationes integras reddidissent, & reliqua præstitissent, vt Imperat.Valen. statuit. in l.neminem. C. de suscept. lib.decimo. Vnde in hoc Regno ex Regis Henrici constitutione eos esse perpetuos in officio voluit, sed administratio alternis annis fit, nempe qui hoc anno exegisse dicentur, anno sequente nil exigent, sed tantùm rationes reddent,vt est in constitut.Reg. titu. *des Thesauriers & Recepueurs.* Ordinat.xv. & hi non possunt exercere officium, si in eo deliquerint, etiam ex Principis indulgentia, quia hoc tendit in Regis & populi perniciem. l.si aliquid. C.de suscepto.eod.lib. alioqui isti Quæstores inducerentur ad furandum centum millia, tam à populo, quàm à Rege, & postea datis decem millibus indulgentiam consequerentur,quod non est permittendum.

Lācia,sunt munera data legatis.

Quæstores in regno Frāciæ sunt perpetui.

Quæstor Vrbanus,ærarij dictus.

Quæstor cādidatus Principis.

Sextò, apud veteres Quæstores in multiplici differentia fuerunt. Primus fuit Quæstor ærarij, qui aliter, vrbanus,dictus fuit: licèt Budæus eos distinguat: & hæc Quæstura in ciuitate inter honores non habebatur, sed personale munus erat. vt docet Archad. in l.fin. §. primo. ff. de muner. secus de Quæstore candidato Principis, vt inferiùs dicetur, hic namque erat præfectus ædis Saturni, in qua ærarium vrbis erat, & inquirendæ ac conseruandæ, denique & erogandæ curam habebat: quare & mulctæ punitorum à censoribus apud hos deponebantur, qui propterea ærarij nominabantur, hoc est in ærarium relati. Præterea spolia, pecuniásque hostiles, in bellis, à ducibus exercituum captas, & qui Romam, à procuratoribus prouinciarum, reditus missi fuerant, adseruanda accipiebant:quæ,non solùm Consulibus, senatuíque requirentibus, erogabant, ad omnis generis munera persoluenda: verùm etiam, ludis edendis, sumptus, consilio senatus, suppeditabant, iussíque legatis exteris, prout decretum erat, præstabant: de quo Quæstore sæpius loquitur Titus Liuius, Cornelius Tacitus, & alij Historiographi. Et quod etiam Iurisconsulti vocant
Quæstores, Imperatores vocant, susceptores, ex- 2
ceptores, siue exactores. in lib. decimo. C. in hisce titulis, & lib. duodecimo. de exceptor. & his rectè cōparamus nostros thesaurarios,& receptores: licèt Budæus dicat nos habere pro his præfectos ratiociniorum, quos computorum magistros dicimus: quod mihi persuadere non possum, cùm illi nullam iurisdictionem haberent, sicut nostri magistri ratiociniorū,seu cōputorū habent, de quibus in Ord. Reg. dictum est: nec quærunt pecuniam,sed rationes audiunt: ideò his comparari vix possunt: quia
etiam pecuniam Regis non distribuunt,sicut Quæ- 3
stores.

Computorum magistri.

Alius erat Quæstor vrbanus, qui parricidij dictus fuit, seu capitalis. Nam cùm de capite ciuis Romani iniussu populi non esset lege permissum ius dicere: propterea Quæstores à populo constituti fuerunt, qui capitalibus rebus præessent, hique appellabantur Quæstores parricidij, quorum etiam meminit lex duodecim Tabular. vt Pompon. in l. ij.

Quæstor vrbanus, parricidij dictus.

§. deinde cum ærarium. ff. de orig. iur. & Fenestel. de magistrat. Roma. hi etiam, Quæsitores dicti, vt Vergil. ait:

Quæsitor Minos vrnam mouet.

& de hoc loquitur Martian. in l.prima. §.primo. ibi iudéxue quæstionis.ff.de sicar.

Et quia in his capitalibus causis per tormenta quæritur veritas, ideò quæstio dicta est. vt in titul.ff. & C.de quæstion.scripsi in l.quæreret. ff.de verbor. signific. vel Budæ. teste hi fortè parricidij dicti eò fuêre, quòd huius maximè cognitione Maiestatis,& quorumcunque etiam grauium criminum habebât, & Quæstores dicti,quia quærere,id est, informationem facere debebant, & quia in capitalibus acerrima inquisitio fieri debet.l.vbi.C.de falſ.vel,quia parricidæ non tantum,qui parentē occidissent, sed qualemcumque hominē dicebantur,vt iudicat lex Numæ Pompil. his verbis: Si quis hominem liberum morte sciens eluit, parricida est. docet Robert. Valtur.trac.de re milita.lib.8.& l.j.ff. de parricid. dicam in l.diuus.de offic.præsid.& tex.in §.denique. vers. si verò.ibi, Sicut ille, qui fratrē suum interfecit,vel aliud graue crimen, quod parricidij appellatione cōtinetur,cōmiserit.quæ fuit prima causa benef. amittend.

Alij fuêre Quæstores in prouincijs designati. Nam cùm auctus esset populi reditus, & prouinciæ ei acquisitæ,necesse fuit ibi quæstores creare,qui reditum populi Romani, & vectigalia ex prouincijs prouenientia quærerent,& exigerent:& hi decreto senatus prouincias sortiebantur,vt docet iste text. & Cicero pro Muren.ait: Quæstores prouincias sortiebantur, & ille eam administrabat, cui sorte accidebat, & olim magistratus prouincias sortiri solebant. l. emancipari.ff. de adoption. exceptis candidatis Principis, de quibus inferius dicetur,qui ab ipso Principe propter eorum excellentem industriam eligebantur.

Quæstores in prouincijs designati.

Quidam etiam erant quæstores frumentarij, qui erant annonæ & frumento exigēdo præfecti, de quibus loquitur Cicer. de Aruspi.respons.& Laz.libr.2. ca.2.Plato de legibus.lib.34. sic ait. Quæstores & asseruatores sacræ pecuniæ in templis singulis, qui lucorum,agrorumque ipsis dedicatorum,& fructuum, conductionumque & locationum diuini sint,tres de maximis censibus, pro templis maximis eligantur: duo pro minoribus:pro medijs,maximeque concinnis vnus,qui non aliter, quàm duces exercitus eligantur & comprobentur.

Quæstores frumentarij.

Alium quæstorem inuenit Iustinianus in titul. de quæstore in authent.collat.6. qui & inquisitor dicebatur; is enim præfectus erat in ciuitate,vt aduenas, in ciuitatem confluētes, cuiuscunque dignitatis existerent,& tam viros,quàm mulieres,clericos,laicos, monachos inquirerent:& perscrutarētur qui essent, vnde venirent,& qua occasione,quáue causa, & super his prouidere poterant.vt d. tit. de quæstore. videre quisque poterit. sed hodie loco istorum præfectos vrbis habemus, quorum officiū est, vt ista peragant. Nam hoc officium in Francia non habemus separatum, nec distinctum, licèt esset inquirendum maximè de his,qui de regione mortuorum veniunt cum hæreticorum quisquiliis.

Inquisitor.

Erat & alius quæstor castrorum,qui vices prætoris,vel ducis exercitus eo absente,vel impedito subibat.vnde quæstor is, à regione prætorij suum peculiare prætorium, & palatium habebat, de quo Quæstore meminit Cicero pro Murena, sic inquiēs: Quæstores sortiebantur prouincias: ita similiter Quæstor,duce absente, liberiùs totis præsidebat, & Cæsar lib.5.ac Liuius sæpius.

Quæstor castrorum.

SVMMARIA.

1 *Rescriptum nullum olim recipiebatur, nisi à Quæstore annotatum.*

2 *Cancellarius, Principis literis legendis, approbandis, vel denegandis præpositus.*

3 *Exquæstor duobus modis accipitur.*

§. Ex quæstoribus quidam solebant prouincias sortiri ex senatusconsulto, quod factum est Decimo Druso & Porcina Cōsulibus. Sanè nō omnes quæstores prouincias sortiebātur: verùm excepti erāt Cādidati Principis. Hi etenim solis libris principalibus in senatu legendis vacabant. Hodieq; obtinuit, indifferēter Quæstores creari, tam patricios, quàm plebeios. Ingressus est enim, & quasi primordium gerendorum honorum, sententięq; dicendæ in senatu Ex his (sicut diximus) quidam sunt qui Candidati principis dicuntur: quiq; epistolas eius in senatu legunt.

Sortiri prouincias, est eas sorte designare acquirere, vt hîc, & in l.emancipari.ff.de adoptio. inde dicimus, sortiri forum, apud Iuriscon.& c. fi. de foro compet. pro acquirere.& quando quis sortitur forū in aliquo loco, ibi iudicium pati debet, vbi forum sortitur. l. si quis in legatione. iuncta l. 2. §. legatis. ff. de iudic.

Sortiri variis modis accipitur.

Sortiri causam, olim causæ sortibus ex vrna ductis cognoscebantur authore Budæo in annotat. & Vergil.ait:

Nec verò hæ sine sorte datæ, sine iudice sedes,
Quæsitor Minos vrnam mouet, &c.

Erat enim apud Romanos iudicandi hæc consuetudo, quòd nomina iudicum conscribebātur,& in vrnam deiiciebantur,vt de pluribus necessarius numerus per sortitionem confici posset,& ex illo electorū iudicum numero permittebatur partibus reiicere, quos vellent, reiectione facta prætor vel tribunus decurionum,in loca eorum,qui reiecti fuerant, sortiebantur alios,quibus ille iudicum legitimus numerus compleretur,& hæc sortitio dicebatur: qua perfecta iurabant in leges iudices, vt obstricti religione iudicarent. Hæc Laz.in lib.de Republ.Rom.3.cap.9. post Sueton.& Appian.Alex.

Sortiri filium, dicit Vlpianus, quasi fato habere,& Dei dispositione ac gratia.§. sed nos.de Senatuscōs. Tertul.in Instit.in l.3.§.si emancipatus. ff. de bonor. posse.contra tabul.quem text.declarat Alciat. lib. 4. Parerg.cap.22.

Sortiri legitimos defensores, pro acquirere, & obtinere.in l.vnica.C.vbi petan. tutor. ibi, & vbi patrimonium habent, morabuntur, vt ibi defensores legitimos sortiantur. Sortiri iudicem religiosum, in l. denuntiasse.in fin.ff.de adulter.

Sortiri militiam, idem in l. vnic. vbi Lucas de Penna C. de mensor. lib. 12. dicit etiam accipi pro disponere & ordinare. & Cicero pro Cluentio sic scribit: Statuerunt enim maiores nostri, vt si à multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animaduerteretur, vt metus, videlicet ad omnes, pœna ad paucos perueniret. Solebant autem ex multis delinquentibus, per sortem decimum quemque eligere, & capitaliter illos electos castigare. vt docet Budæ. in l. 1. ff. de his qui not. infam.

Interdum sortiri, est sortem mittere, seu sortem eligere. l. si quæ sunt cautiones. ff. fami. herciscun. vnde Vlpian. ait l. sed cum ambo ad iudicium prouocant, sorte res discerni solet. ff. de iudic.

Ius etiam pontificium dicit sortiri effectum, pro obtinere. in c. post electionem. in fin. de concess. præb. & Gallicè dicimus, *sortir effect*.

Cādidatus Principis. Sanè nō omnes Quæstores, &c.] Ergo alius erat Quæstor, qui Candidatus Principis dicebatur, & quamuis Budæus dicat non dici Quæstorem, sed tantùm Principis Candidatum: iste tamen textus probat contrarium, dicens Quæstore sortiri prouincias, exceptis Candidatis, ergo Candidati erant Quæstores, aliàs exceptio non esset de regula, contra Aristot. & Dialect. ac Iurisconsf. in l. j. ff. de reg. iur. & ibi in hoc tex. Ex his sicut dicimus quidā sunt Quæstores, qui candidati Principis dicebantur. & idem Fenestel. vult, & alij.

Vocatur etiam hic à Iustiniano, illustris Quæstor nostri palatij. in l. præcipimus. C. de appell. & l. fin. de
1 petit. bono. subla. libr. x. Et nullum olim recipiebatur rescriptum, nisi à Quæstore annotatum, vt statuit Iustinian. in authen. vt diuinæ iussio. subscriptionem habeant gloriosissimi Quæstoris. collat. 8. & omnes causæ appellationum dirimebantur à præfecto prætorio vnà cum excelso Quæstore. §. illo. in authen. de appell. col. 4. quod maximè Cancellario conuenit, coram quo omnes causæ in senatu sic deciderentur, si adesse vellet.

Candidatus vnde dicatur. Candidatus ab eo dictus fuit, quia in Augusti Comitatu erat, & veste candida conspicuus, quo officio dicunt Tribonianum functum apud Iustinianum. vt §. cumque hoc. in proœ. Instit. & in princip. de manda. Princ. in authent. & in §. fin. de fideicom. hered. in Instit. Et qui libris Principis legendis vacabat, cùm libri Principis omnia contineant, seu continere debeant Principis negotia, ipsi ad omnes actus Principis præpositi erant, vt explicat Cassiodorus libr. 6. Varia. rerum in formula Quæsturæ. vbi sic ait. Si tātum claræ sunt dignitates, quantum nostris affatibus perfruuntur, si præsentia frequens prodit dominantis affectum, nullus ita iudicū potest gloriosiùs quàm ille, qui est in cogitationum nostrarum participatione susceptus; aliis enim pecuniæ publicæ committimus procurationem, aliis causas concedimus audiēdas, alijs patrimonij nostri iura delegamus. Quæsturam toto corde recipimus, quàm nostræ linguæ vocem esse censemus; hoc nostris cogitationibus necessario familiariter applicatur, vt propriè dicere possit, quod nos sentire cognoscit: arbitrium suæ voluntatis deponit, & ita mentis nostræ velle suscipit, vt à nobis magis putetur exiisse, quod loquitur. O quàm arduum est, subiectum verba dominantis assumere, loqui posse, quod nostrum credatur, & prouecti in publicum decorem, gloriosam facere felicitatem: si quid dubitamus, à Quæstore requirimus. qui est thesaurus famæ publicæ, ærarium legum, paratus semper ad subitum, &c.

Ex his patet apud veteres multa Quæstorum genera fuisse, & sic non posse comparari hodie vni, vt quidam volunt. Sed sicut multi erāt, ita oportet eos multis comparare. Nam hunc Cancellario comparare non erit absurdum, qui est cogitationum particeps & lingua Principis cōsiliumque illius primum ac armarium legum: & sic debet esse iurium doctissimus, semper paratus ad omnia Principis negotia tractanda, & sic non erat in aliqua prouincia, sed generaliter præfectus. Vnde idem Cassiodo. ait: Adesse in eis debet scientia Iuris, cautela sermonis, vt nemo debeat reprehēdere, quod Principem cōstiterit censuisse, opus illi erit prętereà firmitate animi, vt à iustitiæ tramite, nullis muneribus, nullis terroribus auferatur. Nam pro æquitate seruanda nobis patimur contradici, cui etiam oportet obediri, aliæ quippe dignitates assessorum solatia quærant: ista verò dignitas Principi consilia subministrat. Atque ideo prudentiæ, vel eloquentiæ tuæ fama prouocati, quæsturam tibi damus, gloriam literarum, ciuilitatis templum, genitricem omnium dignitatum, continentiæ domicilium, virtutum omnium sedem. A te Senatus iuris quærit auxilium, à te docti probantur expetere, quòd nouerunt, & necesse est omnibus tibi sufficere, & quantos, à nobis contigerit legum remedia postulare, &c. Et sic ista omnia conueniunt Cancellario: vnde istum Cancellario puto comparandum, post gloss. in l. fin. C. de diuers. rescript. Iste in sacris Principis literis versabatur. §. quia vero. in authent. de exhiben. reis. collat. 5. & l. fin. C. de diuers. rescript. Sic & huius regni Cancellarius in literis legendis, approbandis, vel denegandis est præpositus. Omnia 2
autem quæ in Quæstore, vt suprà ex Cass. recitaui, requirebantur: quæ vtinam hodie in Principū Cancellariis essent, & melius multò nostra regeretur Resp. nec vererentur se de eo gradu demitti, vt plerique quondam fuère. Idem etiam Cassiod. lib. 8. Felici 6. Quæstori sic scribit. Nam sicut cōscientia læta est, quæ prouehitur meritis, ita sub reatu iacet, qui se imparem cognoscit muneribus consecutis: ô tempus horrendum! quot nostra memoria pecuniis prouecti fuerunt, & non meritis, Respubl. noscit, & amplius cognoscet, quia hi nil nisi sola gloria tenentur.

Quæsturæ dignitas quāta fuerit.

Primò igitur Quæstori, videlicet ærarij, thesaurarios & receptores nostros comparabimus, qui pecuniis quærendis præpositi sunt, & exigendis, vt superiùs dictum fuit: siue sint thesaurarij bellici, siue receptores mulctarum, & emendarum, siue collectas, aut alia quærant, & exigant, quia cùm vocabulum sit generale, suam significationem non restringemus, nisi quatenus est iam ab authoribus restricta, quamuis Budæus, hîc interdum comparet magistris computorum, & aliquando receptoribus mulctarum. de his tractat Bened. in repet. cap. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 506. & seq. de testa. & vide in Constitu. Reg. hoc tit. *des Thesoriers*, vbi abundè horum officium explicatur.

Aerarij thesaurarij.

Quæstori autem parricidij compararem Præpositos Mareschallorum, qui præfecti sunt capitalibus causis, cùm iudices ordinarij non possint vagabundos & alios scelestos facilè apprehendere: his est data omnis potestas tam parricidij, quàm aliorum

Præpositi Mareschallorum.

criminum, & quemadmodum illi lictorem & viatores habebant, sic & hodie præpositi Mareschalli Franciæ: & quamuis data sit quædam potestas istis, quæ non erat fortè data aliis, vel contrà, tamen in pluribus conueniunt, quia proprium officium est horum præpositorum quærere scelestos, & eos punire, quod pulchre conscribitur in constit. Reg. in iiij. parte tit. *des Preuostz des Mareschaulx*.

Exquæstor quis. Exquæstor autem dicitur, qui hoc officio perfunctus est, finitóque eo. §. cúmque hoc Deo propitio. in proœm. Instit. & Iulius Capito. in Gordian. etiam sic vocat, Exduces, Expræfectos.

Sic & Exconsules, l. petitionem. C. de aduocat. diuers. iudic. sed hoc fit vocabulis subagrestibus: vt docet Cœl. lib. antiq. lect. xiij. cap. xlij. in fin. sed his approbati authores vsi sunt, quasi extra queṡturam, Exconsul extra Consulatum, nec videtur agreste illis, qui sic vsi sunt. Alciat. tamen putat lib. 4. dispũctionum. c. 3. Excõsules quidem dici, qui dignitatem habebant, sed administratione carebant, vel ista di-
3 ctio, ex, superabundat. vt probatur in l. 2. C. de veter. iure enucle. vbi in prin. vocat Tribonianum quæstorem, postea exquæstorem. quamuis Proco. dicat Tribonia. aliquando quæstura priuatum fuisse. Tamen in d. proœm. Instit. Iustin. mandat illi, & aliis vt institutiones conficerent, & sic verè exquæstor erat, sed quasi extra omnes quæstores, quia illorum superior, & illa dictio, ex, augebit, secundum quosdam, vt Exquæstor dicatur quasi caput Quæstorum, & supra eos, sicut Exarchas, vt in formula quæsturæ constat, & sic duobus modis accipietur.

Doctrina sine praxi non esse elucidanda. Hodiéque obtinuit indifferenter &c.] Ex hoc textu patet non sufficere interpreti doctrinam dare, & text. elucidare, nisi dicat quid hodie vsus, & praxis obtinet, & seruat. vt Iurisconsul. hîc. sed pauci sunt, qui hoc præstent, quia neque praxim, neque vsum forensem viderunt. Ideò quidam tantum ad corticem intelligunt, Grammaticum agentes merum, non Iurisperitum mixtum, qui effectus & vtilitates legis adiungere debet, quod quantum potuimus assequi, prosecuti sumus, maximè in tit. ff. de verb. sign.

Ex isto text. etiam colligitur, plures ad vnam sententiam authores allegandos, vt facit hîc Iurisconsultus: allegat autem Iunium Trebatium & Fenestellam, sic in l si idem. infra. de iurisd. omn. iudi. & in l. cum filio. de vulga. non tamen est vtendum superfluis allegationibus. Nam hîc Iurisconsul. tres tantùm allegauit, non plures, sed melius est reprehendi de superflua allegatione, quàm de omissione.

Gradus ad honores. Ingressus est enim, &c.] Ex hoc text. patet ad honores ascendendum gradatim. l. vt gradatim honores deferantur edicto, & vt à minoribus ad maiores perueniatur. &c. ff. de munerib. & honor. cap. si officia. lix. distin. cap. legimus. in fin. xciij. dist. Nam prius præficiebatur quis Quæsturæ ærarij, & demum si in ea se rectè gessisset, ad ædilitatem, præturam, & ad alia munia mox euehebatur. Nam facilè quis ad alios gradus ascendere potest, qui in pecuniis rectè administrandis versatus fuit, in eis non fuerit maculatus: cùm is qui tangit picem, coinquinetur ab ea, vt Salomon ait, multò fortius à pecunia, quæ glutimine fortior est, ad retentionem alliciens eos, qui animæ suæ obliuiscuntur. Iste autem ordo non sine ratione seruari solitus erat. Nam ingenium eius, qui munus gerit, cognoscitur & magistratus, qualis quis sit, iudicare solet: cùm honores soleant mores mutare, sed raro in meliores. Vnde rationi consonum minimè videtur, vt quis ad summum gradum per saltum recipiatur: imò casum appetit, qui ad summi loci fastigia postpositis gradibus per abruta quærit ascensum. cap. fin. xlviij. distin. nec gaudet priuilegiis gradus, qui per saltum promotus est. l. secundus. C. de primicer. & secundicerio & notar. libro duodecimo. Ideò in Vniuersitatibus inuenti sunt gradus, videlicet Baccalaureatus, in quo si quis se bene gesserit, ad gradum Licentiæ promoueri poterit: quem etiam honorem si quis adeptus fuerit, de meliore nota commendandus erit, & ad Doctoratus apicem ascendet, si hunc ordinem quis contemnat, facilè ad contemptum scientiæ perueniet, & iste text. dicit, quasi primordium: quia Cicero de Legibus ait: Sunto ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorúmque solemnium, illísque ad honoris amplioris gradum, is primus ascensus esto. *Promotus per saltum non gaudet priuilegiis.*

Ex his (sicut diximus) quidam sunt, qui Candidati Principis dicebantur, quíque epistolas eius in Senatu legerent.

Candidati qui vocentur. Candidatus dicebatur, qui candida veste indutus erat, sicut erant, qui Romæ magistratum petere solebant, ob id & Candidati vocari meruerunt: inde Candidatus quæsturæ qui quæsturam petebat, vel Candidatus præturæ, qui præturam petebat. Solebant autem hi per comitia aduolare, suadendo, rogando, submittendo se, & prehensando electores, vt eorum misererentur, vt nunc competitores facere solent. & Cicero in Piso. ait, Officiosissimam nationem Candidatorum. *Cãdidatus Quæsturæ, aut Præturæ.*

Officium Candidati Principis. Candidatus Principis etiam dicebatur, qui iuxta Principis latus erat, vt Quæstor iste, & Cancellarius, quia candida veste, & moribus plusquàm niueis indutus esse debet, qui in comitatu est Principis, vt alij à Principe, & à comitibus exemplum discant bonorum morum. Iste legebat & recitabat libros Principis, vt libri vitiosè ab aliis non legerentur, & vt sua præsentia induceret senatum ad consentiendum petitioni suæ in fauorem Principis, & vt maior Principis per eum ostenderetur authoritas: & interdum legimus in Francia Cardinalem Beluacensem officio Cancellarij functum, & postea illud cessisse in fauorem fratris G. de Dormano, cui demum successit Petrus de Ordeomonte, vt est in lib. consilij, Anno 1371.

Erant & alij Candidati Principis, non Quæstores qui Principis fauore munus à populo petebant: hi námque quod in Principis fauore confiderent, non tam magno ardore, nec rogatu, nec submissione, sed incuria quadam detinebantur, vt sunt hodie quidam, qui sacerdotia vndecumque emendicant, receptis à Rege, vel ab alio potente literis, vt Budæus ait.

Alia de quæstu, quæstione, & de hoc verbo, quæro, tractaui in l. quæreret aliquis. ff. de verbor. significatione: nunc ad Prætoris officium aduolare oportet.

De officio

De officio Pratorum. TIT. XIIII.

SVMMARIA.

1 *Edicta Pratorum primùm vim legis annalis habuerunt, posteà, perpetua facta, & quamobrem.*
2 *Pratoris appellatio quousque accipienda sit.*
3 *Pratores vrbani, interdum peregrini in vrbe.*

OFFICIVM Prætoris discernere non est facile, quia mutatione temporum eorum fuit immutata potestas. In initio maiorum obtinuerunt potestatem, quàm postea, ideo videnda sunt tempora, & distinguenda, quia vno tempore quædam pertinuerunt ad Prætores, quæ posteà eis adempta fuerũ, & è contrario: vnde iura multa, quæ pugnare videntur, per hoc conciliari poterunt, sicut superius dictum fuit in aliis magistratibus.

Pratores vnde dicti. In primis à præeundo prætores dictos existimant Varro & Cicero. Fenestella autem à præessendo, circa quæ consistebat huius Prætoris officium, congerit Alexand. lib. 2. Genialium cap. 15. quæ in nostro iure constant.

Sciendum est horum originem à Senatu fuisse id temporis, quo Romanus populus Consulibus regebatur, inductam. *Prætor vrbanus.* Nam cùm Consules bellis auocarentur finitimis, neque esset qui in vrbe ius dicere posset, factum est, vt Prætor quoque crearetur, qui vrbanus appellatus est, eò quòd in vrbe ius redderet. *Prætor peregrinus.* Post aliquot verò annos non sufficiente eo Prætore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem veniret, creatus est & alius Prætor; qui peregrinus appellatus est, ab eo quod plerunque inter peregrinos ius dicebat. Pompon. in l. ij. §. deinde cùm placuisset. ff. de orig. iuris.

Praturarũ distinctio. Ex his Præturã distinguendam ita censeo, videlicet in Præturam Senatus Roman. ante constitutum Imperium, & in Præturam Augustorum constituto imperio. Et ante constitutum imperium duplex erat, videlicet in vrbe, & extra vrbem.

De Pratura vrbana. Vrbana Prętura multiplex erat, prius ex patribus Prætor creari cœptus est, qui tandem eò quòd inter vrbanos ius diceret, vrbanus appellatus extitit, penes hunc magistratum adeò omnis publici priuatíque iuris potestas fuit, vt nemini ius condere, & vetera iura abrogare, facultas esset, tantum verò in modum aucta est Prætoris authoritas, vt quod Prætor ipse *Ius honorarium.* edixisset (ob honorem ipsius) ius honorarium vocaretur, quod Prætores introduxerunt, adiuuandi, supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia propter publicam vtilitatem. Papinian. in l. ius autem ciuile. & l. sequen. ff. de iustit. & iure. & Liuius lib. 5. ab vrbe condita. Et quia hæc Prætorum edicta boni & æqui
1 præcepta continebant, placuère populo, voluerúntque vim legis annalis habere. Verùm quia frequens Prætorum mutatio Reipub. perniciosa erat, & singuli Prætores ex suis edictis ius dicere volebant, & alia immutare, ob id statutum fuit, vt Prætorum edicta perpetua essent, & Cornelius legem tulit, vt Prætores ac alij ius dicerent ex edictis perpetuis, & de his edictis perpetuis sæpius in iure habetur mentio. in l. edicta. C. de edend. & alibi sæpius.

Prætor ærarij vrbanus. Erat & alius Prætor vrbanus ærarij, qui vnà cum Quæstoribus, æraríique Præfectis ac Scribis curam ærarij obtinebat. vt Cornel. Tacitus lib. 13. Augustæ historiæ refert.

Prætor tutelaris. Tutelaris quoque & alius Prætor in vrbe erat, cui tutelarum, pupillorum, & adultorum cura demandabatur. Hic in vrbe tutores dare, & curatores poterat. vt est in titul. de tutor. & curat. dat. ab his. ff. & in Instit. de Attilia. tutor. Et Antoninus Philosophus Imperator hunc tutelarem Prætorem primus fecit, teste Blondo lib. 4. de Romá triumphante. facit l. j. ff. de rebus eorum.

Prætor fideicommissarius. Prætor quoque in vrbe etiam alius erat, qui fideicommissarius vocabatur, hic enim defunctorum voluntates (maximè fideicommissa) tuebatur, & ius super fideicommissis dicebat. §. j. de fideicommiss. hæred. in Institut. Et duo quidem à Claud. Cæsare primùm constituti fuère, ex quibus vnum Diuus Titus detraxit, & adiecit vnum Diuus Nerua, qui inter fiscum & priuatos ius diceret. Pompon. in dicta l. ij. §. deinde Cornelius. facit l. penultima. in fine. ibi: Auxilio Prætoris fideicommissarij, quibus ad libert. procla. non lic. & in d. tit. de fideic. hære. in Inst. in §. j.

Prætor peregrinus. At cum imperium extra Italiam propagatum esset, nec vnus Prætor ad ius reddendum in vrbe sufficeret, propter peregrinorum ad vrbem cõfluentium multitudinem, creatus est & alius Prætor, qui, quoniam inter peregrinos cognoscebat, peregrinus appelatus est. Fenestel. hoc tit. & Pomp. in versi. deinde cùm placuisset, vt fuit superius dictum.

Et scribit Lazius multos fuisse Prætores peregrinos, vnum, qui ius tantùm inter peregrinos diceret: alterum, qui ius inter ciues & peregrinos (nam vrbanus inter ciues tantùm constitutus erat) tertium, qui extra vrbem constitutus inter ciues & peregrinos in prouincia ius dicebat: quartum, qui & propriè Præfectus Prætorio dicebatur, constituto primum imperio creatum. Sed videndum est, nunquid potestatem peregrino Prætori vni tãtùm datam esse quis dicat, qui in vrbe erat, vt & inter peregrinos tantùm, & inter ciues & peregrinos cognosceret, non autem ad hoc plures constitutos fuisse, quia in dubio pluralitas non præsumetur, nisi probetur. l. si pluribus. ff. de legat. j. & de hoc Prætore peregrino loquitur l. si quis. aliàs incipit, si oleum. de dolo mal. & quia in iure non habetur mentio horum Prætorum, qui in vrbe erant extra. duos. sed cùm parua sit vtilitas, hoc potuit esse, ideò cum his pertranseo.

Prætores verò extra vrbem totidem creati sunt, quot prouincię in ditionem Rom. venerant, authore Pompon. in §. capta & Fenestel. ac de his Liuius sæpe meminit. & Victor. ait, omnes magistratus aliquando Prætores appellatos, quod & Asconio placuit. ac Decius in l. vbicumque. ff. de reg. iuris. Ego dicerem non sic esse confusa nomina, sed iura loquentia in 2
Prætore, frequentius in omnibus aliis magistratibus præcedere, vt, si dicatur Prætoris erit notio, intelligetur de quocumque magistratu, qui de causa cognoscere poterit. Item si dicatur, Prętor permittat, vel exequatur. l. ij. & iij. ff. de offic. eius. Item, si alius Prętor pro alio adeatur. l. si per errorem. ff. de iurisd. omnium iudic. vnde lege Pętoria cauebatur: *Iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicaríue iubeat, Prator esto: iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento, quotcunque Senatus creauerit, populúsque iusserit, tot sunto.* Cicer. de Legib.

Etiam hi Prætores peregrini vocati sunt, & inter-

3 dum prouinciales, & sic erant vrbani Prætores, peregrini in vrbe vrbani, quia in vrbe Præfecti, & inter peregrinos, ob id peregrini dicti: alij verò peregrini in prouinciis, qui tam inter peregrinos, quàm etiam inter ciues Rom. & peregrinos iudicarent: imò etiam inter ciues Romanos, dum peregrini officio fungebantur, vt ex Liuio patet libro 4. Decad. 3. & libro 9. Decad. 4.

Prætor Palatinus.

Fuit & Prætor comitatus Augustalis, qui & Palatinus dictus fuit, & Præfectus Prætorio Augusti, hic in aula Imperatoris ius dicebat: quo munere hodie in Francia fungitur præpositus hospitij Regis, ad quem spectat & causarum ciuilium inter aulicos cognitio, & criminum inibi commissorum castigatio. Inde cohortes Prætorianæ, seu milites, quibus Prætorium & palatium Principis muniebatur, vt hodie vocamus, *les Archiers de la garde du Roy*, & Præfectus prætorianorum est, cui horum demandata est cura.

Prætor exercitus.

Erat & alius apud Romanos Prætor exercitus, qui Dux exercitus dicebatur. Appianus lib. 2. & 3. belli ciuilis.

Prætor classicus.

Alius vocabatur classicus, qui classi præerat. de quo Liuius lib. 4. Deca. 5. & lib. 7. Dec. 4. Fuêre & alij quos poteris apud Historiographos videre. Ornamenta prætoria scribit Lazius lib. 9. Commen. Reip. Rom. cap. 6. Sed de his hactenus, vt tantum prosequar, quæ ad ius ciuile conducunt.

SVMMARIA.

1 *Ius patriæ potestatis non sequendum, quoad ius publicum.*

2 *Pater non potest iudex filij esse, vel econtrà, in contentiosa iurisdictione.*

LEX I. VLPIANVS LIB. XXVI. AD SABINVM.

Apud filiumfamiliàs Prætorem, pater eius manumittere potest.

Pater corã filio quæ expedire possit.

HÆc lex ostendere vult ea, quæ sunt voluntariæ iurisdictionis, expediri posse à patre etiam coram filio suo magistratu. & idem scribit Paul. ff. de manum. vindicta. l. *Apud filiumfamilias magistratum, eius pater manumittere potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non possit.* de hoc plenè scripsi in l. vnica. suprà de offic. Consul. Nam, vt ait Accurs.
1 quod ad ius publicum attinet, non sequimur ius potestatis. l. nam quod. ff. ad Trebellian. Ideo in volun-
2 taria iurisdictione loquitur iste tex. sed in cõtentiosa non potest pater iudex esse filij, vel econtra. l. qui iurisdictioni. ff. de iuris. omnium iudic. nisi in delegato, vt docet Accurs. in l. in priuatis. ff. de iud.

Authoris sententia de eadem re.

Ego dicerem actus voluntariæ iurisdictionis, fieri posse à patre coram filio magistratu, vel contra, vt hîc, & in his non repugnat patria potestas, quòd pauci sint emolumenti, & non est qui contradicere possit, nec repugnare: nec de præiudicio alterius quæritur, quàm eorum qui manumittuntur, vel adoptantur. Ideò si pater manumittat suum seruum, potest eum manumittere coram Prætore filio suo, quia non est quod repugnet, cùm non requiratur causæ cognitio. Ideo sequitur lex ij.

SVMMARIA.

1 *Priuata negotia quæ dicantur.*

2 *Filius non potest habere patrem in litibus, vel contrà, in iudicem.*

3 *Actus sine causæ cognitione omnes coram patre vel filio expediri possunt.*

4 *Attestatio nobilitatis filio facta, coram magistratu patre, valet.*

LEX II. PAVLVS LIB. IIII. AD SABINVM.

Sed etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari, placet.

ADdit iste text. præcedenti decisioni, vt non solùm pater possit manumittere seruum suum, coram filio suo Prætore, verùm pater filiumfamilias Prætorem in patris potestate existentem emancipare poterit, coram eo filiofam. Prætore: adeò, vt non requiratur alia magistratus authoritas.

Vnde pulchre docet Aphrican. in titul. ff. de iud. l. *in priuatis negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest:* priuata negotia, actus priuatos, & 1
opus non publicum vocat. Nam Alphe. quoque ait l. *non verè dicitur Reipub. causa abesse eum, qui sui priuati negotij causa in legatione est.* ex quibus caus. maio. In quibus ergò priuatis actibus non repugnat filium habere patrem iudicem, vt illud negotium, & actus expediantur, & concludatur coram illo: sed non dicit ibi textus, quod ille filiusfamilias ius dicat, quod prohibet lex, qui iurisdictioni præest, non potest, nec sibi, nec filiis ius dicere, & sic in causis & litibus non 2
potest filiis habere patrem, vel contrà in iudicem, sed in negotiationibus, vel in actibus priuatis, & actibus extraiudicialibus, & maximè qui fiunt inter consanguineos, potest vocari pater iudex: & contractus, vel alius actus extraiudicialis coram eo fieri, quia etiam sine illo valeret, & si non requiratur nisi 3
authoritas magistratus, tunc etiam authoritas filij, vel patris interuenire poterit, vbi non est causæ cognitio.

Filiusfamilias patri, nec sibi ius dicere potest.

Nec me mouet l. ille à quo. in fin. ff. ad Trebellian. vbi filiusfamil. magistratus potest cogere patrem ad adeundum hæreditatem, quia ibi hoc facit parte aduersa requirente filium, vt cogat patrem. Nam si non recusatur pater, vel filius à patre, certè ius patri, vel contrà dicere poterit, quia magistratus est, & hoc tendit in fauorẽ partis, cui fauori renũtiare poterit. l. pen. C. de pact. maximè vbi non agitur nisi de facto, vt ibi, & quando non erat alius magistratus, tunc etiam hoc fieri coram iudice potest, sicut vidi in attestatione nobilitatis facta filio coram magistratu patre. vt 4
scripsi in §. cum verò. de colla. in Concord. Et si pars confidens in probitate magistratus requireret illum, vt ius diceret ei contra filium, pater si vellet, hoc facere posset, consulerem tamen vt causam alteri mandaret. alia dicẽtur in l. fi. infrà, & in d. l. in priuatis.

SVMMARIA.

1 *Gesta per seruum, vel alium inhabilem, in dignitate ab Imperatore constitutum, valent.*

2 *Habitantes in vrbe Roma, ciues Romani efficiuntur.*

3 *Honores hodie petere, non est illicitum.*
4 *Petens beneficium pro indigno symoniam committit.*
5 *Dare vel promittere quicquam pro officio dignitatem annexam habente, non licet.*
6 *Princeps potest approbare omnia instrumenta ab eo facta, qui notarius non est, cùm pro eo fuerit habitus.*
7 *Notarius suo officio priuatus ob crimen falsi, non amplius notarius creari potest.*
8 *Communis opinio de aliquo liberat soluentem.*
9 *Fama communis in antiquis probat.*
10 *Recipiens ordines ab eo qui non est Episcopus, non ordinatus existit.*
11 *Notarius, vel Episcopi vicarius, per quæ quis præsumatur.*
12 *Gesta quoad se, qui est in mala fide, non valent.*
13 *Dispensatio concessa ab Officiali sede vacante, spurio, vt tonsuram recipiat, non valet.*
14 *Legitimatio facta ab Imperatore in terris suo imperio non subiectis, non valet.*
15 *Iurisdictione concessa, omnia concedi videntur, sine quibus iurisdictio non constat.*
16 17 *Actus per errorem facti in priuatis non valent, secus in publicis.*
18 19 *Imperator scienter inhabili officium concedens, secum dispensare videtur, secus si ignoranter concesserit.*
20 *Papa illegitimo scienter concedens beneficium, ipsum legitimare censetur.*
21 *Decretum superioris factū ab inhabili, est validum.*
22 *Opinio communis de aliqua re quando dicatur.*
23 *Princeps tenetur subditis compensare. si rem ab iis aliquam sine eorum consensu acceperit.*

LEX III. VLPIANVS LIB. XXVIII. AD SABINVM.

Barbarius Philippus cùm seruus fugitiuus esset, Romæ Præturam petiit, & Prætor designatus est: sed nihil ei seruitutem obstitisse ait Pomponius, quasi Prætor non fuerit: atqui vera Prætura eum functum. Et tamen videamus, si seruus quandiu latuit, dignitate Prætoria functus sit. Quid dicemus? an quæ dixit, quę decreuit, nullius fore momenti? an fore propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerunt, vel lege, vel quo alio iure? Et verum puto, nihil eorum reprobari, hoc enim humanius est: cùm etiam potuisset populus Romanus seruo decernere hanc potestatem. Sed etsi sciisset seruum esse, liberum eum effecisset. Quod ius in Imperatore multò magis obseruandum est.

Species facti. INtellectus huius legis varius est, attamen omissis nunc illis difficultatibus, species facti talis in medium adducetur: Barbarius seruus cùm esset fugitiuus, & Romæ degeret, vacantem inibi Præturam à populo Romano petiit, & creatus ibi Prætor fuit, quæsitum est an Prętor fuerit, dubium erat, eò quòd seruus esset: & quod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis habentur. in l. quod attinet. ff. de regul. iuris. tamen Pomponius ait nihil obstitisse ei seruitutem, quominus esset Prætor, & vera Prætura eum functum, ait Iurisconsult. Et postea quærit Vlpian. an si quandiu apparuit eum seruum esse, dignitate Prætoria functus sit, & illa edicta, & decreta, quæ tempore sui magistratus fecerit, an valeant propter vtilitatem illorum, qui egerint coram eo? Respondet Vlpian. nihil reprobari ex illis, quæ coram eo facta sunt, hoc enim humanius est. Ratio, quia populus Romanus summam id temporis obtinebat potestatem, & imperium, ideò seruo hoc Prætoris officium concedere poterat: & si populus sciuisset eum seruum, liberum eum effecisset, vt Prætura vera fungeretur.

Sed dubitare quis potest in Imperatore, si concedat seruo, vel alteri inhabili dignitatem, an gesta per eum valeant? Respond. multò magis in Imperatore obseruandum est. alia prosequar inferius declarando text. 1 *Ampliatio.*

Colligitur ex hoc textu, ibi, fugitiuus esset, quod seruus fugitiuus potest effici Prætor, & obtinere magistratum. Hoc intelligitur ex gratia & humanitate, vt inferius dicetur, non mero iure, nisi manumissus fuerit. l. cùm Prætor. ff. de iud.

Sed quomodo, hoc esse poterit? quia Imperator ait, seruum fugitiuum sui furtum facere, & ideò non habere locum vsucapionem, nec longi temporis præscriptionem: ne seruorū fuga, dominis suis, ex quacunque causa fiat damnosa. l. prima. C. de seruis fugit. Respondeo, seruum fugitiuum facere sui furtum, & sic remanet seruus. Nam quemadmodum auferens rem alienam, inuito domino, furtum facit. l. prima. ff. de furt. sic seruus qui aufert se à domino. & licèt Bart. & alij in l. prima dicant esse furtum irregulare, quia differentia est inter furantem, & rem furatam: tamen in hoc casu non est differentia, quia seruus est res quæ furatur, & ipse est is, qui se subripit, ideò est verum furtum. Nam Aphrica. ait ff. de furtis. l. *Ancilla fugitiua quemadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoque contrectando furtum facit*, & furtum est contrectatio rei alienæ inuito domino. l. prima. ff. de furt. & aliquando audiui istos text. allegari contra quosdam apostatas olim monachos, qui fugerant à religione, vt sint fures, & sui furtum faciant: ideò poterunt vendicari semper, quia in his vsucapio non currit, nec longi temporis præscriptio, nec quidem centum annorum quoad apostatas: si tamen seruus ingrediatur religionem, fauore religionis post triennium non vendicatur, sed religioni addictus est. cap. finali. 17. quæstione 2. authen. verum. C. de Episcop. & cler. quod est notandum, & quis dicatur fugitiuus, & erro, declarat Iurisconsul. in l. quis sit fugitiuus. ff. de ædil. edicto. & in l. fugitiuus. vbi scripsi. de verb. sig.

Seruus fugitiuus sui furtū facit.

Monachus apostata semper vendicari potest.

Digladiantur etiam hìc interpretes, quomodo poterat hìc Barbarius obtinere Præturam, cum larem & domicilium habere tenebatur Romæ, antequam Prætor designaretur. per l. final. C. de offic Prætor. sed mirandum est eos non consyderasse illam constitutionem factam longissimo tempore post istam. Nam regebatur Roma prius per Reges, deinde per Consules & populum. vt patet in l. ij. suprà. de orig.

iuris. & per Liuium ab vrbe condita Decad. 1. ideò constitutio illa posteà fuit per Imperatorem Valentem edita, quæ longo pòst tempore fuit, & quamuis id temporis fuisset edita illa constitutio, tamen postquam poterant eum liberum facere, multò magis eum sine domicilio recipere, & larium & domicilij ei gratiã facere, maximè quia qui in vrbe Rom. sunt,
2 ex constitutione Diui Antonini ciues Rom. effecti sunt. Vlpian in l. in vrbe. ff. de stat. hom.

Honores & munera petere, prohibitum.

Præturam petiit.] Accurs. & quidam alij interpretes dubitant, an licitum esset munera & honores petere, cùm petens in legem Iuliam ambitus incideret. ff. ad legem Iuliam. de ambit. & Papinianus ait, Aestimationem honoris, aut muneris, in pecunia, pro administratione, offerentes, audiendi non sunt. ff. de muner. & honorib. sed dicendum est tempore huius legis non fuisse prohibitum petere honores, dummodo populus muneribus, & donis non corrumperetur: sic nec hodie, si quis sufficiens & ido-
3 neus sit. probat d. l. j. Vnde candidati Quæsturæ, & Præturæ dicebantur, qui Quæsturam vel Præturam, à populo petebant, vt scripsi in l. vnica. suprà de offic. Quæstor. & sic sine corruptione petere non erat prohibitum.

Sacerdotia petere, non est illicitũ.

Imò, & sacerdotia sine peccato, quis petere potest, ratione mandati, aut nominationum, sine ratione alterius gratiæ, etiam iure dictante diuino. vt docet Angel. Cla. in sua Summa. in verb. beneficium. §. 32. & iure canonico ipso, hoc est clarum. maximè per cap. tua. ibi, rogans humiliter. de symo. & maximè licet beneficium petere, si ea mente quis petat, vt prosit. testis est Diuus Thomas in secunda secundæ, & alij Theologi consentiunt.

Potest etiam quis beneficium petere tam per se,
4 quàm per alium, nec est symonia si quis petat pro digno, alioqui contra. cap. Moyses. ibi, quispiam rogauerit. vbi gloss. 8. quæst. 1. cap. sunt nonnulli. 1. q. 1. & cap. veniam. 35. q. 9. ibi, licitum est enim ita constituere, vt deprecamini. cap. cum M. de constit. & cap. tuam. de ætat & quali. scripsi in §. teneantur. in verb. poterit. de collat. in Concorda.

Ex prædictis patet, petitionem officiorum, vel beneficiorum pro digno, sine corruptione, non esse improbatam: imò etiam pro honore consequendo, si sine iurisdictione sit, pecuniam Reipub. promitti posse, docet Vlpia. in l. prima. §. primo. ff. de pollicita. sed pro officio, aut dignitate iurisdictionẽ annexam
5 habente, non licet quicquam dare, nec promittere, quia prohibitum est. in authen. Vt iudices sine quoquo suffragio. colla. 2. & apud Theologos, vt dicam fusius in Constit. Reg. contra emptores officiorum.

Et Prætor designatus est.] Id est, creatus, decretus, & definitus Prętor, & sic valent gesta ratione officij, vt inferius dicetur, sed requiritur vt is ad officium sit institutus, alioqui non valerent gesta. Vnde inferunt Doctor. ad illum qui se dicebat Comitem Palatinum, & creabat notarios, & Doctores, vt si Comes non fuisset, non valeret creatio, imò ipse pœna falsi puniri debet. l. eos. §. qui se. ff. de fals. Anchar. consilio 213. pro isto. colum. 2. scripsi in tract. nomina. quæst. 12. num. 13.

Secus est, si fuerat Comes, & habitus pro tali, sed excedebat fortè numerum, vt tunc, si creatus ab illo multa instrumenta conscribat, valebant propter vtilitatem publicam. vt hic.

Instrumẽta facta per eũ qui notarius nõ est, non valent.

Et sic ex hoc text. patet, non valere instrumenta facta per eum, qui non fuit notarius creatus, licet fuerit reputatus & habitus pro eo, postquam non est designatus. Bald. in l. prima. C. de testam. per istum textum hîc docet. & l. Herennius. de decur. Nam licet emanet publica vtilitas, tamen substantia deficit. vt consuluit Carolus Ruinus consilio 15. viso themate. colum. 2. in 2. volum. & præberetur materia delinquendi, vt quisque se posset officio ingerere, sed dicerem hoc casu: quia Principis authoritas sola deficit, posse Principem approbare omnia instrumenta, & gesta ab eo, qui non erat ad illud officium designatus, & sic mederetur vtilitati eorum, qui cum eo egerunt, & ita seruat praxis. licet Alberic. Ias. & alij super hoc multa scribant, quæ omnia his paucis verbis dissoluta sunt, vt inferius etiã abundantius dicam. 6

Praxis de eadem re.

Arbitrantur etiam interpretes non valere instrumẽta facta à notario post priuationis sententiã, quia non est amplius notarius, & hoc quando priuatio est notoria, secus si occulta. per gloss. in §. si verò in verb. ipsis tamen documentis. in auth. de tabellio. colla. 4. quam probat Bald. in l. prima. numer. 6. C. de summa Trinit. & Alexand. in consilio 138. opportunè. col. 2. in 1. volum.

Priuatio notariatus occulta.

Instrumenta verò anteà facta valebunt, quousque tolleratur, etiam si fiat hæreticus, vel symoniacus. cap. si qui à symoniacis. & ca. ordinationes. 1. quæst. 1. Innocent. in cap. nihil. de elect. Doct. in cap. ad probandum. de re iud.

Ego dicerem illam primam sententiam veram, quando post sentẽtiam ille notarius fuerat exauthoratus, & quando sententia mandata erat executioni, aliàs remanet in possessione officij, & imminet vtilitas publica, & remanent reliquiæ officij, ideò dicta sententia, ante executionem non operatur ipso iure reuocationem, sed ita demum, quando executioni mandata est. per gloss. in §. fin. de offic. iud. in Institut. vbi per sententiam non transfertur dominium sine traditione, & sic ante executionem. l. qui restituere. ff. de rei vend. hoc probat Ias. in rub. ff. de re iud. nisi in crimine hæreseos. authent. credentes. in fine. C. de hęreti. tamen quandiu tolleratur, valent gesta ab eo. vt inferius dicetur.

Item dicimus in Officiali, vel Vicario Episcopi reuocati, vt valeant gesta antequam fuerit executio reuocationis intimata. l. si fortè. ff. de offic. Pręsid. l. eius. vbi Doctor. de rebus cred. cap. audita. de restit. spoliat. scripsi in praxi benef. in forma Vicar.

Notarius condemnatus falsi.

Vnde potest intelligi, vt prædixi, scilicet vt notarius falsi condemnatus, non possit instrumenta amplius conficere, & si conficiat instrumenta, non valebunt. teste Bald. in cap. at si clerici. col. vlt. de iud.

Sed hoc debet intelligi, si condemnatus esset ob falsum in instrumentis conficiendis commissum, diuersum esset si ob testimonium falsum latum, vel aliàs. per l. eadem. §. hac lege. ff. ad legem Iuliam. repetund. vbi Bartol. & in l. iij. §. nunc videamus. ff. de suspect. tuto. vbi & Bal. & in l. in exercendis. colla. 4. C. de fid. instru.

Notarius extra officium delinquens.

Et potest iudex in sententia reseruare notario facultatem conscribendi instrumenta. per l. si quis filio. §. irritum. ff. de iniusto testam. & ibi Bald. post Barto. consil 77. quæritur quod est verum, si in officio non deliquerit, sed extra officium. vt docet idem Barto. in dicta l. iij. §. nunc videamus. & Angel. in tractat. de malefi.

malefi.in glo.falsario. versic.quæro. aliquis notarius allegat glos.Ordinar.in §.penult.in authen.de tabel. colla.4.& hoc reseruant aliquando Curiæ supremæ, sed iudices inferiores vix possunt.

Item instrumenta pendente falsi accusatione, vel anteà confecta, dubium non est valere. per l. si quis decurio. C. de fals. & dicto §. nunc videamus. & ei credi testatur Ioannes Andr.in addi.ad Spec.in titu. de instrumen.editio.§. restat. versic. quid si tabellio. Bald.in authen.habita.C.ne fil.pro patr.refert Alex. consilio 133. stantibus. col.4.numero 8.in 7.vol. plus dicens, non tantum credi suis instrumentis, sicut instrumentis alterius non suspecti, & verum est, nisi alter notarius fuerit integræ famæ. per l. si quis ex argentariis. §.primo.ff.de eden. Bal.in l.Imperator.nu. 4.col. 3. ff. de statu homi. & Barba. in repet. rub. de fide instrum.in fin.

Nec probo, quod Bald. Iason & quidam alij firmant, videlicet notarium post exauthorisationem, priuationem, & executionem sententiæ priuationis, adhuc posse conficere instrumenta vetera, de quibus fuerat ante sententiā rogatus. Nā post executionem sentētiæ nō est amplius notarius, ergo instrumentum ab eo factū nō valeret, quia non est persona publica. l.iij.ff. de offic.Præsid. alioqui daretur etiam materia calumniandi. Nam ipse posset dicere se rogatum de omnibus instrumentis, & sic post depositionem semper illa conficeret, quod non est permittendum.

Breuia tabellionis priuati alteri committenda.

Vnde solet iudex post sententiam priuationis, alteri idoneo notario, breuia istius tabellionis priuati authoritate publica, committere, daréque ei facultatem instrumenta conficiendi, ex his schedis.cap.pen. de fide instrum. & isti notario priuato præcipere, ne deinceps conficiat instrumenta.

Fortius docet Baldus notarium suo officio priua-
7 tum ob crimen falsi in officio commissi, non posse amplius notarium creari à Comite Palatino, etiam habente potestatem creandi quoscunque notarios. Imò si hunc priuatum Imperator famæ restitueret, non censeretur illi restituere officium tabellionatus. per l.si aliquid. C.de suscept.lib.10.l.nihil. vbi Bald. de manum. vindi.& in l.ij.de libert.& eorum libert.

Ex præmissis patet responsum primæ quæstioni, quam Accurs.scribit, an hic Barbarius fuerit Prætor, & apparet hîc fuisse creatum Prætorem à populo habente potestatem, & sic fuit Prætor. & huic sententiæ Accurs.consentit, & Barto. vt patet ex prima lectura, sed secunda lectura, quam dicunt, est Baldi quia eam contulimus cum Baldi scriptis, & est ad verbum ibi scripta: & quod fuerit Prætor in hoc tex. probatur, ibi: *Nihil obstitisse seruitutem, quasi Prætor non fuerit.* Et ibi: *Vera Prætura functum*, & fungi Prætura, nónne significat Prætorem esse, & vti exercitio officij, si vocabuli proprietatem respiciamus?

Nec obest, quod interpretes obiiciunt, vt si Prætor fuisset, valerent gesta ab eo de rigore, & iste text. dicit ex æquitate, seu humanitate, nec dubiū haberet text. Respondeo: Licèt Prætor fuerit, non valent gesta de stricto iure, quia seruus non potest esse Prætor, nec muneribus publicis fungi. l. cum Prætor.ff. de iud. sed propter errorem communem, vtilitatem publicam, & populi authoritatem, qui eum creauit ex æquitate gesta valebunt, quandiu latuit eum seruum esse, & exercuit Prætoriam dignitatem, & ita conciliantur contrariæ sententię, & sic erat magnum dubium, an serui gesta, qui non potest esse Prætor, valeant, & respondet text. valere (licèt seruus esset) ac si liber fuisset.

Pręterea in actibus, in quibus non requiritur creatio officij, sed actus fieri possunt per se, & quilibet regulariter illos actus iure suo facere potest, vt testimonium ferre.l.prima.ff.de testib. tunc non requiritur, quod aliquis creatus sit talis, nec authoritas superioris, sed sufficit, quod talis reputetur communi opinione habilis, & tunc valebit testimonium, vel alius actus: ne inter homines commercium interdicatur, sed bona fide negotia agantur. l.prima. C. de testam. Innocen.in cap.penult.de fide instrum. Nam hoc casu talis pręsumitur in quali habitu reperitur. l.item apud. §.si quis virgines.ff.de iniur.ca.si iudex. de senten.excommun.in vj. Vnde si quis habebatur in ciuitate pro non exule, & tamen exul erat, non erit liberum alicui eum occidere, vt docet Angel. in l. si duo.ff.de acqui.hære.refert Hyppo.in pract.in verb. aggredior. numero 34.& Carolus Ruinus consil.85. in proposita.in princip.vol.4. & soluens ei, qui communi opinione dicebatur procurator Titij, liberatur, quamuis ipse non sit procurator. l.eius qui. ff.si certum petat.l.si quis seruo.de solu.Hypo.in dicto §. aggredior.numero 39.post Ias.in l.si vrbana.de cond. indeb.Obligatur etiam filius mutui receptione, si paterfamilias opinabatur.l.iij.ff.ad Mace. valere etiam præsentationem ab eo, qui erat in possessione patronatus, docet Papa in cap. consultationibus. de iure patronatus.

Presūptio ex habitu, in quo quis reperitur.

8

Sed nihil ei seruitutem obstitisse, ait Pomponius, &c.] Ex hoc text. colligitur Barbarium fuisse Prætorem, nec nocuisse ei seruitutem, & si quis dicat seruitutē maximè nocere seruis, vt ciuilibus nō fungantur officiis.l.cum Prætor.ff.de iud. verum est regulariter, sed hîc nòn obstitit, quin Prætor fuerit. Imò vera eum Prætura functum dicit Vlpian.in hoc text.& alibi.

Et per istum textum soluitur quęstio tertia, quam Accursius hîc mouet, an Barbarius liber fuerit sicut Prætor? quod dicit glos.per hoc verbum, *nihil obstitisse ei seruitutem.* & text.ibi, *si populus Rom. sciuisset eum seruum, liberum effecisset.* Ergo liber fuit, & sic cōcludit Bart.per istum tex.Barbariū liberum fuisse, & multi eū sequuntur: sed Petrus à Bella Pertica, & alij nostri Citramōtani firmauerunt eū non fuisse liberum, quorum sententiæ subscribo: quia pro libero habitus fuit, sed nō erat liber: & probat iste tex. à cōtrario, nihil ei seruitutem obstitisse, ergo seruus erat. sed nō obstat seruitus illi, quominus gesta ab eo valeant, & ibi: *videamus si seruus, quandiu latuit*: ergo seruus erat, etiam probat text. ibi: *Si populus sciset eum seruum, liberum effecisset*, ergo non fecit eum Barbarium liberum, quia ignorabat eum seruum fore, & ignorans non donat libertate. l.nec ignorans. C.de donat. licèt populus potuisset dare libertatem, tamen non dedit: sic nec dominus, cùm fugitiuus ab eo esset, nec publica authoritas liberum eum fecit, sed voluit, vt gesta ab eo valerent, tanquam si à libero facta essent, alioqui iste text. dubium non contineret, si diceremus eum liberum & Prætorem, ergo necessariò gesta valerent, & sine dubio.

Et tamen videamus, si seruus quandiu latuit, &c.] Vlpian.ait quia iste Barbarius functus est Prætura, quandiu incognitum erat populo eum esse

seruum, quid dicemus? an valeant ea, quæ ipse gessit? & valere dicit, quandiu latuit. secùs ergo, si vitium erat manifestum, à contrario sensu, quod est in iure validum. l. j. ff. de offic. eius. Socin. in tract. fallen. reg. 166. ita firmat.

Prætoris officio fungēti salarium debetur.

Et per hoc infertur, quod si dignitate Prætoria functus sit, æquum esse ei salarium præbere ex lege naturali dicente, secundum naturam esse eum sequi commoda, quem sequuntur incommoda. l. secundum. ff. de regul. iuris. & labor meretur præmium. l. vt virtutum. de statuis. C. l. diem functo. de assesso. l. j. vbi Rebuf. C. de princi. agen. lib. 12. & pro hoc est text. singul. in l. Titio. ff. ad municipa. quamuis Albericus teneat contrà, dicens ex suo delicto seruum non debere obtinere commodum. per l. siue hæreditaria. in fine. ff. de nego. gest. sed seruus non delinquit gerendo officium Prætoris, imò bene egit. & quamuis sit seruus, non est ex suo facto, sed matris volens se exuere seruitute, & Reipub prodesse. Laudandus itaque erit potius, quàm vitio dandus, si ob suos bonos mores fuerit à populo designatus Prætor. Nam verisimile est suis virtutibus euectum, extraneum in patria aliena: quia ciues & incolæ (maximè Parisienses) officia inibi vacantia suo quodam iure vendicant, & extraneos repellunt, & collatores prensant.

Parisienses extraneos ab officiis repellunt.

Error communis facit ius.

Ex hoc tex. colligit Accurs. errorem communem facere ius, quod docet text. in l. iij. in fi. ff. de supellec. lega. vbi Paul. ait nullum vas argenteum, supellectili esse annumerandum, secundum Cascellij seueritatem: tamen hodie propter vsum Imperatorum, vel imperitorum, si in argentum relatum sit, argentum esse, & error ius facit. Nam sicut communis vsus, & rumor habitus de aliqua re facit ius, vt iudicandum
9 sit secundum illum communem vsum, & probatio etiam per communem famam in antiquis recipitur. ca. cùm causam. de probatio. ita & communis error: sed rumor falsus non prodest, nec nocet. l. finali. ff. de hæred. institut. l. quæsitum. quando actio de peculio est annal.

Rumor falsus.

Item, iste text. videtur probare contrarium, quia communis error Barbarij non fecisset, vt gesta ab eo valuissent, nisi Prætor quoque designatus fuisset, & vtilitas publica affuisset, & sic solus communis error non profuisset. Ideò superiùs dictum fuit in actibus, qui possunt fieri à persona iure suo, sine authoritate superioris, vt ferre testimonium, contrahere, & alia priuata facere, tunc ferè error communis, ius facit. vt l. prima. C. de testam. §. sed cùm aliquis. illo titul. in Instit. vbi Antho. Banerius quatuor regul. tradit. quãdo opinio veritati, vel cõtrà cedat. Sed vbi requiritur authoritas superioris, vt in officiis dandis, tunc si quis gerat se pro officiali, & non sit, non valebunt gesta ab eo, nisi sit designatus, per istum text.

Opinio quãdo præualeat veritati.

Vnde addunt interpretes errorem debere esse communẽ, adeò quòd ab omnibus iste sit habitus liber, & talis, alioqui si illi, qui gerunt actum, sciant illum esse seruum, vel aliàs inhabilem, non valebit actus, quia non est ibi communis error, & tunc opinio cedit veritati. cap. consuetudo. 8. distinct. scribit Ludouicus Roman. sing. 760. lex Barbarius. Decius consilio 407. visis. col. prima. & Corse. in sing. error communis. Tamen iste text. videtur pugnare, dicẽs: Nihil eorum reprobari: ergo si vnus sciuerit, non reprobatur, quod egit cum illo, quia ipse solus non poterat recusare actus illius Barbarij: & non minùs est communis error, si vnus aut duo sciant, quia sufficit, vt habitus sit pro libero à maiori parte, maximè inter cognitos & vicinos. glos. & Dec. in l. cùm quidam. §. quod dicitur. ff. de acqui. hæred. & ibi Bart. & alij. & l. inter omnes. qui satisdare cogantur. Socin. consilio 59. viso. col. 3. in 1. vol. allegatur Spec. in tit. de teste. §. 1. per l. quod maior. ff. ad municipal. & in excommunicato docet idem Socin. in tractat. Fallen. 166. gesta. & quia text. non dicit, ab omnibus, sufficit ergo communis, & non omnium error, & quamuis dixisset omnes, vt l. j. C. de testam. tamen intelligeretur de omnibus cognitis. iuxta l. inter omnes. qui satisdare cogant. Et si hic post vnum actum fuisset mortuus, publicè etiam interest, propter Prætoris authoritatem, vt ille vnus actus valeat, nec ratio diuersitatis est in illo argum. l. iij. §. negotia vnum vel plura. ff. de negot. gest. Et quod ipsi scribunt, verum est in soluente tyranno, vel alteri, quem communis opinio scit talem, certè non liberatur, nisi coactus fuerit. de quo per Bart. in l. creditor. ff. de solut. Dec. dicto consil. 407. col. 1.

Soluens tyranno, non liberatur, nisi sit coactus.

Limitant Doctor. in spiritualibus, vt non valeant consecrationes, ordines, & alij actus facti ab eo, qui non erat verus Prælatus, licèt habitus esset, pro tali. Ista interpretes hîc firmant. & Socin. regul. 227. incipiente, lex Barbarius, &c.

Habitus pro Prælato, qui verus Prælatus non est.

Ego dicerem spiritualia, quæ respiciunt solum Deum, valere, si fiant ab eo, qui est habitus pro tali. Vnde si quis confiteatur presbytero, qui curatus putabatur, est absolutus, quia Deus cor offerentis respicit, & ratione sacramenti. vt docet glo. in ca. dudum. in verbo, deceptæ. de elect. Docto. in c. Apostolicam. de presbyter. non bap. Iason in l. si vrbana. ff. de conditio. indeb.

Confitens presbytero, qui curatus non sit.

Si verò spiritualia personam alicuius priuatam respiciant, gesta quoad illum non valebunt, si is qui spiritualia confert, nõ erat talis, licèt talis opinaretur. Ideò si is, qui non est Episcopus, conferat ordines, ille 10
qui suscipit, non erit ordinatus, quia hîc requiritur designatio. cap. 1. de ordi. ab Episcopo, qui suo renuntiauit Episcopo. Doct. in cap. veritatis. de dolo. Soci. in Regula 166. gesta. vltim. limita.

Etiam dicunt istam legem non procedere, quando aliqua forma daretur electioni, vt tunc gesta non valeant. per l. actuarios. C. de numera. & actua. libro 12. quia defectus formæ annullat actum. l. cum hi. §. si Prætor. ff. de transact.

Ego dicerem, tunc gesta non valere, quando in lege vel statuto annullarentur. sicut in d. l. actuarios. vbi Imperator illa irritat, alioqui si forma non sit in electione seruata, si tamen aliquis fuerit electus, & habitus pro tali, & multa gesserit ratione officij publici, tunc valebunt gesta ab eo, quia rationes huius text. hunc casum respiciunt. Et quamuis electio contra formam facta, non valeat quoad electum, vt quando apparebit, quin destitui debeat, tamen gesta valebunt, & sic defectus formæ annullabit electionem, sed non gesta ratione communis erroris, & vtilitatis publicæ, quicquid hîc dicant Doctor. & maximè Carolus Ruinus consilio 15. viso themate. col. 2. in 2. volum. Masue. in pract. sua. tit. de iudic. § item valent ea. & Alexand. consilio 142. viso. col. penult. numero 16. in 7. volum. quæ conciliari poterunt per prædicta.

Defectus formæ annullat actũ.

Quid dicemus, an quæ edixit.] Certum est

est Prætores edicta fecisse, vt, quod metus causa gestum est ratum non habebo, & alia decreta ad partium vtilitatem. Nunc faciamus Barbarium hoc edictum fecisse, & alia quam plurima, an valeant? & respondet text. propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerunt, valere ea, quæ edixit. alij habent, quæ dixit, sed communis lectio habet, quæ edixit. Et sic iste text. potest intelligi omnia decreta, & sententias Barbarij valere, ac etiam omnia, quæ edixit, etiam respicientia vtilitatem publicam, vt quod metus causa. licèt iste text. magis respiciat partium vtilitatem, in verbis sequentibus.

Idem dicunt in Papa, vt si seruus fuerit electus, vel mulier, vt aliquando Papa Ioanna, vt omnia quæ statuerit, teneant, vt docet Bald. per istum textum in l. non mutant. C. de liber. caus. Innoc. in d. ca. nihil. & Ias. hîc num. 64.

Electus inhabilis, aut ad aliquod officiũ prouisus.

Idem dicendum est in quocunque alio electo inhabili, aut prouiso ad aliquod officium publicum. Nam si habitus sit pro tali, valebũt gesta ab eo, tempore magistratus: vt, si fortè seruus ex Hispania fuerit Rector Vniuersitatis Parisiensis, certè ea, quæ decreuerit tempore officij, valebunt. per istum textum Bald. & Ias. hîc. etiam si notorium esset in Hispania illum esse seruum, sed Parisiis habebatur pro habili. Panor. in c. sciscitatus. col. pen. de rescript.

Praxis ad probãdum quem notarium, vel Episcopi Vicarium.

In praxi ergo notandum est, in primis oportere probare creationem, videlicet illũ fuisse notarium, vel Vicarium Episcopi, per istum textum: sed quia hoc interdum est difficile, ideò cautela est, vt quis probet illum fuisse reputatum notarium, vel Episcopi Vicarium, seu talem longo tempore, & maximè tempore actus gesti. l. prima. C. de testam. Alexand. consilio 8. examinato. col. 2. in 2. vol. per istum text. Nam ex longa possessione, & consuetudine præsumitur titulus. l. si certis. C. de pactis. l. cùm de in rem verso. ff. de vsur. l. prima. de fideicomm. C. facit l. post mortem. ff. de adoptio. glo. in l. seruitutes. ff. de seruit. Denique oportet probare illum fecisse plura instrumenta, collationes, & alios actus tanquam talis, &
11 producere illa instrumenta, & collationes, & ista faciunt, vt præsumatur notarius, vel Episcopi Vicarius, aut talis, & sic institutio & creatio præsumetur, & iudex mouebitur ad sic credendum, & iudicandum: quia non est verisimile, quòd tanto tempore exercuerit officium sine institutione. c illud. de præsumptio. Innocent. in cap. 2. de in integ. restitut. allegatur text. licèt parum probet. in §. si verò moriantur. in authent. de instrum. cautel. & fide. collat. 6. hoc expresè docent interpretes in cap. 1. de fide instrum. & Mathe. de Afflict. in decis. Neapol. 281. determinatum. plenè Ioan. Andr. in addit. ad Spec. in titul. de instr. editio. §. restat. versic. & scias. & Socin. consilio 95. in causa. vol. 3. & si contrarium diceremus, infinita perirent instrumenta, & actus, cùm moriantur notarij, & amittantur instrumenta collationis officij, & impossibile est ferè ista instrumenta reperire. c. quoniam. de probat. Barbat. in repet. rub. de fide instrum. col. 108. in paruo volum.

Decretorũ appellatione quæ veniant.

Quæ decreuit.] Colligitur non solùm edicta Prætoris Barbarij valuisse, verùm etiam omnia decreta, appellatione quorum veniunt sententiæ, acta, & gesta, atque statuta, quæ seruus fecit, & decreuit tanquam Prætor, vt omnia illa, ratione vtilitatis publicæ valeant, & nihil horum reprobari. l. decreta. ff. de re iudic. l. item eorum. §. sed si ita. ff. quod cuiusque vniuersit. not. & quot modis accipiatur decretum, quid sit, in quibus casibus interponatur, & quo modo annulletur, scripsi in tit. de conclu. later. conci. in verbo, decretis. in Concord. Franciæ.

Nullius fore momenti.] Ista clausula denotat, vt ipso iure actus sit nullus, nec requiritur, quod à iudice annulletur, postquam à iure nullus dicitur. l. j. ff. de fer. l. cùm hi. §. si Prætor. ibi, transactio erit nullius momenti. de transact. l. qui in carcerem. quod met. caus. declarat pulcher tex. in l. item eorum. §. sed si ita. ibi, ipso iure decretum nullius momenti esse. ff. quod cuiusque vniuers. no. ca. cùm secundum leges. de hæret. lib. 6. alibi plenius dicam.

An fore propter vtilitatem, &c.] Colligitur ex hoc textu ratio, quare acta valuerunt facta coram Barbario seruo, videlicet propter vtilitatem eorum, qui coram eo egerint, ne tot acta, gesta, & decreta pereant. Aduertendum est; nam iste text. dicit, propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerũt, valere acta, & gesta coram isto Barbario seruo, ergo si non fuisset nisi vnus, actus non valeret, & hoc quia non est ibi publica vtilitas, & sic non habet locum in delegato ad vnam causam. vt docet Innocent. in cap. cum dilecta. col. 1. de rescript. ego contrà, quia si post vnum actum seruus mortuus fuisset, vel vnum tantum edictum fecisset, valuisset illud edictum, non per rationem istam, sed quia Prætor erat, & facta quælibet à Prætore valere debent propter authoritatem prouidentis, & quando sunt plures rationes in vna lege, vna cessante, non cessat legis dispositio. l. si non lex Aelia Sentia. ff. de hæred. instit. & §. affinitatis. de nupt. in Instit. & suprà dictum fuit, quando vnus sciebat.

Vtilitatis publicæ effectus.

Ideò etiam ista lex locum habebit in iudice delegato ad vnam causam, quia vertitur vtilitas publica quoad illam causam. Bald. & Ias. hic & alij in c. cùm dilecta. de rescript. quia iurisdictio est publici iuris. l. j. de iurisd. omn. iud.

Vnde valebit sententia arbitri dati à magistratibus, licèt seruus fuerit, quia arbiter & iudex fuit quoad illam causam. l. ij. C. de senten. & interlo. om. iud. vbi in vna tantum sententia loquitur. Felin. in c. cum dilecta. col. 2. versic. lex Barbarius. de rescript.

Secunda assignatur in hoc text. ratio inferius, propter authoritatem populi Roma. qui potuisset istum seruum facere liberum, si sciuisset eũ seruum fuisse, ergo non haberet locũ in alio, qui non haberet istam potestatem, vt inferius dicetur.

Tertia ratio, quia populus Romanus potuit decernere hanc potestatem, quòd si non potuisset, non valerent gesta ab eodem Barbario.

Quarta, propter æquitatem, ibi, humanus, & hoc docent interpretes hîc, & Bald. in marg. in verb. factum. 19. q.

Lege agere quis dicatur.

Vel lege, vel quo alio iure.] Lege agere dicitur, qui secundum legem duodecim Tabularum, & permittente illa lege agebat hoc iure. vt declaraui in l. Labeo. ij. §. j. ff. de verb. signific.

Agere alio iure, quid vocetur.

Alio iure agere quis dicebatur, quando non secundum legem, sed secundum Senatusconsultum constitutionésue Principũ, aut alio iure permittente agebat, siue ageret iure ordinario, siue extra ordinem, siue iure actionis, vel officio iudicis. vt dicit Accurs.

Et verum puto, nihil eorum reprobari.]

Omnia

Omnia ergo, quæ Barbarius gessit, valent. vnde competit libertas data ab eo, qui postea seruus ipse pronuntiatus est. Paul. in l.competit. ff.qui & à quibus manu.lib.non fiant.intellige quæ gessit, tanquam Prætor.

Et dicit iste tex.nihil reprobari eorum, quæ gessit, propter eorum vtilitatem, qui coram eo egerunt, sed non dicit de persona Barbarij, quin destituatur, quando apparebit eum esse seruum, nisi de nouo ei officium conferretur, aut ex certa scientia confirmaretur, vt inferius dicetur.

Etiam reprobantur omnia, quæ priuatam tantum Barbarij respiciunt vtilitatem. Ideò si rescriptum impetrauerit, non valebit impetratio. l.prima.C.de precib.Imperat.offe.Ioan.Calder.& Anthon.in cap. ad probandum. de re iudic. Ideò non faciet fructus suos, si inhabilis sit, sed futuro successori restituet.de quo alibi Innoc.in ca.consuluit. de procur. Ideò valent gesta quoad alios, qui sunt in bona fide: sed
12 quoad se, quia est in mala fide, non debent valere. l.ij.C.si seruus ad decu.aspira.libro 10. nisi esset cum aliis connexa, & vnum sine alio non valeret.l.si communem.ff.quemad.seruit.amittan.

Idem dicunt Doctor. in his, quæ respiciunt inhabilitatem potestatis, commissionis, vel rescripti. Vnde si procurator falsus sit, & non habeat potestatem, licèt habeatur pro procuratore, non valebunt gesta ab eo. l.licet.C.de procurat.cap.i.illo titulo.Idem si quis non habeat commissionem ad faciendum inquisitiones, licèt habeatur pro tali.docet Paris.consi. 136.stante defectu.in 2.col.vol.4.

Gesta à falso procuratore.

Hoc enim humanius est.] Iurisconsultus Vlpianus assignat hîc rationem, quare prædicta statuit, videlicet, vt gesta à Barbario seruo Prætore facta, valeant, & dixit hoc esse humanius. æquissimum tamen dicit idem Vlpian. in l. quidam. ff. de re iudic. Et si Barbarius fuisset in quasi possessione iusta, libertatis, de stricto iure valuissent ab eo gesta.l.moueor. in fin.C.si seruus exportan.veneat.& l.sed si accepto. ff.de iure fisci.cap. querelam. de elect.cap.cum Ecclesia. de causa possessi. cap.consultationibus de iure patro.sed erat in possessione improba & iniusta, quia erat fugitiuus, ideò non valuerunt gesta, nisi ex æquitate, & propter rationes in text.expressas.

Notandæ sunt phrases, quibus Iurisconsf.vtuntur hac dictione. primò, in l.si pars.ibi, *Humanius erit sequi eius partis sententiam* ff.de inoffic.testam.l.quidam.si certum pet. l.si mandato.prima.§.sed si mandauero ff. mandat. probat l. si fundus.§. si pluris. de pignor.ibi, *Quod ego quidem, quantum ad subtilitatem legis, & authoritatem sententiæ non probo: semel enim causa transire videtur ad condemnationem, & inde pecunia deberi.sed humanius nō est amplius.* l.Paulo Callinico.§.j.ibi, *Placuit humanius interpretari.* ff.de leg.3. l.si tibi.§.vnius.ibi, *Non videor consentire, qui consentire non possum, humanius autem erit, vt & in hoc casu, quasi semel electione facta, fiat cōmunis.* de optio.legat.

De editione humanius.

Item humanior sententia Iulian. approbatur in l. adhuc. ff.de vsufr. & humanior sententia à Prætore eligenda est. l.maiorem. de pact. l. Titius.in fine. de constitut. pecu. & clementiorem sententiam vocat Vlpian.in l.iij. ff.de decurio. Inde, humanitatis ratio habebitur. l.si cui. §.planè.ff.ex quibus caus.maior.l. interdum. §.j.de iud. Humani iuris.l.iiij.ff.commu. præd. c. humanum genus.j.dist. vbi ius humanum, vocatur ius hominum, non diuinum, nec naturale.

Vnde humanitatem exhibere dicitur in l. prima. §.ait Prætor.ff.de postu. quæ quidem humanitas accipitur pro mansuetudine, lenitate, facilitate, placabilitate, ac suauitate. Humanitate ductus, ait Iurisc. in l.doli.§.primo.de seruo corrup.& l.at si quis. §. & interdum.de religios. Humanitatis gratia.l.si cum militi.§.fin. ff.de compensa. vel humanitatis intuitu. l.v.in fin.ff. de bonis damnat. Humanitatis ratio.l. non tantum.de appel. Et humanitate suggerente. in l.j.§.j. quando appel.fit. Humanum est. l.sed & si mors.de donat.inter vir.& vxor.

Humanis rebus. l.cùm autem. §. *Malus seruus creditus est, qui aliquid facit, quo magis se rebus humanis extrahat, vt putà si laqueum torsit, siue medicamentum pro veneno bibit.* de ædil. edict. Humanæ sortis. l. *si seruus venditus decesserit, antequam euincatur, stipulatio non committitur, quia nemo eū euincat, sed fatum humanæ sortis.* ff. de euictio. Humana conditio. l. Titia. §.finali.ff.de auro & argento legat. ibi: *Si mihi per conditionem humanam cōtigerit, ipsa faciam*, id est, si ego viuam, & superstes ero. Humanum exactorem dicit Iurisconsult.quia communius est, vt rigorosi sint. l. si bene. ff. de vsur. sed ille erat humanus, affabilis, benignus, vrbanus, ciuilis, comis, & suauis.

Humanè militiam miles mutat, qui arma amisit, vel alienauit. l.iij §.miles.ff.de re milit.id est, hoc tribuitur ei ex gratia, & vrbanitate, quia aliàs capite puniri debet.vt ibi. Humanitus acciderit. l.alumnæ. §.Seia.ff.de adimen.lega. scripsi in l.in vulgari. ff.de verb sig. vbi alia plura docui. quæ hîc non repetam.

Et sic Doctor. dicunt hoc ex æquitate procedere, non de rigore: nempe, de stricto iure seruus non potest esse Prætor, nec aliquid tanquam Prætor facere, sed humanitate suggerente, si habitus, & pro libero creatus fuerit Prætor, Prętor quidem est, licèt seruus sit: vnde gesta ab eo, nomine publico Prætoris, firma & rata erunt, & nihil eorum reprobari dicit iste text.

Aequitas præualet rigori.

Cùm etiam potuit populus Roma. seruo decernere hanc potestatem.] Nam licèt moribus receptum sit, vt fœminæ & serui iudices esse non possint, non quia non habeant iudicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus nō fungantur officiis. Paul. Iurisconsult.in l.cùm Prætor.circa finem.ff.de iudic. tamen poterat populus, qui legem ferebat, illi legi derogare, & seruo Prætoris officium decernere.§.lex est.de iure natural.in Inst. it.

Et sic à contrario, si populus non potuisset decernere hanc potestatem, non valerent gesta per Barbarium. Vnde infert Alberic. si electores non habeāt potestatem eligendi, & tamen eligant, si ille electus gerat se pro Prælato, vel pro Officiali, & fuerit habitus pro tali, non valebunt eius gesta.per l.qui neque. ff. de rebus eorum. l. decernimus. C. de sacrosanct. Ecclesiis. l.Herennius. de decurio.cap.nihil.de elect. Innocent.in cap.cùm dilectus.illo titul. Posset tamen hoc casu haberi confirmatio à superiore, Papa, vel Imperatore, pro qualitate personæ & actus, ne tot actus pereant, & ita fieri solet in praxi.

Electus ab eo qui potestatem eligendi non habebat.

Praxis de eadem re.

Vnde consuluit Paul.Paris.consilio 136.stante defectu. in quarto volumine. non valuisse dispensationem factam ab Officiali capituli, sede vacante, concessam spurio, vt tonsuram recipere possit. Nam licèt Episcopus illam potestatem habeat, cap. primo. de filiis presbyt.in vj.tamen hic Officialis capituli illam 13

potestatem

potestatem non habebat: ideò tanquam priuatus faciebat. Sic consuluit Carolus Ruinus consilio 66.
14 perlectis. numero 13.in 3.volum. In Imperatore, qui concessit legitimandi potestatem in terris non sibi subiectis, vt non valeat legitimatio, quia vbi est error respectu concedentis,non valent gesta,vt ibi.

Error respectu concedentis.

Sed & si sciisset seruum esse, liberum eum effecisset.] Alia ratio est, videlicet si populus, antequam crearet Barbariũ Prætorem, si sciuisset eum esse seruum, eundem fecisset liberum, & illi Præturam concessisset. Sic, secundum quosdam, conce-
15 dendo Præturam, voluit eum liberum facere. Nam cui iurisdictio datur, omnia concedi videntur, sine quibus iurisdictio exerceri non potest. l. secunda. ff. de iuris. omnium iudicum. Et qui vult consequens, etiam omne antecedens necessarium ad illud. l. ad rem mobilem.& l.ad legatum.ff.de procura.propter quæ Doctor.hîc fuerunt contrarij, dicentes partim Barbarium fuisse liberum, partim non fuisse. Superiùs dixi non fuisse liberum, sed est verisimile, quod populus si sciuisset,illum fecisset liberum,sed non fecit,ergo seruus remansit.

Quid autem, si populus sciens designasset istum seruum Prætorem, nihil tamen dicendo, an esset liber? Respon.dicerem istum liberum,si populus hoc sciuisset, etiam si nihil dixisset. Nam tunc haberent locum ea, quæ superiùs dicta sunt, videlicet concedendo vnum, & alia in consequens concessisse censeretur, & sic cum illo legis gratiã fecisse. l.quidam. ff.de re iud. Vlpian. in l.sed si hac. §.patronum. ff.de in ius vocand.

Libertas tacitè cõcessa.

Sicut,si testator sciens seruum suum esse,tutorem illum filio suo dederit, non exprimẽdo se libertatem dare, tamen tacitè, legis authoritate,fauore pupillorum liber erit, & tutor,directámque libertatem à lege consequetur. §.j.qui testa.tuto.dari possunt.l.quidam.C.de necessa.seruis.

Si verò dominus ignorans seruum suum esse,quia habuerat de nouo hæreditatem, dederit illum tutorem filio suo,non valet datio,nec ille erit liber.d.§.j. ibi: Planè si per errorem, quasi tutor datus sit, aliud dicendum est,& multò magis in alieno seruo.vt ibi. in §.sequen.& l.generaliter.§. ***Si quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberum esse, cùm esset seruus, is neque tutor erit, neque liber.*** ff.de testa.tutel.
16 Et sic in priuatis regulariter non valent actus facti per errorem, vnde nec liber,nec tutor datus erit per prædicta. docet Bald. in addit.de Spec.in tit.de tuto. in fin. Panor.in cap.consultationibus. col.vlt.de iure patron.Felin.in c.ad probandum.col.2.de re iud.
17 Secus in publicis, tum ratione officij publici,tum vtilitatis ex hoc prouenientis, & authoritatis publicæ, quod est notandum. Ideò non poterit queri dominus, cuius seruus, vtilitatis publicæ gratia est manumissus, cùm vtilitas publica præferatur priuatæ. l.prima. ff.solut.matrim. quamuis Vlpian. in l.si priuatus. ff.qui & à quibus. scribit: ***Si priuatus coactus à populo manumiserit, quamuis voluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. Nam & D.Marcus prohibuit ex acclamatione populi manumittere***, sed aliud est manumittere, aliud cogere. Nam si populus Romanus ex causa tunc manumisisset,valeret manumisio,secus in alio populo, qui supremum imperium non habebat. Ideò Vlpian. dixit non esse liberum, si populus alius à Roma coëgerit serui dominum manumittere, vel ex acclamatione sit quidam manumissus, quia vanæ voces populi non sunt audiendæ. l. decurionum. C.de pœnis.

Vtilitatis publicæ effectus.

Ex his infertur, populum Romanum conferentem dignitatem, aut officium inhabili sciẽter,videri secum dispensasse,quod ius multò magis in Imperatore obseruandum est,per istum textum.Nam si po- 18
pulus,inter quos potest aliquis ignarus esse,videatur gratiam facere alicui inhabili, multò fortius Imperator sciens conferendo officium, vel dignitatem. Vlpian.ita loquitur in l.quidam.ff.de re iudic. Princeps enim, qui ei magistratũ dedit, omnia agere decreuit.& Modestin.ait in l.idem Vlpianus. in fi.ff.de excusat.tutor. fieri hoc posse ex rescripto Imperatoris, scientis quidem tutorem esse eum,transmigrare autem expresse ei cõcedentis, & horum alterutrum literis significantis. Et sic requiruntur duo, primùm quòd Princeps sciat inhabilitatem, seu defectum, quia non potest concedere, nec gratiam facere, si nesciat.arg.l.mater.ff.de inoffic.testam.

Officiũ inhabili scienter concessum.

Secundum requiritur, quod Princeps concedat non obstante defectu, alioqui si officium non concederet, sed pateretur fungi officio, etiam nihil esset. Doctor.in cap.veniens.de filiis presbyt. Carol. Rufnus consilio 85.in proposita. numero 10.in 4.volum. licèt Soci.in tractat.Fallen.regul.227.lex Barbarius, dicat istam legem nõ habere locum in inhabili, quia est infamis habitu & actu, sed vix potest esse maior inhabilitas, quàm illa quæ in seruo est,& ille qui potest facere illum liberum, etiam habilem, si inhabilitatem sciset, inquit iste text. ergo locum habebit in inhabili. Vnde si Princeps inhabili concesserit, 19
ignorans inhabilitatem, non valet concesio quoad recipientem, si sciuisset Princeps,verisimile est quod non concesisset, & subreptitia est concesio. l. ij. C. de diuers.offic.lib.12.

Tamen si iste inhabilis exerceat officium publicum, & habeatur publicè pro tali,valebunt gesta ab eo propter coloratum titulum. per istum text. hoc probaui in tit. de pacif.possesso.quia hoc casu est designatus Officialis, habitus est pro tali, & publicè vtile est, propter eos qui egerunt coram eo, ne decepti sint, Principis authoritate, ob id ista valebunt gesta coram eo. l. prima. C. de his qui veniam ætat. impetra. sed ipse, cùm detectus fuerit inhabilis, excludetur.

Coloratus titulus reddit inhabilem,habilẽ.

Ista etiam in Papa procedere videntur, qui si illegitimo ex certa sciẽtia conferat beneficium,vel Epi- 20
scopatum, ipsum legitimare cẽsetur.l.Imperialis.§.si miles.C.de nupt.glos.in cap.à nobis.de dec.& in cap. statutum. in verbo, literarum. de rescript. Si verò ignoranter, non. cap. nihil. de elect. licèt apposuerit clausulam non obstantibus iuribus & legibus in contrarium facientibus, quia non videtur tollere, quod ignorat.l.mater.ff.de inoffic.testam.

Si tamẽ iste per subreptionem promotus administrauerit, & tanquam Episcopus, vel curatus aliqua gesserit,valebunt ab eo gesta. cap.ad probandum.de re iud.vbi Panor. & licèt prouisio non valeat quoad prouisum: quia simul atque scietur inhabilitas, expelletur,tamen gesta remanebunt propter publicam vtilitatem, & errorem communem, vt Doctor.asserunt. Sed vt ipse inhabilis remaneat in officio, non versatur publica vtilitas, imò est contra publicam vtilitatem.l.honores.ff.de decur.Ias.hîc numero 20.

per l.primam.C.de testamen.& l.ij. C.de sentent.& interloc. Socin.consilio 59. viso elegantissimo. col.3. in 4.dubitatione. vel nisi ipse esset habilis, & tamen aliquod haberet vitium in collatione, quod faceret titulum coloratum tantùm; eo casu post triennium nō posset molestari in beneficio, vt est in tit.de pacif. possesso.vbi etiam dixi.

Titulus coloratus tantùm, in habili.

Et sic potest dici, Principem verisimile esse, fecisse liberum & habilem, si scisset eum seruum, & hoc si voluisset eum Pretorem esse, sed quia ignorauit eum inhabilem, ius præsumit non dedisse ei officium, si illam inhabilitatem sensisset, vel saltem illam sustulisset: sed quia non fecit gratiam cum eo, quia nesciuit inhabilem, ideò non valebit concessio quoad inhabilem, nisi vltrò concessa ei fuerit.d.l.imperialis. §.si miles.C.de nupt.

Inferior à Papa conferens beneficium indigno.

Vltimò, in quantum interpretes dicunt, inferiorem à Papa conferentem beneficium indigno, non videri dispensasse, quia requiritur causæ cognitio. glo.& Doct.in c.1.de ætat.& quali.lib.6. plenè scripsi in praxi beneficiali.in tit.de dispensa.

Quod restringitur, quando ille prouisus ab Episcopo fuisset promotus ad sacros ordines, eo casu nō debet beneficium illi eo anno amoueri.c.veniens. de filiis presbyter. ne posteà mendicaret in oprobrium clerici.c.Diaconi.5 93.dist.

Et sic ex hac lege requiruntur sequentia. Primùm, quòd is sit designatus, creatus, & institutus, vel notarius seu Prælatus, alioqui si se ingereret, actus gesti ab eo nullius essent momenti.l.non mutant. & l.non idcirco.C.de liber.causa. l.fi.C. si seruus ad decurio. aspira.lib.10. Barto.in l.actuarios.C.de numerar.lib. 12. quia vsus priuatorum non confert officium, sed Princeps, vel ab eo authoritatem habens. cap. cum P.tabellio.de fide instrum.Azo in Summa de instru. 21 cautel.& fide. & ob id decretum superioris tenet factum ab inhabili. l. j. §. idem Pompon.ff.quod falso tuto.autho.gestum esse dicetur.

Secundò requiritur quod fuerit institutus ab eo, qui potuit, alioqui non haberet locum iste text.Ideò si Imperator institueret consiliarium, vel iudicem in regno Franciæ, quamuis reputetur communi opinione consiliarius, vel iudex, tamen non valerent gesta ab eo. Doctor.in cap.nihil. de electio. Carolus Ruinus consilio 86.in proposita.col.3.in 4.vol. Nam iste text. respicit inhabilitatem eius personæ, cui datur officium, non eius qui dat, & Imperator in regno Franciæ non habet potestatem concedendi officia, imò est ibi tanquam priuatus.c.per venerabilem.vbi Doctor. qui filij sint leg. l.tertia. de officio Præsid.ff.

Imperator in regno Franciæ, est tanquam priuatus.

Vnde dicunt interpretes non sufficere electionem esse factam, nisi esset & confirmatio, quod fortè procederet in spiritualibus, in quibus solet interuenire. cap.final. de election.in vj. Sed in offic.dicerem contrarium, vt valeant gesta, si quis sit electus, & pro tali opinatus, quia non illicitè sumit officium, sed est designatus & habitus pro tali, ideò dicerem in temporalibus sufficere electionem, quia rarò confirmationes in illis fiunt.

Tertiò requiritur, quod is recipiens sit inhabilis, alioqui si habilis esset Prætor, vel Prelatus, seu alius, non esset dubium an gesta valerēt, quia nihil deesset, ergo non esset dubitandum. Ideò hîc ponitur Barbarium seruum esse.

Opinio cōmunis facit ius.

Quartò requiritur, quod communi opiione ille Prælatus, vel Prætor sit habitus & reputatus talis, & non à duobus, vel tribus, alioqui acta non valerent, si non esset talis reputatus communiter, & commu- 22 nem opinionem intelligimus hîc, quando communi sententia talis opinabatur, & maximè inter vicinos & cognitos. l.inter omnes. vbi glos.& Dec.ff.qui satisd.cogant.Bart.in l.de minore. §. plurimum.q.2.ff. de quæstio. & superiùs dictum fuit.

Quintò, quod gesta ab eo respiciant officium publicum, vtpote iudex protulit sententiam, notarius instrumenta confecit, secus ergo si vendat rem propriam, aut alium priuatum actum conficiat. probatur in l.ad probandum.de re iud.Cardi.in cle.j.§.j.in fin.de regul.

Sextò, quod habitus fuerit Prætor, vel notarius longo tempore. l.qui in aliena.§.sed & si non adierit. ff.de acquir. hæred.Longum tempus declaratur esse decem annorum. in l. si filiusfamilias. de petitio.hæredit.C.& hoc firmant multi interpretes.

Longū tempus quodnā dicatur.

Ego autem dico longum tempus arbitrio iudicis relinquendum, adeò quod si quis se gesserit pro vicario per vnum annum, & posteà mortuus fuerit, si eius institutio non reperiatur, sufficit plures ostendere collationes, & eum habitum, & reputatum id temporis fuisse vicarium, sed hodie poterit probari per scripturam insinuationum.

Septimò requiritur, quod gesta sint eo tempore, quo is habitus & reputatus fuit notarius, alioqui si gesta fuerint posttempus, quo inhabilitas apparuit, illa gesta non valebunt per istum textum, ibi, quandiu latuit. Bald.in authent.habita. collat.6.C.ne filius pro patre.

Octauò, requiritur vtilitas eorum, qui egerunt coram isto, ibi, propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerunt, & agere quidem verbum generale est, siue verbis, siue re quid agatur, vt in stipulatione, vel numeratione pecuniæ. Vlpianus l. Labeo.2.ff.de verb.sig.

Agere, verbum generale.

Vnde si iudex reputatus habilis condemnauerit aliquē ad soluēdum decem aureos, & illum coēgerit soluere, valebit sententia, & liberatus erit soluens. iuxta l.qui restituere.ff.de rei vendic.

Nonò, quod plures actus seu instrumenta confecerit, alioqui non diceretur publicè vtile, & sic text. dicit, propter vtilitatem eorum, &c.

Et quòd instrumenta, vel actus requirantur, hoc arbitrio iudicis relinquitur. vt docet Barbat.in repet. rubr. de fide instrumen. col.107. allegat Speculat. in titul.de instrum.editio.§.restat.versi.& scias.& versi. illud. & quidem sufficere duo instrumenta dicunt, vt firmat Carolus Ruinus consilio 66.perlectis.num. 11. in 3. volum. superiùs dixi etiam vnum actum valere factum ab eo, qui est iudex inhabilis, tamen opinatus, communi sententia, habilis. Alia (bone lector) addere poteris.

Quod ius in Imperatore multò magis obseruandum est] Videlicet si Imperator prouideat alicui, quem communis fama opinabatur habilem & idoneum, licèt sit seruus, valebunt gesta ab ipso prouiso, quia ipsum liberum & habilem facere, ipse quoq; Imperator potuisset, si sciuisset, atque gratiam illius vitij illi fecisset, & secum dispensasset, vt fuit dictum superiùs. Sacrilegij enim instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit summus Princeps, scilicet scienter.l.ij.C.de crimi.sacrileg.quamuis eligat interdum

Sacrilegij instar est, dubitare de eo quē Princeps elegit.

interdum ignaros, inhabiles, & bardos ad suasionem aliorum cæcorum, & quandoque mulierum.

Ideo, si exuli, ignorans eum talem, dederit officium Consilarij, vel aliud, pecuniâ, gesta ab eo valebunt, quandiu latebit, & communis error aderit, & exercitium publicum, vt docet Carolus Ruinus consil.85.in proposita.num.9.in 4.vol.

Idem dicit Alberic. in Episcopo, vel alio constituente vicarium inhabilem, vt si communi opinione fuerit habitus habilis, gesta ab eo valeant, propter publicam vtilitatem. & facit l.ij. C.de sentent. & l.j. C.de testam.

Imperator potest seruū alienū manumittere ex causa publica.

Ex hoc notat Accurs. Imperatorem posse manumittere seruum alienum, verùm ex causa publicæ vtilitatis, vel pacis, aliàs non regulariter. Nam quod nostrum est, sine facto nostro à nobis auferri non potest. l.quod nostrum. ff.de regul.iuris. & quia dominium est iuris gentium. vt dixi in l. ex hoc iure. de iust.& iur.suprà. Potest etiam legem ferre, qua serui consequentur libertatem ex causa, quæ publicæ vtilitati proderit. vt C.quibus ex caus.serui pro præmio libert.accip.

Ex hoc text.inferunt Docto. ex causa Principem auferre posse res priuati, sed sine iusta causa non: at ipsi decepti fuêre. Nam negatiua regula ponenda est, Neminem posse de re alterius disponere.

Nempe quod meum est, &c. nec etiam Princeps, quia hoc est iuris diuini: scribitur enim Ezechiel.46. Non accipiet Princeps de hæreditate populi per violentiam, & de possessione eorum. Lucas de Pen. in l.fi.C.de loca.præd.ciuilium. lib.11. multa ad hanc rem adducit.

Principi nō licet sine cō sensu rem subditi accipere.

Ideò, sine consensu, non licèt quidem Principi rem subditi accipere. vt probatur 3.Reg. c.21. & seq. vbi Achab Rex Israel, qui accepit vineam Nabot, fuit extinctus, & canes linxerunt sanguinem illius in illo loco, vbi Nabot fuit occisus, & tamen Rex volebat ei dare meliorem vineam, aut magnum pretium pro illa vinea. de hoc scripsi abundè in tract. de congrua portione. in fin.

Omnis Princeps datus est ad ædificationem, & omnis potestas, non ad destructionem, teste Diuo Paulo 2.ad Corint.vlt.c. alioqui haberet potestatem peccandi, quæ nemini data fuit, videlicet vsurpandi bona aliena, & subditorum.

Hoc limitandum est ex causa publicæ vtilitatis, vt si fortè in fundo subditi velit castra, vel turres ædificare, vt inimicis resistat, hoc publicè interest. l. item si verberatum. ff. de rei vend. Et hoc quando illud non poterit fieri in fundo fisci, alioqui contrà. vt docet Anthon.Capitius in decisio.Neapol.q.51.in fine.& Lud.Rom.consil.210.in casu.

23 Et tunc debet Princeps compensare subditos, dando pretium æquiualens rei. l.ij.C.quibus ex caus. serui. Lucas in l.vnica. C.public. lætitiæ. Felin.& alij in cap.quæ in Ecclesia.de Constit. & 1.Paralip.ca.21. vbi Dauid ad Hornam petiit locum, vbi ædificaret altare, & Hornam lubens ei locum præbuit. Sed Dauid dixit: Argentum dabo tibi, quantum valet, neque enim tibi auferre debeo, & sic offeram Domino holocausta gratuita. Dedit ergo Dauid Hornam pro loco Siclos auri iustissimi ponderis sexcentos. Si ergo non licet Principi auferre locum, vt Ecclesiam construat, vel Deo dedicet, multò minus ad aliam vtilitatem. Sed sunt quidam adulatores, qui contrarium consulunt, quos omnes in inferno iam sepultos conjector, si non resipicant.

Nisi statueretur per legem causa publicæ vtilitatis, hoc esse faciendum. l. si venditor. §. si constat. ff. communia prædio. tunc si lex sit iusta, seruanda erit, nec tenebitur Princeps compensare homicidam, quando ex confiscatione bona illius accipit, sed caueat is, qui in legem incidit, vt per totum titulum de bonis damnato. ff.& C.de senten.passis. Alia hîc non pertractabo.

SVMMARIA.

1 *Adoptio & emancipatio sunt voluntariæ iurisdictionis.*

2 *Iudex qualitatem iurisdictionis mutare non potest.*

3 *Actuario & scriptori, de consensu partium creditur.*

LEX IIII. IDEM LIB. I. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

PRætor nec tutorem, nec specialem iudicem ipse se dare potest.

IDem docet Vlpian.ff.de tutor.& cura.datis ab his. sic inquiens, l. *Prætor ipse se tutorem dare non potest, sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.* Interpretes dicunt obstare. l.ij. sic conceptam suprà: *sed etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari placet*, & multi varia dicunt super hoc.

Emancipatio fieri potest coram ipso Prætore filio.

Ego verò puto nihil obstare, quia pater emancipare potest filium suum Prætorem coram ipso Prætore. Nam in emancipatione requiritur authoritas magistratus, quæ satis interuenit, cùm ipse filius sit magistratus, & sic dicit text. *apud se*. Non tamen dicit, quòd ipse Prætor filius emancipet se, quia est in potestate patris: ergo requiritur, quòd pater emancipet, & si Consul, vel Præses, aut Prætor filiusfamilias sit, posse eum apud semetipsum, vel emancipari, vel in adoptionem dari constat. Paul. Iurisconsult. in l si Consul.suprà.de adopt.vbi dixi. ideò emancipat pater filium suum coram Prętore, quia ipse filius est Prætor, & sufficit eius filij & Prætoris authoritas.

Idem dico in adoptione, vt pater dare posit in adoptionem filium suum Prætorem, sola Prætoris filij authoritate interueniente, quia Prætor est & filius; atque imperio magistratus adoptio fit. l.ij. suprà. de adopt.& quando pater dat in adoptionem filiumfamil.suum, qui est Prætor, hæc adoptio fit imperio magistratus, videlicet Prætoris filij, ergo forma seruata censetur. Nam Celsus ait: *In adoptionibus eorum duntaxat, qui suæ potestatis sunt, voluntas exploratur: sin autem à patre dantur in adoptionem, in his vtriusque arbitrium expectandum est, vel consentiēdo, vel non contradicendo.* l.in adoptionibus. ff. de adopt.

Manumissio fieri potest à Consule apud se, etiam minore.

Et Consul apud se potest manumittere, etiamsi minor sit. l.si rogatus. in fin. de manum. vind. scripsi in l. vnica. suprà de offic. Consul. & sic non obstant alia iura. vt scripsi in l.ij. suprà eodem.

Item quanta sit differentia inter ea, quę expediuntur sub voluntaria iurisdictione, & contentiosa, nemo est qui ignoret. l.j.& ij. infrà, de offic. Proconsul.

1 adoptio & emancipatio in voluntaria iurisdictione continentur, in quibus sufficit personas necessarias adesse, quæ non deficiunt, quando filius est Prætor, & is ipse emancipatur, vel in adoptionem datur, vt hîc. & plenè Lucas de Penna in l. secunda. in fine. C. de dela. lib. 10.

Vna persona quando vicẽ duorũ obtinere nõ possit.

At in contentiosa iurisdictione certus numerus personarum adesse debet. cap. primo. in iiij. quæst. iiij. & vna persona non potest obtinere vicem duarum, vnde Papin. scribit l. *Ex sententia Sena: us. Liboniani tutor non erit, qui se tutorem in testamento pupillo scripsit, cùm autem patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis, ambigua non esset, &c.* ff. de testament. tutel. Ideò debet esse iudex, qui det tutores, & dans & datus vnus esse prohibetur. cap. fin. de iust. & sic Prætor non potest se tutorem dare, nec etiam iudi-
2 cem se dat, quia non posset qualitatem iurisdictionis mutare, & ex ordinario se delegatum facere. l. Prætor. ff. de tutor. & curator. dat. ab his.

Testiũ examinatio graphario cõmissa, ab alio signanda est.

Vnde si iudex committat examinationem testium notario, seu graphario causæ, ille ipse non potest scribere negotium sibi datum fuisse, nec ei credetur, quia non potest officium sibi adscribere. l. vxori. §. primo. ff. de falsis. alioqui daretur materia delinquendi, vt semper posset hoc actuarius scribere: ideò debet hoc signari per alium notarium, etiamsi articulus tantum ei committatur. contra Bartol. in l. ex sententia. ff. de testam. tutel. & sic curiam seruare scribit Guido Papa in decision. Delphi. quæst. 176. in hac curia. & Mathe. de Afflictis in decisio. Neapol. 217. in causa. Bald. in l. iudices. in fin. C. de fide instrumen. cùm sit bonum argumentum de toto ad partem. l. quæ de tota. ff. de rei vendica. Nam si in tota causa non credatur, ergo nec in vno articulo. idem firmat Bald. & alij in cap. quoniam contra. de proba. & Iaco. de Bellouisu in praxi. in titul. de fuga rerum. num. 85. Alexand. consilio 212. ponderatis. numero 21. & seq. in 6. volum. & Barbat. consilio 18. difficile. in fi. vol. 2. Dec. consilio 42. in 2. dubio. & in l. ij. C. de edend. Ias. in l. si duo. §. item Iulia. ff. de iureiurand.

3 Collecta. tamen in cap. si qui testium. colum. 2. de testib. scribit consuetudinem esse Curiarum, vt actuario credatur, & scriptori, & hoc de consensu partium. Nam cùm plures sint homines, quando iudex committit, actuarius debet dicere sibi commissum præsentibus tribus, vel quatuor, quos nominare debet, & sic valebit commissio, & illi stabitur. quod probat Decius consilio 42. & pro facultate. in secundo dubio.

De officio Præfecti vigilum.

*T*IT. XV.

Præfectus vigilũ in locum Triumuirorum suffectus.

IVrisconsult. hîc imitatur Aurel. in l. vnica. suprà. de offic. Præfect. Præto. vbi docet Præfectum Prętorio suffectum esse in locũ magistri equitum, sic & hic Præfectum vigilum, in locum Triumuirorum, qui apud vetustiores incendiis arcendis præerant. vt scribitur in l. j. huius tituli.

Secundò, hoc officium à Diuo Augusto prius institutum fuisse, in l. prima. & sequen. asseritur. Tertiò, de quo cognoscat hic Præfectus. tradit in l. iij. §. cognoscit, videlicet de incendiis & aliis, vt ibi dicetur. Quartò, docet officium istius Præfecti vigilum in quo consistebat. in §. sciendum. cum l. sequen. hæc est tituli huius summa. Et quidam erant Præfecti vigilum in ciuitate, de quibus iste tex. loquitur. Alij erant Præfecti vigilum in exercitu, de quibus Polyb. de Romanor. castr. facit l. qui excubias. & l. officium. circa fin. ff. de re milit.

SVMMARIA.

1 & 2 *Triumuiri mensarij, Treuiri dicti, & Præpositi monetæ.*
3 *Dicuntur in Francia Generales monetarum.*
4 *Iurisdictio sæcularis debet auxiliari Ecclesiæ, & econtrà.*
5 *Annonæ nomine omnia edulia continentur.*
6 *Tribuni vnde dicti sint.*
7 *Tribunorum vox quando in abusum versa sit.*
8 *Nemo tenetur iuuare alium in incendio.*
9 *Restringitur.*
10 *Actio legis Aquiliæ cessat contra eum, qui vicinas ædes intercidit, ad arcendum incendium.*
11 *Deputati ad arcendum incendium, tenentur ad sonitum campanæ venire.*
12 *Quando per se aliquis quid agere debet, alium subrogando non liberatur.*
13 *Rex debet prouidere negotiis quando prouisiones Curiarum, vel Magistratuum non sufficiunt.*

LEX I. PAVLVS LIB. SINGVLARI DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.

APud vetustiores, incendiis arcendis Triumuiri præerant: qui ab eo quòd excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Interueniebant nonnũquam & Aediles, & Tribuni plebis. Erat autem familia publica circa portas & muros disposita, vnde si opus esset euocabatur. Fuerunt & priuatæ familiæ, quæ incendia vel mercede, vel gratia extinguerent. Deinde Diuus Augustus maluit per se huic rei consuli.

Triumuirorum officium.

IVrisconsul. hic explicat Triumuirorum officium. Nam Romæ solebant præesse incendiis arcendis, & vigilias agere, ne ibi incẽdia orirentur, & aliquando Aediles & Tribuni plebis interueniebant. Et, vt ista facilius intelligantur, sciendum est, Triumuiratus munus siue magistratum fuisse Romæ institutum, in quo erant tres, qui eodem munere fungerentur, ob id dictos, quòd in eodem officio, & collegio tres erant, sicut Duumuiri, quòd duo, Quinqueuiri, & Centumuiri, quia tot in singulis collegiis essent.

Triumuirorũ collegia plura.

Fuêre autem collegia huiusmodi Triumuirorum plura, atq; variis administrationibus accommodata. Nempe ante imperium constitutum, quidam erant capitales, mensarij, ædium, agrarij, atque nocturni, de quibus in hac lege inferius dicetur.

Triumuiri allectores.

Post verò imperium adiecti sunt Triumuiri allectores, qui Senatum legebant, & demum alij, qui ad summam rerum tendebant, qui & Principes dicti sunt. de quibus inferius.

Triumuiri

Triumuiri capitales. Triumuiri capitales constituti sunt, qui carceris custodiam haberent, vt cùm animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret, & sic capitis pœnam ipsi exequebantur, ideo capitales dicti. Pompon. in l. ij. §. deinde cum esset. ff. de orig. iuris. & hi etiam Nocturni dicti sunt, quòd non solùm carceris curam, verùm & noctis haberent, ne captiui custodiam fallerent, & ne incendia ex negligentia orirentur. de quibus Liuius lib. 9. Decad. 4. sic ait: Multi ea nocte, quæ diem insecuta est (quod in concione palàm factum est) custodiis circa portas positis fugientes à Triumuiris comprehensi, & reducti sunt. & libro 5. Decad. 3. idem ait Liuius: Incusati grauiter à Senatu ædiles Triumuirique capitales, quòd non prohiberent, &c. *Nocturni.*

Et Tacitus libro 5. historiæ Augustæ: Triumuiri nocturni, quòd ad incendium in sacra via ortum tardè venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt.

Triumuiri mensarij. Fuêre & alij Triumuiri mensarij, siue monetarij, aut monetales, quorum officium erat numismata probi auri, & argenti, iustique ponderis examinare, vt iustè militibus distribuerentur, qui æris, argenti, aut auri flatores dicuntur à Pompon. in dicta l. ij. de orig. iuris. quasi conflatores, vel quod æs, argentum, & aurum flando, hoc est flatu calefaciendo signetur, secundum quosdam. de quorum origine scribit Liuius: Triumuiri mensarij creati sunt, hique nummulariis & monetæ omnis generis cursoribus præerant. & idem lib. 3. Decad. 3. Et Romæ quoque pro-
1 pter penuriam argenti, Triumuiri mensarij rogatione Minutij Tribuni plebis facti: hi etiã Treuiri dicti sunt. At huiusmodi Triumuirorũ munus constituto imperio ex vrbe in limitaneas ciuitates translatum
2 est, & alio nomine Præpositi monetæ nuncupatum fuit. vt docet Laz. in lib. de Repub. Roma. 3 cap. 3. In horum locum fortè hodie in Francia sunt Generales
3 monetarum. & vide per Imperator. in titul. de pondera. & auri illatio. lib. 10. C. & de his scripsi in l. j. sup. de offic. Præf. Prætor. Aphri.

Officium Triumuirorum ædiũ. Triumuiri ædium erant, qui in controuersiis ob ædium vicinitatem exortis iudices exhibebantur, quales hodie sunt magistri artifices electi in quolibet artificio. de quibus Titus Liuius lib. 5. Decad. 3. sic ait: Comitia deinde à Prætore vrbano, de Senatus sententia plebisque scito sunt habita, qui creati sunt Quinqueuiri, muris, turribusque reficiendis, & Triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisque persignandis, alteri reficiendis ædibus, &c. *Quinqueuiri.*

Triumuiri agrarij qui fuerint. Alij erant Triumuiri agrarij, seu coloniæ deducendæ, qui ad colonias deducendas ex vrbe mittebantur, quorum facit mentionem idem Liuius lib. 5. Decad. primæ. ibi: Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quò tria millia ciuium Rom. scriberentur, deducendam censuerunt, Triumuirique ad id creati, terna iugera & septunces viritim diuiserant. & libro 4. primæ Decadis, sic inquit: Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius. T. Clælius Siculus. M. Ebutius Elua. & idem libro 6. ibi: Et Triumuiros Nepete coloniæ deducẽdæ creauerunt, & aliis in multis locis, de quibus Fenestell. tractatu de magistra. cap. 18. de Triumuiris coloniæ deducendæ.

Allectores Triumuiri ab Augusto Cæsare primò introducti fuêre, qui Senatores legerent, & qui turmis equitum recognoscendis præessent, quod olim fuerat Censorum officium. Horum meminit Suetonius in Augusto cap. de officiis per eum excogitatis, sic dicens: Triumuiratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas equitum, quotiescunque opus esset, post Censores creari desitos, longo interuallo creauit. *Triumuirorum allectorũ officiũ.*

Principes Triumuiri. Triumuiri Principes, seu Reipub. constituendæ ex conspiratione aduersus libertatem populi Roma. occiso Iulio Dictatore, tres esse cœperunt: Octauius, Antonius, & Lepidus, qui quidem nomine duntaxat regnãdi libidinem occultabant, diuisoque Romano Imperio Antonius Asiam, Lepidus Aphricam, & Octauius Europam sibi vendicabat. sed hi parum durarunt, vt patet per Fenestel. cap. 22. de Triumuiris Reipub. constituendæ. Et de Triumuiris epulonibus habet mentionem idem Titus Liuius (qui publicis conuiuiis, deorumq; & munerum epulis præsidebant) lib. 3. belli Macedon.

Interueniebant nonnunquam, & ædiles, & Tribuni plebis.] Docet Liuius libro 9. Dec. 4. ibi: Triumuiris capitalibus mandatum est, vt vigilias disponerẽt per vrbem, seruarẽtque, ne aliqui cœtus nocturni fierent, vtque ab incendiis caueretur, adiutores Triumuiris Quinqueuiri dati sunt, vt cis Tyberim suæ quisque regionis ædificiis præessent. & quod iste text. dicit, interueniebant, Liuius ait adiutores fuisse & Quinqueuiros. Nã cùm expediebat adiutores habere Aediles, & plebis Tribunos, propter frequentiã incendiorũ, hi interueniebant, vt docet iste textus: & sic per istum textum patet vnum magistratum auxilio esse alteri debere, ad iuuandam 4
alterius iurisdictionem: sic iurisdictio sæcularis Ecclesiæ adesse debet, & contrà. cap. nouit. de iud. cap. dilecto. de senten. excom. in 6. cap. 1. de offic. ord. alibi abundantiùs scribam.

Aediles cereales. Ædiles cereales in prima Repub. Roma. præfuisse ait Pompon. in l. ij. §. *deinde Caius Iulius Cæsar duos Prætores, & duos Aediles, qui frumento præessent, à Cerere cereales constituit: ita duodecim Prætores, sex Aediles sunt creati.* ff. de orig. iuris. Et est notandum 5
nomine annonæ, omnia edulia contineri. vt ff. & C. ad legem Iuliam. de annona. l. annonam. de extraord. criminib. & rub. C. de annon. ciuil. libro 11. dixi in l. verbo, victus. ff. de verborum signific. sub frumento verò triticum, siligo, & auena, & quod arista continetur. in l. frugem. ff. de verborum signi. vbi scripsi & l. triticum. de verb. obligat.

Aediles vnde dicti. Ædiles ab ædibus sacris, quarũ curam habebant, dictos quidam putant: alij ab edendo, & edulitate: seu, vt Festus ait, quod facilis plebi ad eum aditus esset, & in iure illorum duplex fit diuisio. Nam quidam Curules vocantur, qui ex patribus creati sunt, quòd sella curuli veherentur, vel alij eos Curules à curua sella dixerunt. vt Plutarchus in vita Caij Marij, sic dicens: Duo enim erant Aediles, vnus in quo ipsi Aediles in iure dicẽdo sellis curuos pedes habentibus vtebantur, vt hic nomen magistratus retinebat. Secũdum, Aedilem popularem magistratum appellabant. sed vt cumque tamen communius vocantur Curules. *Curules.*

Aediles plebei. Nominati sunt alij plebei, quòd ex plebe horum officium erat, omnium edulium curam habere. Hi edicta statuerunt, maximè, ne quis iumentum mor-

bosum, aut vitiosum pro integro sanóque vendat. l.prima.ff.de ædil.edict. Et quod cloacæ publicæ, & aquæ ductus, cæteráque ædificia lauta, munda, integráque & expedita asseruarētur, & ne quid fœtidum in vias proiiceretur. l.ædiles. ff.de via public. & istorum edicta iuris honorarij portio erat. §. Prætorum. de iure natur. in Instit. & Fenest. in hoc tit. & Cicero plenè in Vatini.

Origo Tribunorū plebis.

Tribuni plebis, quomodo inuēti sint docet Liuius prima Decad. ab Vrbe condita. & Pompon. sic ait in l.ij.de origin.iuris.§.iisdem temporibus.cùm plebs à Patribus secessisset, anno ferè decimoseptimo post Reges exactos, Tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus. Dicti Tribuni, quòd olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur, vel quia tribuum suffragio creabantur: itémque vt essent, qui ædibus præessent, in quibus omnia scita plebs deferebat, duos ex plebe constituerunt, qui etiam Aediles appellati sunt, & sic Tribuni fungebantur officio ædilium: & hunc Tribunum plebis maiores Præsidem libertatis, custodémque esse voluerunt. vt ait Cicer. contra Rullum. & de Legib. vt Lacedæmonæ Ephori Regibus oppositi erant, sic apud Romanos Consulibus Tribuni. & Plutarchus in vita Tiberij & Caij, sic scribit:

Potestas Tribunorū.

Est autem Tribunorum plebis maxima in prohibendo potestas, vno enim prohibente nihil alij, etiam si complures sint, efficere possent. Idem dicit in vita Catonis Vticensis: Imò si quis magistratus eos contumelia vlla læsisset, truncata eius ceruix, in templo Iouis consecrabatur, apud veteres.

Tamen cùm Patres eos abhorrerent, eò deducta res est, vt rogatione Camilli Tribunos militum, qui pro Consulibus essent, tam ex plebe, quàm ex Patribus promiscuè creari statutū fuerit. De Consulibus nil immutatum. Tres ergo Tribuni, Consulari potestate, qui militares appellarentur, creati sunt. vt docet Fenestel.c.16.de Tribunis militum, & Consulari potestate.

Tribuni militares.

Tribuni ærarij, qui dicentur.

Tribuni ærarij vocabantur qui militibus ipsis stipendia soluebāt, vt hodie Thesaurarij, seu Quæstores bellici. Tribunorum enim summus pulsis Regibus in vrbe fuit magistratus, qui loco Consulum vniuersam rempublicam administrabant, quorum mentionem habet Liuius prima Decad. Deinde cùm Consules in vrbem rediissent, is ad plebem est magistratus translatus, vt superius dictum fuit: quia à
6 tribuendo iure hunc Romani magistratum nuncuparunt, factum est, vt Præfecti passim Tribuni nominarentur, & sic, crescente monarchia, vox huius
7 magistratus in abusū versa est, vt omnes passim Prę-fecti, qui soliti erant iura aliquibus reddere, Tribuni appellarentur. Imò etiam Imperatores hunc titulum cœperunt vsurpare, quòd iura, scilicet populo Romano, sociisque redderent, quapropter nullus ad imperium prouehebatur, nisi Proconsulari, Tribunitiam quoq; potestatem adiecisset. vt docet Laz.lib. 2.cap.10.de Repub. Roman. & lib.9.cap.6.vbi postea plures fuisse narrat. & Imperator in 12.lib. C. plures etiam ponit Tribunos, & varios, & in tit.de ciuilibus & Tribunis schol.ibidem. vt Tribunos pro Prefectis ferè nunc accipiamus: & de Tribuno voluptatum formulam tradit Cassiodor.lib. Variar.rerum 7.

Tribunus voluptatū.

Familia publica, quæ dicatur.

Erat autem familia publica, &c.] Sicut familia accipitur pro corpore, siue congerie plurium cognatorum, aut seruientium vni patrifamil. l.pronuntiatio.§.primo.ff.de verborum signifi. & l.prima. de publica. sic & familia publica dicitur corpus illud plurium seruientium Reipub. Et quædam erat familia publica, destinata ad arcendum incendia, cui salarium de publico dabatur, & vocabatur ob hoc publica, de qua loquitur hic text. & ista seruire tenebatur priuatis, nullo dato salario, ad extinguendum ignem, cùm ab ipso publico acciperet, sicut Consiliarij Parisiis gratis seruiunt publico, & ius reddunt, propter tamen stipendia publica, quæ à Rege recipiunt, illa tamen stipendia fortè essent diuidenda, sicut in Ecclesiis Cathedralibus, vt Consiliarij sexcentas libras haberent, & reliquum pro expositione processuum, quos enarrarent Curiæ, & referrent, & sic diligentiùs quidque fieret.

Familia priuata ad arcendum incendia, destinata.

Altera erat familia publica, corpus quoddam personarum, id est, personæ quædam destinatæ ad arcendum incendia, & ad extinguendum ignem: cui familiæ non dabatur salarium de publico, sed eligebatur tantùm, vt is, qui in domo sua incendium haberet, sciret, quos euocare posset, & isti gratia, aut mercede adiuuabant, & ignem extinguebant, & is, qui adiutus ab his esset, mercedem præstabat. Et anno 1385. cùm vniuersitas Paris. resisteret Cancellario vniuersitatis, vt aliquid pro insigniēdis Prolytis, Licentiatis, & Doctoribus (dicens esse symoniacum) acciperet, tamen Curia suprema permisit gratia mercedis die 6. Februarij.

Quibus mediis ad obedientiam homines perducantur.

Et sic colligitur ex hoc text. homines seruire aliis, vel mercede, aut gratia. vnde Aristotel. libro vltim. Rhetor. in fine, ait: Obsequuntur autem omnes, aut lucri, aut honoris, aut voluptatis, aut timoris gratiâ. & sic infert Bal. non teneri quem ad iuuandum alios etiam in incendio, alioqui merces capi non posset. l. 8
iiij. §.si tibi. ff. de condict. ob turp. caus. l. solent. de præscript. verb. quia pro alio non tenetur se ponere in periculo: tamen si posit, sine detrimento suæ personæ, & sit vilis, cogi poterit data mercede, & ita 9
vidi seruari Tholosæ, vbi vidi iudices cogere passim omnes artifices validos ad deferendum aquam, & ad iuuandum, etiam sine mercede, inspecta necessitate. Imò Vlpia. existimat legis Aquiliç actionem cessare 10
contra eum, qui incendij arcendi gratia vicinas ædes intercidit. l.si quis fumo. §.fin.ff.ad legem Aquil.

Etiam colligitur, ibi, disposita, quod familia publica, videlicet apparitores, & alij debent esse dispositi, ordinati, & assignati ad loca quædam, vt inde quilibet eos vocare posit, vt apparitores Parisiis habent quædam habitacula, in quibus sunt dispositi, & ibi intendunt, ne maleficia fiant in locis publicis, vbi dispositi sunt, & postquam ibi sunt dispositi, id est, in diuersis locis positi & ordinati, debent ibi semper aliqui remanere, vt saltem metu illorum mali abstineāt à cædibus. Nam,

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

l.prima.ff.de iustitia & iure. l.fin. C.ad legem Iuliam repetund. & interdum audiui do. Consiliarios generales iustitiæ cogere exactores, vt certam habeant stationem, ad quam posint recurrere, qui cum eis negotium habent.

Portas & muros.] Collige olim quosdā fuisse assignatos ad portas ciuitatis, vt exteros venientes ad personas, & loca perducerēt, & agricolas venientes, & frumenta in vrbem deferentes, leuarent onere, & ipsis

& ipsi recipiebant ea, quæ rustici deferebant, & eis dabatur presens pecunia, & ipsi domum remittebantur. l.ij. ff. de nundin. & quod ibi Budæ. notat. sicut videmus Parisiis in his qui deferunt pisces.

Euocabatur.] Glos. perperam intelligit text. dum dicit istam familiam vocare homines vocibus, & cornibus, vt irent ad extinguendum ignem: quia hic text. intelligitur passiuè, non actiuè, videlicet familia vocabatur, id est, requirebatur, si opus esset, non quòd ipsa vocaret alios, sed qui incendium patiebantur, eam familiam euocabant.

Campanis vocatur homines ad arcendum incendium.

Sed ista glos. allegatur, quod ad extinguendum ignem possint homines vocari cornibus, aut campanis, sed & clamore dicit text. in l. prima. §. potuisse. cum sequent. ff. de Senatuscon. Sillani. Hodie verò campanis solent homines sic vocari, vbi adsunt, alioqui clamore, vt ad ignem extinguendum quilibet veniat. dicta l.j. §. penult. & l. prohibitum. C. de iure fisci. libro 10.

Et sic vocandi sunt etiam iudices, & apparitores,
11 aliàs tanquam negligentes puniri non possunt, sufficit tamen vocatio etiam per campanam, ad hoc vt deputati teneantur, vt Tholosæ videmus in deputatis ad ignem extinguendum, vt simulátque audiũt campanas ad ignem pulsantes, ipsi veloci cursu accedere debeant, alioqui puniri debent, vt superius dictum fuit de Triumuiris.

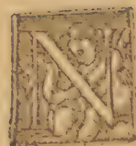
Deinde diuus Augustus maluit per se huic rei consuli.] Ex hoc text. colligitur ibi, per se,
12 quando per se quis debet prouidere, alius excluditur, nisi dicatur in lege, per se, vel per procuratorem. l. prima. C. de bonis mater. §. teneantur. de collat. in Concord. vbi scripsi.

Vnde cùm populus Romanus præfecisset familiam publicam, & priuatam, videns Imperator istam non sufficere, ipse voluit prouidere, & quæ fuerit causa, respondet Vlpian. in l. seq. propter plura incendia exorta, quibus non potuerunt sufficere ipsæ familiæ. vt l. ij. *Pluribus vno die incendiis exortis.* per quam legem constat Regem debere prouidere negotiis, quando non sufficiunt prouisiones curiarum, vel magistratuũ, & addere magistratus, vt perbellè
13 fecit Rex Henricus secundus, nempe, sicut apud veteres cuilibet actui Prefectus erat vnus Deus. vt Augustinus de ciuitate Dei docet: sic & magistratus in Francia præpositi sunt.

SVMMARIA.

1 *Abimelec, dicitur pater meus Rex.*
2 *Præfectus annonæ & vigilum, est magistratus extraordinarius.*
3 *Præfecto vigilum hodie causarum cognitio detracta.*

LEX III. PAVLVS LIB. SINGVLARI DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.

Nam salutem Reipublicæ tueri, nulli magis credidit conuenire, nec alium sufficere ei rei, quàm Cæsarem. Itaque septem cohortes oportunis locis constituit, vt binas regiones vrbis vnaquæque cohors tueretur: præpositis eis Tribunis: & super omnes spectabili viro præposito, qui Præfectus vigilum appellatur.

Collige ad Principem spectare tueri salutem populi, & ad nullum aliũ magis, quàm ad ipsum, cùm ipse sit populi pater. Olim Reges Palæstinorum vocabantur Abimelec, id est, pater meus Rex, 1
Hebraicè, & sicut ciuitatis magistratus dicitur Princeps ciuitatis. l. spadonem. §. si ciuitatis ff. de excusat. tutor. ita & Princeps totius populi pater. text. in authen. neque virum quod ex dote. in fin. colla. 8. Lucas de Penna in l. iij. C. de his qui sponte public. muner. subeunt. lib. 10. sed quidam Principes, quosdam, & paucos filios, suos subditos ditant, alios spoliant & pauperes reddunt.

Princeps dicitur pater totius populi.

Itaque septem cohortes.] Cùm ergo non sufficerent duæ familiæ, Diuus Augustus constituit septem cohortes, & voluit vt vnaquæque cohors binas vrbis regiones tueretur, locis quibusque assignatis, & præpositis, statuítque Diuus Augustus Præfectum vigilum, qui curam harum haberet. Vnde scribit Pompon. in l. ij. §. capta. de orig. iur. Præfe- 2
ctum annonæ & vigilum non esse magistratus, scilicet ordinarios, sed extra ordinem vtilitatis causa constitutos fuisse.

Cohors dicitur quædam hominum congregatio, nõ solùm militum, verùm etiam aliorum hominum cuiuscunque generis, & erant apud Romanos variæ, quædam erat cohors vrbana, quam Diuus Augustus statuit, vt hic ad vrbis custodiam, & Senatus: & statuit septem, quam familiam publicam Paul. vocat suprà in l. j.

Cohors, quid significet.

Cohors vrbana.

Erant & cohortes Prætoriæ, quæ Prætorio Augusti erant addictæ, & illud custodiebant, & committebãtur, sicut sunt hodie protectores Regis Franciæ, qui ex Scotis & Germanis eligi solent, de quibus in tit. C. de domest. & protect. lib. 12.

Cohortes Prætoriæ.

Erant etiam & cohortes Prætoriæ militum extra vrbem, quæ inclinante Imperio peregrinæ, & Palatinæ dictæ sunt, aliæque multæ sunt, quas conscribit Laz. in lib. de Repub. Roman. 6. cap. 1. de his qui excubiis aquæductus præfecti erant. loquitur Imperator Zeno in l. pen. C. de aquæduct. lib. 11.

Cohortes Palatinæ.

Præposito, qui Præfectus vigilum, &c.] Ex hoc text. dicunt quidam, Præfectum & præpositum idem significare, & differentiam fieri ex nominis adiunctione, vt Præfectus vrbis, præpositus cohorti, Prætorio, Præfectus vigilum, vel præpositus. Tamen iste text. hoc non probat, quia debet legi: *Præpositis eis Tribunis, & super omnes spectabili viro, qui Præfectus vigilum appellatur.* Et Fenestel. ait: Præfecti dicuntur, qui alicui rei agendæ præpositi sunt, vt Præfecti vrbium, quos Græci Latiníque Persica lingua Satrapas vocant, magistratúsque eorum Præfectura dicitur.

Præfectus quis dicatur.

Accurs. hic disputat, an Præfectus vigilum sit spectabilis, & eum qui erat Cæsaris imperio constitutus, fuisse spectabilem non est dubium per istum textum: licèt illũ, qui excubiis præerat, clarissimum dicat Accurs. quod est contra istum textum. Ideò ego dicerem tempore primo, quo Diuus Augustus illum instituit cum ista potestate, fuisse spectabilem. & hoc dicit text. verum, quia hodie detracta est ei 3

Præfecto vigilum causarum cognitio, & non est data ei nisi prehensio, ob id nec quidem hodie est clarissimus, nec magistratus, sed quidam præpositus excubiis faciendis sine iurisdictione, & ita distingui tempora debent ad iura concilianda. Et Gallicè vocamus, *le Capitaine du Guet*, in Francia.

SVMMARIA.

1 *Effractores fures palàm vim facientes, pœna mortis puniuntur.*

2 *Paterfamilias non tenetur de incendio dato ex negligentia familiæ.*

3 *Conductor tenetur de incendio, si maiorem ignem fecerit, vel longiorem, vel si vitio camini incendium acciderit.*

§. Cognoscit Præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, & receptatoribus: nisi si qua tam atrox, atque tam famosa persona sit, vt Præfecto vrbi remittatur. Et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium, aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt, aut seuera interlocutione comminatus, fustium castigationem remittit.

Tertia hîc soluitur quæstio, ex quo apparet Præfectum vigilum differre à nostris. Nam nostri præpositi, non cognoscunt de aliquibus criminibus, sed tantùm nocturnos fures comprehendunt, & in carcerem tradunt, vnde sic ait Fenestel. Huic enim Præfecto vigilum (vt Romanos iam taceamus) apud Gallos non mediocris cura commissa est. Nam facinorosos tam interdiu, quàm noctu persequitur, ac captos vinculis mancipat, de quorum iure nullam ipse cognitionem habere par visum est, sed eos ad Vicarium Regis transmittens, vnumquemque pro eorum criminum qualitate iusta affici pœna postulat. Et hic cognoscebat olim primò de incendiariis, qui dicuntur illi, quorum opera vel negligentia incendia fiunt. l. finali. infrà. vbi dicam quomodo puniantur.

Officiũ Præfecti vigilũ apud Gallos.

Effractoribus, furibus.] Ergo cognoscit hic Præfectus contra fures, qui cum effractione furati sunt, secus sine effractione, & intellige siue effringant portas, siue parietes, vel aliam rem, vnde domum ingrederentur. & sic Vlpian. ait Diuum Marcum effractorem equitem Romanum, qui effracto, perforatóque pariete, pecuniam abstulerat, quinquennio abstinere iussisse prouincia Aphrica, vnde erat, & vrbe, & Italia. Oportebit autem æquè & in effractores, & cæteros suprà scriptos, causa cognita, statui, prout admissum suggerit: dummodò ne quis in plebeio operis publici pœnam, vel in honestiore relegationis excedat. l. prima. ff. de effracto. & Paul. ibi l. fin. variè in effractores animaduertitur. Atrociores enim sunt nocturni effractores, qui post fustium castigationem in opus perpetuum, vel temporalium dandi sunt.

Pœna effractorum nocturnorum.

1 Et sic fures effractores cædi & verberari debent, & posteà relegari: nisi palàm & hominibus coactis effringant vi portam, aut aliam domus partem, tunc pœnam mortis patiuntur. Vlpian. in l. penultima. ff. de vi public. sic dicens: *Hi qui ædes alienas, aut villas expilauerint, effregerint si quidem in turba cum telis fecerint, capite puniantur.* Boër. in decisio. Burdeg. 173. si plures, & idem si templum, vel armarium in templo effregerint, hi tanquam sacrilegi puniendi sunt, & sic pœna mortis. vt in titul. ff. ad legem Iuliam pecula. & de sacrilegis. vide Guido Papæ decis. Delphi. quæst. 422. incipiente, Contigit de facto. vnde Imperator, sic ait: *Pro furto autem, scilicet simplici & sine effractione nolumus omnino quodlibet membrum abscindi, aut mori, sed aliter eum castigari*, & solent hodie fustigari: *fures autem vocamus qui occultè, & sine armis huiusmodi delinquunt, eos verò qui violenter aggrediuntur, aut cum armis, aut sine armis in domibus, aut in itineribus, aut in mari, pœnis eos legalibus subdi iubemus.* authen. vt nulli iudices. §. pen. collat. 9.

Raptoribus.] Præfectus vigilum cognoscebat de raptoribus, videlicet bonorum, qui per vim bona alicui abstulerant. vt per totum titul. ff. de vi bonorum rap. Rapere enim est per vim auferre. l. iij. §. non solùm. ff. de incendio. l. Marcellus. ff. de verbor. signif. vbi abundè tractaui.

Raptores bonorum.

Raptores verò virginum, sanctimonialium, vel aliarum mulierum pœna mortis puniuntur. l. vnica. C. de rapto. & l. si quis non. de Episc. & cler. Et quia atrox est hoc facinus, remittẽdi sunt ad Præfectum vrbis puniendi, vt hîc, nisi si qua tam atrox, &c. & in l. fin. infrà eodem.

Virginum raptores.

Receptatoribus, &c.] Sunt hi, qui frequenter furta, & fures recipiunt, & latrones. l. prima. ff. de receptato. dicam in l. congruit. infrà. de offic. Præsid. quomodo puniantur. & hic text. non intelligitur de receptoribus proditorum patriæ, aut Principis, aut post proclamationem, ne quis sub pœna æris, aut personæ talem recipiat. Nam hi ad Præfectum vrbis propter atrox facinus remittendi sunt. vt docet iste textus.

Receptatores furũ & latronum.

Receptores proditorũ patriæ ad Præfectum vrbis remittendi.

Nisi si qua tam atrox, &c.] Et sic Præfectus vigilum cognoscebat contra incendiarios, effractores, fures, raptores, & receptatores, nisi contra personam tam atrocem, detestabilem, & famosam, quæ remitti deberet ad Præfectum vrbis. & hoc declarat Cassiodorus in formula Præfecti vigilum, libro 7. dicens: Quamuis essent raptores detestabiles, tamen quia dicebantur Romani, maiori eos subderent dignitati, & eos leges tibi punire minimè præcipiũt, tamen indagandi licentiã præbuerunt. Et sic duos hîc text. excipit casus. Primus est, quando persona esset tam detestabilis & crudelis, quæ commisisset crimen morte dignum, tunc hic remittetur ad vrbis Præpositum.

Præfectus vigilũ contra quos cognoscat.

Secundus casus, etiam si persona sit famosa & clara, insignis honore & magistratu decorata, quę etiam ad Præfectum vrbis remittetur, & hîc famosus ad bonum refertur propter verbum, atrox, licèt commune sit nomen, & ad bonum & ad malum respiciens. vt Doctores notant in l. capitalium. §. famosos. ff. de pœnis. & in l. ij. C. de dignit. lib. 12.

Et sic videtur per istum textum. & in l. finali. infrà eodem. Præfectum vigilum non habuisse cognitionem, nisi vsque ad fustigationem, sed si crimen exposcebat mortem, tunc remittebatur ad Præfectum vrbis delinquens puniendus. l. vnica. C. eodem. vbi Theodosius

Theodosius sic scribit: *Præfecti vigilum huius vrbis nihil de capitalibus causis sua authoritate statuere debent, sed si quid huiusmodi euenerit, culmini tuæ potestatis referre, vt de memoratis causis celsiore sententia iudicetur.* maximè hodie.

Et quia plerunque.] Ex hoc textu colligunt interpretes, incendium fieri culpa inhabitantium plerunque, id est, sæpius: imò semper, dicit Accurs. in l. si vendita. ff. de pericul. & commo. rei venditę. & fieri non posse sine culpa. Respondeo incendium si non proueniat fortuitu, fit culpa alicuius, & non potest fieri sine culpa alicuius, hoc non declaratur in d. l. si vendita. sed hîc dicitur: plerunque fieri culpa inhabitantium, id est, frequentius fit culpa inquilinorum, quàm extraneorum, non ibi habitantium. Potest etiam fieri per extraneos incendiarios, sed plerunque per inhabitantes. l. si seruus. §. si fornacarius. ff. ad legem Aquiliam. l. si modo. de legat. j. ff. & in §. prætereà quib. modis re contrah. oblig.

Inhabitantes tenētur de incendio domus.

Et sic statuenda est regula ista: Inhabitantes teneri de incēdio domus, quia culpâ eorū venisse, ac negligentiâ præsumitur. l. si quis fundum. ff. loca. Angel. in tractat de maleficiis. in glos. incendiario. & dicto §. fornacarius.

Tamen non præsumitur euenisse culpâ patrisfam. vel certi hominis. l. licèt. ff. nautæ, caup. ibi: *Vt certi hominis factum arguamus.*

2 Ideò, si ex negligentia seruorum euenerit, & familiæ, tamen non eo dominus in culpa est, & sic non tenebitur. d. l. si vendita. dicens ibi Vlpian. *Quamobrem si diligentiam eam inquilinus adhibuerit, quam debent homines frugi & diligentes præstare, si quid acciderit, nihil ad eum pertinebit.* Et sic non tenebitur de incendio dato per familiam, cùm non teneatur de familia, nisi in certis casibus. l. prima. ff. de public. l. prima. nautæ, caupo. sic consuluit Ioan. Ana. consil. 71. visis. & Alexan. 50. in 1. volum. & consil. 74. viso. in 6. vol. ac Ias. consilio 16. in causa. in 3. lib. vbi sic fuisse iudicatum narrat. & Bertrand. consil. 97. viso. in 1. volu. ex prima editio. & in hoc casu dominum non teneri pro familia, iudicauit Senatus Parisiensis anno 388. die 23. Iunij, pro do. de Folleuille contra collegium Sorbonæ. teste Ioan. Gallo. quæst. 101. aliàs 94. maximè quando communi opinione bonam familiam habebat. l. finali. ff. nautæ caupo. stabul. l. eum qui. & l. argentum commoda. & Ias. in l. domos. ff. de lega. 1. dicit hoc esse consilium pro amico, licèt in puncto iuris sententia contraria sit verior. Ego tamen istam sustinerem, vt non teneatur dominus pro familia, maximè ratione Senatusconsulti, quod non sine magnis rationibus prolatum fuit, vt docet Bald. consil. 447. quidam nomine. in 4. vol.

Casus fortuitus incendij.

Etiam dominus non tenetur, si fortuitu ignis acciderit, fortè tacta est domus fulgure. Nam Iulia. ait: *Si quidem fortuitus casus incendij causam intulerit, non præstabitur periculum locatori.* l. si quis domum. §. primo. ff. locat. aliàs hoc esse iniquū. Nam quod tam firmum ædificium, vt vi fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, aut incendij, aut terræ motus vim sustinere possit? Vlpian. in l. fluminum. §. seruus. ff. de dam. infect. l. ex conducto. in fin. locati. Bald. consilio 148. factum. & consilio 411. si huic tutori. & consilio seq. in 2. volum. Nisi dictum fuerit in locatione, vt ignem in domo non haberet. vnde Vlpian. ait; *Si hoc in locatione conuenit, ignem ne habeto, & habuit, tenebitur, etiamsi fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere, aliud enim est ignem innocentem habere, aliud omninò non habere: permittit enim habere, sed innoxium ignem.* l. videamus. §. si hoc. ff. locat.

Conductor tribus casibus tenetur de incēdio.

Tres ergo sunt casus, in quibus de incendio tenetur conductor, si ignem promiserit in domo non habere, & habuerit, & fortè per ventum eo absente à domo, & familia, domus combusta fuerit. vt dicto §. si hoc in locatione. &c.

Secundus casus in locatione si fuerit dictum, vt paleas, vel fœnum in domo non teneret. vt d. l. videamus. §. fin. vbi sic Vlpian. scribit: *Inter locatorem & conductorem conuenerat ne in villa vrbana fœnum componeretur, conductor composuit: deinde seruus igne illato succendit ait Labeo teneri conductorem ex locato, quia ipse causam præbuit, inferendo fœnum contra conductionem.*

Tertius casus, si ita conuentum sit, vt etiam de incendio facto conductor teneatur. l. prima. §. sæpe. ff. depos. cap. vnico. de commodat. & tunc intelligerem eum teneri, quando culpa etiam domesticorum intra domum incendium esset ortum: secus si fulgure, vel ex aliis domibus, quia hoc promisisse non videtur, nisi dixisset, Quomodocunque euenerit, teneri voluisse.

Casus à cōductore probari debet.

Sed quis casum probare teneatur? Respondeo, conductor, qui eum allegat, ad hoc, vt vitet culpam, quæ præsumitur, vt dictum fuit Et ei, qui dicit, incumbit probatio. l. ij. ff. de probat.

Ex incēdio orto de alia domo, conductor non tenetur.

Prætereà non tenetur conductor ex incendio orto ex alia domo contigua, si ob id fuerit, vel combusta, vel destructa, quia non est in culpa l. si quis fumo. in fi. ff. ad legem Aquiliam. l. si alius. §. est & alia. ff quod vi aut clam. Matthe. de Afflictis in decis. Neapol. 57. illo die. Nam ex hoc patet culpa inhabitantium non contigisse. vt docet Bald. consilio 148. factum quæstioni. & seq. in primo volu. vbi dicit teneri conductorem, si maiorem ignem faciebat, vel longiorem: 3
vel si vitio camini, quia erat immundus, acciderit. Bald. consilio 174. casus talis est. colum 2. in 2. vol. nec refragatur l. penult. ff. de condict. caus. data. vbi Præfectus vigilum summo supplicio affecit seruum, sed ibi narrat factum, non autem quod iure fecisset. Nam ibi Pomponius speciem facti in Præfecto vigilum posuit, ad quem pertinebat fures castigare, sed non summo supplicio afficere, & ita cōtigisse scribit.

Aut fustibus castigat eos, qui ignem negligenter habuerunt, &c.] Itaq; illos, qui ignem negligentem habuerunt, si nocuerit, Præfectus vigilum, vel fustibus castigat, vel remittit, sub seuera tamen fustium comminatione, & castigatione. de hoc dictum fuit in l. prima. §. cùm patronus. suprà. de offic. Præfect. vrb.

Bald. & alij interpretes dubitant an iste Præfectus habeat merum imperium, & dicunt habere, quia fustium castigatio meri imperij erat, & ipse habebat ius fustium, &c. Ego puto nullo modo habuisse merum imperium, quod est habere ius gladij, vt in l. illicitas. §. qui vniuersas. ff. de offi. Præsid. & l. imperium. ff. de iurisd. omnium iud. quod iste non habebat. Et licèt haberet fustigationem, tamen non habebat ius gladij, nec merum imperium, quamuis qui habet merum imperium, & sic maius, possit iubere fustibus cædi. vt pleniùs explicabo in dicto §. qui vniuersas. &

Merū imperium, est habere ius gladij.

sas. & in l.imperium. facit l.prima. C.eodem. tamen non censetur ipsum merum imperium habere, qui habet aliquid ex ipso.

SVMMARIA.

1 *Serui domus, in qua furtum cum effractura factum est, possunt à iudice torqueri.*
2 *Restringitur.*
3 *Vicini interdum ex suspicionibus torquendi.*

§. Effracturæ fiunt plerunque in insulis, horreísque vbi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponũt: cùm vel cella effringitur, vel armarium, vel arca, & custodes plerunque puniuntur, vt Diuus Antoninus Erutio Claro rescripsit. Ait enim posse eum, horreis effractis, quæstionem habere de seruis custodibus, licèt & in illis ipsius Imperatoris portio esset.

SVperiùs dixit Præfectum vigilum cognoscere posse contra fures effractores, sed vbi hæ effracturæ fiunt? Respondet text. in insulis. Iusulas hîc accipere debemus pro domibus quibuscũque, etiam cum aliis coniunctis. Licèt quidam voluerunt dicere insulam vocari tantùm illam domum, quæ vndique separatur aliquo spatio ab aliis, sicut insula quæ est circundata mari, vel aqua. §. insula. de rerum diuisio. Et tribus modis accipi posse scripsi in l.impensæ.ff.de verborum signific. Etiam propriè, quicquid dicat glos. quia vnum verbum potest plures habere significationes, etiam proprias, vt scripsi in titul. de verbor. significatione. Vnde domus subiacet effracturæ, & incendiis, per istam l. & l.cùm hi.in fi.ff.de transact. & aliis incommodis. vt in l. fluminum. de dam.infect. & non modica impensa sustentatur.cap. non liceat.12.quæst.2. Ideò plures relinquunt eas sine reparatione, quia sumptui impares sunt. l.sed an vltro.§.j. ff.de neg.gest. Scribit D.Bernardus ad quendam nobilem, vt refert Lucas de Pen.in l.ij.col.pen. C.de præd. & aliis reb. naucul.lib.11. si vis ædificare domum, inducat te necessitas, non voluptas: cupiditas ædificandi non tollitur ædificando, sed pecuniæ defectu, & nimia & inordinata ædificandi cupiditas, expetat ædificiorum venditionem: turris enim completa, & arca euacuata, hominem sapientem non ostendunt: & sic concludit Sapiens, Prouerbior.24.c. Præpara foris opus tuum, exerce diligenter agrum tuum, vt posteà ædifices tibi domum tuam.

Insularum appellatio, quid denotet.

Et vide si iste text. possit intelligi de domo separata ab aliis, in qua plerunque fiunt effracturæ, quàm in aliis, quia non est vicinus, qui impediat, vel audiat, & pro hoc facit l.fin.infrà.vbi vocat insularios, harum custodes.

Horreisque.] Quamuis horreũ accipiatur pro domo, vbi reponitur frumentum, & alia grana. vt l.Titius. ff.de acquirend.rer. dom. interdum à Iurisconsul.vocatur granarium. l.quęsitum.§.conseruandi. ff. de fundo instruct. tamen generaliter accipitur hîc pro domo, vbi reponuntur merces, vel aliæ res, quæ asseruari cõsueuerunt. Ideò dicit iste text.in horreis, vbi homines pretiosissimã partem fortunarum suarum reponunt. scripsi abundè in l.impensæ.§.vtiles.ff.de verbor.signific.

Horreorũ significatio.

Cella dicitur, vbi aliquid reconditur, quod asseruare volumus, vtpote vinum, oleum, carnes, & quicquid ad penum pertinet, & dicitur cella, quòd ibi celemus, quæ occulta esse volumus. l.quis sit fugitiuus. §.apud Cælium.ff. de ædil. edicto. & Cicer. in Vati. sic ait: Pecunia, qua tibi frumentum emeres, in cellam, &c. Ideò capit significationem ab adiectiuo sibi adiuncto, vt cella vinaria, penuaria, olearia. Cicero de Senectute, sic scribit: Semper boni & assidui domini referta cella vinaria, olearia, & pe uaria est. Vnde olim sancti viri, qui occulti esse volebant, cellas & deserta loca quærebant. vt dico in d.§. vtiles.

Cella quid denotet.

Armarium etiam dicitur locus, in quo pecuniæ, libri, cibaria, cæteráque alia reponuntur. l. qui vniuersas.ff. de acquirend.possess. Cicero de claris Orat. Cùm esset in ædibus armarium, in quo sciret esse nummorum aliquantum, ipse armarij fundum exercuit. dixi in l.armorum.ff.de verb. sig. Arca. quid sit, notum est. vt scripsi alibi.

Armariũ quid sit.

Et custodes plerunque puniuntur.] Ex hoc tex. colligitur, quando furtũ factũ est in domo etiam 1
cum effractura, posse contra seruos custodes iudicem procedere ad quæstionem, & eos torquere, vt veritas eruatur. Nam furtum culpâ custodum factum præsumitur. teste Bald. ideò torquentur. idem docet Accurs. in hominib⁹ liberis. & allegat l.fallaciter.§.quod si ingenuorum. C.de aboli. & hoc dicit Bartol. se obseruasse Pisis. inspicienda tamen esset qualitas personarum, vt si viles erant, & malæ famæ, eo casu consentirem, alioqui non sine aliis indiciis, vt etiam do- 2
cet Angel.in tract. de malefic. in glos.fama. versicul. quæro. 11. & in glos. & vestem cœlestem. & ibi in addit. versic. quæro quid si fur facit. cap. sæpe. 2.q.5.

Imò etiam vicinos ex suspicionibus torquendos 3
scribit Bened.in repetit.cap.Raynutius.de testam.in verbo, domus.num.14. l.si ita.§.fin.de fund.instruct. Bald.in marg.in verb.domum.

Licèt in illis ipsius Imperatoris portio esset.] Ex hoc textu elicitur, Imperatorẽ nolle punire furem pecuniarum Principis, aut rerum suarum maiori pœna, quàm rerum alterius priuati: ego tamen semper vidi suspendi fures, qui Principis res furati erant, quia illi sacrilegium de iure ciuili committũt. vt ff. ad legem Iuliam pecul. & de sacrileg. sed hîc non dicitur, qua pœna sunt fures puniendi, sed custodes sunt torquendi horreis effractis, licèt in illis portio Imperatoris esset, & quædam pars bonorum Imperatoris, vel licèt portio horreorum esset Imperatoris, sed melior erit prima sententia.

Custodes horreorum effractorũ torquendi.

SVMMARIA.

1 *Præfectus vigilum omnes interdum admonere debet, vt ignem innocentem habeant.*
2 *Et vt aquam quilibet in suo cænaculo & habitatione habeat, ad extinguendum ignem.*
3 *Præfectus vigilum cognoscebat etiam de iis, qui vestimenta in balneis mercede accepta non restituebant.*

§. Sciendum est autem Præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere, & oberrare calceatum, cum hamis, & dolabris, vt curam adhibeant, & omnes inquilinos admonere, ne per negligentiam ali-

quam

quam incendij casus oriatur. Præterea vt aquam vnusquisque inquilinus in cœnaculo suo habeat, iubetur admonere. Aduersus capsarios quoque, qui mercede seruanda in balneis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus: vt si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

Præfectus vigilũ debet per totã noctem vigilare.

RESpondet hîc Iurisconsult. quartæ quæstioni, videlicet quod sit officium Præfecti, seu præpositi vigilum? Respondeo, per totam noctem vigilare debere, qui totum dicit, nihil excludit. l. Iulianus. ff. de legat. 3. ideò pernoctare, est tota nocte vigilare. l. vrbana familia. in fin. ff. de verborum signific. & per istum textum condemnatum Præfectum vigilum, qui à vespera vsque ad mane non vigilauerat, & homicidia sua negligentia commissa erant audiui: nec debent custodias ante lucis ortum relinquere, quamuis contrarium faciant, ideò si ex negligentia quicquam mali aduenerit, tenentur.

Oberrare.] Cùm suis mulieribus ad hoc addictis huc atque illuc pergere, & vagari, nec in vno loco stare debet, aliàs in alio interim incendiũ oriri, vel delictum committi posset, sed debet per vias, & semitas ire, & noctis vigilias custodire, sicut illi boni pastores, de quibus Diuus Lucas in suo Euangelio scribit, & Fenestella legit, loco huius verbi, certare, & fortè non malè.

Præfectus vigilũ debet armatus noctu consistere.

Calceatum.] Pro induto accipitur, vt Pręfectus vigilum non debeat inermis per ciuitatem vagari tempore nocturno, cum suis stationariis, sed armatus, id est, calceatus armis, quasi velit dicere, istũ esse armatum debere, vsque ad calceos, vt quisquam noctu ei nocere non posit. Nam milites clauatis calceamentis vtebantur, sic & iste Præfectus vigilum: quamuis apud Roma. varia essent calceamentorum genera. Nam quædam erant Sacerdotalia, Imperatoria, Senatoria, siue Patricia, vt mullæ, quibus nunc Parisiis vtuntur, venatoriáque, carpiscula, crepidæ, seruilia, & barbara calceamenta, de quibus per Laz. in lib. de Repub. Roman. 8. cap. 13. & quid armorum nomine contineatur, vide quæ scripsi in l. armorum. ff. de verborum significat. Alij legunt, caligatum hamis, quod hic Præfectus vigilum deberet deferre cuspidem longam, in cuius capite esset ferrum recuruum, commodum instrumentum ad attrahendum ad se res aliquas, quo instrumento vtuntur Tholosani, sed hic Præfectus non solùm ob incendia coërrabat ciuitatem noctu, sed vt scelestos & delinquentes apprehenderet, & ciuitatem custodiret, & deferendo hoc instrumentum cum armis esset fortè nimis oneratus. Ideò conuenientius legendum puto, cum armis, vt etiam Fenestell. & sic ex hoc tex. colligitur magistratus posse portare arma, etiam illius familia: vnde apparitores in hoc regno solent portare. & idem dicit Bald. in familia Episcopi, vt arma portare posit. Scripsi in scholastico. priuilegiis, an scholasticis liceat, vel Doctoribus legum. Quidam legunt hîc, caligatum, & sæpius vtuntur tam Imperator, quàm Iurisc. sed nõ caligatum armis, sed militem caligatum: ideò ego inhærerem primæ lectioni, licèt secundus intellectus non sit spernendus.

Dalabrum quid sit.

Dolabris.] Armorum genus est. dicit Accurs. Dolabrum est instrumentum, quo ligna secantur, & dolantur, id est, complanantur, accommodum ad ligna frangendum, & portas, Galli vocant, *doloyre.* Ideò hoc instrumento debebat vti Præfectus vigilum, vt si qui delinquentes in domo lateant, posit ingredi portis effractis. de quo scripsi in l. ferri. §. fin. ff. de verborum signific. Is qui habet facultatem capiendi delinquentem, non potest tamen frangere portas, si potestas ei concessa non sit. Doctor. in cap. cùm Ecclesia. de causa possess.

Vt curam adhibeat omnes inquilinos admonere, &c.] Officiũ itaque est Præfecti vigilum, 1
vt admoneat omnes inquilinos, & habitatores interdiu, vt ignem innocentem habeant, ne aliquod incendium per eorum negligentiam oriatur. Admonitio cautos, & prudentes faceret solet, incredulos verò neci dare. vnde Iurisconsult. ait: *Volo cum Hibero loquaris.* l. quidam Hiberus. ff. de seruit. vrb. Præd.

Præterea vt aquam vnusquisque inquilinus, &c.] Ad officium ergo Pręfecti vrbis pertinet,
vt admoneat singulos conductores domorum, vt 2
quilibet in suo cœnaculo & habitatione aquam habeat, paratam ad extinguendum ignem, si quis in domibus oriatur, vt etiamnum Tholosæ fieri solet tempore venti, magna vi flantis, & moneri non solùm conductores, sed etiam dominos domorum: & bene facerent iudices, si iuberent iuxta puteos vasa aqua impleri, maximè tempore venti Australis, vel alterius magni venti. Vlpianus ait, acetum quoque causa arcendi incendij parari. in l. quæsitum. §. acetum. ff. de fund. instruct. sed vix in Francia fieret.

Et quamuis cœnaculum dicatur locus, vbi olim Romani cœnam sumebant, tamen quia in æstate in inferiore parte domus propter ardorem solis cœnare cõsueuerant, ob id cœnaculũ ille locus dictus fuit, & quia erat magis accõmodus ad portandũ aquam ad alia loca: & quia Romani etiã in hyeme in superiore parte domus cœnam accipere consueuerunt, ob id & superior pars domus, cœnaculum dictum etiam fuit. Et puto hîc generaliter accipi, vt Præfectus omnes & singulos habitatores domus moneat, habere aquam in sua habitatione, & loco, in quo quisque habitat, & maximè in loco magis accommodo, ad extinguendum ignem.

Aduersus capsarios, &c.] Alij habent captarios, pro his, qui mercede accepta frequenter in bal- 3
neis conueniebant, & vestimenta ibi seruanda capiebant. Nam captare, est frequenter capere, alij, & communiùs legunt, capsarios, qui etiam mercedem pro vestimentis seruandis in balneis suscipiebant, & posteà illa vestimenta non restituebant: ideò Præfectus vigilum erat iudex constitutus, vt eos restituere cogeret, & puniret, si admissum exposcebat. Capsarios etiam dixi in titul. ff. de verb. signific. l. vrbana familia. accipi pro his, qui in capsa portant libros, vel alias merces per ciuitatem vendendi gratia, quos vulgus *Gaignepetit*, vocat, aut *Porte-panier.* ibi plura alia videre poteris, ne plura quoad istam legem.

SVMMARIA.

1 *Pœna eius qui data opera incendiũ in ciuitate fecerit.*
2 *Fortuitis casibus accidentia, nullo bonæ fidei iudicio præstantur.*

3 *Incendiarius per negligentiam fustibus puniendus, nisi damno satisfacere possit.*
4 *Delictum attentatum in atrocissimis criminibus punitur.*
5 *Ecclesiam incendens, excommunicatus est.*
6 *Incendiarij dolosi Ecclesiastici, exauctorari & degradari debent, & iudici sæculari tradi.*

LEX IIII. VLPIAN. LIB. SINGVLARI DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM.

Imperatores Seuerus & Antoninus Iunio Ruffino Præfecto vigilum ita rescripserunt: Insularios, & eos qui negligenter ignem apud se habuerunt, potes fustibus, & flagellis cædi iubere: eos autem qui dolo fecisse incendium conuincentur, ad Fabium Cilonem Præfectum vrbi amicum nostrum remittere: & fugitiuos conquirere, eósque dominis reddere debes.

IN ista lege adhuc explicatur Præfecti vigilum officium, vt videlicet fustibus possit cædere insularios, & domorũ habitatores, si negligentem ignem habuerint apud se, & ille nocuerit. Nam non ptest apparere negligẽtia, nisi ex eo quod posteà secutum est. Insularius est, qui ab aliis domum separatam habet, de quo potest iste text. intelligi. Etiam dicit Budæus insularios dici custodes Prætoriorum Principum, quæ communiùs solent esse à domibus priuatorum separatæ, quos Gallicè *Concierges* dicere solemus. docui in d.l. vrbana familia. ff. de verb. signif.

Insularij qui dicantur.

Item dolosos incẽdiarios ad Præfectum vrbis remittere debet puniendos, & seruos fugitiuos perquirere, & dominis eos reddere. Nec obest C. de seruis fugiti. l. *Requirendi fugitiuos potestatem fieri dominis Præsidalis officij est.* Respondet Vlpian. de seruis fugiti. ff. l. j. versic. sed & in eum non solum spectare, videlicet ad Præfectum vigilum, maximè tempore nocturno, sed & Præsides, & Magistratus, & milites stationarios dominos adiuuare debere in inquirendis fugitiuis, & vt inuentos redderent, &, vt hi apud quos delitescunt, puniantur, si crimine contingantur.

Incẽdiarij dolosi.

Insularios, & eos, &c.] Ex hoc text. patet, quæ sit pœna incendiariorum. Primò Martia. ait: *Si fortuitu incendium factum sit, venia indiget, nisi tam lata culpa fuit, vt luxuriæ, aut dolo sit proxima.* l. penultim. ff. de incendio.

1 Sed qui data opera in ciuitate incẽdium fecerint: si humiliore loco sint, bestiis obiici solent: si in aliquo gradu existentes id fecerint, capite puniuntur, aut certè in insulam deportantur. Vlpian. in l. finali. ff. de incendio. Callistratus sic scribit: *Incendiarij capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ causa incenderint intra oppidum, plerunque & viui exuruntur: qui verò casam, aut villam, aliquantò lenius. Nam fortuita incendia, si cùm euitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, ciuiliter exercentur: vt qui iactura affectus est, damni disceptet, vel modicè vindicetur.* l. capitalium. §. incendiarij. ff. de pœnis. Et Caius: *Qui ædes aceruúmque frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus, verberatus igni necari iubetur, si modò sciens prudénsque id commiserit: si verò casu, id est, negligentia, aut noxam sarcire iubetur: aut, si minus idoneus sit, leuiùs castigatur, appellatione autem ædium omnis species ædificij continetur.* Ibidem.

Et sic ex præmissis colligendum est, quomodo incendium faciens punitur, & primus casus est. Incendium fortuitu factum veniam meretur. dicta l. penult. de incend. Nam quæ fortuitis casibus accidunt, cùm præuideri non potuerant, nullo bonæ fidei iudicio præstantur. l. quæ fortuitis. C. de pigno. actio. ideò remissio pensionis quoque facienda est. l. ex conducto. §. cùm quidam. ff. locat.

Incendium fortuitum. 2

Secundus casus. Incendium de industria & dolo factum, igne puniendum est, vt igni comburendus sit, sicut is combussit. dicta l. capitalium. §. incendiarij. ff. de pœnis. quod est verum, si intra ciuitatem, & ob inimicitias fecerit, secùs si in villa, & sine inimicitiis, quia tunc capite punitur. vt dicetur in sequen. casu & idem si aceruum frumenti combusserit. in d. l. qui ædes. quia etiã igne necari iubetur, quòd multis grande parauerit præiudiciũ, qui ex illo frumento viuere potuissent, & eos necare videtur. l. necare. ff. de liber. agnosc.

Incendium de industria & dolo faciens.

Tertius casus. Qui ignem in ciuitate, vel oppido apposuerit extra inimicitias, capite puniendus est, si de industria, & data opera fecerit. d. l. capitalium. & l. finali. secus si in villa, vbi mitiùs punitur, nec distingunt ibi iura, an paruum sit incendium, an magnum, sicut hîc Barto. Et hodie incendiarius ex proposito in hoc regno, pœna mortis punitur, vt comburendus sit, si in ciuitate, vel oppido, in villa verò pro iudicis arbitrio, vt tamen moriatur, quia pœnæ à iure taxatæ in hoc Regno non habent locum, sed omnes sunt arbitrariæ, nisi sint per ordinationes Regias taxatæ, & conscriptæ. l. data opera. C. qui accus. non possunt.

Incendiarius ex proposito, pœna capitis in Franciæ regno punitur.

3 Quartus casus, incendium per negligentiam factum fustibus puniendum est, pro qualitate tamen personæ. Nam si satisfacere damno possit, non solet vlteriùs puniri, sed admoneri, vt deinceps sub fustigationis pœna innocentem ignem teneat. Alia vide per Bar. & alios hîc. & per Angel. in tract. de malefic. glos. incendiario.

Quintus casus est, qui dolo tentauerit ignem immittere, licèt non perfecerit, tamen puniendus erit. Nam in atrocissimis criminibus punitur delictum attentatum, licèt non perfectum fuerit. l. si quis non dicam rapere. C. de Episcop. & cleric. Doctor. in l. j. ff. quod quisque iur. l. is qui cum telo. C. de sicar. 4

Requiritur tamen aliquis actus. Ideo solæ minæ non sufficerent. per d. l. si quis non dicam rapere, sed attẽtare ausus fuerit: quicquid scribat Iodocus Damhouderius in sua praxi criminal. titul. de incendia. Vnde si quis detulerit ignem, & non potuerit incendere, tunc puniri debet pro modo delicti. Nam, si in ciuitate, pœna mortis, si in villa hoc explere non potuit, fustibus cædi debet, si in dignitate constitutus non fuerit, vt superiùs dictum fuit. Sed ex solis minis non vidi aliquos punitos, licèt viderim quosdam ob eam rem reprehensos, qui declarabant postea nolle nunc illud incendium perpetrare, & præcipiebatur eis sub pœna ignis, ne attentarent, & sic euadebant.

Sextus casus de iure canonico, incendiarius ex proposito,

propoſito, ſi occultus fuerit ad damni reſtitutionem tenetur, & per tres annos agere pœnitentiam debet, quæ illi à presbytero imponetur. ca.ſi quis domum. de iniur. & dam. dato. vtpote, quòd ille loco pœnitentiæ Hieroſolymam, Romam, vel ad ſanctum Iacobum ibit, & iurabit ſe vlterius ignem non appoſiturum. c.peſsimam.23.q.8.

Si verò Eccleſiam incenderit, excommunicatus
5 eſt, ideò ad ſedem Apoſtolicam pro abſolutione eſt remittendus. c.tua.de ſenten.excommunicat.gloſ.in c.cùm deuotiſsimam.12.q.2.c.in literis.de raptor.

6 Si autem occulti non fuerint, ſed coram officialibus Epiſcoporum cauſa tractetur, tunc doloſi incendiarij exauctorari,&(vt dicunt)degradari debēt, & iudici ſæculari tradi, niſi tam modicum incendium fuerit. Doctor. in cap.cùm non ab homine.de iudic.Ioan.Berbe.in viator.iuris.in prima parte.titul. de incendiar.

De officio Proconſulis & Legati. Tit. XVI.

SVMMARIA.

1 *Proconſulum duo genera.*
2 *Proconſules extraordinarij, ab ipſis Auguſtis miſsi, pluribus prouinciis præſidebant, quàm ordinarij.*
3 *Proconſules quomodo diuerſa conſyderatione ſpectabiles & illuſtres dicantur.*
4 *Locumtenentes Regis & gubernatores prouinciarum ſucceſſerunt hodie in locum Proconſulum.*

Proconſulũ origo.

ORIGINEM Proconſulum ſic deſcribit Feneſtel. De hac quidem poteſtatis ſpecie nihil quicquam prius reperi, quàm bello à populo Roman.cùm Aequis infeliciter geſto, maximóque terrore vrbi illato, tum enim Conſul, qui in vrbe remanſerat, quo celerius delectum facere poſſet, Proconſulem creauit, qui obſeſſo collegæ auxilium ferret, creatus eſt. Igitur Proconſul Tit. Quintius, Albo.Sp. Fuſco Conſulibus, quòd verò pro Conſulibus mitterentur, eorumque vice functuri eſſent, Procōſules appellati fuêre. His magiſtratibus cetera quidem Conſularia inſignia conceſſa ſunt, præterquam quòd ſex duntaxat lictoribus & faſcibus iniunctum eſt.l.Proconſules.infrà eod. qua tempeſtate nō ordinaria quidem, ſed delegata iuriſdictione Proconſul (de quo agimus) vtebatur, quamuis poſteà vſu euenit, vt propria huic magiſtratui iuriſdictio competere inſtituerit. Propagatis enim imperij finibus, com plurium & ingentium bellorum adminiſtrandorum cura exorta, obſeruari cœptum, vt quo quiſque anno Conſules fuiſſent, ſequenti Proconſules remanerent, in varias prouincias cùm imperia ſortirentur. Hæc Feneſtella. Alia etiam de finibus proſequens, quæ Iuriſconſulti inferiùs tradunt, & neceſsitas hanc dignitatem induxit, quòd nec vbique ad bella, & alia negotia gerenda ſufficerent duo Conſules, vt tradit Robert. Valtur.lib.8.de re milit. & Liuius li.3.Dec.1.

1 Sciendum eſt quoſdam fuiſſe ordinarios Proconſules, quoſdam verò extraordinarios. Ordinarij autem erant, qui ordine maiorum obſeruato prouinciis præponebantur, ſine ordine mittebantur quicunque Conſulatu erant perfuncti, &, vel ſorte plebis, vel electione Senatus eam miſsionem impetrauerant.

Extra ordinem verò præficiebantur, qui ſine Conſulatu ab Auguſtis erant Præfecti, vel qui in loca mortuorum ſubſtituebantur, aut qui adiutores, atque ab his optiones dabantur Cōſulibus ægris, vel ad comitatum, alióue ab Imperatore vocatis, & communius conſtituto imperio, vbi non à Senatu, ſed ab ipſis Auguſtis miſsio fieri cœpta eſt. Extraordinarij 2
Proconſules pluribus prouinciis præſidebant, quàm ordinarij, & de his loquitur Sueton. in Otton. & in Vitellio. & Tacitus lib.2.& Lamprid. in Alexand.& Laz.lib.2.c.6. alio modo extra ordinem aliquid dicebatur, ſi extra ſortem nominatim prouincia aliqua cuipiam decerneretur: tunc enim ſi collega pati nollet beneficio ſortis ſe excludi, populus rogari ſolebat, vt deſignaret, quem vellet eam prouinciam obtinere. vt ſcribit Nicolaus Gruchius in ſuo pulchro tract. de comitiis. lib.2.fol.73.

Dubitant interpretes, quomodo Proconſules ſint 3
ſpectabiles, cùm Cōſules ſint illuſtres, & ipſi ex Proconſulibus eligebantur? Reſpondeo, tempore quo gerunt officium Conſulis, illuſtres ſunt, ſed finito officio non: ideò conſyderatur ſtatus, & officium quod habet Proconſul, & illo tempore eſt ſpectabilis, non autem illuſtris, ſicut diximus de Senatorio, & Senatore. in l.j.ff.de Senatoribus. text.in l.præcipimus.in fin.C.de appellat.

Verumenimuerò finito officio, in memoriã priſtinæ dignitatis defertur illis, in quibuſdam. vt l.fin.ff. de decur. Felin. in c.quæ in Eccleſiarum.de conſtit. & Iaſon in l.ſi ita ſtipulatus. §.Chryſogonus.not.5.ff. de verb.obligat. vnde fuit permiſſum Archiepiſcopo Bituricenſi, qui olim fuerat Regis Conſiliarius, vt poſſet liberè curiam ingredi. Anno 1493.die 23.Iunij.

Bituricēſis Archiepiſcopus.

Hodie Budæ. in locum iſtorum dicit eſſe locum- 4
tenentes Regis, & Gubernatores prouinciarum, vt Aquitaniæ, Campaniæ, Picardiæ, &c. Et Legatos compararem ego ſubſtitutis & ſuffectis in locum horum, quos vocare ſolemus locumtenentes gubernatoris, vel locumtenentis prouinciæ. De his Legatis in l.penult.inferiùs dicam. Sed gubernatores ciuitatum (vt Montiſpeſſulani) non æquiparantur his Legatis, ſed Seneſchallis, & Bailliuis, ac Præſidibus prouinciarum, vt ſuo loco dicemus.

Legati, quibus hodie comparentur.

SVMMARIA.

1 *Proconſules, abſentibus Conſulibus, vices eorum gerebant.*
2 *Inſignia Proconſulum quæ fuerint.*
3 *Apparitores Caſtelleti Pariſ. vbique executionem habent.*
4 *Inſtrumenta notariorum facta in loco, vbi ipſe præfectus eſt, vbique valent.*

LEX I. VLPIANVS LIB. I. DISPVTATIONVM.

PRoconſul vbique quidem Proconſularia inſignia habet, ſtatim atque vrbem egreſſus eſt: poteſtatem autem non exercet, niſi in ea prouincia ſola, quæ ei decreta eſt.

ISta lex prima, & duæ ſequentes, vno velut complexu colligandæ, & declarãdæ ſunt, quia eandem

Iurisdictio voluntaria quæ dicatur. materiam continent,& prius præmittendum est duplicem esse iurisdictionem, voluntariam scilicet & contentiosam: voluntaria est, quæ à volentibus, & in volentes exercetur, vt manumittere, & adoptare. l.j.de offic.Consul.diximus.

Quæ verò contētiosa. Contentiosa iurisdictio est, per quam partium contentiones audiūtur, deciduntur, & terminantur, & in inuitos exerceri solet. l. inter stipulantem. §. si Stichum.ff.de verborum oblig.

Ex l. prima colligitur, Proconsulem habere insignia simulátque vrbe egressus est, & sic in vrbe non
1 capit. Nam vbi est Princeps, ibi cessat magistratus: vbi erant Consules, Proconsules nulla potestate vtebantur, sed absentibus Consulibus vices eorum gerere, vrbi præesse, Senatum habere, & comitia futuris Consulibus indicere poterant, vt Historiographi scribunt.

2 Dicet quis, quę insignia habebat Procōsul? Respōdeo ea, quæ Consules habebant; habebant, inquam, lictores, fasces sex tantùm. l.Proconsules. infrà eod. secures, prætextam, curulémque sellam in prouincia sibi decreta, & in itinere, & vbique, excepta vrbe. Et nisi adirent eā prouinciam, in qua Cōsul præsens foret, tunc finito honore sine imperio & insignibus erāt, priuatique & sine imperio censebantur. Imò si Consul in prouinciam veniret, in qua Procōsul præesset, ibi ipse Proconsul sine lictoribus & fascibus Consuli obuiam ire, & velut priuatus equo descendere, & obsequium præbere debebat: neque enim Proconsulem habere imperium, vbi vnà esset Consul, conueniens videbatur, nisi par illi imperium delegatum fuisset. teste Alex.lib.Genial.2.c.27.vbi etiam scribit quasdam prouincias Consulares fuisse, Procōsulares, alias, plerasque Prætorias, & alias Præsidiales, in quibus Consules, Proconsules, Prætores, Præsidésque præfecti erant, & soli Massilienses, & Nemausenses ab onere prouincialis Prætorij feruntur inanes, vt etiam videri potest in libro Præfecturarum.

Proconsul nullū habet imperium, vbi Consul est.

Ceremoniæ Rom. in missione Proconsulum. Notandum est, Romanos ceremonias aliquas in Proconsulum missione, sicut Consulum, adhibuisse. Nam quando proficisci volebant, eos paludamento indutos cum lictoribus à Senatu vsque ad vrbis portam, quâ egrediebantur, deducebant, votis prius in Capitolio nuncupatis, vt docet Liuius lib.2.Dec.5.& Suet.in Augusto.Ideò dicit iste text. Statim atque vrbem egressus est.& ea porta, quâ egrediebatur, ingredi etiam diu finita administratione solebat. l.fi. infrà eodem.vbi imperium deponebat.

Secundò colligitur Proconsules statim habere iurisdictionem, simulatque decorati sunt hoc munere, sed non habent exercitium, nisi in illo loco vbi Præfecti sunt.

Cōsiliarius Parisiensis non potest alibi iurisdictionis actum exercere. Vnde infertur, Consiliarium Parisiensem, vel alium non habere iurisdictionis exercitium, nisi in prouincia sibi decreta, quam ressortum Galli vocāt, & sic non potest tanquam iudex & Cōsiliarius alibi exercere iurisdictionis actum. Imò non potest processum (vt vocant partitum) in quo sunt pares hinc inde, sua sententia in alia curia decidere, sed oportet quòd hoc fiat per iudices. Nam ipse est ibi tanquam priuatus quoad iurisdictionem, & super hoc vidi dubitari. de quo vide in Consuet.Reg.tit. *de la Cour de Parlement.* artic. 36. & seq. Ideò quando Consiliarij ingrediuntur in alias Curias, seu Parlamenta, ibi sunt sine sententia, nisi Pręsides velint, & tunc sententiam dicunt, sed non prodest ad decisionem, quia nō sunt iudices, ibi: Etiamsi Consiliarij sunt magni & priuati consilij, seu taciti, quia non est ad hoc illis data potestas. Ideò Curia Parlamēti Parisiensis nullum recipit Consiliarium magni consilij in ipsa Curia, ne fortè ipsi, cùm propè sint, ibi non velint sententiam dicere, & vsurpare iurisdictionem eorum. Tamen non debent computari sententiæ Cōsiliariorum extraneorum ad decisionem, nec Præses debet concludere ad partem illorum, etiamsi essent plures, quia ibi non sunt Consiliarij ad decidendum, nec habent iurisdictionem.

Idem in aliis iudicibus, magistratibus, & notariis, vt potestatem extra prouinciam illis decretam non habeant. l.non solum. §.& qui. vbi glos.ff.de excusa. tutor. Ideò extra territorium iudici non paretur impunè. l.fin.ff.de iurisd.omn.iud.

Legati à latere. Vnde Legati de latere non habent iurisdictionem contentiosam extra terminos suæ legationis.c.nouit. de offic. legat. Idem in Episcopis, nisi essent expulsi vi ex suis Episcopatibus, quia illi de voluntate vicini Episcopi iurisdictionem etiam contentiosam, ibi exercere poterunt. clem.vnica.de foro compet.

Notarij à Papa simpliciter creati. Sed si creati essent simpliciter à Papa notarij, poterunt vbique instrumēta conficere. Idem si à Rege, vel ab alio Principe, vbi in terris suis vbique instrumēta recipiet, nisi restricta fuerit potestas ad certum locum; vt, Creamus te notarium Parisiis, vel Tholosæ, tunc hæc potestas non extendetur extra locum illum, & regiones solitas. de quibus in l.j.ff. de offic. Præf.vrb.vbi dixi.

Idem in apparitoribus, & ideò ipsi in executionibus extra locum faciendis accipiūt apparitorem loci ad executionem faciēdam, nisi sint apparitores æquites Castelleti, qui vbique executionem habēt, & apparitores Curiarum supremarum in iurisdictione illius Senatus, Consiliarij verò magni consilij nullum habēt decretum locum, ideóque vndique & vbique cognoscunt, & exequuntur ad Cancellarij beneplacitum, tamen (vt dixi) in aliis Parlamentis iurisdictionem non habent. 3

Consiliarij magni consilij vbique cognoscunt, ad Cācellarij beneplacitum.

Instrumenta tamen facta in illo loco, vbi notarius est Præfectus, vbique valebunt. l.j.C.de emanc.liber. Bart.hîc.& in l.omnes populi.ff.de iust.& iur Vnde 4
si timeas istud instrumentum alibi impugnari posse, debes supplicare iudici ordinario loci, in quo instrumentum est confectum, vt videat, an instrumentum illud sit authenticum, & secundum loci ritum, & consuetudinem confectum, & hoc declaret, qui iudex hoc videbit, & pronuntiabit illud esse authenticum, & ritè confectū. Et postea si dubitetur de illo instrumento, probabitur per hoc iudicis decretum, & sententiam, & sic pars vtrumque instrumentum portare debet. vt scripsi in tract.de liter.obligat.articulo primo. glos.7. in 1.tomo Commentar.ad Constitut.Reg.

SVMMARIA.

1 *Verbum, manumittere, interdum etiam propriè ad liberos refertur.*

2 *Legatus de latere beneficia conferre, vel reseruare potest, etiam antequam suæ legationis prouinciam ingressus sit.*

3 *Iurisdictio voluntaria extra territorium non potest exerceri, alicui concessa ab inferiore à Principe.*

LEX

LEX II. MARTIANVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

Mnes Proconſules ſtatim, quàm vrbem egreſsi fuerint, habent iuriſdictionem non tamen contentioſam, ſed voluntariam: vt ecce manumitti apud eos poſſunt tam liberi, quàm ſerui, & adoptiones fieri. Apud Legatum verò Proconſulis nemo manumittere poteſt, quia non habet iuriſdictionem talem.

DVo dicit hæc lex, primùm repetit Proconſules habere iuriſdictionem voluntariam, ſtatim atque vrbe egreſsi ſunt: ideò manumitti coram eis tam ſerui quàm liberi poſſunt,& adoptari.

Iuriſdictio voluntaria. Et ſic ex hoc textu elicit Bart. voluntariam iuriſdictionem dici, quoad partes, ſed quoad iudicem non: imò neceſſaria dicitur. Ego verò dicerem voluntariam etiam quoad iudicem dici poſſe,quia non tenetur præſtare pręſentiam ſuam,vt quis manumittat,vel adoptet; & ideò volũtaria etiam quoad eum dicitur his caſibus, qui ſine eo fieri poſſunt, vt probaui in l.vnica. ſuprà. de offic.Conſul. Secus in contentioſa, quam vt exerceat non poteſt recuſare; imò ſi recuſauerit,puniri debet. §. & hoc peruenit.in authen.vt nulli iudic.collat.9. ſcripſi in titul.de friuolis appell.in Concord.vbi dixi quomodo requiri debet.

1 Item verbum,manumittere,refertur præcipuè ad ſeruos, tamen etiam propriè (quicquid dicat gloſ.) interdum ad liberos, vt hîc. & l.liberum. & l.emancipati.ſuprà.de adoptio.frequentius tamen ad ſeruos. vt ſcripſi in l.Scęuola.ff.de verbor ſignific.vbi docui vnum verbum accipi poſſe duobus,& pluribus modis etiam propriè.& in l. mulieris. §.res abeſſe.ibid.

Epiſcopus per mortẽ alterius de epiſcopatu prouiſus. Et ſic ex hoc textu colligunt quidam,Epiſcopum ſimulatque per mortem alterius prouiſus eſt de epiſcopatu, poſſe exercere ea, quæ iuriſdictionis ſunt voluntariæ. Ideò conferre beneficia poterit. c. transmiſſam. de electio.niſi reſpiciat ordinem.vt ſcripſi in praxi beneficia. in tertia parte.titul. de ſymo.in reſignatione.numer.25.& ſequen. vbi docui non habere locum in prouiſo per reſignationem, qui ante intimatam prouiſionem reſignanti, & poſſeſsionem acceptum conferre non poterit, ſed reſignans, qui in poſſeſsione eſt.

2 Etiam per iſtum textum docet Alberic. Legatum de latere vi ſuæ legationis beneficia conferre poſſe, vel reſeruare, antequam ſuæ legationis prouinciam ſit ingreſſus. per cap .primum. de offic. Legat.in vj. quia hi æquiparantur Proconſulibus.cap.2. ibidem. *Collatio Legati non valet in Frãcia,ante intimationẽ Regi factam.* Ego verò dico collationem Legati non accipi in Francia, antequam poteſtas eius Regi ſit intimata, & Rex literas, quas denegare non ſolet, conceſſerit Legato, vt legationis officium exercere poſsit, & ſtatim beneficia conferre poterit, etiam ante publicationem in Senatu factam,& ſic vidi ſeruari.

Apud Legatum verò, &c.] Patet neminem poſſe manumittere apud Legatum, niſi Proconſul iuriſdictionis exercitium habuerit, & ipſe Legatus in prouincia fuerit ingreſſus. Ideò dicit Paulus Iuriſ. ff. de manum. vindic. l. *Apud Proconſulem poſtquam vrbem egreſſus eſt, vindicta manumittere poſſumus, ſed & apud Legatum eius manumittere poſſumus, ſcilicet quando Proconſul prouinciam decretam ingreſſus fuerit.* Et ita legitur in quibuſdam libris, quia exercitium iuriſdictionis etiam voluntariæ committere Proconſul non poteſt, antequam ipſe exercitium habeat.l.obſeruare.in fin.infrà eodem. Ideò non poteſt Legatus anteà manumittere, ſed poſteà ſic. Et conciliari iſta iura ita poſſunt, & quia ipſe Legatus non habet talem poteſtatem, nec iuriſdictionem, qualem habet Proconſul,vtpote quia eſt eius ſubſtitutus,& Legatus,licèt interpretes aliter reſpondeant. Etiam non poteſt Legatus concilium præbere manumittentibus,licèt apud eum quis poſſet manumitti, quia hoc eſt plus.l.ij.infrà. de offic.eius.ſcripſi in l. vnica.ſuprà.de offic.Conſul.

Vnde infert Bartol. quod ſi aliquis prætendat iuriſdictionem ab inferiore à Principe, non poterit extra territorium exercere etiam voluntariam iuriſdictionem, ſicut hic Legatus, ſecus ſi à Principe, vt Proconſul. 3

Item Vicarius Epiſcopi voluntariam iuriſdictionem exercebit extra Epiſcopatum, ſicut Epiſcopus poſt adeptam Epiſcopatus poſſeſsionem, non anteà. Ideò conferre etiam poterit beneficia extra Epiſcopatum, dummodò non vacent in Curia. cap. ſtatutum.de præbend. & illi præſentari mandata, ibi: Et nominationes poterunt. gloſ. & Doctor. in cap.cùm olim.de maior.& obed.& abundè tractaui in tracta. nominat.quæſtio.14. Boër. in deciſion. Burdegalen. quæſtione 30. quæritur. ſcripſi in praxi beneficia. in forma Vicar. circa finem.De dictione,apud,abundè tractaui in l.penes.ff.de verb.ſignific. *Epiſcopi Vicarius.*

LEX III. VLPIANVS LIB. XXVI. AD SABINVM.

Ec adoptare poteſt, omninò enim non eſt apud eum legis actio.

DIcit Legatum non poſſe adoptare coram eo, quia non habet legis actionem, id eſt, ſecundum quoſdam exercitium iuriſdictionis, antequam Proconſul prouinciam ingrediatur; quia non poteſt mandare quis,quod non habet, ergo Proconſul non potuit iuriſdictionis exercitium delegare,antequam haberet, quod non habebat ante ingreſſum prouinciæ, niſi in caſu. l.aliquando.infrà eodem, vel: Non eſt apud eum Legatum legis actio, id eſt, non poteſt agi coram eo. vt abundè ſcripſi in l.Labeo.ſecunda. in principio. ff. de verborum ſignificatione. vbi alia huic materiæ accommoda licet videre. gloſſa hîc exponit pro actu legitimo,quæ expoſitio aliquando bona eſt in alia materia, vt ibi docui. & in l. prima. infrà. de officio Iurid.Alexand. & vide ſi poſsit iſte text. intelligi, apud Legatum Proconſulis, non eſſe legis actionem: quia punire non poteſt. l.ſolent.infrà eodem. & actiones legis ſunt, imperare, vetare, permittere, ac punire. l.legis virtus.ſuprà.de legib.quos actus non habet Legatus, antequam Proconſul prouinciam ingreſſus ſit, nec coram eo quiſquam iure agere poterit. *Legis actio quid ſit.*

LEX IIII. IDEM LIB. I. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

Bseruare autem Proconsulẽ oportet, ne in hospitiis prębendis oneret prouinciam: vt Imperator noster cũ patre Aufidio Seueriano rescripsit.

IVrisconsult. exprimit hic officium Proconsulis, quid agere debeat, quando proficisci vult in prouinciã sibi decretã, vsq; ad §. Post hæc ingressus. vbi statuit quid agendum sit Proconsuli, postquam est in prouinciam ingressus, & leges sequen. etiam de hoc loquuntur.

Proconsul non potest prouinciã in hospitiis præbendis onerare. In primis Iurisconsult. vult ne Proconsul oneret prouinciã in præbendis hospitiis, videlicet, vt cogat subditos illi concedere hospitia gratis, & sine pretio, hoc esset onerare prouinciales in hospitiis. quod improbat hic text. & l. ij. C. de lucris aduo. lib. 12. sed debet Palatia, vel Prætoria pro sua habitatione vendicare, vt hac necessitate compellatur eorum reparationi prouidere. l. fi. C. de offic. Rector. prouinc. & Bal. hic. si nõ sint Palatia, vel Prætoria, commune prouidebit Procõsuli, vel iudici de hospitio, secundum Alberic. hic. Nam ipse non poterit cogere subditos, vt ei hospitium concedant, quia ad Principem hoc solùm pertinet. l. vnica. C. de contract. iudic. nec quidem potest ipse Princeps iure, vltra tertiam domus partem, aliis concedere hospitibus non illustribus, qui dimidiam partem habebunt, quamuis hodie contrarium fiat, quod non permitteret Princeps, si ius illi ostenderetur. l. ij. C. de metat. lib. 12. Vnde Iustinianus scribit: *Illud te volumus noscere, quia si quando præceperimus ad alias fortè proficisci te prouincias, competens est contentum de his te, quæ de fisco largiuntur, non gratis expendere, neque nostros subiectos atterere, sed ex quibus in prouincias existens expendebas, ex his ipsis, & ad alias proficiscens regiones facere expensas, neque angariis collatores affligentem, neque obediens tibi officium, sed propriis quidem subiugalibus propria quoque expensa agere iter.* § illud. de manda. prin. collat. 3.

Hunc tex. trahit Accurs. ad Prælatos, requirentes procurationẽ à clericis in ciuitatibus degentibus, ad quas Prælati veniunt, vt non debeant eos onerare, sed quãdo ipsi Prælati extrà visitant, procurationem à iure taxatam recipere poterunt. vt in toto titulo de censibus, est statutum. Nam qui ministrat spiritualia, dignum est vt metat carnalia, vt Diuus Paulus testatur, & nemo suis stipendiis cogitur militare. ca. cùm ex officij. de præscript.

SVMMARIA.

1 *Proconsul non poterat in prouincia alios statores habere, quàm designatos.*

2 & 3 *Pro sua vxore tenetur, si delinquat in eo quod eius officium respicit.*

4 *Vxor aliquem occidens, ipsa tenetur, non maritus.*

§. Nemo Proconsulum statores suos habere potest, sed vice eorum, milites ministerio in prouinciis funguntur.

1 TErtiò prohibet hic Iurisconsult. ne Proconsules alios statores in prouincia habeant, id est, nuntios, siue seruientes, qui ipsis semper astent, & eorum ministerio. Nam cùm Proconsuli essent à rep. iam traditi lictores sex, & alij ministri, qui ei seruirent, noluerunt Romani, vt ipsi alios sibi seruientes adsciscerent, maximè quia in singulis ciuitatibus erant decreti certi milites apparitores, qui reos prehendebant, custodiebant, &, dum opus erat, iudicibus seruiebant, de quibus l. in eadem. ex quib. caus. ma. ff. & l. milites. cum l. fin. de custo. reor. ff. & ex illis dicta est manus militaris. l. qui restituere. ff. de rei vẽd. & auxilium militare. l. si quis in hoc. C. de Episco. & cleric. Ideò noluerunt Romani his militibus quicquam ex officio detrahere, sed & Proconsulem & hos milites suo fungi officio, maximè cùm multos Comites Romanus populus daret Proconsulibus, nolebat vt alios extra illi datos haberent in præiudicium horum, ob id statuit, ne statores, & alios apparitores habeat Proconsul, quàm milites à communi deputatos de militibus Palatinis, quos Curiales, vel Palatinos vocant, loquitur titul. de palatij. sacr. largitio. lib. 12. & titul. de priuileg. eorum, qui in sacr. pala. militant. lib. eod. ac de multiplici milite tractat Laz. in 4. lib. de Rep. Rom. c. j. *Manus militaris.*

Stratores qui dicantur. Sunt qui hic legant stratores, sed non videtur conuenire text. Stratores autem erant, qui incedentes loca despiciebant, ac præparabant, vnà cum metatoribus castra æquabant, struebant põtes, curabant syluas scindi, reliquáque impedimenta exercitui auferri. de quibus Veget. de re militari lib. 2.

Statorum significatio. Alij apud Ciceronem Stratores dicuntur tabellarij, qui mutatis equis, Imperatoris & Senatus literas referebant, quales sunt hodie in Francia, quos vulgò *Postes* appellamus, siue *Maistres des Postes.* & loquitur Imperator in tit. C. de Strato. lib. 12. & Catelia. Cotta in ij. parte memo. in verb. statores. Hic putat Statores legendum, quos dicit esse nuntios, vel apparitores magistratuum, qui reos in ius, vel in carcerem ducunt, & magistratibus semper circumastant, parati ad eorum præcepta exequenda. Vt hodie habent latrunculatores, quos & criminales locumtenentes vocant, & baiulus Montispessulani.

Ministri Procõsulis delinquentes, puniendi. Sed videndum est, si ministri Proconsulis, vel sui legati deliquerint, an à Proconsule puniri possint, quod Vlpian. permittit in l. si quis fortè. §. si quos comitum. ff. de pœnis. quod quidem ideò faciendum est, vt exemplo deterriti minus delinquant. text. ibi.

§. Proficisci autem Proconsulem melius quidem est sine vxore.

COnsulit Proconsuli, vt proficiscatur sine vxore, si vult esse sine molestia. Liuius ait: Si vxoribus carere possemus, Quirites, sine molestia essemus, & ne teneatur pro vxore, potest tamen ducere vxorem, sed si illa delinquat, in eo quod officium Proconsulis respicit, ipse Proconsul pro sua vxore tenebitur. Et 2 consuetudo aliquo tempore apud Roman. fuit, teste Cornelio Tacito libro 3. historiæ Augustæ: Vt qui vxores habebant, eas relinquere cogerentur, vt cælibes, videlicet curis domesticis non auocati cum maiori fructu prouinciis præesse possent, sed posteà Senatusconsultum factum fuit, vt si Proconsules, vel Præsides vxores ducere vellent, pro his tenerentur.

Liberi Proconsulũ, eorũ beneuolentia obsides. Item mos erat apud ipsos Romanos, vt liberos eorum, qui ad regendas prouincias cum imperio proficiscerentur, retinerent, quasi obsides quosdam beneuolentiæ

uolentiæ illorum, fideique. Laz.de Repub.Roman. lib.2.cap.4.poſt Herodianum lib.3.hiſtor.Auguſt.

3 Ex hoc text.conſtat maritum teneri pro vxore, ſi fortè ipſa munera receperit, extra eſculentum & poculentum, & in aliis quæ reſpiciunt officium Proconſulis, fortè ſi vxor emerit, & tenetur ciuiliter Proconſul, ſicut publicanus. l.j.ff.de publica.Doct.in c.cùm ad ſedem.de reſti.ſpoliat.aliàs regulariter non tenetur maritus pro vxore. vt C. ne vxor pro marito. Vnde ſi vxor occideret aliquem, ipſa teneretur,

4 non autem maritus.l.fi.C.de iniur.quia peccata ſuos authores tenere debent. l.ſancimus. C.de pœnis. & hoc crimen non reſpicit officium, ſicut in caupone aut nauta.docet hîc Accur.vt eſt in tit.nautæ,caupo. ſtabula. & in tit.furti aduerſus nautas.Et gloſ. iſtam dicit ſingularem. Barbat.in cap.2.col.3.de conſtit.ad ſtatutum, vel ordinationẽ, vt quis teneatur pro alio, vt intelligatur ciuiliter, non criminaliter. l. qui ſeruum.de interrogat.actione.ff.Bald.hîc.

§. Antequam verò fines prouinciæ decretæ ſibi Proconſul ingreſſus ſit, edictum debet de ſuo aduentu mittere continens commendationem aliquam ſui, ſi qua ei familiaritas ſit cum prouincialibus,&c.

INſtruit Iuriſconſ. Proconſulem, vt literas mittat, continentes aliquam ſui commẽdationem, ſi fortè ſit aliqua familiaritas cum Prouincialibus, ſiue pro illis aliqua geſſerit negotia, ſi coniunctio ſit cum illis, fortè quia ad eum prouinciales ſæpe accedebant ratione negotiorum. & vult textus, vt Proconſul dicat in literis, ſe nolle pompam aliquam in ingreſſu habere, & ne ſubditi ei occurrant, & obuiam eant, vel publicè, vel priuatim.

Proconſul quomodo excipiẽdus ſit.

Et quamuis hoc Proconſul mittat, tamen dicit Iuriſconſultus eſſe congruum, vt vnuſquiſque illum in ſua patria excipiat, imò eſſet contemptus, ſi non exciperetur: ideò mos in aliis receptionibus debet ſeruari. Iſta omnia ſunt Iuriſconſulti verba, quibus inſtruit Proconſulem, aliàs ſibi eſſet contrarius: quia vult, vt non occurrant ei, & poſtea dicit, vt eum exciperent, ſed vult vt non occurrant extra ciuitatem in ingreſſu prouinciæ, ſed in ingreſſu ciuitatis debet excipi, vt dicitur in l. ſi in aliquam.infrà eod. vnde ſic intelligẽdo patet vniuerſitatem, vel Curiam Parlamenti, non debere ire extra ciuitatem ad recipiendum gubernatorem, ſed in ſuburbiis exſpectare, & in loco ſolito. vt docet Franc.Marc.in deciſ.Delphi. 2.partis quæſtio.36. Sic & Epiſcopo obuiam ire ſolet clerus.teſte Bald.in l.libertinę.C.de oper.libert.Pan. in c.dilectus.de offic.ordin.ibi, rectè. Iſtud edictum debet mittere Proconſuli prædeceſſori, qui iam eſt functus ſuo officio, in quo ſignificabit, quo die fines prouinciæ ſit ingreſſurus, quia incerta turbant homines, & actus impediunt. Nam illic ſoliti erant prouinciales eum excipere, & illum conducere per totam prouinciam, vſque ad ciuitatem præcipuam, in qua ingreſſum honorabilem ei habebant. vt l. ſi in aliquam. inferiùs, & prouinciales vocant omnes inhabitantes in prouincia. vt in l.prouinciales.ff.de verborum ſignific.

Et ſic per iſtum textum commendatio neceſſaria permiſſa eſt, ob id is qui veniam ætatis impetrat, debet ſe commendare. l.ſecunda. C.de his qui veniam ætat. imp. & Chriſtus ſæpius in Euangelio ſe commendauit.vt gloſ. docet in ca.temerè.31.diſtin.etiam vtilis commendatio hîc permittitur, ſed voluntaria improbatur, niſi ſit notoria. §.quorum. vbi Angel.in procem.Inſtit.& Virg.ait de Aenea, ſe laudante apud Reginam Didonem:

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoſte penates
Claſſe veho mecum, famâ ſuper æthera notus.

Et contra iſtos, qui ſe laudibus attollunt, dicit Cato:

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipſe,
Hoc faciunt ſtulti, quos gloria vexat inanis.

Hoc etiam obſeruare.] Inſtruit dictum Proconſulem, vt ea parte, quâ alij ſoliti ſunt ingredi ciuitatem, vt ipſe ingrediatur. Nam ſi per mare conſuetum ſit, & ipſe per mare ingrediatur. Magni nẽpe prouinciales faciunt ſeruari ſuas conſuetudines, & prærogatiuas, & priuilegia. De hoc verbo, prærogatiua, habetur in l.j.ff.de priuil.vetera.& accipitur pro præeminentia, præſtantia, ſeu ſpecimen.

Colligitur ex hoc tex.contra iudices & magiſtratus ſtolidos, qui ſtatim à receptione, noua quærunt, & vetera omittunt, vt cogendi ſint ſeruare conſuetudines, & reſipiſci, quia ſtultitia viri oſtenditur præcipuè in inuentione nouarum rerum, quæ offendunt potius, quàm proſint, & ſeditiones incitant, & alia multa mala, quæ ceſſarent, ſi bonæ conſuetudines ſeruarentur, & prærogatiuæ. Nam videmus ſæpius iras duriſsimas oriri, & controuerſias immortales inter duas ciuitates vnius fori, propter cõſuetudines & prærogatiuas immutatas.facit text.in l.viros.cum l.ſeq.C.de diuer.offic.lib.12.

Magiſtratus ſtolidi noua quærant.

Item exponit Bud. hîc ἐπιδήμιαν, pro acceſſu ad ciuitatem ſolito, inde ἐπιδημητικὴν, vocat Iuſtinianus collationem pecuniæ, quam à ciuibus extorquebant iudices, vel milites, vt ſuo hoſpitio renuntiarent, & aliud hoſpitium quęrerent. in §.nulli verò.in authen. vt nulli iudices. collat.9. licèt alij ibi legant ἐπιμετάτων, ſunt enim metatici & epimetatici metatores, qui in comitatu Principis hoſpitia aulicis, & Palatinis deſignant, quos Forerios à foribus vulgò appellamus: de quibus lib.12.C.tit.de metatis & epimetaticis.

SVMMARIA.

1 *Officialis militiæ hodie nullum ſubſtituere poteſt ſine Principis voluntate.*
2 *Nemo poteſt in alium transferre, quod non habet.*
3 *Reſtringitur.*
4 *Epiſcopus non poteſt conferre beneficium, antequam vacet, vel antequam ſit Epiſcopus.*
5 *Legitimatio ſobolis nulla, etiamſi matrimonium contra leges factum, à Papa confirmatum ſit.*

§. Poſt hæc, &c.

ISte §.docet Proconſulem quid agere debeat, poſtquam eſt prouinciam ingreſſus, videlicet vt mandet iuriſdictionem ſuo legato. Nam antequam prouinciam ingreſſus fuerit, non debet eam mandare, ſi tamen mandauerit, & poſt ingreſſum in eadem voluntate perſeuerauerit, valebit delegatio, ex quo Proconſul eſt prouinciam ingreſſus: quia abſurdum eſt mandare iuriſdictionem, antequam ipſe nanciſcatur. Ideò debet mandare, poſtquam fuerit ingreſſus, vt ex tunc valeat delegatio, & ſic

Officiũ Procõſulis prouinciã ingreſſi.

debet intelligi iste textus, non vt ipse Proconsul teneatur mandare, quamuis Accursius ita intelligat. etiam Rex extra regnum officia sua conferre potest, licèt ibi iurisdictionem contentiosam non habeat. vt est in prouinciali. fol. 42. vers. an Officialis. & scribit Bart. Officialem Principis posse dimittere Vicarium, si aliquò vadat, qui legatus ab eo omnia poterit facere, quæ ipse substitutus, extra tamē membrorum ab-
1 scisionem. Hodie nullus Officialis militiæ substituit sine Principis voluntate, & is habet absente primario æqualem potestatem cum eo, & sic seruatur in patriæ gubernatoribus.

2 Itaque notandum est, neminem posse donare, vel in alium transferre, quod non habet, per istum text. qui limitatur, vbi à lege datur potestas, vt in iudice,
3 qui transfert in alium dominium rei, quod nō habet. §. final. de offic. iudi. in Inst. l. Iulianus. ff. de condict. indeb. Idem in creditore, & aliis personis, per Accurs. enumeratis in §. j. quib. alie. licet. in Instit. & in l. nemo plus iuris. de reg. iur. l. quod nostrum. de acquir. rer. dom. & de vsufruct. eadem lege.

Ideò potest Proconsul dare iurisdictionem, quam verè actu habet, sed non exercitium antequàm ingressus fuerit, vnde tenuit datio, sed non potuit dare exercitium, quod non habebat, sed cùm habebit illud, concessio tenebit. Secus ergo in episcopo confe-
4 rente beneficium, antequàm sit Episcopus, vel antequàm vacet, quia his casibus nō iure datur, nec quoad actum, nec quoad exercitium. Ideò si postea fuerit Episcopus, non valebit collatio, vel si beneficium posteà vacet. per c. j. & per totum. de concess. præbend. Nam quod ab initio non valuit, non firmatur tractu temporis, reg. quod initio. ff. de reg. iur. sed hic ab initio valuit.

5 Vnde si Papa confirmet contractum matrimonium contra leges factum, non legitimabitur soboles iam nata, sed valebit matrimonium, ex tempore approbationis Papæ. per c. per venerabilem. Qui filij sint legit. nisi in legitimatione dictum fuerit, vt etiam soboles iam nata legitima sit. Panor. & Præpos. ibid.

An, & quando ratihabitio æquiparetur mandato Bart. hìc declarat. & abundè glos. & Doctor. in reg. ratihabitionem. de reg. iur. in vj. & quamuis sententia lata per eum, qui delegatus non erat, confirmetur à delegante, nulla tamen erat. glos. in l. licet. ff. de iudic. l. instar. C. de iure fisc. libro 10. A Rege tamen confirmari poterit, & à partibus, vt valeat in vim pacti. l. ij. C. communia vtriusque iud. de his aliàs.

Sententia nulla, à Rege & partibus potest confirmari.

Officiali detento ex iusta causa post aduentum, nisi impedimentum fuerit longum. Nam eo casu alius subrogatur in locum eius, & ipse non potest substituere, per l. si longius. ff. de iudic. Etiam docet hìc Accurs. Legatum & Vicarium potestatis omnia posse facere, quæ potestas extra mortis condemnationem, & membrorum mutilationem, & ad hoc ista gloss. reputatur sing.

Adhæc ille non dicitur Legatus, seu delegatus, qui in locū demortui suffectus est, vt docet Accurs. in l. nec quicquam. in glos. infrà. Bald. in margari. in verb. delegatio. quest. 25. Et sic dicitur ille subrogatus iurisdictionem habere ordinariam, non delegatam, si defunctus talem habebat: quia subrogatus in locum alterius illam eandem iurisdictionem habere censetur. l. cùm Prætor. ff. de iudic.

Subrogatus iurisdictionem habet ordinariā.

Hodie verò statuit sic Iustin. *Antequam in prouincias veniant iudices, damus eis licentiam vices agentes suos instituere, qui debeant omnia vsque ad sui præsentiam agere, quæ possint ipsi iudices facere, citra tamen nouissimum supplicium, aut membri incisionem; sed si quis ex iudicibus secundum iussionem nostram in aliam regionem mittatur, liceat ei per similem modum loci servatorem facere.* §. ad hoc sancimus. in authent. de collato. collat. 9.

Tamen in hoc regno Frāciæ Præsides Prouinciarum, vel alij iudices nō possunt creare locūtenentes, vel substituere alios, etiam in casu iusti impedimēti, alioqui impediretur officiū secundi iudicis, si primarius aliū subrogaret, quod non est licitū, & si omnes magistratus detineātur iusto impedimēto, antiquior Aduocatus illius tribunalis ius dicet, nec etiam impediri poterit, quia iudex est authoritate constitutionis Regiæ. tit. de recusa. arti. 6. Ideò Aduocatus antiquior impedire posset delegationē, quia sua interest, postquam constitutio Regis dat ei iurisdictionem, absentibus vel impeditis magistratibus.

Præsides Prouinciarū, vel alij iudices locumtenentes in regno Frāciæ non creant.

SVMMARIA.

1 *Absoluere quis non potest, qui non potest condemnare.*
2 *Mandatum, vt audiat vinctos, non extenditur ad absolutionem, vel causæ decisionem.*
3 *Legatus quare tutorem suspectum remouere possit.*
4 *Examinatio in criminalibus in regno Franciæ mandari potest.*
5 *Substitutus de consensu Regis, non potest sine eiusdem consensu destitui.*

Lex v. Papinianvs lib. I. Qvaestionvm.

Aliquando mandare iurisdictionem Proconsul potest, etsi nondum in prouinciam peruenerit: quid enim si necessariam moram in itinere patiatur: maturissimè autem Legatus in prouinciam peruenturus sit?

Hæc lex docet vnum casum, in quo potest Legato mandare iurisdictionem Proconsul, etsi nondum peruenerit in prouinciā, vt, si fortè detineatur aliqua mora in itinere, veluti si valetudine aduersa, aliáue iusta causa. Idem docet Bartol. in alio

Lex vi. Vlpianvs libr. I. de officio Proconsvlis.

Solent etiam custodiarum cognitionem mandare Legatis: scilicet vt præauditas custodias ad se remittant, vt innocentem ipse liberet, sed hoc genus mandati extraordinarium est. Nec enim potest quis gladij potestatem sibi datam, vel cuius alterius coërcitionis ad alium transferre, nec liberandi igitur reos ius, cùm accusari apud eum non possint.

Proconsul

PRocōſul in primis curam habere debet eorum, qui in vinculis detinentur, & ideò debet mandare legato, vt audiat iſtos vinctos, & auditos nocentes ad ſe remittat, innocentes autem liberet, ſcilicet Proconſuli: quia legati nec ius liberandi habent, cùm accuſari apud eum non poſsint, vt inferiùs dicit
1 text. nec poteſt quis abſoluere, qui non poteſt condemnare. l.iij.ff.de re iudic. poteſt tamen pronuntiare condemnandum, vel abſoluendum. Bart. hîc glo. & Doct. in l.prima. C.ſi aduerſus liberta. quod non probo. Nam ſi legatus pronuntiaret nocētem talem condemnandum, iniuriam inferre videretur Proconſuli, dans ei legem quomodo iudicare ipſe deberet, & ipſe Proconſul non poſſet poſteà, ſi innocētem inueniret, liberare illum: & tamen text. dicit poſſe, etiamſi fuerit in arbitrium compromiſſum, vt certam ſententiam dicat: nullum tamen eſſe arbitrium Paul. ait l.qualem. ff.de arbitr. & maximè quia legatus iuriſdictionem non habet, vt hoc pronuntiet: poſſunt tamen hodie inter ſe litigatores conuenire, quid pronuntietur, & iudicem ſic ſententiam proferre debere ſcribit Vlpian. in l. ſi conuenerit. ff. de re iud. quod ſeruatur etiam in Parlamentis Franciæ, in quibus inter procuratores ſolet conuenire, quid proferatur quoad dilationes, & ſolet hoc Curia approbare, & vocant Gallicè *vn appoinctē eſt, ou appoinctement* [partium conuentionē.] Nam ſi partes ſint concordes, nihil ad iudicem. l.prima. §.inde. ff.de noui oper. nuntiat.

Coniunctio litigatorū conſtringit iudicem ſic proferre ſententiā.

2 Et ſic ex hoc text. patet, cui mandatur, vt audiat vinctos, non poteſt eos abſoluere, nec liberare: & cui mandatur, vt tantùm audiat, non poteſt decidere. authent. adhæc. & l.iudices. C.de iudi. ideò ſolet Papa dicere in commiſsionibus. Audiat talis N. & decidat. ſcripſi in l.iij.ff.de re iudic. Quòd ſi committatur cauſæ cognitio, in conſequens & deciſio. l. qui procuratorem. ff.de procurat. Panorm. & alij in cap. venerabiles. de iudic. Diuerſum eſt, quando mandatur vt audiat, & ad ſe remittat, vt in hoc text. & cognitio variè ſumitur, vt ſcribit Alciat. in lib. vj. Parer. c.5. Ego pleniùs in l.cognoſcere. de verb. ſign.

Cognitionis verbū variè ſumitur.

Nec enim.] Remouet obiectionem, quòd non poteſt quis mandare ea, quæ meri ſunt imperij, & ſic ius gladij. l.prima. de offic. eius. Reſpondet iſte text. hoc genus mandati eſſe extraordinarium. Nam regulariter & ex ordine mādabatur legato iuriſdictio. l.obſeruare. §.poſt hæc. ſuprà eodem, ſed non imperium merum. Verùm quia ad habentem imperium merum, audire cuſtodias & nocentes pertinet, & tamen Proconſul hæc legato committebat, vt audiret hos cuſtoditos in vinculis, & poſteà auditos remitteret, vt demum Proconſul eos condemnaret, & innocentes liberaret, ideò hoc erat extraordinarium, videlicet quòd demandetur cognitio, & non deciſio, ſicut in ciuilibus, quia ex ordinaria delegatione iſtud legato non committebatur, ſed tantùm cognitio de ciuilibus. ſed crimina non continentur, niſi expreſſè committantur. c.2. de offic. vica. in vj. tractaui abundè in l.pupillus. §.munus. ff.de verb. ſigni. Et ſic
3 legatus poteſt remouere tutorem ſuſpectum, quia non eſt merè criminalis cognitio. l. j. §. damus. ff.de ſuſpect. tutor. & de ciuilibus cognoſcebat, & decidebat, vt hîc. & expoſui quot modis accipiatur extra ordinem, vel extraordinariū, in l.pupillus. §.munus. ff.de verb. ſignific.

Extraordinariè Legato cōmiſſa.

Alij intelligunt, vt Proconſul mandare poſsit legato, vt audiat, & nocentes remittat, innocentes verò liberet, quod eſt extraordinarium, ſed debemus fauere liberationi plus quàm cōdemnationi. l. Arrianus. ff.de action. & oblig. maximè quia in l.fi. C.vbi ſena. is qui non poteſt condemnare, abſoluere poteſt.

Tamen, vt dixi, iſte text. intelligi debet de Procōſule, quia dicit Legatum non habere ius liberandi, ergo liberare non poteſt. & non obſtat l. fin. quia ibi conceditur, vt Senator poſsit liberari, ſed non condēnari, niſi à toto corpore Senatorum: at hîc non permittitur, nec conceditur Legato ius liberandi. Item non poſſet Legatus eum liberare per ſententiam, quā proferre nō poteſt. l.j. C.eodem. Etiam de facto hoc nō conceditur, quòd liberet, ergo nullo modo liberare etiam innocentem Legatus poterit, alioqui ſi ſic de facto & nocentes liberare poſſet, hoc vergeret in Reipublicæ diſpendium. Imò etiam Præfectus Prætorio Auguſtalis ordinariorum ſub ſe iudicum examinandi flagitia, & ſuper his referendi, non amouendi, vel puniendi habet poteſtatem. l.fin. C.de offic. Præfect. Auguſtal.

Legatus etiam innocentem liberare non poteſt.

Etſi dicatur imperium merū mandari non poſſe quoad condemnationem, poteſt tamen committi, vt quis audiat delinquentes captos, vel informationes conficiat, & ſic vnus articulus gl. notat. in clem. vnic. de offic. delegati. licèt regulariter examinatio in criminalibus mandari non poſsit. l.iudices. cum authen. ſeq. C.de fide inſtrum. c.ſignificauit. de offic. ordina. ſed hodie in hoc Regno mādari ſolet, hæc quoque conſuetudo probatur per c.vt officium. §.verū. de hæret. in vj. 4

Imperium merū quomodo mandari poſſit.

Sicut autem mandare, &c.] Declarat Iuriſc. Proconſulem poſſe committere iuriſdictionem Legato, ſic & adimere, & iudicium ſoluitur vetāte eo, qui iudicare iuſſerat. l.iudicium. ff. de iudi. tamē adimere non debet ſemel mandatam iuriſdictionem inconſulto Principe, nempe quādo Proconſul accepit Legatum, Princeps in illo conſentiit, & fortè in alio non conſenſiſſet, ob id nō debet inconſulto Principe deſtitui, ſicut dicitur in c.j. de reg. iur. omnis res 5 per quaſcumque cauſas naſcitur, per eaſdem & diſſoluitur, & ſic ſubſtitutus de conſenſu Regis, non poteſt deſtitui ſine illius conſenſu. per c.cùm omnes. de conſtit. De hoc alibi dixi, videlicet in tract. de euocatio. in j. tomo Commenta. ad Conſtit. Reg.

SVMMARIA.

1 *Princeps non eſt conſulendus, vbi Curiæ ſupremæ prouidere poſſunt.*
2 *Romani in creandis Legatis, morum ſuorum ſpecimen per eos oſtendebant.*

§. Legatos non oportet Principem cōſulere, &c.

EX hoc text. habetur Legatos Proconſulis non debere in rebus dubiis Principem conſulere, ſed ſuum Proconſulem, qui tenebitur conſultationi eius reſpondere, & ſic non eſt conſulendus Princeps, vbi Curiæ ſupremæ prouidere, & reſpondere poſ- 1 ſunt, cùm ęqualem ſaltem habeant poteſtatem Proconſulibus.

Sciendum eſt (vt Feneſtella ſcribit) Proconſules ob rerum gerendarum multitudinem in prouincia

legatos statuere solere, qui non propria, sed mandata iurisdictione vtuntur, quos prius etiam quàm in prouinciam peruenerint, sibi substituere possunt; si quid autem Legato occurrat, cuius grauitas rei exactiorem diligentiam exigat, ad Proconsulem remittere Legatus debet, neque enim animaduertendi, coërcendi, seu atrociter verberandi Legato licentia est. Iudices tamen litigatoribus, tutores etiam pupillis dare possunt, custodiarúmque, quæ per prouinciam sunt dispositæ in stationibus, Proconsul legato cognitionem commendare, nec prius quàm è prouincia Proconsul discedat, Legatum dimittere consueuit.

Legatorũ potestas.

Et si diem suum obierit in prouincia Procõsul, ita deinde mandata sibi negotia exiget, ac si res integra non inueniatur. Si verò à prouincia abesse Proconsulem fortè contigerit, causas etiam quæ animaduersionem requirunt, delegabit. Hæc Fenestella, & Vopiscus in vita Cari sic scribit. Carus Manlius Aurelianus Proconsul Ciciliæ Iunio legato suo: Maiores nostri Romani illi Principes in Legatis creãdis
2 hac vsi sunt consuetudine, vt morum suorum specimen per eos ostenderent, quibus Rempublic. delegabant. Ego verò si ita esset, aliter non fecissem, feci aliter, si te iuuante nõ fallar, fac igitur, vt maioribus nostris, id est, Romanis nõ discrepemus viris.

SVMMARIA.

1 *Munus per Proconsulem acceptum, à iudicibus confiscandum.*
2 *Prohibitus emere, potest ea quæ ad victum pertinent, & equos, emere.*

§. Non verò in totum xeniis abstinere debet Proconsul, sed modum adhibere, vt neque morosè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat, &c.

Modus in xeniis accipiendis seruandus à Proconsule.

DVò declarat, primùm, an Proconsul munera accipere posit, & dicit xenia recipere posse, sed quæ? Respõdeo, modum in illis accipiendis seruare debere, vt neq; illa omninò recuset, neque auarè modum & qualitatem munerum excedat. Nam iuxta Græcum adagium, inhumanum est à nemine accipere, sed passim & indifferenter ab omnibus recipere, vilissimum est, & per omnia auarissimum: sed quantum posit accipere, Venule. docet in l. eadem lege. ff. ad legem Iuliam repet. his verbis: *Vbique vrbani magistratus ab omni sorde se abstineant, néue plus doni muneri{s}que in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum.* Papa verò dicit esculentum & poculentum accipiendum, quòd paucis consumi diebus posit. in c. statutum. in §. insuper. de rescript. dicam in l. plebiscito. tit. seq. taxatur per ordinationem Ludouici Regis sancti ad decem solidos per hebdomadam in esculentis & poculentis. Vnde Ouidius Eleg. 10.

Nec tamen indignum est à diuite munera posci:
Munera poscenti quæ dare posit, habet.

Et quod mandatis, &c.] Mandatum significat præceptum, & leges, quæ dabantur his, qui mittebantur ad gubernandas prouincias, & quibus certæ dabantur administrationes. vt in titul. de mandatis Principum. in authen. collat. iij. vnde tollit hic Iurisconsf. dubium. Mandatis Principum cautum erat, ne Proconsul, vel qui in aliquo est officio, donum, vel munus accipiat, emátue quid, nisi victus quotidiani causa: hoc præceptum non pertinet, nec refertur ad xenia, sed tantummodò ad ea, quæ excedunt vsum eduliorum: ideò non intelligitur de eduliis, & obsoniis, quæ iudices recipere possunt: & illa prohibitio loquitur tantùm de muneribus, quæ nec edi possunt, vt si quis donaret iudici domum, vel vt gratis inhabitaret, donatio est. l. in ædibus. ff. de donat. Idem si daret pecuniam, pannum, vel aliam rem, quæ edi non solet, iudex eam accipere non posset. Alexand. consil. 206. viso themate. in 2. vol. sed ista etiam xenia non sunt producenda ad qualitatem munerum, id est, ad præstationis necessitatem, quod non placet Bart. Nam licèt iudex posit accipere xenia, non tamen illa extenduntur, videlicet in aliis rebus, quàm xeniis, vt alia munera iudices non accipiant, quàm dona eduliorum, & obsoniorum, & sic intelligetur illud, quod scribitur Exod. 23. Nam accipies munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subuertunt verba iustorum. Idem habetur Deuter. 16. cap. & dicimus munus quale est? Respondeo, edulium, vina, pecunia, vel alterius rei, & de qualitate plenè docui in l. quid aliud. ff. de verb. sign. hodie verò nihil penitus debet recipere à partibus, nisi quod Respub. administrat, id est, sua stipendia. vt in auth. vt iudices sine quoquo suffragio. col. 9. Vide Ouid. vbi suprà.

Munerum appellatione quid contineatur.

Turpe reos empta miseros defendere lingua:
Quòd faciat magnas. turpe tribunal opes.

Xenia etiam dicuntur munera hospitũ maximè, quæ Calend. Ianuarijs pro strenis dabantur, vel quæ in ingressu à Principibus Proconsuli offerebantur. vnde Martial. num. 13. lib. 2. xenia nominauit quòd ipsos versus mitteret pro xeniis, sic dicens:

Omnis in hoc gracili xeniorum turba libello,
Quattuor est nimium, poterit constare duobus,
Et lucrum faciet magnum bibliopola Triphon.
Hæc licet hospitibus pro munere disticha mittas,
Si tibi tam rarus, quàm mihi nummus erit.

Et sic non potest Proconsul dona recipere durãte officio, sic nec incontinẽti eo finito, alioqui fraus legi fieret, & quæ incontinenti fiunt, inesse videntur. l. lecta. ff. si cert. peta. & ista videntur paria, per text. in l. iurisgentium. §. quinimò. ff. de pact. & l. si ventri. in fin. de priuil. creditor. & docet Bald. hic eos notari 1
infamia, & repelli ab omni dignitate, & munus confiscari per iudices. C. de dignit. lib. xij. l. prima. §. ait Prætor. de postul. ff.

Aliàs inueni in hoc text. ibi, excedant vsum, legi accedant, sed non conueniret sententiæ, ob id volui videre in Pandect. Florent. vbi inueni excedant, & sic melius intelligetur, licèt in iij. tomo titu. de sala. taxatis pro visitã. processus. articulo primo. in commentar. secutus sum aliam lectionem, quæ ad idem tendit.

Et sic qui est prohibitus emere, videlicet exterus, 2
poterit tamen emere ea, quæ ad victum pertinent, & equos per istum text. alioqui viuere non posset, l. verbo, victus. ff. de verb. signifi. vbi dixi, sed an magistratus perpetui posint contrahere, in l. principalibus. ff. si certum petat. permittitur, & hodie in Regno Officialibus quoque perpetuis, ac si non essent magistratus, dummodò a concussionibus se abstineant. Idem in temporalibus, si Princeps expresse permittat

permittat.l.prima.C.de contract.iudic.

Item Bart. hîc tractat, an poſſit compelli is, qui ſoluit aliquid annuatim. traditur regula cum limitationibus, in l.ſi certis. C.de pact. Socin.in regula 81. & plenè Ioan. Franciſc. in tract. de præſcr. in tertia parte principali.quæſt.x. partis primæ.

SVMMARIA.

1 *Statutum Canonicorum ſancti Hilarij abuſiuum declaratum.*

2 *Rex, Legatus, vel alius ſimilis, qui ingreſſum ad ciuitatem habent, priùs ad eccleſiam primariam duci debent.*

3 *Apparitores poſſunt interdum à iudice cogi, vt aliquem ſuſpendant, ſi alius non inueniatur.*

LEX VII. IDEM LIB. II. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

SI in aliquam celebrem ciuitatem, vel prouinciæ caput peruenerit, pati debet commendari ſibi ciuitatem, laudéſque ſuas non grauatè audire, &c.

IN l. Obſeruare docuit Vlpian.quid faciẽdum ſit Proconſuli, quando fines prouinciæ ſibi decretæ ingreditur, in iſta verò l.quid agere debeat, quando ingreditur aliquam celebrem ſuæ prouinciæ ciuitatem, quæ caput ſit prouinciæ, & not. iſtum text. pro ingreſſu Regis nouo ad ciuitatem Pariſienſem, vel alias, etiam pro ingreſſu gubernatorum patriæ Delphinatis, & aliarum, & iſtum textum adhoc allegat Franciſc.Marc. in deciſ.Delph. quæſt.xxxvj. & ſeq. in ſecunda parte.

Rex poteſt in ſuo iucũdo aduẽtu præbẽdam in Eccleſia aſſignare cui vult.

Interdum Rex in ſuo iucundo aduentu præbendam in eccleſia, in qua ſuum ingreſſum facit primũ, concedere poteſt, vt in Eccleſia ſancti Hilarij Pictauienſis in quam tanquam canonicus ingreditur, & ſtatim præbendam aſsignat, cui vult. de quo loquitur Panorm.& alij in c.extirpandæ §.qui verò.in repetitione.de præbend.& Ioan.de Selua in tractat. de benefic.in ij.parte. quæſt.xxiij.

Aliquando etiam pro iucundo aduẽtu Epiſcopus confert præbendam in Eccleſia in qua præſidet.

Eſt etiam in multis regni Eccleſiis conſuetudo, vt quilibet Canonicus in ſuo primo ingreſſu det aliquam pecuniæ quantitatem, quod tamen eſt ſymoniacum.c.ex multis.j.quæſt.iij.& c.quoniam.& cap. veniens. de ſymon. & extrauag. j. illo titu. in com-
1 munibus. Et ſtatutum canonicorum ſancti Hilarij hoc continens fuit declaratum abuſiuum à Senatu, vt declarat Aufred.in ſtylo Parlamenti arreſto 177. niſi hoc eſſet ſtatutum in fundatione, quę poſtea eſſet approbata per Papam, & an valeat conſuetudo, vt pro iucundo aduentu detur prandium? Et eam valere affirmat Ægidius Bellamera conſi.31.quod mulier.col.3.per c.ad apoſtolicam.& c.Iacobus. de ſym. & fuit approbata à ſenatu quoad Eccleſiam Andegauenſem.anno 1536.die 21.Feb.vt ſcripſi in §.fin. de reſeruat.in Concord.

Prouinciæ caput.] Ex hoc textu intelligitur ingreſſum faciendum eſſe in celebri ciuitate, quæ ſit caput prouinciæ, vt Pariſij quæ eſt caput regni, Lugdunum caput prouinciæ, Tholoſa caput etiam, & reliquæ. Demum Rex, vel Prorex, Epiſcopus, ſeu Archiepiſcopus, ingreſſum ſuum ſic faciet in aliis ciuitatibus, ſi videat expedire.

Et ſicut caput eſt principale hominis membrum, l.cùm in diuerſis.ff.de religio.& ſumptib.funer.ſic & principalis ciuitas alicuius prouinciæ dicitur caput prouinciæ, & varias huius dictionis, caput, ſignificationes tractaui in l.licet capitalis.ff.de verb.ſign.

Commẽdari ſibi ciuitatem.] Nota quid debeat continere oratio, quæ Regibus, ſeu aliis habetur in eorum ingreſſu. Primò, gratulari debet aduentus Regis, demum commendari debet ei ciuitas, ac laudes quædam Regis intermiſceri. Nam honor eſt ſubditis, cùm Regem vel Proregem habent laudatum, & maximum, ac virtutibus præditum, deinde debet oſtendere affectionem ciuium ad eidem obſequendum, & perpetuò deſeruiendum, præterea precari illi maximam fælicitatem, proſperitatem, ac integram valetudinem debet, & hæc eſt orationis ſumma.

Et ferias ſecundùm mores & conſuetudinem, quæ retrò obtinuit, dare.] Indicit ergo Rex vel Imperator ferias (quas interpretes repentinas vocant) licèt regales vocari potius debeant, vel Imperiales.l.à nullo. C.de feriis. & pro more & conſuetudine regionis, quæ retrò obtinuit. Nam ſi vno, vel pluribus diebus ſit conſuetum, vt feriæ ſint, ita indicentur, & iſtas ferias extra ordinem indictas vocat Vlpian. in l.ſed & ſi. §. ſi feriæ. ff.ex quib cauſ. maior.quia aliæ feriæ meſſium & vindemiarum ſuo ordine veniunt, hæ verò ob res proſperè geſtas, vel in honorem Principis extra ordinem indicuntur. d. §.ſi filiæ.& Imperator Conſtan.in tit.de fer. C. d. l.à nullo.ſic ſtatuit: à nullo iudice præſumi debet authoritate ſuas ferias aliquas condere, nec enim Imperiales ferias vocari oportet, quas adminiſtrator edixerit, ac per hoc ſi nomine eximantur, etiam fructu carebunt. Tamen collegia poſſunt ex conſuetudine ſuas ferias habere, vt Pariſijs ſingula collegia habent ſuas ferias, ſuáq; feſta, quæ interdum ſunt plus frequentia, quàm deceat, in perniciem iuuentutis, cui abuſui reſiſtẽdum eſſet per Primarium collegij.

Aedes ſacras, &c.] Ecce quid debent inſpicere Rex, ſeu gubernator, Epiſcopus, vel alius præfectus in ſuo nouo introitu. Primò debet curare vt inſpiciat ædes ſacras, an egeant reparationibus, an omnia tecta ſartáque ſint. Et ſicut in Eccleſia nuptiarum feſtum non debet celebrari, c.cùm decorem. de vita & honeſt. cleric. ita nec in Prætoriis Principis inauratis. l. Baſilicam. C.de oper.public. & Eccleſiæ de publico debent reparari, per iſtum text.hodie, vide in tit.de eccleſ. ædific. & reparan. Et ſic priùs ad Eccleſiam 2
primariam debet duci Rex, Legatus, & alius, qui ingreſſum habet ad ciuitatem, exemplo Chriſti qui prius ad Eccleſiam accedebat, vt eſt in Euangelio Matthæ. cap.xxj.

Secundò debet videre opera publica, domos publicas, caſtella, & prætoria, an refectione indigeant, & ea reficere: noua autem inchoare ſine Principis conſenſu non licet.l.nemo.l.intra.& l.fin.C.de oper. public.l.pen. ff.illo tit.

Tertiò, ſi aliqua prætoria cœpta ſint, curare debet, vt perficiantur, prout vires Reipub.permittunt. Nam ſi pares ſunt ſumptibus faciendis, cogi debent, vt ſcribit Imperator de oper. public. C. l. *ad portus,*

aquæ

aquæ ductus & murorum instaurationem, siue extructionem certatim, facta operarum collatione, omnes instaurare debent, neque aliquis ab huiusmodi consortio dignitatis priuilegiis excusari. l.ad instructiones. C.de Episcop. & cleric. Si pauperes aut tantillum, aut parum poßint contribuere, ipse dispicere debet, & demum decernere. Item debet videre an in refectione maior sit expensa, quàm emolumentum, & tunc non debent reficere, vt probatur in l. mediterraneæ. vbi Bart. C.de anno. & trib.libro 10. Et Callistratus ait: *Pecuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelam eorum operum, quæ sunt, conuertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam, Diuus Pius rescripsit: scilicet si satis operum ciuitas habeat, & non facilè ad reficienda ea pecunia inueniatur.* l.fin. ff. de operis public. Ideò statuit Theod. Imperat. l. *Ne splendidißimæ vrbes, vel oppida vetustate labantur, de reditibus fundorum iuris Reipu. tertiam partem reparationi publicorum mœnium, & thermarum substitutioni deputamus.*

Sed quomodo cogendi sunt? Respondeo pro singulorum viribus.l.omnes.ij.C.de oper.publ.vt nullus immunitate gaudeat.l.j.ibidem.l.fi.de immunitate conced.lib.10.C.

Ista tamen cura posteà demandata est Præsidibus prouinciarum. l.secunda. & per totum. ff. de operis publ. Et demum ab Imperatoribus, Iudicibus prouinciarum, id est, locumtenentibus Seneschallorum, & Bailliuorum, non autem Præpositis. vt l.nemo iudicum.in fin.C. eod. l.ij C.de conditis in publ.horr. lib. 10. & vide in l. præses prouinciæ inspectis. infrà titul.suo.

Curatores operũ debẽt esse diligentes.

Curatores quoque operum diligentes solenniter præponere.] Hi curatores operum dicuntur, quibus opera publica ædificia cõmissa erant, fortè Palatia, Prætoria, naualia & alia ædificia publica, vt ea reficerent, construerent, vel sarta tecta tenerent. l.ij.§.sed & si curatores. ff.ad municipal.l.j. & ij. de operis publ.& hîc solenniter creari solebant, habita prius inquisitione, si diligens esset, & iuramento ab eo exacto, vt rectè opera publica curet: nec enim duas operis curas administrare poterant.l.fina. ff.de vaca. muner. de his scripsi & aliis in l. quibus.ff. ad verb.signific. vide in l.fin.infrà de assessor.

Ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare.] Hic accipit ministeria pro ministris militaribus, qui erant in prouinciis Præfecti ad remp.iuuandam, & tutandam. l. obseruare.suprà eod. Vnde Proconsul, si opus fuerit ad curatores operum adiuuandos, cogere hos milites, & apparitores poterit.probaui in l.in lege censoria.ff.de verb.signific.

3 Et sic iudex potest cogere interdum apparitores, vt suspendant aliquem, si alius non inueniatur. per istum textum si opus fuerit, quia hi Præfecti sunt non ad remp.furandam, vt multi faciunt, sed ad eam iuuandam, licèt regulariter quis inuitus actum Reip. vilem exercere non cogatur. vt in titul. C. lib.11. ne quis liber inuit.vide Bart. & quæ ibi scripsi in l.finali. ff.de pig.actio.

§. Cùm plenißimam autem iurisdictionem Proconsul habeat, omnium partes, qui Romæ, vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

Iurisdictio Procõsulis plenissima.

Proconsul in prouincia sibi decreta habebat plenißimam iurisdictionem, id est, amplißimam potestatem, & imperium, adeò vt loco omnium magistratuum, vel eorum, qui extra ordinem ius Romæ dicunt, ius dicere ipse in prouincia poterat.

Vnde causas ad Præfectum vrbis Romæ pertinentes, ipse Proconsul audire in prouincia poterit, & alias omnes, siue illi tanquam magistratus ius Romæ dicãt, siue extra ordinem, vt Præfectus vigilum. & alij. Nam sicut Pompo.in l.ij.§.deinde Cornelius. de origine iur.scribit: Præfectos annonæ & vigilum non esse magistratus, sed extra ordinem vtilitatis causa constitutos, & sic iudicabant etiam extra ordinem: alij vero regulariter tanquam magistratus ius dicebant, nisi in quibusdam causis, in quibus extra ordinem procedebant.vt in l.nec quicquam.infrà eodem.l.ordo.ff.de publ.iudic.& de his omnibus poterat Procõsul cognoscere in prouincia sibi decreta.

LEX VIII. IDEM LIB. XXXVII. AD EDICTVM.

ET ideò maius imperium in ea prouincia habet omnibus post Principem.

ACcurs. excipit Consules, qui non erant excipiendi: nam substitutus non potest habere maiorem potestatem, quàm substituens, sed Proconsules sufficiebantur in locum Consulum, ergo non poterant ipsi maius imperiũ habere in prouincia, quàm Consules Romæ. Sed videtur dicere iste text. Proconsules in prouincia sibi decreta fungi partibus omnium magistratuum Romæ, & eorum qui ius extra ordinem dicunt, & habere in prouincia maius imperium omnibus post Principem. Nam & ipsi in prouincia extra ordinem, & pleno ordine ius dicere poterant, quemadmodum alij magistratus Romæ: non tamen habebãt maius imperium, quàm Romæ Consules, à quibus erant Præfecti.

Nec refragatur l. iiij. infrà. de offic. Præsidis. vbi Præses prouinciæ in ea prouincia maius imperium habet omnibus post Principem, ergo habet maiorem quàm Proconsul. Nam Hermog. ibidem scribit: *Ex omnibus causis, de quibus vel Præfectus vrbis, vel Præfectus Prætorio, itémque Consules, & Prætores, cæteriq; qui Romæ cognoscunt, Correctorum & Præsidum prouinciarum est notio.*

Respondeo, ibi accipi pro Proconsule, cùm Præsidis nomen generale sit. l. prima. de officio Præsid. Etiam vbi non erat Proconsul, habebat illam potestatem. Nam in quibusdam prouinciis erant tantùm Præsides, & de illis loquuntur illa iura, & Præsidiales vocabantur hæ prouinciæ, vt dicam in illo titulo.

Præsides exactis Consulibus successerunt.

Vel distinguenda fortè sunt tempora. Nam vno fortaßis tempore Proconsules habebant maius imperium, quàm Præsides, quoties durauerunt Consules, sed exactis Consulibus & translato imperio in Principem, ipse creauit Præsides, quibus dedit maius imperium post ipsum in prouinciis illis decretis. Etiam quando Proconsules non erant, Præsides habebant plenißimam iurisdictionem, & istud tenere, tutius est. Nec regulariter solebant committi Proconsules, & Præsides in vna prouincia. Vnde quæ

iuriſdictio ſolita concedi fuit Proconſuli, dabatur poſtea & Præſidi prouinciæ ſecundum diuerſa tempora, vel ſecundum diuerſas regiones. Nam in vna vocabatur Proconſul, in altera Præfectus Auguſtalis. vt in titul. ſequen.& in l.eos.C.de modo mulcta. alibi vocabatur Præſes, & alio in loco Rector.vt dicam in tit.de offic.Præſid.

Et ſic docet Accurſ.hîc quod ſi concedatur alicui pleniſsima iuriſdictio, continebitur imperium merum,quod probant interpretes.dicam in l.imperium. ff.de iuriſd.omn.iud.

SVMMARIA.

1 *Curiæ ſupremæ in Francia habent maius imperium, quàm ipſi locumtenentes Regis.*
2 *Succeſſerunt in locum Præfectorum Prætorio.*
3 *Curia ſuprema poteſt prehendere & punire nocentes, etiam in ingreſſu Proconſulis.*
4 *Rei fiſcalis cognitio ſpectat ad procuratorẽ Principis.*

LEX IX. IDEM LIB. II. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

NEc quicquam eſt in prouincia, quod non per ipſum expediatur. Sanè ſi fiſcalis pecuniaria cauſa ſit, quæ ad procuratorem Principis reſpicit, melius fecerit ſi abſtineat.

EX his legibus colligebant quidam Proconſulem, ſeu Regis locumtenentẽ maius imperium habere,quàm Curiæ ſupremæ,quæ Parlamenta vocamus, & ſic ceſſare poteſtatem Curiarum ſupremarum, & aliorum magiſtratuum eo præſente. per c.volentes.de offic.Legat.

Contrarium tamen eſt verum,quia iſte text.dicit Proconſulem habere maius imperium poſt Principem,ſed Curię ſupremæ iudicant nomine Principis, & non aliter iudicant, quàm ipſe foret iudicaturus. l.vnica. ſuprà de offic. Præfecti Prætor. Vnde cùm in eorum iudiciis & ſententiis nomine Principis ſemper iudicent, ipſe Princeps eſt maior ſuo locumte-
1 nente, & ſic Curiæ ſupremæ maiores erunt, quàm ipſi locumtenentes Regis, qui nomine ſuo iudicant: Curiæ autem ſupremæ nomine Regis,& ſemper loquitur Rex per eas, ergo verba Regis ſunt pretioſiora & fortiora, quàm aliorum verba, videlicet Proconſulis & aliorum inferiorum.

Curiarum ſupremarũ poteſtas.

Præterea commiſſa eſt ſuprema iuriſdictio ſupremis Curiis in omnibus cauſis,Gubernatoribus verò Regis non. Ideò ipſi in caſu delicti poſſunt contra ipſum patriæ gubernatorem inquirere, & ipſum apprehendere,& poſtea Regem certiorare de criminibus commiſsis per eum,quod non poſſet facere Proconſul, ne quidem contra vnum Conſiliarium. l.fin. C.vbi Senatores vel clariſsimi.

Nec refragatur,quod olim Proconſules hanc haberent poteſtatem: quia Curiæ ſupremæ non erant decretæ in prouinciis, ſicut nunc ſunt. Ideò Proconſuli hæc iuriſdictio dabatur, ſed hodie in regno ſecùs: etiam olim non habebat maiorem poteſtatem, quàm Præfectus Prætorio, vt ſuprà ſuo loco proba-
2 uimus,in locum quorum ſucceſſerunt Curiæ ſupremæ,prout ibi tractauimus.

Nec me mouet d.cap. volentes. quia ille text. intelligitur, quando maior adeſt, fortè Princeps, vel Legatus à latere, ſed in caſu iſto Proconſul non eſt maior in iuriſdictione, quàm Curiæ ſupremæ,à quibus non appellatur. l.j.ff.à quibus appellar.non licet. ſed à Proconſule in arduis & criminibus appellatio recipiebatur.

Vnde infertur, Curias ſupremas poſſe exercere iuriſdictionem etiã præſente Gubernatore,nec ceſſare earum imperium.Nam etiamſi maior ſit præſens, non ceſſat iuriſdictio ordinarij, maximè quando ille ordinarius non habet iuriſdictionem ab illo.l.in hac. vbi gloſ.& Doct.C.de don.& in authent.de defenſo. ciuitatum. §.nulla.collation.3. Nec ceſſat iuriſdictio Epiſcopi propter aduentum Legati. Bart.in l.fi.infrà eodem. Doctor.in d.cap.volentes. Bar.& alij in l.iiij. §.ſi tam vicinum.ff.de damno infect.Barbat.conſilio 45.mandato.col.2.in 2.vol.

Iuriſdictio ordinarij non ceſſat, etiamſi maior ſit præſens.

Ideò poterit Curia ſuprema prehendere, & punire nocentes etiam in ingreſſu Proconſulis inuentos, & hoc fuiſſe ſua memoria factum,aſſerit Franc. Marc.in deciſ.Delphin.37.in 2.parte. dum excellens Guaſto Comes Fuxi,gubernator Delphinalis ſuum primũ ingreſſum in ciuitate Gratiopolitana habuit. 3

Sanè ſi fiſcalis, &c.] Limitat hîc Iuriſconſult. cognitionem rei fiſcalis non pertinere ad Proconſulem, ſed ad procuratorem Cæſaris,& quẽ hîc vocat procuratorem Principis,in tit.inferiori appellat procuratorem Cæſaris. vt dicam. Ratio huius text. eſt, quia ſpecialis poteſtas data erat Procuratori Cæſari, ergo derogat generali,quæ data erat Proconſuli, per regulã iuris, Generi per ſpeciem derogatur. & in c. 1.& c. paſtoralis, de reſcript.probat deciſio. Neapol. 41. quidam medicus, vnde & hodie diuerſi ſunt iudices in Francia. Nam alij ſunt Seneſchalli, alij ſunt iudices fiſcales,vt Electi & Generales, de quibus ſuo loco dicetur. & maximè in Conſtit.Reg. 4

SVMMARIA.

1 *Delegatio regulariter ſine cauſæ cognitione fieri poteſt.*
2 *Papa, Principes vel Parlamenta partes inauditas condemnare,vel abſoluere non debent.*
3 *Filio ingrato pater iure alimenta denegare poteſt.*
4 *Iudex non audita altera parte, poteſt pauperi, libello ſupplicanti, Aduocatum decernere.*
5 *Concedenda apud acta per literas, vel per libellum expediri non poſſunt.*

§. Vbi decretum neceſſarium eſt, per libellum id expedire Proconſul non poteſt. Omnia enim quæcunque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum non poſſunt expediri.

VArios intellectus ad hunc textum afferunt iuris interpretes, quæ varietas præcipuè manat ex ambiguitate duorum vocabulorum, necnon ex vſus forenſis ignorantia, quæ omnia, vt planè intelligantur, præmittenda eſt libelli quædam generalis ſignificatio. Siquidem aliquando pro exiguo libro, & literis, ſeu ſcriptura capitur. vt l.ſi ego. §.planè.ff. de iure dot. vbi ſic Vlpianus ſcribit: *Planè ſi rerum libellus marito detur, vt Romæ fieri videmus.* Nam mulier res, quas ſolet in vſu habere in domo mariti, neque in dotem dare, in libellum ſolet conferre, eumque

Libelli varia ſignificatio.

eumq; libellũ marito offerre, vt iis subscribat, quasi res acceperit, & velut chirographum eius vxor retinet, & fatetur res quæ in libello continentur, domum eius se intulisse. l. si publicanus. §. j. de publ. & vectig. ibi, *Significet ipsi libello manu sua scripto*. Et aliquando vocatur libellus diuortij. in l. si pœnituit. de diuort. Interdum inscriptionum libelli dicuntur, vt l. ij. ff. de adult. l. miles. §. *Socer cùm nurum adulterij accusaturum se, libellis præsidi datis testatus fuisset*. & l. denuntiasse. ibid. & libellos accusatorios scribit idem Vlpian. pro scriptura accusationem continente. Sic in l. libellorum. ff. de accusat. Adhæc pro supplicatorio libello sumitur in l. minorum. C. de præd. & aliis reb. minor. ibi: *Minorum possessionis venditio, per procuratorem delato ad Prætorem, vel Præsidem prouinciæ libello fieri non potuit, cùm ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ venditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur*. & l. libertus. ij. ff. de in ius vocand. & C. quando libel. Principi datus. & in l. ij. C. quemadmodum testam. aper. Capitur etiam pro ea scriptura, quæ breuiter comprehendit tenorem sententiæ ferendæ, & in formam postea redigendæ, nonnulli Breuiculum appellant. de quo in l. ij. C. de senten. ex libel. recitand. Nos Gallicè vocamus *Dicton*. Aliàs quoque pro Apostolis, seu scriptura à iudice appellationis appellanti tradita: vt in tit. ff. de libell. dimisso. Est & libellus famosus, scriptura in contumeliam alterius facta. vt C. de libel famos. Est & conuentionalis seu iudicialis, vt in authent. offeratur. C. de litis contest. & titul. de libel. oblatione. aliísque modis accipitur, quos hîc declarant Doctor. & ego inferiùs non omittam.

Decretum, qualiter accipiendum sit. Decretum verò hîc interpretantur nonnulli accipi pro authoritate iudicis, quam adhibet in alienationibus rerum minoris. vt in l. magis puto. ff. de reb. eorum. & in toto titul. de præd. minor. sine decret. non alienand. Et in decernendis pupillo alimentis pro modo facultatum. l. j. & ij. ac per totum. ff. Vbi pupil. educa. debeat. necnon in transactionibus alimentorum. l. cùm ij. ff. de transact. Enumeraui alios casus, in quibus hoc decretum interponi solet. in tit. de conclus. Lateranensis Concil. in verbo, decretis. Alij verò capiunt pro omni deliberatione, seu ordinatione iudicis.

De eadem re. Ego verò putarem hîc decretum generaliter accipi pro statuto: seu iudicis pronũtiatione. Quemadmodum Vlpian. ait pronuntiatum & statutum idem dici posse, promiscuè enim, & pronuntiasse, & statuisse solemus eos dicere, qui ius habent cognoscendi. l. pronuntiatum. ff. de verb. signific. vbi scripsi. Sic igitur decernere, pro statuere (nec magis in vna, quàm in alia significatione capietur) id est, suam certam proferre sententiam. in l. pen. ff. de iustit. & iure. l. j. ij. & iij. ac l. fin. ff. vbi pupil. educa. debe. vbi in vna lege dicitur, *statuet*, in alia *decernet*. Quamuis enim Ias. & Alciat. restringere volentes dicant, decretum esse iudicis ordinationem solenniter interpositam, absolutionem, vel condemnationem non continens, vt differat à sententia: posset hoc quidem admitti in materia alienationis, & vbi iudex suam debet interponere authoritatẽ. Sed hoc loco prædictæ adhærerem opinioni, cui astipulatur Stella, vt pro qualitate materiæ generaliùs capiatur, verbi gratia, iudex non debet sine causæ cognitione decretum interponere, l. magis puto. ff. de reb. eorũ. multò minus sententiam definitiuam decernere. l. ij. C. de sentent. ex libel. recitan. Et quia ratio generalis est. l. regula. §. fin. ff. de iur. & fact. ignor. l. cùm pater. §. dulcissimis. de legat. ij. Ias. in l. j. §. fuit. ff. ad Treb. tum quod sententia definitiua decretum vocatur. l. decreta. ff. de re iudic. & l. j. ff. de constit. Princip. l. si Prætor. de iudic. l. cùm iusto. de collusio. detegen. Tamen apud Iurisc. duobus potissimè modis decretum accipitur. Primò, quãdo quid pro tribunali causa cognita decernitur, non de plano, id decretum Iurisconsul. vocant, vt hîc, & in l. iij. ff. de bono. possess. decretalem vocantes bonorum possessionem, quæ causa cognita pro tribunali decernitur. Edictalem verò, quæ ex edicto de plano, sine cognitione datur. l. j. §. decretalis. ff. de successor. edict.

Decreti duplex significatio.

De eadem re. Etiam decretum accipitur pro eo, quicquid Prætor, vel Præses statuit de re pecuniaria, siue cauere iubeat, mittátue in possessionem, siue interdictum reddat, aut iudicium, siue iudicet ipse, & sententiam ferat. l. j. ff. quod quisque iur. l. si Prętor. de iud. l. Prætor. §. primo. de dam. infect. l. si quis. ne vis fiat ei, &c.

Tres ad hũc textum intellectus. Verùm, vt propiùs ad interpretationem nostri tex. accedamus, tres ad hunc præcipuè intellectus assignantur. Primus ab Accursio, cum quibusdam eius sequacibus, nempe quòd ea, quæ causæ cognitionem desiderant, non possunt per libellum expediri, id est, per iudicem delegatum, intelligendo per consequens ea non posse delegari, quemadmodũ etiam interpretantur. l. omnia. ff. de regu. iur. qui intellectus non potest congruere isti text. siquidem nullum verbum de delegatione, sed de causæ cognitione. Quod si de delegatione intelligeretur, non video quid impediat, quominus delegatio fieri possit per libellum, regulariter enim causæ cognitionem non requirit. l. obseruare. in fi. cum l. seq. suprà eodem. & l. vnica. C. qui pro sua iurisdict. §. ad hoc id prohibemus. in authen. de colla. collat. 9. Potest nempe iudex absentibus & inuitis partibus, salua recusatione, delegare. c. iudex. de offic. delegat. in 6. glo in c. super. §. si verò. in verbo, si non possunt. illo tit. in Decretalib. Et qui potest inuitis aliquid facere, multò magis & ignorantibus, & absentibus. l. qui potest. ff. de regulis iur. plenè Doctor. in d. l. omnia quæcunque. 1

Secundus intellectus est Budæi & Alciati lib. Paradox. 2. c. 3. necnon Corras. & antiquorum Doctor. vt intelligatur de libello supplicatorio, qui intellectus, licèt melius conueniat verbis text. verumtamen plus iusto restringere videtur nostrum text. generaliter loquentem. Idem in his dicerem, qui censent decretum hîc accipi pro authoritate iudicis interposita in actu alienationis minoris, vel in alio actu, vt suprà dictum fuit.

Tertius intellectus est dom. Stellę generaliter hũc textum intelligentis pro omni iudicis ordinatione, quæ causæ cognitionem requirit, siue definitiua sit sententia, siue interlocutoria, siue quoduis aliud iudicis præceptum. Quæ quidem interpretatio plurimum congruere videtur generalibus verbis huius textus. Adderem tamen non solùm intelligi posse de libello à parte dato, sed etiam à iudice, veluti Proconsule, vel alio, vt videlicet Proconsul non possit expedire causam per libellum, id est, scripturam, vel suam, vel partium, in qua decretum est necessarium. Is igitur est verus intellectus nostri text. vt cũ quæreretur, an possit Procõsul per libellum, & scripturam, vel par

vel partis, vel ſuam expedire ea, in quibus decretum eſt neceſſarium? Reſpondet Vlpianus vbi decretum neceſſarium eſt, & iudicis cognitio, & pronuntiatio, non poterit Proconſul, per libellum, vel ſcripturam ſine cognitione, & pronuntiatione factam expedire negotium, ea ſcilicet ratione: nam quæcunque cauſæ cognitionē requirunt, non poſſunt per libellum expediri. Et ex hoc text. ſumpta eſt regula iuris. Omnia quæcunque cauſæ cognitionem deſiderant, non poſſunt per libellum expediri. ff. de regul. iur. Itaque ſi Proconſul literas ſuas ad petitionem partis vellet decernere, inhibendo, præcipiendo, vel ſtatuendo contra partem abſentem, non poſſet, nec ſubſcribere libello, vel ſcripturæ datæ à parte, vt quidpiam fiat, quod pars requirit, ſcilicet cùm requiritur cauſæ cognitio. Sic igitur ego intelligerem hîc libellum accipi non ſolùm pro ſupplicatione partis, ſed etiam pro literis iudicis, vt nec poſsit ipſe concedere literas, vt talis domus vendatur, aut quòd fructus ex tali re mea capiantur, aliáue ſtatuere, quæ cauſæ cognitionē deſiderant. l. minorum. C. de præd. minor.

Libellus pro literis etiā iudicis accipitur.

Ratio dubitandi ad hāc legem.

Ratio dubitandi ad iſtam legem erat: quia Proconſul plenisſimam habet iuriſdictionem, & maius imperiū omnibus poſt Principem, in prouincia ſibi decreta, vt nihil in ea fieri poſsit, niſi accedente eius authoritate. dicta l. vij. & l. ſequent. iuncta hac lege. Videbatur ergo eum inſtar Principis poſſe quodcumque expedire per ſcripturam, & per libellum. Contrarium dicit hic text. Nam quamuis Procōſul plenisſimam habeat iuriſdictionem, nō tamen partes inauditas condemnare, vel abſoluere poteſt, alióſue actus gerere, cognitionem cauſę requirentes. Quemadmodum Deus Optimus Maximus nos edocuit, qui Adam noluit condemnare, niſi vocatum & auditum, ſic nec Sodomam euertere. Geneſ. 3. & 18. c. & cap. Deus omnipotens. ſecundo. quæſtione prima. & cap. ſerpens. de pœnit. diſtinct. prima. cap. qualiter.
2 de accuſat. Ita nec quidem Papa, Principes, Parlamenta, vel alij quamtumuis ſupremi magiſtratus. cap. primo. de cauſ. poſſeſsio. cle. paſtoralis. de re iud. Siquidem vbi pars lædi poteſt, vocanda eſt, & audienda. l. de vnoquoque. ff. de re iudic. dict. clement. paſtoralis. illo titulo. Vnde Feneſtella in ſuo libello de magiſtratibus Roman. ſic ait: Ipſe enim Proconſul lites, quæ ſerioſa excuſsione, animaduerſionéq; indigēt, ſummatim pertractare, ac definire non debet. Ea verò, quæ cognitionem exactiorem non deſiderant, vt obſequium à libertis, patronis, & à liberis parentibus debitum, ſummatim pronuntiare poterit, quod de plano vocant. §. de plano. infrà eodem. ſic in fine huius textus dicitur Proconſulem ea, quæ communia ſunt Præſidum, debere obſeruare: cauſæ autem cognitio communis eſt Præſidibus, vt patet in tit. ſeq.

Quæ cauſæ cognitionē requirunt, per ſolā ſcripturā expediri nō poſſunt.

Duo igitur ex hoc textu colligenda nobis erunt vſu quotidiana. Primò, quòd iudex in his, quę cauſæ cognitionem requirunt, nihil poteſt ſtatuere, decernere, vel pronuntiare per ſolam ſcripturam ſine cauſæ cognitione. Vnde ſi petam à iudice talem ex domo expelli: quia finita ſit ſua locatio, vel quòd malè in re verſatur, vel quia ego dominus re locata indigeo, huic libello reſpondebit iudex hoc modo, faciat ſupplicationem in iudicio, vel compareant partes, & ſimilibus verbis, vt ſic non niſi cum cauſæ cognitione expellatur inquilinus: prius enim audire debet partem, & poſteà decernere, vt facit hîc l. æde. C. locat. cap. propter. in fine. de locat. Quod ſi econtrà ſimpliciter reſponderit iudex, ſubſcribendo, fiat, vel eiiciatur, vt requirit pars, non valebit hæc ſubſcriptio. l. iudex. C. comminatio. vel epiſtolas, ibi: *Nam ſubſcriptionem ad libellum datam talem, quæ diuerſam partem in poſſeſsionem fundi mitteret, vicem rei iudicatæ non obtinere, non ambigitur.* Ita ſi dicam iudici, Titium mihi eſſe obligatum, petens vt concedat literas ad prehendendum eum, & in carceres detrudendum, quouſque ſoluat, iudex concedere non debet, niſi conſtiterit ei de inſtrumento obligatorio ſic concepto. l. fin. ff. quod metus cauſ. gloſ. in l. tertia. §. tutores. ff. de ſuſpect. tuto. quam gloſ. approbat Iaſ. in §. primo. num. 90. Inſtit. de actio. quo caſu etiam abſque alia iudicis authoritate iam condemnatio eſt à notorio facta.

Ampliatio ad textum.

Amplia etiam in ſummariis per hunc textum, ibi: Omnia, & quæcunque. Siquidem hîc generalitas geminata plus aliquid operari debet, quàm ſimplex. l. Baliſta. ff. ad Trebellianum. facit l. qui habebat. ibi: *Omnia quæcunque in Syria habeo.* ff. de legatis tertio.

Vnde ſi filius offerat libellum iudici, ad compellendum patrem ſibi alimenta præſtare, id non decernet iudex antequam patrem audierit: poteſt enim 3
eſſe filius ingratus, cui pater alimenta iure denegare poſſet. l. ſi quis à liberis. §. idem iudex. vbi gloſ. ff. de liber. agnoſcend. & in hac lege. §. de plano. nempe requiritur etiam in ſummariis cauſæ cognitio, ſicut in plenariis, niſi quòd breuior eſſe debet. clemen. ſæpe. de verborum ſignificatione. Bartol. in extrauag. ad reprimendum.

Ampliatio altera.

Extenditur etiam generaliter hic text. ad omnes actus, in quibus exigitur cauſæ cognitio ſine qua, ſi iudex inaudita parte ſuam protulerit ſententiam, nullius erit momenti. l. cùm hi. §. ſi Prætor. ff. de tranſactio. l. ex ſtipulatione. C. de ſentent. & interlocutio. omnium iudicum. cap. ad audientiam. in verbo, denunties non obtinere. de appellat. Bartol. & alij in l. ij. C. de edend. gloſ. & Doct. in c. Eccleſia ſanctæ Mariæ. de conſtit. vbi ponitur regula cum ampliatio. & limitat.

Non refragatur lex ſecunda. C. de ſenten. ex libel. recitan. vbi iudex ſententiam definitiuam in libellum confert, & ex libello recitat, & valet illa ſententia per libellum recitata, & prolata. Reſpondeo, iudex non poteſt per libellum, niſi cauſa cognita ſit, vnde Imperator ait: *Ea quæ cauſa cognita ſtatuuntur, ſubſcriptionibus reuocari non poſſe, ſæpe reſcriptum eſt.* l. iij. C. comminatio. vel epiſtolas.

In quibus cauſæ cognitio requiratur.

Cauſæ autem cognitio requiritur ferè in omnibus, in quibus pars lædi poteſt. l. de vnoquoque. ff. de re iudic. potisſimùm in his, quæ facti ſunt, quamobrem vocanda eſt pars: in his verò quæ ſunt iuris, non. l. in cauſæ. §. cauſa cognita. ff. de minor. Et ſic olim Imperatores (vt docet Stella) reſpondere ſolebant, quæſtionibus iuris ſimpliciter reſpondendo. l. item veniunt. §. pridie. ff. de petitio hæredita. l. reſcriptum. de diſtractio. pignor. Quòd ſi quæſtio facti ambiguitatem includebat, ſolebant reſpondere: *Si ita eſſet, ſi preces veritate nitantur.* l. fin. C. de diuerſ. reſcript. l. ſed addes. §. fin. ff. loca.

Secundò notare poſſumus ex hoc text. argumentum à contrario, quod in iure probatur. l. j. de offic.

Quæ causæ cognitionẽ nõ requirũt per solũ libellũ expediri possũt. eius. scilicet, quòd ea quæ causæ cognitionem non requirunt, possunt per libellum simplicem expediri: veluti si quispiam, à quo furto substracta est res, probabilibus argumentis dicat rem substractam esse, penes talem, libellumque supplicatoriũ porrigat iudici, petens familiam ad eam rem perquirendam, in domo talis suspecti, poterit hoc iudex absque alia causæ cognitione decernere, videlicet, quia ista res celeritatem desiderat. l. requirendi. C. de seruis fugiti. ibi, *Præsidialis officij est.* l. omnes. de aquæductu. libro 11. nec causæ cognitionem requirit.

4 Adhæc, si pauper libello supplicet Aduocatum sibi dari, iudex id decernet non audita altera parte, vt constat in fine huius legis. Idem si petat sibi distributionem Aduocatorũ fieri: quia fortè diues omnes Aduocatos, rectos, & doctos præoccupauerat, claudos autem & ignorantes huic pauperi reliquerat, quo casu iustè poterit exigere pauper vnum saltem ex rectis & bonis sibi præstari, sicut probatur in l. prouidendum. C. de postul.

Praxis regni Frãciæ, quoad subscriptionẽ libellorum quorũdam. Ex hoc loco etiam non est omittenda praxis alia huius regni, multum iuri scripto congrua quoad subscriptionem horum libellorum, vt soleant quidam nostri iudices concedere literas, quibus inhibent, præcipiunt, iubent, prout negotium sese offert colliciganti, ne quidpiam faciat, attentet, cum adiectione clausulæ: *Nisi causam allegare volueris.* Ad quam proponendam, si fortè proponat, iubent apparitori certos ei diem & horam præstituere, vulgò dicimus in casu oppositionis, Gallicè: *En cas d'opposition, refus ou delay, adiournez les opposans, ou delayans à certain & competant iour.* [In casu oppositionis, recusationis, vel dilationis, opponentes, vel differentes ad certum & competentem diem citato.] Et tunc præceptum hoc dicitur resolui in simplicem citationem, secundum Bartolum in l. prima. per illum textum. de executio. rei iudic. quam tamen formam reprobat hoc loco Bartol. dicens nequaquam incipiendum esse ab executione, nec per libellum actum expediri debere, cùm decretum necessarium est, quemadmodum hîc dicit esse necessarium. Verumtamen sic promiscuè seruat vsus Franciæ, vt abundè scripsi in primo tomo Commentariorum ad Constitut. Reg. tractat. de libel. obligator. articulo sexto. glossa secunda.

Praxis præcedentis ratio. Ratio praxis esse videtur. Nam comparenti hoc casu nulla fit iniuria, datur enim ei re integra libera defendendi, & impediendi in iure facultas, quem vsum confirmat Bald. dicens esse introductum pro faciliori & breuiori iudiciorum exitu. vt ipse docet in l. scire oportet. ff. de excusa. tutor. Corset. in singular. incipiente, Citatio.

5 Tertiò colligere possumus ea, quæ apud acta concedenda sunt, non posse per literas concedi, nisi apud acta. l. minorum. C. de præd. minor. Et ideò in integrum restitutio minoris, quæ causa etiã cognita fieri debet. l. in causa. prima. §. causa cognita. ff. de minor. non poterit per libellum expediri vt hîc, sic curatorem habenti, non potest alius adiungi, nisi causa cognita. l. curatorem. Cod. qui dare tutores possunt.

Postremò addit hîc Ias. multos casus in quibus proceditur sine citatione, & alios Hyppolit. in l. de vnoquoque. ff. de re iudic. & centum quindecim casus congerit Anthonius Nicellus in Concord. glos. iuris canonici & ciuilis. concord. 52. qui omnes ferè sublati sunt contrario vsu forensi, quippe semper vocari solet pars, & citari, si grauari possit, aliàs illi nocere non debet, quod ea inaudita factum fuit. l. absentem. ff. de pœnis. *Vsu forensis in parte semper citanda.*

SVMMARIA.

1 *Iudices debent Aduocatos & Procuratores, quid perperàm agentes, punire.*

2 *Clientes non possunt Aduocatis suis loco salarij promissiones, instrumenta, aut chirographa tradere.*

§. Circa Aduocatos patientem esse Proconsulem oportet: sed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec ideò dissimulare, si quos causarum concinnatores, vel redemptores deprehendat, eósque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur.

Officium boni Proconsulis docet, vt patiens sit circa Aduocatos. vnde refert Marcellus in l. proximè. ff. de his quæ in testa. delent. Iunium Zenonẽ his verbis dixisse Imperatori: *Rogo domine Imperator audias me patienter.* quod facit contra quosdam Præsides Curiarum cerebrosos, nolentes Aduocatos audire, & si eos audiant, probris afficiunt, qui Præsides, si officio Aduocati fungerentur, ridiculos fortè omnibus se præberent. Consyderare itaque parentes debent, quòd & filij fuerunt, & filij quòd parentes efficientur. §. hæc autem. in authent. vt cùm de appella. cognosc. collat. octaua. & Diuus Gregorius sic scribit Ioan. Episcopo Syracusa. Tales nos erga subiectos debemus existere, quales nos si subiecti essemus, vellemus esse Præpositos. c. quorundam. 74. dist. *D. Gregorij præclara sententia.*

Quid sit, cũ ingenio aliquem audire. Item docet quomodo Proconsul eos audire debet cum ingenio, videlicet cum industria & solertia, ne sit contemptibilis. Nam si quadruplicationem vellet audire, & illos semper obstrepentes vsque ad nauseam, contemptibilis esset, sed eos audiat, vt decet, à petitore petitionem & replicationem, à reo defensionem & duplicationem, vt constat titul. de replica. in Institut. Et ita consuetum est in Curiis Franciæ seruari, & hoc erit cum ingenio audire, & est pulchra phrasis Iuriscon. cum ingenio aliquid facere, vel audire, vel aliud, & sine ingenio, contrarium. & in l. obseruandum. in fin. de offic. Præsid. dicit: *Ita summatim ius reddi debet, vt authoritatem dignitatis suo ingenio augeat.*

Causarum cõcinnatores qui sint. Adhæc non debet dissimulare, si inuenerit aliquos Aduocatos, vel Procuratores causarum concinnatores. Concinnatores sunt, qui lites delationibus, frustrationibus, & cauillationibus protrahunt, & poliunt, vt malam causam, videri faciant bonam, vt dicit glossa in cap. primo. de confessis. libro sexto. glossa in l. quod si nolit. §. culpam. in verbo, adhibuerit. ff. de ædil. edict. Alexand libro quarto Genialium cap. decimoquinto fusiùs declarat, qui sint hi concinnatores. Ideò Iustinian. scribit in §. *Si verò iudex aliquis aliquam senserit malignitatem ab aliquo ministrantium fieri, expellant quidem auditorio eos, qui non cum vtili opinione causis vtuntur.* in authent. de iudicib.

iudicib collat.ſexta. quod facit contra Procuratores multos, qui malitia, & ſubterfugiis vtuntur in cauſis ſibi commiſsis, ſed cacodæmon eos ſine dilatione, ſi non reſipiſcant, à morte ad inferos perducet.

Litium redemptores qui dicantur.

Redemptores litium ſunt, qui litis effectum mercantur, & de quota litis paciſcuntur. l. litem. C. de pact. l. ſi remunerandi. §. maurus. ff. mandati. & quot modis accipiatur verbum, Redemptoris, in iure, ſcripſi in l. ſæpe. ff. de verb. ſignific.

1 Ex hoc text. etiam colligitur, iudices debere punire Aduocatos, & Procuratores coram eo cauillantes, & quicquam perperam agitantes, nec debet diſsimulare illud peccatum, & aſtutè celare malum perpetratum. Nam diſsimulamus vera, falſa ſimulamus. l. falſus. ff. de furt. diſsimulamus non eſſe, quæ ſunt, & ſimulamus quæ non ſunt. Accurſius in l. prima. ff. de concuſsio. l. ſtatuliberum. §. primo ff. de ſtatulib.

2 Vnde Senatus prohibuit, ne clientes ſuis Aduocatis promiſsiones, inſtrumenta, aut chirographa tradant, etiam pro ſalario, ſed liberum eſt Aduocato petere à iudice, coram quo cauſa agitatur, vt ſalarium ſibi taxetur, & ſic fuit annullatum chirographum ſex aureorum factum Aduocato nominato *Tyrã*, à quodam Solicitatore, anno 1554. die 17. Martij. argumen. l. medicus. ff. de variis & extraord. cognit. l. quiſquis. §. prætereà. C. de poſtul.

SVMMARIA.

1 *Cuſtodiæ, etiam de plano audiri poſſunt, & damnari.*
2 *Princeps, vel alius quiſpiam iudex non debet filium à patre oblatum, ad mortem damnare.*
3 *Quæſtiones domeſticæ intra domum terminandæ, niſi iudicium requirant.*
4 *Cauſæ coniunctorum & affinium per totam Italiam arbitris committuntur, ac per eoſdem finiuntur.*

§. De plano autem Proconſul poteſt expedire hæc, vt obſequium parentibus, & patronis, liberíſque patronorum exhiberi iubeat: comminari etiam & terrere filium à patre oblatum, qui non (vt oportet) conuerſari dicatur. Poterit de plano ſimiliter, & libertum non obſequentem emendare, aut verbis, aut fuſtium caſtigatione.

Obſequium parentibus, & patronis præſtãdum, Proconſul de plano pronũtiat.

VVlt Iuriſconſult. vt Proconſul iubeat liberis, & libertis præſtare obſequium parentibus, & patronis. de quo in titul. ff. de obſeq. & poterit Proconſul comminari filio mulctam, & pœnam corporalem, ſi obſequium non præſtet patri. in l. prima. §. cùm patronus. ſuprà vbi ſcripſi de offic. Præfect. vrb. etiam de liberto.

Poterit etiam terrere filium minis, & verbis, & de hoc verbo, & territorio ſcripſi in l. pupillus. §. territorium. ff. de verb. ſignific.

De plano etiam hoc fieri poterit, non ſedente pro tribunali Proconſule, & ſummariè procedendo, & vbi erit ei obligatus filius. facit l. prima. ſuprà de conſtitut. Principum. l. vnius. in fine. vbi cuſtodiæ non
1 ſolũ pro tribunali, ſed & de plano audiri poſſunt, atque damnari. ff. de quæſtio. l. prima. §. abolitio. ad Turpilia. Scripſi de hoc verbo, & de verbis, ſummariè, ſine ſtrepitu, & figura iudicij, & aliis in 1. tomo Commentariorum ad Conſtitut. Reg. titul. de ſentent. executo. artic. 9. gloſ. 2. vbi dixi quinque modis accipi verbum hoc, & effectus docui ibi. & licèt non requiratur libellus ſecundum Bart. ſi cauſa ſit modica, requiritur tamen verbalis requiſitio, quæ in ſcripturam redigi poterit, vt ibi dixi, etſi iudex decreuerit hoc faciendum eſſe.

Comminari & terrere filium à patre oblatum.] Colligi poteſt illa doctrina, quam Cepol. ſcribit cautel. prima. vt Princeps, Proconſul, vel alius 2 iudex, nõ debeat ad mortem damnare filium, quem pater obtulit, & allegatur pulcher text. Martian. in l. milites agrum. ff. de re militari. §. *Deſertorem qui à patre ſuo fuerit oblatus, in deteriorem militiam Diuus Pius dare iuſsit, ne videatur*, inquit, *pater ad ſupplicium filium obtuliſſe.* Et Cicero etiam in Orat. pro Milone loquitur de nocente, qui ſe obtulit.

Pro grauiſſimis delictis pater filium non offeret.

Ego tamen dicerem hoc eſſe valde periculoſum filio, quia non omnis Princeps eſt ita pius, ſicut diuus erat Pius Imperator, qui nomen ſumpſit à probitate & clementia, & non putarem in grauiſsimis delictis patrem eſſe Salomone ſapiẽtiorem, qui ſuum filium ita offerret: ſed quando filius in patrem peccauit, morti non eſſet filius tradendus, ſi pater eum offerret, quia non videtur pater filium ſuum ad ſupplicium obtuliſſe, & ſic loquuntur illa iura.

Not. inter patrem matrem & filios quæſtiones ortas intra domum terminandas eſſe, niſi iudicium exigant. l. congruentius. C. de patria poteſtate. Lucas de 3 Penna in l. prima. de coarcta. lib. 11. & ferè per totam Italiam cauſæ cõiunctorum & affinium per arbitros deciduntur, & ipſi compromittere cogendi ſunt in 4 arbitros. vt plenè docet Hyppolit. Marſ. ſing. 467. viget ſtatutum. & Ioan. Blanc. in ſuo tract. de compromiſsis plenè hanc materiam tractat.

SVMMARIA.

1 *Poſtulare in Curiis ſupremis apud Francos prohibentur, qui non ſunt licentiati.*
2 *Aduocati frequentes, & qui in aliqua dignitate ſunt, pupillis & furioſis dandi ſunt.*
3 *Aduocato ſemel deſtituto, nunquam ad agendum copia datur.*

§. Obſeruare itaque eum oportet, vt ſit ordo aliquis poſtulationum: ſcilicet vt omnium deſideria audiantur, ne fortè dum honori poſtulantium locus datur, vel improbitati ceditur, mediocres deſideria ſua non proferant: qui aut omninò non adhibuerunt, aut minùs frequentes, neque in aliqua dignitate poſitos Aduocatos ſibi proſpexerunt. Aduocatos quoque petentibus debebit indulgere, plerumque fœminis, vel pupillis, vel aliàs debilibus, vel iis, qui ſuæ mentis non ſunt, ſi quis eis petat, vel ſi nemo ſit, qui petat, vltrò eis dare debebit, &c.

Proconsul quomodo se habere debeat circa aduocatos.

Hic docet Proconsulem quomodo se habere debeat circa Aduocatos, & in §. circa. suprà. dixit debere eos patienter audire. Secundò, vt non debeat dissimulare calumnias illorum, sed eos punire, qui illas exercent, ibidem. Tertiò, ne patiatur
1 postulare, quibus non est permissum. Nam in l. prima. ff. de postulan. quidam repelluntur, & in hoc regno Franciæ in Curiis supremis repelluntur, qui non sunt decorati, saltem gradu licentiæ: in Curiis autem inferioribus, saltem Præsidialibus, qui gradu Baccalaureatus ad minimum honestari non sunt. vt constat edicto Regio. Quartò, debet per istum textum iudex ordinem seruare in audiendis Aduocatis, videlicet vt prius audiat antiquiores, & posteà alios pro ordine receptionis, ibi: Vt sit ordo aliquis postulantium, vt omnium partium desideria audiantur. vt in Castelleto Parisiensi est fieri solitum. facit l. j. ff. de albo scriben.

Antiquiores aduocati, prius audiēdi sunt.

Rationem adiicit text. Nam si aliqui audirentur propter honorem, aliis verò denegaretur audientia propter improbitatem, mediocres qui non sunt honorati, nec improbi, non possent sua exprimere desideria, & suam causam agere, si iudex versaretur inter honoratos, & scelestos, vt vni aurem præberet, aliis non. Nempe quidam mediocres fortè non adhibuerunt Aduocatum, aut elegerunt minùs frequentes Aduocatos, id est, qui in iudicio frequentes non sunt, sed domi sæpius se continent: ideò non potuerunt partes audiri, vel frequentes dicuntur, quià partibus multotiens consuluntur, & multas causas habent, ac clientes, ob id quia pars non accepit Aduocatos & frequētes, & egregios, nō fuit audita, quamobrem iudex, Aduocatorum ordinem sequi debet. Vnde Cicero pro S. Roscio scribit: Eo tempore Roscius erat Romæ frequens, atque in foro, & in ore omnium quotidie versabatur.

In aliqua dignitate positos Aduocatos.] Etiam dicit text. partes assumpsisse quosdam Aduocatos fortè iuuenes, incognitos, non positos in aliqua dignitate, id est, æstimatione, authoritate, & splendore, seu honore. Nam Cicero de Inuentione ait: Dignitas est alicuius honesta authoritas, quæ & cultu, & honore & verecundia digna est.

Dignitas quid sit.

Quintò, Proconsul debet petentibus Aduocatum dare, ibi: Aduocatos quoque petentibus, debebit indulgere. l. j. de postulando. ff. Sextò, pupillis, furiosis, & aliis qui non possunt Aduocatos petere spontè, & sine petitione dare debebit, ibi, plerumque fœminis, &c. Sed quos præstare istis debeat? Respondeo, frequentes, & qui in aliqua sunt authoritate & dignitate, per istum tex. etiam tutores sic dare potest. l. quod dicis. C. qui dare tuto. possint.

Proconsul etiā sine petitione pupillis & furiosis Aduocatos dabit.

2 Septimò, si quis dicat se non inuenire Aduocatum, per potentiam aduersarij, Proconsul dare debebit, vt si fortè est quidam nobilis, & nocibilis, qui omnibus nocet, non est qui contra eum postulare velit, iudex coget vnum, vel duos postulare pro paupere, & iudex isti Aduocato aut parti securitatem regio nomine concedet, contra hunc potentem, si petatur, & opus sit.

Et si quis Aduocatus monitus à iudice ea excusatione, quæ nequeat comprobari, cuicumque parti
3 patrocinium denegauerit, careat foro, sciat etiam nunquam sibi ad agendum copiam posse restitui. l. prouidendum. §. primo. C. de postulan. Et solet Aduocatus dari sumptibus illorum, quibus dantur, si bona habeant: si verò sint pauperes, gratis Aduocatus tenetur seruire. vt docet Guido Papæ in decisio. Delphin. q. 561. si quis contra. & in stylo Parlament. tit. de Aduocat.

Octauò, si in vna Curia sint duo splendidissimi Aduocati, alij verò rudes, & diues, & potens assumpserit hos duos egregios, si pars aduersa petat sibi distribui vnum, iudex prouidebit. d. l. prouidendum. & vocatur per dicanicos distributio concilij.

Bart. hîc docet iudicem exercere officium suum posse, licèt non petatur. de quo abundè scripsi in l. actionis verbo. ff. de verb. signifi. & in l. j. ff. de iurisd. om. iudic. & sic ad petitionem amicorum mendicantium, vel alterius personæ, poterit legatum mendicantibus religiosis, relictum adiudicare. vt in l. Quintus. ff. de annuis legat. clem. exiui. de verb. signific. & Bart. in tract. minorita. vberiùs tractat.

Iudex potest etiā nō postulatus, officiū suum exercere.

Quæ etiam omnium Præsidum communia sunt, debent & ab his obseruari.] Ex hoc text. colligitur quæ superiùs dicta sunt in Proconsulibus, seruanda esse ab omnibus Præsidibus, & iudicibus, & in omnibus Curiis, quamuis Accursius superiùs multa enumeret specialia in Proconsulibus, quæ non possunt esse, si hæc omnia communia sint omnium Præsidum, sed fortè specialia sunt aliqua, sed non conscripta in hac lege.

SVMMARIA.

1 *Officialis antiquus dicitur, quandiu nouus in ciuitate principali iuramentum non præstitit.*
2 *Gesta per Consules & Scabinos annales, ac Capitularios, etiam post administrationis tempus, valent, si in exercitio sint.*
3 *Specialiter concessum non continetur in principali.*

LEX X. IDEM LIB. X. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

Meminisse oportebit, vsque in aduentum successoris omnia debere Proconsulem agere: cùm sit vnus Proconsulatus, & vtilitas prouinciæ exigat esse aliquem, per quem negotia sua prouinciales explicent. Ergo in aduentum successoris debebit ius dicere. Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat, & lege Iulia repetundarum, & rescripto Diui Adriani ad Calpurnium Rufinum Proconsulem Achaiæ admonetur.

Ista lex docet, quantum duret officium Proconsulis, & regulariter erat annale. Tamen dicit text. oportere Proconsulem exercere officium suum vsq; in aduētum successoris, & ius dicere. Dubitatio erat, quia postquàm tempus taxatū erat, ergo post tēpus non habet iurisdictionem, sed est tāquam priuatus. l. cū qui. ff. de iuris. om. iud. At respōdet tex. esse vnum Proconsulatum vsq; ad aduētum successoris, quamuis mutentur personæ, etiā sine protogatione. Alber. in 2. parte statut. q. 159. item quærit. vtilitatem etiam prouinciæ hoc maximè exigere, vt sit aliquis, per quē prouinciales negotia sua expediant. Vnde licèt Proconsul

Officiū Proconsulis annale.

conſul ingreſſus fuerit fines prouinciæ, tamen non debet Proconſul antiquus ceſſare, donec ſucceſſor ingreſſus fuerit illam celebrem ciuitatem, in qua degebat deceſſor. ita docet l.vnica.tit.ſeq.

1 Et ſic quandiu reſidet officialis antiquus, dicitur idem officium numero, nec nouum vocari poteſt, nec dicitur nouus aduenisse, niſi iuramentum in ciuitate principali præſtiterit, & morem ſeruauerit. in l. vnica.tit.ſeq.Bal.hîc. Iure nouiſsimo ante duos dies, quàm ſucceſſor ciuitatem ingrediatur, antiquus deponet adminiſtrationem, vt nouus alterius ingreſſus non impediatur.§.fi.in authen.de adminiſt. collat.7. quia prouincia ſine iudice eſſe non debet: fieri enim minime poteſt, neque vllo modo ferendum, ſine iudice prouinciam relinqui. vt Iuſtinia.ibidem ſcribit. facit l.pridie.ff.de feriis.

Et ſi vltra tempus ipſe adminiſtrauerit, pro ſtatuto tempore ſtipendia habebit. per text. ſing.in §.illud. ibid.quem not.Ludo.Rom. ſing.390. lex meminiſſe. Et hodie valent geſta antequam ſucceſſor poſſeſsionem acceperit, quia adminiſtratio apud antiquum remanet. l.vnica. C.vt omnes iudices.§.adminiſtrationem. ſic dicit ſeruari in omnibus magiſtratibus ordinariis, quoad iuriſdictionẽ. Guido Papæ in deciſ. Delph. q.501. vacante. Idem in tutore. l.vnica. C. vt cauſæ poſt pubertatem adſit tutor. quod etiam facit

2 ad Conſules & Scabinos annales, & Capitularios, & Rectores Vniuerſitatum, vt ſi poſt tempus adminiſtrent, valeāt geſta per illos, donec in exercitio ſunt.

Legatus cõtra volũtaris ſucceſſorẽ nõ adminiſtrabit.

Primò limitatur iſtā legem non procedere, quando Proconſul crearet legatum, quem mitteret ad deceſſorem, ei interdicẽs, ne amplius adminiſtrationem exerceret, eo caſu legatus omnia adminiſtrabit citra ſupplicium nouiſsimum & membri abſciſsionem.§. ad hoc id prohibemus.in authen.de collato.colla.9. Nam licèt poſsit hic deceſſor adminiſtrare præter voluntatem ſucceſſoris, vſque in eius aduentum, non tamen contra voluntatem. argu.l.Pompo. ff.de procura.l.maritus.C.illo titul. & poſtquam eſt alius iudex, ergo iſte deceſſor non poterit adminiſtrare. text.in authen.de adminiſt.colla.7. vide Paul.Caſtr. conſil.184.videtur.vol.1.

Secundò, vitiatur in eo, quod ſpecialiter cõceſſum eſt, ob id Legatus poſt tempus conferre non poterit, vt Bal.docet hîc.& not.in addit.ad Guid.Papę deciſ.

3 501.vacante.Nam licèt principale duret vſque ad aduentum ſucceſſoris, non tamen ſpeciale.arg.l.obligatione generali.ff.de pignor.& extraordinaria non intelliguntur pro regula.l.Seio.§.j.ff.de annuis legat.l. ſi cùm Hermes. C. locati. Vnde ſi Rex conceſſerit officiali iuriſdictionem ad annum, cum poteſtate locandi fructus Caſtellaniarũ, & alios reditus Regis, iſte non poterit poſt annum locare, etiamſi ſucceſſor non aduenerit, vt docet hîc Alber.allegat l.j. inf. de off.Procur.Cæſar. l.is qui.§.planè.quod vi aut clam. Tamen nõ video rationẽ diuerſitatis, & ſi principale duret, cur acceſſorium extinguetur, nõ video.l.cùm principalis.ff.de reg.iur.& iſte text.generaliter loquitur, poteſtatem durare: ergo in omnibus, alioqui tex. iſte diceret, in quo extingueretur.

Tertiò, non procedit in inſignibus, lictoribus, & imperio, quæ non deponet, niſi portā Romæ ingreſſus fuerit.l.fi.inf.eod.ſed adminiſtrationem ſic, adueniente ſucceſſore, vt hîc, & dicetur in d.l.fin.inferiùs.

Quartò, non habet locum, ſi ageretur de nouo facto. Vnde ſi iudex Eccleſiaſticus relegauerit aliquem clericum ad annum, & is interim nubat viduæ, ſi reuertatur ante tempus præſtitutum, non poterit iudex Eccleſiaſticus illum bigamum punire, & duplicare tempus: iuxta l.aut damnum.§.quiſquis.ff.de pœnis. ſed iudex laicus propter mutationem conditionis. arg. l.pen.C.ſi ſeruus exportan. vendat. l.licitatio.§. fiſcus.ff.de publica.& vec.l.j.de pœnis.

Magiſtratus Franciæ ad beneplacitũ Regis creati.

Quintò, etiā magiſtratus ordinarij Franciæ creati ad bene placitum Regis, non carent poteſtate per mortem Regis, nec per aduentum ſucceſſoris Regis propter publicā vtilitatẽ, ne regnũ interim ſine magiſtratibus remaneret.tex.in auth.de adminiſt.colla. 7.& l.ſi quis mācipiis.§.ſi impubes.ff.de inſtito.actione. Nam quamuis iuriſdictio delegata finiatur morte mandātis, l. & quia.ff.de iuriſ.om.iud. non tamen ordinaria.vt ibi Doct.& per iſtum tex.quia ſemper remaneret Proconſul, ſi non alius mitteretur. Nec me mouet.c.ſi gratioſæ. de reſcript.in vj. qui loquitur in retentione duorum beneficiorum, quæ eſt odioſa, non autem in conceſsione vnius. Nam tunc duraret, quouſque ſucceſſor reuocaret. Alber. hîc.per auth.de referenda.collat.2.& hoc ſeruatur in regno Franciæ.

Aggreſſus in domo, quis dicatur.

Bart.hîc trahit ad quæſtionem ſtatuti, dicentis teneri quem, ſi alium aggrediatur in domo eius, an ſi in oſtio, vel porticu aggreſſus fuerit teneatur? Reſpondet, videri aggreſſum in domo, quia dictio in, ad, & vſque cohęrentiam denotant, & ſic omnis locus domui cohærens, dicitur de domo.l.prædiis.§.pen.ff.de lega.3.Barba.in clem.cauſam.col.63. de elec.& plenè Bened.in c.Raynutius.in verb.domum. & hortum. de teſta.& idem ſi aggrediatur eum in apotheca coniuncta domui.l.lege Cornelia.in fi.ff.de iniur.

Ego autem puto doctrinam Bar.veram, ſed iſtum text.ad hoc parum ſeruire, quia differentia eſt inter dictionem, in, ad, & vſque. De dictione, vſque, plenè tractaui in l.abſentem.ff.de verb. ſigni. nec hîc repetam, vbi poſui regulam, cum limita.

§. Legatum ſuum, &c.

Procõſul & legatus debẽt 50.dies ſtare in prouincia, poſt adminiſtrationem.

EX hoc text. habetur Proconſulem non debere dimittere legatum ſuum, antequam ipſe diſcedat, vt vterque reſpõdeat ratione ſuæ adminiſtrationis in illa prouincia, & debẽt ſtare quinquaginta dies poſt depoſitam adminiſtrationem. l.j. C. vt omnes iudices, tam ciuiles quàm milit.alioqui rei maieſtatis fiunt.in auth. de adminiſtr.§.ſi quis autẽ.colla.7.vbi etiam dicitur adminiſtratorẽ prouinciæ teneri conficere geſta monimentorũ, quæ aduenerunt in prouincia tempore ſui magiſtratus, vt & illis ſe tueri poſsit.

Et quamuis Proconſul poſſet adimere iuriſdictionem Legato.l.ſolent.ſuprà eod.tamen poſt priuationem ipſe debet alium ſibi Legatum eligere, & is remotus in vrbe, in qua adminiſtrauerit, quinquaginta ſaltem dies reſidere debebit, vt pro tempore ſuæ adminiſtrationis reſpondeat.d.l.vnica.C.vt omnes iud.

Lex Iulia repetundarum quãdo locum habeat.

Lege Iulia repetundarum.] Hæc lex Iulia repetundarũ pertinet, ad eas pecunias, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, miniſterióue publico acceperit.l.j.ff. ad leg.Iul.repetund.& ꝙ contra legẽ repetundarum Procõſuli, vel Prętori donatũ eſt, nõ poterit vſucapi. Eadẽ lex vẽditiones omnes, & locationes ei⁹ rei cauſa pluris, minoríue factās, irritas facit, impeditq́; vſucapionem.l.pen.ibid. alia ibi tractantur, quæ fortè alibi declarabo. Interim materiā noſtram proſequamur.

LEX XI. VENVLEIVS SATVRNINVS LIB. II. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

SI quid erit, quod maiorem animaduersionem exigat, remittere Legatus ad Proconsulem debet: neque enim animaduertendi, vel coërcendi, vel atrociter verberandi ius habet.

Modica castigatio an Legato permissa.

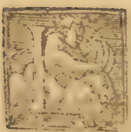
AN Legatus possit castigare modicè, quod iste text. videtur concedere à contrario, sed hoc declarat Constantinus Imperator in l.j.C.eodem, sic: *Legati non solùm ciuiles, sed etiam criminales causas audient, ita vt si sententiam in reos ferendam præuiderint, ad Proconsules transmittere non morentur.* Et sic Legati audiunt causas criminales, sed non decidunt, quare Vlp.ait: *Nemo dicit animaduersionem Legatum Proconsulis habere mandata iurisdictione.* l. j. in fin. de offic.eius, &c. ergo nec maiorem, nec minorem: quia indefinita vniuersali æquipollet. c.vt circa. de elect. in vj. l.si pluribus. ff. de legat.1. & sic Venuleius ait: Neque enim animaduertendi, vel coercendi, vel atrociter verberandi ius habet. Nec refragatur l.fin.de offic. eius. quia intelligitur regulariter modicam coërcitionem mandatam, quando Legatus decidere potest causam, secùs si audire tantùm, & remittere debeat. Et sic limitatur dicta l.fin. vnde sic mandata iurisdictione, non censetur coërcitio aliqua data, quando mandatur, vt quis audiat tantùm, & remittat.

Nec me mouet iste text.ibi, atrociter, quia non debet sumi argumentum à contrario, ergo potest modicè. Nam esset contra istum text.dicentem, neque coërcendi ius illi datum, ergo nec modicè, nec atrociter, sed voluit iste tex.augere, dicens Legatum causam criminalem apud Proconsulem remittere teneri, quia non habet potestatem animaduertendi, puniendi, nec quidem coërcendi, aut atrociter verberandi. Nam dubitari poterat, postquam non potest coërcere, scilicet modicè.iuxta d.l.fin. An possit atrociter castigare.& hic text.remouet non posse, quamobrem ita intelligendus erit, quicquid dicat Accurs. & alij interpretes: quia is qui tantùm audire potest, non habet etiam modicam coërcitionem.

SVMMARIA.

1 *Lex ista potest negatiuè & affirmatiuè legi.*
2 *Legatus non habens exercitium iurisdictionis, potestatem non habet dandi iudices.*
3 *Datio iudicis ad ciuiles causas spectat, non ad criminales.*
4 *Sententia sine iurisdictione proferri non potest.*

LEX XII. PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM.

LEgatus mandata sibi iurisdictione, iudicis dandi ius non habet.

1 DVobus modis legitur iste tex.negatiuè, & affirmatiuè. Negatiuè, inquã, vt Legatus non possit iudices dare, etiamsi mandata illi fuerit iurisdictio, quod intelligi debet, non posse, antequam Proconsul prouinciam ingressus sit, quia cùm iure Proconsul non possit iurisdictionem illi anteà mandare.l.obseruare.in fi.suprà eodem.nisi ex causa. vt l.seq.ibidem. si ante ingressum Proconsul mandauerit illi iurisdictionem, non ex eo tempore, quo mandata est, Legatus habet iurisdictionem, sed quo tempore prouinciam Proconsul ingressus est.d.l.obseruare.in fi.ideò Legatus non habet ius dandi iudicis, mandata sibi iurisdictione non iure, id est, ante ingressum Proconsulis, sed poterit etiam iudices dare, si semel ingressus fuerit, possessionémque acceperit, licèt posteà extra prouinciam existat.l.fi.suprà.de offic. Præfect. vrb. & sic potest intelligi, si negatiua in text.ponatur.

Affirmatiuè etiam legi potest, vt Bologn.& multi docent, & maximè Catellia Cotta in 2.parte memorabil.in verbo, Legatus. & excellentissimus Domin. Antho.August.de Rota in tract.de emenda.iuris. & debet intelligi, vt Legatus iure mandata sibi iurisdictione, vt post ingressum Proconsulis, iudicis dandi ius habeat, quia nõ est quod impediat, postquam habet iurisdictionẽ, & iudices dare poterit. Nam Paul. sic scribit: *Iudices autem dare possunt, quibus lege, vel constitutione, vel Senatusconsulto conceditur, lege sicut Proconsul: is quoque cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest, sicut Legati Proconsulum.* Et sic ferè ista in idem recidunt, tamen magis planus est intellectus, vt affirmatiuè legatur.

Iurisdictio quid sit.

Vel consydera, si possit intelligi Legatum habere ius dandi iudices, ex quo mandata est sibi iurisdictio, quia iurisdictio est iudicis dãdi licentia. l.imperium. infrà.de iurisd.om.iudic. tamen potestatem non habet, nisi habeat iurisdictionis exercitium. vt l.j. & ij. suprà eod.vnde sæpius in lege 12.Tabularum scribitur: *Ius potestásque esto.* Cùm omnimodò hoc fieri possit, sed cùm aliquod est adhuc impedimentum, vtpote quia exercitium non habet, tunc dicit ius habere dandi iudices, tamen illi iudices non possent cognoscere, antequam Proconsul posset, ego inhærerem secundo intellectui. 2

Mandare iurisdictionẽ, & dare iudicem, diuersa.

Item sciendum est, aliud esse mandare iurisdictionem, aliud esse dare iudicẽ. Nam qui iudicẽ dat, semper retinet sibi iurisdictionem, vt videmus in Cõseruatore Vniuersitatis Parisiensis qui dat iudices vsque ad tres sententias conformes, sed imperium & iurisdictionem, quam habet, non mandat. Idem in Archiepiscopo Remẽsi, qui dare iudices potest in causis deuolutis per appellationem ad Papam, ex priuilegio ei concesso ratione legationis, nouissimè per S. Papam Paulum IIII. & diploma vidi concessionis Archiepiscopi, quandiu Archiepiscopus erit.

Et inter certas personas, causas, & ad cõtrouersias ciuiles iudices dari solent, iurisdictio non. vt not.in l. vnica. C.qui pro sua iurisdictio. iudices dare, daríue possunt.

Item dare iudicem, respicit ciuiles causas, non criminales. Nam iurisdictio est iudicis dandi licentia. l. imperiũ ff.de iurisd.om.iud.vt not.hîc Antho. Alibi dicã dare iudices, generale esse. vt Doct.per illũ text. not.in l.j.ff.de offic.eius.& in l.à iudice.C.de iudic. 3

Iudex datus an iurisdictionem habeat.

Et is cui data est iurisdictio, & datus iudex, in illa causa habet iurisdictionem, alioqui ius dicere non posset.l.ij.ff.de iurisd.om.iud. Nam qui ius dicit, iurisdictionẽ habet.l.j.& l.imperium.ibid. licèt Antho. hîc dicat iudicem hîc datum, tantum notionem sine iurisdictione habere, quod est contra l.à Diuo Pio.in princ. 4

princ.ff.de re iud.vbi magistratus populi Rom.exequuntur sententiam iudicum à se datorum,ergo sententia valet.l.venditor.in fin.ff.de iud.alioqui exequi
4 non debet nulla sententia, & sine iurisdictione non profertur sentẽtia.l.j.ff.de re iud.vbi Doct. & l.Iulia. de cond.indeb. Item potest prouocari à sententia iudicis dati ad dantem. l.j. & iij. ff. quis & à quo appel. ergo sententia valet.l.ex consensu. ff.de appel. Et sic iurisdictionẽ habet iudex datus.Doct.in d.l.à iudice.

Nec interesse puto aut parum quidem, inter eum cui mandata est iurisdictio in vna causa,vel eum qui datus est iudex in vna causa, vt probat Alciat.etiam in lib.2.Paradox.c.j.in fin.quicquid dicant hîc Doct. alia dicam in tit.de offi.eius,&c.His nunc contentus.

SVMMARIA.

1 *Substituti nihil iurisdictionis habent, nisi eis detur.*
2 *Legationes supernumerariæ, item liberæ & titulares dictæ.*
3 *Legatus,etiam delegatus ab Imper.vocatur.*

LEX XIII. POMPONIVS LIB. X. AD Q. MVTIVM.

Egati Proconsulis nihil proprium habent,nisi à Consule eis mandata sit iurisdictio.

DVbitatio in hoc text.erat,an Legatus acceptus Romæ habeat iurisdictionem, antequam fuerit ei mandata à Proconsule: videbatur iurisdictionem habere, postquam creatus est Legatus. Tamen contrarium docet hic text. nempe poterat quidam Legatus dari ad castra, alius ad prouinciam, & sine iurisdictione, vt tantùm esset adiumento ad depellendos hostes, qui erant in prouincia: ideò non habent isti iurisdictionem,nisi fuerit eis mandata à Proconsule, vt docet iste text. Nam licèt fuerit receptus Legatus, & substitutus,intelligitur in eo,in quo substituetur, & ad quod creabitur: oportet ergo quod detur ei potestas. Nam Episcopus eligit, & recipit Vicarium, tamen non habebit iurisdictionem, antequam illi ab Episcopo concessa sit. cap. j. de officio Vicar.in 6.

Vicarius Episcapi nõ habet iurisdictionem, antequã ei cõcessa sit. Delegatus habet delegatam iurisdictionem.

Nec refragatur, quòd delegatus non habeat propriam iurisdictionem, sed vice delegantis fungatur. l.j.in fin.ff.de offic.eius.& iste text.contrarium dicere videtur. At ego ita respondeo: Non dicit iste text. Legatum habere propriam iurisdictionem,sed nihil proprium dicitur habere ante delegationem, id est, nullam iurisdictionem, antequam illi sit mandata,& postquam mandata est, non habet propriam, sed delegatam. Nec assumemus hîc argumentum à contrario, quia corrigerentur alia iura. glos. in cap. 2. & cap.significasti. de foro compet. Ias.in dicta l.prima. Et dum dicit nihil habere proprium,id est,nihil ha-
1 bent in sua potestate, nil iurisdictionis, nisi eis mandata fuerit iurisdictio,quasi dicat,simplices sunt substituti,nihil habentes administrationis,& iurisdictionis, nisi eis data fuerit. dicetur in l.prima. in fine. de officio eius.

Legati multiplices.

Et sic multiplices sunt Legati, quidam sunt qui à Regibus, vel Principibus ad alios Principes causa belli: pacisue tractandæ, vel ad alia negotia, prout occurrunt agenda, mittuntur. Et de his loquitur l. sanctum.ff.de rerum diuis. & titulus de legatio. & hi Legati Cæsaris vocantur. in l.j.ff.de offic. Præsid. & Legatum Imperatoris pro Præside exponit Venuleius in l.hos accusare.in prin.ff.de accusat.

Horum instar imperio extra Italiam aucto factum fuit, vt qui exercitum populi Romani ducebant, Consules, Proconsules, aut Prætores, suos quoque sibi legatos adsciscerent, quorum operâ non solùm in legionibus gubernandis vtebantur, verùm etiam ad legationes obeundas, & vices interdum supplendas, vbi vel diuidere atque separare exercitum opus esset, vel Romam auocari Ducem exercitus contingeret, vt in Histor. patet. Et hi distinguebantur. Nam quidam erant Legati liberi, alij Prætorij, Proconsulares,& expeditionis.

Legati liberi.

Liberi Legati, siue legationes liberæ erant titulares,quando quis solo nomine Legati,velut ornamẽto quodam decoratus,ab vrbe discedebat,& non magis in vna prouincia,quàm in alia Legati munere fungebatur, dabanturque tales legationes regulariter voti causa implendi,quas Cornelius Tacitus lib.4.super- 2
numerarias vocat.& de hac Cice.lib.2. Epistolarum ad Atticum, & alibi de his sæpius, & maximè lib.3. de Legib. vbi ridet istas legationes, sic dicens: Sed quæro quid re ipsa sit turpius, quàm sine procuratione Senator,Legatus sine mandatis,sine vllo Reip. munere? Et lege duodecim Tabularum erant istæ prohibitæ his verbis: *Rei suæ ergô ne quis Legatus esto.* Et Vlpianus scribit ff.ex quibus causis maior. l. *Reip. causa eos solos abesse intelligimus, qui non sui commodi causa,sed coacti absunt.* Ergo illi Legati honorarij,vel qui sui commodi causa absunt,non restituuntur gratia absentiæ,si id temporis lædantur,quia non absunt Reipublicæ causa. Et ibidem Alphen.ait.l. *Non verè Reip.causa abesse dicitur is, qui sui priuati negotij causa in legatione est.* nec prodesse debet ei affectata legatio. §.item tria.de excusat.tutor.in Instit.

Legati Prætorij.

Prætorij Legati militares erant, qui Prætorẽ contra hostẽ à Senatu missum, aut sorte in prouinciam exeuntem, cùm sua legione sequebantur, eiúsque iussa,& mandata excipiebant.De quo Corn.Tacitus in histor.Iulij Agricol.& Aelius Spart.in vita Adria.

Proconsulares.

Legati Proconsulares qui Proconsuli ad prouinciam regendam misso, aut in expeditionem dabatur.de quibus in hoc tit.agitur.

Castrenses.

Alij erant Legati castrenses,seu expeditionis, qui ante constitutum maximè imperium legiones Consulibus mandatas ducebant,aliique sunt plurimi. de quibus apud Rhetores,& scribit Laz.lib.2.cap.7.sed de his hactenus,cùm parum ad ius pertineant.

Quod iste text.vocat Legatum,Imperator vocat 3
Delegatum.in l.à iudice.C.de iudic.& Papa in titul. de offic.Delegati.& alibi sæpius.

LEX XV. LICINIVS RVFINVS LIB. III. REGVLARVM.

T Legati Proconsulis tutores dare possunt.

ACcurs.& alij vix se extricare possunt à contrario. l. *Nec mandante Præside alius tutorem dare poterit.* ff.de tutor.& curat. datis ab his. dicunt enim hoc Legatum facere legis beneficio,quod parum ad rogatum videtur accedere,sed iam ista conciliemus.

Sciendum autē imprimis est Vlpianum scripsisse in tit. de tutel. ff. in l. muto. §. *Tutoris datio neque imperij, scilicet meri, neque iurisdictionis est, sed ei soli cōpetit, cui nominatim hoc dederit, vel lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps.* Vnde idem Vlpian. ait: *Ius dandi tutores datum est omnibus magistratibus, etiam municipalibus.* l. iij. ff. de tutor. & curat. dat ab his.

Legatus Procōsulis quare tutores dare possit.

Itaq; cùm magistratus tutores dare possint, & Legatus Procōsulis sit magistratus, ideò tutores dare potest, vt hîc: sed Præses nō potest mandare alicui non magistratui, vt tutorem det, quia ille non est magistratus, & lex, vel Senatusconsult. aut Princeps hoc nō permittit illi ad hoc delegato à Præside: ideò ille tutores dare non poterit. Nam magistratum oportet inquirere, qui dat tutorem. l. diuus. ff. de tutor. & cur. da. ab his. & is, qui magistratus non est, non posset inquirere, & sic nec tutores dare. Igitur non potest iudex mandare alicui, vt is tutorem det, & ita iura intelligenda sunt. quicquid Accur. & alij hîc deceāt. Verumtamen lex indulget patribus, licèt magistratus non sint, vt testamento tutores dent. ff. de testam. tutel. & §. permissum. de tutel. in Instit.

SVMMARIA.

1 *Episcopi & Archiepiscopi non possunt deferre crucem in præsentia Papæ.*
nec mitram in Episcopatu alieno. ibidem.
2 *Oblationes, quæ diebus Dominicis, & in die sancti Laurentij, ipso die etiam Dominico adueniente, offeruntur, diuidendæ.*
3 *Proconsulibus, expletis annis Proconsulatus, Imperatores prouidere soliti sunt.*

LEX XV. VLPIANVS LIB. II. AD EDICTVM.

Proconsul portam Romæ ingressus, deponit imperium.

IDem dicunt Doctores in Papæ Legatis. per cap. antiqua. de priuileg. vbi loquitur in Patriarchis.

Ego tamen puto Patriarcham habere potestatem etiam in Papæ præsentia, quoad ea, quæ ad suum pertinent officium, & Patriarchatum. Ideò conferre potest beneficia vacantia in sua Ecclesia. c. statutum.
1 de præben. in vj. Et idem in Episcopis, & Archiepiscopis, sed non possunt deferre crucem in præsentia Papæ, vt ibi docet Panor. quædam esse insignia dignitatis, denotantia potestatem & imperium in loco, vbi portantur, & illis insignibus non potest ille vti, vtpote deferre crucem, vel mitram in Episcopatu alieno, & hoc est prohibitum. c. ex tuarum. de autho. & vsu pallij. c. j. vt lite pendent. Nam hoc tendit in præiudicium Prælati illius loci, ne ibi duo videantur Prælati, & duo capita, quasi monstrum. c. quoniam. de offic. ordin. alia verò sunt insignia, quæ denotant dignitatem in persona insignita, ac potestatem, vt portare annulū, & illa possunt portari etiam coram Papa, vel alio superiore. teste Ioan. And. & aliis in d. c. antiqua. & c. ecce. 95. distinct. Barba. consil. 45. mandato. col. 2. volu. 2. & hoc implet desiderium eorum, qui deferunt, & ad nullius læsionem respicere videtur. l. fin. C. de præposi. sacri cubic. lib. 12.

Præterea ad consuetudinem, vel statutum istum text. trahit Bart. quo cauetur vt Archipresbyter habeat oblationes, quæ diebus offeretur Dominicis, Sacrista verò eas, quæ in die festi seu patroni Sancti Laurentij, qui si acciderit die Dominica, Archipresbyter oblationes habebit, quia naturalis causa attēdi debet. l. qui debet. ff. de tutel. Ego autē dicerem diui- 2
dendas oblationes, & sic satisfiet vtrique. Nam vtrique debentur, ergo nō sunt ab eo auferendæ, vt alteri tribuantur, & æquum est, vt plus faueatur ei, qui in anno tantùm semel recipit, quàm alteri, qui sæpius, & omnibus diebus dominicis. Non refragatur, quod naturale debeat inspici, fas esse, sed in hoc casu vnum nō potest plus dici naturale, quàm aliud, & ista ratio longè petita est, quoad hunc casum, & sic parum facit, alibi sæpius dicetur.

Dicet quis, administrationem Proconsul deponit ante duos dies, quàm successor ingrediatur ciuitatem, in qua ius dici solitum est. text. in §. si quis. & §. illud. in auth. de administr. collat. 7. ergo non Romæ. Respondeo, insignia & alia ornamenta non deponit Proconsul, antequam ingrediatur vrbem, vt hîc. & docet Accurs. ibidem. sed exercitium imperij sic, per aduentum alterius, & licèt Roma sit communis patria, tamen Proconsuli non est decreta communis patria, ergo ibi non habebit potestatem: imò postquam Romæ imperium à Consulibus accepit, cùm illic ingreditur, illud imperium deponit, & ibi tanquam alius priuatus erit.

Aduertēdum est apud Romanos consuetudinem 3
fuisse, vt expletis annis Consulatus, & alterius Præfecturæ, Imperatores his decessoribus prouidere solebant, vnde commodè se, suámque familiam sustentare possent, vt docet Lampridius in Alexan. dicens: Si vnquā alicui præsentiū successorem dedit, semper illud addidit: Gratias tibi agit Respublica, eumque muneratus est ita, vt priuatus pro loco suo posset honestè viuere, his quidem muneribus, agris, bobus, equis, frumento, ferro, impendiis ad faciendam domum, marmoribus ad ornandum, & operibus, quæ ratio fabricæ requirebat, aurum & argentum rarò cuiquam, nisi militi dimisit, nefas esse dicens, vt dispensator publicus in delectationes suas, & suorum verterit id, quod prouinciales dedissent, quod etiam scribit Casiod. lib. 7. in formula Præsida. quos refert Laz. lib. 2. de Repub. Roman. c. 3. in fin. Fuit hæc Proconsularis dignitas apud Rom. in vsu frequens, maximique splendoris, donec temporis interuallo post Hadrian. Imperatorem & ordo & honor Proconsularis desineret. teste Alexan. lib. 2. Genial. c. 27. ideò ad Præsides castra nostra vertamus.

Proconsularis dignitas quousque durauerit.

De officio Præsidis. TIT. XVIII.

SVMMARIA.

1 *Iudices & Consiliarij Præsidiales hodie vsque ad ducentas libras inclusiuè in regno Franciæ iudicare sine appellatione possunt.*
2 *Præsidum diuersa nomina.*
3 *Differentia inter Proconsules & Præsides quænam fuerit.*
4 *Præsidum familia quibus ornata fuerit.*

LEX I.

Lex i. Macer. lib. i. de officio Præsidis.

Nomen Præsidis generale est, eò quòd & Proconsules, & Legati Cæsaris & omnes prouincias regentes, licèt Senatores sint, Præsides appellentur: Proconsulis appellatio specialis est.

Præsidis nomen quousque extendatur. IVrisconsultus ait Præsidis nomen generale esse, penè omnibus officiis conueniēs, adeò vt Proconsules, Legati Cæsaris, & omnes prouincias regētes, licèt Senatores sint, Præsides appellentur. Imò etiam Præfecti Prætorio Præsides vocabantur, quia præsidium omnibus & singulis concedere tenentur. l. pupillus. §. munus. ff. de verb. sign. vbi plenè docui. scribit Pollicra. in lib. de nugis curial. c. xj. consequens est, vt verbum præsidere, generale quoque sit. Modesti. in l. annuam. ff. de annuis legat. ac Valla lib. 5. c. 65. Quamuis propriè Romano populo, constitutoq; imperio Præsides fuerunt, qui ex equestri ordine, vel externi homines, non à Senatu, verùm ab Augustis ad prouinciarum administrationem deligebantur; & earum quidem præcipuæ vocabantur, quæ minoris essent dignitatis, nec tantæ amplitudinis forēt, vt magna possent regna cōstituere, qualia libri præfecturarum enumerant, & Laz. lib. 2. c. 8. de Repub. Romano. Hodie verò cōmuni idiomate vocamus Præsides, Principes Curiarum supremarum, & ex adiuncto segregantur, & ita cognoscitur eius significatio, vt Præses Curiæ Parisiensis, Præses Curiæ generalium, Præses computorum, magni consilij, & cætera id genus.

Etiam quæ dicuntur in hoc titulo in Francia, nos conuertimus ad Seneschallos, Bailliuos, & Gubernatorem Montispessulani, qui iurisdictionem ferè parem istis habent, & per constitut. Henrici Regis se-
1 cundi. Hodie iudices & Consiliarij Præsidiales vsq; ad ducentas libras inclusiuè iudicare sine appellatione possunt, etiam vsque ad quingentas libras sententiæ illorum executionem habent per modū prouisionis, sed appellatio recipitur post executionem. Et si quis in hac summa quingentarum librarum obtinuerit sententiam, non poterit dicere vt exequatur plenè in ducentis libris, & appellatio tantùm recipiatur in trecentis, quia vna est sententia, & non potest in parte valere, & exequi, & in parte non. l. in hoc iudicio. ff. familiæ herciscun. Ideò recipietur appellatio post executionem ad quingentas libras, nec summa petita diuidetur. l. si idē. ff. de iurisd. om. iud. vbi dicetur. quamuis Budæ hos comparet viceregibus & locum tenentibus Regum, qui non solent ius dicere, sicut Præsides olim solebant, & licèt non conueniant in omnibus cum Bailliuis, tamen in pluribus, quàm vice Regibus.

Præsides in magno honore habiti. Erant & hi Præsides olim in magno & præstanti honore, maximè apud Alexand. Seuer. qui Præsides ipsos prouinciarum, quos verè non fictionibus laudare comperit, & in itineribus secum semper in vehiculo habuit, & muneribus adiuuit, vt docet Lamprid. in Alexan. Seuero. In primis iura Prætorum illis concedebantur, & sic Legatos sicut Proconsules accipiebant, sellàque eadem sedebant, salarium amplissimum merebantur. Imò nullus ad Præsidatum recipiebatur, nisi qui quadraginta stipendia fecisset, hoc est tot annis militiam exercuisset, castráque Romana secuti fuissent, vt probat Cornelius Tacit. li. 2. historiæ Augustæ, & lib. 3. ac Vopisc. in vita Probi: & quandoque ipsi Senatores ad prouincias regendas, & administrandas mittebantur, vt Iurisc. in hac l. 1. docet.

Imò ad Præsidatum receptus non facilè mutabatur, verùm ad septem, vel nouem annos in officio continuabatur, quamuis alia officia regulariter non continuarentur. vt in tit. C. de muner. & honorib. non conti. lib. x. & Cornelius sub finem lib. 1. sic ait: fuítque ea constantia, vt in septenos & nouenos annos in prouinciis bonos Præsides detineret. *Præsidatus munus ad septem vel octo annos cōtinuabatur.*

Sed inclināte imperio hoc officium annuum factum est, sicut & alia. vt Cassiodor. tradit in formula Præsidat. lib. septimo. & inferius ostendam.

Stipendia Præsidum. Præsidum autem stipendia sic ea scribit Lamprid. in Alexan. Iudices ait cùm promoueret exemplo veterum (vt & Cicero docet) & argento & necessariis instruebat, ita vt Pręsides prouinciarum acciperent argenti pondo vicena, phialas senas, mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas singulas, balneares singulas, aureos cētenos, coquos singulos, & si vxores non haberent, singulas concubinas, reddituri deposita administratione, mulos, equos, muliones, & cocos cæteráque sibi habituri, si bene egissent, in quadruplum reddituri, si malè.

2 *Præsides quindecim in Asia.* Erant & ex diuersitate prouinciarū diuersa Præsidū nomina. Alij enim erāt Præsides simpliciter dicti, nullo cognomēto addito, in Asia quindecim Pręsides recēset fuisse Maria. sed non tot erāt in Aphrica, & hæ prouincię Præsidales dicebantur. Alij præfecti prouinciarū, & ex his quidā erant Augustales, alij Subaugustales, primi generis erāt præfecti Oriētis, & Alexandriæ in Ægypto, de quibus Cornel. Tacitus lib. 12. & suprà de offi. Præfecti Augustalis.

Præsides vndecim in Gallia. Secundi generis Mauritaniæ, Tingitanæ, Galliæ, & prouinciæ Darcolomarum in Dacia, erant enim tres Præsides in Britannia, in Gallia vndecim. vt Scotus scribit in Codice præfecturarum, quem Laz. refert lib. 2. de Repub. Roma. c. 8.

Erant adhæc rectores, Præsides prouinciarum, & sic vocabantur, licèt essent Præsides, vt apud Narbonenses, Britanniámque citoralem, & Tyri oppida in Phœnicia, & sic intelligitur C. de offic. Rectoris prouinc. nā ibi tractatur de Præside, in l. 2. etiam vocatur moderator prouinciæ, in illo titul. maximè in l nullus. & l. moderatores prouinciarum. ibidem.

Fuerunt deniq; & Correctores, hoc est, qui cum rectoribus regebant in prouinciis istis, videlicet Italia, Pannonia, Samia, Paphlagonia, Istria, & tractu Venetiarum, & Augustanica Ægypti prouincia. l. ex omnibus. infrà eod. & l. penul. de quibus per Maria. Scot. & Laz. vbi suprà.

Rectorum & Correctorum munera describit Cassiodor. lib. 8. varia. rerum. in formula Rectoris prouinciæ. meminit & Correctorum Marcel. lib. 15. historiæ suæ.

Iustinia. hos Præsides vocat clarissimos prouinciarum administratores, & administrationes Præsidatus. §. hæc autem omnia, & in §. quod autem. in principio, in authent. vt iudices sine quoquo suffra. collat. 2. vbi dicit in fine nullo alio opus esse iudice,

aut

aut adiutore, cùm maximorum iudicum compleat officium, & pro omni alio cingulo prouinciis sufficiant. vocat etiam eos moderatores prouinciarum, in l. vnica. de offi. Comit. Orient. C. & in tit. seq.

Et sic aliquando in quibusdam prouinciis dabantur Proconsules, in aliis Præsides, in aliis verò Rectores, & hi parem ferè iurisdictionem habebant, & quod vna in prouincia vocabatur Proconsul, in alia Rector, vel Præsul, quod est notãdum. quia in l. vnica. C. in quibus causis militant. in princ. vocat eos moderatores, & in fine rectores. & alibi sæpius in iure. l. iij. C. de cano. largi. titul. lib. x. vbi vocat Præsides Moderatores prouinciarum, & Proconsules ab his segregat, ibi vide Lucam de Penna.

Preses in regno Frãcia vocatur Seneschallus, & Bailliuus. Etiam in regno Franciæ in quibusdam regionibus vocatur Seneschallus, vt in ressortu Tholosano, in aliis Bailliuus, vt in iurisdictione, quæ regitur senatu Parisiensi. c. fi. ne cleri. vel mo. lib. vj. & c. vt officium. in fi. de hæretic. eod. & c. dilecto. de sententia excom. ibid. & vnde hi Bailliui dicantur, docui in primo tomo Commẽtariorum ad constit. Regi. art. xiiij. in tracta. de sentent. executor. verùm quia hi Præsides non sunt literati, soliti sunt habere iudices, qui ius dicant, & isti vocantur Iudices prouinciarum. in §. nulli. & §. præcipuè. in authent. vt nulli iudic. col. ix. quamuis glos. in l. missi. C. de exactor. tribut. lib. x. exponat, id est, Præsides, & nos vocamus hos iudices Locumtenentes.

Igitur ex adiuncto intelligetur huius nominis significatio, vt Præses prouinciæ, Præses Parlamenti, Præses magni consilij. Et sic generaliter accipitur, nisi ex adiuncto restringatur, vt dictum fuit.

Tituli horum erant, vt clarissimi dicerentur, vt scripsi in l. qui indignus. suprà de senatorib.

Iudices ordinarij. Ordinarij iudices sunt hi prouinciarum Præsides, & Rectores, & Bailliui. l. omnes. §. primo. C. de Episcop. & cleric. l. eos. de modo mulcta.

Proconsulis appellatio specialis est] Differentiã tradit Accurs. inter Proconsules & Præsides,
3 ꝙ illi ex Consulibus eligebantur, hi non: sed in tit. proximo dixi quosdã eligi ex Consulibus, alios nõ. Ideò parua est differentia, nisi quòd vnum nomen est generale, alterum speciale, & omnis Proconsul Præses est, sed in nomine erat quædam differentia. Nam quædam prouinciæ erant Præsidiales, aliæ Proconsulares, vt superius dictum fuit: sed Proconsul maius imperium interdum habebat, quàm Præses. l. eos. C. de modo mulcta. sed regulariter parem potestatem quibusdam temporibus (vt superius dictum fuit) Proconsules habuerunt, etsi Proconsules accipiantur pro Præsidibus. vt in quibusdam prouinciis est videre, tũc nulla erit differentia inter Præsidem & Proconsulem.

Officium Præsidum in l. iij. cum seq. l. ex omnibus & seq. ac ferè in toto hoc titulo ponitur, ideo hîc non repetam.

4 Familiam verò Præsidum quisque habebat. Primò principem corniculariũ, tabellarios duos, commentariensem vnum ab actis, adiutorem, subadiuuantem & exceptores, vt est in Codice præfecturarum. & per Laz. lib. ij. c. iiij. in princip. Scribæ verò officium describit Beroal. hoc Disticho.

Arcani custos prudens, linguáque politus,
Et calamo facilis scriba erit eximius.

LEX II. VLPIANVS LIB. XXVI. AD SABINVM.

PRæses prouinciæ apud se adoptare potest; quemadmodum & emancipare filium, & manumittere seruum potest.

ISta lex fuit elucidata in l. j. & ij. suprà de offi. Prætor. ibi potest videri declaratio.

Verùm quia in formula Præsidatus multa inueniuntur vtilia, ob id non sit tibi molestum, lector beneuole, si hîc illam duxerim transcribendam, vt quantam Præsides potestatem id temporis haberẽt, rectè dignosci possit.

FORMVLA PRAESIDATVS.

PRudenter omnimodò inspexit antiquitas, prouinciarũ dignitates annua successione reparari, vt nec diutina potestate vnus insolesceret, & multorum prouentus gaudia reperirent. Sufficit enim vnicuique discessisse laudatum: quia dum tempus potestatis prolixum quæritur, culparum opprobria non vitantur. Illa enim vel in breuitate declinare, mirabile est, dum frequenter & his surripiunt, qui à fascibus sub velocitate discedunt. Annus vniuersus & ad declaranda conscientiæ bona sufficit, & facilius se ab errore custodit. Sit in vestro proposito administrationem vnius anni suscipere, nostrũ est merentibus tempus augere. Quia non facilè remouere cupimus, quos iustos esse sentimus. Idcircò conuersationis tuæ moribus inuitati, per illam indictionẽ Præsidatum tibi in illa prouincia, propitia diuinitate concedimus, vt sic debeas agere quemadmodum nobis possessor gratias cum tributis videatur exoluere. Decessorum bona exempla sequere; à vitiosorum te imitatione disiunge, non putetur omnis consuetudo probabilis. Cautum debet reddere, non sequacem, error alienus. Prodit stultitiæ culpam qui sequitur accusatum, sed illud melius eligitur; vnde Præsidentis opinio sub administratione laudatur. Respice quãtis sit plena nobilibus prouincia. Habes qui & bene loqui de te debeant, & derogare præsumant. Quia nulla potestas est, quæ qualitatem famæ suę de ore hominum possit auferre. Contráque fructus est opinione prædicabili ire per cõfines prouincias, & ibi inuenire verissimã laudem, vbi non imperas potestate. Additur, quod

irremu

irremuneratum non relinquimus, si te egisse probabiliter audiamus. Horre vitiũ, & Principis mereris affectum. Volũtatem Regiam in legibus habes, illis obtempera, & nostra cognosceris implere mandata.

Hactenus de potestate, hodie alio concipiuntur modo literæ in Francia, & semper ad Regis placitum officium quodlibet concedi solet. de quo superiùs dictum fuit.

SVMMARIA.

1 *Magistratus quid faciens per iniuriam, quasi priuatus, iniuriarum conueniri potest.*
2 *Iudex extra locum suæ iurisdictionis, habetur tanquam priuatus.*
3 *Appellationis iudex tenetur iudicare secundùm leges in prima instantia.*
4 *Forum quis sortitur ratione delicti, vbi deliquit.*
5 *Ampliatur.*
6 *& sequent. Restringitur.*
7 *Senator à corpore Curiæ iudicari debet.*
8 *Criminaliter censetur agi, si Procurator Regis per se queratur.*
9 *Deliquisse quis in eo loco intelligitur, vbi consummauit.*
10 11 *& 12 Casus, in quibus Præses prouinciæ contra non subditos cognoscere possit.*

LEX III. PAVLVS LIB. XIII. AD SABINVM.

PRæses in suæ prouinciæ homines imperium habet: & hoc dũ in prouincia est. Nam si excesserit, priuatus est. Habet interdum imperiũ & aduersus extraneos homines, si quid in alium manu commiserint. Nam & in mandatis Principum est, vt curet is qui prouinciæ præest, malis hominibus prouinciam purgare: nec distinguitur vnde sint.

EX hac lege colligere possumus Præsidem prouinciæ, & iudicem in suos tantùm imperium habere, & intra prouinciam, quæ ei decreta est, & subditi ipsi commissi sunt. l. fin. de offi. præf. vrb. ff. Et si extra prouinciam cognosceret, puniendus esset. Nam extra territorium ius dicenti non paretur impunè. l. fi. ff. de iurisd. om. iud. Potest tamen punire subditos, qui deliquerunt etiam extra prouinciam. l. prima. C. vbi de crimi. agi oportet. c. vlt. de constit. lib. vj. Idem in legato, vt extra prouinciam ei decretam cognoscere nõ possit, nec iudicare. c. nouit. iuncta glos. de offi. deleg. vnde Vlpia. scribit. si quid per iniuriam fecerit magistratus, quasi priuatus, iniuriarum cõueniri posse. l. nec magistratibus. ff. de iniur. *Præses extra prouinciam nõ potest cognoscere.*

1 Ex hac etiam l. iij. ibi. Ex hoc dum in prouincia est.] colligitur quòd iudex extra locum, in quo præfectus est, dicitur quasi priuatus, non sua iurisdictione, quam habet, sed non exercitium illius, & est ac si non esset iudex, nec potest ibi quicquam decernere. d. l. nec magistratibus. ff. de iniur. Et sic non valet, quod ibi agit vt iudex contentionis, nec est ab eo appellandum, quia à priuata persona non solet appellari. Sed si quis velit appellare tanquam ab abusu, poterit, quia iurisdictione sibi cõcessa abutitur, eam extra territorium exercendo. d. l. fi. & c. fi. de constit. lib. vj. Et quia in hoc regno opus est appellatione, quomodocunque quis grauetur, alias quis non auditur ex Constit. Regia, super qua in tract. de appella. in 3. tomo Commenta. in Constit. Regi. scripsi. *Appellatio tãquam ab abusu.*

2

Et hoc est vtile ad id, quod scribit Imperator. C. qui dari tuto. possint. l. *Neque à Præside alterius prouinciæ, neque à magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia ciuitate, nec domicilium vbi nominatur habentem, iure dari posse ab eo, cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est.*

Et sic contra Accurs. Vascones non tenebantur obedire regi Angliæ extra Vasconiam, quia Rex occupauerat illam patriam. Ideò cùm ibi erat Rex, metu illi obediebant, cùm verò extra territorium esset, illi obedire iustè recusabant, quia Regem Franciæ eorum superiorem recipiebant, quicquid dicat Accursius.

Et sic patet, quòd iudex sententiam suam non potest exequi extra territorium sibi commissum. Potest tamen rogare iudicem, vt illam exequatur, & iudex illi parere tenetur. l. à diuo Pio. ff. de re iudic. c. Romana. §. contrahẽtes. de foro cõpet. lib. vj. Scripsi multa in tracta. de literis requisito. in secundo tomo Comment. ad Constit. Regi. Etiamsi primus iudex iudicauerit secundùm consuetudines, vel statuta sui loci, quia sententia valet, & sicut iudex appellationis tenetur iudicare secundùm leges, quæ sunt in prima instantia. §. j. in authent. vt cùm de appellati. cognosci. colla. viij. ita & iudex executionis exequi. §. j. & l. cùm quædam. de iurisdict. om. iud. ff. alioqui iudices nunquam mitterent, vel rarò sententias, executioni extra territoriũ, quia quælibet ciuitas & patria suas habet consuetudines. Et ita seruatur in vsu forensi, quicquid dicat Hyppol. in singular. 138. Iudex vnius allegando Bal. in l. vnica. in fi. C. de confess. Et quot modis quis dicatur priuatus, scripsi in l. pupillus. §. munus publicum. ff. de verb. signif. *Iudex extra territorium sentẽtiam suam exequi non potest.* 3

Colligitur etiam ista regula ex hoc text. quem forum sortiri ratione delicti, & eo loci damnari posse in quo deliquit. Cui conuenit l. si cui. §. idem Imperator. ff de accusa. & authen. qua in prouincia. C. vbi de crimi. agi opor. c. postulasti. & c. fi. de foro compet. c. j. de priuileg. lib. vj. Ratio est, quia reus iudices, in quorum territorio deliquit, offendit, & vt pœna vnius sit metus multorum. l. fi. C. ad l. Iuliam repet. Etiam ad solatium consanguineorũ interfectorum, quia vt faciant iudicium conscriptum, gloria hæc est omnibus sanctis eius, vt dicit Dauid. 4

Amplia etiam in iudice delegato, qui si delinquat, ab ordinario puniri poterit. Petrus Cy. & Bald. in d. authen. qua in prouincia. col. ij. quia quando deliquit, efficitur minor quocunque ordinario, licèt aliàs in procedendo sit maior, si à Papa ei mandata sit iurisdictio. c. sanè. 2. de offi. deleg. Eo enim casu cẽsetur priuata persona, vt hîc, & ordinarius. Etiam poterit excommunicari clericus ab eo iudice, in cuius iurisdictione deliquit. c. j. de raptor. & omnibus beneficiis priuari, ac exauthorari, quod degradare, canonistæ vocant. c. postulasti. de foro compet. c. degradatio. de pœnis. in vj. 5 *Clericus potest excõmunicari à iudice, sub quo deliquit.*

Præ

Præterea de delicto commisso ille iudex cognoscet, qui primariam subditorum cognitionem habebat, & non alius. c. penult. vbi Doct. de foro compet. & si sint pares, locus erit præuentioni ibi. & l. si quis postea. ff. de iud.

Præuentioni quando locus sit.

Etiam in causa appellationis, iudex superior primi cognoscet, an iudex delicti bene iudicauerit. Bal. in d. authen. in prouincia, in vltim. nota. Nam postquàm primus fuit competens, ergo & secundus. Cui enim præcedentia dantur, & sequentia videtur concessa. l. qui proprio. §. item quæritur. & l. qui procuratorem. ff. de procurato.

Procedit etiam in milite desertore, vt si quid grauius in ea prouincia, in qua est repertus, admiserit, ibi eum pœna plecti debere scribit Modestinus. in l. iij. ff. de re milita. Intellige tamen, vt per hoc delinquẽs subditus nõ dicatur, licèt per eum puniri posit, glo. in ca. nuper. de sentent. excõmu. & in clement. vna. de foro compet.

De eadem re.

Limitatur, si quis telo, balista, vel colubrina existens in vna iurisdictione, interfecerit aliquem in altera iurisdictione positum, tunc vterque iudex co-
6 gnoscere poterit, & erit præuẽtioni locus. Ioh. And. in regul. in obscuris. de reg. iur. in Mercuria. Feli. & alij in c. j. de præsumptio. post Bart. in l. libellorum. ff. de accusa.

Secundò non procedit in ea persona, quæ ad Pręsidis cognitionem non pertinet. l. si maritus. 2. §. & generaliter. ff. de adulter. vtpote in Senatore. l. fin. C.
7 vbi Senato. vel clarissimi. Nam hi à corpore Curiæ iudicari debent. vt ibi scribitur.

Tertiò, si ageretur contra delinquẽtem ciuiliter,
8 corrigi iste debet coram suo iudice. Doct. in d. authen. qua in prouincia. & criminaliter censetur agi, si procurator Regis per se queratur, allegatur glos. in verb. aureorũ. ff. de sepul. viola. in l. iij. & hoc si principaliter, vt alibi dicetur.

Quartò, non procedit in foro conscientiæ, quia tenetur quis confiteri sacerdoti proprio, & non illi, in cuius parochia deliquit. glos. in c. j. xvj. q. j. Ratio est, quia Curatus debet cognoscere vultum pecoris sui, & ei est commissa anima sui subditi. c. omnis. de pœnit. & remis. Vnde cùm Deo satisfacere debeat, quem læsit, ob id sacerdoti proprio, qui est eius vicarius, confiteri debet. Differentia enim ratio est, quia in foro (vt dicũt) contẽtioso imponitur pœna, vt delinquens Reipubl. quam læsit, satisfaciat, & ideò vbi deliquit, imponi debet, secus in altero casu. vt docet Ioan. And. in c. j. coll. iij. de raptor.

Quintò, vitiatur in eo, qui existens Parisiis, mandauit, vt Aureliæ fieret delictum, vbi autem com-
9 missum fuerit, ibi esse puniendum, quia delictum intelligitur esse, quando est consummatum. l. si quis vxori. ff. de furt. vbi mandans incipit teneri, quando delictum est commissum, ergo non antè, nec ab alio iudice. Nam sicut contraxisse vnusquisque intelligitur in eo loco, in quo, vt solueret, se obligauit, l. contraxisse. ff. de actio. & obliga. ita & deliquisse, vbi cõsummauit. Posset etiam mandans ab eo iudice, in cuius mandauit iurisdictione, de illo turpi mãdato puniri. l. j. §. persuadere. ff. de seruo corrupto. l. si quis seruo. C. de furtis. Bart. in l. non solum. in fi. ff. de iniur.

Mandans ab eo iudice puniendus, in cuius iurisdictione mandauit.

Sextò is, qui ratificauit Parisiis delictum commissum Tholosæ, potest hic Parisiis puniri, quia hic censetur consummatum quoad ratificatum. glos. & ibi Ancha. in Clement. j. vt lite pendent.

Ratificatio cẽsetur delictum consummare.

Vltimò ex hoc text. habemus vnũ casum, in quo Præses prouinciæ cognoscit cõtra non subditos, videlicet ratione delicti. Secundus est, si causa à principe fuerit ei mandata. c. vnaquæq;. iij. q. 6. c. iudices. xj. q. j. & in tit. de offic. delegat. & de offi. eius infrà. 10

Tertius est, in appellatione, vt diximus superiùs, & facit c. peregrinæ. iij. q. vj. & c. scitote. vj. q. iij. vide alios casus per glo. & Doct. in l. hæres absens. in fi. de iud. & in c. fi. de foro compet. & Soci. in rub. illius tit. 11

Postremò, si personæ commissæ sint alicui, vbicunq; sint, possunt puniri, vnde dux exercitus suos milites vbique punire poterit. l. iij. ff. de re milita. Tamen si quid grauius admissum sit, ibi puniendum, vbi delictum grauissimũ est perpetratum, vt exemplo illius alij à malo arceantur. l. fi. C. ad leg. Iuliam repe. De his mandatis Principum scripsi in l. solent. suprà de offic. Procons. 12

Extraneos homines.] Hìc dicuntur extranei, qui in ea prouincia non degunt, nec originem habent. & multa scripsi, quãdo quis vocetur extraneus. in l. rei appellatio. j. ff. de verb. signific.

Aliqui in tex. legũt manu admiserint, alij malum admiserint, & communis lectio habet malum; & clarior redditur materia, nã quodcunque malum admissum fuerit, de eo Præses cognoscet. Quòd legas manu admissum tantum puniendũ, quis alia crimina, alio modo commissa puniet? nisi dicas, manum, generaliter accipi, vt in l. fi. C. de reuoc. dona. & c. fi. illo tit. ac c. si quis suadente. 17. q. 4.

Lex IIII. Vlpianus lib. XXXI. ad Edictum.

Præses prouinciæ maius Imperium in ea prouincia habet omnibus, post Principem.

Istam leg. & eius materiã explicaui in l. si in aliquam. in fi. suprà de offic. Proconf. Nota tamen quòd à sententia Præsidum prouinciæ appellabatur. vt in l. ij. in fi. C. de tempo. appellat. Ideò Præfectus Prætorio erat maior isto Præside prouinciæ.

Lex V. Idem lib. I. de omnib. Tribunalibus.

Præses prouinciæ non magis tutorem, quàm specialem iudicem, ipse se dare potest.

Nec potest se Præses prouinciæ tutorem dare, nec se specialem iudicẽ decernere, & non magis vnum, quàm alterũ facere poterit, & sic neutrum ei liberum erit agere, sicut dictum fuit in Prætore, in l. fi. suprà de offic. Prætor. vbi alia tractaui.

Summaria.

1. *Exactiones illicitæ ab Ecclesiis si factæ fuerint, in duplum restituendæ.*
2. *Venditio sine pretio habita, præsumitur simulata.*
3. *Fides de pretio in emptione haberi potest.*
4. *Venditionis per violentiam factæ, prohiberi debent ne effectum habeant.*

Lex VI.

SVMMARIA.

1 *Exactiones illicitæ ab Ecclesiis si factæ fuerint, in duplum restituendæ.*
2 *Venditio sine pretio habita, præsumitur simulata.*
3 *Fides de pretio in emptione haberi potest.*
4 *Venditiones per violentiam factæ, prohiberi debent ne effectum habeant.*

LEX VI. IDEM LIB. I.

OPINIONVM.

Illicitas exactiones & violentia factas, & extortas metu venditiones & cautiones, vel sine pretij numeratione, prohibeat Pręses prouincię.

Illicitæ exactiones aliquando fiunt à Principibus, & à publicis personis, interdum à priuatis. Si à Principibus fiant, his orationibus resistendum est, & non murmure, nec quidem factis, quia Diuus Paulus ait: Obedite Præpositis vestris, &c.

Si verò fiant à priuatis personis, etiamsi fierent ab exactoribus Principum, & tunc Præses prouinciæ prohibere eas debet, sed quomodo hæc prohibere poterit, si imposita sint? Respondeo, Præses imposita à Principe adiuuabit, vt exigantur, sed priuatorum superindicta prohibebit, vt in §. illicita. inferi⁹, ibi: *Et vt sub specie tributorũ illicitas exactiones fieri ꝓhibeat.* Iustinian. statuit in §. *Eos, qui in prouinciis pro quibuscunque publicis exactionibus diriguntur, non aliter inchoare exactionem, nisi prius prouinciali iudicio insinuauerint impositas sibi de hoc iussiones, vt exoluentes fiscalia tributa, nulli pro his periculo, aut damno subiiciantur, hoc ipso & super priuatis negotiis obseruando.* Exactores enim sunt, sicut monetarij, qui frequenter metas rationis excedunt in exigendo. vt dicit Papa in c. statutum. §. notarium. de rescript. in 6. & ad prædam sunt parati. l. ij. C. de discusso. lib. 10. vbi Lucas de Penna, & ideò non pauci in furcis pendent.

Superindicta priuatorum prohibita.

Illicitæ dicuntur exactiones, quæ contra leges fiunt. l. licitatio. §. quod illicitæ. ff. de public. & vectig. l. fideicommissum. §. si quis illicitè. de legat. 3. & illicitum dicitur id, quod non est licitum, vnde illicitas exactiones maximè ab Ecclesiis, quarũ abusus iam
1 per longa tempora inoleuit, per ciuitates, & castella dãnat, & prohibet Feder. & in duplũ, si factæ fuerint, reddi decernit. in §. illicitas. de pace & iura. firmand. in vsibus feudo. & hæ ad inferos deducunt multos.

Exactiones illicitæ.

Et violentia factas.] Præcipit Præsidi, vt in sua prouincia prohibeat violẽtias, videlicet ne quis vim & impetũ inferat alicui, vnde scribit Iustini. in tit. de mãd. Princi. colla. 3. §. publicorũ. vers. *Sed neq; permittes nostros subiectos, violentũ aut seditiosum aliquid pati, sciẽtes, ꝙ si exactiones inferẽtes quid tale gesserint, de suo satisfacere fisco cogentur.* & in §. deinde. sic scribit: *Deinde cõueniẽs est te prouidere, vt nulli populi ciuitatũ alterutri seditiones faciant, sed omnem pacem esse Dei ciuitatibus, dum æquitas etiam hinc nostris subiectis seruatur, & neque lucri, neque passionis alicuius causa ad aliquam partium declinetur.* ergo omnis via facti prohibita est, & ait Callistrat. *Si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris.* in l. extat decretũ. ff. quod metus. vis enim est, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. ibid. & dicit Bal. per istum text. multos contractus factos à puellis in fauorem consanguineorum, pronuntiatos irritos propter violentiam, quam consanguinei in illis fecerant.

Extortas metu venditiones.] Etiam prohibeat Præses, si autẽ factæ sint, irritet, vt in tit. ff. quod metus causa gestum est ratum non habebo. & ibi alia dicẽtur, etiã debet prohiberi, ne emptiones sine pretij numeratione fiant, vt si vendã domum magistro militum mille aureis, tamen ego remitto ei pretiũ, venditio præsumitur simulata. l. imaginaria. ff. de reg. iur. 2
& alibi Imperator statuit in l. fin. C. quod met. causa. *Venditiones, donationes, transactiones, quæ per potentiã extortæ sunt, præcipimus infirmari.* & de substãtia emptionis est pretium. l. ij. ff. de contrahen. empt. potest 3
tamen haberi fides de pretio. §. venditæ. de rerum diuision. in Institut.

Emptio sine pretij numeratione fieri nõ debet.

Et cautiones.] Etiam vult metu extortas cautiones, ac prouisiones, vt Præses prohibeat, néue quis se pro altero obliget metu, nempe quidam potentes cogere solebant mercatores, & alios, sed hoc debet prohibere Præses prouinciæ. Et hîc cautiones vocat chirographa, quæ vocamus schedulas. l. iij. ff. de fide instrum. plenè scripsi in tractat. de chirogra. recog. in 1. tomo Comment. ad Constit. Reg.

Cautionum vocabulo, quid denotetur.

Item not. Doct. istum text. in verbo, factas, ad hoc, vt participium præteriti temporis à lege prolatum, futura etiam respiciat. de hoc dixi in l. verbum, oportebit. ff. de verb. sign. Sed iste text. videtur mirabile dicere, quòd Præses prohibeat vẽditiones illicitas, & violẽtias factas, & extortas: si factæ, quomodo prohiberi possunt? Respondeo, Præses potest prohibere venditiones per violentiam factas, ne effectum habeant, & executionem. Nam eas irritando prohibet, ne quis iuuetur illo contractu sic facto, & ita intelligi potest iste tex. facit tex. in c. si quis presbyterorũ. de reb. Eccles. nõ alienan. & ne deinceps tales fiãt. 4

§. Item ne quis iniquum lucrũ aut damnum sentiat: Pręses prouincię prouideat.

Cvm Iabol. dicat iure naturæ esse æquum, neminem fieri locupletiorem cũ alterius detrimẽto, & iniuria. l. iure naturæ. ff. de regul. iur. l. nam hoc natura. de condic. indeb. ergo iniquum est aliquem fieri cum alterius damno locupletiorem, quod prohibere debet Præses prouinciæ: Iniquum lucrum vocat, quod ex vsuris, & rapto extorquetur, & quod non est æquum. ca. quoniam. & per totum. 14. quæstio. 4. sicut furti nomine intelligitur omnis vsurpatio rei alieny. c. pœnale. ibidem. q. 5.

Lucrũ iniquum, quid sit.

Iniquum damnum dicit Accurs. datum dolo, metu, vel iniuria alterius, & quando æquum non est pati tale damnum. Nam damnum quod quis sua culpa sentit, non videtur iniquum. l. quod quis. ff. de regulis iur. & regul. damnum. in vj.

Damnum iniquum, quod dicatur.

Vnde si dolo quis iniquum lucrum sit consecutus, doli actione sibi prouidebitur. vt per totum tit. inf. de dolo. vel si ætatis fragilitate, restituetur. vt in toto tit. ff. de minorib. Idem si absentia sua damnum patiatur. in tit. ex quib. caus. maior.

SVMMARIA.

1 *Iudex secundùm conscientiam contra plenam probationem iudicare non potest.*
2 *Iudices debent iurare iudicare secundũ leges.*
3 *Sententia propria & singularis dicitur erronea, & superstitio.*
4 *Iudex non debet ex confessione, non scripta in actis, moueri.*

quidam apparitores equites, quidam pedites, alij armorum, de quibus in Constit.Reg. dicitur.

Neque licita negotiatione aliquos prohiberi.] Tertiò, Præses negotiationem licitam sine
3 causa interdicere alicui non potest, sed si quis in ea delinquat, potest, vt docet Vlpian.ff.de pœnis.l.moris.§. *Sunt autē aliæ pœnæ, putà si negotiatione abstinere quis iubeatur, vel ad conductionem eorum, quæ publicè locantur, accedere, vel ad vectigalia publica.* Interdici autem negotiatione plerunque, vel negotiationibus solet, & sic firmat Alber.non posse Præsidem prohi-
4 bere, ne quis vendat vinum, vel frumentum, quādiu ipse vendet suum, quia hæc negotiatio cuilibet est licita. allegat l.libertus negotiatorius. ff. de oper. libert. Ideò non valent artificum statuta, si non fuerint à superiore approbata, quibus prohibetur, vt quis arte & negotiatione vti non possit, nisi soluerit decem, vel aliam summam. vt docet etiam Alberic. Et quando alicui commissum est officium, non potest
5 prohiberi illud exercere, nisi ratione delicti.l.præcepit.vbi not. patruus meus mag.Iacob. Rebuff.C.de cano.largitio.lib.10.

Artificum statuta debent à superiore esse approbata.

Neque prohibita exerceri.] Quartò, Iurisc. prohibet militibus emere prædia, in his prouinciis, in quibus militiam exercent, præter quàm si paterna eorum fiscus distrahat. Fisco autem vendicatur prædium illicitè comparatum, si delatum fuerit. Paternus quoque scribit, debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatū dare, equum militarem extra prouinciam duci non permittere ad opus priuatum, piscatum, venatum, militem non mittere.l.milites.j.& l.officium.ff.de re milit. Itaque omnia prohibita ne exerceantur iuret Præses prouinciæ, maximè ne vsuræ, vel delicta admittantur.

Alia multa sunt in iure prohibita exerceri, quæ debet Præses prouinciæ prohibere, & curare solicitè, ne fiant, etiamsi sint addita per Imperatores. vt in tit.C.quæ res vendi non poss.cum tit.seq. Nam licèt iste text.hæc non viderit, tamen hodie Præses iuramento adigitur, vt seruet ius, quod intelligi debet tam de iure Digestorum, quàm Codicis. Ideò in illis prohibita debet inhibere, ne exerceantur, etiamsi prohibita sint per statuta, ordinationes, consuetudines, vel per edicta.

Neque innocentibus pœnas irrogari ad solicitudinem suam Præses prouinciæ reuocet.] Quintò, Præses prouinciæ solicitus esse debet, ne innocentes pœna afficiatur. Imò Vlp.scribit, sanctius esse impunitum relinqui facinus nocētis, quàm innocētem damnare. l.absentem.ff de pœnis.& scribit Iosephus de bello Iudaico, vndecies cētena millia gladio, & fame periisse propter innocentem damnatum; & iam interfectorum posteritas per mille & quingentos fermè annos vaga, sensus inops peregrinatur, exul, & tandiu illi inditum est exilium, quousque pacis Principem agnoscat, pro quo tot sæcula passa est exterminium, in quo sola salus, solàque libertas, & de Iesu Christo intelligere voluit, & de illo scripsit.

Condemnatio innocentis, quàm sit abominanda.

§. Et ne tenuis vitæ homines, sub prætextu aduentus officiorum, vel militum, lumine vnico, vel breui suppellectili ad aliorum vsus translatis, iniuriis vexentur, Præses prouinciæ prouidebit.

DVpliciter legitur hic text.ab Accurs.& primò aliqui legunt lumen, vt vnica domus dicatur pauperi vnicum lumen, quia aliàs non habebat.& sic videre eas non poterat. & in Pandect.Florent.ita legitur.& in lib.antiq.& Rauen.& Alberic.intelligunt lumen vnicum, pro vxore, vt de Dauid probatur de vnica oue, quando Bethsabeę vnicam vxorem Vriæ cognouit.2.Reg.c.11. Catellianus tamen Cotta in 2. parte Memoralium.in verbo, limen.putat legēdum, limen, & melius conuenit secundum eum. Nam limen est, quod ex transuerso in ianua est, à limo, id est, obliquo, quod ingredientibus exeuntibúsque transuersum sit, & aliquando accipitur pro ipsa domo, vt hîc.& Vergil.2.Georgic.

Exilióque domos, & dulcia limina mutant.

Et in Aeneid.

Perge modo atque hinc, te Reginæ ad limina perfer.

Probat aliis multis authoritatibus. inde ius canonicum vult adigere iuramento Episcopos, & Archiepiscopos, vt visitent singulis annis limina Apostolorum.c.Ego.N.de iureiuran. vbi Ioan.Andr.exponit pro Curia Romana, quam veri Prælati visitare debent, nisi Papa eis gratiam faciat. Idem habetur in c.iusta.93.distinct.dicitur & limen finis imperij, inde postliminium à limine & post, vt Imperator declarat in §.si ab hostibus.quib.mod.ius pat.potest.solui. & in tit.de capti.& postlim.reuers.

Et sic intellectus ad istum textum erit, vt Præses prouinciæ prouideat, ne pauperes vexentur aduentu officialium, vel militum, & ne priuentur domo sua vnica, vel modica supellectile, quam habent in ea, & ne ipsa transferantur ad alios vsus, quod sæpius malè seruatur. Solent enim per aduentum Principis, vel militum, pauperes omninò opprimi, & licèt non sit eis nisi vnica domus, occupari, & supellectilia auferri.

Intellectus ad textum.

Et de vnico beneficio, quod monoculum vocant canonistæ, vt non debeatur mandatario, nec expectanti. docet glos.in clemen.j.de præbend. Scripsi in tr. ctatu nominat.q.15.nu.41.

Et istum intellectum probant recentiores iurium interpretes.

Aduertite, nam siue legatur lumen, siue limen, siue limes, ad idem sensus tendit, videlicet ne pauper priuetur sua substantia, quam paruam habet, & tanquam vnicum lumen, debet igitur prouidere Præses prouinciæ, ne hoc fiat. de supellectile tractatur in tit.de supel.lega.ff.

Hodie non solent Præsides prouinciarum de his decernere, quia curiales suos habent iudices, & milites quoque qui de his prouidere debent, sed manus manum fricat.

Statuit etiam Iurisconf. ibi: *Ne quid sub nomine militum committatur, si non pertineat ad communem eorum vtilitatem.* Vtpote si agatur de alendo milites euntes ad exercitum, possunt capi alimenta, ad alendos hos milites, vel si milites apparitores egeant armis ad executionem faciendam, potest cogi plebs ad tradendum, quia hoc pertinet ad vtilitatem in communi, secus si ipse ad suum proprium commodum indigeret, quia vtilitas publica priuatæ præfertur.l.j.solut.matrim. ff.etiamsi capiatur pro publico animal, debet reddi æstimatio domino.l.venditor.§. si constat.ff.communia prēd.l.si locus.in fi.quemadmod.seruitu.amittant.

Alimenta pro militibus possunt capi.

SVMMA

SVMMARIA.

1 Medici excusantur, iudicantes vulnus non esse mortale, licèt mors inde sequatur.
2 Medicus dolo medicamenta infirmo dans, quibus moritur, pœna mortis puniendus.
3 & 4 Negligentia medici duobus modis probatur.
5 Medicus tenetur ad damna, quæ infirmus ex dilatione infirmitatis est passus.

§. Sicuti Medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet. Prætextu enim humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis, innoxium esse non debet.

MEdicus non tenetur, si ægrotus decesserit: quia *Non est in Medico semper releuetur vt æger, Interdum docta plus valet arte malum.* Vt Accurs. docet hîc, & glos. in c. ad aures. de ætat. & qualitat. Nam quandoque est vitium materiæ, non artificis. l. si seruus. §. si calicem. ff. ad legem Aquil. gl. in c. nisi. in verbo, effectus. de renuntiat. & excusantur
1 Medici, qui iudicauerint vulnus non esse mortale, licèt inde mors fuerit subsecuta, ex sententia Baldi, facit c. tua. de homicid. vbi Doct.

In Medico quæ requirantur, vt excusetur. Hoc intellige si sequentia interueniant. Primùm, si officium Medico conueniat, vtpote quia est laicus, non verò clericus, aut religiosus, quibus non conuenit. c. sententiam. versi. nullus. ne clerici vel monachi. Item secundùm artis præcepta si medicamenta dederit. d. cap. ad aures. Præterea quòd diligens in cura fuerit, vt ibi, *cum diligentia, &c.* argum. l. diuus. infrà. Adhæc ægrotum certiorem reddere debet de omnibus contrariis morbo, & de his quæ ipse in morbo facere debeat. Innocent. in c. tua. de ætat. alioqui stolido Medico imputabitur à contrario.

Medicus tenetur de imperitia. Secundò, ex hoc text. intelligitur Medicum teneri de imperitia, nam imperitia culpæ annumeratur. l. si quis fundi. aliàs incipit, Iulia. §. Celsus. ff. loca. §. præterea. de lege Aquilia. in Institut. & Proculus ait: *Si Medicus seruum imperitè secuerit, vel ex locato, vel ex lege Aquilia actionem competere.* l. qua actione. in fin. ff. illo tit. Ideò extra ordinem puniri debet, & arbitrio iudicis pro modo culpæ, non pœna mortis. Angel. & alij in d. § preterea. nisi lege municipali aliter cautum esset, vt apud Aegyptios Herodot. teste. apud quos *Aegyptiorum lex de Medicis.* talis erat lex: Medici ex publico victũ sumant, ægros secundum legem curent, ab antiquis Medicis comprobatísque scriptoribus traditam: si quis normam, sacri libri sequutus, infirmum sanare nequiuerit, omni caret culpa: si præter ea, quæ in libris continentur,
2 curauerit, morte puniatur. Sed si Medicus dolo medicamenta infirmo dederit, quibus ille mortuus fuerit, pœna mortis punietur. teste Angel. in l. necessarios. §. fin. per illum text. ff. de Senatusc. Syllania. quia dolo occidẽs occidi debet. l. in lege. ff. de sicar. Cardi. Alexan. in cap. absit. in fin. 50. dist. Sed in dubio dolus non præsumitur. l. quotiens. §. qui dolo. ff. de probat.

Dolus non præsumitur in Medico. Nec culpa. Etiam non præsumitur culpa Medici æger mortuus, sed ex morbi euentu. d. c. ad aures. Spec. in tit. de dispensa. §. iuxta propositionis. versic. item exercens artem. per. c. de occidendis. 23. q. 5. instar iudicis. l. Heremnius. §. Caia. ff. de euict. c. in præsentia. de renunt. Alioqui nullus vel rarus inueniretur Medicus, qui mederi vellet, si quælibet mors eis imputaretur. Innocent. in c. tua nos. de homicid.

Delictum Medici. Delictum, &c.] Tertiò colligit Medicum delinquere, quando ignorat artem, & hominem in periculum inducit: debet enim Medicus, teste Hypocr. in prologo Prognostico, scire ægritudinis causam, præteritam videlicet, vnde infirmitas originem traxerit, præsentem, in quo statu sit morbus, futuram, an curari possit, vel mortalis sit ægritudo. vt sic, sicut Eristratus Medicus, qui pulsu cognoscebat amantem, docet de Ripa in suo tracta. de peste.

Medici quomodo de morte alicuius teneantur. Ex his infertur, si ex animo & industria hominem occiderit, pœna mortis Medicum plecti debere, si per imperitiam, arbitrio iudicis, pro modo culpæ, si verò per negligentiam, etiam arbitrio iudicis tenetur, & culpæ reus erit, videlicet si dereliquit curationẽ eius. l. idem iuris. in princ. ff. de lege Aquil. & §. prætereà. illo tit. in Instit. vbi Angel. ait Medicum non debere relinquere curam ægroti, alioqui tenetur, si mortuus fuerit æger, & hoc intelligendum est, si infirmus Medico satisfaciebat, nisi esset pauper ægrotus, alioqui contrà, & hæc negligentia probatur duobus modis.

De eadem re. Primò, si tẽpore opportuno neglexerit infirmum curare, vel si insidiatus illius vitæ fuerit. in l. necessarios. §. fi. ff. de Senatusc. Syllania. Etiam docet Cardi. Alex. c. j. dist. 81. Medicum, qui neglexit curam præstare ægro in periculo existenti, teneri, ac si illum occidisset. l. necare. ff. de liber. agnosc. Etiam ad damna & interesse hæredibus. scribit Alberic. distinguendo tamen. in l. qua actione. ff. ad legem Aquil. 3

Medicus extorquens promissiones, vel donationes ab ægro, puniendus. Imò etiam, si Medicus protrahat infirmitatem, vel promissiones, aut donationes ab ægro extorqueat, iudicis arbitrio est puniendus, & contractus cum eo facti, tanquam metu initi, rescindi debent. l. Medicus. ff. de variis & extraord. cognit. Bald. in l. interpositas. C. de transaction. Ideò literas rescisionis contractus impetrare à Cancellaria opus est. 4

Etiam tenetur ad dãna, & ad ea quæ pars est passa ex dilatione infirmitatis. l. item si obstetrix. §. j. ff. ad legem Aquil. Spec. in tit. de magistr. circa fin. de Ripa in tract. suo de peste multa refert, vbi alia de his Medicis scribit, illum, si lubet, liberum est perlegere. 5

Procurator causã protrahens. Idem dicerem in Procuratore, & Aduocato protrahente causam, vt docet Alberi. quod sæpius exercetur in Curiis Franciæ à Procuratoribus, super quibus deberent vigilare iudices.

SVMMARIA.

1 Deportatio in insulam, successit in locum interdictionis aquæ & ignis.
2 Etiam de nocte fieri poterat.

§. Qui vniuersas prouincias regunt, ius gladij habent, & in metallum dandi eis potestas permissa est.

Præses cur deportandi ius non habeat. MIrantur hîc interpretes, cùm Præses gladij, vitę, necísque habeat potestatẽ in delinquentes, ac etiam in metallum eos damnandi, & tamen ius deportandi non habet, vt dicitur in l. ij. §. constat. de pœnis. Nam postquam necare potest, multò magis habebit id, quod est minus, videlicet deportationem. Respondeo, ipsi eò non possunt Præsides deportare,

quia non habent insulam in dominio Principis, sed scribere debent Imperatori, vt eam assignet, quam si haberet in sua prouincia, assignare possent. l. inter. ac l. relegatorū. §. j. & ij. de interdic. & relega. ff. vbi Bar.

Sed hæc ratio non videtur vera, quia etiam ipsi Prẹsides quandoque non habent auri, vel metalli fodinas, vel in prouincia metalla, & tamē in metallum damnare possunt, vt hîc, & in l. in metallum. l. aut damnum. §. metalla. ff. de pœnis. Interdum Præsides insulas sub se habent, & tamen ius deportandi non habent, sed relegandi sic. d. l. relegatorum. §. j. & seq. & d. §. constat. Adhæc Præfecto vrbis Seueri Imperatoris rescripto ius deportandi in insulā datum est, & tamen insulam non habebat. l. j. §. relegandi. ff. de offic. Præfect. vrb. d. l. ij. & l. inter.

De eadem re. Vnde Zouanetus lib. restit. cap. 22. ait, aliam esse rationem, quia decuriones propter capitalia crimina, & alij magni viri in insulam deportantur. l. si quis. §. eius. de iniust. testa. l. sacrilegij. §. cæterum. ad legem Iul. pecul. l. inter. in fin. de interd. Alij inferiores capite mulctabantur, & fustibus cædebantur, aut in metallum damnabantur. l. iij. in fin. ff. de sicar. l. capitalium. §. non omnes. de pœnis.

Ideò Præses hanc pœnam non imponit, quia iurisdictionem in hos decuriones, vel alios illustres non habebat. l. pen. de sicar. l. diui. de pœn. hæc fuit senten. Iacobi de Rauen. ante eum, & Alberic. de Rosat. hîc.

Ratio Zouaneti improbatur. Hæc ratio non mihi placet, quia etiam inferiores in insulam deportari solēt pro qualitate delicti. Nam falsarij deportabantur, siue esset decurio, vel alius, dummodò esset liber. §. item lex Cornelia de Fal. de publ. iudic. in Instit.

Etiam lex dixisset ob honorem personarum Præsidē non posse deportare, & Præses prouinciæ in omnes regulariter iurisdictionem obtinebat. vt l. iij. & iiij. suprà eodem. & hîc dicitur, non habere contra magnos viros, & tamen delictum excludit omnem honorem. l. j. vbi Sena. vel clarissi. C. Adhæc ista lex non esset generalis, vt esse debet. l. leges. C. de legib.

Item illi, qui vim publicam cum armis commiserit, deportatio ex lege Iulia de vi publica irrogatur. §. item lex Iulia de vi. ibidem. & non fit differentia vtrum digniores commiserint, vel alij. Igitur non videtur hæc ratio subsistere, nec probant iura allegata per eum, vt tantùm magni viri deportentur.

Authoris opinio de eadem re. Quamobrem ego putarem ius deportandi non esse datum Præsidi prouinciæ, quia nō poterat quem Principi subditum ditione Principis liberare, & quia erant quædam insulæ subditæ Principibus, & Imperatoribus, quædā non: ideò potuisset Præses iubere illum deportandum ad insulam Turcarū, vel aliam, vbi erat commercium extraneorum hominum, certè Principis interesset. Ideò is ipse non permisit, vt in insulam Præses quemquam deportaret, ne hic exul deportatus in insulam inimicorum Principis, secreta regni reuelaret, vel iuuaret inimicos. Ideò in hoc consulēdus erat Princeps, qui insulam vnam ex suis
1 assignaret. d. l. inter. & d. l. relegatorum. Et quia hæc pœna successit in locū interdictionis aquæ & ignis, d. §. constat. ob id Princeps sciebat quasdam insulas nullis comitatas rebus, eam ob rem vnam istis exulibus assignare solebat, vt aqua & igne carerent, si hoc ei videbatur: etiam nolebat fortè huius deportati ministerio priuari, nec ista deportatio erat minor mortis impositione.

Item possumus dicere multa esse concessa vni, quæ non alteri, ideò Præfecto vrbis, fortè in honorem vrbis, datum quandoque fuit ius deportandi, Præsidi autem prouinciæ denegatum. Sed quare hoc? potest dici, quod scribitur in l. non omniū, quæ à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest. ff. de legib sic voluerunt Principes, sic volo, sic iubeo, &c. glos. in §. furtiuæ. in Instit. de vsuca.

Nec valet hoc argumentum, cui licet, quod est plus, licet quod est minus in concessionibus. Nam concessum interdum erit merum imperium vni, & tamen simplex & inferior iurisdictio non erit concessa. vt Doctor. scribunt in l. imperium. ff. de iurisd. om. iud. glos. in reg. cui licet. in vj. *Argumentū de maiori ad minus.*

Item quia mortis publicæ pœna imponebatur, ob id concessa erat Præsidibus prouinciæ, quia est verisimile, quod nō imponebatur, nisi iustè. Sed deportatio noctu fieri poterat, quæ si cōcessa fuisset illis, data 2
fuisset Præsidi vindicādi potestas, de hominibus suæ prouinciæ, illos sic secretò deportando. Ideò Princeps retinuit sibi potestatem constituendi insulam, & adnotandi. vt l. j. §. quibus. ff. de legat. 3. & dicta l. relegatorum. Aliam rationem si quis afferat, benignè recipiemus. De hoc gladio dicam in l. imperium. ff. de iuris. om. iud.

SVMMARIA.

1 *Paupertas excusat vsurarium à restitutione vsurarum.*
2 *Officium iudicis nobile non expirat.*
3 *Mulcta ex delicto publico à iudice remitti non potest.*
4 *Semel propter inopiam remissa, vnquam exigi amplius non potest, secus in cedente bonis.*
5 *Parti semel adiudicata, inuita parte remitti non potest.*

§. Præses prouinciæ si mulctam, quam irrogauit, ex præsentibus facultatibus eorum, quibus eam dixit, redigi non posse deprehenderit, necessitatem solutionis moderetur, reprehensa exactorum illicita auaritia. Remissa propter inopiam mulcta, à prouincias Regentibus exigi non debet.

Ex hoc text. constat Præsidem prouinciæ posse moderare mulctam, quam indixit, si videat eum, quem mulctauit, non posse eam præstare, & in hoc reprehensa est auaritia exactorum, qui omninò mulctas impositas totas exigere conabantur, & si semel remissa fuerit mulcta, amplius exigi non debet. Nam inanis est actio, quam inopia debitoris excludit. l. nam. ff. de dolo. c. olim. in 2. de restit. spoliato. & nota, paupertas euidenter excusat vsurarium à resti- 1
tutione. cap. cum tu. de vsur. docet Bartol. & alij in l. quod iussit. ff. de re iudic. iudicem posse mutare sententiam definitiuam, latam officio iudicis nobili, cùm illud officium non expiret. facit l. diuus. ff. de in in- 2
tegr. restit. Bartol. in l. prima. in fin. ff. de præto. stipul. Bald. in l. prima. C. sentent. rescindi non posse. & sic mulcta potest remitti, secus dicunt in pœna: quia in hoc est lucrum, in altero debitū, quæ etiam pauperi remitti nō potest. l. prima. in fi. ff. de pœnis. l. pœnam. C. illo

Moderatio mulctæ potest à Præside fieri.

Mulcta pauperi potest remitti, non verò pœna.

C. illo titulo. Doctor. in l. iudex. ff. de re iudic. glos. & Doctor. in c. nisi. de offic. Legat. Felin. in ca. qualiter. col. 10. de accusat.

Ego verò existimarem mulctam posse remitti, non ea ratione quam Docto. adducunt, alioqui idem in pœna esset, quia semper durat officium iudicis, quandiu est iudex. vt l. prima. ff. de iurisdict. omnium iudicum. nec est differentia in quolibet officio, quia vnum tantùm iudicis officium esse ad diuersa respiciens, scripsi in l. actionis verbo. ff. de verborum significatione. & dicta l. prima. sed quia ex causa subuenit Prætor. l. prima. ff. ex quibus causis maior. ob id voluerunt iura, vt mulcta remitti posit pauperi impotenti eam soluere, aliàs non. glos. in l. omnes j. C. de annonis & tribu. lib. 10. & in l. fin. in fine. de publica. Roman. in repetitio. l. si verò. §. de viro. columna 20.
3 fallen. 25. ff. solut. mat. Nec mulctam ex delicto publico remittere iudex posset, sed in castigationem corporis conuertet. l. prima. in fine. ff. de pœnis. l. penultima. de in ius vocan.

Mulctam iudex in regno Fräciæ remittere non potest.

Hodie verò in Regno Franciæ, non potest iudex mulctam impositam etiam ab ipso remittere, sed si quis tam pauper sit, cogitur vel bonis cedere, vt ff. de cessio. bono. vel impetrare literas regias directas iudici, vt ei mulctam remittat, si impotentem eum ad soluendum cognoscat, & tunc audito & consentiēte Procuratore regio iudex illam remittet, si ex crimine publico non fuerit imposita. & de hac scribam in l. vnica. ff. si quis ius dicent. non obtemp. & plenè tradidi in l. aliud est fraus. §. fin. & in l. si qua pœna. ff. de verborum significatione.

4 Etiam Accurs. hîc docet mulctam semel remissam propter inopiam, non posse vnquam exigi, licèt debitor posteà fiat soluendo, quia merum lucrum est. & hanc glos. dicit singul. Bald. in marguarita, in verbo, pœna. 13. quæst. quod secus est in cedente bonis. l. is qui bonis. de cessio. bonor. ff. quia obligatio hoc casu suspenditur, in altero extinguitur.

Idem, si castigatio corporis semel imposita fuerit pro mulcta. per text. in l. sed & si vnius. §. Prætor ait. ff. de iniuriis. quem text. not. Bald. in l. fin. de in ius vocan. C. & Ludouic. Roman. singul. 24. quod non valens. glos. in cap. eos. de homicid. & in regul. peccatum. de regulis iuris. in sexto. Ias. in §. finali. de actio. in Institut.

5 Item ista limitantur in mulcta adiudicata parti, quam nullus potest inuita parte remittere, per regulam, Quod nostrum est, sine facto nostro in alium transferri non potest. ff. de regulis iuris. sed iste text. intelligitur in mulcta lata ad fisci vtilitatem, quam hîc Præsidi potestatem remittendi concedit. & hoc firmat Accurs. & Doctor. in l. ij. C. de in ius vocand. l. rescripta. C. de precibus imper. offerend.

Adhæc Bart. hîc dicit paupertatem prodesse, quæ tamen maximè obest, quia

Haud facilè emergunt quorum virtutibus obstat.
Res angusta domi. --

Paupertas excusat quē à mulcta.

licèt glos. in §. primo. quibus ex causis maior. & alibi sæpius hoc asserat. Sed ego dicerem paupertatem exonerare à solutione mulctæ pauperem, & aliis casibus, quia ratione paupertatis plurimi etiam grauantur, ideò releuari debent. l. eum qui. ff. de iureiur. & quadraginta casus, in quibus quis prætextu paupertatis releuatur, congerit Lucas de Penna in l. fin. C. de his qui nume. liber. vbi etiam 17. paupertatis incommoda scribit. Et Diogenes Cynicus cùm ei paupertas à quodā vitio daretur: Infelix, dixit, quid ais? neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes verò propter diuitias.

SVMMARIA.

1 *Forensis vsus in Francia, de domo communi reficienda.*
2 *Clerici possunt cogi ad reparandum domos tam Ecclesiæ, quàm suas, necnon ad Ecclesiarum suarum reparationem.*
3 *Itinera ante domum pro rata domus reficienda.*
4 *Domum omninò destructam non tenetur quis de nouo reædificare.*
5 *Limitatur.*

LEX VII. IDEM LIB. III. OPINIONVM.

PRæses prouinciæ inspectis ædificiis, dominos eorum causa cognita reficere ea compellat: & aduersus detrectantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.

IN l. si in aliquam. suprà. de offic. Proconf. & Lega. dictum fuit Proconsulem debere inspicere ædes sacras, & opera publica, an refectione indigeant, sed de priuatis ædificiis, nil ibi statuitur. Ideò ista lex facta est de priuatis, vt Præses prouinciæ non solùm publica ædificia conspicere debeat, vt suprà: sed etiā priuata, quæ si reparatione egeant, compellant dominos domorum, vt eas reficiant, causa tamen cognita, & aduersus recusantem decenti remedio auxilium ferat deformitati ciuitatis.

Refectio domus communis.

Colligitur ex hoc textu, Præsidem prouinciæ posse compellere habentē domum ad eam reficiendum, sed quo remedio iudex eum compellet? Respondeo, si domus fuerit communis, compellet socium ad refectionem extra ordinem, & officio suo, petente parte, pignus capiendo, mulctam dicendo, & alia faciendo, sicut statuit Labeo in l. cum eo. ff. ad legem Iul. pecula. Sed si socius domum suis expensis refecerit, & alter socius sumptuum dimidiā partem sine necessitate detrectet præstare, intra quatuor menses, illis elapsis domus eius solida erit, qui refecit. text. solennis in l. si vt proponis. C. de ædific. priuatis. & tex. in l. si fratres. §. idem respondet socius. ff. pro socio. quem no. sing. Francisc. Cremen. sing. 97. decidi. & Cæpola in tract. de seruit. vrba. præd. c. 40. col. 9. tit. de pariete & c. 59. tit. de refec. col. 5 & cautel. 85. & quamuis in dict. §. idem. Respondeo, ipso iure post triennium elapsum dominium acquiratur socio, qui ædificauit. & dicta l. si vt proponis. vtitur verbo, vendicare, tamen in hoc regno sine iudice dominium non consequetur, vt statim dicetur.

In forensi itaque iudicio seruatur, vt dominus pro parte in ius vocet alterum domus dominū, ad illam reficiendum, & postea eo audito, & sic causa cognita, vt dicit iste tex. iudex condemnabit illum socium ad conferendum dimidiam partem sumptuum, pro domus refectione, & si alter dominus interim integras impensas fecerit, adhuc datur supplicatio iudici, vt cogat alterum ad restituendum dimidiā sumptuum partem cum vsuris, & iudex condemnabit illum ad 1

restituendum intra quatuor menses cum interesse, aliàs dicet quod tempore elapso si ille eas impensas non præstiterit, declarat Præses insequẽdo ius totam domũ spectare ad reficientem, & illi adiudicat, & sic solet fieri, quicquid dicãt interpretes. Et q̃a in regno non fit iuris, sed iudicis authoritate, cõtumacia data.

Ex hoc infertur alterum ex dominis cogi in solidum posse ad restaurationem totius domus in Reip. fauorem, ne vrbs ruinis deformetur. l. singularum. C. de ædifici. priua. & ita censuit Senatus Tholosan. vt refert Bened. in repet. c. Raynutius. in verb. domũ. num. 16. de testa. Sed neque passim admittenda sunt, neque districtè deneganda, sed à Prætore, causa cognita, temperanda. Vlp. in l. sed hoc. ff. de procura. per istum textum ibi, causa cognita. Si verò tota domus sit alicuius, cogi iudicis officio potest.

Casus, quo quis rẽ suã vendere cogitur. Et si pauper sit, qui nõ sit par oneri, cogetur vendere domum alicui, qui illam cum onere reficiendi emat. vt docet Specul. in tit. de satisda. §. hoc quoque. versi. circa hoc quęritur. allegat. l. lege. ff. ad Syllaniã. & l. ij. & fi. C. in quibus caus. serui pro præmio libert. accipiant. quæ iura nil faciunt secum. Sed melius facit l. ad curatoris. ff. de dam. infect. Ioan. de Platea in l. ij. C. de conditis in publ. horreis. lib. 10. Imò si sumptu publico domum ciuitas extruat, & dominus ad tempus à iudice præstituto pecuniam cum interesse non restituat, iure eam Resp. distrahit. d. l. ad curatoris. ff. de damno infect.

2 Etiam clerici solent cogi ad reparandum domos tam Ecclesię, quàm suas, & ad Ecclesiarum suarum reparationẽ. vt docet Bened. vbi suprà. & in verbo, & vxorem. nu. 430. facit c. j. & per totum de Eccl. ædifi.

3 Non solùm possunt cogi homines ad reparationem domus, sed & itinera ante domum, pro rata domus. l. ædiles. ff. de via publi. teste Cępol. in tracta. de seruit. rusticor. præd. tit. de serui. viæ. q. 25. & hoc dicit Alberic. iudicem facere posse ex officio nemine petente, sed in forensi iudicio seruatur, si respiciat vtilitatem publicam, procurator Regius vel domini petit, si priuatam, pars, & nõ habet iudex sine petitione multa concedere, alioqui reciperetur in partem.

Limitant interpretes, quãdo domus esset omninò
4 destructa, & solo æquata. Nam eo casu esset de nouo facere, quod non tenetur quis, nisi consuetudine, aut
5 statuto, vel ordinatione contrarium cautum sit, vel nisi deberet seruitutem oneris ferendi. l. eum debere. ff. de seruitu. vrba. prædior. Socin. in consil. 138. circa j. in j. vol. & Bened. in verbo, domum. nu. 14. facit l. iij. ff. de riuis. reficere enim est, quod corruptum est in pristinum statum restaurare. l. j. ff. de riuis. Et hic tantum reficere mandat, non de nouo ædificare. Cæpol. in d. tract. de seruit. tit. de refectione. Ias. in l. quo minus. q. 17. ff. de fluminib.

Paries intermedius cõmunibus sumptibus ædificãdus. Etiamsi diuisa esset domus inter hæredes, vel socios, compelli possent vt parietem intermedium ædificaret, cùm sit eadem ratio, & hoc pulchre disputat Lu. de Penna in l. ij. col. ij. C. de metat. lib. 12. & Boër. in consil. 2. post Consue. Bituri.

Viuarium commune cõmunibus sumptibus, est piscibus implẽdum. Item in viuario communi cum alter pisces apponere nollet, fuerunt ei constituti duo menses ad hoc faciendum, alioqui alteri socio fuit adiudicatus vsus totus piscium pro tempore illius piscationis à Senatu Parisiensi anno 1538. die penult. Decemb.

Alia praxi vtuntur Parisiẽses, vt cautum est in tit. *de rachapt des rẽtes de la ville de Paris.* in Const. Reg.

SVMMARIA.

1 *Princeps debet in eloquio esse discretus.*
2 *Iudex potest se excusare de causa sibi per rescriptum remissa.*
3 *Restringitur.*
4 *Mandare iurisdictionem, & committere, diuersa.*
5 *Iudex committens debet in commissoriis literis dicere, Committimus & rogamus.*

Lex VIII. Ivlianvs lib. I. Digestorvm.

Saepe audiui Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptiõne: EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES: non imponi necessitatem Proconsuli, vel Legato eius, vel Præsidi prouinciæ, suscipiendæ cognitionis: sed eum existimare debere, ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.

Dubium in hac lege est, si Imperator vel Rex in suo rescripto, remittat partem supplicantem ad Præsidem prouinciæ, his verbis: Eum, qui prouinciæ præest, adire potes, an Præses de causa cognoscere teneatur? quod videbatur, quia Imperator videtur per illa verba ei speciatim causam cõmittere. Sed Iulianus hîc contrarium statuit, dicens, sæpe audisse Cæsarem sic mandasse, tamen non imponitur necessitas Proconsuli, vel Præsidi prouinciæ, vt cognitionem illius causæ suscipiat, sed ipse debet æstimare, an velit cognoscere, vel iudicem dare, qui de causa cognoscat. Ratio est: Nam qui per alium facit, perinde est ác si ipse faceret. Per regulam iuris, ergo ipse per se, vel alium hoc explicare poterit. quod est not. glos. in c. cùm aliquibus. de rescript. in vj. Nec voluit Imperator iudicem præcisè cogere, vt per se cognosceret, cùm iudicem dare possit. l. cùm Prætor. ff. de iud. *Qui per aliũ quid facit, per se facere videtur.*

Audiui.] Ex hoc text. colligitur Iurisconf. posse etiam referre verba Imperatoris, & ex illis aliquid statuere. Inde Princeps cogitare debet, quid loquatur, cùm ex verbis suis multa colligãtur bona, si bene loquatur, si perperàm, mala. Nam debet esse discretus in eloquio, ne tacenda proferat, & proferenda taceat. c. sic rector. 43. dist. 1

Vnde Celsus ait, sæpe audisse rusticos senes ita dicẽtes, pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes, quod Præsidij causa reponeretur. in l. si chorus. §. j. de legat. 3. ff.

Colligitur etiam ex hoc text. iudicem non teneri 2
cognoscere de causa sibi per rescriptũ remissa. Nam potest se excusare, si valetudine, vel alia iusta causa impeditus sit. c. suscitatus. de rescript.

Vel potest causam alteri committere, & iudicem dare, vel delegare, vt ius Canonicum vocat in toto titulo de offic. delegat. alioqui iudicandi necessitas apud iudices est. l. fina. §. iudicandi. ff. de munerib. & honor. quæ sic debet intelligi, vt quis iudicet per se, vel causam committat alteri.

Limitatur per Accurs. quando Princeps præciperet alicui, seu iuberet, vt ipse cognosceret, eo casu 3
iudicem

iudicem dare non potest. Nam quod imperatur, necesse est fieri, si non fiat, pœnam habet. cap. fin. 14. quæst. prima. quia videtur esse electa industria eius, cui præcipitur, secùs si mandet. Alex. & Ias. in l. more maiorum. ff. de iurisd. omnium iudicum. Lucas de Penna in l. iubemus. in princip. C. de proximis sacro. scrin. cæterísque qui in sacris scrin. militant. libro 12. Doctor. in cap. eam te. de rescript. & in cap. licet. de offic. ordin.

Intellige quòd licèt Princeps præcipiat iudici primario Bailliui, vel Seneschalli, vt cognoscat de causa, & breui expediat, sic: *Mandons & cõmandons, &c. que faictes bonne & briefue iustice aux parties, &c.* [Iubemus atque præcipimus, &c. vt cognoscas de causa & breui expedias.] Tamen poterit de hac causa secundarius, vel tertius auditorij iudex cognoscere, cùm ab ipso Principe sit electa industria illorum, quia eos præfecit, nisi diceretur in literis, Præcipimus tibi tantum, vt tu ipse cognoscas.

Differētia inter derogationē & cognitionē per iudices auditorij faciendam.

Nempe differentia est inter delegationem, & hanc cognitionem per iudices auditorij faciendam, cùm in delegatione iudex non expressus non sit à iudice approbatus, secus in iudicibus eiusdem auditorij, quia iidem iudices censentur. l. proponebatur. de iud. & hoc videtur probare text. in §. & hoc verò iubemus. in authen. vt nulli iudicum. collat. 9.

Non valet etiam citatio, si iudex mandet Parisiis alteri, quàm ordinario, vt citet Titium, qui non est iurisdictionis illius, licèt eum inuenerit in suo territorio, quia per verbum, mando, excitatur tantum
4 iurisdictio, & is cui mandatur, nullam habet iurisdictionem in illum, quem in ius vocare non potest: secus si illi committat, vt Titium citet, tunc authoritate committentis hoc faciet. cap. licet. de offic. ordin. vbi plenè Doct. & ita censuit Senatus Parisiẽsis, pro Comite Atrobatensi contra Dominum de Mailly, vt habetur in stylo Parlamenti, in tit. de cita. seu ordinat. §. item ordinamentum. Et ideò in literis com-
5 missionis debet iudex committens dicere, Committimus & rogamus, &c. vt scripsi in tractat. de literis requisito. seu rogator. in 2. tomo Commentariorum ad Constit. Reg.

Arestũ Parisiense.

SVMMARIA.

1 *Verba præceptiua denotant necessitatem, nisi materia aliud requirat.*

2 *Iudex, qui antea malè iudicauit, non tenetur, nec potest causam ad se remissam cognoscere.*

3 *Imò si cognoscat, ad mulctam condemnari potest.*

LEX IX. CALLISTRATVS LIB. I. DE COGNITIONIBVS.

Generaliter quoties Princeps ad Præsides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti: EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTERIS: vel cum hac adiectione, IS EXISTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM, non imponitur necessitas Proconsuli, vel Legato, suscipiendæ cognitionis: quamuis nõ sit adiectum, IS EXISTIMABIT, Quid, SIT PARTIVM SVARVM: sed is existimare debet, vtrum ipse cognoscat, an iudicem debeat dare.

Ista lex ampliat ea, quæ dicta fuère in dicta l. sæpe. videlicet, si Princeps remittat ad Præsidem sub his verbis, Præsidem adire potes, vel iudicem prouinciæ, tũc nõ imponitur necessitas iudici per se cognoscendi, sed ipse iudicem dare potest, & causam alteri mandare, etiamsi non fuerit dictum, *iudex existimabit.*

Idem, si dicatur in rescripto, *iudicem competentem adire potes.* vt in l. prima. C. qui petant tutor. vt si quis adeat Principem super re, in qua prouidere poterit iudex, Princeps causam remittet ad iudicem competentem.

Non absimile erit si dicatur: *Eum, cuius de ea re notio est, adire potes*, vel, *postula à iudice competente.* l. admoue. & l. ij. qui petant tutor. C.

Vel sic, *Super hac re adi Præsidem prouinciæ.* l. quod dicis. C. qui dare tutor. possunt. vel, *Consultius feceritis, si Præsidem prouinciæ adieritis.* l. j. in quibus casibus tutor. ha. vel, *Præses prouinciæ æstimabit.* l. iij. ibid. vel, *Iudex quamprimum suis partibus fungatur.* l. prima. C. de administr. tutor. & aliæ multæ sunt phrases, quibus Imperatores vtuntur in libro C. l. prima. C. de ordine iudicio. & alibi.

Nec est differentia, si diceretur parti, *Præsidem prouinciæ adire debes.* Nam nec Præses tenetur hoc casu per se cognoscere, nec pars adire, si nolit, quia hoc verbũ, debes, licèt regulariter necessitatẽ denotet, quando in lege inuenitur, vt quis debeat facere. l. Prætor. ff. de edend. glos. in clement. attendentes. de statu monachorum. dixi in verb. debeat. §. primo. de collat. in Concord. Tamen non procedit, quando verbum, debet, respicit partem, & eius vtilitatem, tunc pars illi commodo renuntiare potest, & intelligitur: Debet hoc facere, si velit vtilitatem consequi, & sic intelligetur hic text. & eius materia.

De verbo debet.

Et sic verba præceptiua siue in contractibus, siue 1
in vltimis voluntatibus, siue in rescriptis, siue in iudiciis, denotant necessitatem, nisi materia aliud inducat, siue sententia contrahentium, vel ratio, aut mens, & ita sæpius declaraui in titul. ff. de verborum signific. aliàs hîc multis probarem. facit l. non aliter. ff. de legat. 3.

Praxis Frãciæ de causæ remissione.

Ex his probatur praxis Franciæ, vt quando causa à Senatu, vel alio iudice remittitur ad inferiorem, vt fieri solet, quando ab interlocutoria est appellatum. cap. vt debitus. de appellat. §. primo. de friuol. appel. 2
in Concord. vt is iudex non teneatur cognoscere, nec quidem potest, si antea malè iudicauit: imò poterit, non obstante remissione, recusari, vt decreuit Senatus Parisiensis in processu inter iudices & Consiliarios Pictauienses, anno 1540. die 17. Iulij.

Imò, quando primus iudex grauauit, & causa ad idem auditorium remissa est, si ipse vellet cognosce- 3
re, condemnaretur ad mulctam, vt idem iudicauit Senatus contra Præpositum de Coussi, anno 1533. die 17. Nouemb. Scripsi in §. j. titul. de friuol. appellat. in Concord.

LEX X.

LEX X. HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS ἐπιτομῶν.

DE omnibus causis, de quibus vel Præfectus vrbi, vel Præfectus Prætorio, itémque Consules, & Prætores, cæteríque Romæ cognoscunt, Correctorum, & Præsidum prouinciarum est notio.

IVrisconsultus ait Præsides de omnibus causis cognoscere in prouinciis posse, de quibus Præfectus vrbis, & alij magistratus Romæ cognoscunt. Idem fuit dictum de Proconsule, in l.si in aliquam. in fine. suprà eod. & sic etiam de fiscalibus causis cognoscet Præses, vt concedit Iustinian. in §. nulli. & seq. in authen. vt iudices sine quoquo suffragio fiant. collat. 2. & §. eos. ibidem.

Præses de fiscalibus etiã causis cognoscit.

Nec procedit hîc argumentum ab ordine scripturæ, videlicet vt primò nominatus sit dignior, quia Præfectus Prætorio est dignior Præfecto vrbis, vt suo loco dictum fuit. Item Consules his digniores, tempore quo Roma Consulibus regebatur. Sed quia prima cognitio causarum ad Præfectum vrbis spectat, vt visum fuit suprà de offi. Præfect. vrb. Ideò prius nominauit hîc Martian. Præfectum vrbis, & hoc argumentum nõ semper locum habet. vt l. postliminium. §. sed etsi. ff. de capti. Doctor. in c. 2. de iud. glos. in c. quorundam. de elect. lib. vj. de Correctore dictum fuit superiùs in rubric. Notionis verbum plenè tractaui in l. notionem. ff. de verb. signific.

LEX XI. MARTIANVS LIB. III. INSTITVTIONVM.

OMnia enim prouincialia desideria, quæ Romæ varios iudices habent, ad officium Præsidum pertinent.

ACcurs. & alij Doct. istum text. intelligunt, ibi, desideria, id est, negotia, quibus ipsi prouinciales desiderant iustitiã fieri, alij exponũt pro libello.

Verbum, Desideria, quid importet.

Ego autem exponerem desideria, id est, actiones, petitiones, exceptiones, vt omnes alios etiã act⁹, iudicis officium requirentes comprehendat. Nam hi omnes ad officium Presidum pertinent in prouincia, & desideria vocat. Nam quod in iudicio petitur, valde desideratur, alioqui non ingrederetur quis lites, quas boni viri execrantur. l. item. ff. de alien. iud. Nempe quidam actus sunt, seu negotia, quæ non habent Romæ iudices, vt comedere, liberè tractare sua negotia, visitare amicos, & alia extraiudicialia, & ista non pertinent ad officium iudicum Romæ, nec quidem ad Præsides in prouincia, & tamen sunt desideria prouincialia.

Alij actus sunt iudiciales, & illi sicut habent varios iudices Romæ, isti omnes ad officium Præsidis spectant, in prouincia: ideò omnia desideria causæ, quæ ipsi desiderant prouinciales sibi in iudiciis expediri, ad Præsidẽ prouinciæ pertinẽt, quasi dicat omnes actus iudiciales spectãt ad cognitionẽ Præsidis in prouincia, licèt Romæ habeant varios iudices; & sic dubitabatur, an de his omnibus posset cognoscere Præses: & respondeo posse, cùm ipse esset in prouincia solus, & cui erat commissa tota prouincia, & sic de omnibus cognoscere poterat, licèt Romæ distincta essent officia, & sic cognitio ad varios spectaret magistratus. De hoc verbo tractaui in l. sæpe. in verbo, desiderabuntur. ff. de verb. signific.

Ex hoc text. colligitur, Præsidem prouinciæ in ciuilibus causis habere iurisdictionem in prouincia, sicut alij iudices Romæ, sed in criminalibus non: quia non poterat deportare, vt docet Accurs. dixi in l. illicitas. §. qui vniuersas. suprà. poterat tamen etiam de criminibus cognoscere, vt dictum fuit, sed ab ipso erat appellatio ad Præfectum Prætorio, etiã in ciuilib⁹, vt superiùs scripsi, sed ipse cognoscebat, sicut Præfectus vrbis, Vigilum, & alij magistratus Romæ.

Præses in prouincia de criminalibus non cognoscebat absolutè.

Et sic patet vnum iudicem sufficere posse pluribus causis, tam criminalibus, quàm ciuilibus, sed hodie ferè tot sunt magistratus in Francia, quot sunt stellæ erraticæ in cœlo, sed an melius prouideatur, relinquo his, qui desideria non implent, vt videant. Aristot. in Politic.

LEX XII. PROCVLVS LIB. IIII. ἐπιστολῶν.

SEd licèt is qui prouinciæ præest, omnium Romæ magistratuum vice & officio fungi debeat: non tamen tam spectandum est, quid Romæ factum est, quàm quid fieri debeat.

HÆc lex tollit istud dubium, nempe ad Præsidem prouinciæ pertinet cognoscere in prouincia de omnibus causis, sicut magistratus Romani cognoscunt. Nunquid & ipsi debeant abuti, si Romani magistratus abutantur, & perperàm de causis cognoscant, & decidant, quod videbatur, alioqui non cognoscerent, vt Romani magistratus. Contrarium tamen hîc statuit Proculus dicens, spectandum esse quod fieri debet, non autem quod factum est, & non valet electio Prælati regularis facta de eo, qui non est professus, quia inspiciendum est quod fieri debet, & quod faciendum est quod fieri debet, & sic quod faciẽdum erat. c. cùm causam quæ. vbi etiã gl. de elect.

Electio Prælati facta à nõ professo.

Ex his Presidibus appellabatur olim, etiã à Procõsulibus. l. ij. in prin. & §. qui verò. C. de tẽpore appella.

Tamen in hoc regno Franciæ ex gratia istis Præsidibus concessum est, ne ab istis iudicibus Præsidialibus in minimis causis appelletur, per Const. Reg. in tit. *des Iuges, Lieutenãs, & autres magistrats, &c.* Et illa constitutio probatur in l. in offerendis. C. de appellat.

A iudicibus Præsidialibus in minimis causis non appellatur.

Accurs. hîc scribit non esse allegandas gl. vbi text. adsunt, nec leges, vbi Canones sunt. c. si in adiutoriũ. 10. dist. Et hanc glos. sing. dicit Bal. in marga. in verb. decisio. ergo vbi non est lex, sufficit authoritat glos. adducere. Imol. in l. j. col. 2. ff. de vulga. Ias. in l. illam. nu. 10. C. de collat. Imò vbi glos. firmat pedem, ab ea non est recedendum in consulendo, nec in iudicãdo, teste Alex. consil. 92. nu. 3. in 2. vol. hodie non tã scrupulosè procedimus. Nam & vbi iura sunt ad confirmationẽ, etiã allegamus glos. & Doct. authoritatem, qui illam sententiã firmauerunt, nec stamus sentẽtiæ glos. nisi ratione, aut iure fulciatur, quamuis magna sit inter Doct. eius authoritas. vt Ias. scribit post alios in l. vt vim. ff. de iust. & iur. licèt quidã indocti & iuris ignari, nihili glos. faciant, cùm ipsi nihili sint, & facilè contemnat quis, quod ignorat.

Glossæ authoritas nõ est contemnenda.

SVMMA

SVMMARIA.

1 *Christianos Turcis vendentes, ad mortem damnati.*
2 *Receptores perinde atque latrones puniendi.*
3 4 *& seq. Restringitur.*
5 *Hospes dans prandium, vel cœnam exuli, non dicitur receptor.*

LEX XIII. VLPIANVS LIB. VI. DE OFFICIO PROCONSVLIS.

Congruit bono & graui Præsidi, curare vt pacata, atque quieta prouincia sit, quam regit, quod non difficile obtinebit, si solicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat, eósque conquirat. Nam & sacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere: receptatorésque eorum coërcere; sine quibus latro diutius latêre non potest.

Ista lex docet Præsidem prouinciæ quid agere debeat vt sua prouincia quieta pacatáque sit. In primis debet curare, vt malis hominibus prouincia careat; ideò illos conquirere debet, & nō solùm per alios, vt dicit Accurs. verùm etiā per se, & suis sumptibus, postquàm stipendia ad hoc sunt illi præstituta, & hoc probat §. *Nulli verò liceat ciuili, aut militari iudici circuire prouinciam sine causa necessaria, si verò aliqua necessitas vocauerit, tale aliquid. expensis propriis fieri hoc iubemus.* in authen. Vt nulli iudi. collat. 9. sed hodie fieri debet expēsis publicis, id est, fisci, qui ob hoc confiscationes consequitur, & Præfectus vigilum hos cōquirit noctu, Præses interdiu, & Locumtenēs, siue iudex criminum, & postquam eos apprehenderit, punire illos pro modo delicti debet, & receptatores, & alios hoc genus homines.

Mali homines publicis expensis conquirendi.

Sed vbi locorum sint isti scelesti inquirendi? Respondeo, in lupanaribus, prostibulis, tabernis, & aliis locis infamibus, in quibus hoc genus hominum habitare solet, & aditus datur vbique his magistratibus. vt in l. j. ff. de seruis fugit. vbi & literas mandare poterūt aliis magistratibus, vt eos conquirāt, & prehendant, ac diligenter captos custodiant, ne euadāt, vt ibi scribitur. & non potest obtineri pax, nisi præcepta Dei adimpleantur. 2. Paralip. c. xx. & glos. in c. ad Apostolicæ. de re iudic. lib. vj. Ideo si nō puniantur scelesti, non potest esse pacata prouincia, nec quieta, cùm bella veniant propter mala, quæ committuntur. in authen. vt non luxurientur contra naturam. colla. vj. Nec distinguitur vndecunque sint scelesti. glos. ij. in c. primo de offic. ordinar.

Et sic licèt in criminibus tripliciter procedatur, per accusationem, denūtiationem, & inquisitionem: tamen iudex poterit hîc per inquisitionē procedere, & in aliis casibus, quos scribit Specul. in tit. de inquisition. §. quando facit. c. qualiter. vbi plenè Doct. de accusat. & iudex generaliter inquirere poterit cōtra fures, receptatores, sacrilegos, & alios criminū reos, sed non debet specialiter contra certam personam inquirere, nisi indiciis præcedentibus, vel fama publica præcedente. l. iustissimos. C. de offic. Rect. prouinc. vel ad relationem nuntij. l. Diuus. de custodia reo. aliàs magis suggerentis, quàm inquirentis vti officio videtur. l. j. §. qui quæstionem. ff. de questio.

Iudex contra quos inquirere debeat.

Et hęc inquisitio generalis debet fieri maximè in principio adepti officij. vt docet hîc Bart. & quando expedit sicut debet Episcopus visitare, & inquirere in initio sui regiminis, & singulis annis. c. cum Apostolus. & per totum de censibus. c. ordinarij. de offic. ordina. lib. vj. & in §. ordinarij. de pacifi. possessor. in Prag. & Concord. Sed hodie multi magistratus inquirunt, quomodò habeāt pecuniam, vt satisfaciant pro officio empto, & id quod interest soluant, pro pecunia mutua sumpta ad officium emendū: contra quos symoniacos, & sacrilegos, scribit Iustinian. in l. vniuersa. C. de legatio. lib. x. Accurs. in l. ij. de murilegul. C. libr. xj. & in titul. ad legem Iuliam de ambitu. adde Bened. in repet. c. Raynutius. in verbo, duas. de testa.

Episcopus initio sui regiminis, & singulis annis debet inquirere.

Nam & sacrilegos.] Conquirere primò hos, quos inferius explicat, sacrilegos debet: sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilauerūt. At qui priuata sacra, vel qui ædiculas tentauerint, amplius quàm fures, minus quàm sacrilegi merentur, quare quod sacrū, quódue admissum in sacrilegij crimen cadat, diligenter consyderandum est. Ideò sacrilegi capite puniendi sunt. Paul. in l. sacrilegij. ij. ff. ad leg. Iuliam. pecula. & sacrilegij pœnam debet Proconsul pro qualitate personæ, próque rei conditione, & temporis, & ætatis, & sexus, vel seuerius, vel clementiùs statuere, & scio multos etiam ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos viuos exussisse, alios verò in furcas suspendisse. Vlpia. in l. sacrilegij. prima. ibidem, & hodie etiam Præsides prouinciarū in hos animaduertere, per istum text.

Sacrilegorum pœna.

Plagiarios.] Plagiarium illum esse dicimus, qui hominem ingenuum, vel libertinum, inuitum celauerit, habuerat in vinculis, emerit, sciens dolo malo. quíue eorum socius erit, quíue seruo alieno, seruæue persuaserit, vt à domino, dominâue fugiat, vel eum, eámue inuito, vel insciente domino dominâue celauerit. Etiam qui sciens hominē liberū donauerit, vel in dotem dederit. Item qui ex earum qua causa sciēs eum esse liberum acceperit, in eadem causa haberi debet, qua venditor & emptor habetur. l. iiij. & vj. ff. ad legem Fabiam. de plagia. & quare sic dicatur, declarat Alciatus lib. j. Parerg. c. xlvij. & Catel. Cotta in secunda parte memoral. in verb. plagiarij.

Plagiarius quis dicitur.

Olim pœna pecuniaria statuta in vsu esse desiit. Nam in hoc crimine detecti pro delicti modo coërcentur, & plerunque in metallum damnantur. l. fin. ibidem. & hodie vidi quosdam ad mortem damnatos, qui Christianos Turcis vendiderant. Si tamen 1
Cardinalis, vel alij dederit cantorem, vel alium famulum alteri, non incidit in hanc legem, quia non intendit donatum priuare sua libertate, sicut qui dat Turcæ. vt docet Bart. in l. lege Fabia. ibidem.

Latrones, fures.] Latrones dicit de die Accurs. fures de nocte. Latrones frequentius dicūtur, qui vi bona auferunt, & alio nomine Grassatores vocantur in l. capitalium. in fi. ff. de pœnis. de hac dictione plura vide, quæ scripsi in l. hostes. de verb. signific.

Fures, qui sine vi, clam furantur, à furuo, vel à ferendo, id est, auferendo dicti. Vlpian. in l j. ff. de furt. Docto. in Authent. sed nouo. C. de seruis fugit. vbi Paul. quatuor furū species tradit, & Iacob. Boallenc. in repet.

Fures vnde dicantur.

in repet. §.famosos.fol.8. cum seq.d.l.capitalium.ff. de pœnis.

Et prout quisq; deliquerit in eũ animaduertere.] quod Marcellus quoq; scribit.ff.de pœnis.l.*Respiciendũ est iudicãti,ne quid durius aut remissius constituatur,q̃ causa deposcit Nec enim aut seueritatis,aut clemẽtiæ gratia affectanda est, sed perpenso iudicio,prout quæque res postulat,statuẽdum est. Planè in leuioribus causis proniores ad lenitatem, iudices esse debent, in grauioribus,pœnis seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.* & Paul.alibi dicit, *Ex personarum cõditione,& rerum qualitate, diligenter pœnæ sunt æstimandæ, ne quid aut durius, aut remissius cõstituatur,quàm causa postulabit.* l. Pedius. in fi.de incend. ff. & Callistratus ait pœnam imponendam pro mensura cuiusque delicti.l.diuus Pius. ff.de fal. vel prout causa exegerit, iudicem pronuntiare debere. statuit Vlpian. in l. j. §. cum quis. ff.de quæstio. Vnde Anaxandridas(vt refert Plutarchus) cuidam ab ipso sciscitãti, quamobrem seniores apud Lacedæmonios plures consumerent dies,ad cognoscendum in causis capitalibus, & si quis fuerit absolutus,nihilominus obnoxius legi sit;Respondit,ideò pluribus diebus cognoscũt,quoniam si in capitis discrimine errauerint,nõ est cõsilij corrigẽdi potestas, oportet autem à causa liberatũ, obnoxium manere legibus, quod fieri potest,vt secundùm eandem legem liceat aliquid rectius de reo statuere.Hoc temperamento prouisum est,ne vel occidatur innocens, vel effugiat nocens, qui quamuis errore iudicum sit absolutus, potest eadem lege denuò conueniri, pœnásque dare legibus. Et hodie in Francia vix absoluuntur rei criminum. Ideò si nouæ informationes deferantur, statim in carcerem deiicitur. vt dixi in procemio Consti.Regi.in primo tomo Commenta.

Anaxandridæ præclarum responsum.

Receptatorésq; eorum.] In Pandectis Florẽt. est receptores. Recipere enim in ea est significatione,abscondẽdi causa refugium furi præstare,vel in suo agro, vel in alieno loco, ædificióue. Vlpia.in l.j.§.quod autem. ff.de seruo corrupto.

Receptor ergo dicitur,qui latrones, aliósque scelestos, vel res ab illis surreptas recipit, & occultat, qua dictione vtitur Cicer.pro Milone. & Martia.de his in tit. de recepta.sic ait: *Pessimum est genus receptorum,sine quibus latère nemo diu potest.*

Receptator etiam dicitur, qui hos nocentes, vel bona ab illis surrepta,frequẽter recipit.Nã receptare,est frequenter recipere. l. Fulcinius. §.latitare. ff. quibus ex caus.in possessio. eatur. & siue in text. legatur receptor, siue receptator, sensus idem est, licèt conueniẽtius sit, si legatur receptator: tamen & receptor,etiam si semel receperit scienter,puniendus est,vt statim dicetur.

Nunc videndum est, quomodò Præsides coërcere hos receptores debeant. Respondet Martia.in
2 d.l.j.de receptor. vt perinde puniantur atque latrones:in pari enim causa habendi sunt,qui cùm apprehendere latrones possent,pecunia accepta,vel subreptorum parte, dimiserunt.

Et sic per istum text.constat receptores pari pœna puniendos esse cum latronibus. probatur etiam in l.vnica, ibi, *vel qui eos receperint.* C. de raptor. virg. vbi raptores virginum pœna mortis afficiuntur,sic & receptores illorum.vnde Paul.statuit Metrodorum relegari, quòd hostem deportandum in insulam sciens susceperit,& eum occultauerit.l.Metrodorum.ff.de pœnis.

Ego arbitror varias in receptatores pœnas constitutas, & variè eos puniendos. Prima pœna punitur, videlicet si prohibitio sit facta à iudice, ne quis recipiat, vel occultet latrones, vel hostes, sub pœna æris & personæ,vulgò *sur peine de la hart*,& alia.Et tunc qui non obtemperauerit,illa pœna cõminata, vel leuiore punietur,quod in Francia sæpius exercetur,& illa pœna denotat confiscationem corporis & bonorum.glos.in verb.pecuniis.in authent.de armis colla.6.quam Barba.probat in c.Raynaldus.col.116. de testa. & Cors. in verbo,pœna.col.13.ista confiscatio bonorum non potest discerni nisi à supremis iudicibus,& nisi ex lege fuerit imposita.l.vnica. C.ne sine iussu Princip.certis iudicibus liceat cõfiscare.& hoc docet Bald.in verb.confiscare.in tracta.statu.& consil.262.decretum.in 2.volumine.

Variæ receptatorũ pœna.

At pœna *de la hart* [æris & personæ] non debet cõminari nisi per Principes,& interdũ Curias supremas,seu per Locumtenẽtes Principis,& in bello,per belli Duces. Nec debet per inferiores fieri proclamatio,*sur peine de la hart*,[sub pœna ęris & personę.] vt docet Boërius in decis. Burdeg.q.264. an soror. & Chassa. in Consuet. Burgund in §. primo tit. *des confiscations.*

Secunda est, vt si receperit proditores, vel reos læsæ Maiestatis, pœna puniri debeat. & sic pro qualitate delicti.d.l.vnica.§.pœnas.de raptorib.virgi. & ibi Bald.& Hyppo.in l.ij. C.de his qui latro.vel aliis. l.quotiens.C.de exacto.tribu.lib.10.Lucas de Penna in l.j.col. 2.de deserto.lib.12. alia pœna est in §.receptatoribus.in tit.de pace & iura.firman.in feud.Hoc autem est intelligendũ, si sciẽter,secus si ignoranter receperit.glo.in d.l.j.de recept.facit.l.Metrodorum. ff.de pœnis.& l.omnes profugi C.de agricol. & censitis. li.12.& l.vnica.de colo.Illyrici.ibidem.inscium enim teneri,satis inciuile est.l.si defunctus. §. j. ff. de procurat. & ignorantiam non vult imperator obligari.l.generali.C.de tabular.lib.10.

Et præsumitur ignorantia in dubio.l.verius.ff.de probat.antequã proclamatio facta sit per ciuitatem, vel ei denuntiatũ fuerit,aut aliàs notorium.Authẽt. si quis.C.de adult.Bal.& alij in l. j. C.de his qui latro. Baldus in l.j. C.de seruis fugit. Ita declaratur in Consuetudi.Tholos.tit.de immunitate ciuium.art. vlt.vt nullus ex receptione Tholosæ teneatur, nisi fuerit proclamatum,vel illi denuntiatum.

Et hæc ignorantia iuramento probari potest ante proclamationem,vel publicationem, posteà non. Bal.in §.conuẽticula.in 5.not.de pace & iura.firman. facit c.nulli.de electio. in vj.vide Bald.consil.250. in quęstione.col.4.in primo vol.Ideò est prima limitatio in eo qui recepit furem ignorans eum furem, vt non puniatur. 3

Ignorãtia receptatorũ quomodo probetur.

Secundò limitatur,quando coactè reciperet; nam 4 actus coactè factus, pœnam non meretur.l.1.& per totum. ff.quod metus causa. Bald. & Floria. in l.in omnibus.ff.de noxal.actio.Nec imputantur ea, quæ fiunt contra volũtatem.c.j.& seq.c.ita. 32.q.5.c.presbyteros.50.dist.l.cura.ff.de munerib.& honorib.ibi, nec si per vim. multis probat Hyppol.in l.j. §. præterea.num.11. cum seq.ff. de quæstion.

Tertiò non procedit in consanguineo, vel affine, qui recepit suum cõsanguineum; ob hoc tamen non est

Affinis latronem affinem recipiens.

est absoluendus, neque seuerè puniendus, sicut illi, qui recipiunt latrones, nil sibi attinentes, & nihil ad se pertinentes. l.fin.ff.de recepta. & eo casu imponitur pœna arbitrio iudicis, non tamen pari pœna puniri debet, quemadmodum fur, teste Bal.in l. j. C.de his qui latro.

Nam ignoscendum est ei, qui suum sanguinem redimere voluit.l.prima.ff.de bonis eorum, qui mortem sibi consciuer. Bald.in l.& si legibus. C. si contra ius. Oldra.consil.55.cõsueuit.col.vlt.& Ioan. Berbe.in viatorio iuris.tit.de recepta. non tamen omninò absoluetur.

Receptor duplici pœna puniendus, si etiã latrocinij partem recipiat.

Quartò, non habet locum, quãdo aliquis non solùm latronem reciperet, sed & latrocinij partem, is enim duplici pœna puniendus venit, & sic capite.l.j. in fin.ff.de receptor.vbi dicit in pari pœna esse, qui latrones dimiserunt data pecunia, vel accepta surreptorum parte.ergo ille, qui partem recipit, fur est. Item qui personã, receptor; ergo sicut dupliciter peccat, ita maiori pœna puniri debet. c. fœlicis.de pœnis. lib.6. Feli.in c.quod olim.de Iudæ. Et in hoc debet iudex aduertere, an sit simplex receptio, an etiã prædę diuisio, & tunc etiã maiori pœna afficiat istũ, & hoc videtur probari in l.j.C.de deserto.lib.12.ipsi enim sunt causa, quare alij furantur, & sic debet pœna in eos exasperari, saltem pari pœna, licèt Gaudi. in trac.de malefi.tit.de furibus.vers.restat videre.& Angel.ibid.glo.dicto maleficio.circa finem.& Hyppolit.in l.fin.num.50.cum seq.ff.de fal. dicant mitiori pœna puniendos.

Receptor vt quis dicatur, debet latẽter aliquem recipere.

5 Quintò, non dicetur hospes receptor, si dederit prandium, aut cœnam exuli trãseunti. vt docet Bar. in l.j.§.quod autem.ff.de fur. quia requiritur, vt latenter recipiat, & occultet, vt is receptus manus iudicis euadat. Lucas in d.l.j.de deserto. quod non facit hospes, sed vt tantùm eum alat, & ipse illi soluat, & sic lucretur.

Ex prædictis constat alleuiandam pœnam, quando quis recepisset consanguineum, affinem, vel magnum amicum, vel pro qualitate delinquẽtis, tamen interdum etiam duriore pœna affligẽdum receptorem, quàm alterum, vt superiùs dictum fuit.

§. Furiosi, si non possunt per necessarios contineri, eo remedio per pręsidem obuiandum est, scilicet vt in carcere contineantur.& ita diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admiserat, vtrum simulato furore facinus admisisset, an verò cùm re vera compos mentis non esset, vt si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

Prima furiosorũ cura spectat ad consanguineos.

Ex hoc §.colligitur furiosos esse à consanguineis continendos, ne cuipiam noceant, vnde adagio dicebant veteres, Ad agnatos & gentiles ducendum quem, cum furiosum aut mente captum eum significare volebant, teste Varrone lib.de re rustic.j.c.ij.& Erasmo in Chiliad. Si verò non possint, per coniunctos retineri, tunc in carcere à Præside continebũtur, & sic prima cura est consanguineorũ.

Posteà in hoc casu quæritur, an furiosus, qui cõmisit parricidium, puniri debeat, & si furorem simulauerit, sicut Vlysses, puniẽdum illum docet hic textus, si verè furiosus sit, in carcere continebitur, ne plus noceat, vt dicetur in l.seq.

SVMMARIA.

1 *Iudex debet ex liquidis probationibus iudicare.*
2 *Magistratus negligens, ab officio deponendus.*
3 *Iudices hæreticos, vel alios scelestos, punire dissimulantes, debent sicut rei puniri.*
4 *Pœna duplex alicui non imponenda.*

LEX XIIII. MACER LIB. II. DE IVDICIIS PVBLICIS.

Diuus Marcus & Commodus Scapulę Tertylio rescripserũt in hęc verba: Si tibi liquidò compertum est, Ælium Priscum in eo furore esse, vt continua mentis alienatione, omni intellectu careat, nec subest vlla suspicio matrem ab eo simulatione demẽtię occisam: potes de modo pœnæ eius dissimulare: cùm satis furore ipso puniatur. Et tamen eo diligentius custodiendus erit, aut (si putabis) etiam vinculis coërcendus: quoniam non tam ad pœnã, quàm ad tutelam eius & securitatem proximorum pertinebit.

Colligitur ex duabus his dictionibus liquidò compertum, iudicem ex liquidis probationibus iudicare teneri, non ex dubiis, maximè in criminalibus, in quibus debent esse luce meridiana clariores.l.fi.C.de probat. 1

Furiosus duplex.

Continua mentis alienatione omni intellectu careat.] Furiosus est qui omni caret intellectu, isque est duplex. Quidam perpetuò seu continuò furiosus, vt hic, alius est interpolatus,& sanior sensu quibusdam interuallis, &, vt dicunt nostri, dilucida habens interualla, qui aliquo tempore est furiosus, alio verò sanæ mentis, de quo in §.si verò, infrà dicetur.

Iudex ex suspicione quandoque moueri debet.

Nec subest vlla suspicio.] Et sic ex suspicione iudex quandoque moueri debet, vt etiam docet Bar.in l.admonendi. col.iij.ff.de iureiuran. maximè quando actus nõ potest probari. Nam si prius quàm occidisset matrem, iste erat sagax, si statim furorem exercet, dicemus eum simulare furorem, secus si antea erat furiosus; & ideo moueri iudex debet, ad absoluẽdum aliquẽ, si nulla suspicio sit, ꝙ commiserit delictũ, sicut hîc, si nulla erat suspicio, ꝙ simulasset furorem, vt impunè matrẽ occideret. de hac suspicione, in l.in l.Aquilia si deletum.ff.ad legem Aquil.

Matrem occisam.] No.dici parricidium, siue quis patrem, siue matrem occidat. Nam in §.furiosi. suprà dicit parricidium: imò pœna legis Pompeiæ duo continebat capita; primum erat, qui parẽtes, cognatos, aut patronos occidisset, huius legis pœna tenebatur.l.hos accusare.in fin.de accusat.ff.secũdum caput, vt qui personam aliquam extra prędictos occidisset, & hic pœna legis Corneliæ puniebatur. vt ff.de sicar.& l.j.ff.ad legem Pompeiam. de parricid.

Quæstores parricidi.

Ideò Quæstores parricidi dicti sunt, q̃ de his criminibus tam primi, quàm secundi capitis cognitionẽ haberẽt, vt scripsi in tit. de offic. Quæstor. suprà.

Iudex ex causa etiã in criminalibus potest dissimulare.

Potes de modo pœnæ eius dissimulare.] Nota iudicem posse ex causa etiam in criminalibus dissimulare, id est, conniuere, & hoc ex causa, & authoritate iuris, vt hîc, alioqui ipse puniendus esset, nam negligens magistratus ab officio deponendus
2 est. glos. in c. dictum. lxxxj. dist. Doct. in c. grandi. de supplenda negligen. prælat. lib. 6. quod declarat Areti. in c. illa. col. prima. de accusa. & hic tenetur ad id quod interest. l. iiij. §. in eum. ff. de dam. infect. abundè Paris de Puteo in tracta. syndicatus. in vers. contra magistratum. fol. 177. in paruo vol. ideò conuentum est inter Papam & Regem, quod si quis offensus coram suo iudice, iustitiæ complementum habere non posit, ad immediatũ superiorem per appellationem recursum habeat. §. primo. tit. de friuol. appella. in Cōcord. vbi scripsi. & iudices dissimulantes
3 punire hæreticos, vel alios scelestos, dicuntur fautores, & puniri debent sicut rei, nam qui crimina, quæ poterit emẽdare, non corrigit, ipse committit. c. præterea. 23. q. 8. & error cui non resistitur, approbatur. c. error. 83. dist. & Saul damnatus fuit, atque regno suo priuatus, quòd contra præceptum do. Achab non puniuit. 1. Reg. c. 15. & facit c. qui vitiis. 23. q. 5.

4 Satis furore ipso puniatur.] Colligitur duplicem pœnam non esse imponendam alicui. c. at si clerici. in fi. de iudi. nisi in lege esset apposita duplex pœna pro eodem facto. l. placet. C. de sacrosanct. ecclesiis, & maximè quando vtraque est pecuniaria. l. quotiens. ff. de actio. & obliga. & in aliis casibus, quos scribunt Doct. in d. §. fin. & Cardin. Alexan. in c. fraternitatis. col. ij. dist. xxxiiij. scripsi in §. fi. in verb. suspendemus. de colla. in Concord.

Diligentius custodiendus.] Colligitur furiosum esse custodiendũ, &, si opus sit, vinculis continendum, & hoc fit tam ad pœnam delicti, quod furiosus perpetrauit, quàm ad tutelam eius, & ad securitatem proximorum, per istum text.

Carcer etiam pœna dicitur.

Et sic carcer videtur etiam de iure ciuili ad pœnam. contra l. fin. C. de custod. reor. & c. quamuis, de pœnis. in vj. Respondeo, specialiter carcer est deputatus ad custodiam de iure ciuili: negari tamen de iure ciuili non potest, quin carcer pœna sit his, qui custodiuntur, vt hîc. & text. expressus in l. ij. ibi, pœnam carceris sustineat. C. de custod. reor. facit glos. l. in seruorum. ff. de pœnis.

Furiosus publicis expẽsis custodiendus: si bona non habeat.

Sed cuius expensis custodiendus sit? Respondeo expensis suis, si bona habeat; sin minus, expensis publicis, & Regis, si proximi sumptus præstare nolint, aut nō possint. l. lex Cornelia. ff. de Senatuscon. Syllania. glo. in l. fi. C. de eroga. mili. annon. lib. 12. scripsi abundè in interpret. l. Diuus. numer. 133. cum seq. de natuscon. Syllan.

SVMMARIA.

1 *Furiosus habetur pro mortuo.*
2 *Interdum ciuiliter condemnari potest.*
3 *Restringitur.*
4 *Criminaliter verò, secundùm stylum curiarum Franciæ, non punitur.*
5 *Ratione delicti furiosus, instar aliorum prudentum puniendus.*

§. Cùm autem ex literis tuis cognouerimus tali eum loco atque ordine esse, vt à suis, vel etiam à propria villa custodiatur, &c.

Furiosum custodientes, si interim delictũ cōmittat, an puniendi.

Hic docet, an puniri debeant, qui furiosum continent, si ipse delictum committat; & respondeo, puniendos esse ex magna negligentia, & quomodo? Respondeo, pro modo negligentiæ & culpæ. Nam ipsi tenentur, postquam eius custodiam accepérũt. vt Accurs. docet, & interpretes in l. furiosum. C. qui testamen. facere possunt.

Si autem custodiam non acceperint, non tenẽtur consanguinei, debent tamen ipsi denuntiare iudici, si custodiã furiosi assumere nolint, vt ipse intra carcerem contineat, vt hic à suis. &c.

In propria villa custodiatur.] No. tex. custodi furiosi nōn committere priuatum carcerẽ, etiamsi illum in propria villa custodiat, secus si quis alium criminis reum sic seruaret, maximè post viginti horas. l. vnica. C. de priuat. carcer. l. capite quinto. ff. de adulter.

Nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoq; exitio sint, &c.

Nota rationem, quamobrem adhibeatur custos furiosis. Primò, ne ipsi lędant semetipsos, vel in aquã se proiicientes, aut è monte in terram, aut aliàs sibi noceant. Secundò, ne aliis exitio sint, fortè alios percutiendo, nempe furiosus occidit matrẽ, & sic fuit exitio aliis. Tertiò ne sua bona dissipent. l. fin. C. de cura. furiosi.

Furiosus an puniendus sit.

Ad intellectũ huiusce materiæ, vt nota deinceps sit, quia Docto. sunt varij, an furiosus debeat puniri? Ideò ego faciam sequentes casus, vt materia, vno velut complexu capiatur: casus primus est facilis, videlicet furiosum non esse puniendum, si tempore furoris delictum committat, per istũ text. quia satis suo furore punitur, & non est dãda afflictio afflicto. vt docet Accurs. hîc. & Imperator in l. j. C. de naufra. lib. 11. vbi ait, fiscum ex aliena calamitate non debere lucrum sectari; ideò nauem naufragio dirutam non debere attingere, sed ad dominos pertinere debet, quamuis iniusti Do. contrariũ seruent. Et quia furiosus animum delinquendi non habet, ideò non delinquit. l. si nō conuicij. C. de iniuriis. & Vlpia. scribit, *Quæ enim culpa in eo est, qui sanæ mentis non est?* l. v. versic. & ideo. ff. ad legem Aquil. Et in hoc ferè omnes iuris interpretes conueniunt, in clement. vnica, per illũ tex. de homicid. & alibi. Et quia pro mor- 1
tuo habetur. l. de creationibus. C. de Episco. audien. Bal. consil. 347. Ecce formata in 3. vol. idem dicentes in dormiente, quia non est in dolo; tamen si non monuerit illos, cum quibus dormiebat, est in culpa, & ob illam punitur.

Committit facinus simulato furore.

Secũdus casus, qui simulato furore facinus commiserit, pœna statuta plecti debet, etiam fortè maiore, quàm alius, quia maiori affectione deliquit, tã delictum committendo, quàm etiam illud furore palliando. & Accurs. scribit hîc multos simulasse dementiam, vt vitarent munera, & honores. l. obseruare. ff. de cura. furio. Dauid simulauit stultitiam in domo Achitofel Regis, & Vlysses.

Tertius casus est, si furiosus tempore dilucidi interualli,

Furiosus tẽpore dilucidi interualli delinquens.

teruallis, & quando aliquo sensu sanior erat, deliquerit, puniri debet; expectari tamen etiam debet interuallum, quo sentire poterit, se deliquisse. probat iste text. in vers. *Si verò (vt plerunque assolet) interuallis quibusdam sensu sanior est, num fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda sit venia, diligenter explorabis. Et si quid tale compereris, consules nos, vt æstimemus an per immanitatem facinoris, cùm posset videri sentire, commiserit, supplicio adiiciendus sit.* Et etiam iste casus ab omnibus ferè tenetur. l. fin. C. de cura. furios. & per totum. & is qui allegat eum esse sanæ mentis, si semel habitus sit furiosus, oportet illum probare. vt glos. in summa 17. q. 2. & Doct. in l. furiosum. C. qui testa. facere pos.

Furiosus effectus post delictum.

Quartus superest casus, furiosus post delictum effectus, non debet puniri de delicto ante furorem commisso, quia satis suo furore punitur, & nõ debet quis duplici pœna cõteri. c. at si clerici. in fi. de iudic. quia nullum negotium cõtrahere potest. l. in negotiis. vbi Doct. ff. de reg. iur. Bal. consil. 347. Ecce formata in 3. vol. quamuis Ias. in l. ex facto. ff. de vulga. contrariũ tenuerit, per hunc tex. qui loquitur quando furiosus admisit scelus eo tempore, quo sapiebat, & dilucidi interualli.

Alius casus est, si quis sanæ mẽtis postquam fuerit interrogatus à iudice, tamen ante repetitos testes decesserit. Quoad cõfiscationem bonorum putarem posse condemnationem fieri, & denuò audiendos te-
2 stes, & cum iuramẽto examinandos, qui si deposuerint & perseuerarint, illum furiosum, ciuiliter, non autem criminaliter condemnandum.

Limitarem in casu hæreseos & maiestatis; nam Deus damnat eum qui in peccato furiosus efficitur, quia constat ei de crimine commisso: sic & in hoc crimine, maximè hæreseos, quia contra Deum delinquitur, vt hoc casu comburẽdus esset, etiam post mortem. §. interdum. de hæred. quæ ab intesta. deferuntur. fortius si viuat, comburi debet, & vt pœna vnius, metus sit multorum. Cogitandum relinquo, quia ex tempore ista scripsi ad petitionem alicuius.

3 Limitatur iste text. vt furiosus puniri possit ciuiliter de crimine commisso ante furorem, & hoc dato sibi curatore. l. clarum. C. de autho. præstan. qui in criminalibus non sufficit ad condemnationem. l. seruum. §. publicè. ff. de procura. l. penult. §. ad crimen. ff. de public. iud. hoc pulchre docet Bald. in c. vnico. col. 2. An ille qui interfecit fratrem dom. sed executio criminis nõ potest in eum fieri, licèt possit exhæredari is, qui furiosus est nunc, si ante furorem causas ingratitudinis commiserit. l. fin. §. sed cùm antiquitas. C. de curato. furio. Marc. Bauerius in §. item furiosi. col. 2. quib. non est permis. face. testa. & Doct. in l. humanitatis. C. de impube. & Benedict. in c. Raynutius. in verb. si absque. 2. de exempla. substit. num. 21. cum seq. de testa. Et sic conciliabuntur sententiæ contrariæ, alioqui crimina remanerent impunita, & ius ipsum diuinum, quo statuitur, vt effectus furiosus post peccatum damnetur. & ista est communis Theologorum sententia. quam Bart. refert in l. nunquam. ff. de vsucap. quia præsumitur perseuerantia peccandi vsque ad furorem. c. maiores. in fin. de baptis. Tamen si ante furorem eum pœnituerit peccati, solutus erit. c. voluissent. de pœnit. dist. j.

4 Et quãuis variatio status non attendatur in sanæ mẽtis viro, l. j. ff. de pœnit. secùs est in furioso effecto, & ita seruat stylus Curiarũ Frãciæ, vt non punire soleat furiosos criminaliter, & hoc tenẽdũ est. Nã tex. in l. v. §. & ideò. ad legem Aquil. comparat illũ quadrupedi, aut tegulæ, quæ non sunt in culpa, ergo nec punienda, & quæ iniuriã facere non possunt eo tempore, sed anteà sic. l. illud. §. j. ff. de iniur. Etiam actus perfici non debet, quãdo venit ad eum casum, à quo inchoari non potest. l. inter. §. sacrã. ff. de verb. oblig. l. pluribus §. & si placeat. de verb. oblig. Doct. in l. in ambiguis. §. non est nouum. ff. de reg. iur. & l. si seruum. ff. si ex noxal. caus. agat.

Furiosus quadrupedi, aut tegulæ æquiparatur.

Etiam hoc limitarem propter immanitatem criminis, quo casu etiam bellua punitur. c. mulier. 15. q. prima. Probat Guido Papæ in decis. Delphin. q. 238. si animal. & Lucas de Pẽna in l. ij. C. de pascui. publi. lib. 11. ac Benedict. in repetitio. c. Raynutius. in verbo, mortuo. in primo. numer. 138. & in verb. si absq; 2. num. 22. de testamen. habetur etiam Exod. c. 22. & Leuit. 20.

Addendum insuper est, stultum & stolidum non debere esse melioris conditionis, quàm sapiens sit. l. seruus. ff. quod vi, aut clam. hoc est verum, quando esset stultus, ex accidenti scilicet ratione delicti, secus si esset furor naturalis, ex dementia proueniens, Dominicus & alij in c. cum qui. de præbend. in vj. sed hãc solutionem ridebat interdum Alciat. quando in examinando Licenciato congregati apud Bituriges eramus: at ego illi probaui esse vẽram, per l. si quis in tantam furoris audaciam peruenerit. &c.
& conticuit. Nam per illum text. vides delinquen- 5
tem in furorem incidere, & tamen puniendum, quia non erat furiosus, nisi quia deliquerat. Et furiosus est, qui deliquit, quia si prudens fuisset, non deliquisset vt dixi in l. sæpe. in fin. ff. de verb. signific. Et per hoc sustinebat quidam scholasticus conclusionem, furiosum instar aliorum prudentum puniendum. sic intelligendo suam conclusionem, scilicet de furioso per delictum, non de furore naturali.

LEX XV. MARTIANVS LIB. II. DE IVDICIIS PVBLICIS.

Illud obseruandum est, ne qui prouinciam regit, fines eius excedat, nisi voti soluendi causa: dum tamen abnoctare ei non liceat.

Officiales debent residere in loco, vbi regunt.

Ex hoc tex. colligitur Officiales debere residere in loco, in quo regunt, nec fines excedere illius ciuitatis, & regiminis debere. facit l. nullus. C. de offic. rector. prouinc.

Et Prælatus. *Item omnes Curati.* *Et Doctor, ac Theologus.*

• Sic & Prælatus in suo Episcopatu residere debet. text. in authen. vt nullus fabricet ora. do. collat. 5. ac omnes Curati, non priuilegiati fauore studij, aut aliàs, beneficia saltem curam habentia animarum, alioqui moueri, & priuari possunt. c. j. c. tuæ. & per totum, de cler. non resid. sic & Doctor Theologus in sua ecclesia, in qua præbendã habet theologalem. §. j. de colla. in Concord. vbi scripsi. & in praxi beneficiorum in 2. parte. tit. de dispensa de non residen.

Sic & alij Præsides, Consiliarij, ac Officiales Regij. vt est statutum in constit. Reg. tit. *De la residence que sont tenus faire*, &c.

Limitatur causa voti adimplẽdi. Nam iure etiam diuino votum implendum est. Dauid Psal. 7. Voue-

te,& reddite,& in tit.de voto & voti redemptio. de quo Martial.lib.12.scribit.

Cœperunt certam medici spondére salutem
Ne votum soluat, nunc Maro vota facit:

Votũ excusat à pœna. Item exul à ciuitate Arelatẽsi si voti emisi complendi causa, quod ad sanctum Anthonium habuerat, illic inuentus fuerit, non debet puniri per istum tex.cum glos.& hoc docet Nellus in tracta. de bannito.in prima parte secundi temporis.q.48.incipiente,Quæro,an bannitus? Refert Hyppolit.Marss.sing. 149.vouentes.quod verum putarem, si semel inueniretur, at si pluries, dicerem hoc prætextu non excusandũ,alioqui quotidie diceret se venisse, & fieret fraus sentẽtiæ.l.in fundo.ff.de rei vendicat. Item dicunt in exeunte de carcere, vt non dicatur effractor carceris,si reuertatur post votum impletum. Bal.in l.j.col.3.nu.11.C.de ædil.actio.Si ostio aperto discesserit,secus si carcerem fregerit.vt no.in l.prima.ff.de effractor.Imò Rayne.Ferlini.scribit in l.qui cũ vno. in fin.ff.de re militar. Monachum causa alendi patrem & consanguineum egredi posse à monasterio, habere tamen licentiam superioris debere probat.c. literaturam.de voto.vbi Doct.De voto abundè tractaui in l.si calumnietur.§.j.ff.de verb.signif. Abnoctare,est tota noctis parte extra vrbem abesse. vide l.vrbana familia.§.pernoctare.ff.de verb.signific.

Secũdò,si vocatus à Principe fuerit,quia ei commeatum tribuere censetur, siue ad maiorem honorem vocetur.l.fi.C.de dignit.lib.12.

Tertiò, non procedit finita dignitate.Vnde scribit Imperator in l. *Clarissimis, vel spectabilibus vniuersis ad genitale solũ,vel quolibet alio,& sine cõmeatu proficiscendi,& vbi voluerint commorãdi,habitandíue permittimus facultatem.* C.de dignitat.lib.12.

Vltimò, si magistratus discedat sine superioris authoritate,quomodò puniri debeat,non aperit hic text. Ideò dicerẽ eum læsæ Maiestatis crimine puniendum,si ad hostes confugerit.l.ij.ff.ad legem Iuliam maiesta.aliàs punietur pœna in lege,vel cõstitutione contenta, quæ si scripta non inueniatur, arbitrio superioris,& pœna arbitraria.l.j.ff.de effract.dicam in constitu.reg.in titul. *des residences,* &c.

SVMMARIA.

1 *Litis contestatio perpetuat actionem ad quadraginta annos.*
2 *Magistratus perpetui possunt semper conuenire, & conueniri.*
3 *Impedito agere, non currit præscriptio.*

LEX XVI. MACER LIB. I. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

SEnatusconsulto cauetur, vt de iis quæ prouincias regentes, Comitésue, aut liberti eorũ antequàm in prouinciã venirent,contraxerunt, parcissimè ius dicatur:ita vt actiones amissæ, quæ ob eam causam institutę non erant, posteà quàm quis eorum ea prouincia excesserit, restituantur.

ISta lex tradit regulam hanc,videlicet,qui regunt prouincias,vt Proconsules,Pręsides & alij Comites eorum,id est, Legati,Scribæ,& familia, non possunt conuenire,nec conueniri de his,quę contraxerũt, antequàm in prouinciam venissent,sed actiones restituentur posteà,finita administratione,si amissæ fuerint,non autem ipso iure.aliàs text. non vteretur verbo restitutionis, & ferè in dubitatione erat, vt quolibet tempore ius dici,& cuilibet debeat, & omnibus,etiam vbi ipso iure dicitur:at hoc solet impetrari in Francia à Principe, sed ratio huius text. est propter fauores, quos quis posset tempore sui magistratus habere,& quia sibi ius dicere,nec suis potest. l.qui iurisdictioni. de iurisd. omnium iudicum. Et ne occupati circa lites suas,vel suorum, administrationem & officij curam deserant. l.non aliàs. in fin. ac l. 2.ff.de iudic.Et debet intelligi iste tex.ius dicendum non esse de his,quæ Præsides,& familia cõtraxerunt,antequàm in prouinciam venirent,non sicut intelligit Bart.quem videre potes. *Ratio decidendi huius legis.*

Et sic est prima declaratio, vt non agat, nec conueniatur regẽs prouincias,tempore suæ administrationis, sed si amissa fuerit actio tẽporalis, ex contractu fortè ei restituetur, & suis comitibus qa absentes erãt Reip.causa,vt per totum tit.ff. ex quib.caus.ma.

Hodie in regno Franciæ solemus impetrare literas Regias,in quibus narratur factum, & actionem amissam propter negotia Reipub.& Princeps restituit, & vult vt possit agere perinde ac si actio amissa non esset, quam restituit ex potestatis plenitudine. & vt plenè scripsi in tracta de restitut.in secundo tomo Commentarior.ad Constitut.Regi. *Litera Regia impetranda pro actione amissa Reip. causa.*

Secundò, potest agere Rector prouinciæ, si furtum passus sit, vel iniuriam, vsque ad litis contestationem,per quam actio perpetuatur ad quadraginta annos.l.nam & postea. §.si is qui temporali. ff.de iureiur.l.sed & si restituatur. §. sed & si dies.de iud. & contra eum magistratum agi poterit finito magistratu. l. nec magistratibus. ff. de iniur. Sed quoad actionem furti, quæ non sic perit, poterit agi donec res furtiua fuerit exhibita,& deposita, seu sequestrata apud aliquem, seu satisdatio data fuerit de exhibendo illam rem, quotiescunque petetur, & satisdatio est,datis fideiussoribus.l.satisdatio. de verb.signi. & ideò contestatio in delictis faciẽda est, quia actio semel amissa non posset restitui.l.si tibi. §. quædam. ff.de pact.l.qui res.§.aream.ff.de soluti.secus in contractibus,vt hîc. 1 *Rector prouinciæ potest pro furto sibi facto, antequam in prouinciã veniret, agere.*

Tertiò, hoc non procedit in magistratibus perpetuis.l.principalibus.cum l.seq.ff.si cert.peta. Alias limitationes dicemus in l.ij.ff.de iud.Ideò tex.dicit, Parcissimè ius dicatur, id est,valde parcè, & rarò,& sic non prohibet omnino ius dici, sed parcè,& raRò,ac vix. vt in l. vix certis. ff. de iud.l.pars literarum. ibidẽ. Hoc verbo vtitur Marcel.in l.officium. §.j.ff.de re milita.poterit tamen suam punire familiam, si delinquat, vt alij exẽplo deterriti minùs delinquant. Vlpia.in l. si quis fortè.§.si quos.ff.de pœnis.& inter suos familiares cognoscere,quia suspicio cessat.c.insinuante. de offic. delegat. l. non solum.ff. de ritu nupti. 2

Glos.in verb.contestetur, est vtilis ad impeditum contestari litem,vt detur restitutio. Allegat l.primã infrà, ex quibus caus. maior. & istam glos. singul. scribit Barba.in repeti.rubr. de fide instru. col.97.in paruo vol.quòd si iudex impeditus multitudine causarum intra triennium causam non deciderit, iuxta l.properandum. C. de iud.poterit pars restitui. glos. in c.

iñ c.tum ex literis. de in integr. restitut.

Idem, si pars fuerit impedita intra dilationẽ producere testes, poterit posteà tamẽ per restitutionem, & impetratis literis Regiis in Frãcia, vel iudex prorogabit dilationem, licèt Cors.in singul. incipiente, iudex. 2. dicat iudicem impeditũ expedire causam de die, posse de nocte expedire, quod est contra §.sedebunt.in authen.de iudicib.colla.6.& c.consulit.de offic.delegat. ac l. more. ff. de feriis.multa adducit Marcus Bauerius in §.possunt.col.penult.de testam. in Institut. & Barba. consil. 41.circa dubium .in secundo vol.licèt quidem de æquitate canonica dicãt, non computari tempus, per c.nos quidem. de testa. tamen seruatur in praxi Franciæ ius ciuile, vt computetur tempus, & restitutio ex æquitate impetretur.per l.primam.§.si quis autẽ.ff.de itinere. vbi ple-
3 nè Bar.An impedito agere currat præscriptio regulariter? non.vt in l.prima. C. de annal.except.limitationes tradit Felin. in c. ex transmissa. de præscript. post Bart.hîc & Ioan.Francisc.in tracta.de pręscript. in sexta parte. colla. 7.partis primæ.

Lex XVII. Celsus lib. III. digestorum.

SI fortè Præses prouinciæ manumiserit, & tutorem dederit, priusquàm cognouerit successorem aduenisse, erunt & hæc rata.

ISta lex est valde vtilis, & singul.secundùm Ludouic.Roma.sing.566. quod lex si fortè, &c. volens Præsidem non amittere iurisdictionem, donec sciuerit successorem aduenisse, habet locum in beneficiis, etiam in Tribuno militum. Dicit glos.sing.in l. Tribunus.ff.de mili.testa. Idẽ in Vicario reuocato, vt valeat collatio ab eo facta, antequàm fuerit eidem intimata reuocatio, per istum text.sic decidit idem Ludouic.Roma.sing.57.fuit quæstio.facit text.in c. super eo.2.in fin.de appell.& ibi Deci.& cõsil.295.in causa.col.2.num.5.scripsi in praxi benefici. in forma Vica.Archiepisco.num.210.& seq.

Collatio à Vicario reuocato facta.

Idem salarium & priuilegium tandiu habere quis debet, quandiu ignorat successorem aduenisse, per istum text.decidit Ludouic. Roman.in l.diem functo.ff.de offi.assessor.quem refert Ias.in l.more. col. tertia.num.8.ff.de iurisd.om.iud. & superiùs dixi, in tit.de offic.Proconsul. l.meminisse.

Salarium durat vsque ad aduentum successoris.

Idem in legato reuocato, vt valeant gesta per eum ante reuocationem præsentatam. per hunc text. & in c.volentes.de offic.legati.Calder.consil.4. de offi. legati.glos.in c.in Galliarum.25.q.ij.c.audita. de restitu.spoliat.Alberic. & alij.in l. Barba. suprà de officio Prætoris.

Gesta per Legatum reuocatũ.

Et in dubio pręsumitur incognita reuocatio, quia est facti, & facta non præsumuntur. l. in bello. §. facti.ff.de capti. Felin.in c.cæterum. num.11.vers. valet processus, de rescript. Ideo qui dicit legatum sciuisse reuocationem, vel vicarium, oportet quòd hoc probet.l ij.ff.de proba.præsumitur enim ignorantia, nisi probetur scientia. per reg.iur. & l. verius. ff. de probat. Alia hîc non addam, quia plenè ista in praxi tractata fuère, in dicta forma vicari.num.205.& seq.

Ignorãtia reuocationis præsumitur.

Etiam per istum text.à contrario, si sciuerit, non valebũt gesta à Præside, postquàm cognouerit successorem aduenisse, siue sint ea quæ gesit, voluntariæ, siue contẽtiosæ iurisdictionis, quia omnino amiserat imperium per aduentum successoris. l.fin. suprà de offic.Proconsul.

Gesta à Præside scienter post aduentum successoris, nõ valent.

Lex XVIII. Modestin. lib. VI. Regularum.

PLebiscito continetur, ne quis munus donúmue caperet: nisi esculentum, poculentúmue, quod intra dies proximos prodigatur.

ISta lex cum sua materia satis fuit explicata in l. solent.in fin.suprà de offic. Proconsul.ibi videri poterunt, quæ illic scripta sunt.

Lex XIX. Callistratus lib. I. de Cognitionibus.

OBseruandum est ius reddenti, vt in adeundo quidem se facilẽ prębeat: sed contemni se non patiatur, vnde mandatis adiicitur, ne Præsides prouinciarum in interiorem familiaritatem prouinciales admittant. Nam ex conuersatione æquali, contemptio dignitatis nascitur. Sed & in cognoscendo, neque excandescere aduersus eos, quos malos putat: neq; precibus calamitosorum illacrymari oportet: id enim non est constantis & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit. Et summatim ita ius reddere debet, vt authoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

IVs reddenti.] Iurisconsul.hũc aliquando vocat ius dicẽtem in l.j. *Ius dicentis officium latißimũ est.* de iurisd. om.iud.in c.forum.de verb.sign. Item, ius reddentẽ, non solùm hîc, sed & in l.secunda.§.deinde cùm post. ibi, *Neque esset, qui in ciuitate ius redderet.* de orig.iuris. Et sic debet iudex etiam Curiæ supremæ reddere ius, non vt ei placet, vt dictum fuit suprà de Constitut.Princip. in l.prima.

Colligite, iudicem debere se præbere facilem, vt eum quisque adire posit, vnde aliquando apud Romanos legimus, Scipioni Nasicæ, qui à Senatu Optimus appellatus est, domum publicè in sacra via datam, quò facilius adiri posset.l.ij.§.iuris ciuilis. ff.de orig.iuris. & sic dicebat Aristot. in Apophteg. magistratus non oportere tantùm prudentes esse, verùm etiam benignos; subditos verò non morigeros tantùm, sed amantes quoque magistratum.

Iudex debet se præbere facilẽ.

Sed contemni se non patiatur.] Licèt facilis debeat esse magistratus in adeundo, non tamen in concedendo ea, quæ concedenda non sunt, & quæ iuri repugnant, aliàs contemnitur eius iurisdictio. l.non quicquid. vbi Doct. ff. de iudic. aliàs per superiorem redarguetur.

Nec debet familiaritatem cum subditis habere, ne fortè contemnatur. Nam ex cōuersatione æquali contemptio dignitatis nascitur, & ad hoc allegatur quòd familiaritas parit contemptum, nimia scilicet, sed non omnis familiaritas.

Item nimia familiaritas parit contemptum inter fatuos, & stolidos, sed inter prudentes magnam gignit amicitiam. glos. in c. quando. 86. dist. quæ dicit se ab Azone audiuisse, & ibi etiam dicit tex. dum nimium seruatur humilitas, regendi frangitur authoritas, vt Prælati non sint nimis humiles, & vtinam essent satis hodie. Etiam inter Iudæos perniciosa est Christianis familiaritas. c. & si Iudæos. de Iudæis.

Adhæc contempta maiestas Prætoris, & magistratus vindicatur. in l. si familia. ff. de iurisd. om. iud. vbi alia dicuntur.

Sed & in cognoscēdo, &c.] Instruit Præsidē, & quemlibet iudicem, vt in cognoscendo non irascatur, etiam in malos, neque precibus illorum lacrymetur, quia non est constantis & recti iudicis, quando vultus detegit motum animi. Nam, vt prudens Cato scribit:

Impedit ira animum, ne possit cernere verum.

Lugere etiam, deplorare, & lamentari etiam eos, qui mortui sunt, prohibet text. in c. vbicunque. 13. q. vlt. & Plato de Legib. etiam hoc prohibet.

Glos. hic docet malitiā Bononiensium, vt vnum in corde gerant, aliud simulent, hoc tamē nō elicitur ex text. qui dicit Præsidē non debere excandescere, neque illacrymari, quia non est constantis animi, detegere animi motum irascendo, aut lacrymando. Nam verba labiis emissa debent cum voluntate animi concordare. c. diaconi. ij in 93. dist. & qui aliud mente agit, aliud simulat, proditor est. vt dicit patruus meus magnus in l. fin. C. de delato. lib. 10. & Bart. in l. respiciendum. §. delinquunt. colum. prima. ff. de pœnis.

Excandescere.] Nota iudicem in iram non debere prorumpere. quod Iuuenalis doctè scripsit Satyra 8. sic:

Expectata diu tandem prouincia cùm te
Rectorem accipiet, pone iræ frena, modúmque,
Pone & auaritiæ, miserere inopum sociorum.
Respice quid moneant leges, quid curia mandet,
Præmia quanta bonos maneant, quàm fulmine iusto,
Et Capito, & tutor ruerint damnante Senatu.

Cæca sunt, quæ ira cōmoti faciunt. Ideò non est irascendum. Nam quæcunque ira commoti faciunt homines, ea necessum est (vt Plutarchus ait) cæca sint, & imprudentia: non enim fieri potest, vt concitatus animus ratione vtatur. Omne autem quod sine ratione fit, inartificiosum, ac peruersum est: & quamuis iram vincere, res magna sit, tamē cauere, ne in ipsam incidamus, maius est, teste Dionys. Halicarnas.

Vt authoritatem dignitatis ingenio suo augeat.] Not. text. pro magistratu ingenio florenti, vt dicatur suo ingenio augere dignitatem, sic & in Consiliario viro doctissimo dixi, vt augeat dignitatem suo ingenio, sicut interdū scripsi de Præsidibus Curiæ supremæ Parisiorū, videlicet de do. Liseto, & de Sācto Andrea, viris & doctissimis & probissimis.

Dignitatis authoritas quomodo minuitur. Contrà etiam, vt dignitatem minuat, qui ignarus est, stupido ingenio, & hodie sunt multi magistratus, quibus melius esset, & animabus eorū salubrius, si didicissent iura, & postea officia emissent: nā ignorantia obscurat officium, & dignitatem his maximè, qui omnia putant scire, & penè omnium rerum ignari sunt.

Lex xx. Papinianvs lib. i. Responsorvm.

Legatus Cęsaris vel Pręses, vel Corrector prouinciæ abdicando se, non amittit imperium.

Dicit Accursius, quia inconsulto Principe, vel Consulibus, à quibus habuerat potestatem, non poterat, ergo si fecerit, donec approbetur abdicatio, & resignatio à Principe, habet iurisdictionem. in l. solet. suprà tit. proximo fuit dictum inconsulto Principe Proconsulem non debere adimere Legato iurisdictionem: sic non potest ipse Proconsul, vel Præses per se sibi datam adimere. vnde scribit Iustinia. in auth. de defenso. ciuitat. §. iusiurādum. colla. 3. *Vt inde fiat curæ priuatio, vnde etiam datur.* Ratio erat quia reipub. poterat interim maximum habere detrimentū, ideò reprobatur abdicatio, quæ in prouincia fiebat: secus erat in magistratibus qui Romæ abdicare se magistratu volebant, vt possent, tamen statim illi officio prouidebat populus Roman. vt in l. ij. suprà. de orig. iur. idem in Episcopo, vt in manibus Papæ se abdicare Episcopatu debeat. c. 1. in 17. q. 2. c. inter. de transla. Episco. *Episcopus debet in manibus Papæ se Episcopatu abdicare.*

Idem, & si quis obtineat beneficia, nam his non potest se abdicare, nec ea resignare, nisi in manibus Episcopi, vel collatoris. cap. admonere. & c. quod in dubiis. de renuntiat. Nam interest collatoris, & eius qui prouidet, vt sciat quis præficiatur in eo officio, vel beneficio. Ideò ipse scire, & approbare debet, vt tractaui abundè in praxi benefici. in 3. parte. *Beneficiā apud Episcopum vel collatorem resignāda.*

Istum text. trahit ad quæstionem Bart. consil. 196. ciuitati Cameriensi, in 3. q. de Papa, qui confirmauit omnia priuilegia, quæ concesserat, dum legationis officio fungeretur. Tamen quia ibi fuerat Rector prouinciæ, fuit quæsitum, an valeret confirmatio: & respōdet valere per istum tex. quia Legatus, Præses, vel Rector prouincię æquiparantur, & inductio Bar. esset vera, si in text. legeretur: Legatus Cæsaris, id est, Præses, vel Rector prouinciæ, &c. Sed iste textus in Pandectis Florent. legitur: Legatus Cæsaris, vel Præses, vel Rector prouinciæ, & sic iste text. non probaret Bart. sententiam. Nam Legatus, Præses, & Corrector, non possunt se abdicare imperio sine Principe: ergo Legatus est Præses, & Rector, hoc non sequitur. sed decisio Bartol. sustineri poterit ratione mentis Papæ, cuius talis erat voluntas, vt priuilegia à se data tempore suæ legationis confirmaret, eo inquam tempore, quo prouinciam regebat, quia verè Legatus, id est, missus erat ad illam prouinciam administrandā. Et omnes missi à Papa, & à magnis Principibus, se Legatos dicere solent, quod probatur in c. 1. de offic. Leg. scripsi de multiplici genere Legatorum. in l. pen. suprà de offi. Procons. & de Correctore in l. ex omnibus. sup. eo.

Lex xxi. Pavlvs lib. singvlari de offic. Adsessorvm.

Præses cùm cognoscit de seruo corrupto, vel ancilla deuirginata, vel seruo

seruo stuprato: si actor rerum agentis corruptus esse dicetur, vel eiusmodi modo, vt non solùm iactura aduersus substátiam, sed ad totius euersionem pertineat: seuerisimè animaduertere debet.

Corrũpere seruũ, quid sit.

Hîc agitur de seruo corrupto. Corrumpere dicitur seruum, qui eum facit deteriorem, vel alio modo vitiat. l.j.ff. de seruo corrupto. l. si seruus. §. inquit lex. ad legem Aquil. vnde si quis deuirginet puellam, & vitiet, corrumpere eam dicitur. vt hîc, & l. si quis aliquid. §. *Qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, in insulam relegantur.* ff. de pœnis. Idem si quis stuprat seruum, vt hîc dicit tex.

Itaque de his cognoscit Præses prouinciæ. Atqui si actor, qui negotia domini omnia penè agit, corruptus sit, verbis, vel pretio, vt rationes Dominicas interciderct, vel adulteraret, vel etiam vt rationes sibi commissas turbaret, quomodo teneatur corrumpens: & videbatur teneri quanti ea res esset in duplũ. l.j. in princ. & fi. ff. de seruo corrupt. Et in hoc iudicio æstimatio rerum venit, quas secum seruus abstulit, quia omne damnum duplicatur, & hæc verba, *Quanti ea res erit*, omne detrimentum recipiunt. l. in hoc. cum l. seq. ff. de seruo corrupt. Tamen Paul. hîc statuit Præsidem seuerisimè animaduertere debere, si hæc corruptio pertinebat non solùm ad substantiam, sed & ad totius domus euersionem. Nam hîc actor omnium rerum curam habebat, & ratione corruptionis ipse aliqua bona subtraxit, & rationes intercidit, ob id iactura est in substantia bonorum, & non solùm iactura est, & damnum in substantia, sed etiam tendit ad destructionem totius domus: quia multi erant debitores domino, & ipse turbauit, & incidit rationes, quod in euersionem totius domus tendit. Certè non solùm Præses puniet corrumpentem, quanti ea res erit, verùm etiam ad corporis pœnam, per hoc verbum, seuerisimè. Nam vbi lex, vel statutum dicit quem grauisima pœna puniendum, vel seuerisima pœna, aut grauisimè, vel seuerisimè, tunc etiam venit pœna mortis, si opus fuerit, & factum hoc exigat. vt docet Accurs. in l. vnica. C. ne liceat signum salua. dom. & l.j. de eunuch. quas glos. probat & sing. dicit Corse. in sing. incipient. pœna. 10. l.iij. C. de his quæ ex publ. ratio. lib. 10. & in l.j. de seditios. facit l. fin. ibi, grauisima seueritate. C. de colla. fundo. patrimo. lib. 11. & l.j. de fundis & saltib. rei do. ibidem. l.j. in fin. ad legem Iuliam. de vi priuat.

Pœna seuerissima, cõplectitur pœnã mortis.

Alij volunt intelligere istum tex. in agente rerum Cæsaris, qui res Cæsaris curat, si ipse corruptus sit, & hoc tendat ad euersionem domus Cæsaris, seuerisimè puniendus erit corrumpens, & hoc dicunt ex verbo, actor rerum agentis, & hoc not. Laz. in lib. 1. c. 12. in fi. in Comment. Reip. Roman. & sic poterit intelligi tam in corrumpente actore rerum priuati, quàm Cæsaris, & fortior etiam ratio in Cæsare erit, & ideò dicit seuerisimè animaduertendum.

Agentes in rebus, qui dicantur.

Agentes rerum, seu agentes in rebus sunt, qui res Principis administrant. vt in titul. de agentib. in reb. lib. 1. vbi Alciat. & Pyrrhus fusiùs declarant.

Causa nobiliũ à quibus cognoscantur.

Ex his patet qualem, quantámque iurisdictionem habeant prouinciarum Præsides, seu Rectores, sed in regno Franciæ Præsides, Bailliui, & Seneschalli cognoscunt de causis nobilium, tam agendo, quàm defendendo, & tam in ciuilibus, quàm in criminalibus, etiam si interesse tantùm habeant in causa. vt est statutum in edicto Francisci Regis tit. *des Seneschaux & Baillifs*. ordin. 27. quod tamen intelligi debet, quando est ibi iudex inferior, & Bailliuus. alioqui si nobilis degat in territorio Paris Franciæ, vel alterius nobilis habentis iurisdictionem, & ibi non sit nisi iudex Paris, vel alterius vassalli Regis, tunc Rex non intendit auferre iurisdictionem Pari, vel vassallo, ob id nobilis conuenietur coram iudice Paris, vel alterius Regis vassalli, & ita fuit declaratum à Rege. per l.ij. §. merito. ff. ne quid in loco publ. fiat. c. quamuis. de rescript. in vj.

Bailliui, Seneschalli & Præsides de quibus cognoscãt.

Solent Præsides cognoscere de feudis, tam inter nobiles, quàm ignobiles, datio tutorum & curatorum facienda nobilibus, etiam spectat ad eos: & diuisiones bonorum inter nobiles faciendæ, ad hos Bailliuos pertinẽt: de fundationibus Ecclesiarum à Rege factis, ac de criminibus læsæ maiestatis, falsæ monetæ, seditionis, portus armorum, securitatis violatæ, & in aliis casibus Regiis Præsides & Bailliui cognoscunt, & non alij iudices, vel magistratus inferiores. vt constat in d. tit. vbi alia quilibet videre poterit, ne plura. Laus Deo & Virgini Mariæ, ac omnibus cœlicolis.

De officio Procuratoris Cæsaris, vel rationalis. Tit. XIX.

SVMMARIA.

1 *Procurator fisci variis negotiis præficiebatur.*
2 *Diui Pij Cæsaris commendatio.*
3 *Hadrianus Imperator primùm Aduocati fisci officium instituit.*
4 *Aduocati & Procuratores aliquem deprædationibus vexantes, viui comburendi.*

SCIRE oportet Procuratoris nomen latè patere: nam quicunque aliena negotia mandato domini administrat, hîc Procurator dicitur. l.j. ff. de Procur. & iste Procurator interdum curator vocatur. l. fin. infrà eodem. & hi sunt in duplici differentia: quidam publica administrant negotia, alij verò priuata, seu priuatorum.

Procuratores Consulum.

Hi autem qui publica administrabant negotia, Consulum fortè, vocabantur Procuratores Consulum, quos Cicero pro Murena dicit fecisse annuos, licèt Consules haberent eos perpetuos. Successerunt his Procuratores Augustorum, seu Cæsarum, & hi sunt in duplici differentia: quidam sunt Procuratores fisci, alij Cæsaris, & hoc quantum attinet ad iurisperitos. Nam alij multi inuenirentur, quos de industria omittemus, quia parum ad praxim pertinent, & modicam afferrent vtilitatem.

Procuratores Augustorum.

Procurator fisci.

Itaque Procurator fisci is dicitur, qui publica Principis negotia administrat. l. aufertur. §. quod à Præside. ff. de iure fisci. ideo sæpius vocatur Procurator Reipub. l. iij. §. planè. ff. quod vi aut clam.

Procurator Cęsaris vocatur, qui curam patrimonij Cęsaris gerit, & priuata ipsius negotia, ísque inter Principem & priuatos ius dicere solebat. l.j. & per totum. C. vbi causæ fiscales. sed non inter priuatos, nisi

Procurator priuatæ rationis. ab illis electus fuisset.l.cùm vendentem.ibidem.& l. j.de iurisd.om.iud.vocaturque Procurator priuatæ rationis. l. Procurator. C. de eden. quia res fiscales quasi propriæ & priuatæ Principis sunt,& in suo patrimonio.l.ij.§.hoc interdictũ ad ea loca.ff.ne quid in loco public.Chassan.in consuet.Burgund.in rub. *des confiscations.* & Paul.scribit Procuratorem Cæsaris non solùm cui rerum prouinciæ,cuiusque procuratio mandata erat,sed & eum, cui rerum,quamuis non omnium,in l.qui mittuntur.§.j.ff.de quibus causis maio. *Procurator Cæsaris quis dicatur.*

Procurator rationalis quis vocetur. Aliquo etiam tempore vocatus est Procurator rationalis.l.ij. C.de modo mulcta. quæ à iudicib.infliguntur.& l.ad fiscum.C.vbi causæ fiscales.& l.fin. C. si aduersus fiscum. & Lampridius in Seuero ait Procuratores esse rationales, in quorum similitudinem, qui rem priuatorum curant,Procuratores appellari. scribit Columella, & Pyrrhus in rub. C. de iure fisci.lib.10. & idem Lampridius in Alexand. sic ait : Et quia de publicandis dispositionibus mentio contigit,vbi aliquos voluisset, vel Rectores prouinciis dare, vel præpositos facere,vel Procuratores,id est,rationales ordinare, nomina eorum proponebat.

Magistri Computorum. Hodie verò officia sunt distincta in Gallia, nam rationales,qui de rationibus cognoscunt,appellãtur Magistri computorum,& illic est etiam Procurator rationum, qui procurat, vt rationes in Curia illa iure reddantur,quod etiam probat Pyrrhus lib.2.de magistrat. Roma. & sic in hoc consyderare oportet tempora & regiones.

1 *Fisci Procurator.* Iste autẽ Procurator fisci multiplex erat, & multis & variis negotiis præponebatur. Præficiebantur autem quidam monetæ,hi monetam,vt iustè cuderetur, exponereturque, ac Principi concederetur curabant : in locum quorum successit hodie Procurator Generalium monetarum. vt in Const.Reg. patet in tit. *des Monnoyers & monnoyes.* & hi multotiens populo infensi, propter monetæ variationem, augmentum & diminutionem, & quia non fit ex iusta materia, vt docet c.quanto.de iureiuran. vnde Marcel.lib.28.suæ histor.sic scribit: Pari sorte etiam Procurator monetæ extinctus est.

Procuratores saltuũ. Erant & alij saltuum Procuratores,quibus saltus & nemora Principis ob omni iniuria custodiæ concessum erat & tueri, de his nemoribus scripsi in l. sylua.ff.de verbor.signific. In locum huius successit hodie in Gallia Procurator nemorum, quem dicimus vulgò, *des eaux & forests.* vt est in Const.Reg. in d.tit. *des eaux & forests.*& in hoc regno constituti sunt iudices super his nemoribus, Procuratores, Aduocati, & alij Officiales præfecti, & quandoque grauiore pœna fuit prosecutus,qui occideret pecus, quàm hominem,quod dolendum est.

Procuratores ad vectigalia. Sunt & alij Procuratores ad vectigalia, tributaq; constituti, qui tributa olim, vectigalia, & reditus Augustorum in prouinciis colligebant, atque in expensum acceptumque referebant, vnde & rationales aliquando dicti sunt.Lamprid.in Alexan.scribit: Rationales citò mutabat, ita vt nemo nisi annum compleret, eósque, si boni essent,oderat,malum necessarium vocans. Sed Capitol.contra.de Diuo Pio
2 in Pij Cæsar. histor. scribit : Procuratores suos modestè suscipere tributa iussit,excedentes modum,rationem factorum suorum reddere præcepit,nec vnquã lætatus est lucro,quo prouincialis oppressus est.

Hodie in locum istorum succedunt Procuratores Præfecti in Curiis generalium iustitiæ : hi enim vectigalia, collectas, & impositiones promouent,ac nomine fisci prosequuntur. de his plenè habetur in Constitut. Reg.in 2.parte. titul. *des ordonnances des Generaux.*

Et quãuis Lazius lib.2.c.11.in Commen.Reipub. dicat Procuratorem fisci & Aduocatum idem fuisse: tamen hoc nõ est verum. Nam Hadrianus primum 3
Aduocati officium instituisse scribit Aelius Spartia. & tamen ante eum longissimo tempore Procuratores Augustorum, inuentos fuisse legimus : ob id est Procurator fisci, sunt etiam Aduocati fisci.

Item duos olim (prout nũc, & in qualibet Curia suprema) fuisse Aduocatos fisci legimus. l.binos. & l.post duos.C.de Aduocat. diuers.iudicio.atque singulis pro stipendiis, ne egeni exirent, sexcentos aureos concessos.l.per hanc.§.sexcenti autem aurei.C. de offic.diuers.iudic. *Aduocati fisci, olim duo.*

Et de his scripsi in Concord.titu.de electio.derogatio. in fin. vbi Procuratoris fisci & Aduocatorum priuilegia multa congessi,& officium ac potestatem illorum,ideò hîc non repetam.

Interdum etiam Procurator Cæsaris, pro fisci Procuratore accipitur,& è cõtrario.vt docet Alciat. in l.Procurator priuatæ rationis. C. de edend.& res fiscales, pro patrimonialibus. in l. ij. §. hoc interdictum ad ea loca.ff.ne quid in loco publ.fiat. Doct.in rub.C.de iure fisci.lib.10.

Item notandum est Procuratores fisci, in Curiis supremis Præfectos, vocari solitos Procuratores Generales : sed alij Præfecti in aliis Curiis inferioribus non, sed vocantur substituti, & ipsi solent causas aliorum, si iustæ sint, in Parlamento suscipere, & tueri. Apud Burdegalam vidi Procuratorem, quem Generalem vocabant, Præfectum in Curiis Bailliui seu Seneschalli, sed cũ adiũcto appellabatur Procurator Generalis, non verò simpliciter, & prohiberi potest alicui inferiori, ne vocetur Generalis simpliciter, néue alterius nomen occupet, in iniuriam Procuratoris Generalis Curiarũ supremarum. *Procurator Generalis.*

Conniuentia Procuratoris grauissimo supplicio subiacet,vt statuit Imperator Valent.in l.j.C.de fundis & saltibus rei tamiacæ.libro 11.Et si Aduocati & Procuratores fisci quenquam deprædationibus, & iniuriis vexent, viui comburendi sunt. l. vniuersi. C.vbi causæ fiscales.quia delicta ab his commissa in Principis ignominiam respiciũt, cùm præpositi sint, vt alios ipsi corrigant, saltem instare, vt puniantur, qui in scelus incidunt,debent:vnde,dicit text.in cap. primum itaque. 25.distin.his verbis : *Quomodo enim potest Præses auferre malum de medio eius, qui in delictum simile corruit, quem libertate peccantem corrigere potest, cum tacitus ipse sibi respondeat eadem se admisisse, quæ ipse corripit ?* Debent igitur isti fisci Procuratores omni exceptione maiores, & sine macula esse, vt aliis possint dicere: Quis ex vobis arguet me de peccato? & vtinam hoc sit,quia multi magis vindicta, vel odio persequuntur malos, quàm iustitiæ amore. *Procuratores fisci debent esse omni exceptione maiores.*

De Procuratoribus verò priuatorum dicitur in tit.de Procuratorib.infrà. vbi melius conueniet. hactenus,&c.

SVMMA

SVMMARIA.

1 *Principis cōsensus in alienatione rei suæ necessarius.*
2 3 & 4 *Restringitur.*
5 *Mandatarius domum vendens, non transfert in accipientem dominium, sine domini consensu.*
6 *Clausula, cum libera, solet hodie in procurationibus adiici.*
7 *Procurator constitutus, cum libera, rem domini alienare potest.*
8 *Promissio habendi rata, quæcunque gesta fuerint, non inducit liberam potestatem.*

LEX I. VLPIANVS LIB. XVI. AD EDICTVM.

QVæ acta gestáque sunt à Procuratore Cęsaris, sic ab eo comprobantur, ac si ab eo gesta essent. Si rem Cæsaris Procurator eius quasi rem propriam tradat, non puto eũ dominium transferre: tunc enim transfert, cùm negotium Cæsaris gerens, consensu ipsius tradit. Denique si venditionis, transactionis, vel donationis causa quid agat, nihil agit: non enim alienare ei rem Cæsaris, sed diligenter gerere commissum est.

LEgimus Claudium Cæsarem à Senatu impetrasse, vt quæ sui Procuratores statuissent, eandem vim haberent, quam sua edicta, nisi donationis, vel venditionis suæ, alienationísue causa quid egerint, vt inferiùs declarabitur, quod bellisimè scribit Cornelius Tacitus lib. 12. histor. Augustæ, ibi: Eo anno sæpius audita vox Principis, parem vim enim rerum habendam à Procuratoribus suis iudicandarum, ac si ipse statuisset: ac ne fortuitò prolatum ius videretur, Senatus quoque consulto cautum, &c.

Et lex Labeo, 2. ff. de verbor. signific. tradit differentiam inter acta & gesta. Nam acta dicuntur siue verbis, siue re: gesta verò, sine verbis. hoc tamen non exactè seruatur. Accurs. hîc dicit acta generaliter accipi, gesta extra iudicium.

Sed Caius in l. licet. inter gesta & facta nihil interesse scribit, quamuis videatur quædam esse subtilis differentia, at gesta & acta multum differunt, vt superiùs dictum fuit. Nam Caius tollit differentiam inter gesta & facta, sed non inter acta & gesta, quæ, vt ait Valla lib. 4. c. 9. gesta esse in administratione magistratus, & in rebus maioribus, & ad rēp. vel ad plurimos spectantibus, vt gesta Alexandri, Pompeij, Cæsaris: acta verò etiam rerum priuatarum, & minorum, ac familiarium, quæ differentia apud Iurisconsult. non pasim seruatur.

Gesta, ad res maiores referatur. Acta verò ad res priuatas.

Sed vult dicere iste tex. quòd omnia, acta & gesta Procuratoris Cæsaris, siue verbis, id est, per stipulationē promissa sint, siue re, id est, numeratione pecuniæ, siue in iudicio facta fuerint, siue extra, & quomodocunq; valēt, ac si ab ipso Principe facta essent, & sic vsus est hîc Vlp. duplici verbo generali, ac si dixisset: Quæcunque gesta à Procuratore Cæsaris rata erunt, & ista est generalis regula, quæ in hoc traditur principio, & postea limitatur, vt sequitur, & non est inculcatio. vt Accurs. & quidam alij volunt. Et intellige etiam si fiant in præiudicium Cæsaris, dummodò non tendant in alienationem, per istum textum generaliter loquentem, cum sua exceptione. Alioqui nullus cum isto Procuratore contrahere vellet. Et sic magno incommodo afficeretur Princeps nemine cum eis contrahente, vt de minore scribit Paul. in l. quod si minor. §. j. ff. de minor. sicut dixi in proœ. ad titulum de colla. in Concord.

Acta cum Procuratore Cæsaris, etiā in suū præiudiciū valent.

Si rem Cæsaris Procurator eius.] Hîc limitatur doctrina præscripta, vt gesta à Procuratore Cæsaris non valeant, quando rem Cæsaris quasi propriam tradit, nec transfert dominium rei Cæsaris, sed tunc demum quando consensus ipsius Cæsaris interuenit. Nam licèt posit ipse res Cæsaris administrare, tamen eas non potest alienare, quia non est ei commissum rem Cæsaris alienare, sicut ipse res suas alienat.

Alienatio rerū Cæsaris Procuratori suo prohibita.

Quasi rem propriam tradat.] Notat Bart. quòd error in dominio impedit translationem dominij, sed hoc non elicitur ex hoc text. Nam ista est materia, quæ tractatur in l. in venditionibus. ff. de contrahend. emptione. nec conuenit huic text. Nam hîc non fuit erratum, nec vult text. intelligere, quòd Procurator Cæsaris erret in alienando rem Cæsaris, quia postquam iste tex. disponit Procuratorem Cæsaris non posse alienare rem Cæsaris, certè intelligitur siue prudens hoc fecerit, siue insciu, & hæc venditio multò minus per errorem valebit, si non scienter facta valeat. Ideò omnis error est hîc abiiciēdus, & puto non necessariam longam. Barto. & aliorum distinctionem de errore, tanquam non seruientem textui, nec proposito, quamobrē hîc nihil de errore tractabo, ne materias textui minimè conuenientes temerè inseram, verùm in l. si per errorem. infrà. de iurisd. om. iud. tractari hæc materia poterit.

Bartoli opinio reprobata.

Nempe si inspiciatur text. non dicemus hîc errorem interuenisse, sed velle demonstrare gesta à Procuratore Cæsaris rata esse debere, nisi rem Cæsaris alienet, ac si propriam alienaret. Nam dominus potest rem suam alienare, nec valet pactum in contrarium. l. penult. ff. de pact. Sed non potest Procurator Cæsaris rem Cæsaris alienare, sicut ipse alienaret suam. Et ita intelligitur, ibi: quasi rem propriam, quia non alienabat tanquam propriam, alioqui falsarius esset, si diceret rem Cæsaris suam esse: & non esset, sicut qui vendit alteri, quando semel vni vendiderit. l. qui duobus. ff. de fal. & rem alienam vendere quis potest. l. rem alienam. ff. de contrahend. empt. sed in venditione non debet dicere esse suam, alioqui falsi, vel saltem stellionatus teneretur. l. iij. ff de crimin. stellion. quia non est commissum Procuratori Cæsaris, vt alienet, sed vt diligenter gerat Principis negotia: ideò rem Cæsaris alienare non potest, sicut rem propriam.

Tunc enim transfert, cum negotium Cæsaris gerens, consensu ipsius tradit.] Ex hoc textu colliguntur necessaria, antequam rei Cæsaris transferatur dominium à Procuratore alienando. Primò requiritur, quòd is qui vendit, sit Procurator Cæsaris, alioqui quod priuatus gerit in re Cæsaris, ratū non est, vt in principio huius legis habetur: quia potestatem non habet, nec mandatum à Cæsare, nec quidem à lege: & quod nostrum est, sine facto nostro à nobis auelli non potest, per reg. iuris.

Requisita in alienatione rei Cæsaris.

Secundò

Procurator Cæsaris errans, non gerit negotium eius.

Secundò requiritur, quòd is Procurator gerat negotium Cæsaris, vt hîc. Ideò si erraret, non videretur gerere negotiũ Cæsaris, vnde nõ posset alienare, nec res Cæsaris administrare, cùm nihil sit consensui tam contrarium, quàm error. l. si per errorem. infrà. de iurisd. om. iud.

1 Consensu ipsius tradit.] Tertiò, quòd in alienatione rei interueniat Principis consensus, vnde Hermogenian. in l. aufertur. ff. de iure fisci. ita scribit: *Actores, qui aliquod officium gerunt, in bonis, quæ distrahunt Procuratores, venundare inconsultis Principibus prohibentur, & si veneant, venditio nullas omnino vires habebit.*

Quartò, quòd solemnitas in alienatione à iure requisita interuenerit. l. j. & per totum. C. de fide instr. & iure hastæ fisca. lib. 10.

2 Limitat Accurs. quando expediret Principi illam rem vendere, & tradere, tunc etiam sine consensu, alienari poterit. Allegat in argumen. l. mulier. §. sed si cùm distrahere. sub §. sed etenim. ff. ad Trebellian. Nam licèt Procurator datus ad agendum, non possit transigere, tamen quando trãsactio erat vtilis domino, valebit. vt not. Doct. in l. transactionis placitum. C. de trãsactio. hoc probatur in l. cùm hi. §. eã transactionem. ff. illo tit. facit l. ij. ff. de acceptila. l. furioso. de re iud. l. non eo minus. vbi Ias. multa adducit. C. de Procurator. Hanc glos. sententiam veram existimarẽ, si postea Princeps alienationem ratam haberet, alioqui nulla semper erit si Princeps voluerit: quia non est seruata forma, ideò actus nullus. l. cùm hi. §. si Prætor. ff. de transact. facit l. aufertur. de iure fisci.

Transactio vtilis domino, à Procuratore facta, valet.

3

4 Item non procedit in fructibus, & aliis rebus, quæ facilè corrumpi possunt, & seruari minimè. Modestin. in l. *Procurator totorum bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt, res domini neque mobiles neque immobiles, neque seruos sine speciali mandato domini alienare potest, nisi fructus, aut alias res quæ facilè corrumpi possunt* l. lex quæ tutores. C. de administ. tuto.

5 Adhæc, is, cui mandatum erat, vt domum venderet, alteri commisit, & ille vendidit, non transfert dominium in accipientem, quia ad hoc mandatum à dom. non habebat. Ideò licèt rem alienam vẽdere potuerit, tamen non potuit dominium trãsferre sine domini cõsensu. l. rem alienam. ff. de cõtrahen. empt. Nam quod nostrum est, sine facto nostro in alium transferri non potest. per regul. iuris. & hoc probat text. in l. in vsucapione. §. item adiiciendum. ff. de diuers. & tempor. præscript. l. alienum. ff. de furtis. ideò text. iste dicit, consensu ipsius tradit. Poterit tamen vltimus mandatarius, qui vendiderit, actione mandati agere contra eum, qui illi mandauit. l. si Procuratorem. §. si quis. ff. mãdati. sed ipse, cui mandauerat dominus, contra dominum non aget, quia mandati formam excessit. l. diligenter. ff. mandati. nisi potestatem substituendi habuerit, vel nihil interfit domini, quod tanti sit vendita domus, quanti per Procuratorem fuisset, tunc agetur etiam contra dominum mandati actione. §. mandati. ibidem. quia mandatum per æquipollens est adimpletum. l. final. mandat. & ne damno afficiatur is, qui mandatum suscepit. l. si mandassem. ibidem. Matthe. de Afflict. in decisione Neapol. 369.

Procurator Cæsaris habet generalem cum libera potestatem.

Etiam ex hoc text. colligunt Doctor. Procuratorem Cæsaris, habere à lege generalem cum libera potestatem, & administrationem, eo ipso quòd est constitutus. facit l. Præses. C. de transactio. vbi etiam interpretes, ne quotidie interpellandus sit Princeps, & pro quolibet negotio.

Syndici & Procuratores ciuitatum habent mãdatum cum libera.

Idem dicunt in Syndicis & Procuratoribus ciuitatum, & municipiorum, vt à lege dicantur habere mandatum cum libera, licèt non fuerit expressum in constitutione, quòd non valent singulis diebus congregari, vt dent mandata aliis. Ideò isti possunt expedire omnia ea, in quibus requiritur speciale mandatum. Bald. in l. illud. §. primo. ff. de minor. sed hodie solent ciuitates adiicere illam clausulam, *cum libera.* Idem in tutoribus, & curatoribus. glossa in l. 6
mandato generali. ff. de procurato. text. in l. inter. ij. de administrat. tutorum. ibi: *Quippe cùm illis quidem planè rerum administratio committitur.* vbi etiam Bart. not.

Et Prælati Ecclesiastici.

Non absimile est in Prælatis Ecclesiasticis, & aliis beneficiorum administratoribus. c. 2. de donat. Bart. & Ias. in l. nulli. ff. de transact. & idem in legatis concludit Barbat. consilio 18. præclarè. in secundo volumine. quod nõ crederem verum esse, cùm specialis potestas dari solita sit, vt alibi dicetur de his legatis.

Ex quo infertur hos liberam à lege habentes potestatem, res sibi commissas alienare non posse. de Procuratore Cæsaris est hic text. de tutore in l. j. ff. de tutel.

De viris Ecclesiasticis, Prælatis, & aliis scribitur in toto tit. de reb. Ecclesiæ non alienand.

Si tamen quis habeat liberam administrationem 7
ab homine, vt qui fuerit constitutus cum libera, tũc alienare poterit. l. Procurator cui generaliter libera. ff. de Procurator. & deferre iuramentum. l. iusiurandum quod ex conuentione. in fine. ff. de iureiurand. & ista potestas debet exprimi, aliàs non censetur alicui data. l. quam Tuberonis. §. alia. ff. de pecul.

Vnde si quis constituerit Procuratores ad vendendum tales res, promittens habere rata quæcunque per eos gesta fuerint, intelligitur super his rebus, & ideò non videtur extendi, nec libera potestas dari 8
per ista verba, sed referri debent ad expressa. l. doli clausula. ff. de verborum obligatio. & satis videntur operari, quia rata debent haberi gesta ab illis, & multotiens sunt notarij verba, quæ non vitiant. l. testamentum. C. de testament. quamuis Bart. sit sibi in hoc contrarius, vt Iacob. refert in hac lege.

SVMMARIA.

1 *Insinuatio non facienda, quando venditio est nulla.*
2 *Procurator Ecclesiæ & minoris non possunt fidem habere de pretio rei venditæ, & quare.*
3 *Tempore, plus vel minus soluitur.*
4 *Creditor, vendendo pignus, potest gratiam facere in dilatione pretij.*
5 *Item Procurator generaliter, vel specialiter constitutus.*
6 *& 7 Procurator ad exigendum & recipiendum pretium debitum, confitendo, se habuisse, quod non habuit an noceat domino?*
8 *Dominus à Procuratore suo debitum petens, post confessionem ab eo factam, & ratam habitam, à debitore amplius exigere non potest.*
9 *Solutio non probatur per instrumentum confessionis Procuratoris.*

Procurator

10 *Procurator ad agendum datus transigere non potest, & quare.*
11 *Procurator fisci, siue Reip. non potest permittere, vt quid in loco publico fiat.*
12 *Tutores non possunt sine decreto iudicis transigere super re pupilli.*
13 *Restringitur.*
14 *Procurator Cæsaris non potest rem eius donare, nec debitum eiusdem acceptum ferre.*
15 *Nec beneficia aut officia conferre, præsentare, vel donare.*
16 *Restringitur.*
17 *Promissio non valet, cũ donatio nõ sortitur effectum.*

§. Denique si venditionis, transactionis, vel donationis causa quid agat, nihil agit: non enim alienare rem Cæsaris ei, sed diligenter gerere commissum est.

Vẽditio rei Cæsaris nõ valet, facta per eius Procuratorem.

EX hoc text. colligitur Procuratorem Cæsaris, vel fisci, non posse rem fisci vendere, & si vendiderit, non valebit venditio, per istum textum, ibi, nihil agit, istud enim verbum denotat actum ipso iure nullum. §. j. quibus ex caus. ma. licet. in Instit. l. fi. ff. de liberis & posthum. §. fin. l. si quis mihi. §. sed & si. de acquirend. hæredit. Corse. in singul. incipiente, nihil agit. vbi allegat cap. prudentiam. & ibi Barbat. & alij tractant. de officio delegat. Etiam est text. in l. aufertur. §. actores. ibi: Venditio nullas vires habebit. ff. de iure fisci.

1 Adeò quòd cùm hæc venditio nulla sit, non debet insinuari, nec lucratur emptor fructus, quia ex nullo nihil fit, nec aliquid potest super eo fundari. Bald. consilio 336. amplius. in 3. volu. & quod nullum est, non habet principium, nec originem. Bal. consil. 430. in 3. vol. Doctor. per illum text. in l. iiij. §. condemnatum. ff. de re iud. dicetur in l. quotiens. qui satisdare cogant.

Ex his infertur conclusio, non transferri dominium per traditionẽ rei venditæ, quæ videtur contra l. traditionibus. C. de pactis. & §. venditæ. de rerum diuisio. in Institut. Sed intelligenda est, quando traditio facta est ab eo, qui non habebat vendendi potestatem, nec alienandi, vt est hîc in Procuratore Cæsaris, secus est in alio potestatem habente. Et sic intelligitur §. per traditionem. cum seq. de rerum diuisio. in Institut.

Procurator Cæsaris nõ potest fidẽ habere de pretio rei vẽditæ.

Item cùm Procurator Cæsaris, vel fisci, non possit rem Cæsaris vendere, & sic nec fidem pretij habere, sed si vendat de consensu Principis, an possit fidem habere de pretio, quod inficiatur text. in l. si Procurator. in fin. ibi, pretio tamen soluto. ff. de iure fisci. & idem dicit ibi Accurs. in Procuratore Eccle-
2 siæ, & minoris, qui non possunt vendere, nisi ex necessitate. l. magis puto. §. nec passim. de rebus eorũ. Et sic non possunt facere gratiam solutionis pretij, quia non succurreretur necessitati minoris, vel Ecclesiæ, aut fisci.

Mãdatum vendendi domũ centum.

3 Item si cui datum est negotium vẽdẽdi domum centum, eo casu non poterit minoris vendere, quod faceret, si differre posset solutionem etiam partis. Nam plus soluitur, vel minus tempore. l. vnica. C. de plus petitionibus. Et hic non tanti venderet, vt docet text. in l. si prædio. in fin. ff. de in diem adiectio. & sic faceret contra id, quod sibi mandatum est, ob id non valeret. l. diligenter. ff. mandati. vnde Vlpian. sic ait: *Res venditæ non aliàs desinunt esse meæ, quamuis vendidero, nisi ære soluto, vel fideiussore dato, vel aliàs satisfacto.* Ideò dicendum erit vendicare me posse. l. Procuratoris. §. sed & si. ff. de tributo. & Celsus ait: *Si quis rem meam vendiderit minoris, quàm ei mandaui, non videtur alienata, & si petam eam, non obstabit mihi exceptio rei venditæ.* l. prima. §. j. ff. de except. rei vend.

Ampliatio de eadẽ re.

Etiamsi quis mandatum haberet vendendi rem, vt satisfaceret creditoribus, quia differendo solutionem non satisfaceret, & sic non posset solutionem differre. Angel. & alij in §. venditæ. de rerum diuisio. in Institut.

Restrictio.

Nisi gratiam trium dierum, vel decem, vel alterius modici temporis faceret, & bono viro, ac diuiti. vt docet Bartol. & modern. in l. à Diuo Pio. §. sed si emptor. ff. de re iud. eo casu in mora modici tẽporis non est magnum præiudicium. l. si debitori. ff. de iud.

Item creditor vendens pignus potest solutionem 4
pretij differre, quia pecunia & solutio omninò tendit in creditoris commodum, cui ipse renuntiare poterit. l. eleganter. §. si vendiderit. ff. de pignor. actio. Limitatur per glos. & Doct. in l. penult. ibidem. & per Anthon. Negusant. in tractat. de pignor. in 1. membro. 6. partis. num. 37.

Aliàs Procurator generaliter, vel specialiter con- 5
stitutus ad vendendum rem sine mentione pretij, potest emptori gratiam facere in dilatione pretij. l. cuicunque. §. item si institor. ff. de instit. quem singul. docet Roman. singul. 623. Constituo. facit l. qui fundum. §. Procurator. ff. pro emptore. l. j. §. j. de except. rei vendi. quod verum intelligerem, quando solutio dilata esset ex bona fide, & quodam breui tempore, secus si longo, vtpote si vellet quòd singulis annis solueretur aliquid, tunc illa particularis solutio multa afferret incommoda domino: ideò rata non esset habenda. l. planè. ff. familiæ herciscund. eò, quòd dolus inesset in eo contractu. Rebuf. & alij in l. fin. C. de apoch. public. lib. 10. glos. in c. ex literis. de pignor.

Procurator ad recipiendũ pretium constitutus.

Imò Procurator cõstitutus ad recipiendũ pretiũ, nõ posset confiteri se habuisse, si nõ receperit: & non obstante illa confessione, dominus à debitore petere posset: quia aliud est recipere, aliud est cõfiteri se recepisse. l. j. §. si mutuam. ff. si quid in fraud. patro. Bar. in d. §. sed si emptor. Vnde Imperator C. de nouat. sic scribit, l. *Non abstulit tibi Procurator actionem, si cùm ei mandasses exactionem pecuniæ, quam hi tibi debebant, contra quos supplicas, parte accepta, de reliqua eos liberauit: cùm neque cõtra voluntatem tuam nouationem facere, neque eo, quòd non soluebatur, eos liberare potuit.*

Sed an cõstitutus Procurator ad exigendũ & reci- 6
piendum pretium debitũ, possit confiteri se habuisse, quãuis nõ receperit, & an noceat domino? Doc. sunt super hoc cõtrarij. Ego cõciliando illorũ sententias, & iura per eos adiecta, constituo casus seq. Primus est: Constitutus Procurator ad recipiendum, vel exigendum centum, vel aliud debitum, potest confiteri recepisse pecuniam, quam exegit: imò tenetur specialem acceptationem facere. l. plures. C. de fide instrum. l. sicut datam libertatem manumissis patronus adimere non potest, ita manumissionis instrumentum præstare cogitur. C. de libera. causa. Bar. & alij in l. cùm Aquiliana. ff. de transactio.

Secundus

7 Secundus casus, Procurator constitutus ad exigendum, vel recipiendum non potest confiteri in præiudicium domini se habuisse, quod non habuit: ideò poterit dominus iterum petere à debitore, siue partem confessus fuerit Procurator se accepisse, siue totum, nec confessio domino præiudicat. l. non abstulit. C. de nouat. l. si ex cautione. C. de non numerata pecun. vnde & Vlp. ait, ipsos Procuratores, vel tutores, vel curatores fateri non sufficere. l. certum. §. sed an & ipsos. ff. de confess. sic consuluit in prælato distinguendo Calderinus consilio 5. titul. de confess. Nam hæc confessio sapit donationem, quæ ab ipso Procuratore fieri non potest, vt statim inferiùs dicetur: ideò non præiudicat domino. l. si defensor. cum glos. ff. de interrog. actio.

8 Tertius casus, potest dominus confessionem à Procuratore factam ratam habere, & ab ipso Procuratore debitum petere, quod si petierit, à debitore amplius exigere non poterit, sed exceptione taciti pacti summouebitur. l. ij. C. de pact.

Tutor ex confessione sua tenetur.

Vnde si tutor confessus fuerit durante tutela se recepisse centum, & actum fuerit cum tutore post redditam rationem, ipse tenebitur. l. Lucius. ij. §. tutelæ. ff. de administration. tutot. vbi scripsi. Nam ibi, si actum & conuentum est cum tutore, potest agi contra tutores, fortiùs si adolescens nihil egerit cum tutore, poterit etiam contra debitores agere, sic & in Procuratore dicemus.

Hoc prodesse poterit, nam si Procurator effectus non soluendo fuerit, agi contra debitorem poterit, vel èccontrario. vt pulchre consuluit Aretin. consilio 4. ex facto. & interest nostra plures habere actiones. l. iiij. §. j. ff. de libera. lega. l. quod in hæredē. §. elicere. ff. de tribut. actio. secus esset, si Procurator recepisset. Nam debitor esset liberatus, ideò contra eum agi non posset.

9 Quartus casus, per hoc instrumentum confessionis Procuratoris non probatur solutio, sed tantùm confessio. Bart. in l. alio. in fin. ff. de aliment. & cibar. lega. Ioan. Andr. in addit. Specul. in titul. de teste. §. j. vers. sed pone. Egi. in fi. magnæ additio. refert Areti. d. consilio 4. ex facto col. 2. nisi in instrumento diceretur: *Quam summam habuit in tali specie, videlicet in aureis decem, ducatis duodecim, solidis, &c.* Et sic solet à cautis notariis fieri. l. si ex pluribus. ff. de solut. Sic debet intelligi Feder. consil. 53. Titius. & consilio seq. Anthon. Capit. q. 16.

Confessio probat contra confitentem.

Tamen confessio ista probat in præiudicium confitentis: nimis enim indignum iudicamus, vt quod sua quisque voce dilucidè protestatus est, id in eundem casum infirmare, testimonióque proprio resistere. l. generaliter. C. de non numerata pecun. hoc probat Bald. consilio 419. quia communis. in 4. vol. Federic. consilio 54. eodem modo. vbi dicit per istud instrumentum non probari veram solutionem. Ideò non poterit repeti illa summa per conditionem indebiti, in quo vera solutio & receptio requiritur. l. cùm de indebito. ff. de probatio. §. is quoque. quibus mod. re contrah. oblig. in Insti. Sic intellegitur l. omnes. in fin. C. de quadr. præscript.

Transactio à Procuratore Cæsaris non potest fieri.

Transactionis.] Ex hoc text. patet Procuratorem Cæsaris non posse transigere, quia ad hoc requiritur speciale mandatum, & donare non potest: & transactio non fit, nisi aliquo dato, vel retento. l. transactio. C. de transactio. Idem in Procuratore fisci. docet Bald. in tracta. de pace constantiæ. §. hoc quod nos. in verbo, mitti. & c. cōtingit. de transactio. quia æquiparantur. l. fiscus. j. in fine. ff. de iur. fisci.

Sic Procurator datus ad agendum non transigit. 10
l. transactionis placitum. C. de transact. quod non sit ei hoc mandatum, & sic contra formam mandati faceret, & hoc pacto nullum esset ab eo gestum. l. diligenter. ff. mandati. c. cùm dilecta. de rescript.

Vnde etiam Procurator fisci, qui dicitur Reip. 11
non potest permittere, vt quicquam in loco fiat publico, quia etsi locorum publicorum procuratio illi data sit, concessio tamen data non est. l. tertia. §. planè. ff. quod vi aut clam. Vnde post longum tempus vidi dominum, qui ædificauerat in publico, cogi ad demoliendum opus, ibidem factum, cùm concessio non valuerit: ideò à Principe consensus posteà requirendus erit, vt dictum fuit.

Sic Syndici vel Procuratores ciuitatum transigere de rebus ciuitatum non poterunt. l. iusiurandum & ad pecunias. §. primo. ff. de iureiurand. vbi Barto. & Ias. l. Procuratores. de decurio. lib. 10. vnde Paulus ait l. mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam. ff. de Procurator.

Nec refragatur l. Præses. C. de transact. vbi administratores ciuitatis de re dubia trāsigere possunt, non de re liquida, ambitiosè, per gratiam, quia ille text. intelligitur in administratoribus, id est, Consulibus, Scabinis alicuius ciuitatis: hi enim transigent, non autem Procurator ab his constitutus, de quo intelligitur iste text. non enim dicit de administratoribus, sed de Procuratore & administratore: ideò hodie licet Scabini & Cōsules possint (vt fuit dictū) transigere, non tamen ipsorum Procurator. Et sic debent ista iura intelligi, quamuis multum negotij hactenus ad hoc contrarium diluendum Doctores habuerint.

Procurator Cæsaris non potest renuntiare appellationi ab eo factæ.

Item non potest Procurator hic, vel alius renuntiare appellationi ab eo interpositæ, vt docet Bald. in l. fin. §. primo. C. de tempo. appel. Ias. in l. Præses. col. vltima. C. de transactio. & l. cùm Procurator. ff. de noui oper. nuntia. post Alexand. consilio 115. attentis. in fin. volum. 5. scripsi in tract. de appellati. articul. 15. glos. 2. in fin. in Constitut. Reg. 3. tomo. Adhæc non possunt tutores, vel curatores super re pupilli transigere, nisi decretum iudicis interueniat. l. non solùm. 12
C. de præd. minor. alia videte in d. l. Præses.

Limitatur super debito non liquido. vt d. l. Præ- 13
ses & l. contra iuris. §. si filius. ff. de pactis. l. pactum curatoris. C. illo titulo. Etiam si plures expensæ in consequendo debitum fierent, quàm valeret debitum. per l. mediterraneæ. C. de annonis & tribut. lib. 10. Ioan. Lupus in repetit. c. per vestras. in præfatio. §. 66. circa fin. de don. inter virum.

Vel donationis.] Non potest Procurator rem 14
Cæsaris donare, quia donare est perdere. l. filiusfamilias. ff. de donatio. & ipse debet res Cæsaris diligenter administrare, & non perdere, vt hîc, nec potest debitum accepto ferre, quia donare est. l. per Procuratorem. & l. & iusiurandum. circa finem. ff. de acceptilat.

Imò etiam non potest ipse Procurator fisci, vel 15
Cæsaris conferre, seu præsentare, vel donare officia, aut beneficia, quæ ad collationem, vel præsentationem Cæsaris spectant, quia donatio dicitur.

cap. fin.

c.fin.de offic.Vicar. in sexto.cap.relatum. de præb.

16 Nisi Rex, vel Cæsar ea conferre facilè non posset, vtpote quia captus esset, eo casu secūdùm interpretes posset Procurator conferre, vel præsentare, quia de necessitate veniūt cōferēda.c.de multa.de præbend.c.ij.de concessio.præb.& sic nō est propriè donatio, qua in necessitate non est.l.rem legatam.ff.de adimē.lega.l.vnum ex familia.§.si de Falcidia.ff.de legat.ij.vt decidunt Petrus & Iacobi.hîc.Ego tamen dicerem hoc casu Procuratorem non posse concedere officia, vel beneficia, quia administrare res potest, non donare, vt hic dicit tex.& quamuis necessaria sit hoc casu concessio, tamen quia res in alium transfertur, quasi propria, quia potestatem Procurator non habet, maximè quia ad dandum officia essent præstituti potius Cancellarij Principum, quàm Procuratores, ideò Procuratores cōferre nō possēt.

Prorex potest dare officia, & præsentare ad beneficia.

Et hoc casu putarem Proregem datum, vel Vicarium Principis generalem posse dare officia, & præsentare ad beneficia, quia hic habet generalem potestatem cum libera ad omnia, ergo & hæc facere poterit, licèt nominare ad Episcopatus non possit. per §.primum.de nomina.reg. vbi abundè scripsi in verb.Rex Franciæ, & seq.in Concord.

An Prorex possit donare ratione generalis administrationis? glos. & Doctor.in c.grandi. de supplen. negl.prælat.Ias.in l.debitorū pactionibus.C.de pact. decidunt, ibi videte.

Princeps solus debet creare officiales in suo regno.

Poterat olim Procurator Cęsaris susceptorem & receptorem cum Comite rerum priuatarum eligere.l.penult.C.de iure fisci.lib.10.Hodie ad solū Principem supremum spectat creare officiales, & officia concedere in suo principatu, & regno. Et de Rege Frāciæ patet in Cōstit.Regi.tit. *Des droitz Royaulx*, sic in alio Principe docent interpretes in d.c.grandi. de supplen.neglig.Prælator.

Etiam Procurator cum libera non potest donare, nec quidem si speciale haberet mandatum, nisi in indiuiduo potestatem habeat: vtpote talem rem, vel vsq; ad talem summam. teste Angel.in §.præterea. 2.col.33. de excep.in Instit. Refert & sequitur Ias.in l.Præses.col.vlti.C.de transact.

Non procedit in his, quæ ex consuetudine, vel necessitate præstantur.vt in l.cùm plures. in fin.cum l.seq.ff.de administrat.tutor.l.lex quæ tutores.C.de administ.tutor.Bart.in l.Seio.§.modicè.ff.de annuis legat.Barba. consil.18.praeclarè.col.prima. in 2.vol.

Donatio causa mortis reuocatur per conualescētiā.

Item si scholasticus, vel alius valetudine aduersa detentus, donauerit causa mortis pecuniam, quam apud trapezitam habebat, mādaueritque illi, vt eam traderet conuentui fratrum Prædicatorum, si trapezita statim eam tradiderit, & scholasticus conualuerit, pecunia repeti poterit à conuentu, quia donatio causa mortis reuocatur per conualescentiam. l. non omnis.ff.si cert.peta.& in tit.de donatio. causa mortis, ergo sine causa pecunia est apud conuētum: ideò repetere eam scholasticus potest. Si verò non fuerit tradita à nummulario, repetetur ab ipso, etiā si nummularius eam promiserat cōuētui tradere; quia intelligitur promisisse, si donatio effectum sortiretur.

17 Et sicut donatio non valet, ita non valet promissio facta accessoriè.l.cùm quis decedens.§.primo.de legat.tertio.& l.cùm principalis.ff.de reg.iur. Tenebitur tamē scholasticus promittere indēnitatem trapezitæ, qui iam conuentui promiserat, vt vtrique satisfiat. Bart.in l.fin.ff.de solutio. & hîc Iacobi.

SVMMARIA.

1 & 2 *Procurator Cæsaris, Cæsare instituto, adire hæreditatem potest.*

2 *Hæreditas per Procuratorem regulariter acquiri non potest.*

3 *Testamentum inofficiosum dici potest, etiamsi Imperator hæres institutus sit.*

4 *Dominus solo animo potest agnoscere hæreditatem, non verò Procurator.*

§. Est & hoc præcipuum in Procuratore Cæsaris, quòd eius iussu seruus Cæsaris adire hęreditatem potest: & si Cæsar hæres instituatur, miscendo se opulentæ hæreditati Procurator, hæredem Cæsarem facit.

Mandatū speciale in aditione hæreditatis.

Regulariter in aditione hæreditatis requiritur speciale mandatū, etiam de certa hæreditate. l.si quis mihi bona.§.vtrū.ff.de acquiren. hæred.& Paulus ait, *Per Procuratorē hæreditatem acquiri posse constat.* l.per Procuratorem.ibidem. Etiā is, qui non est dominus serui, non potest illi iubere. l. prima. quod iussu. & Cæsar est dominus, ergo Procurator eius non potest seruo Cæsaris iubere. Tamen hoc est præcipuum & peculiare in Procuratore Cæsaris, ac proprium, vt hæreditatem Cæsaris delatam ex generali sua potestate adire possit, & iubere seruo Cæsaris, vt eam adeat. Vlpianus ait, *Si seruus fisci institutus sit, iussu Procuratoris Cæsaris adibit hæreditatem.* d.l.si quis.§.si seruus. Barba.in repetit.rub.C. qui admitti.col.54.cum seq.

Itaque poterit Procurator Cæsaris adire hæreditatem, si institutus sit Cæsar; si verò illius seruus, solet Procurator cogere seruum, vt adeat. vt probat iste tex.& d.§.si seruus.& l.aufertur §. *Seruus Cæsaris si iussu Procuratoris adiit hæreditatem, Cæsari volenti acquirit.* ff.de iure fisci.& ibidem scribit Martia.l. *Ne Procuratores Cæsaris bonorum actores, quæ ad fiscum deuoluta sunt, alienent.* 1

Torquent capita sua hîc iurium interpretes, dicentes, per Procuratorem hæreditatem acquiri non posse.l.Paulus, aliàs incipit, per Procuratorem.ff.de acquirend.hæred.Sed iste text.diluit contrarium, dicens, hoc præcipuum est in Procuratore Cęsaris, ergo non est trahendum ad alios casus. Nam non esset decens Cæsarem per se adire hæreditatem; ideò statuit vt eius Procurator adeat, & alia negotia Cæsaris tractet, extra tamen alienationem, & quamuis in Pandect. Florent. legatur, Curator, ibi accipitur pro Procuratore.vt in l.fi.inf.eod. Nec est præsagiēdum de Curatore pupilli, quia in illa l.per Procuratorem, nihil dicitur de pupillo, & non datur Curator habenti tutorem: vt patet ex tit.in quibus causis habenti, &c. Et quando daretur Curator pupillo, vt adiret, ipse posset adire. l.cùm quædam.C. de admi. tuto.& d.l.per Procuratorem, est separata à l.si pupillus. Ergo ex separatis argumētari non possumus. l. Papinianus. ff. de minor. alibi fusiùs dicetur. 2

Et si Imperator sit hæres institutus, posse inofficiosum testamentum dici, sæpissime rescriptum est. vt docet Vlpia.in d.l.Papinianus. §. si Imperator.ff. de inoffic.testament. 3

Imò quicunque vult exhæredato filio, hæredem facere ecclesiam, quærat alterum, qui suscipiat, non Augustinum, imò, Deo propitio, neminem inueniet. c.fin. 17.q.vlt.glos. in d. §. si Imperator. idem dicit. & in l.si quis ad declinandam. C.de Episcop & cler. & glos.in c. si pater.de testa. in 6. quamuis in Pandectis Florentinis sic habeatur, & hoc probat Anto. Augustin. de emend.iuris lib.tertio. c.6.

Miscere verbum, ad quos referatur.

Miscendo se.] Quamuis Accurs in l. j .ff. de acquir.hæred. & alibi sæpius dicat, miscere, ad suos pertinere, adire, ad extraneos, hîc etiam, miscere, respicit extraneos, vt abundè scripsi in l.delata. ff. de verb.signific. Sed ideò dicit hîc miscendo, quia Pro-
4 curator sola voluntate & animo non facit hæredes, licèt dominus solo animo agnoscere possit. l. gerit. ff. de acquirend. hæred.

SVMMARIA.

1 *Restitutionis literæ, re solùm perspecta, Procuratori Cæsaris concedendæ.*
2 *In dubiis contra fiscum respondendum.*
3 *In pari lucro, pro fisco iudicandum.*
4 *Procurator priuati, adiens hæreditatem, non potest in præiudicium creditorũ & aliorum restitui.*

LEX II. PAVLVS LIB. V. SENTENTIARVM.

Vod si ea bona, ex quibus Imperator heres institutus est, soluendo non sunt, re perspecta consulitur Imperatori. Hæredis enim instituti, in adeundis vel repudiandis huiusmodi hæreditatibus voluntas exploranda est.

Procurator Regis potest restitui contra aditionem hæreditatis non opulentæ.

HÆc lex duo continet. Primum, vt si Procurator Cæsaris adierit hæreditatẽ, quæ nõ est soluẽdo, cõsulitur Imperatori. Sed quomodo? Accurs. dicit, vt liceat ei abstinere, intellige per restitutionem, sicut minori, vel vt perinde habeatur, ac si adita hæreditas non fuisset. l. j. §. cùm bona. ff. de iure fisci. & semper intelligitur per restitutionem, quam Princeps concedet Procuratori suo, quod est facile, & ita seruatur in forensi iudicio, vt Procurator impetret literas à Rege, in quibus petat restitui contra aditionem hæreditatis non opulentę, ab ipso factam, & sic restituetur.

1 Re perspecta consulitur Imperatori.] Ergo literæ restitutionis non debent concedi, nisi res perspecta fuerit, & causa cognita & iusta, alioqui si concessæ fuerint, non debent à iudicibus comproba-
2 ri. Nam modestè sic scribit Modesti.ff.de iure fisci, l. *non puto delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facilè responderit*, quia regulariter agi-
3 tur de lucro Cæsaris, & de damno priuati. Ideò hoc statutum fuit; sed si de pari lucro ageretur, certè pro fisco iudicãdum esset, vt docet de Ripa in Rub. de iudic.in fin.& Deci.in l.in ambiguo.de reg.iur.ff. sed illa lex, non puto, generaliter intelligitur. Et si Imperator voluisset in pari lucro intelligendam, sic statuisset.l.vnica.§.sin autem ad deficientis.C.de caduc.tollend. Et hoc videtur declaratũ in titul. pœnis fiscal. creditores præferri. libr. 10. & alibi fusiùs pertractaui.

Aduertendum est ob id per Procuratorem priuati non posse acquiri hæreditatem alij, vt iura disponunt; quia per eum obligaretur dominus ad omnia onera hæreditaria.l.prima. ff.ad Trebel. quæ obligatio non fit sine consensu.l.secunda.ff. de obligat. & postquàm creditoribus esset obligatus hæreditariis, non posset in præiudicium illorum restitutionẽ petere, nisi esset minor.l.& si sine.ff.de minor. Principi etiam succurritur cõtra aditionem factam per suum Procuratorem, vel seruũ. Ideò licet Procuratori Cæsaris adire sine aliquo speciali mandato, ratione spei restitutionis, quod secus est in Procuratore priuati, qui non posset in præiudicium credi- 4
torum & aliorum restitui.l.sicut.C. de repud.hæredit.facit l.j. & ij.C.de hæred.vel actio.vend.

Potest in hoc text.legi, Consulitur Imperator. Sed frustra consuleretur post aditam hæreditatem, cùm iam sit obligatus, vt in fin.l.præcedẽtis dictum fuit. Ibi, *Procurator hæredem Cæsarem facit.* Ideò melius legetur, Consulitur Imperatori, videlicet vt restituatur, si hæreditas soluendo non sit, vt l. sed etsi lege.§.cõsuluit Senatus bonæ fidei possessoribus.ff.de petit.hæred.l.cũ mandato.ff.de minor. Et ita habetur apud Fenestellã & communiter in aliis libris, quamuis Augustin.de emenda iuris.lib.3.c.vj. dicat cæteros hallucinatos, quorũ tamen sententiam probarem, cùm sensus illorum melior habeatur: nisi dicamus Imperatorem consulendũ, antequam Procurator adeat, si appareat hæreditatem soluendo non esse, sed quomodo apparere potest, antequam adita sit? nisi per repertorium forte, vnde licèt in Pãdect. Florent. sit Consulitur Imperator: tamen sensus me trahit ad alterum intellectum.

§. Hæredis enim instituti, &c.

SVperiùs in l.j. dictum fuit, Procuratorem Cæsaris, miscendo se hæreditati, vel iubẽdo seruo adire, hæredem facere Cæsarẽ: Sed si hæreditas soluendo non sit, consuletur Cæsari. Dicet quis, nónne hoc est iniquum, vt consulatur Imperatori, qui diues est. Ideò tenetur, sicut alius, creditoribus soluere, tanquàm hæres. Respondet text. tacitè hoc non esse iniquum, quia hæredis instituti voluntas explorãda est in adeundo, vel repudiando hæreditatem, & quia hic Cæsaris Procurator non obtinuit voluntatem Cæsaris, dum adiret hæreditatem, ideò restitui ipse Imperator poterit: quia pręcipuũ est in Imperatore, vt ipsius Procurator faciat hæredem eum sine consensu Cæsaris, & apud Fenestellam non est præcipuum, sed adiicitur congruo tempore voluntatem esse explorandam hæredis instituti, videlicet ante aditionem, quia non acquiritur hæreditas per Procuratorẽ alicui, ne quis obligetur sine sua volũtate: nam sæpius in hæreditate latet anguis, ideò dicit hic text. voluntatem hæredis explorandam in adeundo, & repudiando. Et quia aditio animo fit, l. si auia. C. de iure deliber. & tam est facti quàm animi. l. pro hærede. ff. de acquirend. hæred. & quæ animi sunt, personalia sunt, & non possunt aliis committi. l. vnica. §. ne autem. C. de caduc. tollen. vbi Bald. l. 4. ff. locati. glos. in l. sicut. de arbit.

Aditio hæreditatis tam est facti, quàm animi.

Et si detur specialis potestas adeundi, adhuc non acquiritur hęreditas per Procuratorem, sed ipse dominus

minus sua voluntate acquirit, verùm Procurator adeundo ostēdit animum constituentis, qui animus factis declaratur. l. si quis mihi bona. §. sed & si mandauit. & §. fin. ff. de acquirend. hæred. alioqui acquireretur ius directum Procuratori, & in eo radicaretur, quod est impossibile, per l. quæcũq;. ff. de actioni. & obligat. vt docent interpretes.

Procurator Cæsaris, hæreditatē Cæsari delatā non potest repudiare.

Item per istum text. licèt per Procuratorem Cæsaris sine voluntate Cæsaris expressa possit acquiri hæreditas Imperatori; tamen hæreditatem delatam Cæsari non poterit repudiare, siue sit soluendo, siue non, quia rem Cæsaris non alienat: voluntas enim hæredis in repudiāda exploranda est, per istum tex. & abundè probat Barba. in consil. 18. præclarè. in 2. vol. de Legato Ducis Mutinæ, qui renũtiauerat hæreditati delatæ ipsi Duci, vt non valeat repudiatio. Sic docet hîc Bar. & Imol. in l. apud. §. vtrum. in glo. restituere. ff. ad Trebel.

Et sic intelligemus per Procuratorem non acquiri hæreditatem, nisi fisco. Sed Procuratorē posse constitui ad adeundum lex non negat. l. si quis mihi. §. penult. & fi. ff. de acquir. hæred. Nam quando dominus constituit Procuratorem, consentit vt obligetur hæreditariis creditoribus, & sic obligatur, & acquiritur ei hæreditas, sed Procurator tractat res hæreditarias, eam adeundo, & sic volũtatem domini declarat, quod fieri potest, & sic iura conciliantur.

SVMMARIA.

1 *Exuli commeatum, remeatúmue nemo dare potest, nisi Imperator.*

2 *Procurator sententiā colonos prohibens in prædia Cæsaris accedere, illam reuocare posteà non potest.*

LEX III. CALLISTRATVS LIB. VI. DE COGNITIONIBVS.

CVratores Cæsaris ius deportandi non habent: quia pœnæ constituendæ ius non habent: si tamen quasi tumultuosum, vel iniuriosum aduersus colonos Cæsaris prohibuerũt in prædia Cęsaris accedere, abstinere debebit. Idque diuus Pius Iulio rescripsit. Deniq; neque redire cuiquā possunt permittere: ídque Imperatores nostri Seuerus & Antoninus ad libellum Hermiæ rescripserunt.

Curatores Cæsaris nō possunt deportare.

CÆsaris Curatores non habent ius deportandi, quia pœnam non possunt constituere, nec imponere, & videtur esse eadem ratio cum dicto, quod non valet. §. filiusfamilias. quibus mod. ius pat. potestat. solui. in Instit. vnde Accurs. dicit, non habent ius pœnæ constituendæ, id est, denegatum est, alioqui nulla esset ratio, & allegatur hæc glos. iũcto text. quòd ratio non debet esse eadem cum dicto, sed aliquid debet addere. glos. in l. Labeo. ff. de vsucap. & istam glos. docet singul. Florian. in Rubr. inf. de probat. verùm in contrarium facit text. in l. interdum. de condictio. indeb. & ff. commoda. l. tertia. §. si reddita. l. si filiusfamilias. §. diui. de lega. primo. l. in testamento. 2. de conditio. & demonstrat. l. prima. §. nuntiatio, & ibi Ias. de no. oper. nuntiatio. sed ibi non est eadem ratio cum dicto. Etiam Bart. docet dicta testium non valere, si assignēt eandem rationem cum dicto, vt pote si dicant, scio talem mutuasse centum Titio, & interrogati quomodo sciant, dicant, quia scio, non poterunt dicta eorum sustineri. Bart. in l. qui interrogatus. ff. de petitio. hæred. Bald. in l. conuenticula. C. de Episco. & cleric. Tradidi in tractat. de reprobat. & saluat. testium. Ideo dicerem Curatorem Cæsaris non posse deportare, quia hoc ius non est ei à Cæsare, nec à iure datum. Ideò hoc non possunt, cùm non sit hoc eis à Cæsare concessum. Nam illorum potestas à Cæsare dependet, si Cæsar non dederit eis ius deportandi, illud non habent, sicut diximus de Pręside, in l. illicitas. §. qui vniuersas. suprà de offic. Præsidis. facit l. j. & ij. tit. seq. & sicut non potest deportare, ita nec exequi. l. iij. C. vbi causæ fisca. l. nulli. c. de senten. l. iij. ff. de re iudic. vel non potest deportare, quia insulam assignare non potest. vt dixi in l. j. ff. de offic. Præfect. vrbis. Vnde ex his tenēdum est Procuratorem Cæsaris deportare non posse, quia ius pœnæ imponendæ datum ei non est, cùm imperium non habeat, sed tantùm iurisdictionem, ideo mulctā non irrogat. l. ij. C. de modo mulctarum. Alij habent, Quia huius pœnæ constituendæ; alij dicũt expungendā dictionem huius.

Procurator Cæsaris mulctā non irrogat.

Et Fenestella in lib. de magistratibus Rom. hoc tit. scribit, deportādi huic magistratui facultas permissa non est, ex quo lib. sumpta est hæc lex, & fortè à Treboniano sunt addita alia verba: iudicate, nam facilior est intellectus ex Fenestella.

Si tamen quasi tumultuosum.] Colligitur Procuratorem Cæsaris posse colonis prohibere, ne in prædia Cæsaris accedant, sed abstineant, & ipsi prohibiti, abstinere debebunt. Nam magistratibus parendũ est, vt dictũ fuit in l. vt vim. suprà de iustit. & iure. facit l. Dominicis. & l. seq. C. vbi causæ. fiscal.

Item & priuatus prohibere potest alicui, ne venandi causa ingrediatur suum fundum. l. diuus Pius. ff. de seruit. rustic. præd. l. per agrum. C. de seruit. & aqua. quando fructus fundi in venatione consistebant, vt docet Iacobi. in tractat. de Feud. in versic. & cum venationibus. Et si post prohibitionem ingrediatur; prohibitus iniuriarum tenetur. l. iniuriarum. in fin. ff. de iniur.

Prohibitus ingredi fundum alicuius.

Vel iniuriosum.] Colligitur ex hoc text. Procuratorē Cæsaris posse prohibere colonis Cæsaris, ne vtãtur cōductione illis facta, & hoc si sint tumultuosi, id est, turbulenti, quia fortes res Cæsaris turbant, vel turbas concitare sunt soliti, vel si iniuriam afferant Procuratoribus, seu aliis ministris Cæsaris. l. cum aliquid. C. vbi causæ fiscales. Nam crimine læsæ maiestatis tenetur, qui concitat, vt seditio, vel tumultus aduersus Rempub. fiat. l. j. ff. ad legem Iul. maiesta. de tumultu. vide in l. Prætor. 2. ff. vi bonorum raptorum. & in l. j. ff. de incendio. ac l. penult. de sicar. hodie nō posset Procurator sine Iudice post conclusam conductionem, cùm iurisdictionem non habeat (saltem in hoc Regno) hoc facere.

Concitans seditionem cōtra Rēp. tenetur crimine læsæ Maiest.

Denique neq; redire cuiquam.] Docet, vt si Procurator iusserit alicui, vt ad Cæsaris prędia non accedat, nō potest posteà isti permittere vt accedat. Vel melius dicit glos. non potest permittere deportato facultatem redeundi. Nam Marcellus ait. ff. de pœnis. l. relegati. in fine. Sic nemo potest commea- 1

tum remeatúmue dare exuli, niſi Imperator ex aliqua cauſa, nempe qui condemnandi poteſtatem non habet, abſoluere quoque non poteſt. l. iij. ff. de re iud. l. nemo. de regul. iur. & Imperator ſcribit in l. Nulli, *qui ſtatuendi non habet facultatem, interdicere patriæ cuiquam permittitur.* C. de ſentent. & interlocut.

Etiam poteſt dici, quòd ſi Procurator Cæſaris per ſententiam prohibuit his colonis, vt poteſt. l. Dominicis. & ſeq. C. vbi cauſæ fiſcal. functus eſt officio ſuo. l. iudex. ff. de re iudic. c. in literis. de offic. deleg.
2 ideò non poterit illam ſententiam reuocare. l. quod iuſsit. vbi abundè ſcripſi. ff. de re iud.

Feneſtella de Procuratore Cæſaris, ſententia. Iſta vltima verba non ſunt conſcripta apud Feneſtellam, ſed ſic ſe habet iſte tit. de Procuratore Cæſaris. Is enim inter Cæſarem & Remp. conſtitutus iudex, pauca videamus, quanquam principalem celſitudinem, à qua legum, Senatuſconſultorum, magiſtratuumque omnium origo manat, moribus introductum ſit, legum imperio, cui præeſt, non eſſe ſuppoſitam. Cæterùm quoniam maiorem ſe, à quo ius, cùm inter priuatum ac Rempublicam decernatur, inuentu ſit impoſsibile, ipſúmque Principem in propria cauſa iudicare, haud ſanè æquum eſſe videatur: magiſtratum creari placuit, cui inter ſe, priuatáſque perſonas competẽs quidem eſſet iuriſdictio, qui ſanè appellatus eſt Procurator Cæſaris. Huic magiſtratui principalis totius rei familiaris licentia conceſſa eſt, perinde habeatur ratum, ac ſi ab ipſo Cæſare fuerit pertractatum, ſed ſi rem eius quaſi propriam Procurator tradat, non putat dominium transferre: tunc verò transfert, cùm negotium gerens Cæſaris, ipſius conſenſu tradit. Denique ſi donationis, venditionis, tranſactionis cauſa quid agat, nihil agit. Non alienare rem Cæſaris, ſed diligenter negotia obire Procuratori Cæſaris iniunctum eſt. Id verò imprimis Procuratori huic (de quo agimus) aſcriptum eſt, quod ſeruum Cæſaris hæredem inſtitutum adire hæreditatem iubet, & eá hæreditas Imperatori acquiritur: quin ſi Cæſar ipſe hæres inſtituatur, ſi ſe Procurator opulentę hæreditati miſceat, hæredem Cæſarem facit. Quod ſi ea bona, ex quibus Princeps inſtitutus eſt, ſoluendo non ſint, conſulendum erit Imperatori, ne quid perinde detrimenti patiatur. Hæredis enim inſtituti in adeundis repudiandíſue hæreditatibus congruo tempore explorari voluntas debuit, deportandi huic magiſtratui facultas permiſſa non eſt. Iſta ſunt quæ Feneſtella de hoc Procuratore ſcribit. alia ſuperiùs viſa fuerunt, hactenus.

De officio Iuridici Alexandriæ. Tit. XX.

SCRIBIT Modeſtinus magiſtratũ, apud quem legis actio eſt, & emancipare filios ſuos, & in adoptionem dare apud ſe poſſe, Neratij ſententia eſt in l. magiſtratum. ff. de adoption. Ideò adoptare quis apud iuridicũ poteſt, quia data eſt ei legis actio. *Legis actio quid ſit.* Legis autem actionem vocat imperium. Nam apud eum, qui imperium habet, poteſt emancipatio fieri. l. ij. ſuprà. de adoptio. Apud illum legis actio dicitur, qui actus legis & virtutes habet, vt l. legis virtus eſt imperare, vetare, permittere, & punire. ff. de leg. qui ergo hos actus habet, & legis actionem habere dicitur, ſicut coram eo lege agere partes dicuntur, verùm quia præcipua legis poteſtas eſt ſub præcepto. l. iuſtitia. §. iuris præcepta. ſuprà. de iuſtitia & iure. & in Inſtitut. Ideò poteſtas magiſtratuum dicta eſt imperium. l. poteſtatis. ff. de verbor. ſignificat. ab imperando, non à vetando, vel puniendo. alia multa de legis actione ſcripſi in l. Labeo. ij. ff. de verb. ſignific. *Lege agere qui dicantur.*

Iuridicus in Alexandria. Iuridicus dicitur Præfectus iuridicundo, quaſi iura dicens, vel iure: inde *Iuridiques* vulgò ſecundùm ius, de quo meminit Capitolin. & ibi Egnati. in annotat. ad eum. & quod in Italia vocabatur Præſes, in Alexandria Iuridicus vocari ſolitus fuit, vt hîc patet, & de Iuridico loquitur Scęuola in l. Thais. §. Lucia ff. de fideicommiſ libertatib. Et noſtros Seneſchallos & Bailliuos rectè hodie vocari Iuridicos Budæ in annotat. in Pandect. ad l. ſolent. circa fin. ff. de offi. Proconſ. exiſtimat. ſcripſi in l. pronuntiatum. in fin. ff. de verb. ſignific.

De officio eius cui mandata eſt iuriſdictio. Tit. XXI.

SVMMARIA.

1 *Beneficium non dicitur, niſi erectum & creatum ſit, & ab Epiſcopo approbatum.*
2 *Delegati poſſunt etiam Officiales appellari.*
3 *Delegare iuriſdictionem quis poſsit.*
4 *Delegatio in præiudicium Aduocati antiquioris in Francia, prohibita.*

IN hac rubrica Docto. multa & penè infinita tractant, ſed ego breuis in ea ero, & prius præfabor aliqua ad huiuſce materiæ intellectum ſpectantia, & demum leges huius tituli elucidabo.

Officium, quid dicatur. Nunc de officio videamus, ſciendum eſt imprimis accipi officium interdum pro munere, ſeu magiſtratu, aut poteſtate. l. munus. j. ff. de verbor. ſigni. l. ſolent. §. finali. ff. de officio Proconſul. l. tertia. ne vis fiat ei. Vnde prohibitus obtinere (vtpote exul) officium in ciuitate, non poterit quidem officium apparitoris obtinere, aduocationis, vel aliud. teſte Anthon. Butri. in cap ſecundo. de poſtulan. & Alberic. in quarta parte ſtatu. quæſtio. 87. ſed quid ſi ſtatuto. Ideò vulgò accipere ſolemus officium, quando conſtitutũ eſt aliquod onus homini, qui illud officium exercebit, ſiue à Principe, ſiue ab alio. Vnde prohibitus retinere duo officia in ciuitate, non cenſetur prohibitus onera duo exercere, ſi non ſint erecta in officia, creata, ſeu deſtinata ad hoc, ſicut dicimus non eſſe beneficium, niſi ſit erectum & creatum, & 1
ab Epiſcopo approbatum. cap. nemo. de conſecrat. diſtinctione prima. vt ſcripſi abundè in praxi benefic. in prima parte. titulo, quare inſtituta ſint beneficia. Ideò officium ex communi loquendi vſu Franciæ vocamus, quando ſic eſt erectum, & conſtitutum, ad aliquem actum, & propriè ſic vocari poteſt.

Officiales

Officiales, qui, dicantur. Officiales dicuntur, qui aliquod beneficium, seu officium, sic creatum & certum habent. l. Præsidis prouinciæ officiales. ff. de reb. credi.

Ordinarij cognoscunt etiã contra delegatũ. Ideò ordinarij, qui non possunt cognoscere contra officiales Papæ, poterunt cognoscere contra delegatum, qui non dicitur officialis Papæ, vt Deci. & alij dicunt in rub. de offi. deleg. post consil. Oldra. vltimum. extra. cum Matthæus. de hæretic. & extra diuina. de priuileg. in commun. qui non habet tale officium.

Generaliter tamen dicuntur Officiales (vt Doct. hîc scribunt) & officium habere dicuntur, qui aliquod habent ministerium. l. legatis. §. si ex officio. ff. de legat. 3. Vnde si à grauamine illato per officia-
2 les sit appellandum, poterit à grauamine horum delegatorum etiam appellari. vt consuluit Soci. consil. 83. pro clariori. num. 8. & seq. in 4. vol. & si delinquat in officio, poterit perinde atque alius officialis puniri. Panor. in cap. vno delegatorum. de offic. deleg.

Officiũ variè accipitur. Accipitur etiam officium pro obsequio, seu beneficio. Nam cùm facimus, quod nobis incumbit, bene facimus, & obsequimur illi, cui facimus. Felin. & alij in rub. de offic. deleg. l. seruus. ff. de seruis. exportand. Inde officiales opere, seu obsequiales. l. si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. l. fabriles. ff. de oper. libert. scripsi ff. de verborum signific. l. in lege censoria.

Officium, pro ordine, seu multitudine ministrorum, & sic pro officialibus. Vlpian. in l. si fideiussor. in fin. ff. qui satisdare cogant. ibi: *Si satisdatum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua satisdatio desideratur, apud officium deponi debebit.* Id est, apud acta vel actuarium. idem Modestin. in l. Sempronia, ff. de furt. ibi: *Sempronia libellos composuit* (repudij dicit ibi Accurs. sed idem esset in libello iniurioso) *quasi datura Centurioni, vt ad officium transmitterentur, sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. Quæro, cùm non sint in officio inuenti, neque Centurioni traditi, &c.*

Officium hîc significat locum & cœtum hominum in eodem munere officio fungentium, teste Budæo in Foren. Idem Vlpian. scribit: *Potes itaque decreti gratiam facere, & eum per officium distrahi iubere.* l. j. §. penult. ff. de quæstionib. vbi pro officialibus rectè accipitur.

Ego dicerem officium interdum accipi pro loco & persona, apud quos, vel qui officium exercent. Nam sicut ius dicitur locus, in quo ipsum ius exercetur. l. penult. ff. de iust. & iure. Ita & officium locus & persona, in quibus officium exercetur, vt si agatur de deposito, apud officiũ fiet, id est, apud illum, qui onus depositionis habet, & in illo loco, vbi solet deponi, sicut in Francia solemus dicere, *au Greffe*, apud actuarium, qui solet illa deposita accipere, nec intelligimus de solo loco, qui ista non reciperet, sed de persona illi loco & officio præfecta. l. si quæ sunt. ff. famil. herciscund. Sic & apud ædem sacram interdum reponebantur, & sic debet intelligi l. iiij. & l. seq. ff. famil. herciscun. potest etiam separatim accipi pro officialibus. vt dictum fuit.

Etiam capi posse pro actu & exercitio, vt dicunt interpretes, & esse nomen generale pro omni ministerio, vt dictum superiùs fuit. Tamen hîc accipi potest pro potestate, vel fortè pro eo quod quis facere tenetur, pro conditione negotij sibi iniuncti.

Diuus Ambrosius officium esse dicit, congruum actum vniuscuiusque personæ, & sic capitur suprà de officio Præto. Præsid. Proconsul. Præfecti Prætorio, Iuridici, Præfecti vigilum, Quæstoris, & regulariter in hac materia. Et Vlpianus ait: Boni & innocentis viri officio iudicem fungi oportere. l. cæteræ. ff. famil. hercisc. & implere officium. l. iij. de arbitr. Cicero de Officiis sic scribit: Nulla enim pars vitæ, neque priuatis, neque publicis, neq; forẽsibus, neque domesticis in rebus vacare officio potest, in eóque colendo sita est vitæ honestas omnis, &c. Vnde dicit Paul. lib. singular. de variis actionibus: Operæ sunt diurnum officium. ff. de oper. liberto. quamuis Purpura. & quidã alij dicant officiũ hîc accipiendẽ pro publica authoritate, & potestate, sed refragatur l. fin. inf. vbi priuato cõmitti potest, & sic ait Bal. Officium censetur esse quędam potestas in se residẽs. in rub. C. de oper. liber. Bal. in l. j. in 2. lect. infr. de iuris. om. iud. *Diui Ambrosij definitio officij.*

Et hoc pro materia intelligendum erit. Nam in iure canonico frequẽtius pro administratione rerum Ecclesiasticarum, siue iurisdictione accipitur. vt de officio Sacristę, dicitur in eodem tit. & in c. de multa. de præben. in c. primo. de consuet. lib. 6. & aliis multis in locis, vt superiùs dixi, maximè in rub. de offic. delegat. Videte multa quæ scribit Ioan. Francisc. de Penninis in tract. de offic. & potesta. capituli sede vacante. in 2. prælud. & hîc per iurium interpretes. & in l. j. infrà. de iurisdict. omn. iud. Alia, quæ ad iudicis officium spectant, dicemus.

Mandata est iurisdictio.] Mandare iurisdictionem, est eam alteri committere. vt docet Paul. in l. cùm Prætor. ff. de iud. quod Imperator vocat delegare. in tit. qui pro sua iuris. C. & ferè alibi. sic Papa in tit. de off. deleg. de quo scripsi in l. sylua. ff. de verb. sign. Ideò nos passim verbo vno & altero de cætero vtemur. De verbo, delegare. loquitur Vlp. in l. j. ff. de dam. infect. ad hoc propositum, licèt alibi in titulo de nouat. aliter accipiatur.

Sunt qui differentiam inter mandare & dare iudicem assignent. Nam mandare, est iurisdictionem vniuersam committere: dare iudicẽ, in vnius causæ cognitione consistit. Soci. in l. j. ff. à quibus appel. non licet. Probat Alciat. lib. 2. Paradox. c. 5. hæc tamẽ differentia reprobatur. in l. cognitio. infr. eod. & ab Vlp. ff. de iurisd. om. iud. l. *Et Prætor suam iurisdictionem mandare, & aut omnẽ, aut speciem vnam.* & in l. *Prætor, sicut vniuersam iurisdictionem mãdare alteri potest, ita & in personas certas, & ad vnã speciẽ.* Est tamẽ verũ, quod mãdare respicit ferè iurisdictionẽ. Et dicimus mandare iurisdictionẽ, & dare respicit personam, vt dare iudicem. Item is, cui mãdata est iurisdictio, frequẽter iudicem dare dicitur, & is datus à delegato non dat aliũ iudicẽ. l. à iudice. C. de iud. l. sæpe. cum l. seq. ff. de offi. Præsid. De hoc dicetur in l. fin. infr. eo. Istud etiam apud Iurisc. nõ semper obseruatur: nam Proconsul dicitur mandare iurisdictionẽ legato suo. l. obseruare. in fin. cum l. seq. ff. de offi. Proconsul. Et alibi dicitur dare iudicem. l. cùm Prætor. ff. de iudic. Sic igitur ista exactè non seruantur, nec passim, sed interdum dicitur mãdari iurisdictio, interdum dari iudex. Iurisdictio autem explicabitur in rub. infrà de iurisd. om. iud. De mandato suprà scripsi in l. solet. in fi. de offi. Procon. & fusiùs, si per ætatem liceat, in tit. mandati. infrà. Frequentius tamen Iuriscon. mãdare iurisdictionem, ad omnem iurisdictionem, vel ad *Differẽtia inter mandare & dare iudicem.*

aliquam ſpeciem referunt: dare iudicem, ad vnam cauſam, vel articulum, vt ſuperiùs viſum extitit.

3 Omiſsis nunc aliis ſubtilitatibus iuris ciuilis, dicamus, quis delegare poſsit, inſequendo maximè iuris ciuilis praxim. Reſpõdeo, delegat ille, cui à lege, Senatuſconſulto, vel Principe conceſſum eſt. l. cùm Prætor. ff. de iudic.

Secundò, cui delegatio fieri poſsit? Reſpondeo, tam ordinario, quàm priuato iuriſdictionem etiam non habenti. l. & ſi Prætor. vbi dicetur & l. fin. infrà.

Tertiò, quæ cauſa delegari poſsit? in l. j. infrà eod. dicitur: Regulariter omnes, niſi ſpecialiter lege, Senatuſconſulto, vel cõſtitutione Principum tribuantur, vel ſit merum imperium, & alia dicentur ibidem. Hoſtienſis in ſumma huius tituli alia conſcribit, quæ videri poſſunt, nolo hìc tranſcribere.

Delegationes perrarò in Francia. Hodie iſtæ delegationes perraro fiunt in Francia ab ordinariis magiſtratibus, etiã propter abſentiam, vel valetudinem illorum, aut aliud iuſtum impedimentum, ne auferatur iuriſdictio alterius iudicis ſecundarij, vel tertij, alioqui primus iudex delegando auferre iuriſdictionem locumtenentis, vel iudicis ſecundi, & idem in ſecundo quoad alium poſſet. Imò vidi prohiberi delegationem fieri in præiudicium

4 Aduocati antiquioris, qui iudicibus abſentibus iudicare conſtitutionis authoritate poteſt. art. 6. tracta. de recuſa/vbi ſcripſi in 3. tomo ad Conſtit. Reg.

Nolo congerere quæſtiones alias, quæ nihil, aut parum vtilitatis afferunt. Nam ſiue poſita fuerit hęc rub. de offic. eius, ſiue de officio delegati, nullus fructus adeſt, nec quidem ſiue antè, ſiue poſteà, ob id iſta curioſis relinquo.

Interpretes hìc ſeſe torquent plurimum, ponentes differentiam inter delegatum, & eum qui vicem iudicis gerit, licèt nulla ſit, vel admodum parua. vt docet Vlp. in l. ſolet. ff. de iuriſd. omn. iudic. ibi: *Et is, cui mandata eſt iuriſdictio, fungitur vice eius, qui mandauit.* Vnde vicem ordinarij gerit delegatus, vicem domini Procurator. l. j. ff. de Procurat. & alij qui alieno funguntur munere, vices alterius gerunt. l. j. ff. de eo qui pro tutor.

Vicegerẽs, delegatus, & vicarius ſunt eadẽ. In hoc tamen recipitur differentia, quia delegatus dicitur qui iuriſdictionem alienam adminiſtrat, vices tamen gerere dicitur, quicunque alieno munere fungitur, & ſic latiùs patet titulus de eo qui vicem alterius gerit, & quod ius Pontificium dicit vno verbo, Vicegerens, vel Vicecancellarius, Ciceronianum non eſt, ſed ius ciuile eleganter pro eo vtitur Procancellarius, Protutor. in d. l. j. & per totum ff. de eo qui pro tutor. nego. geſsit. Proprætor, Proconſul, vt ſuperiùs dictum extitit in ſuis locis.

Et quamuis Zaſ. in l. more. nu. 9. & ſeq. ff. de iuriſ. om. iud. dicat iſtos vicegerentes eſſe in triplici differentia. Nam in locum mortui quidam ſufficiuntur, ſed iſti non poterunt dici vices gerere mortui: ideò tenete vicemgerere dici, eum, qui alieno fungitur munere, quodcumque illud munus ſit. & de hoc ſcripſi in l. cætera. ff. de verb. ſign. Bello. egregius interpres aliqua ſcribit in lib. Supputat. 1. c. 11. & 12. Vnde Cicero vocat iſtum Vicarium pro Cecinna, ibi eum, qui legitimè Procurator dicitur omniũ rerum eius, qui in Italia nõ ſit, abſit'ue Reipub. cauſa, quaſi quidam penè dominus, hoc eſt alieni iuris Vicarius. Scripſi de Vicariis, quantum attinet ad ius Canonicum, in praxi benefici. in forma Vicar. Archiepiſco. & quoad ius ciuile. in tit. de verborum ſignific. in l. vrbana familia.

SVMMARIA.

1 *Electa perſonæ induſtria cauſa delegari non poteſt.*
2 *Specialis conceſsio cauſæ quomodo cognoſcatur.*
3 & 7 *Cognitio legis Iuliæ de adulteris mandari non poteſt.*
4 & 6 *Conceſſa iure magiſtratus delegari poſſunt: ſecus ſi ſpecialiter concedantur.*
5 *Cauſæ ex priuilegio conceſſæ mandari non poſſunt.*
8 *Conſeruator Vniuerſitatis Pariſienſis ſemper cauſas delegat vſque ad tres ſententias conformes.*
9 *Practica erronea non eſt ſeruanda.*
10 *Verba legis vel alterius conſtitutionis narratiua non inducunt argumentum à contrario.*
11 *Argumentum à contrario ab ipſis textibus, & iuribus tantùm ſumendum.*
12 *Ius patronatus cum vniuerſitate vendi poteſt.*
13 *Exercitium iuriſdictionis non habere dicitur, ſi crimina non puniantur.*
14 *Executio flagitioſorum, etiam intra tempora appellationis facienda.*
15 *Vicegerentes omnia poſſunt agere, quæ ipſi iudices, citra tamen vltimum ſupplicium, aut membri abſciſionem.*
16 *Datio tutoris non mandatur.*

LEX I. PAPINIANVS LIB. I. QVAESTIONVM.

QVæcũq; ſpecialiter lege, vel Senatuſconſulto, vel cõſtitutione Principum tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur, quæ verò iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt. Et ideò videntur errare magiſtratus, qui cùm publici iudicij habeãt exercitionem, lege, vel Senatuſcõſulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, iuriſdictionem mandant. Huius rei fortiſsimum argumentum eſt, quòd lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is, cui obtigerit exercitio, poſsit eam, ſi proficiſcatur, mandare. Non aliter itaque mandare poterit, quàm ſi abeſſe cœperit: cùm aliàs iuriſdictio etiã à præſente mandetur. Et ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur, cognitionẽ Prætor, quã ex Senatuſconſulto habet, mandare nõ poterit.

ISta lex Papinian. eſt ſubtilis, ac difficilis, continétque materiam vtilem, ac difficilem. At nos in ea, licèt longiſsimè eam Doct. traxerint, breuius quàm fieri poterit, explicabimus. ad rem igitur veniamus.

Gloſ. & Doctor. hactenus intellexerunt hanc legem in magiſtratibus maioribus, vt quæ illis tributa ſunt ſpecialiter, id eſt, expreſſa & in priuilegium, vt merum, & mixtũ imperium, id mandari non poſsit, & moti ſunt, vt reſpondere poſsint contrariis: ſed putantes

putantes euadere (vt dicitur) Syllam, in Charybdim inciderunt, & in fortia contraria, quæ euitabuntur, si verus habeatur sensus. Nam si magistratibus maioribus concesio ista facta fuerit, ergo iure magistratus ei competeret, & sic mandari possent, ob id ista sententia eorum non potest sustineri, quia text. non loquitur de personis, sed de causis illis specialiter concessis, dum dicit, Quæcunque. nec l.cùm Prætor. de iudic. aliquid secum facit, vti inferiùs demonstrabitur.

Nam si intelligeretur hic text. de maioribus tantùm magistratibus, & illustribus, hoc esset contra ius, & cederet in præiudicium illustrium, qui per substitutum seruire possunt. l. nullus. iij. C. de decurionibus. libro 10. & possunt per alios legere eorum sententias. l. ij. C. de sentent. ex libel. recitan. Et sic mandare cognitionem, & tamen interpretes aliud habent, videlicet quòd illustres & maiores magistratus non possunt mandare ea, quæ eis commissa sunt, vnde vix sic intelligi potest, quicquid hactenus Doctores scripserint, & maiores magistratus olim dictos Consules, Prætores, & Censores legimus, reliquos omnes minores appellatos, vt docet Gellius lib. 13. cap. 14. licèt alio tempore maiores magistratus etiam dicantur Præfecti Prætorio, Quæstor candidatus, & qui inter illustres nominantur, vt suprà dixi in l. qui indignus. de Senator.

Maiores magistratus qui appellati fuerint.

Præterea si merum imperium sit datum minoribus magistratibus, nunquid mandari poterit? Quia iste text. (vt dicunt) loquitur tantùm in maioribus, ideò defensores ciuitatum Italiæ, quibus hodie datum est merum imperium, & mixtum, vt dicit Iason & interpretes hîc, possent illud mandare, quod non est verum, vnde de magistratibus tantùm nō potest hic tex. intelligi, sed de causis, vt sequitur & hoc docuit Fulgos. licèt ab aliis reprobetur. vnde Curtius dicit in istū text. copulatiuè concurrere priuilegium causarum, & personarum, & sic omnes cessabunt difficultates, ac de priuilegio personarum nullum verbum, & addere non est liberum ad text. loquentem Quæcunque, non dicit, Quicunque.

Ideò ego intelligerem istum text. in causis, non in personis, vt quæcunque causæ specialiter tribuūtur alicui, maiori, seu minori magistratui lege, Senatusconsulto, vel Principum constitutione, illa mandata iurisdictione non transferuntur, id est, non transeunt in delegatū. Hoc vult dicere huius legis principium, siue causa magna sit, siue parua, cùm hîc non distinguatur, siue causa diuitū agatur, siue pauperū, cùm ius generale esse debeat. l. leges. C. de legibus. ideò variari iura, aut flecti (vt regula Lesbia) non debent, sed generaliter procedere. l. j. ff. de legat. præstan. Et debet intelligi de ordinario magistratu, quia delegatus inferioris à Principe non delegat. l. à iudice. C. de iudic. & iste text. dicit, tribuuntur, non verò delegantur, & verbum, delegatam, infrà exponi debet pro, tributa & concessa, vt inferiùs dicetur.

Et sic intelligi debet, siue in vna causa specialiter data, siue in pluribus. vt probat iste tex. in lege Iulia. de adulteriis, quæ specialiter lege tributa est, & in Senatuscōsulto Syllaniano, quæ ista specialiter concessa sunt, ob id mandari non possunt, nec mandata generali iurisdictione transferri. & in pluribus causis specialiter tributis idem esse probat iste textus, ibi, quæcunque, & ibi, quæ verò. Loquens in plurali, & vniuersaliter, semper in neutro genere, non in masculino, & sic non de personis loquitur. Ratio est, quia is, cui cōmittitur specialiter, videtur esse ad hoc electus, vt ipse faciat, non alius, & sic videtur electa industria eius, cui specialiter causa tributa est cognoscenda, quæ industria diuersa est inter diuersos. l. inter. ff. de solut. l. si non sortem. §. libertus. de condict. indeb. & postquam specialiter lex ei tribuit, iure ipso videtur prohibuisse, ne alij committeret. Nam specialiter non isti commisisset, si scisset eum alij delegaturum, sed alium elegisset. Ideò dicit tex. ista sic specialiter concessa nō transferri mandata iurisdictione, id est, delegata, ista specialiter commissa non censentur, nec delegata. Idem est de iure canonico, quando electa est industria personæ, vt talis causa delegari non posit. c. vlt. de offic. delegat. licèt regulariter eo iure causas mandari liberū sit. c. quod sedes. de offic. ordin. Sed quando electa personæ industria censeatur, an sit differentia inter vtrumque ius, fusissimè tradunt Doct. in hac lege. alibi scripsi, ideò nunc omittam. 1

Sed maius dubiū est, quomodo specialiter committi dicatur? Et Accurs. hîc, quem ferè omnes alij sequuntur, dicit expresè, & in priuilegium, ego dicerem non esse necesse in priuilegium concedi, nisi dicatis ea, quæ specialiter conceduntur, dari in priuilegium; sed sufficere specialiter, id est, in specie, & nominatim concedere, & non generaliter per hunc text. qui inferiùs dicit nominatim, & apertè docet Vlpian. in l. multo. ff. de tutel. sic scribens: *Tutelæ datio neque imperij neque iurisdictionis est, sed ei soli competit, cui nominatim hoc dederit, vel lex, vel Senatusconsul. vel Princeps.* Ecce ibi text. exponentem istum. Nam specialiter tribuit, qui in specie, vel in indiuiduo, aut nominatim. probat l. obseruare. in fi. ff. de offic. Proconsul. vbi Proconsul prouinciam ingressus, in genere mandat iurisdictionem legato, specialiter verò cognitionem custodiarum. l. solent. ibidem. facit l. qui excubias. ff. de re milit. ibi: *Nisi hoc ei specialiter liberalitas Principis indulserit.* Item scribit Vlpian. ff. de iniur. l. *Prætor edixit, qui agit iniuriarum, certum dicat quid iniuriæ factum sit, quia qui famosam actionem intendit, non debet vagari cum discrimine alienæ æstimationis, sed designare certum, & specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit.* & idem Vlpian. ibi l. item apud. §. ait Prætor. ibi: *Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait, quippe cùm ex generali clausula agere possumus, sed videtur & ipsi Labeoni, & ita se habet, Prætorem eandem causam secutum voluisse, & specialiter de ea re loqui: ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.* Quasi velit iste text. dicere, ea mandari non possunt, quæ specialiter tributa sunt alicui, secus si generaliter. Et generaliter tributa dicuntur iure magistratus: nam magistratibus committitur generalis iurisdictio. l. si in aliquem. suprà. de offic. Proconsul. l. omnia. de offic. Præsid. l. j. de offic. Præfect. vrb. ergo requiritur specialiter, vt concessum sit, vltra ea, quæ iure magistratus competebāt. Præfecto planè vrbis specialiter competere ius in metallum damnandi, docet Vlpian. in l. aut damnum. §. Præfecto. ff. de pœnis. Specialiter ergo dicitur, quando committitur etiam nomine officij, vt Præfecto vrbis, Proconsuli, Prætori, & aliis, licèt nomina eorum non exprimantur, si rei cognitio dicatur, & illis detur. Secundò, vt

Specialiter causa committi quando dicatur.

ille, cui concessum est, velit illa mandare, & non posse transferri dicit iste text. Tertiò addit mandata iurisdictione & delegata alicui, ista specialiter concessa non transferri. Quartò debet intelligi, siue vnũ cõcedatur, siue plura specialiter. Nã iste text. loquitur generaliter, & in numero plurali, quæcunque tribuuntur, hoc docet Accurs. Quintò etiam potest text. referri ad ea, quæ sunt imperij vel iurisdictionis. Vt si specialiter concessa sint, non mandentur, siue imperij, siue iurisdictionis sint, vt inferiùs dicetur. Sextò sicut ea, quæ specialiter conceduntur, non transferuntur mandata iurisdictione, ita etiam specialiter mandari non possunt. probat Iurisconsul. in l. cognitio. inferiùs.

2 Quomodo ergo cognoscitur, quòd specialiter concessum fuit? quod Doctor. omiserunt. Respondeo, quando lex dicit ad Prætorem, vel Præsidem pertineat huius causæ cognitio, de Syllaniano exprimit iste text. Nam ei committitur tanquam Prætori, ergo magistratus ratione antea nõ competebat: quia iam erat Prætor, & sic magistratus, & ei non dedisset tex. si iam commissum fuisset magistratus gratia, nec debet intelligi hîc potius de magistratu municipali, quàm de aliis, sed de quolibet magistratu, cùm simpliciter loquatur, & dixisset text. si voluisset. c. ad audientiam. de decim. & Vlpian. ait: *Hæc autem cognitio Procuratoris mutandi, Prætoris est.* l. in causæ. §. hæc autem. ff. de procura.

Concessa iure magistratus. Iure verò magistratus concessa censentur omnia ea, quæ cõmissa sunt alicui ex officij institutione. vt Præfecto vrbis commissa in initio fuit omnium criminum, quæ in vrbe committuntur, cognitio. l. j. suprà eodem. sic & cognitio interdictorum quod vi, aut clam, & vnde vi, in quibus frequenter delinquitur, vt in titulis illis constat, non tamen committitur illis specialiter, sed iure magistratus, cui omnia crimina committuntur, & eo ipso quòd est Prætor & magistratus, ista ei competunt, ergo iure magistratus ea sibi vendicat.

Et sic imperium merum potest competere alicui iure magistratus. de Consulibus probatur in l. ij. §. exactis. ff. de origine iur. de Proconsule, in l. si in aliquam. in fin. ff. de offic. Procons. & de Præside, in l. illicitas. §. qui vniuersas prouincias regunt, ius gladij habent. ff. de offic. Præsid. Sed hoc imperium, quamuis iure magistratus competat, mandari non potest alia ratione, vt dicetur in l. fin. infrà. Et hodie videmus omnes Seneschallos iure magistratus habere imperium & iurisdictionem, & tamen merum imperium non mandant, sed alia ratione. vt l. fi. inferiùs dicetur. & sufficiet semel specialiter tributum, vt posit non mandari, licèt hodie iure magistratus veniat.

Imperium merũ mandari nõ potest.

Item debet intelligi iste text. in his, quæ tribuuntur quoad iurisdictionem, secus in his, quæ specialiter alicui data sunt ratione facti, vt patri occidere adulterum, cum filia inuentum. l. patri ff. de adulter. Nam hoc filio mandare poterit. l. Gracchus. C. illo titulo. cum ea, quæ facti sunt, possint ferè per alium explicari. per reg. iuris. Potest quis per alium, quod potest per seipsum. l. j. §. deiecisse. ff. de vi, & vi arma.

Lege.] Dicet quis, quæ sunt ea, quæ lege specialiter conceduntur? Respondet text. lege conceditur publici iudicij exercitatio, id est, vsus & exercitium publicorum iudiciorum, quæ respiciunt ius gladij. Ideò legis Iuliæ de adulteris cognitio specialiter iudici tributa est, ob id mandari nõ potest. vt dicit iste text. & quidam dicunt exercitionem, alij exercitationem, alij exercitium. in l. j. §. licet autem. ff. de exercitor. actio. sed ista omnia in idem tendunt. Et sic nec ista, nec alia specialiter concessa mandari poterunt. 3

Senatusconsulto.] Etiam speciatim per Senatusconsultum Syllanianum datur cognitio Prætori, si dominus à familia occisus sit. vt in l. j. ff. de Senatusconsult. Syllanian. & in l. si seruus. & l. lege Cornelia. in fin. ibidem.

Sed miratur Fulgos. Prætorem habere ius gladij, cũ Præfectus vrbis omnia sibi crimina in vrbe vendicet. l. j. suprà. de offic. Præfect. vrb. Tamen non est mirandum, quia hoc specialiter est tributum Prætori per Senatusconsultum Syllanianum, vt dixi suprà. de offic. Prætor. Prætores ius gladij habuisse pro ratione temporum: ideò distinguenda sunt tempora, & nemo mirabitur de his, vt superiùs suis locis dictum fuit.

Constitutione Principum.] Diuus Marcus statuit, ne super alimentis transigatur sine Prætore, qui de causis transactionis cognoscit. l. cùm hi. in princ. ff. de transactio. Hoc specialiter per orationem Diui Marci conceditur Prætori in vrbe, & Præsidi in prouincia, ergo illa cognitio mandari non potest. §. sed nec mandare. ibidem. nec iurisdictione mandata transferuntur.

Transactio super alimẽtis nõ potest fieri sine Pratore.

Item Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores, & curatores prædia rustica, vel suburbana distrahere, quæ oratio in Senatu recitata est Theophilo & Clemente Consulibus, idibus Iuniis, & sunt verba eius huiusmodi:

Prætereà, patres conscripti, interdicam tutoribus, & curatoribus, ne prædia rustica, vel suburbana distrahant, nisi, vt id fieret, parentes testamento, vel codicillis cauerint. Quòd si fortè æs alienum tãtùm erit, vt ex rebus cæteris non posit exolui, tunc Prætor vrbanus vir clarissimus adeatur, qui pro sua religione æstimet, quæ possunt alienari, obligariue. Neque specialiter hoc Prętori tributũ est, vnde mandari non poterit, nec transferri mandata iurisdictione.

Ex prædictis constat, si hodie fieret constitutio, vt causæ cognitio fortè nobilium, vel aliorum committatur specialiter Prędidi, & Bailliuo, vt est in constitutionibus Reg. titul. *des Seneschaux.* prout suprà scripsi titul. de offic. Præsid. ei concedi specialiter dicetur, non iure magistratus, quia Præsides istud non habebant ante illam constitutionem, & illa mandari non poterunt: secus in illis, quæ habent ratione sui magistratus, & officij. Et quamuis hîc text. loquatur de constitutione, potest intelligi in præterita & futura, quia semper lex loquitur. l. Arriani. C. de hæretic. & futuris dat formam negotiis. l. leges. C. de legibus. Et hîc infinita possem conscribere exempla, sed prædicta ad intellectum huius textus sufficere videntur. 4

Item cùm hîc exprimatur lex, Senatusconsult. & constitu

constitutio, ergo excludit plebiscitum, Prætoris edictum, responsa prudentum, & consuetudinem, quia hoc non dicit lex. l. illam. C. de collat. & quia maior erat potestas populi, Senatus, & Principis, quàm plebis, Prætoris, & aliorum, & ideò de his expresit, qui specialiter committere poterāt, & quamuis istæ iuris partes redactæ sint in corpus iuris, vt toto titul. de iure natural. in Institut. & ff. de iust. & iur. Tamen non datum erat illis, vt concederent imperium, vel iurisdictionem alicui, & si esset datum, tamen non statuitur hîc, vt mandari non posit, quod plebiscito, edicto Prætoris, vel responso prudentum specialiter datum est, & de edicto Prætoris etiam interpretes hîc loquuntur, & hîc puto loqui de legibus centuriatis per excellentiam. vt §. ius autem ciuile. de iure natur. in Institut. & quia edicta Prætoris ad vindictam publicam non respiciunt, nec ad crimina publicorum iudiciorum, ideò hîc non continentur, nec alia.

Consuetudine specialiter cōcessa, mādari possunt.

Item consuetudo non considerat personarum industriam, sed vsum. l. de quibus. ff. de legib. Ideò tributa specialiter consuetudine mandari poterunt, nisi alia ratione prohibeatur, vt de mero imperio scripsi in l. fin. infrà eodem.

Tribuuntur.] Nota ea, quæ specialiter conceduntur lege, vel Senatusconsulto, seu Principum constitutione alicui, non transferuntur, nec alteri mandari possunt, tum ratione industriæ, tum quia iste tex. hoc prohibet, vt suprà dictum fuit, & errat, qui hoc mandat per istum textum: significationes verbi, tribuere, tractaui in l. ager. §. stipendium. ff. de verbor. signific.

5 Idem dicendum est in causis, quæ ex priuilegio quis habet, vt delegari non posint. per glos. hic specialiter, id est in priuilegium. Vnde si Abbas habeat iurisdictionem quasi Episcopalē ex priuilegio. iuxta c. Abbates. de priuileg. lib. 6. non poterit mandari. vt Purpurat. & alij concludunt. & hoc potest esse vtile Cardinalibus, multis Abbatiis farcinatis, vt illa, quæ eis in illis competunt ex priuilegio, mandari non posint, & tamen ipsi ea non implent, sed de iure canonico omnia mandari posse dicunt. cap. quod sedes. de offic. ordin.

Et quamuis interpretes hîc conscribant gradus magistratuum, tamen ego illos omittam, cùm eos tractauerim in l. qui indignus. suprà. de Senatorib. vbi videri poterunt.

Non transferuntur.] Id est, nullo modo, nec expresè, nec tacitè, vnde non potest is, cui specialiter tributa est iurisdictio, eam alteri mandare, & si mandet totam iurisdictionem, non videtur hunc specialem articulum trāsferre, quia negatiua totum negat. l. hoc genus. ff. de condition. & demonstrat. l. si quis ita stipulatus. de verbor. oblig. vbi Ias. Etiam iste text. dicit errare magistratus, qui eam mandant, & non aliter mandari posse, quàm si abesse cœperit magistratus.

6 Quæ verò iure magistratus competunt ea mandari possunt.] Colligitur ea mandari & delegari posse, quæ competunt alicui iure magistratus, eò quòd competunt illi ratione sui officij, & institutionis ipsius, vt quia Prætor, Præses, vel Legatus: ideò iure suo videntur ei competere. Illa verò, quæ ei post institutionem speciatim lege commissa sunt, vel Senatusconsulto, constitutionibúsue Principum, non delegantur, quia specialiter tribuuntur: nec illa dicuntur competere iure magistratus: quia fuit officium sine illa potestate, & poterit esse sine illa, si adimatur, aliàs sequeretur, quòd maiores magistratus nihil possent uelegare, si specialiter illa concessa erant. Et sic essent deterioris conditionis, quàm infimi, vt suprà expresimus. Et in his quæ iure magistratus competunt, cessant rationes industriæ electæ, & causæ grauiores non sunt, nec arduæ sicut aliæ, ob id mandari est liberum, & quia iure suo competunt, id est, iure magistratus.

Nam Prætoris officium institutum fuit Regum tempore, vt scripsi suprà. de officio Prætor. posteà 7
Diuus August. vel (vt alij volunt) Iulius tulit legem de adulteriis, vt patet in l. j. de adult. & cognitio adulterij data est Prætori specialiter, vt dicit iste text. & sic mandari non potest.

De Legato à latere.

Sic dicimus in Legato à latere, vt si Papa creauerit aliquèm Legatum, is ipse habet iure legationis suæ, vt posit corrigere, plantare, & euellere, ac conferre beneficia legationis suæ, ac alia iura ratione suæ legationis obtinet. cap. 1. ac per totum, de offic. Legat. Si verò Papa concedat ei specialiter, vt posit etiam dispensare cum causa ad duas dignitates, & duo beneficia vni conferre, etiamsi in fauorem resignentur, & pensionem reseruare, ista specialiter tribuuntur, & nō iure magistratus cōpetunt. Idem dicemus in alio magistratu, qui iure magistratus causarū cognitionē sui territorij habet: Rex tamē cōmittit ei causas territorij adiacentis, certè ista specialiter tributa mandari non poterunt. Nam industria eius videtur in hoc electa, quę in pluribus non est eadem, vt dictum fuit, nisi inspecta iuris canonici permisione, in qua non intelligitur concedi, vel mandari id quod industriam requirit. c. fin. de offic. deleg.

Nec obest aduersatiua (verò) hîc posita, quæ in facto & iure aduersatur. vt docet Ias. per l. hoc amplius. §. de hoc. ff. de dam. infect. Respondeo, etiam procedit in hoc intellectu. Nam Iurisconsultus imprimis statuit, quæcunque specialiter, &c. & sic quæcunque causæ tributæ specialiter lege, &c. non mandantur, nec transmittuntur in alium. Illæ verò causæ, quæ iure magistratus competunt, & sic generaliter tribuuntur, transferuntur, & mandari possunt: nūquid aduersatiua fungitur officio suo? nónne erit aliqua indignitas in vera Iurisc. locutione? hoc ego non video. Ideò Fulgos. his mordicus adhæsit.

Et hoc text. colligit (licèt parum secum faciat) Sebastia. Sapia. in 2. vo. cautelam esse, quam scribit Cæpol. cautel. 26. quod aliqua causa non exeat de manibus iudicis ordinarij, vt ordinarius deleget causam alicui, & si, prolata ab isto iudice sententia, appelletur, iterum deleget causam appellationis, quod potest facere. glossa in l. eos. in verbo, prouocatum. C. de appellatio. Et sic iterum appelletur, ipse iudicare poterit, & ab eo non poterit appellari, cùm non liceat tertiò prouocare. per titul. C. ne liceat, &c. Et hoc facit pro Conseruatore Paris. Vniuersitatis: 8
quia semper causas solet delegare vsque ad tres sententias conformes.

Ego tamen putarem hanc cautelam inter iudices regni sæculares laicos non prodesse, cùm iurisdictiones sint patrimoniales. Ideò non posset iudex laicus, aut Dominus, Dux, vel Baro in præiudicium superioris ita delegare, nec quidem plures iurisdictionis gradus

gradus facere, vt ab vno ſuo iudice ad alium ſuum appelletur in fraudē ſuperioris. vt in tit. de cauſis.in Concord. ſcripſi. alioqui facilè tolleretur ſuperioris iuriſdictio, quod non eſt concedendum: imò nec quidem Archiepiſcopus permitteret, ſi Epiſcopus ſic mandare vellet in ſuum præiudicium.argum. c. ſuper quæſtionum.de offic.deleg.l.ij. §.meritò.ff.ne quid in loc. public. fiat. Et iſti gradus iuriſdictionis ab vno domino facti, ſunt Reipub. pernicioſi: ideò per Curias ſupremas tollendi.

Gradus iuriſdictionis ab vno domino facti, per Curias tollēdi.

Et ideò videntur errare magiſtratus.] Superiùs dixit illa, quæ ſpecialiter lege tribuuntur, non transferri, nunc infert errare eos magiſtratus, qui mandant iuriſdictionem ſuam, cùm eam publici iudicij exercitationem habeant lege, Senatuſconſulto,
9 vel Principum conſtitutione, & illa, quæ ſic tribuuntur, non transferuntur mandando iuriſdictionem. Et ſic notat Bald. erroneam practicam non eſſe ſeruandam. ſcripſi de hac praxi in l. in vſu iuris. ff. de verbor.ſignific.

Item ſicut is, qui errat, non conſentit, & ideò nihil agit.l.ſi per errorem.ff.de iuriſdict.omn.iudic.l.ij.de iudic. ita vult oſtendere Iuriſconſult.magiſtratus errare, & decipi, qui mandant cauſam ſpecialiter eis tributam, & ſic non valet delegatio, vnde errare dicitur, qui facit illud, quod non debet: erratum, vitium, licèt regulariter errare dicatur, aliud pro alio putare.in rubric.ff.de iur.& facti ignoran.l.de ſtatu. de teſtamen.

Et quamuis iſte text. ponat exemplum in publicis iudiciis, vt conſtat inferiùs, tamen habebit etiam locum in aliis criminibus priuatis, vbi ius gladij exercetur, & vbi ineſt vltimum ſupplicium, vel membri inciſio, vt inferiùs dicetur, quia exempla non reſtringunt regulam. l.nam quod liquidè. ff.de penu legat.

Publici iudicij.] Publica iudicia ſunt, quæ ex legibus publicorum iudiciorum veniunt, & quæ priuata non ſunt, vt Iulia maieſtatis, de adulteriis: Cornelia, de ſicariis, & veneficis: Pompeia de parricidiis, peculatus. Cornelia de teſtamentis: Iulia de vi publica, & priuata, ambitus, repetundarum, & de annona. Vlpian.in l.j.ff.de publ.iudic.

Publica ergo iudicia reſpiciunt ius gladij, & ſic merum imperium, quod Accur.dicit hîc competere illuſtribus, ſpectabilibus, & clariſsimis. Ego dicerem competere illis, quibus à lege, vel homine committitur. Nam ſi Princeps committat alicui infimo iudici ius gladij, illi competet merum imperium: ergo imperium merum competit illi, cui eſt conceſſum, vel ratione officij, vel expreſsè ab habente poteſtatem. vt ſuprà dictū fuit de defenſoribus ciuitatum.

Merū imperium cui competat.

Exercitationem.] Id eſt, cognitionem, dicit Accurſ. ſed ſolam cognitionem non ſufficere reor, ſed exercitationem exponerem, id eſt, cognitionis, & definitionis exercitium, vt inferiùs dicetur. Nam iſti, qui volebant eam mandare, ſuo iure habebant, vt Proconſul, vel alius, & non ſolùm eis data erat cognitio, verùm & executio, & definitio, vt patet in titul. præcedentibus. ideò text. dicit non poſſe mandare iſtam exercitationem. Et ſi mandauerit ratione abſentiæ, non poterit delegatus vltimum ſupplicium, nec membri inciſionem imponere. §. adhæc prohibemus.in authen.de collato.colla.9. Ergo in aliis caſibus mandare permittitur, etiam quoad executionem.l.j.ff.de reg.iur. l.cùm Prætor. de iud. Et ita ſeruatur in iudiciis, quicquid diſputent hîc Docto. alioqui delegatus non haberet plenam exercitationem, de qua hic text. loquitur, & quia parum eſſet mandare iuriſdictionem ſine executione.l.ij.§.poſt originem.ff.de orig.iur.cap.vbi periculum. §. præterea. de elect. in vj. & quod delegatus exequi poſsit, probat cap.quærenti. de offic. deleg. nec poſſet iudex abſens exequi, ergo ſententia illuſoria eſſet. quod prohibet l.ſi Prætor.ff.de iudic.

Exercitatio iudicij.

Vnde per iſtum textum dicunt quidam, iudices, & alios magiſtratus debere exercere officium ſuum, & nō eſſe negligentes, alioqui puniri debent.l.diuus. vbi ſcripſi. ſuprà.de offic.Præſid.

Lege vel Senatuſconſulto delatam.] Alexander, & alij habent delegatam, ſed Iuriſconſultus non ſolet hoc verbo vti in ordinario: ideò doctrina Doctorum ſuperuacanea videtur, nec conuenit iſti tex.in quo eſt delatam, & nō, delegatam, niſi dicas, delegatam, id eſt, conceſſam, vel tributam. vt velit dicere errare magiſtratus, qui habent exercitium publici iudicij lege, vel Senatuſconſulto tributum, ſi illud mandent.& in Pandect.Florentin. eſt, delegatam.

Si quæ ſunt aliæ ſimiles.] Ex hoc text.colligitur exempla nō arctare, nec reſtringere regulam, nec text. l.nam quod liquidæ.ff.de penu lega.& maximè quando exprimuntur hæc verba, Si quæ aliæ ſunt ſimiles.

Idem, quando exprimuntur cauſæ, & poſteà dicitur: Si quæ alia cauſa fuerit. vt Vlpian.docet in l.cùm hi.§.in cauſa.in fin.ff.de tranſactio.

Etiam in odioſis, & pœnalibus, ac priuilegiis extenditur lex, ſtatutum, vel priuilegium ad ſimiles cauſas, propter iſta verba. text.not.in §.porrò. Quæ fuit prima cauſa amittendi, ibi: Si qua fuerit antiquioribus cauſis ſimilis, ſeu maior. & Doct. dicunt illum textum ſingularem. vt extendatur ex eadem ratione: tamen ille text. exprimit, quando eſt cauſa ſimilis, vt dixi: non nego tamen etiamſi non ſit expreſſum, quin eadem ratione dictante extenſio fieri poſsit. gloſ. & Doctor. in authent. quas actiones.de ſacroſanct.Eccleſ. Corſe. in ſingul.incipiente, extenſio. primo. Iaſ.in §.ſequens. numero 7. & §.tripli.num.21.de actio.in Inſtit.& l.cætera. §.ſed ſi quis.col.3.ff.de legat.primo.& Roch.Curt.in c.fin. col.51.de conſuet. viginti limitationes tradit Philip. Peruſi.in cap.primo. de tempo.ordin.in vj. ſcripſi in addition. ad Lanfrancum, in tractatu de interpreta. ſtatuto.

Huius rei fortiſsimum eſt argumentum.] Probat hîc Papinian.publici iudicij exercitium non poſſe mandari, niſi quis proficiſcatur, & abeſſe velit, nec mandare aliter quis iſtam exercitationem, & vſum publici iudicij poterit, & ideò errāt magiſtratus, qui illam mandant.

Ex hoc tex.colligitur argumentū à contrario eſſe in iure fortiſsimum, ad decidēdum quæſtiones dubias, & vt apertiſsimè decidat.l.ſi quis locuples. in fi. ff.de manu.teſta.l.ex eo.ff.de teſtibus. Et ſicut fraus ineſt dolo.l.iuriſgentium.§.ſed & ſi fraudandi.infrà. de pactis. ita & argumentum à contrario videtur ineſſe legi, ex qua elicitur. Et licèt per Accurſ.dicatur coniectura. l.ij. C.de conditio. inſert. tamen eſt coniectura legis, quæ pro lege habetur, quia venit ex mente

Argumentum à contrario, in quibus locū habeat.

ex mẽte legis.l.qui testamento.§.mulier.ff.de testa.& ibi Accurs.& alij,& sic propriè venit,quicquid dicãt hîc interpretes,post Bar.in l.omnes populi.ff.de iust. & iure.hoc probat Barba.in c.2.dè foro compet.

Vnde si lex negatiuè loquatur, argumentum erit affirmatiuum, vt mulier testis non recipiatur in testamẽto,ergo in aliis actibus sic.d.l.qui testamẽto. §.mulier.& dicta l.ex eo.& l.si quis ita libertatem.ff. de statuliberis.Si verò constitutio loquatur affirmatiuè, argumentum à contrario erit negatiuum, per istum textum probat Lucas de Penna in l. nominationum.col.2.de decurion.lib.10.facit l.j.ff.de his qui sunt sui,vel alieni iur.

Et ideò habet locũ tam in legibus Cæsaris,quàm in iure Canonico.c.cum Apostolica.in fi.de his quæ fiunt à Prælat.cap.cùm virum.de regularib. c.Gonsaldus.17 quæst.2.& in reg.Cancel.9.& Doctor.hîc plenè tractant.

Etiamsi verba conditionalia sint. l. si legatum.ff. de adimend. legat. l.conuenticula.C.de Episcop. & clericis. l.Lucius.ij.ff.de hæred institut.quando non essent mera conditionalia,aliàs non inducunt dispositionem.in institut. & substitutionibus glossa in dicta l. Lucius. Nicolaus Euerad. in hoc argumento à contrario.

Quod procedit etiam in Regiis Constitutionib. vt ibidem probaui in meis ad illas Commentariis.

Procedet etiam hoc argumentum in Constitutionibus feudorum, cùm ex mente legis veniat. vt hîc, & l.cùm mulier. ff.solut.matrim. & censetur ex ipsa lege venire,ideò in statutis,& aliis habet locum argumentum à contrario,quod est fortissimum,per istum textum quicquid Ias.hîc dicat. & in l.j. col.12. numero 59. C.de iure emphyteut.Nam si habeat locum in contractibus feudalibus, fortiùs in legibus ipsorum feudorum communibus, nisi per illud argumentum veniremus contra ius commune, tunc putarem cessare, per ea quæ inferiùs dicentur in 1. limitatione.

Etiam in pactis,stipulationibus, & contractibus, tam bonæ fidei, quàm stricti iuris habebit locum l. inter socerum. §. cùm inter. ff. de pact.dotal. vbi sic scribit Papinian. *Cùm inter patrem & generum conuenit, vt in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actum inter contrahentes intelligi debet, vt liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur, nec separabitur dos additamẽti causa data, si posteà nihil aliud conueniat.* l.qui pecuniam.ff.si cert.petat. Corse.in verbo, argumentum.in 2.Alexand.consil. 119.nu.10.& consil.129.in 2.vol.Dec. consil.216. visa transactione.circa finem.

Etiam in statutis ac consuetudinibus nostris habebit locum, quia videntur esse pars iuris. l. de quibus.ff.de legib. docet Bart. in l.omnes populi. nu.61. ff.de iustit. & iure. & plenè Albertus Brunus in tractatu de statu. exclu. fœmi. quæstione j. articulo 7. Anchar.consil.213.pro isto. Socin.consilio 81.in præsenti.col.3.vol.1.

In rescriptis quoque habere locum allegatur tex. in l.si Procuratorem.§.si ignorãtes.ibi, Ex rescripto diuorum fratrum intelligere licet. ff. mandat. vbi Accurs.not. & Corse. in sing. incipiente,argumentum.Roman.consil.399.vt præsens.& sing.106.Ias.in l.qui pecuniam.ff.si certum petat.

In sententiis etiam recipitur, & arestis Curiarum supremarum.l.Pomponius.§.sed & is qui.in fi. ff. de Procurat.l.si inter me & te. de excep.rei iudic.Præpos.in cap.j.in fine. prima distinct. post Bald.in cap. bonæ.1. col.2. de elect. Corse. in sing.incipiente, argumentum.in 3. Et in mandatis l.eum qui duobus. §.filiusfamilias. vbi Bart.& alij.ff. de acquir. hæred.

Ac in vltimis voluntatibus. l.si legatum.in princ. ff.de adimend.legat. l.aliquando. in fine. ff.de cond. & demonstrat.l.quod purè. quando dies lega.cedit. l.Lucius.ij.de hæred.institu. Barbat. consil.54.col.5. volum.3.& regulariter in aliis actibus locum habet, sed limitatur,vt sequitur.

Argumentum à contrario, in quibus non procedat.

Limitant non habere locum in priuilegiis.glos.& Docto.in cap.licet.de priuileg.in 6.quia regulariter priuilegia contra ius sunt, & in præiudicium tertij tendunt,ideò strictè intelligi debent.c. cùm in partibus.de verbor.signific. Socin. consil.246. eleganter. col.6.in 2.vol. & Curtius senior consilio 16. Clarus vir. nu 34. multi tamen tenent contrà: sed ista communis est sententia,alibi fortè dicam.

Secundò non procedit, quando argumentum esset contra legem,vel rationem naturalem. § interdum.vbi glos. de curator.in Institut.Et quando esset contrarium in iure expressum, & vbi induceretur correctio iurium. glos. in cap. 2. & cap. significasti. de foro competen. cap.vnico.de ætat.& qualit.lib.6. clementin.prima.in verbo, obseruare.de sentent.excommunicat. nisi lex non posset operari in sensu directo.authen. Dia commissa.C.de Episco.& cleric. iuncta l.nulla. cum glos. ibidem. Alexand. & Ias.in authent. ex testamento.C.de collat probat Barbat. in cap. at si clerici.§.fin.colum.10.de iudic.& in rub. de testam.col.15.& consilio 55.col 3.in 3.vol.Immola in l.si cùm dotem.in princip. ff.solut. matrim. & sic statutum, vt stantibus masculis fœmina non succedat,arguetur quòd extante masculo fœmina excludetur, licèt ius cõmune corrigatur. l.maximum.C. de liber. præterit. Felin.in cap. significasti. in fine.de foro competen.& copiosè Albertus Brunus in dicto tractat.de statut.exclud.fœm.q.j.art.7.

Tertiò, vbi iniquitas è sensu contrario eliceretur, siue prauus sensus contra rationem naturalem, vt conuenticula extra Ecclesiam fieri nõ debent.l.conuenticula.C.de Episcop.& cler.ergo in Ecclesia fieri poterunt,hoc esset iniquum,& absurdum, & contra ius.cap.decet.de immunita. Ecclesia. in vj.ideò non elicitur argumentum à contrario. Nam vbi non sumitur argumentum à contrario, à defectu causæ finalis non valet. vt d. l. conuenticula. vbi locus non est causa prohibitionis conuenticulæ, sed turbatio fidei.l.ij.C.de summa Trinit.Etiam à defectu causæ impulsiuæ non sumitur,vt mulier prohibita est postulare, propter improbam mulierem, non poterit etiam nunc proba mulier, etiamsi esset Valeria proba,postulare.l.prima.ff.de postul.l.adigere.§.quamuis.ff.de iure patronat.

Quartò, in verbis narratiuis legis, vel alterius constitutionis non sumitur hoc argumentum à contrario, quia interdum narratur causa impulsiua, vel 10 alia ad statuentis placitum, quæ falsa esse potest. c.si Papa.de priuileg. lib.6. glossa in l. vnica. C. quando non petent.partes.vbi scripsi in meo antiquo Cod.

Nisi fundaret se Papa, vel statuens super illis verbis clementina vnica. de probat. quæ hodie est in hoc regno correcta. vt est in titulo de subrogat. clement.

clement. literis. in Concordat. vbi scripsi.

Idem in exẽplis à legibus vel cõstitutionibus traditis eadẽ ratione. c. ad aures. vbi de Ripa, de rescript. Felin. copiosè in cap. significasti. de foro competen.

In casu contrario debet esse contraria ratio. Quintò limitatur, quando in casu contrario non esset contraria ratio, sed eadem vel maior, quàm in casu expresso. l. si extraneus. ff. de condictio. causa data. glos. in verbo, videtur. l. cùm Prætor. ff. de iudi. Bald. in l. apud antiquos. C. de furt. Dec. consil. 216. visa. col. vlt. l. discretis. in fin. qui testa. facere possunt. Ias. in l. senium. ibid.

11 Sextò, non solet sumi argumentum à contrario, nisi ab ipsis testibus, & iuribus, non autem à dictis & scriptis interpretum, seu glossa. vt docet Alexand. in l. prima. columna decima. ff. de legat. primo. Imò pueriles modos esse arguere ex huiusmodi Doctorum Theoricis, docet Nicolaus Euerard. vbi suprà. nisi adducatur text. l. penultima. ff. ad exhibend. cap. noli. vbi Præposit. 9. distinctione. Alia hîc amplè traduntur per interpretes, quos licet cuilibet perlegere: per ista tamen eorum scripta comprehendi putarem.

Nominatim cauetur.] Quid sit, nominatim, videamus, nomen, prænomen, & cognomen eius dicendum est, an sufficit & vnum ex his, & constat sufficere. Vnde nominatim exhæredatus ita filius videtur: Filius meus exhæres esto, licèt nomen eius expressum non sit, si modò vnicus sit, Vlpian. in l. prima. & sequenti. ff. de liber. & posthum. Et Caius scribit sic: ***Nominatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter donati sunt, veluti dispensator meus, cellarius meus, coquus meus, Pamphili serui mei filius.*** l. nominatim. prima. ff. de manumis. testamen. & Paul. idem scribit sic: ***Nominatim codicillis manumissus videtur seruus, cuius nomen testamento continetur.*** vide quæ scripsi in stylo Bituricensi articulo vicesimo. de cita.

Non aliter quam si.] Colligitur argumentum à contrario valere, de quo suprà: alterum, quòd illa, quæ permittuntur ratione absentiæ, ea cessante concedi non debent. *Absentia necessaria tantum excusat.* Nam hîc ratione absentiæ permittitur mandare imperium; qua cessante, non. vt in titul. ff. ex quibus caus. maior. Doctor. in c. cùm cessante. de appellat. & Bald. in secunda lectione hîc septem modis hanc regulam explicat: absentia tamen affectata, vel voluntaria non prodesset, sed tantùm necessaria. l. & qui data opera. ff. ex quibus caus. maior. §. item tria. de excusa. tutor. in Instit. l. si longius. ff. de iudic. l. placet. C. de peda. iudic.

Prohibita causa necessitatis permittūtur. Tertium, prohibita conceduntur ratione necessitatis. vt docet Accurs. & ego in l. vnica. suprà. de officio Consul. l. prima. in fine. & l. Diuus. ff. de feriis. cap. licet. illo titulo. Petrus Gerardus singul. vltimo. Iurisconsult. tamen ait non esse ignoscendum ei, qui prætextu paupertatis turpissimam vitam elegit. l. palàm. ff. de ritu nupt. Sed iste text. parum probat hoc, quia non loquitur de necessaria absentia, quamuis de ea intelligi debeat.

Quartum, quòd mandata iurisdictione non transeunt ea, quæ specialiter sunt alicui tributa. facit l. quanquam. ff. de ritu nuptia. multa tamen transeunt cum vniuersitate. l. quædam. ff. de acquirend. rerum
12 dominio. quæ specialiter concedi non possent. vt ius patronatus Ecclesiasticum, quod speciatim vẽdi non potest. cap. de iure. de iure patronat. transit tamen cum vniuersitate. cap. ex literis. ibidem. c. querelam. de symo.

Quintum, quòd in vno conceditur, in aliis prohibetur. l. cùm Prætor. ff. de iudic. l. maritus. C. de Procura. cap nónne. de præsumptio. Nam permittitur mandare ea, quæ iurisdictionis sunt, & quæ specialiter non sunt tributa: ergo alia censentur prohibita.

De hac clausula non aliter, nec aliàs, nec alio modo tractat glossa & Doctores in l. siquidem. C. de exceptio. & Iason in l. finali. columna penultima. C. de iure emphyteos. & ego in praxi benefic. in tertia parte. titulo de resigna. conditio. in fine. & in consiliis meis.

Mandans imperium nō debet abesse. Abesse cœperit.] Non requiritur tamen, quòd discedat, antequam mandet imperium, sed dum vult abesse, & parat sarcinulas, tunc poterit mandare: quia abesse incipit. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. ff. ex quibus caus. maior. & tunc iudex datus cognoscere poterit, vt docet Alberic. Alexan. & Iason.

Imperio concesso omnia commissa censentur, sine quibus imperiū nō consistit. Item in hoc casu absentiæ, is cui mandatum erit imperium, habet & cognitionẽ & executionem. per l. final. C. vbi Senato. Nam cui concessum est imperium, omnia commissa censentur, sine quibus imperium exerceri non potest. l. secunda. ff. de iurisdi. omnium iudicum. & hîc text. dicit committi posse exercitationem, quæ consistit in cognitione, sententiæ prolatione, & executione, vt dictum fuit, 13 alioqui non esset exercitium iurisdictionis habere, sine criminum punitione: nec posset teneri pacata prouincia, nisi purgaretur malis hominibus. l. congruit. ff. de offic. Præsid. & etiam cætera omnia, quæ in executione consistunt.

Vnde membrum abscindere, & mortis supplicium imponere poterit iste delegatus, alioqui scelesti expectando iudicem, euadere interim possent in Reipubli. totius perniciem: ideò id velocius fieri debet. l. prima. C. de bonis proscripto. l. prouinciarum. C. de feriis. quæ licèt in latronibus loquatur, ratio tamen procedit in omnibus flagitiosis, quantum ad hæc.

Et dum iudex expectatur, impunita essent maleficia, contra iura. l. ita vulneratus. in fin. ff. ad legem Aquiliam. cap. vt famæ. de sentent. excommunicat. Abundè istam quæstio. tractat Paul. Turrenti. in sua disputatione, incipiente, Rex Aragonum, in 2. q.

Adhæc Vlpian. docet nõn esse differendum supplicium, etiam in eo, qui dicit se habere quòd Principi referat, salutis ipsius causa. l. si quis forte. ff. de pœnis. multò minus debet differri supplicium aliorum flagitiosorum, cùm iura velint executionem 14 faciendam, etiam intra tempora appellationis. l. non tantum. ff. de appellat. licèt in regno Franciæ nullus debeat recipi appellans pro condemnato ad mortem præsentem, quia is ipse prouocare debet. ita in lib. de olim, inueni fol. 16. in regestr. Curiæ. *Nullus appellans pro cōdemnato ad mortē in regno Franciæ recipitur.*

Vnde Imperator Constantinus constãter sic scribit, in l. ***Cum reis manifesta probatione conuictis, spatium temporis ante sententiam datur, facultas supplicandi, vel quibusdam malignis artibus tam Præsidum, quàm officiorum pœnas euitandi criminosissimis, patet: cùm in homicidij crimine, & in aliis detectis grauioribus causis vltio differẽda non sit. Igitur de cætero iuxta***

criminis

criminis qualitatem legem oportet seruari & in sceleros os, & noxios proferre iuris sententiã. C. de pœnis.

Præterea si delegatus durante ordinarij absentia non posset executionem facere, quid prodesset condemnare, cùm parum sit iura, vel sententias habere, nisi executioni mãdentur. l. 2. §. post originem. ff. de orig. iur. c. vbi periculum. §. prætereà. de elect. lib. vj.

Præses quã do iurisdictionẽ etiã criminalẽ mandare posit.

Non refragatur §. ad hoc prohibemus, in authen. de colla. colla. 9. vbi excipitur membri abscisio, & mortis pœna, sed ille text. loquitur de Præside eũte ad prouinciam sibi commissam, qui si moram in itinere necessariam faciat, poterit mandare iurisdictionem etiam criminalem, exceptis his duobus casibus. l. aliquando. ff. de officio Proconsf. Nam dum expectatur aduentus Præsidis, nõ debet legatus aliquem occidere, vel membri mutilationem infligere, quia Præses breui prouinciam ingressurus est, ideò expectandus. l. si longius. ff. de iudic. fortè indulgere Præses, vel Proconsul poterit.

Diuersum est, quãdo delegatur causa ratione absentiæ, quæ longa potest esse, ideò non expectandus iudex ordinarius, alioqui scelesti euadere interim possent, & condemnati multis expensis onerarent dominos, qui iurisdictionem habent, tam in eorum alimentis, custodia, quàm etiam in aliis, ob id etiam executio differenda non est. Nam quando est dubium vtrum absentia longa sit, habetur pro longa l. sufficit. ff. de condict. indebi. alia dicentur in l. fin. infrà eodem.

Cùm aliàs iurisdictio.] Colligitur ex hoc tex. iurisdictionem mandari posse etiam à præsente, ab eo tamen, qui eam propriam habet, & sic ab ordinario, qui pro suo imperio agit, & suis, non alienis partibus fungitur. l. & si Prætor. infrà: ac suo iure, non alieno beneficio habet. l. more. infrà de iuris. om. iud. & præcipuè à lege data est ei iurisdict. l. & quia. ibidem. Etiam quia iurisdictio est iudicis dandi licentia. l. imperium. ibidem.

Magistratibus quibusuis mandare iurisdictionem cõceditur.

Etiam quibuslibet magistratibus mandare permittitur per istam legem. Ideò Ias. & alij hîc & in l. more maiorum. ff. de iuris. om. iudic. inferunt etiam defensores ciuitatum iurisdictionem mandare posse, quod & verum puto, cùm per hanc legem iurisdictio generaliter mandari posit, & ab illis, qui eam habent iure suo, sicut defensores.

Nec refragatur §. iusiurandum. in authen. de defenso. ciuita. colla. 3. vbi prohibet vices agentes facere. Respondeo, Nolle ibi Imperatorem, vt ipsi defensores vices agentes, & locumtenentes faciant, sed ipsi per se causas agãt, sed non prohibet, quin ex causa posint iurisdictionem mandare, sicut Præsides, & alij magistratus, quibus etiam hoc est prohibitum. §. nulli. in authen. vt nulli iudicum, colla. 9. & §. adhæc id prohibemus. de collator. ibidem. & tamen ipsi mandare possunt, sed non præficere vnum, qui similem in prouincia potestatem habeat, quam ipse, quia hoc voluit sibi Imperator retinere; & sic mandare possunt, non autem vices agentes constituere, quos locumtenentes dicimus.

Ex text. sequentia colliguntur; primum est, quod merum imperium mãdari non posit: quod verum est, quando à lege speciatim datum est alicui, & hoc probat iste text. ibi, Et ideò videtur errare magistratus, &c. Sed an imperium merum aliter delegari posit, dicetur in l. fin. infrà eod. Nam Iustinia. ait in d. §. adhæc prohibemus, in authen. de collator. colla. 9. Iudices in prouinciis constitutos suos viceagentes instituere posse, qui debeant omnia vsque ad sui præsentiam agere, quæ possunt ipsi iudices facere, citra tamen nouissimum supplicium, aut membri incisionem. 15

Mixtum imperium specialiter concessum, an transferri possit.

16 Secundò mixtum imperium specialiter concessum non transfertur mandata iurisdictione generaliter, per istum text. vnde datio tutoris mandari non potest. l. nec mandante. de tutor. & curat. dat. ff. quia specialiter datur. l. prima. & l. muto. ff. de tutel. & transigi de alimentis sine causæ cognitione non potest, quæ causæ cognitio tribuitur Prætori specialiter, & Præsidi, ideò eam mãdare non possunt. l. cùm hi. §. nec mandare. ff. de transactio. nec mandata iurisdictione transfertur per istum text.

Limitat Alexand. hîc si vniuersaliter mandetur, per l. quædam. ff. de acquir. rer. domi. c. ex literis. de iure patro. & Purpurat. hîc num. 473. & Rom. consil. 59. ad discutiendum, in secundo dubio.

Tertiò, etiam iurisdictionis articulus specialiter tributus alicui, mandata generaliter iurisdictione, non censetur transferri, per istum text. generaliter loquentem.

Quartò, quod specialiter tribuitur edicto Prætoris, mandata iurisdictione transfertur, quia in hoc text. non prohibetur, & sic mandari potest, vt in missione in possessionem ex causa damni infecti. l. iiij. §. duas. ff. de damno infect. Alciat. lib. 2. Paradox. c. j. & in bonorum possess. l. cognitio. in fi. infrà eod. & in l. fi. C. qui admitti. sicut superiùs dixi de cõsuetudine.

Quintò, vnam causam à Principe alicui mandatam expresè, poterit is alicui delegare, licèt specialiter videatur tributa, sed hæc lex debet intelligi, quãdo specialiter tributa causa est magistratibus, vt iure ordinario cognoscant de ea: diuersum est, si alicui tantum sit vna causa delegata, nisi in illa etiã electa esset industria viri: nã eo casu etiã alteri eam committere non posset. c. fin. de offic. deleg. vt si merum mandatum esset imperium à Principe, quia illud mandari non poterit, vt in d. l. fin. dicetur.

Sextò, illa quæ specialiter concedũtur alicui non mandantur, nec committuntur alteri. l. prima. in fin. ff. de excusa. tutor. l. prima. in fin. C. ne liceat potentior. & propter verbũ, Quæcunque, vult iste text. dicere, etiamsi sit iurisdictionis, quia est electa industria eius, cui commissum est nominatim, vt superius dictum fuit. per l. hoc articulo. ff. de hæred. institu. Scripsi de hac dictione, Quæcunque, in l. prima. ff. de verb. signific.

Quamuis Accurs. Bart. & communiter alij contrarium teneant. Nam cui verba conueniunt, & dispositio conuenire debet. l. iiij. §. totiens. ff. de damn. infect. sed verba quæcũque conueniunt iurisdictioni, conuenit etiam verbum specialiter, ergo si iurisdictionis articulus alicui specialiter tributus sit magistratui, vt iure suo cognoscat; hoc nõ poterit delegari, sicut dicetur de datione tutoris, & de aliis; alioqui iurisc õsultus dixisset, Quæcunque, imperij sunt, & hoc non dixit, sed simpliciter, Quæcunque, & ideo omnia comprehendit.

Occisus esse dicatur.] Supplet Bar. *& verũ sit,* sic & Accurs. in Rub. ff. si quadrup. pauperi fecisse dicatur. & in l. j. ff. de dolo. Hęc tamẽ additio nõ est necessaria, imò est superflua, quia Iurisc. quãdo recitat

factum,habet illud pro vero. Ideò nihil est supplendum;& ista est phrasis Iurisconsultorum,quam pluribus iuribus probaui,in l.iij.in fin. ff.de verb.signifi. & d.l.prima. de dolo.

SUMMARIA.

1 *Delegatus destitutus,agere possessorio an possit.*
2 *Modica coërcitio,quæ cohæret iurisdictioni, mandata iurisdictione,translata censetur.*
3 *Accessorium & cohærens an præscriptum sit, præscripto principali.*
4 *Delegatus Papæ & Principis alteri iurisdictionem delegare possunt.*

§. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, &c.

Explicatio textus.

SIc potest explicari iste text. Superius visum est iurisdictionem mandari posse, quæsitum fuit an legatus, cui mandata est iurisdictio, propriam habeat iurisdictionem?Respondeo proprium nihil habere,quid igitur? vtitur iurisdictione eius, qui mandauit,ergo illi,qui mandauit,erit propria.Dicet quis imperium merum an mandetur? Respondeo, iurisdictio potest quidem transferri,& mandari,sed merum imperium,quod lege specialiter datur,non potest transire mãdata iurisdictione. Ideò legatus Proconsulis non habet ius animaduertendi in facinorosos, nec animaduersionem data sibi iurisdictione à Proconsule.

Tamen Paul.not. in vno casu imperium transire mandata iurisdictione, quod videlicet cohæret iurisdictioni.

Delegatus quomodo nihil proprium habere dicatur.

Colligitur primò ex hoc text. delegatum non habere propriam iurisdictionem. Nam propriam causam dicimus,cuius emolumẽtum, vel damnum ad aliquem suo nomine pertinet. l. j. §. propriam.ff. quando appellandum sit. Et quia iurisdictio non pertinet ad delegatum suo nomine, sed alieno beneficio eam habet. l.solet.ff.de iurisdict.om.iudic. ideò non dicitur aliquid proprium habere, vt plenè tractaui in l.interdum proprietatem.ff.de verb.signific. vbi scripsi,proprium, multis modis dici,& quia iudex datus nihil agit suo nomine,ideò proprium non dicitur habere,per d.§.propriam,nec dicitur in quasi possessione officij,sed in quadam aptitudine, quæ non est quasi possessio, sicut Procurator nudum habet factũ,vt docet Bald.in l.ij. col.prima. C. de sentent.& interlo. om. iud. Et sic delegatus non potest
1 agere possessorio, si destituatur.l.iudicium soluitur. ff.de iudic.hoc firmant Claud.Seicel.& Purpuratus: quod verum existimarem contra mandantem, sed contra alios turbantes delegatum, posset ipse iudicio possessorio experiri, per text.in l.qui precario. ff. de precar.sicut dicitur de monacho destituto ab officio manuali,vt cõtra Abbatem non agat, sed contra alium sic.c.cùm ad monasterium.§.tales.de statu monacho.Bald.in l.cùm affirmes. C.de liberal.causa. Feli. in c. cùm dilecta. col. x. de rescript. scripsi abundè in tracta.de pacif.possessor.num.274.Etiam delegatus constitutus ad vitam, vt sunt conseruatores vniuersitatum, si destituatur, agere possessorio posset,si sine causa,aliàs contra,vt dicam in d.l.iudicium,de iudic.Secundò etiam hîc habetur, iurisdictionem mandari posse,fuit dictum superiùs. Tertiò,ex hoc text. colligitur, merum imperium non transferri mandata iurisdictione, quod à lege, senatusconsulto, vel constitutione specialiter concessum est;ergo si non sit specialiter concessum,videtur posse mandari, quod non est verum, quia alia ratione prohibetur, vt dicam in l.fin.infrà eodẽ. Imò etiam mandata iurisdictione legato Procõsulis, non transfertur merum imperium in eum, nisi iurisdictioni cohæreat, vt statim dicetur, & hoc probat l.solent. suprà de offic.Proconsul. vbi scripsi.

Merũ imperiũ, mandata iurisdictione,an transferatur.

Quartò,licèt regulariter mandata iurisdictione non transferatur merum imperium; tamen hoc non procedit,quãdo illud cohæret iurisdictioni,secundũ quosdam. Vnde si quis donauerit castrum cum iurisdictione,quam in castro habebat,videtur & merum imperium donatum propter cohærentiam iurisdictionis,vt hîc.& l.j.§.cùm vrbem.ff.de offic.præfect. vrb.dicetur fusiùs in l.imperinm.infrà de iurisd.om. iud. quia ratione cohærentiæ assumit iurisdictionis naturam.c.translato,vbi Docto.de cõstit.vel intelligere possumus, quòd modica coërcitio, quæ cohæret iurisdictioni,transfertur mandata iurisdictione.l.fin.infrà. Nam cui concessa est iurisdictio.&c. l. 2
ij.infrà de iurisd.om.iud.vel imperium, quod iurisdictioni cohæret, intelligitur mixtum. l. imperium. infrà, tit. 2. vbi iurisdictio inest imperio, & imperium iurisdictioni cohærere dicitur.

Veditio castri an iurisdictionẽ complectatur,quæ castro cohæret.

Quintò,infertur, quòd vendito castro, censetur vendita iurisdictio cohęrens.per istum text.facit l.si in emptione.in princip. suprà de contrahen. emptio. glos.& ibi Doctor.in cap.j.de capitaneo qui curiam vendid.an intelligat.benef. vendidis. Alexan.in l.iij. col.penult.princip. num. 16.ff. de acquirend. possessio.& in l.j.infrà de iurisd.om.iud.vbi Curti.in addit. post alios interpretes.

Iurisdictio cõcessa personæ, nõ venit sub castri concessione.

Etiam docet Bart. in l.si aliena. §. hoc iure. ff. de vsucap. præscriptam iurisdictionem cohærẽtem castro, si ipsum quoque castrum præscriptum fuerit, quamuis secus sit in iurisdictione concessa personæ, quæ non venit sub castri concessione. dicto §. hoc iure.vbi præscribens fundum, præscribit & seruitutem fundo constitutã, & debitam per longum tempus, licèt seruitutes & iura per longum tempus regulariter non præscribantur.l.seruitutes. in magna. ff.de seruitut.

Ex quo infert Ias.in l.de quibus.col.6.num.24.ff. 3
de legib.regulam, Tantum præscriptum, quantum possessum,non procedere quoad accessoria,& cohęrentia rei præscriptæ.sequitur Albert.Brunus in tractatu de augmento. conclusio.5. in 2. ampliatio. sed fortè dici potest non limitari, quia posidendo principale, & cohærens videtur possessum,& sic vno velut amplexu principale & cohærẽs est præscriptum, ne diuerso iure vna res censeatur. l. eum qui. ff. de vsucap.facit l.iij.ff.de acquiren.possess.

Ex hoc infertur, nobilius cedere inferiori. Nam imperium merum est nobilius iurisdictione.l.imperium. infrà de iurisd. om. iudic. & tamen cedit hîc iurisdictioni,& illi accedit: ideò sequitur suum principale,quod pretiosius est suo accessorio.l.cùm principalis.ff.de regul.iur.probat text. apertus,in §.si tamen.de rerum diuisione.in Instit. l. & si non sint. §. perueniamus.ff.de auro & arg. legat. Ludo. Roma. singu.622.lego mulieri.Imol.& alij in cle.2.de præb.

Αὐτονόμια

Ἀντινόμια mouetur difficilis contra istũ text. d.l.& si cognitio. infrà eod. ibi, *Cùm propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est, vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere*: ergo propria datur iurisdictio, & sic delegatus habet propriam.

Aduertendum est si sic possint hæc iura conciliari; Quod delegatus iudex non habet propriam iurisdictionem, id est, ad se non pertinet, suo nomine, sicut propria. l. prima. §. propriam. ff. quando appellan. sit. sed eam exercet alieno beneficio. l. more. de iurisdict. om. iud. Et quia nec principaliter ei data est iurisdictio, sed omnia explicabit vice & nomine delegantis.

Et sic nihil habet proprium in persona sua, cùm omnia nomine committentis faciat. l. etsi Prætor. infrà eodem. tamen is, qui concedit iurisdictionem, censetur suam propriam iurisdictionem dare, quam habet, & non alienã. Et sic intelligitur l. cognitio. ibi. *Cùm propriam iurisdictionem legatis tuis dederis*, id est, concesseris, quia delegans propriam dat, & suam iurisdictionem, non alienam, quam non habet. in l. solet Prætor suam iurisdictionem mandare. ff. de iurisd. om. iud. Sed is qui suscipit, nihil proprium habet, vt hîc, sed fungitur vice eius, qui mandauit, non sua. d. l. solet. & in hoc text. facit l. fin. C. vbi & apud quem cognitio in integ. restit. agenda sit, ibi, *Vel apud eos, qui dantur à iudicibus, qui propriam iurisdictionem non habeant, sed tantummodò iudicandi facultatem*, &c.

Et quamuis delegans propriam habeat iurisdictionem, & det suam propriam, tamen ipsis delegatis non est propria, sicut dicimus de aliquo, qui sua bona paterna propria dat alicui, tamen illi donatario erunt conquestus, non propria. Et hoc est notorium in hac patria. l. quæstus. cum l. sequent. pro socio. ff. & sic delegans dat propriam, delegatus non habet propriam, sed sibi commissam habet potestatem, vice tamen delegantis. c. præterea. de offic. delegat. Et est delegatus Papæ maior in illa causa ordinario. c. sanè. 2. ibidem. sic dicimus in eo, qui rem habet precario, vt propria ei nõ sit. l. prima, & per totum. ff. de precar. quamuis dominus rem propriam concesserit. & is, cui est cõcessa, nomine alterius possidet. l. certè. ibidem. & sic hæc iurisdictio delegata videtur quædam precaria iurisdictio.

Nec refragatur l. *Legati Procõsulis nihil proprium habent, nisi à Proconsule eis mandata fuerit iurisdictio*. de offic. Proconsul suprà. Respõdeo, Legatum Proconsulis nullam habere iurisdictionem, antequam fuerit illi mandata. l. obseruare. in fin. cum l. sequent. ibid. Ergo postquam est mandata, habet propriam iurisdictionem, scilicet delegãtis, sed non propriam sibi legato; nec valet argumẽtum à contrario, quando esset contra ius. vt Ias. notat in hac l. prima. ff. de offic. eius. quia non posset esse propria, postquam est mandata, cùm mandatum non sit proprium, & depositum, vel commissum. l. prima. mandati. & depositi.

Ex quo in praxi notandum est, quod delegatus non habet propriam iurisdictionem, sicut dominium non potest esse apud duos. l. ij. §. ex pluribus. ff. de acquirend. possessio. proprietas est apud delegantem, ergo apud delegatum esse non potest.

Vnde quando aliquid hic delegatus definit, seu decernit, nomine delegantis statuere debet; nempe si delegatus sit Papæ, authoritate apostolica acta conficere debet, vt probatur in titul. de offic. delegat. in Decretal. & sexto libro, & cap. prætereà, vbi dicit, *Potest nostra authoritate*, ergo non sua. *Delegatus Papæ.*

Si autem sit delegatus Imperatoris, authoritate imperiali; si Regis, regia authoritate, non ordinaria & propria. dict. l. & si Prætor. Solent iudices Papæ dicere, *Authoritate Apostolica, qua fungimur in hac parte*, &c.

Nec me mouet, quod si delegatus non habeat iurisdictionem, ergo alteri eam delegare non poterit: & tamen delegatus Papæ, & Principis delegare potest. cap. quamuis. de officio delegati. l. cùm Prætor. ff. de iudic. & l. à iudice. C. illo titul. Respondeo. Iudex delegatus Principis iurisdictionem quidem delegatam habet, non propriam; & quam habet, alteri delegare potest, sicut potest dare quis proprietatem, si habeat, etiam vsumfructum, quandiu viuet, alteri concedere, & ius quod habet. l. qui tabernas. ff. de contrahend. emptio. quamuis interpretes aliter concilient, quos videre poteris, benigne lector. 4

SVMMARIA.

1 *Delegatus conuentus, non potest iuridicos dies celebrare, quos assisias vocant.*
2 *Permissio alienandi res minoris non delegatur.*
3 *Nec authoritas alienationis rei Ecclesiasticæ.*
Nec bonorum ciuitatis. Ibidem.

LEX II. VLPIANVS LIB. III. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

Andata iurisdictione à Præside, non potest consilium exercere is, cui mandatur, si tutores vel curatores velint prædia vendere; causa cognita id Prætor, vel Præses permittat: quod si mandauerit iurisdictionem, non poterit, mandata iurisdictione, eam quæstionem transferre.

DVos ista lex casus decidit. Primus est, an delegatus seu iudex datus possit cõgregare consilium, vel vt seruus manumittatur apud consilium, vel aliud quid fiat apud illud: & respondet, minimè posse. Accursius exponit consilium, pro authoritate pręstanda manumittere volentibus, vt authoritas requisita in manumissionibus non possit mandari: sed aliud est consilium, aliud authoritas, & delegatus posset authoritatem interponere. l. ij. de iurisdictio. om. iudic. Sed non permittere, vt res minoris alienentur, vbi causæ cognitio requiritur, quæ fit conuocato consilio, & cum causæ cognitione. l. sequent. vt loquitur iste text.

Alciat. lib. secundo Paradox. cap. primo, consilium hîc intelligi posse pro decreto ait, post Barto. & alios, quod in alienatione rerum minoris, quódque specialiter Prætori, vel Præsidi concessum est. *Consilium quid hîc denotet.*

l. prima. ff. de reb. eorũ. Quod si cum Accurs. & cæteris authoritatem manumittendi intelligamus, illud ratione ineuitabilis damni vetitum censendum est, cùm libertas semel data reuocari non possit. l. apud. ff. de manumis. vindict. hæc Alciat. cuius sententia mihi non placet, quia aliud est consilium, aliud decretum. & iste text. duos ponit casus, vt dixi, & secundùm Alciat. non traderet nisi vnum, & hîc non agitur de libertate retractanda, sed, an possit consilium à delegato congregari, & congregando exerceri pro causa manumittendi, vel alia, an iusta sit, &, vt inferiùs dicetur, etiam si non agitur de decreto in alienatione rei minoris interponendo, sed, de permissione alienationis rei minoris, an si Præses mandauerit iurisdictionem, delegatus possit alienationem rerum minoris permittere, & iste textus prohibet hanc permissionem transferri mandata iurisdictione.

Mandata iurisdictione, permissio alienationis rerũ minoru nõ transfertur.

Secundus ergo casus est, si tutores velint prædia minorũ vendere, vel curatores, quis concedere hoc possit, & text. iste respondet Prætorem, vel Præsidem: Prætorem quidem in vrbe, Præsidem in prouinciis, & hoc causa cognita.

Sed, an possit ista causæ cognitio demandari. tex. respondet non posse; & si Præses mandauerit, iurisdictionem, non poterit transferri ista quæstio. Ratio videtur, quia specialiter à lege tributa est potestas Prætori. Vlpian. enim sic scribit in l. magis puto. §. non passim. ff. de reb. eorum. ***Non passim tutoribus suis obtentu æris alieni permitti debuit venditio, neque enim est eis via distractionis tributa, & ideò Prætori arbitrium huius rei Senatus dedit, cuius officio imprimis hoc conuenit excutere,*** &c. Et sic demandari non potest, tum fauore pupillorum, ne nudati bonis postea fame pereant, & quia electa est industria eorum, quibus est specialiter commissum. d. l. prima superius.

Et sic poterit intelligi iste text. vt is, cui mandatur causæ cognitio, is ipse non possit conuocare consiliarios, & eorum consilio causam terminare, licèt dubium esset. Nam cui iurisdictio mandata est, omnia censentur concessa, sine quibus non potest explicari iurisdictio. l. secunda. ff. de iurisdict. om. iudic. sed ratio huius text. est, quia consilij conuocatio & exercitatio illius specialiter certis personis data est, vt dixi in l. vnica suprà de offic. Consul. Ideò in quibus casibus consilium est euocãdum, non potest conuocari ab isto delegato, quia Præses hoc nõ potest mandare, & mandata iurisdictione non censetur id, quod specialiter concessum est, mandatum nec translatum. vt in l. prima suprà. Olim autem quando actio priuata mouenda coram Prætore erat, si de iure potius quàm de facto quærendum esset, Prætor ad Centumuiros, suum velut consilium, remittebat, vt ex primo de Orato. intelligi potest. si de facto quærendum, iudicem Prætor dabat, aut iudices quos recuperatores apellari sæpe legit Nico. Gruchi[illegible]s in tractatu de Comit. lib. primo. cap. ij.

Vnde si Præses prouinciæ hodie habens in suo auditorio consiliarios, delegaret causam, iste non posset conuocare consiliarios ad causam decidendam, quia illi non præstiterunt iuramentum isti delegato, nec sunt illi subditi; ideò parere ei non tenerentur; nec posset iste legatus conuẽtus celebrare iuridicos dies certis temporibus celebrandos, quos assisias vocant. Et ideò iste textus non solùm intelligitur, vt non possit congregare consilium, & ab eo petere in manumissione sententiam, sed nec quidem in aliis causis exigentibus consilium, seu in illarum decisione, vt communiter in omnibus causæ cognitionem requirentibus. Et sic hodie istæ delegationes, vt suprà dixi, sunt in hoc regno prohibitæ. Nam licèt delegatus non possit conuocare, & exercere consilium; tamen secundus iudex, & tertius, si adsit, hoc poterit; & quidem aduocatus antiquior, si in causis decidendis consilio indigeat, quia hoc casu iste aduocatus sufficitur in locum Præsidis, seu iudicis, constitutionis authoritate, ergo debet sapere eius naturam. l. si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. Quod non est in delegato, qui ratione consiliariorũ habita censetur priuatus, ob id ipsi imperarent potiùs illi delegato, quàm ipse illis, & causa non potest mandari in eorum præiudicium, vt ipsi sint subditi delegato.

Ex hoc text. ergo colliguntur duo. Primum, vbicunque requiritur consilij congregatio in alicuius causæ cognitione, & decisione, hoc mandari non potest, quia specialiter quibusdam concessum est lege: quamuis Doct. intelligant tria hîc impedire delegationem, videlicet decretum, causæ cognitionem, & quia causa est mixti imperij, ista improbaui in l. prima. Nam authoritatem potest interponere delegatus. in l. emancipari. ff. de adoptionibus. Bartol in l. imperium. col. penult. & quia hoc decretum iure magistratus interponi solet, ideò delegari potest, vt superiùs dictum fuit, si causa sit mixti imperij, vt probatum fuit. Et quia prima pars loquitur tantùm de consilio exercendo, non de decreto interponendo; ideò semper vidi Procuratorem petere decretum interponi in alienatione bonorum minoris. quamuis Ias. hîc dicat tutorem per se hoc debere petere, quia nullo iure cauetur. & l. minorum. C. de præd. minor. non probat. an authoritas manumissionibus præstanda mandari possit? Doctor. hîc valde se torquent, sed ista tractaui in l. vnica. suprà de offic. Consul.

Mandari quæ non possint.

Secundum est, quod non potest Præses mandare alicui, vt permittat prædia minorum vendere, nec loquitur iste text. de decreto interponendo in alienatione. Nam prædia minorum distrahi prohibentur. l. prima. ff. de reb. eorum, nisi Prætor, vel Præses ex causa permittat, vt ibi & de hac permissione iste text. loquitur. & l. & si Præses. C. de præd. min. quicquid dicant Doctor. intelligentes de decreto, de quo in text. isto nullum verbum, quamuis isti differant, vt scripsi in hac de restitutio. minor. in secundo Tomo Commentar. ad Constitut. Reg. nã permissio in principio interponi debet, decretum verò in fine. dict. l. magis puto. §. non passim. & l. si prædium. cum l. sequent. C. de præd. minor. maioris enim momenti est ista permissio, per quam peruenitur ad verã alienationẽ, quàm decreti postea interpositio, quod interponitur in consequẽs illius permissionis, nisi acciperetur decretum pro eo, quod Prætor decernit, permittendo. vt l. si pupillorum. ff. de rebus eorum. Quæ sit iusta causa, vt permittatur rerum minoris alienatio? Respondeo æs alienum, & hoc ponitur inter præcipuas causas. in l. magis

Iusta causa permissionis, vt rei minoris alienentur.

l.magis puto. §. ne passim. ff. de reb.eorum. & si res plus incommodi pupillis afferret quàm commodi. l. mediterraneæ. vbi Bart. C.de anno.& tribut.libro decimo. de his abundè scripsi in dicto tractat. de restitut.in secundo tomo Commentariorum ad Constitut.Regias.

Nempe cùm Præses viderit iustam causam, cur bona minorum distrahi debeant, & permiserit, postea solennia interuenire debent, posita in dicta l. magis puto.& post dicta solennia Præses interponet decretum,& authoritatem alienationi.l.si prædium. & per totum. C. de præd. minor. sine decreto. non alienand.at maioris est momenti & periculi permittere vendere,quàm post solennia decretum interponere. Ideò iste text. de permissione loquitur, quæ
2 non delegatur, cum ratione periculi & damni,quod pupillo contingere posset ex hac alienatione, tum quia specialiter certis personis tributum est. d.l.j.de rebus eorum.

3 *Ecclesiam minori æquiparatur.* Idem dicunt interpretes in authoritate alienationis rei Ecclesiasticæ, cùm Ecclesia minori æquiparetur.l.si vt proponis C.de rei vindicatio. cap.auditis. de in integr. restit. Nec dissimile est in alienatione bonorum ciuitatis.l.finali. C.de venden.reb.ciuit.libro 11. vel in bonis Curialium. l. finali. C. de præd. decurio.libro 10.

Ego tamen scio de iure Canonico delegari posse, cùm omnes causæ delegentur eo iure. cap. quod sedes.de offic.ordin.

Et in hoc text.non agitur de authoritate interponenda in alienatione, sed vt permittatur alienatio: ideò quod non est specialiter cuidam concessum, in bonis ciuitatis, vel curialium, sed iure magistratus: ideò putaui mandari posse per rationes superiùs adductas.

De exercere, verbo. Exercere, pro congregare sumitur, vnde Vlpianus hîc dicit: *Mandata iurisdictione à Præside, cõsilium non potest exercere is, cui mandatur.* Nam cùm conuocatur consilium, id est, assessores, consiliarij, & alij, solent peti à consilio ea, quæ occurrunt, & ipsi exercentur in hoc, & ad conueniendum ad consilij locum. Ideò dicit iste text. exercere consilium, alioqui quilibet Consiliarius domi quiesceret, & exercitium non haberet.

Exercere, est lucrum facere secundum quosdam, vt in titul.ff.de exercito.actio.ego dicerem ibi exercere,pro tractare, & administrare accipi, vt probatur in l.prima.§.exercitorem. ibi: *Parui autẽ refert, qui exercet, masculus sit, an mulier, paterfamil. vel filiusfamil. vel seruus.* & inde exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet. §. si igitur quod cum eo. in Instit. l. prima. §. exercitorem. de exercito. actio. ff. & exercere denotat frequentiam. quasi frequenter & sæpius quicquam agere. vt plenè probat Lucas de Penna in l. j. col.3. C.de cohorta.lib.12.

Exercere feras. in l.vsufructuarium. ff. de vsufr. id est, operam ponere in feris, & venationis exercitium in illis accipere, & in illis versari.

Exercere vsufructuarius potest auri fodinas,quas pater instituit pro continuare,& excolere.l.æquissimam. §.proinde.ff.de vsuf.

Derelictum à marito accusationem ab alio exerceri,vtile est,id est, prosequi,continuari.l.constante. in fin.ff.de adult.

Exercere actionem.l.mandati.ff.de Procurat.l.ita demum.de arbit.pro mouere, intendere.l.qui de inofficioso.ff.de inoffic.testam.

Exercere exceptionem pro opponere.l.si fideiussor.j. §.primo. mandati. potestas legis exercetur aduersus eum, qui deliquit, id est, exequitur. l.j.§.j.ff. ad Turpilian.

Ludos exercere, pro facere, in prooemio. ff. circa finem.§.illud verò.

Tabernas exercere, pro administrare. l.prima.§. caupones.ff.nautæ caupo.l.habebat.in fine.de institoria actio.

Lupanaria exercentur in multorum virorum prædiis.l.ancillarum.ff.de petitio.hæredit.

Cœnaculariam exercere. l.si verò. §.idem erit.ff. de his qui deiecer. est cœnaculum locare, vt qui Scholasticis conclauia dant, & insuper eis curant obsonia coqui, ligna, & sal præbentes. teste Alciat. libro 4.Parerg.c.12. nos dicimus vulgò cubiculum locare cum conseq.

Exercere prouocationem,prosequi, tractare,agitare. l.ij. §. legatis. ff.de iud. ibi: *Ei quoque, qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendæ Romæ, vel in alio loco, vbi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere.*

Ciuiliter exercentur fortuita incendia. idem l.capitalium.§.incendiarij.ff.de pœnis.

Exercere vectigalia, pro tractare, administrare, conducere.l.spurij.§.decurio. ff.de decurio. ibi: *Decurio etiam suæ ciuitatis vectigalia exercere prohibetur.* l.Imperatores.de pollicitat.

Exercere fœnus. l.finali. §. patrimoniorum. secundo.ff.de muneribus & honor.l.principalibus.& sequent.ff.si certum petat.l.si hominum.§.quotiens. depositi.

Exercere pecuniam, est fœnori dare, non otiosam relinquere. l. idémque. §. sed etsi pecuniam. ff. mandat.

Adulterinam monetam exercere, pro facere, fabricare. l.sacrigelij.prima.ff.ad legem Iuliam pecul. §.qui cùm in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant pecuniam, forma publica, vel signatam furantur, hi non videntur monetam adulterinam exercuisse, sed furtum publicæ monetæ fecisse, quod ad peculatus crimen accedit. Item publica iudicia peculatus, de residuis, & repetundarum similiter aduersus hæredem exercentur. Papinian.in l.finali.ff.ad legem Iul.peculat. id est, dantur & intentantur, in secundo loco accipitur.

Exercitatio, est assiduus vsus, consuetudóque dicendi. Cicero libro primo ad Herennium. l. officium. in fine.ff.de re militar.sic: Officium tribunorum est, vel eorum, qui exercitui præsunt, milites in castris continere, & ad exercitationes producere. Exercere ergo sæpius & frequenter pro agere, dicit accipi Luc.de Penna, in l. prima.columna tertia. C de cohortal.lib.12.

Ideò vocat Iurisconsultus in l.prima.suprà. exercitationem, vsum illius iurisdictionis, & imperij, è contrario si quis haberet imperium, & illud non exerceret, nec agitaret, non posset, siue proficisceretur, siue non, illud mandare: quia exercitationem non habet, & sic nec impedimentum prodest, sed is,

qui merum imperium illud habet, & illud per se exercet, non potest illud mandare, nisi quando proficiscitur extra territorium suum: nam Seneschallus habet iurisdictionem, sed non plenum exercitium: quia communis non est iurisperitis: ideò iudex illius habet iudicij exercitationem, sicut diximus superiùs de domino, qui præposuit seruum suum naui. Vlpian. in l. si tamen. ff. de exercit. actio. & Iustinian. sic ait in authentic. de iudicib. §. primo. collatione 6. Nostris enim administratoribus adsunt modis omnibus assessores, & ea quæ legum sunt explicantes, & occupationes adimplentes eorum, quoniam multis detenti curis, quas apud nos habent, meritò iudiciorum complent partem, per suorum præsentiam assessorum, & iurisdictio potest esse apud aliquem sine exercitio. l. qui furere. ff. de statu hominum. Bald. in cap. pastoralis. in fine. de rescript. in hoc verbo, satis est nos hactenus exercuisse.

Iurisdictio etiam sine exercitio.

SVMMARIA.

1 *Vicarius Episcopi non cognoscit in causa Episcopo delegata, sine nouo mandato.*
2 *Delegatus Prætor non potest subdelegare, tanquam delegatus.*
3 *Rex Franciæ committit causas tantùm suis iudicibus, non priuatis.*
4 *Clerici delegationes causarum criminalium, à laicis accipientes, fiunt irregulares.*
5 *Prælati quando excommunicare non possint.*
6 *Papa solus potest causas clericorum laicis mandare.*
7 *Iniuria Officiali Regis illata, gerenti suum officium, Regi facta censetur.*

LEX III. IVLIANVS LIB. V. DIGESTORVM.

Et si Prætor sit is, qui alienam iurisdictionem exequitur: non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo, cuius mandato ius dicit, quoties partibus eius fungitur.

Iste text. declarat §. *Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed eius qui mandauit, iurisdictione vtitur.* Videlicet an Prætor, cui mandata est iurisdictio, si exerceat illam iurisdictionem pro suo imperio, hoc faciat, vtpote tanquam Prætor? Respondeo non agere pro suo imperio, quotiens alienam iurisdictionem exequitur, sed cuius mandato ius dicit, dubitatio erat: quia Prætor iurisdictionem habet ordinariam & propriam. vt in titulo de officio Prætor. visum fuit, sed ratio est in hoc text. nam iurisdictionem quidem habet propriam tanquam Prætor, sed vt delegatus, non habet propriam. Ideò in mandata fungitur vice mandantis, & alieno nomine, non suo imperio. Et hîc, Prætor, pro omni habente iurisdictionem accipi potest, cùm eadem ratio in illis omnibus sit, sicut de Præside scribit Iurisconsultus in l. prima. suprà. de offic. Præsid.

Et sic est ampliatio ad d. §. qui mandatam, quòd non solùm is, qui non habet iurisdictionem, si ei committatur, nihil habet proprium, sed nec quidem habens de se iurisdictionem, & hoc quatenus respicit mandatã iurisdictionem. Nam quod attinet ad iurisdictionem ordinariam, eam propriam habet, sed habendo rationem ad mandatam, alieno beneficio fungitur. Et sic docet Accurs. Prætorem exercere iurisdictionem mandatam, non tanquam Prætorem, sed tanquam alium, id est, delegatum. per l. si pater. §. qui duos. ff. de adoptio. ibi: *Facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus.* Et si Consiliarius intersit in vniuersitate, vel collegio, sedebit in loco suo solito, quia non est ibi tanquam Consiliarius, sed tanquam Doctor. Idem in Vicario Episcopi sedente in choro. glossa & Doctor. in cap. à collatione. de appellat. in vj. & cap. postulatis. de conces. præb. Ideò cùm Imperator iudicat in Ducatu Flandriæ, appellatur ad Regem Franciæ: quia Imperator ibi iudicat vt Dux, non vt Imperator. Bald. in l. si quando. C. de appellat.

Ampliatio ad §. qui mãdatam. l. 1. sup. eod.

Videndum est, quomodo cognoscatur, an procedat, vt ordinarius, an vt delegatus? Respondet hîc Iulianus, quotiẽs eius partibus fungitur, cuius mandato ius dicit. Fungi autem eius partibus dicitur, quando aliquid agit, quod ad delegatam causam, vel iurisdictionem pertinet. Si verò id agat, quod ad suã iurisdictionem spectat, vt ordinarius facere censetur. In dubio autem si vtroque iure facere posset, tanquam ordinarius procedere diceretur. l. qui in aliena. §. si is qui. ff. de acquir. hæred. l. si pupilli. §. primo. vbi glos. de negot. gest. Alexand. consilio vicesimoquinto. viso instrumento. numero decimo. & sequenti. in secundo volumine. Panormitan. in cap. nisi. de præb. & Felin. in cap. cùm ex officij. de præscript. dixi in tractat. nominatio. quæstione 14. numero 111. & Roma. consilio 91. visis. columna tertia. vide in cap. licet. de officio ordinarij. quod potest prodesse ad titulum de causis. & seq. in Concordat. Franciæ.

Sed dubium est, quid si Prætor cognouerit authoritate delegata, & non valeat delegatio, an valebit sententia lata ab ordinario? Respondeo, si dixerit in processu authoritate delegata procedere, tunc si non valeat ea authoritate, non valebit tanquam lata ab ordinario, quia quod potuit, noluit, & quod voluit, implere nequiuit. l. multum. C. si quis alteri vel sibi. cap. cùm super. de officio delegat. Innocent. & alij in cap. cùm ex officij. de præscript. Alexand. in l. si per errorem. ff. de iurisdict. omnium iudicum. Doctores in l. prima. §. si quis ita. de verborum obligatione. hoc etiam dixi in ordinario, qui beneficium in mensibus graduatorum vacans contulit alicúi tanquam graduato, qui non erat: ideò licèt aliàs sit idoneus, non valebit collatio. per text. in cap. ex parte Astens. de concessio. præb. Ludou. Roma. consil. 483. dubitatur, scripsi in §. teneantur. in verb. alteri. de collat. in Concorda. Franciæ.

Delegatiõne nulla, an sentẽtia ab ordinario lata, valeat.

Et hoc vtile est, nam si Consiliarius, qui nihil potest recipere pro sportulis, fiat iudex delegatus, tanquam delegatus poterit recipere, videlicet ea, quæ permittuntur in cap. statutum. §. insuper. & seq. de rescript. in sexto. & an ordinarius non habens salarium possit à partibus recipere, disputat Paulus

Turrenti in dict. disput. in quarto dubio. Tamen non tenebitur seruare stylum suæ Curiæ, nec consuetudinem localem, teste Felin. in cap. cùm dilecta. columna decimaseptima. numero duodecimo. de rescript. versic. Limita quartò. & in cap. licet. col. prima. de officio ordinarij. Aretinus in l. prima. §. si quis simpliciter. columna secunda. ff. de verborum obligation. Doctores hîc volunt confundere hanc materiam, & miscere aliam, videlicet cap. licet. de officio ordinarij. vbi Papa videtur excitare nouam iurisdictionem, non verò nouam mandare: sed in isto textu non disputatur, quando excitatur iurisdictio, vel quando fiat delegatus, sed dubitatur, si mandata est iurisdictio alicui ordinario, Prætori, vel alij, an cognoscens videatur suo nomine fungi, vel alieno? Respondet, alieno in iurisdictione delegata, propriè verò in sua iurisdictione. Et sic intelligi iste text. debet, vnde sunt duæ quæstiones. Prima, an ordinarius factus delegatus fungatur imperio suo: secunda quæstio, quando mandatur causa ordinario, an is fiat delegatus? Et hoc à Papa declaratur in d. c. licet. de offic. ordin. sed hoc est extra istum text.

Prætor fungitur in iurisdictione delegata, alieno nomine.

Iurisdictionē habenti, mādari potest.

Colligitur etiam ex hoc textu, iurisdictionem mandari posse habenti, & sic magistratui, vt hîc. Nam, vt est in Euangelio, omni habenti dabitur, & vtilitas est, quia appellabitur ad delegantem, non ad superiorem Prætoris. cap. Romana. §. debet. de appellat. libro sexto. l. vnica. C. qui pro sua
1 iurisdictio. Et si causa delegata fuerit Episcopo, eius Vicarius constitutus non cognoscet sine nouo mandato, vt plenè scripsi in praxi benefic. in forma Vicar. Archiepiscop. & per istum textum potest concurrere iurisdictio delegata cum ordinaria, quod explicat Felinus, & alij in cap. cùm ex officij. de præscript. sed in dubio quis potius dicitur facere iure ordinario, quàm delegato & extraordinario. l. quanquam. C. de testam. milit. Alexand. consilio quinquagesimoquinto. quoniam. colum-
2 na secunda. in quinto volumine. Etiam iste delegatus non poterit subdelegare, licèt tanquam Prætor posset. l. more. titulo secundo. infrà. de iurisdict. omnium iudic.

3 Et hodie ex hoc textu praxis Regni Franciæ est, vt Rex non committat causas priuatis, sed tantùm suis iudicibus. §. iudices. in authentica de iudic. collatione sexta. licèt regulariter iurisdictio etiam priuatis hoc iure mandari possit. l. finali. infrà eodem.

Sic Papa non solet hodie committere causas, nisi dignitate præditis, vel Canonicis Ecclesiarum Cathedralium. cap. statutum. in principio. de rescriptis. libro sexto. & sic delegatus Papæ sine dignitate iudex factus, non dicitur habere dignitatem ratione delegationis, sed honorem. l. honor. ff. de muneribus & honoribus. nec inuenio ratione vnius causæ delegatæ, aliquem constitutum in dignitate, quidquid velint hîc quidam dicere interpretes, quia iure hoc non probatur.

Arbiter tamen esse non potest ordinarius iudex, ne iniuria fiat iurisdictioni ordinariæ. l. sed & si in seruum. in fin. ff. de arbit.

Tamen de iure canonico hoc non procedit. cap. cum tempore. de arbit. quod ius in hoc regno quoad hoc seruatur in forensi iudicio.

Et quando iudex recipit arbitrum, ad quem appelletur in hoc regno scripsi in tertio tomo Constitutionum Regiarum, tract. de arbitris.

Clerici etiam non debent sumere delegationes 4
à laicis, maximè causarum criminalium laicorum, aliàs irregulares fiant. cap. sententiam sanguinis. vbi Doctor. ne clerici, vel monachi.

Causas etiam ciuiles facilè non debent suscipere, quia sæcularibus negotiis immiscere se non debent. capit. primo. & per totum. ne clerici, vel monachi. cap. te quidem. vndecimo. quæstione prima. ibi: *Ne in vlla aliqua occupatione prorsus inueniaris.* Panormitanus, & alij in cap. 1. de iudic. Barbatius in rubrica de officio delegati. post Calderic. consil. 6. illo titulo.

Vnde dicerem Prælatos peccare mortaliter, qui animas regere in suis Episcopatibus illis commissas debent, & pascere, tamen eas negligunt propter laicorum negotia, sed reddent exactam Deo optimo maximo rationem de his, & animas suas pro animabus perditis sua culpa dabunt.

Item Prælati habentes istas laicorum delegatio- 5
nes, non possunt in ea causa excommunicare: quia funguntur vice delegantis. l. prima. & hac l. etsi Prætor. nec ab eis appellabitur ad Papam, sed ad delegantem. Bald. in authentica si quis litigantium. vltim. not. de Episcoporum audientia. Iason hîc, & in l. secunda. columna tertia. versiculo, tertiò limita. de iurisdict. omnium iudicum.

Abutuntur ergo cùm in impositionibus laicorum hac iurisdictione vtuntur, vt dicebat quidam bonus Episcopus, dicens se non esse carnificem suorum sacerdotum, vt eos excōmunicare sic deberet: sed nullus extra Papam potest causas cle- 6
ricorum laicis mandare. text. in cap. secundo. de iud. vbi plenè Doctores, & Aufrerius in repet. clem. j. de officio ordinarij.

Non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo, cuius mandato ius dicit.] Colligitur iudicem delegatum in executione sui offfcij repræsentare delegantem. Et ideò si fiat illi iniuria, dum gerit, vel exequitur officium delegantis, videtur illata iniuria ei, cuius vices gerit, & hoc quando fit ei exercendo officium illud, sicut si fiat militibus iuxta latus Principis existentibus. l. quisquis. C. ad legem Iuliam, Maiestatis. Et sic iniuria 7
illata Officiali Regis, actu gerenti officium, Regi facta censetur. vt docet Cynus in l. si non conuicij. C. de iniuriis. refert Lucas de Penna in l. prima. in fi. C. de cohortalibus. libro duodecimo. & qui lacerat literas iudicis, vel eas legi, aut publicari non permittit, iniuriam iudici inferre dicitur. cap. ex literis. de officio deleg. in fi. vbi Bal. not.

Vnde orta est praxis in Francia, per quam puniuntur capitis, amputatione manus prius facta, illi, qui apparitores Regis exequentes suū officium, verberant. vt docet Guido Papæ in decisione quingentesima quinquagesima septima. aliquis: dicens, in patria Delphinali pecunialiter puniri, & nunquam vidi ita exactam pœnam illatam contra inferentes manus in apparitores, secus si magistratibus. l. omne delictum. §. qui manus intulit præposito, capite puniendus est. ff. de re militari. Et fuit per arestum

Verberātes apparitores Regis, exequentes suum officium.

Curiæ Parlamenti condemnatus quidam Louuart, qui cultello vulnerauerat dom. Robertum Dancquegim Regis Consiliarium, vt per ciuitatem traheretur vsque ad supplicij locum, & ibi amputaretur ei manus dextra, & posteà caput. Hoc refert Ioannes Gallus in quæstionib. per aresta quæstione centesima quinquagesimasecunda.in fine. nisi inferretur iniuria iudici, tanquam priuato, de quo scribit Oldra.consilio 7. quædam maledicta. Lucas de Penna in l.j.col.vlt.C.de cohortalibus.lib.12.

Item docet Masuerius in sua praxi titul.de iniur. quòd si seruiens offendatur exercendo suũ officium, mulcta seu emenda domino debetur, & est communiter arbitraria.

Idem etiam dicunt iniuriam fieri domino, si fiat eius famulo exequenti officium domini, vel in eius præsentia sine causa. d. l. quisquis. §.sed si.vbi Ioan. Fabr. & alij de iniuriis. in Instit. Aufre. in decision. Tholosa.q.145. Cardin.in clement. vnica.13. notab. de excessib.Prælat.

Idem docet text.si fiat vxori, marito enim censetur.facta.l.ij. ff.de iniur. quia defendi vxores à viris, non viros ab vxoribus æquum est.vt ibi scribitur,& idem habetur in §.patitur.illo titul.in Instit.Boër. in tractat.de seditio.

Ideò potest dominus prosequi delictum commissum contra suos subditos, vt censuit Parisiensis Senatus pro Episcopo Laudunensi, & Archiepiscopo Remensi. teste Ioan. Gallo in quæstio. per aresta. q. 41.fuit in eodem,&c.

SVMMARIA.

1 & 2 Ius dandi tutores non potest mandari.

3 Dare tutorem vel curatorem incidenter potest,qui de causa principali cognoscit.

4 Delegatus potest de suspectis tutoribus cognoscere, iurisdictione generaliter mandata, secus specialiter.

LEX IIII. MACER LIB. I. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

Ognitio de suspectis tutoribus mandari potest: imò etiam ex mandata generali iurisdictione, propter vtilitatem pupillorum eam contingere constitutum est in hæc verba: IMPERATORES SEVERVS ET ANTONINVS BRADVÆ PROCONSVLI APHRICAE. Cùm propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est vt etiam de suspectis tutoribus posśint cognoscere.

IVrisconsultus cognitionem de suspectis tutoribus mandari posse hic ait, etiam mandata generali iurisdictione, propter vtilitatem pupillorum transire in delegatum. Sed Accurs. Iurisconsultum sibi ipsi contrarium esse ait: sic suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantùm examinari potest, & nullus alius de huius quæstione,quàm Præses,pronuntiare. l.prima. §.suspecti. ff. ad Turpil. nisi dicas Præsidis nomen generale. hæc Accurs.

Ego verò dicerem ius remouendi suspectos tutores datum Romæ esse Prætoribus, in prouinciis verò Præsidibus earum, & Legatis Proconsulum, vt docet Vlpian.in l.prima.de suspect.tutor.Et dum ait Iurisconsultus, ibi: *Nullum alium extra Præsidem posse pronuntiare*, intelligitur in prouinciis, Romæ verò Prætorem. Et quamuis delegatus Præsidis cognoscat, tamen Præses ipse cognoscere censetur, cùm hic iudex datus fungatur vice Præsidis, & ipsius nomine cognoscat,& sic ipse idem Præses cognoscere creditur. l. prima. in fine. suprà eodem. & dum text.in dicta l.prima.de suspect.tuto.dicit examinandã accusationem suspecti tutoris pro tribunali,& vbi causæ cognitio requiritur,res pro tribunali expediri debet.l.vbicunque.ff.de regulis iuris. l.nec quicquam. §. vbi decretum. de officio Proconsul.l. iiij.§.hoc autem.de dam.infect. *Ius remouendi suspectos tutores, quibus datum sit.*

Et videtur vera limitatio Doctor. vt si tutor accusetur suspectus, eo casu licèt posteà Procurator Regius se iungat,& petat,vt puniatur,tamẽ nõ prohibetur iudex datus cognoscere. l. quotiens. C. de iudic. Si non excedat modicam castigationem, secus si ipse tutor accusaretur suspectus,vt puniretur, tunc non poterit mandari, quia meri est imperij, quod non mandatur.l.prima.& l.finali. infrà. Et sic quando ciuiliter agitur, vt tutor remoueatur, mandari potest, secus si criminaliter,vt puniatur. Bart.in d.§.suspecti. *Mandari quando de suspecto tutore possit.*

Item licèt hæc cognitio de suspectis tutoribus delegari posśit, non tamen ius dandi tutores, quia vtile est pupillo, vt suspectus remoueatur. Et ideò iste text.dicit propter pupillorum vtilitatem, & quamuis sit vtile, quod detur tutor, non tamen prodigus,vel alius,qui dari non debet:ideò lex confidit in eo, cui ius dandi tutores concesśit, & non in eius delegato, ob id non potest mandari.l.nec mandante.ff.de tutor.ac curat. dat. Vide si posśit dici ius dandi tutores specialiter datum esse. Primò, quibusdam magistratibus, videlicet Proconsuli, Prætori, Præsidi,& ex oratione Diui Marci etiam Proconsulis Legato. l.prima. ff.de tutoribus & curator. dat.ab his.

Posteà omnibus magistratibus propter vtilitatem pupillorum. l. ius dandi. ibidem. & probat iste text. Imò etiam tribunis,qui magistratus non erant.

Ideò Iuriscõsultus dicit ius dandi tutores non esse imperij, neque iurisdictionis, aliàs competeret magistratibus tantùm. vt dico in interpretatione.l.muto.ff.de tutel.

Sed Francisq.in l. prima. suprà eodem. intelligit non esse imperij, nec iurisdictionis, id est, non competere alicui propter hoc, quod habeat imperium, vel iurisdictionem, sed eò quòd nominatim sit concessum, & ad id tendit eius sententia. Fusiùs dicam in d.l.muto.

Nec me mouet l. Lucius. §. cùm in testamento. ff.de administratione tutorum. quia Doctor.dicunt ex præcepto Præsidis dari tutorem posse per alium magistratum, sed non ex delegatione, & hoc si non magnæ erant pupilli facultates. §. sed hoc iure. de Attilia.tutor.in Instit.

Hodie

Hodie ista corriguntur per Iustinia.in §.nos autē. ibidem.vbi non expectata iussione Præsidum etiam defensores ciuitatum poterunt dare tutores. Puta-
2 rem etiam hodie cùm specialiter concedatur certis magistratibus ius dandi tutores, vt hoc non possit mandari, quia periculosum pupillo, quod est notan-
3 dum. Poterit tamen is, qui cognoscit de causa principali, dare tutorem, vel curatorem incidenter, licèt aliàs non posset. l.finali.§.primo. C.de admin.tutor. vbi Doctor.

Cognitio comprehendit causæ definitionem.

Cognitio sententiam & definitionem continet.l. iij. §. cognoscit. suprà. de officio Præfect.vigil. vt si cognitio sit alicui commissa, & definire causam ipse poterit. Ias.in l.j.numero 7.suprà. glos. in l.procuratorem datum. ff.de procurator. & ibi Bart. & Bald. in titul. de pace Constantiæ. in verbo, ad cognitionem. Doctor.in l.ait Prætor.in princ. & l.de qua re. ff.de re iudic. contra Bartol. in l.tutor.ff. de suspect. tutor. l.& si non cognitio. C. si contra ius. dixi in l. prima.suprà.

Mandata generali iurisdictione.] No.duobus modis mandari iurisdictionem, generaliter, & specialiter. Generaliter, quándo tota mandatur iurisdictio, & specialiter, quando certa causa mandatur. l. solet. infrà. de iurisdict. omnium iudic. Et sic
4 iudex delegatus potest de suspectis tutoribus cognoscere, quando iurisdictio generaliter mandata est, vt Legato Proconsulis. per istum textum: secus ergo si specialiter mandata fuerit aliqua causa, tunc iste de suspect. tutoribus non cognoscet. d. l. & bellisimè conuenit, quod Vlp. docet in l.j.ff.de suspect. tutor. sic scribens: *Damus autem ius remouendi suspectos tutores Romæ Prætoribus, in prouinciis Præsidibus earum: an autem apud Legatum Proconsulis suspectus postulari possit, dubium fuit, sed Imperator Antoninus cum Diuo Seuero Braduæ Marico Proconsuli Aphricæ rescripsit posse, quia mandata iurisdictione, totum officium iuris dicundi ad eum transit: ergo si Prætor mandet iurisdictionem, simili modo dicendum est suspectum posse apud eum postulari, cui mandata est.* Sed quando vna tantùm causa mandatur, nō fit prorogatio vnius causæ ad aliam.l.ij.ff.de iudic. Nam fundo limitato nihil accedit.l.in agris.ff.de acquirend.rerum domi. Tamen hæc cognitio de suspectis tutoribus specialiter mandari potest per istum text.ibi, imò. Nam si mandata generaliter iurisdictione transferatur, fortius si specialiter mandetur. argumen. l. sed & si. §. quæsitum.ff.si quis cautionibus. & ex hoc text. colligitur illud specialiter mandari posse, quod mandata iurisdictione transfertur, de quo in l.j.superiùs.

SVMMARIA.

1 *Mandari regulariter possunt, quæ ad iurisdictionem pertinent.*
2 *Cautio pro legatis purè relictis hodie non petitur.*
3 *Delegatus Prætoris vel Præsidis quibus cognoscere possit, an danda sit bonorum possessio.*

§. Vt possessio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caueatur, vt is possidere iubeatur, aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest.

Delegatio de bonorū possessione danda.

EX hoc textu colligunt Doctor. delegationem fieri posse, vt bonorum possessio detur. Dubitatum est secūdùm eos, quia ita exigunt decretum, & ideò non delegantur. l. nec quicquam. §.vbi suprà.de offic. Procons. Sed dicendi rationem dicunt, quòd non exigunt in hoc text. casus conscripti plenam causæ cognitionem. glos. Bart. & alij Doctor. sic intelligunt.

Ego puto hoc falsum esse, quòd vbi decretum exigitur, & plena causæ cognitio, hoc non possit mandari. Nam regulariter illa quæ ad iurisdictionem pertinent, mandari possunt. l. j. suprà eodem. 1
& tamen plenam causæ regulariter cognitionem habent. l.j.de officio Præfect. vrb. Proconsul habet plenam causæ cognitionem.l.si in aliquem.in fi.ff.de offic. Proconsul. & tamen legato suo mandari potest.l.obseruare.in fin.cum l.seq.ibidem.

Adhæc Accurs.intelligit istum text.in bonorum possessionibus, quæ ius tribuunt, & sic causa cognita præstantur, de quibus in tit. de bonorum possessio. in Instit. quod non est verum. Nam bonorum possessio est ius persequendi, retinendíque patrimonij siue rei, quæ cuiusque, cum moritur, fuit. Vlpian.in l.iij.ff.de bonorum possessio.de quo iure non loquitur Iurisconsul.quod patet: quia terminus, possessio, est prius adiectum, & quamuis verba transposita idem ferè significent, tamen in iure non ita in pluribus terminis. Nam possessio bonorum, est vsus bonorum, seu detentio rerum. l.quæstio. ff. de verbor. significatione. Bonorum verò possessio est ius persequendi & retinendi rei, quod remedium à Prætore inductum fuit, vt patet in titul. de bonor. possessio. vnde dicit Vlpia. Bonorum possessio (vt Labeo scribit) non vtique rerum possessio accipienda est: iuris enim magis est, quàm corporis possessio. l.iij. §.j. ff.de bonorum possessio. Ideò tria exempla text. tendunt ad possessionem bonorum, non ad bonorum possessionem. Ideò de prima intelligi debent, quicquid Accurs.& Doctor.interpretentur. Nam bonorum possessio vnum tantùm verbum est, possessio bonorum duo verba, bonorum possessor hęres dicitur de iure Prætorio.§.quos autem. de bonor.posses. in Institut. l.ij.ff.de bonorum possessio. Possessor autem bonorum is, qui bona possidet. l. sciendum. ff. qui satisd.cogantur.

Bonorum possessio quid sit.

Cautio dāni infecti.

Notandum est, quòd si quispiam ædes ruinosas iuxta meas habet, per quas timeo domui meæ damnum inferri, ego postulare possum à Prætore, vel Præside, & hoc pro tribunali, non domi, vel in itinere, vt ille mihi caueat de damno infecto, videlicet se sarciturum damnum, si ædes ruant: & iudex auditis partibus, & sic causa cognita, iubebit cauere intra tres dies, vel aliud tempus arbitrarium. l.4.§. hocautem.& l.euenit.& sequen.ff.de damno infect. Ideò si intra diem à Prætore constitutum non caueatur, in possessionem eius rei actor mittendus est. dict.l.quarta.§.si intra.

Itaque Vlpian.scribit: *Cùm res damni infecti celeritatem desideret, & periculosa dilatio Prætori videtur, si ex hac causa sibi iurisdictionem reseruet, magistratibus municipalibus, delegandum hoc rectè putabit.* l.j.de dam.infec. Duas ergo res magistratibus municipalibus Prætor, vel Præses iniunxit, cautionem, & possessionem, cętera suæ iurisdictioni reseruauit: si fortè daretur non caueri, vt possideri liceat, quod cognita causa

causa fieri solet, non Duumuiros, sed Prætores, vel Præsides permissuros. Item vt ex hac causa decedatur de possessione. Vlpian. in dicta l. iiij. §. duas. cum seq. ibidem.

Et sic dicit iste text. vt possessio bonorum detur alicui, mandari potest, vel in text. positum exempli causa ponitur, vt si causa damni infecti non caueatur, poterit Prætor mandare alteri, vt is iubeatur possidere, cui non cauetur, & hoc causa cognita solet fieri, & sic intelligitur primus casus: vel si dicatis, vt bonorum possessio detur in bonis debitoris ex primo decreto. iuxta l. si finita. §. si plures. ff. de dam. infect. & titulum de bonis auctori. iudic. possiden. hic erit primus casus, & præcedens secundus.

Tertius casus, quem text. ponit, est, vt si mulier dicens se prægnantem tempore mortis mariti, mittatur in possessionem bonorum, vt partus alatur, hoc mandari potest, vt hic. Si tamen calumniæ causa, fortè quia sciens se non esse prægnantem, missa fuerit in possessionem, Prætor illam calumniam impunitam non permittet. Vlpian. in l. j. ff. si mulier ventris nomi. in possessio. calumn. caus. esse dicatur. declarat Specul. in titul. de eo qui mittitur in possess. §. primo. & notatur illa mulier, quæ per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum asseuerat se prægnātem. Vlpian. in l. notatur. cum legib. seq. ff. de his qui not. infam.

De partu alēdo mandari potest.

Quartus casus est, vt is, cui legatū est, causa legatorum seruādorum in possessionem mittatur: sciendum est Vlpian. sic scripsisse. ff. vt legatorum seu fideicommis. seruandor. caus. caueat. *Legatorum nomine satisdari oportere Prætor putauit, vt quibus testator dari, fieriue voluit, iisdem vt detur, vel fiat, dolumq. malum absuturū stipuletur: semper autem satisdare cogatur cuiuscunque sit dignitatis, vel quarumcunque facultatum hæres, nec sine ratione hoc Prætori visum est, sicuti enim hæres incumbit possessioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti, sed aut satisdari eis, aut si satis non detur, in possessionem bonorū venire Prætor voluit.* & alibi idem Vlpian. sic scribit: *Is, cui legatorum fideiuecommissorum nomine non cauetur, missus in possessionem nunquam pro domino esse incipit, nec tam possessio rerum ei, quàm custodia datur: neque enim expellendi hæredem ius habet, sed simul cum eo possidere iubetur, vt saltem tædio perpetuæ custodiæ extorqueat hæredi cautionem.* in titul. vt in possessione legato. vel fideicommis. seruando. causa esse liceat.

Missio in possessionē causa legatorum seruandorum.

Et sic quando per legatarium petitur satisdatio ab hærede, si non caueat, causæ cognitio interuenire debet summaria, vt docet Accurs. non plena, ideò non posset delegari: dicite contrarium, siue plena causæ interuenire debeat cognitio, in his possessionibus, siue summaria, delegari potest: quia iste tex. dicit simpliciter mandari posse, nec distinguit. & l. si is à quo. vt in possessio. lega. loquitur de cognitione, & sic de plena, vt hic: verum est, quòd si dicatur legatarium per calumniam petere satisdationem, de ea re summatim debet Prætor cognoscere: sed de possessione plenariè, vt ibi, & non obstat. l. nec quicquam. §. vbi decretum. de officio Proconsul. quia non dicit causam, habētem plenam causæ cognitionem, non posse mandari, sed non posse expediri per libellum sine causæ cognitione, & ita intelligi debet, quicquid iactent hic Doctor. & in l. iubere cauere. infrà. de iurisdictio. omnium iudicum.

Hodie non solet peti cautio, seu satisdatio legatorum, si ipsa sint purè relicta, quia potest legatum peti, ob id, *Modò constat de legato, modò agamus*, dicit Vlpian. in l. si is à quo. ff. vt in possessio. legat. Sed & si legata relicta sint in diem, vel sub conditione, tunc quia mora fieri potest, ideò posset interim hæres ea consumere,, ob id petitur cautio, vt legata conseruentur, & præstentur die adueniente, vel conditione. vt docet Specul. in tit. de pigno. §. sequitur. versi. sed & hæres. Vnde vidi Scholasticum petentem satisdationem ab hærede, à quo erat relicta domus præstanda, quando is Scholasticus erit Doctor, obtinuisse in forensi iudicio. 2

Cautio pro legatis in diē facienda.

Et sic patet in his tribus casibus mandari posse, vt possessio bonorum detur, & sic delegatus poterit cognoscere, an danda sit possessio nolenti cauere causa damni infecti, vel an mulier dicens se prægnantem mittenda sit in possessionem, vel etiam si hæres nolit satisdare, & eo casu pronuntiare poterit mittendos hos in possessionem, & eos mittere, quicquid Accurs. & cæteri scribant. Nam quamuis magistratibus municipalibus non permittatur. l. ea quæ. j. ff. ad municipal. tamen bene permittetur delegato Prætoris, vel Præsidis. l. j. ff. de dam. infect. vt suprà dictum fuit. & licèt videatur mixti imperij, tamen mandari posse teneo. in l. fin. infrà eod. 3

SVMMARIA.

1 *Iurisdictio aliena non potest committi.*
2 *Iurisdictionis ordinariæ proprium est, delegare.*
3 *Iudex datus alium iudicem dare non potest.*
4 *Restringitur. & seq.*
6 *Scientia & patientia sola non perficit mandatum.*
7 *Mandata iurisdictio mandari non potest, nisi lege permittente.*
8 *Sacerdotes multi, & pauci, quomodo intelligendum.*
9 *Merum imperium causa valetudinis longæ mandari potest.*
10 *Rex Franciæ potest causas ad eum relatas approbare, addere, vel diminuere pro ratione, non ex libito.*
11 *Locumtenens hominis authoritate non potest cognoscere de causa meri imperij.*
12 *Iurisdictiones sunt in regno Franciæ patrimoniales.*
13 *Soluere pensionem, vel aliquid pro molendino quis non tenetur, si sit inutile.*
14 *Audientia iuris dicendi quandoque deneganda.*
15 *Coërcitio modica mādari potest. corporalis verò non.*
16 *Delegatus torturæ executionem non habet.*

LEX V. PAVLVS LIB. XVIII. AD PLAVTIVM.

Mandatam sibi iurisdictionē mandare alteri non posse manifestum est. Mandata iurisdictione priuato, etiam imperium, quod nō est merum, videtur mandari, quia iurisdictio sine modica coërcitione nulla est.

HÆc lex est vtilis, & ex ea colliguntur sequent. conclusiones, quarum prima est: Mandata iurisdictio non potest alteri mandari, per istum tex. quia Iulian. ait: *More maiorum ita comparatum esse, vt is*

Iurisdictio mandata.

vt is demum iurisdictionem mandare posit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet. l. more. infrà. de iurisdictio. omnium iudic. quia is, qui eam suscepit, nihil proprium habet. l. j. in fin. suprà eod. sed alieno beneficio. l. solet. de iurisd. om. iudic. & fungitur iurisdictione eius, & partibus, qui eam mandauit. d. l. j.
1 in fin. & l. iij. ibidem. Etiam quia principaliter ei non non est data iurisdictio. l. & quia. ff. de iurisd. om. iud. & aliena iurisdictio committi non potest. l. vnica. C. qui pro sua iurisdict. alias rationes scripsi in l. j. suprà. & iste delegatus censetur esse subrogatus in locum ordinarij, quoad iudicandum, non autem vt iurisdictionem mandet. Doct. hîc.

Lex eam non defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. l. & quia. ff. de iurisdict. omnium iud. Nam si lex istam mandatam iurisdictionem daret, posset ista iurisdictio mandari, & esset propria eius, qui eam haberet, quod non est in eo, cui est manda-
2 ta, vt superiùs dictum fuit. & quamuis sit à lege approbata tanquam delegata, non autem tanquam ordinaria. vt d. l. cùm Prætor. ff. de iudic. & proprium iurisdictionis ordinariæ, est delegare. d. l. imperium. quod non procedit in iudice dato.

Nec me mouet, quòd etiam Legatus Proconsulis eam iurisdictionem propriam non habeat, nec alij delegati suo nomine eam exerceant, quod est fatendum, ergo eam non possunt mandare, hoc est diffitendum, quia etiam is, qui suo nomine non habet, eam mandare potest legis permissu. dicta l. cùm Prætor. ff. de iud. Ideò lex permittit istis, etiamsi non sint magistratus, quia lex non requirit ad delegationem magistratum esse, sed bene ad iussum, quia non potest quispiam iubere iudicare, qui non est magistratus. l. eum qui. ff. de iurisdict. omnium iudicum. vbi dicetur: nec ex diuersis bene argumẽtari potest. l. si. ff. de calumnia. nec dicitur quis alienam causam delegare, quando lex permittit mandare illam cognitionem, quam quis habet. vt dicitur de delegato Principis. in l. vnica. C. qui pro sua iurisdict.

Limitatur, vt is, cui mandata est iurisdictio, iudicem dare posit. l. cùm Prætor. ff. de iud. vt Legatus Proconsulis, & iudicem dare censetur, qui causam, vel causas, non iurisdictionem delegat. Iustinia. id declarat in d. l. vnica. C. qui pro sua iurisdict.

Et sic nõ potest iudex datus alium dare iudicem,
3 quia ipse non habet iurisdictionẽ solidam, sed tãtùm causæ cognitionem: ideò non potest dare iudicem, qui iurisdictionem non habet, nisi hoc lex permittat. l. cùm Prætor. ff. de iud.

At qui iurisdictionem sibi mandatam habet, non potest se abdicare illa iurisdictione. l. penultima. ff. de officio Præsid. nec eam alteri dare in præiudicium mandantis, & sine eius voluntate. l. solent. §. primo. suprà. de officio Procons. excusare tamen se potest, vt iurisdictionem non suscipiat. l. sciscitatus. de rescript. Si tamen semel iurisdictionem susceperit, alteri eam non committet, aliàs esset priuare superiorem sua voluntate, & iurisdictione, de iure ciuili.

Et de stricto iure quamuis prædicta procedant, & de iure Digestorum, tamen diuersum est de iure Canonico. cap. si is cui. de offic. deleg. lib. 6. vbi quis mandat iurisdictionem in toto, & in parte, attamen regula datur, vt delegatus non posit subdelegare, nisi in casibus seq.

4 Primò in delegato ad vniuersitatem causarum, is enim vnam causam delegare potest. cap. super quæstionum. §. si verò. vbi communiter Doctor. de offi. delegat. glossa & Doctor. in l. j. ff. quis & à quo. & dicitur ad vniuersitatem, quando omnes causæ illius territorij, vel iurisdictionis committuntur. Ias. & alij in l. à iudice. C. de iud. & ideò is iudex dicitur datus de iure ciuili, id est, delegatus. *Delegatus ad vniuersitatẽ causarum.*

Secundò non procedit, quando potestas data esset delegato, vt ipse posset subdelegare. glossa & Doctor. in l. more. & in l. solent. ff. de iurisdict. omn. iudic. quia tunc is videtur datus à delegante. l. item eorum. §. primo. ff. quod cuiusque vniuersita. no. cle. penul. de procurat. & cap. primo. & cap. si duo. illo titul. in vj. sicut scripsi de Vicario Episcopi in praxi benefic. titul. forma Vicari. Archiepiscop. numer. 80. & seq. nec sufficeret scientia & patientia ordinarij, nisi expresè fuisset data potestas delegandi alicui: quia sola scientia & patientia non dat mandatum. l. non eo minus. vbi Salicet. C. de procurat. & seruatur in Curiis Parlamenti. vt docet Guido Papa decisio. 40. quæritur. & consilio 84. circa. Bald. in l. j. ff. de nego. gest. quicquid Ias. hîc dicat, quia mandata sunt facti, quæ non præsumuntur, licèt valeant acta facta præsente parte. glos. in d. l. j. 5 6

Item consensus partium nihil faceret sine delegatione, quia priuatorum consensus nõ facit iudicem. l. priuatorum. C. de iurisd. om. iudic. Vnde si subdelegatus sit is, qui iudex esse non potest, vtpote alienæ iurisdictionis, tunc ille subdelegatus non erit iudex: ideò nulla erunt acta, & sententia. l. vnica. in fine. C. qui pro sua iurisd. & semper opponi poterit defectus iurisdictionis. glos. in clementin. vnica. de sequestra. possess. licèt Ias. contrarium teneat, sed eius sententia potest sustineri, vt valeat sententia istius subdelegati, si aliàs erat Prætor, vel iudex, tunc valeret vt pactum. glos. in l. ij. C. communia vtriusque iudic. *Iudex non fit ex solo consensu partium.*

Tertiò vitiatur hæc regula, quando lex concederet mandare, vt Legato Proconsulis, vel patriæ consuetudo. l. cùm Prætor. ff. de iud. & sub ista restrictione aliæ comprehenduntur, quas Ias. tradit in d. l. à iudice. C. de iud. & Pirrus in l. nemo potest gladij. ff. de regul. iur.

Ex quo infertur quòd delegatus à Papa, habet potestatem à lege subdelegandi. cap. super. §. nos autem. & per totum. de officio delegat. siue totum, siue partem deleget. cap. super. §. prætereà. & c. quamuis. & sequen. illo titul. lib. 6. Idem in delegato Principis docet Iustinian. in l. à iudice. C. de iud & d. l. vnica.

Ex his patet quid iuris sit, tam de iure Digestorum quàm Codicis, & de iure Canonico, nam de iure Digestorum non potest quis se abdicare iurisdictione, & sic mandata iurisdictio mandari non potest, nisi lex permittat, aliàs is, cui mandata est iurisdictio, iudicem dare potest, quia iurisdictionem habet, quæ est iudicis dandi licentia. l. imperium. de iurisd. om. iudic. Laus Deo, quia ista breui traduntur, quæ tam effusè scripta sunt per Doctor. 7

Mandata etiam iurisdictione, &c.] Colligitur iurisdictionem mandari & committi posse priuato, id est, ei, qui aliàs magistratus non est, nec aliam iurisdictionem adeptus, vt abundè scripsi de hac dictione, priuatus in l. pupillus. §. munus. ff. de verbor. signific. sed vt superiùs scripsi, hodie in hoc regno priuatis non solet mandari iurisdictio, sed magistratibus. vt in l. & si Prætor. suprà eodem. *Priuatis in regno Franciæ nulla mandatur iurisdictio.*

Imperium

Imperium quod non est merum.] Ergo ex hoc text. & l. j. suprà eodem. regula elicitur, merum imperium mandari non posse. l. solent. ff. de officio Proconf. l. nemo potest gladij. de regul. iuris. siue expressè, siue generaliter omnes causas mandando. l. j. suprà eodem. vbi Bart. & alij glo. in cap. quod sedes. de offic. ordinar. nec in toto, nec in parte, cùm prohibito toto & eius pars prohibita censeatur. l. quę de tota. ff. de rei vend. cap. pastoralis. §. j. de offic. delega. & maximè quia merum imperium diuidi non debet. vt in l. imperium dicam.

Tum quia eius, cui commissum est, electa industria censetur. vt ex l. j. liquet. in fine. C. de summa Trinitate. Iacob. Rauen. & Cy. in 5. quæst. & vbi est electa personæ industria, actus non potest explicari per alium. l. inter. ff. de solut. Nam omnes homines non sunt ingenio & eruditione similes, & virtus intellectus habitat in paucis, sicut inter infinitas spinas vix vnum lilium reperitur. teste Bald. in l. liberti. col.
8 3. C. de oper. libert. Nam multos esse sacerdotes, & paucos esse, docet Chrysostomus: paucos in opere, multos in nomine. c. fin. 40. dist. sic & Cicer. multos homines esse refert, & paucos. 1. Officio.

Tùm quia res est ardua, & grauis, cùm agatur de capite hominis, ob id mandari esse periculosum, cùm etiam olim à Cōsulibus ad populum esset prouocatio, si de capite ciuis Romani ageretur, vt docet Liuius in prima Decad. ab vrbe condita. & in l. 2. suprà de orig. iuris. Etiam à Præfecto vrbis, qui licèt omnia sibi in vrbe crimina vendicet. l. j. ff. de officio Præfect. vrb. etiam querelas filiorum, seruorum, & de pecuniariis causis cognoscebat. d. l. j. & ij. ibidem.

Præfecti vrbis potestas.

Et illi propter vim imperij licebat, sicut & cæteris magistratibus iurisdictionem, non autem merum imperium mandare. l. cùm Prætor. ff. de iudic. & hoc probat iste text. & quià lex prohibet hoc imperium mandari. d. l. j. suprà. & l. nemo. ff. de reg. iur.

Vsuarius non potest aliū vsuarium constituere.

Adhæc ratio est secundum Alciatum lib. 2. Paradox. c. 6. quia is, cui vsus relictus est, alium vsuarium constituere non potest. l. ij. vbi Bald. ff. de vsu & habitatione. §. primo. illo titulo. in Instit. Sed magistratus habet exercitium & vsum. in l. j. sup. eod. ergo illum mandare non potest, quod reprobaui suprà. Nam per istam rationem nūquam posset imperium mandari: & tamen l. j. sup. permittit in casu absentiæ.

Restrictio præcedētis regulæ.

Limitatur ista regula ratione absentiæ. vt l. j. suprà eodem. l. ij. de officio eius, qui vicem alterius gerit. Nam ratione absentiæ quis restituitur læsus. l. j. ff. ex quib. caus. maior. & permittitur, quod aliàs prohiberetur. l. de pollicitationibus. ff. de pollicitat. quod est verum, quando longa esset absentia & necessaria, secus si breuis, vel affectata. Vlpian. in l si longius. ff. de iudic. l. aut longa. & l. aut si valetudinem. de procur. l. & qui data. ex quibus caus. maior. Idem existimant interpretes in absentia probabili & iusta. in l. j. suprà eodem. & in l. filiusfam. cum l. seq. ff. de Procurator. Etiam in casu longæ absentiæ loci seruatorem facere posse, lex non denegat. §. ad hæc. in fin. in authen. de collato. colla. 9.

Seruator loci.

Et reuerso iudice reuocata erit delegatio, nec est opus iudicis reuocatione. Bart. hîc. & quia cessante absentiæ causa cessat effectus. l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patron. l. quod dictum. ff. de pact. & tantum debet prodesse tacita reuocatio, quantum expressa. l. cùm quid. ff. si certum petat. sed in expressa soluetur iudicium vetante iudice. l. iudicium soluitur. ff. de iudic. Nec procedit hoc casu. l. de qua re. ibid. quia non habet locum quando desiit esse iudex, nec dicitur causæ continentia diuidi, si tractetur coram delegante. l. nulli. vbi Doctor. C. de iudic. nisi iudex eo reuerso statim esset abfuturus. argum. l. cum aliis. C. de curat. furiof. l. qui mutuam. §. non eo minus. ff. mandati. l. Martius. loca. ff. facit cap. si delegatus. de officio deleg. lib. 6.

Idem dicendum est ratione valetudinis longæ, vt etiam merum imperium mandari possit. Bart. in l. j. suprà eodem. facit l. aut si valetudinem. de Procurat. l. sciendum. & l. sed etsi. ad Trebel.

Nec refragatur dicta l. j. suprà. ibi, ***Non aliter mandare poterit, quàm si abesse cœperit***, ergo in casu valetudinis, non in aliis. Respondeo, non excludi similem casum eandem habentem rationem. l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patronat. & causa valetudinis & absentiæ æquiparantur. l. quæsitum. ff. de re iudic. & legib. superiùs allegatis, vbi adest eadem necessitas, & in æquiparatis statutum in vno seruatur, & in alio. c. de multa. de præb. dixi in d. l. j.

Intellige in graui valetudine, quæ omne negotium agere impedit, vt dicitur de morbo sentico. in l. morbus vbi scripsi. ff. de verbor. significatione. & l. quæsitum. de re iudic. Alexand. in l. solet. cum l. seq. de iurisd. om. iud.

Idem dicendum existimarem in iudice occupato multitudine causarum, vel negotiorum. l. placet. C. de pæda. iud. melius facit text. in l. si longius: ibi: ***Si fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur.*** de iudic. vt vnam causam etiam criminalem mandare possit, cùm ferè eadem ratio sit cum absentia, & valetudine. l. casus. C. de testam. l. vnica. ff. si famil. furtum fecisse dicatur. vbi Bart. & in l. ij. C. de his qui latro. facit l. aliquando. ff. de offic. Proconf. & cap. licet. de feriis. l. aut si valetudinem. cum l. seq. ff. de Procurat. & eadem est æquitas, licèt Doctor. dicant ob hanc delegationem dispositionem facilè illudi posse, hoc tamen non video vnde seruaretur in hoc ista limitatio, vt posset fieri delegatio, maximè quia ius canonicum etiam hoc permittit, quod verum censerem, si impeditus esset multitudine causarū criminalium, secus si ciuilium, quia eo casu causas ciuiles mandaret, non autem criminales, per prædicta.

Credendum esset his casibus iudicandi se præpeditum, vel necessaria causa abfuturum. per l. si publicanus. §. j. ff. de publica. glos. in §. pastoralis. in verbo, exonerare. de officio delegati. & quia pro iudice est præsumendum. l. Herennius. ff. de euictio. cap. ad audientiam. de præscript. Nisi à parte contrarium probaretur, & sic debet intelligi opinio Ias. & aliorum contrarium asserentium.

Secundò, non procedit, quando Imperator, vel Rex expressè mandaret merum imperium. l. j. C. de precib. Impera. offer. l. fin. C. vbi senat. vel clarif. quia ipse supra leges est, & ipsis solutus. l. Princeps. ff. de legib. l. ex imperfecto. C. de testam. Et sufficiet, si ex certa scientia Princeps mandet. l. Barbarius. ff. de offic. Præsid l. quidam. de re iud.

Imperator vel Rex merum imperium expressè mandare potest.

Sed hoc casu delegatus Principis imperium illi concessum non mandabit, tum ratione prohibitionis, quæ est in l. j. suprà. tum quia electa est industria personæ, & quia ardua est causa, & huius sunt sententiæ. Iacob. Cy. & quidam alij. & quia propriam iurisdictio

iurisdictionem non habet, licèt, communis sententia contrarium firmet, per l. primam. C. qui pro sua iurisd. quæ secum non facit. vt planè ibi scripsi in nouo intellectu ad illam legem.

Legatus Principis merum imperium nõ mandat.

Et quamuis Principis legatus mandare iurisdictionem possit, non tamen merum imperium. l. à iudice. C. de iud. l. cùm Prætor. ff. de iud. quia eius est electa industria, & ita semper vidi seruari. Sed si ille moriatur, vel aliàs non possit cognoscere, sufficitur in locum eius alius à Principe, & ille nõ posset mandare, cui mãdatum est. scribit Pau. Turreti. in disputa. incipien. Rex Aragonum. in primo dubio.

Etiamsi esset ei vniuersa iurisdictio mandata, sicut nec ordinarius, qui firmiorem delegato iurisdictionem habet. l. more. cum l. seq. ff. de iurisd. om. iud. l. nemo potest gladij. ff. de reg. iur.

Speciale in delegato Principis.

Sed erit speciale in delegato Principis, vt ad ipsum appelletur, non autem ad ipsum Principem. l. vnica. C. qui pro sua iurisdictione. vt ibi dixi, in intellectu ad illam legem. Nam si liceret ei mandare imperium, auferret iurisdictionẽ ordinariam, quod in dubio Princeps nollet facere. c. super eo. de offic. delegat. c. quamuis. de rescript. in 6. l. ij. §. meritò. ff. ne quum in loco public. fiat. §. fin. in authen. vt defuncti seu funera. colla. 5. & si Princeps deleget in vno casu, non sequitur, quòd is in alio casu delegare possit, sicut de casu absentiæ dicitur in l. prima suprà vbi dicit, non aliter, &c.

Nisi fortè isti delegato esset specialis delegãdi potestas à Principe tributa. Nã hoc casu mãdaret nomine Principis, & nõ suo. clemen. fin. de Procurat. c. is qui. de offic. deleg. in 6. & sic intelligitur doctrina Bart. & aliorum in l. more. vt suprà dictum extitit.

Et poterunt isti iudices dati omnia expedire, quæ ordinarij facerent, cùm iste text. non distinguat, & ne delictorum punitio differatur citra nouissimum supplicium, & membri abscisionem, nam periculosum esset pœnam differre; maximè in insigni latrone, cui & mortis pœna infligi poterit. l. penult. C. de feriis. vt abundè scripsi in l. prima suprà.

Item delegati Principis & membri abscisionem imponere poterunt, quando eis mandatum erit. l. fi. C. vbi Senato. vel clarissi. vbi expressè sibi Princeps definitionem reseruat, aliàs sine reseruatione posset delegatus Principis, quando in mãdato hoc ei commissum esset, alioqui iusta volũtas Principis non seruaretur, quod esset iniquum, & sic vidi semper seruari in Frãcia, vt committi processus criminalis aliquibus soleat vsque ad sententiæ definitiuæ exclusionem, & prolationem. Et isti iudices à rege dati, postea referunt illi conclusionẽ consilij: ipse approbat, addit, vel diminuit pro ratione, sed non pro volũtate, vt alibi scripsi. Nam si pro libito posset addere, non oporteret habere iudices, sed ipse condẽnaret, vel absolueret sine causa, vt tyrannus, quod non est existimandum. facit l. diui. in fin. ff. de pœnis.

Tertiò, limitatur in substituto in locum mortui, vel absentis, vt de mero imperio cognoscere possit. l. j. §. à præfectis. ff. de legat. 3. l. proponebatur. de iudic. sed ista restrictio non videtur Doctoribus habere dubitationẽ, quia si substitutus fuerit in locum

Substitutus in locũ demortui.

demortui ordinarij, erit ordinarius, & sic poterit exercere merum imperium, si ei commissum sit.

Si verò suffectus sit à Principe in locum eius, qui merum habebat imperium, eius iure vtetur, quo prior in cuius locum suffectus est. l. si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio.

Sed si esset substitutus ab ipso ordinario, idem dicendum esset, quod in delegato superiùs diximus. Nam verè delegatus esset, vt ea quæ sunt meri imperij exercere non possit, saltem mortem, vel membri abscisionem non imponet, vt prædixi.

Aduertendum est, quòd Seneschalli & Bailliui habent in Francia iudices, quos vocant Locumtenentes, dubium est, an eandem iurisdictionem habeant, quàm & Seneschalli, & an habeant merum imperium. Et an præsente Bailliuo, vel Seneschallo cognoscere possint, demum, an si causa à Rege commissa sit Seneschallo, an ipse Locumtenens cognoscere possit. Istę quæstiones forenses sunt, & vtiles: ideò visum est eas tradendas esse, quamuis interpretes illas non ita doceant.

Locumtenẽtes Seneschallorũ.

Ad primam respondeo, Locumtenẽtes ipsos eandem habere iurisdictionem, quàm & Seneschalli. per l. ij. C. de offic. eius qui vicem alterius gerit. & ipsi dicuntur horum assessores, & per eos exercetur iudicium, & ius dicitur, cùm cõmuniter Seneschalli sunt inexperti ad ius reddendũ. §. primo. in authen. de iudicib. colla. 6. ideò isti Locumtenentes sunt iudices illorum, quibus committitur exercitium iurisdictionis. Item etiam merum imperium habere videntur, sicut ipsi Bailliui, quia ad hoc præfecti sunt à Rege, sicut & ipsi Seneschalli. Imò istis Locumtenentibus datur exercitatio iurisdictionis, & publici iudicij. vt in hoc textu. & d. l. j. quia Bailliui & Rectores communiter sunt ignari, & nescirent ius dicere, ideò Locumtenentes sunt illis assessores, & ius dicunt. vt in titul. de assessoribus dicetur, quamuis glos. in l. fin. C. de offic. eius qui vicem alterius gerit, dicat istos nõ posse de mero imperio cognoscere. sic dicitur in l. solent. ff. de offic. Procons. Sed ibi intelligitur de legato facto authoritate Proconsulis, qui tantùm audire potest, sed non iudicare, & idem esset in Locũ tenente Seneschalli, si ab eo ipso præficeretur, sed quia à Rege præficitur, sicut Seneschallus, ideò datur ei illa iurisdictio, quæ & Seneschallo, vel Bailliuo, & exercitium illius.

Legatus Proconsulis non potest iudicare.

Siue præsens sit Seneschallus, siue absens, quicquid dicat Bart. in l. obseruare. in princip. suprà de offic. Procons. & ita seruat vsus Franciæ forensis, quando Seneschallus non est iurisperitus. Etiam si Præside defuncto prouincia regẽda commissa esset. Nam illi eadem iurisdictio dabitur, quæ & isti dari solita erat, in cuius locum subrogatur. l. prima. ff. de tutor. & curat. dat. ab his.

Locumtenens Seneschalli à Rege commissus.

Item si causa commissa sit Seneschallo Bellicadri, poterit cognoscere Locumtenens eius, licèt non exprimatur, quia est iudex Locumtenentis primarius, & ad exercitium iurisdictionis præfectus. Ideò Rex committendo Seneschallo, videtur & committere Locumtenenti eius; alioqui sequeretur, quod partes non haberent iudicem, quod esset inconueniens. l. meminisse. ff. de offic. Procons. §. illud. in authent. de administrato. collat. 7.

Et quia illis Locumtenentibus à Rege data est vniuersalis iurisdictio, sicut Seneschallis, ergo & ipsi cognoscere poterunt.

Imò absente primario Locumtenente, dicerem secundarium cognoscere etiam posse, quia datus est ab ipso Rege ad vniuersitatem iurisdictionis, sicut

primus, sed non præsente primo: ergo si sit absens, vel cognoscere nolit, poterit secundarius iudex Bailliui cognoscere, de hac causa Bailliuo commissa. vel si fuerit primus recusatus, vt scripsi in tractat. de recusat. in 3. tomo Constit. Reg.

Quod est verum, quando vterque locumtenens esset ab ipso Rege creatus, secus si à Seneschallo, vt docet patruus meus Iacobus Rebuf. in l. ex eo. C. de
11 agenti. in reb. lib. 12. Nam docet Bald. locumtenentem hominis authoritate non posse cognoscere de causa meri imperij, sicut Legatus Proconsulis, secus si à lege, vel Principe, in authentica, sed nouo iure. in princip. C. de furt. Chassan. in Consuet. Burgund. in rub. *des iustices*. in verbo, *& droict d'icelles*. num. 73. & seq. Ias. in l. si eadem. ff. de Assessor.

Hodie tamen praxis habet ad euitandum has opiniones, vt in rescriptis & literis Regiis soleat exprimi Seneschallus & locumtenens, sic: *Henry, &c. au Seneschal de Lyon, ou à son lieutenant, Salut, &c.* [Henricus, &c. Seneschallo Lugdunensi, vel suo locumtenenti, salutem, &c.]

Quartò, non procedit de iure canonico, quo iure causæ meri etiam imperij mandari possunt. c. quod sedem. de officio ordin. cap. in Archiepiscopatu. de rapto. & hoc communiter tenetur, quia non censetur hoc iure electa personæ industria, nisi hoc expressè appareat, vel sit de reseruatis Papæ. cap. quod translationem. de officio legat. c. fin. de offic. delegat. & quando cognoscitur electam esse industriam, docent Iason, & Purpurat. hîc. dicite vt superiùs scripsi in l. prima.

Quintò, hæc regula vitiatur, si lex in aliis casibus permitteret delegationem, vt ducibus belli. in l. tam collatores. C. de re militari. lib. 12. vbi Bart. & Iacob. Rebuf. & Doctor. in l. à iudice. C. de iudic. maximè per Ias. vel si consuetudo hoc permitteret, sed in re-
12 gno Franciæ nõ, in quo iurisdictiones patrimoniales sunt, teste Alber. in l. prima. suprà eodem. scripsi in rub. suprà.

Vnde inquisitores possunt mandare lege permittente clemen. 2. & ibi glos. in verbo, ipsorum. de hæretic. Nam hoc fieri de conscientia legis, docet Bal. in l. solent. suprà. de offic. Proconf. & in l. placet. C. de pædan. iudic. & potest haberi consilium super mero imperio. l. prima. vbi Dec. in glos. prima. infrà titul. proximo.

Delegatio generalis. Vltimò, in quibus casibus merũ imperium mandari potest, sub delegatione tamen generali non continetur. l. prima. in fine. suprà eodem. d. l. solent. de offic. Proconf. cap. 2. de officio Vicar. lib. 6. ea enim quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. Vlpian. in l. item apud. §. ait Prætor. ff. de iniur. de quo dicam in l. imperium. ff. de iurisd. om. iud.

Delegatio vniuersalis. Nisi delegatio esset vniuersalis. l. quædam. ff. de acqui. rerum dom. vt superiùs dictũ fuit in l. prima. vel nisi verba essent amplissima, vt: Mando quicquid iuris iurisdictionisue habeo in tali castro. l. si in aliquem. §. cùm plenissimam. ff. de officio Proconf. aut si competeret iure magistratus. vt l. prima. suprà eodem. vel si imperium cohæreret iurisdictioni. §. fi. l. j. suprà. Alia longè latéque tractant interpretes in d. l. j. suprà. quæ ibi videri poterunt.

Alia est regula ex hoc text. elicita, ibi: Quod non est merum. Ea quæ mixti sunt imperij, mandari possunt. per istum textum, ibi, mandata iurisdictione priuato, etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari: ergo si imperium, quod non est merum, mandetur iurisdictione mandata, & sic tacitè, multò magis expressè mandari poterit & imperium quod non est merum, mixtum est, quia non est aliud quoad hanc materiam. d. l. imperium. infrà. de iurisdictione omnium iudicum. ergo mixtum imperium mandari potest.

Merum imperium prohibetur mandari. in l. prima. ergo mixtum permitti videtur: nam cùm Prætor vnum vetat, alterum permittit. l. cùm Prætor. ff. de iud. c. nónne. de præsumptio. *Imperium mixtum an mãdari possit.*

Iurisdictio inest imperio. d. l. imperium. & iurisdictio mandari potest. l. j. suprà cod. sic & imperium mixtum, cui inest iurisdictio.

Preterea vbi sunt duæ regulæ generales, vna prohibitiua, altera permissiua, attenditur illa, quæ permittit, vt pulchre docet Iason in l. prima. §. veteres. numero sexto. ff. de acquirend. possessio. sed in imperio mixto concurrunt duæ regulæ, vna negatiua, prohibens merum imperium mandari, altera permissiua, concedens iurisdictionem mandari. dicta l. prima. suprà. ideò respiciemus ad id, quod est permissorium, licèt diuersum esset: si altera regula esset generalis, altera specialis, tunc specialis attenderetur. & Bart. doctrina sic est intelligenda, in l. tutor. ff. de suspectis tutor. *Regulæ duæ generales.*

Adhæc, mixtum imperium competere ratione magistratus Doctor. asserunt, præcipuè Alciat. libro Paradox. secundo. c. primo. dicens d. l. primam tantùm de mero imperio prohibuisse, & si voluisset intelligere de mixto, proculdubio dixisset. l. vnica. §. sin autem ad deficientis. C. de cadu. tollend. c. ad audientiam. de decimis.

Etiam iubere cauere, & in possessionem mittere, est mixti imperij. l. iubere. ff. de iurisd. om. iudic. & tamen mandari ista possunt. l. cognitio. §. final. suprà eodem.

Idem dicunt de in integrũ restitutione, quæ non competit nisi maioribus magistratibus, non municipalibus. l. ea quæ. §. primo. ad municipal. ff. & tamen mandari potest. l. fin. C. vbi & quand. cognitio. ergo ea quæ mixti sunt imperij regulariter mandari poterunt, tam expressè, quàm tacitè.

Limitatur non procedere quando alicui lege, Senatusconf. vel Principum cõstitutione tributum est specialiter hoc imperiũ. d. l. prima.

Vel in casibus, in quibus lex prohibuit ex causa fortè ardua, tunc legis inhibitioni standum est. l. non dubium. C. de legib.

Item potest quædam iudex mandare, & reliqua sibi reseruare. l. 4. §. duas. ff. de dam. infect. Et sub his comprehendũtur ea, quæ fusissimè Doctor. tradũt in d. l. prima. suprà cod. & Paul. Turrenti. in sua disput. incipiente, Rex Aragonum. in 3. dubio.

Quia iurisdictio sine modica coërcitionem nulla est.] Id est, inefficax & inutilis. Nam si nollent homines parere isti iudici, ipse non posset aliquo remedio vti contra eos, vt docet hîc Bald. & alij. Ideò necesse est, vt cui iurisdictio cõcessa est, omnia concedantur, sine quibus iurisdictio non posset explicari. l. 2. infrà titul. 2. Et sic infert Iason inutilem actum nullum esse, & maritum inutilem vxori, nullum,

Obligationi inefficaci nō potest accedere fideiussor.

lum, quo ad effectum. dicit gl. in l. si plagij. C. de plagiar. & obligationi omni accedere potest fideiussor. l. prima. ff. de fideiussor. tamen si nulla vel inefficax sit, non poterit, sicut nec pignus. l. 2. in glos. vlt. ff. de condictio. ob turp. caus. Etiam si quis teneatur soluere pensionem, vel aliquid pro molēdino, si sit inu-
13 tile, non tenebitur. l. prima. C. de iure emphyt. Bald. in §. si quis. de manso. de controuers. inuesti. tractatur in l. 4. §. condemnatum. ff. de re iud. & l. quotiēs. qui satisdar. cog. vbi dicetur. Etiam scribit Papa in delegato, vt renitentem compellere possit, eò quòd iurisdictio illa nullius momenti videretur, si coërcitionem aliquam non haberet. c. pastoralis. in princ. eod. Imò iurisdictio delusoria videretur, si etiam sub delegatus aliquam coërcitionem non haberet. c. seq. ex literis. ibidem.

Nec refragatur c. cùm contingat. de foro compet. vbi iurisdictio est sine coërcitione, & ita not. Cardi. ibi & Imo. & Feli. in c. auditis. col. 6. de præscrip. Ego dicerem ibi capitulum Beluacense præscripsisse iurisdictionem in ciuilibus, sed in criminalibus non: ob id dicit Papa capitulum non potuisse excommunicare, nec coërcere, id est, pro excessibus castigare, & punire seruientes capituli, sed ad Episcopum spectare; tamen ibi iurisdictio ciuilis non erat sine aliqua coërcitione, prout præscripta erat.

Subtilis tamen scholasticus conclusionem sustinere posset hanc, iurisdictionem sine coërcitione esse, quando sic præscripta fuit. per d. c. cùm contingat. & poterit respondere huic text. iurisdictionem criminalem nō esse sine coërcitione, sed ciuilem sic, quando præscripta fuit sine coërcitione, alia tamen in fi. text. d. c. cùm contingat excipit, videlicet indulgentiam & consuetudinē, & vide ibi Soci. in 5. notab.

Dicet quis, in quo consistat hæc modica coërcitio. Bart. & alij in l. ij. de iuris. om. iud. dicunt intelligendum de coërcitione verbali, non autem de reali, vel personali, vt loquitur. Vnde poterit delegatus denegare iurisdictionem nō parenti. l. sed si per prætorem. §. sed & si eum decreto. ex quibus caus. maior. Bart. & alij in l. magistratibus. vbi dicam de iurisd. omn. iudic.

Coërcitio quomodo hic accipiatur.

Ego putarem hic generaliter accipi coërcitionē. Nam coërcere significat compellere, cōtinere, comprimere, seu punire. l. diuus. 2. ff. de fals. quod potest fieri mulcta pecuniaria. l. quinque summales. C. de decur. lib. 10. vbi exprimitur pecuniaria mulcta, & multotiens solet exprimi, vt quis mulcta pecuniaria puniatur. l. fi. ff. de iniur. Sed si non exprimatur, pro materia intelligetur, interdum pro pecuniaria mulcta, vel alia. in l. iij. ff. quod quisque iur. Adeo vt iudex debeat comprimere & compellere eum, qui est coërcendus, & postquàm non exprimitur, residet in suo arbitrio. l. prima. ff. de effract. Interdum pro pœna corporis accipitur. Pœna autem est omnium delictorum coërcitio. l. aliud est fraus. §. primo. ff. de verb. signifi. l. si quis iniuriam. iuncta glos. ff. de iniur. l. medicus, de variis & extraordinariis cognitio. vide quæ scripsi in l. hæc stipulatio. ff. de verb. signi. Nam omnibus magistratibus concessum est iurisdictionem suam etiam pœnali iudicio defendere. Vlpia. in l. vnica. infrà, si quis ius dicenti non obtempera. cap. primo. de offic. delegat. vbi plenè Doctor. Et magistratibus etiam municipalibus modica castigatio nō est deneganda. l. magistratibus. ff. de iurisd. om. iud. itáque consistere hæc coërcitio potest tam in mulcta, quàm in pœna.

Et seruatur, quòd is qui iurisdictionem tantùm habet, si ei non pareatur, vel contemnatur, potest rebellem in carcerem detrudere, & custodire illum per viginti horas. iuxta l. capite quinto. ff. de adulter. Potest etiam paruam mulctam irrogare, & detinere condemnatum quousque soluerit illam. l. vnica. ff. si quis ius dicen. non obtemper.

Modica coërcitio in quibus consistat.

Et sic hæc modica coërcitio in his consistit, & vt possit continuam iudex audientiam denegare. l. sed & si per prætorem. §. sed si dum decreto. ff. ex quib. caus. maior. Et habebit partem rebellem pro confessa, si nolit respondere in casibus à iure expressis, in c. ij. de confes. lib. vj. & condemnabit ad expensas, & alia quæ tradit Innocen. in c. primo. de offic. delegat. Angel. & Iacobi. in l. ij. infrà titul. seq. Vnde hoc an- 14
no cùm quidam nobilis diffamatus de homicidio, & absens per procuratorem in causa alia audiri cuperet, senatus eidem audientiam denegauit, requirēte do. Rāilio Aduocato Regio egregio, anno 1556.

Item exactis Regibus Consules duo constituti sunt, qui tamen, ne per omnia Regiam potestatem sibi vendicarent, lege lata factum est, vt ab eis prouocatio esset, néue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi, solùm relictum est illis, vt coërcere possent, & in vincula publica duci iuberent. l. ij. §. exactis. ff. de orig. iur. c. de liguribus. 23. q. v. l. penult. in fi. ff. de parricid. & sic habens iurisdictionem solam, habet etiam coërcitionem, vt hîc, vt iurisdictionem suam exercere possit, & tueri, & ista nō est meri imperij, sed grauis coërcitio. sic. l. si quid. suprà de offi. Procons. & sic modica coërcitio dicetur, quę sufficiens erit ad cogendum partes iussionibus iudicis parere, reuereri, & alia quę ad iurisdictionem exercendam pertinent, aliàs inutilis esset iurisdictio, & nulla, vt dicit iste text. dicam in l. imperium. infrà. de iuris. omn. iudic.

Interpretes in d. l. imperium. ff. de iur. om. iud. sese valde torquent dicentes, Bart. esse sibi contrarium super hac quæstione, an modica coërcitio delegari possit. Ego pro certo putarem vanam fore quæstionem. Nam postquam iurisdictio sine coërcitione non est, ipsa delegari potest, quia ea ipsa coërcitio transit. Item si mandando iurisdictionem coërcitio sequatur, per istum text. ergo & expressè mandari poterit. Nam si ea quæ tacitè insunt exprimantur, non nocent. l. iij. ff. de legat. primo. licèt quidam intelligant coërcitionem modicam mixti esse imperij, magnam verò meri, & coërcitionem iurisdictio non habet, sed mixtum imperium, cui iurisdictio inest. l. imperium. ff. de iurisd. om. iud. Ego verò pri- 15
mæ inhærerem sententiæ, vt hæc modica coërcitio mandari possit, sed corporalis non. l. nemo potest gladij. ff. de regul. iur.

Delegatus non habet corporalē coërcitionem.

Sed an delegatus coërcitionem habeat in personam? Bart. in d. l. magistratibus, dicit delegatis competere modicam coërcitionē, sed nullo modo potest corpus tangere. per text. in §. si verò ignoti. in auth. de testibus colla. 7. Sed quia ille text. videtur corruptus, ideò sicut habetur in Nouellis, volui transcribere. *Si verò ignoti sint, & vndecunque obscuri, videātúrque omninò aliquid de veritate in proferendo testimonio corrumpere voluisse, possunt etiam tormentis subiici, & iudices, si cum magistratu sint, ipsi hoc fa-*

ciant, si alij quidam præter eos, qui magistratus gerunt, hîc quidem assumant apparitorem magnificentissimi Prætoris plebeij, in prouinciis verò locorum defensorem, pérque eos adhibeant illis tormentorum periculum, vt hoc saltem sine nihil de veritate occultent, aut hac etiam ratione deprehendantur accepta pecunia testimonium dixisse, aut alioqui circa ipsam dolo versatos esse. Dom. Bellonius libro supputatio. 4. c. 13. corruptum textum dicit, ibi, defensorem, & debere esse, de fensoris, quia absurdum esset defensorem ciuitatis æquiparari apparitori, sed nullum est ibi absurdum, si perpendatur text. oculatè. Nam si coram delegato quis protulerit falsum testimonium, iudex iste delegatus ad torturam condemnabit, vel ad múlctam ratione falsi coram eo commissi. l. nullum. C. de testibus. sed executionem torturæ faciet Prætor
16 plebeius in ciuitate per suum apparitorem, & in prouincia defensor per suos ministros, & milites. de quibus dictum fuit in l. prima. suprà. de officio Præfect. vrb. quia iudices torturam non per se imponere solent, sed per suos ministros, & apparitores.

Et sic debet conciliari l. nullum. C. de testib. cum dicto §. si verò ignoti. & l. Diuus. ff. de fals. in praxi tamen seruatur, vt delegatus ad mulctam condemnare possit testem, coram eo falsum deponentem, & sic extra ordinem, non verò pœna ordinaria legis Corneliæ, & sic docet Salicet. in dicta l. nullum. & Doctor. in l. j. suprà facit text. in cap. 2. in fine. de ordin. cogni. & Aufre. in clementina prima. de offic. ordinarij. Felin. in cap. prætereà. de testib. vide quæ scribam in l. vnica. infrà, Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

De officio Assessorum. Tit. XXII.

Ciendvm est Speculatorē istam materiam tractasse in prima parte sui operis tit. de Assessore. Imprimis docent Assessorem illum esse, quem is, qui iudicandi potestatem habet, sibi adiungit, vt in causæ cognitione secum assistat, & ad recte causam decidendam instruat: nam assidere, est iuxtà sedere, seu propè, & assistere, vt Cicero probat in Verrē, Sthenius est is qui nobis assidet. & de Diuina. Lacedæmonij Regibus suis augurē Assessorē dederunt. Inde inuentum fuit hoc officium, vt imperitiæ iudicātis succurratur. teste Ang. consil. 71. primus punctus. col. j. vt refert Dec. consi. 8. viso puncto. nu. 3. versi. his tamen non obstantibus. dicens etiam post Bar. & Doct. in l. j. infr. eo. Assessorem nullam habere iurisdictionem, sed consilium iudici dat, vnde Assessores generali vocabulo dicūtur, siue consilij tantùm gratia vocētur, siue etiam vt iudicent, & illi Consiliarij à Paulo nominantur. in l. penult. infrà eod. siue vt comitentur, per hanc rub. iuncta l. diem functo. infrà.

Hodie verò in hoc regno æquiparamus istis iudices Seneschallorum, quos locumtenētes vulgus vocat. Solēt autem hi à Rege sicut Seneschalli præfici, ob id iurisdictionem habent, & illam exercent, siue in præsentia, siue in absentia Præsidum Seneschallorum, vel Bailliuorum, vt dictum fuit in tit. præced. l. fin. in 3. limita. Est etiam Assessor apud Pictones ordinariam habens iurisdictionem & instar Præpositi primariam in ciuitate Pictauiensi, de quo meminit Chassa. in catha. glo. mundi. in 7. parte. conside. 27.

Et ideò isti iudices Seneschallorum & Bailliuorum, & alij qui iunguntur magistratibus imperitis, dicuntur Assessores illorum. text. in §. j. in authen. de iudicib. collat. 6. vbi sic scribit Iustinian. *Nostris enim administratoribus adsunt modis omnibus Assessores, ea, quæ legum sunt, explicantes, & occupationes adimplentes eorum: quoniam multis detenti curis, quas apud nos habent, meritò iudiciorum complent partem per suorum præsentiam Assessorum.* Et sic nō solùm inuenti sunt, vt imperitiæ iudicantis succurrāt, verùm etiam propter varias occupationes. d. §. j. & glos. in c. statutum. §. Assessorem. de rescript. lib. 6.

Etiam non est inconueniens peritum iudicem sibi habere Assessorem. d. c. statutum. §. Assessorem. sed est differentia. Nam iudex peritus non tenetur consilium Assessoris sequi, secus in imperito. vt docet Anthon. Butri. in c. cùm olim. in fi. de arbit. & Alex. in l. si conuenerit. ff. de re iudic. Et eisdem priuilegiis gaudere debent, quibus & potestates, & Seneschalli, quibus subsunt. per tex. iuncta glo. in verb. quod pro voto. in l. restituendæ. C. de Aduoca. diuerso. iud. & sic æqualis honor eis impendi debet. teste G. Paride Puteano in tractat. Syndica. in versic. Assessor. facit l. non parum. C. eod. *Imperitus iudex, consilium Assessoris tenetur sequi.*

Iudices tamen in Francia, siue Ecclesiastici, siue laici, in causis decidendis vocare solent peritos, & illorum consilium sequi, & ex Constitutione Regis hoc tenentur facere, qui illo iure vtuntur, vt etiam scripsi in d. Constitut. Regi. & isti Consiliarij vocari possunt. l. Consiliariis. infrà. quia cōsulunt iudicibus, qui eos vocāt. Hodie in quibusdam ciuitatibus, sicut in Montepessulano, vidi vnum præfectum iustitiæ administrandæ in domo Consulum, vel Schabinorum, qui vocabatur Assessor, & habebat iurisdictionem, & quando præficitur ad officium, putarē eum sic creatum iurisdictionem habere, Consiliarios verò vocatos ad consulēdum super processu à iudice, nullam habere iurisdictionem, & hoc iure vtimur in Francia. De assessura loquitur Vlpian. in l. fin. ff. de proxenet. *Assessor habens iurisdictionem.*

Lex I. Pavlvs lib. singvlari de offic. Assessorvm.

Mne officium Assessorum, quo iuris studiosi partibus suis funguntur, in his ferè causis constat, in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis.

Postquam superiùs tractauit de officio delegatorum, nunc tractat de officio Assessorum, & in quo consistat: dicens, omne officium Assessorum versari in cognitionibus causarum ciuilium, & criminalium, vt dum Prætor, vel alius, cui assidet, cognoscit, ipse adsit, & sic in his cognitionibus, quæ fiunt coram Prætore, vel alio, vt ipse Assessor consulat: nam ipse non cognoscebat. Hodie cùm sint ipsi iudices, & ad hoc Præfecti, in cognitionibus causarum consistit illorum officium, vt cognoscant de postulationibus partiū verbo, vel scripto factis, *Assessorum officium.*

an

an iustæ sint, & an debeant recipi, nécne: vel reiici stultæ: vt in l. Domitius Labeo. ff. de testam. & posset accipi pro supplicatione, & petitionibus etiam verbo factis: quia omnes possunt dici postulationes, vel libelli, vt in l. nec quicquam. §. vbi decretum. ff. de officio Procons. Nec poterat ipse Assessor libellis subscribere. l. ij. C. eodem. sed Seneschallus, vel alius magistratus: hodie tamen contrarium est, quia iudex subscribit, non Seneschallus, Gubernator, vel Bailliuus, quia hi deciperētur, cùm non semper intelligant iudicij rigorem. & sic d. l. ij. non seruatur in Francia.

In libellis.] Videlicet, an libellus sit bene conceptus, & an sit recipiendus nécne. vt docet text. in authent. offeratur. C. de litis contestatio. c. j. de libel. obla. & cap. sacerdotibus. 11. quæstione 1. Bald. in l. de quibus. in fin. ff. de legib. & Panormitan. in cap. cùm Ecclesiasticæ. columna 2. de excepti. De hoc dixi in d. l. nec quiquam. §. vbi. suprà de officio Proconsf. & dum interpretes dicunt iudicem ex officio sine partis petitione reiicere libellum, vel testes posse: ergo in forensi iudicio. Vidi semper obseruari, vt sine petitione iudex procedere non soleat, alioqui acciperetur tanquam pars.

Edictis.] Id est, in citationibus, an factæ sint vna post alteram, & an iure, & ritè factæ sint. Et an peremptorium elapsum fuerit. vt in l. ad peremptorium edictum. cum l. seq. ff. de iudic. vel de citationibus in criminalibus intelligi potest, quæ fiunt per triduum, &, vt dicanici vocant, ad tres breues dies, de quibus Papinian. meminit in l. inter accusatorem. ff. de accusat.

Vel intelligi potest officium Assessoris constare in edictis, hoc est, in his quæ edicuntur, & statuuntur ab ipso magistratu, vt videat an iusta sint, quæ edicuntur. l. Barbarius. ff. de officio Prætoris. vt si magistratus velit edicere, quòd nullus arma deferat, consilio opus est Assessoris, & officium Assessoris in eo constat, vt sunt banna, teste Accurs.

Decretis.] Videlicet interponendis, vt in alienatione rerum minoris. l. magis puto. ff. de rebus eorum. vel aliis. vt scripsi in Concordat. in tit. de annatis. In decretis etiam intelligitur, quæ decernuntur, & statuuntur, an sic statuendum sit, & an sit iustum, vt dictum fuit in d. l. nec quicquam. §. vbi decretum. suprà eodem.

Epistolis.] Quas alij iudices mittunt, an illis sit acquiescendum, & an exequendum sit, vel vtrum id recusari debeat, quod mandatur. l. Diuus. ij. ff. de custod. reorum. ca. Romana. §. contrahentes. de foro competenti. in vj. Et hodie vulgus vocat has epistolas, literas rogatorias, seu requisitorias. de quibus abundè scripsi in tract. de literis requisito. in 2. tomo Commentar. ad Constitut Reg. Gallic. In his igitur consistit officium Assessorum, & in omnibus aliis, quæ cognitionem causarum requirunt, & decisionem, ac etiam executionem. Ideò text. dicit hic ferè in his consistere, quæ præcipua sunt.

Literæ rogatoriæ, seu requisitoriæ.

Colligitur etiam ex hoc text. iuris studiosos ad officia iustitiæ administrandæ eligendos: hoc enim eis pollicitus est Iustinia. in §. fin. in Proœm. Inst. sed quidam dicunt hoc quantum ad spem, sed hodie (proh dolor) viris pecuniosis respublic. creditur, quod maximè Aristot. in Politic. & alij Sancti viri reprobant; sed transeat cum cæteris, &c. vel dicit Odofr. vt refert Iacob. de Nigris, Assessores & alios iudices studere debere pro iure reddendo, non Plauto, vel Terentio, sed iuri Cæsareo, & Pontificio, quibus causæ decidi debent, non per Grammaticos, vel Rhetores, qui potestatem statuendi necessariam non habēt, sicut Pontifices summi, & Principes. Falluntur ergo, qui sententiam suam solis Poëtarum, aut Oratorum authoritatibus fulciunt, perinde ac si quis ægrotum per ius ciuile curare vellet.

SVMMARIA.

1 *Infames ad dignitates aspirare non possunt.*
2 *Præses, vel alius magistratus iurisdictionem habens, suos iudices, Assessores, vel locumtenentes, in officio delinquentes punire non potest.*
3 *Actuarium verò, ac Procuratorem delinquentes in suo officio, potest.*

LEX II. MARTIANVS LIB. I. DE IVDICIIS PVBLICIS.

Liberti asidere possunt: infames autem licèt non prohibeantur legibus asidere, attamen arbitror (vt aliquo quoque decreto principali refertur constitutum) non posse officio Assessoris fungi.

IN hac lege 2. Martia. declarat, qui Assessores esse posint, & regulariter iure cautū est omnes posse, nisi prohibiti inueniantur, vnde etiam liberti Assessores esse possunt, quamuis liberti olim non possent aspirare ad dignitates. l. vnica. C. ad legem Iuliam viscel. quod tamen hodie correctum est. in authen. vt liberti de cætero aureo annulo non indigeant. collat. 6.

Assessores qui esse posint.

1 Infames verò non possunt fieri Assessores, nam ad dignitates aspirare non possunt. l. ij. C. de dignit. lib. 12. & in regul. iuris. Et quamuis dignitate non dicatur fungi Assessor, sed officio, tamen decreto Principis fuit prohibitum infamibus asidere, & dignum valde reputabatur hoc officium, quo functus fuit Vlpian. vt scribit in l. metum. §. sed quod Prætor. ff. quod metus causa. & Lamprid. in Alexand. Imperatorem Seuerum ait, Paulum & Vlpianum in magno honore habuisse. Nam & Consiliarius Alexandri & Magister Scrinij Vlpian. fuisse perhibetur, qui tamē ambo Assessores Papiniani fuisse dicuntur. Bart. etiam hoc officium exercere non erubuit, vt testatur in l. si is qui. nume. quinquagesimo. ff. de vsucap.

Requiritur tamen, antequam repellatur, quòd sit is condemnatus criminis infamiā inducentis, vt pote furti, aut alio, vel super contractu mandati, depositi, vel alio casu, qui infamiam inducit. l. prima. ff. de his qui notantur infam. Nam iudicatum aliquem requirit lex ciuilis. l. tertia. ff. de testib. secus est in iure canonico. in c. testimonium. de testib.

Condemnatio necessaria, vt quis infamis sit.

Non tamen requiritur declaratio infamiæ, sed sufficiet condemnatio criminis, vel actus infamiam inducentis. Doctor. in cap. cùm secundum leges. de hæret. lib. 6.

Quidam interpretes hîc dubitant, an Præses, vel alius magistratus iurisdictionem habens, possit suos iudices, vel assessores, aut locumtenentes in officio delinquentes punire, quod videbatur. Nam omnes subiecti sunt in prouincia Præsidi, maximè in criminibus. §. volumus. in authen. vt iudices sine quoquo suffrag. collat. 2. & §. festinabis. in authen. de manda. princip. colla. 3. ibi, *Illum expelles, alio verò vteris consiliario*, &c.

2 Contrarium tamen verius est. per text. in l. vnica. §. officium. cum sequent. vt omnes iudices tam ciuiles, quàm milita. & l. prima. de offi. Præfect. Augusta. Ratio est, ne iste cogatur voluntati Præsidis iniquæ satisfacere. c. accedens. 2. vt lite non contesta. & ibi Docto.

Et vt securè posint resistere iniustitiæ Prætoris, vel sui magistratus. l. omnes. prima. C. de Decurio. Lucas in l. quinque summates. col. prima. ibidē. lib. 10. Et quia paris sunt iurisdictionis locatenētes cum Præsidibus, vt superiùs dictum fuit titul. proximo. in l. fin. & par in parem non habet imperium. l. iiij. ff. de arbit.

Alios verò suæ Curiæ ministros poterit Præses punire, nec alibi conuenire poterunt pro delicto ibi commisso. l. ij. C. de offic. magistra. militar. & l. fin. de apparitor. magist. militar. lib. 12. probatur in authen. de defenso. ciuitat. in princip. & §. si verò egerint, &

3 in authen. de iud. §. is qui. vnde actuarium, ac Procuratorem in officio delinquentes punire poterit. l. moris. §. solet. & l. si quis aliquid. §. si quis. ff. de pœnis. Et omnes apparitores, ac alios ministros in suo officio delinquentes. §. quod si delinquentes. & §. præcipuè. in authen. de manda. Princip. collat. 3. Et ita seruatur in forensi iudicio, vt omnes Presides prouinciarum, Seneschalli & Bailliui soleant suos punire ministros, à quibus tamen appellari poterit, sed iidem Præsides & alij, non solent suos iudices & locumtenentes punire, nec vnus alium, nec quidem primus iudex secundum, vel tertium in codē auditorio Præfectum, cum paris sint iurisdictionis in defectum & negligentiam: sed iudices superiores, aut Curia suprema istos pro modo delicti, castigare poterit. abūdè scribit Petr. Iacob. in sua praxi titul. de statutis vniuersitatis. versic. item Baro poterit.

Vsus in forensi iudicio, de puniendo locumtenentes.

SVMMARIA.

1 *Assessor quis esse non debet in sua prouincia, & quare.*
2 *Episcopatus vnus in duo diuidi potest.*
3 *Diuisio iurisdictionum non fit sine Principis authoritate.*
4 *Nec prouinciarum vnio, nec Episcopatuum, aut Abbatiarum, aut beneficiorum.*

LEX III. MACER LIB. I. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

SI eadem prouincia posteà diuisa, sub duobus Præsidibus constituta est (veluti Germania, Misia) ex altera ortus, in alia prouincia asidebit: nec videbitur in sua prouincia assedisse.

DVbitatio ad istum tex. est. Nam consequi quis officium in sua patria non potest, sed si diuisa fuerit, videbatur prohibitus, quia sua semper est patria. Respondet text. contrarium, quia postquam est diuisa prouincia, amplius non est eadem, & ideò in illa parte, in qua ortus est, prohibetur fieri assessor, in altera nō: nec videtur in sua prouincia asidere. Duo tamen requirit iste tex. primum, diuisam ipsam fuisse prouinciam: secundum, duos Præsides fuisse. Et sic vnus in qualibet prouinciæ diuisæ parte: alioqui si vnus tantùm esset Præses vtriusque prouinciæ, non posset asidere is, qui in altera esset ortus.

Diuisa prouincia non est eadem.

Colligitur ex hoc tex. neminem in prouincia sua assessorem esse debere; ratio est propter consanguinitatem, familiaritatem, & notitiam quam in sua patria habet, quia posset suis fauere quoad iustitiæ administrationem, & exteros odio prosequi. glossa in l. hi qui. ff. ex quibus caus. maior. & propter odia, quę cum quibusdam fortè in patria habet, vindicare sę vellet. c. penult. vt lite non cōtesta. suam autem prouinciam declarat Imperator eam esse, in qua aliquis natus est, vel in qua collocauerit larem, id est, domicilium statuerit. l. iij. C. de diuers. offic. lib. 12. l. in lege censoria, vbi dixi de verbor. signific. Albert. Brunus consil. 71. non potest. in materia feudorum. 1

Prouincia sua quæ dicatur.

Hoc etiam prohibetur constitutione Regia in tit. *des Seneschaux*. art. 7. vnde etiam in aliis officialibus, locumtenētib⁹ perpetuis Regiis in hoc Regno opus est literis derogationis, alioqui reiicietur à Senatu, nisi proprio motu officium datum esset. l. ij. C. de crimi. sacrileg. Et hodie de consuetudine quilibet ferè in sua patria officiū obtinet, vt docet hîc Alberic. & Dec. esset tamen salubre, vt exteri permiscerentur, ne ciues aduenas odio prosequantur. docet Benedict. in repetit. c. Raynutius. in verb. & vxorem. num. 1050. de testam. Colligitur in Germania vnum Præsidatum in duos esse diuisum. de hoc meminit Laz. in Commenta. de Repub. Roma. lib. 2. c. 8.

Item quamuis Bart. & alij in l. ex hoc iure. ff. de iustit. & iure, dicant prouincias esse de iure gentium diuisas, ego tamen tenui gētes ipso iure gentium diuisas, vt ibi probaui, sed prouincias constitutas & factas ab ipsis Romanis, vel à Principibus, & diuisas per istum text. & in l. vnica. C. de metropol. Berit. Scripsi in praxi beneficiar. in titul. de vnione. Et longa lataque est differentia inter gentium diuisionem, & prouinciarum. vt probaui in d. l. ex hoc iure, superiùs.

Ex hoc text. patet vnam prouinciam in duas diuidi posse, sic & vnus Episcopatus. extra. Saluator. de præbend. in communibus. & idem in parrochia, & præbenda. c. ad audientiam. de ecclesi. ædific. & c. vacante. de præbend. 2

Nec requiritur vt prouincia habeat decem ciuitates, & totidem potestates. vt not. in c. scitote. 6. quęstio. 3. Bart. in extra. qui sint rebelles. in verbo, Lombardiæ, sed hodie inspicitur diuisio ipsius Papæ, seu Principis, & constitutio, ac vulgaris nuncupatio. vt docet l. vnica. & Doctor. C. de metropo. Berit. libro vndecimo. & in c. coram. de elect. at Ioan. Fabr. in §. primo. de vsucap. in Instit. etiam requirit, vt capax sit prouincia, quòd duæ fiant, vt dicitur de præbend. in c. exposuisti. & c. vacante. de præbend.

Diuisio iurisdictionis propter vtilitatē publicam.

Idem dicēdum est, antequam diuidatur sedes Seneschalli, Bailliui, Parlamenti, vel alterius iurisdictionis,

ctionis, vt debeat inspici, quod sufficiat vtrique, & hoc fiat vtilitatis Reipub. gratia, non per pecuniam, aliàs postea cessante pecunia, diuisio cessabit. c. primo. ne sede vacantè. scripsi in tracta. de vnion. reuocat. in praxi benefic. Ideò solet inquiri super commodo & incommodo, antequã diuisio decernatur.

3 Et ista diuisio iurisdictionum, vel prouinciarum non debet fieri sine Principis authoritate. teste Bart. & aliis in d. l. vnica. C. de metropo. Berit. lib. II.

4 Sic nec prouinciarum vnio, vt ibi, nec Episcopatuum, aut Abbatiarum, seu beneficiorum. vt plenè docui in d. praxi benefi. in titul. de vnio. & tit. de reuoca. vnio. vbi alia videri de his poterunt.

SVMMARIA.

1 *Apparitor in patria sua quis esse non prohibetur.*
2 *Forma & officium Curatoris ciuitatis, seu Reip.*
3 *Curatoris operum officium.*

LEX VI. PAPINIANVS LIB. I. RESPONSORVM.

In consilium Curatoris Reipublicæ vir eiusdem ciuitatis asidere non prohibetur: quia publico salario non fruitur.

Et quia ista lex vltima conuenientẽ habet materiam cum superiori proxima, ob id eam nunc elucidabo. Nam lex tertia permittit, vt quis Assessor sit in illa parte prouinciæ, in qua natus nõ fuit, quãdo prouincia fuit diuisa; sic & hæc lex permittit viro eiusdem ciuitatis asidere in cõsilium Procuratoris Reip. id est, fisci, exponit Accurs. sed idẽ erit de aliis Curatoribus, & magistratib⁹, vt firmat Anton. hîc.

Ratio ponitur in hac lege, Quia publico salario non fruitur, ergo quãdo quis non habet salarium de publico, potest asidere in cõsilio curatoris Reip. vel aliud officiũ in patria habere. Et salarium de publico non debetur cuiquam, nisi à Principe specialiter constituatur. l. vnica. C. de præb. salar. vbi patruus meus Rebuf. lib. 10. Et ideò apparitor quis non prohibetur esse in patria sua, vel aliud officium obtinere, in quo iurisdictio non exercetur. Sed istud est parui emolumenti, cùm hodie ex consuetudine recipiatur quilibet in sua patria ad officia, & munera, etiam quibus iurisdictio inest, dummodò aurum offerat, quia hæc memoria aureos facit officiales: tamen ad vitandum infinita mala, quæ ex his prouenire possunt, bonum esset vt saltem dimidia pars officialium esset extraneorum. *Salarium de publico cui debeatur.* 1

Sed videndum est, quòd statuit Vlpian. in l. moris. in princip. ff. de pœnit. eum postulare non prohiberi apud legatũ, vel Procuratorẽ, cui interdictum est apud tribunal Præsidis, ne postulet. Si tamen apud legatũ prohibitus fuerit postulare, credo per consequentias, nec quidem apud Pręsidem, relictam illi postulandi facultatem, & sic prohibitus asidere in sua ciuitate cum Præside, non prohibetur apud Curatorem in consilio esse, vt statim dicetur.

Superest nunc scrupulus, quòd asidere quis prohibeatur in sua patria, ne odiosus, aut gratiosus apud aliquos sit, vt dictum fuit in proxima l. ideò dicit Vacca rationem Papiniani vitiosam, ne dicam inuidam, & malignam, vt verbis vtar suis.

Ego verò putarem verã. Nam ratio, cur asidere habentibus iurisdictionem prohibeatur ciuis, est, ne gratiosus, aut odiosus sit, sed hic dicit text. In consilium Curatoris Reip. quẽ asidere nõ prohiberi, id est, asistere in consilio cũ Curatore Reip. quia asistẽs in consilio Curatoris ciuitatis, non fruitur publico salario, ergo respub. non grauatur: etiam hic ciuis poterit consulere suæ Reipubl. fortè vtiliùs, quàm exterus, ob id statuit hic text. ne prohibeatur asidere. & text. iste non simpliciter dicit, vt asidere posit, & sic ius dicere, & alia facere, quæ Assessor, vt in l. prima. suprà. sed dicit ciuem non prohiberi in consilio Curatoris Reipub. asistere, sicut videmus in ciuitatibus multos habere consiliarios, vt rectè negotia ciuitatum gerantur, & quamuis prohibeatur in l. tertia. suprà. vt quis officio Assessoris fungatur in sua patria, tamen in consilium ciuitatis vocari potest, quia consiliarij nullo fruuntur publico salario, & sic intelligendo conciliantur diuersæ interpretum sententiæ. *Ciuis consulat suæ Reip. vtiliùs, quàm exterus.*

Nam differentia constituitur inter Assessorem illum, qui ius dicenti asidet, vt ille ciuis esse non posit. d. l. tertia. si verò agatur, vt quis asistat in consilio Curatoris Reipublicæ, aut ciuitatis, & hoc potest ciuis, vt hîc, quia publico salario non fruitur, sicut alter, qui asidet cum ius dicente. vt in l. sequen.

Sciendũ est, vt apud Romanos olim, tria maximè Curatorum genera fuisse. Primus erat, Curator ciuitatis, seu Reipub. cui cura ciuitatis demãdata erat. Formulam istius sic describit Casiodor. varia. rerum lib. 7. Quamuis per se honorabilis habeatur, qui vel nimiam solicitudinem ciuitati propriè videtur impendere, & inter suos magna reuerentia perfruatur, qui ciues se amare professus est, tamen indubitatus honor est, qui nostræ electioni cõfertur, quia præditus bonis institutis creditur, cui aliquid Principis authoritate delegatur. Et ideò ab indictione illa, illius ciuitatis curam ad te volumus pertinere, vt laudabiles ordines Curiæ sapiẽter gubernes, moderata pretia ab ipsis, quorum interest, facias custodiri: non sit merces in potestate sola vendentiũ, æquabilitas grata custodiatur in omnibus, opulentisima siquidem & hinc gratia ciuium colligitur, si pretia sub moderatione seruentur, vt verè Curatoris impleas officium, cùm tibi solicitudo fuerit de vtilitate cunctorum. Consuetudines autem tibi ex nostra authoritate defende, quas in eodem loco tuos constat habuisse maiores. Hæc ille. Per quam formam patet, quale officium habebat hic Reipubl. Curator, & istius meminit Trebel. Pollio in histor. tyranno. familiari ergo sibi furore, cùm quadam die cuiusdam seruus Curatoris, qui Alexandriam tunc regebat, militaret, ab hoc cæsus esset, & alibi sæpius Historiographi, & Iurisconsulti nostri. *Curatorũ tria genera.* 2

Alius erat Curator, qui ciues Romanos in aliqua ciuitate constitutos, & qui ius Romanæ ciuitatis habebant, moderabatur. authore Laz. in Commenta. Reipub. Roman. lib. tertio. c. xvj. tit. de ciuita. Rom. muneribus. in locum cuius fuerat anteà Prætor Vrbanus. de quo dixi in tit. de officio Prætor.

Tertium genus Curatorum erat, qui vicos ciuitatis, & vias publicas administrabant, & ripas, ac cloacas, quam cũram ante constitutum imperium Censores, demum Ædiles habebant. l. Aediles. ff. de via public. & Liuius lib. primo.

Curator Palatij quis dicatur.

Erat & Curator Palatij, qui curam operum & ædificiorum habebat, & vocatur ab Vlpiano Curator operum. l. prima. ff. de oper. public. de quo sic scribit Cassiodor. lib. 7. variar. rerum in hac formula.
3 Non enim tibi minima cura delegatur, quando animum nostrum fabricandi studio cupidissimum artis tuæ ministerio probaris explere. Nam sicubi aut ciuitatem reficimus, aut castellorum volumus fundare nouitatem, vel si construendi nobis Prætorij amœnitas blandiatur, te ordinante ad oculos perducitur, quod nobis cogitantibus inuenitur; quicquid enim structor parietum, aut sculptor marmorum, aut æris fusor, aut camerum rotator, aut gypsoplastes, aut mensurarius ignorat, te prudenter interrogat; & tam magnus ille fabrilis exercitus ad tuum recurrit iudicium, ne possit aliquid habere confusum. Vide ergo quãta debet nosse, qui tãtos instruere possit, &c. Reliqua de multiplici genere Curatorum, tractaui in l. quibus. ff. de verb. signific.

SVMMARIA.

1 *Legato mortuo, pro residuo tempore salarium comitibus illius debetur.*
2 *Ampliatur.*
3 *Officiales, legato mortuo, tenentur residuo tempore seruire, si velint illius temporis mercede gaudere.*
4 *Casus locatori non est imputandus.*
5 *Salarium difficilius repetitur, quàm petitur.*
6 *Salarium pro rata temporis tantùm in Francia debetur.*
7 *Aduocatis, Procuratoribus & Medicis quando debeatur salarium.*
8 *Consuetudo vltima, spectanda.*
9 *Doctor non potest in præiudicium primæ Vniuersitatis, remittere salariũ suum vltimæ Vniuersitati.*
10 *Dominium à Principe non potest sine causa auferri.*
11 *Dignitas Imperatoria, Regia, vel Papalis non moritur.*
12 *Legatus voluntariè accipiens successorem sine protestatione, videtur remittere salarium residuum temporis.*
13 *Seneschallus eligens imperitum Locumtenentem, pro eo tenetur.*

LEX IIII. PAPINIANVS LIB. IIII. RESPONSORVM.

Diem functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis, quod legatis præstitutum est, debetur: modò si non posteà comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diuersum in eo seruatur, qui successorem ante tempus accepit.

Species facti declaratur.

Ista lex est Papinia. ob id subtilis & difficilis, species facti talis est. Legatus Cæsaris destinatus ad Regem fuit pro vno anno, quo in itinere cùm esset, vel dum fungeretur sua legatione, fortè ipse intra sex menses mortuus fuit; quæsitum est, an comitibus illius, qui secuti fuerant eum in legatione debeat salarium residui temporis, quod tempus videlicet anni præstitutum erat legato. Et respondet Papinia. deberi, dummodò comites illius legati defuncti cum aliis non fuerint, & mercedem ab alio non acceperint.

Sed quæsitum fuit, an salarium obtinere debeat legatus, cui datus est successor ante anni tempus? Et respondet text. non deberi, & diuersum esse, fortè quia ex causa remotus fuit, vt inferiùs dicetur.

Accurs. & ferè alij interpretes legũt præstitum & exponunt præstãdum, tẽpus pro tempore. Budæ. verò & Alciat. præstitutum, referẽdo ad tempus præstitutum legatis. id est, præfinitum, & in idem recidit, siue dicatis præstitum, id est, datum, cõcessum tempus legatis, sed interpretes referebãt relatiuum quod legatis præstitum est, ad salarium, quod fieri non debet, sed ad tempus, cùm relatiuum ad proxima referendum sit, secundum Grammaticos. Hoc etiam docet iste text. ibi, cum aliis eodem tempore fuerunt: & sic exceptio declarat huius legis principium.

Dubitãdi ratio.

Primò colligitur ex hoc text. quòd mortuo legato comites, qui legato inseruiebant, debent habere salarium pro tempore, quo conducti erant: hoc tamen videbatur durum, quia mortuo domino soluti sunt famuli, & seruientes à pactis conductionis & promissionis, cùm mors omnia soluat. §. deinceps. in authen. de nupt. collat. 4. l. defuncto. ff. de publi. iud. & hîc Bart.

Ratio decidendi.

Ratio text. est, quia mors legati non debet esse detrimento comitibus, per quos non stat, quin præstent operas suas, ergo illis non debet imputari. l. in iure. ff. de reg. iur. Nec debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. l. si quis in suo. §. fin. C. de inoffic. test. & reg. iur.

Aduertendum est, quòd iste text. non loquitur plus de Assessore, quàm de aliis comitibus legati, quibus solet promitti salarium pro tempore legationis, quod si legatus moriatur, iniquum esset, si salarium non haberent, quia per eos non stat, quin seruiant, etiamsi cum alio conducti fuissent, salarium obtinuissent, ergo debet eis nihil imputari. per d. l. in iure. ff. de reg. iur. & Imperator Antoninus cũ Diuo Vero rescripsit ad libellum exceptoris in hæc verba. *Cùm per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Anto Aquilino solueres si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri æquum est.* Papinia. quoq; lib. 3. Responsorum scripsit; Diem functo legato Cæsaris salarium comitibus residui temporis, modò si non posteà comites cum aliis eodem tempore fuerint. l. sed addes. in fin. cum l. seq. ff. loca.

Ideo intelligo istum text. non solùm de Assessore, verùm & de omnibus, qui comitabãtur legatum, vel alium officialem, & cum stipendiis, vt præstandum sit illis salarium mortuo legato, vel officiali pro eo tempore, quo officialis & ipsi conducti fuerint, dummodò mercedes ab aliis non acceperint pro isto tempore. Nam Vlpia. scribit ius dici debere non solùm ludi magistris, sed & si Comites salarium petant. l. prima. §. ludi quoque. ff. de variis & extraordinar. cognitio. l. abesse. ibi. Et præfectos & comites legatorum. ff. ex quibus caus. maior. vbi comites dicuntur, qui legatum sequuntur, & ministris legatorum à Repub. salarium constituebatur, vnde Hermogen. sic scribit. *Eorum, qui Reipub. causa absunt, comites qui sunt intra statutum numerum à tutela, quæ absen*

absentibus, vel præfecturis delata est, excusantur. ff. de excusa.tutor.l.administrantes.& idem ius fit Præsidibus, & comitibus, in l. Senatusconsulto. suprà. de offic. Præsid.

Et vt hæc materia pleniùs intelligatur, faciam casus seq. primus est in hac lege, quòd mortuo legato, vel Præside, pro residuo tempore debetur salarium comitibus illius.
1

Etiamsi legatus non iuerit ad locum, sed miserit quendam, vt interim tutius accedere posset.l.obseruare.ff.de offic Proconsul.§.prohibemus.in authen. de collato. collat.9. alioqui si aliquẽ non miserit, nec possessionẽ officij habuerit, non debetur eidem salarium, sed impensæ factæ pro eundo hæredibus reddi debent, ne ipse, vel eius hæredes in damno remaneant. Bart.& alij hîc per l.si pecuniam.ff.de condict. causa data.requiritur enim legatum aliquo seruiuisse tempore.l.qui concubinam.§.vxori.ff.de lega.3.
2

Legato quãdo non debeatur salarium.

Quando debeatur.

Sed quãdo salarium debeatur? statim deberi Bal. & Paul.Castrensis affirmant, dummodò ipsi comites caueant se restituturos, si ab alio mercedem acceperint, per istum tex.& in tit.ff. si cui plus quàm per legem Falcid.licuerit. Alexand.tamen Ias. & alij dicunt deberi salarium in fine anni. per l. in illa stipulatione si Calendis. ff. de verb. obliga.& commodum medij temporis (quod interusurium interpretes vocant) considerari debet.l. si constante. §. quotiens. ff. solut.matri.maximè quia ex persona hæredum non immutatur obligatio.l.2.§.ex his.ff.de verbo. oblig. Vnde si viueret legatus, comites non haberẽt salarium, nisi post operas præstitas, sic nec eo mortuo, & quia regulariter pensio in fine anni debetur. l. æde. vbi Doct.C.loca.l.si eum.§.homo. vbi Bald. si quis cautio.

Ego dicerem conuentionem super hoc inspiciendam, quæ si non appareat, dimidia vel aliqua pars esset in principio soluenda, in fine verò reliquum. per §.ne autem.in authen. de iudicib. colla. 6. vbi gloss. dicit in omnibus procedere iudicibus ordinariis probat Angel & Ias.in §.tripli. de actio.in Inst.scripsi in scholastic.priuileg.7.& 54.

Nec me mouet d.l.si in lege. §. si domus. ff. loca. vbi statim agere permittit Paul. Sed hoc quando ventum est contra legem locationis, in eum casum locator statim agit, vt videat an conductor habeat iustam causam derelinquendi locationem quo casu non tenebitur nisi ad pensionem debitam.d. §. si domus. ibi, *De his quæ præsenti die præstare.* l. si verò non remunerandi.in fin.ff.manda.l.si in lege.§.si domus.loca.l.habitatores. ibidem. si verò iniusta causa fuerit, ad pensiones totius temporis soluẽdas teneri. Idem Iurisconsultus Paul.docet.in l.dominus. in fi. ibidem.& aliud est in eo, qui deserit culturam, quàm in eo, cuius casu conductor non potest seruire.

Ego putarem Principem, qui prouidebat legato, debere prouidere & comitibus eius, vt aliquid eo residuo tempore agant, & sic potest statuere, vt seruiant nouo legato, vel Præsidi, cui si nollẽt seruire, non habebunt mercedem residui temporis, quia per eos stat.l.in iure.ff. de reg.iur. dicit tamen Alexand. officium esse finitum per mortem legati, quod est verum, vt non teneatur amplius seruire, si non quærat mercedẽ residui temporis, alioqui operas præstabunt, si mercedẽ illius temporis obtinere velint. Et hoc docent Paul. & Dec. vt Officiales teneantur re-
3

poris consequi. Sed si ad patriam redire velint, ex residuo tempore seruire, si velint salarium illius tembono & æquo Princeps prouidere illis debet, ne mendicent, sed vt possint redire cum honore ipsius, & sine ipsorum detrimento, & dare pretium, quo possint pro victu & aliis necessariis, & pro cultu corporis, sibi & personis suis satisfacere, & quò sustinere se possint, sed non habebunt salarium residui temporis, quando petita fuit ab illis opera, & non præstita, secus si nulla est petita.

Sed à quo salarium peti debeat? Respondeo, olim dũ populus Roma.promittebat, soluebat salaria legato, vel comitibus eius de publico, eo casu à publico salariũ residui temporis præstandũ esset. Si autẽ à Principe legat⁹ fuerit missus, & ei, & singulis comitibus præstabitur salariũ ex ærario Principis. Si verò Princeps certam summã promiserit legato tam pro se, quàm pro comitibus, tunc hæredes legati conueniendi essent, & qui promisit salarium, & ipsi tenerentur soluere illud, iuxta hîc tradita.

Salarium à quo petendum.

Sed qua actione ad salarium petendum, agendum erit? Respondeo, actione ex stipulatu, si promissum sit.l.salarium.iuncta glos.ff.manda.& l. prima.illo titul.C.vel actione conducti. d. l. sed addes. in fin.cum l.sequent.ff.loca. aut officio iudicis. l.prima. §. ludimagistri. ff. de variis cognitionib. l. salarium. C. manda. & aliis modis, vt per Doctor. in d.l.prima.

Actio ad salarium petendum.

Secundus casus est. salarium promissum pro anno Doctori, vel alteri, si promittens moriatur ante annum, illi debebitur integrum, quia per eum non stat, quò minus locatas operas præstet. l. sed & addes.in fin.ff.locati. Idem in famulo dicunt Doct.nisi merces fuerit conditionaliter promissa, *si operæ præstarentur,* quia eo casu impleri debet conditio, id est, operæ præstari debent.l.ij C.de condict.ob causam. glos.in l.si militem.ibidem. Paul. Castrensis in l. ex conducto.§.Cum quidam. ff. loca.Corse.in sing.incipiente, salarium. in 3. plenè Francisc. de Ripa in tract.de peste.versi. venio ad conductores.fol.19. & sequent.in paruo vol.

Salarium Doctori promissum, vel famulo.

Tertius casus, salarium promissum legato, vel Doctori pro vno, vel tribus annis, non debetur hæredibus post mortẽ, nisi pro rata temporis, quo isti seruierunt.l j. C. de re milita.lib.12.l.fin. de domest. & protect.ibidẽ. & Corse.in sing. incipien. salarium 3. vbi speciale in domestico dicit, vt debeatur etiam pro anno sequẽti, etiã speciale est in Aduocatis fisci. in l. post duos.C.de Aduocat.diuersor.iudic.ne egeni exeant.l.post hanc.§ sexcẽti. de Aduocat. diuersor.iudic. Ratio est, quia pretium operæ non debetur ante præstitam operam, sed habet conditionem, *si præsteturi opera.* l. interdum. & l. si à colono. ff. de verb.obligat.Et sic non acquiritur pretiũ antequàm præstita opera sit.l.sed & si quis. aliàs incipit, adhuc. §.si operas.ff.de vsufruct.l.si seruus communis. §.fi. de stipulat.seruo.Et actio ex conducto datur solùm ad id quod interest. l. ex conducto. ff. loca. Sed non interest hæredibus, postquam conductor non præstitit operas, ergo non petent, etiam si vnica tantùm salarij præstatio esset facienda pro vno anno, quia pro rata debebitur ei, quicquid dicat Salicetus in l.si vno.§.cùm quidam.& l.sed addes.in fin.ff.loca.alioqui duplici salario quis grauaretur, quod esset iniquum; nec stat per locatorem quò minus ei præsten- 4
tur

Hæredibus an salariũ debeatur.

tur operæ, sed per casum, qui non debet ipsi imputari. l. ex conducto. §. primo. ff. locat.

Salarium solutum, an repeti possit.

Illud tamen salarium, quod solutum anteà fuerit, prohibet Diuus Pius repeti, quia non stat per eum, quominus seruiat. l. prima. §. Diuus. ff. de variis cognitio. maximè quia in solutione consensus vtriusq; venit, ob id non repetitur, aliàs grauaretur hæres, sed donare videtur soluens scienter. l. j. ff. de condictio. indeb. l. sed addes. §. si quis. locat. ibidem. Etiam data esse censetur pecunia pro impensis faciendis, & vt ornatior incederet, aut veniret, ob id non poterit repeti: sed si salarium solutum non sit, non petetur, nisi pro rata, quia tam labor quàm pecunia diuisio-
5 nem recipiunt. l. Seio. ff. de annuis legat. difficilius enim quid repetitur, quàm petatur. l. prima. & l. indebiti. §. sed si nummi. & per totum. ff. de condic. indebit. l. per retentionem. C. de vsur. l. ij. vbi Bald. 3. not. de fideicom. probat l. qui operas. ff. locat.

Salarium integrum quãdo debeatur.

Limitat Bart. quando salarium esset promissum legato, vel Præsidi intuitu suæ personę, & comitum, tunc integrum salarium deberetur hæredibus, qui tenerentur ad soluendum salarium residui temporis comitibus, vt hîc, quia casus contingens in persona vnius, non nocere debet alteri. l. eo conducto. §. cùm quidam. & l. si quis fundum. §. Imperator. ff. locat. Et licèt Lucas de Penna in l. prima. col. ij. C. de primipilo. lib. 12. & Bolog. consil. 17. pro tanto. ac cõmuniter Doctor. dicant integrum hæredibus deberi
6 salarium. Forensis tamen vsus Franciæ recepit, vt tantum pro rata petatur, si vltrà non interfit, etiamsi salarium integrum solutum esset Doctori pro toto anno, vel legato, non repetetur ab hæredibus eius, sicut nec ab hæredibus Aduocati. l. prima. §. Diuus. ff. de variis cognitio. l. post duos. C. de Aduocat. diuersor. iudicio. quia donatũ videtur. l. prima. ff. de condictio. indebit. Et non solùm datum fuit salarium pro labore, sed etiam pro expẽsis, & cultu corporis, vt ornatus accederet ad legationẽ pro æquis, & aliis necessariis, quæ fuerunt exposita ab initio. argumẽt. l. si verò non remunerandi. §. si. ff. mandati. l. insulam. in fin. locati. & quod datum est pro sumptibus recipientis faciendis, nõ repetitur, si fiant aliqui sumptus, & posteà is moriatur. l. legatus antequam. in fin. ff. de legatio. Diuersum est, si in sumptibus faciendis erga alios. vt in l. ij. C. illo tit. lib. 10. Corsc. in sing. incipiente. salarium. 3.

Forensis Franciæ vsus.

Et licèt quidã interpretes dicant Aduocato præstandum salarium ab initio, vt Specul. in tit. de salario. §. sequitur. versic. sed quando. & Alexand. hîc. Alij verò in fine, sicut medico, dum saluus factus est æger. l. archiatri. C. de professor. & medic. lib. 10. vbi Bar. & Rebuf. Docto. in l. vnica. C. de suffrag. & in c. propter sterilitatem. de loca. Tamen ego conci-
7 liarem opiniones sic, vt Aduocatis, Procuratoribus, & Medicis debeatur in initio pars salarij, & deinceps pro rata seruitij præstari debet, vt suprà dictum extitit. & Doctor. notant in l. ij. C. locat. & l. salarium. manda. & ita seruat vsus forensis, aliàs nullus esset Aduocatus, nec Medicus, qui expectare salarium vsque ad finem vellet, & processus posteà habere contra hæredes, vel eos, qui supersunt. Vide quæ scripsi in scholastico priuileg. 7. & glos. vlt. in cap. magna. de pœnitent. dist. j.

Quartus casus, salarium incertum promissum Assessori, vel alteri, intelligi debet de consueto, & solito. l. licet. C. loca. vbi Bald. & Angel. quia in dubio videtur contractum secundum consuetudinem. l. vel vniuersorum. ff. de pigno. actio. l. quod si nolit. §. qui assidua de ædilit. edicto. & de Doctore, vt intelligatur conductus secundum consuetudinem studij. Bart. docet in l. nemo. ff. de duob. reis c. cùm M. vbi Panorm. & alij. de constit.

Cõsuetudo consyderatur.

Et si varia consuetudo fuerit, quia vno tempore plus salarij datum fuit aliquibus, aliis verò minus, tunc intelligetur de consuetudine vltima. l. Mela. ff. 8
de aliment. & cibar. leg. vbi Bar. & Bal. in l. binos. in fi. ff. de Aduoca. diuerso. iudicio. l. si mater. C. ne de statu defunct. l. penul. §. vxor. solut. mat. facit c. cùm de beneficio. vbi Docto. de præben. lib. 6.

Si verò non appareat de consuetudine, tunc arbitrio boni viri debebitur pro qualitate personæ. Bart. in l. prima. §. sed & si comites. ff. de variis cognit. l. ij. de re iudic. Et cum his poterunt alij ferè casus complecti.

Modò si non posteà.] Colligunt ex hoc tex. interpretes limitationem ad prædicta, vt salarium non debeatur mortuo legato eius comitibus, videlicet Assessori, vel aliis, quando ipsi cum aliis fuerũt, vel mercedem ab aliis acceperunt, vnde si locauerint operas suas nouo legato, non debetur duplex salarium, quia bona fides non patitur, vt bis idem exigatur. vt ait regul. iur. Et quamuis iste text. in plurali loquatur, si cum aliis non fuerint, tamẽ idem erit, si cum alio. vt docet Vlpian. in l. iij. §. *negotia sic accipere debemus, siue vnũ, siue plura.* ff. de nego. gest. Et sufficit semel recepisse, vel recipere posse, sed si non tantam mercedem habuit à secundo, quanta erat promissa à primo, poterit agere ad residuum contra primum, quia in hoc sua interest, & satis fuit releuasse primum in eo, quod potuit. arg. l. prædia. ff. de actio empti. l. prima. de vi bonor. raptor. l. dominus. in fi. loca.

Imò etiamsi aliò se transtulerit Doctor in vno loco conductus, debet haberi ratio harum impensarum, si illas impensas ex suo fecerit. vt Fulgos. Alexand. & Ias. hîc scribunt.

Expensæ Doctori aliò se trãsferenti restituendæ.

Idem docet Accurs. si potuit mercedem ab alio accipere, & non accepit, vt illa debeat computari ei: nam paria sunt, habere, vel per eum stare quominus habeat. l. quod te. ff. si cert. peta. l. Labeo scribit, si mihi bibliothecam. de contrahend. emptio. Et quamuis præcisè quis non cogatur locare operas, tamen si mercedem accipere velit, tenetur, nec mutat obligationem, sed si par salarium detur, extinguitur prima obligatio, alioqui daretur materia substrahendi pecuniam alterius sine labore. Et Doctor, vel alius cõductus ad triennium, sterteret in lecto cum vxore sua, nihil eo tempore agens, quod non est permittendum. Ideo mortuo domino debet curare famulus, vt aliũ dominũ habeat, aliàs imputari sibi debet, si ab alio vocatus seruire ei recusauit. Et ista est communis interpretũ sententia. Imò fortiùs, si Do- 9
ctor legerit in alia Vniuersitate, & remiserit illud salarium vltimæ Vniuersitati, dicerem non posse à prima petere, quia cũ aliis fuit, vt dicit iste tex. & non potest in præiudiciũ primæ Vniuersitatis remittere. l. si pignore. ff. de furt. Et habebat actionẽ contra illã, antè quàm remisisset, ergo & salariũ habuisse videtur. l. qui actionem. ff. de reg. iur. aliàs daretur materia calumniandi, & consequendi duplex salarium.

Colli

Colligunt etiam mortuo locatore, & domino, aſſeſſorem & omnes officiales liberatos eſſe, à ſeruitio eis impoſito; adeò vt non ſint obligati ſeruire etiam nouo legato, ſubrogato in locum primi, morte enim ſeruitium extinctum eſt. l. eius. ff. ſi certum petat. l. eius. ff. de curator. furioſ. l defuncto. de publ. iudic.

Princeps habet in Frãcia perpetua officia.

Limitatur in Principibus, qui perpetua regulariter habent officia, nec illa mutare ſolet ſucceſſor, ſaltem in Francia, & ita ſemper fuit obſeruatum, adeò quòd minimè mutanda ſunt, quæ ſemper certam interpretationem habuerunt. l. minimè. ff. de legib.

Sæpius fui interrogatus, an Princeps poſsit conſiliarios, & alios ſuos officialos ſine cauſa reuocare, & viſum fuit mihi non poſſe. probat text. in c. primo. de natura feudi. vbi Princeps non poteſt ſine culpa vaſſallum ſuum priuare feudo. c. vnico. quibus modis feud. amittatur.

Præterea quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri, iura non patiũtur. l. quod noſtrum. ff. de regul. iur. Sed iuriſdictio ordinaria, quam Princeps concedit, eſt propria illi, cui eſt conceſſa. l. prima. l. & ſi prætor. ſuprà. titul. proximo. l. more. cum l. ſeq. ff. de iuriſd. omn. iudic. ergo illud proprium ab illis auferri non poteſt.

10 Nam Princeps dominium nõ poteſt auferre ſine cauſa, cùm ſit de iure gentium. l. ex hoc iure. ff. de iuſti. & iure l. ij. vbi gloſſ. & Doctor. C. de precib. Imperato. offerend. aliàs veniret contra rationem naturalem, quæ inter omnes gentes conſtituit hoc ius. §. ius autem ciuile. Inſtitut. de iure natura.

Iuriſdictio nẽ princeps auferre nõ poteſt.

Item iuriſdictio & dominium æquiparantur. in l. qui furere. ff. de ſtatu homi. Bald. in l. ſi abducta. C. de fur. non poteſt Princeps auferre dominium, ergo nec iuriſdictionem: nec poteſt Princeps cõtra naturam ſtatuere. §. ſed naturalia. de iure natur. in Inſtit. At natura nõ priuat furioſum, aut cæcum ſuo magiſtratu, d. l. qui furere. ff. de ſtatu homi. l. cæcus. de iud. multò minùs poterit Princeps.

Princeps non poteſt conſiliariũ, ſibi adſcitũ ſine cauſa reuocare.

Adhæc videtur Princeps contrahere cum ſuo ſubdito, cui officium concedit, vt amplius eum non deſtituat, & contractus ligat Principem. c. primo. de proba. l. Princeps. vbi Bal. ff. de legib. Si autem præficiat in conſiliarium quendam Aduocatum famoſum, qui plus fortè lucrabatur in eo officio, quàm in officio conſiliarij, ſed illud munus accipit. zelo iuſtitiæ, & vt prouideat ex nominatione ſuis filiis, ſi liberum eſſet Principi remouere illud officium, eſſet eum necare, & decipere, quod nõ poteſt iuſtus Princeps, is autem Aduocatus fortè reliquit penſiones, quas habebat, & alia quæ recuperare nunc non poteſt, ergo ſi hoc Princeps faceret, homines necaret. l. necare. ff. de liberis agnoſc. quod etiam eſt prohibitum Principi per præceptum negatiuum, Non occides, niſi iuſtitiæ authoritate & iuris.

Præterea olim apud Romanos erant officiales temporales, & perpetui. vt eſt apud Lamprid. Cornel. & alios. probat l. principalibus. cum l. ſeq. ff. de rebus creditis. Perpetui igitur dicebantur, quia non reuocabãtur, ſed perpetuò erant in ſuo munere, alioqui non eſſet differentia inter perpetuos & temporales.

Et ſi licet reuocare temporales, ergo non perpetuos à contrario. l. cùm prætor. ff. de iud. l. in honorariis. ff. de actio. & obligat. & in titul. de perpetuis & tempor. actio. in Inſtit. Item quadam contumelia afficitur, qui remouetur ſine cauſa. l. litigatores. ff. de arbitr. quam iniuriam pater populi filiis, id eſt, populo, inferre non debet, alioqui patris officio non fungitur.

Et ſi licitum eſſet Principi reuocare pro libito ſuos magiſtratus, aliqui exemplo illorum deterriti non inuenirentur, qui id munus ſubire vellent, vel non facilè. c. primo. de cleric. ægro. & ſic oporteret ſolum Principem omnia negotia per ſe gerere.

Imò, ſi Princeps ad beneplacitum ſuum aliquos præficeret, eos reuocare non poſſet. text. not. in l. iuriſperitos. ff. de excuſa. tutor. ibi, ***quoniam circa latus eorum agerent, & honor delatus finem certi temporis, ac loci non haberet.*** & ibi Bal. hoc expreſsè firmat: quia, placet, ibi arbitrium boni viri importat, ſcilicet ſi iuſta cauſa interuenerit, & quamuis denotaret liberum arbitrium, tamen iniuſtitiam nõ poſſet per hoc facere. vt Bart. plenè explicat in extrauagan. ad reprimendum, in verbo, videbitur. & Iaſ. in l. ſi ſic. ff. de lega. primo. & quando Princeps prius ſe nominauerit Imperatorem, vel Regem, & poſteà dicit, ***concedimus ad beneplacitum noſtrum,*** intelligitur de Regio beneplacito, & ſic de perpetuo, cùm Regia dignitas, 11
vel Imperatoria non moriatur, ſicut nec Papalis. c. ſi gratioſæ. de reſcriptis. libr. 6.

Inconſtãtia maximè in Principe reprobanda eſt. l. in cauſæ. ff. de procur. clem. vnica, de renũtia. Principi enim conuenit illud, quod habetur in Euangelio, quod ſcripſi, ſcripſi. Et in hoc maximè reprehenſus fuit Bonifac. qui gratias de manè concedebat, & in veſperis reuocabat. Doctor. in c. penult. & vlti. de conceſsio. præben. in 6. Ideò non debet mutare Princeps voluntatẽ ſuam in alterius detrimentum. l. nemo. ff. de reg. iur. & in camera cõputo. ordinationes à Rege Frãciæ, editæ ſunt à Carolo VIII. quæ prohibent reuocationes officiorum, etiam datorum ad beneplacitum, niſi in tribus caſibus, videlicet, in caſu mortis, renũtiationis, & delicti inducentis priuationẽ, alibi fortè fuſiùs dicetur. docet Franciſc. Marc. in deciſ. 19. in 2. parte.

Idem dicẽdum eſt, vt per mortem Principis non reuocentur officiales Principum, nec iuriſdictio ordinaria. c. relatum. & c. gratum. vbi Doctor. de offic. delega. l. eius qui. vbi Bart. & Doctor. ff. ſi cert. petat. gloſ. & Doctor. in l. & quia. de iuriſd. omn. iudic.

Etiam nõ poteſt ſucceſſor Principis reuocare, & deſtituere officiales, quos prædeceſſor præfecit, ſicut nec feuda, vel dominia rei, vt ſuprà probaui. per c. primum. de natura feud. quia debet approbare facta per prædeceſſorem, quæ detrimentum non afferunt Reipub. Bald. in l. prima. ff. de conſtit. Princip. c. primo. de proba. nec fortius ius habere debet ſucceſſor, quàm defunctus habebat. l. hæredem. ff de reg. iur. ſcripſi plenè in præfatio. ad titul. de collatio. in Concord. Frãciæ. ne plura. An ſucceſſor poſsit pecuniam exigere pro confirmatione officiorum, alibi plenè probaui non poſſe, cùm eos nõ poſsit deſtituere, ergo non requiritur confirmatio, ſed ſi fiat, gratis eſt concedenda.

Succeſſor nõ põt pecuniã exigere pro confirmatione officiorum.

Diuerſum in eo ſeruatur qui ſucceſſorem, &c.] Ex hoc text. colligitur legatum non poſſe recipere, nec petere ſalarium ex eo tempore, quo alius legatus in eius locum ſuffectus fuit, & ſic iſta vltima pars debet intelligi de legato, non in comitibus. Nam dicit, diuerſum in eo, non autem, in his,

in his, & ita intelligetur, quòd salarium nullo modo debebitur legato, cui successor datus est, sed de comitibus nullum verbum, nec de assessore, quicquid hîc iactent interpretes: attamen vt hæc materia breui comprehendatur, cõclusiones seq. statuam.

12 Prima est, legatus accepit voluntariè successorem, non debebitur illi salarium, quia videtur remittere illud, accipiendo successorem sine protestatione, sicut qui recipit pecuniam ex sententia debitam sine expensis, vt eas remittere videatur. l. iiij. C. depos. & ne duplex salarium pro vna causa debeatur.

Sed quid in comitibus, an illis salarium hoc casu debeatur? Et deberi non dubito, quia per eos non stat, quominus seruiant, & nõ potest legatus in præiudicium comitum successorem accipere, aliàs esset in legati potestate priuare suos officiales salario, recipiendo successorem ante tempus, & daretur illi materia delinquendi, & priuandi suis stipendiis comites, contra l. conuenire. ff. de pact. dotal. Ideò iste text. dicit diuersum in eo, videlicet legato, sed nõ in comitibus, nec dicit, in his, quod dixisset si voluisset istos comprehendere: tamen si ipsi comites reciperent alios in locum illorum, vel paterentur, vt alij in eorum locum sufficerentur, ipsi non possent postea salarium petere dictante eadem ratione.

Legatus sua culpa remotus. Secunda conclusio est, quando legatus sua culpa remotus est, nõ debetur ei salarium, ergo diuersum est in eo, quàm in comitibus, quibus etiam salarium debetur, pœna enim suos debet tenere authores, nõ alios. l. sancimus. C. de pœnis. c. ij. de his quæ fiunt à maiori parte capituli.

Item perdit salarium à die remotionis per sententiam, non ipso iure. Nam quandiu est toleratus, debet salarium obtinere. l. Barbarius. suprà. de offic. prætor. Petrus Bellaper. & Ias. hîc. Et consiliarius vel iudex accusatus debet habere sua stipendia, quousque priuetur, quia talis est, donec officio sit exutus. c. degradatio. vbi Doct. de pœnis. lib. 6.

Etiam perdit salarium futuri temporis, non præteriti, nec enim corrumpi, aut mutari potest, quod rectè transactum est superueniente delicto. l. ij. ff. de itinere. nisi illud per sententiam quoque confiscaretur. Bart. in l. Mæuia. in Princip. ff. de annuis legat.

Officialis ex fraude remotus. Officialis tamen ad exigendas collectas ascriptus, & ad pecunias publicas, si remoueatur ex fraude, perdit etiam salarium præteriti temporis. l. iudices. vbi Bart. & patruus meus Rebuf. C. de anno. & tribut. lib. 10. l. fi. de vestib. holober. lib. 11. l. ædem. C. locati.

Famulus tẽpore importuno recedẽs à domino. Bald. idem dicit in famulo, qui recedit à domino suo, tempore importuno, & in quo valde interest domini, vt salarium etiam præteriti temporis, mittere debeat. l. item si vno. §. item cùm quidam. vbi Bart. ff. locat. Et hoc nisi famulus dominum prius monuerit. Ex æquitate tamen aliquid dandum esset ei, & arbitrio iudicis moderandum, si iustam habebat famulus causam discedendi, secus si nullam, teste Aufrer. in decis. Tholosa. quæst. 248.

Famulus æger. Sed si famulus æger fuerit, salarium etiam habebit tempore infirmitatis, dummodò posteà tanto tempore seruiat, quando conualuerit. l. arboribus. §. de illo. ff. de vsufr. Bal. in l. fi. C. de condi. insert. alioqui nullum. Bart. in l. opere testamento. ff. de vsuf. Doctor. in c. propter. de loca.

Nec refragatur quòd culpa comitum hoc accidisse censetur, vt Docto. hîc tradunt, quod si probaretur, etiam ipsi priuandi essent, sed si culpa tantùm legati probata sit, comitibus non debet legati delictum adscribi, ideò salarium illis debebitur. l. ij. ff. quod quisque iur. vt infrà dicetur. *Legati delictum.*

Tertia conclusio, quando Princeps sua voluntate alium præfecit legatum, vel vtilitatis suæ causa ante tempus, tunc debetur & legato salarium, & comitibus, quia Princeps nõ debet in præiudicium legati, illum remouere. l. ij. §. meritò. ff. ne quid in loco. vt dictum fuit. Et factum Principis non deberet nocere tertio. l. Lucius. ff. de euictio. l. nec auus. C. de emancip. liber. l. ex facto. ff. de vulga. & solebat Alexand. Seuer. si vnquam alicui præsentium successorem dedit, dicere, Gratias tibi agit Respub. cuique muneratus est ita, vt priuatus pro loco suo posset honestè viuere, &c.

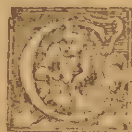
Nisi cum aliis fuerint, & parem mercedem ab aliis acceperint, tunc nõ tenebitur Princeps ad aliud salarium. Sed si Doctor conductus Auenione, ob pestem legerit Valentiæ, si paria stipendia non habuerit, potest id quod intereit ab Auenione petere. l. si in lege. §. domus. & l. dominus horreorum. in fin. ff. loca. & sufficit quod indemnis seruetur. l. iij. in fin. quod certo loco. æquitas autem nõ dictat, quod duplex salarium exigat. idem tenet Ioan. de Ripa in tracta. de peste. versic. sed hîc quæret. num. 96. *Doctor cõductus Auenione, legẽs Valentiæ.*

Quarta cõclusio est, si culpa comitum ante tempus destitutus est legatus, & comites, non debetur salarium ipsi, nec quidem comitibus, vt omnes puniantur, in quo deliquerunt. l. si merces. §. culpæ. ff. loca. l. penult. solut. matr. Bart. hîc. *Legatus culpa comitum destitutus.*

Quinta conclusio, quando culpa tantùm comitum successor datus fuit legato, tunc comites salarium perdere debent, sed ipse legatus culpâ aliorum prægrauari, vel puniri nõ debet. Et sic salarium pro residuo tempore obtinere debet. l. si quis in suo. in fi. C. de inof. testa. Et culpa adscribitur assessoribus, licèt ipsi nomine potestatis sententiam proferant. allegatur l. prima. vbi Ange. C. de his qui latro. occulta. Paris Putea. in verbo, assessor. tract. de syndica.

Notandum est Seneschallum vel alium magistratum teneri pro suo locumtenente, & assessore, 13 quando elegit imperitum, secùs si Rex illum elegerit. facit l. si Procuratorem. §. si tutores. ff. manda. Paris Putea. in tracta. syndica. in versi. assessor.

Lex v. Pavlvs lib. i. Sententiarvm.

Onsiliariis eo tempore, quo assident, negotia tractare in suũ quidem auditoriũ nullo modo concessum est: in alienum autem non prohibentur.

Accurs. & alij istum text. intelligunt tractare tanquam Aduocatus, vt non liceat Assessori fungi Aduocati officio, tempore quo est Assessor, & in eodem auditorio, in alieno sic: quidam asserunt hodie etiam in alieno auditorio non licere. per l. fi. ff. de assessor. sed Dec. dicit illam l. loqui de Aduocatis Roma. quorum erat certus numerus, vt nunc est Aduocatorum Cõsistorialium, & scio seruari in Forensi iudicio in Castelleto, vt Consiliarij ibi præfecti in *Forensis vsus in Castelleto.*

in eodem etiam auditorio postulent, & Aduocati officio fungantur, & in aliis auditoriis, si vellent, quia non habent iusta stipendia, & quando iudicatur illa causa, in qua fuit ille Aduocatus, ipse consiliarius egreditur à consilio, & alij iudicant.

Negotium quomodo accipiendum sit.

Et quamuis negotium generaliter accipiatur pro eo, quod agitur, siue in contractibus, siue in iudiciis & causis: c. forus. de verb. signif. tamen hîc accipitur pro actibus, qui circa lites sunt, vt statim dicetur inferius. Deci. verò intelligit tractare generaliter, vt in c. ij. de iud. videlicet vt assessor nō posit tractare negotia, id est, consulere propriis negotiis, & in illis iudicare. l. qui iurisdictioni. ff. de iuris. omn. iud. & consiliarius in causa, in qua agitur de suo interesse, asidere non potest, vt docet Anto. Butr. in c. irrefragabili. §. cæterum. de offic. ordi. hoc est verum, sed non congruunt isti intellectus verbis text.

Quidam intelligebant legendo in principio legis, consiliarij, prout est in Pandect. Florent. quòd eo tempore, quo asident & iudicant consiliarij, non licet assessori tractare & iudicare in suo auditorio causas, in alieno autem auditorio, quàm consiliariorum, licebit asidere, & tractare causas etiam eo tempore quo asident consiliarij.

Et sic colligitur ex isto text. nō licere eodem tempore assessori iudicare in suo auditorio, quo consiliarij asident, ne impediantur confusione causarum expeditiones, & quia cessante causa cessat effectus. l. quod dictum. ff. de pact. cap. cùm cessante. de appella. cessat causa, quando consiliarij asident, vt assessor iudicet, & consulat, ac causas tractet, ergo ipse assessor iudicare, consulere, ac tractare in suo auditorio non poterit. Nam adueniente Principe cessat magistratus, sic & consiliariis asidentibus, & causas tractantibus, cessabit assessor. Iste intellectus est valde alienus à vero sensu.

Ideò ego sic istum intelligerem text. videlicet non esse concessum aliquo modo tractare negotia consiliarij in suo auditorio, eo tempore quo ipse asidet: quia quando ipse asidet, est ibi iudex, ideò non licet eo tempore, quo iudex est, tractare, nec decidere negotia ipsius consiliarij: quia ibi ipse esset & iudex & pars, quod esse nō potest. d. l. qui iurisdictioni. in alieno auditorio, vbi non asidet, tractari causæ consiliarij poterunt. Alienum ergo vocat, vbi nō præest, nec iudicat, nec consulit, ob id in alieno auditorio ipse nō consulet, nec iudicabit, fauereque ei iudices non poterunt, sicut in proprio auditorio. vt in tit. C. ne quis in sua causa iudicet.

Alienū auditorium, quódnā vocetur.

Et sic in praxi notādus erit iste text. in Parlamentis, in quibus eo tempore, quo agitantur consiliariorum causæ, ipsi descendunt de tribunali, & in locis Aduocatorum se locant, & iuxta suum Aduocatum esse solent, vt non asideant in auditorio, in quo suæ tractantur causæ, quibus finitis reuertuntur ad pristinum locum, & sedem solitam obtinent. Idem in Episcopis, & aliis, qui in Curiis supremis sedem habere solent: tamen Modesti. Consiliarios & Senatores nominat, quia multi sunt Consiliarij, qui Senatores vocari nō possunt, vt Cōsiliarij inferiorum Curiarum, sed tantùm illi, qui in Curiis supremis resident. l. & qui non sunt. ff. de tutor. & cura. dat. ab his. l. vnica. de offic. præfect. Præto. suprà.

Praxis in cōsiliariorum causis agitandis.

Et sic eo tempore, quo quis est iudex temporarius sicut olim erat assessor, non debent decidi, nec tractari causæ ipsius assessorum, vel iudicis. Duo ergo requiruntur in hoc text. primum est, vt quis sit iudex, assessor, vel aliàs præsit auditorio, secundum quòd causa tractetur tempore, quo est iudex, ergo finito officio causa poterit ibi tractari, vbi fuit assessor, vel iudex, quia amplius non est suum auditorium, nec eo tempore iudicatur quo asidet, & sic planus erit sensus huius legis.

Finis primi libri Digest.

D. PETRI REBVFFI COMMENTARIORVM AD IVS CIVILE, PARS SECVNDA.

DIGESTORVM LIBER SECVNDVS.

De Iurisdictione omnium Iudicum, TITVLVS I.

Vperiore libro tractatum fuit sigillatim de officio plurimorũ magistratuum, verùm quia in immensum se extenderet materia, si singula Romano. magistratuũ officia specialim tractarẽtur, ideò hîc adiecit generalem titulum, videlicet de iurisdictione omnium iudicum, tam ordinariorũ quàm delegatorum. Nam Vlpia. ait non esse nouum, vt lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat verbum, quò specialia complectantur. l. si seruus seruum. §. inquit lex. ff. ad legem Aquil. Doctor. in Rub. de reg. iur. simile dicit esse Bart. C. communia vtriusq; iud. communia de legat. communia de successio. communia de manumissio. communia de vsucapio. & ff. communia prædior. & in aliis titulis similibus.

Consyderate, cùm in primo libro tota iurisdictionis materia tractata sit, nunquid congruentius fuisset istum titulum in fine, illius libri locari, & demũ materia iurisdictionum finita secundũ exordiri librum, & sic iurisdictionis magistratuum officia non essent separata, sed conclusa fuissent in eo primo libro: attamen sic visum fuit Triboniano.

Item, quod in superioribus titulis dixit de officio, hîc dicit de iurisdictione. & in l. prima. cùm dixit officium, nempe intelligit quòd data iurisdictione alicui, officium ad eum totum, iuris dicendi, transeat. l. prima. §. damus. ff. de suspect. tutor.

Præterea iurisdictio in rub. generaliter capitur, vt & merum imperium comprehendat. constat in l. imperium. infrà eodem. vbi fusiùs dicetur. vnde hîc tractatur de potestate, iurisdictione, ac officio omnium iudicum. facit text. in §. iusiurandum. in fin. in authen. de defenso. ciuita. colla. 3. *Iurisdictio comprehendit & merum imperium.*

Et sic iurisdictio consistit in officio iuris dicendi. d. §. damus. inde iuridicus dicitur. l. vnica. suprà de offic. iurid. & ius dicens. l. prima. infrà eodem. Et iurisdictio continet officium, dicendi ius. vt l. prima. infrà eod. quomodo accipiatur videte, in l. si quis. infrà eodem.

Iurisdictio duplex est, ordinaria & delegata. Ordinaria est, quæ iure suo, non alieno exercetur. l. j. in fin. ff. de offi. eius. Delegata autem alieno nomine, & fungitur delegatus vice eius, cuius nomine ius dicit. l. ij. & iij. ibidem. ac l. more. & l. solet. infrà eodem. aliter definit Specul. in hoc titul. in princip.

De voluntaria & necessaria iurisdictione dictum fuit in l. j. & ij. suprà de offic. Proconsul. Bald. in l. j. in repet. C. de emancipa. liberor.

Appellatione iurisdictionis venit tam ordinaria, quàm delegata, vt in hac rubrica constat, vbi de iurisdictione dicit, & posteà tractatur in l. more. cum sequent. & in l. solet. ac l. Prætor. de iurisdictione delegata, in hoc tit. & genus comprehendit suas species, vt Dialectici firmant, & interpretes. *Iurisdictionis appellatio.*

Quod limitatur pro materia. Nam in titulo de offic. eius, si loquamur de iurisdictione, in dubio loquemur de delegata secundùm naturam tituli. l. ius emphyteutici. ff. de in diem addict. Et hoc poterit intelligi ex re, id est, secũdùm materiam subiectam, vt docet Iurisconsultus. in l. sæpe. ff. de verb. signific. vbi scripsi.

Adhæc in hac rubrica est dictio Iudicum, quæ generaliter accipitur hîc, pro quolibet magistratu ius dicente, id est, iudicante. §. iusiurandum. in authen. de defenso. ciuit. colla. 3. Nam dicitur iudex quasi ius dicens. l. j. inf. eodem. l. vnica, si quis ius dicenti non obtempera. c: forus. de verb. signifi. & maximè propter dictionem omnium iudicum: qui totũ dicit, nihil excludit. l. à Procuratore. C. de Procura. l. Iulianus. ff. de legat. iij. sed in Pandect. Floren. titul. iste inscribitur de iurisdictione, & additum est omnium iudicum, sed hoc non vitiat. l. testamentum. C. de testa. siue sit ordinarius, siue delegatus. l. more. & l. eum qui. infrà eodem. l. quotiens. C. de iudic.

Notandum est in iudice requiri, primò, bonitatem, quam priùs expetiuit Dauid tanquam præcipuam, sic inquiens: Bonitatẽ, disciplinam, & scietiam doce me Domine: ideò in iudice requiritur bonitas, vt in iure vir bonus vocari soleat. l. continuus. §. cùm ita. ibi, *Et magis est, vt totam rem ad iudicem, id est, ad* *Requisita in iudice.*

virum bonum remittamus. ff.de verb.oblig. l. vir bonus.iudic.solui.l.sed & si vnius.§.Prętor ait.de iniur. Iudicis ergo nomen habere non meretur hæreticus, malignus, vindicta & dolis instructus. §. si filiusfamilias.ff.de iudic.

Sciētia iuris in iudice necessaria. Secundò, requiritur scientia in iudice, videlicet iuris.l.j.ff.de offic.Assessor. & quamuis magistratus fieri posset, vtpote Seneschallus, & præfici rei militari, qui in illa arte est experiēs.l.certi iuris. de iud.tamen ad dicendum ius nullus præfici debet, nisi iuris sit peritus.l.fi.ff.de variis cognit.§.primo.de obligat. quæ ex quasi delicto.nasc. nempe, quomodo ius dicere poterit, qui iuris ignarus est, etiamsi Plauti peritiam, Terentij, & aliorum Poëtarum calleat? Nam quamuis exempla à Valerio, & aliis cōgesta habeat, Iurisconsulti non exemplis, sed iuribus iudicant.l. nemo.C.de senten.& interloc. omn. iud. Ideò toto errant cœlo quidā iuuenes, qui potiùs Ciceronis, vel alterius Rhetoris sententiam inducunt, quàm Iurisconsultorum, cùm ille Grammaticus, vel Rhetor necessitatem iudicandi non habeat, sicut Iurisconsultorum & Imperatorū statuta; quemadmodum si quis Galenū ad decidēdum causas adducere vellet.

Tertiò, diligens esse debet iudex, alioqui punitur ex negligentia. l.Diuus.vbi dixi.ff.de offic. Præsid.l. iustissimos.C.de offic.Rector prouinc.

Quartò, iustissimus & vigilantissimus.d.l. *Iustissimos & vigilantissimos iudices publicis acclamationibus collaudandi damus omnibus facultatem.* C.de offic. Rect.prouin. vt vnicuique reddat, quod suum est.l. iustitia.ff.de iusti.& iur.& in Institut.illo titul.

Eloquētia in iudice. Quintò, eloquens esse debet.authent. apud eloquentissimum aliquem iudicem. C. de fide instru. alioqui, quam clamoris vocē daturus est iudex mutus.c.sit rector. 43.distin. Vnde in Præsidibus supremarum Curiarum maximè attendi debet eloquentia, vt ab omnibus sermo eius intelligatur, & nō parietibus, & sibi tantùm loquatur: & idem in Aduocatis, & maximè Regiis, vt scripsi in Ordi. Reg.

Sextò requiritur prudentia, & constātia, vt Callistrat. scribit: *Sed & in cognoscendo, neque excandescere aduersus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum illacrymari oportet, id enim non constantis & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit.* l.obseruādum.ff.de offic.Præsid.Et ideò stulti, stolidi ac inconstantes iudices reiici ab officio iudicādi debent.l.fi.C.de fideicōmiss.liberta.& Bal.in l.ij. C. de senten.ex libel.recit.ait, iudices duas claues obtinere debere, videlicet sapiētiæ & cōsciētiæ. Alia requisita scripsi in verb.summas.in proœ. Concordat.

SVMMARIA.

1 *Iudex furioso, etiam inuito, tutorem dare potest.*
2 *Eidem etiam Aduocatum vltrò, si nemo sit qui petat, dare debebit.*
3 *Iudex in regno Franciæ suum officium, nemine petente, perrarò impertitur, & quare.*
4 *Officium iudicis post sententiam etiam in executione interponitur.*
5 *Quantum valeat in bonæfidei iudiciis.*
6 *Iudex de negligentia sua tenetur, etiam parte non requirente.*
7 *Appellari potest à iudice, denegante cautionem de dolo.*
8 *Actio & persecutio præscribi possunt.*
9 *Agnitione sola rumpitur testamentum.*
10 *Domo concessa, in qua exigitur vectigal, ius exigendi vectigal non censetur concessum.*

LEX I. VLPIANVS LIB. I. REGVLARVM.

IVs dicentis officium latissimum est. Nam & bonorum possessionem dare potest, & in possessionē mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare.

QVia in rub.ponitur de iurisdictione om.iudic. hîc declarat Iurisconsul. iurisdictionem illam consistere in officio iudicis, videlicet, vt iudex illam iurisdictionem exerceat, quando opus erit: neç ponitur hîc definitio iurisdictionis, vt quidam putant, sed loquitur text.de officio iudicis, nō de iurisdictione.vt in l.iij.infrà.

Officium iudicis dicitur onus illud iurisdictionis exercendæ, quod iudici datum est ratione magistratus, ideò omnia, quæ causa magistratus, & vt iudex facere tenetur, hoc in officio suo continetur, & vocatur officium iudicis. Nam illud minus mouet illum ad faciendum ea, quæ sibi incumbunt, & ad reddendum ius vnicuique.l.ij.C.de delator. lib.10. etiam in criminibus.l.si quis.in fin.ff.ad Turpilia. & sic officium iudicis, vt partibus ius dicat, consistit. *Iudicis officiū quodnam dicatur.*

Etiam quod in rubr. dicitur Iudicum, hîc, Ius dicentis. Nam iudex dicitur, quasi ius dicēs. c. forus.de verb.signif. Et vult intelligere de iudice exercente iurisdictionem. Nam si iudex illam non exerceret, & sic ius non diceret, officium illius non esset latissimum, sed angustissimum, nec diceretur ius dicens: & officium propriè iudicis est, cùm ius dicit, non quando est in lecto.vt in titul. si quis ius dicen. non obtempera.& l.ij.de in ius vocand.l.nō possunt. in fin.suprà.de legib. Ideò hîc Iurisconsultus vult explicare, quod sit iudicis cuiuslibet, reddentis ius, officium, nō autem iudicis nihil agentis, & dicit esse latissimum, & posteà exempla ponit, in quo consistat, quia etiam & in aliis quibuscunque consistit. Nam exempla in text. conscripta non restringunt regulam.l.nam quod liquidè. ff. de penu legat. & ius dicere quidem dicunt fusiùs patere, quàm iudicare. Nam iudex ius dicit, siue decretum interponat, siue in interlocutoriis, siue in definitiuis, vel alio modo iustè aliquid faciat, etiā extra iudiciū, sed iudicat in iudicio, & quando sententiam decernit. l. voluit.in fin.ff.de interrogat.actio. Sed dicerem parum differre ista duo, & dictionem, vel, pro & assumi posse, ibi.& in rub. C. ne quis in sua causa iudicet, vel ius dicat.probatur in l.sæpe.ff.de verbo.significat.

Et hîc non solùm loquitur de maiore iudice, sed & de quocunque habente merum imperium, mixtum, seu iurisdictionem, vt apparet ex rubr. omnium iudicum, ergo de omnibus hîc intelligit, postquàm dicit, omnes.l.Iulianus.de legat.iij. facit l. magistratibus.infrà eodem. vbi de illis, qui tantùm iurisdictionem habent, loquitur, videlicet de magistratibus municipalibus, & in aliis legibus de habentibus merum & mixtum imperium, & sic de omnibus

bus intelligitur, quicquid dicat hîc Accurs. cùm generaliter iste text. loquatur. l. prima. §. & generaliter. de legat. præstand. hoc probat Iustinia. C. hoc eodem tit. sed hîc non loquitur de officio Principis, sed tantùm ius dicentis, licèt confusè Doc. loquantur. vt dicam in l. imperium. infrà eod.

Item officium iudicis latissimum esse ait Vlpian. non (vt dicit Bart.) quòd sapientia consistat in latitudine, non in longitudine, cùm rarò longus sapiens existat, quod displicebat Cy. quia ipse erat multum longus. Ista distinguit Bartholo. Cocles in primo lib. suæ Physionomiæ. c. 39. de longitudine colli, crurum, vel dorsi, & totius denique corporis. Ad eum te reiicio, & quantum velis ipsi credas.

Itaque Iuriscon. hîc nō vult dicere quantum duret officium iudicis, an videlicet per triginta annos, vel alio breuiori, vel longiori tempore, de quo inferiùs dicetur, & sic an longum sit, vel longissimum in tempore, & quo tempore præscribatur.

Officiū iudicis quàm latè pateat. Sed hîc dicit esse latissimum, volens ostendere, quid, & quantum contineat hoc officium, vt hîc docet Bart. & latissimum, id est, amplissimum, ad multas & varias factorum species, & actus se extendens. Nam Vlpia. ita scribit in l. ædiles prima. §. itē sciendum. ff. de ædil. edic. Iudici enim statim atque factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur, videtis ergo esse eius officium amplissimum, & in omnibus rebus, quæ in iudicio agitantur, consistere: & sic iudex dicitur, & cùm ius reddit, ius dicens, & reddēs. vt est in tex. ius dicentis. Nam officium eius est, vt ius dicat. l. penult. suprà. de iustit. & iure.

Latum enim dicitur amplum, & spatiosum, cuius contrarium est angustum. l. *via constitui, vel latior octo pedibus, vel angustior potest.* ff. de seruit. vrb. præd. De hoc verbo, latum, scripsi in l. ij. ff. de verb. signific. & Aristo. lib. 5. Metaphysico. ponit differentiam inter latitudinem & longitudinem, quæ ibi videri potest.

Latissimum ergo est, quia in principio cogit partes venire, decernendo citationem. vt in titul. de in ius vocand. & l. ad peremptorium. cum l. seq. ff. de iud. Et ideò dicit text. iudicium reddi in inuitum. l. inter. §. primo. ff. de verb. oblig. in libellis reiiciendis, vel recipiendis. l. prima. de offic. assessor. l. prima. de edend. in Aduocatis dandis. l. nec quicquam. §. Aduocatos. de offi. Proconsul. Post litem contestatam, vt testes & alias probationes decernat, & recipiat. titul. de probatio. de testib. & fide instru.

Et (vt summatim dicam) vbicunque iudicem mouerit æquitas, officium suum exercere potest, & partes interrogare. Vlpian. ff. de interrogat. actio. l. vbicunque. & dicit Bald. in rubr. de offic. deleg. col. vlti. officium iudicis esse motum ad aliquid explicandum in causa latissimè patente. facit l. qui explicandi. C. de accusat. & sic vbi est persecutio, ibi officium iudicis adesse debet. l. j. ff. de variis cognitio.

Præctereà etiam amplissimum est, quia iudex illud impertiri potest, siue parte petente, siue non: regulariter tamen parte requirente. l. iiij. §. hoc autem iudicium non datur, nisi postulatū fuerit. ff. de dam. infect. l. prima. §. magistratibus. de magistratib. conuen. Vnde scribit Iacobi. cauēdum esse, ne quis exasperet iudicem, sed eum gratum reddat. Nam bonum est habere iudicem fauorabilem, maximè in arbitrariis. c. de causis. & c. consuluit. de offic. delega. §. præterea. de actio. in Institut.

Illud etiam officium iudex impertitur non petente parte, quando pars petere non posset, & tamen æquum est illud concedi, vt si furiosus sit, qui tutorem petere nō possit, ei ex officio iudex dabit, etiam inuito. l. illud. cum l. sequen. ff. de tutor. & cura. datis ab his. & Bart. in l. ij. ff. de cura. bonis dando. & Aduocatum furioso vltrò, si nemo sit, qui petat, dare debebit. vt Papinia. docet in l. nec quicquam. §. Aduocatos. ff. de offic. Proconsul. & Lucas de Penna in l. ij. C. de lucris Aduoca. lib. 12. 1 2

Iudex sine petitione quādo officium suum impertiri debeat. Etiam dicunt fauore publicæ vtilitatis, animæ, & fisci, iudicem sine petitione officium suum impertiri debere. per l. si quis in hoc genus. C. de Episcop. & cleric. l. congruit. suprà. de offic. iud. l. si vacantia. vbi Barto. C. de bonis vacant. idem Barto. & alij in d. §. hoc iudicium. In his tamen casibus in praxi seruatur, vt Procurator fisci prosequatur, alioqui non imputatur iudici, & in hoc regno perrarò iudex nemine requirente aliquid molitur, ne quis in eum tanquam priuatum agat (vt practicè loquar) recipiendo eum in formalem partem. 3

Poterit quoque iudex post conclusionem in causa, si perpendat testes non planè examinatos fuisse, iterum examinare, si bonum & æquum videat esse ad iustitiam causæ, etiam parte non petēte, cùm hoc petere non posset. c. per tuas. vbi Docto. de testib. Bald. in addit. ad Specul. in titul. de offic. iudic. & generaliter alia facere in fine causæ debet, quæ videt iure esse facienda, putà vocare partes ad sententiam audiendam. c. ij. de dolo. lib. 6. & posteà eam proferre ex libello. l. ij. C. de senten. ex libello recitand. & sic iudex ex suo mero officio multa facit, ideò eius officium dicitur amplissimum, quia iure actionis ad illud cogi non potest, in multis casibus.

Etiam latissimum dicitur, quia post sententiam in executione interponit illud officium. vt in l. à Diuo Pio. ff. de re iud. & in l. qui restituere. de rei vend. & sicut temone regitur nauis, sic iurisdictio officio iudicis, alioqui parum esset habere iurisdictionem, vel sententiam, nisi esset qui eam executioni daret. l. ij. § post originem. ff. de origi. iur. c. vbi periculum. §. præterea. de elect. lib. 6. 4

Naturalia iura, immutabilia. Nec refragatur quòd circa quædam restrictum sit, ergo non est amplissimum. Respondeo, non ob id desiit esse latissimum: nam & potestas Imperatoris restricta est, vt naturalia tollere non possit, quia immutabilia. Instit. de iure natural. §. sed naturalia. tamen non desinit potestas Principis esse amplissima, quamuis sit in aliquibus casibus restricta, sic & in officio iudicis dicemus, & sic cessabunt contraria Docto. quæ hic mouent. Alio modo soluit dom. Bello. in lib. supputat. 2. c. vij. & seq.

Et sic ex his patet officium iudicis esse amplissimum, & latissimū, quia extenditur ad omnes actus, in quibus necessarium est, vt interponatur, siue actio competat, siue persecutio, siue petatur, siue nō, quādo peti non potest, vt superiùs probatum fuit, & vbi æquitas versatur, quos casus dinumerare potiùs esset laboriosum, quàm vtile, ob id reiiciā te ad Spec. in titul. de offic. iud. & ad practic. Bald. in hoc titul. Host. in summa, in titul. de offic. iud. & Rofred. Beneuenta. in tracta. libello. eodem titul. quia tantùm in bonæfidei iudiciis officium iudicis valet, 5

quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio. l. quia.ff.de neg.gestis.nec probo quod Zas. hîc scribit quòd olim Reges manu Regia omnia expediebant(l.ij.suprà. de orig. iuris) hoc hodie cēseri potest officio iudicis nobili expediri:nā omnia & maiora & leuia negotia reges expediebant authoritate Regia:nunc iudices ea tantū,quæ supremi non sunt imperij: & sic regalia non expediuntur officio iudicum, vt in titul. quæ sint regalia,tractatur. & in his actio vel persecutio ferè est, vt probaui in l.actionis. ff.de verb.sign.quæ non competebant olim,quia non erant eo tempore inuentæ.vt d.l.ij.

Item quantum attinet ad Bart.diuisionem de officio iudicis,eā nō probo;in qua sic officiū distinguit, videlicet.in nobile, mercenarium,&aduersariū.Nobile, quod per se stat:mercenarium deseruit actioni: aduersarium, quod non deseruit actioni, sed illi aduersatur, vt quando deseruit exceptioni propositæ. hæc summatim docet Bart. glos. tamen in l. iiij. C. depositi.dixerat triplex esse,sed non sic nominauerat, nec in §.prætereà.de actio.in Instit.

Item,vt vocari debeat nobile, vel mercenariū,siue per se stet,siue non, siue deseruiat actioni, vel aduersetur,nō video. Nā potiùs vocaretur vltroneum, seu spontaneum,vt statim dicetur; sed quia hæc nominum impositio nullam parit vtilitatem,sed potiùs confusionem, ego eam non sequor,sed Alber. in l. j. col. iij.ff.de interrog.actio.sic diuidit,videlicet quoddam esse merum,quoddam mercenarium,& posteà tripliciter diuidit merum, & hoc confusè: ideò ego dicam sic: officium iudicis quoddam merum esse, aliud mixtum.

Iudicis officiū, aliud merum, aliud mixtum.

Iudicis officium merū, quódnā dicatur.

Merum iudicis officiū est, quod ipse iudex actione nō præexistēte impertitur, & in quo plurimū eius valet potestas.de hoc mero officio sic scribit Pōp. in l.v.ff.de verb.oblig.Iudiciales sunt,quæ à mero iudicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio. vbi Accurs. dicit iudiciales esse cautiones, quæ à iudicis interponuntur officio, quando principaliter super aliqua re cognoscebat, vt si vendicem seruum,dubito possessorem venenum temporarium illi dedisse, vel quicquam doli admisisse, petam de dolo caueri, iudex hoc decernet. Ista cautio proficiscitur ex mero iudicis officio, & idem in aliis casibus similibus, & Bal.in pract.in hoc titul.de offic.iudic.dicit principaliter intentari,vt in restitutionibus minorum dicam, in l.in causæ.ff.de minor.& dici potest merum,quod nulli actioni,vel accusationi cōiunctum sit, vt in imperio dicetur.in l.imperium.infrà eod.

Quídnam mixtū sit.

Mixtum,quod iudex impertitur partim mouente magistratu, & partim actione mediante, vel exceptione.cùm sine actione nullus experitur.l.si pupilli. in fin.ff.de negot. gest. & regulariter officium iudicis istud vbique versatur.Nam scribit Caius.l.*officio iudicis conuenit iubere hæreditariam rem venire, vnam, pluresue, & pecuniam, quæ ex pretio redacta est, ei numerari,cui legata sit.* ff. famil.hercisc. Et in mero officio iudicis,plurimum potest iudex, tam in cōcesione, quàm in denegatione,quod non est in mixto, & rarò denegari solet, & mixtum dici potest, quia & de mero, & actione,persecutioneque concipitur. Et dixi officium iudicis vix dari sine actione, & persecutione,in l.actionis.ff.de verb.signific.

Ex hoc infertur Bar. & alios perperàm firmasse, nō posse partem appellare,si iudex merū suum officium,& quod nobile dicit,deneget, quia hoc misericorditer (vt suis verbis vtar) implorandum est.gl.in rub.ff.de interrog.actio. Nam vbi pars habet iustam petitionem,& persecutionem,tunc non potest iudex officium suum denegare,alioqui ab illius denegatione rectè appellare potero.l.j. C.si sæpius in integ.restit.& illi intimare,non parti.glos.& Doct.in c.bene. j.de postul. Prælat. Felin.in c.& si clerici.§.fi.col.vij. de iud.scripsi in §.j.de friuol.appel.in Cōcord.Nam 6
iudex ex negligentia,non requirente parte, tenetur.l. diuus. vbi dixi. de offic. Præsid.suprà. multò fortiùs requisitus tenebitur, quia munus habet publicum. l. pupillus.§ munus.ff.de verb. signific. quod iure persequenti denegari non potest. Et quia hoc officium pro actione proponitur.c.fi. de offic.iud. imò iniuriā facit parti iudex,officium suum non præbens,quando à parte peti potest.l.j.§.permittitur.in fi.ff.de aqua quotidia.& æstiua.Felin.in c.at si clerici.§.fin.col.vij. de iud.& Ias.in §.j.de actio.in Instit.

Nam munus iudicandi est necessarium.l.fin.§.iudicandi.ff.de munerib. & honorib.ob id & officium iudicis,quod sequitur ipsum iudicē, monet illum,vt ius dicat.l.ij. C.de delator.Ias.in §.j.nu.64.& sequent. de action.in Instit.etiam si non competat actio l. j. §. medicorum. ibi, *& ideò his quoque extra ordinem ius dici debet.* ff.de variis cognit.

Cautio de dolo.

Etiamsi ad merum iudicis arbitrium relatum esset.per d.l.v.de verb.oblig. vbi cautio de dolo mero officio iudicis præstatur, & tamen si eam iudex denegaret,ab eo appellari posset,& ita tenet vsus forensis,quicquid dicat Innocent.in c.fi.de feriis.licèt Angel.Ias.& alij eum sequantur in d.§.j.de actio.in Inst. 7
Imò in quibus casibus iudex est puniendus,si non fecerit,hoc intelligitur, si fuerit requisitus, vt id faceret,aliàs non.vt docet Anthon.Butr.in c.fin.de rescr. Felin.in c.si autem.col.iij.nu.4.ibid.Ias.in l. vniuersa. C.de precib.Imp.offerend.

Limitatur in casibus à iure permissis.Nam ad officium iudicis spectat omnes res inter singulos hæredes diuidere.l.j.ij. & seq.ff.fam.hercisc. tamen de libris magicis, vel improbatæ lectionis,non debet se interponere.l.cæteræ.ibid.

Item ius permittit denegare iurisdictionem ei, qui non obtemperat iudici. l. sed & si per.§. sed & si dum decreto.ff.ex quib.caus.maior. Ergo officium suum iudex rectè denegare his casibus poterit, quia est à iure permissum,vel constitutione,aliàs nō,quod est notandum.

Item quando pars non potest petere,vt in testium repetitione, si iudex hoc non faciat, supplebit superior iudex, & bene appellatum ex nouiter actis pronuntiabit, vt seruat forensis vsus.vide Dec. in c. ad hæc.iij.de appellat.

Persecutio non potest iudicis officium dici.

Ex his constat Docto. perperàm sensisse persecutionem esse officium iudicis;nam persecutio respicit partem, sicut actiò, & actio est ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.l. nihil aliud. ff.de actio.§.j. de actio.in Instit.sicut actio non est officium iudicis, ita nec persecutio,quia pars ius suum persequitur,iudex suum officium,si & quando expedit,impertitur. Ergo officium iudicis esse non potest in parte,alioqui posset facere id,quod iudex.

Actio,officium iudicis non dicitur.

De actione,vt officium iudicis non sit,probatur in l.iij.§.ex quib.ibi,in hac actione officium tantùm iudicis consequatur actor.ff.de alien.iud. mutād. caus.

facta

facta. l. harum actionum euentus hic est, vt victori officio iudicis aut res præstetur, aut cautio. ff. si seruit. vendict.

Origine etiam differunt, quia officium iudicis est de iure gētium, vt constat in lib. Iudicum. in Bibliis. facit l.ij. ff. de origi. iur. Doct. in § j. de actio. in Instit.

Actiones verò iuris sunt ciuilis. l. in commodato. §. sicut. ff. commoda. ibi. *actiones ciuiles.* Ias. & alij in d. §. primo. vnde dicit Bald. in c. querelam. col. 2. de electio. officium iudicis potius actū esse, quàm actionem, quia maximè constat in exercitio iurisdictionis iudicis, qui in iudicando interponit officium suum.

De persecutionis verbo. Sic erit de persecutione, vt nullo modo iudicis officium dici possit: quod probatur, de iure fisci ff. in l. in fraudem. §. qui pro alio à fisco cōuentus, debitum exoluit, nonnunquam postulat persecutionem bonorum eius, pro quo soluerit, in quo etiam adiuuare per officium iudicis solet, ergo persecutio partis adiuuatur officio iudicis. Nam partis petitio sine decreto iudicis & suo officio nihil parit, officio enim iudicis iudex statuit, pars verò rem persequitur, hoc notum est, quod etiam probat l. si priusquàm. ff. de noui oper. nuntia. l. pars literarum. de iudi. facit l. si cuius. ibi, *dominus potest in ea re satisdationem desiderare, vt officio iudicis hoc fiat.* ff. de vsufr. Actionis tamen verbo venit persecutio. l. actionis. vbi amplè tractaui. ff. de verbo. signific. quia per actionem persequimur id, quod nobis debetur. d. §. primo. de actio. in Instit. alioqui si persecutio vel actio esset officium iudicis, pars ageret, & officio iudicis condemnaret, quod absurdum esset.

Ex his constat inanes & superuacuas esse Bart. & aliorum differentias, quas tradunt inter actionem & officium iudicis, tanquàm si quis vellet facere differentiam inter officiū partis, & iudicis, officium enim partis, est, persequi, vel excipere, seu fugere. d. l. pars literarum. & l. properandum. §. primo. ff. & C. de iud. Iudicis autem officium est, de iuribus partium cognoscere & definire. l. de qua re. ff. de iud. Sed in eo interpretes decepti fuêre, cū persecutio sit extraordinaria prosecutio. Doctor. putauerunt esse officium iudicis, sed latè distat, quia persecutio partem respicit: officium iudicem. l. pecuniæ. secunda. §. persecutionis. de verborum significatione. Prima differentia est, quia officium iudicis non præsupponit obligationem, quod reprobo. in d. l. pecuniæ. secunda. §. verbum debuit. ff. de verborum significatione. vide Iaso. in §. primo. numero quinquagesimoquarto, de actio. in Instit.

Bartoli differētia reprobatur. Secunda etiam differentia Bartoli reiicitur, vt si officio iudicis quicquam debeatur, non constituitur quis in mora per interpellationem extraiudicialem, secus si iure actionis, quod non est perpetuum, quia etiamsi debeatur iure actionis, non constituitur quis semper in mora per interpellationem extraiudicialem. l. cùm fundus. ff. si certum petatur. Barto. in l. denuntiasse. §. primo. de ædil. edicto. Ias. in l. nec quicquam. §. vbi decretum. numero septuagesimoquinto. ff. de offic. Proconsul. Purpurat. hîc num. 105.

Nec me mouet ratio per Barto. assignata, videlicet, quod debetur officio iudicis, hoc nō deberi parti. l. cùm postulassem. ff. de damn. infect. quia hoc non videtur verum. Nam illud quod pars potest persequi, est ei debitum, vel suum, alioqui illud frustrà persequeretur. l. creditores. ff. de verborum significatione. & in l. cùm postulassem. hoc non euenit eò quòd fiat officio iudicis, sed quia à lege ita statutum fuit. l. euenit. ibidem, vt fusiùs dicam in nouo intellectu ad illam legem.

Officiū iudicis nō dicitur extraordinarium. Etiam falsum puto, quod interpretes dicunt, iudicis officium esse remedium extraordinarium: nam iudex in omnibus causis suum impertitur officium, vt iudicet, & decernat super eo, super quo partes contendunt, donec controuersia finiatur. l. prima. §. inde. ff. de noui oper. nuntia. Ideo potiùs dicitur ordinarium, quàm extraordinarium: nec quidem illud potest dici extraordinarium, quod per solennia iuris exercetur. l. omnes. 1. C. de anno. & tribut. lib. 10. 8

Nec l. in causæ. de minorib. probat, quia loquitur de restitutione, quæ non datur, quando est actio, quæ dicitur remedium ordinarium, sed restitutio dicitur extraordinaria, vbi ergo non competit actio de iure communi datur restitutio, & sic non loquitur ille text. de officio iudicis, sed de restitutione. Et licèt concedatur officio iudicis, tamen mediante partis persecutione. vt ibi dixi. Et quia persequi hoc pars iure potest.

Etiam respondeo, d. l. pecuniæ. §. persecutionis. ff. de verbo. signifi. loqui in persecutione extraordinaria, non in officio iudicis. de quo ille text. non loquitur. vt ibi dixi, & multa de extraordinario scripsi in l. pupillus. §. munus. ibidem.

Differentiæ etiam traditæ hîc per interpretes inter persecutionem & officium iudicis, non placent, vt dixi, quia persecutio ad partem respicit, officium autem iudicis ad iudicem, ideò dicitur officium iudicis, ergo non partis. quamuis Ias. & Gomes. in §. primo. de actio. in Instit. multas velint tradere differentias, in quibus nihil est vtilitatis, sed est potiùs cōfundere vocabula, & in futilibus & falsis versari terminis, quod alienum à Iurisconsulto esse debet.

Et sic iuratur in litem, vbi pars iure persequi potest, in casibus à iure permissis. in l. in actionibus. ff. de in litem iurando. quicquid scribat glos. in l. harum. §. fi. ff. si serui. vendi. alioqui postquàm iudex condemnasset aliquem, si ille nollet rem restituere, vel aliud facere, seu præstare, dolus eius impunitus esset, quod non est permittendum, vt scripsi in interpretatione l. vnicæ. C. de sentent. quæ pro eo quod interest in illius titul. declaratio.

Recōnuentio, etiam implorato iudicis officio, competit. Etiam vbi imploratur officium iudicis, habet locum reconuentio, contra glos. in l. sed & si restituatur. ff. de iud. Cuius enim obseruat arbitriū in agendo, eum habere & contra se iudicem in eodem negotio non dedignetur. l. cum Papinia. C. de senten. & interlo. omn. iud. alioqui iniquum esset condemnare eum, qui absoluendus est. Et sic cùm officium iudicis in omnibus versetur, nunquam esset locus reconuentioni, quod est ridiculum. & hanc glos. reprobant Doctor. per text. in l. j. in fi. ff. de variis & extraord. cognit. & in c. primo. de mutuis petitio.

Et per prædicta inter dicanicos Franciæ hodie est notorium in officio iudicis ita ferè procedi, sicut in actione, verbis tamen vtrique conuenientibus. Vnde requiritur citatio in hoc officio, & datur libellus, ac lis contestatur, audiuntur testes, & alia solennia iudiciorum ferè seruantur, quæ in actionibus, nec est alius stylus in vno, quàm in altero. licèt Bart. & alij dubitent, & distinguant. in l. nec quicquam. §. vbi decretum. suprà. de offic. Procōs. vbi dixi. & Ias.

in §.primo.num.67.de actio. in Instit. & Doctor. in c.fi.de offic.iudic.

Ex his infertur, actionis appellatione ex vi nominis non contineri officium iudicis, licèt persecutio comprehendatur. in l. actionis verbo. vbi scripsi.ff. de verbo.signifi.quia vtrumque respicit partem,sed officium iudicis ipsum iudicem,si tamē lex vel constitutio indulgeat parti actionem, vel persecutionem,tunc iudex non poterit suum officium denegare, quia actio est ius persequendi. d.§. primo. de actio.in Instit. & l. nihil. illo titul. ff. alioqui inutilis esset actio apud partem,si ipse iudex nollet officium suum impertiri.l.planè.ff.de petitio.hæred.Ideò cessant difficultates Doctor.an propriè vel largè, quia nullo modo,vt dixi,nisi in consequens, & iure quodam correlationis.

Actionis appellatio.

Etiam vbi denegatur actio, & persecutio, etiam iudicis officium actionem & persecutionem respiciens.l.si pupilli.in fi. ff. de nego. gest. alioqui iudex iniustè officium suum præstaret, & malè faceret interponēdo officium,vbi non competit parti ius, nec persecutio,vtpote quia nihil ei debetur, vel si iudex interponeret officium in restituendo minorem post 29. annos, aut in Gallia post 35. certè non rectè faceret,vt scripsi in tracta.de restit. articul. 2. in 2. tomo. Commētario.in Consti.Regi.Gal.Etiam iudex hoc casu suppleret de facto, quod est à iure improbatum.in l.vnica.C. vt quæ desunt Aduocat. Ex hoc periclitatur Accurs. doctr.in l.prima. C. qui admitti.dicens vbi cessat actio, implorari officium iudicis posse.

Imò,si vel lex, vel constitutio tollat omne remedium,non cēsetur sublatum officium iudicis, ipsum iudicem respiciens,quo poterit vti, quando bonum & æquum erit,sed remedia partium tantùm sublata censentur. text. in l.planè. & l. vlti. vbi Angel. ff. de petitio.hæred.

Vnde non videtur sustineri posse doctrina Accurs.communiter approbata in l.sicut.in verb.persecutione.C.de præscriptio. 30. anno. vt officium iudicis posit 30.annis prescribi.Nam quamdiu iudex in officio durat,& magistratu,semper eius durat officium,& nunquam præscriptione tollitur,quia non potest esse iudex,& non habere suum officium. Et licèt sublata actio sit, tamen iudicis officium semper virens est, in illis causis, in quibus bonum est & æquum,vt ipsum interponat.Et finita causa per sententiam,adhuc officium iudicis durat in executione. l.à Diuo Pio.ff.de re iudic.Et sic nō dicetur præscriptione sublatum iudicis officium. Sed quia non est æquum, vt illud iudex impertiatur deficiēte actione,& persecutione partis,ideò dicit tex. latisimū non longisimum,vt dictum fuit,quia nunquam præscribitur officium iudicis,vbi ius est persequendi,sed actio sic, & persecutio, & tunc cessat iudicis officium.

Officiū iudicis nō potest præscribi 30. annis.

Etiam perperàm scribunt Doctores, tunc demum implorari officium iudicis posse, quando quis non potest agere, fortè quia deficit actio. l. quintus. ff.de annuis lega. Barto.in l.si deposita. C. depositi.l. hæreditas.ff.de petitio.hæred.quia imò officium iu-
8 dicis semper cum actione concurrit, & persecutione, sed quando deficit actio, & æquum est iudicem suum impertiri officium, tunc illud non denegabit persequēte parte,vt plenè scripsi in l.actionis verbo. ff.de verbo.signifi.vbi alia videri poterunt huic materiæ accommoda.

Non videtur etiam verum, eum posse officium iudicis implorare,qui non potest excipere,vt si contra instrumentum Regio sigillo notatum non posit aliquid opponi,vel excipi, non poterit officium iudicis peti,nisi lex vel cōstitutio permittat quicquam opponi.vt docui in arti.primo.tracta.de literis obligat.in primo tomo Constit.Reg.

Et si stylus curiarū habeat, (vt parui sigilli Montispessulani & conuentionum Nemausi) vt non opponantur nisi tres exceptiones, non poterit alia opponi, etiam implorando officium iudicis, alioqui esset in potestate iudicis derogare stylo,etiam à principe approbato.

Sed vbicunque sublata exceptione iudex videt æquum esse,quem audiri,vt in criminalibus, & iure hoc permittente.in l.prima.ff. de quæstio. tunc officium suum impertietur iure, vel constitutione permittente, vel rescribente Principe, aliàs esset in potestate iudicis omnia iura & constitutiones infringere,quod ius ei non permittit, alia scripsi in d. l.actionis verbo.de verbo.signifi.

Nam & bonorum possesionem dare potest.] Iudex ex officio suo persequentibus consanguineis habilibus decernebat olim bonorum possesionem,& cùm decreta fuerat, non poterat repudiari, quia quod acquisitum est, repudiari non potest, vocabaturque decretalis bonorum possesio. l. prima.§.decretalis.ff.de successo.edict.Hodie verò ista petitio bonorum possesionis nō fit,sed sufficit agnitio, & qualiscunque testatio amplectendæ hæreditatis facta coram quocunque iudice. l. final. C. qui admitti.

Nam petitio bonorum Constantiniana lege subiata est. l.fin.§.sin autem ex alia. C. de curat. furio. vbi Accurs.dicit per solam agnitionem rumpi testamentum. quod Ias. probat in l. scimus. §.final.C.de inoffi.testa.& Bald.hìc.

Agnitio amplectēda hæreditatis.

Imò etiam in Francia non requiritur aliqua testatio, sed si delata fuerit hæreditas, seu bonorum possesio alicui, is vi consuetudinis factus est etiam possessor,& poterit agere interdicto vti posidetis sine alia apprehensione possesionis,vel agnitione bonorum possesionis, & per illam consuetudinem mortuus sayzit viuum. de qua plenè docui in 3. to- 9
mo Constitut.Regia.artic.9.tracta.de mater. possesit ne mixti imperij, vel iurisdictionis, hodie paucæ est vtilitatis. Nam postquàm olim mixti erat imperij,non desiit esse aliquo iure.Ideò dicit tex.in l. præcipimus.de appella.*quod non mutatur cur stare prohibetur?* Vnde probat hìc Iurisconsultus latisimum esse iudicis officium, eo quòd bonorum possesionem concedere habilibus posit,vt sequitur.

Et in possesionem mittere.] Etiam ad officium iudicis spectat, vt,si cui damni infecti non caueatur, vt is posidere iubeatur, aut ventris nomine in possesionem mulier, vel is cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possesionem mittatur.Martian. in l.cognitio. in fin. suprà de offic.eius. vbi docui.

Itaque quomodocumque iudex decernat mittendum quem in possesionem rerum, hoc suo facit officio,per istum textum:sed quod nuntius exequitur, cùm facti sit,non spectat ad iudicis officium. de quo Accurs.

Accurs.& facit l.cum quem. ff.de iud. Ideò siue hoc iudex decernat ex primo, siue ex secundo decreto, semper interponit officium suum, quia etiam actio non potest agitari, & in finem deduci sine iudicis officio, vt superiùs probatum extitit, quicquid hîc iactent interpretes. Ideò Iurisconsult. hic dicit esse latissimum.

Item glos.dicit sententiam super possessione esse definitiuam,quod intelligunt Doctor.si lata sit super secundo decreto,secus si super primo;quia tunc erit interlocutoria.

Sententia super possessorio lata, an definitiua dicatur.

Vnde in hoc regno sententiæ sequestri, & recredentiæ dicentur interlocutoriæ, habentes vim definitiuæ,sic intelligetur sententia Gratia.in cap.fi.§.de possessione.2.quæstio.6. glos.in l.quod iussit.ff.de re iudic.vbi scripsi. Sententia verò super pleno possessorio dicetur definitiua,quia totam possessionis causam definit, & sic intelligetur. l. vnica. C.si de momenta fuerit appellatum. & cap. consultationibus. de officio deleg.

Potest.] Exponit Accurs. pro, debet, definiens iurisdictionem, ego dicam in l. iij. infrà eodem. sed hæc expositio non est necessaria. Nam text.declarat officium iudicis esse latissimum, & potest iudex dare bonorum possessionem, & alia facere, quæ iurisdictionem & munus iudicis respiciunt, nempe postquam officium mouet illum ad ista, & alia faciendum, non debemus addere aliam necessitatem. Nam officium cogit iudicem, vt det bonorum possessionem, & ea quæ in textu sunt conscripta,& alia quæ ad iudicis spectant officium. l. non quicquid. de iudic. de hoc verbo, potest, tractat Bart.& alij in l.Gallus.ff. de liber.& posthu. & ideò hoc verbũ, potest, non variatur,siue iudicẽ respiciat,siue alium, quia iudex potest instante officio, apparitor potest præcedente iudicis decreto, nec est differentia facienda inter ista.

Tutores dare pupillis, ad merum officiũ iudicis spectat.

Pupillis non habentibus tutores constituere.] Etiam ad officium iudicis spectat dare tutores pupillis, siue sint qui petant.vt in titul. C. qui petant tutor. l.omnem. C.ad Tertulian. siue nullus petat, & hoc ex officio mero procedit. l. illud. ff. de tutor.& curat.dat.ab his. Alexand.hîc.Hodie regulariter consanguinei solent petère, alioqui Procurator Regius, vel Domini. Nam iudex monebit procuratorem,vt petat, deficientibus consanguineis, & ita habet vsus forensis Franciæ, & sic conciliantur sententiæ contrariæ, vt iudex det tutores pupillis etiam non petentibus consanguineis, instigabit tamen Procuratorem Regium, vel Domini, vt petat aliis non petentibus. Vide quæ dixi suprà in l.prima. de officio eius. & qui tutores petere possint. tractat Iustinian.in titul. C.qui petant tutores.& sic non habenti iudex tutorem vel curatorem dat, non autem habenti, nisi in casibus à iure expressis, vt in titul. in quibus casibus tutorem habenti,tutor vel curator dari possit, & alibi.

Iudices litigantibus dare.] Vlpianus scribit: *Cùm res damni infecti celeritatem desiderat,& periculosa dilatio Prætori videtur, si ex hac causa sibi iurisdictionem reseruet, magistratibus municipalibus delegatum hoc rectè putabit.* l.j.ff.de dam.infect.

Iurisconsultus per hæc exempla ostẽdit officium iudicis esse amplissimum, sed non latissimum esset, si non contineret alios casus, super quibus iudex interponere officium suum debet, ob id hæc exempla causâ tantùm demonstrationis ponuntur, sed alia non excluduntur, & non est curandum,siue exempla sint de mixto imperio, siue de iurisdictione,quia maximè iudex impertitur officium suum in his casibus, nam iudicare vel iudicem dare potest. vt in l. imperium.dicam, & in mero imperio, vt tueatur innocentem.l.j.ff.de quæstio.l.absentem.de pœnis.Ista tamen exempla text.mixtum imperium, & iurisdictionem respiciunt, & quamuis iudex non possit indulgere reis, sed tantùm Princeps, l.ij. §.j. & l.Diui. ff. de pœnis. l.penult. de sicar. nec quidem in ciuilibus, l.quotiens.C.de precib.Imperat.offeren.tamen multum ex suo officio potest, etiam in criminibus. l.de minore.§.plurimum.ff.de quæstio. l.moris.l.respiciendum. l.hodie. l.aut facta.cum aliis legibus.ff. de pœnis. & sic causæ etiam meri imperij comprehenduntur,quicquid dicant interpretes.

Iurisdictio an territorio inhæreat.

Bart. hîc & alij interpretes docent an iurisdictio inhæreat territorio, & breui ego dicerẽ iurisdictionem eo casu inhærere territorio, quando territorio & locis ipsis seu ciuitatibus data est. per l.primam.§. cùm vrbem.ff.de offic.Præfect. vrb. & scribit Bald. inhærere territorio,tanquam nebula supra paludem.

Et solet hoc Princeps cõcedere in erectione Ducatus, Comitatus, aut Baroniæ, vel alterius feudi,& tunc quicunque feudum obtinebit, iurisdictionem illi feudo concessam habebit.Bartol.in l.si quando.j. C.de bonis vacantib.lib.10.& est iurisdictio adhærẽs territorio,omnis iurisdictio ordinaria.Bart.in l.fi.C. vbi & apud quos. & in dicta l.j.§. cùm vrbem. & eo casu appellabitur ad illum, qui illam iurisdictionem concessit,vt docet Petrus Iaco.in sua Praxi.tit.super iurisdictio.libellus.col.3.

Si verò concessa sit iurisdictio personis, tunc non inhæret territorio, sed personis.per l.forma.§.quanquam.ff.de censib. Vnde interpretes hîc dicũt iurisdictionem esse actiuè in magistratu ius dicente, sed passiuè dicitur esse in subditis, ratione situs, & quia in eos exercetur. l.fi.infrà eod.Alexan.hîc. & consil. 35.viso.col.1.in 4.volum.

Ex his infertur, quòd concesso toto territorio, censetur concessa iurisdictio inhærens ipsi territorio, secus si pars concessa fuerit.l.in modicis.ff de contrahend.emptio.l.quædam. de acquirend.rerum dom. l.si quando.j.C.de anno.& tribut.vbi Bar.& Rebuf. libro 10. Vnde concessa domo in qua exigebatur 10 vectigal, non censetur concessum ius exigendi vectigal. vt docet Bald. in l.à Procuratore. col.penult. C.manda. d.cap.primo.de capita.qui curiam vend. Sic dicimus de iure patronatus in cap. ex literis. de iure patron.

Idem dicemus in fundo concesso, cui inhærebat seruitus. l.traditio.ff.de acquirend.rerum dom.sic in adscriptitiis seruis statuit Iustinian. in tit.de agricol. & censit.lib.11.C.

Item qui vendit castrum,vel Baroniam, censetur vendita iurisdictio saltem accessoriè. Bart. in l. inter eos.ff.de acquirend.rerum dom. Bal.in ca.primo.de capita. qui curiam vend. Ludouic.Roman. consilio 444. an dictum castrum. in 2. quæst. Doctor. plenè in l.imperium.infrà eodem.Boër.in decisio.Burdeg. q.50.num.11.Socin.consil.74. in præsenti.col.1.vol.1.

Imò si Princeps concesserit castrum cum iurisdictione Titio, si posteà addatur territorium castro, etiam

etiam intelligitur addi, vt iurisdictionem habeat in illa parte addita. docet Angel. in §. primo. in authen. de æqualitate dotis. collat. 7. quem Ias. hîc sequitur. & Bart. in l. fin. C. vbi & apud quos. & idem in parte aucta per alluuionem. concludit Francisc. Curt. senior. in consil. 57. super eo, vbi multa congerit. quod enim accedit pignori, reputatur pignus. l. si conuenerit. ij. §. si nuda. ff. de pignor. actio. Multa de hac materia scribit Albert. Brunus in tracta. de augmento. ibi abundè videri potest.

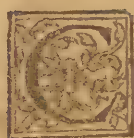
SVMMARIA.

1 *Priuilegium militi concessum, competit medico & eius militibus.*

2 *Matrimonio prohibito, & sponsalia prohibita censentur.*

3 *Locumtenens non potest gratiam homicidis, nec aliis concedere.*

LEX II. IABOLENVS LIB. VI. EX CASSIO.

QVi iurisdictio data est, ea quoque concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

ISta lex generalem regulam præscribit in iurisdictione, vt si cui data sit, omnia is facere possit, sine quibus iurisdictio non potest explicari. Ideò citare is ipse poterit, puniréque contumaces, & rebelles, & alia facere, sine quibus iurisdictio exerceri non posset, etiam si literæ commissionis hoc non cõtineant. cap. primo. & cap. præterea. de offic. deleg. l. fin. ff. de offic. eius. Ratio est, quia si committens fuisset de hoc interrogatus, verisimile est, quòd illud concessisset, nollens actum suum esse nullum. l. Titius. §. fin. ff. de liber. & posthum. glos. in l. tale pactum. in fi. ff. de pact. & in clemen. j. de rescript. Etiam cui causæ cognitio est concessa, sententiam proferre poterit, nisi mandans hoc sibi retinuerit. l. iubemus. cum authent. adhæc. C. de iud. glos. in l. qui procuratorem. ff. de Procur. Bart. & alij in l. à Diuo Pio. ff. de re iud. & hîc accipitur iurisdictio, pro iuris dicendi potestate. idem in l. quamuis. infr. de in ius vocand. l. postquam. §. Imperator. ibi, *ex forma iurisdictionis.* ff. vt lega. vel fideicom. Dicam in l. si quis id quod. infrà.

Ratio decidendi.

Item per hoc verbum data, iste text. loqui videtur in ordinaria. vt in l. cùm Prætor. ff. de iudic. & §. sic itaque. de actio. in Instit. & in l. j. suprà de offic. eius. dictum fuit. tamen etiam potest intelligi in delegata. vt probatur in d. cap. primo. & cap. prætereà. de offic. deleg. cùm eadem ratio in vtraque versetur, ergo idem ius cõstituendum erit. l. illud. ff. ad legem Aquiliam. & quia dare iurisdictionem etiam pro mandare, frequenter accipitur. l. cognitio. suprà de officio eius.

Textus legis ad legata quoque transferendus.

Etiam quamuis text. loquatur in iurisdictione, habebit etiam locum hæc regula in legatis, & aliis actibus. vnde Vlpianus scribit: *Legata penu ea contineri solùm, sine quibus penus haberi non rectè potest.* l. iij. in fin. ff. de penu legata. Venuleius quoque scribit: *Eum, qui apportare non patitur ea, sine quibus iter refici non possit, vim facere videri, quominus reficiatur.* l. veteres. ff. de itine. actúque priuat.

Ideò succedit generalis regula, vt vno concesso videantur quoque cætera concessa esse, per quæ ad illud deuenitur. l. iij. §. qui habet. ff. de serui. vrban. prædio. vbi Vlpian. scribit sic: *Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendum.* l. prima. §. primo. si vsufruct. petatur. & alibi sic ait: *Videtur etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem, vt ei per fundum, sepulturæ causa, ire liceat.*

Priuilegium datum militi, competit medico & comitibus militis, sine quibus miles esse non potest. l. inter eos. in fin. ff. ex quibus caus. maior. l. administrantes. §. j. de excusa. tutor. & parata illa quoque causa vxoris censentur, quæ ad vsum ancillæ eius constituta sunt. l. iij. & sequen. ff. de vsu & habita. l. vxori. de auro & argent. legat. Etiam quod expenditur ad vsum nautarum, censetur impensum in naui, sine quibus nauis conduci non posset. l. prima. §. non autem. ff. de exercito. actio. l. huius. qui potior. in pigno. habeant. 1

Adhæc, priuilegium non soluendi decimam concessum hospitali, trahetur ad eos, qui præsunt hospitalibus, sine quibus pauperes viuere non possent. sic consuluit Oldra. consilio 11. thema tale. quod multis iuribus confirmat, maximè per l. secundam. C. de Episcop. & cleric.

Item data studendi facultate monacho, ipse agere poterit, & alia facere, sine quibus studere, & studium perficere non posset. l. si longius. in fin. vbi glos. etiam & Doctor. ff. de iudic. Dom. de Rota decisione 334. Monachus in nou. & in addit. & decisi. 20. per Aufre. & decisio. 88. dixi in Scholast. priuileg. 156.

Sic & contraria regula est, vt prohibito vno, omne videatur esse prohibitum, per quod peruenitur ad illud. Vnde prohibito matrimonio censentur esse prohibita sponsalia, per quæ ad matrimonium deuenitur. l. oratio. ff. de sponsal. quando est eadem ratio, aliàs contrà. l. solet. ff. de his qui notant. infam. l. si quis officium. de ritu nuptia. Alexand. consilio 194. consyderatis. col. vltima. in 2. vol. Barbat. consilio 91. col. 17. in 3. vol. Dec. in consilio 502. & Bauer. in §. est autem. col. 3. Instit. de hæred. instit. 2

Alia regula est, cui committitur consequens, videtur committi & antecedens ad illud. vnde Vlpian. scribit l. *Ad rem mobilem petendam datus Procurator, ad exhibendum rectè aget.* & Pompo. l. *Ad legatum petendum Procurator datus, si interdicto vtatur aduersus hæredem, de tabulis exhibendis procuratoria exceptio, quasi non & hoc esset ei mandatum, non obstat.* ff. de Procurator. Vnde cui data est potestas eligendi, postulare poterit. glos. & Doctor. in cap. in causis. de electione. facit glos. in cap. cùm olim. primo. in verbo, protinus contradixit. de officio delegat. Hanc regulam restringunt Alex. Claud. & alij. in l. si aliquam. ff. de acquiren. possessio. & Curt. in l. postquam. col. j. de pact. C. post Bart. in l. ambitiosa. in 2. regula. ff. de decretis ab ordin. faciend. ibi videte.

Commisso consequẽti, committitur & antecedens ad illud.

Etiam à contrario si permittatur antecedens, & consequens permitti videtur. vnde Vlpian. in l. *Qui procuratorem dat, vt confestim agat, is intelligendus est permittere Procuratori, & postea litẽ peragere.* ff. de procurat. Multa scribit in hanc rem Nicol. Euerard. in locis legalibus. in argumen. à concessione antecedentis, & argument. sequen. & ibi etiam ponit argumentum à destructione consequentis, ibi. vide & Panor.

Panor. in cap. cùm sit liberum. col. pen. & per Claud. Cantiunculam in locis legalibus.

Sine quibus.] Colligitur ex isto text. concessa iurisdictione & necessaria concessa censeri, sine quibus iurisdictio non posset explicari: illa quoque, per quæ faciliùs explicari causa poterit, concessa censentur, quia & hoc necessarium videtur ad causam. l. fin. ff. manda. cap. fin. de dolo. vnde habens commisionem vt audiat testes, & cõfesßionem partium recipere poterit, vt faciliùs processus iudicari valeat. l. cum te. C. de transact. facit l. prima. in fin. ff. si vsuf. peta. & l. cuicunque. §. item si institor. ff. de instito. actio. docet Papa in cap. præthereà. in fine. de officio delegat. ibi: *Quia ex eo quod causa sibi committitur super omnibus, quæ ad causam ipsam spectare noscuntur, plenariam recipit potestatem.* Areti. in cap. de testibus. extr. de testib. & sic per illum textum poterit etiam absoluere ad cautelam delegatus, si hoc sit necessarium, & facilè nõ posßit haberi ordinarius, quicquid scribat glos. in cap. 2. de senten. excommunicat. in vj. Hyppol. singul. 175. concesso.

Commissionem habẽs audiẽdi testes, etiam cõfessionem pàrtiũ recipere potest.

Et ita seruat vsus forensis, & postquam Papa declarauit delegatum habere plenariam potestatem in sibi commisßis, ergo ea, per quæ faciliùs expedietur, concessa videntur, quicquid dicant quidam interpretes. Nam illud videtur necessarium, quod est vtile. l. j. ff. solut. matrim.

Nec refragatur d. l. j. in fin. ff. si vsuf. peta. loquitur enim in vsufructuario, cui sufficere debet vti, quomodo potest, ne proprietas omnino inutilis sit, secus in iurisdictione, vt hîc. & d. cap. præthereà. nec vsufructuarius recipit plenariam potestatem, sic nec in causa etiam delegatus. d. c. præthereà.

Tamen maiora, vel grauiora expresßis non videntur concessa, quia hæc sub generali expresßione non veniunt. c. sedes. de rescript. clem. 2. de Procura. sed hoc alia ratione, quia in specie ea quis daturus
3 non esset. l. obligatione. ff. de pigno. Ideò Principi reseruata, concessa non censentur, vnde Locumtenens non poterit dare indulgentiam, vel gratiam homicidis, nec aliis, nec delegatus Papæ absoluere in casibus Papæ reseruatis. c. quod translationem. de offic. delegat. cap. si quis suadente. 17. q. 4. Panormi. in cap. prudentiam. §. sexta. per illum text. de offic. delegat. Felin. in cap. veniens. 2. de testib. Sed in ordinario dicit Bart. posse eum cognoscere de maiori causa status, quando concurrit cum principali. l. quotiens. C. de iud. alibi dicam.

Delegatus Papæ.

Etiam ista regula restringitur, quando esset diuersa ratio, vel quando cessaret, vt in maioribus, de quibus dictum fuit, & quando commissum esset negotium laico, vt cognoscat de petitione hæreditatis, non videtur commissum, vt cognoscat an ille sit legitimus, quia est alia causa penitus separata, & maior videtur, quàm illa commissa. c. tuam. & c. lator. qui filij sint legitimi. vbi Doct.

Tamen dicit Ias. laicum cognoscere posse, quia capax est virtute delegationis ab Episcopo factæ, sed hîc dicimus hanc causam, tanquam maiorem, non esse laico commissam: ideò non posse de ea cognoscere, sed non dubitamus, quod si commissa causa laico à Papa fuerit, quin nomine mandantis cognoscat. cap. 2. de iudic. sed non videtur eidem commissa per delegationem simplicem, vt dictum fuit, & per ista comprehenduntur quinque limitationes hîc conscriptæ à Ias. & aliis per Decium in dicto c. in præsentia.

Decij etiam sententia videtur vera, vt si iurisdictio sit præscripta, omnia censeantur præscripta, sine quibus iurisdictio explicari non potest. Nam quomodo iurisdictionem præscribere quis potuisset, si non puniuisset rebelles, contumaces, & alios qui sunt puniendi. Ideò præscripta illa iurisdictione, & ista necessaria ad præscriptionem videntur etiã præscripta, per istum text. nec obest c. cùm contingat. in fin. de foro competen. vbi qui præscripsit, vt puniret sibi seruientes, non censetur præscripsisse, vt eos excommunicaret. Nã in iurisdictione præscripta quantum possessum, tantum præscriptum. Ideò ibi iurisdictio non extenditur ad alios articulos non præscriptos, sed iurisdictio non potuit præscribi sine necessariis ad illam, ergo necessaria venient ad præscriptionem, sed non alij articuli non possesßi.

Iurisdictio quomodo præscribatur.

Vltimò, dum Bartol. scribit iudicem delegatum non posse ante litem cõtestatam citare te, id est, prehendere, aduertendũ est. Nã si causa criminalis mandata alicui sit, is ipse poterit citare, & prehendere personam, tam ante litem contestatam, quàm post, & hoc per istam regulam, si causa vagabundi commissa sit, iudex poterit decernere imprimis illum prehendendum, alioqui ipse non posset cognoscere. Nam statim fugeret vagabundus, & hoc etiam Doctor. videntur scribere in l. nullus. cum l. sequen. C. de exhib. reis.

Causa criminalis alicui comissa.

Si verò causa ciuilis mandetur, tunc non potest, nec quidem ordinarius, nisi in casibus à iure expresßis ante litem contestatam prehendere, & citare. l. fin. C. de Procurat. quia non est materia, nec causa, imò à iure permittitur, vt quilibet per se, vel alium compareat. d. l. fi. l. consentaneum. C. quomodo & quãdo iudex. vbi plenè Boër. in sua interpreta. docet. facit text. in c. j. de iudic. lib. 6.

Etiam cui datum est principale, & accessorium. l. cùm principalis. ff. de regul. iuris. & reg. accessorium. illo titul. lib. 6. vbi Doctor. abundè istam materiam tractant.

SVMMARIA.

1 *Princeps solus potest sententiam in criminalibus mutare.*
Et sententiam nullam confirmare. ibid.
2 *Quæ sunt supremi Imperij, ad se decernit referenda.*
3 *Ius gladij consistebat in gladij gestatione, cognitione & executione.*
4 *Sententia, vt extraneum mortis genus imponatur, non valet.*
5 *Iurisdictionem principaliter habere non dicitur, qui merum imperium obtinet.*
6 *Delictorũ animaduersio sine accusatore fieri nõ debet.*
7 *Imperium merum non diuiditur.*
8 *Anatomiæ concesßio debet fieri hyberno tempore.*
9 *Sentẽtia in absentẽ non fertur sine citatione præmissa.*
10 *Mixtum imperium quare vocetur.*
11 *Concedere veniam ætatis, est summi imperij: cognoscere verò de ea, est mixti.*
12 *Iurisdictio in venditione castri venire non videtur, nisi id expresßè agatur.*
13 *In generali concesßione non venit quod non est verisimile quem concessurum.*
14 & 15 *Mero imperio concesso, quid censeatur concessum.*

Cardina

16 *Cardinalium collegium non potest praescribere contra Papae authoritatem.*
17 *Erectio furcarum est meri imperij.*
18 *Possessio meri imperij per erectionem furcarum retinetur.*
Ampliatur. ibidem.
19 *Mensurae falsae poena plerunque arbitraria est.*
20 *Mixtum imperium habens non potest occidere.*
21 22 23 & 24 *Iurisdictionem, seu bassam iustitiam habens, de quibus cognoscat.*
25 *Iurisdictionem dolo vsurpans, vel extendens, quomodo puniendus.*
26 *Populus illius ciuitatis sub iurisdictione dicitur, in qua tributa & collectas soluit.*

LEX III. VLPIANVS LIB. SINGVL. DE OFFIC. QVAESTORIS.

Mperium, aut merum, aut mistum est. Merum imperium est, habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines, quod etiam potestas appellatur. Mistum imperium est, cui etiam iurisdictio inest: quod in danda bonorum possessione consistit, vt iurisdictio est iudicis dādi licētia.

IN ista lege interpretes materiam iurisdictionum copiosè tractarunt, & diuisiones imperij & iurisdictionis fecerunt, vt omnia iura conciliarent, sed contrarium euenit. Nam per eas diuisiones, nunc omnia confusa penè sunt. Ideò ego breuiùs dilucidiúsque hanc materiam pertractabo, & maximè quatenus respicit praxim: istas ambages, & dubia, quae nihil prosunt, his relinquens, qui de vmbra asini digladiari solent.

Imperij diuersae appellationes. Imprimis dicam imperium accipi aliquando pro iussione, vt velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini. l. velle. ff. de regul. iur. l. liber homo. ij. ad legem Aquiliā. Accipitur etiam pro decreto & sententia. in l. quod iussit. ff. de re iudic. ibi: *Contrario imperio tollere potest.* l. fin. ne quid in loco publico. iuncta l. si Prętor. de iudic. Quandoque imperium pro ipso regimine, & summo imperio ac Principis potestate, & excellentia maximè Imperatoris, vulgò, *l'Empire*, capitur. in l. cùm ratio. §. si plures. ibi: *Cùm ampliari imperium hominum adiectione potius quàm pecuniarum copia malim.* ff. de bon. damnato. & Iustinian. sic scribit: *Maxima quidem in omnibus sunt dona Dei, à superna collata clementia, sacerdotium, & imperium.* in authent. quomodo oporteat Episcop. in princ. collat. j. §. quorum. in prooem. Instit. & cùm dicimus imperium translatum esse à populo Romano in Principem. l. j. ff. de Constitut. Principum. Interdum accipitur pro potestate, authoritate, vel magistratu. in l. potestatis. ff. de verb. signif. vbi dixi, & sic accipiendo comprehendit & merum & mixtum imperium ac iurisdictionem. vnde Paul. ait: *Magistratus superiores, aut qui sunt in pari imperio, nullo modo possunt cogi.* l. iiij. ff. de arbit. Et Proconsul portam Romae ingressus, deponit imperium. l. fin. de offic. Proconf. sup. l. & si Prętor. de offi. eius. Nonnunquam verò imperium accipitur pro mero imperio. vt hîc, & sic pro potestate animaduertendi in facinorosos homines. vt in l. j. § fin. suprà de offic. eius.

Item, vt facilè haec materia intelligatur, sciendum est imperium esse genus supremum, comprehendens omnem potestatem, & iurisdictionem. quod probatur in l. j. ff. de constit. Princip. vbi populus Romanus transtulit omne imperium in Principem, & dictum est imperium, ab imperando, quia omnibus ipse Imperator potest imperare, & super omnibus rebus. Ideò imperium habere dicitur, id est, supremam potestatem. §. sed & quod Principi. de iure natural. in Instit.

Vnde Vlp. sic scribit ff. de offic. Praesid. *Praeses prouinciae maius imperium in ea prouincia habet omnibus post Principem*: ergo Princeps habet maximum & supremum. Idem dicitur de Proconsule, in l. & ideò. ff. de offi. Proconf. Et istud imperium summum vocat Aurel. in l. vnica. ff. de offic. Praefect. Praetor.

Itaque hoc imperium habet in se omnem potestatem & iurisdictionem, & sic continet merum imperium, mixtum, ac iurisdictionem, & alia multa extra iurisdictionem, vt condere leges, vt dicam. Et ex hoc imperio (sicut de equo Troiano Graeci) proficiscuntur, merum imperium, mixtum, ac omnis iurisdictio & omnis potestas, sicut de mari omnia flumina, vt scribit Bal. in tit. de alaud. col. 3. num. 12.

Adhaec iurisdictio duobus modis accipitur, generaliter & specialiter. Generaliter accipitur pro potestate, & continet merum & mixtum imperium, vt probatur in hac rub. de iuris. omnium iud. & l. vnica. si quis ius dicē. non obtempera. quia in vtroque imperio non deest iurisdictio. Probat l. j. de officio eius. vbi, qui habent publici iudicij exercitationem, iurisdictionem suam, dum proficiscuntur, mandant, & sic merum imperium. l. si in aliquam. §. cùm plenissimam iurisdictionem habeat Proconsul. sup. de offic. Proconf. Et tamen merū imperiū habet, vt ibi. & ista iurisdictio, vt docet Bart. diuiditur in imperiū & iurisdictionem, sicut adoptio. l. j. ff. de adoptio. Imperium verò, in merum & mixtum per hanc legem diuiditur, vt dicam inferiùs. *Iurisdictionis generalis appellatio.*

Tamen iurisdictio non comprehendit summum imperium, de quo suprà locuti sumus. Nam supremum imperium per se est, nullíque communicatur, sed semper est apud ipsum Principem, qui potest facere ratione huius imperij & potestatis, ea quae aliis non permittuntur, vtpote condere leges, & constitutiones. l. j. ff. de constit. Princip. & eas interpretari. l. fi. C. de legib. *Quae spectēt ad supremū imperium tantùm.*

Creare Consiliarios, & alia officia publica. l. Barbarius. in fi. ff. de offi. Praetor. Et potestas constituendi magistratus ad iustitiam, est de regalibus. vt patet in tit. quae sint regal. in Feudis.

Indulgentiam & gratiam delinquentibus praebere. vt per totum titulum ff. ad Turpilian. l. j. & l. cùm indulgentia. & l. si deportationis. C. de senten. passis. Veniam aetatis concedere. vt in tit. C. de his qui veniam aetat. impetrauer. Et sententias etiam in criminalibus mutare, ipse solus Princeps potest. l. Diui. ff. de poenis. & sententiam multam confirmare. cap. ad petitionem. de accusat. 1

Creare Notarios generales. Inno. in c. cùm primo tabellio. de fide instrum. potest tamen praescribi per tantum tempus, cuius memoria non est in contrarium, vt creetur Notarius in illo loco, sed non generalis. per c. auditis. vbi Docto. de praescript. & c. super quibusdam

quibusdam.de verb.signif.sic consuluit Bal. pro Ecclesia Belnacensi in consil. 201. Casus est talis. in 2. vol Dec.in d.c.cùm primo tabellio.de fide instrum.

2 Vnde ea, quæ supremi sunt imperij, Princeps ad se referēda decernit.in l.iij.C.de offi. præfect. Præto. Orient.& l.fin.de offic.præfect. Augustal. insequens consilium Ietri datum Moysi.Exod.18.c.

Alia sexaginta duo competētia soli Principi, quæ summi sunt imperij, congerit Lucas de Penna in l. contra.de re milita.lib.12.Bald.in l.prima.C. de iure aureo.annulo.& Iacobi.de Sancto Georg. in tractat. feudor.in verb.Princeps.

Ex his apparet multa esse Principis & summi imperij,quænon versantur in iurisdictione, nec in mero imperio,vt superiùs dictum fuit, & sic imperium est genus superius iurisdictione, quamuis Doctor. iurisdictionem tanquàm genus supremum apposuerint.

Summum imperiū à mero segregandum. Et sic istud imperium est summa potestas, in supremo tantùm Principe residens.d.l.vnica. ff. de offic.præfect.Præto. & ista, quæ tantùm sunt supremi imperij, non tendunt ad merum imperium, vt dicam:ergo non oportet ea miscere,& vnum cum alio confundere, si rectè hanc materiam quis intelligere cupiat.Et ex hoc confusiones infinitæ ortæ sunt,quę sopientur, si summum à mero imperio segregetur.

Imperij diuisio. Vnde summam diuisionem sic facere debemus, videlicet imperium aliquod est in genere, quod sic partitur: quoddam est summum, de quo superiùs: alterum merum, aliud mixtum, de quibus statim dicetur.Posteà succedit iurisdictio, de qua in hoc tex.& in rub.diuisio eius facta fuit, & per ista diuisiones in arborem redactæ, superfluæ sunt, cùm ad istam reducantur.

Imperium diuidi à Iurisconsul. bifariam videmus, cùm omnis bona diuisio bimembris esse debeat, vel ad bimembrem reducibilis, teste Philoso. videlicet in merum & mixtū,& posteà singula membra definit,quicquid iactent interpretes hîc, & sic Vlpia. definit merum:

Imperium merū est habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines,quod etiam potestas appellatur.]

Interpretes secuti Bart. alio modo definiunt, dicentes Vlpia. hîc non definire merum, nec mixtum imperium,nec iurisdictionem, sed exempla tantùm ponere.Ego verò definitiones hîc apposuisse Vlpia. & descriptiones cēseo,in hoc secutus Angel.Et cùm hîc dicat Vlpia. imperium est, non dicit, exempla meri imperij sunt.Et quamuis in iure omnis definitio periculosa sit,& rara est, quæ nō possit subuerti.l. omnis.ff.de regul.iur.& ideò Iurisćōs. solent vti descriptionibus, quia, vt Philosophus testatur, vix inuenitur bona definitio,sed pro ea descriptionibus vtendum est,vt hîc Vlpia.

Definitio imperij meri, constat genere & differētiis. Et idem est dicere,merum imperium est habere gladij potestatem animaduertendi in facinorosos, ac si diceret, merum imperium est potestas gladij ad animaduertendum in facinorosos. &c. Et sic per rei substātiam hîc potiùs definitur, quàm per effectū, quo vsus est Horatius,dicens:*Virtus est vitium fugere*,id est,fuga vitiorum est virtus. Et ista definitio cōstat genere, videlicet in verbo,potestas, ac differentiis, respectu misti imperij,& iurisdictionis.

Et comprehendit hæc gladij potestas animaduertendi in facinorosos,pœnam damnādi in metallum, & aliam quamcunque pœnam, cùm in qualibet pœna in facinorosos animaduertatur. Et sic comprehenditur in hac definitione, per l. aut damnum. ff.de pœnis.

Et sic colligere possumus merum imperium consistere in potestate animaduertendi, & puniendi scelestos, ergo qui habet potestatem puniendi facinorosos gladio, vel alio modo adimendi eis vitam, aut membrum,is merum imperium habere dicitur. Vnde Vlpian.ait, *qui vniuersas prouincias regunt, hi ius gladij habent,& in metallum dandi eis potestas permissa est*.l.illicitas.ff.de offic.præsid.vbi dixi.& idem Vlpia.scribit sic,l.*nemo potest gladij potestatem sibi datam,vel cuiusuis alterius coërcitionis, ad alium transferre*.ff.de regu.iur.declarat Vlpia.ff.de iniur.l.*si quis iniuriam atrocem fecerit, qui cōtemnere iniuriarum iudicium possit, ob infamiam suam, & egestatem, Prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos qui iniuriam fecerunt,coërcere*.Accurs.dicit,corporaliter.

Sciendum est apud Romanos ius gladij ornamentum fuisse Prætorij, vt docet Laz. lib. 2.c.iij.de repub.Romanor. dabatur enim gladius pro insigni, sicut hodie Regi Franciæ in coronatione datur gladius strictus,quem ante eum magister militū, dictus Comes stabilis, posteà gestat de eo gladio. *De iure gladij.* Iulius Capitol. in Gordia. ait gladij potestate, succinctus est.& Lamprid.in Alexand.scribit sic,Honores iuris gladij nunquam vendi passus est,dicens necesse esse, vt qui emit,vendat. Ideò qui istud ius gladij habet, & cui accinctus erat,& datus gladius, is merum imperiū habere dicebatur.Ob id dicit hîc text. Imperium merum est habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos. *Merū imperiū habere, quid sit.*

Nam hæc gladij potestas ideò dabatur, vt animaduerteretur in scelestos,& hoc ius gladij in tribus 3
consistebat,in gladij gestatione, cognitione, & executione. Ideò nemo poterat hanc gladij potestatem in alium trāsferre,quia specialiter aliquibus tribuebatur.l.solet.suprà.de offic.Proconsul.l. prima.de offi. eius. l. nemo. de regul. iur. Sed postea Imperatores declināte imperio, solo verbo ius gladij,seu merum imperium quibusdam dederunt,quo iure nunc vtimur.l.illicitas.§.qui vniuersas.ff.de offi.Præsid.& sic optima erit prima Iurisconsulti definitio. De gladio scripsi in l.armorum.ff.de verbo.signifi. vbi dixi hîc intelligi de gladio, de quo in l. aut damnum. ff. de pœn. cuius nomine continetur omne aliud instrumentum,quo vita adimitur.vt in l.cùm vir, ibi, *gladio vltore*.C.de adult.d.l.aut damnum. *Gladij significatio.*

Dando ius gladij alicui,non dabatur suprema potestas, sed ius tantùm animaduertendi, gestandi,& cognoscendi, vt dixi, sed alia insignia dabantur, vt nunc Regi Franciæ in coronatione, quæ summum denotant imperium,& sunt insignia summi imperij, vt patet in tracta.de corona.Regis.

Et ideò dicit text.gladio.Nam Vlpia. ait gladio animaduerti oportere,non securi, vel telo, vel fustibus,vel laqueo, vel aliquo alio modo. in l. aut damnum. ff. de pœnis. licèt hodie & animaduertatur securi in Ressortu(vt vulgò dicūt)Tholosano, & vbique in Francia,laqueo, sed non valere sententiā, vt extraneū genus mortis imponeretur. d. l. aut dānū. 4
vtpote si vellet telis delinquentem occidere, aut alio

modo extraneo. teste Iaso.in l. si quis mihi bona. §. seruus.col.3.ff.de acquir.hæred.

Quæ in mero imperio requirantur.

Et sic merum imperium consistit non in sola executione,vt quibusdam visum est, sed in cognitione & examinatione causæ criminalis, & in eius decisione & executione. probat l. prima. §. idem Cornelio. ibi, *sed argumentis causam examinandam*. ff. de quæstio. & §. *Diuus Pius rescripsit, sed & eum, qui cognitionis suscepta tempore.* ibidem. Ergo est cognitio in mero imperio,& sic iurisdictio.l.prima.ibi, *cognitionem Prætor,quam ex Senatusconsulto habet, mandare non poterit*.suprà.de offic.eius.l.solent. de offic. Procons. §. audient quoque leuiora crimina. in authen. de defensor.ciuitat.colla.3.l.interdum. §. qui furem. ff. de fur. & pœnale iudicium non datur, nisi causa cognita.l.quamuis. ff. de in ius vocand. ergo cognitio in mero imperio requiritur, alioqui condemnaretur inauditus.contra l. absentem. ff. de pœnis. & l. qualiter.de accusa.

In definitione etiam quod cõsistat merum imperium,probat text.in l.prima.§.si serui.ff. de quæstio. ibi,*in diem ita pronuntiare debere*.l.patre. ibidem.& l. vnius.in fi.ibi,*custodiæ non solum pro tribunali, sed & de plano audiri possunt,atque damnari*. ibidẽ. l. prima. in fi.ff.de pœnis.l.absentem.& l.seq.ibidem.l.nõ dubito.in fi.ff.de capti. ibi, *& in eos damnatos animaduertimus*.

Item Iuriscõsultus dicit,habere gladij potestatem animaduertẽdi in facinorosos,esse merum imperium certè qui hanc gladij potestatem habet, prius debet cognoscere de delicto, quàm animaduertere. l. prima.§.itẽ illud.ff.de Senatuscon.Sylla.aliàs inauditus & non damnatus puniretur, & non dicit Iurisconf. animaduersionem esse merum imperium,quia tunc fortè in executione consisteret,sed in gladij potestate,qui ergo habet gladij potestatem, non potest pœnam infligere,nec animaduertere in facinorosos, nisi eos audierit,& cõdemnauerit,vt probat d.l.non dubito.ibi, *in eos damnatos animaduertimus*. l. qui vltimo supplicio damnatur. l. ad bestias damnatos. l. in metallum damnati. ff. de pœn. vbi semper de damnatis loquuntur iura.

Etiam in executione consistit hoc imperium. l. si quis fortè.& l.capitaliũ.ff. de pœnis.l. Diuus. de bonis damnato. l.cum eo. ad legem Iuliam. pecula.l.si quis missus. ne vis fiat ei. Nam parum esset habere cognitionem, & definitionem, nisi & executionem haberet.l.ij.§.post originem.ff.de origi.iur. c. vbi periculum.§.præterea. de elect. in 6. & per istum text. ibi, ad animaduertendum in facinorosos homines,&c. non esset animaduertere tantùm cognoscere & pronuntiare.

Et si diceremus merum imperium in sola executione consistere, lector solus haberet imperium merum,quia ad eum executio pertinet. l.Diuus. ff. de bonis damnat.quod esset ridiculum.

Iudex sine iurisdictione neminẽ in carcerẽ ducere potest.

Etiam non posset iudex sine iurisdictione visis informationibus decernere reum prehendendum, & in carcerem ducendum, & testes recolendos esse,vel reum torquendum.vt in titul.ff.de quæstio.aut reiiciendos testes,vel recipiendos,& alia facere, quæ ad
5 causam decidendam pertinent, sed incidenter, non principaliter dicunt iurisdictionem habere eum,qui merum obtinet imperium.Etiã ego dicerem in consequens.Nam cui datum est imperium, omnia concessa videntur, sine quibus imperium exerceri non posset.l.ij.suprà.eo.

Item licèt in executione non interueniat cognitio causæ principalis iam decisæ, tamen interuenire potest cognitio exceptionis, opponendæ post sententiam,de quibus in l.à Diuo Pio.§.in venditione.cum seq.ff.de re iud.l.prima. C. de iuris & fac. igno. c.de cætero.vbi Doct.de re iudic.dixi in tractat.de exceptionibus.

Merum, quid dicatur.

Merum dicitur solum, purum, simplex, ab omni commixtione separatum,& sic à iurisdictione ciuili, nec probo sententiam Bart. vt merum dicatur liberum quoad Principem, & quoad alios non. vnde Pompo.ait ff.de verb.obli.l.v.§. *Iudiciales stipulationes sunt, quæ à mero iudicis officio proficiscuntur, veluti de dolo cautio, & Prætoriæ, quæ à mero Prætoris officio*, & Theophil.exponit,merũ, ibi,pro solo, sed sic, vt superiùs dictum fuit, exponendũ est, videlicet merum officium Prætoris,sine actione, vnde mera veritas,sine falsitatis immistione.c.qualiter.primo.in fi. de accusa. Stipulatio merum factum continere dicitur,cùm factum tantùm contineat,non dationem, vt,Insulam in meo solo ædificari, aut in loco Titij.l. qui res.§.qui Romæ. ff.de solut. Mero iure, id est mera interpretatione,exponit Bald.in l.iij. C. de obseq.ego exponerem ibi,mero iure,vt suprà, quasi nõ habita ratione ad pactum,vel ad aliam rem, sed hoc fiat, mero iure, id est, puro & solo iure. Merum etiam ius gentium,quod est solum, nõ commixtum cum ciuilibus præceptis,& Prætoriis.l. bona fides.ff. depositi. Mera ratio,sine æquitatis admixtione,& interpretatione.l.si mandauero.2.§.si hi quorum. ff. mandati. Mera subtilitate,pro sola, sine æquitate. l.iij.§. primo. ff. de adimen. lega. Mera liberalitate.c.statutum.§.insuper.de rescript.in 6.quasi sola,& sine petitione,& pactione. Mera fide.l.omnium.C. de testa.Mera pœna,absque rei persecutione.l.vnica. in fi. ff. si quis ius dicenti non obtempera. Merum aurum,non commixtum cum alio metallo, sed per se purum.l.idem Põponius. ff. de rei vend.Ideò merum dicitur, quasi non mistum cum iurisdictione, quia iurisdictio ciuilis non inest,sicut in misto, quod bellè declarat text.in l.cùm seruus.ff.de conditio. & demonstra.ibi, *sed nos neque conditionem meram esse putamus, quæ in datione existat, neque meram conditionem, quæ in facto sit, sed eam conditionem, quæ ex quadam mistura consistat, &c.* Tamẽ is,qui merum habet imperium,iurisdictione vtitur, id est,ius dicit in his, quæ concernunt imperium, cùm enim cõcessum sit imperium,omnia cõcessa censentur, sine quibus imperium non posset explicari.l.ij.suprà.

Quæ ad iurisdictionẽ pertineat.

Vnde potest habẽs hoc imperium, inquirere contra scelestos,& demum informationes videre,& decernere, vt prehendantur,qui delictum perpetrauerint,deinde audire eos debet, posteà probationes recipere,testes recolere in informationibus auditos, & alios audire,si inueniãtur, & statuere super illis:omnia ista ad iurisdictionẽ pertinẽt, & iure publico expediuntur,vt interpretes aiunt, sed iurisdictio consistens in misto,iure priuato expeditur, & ad singulorum vtilitatem.d.l.pupillus.§.munus.ff.de verbo.signifi.tamen vtrunque iure publico expediri,inferiùs dicitur.

Bartol. definitiones reprehẽdũtur.

Ex prædictis infertur definitiones Bart. parum, aut nihil ad rem pertinere, dum definit imperium esse

esse iurisdictionem, quæ officio iudicis nobili expeditur. Nam superius dixi imperium esse in genere summam potestatem, in supremo tantum Principe residentem. Etiam dictum fuit, imperiū in alijs consistere quàm in iurisdictione, vt condere leges, &c. reprobauíque officiū vel nobile, vel mercenarium. in l.prima.suprà.dictúmque fuit non esse alias extra istas Iureconsf.definitiones quærendas, nec faciēdam differentiam de nobili & alio officio, cùm semper iudicis idem officium, quod est amplissimum(vt in l.prima. suprà)versetur. item dicit Bart. imperium merum esse iurisdictionem,& tamen negat in mero imperio iurisdictionem esse,& alia multa,quæ valde inter se pugnant,scribit.Ego puto etiam publicè interesse ius cuilibet reddi, tam in ciuilibus, quàm in criminalibus,vt scribit Vlpia.in l.si longius.§.si.ff.de iud.l.ita vulneratus, ad legē Aquil. & ius publicum maximè in magistratibus consistit.l. prima. ff. de iustit. & iure. Et sic non valent istæ definitiones ad publicam,vel priuatam vtilitatem tendentes,quia munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodū ad singulos, vniuersósque ciues, rémque eorum, imperio magistratus, extra ordinem peruenit.l. pupillus.§.munus.ff.de verbor.signific.ideò sistendum est in definitione Iurisconf. quæ est sufficiens, si rectè intelligatur. Nam adeò publicè vtile est,vt ius dicatur in ciuilibus, sicut in criminalibus. Ergo sicut imperium iure publico expeditur, sic & mistum,& iurisdictio,& priuata etiam vtilitas est illius,qui absoluitur in criminalibus,sicut in ciuilibus. c.cùm inter.de except.Ex quo prouenerunt infinitæ interpretum confusiones,quæ euitabuntur,si veram Iurisconf.doctrinam sequamur.

Vnde non video sustineri posse differentias Bart. vt quæ meri sunt imperij, officio iudicis nobili ex-
6 pediantur,quæ mixti sunt,officio mercenario. Nam in vtroque idem iudicis officium versatur, vt docui in l. prima. suprà. nempe nullus sine accusatore puniri debet.l.rescripto.§.si quis. ff. de munerib. & honorib.Et dominus noster Iesus Christus Iudam furem esse sciebat,sed quia non fuit accusatus,ideò nō est ab eo eiectus.c.nihil.2.q.prima.Ideo animaduersio delictorum non fit tantùm iudicis officio nobili, vt docet Bart.sed iure accusationis, denuntiationis, aut per viam inquisitionis instante semper parte,aut Procuratore fisci. vt docet Papa in c. qualiter. 2. de accusa.c.Deus omnipotens.2.q. prima. Quid igitur debemus dicere vnum expediri officio nobili, & alterum officio mercenario,& vnum ad publicam vtilitatem,& alterum ad priuatam?quia non minor est priuata vtilitas,quādo à crimine liberatur reus, quā in pecuniariis causis,quādo absoluitur.Inhæreamus ergo definitionibus Vlpia.& planū iter inueniemus.

Diuisiones meri imperij superfluæ. Præterea diuisiones imperij datæ per Bart. sunt confusæ,& superuacaneæ, dum diuidit merum imperium in maximum,maius,& magnum, paruum, minus,minimum,nullóque iure cauetur.Imò potius sunt contra iura,& diuisio Zas.dicentis merum imperium magnum, medium, & paruum, etiam est superflua.

Nam si condere leges,creare notarios,& alia iura suprema, maximi & summi sunt imperij, vt suprà probatum fuit,ergo non meri,cùm merum ab eo segregetur,vt dictum fuit,quid enim respicit ad iurisdictionem,& ad iudicis officium leges condere?non idem expeditur iudicis officio,sed summo Principis imperio,licèt Bart.hoc sciebat.

Etiam cui non conuenit definitio, nec definitum. l.prima. ff. de dolo. sed definitio meri imperij non conuenit supremo imperio, quod indulgētiam præbet facinorosis, ergo non est illa potestas gladij animaduertendi in eos,vel coërcendi, nec alia, quæ suprà dixi, videlicet nobilitare, officia creare, & alia quædam summi imperij.Ista quid ad ius meri imperij,& gladij faciant,equidem certè non video,nec restituere aliquē famæ, & honori, pertinet ad merum imperium,sed ad summum.l. prima. §. de qua.ff.de postul.l.prima.C.de senten.passis.& per hoc confusa sunt omnia.vt est in prosa sanctorum.

Item contrarietas est in obiecto, quod sit merum imperium,& quòd sit maximum:nam merum non potest esse maximum,nec maximum potest esse merum:alioqui suprema potestas in defensore ciuitatis, & latrunculatore esset, si eis mandatum esset imperium merum. *Supremū imperium cū mero nō confundēdum.*

Et quomodò maius imperium haberet Princeps, si Proconsul & alij haberent maximum,& tamen in l.& ideo. ff. de offic. Proconf. dicitur Proconsulem maius imperium habere post Principem, quod non haberet.

Adhæc non potest merum imperium esse maius apud vnum,quàm apud aliū,cui est concessum,ideò non opus est facere gradus maximi, vel parui, cùm imperium sit totum, & tantum in vno sicut in alio, postquam ei tributum est.Nam omnis, qui merum habet imperium,habet ius gladij,ergo æquale ius in vno est,quale in alio post concessionem, nisi à Principe in concessione restrictum fuerit.

Ex his constat non esse confundēdum supremum imperium cum mero, & mixto,cùm ista à supremo proficiscantur,licèt Doctores hactenus confuderint, & simul miscuerint, & ex hoc multæ intricationes ortæ fuerunt,quæ diluentur per prædicta.

Etiam per hoc cessabit disputatio inter Lotha. & Azo.videlicet,an apud solum Principem sit merum imperium, vt debeat intelligi apud Principem tantùm summum imperiū esse,& Reipublicæ regimē. l.vnica.ff.de offi. Præfect. Prætor. & non apud aliū. vt in disputa. Alex.incipien.Sigismundus,licèt Henricus Germanorum Rex Bononiæ pro Lothario pronuntiauerit,vt refert Alciat.lib.2.Paradox.c.6.

Sed merum imperiū est apud illos, quibus Princeps concessit,videlicet olim apud consules,dictatores,quæstores Parricidij,præfectos prætorio, prætores,procōsules,Præsides,& alios de quibus suprà visum fuit,& scripsi in l.j.de offi.eius.Idem in misto,vt apud illos consistat, quibus à Principe datum est,& sic debēt conciliari contrariæ sententiæ Lotharij & Azo.quicquid hactenus scripserint Doctor. Nā Lotharius confundebat merum imperium & pro summo accipiebat. Azo verò intelligebat de mero imperio,quod est potestas gladij ad animaduertendum in facinorosos homines vt hîc,& hoc merum imperiū habent omnes,quibus hoc Princeps cōcessit, cōsuetudo,vel præscriptio.vt c.cū cōtingat.de foro cōpet. licèt interpretes hîc multa super hoc effundant. *Merū imperiū apud quos cōstet.*

Item imperium merum delegari non potest, nec coërcitio corporalis, quæ ratione delicti imponitur principaliter, quia meri est imperij. At alia, quæ sequela est iurisdictionis, etiam non mandatur per se, *Imperium merum nō delegatur.*

sed sequitur iurisdictionem.vt d.l.fin.suprà.de offic. eius.Et illa non est imperij meri, quicquid Barto.& alij super hoc scribāt,nec debet fieri hæc diuisio par-
7 ui,& minimi,vt superiùs traditum fuit,sed debet totum imperium merũ esse,& non sic frustratim eum diuidere,vt lupus agnum.

Item merum imperium est potestas animaduertẽdi in facinorosos homines,siue sint serui, siue ingenui.l.j.§.præterea.ff.de sica.ibi, *& qui hominẽ occiderit,punitur,non habita differentia cuius conditionis hominem interemerit.* l.in seruorum.de pœnis. Etiamsi puniretur mortui cadauer,fortè propter læsam maiestatem,hæresim,aut alio casu à iure permisso, in §. per contrarium.vbi gl.de hæred.quæ ab intesta. deferunt.l.ex iudiciorum.ff.de accusa.vbi Bart.& Fel. in c.cum nobis.3.col.de præscrip.& c.si quis Episcopus.de hæreti. licèt regulariter crimen extinguatur morte.l.defuncto.ff.de publi.iudic. & non debet puniri cadauer mortui, nisi in casibus à iure expressis, aliàs fit iniuria cadaueri.l.j. §. & si fortè. ff. de iniur. quam hæredes prosequi debent, vt in titul.de Senatuscons.Syllan.

Cadauer mortui quãdoque puniendum.

Et sic potest iudex post mortem cadauer suspensi,vel capite truncati, dare Medicis ad anatomiam faciendam, vtilitatis Reipub. gratia. vt Doctor. hîc firmant allegantes l.quod reipub.ff.de iniur.& l.fi.ff. de pignora.actio.& quod Bart.ibi scribit, nec in hoc consulitur Princeps, sed is magistratus permittet hanc cadaueris sectionem fieri, qui merum obtinet imperium, & illum condemnauit, vt sæpe vidi in Montepessulano, quamuis contrariũ teneat Chassa. in consue.Burgud.in titul. *des confiscations.* §.j.gloss. *confisqué.*

8 Sed hæc anatomiæ concessio hyberno tempore fieri debet, nõ autem in æstate propter fœtorem, vel statim expediri debet. vt docet Francis. de Ripa in tracta.de peste.in 3.parte.q.6.in fi.

Idem dicendum est, si animaduertatur in corpus irrationale propter horrendum crimen,nõ aliàs,hoc etiam merum respicit imperiũ.c.mulier. 15.q. j. Guido Papæ in Decision.Delphi.q. 238.si animal.& Lucas de Penna in l.ij.col.ij. C. de pascuis publi. lib.11. Bened.in repeti.c.Raynutius,in verb.mortuo.in primo.nu.138.de testa.Et hoc merum imperium consistit tam in terra,aëre quàm in aqua.In terra, quando quis truncatur capite.In aëre, vt si quis suspendatur furca,vt famosi latrones.in l.capitaliũ.§.fi. ff. de pœnis.& Bal.alios furcæ figendos congerit.in §. iniuria. col.2.de pace & iura.firmand. in feud. & Guido Papæ in Decis.Delphin.q.589.quæritur.in aqua,vt quis proiiciatur in aquam, vt parricida. C. de his qui parentes vel liberos occiderunt, licèt illa pœna nõ seruetur hodie,vel si proiiciatur in aquam calidam, vt in crimine falsæ moneræ,vt C.de falsa moneta.

Et quamuis in l.j.de offic.eius.suprà dicatur exercitationem eos habere,qui habent merũ imperium, & sic tantùm vsum,vt docuit Alciat.lib.2.Paradox. capite sexto, tamen ibi scripsi quomodò intelligendum sit.

Et licèt exercitium habeant, ordinariam tamen iurisdictionem in eo habere dicuntur,quãdo à Principe exercitium concessum est, vt Præsidibus, & aliis,alioqui tempore absentiæ demandari non possent,vt ibi permittitur.

Nec in propria persona posset iudex, imperium merum habens,sententias concipere, si tãtùm vsum haberet, & tamen contrarium est verum. Nam latrunculator dicit,*Ego te condemno ad mortem*,& non dicit, *Rex,cuius vices gero.* l. solemus. §. latrunculator.ff.de iud. vbi Doct. gloss. in l. cum probatio. de probatio.& hoc imperium non agitatur per Procuratorem.l.seruum.§.publicè.ff.de procurat.l. pen.de 9
accusat. nec in absentem sententia fertur. l. absentem. ff. de pœnis. nisi fuerit prius citatus ad tres(vt dicunt)breues dies.l.inter.ff.de publ.iudic.

Et licèt magistratus administratores dicantur, vt in titul. vt omnes iudices tam ciuiles quàm milita. C.tamen verè magistratus sunt, & administratores ex eo dicuntur, quia omnibus ius administrare, & reddere debent,ius tamen obtinent,sicut alij,qui administrationes in iure canonico habent. cle. prima. de rescript.& de quibus loquitur Lucas de Penna in l.secunda. C.vt dignitatum ordo seruetur. libro 12.

Constat etiam Imperatorem, vel alium Principem nunquam concedere solere ea, quæ supremi sunt imperij, quamuis merum imperium frequenter concedat,& in his,quæ supremi sunt imperij, requiritur expressa & specialis concessio, sicut docent Doctor.& Bart.in extra. ad reprimendum. in Rub. dicit Carolum 4.Imperatorem se in consiliariorum & domesticorum numero ab eo fuisse aggregatum, vt suis verbis vtar,& legitimationis, & concessionis veniæ ætatis, aliísque priuilegiis & gratiis decoratum fuisse scribit.

Imò licèt Princeps concesserit castrum cùm iurisdictione,& omni imperio,tamen nõ videtur concessisse supremum imperium, ideò ille non poterit exigere gabellas,vel collectas,quæ ad solum spectãt Principem, & idem in emptore docet Bertachin. in tracta.de gabel.in prima.parte Gaspar. Valac. in repeti.huius l.imperiũ.col.11. Boër. in Decis. Burdeg. q.50.num.12.vbi dicit regalia non esse concessa, vt in titul. quæ sint regalia. in feud. quia ista Principem ipsum respiciunt,& illum sequuntur, sicut lepra leprosum, & Neapolitanus morbus suum alumnum. vt docet glos.in l.iiij.ff.pro socio.pleniùs inferiùs dicetur.& hoc declarauit Ioannes filius Carol.6. quãdo Ducatus Turonẽsis concessus ei pleno iure fuit, vt non continerentur iura superioritatis, vt apparet in lib.antiq.anno 1414.Octobris.8.fol.293.

Castrũ cũ omni imperio & iurisdictione cõcessum.

Mixtum imperium est, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit.] Et quamuis (vt superiùs dictum fuit)iurisdictionem habeat, qui merum obtinet imperium, non tamen principaliter,sed tantùm,vt merum imperiũ explicari possit, sed in mixto imperio inest principaliter iurisdictio, id est, causarum cognitio,& vt iudex hoc imperium habens, ius partibus dicat, ideo dicit iste tex. inesse iurisdictionem, nam ad hoc tendit mixtum imperium, vt ius in ciuilibus dicatur partibus, antequàm iudex imperet, iubeàtue.

Mixtum imperium continet principaliter iurisdictionem.

Nec probo Bartoli definitionem, vt mixtum imperium respiciat vtilitatem priuatam. Nam si quis nolit cauere ob domum ruinosam, iuxta palatium regium,vel aliam publicam domum scitam, iudex mittet in possessionem,per totum titul.ff. de damno infecto. & tamen ibi missio respicit publicam vtilitatem,& alia suprà dixi de hoc mero imperio.

Nempe hoc imperium mixtum, ob id mixtum 10
vocatur,

vocatur, quia est compositum ab imperio, & iurisdictione, sicut hermaphroditus vtroque membro. l. quæritur. ff. de statu hominum. nec est in his pertinaciter insistendum. Nam hoc habens imperium, potest flagellis, & fustibus cædere, ac aliam castigationem citra mortis supplicium, aut membri incisionem imponere, quæ meri sunt imperij. §. ad hoc. in authen. de collator. colla. 9. dummodò quicquam atrociter non agat. l. si quid. ff. de offic. Proconf. Et sic imperium merum regulariter in capitalibus causis consistit, mistum verò, vt ius dicat is, qui illud obtinet, & sic in causis ciuilibus. ideo tex. dicit, cui iurisdictio inest, videlicet vt ius dicat, & inesse, imperio est contineri. l. si quid. §. final. ff. de legat. tertio. Vnde antequàm daretur bonorum possesio, iudex cognoscebat, an danda esset, & posteà eam decernebat, licèt hodie secus. in l. fin. C. qui admitti. vt inferiùs dicam.

Potestas habētis mistū imperium.

Nec puto interpretum sententiam veram, dicentium illis competere mixtum imperium, qui iurisdictionem habent, quòd pœnali iudicio iurisdictionem suam tueri possint. l. vnica. ff. si quis ius dicent. non obtemper.

Nam in hoc text. tria sunt, videlicet merum imperium, mixtum, & iurisdictio. Et si eos sequamur, duo tantùm dicemus, videlicet merum imperium, & iurisdictionem. Nam qui habet iurisdictionem, habet & mistum imperium secundum eos, sed hoc est falsum. Nam qui mistum habet imperium, non habet iurisdictionem, nisi quatenus inest imperio, sic & coërcitionem habebit, prout est misti imperij.

Iurisdictionem habēs, non habet mixtū imperium.

Nec refragatur, quod iurisdictio modicam in se coërcitionem contineat. l. final. ff. de offic. eius. Respondeo, illa coërcitio modica est, at illud imperium mistum maiorem habet coërcitionem. Ideò qui iurisdictionem habet, non habet mistum imperium, nec concludit argumentum: sed qui habet mistum imperium habet & iurisdictionem, quæ in misto imperio inest, vt hìc, sed in iurisdictione non inest imperium.

Vnde testis, qui falsum protulerit testimonium coram habente mixtum imperium, acriùs punietur ab eo, quàm ab habente tantùm iurisdictionem. iuxta l. nullum. C. de testib. Et si pœnam maleficio dignam imponere non posit, remittet illum falsarium ad superiorem, pœna digna delicto puniendum. l. prima. §. item solēt. ff. de offic. præfect. vrb. l. Diuus. de fals. vbi Barto. l. nisi. C. de administ. tutor. Et qui non potest pœnali iudicio procedere, ad mulctam condemnabit, & secundum ius suæ potestatis. d. l. vnica. ff. si quis ius dicenti. cap. cùm non ab homine. de iud.

Non me mouet, quòd is, qui ciuiliter de causa cognoscit, posit & incidenter de crimine cognoscere. l. quotiens. C. de iud. & contra. qui de crimine cognoscit, de rei restitutione cognoscet. Barto. in l. interdum. §. qui furem. ff. de furt. Sed hoc fit auctoritate legis, quæ hoc concedit, vt vna res non diuidatur, sed tota expediatur coram vno iudice, & ne causæ continentia diuidatur. l. nulli. C. de iud. cap. primo & secundo. de causa possesio. l. prima & secunda. ff. de quib. reb. apud eundem iudi. agat.

Causæ cōtinētia, nō diuidenda.

At iurisdictio non est eadem cum mixto imperio, ergo arguere ex vno ad aliud, non est rectè arguere, cùm ex separatis non fiat bona illatio. l. fi. ff. de calumniat.

Item postquam iurisdictio inest imperio, si quædam exerceantur, quæ meri sunt imperij principaliter, certè illa respiciunt merum imperium, vtpote si ob cognitionem delicti, quis pro eo mulctetur. l. aliud est fraus. §. primo. ff. de verborum significatione. Ideò si quis excommunicetur in pœnam delicti, cuius accusatur, hoc meri est imperij. Panor. in cap. cùm contingat. columna tertia. de foro compet. quia loco gladij est. c. solicitudinem. de appel. c. dilecto. de senten. excom. in 6.

Si verò iudex ad faciliùs exercendam iurisdictionem, & expediendam quenquam excommunicat, hoc mixti est imperij, vtpote si iurisdictionem exerceat, quia iurisdictio inest imperio. Et ita debet alia opinio intelligi, quam Doctor. sequuntur in l. vnica. ff. si quis ius dicent. non obtempera. Et inferiùs in praxi alia deducam.

Et sic concedere veniam ætatis, est summi imperij. vt l. secunda. C. de his qui veniam æta. impetra. sed cognoscere de venia ætatis, est mixti, & sic conciliantur opiniones diuersæ, vt plenè docui in secundo tomo Constit. Regi. titul. de Registris baptismi. articul. primo. gloss. prima. Item super legitimatione, & restitutione literas concedere, saltem in Francia, summi est imperij, cognoscere verò an iustę sint literæ, pertinet ad iudices, quibus literæ diriguntur, & ista videmus quotidie in forensi iudicio exerceri. 11

Etiam super supplicatione (quam propositionem erroris nostri dicunt) literas concedere, est summi imperij, cognoscere verò de iudicato, pertinet ad illos, quibus literæ directæ sunt, prout scripsi in tractatu de supplica. & error. propos. in primo tomo Commenta. in Constit. Reg. idem dic in aliis. In vanum ergo Barto. & alij diuidunt mixtum imperium in maximum, maius, &c. Sicut de mero suprà scripsi imperio, quia illa quæ summi sunt imperij, non sunt mixti. & tamen Barto. & alij commiscēt, & confundunt ista, quæ volui separare, vt dilucidiora fiant, & vt quilibet intelligat nostros in his perperàm procesisse.

Et hoc mixtum imperium à digniore sumit nomen, videlicet ab imperio, non à iurisdictione, pro quo facit l. quæritur. ff. de stat. homi. vbi scripsi. & l. cùm in diuersis. de religios. infrà. cap. quod in dubiis. de consecra. Eccles. vel alia. quod Ias. probat hìc per octo similia. vide Felin. in cap. primo. de præscr.

Mixtū imperiū à digniore denominatur.

Quod in danda bonorum possesione consistit.] Dicunt interpretes mixtum imperium continere in se modicam coërcitionem. l. vlti. ff. de offic. eius, sed in datione bonorum possesionis nulla coërcitio versatur, ergo non est mixti imperij. Respondeo, in mixto imperio versari quidem imperium, & modicam coërcitionem, vbi hoc est necesse, sed non est semper necessaria coërcitio, nec ob hoc desinit imperium mixtum esse. Nam & iurisdictio sine modica coërcitione nulla est. d. l. final. Et tamen non in omnibus casibus iurisdictionis adhibetur coërcitio, sed quando necesse est. l. ij. suprà. vt quando iudici non obtemperatur. l. vnica. infrà si quis ius dicenti non obtemperauer.

Vnde olim cùm quis bonorum possessionẽ contra tabulas petere volebat, probare eum oportebat se filium esse, & à patre præteritum. l. prima, & per totum. ff. de bonorũ possessionib. cõtra tabul. §. sunt autem. de bonorum possessione. in Instit. Et in his versabatur causæ cognitio. ff. de Carbo. edict. Et imperium ac decretũ posteà, & sic iurisdictio inest imperio, ita vt antequam iudex iubeat, vel decernat, oportet quod cognoscat. l. de qua re. ff. de iudicib. & idem in aliis multis bonorum possessionibus. vt dicto §. sunt autem. & l. prima. §. decretalis. ff. de successor. edict.

Vnde omnia, quæ sunt meri, misti imperij, & iurisdictionis, vno eodémque officio expediuntur, & non diuerso. Nam sicut iudex non mutatur, sic nec eius officium, nec ex vno iudice nascitur filius nobilis, vel mercenarius, sed omnes æquales facit. Et ideò omnia expediri dicũtur ab eo, iure sui officij, & magistratus, & ita intelligendum puto, quicquid Barto. & alij tradant.

Et sic gradus misti imperij sunt reiiciendi, sicut in mero imperio diximus, aliàs est miscere summum imperium cum mero & mixto, quod est confundere & obtenebrare iura per se clara.

Iurisdictio etiam est iudicis dandi licentia.] Postquàm Iurisconsultus declarauit imperium merum & mixtum, nunc etiam declarat iurisdictionem dicens esse iudicis dandi licentiam. Nam qui iurisdictionem habet, eam mãdare potest. Papinian. in l. prima. suprà. de offic. eius. ergo habet licentiam & facultatem dandi iudicem, facultas dandi iudicem, est iurisdictio, quia non potest iudicem dare, qui iurisdictionem non habet. l. cùm prætor. ff. de iud. l. priuatorum. C. de iurisdict. omn. iudic. & l. prima. suprà. de offic. eius. Vnde qui iurisdictionem obtinet, potest ius dicere, vel iudicem dare. Vlpia. scribit, *non imponi necessitatem proconsuli, vel legato eius, vel Præsidi prouinciæ suscipiendæ cognitionis, sed eum æstimare debere, an ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.* l. sæpe. & seq. ff. de offic. Præsid.

Iurisdictio quid sit.

Et sic cognoscere per se, vel per alium, & ius dicere, est ius dicendi licentia, & sic iurisdictio est iudicis dandi potestas. vt in l. à iudice. C. de iud. vel, iurisdictio est iudicia dandi licentia. Nam qui iurisdictionẽ habet, licet ei iudicia dare, id est, reddere ius, & is qui iurisdictionem non habet, non potest, & facit locus Ciceronis orationis 4. in Verrem: causam Verres cognoscit, Verres cognoscebat, Verres iudicabat, dubium non est, quin omnes omnium pecuniæ positæ sint in eorũ potestate, qui iudicia dant, & eorum, qui iudicant, & paulò post, ibi: Atque vt aliquando de rebus ab isto cognitis, iudicatísque, & de iudiciis datis dicere desistamus. Et in Orat. pro Cecinna, ibi: Etenim si Prætor is, qui iudicia dat, nunquam petitori præstituit, qua actione illum vti velit, tamen Iurisconsulti definitio melior erit.

Et sic non placet intellectus Alciati libro secundo. Paradox. cap. octauo, licet quidam eam sequantur. videlicet vt legi debeat text. ita: *Mistum est imperium cui etiam iurisdictio inest quod in danda bonorum possessione consistit, vt iurisdictio iudicis dandi licentia*, & sic nihil ageretur hîc de iurisdictione, sed de mixto tantum imperio, quod non est verisimile, quia in hac rub. tractaturũ de iurisdictione omnium iudicum Iurisconsultus se profitetur, & tamen si nihil tractaret, etiam esset peruertere text. Ideò ego intelligerem, vt suprà, iurisdictionem definiri hîc, & esse iudicis dandi licentiam, vel iuris dicendi licentiam, vt docet Doct. Viglius. in §. prætereà quibus nõ est permissum facere testa. Nam qui habet iudicis dandi facultatem, habet & iuris dicendi potestatem. vt d. l. sæpe. & sic intelligendo, vt ei qui iurisdictionem habet, liceat ius dicere, & reddere. Et nihil est iurisdictio, quàm ius dicere. l. prima. §. damus. ff. de suspect. tutor. Ideò qui iuris dicendi licentiam habet, dicitur habere iurisdictionem. Nam iurisdictio in iure sæpe comprehẽdit mixtum imperium, & cognitionem in ciuilibus. l. fin. ff. de iud. Et conueniet hæc definitio tam delegato, quàm ordinario, vt omni, qui iurisdictionem habeat, per se vel alium, liceat ius dicere, & quando non potest per se, poterit iudicem dare. Et sic cessabunt intellectus aliorum, & inhærendum est Iurecons. Vlpia.

Iurisdictio vnde dicatur.

Iurisdictio dicitur, quasi iuris ditio, id est iuris potestas. vt docet Barto. hîc. Ego dicerem iurisdictionem dici à iure, & dicere, quòd iurisdictio consistat in iure dicendo. Nam iurisdictionem exercens ius dicit partibus, ideò qui iurisdictionem habet, habebit ius dicendi, vel iudicis dandi licentiam, nec potest melius exprimi effectus, & substantia iurisdictionis, quàm hîc facit Iurisconsultus breuibus verbis.

Item iste text. definit imperium merum, & mistum, & demum iurisdictionem continuando, non solùm imperium merum est habere gladij potestatem, & mixtum est, cui iurisdictio inest, &c. Etiam iurisdictio est iudicis dandi licentia. Nam qui eam habet, ius dicere, vel dare iudicem potest, & ita intelligetur dictio, etiam, de qua plenè tradidi in l. mulieris. ff. de verborum significatione, & qui mixtum habet imperium, iurisdictionem quoque habet, & principaliter: sed qui habet imperiũ merum, in consequens, sic & in iurisdictione coërcitio continetur, in consequens. l. fin. de offic. eius.

Sunt qui dicant verbum, licentia ab authoribus non esse receptum, quo verbo tamen vsus est Cicero in Offic. dicens, Pueris non omnem licentiam ludendi damus. Et de Orat. Consuetudo dabat hanc licentiam. Et in Epistol. Magna est gladiatorum licentia, & alibi sæpius. de qua dictione plura scripsi, ff. de verborum significatione l. licet inter. prima. vbi dixi apud Iurisconsultos pro permissione libera, non temeraria accipi, licet contrarium quidam scripserint.

Dubitant interpretes quando iurisdictio datur alicui, an cumulatiuè, an priuatiuè data censeatur. Felin. in cap. Pastoralis. de offic. ordinar. cumulatiuè dari testatur. per l. final. C. de iurisdict. omn. iudic.

Præuentio cõcessa iurisdictione alicui cum aliis, locum habet.

Vnde si Rex det iurisdictionem latrunculatori in ciuitate Parisiensi, intelligi debet, vt ipse habeat iurisdictionem cum aliis magistratibus Parisiensibus, tunc erit locus præuentioni, nam in dubio non videtur aliis tollere, & illi soli dare. l. secunda §. meritò. ff. ne quid in loco public. fiat. facit l. si in aliquem, & l. nec quicquam. de offic. Procons. Barto. in l. studentibus. C. de offic. præfecti vrb. Panor. in c. cùm ab Ecclesiarum. de offic. ordina. & cap. cæterum. de iud.

iud.Roma.consil.393. Præsens. vbi hoc decem argumentis probat.

Cōmissiones Regis, quomodo intelligēdæ sint. Limitatur quando diuersæ fierent species iurisdictionis,tunc Rex committendo vnam cuipiam,aliis prohibere censetur, vt si causas criminales vni concedat,alteri ciuiles.l.solemus. §. latrunculator. ff. de iudi.vt videmus in hoc regno Franciæ,in quo habemus magistratus in causis ciuilibus, & alios in criminalibus, vt est videre in Constit. Reg. in prima parte.Idem, si committantur causæ patrimoniales Regis quibusdam,aliis prohibere censetur, vt superiùs dictum fuit,& solet in cōcessione Princeps prohibere,quādo vult,vt hi soli,quibus committit,causas cognoscant vt constat in titul. *de la chambre du Domaine*.in d.Constit.Reg.

Item quando Rex causas & lites super nemoribus motas,& mouendas al quibus tribuit,aliis tollere censetur,& specialiter his committere.l.prima.suprà.de offic.eius.

Et interest, an generaliter tribuatur iurisdictio certis iudicibus,quæ iam fuerat aliis cōcessa, & tunc regulariter non videtur tolli à primis, sed locus erit præuentioni, vt dictum fuit. *Præuentio.* Si verò committatur certis personis,& interdicatur aliis, non est dubium primos priuatos esse, vt in Francia fieri solet, & ita concludunt Panor.& Felin. in cap. cùm ab Ecclesiarum.& c. pastoralis. de offic. ordin. quod est notandum ad declarationem Cōstitutionum Regiarum.

Dubium arduū est, an si Princeps donauerit vrbem,videatur quoque donare omnia,quæ in vrbe ei competunt,& sic iurisdictionem.super hac quæstione ego faciam tres casus.

Primus est,donans,vel vendens ciuitatem,seu castrum simpliciter sine vniuersitate,non videtur vendere iurisdictionem,nō cohærentem castro, nisi ex-
12 pressa sit, quia iurisdictio in venditione venire non videtur,nisi expresse sit actum.cap.primo.de capita. qui curiam vendidit.Ludo.Roma.consil.444 an dictum.2.dubio.Bald.in l.à Procuratore C.mandat.

Secundus casus est,Princeps donando vrbem vel castrum cum iurisdictione,donare non videtur merum imperium,nisi exprimatur.l. prima. ff. de offic. præfect.vrb.Bald.in cap quanto.colum. 2. de iudic. etiamsi dixerit, quicquid iuris habeo in vrbe dono, nihil excipiendo,vt censuit sacrū magnum Conciliū Neapoli.vt refert Mathe.de Affli.in Decis. Neapol.quæst.122.Si comes.Et ita etiam iudicauit Senatus Parisiens.Anno 1271.circa festum omnium San-
13 ctorum, quia in generali concessione nō venit illud, quod non est verisimile, quem esse concessurum.l. obligatione.ff.de pignor.c. fin. de offic. vica. libro 6. nisi diceretur, quia maiora expresis non veniunt.l. sedes.de rescri.nisi diceretur,Ego cedo totā,vel omnem,vel quācunque,vel omnimodam, seu plenissimam iurisdictionem, tunc & merum imperium veniret,vt docet Claud.Seicel. hîc,per d.l.si in aliquā. in fine.& clem.primā. in gloss. omnimodam. de foro competent. Præpos. in cap. pastoralis. colum. 6. de appellat.

Reprobata opinione Felin. in cap. quod sedes. de offic.ordi.dicentis merum imperium venire iurisdictionis nomine, quando Princeps donat castrum cū iurisdictione, quia latissimè interpretari verba illa Principis debent.l.beneficium.ff. de constitut. Princip.diuersum est, si Princeps committat alicui iurisdictionis exercitium, sed hoc est contra l. primā. ff. de offic.præfect. vrb.Nā potiùs restringi debet concessio rei, quàm vsus, aut exercitium, vbi non est tantum incommodum. vt probat l. fin. C. quæ res pigno.obliga.poss.

Et sic vidi decidi in eo, qui vendiderat suum castrum cum tota & quacunque iurisdictione, quàm ibi habebat, vulgò *auecques toute iustice*, vt etiā merum imperium venditum esset, non autem supremum. *Castri vēditio cum tota iurisdictione.* Idem dicunt si merum imperium cohæreret territorio,aliàs non.per l.primā.in fin.ff.de offic.eius. Alexand. consil.35. viso processu. in 4.vol. Panor.& alij in c.quod sedes.de offi.ordin.Paul.Castren.consilio 406.satisfaciendo.4.q.vol.primo.Corne. consi. 270.in hac.vol.primo.

Idem,si concedatur ciuitas,*sicut illam teneo*,vel *vt tenuistis*,tunc in ea imperium etiam supremum concedi censetur.per text.in c.ego.Ludo.63.dist.ibi,*sicut à prædecessoribus vestris vsque nunc in vestra potestate & ditione tenuistis,& disposuistis*, &c. At in c.Constantinus.96.dist. verba sunt expressa, quibus etiam summum imperium est expresse concessum, quando ille qui concedit, illud summum habebat, aliàs habet locum.l.traditio.ff.de acqui.rerum do.

Simile dicunt,si concederetur castrum Ecclesiæ, vel ciuitas,vt fauore Ecclesiæ trāsferatur etiam merum imperium.Nam summa est ratio,quæ pro religione facit.Papinia.in l.sunt personæ. ff. de religios. & ita intelligunt Docto. d.c. Constantinus. 96.dist. vbi sic donatam Romam Papæ Syluestro asserunt. & ita Francisc.Marcus in 2.parte decisi.180.Claud. Aquen.etiam aliter limitat.illum videte hîc.

Non refragatur l.si in aliquam.§.final. ff.de offic. Proconsul. Nam ille text. non loquitur de donatione,sed dicit Proconsulem in prouincia illi destinata habere plenissimā iurisdictionem, & imperium declarat l.seq.habere,& sic nihil facit l. prima. de offic. præfect.vrb. quia Iurisconsultus declarat in quo consistebat officium præfecti vrbis, sed non statuit legem, quando primò donat vrbem, sed quando Rex præficit aliquem magistratum vrbi, & sic non facit contrà.

Tertius casus est, donans vrbem seu ciuitatem cum mero imperio,& omnibus, quæ ibi habet, non censetur dare ea, quæ summi sunt imperij, nisi speciatim expressa sint,& nominatim.c. vnico.de capit. qui curiam vendi.in feud. Felin.in c. quod sedes. de offic. ordi. quia ista inhærēt Principi. Ideò sine eius voluntate non possunt ab eo auelli.l.quod nostrum. ff. de reg. iur. nisi fuerint regalia quædam expressa, cum clausula generali,testeLuca de Penna & Iacob. Rebuf.in l.quisquis.colum.secunda,C.de agricol. & censit.libro 11.

Vnde concesso mero imperio,nō censetur datum mulctarum, pœnarúmque cōmodum, quod de regalibus est.vt est text.in cap.vnico.quæ sint regalia. *Merū imperium nō cōprehēdit regalia.* Ideò dicunt quidam merum imperium per illum text.esse de regalibus,quod non est verum,sed compendia & mulctæ meri imperij & mixti sunt de regalibus,& sic debet intelligi ille text. 14

Item sciendum est,quòd concesso mero imperio non censetur concessum mistum, nec iurisdictio,nisi quatenus respicit cognitionē meri imperij, vel misti, 15

etiam concesso mero imperio, non censetur concessa iurisdictio, nisi quæ inest imperio, nec concessa iurisdictione censetur concessum merum imperium, nec mistum: quia ista diuersa sunt, per istum text. ergo vno concesso, aliud non veniet.

Præterea quando est contentio inter Regem, & dominum merum obtinentem imperium, quem altum vocant Iustitiarium, ratione aliquorum facinorosorum captorum. Isti interim ponetur ad manum Regis, tanquam superiorem, donec discussum fuerit ad quem pertineat iurisdictio. Etiam quãdo est controuersia inter duos vassallos, nolentes recipere hominem ad iuramentum, remittetur hic homo ad iudicem Regium, qui eum recipiet Regio nomine, *& comme souuerain.* [& tanquam supremus.] Et hæc receptio nulli nocebit, nec in petitorio, nec in possessorio, sicut dixi in positione manus Regiæ. in §.j. in verbo, in manibus. de nominatio. Regia. in Concor.

Poterit etiam per præscriptionem vel consuetudinem merum acquiri imperium. c. cùm contingat. de foro compet. vbi plenè Soc. facit c. irrefragabili. §.j. de offic. ordin. c. super. §. præterea. de verborum signific. facit l.ij. C. de fund. limit. lib.11. & l. viros. de diuers. offic. lib.12.

Quæ sunt summi imperij, sunt Principi reseruata.

Illa verò, quæ summi sunt imperij, præscribi non possunt. l. competit. C. de præscrip. trigint. anno. quia reseruata sunt Principi in signum vniuersalis dominij. cap. ad audientiam. & cap. cùm nobis. vbi Doct. de præscript. Nam si præscribi hæc iura possent, diuideretur imperium, vel regnum, quod prohibetur in §. præterea. de prohibita feud. alienatio. per Federi. Et essent duo Imperatores, & Reges, & vnus alterum punire delinquentem vellet, vt Romulus, Remum, quemadmodum legitur in Histor. & in l. fin. ff. de rerum diuisio. Et hoc docet Bal. consil. 300. ad euidentiam. col.1. vol.5. facit l. fin. C. de fund. & saltib. rei do. lib.11. Guido Papæ consil. 416. cùm quæritur. & Ias. consilio 208. illustris, & in 2. lib. ac plenè Ioan. Francisc. Balb. tractat. de præscrip. in 2. parte. 5. partis principa. versic. & vt clarior habeatur. q.j.

Præscriptio quæ nõ subsistat.

Etiam non valet consuetudo, nec præscriptio, vt simplices sacerdotes possint conficere chrisma, vel præbere tonsuram, aut alia facere, quæ ad Episcopos respiciunt. c. quanto. de consuet. Et contra supremam Principis potestatem nõ procedit præscriptio. glos. in c. cùm non liceat. de præscript. Et sic vt non obediatur Principi, non potest præscriptione, vel consuetudine induci. c. cùm inter. vbi glos. & Doct. de consuet. Bald. in authen. quas actiones. col. vlt. C. de sacrosanct. Eccles. & in l.j. col.5. C. de emancipat. liber. Etiam non præscribitur, ne ad Principem appelletur. cap. venientes. de iureiurand. cap. nulla. 93. dist. Nec collegium Cardinalium potest prescribere contra supremam Papæ potestatem. Innocen. in cap. bonæ. 2. de postula. Prælator. Panor. in cap. ex gestis.
16 col. vlt. de clericis non resident.

In præscribenda iurisdictione seu mero imperio requiruntur triginta saltem anni, etiam contra præsentem, quia iura discontinua non præscribuntur, nisi per illud tempus. l. seruitutes in magna. ff. de serui.

Tempus immemoriale requiritur in præscript. contra absentem.

Contra verò absentem & ignorantem requireretur spatium temporis immemorialis. cap. super quibusdam. de verborum signific. vbi alia tractantur. & hodie non præscribitur, nisi per tempus immemoriale, quia non habet causam continuam. vt docet Petr. Iacob. in titul. de confesso. in rem actio. in fin. & titul. sequen.

Itaque vt in praxi ista intelligantur, nos Galli pro mero imperio, misto, & iurisdictione, dicimus altam, mediam, & infimam seu bassam iurisdictionem. Gallicè, *haute, moyenne, & basse iustice.* de quibus Bald. in cap. primo. numero 8. de iudic. & in c. licet. colum. 2. de probat. ac Masue. in praxi. titul. de iudic. §. item sciendum. & Iacob. in l. more. in 2. lect. in fin. infrà eod.

De bassa idem Bald. in c. irrefragabili. numer. 5. de offic. ordi. vbi bassam iurisdictionem vocat, quæ non habet alium gradum sub se, vel quando competit iure magistratus, vt dicimus in auditoribus Castelleti, qui iurisdictionem vsque ad viginti libras habẽt. vide Iacobi in tractat. de feud. in verbo, & cum mero & misto imperio.

Quæ sint meri imperij.

Et sic notandum est, de mero imperio esse, punire famosos latrones. l. capitalium. §. fin. ff. de pœnis, & homicidas, seu qui venenum parauerint, aut dederint. l.j. ff. de sicar. item raptores. l.j. C. de rapto. virgi. incendiarios. Bart. in l.j. vbi dixi sup. de offi. Præfect. vigil. l. qui ædes. & l. fin. ff. de incend. ruina & naufra. homicidas, & adulteros. §. homicidia. in authent. de manda. Princip. collat.3.

Etiam pertinet ad merum imperium, punire facinorosos ob alia delicta commissa, vbi pœna mortis infligitur, vel membri incisio. §. ad hoc id prohibemus. in authen. de collato. collat.9. etiam damnare in metallum, est meri imperij. l. in metallum. ff. de pœnis. & maximè ad Præsides prouinciarum spectat. l. illicitas. §. qui vniuersas. ff. de offic. Præsid. Doctor. in l. transigere. C. de transactio. Et quamuis membrorum incisio sit meri imperij, non est tamen propriè pœna capitalis. l.ij. de publ. iud. Bart. in l. ex iudiciorum. ff. de accusa. & ibi Imol.

Quamuis per consuetudines Vicecomitatus Paris. tres casus tantùm de alta iustitia reputentur, videlicet incendium, raptus, & homicidium de industria perpetratum. Et in his tribus casibus solet trahi condemnatus per ciuitatem, & habet manus antè ligatas: alij verò latrones vel homicidæ retrò. Alij addunt Sodomiæ crimen, imperij esse, & hi solent comburi; vt habetur in stylo Parlamenti in j. parte. titul. de alta, media, & bassa iurisdictione. Tamen hæ consuetudines non trahuntur ad loca, quæ iure scripto reguntur, in quibus omnes casus, qui ad gladij potestatem respiciũt, de mero sunt imperio. Ideò omnis incisio membri, vt abscindere aures, manus, & alia membra, meri sunt imperij: imò etiam figere florem lilij in facie, vel alio loco corporis, nam in facie prohibitum est. l. si quis. C. de pœnis. vbi ponit rationem, quia facies est ad similitudinem cœlestis pulchritudinis figurata.

Potestas habentis merum imperium.

Item is, ad quem merum imperium pertinet, potest erigere furcas etiam inuito domino, habente mistum imperium. vt docet Oldra. consilio 161. thema tale est. pro Rege habente merum imperium in villa Cellæ nouæ iuxta Montempessulanum, contra Abbatem Auianæ. Et erectio furcarum meri est imperij, Bal. in l. à Procuratore. C. manda. & in c.j. quid sit inuestitura. Tamen quandò plures sunt merum imperium habentes, vnus alio inuito furcas erigere non poterit, quia in re communi melior est conditio 17
prohiben

prohibentis. l.in re communi. ff.de seruit. vrba. & l. per fundum.ff.de seruit.rustic.præd. & sic consuluit Dec.consil.249.in casu.

Idem quando duo litigant super mero imperio, vt processu pendente alter non posit erigere furcas,& si erigat, alter tollere poterit. teste Bal.in l.vnica.per illum textum. Vt nemini liceat sine iudic. authori-
18 tate signa reb. impo.alien.C. Et per erectionem furcarum & patibuli retinetur possessio meri imperij, etiamsi reus aliquis per centum annos non fuerit ibi affixus. vt docet Bald.in l.arboribus. in j.lect.§. & si agrum.ff.de vsuf.

Altæ iustitiæ signum, quodnā sit. Item consuetudinarij dicunt signum altæ iustitiæ esse, habere patibulum, quod pillorium vocant, & scalas, quæ ita nullus habere potest, si non habeat merum imperium: & is qui illud habet, potest ista habere, nisi Rex habeat pillorium in illo loco, tunc etiam altus Iustitiarius non poterit ibi erigere aliud, sed scalas tantùm, vt sit differentia inter subiectum, & dominum Regem. Nam potentioribus pares esse non possumus.l.iij.ff.de aliena.iudic. & sic dominus, etiam altus, sic vocant, non debet esse Regi par. & de his scalis habetis Paris. in iustitia Sancti Nicolai de Campis.

Etiam nullus in regno potest patibula seu furcas erigere quadratas, cum quatuor columnis, seu vt vocant *pilliers*. Nam hoc tantùm ad Regem spectat, sed habentes merum imperium possunt cum duabus, vel tribus columnis patibulum habere, & si tribus columnis cōstructum fuerit, vulgus vocat *gibet*, & significat dominum ibi habere castrum, Castellaniam, & ressortum. si autem patibulum duabus columnis constructum fuerit, vocatur vulgò *fourches*.

Portus armorum crimen. Meri etiam est imperij, crimen portus armorum, & cognoscere, & auferre arma Rex solet, & hi, quibus ipse committit. vt est in stylo Parlamenti in prima parte.titul. quorum cognitio specialiter pertinet ad Regem, quamuis Petrus Iacob.in sua praxi.titul. de condict.ex lege. Instit.de actio. §.quadrupli.dicat regales super hoc & aliis turbare Barones, & alios Dominos, tamen non esse resistendum, nisi iuris authoritate.

De confiscatione. Confiscare, est meri imperij. l. vnica. C. ne sine iussu Principis,&c. Iason in consilio 46. in 4.vol. sed Boër.in decisio.Burdegal.quæst.264. an soror, illam legem non habere locum in regno arbitratur. Sed diceremus non licere alicui confiscare personam & bona extra Principem, nisi lex sit, vel consuetudo, vt in Francia, tunc is, qui habet merum imperium, poterit condemnando ad mortem declarare bona confiscata, insequendo legem vel consuetudinem etiam, quia hoc facit nomine Regis.

Etiam confiscationes ad altum Iustitiarium spectant. vt Chassan. docet in consuet. Burgund.titul. *des confiscations*.

Præconisationes ad relegandum causa criminis aliquē ad tres breues dies, meri sunt imperij. l.inter. ff. de public.iudic. & relegare, & deportare meri est imperij.§.cùm autem.& sequen.Instit.quib.mod.ius patriæ potesta.solui. Petr.Iacob.in sua praxi.titul.super iurisdictione libellus.versic.quæstio circa prædictum, & interdictio patriæ. l.nulli.C.de senten.& interlo.omnium iudic.

Suscipiunt isti superiores Do.bona extraneorum, albinorum, & naturalium non habentium liberos ex seipsis legitimos.vt docet glo.in pragmat.sanctio. in §.sequuntur qualificationes. de colla. & Bened.in repetitio.c.Raynutius.in verbo,& vxorē. nu.1004. & seq.de testam. scripsi in tractat.de liberis natural. in 2.tomo Comment.ad Constit.Reg.

De bonis oberrantibus. Bona etiam oberrantia, quæ *espaues* Gallicè vocantur, quando est res, quæ non inuenit dominum, superiores dom.occupant.de his vide l.iij §. Nerua. ff.de acquir.posse.Ioan.Faber in §.examen.de rerum diuisio. in Instit.& Chassan.in consuet. Burgund. in §.j.tit. *des iustices*.

Cognoscunt hi de falsis mensuris. l. annonam. in fin.ff.de extraord.criminib. glos.& Doctor.in c.2.de emption. & vendit. l.arbitro. §. de eo. vbi scripsi.de dolo.Ioan. Raynaud.in tractat. de mensuris. Etiam dicunt consuetudinarij merum habētem imperium cognoscere de falsis mercibus, quæ venduntur, Gallicè vocant *de faulses denrees*, vt eas comburere possint, vel panem non legitimè factum frangere. Cognoscere de delictis in itineribus perpetratis, & de arboribus ibidem crescentibus, etiam de verberibus ex industria factis, vel de criminibus propter pecuniam per alium perpetratis. Fustigare pertinet etiam ad altum Iustitiarium, licèt citra sanguinem ad medium, etiam pertinet ad superiorem cognoscere de iniuria atroci. l.si quis.ff.de iniur.l.si quid. ff.de offic. Proconſ. quando mulcta esset corporalis, vel excederet sexaginta solidos. Facultatem dare subditis, vt congregari possint,& venditoribus theriacæ vt eam vendant. Mimis & histrionibus ludendi facultatem tribuit, & eradicatoribus, quia hi extrahendo possent hominem interficere: ideò ad habentem merum imperium ista pertinent, & alij sunt casus, quos non congeram, sed ex his cognosci poterunt habentes merum imperium.

Quæ ad mixtū imperium spectent. Mixti imperij seu (vt dicunt) mediæ iustitiæ, hæc sunt. Primò, vt delinquens ab apparitoribus suis prehendi & capi possit, dummodò non trahatur: nam capitali pœna plecti debet apparitor, qui offendit captum, vt permulti solent. text.in l.fin. C.de malefic. quem not.Bald.in marg. in verbo, maleficium.3.q.

Patibula potest hic habere duabus columnis subnixa, quarum ligamina sunt intrà: alti verò Iustitiarij extrà, vt superiùs dictum fuit, & hoc procedit de consuetudine huius patriæ.

Mensuræ quomodo & per quos cognoscēdæ sint. Item de mensuris cognoscit, si non prætendantur falsæ: sed vbi non est, nisi emenda 60.solidorum, vel minor, & mensuras concedere, & iustas facere, & signare, mixti est imperij. Guido decisione 490. mensuræ.si comburendæ sint, tunc altus Iustitiarius cognoscit in hac patria. Et isto medio debētur sexaginta solidi pro emenda, etiam quando comburuntur à superiore, & reliquū debebitur superiori dom. Tamen habens mixtum imperium, potest eas frangere, si non iustas inuenerit.l.item quæritur. §.si quis mensuras.ff.locati. Et regulariter pœna falsæ mensuræ arbitraria est. Doct.in c.2.de emptio.& vendit. 19

Cognoscit etiam de aliis causis criminalibus, vt si de terminis amotis agatur. vt ff.de termi. amoto. Et si de demolitione vinearum, & pratis illato damno, & ferè vbi nō interuenit pœna mortis, incisio membri, sed coërcitio vsque ad sanguinem exclusiuè cognoscere potest ratione imperij, sed cùm non habeat gladium, sicut merum habens imperium, non potest occidere, quia olim gladio, scelesti, vel furca 20

occide

occidebantur. l. aut damnum. l. capitalium. in fi. ff. de pœnis. Nec etiam membra incidere, sed verberare, dummodò non exeat sanguis, potest.

Bartolus reprehēditur. Ideò falsum est, quod Bartol. & Doctor. scribunt, coërcitionem corporis esse meri imperij, quia sola coërcitio sine sanguine est misti, non meri, per prædicta: & leuia crimina pertinent ad cognitionem imperij misti. de quibus in l. leuia. ff. de accusat. grauia ad merum imperium. not. in c. at si clerici. §. de adulteris. de iudic. & c. cùm non ab homine. ibid.

Potest etiam ad mulctam sexaginta solidorum condemnare, & non vltrà, nec etiam in omnibus casibus vsque ad illam summam, sed minus pro modo delicti. vt docet Ioan. Fab. in l. illustres. C. de modo mulctar.

Postremò, cognoscit in causis omnibus ciuilibus, siue actione personali, siue reali, siue mista, vel in rem scripta agatur, siue de seruitute, siue de aliis iuribus: qui iurisdictio imperio inest. vt in hac l. imperium. Et hoc habetur in consuetud. Cœnoman. in titul. *de moyenne iustice.* artic. 45. vbi Guiliel. Rouillius doctè explicat. Et ponere ad manum Regiam, est mixti imperij, quòd Regij iudices, citiùs quàm debeant faciunt. teste Petr. Iacob. in sua praxi. tit. de misto imperio. & in tit. de statu Curiæ.

Iurisdictio in quo consistat. Iurisdictio consistit in cognitione verberum, vbi non effluit sanguis, dummodò non interueniat casus priuilegiatus, de quo non cognoscit inferior, qui bassam habet iurisdictionem. Et de iniuria verbali inter suos subditos cognoscit, solam habens iurisdictionem sine imperio: & habere postellū, est signum infimæ iurisdictionis. vtor verbis Petri Iacob. in sua praxi. tit. de bassa iurisdictione.

Et potest habere carcerem, & Numellam vocant Galli, *vn cep pour mettre les prisonniers, & les garder vne nuict.* argum. l. capite quinto. ff. de adulter. Nam Vlpian. scribit in l. *Magistratibus municipalibus supplicium de seruo sumere non licet, modica autem castigatio eis non est deneganda.* infrà. Ideò perperàm dicunt, qui aiunt habentem solam iurisdictionem non habere coërcitionem. Imò inueni in registris Curiæ ad

21 iurisdictionem, seu vt dicunt ad bassam iustitiam pertinere, vt quis cognoscat contra mulierem, ad dormiendū dare solitam, papauer forte, vt postea liberè surripere ipsam, vel alij possent, hominibus dormientibus. sicut in Euangelio scribitur de eo, qui seminauit zizania dormiente patrefamilias.

Limites apponere potest inter hæreditates diuisas, & inter hæredes potest cognoscere, & successores

22 de hæreditate diuidenda. vt per totum titulum. ff. famil. herciscun. Et de iure Codicis ad Prætorem, aut Præsidem cognitio pertinebat. l. si qua. & l. si familiæ. & l. filiæ. C. famil. hercisc.

23 Sistere, & arresta (vt dicunt) facere propter non solutos census, vel laudimia, potest etiā habens solā iurisdictionē, & ob non solutam domorum pensionem, vt abūdè scripsi in 1. tomo Commēta. ad Constit. Reg. art. 4 glo. 2. tract. de literis obliga.

Poterit etiam sexaginta solidos pro emenda accipere, & vnum denarium pro arrestandis bobus, vel animalibus pro consuetudine cuiusque loci.

Animalia inuenta in prato alieno, vel aliud dam-

24 num afferentia, apparitor huius iudicis iurisdictionem tantùm habentis capere, & de damno cognoscere potest. l. quamuis. ff. ad legē Aquil. vbi etiam permittitur domino fundi capere animalia ibi inuenta, afferentia damnum, & ducere ad Iudicē. Bar. in l. hoc amplius. §. de his ff. de dam. infect. Ioha. Fab. in §. j. Insti. si quadrupes paup. fecis. dica. Boër. in §. fi. de consue. prædior. in consue. Bituri. & Chassa. in §. 6. gloss. *en mesusage. tit. des Iustices.* Anton. Capit. in decis. Neap. q. 45. Alibi de his plenè tractabo.

Notandum est habentem iurisdictionem, vel mistum imperium, non posse ampliare, nec extendere suæ iurisdictionis terminos, aliàs nullum est, quod agit etiamsi partes consentirent. l. eos C. de modo mulcta. l. j. C. si à non comp. iudic. l. certa. vbi Bald. C. quando prouoca. non est necesse. quia non est permissa prorogatio de minore ad maiorem. c. 1. de offi. deleg. l. 2. de iud. Bal. in l. iubere. infrà eod. Bar. in l. j. in §. & post operis. de no. operis nuntia. Ergo qui acquisiuit ius cognoscēdi in ciuilibus, nō extenditur ad cognitionē criminum, teste Salic. per illum tex. in l. j. C. de emancipa libero. Soc. consil. cxj. abundè, col. vlt. in 1. vol. *Prorogatio de minori ad maiorem prohibita.*

Etiamsi delictum esset commissum in eorum territorio, non poterunt vltra iurisdictionem punire, sed remittere ad superiorem debent. l. fi. vbi Petr. & Bald. C. de sportul. alioqui semper vsurparent iurisdictionem superioris, vt adhuc solent quidam.

Excusatur tamen iudex inferior, qui propter scādalum, vel tumultum, excessit iurisdictionem, vt firmat Bal. in l. obseruare. in q. xj. sup. de off. Procons. & in l. si quis filio. §. hi autem. de iniusto. Felin. multa congerit in c. nihil prodest. de præscrip.

Item is, qui dolo vsurpat iurisdictionem vel extendit, debet eam perdere, & confiscari debet iurisdictio ad vtilitatem eius, cui fuit vsurpata. l. eos. C. de aquæ duct. li. xj. vbi patruus meus Rebuf. c. tuarū. de priuileg. vt puniatur in quo deliquit. c. postulastis. vbi abundè scripsi de clerico excom. minist. 25

Tamen ex consuetudine multa interdum data sunt habentibus mixtum imperium, quæ meri sunt imperij. Nam in comitatu Cœnomanensi cognoscit habens mistum imperium, etiam de homicidio simplici, non facto per industriam, vel aliter qualificato. vt est in c. 1. de homicid. Etiam de simplici furto, & aliis criminibus simplicibus, vt in Consuet. Cœnoma. est videre artic. 44. Et sic interdum illi casus, qui meri sunt imperij, de iure ex consuetudine misti imperij fiunt, vel iurisdictionis, & sic inferiori acquiruntur, sicut & ipsa iurisdictio. c. cùm contingat. de foro compet. l fi. C. de emancipa. liberor. l. viros. de diuers. offic. lib. 12. *Cōsuetudo Cœnomanensis de habēte mistum imperium.*

Notandum est illum populum esse sub iurisdictione illius ciuitatis, in qua tributa & collectas soluit. §. si quis igitur. in gloss. persoluat. in authen. quibus mod. natura. efficiāt. sui. colla. 7. probat Bal. consil. 161. proponitur, col. fin. vol. 3. & in l. 3. C. de natura. liber. facit l. qui ex viro. ff. ad municipales. & l. forma. de censib.

LEX IIII. IDEM LIB. I. AD EDICTVM.

IVbere caueri Prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperij magis est, quàm iurisdictionis.

In pro

IN proxima lege superiore dictum fuit, quid imperium merum mixtúmue sit, & iurisdictio, nunc Vlpia. ait an iubere caueri prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, sit imperij, an iurisdictionis, & respondet magis esse imperij, quàm iurisdictionis, id est, magis sapit imperium, quàm notionem, in qua iurisdictio versatur.

Prætoria stipulatio quæ dicatur.

Prætoriam stipulationem interpretatur Vlpian. eã, quæ à mero Prætoris officio proficiscitur, veluti damni infecti. in l. stipulationum. ff. de verbo. obligat. quia hæ stipulationes regulariter officio nobili, iudiciales verò officio mercenario decernuntur, vt docent interpretes, ideò non esse imperij, sed iurisdictionis existimat Paul. Castren. quem alij ferè sequũtur, ista tamen reprobaui in l. prima. suprà eod.

Quamobrem Iohan. Faber aliam assignat rationem, quare stipulationes prætoriæ magis sunt imperij, quàm iurisdictionis, & iudiciales non, quia hæ nõ sunt necessariæ, Prętoriæ verò necessariæ sunt. in §. fi. de diuisio. stipul. quod etiam improbant Doctor. Nã in vanum à Iuriscon. inductæ fuissent, si necessariæ non essent.

Ego putarem text. loqui in stipulatione Prętoria, quia Prętor necessitatem imponendi dabat, & iubebat per suum edictum, vt caueretur. vt in l. 4. ff. de dam. infect. Ideò quia iudex insequens Prætorem, iubet & imperat, vt quis caueat, ob id dicitur imperij, & iussus, magis quàm iurisdictionis, quia vi actionis non cauetur, sed eò quòd pars persequatur ex edicto Prætoris, vt sibi caueatur, quia Prætor ita statuit: stipulatio verò, seu cautio doli, est iudicialis, quæ vi actionis exercetur. Nam in hoc edicto Prætoris dicebatur, *iudicium dabo*, in edicto damni infecti, *iubebo*. l. Prętor. ff. de dam. infect. alibi dicam abundè.

Accurs. voluit intelligere istum tex. vt vnum tantùm cõtineret casum, videlicet iubere caueri damni infecti, & si non caueatur, in possessionem mittere, esse magis imperij, quàm iurisdictionis: sed hoc improbant interpretes. & Martia. Iuriscon. in l. cognitio. in fin. suprà de offic. eius. vbi sic scribit. *Vt possessio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caueatur, vt is possidere iubeatur, aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is, cui legatum est legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur mandari potest.*

Et sic cùm ibi casus distinguantur, & hîc quoque distinguere oportet, & sic duos casus continebit hæc lex.

Et quamuis interpretes dicant illum text. dictæ l. cognitio, refragari in eo, quòd ibi mandari potest iussus de cauendo, & in possessionem missio, & tamen est imperij: respondeo, ibi ea, quæ imperij meri sunt, non posse mandari, patet ibid. sed & quæ misti sunt imperij mandari posse, quod probat Iuriscon. Paul. in d. l. final. vbi alia iura adduxi: & sic nulla est obiectio, quamuis Docto. intelligant d. l. cognitio, loqui in cognitione de mittendo in possessionem, quæ mandari potest, cùm sit simplicis iurisdictionis, sed ipsa missio non potest mandari. At totum contrarium est verum. Nam missio in possessionem, quæ est facti, mandari & committi solet apparitori, cognitio verò non. Et iste text. loquitur in cognitione, nam dicit iubere caueri, iussus enim & decretũ non interponitur sine cognitione. l. de qua re. ff. de iud. l. quod iussit. ff. de re iud. l. 4. §. si fortè. de dam. infect. & §. hoc autem iudicium. nec probo dicta interpretum, videlicet vt missio in possessionẽ, ex causa damni infecti, eò mandari possit, quia res celeritatem desiderat. l. prima. ff. de dam. infect. secus in alia missione, sed idem dicendum est, cùm sit mixti imperij, sed si causa damni infecti localem exigat inquisitionem, hoc ad magistratus municipales remittere Prætor, vel Præses potest. l. 4. in princip. de dam. infect. Duas ergo res magistratibus municipalibus Prætor iniungit, actionem, & possessionem, cætera suæ iurisdictioni reseruauit, si fortè differatur non caueri, vt possidere liceat, quod cognita causa fieri solet, non duũuiros, sed Prætores, vel Præsides permissuros. Item, vt ex causa discedatur de possessione, & sic cognitionem de mittendo in possessionem non habent municipales magistratus, sed tantùm inquisitionem.

Magistratibus municipalibus duæ res cõmissæ.

Dicet quis, quorsum ista dicantur in hac lege, quę nullius sunt vtilitatis? Respondet Paul. ff. ad munici pal. l. *ea quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest. Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei seruandæ causa iubere possidere, aut dotis seruandæ, vel legatorum seruandorum causa*, &c. Ergo vtilitatem, vt ea, quæ nisi sunt imperij, non committantur magistratibus municipalibus.

Et sic minores magistratus non habentes mixtum imperium, id est, mediam iurisdictionem, non possunt in possessionem mittere, nec ex primo, aut secundo decreto, de quibus in l. si finita. §. si plures. & seq. ff. de dam. infect. nec quidem in Francia cognoscunt minores magistratus in causa possessoria, hoc enim ad Seneschallos, & Bailliuos pertinet. vt est in Cõstit. Reg. tit. *Des Seneschaulx & Baillifs.* Ordi. 27. Artic. 5. cautum. Videtis igitur legis istius vtilitatem, vt minores magistratus non possint iuberi caueri prætoria stipulatione, nec in possessionem mittere, quia ista sunt imperij magis, quàm iurisdictionis, & sic electiuè accipitur, solet enim magistratus iubere, vt quis caueat damni infecti, aut alio modo. Prætoria stipulatione, etiam iubet possessori, vt vacuam possessionẽ relinquat, & illum, de quo cognitum est, in possessionem mittit. l. qui restituere. ff. de rei vend. & in tit. ff. ne vis fiat ei qui in possessionem.

LEX V. IVLIANVS LIB. I. DIGESTORVM.

MOre maiorum ita comparatum est, vt is demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet.

ADria. in suo lib. de sermo. Lat. exponit pro modo, vel in modum, quod ineptè dicitur. Ego id exponerem pro obseruatione & instituto, & sic interpretarer in l. sed & si. §. hæc clausula. ff. ex quibus caus. maior. & Budæus probat in l. ius ciuile. per illum text. ff. de iusti. & iur. vbi pro obseruatione accipi ait. Quod autem grauiorum hominũ placito, non lege, neque necessitate confirmatũ esset, & more maiorum, exponit in lib. 4. Parerg. Alciat. c. 21. sicut solebat fieri tempore maiorum. Scripsi de hoc in l. pronuntiatum. ff. de verb. signifi.

Suo iure habere iurisdictionẽ, quid dicatur.

Allegatur ista lex ad hoc, vt is iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure habet. Suo iure habere

habere dicitur, qui ſuo nomine eam exercere poteſt, & non vice alterius l. prima in fi. & l. cognitio. ff. de off. eius. Et Vlpia. ait, *eum, cui mandata eſt iuriſdictio, fungi vice eius qui mandauit, non ſua.* l. ſolet. infrà eod. declarat Budæ. quando quis iure ſuo facere dicatur. in l. vſufructuarius. ff. de vſufruct. & ego fuſiùs in l. verbis legis. ff. de verb. ſig.

Itaque duæ ex hoc text. cum l. ſeq. regulæ eliciuntur. Prima eſt affirmatiua, videlicet, Ordinariũ iuriſdictionem ſuam mandare poſſe, quia eam ſuo iure habet, & non alieno beneficio, & quia lex eam præcipuè iuriſdictionem dat. Secũda autem, negatiua eſt: delegatum iuriſdictionem mandare non poſſe, quia eam ſuo iure non habet, ſed vice alterius fungitur, vt dictum fuit. Iſta tractaui in l. fi. ſuprà de offic. eius. poſt Doctor hîc. & in l. à iudice. C. de iud. vbi Iaſ. abundè ſcribit.

SVMMARIA.

1 *Princeps contractum etiam nullum ex partium conſenſu poteſt confirmare.*
2 *Confirmatio matrimonij inualidi non legitimat filios iam natos.*
3 *Princeps actum nullum per ſtatuta & conſuetudines, non videtur confirmare, & quare.*
4 *Confirmans actum validum, eum de nouo non dicitur facere.*
5 *Confirmatio Principis non trahitur ad iniqua.*
6 *Locus contractus concepti attenditur.*

LEX VI. PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM.

ET quia nec principaliter ei iuriſdictio data eſt, nec ipſa lex defert, ſed confirmat mandatam iuriſdictionem ideóque ſi is qui mandauit iuriſdictionem, deceſſerit antequam res, ab eo cui mandata eſt iuriſdictio, geri cœperit, ſolui mandatum Labeo ait, ſicut in reliquis cauſis.

Confirmãs actum inualidum, eum de nouo videtur concedere.

COnfirmat mandatam iuriſdictionem.] Ex hoc text. not. Doctor. eum qui actum confirmat inualidum, videri de nouo dare & concedere, per l. adoptio. ff. de adoptio. Et iſtud parum probatur hîc, ſed vera eſt Doctor. cõcluſio. Nam qui confirmat actum inualidum, illum de nouo faceret, ſi ab eo peteret, ergo perinde habetur ac ſi de nouo faceret, quia voluntas confirmantis eſt, vt actus valeat poſtquam confirmat, ergo confirmans illum, vt valeat confirmat. Igitur videtur ſic confirmando facere, ac ſi de nouo faceret. Doctor. in rub. de cõfir. vtil. Areti. conſil. 129. clariſsimæ. col. prima. alioqui nihil prodeſſet confirmatio, cùm actus ſit inutilis.

Item probat Iuriſcon. eum, cui mandata eſt iuriſdictio, delegare non poſſe, quia principaliter ei non eſt data, ſed ſecundariò. Nam principaliter & directò datur ordinario, cui eam Princeps dedit: verùm quia hîc eſt impeditus aduerſa valetudine, ideò eam mandat alicui, ſed hoc non eſt principaliter, ſed ſecundariò, durante videlicet impedimento. Accurſ. dicit principaliter, id eſt, à Principe, ſed hæc ſententia à multis notata eſt. De hoc verbo ſcribit Bar. in l. am bitioſa. ff. de decret. ab ordi. faciend. & in l. ſi quis. & l. rogaſti. ſi cert. peta. alibi dicam.

Et quamuis à populo Principi data ſit iuriſdictio, l. prima. ff. de Conſtit. Princip. & à Principe ordinario, tamen illis data eſt à lege principaliter, vt eam exerceant ſuo iure, & non alieno, nec vice alterius: ideò eam mandare poſſunt, quia eam ſuam habent & propriam. l. prima. ff. de offic. eius. & is cui mandata eſt, non ſuam habet, ſed vice alterius exercet, vt dictum fuit in d. l. prima in fine.

Electio etiam imperfecta valet.

Item, ſi actus ſit imperfectus, vtpote ſine ſolennitate & forma, tunc videtur imperfectum ſufficere, vt in electione. c. quando ſicut. de electio. Nam omnia noſtra facimus, quando autoritatem noſtram impartimur. l. prima. §. omnia. c. de veter. iur. enucleand. Id quando iudex decretum ſuum interponit, alienationi fortè minoris, vt in titul. de prædiis minor. C. & in tit. de prædiis decurio. C. lib. 10. Et qui perficit, quaſi de nouo dare & erigere videtur, vt plenè tractat Albert. Brunus, in tracta. de forma & ſolenni. actus. rub. penul.

Vnde Princeps contractum inefficacem & nullum confirmare poteſt, ſi accedat conſenſus contrahentium. l. ſi quos. C. de decur. lib. 10. Angel. in l. adoptio non iure. col. 2. ff. de adoptio. Areti. conſil. 128. eximiè Doctor. col. 2. 1

Cõfirmatio non trahitur retrò.

Intellige valere confirmationem ex eo tempore quo confirmatur, non autem trahitur retrò l. obſeruare. in fi. ff. de offic. Proconſ. l. donationes. C. de dona. inter vir. & vxor. ſic conſuluit Areti. dicto conſil. 128. eximiè Doct. col. 1. & 1. conſil. ſeq. Bal. in l. nominationes. in fi. C. de appel. Alex. conſil. 122. viſo puncto. nu. 17. in 4. vol poſt Bart. in l. ab emptione. in fi. ff. de pact. & l. heredes. §. ſi quid poſt. de teſta. Vnde cõfirmatio matrimonij inualidi non legitimat filios iam natos. Doctor. per illum tex. in c. per venerabilem. qui filij ſint legit. 2

Item non extenditur confirmatio ad illud, quod non comprehendebatur tempore actus perfecti. l. Aurelius. §. teſtamento. primo. ff. de libera. lega.

Etiam confirmatio actum nullum confirmat, quando Princeps ſciebat actum illum eſſe nullum, alioqui contrà, quia defectum ignoratum non tollit. l. curator. ff. de inoffi teſta. l. quidam. de re iud. Bart. in l. ſi conſtante. 2. no. de appella. Panor. in c. primo. & c. examinata de confir. vtil.

Et ſic non videtur confirmare actum nullum per ſtatuta & conſuetudines, quæ cùm ſint facti, ea quis ignorare præſumitur? c. primo. de conſtit. in 6. Bal. in l. impetrata. nu. 7. C. ſenten. reſcind. non poſſe. 3

Legatus Principis actum nullum confirmare non poteſt.

Et hanc confirmationem actus inualidi, nullus inferior à ſummo Principe, etiam legatus confirmare poteſt. teſte Angel. in d. l. adoptio. ff. de adoptio. gloſ. in c. fi. de hæret. in 6. & Panor. in c. primo. de tranſactio. Actum verò imperfectum inferior confirmat, vt iudex per ſuum decretum, vt docet Bart. hîc.

Et per iſtam confirmationem nõ poterit quidem Princeps tollere quæ iuris ſunt naturalis, ſed tantùm illa quæ ad ius ciuile reſpiciunt, quia iura naturalia tolli non poſſunt. §. ſed naturalia. de iure natural. in Inſtit Areti. conſil. 8. abundè Alexand. conſil. 122. viſo puncto. nu. 19. in 4. vol.

Et ſic defectum conſenſus ſupplere non poteſt, vt docet Innocen. in c. nihil. de electio. & Archi. in c. quanto. 65. diſt. Vnde donationem non inſinuatam poterit

Donatio nō insinuata, mortuo donāte, potest à Principe confirmari.

poterit quidem Princeps cōfirmare mortuo donante, quia insinuatio iuris est ciuilis, vt consuluit Paul. Castrens. consil. 178. donatio. vol. primo. scribit tamē Curt. ista procedere quando clarè cōstat actum esse nullum. Nam si dubitetur an valeat actus, poterit peti pro tribunali coram iudice confirmatio, sed non huius insinuationis. Barto. in l. si quis. C. de decurio. lib. 10. abundè Anto. Burgos. in c. cum causa. col. 9. de emptio. & venditio.

Putarem literas confirmantes donationem non insinuatam, esse inciuiles, nisi Princeps eas ex magna causa concesserit, & ante ius acquisitum, vt scripsi in tracta. de dona. insinuandis. in 2. tomo Comment. ad Constit. Reg. probat Alex. consi. 122. viso. colum. 60. in 4. volum.

Item per confirmationem actus inutilis, non tollitur defectus personæ, vt si excommunicatus pupillus, vel furiosus actum fecerit. Curt. hîc & Areti. d. consil. 8. col. 3. Angel. in d. l. adoptio. Idem in clausula motus proprij. dixi in verb. motu proprio, in forma mandati. in Concorda. Franciæ.

Limitantur prædicta, quando Princeps noluit de nouo inducere, sed tantùm confirmare, prout est. Nam eo casu de nouo dare non videtur cap. antepenult. de confir. vtil. Nam actus agentium non operantur vltra eorum intentionem. l. non omnis. ff. si cert. petat. & sic lex confirmat iurisdictionem delegatam, prout est, sed eam ordinariam non facit, & sic declarat Barto.

4 Alia est regula, videlicet, confirmans actum validum & perfectum, non dicitur de nouo dare, vel facere. l. prima. ff. de confir. tutor. c. cum dilecta. & c. fi. de confirma. vtil. Nam quod semel est validum, amplius per confirmationem fieri non potest. Alex. consilio 122. viso. col. vlt. in 4. vol.

Testamētū à Principe cōfirmatū.

Ex quo infertur testamentū confirmatum à Principe, ab ipso testatore reuocari posse. l. omnium. C. de testa. quia antè mortem nō habet effectum. l. cùm hic status. ff. de donat. inter virum & vxor. c. cùm marte. de celeb. Missar.

Sic & contra statuta à Papa confirmata possunt partes venire, & illis derogare. c. cùm accesserit. vbi Doctor. de constitut. Quod verum est, si ex sola voluntate superioris confirmata sint, secus si ex necessitate, vt docet Barto. in l. omnes populi. 3. q. in fin. ff. de iusti. & iure. & per Doctor. in d. c. cùm accessissent. de constitut.

Restitutio in integrū, etiā contra minores cōtractum à Principe cōfirmatū.

Vnde si Princeps confirmet contractum minoris, adhuc restitutio in integrū peti poterit. l. si quidem. C. de præd. minor. quia speciale remedium per confirmationem sublatū non videtur, & sic in integrum restitutio. gloss. in l. postquàm liti. C. de pactis. vbi Ias. & Doct. amplè tractant.

5 Adhęc, perpetuò est notandum, confirmationem non trahi ad ea quæ sunt iniqua. l. prima. vbi Bart. & alij. ff. de his qui sunt sui vel alien. iur. Doctor. in l. ex facto. ff. de vulga. nā iniqua Principibus sanæ mentis non possunt placere, & ideò ea confirmare ex voluntate non censentur, sed confirmando de iustis intelligunt. c. primo. de iureiurand. lib. 6.

Derogatio generalis.

Generalis etiā derogatio non tollit actum à Principe confirmatum, etiamsi diceretur, *non obstantibus quibuscunque in contrarium facientibus*, etiamsi non esset confirmatio, nisi in forma cōmuni: vt, *Actum, prout conceptus est, confirmamus, non narrato plenè facto*, vt docet Alex. consil. 122. viso puncto. & consil. seq. in 4. volum.

Si actus in vno loco factus sit, & in alio confirmatus, attenditur locus vbi contractus conceptus erit, l. si quis in legatione. ff. de iudi. Vnde gabella solui debet in illo loco, & insinuatio fieri, in quo fuit actus factus. teste Bald. in l. obseruare. in fin. ff. de offic. Proconsul. 6

De hac confirmatione in forma communi, tractat gloss. & Doctor. in c. quia diuersitatem. de concessio. præbend. & Doctor. (maximè Decius) in Rub. de confir. vtili. ac in toto illo titul. gloss. in c. frater. 17. q. 4. & in c. 2. de causa possessio.

Ideoque si is qui mādauerit.] Nota, iurisdictionem delegati extingui morte eius qui eam mandauit, si decesserit antequàm iurisdictio geri cœperit, ab eo cui mandata est.

Cœpta iurisdictio dicitur per citationem decretam ab ipso iudice. c. relatum. vbi etiam interpretes, de offi. & potest. delegat. Nam iudicium à citatione incipit. §. fi. de offic. iudic. in Instit. & Marcellus scribit, *vbi iudicium cœptum est, ibi finem accipere debet*. l. vbi. ff. de iudi. facit l. prima. C. illo titul.

Idem si iurisdictio cœpta in vna causa, non extinguitur in aliis, quoniam vniuersa iurisdictio mandata est, & (vt dicimus) delegatio facta est ad vniuersitatem causarum. l. etiam. prima. §. primo. de mino. vbi scripsi.

Diuersum est, quando plures causæ singulares commissæ sunt, tunc cœpta non expirabit morte, sed aliæ sic, cùm tot dicantur causæ, quot ei commissæ sunt. argu. l. scire debemus. de verb. oblig. ff. Et res dicitur integra quoad causas non cœptas. c. fi. de offic. deleg. lib. 6. vbi Ioan. Andr. & alij.

Præterea iurisdictio sicut morte mandantis expirat, ita si remotus mandans fuerit, aut sua iurisdictione priuatus. Nam pro mortuo habetur depositus. c. degradatio. de pœnis. lib. 6.

Ista procedunt tam in delegato inferioris, quàm Principis. d. c. relatū. de offic. deleg. c. fin. illo tit. lib. 6. quod loquitur in conseruatoribus Papæ, quia non est alia lex, quæ ad hoc, Principi, seu eius legato, data sit, sed hæc est omnibus generalis. l. leges. C. de legib. & sic etiam procedit in conseruatoribus, nisi illi conseruatores dati essent collegio, seu vniuersitati, quando de nouo erigitur, tunc non desinit illorum iurisdictio per mortem mandantis, sicut in vniuersitatibus Franciæ videri potest, vt non accipiant alios conseruatores, per mortem Papæ, vel Regis, siue sit delegatus ad vniuersitatem causarum, siue ad vnam causam, quia par causa omnium videtur, & quia iste text. loquitur generaliter. & d. c. relatum. & æquiparantur ista in l. solet. infrà eodem.

Iurisdictio delegata morte extinguitur.

Etiam quod fit post mortem, non valet, quamuis mors esset ignota, quia ipso iure extincta est iurisdictio delegata, d. c. fi. gloss. in verbo. ignorassent. l. eius qui. ff. si certum petat. quia voluntas mandantis desinit, sicut de matrimonio dicitur per reuocationem, in c. fin. de Procu. in 6. de hoc dixi plenius in d. l. eius. Bald. in marga. in verbo, delegatio. num. 22.

Diuersum est in reuocatione, quæ non operatur quidquam nisi fuerit reuocata. l. si fortè. ff. de offic. Præsid. quia voluntas præsumitur durare. l. non ad ea. ff. de conditio. & demonstra. Oportet ergo scire mutatam voluntatem, sed mors ipso iure operatur

reuocationem, vt hîc: quamuis partes consenserint post mortem, non poterit iudex delegatus procedere, per gloss. in cap. cùm venissent. de testib. quia priuatorum consensus non potest facere iudicem, nec dare iurisdictionem quam non habet, l. priuatorum. C. de iuris. omn. iudic.

Iurisdictio re integra quomodo extinguatur. Adde extingui iurisdictionem re integra, etiamsi commissa fuerit, authoritate sedis Apostolicæ, quia licèt sedes Apostolica non moriatur, tamen moritur is qui committit, & esset opus noua delegatione, c. si gratiosè, de rescript. in 6. vbi quis potest retinere beneficium etiam post mortem, nec desinit gratia per mortem, quia res ibi non est integra, quia ibi ille obtinebat beneficium: sed si res esset integra, & non geri cœpta, extingueretur gratia, vt si dispẽsatum cum aliquo esset, vt duo obtinere & retinere posset beneficia, si nihil actum sit, finitur illa gratia morte, quicquid interpretes dicant, & gloss. in c. si delegatus. de offic. delegat.

Item per mortem extinguitur tam iurisdictio delegati quàm subdelegati. Nam extincto iure authoris, extinguitur & ius accipientis. l. lex vectigali. ff. de pignor. Curti. hîc allegat Barto. licèt parum probet, in l. secunda. ff. de cura. bono. dan. quamuis Angel. hîc teneat contrarium, dicens sufficere, si delegatus viuat, quod nõ puto verum, per ea quæ Doctor. tradunt, in l. ab emptione. ff. de pact. & in l. prima. & secunda. C. quando liceat ab emptio. disced. Bart. in l. prima. ff. de donatio.

Etiamsi esset delegatus ad vniuersitatem causarum, quia in eo non est scripta diuersitatis ratio, & quæ in vna, idem in diuersis & pluribus docet Vlpian. in l singularia. ff. si cert. petat. Panor. & alij. in c. relatum. de offic. deleg. Et quamuis æquiparetur hic delegatus ordinario, quoad hoc, vt delegari possit, tamen non est ordinarius, sed iurisdictionem habet delegatam, quæ morte extinguitur, vt hîc & cap. fin. de offic. delegat. libro 6. Doctor. in l. à iudice. C. de iudic.

Et procedit hæc regula, quando mandans diceret, *quotiens abesse contigerit, mando iurisdictionem*, vel, *donec reuocauero*, per cap. si delegatus. de offic. deleg. ibi, *dum tamen illo viuente, iurisdictione vti cœperit.* & ibi, *ex quo res integra, morte mandantis extingueretur iurisdictio legati*, licèt Doctores aliter dicant.

Restrictiones præcedentis regulæ. Primò, restringitur text. in casibus à iure expressis, vtpote in fauorem fidei, mandatum enim inquisitoris fidei non extinguitur per mortem Papæ. c. ne aliqui. de hæretic. in 6.

Idem est declaratum in executoribus gratiæ vel Apostolicæ, vel Imperialis, c. si super. de officio delegat. in 6. ne gratia reddatur inutilis, & ne accessorium extinguatur durante principali, contra regulam, accessorium. de reg. iur. in 6.

Secundò, vitiatur in ordinaria iurisdictione, quæ non extinguitur per mortem mandantis, quia vt Iason docet, post alios, iurisdictio est radicata in ipso ordinario, cap. sanè. 2. de officio delegati. sed istud non est de regula, cùm regula loquatur in delegata iurisdictione, & non in ordinaria.

Tertiò non procedit quando de mandantis voluntate appareret, vtpote si mandauit vt post mortem sibi quis faceret monumentum. Vlpian. in l. si verò non remunerandi. in fin. ff. manda. tum quia mandatum erat post mortem explendum, tum quia voluntas testantis seruanda est.

In reliquis causis.] Colligite, quòd non solùm mandatum iurisdictionis extinguitur morte re integra, sed etiam in reliquis causis. Vnde Procuratoris mandatum ad lites, morte domini constituentis, expirat, etiamsi sit in rem suam, l. prima. C. de actio. empt. item & ad negotia, l. mandatum. C. mandat.

Pulchre etiam scribit Marcellus ff. de public. iud. l. *defuncto eo qui reus fuit criminis, & pœna extincta est*, nisi in certis criminibus, ibidem per Accurs. & alios conscript. & in §. per contrarium, de hæred. quæ ab intesta. deferunt. In ciuilibus autem vide c. significauit. de rescript.

Tamen constitutus à Prælato, vel rectore Ecclesiæ, pro beneficio vel Ecclesia Procurator, expirat per mortem mandantis, etiam post negotia cœpta, & litem contestatam, clemen. fin. de Procurat. vbi gloss. idem concludit in Vicario, quod probat Philip. Perus. in cap. primo. de offic. Vicar. in 6. Ias. consil. 138. reuocatur. columna secunda. in quarto volumine.

Idem dicunt, si constitutus sit à Prælato, vel beneficiario, si posteà transferatur in aliud beneficium, vel si ciuiliter moriatur, deponatur, vel renuntiet. dom. de Rota Decis. 376. in no. sub tit. de Procurato. numero vigesimooctauo. & Guido Papę. Decis. 547. an cle.

Mãdatum Procuratoris quando extinguatur. Tamen in Curiis Delphinalibus, seruatur post litem contestatam Procuratoris mandatum non extingui, cùm sit dom. litis effectus, & dominus satisdederit pro eo. l. si defunctus. ff. de Procurat. hoc docet Guido Papæ. quæst. 119. iure canonico. Et probat Aufre. in suis quoque Decis. q. 264.

In Curiis Frãciæ per mortem domini reuocatur Procuratoris mandatum, etiam lite contestata, vt dicam in d. l. si defunctus. ff. de Procur.

Vltimò Ias. hîc mouet quæstionem vtilem, & vsu venientem hanc, videlicet, si quis locauerit reditus iurisdictionis fiscalis per totum annum vnum prouenientes, tam mulctas, quàm alia omnia emolumenta, si commissum sit delictum eo anno, quo exigere debet mulctam, in eo tamen anno delinquens non fuerit condemnatus, sed sequente anno, cuius anni emolumenta erant alteri locata, quæsitum est cui debeatur hæc condemnatio mulctæ, an primo conductori, vel secundo? & respondeo, deberi primo conductori, cui est ius acquisitum, eo ipso quòd delictum perpetratũ fuit. & per l. quæcunque actiones. ff. de actio. & obligat. & l. is qui in puteum. §. si postea. quod vi aut clam. l. prima. §. si fundum. de aqua quotid. l. si filiusfamilias. de verborum obligat. Idem tenet Petr. à Bellapertica quæst. 533. per l. defuncta. ff. de vsufruct. Alexand. consil. 7. viso. colum. secunda. in 3. volum. & bis fuit secundum hanc opinionem iudicatum. Ias. hîc & in l. si ideo. C. de his quib. vt indig. teste Chassa. in consuetud. Burg. in §. 7. gloss. *L'amende*. in fin. titul. *des iustices*. facit l. lege Fauia. vbi Alberi. ff. de manumissio. & ista est communis conclusio, teste Alexand. in l. diuortio. §. si vir. in fin. ff. solut. matri. & Ioan. Ananias in c. primo. ne prælat. vices suas. & Bened. in repetitio. c. Raynutius. in verb. cætera. numero 38. de testa. quod nõ procedere putarem, quando emolumẽta hoc anno prouenien

uenientia locarentur, vel condemnationes, quia non proueniunt ante condemnationem, & adiudicationem. l. si qua mulcta. ff. de verbor. signific. & ita debet intelligi opinio contraria. & hoc videtur not. Bart. & Rebuf. per illum text. in l. susceptores. C. de susceptor. libr. 10. gloss. in l. rescriptum. in verb. hypothecas. ff. de pact. Barto. in l. fin. ff. de iniur. Bald. in l. si filiusfam. ff. de his qui sunt sui, vel alieni iur. facit l. eius qui. ff. de testa. Nam quamuis ante condemnationem non sit verè pœna debita, tamen ex die condemnationis retrotrahitur ad tempus delicti. l. furti. §. primo. ff. de his qui not. infa. & l. qui vltimo. ff. de pœn.

Mulcta taxata à lege nō debetur ante adiudicationē.

Non procederet, si mulcta non esset taxata à lege, vel ordinatione, vt notat Barto. in l. prima ff. de pœnis. Ita firmat expresè Ioā. Sanxon. in tit. *des droictz de basse iustice.* artic. primo. quia tunc illa non videntur debita ante adiudicationem, secus ergo videtur in emenda seu mulcta à lege, vel ordinatione decreta & certa. Nam ea vi ordinationis censentur debita à tempore delicti commissi.

Etiam non procedit, si aliquis notarius cōduxerit emolumenta huius anni, si inceperit in suo anno facere inquisitiones, finito anno non poterit eas perficere, sed secundus, & is ipse emolumentum sui anni habebit, & sic loquitur Guido Papæ. in Decis. 535. Baro quidam. quia hic secundus non debet suis stipendiis militare. cap. cùm ex officij. in fin. de præscriptio. quia postquàm præstat operam & diligētiam suam, debet mercedem accipere, sicut is qui feram persequitur. l. naturalem. de acquir. rer. domin.

Vnde, quando sine opera secundi hoc non poterat acquiri, tunc acquiretur secundo, qui operam præstat, vt in inquisitionibus faciendis & perficiendis, secus si sine opera sua, vtpote quia tantùm sententia iudicis requirebatur, & hoc videtur dicere Alex. in d. §. si vir. in fin.

Si tamen condemnatio mulctæ facta fuerit tempore primi conductoris, & executio tempore secundi, ad primum proculdubio spectabit mulcta, si ex causa onerosa ad eum fructus iurisdictionis pertinebat, vt docet Bald. in l. diuortio. in fi. ff. de verborum obligation.

Secus si ex causa lucratiua, l. in lege Falcidia hoc obseruandum. ff. ad leg. Falcid. Barto. in l. reos. ff. de duob. reis. & l. qui hominem. §. primo. de solu. hoc expresè docet Alexand. in d. l. diuortio. §. si vir. in fi. ff. solut. matri. quē ad verbum refert Bened. in verb. cætera. num. 40. de testa.

Per condēnationem mulctarū ius acquiritur.

Ego autem dicerem non faciendam differentiam inter causam lucratiuam & onerosam. Nam si Princeps donauerit fructus iurisdictionis huius anni Titio, & fructus sequentis anni Caio, condemnatio mulctarū, quæ in primo anno facta est, debetur Titio, licèt non sit facta exactio, & condemnationes factæ in secundo anno debentur Caio, secundo donatario.

Nam per condemnationem iam acquisitæ sunt primo, vt docet Bart. in l. aufertur. §. fiscus. ff. de iure fisci. ergo illud emolumentum secundus donatarius habere non potest, quicquid Alexand. & alij dicant, nec est bona similitudo horum ad conreos credendi, quia hi cōiuncti sunt, alij autem diuisi, nec valet hoc argumentum. l. si vnus ex argentariis. ff. de pact.

Accurs. & alij tractant hîc de ordinaria iurisdictione, quam lex, populus, Princeps, consuetudo & vniuersitas concedere possunt, & delegatam etiam ordinarij, & delegati, quibus à iure id concessum est, ad eos nunc te reiiciam his contentus.

SVMMARIA.

1 *Consuetudinem scribendi non seruans in instrumento, vix probat.*
2 *Corrumpens edictum in regno Franciæ pœna arbitraria punitur.*
3 *Castigatio corporis loco solutionis cedit.*
4 *Senatus potest ex casu incidente pœnam corporalem mutare in pecuniariam, & econtrà.*

LEX VII. VLPIANVS LIB. III. AD EDICTVM.

SI quis id, quod iurisdictionis perpetuæ causa, non quidem prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit, datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. Serui quoque & filijfamilias verbis edicti cōtinentur, sed & vtrumque sexum Prætor complexus est.

INterpretes intelligunt istum text. in corrumpente album Prætoris: de hoc tamen in text. nullum verbum, sed si corrumpat id quod in albo est propositum, vel in alia materia.

Adhæc intelligunt in edictis Prætorum perpetuis. Nam Cornelius legem tulit, vt Prætorum edicta perpetua essent, & ex his Prætores ius dicerent, nec amplius illis esset potestas ea immutandi, hoc esset restringere plus iusto textum, maximè quia generaliter in corrumpēte id quod est propositum intelligitur.

Authoris ad hūc legem intellectus.

Ideò ego intelligerem istum text. in corrumpente id quod est positum & affixum in albo muro, charta, vel in alia materia, requirit tamen Vlpian. sequentia hîc.

Primò, quòd aliquid sit positum & affixum in aliquo loco, alioqui quod non est, corrumpi non potest. l. decem. ff. de verbor. obligat. §. seruus. de capit. dimi. in Instit.

Corrūpere quomodo accipiatur.

Secundò, quod quis corruperit, corrumpere autem, est inquinare, destruere, perimere, rumpere, vel frangere, vitiare & delere. l. prima. §. Labeo putat. ff. de aqua quotid. Scripsi plenè in l. mulieris. §. res abesse. ff. de verbo. signifi.

Tertiò, requirit positum esse causa iurisdictionis perpetuæ, tunc positum censetur, quando id quod decretum & statutum est, perpetuò stabilitum fuit, & ab eo qui perpetuam legem facere potest, sicut Princeps l. iij. & vlti. C. de legib.

Itaque, eò ipso quòd Princeps legem facit perpetuò seruaturam, etiamsi hoc non dicat, perpetuò est seruanda, & dicitur causa iurisdictionis perpetuæ facta, id est, authoritatis & potestatis iuris dicendi. Nam iudex ex illa constitutione habet iurisdictio-

nem perpetuam iuris dicundi.

Constitutio localis ad hãc legem etiã referenda.

Nec faciam hîc differentiam siue constitutio posita sit localis, vel generalis, sed sufficiat per istum text. eam positam causa iurisdictionis perpetuæ. Vnde si quis edictum lutorum Parisi. corrumperet, hac pœna teneretur, licèt locale sit edictum: quia perpetuum esse censetur, & sic quælibet lex perpetuò obseruanda, censetur esse facta causa iurisdictionis perpetuæ.

Nec obest quòd possit mutari, quia sufficit quòd possit esse perpetuum, per l. sufficit. ff. de condit. indebi. c. si gratiosè. de rescript. lib. 6.

Corrũpens decretũ inferioris, pœna huius legis non puniendus.

Et sic infertur, huius constitutionis pœna non puniri, si quis corrumperet decretum inferioris, quia non est propositum causa iurisdictionis perpetuæ, quod non potest inferior à Principe facere, vel si fortè insignia patroni Ecclesiæ corrumperet, vel deleret. Tamen hic arbitrio iudicis puniendus esset. l. ij. ff. de oper. publi. quem text. allegat sing. Roma. sing. 474. eorum arma. & Cæpol. in tracta. seruit. titul. 71. de picturis. col. 3. & Ias. in l. ex hoc iure. numero 6. de iusti. & iure.

Quamobrem edictum inferioris corrumpens, pœna arbitraria pro modo contemptus, & qualitate personæ tenetur, vt pulchre docet Specul. in titul. de dolo & contuma. §. restat. versi. primo. Siue res sit parui momenti, siue magni, quia maiestas Prætoris semper ex corruptione contemnitur. l. si familia. ff. de iurisd. omn. iud. & quando res est parui momenti, maior esse videtur cõtemptus. l. vnica. si quis ius dicenti non obtemperauer.

Edictũ nõ propositũ corrũpens.

Quartò requiritur hoc esse propositum, nõ prout res incidit, ideò si Princeps conuocet edicto suo omnes vassallos vt comitentur illum ad bellum quod gesturus est, si quis corruperit edictum illud, non punietur hac pœna. Idem, si Princeps statuat interim quid seruandum tempore belli. Nam quod belli calamitas introduxit, pacis lenitas sopire debet, l. vnica. C. de caduc. tollend. & quia non est positum causa iurisdictionis perpetuæ, sed puniretur hic corrumpens arbitraria pœna, cùm nõ sit hîc statuta, argum. l. primæ. ff. de effractor.

Quintò, requiritur hoc esse propositum, id est, promulgatum, ostensum, & publicatum. Nam qui constitutionem ante promulgationem corrumperet, non sic puniretur ex verbis text. ex mente tamen sic.

Quod si dum proponitur, vel ante propositionem quis corruperit, edicti quidem verba cessabunt: Pomponius autem ait, sententiam edicti & ad hæc porrigẽdam esse.] Hoc intelligitur siue in scriptis, siue sine scriptura, vt docet Barto. quia text. non dicit de scriptura, sed de eo quod propositum erit. Ideò si imaginem alicuius positam in publico ad ignominiam quis destrueret, hac pœna mulctandus esset, vt docet Bart. & ista est communis sententia, quia verba text. conueniunt, & sic dispositio l. 4. §. totiens. ff. de damn. infect. & quia iste text. loquitur tam de positis in albo, quàm in alia materia, quando sunt posita causa iurisdictionis perpetuæ, vt ista sunt: ergo hæc pœna tenebit corrumpentem, per hanc legem, quicquid Fulgos. & Ias. dicant.

Destruens imaginẽ in publico positam.

Nam scribit Modesti. ff. de pœn. l. *eorum qui relegati, vel deportati sunt ex causa maiestatis, statuas detrahendas,* sed à quo videamus? Et putarem authoritate magistratus remouendas esse, non priuata. Nam publica facta est statua, posita in publico, ideò à priuatis non est corrumpenda, cùm ad priuatos publica tractare, vel tollere non pertineat, sed ad Regis Procuratores & magistratus. l. prima. ff. de iust. & iure. & omnis res per quascunque causas nascitur, per eas & dissoluitur, c. primo. de regul. iur. quamuis Ias. contrarium scribat in §. pœnales. no. primo. de actio. in Instit.

Sextò, quòd in albo charta, vel in alia materia, putà in muro sit positum, scriptum, pictum, vel insculptum, seu aliàs pro voluntate Principis factum. Est autem album, paries dealbatus, seu tabula, in qua edicta & iudicum nomina olim ponebãtur. l. prima. & seq. ff. de alb. scribend. gloss. in clem. prima. de iudi. Doctor. in §. pœnales. de actio. in Instit. Bud. in l. prima. de eden. & sic Doctor. dicunt nõ referre instrumentum in qua materia scribatur, per hunc text. tamen putarem rationem consuetudinis scribendi in membrana, vel papyro, spectandam, vt si quis scriberet in alia materia, vix probaret, quia veniret contra consuetudinem, quæ magni est momenti. l. consuetudinis. C. quæ sit longa consuet. quid chartarum appellatione cõtineatur, scribit Vlpia. in l. librorum. ff. de legat. 3.

Et quando hac dictione, vel alia materia in principio leg. vsus est Vlpia. per eam inferre voluit, quòd si quis corrumperet aliquid, quod scriptum in lib. actorum esset, posito in archiuis, vt ibi asseruetur perpetuò, hac teneretur pœna. Ideò si quis arestum in lib. arestorum Curiæ scriptum deleret, hac pœna, & falsi quoque puniretur. l. penul. ff. de fals. debet tamen iudex in condemnatione falsi habere rationem ad istam legis pœnam. Nam si pauper sit qui corrumpit, in corpore puniatur: si diues, ad pecuniam, & sic vtraque in effectu imponetur pœna, & falsi & huius legis.

Arestũ delẽs in libro arestorum Curiæ scriptum.

Tenetur etiam quis falsi, si deleat aliquid, vel addat instrumentis actorum, processus, & causa cadet. l. in fraudem. §. quotiens. ff. de iure fisci. etiam in beneficialibus. c. olim. de rescript. Guid. Papæ in statu. si quis. in verbo, per literas. versic. sed talis. etiam dicit furti teneri eum, qui surripit saccum, vel aliquas literas processus. per l. Sempronia. ff. de furt. & l. qui tabulas. ibidem. Pet. Iacob. in sua praxi. titul. de actio. tenebitur etiam actione in factum ex albo corrupto, vt refert Ias. in dicto §. pœnales. numero 31. de actio. in Institut.

Addẽs vel delens aliquid instrumentis.

Septimò, requiritur vt quis dolo malo corrumpat: dolo malo autem facere videtur, qui sciens per industriam hoc facit: si autem per imperitiam, rusticitatem, aut casu fecerit, non tenetur, vt constat in hoc text. versic. doli. & l. si filiusfamilias. cum l. seq. ff. de iudic. & Neratius scribit sic. ff. de doli except. l. si Procurator. ij. §. *In vniuersum autem hæc regula sequenda est, vt dolus omnimodò puniatur, etsi non alicui, sed ipsi, qui eum admisit, damnosus sit, nec tanti momenti est corrumpere edictum, vel constitutionem vnam, quàm omnes, vel plures.* Ideò is, qui se gerit pro magistratu, committit crimen læsæ maiestatis. l. tertia. in fine. ff. ad legem Iuliam. maiest. quia omnia perturbat, & cùm sit priuatus, se magistratum facit, & plus nocere potest, quàm solus corrumpens.

Aureorum nomine quid veniat.

Octauò, Quingentorum aureorum iudicium.]

cium.] Notandum ex text. corrumpentem puniendum in aureis quingentis. Et quamuis apud veteres aureus esset maioris valoris, quàm nunc, vt in tract. de asse docet Bud. tamen sufficeret aureos nunc excusos, & quibus hoc tempore vtimur.

Imò Iustinian. solidum accipit pro aureo, in §. fin. de pœna temere litigan. in Institut. & in l. quotiens. C. de suscepto. lib. 10. & alibi sæpius, quia olim solidus genus aureorum erat, dictus, quòd solidus & integro & iusto pondere percussus fuerat aureus, non dimidiatus, nec trientalis, vt per Bud. in d. tract. de asse. & Lazium in Commentar. Reipub. Roman. cap. 3. lib. 3.

Sed ab eo tempore quo solidus in monetam argenteam translatus fuit, tunc ab aureo valde distinguere cœpit, vt hodie videtur. Nam aurei, quibus vtimur 36. solidis, & solidi 12. denariis valere solebant. vt dixi in l. etiam æs. ff. de verb. sig.

Pœna edictum corrumpentis, fisco applicanda.

Sed cui applicetur hæc pœna, dubitant Doctor. & ad hoc inclinant, vt parti acquiratur, quæ eam prosequetur. Ego dicerem fisco eam applicandam: quia in pœnam contemptus edicentis statuitur. dicta l. vnica. ff. si quis ius dicenti nõ obtẽp. & in l. tertia. ff. de sepulchro viola. Interest partis suum sepulchrum esse violatum, aut corruptum, at non sic in hoc text. Et quia istud est populare, quod promouet Procurator Regius in hoc regno, non pars: ideò fisci interest, & parum partis. l. prima. vbi dixi. ff. de iustitia & iure. quamuis olim de iure veteri digestorum cuilibet de populo liberum esset prosequi actionem popularem, & post litem contestatam prosequens dicebatur creditor, & ei acquirebatur mulcta. l. si cui. ff. de verborum significatione. Hodie tamen in hoc regno fisco acquiritur: ideò fisci Procurator hunc prosequitur. Et quia regulariter mulcta fisco debetur. l. mulctarum. C. de modo mulctar.

2 Imò in regno Franciæ, in vsu forensi non seruatur ista impositio mulctæ, sed punitur, qui corrumpit, pœna arbitraria, pro modo delicti, & qualitate personæ, aliquando plus, aliquando minus, quicquid dicat Ias. in dicto §. pœnales. num. 38. & sequen. de actio.

Pœna pecuniaria non irrogatur seruis.

Serui quoque, &c.] Serui tenentur legibus in pecuniam punientibus, quamuis Venul. scribat pœnam pecuniariam non irrogari seruis, neque hanc pœnam in seruum cadere, & minus illis conuenire. in l. hos accusare. §. omnibus. ff. de accusat. sed respondet iste text. ibi: *In seruos, si non defendantur à dominis, & in eos qui inopia laborant, corporis pœnam inferendam esse.* Ideò pœna pecuniaria non cadit in seruum, nec illa lex conuenit seruo, quando ad illam simpliciter teneretur, sed hic puniri potest in corpore, ob id conuenit seruis ista pœna. l. in seruorum. ff. de pœnis.

Vtrumque sexum Prætor complexus est.] Et sic verba præcedentia, si quis, &c. erant in edicto Prætoris, quod nunc Vlpian. exponit, dicens: Vtrumque sexum complecti sub hoc verbo, si quis, & Doctor. hîc tractant quando masculum comprehendit fœmininum, sed hoc abundè tradidi in l. j. ff. de verbor. signific. ideò hîc non repetam.

Quod si dum proponitur.] Colligit Bartol. præteritum ex propria significatione non continere perfectum, quod tractatur in l. verbum erit. ff. de verb. signific. ego scripsi in l. verbum, oportebit. ibid.

Edicti quidem verba cessabunt.] Hinc colligitur, quòd licèt verba deficiant, si tamen mens assentiat, habebit locum legis dispositio. Vnde si lex dicat: Si quadrupes pauperiem fecerit, teneatur dominus. in rub. ff. si quadrupes pauper. fecis. dicatur. Si bipes, fortè anser, vel gallina damnum dederit, etiã dominus tenetur ex mẽte legis, vt hîc. Est tamen differentia in nomine, sed non quoad effectum, & in forensi iudicio. Nam si quis corruperit id quod est propositum, datur in eum actio directa, si ante propositionem, actio vtilis, de quibus scripsi in l. cùm Prætor. ff. de verb. signific. de edicto & interdicto. in l. illa verba. ibidem.

Porrigendam.] Dicunt Doct. per hoc, verbum ex extensione & improprietate. per l. pronuntiatio. ff. de verb. sign. ego autem dixi in d. l. j. ibidem. etiam propriè, quia quando extensio fit à Iureconsulto, vt hîc à Pomponio, hoc propriè accipere debemus, saltem non abusiuè, quia hoc Iuriscon. non dicit, vt in l. ij. ff. quemadmo. testa. aperiant. Bal. hunc text. sing. dicit, quod statuta recipiunt extensionẽ fauore Reip. in marga. in verb. statutum. quæst. 10. melior tex. in l. si quis in graui. §. vtrum. ff. de Senatuscon. Sylla. vbi alia addidi.

Qui inopia laborant, corpus torquendum est.] Colligitur eum qui non habet in ære, puniri debere in corpore, probatur Exodi, 22. c. ibi, *Sed si nõ habuerit, quod pro furto reddat, ipse venum dabitur.* & lex vlt. infrà. de in ius vocand. Et solet dici,

Corpore det pœnam, qui caret ære, malus.

Quod debet intelligi, quando mulcta debetur ratione maleficij, vt hîc d. l. final. secus si ratione contractus, quia eo casu cedere quis bonis potest. vt in titul. ff. & C. de cessio. bono. & ita seruatur in iudiciis.

Glossa de debitore paupere in carcerãdo, reprobatur in praxi.

Nec probatur in praxi glos. in l. 3. §. tutores. ff. de suspect. tutor. dicens pauperem esse in carcerem detrudendum donec soluerit, sed iudex sæcularis concedit creditori vt liceat contra eum, qui non potest soluere, vti censuris. & hoc docet Iohan. Fabri. & sic seruatur debitor, nisi corpus etiam obligauerit. Nam eo casu in carcere seruabitur, donec bonis cesserit, vel soluerit, maximè quando se obligat sub rigoribus sigillorum.

Etsi posteà quàm fuerit castigatus, ad pinguiorem fortunam peruenerit, non tenebitur amplius soluere, quia castigatio corporis loco solutionis cedit. l. sed & vnius. §. Prætor ait. ff. de iniur. c. si res. 14. q. 6. Bal. in d. l. fi. quem sequitur Roma. sing. 24. quod non valens. allegat glo. in c. sicut dignum. §. eos. de homicid. & in reg. peccatum. de regul. iur. in 6. Et docet Guid. Papę decisio. Delphinat. 579. contingit. senatum posse ex casu pœnam corporalem in pecuniariam mutare, & è contrario. 3 4

§. Doli mali, &c.

Colligite quòd vbi dolus malus requiritur, non punitur, si per imperitiam, aut rusticitatem aut culpâ fecerit. l. in lege Cornelia. ff. de sicar. quod est verum pœna legis requirentis dolum, sed arbitrio iudicis punitur. l. prima. si testa. quis liber esse iussus fuerit. Notatur in l. cum Syllania. C. de his quib. vt indig. & sic respondet Iohan. Bapt. contra quendam qui culpa, & non dolo corruperat libros publicos, & cõtra alium qui falsa culpa commiserat, vt ipse ait in

interpre.l.primæ col. 71.C.de summa Trinit.per l.2. §.hac actione.ff.vi bonor raptor. Ibi, *Is demum tenetur, qui dolum malum adhibuit. Si quis igitur rem suam rapuerit, vi quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter mulctabitur.* facit l. si adulterium. §. Imperatores.ff.de adulter.

Casus, qui à dolo excusent.

Quod si per imperitiam, vel rusticitatem, vel ab ipso Prætore iussus.] Etiã colligere possumus ex hoc text.casus à dolo excusantes. Primus, quando per imperitiam, nesciebat esse edictum legis propositum, sed aliam putabat scripturam, nempe ignorantiam & imperitiam nolumus obligari, dicit text.in l.generali.C.de tabul.lib.10.l.ex maleficij.vbi glos.ff.de actio.& obligat.l.2. infrà tit.proximo. Imperitia tamen culpæ adnumeratur, his qui tenentur scire.l.imperitia.ff.de reg.iur.

Ignorãtia.

Rusticitas.

Secundus casus est rusticitas, quæ à dolo excusat, sancta enim rusticitas omnia palàm habet. glos. de actio.in Instit.§.itẽ Seruiana.l.Fulcinius. ff. ex quib. caus.in posse.eatur. Et rustici excusantur in casibus à iure expressis, sicut mulieres, non aliter l. fi. ff. si quis in ius vocat. non ierit. l. fin. C. de iur. & facti ignor. Vnde vidi denegari rustico cuidam sagaci restitutionem, quòd versutus, callidúsque esset, de quo allegatur glossa singula.in l. Athletæ.§.rusticis. ff. de excusa.tutor.quam sequitur Iohan.de Pla. in l.2. C. de agricol.& mancip.dominic.lib. 11. & Dec. in c.super literis.col.4.de rescript.Barba.consil.76.

Iussus iudicis.

Tertius casus est, iussus iudicis excusat, si fortè iudex iusserit alicui vt edictũ laceraret: non enim dolo facere videtur, qui iussu iudicis facit. l.nõ videtur.§. qui iussu.ff.de reg.iur.& c.quod quis. illo tit. in 6. & Paul.in l.diuus.prima.§.item Senatus.ff. de falsis.ait, *seruos, cùm dominis suis parent, necessitate potestatis excusari.* l.ait Prætor.§.permittitur.ff.de minor.

Notandum est iussum iudicis excusare quem à dolo, etiamsi esset iussus iudicis incompetentis. d. §. qui iussu, vt consuluit Alex. consil. 39. visis.in 3. vol. facit text.in l.fi.ff.de leg.commis.

Sed iussus incompetentis magistratus non excusat omnino à pœna, & sic debet intelligi contraria sententia. Areti.in consil.35.viso themate. Nam cùm iudex sit vir bonus, excusari debet à dolo, qui bono viro credidit.l.Titio. 2. ff. de condit. & demonstrat.

Error.

Quartus, error excusat.l.si per errorem.infrà eod. de aqua.plu. arcen. Pompo.sic scribit. l. *sed hoc ita si non per errorem, aut imperitiam deceptus fuerit, nulla enim voluntas errantis est.*

Casus fortuitus.

Quintus est, qui excusat à dolo, casus fortuitus, vel improuisus, quę enim fortuitis casibus accidunt, præuideri non possunt: ideò dolo non veniunt alicuius.l.quæ fortuitis. C.de pignora.actio. l. absentem. in fi.& l.respiciendum.in fi.ff.de pœnis.etiamsi culpa præcesserit casum, licèt tunc de culpa teneatur, sed non dicitur dolo fecisse.l. si vt certo. §. nunc videndum.& l.in rebus.ff.commoda.

Corrumpẽs emendandi causã, edictum.

Sextus casus est, si quis corrumperet emendandi causa, nõ incideret in edictum, per l.primã.ff.ne quid in loco sacro fiat. fieri tamen debet authoritate magistratus ad hoc potestatem habentis, per text. in c. licet. vbi glos. etiam docet de crimine falsi. Iohan. Odo, in additionibus ad Speculam.in tit. de dolo & continua. in §.restat. versic. primo. & edictum propositum non licet priuato emendare.

Septimus casus est §.impetu.de lege Aquil.in Instit. Ratio istorum casuum est, quia in his dolus non est, & sine dolo non tenetur quis ad pœnam huius legis, sed potest arbitraria pœna puniri, vt docet Iohan.Baptist.in interpret.l.primæ.col. 71. C. de sum. Trin. Nam licèt isti casus à dolo excusent, non tamen à culpa, & ab aliis, vt docet Caius in l. idem iuris.in fi.ff.ad leg.Aquil.

Minor simplex.

Octauus casus, minor simplex excusaretur à dolo, & sic à pœna huius legis, diuersum esset in doloso. Nam ille non excusaretur, si de dolo appareret, cùm in delictis dolo commissis excusetur minor, Vlpia. in l. si ex causa. §. nunc videndum. & l. auxilium ff.de minor.

Qualibet iusta causa.

Vltimò, dicerem quamlibet aliam iustam causam à dolo excusare. Nam quæcunque iusta causa mouetur, sine calliditate est, & sic absque dolo. l. igitur.ff.de libera.causa.l. prima. de dolo. Et tã in delictis, quàm in cõtractibus procederet, sed licèt excusaret à dolo, nõ tamẽ à pœna, sed pœna mitigaretur, vt dictũ fuit, ne doli pœna, sed culpæ puniretur, quamuis iniustam causam excusare scripserit Accurs. in l. vnica. in fi.ff.si quis ius dicen. non obtemperauer.

Tollẽs edictum propositum.

Itaque qui corrumpit, tenetur. Ampliat hîc Vlpia. ad illum qui tollit edictum propositum. Nam aufert videndi potestatem populo, & idem est ac si corrupisset ex mente legis, & idem est si frangat, vt Guido Pap.decis.233.reliquit cogitandum. Sed, q. 579. contingit. in fin. dicit remouentẽ literas à manu apparitoris, teneri pœna falsi, in qua etiam habebitur ratio istius mulctæ quingentorum aureorum. Vide Ioha. Fabri, in §.pœnales.de actio.in Instit.

Mandans edictũ corrumpi.

Et qui suis manibus facit.] Colligitur eum teneri qui suis manibus corrupit, & eum qui mandauit. Callistrat.ff.de fals.l. Diuus. §.scribere autẽ sibi legatũ, videri non solùm eum, qui manu sua fecit, sed etiam eum, qui per seruum suum, vel filium, quẽ in potestate habet, dictante testatore, legato honoratur, & quando quid faciendum est propria manu, vel suis manibus, hoc non potest fieri per substitutum.l. penult.vbi Rebuf.C.de erog.milit.anno.lib.12.c. periculosè. de pœniten. dist. prima.scripsi in tract. nomi.q.10. nu. 12. in Concord. Et istum text.sing. dicit Bal. in marga. in verb. mandatum. q. 9. quia dolo mandans non excusatur propter mandatarij innocentiam, & imperitiam. Idem Alberic. in 3. parte statu.q.44. Dicam in l.seq.

Omnes tenebuntur.] Collige, quòd omnes delinquentes tenentur, & singuli, adeò vt nõ sufficiat vnum pœnam luere. vt in l.adeò. infrà eod. Vnde si tres occiderint vnum, illi tres expectare debent quod fecerunt.l.3.C.de Episco.audien.& omnes puniri debent.l.item Mela.§.sed si seruum.ff.ad leg.Aquil.

Arestum notabile contra consuetudinem malã inueteratam.

Et aresto Senatus fuit reprobata cõsuetudo, quòd quilibet non teneretur, sed vnus excusaret alium. Anno 1389. die 29. Nouembris, vt est in lib.Concilij cautum.

Imò si quidam innocens condemnatus ad mortem fuerit, tamen alius nocens non liberatur. l. qui seruũ.ff.de interrog. actio. vt docet Hyppolit.in sua praxi criminali, in §.opportunè. nu. 12. Et in l.prima nu.16.ff.de sicar.& l.prima. §. fi. nu. 77. de quæstio. post Corset.in singul.incipiente, homicidium.

Actio duplex in maleficijs.

Aduertendum est quòd in maleficiis duplex oritur actio, videlicet ciuilis, quæ datur parti, criminalis,

lis,quæ fisco.l.3.& ibi glos.ff. de sepul. viola. Et vna, cessante alia,non tollitur.l.prima.C.quando actio.ciuil.præiudicet criminali. Vnde homicida, vel alius delinquens,licèt componat cum parte, remanet tamen adhuc pœna criminalis.per l.diuus. vbi glos. & ibi scripsi.ff.de Senatus.Syllania.Ias.in l.si mora.col. 6.ff.solut. matri. Ideò adhuc poterit condemnari ad furcas,si gratiam non obtinuerit.l.inde Neratius.§.si dolo.ff.ad leg.Aquil.§.liberum.illo tit.in Instit.

SVMMARIA.

1 *Crimina tot censentur, quot sunt delinquentes,si de vindicta publica agatur.*
2 *Facta plura, sunt in iniuria & damno à pluribus illato.*
3 *Pœnales actiones,de eadem pecunia concurrentes,non perimuntur per aliam.*
4 *Princeps in literis Gratiæ interesse partis remittere non potest.*

LEX IX. PAVLVS LIB. III. AD EDICTVM.

SI familia alicuius album corruperit,non similiter hîc edicitur, vt in furto,ne in reliquos actio detur,si tantum dominus (cùm defenderet) vnius nomine, quantum liber præstaret. Fortasse, quia hîc & contempta maiestas Prætoris vindicatur, & plura facta intelliguntur : quemadmodum & cùm plures serui iniuriam fecerunt,vel damnum dederunt, plura facta sunt,non(vt in furto)vnum.

HAec lex videtur difficilis:ideò eam sic declaro. An si familia alicuius album corruperit,teneãtur omnes,an vnus?& in l.si quis.suprà, dictum fuit omnes teneri, si plures corruperint:sed dubitatio est in furto, quia si familia furtum fecerit, & dominus præstiterit tantum quantum vnus liber præstitisset, liberatur familia,in tit.ff.si famil.furt.fecisse dicatur. Ergo non omnes tenentur, sed Iuriscon. respõdet in albo corrupto non similiter hoc edicitur,id est, non ita statuitur in albo corrupto, sicut in furto, quia in corruptione maiestas Prætoris est contempta à quolibet. Ergo plura facta intelliguntur, quia quilibet contemnit corrumpendo,ideò quilibet tenetur,sicut in iniuria,& in damno dato.In furto autem tantum est vnum factum, quod tollitur vna solutione, nec obest quod Octauenus ait,huic domino familiæ succurrendum esse,si familia corruperit:sed hoc verum esse ait Paulus, quando consilio & suasione familiæ vnus ex familia album corruperit, tunc vnum est consilium totius familiæ, non plura facta. Ideò hoc casu liberabitur dominus, dando illum qui corrupit consilio familiæ, vel soluendo quantum vnus liber solueret.Secus si tota familia corruperit, eo enim casu omnes tenentur,& sic intelligi ista lex debet.

Familia album alicuius corrũpens, qua pœna teneatur.

Colligendum etiam est ex hac lege in diuersis casibus diuersum statuẽdũ esse,ibi,Non similiter hoc edicitur,quia separatorũ separata est ratio.l.si. ff.de calumnia.l. naturaliter. §. nihil commune. vbi Doctor.de acquir.possess.

Si tantum dominus cũ defenderet.] Ex hoc etiam text. colligi potest, quòd dominus potest defendere familiam, vel eam dare pro noxa:quod verum est in seruis, secus in liberis hominibus, vt per totum tit. de noxalib. actio. Vnde si dominus soluat pro vno libero, ex causa furti, alij non liberantur à crimine.vt suprà dixi.in l.si quis. & notatur in l. prima.ff.de publica.Et ibi Bart.nisi vnus communi cõsilio furtum fecerit,tunc ille qui fecit,tantùm de furto tenetur,vt hîc, alij verò de consilio, vbi dixi in l. sæpe.in fi.ff.de verb.sig.

Vnus communi consilio furtũ faciens.

Contempta maiestas Prætoris vindicatur.] Colligũt ex hoc tex. Alberi.& Curt.Pretorem & iudicem posse cognoscere de iniuria sibi illata & familiæ, sed iste text.hoc non dicit, nam tantùm vindicatur maiestas Prætoris, sed à quo vindicetur, iste text. non loquitur, & l.sequens esset contraria. Vnde vidi seruari, iudicem condemnare posse eum qui publicè pro tribunali iniuriam ei intulit, & is reus ad superiorem appellare poterit. Si tamen aliqua requiratur cognitio, vtpote quia publicata non est iniuria, tunc alius iudex cognoscet, vt in l.seq. dicitur.

Etiam per hunc textum ibi, Maiestas, dicunt Doctores maiestatem esse in Prætore & iudice, & facit l. quod reipublicæ. ff. iniur. Ideò committit crimẽ læsæ maiestatis,si quis eos læserit,scribit Ioan. Fabr. in prooemi. Instit. tamen iste text. nihil facit. Nam accipitur hîc maiestas,pro authoritate, amplitudine & dignitate, & sic accipit Cicero pro S. Roscio. vbi maiestatẽ iudicum dicit,& de Orat.sic scribit.Maiestas est amplitudo,ac dignitas ciuitatis, vnde propriè maiestatis crimen committitur, aduersus populum Romanum,vel securitatem eius, l. prima. ad leg.Iul.maiesta.Et hodie quicunque contra Principem, non recognoscẽtem superiorem,aliquid molitur,vel aduersus rempub.suam, vt docet Alexand, consil. 13. consyderatis his. in 6. vol.ac Ioan.de terra Rubea in suo tracta.contra rebel.Reg.artic.5.tracta. 3. Doctor.in l.quisquis. C. ad leg.Iul.maiesta.Barto. in verb.rebellando in extra.qui sint rebelles.

Maiestas, quomodo accipiatur.

Plura facta intelliguntur.] Iste text. reputatur singula.secundùm Bart.& Bolog.hîc, & Bald.in marga. in verbo, delictũ. q.3. Quòd si agatur de publica vindicta,facta vnius familiæ,plura facta reputantur,aliàs reputatur vnum factum.

Facta vnius familiæ, an plura facta dicenda sint.

Et quamuis Bart. & communiter Docto. dicant vnum esse factum,quãdo delictum est nominatum, vt furtum, sed si delictum est innominatum, vt in corruptione albi Prætoris,plura sunt facta.

Hoc tamen non videtur verum, quia pro homicidio,quod est nominatum delictum, quilibet tenetur,& plura sunt facta,ac vno suspenso,alij non liberantur,l. qui seruum ff. de interrog. actio. Ideò quidam voluerunt dicere plura esse facta, quando delictum respicit personas,secus si res.

Ego dicerem, vt suprà, quando delictum respicit 1
vindictam publicam,tunc quot delinquunt, tot sunt crimina,quia publicè interest vt puniantur illa delicta. l.ita voluerat. ff. ad leg. Aquil. secus si respiciat tantùm vtilitatem priuatam, quia satisfactio vna sufficit priuato.Nã amplius nihil sua interest, quamuis plures fecerint, vel vnus.l. prima.§. *si plures dolo fecerint, omnes tenentur, sed si vnus præstiterit pœnam,*

cæteri liberantur, cùm nihil interſit, &c. ff. de eo per quem factum erit.

2 Etiam in iniuria & damno dato, plura ſunt facta, & ideò quilibet tenetur ſicut in albo corrupto, cùm hîc æquiparentur: ergo in iure & in facto, quicquid Accurſ. & alij dicant, quod oſtendi poteſt. Nam variis modis quis iniuriam inferre poteſt, vel alapis, vel baculo, vel alio inſtrumento, & quilibet hoc facit, & ſic etiam plura ſunt facta. Ideò tot ſunt iniuriæ, quot & perſonæ iniuriam facientes. l. ſi plures. ff. de iniur. Etiam in damno quilibet damnum dat, vnus demoliendo fortè feneſtram, alter caminum, vel alia ſimilia. Ideò plura ſunt facta, & ſic idem ius eſt, ſicut in iniuria. l. ſed etſi. ff. ad legem Aquil.

At non poteſt in furto, niſi vnum eſſe factum. Bal. in conſilio 329. quidam. in 4. volum. vbi dicit quando dolo fit delictum, quemlibet teneri, ſecus ſi culpa. l. in magiſtratus. ff. de magiſtrat. conueniend.

Damni appellatio.

Et ſic damni nomine veniet furtum, & omnis patrimonij diminutio. l. iij. ff. de dam. infec. Ideò qui tenetur de damno, & de furto teneri debet, cùm furtum ſit damni ſpecies, & in dubio genus ſpeciem cõplectitur. vt not. interpret. per illum text. in l. item legato. §. item intereſt. ff. de legat. 3. & in l. ij. ff. ſi cert. petat. niſi lex ſeparatim loqueretur de genere & ſpecie, vt de damno & furto, vt hîc. & in l. ſi ſeruus ſeruum. §. ſi oliuam. ff. ad legem Aquil. Bald. in l. iij. ff. de iniur. & in quantum damnum & iniuria reſpiciunt partem, idem eſt quod in furto, ſed quoad vindictam publicam, idem vt in albo corrupto.

Authoris de factis pluribus ſententia.

Ego diſtinguendum putarem, de pœna criminali, vel ciuili, vt quantum ad partem priuatam attinet, non eſt niſi vnum factum, licèt plures commiſerint, & vna ſatisfactio ſufficit: ſed quoad crimen, tot ſunt crimina, quot perſonæ, & vnus non liberat aliũ,
3 vt fuit ſuperiùs concluſum: nunquam enim actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes, alia aliam conſumit. l. penultima. ff. de actio. & obligat. Ideò in homicidio ſi Princeps vni indulgeat, intelligitur
4 quoad pœnam, non autem quoad intereſſe partis, quod Princeps remittere non poteſt. l. quotiens. & l. reſcripta. C. de precib. Imperat. offeren. Ideò ſolet in literis gratiæ dicere, *Satisfactione facta parti ciuiliter tantùm, &c.* vt ſcripſi in præfatio. l. vnicæ. num. 30. & ſeq. C. de ſenten. quæ pro eo quod intereſt.

Adhæc, quando de vindicta publica agitur, tantùm ſerui ſolent puniri pœnis legis, niſi illæ pœnæ reſpiciant pecuniam, quæ in ſeruos non cadunt. l. hos accuſare. §. omnibus. ff. de accuſat. l. iij. in fine. de ſepulch. viola. vnde Vlpianus ſcribit de iniur. l. ſed ſi vnius. §. *Cùm ſeruus iniuriam fecit, maleficium eum admittere palàm eſt. Igitur meritò ſicut ex cæteris delictis, ita ex hoc iniuriarum noxalis actio datur, ſed in arbitrio domini eſt, an velit eum verberandum exhibere, vt ita ſatisfiat ei qui iniuriam paſſus eſt. Neque enim erit neceſſe domino vtique eum verberandum præſtare, ſed dabitur ei facultas præſtandi ſeruum verberandum, aut ſi de eo verberibus ſatis non fiat, noxæ dedendi, vel litis conteſtationem ſufferendi.*

Et ſic domino pro delicto facultas datur, vel vt ſeruum caſtigandum præſtet, aut noxæ dedat, aut litis æſtimationem ſoluat, vt ibi, & idem ſcribit Paul. in l. quod ſi minor. §. ſi ſeruus. ff. de minor. & quando omnes tenentur de delicto, omnes pro noxa dandos arbitrarer, quia pariter deliquerũt, & vnus non inuenitur exceptus: nec videtur iniuria fieri domino, qui omnes potuit liberare, litis æſtimationem præſtando, vel noxæ dedendo, aut ſi voluiſſet præbendo eos caſtigandos, vt viſum fuit, & in his eſt differentia. Nam poſtquam ſerui verberibus traditi ſunt & caſtigati, domino ſic reddi ſolent. l. penultima. ff. de condict. cauſa data. ſi verò noxæ dati ſint, non amplius repetuntur, vt in titul. ff. de noxal. & in Inſtitut. eſt videre.

Dominus quatenus pro ſeruis delinquẽtibus teneatur.

Et ſic tam in furto, quàm in aliis delictis publicis dominus tenetur omnes ſeruos, qui deliquerunt pro noxa dare, ſi non præſtet quod lege tenetur, quia ratio diuerſa non aſsignatur in his delictis, & in culpa eſt dominus, qui non præſtat litis æſtimationem, ſi velit euitare noxæ deditionem, & in hanc ſententiam ſcribit Vlpian. in l. j. ſi famil. fur. feciſſe dicatur. & Paul. Caſtrenſ. quamuis multi contrarium aſſeuerent, vnde ſufficit domino, pro tota familia, quæ furtum commiſit, duplum vel quadruplum, pro qualitate delicti præſtare, & rem furatam reſtituere: ſic & in damno ſufficit damnum verè datum ſarcire, quod declarat ſic Caius: *Illud quæſitum eſt, an quod Proconſul in furto obſeruat, quod à familia factum ſit, num in ſingulos detur pœnæ perſecutio, ſed ſufficeret id præſtari quod præſtandum foret, ſi id furtum vnus liber feciſſet, debeat & in actione damni iniuriæ obſeruari: ſed magis viſum eſt idem eſſe obſeruandum, & meritò: cùm enim circa furti actionem hoc idem ſit, ne ex vno delicto tota familia dominus careat, eáque ratio ſimiliter & in actione damni iniuriæ interueniat, ſequitur vt idem debeat æſtimari, præſertim cùm interdum leuior ſit hîc cauſa delicti, veluti ſi culpa & non dolo damnum daretur.* l. illud. ff. ad legem Aquiliam. ſed idem Caius ff. de iniur. l. ſi plures. ſcribit, tot eſſe iniurias, quot ſunt perſonæ illam facientes. & Accurſ. Barto. & cæteri dicunt illum loqui ibi in ſeruis diuerſorum dominorum, ſed ibi nullum verbum exprimitur de diuerſis dominis: ob id ego dicerem non refragari, quia tã diuerſum eſt in iniuria, quàm in furto. Nã in ea quilibet infert iniuriam, alapis fortè, enſe, vel alio inſtrumento: ideò quilibet tenetur ſarcire. At in furto ſtatutum eſt duplum, vel quadruplum, pro pœnæ perſecutione: ideò ſi illam pœnam dominus ſoluat, liberat ſeruos omnes, quia legi ſatisfit. Idem in damno reſtituto, ſed non in iniuria, & in his quæ publicam reſpiciunt vindictam, & pœnę perſecutionem, vt ſcripſi in l. præcedenti.

SVMMARIA.

1 *Pater intra domum inter filios iudicare poteſt.*
2 *In delictis verò non.*
3 *Subſtantia iudicij requirit quatuor adeſſe perſonas.*
4 *Concilium vniuerſale de Papa iudicare debet, ſi de hæreſi agatur.*
5 *Pœnæ iuris non ſeruantur in Francia.*
6 *& ſeq. Requiſita, antequam iudex ſuper iniuriam ſibi illatam iudicare poßit.*
8 *Emenda honorabilis inter Regem & magiſtratum pro iniuria, eidem illata, diuidenda.*
9 *Curia Parlamenti poteſt ſine ſuſpicione cognoſcere de domeſticis.*
10 *Pars ſe non opponens, nec iudicém recuſans, tacitè in iudicem conſentire videtur.*
11 *Filius coram patre conuentus, poteſt ſe coram eodem defendere.*

Debitor

12 *Debitor, instante filio creditore, tenetur etiam coram patre iudice cognoscere chirographum.*

LEX X. VLPIANVS LIB. III. AD EDICTVM.

Vi iurisdictioni præest, neque sibi ius dicere debet, neque vxori, vel liberis suis, neque libertis, vel cæteris, quos secum habet.

DVra admodum refertur ad hanc legem ab interpretibus antinomia, quam sic scripsisse Aphrica. docent. l. *In priuatis negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest.* ff. de iudi. quippe iudicare munus publicum est. l. seq. ibidem. gloss. & Doctor. hîc sic diluere conātur, dicentes hanc l. intelligēdam in iudice ordinario, dictam verò l. in priuatis in iudice delegato, qui recusari non potest.

Sed hoc non videtur ex sententia, quia iudex ordinarius recusari potest, etiam de iure ciuili & adiungi debet ei Episcopus, vel alius. l. apertissimi. cum authent. sequen. C. de iudi. & iudex ordinarius potiùs deberet ius dicere, quàm delegatus. Nam potentior & fauorabilior est eius iurisdictio, tāquam propria, quàm delegata. l. prima. suprà de offic. eius. glos. & Doctor. in c. primo. de rescript. in 6. Alij hanc legem in criminalibus intelligunt, aliam in ciuilibus, tamen hoc non exprimit iste text. & contra hanc solutionem facit l. cōgruentius. in fin. C. de patr. potest. & l. si filius. ibidem.

Ideò ego dicerem patrem posse habere filium iudicem, & econtrà, in priuatis & propriis negotiis: priuata enim dicuntur, quæ propria cuiusque sunt. l. nō verè. ibi, sui priuati negotij causa. ff. ex quib. caus. maior. Et priuata dicuntur, quæ sunt singulorum. §. singulorum. de verbo. signifi. Vnde poterit pater habere filium, & filius patrem iudicem in his, & iudicare poterit de negotiis ipsorum filiorum, & domesticorum, quæ propriè priuata dicuntur. Et sic possunt intelligi dictæ leges: quinetiā de re patris filiūfamilias arbitrū esse posse dicitur. Nā & iudicem eum esse posse, plerisque placet. l. v. ff. de arbit. Et hanc solutionem declarat etiam Imperator, in d. l. congruentius. C. de patri. potest. vt pater inter filios iudicare possit intra domum, & sic in priuatis negotiis, quia par affectio tollit suspicionem. l. nō solum. §. de vno. ff. de ritu nuptia. sed si ita res fuerit, vt pro iniuriis eorum & ad ius experiendum, & ad vindictam processeris, aditus Præses prouinciæ super disceptationibus quidem pecuniariis, consuetum exerceri iubebit ordinem iuris. d. l. congruentius. Ego scripsi quomodò publicum & priuatum accipiantur, in l. pupillus. §. munus. ff. de verb. signifi.

Priuata negotia quæ dicantur.

1

Dubitatio esse poterat an filius possit iudicare in causa patris, vel pater in causa filij, cū filius in patris sit sacris, non videbatur posse: & quia pater & filius vna persona reputantur. in l. fi. C. de impub. ob id videbatur etiam patrem non posse iudicare in causa filij: sed contrarium deciditur in d. l. in priuatis negotiis filium habere posse patrem iudicem, & patrem filium, quia eò quòd pater est iudex, vel filius, habet munus publicum, ideò non est inconueniens quòd sit eius iudex in his priuatis, & quæ propria sunt filij. Nam verè diuersæ sunt personæ, & quod respicit ad ius publicum, patria potestas cessat. l. filiusfamilias. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. Gel. lib. 2. cap. 2. Et iudicare est munus publicum, ideò non inspicitur, an quis sit pater vel filius, sed an sit in priuatis negotiis, & ita videntur ista intelligenda & concilianda.

Antinomia conciliatio.

Non debet tamen pater, ius dicere liberis contra extraneos, si recusetur, vt hîc, quia affectio inclinaret illum (vt est verisimile) ad iudicandum pro filiis, cùm pater plus diligat filiū quàm seipsum. l. isti quidem. in fin. ff. quod met. caus.

Et sic intelligite hanc legem, & ista. Nam ita seruat vsus forensis, vt pater iudicet in causa filij, si non recusetur à parte, per l. lex Cornelia. ff. de iniur. qui non potest recusari, si inter filios iudicet in priuatis, & domesticis negotiis, & ordine iuris non seruato, vtpote intra domum. vt d. l. congruentius. In delictis autem iudicare non posset, etiam inter filios, 2 vt d. l. congruentius. quia hæc crimina respiciunt vindictam publicam, quam non posset ipse pater facere: quia præsumitur neminem carnem suam odio habere, & remanerent delicta impunita contra ius l. Ita vulneratus. ff. ad l. Aquil. c. vt famæ. de sentent. excommunicat.

Vsus forēsis de patre iudice in causa filij.

Regulæ sequentes ex hoc text. colliguntur. Prima est, nullum in sua causa iudicem esse posse, quod etiam prohibet Imperator in tit. ne quis in sua caus. iudicet. Et cùm prohibeatur à iure, non potest quis etiam de consensu partis permitti. gloss. in rub. C. ne fideiusso. dotium dentur. & quia deficeret substantia iudicij requirentis quatuor adesse personas, cap. 3 primo. 4. quæst. 4. Nec iudex potest sibi iubere facere, aut præstare, neque sibi imperare, neque seipsum condemnare. l. pen. ff. de recept. arbitr. & iniquum est aliquem suæ rei iudicem fieri. l. Iulianus. 2. ff. de iudiciis. nec in ciuilibus, nec in criminalibus. l. lex Cornelia. ff. de iniuriis: aliàs citò quis se absolueret. Etiam non posset se condemnare ad mortem, vel amissionem membrorum, cùm nemo sit illorum dominus. l. liber homo. ff. ad leg. Aquil. Ideò extra iudicium quilibet est moderator & dominus rei suæ. l. in re mandata. C. mandati. sed de re sua iudicare nemini licet.

Nemo in sua causa potest esse iudex.

Imò, non valere consuetudinem vt quis iudicet in suis negotiis, asserit Papa, & ibi Doctor. post illum text. in c. cōtingit. de sententia excommunicat. Nec etiam valeret constitutio hoc permittens, cùm contra actus substantiam disponere non possit. vt Doct. tradunt in c. ad monasterium. de statu monachorum. Bart. in l. prima. §. vsque adeò. ff. de iniur. quod probant hîc interpretes. Etiam non putarem valere vt quis inter suos & extraneos iudicet, quia hoc esset per obliquum ius alterius tollere. Nam iudex consanguineus semper iudicaret pro consanguineo, vt verisimile est, & sic ius alterius tolleretur. Recusatio enim rationem habet naturalem. cap. quòd suspecti. 3. quæst. quinta. cap. secundo requiris. de appellat. dixi in præfatio. tracta. de recusat. in 3. tomo Commenta. ad Constit. Reg. in 2. quæstio. Limitant interpretes in Principe recognoscente superiorem, per l. proximè. ff. de his quæ in testa. delent. & l. hoc articulo. de hæred. instit. Felin. in cap. cùm venissent. col. 2. de iudiciis. De Papa est text. quia non habet superiorem in mundo. cap. si Papa. 40. dist. c. nemo. cum seq. 9. q. 3.

Cōsuetudo non valet, vt quis in suis negotiis iudicet.

Ego

Ego distinguerem, quòd in rebus controuersis inter Principem & suos subditos ipse iudicare per se vel alios possit. Nam cùm sit populi pater, verisimile est quod iustè iudicabit inter suos filios, sicut bonus pater, sed inter Principes Papa iudicabit. c. nouit. de iudiciis. & ibi abundè interpretes. glos. in cap. si quis erga. 2. q. 7.

Papa inter Principes iudicat.

4 Sed si agatur de facto & delicto suæ personæ, debet Papa inter Principes iudicare, & concilium vniuersale de Papa, vtpote si de hæresi agatur. c. si Papa. 40. distinctio. Nam Papa deposuit Regem Franciæ inutilem. cap. alius. 15. q. 6. & Imperatorem Federicum hæreticum, & Ecclesiæ rebellem. cap. ad Apostolicam. de re iudic. in 6. Et cùm sit iniquum quem in sua causa iudicem fieri. d. l. Iulianus. de iud. iniquitatem non debet fouere Princeps, & sic iudicare de suo delicto, & se absoluere.

Iniuria iudici illata sedenti pro tribunali.

Secundò, non procedit in iudice, cui fit iniuria sedenti pro tribunali, vel ius dicenti. Nam, cùm eo casu repræsentet illum, cuius nomine ius dicit, & eius vice fungatur. l. j. ff. de officio eius. ob id nomine eius, qui eum præfecit, cùm illi iniuria facta sit. l. cognitio. ibidem. iudicare poterit. cap. quoniam. de filiis presbytero. c. ex parte. j. de verb. sign. Bart. in l. si quis forte. §. si quis. ff. de pœn.

Etiamsi pœna illius delicti non esset certa, quia hoc facit iudex iuris authoritate, & eius qui eum commisit vice. Doctor. in c. cùm venissent. de iudic. quicquid Ias. & alij hîc scribant, alioqui cùm pœnæ
5 iuris non seruentur in Francia, nunquam posset iudex imponere pœnam, sed esset ludibrio, nec tueri iurisdictionem suam posset contra ius. l. vnica. ff. si quis ius. & Iurisconsult. ait: ***Hodie constat, hodie agamus.*** l. is à quo. ff. vt in posse. lega. & ne iudicialis euanescat authoritas. c. dilectus. de pœnis.

Iudicũ sententia executioni interdum nõ mandãdæ.

Arbitrarer tamen propter aliquam affectionem, quam possent iudices habere iniuriam passi, vt eorum sententiæ non essent executioni mandandæ, si appellatum fuerit, donec per superiorem cõfirmatæ fuissent, etiamsi ille iudex haberet supremam iurisdictionem in quibusdam causis, vt Præsides in Francia, per edictũ Regium. facit d. c. dilectus. vbi Doct. de pœn. glos. in d. c. si quis erga. 2. q. 7. & causa infamiæ & vitæ æquiparatur. glos. in l. iusta. ff. de manu. vindict. facit l. si adulteriũ. §. Imperatores. ff. de adult. l. infamia. vbi Rebuf. C. de decurion. lib. 10. Ideò non mandatur executioni per illum, edictum Regium Præsidum, quia non capit æstimationem sicut libertas. l. libertas. ff. de reg. iur.

Etiam hanc regulam vitiari in pluribus casibus docet Accurs. in l. extat decretum. ff. quod met. caus. & Specul. in tit. de actore. §. j. versic. item quod vult propria. vbi 19. casus enumerat. Ego dicerem illos casus nihil ad rem facere, quantum attinet ad istam regulam. Nam quamuis in illis casibus, quis authoritate priuata posit, vel adulterum inuentum cum vxore, occidere, propter iustum dolorem. l. Gracchus. C. de adulter. & furem nocturnum, si se telo defendat. l. furem. ff. de sicar. tamen isti casus non pertinent ad iudicium, nec quisquam iudex in re sua iudicat, sicut hîc capimus: sed ibidem aliquid facere priuata authoritate, sine iudice, pars potest, maximè quando iudicem non habet. l. generali. C. de decur. lib. 10. l. nullus. C. de Iudæis. & sic quantum ad hanc materiam illi casus remanent superflui, & non pertinent ad iudicia, in quibus est nostra disputatio, ne quis in sua causa ius dicat.

Requiruntur tamen, antequam iudex super iniuriam sibi illatam iudicare possit sequentia. Primò, quòd is sit iudex ordinarius vel delegatus: nã etiam delegatus rebelles compescere potest. cap. primo. vbi plenè Doctor. de offic. deleg. quamuis delegato non competere asserant Doctores. Quod si eis super hoc non competeret, iurisdictio esset elusoria, & omnibus licet tueri iurisdictionem suam. l. vnica. ff. si quis ius dicenti. Secundò requiritur, quòd ei ius dicenti iniuria fiat. l. vnica. si quis ius dicenti non obtemper. alioqui si non exercenti officium suum inferatur iniuria, iure ordinario coram alio magistratu aget. Doctor. in d. l. vnica. si quis ius dicent. non obtemp. Oldrad. consil. 7. quædam. Tertiò, quod palàm & notoriè. glo. in c. si quis erga. 2. q. 7. Doctor. per illum textum in clemen. pastoralis. de re iudic. Quartò, quòd hunc iniuriam per actuarium scribere faciat, vt posteà constare possit iudicem non sine causa illum condemnasse. c. quoniam. de proba. Quintò, quod partẽ super ea interroget, & quæ causa mouit eam ad talia proferendum, vt si perseueret, maiore mulcta eam puniat, vt probat Ancharanus in l. de minore. §. plurium. & l. vnius. in fine. ff. de quæstio.

6 *Delegatus potest rebelles compescere.*

7

Sextò, si Consiliarios habeat, sententiam illorum exquirat, vel Aduocatorum, antequam reum condemnet, ne possit illi obiici ex proprio capite, & ex affectione iudicasse. contra c. ne innitaris. de constit.

Septimò, quòd condemnet pro iniuria facta Regi in persona magistratus, vel pro iniuria facta Episcopo in persona sui Officialis, vt scripsi in l. cognitio. ff. de offic. eius. Octauò, quòd iniuria est facta Regi ratione sui magistratus, vel Episcopo per Officialem. Ideò dicerem mulctam esse diuidendam inter Regem & magistratum, & emendam, quam dicunt honorabilem faciendam, tam nomine Regio, quàm magistratus, vt vtraque iniuria sarciatur. §. primo. de iniur. in Institut. Nonò, dicerem sententiam hanc exequendam, si appellatum non fuerit, etiam per detentionem personæ in carcere, donec solutum fuerit vsq; ad vltimum quadrantem, vt est in Euangelio. & de hac mulcta exequenda docui in l. aliud est fraus. §. primo. ff. de verbor. significat. & in tracta. de senten. executo. art. 15. in primo tomo Comment. ad Constit. Reg.

Iniuria dicitur Regi facta, ratione sui magistratus.
8

Secunda regula est, iudicem non posse ius dicere in causa vxoris, liberorum, vel aliorum quos secum habet, & hoc ratione affectionis, quam posset habere ad vxorem & consanguineos. l. lex Cornelia. §. j. ff. de iniur. vbi etiam in criminalibus maximè prohibetur, ne in fisci iniuriam & damnum iudex absoluat condemnandum, & periculosum esset extraneis coram isto iudice suspecto litigare. cap. cùm inter. de except. Nempe nullus vix reperiretur iudex, qui vxorem suam condemnare auderet, alioqui malè esset tali iudici. Nam vxor potius faceret se Sarracenam, quàm de illo non se vindicaret, tam vnguibus, quàm per adulterium. text. in cap. tua. in 2. de iureiurand.

Procedit etiam in delegato, per c. insinuante. de offic. delegat. quicquid hîc dicant Doct. quia eadem ratio in illis procedit, & sic seruant Curiæ, vt delegati etiam recusentur, sicut ordinarij, nec ius dicant liberis, vel consanguineis.

Delegati etiã ius liberis non dicunt.

Adhæc

Adhæc tam in paruis rebus, quã in magnis, quia nec iste text. hîc excipit, & in casibus à iure exceptis fit tantùm differentia rei magnæ vel paruæ, sed non quoad condẽnationem. l. scio. ff. de minor. Alex. hîc. quamuis Ias. teneat contra. per d. l. Senatusconsulto. ibi, *parcißimè ius dicatur*. ff. de offic. Præsid. Sed ibi intelligitur, parcisimè, pro rarò, & perrarò dicit Vlpian. in l. minor autem. §. primo. ff. de minor. & sic nõ probat sententiam Ias.

Etiam sui dicuntur hîc vsque ad decimum gradum ad quem successio defertur. vt Ias. docet. allegans Barto. in l. qui testamento. §. quod autem. ff. de testa. ego autem dico istum text. loqui de vxore & liberis eius, nõ autem simpliciter de suis. Ideò liberorum appellatione nepotes & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, continentur. l. liberorum. vbi scripsi. ff. de verbor. significatio. vnde intelligimus hunc text. non solùm de filiis, verùm etiam de consanguineis, & ita seruat praxis.

Liberorũ appellatio.

Restrictiones ad legem.

Limitatur in Curia Parlamenti: quia ibi sunt plures, ideò poterunt tam in ciuilibus, quàm in criminalibus cognoscere, & sine suspicione, nec potest
9 tota Curia recusari, quidam sic, vt scripsi in tracta. de recusa. in tertio tomo. Commenta. ad Constitut. Reg.

Imò etiam in criminalibus, aliis iudicibus exclusis, cognoscunt: factum tamen fuit præceptum, ne deinceps iudices inferiores cognoscerent, de famulis, & domesticis Consiliariorum, vt censuit Senatus Parisiens. prout refert Aufre. in stylo Parlament. arest. 260. item die 4. facit text. in l. final. C. vbi Senato. vel claris.

Secundò, in priuatis negotiis. d. l. in priuatis. ff. de iud. vt superiùs dictum fuit.

10 Tertiò, iudex cognoscit, si pars non opposuerit, nec recusauerit iudicem: quia pars tacitè consentire illi videtur, & sic iurisdictionem approbare. l. secunda. & l. in priuatis. ff. de iudic. & ista est communis sententia Doct. quamuis Antoni. Butri. in c. dilecti. de appella. dicat sententiam nullam, eo quòd iudex est suspectus suspicione iuris, sed hoc non obest, quia suspicio iuris dicitur quando est à iure approbata, & in casibus, in quibus est recusatio approbata, illa iuris dicitur, & tamen valet sententia si non recusetur iudex. c. postremo. de appel. alioqui nunquam valeret, si recusari iudex posset, quod est absurdum, nempe, quid aliud agit Prætor, præterquàm hoc vt controuersiam partium dirimat, quibus, si sponte cesserint, debebit id ratum habere. Vlpia. scribit in l. prima. §. inde. ff. de noui oper. nuntiat.

Nec me mouet iste text. dum dicit, neque debet ius dicere, & verbum debet denotat necessitatem. gloss. in clem. attendentes. in verb. debeant. de statu mo. & maximè, quando negatiua præcedit. gl. in cap. primo. de reg. iur. Barto. in repet. l. tertiæ. col. prima. C. de pigno. sed ista necessitas tendit in fauorem partis, ergo illi fauori pars renuntiare potest. l. penul. C. de pact. sicut dicitur de clausula decreti, quæ intelligitur, si pars ea vti velit. Ioan. Mo. in c. statutum. de præbend. in 6. in §. si quis verò. de colla.
11 in Concord. Nam si filius conueniatur coram patre, poterit ibi se defendere. dicta l. lex Cornelia. in princip. ff. de iniur. sic & quando agit filius, & pars nihil opponit, & ista sententia seruatur in Curiis Franciæ.

Praxis in Frãcia de eadem re.

Quartò, non procedit, quando res erat peritura, tunc litis contestatio coram suspecto fieri poterit, siue pater sit, siue filius. l. Senatusconsulto. ff. de offic. Præsid. l. sed & si restituatur. §. sed etsi dies. ff. de iud. Vnde instante etiam filio cogeretur debitor coram 12
patre iudice cognoscere chirographum, & posteà remitteretur ad suum iudicem, & hoc per Constit. Regiam. de qua plenè scripsi in tracta. de chirographo. & scedula recog. articul. primo. in primo tomo Comment. ad Constit. Reg.

Quintò restringitur, si iudex inter duos pariter coniũctos cognosceret, eo casu pars affectionis causa suspicionem amoueret, vt scribit Tripho. in l. non solum. §. de vno. ff. de ritu nuptia. Barto. in l. repeti. §. quæstione. ff. de quæstio. Tamen etiam vidi hoc casu iudicem recusari, quia vnus consanguineus recusabat iudicem, quòd eum tanquam consanguineum non tractauerat, eo quòd illum pauperem cerneret, & alium diuitem, ideò par causa non videbatur.

Sextò, Episcopus iniuriam illatam familiæ, cum visitat, & notoriam punire potest, quemadmodum & Archiepiscopus. c. primo. de pœnis. libro 6.

Septimò iudex officiales suos in officio delinquentes punire poterit. l. nulli. C. quorum appella. non recipiantur. Barto. in l. si quis. ff. de pœn. vbi iustum reputat vt eam familiam in officio contineat.

Iudex officiales suos punire potest.

Non poterit tamen iudex in criminalibus de suis liberis, vel consanguineis cognoscere, tum ne fisco præiudicet, quoad confiscationes, tum etiam vt crimina puniatur. gloss. & Docto. hîc. & in d. l. lex Cornelia. ff. de iniur.

Aliæ restrictiones Ias. videntur superfluæ, & parum ad materiam respicientes, quando limitat in iurisdictione voluntaria, quia in illa non dicitur ius, de quo loquitur hic text.

Adhæc non facit ad istum text. quod Episcopus in causa suæ Ecclesiæ posit cognoscere, quia non est vxor, nec liberi, & quia præficitur Ecclesiæ vt eam tueatur. Ideò non est illa affectio, quam haberet in liberis, nec hodie solet cognoscere, & quantum attinet ad Vicarium, vt cognoscat de causa, quam Episcopus prosequitur, certè recusari Vicarius potest, si pars hoc petat, nec cognosceret Vicarius inuita parte hodie, quicquid hîc Ias. scribat.

Episcopus põt in causa sua Eclesiæ cognoscere.

Imò etiamsi iudex esset sanctus, si pars non confidat illi, non poterit ius dicere inuita parte, quicquid scribat Spec. in titul. de iudi. delega. §. superest. versic. quid si non est consanguineus, licèt in pluribus hîc viris bonis (qui rari sunt) deferatur. c. nisi. de præben. Hyppol. consil. primo. circa finem.

SVMMARIA.

1 *Coacervatio vnius actionis non est facienda.*
2 *Auditores Castelleti cognoscunt vsque ad viginti libras.*
3 *Iudex de qua re cognouit, de eadem tenetur iudicare.*
4 *Emphyteota emphyteosi non priuandus, quamuis per quadriennium non continuum soluere cessauerit.*
5 *Iudex supra modum suæ iurisdictionis quandoque cognoscit.*

Lex

LEX XI. CAIUS LIB. I. AD EDICTUM PROVINCIALE.

SI idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio verò omnium excedat modum iurisdictionis eius, apud eum agi posse Sabino, Cassio, Proculo placuit, quæ sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est.

DEclarabo priùs text. posteà eius materiam tractabo. Primò, in hoc text. scribitur, si idem, Requirit ergo iste text. vnum esse actorem, qui moueat plures actiones. Nam si multi plures mouerent actiones diuersas, & se nihil continentes, illæ non possent in vno libello concludi, teste Bart. in l. edita. C. de edend. Et nō est absurdum vnum contra eundem plures congerere actiones, in vno libello, etiam specie differentes, vt in mutuo, & deposito, & aliis, secus contra plures debitores, & ita intelligi opinio Bart. debet in d. l. edita.

Libellus vnus nō potest continere plures multorum actiones.

Secundò, dicit iste text. cum eodem, & sic requirit, quod vnus contra vnum & eundem plures moueat actiones, vt non debeat fieri coaceruatio summarum. Idem, & multò fortius, si contra plures, quia tūc nulla esset dubitatio, quod nō fieret coadunatio. l. finali. ff. de calumnia. Et sic videbatur vnum esse datum, cùm vnus & idē sit actor, & vnus etiam sit reus: sed contrarium hîc statuitur, quia quot sunt summæ, tot & debita, petitiones, & actiones, quæ omnes intra iurisdictionem iudicantis sunt: & sic de illis iudicare poterit, cùm Vlpian. scribat: *In stipulationibus tot esse stipulationes, quot summæ sunt, vel species.* l. scire. ff. de verborum obligatio. & sicut pro quolibet debito vna actio datur, quæ tamen actiones non coniunguntur, ita nec hîc, vt iurisdictionem iudicum impediant.

1 Tertiò, Pluribus actionibus.] Ergo non procedit iste text. in vna actione, quia non est facienda coaceruatio vnius actionis, cùm iam sit vna, etiamsi esset diuersa numero, vtpote si mihi debeas decem ex mutuo facto Calend. Ianuar. & viginti ex mutuo accepto die Regum, agere potero coram auditoribus ista actione mutui, quia licèt vna sit actio, tamen plura sunt debita, & diuersæ quantitates, & vna actio pro quolibet debito: ideò nulla fit coaceruatio. l. cùm quæritur. ff. de except. rei iudic. & l. seq.

Limitant Doctor. quando vna actio plures contineret species diuersas, vt actio tutelæ. l. j. ff. de eden. & ista videtur communis sententia, vt nulla fiat coadunatio, licèt vna tantùm sit actio.

Quartò, Agat.] Et sic in actore habet locum iste text. non in reo, qui pluribus, & diuersis exceptionibus coaceruatis se tueri potest. l. nemo. ff. de except. & regul. nullus. de reg. iur. lib. 6. Vnde si reus petat reconueniendo, non habebit locum iste text. vt in §. sed si mutuæ. seq dicetur.

Hæc lex in actore tantùm procedit.

Quintò, ponderandus est iste text. Quarum singularum quantitas intra iurisdictionem

2 iudicantis.] Et sic requiritur quod de singulis actionibus separatim iudex cognoscere possit, vt auditores Castelleti cognoscunt, vsque ad viginti libras. Ideò nulla actio istam summam excedere debet, alioqui ipsi per istum textum cognoscere non possent, vel metas suæ iurisdictionis excederent, & sic nullius esset momenti appellatio, vt in l. fin. infrà eodem dicetur.

Sextò, Coaceruatio verò omnium excedat modum iurisdictionis eius.] Ex isto text. colligitur regula, coaceruationem pluriū actionum non esse faciendam in præiudicium iudicum, qui possunt cognoscere de singulis vsque ad certam summam, vt olim defensores ciuitatum in quinquaginta. l. j. C. de defensor. hodie vsque ad 300. aureos, in authent. de defensor. ciuita. collat. 3. §. & iudicare.

Et iste text. nō solùm prodest auditoribus Castelleti, verùm etiam iudicibus Præsidialibus, qui vsque ad ducentas quinquaginta libras iure supremi imperij cognoscere ex Cōstitutionibus Regiis possunt. Si verò summa coram illis petita, & condemnatio sit quingentarum librarum, sententia illorum executioni mandabitur per modum (vt loquuntur dicanici) prouisionis: sed recipietur appellatio, facta executione, vt scripsi in tractat. de sentent. executo. articulo 15. in primo tomo Commentariorum in Constit. Reg.

Idem dicerem in annuo debito viginti librarum, vt auditores Castelleti cognoscere possint, quia quot sunt anni, tot sunt debita, nec fit coniunctio plurium annorum. l. sancimus. §. si quis autem. & sequent. C. de donat. Doctor. in l. si Stichum. in fin. ff. de verbor. obligation. sed si ageretur ad debitum reditus totius anni, vel ad redimendam, vel ad continuandam pensionem, tunc non posset agi coram his auditoribus, sed ad alium iudicem esset remittenda causa. vt not. in l. si certis. C. de pact. l. j. de edend. Et quomodo cognoscatur an sit vnum debitum, vel plura, docet text in l. Firmio. vbi Bartol. & l. si cùm præfinitione. quando dies legat. ced. ff. Alex. consil. 50. in causa.

Coniunctio plurium annorū, in annuo debito, nō facienda.

Poterunt Præsidiales magistratus cognoscere, etiamsi actio possit crescere, vltra summam quingentarum librarum in edicto cōtentam, dummodò tempore petitionis non petatur vltra modum suæ iurisdictionis, vtpote in actione quæ crescit per inficiationem. l. contra negantem. C. ad legem Aquil. §. sed furti. de action. in Institut. vel in arbitrariis. §. præterea. de actio. ibidem. & titul. de eo quod certo loco. & sic poterunt iudicare vltra terminos suæ iurisdictionis. l. fin. in fine. C. de appel. vbi scribitur hęc ratio: *Nec scilicet tanti iudices, quasi vinculis præpediti, non possint legum veritati & iudiciali vigori per omnia satisfacere.* Nam de qua re cognouit iudex, de ea iudicare tenetur. l. de qua re. ff. de iudic. alioqui elusoria esset eorum potestas. l. si Prætor. ff. de iudic. Bertachin. in tract. gabella. in octa. parte principalis. q. 10. quia principium petitionis attendi debet. l. pen. in fin. infrà eodem. 3

Præsidiales magistratu quādoque vltra iurisdictionis suæ terminos iudicant.

In ipso tamen casu, non iudicabunt tanquam supremi, si res excedat ducentas quinquaginta libras, nec executio fier post appellationē, si excedat quingentas libras, quia ad hoc non est data illis potestas, qua deficiente deest & effectus iurisdictionis. l. quod dictum. ff. de pact. cap. cùm cessante. de appel. alibi in d. edicto plenius tractabitur, nempe iudicare poterunt vltra illam summam, postquam de ea cognouerunt. per d. l. fin. sed non iure supremi imperij: quia addita

additamenta eodem iure decidi debent, quo & principale l.inter.§.cũ inter.ff.de pact.dotal.l.etiam. C.de iure dotium.Albert.Brun.in tract.de augmento.in 5.conclus.

Expensæ, ad summã principalẽ, non cõiungendæ.

Impensæ autem non computantur in summa principali, nec coniunguntur ad excludendum iurisdictionem Præsidum. l.ampliorem.in fi.C.de appel. ita edicto Reg.super his facto cautum est, adeò, vt etiamsi expensæ factæ coram illis taxatæ fuerint ad mille libras, hoc iure supremi imperij iudicare poterunt, si prima summa erat sic iudicanda.

Item, sicut coniunctio plurium quantitatum non debet fieri ad impediendum iurisdictionem, ita nec diuisio vnius quantitatis, ex vna actione, debitæ fieri debet ad iurisdictionem augendam, sed totum debitum inspici debet.vt in fi.huius l.dicitur. §.& iudicare.in authen.de defenso.ciuit.colla.3.Ideò si quingentæ libræ petantur, non possunt Præsides iure supremi imperij cognoscere de ducentis & quinquaginta libris, & de aliis postea, & sic semper sunt supremi, quia vna res non sic debet diuidi. l.ij.& seq.& l.stipulationes non diuiduntur.ff.de verb.oblig.

Procedit quoque iste text.vt non fiat coaceruatio etiam in fauorabilibus, si materia non patiatur.vt inferiùs dicetur, in delegata iurisdictione, & in abigeo. per l.fin.ff.de abige.

Coaceruatio tẽporis nõ faciẽda.

Hæc regula limitatur, non procedere in coaceruatione temporis, quæ fieri non solet, vnde si quis remãserit in vno monasterio per duo semestria, non dicitur tacitè professus, quia annus non censetur completus, quod requiritur.cap.postulasti.& seq & cap.penult.de reg. Spec.in tit.de statu monacho.§.j. versic.38. & Bart.in l.finali. §.quotiens.ff.de publica. quicquid dicat glos.in ca eum qui certus est.de reg. iuris.in 6.vt scripsi, in consilio quod super hoc edidi. & sic non indulgebatur ei qui stetit in carcere per duo diuersa semestria, quamuis per statutum liceat è carcere eiicere eum, qui per annum ibi detentus
4 fuit, vt Angel.hîc, quem refert Ias. dicit emphyteotam priuari, qui non soluit per duos annos, si posteà alio anno soluat, & demum cesset per alios duos annos, non fieri coniunctionem temporis, ad hoc vt sit priuatus, quasi cessauerit per quadrienniũ, quia illud tẽpus debet esse cõtinuum, vt decidunt hîc Ias.Dec. & alij:& sic consuluit Socin.consil.118.circa.in 4.vol. quod probaui in eo qui seruiuit duobus mediis diebus. in l.3.in fin. ff.de verborum significat. l.penult. infr.eodem.vbi hoc vitiatur fauore libertatis.l.Paulus.in fin.ff.de libera. causa. l.seruus qui testamento. §.j. de statuliber.

Secundò vitiatur, si pendente iudicio summa aucta sit, eo casu iudex iudicare poterit. l. ampliorem.in fin. C.de appel.vt superiùs dictum fuit.

Coadunatio faciẽda, ad sciendũ maius debitum.

Tertiò, non procedit iste text. quando respiceremus maius debitum, tunc omnia, etiam diuersa, debita, & plurium personarum coadunanda sunt, vt debitum maius appareat. Vnde in pactis, ad hoc vt noceant creditoribus, qui non pacti fuerunt, requiritur, vt pars maior creditorum pactum fecerit, quod declarat Iurisconsultus, maiorem partem dici ratione debiti. l.iurisgentium. in fine.ff.de pact.iuncta l.maiorem.ibidem.quòd si æquale debitum fuerit, maiorem partem personarum considerat Papinian. ibidem. etiamsi minutæ summæ sint, coadunabuntur, quia maius faciunt debitum, & maior pars debiti ibi respicitur. Hîc autem non fit coadunatio, vt non impediatur iurisdictio, & sic nõ obest l.si plures.ff.de pact. quia ibi fit coadunatio ad sciendum maius debitum, hîc verò nõ ad impediendam iurisdictionem, nec inspicitur ibi odium, vel fauor, licèt hoc scribant interpretes.

Quartò, coaceruatio plurium summarum fit, vt ad Principem appellari possit, si illæ summæ ex vna actione descendent.l.si cui separatim.§.j. ff.de appel. ibi: *Si quis cum vna actione ageretur, quæ plures species in se habeat, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem Principis non faciunt, omnes autem coniunctæ faciunt, poterit ad Principem appellare.* Et per illum textum recepta fuit appellatio à iudicibus Præsidialibus, qui in actione tutelæ condemnauerãt tutorem, quoad vinum in centum libras, & quoad frumẽtum ad ducentas, & ad quinquaginta, quoad alia negotia, & est sing.limitatio.

Si tamen illa debita ex pluribus actionibus deuenirent, non fieret coadunatio, vt hîc, & plenè dicetur in §.fin.infrà.

Quintò, istum textum restringunt interpretes in iudice delegato, quia eius iurisdictio est odiosa, allegatur l j.ff.de offic.eius. vbi Doctor.glos.in cap.j.de rescript.in 6.

Actionum coadunatio corã iudicibus delegatis non facienda.

Ego dicerem habere hunc textum locum etiam in delegato, quia licèt iurisdictio sit odiosa, & sic restringenda in casu dubio, in casu autem certo non est tollenda, nec impediẽda. vt hîc.c.1.& c.sanè.2.de offic.delegat.alioqui iurisdictio delegata auferretur, quod iura non permittunt. Vnde si concessum fuerit delegato, vt de omnibus causis non excedentibus centum aureos cognoscat, vt in Conseruatoribus. cap.primo. & fin.de offic.deleg.libro 6. si vnus agat diuersis actionibus, non fiet cumulatio, vt iurisdictio delegati impediatur, cùm iste text. non restringat, sed generaliter loquatur, & sic coram iudicibus delegatis non fiet coadunatio actionum, vt iurisdictio delegata tollatur:& sic seruatur in praxi.

Coaceruatio fit in fauorabilibus.

Sextò, in fauorabilibus fit coaceruatio, vt si collator vnus habeat quinque dignitates, & quatuor præbendas, & beneficia alia curata, vel sæcularia sex, potest grauari vno mandato, quia omnia ista beneficia adunantur, & fit numerus decimus, qui est sufficiens ad imponendum grauamen vnius mandati in Francia.§.primo.de manda.Apostol.in Concord. vbi scripsi in glos. decem, tamen in hoc casu, siue fauor sit, siue odium, coaceruatio fit, quia sufficit habere decem beneficia in sua prouisione, sed non respondet proposito text. Nam ibi attenditur numerus, & sic omnia faciunt ad numerum, & ideò ista restrictio non procedit generaliter. Nam & in odiosis pro materia fit coaceruatio. l.fin. §.qui sæpius. ff. de abigeis.

Septimò, si mihi debeantur centum, & petam viginti coram auditoribus Castelleti, ipsi poterunt iudicare, si pars non opponat, sed pars opponere poterit, vt totum petatur debitũ, ne in diuersis tribunalibus vexetur.l.quidã.ff.de rebus.cred.§.& iudicare. de defensorib.ciuitatum. collatione tertia. Angel. & Iacob.hîc.& in l.penult.infrà eodem. vbi abundè tractatur. inuito autem eo non esse diuidendam petitionẽ, si iudex non possit cognoscere, sed adeundus erit alius maior iudex, qui de hoc cognoscere possit.

Sed si vni debeantur octo libræ, & coram Con-

siliariis supplicationum ipse petat decem, quia ipsi non cognoscunt de minori summa contra longè distantes, si pars opponat eos non esse iudices competentes, tamen ipsi hoc non pronuntiabunt, quia ipsum principium & petitio inspici debet. l. penult. in fine. infrà eodem. sed in fine causæ Consiliarij condemnabunt reum ad debitum octo librarum, & actorem ad expensas, damna, & interesse, quæ passus est reus, vt docet hîc Bald. & Iacob. allegat text. in §. & iudicare. in authentic. de defensor. ciuitatum. collatione tertia. & §. tripli. de actio. in Instit. & istæ expensæ, & interesse plus poterunt ascendere, quàm debitum principale, & victor in expensas condemnabitur contra l. properãdum. §. sin autem alterutra. C. de iudic. & ita docent Accurs. & Angel. in d. §. & iudicare.

Sabino, Casio, & Proculo placuit.] Istum textum dicit singularem Barbat. in tractat. præstan. Cardin in prima quæstio: Basilica primæ partis. numero 9. & in repetit. l. acutissimi. columna 94. C. de fideicommis. & in rub. de testament. columna 43. & consilio 11. colum. 13. in primo volum. ad hoc quod vbi non habemus legem, sufficit allegare authoritatem maiorum. facit cap. primum. de decim. hæc abundè tractat Bartol. & alij in l. prima. ff. si certum petatur.

Authoritas maiorũ sufficit, nõ existente lege.

Etiam est not. quòd authoritas plurium est exquirenda. Sic in l. cùm filio. ff. de vulgar. ibi: *Ex consilio Labeonis, Offilij, Casselij, Trebatij.* facit l. si annonam. ibi: *Si cum peritioribus tractatum habuisses, facilè cognosceres.* C. de inge. & manu. Sed in hoc text. sententia Iurisconsult. confirmata fuit authoritate Imperatoris: ideò tenet. Nam responsa prudentum illam habent authoritatem, quam ei tribuit Imperator. §. responsa. de iure natur. in Instit.

Sed & si mutuæ sint actiones, & alter minorem quantitatem, alter maiorem petat, apud eundem iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare possim.] Ex hoc text. patet quod si in ius vocem Titium coram auditoribus Castelleti, & ab eo petam decem, is ipse poterit coram illis, centum à me iure reconuentionis petere, ne in potestate calumniosa aduersarij mei sit, an apud eundem litigare possim, & ista est ratio reconuentionis faciendæ, aliæ super hoc assignantur rationes in l. cùm Papinianus. cum l. sequen. C. de sentent. & in cap. vnico. vbi plenè Socinus hanc reconuentionis materiam explicat. Et sic conuentus coram Præside super quantitate centum aureorum, non potest reconueniendo petere remitti ad auditores Castelleti, dicens se minorem summam, fortè decem velle petere. Nam qui de maiori summa cognoscere potest, multò fortiùs de minori, & qui de minori cognoscere potest reconueniendo etiam de maiori cognoscet, per istum textum. Ideò reus tenebitur respondere, postquam elegit sibi illum iudicem. dicta l. cùm Papinianus. Alia alibi de reconuentione tractabo. Notandum est tamen quòd licèt reconuentio ipso iure permittatur: tamen in hac patria consuetudinaria solent literæ Regiæ impetrari concedentes reconuentionem fieri, quod tamen est superfluum, vt dixi in procem. in Constitu. Reg. Et idem est statutum per Constit. Saxo. in lib. tertio. vt refert Hegendorphi. Et quamuis quidam intelligant conuentum coram maiore iudice, posse reconueniri de minori summa, non haberet hic intellectus dubitationem, vt is qui de maiori summa cognoscere possit, & de minori cognoscat, sed vt is qui cognoscere de minori tantùm summa possit, cognoscat supra modum suæ iurisdictionis. Hoc est dubium, quòd tollitur hîc ratione reconuentionis: quia etiam incidenter cognoscere posset. l. quotiens. C. de iud. tractatur in tit. de quibus rebus ad eundem iudicem agatur.

Reconuentionis ius.

5

§. Si vna actio communis sit plurium personarum, veluti familiæ herciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum: vtrum singulæ partes spectandæ sint citra iurisdictionem eius qui cognoscit? quod Offilio, & Proculo placet: quia vnusquisque de parte sua litigat. An potiùs tota res, quia & tota res in iudicium venit, & vel vni adiudicari potest? quod Casio & Pegaso placet. Et sanè eorum sententia probabilior est.

Ex hoc tex. colligitur in his tribus iudiciis fami. hereiscun. cõmuni diuid. & finiũ regundorum, inspici totam rem, & si tota res vltra quingentas libras ascendat, non poterunt Præsidiales cognoscere interim, id est, per modum prouisionis, vt executio fiat. Dubitatio est, quia vnusquisque reus de parte sua litigat, & sunt plures, & sic plura videbantur debita, quare non coadunanda, sed contrarium statuit hîc Iurisconsult. quia tota res in iudicium deducta est, non pars, tota etiam vni adiudicari potest: & vna est actio, quæ plures respicit personas: ideò vna dicitur res debita, & sic iudex cognoscere non potest, si tota excedat modum iurisdictionis suæ. At si plures essent actiones, vt in principio huius l. licèt mouerentur ab vno, & eodem contra eundem, tamen istæ plures non coadunarentur, vt ibi dictum fuit. Hîc verò vna non diuiditur, vt plura sint debita: vnde patet per istum text. iudicem non posse supra suam iurisdictionem ius dicere, quod fusiùs tractabitur in l. fin. infrà.

Dubitandi ratio.

Ratio decidendi.

Colligitur in his actionibus tribus inspiciendum valorem totius rei ab initio, qui si excedat modum iurisdictionis iudex non cognoscet, nec separabitur actio, quæ vna est, vtpote familiæ herciscundæ quæ datur ad diuidendam hæreditatem inter cohęredes. l. prima & secunda. ac in toto titul. famil. herciscund. ff. Ideò antequam sententia diuisionis probata sit, vna actio erit, & non plures, vnum iudicium & vna sententia. vnde Paul. scribit eodem titulo. l. *In hoc iudicio condemnationes & absolutiones in omnium personas faciendæ sunt. Et ideò si in alicuius persona omissa sit condemnatio, in cæterorum quoque persona quod fecit iudex, non valebit: quia non potest ex vno eodemque iudicio res iudicata in partem valere, & in partem non valere.* Ac quomodo res sit consideranda an pro diuiso, vel indiuiso, tradit tex. in l. rectè dicimus. ff. de verb. signific. vbi tractaui.

Valor totius rei ab initio inspiciendus.

Ideò

Ideò cùm quælibet harum actionum generalis ad plures res competat.l.j.vbi Accurs. & Doctor.ff. de edend. vna tamen erit actio, quæ ad plures res datur, & sic si modum iurisdictionis excedat, iudex cognoscere non poterit.

Familia, pro hæreditate accipitur. Sciendum est autem familiam pro hæreditate accipi in hac actione, & hercescêre, pro diuidere secundum quosdam, quasi sit actio hæreditatis diuidendæ, vel (vt alij voluerunt) à verbo Græco ἕρκω, quod scindo & seco significat, dicam abundè in tit. famil.herciscund.

Actio verò communi diuidundo contra eum datur, qui res communes possidet vt diuidantur, in tit. ff.communi diuidun.vbi alia tractabuntur.

Finiũ verò regũdorum actio datur vt fines agris, & limites imponantur, & tunc fines regi dicuntur, quando limitibus fundi distinguuntur, & separantur, vt ibi dicetur.

Reprehẽsio Doctorum. Adhæc putarem interpretum sententiam falsam, maximè Matthesil. no. 110. vbi intelligit in istis tribus iudiciis duplicibus quemlibet actorem esse, & quemlibet reum, quoad ordinationem litis, non quoad iurandum de calumnia, nec quoad decisionem, non vt præualeat sententia pro prouocato, sed expectabitur sententia superioris.l. duo iudices.ibid. Tamẽ postquam hoc declarat Iurisconsultus illum actorem videri, qui litem mouit, & reum qui se defendit, hoc quidem certè in omnibus rebus habebitur, cùm non inueniatur exceptum. d.l.duo iudices, nullum verbum profert de his tribus iudiciis: & sic intelligetur etiam in duplicibus iudiciis.l.inter pares. ibidem. vt plenè dicam in interpreta. illarum legum, quicquid Ias.& alij hîc scribant. & idem Ias. in l.in prouinciali §.finali.col.2.ff.de no.oper.nuntia. Et intelligere l. duo iudices. in duplicibus iudiciis, est præsagire, & illam generalem l. ad vnum casum restringere, quod facere non licet. Alia quæ hîc per interpretes scribuntur, & quę sentẽtia attendatur, an vltima, & de clausula in fin. posita, quia parum hîc conuenirent, alibi tractabo, ne plura.

SVMMARIA.

1 *Modica castigatio in quo consistat.*
2 *Iudex sæcularis etiam de hæretico cognoscere potest.*
3 *Ex confessione sola, si probet se errasse, quis in Francia ad torturam non ponitur.*

LEX XII. VLPIANVS LIB. XVIII. AD EDICTVM.

Magistratibus municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio in eis non est deneganda.

Municipales magistratus qui vocentur. Magistratus municipales vocantur cuiuslibet municipij, id est, ciuitatis, vel oppidi, non castrorum tantùm seu villarum, vt interpretes existimant. declaratur in l.municipes. ff. de verb.signific. & in l.j.ad municip.& l.j. C.de magistr.municipal. vbi decuriones vocantur magistratus municipales. Nec oportet istum text.indefinitè loquẽtem restringere ad decuriones tantùm, vel ad duumuiros, sed oportet de ipsis municipalibus intelligere.

Itaque statuitur hîc magistratibus municipalibus non licere seruos vltimo afficere supplicio, multò minus liberos, quia merum imperium non erat illis concessum, sed specialiter quibusdam magistratibus. vt in l.j.de offic. eius. sed modica tantùm castigatio, quæ consistit (vt quidam dicunt) in admotione flagellorum, castigatione, & in vinculorum coniectione. l. veluti. ff. de pœnis. sed illa l.declarat coërcitionem corporis, non autem modicam castigationem, de qua hæc lex loquitur. Rationem huius decisionis tradit Paul. ff. ad municipal. *Ea enim quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest.* 1

Nec licèt his magistratibus in integrum restituere, nec ea facere quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis. Ideò cùm sumere supplicium, imperij sit, ad magistratus municipales non pertinet, vt scripsi in l.imperium.suprà eodem.

Aduertendum est hîc supplicium sumi non solũ pro morte, sed pro graui animaduersione, & cruciatu, vt declarat Venuleius in l.si quid.ff.de officio Proconsf.& Luc.de Pen.in l.si quando.ij.C.de bonis vacant.lib.10. l.milites.de custod .reor. ff. Doct. hîc. *Supplicij appellatio.*

Nempe interdum iura loquuntur de vltimo supplicio, & tunc solam mortem interpretatur Celsus. ff.de pœnis.l.vltimum.& l.qui vltimo.

Summum supplicium quodnam vocetur. Callistratus in l.capitalium.ff.de pœnis.summum supplicium esse ait damnationem ad furcam. Item viui cremationem, & capitis amputationem, de quibus debet intelligi l.penult. ff. de condic.causa data. Vnde cùm Iurisc. hîc non expresserit vltimum, vel summum suppliciũ, non intelligetur tantùm de illis, sed de omni corporis maiori animaduersione, quæ illis magistratibus municipalibus concessa non erat, sed modica castigatio, vel leuis, fortè virgarum verberatio, & in carcere detentio, & aliæ pœnæ leuissimæ, quæ eo tempore assignari ab his solebant. vide text.in l.fin.ff.de custod.reorum.

Hodie verò in hoc regno Franciæ nulla esse debet inter magistratus controuersia. Nam diuisæ sunt iurisdictiones, vt possit dici:

Diuisum imperium cùm Ioue Cæsar habet.

Ideò ciuilis iudex non cognoscit quidem de fustigatione, vel alio crimine: quia limitata causa limitatum producit effectum. l.in agris.ff.de acquirend. rerum dom.nec è contrario.l.solemus.§.latrunculator.ff.de iudic.

Limitatur, quando in consequens ista ciuilis causa, vel criminalis incideret, per l.quotiens.C.de iud. Vnde vidi Dom. Generales iustitiæ Paris.degentes, qui cognitionem tantùm de vectigalibus habent, condemnare ad furcas falsarios, qui super processu, in illa Curia pendẽte, falsum commiserant: sic etiam in Generalibus Montispessulani testatur Nico.Boër. in tractat. notab. de seditios. multos ab ipsis seditiosos in furcas damnatos, & alios fustibus cæsos, propter seditionem.

Vnde censuit Senatus Parisiensis, remittendam causam ad Scabinos Remenses qui generalem cognitionem habebant extra tres casus, vulgo *meurtre, prodition, & forfaicture, qui est interpretee à blasphieme & vsurpation du nom de Dieu & de sa mere en vain.* [latrocinium, proditionem, & maleficium, quod interpretatum est de blasphemia, & vsurpatione nominis Dei, suæque matris in vanum.] Vnde cùm

quidam alium verberãdo blasphemasset, consequens fuit & incidens blasphemia, igitur ad Scabinos pertinebat cognitio, quia principaliter de causa verberum iudicabant, anno 1544. die 16. Decemb.

Adhęc videndum est, quando hæreticus remittitur condemnatus ad iudicem sæcularem, pro executione, vel clericus degradatus, an ipse iudex sæcularis posit de nouo cognoscere, & inquirere. Communis sententia tenet, non posse, & in hæresi est text. singul. prohibens iudici sæculari cognoscere. in c fi.
2 §. prohibemus. de hæretic. in 6. quia hoc crimen est merè Ecclesiasticum, sed sententia Bart. est in contrarium per §. si verò crimen. in authent. de sanctis. Episcop. col. 9.

Hodie verò seruatur in regno sententia Barto. dicentis posse de nouo sæcularem & inquirere, & cognoscere, per text. in d. §. si verò crimen.

Alioqui iudices sæculares non exequerentur, dicentes velle se iudicare ex veris, & non exequi tantùm: ideò executionem non facient, nisi reuiso summariè processu. Et aliquãdo euenire posset condemnatum à iudice Ecclesiastico, absolutum posteà fore adiecta modica pœna, quod in hæresi fieri non debet, quia interdũ sæculares sunt hæretici. Et Clodius non condemnaret mœchos. Huius est sententiæ Bal. in consil. 360. Facta est. in fin. vol. 3. & Luc. de Penna in l. j. col. 3. C. de priuileg. scholast. lib. 12.

Confessio corã iudice incõpetente facta. Etiam Bartol. hîc docet confessionem factam coram iudice incompetente, non sufficere coram alio iudice, ad quẽ remittitur. per l. Diuus. 2. ff. de custod. reor. l. iij. §. idem Diuus. de testib. cap. at si clerici. de iud. licèt Ias. hîc dicat istam confessionem sufficientem ad torturam, & vt confitens teneatur coram suo iudice perseuerare.

Tamen contrarium seruat vsus forensis, nec vnquam vidi aliquem poni ad torturam ex hac sola confessione in hac patria consuetudinaria: imò nec cogitur persistere in illa confessione, si causam dicat
3 rationabilem in contrarium, probando fortè negatiuam loco, & tempore coarctatam, & se in prima confessione errasse, vt in l. magnam. C. de contrahend. stipul. Aliter esset dicendum, si illa confessio reuocari non posset, nec confitens se defendere valeret, quod esset absurdum, & hoc not. Doctor. in d. c. at si clerici. vbi plenè ista materia traditur.

SVMMARIA.

1 *Magistratus non potest committere iudicare in tempus, quo non erit magistratus.*
2 *Priuatus non potest iubere iudicare.*
3 *Lex in dubio generaliter intelligenda est.*

LEX XIII. IDEM LIB. LI. AD SABINVM.

Cvm, qui iudicare debet, magistratum esset oportet. Magistratus autem is est, qui in potestate aliqua sit, vt puta Proconsul, vel Prætor, vel alij qui prouincias regunt, iudicare iubere eo die, quo priuati futuri sunt, nõ possunt.

HÆc lex tria dicta præscribit, secundum quædam exemplaria. Primò dicit illum posse iubere iudicare, qui est magistratus, ideò non potest is, qui talis non est. Secundò, dicit magistratum eum esse, qui in aliqua sit potestate, vt Proconsul, vel Prætor. Tertiò, declarat magistratus non posse iubere iudicare eo die quo priuati magistratu suo erunt. In aliis verò exemplaribus, & in correctis, maximè in Pandectis Florent. duo sunt tantùm dicta, videlicet primum & vltimum, vt magistratus non posit iubere iudicare eo die, quo erit priuatus.

Imprimis dicendum erit, qui sint magistratus, & Arist. lib. 4. Polit. c. 15. sic ait: Maximè verò, vt simpliciter illi magistratus appellantur, quibus datum est deliberare de quibusdam, & statuere, & maximè hoc extremum, nam iubere, imperiosius est: vel magistratus is est, qui est in aliqua potestate & imperio, vt hîc. Olim verè magistratus dicebatur, qui priùs Quæstor à populo creatus prouincias deinde obtinuisset, vt probat l. j. ff. de officio Quæstor. & Nicol. Crachius in suo tractat. de Comiti. lib. 2. c. 22. *Magistratus, qui dicantur.*

Iubere verò, interdum accipitur pro præcipere. in l. libertas. ff. de stat. homi. l. fine. de officio Præfect. vigil. Vnde Vlpian. ait in edicto Prætoris, *Edi iubebo.* in l. si quis. §. Prætor. ff. de edend. l. veluti. ibidem. l. ij. de in ius vocand. l. iubere. suprà eod. l. nec mandante. de tutor. & curat. datis ab his. Præses potest iubere tutorem dare. §. & hoc iure. de Attilia. tutor. in Instit. sed non mandare. d. l. nec mandante l. Lucius. §. cum testamento. ibi, Præsidis præcepto. ff. de admin. tuto.

Vnde si Princeps committat causam per verbum, Iubeo, is non poterit causam alteri mandare, licèt aliàs posit. l. sæpe. iuncta glos. ff. de officio Præsid. l. à iudice. C. de iud. *Princeps per verbũ, Iubeo, causam committens.*

Etiam magistratus potest præcipere arbitris, & cogere eos vt sententiam dicant. l. iij. in fin. l. litigatores, cum aliis multis legibus. ff. de arbit.

Adhæc iudices, negligentes iudicare, cogendi sunt à magistratu superiore, aliàs ad id quod interest damnandi erunt. l. venditor. in fin. ff. de iud. l. iiij. §. in eum. de dam. infect. l. Diuus. de offic. Præsid.

Sed dubitatur, an magistratus posint iubere iudicare? id est, committere alicui, vt iudicet eo die quo amplius non erunt magistratus, vel cogere, vt pronuntient. Respondeo, non posse. Sicut enim is qui non est magistratus, non potest facere magistratum, ita nec causam committere decidendam, quam ipse non posset. Nam paria sunt non esse magistratum, vel committere in tempus quo nõ erit magistratus, & sic ipse iudicare non posset, sic nec is cui committitur, quod pulchre declaratur in l. obseruare. ff. de offic. Procons. 1

Paria sunt etiam aliquid facere tempore prohibito, vel conferre ad tempus prohibitum. l. quod sponsæ. de donat. ante nupt. dicam in l. lege obuenire. in fin. ff. de verborum signific. in Pandectis Florent. Est magistratus autem, vel is qui in potestate aliqua, vel alij, &c.

Nec me mouet quod Paul. scribit ff. de iudic. in l. venditor. §. *Iudices à Præside dati solent etiam in tempus successorum eius durare, & cogi pronuntiare.* Et sic magistratus poterit committere causas cognoscendas, etiam postquam non erit magistratus. Respondeo: Magistratus, Præses, scilicet vel alius potest mandare iurisdictionem eo tempore quo est Præses, vel magistratum exercet, quam si mandauerit, & is, cui est mandata, cognoscere cœperit, poterit ille ipse

ipse causam finire etiam finito magistratu Præsidis: sed si is Præses vellet mandare iurisdictionem, vt eo tempore, quo non esset magistratus, ille cognoscere inciperet delegatus, non valeret, vt dicit iste text. quia per hoc auferretur iurisdictio successoris, & per alias rationes superiùs scriptas.

Recursus ad iudicem immediatè superiorē.

Quomodo poterit quis iudicare cogi? in Concord. in titul. de friuol. appellat. in princip. statuitur, quòd si quis coram suo iudice non poterit habere complementum iustitiæ, ad immediatum superiorem per appellationem recursum habeat; ad minimum (vt ibi dixi) vna interpellatione, seu requisitione iudici negligenti priùs facta. argum. l. Titia. §. vsuras. ff. de legat. 2. Bart. in l. mora. de vsur. tamen melius est quod pars ter requirat iudicem, vt causam expediat, & posteà si non expedierit, appellet à denegatione iuris. per c. grandi. de supplen. negligen. Prælator. Felin. in cap. ex literis. de constit. l. j. §. magistratibus. de magistrat. conueni. ff. vel poterit pars impetrare literas à superiore, quibus superior illi præcipiat, vt intra quindecim dies, vel aliud tempus illam causam expediat. & hæc praxis probatur hîc, & per Panor. in cap. nullus. de iure patron. sed prima seruatur, & est magis communis.

Iubere iudicare, aliud quàm iudicem dare.

Nunc videndum est, quomodo iste text. intelligatur. Communis Doctor. sententia est, vt ille delegare possit, & cogere iudicare, qui magistratum habet, sed hic intellectus communis à quibusdam reiicitur, dicentibus verbis text. non conuenire. Et quia aliud est iudicare iubere, quàm iudicem dare. Nam is cui mandata est iurisdictio, illam mandare potest. l. legatus. ff. de officio Procons. l. cùm Prætor. de iudic. sed iubere iudicare non potest, vt hîc. Iubet ergo iudicare, qui consilium exercere potest, & cogere quos sortitur iudices: dat iudicem, qui non cogit, sed spontè suscipienti causam delegat, vel aliquod eius capitulum. Iste etiam intellectus non conuenit, vt is iubeat iudicare, qui consilium exercet, vt dixi in l. ij. suprà de officio eius. vt inferiùs pleniùs dicetur.

Itaque ego putarem hoc verbum, iubere, pro decernere, statuere accipiendum in hac lege esse, & ita frequenter accipitur in edictis Prætorum, vt, *satisdare iubebo*. l. Prætor. ff. de damno infect. l. ij. & l. Fulcinius, quibus ex caus. in posses. eatur. plenè scripsi de hoc verbo iubeo. in l. nomen filiarum. §. primo. de verb. signific. ff. quæ hîc transferri possunt.

Vnde Cicero ad Atticum scribit sic: Quod nec Senatus censuit, nec populus iussit, id arroganter non præiudico. Nam sicut verbum, Censeo, vel, Decerno, respiciebat Senatum. l. item veniunt. §. item placere. cum §. sequen. de petitio. heredit. scripsi in l. censere. ff. de verborum significat. ita, Iubeo, erat populi verbum proprium, vt idem Cicer. pro Flacco, ait: Quæ censeret Senatus, aut populus iuberet. & in Vatinium: Senatus decreuit, populus iussit.

Et sic quando populus decernebat aliquem iudicem, siue illi vnam causam, siue totam iurisdictionem committendo, & sic ordinarium faciendo, iubebat eum iudicare, id est, eum iudicem constituebat, & causam vel iudicium ei committebat. Et illud verbum, iubeo, quod populi erat, posteà retinuerunt magistratus, vt cùm causam committerent, vel mandarent iurisdictionem, iudicare iubebant, etiamsi intelligatur, iubere iudicare, id est, cogi pronuntiare: ita vt is qui magistratus non est, cogere magistratum, vt pronuntiet sententiam, non possit, nec quidem finito magistratu.

Vnde vetare pronuntiare, est contrarium, iubere iudicare. l. *Cùm Prætor vnum ex pluribus iudicare vetat, cæteris id committere videtur*. ff. de iudic. Idem Paul. scribit ibidem. l. *Iudicium soluitur vetante eo, qui iudicare iusserat*. Et sic vetante eo, qui illum constituerat iudicem. sic & Vlpian. l. sequen. scribit: *Si locus in iubendo iudicare non est comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse, quo solet iudicare sine incommodo litigantium*. Et idem Vlpia. l. fin. de offic. Præfect. vrb. ait Præfectus vrbi, cùm terminos exierit potestatem non habet: extrà tamen potest iubere iudicare, id est, mandare iurisdictionem, & committere iudicem.

Vlpian. quoque docet sicut mandare iurisdictionem, vel non mandare, est in arbitrio Proconsulis: ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem Proconsuli.

Itaque iste text. intelligitur generaliter, vt omnes istos casus comprehendat, videlicet, vt si quis decernat, vel statuat, vt quis iudicet, fortè vnam causam committendo, vel vnum eum iudicem faciendo ad omnes causas, quas vt cogat pronuntiare, magistratum eum esse oporteat. Dubitatio erat, quòd potentioribus pares esse non possumus. l. iij. ff. de aliena. iudic. Ideò videbatur vt potentiores, & quicunque diuites possint iubere iudicare, & cogere iudices vt iudicent, cùm ipsi sint potentes. *Dubitandi ratio.*

Tamen iste text. contrarium statuit, quia priuatus homo est, qui sine magistratu est. l. pupillus. §. munus publicum. ff. de verborum significatio. Ideò non potest iubere iudicare, si ipse non habeat potestatem, vel imperium, quod non habet priuatus: & 2
non dat, quod non habet. l. traditio. ff. de acquirend. rerum dom. l si vniuersæ. C. de legat. nec potest cogere maiorem minor. l. fin. ff. quod met. caus. & maior est magistratus aliquo priuato. l. secunda. C. quod met. caus.

Nec haberet dubium, quòd is, qui non habet iurisdictionem, non possit delegare, per l. vnicam. C. qui pro sua iurisdictio. Sed is, qui est priuatus homo, vtpote qui sine magistratu est, licèt sit diues, non potest iubere iudicare, id est, mandare iurisdictionem, nec cogere magistratum: quia maior eo est magistratus, nec potest diues committere causam decidendam, quam non habet. Et sic in vtroque iste text. intelligi poterit, quicquid dicant Doct. Itaque omnes sententiæ conciliabuntur. Et quia leges debent esse generales. l. leges. C. de legib. Ideò debemus in dubio legē generaliter intelligere, cùm 3
ita sit edita, & non vt certo casui tantùm deseruiat, alia de delegatione missa faciam.

SVMMARIA.

1 *Papa eò quòd peccat, minor est suo confessore.*
2 *Pontifices plurimi in Concilio depositi fuerunt.*
3 *Decurio contractus seruare tenetur à prædecessoribus factos, sed non eorum debita soluere.*
4 *Reconuentio non facienda coram arbitro, & quare.*
5 *Iudex prorogatus in casu tantùm prorogato iudex est.*

LEX XIIII. IDEM LIB. XXIX. AD EDICTVM.

St receptum, eóque iure vtimur, vt si quis maior, vel æqualis subiiciat se iurisdictioni alterius, posſit ei, & aduersus eum ius dici.

Ista lex facilis est, dubitatio tamen in ea erat. Postquàm dictum fuit priuatum hominem non posse iudicare iubere, sed oportet eum, qui iudicare iubet, magistratum esse, nũc dubitatur an quilibet, & quis magistratus posſit ius dicere alteri magistratui maiori, vel æquali, quod non videbatur, quia non habet minor vel æqualis potestatem, vel imperium in maiorem. l. iiij. infrà. de arbit. l. ille à quo. §. tempestiuum. ad Trebel.

Dubitandi ratio.

Hic text. respondet verum esse, nisi maior vel æqualis se subiiciat, eo enim casu minor, vel æqualis habet iurisdictionem in maiorem, vel parem, & hoc receptum est, & eo iure vtimur. Ratio est, quia postquam maior se subiicit minori, videtur minor. Inde

Ratio decidendi.

1 Papa eo quòd peccat est minor suo confessore, qui vice Dei fungitur in confeſsione, vt docet gloss. in c. nemo. 9. q. 3. & c. sanè 2. de offic. deleg. Non posset tamen Papa se submittere iudicio Regis, vel Imperatoris, vel alterius laici: quia scandalum esset Ecclesiæ: quia exemptus de iure diuino est. c. si Imperatori.

2 93. dist. Sed debet congregari concilium, in quo condemnari poterit, vt videmus in pluribus Pontificibus, qui in concilio depositi fuerũt. & c. nos si incompetenter. 2. qu. 7. ex humilitate intelligitur, eo quòd Leo Papa 4. erat apud Ludo. Augustum diffamatus, ideò voluit vt inquireret de eo crimine, quam inquisitionem sciebat in honorem suum euenturam, noluit tamen ab eo iudicari, sed ipse Papa voluit cuncta emendare suo iudicio & discretione si inueniretur nocens, sciens se non posse talem inueniri. Multa docet Soci. in c. significasti. col. 4. & seq. de foro competen. Doctor. in c. omnis. de pœni. & remiſsion.

Submiſsio quomodo fieri debeat.

Ista submiſsio, seu prorogatio expresſè fieri poterit, exprimendo se velle minorem in eum posse cognoscere. l. prima. ff. de iud. l. prima. si quis in ius vocatus non ierit.

Item tacitè, vt delinquendo, authen. qua in prouincia. C. vbi de crimine agi oporteat, vel cõtrahendo. l. hæres. ff. de iudi. c. fin. de foro compet. vel si non opponatur exceptio. l. sed & si suscepero. ff. de iudic. l. fin. C. de exceptio.

Et sufficit submiſsio expressa, vel tacita, nisi quo ad non recognoscentem superiorem, in quo requirit hîc Angel. expressam submiſsionem, aliàs cõtrahendo, vel delinquendo non videtur se submittere. Vnde si Rex Hispaniarum interficeret in Francia hominem, sine submiſsione Rex in illum vix cognosceret.

Successor Principis.

Ista tamẽ submiſsio præiudicabit successori, etiam ante latam sententiam: quia successor etiam Principis ligatur legibus prædecessoris, & contractibus. in c. primo. de proba. & huius est sententiæ Iacobi. licèt Bald. teneat contrarium. per l. prouidendum. C. de decurio. lib. 10. sed ille text. nihil facit: quia decurio non tenetur pro debitis sui prædecessoris: quia nihil emolumẽti ex eo cõsequitur, quod secus est in Principe. vt in l. Princeps. ff. de legib. & l. digna vox. C. illo titul. Et ipse decurio contractus à prædecessoribus factos seruare tenetur, sed soluere illorum debita non, vt abundè docui in præfatio. tit. de collatio. in Concorda. nisi, vt ibi distinguunt Doctor. 3

Idem dicemus de Imperatore, Regibus & ducibus vt posſint se submittere. per istum text. & in c. nouit. de iudic. sed hodie rarò se submittunt aliorum iudicio, sed belli euentu negotia illorum (proh dolor!) reguntur.

Restitutiones præsentis legis.

Limitatur in clericis, qui non posſunt se subiicere laicorum iudicio: quia hoc tenderet in vilipendium totius cleri. c. si diligẽti. & c. significasti. de foro compet. vbi abundè interpret.

Secundò, non procedit in subditis regni habentibus iurisdictionem: quia ipsi per rogationem iurisdictionis subditorum impediunt, dicentes, iurisdictionem eorum diminui, quam patrimonialem habent. de qua scripsi in titul. de causis. in Concorda. Alia dicam in l. prima. & secunda. infrà. de iudic. vbi Doctor. eam tradunt.

Tertiò, per illam submiſsionem non perdit subiectus ius quod in aliis rebus habet, & sic ius superũ, sicut nec dominus serui dominium. l. post certi. C. de liberal. causa.

Quartò, Accurs. hunc limitat text. in iurisdictione voluntaria per l. apud filium. ff. de ma. vindic. vbi Paul. scribit. *Apud collegam suum Prætor manumittere non potest*, sed ibi apud collegam Prætor non manumittebat: quia iurisdictio data erat simul his Prætoribus, ideò cum collega partem iurisdictionis habet, & alter alteram partem, non poterat alter collega fungi officio Prætoris in solidum, ideò non poterat alter coram eo manumittere, vt dictum fuit in l. prima. ff. de offic. Consul. vbi plenè hoc fuit explicatum.

Quod etiam probatur ex fin. l. C. de emancipa. vbi emancipatio debet fieri coram competẽte iudice, vel apud eos magistratus, quibus hoc facere legibus, vel longa consuetudine permisſum est, sed per hanc legem permisſum est, vt cùm maior, vel æqualis se subiicit iurisdictioni alterius, vt ius dici in eum posſit, ergo & in iurisdictione voluntaria, idem dicetur, quæ non est tanti momenti, vt in l. prima. & 2. ff. de offic. Proconsul.

Lex ista ad voluntariã etiã iurisdictionẽ extẽditur.

Tamen quantum attinet ad verba text. dicerem sub illis non comprehendi voluntariam iurisdictionem: quia hæc text. verba conueniunt iurisdictioni contentiosæ, in qua ius dicitur, & non solet ius dici ferè aduersus aliquem in iurisdictione voluntaria, ideò arbitrarer hunc text. loqui in iurisdictione contentiosa. Verùm quia maior, vel saltem æqualis est ratio, in voluntaria, vt posſit exerceri in eum, qui se subiicit iurisdictioni alterius, ob id habebit etiam in ea locum text. per l. illud. ff. ad leg. Aquil.

Reconuentio nõ fit in inuitum.

Quintò, dicendum est eum, qui subiecit se iurisdictioni alterius, non posse coram eo inuitum reconueniri, nisi consentiat illi reconuentioni: quia iurisdictio data est illi iudici, in eo solùm articulo, in quo se submisit, & non in alio, ideò non extendetur iurisdictio ad casum, ad quem non se subiecit. arg. l. commodisſimè. ff. de liber. & posthum. l. si extraneus. de condict. causa data.

Idem in arbitro dicunt Doctor. per text. in c. cùm dilectus. de arbit. quia expressus cõsensus est in vno 4 casu,

casu, ergo in reconuentione non habebit locum, vt possit fieri coram arbitro, quia de ea nō est compromissum. Vnde scribit Paul. ff. de arbit. l. non distinguemus. §. *de officio arbitri tractantibus, sciendum est omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum esse, nec enim aliud illi licebit, quàm quod ibi vt efficere possit cautum est. Non ergo quodlibet statuere arbiter poterit, nec in re qualibet, nisi de qua compromissum est.* Idē ergo dicendum est in eo qui subiecit se iurisdictioni alterius, vt non possit coram eo reconueniri, in quo non consentiit, sed tantùm coram primo.

Quamuis Accurs. hîc dicat contrarium, & hanc gloss. singul. dicat Bald. in margarita, in verbo, reconuentio. quæst. prima. & Ludouic. Roma. in consi. 149. coram arbitro. dicat coram iudice prorogato reconuentionem fieri posse, quod verum putarem, si
5 pateretur reconuentus, & sic nouum præberet consensum, aliàs iudex prorogatus non erit iudex nisi in casu prorogato. l. ij. ff. de iudic. quia in illo casu non consentit pars, quæ debet consentire, vt ibi scribitur.

Legis huius vtilitas. Sextò, vtilitas huius legis erit, vt si maior se subiiciat iurisdictioni minoris, & is dicat sententiam contra maiorem, vt maior appellare possit. Vnde si Rex subiiceret se Præsidi Prouinciæ, poterit ad Præsidis superiorem appellare: nec videtur Rex isti dare maiorem authoritatem, propter submissionem: quia ad vnum finem inducta non debent contrarium & diuersum finem inducere. l. legata. ff. de legat. primo.

Pignorationes contra subditos, quando cōcedātur. Prætereà, si Rex nolit vt iurisdictio exerceatur, pro exteris, requirēdus erit vt iustitiam administret de suis subditis, quod si recuset, pignorationes concedentur contra suos subditos, & pignorationes illas Barto. in tracta. represa. represalias vocat. c. primo. de iniuriis, & damno dat. lib. 6.

Item si plures sint domini vnius castri, non poterit vnus alium delinquentem punire, nec habere iurisdictionē in eum dicitur. arg. l. qui duos. ff. de procura. quia par in parem non habet imperium. l. iiij. ff. de arbit. dixi in l. rectè dicimus. §. fin. ff. de verbor. significat.

SVMMARIA.

1 *Error defensionem non excludit.*
2 *Impedit prorogationem iurisdictionis.*
3 *Mercator conuentus coram Conseruatoribus nundinarum, pro alia re quæ nundinas non tangit, respondere non tenetur.*
4 *Error in iure partibus competente, non impedit iurisdictionem.*
5 *Ratificatio quandoque iurisdictionem prorogat.*
6 *Erranti in facto, prætextu erroris, succurritur.*

LEX XV. IDEM LIB. II. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

SI per errorem alius pro alio Prætor fuerit aditus, nihil valebit quod actum est. Nec enim ferendus est, qui dicat consensisse eos in Præsidem, cùm (vt Iulianus scribit) non consentiant qui errant. Quid enim tam contrarium consensui, quàm error, qui imperitiam detegit?

Duo Romæ Pratores. PRæfari nobis oportet olim duos Romæ, Prætores, maximè fuisse, vnum qui vrbanus, alterum qui peregrinus dicebatur. Ille inter ciues & incolas, hic autem inter exteros & aduenas ius dicebat, vt est apud Fenestellam, & scripsi suprà in tit. de offic. Prætor.

Facti species huius legis. Species facti talis fingi potest: Exterus credens Prætorem vrbanum, peregrinum esse, in ius vocauit alium exterum coram eo. Is ipse Prætor vrbanus ius dixit, & condemnauit exterum, quæsitum fuit an valeat quod actum est coram illo, & Caius respondet nihil valere quod actum est, dubium est, nūquid litigando coram eo videatur consensisse, & text. respondet non esse ferendum eum, qui dicat consensisse, quia ipse non cōsentit qui errat, & nihil est tam contrarium consensui, quàm error, qui imperitiam detegit, & non potest dici iurisdictio prorogata: quia prorogatio consensum requirit. l. ij. ff. de iudic. l. si quis ex consensu. C. de Episcopal. audien. Et error excludit consensum, vt hîc constat. Nulla enim voluntas errātis est. l. sed hoc. ff. de aqua pluuia arcend. ergo nulla prorogatio, sic nulla erit apud illum iudicem iurisdictio in illos, & sic tanquam priuatus censetur iudicasse. per l. iij. suprà. de offic. Præsid. Error 1
autem mutare veritatem non potest. l. assumptio. in princip. ff. ad municipal. nec defensionem excludit. l. libertas. §. error. ibidem. & vt ista meliùs intelligantur, declarabo verba text.

Prosequor verba text. Per errorem adiri quis dicitur, quando putabat eum esse peregrinum, qui tamen vrbanus erat, & sic erat error facti, sed idem & multò fortiùs in errore iuris, vt docet Accurs. hîc per l. ij. ff. de iudic. quem Angel. & Iason sequuntur, licèt fiat differentia in confessione per errorem iuris, vel facti. vt in l. non fatetur. ff. de confess. sed non quoad iurisdictionem. vt hîc.

Et quamuis erratum hîc sit in persona, idem tamen arbitrarer si erratum sit in iurisdictione, siue in tota, siue in parte, & si putabam eum delegatum in hac causa, erat tamen ordinarius, tunc error impe- 2
diet prorogationem, vt nihil valeat quod actum erit. teste Panorm. per illum text. in cap. primo. de offic. delega. & Doctor. hîc: quia nullus est consensus in hoc, ideò nec prorogatio.

Prorogatio iurisdictionis. Etiam procedit iste text. siue error sit in vtraque parte, siue in altera tantùm. Nam ad prorogationem iurisdictionis requiritur consensus vtriusque partis, quando is iudex nullius partis est iudex. l. prima. & 2. ff. de iudic.

Ideò non valebit processus, nec sententia etiam in præiudicium scientis, ne iudicium claudicet. contra l. fin. C. de fruc. & litium expensis.

Et in dubio in hoc casu error non præsumitur. Nam quilibet præsumitur scire quod notum cunctis est, & publicum. l. si tutor petitus. C. de periculo tutor. l. quinquaginta. ff. de excusa. tutor. cap. fin. qui ma. accusa. possunt. licèt regulariter ignorantia excuset. l. verius. ff. de proba.

Etiam procedit, siue ita litigetur à singulari persona, siue ab vniuersitate, vel populo: quia si per errorem populus, vel vniuersitas adeat vnum pro alio. iste text. locum habebit generaliter loquens, & lex loquens generaliter vniuersitatem etiam comprehendit. l. metum in magna. §. animaduertendum. ff. quod met. caus.

Si tamen populus vsus fuisset illo iudice, pro alio per tempus legitimum, quod consuetudinem vel præscriptionem inducere potuisset, eo casu ratione consuetudinis, vel præscriptionis, valeret quod gestum esset ab his, quia consuetudo approbat, & excludit errorem, & habetur pro veritate. l. de quibus. ff. de legib. & sic conciliantur diuersæ interpretum sententiæ. vt Celsus scribit. ff. de legib. l. *quod non ratione introductum est sed errore primùm, deinde consuetudine obtentum, in aliis similibus non obtinet*, sed in suo casu proprio, vt dictum fuit suprà.

Consuetudo excludit errorem.

Alius pro alio.] Idem dicerem, si alius fuerit aditus pro alio negotio, cuius cognitionem non habebat, vt si iudicem ciuilem adierim, sciẽs esse talem, sed putabam eum, & in criminibus principaliter cognoscere posse, quod non est verum. l. solemus. §. latrunculator. ff. de iudic. quia cùm non habeat in hoc casu iurisdictionem, non potest extendi à priuatis. l. priuatorum. C. de iurisdict. omn. iudi. Et quia prorogatio debet fieri in his quæ eiusdem sunt naturæ. gloss. in c. hi qui authoritate. de præben. lib. 6.

Prorogatio iurisdictionis.

Vnde, si quis trahat in ius mercatorẽ coram Conseruatoribus nundinarum, pro alia re quæ nundinas non tangit, nec debita, non valebit quod actum erit si is ipse erret, putãs eum de omni re cognoscere posse, teste Cyno in l. prima. C. eo. Panor. & Imol. in c. P. & G. de offic. deleg. idem dicunt Bald. & Fulgos. in l. repetita. C. de Episcop & cleric. quod iudex præfectus ad vnum locum ciuitatis, vt Tholosæ vltra pontem, non poterit cognoscere de his quæ citra pontem in controuersiam veniunt. vt probat glos. in l. quicunque. C. de excepto. & exacto. lib. 12. quem sing. not. Barba. consil. 45. col. 4. in 3. vol. & Ias. consil. 29. in 2. vol. Bal. in l. testamenta. C. de testam. Posset tamen vnus scienter litigare, & prorogare in alium, sed si alius pro alio adeatur, nihil valebit quod actũ erit, propter errorem excludentem consensum, per istum text.

Prætor capitur hîc pro quocunque iudice, quod declarat posteà tex. ibi, in Præsidem, quod nomen est generale. l. prima. ff de offic. Præsid. vbi scripsi. hîc accipitur pro quocunque magistratu, habente iurisdictionem, sed de Prætore locutus est hîc Vlpian. vt meliùs facti species intelligeretur: quia duo, maximè erant Romæ Prætores, non autem Præsides, vt dictum fuit suis in locis.

Aditus.] Et sic non habebit locum si in ius vocatus non iuerit, vel si tantùm conuenerit de adeundo. vt in l. si conuenerit. inferiùs dicetur.

Sed nunquid posset ad expensas condemnari iste in ius vocatus, non veniens? Respondeo, posse, per clemen. primam. de rescript. Nam Vlpia. ff. de iudic. scribit. l. *si quis ex aliena iurisdictione ad Prætorem vocetur, debet venire, vt & Pompo. & Vindius scripserũt. Prætoris enim est existimare an sua sit iurisdictio, vocati autem est, non contemnere authoritatẽ Prætoris Nam & legati cæterique qui reuocandi domum ius habent, in ea sunt causa, vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi.* Idem scribitur in l. prima. & 2. ff. si quis in ius vocat. non ierit.

Imò reus contumax non potest allegare præuentionem, vel litem pendẽtem coram eo iudice, in quo fuit contumax, nisi contumaciam priùs purgauerit. vt l. sancimus. vbi Doctor. C. de iud. Bart. in l. sepulchri violati. colum. prima. ff. de sepul. viola. Socin. consil. 137. in 2. vol.

Contumax nõ audiendus, nisi purgata contumacia.

Nihil valebit quod actum est.] Colligitur omnia acta, facta per errorem coram iudice non suo, non valere, ibi, quod actum est, & sic quodcunque probatur in l. metum, magna. ff. quod met. caus. vide quæ scripsi in l. si quis id quod. suprà eodem.

Vnde citatio non interrumpet præscriptionem, etiam triginta annorum. contra l. cùm notissimi. C. de præscriptio. trigint. annor. quia nihil valet quod actum est hîc, & ille text. intelligitur de vocatione in ius valida, sed non valet per istum text. quod actum est per errorem. Nec litis contestatio, facta per errorem coram isto Prætore, habet effectus, quos trado in tract. de litis contestatio. & Doctor. in c. primo. & per totum titul. de litis contestat. Attestationes coram eo factæ non proderunt coram alio iudice: quia non valent. vt Doctor. not. in c. causam. de testib. Sententia & alij actus etiam non valebunt per verba hæc, Nihil valebit quod actum est, nisi superuenerit scientia cum approbatione gestorum, vt inferiùs dicetur.

Vnde fuit iudicatum, quendam beneficiarium non audiendum in interdicto vti possidetis, in casu saisinæ & nouitatis, qui intra annum litigauerat per errorem coram Præposito, qui cognitionem interdictorum nõ habebat, & annus lapsus erat à die possessionis adeptæ per aduersarium, ideò non poterat nunc agere coram Præside, vt alibi scripsi.

Item postquàm nihil valet quod actum est, etiam post decem annos confirmari non poterit. per regul. iuris. Quod in initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere.

Imò non posset confirmari per literas Regias. Nã licèt error corrigi possit impetrando à Rege ex praxi huius Regni, tamen inciuile esset approbare in præiudicium partis, id quod nullum est, alioqui esset per indirectum ius partis auferre, quod Princeps facere non debet. l. quotiẽs. C. de precib. Imperat. offerend. l. ex hoc iure. ff. de iustit. & iure.

Princeps ius partis auferre nõ debet.

Quamuis Barto. scribat ad vitandum errorem, Notariũ scribere debere, *talis sciens se non teneri promittit, vel facit, &c* in l. fin. § item quæsiit. ff. de condictio. indebiti, & istam clausulam notarij apponere solent, ea tamen non obstante solent releuari partes probato errore. l. vnica. C. de erro. calcul. l. vlti. de erro. aduoca. scripsi in titul. de restit. artic. primo. gloss. prima. in 2. tomo Commenta. ad Constit. Reg.

Limitatur iste text. non procedere, quando partes errarent in iure illis competente, tunc ille error non impedit iurisdictionem, vtpote si partes, vel altera poterat declinare, vel reiicere iudicem, & ipsa hoc ignoret, certè litigando videtur iurisdictionem prorogare, siue iudex pronunciauerit se iudicem, siue tacitè cognouerit: quia istæ exceptiones non tollunt vim iudicij, nec iurisdictionem. l. ita demum. C. de Procura. Innocen. & Panor. in c. ad petitionem. de accusa. & Paul. scribit. §. *Qui ignorauit rei dominum esse venditorem, existimet se à non domino emere: tamen si à domino ei tradatur, dominus efficitur.* l. penult. de iur. & fact. ignoran.

Restrictiones ad hãc legem. 4

Secundò vitiatur, quãdo error in principio esset, & durante processu interuenerit sciẽtia, tunc partes ratificare poterunt etiam ea quæ antè gesta sunt. l. prima. vbi gloss. inchoare. C. vbi dè crimi. agi oport. & ibi 5

& ibi Barto. & in l. prima. ff. de iud. quod est verum, quando scientia & consensus partium posset iurisdictionem prorogare, aliàs contra. vt in c. significasti. de foro competen. Et si quis vellet, quòd iudex ciuilis, esset sibi iudex in criminalibus, quod fieri nõ potest, vt superiùs dictum fuit, nec possent tunc partes dare iurisdictionem illam iudici, qui non habet.

Error persona. Tertiò restringitur, in delinquẽte, errante in persona eius in quo deliquit. Nam error personæ excusare non debet delictum, sed est puniendum, Paul. scribit l. eum qui. ff. de iniuriis. §. *si iniuria mihi fiat ab eo cui sim ignotus, aut si quis putat me Lucium Titium esse, cum sim Caius Seius, præualet quod principale est, iniuriam eũ mihi facere velle Nã certus sum ego, licèt ille putet me alium esse, quàm sim, & ideo iniuriarum habeo actionem.* Et idem si putãs vnum occidere, alium occidat: quia delictum, & sic puniendum: quia non errat in delinquendo, qui error non excusat. Non tamen ita acerrima pœna esset hîc puniendus, sicut is qui de industria aliquem elegit. cap. primo. de homicid.

6 Et sic error in facto non vitiat factum, sed prætextu erroris succurritur, vt si quis putans hæreditatem sufficientem ad legata, ea præstiterit, valet quidem traditio: quia in ea consentiit hæres, sed ei succurretur. vt in l. prima. §. si legatarius. ff. ad leg. Falci. & l. prima. si cui plus, &c. Et tunc solent impetrari literæ Regiæ, vt non obstante legatorum solutione, liceat ei quartam repetere, cùm errans in facto soluerit, existimans hæreditatem sufficientem, sed cauti hæredes solent sibi ante solutionem prouidere per cautionem, id est, per instrumentum obligatorium, vt legatarius offerat se ad restituendũ quartam Falcidiæ, si appareat eam deberi.

Aliæ limitationes per Ias. & alios conscriptæ non procedunt, nec in praxi seruantur, ideò eas missas facio.

Lex xvi. Idem lib. iii. de omnibus Tribunalibus.

Solet Prætor suam iurisdictionem mandare, & aut omnem mandat, aut speciem vnam. Nam & is cui mandata iurisdictio est, fungitur vice eius, qui mandauit, non sua.

Lex xvii. Idem lib. i. Opinionum.

Prætor, sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personas certas, vel de vna specie potest: maximè cùm iustam causam susceptæ ante magistratum aduocationis alterius partis habuerit.

Istæ leges duæ loquuntur de iurisdictione mandanda, sed quia plura vidimus in Rub. ac in toto titul. suprà. de offic. eius. Ideò hîc habebuntur pro repetitis: trestantùm quæstiones hîc deciduntur. Prima, quæ iurisdictio mandari posit? Respondeo, tota, vel pars, ibi, solet Prætor suam iurisdictionem mandare, & aut omnẽ mandat, aut speciem vnam. declarat l. Prætor, tribus modis fieri posse. Nam aut quis mandabit vniuersam, & quod in vna lege dicit vnam, hîc dicit, vniuersam, itaque Proconsul, vel alius poterit omnem mãdare iurisdictionem, quam habet in suo territorio. l. obseruare. cum l. seq. suprà. de offic. Proconsul. *Iurisdictio tribus modis mãdari potest.*

Aut speciem vnam, videlicet iurisdictionẽ, quam Præses habet in tali ciuitate, mandat tali: nam sicut species prædicatur de pluribus numero differẽtibus, vt tradunt Dialectici, ita & hæc delegatio de causis eius ciuitatis, non totius territorij.

Vel ad certas personas, vt delego causam contra Petrum, Ioannem & Titium, & sic nominatim in certas personas, non inter pauperes, vel pupillos, vt Accurs. arbitratur, quia hoc esset incertum, & mandare vnam speciem, & sic non esset differentia inter secundum casum & tertium: vnde text. redderetur superfluus, quod non est dicendum.

Inde colligit Dec. argumentum à toto ad partem, validum esse. Nam si omnis iurisdictio potest mandari, ergo & vna species, vel contra certas personas. l. quæ de tota. ff. de iurisd. omn. iud. sic arguit Papa. in c. pastoralis. §. item cùm totum. de offic. delega. hoc tamen argumentum non procedit, si diuersa sit ratio in parte, quàm in toto. l. qui hominem. vbi Accurs. de solut. ff. l. quemadmodum. de agricol. & censit. lib. 11. Bart. & alij in l. iurisgentium. §. adeò. ff. de pact. Albert. Brunus. in tracta. de augmento. conclus. prima. Euerard. in locis legal. in hoc arg. *Argumentũ de toto ad partem est validũ.*

Secunda quæstio est, quam iurisdictionẽ habeat is, cui mandata est iurisdictio? Respondeo, illã quam habet mandans, nec vice eius fungitur. l. prima. & in toto tit. suprà de offic. eius. vbi abundè tradidi.

Tertia quæstio est, quando iurisdictio mandari posit? & Vlpia. hîc respondet, cùm iustam causam habet mandans.

Et quando iustam causam habere videatur? Respondeo, maximè si is effectus sit iudex, qui Aduocatus fuerat alterius partis, ipse enim eam causam mãdare debet; quia affectionem ad causam habere censetur, ratione Aduocationis ante magistratum susceptę, per l. fin. de testib. ff. c. vlti. illo titul. lib. 6. c. postea. de appella. si tamen reuelauerit secreta causæ Aduocato, & non defenderit causam, non poterit recusari per gloss. in c. dilecto. de testib. quia non debet iudicari secundùm conscientiam, sed secundùm allegata, & probata, & multi cõsulunt audita vna parte, qui postea contrarium iudicarent, si ambas audirent partes. Ideò Philippus Macedonũ Rex, Alexandri Magni pater reseruabat alteram aurem ad audiendum reum, dum actorem audiebat. *Iusta causa iurisdictionis mãdandæ.*

Etiam in causa, in qua non fuit Aduocatus, non potest recusari: quia in illa non potest affectione duci, quam ignorauit, licèt fuerit Aduocatus in aliis pluribus causis, vt Doctor. hîc tradunt, & in d. c. fin.

Et Iurisconsultus hîc vnam iustam causam tantùm enumerat: quia Modesti. scribit sufficere vnum argumenti causa referre. in l. si quis obrepserit. ff. de Falc. & Iulia. ait, *vnum interim proposuisse contentus ero.* l. ita vulneratus. circa fin. ad leg. Aquil. sed idem erit in aliis iustis causis. vt in l. j. suprà. de offic. eius scripsi.

Vtilitas harũ legum. Vtilitas est. Nam si iudex mandauerit iurisdictionem

nem suam vniuersam, non potest is recusari etiam causa subsistente. Diuersum est, si aliquid sibi reseruet.c.iudex.de offic.deleg. libr. 6. Nam primo casu nihil potest in causa agere, in secundo sic.

Item, quando quis totam iurisdictionem mandauit, non potest posteà illam reassumere, nisi re integra.c.quãuis.de offic.deleg.in 6.secus est, si partem. l.iudicium soluitur.ff.de iudic.

Prætereà, non appellatur ad eum qui totam iurisdictionem mandauit, cùm nihil habeat, sed ad primum.l.prima.qui & à quo appel.secus si vnam tantùm causam. c. si is cui. & cap. si à suo delegato. de offic.deleg.lib.6.

Adhæc, qui totam iurisdictionem mandat, non potest posteà alios iudices dare, secus si aliquid sibi retinuerit, vt in Conseruatore Paris.alibi scripsi.Doctor.in d.c.quamuis.de offi.deleg.

SVMMARIA.

1 *Clerici non possunt priuilegio, ipsis competenti, renunciare.*
2 *Conuentio iuxta contractum posita, obseruanda.*
3 *Procurator non potest acquisitum tollere.*

LEX XVIII. APHRICANVS LIB. VI. QVAESTIONVM.

SI cõuenerit, vt alius Prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret: & priusquàm adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo compellitur eiusmodi conuentioni stare.

ISTum text.contorquẽt Doctor. & varios præbent intellectus: ego verò intelligerem sic, duo ciues conuenerunt, vt Prætor peregrinus de controuersia illorum cognosceret, antequàm tamen iudicem adirent, vnus mutauit consilium, volens coram vrbano Prætore litigare, quæsitum fuit ab Aphricano, vtrùm ille seruare cõuentionem teneatur, & respondeo neminem compellendum stare huiusmodi conuentioni, quod dubium erat. Nam Vlpia.scribit, *Nihil tam congruum fidei humanæ est, quàm ea seruare, quæ inter partes placuerunt.* l. prima.ff.de pact. Aphricanus tamen hîc alia ratione motus contrarium statuit. Nam hîc fuit nuda conuentio, ideò non parit obligationem, & idem Vlpia. scribit in l.iurisgentiũ. ff.de pact. Ideò, siue vna pars mutauerit voluntatem, siue ambæ partes, non est vis: nempe quod ad hunc casum attinet, nõ fit differentia, siue vnus, siue ambæ partes discedere à conuentione velint, sed dicit nemo compellitur. Ideò nec reus, nec actor: & in hoc Doctor.controuertunt, sed idem dicendum est, siue vnus mutauerit volũtatem, siue omnes, alioqui text. dixisset, si ambæ partes voluntatem mutauerint, non compelluntur stare illi conuentioni, quippe cùm conuentio sit nuda, ergo vnius partis dissensus sufficit, licèt interpretes aliam asignent rationem, videlicet quia iurisdictio est publici iuris, ideò prorogatio eam non firmat, ante litem contestatam, sed hæc ratio potius faceret contra: quia in his quæ publici iuris sunt, conuentio sola prodest. l. conuentionum. suprà. de pact. Ideò tutior erit ratio quã dedi, licèt Doctor. plures asignent.

Nuda cõuẽtio obligationẽ nõ parit.

Et quia ista materia satis confusè solet à nostris interpretibus tractari, ob id, vt tota faciliùs, & vno cõplexu tradatur, conscribam seq.casus.

Nuda conuentio, extra iudiciũ facta.

Primus est, quòd conuentio nuda extra iudicium facta, inter partes, non obligat illas, si eas, vel alteram earum pœniteat, nec compelluntur stare huic conuentioni, per rationes suprà expressas. Et sic videtur intelligi text. per verbum, conueniret, in hoc text. positum, quod nudam significat conuentionem. l. lecta.vbi Ias.ff.si cert. peta. Et apparet etiam extra iudicium conceptam per hunc text.dicentem, priusquàm adiretur mutata fuit voluntas, verbum enim, adeo, capitur pro accedo, quasi ad iudicem eo. Ergo dicitur iudex aditus pro tempore, quo quis eum congressus est, nec requiritur litis contestatio, vt gloss. dicit. Nam si semel pars vtraque adierit iudicem, posteà nemo voluntatem mutare poterit, vt statim dicetur. probat Vlpia.in l.fin.ibi, *Cùm potuerit ius publicum inuocare, & adire aliquem potestate præditum.*

Causæ cognitio litis cõtestationẽ pracedit.

Item in permisione transigendi super alimentis, sine cognitione litis contestatio non fit, & tamen Vlpia.dicit, *Prætor aditus citra causæ cognitionem transigi permiserit*, ergo adiri iudex dicitur per primum congressum.l. si per errorem. suprà. eodem. Etiamsi partes promiserint stare mandatis illius iudicis, quia ad idem tendunt ista cum conuentione, & conuentio ista nuda non obligat, maximè quando exprimitur illud quod tacitè inest.l.item quia.ff. de pact.l.iij. ff. de legat. primo. Doctor. in l.cùm quid. ff.si cert. petatur.

Conuentio in iudicio facta.

Secundus casus est, quòd conuentio facta in iudicio coram iudice, vt ipse de causa cognosceret, valet, nec ab ea resilire quis potest.c.primo.de iudi. Nã & calor iudicij hoc facit.argu.l.siue apud acta. C.de transact.siue iudex acceptauerit, siue non. l. est receptum.suprà eodem.quia submisit se iurisdictioni alterius, posteà hoc non potest retractare, ne ei illudatur. Et quia videtur tacitè acceptata submisio, vt docet Guid. Pap. in decis. Delphi. quæst. 77. lex si conuenerit. Etiam de consensu vtriusque partis non potest voluntas mutari sine iudice, quia in præiudicium tertij, id est, iudicis fieri non potest, nec illi nocere.l.prima.& 2. ff. de iudi.& omnis res per quascũque causas nascitur, per eas & dissoluitur. per regul. iuris. Et sic ista lex procedit, tam in foro Ecclesiastico, quàm in sæculari: quia non inuenitur cõtrarium statutum. Et licèt pacta debeant obtinere suam firmitatem.c.primo.de pact.hoc verum est, si non fuerit mutata voluntas, sed nõ prohibet mutare voluntatem in casibus, in iure expresis; vt in contractibus inualidis, & pactis sine causa conceptis.

Renunciãs fori priuilegio.

Tertius casus est, renũcians priuilegio fori, & volens conueniri coram alio iudice, quàm suo, non potest voluntatem mutare, sed tenetur illi renuntiationi stare. l. si quis in conscribendo. C. de Episcop. & cleric. & de pact. quia renuntiatio priuilegij, cùm redeamus ad ius commune, est fauorabilis. l. eius. §. militia. ff. de testa.milita. Et quia res nõ est integra post renuntiationem, ob id non potest reuocari. l. mandatum. C. manda. vbi gloss. siue renuntiauerit priuilegio, siue generaliter huic legi. Nam & illa renuntiatio, huic legi facta, firmaret actum, vt non posset posteà mutare voluntatem, præsertim si per stipulationem,

nem, & quia res non est integra post stipulationem, quicquid Docto. hîc scribant, & quia pactum esset geminatū, ideò teneret l. iurisgentiū. §. sed cùm nul-
1 la. ff. de pact. facit l. Balista. ad Trebel. de clericis, dicitur eos non posse renuntiare eorum priuilegio. in c. si diligenti. de foro compet.

Conuentio in instrumento cum stipulatione facta.

Quartus casus, conuentio facta in instrumento cum solenni stipulatione, de respondendo corā iudice aliquo, valebit: quia stipulatio obligat, quamuis pactum nudum non. l. si pacto. C. de pact. l. lecta. ff. si cert. peta. Barto. & alij hîc, & in l. prima. ff. de verbo. oblig. Et sic conciliantur contrariæ Doctor. sententiæ, vt pactum nudum cum debitore factum quo posit quis conueniri, etiam coram iudice non suo, non obliget, secus in stipulatione, per prædicta.

Iuramentū partium.

Quintus casus, si partes iurauerint coram iudice non suo litigare, iuramentum seruandum erit. Doctor. hîc quia seruari potest sine detrimento salutis æternæ. c. si verò. & c. cùm contingat. de iureiurand. Et quia iuramentum plus obligat quàm stipulatio. c. ad nostram. & per totum. de iureiurand. & præcise obligat. c. fin. ne præla. vices suas. gloss. sing. in l. si pecuniam. ff. de conditio. caus.

Notorius error.

Sextus casus, cōfitens se esse de iurisdictione Prætoris vrbani, & tamen erat sub iurisdictione peregrini, probato errore, voluntatem mutare poterit: quia notoriè apparet de errore, qui non obligat. l. si per errorem. suprà eodem. Et quamuis confessio pro veritate habeatur, l. prima. ff. de confes. tamen si de errore constet, non obligat. l. vnica. C. de erro. calculi. quamuis Bald. & Alex. dicant confessionem obligare, quod arbitrarer verum, non probato errore, alioqui contrà.

Conuentio debitoris.

Vltimus casus est, si debitor in contractu mutui, vel alio nominato promittat soluere vbicunque fuerit conuentus, & voluerit ibi posse conueniri, valebit hæc conuentio, & poterit conueniri debitor vbicunque repertus fuerit, nec altera pars voluntatem mutare poterit. l. prima. ff. de eo quod certo loco.
2 quia iuxta contractum conuentio posita firmatur. l. in bonæ fidei. C. de pact. & Vlpia. scribit. ff. de actio. & obliga. *sic contraxisse vnusquisque eo loco intelligitur, in quo, vt solueret, se obligauit.* Et sicut à contractu non disceditur, sic nec à conuentione in contractu posita. l. iurisgentium. §. quinimò. ff. de pact. l. in bonę fidei. ac l. petens. C. illo titul.

Si tamen promiserit soluere, vbi voluerit creditor, poterit conueniri vbi inuentus fuerit, aliàs non extra domiciliū. per l. Lucius. ff. deposit. & l. Titium. §. primo. de administra. tutor. Nec in praxi fit differentia in verbis conuentionis, siue vbi placuerit, vel vbi voluerit creditor, sed an conuentio sit firma: & ita seruat praxis Franciæ, quicquid Doctor. scribant hîc.

Praxis Franciæ de conuentione.

Procuratoris cōuētio.

Postremò, si Procurator conuenerit, vt hîc, non poterit mutare voluntatem, si hæc cōuentio placeat domino, sed dominus hoc poterit: quia Procurator
3 acquirere potest, sed acquisitum tollere non potest. l. quotiens. C. de dona. quæ sub modo. l. si hominem, à speciali inducēdo. ff. manda. Doctor. in l. qui Romæ, §. Flauius. ff. de verb. oblig. Petr. Anchar. consil. 140. primum dubium. in 2. quæst. & consil. 192. in secundo dubio.

SVMMARIA.

1 *Iudicium vbi incœptum est, ibi & finire debet.*
2 *Domicilium suum ibi quis habere censetur, vbi sedes & tabulas habet.*
3 *Mulier illegitimum contrahens matrimonium, non dicitur nupta.*
4 *Iurisdictio dicitur præuenta per citationem.*
5 *Priuilegium non tollit litispendentiam.*
6 *Forum originis domicilij translatione non perditur.*
7 *Domicilium non mutatur, nisi factum & animus interueniant.*

LEX XIX. VLPIANVS LIB. VI. FIDEICOMMISSORVM.

Cvm quædam puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteáque ad viri matrimonium, alij iurisdictioni subiecti peruenerat, quærebatur, an prioris iudicis sententia exequi posset? dixi posse: quia fuerat sententia dicta. Sed & si post susceptam cognitionem ante sententiam hoc eueniret, idem putarem de sententia, quæ à priore iudice rectè ferretur, quod generaliter, & in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est. Quoties de quantitate ad iurisdictionem pertinente quæritur, semper quātum petatur, quærendum est, non quantum debeatur.

Species facti.

Haec lex vtilis est, & vsitata in iudiciis, & tres præcipuè casus in principio decidere videtur. Primus est in puella Parisiensi, quæ inchoauerit iudicium coram iudice Parisiensi, & fuerit ab eo condemnata, posteáque nupsit ciui Aurelianensi, quæsitum fuit ab Vlpiano, an ista sententia posit exequi, contra istam factam mulierem. Et respondet posse, quia ante mutationem domicilij sentētia erat dicta.

Dubitandi ratio.

Dubitatio erat: nam cùm res peruenerit ad casum à quo non potuit incipere, videbatur sententiam non valere, sicut non valeret contra subditum alterius iudicis, & sic non posse exequi, sed hîc contrarium statutum est: quia nō vitiatur actus perfectus, si peruenerit ad illum statum, in quo inchoari nō poterat. l. pluribus. § fin. ff. de verbo. obliga. sed hîc actus erat perfectus, & sentētia dicta, ergo si posteà puella mutauit domicilium, non vitiatur sentētia, alioqui esset in facultate condemnati mutando domicilium, sententiam irritam facere, & nūquam soluere, quod iura abhorrent. l. conuenire. ff. de pact. dotal.

Ratio decidendi.

Secundus casus est magis dubitabilis, videlicet, si puella nupserit alteri, & mutauerit domicilium, ad virum se conferens post susceptam tantùm cognitionem, & sic post contestationem & ante condemnationem, quæsitum est an sentētia proferri posit contra istam mulierem, quod non videbatur, quia subditum alterius territorij condemnare non potest. l. fin. infrà. Contrariū hîc statuit ea ratione, quòd, vbi iudicium inceptum est, ibi & finem accipere debere 1
scribit Marcel. in l. vbi. ff. de iudic.

Tertius

Extensio legis ad alios casus. Tertius casus est, an iste text. loquẽs in puella, habeat quoque locum in aliis casibus, vtpote si quidam Titius inchoauerit causam corã Pręposito Parisiẽsi, an si posteà mutet domiciliũ, iudex possit sentẽtiã in eũ proferre? & Vlp. statuit dicens posse: generaliter enim in omnibus huiuscemodi casibus est obseruandum, quia leges generales esse debent. l. leges. C. de legibus. quæ licèt loquantur in vna persona, tamen in alia locum habebunt, nisi in fauorem personæ introductæ essent. l. j. ff. de Constitut. Princip. §. sed & quod Principi. de iure natur. in Instit. Ergo colligere possumus sententiam exequendam esse contra condemnatum, etiamsi is mutauerit domicilium, vt hîc.

Sententia quomodo executioni mandãda sit. Sed videndum est, quomodo hæc sententia executioni mandari poterit? Respondeo, si iudex datus fuerit ab eo qui iurisdictionem mandauit, sententia exequi poterit. l. à Diuo Pio. ff. de re iudicat. Si verò fuerit iudex ordinarius, poterit per se is qui protulit suam exequi sententiam, in bonis sitis in suo territorio. per d. l. à Diuo Pio.

Sed quomodo poterit exquirere? Respondeo, capere bona condemnati poterit, & vendere iuxta formam conscriptam in d. l. à Diuo Pio. §. in venditione.

Literæ requisitoriæ quomodo mittantur. Sed si condemnatus, qui aliò migrauit, nulla habeat bona in territorio iudicis, qui sententiam protulit, tum iudex mittet epistolam, seu literas ad iudicem in loco, in quo degit condemnatus, vt istam sententiam exequatur, rogans eum, vt hoc faciat, offerens se ad similia, vt docet text. in clem. pastoralis. de re iudic. & Doctor. in §. contrahentes. de foro compet. de qua materia abundè tractaui in tractat. de literis rogator. in 2. tomo Comment. ad Constit. Reg. Et quod Iurisconsulti vocant, epistolam, in l j. ff. de assessorib. in l. Diuus. ij. de custod. reorum, praxis vocat, literas rogatorias, seu requisitorias. Etiam si condemnatus extra regnum discederet, his literis vtendum esset, vt probatur in d. cle. pastoralis. nam vnus iudex alterum iuuare debet. d. l. à Diuo Pio. §. sententiam. & in c. j. de offic. ordin.

Mutatio domicilij, quando dicatur fieri. Dubium est, quando videatur puella mutare domicilium? Respondet Modestin. ff. ad municipal. l. *Ea quæ desponsata est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium.* Ideò ante contractas nuptias poterit iudex Parisiensis sententiam exequi contra illam, si sit in territorio iudicis, & antequam domicilium mutauerit. Nam is qui possidere iubetur, eo loco iussus esse videtur, cuius cura ad iubentem pertinet. Paul. in l. cùm vnus. §. penult. ff. de bon. autho. iud. possid.

Domiciliũ ante cõtractas nuptias mutatum. Si tamen simulátque desponsata est, ante contractas nuptias, mutet puella domicilium, sententia exequetur contra illam, non per iudicem qui protulit sententiam, sed per illum in cuius est territorio, per epistolam tamen primi iudicis. Et hoc probat iste text. dicens, peruenerit, ergo antequam puella perueniat ad domicilium viri, sententia exequi contra eam poterit, & iudex qui illam dixit, hoc poterit etiam sine epistola, siue sint contractæ nuptiæ, siue
2 non, & suum domicilium ibi quis habere censetur vbi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Alphe. in l. in lege. ff. de verbor. signific.

Extensio legis. Vnde iste text. non solùm procedit in vxore, verùm etiam (dictante eadem ratione) in concubina, quæ peruenerit ad habitationem concubinarij, & ibi domicilium constituit. Nam quilibet potest sibi constituere domicilium, vbi constituit sedes, & res suas. dicta l. in lege. ergo & hæc concubina. Et hoc docet Alexand. hîc post Bartolum, in l. finali. ff. ad municipal.

Nec refragatur quod Callistratus scribit ff. ad municipales. l. de iure. *Mulieres, quæ sese in matrimonium dederint non legitimum, non ibi muneribus fungendas, vnde mariti sunt earum, sciendum est: sed vnde ipsæ ortæ sunt.* Respondet ille text. non loqui de concubinis, quæ ratione concubinatus nullum contrahunt matrimonium, vt in tit. de concubinis. ff. patet: & ille tex. in d. l. de iure. dicit, *sese in matrimonium dederint.* ergo de concubinis text. ille non intelligitur, quicquid Accurs. & alij Doctor. hîc scribant. facit l. in liberæ. ff. de ritu nuptia.

Sed d. l. de iure. loquitur de mulieribus quæ contrahunt matrimonia non secundum leges, vtpote si libertam Senator vxorem duxerit. l. lege Papia. cum aliis illius titul. ff. de ritu nuptia. Item, si quis in aliena prouincia officium administrat, inde oriundam, vel ibi domicilium habentem vxorem ducere non posse, scribit Paul. in l. si quis. ibidem. Etiam non est legitimum matrimonium tutoris cum adulta. l. tutor. ibidem. Inde pulchre Iustinian. scribit de nupt. in Instit. *Si aduersus leges aliqui coierint, nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur,* & sic nec munera ibi sustinebit, postquam nullum est matrimonium, sicut dicitur de Scholasticis qui animum habent reuertendi. in l. ij. C. de incol. & l. mulieres. ibidem lib. 10. *Matrimonia illegitima.*

Itaque quantum attinet ad munera personalia, quæ mulieres subire possunt. vt l. vnica. C. de mulieribus. & in quo loco munera. lib. 10. ea subire debent in loco in quo mariti degunt, patrimonij verò munera sustinere eo loci debent, in quo res sitæ sunt. d. l. vnica. Ideò mulieres quæ non legitimum contraxerunt matrimonium, non dicuntur nuptæ, per dictum §. si aduersus. de nupt. in Institut. Et sic non dicuntur mutasse domicilium, sed eum locum in quo erant, & sic non tenentur subire munera in eo loco, in quo illegitimum contraxerunt matrimonium, & idem de concubina intelligerem, licèt nullum contraxerit matrimonium, quia eadem est ratio in ea, videlicet vt non fungatur muneribus in loco concubinarij, sed si ibi degat, per illum iudicem sententia exequetur. Verùm si occasione istius matrimonij, non legitimè contracti, mulier alibi se transtulerit, sententia esset exequenda, etiam per iudicem in cuius territorio ipsa degit, ad epistolam alterius iudicis qui sententiam protulit. d. l. à Diuo Pio. §. j. & seq. licèt munera ibi subire non cogatur, & sic conciliabuntur sententiæ contrariæ. *Munera vbi mulieres subire debeant.* 3

Si tamen puella reliquerit aliqua bona in loco suæ originis vbi fuit condemnata, iudex poterit per se, sine alterius auxilio bona ista vænundare, & sic sententiam exequi. iuxta l. à Diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudic. aliàs per epistolam, vel literas requisitorias, vt dictum fuit.

Et quomodo sententiæ sint exequendæ maximè in Francia, & quæ sint sentẽtiæ executoriæ, quæ non obstante appellatione executioni mandari possunt, scripsi abundè in tract. de senten. executor. in j. tomo Comment. ad Constit. Reg. Galli. hîc non repetam.

Secundò

Secundò colligitur, si post susceptam cognitio-
nem mulier mutauerit domicilium, posse iudicem
proferre in eam sententiam, statuit hîc Vlpia. eadem
ratione videlicet, vt vbi acceptum est iudicium, ibi
& finem accipere debeat. d.l. vbi. ff. de iudic. vbi alia
Causæ continentia nõ est diuidẽda.
pertractabo. Et quia causæ continentia diuidi non
debet. l. nulla. C. de iudic. & qui fuit iudex compe-
tens in principio, sit vsque ad finem litis.

Susceptam cognitionem, hîc intelligerem per li-
tis contestationem, nam ante non dicitur cognitio.
Iudiciũ acceptũ dicitur per litis cõtestationem.
l. de qua re. ff. de iudic. & regulariter acceptum iu-
dicium tradunt Doctor. per litis contestationem. in
l. prima. C. de iudic. l. item veniunt. §. post susce-
ptum. ff. de petitio. hæred. Ego fusiùs scripsi in l.
aliud est capere. ff. de verborum significatione. Et
4 etiam per citationem præuenta est iurisdictio. in l.
si quis postea. de iud. tamen non quoad hunc text.
nempe si mulier post citationem mutaret domici-
lium, vel contraheret nuptias, si non esset suscepta
cognitio, non posset iudex in eam proferre senten-
tiam, quia cognitio non est suscepta per citationem,
quicquid Doctor. tradant. Nam citatio solet con-
cedi multoties sine iudice, & sic nulla est cogni-
tio: nam aliud est accipere iudicium, aliud co-
gnitionem, vt dicit text. nam cognitio non fit ante
litem contestatam, nisi de exceptionibus dila-
toriis.

Citatio an domicilij nuntiationem impediat.
Ideò, licet præoccupata sit iurisdictio per citatio-
nem, quando duo erant iudices, qui poterant cogno-
scere, tamen quia liberum est cuilibet cõstituere do-
micilium vbi vult, l. nihil. & l. domicilium. ff. ad mu-
nicipal. ideò sola citatio in ciuilibus non impedit
mutationem domicilij, maximè quando anteà desti-
nata erat. Diuersum dicerem in criminalibus quia is
videretur discedere causa euitandi pœnã, vel quan-
do fit miles, aut religiosus, vt ibi fusiùs dicetur in l.
prima. ff. de pœnis.

Causa quãdo remittẽda sit.
Quòd si mulier opponat, & alleget contractas
esse nuptias, & peruenisse ad domicilium viri (nam
ista duo requirit iste text.) tunc causa remittenda
erit ad iudicem, in cuius territorio maritus degit,
etiam post citationem, & ante susceptam cognitio-
nem. E contrario si maritus venerit ad domicilium
vxoris, vt ibi remaneat, iudex proferet sententiam
puellæ, & eam exequetur, quia domicilium non
mutauit, & hoc docet hîc Dec. quamuis Bald. con-
trà: nam licèt contractæ sint nuptiæ, tamen mulier
non peruenit ad domicilium viri, neque mutauit
territorium, ideò non habet locum iste textus.

Vltimò, colligendum est ea quæ dicta sunt su-
prà, videlicet illos duos casus procedere, & sic non
esse speciale matrimonij fauore, non enim in dubio
videtur speciale induci per istum text. & in l. item
veniunt. §. in priuatorum. ff. de petitio. hæredit. vbi
Accurs. imò etiam lex videtur priuilegiarios com-
prehendere, quia generalis est ista terminatio, vt do-
cet Vlpia. in l. in fraudẽ. in fin. ff. de testa. milit. & ibi
Doctor.

Imò etiam docent interpretes procedere, si Prin-
ceps motu proprio concedat alicui, ne respondeat
alibi, quàm coram consiliariis supplicationum. Nam
causæ inceptæ coram iudicibus perficientur, si de
illis non erit habita mentio, per clem. dispendio-
sum. de iudic. l. idem Vlpia. ff. de excus. tutor. Felin.
in cap. fin. de rescript. Ergo priuilegium non tollit li- 5
tispendentiam. l. si adulter. §. si eo tempore. ff. de
adulter. Masuer. in sua praxi. titul. de iudic. §. item
si lite.

Ex prædictis infertur, per mutationem & trans-
Transfertur forum per domicilij mutationem.
lationem domicilij, transferri forum, & ita mutari,
vt quis conueniri debeat in loco noui domicilij.
Nam cessante causa, cessat effectus. l. quod dictum.
ff. de pact.

Restrictiones de eadem re.
Limita non mutari forum acquisitum ratione
contractus, vel si hoc iure priuilegiario haberet, vn-
de poterit conueniri ratione contractus in loco in
quo contraxit, vel deliquit. l. hæres absens. in fin. ff.
de iudic. c. fin. de foro competen. c. primo. de priui-
leg. lib. 6. l. ij. C. eo.

Nec forum originis perditur mutatione domici- 6
lij. l. assumptio. in princip. & in §. filius. ff. ad munici-
pal. non tenetur tamen quis munera personalia in
loco originis subire, quia non potest in duobus locis
esse. l. si vt certo. §. si duobus ff. commoda. l. fi. ad mu-
nicipal. vbi nupta non cogitur muneribus fungi ibi,
vnde originem traxit, sed vbi nupta est.

Et quamuis Vlpia. scribat ff. ad municipal. l. as-
sumptio. *Iuris prudentibus placuisse duobus locis posse
aliquem habere domicilium, si vtrobique ita se instru-
xerit, vt non ideò minus apud alteros se collocasse vi-
deatur.* Tamen si relicto vno, quis collocauerit se in
altero, mutatur forum, nec in primo loco, à quo mi-
grauit, conueniri poterit, donec in alio residet, sed si
posteà ad forum originis, sibi vtrunque domicilium
Vidua quãdo domiciliũ viri retineat.
retineat, vnde licet vidua retineat domicilium viri,
l. fœminæ. ff. de Senatorib. quandiu post mortem vi-
ri inibi habitat, secus si ad suum prius domicilium
reuertatur, quia nihil est impedimento quo minus
quis vbi velit domicilium habeat, quod ei interdi-
ctum non sit. Martia. in l. nihil. ff. ad municipal. & l.
filij. §. primo. vbi si contraheret alias nuptias, muta-
ret prioris mariti domicilium se aliò conferendo, sic
in hoc casu. Non puto tamen viduam perdere do-
micilium prioris mariti, licet inhonestè viuat: quia
non tantùm datur ei in priuilegium, verùm ad secu-
ritatem creditorum, vt sciant vbi locorum vidua
conueniri possit. Et quia hoc à iure non est statu- 7
tum, nec mutat quis domicilium, nisi factum & ani-
mus interueniant. l. in lege. ff. de verbor. signific. sed
factum, id est, constitutio alterius, ideò non censetur
perditum ob vitam luxuriosam, & potius ratione
delicti domicilium contraheret, vbi delinquit. l.
omnem. ff. de iudic. Felin. in cap. ex parte. de foro
competen.

Forũ iudici laico per delictũ acquisitũ, non mutãdum.
Postremò dicendum est, si aliquis post perpetra-
tum delictum, & susceptam cognitionem à iudice
laico, clericus fiat, non remittetur ad iudicem Ec-
clesiasticum, etiamsi in fraudem hoc non fecerit, per
istum text. & Barto. in l. prima. ff. de pœnis. Sed bo-
num esset hoc casu vocare iudicem Ecclesiasticum,
vt interesset sententiæ per laicum proferendæ, vt
ius seruetur vtrique, iuxta cap. si iudex. de sententia
excommunication. libro sexto, & hic non potest
mutare forum iam acquisitum iudici laico per de-
lictum.

In ciuilibus tamen gauderet priuilegio clericali,
vt executio in mobilibus fieri non deberet post sen-
tentiam, vt censuit Senatus pro Ioanne Aubige-

ris, de quo Ioannes Gallus, in arestis suis. numero sexagesimoprimo.

Degradatio. In criminalibus opus etiam esset degradatione, vt ibi sentit Barto. & Doctor. hîc. idem dicentes in eo qui monachus effectus est post delictũ, & Hyppol. in l. si statuliberi. ff. de quæstio. ego tamen paululum sisterem in hoc monacho, qui toto vitæ tẽpore vult agere pœnitentiam, vt non debeat extrahi, nec puniri, sed suo Abbati relinqui, vt perpetuã, & Deo gratam, agat pœnitentiam. Nam plus est perpetuam quàm temporalem subire pœnam. l. si diutino. & l. ante damnum. ff. de pœnis. At illam monachus subit, ergo non est de monasterio extrahendus. *Monachus post delictũ effectus, Abbati relinquendus.*

In hoc tamen non acquiesco Ias. nec aliis dicentibus quem liberari, & non posse à iudice laico puniri, si dicat & iuret se fecisse votum clericatus, aut monachatus ante delictum perpetratum, quasi votum trahatur retrò, quod in practica non seruatur. Chassa. in Consuetud. Burgund. in titul. *des iustices.* §. 5. in gloss. *s'il n'ha grace.* nume. 69. Alioqui daretur materia delinquendi. contra l. conuenire ff. de pact. dotal. & euitandi pœnam post delictum, & tamen expedit Reipub. vt crimina puniantur. l. ita vulneratus. ff. ad leg. Aquil. nec in hoc staretur iuramento suo, quicquid hîc scribant Doctor. alioqui euadere sic quilibet posset.

Imò etiamsi clericus & laicus simul commiserint maleficium, laicus à suo punitur iudice laico, clericus ab officiali & Ecclesiastico, & ita in praxi seruari scribit Benedict. in repetitio. c. Raynutius. in verb. & vxorem. numero 246. de testa. & ita vidi in Francia semper seruari, vt alibi scripsi & in Constitut. Reg. *Praxis Franciæ in puniendo clericos delinquentes.*

Præterea dum Ias. & alij limitant in iurisdictione prorogata, vt is non posit exequi qui pronunciauit contrarium, tenetur in praxi per l. ij. suprà. eodem. cui iurisdictio data est, omnia censentur concessa sine quibus, &c. Parum enim esset habere sententiam, nisi executioni mandaretur. l. ij. §. post originẽ. ff. de orig. iur. & l. Episcopali. C. de Episcopali audien. loquitur de Episcopo qui tulit sententiam, nisi executioni mandare poterit. Et statuunt ibi Archad. & Honor. Imperator. vt etiam iudices seculares, si requirantur, illam Episcopi sententiam executioni tradant, sicut videmus quotidie quando vnus magistratus requirit alium, nã requisitus illum adiuuare tenetur. cap. primo. de offic. ordin. c. nouit. de iudi. nec prohibet d. l. Episcopale, quin Episcopus sententiam à se datam non exequatur, sed in reuerentiam Episcopalis dignitatis vult vt executio fiat, siue appellatio. Et ideò seruat praxis Franciæ, vt iudex ordinarius suam sentẽtiam exequatur, siue protulerit illam per prorogationem partium, siue aliàs in delegato fortè posset procedere Doctor. limitatio, per d. l. à Diuo Pio. in princip. *Praxis Franciæ de sentẽtiæ executione.*

§. Quotiens, &c.

Iste §. valde vtilis est, & ex eo colligitur hæc regula, iurisdictionem cognosci ex petitione actoris. Vnde si quis petat coram electis iudicibus, vt cognoscant de tributis, & vnus petat tributa, inspicitur petitio illius, vt electi cognoscere possint, & si quis cognoscat de pane, vel alimentis tantùm, sufficit vt alimenta petantur, ad cognoscendum an ipse iudex petitus cognoscere posit. Facit etiam pro auditoribus Castelleti & iudicibus Præsidialibus, vt iurisdictionem cognoscere possint ex petitione partium. Et quando res petitur, vel factum, potest actor declarare se non pluris facere illam rem vel factum, & tunc iudex dicet se competentem, per Constit. Reg. vt dictum fuit in d. l. si idem. suprà. eo. vide Mathesil. not. 116. quod si, &c.

Et quamuis, quoad decisionem causæ, debeat nõ petitio, sed veritas inquiri & probari. l. qui se dicit. ff. de iudi. l. non est nouum. C. de edend. tamen quoad iurisdictionem cognoscẽdam sufficit petitio, vt hîc, sicut quoad condemnationem, vt iuxta id quod petitum fuerit, si probatum sit, fieri debeat. l. vt fundus. ff. communi diuidundo. c. licet. de symo. *Veritas inquirẽda & probanda.*

SVMMARIA.

1 *Citatus à iudice tenetur venire, & allegare priuilegium suum.*
2 & 5 *Statuta extra territorium non ligant.*
3 *Confœderatæ ciuitates statutis aliarum ciuitatum ligantur.*
4 *Absolutus sine causæ cognitione in alieno territorio, in alio quoque absolutus censetur.*
6 *Iudex secularis iniuriam inferentes in loco sacro, vel eius ministris, punire potest.*
7 *Iudex extra tempus sui officij iudicare, vel iubere iudicare non potest.*
8 *Auditores Castelleti Parisiensis vsque ad viginti tantùm libras cognoscunt.*
9 *Chirographum potest quis recognoscere coram iudice, coram quo inuenitur.*

LEX XX. PAVLVS LIB. I. AD EDICTVM.

Extra territorium ius dicenti impunè non paretur. Idem & si supra iurisdictionem suam velit ius dicere.

Ista lex in praxi est vtilis, sed eius materia ab interpretibus parum cognita, potest autem in summam sic redigi: non obediens iudici extra territorium, vel vltra suam iurisdictionem cognoscẽti, non punitur. Doctor. intelligunt hunc text. de iudice, vt puniatur. Territorium definit Pompo. in l. pupillus. §. territorium. ff. de verborum signification. sic: Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiũt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est, submouendi ius habeat. *Territoriũ quid sit.*

Tria videtur hæc lex statuere, duo expresè, & vnum tacitè. Primum est, quod si quis non obediat ius dicenti extra territorium, sine pœna erit non obediens. Vnde si iudex Aurelianensis præcipiat

in ciuitate Parisiensi cuidam, vt soluat decem intra quindecim dies, si ille non soluat, non potest mulctari, nec puniri. Dubitatio erat in titul. si quis ius dicenti non obtemper. vbi non parens iudici punitur, sed ille text. intelligitur quando ius dicit in suo territorio, & quatenus protenditur sua iurisdictio, alioqui obedire quis non tenetur, vt hîc. Ratio est, quia extra suam iurisdictionem tanquam priuatus habetur, nullam habens ibi iuris dandi licentiam. l.iij ff.de offic.Præsi.ergo non obediens illi tanquam priuato, non punitur.

Decidendi ratio.

Etiam Imperator scribit, non licere impunè Duũuiro extollere potestatem fascium extra metas territorij propriæ ciuitatis.l.Duumuirum. C. de decurio.lib.10.& Vlpian.l.fin.de offic.Præfec.vrb. Præfectus vrbis cùm terminos exierit, potestatem non habet, & Proconsul potestatem non exercet, nisi in ea prouincia, quæ ei decreta est. l. prima. de offic. Proconsul.

Iudici in suo territorio nõ parẽs, puniẽdus.

Secundum hîc tacitè elicitur à contrario sensu, videlicet quòd si quis ius dicat in suo territorio, vel quatenus sua continet iurisdictio, ei est obtemperandum, & non parens punietur. Et sic loquuntur iura contraria, punientia non obedientem iudici, quod pleniùs tractabitur in d. l. vnica. inferiùs, & visum fuit in l.vt vim.suprà de iust.& iure.

Prosequar nunc verba legis. Primum est, extra territorium, ex quo verbo patet iudicem cognoscere non posse, & sic nec ius dicere extra territorium suum, & locum iurisdictionis sibi destinatæ, vt superiùs dictum fuit.

Et quamuis text. dicat iudicem non posse ius dicere, & sic cognoscere, sed nec quidem in ius vocare partem extra territorium existentem, nisi per epistolam, & de consensu iudicis, qui præest territorio. c. ex parte.& c.fin.de foro compet.plenè Angel. in di-
1 sputatio.incipiente, extra ciuitatem, vbi sex conscribit limitationes, & quamuis citatus teneatur venire & allegare priuilegium suum.l.si quis ex aliena.ff.de iudic. tamen quando citatur extra territorium, ire nõ tenetur citatus, nec aliquid dicere, quia notorium est illum, qui citauit extra territorium, ius ibi dicendi non habere. Et si proficisci oporteret, impunè non pareretur, ob id Cõstitutionibus Reg.cautum est, vt citatus extra Castellaniam suam, non obediat, nec dicta die compareat, etiamsi causæ Regem tangerẽt, quod est valde notandum pro Gallis, vt scripsi in tit. *de la iurisdiction du Connestable.* artic. primo. vbi est Constit.Reg.

Citatus extra Castellaniam.

Nec quidem prehendere, vel capere facinorosum in alio territorio, sine consensu iudicis, in cuius territorio est, quis debet.l. quis sit fugitiuus. §. idem Cælius.in verb.abduci.ff.de ædil. edict.clem. pastoralis. de re iudic.quicquid interpretes scribant in l.si quis ex aliena.ff.de iudic.

Facinorosus in alio territorio, sine iudicis consensu, capi nõ potest.

2 Etiam non potest statuta vel ordinationes facere, vt ligent extra territorium, vt docet Bart. & alij in l.prima. C. de summa Trinitat. cap. fin. de constit. libr.6.

3 Nec obest, ciuitates (vt dicunt) confœderatas statutis aliarum ciuitatum ligari, quia hoc verum est, eo quòd statuta illa receperunt. Nam nec iura ipsa ligant nos, nisi quòd à populo sunt recepta. l. de quibus.ff.de legib.

Præterea magistratus ius dicere extra territorium non potest, etiam partibus consentientibus. clem. vnica. de foro competenti, aliàs esset occupare iurisdictionem alterius, & turbare, quod non licet.cap. peruenit. vndecima quæstione prima. Iniuria fieret iudici, in cuius territorio quis ius dicit sine illius consensu, & ita seruat praxis Franciæ, quicquid dicant hîc interpretes. Imò si magistratus præfectus sit in aliquo loco, extra locum illum nullam habet iurisdictionem: ideò consensus partium & iudicis non darent illi iurisdictionem. l. priuatorum. C. de iurisdict.omn.iud.nisi iudex territorij illi mandaret suam iurisdictionem. argu. l. in agris. ff. de acquirend.rerum domi.

Extẽsio huius legis.

Adhæc etiam de causa Ecclesiæ, libertatis, vel alia pia non cognoscet in alio loco, non sibi destinato, nec quidem de alimentis: quia ibi est tanquam priuatus, non habens iurisdictionem. d. l. tertia. ff. de offic. Præsid.

Extensio alia.

Nec obest l.non tantum.§.abesse.ff. de fideicom. liberta. nam ibi Præses prouinciæ contra hæredem cognoscit, licèt non sit eius prouinciæ: quia hæres ibi conueniẽdus est, vbi defunctus debuit, & vbi est hæreditas.l.hæres.ff.de iudic.nec probari video, cur allegetur per interpretes.

Effectus iurisdictionis extra territorium, est nullus, vnde si quis iudicauerit in alieno territorio, sententia & processus est nullus: quia tanquam priuatus iudicauit, cùm ibi nullam haberet iurisdictionem. Si tamen quis sit absolutus rectè, id est, sine cognitione causæ, in alio territorio, absolutus censetur, 4
secus in excommunicatione, quæ causæ cognitionẽ requirit. c. sacro. de sentent. excommunication. & qui cautionem præstitit securitatis in vno loco, tenetur & in alio, vt docet Barto. in l.illicitas.§.ne potentiores.ff.de offic.Præsi.Ias.& alij hîc.nec limitata iurisdictio extenditur.per l.primam.ff. de offic.Præf. vrb.l.in agris.ff.de acqui.rer.domi.

Inde prohibito ab vno Præside in vna prouincia postulare, in alia prouincia erit liberum. l. ex ea causa.ff.de postul.& Vlpia.scribit l.puto.ibidem, *Si quis aduocationem præstare fuerit prohibitus, si quidem apud se (vt solent facere tempore magistratus sui) puto eum posse apud successorem eius adesse.* Et sicut non extenditur iurisdictio ad alienum territorium, sic nec ad aliud tempus.

Iurisdictio ad aliud tẽpus nõ extenditur.

Item, statutum etiam extra territorium vim non habet c.vnico.de constit. lib.6 Barto, & alij in l.pri- 5
ma.quæstio.8. C.de summa Trinita. facit c.à nobis. primo.de senten.excommu. Vnde statutum excludens fœminas, non habet locum extra territorium. Bart.ibi & Alexand.consil.16.viso titulo.vol.primo. & consil.18. Consideratio.ibidem. Felin.in c. postulasti. colum. vltim. de foro competent. & Albert. Brunus in tracta. de statu. excluden. fœmi. articulo sexto.

Etiam non potest iudex permittere vt quidquam fiat in alieno territorio, sicut quando non erit iudex. l.eum qui. suprà. aliàs esset iurisdictionem alterius vsurpare. cap. nouit. de offic.lega. Ideò non potest tutori permittere, vt in alio loco non subdito iurisdictioni suæ administret, sed tutor in vno territorio rectè creatus potest vbique administrare pupilli bona, eò quòd vbique est tutor. vide Barto. in l.legiti-

Tutor põt vbique administrare pupilli negotia.

mos. ff. de legiti.tuto. Vnde tutor in alio territorio ostendet literas suæ creationis, & ille permittet isti in suo territorio exercere tutelam.l.propter.ff.de excusa.tutor.

Frācorum leges.

Leges quoque Francorum non ligant extra regnum.in cap.fin. de constit. lib. 6. vbi Doctor. Nec imperiales extra imperij metas: quia,

Diuisum imperium cum Ioue Cæsar habet.

Iudex in loco exempto cognoscere non potest.

Ampliat etiam Ias.non posse magistratum cognoscere in suo territorio, si locus sit exemptus, vt monasteria & Ecclesiæ cathedrales, quia quoad eos nō est iudex, sed priuatus, & paria sunt extra territorium cognoscere, vel in loco exempto. probatur in c.cùm Episcopus.de offic.ordi. in 6. Felin. in c. graue.illo titul. Calder.consil.13.illo titul.vnde exempti non tenentur parere ius dicenti in eos. c. per exem-
6 ptionem. de priuileg. lib.6. Tamen si quis iniuriam inferat in loco sacro, vel eius ministris, iudex secularis, in fauorem Ecclesiarum, contra hosce facinorosos cognoscere, & capitali iudicio eos, iure permittente, punire potest.l.si quis in hoc.C.de Episcop. & & cleric.multò minùs is magistratus potest cognoscere post litem ab alio iure susceptā, vt dictum fuit in l.proxima.c.primo.de foro competent. & in titul. vt lite pendent.

7 Non poterit quoque iudex extra tempus, quo finitum est suum officium, iudicare, vel iubere iudicare.l.eum qui.suprà eodem.l.puto.de postul.l. 2. de iud.l.fin.de pœnis. c. quærenti. & c. consuluit.de offic.delega.

Opera subditi extra territoriū iudici non denegāda.

Ius dicenti.] Colligitur quem non teneri parere ius dicenti extra territorium, & si illi non pareat, impunè fit: si tamen iudex extra territorium indigeret opera subditi, eam denegare illi non debet, per istum text.qui loquitur de ius dicente, sed quia à minore maiori honor & reuerentia debetur. c. statuimus.de maior.l.prima. §.sicut. vbi glossa.ff.de aqua pluuia arcend.

Non paretur impunè.] Et sic impunè est, qui non paret ius dicenti extra territorium, cùm ibi potestatem non habeat, & non punitur non parens ei qui præcipit, si ius præcipiendi non habeat, vt dicetur in l.vnica.si quis ius dicenti non obtemp.

Supra suā iurisd. cognoscere, quot modis dicatur.

Idem & si supra suam iurisdictionem.] Tertium est ex hoc text.collectum & expressum, videlicet quem non teneri parere iudici supra suam iurisdictionem cognoscere volenti supra suam iurisdictionem, dicitur re, loco, quantitate, tempore, & persona.

Re inquam, si iudex vectigalium, de aliis rebus cognoscere attentet, tunc supra suam iurisdictionem facit, ideò nullum præceptum & sententia. Idem, si illi qui syluis fluminibúsve præfecti, de aliis rebus cognoscere satagant, vt in Constit.Reg. Galliæ continetur. Idem, si laicus de re sacra, decimis, & aliis rebus Ecclesiasticis cognoscere velit.clem. dispendiosam. de iud. & idem si de aliis quibuscunque rebus cognoscere attentet, quibus non est præfectus. l. prima.suprà.de offic.Præfec.vrb.

De loco dictum fuit suprà extra territorium, & ne cognoscat vltra centesimum lapidem.l.prima.su-
8 prà.de offic.Præfec.vrb.ff.De quātitate, si cognoscere vsque ad viginti libras sit permissum, vt auditoribus Castelleti Parisiensis, vltra illam summam cognoscere non poterunt. l. si idem.suprà.eodem. vbi idem in iudicibus Præsidialibus scripsi, qui iure supremi imperij ex edicto Regio, in Gallia, vsque ad quingentas libras cognoscunt, sed vltra illam summam cognoscere etiam possunt, iure edicti, vt executio fiat non obstante appellatione, hoc eis permittitur à constitutione, seu edicto, sed iure magistratus cognitio tātùm permissa est, & decisio iure communi, vt in titul.ff.de offic. Præsid.& l.prima. de offic.eius.

Iudices Præsidiales vsq; ad quingentas tantùm libras cognoscunt.

Imò, id quod est supra suam iurisdictionem vitiat totum, si iure edicti exprimant se iudicare, quia sententia est indiuidua.l.in hoc iudicio.ff.famil.hercisc. Et ideò non fiet executio in quingentis libris, si sententia excedat etiam in obolo, vt not.Innocent.in c. prudentiam. de offic. delegat. & ita censuit Senatus Parisiensis anno 1520. vt pleniùs scripsi in primo tomo Commenta. ad Constit. Reg. articulo secundo.gloss.4. in fin.nisi capitula essent separata. l. quædam. ff. famil. herciscun. quia eo casu tot sententiæ sunt, quot capita. l. etiam. §. primo.ff.de minor. vbi Bald.& ibi scripsi. gloss. & Doctor. in l. ampliorem. ff.de appel.& ista est communis secundum Doctor. hîc, quæ etiam à Senatu est approbata, ideò seruanda, quicquid dicant interpretes in contrarium. Nec refragatur quod Iulia.scribit ff.de iud.l.de qua re. §. *Iudex qui vsque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de maiori re iudicare potest, si inter litigatores cōueniat.* & Paul.in l.inter conuenientes.ff.ad municip. Nam hoc intelligitur quando non fieret præiudicium alteri iudici, quàm illi qui mandauit iurisdictionē, vel iussit iudicare: diuersum est si fieret præiudicium alteri iudici qui est ad maiores causas præfectus, vt in Francia, tunc dicerem etiam ex consensu partium iudicem non posse de maiori cognoscere, nec iure supremi imperij, quia illa qualitas nō datur à partibus sine Regis concessione.

Et hoc casu prouidebitur per appellationem, quæ fieri potest ad Senatum, qui quotidie sententias illorum Præsidialium nullas pronuntiat & irritat, ac reformat, & maximè quando supra iurisdictionem suam iudicant, licèt glos.in l.prima.C.quando prouo.non est neces.dicat non esse appellandum, quando sententia est nulla, tamen ratione Constitutionis Regiæ in hoc Regno non succurritur aduersus sententiam nullam, nisi per appellationem, vt scripsi in Constit.Reg.ideò, si grauaris, appella.

Fideiussio erroris nulla.

Tempore etiam quis dicitur iudicare supra suam iurisdictionem, si iudicet finito officio.l.fin.suprà.de offic.Præfect. vrb. vt superius dictū fuit. Vnde scribit Paul.in l. *Si quis, postquam trāsacto tempore liberatus est, fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur, quoniam fideiussio erroris nulla est.* ff.de fideiussor.facit l. puto.de postul.

Ex persona iudicat quis supra suam iurisdictionem, si iudicet contra personas non subiectas suæ iurisdictioni, vtpote quia exemptæ sunt, vt clerici à laicis.cap.si diligenti.& cap.significasti.de foro competenti.

Casus in quibus iudex etiam extra territoriū cognoscit.

Poterit tamen magistratus ferè cognoscere contra exteros in suo degentes territorio. l. prima. ff. de offic.Præfect.vrb.l.iij.de offic.Præsid.

Vitiatur istius text.decisio, in casibus in quibus à iure vel constitutione permissum esset, vt iudex vbique

que etiam extra territorium cognosceret.text.singu. in l.j.C. in quibus caus. colon. libr. 11. vbi Imperator Constant.ita scribit: *Quisquis colonus plus à domino exigit, quàm consueuerat, & quàm in anterioribus temporibus exactum est, adeat iudicem, cuius primùm potuerit habere præsentiam, & facinus comprobet, vt ille qui conuincitur ampliùs postulare, quàm accipere consueuerat, hoc facere in posterū prohibeatur, prius reddito quod super exactione perpetrata noscitur extorsisse.* Lucas de Penna in l.ij.C.de lucris Aduocato.lib.12. facit text.in l.ij.C.de naufrag.lib.11.

9 Idem constitutio Regia permittit, vt quis possit recognoscere chirographum, coram illo iudice, coram quo inuentus sit.artic.primo.de recogni.chirogra.in Constit.Reg.vbi abundè hoc tradidi.

Latrunculatores. Etiam latrunculatoribus, quos Præpositos Marescallos vocamus, permissum est prehendere quoscunque latrones & grassatores itinerum, raptores, & alios in edictis expressos, & eos punire, vt patet in Constit. Reg. tit. *de la iurisdiction des Preuostz des Mareschaux*, & tit. *des voleurs.*

Adhæc scribit Bart.in extra.ad reprimendum. in verb.per edictū, quem sequitur Hyppol.sing.203.iudex extra iudicem qui rogat alium, vt exequatur suam sententiam, si rogatus nolit, ipse rogans exequi poterit: quod non seruatur in Frācia, vt abundè tradidi in tracta. meo de literis requisitor.sed hoc per superiorem suppletur, vt ibi dixi.

Idem, si iudex iudicaret consentiente iudice illius territorij, vt in expulso Episcopo scribit Papa clem. vnica.de foro compet. vel si impedirentur iudicare in eorum prouincia.arg.l.aliquando.ff.de offic.Procons.Paul. Castrensis, & alij hîc.

Cōsuetudo inspiciēda. Idem, si consuetudo permitteret, vt quis in alio loco cognosceret.l.iij.in fin.ff. de testib. c. vt litigantes.de offic.ordi.lib.6.Nam Hermogenia.ff.de legib. sic scribit.l.*Sed & ea quæ lōga consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos obseruata, velut tacita ciuium conuentio, non minùs quàm ea quæ scripta sunt, iura seruantur*, imò cōsuetudo vincit legem.l.de quibus.ff.de legib.l.cùm consuetudinis.C.quæ sit longa consuetudo.Idem in priuilegio dicerem, concesso ab eo qui iuri derogare poterit, cùm æquiparentur.l.fin. C.de fideiussor.& in rub.de decret.decurio.lib. 10.l. neque.ff.de reg.iur.l.ex facto.de vulgar.

Volūtas iudicis quomodo attēdenda. Vltimò, velit ius dicere.] Colligitur voluntatem iudicis inspiciendam, requiritur tamen, vt illa voluntas ad aliquem actum deducta sit, vtpote quia iudex partem citauerit, vel illi præceperit extra territorium, vel voluerit de maiori summa cognoscere, quàm eius esset iurisdictio, sed pars eidem parere noluit.& iste text.dicit, Impunè à parte non paretur, nec punietur non parens, alioqui voluntas non deducta ad actum nihil esset.Bald.in consil.schisma. & in l.prima.C.qui admitti.facit l.fi.ff. de rerum diuis.Francisc.de Crema.sing.49.Dec.in l.nō vult hæres esse.de reg.iur. scripsi in §.primo. in gloss. subire voluerit.de colla.in Concorda.Galliæ.

Etiam pars non diceretur non parêre, si aliquis nō adesset actus, reliqua hîc videri possunt, per Doctor.& per Bald.in l.fin.C. de commer. & merca.& in practica sua.in tit.de iurisdictione.Iacob. de Bello visu, in repetitio.§. contrahentes.de foro competen. Soci.in c.dilecti.col.13.& c.fin.col.33.ibidem. Barba. consil.26.in primo. vol. & consil.75. in 3.vol.& plenissimè per Hyppol.in sua ad hanc lég. interpretatione plura.

Quod quisque iuris in alterum statuit, vt ipse eodem iure vtatur.

TIT. II.

HIc titulus duos casus conscribit. Primus est in magistratu statuente nouum ius, nondum conscriptum, & contra leges, fortè, prolatum, vt eodem iure adstringi debeat, & est nouum: quia recenter dictum.vide gloss.hîc, & in l.vnica.§.ne autem.in fin.C.de cad.tollend.

Vnde, si iudex decernat, vel Curia, vt vasa aurea, vel argentea sumātur pro causis Reip.eius vasa sunt priùs assumenda: dicit enim sapientis authoritas, Patere legem quam ipse tuleris.Et Papa hoc approbat in c.cùm omnes.de constitut. *Vasa iudicis pro causis Reipub. quādo prisumenda sint.*

Nam quos mores approbo, non possum reprobare.l.in arenam.C.de inoffic. test. l. Pompo. ff.de nego. gest. Quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effecit? Vnde si tutor decidit cum plerisque creditoribus, vt certam portionem acciperent, eum, qui cæteros ad portionem vocauit, eadem parte debere esse contentū, scribit Scæuola in l. cùm in eo. infrà de pact. per rationem huius text. *Tutor cum creditoribus decidens.*

Et sic, in magno sunt periculo, qui res nouas inueniunt. Nam semper (si malæ sint) in eorum perniciem veniunt. Nempe qui priùs (vt fertur) construxit patibulum in ciuitate Parisiensi, is ipse in eo priùs suspensus fuit. Similiter qui consuluit, vt expensis reorum processus criminales conficerentur, illi confectus hac de re primus fuit processus, & bona eius diuendita fuerunt. Nunquid Principes, & domini mulctas & alios reditus habent, vt ius omnibus reddant, quid opus est iustitiam illis vendere?

Et necesse est vt homicida expectet quod fecit.l. iij.C.de Episco.audient. & quis debet puniri in quo deliquit.l.si aliquid.C.de suscep.lib. 10. auth. omnes peregrini.C.comm.de success. c.postulastis. de cleri. excomm.vbi dixi in 3.not. Et ista deberēt Consiliarij Principum dicere Principibus ne quid in subditos statuerent, quod non existimarent in ipsos statuendū esse. Et ita non grauarentur subditi, sed semper lex iusta fieret.vide Specul.in tit.de actio.seu petitio.§.postremo. versiculo nunc dicamus. & Valerius recitat exempla.lib.6.in titulo de iustitia. maximè de Zaleuco Rege, & de Charonda: & hic text. intelligi debet in omnibus magistratibus, al quid decernentibus contra subditos, vel in iudicio, vel extra, vt eodem iure damnandi sint, quo & ipsi alios adstringere cupiunt, & idem in parte, quæ hoc ius à iudice postulauit: qua requirēte hoc ius iniquum latum fuit. Et hîc ius accipitur pro decreto, & iudicis vel magistratus sentētia, vt quod ius, id est, quod decretum iniquum ipse protulerit, in alium, vel pars impetrauerit, ipse iudex & pars impetrans eodem iure, vti debeant: quia vterque peccat tam decernēs, quàm petens. *Intellectus huius legis.*

Secundus est, in impetrante ius iniquum, vt pote

Impetrans ius iniquũ, debet eãdẽ legem pati, quã tulit. vt non soluat intra annum, vel quinquennium, tunc debitores eius etiam ante illud tempus non tenentur eidem soluere, vt patiatur legem quam ipse tulit. De hoc tamen scripsi in tractatu de literis dilatoriis, in 2. tomo Comment. in Constit. Reg. Galliæ. Et quod in alterius persona statuit, id in ipsius quoque persona valere patiatur. §. si quis. in l. prima.

Ego tamen illud procedere intelligerem in quolibet impetrante, siue à Principe impetrauerit, siue à iudice, vel magistratu, vt si quis extraneus à magistratu impetrauerit equum extranei, fortè sistẽdum, &(vt dicunt) arestandum, vt etiam ipsius equus possit ab alio peti, vt arestetur, per regul. quod quisque. de qua in l. prima. alia licet videre per interpretes.

Limitatur in magistratu, qui ius dixit inter quos iurisdictionem non habebat, quoniam pro nullo hoc habetur, nec est vlla sententia. Et ideò cessare edictum scribit Vlpianus in l. prima. in fi. infrà. eodem. quem text. sing. notat Barb. in repet. l. cùm acutissimi. col. 61. de fideicommi. C. & consil. 38. Præclarè. col. 13. ac consil. 53. col. 13. in 2. vol. vide Hyppolit. in l. qui falsam. nu. 56. ff. de falsis.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit. TIT. III.

HÆc rub. non habet clausulam perfectam, sed intelligi debet, vt si quis non obtemperauerit ius dicenti, puniatur pro modo rebellionis, & contumaciæ. Et potest continuari à lege fin. suprà. de iurisdictione omnium iudicum, vbi quis non tenetur parêre ius dicenti extra territorium, vel supra suam iurisdictionẽ. Hîc autẽ Vlpia. docet eũ puniendum, qui non obtemperauit iudici iure cognoscenti, nempe inobedientia peccatum est grauissimum, ac hæresi comparatur. c. sciendum. 8. q. prima. c. si Papa. 40. dist. & melior est obedientia quàm victima. primo Reg. c. 15. *Inobedientia æquipa ratur hære si.*

Potest aliquando quis priuari sua substantia propter inobedientiam. primo Esdræ. c. 9. & vlt. ibi, *Et omnis, qui non venerit in tribus diebus iuxta consilium principum & seniorum, auferetur ab eo substantia eius.* c. ante omnia. 40. dist.

Magistratus electus fugiens. Et si magistratus electus fugerit, alius in locum eius subrogetur, & bona fugientis in vsum isti subrogato concedantur, & si venerit, duplicato tempore cogitur officium administrare. l. si ad magistratum. C. de decur. lib. 10. vbi Luc. de Penna, & Rebuff. Hodie pauci electi fugiunt, sed eruũt munera & electiones, &c. Alia plura scripsi in trac. de contumacia, in 3. tomo Commentar. ad Consti. Reg.

SVMMARIA.

1 *Arbiter notionem tantùm, non iurisdictionem habet.*
2 *Magistratus municipalis inobedientem capite punire non potest.*
3 *Duumuiris non est mulctæ potestas data.*

LEX VNICA VLPIANVS LIB. I. AD EDICTVM.

OMnibus magistratibus, nõ tamen Duumuiris, secũdùm ius potestatis suæ concessum est iurisdictionem suam defendere pœnali iudicio.

EX principio huius text. not. Doctor. Magistratus omnes posse inobedientes & contumaces mulctare: hîc tex. tamen non sic loquitur, sed dicit omnes magistratus, exceptis Duumuiris, posse suã defendere iurisdictionem pœnali iudicio, tamen secundùm ius suæ potestatis, id est, sui imperij, & iurisdictionis suæ. *Contumax mulctãdus.*

Ex quo infertur, quòd si quis non obtemperet iudici, præcipienti quippiam, licebit ipsi defendere suã iurisdictionem iudicio pœnali, quemadmodũ quis defendere potest personam suam. l. vt vim. ff. de iusti. & iur. Etiam res suas liberũ est defendere, vt docet Vlpia. in l. prima. ff. vnde vi. sic & suam iurisdictionem, si alius eam velit, vel vsurpare, vel ei non obtemperare. Et quamuis Doct. non intelligant istum text. nisi in non parente, sicut verè intelligitur, tamen etiam si quis vsurpet iurisdictionem alterius, potest iudex eam defendere, etiam in alieno territorio. cle. vnica. de foro compet. *Iudici non obtẽperãs, iudicio pœnali puniẽdus.*

Requiruntur tamen sequentia in hoc tex. Primò, quòd quis habeat magistratum, vt probatur in hoc text. ibi, magistratibus. Magistratus sunt, qui in aliqua sunt potestate, & imperio. l. eum pro quo. suprà. titul. 2. vbi scripsi. & text. in l. aliud est fraus. in fine. de verbo. signifi. sic ait: *Magistratum enim solum, & Præsides prouinciarum posse mulctam dicere, mandatis permissum est.* Et sic malè addũt Doctores hîc magistratus maiores: quia iste text. generaliter loquitur de magistratibus. d. l. aliud. Ergo maiores & minores possunt suam iurisdictionem defendere (exceptis Duumuiris) quia exceptio firmat regulam, vt generaliter in non exceptis procedat. l. prima. ff. de reg. iur. ergo iste text. non haberet locum in priuato, qui non fungitur aliquo magistratu. *Requisita vt puniatur aliquis inobediens iudici.*

Secundò, quòd ille magistratus iurisdictionem habeat, ibi, iurisdictionem suam. Ergo delegati (dicunt Doctor.) cùm non habeant propriam iurisdictionem, non possunt eam defendere. l. j. suprà de officio eius. & sic de iure ciuili, vt ipsi scribunt. Dicerem tamen etiam ipsos posse eam defendere (quæ illis mandata est) iurisdictionem. Et de hoc loquitur cap. primum, de officio delegat. quia iurisdictio nulla est, sine coërcitione. l. fin. de offic. eius. superiùs. Ob id de iure canonico nullum est dubium: nempe magistratus etiam de iure ciuili alienam iurisdictionem (si requirantur) defendere possunt. l. à Diuo Pio. §. primo. ff. de re iud. l. Episcopale. C. de Episcop. audien. imò potest implorare Episcopus, & iudex Ecclesiasticus, auxiliũ brachij secularis. d. l. Episcopale. & c. cùm non ab homine. de iudic. c. dilecto. de sentent. excommunic. lib. 6. multò magis suum. Item potestas poterit iurisdictionem defendere etiam delegatam, mulctando inobedientem & coërcendo. l. ij. C. de sportul. d. c. j. & c. de causis. & c. prætereà. de offic. deleg. vbi Doct. hoc approbant. & Barbat. in d. l. à Diuo Pio. in princ. quamuis hîc teneat contra, per l. ij. in fi. ff. de iudiciis. vbi dicetur. *Iurisdictio delegata defendi etiã potest.*

Fortè

Fortè interim conciliari diuersæ sententiæ possunt, vt iudices delegati non possint mulctare pro speciali quolibet delicto, vt dicitur in l. aliud. §. j. ff. de verborum signific. l. eos. C. de mod. mulct. & hæc mulcta est specialis delicti alicuius coërcitio.

Quam quidem indicere poterunt contra rebellem, & non parentem illorum decreto, vt suam tueri & defendere iurisdictionē (vt hîc) possint. Alioqui eam nec defendere, nec tueri possent, quod esset absurdum. vt l. fin. de officio eius. Et cui data est iurisdictio, ea etiam concessa sunt, sine quibus, &c. l. ij. de iurisd. omn. iudic. Et quamuis delegatam habeant iurisdictionem, est tamen illis liberum eam defendere, sicuti & qui rem habet sibi legitimè competentem, pro ea agere, & defendere poterit. l. officium. ff. de rei vendic. l. bona fides. ff. depositi.

Subditi nō defendētes suos magistratus, puniendi.

Et quod plus est, subditi si non tueantur, & defendant suos magistratus, puniri arbitraria pœna debēt, vt docet Capit. in decisio. Neapol. quæst. 149. nuper. facit §. fin. de forma fidelit. in vsib. feud. dixi in l. vt vim. circa finem. ff. de iustit. & iure. alia dicentur in d. §. fin. l. ij. de iudic. Ergo tam ordinariis, quàm delegatis competit iure magistratus, vt suam possint iurisdictionem tueri, secundum ius suæ potestatis.

Arbiter ad mulctā non cōdemnat, inobedientem partē.

Etiam pœnam, in compromisso statutam, pars non parēs arbitro soluere tenetur. l. arbiter intra certam. l. non ex omnibus. ff. de arbit. non tamen poterit arbiter ad mulctam condemnare partem illi non obedientem, nisi quatenus in compromisso est expressum, quia imponere mulctam, ad iurisdictionem respicit. l. eos. C. de modo mulcta. quam non habet
1 arbiter, sed tantùm notionem. l. ait Prætor. ff. de re iudic.

Tertiò requiritur, vt eam defendat secundùm ius suæ potestatis, id est, pro iurisdictione iudicis. l. ij. si quis in ius voca. non ierit. & pro potestate eis data,
2 non supra. Vnde si magistratus municipalis non obedientem capite mulctare vellet, hoc non esset pro sua potestate, & imperio. Et ideò mulctam à iure vel statuto concessam imponet. l. eos. C. de modo mulcta. & non supra suam iurisdictionem cognoscet. l. fin. de iurisd. om. iud.

Iudices laici quomodo suā iurisdictionē aduersus clericos defendant.

Vnde quidam dicunt, iudices laicos, non posse aduersus clericos, iudicio pœnali suam iurisdictionem defendere, quia clericus non potest à laico condemnari, nec ciuiliter, nec criminaliter. c. vnico. de cler. coniug. libro 6. Ergo si eum condemnaret, non esset secundum ius suæ potestatis, quia in eum nullam habet iurisdictionem.

Officiales Regij iurisdictionem suam, etiā contra clericos defendunt.

Tamen Officiales Regij dicūt se esse in possessione defendendi iurisdictionem suam, etiam contra clericos, quod est notorium, aliàs ludibrio secūdum eos essent. At hic text. dicit posse defendere: ergo non vsurpare, sed in casu defensionis tantùm: & tamen, in perniciem animarum, hodie magistratus regni totam vsurpare conantur Ecclesiasticam iurisdictionem, & ab Ecclesia auferre, sed ante eos fuit creata, & post eos durabit, sed non sine magnis periculis. Aufre. in tract. de potesta. secul. super Ecclesi. & perso. regula prima. in 14. fallen. sed non esset illorum iurisdictio ob hoc ludibrio, si ipsi requirerent iudices Ecclesiasticos, sicut Rex requirit Episcopos, vt suos cogant clericos ad decimarum solutionem: verùm de his alibi abundantiùs tractabo.

Quartò requiritur, quòd aliquis iurisdictionem inuadat, vel offendat, seu vsurpet, quia defensio præsupponit inuasionem. l. scientiam. §. qui cùm aliter. ff. ad legem Aquiliam. ergo à contrario, non licet magistratibus alienam vsurpare, nec inuadere iurisdictionem. d. l. fin.

Inuasio iurisdictionis requiritur.

Dicet quis, quando dicitur inuadi, seu offendi? Respondeo, si quis ius dicere vellet, in alieno territorio. vt dixi in l. fin. suprà eodem.

Idem dicendum est, si quis ius dicenti non pareat, vtpote non veniendo die præstituta. l. si quis ex aliena. ff. de iudic.

Vel præceptis magistratus non parendo. l. si quis. ff. ne vis fiat ei. & hîc. & in l. prima. §. quid ergo. de ventre inspic.

Idem, si non restituat rem ad iudicis præceptum. l. qui restituere. ff. de rei vend. & aliis modis; quos scripsi in 3. tomo Comment. in Constitut. Reg. & in tractatu de contumacia.

Etiam hanc iurisdictionem defendere potest contra extraneos non subditos, impedientes suam iurisdictionem. c. j. de offic. deleg. c. dilecto. de senten. excommunic. in 6. c. ex parte. de verb. signific. Innocen. in c. dilectus. de pœn.

Contra Aduocatos, Procuratores, scribas, ac testes non obedientes defendere etiam poterit. l. moris. §. primo. ff. de pœn. l. ex ea. de postul. l. nullum. C. de testib. imò poterit etiam suam iurisdictionem bello, & ense defendere. vt docet Bald. in margarit. in verbo, iudex. vt refert Aufrer. in d. tractat. de potestate secul. regula j. fallen. 15. quod non est verum, quia iure suæ potestatis non est concessum, vt quis moueat bellum extra principem, sed tueatur eam iurisdictionem, quatenus ius permittit. argumen. l. fin. C. de actio. emp. Vnde censuit Senatus, appellationem apparitoris Ambianensis nō esse recipiendam, quam is apparitor emiserat pro præcepto sibi facto, à Baillliuo Ambianensi, quia poterat obedire, vt refert Ioan. Gall. in quæst. per aresta. q. 117. Assardus.

Arestum.

Et quando præcepta iudicum à partibus contemnuntur, iudex eas mulctis coërcere poterit. vt docet Guido Papæ in decisione Delphinat. quæst. 359. de præceptis.

Iudex non potest collegam suum punire.

Sed non poterit iudex collegam, id est, coniudicem suum punire, quia par in parem non habet imperium. l. iiij. ff. de arbit. Doctor. in §. sequenti. glos. & Doctor. in c. prudentiam. §. adiicimus. de offi. deleg. dixi in l. fin. suprà de offic. eius.

Quintò, Concessum.] Dicunt Doctor. colligi, quòd iudex non cogitur, hoc videtur superfluum, quia nemo defendere se, vel sua cogitur, vt Diuus Paul. ait: Non vos defendentes charissimi, sed locum date iræ. Et non quicquid facultati iudicis permittitur, subiicitur eius necessitati. l. non quicquid. ff. de iudi. l. j. C. quomod. & quand. iudex. conceditur illi, vt hoc possit facere, si viderit expedire: & per regulam iuris, inuito non confertur beneficium.

Posset etiam cogi magistratus instante Procuratore Regio, vel Domini, quia iurisdictionem suam seruare Regi & Domino suo debet integram, sicut illi concessa est. Et quia Reipub. interest, vt magistratibus obediatur. l. prima. ff. de iustitia & iure. Et si magistratus negligant, posset posteà allegari consuetudo contra istum iudicem negligentem, & eius successorem: ideò ad hoc vitandum, debet suam defendere iurisdictionem.

Interpretes dicunt oriri officium iudicis, quia verba diriguntur iudici. per glos. in l.si soror. C.de collat. reprehendentes glos. hîc dicentem actionem in factum oriri ex hoc edicto, quod non habemus.

Aduertendum est non oriri in hoc principio, nec officium iudicis, nec actionẽ, ex hoc text.ad defendendam iurisdictionem, sed datur tantùm facultas & potestas cuilibet magistratui defendendi suam iurisdictionem. Quis enim diceret ex d. l. vt vim, quæ permittit cuilibet defensionem, actionem, vel officium iudicis? sed est permissum authoritate iuris, vt quis se defendat, & hoc facit magistratus ex officio suo sibi dato authoritate iuris: & tunc actionem oriri dicimus, quoties à lege introductam esse videmus. l.vnica. ff.de condict. ex leg.vel officium iudicis, quoties parti datur persecutio.l.actionis.ff.de verborum significat. vbi plenè tractaui, quæ in hoc text.non insunt, & quamuis in fin.text. detur partibus actio, non tamen in hoc principio, quod iudicem respicit, non autem partem.

Vltimò dicit text. quomodo liceat iudici defendere suam iurisdictionem? Respondet, pœnali iudicio.

Iudiciũ pœnale quódnã dicatur. Pœnale iudicium autem est, quando in eo agitur de mera pœna extra id quod interest partis. §.finali. infrà eodem. Vnde cùm hîc agatur ad id quod reo non adest, nec iudici abest, ideò pœnale dicetur iudicium, vt docet Ias.& alij in §. pœnales.de actio.in Institut. Primò, nihil abest iudici, cui non obtemperatur, nec adest aliquid resistenti iudici, vel non obedienti, vnde dicitur pœnale iudicium, quia meram continet pœnam, non rei persecutionem. §.fin. infrà eodem. & quomodo hoc fiat, dicam in §. seq.

Sed, quomodo iudex suam iurisdictionem defendet? Respondeo, In lege 12. Tabul.sic habebatur: *Magistratus nec obedientem, & nocuum ciuem, mulcta, vinculis, verberibúsue coërcento, ni par, maiórue potestas prohibessit, ad quos prouocatio esto.* Et sequitur Labeo in l.cùm eo.ff.ad legem Iuliam.pecul. ibi, *Pignus capiendo, corpus retinendo, mulctam dicendo.* Idem quoque videtur firmare Vlpian.in l.j.§.igitur. ff. de ventr. inspici. ibi, *Cogenda igitur erit remediis Prætoris & in ius venire, & si venerit respõdere, pignoráque eius capienda, & distrahenda, si contemnat, vel mulctis coërceri potest.* Etiam iurisdictionem suam non obtemperanti denegare, & auditum magistratus potest.l.sed & si.§.item per magistratũ.in fi.ff.ex quib.caus. maior. ac potest mittere in possessionem ex primo & secundo decreto. l.si finita.§.Iulia.& §.si plures.ff.de damno infecto.l.consentaneum.C.quomod.& quand.iudex. Potest etiam coram superiore accusari, & pœna ordinaria puniri, tanquam rebellis. vt per Barto. in extrauag. qui sint rebel. & aliis modis, quos tradidi in tract. de contumac.in 3.tomo Commen.ad Constit.Reg.

Non tamen Duumuiris.] Glos. dicit, id est, defensoribus municipiorum, vel causarum. l.fin.C. de iudic. & in l.defensores nihil. C. de defensor. vbi defensores mulctam non indicunt. Sed aduertite *Duumuirorum officiũ & potestas.* Duumuiros sacris literis legendis, carminibúsque Sybillarum, & fatis populi interpretandis, primùm à Tarquinio institutos fuisse duos, ob id Duumuiros appellatos legimus, quòd duorũ suffragio crearentur, & quòd duo tantùm ad idem munus eligerentur, & sic Triumuir, & Decẽuir, quicquid dicat Accur.& alij in d.l.fi. Hi ab omni vrbano munere, & belli cura immunes erãt, & sacras ædes dedicabant, obsecrationes, expiationésque ad placãdas, auertendásque Deorum iras, procurabant. Vnde M. Attilium, ex his alterum, quòd arcana Sybillæ promulgarit, & palàm facere ausus fuisset, tanquam parricidam insutum culeo in mare proiici iussit Tarquinius. Ideò hi, cùm sacris vacarent, iurisdictionem suam, quam non habebant, tueri non poterant, & quia populus eam tuebatur, si quam haberent, teste Alexand. lib. 3. cap. 16. Ideò id non tantùm honori personarum, sed maiestati Dei, cuius sacris eos vacare oportebat, indultum erat. l.non distinguemus. §. sacerdotio. ff. de recept. arbit. Fuêre postea alij Duumuiri capitales, qui causas criminales tractabant, & in facinorosos animaduertebant, & qui perduellionis diem ad populum dicere solebant, de quibus Iurisconsult. in l.ij.ff.de origine iuris.& in l.si quis vxor. §. si fugitiuum. ff. de furt. & l.prima.ff.de albo scribẽdo.l.honores.de decurionibus. Et de istis hanc intelligendam legem non arbitrarer, quia hi habent iurisdictionem, ideò liberum illis erat eam pœnali iudicio defendere, vt scribit Zazius in interpretatione ad hanc legem. Alij etiam erãt Aedilitij, vt idem Zazius docet in libro 3.de Republ.Roman. cap. 2. pag. 355. & sequenti. vbi etiam dicit Nauales alios non habuisse etiam iurisdictionem, nisi curam tantùm instruendarum nauium, & de his etiam intelligi hic text.potest. Et si quis dicat intelligendum de omnibus etiam capitalibus, quòd ij etiam de criminibus inquirerent, custodiam, & de carcere dimittendi potestatem habebant. d.§. si fugitiuum. & non data eis erat potestas ante imperium acceptum, vt mulctam indicerent. Nam licèt, vt latrunculatores crimina promouebant, ius tamen non habebant mulctandi, quia cùm facinorosos detinebant, eos cogere poterant, absque mulcta, ob id non est illis data mulctæ potestas, vt etiam docet Alciat. libro tertio dispunct.cap.5. 3

Duumuiri capitales. *Duumuiri nauales.*

Sed quamuis mulctandi potestas id temporis illis data non esset, tamen iurisdictionem suam aliis modis tueri poterant, vt superiùs dictum fuit. Alioqui illorum potestas inanis fuisset, si reus in carcere vinctus non obtemperasset, & ideò in Duumuiris, aliis exceptis capitalibus, procedere potest iste text. & fortè tempore Vlpiani.

Sed si aliis Duumuiris alio tempore concessa fuerit iurisdictio, non esset inconueniens, vt ipsi iurisdictionem suam, etiam defendere possint intra metas suæ potestatis. l. Duumuirum. C. de decurion.lib.10. Et sic distinguendo & personas, & tempora, concordare poterimus scripturas, vt dicit tex. in c.si peccauerit.circa finem.2. quæst. 1. De Triũuiris scripsi in l.j.suprà de officio Præfec.vigil. Bartol. hîc tractat materiam dictionum exclusiuarum (vt ipse vocat) vt, tantùm, & tãtummodo, sed ego abundè materiam istam tractaui.in l.pratum.ff.de verbo. signific.ponendo reg.cum limitat.

SVMMARIA.

1 *Inobedientia omnis iudici illata punienda.*

2 *Reus post geminatam contumaciam, & duos defectus, verificata priùs petitione, potest de stylo Franciæ condemnari.*

3 *Restitutionis literæ etiam post annum, probato iusto impedimento, conceduntur.*
4 *Hæres mulctam adiudicatam, sine iusto impedimento, soluere tenetur.*

§. Is videtur ius dicenti non obtemperasse, qui, quod est extremum in iurisdictione, non fecit. Veluti si quis rem mobilem à se vendicari passus nõ est, sed duci eam, vel auferri passus est. Cæterùm si & sequentia recusauit, tunc non obtemperasse videtur.

ISte text. difficilis est, & hactenus vix intellectus, propter ignorantiam vsus forensis, vt infrà demonstrabitur. Torquentur enim interpretes, & in mulcta tantùm imponenda intelligũt, licèt iste text. nullam faciat expressam mentionem de mulcta, sed tantùm quando quis non dicatur obtemperasse, ratione cuius contemptus non solùm mulctari quis potest, sed & aliàs puniri, vt suprà in huius l. principio scripsi. Vnde (vt faciliùs text. intelligatur) speciem facti ponã ita. In principio huius legis dictum fuit magistratus suam posse tueri iurisdictionem contra non obtemperantes, quæsitum ab Vlpiano fuit, quando dicatur quis non obtemperasse, vt is puniri possit, qui respondet, tunc demum, quando non fecit quod extremum est in iurisdictione. Sed quando dicatur quis non fecisse extremum in iurisdictione? Respondet, quando non passus est mobilẽ rem à se vendicari, sed auferri, vel duci passus est: idem si sequentia recusauit. Et iurium interpretes in hoc lapsi videtur, & in verbo, sequentia, maximè Zasi. dum reprobat intellectum communem, dicens hîc Iurisconsultũ duo præmisisse. Primum, cùm res vendicatur: secundum, cùm res duci & auferri iubetur: si primum reus recuset, non incidit in pœnam inobedientiæ. Cæterùm si sequentia, id est, quæ secundo loco præmissa fuêre, recusarit, tunc demùm, & non antè, non obtemperasse dicetur, vt in pœnam edicti incidat. Ergo quod extremum in iurisdictione est, perpenditur: non quod sit primũ. Et is est indubitatus intellectus. Hæc, & lõgè plura Zasius. Iste tamen (mea sententia) intellectus est directò contra text. dicentem, ibi, Veluti si quis rem mobilem vendicari à se passus non est, sed duci eam, vel auferri passus est, vel ferri, vt legitur in Pandectis Flor. Ergo si passus sit rem ferri & duci, quomodo dicitur recusare? & quomodo dicitur sequentia recusasse, vt posteà text. scribit? Alia ergo recusando, rem auferri, non facit extremum, & tamen hîc patitur rem ferri & duci. Vnde verior est iste intellectus, quàm omnes alij. Ideò ego intelligerem, vt dixi: nam iste text. dicit eum non obtemperasse, qui extremum non fecit quod est in iurisdictione, quod quidem extremum declarat Paulus in l. non distinguemus. §. si arbiter. ff. de arbit. sic dicens: *Si arbiter sese celare tentauerit, Prætor eum inuestigare debet, & si diu non paruerit, mulcta aduersus eum dicenda est.* text. in l. iij. §. tutores. ff. de suspect. tutor. dicit pertinaciter, sed meliùs declarat summus Pontifex Celesti. in c. cùm non ab homine. de iudic. vbi sic dicit: Clericum homicidam deponendum, qui si depositus incorrigibilis fuerit, excommunicandus est: deinde, contumacia crescente, anathematis mucrone feriri debet. Postmodum verò, si in profundum malorum veniens, contempserit, cùm Ecclesia non habeat vltra quid faciat, ne possit esse perditio vltrà plurimorum, per secularem comprimendus est potestatem, &c. Vides itaque extremum quod est in iurisdictione Ecclesiastica.

Species facti. | Zasius reprehenditur. | Sententia authoris de huius legis intellectu.

Extremum dicitur, quando nihil sequitur. l. proximus. ff. de verborum significat. vbi scripsi. & in l. fi. ff. de custod. reor. §. fraudulenter. & in extremis esse dicitur. in l. alumnæ. in fin. ff. de adimen. lega. c. Raynutius. de testam. & postquam præcepta iurisdictionis facta fuêre, quibus non fuit obtemperatum, nil aliud superest in iurisdictione, sed via facti, & manu militari executio fiet, quæ executio facti, quoad hoc non est iurisdictionis.

Extremũ in iurisdictione Ecclesiastica.

Itaque sicut clericus, quando fecit extremum, quod est in iurisdictione Ecclesiæ, est ad secularem iudicem remittendus, vt puniatur, quia Ecclesia non habet vltrà quid faciat: & extremum in iurisdictione Ecclesiæ est anathema, quod ille scelestus contemnit, & mala continuando, perpetrat: ideò non facit quod est extremum in iurisdictione, id est, vltimo præcepto iudicis non paruit, certè ad executionem facti veniendum est, quam patietur victus, quia resistere non poterit. Ideò dicit tex. ferri rem, vel duci passus est: sed illa executio non est extremum in iurisdictione, licèt sit extremum in executione, sed text. cautè vsus est verbo, extremum in iurisdictione, non autem simpliciter.

Sic quando primò quis non obtemperat iudici, sed contemnit, iterum citatus etiam contemnit, si postea iudex non habeat quod vltrà præcipiat, tunc est ille mulctandus, vel aliàs puniendus: quia obtemperare non videtur. Nam Iabole. scribit in l. *Non ex omnibus causis ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur, sed ex his duntaxat quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent.* ff. de arb. sic non ex omnibus præceptis censetur quoad edictum hoc non obtemperatum, sed quando ad extremum iurisdictionis ventum est.

Vnde text. ponit in eo exemplum, qui non est passus rem mobilem à se vendicari, id est, repeti, quamuis iudex illi victo præceperit, vt rem restitueret, & hoc verbum magnum negotium fecit Doct. Ideò videndum est, quando quis dicatur non pati rem à se vendicari. Respondeo, primò, si contumax fuit, & sæpius vocatus in ius noluit comparere, ab eo ratione contumaciæ aufertur possessio rei, vt habetur in l. consentaneum. C. quomod. & quand. iud. l. is cui. §. qui in possessione. ff. vt in possess. lega.

Quid sit non pati rem à se vendicari.

Secundò, cùm ab eo res peteretur, negauit se eam possidere, vt euitaret rei vẽdicationẽ, & ideò trãslata fuit possessio rei, & demum sublata à possessore res, cùm præcepto restitutionis non obtemperasset. l. fin. ff. de rei vendica.

Tertiò si eam alienauit, vel dolo desiit possidere. l. vnica. C. de alien. iudi. §. omnium. de actio. in Instit. declarat Paul. in l. ij. in fin. ff. si ex noxal. causa agat. ibi, *Si seruus præsens sit, sed dominus abest, nec quisque seruum defendit, ducendus erit iussu Prætoris.*

Quartò, non est passus rem à se vendicari, qui statim facta condemnatione ad restituendam rem

ad præceptum iudicis vltimum, eam non restituit, ob id manu militari ab eo aufertur. l. qui restituere. ff. de rei vendi. Vnde, si lata sentẽtia fiat præceptum condemnato, vt equum restituat, si non audiat præcepto, vendicari rem à se non patitur: ideò iudex auferet illum equum ab eo manu militari, & tradet victori, is victus cùm non possit resistere iudici, patitur rem, fortè equum duci, vel aliam rem mobilem ferri, certè pars nõ fecit id, quod est extremum in iurisdictione, quia non paruit præcepto iudicis extremo, ob id oportuit habere familiam: sic extremum attenditur. l. Papi. §. meminisse. ff. de inof. testa.

Extremũ in iurisdictione est iudicis præceptum extremum.

Et sic iste condemnatur, sicut quis ad inferos ex extremo fine, & affectu peccãdi. c. voluissent. de pœnit. distinctione j.

De eadem re.

Itaque quando iudex habet quid facere, & vltrà procedere, non habet locum istud edictum, vt putà, citatus ad videndum iurare testes, non comparet, vel ad videndum facere ostẽsionem, quam vehutam dicunt, tunc iudex testes, non obstante absentia partis, recipiet, vt Bald. Alexand. & Ias. hîc docent. Et est verum in praxi, nam iste text. docet illum non obtemperasse, quando extremum non fecit, quod est in iurisdictione, & quando iudex nihil habet vltrà, sed in hoc casu iudex habet quod faciat: ideò illud non erit extremum in iurisdictione, & hoc docet Boër. in consuetud. Biturigum. tit. de iurisd. om. iudic. artic. 20.

Dubitant Doctor. quæ sint sequentia: suprà recitaui Zasi. intelligentem sequentia, id est, rem auferri, sed hic text. dicit, sequentia, post rem ablatam. Ideò puto intelligendum text. si quis sequentia recusauit, id est, ea quæ sententiam sequuntur, quoad huius text. exemplum, licèt aliter pro materia intelligi possit, nam in rei vendicatione fit, restitutionis rei condemnatio, cum fructibus. l. rei. l. & ex diuerso. l. si nauis. cum aliis. ff. de rei vendic.

De extremo in iurisdictione.

Itaque cùm res ablata fuerit à condemnato, nil superest, nisi vt fructus, & expensæ restituantur: ideò fiet ei præceptum ad restituendos fructus, quos si non restituat, facit quod extremum est in iurisdictione, quia iudex non habet quid vltrà facere, nisi fructus extarent in aliquo loco, quo casu iudex manu militari auferret, & traderet actori. At cùm illi fructus non appareant vbinam locorum sint, & ad præceptum iudicis sæpius factum iste recuset, sequentia sentẽtiam recusant, ac fructus restitutionem: ideò non videtur obtẽperasse, & ita puto intelligendum text. quicquid loquantur Doctor. Nam satis clementer cum eo Prætor agit, vt det ei restituendi facultatem, si vult pœnam euitare. Vlpia. in l. si cum exceptione. §. primo. ff. quod met. caus. Etiam requiritur, quòd dolo non obtemperet, vt Doctor. concludunt hîc. & Barbat. consil. 57. illud. vltim. quæst. vol. 3. Videte quæ scripsi in l. qui neque sequantur. ff. de verborum significat. Ista pulchre declarat Iabo. ff. de rei vend. l. qui restituere. Iussus iudici non paret, prætendens se non posse restituere (& sic non patitur à se vendicari) si quidem habet rẽ manu militari, officio iudicis ab eo possessio transfertur (& sic victus cùm non possit resistere, patitur rẽ ferri & duci) & fructuũ, omnisque causæ nomine condemnatio fit. Ideò, sequentia, fructus, & omnem causam, reique vtilitatem vocat. facit l. à Diuo Pio. ff. de re iudic. Scripsi in l. rei. ij. ff. de verborum significat.

Item ferri respicit res mobiles, quæ sine facto hominis non mouentur, vt vestes, & alia. Mouentia verò, quæ per se moueri possunt, vt equus. d. l. à Diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudic. l. mouentium. vbi scripsi. ff. de verbor. signific.

Ex prædictis patet, quando mulcta imponi possit, videlicet quando quis non fecit id, quod est extremum in iurisdictione, quia iudex nil vltrà habet quid faciat, nisi vt condemnet nõ parentem ad mulctam: magistratus enim iurisdictionem suam tueri potest mulctis, & aliis pœnis, de quibus in §. j. suprà eodem. & de hac mulcta hîc non tractabo, quia abundè scripsi de ea in l. aliud est fraus. §. fin. & in l. si qua pœna. ff. de verb. signific. Notandum est tamen interdum mulctam imponi posse, etiamsi iudex habeat vltrà quid faciat, vi legis, consuetudinis, aut styli. l. ij. si quis in ius voca. non ierit. vbi, si operæpretium fuerit, dicetur. Inde in consuetud. Bituri. tit. de iurisd. omnium iudicum. articulo 18. cautum est, citatum, si in prima citatione non compareat, esse mulctandum ad septem solidos: debet tamen iterum ad hoc citari, vt abundantiùs alibi scripsi in tractat. de contumac. in tertio tomo Commentar. in Constit. Reg. Gall. sed dicit Bar. hîc non esse opus in hac mulctæ impositione nouum facere processum, & posse ex causa remitti, atque ab ea appellari, quæ omnia in d. §. fi. explicata sunt.

Non refragatur, ꝙ omnis inobediẽtia facta iudici, puniri debet. l. magistratibus. suprà de iuri. omn. iud. l. j. §. quid ergo. ff. de ventre inspi. Nam hoc verũ est, sed non per hoc edictũ, quo punitur tantùm is, qui non fecit, quod est extremũ in iurisdictione, quia is non obtemperasse dicitur. Et sic hodie in forensi iudicio seruatur, & si quis non veniat ad iudicium citatus, puniendus erit. l. ij. ff. si quis in ius voca. non ier. quia vocati est parere, & non contemnere iudicis iurisdictionem. l. si quis ex aliena. ff. de iudic. ex lege enim regni, is, qui in prima vocatione non comparuit, iterum est vocandus super vtilitate dicti defectus, seu contumaciæ, & ad procedendum super verificatione, & probatione petitionis actoris, & si reus non venerit, poterit actor suam petitionem literis, vel testibus summariè auditis probare, qua probatione facta, iudex condemnabit reum ad restitutionem rei petitæ, vel ad solutionem. Sic vidi seruari, & hoc habemus in Constitutionibus Reg. tit. de contumac. & defect. art. 5. & sequen. vbi alia dixi maximè nõ seruari, l. absentẽ. ff. de pœn. nec alia iura dicentia, absentem, lite nõ contestata, non posse condemnari: nam de stylo generali Franciæ, & ex lege regni, post geminatam contumaciam, & duos defectus, potest reus cõdemnari verificata priùs sua petitione, licèt olim non ante quatuor defectus, vt decidit Boër. in decisio. Burdegal. quæstio. 63. Minor. Et antequam iudex condemnet absentem, oportet declarare defectus debitè fuisse obtentos, & continuatos, & declarare reum contumacem, & ab omnibus exceptionibus declinatoriis, dilatoriis, & peremptoriis cecidisse, & exclusum fuisse, & posteà eum condemnabit. Ita Bart. in l. si finita. §. Iulianus. ff. de damno infecto. Docet Butrig. in cap. cùm dilecti. nota. 8. de elect. & cap. dilecti. col. 7. versic. vlt. aduerte. de dolo. refert Hyppol. in rub. ff. de fals. nu. 25.

1

Vsus forensis iudicij in Francia.

2

Defectus quatuor olim requirebãtur ad cõdemnandum reum.

Et hoc seruatur tam in ciuilibus, quàm in criminalibus, vt docet idem Boër. in d. quæstio. 63. Minor.

vbi

vbi concludit minorem esse restituendum, si condemnatus fuerit per contumaciam solutis tamen
3 expensis. Poterit & maior sic restitui, si iustum probet impedimentum, & quotidie vidi concedi literas restitutionis etiam post annum, quamuis Bar.& alij in l.si finita. §.Iulianus. contrarium dicant, videlicet post annum non dari.

4 Sed si semel condemnatus ad mulctam quis ex contumacia fuerit, & moriatur, eius hæres, nisi iustum impedimentum probauerit, mulctam adiudicatam soluere tenetur. vt docet Bart.in l.ex iudiciorum. ff.de accusat. refert Do.Boër.in quæstione 64. Sed quid si.

Casus duo huius textus.

Et sic iste text.duos continet casus: videlicet, eum non obtemperasse, qui non fecit, quod extremum est in iurisdictione, & generaliter intelligitur, quando pertinaciter obedire noluit, vt si noluerit rem restituere, & iudici oportuit conuocare numerum apparitorum, vt rem ferrent & amouerent à condemnato. Secundus casus est, quando quis sequentia nō fecit, etiam nō obtemperasse dicitur. Sequentia voco, fructus, & omnem rei causam, ac vtilitatem, si illa omnia restituere non est passus, vt dictum fuit. Alia nunc missa faciam.

SVMMARIA.

1 *Delicta authores suos ligant.*
2 *Procurator in quibus Domino non noceat.*
3 *Dominus potest, nō obstante confessione sua, appellare.*

§. Si procurator tuus, vel tutor, vel curator ius dicenti non obtemperauerit, ipse punitur, non dominus vel pupillus.

REgula ex hoc text.colligitur inobedientiam & factum Procuratoris, vel tutoris, non obligare pupillum, vel dominum. licèt Doctor. dicant istum textum intelligendum in contumacia in nō veniendo, de quo iste text.non loquitur, sed est alius casus in l.ij. ff. si quis in ius voca. Sed ratio huius text. est: quia inobedientia delictum est. l.omne delictum.ff.

Decidendi ratio.

1 de re milit. & §. fin. infrà eodem. Et delicta suos authores tenere debent. l.sancimus. C.de pœn.& quilibet ex suo facto obligatur. l.j.ff.de action.& obligat. & sic ex suo facto obligabitur Procurator, non dominus.

Restrictiones ad tex.

Nisi tamen dominus hoc Procuratori mandauerit, vel ratum habuerit. l.iij.§.si Procurator. suprà tit. proxi. quia nullius momenti est quod fit cōtra mandatum. l.diligenter.ff.manda.

Si verò tutor, vel curator furiosi, vel adolescentis non obedierit, ipse coërcebitur, non furiosus, vel pupillus. d.§.si Procurator. idem in Aduocato. Vlpian. in l.j.§.propter casum.ff.de postuland.

2 Vnde consuluit Bald. quòd Procurator non facit incidere dominum in falsum, nec in pœnam: quia non videtur ad hoc habere mandatum. l.Diuus.ff.de fals. nec ad faciendum illicita. l.si Procurator. ff. de condict.indeb. Bald.in consilio 110.decreto.in 1.vol. nec nocet domino quoad periurium incurrendum, vt consuluit Oldra.consil.263.Dominus.col.vlt.nisi specialem habeat iurandi potestatem.

Procuratoris cōfessio.

Et quamuis confessio Procuratoris noceat domino, etiam quæ fit per contumaciam. cap.fin.de confess.lib.6. glos.& Doctor.in c.j.in fin.vt lite non contesta. & in c.suborta.de re iudic.tamen non nocebit quominus appellare dominus possit, quod nō posset de iure, si ipse dominus confessus esset. Panormit.& alij in d.cap.j. Philip.Franc. in cap.cum speciali.in fi. de appellat. Aufrer.in decisio. Tholos.quæst.101. sequitur. Hyppolit.Marsi.singul.290. Cōfessio Procuratoris, &c. Decius consilio 493. viso tenore. Hodie non seruatur in praxi, vt si dominus etiam confiteatur, quin possit appellare: nam in appellatione poterit dicere calore iracundię confessionem emissam, aut errore, & sic illam reuocare, vel poterit conqueri de breuiori tempore dato ad soluendum, vel aliàs iustam excusationem proponere. Multa de contumacia Procuratoris congerunt Doctor.hîc, quæ scripsi in d.tractat.de contumac.in tertio tomo Comment. ad Constitut.Reg. ibi videre licet. & in cap.j.vt lite non contestat.

3 Praxis de confessione domini.

§. Non solùm autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait, verùm etiam petitorem.

PLanè docet iste text. non obtemperasse, respicere & reum & actorem, adeò quòd si actor non obtemperauerit ius dicenti, hoc edicto tenebitur sicut reus. Vnde si reus absolutus cum expensis à petitione actoris fuerit, & ad præceptum iudiciseas reo expensas sarcire, & præstare recuset actor, monitus (vt decet) non obtemperasse dicitur, & extremum facere in iurisdictione, & sequentia recusare, vt superiùs in d.§.j.dictum fuit, quia in iudiciis debet esse æqualitas. regul.in iudiciis.de reg. iuris. lib.6. & non debet actori licere, quod reo licitum non existit. nec è contratrio. l.non debet actori. ff.de regul.iuris. Bart.& alij in l.de die.qui satisd.cogant. Si ergo reus non obtemperans puniendus est, sic & actor: cùm ad hoc non sit priuilegiatus, & maior videtur inobedientia actoris, quàm rei. cap.j. de iudic. sicut de contumacia dicitur in cap. primo. de dolo & contumac.in 6.facit cap.primum.vbi etiam Doctor.de iudic.lib.6. & Rota decisio.2.tit. de dolo & contumac.

Aequalitas in iudiciis.

SVMMARIA.

1 *Praxis ad legum intelligentiam necessaria.*
2 *Cadauer mortui suspendi vel castigari non debet.*
3 *Turpia lucra ab hæredibus quoque extorquentur.*
4 *Hæres non debet cum aliena iactura lucrari.*

§. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est, concluditur, & cùm meram pœnam contineat, neque post annum, neque in hæredem datur.

SPecies facti ea esse potest. Suprà visum fuit hoc edicto & reum & actorem inobedientes teneri, sed ad quid teneantur? Respondet Iurisconsultus, nō ad id quod interest sed quanti ea res est, id est, quanti erit inobedientia, seu contemptus, & pro qualitate illius. Etiam dubitatur, an non obediens post annum puniri possit? Respondet, post annum non extendi hoc edictum, & ideò posteà puniri non poterit non parens, neque hæres ex inobedientia prædecessoris tenetur:

Facti huius textus species.

tenetur: quia pœnalia post annum non dantur. l. in honorariis.ff.de action. & obligatio. & hoc edictum meram continet pœnam, ideò ad hæredes non extenditur.

Heres cur hoc edicto non teneatur.

Ratio est de hærede, quia pœna suos authores tenere debet. vt suprà dixi in §.primo.per l.sancimus. C.de pœn.& c.vnico.de Eccles.benef. nec vnus pro alio punitur, ne quidem pater pro filio, vel è contrario. in tit.ne filius pro patre.C.

Interpretes Bart. & alij eum seq. dixerunt idē esse quanti ea res, & quanti interest, quod tamē est valde diuersum: nam quanti interest vtilitatem respicit: quanti verò res est, æstimationem veram rei.l.hæc verba, quanti.ff.de verbor.significat.vbi abundè declaraui per regulam & limita. & hîc veram inobedientiæ æstimationem continet, & sic intelligetur iste tex.quicquid hactenus dixerint Doct.qui multa scribunt, quæ ad rem non pertinent, ideò ea missa faciam.

1 Item hic §.magnum fecit negotium interpretibus ex ignorantia praxis, & vt intelligatur materia huius §. notandos puto casus sequentes. Primus est, ratione inobedientiæ, & contemptus iudicis punitur inobediens ad mulctam, vel ad aliam pœnam, quæ iudici visa fuerit pro qualitate & modo delicti, & hoc probatur in hoc §.

Secundus casus est, quòd inobediens ratione inobedientiæ non punitur, quoad partem, nisi ciuiliter, videlicet ad rei, pecuniæue restitutionem, de quo hîc nihil dicitur.sed in tit.de rei vendic.& aliis legibus. Et ideò superflua est Doctor. controuersia, an hoc edicto pars agat. Certè non ad pœnam, quia non respicit hoc edictum, nisi inobediētiam iudicis. Ideò dicitur, si quis ius dicenti non obtemperauerit, & sic non habetur ratio ad partem, sed quia pars rem, in iudicio, expensas, vel fructus prosequitur, ad ea iudex condemnat, quia si pars non soluerit, mulctabitur ratione inobedientię, & nunquam liberatur à restitutione rei, non parens iudicis præcepto.

Pars hoc edicto ad pœnā nō agit.

Tertius casus est, quòd iudicium hoc inobedientiæ est merè pœnale per istum textum, quæ pœna ratione contemptus imponitur, quando iudici non paretur.

Quartus casus, post annum non punitur hoc edicto inobediens. facit lex j.ff.de calumnia. & lex j. de vi & vi ar. Videtur enim quis pœnam remittere, qui intra tempus non egit. sic in l. penult. infrà de in ius vocand. & actiones pœnales anno regulariter concluduntur, in titul. de perpetuis & tempor. actio.in Instit.sed pars ad rei restitutionem etiam posteà agere poterit, quia pœna solùm tempore excluditur.

Pœnales actiones anno concluduntur.

Quintus casus, hæres ex inobedientia prædecessoris non debet puniri, ciuilis est constitutio, pœnalibus actionibus hæredes nō teneri, cæteros quidem nec successores. Vlpian. in l. j. ff. de priua. deli. Est certisima iuris regula, ex maleficiis pœnales actiones in hæredem rei non competere. §.non omnes.de perpet. & tempor. actio. in Instit. quia per mortem delictum à pœna extinguitur.l.defuncto.ff.de publ. 2 iudic. Vnde non potest cadauer mortui ad furcas suspendi, vel aliàs castigari, vt Doct. firmant in l.ij. C.qui testa.fac.poss. & Hyppolit.in l.fin.ff.de quæst.

Hæc regula limitatur, quando lis esset contestata cum defuncto, tunc omnes actiones, pœnales etiam, ad hæredes transeunt.l.omnes pœnales.ff.de obliga. actio. §. pœnales. de perpet.action. in Instit.

Actiones pœnales quando ad hæredes transeant.

Idem dicunt Doct.quando pœna imponitur ipso iure, nam etiam ante litem contestatam transit ad hæredem.per gloss.in l.j.§. quod autem.in fin.suprà. titul.proximo. vbi Doct.illum valde sing.dicunt.& Bald.in rubr.C.de priuileg.fisc.num.12.

Secundò tenetur hæres de eo quod ex delicto defuncti ad eum peruenit. Nam est cōstitutum, turpia lucra ab hęredibus quoque extorqueri, & auferri.l. in hæredem. ff.de calum. quia sicut non tenetur hæres ex delicto defuncti, ita non debet ex eius delicto lucrari. l.j.in fin.ff.de vi & vi arma.l.ij.vi bono.rapt. 3

Etiam de iure Canonico tenetur hęres, & propinqui, ad quos bona defuncti peruenerunt, vt pro eodem satisfaciant. c. fi.de sepul.gloss.in c.ex literis.de raptor.Decius in regul. pupillum.§.j.ff.de regul.iur. vbi Dec. vult facere differentiam inter ius ciuile & Canonicum, sed in idem vtrumque ius reincidit, videlicet hæredem teneri satisfacere pro defuncto ex bonis, quæ ad eum peruenerunt, ex eodem delicto, secundum ius ciuile: de iure verò canonico quomodocunque bona ad eum peruenerint, ipse satisfacere tenetur: & iuris canonici dispositio magnam sapit æquitatem, vt non lucretur hæres cum aliena iactura: ideò si centum aureos surripuerit Titius, licèt eos exposuerit, tenetur de aliis bonis satisfacere hæres, quod est notandum: nam ius canonicū in vtroque foro seruari debet, cùm agatur de peccato. reg. peccatum.de reg.iur.in 6. 4

Heres quādo pro defuncto debeat satisfacere.

De in ius vocando. TIT. IIII.

SVMMARIA.

1 *In ius vocari omnes possunt, qui excepti non sunt.*
2 *Personæ, quæ ad tempus in ius vocari non possint, quæ verò perpetuò.*

PRimò, à definitione inchoat hîc Iurisconsult.sic in l.j.ff.de iustitia & iur. & hoc edictum de in ius vocando prohibitorium est certorum, & permissoriū regulæ: adeò vt omnes permittantur in ius vocari, nisi excepti fuerint.vt in l.ij. 1 iij.& ferè vsque ad l.quamuis.vbi dicit pęnitenti veniam concedi. de quo per Doctor.in §. pœnales. de action.in Institut. & Modestin.in l.generaliter.infrà scribit, personas quibus reuerentia præstanda est, non posse, sine iussu Prætoris in ius vocari. Has cumulat Socin.in tract.de citatio.quæst.res.art.20.

Hodie sine delectu omnes in ius vocari solent in Francia, petitur aliqua venia, sed eo ipso quòd iudex recipit agentem, veniam illi cōcedere censetur, & ita vidi in iudiciis seruari Franciæ.

Vsus Franciæ de vocatione in ius.

Maximè nomine alieno potest filius, vel alius prohibitus agere, videlicet libertus in ius vocare patrem, vel patronum, tutorio, vel procuratorio nomine. d.l.quamuis.infrà.eodem.Et multa alieno nomine facere possumus, quæ nostro nobis non licet. teste Alber. in 4.parte statut. quæst.63. & Alexand. consilio vlt.in 5.vol.ac Ludouic.Roman.in repet.l.si verò.§.de viro.col.34.fallen.37.ff.solu.matrim.Ioan. Crot.in repetit.cap.1.col.7.de rescript.lib.6.

Sunt tamen quædam personæ, quæ in ius vocari 2 non

non possunt ad tempus, vt Põtifex & alius sacerdos, dum sacra facit, sed nec præcones tempore quo edicta publicant, nec magistratus tẽporales, & alij ferè hîc enumerati, nã cessante causa, cessabit effectus. l. quod dictum. ff. de pact. Alij verò sunt qui perpetuò in ius vocari nõ possunt, vtpote qui inde moueri nõ possunt, vt condemnati ad perpetuos carceres, vel in metallum, & idem dicit glos. in monachis, vt non posint in ius vocari coram iudicibus secularibus, sed coram suis iudicibus sic. vt constat in c. cùm dilecta. de rescript. & in iure Canonico frequentiùs.

SVMMARIA.

1 *Promißio facta in iudicio paratã habet executionem.*
2 *Promittẽs apud graphariũ quid exhibere, tenetur, quamuis iudici non cauerit.*
3 *Procuratorium apud acta factum valet, ac si coram iudice factum esset.*

LEX XVII. IDEM LIB. I. SENTENTIARVM.

EVm, pro quo quis apud officium cauit, exhibere cogitur. Item qui apud acta exhibiturũ se esse quem promisit, & si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

ISta lex duos continet casus. Primus est, quando quis promisit apud officium, id est, apud iudicem vel magistratum aliquẽ exhibere, vel rem aliquam, 1 vt ipse omnimodo teneatur: nam promisio in iudicio loco confesionis est, & executionem habet paratam. l. tale pactum. §. qui procurauit. ff. de pact.

2 Secũdus casus est in eo, qui apud acta, id est, apud actuarium (quem grapharium, seu scribam vocamus) promiserit aliquid exhibere, vt etiam teneatur, licèt officio non cauerit, id est, iudici, sed hoc tantùm faciat apud actuarium, & grapharium, & vulgò dicimus, *au Greffe*.

Dubitandi ratio. Dubium erat, nam si quis promiserit apud acta, non videbatur idem esse, ac si coram iudice, cùm actuarius nullam habeat iurisdictionem, sed contrarium docet hîc Paulus Iurisc. hos tamẽ casus discernens, vt in primo casu ob calorem iudicij, quando apud officiũ, id est, iudicem aut magistratũ cauit, vt præcisè exhibere teneatur, quem promiserit, sic & in secundo, quia ista æquiparantur. l. siue apud. C. de transact. vbi plenè Doct. Et interdum officiũ, Officiales exponit glos. in l. si fideiussori. §. si satisdatum sit apud officium. ff. qui satisd. cogant. facit l. illicitas. §. ne tenuis. de offic. Præsid. ff. & aliis multis modis accipitur officium, vt per Doct. in rub. ff. de offi. eius. vbi scripsi. & interpr. ĩ rub. de offic. deleg. ac per Ioã. Franc. in tract. de offic. & potest. capituli sede vacan. *Officij interpretatio.*

3 Et sic per istum text. vidi iudicari bonum procuratorium, apud acta factum, ac si in iudicio & coram iudice factum esset. Et multa expedire actuarius & grapharius, quæ non requirunt causæ cognitionem, potest, & illa valebunt. vide Socin. consi. 94. vol. 1. de quadam fideiusione præstita apud officium.

Facta apud acta, quãdo valeant. Sciendum est hos duos casus æquiparari, siue quis fecerit coram magistratu, siue apud acta sine magistratu, quod est verũ in his, quæ causæ cognitionem non requirũt, alioqui apud acta sine magistratu fieri non possent. l. nec quicquam. §. vbi. ff. de offi. Procon. l. omnia. de reg. iuris. Et multa in Francia apud acta fiunt, id est, *au Greffe*, quæ valent, & leuant iudices magno onere, tamen quę requirunt causæ cognitionem, apud acta sine officio expediri non debent, & in his duobus casibus qui promisit, præcisè tenetur ad factum, licèt aliàs regulariter contrà l. si quis. § fi. ff. de re iud. l. stipulationes non diuiduntur. de verb. obligation.

LEX XVIII. CAIVS LIB. I. AD L. DVODECIM TABVL.

PLerique putauerunt, nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutisimum cuique refugium atque receptaculum sit: eúmque qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.

LEx ista & tres sequentes habent eandem materiam, quæ tam abũdè hîc tractata fuit à Socino, vt vix addere quis posit, & in tract. de cita. artic. 18. Ego multa scripsi de citatione, & quæ seruantur in hoc regno, in tract. de citat. in 3. tomo Comment. ad Constitut. Reg. Galli.

Hodie Apparitores regni, maximè Parisiis, vbiq; ingrediuntur, si inueniãt ianuam apertam: ideò non seruant has leges, quando non habent resistentes, sed verbo citant: pro debito tamẽ non esset licitum prehendere in domo ad corpus obligatum, per l. nemo ex domo. ff. de regul. iuris. nisi ad hoc esset expresè obligatus, huic priuilegio renuntiando, vel aliter visum iudici fuisset, & causa cognita statutũ, vt Doct. probant in d. l. nemo. *Apparitores regni Frãciæ quomodo citẽt.*

SVMMARIA.

1 *Pars non auditur in criminibus vindictam publicam concernentibus.*
2 *Debitor propter debitum priuatum, in corpore non puniendus.*
3 *Per indirectum non est concedendum, quod directè denegatur.*

LEX XXV. MODESTINVS LIB. I. DE POENIS.

SI sine venia edicti impetrata, libertus patronum in ius vocauerit, ex querela patroni, vel quinquaginta aureorum pœnã dat, vel à Præfecto vrbi quasi inofficiosus castigatur, si inopiâ dignoscitur laborare.

EX l. fi. Ex querela patroni. colligitur quòd de criminibus tangentibus interesse partis, non punitur quis, nisi coquerẽte parte, & instante. Et ideò dicit iste text. ex querela patroni, & ista regula est valde vsitata in Curiis, vt semper respiciant, si pars conqueratur, vel petat. *Parte non cõquerẽte, nemo condemnãdus ad interesse.*

Si verò crimina respiciant vindictam publicam, 1
tunc pars non auditur in hoc regno, sed Procurator

Regius seu Fiscalis, & ita seruatur, vt plenè dixi, in interpretatione l. Diuus. ff. de Senatusc. Syllanian.

Qui nō habet in ære, luat in corpore, de quo intelligatur.

Vnde l. fin. dicens, Qui non habet in ære, luat in corpore, intelligitur, in debitore ex delicto, vel quasi, seu ex mulctæ impositione, sed si sit debitum priuatum, non punietur sic debitor. Ita seruatur de consuetudine regni, & hoc est conueniens legi antiquæ

Vsus regni Franciæ.

2 Papyriæ, qua statutum fuit, ne quis, nisi noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur, pecuniæ debitæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset, licèt lege 12. Tabular. aliter cautum esset, vt docet Liuius, quem etiam refert Ioan. Zazius in catal. legis antiquæ, in lege Papyria de noxis.

Restrictio ad regulā præcedentem.

Intellige tamen in vili: nam si vir, non leuis conditionis, fuerit ad mulctam condemnatus, quam non valeat soluere, non punietur in corpore. Nam si iudex pro principali delicto nō condemnauit eū ad pœnam corporalem, multò minus debet condem-

3 nari pro hac mulcta. Ne per indirectum concedatur, quod directò denegatur, vide Ludouic. Roma. sing. 24. Quod non valens.

Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit. Tit. V.

SVMMARIA.

1 *Iurisdictiones in Francia sunt patrimoniales.*
2 *Renuntiationes priuilegij fori, in Francia sunt parui momenti.*
3 *Citatus, à citatione appellans, non recipiendus.*
4 *Restringitur.*
5 *Mulcta pro non comparando in iudicio, quando remitti possit.*

Lex I. Vlpianvs lib. I. ad Edictvm.

SI quis in ius vocatus fideiussorē dederit, in iudicio sistēdi causa, nō suppositum iurisdictioni illius, ad quem vocatus est, pro non dato fideiussor habetur, nisi suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

Fideiussor debet esse sub iurisdictione iudicis.

EX l. j. habetur quòd si in ius vocatus dederit fideiussorem in iudicio sistendi, non existentem in iurisdictione illius iudicis cui datur, pro non data habetur, nisi fideiussor renuntiauerit priuilegio suo. idem dicitur in l. penult. C. de pact.

Ampliatio eiusdem.

Hodie vix etiam si renuntiaret, quia hoc tenderet in præiudicium magistratus, cui subditus est iste

1 fideiussor. Et quia iurisdictiones sunt in Francia patrimoniales. nec posset hîc iudex aliquid statuere in istum fideiussorem post renuntiationem priuilegij, nisi ad literas sui iudicis, sicut in alio qui non renuntiauit, de quo dixi in l. finali. suprà de iurisdictione omnium iudicum. & in titul. de caus. in Concorda.

2 scripsi, vbi dixi in Francia has renuntiationes parui esse momenti quoad hoc.

Ex l. ij. regula datur, in ius vocatum teneri comparere coram iudice, qui eum vocauit, vt sciatur an iurisdictionis eius sit, quia Prætoris est æstimare, an sua sit iurisdictio, vocati autem est non contemnere authoritatem Prætoris, sed vt in ius vocati veniant, priuilegia sua allegaturi. Vlpia. in l. si quis ex aliena. ff. de iudic. vbi Alexand. in addit. ad Bartol. ait, non allegans priuilegia, illa amittere, ibi fusiùs dicetur.

Clericus coram iudice seculari vocatus.

Etiam clericus vocatus coram iudice seculari debet comparere, & allegare priuilegium suum, vt censuit Senatus, teste Aufrer. in stylo Parlam. Tholosan. in aresto 167. item not. quod clericus, licèt super hoc variæ reperiantur sententiæ, & facit glos. in cap. placita. 15. quæst. 4. vbi dicit teneri, quando est dubium. idem dicit Accurs. hîc. & glossa in cap. conuenior. 23. quæst. 8. & arestum, dicit aliàs valere processum, quia comparēdo allegabit priuilegium, & remittetur ad suum iudicem cum expensis: ideò debet comparere & allegare priuilegium, quapropter citatum appellantem à citatione, eò quòd comparere poterat, & allegare suum priuilegium, non 3
esse recipiendum, idem Senatus iudicauit, nisi esset notorium illum citatum esse exemptum, aresto 107. ibidem. Et notorium est, quando citatur, vt extra 4
regnum, vel ressortum, aut territorium comparet, & tunc esset necesse exprimere causam in citatione, ob quam ille conuentus teneretur venire, vt scripsi in tit. de caus. in Concordat.

Ex hoc text. habetur, quòd si in ius vocatus non comparuerit, ad mulctā damnatur pro iurisdictione iudicis, id est, secundū ius suæ potestatis, l. vnica. suprà. si quis ius dicenti non obtemper. nam mulctam paruam imponit iudex minor, iudex autem maior imponere maiorem poterit. iuxta l. eos. C. de modo mulctar, quæ tamen in hoc regno non seruatur, sed hæc mulcta solet esse taxata per Constitutiones Regias, vel ex cōsuetudine, vel ex Curiarum stylo, illa est imponenda, vt docet Boër. in §. 18. & sequen. de iurisdict. omnium iudic. in consuetud. Bitur. alioqui est arbitraria.

Mulcta nō comparentium in regno Frācia taxata.

Istam tamen mulctam remittit iudex, quando non 5
interest actoris, fortè quia non comparuit, vel quia dies feriata erat. Hodie si dies asignatus sit feriatus, tenetur pars comparere die sequenti, ex communi stylo Curiarum Franciæ: ideò si pars non veniret die sequenti, etiam mulctari posset, vt dixi in tract. meo de citat. in 3. tom. Comm. ad Constit. Reg. Gal.

Vsus regni Franciæ.

Et dum text. hîc dicit, remittit Prætor pœnam, accipitur pro mulcta, & vult intelligere non esse imponendam mulctam, quando partis nil interest, vtpote quia non venit is ipse actor.

Mulcta nō imponēda quando partis nil interest.

Hodie ex prima contumacia in nō veniendo non solet condemnari pars ad mulctam, sed iterum citatur ad vidēdum declarari mulctam, quo die si compareat, & iustam causam dicat, nō indicetur mulcta. Hoc docet Boër. in repetit. l. consentaneum. C. quomodo & quando iudex. scripsi in l. aliud est fraus. §. j. ff. de verbor. signific. & ibi abundè tractaui.

Condictio certi competit pro omni certo petendo.

Ex l. fin. habetur, quòd si quis promittat sistere aliquem & pœnā certam, si nō sistat, illa pœna per certi cōdictionem petetur quæ datur pro omni certo petendo. l. certi cōdictio. ff. si cer. pet. si verò pœna certa non sit promissa, agitur cōdictione incerti ad id quod interest, quæ condictio incerti datur, quando incertū petitur. l. sed & si. §. fi. ff. de condict. inde. & l. qui sine.

de

de condic.sine cau. Alia scripsi de hac conditione, & de certo ac incerto in l. alienationis. & l. subsignatum.§.incertus.ff.de verbor.signific.

Qui satisdare cogatur, vel iuratò promittant, vel suæ professioni committantur. Tit. viii.

Satisdationis materiam tractaui in l.satisdationis. ff. de verborum significat. quæ huc transferri potest, si ea quis indigeat.

Olim in ius vocatus satisdare iudicatum solui cogebatur, tam in actione in rem, quàm in personam.§. j.de satisda.in Instit.sed hoc abolitum fuit,& satisdatio de iudicio sisti, vt quis in iudicio se repræsentet dari solita est. §.j.& §.sed hodie. de satisda.in Instit. Hodie verò hęc satisdatio iudicio sisti, non datur nisi in criminalibus, vt inferiùs dicetur.

Satisdatio iudicio sisti hodie tantùm in criminalibus datur.

SVMMARIA.

1 *Fideiussor locuples quomodo approbari debeat, si dubitetur de eo.*
2 *Fideiussor ex consanguineis non locuples, recipiēdus.*
3 *Apparitores Curiarum supremarum, si rei illis commissi fugiant, possunt moram purgare.*

Lex ii. Vlpianvs lib. v. ad Edictvm.

Fideiussor iudicio sistendi causa, locuples iubetur dari, non tantùm in facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate.

1 Fideiussor locuples dari debet, non tantùm ex facultatibus, vt plures habeat facultates, & bona, de quo si dubitetur, debet approbari per certificatores. l. cùm tabernam.ff.de pign.abūdè scripsi in art.j.tract. de senten.execut.in j.tom.Commen.in Const.Reg. in glos.16.circa fin. qui si post approbationem recusetur, iniuriarum agi contra recusantem potest, quia sanè nō sine qualibet iniuria est, duci eum in ius, qui satis idoneum fideiussorē det.l.si verò.in fin.infrà.

Fideiussor post approbationē recusari non potest.

Hodie non solet ex hoc agi iniuriarum, sed iudex pronūtiabit fideiussores esse recipiēdos, vel nō: à qua sententia poterit pars appellare, si se grauatam senserit, alioqui fideiussores recipere tenetur. l.arbitro. & l.sequent.infrà eodem.

Fideiussor etiam idoneus dari debet, ex conueniendi facilitate.d.l.ij.quæ facilitas cōsistit, si dicatur fideiussorem habere fori præscriptionem, & timeat petitor ne iure fori vtatur, vnde recusari potest. l.si fideiussor.infrà.& debet renuntiare priuilegio fori, si detur.l.j.suprà.si quis in ius vocat.non ierit.

Facilitas cōueniendi in quo consistat.

Facilitas etiam ratione loci consideratur, vt glos. hîc dicit: Si dandus fideiussor sit in loco munitissimo, in quo executio fieri non posset, vel non facilè, vt in castro limitaneo, Bar.

Etiam ratione potentiæ, quia potentioribus pares esse non possumus.l.ij.ff.de aliena.iudic. vel, vt dicit Bart. si esset notarius valde cauillosus, vel valde rixosus, vel Procurator, seu Aduocatus, aut alius astutus Curialis, qui omnia mala norunt, vt dicit glos.in l.ab Anastasio.C.manda.

Nam facilè litigantes malitiis (vt plurimum) sunt dediti.clem.vnica.de sequestra.posses.Barb.in clem. j.col.ij.de re iud.& plerunque idonei non tam patrimonio, quàm fide quoque æstimantur. Pomp.in l.si quis stipulatus sit Stichum.in fin.de verb.oblig.ff.

Idonei fide iussores quo modo æstimandi.

Debet etiam recipi fideiussor non locuples, si sit ex necessariis personis, id est, consanguineis, l.j.ff.in ius voca. vt eant, vel satis cautum dent. & in hac l.ij.§. Prætor. Ratio est, quia licèt nō sit diues, est præsumptio ꝙ suum consanguineum sistet, quia nemo vnquam carnem suam odio habuit, c.nō existimemus. 12.q.2.l.iij.de liber.cau.l.ij.de recepta. & qualiscunq; scriptura in libertate data in conspectu populi prodest.in l.j.C.de his qui in Eccle.ma.& qualiscunque sufficit. Consanguineus ergo recusari non debet, per istum text.& hoc firmat Bald.in l.filiusfamilias.in fi. suprà.de his qui sunt sui vel alieni iuris. 2

Si tamen quis agere non possit contra aliquem, & isti fideiussor datus sit, frustra erit datio: nā postquam is agere non potest, ideò ego non debeo me sistere, & sic fideiussor non tenetur. Et quamuis glo.hîc plures intellectus fundat, tamen iste text. est intelligendus in his, qui agere non potuerunt, vnde in praxi vidi interdum allegari istum text.pro eo, qui dederat fideiussorem de sistendo homicidam alicui, se dicente consanguineum, & sic agere poterat, verùm quia repertus fuit non consanguineus, sed extraneus, cuius non intererst: ideò pro non data habita est fideiussoris datio, quod est notandum. vide text.in l.iiij. §.fin.si quis cautio.

Hodie isti fideiussores de iudicio sisti tantū dantur in criminalibus, & obligatur fideiussor præsentare reum quoties fuerit requisitus, & solet hoc in iudicio fieri, & promitti certa pœna.& in carcerem detrudi iste fideiussor, ob istam promissionem, si non pareat: sed vidi dubitari, an fideiussor, qui promiserat sistere toties quotiēs fuerit requisitus, liberetur, si semel præstauerit aliquem, & is accusatus fuerit in carcerem tunc detrusus, posteà aufugerit, quod non videbatur, quia obligatus est repræsentare totiens quotiēs fuerit requisitus: & verba duo ad minimum notant. l.j.in verbo, *totiens quotiens*, ff.si famil.furt. fecis.dica. l.si alienus. de stipul. seruo. Et hoc firmat Luc. de Pēna in l.si quis decurio.j.col.2.C.de decur. lib.10.per l.si ita stipulatus à Seio. ff. de fideiussor. & l.nouissima.ff.iudi.solui.

Vsus hodiernus de fideiussoribus iudicio sistendi causa datis.

Ego teneo contrarium, videlicet fideiussorem liberatum: nam quando iudex recipit fideiussorem, remittit reum custodiæ illius, aliàs in carcerem eum detruderet. l.si quis reū.ff.de custo.reor. c.si clericos. de senten.excom.in 6. Et si iudex reum in carcerem ponat post præsentationem fideiussoris, iam nō vult illi committere custodiam, ergo fideiussor est liberatus, nam postquam alteri committit custodiam, alter tenetur, videlicet commentariensis, & sic non fideiussor.l.fi.ff.de custod.reor. l.ad commentariensem. illo tit.C.l.apud Labeonē. §.fi.ff.de præscript. verb. & sic fuit bis iudicatum in concil.Neapolit.vt refert Matth.de Afflic.in decis.Neap.q.130.Habuimus.12.

Etiam fideiussor de iudicio sisti, si semel præsentauerit reum iudici, liberatus est.l.duobus.§.si ei. vbi glos.& Doct.ff.de iureiur. Alex.& Ias.hîc. maximè quādo iudex eum præsentatum retinuit, & licèt illa clausula, *totiens quotiens*, respiciat duo ad minimum, l. si finita.§.fin.ff.de dam. infect.non tamen hîc, quia

iudex suscipit custodiam,& illam committit custodi carceris: ergo est fideiussor liberatus. Nam ista clausula *totiens, &c.* intelligebatur, totiens quotiens relinquetur sub custodia, videlicet fideiussoris, quæ cessat quādo est in carcere positus, alioqui delictum commentariensis noceret fideiussori, quod non est dicendum, quia ex delicto alterius quis non debet grauari, l.si quis in suo.C.de inoffic.testa.nec puniri, l.sancimus.C.de pœnis.

Culpa custodis non debet fideiussori nocere.

Nec facit d.l.si ita. quia loquitur in alio casu, & l. nouissima.allegata per Lucā.vt in voce demōstraui, necenim debet culpa custodis nocere fideiussori,qui illū bene custodiuisset, si apud eum relictus fuisset: & ita tenet in rub. ante moram fideiussoris ex alio delicto,vt fideiussor liberetur.Spec.in tit. de accusa. in 3.parte. §.sequitur.versic.item quæritur. Ecce Titius,&c. Aliàs sequeretur quòd culpa & dolus vnius noceret alteri, & culpa commentariensis noceret fideiussori,quod non est dicendum.per l.sancimus.C. de pœn.& hoc est æquum: imò etiam dicunt liberatum fideiussorem,etiamsi ipse non præsentauit. sed iudex capere fecit istum reum pro illo delicto, secus si pro alia causa fuerit captus, vt docet Ioan. And.in additio.ad Spec.vbi suprà. nisi protestatus esset fideiussor iudici, quòd ipsum haberet pro præsentato, postquam est carceratus, & hoc sequitur Hyppol.in repetit.rubr.vt fideiusso. quæst.16.hoc etiam examinat.Nellus in tracta. bannito.in j.parte secundi tempo.quæst.15.

Restrictio ad præcedentia.

Limitarem, quando fideiussor,dum reus caperetur,& in carcerem detruderetur, promisit pro eo iudicatum solui,& eum repræsentare totiens quotiens, quia eo casu non liberatus esset, si reus fugeret: nam hoc denotat sua promissio,vt sæpius præsentet,& ita intelligerem sententiam Lucæ de Penna,in d.l.si quis decurio.

Item fideiussor qui promisit sistere reū intra mensem potest purgare moram, si reus fugerit.& illum exhibere intra sex menses. l.sancimus.C.de fideiuss.

3 Et hoc est vtile Apparitoribus Curiarum supremarum,quando rei illis commissi, fugiunt.

Est tamen differentia inter sistere, & præsentare, seu exhibere:nā promittens sistere,tenetur vsque ad sententiam,& facere quòd iste reus perseueret vsque ad sententiā in iudicio ex vi huius verbi:Sed si promiserit simpliciter reū præsentare, liberatur si semel eum repræsentauerit,vel exhibuerit. argu.l.boues.§. hoc sermone.ff.de verb.signific. & hoc docet Alcia. in lib. .Parergōn.ca.10.facit §. sed hoc hodie. de satisda.in Instit.alibi dicam.

§. In fideiussorem,&c.

HIc §. docet si fideiussor non sistat eum, quem sistere promisit,ad quid teneatur, & respondet teneri ad id,quanti ea res erit, de qua disceptabatur: nempe si lis erat de re centum aureorū, & fideiussor promisit in hac causa sistere reum, si promissis non satisfaciat, ad centum condemnabitur aureos, cum expensis,nisi promiserit in fideiussione certam summam, & sic ad veram quantitatem tenetur, & non ad id quod interest.

Bartolus reprehenditur.

Actionem dat Prætor.] Per istum text. patet doctrinam Bart. reprobatam, quam scripsit in l.j.ff. iud.sol.quòd executio fieri possit cōtra fideiussorem de iudicio sisti: nam hîc non daretur actio in eum,si per viam executionis hoc fieri posset, nec probat l. sancimus,C.de fideiussor.quia dicit,*non statim,&c.*

Vsus praxeos, de non sistente iudicio eum, quem promisit.

Vnde non sistens eum,quem promisit, solet à iudice condemnari ad certam summam, quam promisit, vel ad aliam quanti res erit, & quatenus pars probauerit, quæ relinquitur arbitrio iudicis, & ita seruatur in praxi.

Executio quomodo in fideiussorē iudicatum solui fieri debeat.

In fideiussorem verò iudicatum solui fieri executio potest ad id in quo est iudicatus reus.per l.vlt.in fin.vbi glos.C.de vsur.rei iudic. Bart. in d.l.j.glos.& Doct.in c.vnico.de iniur.& damno dato.lib.6.Guid. Papę in decis.Delph.q.26.Fuit inter.Imò cōdemnato principali,& eo non discusso, poterit fideiussor in carcerem detrudi, vt censuit Senatus in conuentibus iurid.apud Turonen. anno 1533. & hoc in praxi seruatur,nisi personæ mutatæ essent,tunc debet pars vocari,vt docet Guido Papæ in decis.Delphin.q.21. De iure.& d q.26.

Executio in fideiussore contractus.

In fideiussore cōtractus,requiritur quòd condemnetur,nec facta condemnatione principalis,fiet executio in fideiussorem. l.Græcè.§.& post litem.de fideiussor.l.à sententia.in princ.ff.de appel.

SVMMARIA.

1 *Debitor speciei per mortem eiusdem liberatur.*
2 *Mortuus non est exhibendus,vel sistendus.*
3 *Mora semel commissa, nō purgatur per mortem rei.*
4 & 5 *Deportatio quando mortis nomine contineatur, quando verò non.*
6 *Donatio inter virum & vxorem,per seruitutem donatoris,vel donatarij extinguitur.*

LEX IIII. PAVLVS LIB. IIII. AD EDICTVM.

SI decesserit, qui fideiussorē dedit, iudicio sistendi causa,non iubebit Prætor iubere exhiberi eū. Quod si ignorans iusserit exhiberi, vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit,denegāda erit actio.Si autē post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem,vtiliter agi potest.

VT intellectus ad hanc l.Si decesserit, facilis habeatur,faciā casus sequentes.Primus est,Fideiussor promittens sistere Titium, liberatur morte Titij, per istum textum, quia res venit ad eum casum,in quo non potuit incipere: ideò non valet, per 1
regul. iur. & sicut debitor speciei per mortem liberatur. l.si ex legati causa.ff.de verbor.obligat.l.quod te.si cert.petat.

Secundus casus est, Iudex non debet cogere ad 2
exhibendum vel sistendum mortuum:& si hoc decreuerit, non valebit sententia quoad effectum.Probat iste text. ibi, deneganda erit actio.

Tertius casus est, si iudex præceperit exhiberi intra decem dies reum, & is moriatur ante illud tempus. non tenetur promissor, vel condemnatus eum exhibere. Dicit iste text. ibi, ante diem exhibitionis, quia defuncto reo extinguitur delictum, l. defuncto. ff. de public. iudic. sic & decretum de exhibendo,

Quartus

Quartus casus est, si mortuus reus fuerit post præceptum & diem exhibitionis lapsum, tenetur vtiliter fideiussor, & potest condemnari quanti ea res est, 3 per hunc text. quia semel commissa erat mora, quæ non purgatur per mortem rei, cùm fideiussor teneatur. Doctor. in l. & si post tres. infrà. si quis caution.

Fideiussor pro condemnato.

Quintus casus, fideiussor pro condemnato, qui soluere iudicatum promisit non liberatur mortuo reo. & hoc probat d. l. si verò. licèt eam intelligant Doct. in fideiussore de iudicio sisti, sed non conuenit text. & hoc probat Ias. in d. l. ij. §. fi. col. 2. & Alex. hîc.

Sextus casus, promittens sistere aliũ, liberatur lata sentẽtia: nam sufficit illum sistere vsq; ad sentẽtiam. l. Græcè. §. post litem. ff. de fideiusso. quem ad hoc no. Mathesil. no. 178. incipiẽte, nota quòd fideiussor etiamsi promisit sistere, quotiẽs fuerit requisitus, nisi dixerit, *& quandocumque*: eo enim casu & post sententiã teneretur, vt verbum, *quandocumque*, aliquid operetur. l. quod si nolit. §. si mancipium. in fin. ff. de ædil. edict. Hoc docet Franc. Cremen. sing. 11. Si quis promisit, liberatur fideiussor, etiamsi à sententia appellatum fuerit. Bartol. in l. cùm apud. col. 2. ff. iudic. solui. Ias. in l. ij. §. fin. suprà eod.

Nota quando iste titulus habeat locum in forensi iudicio, nempe si quis promittat pro reo, cui nõdum factæ sunt testium repetitiones, nec compositiones, quas vocant confrontationes testium, tunc fideiussor promittet reum præsentare & sistere, quoties requisitus fuerit, &c.

Si verò detur fideiussor post confrontationes reo factas, tũc ille promittet stare iuri. c. ex parte. de verb. sig. & soluere iudicatũ. & sic loquitur tit. iud. solui. Sic cẽsuit Senatus seruandũ, anno 1537. die verò 11. Maij.

Mors duplex in iure.

In text. Decesserit, aut ciuitatem amiserit.] Ex hoc colligunt Doct. mortẽ naturalem & ciuilem æquiparari, & sic iuriũ interpretes omnes hactenus dixerunt duplicẽ esse mortem, videlicet naturalẽ, & ciuilem. Naturalẽ vocauerunt, vbi anima à corpore separatur. Ciuilem verò, à lege ciuili inductam, vt quæ fit deportatione, quia deportati iure ciuili pro mortuis habentur. l. j. in fin. ff. de bonorum possess. contra tabu. l. prima. §. sed & si patronus. de coniung. cum emancipat. lib. aut aqua & igni interdictione. & in tit. de interdict. & relegat. vel quando quis est seruus pœnæ effectus, vel ad bestias damnatus. l. ad bestias. ff. de pœn. aut in metallum, aut ad aliud opus datus, fortè ad portum Massiliæ. l. aut damnum. l. aut facta. & l. in metallum. ff. de pœn.

Vnde inferunt iidem interpretes, quòd si quis ad mortem cõdemnatus sit, debet exilio tradi, non autem morti, quia mitior pœna imponi debet, l. interpretatione. ff. de pœn. & ista est mitior morte, ideò imponenda: hæc est communis sententia Doct. in l. transigere. C. de transact. vbi ea tractant.

Pœna capitalis cõprehendit exilium.

Hæc sententia non videtur vera, & fortè hallucinatum fuit hîc in eo, quòd interpretes capitalem pœnam, & mortem indifferenter accipiunt, capitalis enim pœna exilium continet. per l. secundã. ff. de publi. iudi. tamen mors non cõprehendit exilium, nisi, vt inferiùs dicam: ideò condemnatus ad mortem, non potest iure exilio tradi, sed morti. Et licèt mitior pœnæ interpretatio fieri debeat, tamen vna pœna pro alia nõ debet imponi, quæ imponeretur, si pro morte indiceretur exilium, quod non est mors, & diuersa sunt nomina, mors & exilium, ergo & diuersa. l. si idem. C. de codici. & vnum non veniet sub nomine alterius, vt inferiùs dicetur.

Mortis nomine an mors ciuilis veniat.

In hac doctrina, vtrũ mortis nomine veniat mors ciuilis, & contrà, tot distinctiones ac conclusiones à Doct. hactenus conscriptæ sunt, vt nihil ferè in hac materia certi tradi possit, nec adhuc planum est, sed omnia contraria & confusa, & vt eam liquidam redderent, dixerunt mortem ciuilem contineri mortis nomine, quando habet effectum eundem. l. actione. §. publicatione. ff. pro socio. sed ista distinctio quàm plurimas patitur contrarietates, adeò quòd nil stabile tradi hactenus potuit, sed confusè.

Maximè, quia si mors sit, eundẽ effectum operari debet, quem altera mors, alioqui non est mors, & frustra dicta est mors: si nomen habeat, ergo effectum. l. à nullo. C. de feriis.

Præterea, mortem naturalem vocant, quãdo anima à corpore separatur, & tamen si quis gladio, vel alio modo occidatur, vt in l. j. exprimitur. §. occisorum ff. de Senatusc. Syllania. separatur anima à corpore, & tamen illa mors contra naturam infertur, & sic non est naturalis, vt docet Bald. in c. 1. quib. mod. feud. amitta. quia contra naturam est, hominem homini insidiari. l. ij. ff. de iustitia & iure. l. seruus. ff. de seruis expor.

Dicunt etiam Canonistæ cessionem esse mortem ciuilem, & mortis nomine venire. cap. susceptum. de rescript. in 6. vbi glos. dicit mortis nomine venire ciuilem in casibus à iure expressis. glos. in c. placuit. 2. 16. q. 1. Sed cur resignatio potiùs vocatur mors ciuilis, quàm donatio, vel alia alienatio? Quia resignatio alienatio est, Doct. in c. nulli. de reb. Eccles. non alien. & in tit. de renuntiat. scripsi in Praxi benef. in reg. de viginti diebus.

Authoris de morte sententia.

Itaque ego (saluo meliori peritorum iudicio) sic puto dicendũ, hactenus esse hallucinatos in eo, quòd nostri duplicem mortem tradiderunt: nempe mors est vltimus vitæ terminus, & finis, §. his omnibus. in authen. de hæredi. & fal. collat. j. & Aristoteles lib. 5. Meta. c. 16. & Plato dicit esse animę & corporis dissolutionem: ideò deportatio, exilium, damnatio in metallum, & alia id genus, non possunt vocari mors, nec in iure deportatio, vel alia vocatur mors nec ciuilis, vel naturalis: vnde cùm non vocetur mors, non oportebit disputare, an mortis veniat nomine, saltem non inueni apud Iureconsultos quòd mors ciuilis vocentur.

Verumenimuerò (vt doctrinam nouam ex ipsis Iureconsult. hauriamus) interpretum nunc omissa, nos dicemus, quòd quædam est mors naturalis, de qua suprà. Quidã verò sunt casus ad similitudinem mortis inducti, vel morti similes à iure facti, l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de liber. & posthum. ergo non potest dici mors in illis casibus, cùm nullum simile sit idem. l. quod Nerua. ff. depos. Vel quidam sunt mortui, alij mortuorum loco habentur. l. j. in fi. ff. de bonor. possess. cont. tab.

Et quamuis homines dicantur interire maxima, aut media capitis diminutione, & morte, l. verùm. §. fi. ff. pro soci. tamen maxima vel media capitis diminutio non dicitur mors, licèt ibi dicatur interitus, id est, loco mortis. Quod declarat Cicer. lib. 1. Tuscul. quæstio. sic dicens: Est enim interitus, quasi discessus, & secretio, ac direptio earum partium, quæ ante interitum cõiunctione aliqua tenebãtur. Et illa dictio

quasi, denotat ibi similitudinem, & ibi dicitur homines capitis diminutione perire & morte, sed non dicit, Moriuntur capitis diminutione.

Regulam ergo constituerunt, quòd mortis appellatione veniet vitæ tantùm interitus, seu animæ & corporis dissolutio, per iura superiùs scripta.

Sed nunquid mortis nomine venient casus ad similitudinem mortis inducti? Et regulariter dicemus non contineri, nisi sit eadem ratio in illis casibus, vel quando sunt inducti ad eundem effectum, vel sic à iure est expressum.

Vnde licèt ius fingat viuum mortuum, hoc est, quoad aliquem casum specialem, in quo casu fictio locum habebit, & tantum operabitur, sicut si casus verus esset. l. si filiusfamilias. ff. si cer. pet. vt, lex fingit monachum mortuũ mundo, quia professus est, & in consequens Deo deditus & contemplationi: ideò non debet res prophanas tractare, alioqui potiùs institor quàm monachus dicendus est. c. si cupis. & c. placuit. 2. 16. q. 1. & c. 1. & per totũ. ne cler. vel monac. & quoad ista, & secularia negotia, mortuus censetur.

Monachus quomodo mortuus mundo dicatur.

Item, licèt ius fingat aliquem mortuũ viuere, vt in bello mortuos, per gloriã viuere fingit. §. j. de excusa. tuto. in Insti. tamẽ mortui nomine non veniet viuus.

Sed cùm mẽtio in iure mortis fuerit, veniet mors quæcunque, siue violenta, vel gladio, vel fato, generaliter interueniens. l. qui duo. ff. de reb. dubi. Bald. in l. si tibi. C. de donat. ante nupt. & in l. res vxoris. de donat. inter vir. & vxor. Et quomodocũque veniat, fato Dei, & dispositione venire dicitur. per glos. sing. in §. j. de capit. diminut. in Instit. quam sequitur Ben. in c. Raynutius. in verbo, mortuo. j. nu. 27. de testam.

Mors quæcunque in iure mortis nomine venit.

Igitur vbi erit eadem ratio in deportatione, & aliis casibus inductis ad similitudinem mortis, habebit locum & dispositio loquens de morte. Ideò sicut patrono mortuo succedit filius eius liberto, vt de successio. liber. in Institut. ita & deportato patrono, quia loco mortui habetur, & est eadẽ ratio, sicut in morte. Et hoc etiam declarat Iurisc. in l. si necem. §. si deportatus patronus. ff. de bon. libert. & sicut morte patris liberantur filij patria potestate, ita & deportatione. l. si mater. C. de institut.

Et sicut societas morte soluitur, quia personę mortuæ non habemus commercium. §. finitur. de societ. in Instit. & l. actione. §. morte. ff. pro soc. ita & publicatione bonorum. §. publicatione. ibidem. Cùm bonorum societas contracta sit, bonis deficientibus finitur, & hoc non solùm fit publicatione bonorum, sed donatione, aut bonorum peremptione, quia societas non potest ex alienis fieri bonis: non enim communicare possum ea quæ non habeo. argu. l. si vniuersa. C. de legat.

Societas ex alienis non fit bonis.

Item si maritus vxori dotem reddere teneatur, quando illa vxor esse desierit morte, si ab hostibus capta, deportata, aut ancilla facta fuerit, in hac conuentione omnes hi casus continentur. l. si quis stipuletur. solut. matrim. & licèt in his casibus deportatio
4 veniat, non tamen mortis appellatione: sed quia à Iureconsultis hoc declaratum est, dictãte eadem ratione, & sic, vbi à iure hoc est expressum, æquipparabuntur, aliter non.

5 Nã si diuersa ratio in morte & deportatione fuerit, deportatio nõ continebitur mortis nomine, vnde Papin. scribit: *In insulam deportato reo promittẽdi, stipulatio ista concepta, cùm morieris, dari non nisi eo moriente committitur.* l. ex ea parte. §. in insulam. ff. de verbo. oblig. & rogatus restituere hæreditatem filiis suis, vel vni ex his cui voluisset, si deportatus fuerit, eligendi facultatem habet: quia deportatus voluntatem retinet, quæ mortuum non sequitur. §. deinceps. in auth. de nupt. colla. 4. l. cùm pater. §. hæreditatem. j. ff. de legat. ij. l. ex facto. §. si quis rogatus. ad Trebel. Etiam legatum alimentorum deportato factum valet, & non mortuo, quia est pro non scripto. l. si in metallum. ff. de his quæ pro non scrip. haben. l. vnica. in j. de caduc. tollen. & diuersa est ratio (vt patet) in his casibus.

Legatum alimentorũ factum deportato.

Etiam lex comparat seruum penè mortuo, & seruitutem mortuo asimilari dicit Vlpian. in l. intercidit. in fi. ff. de condit. & demonst. Et quasi mortuam mulierem, seruam effectam, in l. sed si alia. ff. de bon. damnat. & seruitutem mortalitati ferè cõparamus. l. seruitutem. ff. de regul. iur. non tamen mortuos vel morti addictos dicunt illa iura.

Siue is seruus penæ effectus, sit ad bestias damnatus, l. ad bestias. ff. de pœn. siue ad metallum, vel ad opus metalli, aut alio modo seruus pęnæ fiat, per cõdemnationem. l. aut dãnum. & l. aut facta. ac l. in metallum. ff. de pœn. l. in metallum. C. de bon. damnat.

Vnde isti sunt intestabiles, sicut mortui. l. eius. ff. de testa. l. qui vltimo. de pœn. vbi Bart. & is electionem non habet, sicut mortuus. d. l. ex facto. §. si quis rogatus. 2. ad Trebel. quod est verum in filiis, quos habuerit postquam est seruus pœnæ effectus.

Intestabiles sicut mortui.

Tamen si diuersa succedat ratio in hoc seruo pœnæ effecto, nõ veniet hîc nomine mortui, vel mortis. Vnde donatio facta inter virum & vxorem, morte 6
confirmatur: tamen si donator, vel donatarius seruus priuati fiat, extinguitur donatio. l. cùm hic status. §. si donator. ff. de dona. inter vir. & vxor. sed ibi nõ erat pœnæ seruus effectus, sed priuati seruus, & in illo casu est diuersa ratio: quia vendẽdo se ad pretium participandũ, censetur tacitè donationẽ factã reuocare, & sicut personã vult trãsferre in aliũ, multò magis & bona, secus in seruo pœnæ effecto. arg. l. si adoptauero. ff. de precar. glo. & Doct. in authen. ingresi. C. de sacrosanct. Eccles. Ergo censetur donatio extincta, sicut si donator eam reuocasset.

Quamobrem Iurisc. hîc vult, vt quemadmodũ si pro cõdemnato quis fideiusserit, vt teneatur eo mortuo soluere iudicatum, ita si ille condemnatus exilio fuerit datus, & amiserit ciuitatem, quia non potest conueniri principalis, ob id conuenitur fideiussor. l. fi. ff. si cert. pet. & eadem est ratio in hoc casu, quæ in morte. Et hæc de morte, & casibus morti similibus, quæ notanda existimarem: quia multæ Doct. chartæ per hoc aboletę censentur, & multa iura planè elucidata, & doctrina facilis tradita. Laus Deo.

Exilium & mors æquiparantur.

SVMMARIA.

1 *Fideiussor datus non habetur, qui perperàm datus est.*
2 *Testis etiam non iuratus, falsum deponens, punitur.*
3 *Contrahens matrimonium, quamuis nullum sit, perdit beneficium.*

LEX VI. PAVLVS LIB. LV. AD EDICTVM.

Votiens vitiosè cautum vel satisdatum est, non videtur cautum, nec satisdatum.

Hæc

1 HÆc lex ad multa allegari solet, imprimis pro non dato fideiussor habetur, qui perperàm datus est. l. prima suprà. si quis in ius voca. non ierit. l. j. §. sciendum. ff. de magistra. conueni. Et paria sunt, nõ soluere, & dare nummos reprobos, quia neuter liberatur. l. eleganter. §. qui reprobos. ff. de pignora. acti. l. quamuis. §. si conuenerit. ad Velleia.

Nummos reprobos dare, & nõ soluere, paria sunt.

Quod est verum, si ignoranter, sed si sciens quis acceperit nummos improbos, vel satisdationem, seu aliam rem, postquam ea fuit contentus, non poterit postea queri, sed sibi imputet, qui admisit talem. l. iij. in fi. ff. de fideiusso. l. inter. §. abesse. manda. Alex. consi. 60. Consideratis. in 5. vol. quod est repetitum. consi. 34. in 7. vol. & Doctor. in l. si quis stipulatus sit Stichum. §. fi. ff. de verb. oblig. & Felin. in c. tua nos. de iureiur. Deci. in l. quo tutela. ff. de regul. iur.

Solutio gabellæ.

De contractu etiam nullo non debet solui gabella. vt docet Bald. in l. non dicitur. C. de leg. & in l. ij. de eunuch. plenè Bertachi. in tract. de gabel. in 3. parte. 8. partis. q. 15. facit l. 4. §. condemnatũ. ff. de re iudi.

Notandum est, quòd licèt actus nõ valeat, tamen punitur, qui actum fecit prohibitum. l. si quis legatum. ff. de fal. Vnde punitur testis, falsum deponens,
2 etiamsi non fuerit iuratus, vt ibi per Bart. & in l. ij. C. de Episc. audi. Ioan. de Plat. per illum tex. in l prima. in 3. nota. C. de peti. bono. subla. lib. 10. ne sit melioris conditionis actum nullum faciẽs, quàm qui bonum,
3 vt docet Angel. consil. 61. Quæritur. col. 2. Et contrahens matrimonium nullum, perdit beneficium, ac si validum esset. gloss. & Doct. in c. vnic. de cleri. coniuga. in 6. Roma. consil. 483. Dubitatur. col. 2. num. 4. Alia hîc possem adducere similia, sed his contentus nunc ero.

l. Si fideiussor, &c. §. Si necessaria, &c.

ISTum text. notant Doct. hîc, qui licèt loquatur in fideiussore de iudicio sisti, tamen etiam habet locum in alio. Et per hunc text. consuluit Alex. consi. 57. Ponderatis. quæst. iij. in tertio vol. in vsufructuaria, vt possit petere cautionem recipi in alia ciuitate, si non possit dare fideiussorẽ in illo loco, vbi vsumfructum habet. Sic in eo qui fideiussorem dare tenetur in criminibus, docet Boër. in decis. Burdegal. q. 124. Testator. in fi. dicẽs sic fuisse iudicatum in supremo Senatu Burdegalensi.

Cautio vsufructuariæ.

Et per istum text. Bart. & alij dicunt quòd si aliquis promisit satisdare, intelligitur in eadem ciuitate. facit l. si cùm dies. §. si arbiter. ff. de arbi. Vnde Alex. & Ias. scribunt, quòd si pro euictione debeat quis emere prædia ad securitatem, vt illa in ciuitate, vel saltem in eadem prouincia emere debeat, per istum text. alioqui non esset securitas, quod est valde notandum in hac patria, vbi dimidia pars dotis in pecunia consistens debet locari in emptionem prædiorum, vel reditus pro securitate dotis, vt in hac prouincia emi bona debeant, non in alia: alioqui si Hispanus vel Anglus vellet emere in sua patria, parum esset prouisum vxori, & hoc sequitur Hyppoli. plura adducens in repetit. rub. ff. de fideiussor. q. 34.

Prædia pro securitate dotis in eadẽ prouincia emi debent.

De consensu tamẽ partium in alia prouincia hæc emptio fieri poterit, quia si partes sunt concordes, nil ad iudicem. l. j. §. inde. ff. de noui oper. nuntia.

De satisdatione necessaria loquitur l. de die. §. tutor. infrà eodem. & iste tamen qui petet alibi dare fideiussorem, debet de calumnia iurare. §. iubetur. ibidem. & si iusta causa fuerit, impetrare, aliàs non. §. fi. ibidem.

In §. Si satisdatum.] Doct. maximè Ias. hîc tractat materiam sequestri, quæ est valde vtilis, & frequens in iudiciis, verùm quia eã plenè docui in tract. de sequestris. in 3. tomo Commentar. in Consti. Reg. ideò hîc non repetam.

SVMMARIA.

1 *Minor in rem suam fideiubens, non potest petere restitutionem, & quare.*
2 *Clericus miles, & alij priuilegiati in rem suam fideiubere possunt.*
3 *Mulier promittendo iudicatum solui, in rem suam fideiussisse censetur.*

Lex VIII. Pavlvs lib. XLIII. ad Edictvm.

DE die ponenda in stipulationem, solet inter litigatores conuenire, si non conueniat, Pædius putat, in potestate stipulatores esse, moderato spatio de hoc à iudice statuendo.

PRincipium huius l. est valde difficile interpretibus, & illud distorquent in varias sententias, ego verò puto sic breui intelligi posse, siue in reo, siue in fideiussore.

Casus. Reus quidam compellebatur à parte, vt promitteret se sistere, vel præsentare in iudicio, quæsitũ fuit à Iurisc. quo die debeat promittere. Respõdet, de die ponenda in stipulatione solet inter litigatores, & partes conuenire, quo die se reus sistat, vel quo die fideiussor eum sistat, & illi conuentioni standum erit. Sed dicet quis, non fuit conuentum inter partes, nec possunt partes conuenire. Nam reus vel fideiussor longum requirit tempus in stipulatione poni, stipulator seu petitor breuem diem requirit, ad quem spectet?

Species facti.

Respondet, In stipulatoris est potestate petere à iudice, vt diem statuat, qui moderato spatio partibus statuet, quo die, reus se præsentare, vel fideiussor illũ sistere, seu exhibere teneatur, & ità cessabunt contraria. Nam ideò est in stipulatoris potestate petere, vt statuatur tempus à iudice, quia si in rei potestate esset, semper fugeret, & nũquam peteret à iudice tempus statui, & sic illusoria essent iudicia. l. inter stipulantem. §. Stichum. ff. de verbo. obligat. Nec refragatur l. quicquid. ff. de verbo. oblig. quia ibi loquitur Iuriscon. in restringenda obligatione quoad rem promissam, hîc verò agitur de die stipulationis interponendæ, quæ relinquitur voluntati stipulatoris, vt eam petat à iudice moderari, & sic in diuerso casu, & ita cessant alia, & omnia quæ hîc iactantur per Doctores.

Obiectionis solutio.

Et non esset peccatum, tenere in iudiciis non esse habendam acceptionem personarum, per regulam in iudiciis. de reg. iur. in 6. nec debet licere reo, quod actori non sit licitum, nec è contrario. per regul. non licet actori. de regu. iur.

Vnde superflua videtur Barto. & aliorum doctrina, quòd in principio litis faueamus actori, in fine reo, & in medio æqualitas seruari debeat: nam nec vni, vel alteri faueri debet, nec quidem pupilli, vel

pauperis misereberis in iudicio, vt testatur Salomõ, & tex. in c. ex parte. de foro compet. Iura tamẽ interdum ex causa indulgent quicquam vni, quod non alteri, quia causa in vno adest, in altero non, vt in dilationibus in criminalibus, in quibus plures reo, quàm actori dantur. l. fin. ff. de feriis. quia non est in potestate rei, quando ad iudicium veniet, sed bene in actoris potestate, ideò paratus debet venire. l. inter. §. si Stichum. ff. de verbo. oblig. Maiore igitur opus est dilatione reo improuiso, quàm actori, qui præuidere potuit, antequam ageret, & idem in aliis dici poterit, ne plura.

Dilationes plures reo in criminalibus, quàm actori dantur.

In §. primo statuitur mulierem non posse adhiberi ad satisdationem de iudicio sisti, nec de soluendo iudicatum, cùm iuuetur Velleiano, propter sexus fragilitatem, vt in toto titulo ad Velleian. tamen si ipsa satisdederit in vtilitatem suam, vtpote pro Procuratore suo, valet satisdatio per hunc text. singu. ad

Mulier in rẽ suã fideiubẽs nõ iuuatur Velleiano.

1 hoc. & idem in minore. Nec hoc casu poterit restitutionem petere, quia vsus est iure communi, ideo non videtur circunscriptus. l. fin. C. de in integ. resti. idem dicit Bolog. in secundis interpretation. in clerico,
2 milite, & aliis priuilegiatis. Nam cùm Procurator teneatur cauere de rato, quãdo de eius dubitatur mandato. l. prima. C. de Procura. etiam mulier, minor, & alij poterunt satisdare, & promittere se ratum habituros quod ipsorum Procurator gesserit.
3 Et si à marito petatur fundus dotalis, poterit mulier promittere iudicatum solui, & in rem suam fideiussisse censetur, & hic §. quidam non loquitur de satisdatione de sistendo, quia maritus posidendo rem dotalem liberatur à satisdatione de sistendo. l. sciendum. §. si fundus. infrà eodem. dicam in l. Iulia. infrà.

SVMMARIA.

1 *Error accipienti fideiussionem vel cautionem, nocere non debet.*
2 *Fideiussio de nouo peti potest, quando non subsistit.*

§. Si seruus interueniat, qui antequam iudicium accipiatur, fideiusserit iudicatum solui, succurrendum est actori, vt ex integro caueatur.

Dubitandi ratio.

DVbium videbatur in hoc text. postquam recepit quis seruum in fideiussorem, videbatur sibi esse imputandum, vt aliud petere non posset. tamen tex. dicit succurrẽdũ esse actori, vt ex integro caueatur, & ratio est, quia in ciuilibus seruus pro nullo habetur. l. quod attinet. ff. de regu. iur. Ideò hic seruus, qui fideiusit inutiliter, habetur ac si nullus datus esset. l. quotiens. suprà. eodem. & error non debet nocere accipienti, cùm non habeat consensum. l. ij. ff. de iudic.

Ratio decidendi.

1 (marginal number at "set. l. quotiens")

2 Et sic patet ex isto text. quando fideiusio non tenet, peti potest de nouo, vt iterum caueatur, vt in §. si fideiussor. infrà.

Nec refragatur in hoc tex. dum dicunt seruum ante iudicium acceptum, & sic non valuit, quia sicut cautio ratihabitionis post litem contestatam nõ potest peti, l. Pomponius. §. ratihabitionis. ff. de Procur. ita nec satisdatio de iudicio sisti, vel de iudicato soluendo. vt docet hîc Ias. per l. vnicam. C. de satisdat.

Ego dicerem hunc text. intelligendum, quòd licèt pars non possit petere (quamuis hoc sit dubium) ante litem cõtestatam satisdationem iudicatum solui, tamen si data fuerit, non ob hoc annullatur, quòd ante litem fuerit data, secus de persona, quæ nõn poterat (vt seruus) satisdare, ideò si mulier, vel minor satisdederit, etiã ante iudicium, eis est succurrendũ. Hoc probat iste text. in versiculo. minori quoque, quamuis Doct. hos text. in varias trahant sententias. De his fideiussoribus, & cautionibus quãdo in praxi peti possint, & probari, scripsi in 1. tomo Commenta. ad Constit. Reg. titul. de sententia executo. artic. 1.

§. Hoc autem. fin. notandũ, quomodo quæ iustè petuntur, impetrantur, iniustè petita recusantur, iusta petentibus non est denegandus assensus. l. ij. ff. de his qui sunt sui vel alien. iur. in quo loco annotaui.

SVMMARIA.

1 *Ab arbitro appellari potest, dato cum adiectione pœnæ.*
2 *Et ab eo qui à iudice datus est, de consensu partium, si iniquum proferat arbitrium.*
3 *Prouocatio potest fieri à iudice dato circa compromissum, de consensu partium.*
4 *Et à iudice dato ad probandum fideiussores, si ab eodem fuerint probati vel reiecti.*
5 *Ab interlocutoria habente vim diffinitiuæ, non licet appellare.*

LEX IX. CAIVS LIB. V. AD EDICTVM PROVINCIALE.

ARbitro ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquũ arbitrium videatur, perinde ab eo, atque à iudicibus appellare licet.

DOctores hîc multos præbẽt intellectus ad istũ text. quem arbitror sic intelligendum in arbitro à partibus accepto, sine adiectione pœnę, ad probandos fideiussores. Vnde si partes constituerint arbitrum, qui cognosceret, an fideiussor de sistẽdo, vel de iudicatum soluendo esset idoneus, & hic arbiter iniquum protulerit arbitrium, illum fortè (licèt locupletem) reprobando, an ab eo liceat appellare? Respondet Caius licere ab eo appellare, atque à iudicibus, quod tamen dubium erat, quia non licet appellare, nisi à persona publica. l. scire. ff. de excusa. tuto. l. ex consensu. §. primo. ff. de appella. Et priuatorum consensus non facit iudicem. l. priuatorum. C. de iurisd. omn. iudi. Ergo non appellabitur ab isto. Text. decidit contrarium, quia non est hic arbiter omnino persona priuata, nempe iuris authoritate habet notionem, ergo iuris authoritate appellare ab eo licebit, cùm etiam actio & exceptio, ex hac arbitri sententia, si non fuerit reclamatum, oriatur. l. penul. C. de arbi. & sic soluta est ratio Ias. & aliorum: nam ex transactione etiam facta à partibus colludentibus, licet appellare. l. à sententia. versiculo idémque rescripsit. ff. de appel. Ludo. Roma. cõsil. 261. Super eo. Et si pœna adiecta nõ sit, adhuc actio incerti datur. l. diem proferre.

Dubitandi ratio.

Ratio decidendi.

proferre. in fi. ff. de arbitr.

Obiectionis solutio. Nō refragatur lex prima. C. de arbi. quia ille text. loquitur in arbitro accepto, cum adiectione pœnæ, à quo non licet appellare, quia pœnæ exactio sufficit. l. ij. ff. de arbi. stari enim debet sententiæ arbitri, quam de re dixerit, siue æqua, siue iniqua sit, & sibi imputet, qui cōpromisit. Vlpia. in l. diem proferre. §. stari. eodem titul. Hic autem tex. loquitur de arbitro sine adiectione pœnæ, à quo potest appellari, vt hîc, & l. fin. ff. à quibus appel. non licet. clem. 2. de appel. quia hæc arbitria redacta sunt instar iudiciorum. l. prima. ff. de arbi. & arbiter non cogitur sententiam dicere his diebus, quibus iudex nō cogitur. l. idē Pomponius. §. fi. de iudi. & ad arbitrium boni viri redigi illorum sententia potest. d. l. fi. & l. societatem. §. fin. pro socio. de quo abundè scripsi in tract. de arbit. in 3. tomo Commenta. ad Constit. Regias.

Et ad tollenda omnia dubia & contraria, facerem casus sequētes.

1 Primus est, Ab arbitro dato cum adiectione pœnæ non potest appellari, rationem suprà adduxi, nec iudicati actio datur, cùm pœnæ exactio sufficiat. d. l. prima. & nihil superflui introducendum est, vt in prima constitutione. C. patet. nisi in hoc regno ratione Constitutionis Regiæ.

2 Secundus casus est, Ab arbitro dato à iudice, de consensu partium, iniquum proferēte arbitrium, appellari potest. vt hîc, & l. fi. ff. à quibus appel. nō licet. Et quamuis de consensu partium datus iudex non possit recusari, tamen à sentētia eius appellari potest, quia non videtur consentire iudicis sententiæ, qui consentit vt ille cognoscat. Doctor. in l. Iulia. ff. de condict. indeb. c. cæterum. vbi Doc. de rescrip.

Iudex de cōsensu partiū datus, non potest recusari.

Idem dicerem, si acceptus esset à partibus sine iudice, cū hic text. nō distinguat, an à iudice datus fuerit, vel acceptus à partib⁹ sine iudice, & quia in vtroque est eadem ratio, eò quòd promittebant partes stare eorum sententiæ, licèt pœna non adiiceretur, actio incerti dabatur. l. diem proferre. § fi. ff. de arbi. Ergo ab vtroque appellari potest, vt hîc.

3 Tertius casus, A iudice dato circa cōpromissum, de consensu partium, potest prouocari. l. ex consensu. ff. de appel.

Et ille consensus circa iudicem, non facit vt pars consentiat sententiæ, quam iudex proferret, & ideò appellare poterit, vt dictum fuit.

Et quamuis gloss. intelligat illum tex. in partibus, quæ compromiserunt, nō recusantibus eum, qui daretur à Pręside, etiamsi delegatus fuerit, aliàs cōtrà. l. prima. C. de arbi. l. fin. de iudic. tamen ego intelligerem illum tex. l. ex consensu, in quo dubitatur de compromisso, an valeret & an teneret contra compromittentes: nam Præses, circa istum compromissum, dedit iudicem, qui de hoc cōpromisso cognouit, & bonū pronuntiauit: vnde quæsitum fuit, postquam de cōsensu partium datus erat, an possint partes, vel earum altera prouocare? & text. respondet posse, quia tantùm fuit habitus consensus ad iudicē, non ad qualem sententiam proferendam, quod non valeret. l. qualem. ff. de arbit.

4 Quartus casus, A iudice dato seu commissario ad probandum fideiussores, si ab eo probati fuerint, vel reprobati, appellari potest, nam à quocunque iudice delegato appellari potest. l. j. in fi. ff. qui & à quib. appel. & de hoc arbitro, ad fideiussores probandos, loquitur Vlpia. in l. ait Prætor. §. non solum. primo. ff. de minor. & iste text.

Nec erat in hoc text. arbiter iudex, alioqui tex. sibi ipsi esset contrarius, dum dicit, perinde ab eo atque à iudicibus appellari licet, ergo nō erat iudex: nam perinde fictionem notat. l. prima. ff. de recept. arbitr. gloss. & Batto. in l. vnica. C. qui pro sua iurisdictione.

Hodie cùm dubitatur de fideiussoribus dandis, committitur negotium alicui Consiliario, vbi sunt, vel alteri, vbi non sunt, & ille commissus probabit iudices, & ab illa approbatione poterit pars appellare, & sic in praxi seruatur: sed si sententia executoria sit, executioni dabitur non obstante hac appellatione, & sine illius præiudicio. vt scripsi in tract. de senten. executo. artic. primo. in primo tomo Comment. ad Constit. Reg.

Forensis vsus in approbando iudices.

Nec refragatur non posse appellari de iure ciuili ab interlocutoria, l. ij. ff. de appel. recipi. verum est, nisi haberet vim diffinitiuæ, vt gloss. fi. in authen. habita. in fi. C. ne fil. pro pat. asserit. allegatur l. Prætor. §. permittitur. ff. de minor. & gloss. hîc dicit speciale, quia deciditur vnus articulus. & hanc gloss. singularem dicit Bart. quòd à sententia interlocutoria decidente vnum articulum, & sic habente vim diffinitiuæ, etiam de iure ciuili appellatur, sed non placet dicta decisio in hoc, quòd à sententia arbitri appellare non liceat, quando est acceptus super tota causa, secus si super vno articulo: nam si liceat in minori, ergò & in maiori. authen. multò magis. C. de sacrosanct. Eccle. l. qui inferiore. ff. de Senator. c. de appellationibus. de appel. & text. est in l. item Pomponius. scribit, si de meis, & l. quid tamen. & l. si cùm dies. §. j. ff. de arbit. 5

A sententia arbitri super tota causa accepti, licet appellare.

Tamen ista glo. in fi. allegatur singul. à Lanfranc. in repeti. c. quoniam contra. in verbo, recusationes. col. 3. de proba. quòd à sententia arbitrorum, ex forma statuti, vel ordinationis datorum, poterit appellari. Idem docet in verbo, interlocutiones. col. 26. ibidem, & Socin. hanc gloss. singul. etiam ad hoc dicit in tract. fallen. regul. 24.

De eadem re.

SVMMARIA.

1 *A sententia arbitri fit ad iudicem ordinarium appellatio.*
2 *Casus superueniens domino nocere non debet.*
3 *Fideiussor effectus non soluendo, vel mortuus, debet renouari.*
4 *Debitor de fuga suspectus in regno Franciæ non potest capi.*
Restringitur. ibidem.

LEX X. PAVLVS LIB. LXXV. AD EDICTVM.

SI ab arbitro probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cùm potuerit querela apud competentem iudicē deferri. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, aliàs improbatos probat. Multóque magis, si sua voluntate accipit fideiussores, contentus iis esse debet. Quòd si medio tempore calamitas

lamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia acciderit, causa cognita, ex integro satisdandum erit.

Fideiussores ab arbitro probati.

IN hac lege dubium est, si fideiussores probati sunt ab arbitro tanquam idonei, & locupletes, an eos possim recusare? Respondet non posse, sed pro locupletibus habendi sunt: nam querela, id est, appellatio poterat deferri ad iudicem, vt in l. preceden. si ergo non appellauerim, imputetur mihi, quia huic sententiæ arbitri stãdũ est, & ad quem hodie appelletur
1 à sententia arbitri in Francia, dixi ad iudicem ordinarium, artic. primo. tract. de arbitr. in 3. tomo Commenta. ad Consti. Reg. vbi declaraui ea quæ traduntur in l. si societatem. §. arbitriorum. ff. pro socio.

Quid, si pars aduersa obtulerit quatuor fideiussores, arbiter duos approbauit tanquam locupletes, & idoneos, alios duos improbauit, ego ab eo probatos, ex causa (fortè quia erant cauillosi & malæ fidei) nolui accipere, sed ab ipso reprobatos (propter eorum bonam fidem) probaui, vel mea voluntate pro libito accepi: si non sint idonei, an alios petere possim? Respondet text. non posse, sed his contentus esse debeo, nempe quos approbo, reprobare nõ possum. l. Pomponius. ff. de nego. gest. licèt esset dubium, postquam reprobati erant ab arbitro, quòd illos pars non poterat accipere, sed hoc erat in vtilitatem partis, cui potest pars renuntiare. l. penul. C. de pact.

Dicet quis, accepi fideiussores locupletes, qui postea deuenerũt ad inopiam casu, & calamitate, quæsitum fuit an alios petere possim? Respondet text.
2 posse, & ex integro satisdandum, quia casus superueniens non debet mihi nocere, ideò alij mihi de nouo dari debent. Ista est vera & facilis ad tex. elucidatio. Accur. assignat rationem hanc, quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio. l. de ætate. §. ex causa. ff. de interroga. actio. docet Roma. in repetit. l. si verò. §. de viro. col. 46. fallen. 50. ff. solu. matrimo. vnde Vlpia. ait in l. iij. §. quamuis. de admi. tutor. ff. nonnunquam recedi, etiam à voluntate defuncti, si minùs perpenso consilio, tutorem aliquem dederit, vel eo tempore, quo fecit, tutor datus bonæ vitæ, vel frugi videbatur, deinde posteà idem cœpit malè conuersari, ignorante testatore, vel si contemplatione facultatum eius, ei res commissa est, quibus postea exutus est.

Et sic per istum text. dixi in tract. de senten. executo, artic. primo. gloss. 16. num. 27. quãdo fideiussor
3 datus pro eo, qui obtinuit sententiam possessorij, videlicet recredentiam, effectus non soluẽdo, vel mortuus fuerit, alius dandus erit, vt etiam docet Bart. in l. Prætoriæ. 2. ff. de Præto. stipul. consuluit Aret. in consi. 134. Clarissime. & quãdo possit fideiussor exonerari, scripsi in d. tract. num. 29. & sequen. quæ hîc pro repetitis habeantur.

Fideiussor nõ idoneus sciẽter acceptus.

Diuersum est, quando accepi fideiussorem non idoneum scienter, tunc alium petere nõ possum, quia qui admisit eum fideiussorem, idoneum esse comprobauit. l. qui satisdare. ff. de fideiusso. & in dubio videri sciuisse idoneum fuisse, verisimile est. l. qui cũ alio. ff. de regul. iur. pulchre Alex. consi. 60. Consideratis. in 5. vol. & Barba. consi. 70. Illud qu. vlt. in 3. vol. quod est valde vtile.

Oportet itaque probare, quòd paupertas de nouo aduenerit. l. creditores. §. planè. ff. de priuile. credi. Vnde inferunt Doctor. suspectum debitorem de fuga posse prehendi, & in carcerem duci, requisitis tamen sex hîc per Ias. numeratis, & in §. primo. de actio. in Insti. sed hæc praxis non seruatur in regno, nec ratione suspicionis fugæ capi potest debitor, nisi ad 4
corpus (vt dicunt) obligatus fuerit, sed bona alicuius possunt arestari, vt sæpius dixi in primo tomo Commenta. in Constitu. Regi. vnde hîc amplius non prosequar.

SVMMARIA.

1 *Satisdatio per quamlibet instantiæ mutationem expirat.*
2 *Actionis mutatio liberat fideiussores.*
3 *Fideiussores, si alibi iudicentur, quàm coram quo iudice promiserunt iudicatum soluere, non tenentur.*
4 *Fideiussores mutata causa personæ, pro qua fideiusserunt, non obligantur.*

LEX XI. VLPIANVS LIB. LXXVIII. AD EDICTVM.

IVlianus ait: si antequam mandarem tibi vt fundum peteres, satis acceperis petiturus fundũ: & posteà mandatu meo agere institueris, fideiussores teneri.

Facti huius legis species.

SPecies facti est, quidam dicanicus, seu pragmaticus confidens me ei daturum mandatum, ad petendum fundum meum, quem Titius possidebat, accepit fideiussores à Titio, de soluendo iudicatum ratione illius fundi, ego posteà mandaui illi pragmatico, vt fundum peteret, qui ratione huius mandati incepit agere, & fuit condemnatus possessor, quæsitum est, an fideiussores teneãtur soluere iudicatum. Dubium erat nõ teneri eos, quòd promissio erat facta ei, antequam esset Procurator, sed Iuriscon. ait fideiussores teneri. Ratio est, quia promissio erat ratione fundi, ideò siue vnus, siue alter petat, fideiussores tenentur, non ratione confirmationis, quæ hîc nulla fuit, sed ratione mãdati. Itaque iudicatum soluere promittens pro illo fundo, tenetur semper ratione illius fundi, igitur si iste, cui satisdatum sit, Procurator fiat, fideiussores non minùs tenebũtur: nam etiamsi alter prosecutus fuisset causam, iidẽ fideiussores tenerẽtur ratione stipulationis interpositæ pro illo fundo, quod probat iste text. ibi, petiturus fundum satis acceperis. Diuersum esset, si fideiussores promisissent soluere iudicatum coram illo iudice, nam si corã alio causa decisa fuerit, non tenerentur, l. iij. in princ. ff. iudi. sol. & inferiùs distinguetur.

Nempe fideiussores promiserunt soluere iudicatum, & litis æstimationem, quæ fieret in prosequẽdo talem fundum meum, si postea dederim mãdatum, illi non liberantur fideiussores, qui iam sunt obligati ad hoc, nec acquiritur mihi directò obligatio per hunc dicanicũ iuxta l. primã. C. per quas perso. nobis acqui. sed iuxta stipulationem eorum tenẽtur fideiussores, qui promiserunt soluere litis æstimationem factam pro illo fundo.

1 Nec refragatur, quod Doctor. dicunt, quòd per quamlibet mutationem instantiæ expirat satisdatio. l.ij.& l.si ante. ff. iudi. sol. sed vt hæc materia rectè intelligatur, & contraria concilientur, distinguendi sunt casus sequentes.

Fideiussores litis æstimationem soluere promittentes.

Primus est, si fideiussores promiserunt soluere litis æstimationē & iudicatum, quod erit factum pro tali fundo, tenentur, siue Procurator, siue defensor prosecutus fuerit, & siue defensori promiserint, siue domino, & iste est propriè casus huius l. quicquid hactenus scripserint Doctor.

Secundus est, promittens soluere iudicatum ex processu factum in actione in rem, non tenetur, si in
2 personam processus fuerit motus, quia actionis mutatio liberat fideiussores. l. cùm quærebatur. ff iudi. solui. alia est enim actio in rem, alia actio in personam: l. actionum genera. ff. de acti. & obligat & qui promisit pro vna, non est obligatus pro altera, quia pro illa non promisit.

Tertius casus est, fideiussores promittentes soluere iudicatum factum coram iudice consignatore, nō
3 tenentur si alibi iudicetur, l.iij.ff.iudi.sol. *quia nō huiusmodi iudicis sententiæ fideiussores se subdiderunt*, dicit ibi tex. ergo non sunt obligati.

Fideiussor in vno iudicio promittēs soluere iudicatum.

Quartus casus, fideiussor promittens soluere iudicatum in vno iudicio, non tenetur soluere in causa appellationis, l. cùm apud. ff. iudi. sol. ideò intelligitur promisisse in prima instantia tantùm, & nō in secunda. dicit text. in Procuratore, qui in causa appellationis non censetur constitutus, nisi tantùm vt appellet. l. si Procuratorem. §. si ignorantes. ff. manda. l. inuitus. C. de Procurator.

Quintus casus, promittens soluere iudicatum, ac litis expensas faciendas contra Titium, non tenetur si Sempronius litem moueat, quia de illo non sensit promissor, nec de eo pollicitus fuit, & alia est Titij persona, alia Sempronij. l. cùm quærebatur. ff. iudi. sol. vbi no.

Ratihabitio confirmat gesta sine mādato.

Sextus casus est, & ad hoc istum text. singularem interpretes dicunt, & Barba. in repetit. c. Raynutius. col. 28. de testa. & Alex. consi. 146. in causa. nu. 9. in 5. vol. ac Felin. in c. nonnulli §. fi. col. 4. de rescrip. quòd gesta sine mandato confirmantur per superueniens mandatum, super actu nondum finito, sed non probatur in hoc tex. & vix obseruaretur in forensi iudicio, si non adesset in mandato clausula cum ratihabitione gestorū, vt est in l. licet. infrà. de iudi. quia aliud est mandatum, aliud ratihabitio. l. si verò. §. si post creditam. vbi gloss. ff. manda.

Et superiùs dixi aliter istum text. intelligendum. Mandatum autem super lite prosequenda vix operatur confirmationem eorum, quæ prius gesta sunt, & in hoc hallucinati (vt puto) fuêre interpretes.

Septimus casus est, si is, qui sine mandato defendebat aliū, fideiussores dederit, qui promiserunt soluere id, in quo fuerit iudicatus defensor, si postea defensor fuerit effectus Procurator, & nomine Procu-
4 ratorio condemnatus, vel tanquam hæres, nō tenentur fideiussores, quia non est eadem causa personæ. per l. si ante. ff. iudi. sol. non enim in stipulatione est comprehensa persona illius, qui constituit eum Procuratorem, nec eius causa fideiussores dati, ideò ad illud non tenentur. l. Plautius. ff. de Procurat. Ipsi autem promiserūt iudicatum soluere, si defensor fuisset condemnatus, sed non est condemnatus, verùm is, cuius erat Procurator, seu ipse Procuratorio nomine, l. prima. C. de senten. & interlocu. omn. iudi. & sic est casus valde diuersus à casu nostro. Et hoc decepit omnes interpretes hactenus, & magnū negotium dedit, vt contrarium illius text. euitarent, quod tamen non potuerunt. Alia dicam in interpretatione illius legis, si antè his nunc, pro huius legis interpretatione, contentus.

Satisdatio de iudicio sisti, nō cōuenit textui.

Vltimò, iste text. non potest intelligi de satisdatione de iudicio sisti, quia hic possessor erat fundi huius, & quamuis Doct. dicant illum, qui possidet rem quæ petitur, non haberi pro possessore quoad satisdationem istam, tamen contrarium est verū, & probatur in d. l. sciendum. §. si fundum. & §. si fundus. infrà eod. ibi, *eius fundi possessores intelliguntur*, licèt Doctor. eam solutionem gloss. reprobēt, nec probat §. quidam. nam ibi dubitatur an mulier possit fideiubere pro marito, à quo fundus petitur dotalis, soluere iudicatum, & respondet posse, quia potest fideiubere in rem suam, & cùm petitur fundus dotalis, in rem suam fideiubere dicitur, sicut si fideiubeat pro Procuratore suo, se rem ratam habiturum, nisi intelligeretis, quòd hic fundus esset modici valoris, nec posset esse par ad litis æstimationem præstandam, & tunc satisdare de iudicio sisti tenentur, etiam quisquis istum fundum possideat, gloss. & Doct. in d. l. sciendum. in princ. infrà eod. sed melius est intelligere in satisdatione iudicatum solui.

SVMMARIA.

1 *Vniuersalis oratio ex causa restringenda est.*
2 *Inuadens hæreditatem, non priuatur iure suo, cùm inuadendi causam habuit.*
3 *Hæres ex noua causa dilapidationis tenetur satisdare, quamuis testator cautionem remiserit.*

LEX XII. IDEM LIB. LXXVII. AD EDICTVM.

INter omnes conuenit, hæredem sub conditione, pendente conditione, posidentem hæreditatem substituto cauere debere de hæreditate. Et si defecerit conditio, hæreditatem adeuntem substitutum, & petere hæreditatem posse, & si obtinuerit, committi stipulationem. Et plerunque ipse Prætor, & ante conditionem existētem, & ante diem petitionis venientem, ex causa iubere solet stipulationem interponi.

ISta lex, inter omnes huius tituli leges, est difficilis, & parum intellecta à nostris interpretibus, & eam adscribendam ad verbum censui, prout est in Pandectis Florentinis, vt faciliùs intelligatur. Speciem facti sic ponam.

Facti huius legis species.

Quidam Caius fuit institutus hæres sub conditione (quod fieri potest §. hæres. de hæred. insti.) si Rex venerit ad hāc ciuitatem intra annum, & si non venerit, substituit Titium: interim pendente conditione hæres posidet hæreditatem, substitutus petit satisdationem ab eo de restituenda hæreditate, & ea

confer

conseruanda, an hæres cauere debeat? Respondet text. cauere debere.

Quid si ipse hæres promiserit conseruare, & si defecerit conditio, hæreditatem restituere? Ipsa defecit conditio, quia Rex non venit intra annum, an substitutus hæreditatem petere possit? & respondet text. posse hæreditatem, illum adeundo, petere, quam si obtinuerit, committitur talis stipulatio, adeò quòd ex sua promissione est obligatus, bona in hæreditate inuenta substituto restituere, vel (si perierint eius culpa) præstare earum rerum æstimationem.

Dubitandi ratio. Dubitatio hìc esse poterat, quia hæres tenetur cauere in legatis conditionalibus, quid in hærede sub conditione instituto? Respondet text. idem in hæreditate, sicut est institutum in legatis, vt ff. & C. vt lega. no. caue. licèt Ias. dicat non esse dubium in substituto per fideicommissum, tamen dixi adhuc esse dubium, quia ante hanc legem non erat tam planè expressum.

Versiculus, & plerique, &c. sic intelligi debet, Tenetur hæres sub cõditione cauere de restituẽdo hæreditatem substituto, sed quomodo hoc, cùm substitutus, adhuc pendente conditione, nullum ius habeat? Respon. hic tex. dicẽs Prætorem sæpius ante conditionem existentem, etiam ante diem venientem solere iubere ex causa, vt stipulatio & cautio interponatur. Hoc probat Papini. in l. *in omnibus bonæ fidei iudiciis, cùm nondum dies præstandæ pecuniæ venit, si aliquis agat ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit*. ff. de iudic.

Quid si plures substituti sunt? Respõdeo, nedum vni, sed & singulis cauendum est, quia singulorum interest. Ista est vera elucidatio ad istum tex. difficilem, in cuius intellectu gl. & Doct. valde laborarũt.

1 Ex isto text. colligunt Doctor. iuncta gloss. orationem vniuersalem restringendam ex causa, ibi, inter omnes conuenit, scilicet Iurecõ. super hac re interrogatos, & qui de hoc scripserunt, facit l. prima. §. penul. ff. de vsufr. accrescend.

Vnde si notarius dicat, Omnibus de capitulo placuisse, vel omnes de consilio ita respondisse, debet restringi ad præsentes, nec instrumentum redditur ob hoc falsum, vt docet Bart. & alij in l. prima. §. nuntiatio. ff. de noui oper. nuntia. l. ij. §. Prætor. suprà. eod. nisi in illo instrumento diceretur, omnes Canonicos illius Ecclesiæ consensisse, tunc si quidam erant absentes, instrumentum erit falsum, vt docet Bald. in l. fi. C. sine censu vel reliq. Baner. in §. sed cùm aliquis. col. 4. de testa. in Instit. Scripsi de hoc plenè in interpretatione authen. habita. C. ne fil. pro pat. in verbo. omnium.

Hæres sub conditione institutus, tenetur satisdare. Secundò, ex hoc text. colligi potest, quòd hæres institutus sub conditione possidens hæreditatem, cauere tenetur substituto, & Doct. hìc dubitãt quomodo possidebat hæres hęreditatem pendente conditione. Respondeo de facto, & sicut is, qui ius habet, tenetur cauere, multò fortiùs is qui nullum ius habet, ne melioris conditionis sit, quàm ius habens, & hæc probant Angel. & Ias.

Sed quomodo, hic inuadens hæreditatem nunquid priuatur iure suo? l. si quis in tantam. C. vnde vi. & l. extat. quod met. cau. Respondet glos. singul.
2 hìc, quòd inuadens hæreditatem pendente conditione, sub qua est institutus, non perdit ius suum adueniente conditione, quia causam inuadendi habuit. Bald. hoc docet in marga. in verbo, inuasio. 2. q.

Vel dicit gloss. quòd hæres petierat bonorũ possessionem secũdùm tab. quam petere potest ex tacita voluntate defuncti, siue filius sit institutus, siue extraneus. l. prima. §. si sub conditione. & l. si demum. ac l. si sub conditione. ff. de bonor. possess. secundùm tab. & hoc Papinia. docet in l. Paulus. ff. de Prætor. stipul. sic dicens, *Paulus notat, qui sub conditione hæres institutus est, agnita bonorum possessione, cogitur substituto in diem cauere longiorem. Prætor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum.* Nam tacitè interdũ testator vult, vt institutus sub conditione, pendente conditione, hæreditatem possideat, vt si dicat: Instituo Titium, si Rex venerit ad Parisiorum ciuitatem intra annum, qui si non venerit, volo vt hæres restituat istam hæreditatem Caio, interim hæres possidebit iure hæreditatẽ, & cauebit substituto, vt hìc.

Item hic hæres institutus tenetur cauere sub hypotheca bonorum, l. filio. ff. vt lega. vel fideicommiss. nomi. caue. siue sit fideicõmissarius, siue substitutus vulgaris, licèt is directò fiat hæres, & sua authoritate capiat. not. in l. centurio. ff. de vulg. tamen quia interim hic hæres, hæreditatis possessor, de facto posset alienare bona, antequam substitutus ea caperet, & ea consumere, ideò cauere tenetur, vt hìc, & poterit fieri hæc substitutio ita: Talem substituo sub conditione, si Rex venerit intra annum Lutetiam, qui si non venerit, & alter hæres non extiterit, Titius hæres esto, vel volo vt restituat hæreditatem substituto: & sic tacitè vult testator, vt hæres pendente conditione hæreditatem possideat, hoc etiam permittit Prætor dando eidem bonorum possessionem.

Limitat Ias. post alios in substituto pupillariter, cui non tenetur cauere pupillus, allegat gloss. in l. cũ Archimedoram. C. vt in possessio. lega. Bart. in l. is potest. col. 3. versicul. sed circa hoc quæro. ff. de acqu. hæredi. quia pupillus, cui facta est substitutio, potest alienare bona cum authoritate tutoris, & decreto iudicis. l. Marcellus. §. res quæ. ff. ad Trebel. vbi Doct. & in l. sed etsi in conditione. §. si seruum. de hæred. instituend. quæ iura parum probant. Et substitutus non poterit ea alienata secundùm eum reuocare, sicut in substitutione fideicom. in qua non valet alienatio. l. fi. §. sin autem sub conditione. C. communia. de legat. Contrariũ (vt refert Ias.) tenet Bal. in l. nec enim. ff. de adopt. per tex. in l. prima. §. primo. in verbo, Ad substitutũ. ff. de tutel. & rati. distrah. cui text. respondent Doct. in d. §. res quæ. sed parum ibi protur, nec est opus responsione. *Pupillus substituto pupillariter non tenetur cauere.*

Ego autem dico ambas opiniones conciliari posse, vt videlicet pupillus teneatur cauere de dimidia parte bonorum, quæ est patrimonium testatoris, & ad substitutum peruenire debet. c. Raynutius. de testa. Alia verò dimidia est, quæ respicit legitimam, & quartam Trebellianicam, quæ ad pupillum pertinet, ideò de illa non cauebit, tãquam de sua substantia, aliàs in sua grauaretur legitima, quod est prohibitum in l. scimus. C. de inoffi. testa. & interim factæ iure alienationes per pupillum valebunt, quatenus dimidiam hæreditatem nõ excedunt, & alienatio in illius partem cõputabitur. authen. res quæ. C. commu. de lega. & in d. l. Marcellus. §. res quæ. & sic prouidetur & substituto, & pupillo, nec nocebit hæc cautio pupillo, quoad suam portionem, si generaliter cauerit, nec hæredibus pupilli.

Fiscus satisdare nō tenetur.

Non procedit iste tex. in fisco, qui non solet satisdare, l. prima. §. si ad fiscum. ff. vt legat. quia semper idoneus est, & soluendo. l. ij. ff. de pact. dota. idem in Ecclesia & Repub. interpretes dicunt, per l. si quando. §. admonēdi. vt legat. &c. licèt maior videretur ratio in fisco, vt cauere deberet (quia, postquam aliquid tenet, ita fortiter stringit, vt nemo possit, sicut nec clauam à manu Herculis, eripere) quod posset obtinere ex fideiussore: etiamsi testator remiserit satisdationem, non tenetur hæres eam præstare. l. penul. C. vt in possess. lega.

Imò, si hæres cœperit dilapidare, non cogitur satisdare, vt dicit hîc Ias. per text. in l. fin. in princ. vbi
3 Bar. ff. vt lega. no. caue. sed si testator remitteret cautionem, tamen ex noua causa dilapidationis, de qua non cogitauit testator, teneri hæredem satisdare dicerem: per l. Imperator. vbi Doctor. ff. ad Trebel. nam quæ de nouo emergunt, nouo indigent auxilio, l. de ætate. §. ex causa. ff. de interrog. actio. & hæc cautio intelligi debet, stantibus rebus. l. fin. infrà. eodem.

Obiectionis solutio.

Nec refragatur d. l. fin. vt lega. quia ibi testator vetuerat, & magis est prohibitio, quàm remissio, etiā quia ibi vetuerat patri, ne satisdaret nepti, de cuius amore confidit lex. l. isti quidem. ff. quod met. cau. Et verisimile est, quòd hic non alienabit bona, quæ ad filios, vel nepotes peruenire debent, sed ipsis custodiet. l. liberorum. ff. de verbor. signific. ob id non datur ibi cautio, à patre filio vel nepoti suo: secus ergo esset in extraneo, cui, licèt remissa esset cautio à testatore, tamen si dilapidare inciperet, cauere teneretur. Et hoc æquitate fulcitur, quam iudices sequi debent. l. quòd si Ephesi. ff. de eo quod certo loc. quicquid Ias. & alij scribant.

Etiam dicerem teneri hæredem non solùm cauere substituto, sed etiam venientibus ab intestato, quia eadem est ratio in illis, ne interim dolo bona hæres consumat, & ista est sententia Alex. Paul. & Ias. quicquid dicat Speculator in titulo. de testa. §. penult. versicul. sed si quis est sub conditione, prout refert Ias. hîc: nam hoc æquum est, nec est odiosa hæc materia, ideò non restringenda, & hoc quando ius substitutionis transit ad hæredes. de quo per Doct. in l. sed si plures. ff. de vulga.

Substituto, quē alius antecedit, non est cauendum.

Vltimò iste tex. restringitur in substituto, quem alius antecedit, vt nō debeat illi caueri. per l. Paulus. ff. de præto. stipul. nam quamuis singulis satisdādum sit substitutis, vt hîc, verum est quando in vno gradu sunt, sed calumniosè videtur satispetere, quem alius antecedit. d. l. Paulus. Ideo hi, quos principaliū causa tangit, vocandi sunt, non alij. l. de vno. & l. sæpe. ff. de re iudic. facit §. legatariis. de testa. in Instit. & l. si quis nec causam. vbi Doctor. ff. si cert. petat. Alia, quæ ibi Doctor. iactant, missa faciam, his nunc contentus.

SVMMARIA.

1 *Tutor loco domini habetur.*
2 *Defensor in ciuilibus sine satisdatione recipi non debet.*
3 *Satisdatio iudicatum solui in Curiis Franciæ, cùm ciuiliter agitur, non fit.*

Lex XIIII. Pavlvs lib. II. Responsorvm.

Filiusfamilias defendit absentē patrem, quæro an iudicatum solui satisdare debeat. Paulus respōdit, eum qui absentem defendit, etiamsi filius, vel pater sit, satisdare petituro, ex forma edicti debere.

Ista l. tollit dubium, si filiusfamilias defendat patrem suum absentem, an satisdare iudicatum solui debeat? quod non videbatur, quia sine mandato etiam potest, & coniunctim, l. exigēdi. C. de Procur. contrarium tamen hîc statuit Paulus: nam edicto cautum erat neminem recipiendum ad defendendum absentem sine satisdatione, & sic comprehenditur filius qui patrem defendit absentem, & edictum veterem regul. appellat Iustin. in §. si verò. de satisd. in Instit.

Nemo ad defendēdū absentē, sine satisdatione recipiendus.

Extēsio legis.

Amplia, etiamsi locupletissimus sit defensor, Vlpia. in l. minor. in fin. ff. de Procur. is enim qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus sit, etsi consularis sit, non videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus. Vnde Iuriscon. hîc declarat istud edictum extendi ad filiumfamilias defendentem patrem absentem, idem etiam in patre defendente filiumfami. absentem, à fortiori ratione procedet in aliis cunctis, & etiam extraneis. Ratio est, ne illusorium sit posteà iudicatum, l. si Prætor. ff. de iudic. nam si pars nihil habeat, fideiussor tenebitur, & sic non erit illusoria sententia.

Ratio decidendi.

Idem dicendum est in Procuratore, vt dominus pro eo satisdare iudicatum solui debeat, alioqui non recipietur. vt Modest. pulchrè scribit in l. si ad defendendum. ff. iudic. solui.

Restrictiones huius legis.

Limitatur tamen in patre defendēte filium suum in bonis, in quibus vsumfructum habet, quia in illis est legitimus administrator, & suo quodam iure filium defendere videtur, gloss. in l. fin. §. vbi autem. C. de bonis quæ lib. l. prima. de bonis mater. & non videtur alienæ litis defensor, Bart. & alij in l. ij. in fin. ff. solut. matr. l. qui proprio. ff. de Procur. l. in eo. §. nemo. ff. de reg. iur.

Quæ quidem regula non procedit in tutore; l. fin. §. defensionem. C. de administ. tuto. quia officium non debet ei esse damnosum, l. sed si quis. ff. quemadmod. test. aper. & quia loco domini habetur. l. qui 1
fundum. §. si tutor. ff. pro empto.

Non procedere quoque scribunt interpretes in defendente vnum articulum causæ, per l. in eo. §. nemo. vbi Accurs. ff. de reg. iur. quia tunc causa non iudicatur, sed si is peteret iudicari, posset pars satisdationem petere, & iudex ita statuere debet, per istū text. & alia iura generaliter loquentia, quicquid dicant Doctor.

Limitat etiam Ang. & Soc. in defensione notoria, per l. exigendi. C. de Procur. ille tamen text. loquitur in alio casu, vt ibi declarabo, & in criminalibus fortè procedere posset, sed non in ciuilibus, in quibus 2
recipi non debet defensor sine satisdatione, ne iudicatum elusorium sit, & vt iuri pareatur hoc præci-

pienti: & in casibus in quibus à iure releuabitur satisdatione, aliàs iudex in præiudicium partis statuere non posset, nec contra ius, cùm secundum iura iudicare debeat, & ita iurat se facturum, vt patet in Authent. in titul. iusiurand. quod præst. ab his collat. 2.

Iudex in præiudiciũ partis satisdationẽ statuere nõ potest.

3 Hodie ista satisdatio iudicatum solui, non seruatur in Curiis Franciæ, quando ciuiliter agitur, ideo infiniti processus sunt, qui non essent, si præstaretur. Nam multi cessarent à vexandis aliis, si cauere tenerentur, maximè in beneficialibus, vbi supponitur & fingitur chymera, vel monachus, & is qui fingit, & fingitur, in perniciem partis, filij Belial sunt, & cum eo (nisi resipiscant) in inferno in æternũ, & vltra cruciabuntur. Et bonum esset, si hæc cautio iudicatum solui suscitaretur in Francia, & iudices ad partium petitionem eam exigerent, causa dictãte. Alia dicentur in l. minor. de Procurat.

Lex XV. Macer lib. I. de Appellationibus.

Sciendum est, possessores immobilium rerum satisdare non compelli.

Principium huius legis est à Doctoribus ampla dote donatum, ob id aliam non impertiar, sed dicam hodie per authenticam, offeratur. C. de litis contestat. omnes teneri fideiubere, scilicet si non habeant immobilia, sed habentes non, per istum text. vel dicemus, istum text. corrigi per vsum communem, quia hodie hæc satisdatio non præstatur, vt superiùs scripsi: sed quia §. si fundum, est valde difficilis, ideò eum sic explanabo.

Fideiubere omnes iudicatũ solui, tenẽtur, non habentes immobilia.

§. Si fundum, quem posidebã, à me petieris: deinde cùm secundùm te esset iudicatum, appellauerim, an possessor eiusdẽ fundi sim? & rectè dicetur, me possessorem esse, quia nihilominus posideo: nec enim ad rem pertinet, quòd euinci ea possesio posit.

Filius fuit conuentus, super fundo quem posidebat, actione fortè rei vendicationis, succubuit, fuitque condemnatus ad restituendum illum, is appellauit: pendente appellatione conuenitur ab alio, an satisdare tenebitur? quod videbatur: quia euinci potest fundus ab eo, si prima sententia confirmetur.

Species facti huius §.

Contrarium tamen statuit hîc Iuriscon. quia interim posidet, & defendit fundum: & quia prouocationis remedio condemnationis extinguitur pronuntiatum. l. prima. in fin. ff. ad Turpil. vel saltem suspenditur iudicatum inspecto futuro euentu, & tempore quo poterit confirmari, cap. venientes. de iureiurand. l. si causa cognita. C. de transact. etiam dicunt Doctor. si deserta esset appellatio: quia quandiu posidet, habet locum hæc lex sciendum, & donec auferatur res manu militari. ff de rei vendi. l. qui restituere.

Ratio huius [illegible], decidendi.

Etiamsi quis capitali crimine damnatus appellauerit, & medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum, & ita decesserit, valet testamẽtum. l. qui à latronibus. §. fin. ff. de testa. hoc docet Ioan. Andr. in additionibus ad Specul. in titulo de instru. editio. §. compendiosè. versiculo. Vndecimò condemnatus, & versicul. 15. ac Bald. consil. 243. in primo volum. ac consi. 433. in 4. vol. & Alex. consi. 95. Repetitus. in 7. vol. Ias. in l. j. ff. de re iudic.

Testamentũ capitali crimine dãnati.

Etiam fuit iudicatum in magno consilio Neapolitano: vt quis teneatur cauere, donec constet eũ possidere immobilia: quia paria sunt, non esse & non apparere. l. duo sunt. ff. de testa. tutel. Matthe. de Afflic. decis. 109. Actor. Vide Doct. in l. fi. C. de princ. agent. in reb. lib. 12. & Hyppol. in rub. de fideiusso. qu. 32. & seq. vbi hanc materiam abundè tractat.

Summaria.

1 *Immobilia desinens fortuitò possidere, vel vendens, ex integro tenetur satisdare.*

2 *Præsumptio fugæ est contra eum, qui sua immobilia vendit.*

3 *Cautio iudicatum solui post litem contestatam peti non potest.*

§. Possessor, &c.

Sic scribitur in Pandectis Florentinis, Possessor autem quis nécne sit, tempus cautionis spectandum est. Nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest, ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere cœpit.

Iste §. irrationabilis videtur, teste Ias. & plura continens absurda: nempe si is qui desiit posidere immobilia casu fortuito ex integro satisdare tenetur. l. 1 si ab arbitro. suprà. eodem, sic & multo fortiùs is, qui immobilia vendidit, quorum causa releuatus à satisdatione fuit, cùm suo facto voluntario desiit possidere, tum quia hæc causa de nouo orta est, ideò nouo indiget auxilio, & ratio d. l. sciendum. cessat, quia præsumptio fugæ est in eo, qui vendidit sua 2 immobilia. Ideò absurdum est, quòd non cogatur denuò satisdare, & difficile est sustinere communem intellectum. Hæc Iason.

Ego verò puto istius text. intellectum rationabilem, si inspiciamus quem teneri cauere, si non posideat immobilia, & si posideat, nõ teneri. Et quando debeat posidere, vt satisdationem euitet? Respondet text. ante iudicium acceptum. l. de dic. §. seruus. suprà. eodem. & sic ante litem contestatam. l. Pomponius. §. ratihabitionis. ff. de Procura.

l. itis contestatæ tẽpus inspiciendum.

Itaque si tempore, quo res petebatur, pars posidebat immobilia, ideò non cauit, si illa vendat post iudicium acceptum, non tenetur satisdare. Ratio est, 3 quia hæc cautio, si ante litem contestatam non fuit data, postea peti non potest, sicut exceptiones dilatoriæ opponi. d. §. ratihabitionis. nẽpe si cautio data esset in principio, non tolleretur per acquisitionem immobilium, ita non petetur de nouo per alienationem immobilium: nam sicut numerus liberorum, postea impletus, susceptis anteà muneribus, non liberat. l. secunda. ff. de vaca. muner. ita excusatus propter numerum liberorum, si vnus moriatur, non tenetur iterum soluere, vt docent plenè Doctor. hîc.

Non

Obiectionis solutio. Non refragatur l. si ab arbitro. in fi. suprà eod. quæ loquitur in fideiussoribus, quibus, si insignis calamitas acciderit, ex integro satisdandum erit: nam quod datũ est, ius permittit renouare, & reficere, l. prima. ff. de riuis. sed non omissum de nouo petere, nempe si parti, quæ iam liberata est à satisdatione per iudicium acceptum, magna calamitas inciderit, ipsi de integro non satisdabit, sed fideiussores renouari possunt, vt in d. l. si ab arbitro, quæ nõ loquitur in parte.

Item sicut non prosunt immobilia post iudicium acceptum, ita non nocet alienatio, à contrario: nam eum sequuntur commoda, quem sequuntur incommoda, l. secundùm naturam. de regul. iur. nec debet auxilium dari contra legis prohibitionem, quæ est hîc, sed tantùm quando æquũ est, sed non est æquũ, quòd postquam nõ prosunt bona acquisita post acceptum iudicium, ita nec obesse debent ad hoc, vt teneatur de nouo satisdare.

Obiectionis nouæ solutio. Nec obest, quòd cesset ratio legis, & sic debet cessare lex, l. quod dictum. ff. de pact. sed respondeo, si cessaret ante iudicium acceptum, verum esset, quia eo tempore satisdare tenetur, sed non vitiatur actus perfectus, si perueniat ad casum, à quo incipere non potuit. l. penult. in fi. ff. de verb. oblig.

Etiam dicit hîc Bart. iste qui possidebat immobilia, ea obligauit in cautione, quam præstitit ante iudicium acceptum, per l. filio. ff. vt lega. nõ. caue. ob id parti satisfit, quia ille fundus sic obligatus trãsit cum sua causa in emptorem, quod non est in d. l. si ab arbitro. vbi fundus & alia bona non stant, nec iuuare possunt, & dixi ibi in fideiussoribus, hîc in parte.

Nec me mouet ratio, quòd possessor immobiliũ habet beneficium à lege, vt non teneatur satisdare, & sic est perpetuum, quia etiam habet beneficium, vt postquam satisdedit, non teneatur satisdare, sed his fideiussoribus contentus esse debet, is, qui eos accepit, d. l. si ab arbitro. & sic iste §. non est irrationabilis, sed cõtinet æquitatem, si bene intelligatur, quicquid Ias. & Doctor. proferant.

SVMMARIA.

1 *In iuramento inest tacita conditio, nisi iusta causa interueniat.*
2 *Princeps secularis gratiam iuramenti facere potest.*
3 *Papa non potest contra effectum iuramenti, per ius ciuile inductum, dispensare.*
4 *Literæ à Principe seculari impetrandæ in Francia, ad contractum iuratum rescindendum.*

LEX XVI. PAVLVS LIB. VI. AD EDICTVM.

QVi iuratò promisit iudicio sisti, non videtur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

Facti species huius legis. QVidam iurauit sistere aliquem, qui tanta valetudine affectus fuit, vt non posset se sustinere, eum ipsum non stitit, quæsitum fuit an videatur periurus? Paul. respondet, non videri peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit. *Dubitãdi ratio.* Dubium tamen erat eum esse periurum, quia non satisfecit iuramento, quod etiam quis præcisè seruare tenetur. l. si pecuniam. infrà. de condic. causa data. facit text. in c. fin. ne præla. vices suas. meliùs in cap. debitores. de iureiurand. Paul. tamen hîc decidit contrarium, quia Deus respicit animum, c. si quid inuenisti. 14. q. 5. & nõ obligare vult ad impossibile. l. impossibilium nulla est obligatio. ff. de reg. iur. & ibi Dec. etiam in quolibet iuramento intelligitur excepta authoritas legis, & superioris. c. venientes. de iureiurand. & habet locum iste tex. etiam de iure Canonico. per c. querelã. vbi Panor. & Felin. hoc tractant.

Concessam causam, vocat iustam, à iure expressam, & approbatam, sicut dicimus de iusto impedimento. in l. secunda. ff. si quis cautio. l. quæsitum. de re iudic. c. cupientes. §. insuper. & c. commissa. de elec. lib. 6. Scripsi in gloss. impedimẽto. §. primo. de colla. in Cõcorda. & in tract. de excusa. & exposui in 2. tomo Commenta. ad Consti. Reg.

Et sic in iuramento inest tacita conditio, nisi iusta causa interuenerit, quæ impediat iuratum explere, 1 per istum text. & casus in quibus inest tacita conditio in iuramento, inuenietis in c. fin. de non numera. pecu. & in c. quemadmodum. de iureiurand. & per Angel. in §. æque. col. 4. de excep. in Institu. Roma. consil. 428. Alexand. consil. 59. in primo vol. Barba. consil. 20. col. 12. in 2. vol. & Fortu. Gars. in tract. de vltimo fine iuris. num. 140.

Accurs. hîc docet legem posse iuramentum remittere, idem in l. ad gere. in fin. ff. de iure patron. vbi legem dicit habere vim Apostolicam in remittendo, scilicet iuramẽtum, sed refragatur, quia iuramentum est iuris diuini, c. & si Christus, de iureiurand. contra quod non potest disponere Princeps secularis, nec aliquid statuere. c. Ecclesia. de constitutio. Etiam iuramentum ad Ecclesiam spectat, c. nouit. de iudiciis. cap. primo. de iureiurand. quocirca Iason hîc asserit hanc materiam valde periculosam, & super ea quatuor recitat opiniones. *Iuramentum an per legẽ possit remitti.*

Ego verò, his reiectis, putarem tenendum Principem secularem posse iuramentum, & pœnas ab 2 ipso iure per eum inductas remittere: cap. primo. de reg. iur. nam ex iuramento non seruato, de iure ciuili incurrit quis in infamiam, & interdum priuatur actione, l. si quis maior. C. de transact. & non debet post iuramẽtum audiri. l. nõ erit. §. dato iureiurãdo. ff. de iureiurand. Et sunt quædam pœnæ ciuiles, tam bona, quàm corpora respicientes, & bona confiscari disponentes, ex periurio vel personam puniri. Et his casibus Principes seculares gratiam iuramenti facere possunt, l. fin. ff. ad municip. & sacramento soluere possunt militem. l. fin. ff. de re milit. & l. prima. C. qui milit. non poss. lib. 12.

Ex his infertur, quòd cùm iuramentum respiciat animam, corpus, & bona, quantum ad animam attinet, liberum erit ex causa Papæ, vel Episcopo iuramenti gratiam facere, & super illo dispensare, c. primo. de iureiurand. quia ad illos spectat peccata remittere. Ioan. 20. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, &c. Ideò ipsi dispẽsant in his quæ animam, & sic peccatum respiciunt. gloss. in c. possessor. de reg. iur. in 6. c. nouit. de iudiciis. *Papa, & Episcopus super iuramento dispẽsare possunt.*

Sed si iuramentum corpus, vel bona respiciat, seu illorum pœnas, iure ciuili, vel constitutione inductas, tunc Principis secularis erit remittere pœnas, in ipso iure vel constitutione inductas, atque præstitutas: non enim Papa posset dispensare contra effe- 3

ctum iuramenti à lege ciuili inductum, sed tantùm pœnas à iure Canonico remittet, vt scribit Francisc. Curtius, in d. l. si quis maior. C. de transactio. facit quod scribit Anchar. in c. tua. primo. in fin. de deci.

Vnde in praxi seruatur, quòd si quis velit rescindere contractum iuratum, tanquam cōtra iura con-
4 ceptū, vt impetret literas à Principe seculari, quod quidē Princeps permittit: alioqui hic petitor actione priuatus non posset agere, etiam habita dispensatione ab Episcopo, & is actor peccaret agēdo, quod non solet Princeps concedere in perniciem animæ postulantis. Ideò dici solet vt habita iuramenti dispensatione ab Episcopo, liceat contractum rescindere, vel agere, non obstāte transactione, aut contractu, dolo vel metu inito. Ista abundè conscripsi in interpretatione l. si quis pro eo. ff. de fideiuss. & ita debent intelligi hæ contrariæ sententiæ, & conciliari, quicquid Doctor. hactenus de hac re scripserint. Laus tamē Deo optimo maximo, virginíque Mariæ.

Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.

TIT. IX.

De actione noxali, & eius materia, tractaui in l. plebs. §. fi. ff. de verbo. signi. Quę ibi scripsi, huc trāsferri possunt, quare alia non scribā hîc, maximè ꝙ titulus iste respiciat seruos, & nullos in Francia habeamus, ideò non est frequens in iudiciis, nisi in animalibus, in quibus tantùm seruatur.

De eo, per quem factum erit, quo minùs quis in iudicio sistat.

TIT. X.

LEX I. VLPIANVS LIB. VII. AD EDICTVM.

Aequissimū putauit Prætor, dolum eius coërcere, qui impedit aliquem iudicio sisti. Fecisse autē dolo malo non tantùm is putatur, qui suis manibus vel per suos retinuerit, verùm qui alios quoque rogauit, vt eum detinerēt, vel abducerent, ne iudicio sisteret, siue scientes, siue ignorantes quid esset, quod comminisceretur.

Lex prima declarat, quando quis dicatur aliquē dolo impedire, & quamuis loquatur de impediente quominus quis in iudicio se sistat, id est, præsentet, & perseueret vsque in finem iudicij, tamen etiam habet locū in alio actu, vbi quis alium impedit, & datur ei ex hoc edicto actio ad id quòd interest. l. iij. infrà. eodem.

Impedire alium quis dicatur. Hîc impedire quis alium dicitur, quando eum retinet suis manibus, id est, per se. c. ad limina. 30. quęst. prima. & in tract. nomina. quæst. 10. numero 13. pleniùs probaui.

Vel per suos.] Gloss. exponit seruos, ego dicerem generaliter hîc accipi, per suos, cōsanguineos, seruos vel famulos, seu domesticos aut amicos, vt abūdè scripsi in l. liberorum. in fi. ff. de verb. signi. qui suorum nomine veniant. *Suorū nomine, qui veniant.*

Idem, si alios extraneos amicos roget quis, vt eum detineant. Probat hic text. ibi, verùm, qui alios quoque rogauit, parui enim referre visum est, suis manibus quis deiiciat, an verò per alium, Vlpia. in l. prima. §. deiecisse. ff. de vi & vi arma. facit l. prohibitum. vbi Rebuf. C. de iure fisci. lib. 10. quia factū est per illum cuius nomine fit, & eadem ratio habet in hoc casu locum, ergo eadē erit & decisio. l. illud. ff. ad legem Aquil.

Etiam si quis abducat, id est, à loco iudicij reum ducat aliò, & sic extra forum, vbi comparere debebat, ibi, abducerent. De hoc verbo plenè tractaui in l. qui neque sequantur. ff. de verbo. signifi.

Prætereà, si venienti ad iudicium quis pronuntiauerit aliquid triste, vt, si Titius compareret, occideretur, vel suum patrem esse mortuum, vel similia, is impedire etiam dicitur, quamuis aliàs imputetur ei, qui credulus fuit, sed non quoad hoc edictum, in quo Vlpian. ita interpretatur, licèt quidam sibi imputari dicat, qui credulus fuit.

Vltimò, aliàs audiui nullam pronuntiari electionem, quòd is, qui eligi ambiebat, vnū ex Canonicis retinuerat, donec electio perfecta esset, nempe, si electio facta vno contempto irritari possit, multò fortiùs, quando aliquis vi retinetur: & quis maior contemptus esse possit, quā violenta retentio? c. bonæ. 2. de elect. l. qui in carcerem. ff. quod metus causa. l. iij. de vi & vi arma. Et hoc etiam interdum vidi inter magistros artium Parisiis seruari. *Electio, vno retento, nulla.*

Ad intellectū §. Si plures, an vnius solutio liberet alium? & si plures fuerint ad vnam summā condemnati, an diues teneatur pauperis soluere partē? vide text. in l. si multi. de publica. l. offertur. in fin. de iure fisci. l. tres tutores. de adminis. tuto. & l. ex persona. C. de proba. & in titul. C. si plures vna senten. cōdemna. fuerint. & Alberic. in tract. statu. q. 71. in 2. parte. & Boër. in Decis. Burdeg. q. 310. Si plures.

Ad declarationem huius tituli alia multa scribit Rofred. in tract. libello. in 3. parte. rub. de actionibus in factum, ex illo edicto, de eo per quem factum est. & Spec. in titul. de dolo & contumac. §. restat. versi. fin. & Soc. in §. vltimo. in tract. de citat. Ego his nunc contentus ero.

Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.

TIT. XI.

LEX I. CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVINCIALE.

Vicena millia passuum in singulos dies dinumerari Prætor iubet, præter eū diem, quo cautum promittitur, & in quē sistere in iudicium oportet: nam sanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

Hic

Hic titulus est vtilis, & habet ferè leges difficiles, lex tamen prima est facilis, quæ statuit, vt si quis promittat sistere Titium absentem, intelligitur, vt pro quolibet die ad sistendum dentur viginti millia passuum, id est, viginti miliaria, quæ decē constituunt leucas, ex computatione Franciæ, & in hac computatione non computatur dies cautionis, quæ computatio apparet ex his versibus,

Quatuor ex granis digitus componitur vnus,
Est quater in palmo digitus, quater in pede palmus:
Quinque pedes passum faciunt, passus quoque cētum
Quinque & viceni stadium dant, sed miliare
Octo dabunt stadia, duplicatum dat tibi leucam.

Dilationes in Francia arbitrariæ. Hodie ista cōputatio nō seruatur in Curiis Frāciæ, sed dilationes sunt arbitrariæ, & pro consuetudine Curiarū, vel stylo reguntur, vt plenè scripsi in l.3.ff.de verbo.signifi.vbi istam materiam tractaui, & in tract.de dilatio.in 3.tomo Commētar. in Constit. Reg.Gall.

SVMMARIA.

1 *Pœna post transactum negotium peti non potest.*
2 *Quæstio & pœna prægnantis mulieris differenda.*
3 *Onera tutelæ affectatæ alicui prodesse non debent.*
4 *Impeditus se sistere iudicio, debet Procuratorem vel excusatorem mittere.*
Restringitur. ibidem.

LEX II. VLPIANVS LIB. LXXIIII. AD EDICTVM.

Non exigimus reum iudicio sisti: si negotium, propter quod iudicio sisti promisit, fuerit transactum. Sed hoc ita, si nō priùs id negotium transactum sit, quàm sisti oporteret. cæterum si posteà transactum est, exceptio doli opponi debet. Quis enim de pœna promissa laborat, post negotium transactum? &c.

In l.ij. statuenda est regula, quòd non obtemperās cautioni iudicio sisti, in pœnā incidit promissam, probatur & in rub.& in hac lege.

Restrictiones huius legis. Limitatur, si priusquàm dies sistendi venerit, sit transactum negotium vel etiam posteà. Nam quis etiam pœnam petere cum effectu, post negotium
1 transactum nō poterit. vt in hac l.in princ. scribitur, quia lis finitur per trāsactionem, l.causas. C.de transact.& censetur per istum tex.transactum tam super principali, quàm super pœna & accessoriis, facit l.iiij. C. deposi. nisi contrarium specialiter partibus placuerit, vt in hac lege statuitur.

Secundò excusatur impeditus causā muneris, & officij suæ ciuitatis, vel municipij, aut reipub. vt in hoc §.si quis.& in l.fi.is qui, infrà.eodem, si tamē dolo malo non abfuerit, dolum eò pertinere accepi, vt qui reuerti potest, neque reuertetur, in eo, quod per id tempus aduersus eum factum est, non adiuuetur. Callistra.in l.item hi.ff.ex quib.cau.maior.

Tertiò, si causā testimonij ferendi fuerit coactus ad aliud iudicium accedere.§. simili modo. facit lex ij.§.legatis.de iudic.

Quartò, si valetudine, tempestate, vel vi fluminis impeditus fuerit, exceptione adiuuabitur, §. si quis. quomodo enim potest se sistere, qui aduersa valetudine impeditur? Tēpestatem exponit Vlpia. Iuriscō. in §.quod diximus.in hac l. siue terrestrē, siue marinam, talem quæ impedimento itineri, vel nauigationi sit. Vim autem fluminis accipit, etiam sine tempestate, si magnitudo eius impedimento sit, siue pons solutus sit, siue nauigatio nō stet, d.§. quod diximus. cum sequen. & valetudo excusat non solùm sua, sed etiam suorum. glos. in c. communis. 13. distinc. Vnde Pantha. Calde. in repeti. l. ij. col. 77. C. de rescin. vendi.& Purpur. in l. prima. numer. 517. ff. de offic. eius. l. quæsitum. ff. de re iudic. Multa scripsi in tract. de excusa. & exem. in 3. tomo Comment. ad Constit. Regi.

Quintò, mulier grauida excusatur, §. si non propter. nisi esset grauida paucorum dierum, vel esset rustica, & robusta mulier, quæ interim posset venire, vt docent Alexand.& Ias. hîc, idem, si decubuerit post partum, quasi valetudine impedita, tunc excusatur, quod verum est tempore consueto dari ad decumbendum, videlicet per tres septimanas, vel quatuor, non posteà, nisi fuerit tam debilis, quòd eques, nec pedes, venire non posset, & glos. in l. prægnantis. ff. de pœn. dicit quadraginta dies dandos, sed hoc est arbitrariū, inspecta qualitate personæ. Similiter prægnantis mulieris consumendæ, damnatæ pœna differtur, quoad pariat, & quæstio, d.l. prægnātis. etiam si facta sit grauida post accusationē delicti, sed quidam faciunt causā differendæ pœnæ executionem, vt docet Bald. in l. Imperator. 2. ff. de stat. homi. tamē non debet partus, ob hoc necari, licèt Ioānes de Platea teneat contrà, in l. negotiantes. de excusa. muner. lib. 10. C. licèt eum sequatur Hyppol. in practi. sua. §. opportunè, & pœna debet suos authores tenere, & nō alios l. sancimus. C. de pœn. ideò etiam hoc casu differenda pœna erit propter partum. 2

Partus mulieris grauidæ nō est necandus.

Sextò, furore captus post promissionem excusatur, §. idem est in hac lege. nam qui furore tenetur, valetudine impeditur, & maiore, quàm qui sola corporis valetudine, quia hic & corporis & animi patitur vitium. vt in l. prima. ff. de ædil. edic. l. furiosum. C. qui testa. facer. poss.

Septimò, si à magistratu quis retentus sit, siue dolo malo partis, nam si pars affectauerit, vel causam dederit, non excusatur, §. fin. quia superiori obtemperare iustè debuit, & onera tutelæ affectatæ non prosunt, §. item tria. de excusa. tuto. in Instit. l. item hi. in fin. cum l. sequent. ff. ex quib. cau. maio. secus si à priuato detentus fuit, quia eo casu in priuatum actio datur ad id quod interest, sed iste retentus non excusatur. d.§. fi. l. ij.& l. sequen. 3

Retentus à priuato, nō excusatur à sistendo se iudicio.

Octauò, iura excusant condemnatum morte, aut exilio, l. iiij. & proderit exceptio fideiussoribus, defensoribus, seu hæredibus, vbi non est confiscatio bonorum, sicut de iure. in authen. bona damnatorum. C. de bon. damnat.

Idem si in carcere detentus fuit. §. illud. l. succurritur. ff. ex quib. cau. maio.

Nonò, si quis fūnere domestico impeditus non venit, etiam excusatur. §. præterea. & l. secunda. ff. de in ius vocan.

Decimò, si in seruitutem hostium deuenerit. §. itē si quis. & l. ei quoque. & l. item ei. ex quib. cau. maio.

4 Vndecimò, regulariter impeditus debet mittere Procuratorem, vel excusatorem, nisi in arduis, & aliis casibus à iure expressis. Barto. & Doctor. in c. querelam. de Procura. l. fin. C. de Procura. Alia impedimenta scripsi in §. primo. de colla. in Cōcord. & in tract. de excusa. & exem. in 3. tomo Comment. ad Constit. Regi. De his hactenus.

SVMMARIA.

1 *Renunciatio vel promissio generalis non valet, de nulla exceptione vtenda.*

2 *Renunciatio specialis etiam fortuitorum casuum valet.*

3 *Literæ Regiæ solent impetrari in Francia à renunciante casibus fortuitis, si magna fuerit læsio.*

LEX IIII. VLPIANVS LIB. LXXIIII. AD EDICTVM.

Quæsitum est, an possit conueniri, ne vlla exceptio in promissione deserta, iudicio sistendi causa facta, obiiciatur. Et ait Atilicinus, conuentionem istam non valere. sed & ego puto cōuentionem istam ita valere, si specialiter causæ exceptionū expressæ sint, quibus à promissore sponte renunciatum est.

HIc §. reputatur subtilis, & habere materiã quotidianam & difficilem, difficultas in eo est, quod variè legitur, Quæsitum est, an possit conueniri ne vlla exceptio, in promissione deserta, in iudicio sistendi causa facta, obiiciatur, &c.

Deserta promissio quæ vocetur. Desertam promissionem vocat, quando non seruatur promissum, gloss. hîc. & sic desertum, pro contempto ponitur, in l. sequen. §. primo. & l. si duo. §. primo. vel pro neglecto. in l. quisquis. C. de agrico. & censi. lib. 11. Desertum pro non culto accipit Papa in c. primo. de verbor. significatio. in 6. & Imperator in titulo. de omni agro deser. lib. 11. C.

Alcia. lib. 2. Parergōn, c. 27. nouum esse loquendi Iuriscon. modum dicit, & legendum putat, disertã, pro speciali & expressa. Disserere enim nihil aliud est, quàm clarè & specialiter sententiam suam exprimere. Hæc Alciat.

Ego in quibusdam vetustis exēplaribus legi ita, Quæsitum est, an possit conuenire, ne vlla exceptio in promissione, de certa, in iudicio sistendi, causa facta obiiciatur? Et fortè non esset absurdum quoad sensum, videlicet an valeat cōuentio ne aliqua exceptio obiiciatur in promissione facta de certa causa, in iudicio sistendi: & respondet valere, si specialiter causæ exceptionum expressæ sint, quibus à promissore est sponte renuntiatum.

Itaque in l. secunda. suprà. multæ sunt causæ, quæ excusant promissorem, ne in pœnam incidat. Si tamē promissor dixerat se non oppositurum aliquam exceptionem, si suam promissionem non impleuerit, sed eam deseruerit. vtpote, si non sistat, potest allegare valetudinem, tempestatem, vim fluminis, & alios casus. Si tamen has exceptiones promiserit non obiicere, nec aliquam illarum, valet promissio, si certæ exceptiones expressæ sint in sua promissione deserta, id est, quam deseruit, vel in promissione facta in certa causa in iudicio sistēdi. Vterque intellectus est textui conueniens, & menti legis, & prior probatur in l. si duo. §. primo. infrà. eodem. Vbi pœnam desertionis vocat, illius qui ad iudicium non venit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, & ferè ibi sunt eadem verba, quæ hîc, ideò non est nouus modus loquendi: sed Alciati intellectus non probatur, quia sensus non conueniret text. videlicet, an valeat conuentio in promissione speciali de iudicio sisti? & sic non haberet locum in aliis, præterquã in promissione de iudicio sistendi, & sic reduceret ad casum specialitatis, & tamen leges generales esse debent. l. leges. C. de legi. Et si promissio clarè esset, & specialiter expressa à partibus, non esset opus distinctione Iurisconn. videlicet an causæ exceptionum expressæ sint à promissore, vel non: & nulla esset dubitatio, an si quis in promissione diserta, id est, speciali, & expressa conueniat non obiicere exceptionem vllam, an valeat. Ideò communis intellectus nō est reiiciendus, qui etiam habet locum tam in iudiciis, quã etiam in contractibus, & hoc iure vtimur, si legatis certa dubitatio erit, vt valeat promissio in certa causa, ne quis aliquam obiiciat exceptionem, postquam causa certa est, quod improbat hîc Iuriscon. nam licèt promissio fiat in certa causa, tamen incerta est, videlicet ne vlla exceptio obiiciatur, & generalitas captionem sæpe solet producere. l. cum Aquiliana. ff. de transact. *Alciatus reprehēditur.*

In hac ergo materia, vt faciliùs intelligatur, distinguam casus sequentes. Primus est, Non valet renuntiatio generalis, vel promissio, quod quis nulla vtetur exceptione, quia de omnibus nō videtur cogitatum, & liberalitatē captiosam interpretatio prudentū fregit. d. l. cum Aquiliana. ff. de transact. & ne ista generalitas & incertitudo capiat simplices homines. l. Pomponius. in prin. ff. de Procurat. Et hæc opinio est æquior, vt docet Bald. consil. 4. Quæritur. in fin. in primo vol. 1

Secundus casus est, Valet renūtiatio specialis etiã fortuitorum casuum, per istū text. contractus enim ex conuentione legem accipiunt. l. j. §. si conueniat. ff. depositi. l. contractus. ff. de reg. iur. 2

Tertius casus, Valet renuntiatio generalis, si facta sit numeratio aliquorum casuum specialis anteà, etiam de non expressis, gloss. hîc & est text. in c. qui ad agendum. de Procura. lib. 6. & hoc seruari in Curiis dicit Guido Papæ in Decis. Delphi. qu. 327. In aliquo. Ioan. Andr. & Panor. in c. vnico. & idem Panor. consi. 71. Videtur. col. 2. in 2. vol. *Renunciatio generalis.*

Valebit etiã hæc renuntiatio in expressis, & in similib⁹ nō expressis, sed ad maiores casus nō extēdetur. c. sedes. de rescrip. Bal. cōs. 4. queritur. col. 2. vol. j. *Renunciatio in expressis, & in similibus, ad quæ extēdatur.*

Nec extēdetur ad insolitos casus, vel improuisos, per l. fistulas. & l. frumenta. ff. de contrah. empt. & pro hoc cōsuluit Bal. consi. 145. Casus talis. col. 2. in 3. vol. Vnde si quis cōductor renūtiauerit omnib⁹ casibus fortuitis, nō videtur renūtiare bello, fortè si exercitu veniēte vastati sunt fructus. l. item quæritur. §. exercitu. ff. loca. Socin. probat cōsil. 123. Circa præsentem. in 4. vol. Ias. distinguit consi. 107. Attingam. plenè de Ripa in tract. de peste. nu. 57. & sequen. versiculo, Ista conclusio. in prima parte.

In tex.

Renũtiatio debet esse spontanea. In text. Sponte renuntiatum, collige non valere renuntiationem vel conuentionem, nisi spõte facta sit, quæ enim metus causa sunt facta, rata non habet Prætor.l.j. & per totũ ff.quod metus caus.nec valet beneficij renuntiatio metu facta. c. super hoc. de renuntia. Plura scripsi in Praxi bene.in 3.parte.tit. de resignatione metu extorta. Vnde inoleuit praxis notariorum dicentium, Talis, &c. sponte, non dolo, vel metu coactus, vulgò text. *de son bon gré*, &c. *Notariorũ praxis.*

3 Hodie in forensi iudicio seruatur, vt is, qui sic renuntiauit casibus fortuitis, soleat releuari à Principe, & impetrare literas Regias, quibus conceditur non obstante effusa hac renuntiatione opponere talem exceptionem niuium, vel gelu, seu alium casum fortuitum, si magna fuerit læsio, & ex æquitate approbari hæ literæ solent, quia de tam magna læsione non est verisimile quòd partes cogitauerint. Videte Felin.& alios in c.ex parte.de offic.deleg.

Generalis renũtiatio quãdo non prosit. Non refragatur, quòd renuntiatio generalis tantum debeat operari, quantum specialis, per l.si duo. de administrat.tutor.ff.hoc non procedit in casu huius text. vt docet Bart. Nos verò generalitatem non prodesse dicemus, vbi expressa & specialis debet fieri expresio, vt hîc. Bart. & alij docent in l.j. ff.de vulg. Vnde cùm hîc statutum sit, vt expresio specialis fiat, non valebit generalis propter constitutionem hîc factam, & rationem superiùs scriptam, nec possunt partes hos casus pro expresis habere, quia partes non possunt fingere, nec quicquam facere contra legis constitutionem. Bart. in l.si is qui. ff.de vsucap. Hoc pertinet ad legem, vel ad conditionem eius.l.omnes.de præscript. trigin.vel quadrag.anno. Ideò solet Papa vti hac clausula, *Pro expressis habentes*, vt est in forma manda.in Concord. Scripsi etiam in Praxi benefic. in forma supplica. licèt Papa Paul. IIII. hanc clausulam in rescriptis ampliùs non esse scribendam censuerit in suis cancel.Reg.

SVMMARIA.

1 *Expensæ semper restituendæ à reo, pro contumacia.*
2 *Moræ purgatio in appellatione non admittenda.*
3 *Seus in Curiis Franciæ.*
4 *Mora ex æquitate Canonica semper purgari potest.*

LEX VIII. VLPIANVS LIB. XX. AD EDICTVM.

ET si post tres, aut quinq;, pluresue dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris ius ex mora deterius factum sit, consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

IAson post alios, dicit videri hanc decisionem tex. absurdam, vt videlicet reus, qui promisit se sistere in iudicio certo die, posit purgare moram post tres, quatuor, quinque, pluresue dies, & sic intra modicum tempus, si ius actoris non sit factum deterius. Sed quomodo hoc? quia actio ex hoc edicto datur ad id quod interest, l.ij.in fin.suprà si quis in ius voca. non ier.l.qui autem. infrà eod. & quando ius actoris non est factum deterius, cessat interesse, & sic actio contra reum. Ergo frustra hîc deciditur quòd reus posit moram purgare, quia frustra purgat si ad nihilum tenetur, quia nihil interest, ob id glos. duos intellectus ad text. deducit. Primus est, quia pœna promissa erat à reo, si se non sisteret, & non tenetur ad illam pœnam si breui veniat, & secum agendi potestatem actori faciat. Verùm quia in hoc textu nihil dicitur de pœna, ideò iste intellectus reiicitur ab interpretibus.

Secundus intellectus est, quòd non erat adiecta pœna, sed sola promisio de iudicio sistendi: vnde non agitur ad id quod interest, si ius actoris non est factum deterius, quoad principalem causam, quia actio prima durabat, sed quoad expensas, & tunc potest mora purgari. Hæc Ias. post alios.

Ego putarem istum textum intelligendum sic, & pono speciem facti. Titius reus promisit se sistere, & perseuerare vsque ad finẽ causæ, in primo die nõ stetit, post tres verò, quatuor, quinq;, aut plures dies se exhibuit, secumque agendi potestatem fecit, quæsitum fuit, si cõtra eum reum opponatur, quod non se stitit iuxta suam stipulationem, vtrùm sic debeat repelli, an soluere? Respondet, se defendere debere per exceptionem, contra actorem, si ius actoris non sit factum deterius: difficultas tamen est, quando ius dicatur deterius. Vlpian. in l.fin.de eo per quem fact. erit. declarat, ibi, *Videlicet si fortè actor quid amiserit, fortè si reus acquirat dominium interim, aut actione liberatus fuerit*, tunc & in aliis casibus in quibus actoris interest, commissa est stipulatio, nec reus defendi potest exceptione, quamuis soluat id quod interest. Nam si actor opponat reo venienti post diem, reus excipiet ius suum non esse factum deterius, ideò tua non interest: quapropter semper reus audiri debet sine interesse. *Authoris ad hanc legem intellectus.*

Nec frustra hîc inducitur, nam ante istum text. nihil erat inductum in cautione iudicio sistendi, vt daretur exceptio promittenti, sed declaratum erat in eo qui vocatus ad ius non venerit, vt ad id quod interest teneretur, & si iustam causam habebat, vt excusetur, sed si promiserit se sistere, & non stiterit, fortè sine iusta causa, non dabatur ei exceptio. per l.ij.supr eodem. ideò hîc necesse fuit statuere. Quòd si reus, etiam sine iusta causa, promisioni suæ de iudicio sisti non obtemperauerit, si tamen intra duos, vel paucos dies, agendi secum potestatem fecerit, vt posit excipere, si ius actoris factum deterius non sit, siue adiecta pœna fuerit, siue non, quia iste text. generaliter loquitur: & hoc etiam ex æquitate, quia æquum est, vt si nil actoris interest, vt reus recipiatur, & ita seruant Curiæ Franciæ, vt inferiùs dicam.

Sed dicet quis, Semper reus tenetur ad expensas pro contumacia. per l. sancimus. C. de iudic. ergo semper ius actoris est factum deterius. Respondeo, istud edictum non respicit principaliter expensas, sed hoc est alibi statutum contra contumaces, vt ad expensas teneantur, sed hîc text. respicit ad id quod interest, in quo deducuntur etiam impensæ. Verùm in hoc text. dicitur reum venisse intra modicũ tempus intra quod non intererat actoris, ideò ius actoris non est factum deterius: frustra ergo hæc ponitur decisio, quod quidem inficior: nam quod statuitur hîc, æquum est, quia intra modicum tempus reus venit, & ius actoris non erat factum deterius, ideò exceptio datur reo contra stipulationem cõmissam. Verùm quia non interest actoris, eò quòd ius suum *Obiectionis solutio.*

non est factum deterius, ideò audietur, ac si compa-
1 ruisset prima die. Nec dicitur ius actoris factum deterius propter expensas, quæ semper restituuntur antequam audiatur contumax. per d.l. sancimus.

Et sic notandum est, quòd reus veniens tenebitur ad expensas, quæ exigentur ratione contumaciæ, vt in l. sancimus. C. de iudic. Scripsi in tracta. de expens. in 3. tomo Commentariorum ad Constit. Reg. Sed non exigetur interesse, quia ius actoris non est factum deterius, ideò non interest partis, cùm ipse reus venerit intra modicum tempus, & si text. dixisset: intra lõgum tempus, certè interesse partis posset: ergo non posset admitti sine solutione illius deteriorationis, quam vocat text. pœnam desertionis. in l. si duo. §. j. suprà eodem. Et illud tenendum est, quòd æstimatio eius quod intersit agẽtis ad illud tempus referenda est, quo sisti debuit, non ad id quo agitur, quamuis desierit eius interesse. l. qui autem. in fi. infrà eodem, & si tempore quo agitur non interest, reus admitti debet, nec quicquam vltra expensas contumaciæ ab eo peti debet. l. si ita quis. §. Seia. in fin. ff. de verbor. obligat. ibi respondit posse, si non multò post obtulisset, nec mulieris quicquam propter eam moram interesset, quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est.

Interesse quãdo non exigatur.

Vnde si reus promiserit se sistere, siue adiecta pœna, siue non: si tamen non se præsentauerit, & sic commissa sit stipulatio, non tenebitur ad pœnam, nec ad interesse duobus concurrentibus, quòd intra modicum tempus moram commissam purget: nam in idem recidit intra tres pluresue dies, & modicum tempus. l. si cùm dies. in fin. ff. de arbit. & quòd ius actoris deterius factum non existat, nec erat hîc adiecta dies, vt dicunt Doctor. sed tantum promissio facta iudicio sistendi. Et si adiecta pœna, & dies fuissent, adhuc in Curiis Franciæ (saltem supremis) reciperent, duobus his existentibus, atque concurrentibus, moræ purgationem.

Reus non se sistẽs iudicio, quando non teneatur.

Videamus itaque de purgatione moræ, in qua Doctor. hactenus prolixa commentaria scripserunt, quæ quidem per regul. sequentes breui comprehendam: maximè quæ in Curiis, & in praxi seruantur, quicquid disputent interpretes.

Et prima regula erit, In iudiciis admittitur intra modicum tempus moræ purgatio, si ius partis deterius factum non fuerit, quia damnum non est subiturus actor, ideò exceptio tunc reo venienti danda est, si omnia integra sint actori. Si verò venditæ res sint, quas consecutus fuisset, si reus venisset, vel seriùs libertas data fuisset, tunc ius actoris deterius factum censetur, vt in l. mancipiorum. & l. apud. ff. de optio. lega. facit l. si in lege. §. colonus. ff. loca. & l. fin. C. de repud. hære. & c. si tibi absenti. de præben. lib. 6.

Moræ purgatio quando admittatur.

Secunda regula est, In contractibus vsque ad litem contestatam admittitur purgatio moræ, posteà non, quia est duplex mora, & quasi contractus. l. si insulam. ff. de verbor. obligat. Vnde qui promisit domum ædificare, poterit, si conueniatur ante litem cõtestatam se illam facturum offerre, & non incidet in pœnã, imò, vsque ad sententiam, si actor petat domum fieri, secus, si interesse. §. fin. de perpet. & tempora. actio. in Instit. Bar. in l. interdum. & d. l. si insulam. ff. de verbor. obligat. & interpretes in dicta l. si insulam.

Intelligunt Doctor. quando illa contestatio litis fieret intra modicũ tempus, per istum textum. & in l. si ita quis. §. Seia. ff. de verbor. obligatio. hoc tamen reprobat Alexand. in d. l. si insulam. & huic videntur acquiescere alij Doct. communiter, cùm in d. l. si insulam hoc non dicatur, nec in alia lege exprimatur: nec hic text. loquitur in litis contestatione, quando facienda sit, & iura per eos allegata hoc non probãt.

Tertia regula est, Vbi in contractibus dies & pœna est apposita, non recipitur purgatio moræ. l. traiectitiæ. §. de illo. ff. de action. & obligat. l. magnam. C. de contrah. & cõmit. stipu. l. ij. C. de iure emphyteut. vbi emphyteota non soluens pensionem per triennium, iure suo priuatus est.

Quando nõ admittatur.

Quarta regula, Post sententiam non admittitur purgatio moræ, nisi vnũ fuerit in obligatione, aliud in solutione. l. item veniunt. §. idem rectè. ff. de petit. hæred. & speciale est in l. iij. in fin. cum l. sequent. ff. iudi. sol. & in l. fideiussor euictionis. de doli except. Matthæ. de Afflict. in decisi. Neapol. 187. Facta. in fi.

Quinta, Moræ purgatio non recipitur in causa 2
appellationis. glos. & Doctor. in l. j. in principio. ff. de actio. emp. Allegatur lex ab executione. in fine. ff. de appel. quamuis parum probet, Alexand. tamen Ias. & alij hoc probant. in d. l. si insulam. in fin. quia si non licet post sententiam, multò fortiùs nec post appellationem.

Restrictiones ad regulas præcedentes.

Sexta regula, Hodie in Curiis Franciæ semper ferè recipitur moræ purgatio, si ius actoris non sit 3
factum deterius, per istum textum, etiã in causa appellationis ratio est, quia ex bono & æquo hæc purgatio fit. l. si seruum. §. sequitur. ff. de verbor. obligat. quam æquitatẽ iudices sequi debẽt, l. quod si Ephesi. ff. de eo quod cert. loc. non rigorem iuris. cap. dilecti. de iudi. Et de æquitate Canonica mora semper pur- 4
gari potest. cap. suam. secundum vnum intellectum. de pœn. Bald. in l. qui crimen. quæst. 9. C. qui accus. non possunt. Anton. Butri. in cap. dilecti. col. 2. de arbit. Ias. consil. 10. Ex hac. nu. 2. vol. 1. Et hanc Canonicam æquitatem receperunt Curiæ Franciæ tam seculares, quàm Ecclesiasticæ, sequentes glos. in cap. apud misericordem. 32. q. 1.

Vnde sæpius iudicatum fuit, pro ista moræ purgatione, etiam in causa appellationis, & maximè pro de la Bonne, Ciui Lugdunensi, & nouissimè contra capitulum Sancti Thomæ *du Louure*, Parisiis, quod concesserat domum cuidam ad tempus longum, hac lege, quod si non solueret intra sex terminos, quod capitulum, sine figura processus, sua authoritate domum haberet, & emphyteosis, seu locatio pro non data & facta haberetur: qui tamen vocatus in ius, post mensem & sex dies finiti temporis, obtulit pensionem, & Senatus cẽsuit illum posse moram purgare celeri satisfactione, per cap. potuit. de loca. & intra modicum tempus: sic conclusum fuit, anno 1547. in mense Februarij. Et hoc, siue sit adiecta dies & pœna, siue aliàs de iure prohibeatur, nisi ius partis deterius sit factum, & hoc est valde arbitrarium, vt dicit text. in d. l. si ita quis. in §. Seia. ff. de verborum obligat. ibi, quod omne ad iudicis cognitionem remittendum est. Ideò non disputo an ipso iure, an per exceptionem, quia semper per exceptionem oportet quòd in Curiis fiat, licèt super his interpretes valde disputent.

Arestũ pro moræ purgatione.

Etiam si iuramentum sit appositum, admittunt iudices moræ purgationem, si ius partis non sit factum

ctum deterius, iuramenti tamē priùs obtenta dispensatione, licèt de iure non recipiatur. l. si quis maior. C. de transact. Alexand. consi. 148. Viso. in 7. vol. Ias. consil. 10. Ex casu. nu. 2. vol. 1. Et sic per prædicta vides quomodo purgatio moræ fiat, ne plura hac de re hîc congeram.

LEX X. PAVLVS LIB. I. AD PLAVTIVM.

SI eum iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicatur, quanuis fortè iam actione non teneatur, actio in me danda est, vt vel exhibeam eam, vel defendam, vt veritas inquiratur.

PRincipium huius l. explicat Hyppolit. Mars. in tractat. de fideiusso. 14. num. 136. & 150. cum seq. nec refragatur d. l. ij. §. j. suprà, qui satisd. cogant. quia ibi ille, cui erat facta promissio, agere non poterat, & sic non poterat petere, vt promissus se sisteret. hîc verò potest agere, & dicit text. dandā actionem vt exhibeam, vel vt defendam, scilicet me non teneri exhibere, quia is liberatus erat tempore, ideò ad iudicium conueniri non poterat. Vide in d. l. ij. alia.

§. Qui iniuriarum acturus est, &c.

Lis nō contestata quādo habeatur pro contestata. REputatur hic §. singularis, ad hoc, vt quādo stat per reum, vt lis non contestetur, habeatur pro contestata, & sic actio perpetuatur, & transit ad hæredes, ac si lis contestata esset, vt dico in tractat. de effect. litis contest. & hunc text. singul. dicit Alexan. consil. 100. Discussis. in princip. in 5. vol. & Ias. consil. 35. volum. 1. quia quod per me non stat, mihi non est imputandum. regul. in iure ciuili. ff. de regul. iur. & in 6. regula, quod per me, vbi hoc plenè tractatur.

Secunda regula ex hoc tex. elicitur, licèt hæc non probetur hîc, quòd subrogatū debet sapere naturam eius, in cuius locum subrogatur. glos. hîc in verbo, danda non est, alia adducit iura, quæ tamen limitat glos. in l. certi condictio. ff. si cert. pet.

Istam regulam explicat Soci. in tract. fallen. regu. 383. & in c. veniens. col. 11. de accusat. Alexand. consil. 106. in 3. volum. 1 post Bar. in l. j. §. hæc actio. ff. si quis testa. liber. esse iussus fuerit. Bal. in margarita. in verbo, actio. quæst. 7. Aufrer. decisio. Tholos. quæst. 90. Anchar. consil. 421. Et an habeat locum in electionibus? Ludouic. Roman. singul. 478. & Hyppolit. singul. 255. Ias. consil. 108. An subrogatus pacta seruare teneatur? Bologn. consilio 168. Cotta in 2. parte memorat. in verbo, subrogatum. De his hactenus.

De feriis, & dilationibus, & diuersis temporibus, & quibus causis feriæ non impediantur.

TIT. XII.

SVMMARIA.

1 *Sententia tempore feriarum lata, est nulla.*
2 *Partes possunt testibus iuramentum remittere.*
3 *Prouisio etiam die feriato fieri potest.*
4 *Cognitio custodiarum potest tempore feriarum, messium, & vindemiarum fieri.*
5 *Creditor de nocte solutionem recipere non cogitur.*

LEX I. VLPIANVS LIB. IIII. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

NE quis messium, vindemiarúmue tempore aduersarium cogat ad iudicium venire, oratione Diui Marci exprimitur: quia occupati circa rem rusticam, in forum (venire) cōpellendi non sunt, &c.

TItulus de feriis. Multas feriarum species docet Macrobius in lib. 1. Saturnal. Specul. in eod. tit. de feriis. Hostiens. & Azo in summa huius tituli. Iurisperiti tres maximè feriarum species conscripserunt. *Tres feriarū species.* Primæ sunt, feriæ in honorem Dei & Sanctorum introductæ, quo tempore ab omni opere cessatur. Exod. 20. cap. & Leuitic. 23. Sicut enim Deus die septima ab omni opere, quod patrauerat, cessauit: Genes. 2. cap. sic & homines illis diebus in eius honorem cessare debent. Et de hoc loquitur pulchre l. fin. & aliæ multæ leges. C. eodem.

Aliæ sunt feriæ messium & vindemiarum, de *Feriæ vindemiarum.* quibus iste ferè tit. loquitur, vt quis eo tempore non teneatur ad iudicium venire, quia rustici occupati circa rem rusticam ad forum venire compellendi non sunt, & quamuis ratio de rusticis loquatur, idem tamen in aliis, quia principium huius legis dicit, Ne quis, quod est generale: l. prima. ff. de verbor. significat. nam alij prouident sibi id temporis, vt à rusticis emant, etiam in locis vbi non sunt messes, nec vinum. Dari solent hæ feriæ, vt, qui mōtes incolunt, aliunde sibi quærant, & comparent ista, vt docent hîc Doct. & in c. fin. extra. eodem.

Et si propter contumaciam feratur sententia in 1 vocatos in ius tempore feriarum, nullius erit momenti sententia, & citra appellationem infirmabitur, & nulla pronuntiabitur, & quatenus de facto processit, irrita declarabitur. text. hîc, & glos. Et sententia lata hoc tempore executioni mandari non debet, nec condemnatus soluere, l. si ferialis. infrà. vbi glos. dicit partem non teneri facere iudicatum, quando est in faciendo, imò dicatis, quòd facit iudicatū pars, quando satisfacit id, in quo est iudicata. Et iudex cogit partem facere iudicatum, id est, soluere, & satisfacere, quod iudicatum est. l decem. ff. de verbor. oblig. Scripsi in l. verbum, facere. in verbo, soluendi. ff. de verbor. signific.

Limitatur, si partes sponte litigauerint: sponte *Partes possunt feriis renūtiare.* enim censentur litigare, quando ferias non opponunt, & tunc tacitè censentur his feriis renuntiare, quod possunt, vt hîc, & l. si ferialis. infrà eodem. Alexan. consi. 213. Viso. col. 2. in 2. vol. Cuilibet enim licet renuntiare priuilegio in fauorem suum introducto, l. penult. C. de pact. vnde dicit glos. in verbo, sententia, partes posse remittere iuramentum testi- 2 bus, & illam glos. probat Lanfranc. in c. quoniam. in verbo, testium. de probat. alia est in c. tertio loco. ibidem. de probat. & in cap. tuis. de testib. vbi plenè Felin.

Secundò non habet locum, si res erat peritura, vel

Restrictiones ad textum. vel dilatio sit actionem peremptura, aut si res vrgeat, aut agatur de alimentis, & in aliis casibus positis. in §. fin. in ista l. j. & l. ij. & sequen. infrà eodem. Et re-
3 gulariter vbi prouisio debet fieri, de quo amplè tractaui in tract. de senten. prouisio. in 1. tom. Commen. ad Constit. Reg. Galliæ. & in casibus in quibus procedi potest, & testes, & omnes ad causam facientes euocari poterunt: nam qui vult antecedens, & consequens ad illud. l. ij. ff. de iurisdictione om. iudicum. l. ad rem mobilem. ff. de procurat. aliàs non. iudex tamen iis feriis non vtetur, si partes veniant in casibus necessariis, alioqui contrà. vt docet Bald. consil. 374. Quæritur. in 5. vol.

Disciplina militaris potest feriatis diebus fieri. Tertiò, istæ feriæ vacationem tantùm in forensibus negotiis concedunt, non autem quoad disciplinam militarem: ideò feriatis diebus, die sanctißima Paschalis in ciuitate munita non debent defensiones omitti, & hoc est verum, sed non probatur in l. pen. infrà eodem: sed cognitio custodiarum, id est, perso-
4 narum, quæ in custodia & carcere sunt, potest tempore feriarum, messium & vindemiarum, fieri, quia in hoc summum Numinis speratur venia, per quod multorum salus & incolumnitas procuratur, l. prouinciarum. C. eodem. vbi non debet differri proditio sceleratorum, nec latronum tormenta, & sic executio fieri potest hoc tempore. Aufrer. in deci. Tholosan. q. 158. Allegata.

Feriæ messium declarandæ à iudice. Hodie sunt feriæ istæ statutæ in singulis Curiis, per consuetudinem & stylum Curiarum, & iudex debet illas ferias messium & vindemiarum declarare tempore debito.

Notant interpretes glossam singularem in l. more
5 Romano. infrà eodem. quòd creditor non potest cogi recipere solutionē de nocte, si posset decipi, vel insidiosus sit locus. quem Ias. not. in l. non solùm. §. morte. colum. 20. numer. 43. ff. de noui oper. nuntia. Hodie non coguntur creditores accipere, quia vix vnquam, etiam post condemnationem, debitores offerunt, semper solutiones differentes, quantum possunt.

Feriæ repentinæ. Aliæ sunt feriæ repentinæ, quæ in honorem Principis indicuntur, ob res prosperè gestas, fortè si natus ei fuerit filius, vel ob partam magnam victoriam, l. sed si. §. si feriæ. ff. ex quibus caus. maior. & quamuis in veteri ff. meo ex antiquis habeā ibi, repentinæ, tamen in libris nouis non inuenitur. Et notandum est, quòd ea quæ dicuntur in feriis, in honorem Dei introductis, ferè in his locum habent, vt docet glos. singul. in clemen. sæpe. in verbo, amputet. de verbor. signific. quam notandam censeo.

Vltimò, ad intellectum l. oratione. & l. fin. colligendum est, quòd dilatio vna datur, vel causa cognita duæ, hoc procedit in pecuniariis causis, sed in capitalibus accusatori duæ, tres verò reo dantur: l. fi. hoc titul. nam olim duæ horæ accusatori, tres verò reo dabantur, ne res in infinitum protraheretur, vt refert Alexand. lib. Genial. 4. c. 11.

Hodie tam in Curiis secularibus, quàm Ecclesiasticis dilationes sunt arbitrariæ, nisi sint taxatæ à consuetudine, vel stylo, vt plenè scripsi in tract. de dilation. in 3. tomo Commen. ad Constit. Reg. vbi abundè de his scripsi.

De edendo. TIT. XIII.

Hic titulus est in iudiciis frequens, quare in eo dicam tantùm, quod vsus fori seruat, cùm super hoc nulli recentiores (quos viderim) hactenus aliquid scripserint, extra Iason. & Iacob.

SVMMARIA.

1 *Edere, quatuor modis dicitur.*
2 *Instrumenta in Curiis Franciæ solent cum die & Consule edi.*
3 *Rationum editio quomodo in Curiis Franciæ fieri soleat.*
4 *Editio expensis petentis fieri debet.*

LEX. I. VLPIANVS LIB. IIII. AD EDICTVM.

Qva quisq; actione agere volet, eā prius edere debet. Nam æquißimum videtur eum qui acturus est, edere actionē, vt proinde sciat reus vtrùm contendere an cedere vltra debeat: & si cōtendendum putet, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conueniatur.

Imprimis sciendum est, quòd edere est exhibere, ostendere, & demonstrare. Est etiam copiam describendi facere, vnde solet actor, cùm reum in ius vocare vult, Apparitori tradere papyrū sic scriptā, aut similē, pro qualitate actionis: Citetur Titius corā Cōseruatore, visurus recognoscere suū chirographum, vel condemnari ad decem aureos, quos causâ mutui debet. Ecce quomodo editur actio, vt reus instructus veniat: & ita extat Constitutio Regia, vt omnis in ius vocatio debeat esse (vt vocant) libellata, & continere actionem, quâ reus agere vult. in tit. de citat. seu adiorna. art. 3. & sequen. vbi plenè scripsi. *Forma editionis actionis.*
Et sic maximè quatuor modis edere dicitur. Primò, 1
quando copiam describendi aduersario facit, dando ei facultatem & potestatem, vt conscribere posit, qua actione actor velit agere.

Secūdò, quando ea, quæ in libello complexus est, dat reo, vt describat, ibi probatur, vel in libello complecti & dare. Et in l. si quis. §. edere autem, est vel tradere libellum, vel codicem proferre, infrà.

Tertiò, quando actor dictat reo, & ipse excipit quæ est dicturus, & in iudicio prosecuturus.

Quartò, edere dicitur, qui suum aduersarium in album producit, id est, in iudicium ducit, & illi demonstrat quid sit dictaturus in suo libello, vel dicendo aduersario quo genere actionis vti velit, ibi, Eum quoque, &c.

Aliis etiam multis modis accipitur hoc verbum, edere, quos scripsi in l. boues. §. inter reddere. ff. de verbor. signific. facit lex ij. de dilatio.

Edere igitur dicitur actor, quando manifestum facit reo id quod petere vult, l. j. vel edit quis, quando palàm facit id quod exhibere petitur, vt instrumenta & rationes, de quibus infrà. *Edere actionem, quādo quis dicatur.*

Hodie

Hodie extat regula in iudiciis certa, quòd tam actor, quàm reus omnia edere debent quibus in iudicio vtuntur, & etiam allegationes iuris in medium productas, edendas censet (quamuis per errorem productæ essent) Specul. in tit. de instru. editione. in §. videndum. versic. vnde si aliquis alia ad fundandam intentionem. Bart. & alij in §. editiones. in hac l. j. Nam quæ producuntur, quodammodo communia fiunt, & pars nesciret respondere his, quæ contra eam producuntur, nisi exemplum eorum haberet: ergo ei edenda sunt. Et quia producendo instrumentum videtur illud approbare tam pro se, quàm contra glos. quam not. Iason in §. editiones. hoc titul. & Decius in c. cùm venerabilis. col. 2. de exception.

Et in Curiis non obseruatur §. editiones. quia instrumenta edi solent cum die & consule, & integre, nec pars editionem accipere solet, nisi integre ei fiat
3 exhibitio, secus in rationibus: nam quando illarum ex libro fit editio, principium libri transcribitur, & posteà aliqui articuli, ante articulum necessarium, describi solent, cùm articulis necessariis, & ita solet praxis seruare.

Edere quomodo quis cōpellatur. Quomodo possunt compelli partes ad edēdum? Respondeo, ad requisitionem petentis officio iudicis. glos. in l. iiij. infrà. Aliàs si pars nolit, vel dixerit se non habere illa instrumenta, poterit iudex pronuntiare non esse adhibendam aliquam fidē, si deinceps inueniantur, imò ea cassat & irrita pronuntiat. Bart. pulchre in l. ij. C. eodem. & pro illa decisio. Bart. facit text. in l. huiusmodi. §. si ita. ff. de legat. j. l. fin. versic. quod si prædictum. C. de fide instrumen. cap. longinquitate. in fin. 12. q. 2. & Bald. in l. hi qui ad ciuilia. col. 3. C. de appel. Federic. consil. 202. Decius in c. 1. col. penult. de probat. extat lex Regia conformis sub tit. de Procura. art. 11. & seq.

4 Edere quis compellitur expensis petentis, quando petitur editio eorum. quæ producta sunt in iudicio. Decius in cap. j. de probat. l. Prætor. in fin. infrà. glos. in clemen. 2. de appel. & in clemen. fin. in verbo, pronuntiatio. de verbor. significat. Si verò petatur extra iudicium ab apparitore, exemplum eorum quæ ipse contra partem facit, tunc expensis partis illius, cuius nomine ipse exequitur, fiet, vt est glos. in clement. causam. in verbo, porrecto. de elect. Lanfranc. in cap. quoniam. in verbo, petitionis. in fine. de probat. est Constitu. Regal. tit. de citat. vbi scripsi. Decius in c. 1. columna 36.

Denombramenta vassallo edēda. Vnde dominus tenetur instrumenta feudalia, quæ vocant Pragmatici denombramenta, vassallo edere, quia communia videntur. Ista censuit Senatus, anno 1533. die 15. Iulij. & pro hoc facit glos. in c. j. §. illud. in verbo, requisitus. de prohibit. feud. alien. per Feder. vbi Bald. & Alexan. Tamen quando vassallus, vel emphyteota fatetur se vassallum, vel emphyteotam, tenetur declarare res feudales, vel emphyteoticarias, quas à Domino habet: aliàs expelli poterit glos. in verbo, iurata. & Doct. in l. ij. C. quando & quibus quarta pars debetur. libro 10. Iacob. in tractat. de feud. in verbo, dictique vassalli. secunda columna. ac Socin. consilio 167. incipiente, Non inutilis. columna septima. in secundo volum. Boër. in §. 2. de consuet. feud. & §. 16. ac in §. 2. de consuetu. reten. rerum feudalium.

LEX II. PAVLVS LIB. III. AD EDICTVM.

SI legatum petatur, non iubet Prætor verba testamenti edere: ideò fortasse, quia hæredes solent habere exemplum testamenti.

DVbium est in hoc text. si legatarius ab hærede legatum petat, & hæres dicat legatario, vt edat verba testamenti in quibus est illi legatum factum, an legatarius edere illud teneatur? Respondet text. Non iubet Prætor verba testamenti edere. Rationem ponit, quia hæredes solent habere exemplum testamenti, & absurdum est, cùm ipse in ea sit causa, vt edere debeat, ipsum petere vt edatur, & l. si quis. §. Prætor. infrà eodem.

Secundò dicit glos. hæredem non cogendum exhibere legatario originale, sed exemplum per istum textum. & l. Procurator. C. eod. hoc verum est, sed non probatur in hoc text. qui loquitur de legatario, vt hæredi edere non teneatur verba testamenti, quia hæredes solent habere exemplum testamenti, id est, formam testamenti, & ipsum testamentum ac originale, l. cæteræ. in fi. famil. herciscun. ff. sed ideò dixit, exemplum, quia prius dixerat, verba testamenti hæredi non edenda, quia ipse habet exemplum testamenti, & illorum verborum: ideò ea non tenetur legatarius exhibere, & sic accipitur hîc exemplum, pro forma, vt docet Valla lib. 6. c. 33. & dixi in l. in vulgari. ff. de verbor. signific.

SVMMARIA.

1 *Fisco instrumenta edenda non sunt, cùm criminaliter agit.*
2 *Fiscus in locum priuati succedens, iure priuati vtitur, non iure fisci*
3 *Ecclesia, minor & hospitale non tenentur fisco instrumenta edere.*

LEX III. MODESTINVS LIB. II. DE POENIS.

SEnatus censuit, ne quisquā eorum, à quibus quid fisco petitur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quàm quæ ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus esset.

SPecies facti talis est, Quidam denuntiauit talem mercatorem fiscum instituisse, & testamentum surreptum, ob id fiscus bona mercatoris petebat à possessoribus, & delator petebat instrumenta sibi edi, quæsitum fuit quæ instrumēta petenda & edenda sunt? Respondet Iurisconsult. edenda ea quæ ad istam causam pertinent, ex qua deferre professus est: igitur si delator velit, vt aduersarius instrumenta exhibeat, quæ ex patris successione habet, non tenetur: quia non pertinent ad institutionem illius mercatoris: nam instrumenta tantùm, quæ spectabant ad mercatorem, & quæ ad eius bona respiciūt, sunt edenda fisco, alia verò quæ ad possessores bonorum pertinent, ex suo patrimonio edi non debent, & *Facti huius legis species.*

sic

sic intelligi debet iste tex.quicquid glo.& alij dicant, probat text. & ibi Iason notat, & in l. si quis. §.rationem.infrà eodem.

Fisco instrumēta edenda. Et sic ex isto text. colligitur, quem teneri edere fisco, tam ad suam fundandam intentionem, quàm replicationem iuuandam, & speciale est in eo, per istum text. quamuis nullum speciale in fisco debeamus inducere, nisi lege cautum sit, l.item veniunt.§. ait Senatus. ff. de petit.hæred. vbi glos. in verbo, in publica. & in l.j. C.eodem. ac l.non puto. ff.de iure fisci.quia ipsi Principes, satis sibi ipsis, & quatenus voluerunt, prospexerunt, & posteà magistratus adulatores, volentes se & cōsanguineos, bonis tēporalibus ditare, & spiritualibus priuare, ea priuilegia fisco auxerunt: tamen hic non vult vt instrumenta, quæ non pertinent ad eam causam inchoatam, edantur: quia iniquum est res suas exhibere, & sic paupertatem suam detegere. l.ij. C. quibus quarta pars debe. libro 10. Et sic idem videretur in alio instituto, vt posset cogere eum, qui habet instrumentum, quo est institutus, vt alibi dicam.

Imò si edita & exhibita fuissent instrumenta alia, non nocerent parti, & ita intelligitur l.ij. §. Diuus. ff. de iure fisci. quæ negotium fecit interpretibus, eò quòd dicit: ***Sed nec aliàs dubitari oportet, quin non aliam in causam nocere debeant, quàm in eam, quam desiderata sunt.*** Nam ibi negatiuè accipiendum est, non dubitari quin quod non debeat nocere in aliam causam, vt plenè docui in l.duobus.ff.de verborum significatione.

1 Ista etiam lex non procedit, quando fiscus ageret criminaliter, quia tunc nimis graue esset, & absurdum, quòd accusatus teneretur edere, & parare arma contra se.l.nimis graue.C.de testib. Et Callistra. ait, totiens edenda esse fisco instrumenta, quotiens de iure capiēdi, vel de iure dominij, vel de alia causa simili re numaria quæratur, non si de capitali causa agatur. d.l.ij. §.item Diui. Panormit. & alij in cap.j. de probat. licèt Bart.teneat contrà, in d.§.item Diui. Videte plenè Doct.in l.ij. C.de edendo.

Emptores gabellarum habēt idem priuilegiū cum fisco. Hoc etiam priuilegium dicunt competere emptoribus gabellarum, cùm in locum fisci succedant. Bald. in l.j.§.editiones.in fin. suprà eodem. sed text. in l.licitatio. §.fin.ff.de publica. dicit contrarium, & sequitur Alexand. & Ias. hìc per illam l.licitatio. in fin.quod non transit ad alium.l.fin.in fine. ff.de contrahend.emption.& regula, priuilegium.de reg.iur. in 6.quia hoc priuilegium est personale.

Ego sic conciliarem. Nam si emptores vel conductores fisci emissent, aut à fisco conduxissent, vt simili priuilegio vterentur, tunc hoc daretur priuilegium, quia in locum fisci subrogantur: ergo eodem priuilegio vti debēt. l.si eum.§.qui iniuriarum. ff.si quis cautio.& sic intelligi prima sententia debet, & hoc videtur tenere Guido Papæ in decis.Delphi. 208.Iuxta materiam.in fin. etiam quando debitores sic essent obligati, scilicet quòd possent compelli ad soluendum, sicut debitores fiscales, & sic in his duobus casibus hoc fieri poterit.

Si verò simpliciter venditio, aut conductio fuisset facta, nec obligati fuerint debitores, sicut fiscales, tunc hoc priuilegium non transit in alium, & sic in-
2 telligitur d. lex licitatio.quia ex mutatione personæ mutatur conditio rei.l.Paulus respondit per Procuratorem.ff.de acquirend.hæred. & quia fiscus succedens in locum priuati, non vtitur iure fisci, sed priuati, l.fiscus. ff.de iure fisci. sic nec priuatus, quando succedit fisco, titulo locati, vel emptionis, seu alio titulo.

Item non procedit iste text.in Ecclesia, minore & 3
hospitali, qui non tenentur edere fisco plus quàm priuato, cùm habeant speciale priuilegium, & priuilegiatus fiscus non vtitur priuilegio contra priuilegiatam Ecclesiam, vel alium: l. fin. cum authent.ibi posita.C.de sacrosanct.Eccles.Bald.in cap.1.col.3.de probat. tamen quisque Ecclesiæ & aliis priuilegiatis tenetur edere, sicut fisco, quia hi simile censentur habere priuilegium.l.Rempublicam.C.de iure Reipub.lib.11.

Fiscus ad quæ priuilegiatus non sit. Fiscus etiam tenetur edere omnia, quibus vtitur in iudicio, sicut priuatus, & ad hæc non est priuilegiatus, & ita vidi seruari in vsu forensi, aliàs non posset priuatus se defendere contra eum, & sic libros edere tenetur, quibus appareat quantum solutum sit, l.iustum.C.eodem.

Item fiscus cogit Collegia & Ecclesias exhibere instrumenta fundationis, quæ ipsa vel prædecessores fecerunt, sic & Ecclesiam, vel Episcopus hoc potest petere, & Doctor. asserunt in d. cap. primo. Vnde Schabini Remenses fuerunt condemnati ad edendum fundationem, & chartas, quas habebant, Archiepiscopo Remensi. Et idem censuit Senatus pro Abbate Sancti Ioan. Laudunensis, contra quosdam habitantes prope Laudunense monasterium, vt refert Ioan.Gallus in quæstio. per aresta.q.32.Pro Archiepiscopo. & q.37.Fuit in eodem.

SVMMARIA.

1 *Nummulariorum apud Romanos officium, non erat publicum.*
2 *Libris argentareorum contra eos creditur, pro eis verò, non.*
3 *Notarij contractus semel expeditos iterum tradere in Francia prohibentur.*
Restringitur. ibidem.
4 *Interesse, propter editionem rationum non factam, actione in factum petitur.*

LEX IIII. VLPIANVS LIB. IIII. AD EDICTVM.

PRætor ait: ARGENTARIÆ MENSAE EXERCITATORES RATIONEM, QVAE AD SE PERTINET, EDANT ADIECTO DIE ET CONSVLE, &c.

LEx ista loquitur de argentariis, quos glos.in l.si quis.infr.eodem.comparat Tabellionibus. Ego dicerem olim Romæ argentarios constitutos, qui rationem accepti expensique facerent, & non tam permutationem pecuniarum, quàm maiorem negotiationem exequebantur, quibus moris fuit, pecunias custodiendas interdum dari fœneratò, interdum gratuitò. vt docet Budæ. in Annotat.prior.ad Pandectas. in l. si hominem. §.quotiens. ff. mandat. Nummulariorum verò officium erat, sicut campsorum, sed non erat publicum, sicut argentariorum, 1
vt ibi.

Argentarij apud Romanos varij.

vt ibi. Sed ij argẽtarij varij erant, quidam erant Triumuiri mensarij (vt Liuius eos appellat) qui publicas pecunias exigebant, ab his qui reditus debebant. Alij erant, qui pecunias sub fide publica, permutabant verè: & tertij, qui nummos fœnori & suos & aliorum collocabant. Erant & postremi, qui auctionibus, & venditionibus præerant, quæ in publico fiebant, contractus quoque apud eos celebrati eorum Calẽdariis inscribebãtur, quod hodie Notariorum est, teste Laz. in lib. de Repub. Roma. 2. c. 13. pag. 307. qui ista omnia probat. Scripsi in l. boues. §. tutor. ff. de verbo. signific.

Cãpsores.

Hodie vtile esse potest, qui loco argentariorum Galli habent nummularios, quos campsores dicunt: habent etiam alios mensularios, quos banquerios vocant: hi enim præsunt expeditionibus beneficiorum in Curia Romana, vel legationibus faciendis, & hi habent officium de publico, & tenentur conficere libros signaturarum, bullarũ, & expeditionum quas fecerint, & quo tempore, & an esset signatura nouæ prouisionis, vel resignationis, seu alia prouisio: & tenentur etiam exhibere & edere illos libros, vt est statutum lege Gallica in tit. *de la reformation des prouisions*. artic. 5. & sequen. sed quia nummularij rationes conficiunt, quia accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura, codicibúsque eorum maximè continetur, & frequentissimè ad fidem eorum decurritur, ideò edere tenentur. l. quædam. §. nummularios. infrà eodem. l. emptor. §. j. ff. de pact.

Mẽsularij quibus præsint.

Itaque regula est per hanc l. Prætor. quod hi argentarij, siue sint nũmularij, banquerij, siue Notarij, edere tenentur rationes, & libros quos confecerunt, adiecto die, & consule. Rationem Labeo ait esse vltro citróque dandi, accipiendi, obligandi, credendi, soluendi sui gratia negotiationem: l. si quis. §. rationem. infrà. nam cùm singulorum rationes ij argentarij conficiant, æquum fuit, id, quod mei causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi: nam pertinere ad me videtur, si rem meam tractaueris, me mandante. l. si quis. §. pertinere. infrà eodem.

Ratio quæ dicatur.

Et quia eorum officium atque ministerium publicam habet causam, & hæc principalis eorũ opera est, vt diligenter conficiant actus sui rationem. l. argentarius. §. j. infrà eod. ideò edere coguntur.

Vnde patet cuius quæstus ad eum peruenit, compelli ad edendum posse, & domini, qui famulos præfecerunt ad has rationes conficiendas, etiam successores illorum edere tenentur. l. si quis. §. cogentur. infrà eodem. Et nihil interest si successores, aut pater, aut dominus argentarij, eiusdem fuerunt professionis, quia cùm in locum & ius succedãt argentarij, partibus eius fungi debent. l. quædam. §. j. infrà eod.

2 Et libris eorum creditur contra eos, sed pro eis non. glos. & ibi Doctor. in l. quædam. infrà eodem. & in l. admonendi. de iureiur. ff. l. emptor. §. j. ff. de pact.

Editio quoties facienda sit.

Quotiens edere quis tenetur? Respondeo semel, &, causa cognita, iterum, l. si quis. §. Prætor. iterum enim duas res significat, & si secunda editio non sufficiat, quia fortè is cui editum fuit, casu perdidit, quotiens opus erit, Prætor edere compellit. l. veluti. in fi. infrà eodem. & idem in Notariis dicendum est, vt Bart. docet in d. l. si quis. in fin. hoc tit. & extat super hoc lex Regia in hoc regno. in tit. de Notar. art. 11. vbi prohibetur Notariis, ne contractus semel expeditos iterum tradant, nisi causa cognita, & ad iudicis præceptum, vt ibi dicam, ne quædam contrarietas & confusio oriatur. 3

Argentarius quo in loco edere rationes teneatur.

Etiam edere cogitur Notarius, vel argentarius vbi officium suum exercet, quia ibi rationes & instrumenta habere debet, l. Prætor. in fin. Quod si aliò attulerit, dandum ei spatium est ad perferenda ea instrumenta, l. spatium. & l. si quis ex argentariis. & si (vt plerique eorum) in villa habeat instrumenta, vel in horreo, aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. ibidem.

Qui non edit, tenetur ad interesse.

Quomodo teneatur is, qui non edidit? Respondeo ad id, quod interest mea eas rationes, vel instrumenta edita non fuisse, cùm decerneretur à Prætore, nõ quod hodie interest. Et ideò licèt interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse cœpit, locum hæc actio non habebit, neque ad augmentum, neque in diminutionem, l. vbi. in fi. eod. vnde si quis condemnatus sit, siue quod petierit, non obtinuerit, eò quòd instrumenta, ex quibus causam tueri poterat, non edita ei fuerunt, idipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequetur. l. argentarius. §. cùm autem. infrà eodem.

Si agatur de editione actionis, quam actor in initio litis edere debet, si non edat, reus non tenetur respondere, sed in ius vocatis cum expẽsis commeatus dabitur. de quo in l. j. hoc tit. vt dixi in tractat. de citat. in 3. tomo Commen. ad Constit. Reg. Gal.

Editio quo iure petenda sit.

Quo iure hæc editio petatur? Respondeo, quanuis glos. & interpretes in l. j. C. eodem. sint in magna cõtrouersia, ego tamẽ putarem officio iudicis compellendum Notariũ, trapesitam, & nummulariũ ad edendum libros, instrumenta, seu rationes, & alia quæ me mandante confecisse ratione officij censentur, d. l. j. C. eodem. vel condictione ex lege, vbi extaret lex noua, vt in Francia. l. vnica. C. de condict. ex leg.

Alij verò, cum quibus contraxi, vt socius, Procurator, & alij tenentur edere per actionem ex illo contractu. l. quædam. infra eodem. Et in praxi parui est emolumenti quoad coactionem, quia semper iudicis interponitur officium.

Si tamen ad iussum iudicis quis non ediderit, ad id quod interest, actione in factum ex hoc edicto de edendo agetur, l. si quis. §. ex hoc edicto. in id quod interfuit actio competit: ergo oportet, vt priùs iudex iubeat, alioqui ante requisitionem partis, & iussum iudicis non potest venire condẽnatio eius quod interest, l. vbi. §. is autem. qui in hoc edictum inciderit, id præstat, quod interfuit mea eas rationes edi, cùm decerneretur à Prætore: ergo oportet, vt priùs Prætor ex officio suo decernat editionem faciendam esse, quæ si non fiat, succedit interesse, quod actione in factum petitur. probat lex argentarius. §. finali. infrà eodem. 4

Et hæc actio, quæ datur ad id quod interest, est pœnalis: ideò in hæredem non datur, qui non deliquit, neque post annum, l. fin. infrà eodem. vt dixi in §. final. suprà, si quis ius dicen. non obtemper. quicquid dicat glos. in d. l. fin. & interpretes, quia is qui noluit edere, punitur, l. vbi. eodem tit. ergo pœnalis est actio. sed in hoc fuêre Doctor. decepti, quia putabant loqui de actione seu officio iudicis, quo petitur editio, quæ non est pœnalis, sed cùm non ob-

temperatur, hoc pœnale est, & ita conciliantur iura.

Actor quæ reo edere teneatur.

Et sic concludendo patet, quòd actor tenetur actionem reo edere, & suis sumptibus, & hæc edita actio speciem futuræ litis demonstrat. l. edita. C. eodem. facit cap. prætereà. de dilatio. Datur etiam regula quòd actor instrumenta, non solùm quibus vtitur, sed etiam alia reo edere tenetur, etiam ad exceptionem fundãdam. l. non est nouum. & l. iustum. C. eodem. nisi ex hac editione fieret criminis manifestatio, quo casu actor non tenetur. per l. ij. §. item Diui. ff. de iure fisci. etiam si ageretur de crimine læsæ maiestatis, vel alio priuilegiato, quia nemo tenetur prodere seipsum. l. j. ff. de bonis eor. qui ante sententiam mortem sibi consciuerunt. Felin. & alij in cap. primo. de probat. nisi ageretur ciuiliter. vt docet Anton. Capitol. in decisio. Neapol. quæst. 127. In causa. Et limitatur etiam hæc regula, quando æquitas refragatur, vt per Doctor. in l. fin. C. eodem. vbi aliæ limitationes ponuntur, quæ comprehenduntur hîc per superiores.

Reus quæ edere non teneatur.

Secunda regula est, quòd reus actori instrumẽta, quibus non vtitur, edere non tenetur ad originem petitionis fundandam. l. fin. C. eodem. quia non tenetur arma cõtra se parare: nimis enim graue est reum ad exhibitionem vrgeri eorum, per quos sibi negotium fiat. l. nimis graue. C. de testib. & qui accusare volunt, probationes habere debent. l. qui accusare. C. eodem. nisi ex causa. l. j. C. eodem.

Quæ è contrario edere teneatur.

Si ergo actor à reo petat extra originem petitionis aliquid sibi edi, reus tenebitur, in d. l. fin. à contrario probatur in l. penult. §. fin. ff. ad legem Falcid. & quando hoc iudex ex æquitate, vel causa decerneret, l. j. C. eodem. & sic ferè comprehenduntur limitationes, quas Doctores congerunt in d. l. fin.

Vnde cùm Dom. de Culaut diceret contractum nullum, & quatenus processisset, irritari peteret aduersus D. Ioannam de Francia, viduam Admiralij de Borbon, & contractum illum sibi edi, & exhiberi, Senatus censuit exhibitionem actori faciendam, anno 1514. die 14. Iunij, in magna classe. Alia in hac materia amplè tradunt Doctor. in c. j. de probat. & in l. fin. C. eod. videre ibi poteritis.

Defectum alterius modicum supplet vnius integritas.

Vltimò, Ias. notat istum text. in l. si quis. §. primo. quòd integritas vnius supplet alterius maculam, hoc in teste, Notario, quod est verum, si modicus esset defectus, sed si vnus esset inhabilis, & omnino recusatus, nõ supplebit probatio alterius, neque fides eius defectum, atque (vt ita dixerim) inhabilitatem. Barbat. consilio 50. Illud. col. 6. & consilio 54. col. 11. in 1. vol. & consil. 18. Præclarè. num. 39. in 2. vol. Felin. in c. 3. rub. de fideiuss. num. 188.

Item quidam habent in §. si initium. inter scripta Bart. lecturam Alex. cuiusdam Doctoris Perusini: ideò stylus non est similis Bart. vt docet Alexand. in proœm. ff. no. num. 8. & Purpura. in q. 5. col. 2. de offi. Assessor. sed iste §. est notandus, quòd annus conscriptus in principio libri, prodest ad totum librum, & idem in mensibus & diebus, vt si vnus contractus habeat diem, & sequens non, complebitur ex præcedente: nam quæ in præcedentibus scribuntur, vel dicuntur, in sequentibus repetita intelliguntur. l. item. in fin. ff. de pact. l. Titia. de verborum obligat. & Iason hîc limitat, videte per eum. & in l. age cum Geminiano. C. de transact. post Lanfranc. in repet. cap. quoniam. in verbo, instrumentorum. columna 5. de probation.

Acta Curiæ edenda.

Acta autem & regesta Curiæ sunt edenda cuilibet cuius interest, tam ciuilia, quàm criminalia. l. secunda. C. eod. & ad hoc cogi potest scriba, siue graphariuſ, & quotidie hoc videmus in forensi iudicio seruari.

De pactis. TIT. XIIII.

SVMMARIA.

1 *Papa, Imperatores, & Principes quibuscunque pactis obligantur.*
2 *Promittere & pacisci sibi ipsi nemo potest.*
3 *Pactum inter patrem & filium non subsistit, & quare.*
4 *Nec inter dominum & seruum.*
5 *Restringitur.*
6 *Nec inter religiosos, & superiores eorum.*
7 *Nec inter vxorem & virum, vt alterutri acquiratur, durante matrimonio.*
8 *Vniuersitas, & ciuitas, vni ex pacto possunt obligari.*
9 *Voluntas coacta, non est placitum, nec voluntas simpliciter.*
10 *Electio coacta non valet.*
11 *Furiosi & impuberes iniuriam pati possunt, sed non facere.*
12 *Fatuis amantibus exemplariter substitui potest.*

LEX I. VLPIANVS LIB. IIII. AD EDICTVM.

HVius edicti æquitas naturalis est. Quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea quæ inter eos placuerunt seruare? Pactum autẽ à pactione dicitur, inde etiam pacis nomen appellatum est. Est autem pactio duorum pluriúmue in idem placitum consensus.

VLpianus in hac l. prius commendat edictum Prætoris, quo statuit vt pacta seruarentur, dicens proficisci ex æquitate naturali. Quid enim tam congruum est fidei humanæ, quàm ea, quæ placuerunt inter eos seruare? Et alibi idem Vlpian. ait graue esse fidem fallere, in l. prima. ff. de constit. pecunia. Vnde æquum naturâ est, vt quisque seruet, quod ei placuit, nempe ex hoc perfecta est iuris regula, Quod semel placuit, ampliùs displicere non potest, &, Contractus ex conuentione partium legem accipiunt. l. prima. §. si conueniat. ff. depos. l. contractus. de regulis iuris. & nihil magis bonæ fidei congruit, quàm id præstari, quod inter contrahentes actum sit. l. ex empto. in principio. ff. de actio. empt.

Ex quo inferunt interpretes, Papam, Imperatores, 1
& Principes quoscunque pactis, & conuentionibus teneri, tum quia in naturali ratione fundata sint, vt hîc,

Papa nō est supra rationem, vel æquitatem.

hîc, tum æquitate: & quamuis ipsi sint supra iura, non tamen supra rationem, vel contra æquitatem, aliàs potiùs in pecudis nomen declinarent, quàm hominis. facit l. digna vox. C. de legib. & l. Princeps. suprà, illo tit. vbi dixi.

Tamen non puto esse necesse hîc inquirere, an de iure naturali, an gentium pacta sint: quia insitum est homini naturâ, vt pacta & conuentiones seruet, & æquum est, vt hæ conuentiones seruentur: ideò text. dicit, Huius edicti æquitas est naturalis, id est, hominibus à natura insita, & alibi Vlpian. ait, hoc edictum naturalem potiùs, quàm ciuilem habere æquitatem. l. j. in princ. ff. si quis testa. liber esse iussus fuer. declarat l. bona fides. ff. deposit. sed cùm æquitas huius edicti sit naturalis: ideò oritur obligatio naturalis ex illo pacto. l. Stichum. §. naturalis. ff. de solut. & non dicit iste text. quòd naturale sit pactum, vel ex iure naturali, sed dicit æquitatem illam esse naturalem.

Secundò, docet pactum à pactione deduci, inde nomen pacis ducitur: tamen pactum & pactio pro eodem (nisi separatim illorum fiat mentio, vt hîc) ferè sumuntur, vt in l. in personam. in prin. infrà eodem. & l. vnus. §. j. ibidem. & l. si creditori. in fine. de distract. pignor. vbi in princ. §. dicit pactum, & in fine, pactionem. l. iurisgentium. in princ. & in §. adeò. & in l. si tibi. §. idem. de pignor. l. non impossibile. infrà eodem. vbi indifferenter Iurisconsſ. pactione, pro pacto, & è contrario vsi sunt.

Tertiò, Iurisconsul. definit pactum sic: *Pactum est duorum pluriúmue in idem placitum & consensus.* Sed in l. pactum. idem Vlp. sic definit: *Pactum est duorum consensus, atque conuentio.* ff. de pollici. & in idē reincidit. Huius itaq; definitionis explicationē videamus.

Primò, ponitur duorum in definitione, pluriúmue: pactum enim esse non potest, nisi sit ibi
2 saltem consensus duorum, quia vnus & idem non potest sibi ipsi promittere & pacisci: nemo enim imperare, vel promittere potest sibi. l. penult. ff. de arbit. Differentia enim esse debet inter promittentem, & eum cui promittitur. c. fin. de institut. nec potest quis sibi esse obligatus: imò quando debitor succedit creditori, vel è contra, extinguitur & confunditur obligatio. l. si debitori. & l. si Stichum. §. à Titio. ff. de fideiusso. l. debitori. C. de pact. & seruitutes prædiorum confunduntur, si idem vtriusque prædij dominus esse cœperit. l. j. ff. quemad. seruitut. amittan.

Pactum requirit duorum consensum.

Et sic duo sufficiunt ad conficiendum pactum, vnde dicit text. in l. pactum. ff. de pollici. pactum esse duorum consensum, non dicit plurium, tum, quia duo sufficiunt, tum quia vbi plures sunt, duo adsunt, cùm in maiori numero minor insit. l. j. §. si stipulanti. ff. de verbor. oblig. l. duo ex tribus. de re iudic. c. 1. de arbit. lib. 6.

Limitatur in tacito pacto in quo non interuenit duorum cōsensus verè, sed fictè. l. item quia. inf. eod.

Et ideò pollicitatio non est pactum, cùm sit solius offerentis promissio. d. l. pactum. de pollicitatio. vnde non obligat, quando consensus vtriusque non interuenit, vt scripsi in l. sponsio. ff. de verbo. signific. & pollicitatio est, si quis promittat sine conuentione, & interrogatione, quæ pollicitatio obligat, si quis Deo, Reip. Ecclesiæ, aut ad piam causam polliceatur. l. j. & per totum ff. de pollicit. glos. & Archidiac. in c. scimus. 12. q. 1. Angel. Clauas. in sua Summa. in verbo, pollicitatio. ista æquiparantur in c. 1. de in integ. restit. glos. in l. si vt proponis. C. de rei vendic.

Nec placet ratio Fortu. eo quòd Deus sit vbique, & præsens, ergo debet valere. Nam etiamsi quis esset præsens, & non consentiret, vel non acceptaret, non valeret: ergo nec hoc casu, quia Deus non solet acceptare omnes promissiones, quas illi facimus, sed quia loco pio pollicitatio facta valet, sic & Deo, cùm propter vnumquodque tale, & illud magis. authent. multò magis. C. de sacrosanct. Eccles. & fauore piæ causæ. l. sunt personæ. ff. de religiosis.

Idem, si incipiat facere, vel dare quod pollicitus fuerat: nam ad residuum tenetur. d. l. pactum. ff. de pollicitat. glo. & Doct. in l. iurisgentium. §. quinimò. infrà eodem.

Nec etiam credam Fortu. dicenti, de iure Canonico pollicitationē passim producere obligationem & actionem, sicut pactum nudum. per cap. 1. de pact. quod nihil facit, nā Papa dicit: *Pacta obtineant suam firmitatem*, ergo nō dant nouā, sed suam firmitatem: & ius Prætorium dicit, *Pacta seruabo*, & tamen non oritur actio, nec facit c. iuramenti. 22. q. 5. vbi Deus non facit differentiam inter iuramentum & loquelam nostram: quia sicut in iuramento nulla conuenit esse perfidia, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, vide quomodo probet. & c. si tibi absenti. per eum inductum, nihil secum, sed mecum facit: nam ante acceptationem non acquiritur beneficium, sic nec per pollicitationem vbi non est consensus duorum, & alia iura per eum adducta non probant.

Pollicitatio, de iure Canonico producit obligationē.

Si tamen velitis sententias istorum conciliare, Dicite pollicitationē, nec de iure Canonico, nec de iure ciuili producere communiter actionem, nisi fauore piæ causę, & in casibus à iure expressis, & in illis producit pollicitatio obligationem & actionem.

Fauor piæ causæ.

Infertur aliquando non valere pactum, etiā inter 3
duos, vtpote, si pro vno habeantur, vt pater & filius, l. fi. C. de impub. §. ei verò. de inutil. stipul. l. frater. de condict. indeb. ff. & quicquid acquirit filius, acquirit patri, iure ciuili dictante. l. placet. ff. de acquir. hæred. l. non solùm. §. simili modo. C. de bonis quæ liber. obligatio tamen naturalis est inter patrem & filium. d. l. frater. sed ciuilis non, nisi in castrensi, vel quasi, in quibus filiifam. loco patrumfa. habentur. l. ij. ff. ad Macedonia. & in beneficialibus. c. fin. de iudic.

Eadem ratione non cōsistit pactū inter dominum 4
& seruū. §. item inutilis. de inutil. stipul. in Instit. nec enim dubij iuris est, dominos cū seruis suis paciscentes, ex pactis teneri, atque obligari non posse. l. interpositas. in fi. C. de transact. nisi antequam dom. esset, pacisceretur. Doct. ibid. Idem, si pactum fieret super 5
libertate, illius certè fauore sustinetur pactum. l. cùm affirmes. C. de libera. caus. l. j. §. quæ onerandæ. quarum rerum actio non det. ff. & quando dubitatur de ipsius seruitute. l. fi. C. de transact. & facit l. Barbarius. ff. de offic. Prætor. l. si arbiter. C. de senten.

Idem dicemus in religiosis, vt non possit fieri pa- 6
ctum inter eos, & eorū superiores, vnde monachus non paciscitur cum suo Abbate, quia hi religiosi seruis, aut saltem filiisfam. æquiparantur. Bart. & alij in l. j. ff. de vulgar. l. cum filiofam. ff. de legat. primo. vbi Anthon. Bauer. enumerat multos casus, & Doctor. in c. in præsentia. de proba. vbi interdum æquiparantur seruis, quandoque filiisfamilias.

Religiosi seruis æquiparantur.

7 Pactum etiam durãte matrimonio inter vxorem, per quod alterutri acquiritur, non prodest. l.j. ff. de donation. inter vir. & vxor. & per totum. secus ante matrimonium contractum. l. prima. & toto tit. ff. de pact. dotal.

Est in definitione, plurium, videlicet quòd consensus plurium in idem, dicitur pactum, quod est intelligendum, siue plures cum vno conueniant, siue vnus cum pluribus, vel plures cũ pluribus. l. & suum hæredem. in fin. cum l. seq. infrà eodem.

8 Vnde valeret pactum, si vniuersitas conueniret cum vno, vt per Doct. in c. ex literis. de constitut. & ciuitas mutui datione obligatur vni. l. ciuitas. ff. si certum petat.

In idem, est in definitione: requiritur enim consensum partium in idem tendere, alioqui non est consensus, sed dissensus, & sic nec pactum: nam Imperator ait in l. si voluntate. C. de rescinden. vendit. partes vix post multas contentiones paulatim venditore, de eo, quod petierat, detrahente, emptore autem huic, quod obtulerat, addente, ad certum consentire pretium, & tunc partium cõclusio attẽditur.

Vnde si duo consentiant, quòd tertius det alteri, non valet quoad tertium, quia cum illo non est pactum, neque conuentio: ideò non valet, nec quidem stipulatio sic facta. l. stipulatio ista. §. alteri. ff. de verborum obligat.

Si tamen conuentum inter duos fuerit, quòd alter paciscentium det tertio, pactum vtile est, & valet: & si paciscentium intersit, exigi promissum potest, d. §. alteri. & §. si insulam. sed hoc pactum, si non intersit paciscentis, non habet effectũ. vt Bar. & alij asserunt.

Prætereà pactum excludit personas in pacto non comprehensas. Vnde si soror renuntiat bonis paternis, & fraternis, & promittit, & conuenit nil petere in fauorem primogeniti, illud pactum, seu renuntiationem alijs fratribus non prodesse arbitrantur Docto. in l. si actionem. C. de pactis. Ego autem scio istam quæstionem agitatam, & plenè in Senatu Parisiensi disputatã, anno 1543. in mense Iunij, & posteà in 16. die conclusum, renuntiationem vni ex fratribus factam alijs prodesse, ob id condemnatus fuit frater maior ad communicandum fratri minori ea bona, quæ ex sororis parte habuerat: tamen frater minor fuit condemnatus ad restituendum partem pretij, & expensis, quas frater maior fecerat, nisi ipse ex hæreditatis bonis illam pecuniam recepisset. Hoc pronuntiatũ fuit pro Tristando Fretard minore, contra Renatum maiorẽ fratrem, anno & die quibus suprà.

Renũtiatio vni ex fratribus facta alijs prodest.

Et sic reiicienda est additio glos. hîc, & interpretum ad dandum, vel faciendum, quia cõsensus duorum, siue tendat ad dandum, siue ad faciendum, siue ad datum restituendum, vel destruendum, dicitur pactum, dummodò in idem tendat, & non est interpretum addere ad text. l. Gallus. ff. de liber. & posth. Et in idem tendere pactum dicitur, quando vnus & alter consensus in vno iungitur: vtpote si conueniamus, vt tu bouem tuum per decem dies tradas mihi, ad laborandum cum meo, & ego meum decem alijs diebus, valet conuentio. l. si rem. §. j. ff. de præscript. verb. Si verò ego volo vt des decem, & tu vis dare equum, ista conuentio non in idem tendit: ideò non valet, nec dicitur pactum: & in idem tendere, est in vnam sententiam decurrere, sic exponitur in §. conuentionis. infrà.

Tendere in idem quid sit.

Ex his patet, quomodo differat pactum à pollicitatione: nam pactum est consensus duorũ in idem, & conuentio inter eos facta: pollicitatio verò, est solius offerẽtis promissio, vt promitto tibi decem, nam hæc pollicitatio nihil aliud est, quàm promissio, sine conuentione facta, sed à solo promittente concepta: ideò non quærimus hîc, an fuerit facta præsenti, an absenti: quia si præsenti etiam facta sit, non est pactum, quia non est conuentio duorum, nec consensus, sed vnius tantùm: ideò pactum esse non potest, quicquid Doct. iactent.

Differẽtia inter pactũ & pollicitationem.

Si verò præsens offerentis promissum acceptet, adhuc non erit pactum, quia non est conuentio duorum, sed per illam acceptationem & ratihabitionem valebit acceptatio, vt pactum: tamen nõ est pactum, id est, conuentio duorum, sed tanquam pactum valebit ratione consensus posteà superuenientis.

Interdum verò pollicitatio, seu verbum, polliceri, generaliter accipitur, pro promissione. l. tenetur. §. penul. & l. emptorem. §. fin. ff. de actio. empt. ibi, *Vt id quod præstaturum se esse pollicitus sit venditor, emptori præstari oporteat.* iuncta l. propter. de pollici. vbi dicit, *si quis promiserit*, & tamen intelligit de pollicitatione. probat l. j. ibid. vbi passim vtitur verbo, pollicitus, &, promiserit, & pollicitator, pro promissore. l. cum duobus. §. si in coeunda. ff. pro soci. ergo habenda est ratio materiæ: nam in titulo de pollicit. verbum, pollicitus, &, promiserit, pro eodẽ accipiuntur, videlicet pro promissione solius offerẽtis: in alia materia generaliter pro quacunq; promissione, nisi distinguantur, vt in l. sciendum. §. dictum. ff. de ædil. edict. & Vlpian. ait in l. j. §. in potestate. ff. de exercit. actio. *Prætor pollicetur actionem.* & l. iij. de pecul.

Placitum, est etiam in definitione: nam quanuis placitum quidam vocent decretum Senatus, tamen vix potest sic vocari, quia non proferunt quod eis placet, sed quod iuri est conueniens, verùm Principis tantùm propriè est placitum, in l. j. ff. de constit. Princip. scripsi ff. de verbor. signific.

Placitum quid propriè vocetur.

Et placitum, hîc antè ponitur quã consensus, quia oportet priùs ea quæ proponũtur placere, antequam in conuentionem redigantur, vnde hîc placitum accipitur pro eo, quod placuit, à verbo, placere, vt in hoc text. ibi, Quid enim tam congruum est fidei humanæ, quàm ea, quæ placuerunt, inter eos seruari? l. vir vxori. ad Velleia. Inde placitum, idem est quod voluntas, quæ à cõsensu differt, nam placitum est singulorum: cõsensus autem duorum, vel plurium voluntas quæ quidem voluntas placitum dicitur. text. in l. si plus. ff. de euict. & inde Imperator vocat placitum permutationis. in l. ex placito. C. de rer. permuta. & Iurisc. placitum transactionis, & tamen inter plures. in l. pen. ff. de transact. & in l. interpositas. in fine. ff. de transact. Igitur placitum dicitur id, quod placuit siue vni parti, siue pluribus placuerit, & ita conuentum fuerit. l. diuisionis placitum. infrà eodem. vbi pro conuentione & pacto accipi potest, & in iure sæpius. l. siue apud. C. de transact. l. inter. §. conuenit. versicul. cùm pro se. de pact. dotal.

De eadem re.

Inde placitas vsuras dicit, id est, conuentas, quæ partibus placuerunt. Iurisc. in l. tutor. in fi. ff. de vsur. facit l. inter. §. pen. ibi, *Vir contra placita repetenti.* ff. de pact. dotal. & Ouidius in Epistolis:

Est virtus placitis abstinuisse bonis.

Ideo

Ideò iste text. dicit pactum esse duorum placitum, id est, quod duobus placuit, & ita consenserunt: nam potest partibus placuisse, & tamen non fuerit in idem conclusum, nec ad hoc præstitus consensus. Vnde pactum est quod partibus placuit, & sic consenserunt, quasi inter duos placuisset. dicit Tripho. in l. Bebius. versic. apud Petronium magnum. ff. de pact. dotal.

Et sic requiritur, quòd pactum placeat partibus, aliàs non diceretur pactum, nec consensus duorum valebit, ex quo infertur pactum metu factum non subsistere, quia non est placitum. l. j. & per totum. ff. quod met. caus. Et quamuis voluntas coacta, voluntas sit, l. si mulier. §. si metu. ibidem. tamen non est placitum, nec voluntas simpliciter, sed coacta, & sic non est, iure nec subsistit quod non placet.

Pactū metu factum. 9

Matrimonium contractū metu.

10 Itaque matrimonium metu contractum non valet. l. Titia. ff. de verbor. oblig. cùm locum non habeat consensus, vbi metus, vel coactio intercedit, c. cùm locum. de sponsal. sic nec electio coacta valet, c. vbi periculum. §. cæterum. de elect. lib. 6. sic nec resignatio. cap. super hoc. de renuntiat. cle. multorum. de pœn. Plenè scripsi in Praxi benef. in 3. parte. tit. de vi in resignatione adhibita. & tit. de resignatione metu extorta.

Etiam non dicitur placitum id, quod non est in pactis comprehensum, vnde Paul. ait: ***Ante omnia animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re, in aliáue persona noceat.*** l. si vnus. §. ante omnia. infrà eodem. vbi plenè Ias. & in l. si priusquam. col. 9. ff. de noui oper. nuntiat. Barbat. consil. 3. in 4. vol. Purpura. in l. imperium. num. 48. ff. de iurisd. omn. iudic.

Item non dicitur placitum, quod nondum conclusum est, licèt de eo sit inter partes prælоquutum. l. si voluntate. C. de rescin. vendi.

Ideò placitum est nomen generale, pro eo, quod placuit, vnde si quis venit contra placitum transactionis, ad pœnam tenetur, l. penult. ff. de transact. id est, contra id quod in transactione placuit: & ita conclusum & conuentum fuit.

Placitum, secundùm ius Canonicum accipitur interdum pro causis, seu litibus, seu strepitu iudiciario, seu tribunali, seu litigio. Placita secularia Dominicis diebus, vel præcipuis festis, seu etiam in his diebus, in quibus ieiunia celebrantur, secundùm Canonicam Cōstitutionem minimè fieri decreuimus. 15. q. 4. c. placita. c. decet. de immunit. Eccles. lib. 6. c. 1. de fer. c. ad audientiam. de præscript. vbi glo. exponit pro iurisdictione causarum. cap. 2. de cler. pugnan. in duel. Et vulgus vocat, ***les plaicts***, sed (vt arbitror) debent dicere, ***les plaincts***, quia plangunt se ibi læsi, & queruntur aram iudicibus. Ideò placita, id est, lites & causæ non debent in Ecclesia tractari, quia templum est domus orationis, non litium, & processus: alibi pro voluntate mera placitum sumitur.

Subiicitur in definitione, & consensus. Accurs. exponit placitum & cōsensus, id est, placitus consensus: ego dicerem pactum esse placitum duorum, id est, quod placuit duobus, & in idem consensus, id est, quod consenserunt in idem: nam omne pactum consensus est, sed non omnis consensus pactum est, vt in l. j. & l. obligationum substantia. ff. de actio. & obliga.

Ex quo infertur, omnes, qui consensum habent, pacta facere posse, hos verò qui consensu carent, non posse, quia pactum est consensus, & qui non habet consensum, non potest consentire, nec pacisci, sicut seruus, qui nullum habet caput, non potest capite minui. §. seruus. de capit. diminut. in Institut. & sic furiosus non paciscitur, quia non habet consensum: vnde furiosum, siue stipuletur, siue promittat, nihil agere, natura manifestum est. Paul. in l. j. §. furiosum. ff. de actio. & obligat.

Furiosus nō habet consensum.

Huic proximus est, qui eius ætatis est, vt nondum intelligat, quid agat. d. §. furiosum. l. infans. de sicar. vnde sic Paul. Iurecon. ait l. j. §. ***Furiosus & pupillus (sine tutoris authoritate) non possunt incipere possidere, quia affectionem tenendi non habent, licèt maximè rem suo corpore contingant, sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat.*** ff. de acquir. possess. Et sic dormiens etiam non paciscitur, quia non consentit. cap. testamentum. & seq. distinct. 5. nec somnians, licèt visum fuerit quosdam somniātes eo tempore loqui, ac mira facere, vt refert Bart. in l. vt vim. col. 3. ff. de iustitia & iur. De quodam Pisano, se noctu armāte, & demum per ciuitatem palante, refert Marc. Bauer. in §. item furiosi. col. pen. quib. non est permis. fac. testa. in Insti.

Idem dicendum est in amente, fatuo, & frenetico, quia hi mente & sensu carent: ideò pacisci & consentire non possunt, §. item furiosi. col. pen. quib. non est permiss. face. testam. in Institut. c. fin. de success. ab intest. Bald. in l. ij. C. de rescin. vendit. & idem est in mente captis, in l. si furiosi. C. de nupt. §. furiosi. & seq. de curat. in Instit. quia ij furiosis æquiparantur.

Ebrij pacisci iure non valent, nesciunt enim quid loquantur, qui nimio vino indulgent, iacent sepulti. c. sanè. 15. q. 1. & c. inebriauerunt Loth filiæ eius, & se, nescienti, miscuerunt. ibidem. & pactum illorum non valet. gl. in c. quisquis. vigesimasecunda. q. quarta. Hi enim non dicuntur delinquere. l. omne delictum. §. ***Per vinum, aut lasciuiam lapsi, capitalis pœna remittenda est.*** ff. de re militar. Quomodo enim reus constituitur, qui nescit, quid fecerit? c. aliquis. 15. q. 1. August. de vera relig. ait: ***Peccatum vsque adeò voluntarium esse, vt nisi sit voluntarium, nullo modo peccatum sit.*** vt 15. q. 1. in summa. Vnde Vlpian. ait, Furiosos, impuberes, & eos qui non consentiunt, iniuriam pati posse, sed non facere. in l. illud. §. j. ff. de iniur. in his tamen & seq. videndū erit an potuerint habere consensum, vt tunc valeat, aliàs contrà.

Ebriorum pactum nō valet.

11

Ira vehementi concitatus vix pacisci poterit, quia extra consensum est, nempe Iuriscons. Paul. ita ait: ***Quicquid calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum est, quàm perseuerantia apparuerit iudicium animi fuisse.*** l. 3. ff. de repud. l. quicquid. ff. de regul. iuris. Nam iuxta doctrinā Sapiētis, Impedit ira animum, ne possit cernere verum: ira autem impedit confessionem, vt non valeat irati confessio. glos. in c. ex literis. de diuort. Roman. singul. 508. Volo. & Panor. in c. olim. col. ij. de rescript.

Ira cōcitati cōsensum non habent.

Etiam impedit votum, glossa in cap. dudum. de conuers. coniuga. in verbo, calore iracundiæ. quam probat Felin. in cap. Matthæus de Symon: quia in furore esse dicitur, qui tenetur ira dura. cap. illa. vndecima. quæst. tertia.

Ira votum impedit.

Idem fortè dicēdum esset in eo, qui nimio gaudio affectus est, cùm extra consensum videatur, sicut si per iocum hoc faceret, l. obligationum substantia. in fin. ff. de verborum obligat. idem si diceret, Omnia mea, tua sunt, facias quod placet: hæc etiam non

valet donatio, quam sic amicus profert. text. in cap. cùm venissent. de institut. glos. in l. secunda. C. in quibus caus. colo. libro vndecimo. Imò non valere donationem asserit glos. à Papa factam, vel ab Imperatore, seu Rege ante coronationem, nec statim post, quia præ nimio gaudio facta censetur, in proœmio regul. Cancel. Ideò non valent indulta & priuilegia concessa Cardinalibus per pactum, vt quicunque eligetur, hoc concedet, quia videtur esse quædam impresio, & Papa fretus illa promisione, nõ ligatur.

Donatio ab Impe. ante coronationem facta, an valeat.

Non absimile videtur in eo, qui amore mulieris infatuatus est: nam hic omne fas, & nefas committeret, vt dicit text. in l. secunda. §. initium. ff. de orig. iuris. vbi Bald. dicit amorem mulierum peruertere
12 sensum, vt testis nobis est Dauid. Et istis fatuis amãtibus substitui potest exemplariter, sicut futiosis, vt firmant interpretes, in l. humanitatis. C. de impub. Vnde donationes factæ ab his facilè irritari debent, maximè si à Principibus fiant, qui magis alieni sunt à mente, quo plus diligunt, l. si vxor. ff. de adulteriis.

Donationes à fatuis amantibus factæ.

Et quamuis monachus non habeat velle, nec nolle, cap. si religiosus. de election. in 6. quia mortuus mundo censetur, fictione iuris, l. Deo nobis. C. de Episcop. & cleric. cap. placuit. & per totum. 16. q. 1. tamen pacisci potest, quia consensus inest homini sensato à natura, & huius edicti æquitas est naturalis: ergo per professionem ea priuari non potest, sed effectu pacti priuatur frater minor, clement. exiui. de verborum signification. & alij multi religiosi, nisi pactum fiat in vtilitatem monasterij, & de superioris voluntate, sed cum superiore regulariter pacisci non potest.

Monachus an, & quomodo pacisci possit.

Seruus etiam pacisci potest, & stipulari. l. prima. & per totum ff. de stipula. seruo. quia licèt quod ad ius ciuile attinet, nihil sit, tamen naturalia retinet iura. l. quod attinet. ff. de reg. iur.

§. Conuentionis, &c.

Verbum, conuenire, generale est, pertinens ad omnia, super quibus, vel de quibus contrahitur, aut transigitur: nam sicut conuenire dicuntur, qui ex variis locis in vnum colliguntur, ita qui ex diuersis affectibus & voluntatibus in vnam sententiam concurrunt, conuenire dicuntur: & adeò conuentionis nomen generale est, vt nullus sit contractus, nullàue obligatio, quæ conuentionem non habeat, siue re fiat, vt mutuum, & alia quæ scribuntur in toto titulo, quibus mod. re contrah. obligat. in Institut. siue verbis, vt stipulatio, quæ nisi consensum habeat, & conuentionem nulla est. l. prima. ff. de verbor. obligat.

Conuenire, verbum, ad quæ pertineat.

Ex hoc text. patet conuentionis nomen esse generale, vnde cõprehendit quamlibet conuentionem inter partes factam, & sic pacta etiam: est tamen nomen generalius, conuentio, quàm pactum, quia hæc contractus tam nominatos, quàm innominatos comprehendit. etiam contractus, qui in aliud nomen transeunt, in l. iurisgentium. infrà eodem. idem in congregatione, vt nomen sit generale, prout consuluit Bald. consilio 262. Decretum. in secundo vol. quod est vtile quando congregatio est prohibita, vt omnis inhibita censeatur hominum coadunatio. Pactum verò non se extendit ad contractus, quibus datum est aliud nomen, vt emptio, pignus, & alij, vt in §. fin. huius l. & in l. iurisgentium. infrà eodem.

Differẽtia inter conuentionem & pactum.

Pactum tamen & conuentio idem ferè significant, cùm pactum sit conuentio. l. pactum. ff. de pollicit. l. sed si tantum. l. & hæredi. in fine. ibi. infrà eodem. *Itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet.* & l. fideiussoris autẽ conuentio. & l. sequen. infrà eodem. vbi dicitur conuentio, pactum. & in l. si vnus. §. pacta. & §. ante omnia. & in l. auus. vbi dicitur, exceptio conuentionis. & in l. si cùm te. infrà eodem. & in toto titulo, de exceptio. in Institut. & exceptio pacti conuenti dicitur, in l. qui de reddenda. ff. de pactis dotal.

Conuentum est id, quod conuenit, & id quod conuenit est pactum: ergo idem dicemus conuentum & pactum, seu conuẽtio & pactio, & promiscuè his vocabulis vtuntur Iurisconsul. vt patet in l. inter. §. conuenit. ff. de pact. dotal. & in l. cùm dos. ibidem. dicitur pactum conuentum facere, quod est pacto conuenire. in l. fin. ibidem.

Item pactum conuentum idem est, quod pactum initum, & factum, & emphasim habet, quasi velit dicere Iuriscons. pactum conuentum, id est, pactum conclusum inter partes, in toto titul. C. de pact. conuent. & dicunt vulgò Notarij, *pacte accordé entre les parties* l. si tibi. §. pactum conuentum. cum venditore factum. & l. iurisgentium. §. quinimo. cum §. seq. ff. hoc nostro titulo. de pact. ibi, *Pacta conuenta inesse bonæ fidei iudiciis.* ait Vlpian. *si incontinenti subsecuta sint.* & in §. seq. vocat pacta simpliciter. Nam conuenire pacto dicit Liuius libro 4. belli Punici: sic & pactum conuentum dicemus, quasi pactionem inter partes conclusam, non tamen stipulatione confirmatam, sed conuentum, est genus, pactum verò species, & stipulatio.

Pactũ conuentũ quod dicatur.

Et hoc facit Iurisconf. vt ostendat hoc pactum à mera partium conuentione subsistere. & quod in §. pacta conuenta vocat, in §. dolo. vocat simpliciter pacta, & in §. sed si fraudandi. & in l. rescriptum. & in l. & hæredi. §. nos. ac in l. si vnus. §. pactus. & l. contra. §. j. & finali. infrà eodem. ac in l. pacta conuenta. de contrah. emptio. in princip. vocat pacta conuenta, & demum pacta simpliciter, ad denotandum veteres promiscuè vsos fuisse his verbis, pacta conuenta, vel pacta simpliciter, vt scripsi in l. iij. ff. de verbor. signific. quamuis Doctor. recentiores multa super hoc iactauerint, & pacti conuentionem vocat Pomp. in l. si necessarias. §. si annua. ff. de pigno. actio.

Ex hoc text. docet Bart. & alij transactionem esse contractum innominatum, quia habet nomen generis. l. siue. C. de transact.

Sed dicunt hîc quidam, Quomodo erit innominatus, cùm non sit contractus: quia non est vltrò citróque obligatorius, vt est contractus? l. Labeo. §. j. ff. de verb. signific. & in transactione receditur ab obligatione, & hoc de vi verbi dicunt neoterici.

Sed potestis respondere, vt dixi in d. §. cõtractum. videlicet transactionem contractũ dici ratione conuentionis duorum, quæ in idem tendit, & siue ad rescindendum, siue ad faciendum respiciat, tamẽ contractus dicitur, id est, duorum vel plurium animus ad idem tractus, vt pleniùs ibi declaraui. Et verbum transigendi, non refertur hîc ad transactionem, sed accipitur pro cõponere, pacisci, & concordiam inire, inde dicimus transactum pacto. l. si instituta. in prin. ff. de inoffi. testa. vt scripsi plenè in l. vt sunt transacta. ff. de verbor. signific.

Transactio quomodo dicatur contractus.

Item

Obligatio ex quasi cõtractu non oritur ex cõuẽtione.

Item text. dicit nullam obligationem, siue fiat re, siue verbis, & nullum contractum esse, qui conuentionem non habeat, quod non procedit in obligatione, quæ ex quasi contractu nascitur, quia non oritur ex conuentione, quam furiosus non potest facere, & tamen ex gestione negotiorum suorũ vtiliter facta obligatur. l. iij. §. & si furiosi. ff. de nego. gest. & in titulo, de obliga. quæ ex quasi contract. in Institut. Et hæc conuentio, quando fit requirit rem antè, sed sola conuentio non sufficit, nisi res interueniat, vt in mutuo, re contrahitur obligatio mutui datione. l. prima. ff. de actio. & obliga. l. rogasti. §. si tibi. si cert. pet. & quibus modis re contrah. obliga. in Insti. & quomodo fiat hæc conuentio dicetur in l. Labeo. infrà. eod. Quot modis accipiatur conuentio, scripsi in l. iij. ff. de verbor. significat.

SVMMARIA.

1 *Differentia inter permutationem & alios contractus innominatos.*
2 *Stipulatio, contractus nominatus habetur, & quare.*
3 & 4 *Pactorum variæ diuisiones.*

§. Sed conuentionum pleræq; in aliud nomen transeunt, veluti in emptionem, locationem, pignus, & stipulationem.

Pactorum diuisiones.

Posita definitione pacti, Iuriscon. nũc diuisiones pactorũ tractare incipit, dicens, conuentionũ seu pactorũ quædã in suo nomine stãt, quædã in aliud nomẽ transeũt, omnes quippe conuentiones, quæ nomen proprium non habent, in suo nomine remanent, vt in l. iurisgentium. infrà eodem. vbi Doctor. tradunt quasdam pactiones seu contractus nominatos, & quosdam innominatos, & quamuis pacta seu contractus generale nomen habeant, tamen non ob hoc nominati dicuntur. l. prima. secunda. & sequen. ac l. naturalis. ff. de præscript. verb. Nam generale habere nomen, nõ est habere nomen, vt si quis vocetur homo: quia nomen generale est, nomen confusum, & æquiuocum. vt docet Bald. in rub. C. de rer. permuta. & cùm nomen proprium inuenire non possumus, generis nomẽ retinemus. l. j. & sequen. infrà. de præscrip. verb.

Pactũ nudum quid.

Inde quodlibet pactum nudum dicitur contractus innominatus: quia in nomine generis stat. glos. in l. prima. in verbo, figuris. in fin. ff. de actio. & oblig. nec producit actionem: nam postquam nec nomen habet, nec effectum habere debet. l. à nullo. C. de feri. & hoc ante implementum ex vna parte.

Cõtractus, facio vt facias.

Idem in contractibus facio vt facias, & aliis positis in l. naturalis. ff. de præscrip. verb. vt innominati dicantur, quia in suo generis nomine stant, & idem si quis det, vt alter det & faciat: nam etiã casus mixti continentur sub his. l. ij. ff. de verb. obli. & l. si dominus. & l. naturalis. vbi Ias. ff. de præscrip. verb. Et isti contractus non producunt actionem ex sola conuentione, vel etiam ex sola oblatione, nisi res sit tradita. l. naturalis. & d. l. iurisgentium. & ibi gl. in verbo, facias, quam limitat Ias. si quis promiserit factũ, & in quatuor casibus in quibus oblatio sufficit, & habet locum pœnitentia re integra. l. si pecuniam. ff. de condict. cau. da. nisi stipulatio sit interposita. l. si pacto. C. de pact. quæ regulariter solet à Notariis interponi. §. quod ferè l. iurisgentium. infrà eod. §. item verborum. de inutil. stipul. in Institut.

Tamen differentiam inter permutationẽ & alios contractus innominatos faciũt interpretes. Nã si eis 1
credi dignũ sit, permutatio fit de specie ad speciem, vt, permuto librum meum infortiatum, cum tua veste nigra, sed innominati contractus fiunt, de genere ad genus, vel speciem: vel de genere ad speciem, seu è contrario. Vnde do vestem meam, vt des mihi infortiatum, non exprimẽdo tale, vel do cyphum istũ, vt facias mihi domum. Bart. & alij in l. ij. ff. de reb. credi. & in l. prima. de rer. permuta. & hîc etiã. Quæ tamen differentia non fit à Iuriscon. saltem ipsi nihil probant, sed putarem pro hac sententia facere text. in l. fin. infrà, de præscrip. verb. & in permutatione contractum do vt des inesse, & regulariter ad permutationem, concludendum esse, eò quòd actio ex ea descendens bonæ fidei sit, §. actionum. de actio. in Instit.

Cõtractus, do vt des, inest ĩ permutatione.

Et sic patet stipulationem esse contractum nominatũ, quia in suo nomine non stat, sed in aliud nomen transit, hoc dicit iste text. facit l. Aquiliana. ff. de transact. licèt quidam Doctor. dicant stipulationem esse contractum innominatum, sed iste tex. contrariũ dicit: nam si in aliud nomen transeat, quàm conuentionis, ergo est nominatus contractus. 2

Aliæ sunt pactorum diuisiones, nempe pacta alia expressa, alia tacita. l. ij. vbi dicetur. & l. sequen. infrà. eodem. vbi etiam dicitur quædam pacta inter præsentes, quædam inter absentes contrahi, & ibi dicitur, quædam expressa esse, quædam tacita. 3

Item pacta seu conuentiones quædam sunt publicæ, aliæ priuatæ, siue ex publica causa, aut ex priuata, de quibus dicetur in l. 5. infrà eod. alia iurisgentium, alia legitima. l. iurisgentium. & l. legitima. infrà eodem. 4

Pacta quædã, alia vtilia, alia inutilia. in d. l. iurisgentium. §. pacta. infrà eodem. vbi dicam. Alia in rẽ sunt, alia in personam. §. pactorum. ibidem. alia nuda, alia vestita, seu non nuda. l. iurisgentium. §. sed cùm nulla. infrà eodem. in quibus locis hæ declarabuntur diuisiones.

SVMMARIA.

1 *Instrumento debitori reddito, in quo ipse & alius est obligatus, pro parte debitum remissum dicitur.*
2 *Debitor censetur liberatus, instrumento reddito, nisi alia, quàm liberationis causa, subsit.*
3 *Conditio tacita quæ dicatur.*
4 *Hæres tacitè ad soluenda legata obligatus dicitur.*

LEX II. PAVLVS LIB. III. AD EDICTVM.

Labeo ait, conuenire posse, vel re, vel per epistolã, vel per nũtium. inter absentes quoque posse. Sed etiã tacitè cõsensu conuenire intelligetur. Et ideò si debitori meo reddidero cautionẽ, videtur inter nos cõuenisse, ne peterẽ: profuturámque ei cõuentionis exceptionem placuit.

LEX III. MODESTINVS LIB. III. REGVLARVM.

Post pignus vero debitori redditum, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

Paulus Labeonis sententiã adducens, censet quędam pacta, seu conuentiones inter absentes fieri posse, videlicet re, per epistolam, & per nũtium. Re, id est, traditione rei, quicquid scribant hîc interpretes per l. primã. §. re. ff. de actio. & oblig. vbi Vlpian. exponit.

Reddens chirographum, vel cautionẽ, re conueni-re dicitur.

Vnde tunc re conuenire dicor, quãdo reddo chyrographum, seu cautionem, id est, schedulã aduersario, quã tenebatur mihi ad decem aureos, vt per redditionem chirographi integri, vel cancellati videar conuenisse, ne peterem decem aureos, quos debebat, vt ex dicta cautione apparebat. Vnde si postea petere velim illos decem aureos, exceptionem taciti pacti pars opponere poterit, gloss. & Doctor. in c. Ecclesia. 2. vt lite penden. nisi debitor restitueret illud chirographum integrum creditori, tunc non videretur debitor liberationem acceptare, vnde creditor hoc debitum exigere demum posset, cùm quilibet posit renuntiare iuri in fauorem suum introducto. l. penult. C. de pact.

Intellige quando redditur à domino, secus à fure, vel ab alio potestatem remittendi non habẽte, vtpote à filio, qui non potest debitum patris paciscendo remittere, l. filius. C. eod. vel à Procuratore, qui etiam donare non potest. l. filiusfa. ff. de dona. Vide Soci. in tract. fallen. reg. 183. l. si de possesione. C. de proba.

Item si tertio, non debitori, datum sit instrumentum obligatorium, videtur quoque debitum in eo contentum, datum eadem ratione. per l. primam. C. de dona. Barba. consil. 30. Scribitur col. 4. in primo vol. & Ias. consi. 61. in 4. vol. sed an cogatur quis portitori instrumentorum soluere? Scripsi multa aresta in articulo 2. numero 75. tract. de liter. obliga. in primo tomo Commenta. ad Constit. Reg. Sed si
1 reddiderim instrumentum debitori, in quo est obligatus ipse & alius, dicit Bart. pro parte debitum remissum, & datum mandatum illi, cui datum est. Ego dicerem datum etiam illi tertio, si erat cõsanguineus, vel amicus, vt docet gl. & Doct. in l. cùm quid. ff. si cert. petat. igitur ex coniecturis hoc decidi poterit.

At Modestinus hoc non censet in pignore, verũ in l. sequen. nam si reddidero pignus, debitum adhuc peti posse arbitratur, nisi specialiter contrarium esse actum probetur, quod pignus redditum vtilitatem afferre posit debitori, vt in libris & veste dicunt in-
2 terpretes, post Accurs. At in cautione & in instrumẽto reddito nulla potest esse vtilitas debitori, nisi liberationis, ideò liberatus censetur, nisi alia esset causa, vt si transcriptione illius instrumenti debitor indigebat, vt in l. si quæ. ff. famil. hercis. vel si redditum fuit contra creditoris voluntatem, l. quod debitori. C. de solut. vel alia causa, sit quàm liberationis, seu coniectura, tunc liberatio non præsumetur. l. si cùm aurũ. ff. de sol. Vnde si apud domesticos sit instrumẽtum, non præsumitur redditum, l. vnica. §. ille. C. de lat. libert. tollend.

Acceptilatio à creditore factaplus operatur quã chirographũ redditum.

Securius itaque erit debitori, vt acceptilationem habeat à creditore, quàm si eidem chirographum redditum fuerit, l. pecuniæ. C. de solut. ne aliqua cauillatio ingeri posit: tenetur tamen creditor soluto debito, reddere chirographum debitori. per text. in l. dissolutæ. C. de condict. ex lege. Instrumentum verò suis sumptibus, à Notario receptum, non tenetur creditor reddere, nisi sumptibus illius instrumenti priùs persolutis: vt docent ibidem Doct. & Aufrer. in Decis. Tholo. q. 4. ac 229. & quæstione 307. generalem tamen acceptilationem, seu (vt dicũt) quictantiã quis facere non tenetur, sed tantùm de eo, quod solutum est, ne detrimento posit esse in aliis. l. Aquiliana, vbi Bart. & alij. ff. de transact. Bald. per illum text. in l. iij §. contrarium. ff. de contrah. actio. tute. Ias. consil. 9. Venerabilis. in fin. vol. primo. Et hæres grauatus reddere chirographum, censetur esse grauatus vt debitorem liberaret, l. huiusmodi. §. si ita. ff. de lega. primo. l. iij. de libera. lega. etiamsi reddat vnũ instrumẽtum, sufficit, licèt plura essent ratione taciti pacti, per istum text. nisi creditor vellet probare cõtrarium, ad quem spectat probare, cùm ius pręsumat debitum remissum.

Conuẽtiones inter absentes possunt quatuor modis fieri.

Per epistolam, vel nuntium.] Ex hoc text. colligitur, quomodo conuentiones inter absentes fieri possunt quatuor modis. Primò, re, si reddã debitori instrumentũ debiti, videor ei debitum remisisse, & sic rem, ita liberatio fit, sic Modest. scribit in l. iiij. ff. pro soc. *Societatem coire & re, & verbis, & per nũtium posse nos, non dubium est.*

Secũndò, per epistolam conuentio fieri potest, sicut emptio, l. prima. in fi ff. de cõtrah. empt. l. Publia. depos. & tunc datur actio vtilis, non directa. l. inter. §. conuenit. ff. de pact. dotal. Tertiò, fieri potest per nuntium, vt hîc. & l. consensu. ff. de actio. & oblig. Quartò, per Procuratorem. l. prima. §. nuntiatio. & l. de pupillo. in fi. ff. de noui oper. nuntia. scripsi in l. subsignatum. §. attestari. ff. de verb. signifi.

Pactũ tacitè factũ.

Et sic patet duobus modis fieri pactum, expressè, vel tacitè. expressè, quãdo verbis ad hoc accommodis conuẽtio facta est. Tacitè verò, quando à iure ex aliquo actu fingitur, vt in reddita cautione in hac le- 3
ge, cum aliis sequen. Et tacita co[n]ditio dicitur, quando lex eam exprimit, non homo. Bald. in c. quemadmodum. num. 3. de iureiu. Vnde si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione, id actum videtur, ne peteretur. l. si vnus. §. si acceptilatio. infrà. eod.

Sic dicimus tacitam renuntiationem à iure inductam, vt in clemen. gratiæ. de rescrip. scripsi in Praxi benefic. in 3. parte. titulo, de tacita renuntia. & tacitam substitutionem ac expressam, in l. iam hoc iure. ff. de vulga. expressam etiam & tacitam hypothecã, l. assiduis. C. qui potio. in pigno. habe. de quib⁹ scripsi in tract. de constitu. reditib. in 2. tomo Comment. ad Constit. Reg. art. j. glo. 14. Et tacitum tantum operari, quantum expressum, regulariter asseritur. per l. cũ quid. ff. de reb. credi. & hîc satis probatur.

Conuentio tacita quãdo dicatur.

Et in quibus casibus oritur obligatio ex quasi cõtractu, tunc dici potest tacita conuentio. vt patet in titul. de obliga. quæ ex quasi contract.

Vnde qui absentis negotia gerit, non cum eo contrahit, vel conuenit, sed tacitè à iure præsumitur vtilitatis causâ conuenisse. §. primo. Instit. de obliga. quæ ex quasi contract. l. si pupilli. ff. de nego. gest.

Pupillus ex quasi cōtractu obligatur.

Et in tutela dicitur in §. tutores. ibidem ex quasi contractu obligari etiam pupillum, vnde videtur ibi quoddam tacitum pactum, seu cōuentio. facit l. Lucius. ff. de manumis. testa. & l. potuit. de iure delib. C.

4 Hæres etiam tacitè ad soluenda legata obligatur. d. §. hæres. & l. prima. C. communi. de legat. l. apud Iulianum. in fin. cum l. sequen. ff. ex quib. cau. in possess. eat. & in aliis casibus ibidem cōscriptis. Vide quæ scripsi in l. verba, contraxerunt. ff. de verbo. signific.

SVMMARIA.

1 *Fructus prædiorum conductorum tacitè pro pensione obligantur.*

2 *Siue naturales sint, siue industriales.*

3 *Hypotheca tacita non extenditur extra obligationem à iure inductam.*

4 *Inuecta & illata, dummodò alia bona ad pensionem soluendā sufficiant, ab inquilino diuendi possunt.*

LEX IIII. PAVLVS LIB. III. AD EDICTVM.

Item quia cōuētiones etiā tacitæ valent, placet in vrbanis habitationibus locādis inuecta illata pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim conuenerit. Secundùm hæc & mutus pacisci potest.

Obligata tacitè pro pēsione domus.

Hæc lex prosequitur tacitam conuentionem, quæ dicitur esse inter locatorem & conductorem, videlicet vt omnia bona inuecta & illata, sint tacitè obligata pro pensione domus locatori, vt pensio & merces conuenta inter eos domino persoluatur, etiamsi nihil nominatim conuenerit. l. certi iuris. C. loca. Soci. in tract. fallen. regula 192. & Iason hîc limitauit. Verùm quia hæc materia abundè fuit à me tradita in articul. 4. gloss. 2. in tract. de lite. obliga. in primo tomo Commentar. ad Constitu. Reg. vbi posui regulam cum amplia. & limita. & illam doctrinā multis probaui arestis, ob id ad ibi dicta nunc te reiiciam, bone lector, & quæ dicantur vrbana prædia, explicat Iuriscon. in l. vrbana prædia, vbi etiam scripsi, ff. de verbo. signifi.

Videndum est, cur inuecta in prædium vrbanum sint tacitè, etiam ignorante domino, obligata pignori, & in rusticis prædiis contra? l. eo iure. ff. in quibus cau. pig. glos. & Doct. putant hoc esse in §. item Seruiana. de action. in Insti. quia rustici omnia bona palàm habent, sed hoc nihil ad rem pertinet, vnde dicendum est res inuectas in prædium rusticum, non esse tacitè obligatas, nisi volūtas, id est expressa obligatio interueniat. per l. si non inducta. C. in quib. cau. pig. ibi, *nec hæc obligata specialiter monstrētur*, & voluntas ac scientia domini, sed tacitè iuris auctoritate inducta in prædium vrbanum, etiam sine sciētia domini, tenentur: nam vbi ius operatur, non requiritur domini scientia, quemadmodum est in obligatione tacita, vt hîc. Sed quando obligatio debet interuenire ex hominis dispositione, requiritur hominis factum. l. quod nostrum. ff. de regul. iur. At cùm instrumenta rusticorum, quæ inuehuntur, sint boues, ligones, aratra, & alia id genus, quæ sine detrimento reipub. à fundis auferri nō possunt, alioqui destituetur annonæ præbitio, fundi inculti remanebunt, & auocabuntur ab opere rustici. l. ij. ff. de nundi. vnde dicit text. in l. *Pignorum gratia aliquid quod ad culturam agri pertinet, auferri non conuenit.* C. quæ res pigno. oblig. poss. & authen. sequen. ibidem. Præterea sub obligatione generali nō continentur ea, quæ perquàm sunt necessaria ei, qui ea habet, vel quod verisimile est obligaturum ea non fuisse. l. obligatione. cum l. sequen. ff. de pignorat. actio.

Inuecta in prædiū rusticum, cur nō sint tacitè domino prædij obligata.

Obligatio generalis quæ comprehēdat.

Et licèt ista instrumenta rusticorum tacitè obligata non sint, fructus tamen prædiorum conductorum tacitè tenentur. l. in prædiis. ff. in quibus cau. pignus, sed in domibus nullus videtur fructus, ergo inducta erunt tacitè pignori, nec in his scientia domini requiritur. Quid enim tam durū, támque inhumanum est, quàm publicatione pompáque rerum familiarium & paupertatis detegi vilitatem, & inuidiæ patêre diuitias? l. ij. C. quando & quibus quar. pars debe. lib. 10. & sic patet res inductas in domum esse tacitè obligatas, etiam sine domini obligatione, & scientia. d. l. certi iuris. 1

Sed inducta in prædium rusticum, non esse obligata tacitè nisi expressa interuenerit obligatio, sed fructus fundorum tacitè tenentur. Et hoc est menti figendum, siue sint fructus naturales, siue industriales, cùm ille text. d. l. in prædiis. simpliciter loquatur de fructibus, quæ indefinita æquipollet vniuersali. c. vt circa. de elect. in 6. Anto. Negusant. in tract. de pigno. in 4. membro 2. partis num. 148. licèt Bart. contrarium teneat in l. asiduis. col. 2. qui potio. in pig. habe. quem refert & sequitur Ias. hîc. 2

Notandum est tamen inuecta & illata non solùm retineri posse pro pensione & deterioratione. l. ij. ff. in quib. cau. pig. taci. contraha. verùm etiam pro eo, quod debetur domino ex alia causa, vt docet Bart. in l. solutum. §. solutam. ff. de pignorat. actione.

Sed Iason eum hîc reprehendit, & in l. si non sortem. §. si centum. ff. de condict. indeb. per l. prætextu. commoda. sed Bar. opinionem probat Anto. Negusan. in tract. de pigno. & hypothe. in 4. membro 2. partis. nu. 129. per l. vnicam. C. etiam ob chirogra. pecu. pig tener. dicens non posse retineri rem, quando nullo modo erat obligata, aliàs contrà.

Inuecta an retineri possint pro alio debito.

Ego conciliando ambas sententias, dicerem inuecta non posse retineri pro alio debito, pro quo nō datur hæc hypotheca. l. si non inducta. C. in quib. cau. pig. nisi authoritate iudicis fiat, qui sistat & arestet hæc bona ad domini petitionem: nam hypotheca in vno casu inducta, non trahitur ad alium casum à iure non expressum. Sed quando res est obligata pro vno debito, si aliud fiat debitum, pars videtur consentire pro alio debito vt retineatur. d. l. prima. C. etiā ob chirogra. pecu. quod non est in obligatione inducta à iure, vt est tacita hypotheca, quæ non extenditur nisi à iure, & ideò pro alio debito æquè priuilegiato retineri posset, vel authoritate iudicis, aliàs nō, & ita seruat praxis. 3

Aduertendum est Ias. hîc dubitare, post alios Doctor, de quo prosit hæc tacita hypotheca? Et respondet prodesse, vt bona inuecta non possint alienari, sicut in conuentionali hypotheca. per l. si debitor. de distract. pigno. l. Pomponius ait si gratuitam. ff. in quib. cau. pig. taci. contrah. & speciale in libertate dicit in l. est differentia. ibidem.

Ego

4 Ego autē in praxi seruari vidi, vt inquilinus possit bona inuecta & illata vendere, donare, & alienare sine fraude, dummodò retineantur in domo conducta bona, quæ ad pensionem soluendam sufficiāt. vt nota. in l. prima. ff. de Salui. interdi. scripsi ind. articul. 4. num. 29. vbi dixi conductorem teneri referre bona ad domum conductam, ex qua clanculo exportauit, vt satisfieri domino domus possit de sua pensione ventura.

§. Huius rei argumentum est, &c.

Dos dici non potest vbi matrimonium nō est.

DEclarat tacitam conuentionem esse in dote, vt si pater promiserit dotem marito pro filia, intelligitur si matrimoniū contrahatur. l. quod seruus. ff. de condict. cau. da. l. promittendo. de iure doti. Dotis enim promissio futuri matrimonij tacitam accipit conditionem. l. dotis promissio. ibidem. & æstimatio rerum dotalium quasi sub conditione est, si matrimonium fuerit secutum. l. plerunque. §. si ante. ibidē. & dos soluta repeti potest, quasi causa cessante. l. si extraneus. & l. quod seruus. cum l. sequen. ff. de condict. cau. dat. Neque enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunque igitur matrimonij nomen nō est, nec dos est. l. iij. ff. de iure dot. l. fin. C. de dona. ante nupt.

Dos puellæ cōcomitatur, quæ monasteriū ingreditur.

Si tamen quis donauerit puellæ dotem causa matrimonij, si ipsa ingrediatur monasterium, dotem habebit. c. in præsentia. de proba. idem si moriatur antequam nupserit, tunc illa donatio non retractabitur quoad mulierem, secus si marito data fuisset. Bar. & alij in l. qui se debere. ff. de condict. cau. da. nam datum nomine dotis filię, non repetitur. l. cū is. §. si mulier. ff. de condict. indeb. Ias. & alij hîc.

Pacto tacito fictè duorum cōsensus inest.

Ex his legibus habetis hanc conclusionem, in pacto non requiri consensum duorum, contra l. primam. suprà. sed respondeo hîc loqui de tacito pacto de quo etiam in l. post venditionem. C. eodem. secus in expresso, in pacto enim tacito verè non interuenit consensus duorum, sed fictè, & fictio tantum operatur, quantum veritas. l. si filiusfamilias. ff. si cert. peta.

§. Idem Iuliano placet, &c.

Facti species.

HIc §. sic potest intelligi, cùm cētum mutuarem Titio, conuenit vt quandiu ipse decē pro vsuris solueret, sors, id est, principale debitum de cētum non peteretur, posteà factum est instrumentum de sorte, promisit enim Titius debitor restituere illa centum, quæsitum fuit, an creditor illam sortem ratione stipulationis petere possit? quod videbatur, quia purè concepta est stipulatio de sorte reddenda, ergo creditor poterit eam petere, respondet Iuliano contrarium placuisse: nam quamuis stipulatio sortis restituendæ purè concepta fuisset, tamen inest conditio stipulationi, atque si hoc fuisset expressum, videlicet quòd donec soluantur vsuræ, sors non petatur, & hoc pactum valet: alioqui potest debitor compelli ad sortem, licèt offerat vsuras. l. vlt. in fin. C. de iure dot. Non valeret tamen pactum, quòd debitori non liceret soluere sortem ante certum tempus, vel nisi ex beneplacito creditoris, quia hoc sapit vsuram. c. ad nostram. de empti. & vendi. & quia est contra libertatē se liberandi ab obligatione. gloss. magna. in l. qui Romæ. ff. de verbor. obligation. & in l. fin. C. de pact. pigno.

Pactum, quod vsurā sapit, nō est seruādum.

Creditor in futurum vsuras accipiens.

Item si creditor in futurum vsuras acceperit, deinde pecuniā nihilominus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis vsuras accepit, potest dici dolo eum facere: accipiendo enim vsuras, distulisse videtur petitionem in id tempus, quod est post diem vsurarum præstiturum, & tacitè conuenisse, interim se non petiturum. l. ij. §. non malè. ff. de doli excep. l. qui in futurum. infrà eod.

Lex V. Vlpianvs lib. IIII. ad Edictvm.

COnuentionum autem tres sunt species, aut enim ex publica causa fiūt, aut ex priuata: priuata, aut legitima, aut iurisgentium. Publica conuentio est, quæ fit per pacem, quotiens inter se duces belli quædam paciscuntur.

ALiam diuisionem hîc tradit Vlpia. videlicet, quædam cōuentiones fiunt ex publica causa, quędā ex priuata. Publicę sunt, seu ex publica causa, quæ statum publicum respiciunt, & quæ ad salutem & vtilitatem vniuersorum pertinent, vt in l. prima. in fi. ff. de iustit. & iur. l. eum qui vectigal. vbi scripsi. ff. de verbo. signific.

Cōuentiones publicā causam respicientes.

Vnde conuentiones factæ super pace faciēda, vel habenda, dicuntur publicam respicere causam, & sic Principes obligantur ad eas seruandas, vt hîc. & in c. nouit. de iudi. ac in c. primo. de proba. & fidem hosti etiam seruandam à priuato, docet tex. in l. nam & Seruius. ff. de negot. gest.

Item conuentiones super fœdere, quod treugas vocant, causam respiciunt publicam, vt in titulo de treuga & pace. in Decre. & in tit. de pace tenen. Doctor. in c. sicut. de iureiur. Et has conuentiones (cùm publicam respiciant causam) nullus extra Principem facere, nec quidem belli duces possunt, nisi ratæ posteà habeantur, & hoc docent hîc interpretes.

Pactū cōmune.

Aliud est pactum commune, quod inter socios fit, vt filiæ vtriusque socij de communi dotentur. l. si socius pro filia. ff. pro soci. Priuatum pactum est, quod singulorum vtilitatem respicit, & inter priuatos fit, & hoc est duplex: quoddam enim est legitimum, & quoddam iurisgentium.

Svmmaria.

1 *Dos ex nudo pacto promissa, exigi potest.*
2 *Actio etiam lege confirmante tollitur.*
3 *Actione præscriptis verbis, vel in factum agēdum, quando conuentio est innominata.*

Lex VI. Pavlvs lib. III. ad Edictvm.

LEgitima conuentio est, quæ lege aliqua confirmatur, & ideo interdum ex pacto actio nascitur, vel tollitur, quotiens lege vel senatusconsulto adiuuatur.

Cùm

CVm igitur priuata conuentio diuidatur in legitimam & iuris gentium, hîc declarat Paul. Iuriscon. quæ sit legitima cōuentio. Conuentio, seu pactio sine causa facta, non confirmatur à lege, vt in l. sequen. dicetur, ideò actionem non parit.

Illa ergo quæ à lege cōfirmatur, legitima dicitur, & actionem producit. Vnde si quis constituat se pro alio soluturum, cogi potest, vt id exequatur, quia conuentio illa lege confirmatur, vt patet sub titulo
1 infrà. de consti. pecu. Et dos exigi potest, etiam nudo pacto promissa. l. ad exactionem. C. de dot. promis. licèt hodie stipulationem interuenisse ius præsumat. l. vnica. C. de rei vxor. acti. & ex nudo pacto debentur ciuitatibus vsuræ creditarum ab eis pecuniarū. l. etiā ff. de vsur. & frumenti vel hordei, mutuo dati, accessio, etiam ex nudo pacto præsumenda est, lege confirmante. l. frumenti. & l. per retentionem. C. de vsur.

Vsuræ debetur ciuitatibus ex nudo pacto.

Vnde non est necesse, quòd contractus sit à iure ciuili inductus, sed confirmatus, vt hîc. Ideò non est dubium ex stipulatione, literarum obligatione, contractu emphyteutico, seu sponsalitia largitate, actionem oriri: quia contractus illi à iure ciuili inducti sunt, & quoad actionem, & quoad exceptionem, vt patet. ff. de verb. oblig. & in Insti. & in aliis titulis. Et de his non puto loqui hanc legem, sed de cōuentione, quæ per aliquam legem confirmatur. vt in l. prima. C. de suffra. non de contractibus à lege ciuili inductis, quos non oportet à lege cōfirmari, cùm inducti sint ab ipsa, ideò quæ dicta sunt, non possunt huic conuenire legi.

Nec etiam puto hunc text. intelligi in donatione, quæ licèt confirmetur à lege (l. si quis argentum. C. de dona.) vt valeat, tamen interdum in donatione non est conuentio, sed donatio, & traditio, & ibi cogitur donator condictione ex illa lege per §. sed etsi quis, ibi, *coarctari donatorē legis nostræ auctoritate, &c.* Ideò non facit ad rogatum quoad istum text. quod notandum est, quia vbi quis conuentionem partium lege approbatam, & cōfirmatam inuenerit, legitima illa conuentio erit, ex eaque producetur naturalis obligatio, ex consensu, & ciuilis ex legis confirmatione, & sic intelligenda est ista lex.

Sed nunquid conuentiones iurisgentium à lege confirmantur? ergo legitimæ dici poterunt? Respondent moder. non esse confirmatas à lege, sed mutata est vis executionis, quia datæ sunt à iure ciuili his conuentionibus actiones, & exceptiones, loco manus Regiæ, aut Curiatarum sententiarum: successerunt enim manui Regiæ Curiatæ sententiæ. l. ij. in prin. ff. de orig. iur.

Conuentiones iurisgētiū, an sint, legitimæ.

Ego autem dicerem, insequendo communem interpretum sententiam, conuentiones iurisgentium esse à iure confirmatas, vt producant actiones & exceptiones, sed non eò posse dici legitimas, si inuentionem inspiciamus, quæ est iuris gentium, sicut dicimus de matrimonio. in l. prima. ff. de iusti. & iur. quod licèt inuentione iuris sit diuini, & à iure ciuili confirmatum & approbatum, tamen non ob hoc legitimum dicemus inspecto principio.

Item licèt lex 12. Tab. confirmet testamentarias hæreditates. l. lege obuenire. de verbo. signifi. non tamen ob hoc legitimæ vocabuntur, cùm sint de iure gentium. l. interdum. vbi Bart. & alij. ff. de condict. indeb. Et licèt in pactis id dicatur legitimum, quod est cōfirmatum lege, eò quòd lex facit illud pactum potens ad producendam actionem vi legis, ideò, dicitur legitimum: tamen cùm actus ex se sit potens, sicut actus iurisgentium, licèt à lege approbetur, non dicetur actus legitimus, vt plenè docui in d. l. lege obuenire. ff. de verbor. signifi. vbi dixi multis modis legitimum dici, & legitimos hos actus dici posse, id est à iure approbatos, sed non quòd mutent nomen iam receptum à iure gentium.

Legitimū, quid dicatur.

Etiam non possunt conuentiones iurisgētium dici legitimæ, cùm sint iurisgentium, alioqui diuisio nō subsisteret, quare Iuriscon. iurisgentium conuentiones noluit dici legitimas, sed eas à legitimis exclusit, sic diuidendo, & vbi fit se paratio à Iurecons. non vult vnum separatum coniungere, alioqui non separasset. l. fin. ff. de calumnia.

Ideo hîc dicemus conuentionem legitimam, quæ per se erat inutilis, & ad actionem & ad exceptionē, sed lex eam cōfirmauit vt actio & exceptio oriretur, vt in constituto dixi & in titul. de pact. dota. probatur & de pactis conuentis in multis legibus, & in l. in bonæfidei contractibus. & in l. legē. C. de pact. & cōtractus innominati lege confirmantur re tradita, & ex his oritur actio. in l. naturalis. & per totum. ff. de præscrip. verb. & in permutatione. in l. j. ibidem.

Conuentio legitima, per se inutilis.

Etiam tollitur actio lege confirmante, vel adiuuante. in l. si rem. §. omnis. ff. de pignora. acti. & acceptilatione & per totum titul. ff. de acceptil. l. si tibi. infrà. eodem. 2

De senatuscon. adducunt hîc Doctor. l. cùm hic status. ff. de dona. inter vir & vxor. vbi senatusconsulto donationes factæ vxoribus, si in vita non sint reuocatæ, confirmantur, hoc est fragile, quia ibi non est conuentio, sed donatio, in qua sæpius non est aliqua conuentio. l. Aristo. vbi gloss. in fin. ff. de dona. & alia exempla sunt extranea, nec conueniunt huic legi. Sed multa alia in voce dixi quę per otium non licuit scribere, ideò, bone lector, tu supplere poteris.

Tolli actionem ex Senatuscon. Velleiano & Macedo. Doct. arbitrantur. vt est in his titul. ff. & C. ad Senatuscon. Velleia. & Macedonian.

Torquentur Doctor. hîc quando agendum sit condictione ex lege, ideò dicatis agendum actione præscriptis verbis, vel in factum, quando est cōuentio innominata, & perfecta ac completa, & ita loquitur totus titulus. ff. de præscript. verb. 3

Si verò lex absque partium conuentione inducat obligationem, tunc agendum erit cōdictione ex illa lege. vt in l. omnimodò. C. de inoffi. testa. vbi si testator reliquerit filio minus legitima, poterit peti supplementum legitimæ condictione ex illa lege, & sic valde differt cōdictio ex lege à legitima cōuentione.

LEX VII. VLPIANVS LIB. IIII. AD EDICTVM.

IVrisgentium conuentiones quædam actiones pariunt, quædam exceptiones: quæ pariunt actiones, in suo nomine nō stant, sed transeunt in proprium nomen cōtractus: vt emptio, venditio, locatio, cōductio, societas, commodatum, depositum, & cæteri similes contractus.

Iuriscon.

IVriscon. conuentionem iurisgentium adhuc diuidit: nam quædam actiones pariunt, quædam verò exceptiones. Illæ cõuentiones, quæ actiones pariunt, non stant in suo nomine, sed in aliud transeunt contractus nomen, vt emptio, &c.

Constat conuentiones iurisgentium vocari, quæ ab ipso gentium iure inductæ sunt, de quibus in l. ex hoc iure. suprà. de iusti. & iur. & differũt à legitimis, quæ lege confirmantur, vt in lege præcedenti dictum fuit.

Requisita ad cognoscẽdũ contractũ nominatũ ab innominato. Et sic ex isto text. requiruntur sequẽtia ad cognoscendum contractum nominatum & innominatum. Primò, quòd conuentio transeat in aliud nomen. l. j. suprà, eodem.

Secundò, quòd non stet in suo nomine, vt emptio, quæ non stat in nomine, do vt des. l. naturalis. §. j. ff. de præscrip. verb.

Tertiò, quòd proprium nomen habeat cõtractus, non generale, nec cõmune, vt in l. prima. & sequen. ff. de præscrip. verb. l. ij. de adop.

Et sic permutationem contractum esse nominatum concludi potest, cùm quòd in suo nomine conuentionis do vt des, non stet, tum quòd in proprium nomen contractus transeat: nam vocatur permutatio, & est propria species contractus. §. item pretium. de empt. & vendi. in Instit. Et l. prima. ff. de rer. permut. non probat, quamuis dicat in his receptum esse, quæ nomen suum habent, ergo permutatio non habet nomen, nõ sequitur, quia licèt emptio suum nomen habeat, sic & permutatio suum.

Donatio & transactio an inter contractus nominatos computentur. Donatio verò & transactio, licèt sint nominatæ, & propriũ nomen habeant, nõ tamen computantur inter contractus nominatos, quia ex his non oritur vltrò citróque obligatio, vt regulariter in contractibus, l. Labeo. 2. §. contractum. ff. de verbo. signific. sed in his potiùs dissoluitur obligatio, quàm contrahatur. l. prima. ff. de transact. Nec probat l. quamuis. C. de transact. transactionem esse contractum innominatum, sed potiùs mecum facit, quia in transactione postquam est conclusum, non est locus pœnitentiæ, sicut in contractibus nominatis, licèt in innominatis contrà. per l. si pecuniam. ff. de condict. cau. da. verũ in illis quatuor contractibus, de quibus in l. naturalis. in fi. de præscrip. verb. permutatio vix dici do vt des, potest, ergo licèt sit nominatus contractus, etiam in illa locum habebit pœnitentia, re scilicet integra: nam in contractibus, qui re perficiuntur, antequam res tradita sit, contractus non erit perfectus, & sic licebit pœnitere. §. primo. quibus mod. re cõtra. oblig. l. prima. ff. de obliga. & actio. nec valet consequentia quòd est nominatus contractus, ergo pœnitentia in eo locum non habet. per l. contractus. C. de fid. instrumen.

Vnde ista regula in contractibus nominatis, qui consensu perficiuntur, habet locum, sed in aliis contractibus non passim, quicquid dicant Doctor. vt abundè tractabo in l. si pecuniam. de condic. cau. da. si Deus volet, & mihi id per lõgioris æui industriæque curriculum concedatur.

Idem in diuisione dici potest, in l. diuisionis. infrà. eodem. in qua ante traditionẽ admittitur pœnitentia, si inter partes tantùm fiat, diuersum est si per sortem, aut iudicis authoritatẽ facta fuerit. vt alibi pleniùs de ea scripsi. facit l. inter. §. primo. ibi, apud arbitrum diuisionis. ff. de pactis dotal.

SVMMARIA.

1 *Contractus nominati non admittunt pœnitentiam, & quare.*
Innominati verò sic. ibidem.
2 *Contractus rei tantùm traditione perficiuntur.*
3 *Oblatio non impedit pœnitentiam in contractibus.*
4 *Liberationis fauore sufficit quandoque sola oblatio.*
5 *Oblatio cum depositione & consignatione habet vim solutionis.*
6 *Et ea, quæ fit in iudicio.*

§. Sed etsi in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem, vt putà, dedi tibi rem, vt mihi aliam des, dedi vt aliquid facias, hoc συνάλλαγμα esse: & hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideò Iulianum puto rectè à Mauriciano reprehensum in hoc, dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas, manumisisti, euictus est Stichus. Iulianus scribit in factũ actionem à Prætore dandam, ille ait ciuilem incerti actionem, id est, præscriptis verbis sufficere: esse enim contractum quod Aristo συνάλλαγμα dicit, vnde hęc nascitur actio, si ob maleficium ne fiat, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuentione.

ISte §. ait contractus quosdam non transire in aliud nomen, sed in suo stare nomine, & hi producunt obligationem, si subsit causa, vtpote dedi rem, vt aliã dares, vel dedi vt aliquid facias, nasci ciuilem obligationem Aristo ait. *Contractus in suo nomine stantes, quæ producãt obligationem.*

Iuriscon. hic ait quosdam contractus in suo permanere nomine, vt sunt quatuor cõtractus, de quibus in l. naturalis. infrà. de præscrip. verb.

Iste text. habet difficile cõtrarium, cõtra versic. & ideo: nam si dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas, & tu manumiseris, deinde euictus est Stichus, Iulianus scribit in factum actionem à Prætore dandam, ille verò Aristo, ciuilem actionem incerti præscriptis verbis sufficere: at in l. naturalis. §. sed si dedi, Iulia. ait, de dolo actionem dari, & sic Iulia. rectè à Mauritiano reprehensus fuit. Interpretes dicũt de dolo actionem tunc dari, quando sciens alienum dedit, sed si ignorans dedit, tunc ciuilem competere concludunt, & Iulianum variasse, quia vnum dicit in vno loco, aliud in alio, & alia multa asserũt, quæ videre quilibet, si non grauetur, poterit, quæ parum seruiunt ad tex. & huius antinomiæ dissolutionem.

Ego verò puto Doct. hactenus super hoc hallucinatos, arbitrantes Iulianum voluisse ciuilem actionem competere, quod non est verum, sed Paul. hoc narrat in d. l. naturalis, nec reprehensionem Iuliani refert, sicut Vlpián. hîc.

Et sic conuenire videntur hæ duæ leges, si rectè intelligantur, quia in l. naturalis. dicit Paul. Si sciens quis dederit seruum alienũ, de dolo actionem dandam Iulia. ait & rectè. Si verò ignorãs, ciuilem in factum cõpetere, ait ibi Paul. nõ verò Iulia. Ideò Iulia. *Obiectionis solutio.*

ait

ait actionem de dolo in casu scientiæ cõpetere, Paul. verò postea in d. l. naturalis ait in factum ciuilem competere, & Vlpia. hîc referens Iulia. in hoc à Martiano reprehensum, quòd diceret dandam actionem à Prætore, nam ciuilem in factum sufficere ait, nempe frustra daretur Prætoria ciuili existente, quia ius Prætorium introductum est adiuuandi, supplendi, vel corrigendi iuris ciuilis gratia propter publicam vtilitatem. l. ius autem ciuile. ff. de iusti. & iur. sed in hoc casu non est opus adiuuare ius ciuile, cùm actio ciuilis introducta sit, & sic sufficiat. Ergo à Prætore nulla alia dabitur.

Ex his notandi sunt duo casus. Primus est, quando alienus seruus Stichus datus est scienter, qui postea est euictus, & tũc de dolo datur actio, dolo enim facit, qui alienam rem, vel pignoratam, scienter dat. l. prima. de pignora. actio. l. si oleum. §. primo. de dolo. & in hoc conueniunt omnes Iuriscon.

Secundus casus est, si ignorans alienum seruum dedi, & is postea euictus sit, hoc casu ciuilis actio præscriptis verbis in me datur, per tex. hîc, & nõ datur actio à Prætore, quia sufficit ciuilis, & in hoc reprehensus fuit Iulia. à Martia. vt Vlpian. refert. Et ita intelligi debent & conciliari ista contraria difficilia, quicquid super hoc Doctor. hactenus scripserunt, dicam fusiùs in d. l. naturalis. nam tota difficultas interpretum est, eò quòd istos casus non separauerunt. Vide quæ scripsi in l. sæpe. ff. de verb. signific. & hîc incerti actionẽ vocat in factum, quia est sine nomine proprio, sed stat in suo nomine, vt suprà diximus de contractibus.

Incerti ciuilis actio, vocatur in factũ actio.

Et per istum text. ibi, in factum actionem à Prætore dandam, Doctor. dicunt actionẽ aliam esse datiuam, aliam natiuam: datiuam dicunt esse, quando lex eam dat, & non habet præexistentem materiam, sicut enim Adam fuit datus à solo Deo, vt docet Aret. §. primo. de obliga. in Insti. sic & ista actio datur à solo Imperatore. l. cũ mota. C. de transact. Natiuam dicunt eam, quæ ex naturali & ciuili oritur actione, vt regulariter in l. licet. §. ea obligatio. ff. de Procura. Ias. in rub. de actio. in Instit.

Ego verò dicerem hanc interpretum diuisionem superfluam, nec verbis Iuriscon. conuenire, quippe omnis ferè actio, aut à lege ciuili, aut à Prætoria datur. §. j. & §. sed istæ. de actio. in Insti. ergo omnis actio erit datiua.

Et tamen nulla actio datur à lege, nisi præcedat materia, scilicet contractus, vel quasi, maleficium, vel quasi. l. obligationum. ff. de actio. & obligat. l. licet. §. ea obligatio. de Procura. Nam cùm nulla subest causa, actio non datur in hac lege. §. sed cùm nulla. nec nascitur actio sine aliqua causa. l. prima. ff. de actio. & obliga. Vnde si ob maleficium ne fiat, promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuentione. §. si ob maleficium, in hac lege: nam quilibet abstinere debet à maleficio sine datione, aut promissione, vt ibi.

Actio sine aliqua causa non nascitur.

Vnde arbitror Iurisconsultos promiscuè fuisse vsos his terminis, dari actionem, vel nasci, & nullam vel modicam constituisse differentiã, nam omnes actiones à iure datæ sunt, & introductæ. l. ij. ff. de origi. iur. l. in commodato. §. sicut. commoda. & l. legitima. præceden. Nam hîc dicitur nasci actionem, pro oriri, proficisci, dari, & §. quinimò ibi, *ne ex pacto actio nascatur.* & §. sequen. & §. quod fere. l. si tibi. ibi, *non nascitur obligatio mihi.* & §. de pignore. ibi, *nascitur ex pacto actio.* l. ij. ibi, *itaque eo casu vltro citróque nascitur actio, quæ negotiorum gestorum appellatur.* ff. de nego. gest. l. si vendidero. in fin. ibi, *actio, quæ statim cùm pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est.* ff. de fur. l. 5. ibi, *nata actione.* de bon. damnat.

Item eadẽ actio dicitur dari. l. si quis. id quod. ibi, *actionem dabo.* ff. de iurisdictione omnium iudic. l. secunda. in fin. qui satisd. cogan. l. sicut. quod cuiusque vniuersi nomi. l. in hæredem. in fin. & l. si quis. de calumniat. l. quod autem. quod met. cau. l. hæredibus. de dolo. l. prima. §. *Non autem ex omni causa Prætor dat in exercitorem actionem.* ff. de exerci. actio. Alia ferè centum iura allegaui. in l. sæpe. ff. de verbor. significatione, quæ hîc omittam, ista ratus sufficere.

Actio quomodo dari dicatur.

Ex prædictis patet difficultates à Doctoribus motas cessare, & omnes actiones dici promiscuè posse nasci, vel dari: & sic datam, vel natam, habere præexistentem materiam, ex qua dantur vel nascuntur, videlicet ex contractu vel quasi, maleficio, vel quasi, & sic omnes actiones possunt vocari datæ, vel natæ, sed non memini me inuenisse apud Iuriscon. actionem datiuam, vel natiuam, de quibus disputare videtur superfluum, cùm apud Iuriscon. non inueniantur, & quis posset tenere omnes actiones esse natiuas, imò datiuas: & ex præmissis istas conclusiones probare?

Dari actiones, vel nasci, sunt eadem.

Nec refragatur d. l. cùm mota. C. de transact. vbi Doctores dicunt non esse præexistentem materiam: nam (salua illorum pace) materia est illarum, nempe transactio est: nam mater renuntiauerat querelæ nomine filij, vt aduersarius aliquid daret, qui hoc post renuntiationem dare noluit. Vnde text. ibi dicit, si promissum dari fuerit per stipulationẽ, actio ex stipulatu nascitur, si verò non interuenerit stipulatio, actio eo casu datur pręscriptis verbis à lege, mediante negotio gesto, & ex conuentione sic facta: nam sine conuentione non daretur actio, aliàs lex esset iniqua, si daret actionem sine causa. Sicut enim Deus Opt. Maxi. dat fructum subsistentem materia, vel semine, & postea nascitur fœtus, vel partus, ita lex actionem dat præcedentem cõtractu, vel quasi, vel negotio gesto, ex quibus nascitur actio, & nasci actio dicitur, etiamsi materia extincta esset. l. si cùm quis. in fin. ff. de furt. vbi nasci, per metaphoram à rebus naturalibus, quæ propriè nasci dicuntur, transferimus ad res in animatas, videlicet ad actiones, & sic nõ est differentia vel vtilitas, siue lex dicat nasci actionem, vel dari, & Iuriscon. indifferenter vtuntur.

Vnde constituentes has differentias, ius nouum constituere videntur, & antiquum perturbare, nec probo differentiam gloss. in l. cum precario. de preca. vt actio datiua non transmittatur ad hæredes, quia hoc est falsum, cùm omnis actio possit & datiua & natiua dici, per prædicta, vel nulla, vt veriùs insequendo Iureconsl. loquar.

Item interpretes hîc dicunt, quamobrem contractus nominati actiones pariant, simulatque facti sunt, & innominati non, nisi post implementum, saltem ex parte vnius? Et respondent, innominatos esse debiles, nominatos verò potentiores, & frequentiores, & innominatos suis stare nominibus, & sic in sua nuditate: certè hę rationes parũ mouere vidẽtur.

Cõtractus nominati, quare actionẽ pariãt. Vnde fortasse non esset absurdum dicere, contractus nominatos hîc expressos eò actionem parere, quia solo consensu completi, perfectique sunt, vt in titul. de obliga. ex consensu paret, & Iulia. ait, *quia in his neque verborum, neque scripturæ vlla proprietas desideratur, sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire.* in l. ij. ff. de actio. & oblig. Sed innominati nõ, nisi implementum ex vna parte interuenerit, ideò ante perfectionem nullam actionem producere possunt, sicut habetur in l. contractus. C. de fide instrum. vbi si emptionis instrumentum fieri debeat, non erit perfectus contractus, antequam instrumentum fiat, & altera pars poterit pœnitere, vt & alij Doctor. ibi tradunt, per illum text.

1 Meritò dicemus in contractibus nominatis locum non esse pœnitentiæ, quia ex sola conuentione & consensu perficiuntur, illi verò qui non perficiuntur solo consensu, vel innominati sunt, admittũt pœnitentiam, antequam sint perfecti, quia non sunt completi. l. si pecuniam. ff. de condict. cau. dat.

Sed diceret quis, quare isti innominati non complentur solo cõsensu, sicut quidam alij. Respondeo, quare omnia Deus non fecit similia? Certè hoc sic legislatori placet, nec omnium, quæ à maioribus nostris cõstituta sunt, ratio reddi potest. l. non omnium. ff. de legib.

Conuentio sola, cõtractum innominatum, aut nominatum non perficit. Nec etiam potest inspecta vi verborum contractus innominatus dici completus sola conuentione, si res non interueniat, quia conuentio est, vt ego promittam dare, vt des. Requiritur ergo, vt aliquis dare incipiat, ad hoc, vt compleatur, & actio detur. d. l. si pecuniam. & l. naturalis. de præscrip. verb. vbi alia Deo auspicante, dicentur. At, in contractibus nominatis qui re perficiuntur, vt mutuum, etiam non est complementum, nisi res interuenerit, nec sola conuentio mutuum facit. l. rogasti. §. si tibi. ff. de reb. credi. §. primo. quib. mod. re contrah. oblig. idem in aliis casibus ibidem conscriptis. Cùm enim huius edicti sit naturalis æquitas. l. prima. suprà. repugnat natura, vt quod indiscretè promisi, dare tenear, & aduersarius lucretur ex iactura mea, & incauta promisione. l. nam hoc natura. ff. de condict. indeb. Igitur hæc naturalis æquitas mutari non debet, at cùm aliquid dedi, aut feci tua causa, tuáque promisione confisus, æquum est vt lucrum non facias, ideò teneris & tu dare, vel facere quod conuenit, vel id quod interest

2 præstare. d. l. naturalis: nam quãuis pactum, & conuentio consensu perficiantur, vt suprà dictum fuit, contractus tamen non nisi facto, vel rei datione, seu traditione non absoluuntur. vt l. prima. ff. de rer. permut.

Oblatione sola cõtractus nõ perficiuntur. Et per hoc infertur, in contractibus innominatis solam oblationem non sufficere, cùm requiratur rei implementum.

3 Et hoc docet hîc Accurs. in verbo, non facias, & oblatio non impedit quin sit pœnitentiæ locus. Doctor. in l. siue apud. C. de transact. ideò debet esse cautus ille, qui agit ex contractu innominato, vt dicat se ex parte sua impleuisse, non autem dicat se obtulisse tantum, quia posset dicere pars, nolo nunc facere, vel dare, quod conuentum est, sed reuoco quatenus opus est.

Oblatio sola quãdo in cõtractibus sufficiat. Limitatur, quando factum esset promissum, tunc sola oblatio, cùm factum statim impleri non posit, sufficit. l. prima. C. de rer. permuta. quæ parum probat Ias. hîc allegat Bald. in l. ex placito. C. de rer. permuta. qui hoc non dicit.

Vnde cùm quidam promisisset prosequi processum, & alter domum ei in casu victoriæ dare, si alter offerat se prosequuturum processum, illa oblatio sufficit, quia per eum non stat, ergo ei non est imputandum. l. in iure ciuili. ff. de regu. iur. Et consului pro eo qui promiserat dare procuratorium ad resignandum, vt alter prosequeretur processum in magno concilio, & deponeret aureos si opus esset, si alter non resignet, & sic iste non potest prosequi processum, sufficit oblatio pro implemento ex parte vnius. l. Labeo. 2. ff. de contrah. emptio.

Secundò limitat Ias. quando contractus innominatus ordinatur ad nominatum, vt si ob certam causam vendere promittam. Id enim regi debet secundùm naturam contractus, cui est similis. l. prima. §. si quis seruum. ff. depos. nec habet locum pœnitentia, sed sola sufficit oblatio. d. l. Labeo scribit. & l. cùm ab eo. de contrah. empt. Bald. in l. quamuis. in fin. C. de transact.

Tertiò, non procedit quando contractus tenderet ad liberationem. l. si cùm fundum. infrà eodem. 4
vbi Bald. facit l. si maior. C. de transact. quia fauore liberationis hoc fit. l. Arrianus. ff. de actio. & obligat. Bald. in d. l. quamuis.

Ex oblatione sola agi potest ad pœnã promissam. Quartò, obligatio in contractibus innominatis sufficit, vt agi posit ad pœnam promissam, vel ad id quod interest, non autem ad rem principalem, per illum tex. in l. si pacto. C. de pact. qui sic declarat istã gloss. & Ias. hîc.

Quintò, oblatio cum depositione & consignatione sufficit, quia habet vim solutionis. l. obsignatione. C. de solu. Doctor. in l. acceptam. C. de vsur. & posteà agere potero, nec liberum erit aduersario pœnitere, quia ex parte mea impleui. Bald. in l. ex placito. C. de rer. permut. quæstio. 18. & Iacobi. hîc. 5

Vltimò, non procedit in oblatione facta in iudicio, quæ tantum operatur, sicut oblatio & consignatio extra iudicium facta. l. si rem. prima. §. fin. de pignora. actio. ff. explicat Anto. Negusan. in tract. de pigno. in 3. membro 5. partis. de hoc scripsi in l. habere. ff. de verb. signifi. 6

SVMMARIA.

1 *Obligatio naturalis ex consensu indiscreto & vano non oritur.*
2 *Pactum nudum inter mercatores obligat.*
3 *Item incontinenti iuxta contractum appositum.*
4 *Exceptio non competit super actione non constituta.*

§. Sed cùm nulla subest causa propter conuentionem, hîc constat non posse constitui obligationem, igitur nuda pactio non parit obligationem, sed parit exceptionem.

Iuriscon.

Pactio nuda quæ dicatur.

IVriscon. declarat hîc, quæ dicatur nuda pactio, & respondet illam esse in qua præter conuentionē nulla subest causa, ideò obligationem non parit, sed exceptionē. Causam exponit Accurs. & interpretes pro facto, seu datione, nam in his cōtractibus innominatis, vbi nulla subest causa, id est, nullum implementum ex vna parte, & sic datio, vel factum nō interuenit, nullam esse obligationem. vt dicit text. in prin. Ego exponerem hîc pro occasione, aut ratione, nam vbi nulla est occasio, seu ratio promittendi, ibi etiam stipulatio non parit actionem. l. ij. §. circa. ff. de doli excep. nam si exponatur pro datione & facto, non habebit locum, nisi in contractibus innominatis, & tamen nuda promissio extra contractus innominatos nullam producit actionem, si nulla sit promittendi causa. d. l. ij. & l. diuisionis. infrà eod.

De eadem re.

Itaque ego dicerem per istum tex. nudam pactionem, seu nudum pactum, quod nullā habet causam præter conuentionem, nullam producere obligationē, vnde omnes contractus innominati, ante implementū possunt dici nudi, seu nudæ cōuentiones, vel pactiones, quia nil habent ante implementum præter conuētionem, si autem factum, vel datio, seu traditio ex vna parte interuenerit, non dicetur amplius nudum pactum, vel conuentio. probat iste text. & l. prima. ff. de pignora. acti. l. solent. de præscrip. verb. l. cùm emptor. de rescin. vendi. Alia etiam quæcūque conuentio nuda erit, si causam quis nō habeat promittendi. Vnde si cōueni tecum, vt mihi centum dares, vel equum, si non est causa, vel dotis, vel donationis, vel vt negotia mea geras, seu alia quædā, nuda erit conuentio, nec actionem pariet, vt hîc.

Conuentio iusta, quæ dicatur.

Si verò conuentio in aliud nomen transeat, non dicitur nuda conuentio, sed nomen proprium habet, & iusta vocabitur conuentio, de qua scripsi abundè in l. Herennius. ff. de verbo. significat. & sic quædam vocabitur nuda conuentio, quædam iusta. de quibus in l. cùm emptor. in fi. ff. de rescindē. vend. vel quoddam est pactum nudum, aliud lege confirmatum, seu iustum, quod Doctor. vocant vestitum. Verùm quia de hoc vestito non inueni apud Iurifcon. ideò hoc interpretibus relinquo, quia omnis conuentio quæ vel in aliud nomen transit, vel traditione, facto, seu datione subnixa est, non est amplius nuda, nec quidem ob hoc vestita dicetur, sed iusta, vel proprio nomine vocabitur, & ex his ingentes cessabunt difficultates, quas gloss. hîc & interpretes apposuerunt propter vestimenta: nam in illis casibus lege confirmantur, & iuuantur, & sunt iusta pacta, vel in aliud nomen translata.

Ex prædictis colligitur, quòd ex pacto nudo non oritur actio, nec quidē obligatio naturalis, quæ oritur ex consensu ad idem tendens perfecto, sed in imperfectis consensus partium non in idē tendit, si vna pars resilit ab obligatione & si nulla est causa promittendi, nulla est obligatio. l. secunda. §. circa. ff. de doli except. Cessante enim causa, cessat obligatio &
1 actio. l. quod dictum. ff. de pact. & sic postquam nulla est obligatio, nec actio. Et quamuis sit aliquis cōsensus, non tamē perfectus, nec solidus, sed indiscretus, & vanus, ex quo non oritur obligatio naturalis, vt hîc: nempe is natura debet, quē iuregentium dare oportet. l. cū amplius. §. is natura. ff. de reg. iur. sed in hoc pacto nudo non oportet dare, ergo non est ibi obligatio naturalis, & tex. hîc dicit nullam esse obligationem.

Et sic nec quidē de iure Canonico pactū nudum parere potest actionem, cùm eo iure non completus contractus, non producat actionem, sed vult pactionem suam firmitatē habere, quia si firmum sit, vtpote, quia implementū interuenit ex altera parte, tunc firmum remanere debet: si verò non firmum sit, vtpote quia non perfectum, nec complemētum ex altera parte factum est, nec est promittendi causa, tunc illo iure non sæpius producitur actio, nam cùm huiusmodi conuentiones indiscretè, & potiùs ostentationis gratiâ, quàm voluntariè proficiscantur, absurdum videretur si quocunque verbo, etiam non pensato, & indiscreto, & sine causa tenerentur homines, ideò datus fuit pœnitentiæ in his locus, vel voluntas implendi, si ad factum peruenerit, cùm subsit causa, id est, negotium factum, vel datio, vel ratio promittendi, tunc altera pars quoque tenebitur. l. si pecuniā. ff. de condict. cau. dat. Et quamuis æquitate nitatur ius Canonicum, hoc tamen non est ęquum, quòd ex vana promissione & indiscreta quis obligetur, imò potius esset iniquum. Et quāuis Deus Op. Max. nō faciat differentiam inter simplicem loquelam cum causa factam, & conclusam, & iuramentum, tamen Deus non recipit, vt quis decipiatur vana promissione, nec recipit promissiones antequam compleantur, vel sine causa, vel nisi fiant sponte, vt toto titulo ff. quod met. cau. & non semper promissa omnia soluenda sunt. c. non semper. 22. q. 4. & per totā causam.

Pactū nudū nō producit actionem, etiā in terris Ecclesiæ.

Et sic nec in terris Ecclesiæ pactum nudum indiscretum, & sine causa factum producet actionem, alioqui Ecclesia cultrix iustitiæ à iustitia aberraret. c. vnico. de alienat. feud.

Et sic valeret statutum, quod ex pacto nudo agi non posset, contra Panor. in c. dilecti. col. 3. de iudi. cū non sit contra ius Canonicū, imò subnixum sit ęquitate, vt suprà visum fuit, nec poterit agi ex pacto nudo corā Ecclesiastico iudice, nisi (vt inferiùs dicam) quia nulla est etiam obligatio naturalis, vt hîc. Ergo iudex Ecclesiasticus sine obligatione condemnaret, quod est contra ius.

Nec corā iudice Ecclesiastico.

Et postquam non est obligatio etiam naturalis, sic nec actio, fateri videtur Bald. in l. cùm quis. C. de iur. & fact. ignor.

Sic nec officium iudicis, nisi quoad exceptionē, vel nisi lege iuuetur. Doc. in l. prima. ff. de iurisd. om. iud. & in l. lecta. ff. si certum peta. scripsi in l. actionis verbo. ff. de verb. signif.

Nec etiam datur actio de dolo contra nō seruantem pactum nudum, sine causa factum, licèt allegetur text. in l. & eleganter. §. seruus. ff. de dolo. qui non probat: nam ibi erat causa, & sic non erat nudum, quamuis sic iudicatū fuerit Neapoli, vt refert Matthæ. de Afflict. in Decis. Neapol. q. 120. Lata fuit.

Denuntiatio Euāgelica quādo locum habeat.

Nec quidem denuntiatio Euangelica habet locum, vt plenè scripsi in tract. de pact. posse. limita. 3. num. 22. nam denuntiatio locum tunc habet, quando imminet peccatum. c. nouit. de iudic. sed quomodo potest imminere peccatum ex vana & iactabunda promissione, quæ non obligat, vt suprà dictum fuit, vel quando est locus pœnitentiæ, & sic denuntiatio cessabit, quando iure hoc mihi licet, non succedit denuntiatio Euāgelica. l. ij. C. de rescind. vend.

2 Limitant interpretes pactum nudum producere actionem inter mercatores, & vbi ex bono & æquo agitur.l.Quintus.& l.si fideiussor.§. quadã.ff.manda.qui tex.parum probant, & cur inter mercatores vanitas, indiscretio, seu leuitas promissionis magis valebit,quàm inter alios.Et si æquum & bonum ipsi seruare teneantur,non verò,quod indiscretè actum sit,probare.l.cùm de indebito.in fin.ff.de proba.Ideò licèt ipsi agnoscere bonam fidem debeant,non tamẽ iniquum. Vnde iniquum agnoscerent,quandiu alij resilire possint ab eorum promissis, si ipsi deterioris conditionis essent, & leges non essent generales, nec tenerent omnes, sed aliquos, contra l. leges.C. de legi.

Vnde dicerẽ in quibus casibus alij pœnitere possunt,idem & mercatores, & quando promissio siue causa alios non tenet,nec mercatores, cùm sibi proprias leges non habeant,& quãuis Bart.in d.l. Quintus. probet per illum text. ibi, si ipse pepercisset pudori suo: nam non solùm mercator debet pudori suo parcere, sed omnis Christianus, & omnes qui ex fide agũt:nec debet esse pudor facere id,quod lex permittit.l.Gracchus C.de adul. alioqui mercatores ex sola iactantia,& sine causa ex promissione passim obligarentur,quod esset absurdum.

Ex prædictis ego cõstituerem regulam, videlicet pactum nudum actionem non parere,quam limitarem in sequentibus casibus. Primò, quando illa pactio esset à lege confirmata,siue ciuili, Prætoria, seu municipali,vel statuto,per l.legitima.suprà.eod.quę comprehendit ferè omnes limitationes Iasonis & aliorum.facit l.si.C.de rerum permutat.

Pactũ nudum quando actionẽ pariat.

Secundò,quando causa promittendi subesset,vnde si promiserim equum tibi causa negotia mea gerendi,obligatio aderit.postquam causa adest, & non dicitur tunc nuda pactio per istum text.à contrario, ideò cõuentio pacis iurata,seu iudicialis,causam habere videtur,& aliquid præter conuentionem, quapropter ex illis obligatio orirettur. l. & eleganter. §. seruus.ff.de dolo.l.licet de pact.dota.ibi, *Licèt manẽte matrimonio non possit inter virum & vxorem conueniri, vt longiore die dos reddatur post diuortium, tamen si iusta causa conuentionis fuerit, id pactum custodiri debet.*

Pactũ geminatũ an obliget.

Nec pactum geminatum actionem producere dicemus,cùm lege cautum non sit, & cùm vtrunque causam non habeat præter conuentionem, & quia censetur esse factum secundùm regulas iuris, vt pœnitentiæ locus sit, & vt non valeat sine causa, vt de stipulatione dictum fuit, & qui bis idem promittit, amplius quàm semel non tenetur. l. qui bis. ff. de verb.obligat.

Tertiò,non procedit quando conuentio aliquid haberet vltra conuentionem,vt quando implementum, vel traditio ex altera parte interuenerit. l. prima.ff.de rer.permutat.

3 Quartò,non procedit quando est appositum incontinenti iuxta contractum,vt in §.sequenti statim dicetur, & ista limitatio etiam comprehendi potest super prima, quia lege confirmatur pactum, ideò actionem producit.Et hæ limitationes sufficiunt, & comprehendere videntur omnes alias,quas Doctor. tradunt:nam hodie dicere possumus,si vix seruantur conuentiones iustæ,quomodo hæc pacta seruabuntur? licèt malè faciant non seruantes, vt apud Theognidem hoc disticho declaratur,

ὅρκοι δ' οὐκέτι πιστοὶ ἐν ἀνθρώποισι δίκαιοι,
οὐδὲ θεοὺς οὐδεὶς ἅζεται ἀθανάτους.

Nulla manent homines inter nunc fœdera firma,
Non superest vnus numina rite colens.

Sed quomodo exceptionem hæc actio producat? 4
Respondeo quando fit super actione iam constituta,vt si auus pactus est, cùm dotem pro nepte suscepisset,ne à se,néve à filio dos peteretur, ab alio verò quàm filio hærede,vt dos peteretur,exceptione conuentionis filius tuendus erit. l. auus. ff.de pact.dotal. Igitur opus est quòd hæc exceptio ad exclusionem actionis tendat.l.secunda.ff.de except.Oportet ergo actionem esse,vel persecutionem:nam priuatio præsupponit habitum.l.decem. ff.de verborum obligat. §.seruus.de capi.diminut. in Instit. Itaque Papin.ait, *Si intra illum diem debiti partẽ mihi solueris,acceptum tibi residuum feram,& te liberabo, licèt actionem non habeat debitor, pacti tamen exceptionem competere debitori constat.* l. si intra. infrà. eod. & Vlpian. ait. *Plerúmque solemus dicere doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis, quosdam denique qui exceptione pacti vti non possunt, doli exceptione vsuros.& Iulia. scribit,& alij plerique consentiunt vt putà si Procurator meus paciscatur,exceptio doli mali mihi proderit,vt Trebatio videtur, qui putat sicuti pactum Procuratoris mihi nocet,ita & prodest.* l.rescriptum.infrà.

Nam si promiserim dare vel facere,vt des, vel facias, antequam completus ex vna parte sit contractus, nuda est conuentio, quæ nec parit actionem, nec quidem exceptionem,quia quilibet potest resilire iure suo à promissione,& sic nulla adest obligatio etiam naturalis. vt hîc dicit text. & inferiùs dicetur fusiùs in §.sequenti.

SVMMARIA.

1 *Pactum ex interuallo appositum non parit actionem.*
2 *Dos in immobilibus consistẽs,soluto matrimonio statim reddenda,in mobilibus verò,intra annum.*
3 *Pacta quæ contractui in esse dicantur.*
4 *Actor quomodo concludere in libello debeat, super pacto incontinenti contractui apposito.*

§. Quinimò interdum format ipsam actionem: vt in bonæfidei iudiciis. solemus enim dicere pacta cõuenta inesse bonæfidei iudiciis,sed hoc sic accipiendum est, vt si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt, nec valebunt, si agat ne ex pacto actio nascatur.

Hic §.declarat pactum nudum non solùm parere exceptionem,quinetiam actionem informare,id est,instituere,componere,seu parere : nempe,si pactum iuxta contractum venditionis appositum fuerit,ipsi contractui inesse videtur, & sic parit actionem.l.in bonæfidei. C.eodem.

Vnde

Pactum incōtinenti appositũ, censetur pars cōtractus.

Vnde si vendam tibi domum, & incōtinenti conclusa emptione promittas reuendere eam pro simili pretio, actionem ex empto habebo, vel præscriptis verbis ad cogendum te, vt reuendas iuxta conuentionem. l. ij. C. de pact. inter emp. & vendit. Non ex pacto dabitur actio, eo quod est pactum, sed quia inest cōtractui, & pars censetur contractus, cui statim est adiectum. Igitur quod in toto cōstitutum est, necesse est vt & in parte locum habeat. l. quæ de tota. ff. de rei vendi. ideo sicut actio datur ex contractu principali, ita ex pacto incontinenti apposito, quia pars illius cēsetur. l. si sterilis §. si tibi. ff. de actio. emp.

1 Sed si ex interuallo pactum appositum sit, nō poterit ex illo pacto agi, quia ex pacto actio non nascitur, cùm non insit, nec pars sit contractus, & ex interuallo pactum non informat, id est, nō parit, nec producit actionem. Iuriscon. subiicit exempla in vers. sequen. (vt putà.) Primum est, dos annua, bima, trima die reddi de iure digestorum debet. l. de die. cum l. sequen. iuncta l. aliud. ff. de pact. dotal. si post diuortiũ conuenit, vt statim dos reddatur, non expectato statuto tempore, hæc pactio ex interuallo facta actionē nō producet, alioqui ex pacto nasceretur actio, quod esset contra iura, nec poterit mulier dotem repetere statim soluto matrimonio, quia hæc pactio addit ad obligationem. Oporteret igitur agere ex ipsa pactione, quod est prohibitum, cùm sit ex interuallo adie-
2 cta & nuda, sed hodie dos in immobilibus consistēs debet statim soluto matrimonio reddi, ea verò quæ in mobilibus, intra annum. l. vnica. §. exactio. C. de rei vxor. acti.

Vsuræ quādo præstāda.

Item vsuræ non præstantur sine stipulatione l. quamuis. prima. C. de vsur. si in actione tutelę, id est, in actu & administratione tutelæ ex interuallo conuentum sit, vt maiores vsuræ præstentur, quàm à iure cōnstitutæ sint, non proderit hoc pactum, ne ex pacto nascatur actio cōtra ius. Vnde Imperator ait: ***In bonæfidei contractibus ita demũ ex pacto actio competit, si incontinenti fiat: nam quod postea placuit, id nō petitionem, sed exceptionem parit.*** l. in bonæfidei. C. de pact.

Regula ergo ex hoc tex. est, illa pacta inesse, quæ
3 legem contractui dant, id est, quæ in ingressu contractus facta sunt, per ingressum contractus non solùm initium accipit, sed & finē, & progressum, nempe quæ fiunt in initio, in medio, seu fine contractus, & incontinenti post, in ingressu fieri censentur. Et aliàs, si post consummationem contractus ex interuallo pactum apponatur, non poterit ex eo agi.

Item Papinia. ait: Si aliquid promissum extra naturam contractus sit, post emptionem ex interuallo, ex empto agi non potest, quia ex pacto non nascitur actio, ideò pacta etiam, quæ extra naturam contractus fiunt ex interuallo, non censentur inesse contractui, secus si incontinenti, vt si commodem seruum pacto adiecto, ne eum furem facias. l. non impossibile. infrà. eodem. Et sic quæcunque pacta apponi possunt contractibus, siue sint secundùm naturam contractus, siue extra, siue seruiant contractibus, siue illis detrahant, dummodò non sint contra leges, & annullent contractus, ideò iste tex. non potest intelligere, ingressum contractus, pro natura, vt dictum fuit, & ista intelligenda sunt in omnibus bonæfidei contractibus, & quatenus vtilitatem actoris respiciunt, sed si ex parte rei proponatur, id est, ad ipsius rei vtilitatem, habebit locum pactum, id est, proderit pactum, quia solent pacta ex interuallo facta parere exceptiones, vt dictum fuit in d. §. sed cùm nulla.

Pacta quæ cōtractibus apponēda.

Ex prædictis Doctor. inferunt quædam esse pacta reformatiua, quædam informatiua, & quædam transformatiua, vt per eos. Verùm quia sunt termini Doctor. qui apud Iuriscon. non sic inueniuntur, nec est vtilitas hoc scire, ideo illos relinquo. Nempe informare actionem, est instituere, vel producere, seu parere: reformare verò, est aliam formam dare, quasi iterum formare, aut innouare. §. adeò. & l. vectigalia. ff. de public. & vectigal.

Actio quæ cōpetat ex pacto incōtinenti apposito.

Conclusio ex hoc tex. elicitur, quòd pactum incontinenti appositum producit actionem, sed quam, Doctor. sunt varij, & dicūt aliqui actionem veterem informatam ex illo contractu, alij præscriptis verbis, si habita relatione contractus ad pactum, sit contractus innominatus, alioqui non. in l. petens. C. eodem.

Ego verò dicerem vtramque competere. l. Labeo scribit. ff. de contrah. empt. l. ij. C. de pact. inter empt. & vendit. ibi, ***Actio præscriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur.***

Nec refert si resultet contractus innominatus, vel non, cùm iura hoc non exprimant, sed ex pactis incontinenti appositis præscriptis actionē dari statuāt, vt probaui: nec est necesse aliàs respondere iuribus adductis in contrarium, cùm satis Ias. hîc respōdeat, & ideò erit in electione actoris, vel concludere in libello suo super actione principali, vel præscriptis 4
verbis. per l. quod in hæredem. §. eligere. ff. de tribu. acti. Doctor. in l. edita. C. de eden. l. rescriptum. §. si pacto. infrà. eod.

Ex hoc §. cum sequenti, duæ colligi videntur regulæ. Prima est, quòd pactum appositum incontinenti iuxta contractum bonæfidei, censetur inesse, ideò producit actionem ista regula, probatur etiam in l. in bonæfidei. C. de pact. nam quod inest contractui, contractus est, & sicut ex cōtractu actio nascitur, sic ex eo quod inest, quia videtur esse pars contractus, & quia lege etiam confirmatur, etiamsi agatur de quasi contractu, vt probat iste text. in tutela, ideo si ex principali contractu actio non oriatur, vtpote quia non valet, vel est nudum, sic nec ex pacto incontinenti apposito. l. si pacto. C. de pact.

Sed etsi apponatur iuxta contractum stricti iuris, etiam producetur actio. vt in l. petens. C. eodem. l. rescriptum. §. si pacto. infrà, eodem. l. lecta. ff. si certum petat. non tamen producitur noua actio, vt Fortu. censet, quia postquam est vnus contractus, vna erit actio, verùm si quis agere velit præscriptis verbis, erit etiam actio, & ista est communis interpretum sententia, quæ sic debet intelligi, vt ex pacto incontinenti apposito producatur noua actio præscriptis verbis, etiam illud pactum appositum iuxta contractũ, censetur pars contractus, & sic agi poterit actione ex eo contractu, iuxta quem est appositũ, vel noua actione præscriptis verbis, & quamuis possit dari actio ex contractu principali, l. tenetur. §. si vendidi. ff. de acti. emp. tamen iura statuerunt dari etiam præscriptis verbis, vt vna sit actor contentus actione.

Stipulatio iuxta contractũ apposita.

Idem si stipulatio sit apposita iuxta contractum bonæfidei, illa enim inest contractui bonæfidei, & sic naturam contractus bonæfidei sumet. l. prædia. vbi Doctor. ff. de act. empt. l. rescriptum. §. si pacto. infrà eodem.

Et sic in actione præscriptis verbis, quæ iuxta cōtractum bonæfidei apponitur, veniūt fructus à tempore moræ, sicut in actione bonæfidei. l. ij. C. de pact. inter empt. & vend. l. videamus. §. si actionem. ff. de vsur. nam qui adhæret Deo, vnus est spiritus cum illo. c. damnamus. de summa Trinita. & sic pactum quod inhæret contractui bonæfidei, illius induit naturam. Doctor. in l. petens. C. eod.

Hoc intellige, quando aliquid extra naturā contractus conuenit, versiculo, idem responsum. Et naturam, exponit Accurs. pro substantia, & fortè exponi posset pro materia seu proprietate: vel statum & naturam, dicit Iuriscon. in l. eandem. §. primo. ff. de duob. reis. l. si reus. de fideiuss. nam si emptione perfecta conuenit, vt eam Romam, hoc non est de materia contractus emptionis, & vēditionis, nec de substantia, nec de statu & natura, vel de iure contractus. vt in l. iij. in fin. ibidē ideo ex interuallo pactum adiectum, actionem non producet, & quod hîc vocat naturam. in l. si vnus. §. pactus. in fi. infrà eod. vocat ius suum & formam.

Pactū, quādo ex interuallo valeat. Si autem materiam contractus tangat, iam detrahit contractui, vel adiicit, tunc etiā ex interuallo valebit. vt in sequenti regul. dicetur, per l. pacta. C. de contrah. empti.

Restrictiones ad huius §. textum. Limitatur, quādo pactum esset extra rem, & personas in contractu contentas, vtpote, vendo domū, & pactū adiicio, quòd Titius fideiubebit, vel quòd hæreditas Titij inter nos diuidetur. Bald. in l. petens. col. penul. C. eod. Alexand. & alij in l. in bonæfidei. ibidem.

Etiam non procedit, quando pactum apponeretur iuxta contractum non perfectum, vel conditionalem, eo casu, cùm principalis non producat actionem, nec pactum incontinenti appositum. l. si pacto. C. eodem. & postquam principale non valet, nec accessorium. regu. cùm principalis. ff. de regu. iur. Bart. in d. l. petens. & Doct. idem quando apponitur iuxta distractum. gl. in l. si tibi. infrà eod.

Tertiò, vitiatur regula, quando pactum repugnaret contractui, ac illum irritaret, vt in contractibus qui re perficiuntur. per l. rogasti. §. si tibi. ff. de reb. credi. Bald. & alij in d. l. petens. & l. si tibi. infrà. eod.

SVMMARIA.

1 *Pactum ex interuallo appositum respiciens naturam contractus, censetur contractui inesse.*
2 *Res integra quando dicatur.*
3 *Fideiussor primi contractus est liberatus, toto contractu renouato.*

§. Adeò autem bonæfidei iudiciis exceptiones postea factæ, quæ ex eodem sunt contractu, insunt, vt constet in emptione, cæterísque bonæfidei iudiciis, re nondum secuta, posse abiri ab emptione, &c.

Iste §. demonstrat pactione placitum reformari posse re, etiam ex interuallo, & re nondum secuta, quando pertinet ad substantiam contractus, vnde si domum tibi vēdidero centum aureis, & posteà placeat inter nos esse venditam quinquaginta, hoc placitum reformabit pristinam vēditionem, vt tantùm quinquaginta peti possint, nam si in totum recedi possit ab emptione, cur non & pars eius mutari poterit pactione? & si tota res potest tolli, cur nō & reformari? & ideò contractus videbitur renouatus, & ex illo nouo contractu agetur. Etiam in partem recedi pacto ab emptione Pompo. probat, quasi repetita partis emptione.

Vnde si duo hæredes emptori extiterint, & venditor cum altero pactus fuerit, vt ab emptione discedatur, Iulia. ait dissolui pro parte paciscentis emptionem, quasi repetita emptione partis suæ, licèt alij legant, *pacti emptione*, seu conuentione, tamen non est absurdum legere *repetita partis emptione*, videlicet suæ, quoniam paciscendo ex alio contractu, alter ex hæredibus acquirere sibi potuit exceptionem.

Colligi potest ex hoc text quòd licèt possit pro parte ab emptione recedi, & abiri, tamen Aristo ait non posse ita pacisci, vt vnus contrahentium remaneat obligatus, quia pro vna parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit, & ideò si ab vna parte sit renouatus contractus, dicitur nō valere huiusmodi pactionem, sed dicēdum est patre paciscente, & liberato aduersario, filium quoque obiter liberari. Pompon. in l. prima. ff. de rescind. vendi. quem tex. intelligerem, quando venditio pro parte valere nō poterat, sed respiciebat insolidum quemlibet, vtpote facta à filio. Nam si à patre conuentum sit, vt abeatur ab emptione, tamen filius adhuc remanebit obligatus. secus si pactum respiceret partem emptionis, vt hîc, non verò totam emptionem, vt in d. l. prima. itaque in emptionibus scimus, quid præstare vēditor debeat, quídque ex contrario emptor, quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit. l. in emptionibus. infrà eod. *Paciscimo licet, vt pro parte ab emptione recedatur.*

Ex hoc text. regula elicitur, quòd pactum respiciens naturam vel substantiam contractus, etiam ex interuallo appositum, censetur inesse, & ideò renouat contractum, & sic parit actionem, & exceptionē, vt hoc, §. adeò. & l. pacta. ff. de contrah. empti Ratio ponitur in tex. si tota res potest tolli, cur nō & reformari? quia hoc casu, cùm rem contractus tangat & materiam, semper censetur inesse, ob id valet etiam ad producēdam actionem ex interuallo, inest enim quod in re ipsa est, & in contractu. 1

Quæro, quando pacta inesse censeantur? Respondeo, quando legem contractui dant, & legem contractui dare censetur, quando in ingressu contractus facta sunt. In ingressu autē cōtractus tunc facta creduntur, quando in ipso contractu, vel incontinenti fiunt, secus si ex interuallo, nam tunc legem nō possunt dare contractui iam perfecto, & ita declaratur §. quinimò. & iste tex. *Pacta in ingressu cōtractus facta, dāt legem cōtractui.*

Hoc est intelligendum re nondum secuta, per istum text. id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito. §. fin. quib. mod. tolli. oblig. vel expone, re integra; nam si pars pretij soluta sit, res ampliùs integra non est. l. prima. & secunda. C. quando liceat ab empti. discede. vbi dicitur etiam per dationem arrharum rem non desinere esse integram, ideò illæ repeti poterunt. l. ex empto. §. si is qui viuum. ff. de acti. empt. & integris omnibus, dicit Iuriscon. in l. ab emptione. infrà eodem. Multas phrases adduxi de integro. in l. sylua. §. integra. ff. de verborum significatione. 2

Requisita in pacto, vt pariat actionem. Et sic Doctor. tria requiri in hoc text. testantur. Primum, quod fiat super substantialibus contractus. Secundũ, quod fiat super contractibus, qui solo consensu contrahuntur. Tertium, quòd res sit integra, quando fit pactum, & ista probantur in hoc tex. & in §. fin. quibus mod. re cõtrah. oblig. in Instit. & in l. pacta conuenta. de contrah. emptio.

Vnde hoc pactũ differt à pacto informante actionẽ. d. §. quinimò. quia hoc super substantialibus, & in §. quinimò. ponitur super eo, quod est extra naturam, seu materiam contractus, & ibi non valet nisi incontinenti fiat, hîc etiã ex interuallo, & si sic fiat, nouus erit contractus: sed in §. præcedente vnus est cum pacto contractus. Ista probantur in his duobus §§. & in d. l. pacta conuenta. ff. de contrah. emptio. & l j. & ij. de rescind. vendit. hoc non procedit quando pactum idem contineret quod contractus tunc non tollit. vt l. *Quibis idem promittit, non amplius quàm semel tenetur.* ff. de verbor. oblig.

3 Vnde quando totus contractus est renouatus, & sublatus, fideiussor primi contractus est liberatus. l. iij. in principio. & l. cùm apud. & l. cùm quærebatur. in fin. ff. iudic. solui. Hyppolit. in tractat. de fideiusso. q. 7. num. 90. & nu. 108. & actio oritur ex nouo contractu, non ex primo, qui sublatus est per secundum. l. pacta nouissima. C. eodem.

SVMMARIA.

1 *Statuas publicas in honorem ciuitatis positas auferre nemo potest.*
2 *Pactum in odium dolosi, si passus dolum velit, subsistit.*
3 *Amissa in ludo sine fraude facto, non sunt restituenda.*
4 *Pacta contra edicta quæ valeant.*
5 *Pacta præter vel secundùm leges admittenda.*

§ Prætor ait: PACTA CONVENTA, QVÆ NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM: NEQVE QVO FRAVS CVIQVAM EORVM FIAT, FACTA ERVNT, SERVABO.

IN hoc §. apponitur Prætoris edictũ: videns enim Prætor. ea quæ placuerunt inter contrahentes, æquum esse seruari. ideò ipse proposuit in albo se ea pacta seruaturum, & sic duo hîc sunt. Primum expressum, quod Prætor dicit: Pacta non facta contra leges, seruabo, id est, seruari faciam. Accurs.

Pactum seruare, quid sit. Seruare Prætor pactum dicitur, quando iudicat illud seruandum, sicut de iudicibus, qui iudicant se æquitatem & leges seruaturos. in authent. iusiurandum quod præstatur ab his. colum. 2. sic & Præsides, Consiliarij, & alij iudices regni iurant se Cõstitutiones Regis obseruaturos, vt est in Constitut. Reg. in tit. *des sermens que sont tenus faire, &c.* Nam ipsi leges & constitutiones seruant, quando secundùm eas iudicant. Et quando conuentio facta est de his, pro quibus pacisci non licet, seruanda non est talis conuentio, sed omnino rescindenda. §. si paciscar. in fine. infrà eodem.

Secundum est. Pacta facta contra leges rata non habebo, & sic non seruabo, nec secundùm eas iudicabo, sicut dicitur de pacto metu inito, quod metus causa gestum est, ratum non habebo. l. j. ff. quod met. caus. l. contra iuris ciuilis. infrà eodem. Et hæc duo edicta Deus posuit in ore Prætoris, vt testatur Barbat. in addit. ad Bald. in rub. de controuer. inuest. & in consilio 1. col. 36. in 1. vol. ac Albert. Brunus consil. 12. col. 5. in mater. feud.

Vnde patet ex hoc edicto Prætoris actionem non dari, quia Prætor non dicit, Actionem dabo, aut iudicium, sed, seruabo pacta, sicut in l. prima. ff. de dol. l. si quis. ff. de iuris. omnium iudicum. & l. j. commoda. l. iij de sepul. viol. scripsi in l. sæpe. ff. de verborum significat. Perperàm ergo Doct. sentiunt, qui dicunt actionem oriri, sed pacta se seruaturum Prætor ait, si iusta, licita, sint ac vtilia, secus si non completa, vel nuda, iniusta, vel inutilia fuerint.

Pacta etiam, quæ turpem causam continent, non sunt seruanda, veluti si paciscar ne furti agam, vel iniuriarum, si feceris: expedit enim timeri furti vel iniuriarum pœnam. l. si vnus. §. pacta. infrà eodem. Et dicit Prætor, seruabo pacta, ea videlicet quæ seruanda erunt, & si nuda fuerint, quoad exceptionem. Si iusta, quoad actionem & exceptionem: nam hæc phrasis, seruabo pacta, vel iura, prolata ab eo, qui iubere, & statuere potest, videtur iniungere & iubere, vt pacta seruentur à subditis, & ipse ea seruare faciet, vt dicitur hîc. Et si generaliter accipiatur pactum pro omni conuentione, etiam iurisgentium, vt pro contractibus empti, locati & alijs, qui etiam producunt actionem. l. iurisgentium. suprà eodem. etiam seruandum erit pactum quoad actionem: si verò referatur ad pactum nudum, non intelligetur, nisi quoad exceptionem, quia hoc à lege declaratum est. *Pacta turpẽ causam cõtinentia.*

Nec refragatur lex statuas. ff. de acquir. rer. dom. videlicet vt seruari debeant quoad actionem & exceptionem, quia ille text. hoc non probat, & magna est differentia inter hunc casum, & illius legis, qui publica ciuitatis iura respicit, vt statuas positas in 1 honorem ciuitatis, etiam is, qui posuit, vel eius hæres auferre non possit, & si quispiam hoc tentauerit, tuendi ciues sunt, sed quomodo: si quis has statuas à ciuibus petat, exceptione hi adiuuabuntur & si quis eas abstulerit, actione. Aliud siquidem est dicere, tueri aliquẽ, aliud, seruabo pacta, vt hîc. Etiam aliud est dicere dare operam Prætorem oportere, vt quod ea mente in publico est positum, ne liceret priuato auferre, nec ei, qui posuerit. Tuendi ergo ciues erunt, & aduersus petentem exceptione, & actione aduersus possidentem iuuandi sunt. Vide igitur quomodo ille text. nil facit contra istum text. nam ibi exprimit quomodo tuendi sint ciues: & actione, & exceptione esse tuendos dicit, sic & conuentiones & pacta iurisgentium, quæ in nomen contractus transeunt, secus in nudis, & ita conciliandæ sunt ambæ sententiæ.

Quæ neque dolo malo.] Pactum ergo dolo malo factum Prætor ait se non seruaturum, etiam quoad exceptionem, quæ ex æquitate oritur, & hoc non est æquũ, vt docet Ias. fit enim dolus ex calliditate & fallacia, & (vt ait Fadius) quotiens circũscribendi alterius causa aliud agitur, aliud simulatur. Alia traditur definitio in l. j. infr. de dolo. ibi dicetur: valebit tamen pactum in odium dolosi, si passus do- 2

lum velit. glos. hîc & in l. & eleganter. in verbo, nullam. ff. de dolo. ideò potest agere dolosus contra deceptum, vt declaret an velit contractum valere, teste Bart. per illum textum in l. Iulianus. §. si quis à colludente. in fin. ff. de actio. empt.

Aduersus leges, &c.] Pacta contra leges non valent, vnde Caius ait: *Contra iuris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur, veluti si pupillus sine tutoris authoritate pactus sit, ne à debitore suo peteret, vel ne intra certum tempus, veluti ne intra quinquennium.* l. contra iuris. infrà eodem. quod pactum remotum à iure communi dicitur. §. & generaliter. infrà. vbi sic dicitur: *Et generaliter quotiens pactum à iure communi remotum est, seruari non oportet.* Ergo ius commune vocat ius ciuile, quod continet ius publicum & priuatum, l. prima. ff. de iustitia & iure. Et, *Ius publicum priuatorum pactis mutari non potest.* l. ius publicum. infrà eodem. quia regimen iuris publici ad Principem, vel eius ministros pertinet, vt scripsi in l. eum qui. & l. sequen. ff. de verbor. signific. ideò priuati non possunt super eo pacisci. Vide an possimus intelligere hîc ius publicum interdum accipi pro iure communi, quod tamen est latius, vt dictum fuit, de quo in l. *Testamenti factio non priuati, sed publici iuris est.* ff. de testam. l. inter. & l. epistola. §. j. infrà eodem. Alibi fusiùs dicam.

Pacta contra leges inita.

Contra leges dicitur, quando lex prohibet, & quando quis nõ obstante legis prohibitione pactum facit: l. contra leges. ff. de legib. l. non dubium. C. illo titul. ergo valebit conuentio secundum legem, vel præter, sumẽdo argumentũ à contrario, l. j. ff. de offi. eius. leges enim ab omnibus seruari debent, l. leges. C. de legib. ergo nullus potest contra legem venire, aliàs est puniendus. c. j. de constit. vbi Doct.

Plebiscita.] Igitur pacta aduersus plebiscita seruanda non sunt, quia lege Hortensia lata non minùs valere, quàm leges cœperunt. §. plebiscitum. de iure natur. in Institut. nempe plebiscito continetur, ne quis Præsidum munus, donúmue caperet, nisi esculentum & poculentum, quod intra dies proximos prodigatur. l. plebiscito. ff. de officio Præsid. Itaque si magistratus conueniant, vt alia recipiantur, non debet pactum seruari, tãquam contra plebiscita factum, vtque vrbani magistratus ab omni sorde abstineant, néue plus doni, munerísue in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum. l. eadem. in fin. ff. ad leg. Iul. repet.

Senatusconsulta.] Ea quæ fiunt pacta contra Senatusconsulta, non erunt rata, neque seruanda, vnde Senatusconsulto cauetur, vt de his quæ prouincias Regentes, Comitésue, aut libertini eorum, antequam in prouinciam venirent, contraxerunt, parcissimè ius dicatur, & vt actiones amissæ ob eam causam, quòd institutæ non sint, posteaquam quis eorum ea prouincia excesserit, restituantur. l. Senatusconsulto. ff. de officio Præsid.

Senatusconsultum etiam vetuit in pecunia ludere, præterquam si quis certet hasta, vel pila, iaciendo vel currendo, saliendo, luctando, vel pugnando, quòd virtutis causa fiat. l. ij. ff. de aleæ lusor.

Hodie valere consuetudinem asserit Ioannes Andreas, & Cardin. in cap. penult. de vita & honestate cleric. & Rocher. Curt. in repet. cap. fin. in 3. nota. 3.
3 limitat. de consuetu. vt amissa in ludo non restituantur, si ille ludus fiat causa solatij sine fraude, & cum eo, qui dominus est pecuniæ, & dicit Rofred. in tractat. libel. in 8. parte. tit. de constit. authen. se vidisse testiculos alicuius affixos tabulario cum clauo, quos ludens amiserat: nam calidi lusores dentes, & propriam personam ob defectum pecuniæ luderent.

Potest etiam intelligi in Senatusconsult. Macedoniano, & aliis, si non sint facta ad alicuius vtilitatem, cui vtilitati liberum est renuntiare. l. penult. C. eod. ideò Senatuscon. Macedoniano mulier renuntiat. l. j. ff. ad Senatusconsult. Macedonian. cap. ex rescripto. de iureiur.

Pacta contra Senatuscon. Macedonianũ, non valet.

Edicta.] Prætorum videlicet, si prohibeant 4
quicquam, pactum contra ea non valebit, quod est verum, si ad publicam læsionem tendant, secus si ad priuatam. Vnde si paciscar ne operis noui nuntiationem exequar ex re familiari, & domestica, ac priuata re mea, valebit pactio. §. si paciscar. infr. eodem. vnde non valet conuentio facta, vt quis metu vel dolo cogi possit ad contrahendum, & vt ille contractus valeat. per totum titul. infrà. quod met. caus. & de dolo.

Decreta Principum.] Quod Iurisconsul. vocauit Principis placitum, in l. j. ff. de constitut. Princ. & in §. sed & quod Principi. de iure natur. in Institu. hîc vocat decretum, à decernendo dictum, quod dispicere significat, quoniam is vbi cum animo suo de tota re dispexit, id quod iustum sibi videtur, pronuntiat, nempe ius, quod à Principe conditur, in tres partes diuiditur, in epistolam, edictum, & decretum. Epistola est edictum Principis ad elationem magistratus alicuius, de re quapiam dubia emissum. Decretum est sententia Principis inter duas partes, de quarum ipse causa cognoscit, & iudicat pronũtiata. Edictum, est quicquid, ex sua natura motus, Princeps statuit, ad honestatem, & vtilitatem subditorum, dictum ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus, quæ si contingant, damno, aut dolori sunt subditis futuræ, vt docet Theophil. in d. §. sed & quod Principi. sed hoc verbum, decretum, hîc comprehendit edictum & epistolam, & sic non valet pactum factum aduersus Principis decretum. Et ex hoc vidi pronuntiari multas alienationes nullas, factas aduersus prohibitionem Principis, maximè ab hæreticis.

Ius à Principe conditum, est tripertitum.

Neque quo fraus cuiquam eorum fiat.] Siue autem ab initio dolo malo factum pactum est, siue dolo malo post pactum aliquid factum est, nocebit exceptio propter hęc verba edicti, neque fiat. §. siue. infrà eodem. Iubet iste text. pacta seruari, quæ non sunt contra leges, plebiscita, &c. & quæ non facta erunt quò, id est, vt fraus fiat eorum legi plebiscitorum, &c. Et sic intelligo istum textum, pacta non esse seruanda, quæ dolo malo fiunt, neque aduersus leges, plebiscita, Senatusconsult. edicta Prætorum, decreta Principum, neque alia pacta, quæ erunt facta in fraudem legum, plebiscitorum & aliorum. Nam quædam fiunt contra legem, alia in fraudem legum. vt in l. contra. cum l. seq. ff. de legib.

Vnde sicut non valet pactum contra legem, sic si in fraudem legum factum sit, vt, si conueniat inter virum & vxorem, quod vir vendat domum vxori, & vxor non soluat pretium, sed maritus confiteatur illud habuisse, sic fiet legi fraus, cùm vir non possit donare vxori, nec è contrario. l. j. & per totum ff. de donat. inter vir. & vxor. per venditionem simula-

tam

tam donaret, quod non valet, itaque non valet pactum, etiam in fraudem legum factum.

Et sic verbum, fiat, hîc denotat futurum tempus. glos. in cap. quisquis. de electio. scripsi in Praxi benefic. in forma signaturæ. in 2. parte. licèt ibi accipi de præsenti, fiat vt petitur, scilicet nunc, tempore prolationis, dixerim.

Item ex hoc text. colligere possumus duas negatiuas, quando ad diuersa referuntur, non affirmare, vt hîc, vt abundè scripsi in l. duobus. ff. de verbor. significatione.

Pacta quãdo cõtra leges valeãt. Limitarem istum textum non procedere, quando illæ leges tenderent in gratiam priuatorum, & vtilitatem, tunc liceret contra illas pacisci. l. pacisci contra edictum ædilium curulium licet. infrà eodem. & §. si paciscar. infrà eodem. ibi quæ non ad publicam læsionem, sed ad rem familiarem respiciunt pacisci licet. l. si vnus. §. item ne experiar. infrà. l. penultima. C. eodem.

Vnde mulier Velleiano renuntiat. l. prima. infrà ad Velleian. quia in fauorem mulierum est introductum, vt suprà dictum fuit, sed fortè posset dici non esse eo casu contra leges, quia hoc leges permittunt.

Canonici quãdo statutis Ecclesiarum derogare possint. Canonici possunt derogare statutis Ecclesiarum, etiam confirmatis à Papa, si tendant in eorum vtilitatem, & quatenus illam respiciunt. c. cùm accessissent. de constit. vbi glos. & Doct.

Secundò limitatur, quando non esset contra legem, sed præter, aut secundùm legem, à contrario sensu huius text. ibi, aduersus leges, non improbatur, vt suprà dictum fuit per d. l. non dubium. vbi Bal. & Ias. C. de legib.

SVMMARIA.

1. *Immunitatis beneficia rebus, aut locis generaliter data, ad posteros transmittuntur.*
2. *Contractus regulariter ad hæredes transit.*
3. *Pactum in rem ad extraneos non transit, sed bene ad hæredes.*

§. Pactorum autẽ quædam in rem sunt, quædam in personam. In rem sunt, quotiens generaliter paciscor ne petam: in personam, quotiens ne à persona petam, id est, ne à Lucio Titio petam. Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non minùs ex verbis, quàm ex mente conuenientium existimandum est. Plerunque enim (vt & Pedius ait) persona pacto inseritur, non vt personale pactum fiat, sed vt demonstretur, cum quo pactum factum est.

Pactorum alia diuisio. IVrisconsult. aliam hîc subiicit pactorum diuisionem, videlicet quædam esse pacta in rem, quædam in personam. In rem sunt, quoties generaliter paciscor, ne rem petam: in personam sunt, quotiens ne à persona petam, id est, ne à Titio petam, interpretes vocant in rem, reale: in personam, personale: & summi Pontifices in regula, priuilegium personale, de regul. iuris. in 6. & alibi sæpius, ac Iurisconsult. in l. idem in duobus. infrà eodem.

Iste §. est vtilis. Primò ad declarandum personale priuilegium, vel beneficium, arbitrium, seruitutem rerum, seu realem, vel personalem. vt in l. prima. ff. de seruitut. & quando generaliter aliquid factum est non adiecta personæ expressione, id in rẽ factum vocant Iuriscõsulti, ideò interdicta in rem concepta dicuntur. in l. j. in fine. ff. de interd. & in §. fin. illo tit. in Instit. & operis noui nuntiatio in rem fit, l. operis. ff. de noui oper. nuntia. & actio quod metus causa in rem scripta est, l. metum magna. §. penult. ff. quod met. caus. l. iij. §. metus. de doli except. & pactum in rem est, vt ne ea pecunia petatur. l. contra iuris. §. si filius. infrà eodem.

Secundò est vtilis, quia personale pactũ ad alium non pertinet, quemadmodum nec ad hæredem. l. idem in duobus. infrà eodem. Sic in compromissis arbitrium personæ insertum, personam non egreditur. Vlpian. in l. in compromissis. ff. de recep. arbit.

Item beneficia immunitatis personis data, cum persona extinguntur, sed data generaliter rebus, locis, aut ciuitatibus ad posteros transmittuntur, & nunquam extinguntur, l. iij. in fine. & l. sequent. §. quanquam. ff. de censibus. & in dubio personis data censetur. l. prima. & l. semper. §. immunitati. ff. de iure immunit. 1

Quod est verum, si priuilegio data sit, secus per contractum, qui regulariter ad hæredes transit. l. veteris. C. de contrah. & commit. stipul. & ne multum noceat. cap. suggestum. de decim. Ias. consilio 117. Immunitas. in 2. volumin. & consilio 89. In præsenti. volumine 3. 2

Adhæc de vendendo pignore in rem pactio concipienda est, vt omnes contineantur, sed etsi creditoris duntaxat persona fuerit comprehensa, etiam hæres eius iure venderet, si nihil contrarium actum esset l. si necessarias. §. de vendendo. ff. de pign. actio.

Etiam docet text. in l. non solùm. §. tale legatum. ff. de libera. lega. ibi, *Quotiens cohæret personæ id, quod legatur, velati personalis seruitus, ad hæredem eius id, quod legatur, non transit, si non cohæret, transit.*

Pactũ mixtum, quod-nã vocetur. Aliud est pactum mixtum, quod regulariter sub simplicibus continetur. l. ij. ff. de verborum obligat. §. omnium. vbi Ias. de actio. in Instit. ob id Iurisconsult. hîc non expressit de hoc pacto, partim in rem, partim in personam, sed Floren. in l. qui in futurum. in fin. infrà eodem. sic dicit: *Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur, & hæres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab hærede tuo omnes petere poterimus.*

Itaque cùm promitto non petere, quoad me personale pactum est, ex parte autem debitoris in rem: ideò ego neque à te, neque à tuis hæredibus petere potero, sed hæredes mei, qui non pacti sunt, & à te, & à tuis hæredibus petere poterunt. l. tale. infrà eod.

E contrario si pactus fuerim ne à te petatur, quantum ad me attinet est in rem conceptum, quoad te verò, in personam: vnde neque ego, neque mei successores ius habent petendi à te, sed te mortuo, à tuis, ego & hæredes licitè petemus. l. Aurelio. de libera. lega. ff. & l. si tibi. §. si quis. infrà eodem.

Pactum in rẽ in dubio præsumitur. In dubio tamẽ præsumitur in rem: vult enim quis sibi & suis prouidere, & fideiussoribus. l. si pactum. ff. de probat. l. tale pactum. l. & hæredi. in fine. cum l. pisi. infrà eod. Ias. consil. 217. col. 1. in 2. vol.

Et

Et sic personale priuilegium ex parte eius, cui conceditur, cum persona extinguitur. cap.petisti.7. quæst.1. Ex parte etiam cōcedentis, cum ipso concedente. c. si gratiosè. iuncta glos. perpetuò. de rescript. in 6. c. quoniam Abbas. de offic. deleg.

Sed priuilegium reale ex parte concedentis non expirat per mortem concedentis. d. cap. si gratiosè. cap. quæ ad perpetuam. 25. quæst. 1. Alexan. consi. 76. In causa. & consil. 101. Visis instrumentis. num. 4. & sequen. in 1. volum. & consil. 71. Circa. in 6. vol. plenè Socin. consil. 58. Visis priuilegiis. in 1. vol. & Dec. consilio 262. In causa.

3 Intelligendum ergo est, vt pactum in rem ad posteros transeat, videlicet ad hæredes, vel ad eos, qui ius, aut causam à paciscente habent: aliis autem extraneis non proderit, cùm alteri nemo pacisci possit. l. penult. infrà eodem. l. stipulatio ista. §. alteri. ff. de verbor. obligat.

Vnde Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt: Priuatis pactionibus non dubium est non lædi ius cæterorum. in l. iij. ff. de transact. & quia non interest paciscentis, l. fideiussoris. infrà eodem. sed pactum conuentum cum venditore factum, si in rem constituatur, secundum plurium sententiam, emptori prodest, & hoc iure nos vti Pompon. scribit l. si tibi. §. pactum. infrà eodem.

Pactū conuentū in rē factū cum venditore.

Ante omnia etiam aduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliue personæ noceat. l. si vnus. §. ante omnia. infrà eodem. quam regul. ibi. Ias. limitat, & declarat, & idem in l. si priusquam. col. 9. ff. de noui oper. nuntia. & Barba. consil. 3. in 4. vol. ac Purpur. in l. imperium. num. 48. ff. de iurisd. omnium iudic. & Francis. Cur. in l. fin. ff. de lege commissor.

Pactum à seruo factū.

Si tamen seruus pactus est, ne à se peteretur, nil valebit pactio, sed si posteà à manumisso petatur, doli prodest exceptio. l. & suum. infrà eodem. & si in rem pactus sit, proderit etiam doli exceptio domino, & hæredi eius, si ab eo petatur: sed si in personam, tunc soli domino proderit, & hæredi. §. j. infrà eod.

Pactum cū ciuitate factum.

Etiam pactum factum cum ciuitate, vel vniuersitate, transit ad omnes, quousque durat ciuitas, & vniuersitas. Bart. in l. ciuitas. ff. si certum petat. l. Cæsar. de publica.

Non minùs ex verbis, quàm ex mente conuenientium existimandum est.] Colligitur pactum cognoscendum an in rem sit, an in personam, tam ex verbis, quàm ex mente, & sic in contractibus dicunt interpretes legum mentem inspiciendam. l. si quis. ff. de iurisd. om. iudic. plenè scripsi in l. nominis. §. verbum, ex legibus. ff. de verb. signifi. quæ hîc non repetam.

Ex verbo, plerunque, colligit Iason hîc verbum, plerunque, denotare regulam, de quo plenè scripsi in l. interdum. ff. de verbor. signific.

Item, Personæ pacto inseritur, &c.] Tex. est nota. quòd pactum dicitur in rem, licèt persona sit inserta in pacto, quia ibi apposita est demonstrationis causa, non autem vt pactum personale fiat.

§. Sed si fraudandi causa pactū factum dicatur, nihil Prætor adiicit. Sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut superuacuum. Iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere. Superuacuum, si deceptus hoc fecerit, inest enim dolo & fraus.

VVlt dicere iste text. Prætorem non adiecisse fraudem in suo edicto, quia iniquum esset, si pacta dolo careant, quæ bona fide inita sunt, ea non seruari: vt quando quis remisit creditori bona fide. Si verò pacta dolo facta sint, esset superfluum fraudem in edicto adiicere, si deceptus fraude hoc pactum fecerit: quia postquam doli est habita mentio in edicto Prætoris, & fraus inest dolo: & sic quando Prætor dicit, sine dolo, intelligit & de illa fraude dolo coniuncta. Nam non punitur dolus sine fraude, id est, sine damno: nempe, si dolus nemini noceat, hoc frustrà rescindi quis postulat, vnde nō punitur falsum, si nō noceat. l. damus. C. de fals. vbi gl. & Doctor. Pactum ergo non reprobatur, si dolus absit, licèt damnum afferat, tamē ratum & firmum habebitur, vt de creditore, qui fecit pactum de non petendo, dictum fuit.

Fraus sub doli mentione continetur.

Et sic quando fraudis fit mentio in iure, regulariter intelligitur de fraude dolo coniuncta, ibi in hoc text. Neque quò fraus cuiquam eorum fiat, & l. j. de his qui notant. infam. l. *Fraudis interpretatio semper in iure ciuili non ex euentu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.* ff. de regul. iuris. Fraus ergo pro deceptione inest dolo, pro damno non regulariter, vt probat iste text. ibi, Iniquum, aut superuacuum: tamen dolus sine fraude, id est, damno, non solet puniri, vt dixi.

Fraus quomodo in iure interpretanda sit.

Nec refragatur, si quis dicat in fine huius edicti fraudis mentionem esse habitam, ibi, Neque quò fraus cuiquam eorum fiat. Respondeo, in edicto Prætoris non esse factam mentionem fraudis, sed doli, quatenus respicit pactum fraude initum: quia dum Prætor dicit se non seruaturum pacta dolo inita, ergo nec ea quæ fraude: inest enim dolo & fraus. Sed bene adiecit Prætor, quòd si quicquam fiat in fraudem legis, plebisciti, Senatusconsulti, edicti, & decreti, illud non debeat seruari: & sic non est facta mentio pacti fraude facti, sed si in fraudem legis quid fiat, vti illud non seruetur.

Illud etiam nulla pactione effici potest, ne dolus malus præstetur, quamuis si quis paciscatur, ne depositi agatur, reipsa id pactus videtur, ne de dolo agat, quod pactum proderit. in l. si vnus. §. pactum. infrà eodem. Et sic dolus præteritus remitti potest, etiam quoad depositum, vt si quis rem depositam dolo corruperit, sed futurus non: quia esset contra bonos mores, & inuitaret ad delinquendum. l. j. §. illud. ff. depos. l. conuenire. de pact. dotal. dicam in d. l. si vnus. §. illud. vbi dabo nouam conciliationem.

Dolus præteritus, non futurus, potest remitti.

LEX VIII. MARCELLVS LIB. XVIII. DIGESTORVM.

ET suum hæredem, & seruum necessarium purè scriptos, paciscentes priusquam se immisceant, putat rectè pacisci, quod verum est, &c.

LEX

Lex ix. Papinianvs lib. x. Responsorvm.

Maiorem esse partem pro modo debiti, non pro numero personarum, placuit, &c.

Iste text. iuncta l. maiorem, allegatur in forensi iudicio, quando comprobari petuntur literæ quinquennales, vt cõsensus creditorũ, vel maioris partis adesse debeat, antequam iudex eas comprobet, seu, vt vulgus dicit, interinet. Probatur in l. fin. C. qui bonis cede. poss. & quæ dicatur maior pars declaratur hîc, & quando plures loco vnius habeantur. l. si plures. sequen. & l. si plures. depos. infrà. requiritur conuocatio creditorum in vnum, vt hîc, *conuenerint in vnum*. & in d. l. fin. Nam quando aliqua sunt communia pluribus, vt singulis, ad hoc vt maior pars possit minori obesse, requiritur vt omnes in vnum conueniant, & rem diligenter excutiant, per istum text. & docet Bart. in l. omnes. in 3. q. 2. q. principalis. ff. de iustit. & iure.

Maior pars quãdo possit minori obesse.

Sed hoc non seruatur in Francia, nempe quilibet creditor coram suo iudice conuentus consentiet, vel non, & posteà ista acta deferuntur ad illum iudicem, coram quo quinquennales literæ comprobantur, & hoc fit vt sumptus euitentur, vt abundè docui in tractat. de literis dilat. artic. 1. glos. j. in 2. tomo Commentar. ad Constitut. Reg. vbi adieci vndecim differentias inter literas annales, & quinquennales, & quæ possint contra illas opponi, ac alia ad materiam pertinentia, ne plura.

Creditorũ conuocatio non fit in Francia.

Noua explicatio ad l. si vnus, in qua conciliantur difficiles iuris antinomiæ hactenus ab interpretibus exagitatæ, sed nondum rectè sopitæ.

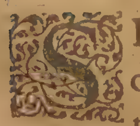
SVMMARIA.

1 *Pars debiti pacto remittenda, totum verò debitum, acceptilatione.*

2 *Sociorum nemo plus parte sua alienare potest.*

3 *Fideiussor, etiam ex mora vnius ex reis debendi, tenetur.*

Lex xxvii. Pavlvs lib. iii. ad Edictvm.

Si vnus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Attilicinus, Proculus aiunt, nec si in rem pactus sit, alteri nocere. Tantùm enim constitutum, vt solidum alter petere posit. Idem Labeo, nam nec nouare alium posse, quanuis ei rectè soluatur: sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, rectè solui, quod crediderint, licèt nouare nõ possint, quod est verum, Idémque in duobus reis stipulandi dicendum est.

Ista lex est difficilis propter dissolutionem contrariorum, quæ in ea sunt, secundum communem intellectum, sed rectè intelligendo & distinguendo casus, spero omnia iura (Deo adiuuante) conciliari. In primis hæc lex loquitur de argentariis sociis: hi enim erant præpositi ad pecunias asseruandas, & fœneratò dandas, vt declaraui in l. Prætor. suprà. de edendo. Vnde quando sunt socij, de illis iudicari debet, sicut de aliis sociis.

Argẽtarij quibus fuerant præpositi.

Itaque secundum intellectum communem dicit hic text. pactum factum ab vno ex argentariis sociis cum debitore, ne debitum ab eo petatur, non nocere alteri: imò fortiùs dicunt Nerati. Attili. & Proculus, etiam si argentarius pactus sit in rem, id est, generaliter, vt in l. iurisgentium. §. pactorum. suprà eodem. exponit Vlpianus, & in l. contra. §. si filius. in fin. infrà eod. sic, videlicet ne debitum petatur, adhuc illud pactum non nocebit argentario socio, vt ipse, qui non est pactus petere, prohibeatur.

Rationem tradit text. quia statutum est à iure, vt alter argentarius socius tantùm solidum petere possit, non verò dare, vel remittere, & paciscendo remittit, nec nouare potest, licèt ei possit solui, sicut his, qui crediderunt, qui in nostra potestate sunt, & idem in reis stipulandi censet dicendum: ita intellexerunt hactenus nostri iurium interpretes.

Iste intellectus communis varias patitur antinomias, quæ solui vix possunt, si alio modo iste text. nõ intelligatur. Ideò interpretes hîc decepti eò fuêre, referẽtes verbum, nec ad verbũ, nocere, quãuis legere debeamus, nec si in rem pactus sit. Et ex hoc tota euenit difficultas, vt inferiùs apparebit, nec referam quæ hîc Doctor. scribunt, quia præsagiunt in intellectu huius l. & ferè totius materiæ: ideò his omissis veniam ad verum (vt arbitror) intellectum.

Quocirca ego sic legendo text. dicam, cum aliis conuenire, si rectè intelligatur, quod vt fiat, speciem facti assignabo. Quæsitum fuit à Paulo Iureconsult. an pactum factum ab vno ex argentariis sociis cum debitore, noceat alteri: si fortè vnus promittat à debitore non petere, & Nerati. Attil. & Procul. aiunt, pactum illud nocere: tamen videbatur non nocere, quòd personale pactũ ad alium non pertinet. l. idem. suprà. Respondet text. nec si in rem pactus sit, vult dicere pactum socio nocere, si, id est, quamuis, vel etiam si vnus argentarius, nec in rem pactus sit. Quamuis personale pactum non prosit, nec noceat alteri: tamen hîc nocet, ratio est, quia tantùm constitutum est à iure, vt alter ex argentariis sociis solidum petere possit, quod non potest facere post pactum ab altero factum: ideò illud pactum nocet alteri, quominus solidum exigere possit, etiamsi in rem pactum non sit, multò fortiùs si in rem pactus esset, sed hoc posuit ad augendam dubitationem.

Pacti huius legis species.

Hoc etiam Iurisconsultus probat authoritate Labeonis, qui ait alterum ex argentariis sociis post factum pactum ab altero nec nouare posse, sed dicet quis, hoc esse iniquum, vt alter socius perdat suum debitum. Respondet text. hoc non esse, quia ei rectè soluitur, scilicet pars, quæ eum tangit, & sic non perdit debitum, id est, partem suam. Etiam hoc probat in filiisfam. & seruis, qui in potestate nostra sunt, vt rectè eis soluatur, quod crediderint, licèt ipsi nouare non possint: nouatio enim totum respicit debitum, l. si rem. §. fin. ff. de noua. & hîc totum non potest nouari ratione pacti: ideò prohibet hîc nouationem fieri totius debiti: alioqui quod quis vno modo consequi

Nouare nõ possunt, quibus solui potest.

sequi non posset, alio modo consequeretur, videlicet per nouationem, totum debitum, quod tamen est prohibitum, in regul. cum quid vna via. de regulis iuris.in 6.

Præterea in versicul. Idem, &c. in duobus reis stipulandi idem censet dicendum, vt pactum ab vno factum alteri noceat, quominus alter solidum petere posit, & vt alter totum debitum etiam nouare non posit, hæc est facilis ad istum text.explanatio.

Dolus socio prodesse nō debet. Ex prædictis colligitur conuentionem factam ab vno ex argētariis sociis alteri nocere, quominus alter totum debitum exigere posit, alioqui dolus prodesset socio paciscenti: nam is, qui pactus esset, non peteret, sed alter totum peteret debitum, & sic societati acquireret per dolum partem etiam debiti pacto remissam, quod prohibet text.in l.si duo. ff.si quis cautio.ibi, ***Nec prosit ei dolus propter societatem.***

1 Igitur alter qui pactus non est, non prohibetur petere partem suam: nam pactum regulariter paciscentis partem respicit. Vnde qui vult partem remittere, hoc debet pacto: si autem totum debitum, acceptilatione vti debet.l. iij. §.primo. & §. nunc de effectu. ff. de liber. lega. ibi, ***Sed etsi cum alio sim debitor, putà duo rei fuimus promittendi, & mihi soli testator consultum voluit, agendo consequar, non vt accepto liberet, ne etiam correus meus liberetur contra testatoris voluntatem, sed pacto liberator.***

Et sic primus casus erit, quòd pactum factum cum debitore ab vno ex argentariis sociis, vel ex duobus reis stipulandi nocet alteri, ad hoc, vt ab altero totum exigi non posit, si personale pactum sit, & non in rem, vt dicit iste tex.ibi, Nec si in rem pactus sit.

Secundus casus, Pacta in rem facta ab vno ex argentariis habētibus eiusdém pecuniæ exactionem in solidum, vel qui eiusdem pecuniæ sint debitores, omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse, eius, qui paciscebatur, interfuit.l.& hæredi. in fin.suprà eodem. Nam, cum alio conuentio facta prodest tunc demum, cùm per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat, sicut in reo promittendi, l.fideiussoris.suprà eodem. idem in duobus reis promittēdi, & duobus argentariis sociis dicendum est.l.idem.suprà eodem.

Obiectionis solutio. Non refragatur quod Vlpian. scribit in l.iij. §.fin. ff.de duob.reis. vbi si duo rei facti sint, potest vel ab vno eorum solidum peti: hoc enim ius duorū reorum est, vt vnusquisque eorum in solidum sit obligatus, positque ab alterutro solidum peti. Vbique enim cùm vna sit obligatio, & vna etiam summa est, & siue vnus soluat, omnes liberantur, siue vni soluatur, ab altero liberatio contingit. l.si rem. §.j. ff.de noua.ibi, ***Et vnum in iudicio petētem totam rem, in litem deducere.*** Respondeo, naturam obligationis duorum reorum esse, vt vnus solidum petere posit, nisi alter suam partem receperit, vel pacto remiserit, vt hîc. Partes autē à singulis peti posse nequaquam dubium est, d.§.finali. poterit itaque reus stipulandi actionem suam diuidere, si velit: neque enim diuidere cogēdus est. l.reos.ff.de duo.reis.Si igitur vnus diuiserit paciscendo, alter prohibetur petere totum: partem autem suam petere est ei liberum, quia non est remissa, & sic illud pactum nocebit petenti, ne totum petat debitum: nam nemo ex sociis plus parte
2 sua alienare potest, & si totorum bonorum socij sint. l.nemo.ij.ff.pro socio.& l.si socius.ff.si certum petat. & Sabinus ait: In re communi neminem dominorum iure facere quicquam inuito altero posse, l. Sabinus. ff.communi diuid. Roman. consilio 209. Pro verificatione. & ante omnia aduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cū alia persona in alia re, aliúue personæ noceat. §. ante omnia.in hac lege.

Tertius casus est, Compromissum factum cum vno ex reis promittendi, vel stipulandi adiecta pœna, seu ab vno ex argentariis sociis, nocet alteri solidum petenti, vt committatur pœna, l. si duo. ff. de arbi.qui conuenit cum hac lege: nam sicut hîc vnius conuentio cum debitore facta nocet alteri solidum petere volenti, sic & ibi compromissum ab vno factum socio, quia is qui post arbitri sententiam solidum petit, facit contra compromissum, & nomine eius, qui compromisit, videtur saltem partem illius petere: ideò incidit in pœnam, maximè cùm compromisso insit pactum. l. idem Pompon. scribit si de meis, ibidem. Si ergo non fuerint socij, & alter, qui non compromisit, partem suam petat, non committitur pœna, nec debetur, quia is non compromisit, & sic non est vetitus partem suam petere, igitur non est, quod debeat pœnam ex compromisso alterius, cùm compromissum non liget alterum.l.non distinguemus. §.de officio. ibidem. sic nec pactum hîc ligat, nisi vt solidum peti non posit, alia dicam in intellectu ad d.l.si duo.

Quartus casus. In quibus casibus lex solidi administrationem vni ex reis præbet, vel argentariis sociis, si vnus administrauerit totum debitum, nocet in debito integro alteri, vnde si vnus petiit totum debitum, petitione soluitur tota obligatio. l.ij. ff.de duo. reis. petere siquidem dicitur post litem contestatam. l.amplius. ff.rem rat.habe. adeò, quòd si semel vnus egerit, alteri promissor offerendo pecuniam, nil agit, l.ex duobus. ij. ff. de duob.reis. quia præoccupatione debitum factum est illius, qui petiit. vt scribit Vlpian.in l.fideicommissa. §.plerumque.ff. de legat.i.ibi. *Præoccupatio in debito petendi.*

Vnus igitur, qui occupat agendo, totum consequitur, ita vt caueat defensum iri aduersus cæteros fideicommissarios, eum qui soluit, siue socij sint, siue non, sicut dicitur de Procuratore in cap. si duo.de Procurat.in 6.

Idem in acceptilatione.d.l.ij.vt Vlpia.ait: ***Si vnus ex pluribus reis stipulandi acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.*** l.& per iusiurandum.in fin.ff.de acceptil.& ibidem ait Vlpian.l. ***Si ex pluribus obligatis vni accepto feratur, ipse non solus liberatur, sed & hi, qui secum obligantur: nam cùm ex duobus pluribúsue eiusdem obligationis participibus accepto fertur, cæteri quoque liberantur, non quoniam ipsis accepto latum est, sed quoniam velut soluisse videtur is, qui acceptilatione solutus est.***

Iuramentū vnius rei stipulandi. Etiam iusiurandum delatum ab altero ex duobus reis stipulandi, alteri nocebit, l.duobus.ff.de iureiur. & hoc ratione petitionis totius debiti, & administrationis, quam lex vni reorum concedit.

Idem, si ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniæ alter iurauerit, alteri quoque prodesse debebit. in d.l.duobus.§.ex duobus. nempe ait Pompon. multū interesse vtrùm res ipsa soluatur, an persona liberetur, cùm persona liberatur, manente obligatione, alter durat obligatus: & ideò si aqua, & igni interdi

interdictum est alicui, fideiussor posteà ab eo datus tenetur. in l. fin. ff. de duobus reis.

Quintus casus est, Delictum vnius ex reis debendi, vel credendi, vel ex argentariis, etiam sociis, non nocet alteri, quia delicta suos debent tenere authores, in l. sancimus. C. de poen. & pater etiam pro filio in delictis non regulariter tenetur. in tit. C. ne filius pro patre.

Mora dicitur delictum. Inde quia mora est delictum, vt not. in l. inter stipulantem. §. Stichum. ff. de verb. obligat. mora vnius ex reis promittendi non nocet alteri. l. mora. §. pen. ff. de vsur. declarat Bart. in l. ex duobus. ff. de duobus reis. & Guid. Papa in consil. 212. Circa. quamuis noceat fideiussori. l. mora. ff. de verb. oblig. vt perpetuò 3 fideiussor teneatur, sed eius non augetur obligatio. l. si seruum. §. nunc videamus. ibidem. & l. si à colorio. §. fin. de fideiussor.

Debitũ totum an vni ex reo rectè soluatur. Sextus casus est, An vni rectè soluatur, vbi Iurisc. ait, vni ex duobus reis rectè solui, etiam totum debitum. l. iij. in fin. ff. de duob. reis. & hoc ante pactum vel diuisum debitum: post tamen pactum personale factum ab vno, vel diuisum debitum, alteri pars rectè solui poterit: nam diuidi debitum potest. l. reos. ff. de duob. reis. & suprà dixi.

Septimus, Agnitio debiti facta ab vno ex reis debendi, vel admonitio facta ab vno ex reis stipulandi, prodest, vel nocet aliis conreis, cũ ex vna stirpe vnóque fonte vnus affluxit contractus, vel debiti causa ex eadẽ actione apparuit. l. vlt. in fi. C. de duob. reis.

Octauus casus est, An nouare vnus ex argentariis sociis posit? Respondet Vlp. in l. iij. ff. de duob. reis. *In duobus reis promittendi frustra timetur nouatio: nam licèt antè prior responderit, posterior etsi ex interuallo accipiatur, consequens est dicere pristinam obligationem durare, & sequentem accedere, & parui refert, simul spondeant, an separatim promittant, cùm hoc actum inter eos sit, vt duo rei constituantur, neque vlla nouatio fiet.*

Ex præmissis subtilis Scholasticus tueri poterit sequentes conclusiones. Prima erit, Pactum factum ab vno ex argentariis sociis cũ debitore nocet alteri, quamuis nec in rem pactus sit: intelligere tamen debet nocere alteri, qui non est pactus ne totum petat debitum.

Secunda conclusio est, Post pactum factum ab altero socio creditore, cum debitore, alteri solui non potest, intellige scilicet, totum debitum.

Tertia conclusio, Nouare totum debitum potest argentarius socius, quod intellige, ante pactum factum cum debitore ab altero.

Nouatio an ab vno ex reis stipulãdi fieri posit. At vnus ex reis stipulandi nouare potest, si hoc specialiter actum sit. l. si rem. §. fin. ff. de nouat. cuius verba sunt Venule. *Si duo rei stipulandi sint, an alter ius nouãdi habeat, quæritur, & quid iuris vnusquisque sibi acquisierit: ferè autẽ conuenit, & vni rectè solui, & vnum in iudicio petentem totam rem in litem deducere. Item vnius acceptilatione perimi vtriusque obligationem. ex quibus colligitur, vnumquemque perinde sibi acquisiuisse, ac si solus stipulatus esset.* Ergo sicut debitor potest totum debitũ vni soluere, ita ipse nouare poterit, sed totũ nouãdo debitũ, alteri socio tenetur.

Obiectionis solutio. Nec obstat iste text. quia hîc alter non potest nouare totum debitum, postquam alter correorum, vel argentariorum pactum fecerat cum altero, & nouatio respicit totum debitum. l. si rem. §. fin. ff. de nouat. Ideò hîc Paul. dicit quòd postquam alter non potest petere totum debitum, hoc pactum ei nocet: sic nec illud totum nouare potest, & ita conciliari ista iura possunt, vt probat text. in d. §. fi. ibi, *Excepto eo, quòd etiam facto eius, cum quo commune stipulandi ius est, admittere debitorem potest, secundum quod si vnus ab aliquo stipuletur, nouatione quoque liberare eum ab altero poterit, cùm id specialiter agit.* Et sic is, qui habet ius commune stipulandi cum alio, potest nouare totum debitum, & ab vtroque liberare debitorem: at hic non potest nouare partem alterius, cum quo factum erat pactum de non petendo, quicquid in contrarium glos. & Doct. dicant.

Ista sunt tenenda, per quæ conciliantur & sopiuntur antinomiæ graues, quæ hactenus nostros interpretes tenuerunt, tam hîc, quàm in dictis legibus, & in l. ex duobus. ij. ff. de duobus reis. vbi Bartol. & alij hanc materiam explicare, & casus separare nixi sunt, sed non vt vobis tradidi, si bene, à Deo optim. max. datũ esse nobis, cognosco, cui gratias ago immensas.

SVMMARIA.

1 *Damnum, quod tutor ex tutela sensit, ei legari potest.*
2 *Transactio super dolo præterito, valet.*
3 *Conuentio nulla ad dolum futurum extendi potest.*

§. Illud nulla pactione, &c.

Obiectio. Antinomia difficilis est inter hunc §. illud. l. si vnus. & l. j. §. illud. ff. depos. nondum ab interpretibus iure sopita, ob id vt eam diluere posimus, verba ob oculos vtriusque §. subiicio. §. Illud nulla pactione effici potest, ne dolus malus præstetur, quamuis si quis paciscatur ne depositi agat, vi ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat, quod pactum proderit.

L. j. §. illud. depos. *Illud non est probandum, dolum non esse præstandum, si conuenerit: nam hæc conuentio contra bonam fidem, contráque bonos mores est, & ideò nec sequenda.*

Interpretũ solutio. Interpretes intelligunt hos text. sic, dolum præteritum tolli posse pactione, sicut aliměta, l. de alimentis. C. de transact. sed nõ futurum. Qui ergo conuenit ne depositi agatur, intelligitur de dolo præterito, non de futuro conuenire, res tamen deposita restitui debet.

At hæc solutio periclitatur, quia iste §. illud, hanc conuentionem dicit vi ipsa continere dolum: & tamen illud pactum prodesse asserit, si respiceret dolum præteritum, & nullus esset, quid prodesset? ideò hæc solutio ad istum textum nil facit, quia iste text. dicit, ne dolus præstetur, non dicit, remittatur, quod verbum dolum præteritum respiceret.

Sunt & qui intelligant, non valere conuentionem, si doli fiat expressa mentio, quia incitaret depositarium ad delinquendum, per l. conuenire. ff. de pact. dotal. secus in tacita: nam iuramentum de calumnia tacitè remitti potest, non verò expresè. c. fi. de dolo. lib. 6.

Vnde si quis conueniat ne depositi agat, actionis genus remisisse censetur, sed rei suæ vendicationem remisisse non videtur. l. ei cui. ff. de liber. lega.

Hæc solutio nõ placet, quia sic remitteretur dolus futurus, sub verbis, ne depositi agam. Ita incita-

tetur quis ad delinquendum, sicut si expresse dolus exprimeretur, & esset contra bonam fidem, bonósque mores, quod pactum reprobatur in d. §. illud. depos. & iste text. dicit nullam pactionem valere: ergo nec expressam, nec tacitam valere vult.

Atinomiæ solutio, per authorem. Ego autem putarem sic intelligendos istos tex. In primis quæsitum fuit à Paul. Iurisconsul. an pactum valeat, ne dolus malus præstetur, vt pote, locaui tibi equum conuentione apposita, vt nō tenearis, etiamsi illum occideris, & hic respōdet Paul. nulla pactione effici posse, ne dolus præstetur: ideò istud pactum non valet, at dubium facit, vt si quis conueniat, ne depositi agat, nunquid dolum remittere videtur: & tamen pactum proderit, vt hîc dicit text.

Respondet Iurisconsult. quamuis re ipsa, seu vi ipsa & in effectu videatur iste pac⁹, ne de dolo agat: tamen si illud pactum factum sit, eo non obstante si dolus commissus fuerit, præstabitur dolus, vt in §. illud dicitur. in l. j. vbi scribitur non esse sequendam pactionem illam, ne quis doli sui præmium ferat. Vlpian. in l. ita demum. ff. de arbit.

Et sic patet non valere conuentionem, vt dolus malus non præstetur, quin est contra bonam fidem: bona enim fides vult, vt meam rem, apud te depositam, mihi restituas, l. bona fides. ff. depos. & hæc conuentio etiam est contra bonos mores, quia induceret eum, qui rem alterius custodiret, vt eam vel corrumperet, vel interficeret, vel vt nunquam restitueret, & sic contra bonos mores, vt in l. conditiones. ff. de conditi. inst. l. si quis. in fin. ff. de lega. primo. & sic incitaret ad delinquendum, & delinquens doli sui præmium ferret, quod est prohibitum, vt suprà dixi.

Sed ista conuentio, ne depositi agam, vi ipsa & in effectu videtur dolum continere: tamen proderit hæc pactio, ne depositi agatur, quia si dolus commissus non fuerit in re deposita, non agetur actione depositi propter rem amissam, vnde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit, ratione huius pacti non agetur depositi, etiamsi recuperetur à depositario, licèt teneretur restituere, nisi adesset hæc pactio. l. j. §. inde. depos.

At si dolus fuerit à depositario commissus, dolus præstabitur non obstante pactione: nam si contra agentem opponatur exceptio pacti, de dolo replicabitur, & hoc probat hic §. illud. vbi nulla pactione effici potest, ne dolus malus præstetur. Ergo si conueniat super deposito, ne depositi agatur, censetur intelligendum, quòd si culpa etiam lata res deposita pereat, vt agi non possit ad rem depositam: quòd si depositarius dolum adhibuerit, nulla pactione effici potest, vt dolus non præstetur. Ergo agi poterit non obstante pactione: & ita videntur ista iura conciliand a, quicquid hactenus Docto. ia[illegible]auerint, quia illud fieri non potest conuentione aliqua, vt dolus malus non præstetur: nam semper quis tenetur de dolo, licet conuentum fuerit, vt non teneatur. facit l. tres fratres. in fin. infrà eodem.

Et quamuis aliud sit remittere dolum, vel doli quæstionem, l. Lucius. §. tres hæredes. ff. ad Trebel. Bal. in rub. de arbit. col. 2. in Decreta. vbi tenet quæstionem doli remitti posse, & sic vt non agatur doli: in praxi tamen in vtroque casu recipietur ad agendum impetratis (vt solet) literis Regiis, & ita seruat forensis vsus. *Regiæ literæ impetrādæ contra dolum.*

Et sic concipiendi sunt duo casus. Primus est, non valere conuentionem, vt dolus malus non præstetur, vt hîc, & in l. contractus. ff. de regul. iuris. ne detur occasio delinquendi, per l. iurisgentium. §. si paciscar. supr. eodem. & l. conuenire. ff. de pact. dotal. & aliis rationibus superiùs adductis, siue in contractibus bonæ fidei, siue in stricti iuris, l. si quis cùm aliter. ff. de verbor. oblig. Dec. in d. l. contractus. in 5. nota. vbi ait, quòd in nulla latitudine potestatis includitur dolus. per l. creditor. §. Lucius. ff. mandat. *Pactum, ne dolus malus præstetur, non valet.*

Intellige, siue conueniat expresse de dolo malo, siue tacitè: & ideò in commodato hæc pactio, ne dolus præstetur, rata non est. Paul. in l. in commodato. in princ. ff. commod. Vnde si commodauero equum apposita pactione te non teneri quomodocunque equus peribit, si dolo tuo extinguatur, teneberis per d. l. in commodato. siue generaliter pactum fuerit interpositum, siue specialiter, vnde non potest testator tutori remittere confectionem inuentarij, vt saltem bonorum conscriptionem tutor non faciat, ne res hæreditarias occultet, & furetur. l. fi. C. arbi. tute. vel nisi iudici visum hoc fuerit. vt docet Guido Papæ in decisio. Delphin. q. 352. Confectio. *Ampliatio.*

Item si quis tutoribus leget, ne reddant rationes, & analogistas esse eos velit. Iulia. ait tutores, nisi bonam fidem in administratione præstiterint, damnari debere: nemo enim ius publicum huiusmodi cautionibus remittere potest, nec mutare formam antiquitus constitutam. Damnum verò quodcunque ex tutela quis senserit, & legari, & per fideicommissum ei relinqui potest, l. quidam decedens. & l. qui plures. ff. de administ. tutor. & ideò dolum non videtur testator remittere, sed rationes reddent isti tutores, & res, vt Martian. ait ff. de leg. 1. l. *Si seruus vetitus est à testatore rationes reddere, non hoc consequitur, vt nec quod apud eum sit, reddat, & lucrifaciat: sed ne scrupulosa inquisitio fiat.* Hoc est vt negligentiæ ratio non habeatur, sed tantùm fraudum. Alexand. consil. 62. Serenissimus. in 4. volum. Decius consilio 178. In causa. 1

Etiam cautio non potest remitti vsufructuario, ne vtendo rei proprietatē corrumpat. l. j. C. de vsufr. Dec. consil. 4:8. Visa. in 5. dubio. nu. 16. & Ias. consilio 40. in 1. vol. & Alex. consil. 58. nu. 9. in 3. vol. & consil. 96. in 7. vol. Cornel. consil. 195. in 4. vol.

Hæc regula non procedit in dolo præsumpto, & incerto, qui potest remitti tacitè, non autem dolus certus. Bal. in l. j. in fin. C. de vsufr. post glos. in l. vbi. ff. de edend. Felin. in cap. si deligenti. num. 31. de foro compet. Dec. consil. 418. Visa. in fin. & Fulgos. consil. 25. supra dixi. *Dolus quis remitti possit.*

Secundò, in dolo re ipsa, quia non dat occasionem delicto: ideò remitti potest. Bal. in l. cùm anteà. in 2. col. C. de arbit. Dec. in l. si quis cùm aliter. ff. de verbor. obligat. 2

Tertiò in dolo præterito, qui remitti potest, l. quidam. ff. de administ. tutor. l. si quis rationes. in fine. de liber. lega. vt superiùs dictum fuit, & super dolo præterito transigi potest. l. actione. C. de transact. dicam in l. Aquiliana. infrà. de transact.

Quartò, non procedit, quando per indirectum dolus remitteretur, per l. si quis rationes. ff. de liber. lega. vnde potest grauari hæres, vt non possit petere id, in quo condemnabitur tutor, ratione administrationis, vel vt teneatur præstare id, in quo ipse tutor condemnabitur, per dictam l. si quis. hoc

hoc docet Salic. in l. cùm necessitatem. C. de fideicom. tamē non videtur remittere res, vt docet Alex. consil. 70. Circa. in 2. q. vol. 2. & Barba. consi. 4. Illud. col. 5. & sequen. in 4. vol. Ioan. Ana. consil. 86. Visis. & per hoc non censetur dolus futurus remissus, sed legatum id, in quo condemnabitur per negligētiam & culpam extra dolum. Doct. in l. quidam. ff. de administrat. tutor. Socin. consil. 282. In præsenti. col. 5. in 2. vol. & ista nouissima sententia seruatur in vsu forensi, ne detur causa malignandi, & dolum committendi. l. conuenire. ff. de pact. dotal. & probatur hæc sententia in l. Aurelio. in fine. ff. de liber. lega. sic consuluit Socin. consi. 72. Difficultatē. nu. 7. in 3. vol.

Dolus præteritus quā do remittatur. Secundus casus est, valere pactum, vt non agatur actione depositi, per istum text. per quod deponens intelligitur remittere dolum præteritum, si fortè deterior res erat facta dolo depositarij: nam dolus ille præteritus remitti potest, vt superiùs dictum fuit, quia non tantùm præteritus dolus in depositi actionem venit, sed etiam futurus, id est, post litem contestatam. l. j. §. non tantum. depos.

3 Futurum verò ideò remitti non posse, quia est contra bonam fidem, bonósque mores, & dolo videtur facere is, qui reposcenti rem depositam non reddit. §. est autem. in d. l. j. vel id quod ad se peruenit. §. fin. cum l. seq. ibidem. Ideò hoc pactum, ne depositi agam, proderit, si culpa vel negligentia quicquam admissum sit, ne tenear. Si verò dolo, nil proderit hæc conuentio, quominus depositarius doli commisi ratione, condemnetur.

Et sic quæcumque sit conuentio, tam expressa, generalis, vel effusa, seu tacita, non extendetur ad dolum futurum: ideò condemnatur dolosus, non obstante aliqua pactione, & remisione, & ista iura ita conueniunt.

SVMMARIA.

1 *Perpetuum dicitur quod ad vitam durat.*
2 *Querela inofficiosi testamenti tollitur quinquennio.*
3 *Transactio de re dubia fieri debet.*

EX LEGE LII. VLPIANI LIB. III. OPINIONVM, incipiente, Epistola, &c.

SI De inofficioso patris testamento acturis, vt eis certa quantitas, quoad viueret hæres, præstaretur, pactus est, produci ad perpetuam præstationem id pactum postulabatur. Rescriptum est, neque iure vllo, neque æquitate, tale desiderium admitti.

Facti huius tex. species. FActi species talis est, Filius à patre sine causa exhæredatus, hoc iure, vel prçteritus agere de inofficioso testamēto volebat, quod cùm videret hæres, pactus est se daturum eidem filio certam quantitatem, putà decem, quoad viueret, ipse hçres, dūmodò querelæ renuntiaret, vel non ageret, quod filius promisit: demum hæres in vita illa decem soluit, sed eo mortuo filius vult, vt perpetuò ista quantitas ei præstetur, & etiam hæredi: quæsitum est ab Vlpian. an iure hoc petat? Respondet Vlpian. Rescriptum esse, hoc desiderium filij recipiendum non esse, nec admittendum aliquo iure, neque æquitate.

Dubitationem ingerebat, quòd is filius renuntiauerat actioni de inofficioso perpetuæ: ergo & perpetuo dari ei quātitas debebatur. Augebat difficultatē, quòd si filius bona patris habuisset, perpetuò essent ad hæredes deuoluta, ergo & illa quantitas, quæ in locum bonorū successit, debet perpetua esse, vt subrogatum sapiat naturam eius, in cuius locum subrogatur. l. si eum. §. qui iniuriarum. si quis caut. ff. *Dubitandi ratio.*

Contrarium decidit Vlp. hac ratione: nam quoad viueret hæres, tenebatur dare, ergo eo mortuo alius non tenebitur: erat enim personale pactum, videlicet quandiu viueret hæres, quod non transit ad hæredem, l. & hæredi. suprà eod. nec ad alium pertinet. l. idem. suprà eod. & sic nullo iure recipi debet desiderium istius petentis, & sic vides hîc vocari desideriū, postulationem. Nam primò dicit hîc text. postulabatur, & posteà vocat illam postulationem, desiderium: nam ea quæ petimus, desideramus, vt scripsi in l. sæpe. ff. de verbor. signific. *Ratio decidendi.*

Itē nulla est æquitas, sed magis iniquitas, vt quod vnus promisit per se, alter teneatur, vel promissum vni, quandiu viuet, quod eo mortuo, aliis teneatur. Vnde Imperator ait Instit. de except. Iniquum esse, quem damnari contra pactionem, pactio erat quoad hæres viueret: ergo eo mortuo hæres hæredis non tenebitur, quia non est ita pactus.

Vnde pulchre dicit Vlpian. in l. j. ff. de oper. pub. *Curator operum creatus, motus præscriptione, ab excusatione perferenda, sicuti cessationis nomine, in qua quoad vixit moratus est, hæredes suos obligatos reliquit, ita temporis, quod post mortem eius cessit, nullo onere eos obstrinxit.* & Labeo ait in l. pen. ff. de reivind. *Si hominem à petieris, & is post litem contestatā mortuus me sit, fructus quoad is vixerit, æstimari oportet.* l. si rē. ij. in fi. de euict. vbi est pactio quoad vixerit, quæ quidem censetur pactum personale ad vitā eius, cui factū est.

Ista tamen lex trahitur ad varios sensus, per glos. & Doct. hîc. sed iste est tenendus, qui est verbis text. conueniens, videlicet in hærede, qui promiserit filio præstare certam quantitatem, quandiu ipse viueret, vt filius renuntiaret actioni de inoffic. testam. si filius renuntiauerit, vel promiserit nō agere, post mortem hæredis, non poterit filius aliquid petere, quia istud pactum est personale, quoad viuet hæres: ergo non potest produci, nec extendi vltra hæredis vitam, nec longius etiam, vt dicit Iuriscon. in l. qui occidit. §. in hac. ff. ad legem Aquil. *Intellectus huius text.*

Alij intelligunt hanc perpetuam præstationem, quæ est ad vitam, non posse produci ad hæredē: nam illud dicitur perpetuum, quod durat ad vitam, l. j. ff. pro socio. sed hoc confunditur per præpositionem, ad, alioqui text. esse deberet absque illa. 1

Alij intelligunt, an possit ad querelam redire post hæredis mortem, sed de hoc nihil in text. nam querela quinquennio tollitur. l. posthumus. in fine. ff. de inoffic. testam. l. si quis filium. infrà, illo tit. 2

Item Paul. Castren. & Ias. intelligunt istum tex. in transactione, & sic meliùs fuisset hæc lex posita secundùm eorū sententiā, sub tit. de transact. vt est lex cū mota. C. de transact. tamen Bar. dicit, hoc pactum impletum fuit ex parte filij, qui renuntiauit querelæ, & non egit: ideò ex hoc pacto agi præscriptis verbis poterat, quasi ex contractu, Facio vt des.

3 Nec poterat hîc dici transactio, quia non erat res dubia, vt in transactione esse debet, l.j.ff.de transact. nec erat mota querela, vt in d.l. cò mota inofficiosi querela. & quamuis Imperator Anton. declarauerit transactionem interuenire posse propter timorem litis, in l.ij.C.de transact. tamen iure digestorum hoc non erat ita declaratum: ideò pacto hoc fieri poterat, maxime hîc quia vterque ex sua parte impleuerat, & hæres quantitatem promissam soluerat, quandiu vixit, ob id istud pactum non potest extendi post mortem hæredis.

Adhæc interpretes conturbant capita in hoc tex. ibi, Neque vllo iure, elicientes quòd pactum temporale ipso iure non transit ad hæredes, sed hoc non vult dicere iste text. sed reprobat hîc desiderium & petitionem filij volentis extendere pactū factum ad vitā hæredis, in perpetuum: nā dicit text. hoc nullo iure, neque æquitate admitti potest, & sic nil facit in contrarium, l. eum qui ita. §. qui ita. ff. de verb. oblig. nec l obligationum ferè. §. placet. ff. de actio. & oblig. nec iste text. induci potest, vt pactum temporale ipso iure rescindatur, quicquid scribant Doct.

SVMMARIA.

1 *Pactum de quota litis, est contra bonos mores.*
2 *Honorarium & salarium, etiam non promissum, debetur Aduocatis.*
3 *Promissio ob causæ victoriā, aduocato promissa valet.*
4 *Obligationes Aduocatis à partibus factas Senatus in Francia non admittit.*
5 *Aduocatus de quota litis paciscens, officio Aduocationis priuandus.*

LEX LIII. VLPIANVS LIB. IIII. OPINIONVM.

SVmptus quidem prorogare litiganti honestum est: pacisci autem, vt non quantitas eo nomine expensa cum vsuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum eri, non licet.

ACcurs. & alij intelligūt hîc, prorogare, pro, dare, vel præstare, vt honestum sit litiganti dare sumptus Aduocato, vel Procuratori: non autem pacisci de quota litis.

Alij exponunt prorogare, id est, pro alio soluere, cum spe recipiendi, quod soluitur, vt cùm Procurator, vel Aduocatus sumptū in causa clientis facit, & impendit, sibi finita lite id restituendū, vt dixi in l. derogatur. ff. de verb. signi. Et sic ego exponerem prorogare, hîc, pro differre, proferre: & sic ego speciem facti fingerem. Litem habebam aduersus Titium, in qua constitui Procuratorem, vel Aduocatum, qui me defenderet, conuenítque nobiscum, vt Procurator sumptus in ea faceret, & mihi litiganti prorogaret, id est, solutionem differret vsque ad finem causæ: quæsitum fuit, an illud pactum valeat? Vlpia. ait sumptus prorogare litiganti honestum esse, postquam honestum, ergo seruandum pactum. *Facti species huius legis.*

In versi. pacisci autem, quæritur, an conuentio valeat, vt pars dimidia, quæ ex lite proueniet, detur Aduocato vel Procuratori, & non restituatur quantitas in lite expensa, cum vsuris. Respondet text. non valere cùm pactum de quota litis sit reprobatum, vt inferiùs dicetur.

Ego etiam in quibusdam libris antiquis legi hîc prærogare, & sensus erit etiam bonus, videlicet vt litiganti sit honestum prærogare, id est, antè soluere Aduocato sumptus in lite faciendos, & salarium soluere ante litem finitam, vt ipse meliùs consulat causæ, quia solet Aduocatus & Procurator meliùs & vigilantiùs seruire soluentibus, quàm non soluentibus, vt firmant interpretes in l. diem functo. ff. de officio Assessor. & Specul. in tit. de Aduoc. Ideò honestum est vt litigans præroget sumptus in lite faciendos, id est, anteà soluat, q̃ lis finita sit, si facilè velit obtinere.

Videndum est si pars prærogauerit Aduocato, vel Procuratori, an illud honorarium ab ipsis repeti possit? Respondet Iuriscon. his verbis: *Aduocati, si per eos non steterit, quominus causam agant, honoraria reddere non debent* l. qui operas. in fi. ff. loca. Ergo salaria & honoraria reddere debent, si per eos stat, & tunc in conscientia non sunt tuti retinendo, & Diuus Seuerus ab hæredibus Aduocati eo mortuo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non stetit, quominus causam ageret. d.l.j.§ Diuus. ff. de var. cogniti. *Honoraria quādo Aduocati reddere non debeant.*

Ex hac lege patet, pactū de quota parte litis factū inter clientulum & Aduocatum, vel Procuratorem non valere, sed esse cōtra bonos mores, vnde Papin. sic ait in l. *Salariū Procuratori constitutū, si extra ordinem peti cœperit, considerādum erit, an laborē dominus remunerare voluerit: atque ideò fidem adhiberi placitis oporteat, an euentum litium maioris pecuniæ præmio contra bonos mores Procurator redemerit?* ff. manda. 1

Hæc omnia habent locum in sollicitatore, cùm sit eadem ratio, vt docet Anth. Butri. in c. cùm à nobis. col. pen. de testib. & sic pronuntiauit Senatus Parisiensis, anno 1544. die 2. Octobris: etiam anteà declarauerat idem Senatus donationem sollicitatori Egidio factam par de Carlat, de tertia parte debiti nullam, 1514. die 7. Iulij.

Imò isti, postquam eis sunt aperta negotia, infideliter facerent, si beneficium, vel officium, de quo agitur, ipsi sibi impetrarent, nec esset hoc sustinendum, vt in c. super literis. de transact. Doct. asserunt. Vnde anno 1510. die 21. Februarij, fuit decretum contra sollicitatorem Archidiaconi Parisiensis du Bellay, vt in carcere detineretur, donec restituisset impetrationes, quas fecerat de beneficiis domini sui Archidiaconi, quæ impetrauerat per inhabilitatē, eò quòd non erat dispensatus, & ille dispensationem sui domini subtraxerat. *Sollicitator inhabilis impetrans beneficia.*

Ratio est, ne ipsi calumniis & vexationibus, & iniustè bona clientum acquirant, & hoc metu iusto censeretur factum, nempe non auderet cliens denegare Procuratori, aut Aduocato, seu Sollicitatori, sicut nec æger Medico: ideò illud factū inciuile Præses prouinciæ coërcere debet, rémque restitui iubere. l. Medicus. ff. de variis & extraor. cognitionib.

Prædicta multò fortiùs intelligēda sunt in scriba causæ, seu (vt Galli dicunt) in graphario, maximè in criminali, cùm sit eadem ratio. & §. si cui. d.l.j. de var. cognit. generaliter sic loquitur: *Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est, videamus an petere possit, & quidē de pactis ita rescriptum est ab Imperatore nostro, & à diuo patre eius, litis causa, malo more pecuniā tibi promissam, ipse quoque profiteris, sed hoc ita est, si suspensa lite societatem futuri emolumēti cautio pollicetur. Si verò post causam actam cauta est honoraria summa, peti poterit vsque ad probabilem quantitatem.* *Extensio huius text. ad scribam seu graphario.*

Idem

Eiusdem ampliatio. Idem dicerem in iudicibus, quia non licet iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat Aduocato vendere iustum patrocinium, & Iurisconsulto rectum consilium. August. in c. non licet. 11. q. 3.

Intelligendum non licere pacisci de quota parte litis, siue ante causam incœptam, siue durante lite, siue post actam causam. dicta l. j. §. si cui. redimere litem, & partem aliquam litis ferè cõtra bonos mores est. l. litem. C. de procurat. Alexan. in l. ij. ne fisc. rem quam vend. euincat. dicit habere locum in Republ. & quolibet alio, extante eadem ratione.

Secundus casus est, Licet pacisci, & honestum est, vt ea quæ Procurator & alij suprascripti expenderunt, restituere pars teneatur. per istum text. secundum vnum intellectum. facit l. prima. & l. si contra. C. manda. nec ad rem pertinet, quòd is qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gessisset, minùs impendere. d. l. si quis alicui. §. impendia. ff. mandat.

Imò sine promissione licet ea exigere, etiamsi pars succubuerit, non culpa eius Aduocati, aut Procurat. l. si contra licitum. C. mandati. Et impendia mandati exequendi gratia facta, si bona fide facta sint, restitui omnino debent. d. l. si quis. §. impendia. ff. mandat.

Expensæ Aduocatorum factæ in lite. Adhæc etiam repetere ipsi Aduocati, Procurator, & Sollicitator poterunt, non solùm quod expenderunt, sed etiam vberrimas vsuras consequentur, vt scribit Vlpia. in l. si verò non remunerandi. §. si mihi. ff. mandat. probat Imperator in l. j. C. illo titulo. Sed hodie de iure Canonico sufficeret impendia repetere, cùm vsuræ illo iure, nec quidem diuino debeantur, nisi ipse Procurator nomine Domini eas soluisset, quia mandans tenetur reddere indemnem mandatarium. Matthæ. de Afflict. decisio. 91. Iterum.

Salarij promissio quousque extendatur. Tertius casus, Valet promissio salarij facta Aduocato, vel Procuratori vsque ad licitam quantitatem, videlicet vsque ad centum aureos pro singulis causis. declarat Vlpian. in l. j. versicul. licita. de var. & extraord. cognit.

Hodie licita quantitas in hoc regno est taxata ex consuetudine & stylo Curiarum Franciæ: ideò extra illam quantitatem taxatã, vel à iudicibus taxandam, non valeret promissio, vt inferiùs explicabitur.

2 Quartus casus, Aduocatis honorarium & salarium debetur, etiamsi non promissum fuerit, & ita loquitur Vlpian. in l. j. §. in honorariis. ff. de variis & extraord. cognit. vbi sic scribitur: *In honorariis Aduocatorum ita versari iudex debet, próque Aduocati facundia, & fori consuetudine, & iudicij in quo erat acturus, æstimationem adhibeat, dummodò licitum honorarium quantitas non egrediatur.* l. j. vbi gl. & Doct. C. mandat.

3 Quintus casus, Valet promissio facta Aduocato palmarij nomine: palmarium, victoriam causæ vocat Iurisconsul. in d. l. j. ibi, *Et si palmarij nomine cautum sit, sic tamen, vt computetur id, quod datum est, cum eo quod debetur, neutrúmque compositum licitam quantitatem excedat.* ibidem.

4 Hodie verò Senatus non solet recipere obligationes, nec chirographa Aduocatis facta, nec pro illis ius dicere, in quib⁹ aliquod salariũ ipsis promittitur, vel Procuratoribus, sed liberum est illis petere, vt salarium à iudicibus taxetur, quod officio iudicis fit, l. quotiens. §. item si temporali. ff. de administra. tutor. alioqui isti simplices extorquerent instrumenta & obligationes à partibus.

Vnde instante Procuratore Regio fuit ipsis prohibitũ, ne hæc instrumenta recipiant pro honorario, anno 1544. 17. Martij, & fuit annullata scedula sex aureorũ facta Aduocato Tyranno, huius nominis.

Sextus casus, Aduocatus, qui est pactus de quota litis, debet priuari officio Aduocationis, & si fideiusserit pro parte, & quicquam soluerit, non potest illud à parte repetere. l. si remunerandi. §. Maurus. ff. mandat. l. si qui Aduocatorum C. de postul. Francis. Marc. in decision. Delphin. q. 19. 1. partis. dicit quendam Procuratorem fuisse sic priuatũ officio quoad Curiam supremam, sed non quoad Curias inferiores, eò quòd cessionem rei litigiosæ susceperat, & fuit ad mulctam condemnatus. 5 *Procurator officio priuatus.*

Alia dixi in Constitut. Reg. titul. de Aduocat. & Procurat.

SVMMARIA.

1 *Conuentio ex vna parte non dissoluitur, quæ totum contractum respicit.*

2 *Contractus ex vna parte regulariter non subsistit.*

LEX LVI. IVLIANVS LIB. VI. AD MINICIVM.

SI conuenerit, ne dominus à colono quid peteret, & iusta causa cõuentionis fuerit, nihilominus colonus à domino petere potest.

VT iste text. facilè intelligatur, conscribam casus sequentes. Primus est, pactum factum à domino super resolutione contractus, prodest colono, adeò vt colonus non possit quicquam à domino petere, nec ipse quidem dominus. text. in l. cùm emptor. ff. de rescind. vend. vbi Iulianus sic scribit: *Cùm emptor venditori, vel venditor emptori acceptum facit, voluntas ostenditur vtriusque id agentis, vt à negotio discedatur, & perinde habetur, ac si conuenisset inter eos, vt neuter ab altero quicquam peteret.* *Pactum super resolutione contractus.*

Et sic ex potestate conuentionis, quæ respicit totum contractum, non potest ex vna parte resolui, nisi ex vtraq; dissoluatur: ideò si vnus promisit rem non petere, nec pretium alter petere poterit. l. j. C. quãdo lice. ab emptio. discede. l. pacta. ff. de contrah. empt. scripsi in l. iurisgentium. §. adeò. suprà eodem. 1

Si tamen consentiat pars resolutioni, poterit agere dominus ad id, quod sibi ex locatione debetur, quia ista ad diuersa tendunt, vt statim dicetur.

Secundus casus, Pactum non respiciens resolutionem, sed contractui accidentia, factum vni, non extenditur ad alterũ, per istum text. vnde si dominus locauerit, colono vineam ad tres annos, & vno anno fulgure & chasmate racemi perierint, si dominus promiserit non petere mercedem illius anni: poterit tamen colonus agere contra dominum, vt locatio teneat vsq; ad tempus conuentum, videlicet ad tres annos. Et quia iusta erat conuentionis causa domini erga colonum: tamen nulla est iusta causa quin colonus agat, & sic debet intelligi iste text. quicquid Accurs. scribat hîc actum fuisse, vt ex vna tantùm parte tolleretur, quia non potest esse contractus regulariter ex vna parte. l. Iulia. §. si quis à pupillo. ff. de actio. emp. l. fin. de acceptil. Vide alia in l. ab emptione. infrà eodem. *Pactum super accidẽtibus contractui.* 2

De transactionibus. TIT. XV.

Sciendum est ad huius text. intellectum, transigere, duobus modis capi, in genere & in specie, sicut de iurisdictione interpretes dicunt in l. imperium. ff. de iurisd. om. iudic.

Transigere quid sit. In genere transigere, dicitur pacisci, componere, conuenire, concordiam inire, finire, inde transactum tempus. l. continuus. §. cùm ita. ff. de verbor. obligat. & l. j. suprà. de pact. & transactum pacto, dicit Iurisc. in l. si instituta. ff. de inoffi. testam. sic in specie, quãdo à lite disceditur per compositionem. & iste text. assignat differentiam inter transactionem, & pactum: *Differẽtia inter transactionẽ & pactum.* nam transactio fit de re dubia & lite incerta non finita: pactum verò, fit de re certa & indubitata, hoc dicit iste text. & sic docet Accurs. in §. j. in authen. vt differ. iudic. collat. 9. arbitrium dicit transactionem, & fieri de re dubia. quod probat Alexand. consil. 119. Quæritur. col. j. in ij. vol. Ias. in §. omnium. nu. 18. de action. in Institut. & Barbat. consil. 42. Illud col. 9. & sequen. in 1. vol. & consil. 85. Illud. col. 1. & 2. in 3. vol. Alibi dicam.

Ex his colligi potest, quòd compositio est transactio, cùm transigere sit componere. sed refragatur c. super eo. de transact. vbi compositio dicitur pactio gratuita, transactio autem dicitur aliquo dato, aut retento seu promisso. l. transactio. C. eodem. quod in spiritualibus citra symoniæ labem fieri non potest. d. c. super eo. & c. constitutus. & c. fin. ibidem.

Respondeo, componere generaliter accipitur, & tunc comprehendit etiam transactionem, & gratuitam compositionem: ideò solent interpretes iuris Canonici adiicere, gratuitam, vel gratis, & amicabiliter componere, d. c. super eo. vnde cùm sit declaratum ab eis, posse fieri gratuitam compositionem in spiritualibus, non transactionem, si in aliquo iure dicatur simpliciter compositionem in spiritualibus faciendam, intelligetur de gratuita. c. de cætero. ibid. & docet Hostien. in summa de transact. & Felin. in c. capitulum. in fin. de rescript.

SVMMARIA.

1 *Transactio, etiam super metu litis futuræ, valet.*
2 *Non est facienda gratis.*
3 *Debet fieri bona fide.*
4 *Remissio etiam dicitur donatio.*

LEX I. VLPIANVS LIB. L. AD EDICTVM.

Qui transigit, quasi de re dubia, & lite incerta, neque finita transigit: qui verò paciscitur, donationis causa rem certam & indubitatam liberalitate remittit.

Dictio, quasi, hîc conscripta exprimit veritatem, sicut alibi in Euangelio Ioannis 1. quasi vnigeniti l. si ego. vbi Dec. ff. si certum peta. scripsi in tract. fiction.

Requisita, vt transactio cõstet. Ex quo infert Iason hîc requiri tria ad transactionem. Primò, quod fiat de re dubia, & non finita: nam si finita esset, & non dubia, non esset opus alia transactione: nam quod transactum esset, non oporteret ampliùs transigi. argum. c. ad dissoluendum. de desponsa. impube. quia transactio est remedium finiendarum litium, l. fratris. C. eodem. Si iam lis est finita, non oportet eam ampliùs finire: nam quod non est, finiri non potest. l. nam quod. §. post defectum. ff. de iniusto testam. Barbat. consil. 73. A Ioue. in 3. vol.

De lite incerta etiam transigi solet, litem nõdum motam, vel quotam intelligo propter incertum & dubium euentum, l. quod debetur. ff. de pecul. nam sæpe is, qui vincere putat, succumbit. l. si de communi. ff. si seruit. vendi. licèt Doct. intelligant incertam, id est, inchoatam, vel inchoari speratam, & hanc litem incertam dubiam vocat Imperator in l. Præses. C. de transact. Et Iurisconsul. incertum causæ euentum, in l. fin. §. pen. ff. de bon. eorum qui ex. nec ista coniunctim requiruntur, sed alterum sufficit, cùm ista lex dicat: Qui transigit de re dubia, & qui transigit de lite incerta transigit, quando lis adest, alioqui si vtrumque requireretur, non valeret transactio sine lite. contra l. ij. siue lis fuerit super tota re, siue super parte: nam super eo, quod est dubiũ & litigiosum, transigitur. quicquid dicat Accurs. hîc. per text. in l. ex facto. §. Lucius. ff. de vulga. Alij litem insertam, in text. legunt. dicentes transigi de re dubia, &, inserta lite, id est, imposita, & intellectus in idem reincidit.

Sed aduertendũ est valere transactionem, etiamsi non sit lis, sed timor tantùm litis: l. ij. C. eodem. nam quilibet sibi prouidere debet, ne in labirintum litis incidat, à quo vix patet egressus in multis Curiis. 1

Imò sufficit quod res sit dubia: dubiam autem existimo, etiam per inficiationem nõ calumniosam, vt Accurs. asserit in l. post rem. infrà eodem. l. iij. quibus ad liber. procla. non licet. & tam ante litem contestatam, quàm post transigi licet. l. & eleganter. §. si quis post. ff. de condict. indeb. *Dubia rei quomodo accipiatur.*

Ideò siue lis fuerit, siue non: dum tamen de facto moueatur etiam extra iudiciũ controuersia, transigi potest per hunc text. de re dubia, etiamsi lis non speretur, sed via facti: quia per trãsactionem potest quis sibi prouidere, vt hîc. Bart. & alij in d. l. ij. quia hoc casu res est dubia: & super re dubia etiam sine lite transigi poterit, vt hîc, dummodò res non sit indubitata. vt d. l. & eleganter. §. si post. nam eo casu transactionem etiam super re indubitata factam, vt pactum, valere arbitrantur. & bene hîc Accurs. & interpretes. & in l. si causa cognita. C. eodem. per l. suus. C. de repud. hæred. A contrario, vbi est expressum se transigere non causa donationis: non potuit ergo valere vt pactum, nec vt transactio, quia fit nullo dato vel retento, vt ibi dicam, in no. interpre. facit l. an inutilis. ff. de acceptil.

Nec audiui vnquam impugnari transactionem, eò quòd non esset facta de lite incerta, quia rem sufficit esse inter partes dubiam & controuersam.

Nec placet quod Ias. scribit trãsactionem de communi partium consensu posse fieri de re certa & liquida, quando est expressè renuntiatum instrumento, vel sentẽtiæ, nempe cùm iam sit his renuntiatum, res non dicetur ampliùs liquida, sed dubia, super qua transigi poterit. Ego dicerem hanc renuntiationem sine causa non valere, sed esse quandam tantùm imaginariam transactionem, quæ parum firma esset, vt dicitur in l. imaginaria. ff. de regulis iuris. *Transactio quomodo de re certa fieri possit.*

Sed

Sed si causa aliqua à partibus allegetur, vtpote quia sententia fuit lata cõtra minorem indefensum, ideò nõ valet, vt asseritur in l. si præses. C. quomo. & quando iudex. Super hoc transigi potest, nam hoc dubium est, etiamsi me absente, non contumace lata fuit sententia. l. ea quæ. ibidem, & his casibus transigi poterit, sed sola partium renũtiatio vix sufficeret ad veram transactionem faciendam, sed tunc valeret vt pactum, sicut si ficta lis suscitaretur (fingi enim lites possunt) l. cùm hi. §. si cùm lis. infrà eod.

Et quamuis Doctor dicant non esse transactionẽ, si aliunde oriatur dubium, quàm ratione litis. l. de fideicommisso. C. eodem. tamen contrarium dicite, sufficere rem esse dubiam quomodocunque, adhoc vt quisque prouidere sibi possit per transactionem, vt superiùs dictum fuit.

Requiritur quòd lis non sit finita, scilicet per sententiæ pronuntiationem non suspensam. l. prima. ff. de re iudi. l. si causa. C. eodem. Nec res dicitur finita post publicata testimonia, quia lis non est adhuc finita, quicquid dicant hîc quidam interpretes.

2 Etiam requiritur, quòd non fiat gratis, sed aliquo dato, quando accipitur in specie, secus si in genere, vt suprà scripsi.

3 Bona fides etiam in transactione requiritur. per l. primam. in fin. ff. ad Tertullian. nempe si dolo, vi, vel metu inita sit, rescinditur. per l. interpositas. C. de transact.

Regiæ literæ ad rescindendas transactiones impetrantur.

Sed in hoc regno solemus impetrare literas à Rege, vel eius cancellaria ad infringendum transactiones, & alios contractus sic factos, vt scripsi in tract. de rescisso contract. in 2. tomo Commentar. ad Const. Regi. in Curiis tamen Ecclesiasticis nullæ impetrantur literæ, sed iudex omnia ex officio facit, prout ius ei concedit. c. fi. de offi. iudi. Doctor. in l. prima. ff. de iurisdict. omnium iudic. dixi in l. actionis. ff. de verb. significatione.

4 Vltimò, liberalitate remittit, ex hoc text. colligitur remissionem esse donationem. facit l. si quis obligatione. ff. de regul. iur. Ideò requiritur insinuatio sicut in donatione, vt plenè scripsi in tract. de dona. insinuan. in 2. tomo Comment. ad Constit. Regi.

SVMMARIA.

1 *Aquiliana stipulatio omnes obligationes præcedentes perimit & nouat.*

2 *Acceptilatio obligationes iurisgentium non tollit, & quare.*

3 *Cur post Aquilianam stipulationem interponatur.*

LEX II. IDEM LIB. LXXIIII. AD EDICTVM.

Ransactum accipere quis potest, non solùm si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum conuentum fuerit factum.

TRansactio duobus modis fieri potest, vel per Aquilianam stipulationem, vel per pactum. Si enim controuersia erat inter te & me de centum aureis debitis ex mutuo, nos deducemus eos in Aquilianam stipulationem, & postquam inter nos conclusum erit te præstaturum quinquaginta, recedemus à primo debito, & ista stipulatio dicitur Aquiliana à Gallo Aquilio, illius inuentore, quam declarat Florent. Iuriscon. in l. & vno. ff. de acceptil. & his verbis concipiendam esse. *Quicquid te mihi ex quacunque causa dare, facere oportet, oportebítve præsens, in diémve, quarúmcunque rerum mihi tecum actio, quæve aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, éritve, quódve tu meum habes, tenes, possides, quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est, Aulus Augerius, spopondit Numerius Nigidius, quod Numerius Nigidius Aulo Augerio spopõdit, id haberétne à se acceptum, Numerius Nigidius, Aulum Augerium rogauit, Aulus Augerius Numerio Nigidio acceptum fecit.* Hæc ille. *Forma Aquilianæ stipulationis.*

Ibi declaratur melius quàm alibi, quomodo fiat Aquiliana stipulatio, & demum acceptilatio, quod prodest, quia Aquiliana stipulatio omnimodò omnes præcedẽtes obligationes nouat, id est, in se transfert, & perimit, ipsáque perimitur per acceptilationem, & hoc iure vtimur, ideóque & legata & fideicommissa etiam sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur, & posteà acceptilatione perimuntur, si conditio stipulationis extiterit, vel dies venerit. l. quod in diem. & l. si sub conditione. ff. de acceptil. 1

Per pactum etiam fit transactio, si pacto promittam illam summam controuersam me non petiturum, vel non cõtrouersiam deinceps moturum. l. sed etsi lege. §. si ante. ff. de petitio. hæred. & Paul. sic ait: *Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet, sed consultius est huic pœnalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso fortè pacto, pœna ex stipulatu peti potest.* l. pacto. infrà. eod.

Intelligenda ita est hæc lex, vt Aquiliana stipulatio omnes precedentes obligationes perimat, etiam iurisgentium, licèt acceptilatio illas non possit tollere, nisi quod verbis est obligatum. l. an inutilis. §. acceptum. ff. de acceptil. nam ciuilis ratio naturalia iura non potest corrumpere. l. eas. ff. de capit. diminut. ideò inuenta est Aquiliana stipulatio, vt obligationes à iure gentium inductæ, & omnes aliæ transferantur in eam. l. ij. ff. de nouat. & posteà tollantur per acceptilationem, vt si debeas centum emptionis causa, ego dicam quæ mihi debes ex causa venditionis, promittis per stipulationem, & tu ea promittes. 2

Vnde prima obligatio ex emptione nouata & sublata est, ideò non potero amplius illa centum petere actione ex empto, sed actione ex stipulatu, & sic verbis obligatus es, nunc demum ego illa centum, quæ debebas, acceptum feram, & per acceptilationẽ tolletur hæc Aquiliana stipulatio. Et aliquãdo dixi hãc stipulationem Aquilianam similem esse vino, quod vulgò *Rape* vocant, quia sicut omnia viua in rape deduci possunt, ita omnes obligationes in hãc stipulationem, quæ tandem acceptilatione tollitur. 3

At hîc non paruum dubium est de Aquiliana stipulatione, quæ nouat & perimit. Quid ergo opus est posteà acceptilatione, si iam per Aquilianam stipulationem obligatio perempta sit? Respõdeo, Aquilianam stipulationem nouare & perimere obligationes antiquas, quibus non poterit agere creditor, sed actione ex stipulatu nouata. l. ij. à contrario. & l. si Stichum. §. idem Celsus. & §. fin. & l. sequen. & l. fundũ. ff. de nouat. vnde Paul. ait, *nouatione legitimè facta*

hypothecæ liberantur, & pignus & vsuræ non currunt. l.nouatione.ibidem. Sed acceptilatio posteà tollit hanc actionem ex stipulatu, in Aquilianam deductã,ac nouatã.d.l.& ex vno.ff. de acceptil.& l.si causa.C. eodem. Et sic Aquiliana stipulatio nouat, & nouando perimit obligationem ex vendito, vel locato præcedentem,& nascitur ex ea actio ex stipulatu, quæ postea tollitur per acceptilationem, vnde Aquiliana tollit obligationem primam ex contractu,acceptilatio verò perimit secundam obligationem in Aquilianam transfusam,& hoc est subtile.

Grauis antinomiæ dissolutio inter l.iij.& l. controuersia.ff de transact.

IN l.Imperatores,quæ est 3. huius tituli, mater defuncti fortè exhæredata à filio, vel præterita hoc iure testamentum per querelam annullare volebat,quamobrem transactio inter eam & scriptum hæredem facta extitit,in qua partem bonorum mater obtinuit, & alteram partem hæres sibi retinuit. Quæsitum est,an testamentum rescissum sit per hãc transactionem?& respondet Sceuola, rescissum non esse, ob id non sunt ademptæ actiones his qui ex testamento manumisi sunt,neque legatariis, quare hi manumisi & legatarij conuenire debent scriptum hæredem, vt ea quæ in testamento legata sunt, impleat:nã scriptus hæres legata soluere, & onera hæreditaria tenetur.

Dubium erat,an testamentũ hoc iure nullum esset,& rescissum per transactionem,& sic legata non deberi.l.Papinianus.§.penul.ff.de inoffi.testa.saltem vt onus pro parte emolumenti solueretur.l.prima.ff. de lega. 3. licèt hodie ex causa præteritionis vel exhæredationis testamentum irritum sit,legata tamen manent.authen.ex causa.C.de liber.præter.

Obiectionis solutio. Respondeo,transactionem hæredis cum legitimo non annullare testamentum,ideò hęres scriptus non desinit esse hæres.§.quos autem.de bonor. possess. in Insti.l.ex facto.in fin.ff.de vulga.& Vlpia.ait, *Quamuis instituta inofficiosi testamenti accusatione,res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo iure manet,& ideò datæ in eo libertates atque legata, vsquequò Falcidia permittit, suam habent potestatem.* l. si suspecta.§.j.ff.de inoffi.testa.ob id conueniri debet hæres: nam mater,vel alij non sunt obligati legatariis, ergo ipsi non possunt legitimum conuenire,& his pactionibus priuatorum non dubium est non lædi ius cæterorum,vt dicit iste text. qui arguit sic. Aut hæres transigendo cauit sibi pro oneribus hæreditariis,fortè vt quisque pro rata solueret onera hæreditatis, & inter eos illa conuentio seruanda est, aut hæres non sibi cauit,sed dimidiam partẽ hæreditatis dedit matri,tunc antè imputari hæredi debet, qui sibi negligens fuit, & negligentia sua nõ debet ad alienam iniuriam referri.Hæc est facti species, & declaratio ad hanc l.Imperatores.

Iste text.allegatur,quòd ad quem peruenit emolumentum,non peruenit onus, nam cùm mater haberet partem hæreditatis,tamen legatarij conueniũt hæredem,sed contra hoc facit l. *secũdùm naturam est commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.* ff.de regul.iur. Respondeo hoc esse secundum naturam,tamen quando potest imputari negligentia vni,ista regula non procedit,vt hîc:nam hæres transigendo debebat sibi cauere de oneribus hæreditariis persoluendis,si sibi non cauit, imputãdum est ei.Et sic scholasticus subtilis sustinere poterit cõclusionem,eum non teneri ad incommoda & onera, qui commoda habet, &c. etiam adducitur iste text. ad transactionem inter aliquos factam, vt aliis non prodesse,nec nocere posit, de pacto scribit text. in l. si vnus. §. ante omnia. ff. de pact. vbi Iason abundè scribit.

Hunc tex.adducit Iaco.de Are.& Iacobi.ad quæstionem, quæ nobis vsui esse potest in mandatariis. Certum est enim collatorem habẽtem collationem decem beneficiorum,grauari tantùm posse, vt conferat vnum beneficium mandatario. §.j. de manda. Aposto. in Concordatis Franc. Mandatum est directum Episcopo Parisi. is confert beneficium in sua diœcesi vacans,de quo dubitatur, an collatio pertineat ad abbatem Sancti Germani,is abbas alteri cõtulit, nunc fit compromissum ab ipso prouiso per Episcopum, & beneficium remanet apud eum, cui fuit collatum ab abbate,quæritur, an Episcopus dicatur grauatus?Respõdeo,grauatum esse, quia contulit,& ista transactio,seu compromissum factum à prouiso, non debet nocere Episcopo. d. l. si vnus.§. ante omnia.ff.de pact. *Cõpromissum à prouiso per Episcopũ, factum, an Episcopo noceat.*

Nec probat hæc transactio,quòd beneficium spectet ad collationem abbatis,cùm res inter alios acta, aliis nocere nõ debeat.vt in hac rub.C.pater.& quãdo emptor compromittit super re empta,non potest agere de euictione.l.si dictum.§.si compromisero.ff. de euict.vide quę scripsi in §.primo.in verbo,grauare.de mandat.Aposto.in Cõcorda.Et sic contentus debet esse mandatarius illa prouisione, nec alius mandatarius poterit super alio inquietare dictum Episcopum,nisi haberet collationem quinquaginta beneficiorum,quia eo casu in duobus mandatis grauari posset in regno.d.§.primo.de mand.Apostol. *Emptor super re empta cõpromittens.*

Lex controuersia, quæ est eiusdem Sceuolæ,dubium facit, quando controuersia sopita est transactione inter legitimum hæredem,& scriptũ, & vterque bonorum portionem habeat, creditores quem conuenire posint,an scriptum hæredem? vt in l.iij. suprà.eodẽ,an legitimum?& hæc lex duos casus distinguit. Primus est, aut in transactione interuenit consensus creditorum,& dictum fuit de ære alieno persoluendo.Et eo casu creditores conuenire debẽt eum,qui æs alienum assumpsit de consensu illorum, & quod approbarũt,reprobare nõ poterunt.l. Pomponius.ff. de nego.gest.

Si verò sint alij creditores, qui non consenserint isti transactioni,debent conuenire pro ea parte, pro qua vnusquisque expresit bona in transactione,nẽpe si in transactione expressum est, quòd hæreditas pro virili diuideretur inter legitimum & hæredem scriptum, tunc creditores pro virili vtrumque conueniẽt,& pro ea parte,pro qua bona tenent, & hoc actionibus vtilibus, quia directæ dantur contra scriptum.

Ratio est,propter incertum succesionis, quia incertum est,quis successerit defuncto propter trãsactionem,ideò vterque præsumitur succesisse, postquam vterque bona posidet,& sic ex bono & æquo vterque tenetur:nam qui sentit emolumentum, debet sentire onus.l.secũdùm naturam. ff.de regul. iur. l.prima.ff.de legat.3.

Et sic

Et sic antinomia videtur soluta, vt semper legatarij conuenire debeant hæredem scriptum, qui illis est obnoxius, videtur enim adeundo hæreditatem quasi contraxisse cum legatariis. §. hæres. de obliga. quæ ex quasi cōtract. in Initi. Alij verò creditores, quando apparet hæres, debent illum cōuenire, si verò dubitetur de hærede, possunt conuenire bonorum possessorem, hanc differentiam facit text. in l. iij. ff. de pignoribus.

Legatarij debent regulariter scriptū hæredē cōuenire.

Et ideò casus sequentes sunt distinguēdi. Primus est, quòd legatarij regulariter scriptum hæredem conuenire debēt, quia illis est ex quasi cōtractu obligatus per aditionē. d. §. hæres. de obliga. quæ ex quasi contract. scripsi in l. verba, contraxerunt. ff. de verborum significatione.

Creditores quem conuenire debeant.

Secundus casus, creditores hæredem scriptum conuenire debent, quando de eo apparet, siue controuersia, vt hîc.

Tertius casus, quando dubitatur quis hæres sit, cōuenire creditores possunt eos, qui bona possident, & ex qua parte possident: vt in hac l. controuersia. nam pro ea parte, pro qua bona quisque possidet, actiones inter eos bona possidentes diuiduntur, secus si pecuniam alter haberet, alter bona. l. si legatus. §. multum. ff. ad Trebel. vnde Papinia. ait, Hæredes, quibus pars bonorum ablata est, non in ampliorem partem, quàm pro ea parte, quæ relicta est, legatorū nomine teneri. l. in ratione. prima. §. Imperator, ad leg. Falcid. l. & si contra tabulas de vulgar.

Quartus casus, quando aliquis possessor bonorum assumpsit æs alienum soluendum, de consensu creditorum, is conueniendus erit, vt hîc. & l. si ab eo. C. de nego. gest.

SVMMARIA.

1 *Acceptilatio generalis cur captiosa liberalitas vocetur.*

2 *Pupillus tutori post rationem redditam acceptilationem generalem facere non cogitur.*

3 *Acceptilatio generalis non comprehendit ea, de quibus nil actum, nec cogitatum est.*

Ampliatur. ibidem.

4 *Transactio super crimine admittenda.*

LEX V. PAPINIANVS LIB. I. DEFINITIONVM.

CVm Aquiliana stipulatio interponitur, quæ ex consensu redditur, lites, de quibus nō est cogitatum, in suo statu retinentur, liberalitatem enim captiosam interpretatio prudētium fregit.

ISta lex restringit l. præcedentē, in hoc, quod stipulatio Aquiliana nouet & perimat omnes obligationes, hoc est verum, de quibus fuit actum & cogitatum: nam cum ipsa ex consensu fiat, vltra consensum extendi non potest, ideò illæ obligationes, de quibus non est actum, retinentur in suo statu, & sic non sunt nouatæ, neque peremptæ, & licèt posteà acceptilatio generalis interposita fuerit, non extendetur vltra Aquilianam stipulationem. l. si de certa. C. eodem: quia peremptum non dicitur, quod in stipulationem non fuit deductum: nam transactio, quæcunque sit, de his tantùm, de quibus inter cōuenientes placuit, interposita creditur. l. qui cum tutoribus. §. primo. infrà. eod.

Acceptilatio generalis.

Sic non extenditur vltra cogitatum iuramentum c. veniens. de iureiur. facit l. fi. ff. qui satisd. cogan. l. fi. C. de non numera. pecu. Alex. consil. 42. Super præmisso. col. 2. in vol. primo.

Cogitatum dicitur, si ex verbis transactionis apparere posit. l. non est, infrà. eod. l. Gallus. §. quidam rectè. ff. de liber. & posthu. nam cogitationis pœnam nullus patitur. l. cogitationis. ff. de pœn. nec leges agunt de sola cogitatione, quæ in mente est. l. si repetendi. C. de condict. ob cau. c. cogitationis. de pœniten. dist. prima. imò perimi pacto id, de quo cogitatū non docetur, iniquū existimat Vlpia. in d. l. qui cum tutoribus. in fi. infrà eod. & Imperator ait, *si de certa re pacto transactionis interposito hoc comprehensum erat, nihil amplius peti, & si non additum fuerat eo nomine, de cæteris tamen quæstionibus integra permaneat actio.* l. si de certa. C. eod.

Creditor ad quæ teneatur.

Etiā ex hoc text. colligitur, ibi, liberalitatē, &c. Creditorem non posse cogi ad aliquem liberandum ab omni & quacunque obligatione generaliter, & de omnibus, sed de his quæ recepit, tenetur acceptilationem, quam quictantiam dicunt, præstare. l. plures. C. de fide instrumen. Imò potest compelli creditor soluto debito, vel reddere instrumentum debiti obligatorium, vel illud lacerare. l. qui tabulas. ff. de furt. l. dissolutæ. C. de condict. ex lege. & licèt creditor reddat instrumentum, adhuc tenetur facere cognitionem debiti, id est, instrumentum solutionis, vt docet Bart. in d. l. qui tabulas. & Aufrer. Decis. Tholo. q. 47. & q. 307. post Specul. in tit. de instrum. edit. §. postquam. versi. quid si solui decem. Panor. in c. accedens. primo. nota. vlt. vt lite non contest. at generaliter omnia remittere non tenetur, sed tantùm ea, de quibus actum est, quia hæc generalis acceptilatio 1 captiosa est, id est, perniciosa & damnosa, & potest capere & decipere facientem, ideò istam acceptilationem quam vocat Iuriscon. hîc liberalitatem captiosam, eò quòd liberaliter pars acceptum ferat, quod sibi debetur ex quacunque causa, licèt non actum fuerit, nisi de tutela, ideò interpretatio prudētum hanc effusam & captiosam liberalitatem reprobauit, & fregit, vt hîc. De hac captiosa liberalitate, & positione dixi. in l. aliud est capere, de verborum significatione. ff.

Vnde scribit Vlpian. in l. iij. §. primo. ff. de contra. acti. tutel. quem agere non posse, vt tutelæ iudicio liberetur, sed tantùm de eis, quæ ei propter tutelam absunt, & sic tutor non potest post tutelam finitam, & rationem ac reliqua reddita cogere pupillum, vt sibi acceptilationem faciat generalem, sed de his tan- 2 tùm, de quibus est actum in rationibus, & libro rationum, ideò si posteà inueniantur aliqua, quæ non sint in libro scripta, pupillus agere poterit. l. age. C. eodem.

Imò dicunt hîc interpretes, creditores posse acceptilationem facere, cum expressa reseruatione maioris summæ, vel residui debiti, aut iurium suorum. argumento l. item Labeo. iuncta gloss. ff. famil. hercis. & l. prima. in princip. ad leg. Falc.

Fortiùs non poterit arbiter, nec quidem iudex,

cogere

Arbiter partes cogere nō potest ad generalem liberationē.

cogere partes ad faciendum alteri parti generalem liberationem, quia non possunt contra interpretationem prudentum venire, cùm lex fit. §. responsa. de iure natur. in Insti. Roma. consil. 155. Præmissum. & quia est captiosa, & sic fugienda.

3 Sed si aliquis hanc acceptilationem generalem fecerit, non faciet ei præiudicium ad ea, de quibus nil est actum, nec cogitatum. per tex. in l. fi. §. idem quæsiit. ff. de condict. indeb. vbi Bart. pulchre concludit. etiamsi diceretur in instrumento, quòd vult extendi tam ad cogitata quàm incogitata, & etiamsi iuratum esset, quia impetratis literis Regiis releuaretur, quicquid doceat Alex. consi. 41. Nam interpretatio prudentum fregit istam generalem & effusam acceptilationem, per verba Notarij, & per errorem, quo fuit tractus ad accepto ferendum, & ad ponendum illa verba generalia. Alex. consil. 8. Viso themate. in 5. vol. & consil. 11. Viso. in 2. volum. & Ias. consil. 171. Visis. in 2. vol.

Ex prædictis patet multis modis à lite recedi posse. Primò, per transactionem, vt in hoc toto titul. ff. & C. Secundò, per pactum. l. prima. & 2. suprà. eodem. Tertiò, per acceptilationem. l. age cum Geminiano. & l. vt responsum. ac l. si causa cognita. C. eodem. Quartò, renuntiando liti. l. postquam liti. C. de pact. Quintò, si per triennium quis eam non prosequatur, perit instantia l. properādum. in prin. C. de iudi. Doctor. in c. venerabilis. illo titul. Sextò, etiam per annum lis interrumpitur, & sic à lite receditur, si quis non impetret postea literas, vt docet Boër. in §. 3. de iurisdi. omn. iudi. in cōsuetu. Biturig. Septimò, quādo actor succedit reo, vel è contrà, per l. debitori. C. eodem.

Remedia multa post transactionem.

Aduertendum est post transactionem multa dari nobis remedia. Primum est, vt, si actio prima non sit sublata, illa actione agatur. l. transactionis. Et si transactio excipiatur, replicationis auxilio, doli mali pacti exceptio remouetur. l. sub prætextu. prima. & l. siue apud. C. eod.

Secundum est, vt agi possit actione ex stipulatu ad id, quod promissum & conuentum est in transactione, si stipulatio interposita sit, si autem non interuenerit stipulatio, agetur actione præscriptis verbis. l. cùm mota. ac l. si pro fundo. ibi, *Ex stipulatione sanè, si placita seruari secuta est, vel si non intercesserit, præscriptis verbis actione ciuili subdita, apud rectorem prouinciæ agere potes.* C. de transact.

Tertium, si in transactione interuenerit Aquiliana stipulatio, & demum acceptilatio, eo casu non superest, nisi actio de dolo. l. actione. iuncta l. vt responsum. C. eodē. si dolus non interuenerit ex parte agentis. l. transactione finita. C. eodem. quia ex suo dolo lucrari non debet, nec agere.

Nisi de dolo transactum fuerit: nam tunc actio de dolo non competit, quæ iam extincta dicitur per transactionē, vtpote si de dolo inductus agebat doli, super qua actione transactum est, transactio rata haberi debet, si aliud non obstet, cùm non sit prohibita
4 transactio super dolo præterito, nec super crimine, exceptis quibusdam, in l. transigere. C. eodem. Nam quando de dolo transigitur, & tunc dolus præteritus includitur, super quo & pacisci, & transigi potest. l. si vnus. §. illud. vbi scripsi. suprà. de pact.

Quartum remediū est, si vi, metu, aut dolo transactum fuerit, agetur ad recisionem illius transactionis. l. interpositas. C. eodem.

Quintum datur, vt si transactio facta fuerit ab eo, qui eam facere non potuit, vt à pupillo demente & alio, tunc agetur vt nulla pronuntietur, & quatenus de facto processit, rescindatur l. prima & secūda. C. si aduer. transact.

Sextum remedium est, vt si quis trāsactionis causa accepto tulerit debitum, vt debitor quicquam faceret, daret fortè expromissorem, vel aliud si nō faciat, agi potest condictione ob causam non secutam. per l. si quis accepto tulerit. ff. de condict. cau. data.

Praxis pro impetrandis literis cācellationis instrumenti.

Praxis est in ressortu Tholosano, vt impetrentur literæ cancellationis instrumenti facti per acceptilationem, in quibus petitur vt pars reponatur in pristinam obligationem, & postea condēnetur ad dictam summam, non obstante acceptilatione, quæ praxis probatur etiam in l. dissolutæ. C. de condict. ex lege. scripsi abundè in tract. de liter. obliga. artic. primo. gl. 9. in primo tomo Commenta. ad Constit. Regias.

Septimum est: nam exceptio competit transigenti. l. si super. & l. si quidem. C. eod.

Octauum, res data causa transactionis, si pars non seruet eam transactionem, repeti potest. l. cùm proponas. C. eod. vide l. nec intentio. ibidem.

Nonum, agi potest ad pœnam promissam in transactione, si illi non stetur. l. *promissis trāsactionis causa non impletis, pœnam in stipulationem deductam, si contra factum fuerit exigi posse constat.* C. eodē. Vnde Paulus ait, *Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet, sed consultius est huic pœnalem quoque stipulationem subiungere, quia rescisso fortè pacto, pœna ex stipulatu peti potest.* l. pacto. infrà. eodem.

Decimum, potest non solùm pœna peti, sed etiam excipi, vt transactio seruetur, quando in transactione est apposita clausula, rato manente pacto. l. qui fidē. infrà. eodem. vbi dicetur.

Praxis regni Frācię pro infringenda trāsactione.

Vndecimum remedium est, in hoc regno, vt quis impetret rescriptum à cancellaria, in quo factū narret, & petat transactionem infringi, quod rex concedit, si ita sit, & iudex cui literæ diriguntur, cognoscit, an ita sit, & si hoc verum sit, literas comprobat, transactionē rescindens, in expēsis cōdemnans eum, pro quo transactio facta erat: ista est praxis regni, nec refragatur l. *causas, vel lites transactionibus legitimis finitas imperiali rescripto resuscitari non oportet.* C. eod. quia loquitur de legitimis transactionibus, sed illegitimæ, factæ contra ius, possunt resuscitari rescripto secundum quosdam, vel fortè potest intelligi, quòd lites præteritæ iam sopitæ non suscitantur rescripto, sed bene impetrari potest, vt ea rescindatur transactio, si non sit facta secundum ius, & ita potest intelligi: nam per rescriptum, vt dixi, non suscitantur lites præteritæ, sed iudex videt, an dolo facta sit, an transigens enormiter deceptus sit, & aliis transactionis annullandæ causis.

SVMMARIA.

1 *Transactio super fideicommisso facta, non visis verbis codicillorum, non valet.*

2 *Notarius debet testari verba testamenti Latinè conscripti, vulgari sermone esse recitata.*

3 *Renunciatio facta à filia, de hæreditate, non visis verbis testamenti, non valet, & quare.*

LEX

LEX VI. CAIUS LIB. XVII. AD EDICTUM PROVINCIALE.

De his controuersiis, quæ ex testamento proficiscũtur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quàm inspectis, cognitisque verbis testamenti.

Ex hoc text. requiruntur sequentia. Primum, quod sit controuersia, quæ fit tam in iudicio, quàm extra, etiam resistendo. vt docet tex. iuncta gl. in l. Lucius. §. tres hæredes. ff. ad Trebel. & interpretes in l. causas. C. de transact. Alex. consi. 51. Viso testamento. in 2. vol. & consi. 177. Repetitum. in 5. vol. & Georg. Natan in clemen. sæpe. col. 7. de verbor. significatione.

Secundò, quòd illa oriatur ex testamento, vel ratione testamenti, vnde si ex alia causa controuersia proficisceretur, non haberet locum iste text. quia publicè expedit suprema hominum iudicia exitũ habere. l. vel negare. ff. quemad. testam. aperi. dicam inferiùs.

Idem tamen, si ex codicillis oriretur, cùm eadem sit ratio, vt interpretes hìc docent, & probat text. in l. iij. §. cùm transactio. suprà. cod. vbi mater defuncti transegit super fideicommisso eidem relicto, non visis codicillis, qui post transactionem reperti fuerunt. Quæsitum fuit, an quantominus consecuta fuit ex transactione, quàm sibi ex fideicommisso debeatur, consequi debeat? Et respondet tex. consequi debere,
1 quia transactio facta non visis verbis codicillorum non valet, etiam per hunc tex. & alibi Iulian. ait, codicillorum ius singulare esse, vt quæcunque in his scriberentur, perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent, l. ij. §. primo. ff. de iure codicil. & Celsus scribit ita, Nõ est ferendus, qui generaliter in his, quæ testamẽto relicta sunt, transegerit, si posteà causetur de eo solo se cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam, quod posteriore legatum est, si tamen postea codicilli proferantur, nõ improbè mihi dicturus videtur de iis duntaxat se cogitasse, qui illarum tabularum, quos tunc nouerat, scriptura continentur.

Transactio generalis.

Duo ibi sunt casus, vt qui generaliter visis verbis testamenti trãsegerit, valeat transactio de omnibus, quæ debentur ei ex illo testamento. Verba enim generalia generaliter intelligenda sunt. l. prima. ff. de legat. præstand.

Secundus casus ibi traditur, vt non valeat transactio de his, quæ in testamento illo non continentur, sed fortè in codicillis, quia de his non videtur cogitatum, vt dictum fuit in d. l. cum Aquiliana. suprà.

Tertius casus est, in hac lege, vt transactio nõ valeat de controuersiis ortis ex testamento, nisi inspectis, &c.

Testamentũ desideranti, exhibendum.

Tertiò requiritur quòd videantur verba testamenti, ibi, inspectis, & si hæres recuset verba testamenti exhibere, audi quid dicat Paul. in l. prima. ff. quemad. testa. aperi. *Omnibus, quicunque desiderant tabulas testamenti inspicere, vel etiam describere, inspiciendi, describendique potestatem facturum se Prætor pollicetur, quod vel suo, vel alieno nomine desideranti tribuere eum manifestum est. Ratio autem huius edicti manifesta est, neque enim sine iudice trãsigi, neque apud iudicem exquiri veritas de iis controuersiis, quæ ex testamento proficiscuntur, aliter potest, quàm inspectis, cognitisque verbis testamenti.*

Inspicere verba testamẽti, quid denotet.

Quartò, non sufficit inspicere, sed requiritur cognitio illorum verborum. inspectio autem tabularũ, etiam lectionem earum indicat. l. ij. ibidem. nec sufficit legere, nisi intelligantur verba. l. prima. ff. de his quæ in testa. delen. vnde necesse est in transactione dicere, partes habuisse plenam notitiam testamenti, & si verbis Latinis cõscriptum fuerit, debet attestari 2
Notarius illa verba recitata esse vulgari sermone. per l. primam. in fin. ff. de verbor. oblig. alioqui transactio non nocebit læso. per istum tex. & Bart. docet in l. scyphi. ff. de opti. legat. ibi, *cùm sciret & alios esse.*

Nempe scire leges, non est earum verba tenere, sed vim & potestatem habere. l. scire leges. ff. de legi. nec sufficit audire, nisi auditum intelligatur. c. auditis & intellectis. de elect. & c. auditis. de in integ. resti. gloss. in extrauag. quia nonnunquam in verbo, ac intelligere. de verbo. signifi. in extraua. sic & non sufficit inspicere, nisi & cognoscatur. Ratio esse videtur, quia transactio non fit donãdi animo, sicut pactum, l. prima. suprà. eodẽ. sed potiùs fit gratia quærendi, quod fieri non potest, si ignorentur res, quæ & quales fint: at in pacto contrà.

Iste tex. allegatur, neque exquiri veritas aliter potest, &c. quòd veritas actus haberi non potest nisi ex verbis, vnde Celsus ait, *Quorsum nomina sunt, nisi vt demonstrent voluntatem dicentis?* in l. Labeo. ff. de suppellect. lega. Inspicienda ergo sunt priuilegia, & ipsorum tenor diligentiùs est attẽdendus, vt veritas exquiri, & haberi possit, quod totum iudex potest consequi ex ipsorum inspectione. c. porrò & sequen. de priuile. & priuilegia non inspecta falsitatis argui non valent. c. accepimus. de fide instrum. Verba fideiussionis legi debent, vt veritas habeatur. l. fideiussores magistratuum. §. primo. ff. de fideius. & actorum lectio manifestè declarat. l. ij. C. de delat. lib. 10. vbi Lucas exponit, & inspiciendus est venter, vt sciamus an mulier sit prægnans, nécne. l. prima. ff. de ventr. inspic.

Vnde Ferret. putat hãc legem pertinere ad iudicia: nam vult inquiri veritatem, quòd nullam habet cum trãsactione communionem. nam qui transigit, id agit, vt discedat à lite, & de veritate nullo modo est sollicitus, sed potiùs ad iudicem pertinet. c. iudicantem. 30. q. 5. l. ij. C. de eden. & ideò lex prima, quẽ ad. testa. aperia. addit, *exquiri veritas apud iudicem.* Hæc ille.

Aduertendum est quòd Paul. Iuriscon. in illo tex. dicere videtur, sine iudice transigi de controuersiis ex testamento profectis non posse, sed intelligi ille text. debet, vt sine iudice, id est, absque iudice. Et sine præsentia iudicis inter partes non potest fieri transactio, nisi inspectis cognitisque verbis testamenti, & id propter odium eorum, qui testamẽta occultare possent, & sic daretur materia occultãdi, & calumniandi, quod à iure improbatur. l. cõuenire. ff. de pact. dotal. nec malitiis hominum est indulgendum, l. in fundo. ff. de rei vendi. etiam reipub. interest. l. vel negare. quemad. testa. aperi. c. vltima voluntas. 13. q. ij. & pro modico posset quis multa sibi incognita remittere. l. cùm hi. infr. eo. intelligendũ est in casibus, in quibus opus est iudicis præsentia, vt ĩ alimẽtis. d. l. cũ hi. inf. e.

Transactio inter partes super testamento.

Adhæc

Adhæc iuramentum retractatur præstitum super controuersiis testamenti, quando aliter apparet esse in testaměto, quàm iuratum sit.l.fi. C.de reb. credi. sic & rescinditur transactio, quando aliter apparet esse transactum, quàm scriptum fuerit in testamento.l.iij.§. cùm transactio. suprà. eod. sed non, si secundum testamentum, quia non interest, licèt non sint visa testamenti verba.

Rescissio transactionis.

Et quamuis ille tex.in d.l.prima, dicat apud iudicem non aliter exquiri veritatem posse, quàm inspectis cognitísque verbis testamenti, tamen iste text. non repetit, apud iudicem, nec repeti debet.

Sed debet hic tex.intelligi, partes non posse transigere de controuersiis ex testamento prouenietibus, nisi testamenti verbis inspectis, & cognitis: nam veritas harum controuersiarum testamentorum non potest inquiri, nec haberi, nisi ex verbis testaměti.ergo verba testamenti videri debent, & sic hæc lex nō tantùm respicit iudicem, sed & partes, apud quas veritas testamentorum non potest haberi, nisi visis cognitísque testamenti verbis.

Nec refragatur, si visa sunt verba testamenti & cognita, non erit tunc dubium, ergo nō poterit transigi. Respondet Accurs. posse, dubium esse tamen de quibus denariis, vel nummis intellexerit, vel an testamentum ritè conceptum sit, vel an sit insinuatum, vel super facultatibus, aut aliàs, vt in l. si seruus plurium.in fi.vbi gloss.ff.de legat. primo. & de his transigi poterit, & hoc seruire potest ad dubitationem huius text.

Renuntiatio huius legis.

Sed an huic legi renuntiari posit? Doctor. sunt inuicem contrarij, sed vos dicite valere renuntiationem cum iuramento factam, quæ tamen ratractari poterit habita iuramenti dispensatione, quam facilè quis obtinere poterit, dicendo se non visis nec cognitis verbis testamenti transegisse, tum quia hæc lex hoc prohibet, & legi prohibenti renuntiari non potest.l.prima.vbi Accurs.C.ne fideiuss.dot. dentur. & videtur quãdam formam adhibere, quam homo tollere non potest.l.nemo.ff. de lega. primo. Adhæc quis modico recepto remitteret multa incognita. l cùm hi.infrà.eod.Et ideò licèt sit clausula generalis in transactione, nō tamẽ extẽditur ad codicillos non visos, de quibus non videtur actũ, nec cogitatum, vt dixi suprà, adhæc quia veritati renuntiari nō potest, quin habeatur, quod fieret huic legi renuntiando.

Et si in transactione habeantur ista verba posteaquam exposita fuerunt verba testamenti, etiam vulgaribus verbis, venerunt ad transactionem, si sit vna pars valde læsa, adhuc semper impetrare literas Regias potest ex bono & æquo ad rescindendum illã transactionem.

Et sic duo casus sunt hìc. Primus, an si non visis, nec cognitis verbis testaměti quis trãsegerit renuntiando isti legi, valeat transactio, maximè, cum iuraměto. Et dicerem valere, donec rumpatur, quod facilè fieri potest habita iuramenti dispensatione, & Principis permissu in hoc regno, & sic transigens restituitur.l.ij.& l.si mulier.ff.de except.rei iudic.

In 2.casu, quando visis verbis testamenti transegit, & cognitis, si grauiter læsus sit, adhuc eidem vidi succurri, sed remedio.l.ij.C.de rescind.vendi.de quo dixi in tract.de rescis. contrac.in 2.tomo Comment. ad Constit.Regi.

Licèt iste tex. loquatur in controuersiis profectis ex testamento, vt transactio non valeat, non inspectis cognitísque verbis testamenti, & sic non habebit locum in contractibus, vt dicunt Doctor. tamen quia bonum est de cõtractibus ad vltimas voluntates argumentum, l.quæ de legato.ff. de legat. primo. ex bono & æquo succurretur ei. Vnde qui transigit modico recepto, super contractu facto à patre suo, quem ipse ignorabat, vidi succurri, non ex hac lege, sed ex æquitate, & quia frequentius fit in testamentis, quàm in contractibus, quos partes sciunt, vel scire debent, ideò de testamentis hìc cautum est: tamen is, qui in alterius locum succedit, iustã causam ignorantiæ habet.l.qui in alterius.ff.de regul.iur. Ideò illi succurri poterit, & sæpius vidi super his literas Regias impetrari, & cõprobari, quia bonum & æquum est maximè quando de his non est actum, neque cogitatum, & ex iusta causa subuenit Prætor. l. prima. ff.ex quibus causis maior.

Transactio super contractu, modico recepto, facta.

Et sic non valebit sententia, nec compromissum non visis verbis testamenti, quia veritas non potest haberi, nisi inspectis verbis testamenti. Et quia compromissum vim transactionis obtinet, cùm discedatur à lite.authen.si verò.C.de iudi.quia transactio & sententia æquiparãtur.l.ij.ff. de iureiur. & d.l.prima. quemad.testa.aperi.

3 Vnde non valere renuntiationem factam à filia de hæreditate, & de his quæ ex testamento consequi poterat, puto, vt ea non obstante, filia consequi posset id, quod à patre relictum erat ei in testamento, postquam renuntiauit non visis verbis testamenti, nam hæc renuntiatio vim transactionis habet & pacti, & pactum etiam non valet, vt docet Accur. & quidam alij, licèt Alber.Paul.Fulgos.& Ias.contrà, quia faciliùs inducitur quis ad transigendum, quàm ad paciscendum, quia aliquid recipit ex transactione, & nō ex pacto, quod fit gratis, & sic decipitur. Sed primæ adhærerem sententiæ, nam si testamentum sciuisset paciscens, non fuisset sic pactus, & sic eidem succurri debet, tanquam non sit actum, nec cogitatum de eo, quod nesciebat.per l.cum Aquiliana, & l. non est ferendus.hoc titul.& actus agentium non debent vltra eorum intentionem operari. l. non omnis. ff. si cert. petat.ideò etiam in pacto hanc legem habere locum putarem, vt interueniente læsione magna læso subueniri posit, quod probat Guido Papa in consil.51. Nobilis.in fi.& consil. 87. Pro declaratione. col. penul.Benedi.in repeti.c.Raynutius.in verbo, si absque. 2.de substitu.fideicommis.num. 121. de testa. vbi dicit non habere locum in testamento, vbi nulla est scriptura, quia quod non est, videri non potest, quod intelligerem verum, nisi posteà redigeretur in scripturam, quia tunc haberet locum iste text. & tunc posset hæres cum Notario conuenire, ne aliquod testamentum scriberet, donec esset transactum.

Imò licèt facta esset visis & cognitis verbis testamenti, adhuc posset supplementum legitimæ filia petere, quod nunquam remissum censetur, nisi expressè dictum fuerit.l.si quando.in fin. C. de inoffic. testament.

Ista lex non procedit in creditoribus, qui sciunt debita aliunde, quàm ex testamento, vtpote ex instrumento obligatorio: ideò valebit transactio, non viso testamento, quia veritas aliter exquiri potest quàm ex testamento, & sic est diuersa ratio.l.iij. & l. controuersia.Alex.consil.11. Viso.in 2.vol.

Lex ista in quibus locũ nō habeat.

Etiam

Etiam non procedit in donationibus, quas legatarius faceret alteri, quàm hæredi, vnde valerẽt, vt docet Fulgos. consil. 164. Quædam. col. vlt. & hoc probat Benedic. in d. c. Raynutius. de fideicom. substi. nu. 135. qui licèt quinque limitationes scribat, tamen ex prædictis comprehenduntur.

Testamenti notitia. Et in dubio non præsumitur transigens habuisse testamenti notitiam, quia ignorantia præsumitur l. verius. ff. de proba. Doct. in l. qui Romæ. §. duo fratres, de verbo. oblig. in 4. quæst. & is, qui allegat notitiam, eam probare debet. argumẽto l. quotiens. §. qui dolo. ff. de probat. nisi in instrumento cautum fuerit, transigentes plenam habuisse notitiam: nam eo casu is, qui dicit non habuisse, poterit probare per testes in instrumento descriptos, videlicet quòd non factus fuit certior de testamento tempore transactionis, nec fuit id temporis exhibitum instrumẽtum testamenti, vt docet Socin. consil. 214. In causa Onefrij. col. 3. in secundo volum.

SVMMARIA.

1 *Transactione, durante lite in Parlamento, facta, transactio annullatur, & partes ad mulctam condemnantur.*

2 *Transactio post rem iudicatam valet, petita in integrum restitutione.*

LEX VII. VLPIANVS LIB. VII. DISPVTATIONVM.

ET post rem iudicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellare potueris.

Regula est, quòd post rem iudicatam non valet transactio, quia est res nõ dubia, & lis certa, super quo transigi non potest. l. prima. suprà. & Vlpia. ait. in l. & eleganter. §. si post rem. ff. de condic. indeb. *Si post rem iudicatam quis transegerit, & soluerit, repetere poterit, idcirco quia placuit transactionem nullius esse momenti.*

Sic non valet compromissum super liquido, vt asserunt Bar. Bald. & alij tam hîc, quàm in d. l. & eleganter. & Alex. consil. 94. In causa. col. 2. in 2. vol. & Deci. consil. 39. Iuridicam. col. prima. Doctor. in l. si causa. C. eodem. quod transactionis vim habet, & quod est decisum non potest ampliùs decidi & iudicari.

Restrictiones huius textus. Primò, limitatur in hoc text. quando appellatum est ab illa sententia, vel quando ab ea appellari potest: nam paria sunt, appellatũ esse, vel appellari posse. c. non solùm. de appel.

Vnde cùm in hac patria ferè partes semper appellent, dum hoc eis concedi solet in literis, dicerẽ transactionem interuenire posse etiam post sententiam, quæ in rem trãseunt iudicatam, dummodò appellatio releuata sit per literas.

Transactio post arestũ. Hoc non procedit post arestum Curiæ supremæ, quia postea non valet transactio: nam res est indubitata, super qua nõ transigitur. d. l. & eleganter. Et sæpiùs vidi annullari transactiones factas post arestum, maximè quando altera pars ignorabat esse latum in suam vtilitatem.

Imò non valet transactio durante lite in Parlamento, nisi dicatur in instrumento transactionis sub beneplacito Curiæ, *Soubs le bon plaisir de la Cour.* teste Masue. in practi. sua. §. item sæpe partes. Et eo casu 1 solent partes ad mulctam condemnari, & transactio annullari: vt scripsi in procemi. Concord. in verbo, summas. versic. 25. vbi posui priuilegia Curiarum supremarum.

Transactio quãdo post rẽ iudicatã fieri possit. Secundò, post rem iudicatam, etiamsi prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, vel ignorari possit, an sit iudicatum, quia adhuc lis subesse possit, transactio fieri potest. l. post rem. infrà, eodem. Negari tunc dicitur iudicatum, quãdo defectus iurisdictionis super iudicato allegatur, vt in l. prima. vbi Bald. C. si à nõ compe. iudice iudica. fuerit. vel quando sententia ostendi non potest, nec acta, vt videtur docere Carol. Ruinus consi. 109. Viso. nu. 11. in primo vol. & gloss. hîc reputatur singul. per Ias. in l. Iulianus. col. 3. ff. de condict. inde. quòd res efficitur dubia per negationem, quando iustè & probabiliter fit, secus si per calumniam. tradunt Panor. & Fel. in c. 3. de testi. cogend.

Tertiò, non procedit quando sententiæ executio non fuisset petita intra 30. annos, quia postea illa sententiæ executio peti non potest. vt docet Innocen. in c. fi. de excep. quem ibi sequitur Bald.

Ideò lapso dicto tempore valet sententia secunda contra primã, vt docet Bal. in rub. de pręscrip. num. 22. sicut de sententia dicitur, vt valeat contra primã. in l. prima. C. quando prouo. non est neces. Carol. Ruin. consil. 167. In causa. colum. prima. & sequen. in 5. vol.

Pactũ post rẽ iudicatam. Quartò, transactio facta post rem iudicatam poterit valere, vt pactum: maximè si hoc in instrumento transactionis sit expressum, & pactum post rem iudicatam valet. l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact. suprà. Bart. & alij, in l. sub prætextu. prima. & in l. si de certa. in fi. C. eod. Carol. Ruinus consil. 109. Viso: col. penul. in primo. vol.

Quintò, post rem iudicatam potest transigi, si restitutio in integrum petita sit, & eius quæstio indecisa pendeat, quia tunc adhuc res dicitur dubia, & lis 2 incerta, super quibus transigi potest. l. prima. suprà. eodem. l. si causa cognita. C. eodem. sed ante impetrationem restitutionis non valeret transactio, quia non est lis, nec res est dubia. articulo l. ergo. §. primo. ff. de fideicom. liber. docet Bart. in l. inter. §. sacram. col. penul. ff. de verbo. oblig.

Sextò, transigi post rem iudicatam potest, si contra eam opponatur aliqua exceptio de his, quæ contra sententiam, & in executione opponi possunt, de quibus per gloss. & Doctor. in l. prima. C. de iur. & fact. ignor. vt si maritus soluto matrimonio conueniatur ad dotem, & ad restitutionem illius condemnatus sit, in executione opponi poterit, ne ab eo exigatur vltra quàm facere possit. l. maritum. ff. solut. matrimo. l. sunt qui. cum l. sequen. de re iudic. quia res fit dubia per oppositionem iustę exceptionis modificãtis rem iudicatam, ob id poterit super eo transigi, quamuis iam iudicatum sit, verùm in hoc casu transigitur super alio, videlicet super isto nouo dubio, & in consequens super re iudicata. De his scripsi in tract. meo de excep. vide Anto. de Can. in tract. de executio. instru. q. 5.

§. Si fideiussor conuentus & condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo cui erat fideiussor cõdemnatus: transactio valeat, quæritur. & puto valere: quasi omni causa & aduersus reum & aduersus fideiussorem dissoluta. Si tamẽ ipse fideiussor condemnatus transegit, transactione non peremit rem iudicatam: tamen eo quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. Vsque adeo autem quod datum est, etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamẽ rem iudicatã; vt inde sit & edictũ & rescriptum circa alimentorum transactionem citra Prætoris auctoritatem factam, vt quod datum est, proficiat ad alimenta: ita vt si quid amplius ex causa alimẽtorum deberi potest, id præstetur: quod autem datum est, imputetur.

SEptimò, post sententiam cõdemnationis fideiussoris poterit transigere reus, quia adhuc res est dubia quoad eum, & valebit transactio. vt in hac l. & post §. si fideiussor. Sed potest intelligi iste text. quòd reus mox transegerit, id est tempore quo fideiussor appellare poterat, & in prin. huius l. visum extitit, quem posse trãsigere post rem iudicatã, & sententiam prolatam, quandiu quis potest appellare, etiam hæc transactio proderit vtrique, vt dicetur. Et dubium erat, quia iam iudicatus est fideiussor, an reo transigere liceat, & hoc decidit tex. & iste sensus magis placet. Potest etiã intelligi post decem dies, quo tempore non est liberum appellare, tamen poterit reus condemnatus transigere, quia sentẽtia non pertinet ad eum, nec res dicitur iudicata quoad transigentem, & sic non dicitur post rem iudicatam, quantum ad eum, qui non est condemnatus.

Transactio cum debitore facta. Ex hoc text. colligitur, Quasi omni causa, & aduersus reum, & aduersus fideiussorem dissoluta.] quòd trãsactio facta cum debitore prodest fideiussori, quia liberato reo & fideiussorem liberari existimat Paul. in l. iij. ff. de rescin. vendi. & exceptiones competentes reo, & fideiussori prosunt, nisi sint personales. l. exceptiones. ff. de excep. plenè hanc materiam tractat Hyppol. in rub. de fideiuss. 36. q. nu. 267. cum sequen.

Obiectionis solutio. Nec refragatur l. iij. § fi. suprà. eod. vbi transactio facta cum eo, qui hæredem se iactabat, nõ nocet, neque prodest legitimo. Respõdeo, ibi est diuersa persona, quæ nihil commune habebat cum vero hærede, nec erat hæres, sed hic fideiussor est ad debitorem accessorius: ideò accessorium cõuenit sequi naturam sui principalis. l. cùm principalis. ff. de regul. iur. probat Vlpia. in l. *ex persona rei, & quidem inuito reo exceptio, & cætera rei commoda fideiussori, cæterísque accessoribus competere possunt.* ff. de fideiusso. Imò de re filiorum, quos in potestate non habuit transigentem patrem, minimè his obesse placet, ait Vlpian. in l. de re, infrà eodem.

Si tamen venditor hæreditatis post illius venditionem, cessis emptori hareditatis actionibus transegerit cum debitore ignorante, & debitum recepe-rit, liberatur debitor propter bonam fidem & ignorantiam, & si emptor iterum petat debitum, exceptione transactionis iuuari debitor poterit, vbi idem responsum etiam est in eo, qui fideicommissariam recepit hæreditatem, si hæres cum ignorãte debitore transegit: nam in vtroque casu ignorantia erat debitoris, & transactio fiebat cum hærede, licèt vendidisset, vel restituisset hæreditatem, sed hîc non erat hæres. *Debitoris bona fides consideratur.*

Vnde in l. iij. Mæuius se iactabat legitimum creditoris hæredem, qui pignus debitoris distraxerat, hic debitor minimo sibi dato trãsegit de suo pignore distracto, & promisit pignus non se repetiturum, post transactionem inuentum est, & publicatum testamentum creditoris, in quo inuentus est Septitius hæres, quæsitum est, an si debitor agat pignoratitia contra Septitium hæredem, ad repetendum pignus datum debitori, cuius ipse erat hæres, & qui pignus distraxerat, possit Septitius vti exceptione trãsactionis factæ, cum Mæuio, qui eo tempore, quo transegit, erat hæres.

Secundò ibi quæritur, an Septitius hæres possit pecuniã datam Mæuio à debitore repetere, quasi sub prætextu hæreditatis acceptã? Et vno verbo, respondet Scæuola nõ posse hæredem vti exceptione transactionis aduersus debitorem repetentem pignus, quia ipse hæres nõ transegit, sed Mæuius, & conuentio facta cum vna persona, alij personæ non prodest, nec nocet. l. si vnus. §. ante omnia. suprà. de pact. Item non poterit hæres Septitius pecuniam datam à Mæuio debitore repetere, quia Mæuius non gerebat negotium Septitij, ideò per personam extraneam non quęritur Septitio actio, vt in l. prima. C. per quas personas. l. stipulatio. §. alteri. ff. de verbo. obligat. Et iste est verus intellectus ad istum §. licèt Accurs. & Doctor. ibi in diuersos trahant sensus.

Præterea colligitur ex hoc §. si fideiussor. sententiam latam contra fideiussorem non nocere reo, nec prodesse, quia res inter alios acta aliis non prodest, nec nocet, & liberatio facta fideiussori, non prodest debitori. l. fideiussor. ff. de pact. & ad hoc istum text. singularem dicunt interpretes. *Sententia cõtra fideiussorem lata.*

Etiam colligitur, & si transactio nõ perimit rem iudicatam, tamẽ in eo quod datum est, releuari rem iudicatam oportet.] quòd pecunia data transactionis causa, non potest exigi, cùm in debito rei iudicatæ computatur, vtpote, ad centũ quis erat condemnatus, posteà partes transegerunt ad quinquaginta, quæ fuerunt transactionis nomine data, sed quia non valet transactio post rem iudicatam, certè proderunt illa quinquaginta ad sententiã, adeò vt nõ possint exigi nisi alia quinquaginta, quia prima quinquaginta computantur in debito rei iudicatæ, & sic transactio inutilis non impedit executionem rei iudicatæ: nam quotiens vitiosè cautum est, pro non cauto habendum est. l. quotiens. suprà. qui satisda. cogan.

Vltimò, Iuriscon. probat de alimentis, vt quando non valet transactio citra Prætoris authoritatem, quod datum erit trãsactionis gratia proficiet ad alimenta, & si quid amplius alimentorum causa debetur, id præstabitur. *Transactio super alimentis.*

Aliæ leges videntur faciles, maximè l. cùm hi, quam Vlpia. verbis hîc satis facilibus ornauit. Et de his alimentis locutus fui in tract. meo de senten. prouisio.

uisio. in primo tomo Commenta. ad Constit. Regi. ob id alia non addam, nisi ad l. qui fidem. infrà. eod.

SVMMARIA.

1 *Seruans transactionem quando sortem & pœnam possit petere.*
2 *Pœna transactionis illicitæ peti non potest.*
3 *Faciens contra transactionem iuramento firmatam, sit infamis, & ad pœnam tenetur, omnéque commodum transactionis restituit.*

LEX XVI. HERMOGENIANVS LIB. I. IVRIS ἐπιτομῶν.

QVi fidem licitæ transactionis rupit, non exceptione tantùm summouebitur, & etiã pœnam, quam si contra placitum fecerit, rato manente pacto stipulanti rectè promiserat, præstare cogetur.

EX hac l. colligitur facientem contra transactionem, puniẽdum. Primò exceptione transactionis repelli poterit.

Secundò, vt ab eo alter transigentium possit petere pœnam appositam in transactione, si promissa sit, ideò consulit l. præcedens. vt apponatur, ex quo infert gloss. in l. ex parte, vbi etiam interpretes. ff. de verbo. oblig. consultorem posse decernere pœnam apponendam in contractu, si actus eius consilio fieri debeat, quod probat Bald. in l. sancimus. C. de verborum significatione.

Tertiò, si sit apposita clausula, rato manente pacto, poterit reus, seruans transactionem, obiicere exceptionem transactionis, vt valeat transactio, & petere pœnam, & hoc ratione illius clausulæ, rato manente pacto, & sic ista clausula censetur apposita in fauorem tantùm seruantis transactionem, vnde cessat argumentum d. l. veteribus. suprà. titul. proxi. Et 1
hoc casu seruans transactionẽ poterit sortem & pœnam petere. Doctor. in l. cùm proponas. C. eodem. Aliàs si non sit apposita hæc clausula, rato manente pacto, non poterit quicquam aliud præter pœnam petere, nisi in contractibus bonæfidei, in quibus tacitè hæc clausula intelligitur, per l. prædia. ff. de actio. empti. Bald. in l. si pacto. col. 3. C. de pact. plenè Vital. de Camba. in tract. clausul. in hac clausula.

Pœna tamen committitur tãtum semel, nisi clausula sit in instrumento apposita, quòd totiens pœna committatur, quotiens contrauentum fuerit transactioni, vt docet Specul. in tit. de arbi. §. sequitur. versi. quid si plura capitula. Bart. in l. cùm pater. §. libertis. ff. de legat. 2. & Sali. in l. quotiens. C. de fideicom. plenè Hyppoli. in singu. 472. clausula. *Trãsactionis pœna.*

Etiam pœna peti non poterit, si trãsactio non valeat, per istum text. à contrario, ibi, licitæ transa- 2
ctionis, ergo si transactio sit illicita, non debetur pœna, vt docet hîc Accurs. quem sequitur Bald. in marga. in verbo, fides. q. 4. Probatur in l. nõ dubium. in fin. C. de legi. vt, si fortè transactum sit super alimentis sine Prætore, l. cùm hi. suprà. eodem.

Quartò, si iuramentum sit in transactione appositum, is qui contra transactionem facit, non solùm ad 3
pœnam tenetur, sed & restituit id quod ratione transactionis accepit, carebítque omni trãsactionis commodo, ac infamis efficietur. l. si quis maior. C. eodẽ. vide Barba. consil. 74. col. 11. in 3. vol. Petr. de Bella Pertica quæst. 350.

DIGESTORVM LIBER TERTIVS.

De Postulando. Tit. primus.

SVMMARIA.

1 Aduocati possunt à iudice cogi, vt consilium dent.
2 Foro prohibitus ne postulet, poterit nihilominus consulere.
3 Prohibitus postulare in iurisdictione vnius iudicis, non prohibetur in alia.

Lex I. Vlpianus lib. VI. ad Edictum.

HVnc titulum Prætor proposuit habẽdæ rationis causa, suæque dignitatis tuendæ, & decoris sui causa: ne sine delectu passim apud se postuletur. Ea propter tres fecit ordines: nã quosdam in totum prohibuit postulare, quibusdam vel pro se permisit, quibusdã & pro certis duntaxat personis, & pro se permisit. Postulare autem est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eũ, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio cõtradicere. Initium autem fecit Prætor ab iis, qui in totum prohibentur postulare. In quo edicto aut pueritiam, aut casum excusauit.

HVnc titulũ Prætor proposuit habendæ rationis causa.] Gl. exponit, id est, discretionis personarũ. Videte an posit exponi rationis, idest,
1 consilij, vel sententię, aut propositi, vt Lucas in l. prima C. de iure fis. lib. 10. nam potest cõsilium ab Aduocatis iudex accipere, & cogere eos vt consilium dent. l. ij. vbi glos. C. de proximis sacro. scrinio. lib. 12. Et ibi Iacobus Rebuffus, & Bald. in marga. in verbo consilium. 6. q. illam gloss. probat, ac Panor. in c. cùm in veteri. col. 5. de elect. nu. 13.

Senatoria dignitas defenditur per doctos Aduocatos.

Dignitatis tuendæ.] Ex hoc text. habetur, dignitatem senatoriam & aliorum iudicum defendi per Aduocatos dignos, vtpote Doctores, & alios probos viros, & quodãmodo diminuitur authoritas iudicum, quando habent indoctos & malos Aduocatos, & Procuratores, apparitores, aut alios officiales: nam præsumitur quòd ipsi similes sunt illis. c. peruenit. vbi gloss. 18. distin.

Decoris causa.] Honor est iudici habere Aduocatos excellentes, ideò Prætor his rationibus motus tres ordines fecit, quosdam in totum postulare prohibuit, vel propter pueritiã, vsque ad decimum septimum annum completum, qua ætate aut paulò maiore fertur Nerua filius publicè de iure respõdisse. §. initium. in hac l. vel propter casum, vbi surdum prohibet postulare, quia eò quòd non audit, nõ posset replicare his, quæ à reo proposita fuêre, & præceptum iudicis contemnere videretur quando non exaudiret.

Aduocationibus potest alicui interdici à iudice.

Notandum est iudicem posse alicui interdicere aduocationibus, id est, foro prohibere ne postulet ad tempus, vel in perpetuum pro delicti qualitate. l. prima. in fi. ff. de offic. præfec. vrb. l. moris. ff. de pœn. & si ad biennium prohibuerit, finito tempore postulare poterit. l. & si seuerior, ibi, *eò quòd post biennium remisisse tibi prohibitionem videtur.* ex quib. cau. infrà irrog. l. prima. C. de his qui in exilium dat. lib. 10. Et 2
tempore quo est postulare prohibitus, consulere poterit, quia postulare, est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere, & qui consulit, non hoc facit, ergo non comprehenditur. d. l. moris. & l. Paulus. prima. in fin. ff. de legat. Et cui interdicitur foro, non poterit etiam tanquam Procurator in iudicio esse, quia illi fori exercitium est prohibitum. l. si remunerandi. §. penul. ff. manda. l. ex ea causa. infrà eodem. ibi vide.

Et si Aduocato interdictum sit forum, nõ censetur interdictum forum rerum venalium, sed tantùm iudicium, in quo postulabat, quia non potest extendi sententia vltra iurisdictionem iudicantis. l. cùm quidam. & l. fi. ff. de iurisdi. omn. iudi. Ideò prohibitus postulare in Montepessulano, poterit Nemausi po- 3
stulare, tamen non prohibetur emere, vel vendere, nisi hoc prohibitum fuerit. l. septem diebus. C. de eroga. mili. anno. lib. 12. l. speciebus. de coartal. ibidẽ. quicquid dicat Lucas in d. l. prima. C. de his qui in exilium. vbi etiam dicit istum posse gratis postulare. per l. Paulus. primam. in fi. ff. de legat. quod non puto. nec illa l. hoc probat. Aliàs fieret fraus sententiæ: nam ipse diceret se gratis seruire, vt plures haberet clientes, vt docet Bart. Aduocatos iuuenes & mendicos, sæpe gratis seruire, vt plures acquirant qui ad eos confugiant, in l. quod Nerua. nu. 32. ff. depos. Cepol. cautela. 185. sed Purpura. in tit. de offic. Assesso. q. 4. in fin. tenet quem non posse consulere, si patrocinium sit interdictum ei, vt statuto eorum cautum esse asserit.

SVM

SVMMARIA.

1 *Postulare quis potest decimo octauo anno.*
2 *Procurator in iudiciis non potest esse ante xxv. annum.*
3 *Aduocatus mandati actione non obligatur.*

§. Pueritiam, dum minorem annis decem & septem, qui eos in totum compleuit, prohibet postulare: quia moderatam hanc ætatem ratus est ad procedendum in publicum, &c.

1 IN hoc §. colligi potest, quem posse postulare in decimo octauo anno incepto, & cõpleto decimoseptimo, quia Prætor ratus est hanc ætatem ad prodeundum in publicum sufficere in qua ætate, aut paulò maiore, fertur Nerua filius publicè de iure respondisse.

Doctor potest fieri decimo octauo anno. Et sic infertur quòd doctus potest effici Doctor, vel licentiatus in 18. anno. Et hoc vidi multotiẽs fieri, licèt de iure canonico Procurator in iudiciis esse nõ posit ante 25. annũ: quia ipse actione mãdati obli-
2 gatur, & condemnatur, quod non est in Aduocato. c.
3 quia generaliter. in fi. de Procura. in 6. Specul. in tit. de Aduocat. §. primo. versic. item quod est minor.

Accurs. Ratus, exponit pro, cogitauit. Cogitatio autem, si non deducatur ad effectum, nihil est. l. cogitationis. ff. de pœn. ideò de sola cogitatione hîc nõ intelligitur, sed Prætor arbitratus est hanc ætatem sufficere ad procedendum in publicum, in qua ætate quis ad beneficia sit habilis, scripsi in tract. de pacific. possessor. in 4. limita.

Notat etiam Accurs. hãc rationem, vt de his quæ sunt arbitraria, sufficiat dicere; sic volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas. Vt, quare tres, & nõ plures anni, statuti sunt in vsucapionibus §. furtiuæ. de vsucapio. & non omniũ quę à maioribus nostris constituta sunt, ratio reddi potest. l. non omniũ. ff. de legi. hãc gloss. not. Fel. in c. si quando. col. 9. & 18. de rescript. & Benedi. in repeti. c. Raynutius. in verbo, in eodem testamento. primo. numer. 179. & sequen. de testa. ac Ioannes Ponzinis. in tract. de lamiis. col. 10.

§. Ait Prætor, SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. Nec solùm his personis hanc humanitatẽ Prætor solet exhibere: verùm, &c.

VBi quis non inuenit Aduocatum, Prætor, id est iudex, in quo foro agitur, dabit. l. nec quicquã. §. Aduocatos. ff. de offi. Procon. imò poterit iudex cogere Aduocatum, vt aliquem tueatur, quia opprimi aliquem per aduersarij sui potentiam non oportet, d. §. Aduocatos, nisi contra cõsanguineos, & amicos, quo casu cogi Aduocatus nõ debet. Accurs. hîc per l. humanitatis. C. de excusa. tutor.

Iudex potest Aduocatos distribuere. Item, si vnus acceperit omnes Aduocatos fori vtiliores, iudex distribuet, vt vnus accipiat vnum, & alter alterum, aliàs si ageretur contra potentem, pauper Aduocatum non haberet. l. prouidendum. C. de postulando, ibi, *Par causidicorum distributio fiat, & exæquetur partibus auxilium singulorum, & æqua diuisio procedat, &c.* Et ibi tex. vocat Aduocatos nobilissimos, de quo alibi dicam.

§. Sexum, dum fœminas prohibet pro aliis postulare. Et ratio quidem prohibendi, &c.

MVlieres propter sexus fragilitatem postulare prohibentur hîc, quia virile est officium. l. fœminæ. ff. de regul. iur. Et origo prohibitionis introducta est à Calphurnia improbissima muliere, quæ inuerecundè postulans, & magistratum inquietans causam dedit edicto. Calphurniam inuenimus Titi Imperatoris vxorem, de qua Trebel. Pollio sic scribit. Huius vxor Calphurnia fuit, sancta & venerabilis fœmina, de genere Cẽsorinorum, id est, Pisonum, quam maiores nostri vni virum sacerdotem inter sacratissimas fœminas adorarũt, cuius statuam in templo Veneris adhuc videmus Argolicam, sed auratam. Hactenus Pollio, ob id de ista intelligi non potest.

Alij dicunt Aphraniam dedisse causam, vt Alcia. lib. 2. Parergon, c. 37. adducẽs Valerium Maximum libro octauo: qualiscunque fuerit, non mutatur ob id iuris decisio.

§. Casum, dum cæcum vtriusque luminibus orbatum Prætor repellit, videlicet quòd insignia magistratus videre & reuereri non posit.

ORbatũ vtroque lumine à postulando iudex repellere potest, quòd insignia magistratus videre, & reuereri nõ posit, vnde Publius Cæcus Aspernati, vel (vt alij dicunt) Asprenalis, Nonij pater, cùm auersa sella à Bruto vellet postulare, fuit prohibitus. Iacobus Curtius in lib. 3. coniectura. c. 4. vide in mag. consue. tit. *des Aduocatz*. fol. 94. lib. 3.

Sed cæcus Senatorium ordinem retinet, & ideò iudicandi officio fungitur, vt hîc. & in l. cæcus. infrà. de iudic. *Cæcus potest esse iudex.*

In text. sed de hoc deliberabimus.] Iste tex. est valde notandus, non esse ex tempore de quæstionibus difficilibus respondendum, sicut faciunt Aduocati Parisienses, sed de hoc deliberandum est, vt verè consulatur. facit l. ij. §. Primus Diuus Augustus. ff. de origi. iur. ibi, *Et ideò si quis fiduciam sui haberet, delectari se, populo ad respondendum se pararet.* & in l. item veniunt. §. pridie. ff. de peti. hæred. post propositam quęstionẽ ibi, *Iurisperiti responderũt.* *Ex tempore de difficilibus non respondendum.*

LEX VIII. PAPINIANVS LIB. II. QVAESTIONVM.

IMperator Titus Antoninus rescripsit, eum, cui aduocationibus in quinquẽnium interdictũ esset, post quinquennium pro omnibus postulare nõ prohiberi. Diuus quoque Hadrianus rescripserat, de exilio reuersum postulare posse: nec adhibetur distinctio, quo crimine silẽtium, vel exiliũ sit irrogatum: ne scilicet pœna tẽpore determinata, contra sententiæ fidem vlterius porrigatur.

EX isto text. habetis, quòd Aduocatus interdictus postulare per quinquennium, eo finito poterit, & exul ad quinquennium, eo exacto redire poterit per istum tex. quia vltima dies permittit, &, vt dicunt Doct. licentiat.

Et sic non requiritur superioris licentia, argu. l. si quando. in fi. ibi, *His autem diebus effluxis liceat quidẽ testibus discedere à iudice nullam habente licentiam.* l. Falci. prima. in fi. ff. de Fal. Francis. Cremen. singul. 47. Consulimus. Decius in c. quæstioni. nota. vlt. de appel. facit l. prima. C. de his qui in exil. missi sunt. lib. 10. vide quæ scripsi in l. quod iussit. 2. nota. nu. 337. cum sequ. ff. de re iudi.

Erit tamen perpetuò infamis, si ex crimine infamante condemnatus fuerit. l. ad tempus. C. eod.

Natura sententiæ diffinitiuæ. Nec refragatur quòd sententia sit perpetua. l. fin. C. vt lite pendente. vbi docet Bald. naturam diffinitiuæ esse, vt perpetuum silentium imponat. l. seruus. C. de pœn. gloss. in c. ad Apostolicæ. de re iudic. in 6. ideò depositus ab officio, amplius illud habere non potest, nisi ex noua causa. l. prima. C. de postul. c. 1. de renũtiat. l. si aliquid. vbi Patruus meus Rebuf. C. de suscepto. lib. 10. Bald. in c. primo. §. si duo. de pace tenen. Hoc est verum, quãdo simpliciter profertur, secus si ad tempus, vt hîc, nempe castra per sententiam destructa nunquam reparari possunt sine Principis concessione. vt docet Ioan. Faber in d. l. seruus. ff. de pœn. Bar. in l. si quis adulterium. §. primo. ff. de adul. & Barba. in c. ex literis. col. 12. de Consti. & in repetit. c. Raynaldus. col. 85. de testa. quod limitat Feli. in d. c. ex literis. cau. 11. & in c. fraternitatis. de heret. etiam ex concessione Principis hoc fieri poterit.

• Et an sentẽtia durare posit vltra iurisdictionẽ iudicis. gl. in c. à nobis. de senten. excom. Bald. in l. prima. C. de postul. Imol. in c. primo. col. prima. de loca. Petrus de Bella Pertica. q. 400. super l. Imperator.

Lex IX. Idem lib. I. Responsorvm.

EX ea causa prohibitus, pro alio postulare, quæ infamia non irrogat, ideóque ius postulandi pro omnibus non aufert, in ea tantum prouincia pro aliis non rectè postulat, in qua præses fuit, qui sentẽtiam dixit. In alia verò non prohibetur, licèt eiusdem nominis sit.

PRohibitus ab vno iudice ratione furti, vel falsi, vel alterius criminis infamiam irrogantis, postulare non poterit alibi: nam quocunque vadat, infamis est, & infamibus prohibitum est postulare, & sicut lepra sequitur leprosum, ita & infamia hominẽ. gloss. in l. 4. ff. pro socio.

Prohibitus autem postulare in vna prouincia non ratione infamiæ, poterit in alia postulare, vt hîc. in fi. quia hæc sententia non extenditur vltra locum, in quo iudex iurisdictionem habet, nec vltra ressortum & iurisdictionem Curiæ supremæ, ideò Aduocatus prohibitus postulare in Curia suprema Parisiẽsi ratione forte contemptus, & in tota eorũ iurisdictione, poterit Tholosæ, vel alibi, extra eorum iurisdictionem, postulare.

Etiamsi illa prouincia eius esset nominis, quod declarat Alcia. lib. 8. Parergon. c. 20. vbi scribit eas esse eius nominis, quia vna dicebatur Rhelia prima, altera Rhelia secunda, Belgica prima, & Belgica secunda.

Quando dicitur Aduocatus infamis? Respondeo, dum prohibetur postulare ratione criminis infamiã inducentis, quæ exprimuntur in l. prima. infrà. titul. proxi. Si verò prohibeatur, quia verbosus sit, vel ex alio crimine infamiam non trahente, non erit infamis, & in alio foro postulare poterit. Et sic Aduocatus verbosus, officio Aduocationis priuari potest. Et hanc gloss. singul. adducit Roma. singul. 739. An nimis. & in additio. ad Panor. in procem. Decretal. col. 3. ac Purpura. in 3. q. nu. 105. cum seq. de offi. Assesso. c. infames. 3. q. 7. *Aduocatus verbosus.*

Gloss. vltima allegatur singul. à Bald. in marga. in verbo, castrum. q. 2. quòd castra & municipia debẽt regi statutis, & consuetudinibus ciuitatis, pro his est text. in c. cùm olim, vbi plenè tractant interpretes, de consuetu.

Quod est verum, quando ipsa municipia nõ habent specialia statuta. Socin. consil. 74. In præsenti. in primo vol. & Ioannes Baptista, in repeti. l. omnes populi. col. 14. ff. de iusti. & iure. Barba. in c. nouit. col. 9. de iudic.

Lex X. Pavlvs lib. singvlari Regvlarvm.

SI qui fisci causas agunt, suam, vel filiorum, vel parentũ suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam etiam aduersus fiscum agere non prohibentur. Decuriones quoque cõtra patriam suam causam agere prohibentur, præter superiores personas.

Lex XI. Triphonianvs lib. V. Dispvtationvm.

A Principe nostro rescriptum est, non prohiberi tutorẽ adesse pupillo in negotio, in quo Aduocatus contra patrem eius fuisset. Sed & illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causam aduersus fiscum, in qua aduersus patrẽ pupilli, ante Aduocatus fisci fuisset.

COlligite, Aduocatum fisci non posse pro alio postulare, quia in negotiis Regiis est satis occupatus.

Quod est verum, quando iusta habet stipendia, ex quibus viuere posit, aliàs contrà, ideò in hoc regno Aduocati fisci, in Curiis supremis præfecti, pro aliis non postulant, quia iusta habent stipẽdia, & negotiis publicis valde occupati sunt, ideò ea non debent deserere. *Aduocatus fisci, quãdo pro alio postulare prohibeatur.*

In aliis verò Curiis inferioribus pro omnibus postulare solent, si causa fisci non agatur, vel fisci nõ intersit, alioqui fame perirẽt, cũ parua habeãt stipẽdia.

Tamen

Tamen patroni fisci causas eorum rectè tuentur, etiam contra fiscum, quia ordinata charitas incipit à seipso. l. Pręses. C. de seruitu. & aqua. Poterit etiam postulare pro filiis suis, parentibus, & pupillis, quorum tutelam gerunt, etiam contra fiscum: nam quod ad priuatum commodum attinet, maior charitas esse debet in seipso, & parentibus, & filiis, quàm erga fiscum, secus quoad statum publicum, cui potius quis debet fauere, quàm patri. l. numine. ff. de religios. Non prohibetur etiam Aduocatus fisci postulare pro pupillo, cuius tutelam gerit, etiamsi contra patrem eius fuisset Aduocatus. l. fin. ff. hoc tit. de postul. Triginta priuilegia Aduocati fisci scripsi in tit. de elect. deroga. in Concorda. Franciæ. alia, si operæpretium fuerit, dicam in titul. de Aduocat. in Constit. Reg.

De his qui notantur infamia.

TIT. II.

SVMMARIA.

1 *Debitores bonis cedentes, quamuis eorum bona idcirco venierint, infames non sunt.*
2 *Infames neque dignitates, neque beneficia obtinere possunt.*
3 *Mulctatus tali causa, quæ infamiam irrogat, in Francia infamis non erit.*
4 *Frater rumpit testamentum fratris per institutionem illegitimi.*
5 *Restringitur.*

Infamia triplex.

Iste titulus declarat, qui notentur infamia, & causas ex quibus, & est facilis, & ad eius intellectum notandum est triplicem esse infamiam, iuris, facti, & iuris & facti simul. Iuris infamia est, quæ à iure imponitur, vt si quis condemnatus furti, iniuriarum, vel doli mali fuerit, & in aliis casibus, in l. j. & per totum istum titulum, cõscriptis. Et interdum à iure infligitur, etiam sine sententia, sed ipso iure. l. amissione. §. j. ff. de capit. diminut. l. infamia. C. de decurio. lib. 10. l. quisquis. C. ad l. Iuliam, maiest. Aufrer. in decisio. Tholos. q. 173.

Infamia facti est, quando factum, quod quis commisit, notat committentem apud bonos & graues, tamen à iure non notatur. text. in l. ij. ff. de obsequiis. ibi, *Licèt enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati: re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ notam.* quem text. singul. notat Lanfranc. in repet. l. admonendi. col. 22. ff. de iureiur.
1 in 2. conclus. Barbat. in c. 1. col. 5. de constit. & Ias. in §. sic itaque. num. 22. de actio. in Instit. Et debitores, qui bonis cesserũt, licèt ex ea causa bona eorum venierint, infames non sunt. l. debitores. C. eodem. quadam tamen infamia facti notantur apud bonos & graues, sicut increpatio patris in filios, l. ea quæ pater. C. eodem. si tamen talis infamia emanauerit apud plures. Panor. in cap. 2. col. 10. versic. ad vltimum. de ord. cognit. Alciat. in tract. præsumpt. regul. prima. præsumptio. 15.

Alia est iuris & facti simul, quæ mixta dici potest, & potest cõprehendi sub simplicibus, l. ij. ff. de verb. oblig. Vnde si fur condemnatus fuerit furti, & fustibus ea ratione cæsus, notatur vtraque infamia, licèt ictus fustium, sine causa factus, non infamet, secus ex causa. l. ictus. infrà eod. l. fustibus. C. eodem. sed furti damnatus citra verbera, iuris tãtùm infamiam patitur, l. furti. C. eodem. sed nullum infamiæ detrimentum patitur is, eò quòd in carcerem, vel vincula iussu iudicis coniectus est, l. j. ibidem. quia carceres etiam Sancti, vincula, & verbera experti sunt, vt docet Salomon in Eccles.

Infamia Canonica.

Alij dicunt infamiam quandam esse Canonicam, quam contrahere quis dicitur per peccatum, vel quando à canone infligitur, c. infames. 6. q. 1. ca. testimonium. vbi Doct. de testib. tamen omnes infames de iure ciuili, sunt etiam infames de iure Canonico, cùm nihil in hoc sit ab eo iure immutatum. c. omnes verò. 6. q. 1. Innocen. in cap. qualiter. de accusa. & vterque suis remittit infamiam. cap. 1. vbi Archid. & Doct. 10. distinct. Felin. in c. cùm te. de re iudic. Doct. in c. nouit. de iudic.

Infamiæ iuris effectus. 2

Effectus iuris infamiæ sunt, vt infames non possint dignitates obtinere. l. ij. C. de dignita. vbi sic scribitur: *Neque famosis, & notatis, & quos scelus vitæ, aut turpitudo inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ patebunt.* l. j. C. de infa. lib. 10. item non possunt habere beneficia. cap. 2. de rescript. vbi Doct.

Infames ad testimoniũ non admittuntur.

Testimonium ferre non possunt, nisi in causa symoniæ, & hæresis. c. tanta est labes. de symon. l. iij. §. lege. vbi Iacob. ff. de testib. dicunt in subsidium. l. ob crimen. ff. de testib.

Postulare etiam prohibentur, l. j. §. ait Prætor. suprà. tit. proximo.

Non potest esse iudex, nec Assessor. l. ij. ff. de Assessor. c. infames. 3. q. 7. l. iudices. C. de dignit. lib. 12.

Imò nec Notarius esse potest infamis, quia testis est Notarius de actu, quem conficit, l. Domitius. ff. de testamen. & infames sunt prohibiti à testimonio, vt dictum fuit, & licèt vile sit Notariorũ officium, quia omnibus seruire tenentur, l. vniuersos. C. de decur. tamen infames illud obtinere non poterunt. Lucas ibidem.

Princeps solus iuris infamiam remittit.

Et hanc infamiam solus Princeps remittere potest, si potestatem habeat supremam. §. de qua. suprà. de postul. Panor. & alij in c. cùm te. de re iudic. in spiritualibus autem Papa. c. ideò. 2. q. 6. Barbat. consil. 3. Et quidem. in 2. vol.

Curiæ autem supremæ habent potestatem statuendi, ne condemnatus in infamiam incidat, sed postquam est infamis, non possunt remittere, vt dixi in l. aliud. ff. de verbor. signific.

Nec possunt hodie Curiæ supremæ, quod olim poterat Senatus, nec tantam habent potestatem, vt olim Senatus Romanus, vt est omnibus obuium. 3
Hodie cùm omnia crimina extra ordinem in Frãcia agantur, mulctatus etiam tali causa, quæ infamiam irrogat, non erit infamis. teste Spec. in tit. de senten. §. species. versic. quid in areragiis.

Infamiam verò facti solus Deus remittere potest, non autem Princeps, quia facta non potest tollere. c. ex tuarum. in fin. de purga. cano. & Alber. in d. l. ij. ff. de obseq. text. in c. Euphœmium. ibi, *Infamiam tamen abolere non possumus.* 2. q. 3. potest tamen facere Princeps, vt illa facti infamia non habeat aliquem infamiæ effectum. c. cùm in iuuentute. de præsumpt. cap. Mennam. 2. quæstione 4. quia illi effectus sunt

de iure inducti, & hi sunt huius infamiæ effectus.

Effectus infamiæ facti. Primò, turpitudo siue infamia facti segregat ab honestorum cœtu virorum. l. ij. C. de dignit. lib. 12.

Hæredum infamia. Item frater potest rumpere testamentum fratris per querelam, si scripti hæredes infamiæ, vel leuis notæ macula aspergantur, l. fratres. C. de inoff. testa. & sic infamia facti sufficit. Vnde si quis instituerit vsurarium, cùm sit infamis, l. improbum. C. eodem. frater testamentum irritabit querela, vt docet Matthæ. nota. 49. Quod omnes.

4 Imò, si frater instituisset illegitimum, alter frater rūperet testamentum, & obtineret fratris hæreditatem, Bald. in l. cùm autem. C. de instit. & substit. refert Benedictus in repet. c. Raynutius. in verbo, de clera. num. 28. de testam. nec poterit illa turpis persona aliquam detrahere quartam. vt docet Boleg. consil. 15. Viso casu. in fine.

5 Nisi institueret consanguineum turpem, vt sororem meretricē, tunc consanguinitatis ratione frater non rumpet testamentum fratris, teste Hyppolito in l. vnica. num. 199. C. de raptor. virgi. & l. Diuus. nu. 5. de parricid. Diuersum est, si sacerdos filium suum spurium institueret, vt consuluit Ias. consil. 71. Præsentem. col. 2. in 1. vol. si tamen frater, vel soror fuerit institutus in aliquo, poterit petere legitimæ supplementum, & non rumpere testamentum in totum, per l. omnimodò. C. de inoffic. testam. quia non debet esse melioris conditionis, quàm descendentes, & ita iudicauit magnum consilium Neapolitanum, vt refert Matthæus de Afflictis decision. 104. Quidam. sed communis opinio est in contrarium, quia in d. l. frater. non agitur de supplemento legitimæ, sed de testamento fratris rumpendo, & sic de omnibus bonis, vt alibi dicam.

Spurius sacerdotis, institutus hæres.

Repellit etiam à testimonio in criminali, & in arduis causis, glos. in l. iij. §. duæ. in verbo, non eandem fidem. de Carbo. edict. sed in ciuili non reiicitur: de fide tamen illius diminuitur, vt not. Doct. in l. j. C. de summa Trinit. Iacob. in d. l. iij. §. lege. col. vltim. ff. de testibus. quia probationes in criminibus debent esse luce meridiana clariores. l. fin. C. de probat. & testes omni exceptione maiores, vt docet Aufrer. in decis. Tholos. q. 173. Et ibi testes esse debent integræ opinionis, vt in probanda ingratitudine vassalli, testes isti reiicientur, per text. in cap. vnico. quòd testes sint necessarij ad probādum ingratitudinem. quem text. singul. dicit Ludouicus Roman. singular. 463. Dubitatio.

Etiam à dignitate iste infamis reiicitur, l. ij. C. de dignitat. & l. infamia. C. de decurionib. lib. 10. Panor. in c. super eo. de elect. & à muneribus publicis: nam hæc officia mundis dari debent. c. ventum. 1. quæst. 1. Ioan. de terra Rubea in tracta. contra rebel. Regis, 11. conclusione 3. tractatu. artic. 10. & non recipitur ad tutelā illustris personæ, vel nobilis. Bal. in l. Cassius. ff. de Senat. Doct. in c. testimonium. de testib. Christoph. Porc. in §. suspectis. de suspect. tutor. in Instit.

Non recipitur etiam ad tutelam illustris personæ, vel nobilis. Bal. in l. Cassius. ff. de Senator. & Doctor. in c. testimonium. de testib. Christophorus Porc. in d. §. suspectis. de suspect. tutor. in Instit.

Adhæc nota illos infames, qui indigna sibi petunt loca, cap. infames. 6. q. 1. & per illum text. vides quot magistratus hodie sint infames, qui nedum loca indigna illis petierunt, verùm etiam maximo pretio emerunt. ô ambitio! ô cæcitas! ô damnata symoniaca labes!

Vltimò est notandum in l. finali. infrà eodem. ibi, *Si quis in bello ceciderit, & si corpus eius nō compareat, lugebitur.* per quem text. dicit Bartol. iustam probationem mortis esse, si aliquis intrauerit bellum, & posteà non reperiatur. Plura adducit Cornel. consil. 251. in fin. vol. primo.

DIGESTORVM LIBER QVARTVS.

De in integrum restitutionibus. TIT. I.

LEX I. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

TILITAS huius tituli non eget cõmendatione: ipse enim se ostẽdit. Nam sub hoc titulo plurifariã Prætor hominibus, vel lapsis, vel circumscriptis subuenit: siue metu, siue calliditate, siue ætate, siue absentia inciderunt in captionem.

IN hac lege quinque modis quis restituitur, vel propter metum, vel propter calliditatem & dolum, aut propter ætatem, aut absentiam, siue si quis per errorem læsus fuerit, aut per status mutationem. l.ij.ibidem. & de his sunt tituli inferiùs.

LEX III. MODESTINVS LIB. VIII. πανδεκτῶν.

Mneis in integrum restitutiones causa cognita à Prætore permittuntur: scilicet, vt iustitiam earum causarum examinet, an veræ sint, quarum nomine singulis subuenit.

ITaque in integrum restitutiones, causa cognita, à Prætore permittentur, scilicet vt iustitiam earum causarũ examinet, an verę sint quarũ nomine singulis subuenit, scilicet læsis. Et sic Prætor permittebat restitutionem fieri: causa tamen cognita, non aliàs. Item iustitiam causæ examinabat, id est, an iustum esset eum restitui ex causa allegata: præthereà oportebat probare causam metus, vel aliam allegatam veram, & tunc demum Prætor restitutionem permittebat.

Praxis restitutionũ in Frãcia. Hodie in hoc regno Princeps post facti narrationẽ concedit literas iudicibus suis directas, quibus mandat, vt petitorem restituant, si ita sit: & tunc iudices iustitiam causæ examinant, pars demum probat, quæ in literis allegauit, videlicet causam veram esse, & posteà iudex his visis pronuntiat literas comprobandas esse, quod vulgò dicunt interinandas, & res metu præstitas restituendas iudex decernit. Ista est praxis harum restitutionum, & iudices seculares non restituunt sine literis à Principe, vel Cancellaria emanatis, quod non procedit in Curiis supremis, quæ interdum solent etiam sine literis restituere, sed perrarò, & de his restitutionibus edidi tractatum in Commentariis ad Constitutiones Regias in 2. tom. ideò non repetam hîc.

LEX IIII. CALLISTRATVS LIB. I. EDICTI MONITORII.

Cio illud à quibusdam obseruatum, ne propter satis minimam rem, vel summam, si minori rei vel summæ præiudicetur, audiatur is, qui in integrum restitui postulat.

ETiam pro re minima restitui quem Prętor nõ permittit, si maiori rei, vel summæ præiudicetur, alioqui contrà: nam actionem de dolo permittit, si de duobus aureis agatur, l.non est.infrà.de dolo. & pro aliis, quæ non sunt tam odiosæ, permittet etiam pro minimo damno actionem Prætor, in l. si proprietarius.in princ.ff.de damno infecto. & maiorem restituendum ex sola affectione permittit Iurisconsul.in l.si in emptionem.ff.de minor.& restitutio datur illi, quando aliquid minuitur.l. minoribus 25. annis subuenitur.infrà.de minor.

Et sic per istum textum dicere possumus, quem restituendum etiam pro re minima, & sic etiam in rebus mobilibus quẽ restituendum docent interpretes, si vltra dimidiam pretij iusti partẽ quis deceptus fuerit, l.ij.C.de rescin.vendit. c.cum causa.de empt. quod non seruatur ex consuetudine Franciæ nisi res essent pretiosæ, vt firmat Masuer. in tit. de empt.§. item pro re mobili. & in stylo Parlamen. in titul. de actio.person.§.j. *Restitutio pro re minima.*

Secundò, non restituitur quis pro re minima, si maiori rei, vel summæ præiudicetur, vt si plures res sint vna summa venditæ: tamen vna res fuit non bene æstimata, si quis in illa velit restitui, non audiretur, quia fieret maiori rei præiudicium, quod non permittit iste text. & l.cùm eiusdem. ff. de ædil. edict. Dec.consilio 421. Plenè. & cap.maioribus. de præbend. vbi in pœnalibus & odiosis limitat, vt si quis puniendus sit pro vulnere, non puniatur pro vulnusculo.l.j.§.vitium.ff.de ædil.edict.l.Senatus.§. Marcellus.de legat.j.Alexand.consil.104.Statutum. in fin.vol.1.Ludouic. Roman. in repetit. l.si verò.§. de viro.col.11.& sequen.ff.solut.matri.Corset.in suo tract.de nummis. & Ias.in consil.63.col.7.vol.3.& in §. rursus.

§.rurſus. de actio. in Inſtit. etiam docet Bart.in l.j.§. item ſolet.in fin.ff.de offic.Præfect.vrbis.non vitiari inuentarium ſi res modica omiſſa ſit: quia de modico non curatur. Hîc ſexcenta ſimilia poſſem adducere, verùm ea omittam: nam Corſet.in d.tractat. ſuo de nummis, multa congeſsit, quæ ibi videri poſſunt. Nam ego in cumulandis materiis nõ delector.

Lex v. Pavlvs lib. vii. ad Edictvm.

Nemo videtur re excluſus, quem Prætor in integrum ſe reſtituturum pollicetur.

PEr iſtam l. vidi maximam controuerſiam, ſi is, qui vendiderat domum, deceptus vltra dimidiam iuſti pretij, pro qua literas reſtitutionis impetrauerat, interim tanquam ciuis reputari debeat, & ad honores & munera admitti, ad quæ nõ recipiuntur non habentes ibi ſaltem vnam domum, & allegabatur hæc lex, vt is non videatur excluſus, quem Prætor ſe pollicetur reſtituturum, & qui actionem ad rem habet, rem ipſam habere Iuriſcon. firmat, in l. qui actionem. ff. de regul. iuris. & in fauorabilibus hoc conſentirem, in odioſis non habere rem, dicere poſſumus, vt Decius, & alij in d.l. qui actionem. docent, vbi alia ſcribuntur.

Pollicetur.] Allegatur hîc text. quòd promiſſa, debita ſunt, & huic text. adducit Bonus de Curtili in tractat. nobilitatis. in quarta parte. in 3. priuilegio. quòd promiſſa nobilium pro factis habentur. Nobilitas legẽ ponit, vt debere ſe exiſtimet, quod ſpontè tribuit, c. primo. de donat. ſed hoc eſt verum in veris nobilibus, at ſola caro & genitura hoc non præbet, vt expertus ſum in multis, & quicquid promittant, *non ty fidare*, quia plura promittunt, & pauca faciunt, & qui vidit, teſtimonium perhibet de his.

Promiſſa nobilium.

Lex vi. Vlpianvs lib. xiii. ad Edictvm.

NOn ſolùm minoris, verùm eorum quoque, qui Reipub. cauſa abfuerunt, item omnium, qui ipſi potuerunt reſtitui in integrum, ſucceſſores in integrum reſtitui poſſunt, & ita ſæpiſſime eſt conſtitutum. Siue igitur hæres ſit, ſiue is cui hæreditas reſtituta eſt, ſiue filiifamilias militis ſucceſſor, in integrum reſtitui poterit, &c.

IN integrum reſtitutiones tranſeunt in ſucceſſores, ſi minor læſus, vel maior eam non petierit, poterit ſucceſſor eam petere, l. non ſolum. cum ſeq. vide Franciſc. Cremen. ſingul. 117. Hæres minoris. & hoc ſi tempora largiantur, id eſt, ſi contra tempus præſtitutum petatur reſtitutio.

Reſtitutionis beneficium poteſt in alium transferri.

Et ſic per iſtum text. patet beneficium reſtitutionis cedi poſſe, ſi fortè minor pauper erat, & non poterat proſequi, vt gloſ. & Doct. firmant. in l. ſi minoris. ff. de admin. tutor. Guido Papa in deciſio. Delph. q. 141. ſi minor.

Lex vii. Marcellvs lib. iii. Digestorvm.

DIuus Antoninus Marcio Auito Prætori de ſuccurrendo ei, qui abſens rem amiſerat, in hanc ſententiam reſcripſit. Et ſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolemnibus: tamen vbi æquitas euidens poſsit, ſubueniendum eſt. Itaque ſi citatus non reſpondit, & ob hoc more ſolito pronuntiatum eſt, confeſtim autem te ſedẽtem pro tribunali adiit, exiſtimari poteſt, non ſua culpa, ſed parum exaudita voce præconis defuiſſe: ideóque reſtitui poteſt.

REſtituitur citatus, ſi non comparuerit eo tempore, quo in iudicio vocatus fuit, ſed venit iudice ſedente pro tribunali. Alber. in 2. parte ſtatuto. quæſt. 227. adducit hanc l. Ego autem poſui regulam cum amplia. & limita. in tractat. de contuma. artic. 2. in tertio tomo Commen. ad Conſtitut. Reg. ideò hîc non repetam.

Lex viii. Macer lib. ii. de Appellationibvs.

INter minores 25. annis, & eos qui Reipu. cauſa abſunt, hoc intereſt, quòd minores annis, etiã qui per tutores curatoréſue ſuos defenſi ſunt, nihilominus in integrum contra Rempub. reſtituũtur, cognita ſcilicet cauſa. Ei verò, qui Reipublicæ cauſa abſit, cæteríſque qui in eadem cauſa habentur, ſi per Procuratores ſuos defenſi ſunt, hactenus in integrum reſtitutione ſubueniri ſolet, vt appellare iis permittatur.

GLoſſa plenè loquitur de abſentia, quam probat Bald. in margar. in verbo, abſentia. & Petrus Iacobi. in ſua practica de in integrum reſtitut. in perſonali alia eſt gloſ. in c. biduum. in verbo, audiatur. 2. q. 6. & Dec. in c. conſultationibus. col. 2. de officio deleg. Iaſ. & Gomeſ. in §. rurſus. col. 2. de action. in Inſtit. alia dicentur in tit. ex quib. cauſ. maior.

Notandum eſt quòd abſens Reipubl. cauſa ſi eſt legitimè defenſus, reſtituitur ad appellandum, ſed non ad totam cauſam, per gloſ. & Barto. hîc. ſecus ſi non eſſet defenſus.

Abſens Reip. cauſa quomodo reſtituatur.

Sed ſi non poſsit appellari, vtpote quia eſt à Curia ſuprema quis condemnatus, reſtituetur ad producendum illud inſtrumentum, vel ad faciendum illum actum, in quo fuit læſus: & ita vidi concedi literas, vt non obſtante areſto illi, in quo Parlamento fuit iudicatum, ſecundum ius pronuntiarent, & talem impetrantem reciperent, ad illud faciendum, quod feciſſet, ſi abſens non fuiſſet.

De eo quod metus causa gestum erit.
TIT. II.

LEX I. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

It Prætor: QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. Olim ita edicebatur: QVOD VI METVSVE CAVSA. Vis enim fiebat mentio, propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus autem, instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatione. Sed posteà detracta est vis mentio: quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur.

VLpian. hîc primùm Prætoris edictum, posteà metus definitionem præbet, & demum verba edicti Prætoris elucidat: itaque considerandа sunt Prætoris verba, & edictum, quod sic conceptum fuit, Quod metus causà gestum erit, ratum non habebo.

Si res metu tradita, cautióue, aut acceptilatio exorta, aut alioqui cui quid ablatum esse dicetur, neque ea res arbitrio iudicis restituatur, quanti ea res erit, in quadruplum intra annum, quo primum experiundi potestas erit, post annum in simplum, causa cognita, iudicium dabo.

Ista verba, Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo, posuit Spiritussanctus in ore Prætoris, & illa vox Prætoris est vox Dei per hominem prolata, vt refert Bald. & ibi Barbat. in titu. de controuer. inuesti. in fine. & Bald. in l. nominationes. col. 2. C. de appel. & Barbat. consilio 1. col. 3. in 1. vol. Postquam igitur hæc à Deo optimo maximo emanarunt, amplectenda & amplianda sunt, tanquam fauorabilia.

Edicti duæ partes. Imprimis duo continet hoc edictum. Primum, vt factum metu ratum non habeatur. Dicit Aesopus, Non stant fœdera facta metu. Secundum, si res metu tradita, aut alius actus perfectus arbitrio iudicis non restituatur, in quadruplum agetur intra annum: si post annum agatur, in simplum agi poterit, causa cognita.

Itaque postquam Vlpian. Prætoris posuerit edictum, refert olim in edicto Prætoris fuisse ista verba, Quod vi metúsue causa, sed postea detracta est mentio vis, eò quòd si quicquam vi fiat, & metu fieri censetur: ideò hæc dictio, metus, & vim continet, vt habetur in l. j. & seq. Vnde licèt in hoc titul. vis sit sæpe facta mentio, tamen hoc fit in factorum narratione, sed Imperator C. eodem. insequens edictum Prætoris inscripsit, de his quæ vi metúsue causa fiunt, sic & Papa in Decreta. sed Vlpian. videns hoc non esse necessarium, omisit.

Definitio metus. Secundò Iurisconsul. metum sic definit, cùm in edicto sit metus habita mentio. Metus est instantis periculi, vel futuri causa mentis trepidatio: nã trepidamus periculum mortis instãs, vel futurum, & ille dicitur metus. Cicero libro 3. Tuscul. quæstio. dicit metum esse opinionem magni mali impendentis, & ægritudinem esse opinionem magni mali præsentis, vel est passio voluntatis contra naturam, quia homo est animal naturaliter liberum: teste Barbat. in rub. de testam. col. 5. in 2. lectura. & Aristotel. libro Ethicorum 3. metum veteres definisse ait, esse expectationem mali, metuimus autem omnia mala, vt infamiam, mortem, & similia, & cùm ea de proximo expectamus.

Verba Notarij in instrumentis apponi solita. Vnde solent Notarij, vt iste metus euitetur, in instrumentis dicere: *Talis Titius non vi, nec metu coactus, sed sponte, ac sua mera liberalitate donauit, &c. vel vendidit, &c.* vt docet Vital. de Camba. in tract. clausul. in clausula non vi, nec metu, quia actus factus metu, non valet iure naturali, vt dicit Innocen. in c. quod sicut. in glo. mag. de elect. quia est contra liberi arbitrij supremum thesaurum à Deo homini datum. Bald. in §. item sacramenta. colum. 2. de pace iuram. firman. Inferiùs dicetur, an valeat actus metu factus.

Ideò, si Notarius istam clausulam, *non vi, &c.* apposuerit, inesse sciens metum, puniri debere extra ordinem, si posteà probatus sit à parte metus: debet ergo cauere Notarius ne hoc scribat, si verum non sit, vt docet Ias. in authen. sacramenta. nu. 24. & seq. C si aduers. vendit.

Vis atrox, quæ vocetur. Atrocem vim vocat hîc Iurisconsul. eam, quæ fit contra bonos mores, & maiorem & acerbiorẽ quàm sit cõmuniter, & maioris mali, vocat in l. iij. & v. Et atrox iniuria quæ dicatur, dixi in §. atrox. de iniur. in Institut. declaraui in tit. ff. de verbor. significatio. quid sit.

LEX III. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

Ontinet igitur hæc clausula, & vim & metum: & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur Sed vim accipimus atrocem, & eam, quæ aduersus bonos mores fiat: non eã, quã magistratus rectè intulit, scilicet iure licito, & iure honoris, quem sustinet. Etenim si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel prouinciæ Præses, Põponius scribit hoc edictum locum habere: si fortè, inquit, mortis aut verberũ terrore pecuniã alicui extorserit.

Vis à magistratibus fit duobus modis. IN hac lege dicitur vim inferri à magistratibus duobus modis posse, aut licito iure, & iure officij quod obtinet, aut illicitè: licitè fit, si quis sub pœna tenebatur soluere centum, vel iurauerat, si iudex illi præcipiat, ne soluat, excusatur ratione præcepti iudicis, & iure fit licito. l. fin. ff. de lege commisso. nisi pars procurauerit. Bald. in c. sanè. de offic. delegato. Felin. in cap. cùm contingit. in fin. de rescript. Dec. in l. nõ videtur. §. qui iussu. ff de regul. iur. & consil. 98. Iuridicam. quia semper excepta videtur authoritas superioris. c. venientes. de iureiur. & iuris executio non habet iniuriam. l. iniuriarum. §. j. ff. de iniur. l. quemadmodum. §. si magistratus. ad legem Aquil. Ias.

Prætore: nam ratum non habere, est non comprobare, nõ agnoscere, quod actum sit: l. quo enim. & l. Paulus. ff. rem rat. hab. ideò Prætor nõ potuit actum de iuregentium factum validum annullare, sed quia ratus non est, debet annullari. d. l. quo enim. in fi. ibi, *Eundem actum retractet*. l. qui cœtu. ibi, *Quíue per vim sibi aliquem obligauit*. nam eam obligationem lex rescindit, ff. de vi pub. & hoc fit officio iudicis, vt in l. metum. §. ex hoc edicto. infrà eodem. facit l. fin. C. eodem.

Consensus debet esse liber in matrimonio. Quod limitant Doctor. in dote promissa, & matrimonio, quæ non valent, nisi consensus sit liber, c. cùm locum. de sponsal. & nuptias non concubitus, sed consensus facit. l. nuptias. ff. de regul. iur. & in casibus traditis per Doct. in cap. Abbas. eodem tit. per glos. Notabilem.

SUMMARIA.

1 *Pater plus torquetur in filio, si filius ad supplicium ducatur.*

2 *Filius, hærede extraneo instituto, de melioribus bonis patris potest legitimam eligere.*

LEX VIII. PAULUS LIB. XI. AD EDICTUM.

SI Hæc, quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest, in se quis veritus sit, an in liberis suis: cùm pro affectu magis in liberis terreantur.

Metus liberis illatus. ETiam nõ solùm attenditur metus nobis illatus, sed & ille, qui liberis nostris infertur, quia nihil interest in se quis veritus sit, an in liberis suis, cùm pro affectu, id est, ratione affectionis, quam in filios habẽt parentes, magis in liberis terreantur, quàm in se, l. isti quidem. infra eodem. attenditur etiam metus consanguineorum, c. sciant de elect. in 6. & paternus affectus omnem alium vincit l. fin. C. de cura. furios. & naturalis stimulus patrem hortatur ad cogitandum pro filiis, l. amicissimos. in fi. ff. de excusat. tuto. l. Aurelius. §. Titius. de liber. legat. & omnia filiis ex voto paramus. l. scripto. ff. vnde libe. & Virgilius:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Et plus diligit pater filium, quàm seipsum, ad hoc allegatur iste text. & aliquando, vltra quàm deceat: nam multos damnatos patres in inferno propter filios referunt Theologi.

Filius in cõspectu patris quando torquendus sit. Ex hac l. multiplex elicitur vtilitas. Prima, vt si pater & filius capti sint, tortura debet inchoari, in conspectu patris, contra filium, l. vnius. ff. de quæstio. quia pater plus torquebitur in filio, & fertur Carolum Magnum, cùm dubium esset vtrum pater vel 1 filius interfecisset quendam, finxisse ambos suspendere voluisse, & prius filium patre, sed cùm filius in furcis fuisset, patrem se occidisse cõfessum, & filium euasisse. Ias. refert in l. si is qui. numero 172. col. 40. ff. de vsucap.

Secunda est, quòd si pater filium suũ proditorem, vel homicidã, Regi vel Principi obtulerit, Princeps eidem filio veniam dare debet, aut saltem leuiter castigare. l. milites. §. desertorem. ff. de re milit. vbi sic scribitur: *Desertorem, qui à patre suo fuerit oblatus, in deteriorẽ militiam Diuus Pius dare iussit, ne videatur,* inquit, *pater ad supplicium filium obtulisse.* Vide Liuium de bello Punico, qui dicit proditorem filium à patre Hannibali oblatum, liberatum in Campania. Idem docet Cæpola cautela 1. & Ias. in l. j. col. ij. C. de his quibus vt indign. & Hyppol. in l. inauditum. col. 4. ff. de sicariis. & l. Diuus. de parric. *Filius proditor à patre oblatus Hannibali & liberatus.*

Tertiam docet Barbat. in repetit. cap Raynaldus. col. 143. de testam. vbi inquit filium posse eligere legitimam in rebus melioribus sui patris, si hæres extraneus institutus sit, quia verisimile est, si pater illi 2 dedisset, hoc fecisset ratione amoris & affectionis. alibi dicam. Vide quæ scripsi in l. liberorum. ff. de verbor. signific.

SUMMARIA.

1 *Iuuare alium cum periculo personæ quis non tenetur.*

2 *Plures metum adhibentes, vno conuento, cæteri liberantur si rem restituat.*

3 *Actio quod metus causa, quò tendat.*

LEX IX. VLPIANUS LIB. XI. AD EDICTUM.

MEtum autem præsentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius: & ita Pomponius libro vicesimo octauo scribit. Ait enim metum illatum accipiendum, id est, si illatus est timor ab aliquo. Deniq; tractat, si fundum meũ dereliquero, audito quòd quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit, & refert Labeonem existimare, edicto locum non esse, &c.

MEtum etiam illatum esse debere, id est, præsentem, non autem suspicionem inferendi sufficere dicunt. Vnde si dereliquero fundum, audito quòd quis cum armis veniret, non esse me restituendum Labeonem existimare, quoniam non videor vi deiectus, qui deiici non expectaui, sed profugi, aliter atque si posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum fore. l. metum. magna.

Quartò, docet Iurisconsul. à quo metus illatus puniendus sit. & in l. metum. §. animaduertendum. infrà. dicit à quocunque illatus sit metus puniendus: quia lex generaliter loquens, generaliter est intelligenda, l. prima. ff. de lega. præstan. maximè quando in rem loquitur, vt quod metus causa gestũ erit, &c. & in l. prima. ff. de his qui deiecer. & tunc comprehenditur siue singularis persona, siue plures, siue populus intulerit, siue vniuersitas, collegium, vel corpus, & vim factam à quocunque Prætor complectitur. §. sed licet. vbi eleganter Pomponius ait: *Si quo magis te de vi hostium, vel latronum tuerer, vel liberarem, aliquid acceperim à te, vel te obligauero, non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim submisi: ego enim potius operæ meæ mercedem accepisse vi-*

Donatio per metum facta. deor. Per quem text. singul. infertur, quòd donatio remuneratoria, metu facta, non reuocatur, quia operæ meæ mercedem accepisse videor, nec propter ingratitudinem: laboris enim merces eximij appellanda est, quod contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit. Paul. in l. si pater. in fine. ff. de donatio. est enim remuneratio permutationis quoddam genus. l. sed etsi lege. §. consuluit. ff. de peti. hæred. Barbat. in tractat. de præstan. Cardin. in tertia quæstione primæ partis. numero 12. & consilio vicesimosexto. Sapienter. columna duodecima. in secundo volumine. Curtius Senior, consilio 67. Sapienter. ac Ioannes Lupus in repetitio. cap. per vestras. §. 50. columna 2. de donat. inter virum & vxor. folio 29.

Et sic Bartol. per istum textum docet vnum, videlicet quem non teneri iuuare alium, cùm mercedem recipere posit per istum textum, & l. quartam. §. si tibi. ff. de condictione ob turpem caus. l. solent. de præscript. verb. intelligunt Doctor. de iure ciuili,
1 & cum periculo personæ, aliàs contrà. l. culpa caret. vbi Doctor. ff. de regul. iuris. Bart. & Ias. in l. vt vim. de iustitia & iure. Doctor. in c. 1. de offic. delegat. & Felin. in c. 2. de hæret.

Gestũ, quid significet. Et gestum, significat actum sine verbis factum, l. Labeo. ff. de verborum signification. & secundum
2 hoc si plures metum adhibuerint, & vnus fuerit conuentus, siquidem sponte rem ante sententiam restituerit, omnes liberati sunt, c. item si cum exceptione. infrà eodem. sed & si id non fecerit, sed ex sententia quadruplum restituerit, verius est etiam sic perimi aduersus cæteros quod metus causa actionem, aut in id dabitur aduersus cæteros actio, quod minus ab illo exactum sit. dicta l. item si cum exceptione. in fine. cum l. sequen. vbi Vlpian. ait, *Idem dici, si ad alium res peruenerit, & alter metum adhibuerit.* ff. quod metus causa.

Actus metu factus quomodo annullandus. Quintò, Iuriscon. declarat quomodo actus metu factus annulletur. Respondeo, siue negotium perfectum sit, siue imperfectum, datur actio & exceptio, vnde cùm Campani metu illato extorsissent cautionem pollicitationis à quodam, Imperator rescripsit hinc dandam actionem aduersus Campanos, vt rescindatur hæc stipulatio, & pollicitationis cautio, vel instrumentum, & si Campani petant, exceptione repelli debent. & Pomp. ait, In perfectis & actionem & exceptionem competere, in imperfectis autẽ solam exceptionem. §. sed quod Prętor. & seq. huius l. metus. hoc nostro titulo. nam licèt ex instrumento obligatorio nulla sit facta executio, quia deinceps fieri posset: ideò actio dabitur ad infirmandum hoc instrumentum, siue hanc cautionem, quod est notandum.

3 Sextò adiicit Iurisconsult. quæ actio detur ad infirmandum id, quod metu factum est? Respondeo, dari primò actionem quod metus causa, quæ tendit, vt metum passus in integrum restituatur. §. sed ex facto. ibi, Rescriptum esse ab Imperatore nostro posse eum à Prætore in integrum restitutionem postulare, & sic vt rescindatur actus metu factus, quia Prætor non habet ratum gestum: ergo ille actus est annullandus, & rescindendus, & officio iudicis, sed quomodo hoc fieri debeat, audi.

SVMMARIA.

1 *Actio quod metus causa contra quemcunque possessorem rei datur:*

2 *Actio in rem scripta dicitur, quæ rem sequitur, licèt actio sit personalis.*

3 *Pœna ad hæredem non transit.*

Restringitur. ibidem.

§ Ex hoc edicto restitutio talis facienda est, id est in integrum officio iudicis, vt si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo, sicut dictum est, repromittatur, ne fortè deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: vsque adeò, vt Iulianus scribat libro 4. Digestorum, Si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est, nisi vel soluatur, vel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. Sed & si per vim stipulanti promisero, stipulatio acceptò facienda erit. Sed & si vsusfructus, vel seruitutes amissæ sunt, restituendæ erunt.

Restitui autem debet quod abest, si nuda possessio sit, & illa ipsa restituenda erit cum fructibus. l. si mulier. §. primo. infrà eodem. Ecce ergo restituendum esse omne illud, quod à nobis abest, vel abesse potest, metu à nobis extortum, & postquam promissio metu facta accepto ferenda erat: ergo erat obligatio. §. item. quib. mod. tollit. obligat. in Instit. *Possessio quomodo restituẽda.*

Item postquam rescissus est contractus, vel actus metu initus, seu acceptilatio, vel alia liberatio, datur actio in rem, & in personam. In rem tũc datur actio, si dederim fundum metu, & donatio rescissa sit, nil superest, nisi vt rem vendicem: quia res in bonis eius est, qui vim passus est: finiri tamen actionem in rem, si in quadruplum quis egerit, vel si actione in rem egerit, finiri actionem in quadruplum. §. licet. l. metum. eodem. *Actio in rem propter actum metu rescissum.*

Si verò centũ debebas actione ex empto, & metu liberatus fuisti, si liberatio rescissa sit, datur actio personalis ad petendum debitum, ea videlicet actio, quæ priùs competebat. *Actio personalis propter metũ illatum.*

Septimò, cui hæc actio detur? Respondeo, metum passo. l. iij. ibi, *Et si quis vi cõpulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur.* & per totum hunc titul. Item datur hæredibus illius, cæterísque successoribus, si ad eos res peruenerit, quoniam hæc actio rei habet persecutionem. l. quod dicimus. §. si verò. hoc tit.

Octauò, videndum est contra quem detur hæc actio, & Iuriscon. probat dari aduersus omnes, non solùm aduersus eos, qui metum intulerunt, verùm etiam cõtra alios: in hac enim actione non quæritur vtrùm is, qui conuenitur, an alius metum fecerit: sufficit enim hoc docere metum esse illatum, vel vim, & ex hac re eum, qui conuenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen sensisse. d. l. item si cum exceptione. §. in hac. & in d. l. metum. in fin. sic Vlpian. ait, *Cùm autem hæc actio in rem sit scripta, nec personam vim facientis coërceat,* scilicet solùm, *sed aduersus omnes restitui velit, quod metus causa factum est,* in rem 1
scripta

scripta ideò dicitur: quia datur contra quemcunque possessorem rei, & ad quemcunque peruenerit,
2 sicut si actio esset libro, vel alteri rei scripta, ad quem liber vel res perueniret, & scripta in eo peruenirent: ita actio in rem scripta vocatur, quando rem sequitur, licèt actio sit personalis: nam eo quod metu me coegisti ad dandum damnum, ex maleficio es mihi obligatus actione personali, vt toto tit. de oblig. quæ ex malefic. in Instit. & si illa domus ad alium deueniat, actio in rem scripta est, vt detur in illum. sic in l. iij. §. est autem. ff. ad exhib. §. omnium. de action. in Instit. per Ias. & alios.

Fideiussor per vim acceptilatione liberatus. Vnde si fideiussor vim intulit, vt accepto liberaretur, in reum etiam restituendam actionem, & aduersus reum competere actionem hanc, cùm in rem sit scripta, §. fin. & cùm metus habeat in se ignorantiam, meritò quis non adstringitur, vt designet quis ei metū, vel vim adhibuerit: & ideò ad hoc tantùm actor adstringitur, vt doceat metum in causa fuisse, vt alicui acceptam pecuniam faceret, vel rem traderet, vel quid aliud faceret, nec cuiquam iniquum videretur, ex alieno facto alium in quadruplū condemnari, quia non statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur. d. §. in hac. & in l. illud.

Debitor vim inferens. Hoc verum est, si ex facto debitoris, metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, etiam aduersus fideiussores agi posse, vt se reponant in obligationem, l. non interest. C. eod. vbi non interest à quo vis sit adhibita, nec an sit vendita minoris, quàm res esset, quia metu factum annullabitur, vt ibi interpretes docent: imò in hæredes & cæteros in
3 id quod peruenit ad eos, non immeritò datur: licèt enim ad hæredem pœna non transeat, attamen quod turpiter, vel scelere quæsitum est, ad compendium hæredis non debet pertinere, id est, ad lucrū, l. quod dicimus. in fin. infrà eodem. & sufficit semel peruenisse ad proximum hæredem, vt perpetua actio esse cœperit.

SVMMARIA.

1 *Nemo sine actione agere debet.*
2 *Possessio à reo, processu pendente, non est auferenda.*
3 *Dignitate aliis præcellentes imprimis iuris debent esse obseruatores.*

LEX XIII. CALLISTRATVS LIB. V. DE COGNITIONIBVS.

Extat enim decretum Diui Marci in hæc verba: Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Et cùm Marcianus diceret, vim nullam feci. Cæsar dixit: Tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur? Vis est & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit.

Extat enim decretum Diui Marci in hæc verba.] Ex hoc textu colligunt, verba interdum ipsa referenda, vt hîc Iuriscon. facit, & in l. j. ff. ex quib. caus. maior. ibi, *Verba autem edicti talia sunt, &c.* & regulariter Iuriscon. referunt verba Prætoris necessaria.

Decretum pro constitutione accipitur hîc, quam tamen Princeps promulgabat, nisi causa cognita, & tunc dicebatur decretum: si autem motu proprio, edictum appellabatur: per epistolam verò, quando ad consultationem alicuius, teste Theophilo in §. sed & quod Principi. de iure natur. in Instit. vide glo. in princ. 3. dist. in verbo, omnes. in Decret. *Edictum, quod propriè dicatur.*

Optimum est, vt si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris.] Et notandum est, Marcianum quendam creditorem, videntem suum debitorem, ei nolle soluere, coëgisse eum, vt solueret, qui debitor conquestus est Diuo Marco Imperatori, qui sic alloquitur Marcianum creditorem: Optimum, &c. vt si aliquas habeat petitiones, experiatur actionibus, id est, agat, & actione experiatur, & per iudicē id, quod sibi deberi putat, reposcat: & si quis aliquod ius de quacunque re, vel facto, contra aliquem se habere putauerit, & iudicialem adeat potestatem, & per eam ius sibi competens exequatur, in tit. de pace & iura. firman. §. j. glo. hîc aliquos casus scribit, in quibus propria authoritate pars procedere potest. Specul. alios in titulo de action. in §. item quod vult. ac Bart. alios in l. generali. C. de decurion. lib. 10. Ioan. de Platea in l. nemo. de exact. tributorum. In hoc tamen regno Franciæ parùm fit sine iudicis authoritate, & ideò nō seruantur hi casus, vt alibi dicam, & hîc petitio non accipitur pro actione in rem, vt in l. actio. ff. de action. & obligat. sed pro postulatione, vt, si quid velis petere, reposce hoc coram iudice, & actione experiaris: age, & non procedas de facto. Et per hunc text. dicunt Pragmatici, omnem viam facti prohibitam: & si quis rem suam consequi velit, agere debet, & sic cogitur quis litigare, si velit suam rem, vel ius, aut tueri, aut repetere, alioqui auferetur ab eo.

Etiam probatur in isto text. neminem agere debere sine actione, facit l. item si pupilli. in fine. ff. de negot. gest. nisi illa actio nasci debeat in contestatione, l. si Titius. ff. de verbor. obligation. & docet Callistratus in l. penult. ff. de vi priuata. vt interim pendente processu morari debeat reus in possessione, & tu petitor esse: nam processu pendente non est auferenda possessio à reo, l. si à contrario. ff. de rei vendic. 1 2

Subsequitur in text. Et cùm Marcianus diceret, vim nullam feci, negabat se Marcianus vim fecisse, dicens: Obtinui à debitore meo, quod ei dederam, videlicet centum mutuaueram, centum coëgi mihi reddi: ideò nullam vim feci. Ex hoc text. colligitur primam reorum responsionem esse inficiationem: faciles enim sunt homines ad negandum. l. item si vnus. in fine. ff. de arbit. ideò solent interrogari super veritate, vel credulitate, sed pauci sunt qui veritatem dicant. *Inficiatio, prima reorū responsio.*

In text. Cæsar dixit: Tu vim putas esse solùm, si homines vulnerentur?] Ecce quomodo Cæsar reprehendit Marcianum intelligentem vim esse tantùm, quando homines vulnerantur, de qua scripsi in l. liberationis. ff. de verborum significatione. suprà.

Per istum textum colligere possumus reprehen-

dendos esse eos, qui lites incipiunt, nisi priùs intelligant, de qua re agitur, vt scripsi in prooemio Consti. Reg. Vis enim est, & tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. in l. penult. de vi priua. additur: *Non puto autem nec verecundiæ, nec dignitati, nec pietati tuæ conuenire quicquam, non iure facere.* per quem text. apparet esse dedecori ei, qui aliquid contra ius facit, & contra pietatem, ac
3 dignitatem, quia homines maximè in dignitate positi, iura seruare debent. l. leges. C. de legib.

SUMMARIA.

1 *Creditor propria authoritate bona debitoris occupãs, tertia parte bonorum mulctatur, & fit infamis, iúsque crediti remittit.*

2 *Hoc in regno Franciæ non seruatur.*

§. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo iudice temere possidere, vel accepisse, isq; sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit.

Colligitur ibi, Probatus, Principem nõ debere credere, nec reddere ius, nisi de eo quod illi probatum fuerit. l. *Si probaueris prædia, vel hortos, de quibus agebatur, tuos esse, &c.* C. si alien. res pignor. da. sit. & per totum tit. de probat.

Creditor rẽ debitoris, suam faciens.

Ex hoc text. vt breui materia colligatur, facio casus sequentes. Primus est, si creditor rem debitoris propria authoritate pro suo debito acceperit, debitum amittit, & illam rem debitori restituere compellitur actione rei vendicationis, d. l. penult. ff. de vi priua. vbi etiam dicitur si in rem debitoris intrauerit nullo concedente, intellige quæcunque res fuerit, siue mobilis, siue immobilis, per hunc textum, ibi, Vllam rem, & §. penult. vi bon. rap. in Instit.

Et quamuis hic text. dicat, rem debitoris, & genitiuus denotet dominium regulariter, vt Docto. tradunt in prooem. Digest. scripsi in titulo de verborum significatio. ff. tamen idem esset si precario data esset, vt in tit. ff. & C. de preca. Idem si auferat rem, quam creditor iure pignoris, depositi, vel commodati habebat, eò quòd illam rem domino hi restituere tenebuntur, & auferens furtum committit. §. aliquando. & §. item si fullo. cum §. seq. de obligat. quæ ex delicto nascuntur. in Instit.

Siue illa res esset propria debitori, siue sit debita creditori, vnde Deuterono. 24. cap. scribitur: Cùm repetes à proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, non ingredieris domum eius, vt pignus auferas, sed stabis foris, & ille tibi proferet quod habuerit.

Creditor vim faciẽs debitori.

Alius casus est, Creditor accipiens pecuniam debitam à suo debitore non sponte, sed vi, perdit debitum, & pecunia ab eo repetitur. l. sed & si partus. in fin. suprà. ibi, ius crediti amisisse.

Intelligitur iste text. Non sponte sibi datam, Cessat ergo hæc constitutio, si sponte debitor dederit, quia volenti non fit iniuria, nec dolus, l. prima. ff. de iniur. & sponte dicitur facere, si voluntariè hoc facit. l. finali. ff. qui & à quibus. authentica, sacramenta pub. C. si aduer. vendit. & in rubr. C. de his qui sponte munera pub. subeunt. lib. 10. C.

Sine vllo iudice.] Intelligi potest tam de iudice competente, quàm de incompetente, vnde si à debitore res iudicis authoritate remota sit, vel pecunia, non amittet creditor debitum, etiam quia hoc non facit temere, vt dicit iste text. facit l. adeò. §. ex diuerso. in fin. ff. de acquir. rerum domin. l. eum quem temere. de iudic. l. magistros. vbi Lucas. col. 3. de professo. lib. 10. C. & in l. fi. de priuileg. eorum qui in sacro pala. milit. lib. 12.

Dans equũ corã iudice incõpetẽt.

Vnde interdum vidi quendam iudicem abesse à loco, in quo erat Præfectus, & in eius præsentia duo cùm contenderent, & vnus alium cogere vellet, ipse iudex dicit vni, vt præstaret equum, cuius dictum sequens præstitit, non potest is agere actione quod metus, quia si sine iudice sponte tradidisset, conqueri non posset, fortiùs, cùm coram iudice etiam incompetente. facit glossa in l. viuum. ff. si certum petat. in glos. vlt. & §. serui. de libert. in Institut. & quia eam rẽ non occupat, vt dicit d. l. fi. ff. de vi priua. sic si creditor sine authoritate iudicis res debitoris occupet, hac l. tenetur. & in tertia parte bonorum mulctatur, & fit infamis, & per illum tex. vidi opponi interdum contra vnum nobilem infamiam, eò quòd alium sic spoliasset, sed hoc intelligitur post sententiam, non ante. l. 3. ff. de testib. §. lege Iulia. 1

Temere etiam dicitur, qui sine iure, vel authore, possidet. cap. eum qui. de præbend. in 6. dixi de verb. significat. ff. de hoc verbo pleniùs.

Isq; sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit.] In l. qui iurisdictioni præest, non potest sibi ius dicere, nec liberis suis, l. qui iurisdictioni. ff. de iurisdict. omn. iud. sed ibi, ius dicere, est iurisdictionem administrare.

Hic autem ius sibi dicere, est propria authoritate, vel rem alienam sibi debitam occupare, vel pecuniam accipere, & temere, vt in hoc text. nam Iurisconsul ait, Non est singulis concedendum, quod per magistratum publicè possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.

Arestũ quo reprobatur consuetudo.

Imò, etiam fuit per Senatum reprobata consuetudo in causa Dom. de Partenay, vt quis possit de facto ratione sui debiti rem debitoris accipere, & pignori sibi habere, vt refert Ioannes Gallus in quæstione per aresta. quæstione 114. Non est consuetudo, &c.

In hoc tamen regno Franciæ non seruatur pœna huius l. nec priuaretur debito, nec re debita, qui cogeret debitorem ad sibi soluendum, vel rem debitam præstandam, sed mulctaretur pro modo excessus, quæ mulcta interdum maior est, quàm res valeat. Et ista regni consuetudo est conformis legi diuinæ, quæ vult, vt pœnæ non exigantur, sed contentus sit sorte, in capit. fraternitas. duodecima. quæstione secunda. & idem in l. si quis in tantam. & aliis constitutionibus punientibus inuasores rei amissione. vt etiam in hoc regno seruatur, vt docet Benedictus in repetit. c. Raynutius. in verbo, si absque. 2. numero 148. de testament. Scripsi in prooemio Constitut. Regiar. ob id de his ampliùs non tractabo hic. 2

SUM

SVMMARIA.

1 *Debitor quando post moram de rei interitu non teneatur.*

2 *Vim inferens improbior est fure.*

3 *Reus metum inferens, quando & ad rei æstimationem,& ad triplum teneatur.*

LEX XIIII. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

Quatenus autẽ diximus quadruplo simplũ inesse, sic hoc disponendũ est, vt in cõdemnatione quadrupli res quidẽ omnimodò contineatur, & eius restitutio fiat: pœna autẽ vsq; ad triplum præstetur.

HIc §.videtur difficilis Bar.& aliis: ideò eum sic elucidabo, & prima pars vsque ad §. quod si homo, hoc habet: in quadruplo simplum inesse, siue res extet, siue non, vnde si res valeat viginti, ad octoginta condemnabitur, & sic rei æstimatio continetur, videlicet viginti, & pœna erit triplum, videlicet sexaginta. Et per istum textum declarantur alia iura de hoc quadruplo loquentia,& eò fuit illis difficilis, quia putant loqui in prima parte de condemnatione rei,& sic de prima sententia: in alia parte de condemnatione quadrupli, & sic de secunda, quod non est verum. Accurs. legit per saltus, Bartol. ordinatè, sed perperàm intelligunt: ideò notate sequentia, & superfluitates & contraria (quæ glos. dicit esse in hoc text.) cessabunt.

In secunda parte Iuriscon. declarat, an is, qui vim intulit, ad rei restitutionem teneatur, si res perempta sit dolo, & culpa eius: intra tamen tempora iudicationis, & respondet non teneri, sed à rei condemnatione relaxabitur. Vnde si quis fuerit condemnatus ad equum restituendum intra mensem, & is equus moritur interim, absque dolo & culpa condemnati, non tenebitur condẽnatus ad equum restituendum, quia non potest illum restituere,& per eum non stat: ideò non tenetur quidem ad rei æstimationem, sed tripli pœnam propter facinus satisfacere cogitur, eò quòd non restituit, & in edicto Prætoris est, quòd triplum præstetur, si res non restituatur. *Tripli pœna quando committatur.*

Istum text. singularem dicunt Doct. ad hoc, quòd debitor etiam condemnatus ad rei restitutionem, non tenetur de rei interitu, si intra quadrimestre datum iudicatis pereat: iste tamen text. non loquitur de quadrimestri, sed de tempore dato iudicatis, quod est arbitrariũ iudici: l.si debitori.ff.de iudi. vbi plenè probaui, tamen vna per istum text. datur limitatio, ad l.quod te. ff. si certum petat. vbi debitor tenetur
1 post moram de rei interitu, quod non procedit, si sine dolo pereat res intra tempora iudicationis, seu iudicati actionis.

Sed iste text. loquitur in debitore condemnato ad rei restitutionem, quam metu habuerat creditoris, secus in alio, quia hoc est speciale pro triplo, quod consequitur creditor ratione facinoris, id est, metus, secus in aliis casibus, vbi ista non consequeretur, & sic creditor nil haberet, vt inferiùs dicetur. *Obiectionis solutio.*

Nec obstat, vbi non est mora, ibi nulla est petitio. l.lecta.ff.si certum petat. Accurs. dicit quoad vsuras verum, secus quoad interitum, quod reprobat Bart. dicens non teneri quem, si res pereat intra tempora iudicatis, postquam tempus à lege habet. Ego dicerem teneri, si res non fuisset peritura, quia videtur in mora, eò quòd passus est se condemnari,& hoc tempus datum est illi miserationis gratia, l.debitoribus. ff. de re iudic. ideò si res interim pereat, tenebitur reus, quia si statim restituisset, liberatus fuisset: sibi imputetur ergo, si non restituerit: etiam hoc procedit tum fauore rei iudicatæ, vt in l.j.ff.de iureiur. & l.j.ff.de re iudic. tum etiam quia superest æstimatio, ad quam tenetur.

Sequitur versic. Pro eo autem, qui dicit, quòd si seruus in fuga sit, aut non inueniatur apud eum, qui vim intulit, tunc cautio extorquenda est ab illo condemnato, quatenus & persequatur, & omnimodò eum restituat, id est, in omni casu, quo inueniri poterit. Et nihilominus poterit metum passus in rem agere, & eam rem vendicare ab illo, apud quem ea res inuenitur, vel agere ad exhibendum, si fortè sciat illam rem apud aliquem esse, vel agere alia actione, quæ integra sibi manet, si aliqua cõpetebat, ne fortè is, qui vim intulit, colludat cum illo, qui rem habebat, & dicat se illam non posse inuenire.

Si tamen dominus receperit quoquomodo rem suam, is, qui conuenitur per stipulationem, quæ promisit rem persequi, & restituere in fuga existentem, liberabitur,& exceptione tutus erit post condemnationem factam contra eum, qui eam rem possidebat: nam bona fides non patitur, vt quod semel exactum est, bis exigatur, regula iuris,& ipse dominus poterit iudicati experiri contra illum possessorem, qui est cõdemnatus ad rei restitutionem, & in hoc erratum fuit à glos.& Doctor. qui dicunt post condemnationem secundam, sed iste text. intelligitur de condemnatione possessoris, vt is, qui intulit metum, sit liberatus, si possessor restituerit rem metum passo post condemnationem: nam illa condemnatio possessoris rei parit exceptionem ei, qui vim intulit, & sic antequam sit liberatus vim inferens, requiritur quòd dominus receperit rem suam, & quòd eam habuerit post condemnationem possessoris: ideò si ante condemnationẽ (quia posset dicere se alio iure habuisse) non liberabitur metum inferens, quod est valde notandum,& probat §.eum qui.infrà eodem.

In versic. Si autem, Iurisconſ. ait: quòd si homo mortuus fuerit ante sententiam, sine dolo & culpa eius, qui vim intulit, tenebitur saltem ad æstimationem rei: quam si non restituat, ad quadruplum tenetur ea ratione, quia in verbis edicti sunt scripta hæc verba: Si neque ea res arbitrio iudicis restituatur, sed non restituetur arbitrio iudicis homo ille, cùm est mortuus: ergo non restituens tenetur nisi (vt dixi) æstimationem illius priùs præstiterit.

Item, si in fuga sit seruus, ante condemnationem, sine dolo malo, & culpa eius, cauendum est per iudicem, id est, officio iudicis, §.aliquando. suprà. quòd eum seruum persequetur, & persecutum reddet.

Versic. Sed & si non culpa, declarat quomodo potest teneri is, cuius culpa res non abest, & respondet, quia res non erat peritura penes dominum, si illi metus illatus non fuisset: ideò reus tenetur, sicuti in interdicto vnde vi, & quod vi aut clam, in quibus tenetur inferens vim, si non fuisset res peritura apud

dominum. Itaque concludit Iurisconsul. interdum aliquem recipere pretium hominis mortui, si eum venditurus erat, si vim passus non fuisset: ista est ad hunc textũ elucidatio, & dicit, interdum, quia non semper recipit, videlicet si res eodem modo peritura esset apud dominum.

Ex hoc text. & materia faciẽdi sunt casus sequentes. Primus est, si res metu ablata pereat ante sententiam & condemnationem, tenetur reus, siue periisset, siue non, apud dominum. versicul. sinautem. glos. & Doctor. hîc. Bart. verò contrà, quia hæc actio quod metus causa exigit damnum. l. sed & partus. in fine. suprà. & nihil abest ab isto, ergo non tenetur reus. Respondeo, ego putarem reum omninò teneri ad rei æstimationem, siue esset peritura, siue non, quia res metu ablata debet restitui: si non restituatur, quadruplum, si res extat.

Re non extante, quomodo reus condemnãdus sit. Sed si res non extet, eo casu condemnabitur reus ad rei æstimationem: detracta tamen tripli æstimatione, ne metus, quem passus sum, sit mihi captiosus. per text. §. aliquando. in hac l. vbi sic scribitur: *Aliquando tamen, & si metus adhibitus proponatur, arbitrium* (videlicet iudicis) *absolutionem affert: quid enim si metum Titius adhibuit, me non conscio, res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est, sine dolo malo meo, nónne officio iudicis absoluar? aut si seruus in fuga est, æquè si cauero, iudicio me (si in meam potestatem peruenerit) restiturũ absolui debeo. Vnde quidam putant bonæ fidei emptorem ab eo, qui vim intulit comparantem, non teneri, vel eum, qui dono accepit, vel cui res legata est, sed rectißimè Iuliano videtur etiam hos teneri, ne metus quem passus sum, mihi captiosus sit.*

Et sic ista actio quod metus non solum requirit damnum, sed vt aliquid absit, vt in princ. huius l. patet: ideò quia metum passo abest seruus, qui defunctus est, quem si non recuperaret, vel eius æstimationem, metus esset illi captiosus: ideò is, qui intulit metum, ad æstimationem illius saltẽ tenetur, etiam si res eodem modo periisset apud dominum, vt reus puniatur ex suo delicto, & ita debet intelligi iste tex. & l. arbitrio. §. non tamen. ibi, quid enim si manifestum sit rem restitui non posse, veluti si seruus dolo malo traditus defunctus sit: ideóque protinus condemnari debet in id, quod interest actoris, & solent iudices condemnare ad rei restitutionem, si extet, & si perempta sit, ad rei æstimationem.

Tertius, qui vim nõ fecit, conuentus. Secundus casus, Si tertius, qui vim non adhibuit, cõueniatur post rem peremptam, sine dolo & culpa eius eò quòd res ad eum peruenerit, si nil lucri consecutus fuerit, non tenetur, ne quidem ad æstimationem. l. si ipsa res. eodem.

Tripli pœna. Tertius casus est, Si res post condemnationem intra tempora iudicatis data pereat, non tenetur reus ad rei restitutionem, nec quidem ad æstimationem, sed ad triplum tenetur. Ratio est; quare ad restitutionẽ nõ teneatur, quia res periit sine dolo & culpa eius, verùm quia ipse nõ restituit arbitrio iudicis: ideò ad triplum tenetur. §. quod si homo. glos. Bar. & Doct. hîc obscurum reddunt text. dicentem non esse dandum quadrimestre in rei restitutione, secus in personalibus. Ego dixi nullo iure digestorũ cautum dari quatuor menses condemnatis, sed illud tempus esse arbitrarium. l. si domus. §. in pecunia. ff. de legat. j. ibi, *Quod quidem tempus ex bono & æquo Prætorẽ obseruare oportebit.* Et ideò tenetur ad triplum post condemnationem, quia non restituit rem ad arbitrium Prætoris, sed quia non est in culpa, non cõdemnatur nisi ad pœnam. Si autem ante sententiam res pereat, eò quia adhuc non est arbitrium Prætoris: ideò non tenetur nisi ad rei æstimationem, ad quam condemnari debet, quam si non restituat, ad quadruplum: satis enim clementer cum reo Prætor agit, vt det ei restituendi facultatem, si vult pœnam euitare, vt in princ. huius l. scribitur. dixi in d. l. si debitori. de iudi. & quando res perit intra hoc tempus, licèt excusetur reus hîc quoad rei æstimationem, tamen in aliis casibus non, vt inferiùs dicetur in 6. casu.

Quartus casus est, Si res pereat post tempus iudicatis datum, reus tenetur, & ad rei æstimationem, & ad triplũ, gl. & Doct. hîc. quia est in mora, cùm non restituerit arbitrio iudicis, & si res periit sine dolo & culpa violenti: tamen debet æstimationem præstare, quam si ad iudicis arbitrium non præstet, quadruplum dare tenetur, & ita intelligi hîc etiam text. & alia iura debent.

Quintus casus, si res ablata metu in fuga sit, vel non appareat, siue ante sentẽtiam, siue post, tenebitur reus cauere rem perquirere, & eam inuentam omnimodò restituere, vt hîc. versic. pro eo autem. qui tenebitur tamen semper ad rei æstimationem, nisi dominus eam rem fuerit ab alio consecutus per condemnationem, eò quòd non restituit. *Reus metũ inferẽs semper ad rei restitutionẽ, vel æstimationem tenetur.*

Sextus casus, Inferens metum semper ad rei restitutionem tenetur, vel saltem ad eius æstimationem, etiamsi eo modo fuisset perẽptura apud dominum: quia non est sumendum argumentũ à contrario hîc ratione absurdi, nã Imperator ait: *Persecutionẽ eorum quæ vi, vel furto ablata sunt, etiamsi postea interciderint, integram esse iure responsum est.* l. j. C. eodem.

Ratio est, quia fur semper moram facere videtur, l. in re furtiua. in fi. ff. de condict. furti. & qui vim intulit improbior est fure. §. qui vim. in hac l. ergo debet teneri, vt fur, à quo semper æstimatio rei condici potest, si eam non obtulerit, d. l. in re furtiua. quãuis iste tex. dicat, si non esset perempta apud dominum, pretium rei extorquendum: ergo si ita periisset, non esse extorquendum, non valet hoc argu. vt metum passus puniatur, & vt metus non sit damnosus illi, qui eum passus est.

Septimus casus, Si res arbitrio iudicis non restituatur, ad quadruplum condemnabitur reus, in quo quadruplo simplum inerit, vt hîc, & superiùs dixi: Hęc autẽ actio cũ arbitraria sit, habet reus licentiam vsq; ad sententiam ab arbitro datã restitutionem rei facere, quod si non fecerit, iure meritòq; quadrupli condemnationẽ patietur. Pedius quoq; lib. 8. scribit: Arbitrium iudicis in restituenda re tale esse debere, vt eum quidem, qui vim admisit iubeat restituere, etiam si ad aliũ res peruenerit, videlicet facto ipsius: eum autem, ad quem peruenerit, etiamsi alius metum fecit: nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet. *Quadrupli condẽnatio continet & simplum.*

Vltimus casus est, Si res pereat post secundam sententiam, reus tenetur, & ad rei æstimationem, & ad triplum, tam ratione moræ, quàm natura huius actionis, quia arbitrio iudicis non restituit, & quia est maior contemptus iudicis, l. vnica. ff. si quis ius dicenti non obtemper. ideò ad ista tenetur, licèt non teneretur si post sententiam, & intra tempus datum iudicatis, res periret, vt dictum fuit, quicquid

Accurs.

Accurſ. Bar. & cæteri dicere tentẽt, alioqui (vt etiam ipſi dicunt) is, qui in maiori eſſet contumacia, melioris eſſet conditionis, quàm is, qui eſt in maiori, quod eſt abſurdum, vt ſcripſi in l. quod debitori. ff. de iudi.

SVMMARIA.

1 *Actio in vnũ hæredẽ tranſiens, perpetuatur ad alios.*
2 *Cauſa ſemel facta delegabilis, in poſterũ delegari põt.*
3 *Iniuriarum actio regulariter anno expirat.*
4 *Metus in vno adhibitus, præſumitur durare in aliis.*
5 *Maleficium non committit, qui à ſponte ſoluente pecuniam recipit.*

LEX XVII. PAVLVS LIB. I. QVÆSTIONVM.

Videamus ergo, ſi hæres, ad quem aliquid peruenerit, cõſumpſerit id quod peruenit, deſinat teneri: an verò ſufficiat ſemel perueniſſe? & ſi conſumpto eo deceſſerit, vtrum aduerſus hæredem eius omnimodò competat hæc actio, quoniam hæreditariã ſuſcepit obligationem: an non ſit danda, quoniam ad ſecũdũ hæredem nihil peruenit? Et melius eſt, omnimodò competere in hæredem hæredis actionẽ. ſufficit enim ſemel perueniſſe ad proximum hęredem, & perpetua actio eſſe cœpit. Alioquin dicendum erit, nec ipſum, qui conſumpſit, quod ad eum peruenit, teneri.

1 HAnc legem notat Ange. in §. primo. de perpe. & tempor. actio. in Inſtitu. ad hoc, vt ſufficiat actionem ſemel tranſiiſſe in vnum hæredem, vt poſteà ad alios trãſeat, licèt ad illos nihil peruenerit, & ſi
2 cauſa ſit ſemel facta delegabilis ſufficit, vt in poſterũ delegari poſsit. Bolog. hîc ſic ſi prioratus electiuus ſit ſemel factus commendabilis, id eſt, datus in commendam ſeculari, poſteà etiam Papa hunc prioratũ commẽdarit, vt videmus, ſed citiùs eſſet reſtituẽdus religioſis: quia non veriſimile eſt, quòd eum bene & legitimè obtinuerit tempore commendæ.

Iulia. tamen ait, in l. ſeq. infrà eod. *Si ipſa res quæ ad alium peruenerit, interierit, non eſſe locupletiorem dicemus. Si verò in pecuniam, aliámve rem conuerſa ſit, nihil amplius quærendum eſt, quis exitus ſit, ſed omnimodo locuples factus videtur, licèt poſteà depereat.* Itaque ſi res metu affecta peruenerit ad hæredẽ, & interierit apud eum, non tenetur hæres, ſi verò ipſe pretium receperit, & illud perierit, vel pecuniam ipſe hæres metu extortam conſumpſerit, teneri eum, & cæteros hæredes æquum eſt: quia ſufficit quòd ſemel locuples factus fuerit, quem tex. notat Bald. hîc.

Nonò, ad quid detur actio quod metus cauſa? Reſpondeo, vt reſcindatur actus, & metum paſſus in integrum reſtituatur, & ſi res tradita ſit, vt retradatur. §. idem Iulia. & §. ex hoc edicto. eod. Et ſi facta ſit liberatio, vt debitores liberati reponant ſe in priſtinam obligationem. vnde Caius ait, *Si metu à te coactus acceptam tibi ſtipulationem fecerim, arbitratu iudicis, apud quem ex hoc edicto agitur, non ſolùm illud continetur, vt in tua perſona reintegretur obligatio, ſed vel fideiuſſores quoque, vel eoſdem, vel alios non minus idoneos adhibeas, præterea, vt & pignora, quæ dederas in eadem cauſa reſtituas.* l. illud. hoc titulo.

Decimò, videndum eſt, quomodò ſententia proferatur? Reſpondeo, ſecũdum formam libelli, & petitionis. l. vt fundus. ff. commu. diuidund. & in hac actione, duæ de iure ferri debent ſententiæ, in prima condemnatur reus ad rei reſtitutionem, cum fructibus perceptis, & percipiendis, & cum omni cauſa. l. metum. §. ex hoc edicto. eod. & l. *ſed & partus ancillarum, & fœtus pecorum, & fructus reſtitui, & omnem cauſam*, id eſt, omne augmentum & acceſsionem, *oportet.* l. ſed & partus. eod. *Sentẽtia in actiõe quod metus cauſa.*

Sed ſi condemnatus reus non reſtituat iuſſu iudicis, ob recuſationem iudex condemnabit illum ad quadruplum. d. l. item ſi cum exceptione. §. primo. & §. *Hæc autem actio cùm arbitraria ſit, habet reus licentiã ab arbitro datam, reſtitutionem rei facere, quod ſi non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationem patitur.* Quadruplabitur autem omne quodcunque reſtitui oportuit. Vnde ſi domum, quæ centum valet, & penſio decem, per metum dare compellas, & ſis condemnatus ad reſtituendum eam cum fructibus ad decem taxatis, ſi non ea reſtituas, teneberis ad quadringenta, in quibus domus æſtimatio comprehenditur, & ad triginta pro fructibus, quia tam fructus, quàm res debiti quadruplabuntur. Ita Petrus Iacobus interpretatur, in ſua praxi in hac actio. Nec eſt hoc abſurdum, quia ſatis clementer Prætor agit, vt daret ei reſtituẽdi facultatem, ſi vult pœnam euitare. §. primo. d. l. item ſi cum exceptione. *Cõdemnatio ad quadruplum quomodo fiat.*

Vnde in §. Labeo, primo. d. l. item ſi cum exceptione. ſic dicitur. *Quadruplatur autem id, quanti ea res erit, id eſt, cum fructibus & omni cauſa.* ſed videtur §. Iulia. contradicere, vbi ait, quod intereſt quadruplari ſolùm, & ideò eum qui ex cauſa fideicommiſsi quadraginta debebat, ſi trecẽta promiſerit per vim, & ſoluerit, ducẽtorum ſexaginta quadruplum conſecuturum. In his enim cum effectu vim paſſus eſt, ſed reſpondeo rem ablatam, id eſt, quanti ea res eſt quadruplari, ſi interſit, alioqui id quod intereſt ſolũ quadruplabitur. vt Iulia. ait, *Quod intereſt quadruplari ſolùm.* Et ideò eum qui ex cauſa fideicõmiſsi quadraginta debebat, ſi trecenta per vim promiſerit, & ſoluerit ducentorum ſexaginta quadruplum conſecuturũ. In his enim cũ effectu vim paſſus eſt, cùm in quadraginta, quæ debebat, nõ videatur vim paſſus. Nam idem Iulia. ait, eum, qui vim adhibuit debitori ſuo, vt ei ſolueret, hoc edicto non teneri propter naturam quod metus cauſa actionis, quæ damnum exigit, quamuis negari non poſsit. in l. Iulia. de vi eum incidiſſe, & ius crediti amiſiſſe. l. ſed & partus. in fin. ſuprà. eod.

Sunt & alij iudices, qui vna ſententia hoc ſolebant exprimere, videlicet, condemnamus talem N. ad talis rei reſtitutionẽ, quam ſi non reſtituat intra menſem, ad quadruplum eum cõdemnamus, & iſtud eſt planius, & celerius fit, vt circuitus euitetur. l. dominus. ff. de condict. inde. Et ſic docet Petr. Iacobus. in forma libelli de actio. Quod metus cauſa, in ſua praxi, quamuis hanc reprobet ſententiam, & duas proferendas eſſe dicat.

At in hoc Regno Franciæ non ſolent duæ ferri ſententiæ, ſed iudex, cui diriguntur literæ Regiæ, reſciſsionẽ ſolet cõprobare, & verificare literas reſciſ- *Literæ reſciſsionis, actus meticuloſi, quomodo comprobandæ ſint.*

sionis, actus meticulosi, & eas interinando (vt Pragmaticorum verbis vtar.) condemnare reum ad rei restitutionem intra mensem, vel aliud tempus faciendam, & ad fructus perceptos & percipiendos cum expensis. Qui reus si non restituat intra tempus præstitutum, fiet ei præceptum, cui si non obedit, auferetur ei res manu militari, & ipse ex contemptu condemnabitur ad mulctam. l. qui restituere. ff. de rei vendi. l. vnica. si quis ius dicenti non obtemperau.

Pœnæ quadrupli de iure Canonico sublata.

Et ego in hoc regno nũquam vidi reum ad quadruplum condemnari, nec ad alias iuris pœnas, quia in foro conscientiæ sunt sublatæ, vt statuit Papa in c. fraternitas. 12. q. 2. quam constitutionem sequitur vsus forensis Franciæ, sed is qui vim facit, condemnari solet ad mulctam, quæ interdum excedit quadruplum, aliquando minor est pro criminis qualitate & personæ malitia: & hanc mulctam (licèt respiciat partem) tamen Procurator regius eam petere solet.

Vndecimò, intra quod tempus metum passus agere teneatur? Respõdeo, si quadruplum consequi velit, ob non restitutionem rei ablatæ, debet intra annum agere, post annum verò non poterit agere, nisi ad simplum. d. l. item si cum exceptione. §. primo. & sequen. Sed vt hæc materia plenius habeatur, faciam casus sequentes.

Iniuria in metu inest.

Primus casus est, metum passo liberum est intra annum ad rei restitutionem agere, quæ si ad iudicis præceptum non fiat, consequi quadruplum pars poterit: quia in metu inest iniuria, quæ anno regulariter
3 expirat. l. si non conuitij. C. de iniur. §. fin. illo titul. in Insti. ideò à die illati metus agere debet intra annum, si prædicta consequi velit.

Actio ad simplum quando cõpetat.

Secundus casus est, post annum ad simplum poterit metum passus agere, causa tamen cognita, in causæ cognitione versatur, vt si alia actio nõ sit, tunc hęc detur. d. l. item si cum exceptione. §. post annum. & l. si per vim. C. eodem.

Tertius casus est, si is qui metum intulit, rem bonæfidei emptori vendiderit, & is decem annis possederit, eam rem præscribet. l. iij. C. eodẽ. secus in alio, qui metum intulit, qui eam non præscriberet: nam malæfidei possessor nullo tempore præscribit. c. vigilanti. de præscript. c. possessor. de regul. iur. in 6. quia omne quod non est ex fide, peccatum est, vt Diuus Paul. ait, & Papa in c. fi. de præscript.

Actio ad rei restitutionem cõpetens est perpetua.

Quartus casus, ad rei restitutionem perpetuò agi poterit, id est, vsque ad triginta annos. l. iij. C. eodem. etiam in hæredes. l. quod autem. infrà eo. Nam quod metus causa gestum erit, nullo tempore, vel modo Prætor habebit ratum. l. si mulier. infrà. vbi Placen. dicit durare tantum decem annis, cuius opinio est probata & confirmata l. Regia. vt scripsi in tract. de rescis. contract. in 2. tomo Commentar. ad Constit. Regias.

Tempus agendi, metum passo quãdo currat.

Intelligite istud tempus non esse computandum, nisi à tempore, quo metus cessat, vel vis, vt si metus inferatur à patre filio, fortè ad ingrediẽdum religionem quandiu viuit pater, non currit tempus agendi, vel quandiu viuit maritus, qui vim vxori intulit. quod probatur in l. interpositas. vbi interpretes. C. de transact. l. si per impressionem. C. eod. Bart. in l. penul. in fin. ff. de condict. ob turpem causam. etiam tamdiu durat metus, quandiu officialis est in officio. Bald. in l. nouissime. quod fals. tuto. probat Alex. consil. primo. col. 2. vol. 3. quod limitat Feli. in c. causam matrimonij. de offic. delega.

Etiam qui metu carceris aliquid promisit, quandiu est in carcere non currit hoc tempus, sed posteaquam egressus fuerit. l. qui in carcerem. infrà. scripsi in l. qui neque. §. solutum. ff. de verbor. signific. Boër. q. 100. Maritus in Decis. Burdegalen. scripsi in d. trac. de rescisio. contract. in 2. tomo Commenta. art. primo. gloss. pen.

Imò, si quis probauerit metum incidisse, vt venderet domum, si postea donauit pratum, poterit agere ad rescisionem, quia metus in vno adhibitus, in aliis durare præsumitur. c. accedens. de conuers. coniugat. nisi fuerit purgatus. l. quę onerandæ. ff. quarum rerum actio nõ datur. Panor. in c. primo. in fin. quod met. cau. alioqui inferret quis metum in vna re, quã nollet ipse habere, vt posteà aliam consequeretur, & fieret legi fraus, licèt cõtraria sententia fuerit approbata in consil. Neapol. vt refert Matthę. de Afflict. in suis Decis. q. 246. Quidam maritus. 4

Purgatio metus, quãdo facta cẽseatur.

Dubium est non modicum, an solutio partis purget metum in totum, respondeo, considerandi sunt sequentes casus. Primus est, si ratione contractus meticulosi partem pretij soluero spontè, totum approbare videor, quia totus fuit factus contractus, ideò reliquum cogi soluere potero: partem enim soluendo, videor totum approbare, l. prima. ff. de pollici. l. cùm eiusdem. de ædil. edicto. quia nõ apparet quam 5
contractus partem approbare voluerit, ideò totum videtur approbasse. argum. l. primæ. C. de fideicom. Et non esse maleficium, recipere à spontè soluente, concludit Bal. consi. 33. In primis. in 2. vol. ideò fiscus nihil debet habere.

Secundus casus, soluens partem pecuniæ metu promissæ, non ratione contractus, sed promissionis, non videtur in reliqua parte, donationem approbare, vel stipulationem, quia suum quis iactare non videtur. l. cùm de indebito. ff. de proba. quia partem soluendo, de reliquo non censetur cogitatum. arg. l. cùm Aquiliana. ff. de trãsact. & in diuiduis vna pars alteram non firmat. regu. vtile. de regul. iur. in 6. gl. in l. pecuniæ. ff. de vsur. l. fi. C. ne vxor pro marit.

Tertius casus, solutio vnius rei nõ purgat metum in alia. l. voluntariæ. C. de excusat. tutor. quia separatorum separata est ratio. l. fin. ff. de calumnia.

Obiectionis solutio.

Nec obest l. sed Iulia. §. fin. ff. ad Macedo. quia ibi pater soluens partem, totum approbat contractum, sicut in primo casu dictum fuit. Et quia ibi ex æquitate naturali tenebatur ad pecuniam receptam mutuò per filium, ideò soluendo partem, totum approbare videtur, in casu autem pręterito, ad nihilum tenebatur, sed erat metu compulsus promittere, si partem voluntariæ soluat, reliquum approbare non censetur. gloss. in d. l. fi. C. ne fil. pro pat.

Metus quoad alterũ purgatus.

Quartus casus est, solutio spõtanea facta vni, purgat metum quoad alterum, vt, si à duobus coactus fuerim, & vni soluam spontè, metus quoad alterum censetur purgatus. arg. l. cui fundus. ff. de cõdi. & demonstra. gloss. & Doctor. in l. non dubium. C. de testa. quia vnum est debitum, & non respicitur res, nec persona, sed spontanea præstatio. l. fi. C. eodem. licèt Ias. hunc casum cogitandum reliquerit. in l. si ob turpem. ff. de condict. ob turp. causam. scripsi in tract. de rescis. contract. gl. 22. Bal. consi. 33. In primis. in 2. vol.

Notan

Notandum est, quòd in dubio actus præsumitur sponte celebratus. l.ij. C. eodem. ideò qui metum, vel dolum allegat, illum probare debet. l. quotiens. §. qui dolo. ff. de proba. Innocen. & alij in c. causam matrimonij. de offic. delegat.

Metus quo modo probandus. Qui metus probatur ex indiciis, & præsumptionibus, vt docet Bart. in l. si ob turpem. ff. de condict. ob turpem causam. sicut dicitur de dolo in l. dolum. C. de dolo. Anchar. consil. 299. Visa. & consil. 410. Ponderata. Et metum non iactationibus tantùm, nec contestationibus, sed atrocitate probari conuenit. l. metum. C. eodem. Boër. in decis. Burdeg. quæst. 101. nunc quæritur.

Ratio est, quia vis & metus communiter clàm inferri solent, ideò leuior probatio in illis recipitur. argu. c. fi. de testi. cogen. Alex. consil. 16. Ponderatis. in fi. & consil. 98. Quoniam. in 3. vol. plenè Carol. Ruinus consil. 121. Quia principalis. in 4. vol.

Sed hoc arbitrio iudicis relinquitur. Bart. & alij in l. de pupillo. §. si quis ipsi. ff. de noui operis nuntiatio. Bald. in l. si quis in hoc genus. C. de episc. & cleri. l. 4. C. ex quib. cau. maio. Vnde minæ capitales iustum inducunt metum. l. si donationis. C. eodem. Et capitales dicuntur, si de capite hominis agatur, videlicet de morte, aut exilio. l. ij. ff. de publ. iud. scripsi in l. licèt capitalis. ff. de verbo. signifi. quicquid dicat glo. in d. l. si donationis, quia licèt metus mortis, aut cruciatus corporis inducant iustum metum, tamen is, cui hoc infligitur, pertimescit minas istas capitales, in quibus de capite agitur hominis, ideò in d. l. si donationis, dicitur confectum instrumentũ metu mortis, vel cruciatus corporis extortum, capitales minas pertimescendo, &c. Et sic hæ dicuntur capitales minæ, quod est notandum ad intellectum illius text.

Et plus creditur duobus testibus de metu deponentibus, quàm decem de libera voluntate, quia illi de sensu corporis deponunt, videlicet de minis, terroribus, verberibus, quæ videri & audiri possunt, vt docet Innocen. & alij, in c. super hoc. de renũtia. Panor. in c. primo. quod met. cau. Corse. in singul. testis. incipiente, mille testes. Alij verò de libera voluntate deponentes, quæ est secreta, & occulta, ideò periculosa est eorum depositio, quia nõ reddunt rationem per sensum corporis. Bald. in consil. Schisma. Decius in l. in omnibus causis. in fi. ff. de regul. iur. Panor. in d. c. primo. quod met. cau. Boër. in Decis. Burdegal. q. 100. Maritus.

Vis qua in re committatur. Interdum committitur vis in re sua, vel sibi debita, quandoque in re aliena. In re sua, auferendo rem, quam quis commodauerat, vel deposuerat, seu pignori dederat, & tunc is amittit rem suam, vel ius quod in illa re habet, & de ea loquitur l. extat enim decretum. ac l. præcedẽs. in §. fi. suprà. eod. vbi si quis adhibuit vim debitori suo, vt ei solueret, nõ tenetur hoc edicto quod metus causa, quod damnum exigit, sed incidit in l. Iuliam. de vi. Et ideò ius crediti amisisse ait Iulia. adeò vt solutum repeti posit à debitore, qui soluere fuit coactus. In re autem aliena si inferatur metus, habet locum ista actio, verùm quia l. extat, quibusdam videtur difficilis, ideò eam explanabo.

Lex qui in carcerẽ, infrà eod. elucidatur, & eius materia traditur in l. solutum. aliàs est §. qui neque. ff. de verbor. signifi.

SVMMARIA.

1 *Homo præclarus minùs præsumitur fuisse compulsus, quàm pauper.*

2 *Vir non præsumitur à muliere compulsus.*

3 *Iuramentum quando in supplementum probationis non deferatur.*

Lex XXIII. Vlpianvs lib. V. Opinionvm.

NOn est verisimile, compulsum in vrbe iniquè indebitum soluisse eum, qui claram dignitatẽ se habere prætendebat: cùm potuerit ius publicum inuocare, & adire aliquem potestate præditum, qui vtique vim eum pati prohibuisset. sed huiusmodi præsumptioni debet apertissimas probationes violentiæ opponere.

HÆc l. docet nõ esse verisimile eum qui claram dignitatem, se habere prætendebat, compulsum, iniquè in vrbe soluisse indebitum, quia poterat ius publicum inuocare, id est, adire aliquem magistratum, qui vim eum pati prohibuisset, sed contra hanc præsumptionem debet metũ passus probationes apertissimas opponere. etiam dicit text. in l. prima. in fi. C. de his qui propter metum iudi. non appell. in sacro enim comitatu nostro timere nihil potuisti, vel debuisti, quod quidem docet etiam ibi Accursius.

Ex hoc text. colligitur, quem non compelli, vbi est magistratus, qui id prohibeat. Et Cicero pro Milone ait, Nulla vis vnquam est in libera ciuitate suscepta inter ciues, non contra rempub. vel potest intelligi iste tex. non esse verisimile eum qui compulsus est vbique, quòd iniquè indebitum soluerit in vrbe, sed voluntariè. Et sic purgatus fuit metus, & id maximè procedit in eo, qui claram dignitatem prætendebat: nam quamuis fuerit extra vrbem, vel in vrbe compulsus ad promittendum, tamen in vrbe poterat adire iudicem, qui ei metum incutere prohibuisset, sic nõ iniquè soluisset debitum. Quare metus videtur purgatus, si quis in vrbe soluat, quod fortè extra, per metum promisit, nisi probet, &c. *Compulsus quãdo quis non præsumatur.*

Intellige, non compellitur iniquè, ergo æquè, in vrbe enim quis est compellendus, scilicet authoritate iuris: nam si obligatus sit, potest in carcerẽ in vrbe duci, & sic cogi ad soluendum. l. iij. suprà. eodem. vbi dixi. & in tract. de literis obliga. in primo tomo Comment. ad Consti. Regi. vel bona eius capi, & distrahi possunt. l. à Diuo. §. in vẽditione. & per totum. ff. de re iudi. & ideò iste text. dicit, iniquè, videlicet quem non iniquè compulsum ad soluendum debitum, & quamuis vrbis appellatione veniat Roma. l. ij. & l. vbi Alphenus. de verbor. signific. ff. tamen hîc comprehenditur quælibet vrbs & ciuitas, & quia vrbis appellatio muris finitur. d. l. ij. Et sic hęc præsumptio non habet locum in suburbiis, vbi sæpius fiunt adulteria, & multa mala.

Item maior est præsumptio in homine præclaro, & habente dignitatem, non fuisse compulsum, quàm 1

in

in paupere: quia ille familiam & multam habet, quæ eum tueatur hic nullã, vel paruam: ille habet, qui ei faueant, hic nullos, sed contemptui potiùs habetur. c. pauper. 11. quæst. 3.

2 Adhæc non præsumitur compulsus vir à muliere, vel miles ab artifice, vel à sacerdote, vel à puero: nam quod est longè à verisimili, est falsitatis imago. Bald. & Felin. in c. quiã verisimile. de præsump. ibi, ius publicũ inuocare, & adire aliquem potestate præditum.] Colligimus eum, qui aliquid patitur ab aduersario, debere adire iudicem, & conuenire illum coram eo, & is ius reddet illi, & vim pati prohibebit.

Potestate præditum.] facit C. si quacunque potest. prædi.

Probatio cōtra iuris præsumptionē admittitur.

Huiusmodi præsumptioni.] Nota contra præsumptionem admittendam probationem, hoc verum contra præsumptionem iuris, & etiam contra præsumptionem iuris & de iure, vbi ius quiescit, & vera inest præsumptio, sic non admittitur probatio in contrarium. l. prima. C. de rei vxo. acti. alioqui esset venire contra l. quæ illam presumptionem probat. c. is qui fidem. de sponsa. extra. & per Doctor. in titul. de præsumpt. plenè hæc materia tractatur.

Apertissimas probationes opponere.] Bal. in marga. in verbo, iuramentum. q. 9. dicit hunc tex. iuncta gloss. singul. ad hoc, quòd quando actor habet præsumptionem contra se, non defertur ei iuramentum in defectum probationis, de quo per Doct. plenè in l. admonendi. ff. de iureiur. & Docto. etiam in c. fin. illo titul.

Secundò, allegatur iste tex. iuncta gloss. singul. ad hoc, quòd si lex vel statutum requirat in superlatiuo
3 probationes exactissimas, plenissimas, euidentissimas, vel apertissimas, eo casu non defertur iuramentum in supplementum probationis: quia ea probatio, quæ fieret per iuramentum, non esset exactissima, vel apertissima. l. fi. §. illud. C. de tempor. appel. Ludo. Roma. singul. 208. Tu scis quod datur. & Lanfranc. in repeti. d. l. admonendi. col. 11. Soci. in tract. fallen. regula. 204. Iuramentum primo.

§. Si iusto metu perterritus, cognitione iudicis, ad quem, vt vinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vendidit, res suæ æquitati, per præsidem prouinciæ restituitur.

Qvidam metu tali perterritus, vt vinctus ad cognitionem iudicis duceretur, vẽdidit domum, quam habere sibi licebat: quæro, an restitui debeat? Non videbatur, quòd iudex non sit timendus, quia is vim pati prohibuisset, vt in prin. huius l. tamen hîc dicit per Præsidem prouinciæ restituendum suæ æquitati, id est, secundùm æquitatem, quam ob oculos habere debet. l. quod si Ephesi. in fi. ff. de eo quod cer. loco. Nam hîc agitur de metu partis, non iudicis, de quo suprà dixi. requiruntur tamen sequentia in hoc tex. Primò, quòd aduersarius sit potens: nam potentes tenuiores opprimere solent, non è contrario. l. prima. in fi. C. ne lice. poten. Secundò, quòd iste potẽs minatus fuerit se ducturum eum ad iudicem. Tertiò, vt vinctum eũ duceret, ibi, vt vinctus iret, quia vincula iustum præbent timorem. l. nec timo-

Quæ iustũ præbeant metum.

rem. §. proinde. suprà. eodem. Quartò, vt vẽdat rem, quam sibi licebat habere, id est, si eam non vendidisset, hoc metu ductus atque impulsus.

§. Si fœnerator inciuiliter custodiendo athletam, & à certaminibus prohibendo, cauere compulerit vltra quantitatem debitæ pecuniæ, his probatis competens iudex rem suæ æquitati restitui decernet.

Facti species esse potest, Quidam fœnerator mutuauit alicui athletæ centum aureos, quos promisit restituere debitor, & cùm hic fœnerator maiorem quantitatem extorquere ab athleta vellet, inciuiliter eum custodiebat, & à certaminibus prohibebat, donec promisisset maiorem quantitatem, quàm receperat, hoc metu ductus, videlicet vt custodiretur humanius, & vt certare liberius sibi liceret, promisit vltra quantitatem debiti, an debeat restitui hoc metu probatos, quod non videbatur, quia nõ apparet de metu mortis, neque de cruciatu corporis: tamẽ hic text. dicit, iudicem rem suæ æquitati restitui debere, id est, iudex ex bo 1o & æquo istum restituendum statuet. Ratio enim hæc est, quia is, in cuius custodia sum, multa mala mihi inferre potest, & ideò iustus videtur metus.

Ex hoc tex. patet acerbam custodiã & inciuilem inducere iustum metum, ideò promissio facta apparitori per eum, qui in eius est custodia, nõ valet, quia metus hic iustus est, per istum text. Et sæpius vidi obligationes & chirographa facta apparitoribus, à custodia, infirmari, vnde oportet vt taxetur salarij custodia à iudicibus, qui tradiderunt istum in viatoris custodia, & sicut non valet promissio facta Commentariensi, l. qui in carcerem, suprà. sic non valet facta isti custodi: nam in eadem causa sunt qui à militibus custodiuntur, stratoribus, vel à municipalibus ministeriis obseruantur, sicuti illi, qui in vinculis sunt. l. succurritur. & l. sequ. ff. ex quibus caus. maio.

Chirographa apparitoribus facta.

A certaminibus prohibendo.] Colligi potest iustum metum esse prohibere quem suo vti artificio. Vnde cùm apud antiquos tria essent athletica certamina, cursorum videlicet, pugilum, & luctarorum, si quis hoc prohiberetur vti certamine, etiam si gratiã virtutis fieret, certè iustus videbatur metus, cũ honor & fama æquiparentur. l. iusta. ff. de manu. vindic. Doctor. in l. vt vim. ff. de iustit. & iure. Multò ergo fortiùs, si gratiâ lucri, & ideò omnes artifices faciunt pluris lucri prohibitione, quàm alia, eò quòd vitam sibi parant artificij lucro.

Artificio suo vti prohibitus.

Competens iudex.] Ex hoc tex. patet iudicem competentem cognoscere de metu, non autem incompetentem, vt in toto titul. de foro compe. & l. interpositas. C. de transact.

Nec refragatur l. extat. suprà. eodem. quia ibi iudex etiam incompetens à vi & metu excusat, si eius authoritate res fuerit tradita, sed hîc agitur de actu metu facto, quis possit illum infringere, & iste text. respondet iudicem competentem hoc posse.

Vltimò, rem æquitati suæ restitui decerneret.] & in §. præcedenti dicit, res suæ æquitati per præsidem prouinciæ restituitur. & in §. sequen. Iudex inciuiliter extorta restitui iubeat, &c. Ex quibus colligendum est, prius Prætorẽ

edicto suo statuisse se non habere ratum gestum metu, de quibus superiùs dictum extitit. De quo autem metu intelligatur, declaratur de cadente in constantem virum, & de metu mortis, & cruciatus corporis. Sed is Prætor non annullabat actum ipso iure, sed per actionem, quod metus causa, ista fuerunt dicta in l. prima. 2. 3. & sequen. suprà. eodem.

Aliquando ex sententia edicti Iurisconsulti extenderunt ad passum metum in liberis, vel consanguineis. vt in l. isti quidem. suprà. eodem.

Item Iurisconsulti videntur plura esse negotia, quàm vocabula. vt ait Iuriscon. in l. 4. ff. de præscrip. verb. voluerunt metum aliquando annullare actum, vt in dote metu promissa, & matrimonio. l. si mulier. §. primo. suprà. & c. cùm locum. de sponsal. extra. & in promissione facta in carcere, l. qui in carcerem. ibidem. & in quibusdam aliis casibus in iure expressis, interdum minorem metum, quàm mortis vel cruciatum corporis sufficere statuerũt. l. prima. ff. quar. rer. act. non dat. l. non licet. de cõtrah. empti. l. medicus. de variis & extra. cogni. quia non potuerunt sigillatim exprimere singula facta: ob id iudicis arbitrio vel præsidis reliquerũt, vt hìc, cùm præsidis nomen sit generale pro quocunque iudice. l. prima. ff. de offi. Præsid.

Metus quãdo annullet actum.

Etiam constitutiones Principum super hoc metu statuerunt, vt in l. interpositas. C. de transact. l. si per impressionem. C. eod. gloss. ad hoc nota. in l. nec timorem. in verbo, restitui. suprà. eodem.

In his officium iudicis datur, quia verba directa sunt ad iudicem, vt probatur in ista l. & gloss. in l. si soror. C. de collat.

Et ideò etiam metus reuerentialis interdum sufficit. l. prima. §. quę onerandæ. ff. quarum rer. actio non datur. facit l. penultima. ff. de furtis.

Et ad rescindendum talem actum hoc metu reuerentiali factum, non datur nisi annus. allegatur text. in l. virum. ff. si quis aliquẽ testa. prohib. sed hoc non dicit, quia officium iudicis 30. annis durat. gl. in l. sicut. in verbo, persecutione. C. de præscrip. 30. annor. Et hodie in hoc regno intra decẽ annos agi potest, per Constit. Regi. de qua quidem Regia Cõstitutione satis amplè tractaui, in tractatu de rescissione contractuum, in 2. tomo Commentariorum ad Regias Constitutiones.

Annus datur ad rescindẽdum actũ metu reuerẽtiali factum. In Francia dantur 10. ann.

SVMMARIA.

1 *Delegans debitor per delegationem liberatur.*
2 *Apparitor Præsidis non potest debitorem, sine iudicis commissione, cogere ad dandum, vel restituendum.*
3 *Debiti exactio secundùm quem ordinem iuris fieri debeat.*
4 *Debitum citra iuris ordinem exactum & redditum, non repetendum, & quare.*
5 *Præscriptio etiam longissima non firmat extorsionem.*
6 *Captus pro crimine, non potest retineri pro debito: secus è contrario.*

§. Si quis quod aduersario nõ debebat, delegante eo per vim apparitione Præsidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare, iudex inciuiliter extorta, restitui ab eo, qui rei damnum præstiterit, iubeat. Quòd si debitis satisfecit simplici iussione, & non cognitione habita, quamuis non extra ordinem exactionem fieri, sed ciuiliter oportuit, tamen quæ solutioni debitarum ab eo quantitatum profecerunt, reuocare inciuile est.

Iste text. est valde obscurus, qui sic tamen potest declarari. Quidã decem debebat, delegauit debitorem, & sic amplius nõ tenebatur. l. iij. C. de nouat. fuit tamen coactus ab apparitore sine iudicis notione illa decem præstare, quæritur, an illa restituere teneatur? Non videbatur, eò quòd creditori plenè non erat satisfactum per delegationem, & actiones directæ remãserant apud creditorem. d. l. iij. sed dicit iste tex. inciuiliter extorta restituẽda, ratio est: nam postquam delegatio erat facta, is amplius non debebat, ideò non poterat cogi dare, maximè ab apparitore, qui nullam habet cognitionem, sed nudam executionem: ideò factum inciuiliter dicit, & quidam intelligunt istum text. in illo, qui non debet, & coactus est delegare, & posteà dare, & tunc nõ esset dubium: at, vt finxi casum, est dubium.

Facti species.

In secũda parte tex. ait, quòd si debitor iussus simpliciter ab apparitore, sine cognitione iudicis soluerit, inciuile est reuocari, quod debitũ erat, quamuis hæc exactio (vt dicit text.) non debeat fieri extra ordinẽ, sed ciuiliter & authoritate iudicis, tamen facta tenet, quia soluens debitum liberatur, ideò nõ potest illud repetere. l. in diem. & per totum. ff. de cõdict. indebit.

Exactio ciuiliter facienda est.

Ideò, vt intelligas tex. dicas, si quis coactus est aduersario dare per vim id quod non debebat, aduersario scilicet delegante, & apparitione Præsidis interueniente, sine iudicis notione, iudex inciuiliter extorta restitui ab eo qui rei damnum præstitit, iubeat.

Ex hoc text. potest colligi quòd per delegationẽ liberetur delegans, adeò quòd amplius aduersario non debet, & sic cogi nõ debet soluere. l. iij. C. de nouat. delegare enim est vice sua aliam dare rem creditori, vel cui iusserit. l. delegare. ff. de nouati. & qui delegat, soluit. l. quamuis. §. interdum. ff. ad Velleian. 1

Secundò ex hoc text. ibi, apparitione præsidis, nota quòd apparitor Præsidis, vel etiam senatus, non potest cogere debitorem, vel alium ad dandum, vel restituendum: & quæ ipse facit, tanquam priuatus facere censetur, quia cognitionem non habet, sed solùm meram executionem, sine cõmissione iudicis. l. *neminem in iudicio exhibendum esse præcipimus, nisi de cuius exhibitione iudex, pronuntiauerit.* C. de exhib. reis. De apparitione loquitur tex. in l. consulta. C. de testam. 2

Tertiò, declarat iste text. à quo damnũ restituendum sit, & respondet ab eo, qui rei damnum præstitit, & quis est ille? Respondet pars, licèt enim apparitor adiumento fuerit, nõ præstitit tamen rei damnũ, ideò pars tenetur, ad cuius vtilitatem actus succedit, quia ipsa hoc fecisse videtur. c. constitut. de testibus.

Quartò, non extra ordinem exactionem fieri, nota exactionem debiti debere fieri secundùm ordinem iuris, & non extra ordinem. Ordo ponitur in l. à Diuo Pio. §. in vẽditione. ff. de re iudi. vt primò

mobilia

3 mobilia, deinde immobilia, posteà nomina capiātur pro executione ibidem.

Licèt iste ordo non seruetur in Francia, vt abundè scripsi in tract. de literis execu. arti. 11. in primo tomo Comment. ad Consti. Reg. Gallic.

4 Quintò, ex hoc tex. colligitur, debitum exactum citra iuris ordinem repeti non posse, quia debitum est. singul. istum tex. ad hoc dicit præposi. in c. vt debitus. in glossa, Rationabiliter. de appel. Sic & datam possessionem à iudice ex iusta causa, licèt inciuiliter, quia non citato possessore, non reuocandam asserit Barba. per hunc tex. in consi. 51. Scripsit. col. 21. in primo vol. quod Iason probat in l. iubere. nu. 5. ff. de iurisdictione omn. iudi. sed de hoc alibi dixi.

Possessio à iudice data, non seruato iuris ordine.

Sextò, per istum tex. docet Hyppoli. in practi. crimin. §. incipien. secundo. nu. 38. quòd reus potest condemnare ad mortem non obstāte nullitate suæ confessionis, dummodò cōstet de veritate homicidij, de quo scripsi in interpret. l. Diuus. ff. de Senatuscon. Syllania.

Limitat Ludo. Roma. in sing. 512. Iurat, &c. in iuramento, vt coactus iurare, quòd soluet id, quod debet, posit petere absolutionem à iuramento, cùm quia ex coactione illi infertur iniuria. c. legebatur. de maiori. tum quia superior occasionem peierādi auferre debet. l. ij. C. de indicta vidui. tollen. sequitur Ioan. Fab. in l. ij. C. eod. Hoc tamen non videtur verum, quia non potest absolui à debito principali is qui debet, ergo nec ab accessorio, scilicet à iuramēto, nec obest quòd fiat iniuria, nam nulla fit, & si fiat, nō debet agi, sicut quando appellatur à iudice, illi fit iniuria, sed non attenditur illa iniuria. Alioqui daretur materia delinquendi, & peierandi, ac frustrandi debitorem suum.

Coactus iurare solutionem facere, potest absolutionē petere.

Item non datur occasio peierandi, quādo quis cogit debitorem iurare, vt soluat quod sibi debitū est, & ideò dicerem per hunc tex. eum qui coactus fuit iurare soluere debitum, non posse absolutione prætextu metus accessorij petere, & istud æquum est. Alioqui daretur materia delinquēdi, & nō soluendi.

Vltimò, istum tex. allegat Guido Papæ consil. 65. Viso themate. col. 2. ad hoc quòd si Baro, vel alius potens vtatur aliquo iure contra non potentem, fortè quia sistit, arestat, vel pignorat sine causæ cognitione, præsumitur extorsio, & violētia, quo casu cōsuetudo vel præscriptio etiam longissima non sufficeret, quia esset irrationabilis, & peccati nutritiua. c. fin. de consue. quod facit contra potentes, vt præscriptio facilè non recipiatur contra pauperes, & maximè contra subditos.

5

Postremò, ex hoc text. colligunt Doctor. quòd si apparitor sine iudicis mandato prehenderit debitorem, an poterit posteà ibi de iudicis mandato retineri, & (vt dicunt) recommendari: super hac quæstione distinguendi sunt casus sequentes.

Inclusus in carcere debitor, sine iudicis mādato.

Primus est, Inclusus in carcere non potest retineri à Commentariensi pro quocunque debito sine iudicis sententia, alioqui custos carceris priuatus committeret crimen. l. neminem. C. de exhib. reis. l. capite quinto. ff. de adult.

Secundus casus est, Non potest hæc sententia retentionis à iudice die feriato in honorem Dei proferri. C. de fer. l. fi. & c. fi. illo titul. quia hæc retentio per sententiam iudicis fit, quæ non potest proferri die feriata. c. placita. 15. q. 4. Bald. in authen. ei qui. col. 3. nu. 13. C. de bon. autho. iudi. possiden. sic consuluit Alex. consil. 159. Circa primum. 2. q. in 2. volum.

Tertius casus, Vbi prehensio est nulla, non potest quis pro alio debito retineri; vt si quis fuerit in loco sacro captus, vel in domo sua, tunc restitui debet. l. plerique. ff. de in ius vocan. l. præsenti. C. de his qui ad eccle. cōfuger. c. inter alia. extra. de immunita. eccle. quia spoliatus sua libertate, ante omnia venit restituendus. l. si quis ad se fundum. C. de vi publi. nec exceptio opponi potest, quare non restituitur. l. prima. C. si per vim vel alio modo. Alex. d. consi. 159. Circa secundam quæstion. vol. 2. facit lex, si quis liberum. ff. de proba. Nam quod inutile est, non potest alij robur dare. l. cùm vnus. §. planè. ff. de bon. autho. iudi. possid. quod intelligit Bart. in d. q. 6. verùm quando recommendatio (vt verbis suis vtar) caperet vim à prima captura, quia postquā non valet fundamentū, nec id super quo ædificatur. l. ego. ff. de excep. rei iudi. & idem est dicendum, si in alio esset territorio captus. Bar. in d. q. 6. incipiente, Lapus. Si tamen prima prehensio fuerit sine iudicis mandato facta, nunc retentio ad iudicis præceptum fieri poterit. Benedict. in repe. c. Raynutius. in verbo, si absque. 2. de substi. fideicom. nu. 50. de testa.

Captus quando restituendus sit.

Quartus casus est, captus pro vno debito potest pro alio ibi retineri, maximè quando erat debitum eidem creditori, etiam si actor sit in calumnia, dummodò non sit peccatum in capiendo, per istum text. facit l. vnica. C. si ob chirogra. pec. vbi pignus potest retineri ob chirographum, licèt pro eo debito non esset datum. Bart. & alij in l. iiij. §. primo. ff. ne quis eū qui in ius voca. est, vi eximat. & in consi. 221. An positus. in prima quæstio. imò, si debitor prehēsus & captus est pro non debito, potest pro vero debito retineri. argu. l. tutores. in fi. ff. de condict. indeb. quia nihil refert, an quis de nouo capiatur, an retineatur, nec venari animal debet, quod est intra laqueum. l. in laqueum. ff. de acquir. rer. domi. Bald. consi. 90. Queritur. in 5. vol. nam secūdum eum prehensio est quædam secunda citatio, sed ille, qui est præsens, non debet citari, sed iuberi, vt remaneat, vnde si iudex præcipiat, vt non recedat de carcere, est tacitè hunc iterum citare. vt l. ij. C. quomod. & quādo iudex. Quod est verum, quādo ex illo debito poterat in carcerem includi, alioqui ibi non poterit retineri, quia hæc cōmendatio non habet maius priuilegium, quàm prima prehensio, vt docet Baldus, consil. 50. Quæritur. in fin. vol. 5.

Debitè captus pro alio debito potest retineri.
Pignus retentum ob chirographum.

Quintus casus, captus pro debito priuati, semper retineri poterit pro debito fisci, quod est valde priuilegiatum. §. oportet. in authen. vt iudi. sine quoquo suffra. colla. 2. §. publicorum. in authen. de manda. princip. colla. 3. & è contrario l. quotiens. C. de exact. trib. lib. 10. Bal. in tract. de carcere. c. 2.

Debitum fisci.

Sextus, pro debito ciuili captus, potest pro crimine retineri. Bart. in l. ij. in fi. ff. de custo. reor. sed non è contrario, quia criminalis causa præfertur. l. per minorem. ff. de iudi. l. fi. de ordi. iudi. Bart. d. consil. 221. & Bal. in d. tract. de carcere. in d. c. 2. 6

Septimus casus, pro vno delicto detentus, semper potest pro alio retineri, etiamsi crimen leuius sit. l. si cui. in fi. ff. de accusa. & finita primi delicti cognitione, cognoscetur de secundo. l. qui de crimine. C. de accusa. Bar. in d. consi. 221. An positus. & in d. l. ij. Angel. in tract. malefi. in gl. Fama publica. q. 7.

Captus pro delicto.

De

De dolo malo. TIT. III.

SVMMARIA.

1 *Prætor quomodo dolum adinuenerit.*
2 *Dolus regulariter non præsumitur.*
3 *Dolus quomodo probari debeat.*
4 *Actio famosa à Prætore non decernenda, si sit ciuilis, honoraria, vel ordinaria.*

LEX I. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

HOc edicto Prætor aduersus varios & dolosos, qui aliis obfuerunt calliditate quadam, subuenit: ne vel illis malitia sua sit lucrosa, vel istis simplicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt, QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO.

PRimùm quærendum est, quis inuenit edictum de dolo. Respondet l. prima Prætorem adinuenisse.

1 Sed quomodo à Prætore dolus inuentus sit, cùm Cain filius Adæ dolo induxerit Abelem, vt egrederetur domo patris, vt posteà eum interficeret, Genes. 4. & Deutero. 15. Deus prohibuit ne quicquam ageretur callidè, maximè in necessitatibus pauperum subleuandis, imò diabolum inuenisse dolum coniectare possumus, quem longo tempore scimus exercuisse, prout exercet, & malos docuisse, vt illũ exercerent. Respondeo, ante Prætores non erat specialis inuenta actio doli, ad irritandum actus dolo initos, ideò Prætor introduxit actionẽ de dolo, & hoc edictum, non autem dolum, qui longo antea tempore inductus fuerat, & hoc probat hæc lex prima. Ex qua notandum est, quòd vbicunque lex dicit, ait Prætor, dicere possumus edictum illud à Prætore inductum, vt in titul. proximo diximus, & in sexcentis fermè legibus videre est, & quare nõ vocatur lex Prætoris, sed edictum? Respondeo, Prætori, & aliis magistratibus Rom. iura constituere tãtum per edictum permissum fuit, quòd edicta res ipsas præcedant, id est, antequam negotia & causæ existant, proponi soleant, atque ita omnis sinisterior suspicio cesset, teste Theophilo in §. Prætorum edicta. de iure natur. in Institut.

Secũdò, aduersus quos introductum est hoc edictum? Respondeo, aduersus varios & dolosos, qui aliis obfuerunt calliditate quadam, id est aliqua, sic exponitur in l. si duo. ff. depos.

Vendens rẽ duobus, diuerso tempore. Varius dicitur, diuersus, multiformis, multiplex, mutabilis, vnde qui rem duobus vendidit, diuerso tempore, varius est, & falsi pœna tenetur. l. qui duobus. ff. de fal. & qui varius est, dolosus etiam dici potest, vt probat copulatiua, &, in isto text. posita.

Aduersus etiam hæredes dolosorum datur. l. hæredibus. infrà, sed duntaxat de eo quod ad eos peruenit, quatenus ex ea locupletiores facti sunt l. si plures. & l. in hæredem. infrà. vel dolo malo eius factum fuerit, quominus perueneri, ideò si accepto lata fuerit pecunia, cum hærede agetur. l. dolo. & sequen.

Tertiò, quibus detur? Respondeo, deceptis dolo, & calliditate aduersarij, secus si casu & bona fide, probatur in l. si vt certo. §. nunc videndum. ff. commodat. l. si legatarius. ibi, *vel quadam alia fallacia*, infrà.

Et sic sequentia requiruntur in hoc tex. ad hoc vt doli oriatur actio. Primò, quòd sit varius & dolosus, ibi, varios & dolosos, nã si simplex esset, non præsumeretur dolus.

Secũdò, quòd ille obfuerit & nocuerit probat lex, & eleganter. §. primo. ibi, venenum dedit, & §. si seruum. ibi, interemptus est. infrà eod. quæ est aliàs l. si quis affirmauerit. l. si oleum. §. penul. ibi, *nam si ea res sit, in qua dolus commissus est*. nam verba cum effectu intelligi debent. l. prima. ff. quod quisque iur. & l. cũ quis. ibi, si quid damni mihi accesserit. infrà, eod.

Tertiò, quòd aliis nocuerit, ergo si soli doloso, nõ posset agere dolosus. gloss. in l. & eleganter. in verbo, nullam. vbi dicetur. infrà, eod.

Quartò, quòd etiam calliditate nocuerit, vnde si casu, non agetur. l. si quis affirmauerit. ibi, si callidè hoc fecerit, infrà eod. l. quòd si cùm scires. & l. quod venditor. infrà. ibi, decipiendi causa: si tamẽ duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo nõ agent. l. si duo. infrà. & Vlpia. ait, dolo malo adiecto calliditatẽ notat Prætor eius, qui persuadet. Cæterùm si sine dolo quis deteriorem fecerit, vt & si lusus gratia fecerit, non tenetur. l. dolo. ff. de interroga. actio.

Quintò, quadam, ergo sufficit minima calliditas: ibi, calliditate quadam, id est, aliqua. l. prima. quæ non magnam machinationem exquirunt, hoc titu. per gl. in l. & eleganter. in fi. infra. & l. quid enim. ibidem. facit gl. in clemen. vnica. in verbo, aut earum aliqua. de foro compe. scripsi in interpre. authen. habita. in verbo, aliquam. C. ne filius pro patre.

Et sic perperàm videtur concludere Doctor. qui dicunt dolum esse considerandum, sicut metum, qui etiam cadere possit in prudentem virum, quia per iura prædicta aliqua calliditas sufficit, quicquid dicat Bald. in rub. C. de rescin. vendi. & in l. prima. col. 2. C. de sentent. ex libello recitanda. Hyppol. singul. 407. Nõ omnis. Relinquitur tamẽ arbitrio iudicis, si calliditas illa sit sufficiẽs, néc ne, nempe dolus tantò punibilior est, quantò callidior, & latentior. teste Bald. in l. fraus. ff. de legi. Ista videtur additiones quædam interpretum ad textum, & ex hoc sequeretur absurdum, non puniendum, scilicet dolum, qui in simplices, & faciles fit.

Quartò, principaliter dubitatur, quãobrem hoc edictum introductum sit? Respõdeo, duplici ex causa. Primò, ne simplicitas dãnosa sit istis simplicibus, quidam sunt simplices, id est fatui, negligentes, & his aliqua etiam iura subueniunt. vt in l. in negotiis. ff. de regul. iur. *Edictũ hoc quare introductum sit.*

Alij sunt simplices, id est puri, & aperti, à dolo & simulatione alieni, nil fuci præseferentes, de quibus in c. si cupis. 16. q. prima. ibi, habeto simplicitatem columbæ, ne cuiquam machineris dolos, & serpentis astutiam, ne aliorum supplanteris insidiis, & ista veritatis est amica simplicitas. c. veritatis. de iureiur. Et his simplicibus qui interdum facilè decipiuntur, sub-

uenit hoc edictum aduerſus doloſos & vafros.

Alia eſt cauſa, ne malitia & calliditas doloſis ſit lucroſa, vt etiam docet Paul. in l. ne ex dolo ſuo lucrentur.infrà. Etiam Caius ait, non debere quos ex alieno damno lucrari.l.itaque.in §.fi.infra eodem.& alibi idem ait,videri me dolum malum facere,quòd ex aliena iactura lucrum quęram.l.ſi quis mancipiis. in fin.ff.de inſti. actio. vnde iure naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimẽto,& iniuria fieri locupletiorem. l.iure.ff.de regul.iur. & Paul. ſcribit in l.prima.ff.de doli excep.Ideò autem hanc exceptionem Prætor propoſuit, ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem proſit.

Actio de dolo finitur biẽnio.

Quintò,quantum durat hæc actio? Reſpondeo, hæc actio debet moueri & finiri intra biennium. l.fi. C. eodem. eò quòd famoſa ſit,iura volunt eam citò extinguendam: ſed in praxi non ſeruatur illa lex quoad conteſtationem, vt ſi ſemel intra biennium cœpta ſit,& non perfecta, quòd finiatur, alioqui doloſus protrahendo cauſam,ſic lucraretur, quod non eſt dicendum,imò etiam tempus, quo quis non potuit agere,quia cauſa reipub.erat abſens, detrahitur. l.iij.C.eodem.

Sed de eo quod ad doloſum peruenit,& locupletior factus eſt, in factum actione tenetur perpetuò, etiam hæres eius. l. itaque.in fin. infrà eodem. quæ actio famoſum eum non facit, quia rem reſpicit, & potiùs calculi ratione, quàm maleficij hæredem conueniri (id eſt, ſi poſt calculum bona inueniantur apud eum hæredem)ait Iuriſconſ. in l. Sabinus. hoc titulo.

Neque cauſæ cognitio in hæredis perſona erit neceſſaria.l.neque.ibidem.quia datur in hæredem quẽcunque, etiamſi dignitate præditus ſit, etiamſi res modica ſit apud eum,quia hęc non infamat,vt dixi, cùm rem reſpiciat,& ſic nõ requiritur cognitio cauſæ,an ſit in dignitate nécne hæres, vel an res ſit modica,vel magna.

Actio perſonalis ad reſcindendũ contractum dolo initum, finitur poſt 10. annos.

Poſtremò notandum eſt,quòd ſi venditio, vel alius contractus dolo factus fuerit, datur actio perſonalis ad reſcindendum illum contractum, quæ 30. annis durat.l.ſicut.& l.omnes.C.de præſcrip.trig.anno.niſi in hoc regno Franciæ, quæ tantũ decem durat annis.vt in titul.proximo ſcripſi ſuprà.

Et quamuis actio quod metus cauſa dolum contineat.l.item ſi cum.§.eum qui. ſuprà tit.proxi.tamẽ nullus metus eſt,ſi dolus intercedat.l.& qui dat.ff.ex quib.cau.maior.

Sextò,Vlpian.ait, qui dolo dicit factum aliquid, licèt in exceptione, docere dolum admiſſum debet.

2 in l.quotiens. §.primo. ff. de proba. Et ſic dolus eſt probandus,quia regulariter non præſumitur interueniſſe.l.meritò.ff.pro ſocio.

3 Sed quomodo probetur dolus?Reſpondet Imperator, ***dolum ex iudiciis perſpicuis probari conuenit.*** l. dolum.C.de dolo.

Dolus quãdo præſumatur.

Interdum à iure præſumitur dolus ex qualitate facti,vel actus cui ineſt,vt quando debitor, ſciens ſe debere,omnia bona alienat: nã hoc in fraudem creditorum facere cenſetur.l.Lucius.§.omnes.ff.quæ in fraudem credit. & res ipſa aliquãdo in ſe dolum habet.l.ſi quis cùm aliter.ff.de verbor.obliga.Et his caſibus & ſimilibus dolus non eſt alio modo probandus,ſed iudex ex actu ipſo habet probatum dolum, poſtquam lex eum etiam ſic habet;ideò præſumitur dolus,quando quis non facit,quod debet.l. dolus.ff. manda.l.tutor qui.ff.de adminiſt.tut. Iaſ. conſil.229. col.2.in 2.vol.

Aliquando qualitas facti concludit contrarium eius,quod agitur,vt non poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus non obtemperat.l.non poteſt.ff.de regul.iur.l.item hi qui reipub.cauſa, ſine dolo malo abfuiſſent, dolum malum eò pertinere accepit, vt qui reuerti poteſt, neque reuerteretur. ff. ex quibus cau.maio.

Item in maleficiis præſumitur dolus.l.ſi non conuicij.de iniur.C. l. prima. de ſicar. & quando vergit in alterius detrimentum.l.nec ex vi. C. de fal. Bald. conſil.155.Reperitur.in 3.vol.plenè ſcribunt Doct.in c.ſi autem.de reſcript.

Item eò dicunt iudiciis dolum probandum, quia verè probari non poteſt, cùm in animo conſiſtat, & animi cognitor eſt ſolus Deus.c.erubeſcãt. 32.diſt.c. tua nos. de ſymo. & Iuriſconſ. ait, an dolo quid factum ſit, ex facto intelligitur. in l. prima. ff. de doli excep.

Iudicia ad dolum probandũ, debẽt eſſe dilucida.

Sed quæ iudicia ſufficiant? Reſpondeo, oportet eſſe perſpicua,& dilucida,quæ facti qualitatem indicent,ex quibus iudex poſſit dolum arguere, cognoſcere,ſeu cõiectare,& de eo iudicare, & ideò arbitrio iudicis iſta relinquuntur, cùm ſuper his certa non poſſit conſtitui regula.vt docet Luc. de Penna. in l. quemadmodum.col.11.C.de agrico.& cenſi. libr. 11. & quod Imperator vocat iudicia, Iuriſconſ. vocat argumenta.in l.non ſolum.§. à Barbaris.ff. de re milit.Et perſpicua vocantur clara,aperta,dilucida,manifeſta,ſuper quibus iudicantis authoritas iudicium firmare poteſt,vt docet Bart. in l. admonendi. col.3. C.de iureiur.

Diſcutere ergo debet iudex, an iudicia ſint ſufficientia ad probandum dolum,an verò leuia ſint, ex quibus dolus non eſt ſatis probatus, vt eis credat, & per ea iudicet.l.fi. C.de proba.l.& elegãter. §. primo. infrà.Bald.conſi.250.in quæſtione.in primo vol.Vnde Celſus confitetur, ſi leuior ſit ſuſpicio aduerſarij, quaſi doloſè verſati, hòc non ſufficere, vt minor in integrum reſtitui poſſit quaſi callidè deceptus.l.iij.§. ſi quis.verſic.idem tamen.ff.de minor.

Item diſcutiet iudex,inſpecta qualitate perſonæ & facti,an plura ſint cõtra doloſum iudicia, & fortiora quàm pro eo,vel è contrario, & qualia ſint vtraque. vt probatur arbit.tute.l.ſi defunctus.& l.nec ei.§.primo.ff.de adop.

Septimò,quæro quod eſt Prætoris edictum? Reſpondeo,in l.prima.Vlpia.hæc fore verba edicti ſcribit, Quæ dolo malo facta eſſe dicentur, ſi de his rebus alia actio non erit, & iuſta cauſa eſſe videbitur,iudicium dabo.

Primò in edicto Prætoris ſunt hæc verba, quæ facta erunt,&c. Videlicet, quæcunque dolo malo facta erunt, datur actio,ſicut in edicto Pretoris quod metus cauſa geſtum.l.metum.§.animaduertendum. ſuprà.eodem.vbi dixi.& in edicto Prætoris erãt verba, ***quæ fraudationis cauſa geſta erunt***, & Vlpian. ſic declarat in l.prima.ff.quæ in fraud. credi. quodcunque igitur fraudis cauſa videtur fieri, his verbis reuocari, qualecunque fuerit: nam latè iſta verba patent,& in rub.ff.quod vi aut clam fact.eſt.ac in titul. quod falſo tuto.aucto.geſtum eſſe dicet.

Dolo

Dolo malo, ideò Prætor dixit, quia dolus quidam bonus est, qui pro solertia accipitur. Solertiam dicimus, sagacitatem, prudentiam, celeritatémque ingenij, quæ non infringit actum, licèt in eo interueniat, & ita intelligi debet text. in l. in causæ. 2. §. *Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire.* ff. de minor. Nam cùm hæc solertia naturaliter hominibus quibusdam insit, ob id naturaliter dicit licere circũuenire alium in pretio, & idem text. in l. item. §. si. loca. dummodò dolus absit.

Interdum, hoc dolo vti potest Aduocatus, si iustã habeat causam. glos. in c. dominus. 23. qu. 2. Panor. in c. primo. col. 2. quod metus causa.

Idem in iudice, vt veritatem eruat à scelesto homine. Bald. in l. prima. §. editiones. 2. nota. de eden. Hyppoli. in singul. incipiente, Malitiis. 177. & Archidiac. & alij. in c. vtilem. 22. q. 2.

Definitio doli mali.

Alius dolus est malus, qui sic à Labeone definitur, cuius definitionẽ probat hìc Vlpia. dolũ malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circunueniendum, fallendum, decipiendúmque alterum adhibitam. Et Accurs. putat hìc calliditatẽ in tacendo, fallaciam in mentiendo, machinationem in arte verborum consistere: tamen regulariter ista vocabula ad malitiam tendunt, ob id indifferenter his vtimur vocabulis, ideò omnis machinatio, fraus, versutia, fallacia, & calliditas ad decipiendũ alterum adhibita, dicitur dolus.

Item doli appellatione venit dolus malus. l. & eleganter. & ferè in aliis legibus infrà. eod. l. dolo facit. ff. de excep. rei iudic. & hoc docet Diuus Thomas. in 2. secundæ. q. 55. arti. 4. quem sequitur summa Angel. in verbo, astutia.

Facere, verbum, quid complectatur.

Deinde in Prætoris edicto erat verbũ, facta. Verbum, facere, omnem omninò faciendi causam complectitur, dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, & ambulandi. l. verbum, facere. ff. de verborum significatione, vbi dixi.

Si dolo malo suaserim vt des seruũ, dedisti, actio de dolo competit, si alia non detur, quia verbum facere in hoc text. conscriptum complectitur causam dandi.

Idem, si per dolum tuum, quod non debebam Titio, soluerim, repetam à Titio, si soluendo sit, alioqui contra te de dolo agetur. l. ideóque. hoc titulo.

Si dolo coactus fuerim tibi pecuniam numerare, etiam hoc edicto dolus malus punitur, cùm verbum hoc factam numerationem etiam contineat. d. l. verbum facere. Iudicandíque dolus plectitur in l. si filiusfamilias. ff. de iudi.

Ambulandi causa, punitur dolus. in l. is qui cum telo ambulauerit homines necandi causa, sicut is, qui hominem occiderit, vel cuius dolo malo factum erit commissum, legis Corneliæ, de sicar. pœna coërcetur. C. de sicar.

De eadem re.

Faciendi etiam verbo, reddendi causa continetur. l. faciendi. ff. de verbor. significatio. Vnde si venenum datum fuerit seruo meo, quem commodaueram, vel qui mihi erat vẽditus, de dolo dabitur actio. l. & eleganter. §. nõ solum. infr. & sic hoc verbum, facta, in edicto Prætoris positum latè patet. vt in l. prima. ff. quæ in fraud. credit. facta sunt. & in l. prima. & per totum. ff. si quid in fraud. pat. fact. sit.

Adeò quòd hoc verbum, factum, comprehendit etiam dictũ dolo, vt Caius, & Vlpia. inferiùs satis explicant. Ait enim Caius. l. *quòd si cùm scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia affirmasti mihi idoneũ esse, de dolo iudicium dandum.* infrà. eo. Similiter & Vlpia. in l. si quis affirmauerit. ibidem. Etiamsi quis ad infamiam alterius dolo malo cantilenam, vel aliud scripserit, si alia actio non sit, daretur doli actio. l. lex Cornelia. §. si quis librum. ff. de iniur. Imò si lex dolo alicuius sit promulgata & edita, hæc actio datur, & quidem dolus sit, tam in contractibus, quàm in testamentis. l. prima. in fi. ff. de doli except.

Dicentur.] Accurs. supplet, & erũt facta, hoc tamen non est necessarium: nam hæc est phrasis Iuriscon. vt quãdo factum pro vero habẽdũ, hoc verbo vti soleant, vt quæ dicentur esse facta, pro eo, quæ facta erunt. vt in titul. si quadrupes pauper. fecis. dica. si libertus ingenuus esse dicatur. & in tit. si mulier vent. min. in possess. calumniæ causa esse dicatur. ac in titul. quod falso tutore authore gestũ esse dicetur. l. qui nomine Prætoris literas falsas reddidisse edictúmve falsum proposuisse dicetur, ex hac causa actione in factũ pœnali tenetur. ff. de falsis. Adduxi iura in l. iij. §. fi. ff. de verbo. signifi. & hoc quando Iuriscon. impersonaliter loquuntur, secus si ad partem referatur, quia tunc qui dicit se esse talem, intelligitur, si probetur quod dicit, l. qui se dicit. ff. de iudic. l. actor. C. de proba. l. non ignorat. qui accus. non possunt.

Rei appellatio.

Si de his rebus.] Rei verbum tãquam generale Prætor elegit, l. prima. in fi. ff. de reb. credi. & rei appellatio generalior est, quàm pecuniæ. l. rei. ff. de verborum significatione, vbi abundè scripsi, quid rei nomine contineatur, videlicet & facta, & alios actus contineri, & ideò in re gesta dolo, id est, in actu gesto dolo, si non oriatur, de dolo actio dabitur. Et hoc dicit iste text.

Si alia actio non erit.] Hoc amplissimè elucidat Iuriscon. in hac l. prima. & sequen. nam Vlpian. docet his verbis, Meritò hanc actionem Prætor ita
demum pollicetur, si alia actio non erit, quoniam fa- 4
mosa actio non temere debuit à Prætore decerni, si sit ciuilis, vel honoraria, ordinaria, id est, qua quis possit experiri. vt Accurs. ait, vsque adeò vt & Pedius lib. 8. scribat, etiam si interdictum sit, quo quis experiri, vel exceptio, qua se tueri possit, cessat hoc edictum. §. ait Prætor. l. prima. hoc tit. idem & si quis stipulatione tutus sit, non agetur de dolo.

Actio de dolo quãdo locum non habeat.

Imò, si quis in integrum restitui ratione ætatis, metus, vel absentiæ, vel aliæ iustæ causæ possit, non dabitur hæc actio, sed imputabitur illi, qui in integrum restitutionem petere non vult, nisi per dolum fecerit, vt tempus ad petendam restitutionem præterierit, eo casu post tempus doli actio dabitur. §. idem Pomponius. in d. l. j. etiam Vlpian. docet, Si quis aduersarium callidè circunuenerit, & omnis in hac lite dolo versatus est, locũ habebit ex stipulatu actio, & ideò si velit de dolo actionem aduersarius exercere, non debebit, cùm habeat ex stipulatu actionem. l. ita demum. in fi. ff. de arbitr.

Nec quidem hæc actio datur, si primùm habeam actionem, & eam acceptam fecerim: nam imputari mihi debet, cur eam sustulerim, nisi dolo malo quis induxerit me, ad illam actionem extinguendam, eo

casu de dolo actio competeret §. si quis. in hac l.prima.

Et generaliter vbicunque res seruari potest, siue ab eo qui dolum intulit, siue ab alio, nunquam hæc actio dabitur, vnde si dolo tutoris, vel collusione sua minor sit circunscriptus, non datur minori actio de dolo, quia tutelæ competit in tutorem, nisi tutor soluendo non sit, tũc de dolo daretur aduersus Titium rem pupilli possidentem, & qui dolum cum tutore commisit. l. ij. & sequen. l. ideò. cum l. sequen. & alibi. Papinia. ait, *Quotiens deficit actio, vel exceptio, vtilis actio, vel exceptio præscriptis verbis danda est.* l. quotiens. ff. de præscrip. verb. Ideò, vbi ex facto dolus abest, est tamen æquum actionem dari, tunc prescriptis verbis, vel in factum dabitur, & ita intelligetur dicta lex quotiẽs. & l. prima. & per totum. ff. de præscrip. verb. At cùm factum dolo conceptum est, & ex eo non adest alia actio, tunc de dolo competit, vel actio, vel exceptio. l. prima. ff. de doli excep. Sufficit ergo vel aliam habere actionem, exceptionem, persecutionem, vel in integrum restitutionem, per prædicta.

Restrictiones ad præcedentia. Limitatur, quando criminalis competeret cum hac actione, tunc vna per alteram non cessabit. vt docet Vlpian. his verbis. in l. si quis affirmauerit. in fi. infrà. ibi item, si tabulæ testamenti ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint, mox mortuo filio prolatæ, hæredes filij aduersus eos, qui suppresserunt, & lege Cornelia, & de dolo posse experiri certum est. facit gloss. in §. gallinarum. de rer. diuis. in Instit.

Secundò, quãdo alia actio, quæ daretur, esset inutilis, & sine effectu, vt si tutor colluserit cum Titio, & minor circunscriptus fuerit, in Titium dabitur actio de dolo, si tutor soluendo non fuerit, licèt actio tutelæ competat, tamen esset pupillo inutilis. l. ideóque rationem tradit Caius: nam is nullam actionem videtur habere, cui propter inopiam aduersarij inanis est actio. ibidem.

Idem dico in Procuratore, qui passus est vincere aduersarium, vt si cum Procuratore agi non possit, quia non est soluendo, liberum erit contra aduersarium. l. & eleganter. §. si dolo malo. infrà eodem. vbi dicam. facit l. si oleum. in princ. infrà, quæ est aliàs l. si quis affirmauit. §. Labeo libro tricesimo septimo posteriorum scribit, si oleum, &c.

Actio de dolo pro re modica nõ competit. Tertiò, ista actio non datur pro re modica, quia odiosa est, & infamat, modicã rẽ dicit Paul. vsque ad duos aureos l. si oleum. in fin. cum l. sequen. infrà eodem: nam nisi ex magna causa & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. l. & eleganter. in fin. infrà eodem.

Quartò, interdũ in lege numerantur plures actiones, & dari eas pro vno actu Iuriscon. asserit, tamen quandiu vna competere potest, actio de dolo (quæ est subsidiaria) non competet, vt in l. prima, & secunda, & hac l. iuncta l. repeti. §. fi. ff. quibus modis vsusfruct. amitta. & in hoc limitabitur l. quod in hæredem. §. eligere. ff. de tributo. actio. & sic non est inconueniens quem pluribus actionibus teneri, etiam cum actione de dolo, sed agetur aliis actionibus, & non de dolo. facit l. qui tabulas. ff. ad legem Aquiliam.

Quartò, non datur liberis contra parentes, quia liberi honorare, & non infamare parentes debent. l. liberto. ff. de obseq. Etiam eadem ratione non competit aduersus patronos, idem dixi non dari scholastico aduersus doctorem, & præceptorem, quia parentum hi prærogatiua iuuantur. d. l. liberto. Ioan. Fab. & alij in §. pœnales. de actio. in Insti. idem sentiunt.

Non datur hæc actio etiam humili aduersus hominem excellentem, vtputà non datur plebeio aduersus consularem, id est, aduersus eum qui iam erat functus officio Cõsulis, in memoriam prioris dignitatis. l. fin. ff. de decur. vel qui dignus erat consulatu: sic nec aduersus consiliarios Curiarum supremarum, aut magni consilij, nec aduersus nobiles, vt docet Cæpol. cautel. 161. Dicas.

Sed, nec vili datur aduersus homines vitæ emendatioris, quos non debet infamare, quare per istum text. dixi aliquem scurram, seu vilem non posse agere contra Aduocatum actione doli, quia hi viles honore afficere debent hos honoratiores, non verò infamia dedecorare. hoc docet Angel. in §. primo. colum. 11. & sequ. de excep. in Instit. Cæpol. cautel. 107. Filio.

Humiles & abiectas personas esse Imperator declarat, seruos, & ancillas, libertos & libertas, ac horum filios scenicos ac scenicas, tabernarios, ac lenones, arenarios, & horum filios, ac filias, & eas quæ publicè mercimoniis præfuerunt, id est, meretrices. in l. humilem. C. de incest. nupt. *Personæ abiectæ quæ dicantur.*

Luxurioso.] Gloss. dicit carnali, vel prodigali iniuria. vt l. ex damno in princ. ff. de damno infect. Ille dicitur luxuriosus, qui luxui deditus est, siue in voluptatibus mulierum, siue bonorum, probat l. & mulieri, quæ luxuriosè viuit, bonis interdici potest. ff. de cura. furio. quam alibi elucidaui.

Prodigo] Is, qui prodigit substantiam suam, vilis est, quando ad summam venit profusionem, ἀφανίζειν, dicitur, id est, consumere, vt nusquam vestigium appareat, vnde à Nabatæis seruatum legimus, vt negligens & remissus, qui opes paternas minuisset, pœna mulctaretur, cui verò res esset auctior, daretur præmio, nec hi in sepulchro patris apud Græcos inhumabantur, vt docet Alexand. lib. Genial. qui bona paterna voluptatibus deliniti & inescati abligurierant.

Viles dicuntur, qui abiectas artes exercẽt, vt cloacarij, custodes caprarum, & pecorum, tabernarij, histriones, & alij artes similes exercentes. vt in l. ne quis. C. de digni. libro duodecimo. & qui malis moribus vilescunt. gloss. in cap. qui contra. 4. quæstion. prima. Bald. in d. l. humilem. scripsi in interpretatione authen. habita. in verbo vilissimis. C. ne filius pro pat. Alcia. in l. mercis. ff. de verborum significatione. *De eadem re.*

Dicet quis, ergo isti potentes lucrabuntur cum dolo suo? Respondeo, non: sed in factum agetur in ipsos, & verbis temperanda erit ista actio, vt non doli, sed bonæfidei sit habenda mentio, vel docet Iacobus de Rauen. filium & libertum posse narrare in facto dolum commissum, à parente, & patrono, sed in cõclusione temperabunt actionẽ, faciendo mẽtionem bonæfidei: sic, quia bona fides nõ patitur, quod ex dolo suo quis lucretur, ideò peto patrẽ meũ condemnari actione in factũ, sed hoc nõ est verum, alioqui *Dolus potentũ quomodo in actionẽ deducendus.*

Actio filij decepti, quomodo cõtra patrem formanda.

alioqui nominando dolum pater infamaretur. Ideò praxis hodierna inualuit, vt si pater dolo induxerit filium ad dandum illi, illum fortè inebriando, filius deceptus narrabit factum, vt est, sed nõ dicet patrem induxisse eum dolo, sed bona fide eum inebriasse, & posteà induxisse eum ad dandum talem domum, quare dicet, cùm ex tali facto appareat eum esse sic deceptum, ideò petit, vt talis donatio annulletur, & demum sibi res restituatur, & sic nũquam fiet mentio doli, sicut nec fit mentio furti, quando vxor post mortem res mariti amouit, sed rei amotæ, & in factũ sic agitur. l. prima. & per totum. ff. rerum amota. aliàs si doli haberetur mẽtio, infamis apud bonos & graues fieret pater, quod non debet filius facere etiã excipiẽdo. l. apud. §. aduersus. ff. de doli excep. Cæpola, cautel. 107. Filio. Ideò hodie dolo sic deceptus, quisquis sit, solet impetrare literas Regias, in quibus factum narratur, & rex iudici mandat, quòd si de his constiterit, annullet & irritet cõtractum sic factum, & demum rem restituat, & iudex in sententia pronuntiabit literas cõprobandas, & (vt dicunt) interinandas, & eas interinando rescindet contractum, & annullabit, ac condemnabit eum, qui dolum commisit ad rem restituendã cum expensis & fructibus.

Et in his etiam literis bonæfidei erit faciẽda mentio in personis conscriptis. in d. l. non debet. & nõ doli, vt iudex postea sic posit proferre sententiam, iuxta petitionis & literarum formam: l. vt fundus. ff. cõmuni diuidundo. hæredibus tamen harum personarum, item aduersus hæredes de dolo actio erit danda. l. hęredibus. infrà. sed hoc non infamat hæredem, quia datur quatenus ad eum peruenit, & non ex delicto defuncti. l. in hæredẽ. infrà eo. & l. si plures. eod.

Deinde in edicto sunt ista verba, & iusta causa videbitur esse.] Meritò quoque causæ cognitionẽ inseruit Prætor, neque enim hæc actio passim indulgenda est: nam ecce in primis si modica summa sit, id est, vsque ad duos aureos, nõ debet dari hæc actio, nec quibusdam personis. l. si oleum. §. fin. cum l. sequenti. infrà eod. & superiùs dixi.

Pupillus quando ex dolo conueniẽdus sit.

Item in causæ cognitione versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo actio detur, nisi fortè hæreditario nomine cõueniatur, ego arbitror & ex suo dolo cõueniendum, si proximus pubertati est, maximè si locupletior ex hoc factus est. Quid enim si impetrauit à Procuratore petiturus, vt ab eo absolueretur, vel si de tutore mentitus (fortè se nõ habere tutorem asserens) pecuniam accepit, vel alia similia admisit, quæ non magnam machinationem exigunt. l. non debet. in fi. cum l. sequen. infrà, eodem. Et si ex dolo tutoris, pupillus factus sit locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur, vt censet Vlpia. in l. sed si ex dolo. infrà. Etiam in ciues vel municipes non datur actio de dolo, nisi quicquam ad eos peruenerit, sed in eos, qui dolo administrarunt, dari Vlpian. ibi consentit, & de dolo decurionum, in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. ibidem.

Præterea in edicto Prætoris est, videbitur, & intelligitur de iudice, si iudici videatur iusta causa dandi actionem de dolo, dabitur, si alia non sit, quia hæc verba ad iudicẽ referuntur. l. arbitrio iudicis. infr. eo.

Denique in edicto est, iudicium dabo, id est, actionem, vt patet in l. prima. & per totum istum titulum. scripsi plenè in l. sæpe. ff. de verbo. signifi.

Quę requirantur ad hoc, vt hæc actio competat?

Requisita, vt actio de dolo cõpetat.

Respondeo sequẽtia. Primò, dolum interuenisse malum, ergo non sufficeret si solertia quis, & suasionibus fuerit ingressus religionem, vel effectus fuerit sacerdos, qui ob dolum non potest liberari, c. fi. 2. qu. 3. quia bonus dolus est, qui nõ infringit iustum actum. l. prima. infrà. & c. vtilem. 22. q. 2.

Secundum est, quòd dolus interuenerit, ab eo, qui est sagax: nam si inter infantes, vel amentes, non habebit locum actio doli, & hæc in causæ cognitione interuenire solent l. si oleum §. fin. infrà. eodem, quæ est noua tituli, & aliàs incipit l. si quis affirmauerit vt suprà dictum est.

Tertiò requiritur ignorantia, alioqui si vterque scierit dolum committi, non agetur doli, quia scienti dolus non infertur. l. venditor. C. de rescin. vendi. l. in diem. ff. de aqua plu. arcend. l. prima. de iniur. l. nemo videtur fraudare eos, qui sciunt. ff. de regul. iur. & regula scienti. illo titul. libr. 6. Alex. consil. 122. Quoniam. in 6. volum.

Quartò requiritur etiam illum, qui dolum commisisse dicitur, non esse authoritatis receptæ, & eum, qui agit, vilem esse. l. non debet. ff. de dolo. vt prædictum fuit.

Quintò requiritur, vt exprimatur persona, quæ dolum adhibuit, ne fortè liberi sui sint, qui in parentes agere velint, quod non possunt. per d. l. non debet. Etiam quia dolus ex natione personæ præsumitur, inspiciet enim iudex, si fuerit simplex ortus in Normania, Cenomania, Liguria, vel alia simili patria: nam Vlpia. ait interesse nostra scire nationem; præsumptum enim est quosdam seruos bonos esse, quia nationis non sunt infamatæ, quosdam malos videri, quia ea sunt natione, quæ magis infamis est. l. quod si nolit. §. qui mancipia. ff. de ædili. edi. Debet etiam exprimi res, super qua dolus est commissus, scire enim debet actor in qua re circunscriptus sit, nec in tanto crimine vagari oportet. l. item exigitur infrà. Sic in qualibet actione reali debet quis designare, quod petit l. in rem. ff. de rei vendic. non tamen debet exprimi locus, sicut in criminalibus l. libellorum. ff. de accusa. Soci. consil. 109. Clarum. in 3. vol.

Sextò, requiritur quòd damnum ascendat vltra duos aureos, alioqui pro modica re non datur hæc actio. l. si oleum. §. fi. cum l. sequen. infrà. eod.

Septimò, quòd alia actio non competat: nam cùm hæc sit famosa, non datur, si alia sit actio. l. prima. & per totum. infrà. & superiùs dictum fuit.

Octauò si plures dolo fecerint, & vnus restituerit, omnes liberantur, quia si vnus quanti ea res est præstiterit, putat ad hoc cæteros liberari. Vlpia. in l. si plures, infrà, eodem.

Vltimò, requiritur biennium non esse transactum à tempore, quo dolus est admissus, aliàs actio doli tempore esset perempta. per l. fi. C. eod.

SVMMARIA.

1 *Dolus dans causam contractui, infirmat contractum minoris.*

2 *Diuisio dolo facta, est reformanda.*

3 *Dolus cur ipso iure societatem annullet, non alios contractus.*

4 *Dolum passus potest contractum, inuito eo qui dolum intulit, tenere.*

5 *Procurator Regius actionem popularẽ in regno Franciæ persequitur.*

LEX VII. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

T eleganter Pomponius hæc verba, SI ALIA ACTIO NON SIT, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salua esse non posit. Nec videtur huic sentētiæ aduersari, quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis viginti quinque consilio serui circunscriptus, eum vēdiderit cum peculio, emptórque eum manumiserit, dādam in manumissum de dolo actionem. Hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, vt ex empto teneri non posit: aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet, circunscriptus est. Et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere. Secundùm quæ, etiamsi pœnali actione indēnitati eius consuli posit, dicendum erit cessare de dolo actionem. Pomponius etiamsi popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem.

ISTam l. hactenus perperam ab interpretibus intellectam arbitror, ideò primò, speciem facti ad principium huiusce legis adducam, quęsitum fuit ab Vlpia. quomodo intelligerentur hæc verba edicti, si alia actio non sit. Respondeo, quando res potest esse salua dolum passo per aliud remedium, hæc actio famosa dari non debet, si rem, aut æstimationem rei habere actor quoquomodò posit. *Facti huius legis species.*

In secunda parte Iuriscon. tollit dubium, ibi, nec videtur, dicet quis, minor dolo & consilio sui serui deceptus vendidit illum cum peculio, quem emptor manumisit, quæ actio detur? Iulia. ait dādam in manumissum de dolo actionem. Sed, quomodo hoc intelligatur? Respondet text. ita demùm actionem in manumissum dandam, si emptor carebat dolo, quia tunc alia actio dari non potest aduersus emptorem, ergo contra manumissum dabitur hæc actio deficiente omni alia actione.

Item debet intelligi actionem in manumissum de dolo dandam, si emptio nulla erat: nam si nulla erat venditio, eo quòd minor erat in hoc ipso circunscriptus, vt venderet seruum frugi & bonum, quem nō erat alioqui venditurus, tunc nulla est emptio, & sic seruum suum vendicare poterit, ac si venditus non esset, at in eo quòd est minor, nō datur restitutio contra manumissum, nec petet is restitutionē, vt in seruitutem redigatur manumissus, sed si posit consuli indemnitati huius minoris actione pœnali, vel alia, cessabit actio de dolo, etiam si popularis actio competeret, ista est textus declaratio.

Et eleganter.] Ista est Iuriscon. phrasis propria, vt patet in l. & eleganter. ff. de condict. indeb. & in l. & eleganter. ff. de pignorat. acti. interdum dicunt, bellissimè Iurisconsulti in l. si alius. §. bellissimè. ff. quod vi aut clam. aliquando, rectè. vt in l. nec timorem. ibi, *rectè scribit Pompo.* suprà titul. proximo. Et sæpius, rectissimè. l. item si cum exceptione. §. aliquādo. ibi, *sed rectissimè Iulia. videtur.* ff. quod met. cau. l. si verò. §. si post creditam. manda. & non incommodè potest adhiberi distinctio. Paul. in l. Stichum. §. quæsitum. ff. de solut.

Excepit, exponit gloss. id est, excepta, sic exposuit, ego exponerem, pro exclusit, separauit, vt scripsi in tract. excep. in prima. quæst. & infert glo. & ad hoc allegatur, quòd nomine actionis venit omne remedium. facit l. cùm à te. infrà. & l. prima. §. cùm autem. ff. de aleæ vsu. scribunt interpretes in §. primo. de actio. in Insti. & dixi in l. actionis. ff. de verborum significatione. *Actionis nomine, quid contineatur.*

Quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet salua esse non posit.] Ex hoc tex. colligitur, quòd si res posit esse salua domino rei, non dabitur actio doli, vel exceptio res salua dicitur, quando potest seruari mihi. l. ij. & sequen. & si indēnis posim esse, extra hanc actionem, ea non vtar, vt inferiùs patet.

Nec videtur huic sententiæ aduersari.] Colligitur, quòd si volumus aliquam sentētiam tenere, debemus respondere his, quæ illi sententiæ aduersantur, quod facit pro consiliariis & aliis, qui faciles sūt ad dicendam eorum sententiam, sed non ad respondendum, quod aduersatur suæ sententiæ, & in hoc est vis ingenij, & doctrinæ argumentum, alioqui tantum faceret analphabetus, vel alius illiteratus, sicut hic, qui dicit suam sententiam, & non respondet rationibus allegatis in contrarium.

Consilio serui circunscriptus.] Ex hoc text. colligitur quem de consilio teneri & in eum actionem de dolo dari. *Actio de l., ex consilio dato.*

Nec refragatur l. *consilij non fraudulenti nulla est obligatio.* ff. de regul. iur. Respondeo, ibi soluitur, in illo text. nam nullus obligatur ex consilio non fraudulento, nec doloso, sed quilibet regulariter obligatur ex consilio fraudulento, & doloso. Ita & hic seruus consuluit domino suo, vt eum venderet, fortè dicens, se valetudine affectum, quam non poterat euadere, quod dominus credens vendidit, ob id si emptor eum dolosum manumiserit, datur in eum de dolo actio, vt suprà dictum fuit. de hoc consilio dixi in l. sæpe. §. fi. ff. de verb. signifi. *Obiectionis solutio.*

In text. emptórque eum manumisit, & sic ista manumissio & libertatis datio tanquam fauorabilis, non poterit retractari. l. si dolo. infrà eodem. & l. si ex causa. §. fin. de minor. vbi Vlpian. ait, Aduersus libertatem minori à prætore subueniri, impossibile est, nisi ex magna causa à Principe fuerit consecutus. l. nisi. ibidem & facit titul. C. si aduer. liber. resti. postul. vel nisi libertus erexerit ceruicem in dominum, & ingratus fuerit. l. ij. & sequen. C. de liber. & eo. liber.

In manumissum dandam de dolo actiobem.] Nota hîc dari actionem in manumissum, de his quæ gessit in seruitute, licèt regulariter contrà. l. cum actum. ff. de nego. gest. eò quòd dolus sequitur dolosum, vt inferiùs dicetur, & peccata suos authores. l. sancimus. C. de pœnis. dicam in l. verùm. infrà. de minor.

Dandam

Dandam actionem.] Interpretes dicũt actionem esse datiuam, sed ex hoc text. & aliis quos adduxi in l. sæpe. ff. de verborum significatio. & in l. iurisgentium. de pact. apparet deceptos esse, quia est phrasis Iurisconsul. dandam actionem, id est, concedendam, quando Prætor vult, vt actio detur.

Hoc enim sic accipimus carere dolo emptorem, vt ex empto teneri non possit.] Colligitur ex hoc text. declaratio ad regulam in principio text. positam, vt actio de dolo detur contra manumissum, cuius consilio minor circunscriptus eum vendidit, hoc intelligitur quando emptor carebat dolo, at si ipse emptor in dolo erat, nulla dabitur doli actio, sed actio ex empto aduersus emptorem, seu ex vendito. Ratio est, postquam alia actio est, non datur de dolo, & quia potest res esse salua per actionem ex vendito, ideò actio de dolo cessabit. l. Iulia. §. si venditor. cum seq. infrà. de actio. empt.

Decidendi ratio.

Nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet circumscriptus est.] Ex hoc text. colligitur nullam esse venditionem factam per minorem deceptum in eo ipso, quod vendidit: & sic quando dolus dat causam contractui emptionis & venditionis, contractus minoris est nullus, duobus interuenientibus. Primus est, quòd minor vendiderit, vt in text. patet qui tantùm loquitur de minore. Secundum, quando est deceptus in hoc ipso, vt venderet, & sic aut fuit deceptus in pretio, & tunc est actio data, ex l. ij. C. de rescin. vendi. aut in rei restitutione, & tunc emptio non annullabitur.

Deceptio duplex.

Sed videndum est, quando quis minor dicatur circumscriptus in hoc ipso, vt venderet? Respondeo, quando non erat venditurus seruum frugi, nec vtilem, consilio tamen serui & dolo suasus minor illum vendidit, tunc nulla emptio dicetur, vt hîc.

At non parua difficultas est, an iste text. loquens in minore, locum habeat in maioribus: interpretes ferè tenuerunt habere locum, & fixerunt regulam per istum textum hanc, videlicet contractus bonæ fidei nullos esse, si dolus dederit contractui causam: si verò incidat in contractum, non erit nullus, sed annullãdus. Et idẽ dicunt in cõtractibus stricti iuris, vt annullari debeãt quoquomodo dolus acciderit.

Dolus quãdo contractum annullet.

Verumtamen putarem istum textum in minore loquentem, non extendendum ad maiores: multa enim in illis specialia sunt, quæ in maioribus non habent locum, l. j. & per totum. infrà tit. proxim. scripsi 30. illorum specialia in tractat. de resti. artic. 2. glo. 4. in 2. tomo Commentariorum ad Constitut. Regias. & solet Iurisconsultus extendere ad maiores, quãdo vult vt in maioribus locum habeat, l. in causæ. ij. ibi, nec inter maiores quidem. ff. de minor. sed hoc non video in maioribus statutum, ergo in illis locum non habebit.

Item annullatio actus est pœna, c. cognoscentes. de constit. & ibi Doctor. c. super literis. de rescriptis. c. si religiosus. de elect. in 6. scripsi in §. mouemus. in verbo, nullitatis pœnam. de collat. in Concord. ideò hæc pœna non est extendenda, vt actus annulletur: nam si in iure hoc non sit expressum, in minore est
1 expressum, vt dolus dans causam cõtractui annullet contractum minoris, si ipse sit circumscriptus, & nil de maiore dicitur, ergo in maioribus non procedet.

Præterea actio de dolo, vel ex illo contractu datur ad rumpendum id, quod dolo factum est, licèt dolus dederit actui causam. probat text. in l. seruus. in princ. & §. j. vbi Bart. & alij notant infrà. probat l. si legatarius. & l. sequens. ac l. si filiusfam. & l. quod venditor. ac l. sequens. cum l. penult. & vlt. infrà. vbi actione doli agitur, licèt dolus dederit causam contractui: ergo actus tenebat, & non erat nullus ratione doli. hoc probat text. in l. Iulia. §. per contrarium. ff. de actio. empr. vbi actio ex vendito competit venditori, qui minimò vendidit hæreditatem persuasso quod minime valeret, eò quòd instrumenta essent substracta, quam non erat aliàs venditurus. facit l. si quis affirmauerit. infrà, eodem.

Actus ratione doli, quãdo nullus non sit.

Item si actio finita sit, qua quis agere poterat, non dabitur de dolo actio, sed imputabitur illi, qui non egit intra tempus, nisi in hoc quoque dolus admissus sit, vt tempus exiret, l. j. §. idem Pomponius. ij. suprà eodem. & sic ibi dolus dedit causam, vt actio finiretur, & tamen actio de dolo datur, & non est nullus actus.

Etiam verba edicti Prætoris non tendunt ad hoc, vt dolus annullet actum, siue det cõtractui causam, siue incidat in contractum, ideò à verbis legis recedere non debemus, l. non aliter. ff. de legat. primo. dicit enim edictum, *iudicium dabo*, si Prætor dat actionem, ergo stat contractus, etiam dicit, *si iusta causa videbitur:* ergo datur actio, vt iudex videat an sit iusta causa, necne, & si nullus esset contractus, non daretur causæ cognitio iudici.

Nec actus agentium operabuntur vltra Prætoris intentionem, & eorum qui actus conficiunt. l. non omnis. ff. si cert. petat.

Adde, cùm contractus sua habeat substantialia, vtpote consensum, rem, & pretium, valebit, l. j. & per totum ff. de contrahend. emptione. l. dolo. C. de commit. stipul. & sic non erit nullus ratione doli commisi.

De eadem re.

Adhæc, nullo iure cauetur, vt contractus factus à maiore sit nullus ex causa doli, etiamsi dolus dederit contractui causam: ideò hoc non est iure addendum: l. de pretio. ff. de publicia. l. iij. ff. de iureiur. & iura adducta per Doctor. non probant, vt inferiùs dicetur: si enim contractus esset nullus dolo dante causam contractui bonæ fidei, sequeretur quòd ex eo contractu nõ transferretur dominium, l. j. §. si vir. vbi Bart. & Alexand. ff. de acquir. possess. sed in hoc text. constat de contrario, vbi ex venditione transfertur dominium, aliàs manumissio non valeret.

Etiam Prætor non potest nec vult annullare contractus iurisgentium, secundum ius ciuile initos, sed si iusta causa appareat, iudex rescindere illos debet, vt est in hoc edicto, nec hæc potestas Prætori data fuit. l. ius autem ciuile. ff. de iust. & iure.

Præterea diuisio vicem emptionis obtinet, l. j. C. comm. vtriusque iudic. & tamen diuisio dolo facta non est nulla, sed reformari debet, l. maioribus. ibidem. & l. tres fratres. ff. de pact. ergo contractus non est nullus, etiam bonæ fidei: & de emptione, vt dolo inita non sit nulla, est tex. in l. Iulia. §. per contrarium. ff. de action. empt. etiamsi dolus dederit causam contractui. 2

Et istam sententiam probat text. in l. si quis cùm aliter. ff. de verborum obligat. cùm aliter conuenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est: erit quidem subtilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione vti potest: qui enim per dolum obligatus

Obligato per dolum, competit exceptio.

est, competit ei exceptio. Ecce text. loquentem generaliter, vt obligato per dolum exceptio competat, 2 & sic ei datur actio: ideò contractus tenet, siue loquamur in contractibus bonæ fidei, siue stricti iuris, nec in hoc iura faciunt differentiam.

Imò text. C. de inutil. stipul. l. dolo. sic ait, *Dolo vel metu adhibito actio quidem nascitur, si subdita stipulatio sit: per doli tamen vel metus exceptionem submoueri petitio debet.* Et quamuis loquatur in stipulatione, idem in contractibus bonæ fidei: nam si quis per dolum vendat domum, & subdita sit stipulatio, non obstante emptione & stipulatione si agatur, de dolo excipi poterit, & hæc declarat Imperator in l. si dolo. C. de rescin. vendi. sic dicens, *Si dolo aduersarij deceptum venditionem prædij te fecisse Præses prouinciæ aditus animaduerterit, sciens contrarium esse dolum bonæ fidei, quæ in huiusmodi maximè contractibus exigitur, rescindi venditionem iubebit.* Et sic venditio tenebat dolo facta, si rescindi debeat: nam si nulla esset, non est rescindenda, l. iiij. §. post defectum. ff. de iniusto rupto. & sic communiter extra istum ferè casum competet minori in integrum restitutio contra illum, qui dolum adhibuit. l. dolus. C. de rescind. vendit. Et per illum textum probatur praxis Franciæ, quæ est, vt si emptionem dolo vel metu factam rescindere quis velit, impetret literas à Rege, vel eius Cancellaria, quibus mandatur iudici, vt si de his constiterit, rescindat contractum, & rem restituere iubeat, vt abundè scripsi in tractatu de rescis. contract. in 2. tomo Comment. ad Constit. Reg.

Praxis Franciæ de impetrandis literis Regiis.

Nec refragatur l. iij. in fi. ff. pro socio. vbi societas, si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est: quia fides bona contraria est fraudi, & dolo, & sic dolus ipso iure annullat societatem, tam si minor eam coeat, quàm maior. l. in causæ. ij. ibi, *Nullam esse societatem, nec inter maiores quidem.* infrà de minor. & hoc procedit, & expressum est in societate, non in aliis contractibus regula- 3 riter: nam cùm inter socios maximè debeat versari bona fides, vt maneant socij vnà, si alter fraudem & dolum adhibeat, grauior ille dolus est, quàm in alio contractu, quia hic dolus & personam respicit & res: ideò hic annullat societatem, quia socius non posset cum doloso habitare, & si fortè cum eo habitaret, priuaret eum suo dolo omnibus bonis: ob id ius vult, vt societas sic dolo coita nulla sit, quod docet Ioan. Fab. in §. actionum. col. 2. de actio. in Instit.

Non me mouet text. in l. *Si fraude & dolo (licèt inter maiores vigintiquinque annis) facta venditio est, hanc confirmare non potuit consequens tempus, cùm lōgi temporis præscriptio in bonæ fidei contractibus locum non habeat.* C. de præscript. longi temporis. Respondeo, ibi præscriptio longi temporis non confirmat emptionem dolo factam, vt non posit rescindi non obstante temporis lapsu decē vel viginti annorum, sed non vult dicere, quòd venditio nulla fuerit, alioqui lex fuisset de indubitabili: nam quod ab initio vitiosum est, tractu temporis non potest conualescere. l. quod initio. ff. de regulis iuris. ergo non oportebat dicere præscriptionem non confirmare contractum nullum.

Nec obstat quod Bartolus docet, quando dolus purgatur per actionem descendentem ex contractu, illa actio datur contra hæredes, l. si hominem. §. datur. ff. depos. l. ex depositi. & l. ex contractibus. de actionibus & obligat. sed quando dolus dat causam bonæ fidei contractui, actio non datur contra hæredes: §. aliquando. Insti. de perpe. & tempor. act. ergo concluditur, quòd dolus non purgatur per actionem ex contractu, & hanc rationem Bar. hîc dicit inconuincibilem.

Actio quādo contra hæredes ex dolo detur.

Ego verò puto Bart. de industria vsum fuisse aliis terminis, quàm Iurisconf. vt hanc materiam obtenebraret. & Ioan. Igne. in repetitio. l. contractus. col. 39. ff. de regul. iur. fundamentum istud Bart. esse falsissimum asserit, nec se inuenisse scriptum in aliqua lege: imò siue dolus det causam contractui, siue incidat in contractum, conuenitur hæres ex dolo defuncti locupletior factus, vel ex eo quod ad eum peruenit, l. in hæredem. infrà eodem. aliàs lucraretur hæres ex dolo defuncti: nam si Titius modico pretio induxerit te ad vendendū, & illi vendideris, qua venditione facta, & traditione subsequuta, mortuus est Titius, nunquid tenebitur hæres? Nemo negabit, aut si inficietur, dicere oportet locupletari hæredem ex dolo defuncti, quod prohibet l. in hæredem. infrà. sic Bart. ratio est contra ius: nam siue dolus det causam contractui, siue incidat in contractum, hæres tenetur ex dolo defuncti. l. ex depositi. & l. ex contractibus. ff. de action. & obligat.

Bartol. reprehenditur.

Aliquando tamen, & sic regulariter ex dolo defuncti hæres non tenetur, quia dolus & delictum suos debet tenere authores, l. sancimus. C. de pœnis. ista regula maximè procedit, quando ille dolus esset delictum, tunc hæres non tenebitur ante contestationem. l. vnica. C. ex delict. defunct. Quæ limitatur, quando ex dolo defuncti aliquid ad hæredem peruenit. l. si plures. in fin. infrà, eodem. Secundò, quando locupletior factus fuit. l. in hæredem. infrà.

Restrictiones ad regulam præcedentem.

Tertiò, tenetur in casibus à iure expressis. cap. fin. de sepultur. & sic §. aliquando. de perpet. & tempor. actio. dicit, *Aliquando tamen actio ex contractu contra hæredem non competit, veluti cùm testator dolosè versatus sit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit.* Nam eo casu non datur actio contra hæredem.

Nec facit pro Bart. quòd dolus dans causam distractui bonæ fidei, impediat ipso iure liberationem, per §. proximum, qui nil probat, vt statim dicetur: imò debet distractus resolui per actionem, ergo non est nullus: ideò sicut in distractu dolus non impedit liberationem, etiamsi dolus det causam illi liberationi, igitur non erit nulla liberatio, sic nec alius contractus. l. arbitrio. in fin. infrà, eodem.

Dolus interueniens in distractu.

Nec probo sententiam Bartoli, vt dolus annullet consensum in contractibus bonæ fidei, quia hoc non est verum, nec iure probatur, quia ita annullaret quando daret causam, sicut si incideret, & ita in contractibus bonæ fidei, sicut stricti iuris, & quod quis dolo persuasus consentiat. facit l. seruus. in fine. & l. cùm à te. ibi, *Consentiente me absoluereris.* infrà eod.

Et sic comprehendendo hanc materiam facerem casus sequentes. Primus, contractus factus à minore, dolo dante contractui bonæ fidei causam, in quo idem est circumscriptus, est nullus, & hic casus est in hac l. & eleganter. expressè decisus.

Idem fortè dici posset, in contractu stricti iuris, quia eadem esset ratio, videlicet vt quia est minor, qui stipulatur, & est in hoc ipso circumscriptus, tunc nulla esset stipulatio ratione illa duplici considerata: tamen si dolum passus vult contractum tenere, non 4 poterit

Stipulatio à minore facta quando nulla dicatur.

poterit is, qui dolum intulit, allegare contractum nullum. glos. hîc in verbo, nullam. quam probat Bal: in c. de cætero. col. 2. de re iudic. & Feli. in c. dilectus. 2. col. 5. de rescript. & Feder. consil. 89.

Secundus casus, dolus dans causam contractui bonæ fidei facto à maioribus, non annullat contractum, sed est annullandus, vt suprà probatum fuit.

Tertius casus, dolus incidens in contractum bonæ fidei, vel stricti iuris, siue à minore, siue à maiore factus fuerit, non annullat contractum, sed est ratione doli annullandus. l. cùm posteà. vbi Doctor. C. de pact. & l. si dolo. C. de contrah. & committen. stipul.

Quartus casus, dolus dans causam societati annullat societatem. l. in causæ. ij. infrà. tit. proxi. & l. iij. in fin. pro socio. suprà dixi rationem.

Idem dicendum est in casibus aliis, vbi hoc à iure exprimitur, glos. & Doctor. in c. dilectus. in fine. de his quæ vi metúsue cau. fiunt. pulchre Antonius de Burgos in c. cùm dilecti. de empt. & vend. & quamuis hactenus communiter interpretes hoc tenuerint: tamen ex iuribus constat vera ea, quæ superiùs scripsi, & istam dicunt fuisse sententiam Petri à Bella Pertic. & Docto. nostrorum, non tamen sic probata, & distincta ab aliis fuit.

In textu, Et quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem.] Colligitur non sufficere minorē esse, & circumscriptum, ad hoc vt restitui minor possit, sed in contrarium facit, l. nam posteà. §. si minor. ff. de iureiurand. vbi hæc duo sufficiunt ad postulādum in integrum restitutionem. Respondeo, verùm esse quando materia patitur restitutionem, vt regulariter in rebus restituendis. Diuersum est, quando minor non potest in illa re restitutionē petere, vt in seruo manumisso fauore libertatis, non petitur restitutio, & ita dicit iste text. nam aduersus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere. vt in l. j. & per totum C. si aduers. liber. in integrum restit. postul. vide quæ scripsi in l. si mulier. infrà. de minorib.

Obiectionis solutio.

Ex his potest subtilis elicere conclusiones sequentes: minorem circumscriptum nō posse in integrum restitutionem petere, imò posse commune est, intelligitur aduersus libertatem. Secunda, regulariter minor in integrum restituitur. l. j. & per totum ff. de minoribus.

Secundum quæ, & si pœnali actione indemnitati eius consuli possit, dicendum erit cessare de dolo actionem.] Concludit Iuriscon. hîc, nunquam dandam actionem de dolo, si possit consuli dolum passo alia actione, vel ciuili, vel pœnali: nam si falsò minor suasus est, vt seruum venderet, & is manumissus est, aget minor falsi, qua actione poterit cōsuli indemnitati eius, vt per totum titul. ff. de fal. vel si quis dolo induxit alium, vt illi præstaret claues domus, & ipse subripuit bona ibi existentia, actione furti poterit prouideri, vel condictione furtiua, ergo de dolo non dabitur actio.

Actio de dolo quando detur.

Pompon. autem, etiamsi popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem.] Ampliat Iurisconf. hanc de dolo actionem non dari, etiamsi actio popularis daretur, quæ quilibet de populo competit, & dicitur popularis, quia ius populi tue-
5 tur. l. j. & per totum ff. de popul. actio. Et hodie Procurator Regius eam promouet, vt scripsi in l. si cui. ff. de verborum significatio. Et sic in hoc regno cùm priuatus eam persequi non soleat, quamuis eam haberet: tamen de dolo actio daretur, ad id quod ciuiliter interest, & Procurator Regius prosequeretur interesse publicum.

Ampliatio de eadē re.

§. Non solùm autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, &c.

IN hoc §. dictum Labeonis Vlpianus distinguit: dicebat enim Labeo actionem de dolo dandam, si dubitetur an alia actio competat, vtpote, quidam mihi debebat seruum ex venditione, vel ex stipulatione, antequam illum mihi traderet, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: quæsitum fuit, an actio de dolo mihi competat. Labeo ait de dolo dandam actionem, siue cauit, siue non: quoniam si cauit, dubium sit, an competat mihi ex stipulatu actio, sed verius esse ait Vlpian. cessare de dolo actionem: nam si debitor cauit tradendo seruum, & promittendo dolum abesse, tunc actione ex stipulatu agetur, quia dolus non abest, postquam venenum ei propinatum erat: si autem tradendo seruum, hoc non promiserit, & tunc si ex contractu emptionis debeatur seruus, dabitur actio ex empto, quia res deteriorata datur. l. Iulianus. §. si venditor. ff. de actio. empti. & sic de dolo cessabit actio.

Actio de dolo quādo detur, vel non.

Si verò debeatur seruus per stipulationem, & non est cautum de dolo, dum ille tradebatur, tunc actio de dolo dabitur. vt in fin. huius text. patet.

Idem dicendum est, si quis erat debitor fundi, vel vineæ, & antequam illum fundum tradat, imposuerit seruitutem, vel ædificia diruit, aut arbores excidit, & fregit, vineas quoque extirpauit, & tunc de dolo dandam actionem, si non est de dolo cautū, & ex stipulatu ista debeantur, sed si ex emptione, actione ex empto agetur, vt superiùs dictum fuit.

Colligitur ex hoc, ratione dubij actionem de dolo competere: & sicut, quando non est alia actio, ista datur, sic & si dubitetur, an alia competat. Sed videamus de quo dubio iste text. intelligatur? Respondet Bart. si dubium erat iuris, in casibus vbi sunt opiniones, l. cùm de nouo. C. de legib. & in j. constitut. C. ego etiam dicerem, si dubitetur super facto, forte non apparebat, an is qui promiserat, cauisset, interim agi de dolo poterit: nam postquam dubitatur an sit aliqua actio, habetur ac si nulla esset, per istum text. & facit l. sufficit. ff. de condict. indeb. nam paria sunt non esse, vel non apparere. l. duo sunt. ff. de testa. tute.

Actio de dolo etiam propter dubium competit.

Glos. hîc tractat quando res deteriorata præstatur, quæ actio detur. Vide eam & in l. iij. §. si reddita. ff. commoda. docui in l. mulieris. §. abest. ff. de verbo. signific. quocirca hîc non repetam.

§. Si seruum vsuarium, &c.

SI dominus proprietatis serui illum occiderit, in quo alius vsum habebat, licèt ipse dominus occiderit: tamen quia alius vsum illius serui habebat, ob id sua interest: ideò vsuarius poterit agere contra dominū actione legis Aquiliæ, quæ datur pro damno dato, & actione ad exhibendum: ideò cùm hæ actiones dentur, actio de dolo cessat.

Vsuarius agit etiam contra dominum pro seruo occiso.

Et sic probat hîc Iurisconsul. cessare actionem de dolo quandocunque alia datur, & ideò dicit iste tex. dominum teneri ad exhibendū si possidens seruum occiderit:

occiderit: nam Iulianus scribit, *Si quis hominem, quem possidebat, occiderit, siue ad alium transtulerit possessionem, siue ita rem corruperit ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo fecit, quominus possideret.* l. Iulia. ff. ad exhib.

SVMMARIA.

1 *Hæres ante aditam hæreditatem legatariis non est obligatus.*
2 *Dominium rei legatæ recta via in legatarium transfertur, non in hæredem.*
3 *Secus in legato sub conditione.*

§. Item si seruum, &c.

ALiam facti speciem Iurisconsul. tradit, videlicet, Hæres legatum alicui seruum occidit, an actio de dolo legatario detur? Et respondet non dari, si occiderit ante aditam hæreditatem, quo casu non erat factus legatarij: si autem posteà, dabitur actio ex testamento, ergo non dabitur actio de dolo, postquam ex testamento actio competit. facit quod scribit Paulus Iureconsultus in l. *Sed si ipse hæres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.* ff. ad legem Aquil.

Ex hoc textu colligitur, Quoniam priusquam factus sit legatarij, quòd res legata non efficitur legatarij ante aditam hæreditatem. Contra hunc textum refragatur id, quod Iulian. scribit in l. à Titio. ff. de furt. vbi dominium rei legatæ recta via in legatarium transit, & à morte testatoris, & sic ante aditam hæreditatem, vt interpretes asserunt. Accur. respondet fictè à morte testatoris trāsire dominium in legatarium, verè autem à die aditæ hæreditatis, & ista est communis sententia Doctorum. *Antinomiæ solutio.*

Ego autem existimarem legatam rem non fieri legatarij ante aditam hæreditatem, per istum text. & Pompon. sic confirmat in l. proinde. ff. si certum petat. ibi, *Item si legatam pecuniam hæres crediderit, deinde legatarius eam noluerit ad se pertinere quia hæredis ex die aditæ hæreditatis videtur nummi fuisse, vt credita pecunia peti possit. Nam & Iulianus ait, traditiones ab hærede factas ad id tempus redigi, quo hæreditas adita fuerit, cùm repudiatum sit legatum, aut acquisitū.* Sic debet esse in illa l. quamuis quidam legant aliter. l. quædam. ff. de rebus dubiis. facit l. si seruus legatus. ff. de noxal. actio.

Adhæc idem Iulian. docet, *Cùm seruus legatur, & ipsius serui status, & omnium, quæ personam eius attingunt, in suspenso est: nam si legatarius repulerit à se legatum, nunquam eius fuisse videbitur, si non repulerit, ex die aditæ hæreditatis eius intelligitur.* in l. si tibi homo. §. cùm seruus. ff. de legat. primo. imò legatario acquiritur via, & seruitus etiam ignoranti. l. si partem. §. fin. ff. quemadmod. seruit. amit. l. cùm pater. §. surdo. de legat. 2.

Prætereà, quæ in testamento relinquuntur, non valent, si hæreditas non adeatur, l. eam quam. C. de fideicomm. nam si nemo adiit hæreditatem, omne ius testamenti soluitur, l. si nemo. ff. de regulis iuris. & sic non possunt legata deberi, antequam valeant,
1 & quia ante aditam hæreditatem non dicitur hæres quasi contraxisse cum legatariis, & sic illis non est obligatus. §. hæres. de obligat. quæ ex quasi contract. in Institut.

Item, si legatum esset acquisitum à morte testatoris legatario, & illud posteà repudiaretur, esset in fraudem creditoris, & diminuerentur bona legatarij, & tamen illud legatum potest repudiare citra fraudem, l. qui autem. §. sed & illud. ff. quæ in fraud. credi. ergo non est acquisitum ab eius morte. imò ibi glos. dicit legatum ante aditam hæreditatem non posse repudiari, ergo non est legatarij anteà: nam quod quis, si velit, habere non potest, id repudiare non potest. l. qui potest facere. §. j. ff. de regul. iur. l. is potest. ff. de acquir. hæred. *Legatum ante aditā hæreditatē non est legatarij.*

Non refragatur l. à Titio. ff. de furt. ibi, *Quia ea, quæ legantur, recta via ab eo, qui legauit, ad eum, cui legata sunt, transeunt.* Nam illa verba intelliguntur, vt rei legatæ transferatur dominium ab ipso testatore in legatarium, non vt legatæ res acquirantur hæredi, & per eum legatario, sed ab ipso testatore res transeunt in legatarium, non tamen dicit iste text. quòd à morte testatoris dominium rei legatæ in legatarium transeat, & in hoc perperam allegatur ille text. vt dico in interpretat. ad illam legem. Id probat Iulian. in l. si seruus legatus. ff. de noxal. actio. *Obiectionis solutio.*

Super hoc ego putarem casus sequentes ita distinguendos & decernendos. Primus est, dominium rei legatæ, à die aditæ hæreditatis acquiri legatario, vt hîc. & l. si tibi homo. §. cùm seruus. ff. de legat. j. & ab eo tempore competit legatario rei legatæ vendicatio, l. j. C. commun. de legat. nam omnia, quæ testamentis sine die, & conditione adscribuntur, ex die aditæ hæreditatis debentur. l. omnia. ff. de lega. ij. Vnde Vlpian. ait, *Si seruus legatus post aditam hæreditatem sit occisus, competere legis Aquiliæ actionem legatario, si nō post mortem serui agnouit legatū, quòd si repudiauit, consequēs esse ait Iulianus dicere, hæredi competere.* l. liber homo. in fi. ff. ad legem Aquil. & denuò in l. huic scripturæ. sic docet Vlpian. ff. ad leg. Aquiliam. l. *Huic scripturæ consequens est dicere, vt si ante aditam hæreditatem occidatur legatus seruus, apud hæredem remaneat Aquiliæ actio, per hæreditatem acquisita.* & sic dicit ibi Accurs. nondum erat legatarij. per d. §. cùm homo. & ideò nec actio ei competere potest, & hæres est liberatus, si sine dolo suo hoc factum fuerit. dubius fit text. ibi, *Quòd si vulneratus sit ante aditam hæreditatem, in hæreditate quidem actio remansit, sed cedere eam legatario, hæredem oportet.* in eadem l. huic scripturæ, vt statim dicetur.

Secundus casus, dominium rei legatæ non acquiritur hæredi, sed recta via in legatarium transit. l. à Titio. ff. de fur. declarat Vlpian. in l. legatum. ij. ff. de legat. ij. ibi, *Recta via dominium, quod hæreditatis fuit, ad legatarium transeat, nunquam factum hæredis.* facit l. sed si damnum. aliàs incipit, peculium. §. sed & creditor. ibi, *Licèt hæres nullo momento dominium in manumisso, vel legato purè habuerit, nisi legatarius repudiauerit.* l. quædam. ff. de reb. dub. vel nisi vulneratus fuerit seruus ante aditam hæreditatem, quia eo casu in hæreditate remanet actio, quam cedere legatario hæredem oportet. d. l. huic scripturæ. §. primo. ff. ad legem Aquiliam. 2

Tertius casus, Si legatarius repudiet legatum, nunquam eius fuisse videbitur, nec quidem à die hæreditatis aditæ, d. §. cùm seruus. si verò agnouerit ex die aditæ hæreditatis eius fit. l. proinde. ff. si cert. petat. & l. si seruus legatus. de noxal. action. d. l. quædam. Vnde Pompon. ait, *Si legatum nobis relictum*

consti

constituerimus nolle ad nos pertinere, pro eo erit quasi ne legatum quidem sit, & ideò dicemus nec confusas seruitutes, si fortè prædium mihi legatum prædio meo debuerit seruitutem. in l. legatarius. §. j. ff. de legat. primo. & sic furti actio legatario datur. l. is qui rem. §. j. ff. de furt. & Iurisconsul. Paul. ait, *Si quis rem sibi legatam ignorans adhuc legauerit, postea cognouerit, & voluerit ad se pertinere, legatum valebit: quia vbi legatarius non repudiauit, retrò ipsius videtur fuisse, ex quo adita hæreditas est: si verò repudiauerit, retrò videtur res repudiata, fuisse hæredis.* l. seruum. §. j. ff. de legat. j.

3 Quartus casus, Legatæ rei sub conditione transfertur dominium à die conditionis eueniente, & non à die hæreditatis aditæ, & interim dominium est hæredis, & fructus percipiet, l. omnia. §. primo. ff. de legat. ij. l. j. §. serui. ff. de Senatuscon. Syllanian. d. l. proinde. in fi. ff. si certum petat. etiam ei, qui istam hæreditatem, vel legatum accepit, si decem dederit, Iulian. scribit neque hæreditas, neque legatum aliter poterit acquiri, quàm si post impletam conditionem id egerit scriptus hæres, vel legatarius, per quod hæreditas, seu legatum acquiri solet. l. ei qui ita. ff. de condit. instit.

Fructus rei legatæ.

Quintus casus, Quando legatarius agnoscit legatum, fructus debētur ei à morte testatoris, l. apud. §. j. ff. de legat. j. quia retrò res eius fuisse videtur. l. quædam. ff. de rebus dub. l. j. §. vtrum. ibi, *Quamuis enim legatum retrò nostrum sit, nisi repudietur, attamen cùm repudiatur, retrò nostrum nō fuisse palàm est.* ff. si quid in fraudem patron. l. iij. de manumiss. vindi. l. Titio. cum l. seq. ff. ad legem Aquil.

Vnde Vlpian. ait his verbis, *Fundum autē legatum repudiare pupillus, sine Prætoris authoritate non potest, esse enim & hanc alienationem, cùm res sit pupilli, nemo dubitat.* l. magis. §. fundum. ff. de reb. eorum. Et sic fundus est legatarij ab adita hæreditate, si ipse velit: quare illud legatum non potest repudiare pupillus, tamen antequam quis agnouerit legatum, non dicitur diminuere patrimoniū suum, ad hoc, vt in fraudem alienare dicatur. per l. qui autem. §. sed illud. ff. quæ in fraudem credito.

§. Si quadrupes, &c.

ISte §. facilis est, & potiùs respicit tit. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, quàm nostrum. Vnde si equus tuus immissus in vineā, vel pratum meum, dolo Titij damnum mihi dederit, datur actio noxæ contra dominum, qui si noxæ dederit animal, cessat actio de dolo, etiam in id quod excedit. Si verò dominus careat quadrupede, & non sit soluendo, agetur actione de dolo contra eum, cuius dolo damnum factum fuit.

Incitās canē alterius cōtra aliū.

Vidi tamen iudicari in eum, qui incitauit canem Titij contra alium, & is momordit illum, vt teneatur iste, qui incitauit, & condemnari debet ad id quod interest læsi, & ad expensas Medicis, & Chirurgis præstitas, l. penult. ff. de his qui deiecer. quia reus est incitans, secus in domino animalis, & iste text. loquitur in damno rei, secus si damnum datum sit personæ, quia eo casu, qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur. l. qui occidit. §. in hac. ff. ad legem Aquiliam. Posset etiam agere dominus animalis ad æstimationem illius contra Titiū, eò quòd oportet eum carere suo animali ratione doli Titij, cuius dolo eius animal dedit damnum, vt patet per totum tit. ff. si quadrup. pauper. fec. dic.

§. Idem Labeo, &c.

Soluens seruum compeditum.

HIc §. est facilis, vt is, qui compeditum seruum dolo, vt fugeret, soluit, furti teneatur, quia opem tulit seruo, qui sui furtum fecit. l. prima. C. de seruis fugit.

Sed si misericordia motus soluerit, actione in factum tenetur reddere, quanti seruus fugitiuus erat. §. fin. de lege Aquilia. in Instit.

Per istum textum etiam vidi quendam Titium conueniri ad æstimationem equi, quem soluerat, posteaquā dominus illum posuerat in pratis ad pascendum, quia dominus sciebat illum equum esse ferocem: ideò ligauerat illius pedes ambos, quem Titius videns ita miserè ligatū, soluit eum, & postea equus non est visus, an is debeat condemnari?

Fuit conclusum, eum condemnandum ad equi æstimationem, licèt diceret se fecisse misericordia ductum, tamen non debebat sic soluere, nec debebat magis custodire rem alienam, quàm dominus rei: ideò fuit condemnatus per istum tex. alia dicentur in d. §. fin. & hic text. etiam allegatur contra custodes carceris, vt si vinctos, etiam ducti misericordia, soluant, & ipsi euadant, vt ipsi teneantur, vt docet Angelus in d. §. finali.

Custodes carceris, vinctos soluentes.

Etiam Bart. hîc hunc text. trahit ad quæstionem. Tres sunt scholares, quorum duo habent equos austeros, &, vt ipsi dicunt, inimicos, ego scholaris tertius pono equum meum in medio, ne lædantur inuicem: tamen posteà ego aufero equum meum, & statim alter equus alteri fregit crus: quæsitum est, an ego tenear læso de dolo. Respondeo, si potest habere locum actio l. Aquiliæ, vel de pauperie, non, per istum textum, aliàs contrà. Bart. nil statuit: ideò dicendum est, quòd si ita conuentum est, vt ego in medio essem, aliàs alter non iniisset, certè dabitur actio contra me, qui promiserā stare in medio, actio inquam ex stipulatu. Si verò non promiseram stare, eò quòd non tenebar stare inter duos equos rixosos, non teneor, sed tenebitur is, qui equum rixosum habebat, qui crus fregit, actione in factum de pauperie, l. j. ff. si quadru. pauper. fecis. dica. vel actio in factum ex lege Aquilia dabitur. & hoc refert Bolog. in repetit. authen. habita. C. ne fil. pro pat. non tamen sic distinguit, sed verba Bart. refert.

§. Seruus pro libertate pactionis, &c.

Facti species.

ISte §. est difficilis, ob id sic eum declaro. Dominus pactus est cum seruo se libertatē ei daturum, si quasdam operas inter eos conuentas præstaret post manumissionem, darétque expromissorem reum, qui ista nomine serui promitteret, reum seruus domino dedit, ea tamen conditione, vt post libertatem præstitam transferatur obligatio in manumissum seruum, quem sic dominus manumisit, qui postea seruus non vult obligari, nec transferri in se obligationem patitur: quæsitum est, quæ actio detur in eum, Pomponius ait actionem de dolo dari.

In versiculo, Sed si per patronum, quæritur, quid si patronus non vult obligationem transferri in manumissum, sed reū obligatum tenet. Respōdet Pom

Pomponius, Si patronus à reo petat, hic exceptione repellendus erit, ratione conuentionis, sic ab initio conceptæ.

Ego moueor.] Vlpian. ait, Quomodo in primo casu actio de dolo dari potest, cùm actio ex stipulatu competat? Nam manumissus stipulatus est, vt post manumisionem in se transferretur obligatio: ergo si non patiatur transferri, dabitur actio ex stipulatu, iuxta suam promisionem, & sic non de dolo.

Nisi.] Dicet quis, quando patronus non vult in manumissum transferri actionem, vtpote quia est pauper, si agat in reum, exceptione repelli potest: ergo nulla videtur actio, quæ exceptione repellatur, & sic de dolo dari debet. Respondeo, verum esse, repellendum patronum, si nolit manumissum accipere ex sua promisione: tamen dicemus expromissori dandam actionem de dolo aduersus manumissum, qui non vult suscipere actionem, & eum liberare, aut si expromissor non sit soluendo, & manumissus recuset actionem suscipere, dabitur domino actio doli, & iste est sensus huius textus.

Et quidam in text. habent, Si nolit expromissorem, alij, ex promisione, & magis conuenit textui.

Dubitatio ad istum textum oritur. Imperatoris constitutio est in titul. C. an seruus ex suo facto. in l. *Promissæ tibi pecuniæ à seruo tuo, vt eum manumitteres, si postea quàm manumisisti, stipulatus ab eo non es, aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.* Et sic non competet actio de dolo, postquam in factum competit, per illum textum. Respondet glos. in hoc tex. seruum promisisse pecuniam causa libertatis habendæ, quæ libertas est res inæstimabilis, l. libertas. ff. de regulis iuris. ideò illa promisio licèt in seruitute facta à seruo fuerit, valet, & parit actionem in factum, ratione facti, id est, dationis libertatis subsecutæ. In hoc §. seruus, non promiserat operas, nec pecuniam, sed expromissorem dederat, & promiserat transferri in se obligationem, quòd si transferri in se post manumisionem recuset, dolo facere videtur: ideò de dolo datur, quãdo expromissor non est soluendo: nam debet seruus, qui manumittitur, statim libertate accepta obligari etiam cum iuramento ad operas, l. fin. ff. de liber. causa. l. ij. & l. vt iurisiurandi. ff. de oper. liber. si autẽ recuset, vt æquum est, obligari, dolo facere videtur: ideò de dolo in eum actio datur, cùm non sit alia.

Obiectionis solutio.

Ex hoc text. colligo casus sequentes. Primus casus est, si seruus cum domino, pro libertate sibi danda, conuenerit aliquid dari, & reum pro hoc dederit pacto adiecto, vt transferatur hæc obligatio in manumissum, si post manumisionem libertus hoc non patiatur, domino actio ex stipulatu dabitur, ratione primæ promisionis, versicul. Ego moueor, quia illa promisio, vt in se transferatur obligatio, valet, per istum text. & d. l. promissæ.

Secundus casus, Si expromissor soluendo non sit, & manumissus non patiatur actionem transferri in se, actio de dolo dabitur domino, quia dolo facit manumissus, qui non patitur in se transferri obligationem, & ita finis huius text. intelligitur.

Tertius casus est, Si manumissus non patiatur actionem in se transferri, actio de dolo expromissori dabitur, vt liberetur, cùm alia actio illi non sit. versi. expromissori planè.

Quartus casus, Si patronus non vult pati, vt actio in manumissum transferatur, si conueniat expromissorem, exceptione pacti submoueri poterit, & sic intelligitur iste text. nam ita pactus erat patronus, vt patet ibi, pactionis, &c.

Quintus casus, Si seruus promiserit pecuniam, vt libertatem consequatur, data sibi libertate actione in factum conueniri poterit ad id, quod promissum est consequendum. dicta l. promissæ. C. an seruus, &c.

Seruus ante manumissionem promittẽs, obligatur.

Sextus casus, Seruus si post manumisionem operas stipulatus fuerit, obligatur, l. fin. ff. de liber. caus. l. vt iurisiurandi. de oper. liber. & ex prædictis cessabunt contraria, quæ hìc adducuntur.

Istum textum dicit singularem Bal. in margar. in verbo, pactum. quæst. 12. ad hoc, quòd licèt pactum nudum de iure ciuili nõ producat actionem: tamen si nõ obseruetur, agi de dolo potest, per istũ text. qui tamen hoc non probat, & verisimile est, quòd si iura voluissent pactum illud seruandum esse, introduxissent potiùs actionem in factum, aut aliam, quàm de dolo, quæ infamat. Ob id iste text. hoc non dicit, quamuis idem doceat Angel. consil. 1. col. 2. vbi dicit semper ex pacto nudo oriri actionem, quãdo si non obseruaretur, pars pateretur damnum, & sic semper oriretur secundum eos, quod nõn probo, licèt idem teneat Alexand. consilio 41. Viso puncto. col. 2. in 3. vol. & in additio. ad eundem Alexan. in l. si conuenerit. ff. de iurisdictione omnium iudi. Nec officium iudicis oritur, si non sit actio, vel persecutio, vt abũdè scripsi in l. actionis verbo. ff. de regulis iuris. de hoc pacto etiam dixi in l. iurisgentium. §. sed cùm nulla subest. de pact.

Officiũ iudicis nõ datur, nulla actione existente.

Istum textum etiam allegat Alexan. in l. stipulationum. §. stipulatio. nota. j. ff. de verborum obligat. & Iason in l. iiij. §. ait Prætor. col. prima. de re iudic. ad hoc quòd expromissor est, qui intercedit pro non obligato. De hoc plenè scripsi in l. sponsio. ff. de verb. obligat. quare hìc non repetam.

Iste versic. nisi, solet adduci ad hoc, quòd ille nõ dicitur habere actionem, qui exceptione repelli potest. ibi, quasi nulla actio sit, quæ exceptione repellitur. probat l. nam is. suprà. nam verba cum effectu intelligi debent. l. prima. ff. quod quisque iuris. Scripsi in l. nomen filiarum. §. habere. ff. de verborum significat.

§. Si dolo malo, &c.

Iste §. videtur Bartol. & aliis difficilis, ob id priùs text. elucidabo, & demum materiam. Species facti talis est, Litigabam cum aduersario super vna domo, vel alia re, constitui Procuratorem, qui me defenderet, is passus est aduersarium vincere, ita vt absolutus sit aduersarius à mea petitione: quæsitum est, an actio de dolo competat aduersus eùm, qui vicit, & absolutus fuit? Respondeo, non competere, si reus absolutus, sit paratus iudicium in se trãsferre, ac si non esset iudicatum, sub exceptione hac si collusum sit, offerens se in eadem causa suscipere iudicium, si probem Procuratorem collusisse cum eo: si verò ipse reus opponat exceptionem rei iudicatæ, tunc de dolo agam contra reum absolutum, si non possit cum Procuratore agi, quia non erat soluendo.

Facti species, huius textus.

Ergo

Ergo quandiu poteſt agi contra Procuratorem, qui eſt ſoluendo, non poterit contra partem agi.

Ex hoc text. colligo caſus ſequentes. Primus erit, ſi Procurator colludens cũ aduerſario patiatur eum vincere, poterit pars appellare ab illa ſententia à die notitiæ, c. concertationi. de appel. lib. 6. & proſequi appellationis cauſam poterit contra illum qui vicit.

Et iſte caſus eſt valde fauorabilis, quia non deducta in prima cauſa, in cauſa appellationis deducere poſſum, l. per hanc. C. de tempo. appel. & in forenſi iudicio iſtud eſt tutius, videlicet appellare, & proſequi cauſam appellationis.

Procurator tenetur ad expenſas, probata colluſione.

Secundus caſus, Si per colluſionem Procuratoris dominus cauſam amiſerit, & appellare non poſsit, agere poterit mandati actione cõtra Procuratorem, ſi ſoluendo ſit, quia mandatum non ex bona fide explicauit, l. ſi Procuratorem. ff. mandat. & ſi actum fuerit contra Procuratorem venient etiam expenſæ, ſi colluſio probetur, in quibus Procurator tenebitur, quicquid dicant gloſ. & Doct. hîc per l. ſancimus. C. de iudic. vbi Iaſ.

Tertius caſus, Si reus abſolutus, ſit paratus ſubire, & proſequi iudicium, ac ſi colluſum eſſet, tunc agetur contra illum, qui obtinuit, per iſtum text. Nam, & ſi per colluſionem Procuratoris victus ſim, tamen reus iure dicit me victũ, & vult defendere cauſam, ac ſi ſuper ea pronuntiatum non eſſet, tunc non eſt quod agam contra Procuratorem. Et hoc dicit iſte text. qui hoc modo eſt intelligendus. & in praxi, Si pars defendat cauſam, non agitur contra Procuratorem, nec iudicem, vt alibi dixi. idem dicitur in l. iij. in fin. ff. de alien. iudic. vbi ſic ſcribitur: *Quid ergo eſt, ſi is, aduerſus quem talis actio competit, paratus ſit vtile iudicium pati, perinde ac ſi poßideret, rectè dicetur denegandam eſſe aduerſus eum ex hoc edicto actionem.*

Actio de dolo contra partẽ propter colluſionem Procuratoris.

Quartus caſus, Si per colluſionem Procuratoris mei victus fuerim, & velim agere contra partem, quæ obtinuit, ſed ipſa exceptionem rei iudicatæ opponit, tunc ſi Procurator non ſit ſoluendo, agam actione de dolo contra partem, quæ dolo & per colluſionem Procuratoris obtinuit, per iſtum textum. & idem in tutore cenſet Vlpian. in l. ideóque. ſuprà eod.

Dolus Procuratoris quando domino noceat.

Quintus caſus eſt, Si quid ex dolo Procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit: nam Procurator ex dolo ſuo proculdubio tenetur. l. ſed ex dolo. §. item ſi quid. infrà eodem.

Sed dubitat glo. hîc: Quid ſi primò fuit ſoluendo Procurator, nunc verò non eſt, an imputetur mihi, quare non egerim id temporis contra eum, quo erat ſoluendo? Reſpondeo, non eſſe mihi imputandum: imò, ſi non ſit hodie ſoluendo, agam contra partem, per iſtum textum qui non diſtinguit, nec obeſt, l. j. §. idem Pomponius. ij. ſuprà, eod. quia loquitur de actione, quæ mihi tunc competebat, & ſua natura & curſu perit, ſed iſte text. loquitur de actione doli, quæ datur contra partem, quando Procurator non eſt ſoluendo, ideò ſufficit non eſſe ſoluendo quocunque tempore, vt hîc, quia qualitas adiuncta verbo debet intelligi ſecundum tempus verbi, l. in delictis. §. ſi detracta. ff. de noxal. quicquid dicant interpretes, niſi pars in magna negligentia fuerit.

Sextus caſus, Si dolo partis quis victus fuerit, vtpote ſi pars ſuaſerit ſe ſoluiſſe Procuratori, ob id conſenſi, vt pars abſolueretur, tunc potero ex integro agere contra partem doloſam, quæ ſi excipiat de re iudicata, replicabo per dolum ſuum hoc fuiſſe iudicatum, docet text. in l. cùm à te. infrà eod. vel ſi perſuaſeris mihi nullam ſocietatem tibi fuiſſe cum eo, cuius hæres ſum, & ob id iudicio abſolui te paſſus ſum, dandam mihi de dolo actionem cenſet Paul. Iuriſconſul. in l. ſeruus. in fin. infrà.

Septimus caſus, Si Procurator in rem ſuã factus, vel generalis cum libera agat, vel dominus contra actum à ſe factum, poterit de dolo excipi in Procuratorem, & dominum: l. apud. §. quæſitum. ij. ff. de doli excep. nam dolo facere videtur, qui actum à ſe editum vult impugnare. Alij caſus ponuntur in l. arbitrio. §. dolo. infrà, eodem.

SVMMARIA.

1 *Creditor falsò debitorẽ laudans, actione doli tenetur.*
2 *Mercator ducens ad alium mercatorem quendam, vt quid præſente pecunia ab eo emat, ſi non ſoluat, pro eodem tenetur.*
3 *Affirmans aliquem coram iudice idoneum, pro eodem tenetur.*
4 *Eligere idoneum debet is qui aliquid ad aliquem per portitorem mittit.*

§. Idem Pomponius refert Cæcidianum Prætorem non dediſſe de dolo actionem aduerſus eum qui affirmauerat idoneum eſſe, cui mandata pecunia dabatur, &c.

Idoneus quilibet præſumitur.

HIc §. qui eſt fin. huius l. & elegãter. legitur cum l. ſeq. quod ſi cùm ſcires. Et ex his facio ſequẽtes caſus. Primus eſt, Si quis affirmet eum idoneum, cui pecunia creditur, non tenetur actione doli, quæ non datur, niſi ex euidẽti calliditate, & magna cauſa quæ non inuenitur hoc caſu: nam de iure quilibet præſumitur idoneus, l. cùm quidam. ff. de legat. ij. l. ſeruos. & l. teſtamento. iiij. de manumiſ. teſtam. ergo qui hoc affirmauit, teneri non debet, quia non eſt in euidenti calumnia, cùm hoc facere iure poſsit.

Affirmans aliquẽ idoneum, tanquam fideiuſſor tenetur.

Eſt tamen in culpa is, qui affirmat id, quod ignorat, l. Iulia. §. quod autem. ff. de actio. empt. ſed culpæ nomine non tenetur quis actione doli, tamẽ ex conſuetudine Frãciæ inducta inter mercatores, ex bono & æquo, ſi quis affirmet mercatori aliquem eſſe idoneum, & quod illi bene ſoluet, ſi ille non ſoluat, is qui hoc affirmauit, conuenitur, quaſi pro eo reſponderit, & fideiuſſerit: nam mercator non mutuaſſet, niſi ille ſic eum commendaſſet, & ideò ex conſuetudine vidi teneri, non de dolo, quia fortè dolo non fecit, ſed quaſi fideiuſſor habetur.

Secundus caſus, Si creditor laudauit ſuum debitorem, & ſui lucri gratia, vt debitor ſolueret illud, quod debebat, falsò eum laudando, actione doli tetur, per hanc l. quod ſi cùm ſcires. quia hic dolus eſt euidens, & lucrũ, ob id actio doli oritur, vt ſuperiùs dixi. Vnde interdum vidi mercatorem conuentum ab alio mercatore, eò quòd mercator duxerat nobilem, vt emeret ſericum nõ pręſente pecunia, vt alteri mercatori ex eius pecunia ſolueretur, & ille nobilis non ſoluebat, erat enim pauper: ideò non ſolueret ſecundo, mercator, qui illum duxerat, tenebatur. 1 2

Tertius caſus, Vbi coram iudice agitur de aliquo, an ſit idoneus vel non, ſi aliquis affirmet eum eſſe 3

idoneũ, qui non sit, tenetur is qui affirmauit, text. in l.cùm ostendimus.in fi.ff.de fideiussor.tuto. nam isti certificatores in subsidium tenentur, l.j.§.j.ff.de magist.cõueni.l.cùm tabernam.de pignor. vbi vocatur in antiquis libris certificator & affirmator in d.l.cùm ostendimus.De his scripsi abundè in tract.de senten. execut. artic. j. glos.16. in materia possessoria recredentiæ. & Fulgos.in l.si verò.§.fin.col.j.ff.qui satisd. cogant. dicit hos affirmatores iudiciales teneri omninò,sed alios non,nisi euidens calliditas ostendatur.

Quartus casus, Si quis mandauerit alicui, vt suo periculo credat, vel si ei mutuauerit, vt bene ei reddat, tenetur actione mandati. l.si verò non. §. si quis mandauerit.ff.manda.l.Lucius.de fideiusso.vbi Bar. docet.De literis verò *de credit*, quam faciãt fidem,si fortè mandauero,vt credatis tali portitori,quas Bar. vocat literas credentiæ,videte Boër.in decis.Burdegal. q.282. Sed quid.

Licèt verba commendataria non obligent. d.l si verò.§ cùm quidam.ff.manda.vbi sic scribitur: *Cùm quidam talem epistolam scripsisset amico suo, rogo te,vt commendatum habeas Septitium Crescentem amicum meum,non obligabitur mandati, quia commendãdi magis hominis, quàm mandandi causa scripta est.* Vnde Vlpia.ait, *Quod venditor vt comẽdet dixit, sic habendum est,quasi neque dictum, neque promissum: si verò decipiendi emptoris causa dictum est,æquè sic habẽdum est, vt nõ nascatur aduersus dictum promissũmue actio, sed de dolo actio detur.* l.quod vẽditor.infr.eod.vbi est glos.not.Bar.in d.l.Lucius.& Anton.Bauer.in §.planè.in glos.vlt.de testa.mili.in Institu. Et si mandem alicui, vt ad me mittat librum, quem commodaueram, si portitori literarum tradiderit, & is non
4 reddat,tenetur is qui tradidit, quia eligere idoneum debebat. text.nota.in l.eum qui.in fine.ff.commod. dicit non liberari commodatarium,nisi dicatur,per præsentem mittas,quod est notandum.

Quintus casus est,Si emptor dixerit,seruum non esse furem, vel aliud affirmauerit de re vendita, tenetur actione ex vendito,quia non debebat affirmare,quod ignorabat. l.Iulia. §.quid autem. aliàs quid tamen.ff.de actio.empt.

Lex IX. Vlpianvs lib. XI. ad Edictvm.

I quis affirmauit minimam esse hæreditatem, & ita eam ab hærede emit, non est de dolo actio, cùm ex vendito sufficiat. Si autem mihi persuaseris, vt repudiem hæreditatẽ quasi minus soluendo sit, vel vt optem seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callidè hoc feceris.

IN hoc principio tres sunt casus. Primus est, Quòd si quis affirmauerit minimam esse hæreditatem, & sic tanquam minimam emerit, actio ex vendito in eum datur, vt emptor consequatur quanti pluris hæreditas est, quàm vendita fuerit, sed si deceptus fuerit vltra dimidiam iusti pretij, agi posset conditione ex illa.l.rem maioris.C.de rescind.vendit.

Secundus casus est, Si quis persuaserit hæreditatem mihi obuentam non esse soluendo, sed potiùs damnosam, & ego repudiem suasu illius, de dolo in eum datur actio, si callidè hoc fecerit, quæ calliditas oportet quòd probetur, saltem re ipsa, id est, vt appareat hæreditatem esse soluendo, & lucrosam. arg. l.si quis cùm aliter.ff.de verbor.oblig.

Tertius casus, Si data mihi sit equorum, vel seruorum optio, & quidam suaserit, vt accipiam vnum, quasi meliorem, cùm sit deterior, actio de dolo in eum dabitur per hanc legem.

Et sic per istum tex.patet,quicquid dicat Accur. venditionem,dolo dante causam contractui, nõ esse nullam,sed rescindi debere,vt in l.dolo.C.de rescin. vendit. nam in hoc text. apparet partem persuasisse, vt quis repudiaret hæreditatem,vel minimè venderet, & iste text. dicit actionem ex vendito sufficere: ergo nulla non est emptio & venditio: idem dicitur in l.Iulianus.§.per contrarium.ff.de actio.empt. vbi villicus,qui substraxerat res quasdam de hęreditate, instrumenta,& mancipia,persuasit hæreditatem minimi momenti esse, & sic eam vendidit hæres, text. actionem ex empto concedit, licèt furtum dedisset causam contractui,& sic dolus dans contractui causam non reddit contractum nullũ,sed is qui sic dolo cõtraxit,si habeat rem,in qua est deceptus, excipere de dolo potest.l.qui nondum.C.de hæred.vend.dixi fusiùs in l.& eleganter.suprà eod. *Dolus non annullat venditionem.*

Accur.hîc corruptè allegat l.iij.& v.de oper.libe. sed voluit allegare l.iiij.quæ incipit, Scyphi.de opti. lega. vbi si optio dolo facta fuerit, integra actio datur, & respondet ibi glos. ab hærede dolum fuisse adhibitum, hîc ab extraneo, quæ quidem solutio nullius est momenti, quia iste text. indefinitè loquitur,si quis,quòd indefinita æquipollet vniuersali.c. circa.vbi plenè glos.de elect.lib.6.

Posteà Accurs.ait: Tu dic quod hîc fuerunt omnes exhibiti,sed qui deterior erat, fuit bene vestitus, & rasus, vt melior appareret. Istam glos. not. Bald. contra fideiussores, qui vt idonei appareant,ad Curiam accedũt bene vestiti, & sic iudicem & Curiam decipiunt, vt illi qui eos ducunt, doli teneantur, & certificatores,qui eos affirmant idoneos.Et hoc vidi in quodam qui baiulum bene vestierat, vt esset eius fideiussor,& certificatores hos similes habebat,ob id dolo delecto Procurator Regius conclusit contra eos, vt posteà fustigationis punirentur, quasi falso adhibito. *Baiulus, bene vestitus, factus fideiussor.*

Notant etiam interpretes istám glos.ibi, *& rasus vt melior appareret*, quòd veteres rasos crinibus, & sic monachos, & religiosos,ac sacerdotes pro melioribus habeant, licèt quidam hæretici eos contemnant, sed contemptus eorum nihil est, dum tamen iusti apud dominum fuerint.

Istæ tamen solutiones non respiciunt text. ideò ego dicerem integram optionem dandam ei, qui dolo alterius deteriorem optauit, sed quomodo illi subueniatur ad petendum, vt interim optare possit? Iste text.respondet actionem de dolo competere, & sic supplet ad dicta l.Scyphi:nam regulariter electione facta, semel alia fieri non potest, l. apud Aufidium. ibidem. & l. serui electione. ff. de legat. primo. si tamen illa optio dolo facta fuerit, alia fieri ex integro potest, & si hæres non permittat, agi contra eum actione doli potest, si ipse persuaserit. *Optionem deteriorem alterius dolo optans.*

Si verò tertius, tunc agetur actione ad exhibendũ, vt omnes res mihi exhibeantur, per l. iij. §. item si optare. ff. ad exhib. & si hæres opponat electionem semel factam, replicabit legatarius dolo esse factam, & ita debet in isto text. prouideri, quamuis Doctor. nõ declarent. & hoc probat etiam l. ij. de optio. lega. Nam ista exhibitio ea de causa fit, vt rebus exhibitis noua fiat optio.

Et sic est hîc vnus casus, in quo electione facta iterum optare possum. Secundus est, in minore, vt in l. & si fine. ff. de minor. & in aliis casibus à iure expressis: aliàs electione facta imputare quis sibi debet, cur illum optauit. l. iij. ff. de optio. legat. & dicit glos. in §. cæterum. quod cum eo qui in alien. potest. est. in Institut.

Qui videt vtilius, & sumit deteriora,
Absit ei radius luminis absque mora.

Et sic non releuaretur quis etiam à Principe obtinendo literas Regias, quia electione facta ius est alteri acquisitum, & semel optare possumus. l. serui. ff. de legat. j. sic consuluit Ludouic. Rom. consilio 475. Quoad primum. nisi iusta causa moueret Principem ad hoc concedendum.

§. Item si tabulæ testamenti, &c.

Actio de dolo, alia actione existente.

HIc est vnus casus, in quo de dolo agi potest, licèt alia actio competat, vt suprà dixi: nam cùm pater exhæredasset, vel præteriisset filiũ suum, hoc iure querela inofficiosi agere filius poterat, si hæres institutus suppresserit tabulas testamenti, vt quinquennium querelæ institutum præteriret, & interim filius decesserit, si post mortem filij hæredes velint agere lege Cornelia de falsis, possunt, l. ij. ff. de fal. & quia ille dolo malo fecit occultando testamentum: ideò & de dolo agi poterit, idem in quolibet alio testamento suppresso, l. Paulus. ff. de fals. & de quo filio intelligatur, & de quibus hæredibus: dicite de hæredibus filij mortui: non tamen erant isti hæredes filij ab eo, vel à patre instituti, aliàs possent agere querela, per iura Codicis, l. scimus. §. fin. C. de inoffic. testam. & putarem etiam hoc casu si hæredes filij vellẽt agere querela, vt possent, quia per eos non stetit, sed per dolum alterius, ideò non debet illis imputari. l. in iure ciuili. ff. de reg. iur. dummodò ante quinquennium mortuus fuerit filius, & quamuis non fuisset præparata querela, quia per filium non stetit, illi non debet nocere, opus tamen esset restitutione, & literis à Principe impetrandis, saltem in hoc regno. vnde Ias. in l. si quis filius. numero 6. C. de inoffic. testamen. amplè docet, quando querela non præparata, ad suos hæredes transmittatur.

LEX X. LABEO LIB. VII. POSTERIORVM.

SI oleum tuum, quasi suum, defendat Titius, & tu hoc oleum deposueris apud Seium, vt is hoc venderet, & pretium seruaret, donec inter nos diiudicaretur, cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati, neque sequestraria Seium conuenire potes, nondum impleta conditione depositionis: de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicesimoseptimo, posse cum sequestro præscriptis verbis actione agi, vel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo, quæ distinctio vera esse videtur.

Huius legis facti species.

LEx si oleum, aliàs est l. aliàs est §. sub l. si quis affirmauerit. Species facti est, Oleum vendicabam à Titio, qui quasi suum esset, illud defendebat, inter nos conuentum est, ne pendente lite consumeretur, vt apud Seium deponeretur, ea lege, vt is Seius illud oleum venderet, & pretium seruaret, donec iudicatum esset ad quem oleum spectaret, Titius non vult accipere iudicium, nec causam prosequi, quæritur qua actione possim agere contra Seium? Videtur agi posse vel mandati, vel depositi: Labeo tamen ait non agendum actione mandati: quia mandatum fortè non erat gratuitum, neque possum agere actione sequestraria, quia is Seius non potest conueniri ex conuentione, nisi iudicatum fuerit inter eos, sed non est iudicatum: ergo non est impleta conditio depositionis. Vnde Pomponius ait agendum esse cum Seio sequestro actione præscriptis verbis, quasi vicerim, cùm per me non stet, & quia dictum fuit, vt olei pretiũ redderetur: ideò reddi debet secundùm verba præscripta. l. si rem. in fine. ff. de præscrip. verb. si tamen hic sequester soluendo non fuerit, agi de dolo potest aduersus Titium, qui sua calliditate facit, vt non diiudicetur cuius sit oleũ.

Iste text. semper allegatur de actione sequestraria, quæ tamen non est proprium nomen actionis, vt docet Accurs. sed est quædam adiectio, & est actio depositi, vt in l. ei apud. & l. sequen. ac l. licet. ff. depo. Scripsi tamen differentias inter depositum & sequestrationem. in tract. de sequest. in 3. tomo Commentariorum ad Constitut. Regias. vbi istam materiam planè & vtiliter tractaui: ob id ad ibi dicta nunc (lector beneuole) te reiiciam, vide interim Accursium in verbo, præscriptis verbis. at Barbat. consilio 71. Illud afferam. in 4. vol. col. 1. allegat pro sequestro, vt possit salarium & mercedem suæ custodiæ recipere, & ita dixi in d. tractat. de sequestris. & in l. sequester. ff. de verbor. signific.

Sequester potest mercedem suæ custodiæ recipere.

Ex hoc text. colligitur actionem dari ante impletam conditionem, quando per me non stetit quominus eam impleres, vt not. Decius in d. regul. in iure. ff. de regul. iur. facit l. Labeo scribit si bibliothecam. de contrah. emptio.

§. Et si tu seruum pignoratum noxæ mihi dederis, per iudicem absolutus, de dolo teneris, si apparuerit eum esse pignori datum.

Casus huius legis.

IVrium Doctor. istum textum variè interpretantur: ego verò sic intelligo, Seruum tuum pignori dedisti Titio, qui seruus mihi nocuit, fortè occidit equum meũ, ego te cõueni apud iudicẽ, coram quo noxæ eum dedisti, & ideò per iudicem absolutus es: quæsitum fuit, qua actione tenearis? Respondet

text. si apparuerit eum datum pignori alteri, antequam noxæ daretur, mihi quidem certè de dolo actio competit: nam seruum à se pignoratum non poterat noxæ dare, & tamen ea causa quòd illum dedisti, fuisti absolutus, cùm post absolutionem alia non detur actio, hæc dabitur.

Notate, id quod habetur in tit. de noxal. in Instit. vt noxales actiones dentur ex delictis seruorum, pro quibus Do. damnato permittitur, aut litis æstimationem sufferre, aut hunc hominem noxæ dedere, & hoc summa ratione permissum est: nam erat iniquum nequitiam seruorum vltra ipsorum corpora dominis damnosam esse, vnde dominus seruum noxæ dãdo liberatur, vt est in tit. de noxal. actio. sed ea conditione, vt illum pleno iure det, id est, nulli obligatum, vel in quo habeat, & vsumfructum & proprietatẽ, aliàs non videtur soluisse. l. si rem meam. ff. de solut. l. iiij. in fin. de re iudic.

Seruus nulli obligatus noxæ dandus est.

Et sic faciendi sunt sequentes casus. Primus est, Si condemnatus ad sarciendum damnum à seruo datum, dederit seruum alienum, aut pignoratum, iudicati conueniri poterit, ac si nõ dedisset, quia auocari seruus potest ab eo, qui pignori accepit. d. l. si rem meam.

Secundus casus est, Si cõuentus ad æstimationem damni à seruo dati, ante iudicis condemnationem offerat noxæ seruum pignoratum, & sit absolutus à damni æstimatione, de dolo cõueniri poterit, vt hîc. Et in hoc decepti fuêre interpretes: nam hic dolo fuit absolutus, dando noxæ seruum pignori obligatum, quod pars ignorabat, & iudex, ideò tacendo eum obligatũ, callidè egit, ergo de dolo actio competit: sed quando iudicatus est dominus ad damnum persoluendum, dando seruum obligatum pignori, non liberatur ab actione iudicati, quia non plenè soluit, ideò illa actio adhuc competit. d. l. iiij. in fin. & l. si hominem. de solut.

Decidendi ratio.

Tertius casus est, Si condemnatus ad sarciendum damnũ datũ à seruo, noxæ illum seruũ pignori obligatũ dederim, iudicati agere poterit is, cui dedi, etiã antequam creditor vincat, id est, antequam obtineat sententiam contra illum, cui noxæ dedi seruum, & antequam illum seruum sibi obligatum cõsequatur. d. l. si hominem. ff. de solut. Idem Aphrican. ait: *Si sciens alienam rem mihi ignoranti dederis, etiam priusquam euincatur, vtiliter me ex empto acturum putaui in id, quanti mea intersit meam esse factam.* l. seruus. §. fin. ff. de actio. empt. quia inspicitur quod euinci potest, licèt non sit euictum.

Quod potest euinci inspicitur.

Quartus casus est, Si dominus proprietatis serui, ad æstimationem damni serui conuentus, vsumfructuarium ad litis æstimationem conuenerit, tenetur is pro æstimatione vsusfructus conferre, aut vsufructui cedere. l. si ex duobus. in fin. ff. de noxal. act.

Quintus, Si creditor, cui est pignori obligatus seruus, conuentus vt pro æstimatione litis conferat, noluerit iudicium suscipere, pignoris persecutionem ei iudex denegare poterit, & hoc casu pignus ipso iure liberatur, l. si noxale. ff. de noxal. quia nullum est pignus, cuius persecutio denegatur, & sic antequam persecutio fuerit à iudice creditori denegata, poterit is creditor ius pignoris persequi, nec noxæ dari poterit in præiudicium eius, cui seruus est obligatus, & ita conciliari iura ista debent, quamuis Accurs. & alij interpretes super hoc titubauerint.

Pignus ipso iure liberatum.

Sextus casus est, Hæc actio de dolo noxalis est, vnde si dolus cõmissus est in re peculiari, datur actio de peculio: si verò ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale erit. §. hæc. De dolo alia dicentur infrà, in tit. de noxal. si Deus voluerit.

§. Meritò. cum l. seq. & l. non debet. declaraui suprà. in q. 7.

Lex XVIII. Pavlvs lib. XI. ad Edictvm.

Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. Ideò autem & hic & in metus causa actione certa quantitas non adiicitur, vt possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iurauerit, sed officio iudicis debet in vtraque actione taxatione iusiurandum refrenari. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dãdum est. Quid enim si manifestum sit restitui non posse, veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus sit, ideóque protinus condemnari debeat in id quod intersit actori?

IN edicto Prætoris erat, quæ dolo malo facta esse dicentur, Si de his rebus alia actio non erit, & iusta causa esse videbitur, iudicis arbitrio restituantur quanti eæ res erunt, intra annum, quo primum experiundi potestas erit in eum, qui dolum fecerit, de dolo iudicium dabo. Nunc declarari hæc lex ita poterit.

Quæsitum fuit à Paulo, quomodo verba Prætoris intelligenda sint, vt arbitrio iudicis res restituantur. Respondeo, restitutionem comprehendi sub arbitrio iudicis, vt iudex in primis condemnet reum, qui dolum commisit, ad rei restitutionem, & si is non restituat, iudex condemnabit eum quanti ea res erit.

Declaratio textus.

In secunda parte, dicet quis, quare in Prætoris edicto, etiam in actione quod metus causa, non est adiecta certa quantitas, in qua condemnaretur is, qui ad arbitrium iudicis rem non restituit? Respondeo, ideò, vt posit iudex, ratione contumaciæ rei, tanti reum condemnare, quanti actor in litem iurauerit, iudex tamẽ refrenare debet iusiurandum actoris sua taxatione.

In tertia parte dubitari posset, an semper arbitrium iudicis dandum sit, si quis non restituat? Respondeo, non semper dandum: nam si manifestum sit restitui seruum non posse, quia mortuus est, condemnari debet is, qui dolum intulit, in id quod intersit actoris, ista est sententia & intellectus huius legis.

Ex hoc textu colligitur partes iudicis esse, vt priùs condemnet eum, qui dolum in re adhibuit ad rei restitutionem. facit l. qui restituere. ff. de rei vendicat.

Secundò,

Quanti ea res est, quid denotet. Secundò, si is non restituat, debet condemnari, quanti ea res erit: hîc iacet huius l. difficultas, quia verbum, quanti ea res est, significat veram rei æstimationem, l. inter hæc verba. ff. de verbor. significat. & tamen hic condemnatur quanti in litem actor iurauerit. Respōdet glo. tripliciter tex. intelligendum. Primò, vt impropriè ponatur hoc verbum, quanti ea res est. Secundò, vt suppleatur quanti ea res est, videlicet æstimata. Tertiò, vt propriè accipiatur, & actor habet duplex remedium. Vnum, per quod iuret in litem: alterum, per quod interesse tantùm verum petat, & hæc approbatur à Bar. & interpretibus.

Ego autem puto hunc text. intelligendum propriè, videlicet vt priùs iudex condemnare debeat ad rei restitutionem, quam si pars non fecerit, iudex condemnabit quanti ea res est, quanti æstimabitur lis id temporis, quo non fit restitutio: nam aduertendum est quòd si debeat æstimari domus quanti ea res est, tunc verè æstimabitur, quanti verè valet, & ita loquitur d. l. inter.

Interdum debet aliquid æstimari quāti ea res est, & tunc refertur non tātùm ad rem principalem, sed ad totam litem & contumaciā factam à parte in nō restituendo, vt hîc. Vnde si iudex condemnauerit ad restitutionem domus dolo acquisitæ, & is condemnatus eam non restituat, debet, quanti ea res est, nunc æstimari, eò quòd non restituitur domus, sed videamus, quanti ea res est, videlicet vt possit pars iurare in litem, & iudex taxare ex officio suo, quāti litem æstimauerit, & ita debet intelligi iste text. qui decepit interpretes, putantes iudicem debere æstimare, quanti ea res erit, scilicet principalis in qua est adhibitus dolus, & tunc iste tex. esset sibi contrarius, qui quidem tex. dicit debere fieri condemnationem quanti ea res erit, id est, quanti æstimabitur ea res, scilicet illa lis nō facta restitutione per cōtumaciam.

Rei appellatio. Et sic verbum, ea res, hîc denotat generaliter, non solùm rem principalem, sed etiam contumaciam rei non restituentis, & sic ad litis æstimationem refertur, vt declarat text. quod est notandum, ideò intelligetis multa iura per hoc.

Nec refragatur quod tūc non denotat veram rei æstimationē. Respōdeo, imò semper æstimatur verè res: nam quando refertur ad rem certam, veram rei æstimationem significat. Si verò respiciat litem, vel interesse, & tunc etiam verè id quod interest significatur, quod iuramento præcedente, & taxatione iudicis apparuerit, vt hîc. & in l. qui restituere. ff. de rei vendic.

Ideò autem.] Ex hoc text. colligitur, quare interesse non est taxatum, seu contumacia non restituentis. Respondeo, ideò, vt possit ratione contumaciç actor iurare in litem, & iudex posteà pro contumacia, & rei qualitate taxare, qui quidem iudex potest etiam iuramentum refrænare: nam si pars iurauerit nolle carere domo pro mille aureis, iudex hoc taxabit, & olim nō erat de iure Digestorū certa taxatio, vel quantitas vt hîc, sed de iure C. hodie taxatum est id quod interest, vt duplum non excedat, l. vnica. C. de senten. quæ pro eo quod interest, vbi abundè scripsi intelligi de interesse singulari. *Interesse hodie duplum nō excedit.*

In isto textu tamen, non est taxata quantitas ad quam iudex debeat condemnare, & licèt in actione quod metus causa, ad quadruplum fieri debeat condemnatio, tamen non est certa quantitas: nam duplum & triplum non potest certa dici quantitas. l. certum. ff. si cert. petat. dixi in d. l. vnica.

Non tamen semper, &c.] Ex hoc text. colligitur dolosum non semper ad rei restitutionem condemnandum, nec arbitrium iudicis super hoc versari, vt quando res nōn potest restitui, quia est perempta, non culpa dolosi, tunc æstimabitur id quod actoris intererit, & sic protinus reus condemnari debet, id est, omninò & statim. Vnde (vt dictum est) iudicis hîc non interuenit arbitrium, quia præcisè condemnat ad id quod interest, & non ad rei restitutionem: & si res non restituatur, ad id quod pars iurauerit, taxatione iudicis priùs tamē interueniente. *Aestimatio eius q interest quādo fieri debeat.*

Hodie verò praxis Franciæ solet in vna sententia condemnare ad rem si extet, vel ad eius æstimationem communem, & si dolosus rē habeat, auferetur ab eo res, nec recipietur volens æstimationem soluere. Si verò perempta sit, tunc ad veram rei æstimationem veniendum erit, & raro venimus ad hoc iuramentum in litem, vt scripsi in interpretatione l. vnicæ. C. de senten. quæ pro eo quod interest profe. *Praxis Frāciæ, de sententia contra dolosū.*

SVMMARIA.

1 *Pondus commune, & mensura assueta assumi debet, si de alia conuentum non sit.*
2 *Vendens modios vini, censetur vendere secundum vsitatum & communem illius loci modium.*
3 *Emptor scienter maiora pondera commodatò accipiens, furti tenetur.*
Item is qui commodat. ibidem.
4 *Pondera iusta & mensuræ olim in Ecclesia seruabantur, hodie verò in Curia.*

§. De eo qui sciens, &c.

Species facti est, Emi decem sextarios olei, vel mellis, cùm venditor detulisset, ego pōdera, quæ vicinus habebat, rogaui mihi cōmodatò tradi, quæ sciens falsa esse tradidit, deinde venditor appendit oleum, vel mel: quæsitum fuit, quæ actio detur, Trebatius dicebat actionem de dolo dandam. *Casus huius textus.*

In secunda parte Iuriscon. ait: Si vicinus commodauerit maiora pōdera, potero repetere id quod amplius datum est, condictione indebiti. vt docet glos. vel furtiua.

Si autem commodauerit minora pondera, potest emptor agere ex empto, vt reliqua merx detur ad verum pondus.

Sed si ea conditione oleum, vel mel venditum fuerit, vt illis pōderibus traderetur, cùm ille vicinus affirmasset habere pondera æqua, causa decipiendi emptorem, tunc de dolo dandam actionem. Vlpian. consentire videtur in eū, qui æqua ea esse affirmauit.

Quidam tamen in text. habent, commendauit falsa pondera, dicens esse vera, si sciens hoc fecerit de dolo contra eum agitur: quia dolo facit, commendans falsa pondera.

Sed si maiora pōdera commendauit, repeti potest quod amplius datum est: si minora commendauit emptor, reliquum actione ex empto cōsequi potest: nisi conuentum fuerit, vt his ponderibus merx traderetur, eò quòd vicinus affirmasset vera esse, & iusta pondera, tunc cùm emptor non sit in dolo, nec venditor, & ratione conuentionis non potest agi alia actione: ideò de dolo datur contra eum, qui com-

mendauit falsa, vel maiora pondera, hoc videtur iste text. dicere.

Pōdera falsa quæ dicantur.

Ex hoc tex. colligitur falsa pondera esse, quæ sunt maiora vel minora, quàm sint vera, & æqua, & vocantur dolosa, etiam per Prophetam Amos 8. c. & hæc prohibuit Deus Leuit. 19. c. in fi. his verbis: Statera iusta & æqua sint pōdera, iustus modius, æquúsque sextarius. & Prouerb. 16. cap. Pondus & statera, iudicia Domini sunt, & statera iniqua non dicitur statera, nec modius iniquus. l. Paulus respondit, vbi scripsi ff. de verb. signific.

Princeps mensuras communes omnibus constituere debet.

Videndum est ad quem spectet pondera & mensuras constituere, & breui putarem ad Principem pertinere pōdera, & mensuras communes omnibus præbere. l. modios. vbi etiā not. Rebuf. patruus meus. C. de suscep. & Archa. lib. 10. vbi sic scribitur: *Modios æneos vel lapideos cum sextariis, atque ponderibus per mansiones, singulásque ciuitates iussimus collocari.* & l. fin. de frumen. Alex. lib. 11. ibi, *Et tesseræ designentur, & nostræ pietatis nomine censeantur.*

De eadem re.

Et postquam à Principe institutæ sunt, ad dominos locorum spectat alias mensuras, vel pondera, si quis indigeat, cum illis æquare, & curare, vt in illis nulla fraus fiat, & vbi non sunt domini, spectat ad magistratum illius loci. l. iubemus. C. de defensor. ciuitat. Et extant in hoc regno Franciæ Constitut. Reg. in tit. *des aulnes & aulnages.*

Signū Regis ponderibus & mensuris imponendum.

Et in his ponderibus signum Regis & Principis debet imponi, etiam dum æquātur à magistratibus, qui illa pondera, vel mensuras probant, & æquant, l. stigmata. C. de fabricen. libro 11. & l. ij. de frumen. Alexan. ibidem. etiam vidi imponi signum domini loci, qui illa pondera & mensuras æquabat, sed à parte inferiori.

Quæro, si diuersa sint pondera, & mensuræ, quibus mensuris debeat fieri? Et notandum est priùs hæc diuersa pondera venisse ex diuersitate dominorum: solebant enim domini olim diuersa habere pondera, & mensuras. Comes Tholosanus in suo territorio pondera & mensuras speciales suis subditis tondere solebat. Et Burgūdi etiam à Duce eorum accipiebant: nunc quia Rex effectus est dominus istorum locorum, ipse solus hæc constituere potest, licèt remanserint quædam mēsuræ ex antiquis, quas Principes tollere noluerunt. Vnde Imperatores rescripserunt: *Quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere si aut pretium, aut mensura ei displicuerit: præsertim si nil contra consuetudinem regionis fiat.* l. Imperatores. ff. de contrahen. emption.

Pondus, de quo cōuentum est, appendēdum.

Ideò, si diuersa sint pondera in ciuitate, vel mensuræ, debet appendi secundùm pōdus, vel mensurari ad mensuram, de qua conuentum est, vt hîc. Et si nihil dictum fuerit, tūc pondus assumemus, & mensuram communem, & assuetam. c. ex parte. de censi. & d. l. Imperatores.

Vnde quando quis vendit modium vini in ciuitate Tholosana, intelligetur de vsitato & communi modio, licèt sit ibi modius maior, qui dicitur mensurari ad mensuram Comitis Tholosani, sed ille ne-
2 glectus est, & non vsitatus, sicut alius: ideò qui vendit modios vini, censetur vendere ad communem & frequentem vsum, & non ad alium. argu. l. si seruus plurium. in fin. ff. de legat. 3.

Pōdus loci contractus assumendū.

Si verò agatur de ponderibus diuersorum locorum, vel de mensuris, tunc fieri pondus & mensūra debet in loco contractus, & vbi venditur, & in illo foro. l. septem. C. de eroga. milit. anno. lib. 12. Doct. in cap. 1. de empt. & vendit. Vnde si hîc Parisiis vendantur centum sextaria frumenti, debent mensurari mensuris huius loci publicis. c. 2. vbi Doct. de empt. & vendit.

Si tamen quis venderet hîc centum sextaria frumenti, quę promitteret tradere Lugduni, mensurari debent ad mensuram Lugduni, quia ibi videtur quis contraxisse, in quo vt solueret, se obligauit. l. contraxisse. ff. de actio. & oblig. Vnde quia maius est pondus hîc, si conueniam Lugduni, vt pro singulis centenis dem aureum pro delatione mercium ad ciuitatē Parisiensem, si ibi ponderentur, inspicietur illud pondus, si autem hîc, istud pondus erit inspiciēdum.

Mensura loci vbi prędia sita sūt inspiciēda.

Hoc procedit in rebus mobilibus. Si verò decem iugera terræ vendiderim, debent intelligi de mensura loci, vbi prędia sita sunt. l. si prædium. C. de prædiis minor. l. si seruum. §. fin. ff. de actio. empt.

Item, non debet quis diuersa pondera, vel mensuras habere: hoc enim prohibuit dominus. Deute. 25. c. in fin. dicens: Non habebis in sacculis diuersa pondera, maius & minus: nec erit in domo tua modius maior & minor: pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi, vt multo viuas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi: abominatur enim Deus eum, qui facit hæc. & auersatur omnem iniustitiam. & Prouerb. 2. scribitur: Pondus & pondus, mensura & mensura vtrumque abominabile est apud Deum.

Diuersa pōdera, a magistratu frāgenda.

Et istas mensuras, vel varia pondera debet magistratus frangere, nec permittere cuiquam diuersa habere. l. item quæritur. §. *Si quis mensuras conduxerit, eásque magistratus frangi iusserit.* ff. loca. aliàs daret materiam delinquendi à iure prohibitam. l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact. Luc. de Pen. in l. modios. col. 3. C. de suscep. li. 10. & ista sūt mixti imperij, vt docet Guid Papa. in decis. Delph. q. 490. Mēsuræ.

Decepti in pondere vel mēsura quomodo agere debeat.

Quomodo puniantur hi, qui alios talibus mensuris deceperint? Respondeo, faciam casus sequentes, vt materia hæc distinguatur. Primus casus, Emptor deceptus in pondere, vel mensura, potest agere ad id, in quo est deceptus. Vnde si quis emerit modios decem vini, aut centum libras olei, si desint viginti libræ, eas emptor petere poterit, & si venditor maiori mensura, vel pondere deceptus fuerit, poterit quod amplius dedit, repetere per istum tex. & l. si seruum. in fi. ff. de actio. empt. Petrus de Bella Pertic. in q. 387.

Falsitas ponderis.

Secundus casus, Qui falsa pondera, aut mensuras tenet, ex cōstitutione Diui Adriani pœna falsi coërcetur, l. penul. in fin. ff. de fal. intellige, siue ea corruperit, vt docet text. siue eas diminuerit, vel plumbum, aut quicquam addiderit, vt pondus iustum inæquale redderetur.

Tertius casus, Adulterinas stateras, vel mensuras conficiens, pœna eadem legis Corneliæ punitur. in l. annonam. in fi. ff. de extraord. criminib. ibi, *Onerant annonam etiā stateræ adulterinæ.* de quibus D. Traianus edictum proposuit, quo edicto pœnā l. Corneliæ in eos statuit, proinde ac si lege testamentaria, quòd testamentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset, sed & D. Adria. eum qui falsas mensuras habuerat, in insulam relegauit. l. penul. ff. de fal.

Mensuras falsas penes se habens.

Quartus

Quartus casus, is apud quem inuentæ sunt falsæ mensuræ, debet relegari per illum text. & in d. l. penul. quando probaretur eum illis mensuris vel ponderibus vsum fuisse, & aliquẽ decepisse: alioqui falsum, sine damno proximi, non punitur. l. damus licentiam. vbi gloss. C. de fals.

Pœna ad duplũ pro fraude in mensura facta. Quintus casus, si venditor, aut emptor in mensura fraudem fecerit, aut eam corruperit, ad duplum punitur, quanti ea res est, id est, quanta est deceptio. Nam si venditor de decem libris olei deceperit emptorem, ad 20. libras puniendus erit. d. l. penul. quæ sic dicit: *Si venditor mensuras publicè probatas, vini, frumẽti, vel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit, dolóve malo fraudem fecerit, quanti ea res est eius duplo condemnatur, decretóque Diui Adriani præceptum est in insulam eos relegari, qui pondera, aut mensuras falsas aut breuiores in computatione fecissent.* Ergo intelligi debent prædicta de ponderibus publicè probatis, secus si de aliis priuatis, per illum tex.

Sextus casus, est in l. *in Dardanarios propter falsum mensurarum modum ob vtilitatem popularis annonæ, pro modo admissi extra ordinem vindicari placuit.* ff. de pœn. Dardanarij dicuntur à Dardano scelesto viro, q. artes iniquas, maximè super annona adinuenit, & *Dardanarij qui vocentur.* propolæ, seu reuẽditores annonæ, qui annonam vexant, fortè miscendo corruptum cum incorrupto, vel falsum mensurarum modum cõficiunt, vel aliàs annonam corrumpunt, Dardanarij vocãtur. l. *annonam attẽtare & vexare, vel maximè Dardanarij solẽt, quorum auaritiæ obuiam itum est, tam mandatis, quàm constitutionibus. Mandatis denique cauetur ita, prætereà debebis custodire, ne Dardanarij vllius mercis sint.* ff. de extraord. criminib. & isti fraudantes annonam, in falsa mensura extra ordinem puniuntur. Panor. in c. 2. dicit pœnam arbitrio iudicis imponẽdam quod est verum.

3 Septimus, si Titius commodauerit maiora pondera emptori, furti tenetur, & emptor, si sciuerit. Nõ enim ex voluntate venditoris accipit, cùm erret in pondere. l. si quis vxori. §. si maiora. ff. de furt. Ergo id quod plus solutum est, condictione furtiua repeti poterit. vt docet Accur. hîc. vide Bal. consi. 155. Quæritur. in primo vol.

Mutãs iusta põdera. Octauus, de iure canonico, si quis iustas mẽsuras, & iusta pondera causâ lucri mutare præsumpserit, 20. dies in pane & aqua pœniteat. c. 2. de emp. & vendi. & ita inueni in integra Decretali, licèt nos habeamus in nostris libris. 30. dies. sed corruptum, vt puto.

Nonò, ad curam & solertiam defensorum ciuitatis spectat, ne exactores grauent maioribus mensuris & ponderibus possessores. l. penul. C. de defenso. ciuit. Vnde exactores iustis ponderibus & mensuris vti debent, & olim Comitis sacrarum largitionum cura erat, vt ista iusta pondera & mensuræ in ecclesia seruarentur. §. eos. 2. in authen. de colla. colla. 9. melius est tamen vt in Curia custodiãtur, vt dicam. Hodie in Frãcia ad iudices vectigalium pertinet cognoscere de his exactoribus, & in consequens, an iustæ sint mensuræ, sed extra exactiones publicas præsides locorum, Bailliui, seu Seneschalli cognoscũt. l. fin. C. de suscep. lib. 10. videte Ioannem Raynaud. in tract. suo de mensur. vbi alia tradit. His nunc contentus ero.

§. Dolo, alij habent, Si cuius dolo, &c.

Hic §. declarat illa verba Prætoris, *nisi arbitrio iudicis restituantur*, quæsitum fuit in isto text. *Species facti huius textus.* Constitui Procuratorem ad prosequendum litem, is eam non est prosecutus intra annum, & sic perit instantia, vel intra triennium, qua actione possim experiri aduersus illum Procuratorẽ? Respondet Trebatius dandum iudicium de dolo.

Sed per hanc actionem, quid restituetur, nónne lis in statum pristinum reducetur? Respondeo, non: ne lex circunscribatur, sed actor tantùm consequetur, quanti eius interfuit processum non esse prosecutum.

Dubitatio erat, an restitui in integrum debeat is, cuius processus perit. per l. properandum. in fi. C. de iudi. Respondet hic tex. contrarium, dicit, ne lex circunscribatur: nam lex non haberet locum, quia semper quis vellet processum restitui, & sic nũquam legitimo tempore periret lis, ideò est introductum, vt *Ratio decidendi.* is, cuius dolo factum est, condemnetur ad id quod interest actoris, id non esse factum. Vnde si aduersarius debebat centum aureos, & periit processus, amplius illa centum prosequi non possum, sed agam ad illa centum consequẽda, actione de dolo, & ille processus erit tempore exclusus, hoc declarat Caius in l. iij. §. penul. ff. de aliena. iudi. his verbis: *Ex quibus apparet quòd Proconsul in integrum se restituturum pollicetur, vt actione hac, officio tantùm iudicis consequatur actor, quantum eius intersit, alium aduersarium non habuisse, fortè si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto.* Et sic impensas, & omnia alia damna consequi poterit, per illum tex.

Ex hoc text. colligitur, quòd quandiu quis restitui potest, non datur actio de dolo. pro hoc tex. in l. prima. §. idem Pomponius. 2. suprà. eodem. ideò cùm hodie anno pereat in Parlamento instantia, & vulgò dicunt *subanné*, quia hoc potest restitui per literas Regias, non solet agi contra Procuratorem. Idem si instantia pereat triennio, etiam dantur literæ restitutionis ex causa, iuxta illam cõstitutionem notabilem. d. l. properandum. in fin. Et quando Procurator *Dominus potest appellare, licèt Procurator negligat.* non appellauit, etiam dominus appellare poterit, & releuari, vt quotidie videmus, & scripsi in tract. de restitut. in integr. 2. tomo Commentar. ad Constit. Regi.

Eligens Procuratorem negligentem. Sed vidi magnum dubium in eo, cuius bona licitabantur, qui constituit Procuratores ad opponendum, & interim dominus quærebat pecuniam, vt satisfaceret. Procurator autẽ permisit labi dilationes, nec monuit dominum, qui dominus tamen ad eum creditorem misit, vt adhuc intra sex mẽses ipse posset offerre pecuniam, tamen ista bona venũdata sunt vili pretio vltimo offerenti pretium, & decretum est interpositum, nunc dominus vult restitui, cui denegatur restitutio, num agere poterit cõtra istum Procuratorem? Respondeo posse, per istum text. actione de dolo, vt omnia soluat, sed si non est soluendo, gl. dicit hîc, vt lis restitui debeat, tamen vidi restitutionẽ denegatam: nam imputari sibi debet is, qui talem Procuratorem elegit, vt de socio dicitur in §. fin. de societa. in Insti. & ita fuit repulsus dom. de Haan à venditione interposita decreto Senatus, & reiectus ab impetratione literarum, in forma ciuili impe-

tratarum. istum text.sing.& notand.dicit Barb.consil.57.col.9.in 3.vol.& Anto.de Burgos in c.vlt. in fi. de emptio.& vendit.

Lex XXXV. Vlpianvs lib. XXX. ad Edictvm.

SI quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleuerit, vel alio modo corruperit: hæres scriptus habebit aduersus eum actionẽ de dolo. Sed & his, quibus legata data sunt, erit de dolo actio.

ISte tex.est facilis in verbis, vt qui deleuerit tabulas testamenti, de dolo actione teneatur, etiam legatariis de dolo actio erit, sed antinomia est valde difficilis, quæ adducitur per Accurs. in qua se extricat sicut mus in pisce, & multas solutiones præbet, quæ omnes non conueniunt text. sed præsagiunt, ideò ego dicerem constituendos esse casus sequentes.

Primus, si instrumentum testamenti, seu tabulæ fuerint depositæ in vita testatoris apud aliquem, & is custos eas deleuerit, actione depositi tenetur, quia in deposito malè versatus fuit, ideò depositi tenetur, & ita loquitur lex, qui tabulas. ff. ad leg. Aquil. vbi dicit teneri depositi, & ad exhibendum, & sic non est inconueniens quem pluribus actionibus teneri cũ actione de dolo, vt suprà probatũ fuit in 7. quæstione. Et tunc non agetur actione de dolo, quandiu aliæ competent, quia est subsidiaria & licèt interuenerit dolus in aliquo actu, tamen ob hoc nõ agitur de dolo, si alia supersit. l. prima. & l. elegãter. suprà. l. prima. §. si rem depositam. ff. depos.

Actio de dolo, competẽs cum aliis actionibus.

Secundus casus, qui tabulas testamenti apud se, depositas post mortem testatoris deleuerit actione de dolo conueniri potest, ita loquitur iste text. Et ratio diuersitatis reddi potest inter primum casum, & istum, quia ante mortem testantis nullum ius quæsitum est hæredi: nam testamẽtum mutare potuit vsque ad mortem. l. iiij. ff. de adimẽ. lega. & l. prima. C. de sacrosanct. eccle. nam testamentum morte confirmatur. l. cùm hic status. ff. de dona. inter virum & vxo. c. cum Marte. de celebrati. missa.

Ideò dolo facit is, qui post mortem testantis delet testamentum, vel mutat in præiudicium hæredis, & legatariorum, ideò de dolo erit actio, quia alia non datur hoc casu.

Tertius casus, si quis tabulas testamenti apud se depositas causa damni dandi, vel iniuriæ faciendæ, deleuerit, vel publicauerit, iniuriarum, vel Aquiliæ tenetur. l. si quis testamentum. ff. ad leg. Aquil. l. prima. §. si quis tabulas, deposit. quod est verum quoad hæredes, & legatarios, quorum commodum æstimari potest, & quibus testamenta penè sunt chirographa, ideò sicut chirographa æstimari possunt, ita & hæc testamẽta quoad eos, secus quoad testantem, cuius interesse æstimari nõ potest, ideò Iurisc on. ibidem ait: incertum esse quomodo fiat & ineatur testantis æstimatio, qui hoc nõ respicit interesse pecuniarum. argum. l. planè. 2. §. fin. ff. de lega. primo. l. cùm etiam. de reb. cred. Doctor. in l. ab eo. C. de fideicom.

Quartus casus, si quis furti faciendi causa deleuerit id, quod est in instrumẽto scriptum, furti tenetur, quia furtum animum furis exigit l. si quis testamentum. ff. ad leg. Aquil. nec furtum sine affectu furandi fieri dicitur. §. furtum. versiculo placuit. de obligat. quæ ex deli. nascun.

Furtũ nõ fit sine animo furandi.

Quintus casus est, qui testamentum amouerit, celauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit dolo malo, l. Corneliæ pœna damnatur. l. ij. ff. de fal. idem si corruperit: corrupisse enim tabulas rectè dicetur, & qui eas interleuerit. d. l. qui tabulas. in fi. ff. ad leg. Aquil. Et per istos casus sublatæ videntur antinomiæ graues, in quibus interpretes hactenus valde insudarunt, scopum autem non attigerunt, aliæ huius tit. leges faciles sunt, nec explicatione egent.

Corrumpere tabulas, quis dicatur.

Lex XXXVII. Vlpianvs lib. XLIIII. ad Sabinvm.

QVod venditor, vt commendet, dicit, sic habendum, quasi neque dictum, neque promissum sit. Si verò decipiendi emptoris causa dictum est, æquè sic habendum est, vt non nascatur aduersus dictum promissúmve actio: sed de dolo actio detur.

NOtandum, esse delicta quædam habentia titulum delicti (vtar verbis Bald. consi. 15. Ad euidentiam. in primo vol.) vt furtum, & alia nominata.

Quædam verò sunt quæ nõ habent titulum delicti, vt crimen stellionatus. l. iij. in prin. ff. de crimine stellio. quod est huius naturæ vt non intentetur, nisi ratione doli, & in subsidium competit criminalis accusatio, sicut in subsidium in ciuilibus cõpetit actio de dolo, & sic dolus punitur ciuiliter, per actionem doli, vel criminaliter, per stellionatum.

Crimen stellionatus quód nam sit.

Lex XXXVIII. Idem lib. V. Opinionvm.

QVidam debitor epistolam, quasi à Titio, mitti creditori suo effecit, vt ipse liberaretur. Hac epistola creditor deceptus, Aquiliana stipulatione & acceptilatione liberauit debitorẽ, postea epistola falsa, vel inani reperta creditor quidẽ maior annis viginti quinque, de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur.

ISte casus est singul. secũdũ Ludo. Roma. sing. 284. ad hoc, quòd si propter Procuratoris reuocationẽ pars damnum patiatur, poterit agere actione de dolo, hoc etiã est in addit. ad Dynũ. in regula, Mutare. de regulis iur. in vj & Fulgos. notat istum text. pro his, qui faciunt Procuratores, & statim eos reuocant, vt teneantur de dolo suis aduersariis, de quo alibi dicam.

De

De minoribus vigintiquinque annis.
Tit. IIII.

LEX I. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

HOc edictum Prætor, naturalem æquitatem secutus, proposuit: quo tutelam minorum suscepit: nam cùm inter omnes constet, fragile esse & infirmum huiusmodi ætatum consilium, & multis captionibus suppositum, multorúmque insidiis expositũ, auxilium eis Prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captiones opitulationem.

LEx prima Vlpia. demonstrat quamóbrem Prætor edictum de minoribus proposuerit, dicens esse secutum naturalem æquitatem: naturale enim est, vt subueniamus & tueamur eos, qui per ætatem se tueri non possunt: nam, quemadmodum ait Cice. lib. primo. Officio à natura datum esse tueri se, ita & suos: sic & alibi docet nos à natura impelli, vt plurimis prodesse velimus, in primísque docẽdo, rationibúsque prudentiæ tradendis, atque vt tauris naturâ datum est, vt pro vitulis cõtra leones summa vi impetúque contendant, teste Aristot. sic & qui valent opibus, atque id facere possunt, vt de Hercule accepimus, ad seruandũ genus humanum naturâ incitãtur, & sic illa naturæ vis incitat ad tuendũ se, & alios, qui tueri se non possunt, vt hîc, & de hac naturali æquitate loquitur. l. prima. ff. de lega. præstan. scripsi in l. prima suprà. de pact. *Natura vis ad quæ nos incitet.*

Ideò Prætor hoc edicto suscepit tutelam, & protectionem minorum, quibus tueri se per ætatem nõ licet: nam palam est, & inter omnes constat, consiliũ minorum esse valde fragile, & infirmum, id est, non firmum, sed leue. Et sicut arundo huc, illúcque ventis impulsa regitur, ita & minores leuitate ingenij, &, quod ait Homerus, semper iuniorum hominum animi leues consilio, constantia & prudentia seruum regẽdi, & scribitur Prouerb. 12. c. Stultitiam colligatam esse in corde pueri, & virga disciplinæ eam fugabit.

Vnde tex. ait eos esse multis captionibus suppositos, & sic tuendos, multi etiam consanguinei ad hoc tendunt, vt eos decipiant, vt sæpius vidi.

Multorúmque insidiis, subiecti sunt minores: quidam enim, vt bona ab eis extorqueant, eos ad voluptates pelliciunt, vt deinceps ab eis amentur, & bona illorum per fas, nefásque consequi posśint, & dicit gloss. insidias, extra contractus, captiones, in contractibus, possunt etiam insidiæ esse & in contractibus, quando quis dolo occulto tendit ad decipiendum minorem, & vt illi donet res, vel alio modo eum decipiat.

Quamobrem Prætor pollicetur hoc titulo illi auxilium aduersus insidias, & opitulationem aduersus captiones, vt deceptiones, quas in dies multi ipsis inferunt, sic & Diuus Seuerus Cuspino Rufino ait his verbis, *Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cùm ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo.* l. iij. ff. qui petant tutor.

Ex hoc tex. patet minorem restituendum esse, siue insidiosè & dolo deceptus sit, siue alio modo, etiã sine dolo, dummodò sit deceptus, quia Prætor hîc pollicetur non solùm auxilium contra insidias, & sic contra dolum, & fraudem, sed etiam aduersus captiones, intellige quascunque, quia indefinita æquipollet vniuersali. l. si pluribus. ff. de lega. 2. c. vt circa. de elect. in 6. inferiùs alia explicabuntur.

§. Prætor edicit. QVOD CVM MINORE, QVAM VIGINTIQVINQVE ANNORVM NATV GESTVM ESSE DICETVR, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM.

ISta est portio edicti Prætoris, sed inferiùs alia describitur. Notandum est ante Prætorem in fauorem minorum esse latam quandam legem. Lectorius enim tulerat legem, quæ eum qui adolescẽtem, aut furiosum cum suæ authoritatis, iurísque non esset, circũscripsisset, fraude, dolóve malo, iudicio publico persequebatur, vt docet Cicero lib. iij. Offi. & Iulius Capitol. in autho. Philoso. Verùm quia hæc lex tantum persequebatur decipientem, sed contractum factum non reuocabat, ob id Prætor statuit in fauorem minorum, vt causa cognita restituatur, & contractus factus reuocetur. Sed non minùs possunt publico iudicio hi hodie persequi (cùm lex Lectoria non sit correcta) qui minores decipiunt, & ad Procuratorem Regium hoc spectat, qui si negligens fuerit, redditurus est Deo optimo maximo rationem. *Lex Lectoria etiam hodie locũ habet.*

Primum verbum edicti est, quod, sed illud in titulo quod metus causa declaraui, itaque hîc non repetam.

Subiicitur, cum minore quàm vigintiquinque annorum, sed quare his pollicetur Prætor auxilium, & non aliis, vsque ad triginta annos? Respondet Vlpia. quia in hoc tempore completur virilis vigor, & hoc declarabitur in l. iij. infrà. nam cùm ante istam ætatem infirmi sint, vigor & firmitas animi completur, iudicium mentis augetur.

Et ideò, etiam hodie adolescentes auxilio curatorum reguntur, vsque in hanc vigintiquinque annorum ætatem, nec antè eis debet committi administratio bonorum, etiamsi rem suam bene gerant, ergo restituendi erunt, si anteà decepti fuerint.

Regula ergo est, vt administratio rei suæ non debeat committi minoribus vigintiquinque annis, ne lædantur, & ne contractus periclitẽtur, & ex vno latere tantùm, maioris, scilicet teneant. l. Iulia. §. si quis à pupillo. ff. de actio. empt. *Contractus cũ minoribus initi, cur nõ valeant.*

Limitatur, nisi minor impetrasset ætatis veniam à Principe, per l. primã. & 2. C. de his qui veniam ætatis impetrauer. abundè tractaui materiam illius tituli in tract. de regest. baptismi. artic. primo. glos. prima. in 2. tomo Commentar. ad Constit. Regi. vbi nouem requisita conscripsi, & effectus veniæ ætatis. *Minor impetrãs ætatis veniam rectè contrahit.*

Secundò, consuetudo huius patriæ reputat minores coniugatos maiores, si tamen lædantur, restitui poterunt. gl. & Doctor. in l. vnica. C. si de momenta. possess. fuerit appel.

Tertiò, quoad testamenta censetur maior in 14. anno.

anno completo. l. qua ætate. ff. de testa. & fauore libertatis in 18. & 20. anno. §. eadem. quibus ex causis manumi. licet. in Instit. & in aliis casibus à iure expressis.

Minor quando quis dicatur. Sciendum est, minores dici secundùm materiam subiectam, & ætatem à iure taxatam, vt minor infante. l. si infanti. C. de iure deliber. Minor 12. vel 14. annorum ad contrahendum matrimonium. §. primo. de nupti. in Insti. etiam ad ingrediẽdum religionem. c. primo. vbi gloss. 2. quæst. prima. c. in præsentia. de probatio. etiam minor dicitur ante 17. annos, quoad postulandum. l. prima. initium. ff. de postul. & ante vigintiquinque annos quantum ad istum titulum, & sic vbi taxata est ætas à iure, vel consuetudine, ante illam ætatem quis dicetur minor, vt abundè super hac taxatione ætatis scripsi in tracta. de pacifi. possessor. in prima limita. gloss. no. in c. sicut. 27. quæstion. prima.

Anni à die natiuitatis computandi. Deinde est in tex. natu, & ex eo colligitur annos computari à tempore natiuitatis, non conceptionis, & ideò facta est lex in hoc regno, vt curati debeant conscribere diẽ natiuitatis pueri, & annum, & mensem, ac nomen susceptorum, & quo nomine fuerit nuncupatus in baptismo, & alia quæ scripsi in tract. de regest. baptismi. arti. primo in 2. tomo Comment. ad Constit. Regi.

Alia edicti Prætoris verba partim fuerunt declarata in titulo quod metus caus. & alia dicentur inferiùs Deo iuuante.

Lex II. Idem lib. XVIII. ad l. Iuliam, et Papiam.

Nec per liberos suos rẽ suam maturiùs à curatoribus recipiant. Quod enim legibus cauetur, vt singuli anni per singulos liberos remittantur, ad honores Diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam recipiendam.

Hæc lex tollit dubium, quod est: nam minores, etiamsi rem suam bene gerant, non habent ante vigintiquinque annos administrationem rerum suarum, quid si contraxerint matrimonium, & liberos habeant? Respondet tex. eos nõ recipere maturiùs rem suam administrandam à curatoribus, per liberos, id est, occasione liberorum, vel gratia liberorum, quia procreatio liberorum non reddit sapientes: nam & stolidi & fatui generãt, & liberos habent. *Liberi non faciũt minorem sui iuris.*

Et non obstat, quòd ratione liberorum remittantur munera patribus, hoc verum est, & pertinet ad honores, id est, munera, vt is qui tres habebat liberos immunis esset à ciuitatis custodia, qui verò quatuor, ab omnibus, vt docet Arist. in lib. 2. Polit. c. 7. Et hodie est statutum ab Imperatoribus in titul. de his qui numero libero. se excus. lib. 10. ibi, ***Numerus quoque liberorum excusat à muneribus personalibus***, intelligũt Doctores, & rectè de legitimis, quamuis iste tex. intelligi possit tam de naturalibus, quàm de legitimis, vt per liberos non recipiat quis maturiùs rerum suarum administrationem, quicquid Doctores scribant.

Et sic ex isto text. colligi potest, eum qui liberos habet, non suscipere rerum suarum administrationem ante vigintiquinque annos, siue liberi sint naturales, siue legitimi.

Cura minorum per matrimoniũ, de consuet. regni finitur. Hodie tamen consuetudo generalis regni est, vt finiatur cura per contractum & cõsummatum matrimonium, ad hoc vt minor gerere possit maturiùs, & administrare bona sua: nam cui committitur persona vxoris gubernanda, & multò magis rerum administratio committi debet. l. prima. C. ne fideiusso. dotium dentur, & ideò de consuetudine regni non seruatur iste tex.

Item maior quatuordecim annorum, non habens curatorem, contrahere potest, & si læsus fuerit, restituetur, contractus tamen valebit. l. si curatorem. C. de in integr. restitut. minor autem tredecim annis potest cum tutore contrahere, & aliàs non valebit contractus, quicquid in contrarium dicat Benedictus in repeti c. Raynutius. in verbo, adiectæ. nu. 56. de testa. vbi allegat Ioannem Fabrum adducentem consuetudinem, sed non est ita in libro meo, & quamuis esset consuetudo, tamen (vt statim dixi) contraria inualuit consuetudo.

Minores coniugati restituuntur. Si tamen minores, matrimonio coniũcti, lædãtur, restitui possunt per hanc legem, & ita seruatur, quia consuetudo eos fingit maiores quoad administrationem suorum bonorum, & quoad procreandos liberos, sed non quoad hoc, vt læsi non restituãtur, quia verè restitui debent non obstante matrimonio, & prole suscepta, aliàs daretur afflictio afflicto: nam fortè satis est hic à sua coniuge duri capitis afflictus, quare alia afflictio ei dari non debet. l. Diuus. ff. de offi. Præsid. hoc firmat gloss. & Doct. in l. vnica. C. si de momenta. possesi. fuer. appella. & tex. in l. prima. C. qui & aduersus quos in integ. resti. non postule. vbi ampliatur, etiamsi hic minor, diligens paterfam. fuerit, actibúsque publicis industrium se docuerit, vt lapsum eum verisimile non sit, etiam si fuerit decurio factus, vel Consul ciuitatis, tamen si probetur læsus, restitui poterit, & per illum tex. dixi Doctorem restituendum, si læsus fuerit, quicquid dicat gloss. in l. professio. C. de muneribus patrimon. lib. 10. vt alibi de hoc scripsi. *Ampliatio eiusdẽ.* *Doctor, minor, restituitur.*

Lex III. Idem lib. XI. ad Edictum.

Denique Diuus Seuerus & Imperator noster, huiusmodi Consulum vel Præsidum decreta, quasi ambitiosa esse interpretati sunt. Ipsi autẽ perraro minoribus rerum suarũ administrationem extra ordinem indulserunt: & hoc iure vtimur.

Ista lex continuat hanc materiam, vt minor non recipiat rerum suarum administrationem ante vigintiquinque annos, etiamsi per sentẽtiam iudicum, seu decretum Cõsulum, ac Præsidum hoc illis permissum fuerit, quia talia decreta Diuus Seuerus & Imperator noster quasi ambitiosa interpretati sunt.

Imò ipsi Principes perraro indulserunt extra ordinem administrationem rerum minoris.

Ex hoc text. colligitur alios extra Principem non posse minori concedere rerum suarum administrationem

Princeps cur extra ordinem iuris veniã ætatis nõ indulgeat.

tionem ante vigintiquinque annos,& Principes hoc non solent extra ordinem iuris concedere, qui ordo iuris ponitur in l.ij.c.de his qui veniã æta. impe. Igitur extra ordinem iuris non solet Princeps indulgere veniam ætatis, videlicet vt ante vigintiquinque annos quis rerum suarum liberam administrationẽ habeat,& vt alia seruentur posita in d.l.ij.& tunc nõ restituetur minor.l.prima.C.de his qui veniam æta. impetra.ne hi,qui cum eis contrahunt,principali authoritate circunscripti esse videantur,vt dicit illa lex & quot modis quid dicatur extra ordinem fieri,scripsi in l. pupillus. §. minus. ff. de verborum significatione.

Secundò,ex hoc tex.colligitur à contrario, valere restitutionem minoris factam à iudice cum causæ cognitione, vt in l.in causæ. infrà eod. quia hîc tantùm prohibet iudici ne rerum administrationẽ minori concedat,quod si fecerit illa sententia ambitiosa censetur, id est, per gratiam & nimiam importunitatem lata,ob id non valebit,imò talis iudex litem suam facit.l.filiusfa.ff.de iudic.& Vlpia.ait, *ambitiosa decreta decurionum rescindi debent.* l. ambitiosa. ff. de decre.ab ordi.faciend.

Sententia ambitiosa quæ dicatur.

Minorum restitutio per iudices,fit causa cognita.

Ex his patet iudices posse restituere minorẽ cum causæ cognitione,& valere eorum sententias, vt patet in toto isto titul. & Imperator sibi reseruauit, ne aliquis concedat rerum administrationem minori, quia hoc est contra ius, & inferior legem superioris non potest infringere.clem.ne Romani. de elect. Et quia minores posteà non possunt restitui,ob id publicè interest, ne lædantur. vt in l. prima. suprà.& hoc docet Bart.in l.non ambigitur.ff.de legib. vbi etiam dicit senatum hoc concedere non posse.

Adolescẽs ex statuto contrahere potest.

Potest tamen facere consuetudo, vel statutum quòd adolescens contrahat sicut maior.vt Bart. docet in 3. quæst. princip. in repe.l.omnes populi.ff. de iustit.& iure.Alex. & alij in l. moribus. ff. de vulga. Bal.in tract.statu.in verb.contrahere.

Frãciæ cõsuetudo de contractu maioris 14. annis.

Vnde est consuetudo in Francia, vt maior 14. annis reputetur perfectæ ætatis ad contrahendum sine curatore,sed si læditur,restitui solet,hoc docet Ioan. Fab. in l.vnica. C. si vt causæ post puberta. adsit tutor.& sequitur Bened.in repe.c. Raynutius. in verb. adiectæ.nu.56.de testa.

§.Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo maior efficitur:vtrum initium spectamus, an finem? Et placet (vt est constitutum)si quis maior factus comprobauerit quod minor gesserat,restitutionem cessare. Vnde illud non ineleganter Celsus epistolarum libro vndecimo & digestorum secundo tractat, ex facto à Flauio Respecto Prætore cõsultus:minoris annis vigintiquinque, annos fortè vigintiquatuor agens,iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat: mox factum, vt non finito iudicio iam eo maiore effecto vigintiquinque annis,tutoris heres absolutus proponeretur, in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit, non facilè hunc quondam minorem in integrum restitui: sed si ei probaretur calliditate aduersarij id actum, vt maiore eo facto liberaretur. Neque enim extremo,inquit, iudicij die videtur solùm deceptus hic minor: sed totum hoc structum vt maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur, si leuior sit suspicio aduersarij quasi dolosè versati, non debere hunc in integrum restitui.

Tẽpus contractus perfecti inspiciendum.

VT materia huius text. intelligatur, faciam sequentes casus, vsque ad §. minorem. Primus casus est,si quis minor contraxerit, & cõtractus perfectus fuerit,tunc inspicitur dies perfectionis.l. si voluntate. C. de rescinden. vendit. nam eo tempore quo fuit contractus perfectus, videtur minor læsus, ideò illud tempus inspicitur. facit l.contraxisse. ff.de actio.& obliga.

Ratihabitio contractum inualidum confirmat.

Secundus casus, si contractum factum in minori ætate, maior factus probet, non poterit in integrum restitui,vt hîc,sed contractus valebit à die approbationis.l.pupillus. §. item ipse. ff. de authori. tuto. & quædam est comprobatio expressa, altera tacita per quinquẽnij,vel decennij lapsum, de quibus in l.fin.ff. si maior fact.& de hac ratihabitione scripsi aresta in proœmio Consti. Regi. in gloss. 5. in primo tomo Commentar. ad Consti. Regi. tamen ratihabitio tacita,quæ non approbatur à iure, non nocet, vt in hoc §.scio. vtpote,si quis minor se hæreditati paternæ immiscuerit,maiórque factus exegerit aliquid à debitoribus paternis, & sic videbatur comprobare aditionem, tamen posse hunc restitui in integrum, initio inspecto,ait Iurisconsu.quia læsio cõtigerat tempore minoris ætatis,& idem in hæreditate aliena dicit hîc Vlpia.& in l.ait Prætor.§. non solũ.& §.sed & si.infrà eodem.& §.fi.ac l.non solum.§.restitutus.ibidem.oportet tamẽ probare hæreditatem onerosam. l.non solum. & l.quòd si minor. infrà eod. sic iudicauit Senatus Delphi.vt refert Guido Papa in decis. 141.Si minor.

Tertius casus, si læsio contingat in maiori ætate, non facilè maior restituetur, quia minor non est læsus,sed maior,qui maior non solet restitui ex sola læsione,nisi ex causa, de qua in titul. sequen probat l. prima.C.si aduersus rem iudic.

Cõnexitas actus inspicienda.

Vnde si minor vigintiquinque annis, agens tamẽ 24.conuenerit hæredem tutoris actione tutelæ,& sic cõtra eum iudicium tutelæ dictauerit, si hæres tempore maioris ætatis fuerit absolutus, non poterit in integrum restitui,nisi probatum fuerit aduersarium callidè fecisse,vt maiore effecto sẽtẽtia pronunciaretur,& hæres sic liberaretur,per hunc tex.quia hoc casu non videtur solo die extremi iudicij deceptus, sed hoc totum videtur vnum structum, vel obstructum.Alij habent, *id est hoc totum iudicium est connexum*,tam principium quàm iudicij finis.Et sic inspecta connexitate actus, minor restituetur:quia in minori ætate fuit deceptus,& non potest res iudicata ex vno eodémque iudicio in partẽ valere, & in partem non valere.l.in hoc iudicio. ff. famil. hercis. Ex leui tamẽ doli suspicione aduersarij minor non restituetur, sed oportet dolum probari, & sic ratione doli

Dolus aduersarij probandus.

restituetur,

restituetur, non ætatis beneficio, quia poterat appellare post condemnationem, & sic remedium eidem minori concedebatur ordinarium, ideò aliud non est tribuendum extraordinarium à iudice. l. in causæ. 2. infrà eodem. Si tamen fuerit absolutus minoris aduersarius ratione libelli à minore malè cōcepti, tempore minoris ætatis, vel alterius defectus sic contingentis, restitui poterit minor. gloss. & Bart. hîc. Ideò minor aduersus sententiam malè latam ex defectu prouenięte in minori ætate poterit restitui: diuersum est, si tantum aduersus sentētiā bene latam, & in maiori ætate, ex qua est læsus, & eo casu reiicitur, vt in hoc tex. & gloss. adducit iura, quæ possunt videri. facit l. prima. C. si aduers. rem iudicat. facit decis. Neapol. quæst. 210. Multæ sunt.

Principiū quando inspici debeat.

Quartus casus, si minor partim fuerit læsus in minori ætate, partim in maiori, restituendus erit. arg. l. si filiusfamilias. ff. de verb. oblig. gl. hîc. Vnde si fuerit contractū cum minore sub cōditione, quę euenit in maiori ætate, restituetur, & idem, si minor vendidit, & factus maior tradidit, quia ex necessitate præcedentis contractus tradere tenebatur. per §. pretiū. de empt. & vendi. in Insti. Et quando finis habet necessarium consequens ad principium, inspici debet principium, vt hîc. & Bart. intelligit in necessitate. præcisa. in l. prima. ff. qui potior. in pigno. habean. Idem tamen est in necessitate iuris, vt in traditione rei, quæ licèt præcisè fieri non debeat, per d. §. pretiū. tamen si non fiat, ad id quod interest tenetur venditor. l. prima. ff. de actio. empti. Abūdè scripsi in interpretatione l. vnicæ. C. de senten. quæ pro eo quod interest.

Gloss. in verbo, si leuior, exponit, id est, leuis: potest tamen intelligi sic, si leuior sit suspicio aduersarij, quàm probari possit, tunc debet minor in integrum restitui.

Ex quo infert gloss. non esse stādum leui præsumptioni, & non defertur sacramentum in supplementum probationis offerenti talem præsumptionem, licèt deficiant aliæ probationes, vt in l. fin. suprà. quod met. caus. istam gloss. notab. hîc Bart. docet, & Lanfranc. in repet. l. admonendi. col. 25. in 3. conclus. ff. de iureiur. Quod vbi adest præsumptio minor, semiplena probatione, non potest deferri iuramentum in defectum illius semiplenæ probationis. sequitur Bar. & Ias. in l. si duo. col. 2. ff. de iureiur. & idem Ias. in repetit. d. l. admonendi. col. 34. nu. 85. ibidem.

§. Scio etiam illud aliquando incidisse: Minor vigintiquinque annis miscuerat se paternæ hæreditati: maiórque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis: mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hæreditate. contradicebatur ei, quasi maior factus cōprobasset quod minori sibi placuit: putauimus tamen restituendum in integrum initio inspecto. Idem puto & si alienam adiit hæreditatem.

Minor læsus, maior factus restitutionē in integrum petit.

Istum textum singularem dicit Bened. in interpretatione c. Raynutius. in verbo, mortuo, primo. nu. 344. in fi. de testam. quòd minor per aditionem hæreditatis læsus, poterit in integrū restitutionem petere, etiamsi maior factus intra quadriennium restitutionis petendæ debita hæreditaria exegerit, tanquam hæres. & hoc probat Angel. hîc, & Ludouic. Roma. in l. damni. §. Sabini. ff. de damno infecto.

SVMMARIA.

1 *Dies cœptus quando pro completo habeatur.* & *seq.*
3 *Conditio, cùm erit 14. annorum, intelligitur de annis completis.*
4 *Supinum denotat actum, in quo aliquid fit.*

§. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum an etiam diem natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est, vt si captus sit restituatur. Et cùm nondum compleuerit, ita erit dicendum: vt à momento in momentum tempus spectetur. Proinde & si bissexto natus est, siue priore, siue posteriore die: Celsus scripsit nihil referre: nam id biduum pro vno die habetur, & posterior dies kalendarum intercalatur.

Iste §. minorem, est valde corruptus in libris antiquis, ideò volui hîc ad verbum trāscribere, prout inueni etiam in Pandectis Florentinis, & hîc declarantur verba ista in edicto Prætoris apposita (minore natu) quando dicatur minor natu, an requiratur tempus completum, vel non, & tempus completum esse debere dicit Iuriscon. vnde natalis sui dies & hora lapsa sit. Necesse est, etiam dies quæ intercalatur, quia momento illo horæ, in qua natus est, perficietur tempus vigintiquinque annorum, nempe si Calendis Ianuarij hora sexta noctis natus fuerit, posteaquam ad illam horam peruenerit, erit vigintiquinque annis, sed si natus fuerit in anno bissextili, non refert siue priore die, siue posteriore, quia semper inspiciemus diem & horam, & illud biduum pro vno habetur, nam posterior dies Calendarum intercalatur, id est, interseritur in sexto Calend. Februarij, & dicitur bissextus, quia quolibet die cōputamus sexto Calend. Martij & sic dicitur bissextus in l. cùm bissextus. infrà. eodem. vbi alia explicantur, & tempus vigintiquinque annorum impletum esse debere, docet Iuriscon. Paul. in l. minor vigintiquinque annis adito. infrà eod.

Tēpus cōpletū requiritur, vt minor natu dicatur.

Gloss. hîc dicit quādo tempus cœptum habeatur pro completo, & distinguit, quam distinctionem hîc probant Doctor. & plenè Christophor. Porcus. in §. eadem. quibus ex causis manumitte. non licet, ego verò dico sic.

Regula facienda est, quando constituitur alicui dies, mensis, vel annus, aut aliud tempus, illud tempus debet cōpleri, & completum dicitur, si dies postrema completa fuerit, nec inspicitur de momento in momentum, nisi in casibus à iure expressis, vt in hac l. iij. §. minorem. ff. de minori.

Tēpus quādo completū dicatur.

Vnde Iuriscō. ait, *In omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus dies impleatur, non finit obligationem.* l. in omnibus. ff. de diuers. & temporal. præscripti. Et hoc procedere in vsucapione tam triū, decem,

vel

vel viginti, quàm triginta annorum dicimus, quicquid Accurs. Bart. & alij dicant. Nam iura allegata per eos probant cõtrarium, primò in vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum postremum diem computamus, ideóque qui hora sexta die Calendarum Ianuariarũ possidere cœperit, hora sexta noctis pridie Calẽdarum Ianuariarũ implet vsucapionem, & sic vides illum text. loqui in vsucapione, & non in præscriptione, vt interpretes dicũt, imò rationabile est, vt citius cõpleatur præscriptio, quę in longius tẽpus producta est, quã vsucapio. Et sic fortiùs debet procedere in præscriptione triginta annorum, vt cœpta dies pro completa sit, quàm in triennij præscriptione. Nec refragatur quòd vna sit odiosa, & altera fauorabilis, quia hîc non agitur de odio vel fauore, sed de tempore complendo, in quo non exigitur fauor vel odium, sed quòd compleatur præstitutum tempus, vt fusiùs scripsi in meis no. interpreta. & sic interpretatur Vlpian. in l. prima. ff. de manumiss. sic dicens: *Placuit eum, qui Calẽdis Ianuarijs natus est, post horam sextam noctis pridie Calendarum, quasi vicesimum compleuerit, posse manumittere.* Idem Vlpia. in l. qua ætate. ff de testa. ibi, *Pone aliquẽ Calendis Ianuariis natum testamentum ipso natali suo fecisse, decimoquarto anno, an valeat testamentum? dico valere. Plus arbitror, etiam si pridie Calendas fecerit, post sextam horam noctis valere testamentum, iam enim complesse videtur annum 14. vt Martiano videtur.*

1 Et sic Iuriscon. tendunt ad hoc, vt completus debeat esse dies vltimus, sed Venuleius ait seruari, vt etiamsi minimo momento nouissimi diei possessa sit res, nihilominus compleatur vsucapio, nec totus dies exigitur ad explendum cõstitutum tempus. l. in vsucapione. ff. de diuersis & temporali. præscrip. & Paulus ait, *Anniculus, non statim vt natus est, sed sexagesimo quinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die, quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.* in l. anniculus. ff. de verb. sign. vbi scripsi, & Vlpia. ait, *Minorem vigintiquinque annis & eum accipimus, qui annum vicesimum quintum ætatis agit.* in l. si maritus. ff. de adulter.

Et sic tam in vsucapione triennij, quàm in qualibet alia præscriptione tempus cõpletum esse debet, etiam licèt vltimus dies non sit completus, sed tantum cœptus, sufficit, quia de modico non curatur. l. scio. ff. de minori.

2 Limitatur, nõ procedere nisi aliter sit declaratum à lege, vel constitutione, fortè cuiusdam ratione fauoris, vt in muneribus & honoribus. l. ad rem publicam. ff. de minorib. & honori. qui fauor non est in trienni vsucapione, quæ aufert rem alterius, & sic locupletatur quis cum aliena iactura. in l. nam hoc natura. ff. de condicti. indeb. facit quod scribit Chassa. in consuet. Burgun. in rub. *des iustices.* §. 8. gloss. *& le iour.* nu. 11. cum sequen.

Secundò, quando lex vteretur aliquo verbo denotante cœptum tempus, vt si dicat constitutum in vigesimoquinto anno, eo casu sufficit annũ vigesimũquintũ incœptum, quia in illo est cõstitutus, vt abundè scripsi in praxi beneficior.

Ideò putarem in singulis dispositionibus inspiciẽda verba esse, & si exactum tempus respiciant, ita iudicetur, si cœptum, vt illud sequi oporteat.

Vnde Pomp. ait, *Si ita fuerit libertas relicta Stichus seruus meus, anno duodecimo postquam mortuus fuero, liber esto, verisimile est in principio duodecimi anni eũ esse liberum, & postquam mortuus fuisset hoc sensisse, & inter hos sermones duodecimo anno, & post duodecim annos, multum interest, & ita loqui solemus.* ff. de manumis. testa. per quem text. patet seruandam verborum differentiam, & hoc quando ita sensit testator, si tamen aliud disponens senserit, volũtas erit sequenda. l. in conditionibus. ff. de conditio. & demonstrat.

Volũtas testatoris, in verborum differentiis sequenda.

Item, si dicatur vt intra annũ recuperari res vendita possit, vt in c. constitutus. de in integr. resti. Doctor. in l. dudum. C. de contrah. emptio. hoc in qualibet anni parte poterit, & nisi totus annus lapsus fuerit, nõ erit exclusus aduersarius. l. annus. ff. de requir. reis. l. in omnibus. ff. de actio. & obliga. d. l. si ita libertas fuerit. in fi. ff. de manumis. testa. vbi sic scribit Labeo, & refert Pomponius. *Si sic libertas relicta sit, Stichus intra annũ postquàm mortuus fuero liber esto, statim eum liberum esse nam & si ita sit, scriptum si intra annum decem hæredi meo dederit, liber esto, statim soluendo, eum liberum sine mora futurum.*

Item inspiciendum est, an lex dicat, nisi sit maior vigintiquinque annis, non poterit manumittere, vel alium actum facere, & tunc non censetur maior, qui totum non exegerit tempus. l. prima. ff. de manumis.

Idem, si dicatur, cùm erit 14. annorum, tunc intelligimus, si cõpleuerit. l. si cui. prima ff. de lega. primo. 3
vbi sic Vlpia. scribit, *Si cui legetur, cùm quatuordecim annorum erit, vtimur certo iure, vt tũc sit quatuordecim annorum, cùm impleuerit, & ita Imperatorem decreuisse Martianus scribit.* l. si Titio. ff. quando dies lega. ced.

Idem, si lex dicat, cùm talis peruenerit ad decimũ sextum annum, habeat decem, non habebit ea decẽ antequàm compleuerit, non quando ingressus fuerit illum ipsum decimum sextum annum. l. *Nõ putabam diem fideicommissi venisse, cùm xvj. annum ingressus fuisset is, cui erat relictum, cùm ad xvj. annum peruenisset, & ita etiam Aurelius Imperator Antoninus ad appellationem ex Germania iudicauit.* ff. de conditi. & demõstra. l. si cui. prima. ff. de lega. primo. l. Seius Saturninus. & l. qui filium. ff. ad Senatuscon. Treb. & ista sunt notanda, quicquid Doctor. dicant.

Bar. hîc notat de natura supini esse, quòd denotet 4
ipsum actũ, & ipsum opus, in quo aliquid fit, & ideò cùm text. dicit, natu, intelligitur ab alio momento, quo natus est, fallitur Bar. & Fulgo. quia dictio, natu, hîc posita, est nomen, & ablatiui casus, quo vtitur sæpius Cicero & alij Rhetores, licèt, natus, quartæ declinationis rarò inueniatur, nisi in hoc casu: nam in Academ. Cice. ait aliquot annis minor natu. & in Tuscula. minor natu. & sæpius maiorem natu dicit, & sic doctrina Bartoli non respicit istum text.

SVMMARIA.

1 *Bonis paternis confiscatis, peculium aduentitium non censetur publicatum.*
2 *Vsusfructus propter delictum publicandus.*
3 *Proprietas non est dissipanda.*
4 *Peculium nullum confiscari potest propter delictum patris, sed bene ob filij.*

§. Sed vtrum solis patribusfamiliarum, an etiam &c.

Istum §. fortem & difficilem dicunt Bar. & alij interpretes, ob id expositione opus est, & in hoc tex. est dubium, an in integrum restituantur tam patresfamilias, quàm filijfamilias minores, quod non vide-

batur in filiisfamilias. Nã si his subueniatur, ergo & patribus eorum subueniri necessum erit, & sic tam minoribus quàm maioribus subuenietur, tamen dicit iste tex. subueniendum etiam filiisfamilias, si illorum intersit, vtpote si obligati sint. Vnde si filiusfamilias iussũ patris obligatus sit, licèt pater in solidum cõueniri possit ratione iussus, vt in titulo quod iussu, inferiùs patet: tamen filius quandiu manet in potestate potest conueniri, etiam inuito patre, in id quod facere potest, vel etiam emancipatus, aut exhæredatus, itaque si conueniatur ipse filius, auxilium restitutionis impetrabit, quod patri non proderit, & sic maioribus non subuenietur, igitur si pater conueniatur, filius auxilium non postulabit, secus si filius, excepto mutuo, propter quod si conueniatur filius, restitutionem non petet, quia is ipse filius non potest super eo conueniri, cùm iuuetur Senatuscon. Macedoniano, ergo si auxilium restitutionis impetraret, iuuaretur eo pater, quod prohibet iste tex.

Filius super mutuo restitutionem nõ petit.

Colligitur ex §. Sed vtrum, esse subueniendum minoribus, siue hi minores sint suæ potestatis, siue alienæ, & ideò si filij in sacris patris existentes lædantur, in integrum restitui poterunt, si ipsorum intersit: interesse autẽ dicitur, si ipsi filijfamilias obligati sint, per istũ tex. nãqui sua interesse dicit, propriã causam defendit. l. si Procuratorio. in fi. ff. quando appel. sit.

Secundo, maioribus subueniatur, etiam colligitur non esse per hoc edictum maioribus subueniẽdum, quia hoc edictum fuit introductũ minoribus, non verò maioribus, & nequaquam fuit Prætoris propositum maioribus in hoc edicto subuenire, ergo maioribus non subuenietur, licèt edictum tituli sequẽtis maioribus subueniat ex causa, nõ tamẽ istud, nec sequitur, istud edictum nõ subuenit maioribus, ergo maiores nunquam sunt restituendi, verum per hoc edictũ, sed per sequens sic, quod est conscriptum in l. prima. ex quibus causis maio. inferiùs.

Maioribus quãdo subueniẽdum.

Item maioribus etiam subuenitur quando commune & connexum est negotium maioris cum minore. l. prima. C. si in communi eadémque causa in integrum resti. postul. Ideò si causam ego & minor habeamus contra alios, si restituatur, mihi quoque in connexis restitutio proderit. facit l. si communem. ff. quemad. serui. amitta. Barba. in c. prudentiam. col. 10. de offic. delega. & Ias. in l. sed si plures. §. filio. ff. de vulgar. Georgius Nathan in repeti. c. quamuis. col. 53. de pact. & Anto. Bauer. in §. testes. col. 7. de testa.

Tertio ex hoc tex. colligitur filio subueniendum, etiam si patris iussu cõtraxerit, sed obest l. *cùm mandato patris filiusfamilias, res patris administrasset, non habet beneficium restitutionis, nam & si alius ei mandasset, non succurreretur, cũ eo modo potius maiori cõsuleretur, cuius damno res sit cessura.* infrà, eod. Respon. gloss. variè, sed Bart. (& melius) vt dicamus, si filius mandato, vel iussu patris contrahat, & nõ se obliget, tunc filio non subuenitur, quia filij non interest, cùm non obligetur, & sic non poterit conueniri, nec restitui, sed si mandato patris contrahendo ipse se obligat, poterit restitui, si conueniatur, vt hîc docet text. & hoc declarat d. l. cum mandato.

Obiectionis solutio.

Quarto, sed an hoc auxilium, &c. Iste text. est casus singularis secundum Aufret. in decis. Tholo. q. 196. ad hoc, quòd pater obligatus pro filio non potest opponere exceptionem, vt filius prius excutiatur, licèt alius fideiussor possit, quia haberet regressum contra principalem, quod pater non habet. per text. in authen. præsente. C. de fideiusso. & idem probat Barba. in c. peruenit. col. 2. in fin. de fideiussor. iste tamen tex. hoc non probat. Nam quando minor restituitur, interdum restitutio prodest fideiussori suo. vt in l. in causæ. infrà. eodem. dicetur. sed auxilium restitutionis minoris non prodest patri, cuius mandato vel iussu filius contraxit, vt in hoc text. patet, nec hîc agitur de excusione, ideò ego dicerem, quòd si pater obligaretur pro filio, si filius sit diues, vt excusionis exceptio sit admittenda, cùm cõtrarium iure non caueatur, vt non admitti debeat. Quid autem si filius velit seruare sua bona, & patrem periclitari, num esset audiendus, nisi pater renuntiasset illi authen. præsente, sicut alius extraneus, alioqui pater dupliciter grauaretur, quod non est dicendum. Vide quæ scripsi in l. si ita. ff. de verb. signif.

Excussionis exceptio an patri sit admittẽda cõtra filiũ.

Quinto versiculo, si igitur filius, ibi, excepta mutui datione. Istum tex. singularẽ docet Roma. singul. 633. Regula. ad hoc quod minor non restituitur quando iussu patris recepit mutuum, sed ipse Roma. cupit ibi scire rationem, quia in eo mutuo est magis priuilegiatus filiusfamilias, quàm in aliis, nam in eo iuuatur Macedoniano, & iussus patris facit perdere beneficium Macedoniani. l. tametsi, cum l. sequen. ff. ad Macedo. & de hoc fuit interrogatus quidam scholaris in examine, & nesciuit respondere, nec quidem aliquis Doctor ibi existens: ita refert Roma. nec ipse rationem assignat, sed Iason in l. singularia. col. 10. num. 29. ff. si cert. peta. dicit rationem, quia filiusfamilias obligatur ex omni cõtractu, præterquam in mutuo, etiam siue iussu patris & obligatur naturaliter & ciuiliter, & cum effectu. l. filiusfamilias. 2. ff. de actio. & obliga. Et ideò omnes alij cõtractus sustinentur in persona filij: ista ratio non respicit rem, nec ad rogatum respondet, ideò ego dicerem in mutuo non iuuari filium beneficio restitutionis, quia non potest conueniri tutus Senatusconsulto Macedoniano, ergo sua non interest, quia pater tantùm conuenietur, quando filius iussu suo mutuũ recipit. per l. si tamen. ad Macedoni. Ideò filij non interest, vnde siue filiusfamilias receperit mutuũ, siue iussu, vel consensu patris, si illud consumpserit, non poterit conueniri, quia exceptione Senatuscon. Macedoniani se tuebitur. per totum titul. ad Senatuscon. Macedonianum, ergo nõ est opus restitutione, postquam iure ipse est tutus, siue iussu patris mutuũ receperit, & tunc pater tenetur, non filius, & sic non est opus, vt restituatur filius, quia ipso iure munitus est. l. in causæ 2. infrà, eodem.

Filius quare in mutuo nõ restituatur.

Versic. Proinde, & si sine iussu patris, &c.] Vult demõstrare iste tex. filiũ non esse restituẽdum, si pater conueniatur, nomine peculij, ex contractu filij, quem fecit siue patris iussu, nã licèt eo casu intersit filij habere peculiũ, tamen magis interest patris, quia conuenitur in solidum, & filius tantum quatenus est in peculio.

Filius nomine peculij conuentus.

Nisi in aliquo casu, vbi separatur peculium à bonis patris, & peculiũ spectat ad filiũ, nã si bona patris propter debitum pecuniarium à fisco occupata sint, peculium separatur, & remanet proprium filio.

Idem in filiafamilias dicit [1], vt si in stipulatione dotis capta sit, quia fortè pater eam stipulatus sibi reddi, post duos annos, à soluto matrimonio, & sic filia interim nubere non poterit, vnde

Filiafamilias in dote capta.

vnde est decepta, vel pater voluit, vt alteri dos redderetur, quàm patri & huic pactioni filia consensit, in hoc etiã est circunuenta, ideò restitui poterit, quoniam dos est ipsius filiæ propriũ patrimonium, hæc est summaria, & breuis ad tex. declaratio.

Sextò, collige ex versicul. proinde, magis enim patris quàm filij interest. istum text. allegat Bal. in marga. in verbo, iudex: q. 10. vt quoties sunt duæ personæ, & vtriusque interest, illa persona inspicienda est, cuius principaliter interest, & nõ illa cuius minus, per istum tex. quem notabilem dicit ibi Bald. facit l. si quis nec causam. vbi interpretes. ff. si certum peta. & in l. de vno. de re iudic. ff. & Gomes. in regula prima. cancellariæ. qu. 3. §. legatariis. vbi Bauer. de testa. in Insti.

Septimò, si patris eius bona à fisco propter debita occupata sunt, nam peculium eius ex constitutione Claudij separatur.] Bart. istum tex. alibi dicit se nescire esse, vt publicatis bonis patris, separetur peculium profectitium filij, quod non erit publicatum in eius præiudicium. istum text. etiã non esse alibi dicit Bald. in l. pen. C. qui bonis cedere possunt. & singu. Ioan. de Platea. in l. iij. C. de fide instru. & iure hastæ fiscal. lib. 10. & in l. intelligis. de castren. pecul. lib. 11. Albe. in tract. statu. in 3. parte. q. 12. versicul. sed quæro. Angel. & Ias. in §. actiones. de actio. in Insti. Imola, & alij in l. si finita. §. si de vectigalibus. ff. de damno infec. Ratio videtur, quia hoc peculium cedet in legitimam filij, & quamuis confiscaretur cum bonis, tamen legitima filij esset detrahenda, nisi in casu læsæ maiestatis. l. quisquis. C. ad legem Iul. maiest. & in crimine hæresis, & quibusdam aliis, de quibus ibidem per Doctor. Igitur peculium etiam profectitium nõ erit publicatum, & quia hæc separatio, non in fraudem facta, facit, vt pater voluerit ea separata, non esse inter alia computãda, vt probatur in l. prima. ff. de separa. bono.

Peculium profectitiũ filij cur non publicetur.

1 Etiam non censetur proprietas peculij aduentitij publicata, si bona paterna sint confiscata, quia proprietas illorum bonorũ est filij l. cùm oportet. C. de bonis quæ liber. & filius pro patre non tenetur. vt in titulo. Ne filius pro pa. quia delicta suos authores tenere debent. l. sancimus. C. de pœn. c. vnic. vt ecclesiast. benefi. Aufrer. in decis. Tholo. q. 120.

2 Quid in vsufructu, qui acquiritur patri, quandiu viuit, per d. l. cùm oportet? Bart. hîc cogitandum reliquit, sed vsumfructum publicari, quandiu viuit pater, docet in l. si postulauerit. §. iubet. per illum tex. ff. de adul. l. Statius Florus. in fi. de iure fisci. Masuer. in praxi, titul. de pœn. versic. item si bona patris, non enim quod ille non habuit, sed quod in ea re, quæ pignori data est, debitor habuerit, considerandum est. Vlpia. in l. iij. in fi. ff. de pignor.

Item potest quis vsumfructum vẽdere, & pignori dare, & sicut emptorem vsusfructus tuetur Prætor, cur non & creditorem tuebitur? eadem ergo ratione & debitori obiicietur exceptio. l. si is qui. §. vsusfructus. ff. de pigno. sicut enim potest alienari & obligari per contractum, sic per delictum.

Vsusfructus ad vitã alterius nõ ceditur.

Et quamuis vsusfructus nõ possit cedi alij, quàm proprietatis domino. l. si vsusfructus. ff. de iure doti. tamen quando confiscatur, non ceditur, vt fiscus perpetuò illum habeat vsumfructum, sed ad vitam patris tantùm, & illa alienatio est necessaria, quæ videtur permissa. l. prima. ff. de fundo dotali. & cessio videtur tantùm prohibita, quia finitur vsusfructus morte. §. finitur. de vsufr. in Insti. & si cedi posset ad vitam alterius, duraret, ideò hoc fuit prohibitum, vnde dicit Vlpian. ff. de vsufr. & quemad. quis vtat. fruat. &c. in l. arboribus. §. *Vsufructuarius, vel ipse frui ea re, vel locare, vel vendere, vel alij fruendam concedere potest, nam & qui locat, vtitur, & qui vendit vtitur sed & si precariò alij concedat, vel donet, puto eum vti, atque ideò retinere vsumfructum:* sed si cedam vsumfructum, non illum retineo, ideò cedi non potest, vt superiùs dixit Iacobi. in d. l. si vsusfructus mouet quæstionem, an pater post delictum possit renuntiare vsufructui? & Cæpol. caut. 52. Propter delictum concludit posse, quod verum non putarem: nam post delictum, hoc fieret in fraudem fisci, & renuntiare censeretur. l. post contractum. vbi Doctor. ff. de dona. ante tamen delictum non præsumeretur fraus interuenisse.

Si tamen pater propter impositam pœnam, & sic per delictum moriatur, aut patria potestas pereat, tunc redibit ad proprietatem vsusfructus, quia cessat causa, ob quam ille vsusfructus datur patri. §. finitur. de vsufru. in Insti. l. prima. quibus modis vsusfruct. amit. ff. Doctor. in d. l. si finita. §. de vectigalibus. Et 3
tenebitur fiscus, si filius nil haberet, nisi proprietatẽ, alere filium, sicut pater tenebatur, ne proprietas interim dissipetur. l. fi. §. ipsum autem filium. C. de bonis quæ liber. & ita iudicauit Senatus Burdegalen. anno 1530. pro Gaucherio Alexandro, contra Franciscum du Boys prout refert Boër. in decis. Burdegal. qu. 7. Alia fuit allegat tex. in l. ij. ff. de adimẽd. lega. quę nihil secum facit.

Sed si bona filij publicata fuerint propter delictũ, an peculium aduentitium censeatur publicatum? & tex. in l. iij. C. de bonis damna. dicit non esse, in præiudicium patris, & in solatium filij amissi, Bald. ibi. Bar. & alij in l. si finita. §. si de vectigalibus. ff. de damno infect. Iason in d. §. actiones. nu. 62. & sequen. quia filio est interdicta omnis alienatio, sine patris cõsensu. l. fi. §. filiis. C. de bonis quæ liber. ne quidem dare in solutum potest. Bal. in l. penult. C. qui bonis cede. poss. ergo delinquendo non alienabit in patris damnum. facit l. cum ancillis. à cõtrario. C. de incest. nup. licèt filius non possit alienare peculium aduentitiũ, ne patrem vsufructu fraudet, &, vt calores iuueniles retineantur. d. §. filiis. tamen delinquere potest, & qui delinquit, bona eius in consequens publicãtur. & iste text. dicit bona à fisco occupata, propter debita, non ratione delicti.

Peculium aduẽtitiũ.

Item, dum bona patris sunt publicata, peculium castrense, vel quasi non censetur publicatum, quia non est de bonis patris. d. l. iij. gloss. in l. prima. ff. de bon. damna. Deci. in l. ex pœnalibus. ff. de regul. iur. Ioan. Fab. & alij in §. fi. de noxal. in Insti. Soci. regu. 358. Sententia.

Peculium castrense.

Itaque, si bona filij publicentur, peculium castrense, & quasi, erit confiscatum, vt docet Angel. in l. si fi- 4
lius. ff. de damno infe. aliàs nil publicaretur, quando filius delinqueret, & patri non fit præiudicium, sed soli filio, quia proprium patrimoniũ filij est. §. Pomponius. infrà. & pater in eis peculiis nil iuris habet & ideò executio etiam in illis fieri poterit, teste Guido. Papa in decis. Delphi. q. 526. Executio. & Paul. Cast. ĩ l. si filiofamilias. 2. ff. sol. matrim. & sic nullũ peculiũ confiscatur propter delictũ patris, quia principaliter

intereſt filij, ſed peculium caſtrenſe, & quaſi, ac proprietas aduentitij publicari poteſt, propter delictum filij, & ita debent conciliari opiniones contrariæ. vide Cæpol.cautel.51. Propter delictum.

Vnde duo hîc caſus fiunt. Primus eſt, peculium nullum publicari propter patris delictum, vt hîc.

Secundus caſus, peculium caſtrenſe, vel quaſi, publicari propter delictum filij. Iſtos caſus latiùs examinabo in interpretatione d.l.iij. C. de bon. damna. vbi do intellectum ad illam l.

Et ideò filij peculium caſtrenſe, vel quaſi, poterit ſaiſiri propter delictum filij, ſecus propter delictum patris, & ita concludit Senatus Burdegal. vt refert Boëri.in q.7. Alia fuit.licèt ibi valde confuſè procedat, non ſic diſtinguens, & iſta vidi ſeruari in forenſi iudicio, quicquid Doctor.in contrarium iactent, nã conſiderari debent iura antiqua, in quibus filiusfam. non habebat hæredem, & ideò pater ea occupabat iure peculij.l.ij.ff.de caſtren. pecul. at de iure nouiſſimo habet hæredẽ, & poteſt alienare peculium caſtrenſe, & quaſi, in quibus pater nil iuris habet. vt fuſiùs dicã (Deo iuuante) in d.l.ij.ideò de his hactenus.

Bona propter matris delictũ publicata. Vltimò publicatis bonis maternis, propter matris delictum, filij nihil poſſunt de illis bonis habere.l.de bonis.C.de bonis dãnat.& ita intelligit Iaſ.in §.actiones.nu.66.de actio.& communiter Doctor. ſed hoc reprobaui in intellectu illius l.ſed vt intelligatur, filios nil debere habere de bonis deportatæ matris, acquiſitis poſt deportationem, ſecus de acquiſitis ante, gloſſ.vltima deſcribit duas quæſtiones. Prima eſt, an dos proprium ſit filiæ patrimonium, hoc traditur fuſiùs in l. doce ancillam. C. de rei vendic. l. in rebus. de iure doti.C.nunc iſta non tractabo.

Filia in dote inſtituta. Secunda quęſtio eſt, an filia in dote inſtitui poſſit. & tex.in c.Raynutius.decidit poſſe. & gloſſ. hîc dat conſilium, vt filia inſtituatur in dote, & in 12. Imperialibus, & valebit teſtamẽtũ, ſed poterit filia poſtea agere ad ſupplementum legitimæ.l. omnimodò. C. de inoffi.teſta. ſed teſtamentum, non erit nullũ, poſtquam erit inſtituta, etiam in vno nummo, & hanc gloſſ.docet ſingularem Lãfrancus.ad hoc, in c.Raynutius. col. 2.de teſta.& Barba ibi col.6.& in conſil. 2.col.6.in primo vol.ac conſil.38. Difficile.col.4.in 3. vol.& conſil.73.Magnanimus.col. 8. in 4.volumine. & Iaſon conſil.25.in primo volumi.ac Benedictus in repeti.d.c.Raynutius.in verbo, in eodem teſtamento.primo.nu.20. & ſequen.Ideò ſolent notarij ponere in fine teſtamenti, item teſtator iure inſtitutionis legauit omnibus & ſingulis, qui poſſent teſtamentũ querelare quinque ſolidos, &c. ſed hoc non prodeſſet, ſi ille non eſſet nominatus, qui ius teſtamentum rumpendi habet, vt alibi dixi.

§. Si quis minor vigintiquinque annis adrogandum ſe dedit, &c.

Arrogatus ſubdolè. Hic textus eſt facilis, & hoc habet, in arrogatione deceptus poteſt reſtitui, vt putà ſi à prędone fuerit arrogatus, & ipſe ſit locuples: nam prædonem eum dicimus, qui bona alicuius iniuſtè occupat, vt abundè tradidi in l.hoſtes.ff. de verbo.ſigni. Vnde ſi aliquis ſubdolè arrogauerit aliquem filiumfam. diuitem, vt eius bona diſſiparet, & deglutiret, is poterit reſtitui, & impetratis literis à Principe petet arrogationem nullam pronuntiari.

Idem, ſi à luxurioſo filia puella ſit arrogata, vnde Vlpia.ait, inquirendũ eſſe ne fortè turpis cauſa arrogandi ſit.l.nec ei permittitur. ff. de adop. nam pater qui lenocinium filiæ præbet, perdit patriam poteſtatem.l.ſi lenones.C.de epiſco.audien.

Arrogatio quãdo permittenda. Dubitationem facit ad hunc text.nam arrogatur is, qui ſui iuris eſt, adoptatur, qui eſt in patris, vel aui poteſtate.l.ij.ff.de adoptio. Et antequam quis arrogetur, Principis authoritas interuenit, vt ibi, ***Et eorũ duntaxat pupillorum arrogatio permittenda eſt his, qui vel naturali cognatione, vel ſanctiſſima affectione ducti adoptarẽt, cæterorum autem prohibenda.*** d.l.nec ei.vbi, primùm dicit excutiendum eſſe, quæ facultatis pupilli ſint, & quæ eius qui adoptare eum velit, vt æſtimetur ex comparatione earum, an ſalubris adoptio poſſit pupillo intelligi, deinde cuius vitæ ſit is, qui velit pupillum redigere in familiã ſuam, ideò ſi iſta ſint obſeruata, cur iſte minor poſſit reſtitui, non video: nam interdũ & ditiorem permittitur adoptare pauperiori, ſi vitæ eius ſobrietas clara ſit, vel affectio honeſta, nec incognita, & ſatiſdatio in his caſibus dari ſolet.d.l.nec ei.in fi. Reſpondeo, iſta omnia ſeruanda eſſe fateor, ſi tamẽ iudex, ad quem dirigitur arrogationis reſcriptum, iſta non inquiſierit, vel quidam inquiſierit, ſed corruptus arrogationem permiſerit, poterit reſtitui filius. Quid enim ſi arrogator in principio iuſta affectione motus fuerit, nunc autem filij arrogati bona diſſipat? poterit vel ei interdici adminiſtratio, & ſi malæ vitæ ſit arrogator, arrogatio diſſolui per in integrũ reſtitutionẽ poterit, per iſtũ text.

§. Si quid minori, &c.

Spes legati à filio remiſſa. Si pater legatum filio factum, vt poſt mortem patris illud conſequatur, remiſerit, illi pacto cõſentiente filio, poterit reſtitui filius: ſua enim intereſt legatum non eſſe remiſſum propter ſpem legati, quod competit ei poſt mortẽ, habet enim filius ſpem, quòd poſt mortem patris legatum ſibi cõſequetur. Sed nõ videbatur reſtituẽdus, quia hoc iure quicquid quærebat filius, patri ſtatum quęrebat.l.placet.ff.de acqu. hæredi. Sed hoc non obſtante cõtrarium decidit iſte tex.eò quod poſt mortem patris legatũ eſt peruenturum ad filium, ideò reſtitui poterit, vt illud conſequatur, quia hîc non acquirebatur patri: nam poſt mortem tantùm dari debet filio, & ſic ſolius filij intererat, vnde reſtitui poteſt, ſi remiſerit pater illud ex ſuo conſenſu.

Hodie multò magis reſtitueretur, cùm aduẽtitia, quoad proprietatem quærantur filiis.l.cùm oportet. C.de bonis quæ liber. & ideò tam durante vita patris, quàm etiam poſt mortẽ reſtitutionem impetrare poterit filius in aduentitiis.

Minor nõ vſus iure communi, etiã reſtituitur. Albericus poſt Guillel.ait filiũ non eſſe reſtituendum, ſi intra annum non fuerit emancipatus ratione abſentiæ patris longæuæ, fortè qui erat abſens vltra mare, quia hoc caſu non eſt læſus ſui facilitate, ſed eſt iure communi læſus.l.fin.C.de in integrum reſtitut. ego tamen putarem eum reſtituendum, ſi læſus & minor ſit, nec eſt vſus iure communi: nam ſi maior ſic eſt inſtitutus, ſi intra annum emanciparetur impetraret literas à Principe, vel Cancellaria, vt poſtquã pater non poteſt (quia abſens) eum emãcipare, quòd Princeps eum mandet iudici emancipandum, & hoc iudex cauſa cognita faciet, imò ſine literis de iure iudex patris abſentiam suppleret, per l.bonorũ. C. qui admitti. ſed tutius in hoc regno eſſet literis vti, ideò minor, qui non eſt vſus iſto iure, eſt circunuentus, quapropter reſtitui poterit.

§.Sed

§. Sed & si ei legatum sit aliquid quod personæ eius cohæret, putà ius militiæ, dicendum est posse eum restitui in integrũ. interfuit enim eius non capi: cũ hanc patri non acquireret, sed ipse haberet.

HIc §. dicit minorem filiumfamilias posse etiam restitui, si legatum fuerit ei relictum quod personæ eius cohæreat, vt ius militiæ: interest enim filiumfamilias non capi, cùm hęc militia patri non acquiratur, ipse filius sibi eam habet. De ista militia, & quot modis in iure accipiatur, tradit Bald. & Iason in l. omnimodò. §. imputari. C. de inoffi. testa. scripsi in l. munus. prima. ff. de verb. sign. & hodie officia regia militiæ loco sunt in hoc regno.

§. Et si hæres sit institutus si à patre in diebus centum sit emancipatus: mox patrem debuerit certiorare, nec fecerit, cùm posset, qui eum emancipasset si cognouisset: dicendum erit posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare.

Minor hæres, sub cõditione institutus.

EST etiam iste tex. facilis, sed valde vtilis, & vult, vt si filiusfamilias minor sit hæres institutus, si pater eum intra centum dies emancipauerit, & ipse filius intra centum dies non fuit emancipatus, nec certiorauit patrem, qui eum emanciparet, dicit text. hunc filium restituẽdum, si paratus fuerit pater eum emancipare, vt hæreditatem consequatur, sed si pater nollet eum emancipare, à contrario hæreditatem non cõsequetur, nisi patris recusationem iudex suppleret. l. bonorum. C. qui admitti. quod facilè posset recusante patre.

Non faciẽs inuẽtariũ.

Idem dicit Bald. in minore, qui non confecit inuentarium intra tempus. iuxta l. fi. C. de iure deliberandi, vt possit restitui ad illud conficiendum, quia ad id in quo læsus est, restitui debet, vt constat in hoc titulo.

Per istum tex. dicit Roma. singul. 93. pridie se lucratum fuisse sex ducatos, & consuluisse pro hospitali hærede instituto, si ibi intra annum Capellam ædificasset, quod si non fecerit, instituit tertiũ. Mortuo testatore transiuit annus, in quo non fuit ædicula constructa, per istum text. poterit hospitale restitui, quia pius locus minori æquiparatur. Et postquã minor restituitur, sic & pius locus. hoc docet Bald. in l. pupillorum. C. de repud. hæredi. licèt ibi valde cespitet, nec adducit istum tex. hoc firmat Angel. consil. 168. Testator in omnibus. col. prima. in eo qui erat institutus sub conditione, ne aliqua bona alienaret, & si alienaret, vt bona venirent ad alium, vt si alienauerit vnam rem, tota priuari illa debeat hæreditate, nisi petat restitutionem, sed illa re priuari tantùm alienata dicerem, ne pœna delictum excedat, sic concludit Iason, in l. ait Prætor. 2. col. prima. & sequen. ff. de iureiur.

Hospitale restituitur, vt minor.

Idem etiam consuluit Aret. consil. 67. Diligenter. in 4. dubio, vt puella restitui possit contra priuationẽ hæreditatis, quę imminebat illi, si nupsisset contra defuncti voluntatem, licèt ipsa iam nupsisset. Quod limitat Barb. quãdo dolus immineret, quia dolo suo quis iuuari non debet. l. si legatarius. suprà. titul. proximo. Barba. consil. 32. Illud. col. 3. in 3. volum.

Restitutio puellæ contra defuncti voluntatẽ nubẽtis.

§. Pomponius adiicit, ex iis causis, ex quibus in re peculiari filiifamilias restituuntur, &c.

HIc tex. tollit vnum dubiũ, an pater possit post mortem filij restitutionem impetrare in peculiaribus casibus, in quibus filius minor eam postulare posset? non videbatur, quia restitutio maiori non datur. d. §. sed vtrum. iste tamen tex. patri restitutionem dandam asserit, quia pater nomine filij post eius obitum restitutionem impetrat, non nomine suo, id est patris, sed filij minoris, ob id conceditur minori restitutio, quæ per maiorem hæredem, seu successorem, vel Procuratorem impetrare poterit, vt hîc. Et licèt maiori non detur restitutio, per hoc edictum, tamen impetranti nomine minoris datur, vt hîc. facit l. quæsitum. ff. de in ius vocan. l. lis nulla. de iudic. vbi filiusfam. potest agere contra patrem alieno nomine, & inferiùs dicetur in l. minor autẽ. in fi. & l. seq.

Maiori, nomine minoris, datur restitutio.

Item, si filiusfam. habeat castrense peculium, poterit is ipse filiusfam. circunuentus minor in illlo restitui, quasi fuerit captus in proprio patrimonio. & in prima parte Iuriscon. loquitur generaliter, videlicet ex quibus causis in re peculiari minor restitui potest, & pater quasi hæres poterit, licèt pater non sit hæres. l. ij. ff. de castren. pecul. sed est quasi hæres.

Minor in castrẽsi peculio deceptus.

Ideò, sicut hæredi minoris datur restitutio, vt infrà dicetur in d. l. minor §. fi. iuncta l. sequenti, sic & patri, qui quasi hæres habetur, occupando iure peculij bona filij. Et sic principium loquitur de re peculiari generaliter, quomodocunque sit peculiaris, vt patri detur restitutio, post obitum filij. & in 2. parte ait, an si filiusfam. habeat castrense peculium, & in eo lædatur, possit ipse filius restitui, & dicit posse, sed hic casus differt à primo, quia in primo dubitatur, an restitutio post obitum filij concedatur patri, si læsus fuerit filiusfam. in re peculiari, in secundo verò, an si læsus in castrensi peculio fuerit, ipse filiusfam. auxilium restitutionis impetret, quia in eo pro patrefam. habetur. Et sic videbatur pro maiore haberi, & non restitui. Respondeo tamen restitui posse, tanquã si læsus esset in proprio patrimonio, quamuis Accur. aliter dicat, contorquens text. qui sic, vt prædixi, intelligi debet: nam dictio (sin autem) diuersitatem facti denotat, non iuris. l. fi. §. sin autem. C. de aboli. Hîc est facti diuersitas, quia sicut pater potest impetrare restitutionem nomine filij, in re peculiari: post eius obitum, quando filius posset, sic & filiusfam. per se in castrẽsibus poterit. & dicit text. (proculdubio) quasi sine dubio, velit dicere, quòd multò fortiùs filius in castrensi restitutionem impetrabit, quam etiam pater impetrare nomine filij poterat, vt in prima parte habetur.

Patri quãdo restitutio post mortem filij detur.

Ex hoc text. colligitur post obitũ filij successores posse impetrare restitutionem in integrum, in illis casibus vbi minor posset, quia omnia iura transeunt in hæredes, & successores. l. prima. ff. ad Trebellianũ.

Secundò, cognitionem, potest colligi restitutionem minoris vocari cognitionem, quia causa cognita fit. l. in causæ. prima. §. causa autem. infrà, eod.

Tertiò, ex hoc tex. habemus filiumfam. minorem restituendum, si lædatur in peculio castrẽsi, quasi læsus in proprio patrimonio: nam sicut si lædatur in patrimonio proprio restituitur, ita & in peculio castrensi, quia in illo tanquam paterfam. habetur. l. ij. ff.

Minor est vt paterfamilias in castrensi peculio.

ad Macedon.sed non tanquam maior.

Idem est dicendum in quasi castrensi peculio. per l.primā §.nec castrense. ff. de colla.bonor. Scripsi de his peculiis in l.paterfamilias.infrà, de verbo.signifi.

§.Seruus autem,&c.

HIc §.est vltimus huius l.iij. & legitur cum duabus legibus sequen. & hoc dicit, seruum minorem nullo modo restituendum, quoniam inspicitur domini persona, qui sibi debet imputari, cur seruo suo minori rem suam commiserit, sed in §.proximo. & in §.vtrum, patri succurrēdum propter filiumfamilias dixit,& sic videbatur in seruo, cùm filiofam. æquipararetur.l.cum filiofamilias.ff.de lega.primo. at non ita est, quia patri, nec quidem filio succurreretur, si patris negotia gereret, sed quando gerit negotia, in quibus filij minoris interest, vt est in peculio, tunc restitutio datur filiofam. minori, sed non prodest patri: at mortuo filio pater nomine eius impetrat restitutionem, si filius eam petere poterat,& non eam postulauerat,& sic debent ista intelligi.

Seruus minor cur nō restituatur.

Idem, si maior dominus commiserit seruo liberā peculij administrationem, nec quidem hoc casu restituetur dominus: nam quodcunque gerit seruus, domini voluntate gerere censetur, & ideò dominus restitueretur, non seruus, & sic maior dominus, & non seruus minor.

Ideò, ipse seruus gerit negotia domini, aut tanquam institor, vt per totum tit.de instito.actio.infrà. aut tanquam Procurator, vt si dominus mandet minori, vt negotia sua gerat, & tunc si malè ea gerat, imputari mandanti debet, nec poterit restitui mandans maior, sicut dicit Impera.in §.fin.de socie. Qui parum diligentem socium sibi assumit, de se quæri debet, hoc est sibi imputari debet, idem ipse ait in §. præterea.quibus mod. re contrah. oblig. vbi qui negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati imputari debet, ideò, si nomine Procuratorio minor circunscriptus sit, siue seruus, siue liber Procurator fuerit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia, idémque Marcello placet, vt Paulus in l.cū mādato.in fi.infrà. eo. docet.

Minor, nomine Procuratoris, non restituitur.

LEX V. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

SI tamē is seruus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur præsens, & fuit captus, quum re mora ei fit, poterit dici Prætorem ei succurrere oportere.

ISta lex ponit vnum casum in quo seruo minori læso succurritur, vtpote, si fideicommissaria libertas præsens fuerit ei relicta, id est, si rogatus erit hæres statim post mortem testantis seruo minori dare libertatem, quod non fecit, sed longo tempore distulit,& interim institutus fuit hæres ab alio, quam hæreditatem (quia non erat manumissus) domino acquisiuit, ideò ad eam habendam restituetur, vt hîc: vnde colligere debemus seruum minorem non restituendum, quatenus commodum domini respicit, aliàs maior dominus restitueretur, quod prohibet tex.in §.sed vtrum.suprà. sed quando seruus minor scriptus est, in eo, quod sua interest, tunc restitui poterit, vt in hac l. constat, & mora hîc dicitur fieri in rem, quando circa libertatem dandam fit, etsi non detur tempore præstituto, licèt Alber.exponat, sine interpellatione & an à iure fiat, aliter glossa hîc docet.dicam in l.naturalis.ff.de præscrip. verb. si Deus voluerit.

Seruus minor quādo restituatur.

LEX VI. IDEM LIB. X. AD EDICTVM.

MInoribus vigintiquinque annis subuenitur per in integrum restitutionem, non solùm cùm de bonis eorū aliquid minuitur, sed etiam cùm intersit ipsorum litibus & sumptibus non vexari.

ISta lex est vtilis minoribus: dicit enim succurri nō solùm minoribus, si minuatur aliquid de bonis eorum, verùm etiam si intersit eorum litibus & sumptibus non vexari, & dicit Accurs.hoc posse dici in hæreditate locuplete, quam minor vult repudiare, eò quòd multis molestiis est implicata, & onerata. allegat l. cum lege.ff. de arbi. quæ parum facit, quia ibi minor recepit auditorium, id est, causæ cognitionem,& tunc parum vexatur, sed partes litigātes vexantur,& ita loquitur ille tex.sed facit l.quia poterat. ad Trebelli.ibi, *Cùm variæ sint hominum voluntates quorundā negotia timētium, quorundā vexationē,&c.*

Ex hoc text.colligitur minorem restituendum, quādo aliquid diminuitur ex bonis eius,& sic etiam ex minimo restitui potest, ponderando verbum, aliquid, quod etiā minimum respicit. per gl.in clemē. vnica.in verbo, aut earū aliqua.de foro cōpe.etiamsi affectionem iustam habet in re maiorum. l.si in emptionem.infrà, eod. solet tamen iudex iustum minoris damnum in restitutione respicere, vt dicetur in l. si ex causa.infrà.

Secundò, colligi potest ex hoc text. minorē restitui posse propter vexationē litis,& sumptuum, quod tamen dubitationem faciebat, quia in his minor vtitur iure communi, ergo non videbatur circunscriptus, sed respondet Prætor voluisse omnimodo succurrere minoribus circunuentis, circunuenitur maximè quis in litibus, & vexatur, & maior est animi vexatio, quàm bonorū, vt in Tusculanis plenè probat Cice.& per lites diminuitur patrimoniū, & quis efficitur pauper, in authē.vt diffe.iudi.colla.9. Et tria in his litibus maximè expetenda sunt, bonum ius, sumptus summi, labor & diligentia, & interdum cū his quis aliquando, fato vel iniuria, vel culpa, proh dolor! miserè atque infeliciter succūbit, l.si de communi.ff.si seruit.vendi.ob id seruum Dei nō oportet litigare.c.sicut.2.q.7. Et Esaias inquit, Non enim in sempiternum litigabo: si lites dilexissem, magno magistratu donatus fuissem, quem ob animi libertatē, & litium odium recusaui. Vide quę scripsi in procemio Concord.

Dubitandi ratio.

Ratio decidendi.

Idem in ecclesia læsa, Bald.hîc, qui allegat Archidiaconum in c.episcopus.12.qu.2. nam fungitur iure minoris, vnde interdum ecclesia impetrauit literas restitutionis, vt repudiaret hæreditatem cuiusdam vsurarij, quam adiuerat, eò quòd vexabatur litibus & sumptibus pro restitutione facienda his, à quibus extortæ erant vsuræ,& fuerunt literæ comprobatæ.

Ecclesia læsa restituitur vt minor.

In

Minor quãdo nõ restituatur. In transactione etiam non restituitur minor, quia à lite discedit, & satis lucrari videtur, licèt sit læsus in ea, vt docet hîc Accur. qui simpliciter verum non dixit: nam aduersus transactionem restitutio peti potest, l. j. & per totum C. si aduersus transaction. sed si in minimo sit in ea læsus, nõ restituetur: diuersum est si in magno, & iudex considerabit dubium litis euentum, sicut scribunt Doct. in decepto, vltra dimidiam in l. ij. C. de rescind. vendit. & in cap. cum causa. de rescind. vendit. & hoc docet hîc Alber. sed in minore facilior erit iudex ad restituendum.

LEX VII. IDEM LIB. XI. AD EDICTVM.

AIt Prætor: GESTVM ESSE DICETVR. Gestum sic accipimus, qualiterqualiter, siue contractus sit, siue quid aliud contigit. Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatẽ coiit, si mutuam pecuniam accepit, & captus est, ei succurretur.

HÆc lex declarat edictum Prætoris dicens: Quod gestum est cum minore, &c. sed gestum quomodo intelligatur? Et respondet Vlpian. verus edictorũ interpres: Gestum sic accipimus, qualiterqualiter, siue contractus sit, siue quid aliud cõtingat. Vnde si minor contraxerit, siue contractus sit nominatus, vt quia emit, vel vendidit, si societatem contraxit, & captus sit, ei succurretur, & idem in aliis contractibus. Idem, si mutuam acceperit pecuniam, & eam consumpserit ludendo, vel meretrici dando, non tenetur eam soluere, l. si quis cùm sciret. ff. pro empt. etiamsi capiatur in contractu innominato: fortè ipse dedit rem pluris, quã esset res, quam accepit, eidem subueniendum erit, vt ei restituatur res data, per istum textum qualitercunque gestum sit, & ipse tenebitur restituere rem, quam acceperat: nam eo restituto censetur eius aduersarius restitutus ad suam primæuam actionem, etiamsi hoc non fuerit dictum in sententia restitutionis. per text. in l. j. & ij. C. si in communi, eadémque causa, &c. & si minor suam rem destruxisset, restituetur ad id, quod pluris erat res sua, non ad totam rem. Dicit etiam text. (vt Doct. scribunt) in d. l. j. *siue quid aliud contingat*, ergo quicquid contigerit ex gestione minoris, si captus sit, restitui debet. *Minor consumẽs lusu pecuniam.*

Mouebat dubitationem l. Labeo. ij. in fine. ff. de verborum significat. ibi, *Gestum dicitur, sine verbis factum.* Respondeo, hîc generaliter accipitur ex interpretatione Vlpiani, quamuis pro materia gestum accipiatur, sine verbis factum, vt ibi docui.

Sed dubitat Accurs. nunquid eidem succurratur, si beneficio Ecclesiastico renũtiauerit? & videri non esse subueniendum, quia in illis admittitur, vt maior, & agit & conuenitur, etiamsi sit minor, c. si. de iudic. lib. 6. & quia renuntiando beneficium videtur potius exoneratus, quàm damnum passus. glos. in c. ex parte. de restitut. spoliat.

Ego verò dicerem eum minorem restituendum ad suum beneficium, si suasionibus aduersarij illud resignauerit, & captus in ea resignatione sit, tum ne detur via decipiendi minores in his beneficiis, tum quia minores restituendi sunt qualitercunque gestum sit cum illis, vel quid aliud cõtingat, per istum textum, ad hoc, quia non præsumitur quod sponte renuntiauerit beneficium tot laboribus acquisitum, quo viuere in posterum debebat, cap. super hoc. de renuntiat. & quia non habet firmum iudicium: ideò lex resistit, etiam fauore libertatis, l. si minor. ff. de seruis exportand. etiam est multis captionibus & insidiis expositus, l. j. ff. de minorib. & iura generaliter loquuntur de minore decepto, si igitur in cessione beneficii deceptus sit, cur non restitui debet? vt scripsi in praxi benefic. in tertia parte tit. ratione personæ, & rei vitiatur resignatio, maximè cùm amplior bona fides in beneficiis interuenire debeat, quã in aliis prophanis, ergo dolus plus reiiciendus, & acerbiùs puniendus in illis, quàm in aliis, vt notant Doctor. in §. actionum. de actionib. in Instit. *Minor in cessione beneficij deceptus.*

Item iura Canonica admiserunt restitutiones minorum & maiorum, prout ius ciuile disposuit, in toto tit. de in integrum restitutio. & non limitarunt in beneficiis, sed tantùm in matrimoniis, quia ibi consensus adest, qui semper potest suppleri, qui non potest sic interuenire in renuntiationibus beneficiorum, vt in c. cùm locum. de sponsal.

Nec refragatur quòd minor in beneficialibus reputetur maior, & sic non restituitur. glos. tamen & communiter Doctores in l. vnica. C. si de momenta. possessio. fuerit appel. dicit, quem posse restitui, licèt consuetudo vel lex faciat eum haberi pro maiore: ita, licèt Papa dispensauerit cum eo, vt beneficium obtineret, non tamen videtur dispensare cum eo, vt sine causa illud resignaret, quia ad recipiendum & tenendum erat dispensatus, non ad resignandum, imò eo ipso quod dispensauit cum eo ex causa ad retinendum illud, videtur prohibuisse, ne illud resignaret, in praxi benefic. in dispensa. forma. & ita deciditur, vt scripsi in praxi beneficiorum, in dispensa. forma. *Restituitur quis, licèt habeatur pro maiore.*

Nec obest, quòd sit exoneratus resignando: nam ista ratio non valet, quia non est oneratus, quando Papa secum dispensauit, sed is, qui cum eo dispensauit, aut saltem non sicut is, qui ei contulit, alioqui dispensatio non prodesset, quod est hæreticum, quia Papa potest cum causa dispensare, c. non est. de voto. & quando repudiauit hæreditatem est exoneratus, & sic non debebit restitui, quod est contra iura: & si plura habebat beneficia, & illis non poterat seruire, si vnum resignet, proculdubiò non poterit restitui, quia captus non est, at si captus esset, posset, quia fortè non potest ex alio viuere, & iura considerant ætatem & læsionem. *Restitutio requirit ætatẽ & læsionem.*

Nec me mouet, quòd læsa censetur Ecclesia. Respondeo, si minor sit valde doctus & bonus, potest seruire Ecclesiæ, ob id ipsa non erit læsa Ecclesia, sed completa ætate optimè reget illam Ecclesiam. Itaque interim est expectandus, quod cognosci ex studiis suis potest. cap. ex studiis. de præscriptio. Ecclesia nunquid est valde capta, à maiore ignorante, maligno, & discolo, & tamen non restituitur: sic in hoc minore, quia imputandum est illi, qui beneficium dedit, & contulit, nec in hac restitutione minorum, consideratur Ecclesia, sed an minor sit, & captus.

Ideò, concludendo dicerem minorem esse ad

beneficium resignatũ dolo & suasionibus aduersarij restituendum, siue alteri facta fuerit collatio, quia resoluto iure datoris, resoluitur ius acceptoris, l.lex vectigali. ff. de pignorib. siue non fuerit alteri facta collatio, nisi in illa collatione duo interuenerint. Primum, quòd resignatio fuerit facta in manibus superioris. Secundum, quòd interuenerit causæ cognitio, videlicet quod expediat pupillo illud resignare. argum. l. magis puto. §. ne passim. ff. de reb. eorum. hoc expressè docet Nicol. Milius in repert. in verbo, minor. 14. annis. & sequitur Bened. in repet. c. Raynutius. in verbo, adiectæ. num. 62. de testam. & hoc casu agere poterit minor remedio reintegrandæ possessionis, non retinendæ. teste Ioanne de Selua. in tractat. de benefic. in iij. parte quæst. 32. & sic conciliabuntur sententiæ contrarię, videlicet vt non restituatur minor, quando causæ cognitio interuenerit, in resignatione: si verò non interuenerit, restituendus erit. Idem in officiis scribit Boër. in decisio. Burdegal. quæstio. 350. Minor. 14. annis. ideò collatores beneficia minorum per resignationem conferre non debent, nisi videant resignationis causam iustam, & eos audiant, & si resignatio fuerit facta non cognita causa, non valebit collatio, quod est notandum: quia sic & minori succurritur, & aliis contra dolum & fraudem partium.

Minor quãdo in resignatione restituatur.

SVMMARIA.

1 *Libellus debitoris quomodo formari debeat contra personam coniunctam ad solutionem agentem.*
2 *Debitor non potest cogi minori soli soluere, vt liberetur.*
3 *Iniustè iudicans, iniuriam parti facit.*
4 *Minor etiam contra solutionem sibi authoritate curatoris factam potest restitui.*
5 *Minori sine iudicis præcepto non soluendum.*
6 *Minor contra venditionem etiam iudicis decreto interpositam restituitur.*

§. Sed & si ei pecunia, &c.

Iste §. est not. qui docet quomodo gestum dicatur, cum minore, & respondet, si eidem solutum sit, & ipse pecuniam crediderit. Nempe si minor conueniat debitorem, adhibere debet curatorem, vt ei soluatur pecunia, aliter debitor non compellitur ei soluere, sed solet pecunia in æde sacra deponi, ne debitor vltrà vsuris oneretur, vel creditor minor perdat pecuniã, aut curatoribus solui debet, si sint. Poterit etiam debitore compellere minorem, vt curatores accipiat, in quorum præsentia ei soluat. Quid si iudex condemnauerit debitorem ad soluẽdum minori, siue curatoribus, & debitor soluerit, erítne liberatus? & liberatum esse docet eum Iurisconsul. nihilq; illi imputandum, cùm compulsus sit ad solutionem, & postea minor, si pecuniam consumat, non restituetur propter authoritatem sententiæ. l. seruo. §. cùm Prætor. ff. ad Trebellianum.

Debitor patris, soluẽs filio, non liberatur.

Ex hoc tex. colligitur, debitore paterno, quòd debitor paternus non tenetur soluere filio, debita patris, & si soluat, non est liberatus, & si filiusfamil. minor eam pecuniam perdat, iterum poterit pater eam petere. l. *Filius paciscendo, vel debitum patris accipiendo nihil detrahit patris obligationi.* C. de pactis. etiam dicit ibi glo. si filius posteà patri succedat, quia administrationem rerum non habebat viuo patre: ideò ipse filius eam pecuniam sibi in vita patris solutam petere poterit, vt inferiùs dicetur.

Vnde licèt coniuncta persona possit agere pro coniuncta, l. exigendi. C. de procurat. tamen illi solui non potest, l. filiæ. & l. qui hominem. §. si nullo. ff. de solut. imò his verbis, scribit Vlpian. in l. ij. ff. vt lega. nom. nec si fortè velit pater cauere, neminẽ amplius petiturum, compellendus erit hæres legatum, quod iam filius potest petere, alij, quàm cui debetur, exoluere, & si soluerit, non competit liberatio, sed creditor agit contra debitorem, & debitor contra eum cui soluit.

Vnde si praxi notandum est, quòd si coniuncta persona agat ad solutionem, concludet debitor, vt soluatur illi, cuius nomine agitur, nõ verò ipsi agẽti, aliàs malè concluderet, teste Bart. in l. vero Procuratori. §. j. ff. de solut. quod dictum notat Iacobi. in d. l. filius. C. de pact. facit l. qui aliena. §. quanquam. ff. de negot. gest. 1

Solutio filio facta, si per re patris.

Filius tamen solutionem recipere poterit ex contractu ab eo celebrato super re patris. argumento l. quod seruus. ff. deposi. l. quod seruus. de solutio. quia ipse quæsiuit obligationem patri contrahendo: ergo & dissolutionem facere poterit. Non valeret tamen liberatio per filium facta, nec patri noceret, nec filio post mortem patris. per l. si seruus. ff. qui & à quibus. Bart. in l. filius. ff. de solut. nisi filius aliquid recepisset in vita patris, quia in eo obstaret filio exceptio. Bart. in l. cùm dominis. §. fin. ff. de pecul. lega. Iason in l. ij. §. j. nota. 7. ff. de solut. allegatur l. cùm vir. de vsucap. quando filius erat maior, vel si minor erat, & non consumpserat pecuniam.

Procuratori etiam constituto ad contrahendum solui potest. per d. l. filiæ. & l. quod seruus. de solut. Idem in constituto ad vendendum, vt ei solui possit pretium ex illa venditione conclusum. Doctor. in l. eum qui ita. §. qui sibi. ff. de verborum obligatio. & Doctor. in §. venditæ. de rerum diuisio. in Instit. hoc docet Alexand. in consil. 61. Viso processu. col. penul. num. 10. in 2. vol. nisi interuenisset factum domini, vtpote qui pecuniam debitam in iudicio petiit, & sententiam obtinuit, l. hoc iure. ff. de solutio. scribit Aufrer. in decisio. Tholos. quæst. 122. per l. eum qui. §. qui sibi. ff. de verborum obligat. vbi Bart. nisi fuerit Procurator constitutus ad vendendum tantum, tunc à solutione recipienda reiicitur, l. j. §. igitur præposito. ff. de exerci. actio. etiam Procuratori litis non potest solui, l. hoc iure. ff. de solut. nisi haberet liberam causæ administrationem, Bart. in l. qui Romæ. §. Callimachus. ff. de verborum obligatio. vt refert Mathesil. not. 30. incip. quod licet. & quando agit in his casibus, debet de rato cauere, l. non solùm. §. sed interdũ. ff. de Procurat. si non habeat mandatum ad hoc speciale, & regulariter si debitor offerat se soluturum, sed iis qui petit, non habere sufficiens mandatum dicit, iudex solet decernere, vt solemnius mandatum intra tempus ab eo præstitutum exhibeat. An negotiorum gestorum solutionem recipere possit? decidit text. in l. filiæ. & ibi Bart. ff. de solut. vbi si illi ignoranter solutum fuerit, liberatur soluẽs, secus si scienter, & hoc probat Ludo. Rom. sing. 164. Tu scis. Ignoranter factum existimo, si bona fide existimãs eum habere mandatum, debitor soluerit.

Et

Filius iura patris cedens, sine mandato.

Et si filius receperit solutionem à debitore paterno, vel cesserit iura patris, non committit crimē falsi, vel stellionatus, sed aliud, quia non est aliqua lex, quæ hoc dicat, l. dissentientis. C. de repud. l. illam. de collat. & scire debebat debitor, vel cessionarius cum quo contrahebat. l. qui cum alio. ff. de regul. iur. nec debebat credere filio, nisi mandatum patris ostenderet: quia in his filij sæpius mentiuntur. l. si quis inficiatus. vbi pulchre Bart. ff. depos. l. qui hominem. §. si nullo. ff. de solut.

Nisi falsò assereret se patris Procuratorē, & tunc doli nomine puniendus venit. l. falsus. ff. de furtis. & l. falsus. C. illo tit. sic consuluit Bal. consil. 14. Filiusfa. in 1. vol. & interdum defendi filiumfam. contra Procuratorem Regium.

Debitor nō liberatur soluēdo minori.

Secundò, colligitur, vel à proprio, & hanc perdidit, &c. solutionem factam à debitore minoris ipsi non valere, & sic non erit debitor liberatus. Vnde si minor eam perdiderit, vel malè consumpserit, poterit integrum petere debitum, per istum tex. & proprius debitor dicitur, nō paternus, sed is cuius emolumentum, vel damnum ad filium pertinebat, l. j. § in propria. ff. quando appel. sit. fortè si habebat bona castrensia, vel alia bona.

Et ideò, si minor conueniat debitorem, adhibere debet curatorem, vt ei soluatur pecunia.] Nota minorem adolescentem posse conuenire debitorem etiam coram iudice, per l. primam. § fin. ff. de administrat. tutor. quamuis glos. ista contrà per l. clarū. C. de authorit. præstan. quæ loquitur in criminibus, & quando minor cōuenitur, hîc verò quando agit contra debitorem, & sic ad rem non pertinet. d. l. clarum.

Cæterùm non ei compellitur soluere.] Bonus est hic textus ad hoc, vt debitor non cogatur soluere creditori, etiam postquam dies cessit, & venit: sed intelligitur in debitore minoris, qui minori 2
soluere non cogitur soli, vt liberetur, sed debet hoc facere ad iudicis præceptum.

Sed hodie solet pecunia, &c.] Ex hoc text. colligitur bonum remedium pro minore, & eius debitore soluere volente, & vt sit liberatus, videlicet vt soluat pecuniam, & illa pecunia apud ædem sacram reponatur, ne illa pecunia à minore amittatur, & ne ille debitor ampliùs oneretur in solutione vsurarum.

Hodie verò nō solet deponi apud ædem sacram, sed solet dari mensulariis, & trapezitis ad honestam lucri rationem, l. tutor qui repertorium. §. j. ff. de administ. tutor. & posteà debitor non curat si soluerit cum iudicis decreto.

Curatoribus solui, si sint.] Collige solutionem debitorum minoris fieri posse curatoribus si sint, aliàs cōpelli potest minor ad assumendum sibi curatorem, & compelletur per iudicem ordinarium, ne debitor soluens decipiatur, vel soluetur ei ex iudicis decreto.

Quid tamen si Prætor decernat soluendam, &c.] Colligitur debitorem minoris compulsum à iudice, vt minori solueret, etiam sine curatoribus, esse liberatum, quod est verum interuenientibus sequentibus. Primò quòd debitor allegauerit minorem esse creditorem, cui nollet soluere, timens ne fortè iterum peteretur ab eo post cōsumptionem pecuniæ à minore factam, aliàs si per contumaciam fuerit condemnatus, non habet locum, iste text. quia hoc non allegatur, & est in culpa non comparendo, vt docet Barba. consil. 26. Vbi. col. 1. vol. 3. nam si hoc allegasset, iudex non ita decreuisset.

Secundò, quòd iudex hoc decernat & pronuntiet per sententiam, videlicet condemnando talem debitorem ad soluendum tali minori ibi decernat soluendam pecuniam minori.

Tertiò, quòd debitor cōpulsus sit, ibi, Compulsus sit, & dicitur compulsus, quando ratione illius sententiæ factum est ei præceptum ab apparitore, vt solueret. de quo in l. à Diuo Pio. §. in venditione. ff. de re iudic. l. nouissimè. quod falso tutore autho. gestum esse dicetur. l. fin. quod met. caus.

Compulsus debitor quando dicatur.

Idem dicerem, si non expectato præcepto Apparitoris, sed post iudicis sententiam solueret, cùm iste text. non requirat, nisi iudicis compulsionem, & ad hoc est singu. teste Aretin. consilio vigesimoquarto. col. 4. in praxi tamen est, vt post sententiam fiat præceptum per Apparitorem, vt plenè scripsi in tracta. de literis obligat. in 1. tomo Comment. ad Constit. Regias Gallicas.

Nisi fortè, quasi aduersus iniuriam appellandum quis ei putet.] Iste text. allegatur iudicem iniustè iudicantem facere iniuriam parti: tamen 3
iniuriarum non agitur, sicut dicitur in eo qui superuacuè & temerè appellat, is iniuriam facere iudici dicitur, l. fin. C. quando prouoc. non est neces. nulla tamen iniuria fit iudici, si rectè appelletur, l. & in maioribus. C. de appel. & interdum bonum faciens, iniuriarum tenetur. l. si seruus. §. & si puerum. ff. ad legem Aquiliam.

Quartò, non poterit restitui minor si dissipauerit hanc pecuniam, authoritate iudicis sibi solutam, ibi, auditurum non esse, & ratio est propter rerū iudicatarum authoritatem. l. seruo. §. cùm Prætor. ff. ad Trebel. l. si Prætor. de iudic. & ad hoc istum text. singularem dicit Guido Papa. singul. 95. Solutio.

Poterit tamē restitui minor aduersus solutionem sibi factam cum authoritate curatoris, si illa pecunia 4
sit perdita facilitate minoris, text. in l. j. C. si aduers. solut. igitur bonum est ne quis soluat minori sine iudicis præcepto, vt consequatur plenissimam libe- 5
rationem, vt Accurs. docet.

Quintò, nisi iste debitor appellauerit à iudicis sententia, tunc non liberaretur soluendo posteà, quia appellatio extinguit iudicatum, l. j. in fi. ff. ad Turpil. ideò post appellationem soluere non debebat.

Non tenetur tamen appellare semel condemnatus, sicut dicit de nominato, qui succubuit in prima sententia recredentiæ, aut pleni possessorij ad hoc, vt ei non computetur beneficium ad repletionem statutam. in §. volumus. de collat. in Concord.

Sextò, licèt victus victori debeat condemnari in expensis. l. properandum. §. sin autem alterutra. ff. de iudic. tamen hic debitor, qui allegat eum esse minorem, & hoc facit, vt liberetur, & sibi prouideat, non debet condemnari in expensis, quia iustam habet causam litigandi, eo casu non cōdemnatur quis, in l. qui solidum. §. etiam. ff. de legat. ij. Scripsi in 3. tomo Commentariorum ad Constitut. Reg. tract. de expēsis. secus si debitor appellauerit, quia in causa appellationis dicerem eum condemnandum, quia contentus debebat esse prima sententia. & text. in l. sancimus. j. C. de administrat. tutor. dicit, *Iudicialis sinten*

Iustam litigandi causam habēs, non cōdemnatur in expensis.

sententia, sine omni damno celebrata. & sic de prima. argumento l. boues. §. hoc sermone. ff. de verborum significatione.

Septimò non poterunt substituti opponere, vt isti minori non soluatur, vt consuluit Bald. consil. 107. Quidam habens. in 1. vol. quia nullum ius præsens habent.

Debitor minori sine tutoribus soluens non liberatur.

Vltimò ex prædictis faciam casus sequentes, quorum primus est, Debitor soluens minori sine tutoribus, vel curatoribus, nullam consequitur liberationem: contra glos. in l. obligari. §. pupillus. ff. de authorit. tutor. nam si plenam consequeretur liberationem, vt dicit glos. postea minor nō posset agere contra illum debitorem, & contra glos. facit text. in §. penult. quibus alienare licet. in Institut. vbi dicit minorem posse adhuc petere, nisi pecuniam saluam habeat pupillus, vel locupletior factus sit, & tunc doli exceptione submoueri poterit.

Solues minori, quãdo liberetur.

Secundus casus, Soluens minori cum authoritate tutoris, vel curatoris, liberationem consequitur, à qua restitui potest minor, si illam pecuniam perdiderit. per illum textum, ibi, *Et hanc perdidit, dicendum est ei subueniri, quasi gestum sit cum eo.* §. at ex contrario. quibus alienare licet. in Institut. vbi sic habetur, at ex contrario omnes res pupillo & pupillæ, sine tutoris authoritate rectè dari possunt: ideóque si debitor pupillo soluat, necessaria est debitori, tutoris authoritas alioqui non liberabitur: ergo à contrario, cum tutoris authoritate, liberabitur.

Tertius casus, Soluens tutori vel curatori minoris, ipso iure liberabitur. l. Lucius. ij. §. tutelæ. & §. si, ff. de administrat. tutor.

Differentia est inter secundum casum & tertium, quia in secundo casu restituitur minor, in tertio non, dicet quis, Nónne hoc est iniquum, vt postquam debitor cum authoritate tutoris pupillo soluit, iterum soluere cogatur? nunquid potiùs agere debebat, minor actione tutelæ contra tutorem, vel curatorem, & non contra debitorem? & hoc esse contra omnem mundi æquitatem testatur Paul. Castr. in l. j. C. si aduers. solut. & hoc refert Iacobi. ibi, dicens solutionem non esse legitimè factam pupillo.

Authoris sententia cur minor restituatur contra debitorē soluentem.

Ego dicerem in secundo casu restitutionem dari, quia in culpa est debitor soluendo minori, qui non poterat compelli eidem soluere, vnde si soluat, & pecunia consumatur à minore, restituitur, quia pupillus non potest agere contra tutorem, qui non recepit pecuniam, licèt ipse sit in culpa, eò quòd non recepit, & abstulità minore: sed culpa debitoris præponderat: ideò agendum est contra debitorem per restitutionem, cùm hoc casu nulla detur actio contra tutorem, vel curatorem. Diuersum est in tertio casu, in quo potest minor actione tutelæ agere contra tutorem, vel curatorem, qui recepit illam pecuniam, & permisit, vt minor illam pecuniam consumat, vel in ratione reddenda eidem non computabitur.

Quartus casus, Debitor compulsus soluere à iudice, ipso iure liberatur, vt hîc, & plenissimam liberationem consequitur. d. l. sancimus. & §. penult. quibus alien. licet. in Instit. quia dolo non facit, qui iussu iudicis aliquid facit, l. non videtur. ff. de regulis 6 iuris. & regula dolo. in 6. Poterit etiam minor restitui, si iudex in venditione interponat decretum, per l. si quidem. C. de prædi. minor. quia ibi non est compulsio iudicis, sed voluntas partis, & iudicis authoritas, ac decretum, ob id minori succurritur, secus si sit compulsus, vt hîc.

§. Non solùm autem in his ei succurritur, sed etiam in interuentionibus: vtputà si fideiussorio nomine se, vel rem suam obligauit. Pomponius autem videtur adquiescere distinguentibus, arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probauit, an verò ipse aduersarius. Mihi autem semper succurrendum videtur si minor sit, & se circunuentum doceat. Sed & in iudiciis subuenitur, siue dum agit, siue dum conuenitur, captus sit. Sed & si hæreditatem minor adiit minus lucrosam: succurritur ei vt se possit abstinere: nam & hic acceptus est. Idem & in bonorum possessione, vel alia successione.

Hic §. dicit minori succurri in interuentionibus, si interuenerit & fideiusserit pro aliquo, se, vel rem suam obligando, siue probatus fuerit ab arbitro, siue à parte tantùm, semper succurritur, si se minorem & circunuentum doceat.

Et ex hoc tex. colligitur minori succurri, quando fideiubet pro aliquo, sicut mulieri, vt per totum titulum ff. & C. ad Senatusconsul. Velleian. sed hîc per restitutionem, ibi à iure, scilicet Senatusconsul. auxilio.

Etiā colligitur quòd potest in fideiussionibus quis obligare personam & bona, ibi, se, vel rem suam, & ideò fit hæc obligatio, quia pro debito regulariter persona prehendi non potest, l. tertia. §. tutores. ff. de suspect. tutor. abundè super hoc scripsi in tractat. de literis obligat. artic. 11. glos. 3. in 1. tomo Commentariorum ad Constitut. Reg. vbi enumeraui casus, in quibus quis pro debito prehendi potest.

Si minor sit, & se circunuentum doceat.] Nota minorem duo teneri probare, se minorem, & circunuentum. facit l. nam & posteà. §. si minori. ff. de iureiur. ideò fuit denegata restitutio in Parlamento Gratianopolitano Do. Clarimontis, eo quòd non probabat damnosam fuisse hæreditatem, super qua restitui volebat.

Restitutio quare denegata fuerit.

Sed videbatur contrà: nam eo ipso quod minor fideiubet, malo videtur affligi, & capi. Prouerb. 6. c. Fili mi si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus. & ibid. c. 11. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo, qui autem cauet laqueos, securus erit. Respondeo, ibi nō probari minorem deceptum ex sola fideiussione, sed est captus, id est, obligatus verbis, & affligetur malo, si debitor non soluat, sed si fideiusserit in rem suam, non restituitur, l. de dic. §. j. suprà. qui satisdare cogant. quod si fideiussio non teneat, non erit circunuentus: ergo non restituetur. vt in §. si quis. in authent. de leno. collat. 3. in dubio tamen præsumitur circunuentus, etiamsi pro patre & consanguineo fideiusserit, vt docet Accurs. hîc, sed tenendum est,

quod Imperator statuit in titul. de filiofam. minore. in l.j. vbi sic scribitur: *Filiusfam. si minor quinque & viginti annis pro extraneo fideiussit, in integrum restitutionem implorare potest, sed & si pro patre suo extitit fideiussor, eique diem suum functo non successit, in integrum restitutionem postulare potest.* Ergo si successerit patri in solidum, non restituetur, quia tanquam hæres tenetur, etiam de euictione, l. vendicantem. ff. de euiction. quod si tantum pro parte succedat, potest restitui pro illa parte, pro qua non successit, quia obligatio pro illa parte non est extincta. l. hæres. §. quod si stipulator. ff. de fideiussor. l. Stichum. §. quod vulgò. de solutionib.

Minor etiã contra confessionẽ suã restituitur. Notandus est vnus casus valde singularis, in quo minor restituitur etiam non probata læsione alia, vt si confessus fuerit delictum quod nõ potest alio modo probari, sed satis lædi dicitur sua confessione. teste Angel. in l. certum. §. in pupillo. ff. de confessio. & hoc singulare dicit Hyppol. singul. 445. Minor.

Alium casum cõscribit iste text. videlicet in iudiciis succurri minori, & hic casus (sicut equus Troianus) multos continet: nam si in dilationibus, in testium vel instrumentorum productionibus, aut aliàs circunuentus sit, eidem succurritur: imò etiã in hermodiciis, vt dicetur in l. seq. §. fi. siue agant, siue cum eis agatur.

Sed & si hæreditatem.] Hîc pater succurrit minori, qui adiuit hæreditatem minus lucrosam, vt posit se abstinere ab hæreditate, si tempora largiantur, aliàs contra curatorem agere poterit, l.j. C. si tutor vel curator interuenerit Largiri tempora dicuntur, quando non est elapsum tempus, intra quod restitutionem petere potest.

Idem, si bonorum possessionem secundùm tabulas, vel vnde liberi, aut cognati, aut aliam agnouerit, vel hæreditatem fideicommissariam: & in hæreditate adita quomodo minori succurratur, dicitur hîc, & in §. sequen. quod tractatum fuit in l. iij. suprà eodem. seruo autem non succurritur, vt se abstineat, quia necessarius est hæres. l. necessariis. ff. de acquir. hæred. & §. seruus. de hæred. quali. & differ. in Instit.

Vnde dicit Vlpianus, *Sciendum est necessarium hæredem seruum cum libertate institutum impetrare posse separationem, scilicet vt si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, vt quicquid postea acquisierit, separabitur, sed & si quid ei à testatore debetur.* l.j. in fi. ff. de separat. at hîc etiam seruo minori succurritur etiam si hæreditatem adierit, & hoc ætatis beneficio per istum textum, & sic conclusio sustineri potest per istum text. minori non esse succurrendum, si hæreditatem damnosam adeat: imò succurri certi iuris est, videlicet seruo non succurritur, sed libero, sic & interdum seruo, vt in vltimo casu dictum fuit.

Beneficij verbũ late accipitur. Aetatis beneficio.] Allegatur iste text. ætatem vocari beneficium, eò quòd ætatis ratione minori subueniatur, sic dicitur in l. Iulianus. ff. de in integr. restitut. & beneficium dixi accipi largè pro eo, quod bene facit alicui, vt beneficium manumissionis. l. manumissiones. ff. de iustit. & iure. Beneficium legis. in l. libertę. C. de oper. liber. & aliàs, vt scripsi in praxi benefic. in j. parte tit. quid sit beneficium.

Planè.] Ex hoc tex. patet eum, qui hæreditatem adiuit, si restituatur, teneri ad restituendum quicquid percepit ex hæreditate, si illud non perierit ætatis infirmitate, & imbecillitate: nam si in hæreditate inuenit centum aureos, quos ludendo perdidit, eos restituere non tenetur: diuersum est, si ex illis emerit domum, vel aliam rem, quæ extet, tunc quicquid in rem eius peruenerit, restituere debet, vt plenè dicitur in l. quod si minor. §. restitutio. infrà eodem.

§. Hodie certo iure vtimur, vt & in lucro minoribus succurratur. Pomponius quoque libro vicesimo octauo scribit, & si sine dolo cuiusquam legatũ repudiauerit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorem, vel si duas res promiserit, illam, aut illam, & pretiosiorẽ dederit, debere subueniri; & subueniendum est. Quæsitum est ex eo quòd in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur, si res eius venierit, & existat qui plus liceatur, an in integrum propter lucrum restituendus sit. Et quotidie Prætores eos restituunt, vt rursum admittatur licitatio. Idem faciunt & in his rebus quæ seruari eis debẽt, quod circunspectè erit faciendum. Cæterùm nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur. Et districtè probandum est, in rebus quæ fortuitis casibus subiectæ sunt, non esse minori aduersus emptorẽ succurrendum: nisi aut sordes, aut euidens gratia tutorum siue curatorum doceatur.

Hodie l. ait Prætor, suprà eodem præbet regulam, minori subueniendum esse, etiam si lucrũ amplexus non sit. & l. seq. & l. & si sine. multa ad hanc rem adducit excpla. Primum est, Quando minor repudiarit legatum sine dolo malo, & suasione alicuius, sed sua facilitate, potest restitui, vt non obstante repudiatione legatum consequi posit, quia captus est in lucro, legatum enim regulariter in lucro consistit. l. ab eo. vbi Doct. C. de fideicom.

Secundum est, Si optio seruorum, aut equorum legata fuerat, & ipse elegit deteriorem, restitui poterit, vt iterum eligere posit, quamuis serui electione legata, semel duntaxat optare possumus, l. serui. de legat. j. l. apud. & per totum de optio. legat. sed hîc minori beneficio ætatis succurritur, maiori autem dolo inducto ad optionem alicuius actio datur. in l. si quis. §. j. vbi scripsi suprà, de dolo. *Minor in optione deceptus.*

Tertium, Si minor promiserit vnam, aut alteram rem, tenebitur tantùm vnam præstare, quam volet, l. iij. ff. de eo quod certo loco. si meliorem & pretiosiorem rem minor dederit, restitui poterit, quia lucrum amittit. docet Accurs. differre, quando quis promiserit duas res, & tunc ad vtramque tenetur, si copulatiuè, secus si alternatiuè. & licet iste text. dicat, duas res promiserit, tamen declarat promissionem alternatiuè factam, & si vtramque soluisset, quam vellet, repetere etiam maior posset. l. pen. C. de condict. indeb.

Quartum exemplum est, Si bona eius vendita fuerint, etiam ad licitationem, & plus offerenti, est tamen

Restitutio aduersus licitationē. tamen qui nunc plus velit offerre, restituetur minor, vt rursus admittatur licitatio, & quotidie Prætores eos restituunt, & de hoc plenè scripsi in tractat. de præco. & licita. in 2. tomo Commentar. ad Constit. Regias.

Idem faciunt in his rebus, quæ seruari eis debent, quod circunspectè erit faciendum.] Ego intelligo istum textum, vt si testator statuerit libros suos seruandos esse minoribus, si vendantur, restituentur minores ad consequendum hos libros iam venditos, quod circunspectè erit faciendum, id est, prudenter, & sagaciter: nam iudex videre debet an emolumentum posit habere minor in his libris, nécne. Nam si nullum posit commodum habere, quia fortè libri noui sunt meliores & vtiliores, ei certè non restituentur, licèt testator iusserit seruandos esse, & idem in aliis rebus dicendum erit, quæ minori seruari debent.

Cæterùm.] Iurisconsul. ait, Præterea nemo accedat ad emptionem rerum pupillarium, etiam si bona fide distrahantur, ne fortè posteà auferantur res ab eo per minoris restitutionem. & iste text. monet emptores ne res minorum emant, & vtinam hoc consilium Iurisconsul. seruarent auari, qui per fas & nefas res acquirunt minorum, Ecclesiæ, & aliorum.

Minor in quibus non restituatur. Tamen hoc accuratè & strictè probandum, vt minor non restituatur in rebus, quæ fortuitis casibus subiectæ sunt, vt in fructibus, nisi aut sordes, aut euidens gratia tutorum, siue curatorum doceatur.

Ex hoc tex. colligitur minori non esse succurrendum in fructibus, si fortè tanti non fuerit vinum, aut frumentum æstimatum, quanti fuit venditum in foro, non ob id restitutionem petet, quia vinum potuit accidum fieri, vel aliud vitium accipere. Idem in frumento dicendum est, quia hæ res sunt de his, quæ seruando seruari non possunt: sic loquuntur interpretes in l. vnica. C. si aduersus vsucap.

Nisi aut sordes doceantur, si per auaritiam, aut parsimoniam appareat tutorem, vel curatorem vinum, aut frumentum æstimatum accepisse, eodem pretio pro pluribus annis facto, restitui minor poterit: nam pretia rerum variantur secundùm varia tempora, l. pretia rerum. ff. ad legem Falcidiam. ideò non potuit fieri æstimatio plurium annorum, & ita vidi iudicari in Senatu, sed singulis annis æstimatio horum fructuū fieri debet, vt plenè docui in interpret. l. vnicæ. C. de sentent. quæ pro eo quod interest. in glos. Subtilitatem. *Aestimatio fructuū singulis annis faciēda.*

Item euidens gratia est, Si modius frumenti in foro venditus sit decem aureis toto anno, & tamen modius frumenti minoris nō fuit æstimatus sex aureis. Certè de euidenti gratia apparet, & maximè in hoc regno, in quo apparet quanti venundentur singulis anni mensibus, & mercatibus in foro: ideò hoc casu restitui posset. De his verbis, sordes, & euidens gratia, dicam in l. si filiusfamilias. infrà, de iudic. & doceri ista euidens gratia, vel sordes potest per librum ciuitatis, aut per testes, sed in hoc regno per librum æstimationis, in quo est scripta æstimatio totius anni, & euidens gratia tutorum probatur, si quæ dixi probata fuerint, licèt tutor nō æstimauerit, sed alius, quia in vtilitatem tutoris cessit: ideò ille procurasse censetur. arg. c. constitutis. j. de testib. *Euidēs gratia vel sordes quomodo probanda.*

§. Restitutus autem, cùm se hæreditati misceat, vel eam adeat quam repudiauit: rursus restitui poterit, vt se abstineat, & hoc & rescriptum & responsum est.

HIc §. est notabilis, quòd minor restitutus, vt adeat, potest restitui, vt repudiet, si damnosam sentiat hæreditatem, & idem puto è contrario, quia deceptus est in eo quod adiuit, vel repudiauit: ergo in illo restitui poterit.

Ex hoc tex. patet restitutionem semel concessam iterum peti posse, nec refragatur l. ij. C. si sæpius in integrum restit. postul. vbi restitutio vltra semel non conceditur, quod est verum durante eadem causa, secus si noua accesserit. Nouam causam dico, nondum allegatam, & quæ nondum apparuerat, vt dico plenè in l. sylua. §. noualis. ff. de verbor. signific. per d. l. ij. ibidem.

Vnde si minor impetrauerit literas super restitutione, & fuit ei restitutio denegata, & ipse à suis literis reiectus, non poterit iterum alias restitutionis literas impetrare, quæ si fuerint impetratę, non comprobabuntur, l. j. C. si sæpius. sed ipse poterit à denegatione restitutionis appellare, qui si non appellauerit, restitui poterit ad appellandum, quia in hoc læsus censetur. l. fi. d. tit. C. si sæpius. & c. fi. de in integr. restitut. *Minor à literis restitutionis reiectus.*

Docet tamen Hostiens. in summa tit. de in integ. restitut. §. quotiens. differentiam esse, an minor restituatur aduersus sententiam, & eo casu habetur, ac si lata non esset, c. tum ex literis. de in integr. restitut. an restituatur ad appellandum, & tunc sententia remanet valida, sed inquiretur an bene sit iudicatū, & suspenditur prima sententia. per cap. venientes. de iureiurando.

Sed si minor acquieuerit, & renuntiauerit primis restitutionis literis impetratis, poterit restitui super hac renuntiatione, & cōcedetur eidē, vt posit prosequi restitutionē, non obstante renuntiatione. Sic vidi iudicari in Senatu Parisiensi, & intelligunt illum tit. C. si sæpius. vt post sententiam non recipiatur iterata restitutio, secus anteà, vt dixi. vide Capit. in decisio. Neapolit. q. 165. & Maurit. in tract. de restit. q. 132. & seq. vide etiam alia quæ scripsi in 2. tomo Commentariorum ad Constit. Reg. artic. fin. in fine tractatus restit. mino. *Restitutio iterata conceditur ante sententiā.*

§. Sed quod Papinianus, &c.

BAr. hunc §. fortē dicit, id est, difficilē: ideò illum declarabo sic. Pater instituit suum filium minorem natu hæredem, & si nollet hæres esse, substituit ei seruum, testatore mortuo minor repudiauit hæreditatem, vnde seruus fuit hæres necessarius & liber, sed minor posteà fuit restitutus, vt adiret hæreditatem: quæsitum est, an seruus remanere liber posit, licèt auferatur ab eo hæreditas? Respondeo, per restitutionem omnia videbantur retractari debere, l. quod si minor. §. restitutio. infrà eodem. sed hîc contrarium dicit Iurisconsul. quia libertas semel data retractari non debet, l. & eleganter. §. seruus. ff. de dolo. sup. nisi ingratitudinis causa. l. ij. C. de liber. & eorum liberis. sed & si minor adierit hæreditatē, & posteà se abstinuerit ab ea seruus substitutus, non erit hæres, nec liber, secundùm sententiam Papiniani, hoc tamen non per omnia verum est. *Facti species.*

Vnde

Vnde Vlpian.huius l.author,ita distinguit Papin. dictum, non esse per omnia verum,substitutum seruum pupillo cum libertate non posse & liberum & hæredem esse: nam si hæreditas non sit soluendo, & minor se abstineat, post aditionẽ, etiam in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto: nam substitutus seruus necessarius hæres erit, & vtiliter, ac liber.

Item declarat Vlpia. primum dictum Papiniani, quando minor repudiauit hæreditatem, & demum restitutus fuit ad eam, liberum nihilominus remanere seruum ait, licèt non remaneat hæres, sed tantùm liber, quando pupillus impetrat restitutionem, posteaquam abstentus fuit.

Et Vlpian.tacitè reprehendit Papinia. in eo. nam quando minor repudiauit hæreditatem seruus substitutus fuit hæres & liber, & quando fuit restitutus, remansit seruus hæres & liber, & dum minor fuit restitutus, actiones vtiles habuit, sed seruus sine dubio hæres mansit: nam qui semel hæres fuit,non desinit hæres esse, §. quos autem.de bonorum possess. in Institut. Ideò quando minor repudiauit hæreditatem,substitutus seruus fuit hęres necessarius,quòd si posteà minor petat restitutionem, vt adeat, adire quidem poterit hæreditatem, & vtiles actiones habebit, ac si ei restituta fuisset hæreditas per Trebellianum, l.j.& per totum ff.ad Trebellian.sed seruus, qui semel fuit hæres directò remanebit hæres quoad nomen,& directæ actiones apud eum permanebũt: vt docet Angel.consil.168. in tertio dubio. sed pauci erunt emolumenti istæ directæ actiones,quia minor habebit commoda & emolumenta hæreditatis, & hoc est subtile.

Hæres semel directò remanet hæres.

Ex hoc §. casus colligo sequentes. Primus est, Quando minor est institutus, & seruus illi substitutus cum libertate, si minor, antequã adeat, repudiet hæreditatem, seruus erit necessarius hæres & liber: si tamen minor videat hæreditatem lucrosam, & restituatur, vt adeat, seruus nihilominus & hæres directò & liber erit: & tamen Papin. dixerat simpliciter liberum seruum remanere,quasi voluerit dicere non remanere hæredem: attamen Vlpianus ait etiam seruum hæredem manere, quia semel hæres fuit directò per aditionem,quam fecit: ergo non desinit hæres esse, per istam restitutionem, vt hîc, & hoc vult glos. in l. in substitutione. ff.de vulgar. sed minor actiones vtiles habebit, ac si restituta fuisset hæreditas per Senatusconsultum Trebellianum. l.j. ff.ad Senatusconsult.Trebellian.Doct.in l.post aditam. C.de impub.

Item gesta per minorem non rescindentur, nec contractus, vt Iulia.scribit, in integrum restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam, si quid legatis expensum est, vel pretia eorum,qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refundenda non sunt. Quemadmodum per contrarium, cùm minor restituitur, ad adeundam hæreditatem, quæ antè gesta erunt per curatorem bonorum, decreto Prætoris, ad distrahenda bona, secundùm iuris formam constitutum rata esse habenda, Calphurnio Flacco, Seuerus, & Antoninus rescripserunt. l.in integrum. infrà,eodem. l.si mulier. ibidem.

Secundus casus est, Si minor institutus hæres sit, & seruus substitutus ei fuerit, & is minor adeat, ac demum abstineat,Papinian.ait seruum non esse hæredem, nec liberum, sed hoc non est indistinctè verum: nam conceditur ex benignitate, si non sit soluendo hæreditas, vt locus sit necessario substituto: non enim dicit iste text.quòd seruus sit hæres necessarius, sed vt quidam alius sit hæres, vt ait Accurs. qui quidem sit satisfacturus creditoribus, aut creditores serui nomine res hæreditarias vendent,§. licet. quibus ex causis manumitt. licet. ideò poterit hic seruus petere addici sibi bona libertatum cõseruandarum causa, §.si is qui. de eo cui liber. causa bona addi.imò ibi dicitur,Si post adiectionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus, vtique non erit dicendum reuocari libertates, quæ semel competierunt, & hic seruus non erit hæres necessarius directò, sed vtiliter, ac si fuisset ei restituta hæreditas,& ista est glos.difficultas, etiam in extraneo.

Si verò hæreditas adita per minorem erat soluendo,sed eam, vt vexationem & lites vitaret, repudiauit post aditionem, tunc legitimi & proximiores succedent: l.si minor. ff.de acquirend. hæredit. nam deficiente filio agnatus venit.l.fi.ff.de success.edicto. l.j.§.si quis adita. ad Tertul.

Vnde quamuis cohæres post aditam hæreditatem nõ cogatur hæreditatis partem repudiatam amplecti, l. ex contractu. ff. de re iudic. tamen hoc non procedit in seruo necessario hærede, qui etiam post hæreditatem causa libertatis cõseruandæ acceptam, bona recipere, vt creditoribus soluat, tenetur.glos. & Doctor.hîc,& in dicta l. prima. §.si quis adita. facit l. cùm quasi.§. sed si quis. de fideicomm. liberta. Alia sunt magis subtilia,quàm vtilia,itaque ea missa facio.

Seruus hæres necessarius.

§. Item si non prouocauit intra diem, subuenitur ei, vt prouocet: finge enim hoc desiderare.

HIc §.docet minorem restituendum si non prouocauerit condemnatus, vt prouocare posit, & debet prouocare intra decem dies, computandos à die restitutionis, & comprobationis literarum, & posteà non auditur. vt docet Petr. Iacobi.in praxi.in libel.de constit.pecu.versiculo, appellatio in scriptis. & Guido Papa consilio 182. incipiente, Nobilis. in principio.

Sed an sit in expensis condemnandus quando restituitur? allegatur text. in l. non est ignotum. C.de admin.tutor.& Bart.in l.si finita.§.& si fortè.ff.de damno infecto. Aufrer.in decisione Tholosan.q.329. Dicatis minorem non esse condemnandum in expensis, si iustè impetrauerit restitutionem, & comprobatæ sint ei literæ restitutionis, alioqui contrà: & ita seruatur in Curiis Franciæ. dicam in l. in integrum. infrà, eodem. quia victus victori in expensis commendandus est. l. properandum. §. si alterutra. C.de iudic.

Minor restitutus, in expensis nõ condẽnandus est.

Et per istum textum potest minor restitui ad appellandum, si non appellauerit, & appareat ei expedire appellare: dicitur enim læsus, si non appellauerit, ideò iusta erit causa restitutionis. Bart.in l.finali.

C.in quibus causis in integrum restitutio non est necessaria. Barbat.consilio 44.Illud.in tertio volumine. declarat an prohibita appellatione censeatur in integrum restitutio prohibita: imò licèt etiam in spiritualibus habeatur pro maiore.cap.fin.de iudic.lib.6. tamen restitui poterit.per glo.in l.vnica. C.si de momentanea possess.fuerit appellatum.

Minor appellationi ante sentẽtiã renuncians. Si tamen minor ante sententiam appellationi renuntiauerit, statim dicitur læsus, eò quòd iniusta potest proferri sententia: ideò non probata læsione alia restitui poterit, secus si post sententiam non appellet, quia eo casu non constat eum esse læsum, nisi probet se bonam habere causam, vt Bartol. & Iason firmant in l.nam posteà.§.si minor. ff.de iureiurand. Aufre.in decisione Tholos.quæstione quinquagesimatertia.

Restitutio super matrimonio. Etiam super matrimonio restitui potest, si fuerit confessus matrimonium esse, quod non erat, quamuis non probet confesisonem esse erroneam, cap.secundo. cum glos.de restitut. in integr. libro sexto.l. certum. §.minorem. ff.de confess. & ibi Ang.& alij. sed non restituetur aduersus substantiam matrimonij, quando verè cõstat eum contraxisse, etiam cum muliere vetula, quamuis leprosa, & Neapolitana, vt docet Specul.in titul.de restitut.in integr.in secunda parte. §.qualiter.versic. quid si quis contrahat.quem sequitur Alexand.consilio 80. In causa. columna 1. in 7.volum.

Praxis Frãciæ de literis Regiis super restitutione impetrandis. Notandum est quantum attinet ad praxim Franciæ, non quæri, an tempus currat contra minorem, vel non currat, quia in vtroque casu impetrantur literæ Regiæ super restitutione, vt non obstante lapsu temporis minor possit petere, vel rem, vel debitum, & ita cessant exactæ illæ subtilitates, positæ per Bar.& alios in d.l.fin.C.in quibus causis in integrum restitutio non est necess. & latè prosequitur Ioan.Francis.Balbus in tract. præscrip.in sexta parte principali.col.17.in 23.Casu.

§. Item & in eremodiciis ei subuenitur. Constat autem omnis ætatis hominibus restaurationem eremodicij præstari, si se doceant ex iusta causa abfuisse.

ITem & in eremodiciis subuenitur minori, vtpote si causam non fuerit prosecutus per triennium, & sic deserta est instantia.l.properandum. C.de iudic. non obstante hac desertione restituetur, vt possit de integro causam prosequi.

Eremodicium, dictio Græca est, vt docet Catelli. Cotta in secunda parte memoralium.in verbo, eremodicium, Latinitati donata, & est composita à dictione, ἐρῆμος, quod est desertus, desolatus, solitarius, & δίκη, quod est causa, vel iudicium. Alij mendosè cum aspiratione, hermodicium, legunt: hoc etiam notat Budæ.in annotation. in Pandect. vnde si quis post litem contestatam non prosequatur litem per triennium, non poterit posteà illam prosequi, quia deserta est causa, l.properandum. C.de iudic. sed poterit minor agere contra tutorem, vel curatorem ad id quod sua interest, qui si non fuerint soluendo, restituetur minor per §.final.ibidem. sed hodie seruamus hunc §. in Francia, vt restituatur minor ad prosequendum processum, in quo statu erat, ante desertionem, siue soluendo sit tutor, vel curator, siue non.

Causa deserta quando dicatur.

Imò dicit text.in vers.Constat, restitutionem in ermodiciis concedendã omnis ætatis hominibus, id est, siue minoribus, siue maioribus, siue fœminis, siue masculis, siue ingenuis, siue libertis, & hoc si doceant se ex iusta causa abfuisse, & sic non potuisse prosequi causam, sed est differentia inter minorem & maiorem, quòd minori succurritur sola ætatis ratione habita, maiori verò, si iusta causa absentiæ fuerit, vt consuluit Alexand. consilio quadragesimosecundo. In causa. in tertio volumine, & maximè si fuerit protestatus de impedimento. teste Francisco Curtio Seniore consilio 24. Super eo.in secunda quæstione.

Restitutio, quæ fit à Rege, in regno Franciæ. Hodie in hoc regno Franciæ solet releuare partes Princeps tam ab interruptione, quæ fit non prosequendo causam per annum, vt docet Boër. in §.23. de iurisdictione omnium iudicum. in consuetud. Biturig. quàm etiam à desertione instãtiæ per triennium, vt in dicta l.properandum. etiam in desertione in causa appellationis, vel si intra annum (vt debet) quis errorem non proposuerit contra arestum. vt docet Nicol.Boër.in decisione Burdegalen.quæstione 147. Nunc ad secundam. & ibi arestum allegat. Plenè scripsi in tractatu de supplicat. & error. propo. in primo tomo Commentariorum ad Constitut.Regias.

LEX VIII. HERMOGENIANVS LIBRO I. IVRIS ἐπιλομῶν.

MInor etiamsi quasi cõtumax condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit.

HAec lex tollit dubitationem, an si minor condemnatus fuerit tanquam contumax, possit in integrum restitui, & text.respondet posse, sed dubitatio erat, quia illi non succurritur, si quid doli commiserit, l. sequen. §. nunc videndum. sed non potest dolo carere, qui magistratui non obtemperat. l. non potest dolo. de regulis iuris. glossa variis modis intelligit hunc text. tamen non bene aperit intellectum. *Dubitandi ratio.*

Ego arbitrarer duo, vel tria hîc discutienda. Primum, an minor possit esse contumax. Secundum, si tanquam contumax fuerit condemnatus, an possit restitui?

Minor contumax quãdo dicatur. Ad primum dicendum est, minorem legitimè citatum posse dici quasi contumacem, & his verbis vtitur hic text. Nam si adultus fuerit vocatus authoritate tutoris, vel tutor, aut curator nomine minoris, tunc poterit contumax dici, si non compareat, vt in l. prima.ff.de administratione tutor.vbi Bartol. & Doctor. & in l. contra. ff. de re iudica. & an possit ad mulctam condemnari, & certè poterit, vt in l.vnica. ff. si quis ius dicent. non obtemperau. sed ab illa sententia restituetur, vt hîc.

Secundum

Secundum est, an minor condemnatus quasi contumax, poſsit restitui? Et per istum textum concludendum est, restituendum, siue lata sit sententia contra eum ratione contumaciæ, fortè ad exhibendum, vel restituendum rem, l. fi. §. iussus. ff. de appellat. siue ad dandum, vel soluendum decem, quia eadem ratio videtur in his, & iste text. generaliter loquitur, vt restitui poſsit.

Idem, si per contumaciam habitus fuerit pro confeſſo, iuxta l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de interrogat. actio. c. fin. de confeſſ. lib. 6. & sic ferè semper restituitur in quacunque contumacia, si eadem subsistat ratio, quamuis gloſ. dicat contrarium.

Obiectionis solutio. Non obest, quòd minor non poſsit restitui aduersus dolum, & contumacia dolus est, dicit Bart. non verus, sed præsumptus, & in minore hic dolus non præsumitur, l. vbi. suprà, de eden. & aduersus dolum præsumptum restituitur minor, vt in §. nunc videndum. dicetur in l. seq. etiam licèt minor non restituatur aduersus dolum, tamen restituitur aduersus hãc sententiam, per istum text. docet Franc. Marc. decis. 74. in 2. parte.

Et sic docet hîc Bart. aduertendum, quòd si per dolum minor non paruerit iudici, ob id lata fuit contra eum sententia, ipse poterit restitui contra sententiam, non aduersus dolum verum, ideò cautus esse debet, quia si sententia lata fuerit contra eum ratione doli præsumpti, restitui poterit ad appellandum: si autem ratione veri doli, & tunc aduersus sententiam restituetur. l. post edictum. in fine. ff. de iudic. l. cùm & minores. C. si aduersus rem iudi. alibi fusiùs dicam.

SVMMARIA.

1 *Minor contra executionem ex causa iudicati factam non restituitur, & quare.*
2 *Venditio rerum minoris sine decreto nunquam valet.*
3 *Læsionis quantitas secundùm boni viri arbitrium iudicatur.*
4 *Ecclesia restituitur, licèt non sit enorme damnum.*

LEX IX. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

SI ex causa iudicati pignora minoris capta sint & distracta, mox restitutus sit aduersus sententiam Præsidis, vel Procuratoris Cæsaris, videndum an ea quæ sunt distracta, reuocari debeant: nam illud certum est, pecuniam ex causa iudicati solutam, ei restituendam. Sed si intersit ipsius, corpora potiùs habere, & puto interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris.

Facti species. SI ex causa minor fuit ad centum condemnatus cum tutoris authoritate, cùm non haberet pecuniam captæ sunt eius res immobiles, venditæque, posteà minor in integrum restitutus est, aduersus hanc Præsidis sententiam: quæsitum est, an ea, quæ vendita sunt, restitui minori debeant? De pecunia ex rebus habita minoris non est dubium, quin restituenda minori sit: tamen res venditæ non debent restitui, nisi minor patiatur graue damnum.

Et sic ex hoc text. patet, quòd licèt minor sit aduersus sententiam, & rem iudicatam restitutus, non tamen contra executionem factam ex causa iudicati, vt bona per hoc ei restitui debeant, quia per hoc fieret præiudicium non solùm veditori, sed etiam emptoribus, qui non fuerunt vocati, ob id sententia illis nocere non poterit. l. sæpe, vbi omnes. ff. de re iudic. 1

Notat Iason per istum textum in consil. 63. Circa. columna sexta. in tertio volum. minorem non esse restituendum, nisi damnum sit enorme, hoc tamen mihi non placet, quia in l. ait Prætor. suprà eodem. dicitur minorem restituendum, quãdo quid gestum est cum illo: ergo pro quocunque gesto, siue magno, vel paruo, vt ibi dixi, & hoc etiam probat Alexand. consilio 61. Videretur. in secundo volumine, alioqui poſsent sic spoliari minores: nam vnus læderet in decem, alter in viginti, alius in centum, & sic bona eius in diuersis & minutis summis in nihilum redigerentur, & daretur materia decipiendi eos in parua summa, in qua non haberent aliquod auxilium. *Minor pro quocunque gesto restituitur.*

Etiam quia ratione affectionis restitui minor potest, l. si in emptione. infrà, eodem. multò fortiùs in paruo damno, quod magis nocet, & lædit, quàm affectio sola, & pro hoc est text. in l. minoribus. suprà, eodem. vbi sic scribitur: *Minoribus vigintiquinque annis subuenitur per in integrum restitutionem, non solùm cùm de bonis eorum aliquid minuitur, sed etiam cùm intersit ipsorum litibus & sumptibus non vexari.* Ergo ratione vexationis vitandæ restituitur, & sic pro modico damno etiam ponderando verbum, aliquid, quod modicum respicit, vt suprà scripsi, & in repetit. authen. habita. C. ne filius pro patre, facit text. in l. non omnia. infrà, eodem.

Non obest iste text. quia hîc maiori rei fieret præiudicium, ob id minimum damnum non consideratur: nam res minoris, venditæ ob causam iudicati fuerunt ad licitationem, & plus offerenti: ideò præsumuntur rectè venditæ. Recuperãdo itaq; pecuniã illarum rerum, non videtur minor læsus: si tamen minor velit habere illas res, iam pro executione iudicati venditas, eas habere non poterit, nisi grande damnum sit minoris, si fortè res erant multò pluris æstimationis, quàm fuerint venditæ, & apparet gratiosam potius, quàm iustam emptionem factam. Facit quod scribit Vlpian. in l. penult. infrà, eodem. vbi sic scribitur: *Si res pupilli, vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet, venditio quidem valet, verumtamen si grande damnum pupilli, vel adolescentis versatur (etiam si collusio nõ intercesserit) distracta per in integrum restitutionem reuocatur.* Et sic in hoc casu loquitur, aliàs regulariter contrà, scilicet restitutionem dari pro re, quæ non infert grande damnum. *Res vẽditæ ad licitationẽ præsumuntur rectè vẽditæ.*

Et sic patet Accursium & alios interpretes distinguentes non rectè sensiſſe, quia si ipse creditor vendat bona minoris, siue iudex, nunquam valebit venditio rerum minoris sine decreto, l. si prædium. & per totum C. de prędi. minor. ob id restitutione opus non est, l. siquidem. ibidem. sed quando venditio facta est cum decreto, tunc minor aduersus hanc venditionem, vt pecuniam repetat ex re, restitui po- 2 *Minor quãdo aduersus venditionem restituatur.*

terit, sed si velit rem venditam recuperare eo casu non restituetur, nisi grande damnum interuenerit, & hoc propter rei iudicatæ authoritatem, præsumitur enim illum non læsum, nisi in pecunia, & non in rei æstimatione publicè facta: ideò non debet restitui, nisi enorme damnum interueniat, quod arbitrio iudicis, an sit grande, relinquendum censet Alexand. consilio 67. Videretur. in quinto volumine. argumento l. sed & si susceperit. §. primo. ff. de iudic.

Idem dico in Ecclesia, vt etiam debeat restitui, si enorme dispendium pateretur, etiam si non sit enorme, sed graue damnum, quod declarat Guido Papa in decisio. Delphin. q. 170. Alia.

Et quamuis tex. in cap. cùm ex literis. de in integ. restitutio. loquatur de enormi damno, & in c. penul. de rebus Eccles. non alien. tamen etiamsi nõ sit enorme damnum, & Ecclesia (vt dictum est) restituetur, alioqui nil priuilegij haberet: nam quilibet restituitur ob enorme damnum, in l. secunda. C. de rescind.
3 vend. Ideò læsionis quantitas arbitrio boni viri iudicanda, vt consuluit Alexand. consilio sexagesimo-septimo. Videretur. columna prima. volum. quinto, quia in illis iuribus factum tale erat narratum Papæ, in quo erat enorme damnum: tamen licèt non
4 enorme damnum patiatur Ecclesia, restituetur, vt iam dictum est.

Et ista sententia seruatur in forensi iudicio, nisi apud illos, qui hæresi vestiuntur, qui parum habent honoris matri illorum.

Facit quod scribit Bald. & alij in l. j. C. si aduers. venditio.

§. In dotis quoque modo mulieri subuenitur, si vltra vires patrimonij, vel totum patrimonium circunscripta in dotem dedit.

IN hoc §. statuit Iurisconsul. subueniri mulieri, si vltra vires patrimonij dederit dotem, vel si totum patrimonium dederit, non tamen restituetur, quin matrimonium teneat, sed vt non teneatur vltra vires hæreditarias. Vnde Doctores hîc dicunt mulierem, quæ dedit totum suum patrimonium in dotem, esse restituendam per istum textum, si maritus non mereatur: ego contrarium teneo, quia mulier potest de iure omnia bona sua in dotem dare. l. mulier. ff. de iure dotium. ergo ob hoc non est circunscripta, & aliàs absurdum sequeretur, quòd puella diues nuberet alicui nobili, & daret ei omnia bona sua in dotem, & perfecto matrimonio restitueretur, & ille bonus maritus esset posteà sine dote, vel admodum parua, & mulier duri capitis, posteà virum suum regeret cum suis bonis.

Mulier omnia sua bona in dotẽ dare potest.

Ideò ego dicerem, istum textum intelligendum, videlicet subueniendum mulieri in modo, id est, in quantitate dotis: posteà text. declarat, si vltra vires dotem promiserit, vt si habebat mille, promisit duo milia, tunc ipso iure, non valet promissio, nisi ad mille, & sic à iure ei subuenitur. l. siue generalis. ff. de iure doti. Et si curator sponte promiserit vltra vires pro filia, tenetur, nisi putauerit bona sufficere, & tanquam curator se obligauerit. l. cùm post. §. primo. ff. de administrat. tutor.

Secundus casus text. est, quando ipsa circunscripta, & decepta à marito promisit totum patrimonium: nam inducta fuit dolo à marito, vel ab amicis mariti, ad promittẽdum totum patrimonium, tunc ratione illius deceptionis illi subuenietur, non eò quòd totum patrimonium promisit, vel dedit, quicquid iactent Doctores, dicentes esse restituendam, si non merenti dedit, secus si merenti, Doctor. in l. vnica. C. si aduersus dotem. sed hoc est diuinare, ob id non restituendam eam consuluit Francis. Curtius consilio sexto. Præsupponitur. in secunda quæstione. quod consilium est in fine tractat. feudo. Nam si valeat promissio dotis magna, facta à vetula iuueni, in cõpensationem virilis ætatis, & idem si detur nobili ampla dos ab ignobili, l. si voluntate. vbi glos. & Doctor. C. de dot. promiss. à fortiori in hoc casu, maximè secundùm eum si acceperit infectam peste, cuius parentes mortui erãt, nempe Celsus ait: *Quæro quantæ pecuniæ dotem promittenti adultæ mulieri, curator consensum accommodare debeat? Respondeo, modus ex facultatibus, & dignitate mulieris, maritíque statuendus est, quousque ratio patitur.* l. quæro. ff. de iure doti.

Promissio dotis magna quãdo valeat.

Et sic apparet dotem filiæ statuendam pro qualitate mariti & vxoris: nam maior dos nobili, quàm ignobili, dari debet, & filiæ mercatoris maior, quàm filiæ artificis, aut rustici. Si tamen modus excedatur, non restituetur filia minor, nisi ipsa circunuenta fuerit in illa constitutione, & ita debet intelligi iste text. & text. in d. l. quæro. est intelligendus, quando quis tenetur dotare puellã ex statuto fortè, vel aliàs, vt ista inspici debeant, vt docet Bart. in l. filiæ. ff. de legat. 3. & Iacob. in dicta l. quæro. at hodie in forensi iudicio in vno tantùm casu restitui possent, scilicet quando vltra dotem promisissent, vel dedissent, aliàs non: alioqui quotidie inuenirentur nouæ deceptiones in matrimoniis (licèt aliæ multæ, proh dolor! sint) quod non est permittendum cùm in matrimoniis tranquillitas, pax & requies esse debeat, quamuis plerumque tenebræ, & infinitæ lites inter coniugatos ac dissidia repetita intersint.

Minor filia quando pro dote non restituatur.

Animaduertendum est curatorem debere doti tradere res pupillæ, non illas vendere, nisi aliter nubere honestè ipsa non possit, vtpote filius mercatoris eam ducere vult, si pecuniam in dotem ferat, ex qua merces ipse emat, & deinceps se ex eis & vxorẽ alat, si magis expediat vxori argẽtũ dari, quia aliter matrimonium cõtrahere non possit, tunc officium curatoris est apud iudicẽ intrare, qui eum constituit, vt iterum ei, causa cognita, etiam viro absente, permittat rerum venditionẽ, & in dotem constituere, l. siue generalis. in fin. ff. de iure dotium. Ergo si maritus sit præsens, etiam debet consentire huic venditioni rei dotalis, per illum text. à contrario.

Venditio rei dotalis quãdo & quomodo facienda sit.

Etiam iste text. intelligitur tam de rebus mobilibus, quàm de immobilibus, vt mobilia æstimata dentur, immobilia verò (quia perire non solent) inæstimata dari in dotem possunt. l. si æstimatis. vbi Doctor. ff. solut. matrimonio. si verò minor mulier pacto deteriorem dotem fecerit, restitui poterit. l. minor. vlt. in fin. infrà, eodem.

Nec obest text. in l. iure. §. fi. ff. de iure doti. vbi sic scribitur: *Si in dote dãda circunuentus sit alteruter etiã maiori 25. annis succurrendũ est, quia bono & æquo non conuenit, aut lucrari aliquid cũ dãno alterius, aut dãnum sentire*

Obiectionis solutio.

sentire pro alterius lucro, & illum textum intelligunt interpretes, quando deceptus est maritus, vel vxor in æstimatione, hîc verò in modo, & quantitate dotis, tamen vtrobique, si in danda dote: ideò putarem dictum §. fi. intelligendum, maiori etiam subueniendum, tam marito, quàm vxori, si alteruter deceptus sit in dote danda, quia fortè mulier vltra vires patrimonij dedit, aut fundum alienum, vel rem oneratam seruitutibus, reditibus, aut pensionibus, & tunc erit subueniendum marito decepto, sed in æstimatione rarò succurritur, quia soluto matrimonio res poterit restitui, sic æstimata, & sic non lædentur, nec maritus, nec vxor. l. si res æstimata. ff. de iure dotium.

SVMMARIA.

1 *Minor pro adulterio non restituitur.*
Nec pro iis, quæ commiserit contra legem, quæ lex pro adulterio punit. ibidem.
2 *Minoribus quando in delictis subueniatur.*
3 *Moderatio & leuiatio pœnæ in impubere adhibenda.*
4 *Separatio thori debet iudicio Ecclesiæ fieri.*

§. Nunc videndum vtrum, &c.

ISte §. est valde vtilis & decidit, an minoribus subueniatur, si delinquant, vtputà si in re deposita, aut commodata in aliquo delinquant, fortè occidendo equum depositum, aut commodatum, & placet Vlpian. non esse subueniendum eis in illis delictis, etiamsi nihil ad eos peruenerit, aut si furtum fecerint, vel damnum iniuriâ dederint, non subuenietur illis.

Minor damnum dans, quomodo restituatur.

Si tamen in eo, quod à iure ciuili statutum est, vtpote damnum dedisse inficiatus est, quod posteà probatum est, & ideò ad duplum tenetur de iure, certè restitui hoc casu dicit iste text. quia potest illud ius ignorare, sic tamen restituetur, vt pro confesso habeatur, & sic non tenetur, nisi ad simplum tantùm, etiamsi ipse potuerit transigere pro furto, & sic in transactione vitasset pœnam dupli, vel quadrupli. in hoc ei subuenietur, hæc est huius text. summa. Dubitatio erat, nempe in l. j. & in l. ait Prætor. statuitur minoribus subueniendũ, si quid gesserint, etiam videbatur, si deliquerint, quod remouet iste text. nam delictum omne tollit priuilegium. l. j. C. vbi Senator. vel claris.

1 Colligitur ex hoc tex. minori in delictis non succurrendum: nam nulla deprecatio adulterij pœnæ est, si se minor annis adulterium fateatur cõmisisse, sed nec si quid eorum commiserit, quę pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterij damnatam sciens vxorem duxerit, aut in adulterio deprehẽsam vxorem non dimiserit, quæstúmue de adulterio vxoris fecerit, pretiúmue pro comperto stupro acceperit, aut domum præbuerit, ad id stuprum, adulteriúmue in ea committendum, & non fit ætatis excusatio aduersus præcepta legum ei, qui dum leges inuocat, contra eas committit, l. auxilium. in fin. infrà eod. & quia malorum mores infirmitas animi non excusat, l. j. C. si aduer. delict. imò auxilium in integrũ restitutionis in exemptionibus pœnarum, seu in executionibus paratum non est, ideóque iniuriarum iudicium semel omissum, repeti non potest.

Sed & in sexaginta diebus præteritis, in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierẽ adulterij potest, denegatur ei in integrum restitutio, quod si ius omissum nunc repetere vult, quid aliud quàm delicti veniam, id est, calumniæ deprecatur? & cùm neque in delictis, nec calumniatoribus Prætorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. d. l. auxilium. in princ.

Intelligunt Bar. & cæteri istum tex. in dolo vero, vt minoribus non succurratur in eo, & dolus verus dicitur, quando est commissum delictum de iure gentium, vel diuino prohibitum, prout est furtum, secus in dolo præsumpto, quod crescit ad duplum per inficiationem. §. ex maleficiis. de actio. in Instit. l. eum qui. ff. de iureiur. & Doctores sępius negligentiam delictum vocant in l. ij. C. si aduersus delictum. ob id se inuoluunt, vt vix aliqua ex eorum dictis, constet doctrina. *Restitutio cõtra dolũ verũ nõ fit.*

Ego dicerem minori in delictis non subueniendum per in integrum restitutionem, videlicet vt delictum habeatur pro non commisso, & quod minor restituatur in pristinum statum, sicut tendit iste titulus ac si delictnm non perpetrasset, l. auxilium. infrà, eod. quia delinquendo non est læsus, sed ipse alios lædit, nec sui facilitate, sed dolo: ergo non restituetur per hoc edictũ: subuenietur tamen minoribus etiam in delictis per alias leges, nempe, si non ex animo delictum fecerit. id est, voluntatem delinquendi, & animum non habuerit, vt docet text. in l. j. C. si aduers. delict. quia voluntas & propositum distinguũt maleficia, l. verum. ff. de fur. & Diuus Adrianus in hæc verba rescripsit, In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. l. Diuus. ff. de sicar. dicam in d. l. j. C. si aduer. delict. in meis no. interpret. & in d. l. auxilium. infrà. 2

Item minor pœna imponenda erit minori ratione ætatis, quàm maiori. l. auxilium. §. in delictis. inf. eod. vbi Tripho. Iurecon. sic ait: *In delictis autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitui (vtique in atrocioribus) nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit.* Ferè in omnibus pœnalibus iudiciis ætati, & imprudentiæ succurritur, l. ferè. ff. de reg. iur. c. j. de delict. puer. vnde minorem, etiã doli capacem, capite propter homicidium non esse puniendum asserit Bal. in l. si seuerior. C. de his qui notan. infam. *Minor propter homicidium, capite nõ puniendus.*

Et sic cessabunt omnia contraria, vt in delictis non succurratur minoribus per in integrũ restitutionem, & ista rubrica ponitur in materia restitutionum minorum, C. & hîc, in tit. de minoribus. sed minoribus æquum est subueniri, vt dixi, & quosdam in toto excusari, alios vt alleuietur delictum, & hoc per alias leges, quàm per in integrum restitutionem: ideò Iurisicon. ait in l. aut facta. §. persona. ff. de pœn. in pœnis rationem ætatis habendam, siue in eo interueniat verus dolus, siue præsumptus, vt dicitur, siue consistat delictum in faciendo, siue in omittendo, quia non inuenitur in his facta à Iuriscon. differentia, sed tantùm, vt dixi. *Ratio ætatis in delictis habetur.*

Si verò non fuerit doli capax, nõ punietur, vtpote si infans sit, vt scribit Vlpian. in l. impuberem. ff. de furt. sic: *Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulian. libro 22. Digestorum scripsit.* Item posse cum impubere damni iniuriâ agi, quia & furtum ab impubere fiat, sed modum (id est, moderationem & 3 leuiationem) in impubere adhibendam ait. Nam

in infantes id non cadere nos putamus, cum impubere, culpæ capace, Aquiliana agi posse. Item verum est quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto, teneri eum. idem docet Modest. de sicar. in l. *Infans, vel furiosus si hominem occiderit, legis Corneliæ non tenetur, cùm alterum innocentia consilij tueatur, alterum fati infelicitas excuset.*

Obiectionis solutio. Non refragatur l. j. C. de falsa mone. vbi impuberes, etiam doli capaces, & criminis conscij, nullum debent sustinere detrimentum, ex fabricatione monetæ, facta in domibus eorum, quia in illis ignorantia præsumitur, quæ eos excusat, sicut in l. impuberem, excusantur ex ope præstita furto, sed non excusantur à furto per eos facto, vel à falsa moneta per eos fabricata, quia ista sunt delicta ex animo prouenientia, sed ignorãtia excusat à fabricatione aliorum in domibus eorum, quicquid dicant Doct. in d. l. j. & Barbat. consil. 17. col. 4. in 2. vol.

Ergo & si potuit pro fure damnum decidere magis, quàm actionem dupli, vel quadrupli pati, ei subuenietur.] Ex hoc tex. colligit Bar. minorem restituendum, vt habeatur pro transacto, ex quo ipse dicit, Sic pluries feci fieri cautelam, quando minor litigat cum Ecclesia, quod fiat contractus concordiæ, & transactionis, posteà in fine si veniat sentẽtia pro minore, bene quidem, aliàs restituetur, vt habeatur pro transacto. Et in hoc sit cautus aduersarius, quòd non patiatur istos tractus fieri, ita quod possit probari, & ad hoc istum textum singularem esse docet Ludouic. Rom. singul. 398. Volo tibi. & Francisc. Cremens. singul. 18. Obtinui. & Benedict. in repetit. cap. Raynutius. in verbo, mortuo. 1. nume. 23. de testa. & Cæpola in cautela 6. Quando aliquis.

Cautela pro minore cũ Ecclesia litigante.

Ego verò istam (quam dicunt cautelam) posse procedere in terminis, in quibus loquitur, videlicet in delictis, vt si minor pro furtò potuerit transigere cum domino, dando decem, & posteà fuerit ad centum condemnatus, eo casu subuenietur, vt non teneatur, nisi ad decem, pro quibus potuit transigere.

In contractibus verò non procedit iste text. nisi pars, quæ voluerit transigere, remaneat in eadem voluntate post sententiam, alioqui in præiudicium partis valeret transactio, quod nullo iure cauetur, & quis non tenetur transigere, nec contrahere, l. sicut. C. de actio. & obligat. & imputari debet tutori, vel curatori, qui recusauit transactionem in contractibus: nam si ab ea discessum fuerit, non tenetur post sententiam illam reintegrare, sed si minor restituatur, hoc poterit fieri culpa tutoris, vel curatoris.

Transactio debet esse spontanea.

In delictis hoc ætati datur ratione pœnæ dupli, aut quadrupli, qua minor tenebatur ex augmento, quod datur ex legis dispositione, l. j. & seq. ff. de furt. & ideò auferri illud lucrum potest, per istum text. sed in contractibus ex cõuentionibus partium quæritur ius ipsis partibus, l. ex hoc iure. ff. de iust. & iur. nam quod nostrum est, sine facto nostro à nobis auelli non potest, l. quod nostrum. ff. de regul. iuris. vnde noua res esset, vt quis compelleretur trãsigere pro modico, nunc post sententiam pro se latam, licèt olim obtulerit, fauore fortè patris pupilli, vel tutoris, aut litium fugiendarum, & etiam pupillus nunc fortè, est inimicus capitalis, & tamen coget eum ius remittere. Certè non esse iustum puto, sed imputabitur tutori, vel curatori, parti autem nequaquam.

Si mulier.] Hoc iure Digestorum licebat viro diuertere ab vxore, & vxori à viro, l. ij. & per totum ff. de diuort. ideò si mulier culpa diuerterit à viro, vel contrà, & posteà restitutionem petat, non est ei succurrendum, quia non est modicum delictum, diuertere: nam si minor adulterium commisit, ei non subuenitur, sic nec in diuortio.

Mulier cõtra diuortiũ non restituitur.

Colligitur ex hoc text. de iure Digestorum licitum esse diuortium, quod per hæc verba fieri solebat, *Res tuas tibi habeto, vel agito.* In sponsalibus verò his verbis vtebatur, *Conditione tua non vtar.* Caius in l. ij. ff. de diuort. & nullum diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus testibus adhibitis, l. nullum. ibidem. & eum qui sine causa vxorem repudiauit, Diuus Adrianus in triennium relegauit. l. Diuus. ibidem. De iure Codicis etiam sine causa non poterat vxorem maritus, nec è contra repudiare. l. consensu. C. de repud.

Hodie de iure diuino & Canonico non licèt vxorem repudiare extra causam fornicationis & adulterij, & tunc soluitur matrimonium quoad thorum, vt maritus eam adulteram in thoro suo, vel domo sua habere non teneatur, nec eam alere, sed non poterit maritus aliam habere durante vita istius vxoris, quia matrimonij vinculum durat, & hæc separatio iudicio Ecclesiæ fit, c. 3. de diuort. & mulier perdit ob adulterium dotem, & conquæstus, quos gratia matrimonij habere posset. cap. plerunque. de donat. inter vir. & vxor. d. l. consensum. Petr. Gerard. singul. 48.

Maritus aliã vxorẽ non potest ducere, separato matrimonio. 4

Reintegrabitur tamen matrimoniũ, si posteà vir fornicetur, c. ex literis. de diuort. ideò sapientes viri in pectore cornua portant, nihil dicentes, fatui verò in fronte, quia omnibus notum crimen vxoris faciunt, vt dicit Felin. in c. 2. de calumniatorib.

Matrimoniũ quando reintegrandum.

§. Papinianus, &c.

HIc ponitur vnus casus, in quo non restituitur minor, si vendiderit se ad pretium participandum, quia hæc res non capit restitutionem, cùm minor statum mutet, quia de libero efficitur seruus.

Et sic ex hoc text. colligitur, restitutionem cessare in casibus, in quibus non potest interuenire restitutio, vt in libertate, de qua in §. penult. de iure persona. in Institut. Hodie inter Christianos non fit ista venditio, & si fieret possent consanguinei istum liberum vendicare, quia liber esset, non seruus, & illorum interesset habere liberum consanguineum. l. j. ff. de rei vendic.

Restitutio in quibus cesset.

Glossa ista reputatur singularis à Baldo in margarita. in verbo, monasterium. in hoc, quòd monachus liberatur à patria potestate, quia efficitur subiectus monasterio, & sic non potest in vtriusque potestate esse, vt docet idem Bald. in margar. in verbo, monachus. secunda quæstione. & Barbat. in tractat. de præstant. Cardinal. in prima quæstione. primæ partis. columna decimaoctaua. numero sexagesimo nono. Ego dicerem vtramque potestatem remanere, sed exercitium paternæ potestatis cessare quoad ea, quæ iuris sunt Dei, & monasterij. Doctor. in c. Iudæorum. de ætate & qualit.

Et sic si minor ingressus fuerit religionem, pater poterit eum reuocare intra annum à die xiiij. computandum, vel xij. Si autem filius maior fuerit, pater non

Minor intrãs monasteriũ, an à patre reuocari possit.

non poterit eũ extrahere de religione, quia amplius non est in sua potestate, vt hîc: nam quæ spiritu Dei aguntur, non sunt sub lege, teste Diuo Paul. c. licet. de reg. text. in c. primo. & sequen. 20. qu. 2. Bald. hoc asserit hîc, & in l. ij. C. de liber. exhibend.

§. Si in commissum incidisse vectigalis dicatur: erit in integrum restitutio. Quod sic erit accipiendum, &c.

Restitutio aduersus fiscum. SI minor omisit professionem & declarationem fieri, ob id res ceciderit in cõmissum, poterit minor restitui, & hoc si ex imperitia acciderit, secus si dolo, quia volebat fraudem adhibere fisco, & nihil soluere de rebus suis, hoc casu nõ dabitur restitutio, ne materia delinquendi minoribus præbeatur, contra l. iurisgẽtium. §. si paciscar. ff. de pact. & istum tex. singularem ad hoc dicit Francis. Cremen. singul. 29. quid si minor, quòd dolus in minore maximè non præsumitur, ideò qui dolum contra illum allegat, oportet quod probet. l. quotiẽs. §. qui dolo. ff. de probat. nisi tempore prohibito inuẽtus fuerit, vtpote noctu, quia eo casu animus fraudandi præsumeretur, arg. l. furem. ff. de sicar. & si illicita deferebat. l. cotem. §. dominus. ff. de public. vt arma inimicis. l. prima. C. quæ res exportari non debeant.

Pœna commissi pupillo remissa. Item Imperatores Antoninus & Seuerus rescripserunt, pupillo remittere se pœnam commissi, si intra diem tricesimum vectigal intulisset. Papinia. in l. Imperatores. in fi. ff. de vectigal.

Ex hoc text. concludendum est minorem posse restitui, si omissa professione res suæ in commissum ceciderint, & res publicatæ & addictæ fisco fuerint.

Limita, nisi dolum adhibuerit, vt dixi, vel si intra 30. dies minor vectigal obtulerit, tunc excusatur à commisso, nec est opus restitutione, per d. l. Imperatores. de publica: quia ex ignorãtia pręsumitur quòd res suas non fuerit professus, ideò si intra 30. dies soluerit vectigal, moram purgare dicitur, quod ei permittitur in d. l. Imperatores. §. fi. & scribunt Doctor. in l. & si post tres. ff. si quis cautionibus. *Mora solutione purgata.*

§. Aduersus libertatem quoque minori à Prætore subueniri impossibile est.

Minori quomodo succurratur contra seruũ manumissũ. SI minor dederit libertatem seruo, & sit deceptus, ei nõ subuenietur à Prætore, vt restituatur, libertatis fauore, tamen ex magna causa ei subueniri poterit à Principe, etiam dari potest actio de dolo contra seruum manumissum, qui dolo induxerit minorem ad eum manumittendum, vel actio vtilis in factum, si dolus cesset, ad id quod minoris interest illũ non manumisisse, & hoc dicit l. verum. infrà eod. quę actio oritur ex facto manumissionis, etiam competunt actiones cõtra manumissum istum, si res domini occultabat, & supprimebat, & sic contrectabat, videlicet actio ad exhibendum, furti, & condictio furtiua.

In versiculo cæterùm, dicitur seruum non posse conueniri ex delicto commisso in seruitute, gl. duos excipit casus, Doctor. alios in l. eum actum. ff. de nego. gest. ibi videte eos.

Ex hoc §. aduersus, ibi, impossibile, iũcta l. seq. no. Principem posse facere id, quod est impossibile, sed videtur obstare l. impossibilis. & l. inter §. sacram. ff. de verb. oblig. Respondeo, Principem nõ posse facere id, quod natura impossibile est, vt cælum ascendere, minotaurum, vel rem sacram dare, id autem quod est impossibile de iure ciuili inferiori, Princeps facere potest. l. si stipuler. ff. de verb. oblig. gloss. not. in l. nemo potest. de regul. iur. libr. 6. Vnde Princeps ex causa concedet minori restitutionem, vt libertas data pro non data habeatur. l. ij. C. de libertis & eor. liber. & hoc Paul. docet in l. seq. nisi ex magna causa hoc à Principe concedatur. Ex hoc text. cõstat Principem non debere aliqua concedere contra ius, nisi ex magna causa, videlicet vt id quod cõcedit sit bonum & æquum, quia non est positus ad destructionem, vt Diuus Paulus testatur, sed ad ædificationem, & si ea destrueret, quæ antecessores statuerunt, non constructor, sed euersor iustè approbaretur. in c. si ea. 25. q. 2. & licèt sit legibus solutus, & dominus legum, nõ tamen est dominus morum. l. Princeps. vbi dixi. suprà, de legib.

Etiam ex hoc tex. colligi potest, restitutionem à Principe in magnis rebus concedendam, quamuis olim magistratus restitueret, & adhuc in Ecclesiasticis Curiis seruatur, vt in titul. de in integr. restitu. in Decre. tamen in casibus, in quibus restitutio est à iure prohibita, magistratus eam concedere nõ poterit, nisi Princeps hoc indulgeat, vt in libertate dicit iste text. & ideò in his restitutionibus semper nos recurremus ad Principem, & ipse concedit restitutionis literas, & hoc iure vtimur, quod his iuribus probatur. scripsi in tract. de restitut. in 2. tomo Commenta. ad Constit. Regi. & dicit Paul. Iuriscon. imperiali beneficio opus est. l. ij. ff. de rebus eor. *Magistratus in quibus restitutionem cõcedat.*

Dubitatio est, an Cancellariæ Franciæ possint hanc restitutionem concedere? non posse concludit Chassa. in consue. Burg. in rub. ***des retraicts***. §. primo. tum quia Cancellarius non potest vti hac clausula, non obstante, & quia custodes sigillorum non habẽt illam potestatem, ego dicerem contrarium, quia custodes sigillorum habẽt Principis sigillum commissum, ergo omnia, sine quibus sigillo vti non possent, l. ij. ff. de iuris. om. iud. & istam derogationem non faciunt nomine proprio, sed regio: ideò non debet fieri differentia, siue Rex concedat, siue eius Cancellaria. Imò dicit Bald. in c. scripta. in fin. de fide instrũ. quòd ex quo custodia sigilli data est alicui, videtur Princeps ei dedisse talem potestatem, quam habet Cancellarius, alioqui non oporteret præficere Cancellariam in singulis Parlamentis, si nõ posset vti clausula non obstante: fateor tamen quod prohibita in ordinationibus regiis, permittere Cancellariæ non poterunt, nec vt generaliter in aliis Parlamentis istæ literæ concessæ ab vna Cancellaria possint exequi, vt alibi scripsi, nec ea quæ Principi reseruata sunt, tanquam capiti, concedere, vt regalia, in titul. quæ sint regalia. in feud. & no. interpretes in l. imperium. ff. de iuris. om. iudic. *Sigillorũ Regis custodes.*

§. Quid si minor, &c.

ISte §. limitat §. aduersus. suprà eodem, vbi aduersus libertatem subueniri est impossibile, quod est verum postquam data fuerit libertas, sed antea subueniri potest, etiam citra restitutionem à Principe impetratã, vnde si maior viginti annis seruum vendiderit, vt manumittatur intra certum tempus, si

læsus in hac venditione petierit restitui, antequam libertas competat, restitui poterit, postea verò non, etiam Scæuola dicebat constitutionem diui Marci ad Aufidium non complecti minorem xx. annis, sed maiorem, quæ cōstitutio ponitur in l.ij.C.si mancip. ita fuerit aliena. ibi, *Si ea lege præses seruum suum, sed naturalem filium suum venundedit, vt emptor manumitteret eum, & quamuis non sit manumissus ex constitutione Diuorum Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum, liber est.*

Itaque ex illa constitutione si is, qui recepit seruū non manumiserit illum intra tempus præstitutum, statim elapso tempore seruus libertatem accipiet, quod est verum, si maior xx. annis voluerit sic libertatem dare, quia ipse manumittere potest, & sic alteri dare ad manumittēdum. §. eadem. quibus ex causis manumitt. licet, itaque lex illum facit liberum. sed si minor xx. annis vendat seruum, vt intra mensem manumittatur, si non fuerit manumissus, constitutio illa non faciet illum liberum, quia ille minor nō potest eum manumittere, nec alteri dare manumittendi potestatem, nā qui non potest per se, nec per aliū. per regul. iur. & ideo dicit hîc Sceuola, constitutionem illam non complecti minorem xx. annis.

Idem dicitur in §. item quæri potest. Si quis vendiderit seruum minori, vt manumitteret eū, & emptor ipse fuerit læsus, poterit ipse quidē restitui, antequam libertas seruo cōpetat, sed postquam dies manumissionis venit, non, quia voluntas maioris venditoris libertatem imponit ex potestate constitutionis, & quia hæc materia parum vsu venit in Curiis Franciæ, ideò ad aliam pertransco.

§. Ex facto quæsitum est, &c.

Species facti. Facilis est tex. & dubitatur eo quòd Saluianus factus Procurator vrbis, beneficio Principis se excusauerat coram Prætore, à cura adolescentum administranda, quam habebat, & adolescentibus absentibus fuerat excusatus, postea adolescentes in integrum restitutionem petebant, eò quòd dictus Saluianus fuisset excusatus contra constitutiones, quæ neminem excusant à deponēda tutela, nisi sint absentes trans mare, vel nisi circa Principem sint occupati, sicut fuit indultum in persona Menandri Principis Consiliarij, & tamen Saluianus meruit excusationē, & eam obtinuit coram Prætore, ideò in integrum restitui coram eo minores petebant, verùm quia super hoc facto Arrius Seuerus Prætor dubitabat, retulit ad Principem Seuerū: at quia hic Arrius Prætor mortuus est interim, ob id Imperator successori Ventidio Quieto rescripsit, minores non esse in integrum restituendos, quia non erat contractum cum iis minoribus, ideò nō poterant restitui: nam cum illis nihil erat factum, sed quia hic Saluianus perperā fuerat excusatus, beneficio Principis concesso minoribus reductus est d. Saluianus ad administrationem curæ adolescentum.

Consilium ex facto petendum. Colligitur ex hoc tex. ibi, ex facto quæsitum, quæstionem ex facto eliciendam, ad hoc vt consiliū super ea petatur. l. ex facto. supra. de nego. gestis. l. ex facto. de vulga. l. ex facto. ad Trebell. ex facto enim ius oritur. l. si ex plagis. §. in cliuo. ff. ad leg. Aquil.

Istum tex. etiam allegat Alber. ad hoc, quòd si iudex de facto aliquid in lite fecerit, illud debet de facto reuocare, & sine causæ cognitione. allegat l. fin. in fi. suprà quod met. cau. & l. Imperatores. ff. de priuileg. credi. & quod factum est die feriata, reuocari etiā die feriata potest. glo. in l. minor. ff. de euicti.

Contrarium tamen in Curiis Franciæ seruatur, vt iudiciaria authoritas requiratur, & iuris ordo, aliàs iudex puniri solet à superiore, & si malè factum sit die dominico in iudiciis, non debet quis iterum in iudiciis reuocare, & sic perperàm agere, sed in extraiudicialibus hoc verum esse potest.

Ex hoc §. colligitur, beneficio Principis, quòd officia Principis concedi debent ex gratia Principis, & sic non vendi, alioqui nō daretur beneficio Principis, sed pecuniæ beneficio, quod hodie fit, vnde Senatus à senibus dici vix hodie potest, sed potius iuuentus, vel ἀρχεῖον νεανιῶν, quia consilium Theodori sanctissimum nō sequatur, quod est in authen. vt iudices sine quoquo suffragio fiant. colla. 2.

Contra constitutiones. Colligitur excusationem & sententiam contra constitutiones, & contra ius, ac ordinationes, nō valere, quod esse verum docent interpretes, quando sententia lata est contra ius expressum in ea, vt quod minor quatuordecim testari possit, & tūc est ipso iure nulla, nec opus est appellatione, diuersum est, si fuerit sententia lata contra ius litigatoris. l. prima. §. contra constitutiones. ff. quæ senten. sine appella. rescin. Ias. plenè in l. penul. & fi. ff. de iusti. & iure. Sed in Francia in vtroque casu requiritur appellatio, alioqui non prouidebitur parti victæ.

Cum susceptam tutelam. Regula est, quòd potest quis ante susceptam tutelam in multis casibus excusari, vt per totum titulum de excusa. tuto. sed post tutelam susceptam nō potest quis deponere, nisi in certis casibus hîc enumeratis. Primus, videlicet quando quis est absens trans mare, idem si longa absentia fuerit, & non sit citò venturus, vt in l. si lōgius. ff. de iudic. *Absens quis tutelā deponere possit.*

Secundus casus, quando quis est occupatus circa Principem, vt sunt consiliarij, ex quo text. patet consiliarium statim posse deponere tutelam, vel curam, quando ad officium assumptus est. gloss. addit idem in senatoria dignitate. per l. spadones. §. scire. & §. sequen. ff. de excusa. tuto. & idem dicendū est, si sit occupatus circa negotia Principis: nam videmus canonicum occupatum circa Episcopū, posse relinquere ecclesiam, in qua est præfectus. c. ad audientiam. de cleri. non residen. sic & qui erit in negotiis Principis occupatus.

Idem dicerem, si necessariò esset occupatus circa negotia publica patriæ, quia ista æquiparantur. in l. prima. ff. ad legem Iul. maiest.

Addit & Accurs. alium casum, quando quis iussu Principis transtulit domicilium, & corruptè allegat. facit l. idem Vlpia. §. sunt & alij. ff. de excusa. tutor. vbi requiritur, vt domicilium trāsferat, ex rescripto & concessione Imperatoris, seu Principis sciētis eum tutorem esse, & expressè concedentis ei transmigrare, & horum alterutrum significātis literis, id est, exprimentis vnum & alterum in iis, alioqui non valebit translatio domicilij, nisi illa sint expressa. *Translatio domicilij quando à tutela excuset.*

Alius casus est, in quo post susceptam tutelā quis deponere eam potest, vtpote si tutor factus sit cæcus, mutus, surdus, furiosus, aut valetudinarius perpetuus: nam si ad tempus, non. Vnde vidi quendam

morbo

morbo Neapolitano affectum tutela excusatum, & tutelã depofuisse, ne forte pupillos inficeret, & quia morbus ille est perpetuus & cõtagiosus instar lepræ, à qua parum differt, istam gloss. singul. dicit Angel. in §.fi.quibus modis tutel.fini.in Insti.alios casus docent interpretes in eod.titul.

Quia dubitabat ad Imperatorem Seuerum retulit.] Per istum tex. patet iudicem in casu valde arduo dubitantem referre debere ad Principem, vt hîc, & hoc rarissimè fieri debet, nisi in nouis causis, in quibus decisione plena opus est, vt in hoc casu, & Doctor. scribunt in titul. de relationibus. C. alibi dicam.

Nullas partes esse Prætoris.] Colligitur quędam esse, quæ non spectant ad Prætorem, nec ad inferiores magistratus, sed ad Principem tantùm, & ideò nos impetramus beneficium Principis, qui per literas hoc nobis concedere solet in Frãcia, & quamuis gloss. & Doctor. videantur velle Prætorem (qui istum perperam excusauit) posse minorem restituere, in Francia tamen sine literis à Principe impetratis hoc non fieret.

Restitutio non fit in Francia, sine literis Regiis.

Neque enim contractum proponi cum minore.] Colligũt quidam minorem non posse restitui, nisi sit cum eo contractum, & contra illum, cum quo est contractum, sed gloss. in hoc text. dicit contractum esse, quia inter tutorem, & pupillũ quasi contrahitur. in §.tutores.de obliga.quæ ex quasi contra. & in sententia lata in excusatione quasi contrahitur. l.licet.§.idẽ scribit.ff. de peculio. Vos dicite Vlpia. hîc verum dicere, videlicet dum iste Saluianus fuit excusatus absentibus adultis, nullus fuit contractus cum eis, neque negotium, vt Imperator etiam attestatur in d.§.tutores. sed distinguẽdi sunt casus: nam quando quis suscepit tutelam, aut curam, quasi contrahere videtur cum pupillis, vel adolescẽtibus, & ita loquitur d.§.tutores.sed de hoc casu nõ loquitur tex.iste.verùm de eo quod Saluianus excusauerat se à tutela: nõ enim agitur hîc actione tutelæ, sed quia malè excusatus fuerat, & sic non erat contractũ cum adolescẽtibus absentibus: item licèt per sententiam, seu litis contestationem videatur quasi contractum, intelligi debet inter illos, qui in lite sunt, sed inter absentes non, & hîc adolescentes erant absentes, ideò nihil censetur contractum cum minoribus absentibus, quicquid Accurs. canat hîc, volẽs Vlpia. reprehendere, & per istum tex. dici minorẽ, vel aliũ qui non fuit in processu, non debere impetrare literas ciuiles contra arestum, quia postquam nihil gestum est cum illo, arestum non tangit illum, sed poterit in executione illius aresti se opponere, vt scripsi in primo tomo Commentariorum ad Consti. Regi. tractatu, de literis ciuilibus.

Per litis cõtestationẽ quasi contrahitur.

§.Sciendum est autem, &c.

DEclarat Iurifcon. hîc illa Prætoris verba, quæ res erit animaduertam, posita in edicto, in l. prima suprà. id est, considerabo, videbo, aduertam, intelligam, quæ res erit, an in illa re minor sit restituendus, néc ne, & Iurisconf. docet ista verba duo significare, videlicet primò, minores non passim restituendos, secundò, etiam non restituendos sine causæ cognitione, de quo in l.in causæ.infrà.

Primò ergo non subuenitur minoribus indistinctè, & in omnibus casibus: nam si sobriè & rectè administrat negotia sua, non restituetur: non videtur enim circũscriptus esse minor, qui iure sit vsus communi.l.fi.C.de in integr.restitut.

Etiam occasione damni non datur restitutio, si fato ei acciderit, non inconsultè, quod etiam maiori accidisset. vnde dicit Marcellus, non restituendum minorem, si emerit necessarium ei seruum, & statim decesserit, quia non est captus emendo sibi rem necessariam, licèt mortalem, nec enim euentus damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas, vt hîc scribit Pompo. & quod casu eidem contingit. l. de fideicommisso. C.de transact. Ias.consi.131.In prędicta.col. .in 4.vol.

Idem Marcellus ait non esse restituendum minorem, si locupletem adierit hæreditatem, quæ deinde lapsa est, putà domus exustæ fuerũt, prædia chasmate perierunt, serui fugerunt, aut decesserunt, neque enim ætatis lubrico deceptus est adeundo hæreditatem locupletem, & quod fato contingit, posset contingere cuiuis patrifamilias quamuis diligentissimo, sed Iulia. ait in integrũ restitui posse. Vlpia. hîc conciliat sententias vtriusque dicens posse quidem restitui, si in hæreditate multæ erant res mortales, vel multa prædia vrbana, id est, domus, quę facilè incendio consumi possunt, secus ergo si vna tantùm domus, vel vnus seruus: nam eo perempto, nõ esset hæreditas facta non soluendo, vel si grande æs alienum apparet, quod non prospexit minor, vel si non citò vendidit mancipia, & alia bona mortalia, quæ perierant, certè his casibus restitui minorem posse, sed si damnum solo fato euenerit, non posse dicendum est, & ita conciliantur diuersæ Iurisconsul. sententiæ, & antinomiæ variæ.

Restitutio non datur propter dãnũ fato eueniens.

Non posim.] Colligitur non esse indistinctè minores restituendos, sed hoc cũ causæ cognitione, de qua dicetur in l.in causæ.prima.infrà, eod.

Secundò, qui sobriè rem suam administrant, non restituendũ minorẽ, si sobriè rem suam administrauerit, id est, prudenter, rectè, & temperanter, id est, non prodigaliter, sed frugaliter, facit tex. in l.is qui.in prin.ibi, *Filium si sobriè viuat patri curatorẽ dandum, magis quàm extraneum.* ff.de tutor.& curat. datis ab his.

Occasione damni non inconsultè accidentis, sed fato velit restitui.] Colligitur minorem non esse restituendum, si damnum fato patiatur, vnde si diuisio bonorum fiat cum minore per sortem, non poterit restitui, si per sortem obuenerit ei minor pars, æquata tamen per diuisores, per istum tex. in qua fortuna, & non facilitas decepit eũ, & vsus est iure communi, & sicut à sententia sortis, seu fortunæ non appellatur, quia non habet in mundo superiorem, teste Bal. in l.fin.in prin.C. communia delega. ita non datur minori restitutio contra sortem damnum dantem, hoc scribit Philip. Franc. in rub. de appella.in Decreta.col.3.nu.6.cũ sequ. qui adduxit l.primam.C.de his qui se deferunt.& l.ij.C. quãdo & quibus quarta pars debet.lib. 10. allegat etiam Bald.in l.ait Prætor.§.planè. ff.de minor. sed non inueni in lib. meo Bal. hoc scribentem.

Minor cõtra sortem nõ restituitur.

Posset tamen minor restitui, si damnum euidens pateretur ex æquatione partiũ, eò quòd vna sit multò maior altera, in eo autem præsumitur aliqua fraus inter æquatores, ob id vidi restitui quando notabile patitur

Restitutio propter dãnũ, ex æquatione partiũ, proueniens.

patitur damnum in ista diuisione, quia non bona fide censentur æquatæ partes, vt fieri debebat, & sic in literis restitutionis debet fieri mentio illius inæqualitatis.

Incõsulta facilitas.] Ex tex. constat minorem non esse restituendum, nisi damnum patiatur inconsultè, & sua facilitate, vel dolo & culpa aduersarij, & sic per istum tex. dicunt quidam, quòd si cõsilio peritorum vsus lædatur, nõ debet restitui, dicerem vix posse lędi minorem, si consilio peritorum vsus fuerit, si tamen etiam læsus fuerit, adhuc restituetur, quia periti errare potuerunt, vel quia ex tempore consuluerunt, lapsi sunt, vel speciem facti non planè retulit minor. facit quod cõsuluit Ioan. Auia. consil. 48. Circa præsentem.

Minor cõsilio sapiẽtum vsus, & læsus.

Seruum sibi necessarium comparauerit, mox decesserit.] Nota debitorẽ nõ teneri euictionis nomine, si res vẽdita fuerit post traditionem perempta, & mox hîc potest intelligi post traditionẽ, quia ante traditionem res empta, est in periculo vẽditoris. l. prima. & per totum. ff. de pericu. & commo. rer. vendi. & C. illo titul. quia res perit domini periculo. l. pignus. C. de pignora. acti. & venditor antequam tradat, est dominus, nempe traditionibus & vsucapionibus dominia rerum nobis acquiruntur. l. traditionibus. C. de pact. Rationẽ assignat hîc Iurisconsul. quia non est captus minor emendo sibi rem pernecessariam, licèt mortalem.

SVMMARIA.

1 *Incendium inter casus fato contingentes annumeratur.*
2 *Fuga seruorum æquiparatur morti.*
3 *In legis Falcidiæ ratione quæ comparentur.*

§. Si locupleti hæres extitit, & subitò hæreditas lapsa sit, putà prædia fuerunt quæ chasmate perierũt, insulę exustæ sunt, serui fugerunt, aut decesserunt: Iulianus quidem libro quadragesimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autẽ apud Iulianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim ætatis lubrico captus est adeũdo locupletem hæreditatẽ: & quod fato contingit, cuiuis patrifamilias quamuis diligentissimo possit contingere. Sed hæc res adferre potest restitutionẽ minori, si adiit hæreditatem in qua res erant multæ mortales, vel prædia vrbana, æs autem, &c.

Subitò.] Quod superiùs dixit, mox, hîc, subitò, dicit, lapsa sit hæreditas, & ideò hoc dicit, quia si longo tempore possedisset, posset repellere creditores per præscriptionem, etiam interim habuisset lucrum ex hæreditate, ob id dicit, subitò, hoc est antequam vsus fuisset longo tempore hæreditate, & istæ dictiones, subitò, mox, incontinenti, respiciunt arbitrium boni viri, & secundum materiam, vt Bart. & alij scribunt in l. prima. §. primo. ff. de verborum obligation.

Prædia chasmate perierũt. Vi fortè fluminis, quia erant iuxta mare, vel flumina, ideò per alluuionem ad aliud prædium delata sunt. l. adeò. §. præterea. ff. de acquir. rer. dom. & §. præterea. de rerum diuisio. in Institut.

Vel erant in montibus, & delapsa sunt vi aquarum, adeò quòd non remansit nisi lapis in illis montibus, vt docet gloss. & Bar. in l. ij. ff. solu. matri. vbi ille dicitur non soluendo, quando res erant in loco periculoso, vt in montibus, vel iuxta flumen rapidum, facit tex. in l. prima. §. sunt autẽ qui putant. ff. ne quid in flumi. publico, ibi, *Pone enim grande damnum flumẽ ei dare solitum, prædia eius depopulari.* Vnde docet Bald. hîc minorem restitui posse, qui emit molendinum in flumine, in quo molendina non longo tempore durant, sed sæpius destruuntur: nam ex hoc lædi dicitur, cùm citò perire posit, & antequã pereat, bonum est quòd restituatur: nam si posteà fato damnum contingeret, ideò non subueniretur illi.

Minor cõtra emptionem molẽdini restitutus.

Insulæ exustæ sunt.] Ex hoc tex. patet incẽdiũ inter casus fortuitos numerari, licèt plerunque culpa inhabitantium eueniat. l. iiij. ff. de offic. præfe. vigil. ibi dixi. 1

Et sic insula hîc capitur pro domo, nã prædium comburi non potest, & dixi multa allegãdo in l. impensæ. ff. de verb. signifi.

Serui fugerunt aut decesserunt.] Fuga seruorum & mors hîc æquiparantur, & in ratione legis Falcidiæ mortes seruorum, cæterorúmque animalium, furta, rapinæ, incẽdia, ruinæ, naufragia, vis hostium, prædonum, latronum, debitorum facta peiora nomina, &c. Martia. in l. in ratione. ff. ad leg. Falcidiã. 2 3

Neque enim ætatis lubrico captus est. Quod superiùs dixerat, inconsultè, nunc, lubrico ætatis, dicit: nam sicut locus lubricus dicitur, in quo quis consistere nequit, vt supra gelu, sic & figuratè adolescentia dicitur lubrica, non firma, sed quæ facilè labitur. Cicero in Verrem ait. Aetas puerilis maximè lubrica, atque incerta. & pro Cælio, Viæ adolescentiæ lubricæ, quibus illa insistere, aut ingredi, sine casu aliquo, aut prolapsione vix potest. & Salom. ait Prouerb. 30. Tria esse sibi incognita, & quartum penitus ignorare, videlicet viam iuuenis in adolescentia sua. & dicit tex. in c. omnis ætas. 12. q. prima. nihil incertius esse vita adolescentium, de qua etiam loquitur Philosophus lib. primo. Ethi. c. 3.

Et quod fato contingit, cuiuis patrifamil. quamuis diligentissimo posset contingere.] Ex hoc tex. colligitur minori non esse succurrendũ, si damnum quod perpessus est, cuiuis cõtigisset, quia vsus est iure cõmuni. l. inter eos. §. pen. ff. de fideiuss. l. fin. C. de in integr. restitut. quod est intelligendum, quando minor præuidit illa omnia, quæ alius diligẽtissimus prospexisset.

In hoc tex. æs autem alienum graue, quod non prospexit posse euenire: & sic licèt minor vsus sit iure communi, damnum alteri etiam contigisset, tamen restitui debet, si non præuidit ea, quæ euenire poterant, quæ diligentissimus paterfamilias præuidisset, & ita conciliari iura debent per istũ text.

Minor etiã iure cõmuni vsus, restituitur.

Vnde cũ do. de Corbie & de Iaigni minor esset in studio, ibi accepit mulam, & pro ęstimatione promisit centum aureos, quando erit Præses primus Parisiis, coniugatus, aut presbyter, fuit postea conuentus, & in senatu condemnatus ad iustam mulæ valorem, prout tempore promissionis esse poterat, anno 1526. die 2. Aprilis, ante Pascha.

SVM

SVMMARIA.

1 & 2 *Priuilegiatus quando contra priuilegiatum priuilegio vti possit.*
3 *Monasterium præfertur substituto priuato.*
4 *Aetatis beneficium est potentius, quàm Senatusconsultum Macedonianum.*
5 *Item quàm Senatuscon. Velleiani.*

§. Item quæritur, &c.

Minor quando aduersus minorē restituatur.

HIc §. cum l. sequen. tres decidit casus. Primus est, an minor aduersus minorem restitui possit? Et Pompo. simpliciter, id est, sine aliqua distinctione dicebat non esse restituendum, Vlpian. tamen ait esse à Prætore inspiciendum, quis captus sit: nam si ambo decepti sunt, vtpote, minor minori pecuniā dedit mutuam, is, qui accepit, eam dilapidauit, vel perdidit, certè nō restituetur is, qui dedit, sed melior erit conditio eius qui perdidit.

Et sic ex hoc tex. colligitur, quòd si ex contractu facto inter duos minores, alter tantùm læsus sit, is ipse restituetur, vtpote minor vendidit minori domum pretio centum aureorum, domus tamen multò pluris est valoris eo casu minor venditor læsus restituetur, & idem è contrario, & hoc innuit iste text. tacitè, licèt expresè non decidat, hoc tamen docet Accurs. hîc, dicens restitutionem, in hoc prodesse, vt contractus pro nihilo habeatur, & pactiones in eo cōtentæ non seruentur, sed irritētur, & demum res vendicari poterit, quod non conceditur de iure communi.

Item, si ambo decepti sunt, tunc iuuandus est is, qui de damno certat, & sic vidēdum est quando priuilegiatus vtatur priuilegio contra priuilegiatum.

Regula ergo ex hoc text. erit, quòd priuilegiatus non vtetur priuilegio contra priuilegiatum, vnde nō restituetur minor contra minorem, vt hîc, & in l. Aemilius. infrà, eodem. Bart. plenè in authen. quas actiones. C. de sacrosan. eccles.

1 Limitatur, quando vnus esset potentiore priuilegio munitus. l. sed & milites, ibi, *coæqualitas enim honoris militiæ fortior*. ff. de excusa. tuto. vt de minore si concurrat cum filiofamilias, vt hîc, & in l. si minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam crediderit, melior est causa consumētis, nisi locupletior ex hoc inueniatur litis cōtestatæ tempore is, qui acceperit, infrà, eodem. vnde priuilegium fori maius trahit ad se minus, & sic scholastici trahunt alios priuilegiarios ad suum forum, authē. habita. C. ne filius pro patre. nisi specialiter causa esset commissa à Rege, vt solet committi cōsiliariis supplicationum Parisiis, quia hi sunt præcipui, vt docet Lucas de Penna in l. penul. C. de silentia. lib. 12. & Matthæ. de Affli. in decisio. Neapol. 56. Fuit.

Scholasticorum priuilegium.

2 Sed si priuilegia sunt æqualia & paria, tunc is, qui certat de damno vitando, præfertur, vt hîc, dum dicit, meliorem esse causam eius, qui dilapidauit, & perdidit, sic & iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum verò petentibus non nocet, Papin. in l. iuris ignorantia. cum l. sequen. ff. de iuris & facti ignoran. tex. in §. rursus. de actio in Insti. Roma. consi. 179. Amplissimè. nu. 16. & sequen. Hyppoli. singul. 99. Priuilegiatus.

Certans de damno vitando.

Etiam erit melior conditio possidētis, per l. in pari causa. ff. de regul. iur. & d. l. si minor. infrà, eodem. gloss. & Doctor. in l. priuilegia. ff. de priuile. credi. plenè Henricus Boic. in c. dilectus. 3. de præbend.

Item, si vnus sit in vna causa & specie priuilegiatus, præfertur ei, qui est in genere, in illa tamen causa, in qua non est priuilegiatus. l. vlt. ff. ex quibus cau. maior. & ibi, certat is, qui vult restitui, de damno vitando, ibi, *si aliquid damni*. Et ecclesia restituitur contra ecclesiam. c. auditis. de in integr. resti. quia solùm persona læsa reperitur priuilegiata, vt hîc, vnde si Ecclesia sit substituta alicui si sine liberis decedat, si ipse ingrediatur monasterium, substituta Ecclesia præfertur monasterio, quia ad hoc tendit testatoris voluntas, & expressa dispositio, & quia substituta Ecclesia est pia, sicut monasterium, licèt alij substituto priuato monasteriū præferretur, per text. 3 in §. sed & hoc præsenti. in authen. de sanctis. episcopis. colla. 9. & in c. in præsentia. de proba. Sed in hoc casu monasterium habebit legitimam & Trebellianicam, filio ingresso monasterium debitam, aut saltem Trebellianicam si erat extraneus, & sic non debet conqueri vtraque Ecclesia, quia per prædicta vbique prouidetur, & hoc æquum est, quicquid dicant Doctor. in contrarium.

Restitutio Ecclesiæ.

Præterea, si locus pius fuerit institutus hæres, & legatum alteri loco pio factum fuerit, etiam hæres non detrahet Falcidiam de legato facto alteri loco pio, quia ad hoc speciatim est locus pius priuilegiatus, & non hæres institutus. authen. similiter. C. ad leg. Fal. Barba. consil. 15. decis. 3. vol. primo. & sic debet semper considerari si quis in ea causa sit priuilegiatus: nam quidam in foro sunt priuilegiati, alij in debito, quòd si agatur de priuilegio fori, respiciemus priuilegiatum in foro, si de debito agatur, debitorem in debito priuilegiatum respiciemus, & ista sunt in hoc maximè inspicienda.

Falcidia de legato loco pio facto non detrahitur.

Secundus casus est, si minor contraxerit cum filiofamilias maiore, vtpote, ei mutuando. an filiusfamilias iuuari Senatuscon. Macedoniani exceptione aduersus minorem possit, quod videbatur, quia est introductum in odium creditorum, qui filiisfamilias mutuant, vt in toto titulo ad Senatusconsul. Macedonia. tex. tamen contrarium statuit, quia magis 4 ætatis ratio, quàm Senatuscōsulti haberi debet, & sic potentius est beneficiū ætatis, quàm filijfamilias, per istum tex. & potentius priuilegium attendi debet, vt proximè dixi per d. l. si minor vigintiquinque annis. infrà, eodem.

Tertius casus est, si minor contraxerit cum aliquo maiore, qui remanserit minori obligatus in centum, pro qua summa apud minorem mulier intercesit, an Velleiano ipsa iuuari possit? Respōdeo posse, quia iure communi minor agere poterit in debitorē priorem, & si soluēdo sit, cogetur soluere, si verò soluendo nō fuerit, actio in mulierem dabitur, quia, vt prædictum fuit, magis habetur ratio ætatis, quàm Senatusconsulti, & quia minor agit de damno vitādo, vt Bart. docet in l. maritum. ff. solut. matri. & intelligo mulierem teneri, etiamsi debitor non esset soluendo tempore quo mulier promisit, quia læsus est minor, cùm hoc non sciuit, & quia imputetur mulieri, siue ipsa sciuerit, siue non, semper tenetur, cùm hic text. generaliter loquatur, & indistinctè mulierem teneri, si debitor nō sit soluendo, ergo quocunque tempore, quicquid dicat Hugō & Alber. hîc: nam potentius habet priuilegium fauore ætatis minor, quàm 5 mulier,

Mulier pro minore intercedens.

mulier, ob sexus fragilitatem, per istum tex. & in l. fi. in prin. ibi, *nec enim loco minoris vigintiquinque annis circunscripti, per omnia habenda est mulier.* ff. ad Velleian.

Et sic est vnus casus, in quo mulier obligari ex intercessione potest, videlicet si obligetur pro paupere minore. Alios casus tradit Accurs. in l. prima. ff. ad Velleia. & non iuuatur tunc exceptione Velleiani mulier, maximè quando debitor ab initio non erat soluēdo, quia eo casu creditor desiderabat fideiussorem idoneum, aliàs non contraxisset cum debitore, ne per istam mulieris intercessionem deceptus fuisset, quæ deceptio in necem illius creditoris tendebat, quod reprobatur, vt docet Bar. hîc, & dicetur in l. sequen. & l. si decipiendi. ad Velle. infrà.

Lex XIII. Vlpianus lib. XI. ad Edictum.

In causæ cognitione versabitur, vtrùm soli ei succurrendum sit, an etiam iis, qui pro eo obligati sunt, vt putà fideiussoribus. Itaque si cùm scirem minorem, & ei fidem nō haberem, tu fideiussoris pro eo, non est æquum fideiussori in necem meam subueniri: sed potiùs ipsi deneganda erit mandati actio.

In l. verum. §. sciendum. suprà dictum fuit subueniendum minoribus non passim, quod declarauit Iuriscon. hactenus, sed etiam ibi dictum fuit subueniendum minori causa cognita. ista l. cum l. sequen. vsque ad l. in pretio. §. nunc videndum. docet in quo consistat illa causæ cognitio, & primò, versabitur in causæ cognitione, an soli minori subueniendum sit, an verò etiam fideiussori eius? Vnde si nolebam credere minori, nisi dedisset fideiussorem, & is aliquem dederit, isti fideiussori nō subuenietur in necem creditoris, sed nec ipse fideiussor actione mandati vtetur aduersus minorem, pro quo fideiussit, sed eidem imputandum erit, cur pro eo promiserit & fideiusserit.

Svmmaria.

1 *Minor non restitutus aduersus fideiussorem, si pro minore soluerit, potest conueniri actione mandati.*
2 *Restitutio minoris etiā contra fideiussorem, non prodest fideiussori, in necem creditoris.*
3 4 5 & 6 *Minoris restitutio quibus casibus fideiussori prosit.*
7 *Minor, locupletior factus, non restituitur.*

§. In summa perpendendum erit Prætori, cui potius subueniat, vtrum creditori, an fideiussori. Nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mādatore dicendum erit, non debere ei subuenire: hic enim velut adfirmator fuit & suasor vt cum minore contraheretur. Vnde tractari potest, minor in integrum restitutionem vtrum aduersus creditorem, an aduersus fideiussorem implorare debeat, & puto tutius aduersus vtrumque.

Videre & cōsiderare Prætor in his debet, an per restitutionem subueniatur potius creditori, an fideiussori: nam minor captus neutri tenebitur, creditori non, nec quidem fideiussori, imò nec mandatori, qui mandauit fideiussori, vt pro minore fideiuberet, quia est velut affirmator, & suasor, vt cum minore contraheretur, sed poterit minor in integrum restitui, tam aduersus creditorem, quàm aduersus fideiussorem, & hoc iudex diligenter examinare debet, vt docet Ancha. consilio 330. Visis. versiculo, vel tertius. col. 2.

Colligitur ex hoc text. beneficium regulariter, quod reo datur, fideiussori quoque prodesse, sed si quis pro minore vigintiquinque annis circunscripto fideiusserit, si deceptus in re sit, tunc nec ipse ante habet auxilium, quàm restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio. Iulia. in l. exceptiones quæ. ff. de exceptio. vbi datur hæc regula, vt exceptiones, quæ personæ cuiusque cohærent, non transeant ad alios, veluti ea, quam socius, habet in id, quod facere possit, vel parens patronúsue, & sic non competunt fideiussori, sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus in solidum dotis nomine conuenitur, quamuis prædictæ personæ non teneantur, nisi quatenus facere possint, vt docet text. in l. sunt qui. cum l. sequen. iuncta l. & si fideiussor. cum l. sequen. ff. de re iudic. l. maritum. ff. solut. matrim. tamen fideiussores eorum in solidum tenentur, quia non est eadem ratio in fideiussore, quæ in principali: nam fauore personæ ipsi fuit indultum priuilegium, quod ad alios non transfertur, reg. priuilegium. de reg. iur. in 6. *Exceptiones personæ cohærentes.*

Sed rei cohærētes exceptiones fideiussoribus etiā competūt, vt rei iudicatæ, doli mali, iurisiurādi, quod metus causa factum est, & si reus pactus sit in rem, omnimodò exceptio competit fideiussori, intercessionis quoque exceptio, item quod libertatis onerandæ causa petitur. vt in l. prima. ff. quarū rerum actio non datur, etiam fideiussori competit, idem dicitur, & si pro filiofamilias contra Senatusconsultum quis fideiusserit. d. l. exceptiones. & sic conclusio est, quod exceptiones, quæ fauore personæ introductæ sunt, non competunt fideiussori, quia personale priuilegium non transit ad alios. l. quia. ff. solu. matrimo. secus in exceptione rei cohærente, vt prædictum extitit. *Exceptiones cohærentes rei.*

Ex his colligendi sunt casus sequentes. Primus est, minorem posse restitui tam aduersus principalem debitorem, quàm aduersus fideiussorem, quia est læsus in vtroque.

Secundus casus est, Si minor non fuerit restitutus aduersus fideiussorem, & is pro minore soluerit, minor poterit conueniri, & soluere tenebitur actione mandati, nisi aduersus fideiussorem quoque fuerit restitutus. l. Marcellus. ff. de fideiussor. & d. l. exceptiones quæ. in fi. 1

Tertius casus, Si minor fuerit restitutus etiā contra fideiussorem, hæc restitutio non proderit fideiussori in necem principalis, vt hîc, & compelletur soluere fideiussor, sed non aget posteà actione mandati, vt hîc dicitur, & d. l. Marcellus. 2

Quartus casus, Restitutio cōcessa minori, fideiussori non

non prodest.d.l.prima.C. de fideiusso. minor. quod ibi limitatur in l.ij.quando dolus aduersarij interue-
3 nerit.Vnde cùm Titius vellet cum minore contrahere, dolo induxit Sempronium ad fideiubendum, eo casu restitutio minoris proderit fideiussori etiam aduersus partem,quæ eum induxit.l.ij.C.de fideius. minor.Bald.consil. 226.& sequen.in 2. vol. quia dolus non debet alicui prodesse.l.non debet.in fin.cum l.sequen.de dolo.

4 Prodest etiam fideiussori minoris restitutio, quādo aliàs ipsa restitutio nullum afferret minori commodum, vtpote si minor non posset petere restitutionem contra fideiussorem,vt not.Doctor.in l.cùm filiusfamilias.§.primo.ff.de verbo.oblig.& Iacobi.in d.l.prima.C.de fideiusso.minor.

5 Item,quando fideiussor potest habere regressum contra alium:nam tunc beneficiū restitutionis concessum minori, proderit etiam fideiussori.l. minor vigintiquinque annis.ff.de Procura.facit l.& hæredi. §.1.suprà,de pact.

6 Etiam quando fideiussor succesisset minoris debitori principali, poterit ipse ex persona defuncti secūdùm quosdam petere in integrum restitutionem. l.Stichum. §. quod vulgò. secundùm vnum intellectum.ff.de solu.dicam in interpretat. ad illam l.

Præterea dicunt Bar.& Imol.in d.§. quod vulgo. prodesse restitutionem etiam fideiussori, quando minor compareret, & subiret defensionem pro eo, vtpote quia animo repetendi intercessit, sed Paulus & Cuma hanc Bart.sententiam improbant,& quòd minor non sit defensor necessarius,ob id non poterit prodesse minoris defensio in necem creditoris,vt docet iste tex.nam licèt fideiusserit quis animo repetendi, adhuc minor restituitur cōtra eum,si autem minor esset defensor necessarius,tunc defensio minoris prodesset fideiussori.vt in 2.limitatione dictum extitit.& probat l.idémque.§.generaliter.ff. māda. Vide quæ scribit Iacobi. in d. l. prima. C. de fideiussor. minor.

Fideiussor causa repetendi pro minore intercedens.

Adhæc si pupillus contraxisset cum tutoris vel curatoris authoritate, vel fuisset locupletior ex contractu,teneretur fideiussor, & ipse minor fideiussori. l.si pupilli. in princ.ff.de nego.gest.quia æquum est neminē locupletiorem fieri cum aliena iactura. l. nā hoc natura.ff.de condict.indeb.l.iure naturæ. de re-
7 gul.iur.nec posset minor restitui, in quo est locupletior,quia non est læsus.l.quod si minor.§.primo. & l. non omnia.infrà,eodem.

Etiam super glossæ dubitatione non est insistendum,quia per restitutionem non extinguitur obligatio naturalis,nec ciuilis:nam restitutio non est modus tollendæ obligationis, de quibus in titul. quib. mod.tolli.oblig. in Institu.sed vtraque obligatio est inefficax ad agendum propter restitutionem. vt no. in d.l.Stichum.§.quod vulgò.ff. de solut. Ideò postquam principale debitum tenet, & sic fideiussor est obligatus,potest compelli ad soluendum, nec actione mandati aget contra minorem, propter minoris restitutionem l.Marcellus. ff. de fideiussor. & in hoc probatur text.vt suprà dictum extitit.

Restitutio non extinguit obligationem.

Nō est æquum fideiussori in necem meā subueniri.] Colligitur restitutionem minoris non prodesse fideiussori, quia hoc non est æquum, & sic restitutio cùm ex æquitate proficiscatur, non datur contra æquitatem,aliàs beneficio Prætoris iniquitas fieret,& quis deciperetur,quod non probat l. prima. C.de his qui veniam æta.impetra.

Et sic dum minor impetrat literas restitutionis, debet narrare tam debitum, quàm etiam fideiussionem,& in eis se læsum esse lubrico ætatis,ob id restitui aduersus vtrumque postulet, per istum text. Et vtrumque eodem iudicio conueniet, & petet literas à iudice comprobari,& iudex eas comprobabit, annullando tam literas debiti,quàm fideiussionis,alioqui mandati iudicio conuenietur minor à fideiussore,si contra eum non restitueretur.l.prima. C. de fideiusso.minor.

Literæ restitutionis quid continere debeant.

Necem meam.] Nota amissionem bonorum tendere in necem dominorum, quia sicut pecunia dicitur vita hominis,& secundus sanguis,gloss. allegatur in l. Aduocati. C. de aduo. diuer. iud. ita & mors dicitur amissio bonorum, vt hîc, in necem meam.Multa scripsi de his in proœ.Concorda.

Etiam allegatur,nemini subueniendum in necem alterius,id est,in perniciem, & peremptionem, meliùs est enim neutri subuenire, quàm si vnum lædas. Vnde Papa ait,*Nos sumus viduis in iustitia sic debitores quod aliis iniustitiam facere non debemus.* c. ex tenore.de foro compe.Ioan.de Ana consil. 68. & pauperis in iudicio non misereberis. Exodi 23. Barba. consil.36.& consil.46.in 2.vol.

In summa notandum est minorem impetrare restitutionem debere,& contra creditorem, & contra fideiussorē,quia in vtroque læsus est, alioqui nil prodesset restitutio,cùm fideiussor ageret contra minorem,vt superiùs dictum fuit.

§.Causa enim cognita, & præsentibus aduersariis,vel si per cōtumaciam desint, in integrum restitutiones perpendendæ sunt.

DOcet iste tex. quomodo intelligatur causa cognita,& respondet intelligendum Prætorem neminem restituere debere, nisi vocatis partibus, & præsentibus,aut per contumaciam absentibus,etiam vbi pars lædi potest,vocāda est.l.de vno.ff.de re iud. & Imperator sic ait in l. vnica. in fin. C. si aduersus dotem.*Præses prouinciæ, præsente aduersa parte, examinabit.*idē dicit Imperator in l. prima. C. de præd. minor.& in l.ij. in fin. C. si propter public. pensitat. sic dicit, *Quæ omnia tractari conuenit præsente eo, quē emptorem extitisse proponis.* Et iste text. dicit in integrum restitutiones perpendendæ sunt causa cognita, id est examinandæ sunt,& ponderandæ præsentibus partibus,aut earum Procuratoribus, vel per contumaciam absentibus,alioqui pro nō facta habetur restitutio sine causæ cognitione, quia nullum esse, vel insufficiens esse,æquiparantur.l.quotiēs.ff.qui satisd. cogan.Alber.docet in l.si curatorem. col. prima. C. de in integr.restitut.refert Guido Papa.in consi.182. Nobilis.col.2.versic.3. Hoc probat Modestinus in l. etiam.§.fi.infrà,eodem.vbi sic scribitur, *Si ab hæreditate patris ætatis beneficio in integrum restitutus minor abstinuisset, nemine de creditoribus paternis præsente, vel ad agendum à præside euocato,an ea restitutio rectè facta videatur,quæritur, Herennius Modestinus respondit,cùm non euocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositū proponatur, minimè id creditoribus præiudicasse.* Et si aliqui sint euocati, illis

Restitutiones causa cognita facienda.

tantùm nocet, & sic non facta est, quoad non vocatos, restitutio.

Et in hoc iste text. est valde notandus, declarans multa iura, quæ dicunt causa cognita aliquid faciēdum, sicut in l. pupillares. ff. quemad. testa. aperiant. ibi, *Prætor pupillares tabulas aperiri nisi causa cognita non patietur.* alibi Iurisconsul. dicit, perpēso iudicio. in l. respiciendum. ff. de pœnis. & Imperator in l. ea quidem. C. de accus. annotandum est, vbicūque causa cognita aliqua facienda sunt, hæc neque passim admittenda sunt, neque districtè deneganda, sed à Prætore causa cognita temperanda. Vlpian. in l. sed hæc neque. ff. de Procura. l. sed si hac. §. Prætor. de in ius vocand.

Et sic tres sunt casus, in quibus minor restitutionem petet aduersus possessorem. Primus, quādo emptor sciebat venditorem causam habuisse, alios in textu legere oportet, & per Alexand. consil. 7. incipiente, Videretur. col. 2. vol. 5.

Item dum Bar. petit, an in restitutione requiratur libellus? & respondet quando petitur principaliter restitutio, offertur libellus, lis quoque contestatur, & alia seruantur, quæ in aliis causis. c. fi. de offi iudi. c. 2. & c. pen. de in integr. restitu. gloss. & Doct. in l. nam & postea §. si minor. ff. de iureiur. Nos verò in Francia literas restitutionis petimus coram iudice comprobari, &, vt vulgò dicitur, interinari, & interinando minorem restitui, ad illum statum, in quo erat ante sententiam, vel contractum rescindi, rémque alienatam restitui, & aliàs prout casus occurrit. Bald. in l. prima. C. si aduer. dotem. scripsi in tract. de restitu. in 2. tomo Commentar. ad Cōstit. Regi. & dicam in §. sequen.

Consuetudo in Frācia de literis restitutionis comprobandis.

Iste tex. allegatur, paria esse quem præsentem, vel contumacem, quia sicut contra præsentem procedi potest ad omnes actus iudiciales, ita contra cōtumacem, quia censetur præsens quoad suum damnum, vt plenè probaui in tract. de contuma. in 3. tomo Cōmentar. ad Constitu. Reg. & docet Bald. per illum tex. in authen. qua in prouincia. C. vbi de crimine agi oportet. & in l. cùm fratrem. colum. vlt. C. de his quib. vt indig.

Contumax æquiparatur præsenti.

§. Interdum autem restitutio & in rem datur minori, id est, aduersus rei eius possessorem, licèt cum eo non sit cōtractum: vt putà rem à minore emisti, & alij vendidisti, potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel re sua careat, &c.

Hic §. docet minorem interdum restituendum etiam contra possessorem, vt si emeris à minore domum, quam alij vendidisti, potest etiam aduersus rei possessorem minor restitui, ne rem suam perdat, & sic dabitur primo iudicium rescindens contra illum, cui minor vendidit, vt rescindatur illa venditio, & ea posteà rescissa, actio in rem contra possessorem dabitur, & ita olim seruabatur, & ista iudicia prosequebantur, nec ante finitum vnum, alterum in iudicium deducebatur. §. rursus. de actio. in Insti. & per istum tex. planè cōstat iudicium esse rescindens, & rescissorium, & quid sit, licèt Doct. valde dubitēt, qui non nouerunt praxim, Bart. tamen de his scribit in l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. in tit. ex quib. causis. maio. infrà, l. necnon. §. exemplo. ibidem.

Restitutio contra rei possessorē.

Et per hoc patet perperàm sensisse Ias. & alios in d. §. rursus. de actio. in Institu. asserentes ex rescissorio iudicio duplicem adesse actionem, institutoriam scilicet, & restitutoriam. per tex. in l. quamuis. §. si cū essem. ff. ad Velleia. ibi, *qua actione magis instituetur, quàm restituetur obligatio.* Et sic vocatur actio institutoria, quòd sit à Prętore de nouo instituta, qua mihi, pro eius recuperatione, quam tamen primum nō habueram, succurratur, hoc non videtur verū, quicquid dicat D. Ioannes Maurit. in tract. de restitu. in integrum: nam actio omnis, quæ à lege instituitur, diceretur institutoria, & aliæ dicerētur datoriæ, quādo à lege dantur, aliæ confirmatoriæ, quod est ridiculum, ideò & restitutoria vocatur, quòd minorem ad ius pristinum restituat, & ita scripsi in l. verbis legis. ff. de verb. signifi.

Hodie verò, vt circuitus vitetur, vtrumque cumulari solet in Francia, quicquid dicat Bart. in l. fin. C. ex quibus caus. maio. & Mauric. in c. 6. & hoc docet Guido Papa in decisi. Delphi. qu. 43. An prætendens. Nempe dicanici concludere sunt assueti, vt literæ restitutionis comprobentur, & comprobando rescindatur venditio facta per minorem, qua rescissa restituatur dicto minori domus per eum vendita, in qua lęsus fuit, vt plenè scripsi in tract. de rescisio. cōtract. artic. primo. gloss. 2. in 2. tomo Commenta. ad Consti. Regi. & arti. 2. gl. 5. in fi. de restitutio.

Item iste tex. est singularis, in quo restitutio competit minori ex Iurisconsul. interpretatione, etiamsi nihil gestum sit cum eo, nec contractum, licèt in edicto Prætoris sit, *Quod cum minore gestum est.* l. prima. & l. ait Prætor. suprà, eod. sed videte quæ scribam in l. Aemilius. & l. etiam. 2. infrà, eodem.

§. Pomponius quoque libro vicesimooctauo scribit Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundū vendidit & tradidit, si emptor rursus eū alienauit, si quidem emptor, &c.

Hic §. distinguit minorem non restituēdum aduersus possessorem, & emptorem secundum, si bonæfidei possessor sit, & primus, qui contraxit cum pupillo, soluendo sit: alioqui si primus emptor non sit soluendo, agetur contra secundum, siue sit bonæfidei possessor, siue non, siue sciens, siue ignorās, & hoc probat Paul. Iureconsul. in l. planè. sequen.

Lex xv. Caivs lib. IIII. ad Edictvm provinciale.

Sed vbi restitutio datur, posterior emptor reuerti ad auctorem suum poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem iuris erit.

Ista lex ponit casum notandum, quod vbi agitur contra posteriorem emptorem, ille poterit agere, re euicta, contra priorem venditorem & authorem.

Idem

Idem etiam dicendum erit, si primus vendiderit secundo, & secundus tertio, & tertius quarto, si per plures manus emptio ambulauerit, vt idem iuris sit, & ex hoc text. puto elicitum tex. in cap. si beneficia. de præbend. libro sexto. Et de verbo, ambulat, vt etiam metaphoricè respiciat res, scripsi in l. hæc verba, illi. ff. de verb. signifi.

Restitutio fit etiã cõtra secundũ emptorem.

Ex hoc text. colligitur, minorem posse agere non solùm contra eum, cui ipse fundum vendidit, verùm etiam contra alium emptorem, si primus emptor alteri vendiderit, quod verum est, si posterior emptor sciuerit emptionem à minore factam, quod potest probari, si primus emptor tradiderit illi instrumentum emptionis factæ à minore, vel si hoc ei est expressum in secunda venditione, & in instrumento secundæ venditionis, alioqui si posterior emptor ignorauerit, non agetur contra eum, si soluendo sit primus emptor, quia minor consequi à primo emptore fundi æstimationem poterit, vt hîc, & consuluit Alexand. consilio sexagesimoseptimo. Videretur. in 5. volu.

Minor quomodo ĩ Frãcia restituatur.

Nisi minoris intersit habere rem, tunc etiamsi soluendo sit prior emptor, agetur contra possessorem rei, per l. si in emptionem. & l. si res. infrà eodem. Et hoc firmat hîc Alber. Et ista sentẽtia seruatur in Forensi iudicio in Francia, vt minor semper restituatur & contra emptorem, & contra possessorem, siue primus emptor fuerit soluendo, siue non, & ita vidi iudicari, siue res fuerit vendita, siue donata, vel alio titulo in alium translata per primum emptorem, nisi à iudice fuerit vendita, tunc nisi grãde damnum minor consequatur, non restituetur cõtra possessorem. per l. si ex causa. suprà eod. propter rei iudicatæ authoritatem. l. seruo. §. cùm Prætor. ff. ad Trebel. Nam secundus emptor poterit, euicto prædio, agere contra primum, & ipsi succurretur hac via, & minor suã rem obtinebit, & in Francia facilius debet iudex restitutionem minori concedere, eò quod à Principe hoc conceditur minori per literas Regias, ideò voluntas Principis iusta sequenda est, licèt iudex ex sua potestate, hoc iure vetante, concedere non posset.

Restitutio ad instantiã peremptam.

Ideò hodie restituitur minor ad instantiã peremptam, etiam tutore vel curatore existente soluendo, licèt de iure cõtrà. l. si minoris. ff. de administra. tutor. l. properandum. in fi. vbi Doctor. C. de iudi. imò hodie in Francia in omnibus restitutionibus, quæ ipso iure fiunt, opus est rescripto, quicquid dicant Doct. in l. admonendi. ff. de iureiur. & in l. Diuus. de re iudic. Hoc docet Nicol. Boër. in decisionibus Burdeg. quæst. 247. nunc ad secundam. vide in l. Imperatores. infrà, eodem.

Notãdum est minorem teneri restituere pretium in quo factus est locupletior, antequam rem consequi possit. l. quòd si minor. §. restitutio. infrà, eodem. vbi dicetur. l. prima. C. de reputa. quæ fiunt in iudic. &c.

Pretiũ secundo emptori restituendum à minore, rẽ vendicãte.

Et tenetur minor pretium restituere ei à quo rem vendicat, & non primo emptori à quo prius habuit. probat l. iij. C. quod met. cau. quia primus emptor à secundo emptore habuit pretium, ergo iterum illi non debet dari. l. bona fides. ff. de regul. iur. & abest istud pretium à secundo, ergo illi restitui debet. l. si emptor. ff. de rei vendica. l. si & rem. de peti. hæredi. l. venditor. de hæredi. vendi. & ista sententia est tutior, vt docent Gulielm. & Iacobus de Rauen. prout Albe. hîc refert, & hæc seruantur in Curiis, quia primi emptoris nõ interest, postquam recuperauit pretium à secundo emptore.

SVMMARIA.

1 *Societas donationis causa non rectè contrahitur.*
2 *Extraordinarium remedium à iudice non dandum, quando ordinarium competit.*
Restringitur. 3. *& sequen.*
5 *Minor restitutionem petere potest, quamuis possit appellare.*

LEX XVI. VLPIANVS LIB. XI. AD EDICTVM.

In causæ cognitione etiam hoc versabitur, num fortè aliqua actio possit competere, citra in integrũ restitutionem. Nam si communi auxilio & mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinariũ auxilium: vtputà, cum pupillo cõtractum est sine tutoris authoritate, nec locupletior factus est. Ita relatum est apud Labeonem, si minor circunscriptus societatem coïerit, vel etiam donationis causa, nullam esse societatem, ne inter maiores quidem: & ideò cessare partes Prætoris. Idem & Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est.

Hæc l. prosequitur materiam causę cognitionis, videlicet vt minor non possit restitui nisi causa cognita, in causæ autem cognitione versari docet hîc Vlpian. an alia actio detur minori, vel aliud remedium extra in integrum restitutionem: nam si minor iure communi iuuetur, non debet impetrare restitutionem in integrum, nec ei tribui extraordinarium auxilium, vtpote si cum minore fuerit contractum sine tutoris authoritate, & ipse non sit locupletior factus iure communi, agetur ad declarationem contractus, & nullum eum esse dicetur, ergo non est veniendum ad auxilium extraordinarium, & ad aliud quàm ad commune. extraordinarium autem vocat hîc auxilium, non commune, ordinarium verò, commune.

Minor societatẽ cõtrahens.

Quod si idem contraxerit societatem cum aliquo, etiam donationis causa, quia ipse minor posuit totum, & donabat partem alteri, vt essent deinceps socij, certè societas est nulla, etiam inter maiores, ob id non potest Prætor concedere huic minori restitutionẽ cùm iure cõmuni nullam possit dicere societatem, sic initam: dicit etiam Offilius satis esse ipso iure minutum minorem, & Vlpian. ait sic donationis causa societas non rectè contrahitur. in l. societas. in fi. ff. pro socio. 1

Ex hoc text. colligitur, minorem non esse restituendum, si alia actio detur, de quo dicam infe-

rius, & multa scripsi in l. & eleganter. suprà, de dolo.

Secundò, cùm datur commune auxilium, non debet ei dari extraordinarium; de quo etiam infrà.

Auxilium iuris extra ordinariũ. Tertiò, per istum text. dicunt interpretes auxilium in integrum restitutionis extraordinarium esse, quia iuri communi pugnat, & contra ius commune competit. vt Bart. & alij scribunt in l. iij. §. primo. ff. de noui oper. nuntia.

A qua sentẽtia Zasius in suis intellectibus dissentit, cùm hoc remediũ restitutionis ex æquitate competat. l. prima. ff. de in integr. resti. & dicatur iustissimum, in l. prima. ff. ex quib. cau. maior. ob id nõ potest esse contra ius commune, quod est ars boni & æqui. l. prima. ff. de iusti. & iure.

Restitutio etiam contraius. Mauritius in tract. de restitu. in c. 2. his verbis conciliare nititur, vt hi optimè indicarint, qui restitutionem contra ius competere sunt tutati, habita ad id consideratione, quòd per eam contractus, qui iure communi subsistebant, cassentur & annullentur.

Ideóque Zasium verè, probè & rectè sensisse, non esse iuri communi pugnantem restitutionem, quia Prætoris edicto adinuenta sit, ac Prætorum edicta sub iuris communis formula includi, necnon in iure scripto clausa esse, imò existimarem moderniores illos nihil à Zasio dissentire, nec abnegasse restitutionem iuris communis esse, hæc ille Maurit. Doct. egregius.

Authoris opinio, an restitutio sit contra ius. Ego verò putarem restitutionẽ nullo modo esse contra ius, quod sex partibus constet. §. constat. de iure natur. in Institu. & in his sex partibus inclusa sunt edicta Prætorum, inter quæ est materia restitutionum, ergo non est contra ius, imò secundùm ius, vt videmus in his titulis inscriptum, nec posse dici contra ius, eo quòd per restitutionem rescindantur contractus: nam per metum, dolum, falsum, & alio modo à iure rescinduntur contractus, vt patet in illis titulis & ff. & C. ergo ista erunt contra ius, quod non est verum, nec id quod à iure rescinditur, dicitur contra ius, imò potiùs eo, quòd rescinditur à iure, contra ius non est, nam multa rescinduntur ex æquitate iuris, vel à iure ipso datur restitutio. vt in l. ij. C. de rescin. vendit. & non sunt contra, sed secundùm ius rescissa.

Sed aduertendum est, quòd ex legibus datum est commune auxilium, & ordinarium pupillo, vt si sine tutore contrahat, contractus sit nullus. l. prima. ff. de autho. tuto. l. cum quidam. de administra. tuto. C. & l. in negotiis. ff. de regul. iuris. & tunc postquam minor est communi auxilio munitus, non datur ei restitutio: nam in §. sequ. dicit, *Satis enim ipso iure munitus est*, & in §. Pomponius generaliter probandum est vbi contractus non valet, pro certo se Prætorem non debere interponere, scilicet ad restituendum minorem: Prætor enim statuit adiuuandi, supplendi, & corrigendi iuris gratia, l. ius autem. ff. de iusti. & iur. sed postquam est commune auxilium, nõ oportet iuuare, vel supplere. ergo Prætor non vult restitutionem concedere, postquam ius sufficit, nec armato alia præbere arma, hoc enim superfluum esset.

Verùm, quia interdum ex lege non erat prouisum minoribus contrahentibus authore tutore, quia eo casu contractus valet, æquitate motus Prætor vnum auxilium, videlicet restitutionem adinuenit. l. prima. ff. de minor. quod tamen extraordinarium auxilium Vlpian. dixit, quia extra ordinem communis auxilij inuentum, & sic intelligitur ista lex in causæ. 2. ibi, *nam si communi auxilio, & mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium*, scilicet extra commune, vtputa, si cum pupillo contractum est, sine tutoris authoritate, nec locupletior factus est, non valebit de iure communi contractus. l. Iulia. §. sed cùm in facto. ff. de actio. emp. sed factus valet authore tutore, sed ex æquitate, si læsus minor sit, rescindetur contractus, per restitutionem, est quod notandum.

Iste text. allegatur per Accurs. hîc perperàm dicentem, restitutionem non esse concedendam, si alia sit actio minori, sed in contrarium est tex. in l. etiam. C. si tutor, vel curator interuenerit. vbi sic habetur: *Etiam in his, quæ minorum tutores, vel curatores malè gessisse probari possunt, licèt personali actione à tutore, vel curatore suum consequi possint, in integrum restitutionis auxilium eisdem minoribus dari iampridem placuit.* Et sic patet restitutionem minori cõcedendam, etiam si aliquam actionem habeat. vt in d. l. prima. & maximè si ei pleniùs per restitutionem succurratur, vt inferius dicetur. *Minor restituitur, licèt ei alia sit actio.*

Nec obstat iste tex quia loquitur in Prætore, quã cognitionem ipse habere debeat, antequam minorem restituat, certè debet dispicere, an alia actione sine restitutione sit munitus: nam si minor commune auxilium habeat, & mero iure munitus sit, id est, communi iure, puro, & liquido, non dabit ei restitutionem, vt, quando contractus est nullus, non debet eum restituere, quia minor est munitus communi auxilio, & sic non probat hic tex. non dandum remedium extraordinariũ, quando ordinarium competit, sed probat iste text. minorem non restituendum, si commune auxilium habeat, & mero iure sit munitus, quia hoc superfluè ei concederetur, & superflua sunt resecanda, vt Imperator fecit in prima constitutione. C. & quia Prætor inuenit remedium supplendi iuris gratia, quod in hoc casu supplendum non est, cùm sufficiat commune auxilium. *Obiectionis solutio.*

Regula ergo ex hoc text. elicitur, iudicem non debere illi auxilium extraordinarium impartiri, qui habet ordinarium, tum ne superfluis vtamur remediis, tum etiam vt suo quisque sit contentus, & aliena non quærat. 2

Limitemus non procedere, quando vtilius esset eidem minori restitutionem concedi. l. cum mandato. & l. Aemilius. infrà, eodem. dixi in l. in causæ. prima. §. Pomponius. suprà, eodem. gloss. & Doctor. in l. fin. C. si aduer. rem iudic. Alex. consi. 207. Domine. in fin. vol. 7. 3

Secundò, si non esset minutus mero iure contra vnum, sicut contra alterum: contra illum enim, contra quem non est munitus, restitui poterit, vt intelligunt Doctor. l. etiam. C. si tutor, vel cura. interue. vel si vitaretur circuitus, & litium anfractus. l. in causæ. prima. §. Pomponius. suprà. vbi scripsi. Corne. cõsilio octuagesimoseptimo. Circa primum. col. 4. in primo. volum. 4

Tertiò,

5 Tertiò, limito in Principe, qui potest restituere etiam si commune auxilium minor habeat. l. si ex causa. §. fin. cum l. sequen. suprà, eodem. nam iste tex. loquitur in Prætore, vt non tribuat auxilium extraordinarium, si cõmune competat, sed Princeps hoc facere potest.

Princeps restituit minorẽ, licèt aliud auxiliũ ei cõpetat.

Ideò, in hoc regno, cùm restitutiones petantur à Principe, si concessæ fuerint ipsis minoribus, debent à iudicibus comprobari, etiamsi alia habeant remedia, quia Princeps his vult pleniùs subuenire, & potest, ob id voluntas eius sequenda. l. leges. C. de legib. etiam quia bonum est plura habere remedia, & vtilius eligere. l. quod in hæredem. §. eligere. ff. de tributo. acti. Panor. & alij in c. ex parte. de rescrip. & Feli. in c. significauit. de testi.

Et sic non videtur vera regula ab interpretibus hactenus mordicus defensa hîc, quòd non competat remedium extraordinarium, vbi ordinarium competit, quia sæpius datur remedium extraordinarium à iure, vt in §. sequ. probatur, & Zasius probat, etiãsi ordinarium competat, vt quis plura habeat remedia, & possit sibi vtilius eligere. d. l. quod in hęredem. §. eligere. ff. de tributo. Doctor. in l. edita. C. de eden. & in regu. nullus pluribus. de regul. iur. in 6. Guido
6 Papa in consil. 114. Quia in causa. in fin. Et minor restitutionem petere poterit, licèt possit appellare. gloss. & Doctor. in l. fin. C. si aduer. rem iudic. c. tum ex literis. de in integr. resti. Francisc. Marc. in decisio. Delphi. q. 55. in 2. parte.

Extraordinarium remediũ quãdo dãdum non sit.

Sed quando quis munitus est communi auxilio & mero iure, ac sufficiente, tunc non ei dabitur à iudice extraordinarium, quia superfluum esset, & iudex non debet introducere superflua remedia, etiam quia iudex debet iudicare secundùm leges, & eas sequi, & auxilia à iure data amplecti, & alia non quærere. c. primo. de re iudi. quod si iudex aliud remediũ daret, quàm à iure datum, videretur ius contemnere, & suo sensu iudicare, & prudẽtiæ suæ inniti, quod iura reprobant. c. ne innitaris. de constitu. Ideò istud videtur hîc prohibitum, & per hæc tolluntur ea, quę abundè scripta sunt ab interpretibus, videlicet vt iudex non debeat dare auxilium extraordinarium, vbi adest commune ne ius contemnat, sed lex ait, Princeps non est prohibitus plura remedia ordinaria, vel extraordinaria vni pro vna re cõcedere, imò illa, quæ concedit, videntur ordinaria, vt in l. iij. ff. nautæ caupo. l. omnes. 2. C. de anno. & tribu. libr. 10. quod potest probari in condictione: nam aliquando tres competere possunt. l. prima. ff. de condict. sine causa. l. prima. de condict. triti. facit l. prima. §. per hanc. vbi gloss. ff. de re iudic. l. prima. §. inde quæritur. de publica. alia tradunt interpretes in d. l. iij. de noui oper. nunciat. & gloss. & Doctor. in cap. 2. de offic. iudic.

Officiũ iudicis quatenus extendatur.

Ex prædictis etiam apparet falsam esse interpretum sententiam, dicentium officium iudicis esse auxilium extraordinarium, & id implorandum vbicunque deficit actio, & sic non competere, vbi ordinarium, & actio datur: nam nulla est actio, nec persecutio, in qua officium iudicis non interueniat, aliàs non proferretur aliqua ab ipso iudice sententia, vt plenè probaui in l. actionis. ff. de verborum significatione, quicquid dicat Guido Papa in Decis. Delphi. quæst. 362. Vtrum officium. quia nõ potest esse persecutio in iudicio, nisi officium iudicis interueniat. Doctor. in §. primo. de actio. in Insti. nec distinguendum est, an sit nobile, vel mercenarium, vt interpretes distinguunt. in l. prima. ff. de iurisdic. omn. iudic. nam hoc esse superfluum, & extra ius inuentum, asserui in d. l. actionis verbo.

Nec obest l. quod si minor. §. fin. infrà, eodem. vbi sic Iurisconsul. Paulus scribit: ***Ex hoc edicto nulla propria actio, vel cautio proficiscitur, totum enim pendet ex Prætoris cognitione***, quia non probat, nempe ex hoc edicto Prætoris de minoribus, non oritur propria actio, neque cautio, quia dicitur in eo, ***quæ res erit, animaduertam***, & sic Prætor debet animaduertere, an debeat minorem restituere, nécne, nõ quòd propria actio detur ex restitutione, sicut ex mutuo, & ita loquitur ille tex. vt ibi dicam, sed si restitutio cum causa petatur, non poterit eam recusare iudex, vt dixi de officio iudicis in d. l. actionis.

Obiectionis solutio.

Etiam perperàm existimant Doctor. restitutionem in integrum competere ex solo iudicis officio: nam competit ex edicto Prætoris, de quo in l. prima. sed an minor sit restituendus nécne, in causæ cognitione est, quæ causæ cognitio ad iudicem spectat, & ita debet intelligi hæc lex, & aliæ loquentes de in integrum restitutione minorum, etiam maiorum. in l. prima. ex quib. cau. maio. ad quæ non aduerterunt interpretes, & sic cessabit difficultas, an beneficium restitutionis possit cedi, & remitti, de quo non est dubitandum, cedi posse, & transmitti. l. quod si minor. in princ. & l. patri. infrà, eodem. quicquid Bar. & alij dicant in l. prima. §. vsufructuarius. ff. de noui oper. nuntiat.

Restitutionis beneficium cedi potest.

Et id docet gloss. singular. in verbo, competere. in fi. Rauen. etiam in verbo, exceptio, in Alpha, dicit exceptionem non tollere restitutionis in integrum auxilium, quam dicit singul. Alex. in l. admonendi. col. prima. ff. de iureiur. quòd sicut exceptio non impedit restitutionem, ita nec replicatio. Feli. in c. significauit. de testi. de ordinario & extraordinario iure & remedio multa scripsi in l. pupillus. §. munus. ff. de verborum significatione, quæ poterunt pro intellectu horum videri.

Restitutio nõ tollitur per exceptionem.

§. Pomponius quoque refert libro vicesimooctauo, cùm quidam hæres rogatus esset fratris filiæ complures res dare ea conditione, vt si sine liberis decessisset, restitueret eas hæredi: & hæc defuncto hærede hæredi eius cauisset se restituturã, Aristonem putasse in integrum restituẽdam. Sed & illud Pomponius adiecit, quòd potuit incerti cõdici hæc cautio etiam à maiore. Non enim ipso iure, sed per condictionem munitus est. Et generaliter probandum est, vbi contractus non valet, pro certo Prætorẽ se non debere interponere.

Species facti est, Quidã in suo testamento hæredem instituit, rogauitque eum, vt quàm plures res filiæ fratris daret, ea conditione, vt si filia decederet sine liberis, eas res hæredi eius restitueret, deinde hæres mortuus est, filia tamen hæredi hæredis promisit se restituturam eas res. Quæsitum fuit, an filia

Casus huius textus.

restitui posit, videbatur non posse, quia hæredis appellatione omnes cõtinentur successores, & tam hæres primus, quàm hæredis hæres. l. hæredis. ff. de verbor. sign. Aristo tamen putat in integrum restituendam filiam, quia legatum (vt Accur. sentit) erat conditionale, vt hęredi restitueretur, quòd si hæres moriatur, fideicõmissum non transmittitur in successorem. l. vnica. §. sin autem aliquid. C. de cadu. tollen. Ergo cauendo successori hæredis, læsa est fratris filia, & sua facilitate, ob id restitui potest per istum tex. vel potest dici filiam grauatam restituere hæredi eius, & non hæredi alterius, vt dicit iste tex. ideò non extenditur ad hæredem hæredis.

Imò adiecit Pompo. hanc cautionem posse condici etiam à maiore, incerti, id est, condictione incerti, quæ datur ad ea repetenda quæ nõ sunt certa, sed cautio ista non est stipulatio, quæ ad certa tendat, sicut si promisisset duos seruos, ideò poterit hac condictione incerti repeti. vt in l. fin. ff. si quis in ius voca. non ierit. suprà, vbi dixi.

In versiculo, non enim, tollit dubium Iurisconsultus, si quis dicat restitui nõ posse filiã, quia est iure communi munita, respondet nõ esse ipso iure munitam, sicut quando nullus est contractus, vt suprà dictum fuit, ideò Iuriscõsultus regulam præbet, tunc demum restitutionem competere, quando contractus valet, & non competere quando non valet.

Ex hoc text. colligitur iuncta gloss. legatum seu fideicommissum cõditionale in hæredem non transferendum. d. § sin autem aliquid. dixi in l. cedere diem. ff. de verb. signi. sic nec substitutionis spes, quia personam respicit. l. sed si plures in prin. ff. de vulga. l. si ex pluribus. de suis & legit. Alibi de his dicetur in suo proprio loco.

Minor ex promissione læsus.

Nota ex hoc tex. minorem restituendum, si promiserit id, ad quod non tenebatur, quia ex sua promissione læsus est, & ex sua ignorantia & facilitate, ob id per restitutionem ei succurritur: nam ad hoc tendit Prætoris edictum, quod cum eo gestum est. vt in l. ait Prætor. suprà, eodem.

Et illud Pompo. adiecit.] Colligere possumus minorem restituendum, etiamsi auxilium aliud habeat: nam condictio incerti hîc competit, ad repetendum illam promissionem, quam filia fecit, de restituendo bona hæredi hæredis, si ipsa decesserit sine liberis, quia ipsa nõ tenebatur restituere, nam conditionale fideicommissum expirauerat, ideò illam etiã cautionem repetere posset. l. prima. ff. de condict. sine cau. vbi sic ait Vlpian. *Qui autẽ promisit sine causa, condicere quantitatem non potest, quam nõ dedit, sed ipsam obligationem*, & agetur, vt instrumentum obligationis cancelletur, & annulletur, & sic cassum & annullatum, eidem promissori reddatur. l. dissolutæ. C. de condict. ex lege. scripsi in primo tomo Commentar. ad Consti. Regi. tracta. de liter obliga. gloss. 9.

Minor quãdo restituẽdus sit, vel non.

Sed in versiculo, non enim, regula colligitur, tunc demum minorem restituendum, etiam si auxilium habeat per exceptionem, si verò auxilium ipso iure minori competat, non est restituendus, & sic debet intelligi huius l. etiam principium: nam ad id, quod non valet, non potest minor restitui, quia ipso iure auxilium ei competit, vt in cõtractu facto à minore sine curatore, sed si contractus factus sit cum curatore, valet quidem, licèt ipse minor posit exceptionem non iusti pretij, vel aliam opponere, tamen restitui poterit per hunc text. nam vbi contractus non valet, non debet se interponere Prætor ad restituendum minorẽ, ergo si valeat, licèt competat exceptio ad annullandum, tamen restitutio dabitur, & Princeps etiam si valeat contractus, concedit literas in Francia, vt annulletur contractus, quatenus de facto processit, vt alibi dictum fuit.

§. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circunuenire.

Idem Põponius ait in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus, se circunuenire, quæ verba declarat Paulus Iurisconsult. in l. item si pretio. in fi. ff. loca. sic inquiens, *Quemadmodũ in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, & quod minoris sit, pluris vẽdere, & ita inuicem se circunscribere, ita & in locationibus quoque & conductionibus iuris est*, & ideo Hermogenes ita scribit, *sub prætextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarij probari posit, rescindi locatio non potest*. ibidem. l. & ideò.

Istum tex. intelligunt Doctores licere decipere sine dolo, aliàs agi doli actione poterit, vt suprà de dolo patet, etiam bono viro non licet alium decipere, gl. in l. semper in contractibus, ff. de regul. iur. & de iure diuino, etiam in foro conscientiæ, non licet aliquem decipere, sed naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, pro tempore, & loco, & hoc probat Panor. & alij in c. cùm dilecti. de empti. & vendi. & per Conrad. in tract. de contracti. q. 55. & sequen. & Pantha. Calder. in repeti l. ij. col. 35. de rescin. vendi. alibi, si operæpretium fuerit, abundantiùs dicam, his nunc contentus. *Decipere aliũ nullo iure licitum.*

§. Nunc videndum qui in integrum restituere possunt. Et tam præfectus vrbi, quàm alij magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis causis, quàm contra sententiam suam.

Docet hîc Iuriscõsultus qui magistratus posit in integrum restituere, dicens præfectum vrbis restituere posse, & alios magistratus secundum suam iurisdictionem, nam si pædanei sint, non poterunt, quia sua non est iurisdictio. vt C. de pæda. iudic. ideò text. dicit in l. vnica. ff. si quis ius dicenti non obtempera. *secundùm ius suæ potestatis*, vel dicit Accurs. quilibet in sua iurisdictione, & inter suos subditos cognoscendo restituere potest, & intra quãtitatem, quæ in sua iurisdictione cõtinetur, quia eam non potest excedere, si restitutio pluris erat, quàm sua continebat iurisdictio. l. fi. ff. de iurisd. omn. iudi. & l. ij. C. vbi, & apud quem. *Magistratus qui possint restituere.*

Item poterunt in integrum restituere tam in aliis causis, quàm etiam contra sententias latas à se ipsis, sed minor magistratus non restituet aduersus sententias maiorum, l. minor. infrà, eodem. & per text. notabilem,

Inferior Episcopo nō restituit aduersus decretum Episcopi.

notabilem, quòd sicut non potest minor magistratus restituere aduersus sententiam maioris, ita nec aduersus actum à priuato gestum, in quo authoritas superuenit. Vnde si Episcopus interposuerit decretum in alienatione rei Ecclesiasticæ, non poterit inferior Episcopo concedere restitutionem: Alexand. & Iason firmant in l. nam & posteà. §. si minor. ff. de iureiurand. poterit tamen iudex minor incidenter cognoscere, etiam pædaneus de restitutione, l. quotiens. C. de iudic. l. fin. C. vbi & apud quem. nisi illa causa fuisset agitata coram iudice superiore, vt per Doct. in d. §. si minor. & d. l. quotiens.

Praxis vetus de reuidenda sententia correctè.

Et per istum textum probabatur praxis, quam olim iudices in patria iuris scripti habebant, vt lata sententia contra aliquem is impetrabat literas à Seneschallo, vt suis impensis sententia reuideretur, & interdum annullabatur in reuisione, & ista praxis seruabatur etiam in Delphinatu, sed hodie est correcta, & iudices maximi solent, vt Parlamenta, cognoscere per literas ciuiles, vel per supplicationem, quam propositionem erroris dicanici vocāt. authen. quæ supplicatio. C. de precib. Imperat. offer. de quibus abundè scripsi in primo tomo Commentarior. ad Constitut. Reg. Gallicas, tit. de supplicat. & erro. proposit.

Lex XVII. Hermogenianvs lib. I. Ivris ἐπιτομῶν.

PRæfecti etiam Prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari ab iis non possit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam, in integrum verò restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circunuētionis allegationem continere.

ISta lex docet Præfectos Prætorio posse in integrum restituere aduersus eorum sententias, licèt ab illis non posset appellari. Rationem ponit, quia appellatio continet querelam iniquitatis sententiæ, in integrum autē restitutio erroris proprij, veniæue petitionem, vel aduersarij circunuentionis allegationem.

Minor aduersus arestum Curiæ supremæ an restituatur.

Et sic per istum textum patet minorem posse restitui etiam aduersus sententiam Præfecti Prætorio, sed istam l. non seruari in Francia affirmat Benedict. in repetit. cap. Raynutius. in verbo, si absque. secūdo. de fideicommiss. substit. numero 50. de testam. vbi dicit nunquam minorem audiendum per viam restitutionis in integrum aduersus arestum Curiæ supremæ, quia per ordinationes Regias prohibitum est venire contra arestum Curiæ, nisi per erroris propositionem: ergo alio modo non licet, quod quidem non est verum, quia contra aresta Curiæ etiam venimus per literas in forma supplicationis ciuilis impetratas, vt scripsi in tractat. de liter. ciuil. seu (vt dicunt) in forma supplicat. ciuilis Imper. vbi etiam alios modos scripsi, quibus, iure quis contra supremæ Curiæ arestum dicere potest: & maximè in integrum restitutionem potest minor contra arestum impetrare à Principe, & non ab alio, vt in l. seq. patet. §. primo. quia si à Principis sententia restituatur minor, fortiùs à sententia Curiarum supremarum, cùm non maiora priuilegia habebāt, quàm ipse Princeps. & pro hoc est text. in l. tertia. C. si aduers. rem iudic. in quo est quiescendum. Et ego sæpius vidi minores in integrum restitutos contra aresta Curiarum supremarum, quicquid in contrariū dicatur, & text. in l. vnica. in fi. ff. de offi. Præfect. Prætor. sic ait: ***Subnixi sunt & alio priuilegio, ne à sententiis eorum minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis Præfectis Prætorio restitui possint.*** Et sic magistratus inferiores, sed Princeps, vel ipsi, possunt eos restituere minores.

Executio aresti non impeditur per in integrum restitutionem.

Et quamuis restitutio petatur, tamen executio aresti, & sententiæ Curiæ supremæ non impedietur pendēte cognitione in integrum restitutionis, etiam non data cautione in hoc regno, quamuis de iure cautio requiratur, in c. suscitata. de in integr. restitut. imò etiamsi nullum dicatur arestum, executio illius non impeditur propter Curiæ supremæ authoritatem, vt in l. seruo. §. cùm Prætor. ff. ad Trebel. probatur. & hoc docet Guido Papa in decisio. Delphin. quæstio. 50. Quia hæc Curia. & sic non seruabitur l. vnica. C. de in integrum restit. postul. ne quid noui fiat, quia pendente cognitione in integrum executionis aresta executioni demandantur. Aliæ etiam minorum magistratuum sententiæ solent per modum prouisionis exequi, postquam iudex hoc protulerit, qui de restitutione cognoscit, sed hoc fit cautione data, quæ in aresti executione cessat: si tamen executio esset non retractabilis, non fiet pendente cognitione, vt Doct. ibi asserunt, in tribus sententiis conformibus, vt scripsi in §. finali. de friuol. appel. in Concord. post Doctor. in clemen. j. de re iudic.

Lex XVIII. Vlpianvs lib. XI. ad Edictvm.

MInor autem magistratus, contra sententiam maiorum non restituet. Si autem Princeps sententiam dixit, perraró solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum qui per infirmitatem ætatis captum se dicat, dum ea, quæ pro causa sunt, dicta non allegat, vel ab Aduocatis proditum queratur. Denique Glabrionem Acilium, Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus non audierunt incoloratè restitui desiderantem aduersus fratrem, post speciem in auditorio eorum finitam. Sed & Percennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui, Diuus Seuerus & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari.

CVm suprà dictum fuerit, quemlibet magistratum pro sua iurisdictione posse restituere, hic

Minor quibus casibus non restituatur.

textus addit, dummodò minor magistratus non restituat contra sententiam maioris, & in §. si autem. deciditur Principem, dum dixit sententiam, rarò permittere restitutionē, ætatis ratione sola inspecta: sed si minor se captum dicat, eò quòd non allegauerat ea, quæ pro causa sunt, id est, causam non adduxerat ad suam defensionem, quam si adduxisset, non fuisset condemnatus, tunc audiendus est minor.

Idem, si ab aduocatis proditum se esse dicat, vel, vt alij scribunt, si dicat se ab Aduocatis præuaricatum, vel proditum: vnde Diuus Seuerus, & Imperator Antoninus non audierunt Glabrionem Attilium incoloratè, id est, sine colore & causa restitui desiderantem aduersus fratrem, post causam in auditorio Principis finitam.

De eadem re.

Si autem causa nō fuerit decisa in auditorio Principis, poterit minor restitui etiam contra res bis iudicatas coram aliis magistratibus, & ita Diuus Seuerus & Antoninus promiserunt Percennio Seuero.

Dum ea quæ pro causa sunt, dicta allegat.] Istum textum singul. notat Ludouic. Roman. singul. 113. Maior. ad hoc, vt si minor petat restitutionem à iudicis sententia, teneatur causam specialiter, in qua læsus est, exprimere. Diuersum est, si petat à sententia lata in auditorio Principis, eo enim casu dicere sufficit se generaliter læsum, & est mirabile secundùm Bart. quòd in restitutione dicere sufficit se minorem, & læsum sui facilitate, nec est necesse exprimere articulum læsionis, sed id iste text. non probat, quia hic restitui minor desiderat, eo quòd non allegauit ea dicta, quæ erant pro causa instruenda, vel obtinenda coram Principe: nam præsumptio est, quòd Princeps non condemnauit minorem, nisi prius dixerit causam corā eo, & sic interpretes non intellexerunt illum versiculum, dicentem, Perraro Principem restitutionem concedere minori aduersus sententiam, quam ipse dixit, & iterum inducere in auditorium illum minorem pro restitutione, dum allegat ea dicta non esse, quæ sunt ei profutura pro causa obtinenda, & dum omissa ea causatur, quæ causæ conductura erant. Hæc Budæ. in annotatio. dicens istum textum interuersum.

Læsionis articulus, in restitutione an exprimendus.

De eadem re.

Et sic patet minorem in restitutione teneri causam, & articulum, in quo læsus est, exprimere debere, etiam coram Principe, ne sub incerto vagetur, quia fortè Princeps non concederet restitutionem, si causa allegaretur, vt hîc patet: ideò est alleganda, & specialiter, & ita vsus seruat forensis, quicquid Doctor. iactent, nec obtinebit minor restitutionem, nisi alleget super quibus est læsus, & in illis articulis expressis, dicet se deceptum, & sui facilitate, vel dolo aduersarij.

Vel ab Aduocatis proditum quæratur.] Habent alij, præuaricatum, colligitur sententia contra minorem lata, ex proditione seu præuaricatione Aduocati, minorem restitui posse, etiamsi sit lata in auditorio Principis, quia sententia valet, alioqui non quæreretur de nouo de illa re, nec alia proferretur citra appellationem sententia, & tamen in l. j. C. de Aduocat. diuerso. iudicio. hoc dicitur, quam quia corrupta inueni, sic scribendum duxi: ***Si patronum causæ præuaricatum putas, & impleueris accusationem*** (implere accusationem dicitur, qui probat ea, quæ in accusatione deducit) ***non deerit aduersus eum pro temeritate commissa sententia, atque ita de principali causa denuò quæretur, quòd si non docueris præuaricatum***, scilicet Aduocatum, ***& calumnia notaberis***, videlicet tu accusans, ***& rebus iudicatis, à quibus non est prouocatum, stabitur***, & sic valet sententia contra minorem habentem defensorem, licèt eum malè defenderit, sed restitutio hoc casu petetur, cùm sententia teneat, secus si minor defensus non esset, tunc nulla est sententia. l. si Præses. C. quomodo & quando iudex.

Non audierunt incoloratè restitui desiderantem.] Colligitur non esse audiendum minorem petentem sine causa & colore restitui, maximè aduersus fratrem, post causam in auditorio Principis finitam: res enim iudicata instaurari non debet, nec illusoria esse. l. si Prætor. ff. de iudiciis.

Restitutio sine causa non admittitur.

Contra res bis iudicatas.] Nota restitutionem dari, & faciliùs contra res bis iudicatas ab aliis iudicibus, quàm si in auditorio Principis semel esset finita, quia hoc casu tam solemnia præsumuntur interuenisse, quàm etiam iustitia causæ, & examinatio: ideò præsumitur pro illa sententia, nec obest l. Herennius. in fin. ff. de euict. & cap. in præsentia. de renuntiat. vbi pro sententia præsumitur, verum vt sit iure lata, sed non est tanta præsumptio, sicut pro sententia lata in auditorio Principis. Etiam dicit Innocentius (nunc non recordor vbi) non præsumitur pro sententia lata à iudicibus, qui emerunt officia, quod est notandum, quia præsumitur potiùs lata per pecuniam, quàm bene lata, eo quòd vendere velint ea, quæ emerunt, quæ hodie posset habere locum, vbi sunt plurimi emptores, & venditores, etiam post tres sententias conformes restitui minor poterit, vt docet glos. & Doctor. in clement. prima. de re iudicat. & in l. vnica. C. ne liceat in vna eadémque causa. dixi in §. finali. de friuol. appellat. in Concorda.

Obiectionis solutio.

§. Idem Imperator Licinio Frontoni rescripsit, insolitum esse post sententiam vice sua ex appellatione dictam, alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum Principem, sed & si ab Imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio, nisi à Principe, qui iudicem destinauit, non fiet.

IDem Imperator rescripsit Licinio Frontoni, rem esse insolitam, si sententia dicta sit in auditorio suo per appellationem, vt alius quàm Princeps restituat: imò si Imperator causam, & iudex datus sentētiam proferat, si ex illius sententia minor se captum dicat, alius à Principe non poterit eū restituere, qui eū iudicē designauit. Hæc est summaria huius §. declaratio.

Ex hoc §. colligitur Principem valde rarò concedere restitutionem contra sententiam à se dictam, quod tunc arbitramur, siue verbo (quod rarum est) protulerit eam, siue Cancellarius pro eo, siue in suo consilio primo, aut secreto fuerit pronuntiata, siue per alium eius mandato: nam qui per alium facit, perinde est, ac si ipse faceret: l. prima. §. deiecisse. ff. de vi & vi arma. omnia enim nostra facimus, quibus authoritatem nostram impartimur, l. prima. §. omnia. de vete. iure enucle. & quia non est verisimile minorem per Principem (qui est maximè mi-

vocetur

norum & viduarum pater) læsum, cũ apud Hebræos vocetur Abimelech, id est, pater meus Rex, sed fortè illud nomen non est hactenus continuatum. De hoc verbo perrarò vide Vlp. in l. fi. suprà, de Senator. & in l. impuberibus, in fi. de suspect. tutor. & l. nam ad ea. de legib. suprà. l. ij. de re iudic.

Vltimò, ex hoc text. colligitur non esse restituendum minorem condemnatum, siue sententia ex appellatione dicta, siue à iudicibus à Principe designatis lata fuerit, nisi ipse Princeps restituat. Et hodie hoc est commune in Francia, vt non detur restitutio, nisi à Principe, vel à sua Cancellaria, & ideò si Princeps concederet literas, essent, cum causa, comprobandæ minori.

Restitutio in Francia datur tantũ à Principe vel à sua Cãcellaria.

§. Non solùm autem minoribus, verùm successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, etsi sint ipsi maiores.

LEx minor, tollit dubium qui possint restituere: hic autem §. quibus in integrũ restitutio competat docet, & respondet non solùm minoribus restitutionem competere, verùm etiam minorum successoribus, licèt videretur hoc personale priuilegium, quod ad successores non transiret l. prima. ff. de constitut. Principum. regul. personale. de regulis iuris. in 6.

Sed Iurisconsult. contrarium vult, dicens, *Non solùm autem minoribus, verùm successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio.* Et quid si successores sint maiores, etiam competere illis restitutionem dicit Iurisconsult. hìc.

Nec obest, priuilegium personale non transire ad hæredes, quod verum regulariter, nisi hoc à lege concessum fuerit, vt hìc, & docet Bart. in l. quia tale. ff. solut. matrim. licèt ibi aliter distinguat, dicẽs hanc restitutionem, non tantùm personam læsi respicere, verùm rem & læsionem: ideò datur etiam contra possessorem rei, vt in l. in causæ. j. §. interdum. suprà, eodem. & ita concludit Matth. de Afflict. in decisio. Neapol. q. 211. Pupillus. dixi in l. non solùm. suprà, de in integrum restit.

Obiectionis solutio.

Notandum est tamen, quòd si successores petant restitutionem, eam nomine minoris petere, & non nomine proprio debent, aliàs reiicerentur, & sic debent concludere minorem fuisse læsum, & potuisse restitutionem petere, & ipsi successerunt eidem, ideò eius nomine restitui petunt.

LEX XIX. IDEM LIB. XI. AD EDICTVM.

INterdum tamen successori plus, quàm annum dabimus, vt est edicto expressum: si fortè ætas ipsius subueniat: nam post annum vicesimumquintum habebit legitimum tempus. Hoc enim ipso deceptus videtur, quòd cùm posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit.

ISta lex decidit intra quod tempus successor petere in integrum restitutionem debeat, & respondet intra annum, videlicet vtilem, in quo non computabantur festi dies, nec illi in quibus agi non poterat, vt declarant Doctores in §. rursus. de action. in Institut.

Annus vtilis quid contineat.

Interdum etiam dabitur restitutio successori post annum, vtpote si minoris successor, sit etiam minor, tunc dabitur legitimum tempus huic minori ad restitutionem petendam, videlicet annus vtilis à vicesimoquinto anno suæ ætatis computãdus: hoc enim ipso deceptus videtur, si ex persona defuncti hoc non fecit, ideò poterit ex sua persona restitutionem petere, quam omisit in tempore præstituto, ex persona eius, cui succesit.

Minor successor.

§. Planè si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit: huic hæredi minori post annum vicesimumquintum completũ, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus quod habuit is cui hæres extitit.

HIc §. decidit dubium, an si minor mortuus fuerit intra annum vtilem, si parum restabat de vtili anno, an detur integer annus successori, respondet text. non dari totum statutum tempus anni vtilis, sed id duntaxat tempus, quod habebat is, cui hæres extitit: ideò si supererant sex menses defuncto, is minor successor post vicesimumquintum annum habebit illos sex menses, ad impetrandum illam restitutionem.

Notandi sunt casus sequentes. Primus est, Si maior successerit minori, annus vtilis datur maiori ad petendum in integrum restitutionem, per istum tex. Sed quia incertus erat iste annus vtilis, ideò in eius locum datur quadriennium. l. superuacuam. C. de tempor. in integrum restit.

Quadriennium in locũ anni vtilis concessum.

Secundus casus, Si minor non habebat ex quadriennio, nisi annum ad petendum restitutionem, maior ei succedendo non habebit, nisi annum, qui supererat, vel tantum tempus, quod minori competebat. §. planè. in hac l. & l. ea quæ. in fin. de tempor. in integr. restit. peten.

Tertius casus, Si minor succedat minori, non solùm dabitur annus vtilis, vel quadriennium minori ex persona defuncti, verùm post tẽpus vigintiquinque annorum, habebit adhuc successor legitimum tempus, quod est hodie quadriennium. per d. l. fi. C. de tempor. in integ. restit. petend.

Quartus casus, Quando minor succedit maiori læso, nulla dabitur restitutio huic minori ex persona maioris, nisi in illis casibus, in quibus maior illam impetrare posset. l. j. & per totum ff. ex quibus causis maior. l. cum mandato. infrà, eodem.

Quintus casus, Si maior maiori succedat, & is poterat in integrum restitui, illud tempus dabitur successori maioris, quod supererat defuncto. per istum textum, & l. fin. C. de tempor. in integr. restit. petend.

Sextus casus, Istud quadriennium nõ currit ignoranti, per text. in c. j. de in integrum restit. libro 6. ibi, negligenter omiserit, & ignorans non dicitur negligenter omittere, vt in c. 2. de concess. præbend. ideò hoc quadriennium ad petendum restitutionem, non mihi

Quadriennium scienti tantùm se læsum, currit.

mihi incipit currere, nisi quando scio me læsum. Ista est sententia Bal. in l. si falsam. C. si ex fal. instrumen. & Cardin. in clementina vnica. de in integrum restitut. Panor. in c. j. colum. vlt. de præscript. Alexand. consilio 1. in 4. vol. & Decius consilio 303. ac Hyppol. in l. qui falsam. num. 91. ff. de fals. & sic iudicatum fuit in Senatu pro magistris domus Dei Parisiis contra Abbatissam & moniales du port Royal, anno 1518. die 13. Aprilis post Quasimodo.

Septimus casus, Si minor fuerit læsus in tempore dilationis, fortè in octo diebus, certè successor restituetur ad illud tempus, & non vltrà, vt tantùm restituatur, quantum læsio abstulit, l. quod si minor. §. restitutio. infrà, eod. poterit tamen restitutionem petere à morte defuncti intra quadriennium. glos. & Doctor. in d. l. fin. C. de tempor. appellat. dicetur in l. Aemilius. infrà, eodem. Vide quæ scripsi in tractat. de restit. in 2. tomo Commentar. ad Constitut. Reg. Gallic. artic. 2.

Vltimus casus est, Quòd hæredi minoris non currit ipso iure tempus, sed datur restitutio, vt in glos. vltim. & in praxi: parum curatur an currat ipso iure, an per restitutionem, quia semper in vsu forensi petitur restitutio, vt in d. l. Aemilius. inferiùs dicetur.

Lex xx. Idem lib. xi. ad Edictvm.

Papinianus lib. secundo Responsorum ait, exuli reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum, quia abfuit, cùm potuerit adire Prætorem per Procuratorem, nec dixit, vel Præsidem, vbi erat. Sed quod idem dicit, id indignum esse propter irrogatam pœnam, non rectè. Quid enim cõmune habet delictum cum venia ætatis?

Facti huius legis species. Ista lex est difficilis, & perperàm à Doctoribus intellecta: ideò facti species hæc vera esse videtur. Minor exul læsus est in suis rebus, non petit restitutionem intra tẽpus statutum, videlicet intra annum vtilem hoc iure, post tempus restitutionis petendæ reuersus est ad vrbem, vult petere restitutionem, vt prorogetur ei tempus anni vtilis, ad petendum dictam restitutionem, quam petere omisit absentiæ tempore, an possit ad hoc restitui? Quod videbatur, quia obstante absentia non potuit, sed respondet Papinian. non posse, quia poterat tempore sui exilij adire Prætorem per Procuratorem, qui petiisset intra statutum tempus restitutionem, non petiit, ob id illi imputetur, ideò ei legitimum tempus non prorogabitur, eò quòd abfuit.

Sed nunquid potuit minor adire Præsidem, vbi erat exul, & ibi petere restitutionem? Respondet Iulia. huius l. author. Papinian. hoc non dixisse, quasi velit dicere non potuisse, quia indignus est ob exilium per se petere, etiam quia in vrbe lædebatur, ob id corã Prætore vrbis hoc petere debebat. Quomodo enim potuit exul propter irrogatam pœnam restitui? hoc videbatur indignum Papiniano, sed nõ rectè. Quid enim habet commune delictum cum venia ætatis, & sic cum restitutione? Nam minor si fuerit exul, & lædatur, poterit restitui, non quidem ratione delicti, sed læsionis, & non excluditur exul ab ætatis auxilio, vt non possit restitui, quia restitutio & delictum nihil commune habere dicuntur.

Colligunt Docto. ex hoc text. absentem ex causa necessaria non esse restituendum, si potuerit Procuratorem dimittere, quod tamen non probatur ex hoc text. nec est verum: nam iste text. loquitur in minore exule, qui non petiit restitutionem tempore statuto, an posteà possit? & iste text. dicit non posse, quia statutum tempus à iure non debet prorogari sine causa, l. ij. ff. de re iudic. sed nõ est in exule causa, quia potuit Procuratorem constituere, qui suo nomine petiisset restitui coram Prætore, si hoc non fecerit sibi imputetur, & sic iste text. loquitur in casu, in quo exul vult restitui, vt restituatur, vult inquam restitui, vt prorogetur tempus, vt demum ipse petat restitutionem, quod non est concedendum.

Secundò, ex hoc text. elicitur, restitutionem peti posse per Procuratorem: requiritur tamen speciale mandatum ad hoc, l. illud. §. si talem. infrà, eod. vbi dicetur abundantiùs.

Tertiò, Nec dixit, vel Præsidem vbi erat.] Collige quem debere restitutionem petere coram iudice, in cuius territorio bona sunt sita, & vbi est læsus, non vbi ipse degit, si causa sit necessaria, videlicet exilij. Et quamuis de iure sit controuersum, an restitutio sit petenda coram iudice domicilij, vel rei. per l. quoniam. C. vbi & apud quem. & l. j. vbi in rem actio. & l. j. vbi de hæredit. agitur. tamen in hoc regno est in electione actoris, vt impetret literas restitutionis directas iudici domicilij defensoris, vel iudici rei sitæ, vt videtur statutum in ordina. Reg. in tit. *des Seneschaux*. ordin. 27. artic. 18. Scripsi in tract. de rescisf. artic. 1. glos. 21. in 2. tomo Constit. Regiar. *Restitutio coram quo iudice petenda.*

Hoc non procedit quando quis haberet domicilium necessarium, tunc coram illo iudice restitutio non petetur, per istum textum quem limitarem, nisi ibi læderetur. argum. l. si longius. §. fin. de iudic.

Quartò, Indignum esse propter irrogatam pœnam non rectè.] Ex hoc tex. patet, delinquẽti post irrogatam pœnam non esse auferendum priuilegium: nam beneficium ætatis minori exuli concedit debet, nec exiliũ & irrogata pœna aufert illud beneficium, nec obest l. j. C. vbi Senato. in qua l. reatus excludit honorem & priuilegium: verum quidem quoad crimen, sed non quoad alia: nam si minor vellet restitui propter delictum, ex quo exul factus fuit, non potest, nec per se, nec quidem per Procuratorem, l. si ex causa. §. nunc videdum. suprà eodem. sed si lædatur in suis rebus, restitui poterit, vt hîc, quia semper minor est, & nil commune habet delictum cum ætatis venia, vt sequitur. *Exiliũ non aufert beneficiũ minori concessum.*

Quintò, Quid enim commune habet delictum cum venia ætatis?] Colligunt Docto. ex separatis non posse inferri quicquam necessariò: non sequitur enim, minor deliquit, ergo amisit ius petẽdi restitutionem, in alio contractu separato à delicto, cùm ista sint separata, non bene ex separatis concludetur, l. fin. ff. de calũnia. & separatorum separata est ratio. d. l. fin. & l. si maritus. ff. de dona. inter virum & vxorem. & quorum sunt diuersa & separata nomina, & omnia separata esse debent. l. si idem. C. de codic. c. duo. 12. quæst. 1. quod separatum est, non debet

debet coniungi. l. Procuratoris. §. si plures. ff. de tribu. actio. Lucas de Penna in l. diffinimus. colum. j. C. de agricol. & censit. lib. 11.

Sextò, colligitur, venia ætatis.] hîc vocatur venia ætatis restitutio, quæ datur propter ætatem, alibi dicitur beneficium ætatis, in l. j. §. j. suprà, eodem. & l. tutor. de liber. lega. & dicitur venia, quòd veniam mereatur ob ætatem.

Venia ætatis quomodo apud Iuriscon. accipiatur.

Et aliò tendere videtur Imperator, in titulo de his qui veniam ætatis impetra. vbi loquitur de his, qui possunt impetrare à Principe veniam ætatis, ad gerendum sua negotia, hîc verò de gestis restitutionem petit, & sic venia ætatis datur, vt quis restituatur ob læsionem, vel vt bona sua ante tempus administret, l. ij. & iij. suprà, eodem. & sic loquitur titulus de his qui veniam ætatis. de quo multa scripsi in tractat. de restitut. in 2. tomo Commentariorum ad Constit. Regias.

Quid enim commune habet delictum cum venia ætatis?] Colligite phrasim Iurisconsu. vt interrogãdo sæpius decidant, vt & in l. quid aliud sunt iura? ff. de verbor. signific. vbi dixi.

Notate istã phrasim Iurisc. Quid habet commune? &c. alibi dixit, *Nihil habet commune possessio cum proprietate.* l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acquirend. possess. & accipitur hîc, commune, pro connexo, vt scripsi in l. inter stuprum. in fine. ff. de verbor. signific.

Et ex his apparet regulam Doctor. non esse veram, vt ille non restituatur, qui potuit mittere Procuratorem, sed regula vera est, quòd minor etiam relegatus restitui poterit, si læsus in bonis suis fuerit, per rationem text. quia nihil habet commune delictum cum venia ætatis, & quia ex edicto Prætoris subuenitur minori, in eo, quod cum eo gestum erit: l. ait Prætor. suprà, eodem. ergo etiamsi fuerit exul, l. sed & si per Prætorem. §. j. quibus ex caus. maior. aliàs afflicto daretur afflictio. contra l. Diuus. ff. de offic. Præsid. sed & bis puniretur pro delicto, primò quia fuit exilio datus ob delictum, adhuc si perderet restitutionem duplici pœna puniretur, quod est à iure prohibitum. c. at si clerici. in fine. de iudic. l. j. C. quando ciuilis actio preiud. crimin. Bar. in l. Prætor. §. j. ff. de iniur. scripsi in §. mouemus. in glos. vlt. de collat. in Concorda. in quibusdam casibus quem duplici pœna affici posse.

Duplici pœna quis non afficiendus.

Ista regula limitatur in duobus casibus. Primus est, vt restitui non debeat, si lapsum fuerit tempus ad petendum restitutionem, vt in hac l. Papinianus.

Minor quibus casibus non restituatur.

Secundus est, Quòd minor non est restituendus, si velit restitui in eo, quod est læsus ratione delicti, l. si ex causa. §. nunc vidẽdum. suprà, eodem. & d. §. j. & sic extra istos casus & alios similes poterit restitui relegatus, tam de gestis ante exilium, quàm posteà: ex causa tamen, si maior sit, si autem minor, beneficio solo ætatis, & læsione, consideratis, restituetur.

Etiam relegatus non amittit ciuitatem, sed eam retinet, l. relegatorum. §. siue ad tempus. ff. de inter. & releg. imò ad tempus relegatis, neque tota bona, neque partem adimi debere rescriptis quibusdam manifestatur, & reprehensæ sunt sententiæ eorum, qui ad tempus relegatis ademerunt partem bonorum, vel bona. ibidem in §. ad tempus.

Etiam aduersus relegatos restitutionem faciendam Pompon. ait in l. sed & si per Prætorem. §. j. ff. ex quibus caus. maior.

Item reprehenditur Accurs. hîc, dicens exulem impropriò poni pro relegato, quia propriè relegatus exul dicitur, cùm exilium triplex sit, l. exilium. ff. de interd. & relegat. videlicet aut certorum locorum interdictio, aut lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam.

Exilium triplex.

Item notat Fulgos. ex isto text. quem restituendum ex imperfecta responsione, licèt verum dicat, adducit text. in l. fin. §. j. ff. ad leg. Rhod. de iactu. & per istum textum vidi condemnari cum aliis hæreticum, qui multa dixerat imperfecta, quia hoc solent hæretici, videlicet imperfectè loqui, vt non possint reprehendi, sed de imperfecto sermone argui poterunt, per istum textum.

Hæreticus ex imperfecto sermone cõdemnatus.

Etiam hoc non videtur verum, vt exul & bannitus teneatur relinquere Procuratorem, qui respondere teneatur de contractibus & actibus gestis ante exilium, licèt hic text. ad hoc allegetur, sed non probat, tamen Bart. hoc firmat in l. si quis stipul. de in integr. restit. & in l. j. de diuers. & tempor. præscript. & hoc sine dubio procedit in ciuilibus, secus in criminalibus. vt docet Alexand. consilio 72. Visis. col. vlt. in 2. volum. firmat etiam Bart. hîc, exuli non esse concedendam veniendi securitatẽ, quando per Procuratorem comparere potest, quod planè tractat Angel. in disputatione incipiente, Extra ciuitatem. col. 8. in 4. q.

Ego verò putarem eum non teneri relinquere Procuratorem, nisi hoc fuerit à iudice pronuntiatum, antequam discesserit, per l. sed & si. §. aduersus. infrà, ex quibus caus. maior. ibi, quia potuit Procuratorem relinquere, ergo non tenetur: nam verbum, potest, non inducit necessitatem. l. sæpe. ff. de officio Præsid. Vnde interdum audiui Procuratorem Regium requirere, vt antequam discederet exul, constitueret Procuratorem super contractibus iam factis, & iudex audiuit illum exulem, & is non contradixit, & sic fuit condemnatus, vt relinqueret Procuratorem, qui eum super bonis suis defenderet, & super contractibus iam factis, ne illi (quibus tenetur) habeant eum perquirere extra ciuitatem, quod est notandum. De his exulibus & bannitis sunt plures tractatus, maximè Nelli, qui plura ad hoc congessit.

Exul Procuratorem relinquere an teneatur.

§. Si quis tamen maior vigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio, vt est sæpissime rescriptum.

Dubitatio est, Si minor petiit restitutionem intra annum vtilem, vel quadriennium hodie, & lite contestata destiterit, an prosit ei litis contestatio ad perpetuandam actionem? Respondet textus non ei proficere.

Sed quando videatur destitisse, in l. destitisse. infrà, eodem. dicitur, vt is destitisse videatur, non qui distulit, sed qui renuntiauit liti in totum.

Ex hoc text. colligitur in restitutione litem esse contestandam, hoc esse verum tradit Bart. hîc, quando principaliter petitur, per §. finalem. de offic. iudic.

in

in Institut. & in l. nam & postea. §. si minor. ff. de iureiurand.

Idem, si petat aduersus omnes restitui, & sic aduersus personam incertam. authen. si omnes. C. si minor se ab hæredi. abstineat. Dom. de Rota decisio. 9. Si petatur. in no.

Istum textum allegat Fulgos. ad hoc, quòd litis contestatio non perpetuat beneficium restitutionis in integrum: hoc tamen non est verum, quia generalis regula est, vt litis contestatio perpetuam faciat actionem, super qua interponitur, l. nam & postea. §. si is qui temporali. ff. de iureiurand. sed licèt sit actio perpetua per litis contestationem, si ei renuntietur, non poterit iuuari litis contestatione, cui renuntiauit, vt hîc, & l. postquam. C. de pact. & sic debet intelligi iste text. quicquid Fulgo. canat. Alia dicam in tractat. de effectibus litis contestationis, & sic potest allegari, quòd litis contestatio, cui est renuntiatum, nihil prodest.

Renūtiatio litis contestationis.

LEX XXII. IDEM LIB. XI. AD EDICTVM.

IN integrum verò restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam si quid legatis expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refundenda non sunt: quemadmodum per contrarium cùm minor restituitur ad adeundam hæreditatem, quæ antè gesta erant per curatorem bonorum decreto Prætoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Seuerus & Antoninus rescripserunt.

HÆc lex duos casus conscribit. Primus est, si minor restituatur contra aditionem hæreditatis damnosæ, quam fecit, si quis legata soluerit post aditionem, & pretium pro manumittendis seruis, non tenebitur illorum refundere pretium, licèt contrarium videretur in l. quod si minor. §. j. & sequen. infrà, eodem. sed ibi textus intelligitur minorem teneri restituere omnia, in quo est factus locupletior, sed hîc soluendo legata à testatore relicta, non est factus locupletior. ergo illa restituere, vel pretiū refundere minor non debet, nec quiuis alius, vt docet Accurs. etiam contractus facti cum authoritate curatoris, vel iudicis, & seruata iuris solemnitate à minore valebunt, nec rescindentur.

Antinomiæ solutio.

Posteà, vt pulchre scribit his verbis Iulianus de acquirend. hæredit. l. *Quotiens pupillus patri hæres extitit, & abstinuit se hæreditate, quamuis patris bona sub creditoribus fiant, tamen rata haberi debent, quæcunque pupillus bona fide gesserit, & ideò ei qui fundum tutore authore à pupillo emerit, succurrendum erit, nec interest pupillus soluendo sit, nécne.*

Item quòd libertas teneat, nec sit rescindenda, scribit ita Papinian. infrà, eodem. in l. *Si mulier, postquam hæres extiterit, propter ætatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit, seruos hæreditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos, retinere libertatem respondi.* vt ibi dicetur: legata tamen indebitè soluta repeti poterunt per condictionem indebiti à legatariis per eum, ad quem bona pertinent. l. iij. & l. sequen. ac l. nec nouum est. ff. de condict. indeb.

Secundus casus huius textus est, Si minor restitutus fuerit ad adeundam hæreditatem, illa quæ gesta fuerint interim per curatorem bonorum, sententia & decreto iudicis, rata erunt, nec poterit minor ea improbare, quia non retractatur actus rectè conceptus, licèt peruenerit ad casum, à quo incipere non potuit, per regulam iuris. & sic per istum text. dicunt Doct. quòd gesta etiam à Prælato, qui postea remotus est, vel à curato, valent. plenè Doctor. per illum textum in l. Barbarius. ff. de offic. Prætor. Aretinus in d. l. quotiens.

Actus à Prælato, posteà remoto gesti.

Requiruntur tamen sequentia antequam actus gesti valeant. Primò, quòd illi actus facti sint à domino, tempore quo ipse verè administrabat, vel ab alio, qui pro domino habebatur, per istum text.

Requisita, vt actus gesti ante restitutionem valeant.

Secundò, quòd ille, qui administrat iuris authoritate creatus sit, & secundùm formam iuris, ibi, secundum iuris formam, & ideò si curator, vel tutor factus fuerit non iure, non valebunt gesta facta per eum: nam à falso tutore facta, & gesta nequaquam valere possunt, vt est in tit. quod falso tutor. author. gestum. Respondeo, hîc requiritur quòd sit conceptus secundùm formam iuris, ibi non, sed à falso, habito tamen pro tutore, valere, quia iste text. loquitur de curatore bonorum, qui debet secundùm formam iuris creari, aliàs non valent gesta ab eo. l. ij. & per totum ff. de curat. bonis dand.

Tertiò, quòd ibi actus facti sint bona fide, dicta l. quotiens. secus ergo, si dolo & mala fide, quia non valerent. l. tutores. ff. de condict. indeb. l. pupillus. quę in fraudem credit.

Quartò, quòd solēnitas requisita à iure ad illum actum perficiendum interuenerit. Vnde si minor actum faciat, in eo requiritur authoritas tutoris, d. l. quotiens. ibi, tutore authore, & si res fuerit immobilis, quæ fuit vendita, requiritur iudicis decretum, l. si prædium. C. de præd. minor. nam si alio iure venderetur, non valeret actus, ratione fortè decreti omissi, & non esset ratus per istum text. qui actum valere præsupponit, & vt validum actum non vult infringere, ita nec actum ipso iure inualidum, & nullum, validum atque efficacem facere.

LEX XXIII. PAVLVS LIB. XI. AD EDICTVM.

CVm mandatu patris filiusfamilias res patris administrat, non habet beneficium restitutionis: nam & si alius ei mandasset, non succurreretur: cùm eo modo potiùs maiori cōsuleretur, cuius dāno res sit cessura. Sed si in euentu damnum minor passurus sit, quia quod præstiterit, seruare ab eo cuius negotia gesit, non potest, quia is non erit soluendo, sine dubio Prætor interueniet. Si autem ipse dominus minor sit: Procurator

verò

verò maioris ætatis, non potest facilè dominus audiri, nisi mandatum eius gestum erit, nec à Procuratore seruari res possit. Ergo & si Procuratorio nomine minor circunscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia, idq; & Marcello placet.

FIliusfam. minor res patris maioris administrauit, & perperam, quæritur an possit restitui? & Paulus hîc dicit illum beneficium restitutionis non habere, quia si alius ei mandasset, minori non succurreretur, aliàs potius maior restitueretur, cuius dãno res est cessura. Quid si minor gerens patris negotia pecunias suas dedit pro patris negotiis, & pater non est soluendo, eo casu restituendum minorem censet, quando ex euentu damnum minor ex administratione maioris habet, quia tunc læditur, & ob suam facilitatem. Si verò minor cõmisit negotia sua Procuratori maiori, & minor nomine Procuratorio circunscriptus sit, vix restituetur: agere enim contra Procuratorem potest, & imputari ipsi minori debet, qui talem curatorem elegit, sicut de socio dicitur, in §. fin. de societat. in Institu. si tamen Procurator soluendo non sit, minor restituetur, dixi etiam si Procurator soluendo sit, minorem restituendum, vt lites vitentur, vt sequitur.

Minor res maioris administrans non restituitur.

Notandi sunt casus sequentes. Primus est, si minor administrat res maioris patris sui, aut alterius, & lædatur, restitui non potest, per istum text. quia eo modo potius consuleretur maiori, cuius damno res sit cessura, vt dicit iste text.

Limitatio eiusdem.

Nisi ex euentu damnum minor passurus sit, quia quod præstiterit seruare ab eo, cuius negotia gessit, non potest, quippe is non erat soluendo, sine dubio Prætor interueniet. ibi, in versi. sed si ex euentu. quia hoc casu minor læsus est, & ita intelligitur l. iij. §. sed vtrum. suprà, eod. vt non restituatur minor ob bonorum patris læsionem, & ipsum patrem respicientem, secus si læsio filiũ respiciat, vt quia se pro patre obligauit, per illum textum, & istum, qui sic conciliandi sunt.

Minor etiam cõtra Procuratorem suum restituitur.

Secundus casus, Si Procurator maior fuerit, & dominus rerum minor, difficile est, vt restituatur, quia agere potest contra Procuratorem, vnde cùm sibi contra Procuratorem prouideatur iure cõmuni, non restituetur, l. in causæ. ij. suprà, eodem. nisi Procurator fuerit inops, & non soluendo. Hodie tamen quia duriores essent lites contra Procuratores, quàm contra alios, solet minor restitui & impetrare à Principe literas restitutionis, quæ comprobari debent postquam Principi ita placet, & bene sic consulitur minori, qui semper posset remanere in litibus cum vulpino Procuratore, & probat l. etiam. C. si tutor, vel curator interuenerit, quia hoc datur ei nouo iure per dictionem, etiam, ibi, in d. l. positam. nam liberum est minori contra Procuratorem agere, & tutorem, & si velit restitui etiam potest, quia iste text. dicit, difficile: si tamen Rex concedat, non est dubitandum, quicquid dicat Accurs. quia iudici difficile est restituere, sed Principi non.

Tertius casus, Maior succedens minori restitui potest, ex persona minoris. l. minor. §. fin. suprà, eod. vbi dixi. scribit Matthæ. de Afflict. in decisio. Neapo. q. 212. Litigatur.

Quartus casus, Restitutio minoris in indiuiduis prodest, & maioribus, eiusdémque litis consortibus. glos. in l. vnica. C. si in communi eadémque causa. in integr. restit. postul. arg. l. si communem. ff. quemad. seruit. amitta. plenè Matthæus de Afflict. decisione Neapol. 213. Agitur.

LEX XXIIII. IDEM LIB. I. SENTENTIARVM.

QVòd si minor sua sponte negotiis maioris interuenerit, restituendus erit ne maiori damnum accidat. Quòd si hoc facere recusauerit: tunc si cõuentus fuerit NEGOTIORVM GESTORVM, aduersus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est ei cedere auxilio in integrum restitutionis, vt Procuratorem eum in rem suam faciat: vt possit per hũc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.

IN proxima præcedenti lege, dictũ fuit minorem restitui non posse, si mandato alicuius maioris negotia gesserit, quia maiori potiùs subueniretur, quã minori: in ista autem lege dicitur succurri minori, si sua sponte, & sine mãdato res alicuius administrauit, ne maiori per minorem damnum accidat: si tamen hic minor nolit in integrum restitutionem petere, posteà conuentus actione negotiorũ gestorum, non restituetur aduersus hanc actionem, quin teneatur, vnde conuentus compelletur à iudice cedere auxilium in integrum restitutionis illi, cuius negotia malè gessit, & Procuratorem in rem suam illum facere, vt iste possit resarcire damnum, quod minoris causa sibi contigit.

Spõte, verbum quid importet.

Ex hoc text. colligitur, quem sua sponte facere aliquid, quando non habet mandatum ad hoc, sed liberè hoc exercet. per istum text. & per totum titu. de negot. gest. & facit text. in l. fin. ff. qui & à quibus. ibi, *Sponte sua libertus patrono mercedem præstiterit*. sed Iuriscon. in l. qui tatiario. ff. de pignor. actione. dicit sua voluntate, & sponte fieri id dicitur, quod nõ coactè. l. sed & si restituatur. ibi, *sponte, vel coactus*. ff. de iudic. scripsi in l. munus. ij. ff. de verb. signific.

Secundò, ex hoc text. elicitur minorem restituendum, ne maiori damnum propter minorem accidat: nempe si minor sine mandato maioris negotia sua administrat, se obligat, & actione negotiorum gestorum tenetur, quando sponte, & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis. Vlpian. in l. ij. §. penul. ff. de negot. gest.

Maior quãdo restituatur, etiam inuito minore.

Tertiò, patet ex hoc text. Quod si hoc facere recusauerit, minorẽ recusantem in integrũ restitui, ne alteri prosit, esse in dolo, & posteà si cõueniatur, nõ restituetur: nam cùm maior patiatur damnũ ex persona pupilli, debet restitui, & sic per istum textum conclusio sustineri potest, maiorem restitutionem petere posse, etiam inuito minore, & est casus specialis, licèt regulariter contrà. vt in l. patri. infrà, eodem.

Quartò, Compellendus est ei cedere. Ex hoc text.not.minorem compellēdum ad cedendum auxilium restitutionis, quo iuuare non vult, & sic inuito confertur beneficium, quia minor inuitus restituitur, contra l.inuito. ff.de reg.iur. Sed hoc procedit quando agitur de solo commodo inuiti: si verò agatur de commodo inuiti & tertij, tunc inuito conferri potest beneficium, vt ibi docet Dec. ideò quis pro alio inuito soluere potest, quia agitur etiam de commodo eius, qui pecunias recipit, vt not.in l. soluendo. ff.de negot.gest. & potest Medicus curare infirmum, etiam inuitum. glos.in summa. 83.dist. & c.qui emendat.45.distin. Iason in §.tripli.de actio. in Initit.Roman.singul.123. Iason & alij in l.seruus vetante.ff.de verbor.obligat.

Inuito quã do beneficium conferri possit.

Vt Procuratorem eum in rem suam faciat.] Not.bene istum text.eum dici Procuratorem in rem suam, quando cessæ sunt actiones, & auxilia alicui, quibus potest ipse iuuari in causa propria, quod bellè declarat Vlpian. in l. si Procuratorem. in fine. ff. mandat. ibi, ***Puto sufficere, si mihi hanc actionem cedas, & Procuratorem me in rem meam facias, nec amplius præstes, quàm consecuturus sis.*** & text. in l.ij.in fine.famil. hercisc.quamuis illum text.in d.l.si Procuratorem dicat sing.Aret.in consil.125.& Bald. in c.ex literis.col.2. de probat. & consil.42. in 2.vol. sic Iason in l.4.ff.de re iudic.

Procurator in rem suam quis dicatur.

Etiam not.Bald.ex hoc text.officium iudicis, per quod petitur in integrum restitutio, cedi posse, similiter in l.si minori.ff.de administrat. tutor. hoc tamen mihi non placet, quia cedi non potest, quod nobis non competit, l.traditio.ff.de acquir. rerum domin. sed officium iudicis non competit parti, sed iudici tantùm, per quod iudicat, & actus ad suum officium spectantes agit: ergo non potest à parte cedi, quia licèt pars ius, quod habet ad petendū restitutionem cedere possit, vt hîc, iudicis tamen officium, quod in ipso residet iudice, cedere non potest, aliàs cederet quod ad se non spectaret, contra l.si vniuersæ. C.de legat. vbi Bart. & d.l.traditio. & si cederet officium iudicis, iudex officio suo amplius fungi non posset, quia illud non haberet, cùm iam cessum esset. ideò scripsi in l.actionis verbo. ff.de verbor.significa. ista esse diuersa, videlicet actionem, persecutionem, & officium iudicis, quia duo prima partem respiciunt, vltimum iudicem, & ideò nihil commune habent. vt in l.naturaliter. §.nihil commune. ff.de acquiren. possess.

Officiũ iudicis an cedi possit.

Et an illa restitutio cēseatur, an verò sit personale beneficium, dictum fuit in l.minor.in fin. suprà, eod. ibi videte.

SVMMARIA.

1 *Mercatores exteri non possunt expelli à dominis.*
2 *Minor sine manifesta deceptione non restituitur.*
3 *Princeps potest minorem restituere, licèt manifesta læsio non sit.*

§. Non semper autem ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda sunt: ne magno incommodo huius ætatis homines afficiantur nemine, &c.

Iste §.est vtilis, scribens regulam, videlicet an passim minores sint restituendi, & dicit non semper rescindenda esse, quæ cum minoribus gesta sunt, sed ad bonum & æquum sunt redigenda: rationem ponit text. ne minores afficiantur magno damno, eo quòd commerciū eis interdiceretur, & nemo vellet cum eis cōtrahere. Ideò, idem Paulus in l.verum.§. sciendū. ait non passim minoribus subueniendū, &c.

In versicul. itaque, infert, quando minor sit restituendus, & quidem tunc est restituendus, quando est manifesta deceptio, aut tam negligenter versatus est in ea causa, vt ei succurri debeat, aliàs Prætor interponere se non debet.

Ex hoc text. colligitur, quando restituendus sit minor, quando bonum & æquum est restitui, id est, quando est vtile, vt dicit Accurs.sed ista vtilitas debet inspici, tam ex persona minoris, quàm alterius, cuius restitutionis omissio afferret damnum illi, cuius negotia gessit, vt in princ. huius l.dictum fuit, de eo cuius negotia minor gessit. Hæc verba exponuntur in l.j.ff.de iustit. & iure. scripsi in l.bonorum appellatio.j.ff.de verbor.signific.

Restitutionis vtilitas cōsideranda.

Ne magno incommodo, &c.] Ex hoc text. patet incommodum fore alicui, quando prohibetur contrahere, & quando commercium prohibetur, sicut Barbaris commercium prohibetur cum Christianis, l. ij. & per totum C. quæ res vendi non possunt. etiam excommunicatis prohibetur commercium, in cap.excommunicatos.11.q.3. sicut Tantalo (vt Poëtæ fingunt) vt per Horatium Satyra 1.

Tantalus à labris sitiens fugientia captat Flumina.

Et sic Principes sine magna causa nō debent prohibere commercium, & illa prohibitio est odiosa, & sic maximè restringenda. Vnde Bald. in §. dominus.de forma fideli.ait, Dominos nō posse expellere mercatores exteros forenses, quia mundus est communis patria, sed ex causa poterit eis prohibere ingressum, maximè tempore belli. arg. l. Diuus. ff.de seruitut.rustic.præd.Bar.in l.relegatorum.§.interdicere. ff.de interdi. & relega. Boër.in §.j.in principio. consuet.Biturig. 1

Prohibitio commercij

Et quædam sunt res, quæ in nullius bonis sunt, §. nullius.de rerum diuisio. quarum cōmercium apud homines non est, vt rei sacræ, religiosæ, & sanctæ, l. inter stipulantem.§.sacram.ff.de verb.oblig. §.idem iuris.de inutil. stipul. & res quæ in publico vsu habentur, non sunt in commercio nostro, l.sed Celsus. ff.de contrahen.empt.l.quædam.ff.de acquir.rerum domi. & illa etiam legari, furiosi est.l.idem Iulianus. §.fin.ff.de legat.j.

Manifesta circunscriptio.] Colligitur minorem restituendum, quando deceptio est manifesta, & apparens, si autem non appareat de deceptione, non debet restitui. Oportet ergo quòd minor probet, & claram faciat deceptionem: nam si de ea dubitetur, iudex non debet restituere, vt docet Bart.in l.de ætate.infrà, eodem. & in l.admonendi.col.3.ff.de iureiurando. vnde in literis solet mandare Princeps iudici, cui literæ illæ diriguntur, quòd si appareat de læsione, & aliis, quatenus sufficere debeat, vt minorem restituant. De hac clausula si constiterit, vel preces veritate nitantur, tradit tex. & ibi interpretes in l.fin.C.si contra ius.& in c.2.de rescript. 2

Aut tam negligenter.] Nota minorem restituendum, si negligenter sua gesserit negotia, quod non

Minores ex negligētia restituuntur.

non videbatur, quia Marcellus ait, non immeritò culpæ eorum adscribendum, qui negligentiores in officio fuerunt, l. Diuus. in fin. ff. de offic. Præsid. sed respõdeo ibi loqui de maioribus, & his qui in aliquo sunt officio: nam hi diligentes in officio esse debent, sed minores ex leuitate ingenij non ita: ideò illis succurri mandat. Et de hac negligentia & diligẽtia scripsi in interpret. authen. habita. C. ne fil. pro patre.

Prætor interponere se non debet.] Not.
3 Prætorem non debere restituere, nisi ex manifesta læsione, aut ex negligentia minoris, tamen Princeps hoc potest. l. minor autem. eodem. ibi, *Perrarò solet permittere restitutionem.* & facit contra iudices, qui licèt videant restitutionẽ concedi à Principe: tamen repellunt minorem, quod facere non debent: nam multa permittuntur Principi, quæ iudex facere non potest. l. Princeps. de legib. & suprà dixi. Vnde vidi interdum restitutum minorem ad accipiendum pecuniam hæreditatis, post eam distractam, licèt iste text. dicat repellendum minorem: tamen Princeps, qui minori hoc concedit, pleniùs ei prouidet, quàm iudex, quia adhuc finita non erat causa, vt statim dicetur in §. seq.

SVMMARIA.

1 *Princeps ius quæsitum non censetur tollere.*
2 *Minor quando post lapsum quadriennium etiam restitui possit.*
3 *Labores alterius sibi adscribere, furti species est.*

§. Scæuola noster aiebat: Si quis iuuenili leuitate ductus omiserit, vel repudiauerit hæreditatem, vel bonorũ possessionem: si quidem omnia in integro sint, omnimodò audiendus est. Si verò iam distracta hæreditate, &c.

MInor qui repudiauit, vel omisit hæreditatem, aut bonorum possessionem, potest restitui, si omnia sint integra, secus si hæreditas sit distracta, & finita negotia, & multò difficiliùs minoris hæres restituetur. Hæc sit breuis summa.

Requisita, vt minor, à restitutione repellatur, hæreditate adita, vel omissa.

Ex hoc §. requirũtur sequentia, antequam minor repellatur à restitutione. Primò, requiritur quòd ipse eam hæreditatem repudiauerit, vel omiserit: repudiare dicitur expressis verbis, omittere autem est permittere, & si cùm potuerit adire, noluit, vt declarat Papinianus in l. j. ff. si quis omissa causa testa. & ego in l. alienationis. in fin. ff. de verb. signific.

Secundò, quòd sit per substitutum adita, vel accepta, quod patet, ibi, substituti. Idem putarem in aliquo consanguineo, cuius laboribus hoc fieret, dummodò ista interuenirent, quia hìc non plus vult fauere substituto, quàm alij, qui requisita in text. fecerit.

Tertiò, quòd hæreditas sit distracta, ibi, Si verò
1 iam distracta hæreditate, quia ius videtur quæsitum, ideò Princeps ius non vult tollere quæsitum. l. ij. §. meritò. ff. ne quid in loco pub. fiat.

Quartò, quòd negotium super hæreditate sit finitum, & sic quòd licitationes & decretum sit interpositum: si ergo ante decretum minor interuenerit, non dicitur finitum negotium, ergo recipi debet: nam finitum dicitur illud, quando nihil aliud superest agendum. l. penult. C. de his quibus vt indig. scripsi in l. tran sacta. ff. de verbor. signific.

Quintò, quòd veniat quando parata est pecunia, ibi, paratam pecuniam. Et parata pecunia esse censetur, quando est præparata, vt eam accipere possit substitutus, vel consanguineus, nec est hìc facta differentia inter substitutum consanguineum, vel creditores, cùm iure non sit cautum, & hìc loquitur de substituto, qui aliis præfertur: tamen eadem est ratio in aliis, concurrentibus hìc requisitis.

Sextò, quòd sit parata laboribus substituti, ibi, laboribus substituti, vel consanguinei, vt dixi, quia hìc nullũ est speciale fauere substituti potiùs, quàm alterius. Alex. consil. 67. Videretur. in fin. vol. 5.

Minor etiam causa finita quando restituatur.

Septimò, in suo hærede, additur hoc in l. fin. C. de repud. hæredit. vt si res hæreditatis sint venditæ eo tempore, quo minor erat, tunc non denegatur minori adire hæreditatem, & res recuperare, & creditoribus paternis satisfacere, etiam pòstquam causa erat finita, & parata pecunia: sed si tempore maioris ætatis sint venditæ hæreditariæ res, non auditur restitui volens, quia dum vendebantur res, opponere se debebat.

Octauò, additur in d. l. final. quando res non sunt alienatæ, vt minor possit venire, etiam post lapsum quadriennium, & adhuc datur ei triennium, vt pleniùs dicam in nouis interpretationibus ad illã legem. 2

Omnia in integro sint.] No. minorem ita restituendũ ad hæreditatem repudiatam rehabẽdum, recuperandumque, vt consequi possit quæcunque integra esse censentur, quando scilicet res non sunt alienatæ, vel distractæ, & omnibus rebus in suo statu manentibus, d. l. fin. de repud. hæred. & mandatum re integra finitur, l. mandatum. C. mandat. quando autem res censeatur integra, scripsi abundè in l. sylua. §. integra. ff. de verbor. signific.

Integra res quando dicatur.

Laboribus substituti.] Not. quem non debere labores alterius occupare, sed quemlibet per se debere laborare, & non in labores alterius venire, & ideò librum ab alio factum nullus debet suo nomini 3 adscribere, alioqui furti species est, vt dicit Iason in procem. actio. in Institut. ibi, occultatorem laudis alienæ esse parem furi. & Vlpian. ait. paria esse, substrahere, vel negare rem alicuius. l. hæreditatum. quæ aliàs incipit, computatio. in fin. ff. ad leg. Falcid. Bald. in margar. in verbo, negatiua. q. 6. Zaz. in l. ij. in verbo, quæstores. de orig. iur.

Multoque parciùs ex hac causa hæredem minoris restituendum esse.] Not. quòd faciliùs datur restitutio minori, quàm eius hæredi, quamuis in l. minor. §. finali. suprà, eodem. dictum fuerit hoc priuilegium restitutionis dari etiam hæredibus, & successoribus minorum: tamen in hoc casu distractionis hæreditatis repudiatæ parciùs subuenietur hæredi, quàm minori.

Hodie, dictante lege Regia, quæ est in tractat. de restitut. art. 2. potest minor vsque ad 35. annos completos petere restitutionem ex contractibus, vel actibus, in quibus fuerit læsus, sed vltrà non, & ideò non poterit petere hæreditatem, quam repudiauit post illud tempus, etiamsi non fuerit distracta, quia illud tempus succedit in locum triennij præstituti, in d. l. fin. C. de repud. hæred. & quia ibi negatur restitutio post illud tempus, & generaliter omnia remedia ratione ætatis ei denegantur: ergo & illud remedium, d. l. fin. quod est notandum.

§ Si seruus,&c.

Dominus quatenus pro seruo teneatur.

EX hoc §. habemus dominum teneri pro seruo in eo,quod ad eum peruenit ratione actus gesti cum minore, & illud restituere tenetur, & idem in filiofamilias cẽset. Dubitatio videbatur,vt dominus non teneatur pro seruo, nec pater pro filio, vt in tit. ne filius pro patre. sed iste text. dicit teneri tantùm de eo quòd ad ipsum peruenit, vt restituere teneatur, quod suum non est, & ministerio serui ad eum peruenit. l.j.ff.de vi & vi arma. Dolo autẽ dominus facere videtur, qui cùm habeat restituendi facultatem,restituere non vult, Vlpian. in l.in bonæfidei.in fine. ff. de pecul. nam iniquissimum idem existimat dominum ex furto serui locupletari,l.iij.§.ex fortuna.ibidem. imò etiam dicit Bald. in l.j. ff. de his qui sunt sui vel alieni iur.filiosfam. & seruos posse restituere, etiam sine patris, dominíue consensu,rẽ malè acquisitam in foro conscientiæ, & omnia ablata per seruum & famulum dominus restituere tenetur,quę ad eum peruenerint. c.j.& per totum 4.q.6.

Vxor quando non potiatur conquæstibus.

Idem in vxore,vt in ablatis per virum cõquæstus non habeat, sed si quicquam receperit, restituere teneatur, l.quod seruus. ff.de acquirend. possessio.c. conquæstus. vbi Barbat.de foro compet. quia inhonestarum rerum non contrahitur societas.l.nec prætermittendum.& l.quod autẽ ex furto.& l.si fratres. §.socium.ff.pro socio.abundè Ioan.Lupus in repetit. cap.per vestras. §.65. de donat.inter vir.& vxor.

Sed si aliquid nõ peruenerit ad dominum, tamen filiusfam.vel seruus decepit aliquem minorem dolo, pater vel dominus tenebitur quatenus est in peculio, vt hîc,& in l.licèt. §.si opem. ff.de pecul.l.ex contractibus.de actio.& obligat.

Sed si nihil sit in peculio, vel non tantùm, vt satisfieri possit,& dolus serui interuenerit,tũc erit verberibus castigandus, aut noxæ dandus, sed in cuius electione erit? Respondet glos. in domini potestate, dicas tamen contrarium: nam quando actio noxalis respicit rem, vt hîc, dominus tenetur rem, vel æstimationem reddere, aut pro noxa seruum dare. l.miles.§.decem.ff.de re iudic.§.j.& per totum.de noxal. in Instit. Si verò seruus teneatur pro delicto, tunc in arbitrio domini est, vel offerre seruum castigãdum, vel eum dare pro noxa. Vlpia.in l.sed si vnius.§.cùm seruus.ff. de iniur.sic scribit: *Cùm seruus iniuriã fecit, maleficium eum admittere palam est: igitur meritò sicuti ex cæteris delictis, ita ex hoc iniuriarum noxalis actio datur,sed in arbitrio domini est,an velit eum verberandum exhibere,vt ita satisfiat ei,qui iniuriam passus est: neque enim erit necesse domino vtique eum verberandum præstare, sed dabitur ei facultas præstandi seruum verberandum,aut si de eo verberibus non satisfiat,noxæ dedendi,vel litis æstimationem sufferendi.*

Sed, quomodo castigabitur, ad domini voluntatem,vel alterius partis? Respondeo,non,sed ad arbitrium boni viri,id est,iudicis,ibid.§.Prætor ait. imò si verberibus affectus est, non poterit postea agi. per illum tex.quem docet singularem Roma.singul.24. Quod non valens. dicens punitionem corporalem cedere loco solutionis: ideò qui cessit bonis,cùm aliqua castigatione est liberatus, nec poterit conueniri, si postea peruenerit ad pinguiorem fortunam.per illum text.Hoc scribit Iason in §.fin.de actio.in Instit. facit glos.in c.sicut dignum.§.eos.de homicid.Felin. in c.ad liberandum.de Iudæ.

SVMMARIA.

1 *Venditione rescissa,minor quid restituere teneatur.*
2 *Fructus ab emptore fundi à tempore litis contestatæ minori restituendi.*
3 *Scientia minoritatis à quo,& quomodo probanda.*
4 *Minor cur pecuniam ex mutuo receptam non restituere teneatur,si consumpserit.*

§.Restitutio autem,&c.

Minor cit canuētus in vēditione.

DOcet hic §. quomodo restitutio facienda sit, dicens sic: Ita est facienda,vt quilibet ius suum integrum habeat. Vnde si minor in fraudem venditionis circunscriptus sit, restituetur ipsi minori fundus cum fructibus, & ipse pretium venditori reddet, nisi venditor dederit pretium minori, cùm ipse sciret minorem perditurum, eo casu minor non restituet pretium,sicut quando quis mutuat consumpturo minori, sed parcius & rarius est in venditione, vt minor non teneatur restituere pretium, quia æs alienum ei soluitur, id est, tanquam debitum, quod facere necesse est, at cedere non est necesse. Vnde si origo contractus sit infirmanda, si necesse fuerit pretium soluere,vt in venditione,certè emptor in damno esse non debet: ergo debet ei restitui pretium datum venditori.

Restitutione facta minori, quid faciendum.

Ex hoc text.æqua regula colligitur,quòd vbi restitutio est facienda, vtraque pars ius suum recipere debet,& vna pars non debet esse in damno,& altera in lucro: ideò cùm minor restituitur, ipse pretium receptum restituet, & altera pars illud, quod habet ea causa, & per istum text. reprobaui communem Doctorum definitionẽ, vt restitutio sit in pristinum statum repositio: nam status non continet rei restitutionem, & alia quæ restituere oportet, & repono significat iterum pono in statum pristinum,& tamẽ restitutio in locum suum ponit. ideò dixi in tract.de restit.in 2.tomo Commen.ad Constit.Reg.in princ. restitutionem esse ad rem,& ius pristinum reductionem, per istum text. vel restitutio est ad pristinam causam reductio.l.quęsitum.§.ex hoc.ff.de precario. vide alia in d.tract.& Vlpian ait, *Quemadmodum accurritur suprascriptis personis ne capiantur, ita & aduersus ipsas succurritur, ne capiant.* in l. item ait Prætor.§.j.ff.ex quibus caus.maior.

Itaque.] Ex hoc text.colligitur minorem teneri restituere pretium, quod habuit ab emptore,quãdo petit rem venditam sibi restitui, ne locupletior sit ex re alterius, & ne aduersarius in damno sit, aliàs non esset in integrũ restitutio. vt docet Impe. Anto.in l.j. C.de senten.passis. ibi, *Vt autẽ scias quid sit in integrũ restituere, restituo te honoribus, & ordini tuo, & omnibus cæteris.* Vnde si minor restituatur ad bonorũ possessionem omissam, tenebitur conferre bona, quæ habuit à suo patre,sicut alij.l.fi.C.si omissa hæred. 1

Emptorem fundum cum fructibus reddere.] Not.emptorẽ fundi minoris teneri restituere non solùm fundum, sed etiam fructus. Sed, à quo tempore? Iste text. videtur innuere à tempore venditionis,sed hodie seruatur,vt fructus tantũ reddantur à tempore litis contestatæ: per l.cùm fundus.ff. si cert.peta. nam postquã pars aduersa habet bonam fidem,& titulum,debet lucrari fructus vsq; ad litem cõtestatam. per l.si fundum. C.de pactis inter empt. & vendit. & ita vidi seruari in Curiis Franciæ. 2

Nisi

Nisi si tunc dederit, cùm eum perditurum non ignoraret.] No. minorē non teneri ad restitutionem pecuniæ receptæ ab emptore, quando ipse eam consumpsit, & emptor sciebat illum minorem eam esse consumpturum. facit l. verum. §. penul. suprà, eod. sed pugnare videtur, quod Iulian. scribit l. *Si quis cùm sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset, plerique responderunt eum nihilominus bonæ fidei emptorem esse, idq́ verius est. Quomodo enim mala fide emisse videtur, qui à Do. emit?* ff. pro emptor. sed illa lex intelligitur in maiore: iste verò text. in minore circunscripto, cui ætatis beneficio subuenitur. Quis autem tenetur scientiam probare? Respondeo, minor, quia in dubio præsumitur ignorantia, nisi scientia probetur, l. verius. ff. de probat. regul. ignorantia. de regu. iur. in 6. ideò ex fama probabitur, si fortè fama erat hunc iuuenem prodigum, leuem, & inconstantem, multa expendentem, & consumentem, tunc emptor non ignorabat eum pecuniam consumpturum, vel ignorare non debebat. Nempe Accurs. hîc affirmat paria esse, si non ignoraret, vel ignorare non deberet. l. seruus. ff. quod vi, aut clam. & Pompon. ait, scire & scire debere, æquiparari, in l. quod te. ff. si cert. pet. ideò cùm hîc qualitas scientię in emptore requiratur, probāda est, vt dictum fuit suprà, in l. in causæ. j. §. interdum. suprà, eod. & in l. ex maleficiis. ff. de actio. & oblig.

Antinomiæ conciliatio.

3

Requisita, vt minor ex vēditione restituatur.

Et sic ex hoc text. requiruntur sequentia. Primò, quòd minor vendiderit rem suam, ibi, in vendendo fundo, constat.

Secundò, quòd sit deceptus, ibi, circunscriptus restituetur: nam deceptio attenditur in edicto posito in l. j. suprà, eodem.

Tertiò, quòd pretium ei fuerit datum, non verò tutori, alioqui tutor tenetur, vt dictum fuit in l. verum. §. fin. suprà, eodem.

Quartò, quòd emptor sciret minorem perditurum, ac cōsumpturum pecuniam, ibi, perditurum non ignoraret, vel ignorare non deberet.

Quintò, quòd illam pecuniam minor perdiderit, aliàs tenetur restituere id, in quo est factus locupletior. l. ait Prætor. §. penult. suprà, codem.

Consilium ergo Iuriscon. Pauli, quisquis sibi bene prospectum cupit, accipiat in l. & si fine. §. j. suprà, eod. dicentis: *Nemo accedat ad emptionem rerum pupillarium, nec si bona fide distrahantur, ne in hos labyrinthos incidat.*

Minor pecuniam cōsumptā, sibi creditā, nō restituit.

Sicuti.] Not. minorem non teneri restituere pecuniam sibi creditam, quam ipse consumpsit: si verò non consumpserit, tenetur, & quatenus habet. Maior autem tenetur, nisi mutuauerim ei ad certum vsum prohibitum, vt fortè daret scorto, tunc si petam, obstabit exceptio, per illum text. in l. si quis cùm sciret. ff. pro empto. Diuersum est, si credidero consumpturo, non tamen ad certum vsum: nam iste tenetur, & contractus factus cum isto valet. per l. si cùm dotem. §. j. ff. solut. matrim. & ibi pulchre Alex. & Aret. consil. 81. Alibi fusiùs dicam.

Sed parcius in venditione.] No. quòd minor magis tenetur ad soluendum pretium receptum ex venditione, quàm ex mutuo, quia debitum ei soluitur ratione rei vēditæ, quòd necesse habebat emptor soluere ad complendam emptionem, & ad rem venditam consequendam, l. Iulia. §. offerri. & l. ex empto. ff. de act. empt. l. curabit. C. illo tit. hoc ergo emptor necesse habebat facere, videlicet soluere pretium: ergo si soluit ex necessitate, debet illud pretiū, quod ex necessitate emptor soluit, recipere, secus est in mutuo, quòd necesse ei non erat: ideò sibi cauere debebat, antequam ei crederet, & sic emptor habet necesse soluere pretium, quia æs alienum est, & debitum, sed credere & mutuare non est necessarium, vt sequitur. 4

Ex quo apparet restitutionem competere, etiam quando minor est læsus in pecunia, & sic in mobilibus, & ita frustra disputant Docto. an rescissoria detur pro rebus mobilibus, quia etiam pro iuribus dabitur, vt etiam concludit, Ioan. Nauar. in tractat. de restit. in 1. parte. c. 7.

Mutuū nō fit per contractum.

Credere autem non est necesse.] Istum tex. not. Doct. ad hoc, vt non teneatur quis mutuare, sed idem videtur in quolibet alio contractu, l. sicut. C. de actio. & obligat. vbi liberum est contrahere, vel non contrahere: ergo non est necesse, vt dicit iste textus. Respondeo, verum esse ab initio liberum esse contrahere, vel non, sed postquā quis contraxit, id, quod causa contractus promissum fuit, hoc est debitum, tanquam æs alienum, vt dicit iste text. sed credere non tenetur quis, nec fit mutuum per contractum. l. sed re. l. rogasti. §. si tibi. ff. de rebus credi. & §. j. quibus mo. re contrahitur obligat.

De iure etiam diuino tenetur quis mutuare proximo in eo casu, quo donare teneretur, & in casu necessitatis. Deuter. 15. c. & Matthæi 5. & Luc. 6. Mutuum date, nihil inde sperantes. scribit Conrad. in tract. de contract. q. 19. post S. Thomam in 4. senten. dist. 15. ac Angel. Claua. in verbo, mutuum. in fine. in sua summa. sed de iure ciuili non est necesse credere, id est, mutuare. imò dicit Lucas de Penna in l. j. col. 3. C. de agri. & mancip. lib. 11. si vis amittere amicum, mutua ei tuum, & si velis habere inimicum, quod de malis intelligendum est: nam bonus vir reddet quod sibi datum erit, sed rarus est.

Notat etiam Bart. ex hoc text. magis fauendum esse ei, qui aliquid ex necessitate facit, quàm ei, qui facit ex voluntate. & suprà l. proxi. ac l. cùm postulassem. in fin. ff. de dam. infect. vnde Paulus ait in l. de die. §. tutor. ff. qui satisd. cogan. *Tutor & curator, vt rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt in municipium, quia necessaria est satisdatio.*

Sed pugnat illud, non esse succurrendum ei, qui in necessitate temerè se ponit, l. de die. in fine. ff. qui satisd. cogan. l. ij. §. si quis tamen. si quis cauti. ideò tres tutelæ affectatæ non excusant, vt quis non suscipiat quartam. §. item tria. de excusa. tutor. in Instit.

Obiectionis solutio.

Respondeo, fatendum est, non esse ei succurrendum ita, qui voluntariè, in onus non necessarium se iniecit, quominus illud impleat onus, quod voluntariè suscepit, & ita loquuntur iura pugnantia. & l. si fideiussor. §. si necessaria. ff. qui satisd. cogan.

Si tamen quis contrahendo illaqueatus est, certè magis succurrendum est huic arctato, qui necesse habet implere contractum, quàm si nullus esset contractus, & quàm si voluntariè daret, vel crederet pecunias. Vnde ære alieno obstrictus, donans bona in fraudem creditorum, non posset bonis cedere, secus si soluat quibusdam creditoribus, quia hoc facit ex necessitate contractus. vt Docto. asserunt in §. fin. de actio. in Instit. maximè Iason. Opus tamē magis meritorium est in vouente, quàm in alio, quia vouens

dat fructum & arborem, quod non facit is, qui non vouit, & ſic illa neceſsitas eſt meritoria, de qua Theologi, & gloſ. in verbo, ſeipſum. in clem. vnica. de reliq. & venera. Sanctor.

§. Ex hoc edicto nulla propria actio, &c.

Reſtitutio officio iudicis petēda.

EX hoc colligũt Doct. reſtitutionem petendam officio iudicis, non iure actionis. Sciendum eſt edictum Prætoris non introduxiſſe actionem peculiarem, nec propriam ad reſtituendum minorem, ne interdiceret ei commercium, vt in §. j. ſuprà viſum fuit. Nullus enim contrahere cum minore voluiſſet, ſi Prætor annullaſſet omne illud, quod geſtũ fuiſſet cum minoribus: ideò arbitrio Prætoris reliquit, an bonum & equum ſit, vt ibi, & totum illud ex cognitione iudicis pendet. Nec Prætor dixit, ſicut in actu metu geſto, videlicet, *Quod metus cauſa geſtum eſt, ratum non habebo*, tunc enim & actio propria eſſet, ſed in hoc edicto minorum dixit, *Quod cum minore geſtum erit, qua res erit animaduertam*, & ſic Prætor cognitionem reſtitutionis reliquit iudici.

Et ſic Prætor, in hoc caſu non introduxit hanc actionem, ſicut redhibitoriam ad infringēdam venditionem, l. redhibere. & per totum ff. de ædil. edicto. l. ij. C. de ædi. actio. quia ibi poteſt cõſtare de vitio rei venditæ, ſed hîc nõ poteſt cõſtare de læſione minoris, antequã ſit: ideò Prætor noluit propriã actionem introducere, ſed in cognitione ius dicētis eſſe voluit.

Obiectionis ſolutio.

Nec obeſt text. per Martia. inductus in l. in cauſæ. ij. in princip. ibi, *Num fortè alia actio poßit competere, citra in integrum reſtitutionem.* Ergo actio datur pro in integrum reſtitutione. Reſpõdeo, hîc dictio alius non denotat ſimilitudinem, ſicut regulariter. vt in l. ſi fugitiui. C. de ſeruis fugit. & in clem. 1. de reſcriptis. quod probat iſte textus, dum dicit, Nam ſi communi auxilio & mero iure munitus ſit, non debet illi extraordinarium tribui auxilium, & ſic extraordinarium auxilium competit, quod eſt reſtitutio, & non actio, ſed qui habet aliam, id eſt, aliquam actionem, non debet in integrum reſtitui, quia actione ordinaria iuuare ſe poteſt, verumtamen reſciſſa alienatione à minore facta, actio in rē competit, l. in cauſæ. j. §. fin. ſup. eod. ſed ad reſciſsionem, ex edicto Prætoris non datur propria actio: maximè quia iudicium reſcindens, & reſciſſorium ob hoc dantur. §. rurſus. de actio. in Inſtit. & ſuprà vidimus in l. in cauſæ. j. §. interdum.

Ergo ſatis eſt prouiſum minori per iudicium reſcindens, & reſciſſoriũ: ideò non erat introducenda alia noua actio. Item nulla cautio introducta eſt à Prætore, vt is, qui cum minore contrahit, teneatur cauere, ſe reſtituturum rem minori, ſi in ea læſus fuerit, quia rarò aliquis cum minore ſic contrahere vellet, & ſic ei commercium interdiceretur.

Bart. reprehenditur.

Nec placet quod Bar. & alij dicunt, officium iudicis nobile dari ad reſtituendum minorem: non enim video quod ius nobilitauerit iſtos iudices, qui minores reſtituunt, potiùs quàm alios, & quòd iſti ſint nobiles, alij ignobiles: vnde puto dicendum, ius petendi reſtitutionem minoribus conceſſum eſſe per illud edictum Prætoris, poſitum in l. j. ſuprà. & ſic cùm minor habeat perſecutionem, iudex neceſſe habet impertiri officium ſuum, alioqui puniretur, ſi negligens eſſet in ſuo officio, l. Diuus. ff. de offi. Præſi. Scripſi in l. actionis. ff. de verb. ſignific. & ſic concludendo dicendum eſt, reſtitutionem petēdam ex edicto Prætoris, & faciendam ex eius cognitione, ſi bonum & æquum ei videatur, nõ quòd ex ſolo iudicis officio fiat: nam ſi edictũ non eſſet, Prætor non reſtitueret, ideò in Francia ex Principis indulgentia reſtitutiones fiunt, non ex ſolo officio iudicis, niſi in literarum comprobatione, an videlicet ita ſit ſicut minor Principi narrauit.

Reſtitutiones in Francia fiunt ex Principis indulto.

Totum enim.] Ex hoc tex. patet reſtitutionem pēdere ex Prætoris cognitione: nam, vt dixi Prætor voluit, vt iudex animaduerteret, an æquum & bonum eſſet, ideò eius arbitrio & cognitioni reliquit, vt ſuperiùs concluſum fuit.

LEX XXV. CAIVS LIB. IIII. AD EDICTVM PROVINCIALE.

ILlud nullã habet dubitationem, quin ſi minor non debitũ ſoluerit ex ea cauſa, ex qua iure ciuili repetitio non eſt danda, ſit ei vtilis actio ad repetēdum: cùm & maioribus vigintiquinq; annis iuſtis ex cauſis dari ſoleat repetitio.

Minor indebitũ ſcienter ſoluens repetit.

COlligitur ex hoc text. minorem poſſe repetere indebitum, licèt iure ciuili maiori nõ eſſet dãda repetitio, vt ſi maior ſoluerit indebitum ſciēter, non repetit, quia donare videtur, l. j. ff. de condict. indeb. tamen minor repetere poterit, quia in eo ceſſat illa præſumptio, cũ non poſsit donare, quod eſt perdere, l. filiusfamilias. ff. de donat. & ætatis fauore hoc ſtatuitur, & ſic limitatur l. j. in minore. etiã hæc lex procedit in indebito, quę per inficiationem creſcit, vt illud minor repetat, licèt maior non poſſet. l. ea quæ. C. de condict. indebit. Ibi enim naturaliter debitum ſolutum, non repetitur, ſi à maiore ſolutum fuerit, l. naturaliter. ff. de condi. indeb. ſed Vlp. ſic ſcribit: *Interdum perſona locum facit repetitioni, vtputa ſi pupillus ſine tutoris authoritate, vel furioſus, vel is cui bonis interdictum eſt, ſoluerit: nam in his perſonis generaliter locum eſſe repetitioni non ambigitur.* l. interdum. ff. de condict. indeb. facit l. indebito. C. ſi aduer. ſolut. Alij caſus tradũtur in quibus repetitio non eſt in maiore, in l. j. C. de condict. indeb. ſed minor reſtituitur etiãſi ex cauſa iudicati ſoluerit indebitum, etiamſi poſt tranſactionem, vel iuramentum, & in aliis ferè caſibus conſcriptis per Accurſ. in l. eleganter. in fine. ff. de condict. indeb.

Ratio traditur in tex. quia etiã maioribus ex iuſtis cauſis dari ſolet repetitio, à fortiori & minoribus, vtpote ſi ſoluant vltra Falcidiam. per l. error. C. ad leg. Fal. & in l. j. ff. ex quibus cauſ. maior. vel ſi metu, vt in titul. quod met. cauſ.

Nullam dubitationem.] Ex hoc text. colligi poteſt legē faciendam, etiãſi nulla dubitatio ſit. Idem eſt in l. Diuus. ff. de tutor. & curat. da. ab his. ſed hoc eſt intelligendum quando nulla erat dubitatio apud Iurecon. ſed erat dubitatio apud alios. l. inter omnes. ff. qui ſatiſd. cogan. iuncta gloſ. & interdum fieri lex poteſt ad euitãdum dubitationem, ſi qua eſſe poſſet. l. quod Labeo. ff. de Carbo. edict. De hoc plenè ſcripſi in l. inter publica. ff. de verbor. ſignific.

Danda ſit ei vtilis actio.] Doct. putant illam eſſe actionem datiuam, quando in l. dicitur dandam actionem, quod reprobaui in l. ſæpe. ff. de verb. ſigni. & in l. iuriſgentium. ſuprà, de pactis.

Vtilis

Vtilis actio.] No. quod cõdictio vocatur actio: nam condictiones actiones vocantur personales. §. sic itaque. de actio. in Instit. & quare dicatur vtilis actio, abundè scripsi in l. cùm Prætor. ff. de verborum significatione.

§. Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante præstari debet, aut Procuratore eius cui idipsum nominatim mandatum sit. Qui verò generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis alleget non debet audiri.

IPso postulante præstari debet.] Not. contra Doctor. sententiam restitutionem non dandam minori, nisi eo postulante, vel eius curatore, & sic nõ ex officio nobili, vt dicunt, quod sine petitione impartitur. Bart. in l. prima. ff. de iurisdi. omn. iudi. & officium iudicis etiam regulariter nõ datur, nisi postulatum fuerit. l. iiij. §. hoc autem iudicium. ff. de damno infect. & est tex. similis. in l. patri. infrà eodem.

Præstari debet.] Quod iudex tenetur restituere minorem, quando bonum & æquum est, sicut quando conceditur actio, & non est aliud officium iudicis in hoc edicto, quàm sit in aliqua actione. c. fi. de offi. iudic. Alioqui ex natura petitionis officium denominaretur, vt nobile aliquando rusticum, aliàs mercenarium, siue famulitium, quod est ridiculum: nam iudicis officium residet in sua persona quousque iudex est, nec mutatur sicut Protheus, ideò non est amplius, vel minus in vna actione, quàm in alia. d. c. fi. de offi. iudi. nisi à iure ei plus tribuatur, vt in arbitrariis, & bonæ fidei iudiciis. l. prima. & per tum. ff. de eo quod certo loco. §. præterea. de actio in Insti. Et sicut officium apparitoris seruit cuilibet executioni, & tamen est idem officium, ita & iudicis officium seruit cuilibet actioni, & iustæ petitioni partis, & ideò est latissimum. l. prima. ff. de iurisdi. omn. iud. & tamen idem est iudicium, & officium, & non variatur pro actione proposita.

Officiũ iudicis nõ mutãdum est.

Cui idipsum nominatim mandatum sit.] Ex isto text. notant interpretes restitutionem non esse concedendam Procuratori, eam petenti nomine minoris, nisi speciale habeat mandatum ad illam petendam. tex. in c. coram. in fi. de in integr. resti. & Ioã. de Ana. consil. 48.

Procuratori sine speciali mandato nõ dãda restitutio.

Et sic Procurator generalis non potest petere restitutionem in integrum, quia agitur de retractando factum domini, quod fieri non debet sine eius mandato, sine magna causa. l. si hominem. ff. manda. quia voluntas præsumitur durare pro facto, quod dominus gessit. Bald. hîc. & quia contra ius commune petitur. l. in honorariis. §. sed cùm rescissa. ff. de actio. & obliga. alias Bald. scribit rationes in l. vnica. C. etiam per Procura. in fi. vbi dicit illum tex. intelligendum, in Procuratore habente speciale mandatum. Aufre. in Decis. Tholos. q. 55.

Ideo, non sufficeret constituere Procuratorem ad petendum in integrum restitutionem, sed oportet exprimere causam, & personam, vt docet Bart. in l. generali. per illum text. ff. de ritu nupti. Sed fallitur Bart. nam ille text. loquitur in matrimonio, in quo oportet, vt persona cum qua quis vult matrimoniũ contrahere, placeat, ideò expressio personæ requiritur. ibi. c. fi. de Procura. lib. 6. Sed in petenda in integrum restitutione sufficit cõstituere Procuratorem ad petendam eam ipsam in integrum restitutionem sine alia expressione, per istũ tex. qui dicit, idipsum nominatim mandatum sit, & postquam nominata est in integrum restitutio, nominatim ei mãdatum est, & sic tex. huic satisfactum est, & in c. coram, de in integrum resti. dicitur requiri speciale mandatum, ergo non requiritur singulare, nec indiuiduum, vt in tali causa, & hoc firmat Bal. in l. vnica. C. etiam si per Procura. & sic regula est, ad restitutionem petendam requiri speciale mandatum.

Procuratoris cõstitutio ad petẽdam in integrum restitutionẽ.

Limita, nisi incidenter restitutio peteretur, tunc sufficeret generale mandatũ. l. fin. C. vbi & apud quẽ in integr. restitut. agi debe. gloss. & Doctor. in c. suscitata. de in integ. restitut.

Mandatũ generale.

Secundò, etiam sufficit cõstituere Procuratorem ad transigendum, supplicandum, & generaliter ad alia omnia faciendum, &c. quia paria sunt, aliquid nomine proprio exprimere, aut ea demonstratione quæ vice nominis proprij fungitur. l. certũ. ff. si cert. peta. & huius est sententiæ Aegidius Bellamera. decisi. 32. Mandatum. generale. & Panor. in c. suscitata, & in c. coram. de in integr. resti. expressè Cassado. in decis. prima. de Procura. maximè quia in praxi non requiruntur istæ iuris subtilitates, vt in c. dilecti. & c. examinata. de iudi. vbi Doctor. nec obstat hîc text. quia in præmisso casu non habet simpliciter generale mandatum, cùm generale tribus dicatur modis, vt docet Bart. in l. prima. ff. de vulgar.

Demõstratio vice nominis proprij fungẽs.

Tertiò vitiatur, in habente officium publicum, vt in Syndico ciuitatis, vel vniuersitatis, qui ex potestate generali data poterit restitutionem petere, cùm in hoc casu tantum valeat generale mandatum, quantum speciale. argu. l. si duo. ff. de administra. tuto. l. fi. §. fideiussores. ff. de muner. & honor. nec potest facilè congregari vniuersitas, vel ciuitas ad dandũ quotidie nouum mãdatum, ideò hæc generalis potestas sufficit. l. præses. vbi Doct. C. de transact.

Syndicus potest sine mandato speciali restitutionẽ petere.

Quartò, etiam procedit in habente officium priuatum, si sua intersit, vt in collegij Syndico. arg. l. vlt. C. vbi & apud quem. sic decidit Aufrer. in Decis. Tholos. quæst. 55. & in patre etiam in l. patri. infrà, eodem.

Quintò, etiam ætatis venia à Principe impetrata, vt quis negotia sua administret, nõ potest in iudicio peti, vt comprobetur per Procuratorem, sed per se minor hoc facere debet. l. ij. C. de his qui veniam ętа. impet. quia ibi nõ agitur de restitutione impetranda, vt hîc, sed de ea impetrata comprobanda, & ibi agitur de venia ætatis impetrata ad rerum administrationem concedendam, hîc ad rescisionem actus gesti, & ad læsionem reparãdam, quicquid dicant Doctor. potest tamen Aduocatus has literas veniæ ætatis, præsente impetrante petere, vt comprobentur, & sic vidi obseruari in iudiciis.

Cõprobandæ veniæ petitio à minore faciẽda.

Vltimo, hæc l. quod si de speciali, præbet cautelã, si de speciali mandato dubitetur, petens debet cauere dominum, & adolescẽtem rem ratam habiturum. ita probatur etiam in l. prima. C. de Procura. & per totum tit. ff. rem rat. habe.

Si verò dubitetur de mandato defensoris, id est, eius contra quem petitur restitutio, ipse debet satisdare iudicatum solui, vt si condemnatus ministerio suo fuerit dominus, ipse iudicatũ soluet, vt per totũ

titulum.ff.iudi.solui.etiam de rato cauere debet, vt dicit gloss. per l. non solum. §. est & alius.ff.de Procurat.

LEX XXVII. CAIVS LIB. IIII. AD EDICTVM PROVINCIALE.

Patri pro filio omnimodò præstãda restitutio est, licèt filius restitui nolit: quia patris periculũ agitur, qui de peculio tenetur. Ex quo apparet, cæteros cognatos vel affines alterius esse conditionis: nec aliter audiri oportere, quàm si ex voluntate adolescentis postulent: aut eius vitæ sit iste adolescẽs, vt meritò etiam bonis ei interdici debeat.

Restitutio non datur vi.

Ex hoc text.regula datur, videlicet vi non esse dandam restitutionem etiam consanguineo, etiam si ex minoris voluntate ipsi postulent dictam restitutionem, & minoris nomine, quia inuito non confertur beneficium.l.inuito.ff.de regu.iur. & quia non debent venire contra voluntatẽ eius, vt dictum fuit suprà in l.illud.eodem.

Restitutio non datur nisi postuletur.

Et per istum text.reprobatur doctrina interpretũ, dicentium ex nobili officio concedi restitutionem, & sic non petente minore.Sed hic tex.dicit contrarium, nec aliter oportet quenquam audiri,quàm si ex voluntate adolescentis postuletur,dicit etiam tex. in l.iiij.§.*hoc autem iudicium nõ datur,nisi postulatum fuerit*.ff.de damno infect.

Limitatio eiusdem.

Limitatur ista regula in patre, nempe hîc Caius ait, patri pro filio omnimodò præstanda restitutio est,licèt filius restitui nolit, ratio assignatur,quia patris periculum agitur, qui de peculio tenetur,ergo eo casu, vbi non teneretur inspecta ratione,non poterit exercere ea,quæ speciale mandatũ requirunt:alibi tamen dicam.

Secundò,limita,quando filius esset prodigus, vt meritò bonis interdici debeat, vt dicit iste text. tunc cognati,& amici petere restitutionem poterunt, & illum defendere.l.item ait.& l.ergo.ff.ex quibus cau. maior.

Tertiò,idem dicerem in aliis personis, quæ curatorum ope iuuantur,vt furiosi,amentes,& similes id genus. l. Fulcinius. §.planè. ff. ex quib. cau. in possess.eat.

Quartò,vitiatur quãdo tenderet in damnum alterius,si minor non peteret restitui,vt quando negotia sponte sua gessit alterius, & perperã.vt in l.quod si minor.in prin.suprà,eodem.

Antinomiæ conciliatio.

Quintò,gloss.opponit.l.iij.§.sed vtrum.suprà,eodem. & valde titubat. Vos dicite patri omnimodò restitutionem esse concedendam,si nomine filij eam petat,quia sua interest quoad peculium,sed ista restitutio à parte petita nõ proderit patri,sed filio minori.d.l.iij.§.sed vtrum.nam iste text. dicit patrem petere posse restitutionem pro filio, ergo non pro se ipso patre,ne maioribus prosit,& ita possunt ista iura conciliari.

Ex quo apparet cæteros cognatos, vel affines,alterius esse conditionis.] Colligitur cõsanguineos minoris nõ habere illa iura,& priuilegia, quæ pater habet in filio:nam pater ex causa famis filium suum liberum vendere potest.l.ij. C. de patrib. qui filios distrax.quod nõ possunt alij cognati,& alia iura videte in l.isti quidem.suprà,quod met.cau.

Singularem istum tex. dicit Bal.in Marga.in verbo,coniuncta persona.q.·.quòd vbi requiritur mandatum speciale, coniunctus non accipitur pro coniuncto, per istum tex.tam de iure canonico, quàm ciuili,& Roma.singu.613.Tu audiuisti.limitat in patre per istum tex.ad hoc singul.vt idem scribit Bald. in c.nonnulli.col.vlt.de rescrip.& Iason in l. iusiurãdum quod ex conuentione. §. Procurator.3. no. de iureiur.ff.

Coniuncti quando pro coniunctis restitutionẽ possint petere.

Etiam coniuncta persona non potest agere pro coniuncta,quando aliquis ad hoc haberet mandatũ, & sic contra mandatum, vt hîc:quia curator adolescentis habet mandatum generale, ergo coniuncta persona non poterit petere restitutionem. l. exigendi.& l.maritus. C. de Procura. & ibi Doctor. etiam istum text.singularem tradunt Doctor.ad hoc,vt licèt coniuncti non possint restitutionem petere pro coniunctis: limitatur tamen quando cõsanguineus erat minor,& prodigus,quia agitur de damno illorum,vt si moriatur hic prodigus, ei succedant consanguinei, & sic restitutionem nomine minoris & prodigi petent.

In hoc tex.duplex funiculus attenditur, videlicet consanguinitas,& prodigalitas, & licèt curator datus fuerit tanquam minori,non tamẽ tanquam prodigo.l.qui habet.vbi Bar.ff.de tutel.Ideò, quia alium non habet,qui petat restitutionem,illi tanquam prodigo, permittitur hîc consanguineis restitutionẽ pro eo petente, & maximè quia illorum interesse potest, cùm illi succedere aliquando possint,si moriatur.

Actus per consanguineũ gestus an præiudicet consanguineo.

Notandum est,quòd quamuis cõsanguineus agat pro cõsanguineo,& illius actus exerceat,& ille actus sic factus valeat, tamen actus gestus regulariter non præiudicat consanguineo,nisi is ratum habeat.tex.in l.iij.§.j.vbi Bart.ff.iudi.sol.& in l.j.C.quibus res iudi. non no.ista ergo,quæ gerunt consanguinei pro consanguineis,valent quoad commodum cognatorum, sed non quoad damnum,si consanguineus ratum nõ habeat.

Cognati qui dicantur,declarat Iurisc.in l. non facilè.& l. Iurisconsultus. ff.de gradi. & declaraui in l. in vulgari. ff.de verbor.signific.& per istum textum patet cognatorum nomine non venire affines, cùm dictio,vel,inter diuersa ponatur.l.sæpe.ibidem.

Curator minorum.

Bonis ei debeat interdici.] Ex hoc tex.iuncta glos.colligitur curatorem minorum posse petere restitutionem aduersus contractus factos per minorem ante interdictionem,quia ipse generale & plenũ mandatum,æquipollens speciali habet,& quia tenetur vtilitatem minoris procurare.l.fin.C.de administrat. tutor. & quando administrat res pupilli, loco domini habetur.l.qui fundũ.§.si tutor.ff.pro empto. & dominus petere posset,sic & eius curator,vt superiùs dictum fuit,licèt etiam consanguinei possint.

Curator maioris.

Quid in maiore Ludo.Roma.in sing.223.Fuit interrogatus.dicit idem in curatore maioris,vt in integrum restitutionem pro maiore prodigo possit petere,si iustam causam habeat.l.j.& l.necnon.ff. ex quibus caus.maior.

Et per istum tex.docet Ludouic.Roman.in l.non solùm.

Solutio cõiunctæ personæ facta, an debitorẽ liberet.

solùm.ff.solut. matrim. solui posse coniunctæ personæ, quando debitor erat prodigus, alioqui non, per illum text. & in l. vero procuratori. vbi Doct.ff.de solut. tamen Alex. firmat cõtrarium in d.l. non solùm. dicens istam l. loqui in restitutione in integrum, quæ potest peti à coniuncto, quia potest esse fauorabilis minori, sed solutio alteri facta, non æquè: ego tamen putarem per solutionem factam coniunctæ personæ prodigi debitorem non liberari, nisi pecunia peruenerit in rem prodigi. l. sed si lege §. si minor. ff. de petit. hære. l. quotiens de solut. quod est no. quia sic conciliantur contrariæ sententiæ.

§. Si pecuniam, &c.

Restitutio quando incidẽter peti dicatur.

EX hoc tex. colligitur minori conuento ad pecuniam mutuã, quam dissipauit, dari exceptionẽ: nam postquam proconsul denegare debet contra eum actionem, ergo & exceptio, si conueniatur, datur, & tunc restitutio incidenter peti dicitur. vt in c. suscitata. de in integ. restit. l. metum magna. § ex hoc edicto, suprà. Quod met. caus. & aliqui in tex. habẽt, Proconsul denegare actionẽ debet, alij, Prætor, sed vtrũque, quia generaliter accipitur pro iudice, & prætore, vt dicit gl. in l. j. ff. de aliena. iudi. videlicet vt iudex denegare actionẽ debeat cõtra minorẽ, qui dissipauit illam pecuniã mutuò acceptam, & verbum, dissipare, accipitur hîc pro, disperdere, atq; consumere. Sic in l. si cùm dotem. §. sin autem in sæuissimo. ff. solut. matr. l. j. §. itaq;. si quis testa. liber. esse iussus fue. & de iure diuino etiam tendit in abusum: vt de filio prodigo, qui patris substantiam dissipauit. Lucæ 15. & de iure canonico in c. fi. de fideiuss. c. quia sæpe. de elect. lib. 6.

Sed quantum ad expositionem, vt proconsul exponatur pro prætore, non facilè consentirem, quia prætor edicebat in vrbe, & aliorum magistratuum erat ista seruare edicta. Vnde cùm proconsul mittebatur in aliquam prouinciam, is habebat supremam iurisdictionem, vt in l. obseruare. l. solent. & l. nec quicquam. ff. de offic. proconsul. ideò ad eũ spectabat, vt ista edicta in sua obseruarentur prouincia, itaque iura dicunt proconsulem hoc debere facere, cuius maximè interest. l. j. de alienat. iud. ibi, *Omnibus modis proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto.* facit d. l. nec quicquam, *etiam omnia proconsul agit, vt qui contraxit cum eo, qui in aliena potestate fuit, & c.* l. prima. ff. quod cum eo.

Secundò, quod si egenti, patet minorem conuentum ad reddẽdum pecuniam mutuam, liberari, si cedat actiones aduersus illum, cui mutuauit: nam Accur. tradit regulam istam, quandocunque quis tenetur ob hoc, quod actionem habet, tunc illam cedendo, liberatur, per l. quod debetur. in fi. ff. de pecul. ibi, & in omnibus, quod idcirco teneri dicimus, quia habẽt actionem, delegatio pro iusta præstatione est, & ibi gloss. adducit alia iura ad hoc conuenientia, & maximè istum tex.

Idem dicit, si ad rem teneatur quis restituendam, vel dandam, vt cedendo actionem liberetur, quando cedens culpa caret. l. j. §. si post litem contestatam. ff. si quadrup. & l. si vt certo. §. idem Labeo. commod.

Tertiò, in versiculo prędium, in primo casu statuitur vt si minor ex pecunia mutua emerit prædium pluris, quàm oporteret, cogitur venditor pretiũ cum vsuris reddere minori, & is tenetur reddere prædiũ cum fructibus, quibus locupletior factus, est, & postea ista pecunia recepta à venditore prædij restituetur creditori, qui eam mutuauit minori, ne creditor, qui mutuauit minori, sit in damno, sed suam pecuniam à iuuene consequi possit.

Minor locupletior factus, fructus restituit.

Secundus casus est, si minor emerit ex sua pecunia prædium, pluris quàm esset, & restituatur contra istam emptionem, cogetur vt in prædicto casu venditor reddere pecuniam cum vsuris minori, & is ipse cogetur reddere prædium cum fructibus, quibus factus est locupletior, ergo non fructus omnes restituet minor, sed illos, in quibus factus est locupletior. locupletior autem dicitur, quãdo fructus ad eum peruenerunt, & ipse tantùm in suam vtilitatem consumpsit, & erat tantum de suo consumpturus. l. sed & si. §. quod autem. ff. de peti. hæredi. Doctor. in l. ex pœnalibus. ff. de regul. iur. Decius in §. actiones. col. 7. de acti. in Insti.

Et sic patet, restitutionem faciendam tam ex parte minoris, quàm maioris, vt plenè scripsi in l. quod si minor. §. restitutio. suprà, eodem.

Ex quo scilicet simul intelligimus.] Nota ex isto tex. responsionem vnam posse seruire pluribus quæstionibus, nempe quia Iurisconsul. hîc vno responso respondet quæstionibus duabus suprà propositis, probat etiam text. ibi, vt tamen hoc, & superiori casu, &c.

Vsuras, &c.] No. casum, in quo vsura permittitur de iure ciuili, sed an permittatur hodie? quod videretur, quia in compensationem fructuum datur: nam sicut minor restituit fundum cum fructibus, ita & emptor pretiũ cum vsuris, seu interesse, inuicem habita compẽsatione, per l. curabit. C. de actio. empt.

Sed hodie cùm non fiat restitutio in Francia fructuum, quando extat titulus, nisi à tempore litis contestatæ per l. cùm fundus. ff. si cert. peta. vt superiùs fuit dictum, certè nec pretium cum vsuris restituetur, sed sufficiet restituere solùm pretium, & ita seruant Curiæ Franciæ, etiam supremæ.

Vsura, quã percipi potuit, reddẽda minori.

Percepit, aut percipere potuit, reddat.] No. vsuram reddendam, non solùm quam percepit venditor, sed etiam quam potuisset percipere, hodie tamen vsuræ sunt de iure diuino prohibitæ, vt Lucæ 15. Mutuum date, nihil inde sperantes, & de iure canonico. c. primo. de vsur. in 6. & in Decreta. Sed Iurisconsul. Paulus ait in titul. de rei vendi. in l. *Fructus non modò percepti, sed & qui percipi honestè potuerunt, æstimandi sunt.* l. si nauis. §. fin. ibidem. & gloss. hîc in verbo, cum fructibus, addit etiam, quos percipere potuit, sicut & in vsuris.

Sed cõtra istum tex. & gloss. pugnat l. si cùm fundum. de rei vendic. C. vbi titulus excusat possessorẽ à fructibus, qui percipi potuerunt, quia censetur bonæfidei ratione tituli, & tamen hic tenetur, respondet Ludo. Roman. singul. 528. Tu habes, per hoc esse singulare, & speciale in re minoris, vt illam possidens teneatur, & ad restitutionem illius rei, & ad fructus perceptos, & qui percipi potuerunt. Hoc etiam probat idem Roma. consil. 454. & Francis. Cremen. singul. 134. Tuscis. Iaso. in l. apud Iulianum. §. fructus. ff. de leg. j. Alios casus speciales tradit gl. licèt hodie nõ seruetur, vt dixi in l. sed & partus. ff quod met. caus.

Minor quãdo fructus restituat.

Quartò, ex diuerso, si minor prædium minori pretio quàm oporteret vendiderit & restituatur emptor, debet prædium cum fructibus restituere, adolescens

lescens verò pretium, sed in quātum est locupletior factus: nam si ducentos aureos receperit, & dissipauit centum, alia centum restituet. Nec ait hic text. de vsuris pretij, quoad minorem, vt teneatur, sicut in proximo versiculo suprà, dictum fuit in maiore.

SVMMARIA.

1 *Noua collatio non requiritur in renunciante beneficio per metum.*
2 *Minor liberans vnum ex reis debendi, aduersus vtrumque restituitur.*
3 *Item quid leuitate iuuenili promittens, officio iudicis restituitur.*

§. Si minor annis vigintiquinque sine causa debitori acceptum tulerit, nō solùm in ipsum, sed & in fideiussores & in pignora actio restitui debet. Et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in vtrunque restituenda est actio. Ex hoc intelligimus, si damnosam sibi nouationem fecerit, fortè si ab idoneo debitore ad inopē nouandi causa transtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui.

Minor debitum sine causa remittens. COlligitur minorem restituendum, si sine causa debitum remiserit, non solùm aduersus debitorem, verùm etiam aduersus fideiussorē, & pignora, si ea habebat, vt actio restitui ei debeat; nam restitutio est in pristinum statum positio. vt d. l. quod si minor. §. restitutio. dictum fuit. Ergo reus non obstante acceptilatione reponetur in obligationem primam, sic & fideiussor, & si pignora restituta erant ratione acceptilationis restituentur minori, vt plena sit restitutio.

Obiectionis solutio. Nec refragatur l. qui. res. §. aream. ff. de solut. vbi actio semel extincta nō reuiuiscit. Respondeo verū, ipso iure, sed per restitutionem sic, vt hîc l. si vnus. §. pactus. ff. de pact. Alioqui non prodesset restitutio: nam quod læsio aufert, reddit restitutio, vt dictum fuit.

Vnde text. in c. si verò. primo. de iureiur. & ibi Panor. & Feli. notant, quòd per restitutionem omnia in
1 pristinum statum restituuntur, adeò, quòd renuntiās beneficio per metum, non indiget noua collatione, licèt communis opinio sit in cōtrarium, vt noua collatio requiratur post resignationem, vt per Doctor. in c. venerabilis. de excep. plenè scripsi in tract. de pacifi. possessor.

Secundò, in versiculo, & si ex duobus reis,
2 etiam censet restituēdam actionem aduersus vtrumque, si minor alterum liberauerit, & accepto tulerit vni, nam Iabole. ait in l. ij. de duobus reis. ff. *Cum duo eandem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt, ipso iure singulis in solidum debetur, & singuli in solidū debēt, ideóque petitione & acceptilatione vnius tota soluitur obligatio ex duobus quoque reis, promittēdi, eiusdem pecuniæ, si alter iurauit, alteri quoque prodessē debebit iuramentum.* l. in duobus. §. ex duobus. ff. de iureiur. ideò in vtrunque restituetur actio.

Minor liberans debitorē diuitem. Tertiò, si minor animo nouandi liberauerit debitorem diuitem, & transtulerit ad alterum reum debendi obligationem, oportebit minorem in obligationem prioris debitoris idonei, restitui: nām in eo minor læsus esse censetur, quòd inopem pro idoneo accepit, & idoneus hîc dicitur, qui est sufficiens ad soluendum debitum, & in alia materia quis idoneus dicatur, scripsi in l. probrum. ff. de verbor. signific. vbi abundè videbis.

Fulgosius ait alium casum hîc Iurisconsul. omisisse, videlicet si minor promiserit leuitate iuuenili, 3
quocasu rescindetur promissio illa officio iudicis, secundum Bar. vel Fulgos. ille ait partem cogi accepto ferre minori, nisi eo casu, vbi sunt fideiussores. l. iiij. ff. de libera. lega. Praxis Franciæ seruatur, vt petatur cancellari instrumentum promissionis, & irritari, & sic nullum & cassum minori reddi, & ita concedit Princeps in suis literis restitutionis, & postea iudex literas approbando irritat instrumentum obligatorium, illúdque cassat & annullat iuxta formam literarum, vt scripsi in tracta. de literis obliga. artic. primo. in primo tomo Commentar. ad Constit. Regi. Gallic. *Praxis Frācia de promissionis minorum instrumēto.*

§. Aduersus eos quoque, &c.

Iste §. declarabitur in l. etiam. infrà. ibi vide.

LEX XXVIII. CELSVS LIB. II. DIGESTORVM.

CVm minor, quàm quinque & viginti annorum, aduersus eum, cum quo tutelæ egit, restituitur: non ideò tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est.

INtelligit gloss. istum text. & Doctor. vt si minor restituatur aduersus tutorem, vel curatorem, vt iudicio tutelæ experiatur, fortè tamen post acceptilationem ab eo factam, in hac restitutione, non restituetur contraria actio tutelæ tutori, sed pugnat l. prima. & 2. C. de transact. vbi si minor restituatur, restituitur & aduersarius ad veterem actionem. Accurs. & Doctor. se extricant ab hoc contrario, sicut mus in pisce. Primò, dicunt imputandum esse, quod nō appellauit, quando minor fuit restitutus per sententiā, sed appellatio fuisset iniusta, eo quòd actio contraria non debet restitui, vt hîc dicitur, ideò hoc non placet: vnde dicit tutorem ex alia causa actionem remisisse, quàm minorem, hoc nihil est dicere, vel aduersus coniunctam personam restituitur, non verò aduersus extraneum, sed iustius esset restitui aduersus extraneum, quàm contra cōiunctam personam, quia ius fauet cōiunctis, vt in l. proxima dictum fuit. & facit l. prima. & sequen. ff. de libera. cau. *Obiectio.*

Imò sic intelligendo, ista lex videretur continere iniquitatem, videlicet vt minori subueniri debeat in necem tutoris, vt nō possit ea repetere, quæ exposuit pro minore, tamen minor ab eo petet, vt vidimus in l. quod si minor. & l. patri. suprà, eodem cui iniuriæ atque iniquitati Doctor. non respondent: nam actio tutelæ datur pupillo contra tutorem, vt reddat rationem & reliqua præstet. l. prima. & per totum. ff. de tute. & ratio. distra. Actio autem contraria tutelæ, datur tutori ad recuperandum ea, quæ pro pupillo exposuit. *Actio tutelæ contraria.*

exposuit. l. prima. & per totum. ff. de contra. & vtili. acti. tute. §. tutores. de obliga. quæ ex quasi contra. nas. in Insti. Si ergo restituatur actio pupillo, ergo & tutori restitui debet, aliàs esset iniquũ, & non diceretur restitutio: nam restituto minore æquum est illius aduersarium restitui, vnde si minor fuerit restitutus, vt non obstante publicatione testium possit producere testes, idem quoque licebit aduersario. vt per Bart. & alios. in l. prima. §. nuntiatio. ff. de noui ope. nuntia. Iacobi. in l. prima. C. si aduersus transact. Ideò ergo dicerem hîc non subueniri tutori aduersus pupillum, videlicet per restitutionẽ, quia hic tutor mero iure communi munitus est, ob id restitutionis auxilium ei præstandum non est. l. in causæ. 2. suprà, eodem: frustra enim confugeret ad extraordinarium remedium cùm ordinario sit & munitus & tutus: iure communi duo siquidem habet remedia. Primũ, quia eius arbitrij est, vtrum compensare, an petere sumptus velit, quod si non petierit, ei esse imputandum, ait Vlpian. in l. prima. §. prætereà. ff. de contra. & vtili. actio. tute. vbi plus ait idem Vlp. Quid ergo si iudex compensationis eius rationem non habuit, an contrario iudicio experiri possit, & vtique potest, sed si reprobata est hæc reputatio, & acquieuit, non debet iudex contrario iudicio id resarcire, sed imputetur ei, qui non appellauit post reprobatam compensationem: nam agenti posteà obstat exceptio rei iudicatę. l. si autem. §. fi. ff. de nego. gest. l. quod in diẽ. in fi. de compensa. Nempe si minor restitutus fuerit ad actionem tutelæ, poterit agere contra tutorem, & tutor poterit compẽsationem opponere sumptuum, quos fecit in rebus pupilli, quod si omiserit, poterit actione tutelæ contraria agere: nam licèt actio tutelę sit extincta, non tamen actio cõtraria, ideò dicerem, quòd si per acceptilationem vtraque actio esset extincta, tunc vtraque actio restituenda esset. per d. l. primã. C. si aduer. transact. & l. quod si minor. §. restitutio. suprà, eodem. quod est valde notãdum, quia Doct. hîc nõ potuerunt hæc assequi, quod probatur ex natura correlationis, seu negotij. l. fi. ff. de acceptil. & l. fi. C. de indict. vidui. tollen. etiam si in restitutionis sententia pro minore lata iudex nihil dixerit, adhuc vtrique restitutio fiet, vt Bal. & alij scribunt in l. fi. C. si aduer. transact.

Obiectionis solutio.

Tutor minore restituto, duo habet remedia.

Etiam, an ista actio quæ restituitur, sit directa vel vtilis, non disputo, quia in praxi nullius est vtilitatis, cùm effectum eundem habeat vtilis, quæ & directa.

LEX XXIX. MODESTINVS LIB. II. RESPONSORVM.

Etiamsi à patre, eodémque tutore authore, pupillus captus probari possit, curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare, non prohiberi.

Caius in l. patri. in fin. suprà, eodem. sic scribit: *Aduersus eos quoque restitutio præstãda est, quorum de dolo agere non permittitur, nisi quædam personæ speciali lege exceptæ sint.*

Ex his ergo iuribus patet restitutionẽ dari filio aduersus patrẽ, & liberto aduersus patronum, licèt doli actio aduersus eos nõ detur. l. nõ debet. supr. de dolo.

Vnde intelligunt quidam non dari restitutionem aduersus parentes ratione doli, secus si ratione ætatis fuerit à patre deceptus. vt d. l. etiam.

Restitutio aduersus parentes.

At refragatur l. fin. C. qui & aduer. quos. vbi sic scribitur: *Sãcimus nullo modo neque aduersus parentes vtriusque sexus, neque aduersus patronũ, vel patronam dari restitutionem: nam personarum reuerentia omnem eis excludit restitutionem, cùm proculdubio sit, etiam ipsas personas cauere, ne quid suæ opinioni contrarium existat.*

Obiectio.

Et sic per illam legem istam corrigi quidam dicunt, cùm reuerentia personæ excludat omnem restitutionem, & sic tam nomine doli, quàm ætatis, aut alia ratione, maximè quia filij cauere debent ne repugnent voluntati, & opinioni patris: nam dicitur in §. sed & quod sancitum. in authẽ. de nup. colla. 4. noli contradicere parentibus, etsi iusta dicas.

Ego dicerem hunc tex. non corrigi, sed in suo tantùm casu procedere, vt videlicet filius non possit petere restitutionem aduersus patrem solùm, quando pater contraxit cum filio suo, vel aliquid egit cũ illo.

Solutio.

Sed si pater contraxerit cum filio suo minore, & ipse tutor fuerit sui filij, & eo patre tutore, & authore captus fuerit, tunc restitutionem concedendam illi dicit iste tex. quia inspicitur hîc persona tutoris, qui decepit eum, quæ quidem res est pessimi exempli: nam quamuis reuerentia patris excludat restitutionem, non tamen tutoris, & sic inspicietur illa tutoris qualitas in restitutione, & nominabitur in literis, & si probata fuerit læsio, Princeps prouidere debet, & ita videtur conuenire. §. fin.

De eadem re.

Nec hoc casu doli mẽtio habebitur, vt ea ratione minor restituatur, sed læsionis re ipsa. vt in l. si quis cùm aliter. ff. de verb. oblig.

Ex quo apparet filium non restituendum aduersus patrem, quia non est verisimile quod pater circũueniat filium, nec mater, cùm plus suos hi filios diligant, quàm seipsos. l. isti quidem. ff. quod met. causa.

Filius quãdo aduersus patrem restituatur.

Limitatur, si isti fuerint tutores, vel curatores, inspecta ista siquidem qualitate, restitui poterunt, per istum tex. quem vidi in praxi seruari.

Secũdò, vitiatur ex magna causa, vtpote propter enorme damnum. l. si ex causa. suprà, eodem. & in d. l. fin.

Tertiò, limitatur, quando pater plures haberet filios ex diuersis vxoribus, tunc quia vltima coniunx solet peruertere patris sensum, erga priores filios, ideò eos sæpius vidi restitui in forensi iudicio, si pater quicquam agat in illos, sicut sæpius ius eos iuuat. in l. hac edictali. & per totum. C. de secund. nupt.

Vltimò, quando à Principe ex causa, etiam minori, restitutio fuerit concessa, vt d. l. si ex causa. cum l. seq. suprà, eodem. & quamuis d. l. fi. excludat omnem restitutionem, tamen non excludit restitutionem à Principe concessam, vt docet text. iuncta gloss. in l. postquam liti. vbi Doctor. C. de pact. & ita seruatur in Francia: nam si probetur patris circunuentio, restituetur filius minor, sed est præsumptio pro patre, quod filium suum non circunscribet, ideò opus est, vt filius probet hanc patris impiã circunscriptionẽ.

§. Ex causa curationis condemnata pupilla aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: & quia videtur in ceteris litis

speciebus.

speciebus.releuata fuisse, actor maior ætate qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totā debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit, si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohæret, nihil proponi cur à tota sententia recedi actor postulans audiendus est.

ACcurs. docet istam pupillam cōdemnatam finita tutela, sed tunc non diceretur condemnata ex causa curationis, vt dicit text. sed ex causa tutelæ, ideò dicit condemnatā contra curatorem, hoc nihil est dicere, vel ex causa cuiusdam curæ, quam pater eius fecit, hoc est, præsagire, ideò ego dicerem pupillam condemnatam ex causa curationis, id est, curæ & administrationis bonorum, & si obiiciatur iudicium tutelæ, non datur, nisi finita tutela. l. nisi. ff. de tutel. & rati. distrah. sic nec actio contraria. l. prima. §. finito. ff. de contra. & vtili. actio. Respondeo, si quis pro tutore administrauerit negotia pupilli, statim potest conueniri. l. prima. §. cum eo. ff. de eo qui pro tuto. & ipse etiam, si quid legitimè impenderit, conueniet Procuratorem ex causa curationis. l. prima. §. sed si pro tutore. ff. de contra. & vtili. acti. tute. Etiam potest intelligi, Titium suscepisse curam hæreditatis pupilli, & multa in hac hæreditate exposuisse, demum egit contra pupillam, quæ fuit condēnata ad centum pro multis capitulis gestis, quæsitum est, si pupilla læsa sit in vno capitulo, & restitui velit in illo, an possit, quod non videbatur, quia sententia est indiuidua, ideò tota debet restaurari lis. Contrarium scribit Modestinus hîc, si capitulum illud non cohæret cæteris capitulis, & speciebus, aliàs contrà, & iste casus probatur in l. debitor. suprà, de nego. gest. & potest intelligi in omnibus casibus, in quibus pupilla ex causa curationis conueniri, & condemnari potest.

Species facti.

Dubitandi huius textus ratio.

Curatio enim potest accipi, vel pro cura adolescentis, vt in l. minor. infrà, eodem. l. cui. de postul. l. iurisperitos. §. primo. de excusa. tuto. vel pro iniunctione muneris. l. fi. ff. de mune. & honor. l. fi. ff. de administra. rerum ad ciuita. pertinen. aut pro cura hæreditatis, seu alterius rei administrandæ. l. debitor. ff. de nego. gestis. scripsi in l. quibus. ff. de verborum significatione.

Colligitur ex hoc tex. minorem posse restitui aduersus vnum articulum sententiæ, si ille articulus non cohæret alteri, vtpote si condemnata pupilla fuit curatori ad decem ratione vnius debiti, ad alia decē ratione frumenti, si pupilla desideret restitui quoad decem debita ex causa frumenti, poterit, quia non cohæret alteri articulo, seu casui, seu speciei, & ita intelligitur iste tex.

Obiectio.

Nec refragatur l. in hoc iudicio. ff. famil. hercis. vbi sic Paulus ait: *Quia non potest vno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere.* Accurs. dicit hūc text. in disiunctis intelligendū, contrarios autem, in coniunctis.

Solutio.

Ego verò dicerem illum text. vel alios nihil obstare, quia sententia non potest pro parte valere, pro parte non, vt in d. l. in hoc iudicio, sed quādo sententia valet tota, an possit minor contra partem sententiæ restitui? & respondet hîc tex. posse. Nam licet ab initio testamentum in totum valere debeat, nec potest quis intestatus, testatúsue esse, l. ius nostrum. ff. de regul. iur. tamen postea potest testamentum pro parte valere, & pro parte non. l. circa. ff. de inoffi. testa. Sic & sententia debet ab initio in totum valere, sed postea potest pro parte rumpi, vt hîc, & pupilla in qua parte grauata fuerit, restitui: quod est verum, quando illi articuli non cohærebant: nam si cohæreant, in totum sentētia rescindetur, vide tex. in l. si tutor post pubertatem. ff. de tutel. & rationi. distrahen.

Quando autem dicantur capitula cōnexa, vel separata declarat gloss. hîc. & Bar. fusiùs in l. Aurelius. §. idem quæsiit. ff. de libera. lega. Iason in l. non solū. §. sciendum. ff. de noui oper. nuntia. Soci. in l. non vtique. de excep. Felin. in c. cùm inter. col. 4. de re iudi. Boër. in Decis. Burdegal. q. 164. & 339.

§. Si hæreditate patris, &c.

HIc §. fuit declaratus in l. in causæ. prima. §. causa. suprà, eodem. allegatur tamen sententiam latam absente parte, & non vocata, non valere, illíque non præiudicare. facit l. de vno. ff. de re iudi. l. ea quæ. C quomodo & quando iudex.

Sententia absente parte lata, non valet.

Vnde consuluit Bald. consil. 2. Si egressæ. in 4. vol. sententiam pro minore ætate prolatā, nemine cōuocato, non valere, & ideò proinde cognoscendum, ac si nil esset iudicatum, per istum text. quia licet in datione curatoris nemo sit citandus, tamen si ætas in dubium reuocetur, de ea est cognoscendum. per l. iij. §. pen. ff. de bonor. possess. & l. primam. C. quorum bonorum.

SVMMARIA.

1 *Legatum petens, censetur restitutionem repudiare.*
2 *Præteritus potest supplementū legitimæ petere, quāuis legatum petierit.*
3 *Patriæ potestatis & emancipationis hodie nō est differentia.*

LEX XXX. PAPINIANVS LIB. III. QVÆSTIONVM.

SI filius emancipatus non accepta cōtra tabulas possessione, post inchoatam restitutionis quæstionē, legatum ex testamento patris maior viginti quinque annis petisset, liti renūtiasse videtur: cùm etsi bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti, repudiatum beneficium Prætoris existimaretur.

SPecies facti talis esse potest. Filius emancipatus minor à patre suo præteritus, vel exhæredatus fuit relicto sibi aliquo legato in testamēto, ob id ipse filius poterat bonorum possessionem contra tabulas intra tempus à iure præstitutum petere, sed non petiit, verùm factus maior petiit se restitui ad petendā bonorum possessionē, & inchoata restitutionis quæstione petiit legatum in testamento patris sibi relictum, quæsitum fuit, an possit prosequi restitutionis causam, quod videbatur, quia inchoata per contestationem

Huius legis, species facti.

stationem restitutio, facta est perpetua. l. nam postea. §. si is qui temporali. ff. de iureiur. sed hîc contrarium statuit. Ratio est, quia petendo legatum, videtur renuntiare liti motæ super restitutione, & rationem etiam ponit Papinia. quia si ipse maior intra tempus

Decidendi ratio.

1 petendæ bonorũ possessionis elegisset legatum petere, censeretur repudiare beneficium Prętoris, id est, restitutionem, fortiùs si legatum accepit pendente & inchoata lite.

Ex hoc tex. colligitur emancipatum, qui petiit legatum, videri renuntiari liti motæ: nam duobus modis quis liti renuntiat, expressè, & tacitè, expressè, quando verba sunt renũtiationis expressa, de quibus in l. postquam liti. C. de pact.

Renũciatio litis tacita.

Tacitè, quando legatum est relictum alicui in testamento, si is legatum accipiat, testamentum quoque approbare videtur, vt hîc, & inferiùs alia iura adducam, sic & gratiæ suæ renuntiare videtur, qui aliud beneficiũ incompatibile adeptus est. c. gratiæ, de rescrip. & de hac tacita renuntiatione plenè scripsi in praxi beneficiali. in tertia parte. titul. de tacita renuntia.

Sed, vt habeatis perfectè materiam, super qua gl. & Doctor. valde titubant, ego conscribam casus sequentes. Primus casus est, quicunque lite pendente super restitutione, vel testamento, petit legatum in testamento relictum, liti renuntiare videtur. ita loquitur iste tex. sed, an possit posteà agere contra testamentum? aduertite ad sequentia.

Testamentum patris, quod rumpere potest, approbãs.

Secundus casus, qui potest testamentum patris rumpere, & post illius mortem illud approbat, non poterit posteà illud infringere, nec contra venire. l. penul. ff. de inoffi. testa. nam quod semel approbaui, reprobare non possum. l. Pomponius. prima. ff. de nego. gest. l. in arenam. C. de inoffi. testa. Plura scripsi de hac variatione in ratione dubitandi ad l. quod iussit. ff. de re iudi. in eius l. interpretatiõe. imò scribit Iurisconsul. Paulus. ff. de inoffi. testa. ita, ***Si exhæredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuerit, procurationémue susceperit, remouetur ab accusatione: agnouisse enim videtur, qui tale iudicium defuncti approbauit.*** Si ergo Aduocatus postulando pro testamento, vel Procurator defendẽdo testamentum, videtur illud approbare, multò fortiùs is qui legatum suo nomine petiit.

Tertius casus, hodie siue præteritus, siue exhæredatus petierit legatum in testamento relictum, non poterit postea testamentum infringere, licèt gloss. dicat non habere locum in præteritis, sed tãtùm in exhæredatis, & Bart. dicit hodie emãcipatum posse dicere testamentum nullum. per l. fin. C. de liber. præter. & Fulgos. putat Accurs. sententiam veram, sicut Deus est in cœlis: dicatis tamen vt sequitur.

Præteritus petẽs legatum.

Quartus casus est, præteritum dici illum, qui nõ est institutus, neque exhæredatus. §. eadem. de hæredi. quæ ab intest. defer. in Instit. Ideò hodie præteritus potest dicere testamẽtum irritum quantum ad institutionem, cætera námque firma permanent. authen. ex causa. C. de liber. præter. & hoc fatẽdum est, sed si præteritus petierit legatum ex testamento relictum, ex bono & æquo tuebitur voluntatem testatoris. l. filio præterito. ff. de iniusto testa. Nam clausula decreti, & nullitatis semper intelligitur, si is vti ea velit, in cuius fauorem actus sit nullus. l. proinde. ff. si certum peta. Ioan. Monachus in c. statutum. de præben. in 6. scripsi in verbo, ipso iure. §. si quis verò. de colla. in Concorda.

Quintus casus, filius exhæredari non potest, nisi causa exhæredationis in testamento fuerit expressa, & ab hærede probata. authen. non licet. C. de liber. præterit. §. aliud quoque. in authen. vt cùm de appella. cognosc. colla. 8. Et si hoc factum nõ fuerit, fatendum est testamentum irritum, sed si filius legatum agnoscat, & testamentum approbet, illud non poterit posteà irritare, imò Marcellus ait, ***Illud notißimũ esse, eum, qui legatum perceperit, non rectè de inofficioso testamento dicturum, nisi id totum alÿ administrauit,*** id est, restituit, & libere ex voluntate testantis dedit. l. si pars. in fi. ff. de inoffi. testa.

Sextus casus est, si filius præteritus legatum petierit ex testamento relictum, non prohibetur petere 2 supplementum legitimæ. l. si quando. §. illud. C. de inoffi. testa. quia etsi testamentum valeret, posset petere. l. omnimodò. C. illo titul. fortiùs quando testamentum est irritũ d. l. omnimodò. & ibi iurium interpretes.

Acceptans semel legatum.

Septimus casus est, si filius exhæredatus, vel præteritus, semel acceptauerit legatum, in testamento relictum, non poterit posteà agere, vt iure institutionis ei detur legitima, sed illud sibi cõputabitur in legitima, postquam hoc approbauit. §. aliud quoque. in authen. vt cùm de appella. cognos. Et suppletio ei fieri poterit in pecunia etiam filio inuito. vt docet Guido Papa in Decis. Delphin. qu. 487. Pater. licèt legitima ex substantia patris dari debeat. l. scimus. §. repletionem. C. de inoffi. testa. licèt si non approbasset testamentum, debuisset ei relinqui legitima iure institutionis. d. §. aliud quoque. & Doctor. in authen. nouissima. C. de inoffi. testam.

Octauus casus, tam emancipatus, quàm in testamento præteritus testamentum nullum dicere potest, per d. authen. ex causa. generaliter loquentem, 3 ídque quoniam hodie ferè nulla est differentia patriæ potestatis, & emancipationis. §. nullam. in authen. de hæredi. ab intest. venien. colla. 9. quicquid dicat Accurs. hîc.

Nonus casus, minor qui accepit legatum, vt seruũ manumitteret, si legatũ reddere paratus sit, seruum, qui pluris est, manumittere nõ tenetur. l. si minor vigintiquinque annis seruum. infrà, eodem.

Vltimò gloss. dicit præscriptionem annalem non currere minori ipso iure. de quo in l. prima. C. in quibus caus. in integrum resti. non est necessa. suprà dixi, ideò cùm non sit materia huic nostræ conueniens, eam missam facio.

Lex xxxi. Idem lib. ix. Responsorvm.

SI mulier postquam hæres extitit, propter ætatem abstinẽdi causa in integrũ restituta fuerit, seruos hæreditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos, retinere libertatem respõdi. Nec erunt cogendi viginti aureos pro libertatẽ retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam etsi quidam ex creditoribus pecuniam suam ante

restitutionem ab ea recuperassent, cæterorum querela cõtra eos, qui acceperunt, vt pecunia cõmunicetur, non admittetur.

HÆc lex tria conscribit. Primum, si filia minor adiuerit hæreditatem, & fideicommissariam seruis dederit libertatem, si postea videas eam damnosam, abstinuerit, & in integrum restituta fuerit, an libertates datæ teneant? & respondet tenere, postea quam illi rectè manumissi sunt, sed isti manumissi, an cogãtur viginti aureos præstare illi, qui bona defuncti obtinebit, sicut manumissi alij tenerentur post ruptum testamentum per querelam, & respõdet, nõ esse cogendos dependere illos viginti aureos pro libertate, quam iure optimo cõsecuti sunt, hoc probat Iurisconsul. ratione sequenti: nã si creditoribus fuisset ab illa filia solutum, ante restitutionem, non reciperetur querela contra istos creditores, si qui vellent illam pecuniam repetere, sic nec in libertate data, quę magis est fauorabilis. l. libertas. ff. de reg. iur.

Libertatis fauor.

Ex hoc text. patet, libertatẽ datam per hæredem, licèt postea hæreditate abstineat, non reuocari. l. & elegãter. & l. si dolo. suprà, de dolo. vbi dixi, & l. etsi §. sed quod. suprà, eodem. quia nõ est nouum, vt quæ semel vtiliter constituta sunt, durent, licèt ille casus extiterit, à quo initiũ capere non potuerunt. l. in ambiguis. §. primo. ff. de regul. iur. & idem dicitur in regu. factum legitimè. illo titul. lib. 6. sed valde pugnat tex. in l. Papinianus. in fi. ff. de inoffi. testa. vbi ipso iure libertates non valent, quando testamẽtum annullatur per querelam. Doctor. hîc multa dicunt, quæ non videntur vera, nec verisimilia, sed valde confusa, quia miscent plures materias. Ego verò putarem intelligendum reuocari libertates datas, sine dispositione testatoris, sed quæ datæ sunt ex testatoris dispositione, sic rectè, non reuocãtur vt hic, dum dicit tex. ex fideicommisso ab ea rectè manumissos retinere libertatem. Itaque vt totius materiæ cognitio præbeatur, faciendi sunt casus sequentes.

Obiectio.

Solutio.

Primus, quando hæres factus ex testamento valido dedit libertatem sine testatoris dispositione, si testamentum posteà nullum pronuntietur, vel irritum, ipso iure libertates datæ non valent, & ita intelligitur d. l. Papinianus. §. si ex causa. ff. de inoffi. testã. quia hæres poterat interim cogitare de filio vel alio, quod fortè annullaret testamentum, ob id non debebat dare libertates, nec dissipare bona hæreditatis. Imò præsumitur quòd dederit in fraudem filij, qui querelã proponere poterat intra quinquennium, & vt ipsum fraudaret his seruis, ob id libertates ipso sunt iure nullæ, annullato testamento, & datæ ex animi sententia, ipsius hæredis.

Libertates quãdo nullæ sunt, datæ ex testamento.

Secundus casus, libertates directæ, vel fideicommissariæ, quæ ex dispositione testantis debebantur, non competunt, si testamentum irritum dicatur. l. si autem. ff. de inoffi. test.

Tertius casus, Libertates datæ ratione testamenti, & dispositionis, siue directæ fuerint, siue fideicommissariæ, intra tẽpus, quo annullari testamẽtum potest, retractãtur. d. l. Papinianus. §. fi. nisi ei, qui adierit hæreditatem, denũtiatum fuerit à præterito, vt non adiret, ne libertates competerent. Nam eo casu libertates tenerent, & de dolo conueniri posset is, cui nũtiatio facta est, quia damno affecit hæreditatem. l. virilis. §. si adierit. ff. de lega. præstan.

Quartus casus, Libertates à testante siue directæ fuerint, vel per fideicommissum decretæ, si post tempus à quo annullari testamentum de iure non potest, ab hærede datæ fuerint, reuocandæ non sunt per restitutionem, sed viginti aurei à singulis manumissis præstandi sunt. d. §. fi. cum l. sequen. vnde dicit Imperator in l. fi. C. de petit. hæredi. *Sin autem libertates, vel à possessore, vel à petitore fideicommissariæ petantur, vel directæ ipso iure competere dicantur, annale tantummodo spacium expectetur à morte testatoris numerandum, & si quidem hæreditatis petitionis iudicium intra id spatium terminum accipiat, secundũ euentum iudicij, & libertates, vel effectum habeant, vel euanescant, sin autem tempus annale emanauerit, tunc libertatis fauore & humanitatis intuitu competant quidem directæ libertates, ex fideicommissariis autem in libertatem serui eripiantur.* Et sic ipso iure post tempus cõpetunt libertates directæ, fideicõmissariæ non, sed dãdæ sunt. vt in l. cũ verò. §. apparet. ff. de fideic. liber.

Libertates quando reuocandæ nõ sunt, datæ ex testamẽto.

Quintus casus, libertates datæ ex dispositione testantis ab ipso vero hærede, valent, nec reuocantur per in integrum restitutionem, vt hac l. si mulier. nã hîc testator rogauerat hæredem, vt manumitteret Titium, is hæres eum manumisit, rectè manumissus est. Ergo libertas valet, & tenet, nec postea reuocari poterit; nam aduersus manumissum nulla in integrũ restitutio locum habet. l. & eleganter. in prin. suprà de dolo. & semel data sententia pro libertate retractari non debet. l. si dolo. ibidem.

Sextus casus, aduersus libertatem, iure præstitam nõ restituitur minor, nisi ex magna causa l. si ex causa. in fi. cum l. sequen. suprà, eod. vbi scripsi. & poterit minor læsus damnum, quod subiit ex datione libertatis, petere ab eo, qui eum circunuenit. l. prima. & per totum. C. si aduers. liberta. vbi si manumissus circunuenit minorem, agendum erit contra manumissum, sed libertas tenet. quamuis gloss. dicat aduersus iam competentem non restitui, imò si nõ fuerit præstita libertas, restituitur, sed postquam est præstita, non: quia, vt dixi in l. si ex causa, libertas est fauorabilis, ibi alia scripsi, & per hæc cessabunt contraria per gloss. adducta.

Minor aduersus libertatem, quãdo restituatur.

SVMMARIA.

1 *Tria requiruntur, vt quis falsi puniatur.*
2 *Aetas vigintiquinque annorum dicitur perfecta ætas ad gerendum negotia, & sua, & aliena.*
3 *Minoris fauore interdum sententiæ non statur.*

LEX XXXII. PAVLVS LIB. I. QVÆSTIONVM.

MInor vigintiquinque annis, adito Præside, ex aspectu corporis falsò probauit perfectam ætatẽ. Curatores cùm intellexissent esse minorẽ, perseuerauerunt in administratione: medio tempore post probatam ætatem, ante impletum vigesimum quintũ annum, solutæ sunt adolescenti pecuniæ debitæ, eásque malè cõsumpsit, quæro, cuius sit periculũ? Et quid si curatores quoq; eo modo in eodẽ errore perseuerassent, vt putarẽt maiorẽ esse, & abstinuissent se ab administratione, curationẽ ẽt restituissent? an periculũ tpis,

quod

quod post probatam ætatem intercesit, ad eos pertineat? Respondi, hi, qui debita exoluerunt, liberati iure ipso, non debent iterum coueniri. Planè curatores, qui sciẽtes eum minorem esse, perseuerauerunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas, & debebunt hoc nomine conueniri. Quòd si & ipsi decreto Præsidis crediderunt, & administrare cessauerunt, vel etiam rationem reddiderunt: similes sunt ceteris debitoribus; ideóque non conueniuntur.

Species facti prior.

ISta lex duos ponit casus. Primus est, Si minor ex aspectu fuerit probatus maior coram Præside, & curatores perseuerauerint in administratione curæ, medio tempore creditores soluerunt isti, qui maior probatus fuit, an sint liberati? Et liberatos esse respõdet tex. sed curatores tenẽtur, quia postquam erant in administratione, non debebant pati illum minorem accipere pecuniam, & consumere, ideò periculum pecuniæ spectat ad curatores, in versiculo Planè, &c.

Altera eiusdẽ textus.

Secundus casus istius tex. est, si curatores post decretum Prætoris falsò interpositum super ætate, pro minore administrationem curationis reliquerint, & postea minori soluta est à creditoribus pecunia, liberantur creditores ipso iure, ideò non poterit ipse minor restitui, nec contra creditores, nec contra curatores, quia non subuenitur minori, si maiorem se dixerit, vt in tit. Si minor se maiorem dixe. à fortiori, quando se dixit, & falsò probauit, & decretum iudicis super hoc fuerit interpositum, vt hîc: & tam creditores quàm curatores sunt in bona fide, ideò plenißimam liberationem sunt cõsecuti, vt fuit dictum in l. ait Prætor. §. permittitur. suprà, eodem. Itaque, si falso errore ductus minor se maiorẽ probauerit, restitui potest, secus si per malitiam, aut decipiendi animo. l. j. & ij. & per totum. C. si minor se maio. dixer.

Iste tex. communiter est corruptus in libris antiquis, in versiculo, & quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent, vt putarent maiorem esse, & abstinuissent ab administratione, curationem etiam restituissent, an, &c. ita esse debet.

Ex aspectu corporis.] Ex hoc tex. cõstat ætatem probari posse ex aspectu corporis, tamen iste tex. dicit falsò probari, quia interdum puer, vel puella ex aspectu corporis videtur excedere vigintiquinque annos, & tamen nondum est eius ætatis, & aliũ, qui tamen verè excesit, ex aspectu corporis iuniorem diceres, ideò possumus dicere hanc probationẽ fallacem. Vnde Bar. nouam consyderationem præbet in l. de ætate. infrà, eodem.

Probatio per aspectum corporis, quãdo fiat.

An probatio per aspectum fieri posit, per istum text. patet posse & in §. fi. de gradi. in Insti. & l. testiũ. C. de testi. imò videtur præferri omnibus aliis probationibus, teste Ludouico Roma. consil. 104. Pater reuerende. in fi. & ista est quæ fit per rei euidentiam. docet Hyppol. Marsil, in tract. de proba. fol. 20. versi. Modò restat deuenire.

Tota difficultas est, an probatio per aspectum fieri posit? Respondeo probationem per aspectum in rebus, quæ aspectu discerni possunt, fieri posse, & plenè probare. Vnde si dubitetur an castrum sit in tali territorio, hoc per aspectum discernetur, & si dubitetur de fundo, an sit de iurisdictione loci, iudex in rẽ præsentem veniet, & pars omnẽ rem subiiciet oculis, & hominum, & iudicis, qui super hoc discernet. l. si irruptione. ff. finium regun. etiam si nũmularij iudicent falsum aureum ex aspectu, credi illis debet, & planè probant l. prima & sequ. C. de pondera. & auri illa. lib. 10. & si minor se castratum, vel valetudine detentum fuisse dixerit, poterit per visum probari ex aspectu. l. spadonum. ff. de verborum significatione.

De eadem re.

In illis verò, in quibus probatio certa esse non potest in aspectu, illa probatio per aspectum non probabit, vt hîc, quia falli conspicientes possunt: ideò si quis per aspectum vteri mulieris grauidæ velit dicere esse masculum, eò quòd antè magis geritur quàm pòst, vel quia mãmilla dextra est amplior, certè hoc falli sæpius potest, ideò illa probatio non recipitur ad plenam probationẽ, sed ad presumptionem, si dicatur puellam esse grauidam, vel corruptam, mulieribus credetur, per aspectum iudicantibus. l. prima. ff. de ventre inspici. c. proposuisti. de proba. potest tamen probari contrarium, quia sæpe manus & oculus obstetricum fallitur. c. causam matrimonij, de proba. videte pleniùs de hac probatione per Bart. in l. de ætate. infrà. & per Hyppoli. in d. rubri. de proba. Et sententia lata ex aspectu nunquam transit in rem iudicatam, quin posit probari contrarium. Bald. hîc & Iaco. in l. si minorem. C. de in integr. restitu. Vnde Bar. consi. 92. In quæstione. col. 2. dicit inane & fragile esse iudicium ex aspectu, & soli iudici esse permissum de ætate iudicare, non tamen iudicio eius stari, sed posse probari contrarium, vt hîc: vnde solent iudices, quando quis dicit se minorem, & petere curatorem, ex tempore interrogare testes palàm, an videatur ex aspectu minor, qui si dicant eum minorem ex aspectu, iudex illi curatorem dabit, & ita solet fieri in Curiis, sed quãdo agitur principaliter de ætate, oportet quòd minor eam probet. l. si minorem. C. de integ. restitu. dicam in l. de ætate. infrà, eodem.

Probatio per præsumptionẽ.

Etiam testis deponẽs separatim de ætate ex aspectu non probat, nisi dicat rationem concludentem, etiam si non fuerit interrogatus, vt docet Innoc. in c. cum causam quæ inter archiepiscopum. de testib. refert & sequitur Alex. consil. 29. Clarisimè. col. prima. in 7. volum.

Nisi notoria sit ætas, fortè septem annorum vel decem, tunc ex aspectu probatio plena fit, & tunc nõ fallit, sed quando est proxima ætati vigintiquinque annorum falli testis & aspectus possunt. vt no. Doct. in d. l. si minorem. C. de in integr. resti.

Falsò probauit.] Nota, quòd probans falsò aliquid non committit falsum, nec falsi punitur, si ipse decipiatur in probatione, & habeat bonam fidem. vt docet Bald. hîc. probat l. prima. & fin. C. si minor se maior. dixe: ibi, *falsi opinione*. Et antequam aliquis falsi puniatur, requiruntur tria copulatiuè. Primum, immutatio veritatis, & dolo facta, ac vt alij noceat. §. primo. in authen. de instru. caute. & fide. colla. 6. & gl. in l. damus. C. de fal. vbi alia addidi in codice meo antiq. sed hîc nõ interuenit dolus, ergo probans falsò non punitur.

Perfectam ætatem.] No. ætatem vigintiquinque annorum dici perfectam, quia id temporis conceditur ei adminiſtratio rerum ſuarum. l. ij. & ſequē. ſuprà, eodem. eſtque habilis ad honores & munera. l. ad rempublicam. ff. de muneri. & honor. & ferè ad
2 omnia munera, nec amplius ei obſtat ætas, & ſic dicitur perfecta ætas ad gerendum negotia, & ſua & aliena. videte quæ ſcripſi de hoc in l. rei. prima. §. fin. & l. ædificia. §. primo. ff. de verb. ſignifi.

Curatores cōtra ſententiam res pupilli administrantes.

Perſeuerauerunt in adminiſtratione.] No. ſententiam iudicis non excuſare, ſi contra veritatem iudicauerit, ſed obſtare videtur. l. ingenuū. ff. de ſtatu homi. vbi ſententia pro veritate habetur, verum eſt, quando quis illi acquieſcit, ſed ſi illi non ſtetur, vt hîc, illa ſententia non prodeſt, vt ſi illi renuntiatum ſit expreſsè, vel tacitè, ideò curatores non poſſunt iuuari ſentētia præſidis, ſi ipſi in adminiſtratione curæ pupilli permanſerint, quia ſententiæ renunciaſſe videtur, vt docet Decius in l. res iudicata. ff. de regul. iur. Ideò tenētur, quia verè curatores ſunt, & pro tutore & pro curatore tenetur, qui nō eſt tutor, nec curator fortius & hi curatores, qui in adminiſtratione rerum pupillarium remanſerunt, vt in titu. de eo qui pro tutore vel cura. negotia geſsit. imò etiam falſus tutor & curator tenetur. l. prima. & per totū. ff. quod cum falſo tutore authore geſtum eſſe dicetur.

Ante impletum vigeſimumquintum annum, &c.] No. vigintiquinque annos eſſe debere completos antequam minor ſuarum rerum habere poſsit adminiſtrationem. l. ij. ſuprà, eodem. Et licèt annus cœptus quandoque pro completo habeatur, tamen non in hoc caſu, vt dictum fuit in l. iij. §. minorem. ſuprà, de minor.

Malè conſumpſit.] Ex hoc text. patet conſumere in bono poſſe & in malo intelligi, alioqui Iuriſconſul. non dixiſſet malè, niſi ad vberiorem expreſſionem, vt ſcripſi de hoc plenè in l. cùm in teſtamento ff. de verb. ſignifi. & gloſſ. probat. in l. ſi minor vigintiquinque annis filiofa. infrà, eod.

Error iuris quando excuſet.

Si curatores in eodem errore perſeueraſſent.] Colligi poteſt errorem prouenientem ex prætoris decreto excuſare errantem. facit l. Barbarius Philippus. ff. de offi. Præto. vbi dixi. facit l. prima. C. de teſtam.

Abſtinuiſſent ſe ab adminiſtratione, curationem etiam reſtituiſſent.] No. curatorem nō teneri de eo, quod poſt reſtitutam curam & adminiſtrationem fit. l. fin. C. de peri. tuto. l. à tutoribus. §. primo. ff. de adminiſtra. tuto. & l. ita autem. in fin. ibidem.

Qui debita exoluerunt.] Ex hoc tex. apparet ſoluentes creditori poſt maiorem ætatem, vel poſt ſententiam ſuper maiori ætate latam, liberari. l. ait Prætor. §. permittitur ſuprà, eodem. quia ſententia pro veritate habetur. l. ingenuum. ff. de ſtatu homi.

Curatores in adminiſtratiōe perſeuerantes, poſt ſententiā pro minore latam.

Planè, &c.] No. curatores teneri pro pupillo, qui recipit pecuniam à creditoribus, & poſtea eam malè conſumpſit, etiam ſi lata ſententia fuerit pro minore, vt maior ſit, & ſic ſine appellatione fauore minoris ſententiæ non ſtatur, quando ipſi curatores perſeuerant in adminiſtratione, quia tacitè renuntiare
3 cenſentur ſententiæ, vt ſuperiùs dictum fuit.

Lex XXXIII. Abvrnivs Valens lib. v. Fideicommissorvm.

SI minor vigintiquinque annis ſeruum ſuum, qui pluris eſt, quàm in teſtamento ei legatum ſit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit, non cogendum libertatem præſtare, ſi legatum reddere paratus ſit, Iulianus reſpondit. Vt quemadmodum maioribus liberum ſit, non accipere, ſi nolint manumittere, ſi huic reddenti legatum, neceſſit s manumittendi remittatur.

Facti ſpecies.

QVidam in teſtamento legauit decem minori, rogauítque eum, vt ſeruum ſuum manumitteret, is minor legatum accepit, & non vult manumittere ſeruum, quæſitum eſt, an cogatur? quod videbatur, poſtquam legatum acceptauit, & ſic onus. per l. ſi filius. ſuprà, allegatam, contrarium tamen ſtatuit hîc Iuriſconſul. fauore minoris, ſi legatum reddere paratus ſit, quod probatur per ſimile: nam maior non tenetur manumittere ſeruum, ſi nolit legatum accipere, ſic non tenebitur minor ſi acceperit, & paratus ſit illud reddere: in hoc enim ſuccurritur minori ætatis beneficio, vt etiam poſt legatum acceptum, reddendo illud, non teneatur ad onus, quod erat legato impoſitum, vt pulchre docet Sceuola. in l. tutor. ff. de libera. lega. vbi Accurſ. alia adducit iura conformia.

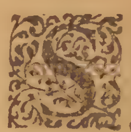
Fauor ætatis.

Si verò maior pecunia accepta rogatus ſit rem propriam, quanquam maioris pretij æſtimaretur, reſtituere, non eſt audiendus legatarius legato percepto, ſi velit computare, videlicet vſque ad pecuniam, quam accepit, non enim æquitas hoc probare patitur, ſi quod legatorum nomine percepit legatarius, offerat. l. Imperator. §. primo. ff. de lega. 2.

Cōtrariorū ſolutio.

Vnde licèt quis non poſsit grauari in plus, quàm in teſtamento acceperit. §. primo. de ſingul. rebus per fideicom. relict. tamen ſi detur legatum alicui, ſi hoc fecerit, vel dederit, quamuis amplius ſit onus, quàm legatum, tenetur is, qui legatum accepit. l. Mæuia. ff. de manumiſſ. teſta & acceptando legatum, onus illi impoſitū accipere videtur, cùm in poteſtate ſua fuerit repudiare legatum, ſi onus recuſabat. & per hoc ſoluta ſunt contraria allegata per gloſſ. in d. §. primo. & hæc materia tractatur in l. planè. 2. §. fin. ff. de lega. primo. & in l. ab eo. C. de fideicom. Benedi. in repeti. c. Raynutius. in verbo, ſi abſque. in 2. num. 26. & ſequ. de teſta. & Vincen. Hercula. in l. quod de bonis. §. quod auus. ff. ad leg. Falcid.

Lex XXXIIII. Pavlvs lib. I. Sententiarvm.

SI minor vigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior eſt cauſa conſumentis: niſi locupletior in hoc inueniatur litis conteſtatæ tempore, qui accepit.

IStius legis principium declaratur in l. verum. in fi. ſuprà, eodem.

Gloſſ.

Gloss. tamen dicit non esse locupletiorem minorem, si luserit pecuniam, & amiserit excepto vno nūmo, & cum illo nummo recuperauerit reliquā summam, quod non placet, quia pecuniam creditam habet, vel saltem in illius locum aliam, & quando minor habet aliam rem pro pecunia, dicitur in illa ex bono & æquo locupletior. l. patri. §. si pecuniam. & §. sequen. suprà, eodem. & omne id quod habet ratione rei restituere tenetur. l. quod si minor. §. restitutio. suprà, eod. & æquum est minorem teneri de illa pecunia, quam habet ratione mutui sibi facti, ideò Angel. Clauas. in verbo, ludus. §. 8. dicit in conscientia eum, qui amiserat in ludo centum cum aliquo, si ludat iterum cum illo, & recuperet, compensationem facere posse, nec teneri ad restitutionem. allegat Panor. in c. filius. de testa. & in c. ex parte. in fi. de censib. non tamen ibi inueni.

Minor habens aliam rē pro pecunia, dicitur locupletior.

Secundò, Accurs. dicit consumptionem in bonos vsus, & in malos fieri posse; & si comsumptio fuerit in bonis vsibus facta, fortè vt ipse minor se alat, tunc repeti potest pecunia, secus si exposuerit eam ad vinum extraordinarium, fortè pro conuiuiis faciendis iuuenibus, aut ad alios vsus, etiam bonos, sed non necessarios, sicut de impensis dicitur in l. impensæ. ff. de verbor. signific.

Pecunia in bonos vsus cōsumpta, à minore repeti potest.

§. Minores si in iudicem compromiserunt, & tutore auctore stipulati sunt: in integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

SI in iudicem tutore authore minores compromiserint, & promiserint stare sentētiæ illius iudicis, latæ in vim compromissi, poterunt in integrum restitutionem petere aduersus istā obligationem, quia poterat à sententia iudicis minor appellare, sed à sententia arbitri minimè hoc iure, nec agetur de euictione, si res per compromissum euincatur. l. si dictum. §. si compromisero. infrà, de euict. Ideò minor lædi censetur compromittendo, & sequendo quodammodò extraordinariū compromissi auxilium, cùm haberet ordinarium iudicium. De hoc dicam abundè in l. si pupillus. infrà, de arbit.

Minor cōpromittendo, cēsetur lædi, & restituitur.

SVMMARIA.

1 *Minor ob rem minimam non restituitur: secus ob mediocrem læsionem.*
2 *Restitutio etiam propter vicinitatem fit.*
3 *Minor dicitur læsus, propter affectionem ad rem, qua cauere debet.*
4 *Res maiorum suorum prohibetur vendi.*
5 *Minor etiam restituitur propter alienationem prædij in loco salubri sitam.*

LEX XXXV. HERMOGENIANVS LIB. I. ἐπιτομῶν.

SI in emptionem penes se collocatam, minor adiectione ab alio superetur, implorās in integrum restitutionem, audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse approbetur: veluti, quòd maiorum eius fuisset, ita tamen vt id quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

MInori vendita est domus, vel alia res sub pacto adiectionis in diem, vt si alius obtulerit meliorem conditionem, ab ea discedatur, interim ista emptio est collata penes minorem, alius adiecit meliorem conditionem, fortè decem, superatus est minor, aliíque fuit vendita ipsa domus. Quæsitum est, si intersit minoris, an is ipse in integrum restitui possit? Respondet tex. posse, & interesse minoris videtur, veluti si domus fuisset maiorum suorum, debet tamen minor offerre id, quod ex licitatione accessit, id est illa decem, quibus minor in licitatione superatus fuit.

Facti species.

Dubium videbatur: nam postquam res est vendita per licitationem, non potest repeti, nisi grande dānum immineat. l. si ex causa. suprà, eodem. quod non videtur hîc. Respondeo, ibi loquitur in re minoris distracta, hîc verò in emptione rei alienæ collata apud ipsum minorem, id est, in sua potestate. Nam ipse poterat emere illam cum illa accessione pretij, si voluisset, sed passus est se vincere licitando, & sic non erat minoris domus, quicquid Doct. dicant nempe iste tex. vtitur verbo, penes se, videlicet minorem, collocatam, & penes te, amplius est, quàm apud te: nam apud te est, quod qualitercunque à te tenetur, penes te est, quod quodammodo à te possidetur. l. penes. vbi etiam dixi. ff. de verb. signifi. & sic minor eam rem possidebat, donec alius meliorem conditionem afferret.

Obiectionis solutio.

Notat Bald. ex hoc text. quòd pari pretio primus emptor superat alium licitantem. facit l. necesse. infrà, de in diem adiecti. & si hoc ius superandi minor admisit, restituitur, si prætendat singulare interesse, etiam affectionis, istud tamen dictum Bald. non est verum: nam hîc minor fuit superatus, eo quòd alius attulerit maius pretium, & hoc probat iste tex. in fin. dum dicit, minorem audiri, si offerat pretium quod ex licitatione accessit, ergo non erat par pretium, sed maius, aliàs minor nullum pretium offerre deberet, si par pretium dedisset, nec probat hoc ille text. in l. necesse, allegatus per Bald. sed sententia Bal. videtur probari in l. eum qui. §. melior autem conditio afferri videtur, si pretio sit additum, sed si nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretij, vel maturior, melior conditio afferri videtur, sed ille text. loquitur de meliori conditione, quæ dicatur, hîc loquimur autem quādo minor est superatus in pretio, an postea offerendo dictum pretium quo superatus fuit, restitui posit, & concludit posse, ideò nō loquitur de re sua, id est, minoris.

Minor in licitatione superatus.

Etiam notat Bald. quòd propter illud interesse affectionis minor fingitur enormiter lædi, aliàs non haberet in integrum restitutionem. per l. scio. ff. de in integr. resti. hoc etiam probat Barba. consil. 13. Clementissimi. col. 2. in primo vol. sed hoc non videtur verum, quòd minor non restituatur, nisi enormiter lædatur. vt dixi in l. prima. suprà, eodem. nisi in casu. 1
d. l. si ex causa. vbi dixi. suprà, eodem. ob id aliud est

Minor etiā propter interesse affectionis restituitur.

lædi in re minima, vtpote in obolo, & tunc non fit restitutio, aliud in re maxima, & est enormis læsio, alia est res media, & si in illa lædatur, restituetur minor, vt superiùs fuit conclusum in d. l. si ex causa. Nec enormiter ob hoc dicitur lædi minor propter affectionem, quia res fuit maiorum suorum, sed sufficit, quòd sit læsus dum caret re, quæ suorum fuit maiorum, & quæ dicatur, declaraui in l. appellatione parentis. ff. de verborum significatione.

De eadem re.

Interesse emptam ab eo rem fuisse approbetur.] Colligitur minorem posse restitui si non emerit rem, quã emere sua interesse putabat, vt quia erat maiorum, & hoc esse mirabile docet Accurs. sed facit l. lex quæ tutoris. C. de admini st. tuto. ibi, *Nec domum verò vendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines, aut non videre fixas, aut videre reuulsas, satis est lugubre.* facit l. prima. §. sed si rem. ff. si quid in fraudem patro. ibi, *Verumtamẽ hoc interesse sua non esse venũdatam, inq; hoc esse fraudem, quòd venierit possessio, in quam patronus habeat affectionẽ, vel opportunitatis, vel vicinitatis, vel cœli,*
2 *vel quòd illic educatus sit, vel parentes sepulti.* Et sic apparet minorem restituendum etiam ratione vicinitatis. vt probat l. si cui. ff. de legat. 2. l. cùm seruus. manda. & ex prædictis causis, oportet saltem probare vnam, aliàs succumberet, per istum text.

Et sic istum text. singularem dicunt interpretes, maximè Benedictus in repeti. c. Raynutius. in verbo, in eodem testamento relinquens. primo. numero 34. de testa. quod propter rei affectionem, quæ fuerat maiorum suorum, datur minori restitutio, sine aliqua læsione. exẽplo Nabot, de quo 3. Regum 21. c. & in c. Achab. de pœniten. disti. 3. hoc tamen non placet, quod sine læsione minor restituatur, quia læsio
3 hic duplex videtur, prima quia res empta fuerat maiorum suorum, & erat in potestate sua eam habere, tamẽ dimisit, eò quòd alius adiecit ei pretium, & sic læsio adest, quicquid dicatur, sicut fuit dictum superiùs, quando potuit transigere super furto minoris, de minori summa. l. si ex causa. §. nunc videndum. suprà, eodem.

Vnde Anton. de Burgos in c. primo. col. 5. de emptio. dicit tex. istum singularem, in quo minor restituitur ratione affectionis, hoc etiam docet Boër. in additio. ad Dynum in regula, mora. de regul. iur. in 6. sed vt dixi non est sola affectio, sed læsio, eò quòd minor caret re maiorum suorum, aut sua.

Minor potest res maiorum suorũ pro legitima eligere.

Etiam per istum text. infert singula. Barba. in c. Raynaldus. colum. 143. de testa. minorem posse eligere domum, vel aliam rem pro sua legitima, quando illa res fuit maiorum suorum, & institutus erat extraneus hæres. argumento huius text. de quo Doctor. plenè docent in l. scimus. §. repletionem. C. de inoffic. testam. & in l. in quartam. ff. ad legem Falcidiam.

Restitutio propter rẽ maiorũ suorum diuenditam.

Infert etiam de Ripa. in tract. de peste. in vltima parte istum text. habere etiam locum in re minoris, quam si vendiderit, concedetur ei restitutio, si fuerit maiorum suorum, & quamuis iste text. de hoc nõ
4 loquatur, tamen iustum est, quia talis res prohibita est vendi. l. lex, quæ tutores. §. nec domum. C. de administra. tutor.

5 Plus dicens concedendam minori restitutionem aduersus alienationem prædij siti in loco salubri, & si magis expediebat minori, prædium alibi situm, in loco fortè pestilenti, alienare, & pro hoc potest allegari text. in d. l. prima. §. sed si rem. ff. si quid in fraudem patro.

Rescissio venditionis, in re retractus.

Adhæc si consanguineus vendiderit rem quamcunque, minor illam iure retractus habere poterit intra annum, quod si non habuerit, posteà restitui minor poterit, per istum text. quia emptio collocata erat penes se, & ipse eam omisit, ideò restitui iure poterit, eò quòd maiorum fuerit. per text. in cap. constitutus. de in integr. resti. & hoc expresè docet Chassa. in consue. Burgun. in titul. *des retraicts.* §. primo. in prin. alibi dicam, Deo fauente.

SVMMARIA.

1 *Minor aduersus crimen, à se confessum restituitur.*
2 *Propter obiectiones omissas non restituitur.*
3 *Aduersus defensiones omissas, etiam latis contra eum sententiis, restitui potest.*
4 & 5 *Item propter allegationem à tutore, curatore vel aduocato omissam, restituitur: secus si ab eius Procuratore omittatur.*
6 *Aliter verò in vtroque obseruatum inuenitur.*
7 *Minor in detrimentum suum quid confitens, etiam non probato errore, restitui potest.*

LEX XXXVI. PAVLVS LIB. V. SENTENTIARVM.

Minor viginti quinque annis omissam allegationem, per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

Minor aduersus omissum allegare restituitur.

Istam legem variè intelligit gloss. & Doctor. ego verò generaliter intelligerem, videlicet vt si minor quicquam allegare, & pro se adducere omiserit, si ob hoc læsus fuerit, potest hoc omissum repetere, id est reassumere, per in integrum restitutionem, & iterum allegare id, quod omisit.

Accurs. hanc intelligit legem in minore, qui exceptionem dilatoriam omisit opponere, fortè non tenebatur soluere ante decem annos, illam exceptionem allegare omisit, fuit condemnatus, poterit restitui, vt illam allegare posit, & ea se iuuare. l. exceptionem. C. de proba. dummodò non venerit iam tempus. vt Doctor. tradunt in c. exceptionem. de exceptio. l. cedere diem. ff. de verbo. signific.

Item, non poterit se iuuare exceptione declinatoria iudicij, quæ dilatoria dicitur. l. exceptionis. ff. de excep. Innocen. in c. coram. de in integr. restitut. quia is iudex potuit sicut alius ei iustitiam præbere. Iason in l. & eleganter. §. si quis. ff. de condict. inde. & ita iudicauit magnum concilium Neapol. vt docet Antonius Capit. in Decis. 13. In causa.

Idem, si omiserit allegare exceptionem peremptoriam solutionis, pacti de non petendo, vel aliam, restituetur. l. peremptorias. C. senten. rescindi non posse. Angel. in §. appellantur. de excepti. in Institut.

Siue

Siue in ciuili, siue in criminali, de ciuili probatum extitit, in criminali probatur in l. si maritus. ij. §. præ-
1 scriptiones. ff. de adult. Ideò si ipse minor confessus fuerit crimen, quod alio modo probatum non erat, restitui poterit, vt dictum fuit in l. minor autem. suprà, eodem.

Minor omittēs probationem. Præterea, si minor omiserit probationem, restituetur, in quo casu maiori non succurreretur, videlicet post publicationem. authentica qui semel. C. de testi. c. fraternitatis. vbi Doct. de test. Aufrer. Decisi. Tholosan. quæstione 248. Oportet tamen probare se habuisse testes, quos non produxit, & eos producere est paratus, vt Bart. & alij dicunt in l. nam postea. §. si minor. ff. de iureiurand. sed aduersus probationem necessariam omissam, etiam læsione non aliter probata, restituetur, quia eo ipso quod omisit probare, læsio apparet. c. auditis. & c. suscitata. de in integrum restit. vbi Panormitan. & alij, & Aufrer. in Decisio. Tholosa. q. 53. Iason pulchre in l. nam postea. §. si minor. ff. de iureiurand. idem si omiserit probare intra terminum sibi præstitutum, vt docet hîc Bald.

Idem dicit glos. si omiserit probationes legum adducere ad causam suam pertinentium. allegat l. minor autem magistratus. §. si autem Princeps. suprà, eodem.

De eadem re. Intelligatis, si omitteret allegare legem municipalem, vtpote statutum, vel consuetudinem: alioqui necessaria nō esset restitutio, quia leges allegari semper in causa possunt, etiam in causa appellationis, vt docet Bald. hîc. & licèt non fuerint allegatæ leges, vel iura, tamen iudex potuit in his, quæ iuris sunt, supplere. C. vt quæ desunt Aduocatis, partium iudex suppleat.

2 Idem dicendū est, si minor omiserit aliam quancunque facti allegationem, quæ seruire (si allegata fuisset) potuisset suæ causæ, vt si articulos omisit dare probatorios, vel alios, aut alia, quæ ad causa faciunt, adducere, teste Aufrer. per istum textum in decisio. Tholosan. q. 53. vbi dicit non restituendum propter obiectiones omissas, quia sunt odiosæ. idem tenet Specul. in tit. de in integrum restit. §. 2. versic. sed pone in Ecclesiam. quod non procedit in obiectionibus contra testes, quas si fecisset, non succubuisset. Doctor. in c. fraternitatis. 5. col. de testi. plura adducit Guido Papa in statu. si quis per literas. in verbo, omni allegatione cessante.

Et si hæc restitutio petatur ante latam sentētiam, incidenter petetur, non dato libello, nec aliàs solemniter. per c. fin. de offic. iudic. secus post sententiam. l. j. suprà, eodem. Ego dixi in hoc regno Franciæ, siue petatur incidenter, siue principaliter, semper impetrātur literæ Regiæ restitutionis, & vocatur pars aduersa, cōtra quam restitutio petitur, & ipsa (si sibi expediat) oppugnat literas, & iudex postea pronuntiat literas esse comprobandas, vel nō, & minorem restituendum ad eum statum, in quo erat ante omissam allegationem, vel contra pronuntiat: ista est praxis Franciæ in Curiis obseruata.

Praxis Frācia de literis restitutionis Regiis.

3 Etiam aduersus omissas defensiones restitui minor poterit, per istum textum quem ad hoc adducit Aufrer. suis in dictis decisio. q. 53. etiam si tres latæ fuerint sententiæ conformes contra eum, vt idem docet Aufrer. quæstio. 54. sed pendente in integrum restitutione sententiæ illæ mandabuntur executioni, si illa executio sit retractabilis, alioqui contrà, vt not. Doctor. in clemen. j. de re iudic. per c. suscitata. de in integrum restit. restitutio tamen non dabitur, nisi constet de iniustitia dictarum sententiarum, vt est in decisio. Rotæ. 2. in no.

In text. dicitur, omissam allegationem, sed à quo erat omissa, cùm minor non possit stare in iudicio, vt in titu. qui legitimam person. habent standi in iudic. Respondeo, omissam vel ab ipso minore in casibus, in quibus in iudicio stare potest. vt in d. tit. 4
probatur, vel ab ipso curatore, seu tutore, vel Aduocato eius, quia hic text. generaliter loquitur, & qui per alium facit, perinde est, ac si minor ipse faceret, l. j. §. deiecisse. ff. de vi & vi arma. quia damnum & detrimentum ipse minor ob hoc pateretur.

Allegatio omissa, quatenus accipiatur.

Si tamen minor litiget per Procuratorem, & is 5
omiserit aliquid allegare, nō restituetur minor, quia Procurator est voluntarius administrator, sed tutor vel curator est necessarius. vt docet hîc Bart. quem sequitur Aufrer. in decisio. Tholos. q. 45.

Cautela pro Aduocatis minorum. Ideò cauti debent esse Aduocati minorum, vt ipsi non litigent per Procuratores constitutos cum sacramento, quia per iuramentum amittent restitutionem, per authen. sacramenta. C. si aduers. vendit. & ista est communis interpretum sententia.

Ego verò in vtroque vidi seruari contrarium: 6
nam siue minor læsus fuerit per se, Aduocatū, Procuratorem, tutorem, vel curatorem, semper restitui solet, vt docet Panormit. in c. cùm venissent. num. 7. de in integrum restit. etiam si iurauerit, & approbauerit omnia cum iuramento, quia habita iuramenti dispensatione, eidem prouideri solet. quicquid dicat Bartol. & alij: nam ego quotidie ista in Curiis vidi obseruari.

Vltimò, vidi dubitari, an minor restituatur, si di- 7
xerit aliquid quod suæ causæ noceat? Certè restitui poterit, etiam non probato errore, licèt maior non restitueretur, nisi errore probato. l. certum. §. in pupillo. ff. de confes. vbi etiam Doctor.

SVMMARIA.

1 *Minor quoad furtum non restituitur.*
2 *Neque in criminibus aliis, quæ partis interesse respiciunt.*
3 & 4 *Minor delictum sponte vel in tortura confitens, an restitui posit.*
5 *Pretium pro comperto maleficio non licet accipere, vt quis taceat.*
6 *Contra leges non est faciendum, quibus quis se vult defendere.*

LEX XXXVII. TRIPHONIVS LIB. III. DISPVTATIONVM.

Vxilium in integrum restitutionis in exemptionibus pœnarum paratum non est. Ideóque iniuriarum iudicium semel omissum, repeti non potest: & in sexaginta diebus præteritis, in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterij potest, denegatur ei in integrum restitutio, quia ius omissum si nunc repetere vult, quid aliud

quàm delicti veniam, id est, calumniæ deprecatur? & cùm neque in delictis, nec calumniatoribus Prætorem succurrere oportere, certi iuris sit: cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem (vtique in atrocioribus) nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit, &c.

ISta lex variè legitur in text. sic, videlicet, Auxilium in integrum restitutionis in exemptionibus pœnarum paratum non est. Alij libri antiqui habent, executionibus pœnarum, & vterque intellectus sustineri poterit. Primò, vt in exemptionibus pœnarum non succurratur minori, vt si delinquat, sit à pœna exemptus, & immunis, & hoc probat hæc lex, ibi, In delictis autem, &c.

Si verò legatur, in executionibus pœnarum, etiam intelligi poterit minori non subueniri in executionibus pœnarum, id est, in prosequutionibus faciendis contra alios: nam si affectus iniuria fuerit, vel vxor sua commiserit adulterium, & is ipse minor non egerit intra annum iniuriarum, vt debet, l. si non conuicij. C. de iniur. §. fi. c. illo tit. in Instit. postea agere non poterit, nec pœnæ executionem petere: nam iniuriarum iudicium semel omissum repeti nō potest, per hunc text. & si hic minor non accusauerit vxorem adulterij intra sexaginta dies vtiles, non poterit restitui, vt eam posteà accuset. Nam ait Triphonius. Quod ius omissum, & sic nunc repetere vult, quid aliud quàm delicti veniam, id est, calumniæ deprecatur? Et sic, neque in delictis commissis à minore oportet Prætorem succurrere minoribus, vt pœna exempti sint, neque ipsis calumniatoribus: nam calumniari videtur, qui extincta crimina suscitare cupit, sicut qui falsa crimina intendit. l. j. ff. ad Turpil. & sic dicit versic. Et cùm neque, &c. cessabit in integrum restitutio, &c.

Iniuriarũ iudicium omissum, nō repetitur.

In delictis.] Concludit Iurisconsul. minorem nō mereri in integrum restitutionem, & certè in atrocioribus maximè cessabit: vnde si minor se fateatur adulterum, nulla est deprecatio pœnæ adulterij, imò etiam si quid commiserit, quod lex pro adulterio puniat, vtpote si adulterij damnatam minor sciens duxerit vxorem, aut si eam deprehensam in adulterio non dimiserit, vel si quæstum de vxoris adulterio fecerit, vel pretium acceperit pro cōperto stupro, aut domum præbuerit ad committendum adulterium, vel stuprum, concludit Iurisconsul. vt nō sit excusatio ætatis ei, aduersus præcepta legum, qui dum leges inuocat, contra eas committit. Ista est text. breuis declaratio.

Minor in quibus non restituatur.

Ex hoc text. colligitur auxilium restitutionis esse denegandum minori, si ipse velit crimen tempore extinctum repetere, & prosequi: ideò post annum non poterit actione iniuriarum experiri, quia is, qui omissum crimen repetere vult, nihil aliud quàm calumniam deprecatur, vt in hoc text. etiam quia hoc tendit in necem, & damnum alterius. l. in causæ. suprà, eodem. & ad vindictam. l. sepulchri violati. in fine. ff. de sepulchr. violat. ibi, *Sed magis ad vltionem pertineat.*

Idem, si crimen adulterij extinctũ tempore suscitare velit, & adulterum accusare de nouo, ei non debet in integrum restitutio cōcedi, vt alteri noceat: nam hoc odiosum est, & sic restringendum. l. cùm quidam. ff. de liber. & posthum.

Cōtrouertit hìc Accur. in verbo, sine calumnia, sed vos dicite, maritũ posse iure suo adulterij agere intra sexaginta dies, sine calumnia, per l. miles. §. sexaginta. ff. de adult. sed si post lapsos illos sexaginta dies agere velit tanquam extraneus, poterit, si confidat accusationi, id est, se probare posse accusationem veram, & adulterium commissum, & eo casu calumniam, nec illius notam timere debet. l. iure mariti. C. de adult. Extraneus verò, sine calumnia, vel calumniæ nota non potest iure mariti agere, & sic calumniæ periculum non euitare, & in hoc defertur marito, & sic intelligitur, & conciliatur text. in l. is cuius. §. fin. ff. de adult. quicquid ibi dicat glos. & Doctor.

Maritus agit adulterij intra 60. dies.

Idem in aliis criminibus dicendum erit: nam crimen falsi viginti annis pręscribitur. l. querelam. C. de fal. c. cùm venerabilis. de except.

Nec me mouet distinctio glos. & Doct. nam non videtur vera, ideò dixi in d. §. nunc videndum. per istum textum minorem non iuuari in delictis restitutione in integrum beneficio ætatis, tum quod nil gestum est cũ minore, sed ipse gessit, quia deliquit, & delictum excludit priuilegium. l. j. C. vbi senat. & cla. c. secuti. in fin. 2. q. 7.

In delictis cur minor non restituatur.

Et si minori daretur in integrum restitutio in delictis, minores inuitarentur ad delinquendum ex leuitate iuuenili, quod est maximè illis cohibēdum, l. iurisgentium. §. si pacisc. ff. de pact. & hoc potiùs tenderet in perniciem iuuentutis, quàm ad releuandum illam, cùm iuuenes sæpius sint stolidi, & faciles ad delinquendum, c. omnis ætas. 12. q. 1. & possent interficere iudices, ac alios magistratus, & quia, vt dixit iste text. non merentur exemptionem, in quo delinquunt.

Existimarem tamen multas leges deferre minoribus in delictis, non vt restituatur minor in pristinum statum, ac si non deliquisset, sed miseratio ætatis inducet ad alleuiandam pœnam, per hunc text. ibi, Nisi quatenus interdum miseratio ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit. Ergo non ad remissionem pœnæ, sed ad mediocrem pœnam imponendam, vel ad conuertendum in pecuniariam, quæ fuisset corporalis, sicut ratione sexus etiam defertur, ne ipsi incidant in certum crimen, vt in l. j. §. si accusationem. in fine. ibi, meritò. Itaque dicendum est omnes, excepta muliere, & minore, nisi abolitionem petierint, in hoc Senatusconsulto incidere.

Quod minor pœna imponatur minori, quàm maiori, scribit Martian. in l. hac lege. ff. ad legem Iul. pecul. his verbis, *Diuus Seuerus, & Antoninus quendam clarissimum virum iuuenem, cùm inuentus esset arculam in templum deponere, ibique hominem includere, qui post clausum templum de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculam iterum referret, conuictum in insulam deportauerunt.* Et tamen pœna sacrilegij in maioribus est capitis, vel furcæ. l. sacrilegij. j. & ij. ibidem.

Nec refragatur l. vnica. ff. ad legem Iul. de ambit. ibi, *Qua lege damnatus, si alium conuicerit, in integrum restituitur, non tamen pecuniam recipit.* Respondeo, ille text. non loquitur de minore plus quàm de maiore, sed lex indulget condemnato ad centum aureos cum infamia ex lege Iulia de ambitu, vt in integrum restituatur quoad suam famam, si alium reum conuicerit: nam fiscus habet centum aureos ex illo conuicto, & pecuniam conuincentis, & hic in integrum restituitur, quoad suam famam, in præmium conuictionis, sicut interdum lex libertatem concedit pro præmio, vt in toto titulo C. quibus ex caus. serui qui pro premi. libe. accep. & aliquid etiam pro iudicio criminis. in l. iiij. §. si iudicium. ff. de condict. ob turpem cau. l. solent. de præscrip. verb.

Obiectionis solutio.

Item non obstat iste text. ibi, Vtique in atrocioribus minoribus non succurrendum, sed in aliis delictis minoribus, secus. Respondeo, hoc argumentum à contrario non procedit, quia in principio huius legis loquitur in delictis simpliciter: ergo
1 de omnibus, etiam de furto, quod non est de atrocioribus, intelligit textus huius legis, cui textui est alius conformis, in l. si ex causa. §. nunc videndum. suprà, eodem. vbi minori non succurritur quoad in integrum restitutionem, quæ est impossibilis in delictis: nam facta pro infectis haberi non possunt, l. in bello. §. facta. ff. de capti. & hæc restitutio reponit rem in pristinum statum, quod in delictis vix fieri posset. l. quod si minor. §. restitutio. suprà, eod.

Ideò, nec in atrocioribus, nec in minimis etiam delictis, minor poterit petere in integrum restitutionem, & quæ dicantur atrocia, glos. & Docto. declarant in c. at si clerici. §. de adulteriis. de iudic. & dum prosequar materiam criminalem, ea distinguam.

Sed gratiam delicti, sicut maiores, à Principe, & faciliùs impetrare poterunt minores, & quotidie videmus, quia non debent esse in hoc deterioris conditionis, quàm maiores, quibus veniam delicti Princeps ex causa concedit. in l. prima. & per totum ff. ad Turpil.

Vtique nulla deprecatio adulterij pœnæ est.] Colligunt quidam ex hoc text. gratiam non dari adultero, & hoc probat text. iste, quia hoc tangit interesse partis, quod Princeps remittere non potest. l. rescripta. & l. quotiés. C. de precib. imper. offer. glos. & Doctor. in l. fin. C. de in ius vocan. nisi quoad infamiam. l. & si crimine. C. de adult.

Princeps de adulterio non restituit.

In criminibus læsæ maiestatis, & hæresis nulla est deprecatio. l. quisquis. C. ad legem Iul. maiest. l. j. & l. Manichæos. C. de hæred. nec concedi gratiam vidi sacrilegis, seu maleficis.

Nec virginum raptoribus, aut aliarum mulierum parcere decet. §. neque autem. in authen. de manda. Princip. collat. 3. & in l. vnica. C. de raptor. virgin.

Neque homicidis, vt ibi, quod est intelligendum quando quis per industriam hominem occiderit, ille iuuari gratia non debet, cap. j. de homicid. vbi dicit etiam, vt est in Exodo, extrahendum eum ab altari, vt moriatur, & quando hoc facit Princeps damnat se, & eum, cui gratiam concedit, & iudices, qui gratiam comprobant. Hoc probatur 1. Regum c. 15. vbi Saul parcendo Regi Achab indignationem Domini accepit, priuatúsque regno fuit, ad quod vtinam aduerterent Principes: nam Diuus scribit Ambrosius de offic. Nónne cùm quis vni indulget indigno, ad prolapsionis cōtagium prouocat vniuersos? facilitas enim veniæ incentiuum tribuit delinquendi. cap. est iniusta. 23. q. 4.

Homicida de industria non debet restitui.

Ista crimina non merentur veniam, quia de industria fiunt, & ex propria malitia, etiam (vt dictum 2
fuit) respiciunt partis interesse, ob id non datur gratia, sicut nec pro furto, aut falso commisso.

Vnde Imperator his verbis ait, in §. deinde. versi. non permittas. in authen. de manda. Princip. collat. 3. *Non permittas*, inquit, *priuilegiis aliquibus vti nocentes, sed illud solùm eis auxilium obseruabis, vt vndique puri eorum, quæ eis inferuntur, & innoxij videantur, homicidia autem, & adulteria, virginúmque direptiones, & inuasiones, & oppressiones, ita cum vehementia corrigas, puniens delinquentes secundum nostras leges, vt paulatim supplicium eorū omnes faciat saluos.* Aliæ sunt personæ, quæ nō iuuantur Principis venia, quas conscribam in tract. de abolit. seu gratiis. in Constit. Reg. & ferè in nullo casu liberatur in Francia condemnatus ad mortem, etiam si constaret de innocentia, siue de Principis literis. l. j. in fin. ff. de quæstio. quamuis ibi Hyppolit. conscribat aliquos casus, tamen in praxi non prosunt. facit pro praxi ista, text. in l. Diui. ff. de pœnis.

Si se minor annis adulterium fateatur commisisse.] Ex hoc text. colligitur credi confessioni minoris, & nō restitui ob suam confessionem, sed Diuus Seuerus rescripsit confessiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, si nulla probatio religionem cognoscentis instruat. in l. j. §. Diuus. ff. de quæstion. sed Accurs. dicit ibi non perseuerasse in cōfessione, quam tertius fecit propter tormenta, hîc sic: ideò vt hoc facilè intelligatur, facerem casus sequentes.

Minor quādo propter suam confessionē non restituatur.

Primus casus est, Si quis confiteatur delictum commissum esse à minore, illi creditur ac si deposuisset contra maiorem, & minor non poterit restitui, quamuis dicat se læsum, quia probatio æqua facienda est contra maiorem & minorem. per totum titul. ff. & C. de probat. nec inuenitur minor in hoc priuilegiatus. l. nō est necesse. ff. de probat. vbi Doct.

Secundus casus, Si quis minor confiteatur se perpetrasse delictum, ei non semper creditur, vt in l. j. §. 3
primo. ff. de quæst. vbi sic scribitur: *Si quis vltrò de maleficio fateatur, non semper fides ei habenda est: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se confitentur, & extat epistola diuorum fratrum ad Voconium Saxam, quâ continetur liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cuius post damnationem de innocentia constitisset, &c.* & d. §. Diuus Seuerus. ibidem.

Tertius casus, Si minor confessus est delictum 4
spōte, vel in tortura, poterit illam confessionem reuocare prætextu erroris. l. certum. §. penultim. ff. de confess. & hoc si probauerit se errasse, teste Specul. in tit. de in integrum restitu. §. j. versic. sed nunquid Ecclesia. Hyppo. plura adducit in l. j. in fi. ff. de quæst. ego putarem restitui posse, etiamsi non probaret se errasse, dum tamen modò hoc alleget, quia errasse præsumitur, si aliter crimen non probetur. & text. in d. l. certum. generaliter loquitur, dicens: *Minorem à confessione sua restituemus:* ergo non probato etiam errore, alioqui nullum haberet priuilegium minor in hoc, cùm maior, errore probato, hoc possit. l. de ætate. §. qui iusto errore. ff. de interroga. actio. & in tit. C. de erro. Aduocat.

Quartus

Processus contra minorem.

Quartus casus, Confessio & processus factus contra minorem non habentem curatorem, non valet, etiam in criminalibus, l.clarum. C. de author. præstan. nisi fortè haberet Procuratorem legitimè constitutum. l.cùm & minores. C.si aduers. rem iudic. vbi Bald.dicens idem operari Procuratorem constitutum minori, sicut tutorem, vel curatorem. & Hyppolit. in l.de minore.circa.fin.prin. ff.de minor.

Ista tamen non seruantur in regno Franciæ, saltem in Parlamento, vbi processus valebit, teste Benedict. in repetit. c.Raynutius.in verbo, si absque. 2. de fideicommiss.numero 50.de testam. Solet tamen Curia Parlamenti, si quis dicat se minorem, vel si ex aspectu ei appareat talem, dare curatorem minori, videlicet Procuratorem suum, & ita seruatur, vel Aduocatum, aut alium pro Curiæ arbitrio.

Minor cur à crimine incestus excusetur, nõ ab adulterio.

Ex hoc text. patet minorem non excusandum ab adulterio, quominus puniatur, sed à crimine incestus excusatur ratione illiciti matrimonij, aliàs nõ, quamuis crimẽ incestus sit grauius adulterio.ff.de adulte. l.si adulterium cum incestu. §.stuprum.& §.fratres. Denique Imperatores Claudiæ crimen incestus per ætatẽ remiserunt, sed distrahi coniunctionẽ illicitam iusserũt, cùm aliàs crimen adulterij, quod pubertate delinquitur, non excusetur ætate: nã mulieres in iure errantes, & incesti crimine non teneri, suprà dictum est, cùm in adulterio commisso nullam possit habere excusationem, & sic mulier ignorans consanguinitatẽ, & sic errans, excusatur à crimine incestus: sic & minor quando contraxit matrimonium, quia præsumitur ignorare vinculum necessitudinis, aliàs matrimonium non contraxisset, sicus si sine matrimonio incestum committeret, quia eo casu nõn excusaretur, & ita conciliari iura contraria possunt.

Non excusatur etiam minor, si adulterij damnatam sciens duxerit, vt hìc. Idem, si reduxerit Imperator in l.castitati. ibi, *Qui autem adulterij dãnatam, si quocunque modo pœnam capitalem euaserit, sciens duxerit vxorem, eadem lege ex causa lenocinij punietur.* & l.siue metu.C.de adult.

Sciens] Dicit tex.quia ignorans non delinquit, l.ex maleficiis. §.longè minus. ff.de actio.& obligat. & idem dicit d.l.castitati.& l.siue metu.

Lenocinij crimen.

Idem dicit text. Si in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit: nam crimen lenocinij contrahunt, qui deprehẽsam in adulterio vxorem in matrimonio detinuerunt, non qui suspectam adulteram habuerunt, l.ij.C.de adult. & l.ij.§.item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit. ff. eod.quod hodie non seruatur. vt docet Accur.nam quos Deus coniunxit, homo separare non potest. c.inter.de transla.Episcop.

Quæstúmue de adulterio vxoris fecerit.] Vnde Vlpian.ait.ff.de adulte.l.ij.§.*Lenocinij quidem crimini lege Iulia de adulter. præscriptum est, cùm sit in eundem maritum pœna statuta, qui de adulterio vxoris suæ quid acceperit.* Et sic adulteri multi sunt viles homines, qui recipiunt aliqua officia, vel beneficia à Principibus, vel à Prælatis ea causa, aut quid aliud, quod declarat Marcellus in l.mariti.ij. ff.de adulter. his verbis: *Tunc autem puniendus est maritus, cùm excusare ignorantiã suam non potest, vel adumbrare patientiam prætextu incredulitatis: quæstum etiã ex adulterio vxoris suæ facere videtur qui quid acceperit, vt adulteretur vxor: siue enim semel, siue sæpius acceperit, non est eximendus: quæstum enim de vxoris adulterio, ille facere propriè existimãdus est, qui acceperit aliquid, vt vxorem pateretur adulterari quodam genere meretricio, quod si patiatur vxorem suam delinquere, non ob quæstum, sed ob negligentiam, vel culpam, vel quantamcunque patientiam, vel minimam credulitatem, extra legem positus est.* ibidem.

Pretiúmue pro comperto stupro acceperit.] Idem, si pro adulterio comperto, nec interest vtrum maritus sit, qui acceperit, an alius quilibet, d. l.mariti.ij. §.plectitur. ff.de adult. etiam per istum textum non licet accipere pecuniam pro comperto alio maleficio, vt quis taceat. & id docet Vlpian. in titul.de adulter.l.ij. versic. *Cæterùm qui patitur vxorem suam delinquere, matrimoniúmque suum contemnit, quíque contaminatione non indignatur, pœna adulterij confligitur, aut qui domum præbuerit ad stuprum, vel adulterium in ea committendum.* & Papinian.ff.de adulter.sic ait l. *Qui domum suam præbuerit, vt stuprum, adulteriúmue cum aliena matrefam. vel cum masculo fieret, sciens, cuiusque conditionis sit, quasi adulter punitur.* Appellatione enim domus habitationem quoque significari palam est. & Vlpian. ait, ibidem, *Et si amici quis domum præbuerit, tenetur.* Sed & si quis in agro alieno, vt stuprum fieret, causam præbuisset, comprehendi debet, sed & si in domum aliquam soliti fuerint cõuenire ad tractandum de adulterio, etsi eo loco nihil admissum fuerit, verũtamen videtur is domum suam, vt stuprum adulteriúmue committeretur præbuisse, quia sine colloquio illo, adulterium non committeretur.

In fin.nota, non licere facere contra leges, quibus quis iuuari vult, & quas pro se adduxit. glossa allegat alia iura. vide tamen Bald.& Iason.in l.non dubium. C.de legib.

SVMMARIA.

1 *Venditor legem commissoriam eligens, posteà variare non potest.*

2 *Factum sine conclusione sufficit apud Principem proponere.*

3 & 4 *Minor ex contractu patris non restituitur.*

5 *Restringitur.*

6 *Minor quomodo contra solutionem pensionis emphyteuseos restituatur.*

LEX XXXVIII. PAVLVS LIB. I. DECRETORVM.

AEmilius Larianus ab Ouinio fundum Puteolanum lege commissoria emerat, data parte pecuniæ: ita vt si intra duos menses ab emptione reliqui pretij partem dimidiam non soluisset, inemptus esset. Item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus, intra priores duos menses Lariano defuncto, Rutiliana pupillaris ætatis successerat, cuius tutores in solutione cessauerunt, vt venditor denuntiationibus tutoribus sępe datis,

datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat pupilla in integrum restitui desiderabat, victa tam apud Prætorem, quàm apud Præfectum vrbi prouocauerat. Putabam bene iudicatum, quòd pater eius, non ipsa contraxerat, &c.

Facti species huius legis. Species facti est, Aemilius triginta aureis Puteolanum fundum sub hac lege commissoria data pretij tertia parte emit, ita, vt si intra duos menses reliqui pretij partem dimidiam, videlicet alia decem non soluisset fundus inemptus esset, item etiam si finitis his mensibus reliquum pretium, videlicet alia decem, quæ restabant non soluisset, similiter inemptus esset fundus. Mortuus est Aemilius intra duos priores menses, Rutiliana sua filia pupilla, quæ ei successit, hæc decem non soluit, nec eius tutores intra duos priores menses, nec quidem reliquum pretium intra alios duos menses soluerunt, venditor factis denũtiationibus tutoribus d. pupillæ, vt pretium soluerent, post annum, dictum fundum Telemacho vendidit, pupilla vult in integrum restitui, quòd pecuniam non soluerit præstituto tempore: quæsitum fuit, an restitutio concedenda illi sit? non esse concedẽdam videbatur, eo quòd pupilla victa apud Prætorem, & Præfectum vrbis sit, quæ tamen prouocauerat, & Paul. ait se putare rectè iudicatum, si inspiciatur, quòd pater cõtraxerat, non ipsa pupilla, & sic patris inspecta persona, pupilla non debet restitui: *Decidendi ratio.* tamen Imperator Anto. pupillæ restitutionem non denegauit, eò quòd dies committendi in tempus pupillæ incidisset, quamuis pater contraxerit: nam per eam steterit, ne legi venditionis pareretur, cùm ipsa non obtulerit pretium, nec intra primos duos menses, nec quidem intra alios duos. Etiam alia ratione fuit motus Imperator, quia venditor denuntiando tutoribus, vt soluerent, post tempus petendo pretium, videtur à lege commisi discessisse, videlicet vt inemptus sit fundus: ergo si emptio valida erat, non poterat venditor alij vendere.

Neque me mouet.] Alij habent, nec me mouere, sed in idem reincidit, & iste versic. videtur difficilis, sed sic fortè intelligi potest, videlicet, dicet quis, Domine Imperator dies legis commissoriæ transit, id est, illi quatuor menses, intra quos solui debebat pretium, post conuentionem factam, & emptionem: ergo fundus inemptus erit. Et sic pupilla non est restituenda, cùm iustè fuerit facta venditio Telemacho. Respondet, non me mouet, & dat simile, si debitor dederit pignus creditori, & voluerit, si intra mensem, pecunia soluta non fuerit, quod pignus remaneat, & sit creditoris, si post mensem, & sic finita die solutionis, ac post mortem debitoris, creditor vendiderit pignus, quod ex lege commissoria retinere poterat, legi commissoriæ renuntiare videtur, licèt transisset dies. Sic, & hoc casu venditor, postquam transit dies solutionis pretij, si petierit pretium, videtur legi commissoriæ renuntiare, & sic tenebat emptio: ideò restitui poterit pupilla, & præcipuè, quòd tutores (qui non petierant restitutionẽ pro pupilla) suspecti pronuntiati erant, iste videtur facilis intellectus ad istam legem.

Ex hoc tex. intelligitur, quæ sit venditio facta sub lege commissoria, videlicet vt res sit inempta, si pretium non soluatur, vel reliqua pretij pars, & interim emptio tenet, sed resoluitur sub conditione, si pretium non soluatur. l. j. ff. de lege commisso. & Marcellus lib. 20. dubitat, *Commissoria vtrùm tunc locũ habeat, si interpellatus non soluat, an verò si non obtulerit, & magis arbitror offerre eum debere, si vult se à legis potestate soluere, quod si non habeat cui offerat, posse eum esse securum.* dicimus ex l. iiij. in fin. ff. eodem. *Venditio sub lege cõmissoria facta, quæ dicatur.*

Intelligendum est resolui, si id venditor voluerit, quia id venditoris causa cauetur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris, futurum esset, vt non dando pecuniã inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset: nam legem commissoriam, quæ in venditionibus adiicitur, si volet venditor, exercebit, non etiam inuitus. l. ij. & sequen. ff. de lege commisso.

Itaque statim atque commissa lex est, statuere venditorem debere, vtrùm commissoriam velit 1 exercere, an potius pretium petere, nec posse, si commissoriam elegerit, posteà variare. Idem dicit Sceuola: *Si post statutam diem, reliquæ pecuniæ venditor legem dictam non exercuisset, sed partem reliqui debiti accepisset, videri recessisse à commissoria.* l. de lege. in fi. de leg. commiss. Imò Hermogenes sic ait l. *Post diem commissoriæ legi præstitutum si venditor pretium petat, legi commissoriæ renuntiare videtur, nec variare, & ad hanc redire potest.* ibidem. Igitur ista est ratio ad istum text. nam postquam venditor petierat pretium à tutoribus, renuntiare videbatur legi commissoriæ, & sic nolebat inemptum esse fundum, ideò non potuit variare, & illum vendere Telemacho, & sic pupilla Rutiliana poterat restitui, vt solueret pretium comprehensum in venditione.

Data parte pecuniæ.] Colligitur partis appellatione non venire dimidiam, sed refragatur l. nomen filiarum. §. portionis. ff. de verborum signific. vbi partis nomine & portionis venit dimidia, quod regulariter obtinet, sed hic text. intelligitur, quando pars certa in l. exprimitur, vt hîc, vel quando colligi potest, non intelligi de dimidia: nam hîc dicit reliqui pretij partem dimidiam, ergo non erat dimidia pars totius pretij soluta, licèt text. dicat, data parte pecuniæ, intelligi debet ex sequentibus: nam hîc diuisio fuit tripartita, vt dixi in expositione text. Plura de hoc scripsi in d. l. nomen filiarum. quæ videri ibi poterunt, nec ea repetam. *Partis appellatio.*

Denuntiationibus tutoribus sæpe datis.] Ex hoc text. colligunt quidam denuntiationem esse faciendam minori, seu tutori, licèt ipso iure maiori tempus curreret: nam licèt Aemilio tempus omnimodò cucurrisset, tamen pupillo seu tutori denuntiatio erat facienda: nam qui in alterius locum succedunt, iustam habere ignorantiæ causam dicuntur. l. qui in ius. ff. de regul. iur.

Nec obstat quod scribit glos. in verbo, restitui, *Obiectio.* videlicet non esse opus restitutione, cùm iure communi concedatur, l. si per emptorem. & l. post diem. infrà, de lege commisso. Respondet, in fin. plus consequi per restitutionem, quàm per actionem ex illo contractu, quia & fructus etiã à bonæ fidei possessore repetit, l. quod si minor. §. restitutio. & l. patri. §. idem. suprà, eod. vel volebat restitui contra possessorem, hoc diuinat.

Ideò, ego dicerem istam pupillam desiderare re- *Solutio.* stitutio

ſtitutionem,vt & iure communi tuta, faciliùs illam conſequeretur, nec eſt inconueniens (vt dixi in l.in cauſæ.ij.ſuprà,eodem) & quia iudices denegauerant reſtitutionem, Imperator eam concedit, dicens maximè eſſe concedendam, non obſtāte iudicum ſententia,eò quòd poſt diem pretium petendo,quo placuerat eſſe commiſſum, à lege commiſſoria receſſiſſe videbatur.

Interpellatio quando debitorē in mora conſtituat.

Gloſ. in verbo, reſtitui, dicit ſingul. Bald. hîc, quam refert Bolog. ad hoc, quòd interpellatio facta debitori, non conſtituit eum ſtatim in mora, ſed cum aliquo modico interuallo cōmoditatis prouidendi ſolutioni. & Bald.in margarit. in verbo,interpellatio.in fin.& eam etiam dicunt ſingularem Alex. & Vincent. in l.j. §.item ſi ita. ad legem Falcidiam. & Alexand.conſilio 79.Viſo. numero 2.in 2.volum. Barbat.in c.ex literis. col.8.numero 30. de conſtitut. Iaſon in l.eum qui.§.fin.in fine.de verborum obliga. Dec.in l.quod te.colum.3.ſi certum petat. Georgius Natan in repet. clem.ſæpe.col.55. de verbor.ſignific. dicit ad hoc ſingularem,vt ſi data ſit poteſtas arbitro prorogandi compromiſſi, intelligitur quod poſſit prorogare tanti quanti iuſtum videretur bono viro, quod magis intellectu quàm locutione percipitur. arg.l.ratum.ff.de ſolut.

Poteſtas prorogādi cōpromiſſi quatenus accipiatur.

Item iſtum textum ſingularem dicit Matthæ. de
2 Afflict.in deciſio.Neapo.3.ad hoc,quòd in conſiſtorio Principis ſufficit factum proponere ſine concluſione, & hoc eſſe verum teſtatur Innocen. in cap.1. de libell. oblat. ſed non video planè probari in hoc text. Doct.in l.edita.C.de edendo.

Sententiæ Iureconſul. non ſemper ſtandum.

Putabam bene iudicatum.] Not. non eſſe ſtandum ſententiæ Iuriſconſ. ſi reprobata ſit ab Imperatore:neque Paul.approbat ſententiam iudicum, qui denegauerant reſtitutionem Rutilianæ, quam tamen Imperator conceſsit, & ſic multa conceduntur ab Imperatore, quæ ab inferioribus nō cōcederentur,vt fuit dictum in l.ſi ex cauſa. in fi.cum l.ſeq. ſuprà, eodem. Sed hîc conditores dicunt Paulum prima facie dixiſſe bene iudicatum, ſed quando rationes Imperatoris audiuerunt, retractaſſe ſententiam,& inclinaſſe in ſententiam Imperatoris,per rationes allegatas in fine.

Quod pater eius, non ipſa contraxerat.] Colligitur dandam non eſſe reſtitutionem minori
3 ex contractu patris, habetur in l.cum mandato.ſup. eod. niſi aliquid geſtum fuerit cum minore, & ita ſub multis verbis dicunt Doct.

Vt hæc materia perfectè intelligatur, quæ apud Doctores valde confusè traditur,& ob id perperam hactenus intellecta fuit, tria vel quatuor hîc ſunt ſeparanda,& tractanda. Primum,an minori ſuccurra-
4 tur ex contractu patris,vel alio actu ſui prædeceſſoris?Et ſuper hoc ego dicerem nō eſſe ſuccurrendum minori,quando læſio fuit tempore ſui prędeceſſoris, & actus fuit perfectus, & conſummatus, vt, ſi intra annum pater poterat fundum habere iure retractus conuentionalis, vel tanquam proximus, ſi annus ſit elapſus in vita patris, vel prædeceſſoris, filius minor nunquam admittetur, nec reſtituetur, tum quia pater contraxit,non filius:& pater læſus fuit, non filius, & maiori non ſubuenietur,l.iij.§.ſed vtrum.ſuprà.& quia nihil geſtum cum minore eſt, vnde conſuluit Iaſ.conſilio 161. Statutum. in 2.vol. ſpoliatum reſtituendum etiam contra minorem, non obſtante ſta-

Spoliatus etiā contra minorē reſtitui poteſt.

tuto ciuitatis,quia nihil actum cum maiore erat,ſed cum minore,qui ſpoliauerat,nec hoc caſu ratio ætatis haberi debet.gloſ.& Doct.in l.cùm filiusfamilias. §.in hac.ff.de verborum obligat.Vnde ſi minor promiſerit de bonis teſtatoris, & eo cōſentiente, valebit promiſsio, nec poterit minor reſtitui, quia non eſt læſus de bonis alienis promittens, & altero videlicet domino conſequente.Bal.in l.j.in fi.C.de pact.Idem in ſententia,ſi tempore latæ minores fuerint,vt reſtitui poſsint, ſecus ſi maiores.l.j.C.ſi aduerſus rem iudica.ſcripſi in l.iij.§.j.ſuprà.

Si verò læſio venerit tempore minoris ætatis,tūc læſo minori ſuccurretur, licèt pater contraxerit, & 5
ita hîc poterat pater intra duos menſes ſoluere pretium, & fundus nō fuiſſet inemptus intra illos duos menſes poſt cuius mortem etiam minor,vel eius tutor poterat offerre pecuniam, & quia eam non obtulit,lapſum eſt tempus,& ideò minor poſtquam fundus fuit inemptus, reſtituitur hîc,quia læſio cōtingit minori, licèt pater contraxerit.probat l.etiam.infrà, eodem.

Vſucaptum amiſit.] Ergo ibi priuſquam naſceretur vſucaptum amiſit.Diuerſum fuiſſet ſi pater amiſiſſet,quia filius etiā minor non fuiſſet reſtitutus.

Minor reſtituitur aduerſus retractum.

Idem, in retractu dato proximo intra annum, vt ſi ipſe minor poterat rem extero venditam iure proximi rehabere, & omiſerit, reſtitui poterit, per cap. conſtitutus.de in integ. reſtitut. ſecus ſi annus fuerit lapſus tempore prædeceſſoris.

Idem in pacto de retro vendendo. vt in l.ij. C.de pact.inter empt.& vendit.

Reſtitutio pro emolumēto omiſſo.

Et ſic in hoc text.reſtituetur, vt poſſit ſoluere reliquum pretium,prout poterat tempore mortis Aemilij patris ſui,& quia omiſit acquirere fundū,quem poterat acquirere,pro quo emolumento omiſſo minor etiam reſtituitur, l. non omnia. infrà, eod. ſic & hîc reſtitui eum voluit Imperator.

Idem dicemus,ſi pater emphyteota ceſſauit à ſo- 6
lutione penſionis per triennium, vt poſtea ſi moriatur, non poſſit reſtitui minor,ſed ſi ante trienniū deceſſerit,quo tēpore poterat minor hæres illā ſoluere pecuniam, & vitare commiſsi pœnam,ſi non ſoluerit,reſtitui poterit, per gloſ.vlt. & Doctor. in l.ij. C. de iure emphyt. vbi Iaſon iſtam dicit communem eſſe opinionē, poſt Lud.Rom.conſil.166. Viſo.vlt.q.

Reſtitutio poſthumi.

Idem dici debet, ſi præſcriptio cōpleatur in poſthumo, ſiue nato, vt etiam pòſthumus reſtituatur, ſicut ſi natus eſſet, & ita docet text. in l.etiam. infrà, eodem. quæ negotium dedit Doct. dicentibus nihil geſtum eſſe hoc caſu cum minore, ſed ſalua eorum reuerētia læſio euenit tempore,quo eſt in vtero:ergo geſtum eſt cū eo,videlicet,quia ipſe amiſit fundum, quem habebat:ideò reſtitui poterit,l.non omnia.inf. eo. ſuo enim tempore completa eſt præſcriptio,non verò tempore ſui prædeceſſoris,nec hoc videtur mirabile, quod ſic currat præſcriptio, & compleatur, poſtquā erat incœpta cum defuncto,quicquid dicat Iaſ.in l.cùm filiusfamilias. §.in hac. ff.de verb.oblig.

Gloſſa & Doctor. reprehēduntur.

Secundò,infertur perperam gloſ.& Doct.ſenſiſſe in l.ſi cum militaribus.C.de reſtit.milit.vbi in pœna conuentionali dicunt militi, ratione abſentiæ, non ſubueniri,ſicut nec minori. per hanc l.ſi læſio contigerit ſuo tempore: nam & militi ſubueniri vidi, & gl.in d.l.ſi cum militaribus.nō hoc dicit,ſed ſi miles diſtraxerit per pactum res ſuas,non reuocat, ſic nec minor

minor venditionem pignoris factam, à suo prædecessore. l. ij. C. si aduers. vend. pignor.

Tertia difficultas est, vt ista l. concilietur cum l. vltim. C. in quibus causis. vbi non currit præscriptio contra minorem, hîc secus. Istam legem loqui in præscriptione conuentionali dicit Bar. & alij hîc, legem verò fin. in præscriptione legali. Sed hoc nunquam mihi placuit, quia in præscriptione vtraque nihil est, nec magis cum minore gestum est in conuentionali, quàm in legali: ideò dicunt minorem non restituendum fauore ætatis, sed ex clausula generali. allegant l. cùm filiusfamilias. §. in hac. ff. de verbor. oblig. vbi Ias. dicit esse valde singul. & literis aureis scribendum, sed cùm non sit verum, esset potius abolendum, quàm scribendum. Ideò ego dicerem istam legem habere locũ siue in præscriptione legali, siue conuentionali, vt si compleatur præscriptio contra maiorem, non concedatur minori restitutio, secus si compleatur cum minore, quia eo casu minor læsus est, & non maior, vt hîc. Nam pater Aemilij fuit mortuus intra duos menses, intra quos debebat soluere dimidiam partem reliqui pretij, eò quòd omisit illud emolumentum, restitui poterit, tam in legali præscriptione, quàm in conuentionali.

Conciliatio legis vltima cũ ista.

Quartò, videndum est, an currat præscriptio contra minores. Et breui respondeo, currere per istum tex. sed ista restitui solent. Ista est communis sententia, & est vera de iure Digestorum.

Præscriptio contra minores.

Quam limitant Doct. quando incœpta non esset contra maiorem, quia tunc non currit. per l. fin. C. in quibus caus. in integ. restit. per verbum, ab initio.

Ego verò dicerem, præscriptionem non currere de iure Codicis contra minorem, siue sit cœpta contra maiorem, siue non, quia in vtroque est eadem ratio text. vt intacta iura minoribus seruentur.

Item text. in d. l. fi. dicit, *In omnibus casibus, in quibus vetera iura currere præscriptiones aduersus minores concesserunt, eas ipso iure non currere.* Ergo siue fuerint cœptæ, siue non, non current, cùm in omnibus casibus velit extendere, & qui totum dicit, nihil excludit, l. Iulia. ff. de lega. 3. l. à Procuratore. C. manda. & quia vetera iura (maximè cœptas) præscriptiones currere contra minores voluerunt, vt est ista: ergo & de cœptis loquitur præscriptionibus, & de aliis, & præcipuè, quia de aliis non dubitabatur, vel parum, & quoniam ibi vetera corrigit iura.

Non refragatur d. l. fin. sic dicens: *Sancimus fauore imperfectæ ætatis exceptionem non numeratæ pecuniæ ab initio minoribus non currere.* Ergo intelligitur secundùm Doct. de præscriptione antequã sit cœpta: ego verò intelligo ab initio ætatis imperfectæ, vt hæc præscriptio, si cœpta sit, non currat contra minorem, ab initio suæ imperfectæ ætatis, & ab initio quo successit, donec compleuerit perfectam ætatem, & probat hoc text. ibi, Ne dum in integrum restitutionem expectamus, aliquod emergat obstaculum, per quod minor huiusmodi beneficio vti non possit, vel substantia eius subuertatur. si cœpta præscriptio contra minorem curreret. Obstaculum ei emergeret, dum expectatur restitutio, & subuerteretur substantia minoris. Et sic non debet currere præscriptio minorum quandiu expectatur restitutio, quod est vsque ad 25. annos, vt dixi in d. l. fi. sed doctrina interpretum potest intelligi, non succurrendum minori in præscriptione conuentionali, inita & completa cum maiore, secus si cum ipso compleatur, quæ hodie non potest compleri, cùm non currat. per d. l. fin.

Obiectionis solutio.

Ex hoc infertur currere præscriptionem minori de iure Digestorum, siue incœpta esset cum maiore, siue inciperet ab eo per iura prædicta.

De iure verò Codicis, præscriptio non currit contra minorem, etiamsi fuerit cœpta contra maiorem. Vnde si patri erat data facultas reemendi prædium intra biennium, & post annum moriatur, non curret præscriptio minori suo filio, donec fuerit perfectæ ætatis, & tunc (nisi intra annum egerit) completa erit præscriptio, sine aliqua restitutione, vt plenè dixi in d. l. fin. C. in quibus caus. in integ. restit.

Hodie, quia praxis videbat incertas & dubias super hoc sentẽtias, amplexa est certiorem opinionem, vt minor restitutionem petere soleat, siue cœpta fuerit præscriptio, siue non, in Curiis secularibus regni: & hoc fit ad vitandum opiniones, &, vt securius minoribus prouideatur, vt probat l. vni. C. si aduers. vsucap. sed in Curiis Ecclesiasticis ius seruari solet. Guido Papa in decisio. Delphin. q. 31. incipiente, Secundum statutum.

Restitutio minorũ cõtra præscriptiones in Francia.

§. Id quod dicitur, &c.

Iste §. est facilis, decidens, vt si filiusfam. existens in potestate patris omiserit aliquid, per quod lędatur, si posteà emancipetur à patre, nõ succurrendum esse ei, in his, quæ patri acquirere potuit: si verò sibi omiserit acquirere, ipse restitui facilè poterit. Et ratio est, quia si restitueretur in his, quæ omisit acquirere patri, maior restitueretur, & non minor, quòd prohibet l. iij. §. sed vtrum. suprà, eodem. vide text. & ibi interpretes in l. si ad resoluendum. C. de prædiis & aliis reb. minor.

Decidendi ratio huius textus.

SVMMARIA.

1. *Sententia interlocutoria quando vim diffinitiuæ habeat.*
2. *Tempus impedito non currit, siue facto aduersarij, siue facto iudicis.*
3. *Iudices in quibus pendente appellatione possint ad executionem procedere.*
4. *Sententia quomodo à iudicibus appellationum pronuntianda.*

LEX XXXIX. SCÆVOLA LIB. II. DIGESTORVM.

Intra vtile tempus restitutionis apud Præsidem petierunt in integrum restitutionem minores. De ætate sua probauerunt, dicta pro ætate sententia, aduersarij, vt impedirent cognitionem Præsidis appellauerunt ad Imperatorem: Præses in euentum appellationis cætera cognitionis distulit. Quæsitum est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & iniusta appellatione pronũtiata, egressi ætatem deprehendantur, an cætera negotia implere possint, cùm per eos non steterit, quo minus res finem accipiat? Respondi, secundùm ea,

quæ proponerentur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent.

Facti species.

HÆc lex variè est à Doctoribus nostris interpretata, ego illam sic intelligo, & pono facti speciem, vt faciliùs intelligi possit. Minores durante minori ætate apud Præsidem petierunt in integrum restitutionē, probauerúntque se in ætate ea esse, in qua poterant restitui, Præses pronuntiauit idem, scilicet eos minores esse in ea ætate, in qua poterant restitutionē petere, à qua sententia, aduersarij (vt impedirēt cognitionem Præsidis) ad Imperatorem appellarūt, Præses distulit (ob reuerentiam appellationis) cognoscere de restitutione, & de cæteris aliis negotiis cognitionis, donec pronuntiatum super appellatione esset. Interim durāte appellatione minores facti sunt maiores, & egressi sunt minorem ætatē, demū pronuntiata est appellatio iniusta, & remissum fuit negotium cognitionis ad Præsidē: quæritur, an isti maiores facti in integrum restitutionem petere possint? Non videbatur posse, quia maior restitutionem non petit beneficio ætatis, & isti erant maiores, sed cōtrarium statuit hîc Scæuola, & ratio est, quia per eos nō stetit quominus res finem acceperit, id est, quominus durante ætate minori, ipsi restituti fuissent, ergo istis maioribus, factis nō debet imputari, si in minori ętate non fuerint restituti, ideò perinde Præses cognoscere poterit de ista restitutione, atque si nunc intra ætatē essent, de cuius cognitione fuit prohibitus per appellationem.

Interpretes post gl. intelligunt tēpus vtile pro anno vtili, sed Iuriscō. expressisset annū, si de eo voluisset intelligere, imò si ita intelligeremus, tex. esset sibi cōtrarius, dum dicit, Minores de ætate sua probauerūt, & ibi, dicta pro ætate sententia, & ibi, egressi ætatem, si durāte appellatione egressi sunt ætatē minorē, ergo primo dum petierūt, erant in illa ætate, vnde ego intelligo vtile tēpus, id est, accōmodū, & consentaneū: nā tempus minoris ætatis, & anni vtilis, quo restitutio peti debet, est accommodum & consentaneum ad petendam restitutionem, ideò dicitur vtile, & per totū istum tit. vt plurimū, videmus minores petere restitutionem, & in anno vtili maiores facti sunt, sed datur illis iste annus, vel hodie quadriennium. l. fi. C. de tempo. in integ. resti. Et sic putarem differre annum vtilem ab vtili tempore, quia annus vtilis à maiori ætate incipit, & non computantur in illo anno dies quibus agere minor potest, §. rursus. de actio. in Insti. l. j. ff. de diuer. & tēpo. præscr. sed vtile tempus est, quando minori accommodum est ad agēdum, sicut est ætas imperfecta, intra quod est vtile agere fauore ætatis, & etiam annus vtilis. l. fi. C. in quibus causis in integ. restitut. &c. Et ita cessabunt difficultates gl. & interpretū, & sic in hoc textu minores erant eo tempore, quo apud Præsidem petierunt restitutionē, quicquid dicant Doctores, supplentes minores quondam, vnde plus continet tempus vtile, quàm annus vtilis, & sic nō potest iste textus exponi, cognitionis cætera, id est, executionis, quia nil erat exequendū hîc, sed erat cognoscēdum, an minores deberēt restitui super his negotiis, in quibus ipsi petebant restitutionem, licèt Accurs. sic intelligat in primo intellectu. Secundus etiam intellectus gl. nō valet, quòd isti essent restituti, vt actionē amissam præscriptione possent intēdere, quia sententia tantū de ætate dicta fuerat, & non de restitutionē, nec de præscriptione, ideò hic intellectus contra tex. directè loquitur.

Vtile tēpus quomodo hîc accipiatur.

Glossæ intellectus suppletur.

Tertius intellectus est imperfectus, nisi suppleatur, vt dictū fuit, in facti specie, nec datur hîc restitutio post 30. annos, vt dicit glo. quia hic egressus erat tantùm ætatem minorē, sed esto quod esset in 30. anno, adhuc restitutionē petere posset, si per eum nō stetit quominus peteret: nā regula est, quod per me nō stat, mihi non est imputandū. l. in iure ciuili. ff. de reg. iur.

Item dicit Accur. non debebat iudex iudicare de incidenti, id est, de ætate. Respondeo, imò optimè iudicatum fuit, quia postquam allegabatur ab aduersariis minores esse maiores, & sic nō posse petere restitutionē: ij minores ætatē probauerūt, & iudici apparuit adhuc minores esse, & eos esse intra vtile tempus restitutionis, quod quidem iudex pronuntiauit: nam de qua re cognouerit iudex, de ea pronuntiare tenetur. l. de qua re. ff. de iudic.

A sententia interlocutoria quando appellari possit.

Postremò, ista glo. dicit nō licere appellare ab interlocutoria ante sententiā, l. ante. C. quorū appel. nō recipiāt. quod limitat, nisi causam ferè totā determinet, & istā gl. dicit sing. Alex. in l. v. col. 2. ff. de verbo. oblig. & consi. 182. In causa. in 6. vol. & Geor. Nathan in repet. cle. sæpe. §. & quia. de verb. sig. col. 21. ad hoc ꝙ sententia interlocutoria, decidēs vnū articulū substantialem negotij, dicitur habere vim diffinitiuæ, & 1
ideò poterit appellari ab illa, sicut à definitiua, scripsi in interpre. l. quod iussit. in præfat. nu. 42. & seq. ff. de re iud. In tex. ibi, aduersarij, vt impedirēt cognitionē Præsidis, iūcto fine tex. colligitur nō currere instantiā, vel tempus ei, in quo culpa cessat, & quādo alter ex litigantibus litē protelat, vel actum. Idē probat Tripho. de excus. tuto. in l. *Si cùm ipse institueret, vt proferret excusationē, mora cōtradictionis impeditus est, quominꝰ decreto liberetur, excusationē rectè probari.* facit l. petendæ. C. de tempo. in integ. restit. petend. & l. fi. C. de adul. vbi tēpus non currit impedito per dilationē aduersarij. text. iuncta gl. ibi. in c. venerabilis. de iud. sic consuluit Alex. consil. 72. Videtur. in 3. vol.

Instantia quādo non currat.

Ergo à contrario, si potuit pars facere, siue impediatur facto aduersarij, vt hîc, siue facto iudicis, vnde 2
instantia non currit, impedito facto iudicis. l. properandum. §. sin autem vtraque. vbi Doct. C. de iudic. glos. & Doctor. in c. pen. de iud. l. in omnibus causis. vbi etiam Decius, ff. de reg. iur.

Ergo à contrario, si potuit pars facere, vt intra tempus vtile inchoaretur restitutio, eidem non succurretur posteà, à ratione cessante, vt plenè scribit Alex. consil. 62. Egregiè. in 6. vol. quod est repetitum consil. 223. ibid.

Impedimentum quomodo probandum.

Et sufficit probare impedimentū, etiamsi nō probetur eo factū, vt impediret cognitionē iudicis, quod ratione impedimenti præsumitur fecisse, vt sibi prodesset. arg. c. cōstitutis. de testi. & sufficit ꝙ per minores nō steterit, quominus intra tēpus vtile nō egerint.

Iudices, pēdēte appellatione, nō debent procedere ad executionē.

In euentum appellationis cætera cognitionis distulit.] Ex hoc text. colligitur iudices, à quibus est appellatum, non debere procedere post appellationem, sed debēt differre negotium in euentū appellationis finitæ, & hoc bene seruatur in Francia, in qua omni appellationi defertur propter reuerentiā superioris, nisi lege Regia cautū sit, vt, nō obstante appellatione iudices procedant ad executio- 3
nem, vt in sententiis executoriis, & prouisionalibus,

vtpote

vtpote latis in materia alimentorum, dotium, & in aliis quas abundè tractaui in 1. tomo Commenta. ad Constit. Reg. Gallic. in tract. de senten. prouisio. & tractat. de senten. executor. vbi dico in præfat. duos latrunculatores fuisse reste suspensos, eò quòd post appellationem ad Senatum executionem fecerant, scripsi etiam in tract. de appella. in 3. tomo Commen. ad Constit. Reg. Gallic.

4 Iniusta appellatione pronuntiata.] Nota quomodo iudices appellationum debeant pronuntiare sententiam, videlicet bene appellatum, aut iudicatum, vel male: iustè appellatum, seu iudicatum, vel iniustè: idem probat l. qui Romæ. §. penult. ff. de verb. oblig. l. eos. C. de appel. ideò sententia Bailliui, in qua non fuerat dictum bene vel malè iudicatum, seu appellatum, fuit annullata in Senatu Paris. licet fuerit in ea dictum, *Pronuntiauimus emendando sententiam primi iudicis.* & hoc anno, id est, 1533. die 15. Decembris. de quo scripsi in interpret. l. quod iussit. in præfat. num. 16. & sequen ff. de re iudicata. possunt tamen iudices addere aliquid sententiæ, postquam dixerint bene vel malè iudicatum, & emendando sententiam, vel illi addendo, diximus, &c. argum. l. item quamuis. ff. communi diuidund.

§. Vendentibus curatoribus, &c.

Minor quãdo contra emptorem non restituatur.

EX hoc text. colligitur minorem nõ posse restitui aduersus emptorem, qui rem meliorem fecit, nisi malueriт omnes expensas, quas bonæ fidei emptor fecerit in melioratione restituere: ratio est, quia habet actionem cõtra curatores, qui illum fundum vendiderunt, & hoc quando sunt idonei, aliàs aget contra emptorem recta via: quæ quidem restitutio nihil aliud est, quàm in statum pristinum positio, l. quòd si minor. §. restitutio. suprà, eo. & minor esse in lucro non debet, in necem alterius, l. in causæ. j. suprà, eod. & ideò restituere tenetur quatenus factus est locupletior. l. patri. §. idẽ ex diuerso. sup. eo.

Hodie in hoc regno Franciæ vterque conuenitur, & aduersus vtrumque petitur restitutio, & rescissa emptione condemnatur emptor ad restituendum rem minori, & hoc fit, vt vnâ sententiâ vterque condemnetur, aliàs oporteret posteà habere aliam sententiam contra emptorem, vt superiùs scripsi in l. cum mandato. §. j.

Ex hoc §. colligit Bal. ibi, bonę fidei emptor, &c. emptorem rerum pupillarium dici bonæ fidei emptorem: sed refragatur tex. in l. & si sine. §. cæterùm. suprà, eod. vbi prohibet Paul. Iureconf. vt nemo accedat ad emptionem rerum pupillarium, nec etiam si bona fide distrahantur: ergo is qui emet contra ius, vel eius prohibitionem possessor erit malę fidei, quia contra iura mercatur. l. quemadmodum. in fin. C. de agricol. & censit. lib. 11.

Malæ fidei emptor quãdo quis præsumatur.

Respondeo, dicerẽ istum emptorem, cum decreto iudicis esse bonæ fidei emptorem, sed sine decreto non, per tex. & ibi glos. in l. j. C. de fide instru. & iure hastæ. fiscal. lib. 10. vbi est gl. sing. in verbo, mala fide secund. Ias. §. item si quis in fraudem. nu. 45. de actio. in Instit. ad hoc quòd, quando venditio non concipitur cum ordine, & solemnitatibus à iure requisitis, præsumitur cõtrahentes esse in mala fide. vide Alexand. consil. 53. nu. 18. in 3. vol. & quæ addidi in d. l. j.

SVMMARIA.

1 *Iuramentum conuentionale non habet paratam executionem.*

2 & 5 *Instrumentum garentigiatum, vel sigillo Regio, aut alio authentico signatum, habet executionem.*

3 *Missio in possessionem conceditur à iudice ex instrumento testamenti non raso.*

4 *Notarius dicitur habere iurisdictionem in volentes.*

LEX XL. VLPIANVS LIB. VI. OPINIONVM.

MInor annis 25. cui fideicõmissum solui pronuntiatum erat, cauerat id se accepisse: & cautionẽ eidem debitor quasi creditæ pecuniæ fecerat, in integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati restitutionem, nouo cõtractu ad initiũ alterius petitionis redegerat.

EX hoc text. habemus, quòd si condemnauerit iudex debitorem fideicommissi, ad soluendum illud fideicõmissum minori, & ipse illam pecuniam se accepisse cauerit instrumẽto publico, vel priuato, licèt debitor eidem minori instrumẽtum publicum tradiderit, in quo se pecuniam ex fideicom. debitam quasi creditam & mutuam, promittebat illam reddere minori, an posset minor ipse restitui? Non videbatur, quia nil amittit: cẽtum siquidem pono debita ex fideicom. & centum erant ei promissa ex mutuo, tanquam credita: ergo vbi non est læsus, non restitui debet. Respondet Vlp. eum restituendum: nam maximè læsus censetur, quia sententia habebat paratam executionem, illa promissio pecuniæ nõ habet, nisi petitionem: ideò quia paratam executionem ex nouo contractu pecuniæ creditæ, redegit ad initium alterius petitionis, ob id lęsus cẽsetur, & sic restituendus: nam perfectum erat negotium per sententiam, & oportet nũc eum minorem venire ad initium petitionis, & vocare in ius aduersarium, & litibus vexari. Ideò læsus censetur, & sic restituendus.

Minor qualitercũque læsus restituatur.

Cauerat id se accepisse.] Colligitur minorem restituendũ, quando dicit se accepisse, quod nõ accepit, quia acceptilatio donationis instar est, l. Modestin⁹. ff. de dona. l. si quis obligatione. vbi Dec. ff. de reg. iur. & ipse donare nõ potest, vt superi⁹ satis dictũ est.

Accepisse.] Sing. hũc tex. dicit Rom. in sing. 16. Quod si cõfiteor, dicens: Si cõfiteor me habuisse centum nomine dotis, quę mihi debes, & postea illa ipsa centũ mihi promittas reddere, & dare, præsumitur facta confessio sub spe futuræ numerationis. Bal. in l. si absentis. col. pen. nu. 9. C. si cert. pet. idem si cõfitear habuisse centũ, & postea recepi quinquaginta, ex illa summa, præsumitur me non recepisse alia quinquaginta, l. ab Anastasio. C. mandati. nam sicut particularis solutio facta post cõfessionem de recepto inducit præsumptionem de alia parte, sic promissio facta post confessionẽ de accepta summa, quam habuisse cõfessus fuit, & hoc probat in dote Lud. Rom. consi. 445. Consultatio. col. 1. dicens ita nos facere solere, vt primò procedat confessio de dote recepta, secundò promissio de soluendo, & ex eo quod cõtrà fieri solet promissio, inducitur probatio non receptæ dotis, vel summę, l. sufficit. ff. de sponsal. & idẽ cõfirmat Corn. consil. 52. Quotidianus. col. 1. vol. 1. & Ias. consi. 122. In causa. vol. 1. ac etiã Cur. Sen. consil. 55. Super duobus. nu. 20. quod est vtile pro thesaurariis, qui dum rationes reddere volunt, exigere solent acceptilationes, &

Promissio post confessionẽ quid importet.

quia non valent statim soluere, dant instrumentum obligatorium, vel chirographum, vel antipocham, in qua illam pecuniam promittere solent, & vocatur vulgò, *cõtrelettre*, & prohibetur thesaurariis, ne hoc faciãt in Const. Reg. tit. *des thresauriers*. Ord. 7. quod est notandum, vt confessio de recepto, & promissio de soluendo facta eadẽ die, vel postea præsumantur sic facta, videlicet spe numerationis futuræ.

Instrumenta publica quam vim habeant.

Quia partam ex iudicati causa.] Istum tex. singularem notat Alex. in l. si cùm dotẽ. §. eo autem tempore. ff. solut. matr. ad hoc, quòd instrumenta publica, de iure non habent executionẽ paratam, sed agendum est actione cõpetenti, & probatio fiet per instrumentũ siue illud instrumentũ pro minore factũ fuerit, vt hîc, siue pro maiore Ecclesia, vel alio, etiãsi ageretur de pecunia credita, vt hîc, nec quidẽ fauore dotis, vt in d. §. eo autem tempore. nam Iurisc. ait, si quas petitiones habes, actionibus experiaris. l. extat. ff. quod met. caus. vnde Imperator ait: *Nimis properè iudex pignora Marcellæ capi, ac distrahi iussit, ante rem iudicatam: prius est ergo, vt seruato ordine, actionem aduersus eam dirigas, &, causa cognita, sententiam accipias.* l. j. C. de executio. rei iudic.

Instrumentum iuramento firmatum.

Excipiuntur quidã casus. Primus est, quando iuramentum interuenit in instrumẽto, & tũc executionem habere instrumentũ firmat Bal. in l. ij. in fi. ff. de iureiur. miraturq; quare cõsuetudo hunc modũ non inuenerit, q̃a iuramẽtũ vim sẽtẽtiæ habet. l. 4. §. si ex cõuẽtione. ff. de re iud. idẽ docet Bar. in l. j. C. de reb. cred. & l. post rẽ. ff. de re iud. & Ias. cõfirmat in l. item si quis postulãte. col. pen. de actio. in Instit. & in d. l. ij.

Iuramenti iudicialis effectus.

Ego putarem nõ habere executionem, nisi fuerit iuramentum iudiciale, & litis decisorium: nam illud tum ratione sententiæ, tũ iuramenti, hanc executionẽ obtinebit, cũ de hoc Iurecon. dicat, in d. l. ij. iusiurandum speciem transactionis continet, maioremq; habet authoritatẽ, q̃ res iudicata: alia autẽ iuramẽta aliò tendunt: nã quoddam ad confirmationẽ contractus tendit, auth. sacramenta puberũ. C. si aduersus vend. Bar. in l. si quis pro eo. ff. de fideiusso. vbi scripsi quod non potest operari confirmationẽ & executionem, vt faciat vltra intẽtionem eorũ, qui illud inter-
1 posuerunt, l. non omnis. ff. si cert. petat. Adhæc, iuramentum ex cõuentione partiũ, à Prætore inductum est ad actionẽ, vel exceptionem, nõ ad executionem. l. iij. & l. ait Prætor. & l. nam postea. ff. de iureiur. vbi sic habetur in §. *Iureiurãdo dato, vel remisso, reus quidem acquirit exceptionem sibi, aliisque, actor verò actionem acquirit.* Actio autem est ius persequẽdi, nõ tantùm exequẽdi, §. j. de actio. in Instit. ergo vbi acquiritur actio, non regulariter erit executio, l. à Diuo Pio. ff. de re iudic. & hoc seruatur in praxi, vt instrumentum publicũ, in quo quis iurauit restituere cen-
2 tum, quæ causa mutui acceperit, non habeat executionẽ, nisi fuerit garẽtigiatum, vel sigillo Regio, aut alio authentico sigillatum, de quo inferiùs dicam.

Instrumentũ depositi.

Secundus casus est in instrumento depositi, quod quidem executionẽ paratam habere, cõmunis interpretum sententia affirmat, per l. pen. C. deposit. sed ille tex. hoc nõ videtur probare: nam licèt tex. dicat ibi, vt depositarius reddere depositum illicò modis omnibus cõpellatur, & quàm celerrimè, sine aliquo obstaculo, requiritur tamẽ iudicis cõdẽnatio. Et hoc videtur probare tex. dũ dicit, *Legitimæ actiones integræ ei reseruẽtur*. Sed à quo, nisi à iudice reseruarẽtur?

Condemnatio iudicis in deposito necessaria.

Præterea potest depositarius, illud depositum amisisse casu. l. j. ff. & C. depos. & si fieret executio, hoc esset iniquum. Adhęc Imperator in l. iiij. ibidem. dicit condemnationem necessariam, ibi, *Ex qua condemnatione facta*. facit l. si is qui. vbi actio cõpetit. & in l. sequen. dicitur, *Petere potestis apud Rectorem prouinciæ.* & in l. *Qui depositum non restituit suo nomine conuentus & condemnatus.* ibidem. ergo requiritur condemnatio, sed tex. in l. penult. C. ibidem. intelligi debet reddẽdum depositũ, postquam de eo apparet, §. planè. Insti. de testa. milit. & facta à iudice condẽnatione, ideò etiã praxis recepit, vt condemnatio fiat à iudice, alioqui instrumentũ non exequetur, si nõ sit Regio vel alio authẽtico signatum sigillo, vel garentigiatũ: quia non est singulis permittendũ, quòd per magistratũ publicè fieri possit, ne occasio sit maioris tumultus, l. nõ est singulis. ff. de reg. iur. nisi in deposito authoritate iudicis alicui facto: is enim depositarius, etiã in carcerẽ detruditur, quia iudex dando illi depositũ, condemnauit eũ ad restituendũ, toties quoties requisitus fuerit, quod si non restituat, executio in eum fieri poterit, vt scripsi in tracta. de liter. oblig. art. 6. glos. 3. in 1. tomo Commen. ad Constit. Reg.

Instrumentum testamenti non habet executionẽ paratam.

Tertiũ casum dicunt in instrumento testamẽti, ꝙ probãt per l. fi. C. de edict. D. Adriani tollend. etiã iste casus nõ est recipiendus simpliciter: nã ex testamẽto agitur, & tres actiones hæredi cõpetunt, in l. j. C. cõ- 3
munia. de leg. quæ frustra concederentur si executio fieret, vnde d. l. fi. dicit mittendũ in possessionẽ eum, qui habet instrumentũ non vitiatum, nec rasum, aut cãcellatum, neque aboletũ. Sed à quo? à iudice, qui si non sit contradictor, viso testamento pronuntiabit eum in possessionem mittendum: si verò fuerit contradictor, tunc agetur, vt ibi scribitur, & sic ibi non est executio simpliciter facienda, quicquid scribant quidam Doct.

Instrumentum sententia arbitri.

Quartum casum dicunt in instrumẽto sententiæ arbitri, ꝙ post omologationẽ partium executionem habet. l. nõ distinguemus. §. quęsitũ. ff. de arbit. l. cùm anteà. C. illo tit. hoc tamen non solet exequi sine iudicis permissu, & solet offerri supplicatio iudici, vt instrumẽtum illud exequi permittat, quod permittit iudex, nisi pars opponat, quæ postea ab ipso auditur, vt pleniùs scripsi in 3. tomo Commentar. ad Constit. Reg. tract. de arbitris.

Fideiussoris instrumentum.

Quintus casus est in instrumento fideiussoris, qui iam soluit debitum, vt executionem habeat in debitorẽ, pro quo soluit, per l. vlt. in fi. C. de vsuris rei iud. & hoc docet ibi Bal. sed ille tex. loquitur in tempore dato iudicatis, vt prosit etiam fideiussoribus. Ideò dicendum est fideiussorem iudicij habere executionem paratam, contra suum debitorem, ratione condemnationis, & obligationis factæ in iudicio, vt docet tex. iuncta glos. in cap. vnico. de iniur. lib. 6. & Spec. in tit. de executio. senten. §. sequitur. versic. quid si sententia. & Bart. in l. j. ff. iudicatum solui. diuersum est in fideiussore contractus. l. Græcè. §. & post litem. ff. de fideiusso. l. præsenti. §. adiicientes. C. de his qui ad Ecclesi. confug.

Instrumentum ratione computationis factum.

Sextus casus est, in instrumento computationis facto inter partes, vt docet Bartol. in l. ij. col. penult. C. de iure fisci. lib. 10. Boër. in decisio. Burdeg. q. 295. Compositio. tamen in Francia si instrumentum non esset sigillatum, vix mandaretur executioni, nisi ex permissu iudicis.

Instrumentum Notarij quando executionē paratam habeat.

Septimus casus est, quando in instrumento Notarius fecisset præceptum parti, ad soluēdum tempore inter partes conuento, quod solet Caturci fieri, quando Notarij apponunt, *monitus & condemnatus per nos*, quia Notarius dicitur iudex cartularius, & habere iurisdictionem in volentes, l.j.ff.de iud.& etiam
4 hac praxi Itali vtuntur, vt docet Corne. consilio 95. Viso processu.vol.4.& Panor. consil.71. Videtur. in 2.vol. de quo plenè scripsi in tract.de literis oblig in præfatione quæ est in 1.tomo Commen.ad Constit. Regias.

5 Hodie in hoc regno Franciæ vix alia instrumēta habent executionem, si non sint sigillata, sigillo Regio, vel alio authentico, & illa, ratione legis Regiæ, exequi solent, vt abundè docui in d. tract. de literis oblig.art.1.& 2. ac per totum.& maximè artic.6.vbi hos casus plenè tractaui, & alios.

Sed vidi dubitari, si minori post sententiam instrumento garentigiato, vel sigillato sigillo Regio, fuerit promissa pecunia, tanquam credita, an restitui possit? non videbatur, quia læsus non censetur: nam istud instrumentum habet executionem, sicut sententia, vt dictum fuit, nec redigitur hoc debitum ad initium alterius petitionis. Respondeo, dicerem contrarium: nam licèt instrumentum sigillatum sigillo Regio habeat executionem, tamen multas recipit oppositiones, quas non recipit sententia, vt scribit Anton.de Barzis in tract.de garentig.& ego in d.§.j. tract.de liter.oblig. Ideò interest minoris litibus non fatigari, vt l.minoribus.suprà, eo. & longè diuersum est, habere instrumentum sigillatum, vel sententiam: nam ex instrumēto sigillato ad initium ferè alterius petitionis petitio minoris redigitur, si opponat pars etiam interest minoris, quia (vt Accur. dicit) vsuræ currunt in sententia post quatuor menses, quod non est in mutuo, & maiores etiam currunt vsuræ, vt l. fi. C.de vsuris rei iudicatæ. & longè faciliùs est cōtra instrumentum venire, quàm contra sententiam. l.j. C.quando prouoca.non est necesse.l.iiij.§.condemnatum.ff.de re iudic.

Vsuræ rei iudicatæ.

Nouo contractu.] Hîc nouus dicitur contractus de recenti factus, vt abundè docui in l.sylua. §. noualis.ff.de verb.signific.

§. Prædia patris sui, &c.

CAsus, Pater ex administratione tutelæ debebat centum, & ista debens mortuus est, filius minor eidē succesit, & cùm videret tutelare debitū patris, prædia patris sui inconsultè in solutum dedit, postea videns se læsum voluit restitui, quæsitū est an possit? Respondet tex. rem esse reuocandam ad suam æquitatem: nam æquum est vt minori reddantur sua prędia, quæ inconsultè dedit, & fructus percepti ex illis prædiis computabantur cum vsuris pecuniæ, quam constiterit deberi ex ipsa tutela.

Minor in solutū rem suam dans, pro debito patris.

Ex hoc tex.colligitur minori succurrendum esse, si rem suam in solutum dederit pro debito patris, si læsus sit, glos.dicit in solutum dationem factam cum decreto: sed si cum decreto facta sit, quomodo inconsultè? Nam in decreto magnum consilium interuenire solet, antequā interponatur, l.magis puto. §.non possum.§.de rebus eorum, &c. postea glos.dicit intelligi de vrbanis, quæ sine decreto poterant alienari tempore huius legis, vt in l.lex quæ tutores. C.de administ.tutor.

Ego intelligerem, etiamsi sine decreto dederit: nam inconsultè dicitur dare, si non interuenerit decretum, sed si interuenerit, etiam inconsultè dicitur dare, si fortè ipse alia habebat bona, quæ non tanti erāt reditus, & expediebat illa potius alienare, quàm ista prædia, quia ista vtiliora erant pupillo, quàm alia, ideò in his læsus fuit: na'm inconsultè fecit ob læsionem, sicut dicitur in l.verum.§.sciēdum.suprà, eodem.vbi inconsultè facilitati succurritur, & iudex ista non perquisiuit, licèt inquirere debuerit, etiamsi prædia dedisset sine decreto in solutum, inconsultè fecisse dicitur, quamuis non teneret datio, l.si minor. C. de præd. minor. quæ dubitatio erat in hoc tex. postquam minor patri successerat, tenebatur debita patris soluere, & præcipuè istud tutelare, ob id si ille satisfecerit, maximè quia currebant vsuræ, videtur vsus iure communi: ergo non debet restitui, l.fin.C. de in integ.restit.tamen iste tex.decidit contrarium. Ratio est, quia æquum est, vt si minor læsus sit, quia prædia pluris erant, vel alio modo, vt restituatur, computaris scilicet expensis cum reditibus. Nec obest quod venditio firma est, si data fuerit datio in solutum, ex Prætoris decreto, l.fin. C.de præd.minor. quod quidem fac sic esse, tamen succurritur minori, si læsus sit, vt hic, nec refragatur, quia contractus factus à minore, sine decreto, in re immobili sit nullus, ex quo ipse non obligatur, etiam naturaliter. l. si ad resoluendum. C. de prædiis & aliis reb. minor. Bar.in l.cùm lex.ff.de fideiusso.& in l.prima. de nouatio.

Minor quādo incōsultè prædia in solutum dare dicatur.

Tamen ille contractus tenet contra maiorem, vnde minor potest cogere maiorem ad complendum talem contractum, & ipse paratum debet se dicere ad solemnitatem necessariam adhibendam. l. Iulia.§. si quis à pupillo.ff.de actio.empt. Mathesil. nota.156. incipiente, Nota quòd si minor.probat Ias. in l.cùm hi.§ eam transactionem:ff.de transact.facit l.& eleganter. sup.de dolo. vbi idē dixi de contractu inito per dolum, vt non teneat respectu eius, cui illatus est dolus, secus ratione dolosi: & sic iste text. dicit reuocandam rem ex æquitate per in integrum restitutionem, licèt actus non valeat, vt videlicet omnia in pristinum statum reuertantur. l. prædiorum. C.de prædiis minor.&c.

Contractus dolo initus.

SVMMARIA.

1 *Dilatio actori data, est vtrique parti communis.*
2 *Vxor, si non vocetur domina à marito, non potest conqueri.*
3 *Renuntiatio restitutionis à minore facta, in genere non valet, secus in specie.*

LEX XLI. IVLIANVS LIB. XLV. DIGESTORVM.

SI iudex circunuento in venditione adolescenti, iusit fundum restitui, eúmque pretium emptori reddere, & hic nolit vti hac in integrum restitutione, pœnitētia acta: exceptionem vtilem aduersus petentem pretium, quasi ex causa iudicati adolescēs habere poterit.

quia vnicuique licet contemnere hęc, quæ pro se introducta sunt, nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eandem causam, in quam se constituerat: & quam mutare non potuisset, si minor auxilium Prætoris non implorasset.

Facti species. Minor dicens se læsum in venditione fundi, petiit restitui coram iudice, qui fundum minori restitui iussit: ea tamen lege, vt ipse pretium ab emptore receptum, redderet, postea minor vidit vtilius esse sibi pretium habere, & fortè alium fundũ emere, quàm eum, quem vendiderat: quæsitum fuit, an minor isti possit sententiæ renuntiare? Et Iulianus respondet, posse: quia vnicuique licet contemnere, quæ pro se introducta sunt. Quid si aduersarius minoris agat ad pretium? poterit se exceptione vtili minor tueri, quam habebit ex causa iudicati, nec meritò venditor, id est, emptor, si fuerit per pœnitentiam minoris restitutus in illam causam, in qua ipse se constituit, conqueri poterit. Ipse enim se constituit emptorem fundi minoris, si ergo minor facit, vt remaneat emptor, nihil iniuriæ illi infert, & maximè, quia ipse emptor maior non potuisset mutare propositum, & recedere à venditione, si minor auxilium Prætoris non implorasset, videlicet restitutionem, igitur si illo auxilio petito minor nolit vti, non cogetur.

Et hic nolit, vti hac in integrum restitutione.] *Minor potest sententiam pro se latam contemnere.* Iste text. allegatur, quòd minor potest sententiæ latæ pro eo renuntiare, & eam contemnere, quia licet vnicuique, &c. per istum tex. & idem dicit Iulian. ff. de bonis liberto. l. in seruitutem. §. *Si petierit in seruitutem, & obtinuerit, mox cognita veritate passus sit in libertate morari, non debet ei obesse: maximè si habuit iustam causam errandi.* facit l. penul. C. de pact. vbi licet priuilegio in fauorem suum introducto renuntiare, l. si quis in conscribendo. C. de episcop. & cleric. sic & minori licebit, quia ætatis miseratio non debet eum deteriorem maioribus reddere. vt in l. j. suprà eod. diximus.

Ratio etiam altera est, quia quod fauore alicuius introductum est, nõ debet in eius odium retorqueri. l. quod fauore. C. de legib. glo. vlt. in c. nihil est quod. de electio.

Restrictio eiusdem. Limitemus non procedere, quando ista renuntiatio fieret in fraudem iuris quæsiti alteri, Bald. hîc in 2. lect. per l. quoniam. C. de natur. liber. vnde naturalis datus Curiæ, & sic legitimatus post mortem patris, non poterit renuntiare bonis patris, vt munera patriæ relinquat, quia ius per receptionem illius erat quæsitum patriæ. facit l. j. & ij. & ibi not. ff. de acquir. hæredit.

Maior aresto Curianõ potest renuntiare. Secundò, non procedit in aresto Curiæ, cui non poterit maior renuntiare, propter rerum iudicandarum authoritatem, l. seruo. §. cùm Prætor. ff. ad Trebellian. & ne aresta & sententiæ supremorum iudicum sint elusoria, l. si Prætor. ff. de iudic. &, vt authoritas Curiæ sartatecta seruetur, & ita iudicauit Curia suprema Burdegalen. vt refert Boërius in decision. Burdega. quæstione quadragesima octaua. Quæritur an proximior.

Eiusdem limitatio. Quod limitarem, nisi in aresto diceretur, si parti bonum videatur, vel si velit, vel, Gallicè, *si bon luy semble*, tunc arestum dat facultatem: ergo illo casu pars renuntiare poterit. Vnde cùm quidam cornutus maritus arestum contra vxorem adulteram obtinuisset super bonorum separatione, & omnes conquæstus essent mariti, & ipsa in monasterio resideret, nisi bonum videretur marito eam reconciliare, hoc casu maritus eam conciliare sibi poterit, l. si vxor. §. sed & si ea sit. & l. quæsitum. in fine. ff. de adult. sed non poterit eam reconciliare antequam verberata sit, si hoc erat statutum, ne arestum ludibrio sit, vt docet Boër. in dicta decisio. quæstione 298. Sed alia. &, vt puniatur ex suo peccato, alioqui in potestate Cornelij fatui esset arestum & iudicium Curiæ irritum facere, quod non est permittendum: sed veniat maritus (si velit) ante condemnationem, aliàs patiatur condemnationis executionem. Etiam arbitrarer, quando arestum esset latum omninò in fauorem vnius partis, quod tunc illa pars renuntiare posset, per istum textum, alioqui quod in fauorem vnius introductum esset, in odium eius retorqueretur, quod non est dicendum, vt superiùs scriptum fuit, secus si in vtilitatem vtriusque partis tendat, vt in cap. Raynutius. de testamen. facit cap. ex parte. 5. de rescript. in fine. vbi not. Doctor. in appellante, an in præiudicium appellati renuntiare appellationi quis possit.

Adde, etiam cuilibet liberum esse transigere, & componere super lite pendente coram iudicibus inferioribus, etiam eis inuitis, l. j. & per totum ff. de transact. nam, quando partes sunt concordes, quid ad iudicem? l. j. §. inde. ff. de noui oper. nuntiat. *Transactio super lite pendente quãdo permittatur.*

Tamen, quando causa & processus pendet in Curia suprema, non est liberum partibus propter Curiæ authoritatem transigere, nisi apposita fuerit clausula, *sub bono placito Curiæ*, & non aliàs: & illa clausula est conditionalis, quod si non placeat Curiæ, nil censetur factum, vt docet Iason in l. secunda. colum. penult. C. de iure emphyteo. & aliter transigentes solent ad mulctam condemnari, vt docet Aufrer. in stylo Parlamen. arest. 53. Item nota. & 57. & 96. scripsi in proœm. Concorda. in verbo, summas.

Idem dicit Bartol. in dilatione noua data reo, vt si ea vti nolit, nec actor poterit, l. penultima. C. de tempor. appellat. sed in hoc aduertendum est, quòd dilatio quando datur actori est communis vtrique parti, l. petendæ. C. de tempo. in integrum restitut. petend. l. finali. C. de fruct. & litium expensis. & ideò altera pars illi renuntiare non potest in præiudicium alterius, cui ius est quæsitum, siue detur dilatio minori, poterit vti & maior, quia illud ius commune est, & dilatio est communis, ideò non poterit maior ei renuntiare, nisi beneficio restitutionis fuerit ei data dilatio, videlicet post dilationes communes: & ita intelligi potest sententia Bartol. & Iason. in l. si arrogator. ff. de adopt. & iste text. intelligitur in sententia, non in dilatione: ideò iuri mihi competenti, liberum quidem mihi est, illi tantum renuntiare: secus tamen dicendũ puto, si cõmune sit ius cum alio. I

Ideò tenendum, quòd iuri mihi tantùm competenti licet renuntiare, nec tu vti potes illo iure, contra me, si tantùm in fauorem meum detur, & si mea causa tantùm habeas, l. amicissimos. C. de excusatio. tutor. & ita intelligitur doctrina Bartoli in l. si post mortem. §. primo. ff. de bonorum possessio. contra tab. & Riminald. in l. posthumo, numero 2.

C. illo

2 C. illo titulo. vnde infert Bartol. vxorem non posse queri, si maritus eam non vocet dominam, quia hoc mariti causa habet, & illius iure, quo non potest vti contra maritum, secus contra tertium, nisi ipsa vxor iure suo haberet, ratione scilicet Ducatus, vel alia ratione: ideò nobiles & Principes solẽt vxores suas vocare dominas ratione honoris aliunde quæsiti, quia sunt filiæ Regum, vel Principum, & Ducatum, & Baronias habent.

Minor' restitutioni in integrũ renuntians læditur.

Item quamuis minori liceat sententiam pro eo latam contemnere, vt hîc: tamen non valebit renuntiatio restitutionis petendæ, nec potest minor restitutioni in integrum renuntiare: nam eo ipso læderetur, vt docet glos. & Doct. in l. si intra. C. de in integ. restit. Bal. in margar. in verbo, minor. 11. facit l. interdum. l. ait Prætor. & l. & si sine. suprà, eodem: nam ea facilitate qua induceretur quis minor ad contrahendum simili, & ad renuntiandum restitutione, & ad eam non petendam inuitaretur, & traheretur, quod permitti non debet, l. j. suprà, eodem. & ita præcluderetur via minoribus, vt nunquam restituerentur, quod esset absurdum, cùm eis sic à iure beneficium indultum auferretur, contra reg. indultum. de regul. iuris. in 6. Bald. consil. 96. Pupillus. col. vlt. in 5. vol.

Prælatus beneficio restitutionis renunciãs.

Imò etiam Prælatus non poterit renuntiare beneficio restitutionis, in præiudicium Ecclesiæ, vt docet Angel. consil. 187. Sic punctus. col. penult. facit etiam quod scribit consil. 245. Quia omne. & non obstante hac renuntiatione poterit restitutionem petere, sed in literis restitutionis debet facere mentionem istius renuntiationis, & quod ea non obstante, ei agere permittatur, & solet permitti, etiam si iuratum fuerit non petere restitutionem, habita tamen prius iuramenti dispensatione, & ita in Curiis seruatur.

Obiectionis solutio.

Nec refragatur iste text. in quo minor potest renuntiare sententiæ restitutionis, si videat sibi vtile esse: nam illa sententia restitutionis non impedire debet pupilli vtilitatem, & sic in specie valet renuntiatio, non autem in genere. Minor igitur non impetrabit restitutionẽ, quia per hoc excludi posset, etiam si sibi vtile esset, cùm non posit præuidere, an si iterum conueniatur, aliquando restitutio sibi prosit, quod in sententia lata, & in casu speciali dignosci
3 potest. Itaque renuntiatio in specie valet in casibus fortuitis, quæ non valet in genere, in l. sed & si quis. §. quæsitum. ff. si quis cautio. nam qua facilitate, inconsulta scilicet inducitur ad contrahendum, etiam induceretur ad renuntiandum restitutioni, vt dicunt Doctor. de exceptione non numeratæ pecuniæ. in l. si ex cautione. C. de non numerata pecun. Ioannes Andr. & alij in c. si diligenti. de foro compet. dicunt hîc minorem renuntiare ipso facto, nolendo scilicet vti restitutione sibi à iudice cõcessa, quod tamen potest, vt inferiùs dicetur. Ego dicerem non renuntiare hîc restitutioni petendæ, sed sententiæ, per quam minori competit restitutio. Vnde si vtilius sit minori non vti illa sententia restitutionis, ea non vtetur, sed sibi dabitur exceptio vtilis tanquam iudicati: nam directa exceptio competit ei, pro quo est iudicatum, si iterum cõueniatur, vt l. j. & per totum ff. de excep. rei iudicatæ. vtilis verò ei, pro quo iudicatur, & non vult iuuari illa sententia, vt hîc, si aduersarius vult, cogere eum potest ad ea vtendum sententia, & sic regulariter minor potest renuntiare sententiæ restitutionis, non autem restitutioni petendæ.

Limitemus, non procedere, si renuntiaret restitutioni petendæ, factus maior, etiamsi in illo quadriennio, in quo se restitui cupit, petere posit. & hoc dicit tex. in l. si intra. C. de in integ. restit. l. doli exceptio. ff. de noua. l. fin. C. de repud. etiam poterit ratum habere contractum factum in minori ætate, l. j. & per totum. C. si maior factus. glos. in d. l. si intra. C. de in integr. restit. etiam si renuntiaret intra ætatem, cui succurri solet, videlicet à vicesimo quinto anno, vsque ad vicesimum nonum.

Potest etiam tacendo renũtiare, videlicet si factus maior non petat, & sic omittat per quinquennium, l. fin. C. si maior factus. sed facultatem petendi restitutionem, sibi tollere non potest. glos. hîc, & in d. l. si. & Vital. Camba. in tract. Clausula. renuntia. c. an beneficio restitutionis in integrum renuntiari posit.

Renũtiatio iuramento firmata à minore.

Sed cum iuramento valebit renuntiatio: quippe qui illud iuramentum contractum firmat, in authen. sacramenta. C. si aduersus vend. hoc docet Felin. in c. si diligenti. numero 15. de foro compet. sed adhuc habita dispensatione iuramenti, non prohibetur restitutionem petere, si læsum se probet in magna re, quam arbitrio iudicis relinquo. vt scripsi in l. si ex causa. suprà, eodem.

Sed dubitabatur, an quis renuntiare appellationi interponendæ posit? Angel. in consil. 187. Sic punctus. cõcludit liberum esse cuipiam appellationi renuntiare: ego autem, vt hæc materia nota fiat, facerem casus sequentes.

Renũtiatio appellationis.

Primus casus erit, quòd possunt partes conuenire, ne à sententia iudicis, coram quo causa pendet, appelletur. Vlpian. in l. j. ff. à quibus appella. non licet. §. *Si quis ante sententiam professus fuerit, se à iudice non prouocaturum, indubitatè auxilium perdidit.* l. fin. C. de tempor. appel. poterit tamen à Principe, si grauetur, releuari, & restitui, vt appellet, quia hæc conuentio debet intelligi, si æquum arbitratus sit, & rectè iudex iudicauerit. l. si libertus ita iurauerit. ff. de oper. liberto. Socin. consil. 22. in 4. vol.

Secundus casus, non possunt partes renuntiare appellationi interponendæ, quia hoc tangit ius superioris, cui non possunt partes renuntiare, c. venientes. de iureiurando. alioqui in potestate esset partium, Principis & alterius Superioris, iudicium & authoritatem eludere & tollere, quod nõ possunt, nec etiam partes, vt ibi dicitur & in l. fin. ff. qui satisd. cogan. & iniquitas primi iudicis non corrigeretur, quæ per appellationem corrigitur, l. j. ff. de appel. & fauore publico est introducta appellatio, clem. pastoralis. de re iudic. & quia iudices induci possunt ad malè iudicandum.

Princeps appellationem quãdo prohibere posit.

Tertius casus, potest Princeps in quibusdam casibus prohibere appellationem, vtpote ne tertiò prouocare liceat, vt in titulo, ne in vna eadémque causa liceat tert. prouoc. & in tributis, & sumptibus litis, etiam non licet prouocare, vt patet ex titul. quando prouoc. non est necesse. & etiam in aliis casibus quos enumerant Doctor. in rub. de appellat. in Decret.

Quartus casus, potest quis interpositæ appellationi renuntiare, nisi fiat præiudicium appellato, vel consorti, seu alteri. l. j. C. si vnus ex pluribus appellauerit. Scripsi abundè in tractat. de appellat. in tertio tomo Commentariorum ad Constitution. Regias. articulo 15.

LEX XLII. VLPIANVS LIB. XI. DE OFFIC. PROCONSVLIS.

PRæſes prouinciæ minorem in integrum reſtituere poteſt, etiam contra ſuam, vel deceſſoris ſui ſentētiam: quod enim appellatio maioribus interpoſita præſtat, hoc beneficio ætatis conſequuntur minores.

ISta lex eſt facilis, cæterū vtilis, ex qua duo colligi poſſunt. Primum, quòd Præſes prouinciæ reſtituere poteſt, non ſolùm contra ſententiam, quam ipſe protulit, verùm etiam cōtra ſententiam ſui prædeceſſoris, licèt iudex poſteaquā ſemel dixit ſententiā, iudex eſſe deſinat. Et hoc iure vtimur, vt iudex, qui ſemel vel pluris, vel minoris condemnauit, amplius corrigere ſententiam ſuam non poſsit: ſemel enim ſiue malè, ſiue bene functus eſt officio, l. iudex. ff. de re iud. & hoc dicit gl. in appellatione. vel etiam ibi prohibetur iudici, ne mutet ſententiam, quam ſemel protulit: ſed ſi minor reſtitui deſideret aduerſus illam ſententiam, ius facultatem iudici reſtituēdi illum, tribuit, & reſtitutio alio nouo iure procedit, quæ minori datur ratione ætatis, & illam non poteſt denegare iudex: ſed vt cognoſcat de eo, quod eſt iam cognitum, vel hoc corrigat, prohibent iura, vt plenè ſcripſi in l. quod iuſsit. ff. de re iud. nec regulariter poteſt quis ſuam, neque prædeceſſoris ſententiam retractare, niſi poſt reſtitutionem, vt hîc, & l. j. C. ſenten. reſcindi non poſſe.

Iudex, ſemel ſententiam proferens.

Secundò, notanda eſt regula, quam text. ponit, videlicet, quod maiores per appellationem conſequi poſſunt, hoc minores beneficio ætatis conſequentur. Nempe, ſi maior condemnatus fuerit iniquè, ſi velit, vt ſententia ei non noceat, opus eſt vt appellet, & per appellationem annullabitur illa ſententia: nam pronuntiabitur iniuſta, vt dictum fuit in l. intra. ſuprà. quod ergo præſtat iſta appellatio maiori, ſcilicet vt ſententia non noceat, hoc præſtabit reſtitutio minoris, vt in titu. C. ſi aduerſus rem iudica. poterit etiam appellare minor, vt docet Accurſ. per l. ſi pater. C. quando prouoca. non eſt neceſſe. ſed tutius eſt, vt reſtituatur, vel ſi non appellauerit, reſtituetur ad appellandum, vt ſuprà dictum fuit in l. & ſi ſine. §. item ſi non prouocauit. tamen ſi prohibita fuerit appellatio, reſtitutio non prohibetur. clem. j. de re iud. l. j. C. ſi de momenta. poſſeſſ. Barba. conſi. 44. in 3. vol. Socin. conſil. 299. Capio. col. 2. in 2. vol.

Reſtitutio minorum præſtat id, quod appellatio maiorum.

SVMMARIA.

1 *Maiori quando rerum ſuarum adminiſtratio concedatur, poſtquam ei fuit interdicta.*
2 *Libellus ad probandam ætatem an interuenire debeat.*
3 *Aetas maior quomodo probetur.*
4 & 5 *Probatio minoris ætatis fit per obſtetrices, per conſanguineos, vel vicinos.*
6 & 7 *Item per patrinos, vel alios qui baptiſmo interfuerunt.*
8 & 9 *Necnon per aſpectum, aut ſcripturam curati.*
10 *Aetas in actu iam perfecto præſumitur.*

LEX XLIII. MACER LIB. I. DE OFFICIO PRÆSIDIS.

DE ætate eius, qui ſe maiorem annis vigintiquinque dicit, cauſa cognita probandum eſt: quia per eam probationē in integrum reſtitutioni eiuſdem adoleſcentis in aliis cauſis præiudicatur.

MInor petebat ſibi committi rerum ſuarum adminiſtrationem, dicens ſe maiorem: quæſitum fuit, an ſit ætas probanda, & quomodo? Reſpondeo probandam, & cauſa cognita, id eſt, præſentibus aduerſariis, vel contumacibus, vt in l. in cauſæ. j. §. cauſa. ſuprà, eodem. rationem poſtea ponit tex. quia per iſtam probationem præiudicabitur reſtitutioni huius adoleſcentis: nam ſi probauerit ſe maiorem, & fuerit ei commiſſa rerum ſuarum adminiſtratio, vt in l. j. ſuprà, eod. non poterit reſtitui, etiam in aliis cauſis: nam ſi vendiderit aliqua bona, & in illis fuerit læſus, non iuuabitur ætatis beneficio, ſed ſibi præiudicabitur poſtquā fuit maior probatus.

Aetas minorū cauſa cognita probanda.

Nec puto faciendam diſtinctionem vnius caſus, aut alterius, quia hæc lex cùm generaliter loquatur, habebit locum in omnibus caſibus illi conuenientibus, etiam vltra caſus poſitos per gloſ. & Bar.

Siue agatur principaliter de ætate, vt ſuprà dixi in eo, qui rerum ſuarum adminiſtrationē petebat, ſiue incidēter, vt in c. fi. de offi. iudi. vtpote ſi electus erat ad dignitatem, in qua requiritur annus 25. l. ad Rempublicam. ff. de munerib. & hono. opponebatur contrà, eum non eſſe habilem ratione ætatis, ipſe vult probare ſe maiorem, hoc cauſa cognita fieri poterit, quia ſi probatus fuerit maior, obtinebit dignitatem, nec poterit reſtitui, ſed conuenietur in aliis cauſis tanquam maior.

Et poterit etiam maior principaliter agere, vt adminiſtratio rerum ei cōcedatur, eo quòd ab eo tempore, quo fuit ei interdicta rerum ſuarum adminiſtratio, tanquam furioſo, vel prodigo, venit ad ſuam mentem, & hoc probare poterit, vel alia impedimēta ab eo ſublata eſſe, & ſanos mores recepiſſe. l. j. ff. de curat. furioſi. 1

Sed quæritur, quomodo, & quando ſuper ætate teſtes examinari debeant? Reſpondendum eſt, eos eſſe examinandos regulariter poſt litem cōteſtatam, ſicut in aliis cauſis, l. ij. de feriis. quia lite non conteſtata regulariter nō recipitur teſtium probatio, vt in titul. vt lite non conteſta. non procedatur ad teſtium recep. vel ad ſententiam definitiuam.

Teſtes ſuper ætate quādo producendi.

Limitatur, quando quis non poſſet agere, niſi probatione ætatis facta, tūc ante litem conteſtatam examinatio teſtium, & probatio permittitur, quia iſta litem conteſtatam præcedunt. Bar. hîc. nu. 2. allegat d. l. ij. de fer. & l. ij. C. de bon. poſſe. cōtra tabul. quæ iura nequaquā probant, tamen doctina Bar. vera videtur.

Non ſolet dari libellus ad probandam ætatem, vt docet hîc Bar. poſt gl. & Doct. in l. nec quicquā. §. vbi decretū. ff. de offi. Procon. & Spec. in tit. de offi. iudi. §. j. ego tamen vidi offerri libellum, quando quæſtio principaliter ſuper ætate agitabatur: nā hoc fieri debet cauſa cognita, vt hîc. Ideò libellus, & alia iudicij ſolēnia, interuenire debent, in hac probatione ætatis: debet autē citari aduerſarius nominatim, ſi certus ſit, 2

alioqui

alioqui per proclamationem.l.in causæ.j.§.causa.sup. eod.l.si omnes. C. si minor se ab hæredit. abstin.l.si eo tempore.C.de remissio.pignor.

Aetas tribus modis probatur.

Quot modis autem probetur ætas, Bar. hîc docet: probari, scilicet, duobus modis. Primò, per testes, secundò per aspectum: ego addo tertium modum 3 videlicet per scripturam.

Primò dicit Bar. facilè ætatem maiorem probari posse: nam testis dicet se vidisse illum, & cognouisse, sunt vigintiseptem anni completi, ergo ille est maior vigintiquinque annorum, & hoc ad excusationem minorum seruire potest, vt in l. prima. & per totum. C. qui ætate se excusant. libr. 10. Alex. consil. 29. Clarissime. in 7. volum.

Probatio ætatis, per obstetrices.

Aetas verò minor difficiliùs probari solet, & primò per obstetrices probatur, quæ tẽpore partus interfuerunt, & viderunt puerum exeũtem de ventre, 4 & hæc probatio est valde certa. l. iij. §. duæ. de Carbo. edic. ff. ibi, ***Finge esse annum obstetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu possunt insinuare***, sed istæ non semper interueniũt, ideò alia probatio quærenda est.

5 Probari potest etiam per consanguineos & vicinos, qui dicent puerum tali tempore esse natum, & pro ratione, dicent adfuisse ibi, & esse consanguineos, vel vicinos, qui præsumuntur scire facta consanguineorum, & vicinorum. l. filium. ff. de his qui sunt sui vel alie. iuris. l. de tutela. C. de in integ. rest. l. si vicinis. C. de nup. Bart. in l. prima. ff. si certum peta. Feli. in c. literis. de præsumptio. col. 2. c. præsens. 20. q. 3. & meliùs probatur per consanguineos & domesticos, quã per extraneos, quia verisimile est, quòd sunt magis certi, quàm extranei. d. l. de tutela. & l. etiam matris. ff. de probat. l. consensu. C. de repud. Carol. Ruinus. consil. 194. In hac causa. col. prima. vol. primo.

Testis quomodo pro ætate deponere debeat.

Item possunt, pro ratione dicere, talis ætatis esse, quia eum sciunt natum tempore pestis magnæ, quæ fuit tali anno, vel ante, vel post, vel tempore aduentus Imperatoris, aut Regis, vt docet Bald. consil. 218. Testes. col. vlt. in 4. vol. & idem, si dicant natum tali die, quo natiuitatis die, vel anno fuit facta magna solennitas, vel instructa Ecclesia, seu factæ aliquę campanæ. Bald. in l. ij. C. de tempo. appellat. col. prima.

Non valeret tamen ratio testis, si diceret talem esse ætatis vigintiquinque annorum, quia ego sum talis ætatis, & tamen ipse maiori statura erat, cùm in scholis eramus, quia sunt quidam maioris staturę, & tamen erunt minoris ætatis, vt docet Alex. consil. 29. Clarissime. col. 4. nu. 10. in 7. vol. sicut dicit Ioan. And. de Iacobo de Castello, qui putabatur esse corã Papa genibus flexis, & tamen rectus erat, de quo in procem. Sexti. in gloss. A multis.

6 Per susceptores (quos vulgus vocat patrinos) potest etiam ista ætas probari. Bar. consi. 92. In quæstione. col. 3. quia isti melius scire possunt, cũ de illorum actu agatur.

7 Item per presbyterum, qui eum baptizauit, & per clericum, qui eum adiuuabat, & per alios testes, qui baptismo interfuerunt, ob id solent campanæ pulsari, vt multi adsint. Alex. d. consi. 29. in 7. vol.

Etiam testimonium patris & matris super ætate admittitur, vt interpretes asseruut, per l. etiam. C. de proba. c. fi. §. testis idoneus. 4. q. 3. vbi gl. Bar. in d. consi. 92. In quæstione. col. 2. Dec. in c. cũ dilectus. de accus.

Patris seu matris de filij ætate professio.

Ego tamen putarem testimonium patris & matris reiiciendum, maximè si agatur de commodo filij. per l. parentes. C. de testib. sed professio matris, seu patris, id est, apud acta denuntiatio, facta de filio sibi nato, bene recipietur. l. etiam. ff. de proba. nam cùm veteres profiteri tenerentur liberos suos, illa professio parentum recipiebatur, & si diuersæ fiebant professiones, in arbitrio iudicis residebat, cui crederetur. l. cùm de ætate. ff. de probat. & ista professio præcipiebatur à lege, quia id tẽporis nemini professio nocebat, sed quando causa ætatis est introducta, tunc testimonium matris non recipitur, saltem ad probationem pro filio. Aliud enim est testimonium, aliud professio, & sic puto ista distinguenda, licèt Doctor. ea non distinguãt. sed gloss. in d. l. etiam matris. dicit matris testimonium recipiendum, sed non probare, quam gloss. probat Lanfranc. in repe. c. quoniam. in verb. testium depositiones. colum. 30. de probatio. sed in vacuum reciperetur, & frustra, si nõ probaret. Vnde dicẽdum est professionem patris, & matris recipiendam, & probare, si non fuerint contrariæ professiones, & non probetur contra, sed testimonium patris & matris super ætate reiiciendum. Nam si filius esset in Episcopũ electus, & impugnaretur eius electio, ratione ætatis, nunquid pater & mater deponent eum minorem? quod nec puto, ideò illi deponere de hac ætate non debent, sed profiteri sic. gloss. & Doctor. in c. cum nobis olim. de elect. Etiam duo testes deponentes de affirmatiua, videntur melius & certius deponere quàm de negatiua. gloss. & Doct. in l. diem proferre. §. si plures. ff. de arbitr. Bal. in l. cùm te minorem. C. de probatio.

Secundò, probatur per aspectum, vt scripsi in l. 8 minor 25. annis, edito Præside. suprà, eodem.

Tertiò, probatur per scripturã curati: nam in hoc Francię Regno solent curati habere libros, in quibus 9 scribunt nomina baptisatorum, & mortuorum, & quo die, anno, & hora baptizatus, quibus susceptoribus, seu patrinis, & aliis testibus, nobilibus, seu magnis viris pręsentibus, vt extat Cõstitut. Reg. Scripsi regu. in trac. de regestis seu libris baptis. vbi scripsi abundè de professione, quæ apud veteres fiebat, & de aliis probationibus ratione ætatis, quæ quidem ætatis probatio per instrumẽtum etiam fieri quãdoque dicitur, per gloss. in l. ij. ff. de excus. tutor. Salicet. in l. si minor. C. de in integ. restitut.

Præsumptio annorum.

Item liber patris, in quo scribebat ætates, & natiuitates filiorum suorum, facit præsumptionem circa numerũ annorũ, vt in addit. ad Bar. habetur, in d. cõsil. 92. & Carol. Ruin. consil. 31. Intentio. in fi. vol. 4.

Item dicit Herennius in l. ij. ff. de excusa. tuto ætas autem probatur aut ex natiuitatis scriptura, aut ex aliis demonstrationibus legitimis.

De eodem.

Etiam per instrumentum matrimonij probatur ætas, quia præsumitur filius natus post instrumentum matrimonij, & hoc per locum à cõmuniter accidentibus, quia matrimonium inter personas honestas, consueuit (vt plurimum) præcedere festiuos amplexus, ergo ita præsumitur, quia ita est consuetudo: sunt verba Bald. in l. neque natales. col. pen. nu. 8. C. de proba. & per confessionem etiam fit ista probatio ætatis, vt inferiùs dicetur.

Aetatem probare quis teneatur.

Nunc videndum est, cui incumbat onus probandi ætatem. Respondeo, illum teneri ætatem probare, qui illam allegat ad suam fundandũ actionem, seu exceptionem, seu intentionem. Vnde scribit Imperator. C. de proba. ***Cùm te minorem quinque, & viginti***

annis proponas, adire prouinciæ Præsidem debes, & de ætate tua probare.

Et qui cōtractum, ratione ætatis suæ minoris, petit rescindi, debet probare se minorem, quia ætas est causa suæ intentionis. l. si minorem. C. de in integ. resti. sic consuluit Bar. consil. 92. In quæstione. gloss. in c. presbyter. 78. dist. & qui petit rescindi cōtractum, vel sententiā tāquam latam contra minorem, debet ætatem probare. d. l. cùm te minorem. C. de proba. vbi Bald.

Item si quis petat sibi curatorem dari, dicens se minorem, si pars eum negat minorem, oportet vt ille, qui curatorem petit, probet se minorem. d. l. si minorem. & Bal. consil. 2. Si egressæ. in 4. vol. siue ætas allegetur negatiuè, siue affirmatiuè, contra gloss. istā siue conditionaliter, vel aliàs. vt docet Bald. in d. l. cùm te minorem. C. de proba. ac in l. si minorem. de in integr. restitut.

Impugnās electionem minoris. Item si quis impugnat electionem factam de minore, debet probare ætatem, cùm se in illa fundet. c. dudum. primo. de elec. idem in professione. c. ad nostram. de regula. Ioan. And. in regula. infamibus. de reg. iur. in 6. in Mercur. Panor. in c. fi. de præsumptio. & dicit Bald. consil. 418. Pronuntiatio. in 2. vol. quòd quādo minor ætas proponitur in modū alicuius beneficij consequēdi, vel excusationis, vel exceptionis, ille, qui se excusat, debet probare. l. nā postea. §. si minor. ff. de iureiu. l. pen. C. si minor se mai. dixer. Vnde qui vult succedere ei, qui decessit in pupillari ætate, oportet quòd probet eam ætatem, & sic illum in ea ætate decessisse. Bald. consil. 19. Factum tale. in 5. vol.

10 Limita in actu iam perfecto, pro quo cōfirmando non tenetur quis probare ætatem requisitā ad illum actum, quia præsumitur, vnde sufficit probare testamentum factum, licèt non probet eum, qui illud fecit maiorem quatuordecim annis fuisse. per tex. in l. qua ætate. ff. de testa. & ad hoc est text. sing. in c. in præsentia. vbi Imol. & alij, de proba. alioqui sic impugnari possent omnes actus: nam probato actu, præsumitur ætas ad ipsum idonea, ideò si probetur matrimonium, vel professio, pręsumitur ætas idonea ad illos actus, & qui vult actum impugnare, oportet quòd hoc probet, postquā est præsumptio pro actu, vnde, si allegetur datio tutoris nulla, quia is erat maior, oportet quòd allegans probet, quia pro actu iudicis præsumitur. Floriæ in l. cum de ætate. col. prima. ff. de proba. Alexand. consil. 85. Viso. numer. 9. in 2. volum.

Limita, quando iudex transtulisset onus probandi in aduersarium, fortè quia ex aspectu pronuntiasset. l. minor. suprà, eodem. Salicet. in d. l. si minorem.

Effectus probatiōis ætatis. Quæro, quis sit effectus probationis ætatis? Respondet tex. quia probatio ætatis præiudicat minori in aliis causis, sed non aliis personis, non auditis, nec citatis, ideò probare illi poterunt contra: nam res inter alios iudicata, aliis non nocet, vt per totum illum titulum. C. & dicit Paulus Iurisconsul. ff. de iureiurand. l. quia non debet alij nocere, quod inter alios actum est.

Limita, quando illa probatio esset facta causa non cognita, & non citatis partibus, per istum tex. à contrario. ibi, causa cognita, l. etiam. in fi. suprà, eodē. sic consuluit Bald. consil. 2. In Dei, &c. si egressæ. in 4. volum.

Secundò, quando per dictionem (circa) testes deposuissent, tunc nil probarent, per tex. in c. attestationes. de desponsa. impuber. Alex. consi. 19. Clarissime. col. 3. in 7. vol. scripsi in tract. nominatio. in q. 1. in fi. quædam & notanda, ideò diligenter legenda.

Tertiò, confessio super ætate nō præiudicat quoad alios absentes, vt dicit gloss. ista. quę est vera, quoad plenum præiudicium, facit tamen iudiciū, etiam, quoad alios. l. si duo. ff. de iureiurand. ibi, *multum tamen fidei, & authoritatis, &c.*

Item dum gloss. dicit sententiam super ætate facere ius, quam glos. reprehendit Bar. intelligite illam sententiam facere ius in consequens, vt si per iudicis sententiam pronuntiatus fuerit Titius maior, valebunt contractus facti cum aliis ab illa sententia: nam postquam est maior, ergo cōtrahere potuit. l. prima. suprà, eodem. & sic sententia facit, quoad hoc ius, & habetur pro veritate. l. ingenuum. ff. de statu homi.

Nec obest, quòd possit posteà probare se minorē, & deceptum fuisse, in illa falsa probatione: quia sententia semper facit ius, donec probatum fuerit contra illam. & tunc non dicetur sententia, saltem non nocebit post restitutionem, siue ille fuerit in iudicio, siue non: hoc autem semper nocet, nisi probatum fuerit cōtrarium, & restitutus fuerit minor, vt in edicto Prætoris patet, in quo restitutione opus est. *Sententia quatenus ius faciat.*

Si tamen dolus minoris interuenerit in probando ætatem, tunc non iuuabitur ætatis auxilio. C. si minor se maior. dixerit, quia nil habet commune delictum cùm ætatis venia. l. auxilium. suprà, eodem.

Aduertendum est etiam ad istum text. dicentem, & aliis causis præiudicatur, esse intelligendum, quando probata fuerit maior ætas: nam tunc in aliis causis poterit contrahere, & ita probat iste text. ibi, qui se maiorem vigintiquinque annis dicit, causa cognita probandum est.

Sed si quidam se probauit minorem alio anno, & nunc vult dicere, & probare se minorem per illam eandem sententiam, hoc quidem certè illi non proderit, quia probationes factę in vno iudicio, non probant in alio, in his præcipuè quæ solo cursu temporis mutantur, vt in ætate. l. spadonem. §. qui absolutus. ff. de excusat. tuto. l. ij. ff. de fer. l. siue possidetis. C. de proba. gloss & Doctor. in d. l. si minorem. C. de in integr. restit. Bald. in l. ij. C. quando prouoc. non est necesse.

Poterit tamen probare ex illa sententia illum fuisse minorem, id temporis, quō sententia prolata fuit, & probationes factæ ad hoc tendunt, non ad aliud tempus. d. l. siue possidetis. C. de proba. & l. cùm te. ibidem.

Lex XLIIII. Vlpianvs lib. I. Opinionvm.

NOn omnia, quæ minores vigintiquinque annis gerunt, irrita sunt: sed ea tantùm, quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt, vt ab aliis circunuenti, vel sua facilitate decepti, aut quod habuerunt, amiserint: aut quod acquirere emolumentum potuerunt, omiserint: aut oneri, quod non suscipere licuit, se obligauerint.

In hac

IN hac l. exponit Accurs. irrita, id est irritanda. allegat l. quòd si minor. §. non semper ea, quæ cum minoribus geruntur, rescindēda sunt, sed ad bonum & æquum redigenda, & hoc dicit ea ratione Accurs. quia si irrita & nulla sunt, non esset opus restitutione. l. in causæ. 2. §. primo. ibi, *nullam esse societatem, & inter maiores quidem & ideò cessare partes Prætoris.* & §. Pomp. quoque. ibi, *Et generaliter probandum est, vbi contractus non valet, pro certo se Prætorem non debere interponere.* suprà, eodem. vel dicere possumus esse irrita, inspecto futuro euentu, videlicet per restitutionem, & quoad effectum, vt dicitur de appellatione. in l. prima. in fi. ff. ad Turpilia.

Rescissio contractus cū minore. Sed ea tantùm, quæ causa cognita huiusmodi deprehensa sunt.] Iurisconsul. nūc declarat quando irrita sint ea, quæ minores gesserunt, dicens rescindenda sunt, quæ deprehensa sunt, id est comperta esse huiusmodi, vel eiusmodi, videlicet vt rescindi debeāt, & hoc causa cognita, vt dictum fuit, in l. in causæ. prima. suprà. Rationem assignat Paul. Iurecon. in l. quod si minor. §. primo. suprà, eodem. non semper rescindenda esse ea, quæ cum minoribus geruntur, ne magno incommodo huius ætatis afficiantur, nemine cum his contrahere volente, & quodammodo commercium eis interdiceretur.

Vt ab aliis circunuenti.] Quod superius Iurisconsultus in genere dixerat, nunc sigillatim, more boni oratoris exprimit, & meliùs quàm alibi docet, sed quæstio est quando minores restituendi sint. Respondeo, quando ab aliis sunt circūuenti. Si ergo minor alios decipiat, eidem nòn succurretur, vt patet ex l. si alterius. C. si minor se maiorem dixerit. sicut dicitur in muliere. l. si decipiendi. ad Velleia. ff. intelligite, succurrit minoribus circunuentis, siue dolo aduersarij, siue nō, sed sua facilitate decepti sint, quod apertè declarant Imperator. in variis titulis de in integrum restitutio. quod probatur in l. prima. quæ incipit, minoribus. in quib. caus. in integr. restit. necess. non est. ibi, *innumeris parētum meorum, ac meis rescriptis continetur.*

Quod quidem ius restitutionis minoribus ipsis competere iure ipso intelligendum est, in iis casibus in quibus se esse captos probare possunt, & id etiā si aduersarij dolus non possit probari, quod procedit fauore minoris ætatis, dolo malo, & alterius calliditate circunuentæ.

Vel sua facilitate decepti.] Potest enim minor sua facilitate aliquando decipi, non alicuius circunuentione, si fortè donauit nō instigatus ab aliquo, vel vendidit alicui, qui valorem rei nesciebat, fortè minori. l. verum. in fi. suprà, & sic circunuētio requirit factum partis aduersæ, nō autem facilitatem minoris solam, vel inconsultam facilitatem vocat Vlp. in l. verum. §. sciendum. suprà, cod. & in hoc text. dictio, vel, accipi potest, pro veluti, q. a post genus enumerantur species. sic in l. illicitas. in princ. ff. de offic. Præsid. scripsi in l. verbum, oportere. ff. de verb. sign.

Aut quod habuerunt amiserint.] Facit ad hoc l. patri. §. si pecuniam. suprà, cod. vnde Imperator ait, *Minoribus in his, quæ vel prætermiserunt, vel ignorauerunt, innumeris authoritatibus cōstat esse consultum.* l. penul. C. de in integ. restitu. Ex hoc tex. cōstat succurrendum minori, quando amittit id, quod habuit, vt, si fortè domū, vel prædium, quod possidebat, vendidit modico pretio, quod postea in malos consumpsit vsus, vt dictum fuit. suprà, in l. verum. in fi. & l. patri, §. primo. & rem amisisse videtur, qui aduersus deuitatorem, nullā eius rei persequendæ actionem habet. l. Labeo. prima. in fi. ff. de verb. signifi. ergo si rem possit vendicare, non dicitur eam amisisse, & sic non restituitur. l. in causæ. 2. suprà, eodem. & amissa res dicitur perdita, vt plenè docui in d. §. fi. l. Labeo. vbi tractaui quot modis res dicatur amissa, & vtilitates, quæ inde oriuntur. Et iste textus procedit, siue minores amiserint id, quod tenebant, & possidebant, siue actionem ad rem persequendam: nam qui actionem ad rem habet, ipsam rem habere videtur. l. qui actionem. ff. de reg. iur. vnde si minor actionem remiserit, restitui poterit, quia amittit, quod fictè habebat, & potest etiam iste tex. intelligi, licèt minus sit habere actionem, quàm rem. l. minus. ff. de reg. iur. tamen læditur etiam minor, dum actionem amittit. Limitatur iste tex. quando chasmate, & casu minor rem amisit, quia tunc restitui nō potest aduersus eū, qui eum læsit. l. verum. §. sciendum. suprà, eod. *Minor læsus, quando non restituatur.*

Aut quod acquirere emolumentum potuerunt, omiserint.] Accurs. adducit l. primā. C. si vt omissa hæred. facit tex. in l. Aemilius. in fi. ibi, *minoribus succurri in his, quæ omisissent.* suprà, cod. vnde Imperator statuit in l. prima. & 2. C. si vt omissa hæredit. *Minores vigintiquinque annis non tantùm in his, quæ ex bonis propriis amiserunt, verùm etiam si hæreditatem sibi delatam non adierint, posse in integrum restitutionis auxilium postulare iam dudum placuit.* Imò etiam, *ad bonorum possessionem in paternis rebus omissam, minores in integrum restitutionis admitti beneficio iampridem placuit.* Et sic quādo potuerunt acquirere hæreditatem, vel alia bona, quæ omiserunt acquirere, ob id restitui poterunt etiam maiores. in l. cùm quidam. ff. de acqui. hæred. scribit etiam Iurisconsul. Paul. sic: *Minor vigintiquinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxiliū repetere potest:* suprà, eodem. vbi pleniùs scripsi.

Aut sese oneri, quod non suscipere licuit, obligauerint.] Vt si maior viginti annis minor tamen vigintiquinque temerè auditorium receperit, & cognitionem causæ tanquam arbiter, succurrendum ei est ex lege Iulia. vt scribit Callistra. in l. cùm lege. in fi. ff. de recep. arbitr. Idem, si legatum acceperit, vt manumitteret seruum, qui pluris erat, quàm legatum, tunc etiam succurri vult Furnius Valentius, in l. si minor vigintiquinque annis seruum. suprà, eod. & idem omnibus in aliis casibus, in quibus obligatur ad aliquod onus, quod suscipere non tenebatur, & poterat illud onus recusare, tunc restituendus erit, vt hîc dēpto vxoris onere, de quo superiùs scripsi. Addendū etiam (cùm intersit illum minorem litibus & sumptibus non vexari) esse restituendum. l. minoribus. suprà, eodem. vbi dixi. *Onus quod minor non debeat suscipere.*

Etiam cùm diminuitur aliquid de bonis minoris, d. l. minoribus. suprà, eodem. & generaliter dicēdum est minoribus ratione ætatis succurrendum, vbi miseratio ætatis hoc exposcit. l. auxilium. suprà, eodem. In hoc text. probatur meliùs quàm alibi, quando minor sit restituendus, vel an sit restituendus, & Ias. dicit non esse restituendū, si vnum ex his, quæ iam dicta sunt, non insit, in consi. 63. Per reformationem. in 2. quæst. volum. 3. *De eodem.*

LEX

LEX XLV. CALLISTRATVS LIB. I. EDICTI MONITORII.

Tiam ei, qui priusquam nasceretur, vsumcaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit.

Præscriptio contra minorē, & posthumū.

EX hoc tex. patet contra minorem, imò etiam contra non natum currere præscriptionem, & hoc intelligatis de iure Digestorum, siue cœpta esset siue non, quicquid dicant Doctor. sed si præscriptio complebatur in persona minoris, eo quòd per complemētum prescriptionis is ipse lædebatur, ob id restitui poterat, secus si præscriptio esset cōpleta tempore prædecessoris. vt plenè explicaui in l. Aemilius. suprà, eodem.

De iure autem Codicis non currit præscriptio contra minorem, siue cœpta fuerit contra maiorem, siue non, per l. fi. C. in quibus caus. in integr. restit. non est necessa. vt abundè scripsi in d. l. fi. siue fuerit præscriptio introducta per statuta, ordinationes, aut aliter, quia nulla præscriptio regulariter eo iure currit contra minorem, quicquid dicant Bar. & ceteri, nec refragatur quod nihil gestū sit cum minore, & edictum Prętoris dicit, *Quod cum minore gestum est*. l. j. suprà, eodem. Respondeo, satis gestum est cum minore, quando contra eum est præscriptum: nam amisit, quod habuit, & id sufficit, vt restituendus sit. l. non omnia. suprà, eodem. & edictum Prætoris non dicit, *quod gessit minor, sed quod cum minore gestum est* impersonaliter, ideò à quocunque gestum fuerit, minor restituetur, & ita probat l. ait Prætor. suprà, eod. ibi, *Gestum sic accipimus, qualitercunque siue cōtractus, siue quid aliud contingat*. l. in causæ. prima. §. interdū. suprà, eodem. & ideò cessant difficultates gloss. & Doctor. hìc, fusiùs tamen ista tractaui in l. Aemilius. suprà, eodem, ibi videri poterit: nam ista lex ampliat & declarat edictum Prætoris, habere etiam locum in posthumo, qui si lædatur, cùm pro nato habeatur, l. qui in vtero. ff. de sta. ho. poterit natus restitui, & sic non est tam mirabile, sicut dicit Ias. in l. cùm filiusfamilias. §. in hac. col. 2. ff. de verb. oblig.

§. Imperator Titius Antonius rescripsit, eum, qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere prius cum tutore agere.

Fraus tutoris nō nocet minori.

EX hoc tex. colligitur, minorē posse restitui contra eū, qui fuit absolutus fraude tutoris, & super hoc facio casus sequētes. Primus si tutor petebat domum pupilli, non probauit per fraudem pupilli esse, ob id reus absolutus fuit. Dicit iste tex. posse minorē ex integro agere contra aduersarium ad domum, nec poterit obiici illi exceptio rei iudicatæ, quia ab illa restitutus fuit minor.

Secundus casus, potest minor post absolutionis sentētiam agere cum tutoribus, vel curatoribus, qui per fraudem, passi sunt minorē succumbere, vt hìc, quia ij deliquerunt, fraudem adhibendo.

Fauore litiū pupillis succurritur.

Tertius casus, si tutores, vel curatores passi sunt triennium elabi, & sic instantiam esse peremptam, nempe fauore litium introductum est, vt agatur contra tutores, vel curatores, aut contra hæredes, vel fideiussores eorum, vt id, quod interest pupillis refundatur, sed si nō sufficiat pupillis tutorum, & aliorum substantia, tunc in quo fuerunt detrimētum perpessi, restitutionis auxilium eis superest. l. properādum. in fin. C. de iudic.

Quartus casus, quandiu primus emptor. soluēdo est, agere minor contra eum debet, & postea contra alium. l. in causę. prima. §. interdum. cum l. seq. suprà, eodem. quia minor cum eo & gessit & contraxit.

Quintus casus, datur electio minoribus, vt agant, vel contra tutores, vel curatores, seu cōtrahentes, aut bonorum possessores. l. fi. C. si tutor vel cura. interue. & hìc, dum dicit, licentiam habere, prius cum tutore agere. Nam verbum, licentia, liberam voluntatem & potestatem denotat. l. imperium. in fi. ff. de iuris. om. iud. l. fructuarij. si vsusfru. peta. l. si actor. de Procura. De hoc abundè scripsi in l. licet inter gesta. ff. de verbo. signi. & hodie hoc iure vtimur, vt dixi in l. sed vbi. suprà, eodem. & vide quæ scripsi in l. in causæ. 1. suprà, eodem. Et quia potius interest agere contra rei possessorem, quàm cōtra tutorem qui fortè est peruersus, & litigator, ob id eligat minor cōtra quem agere velit (vel etiam contra vtrumque experiri proponat) & vno electo, nō præiudicat sibi, quominus possit agere contra alium, in eo quod non potuit obtinere contra primum. d. l. fi. & l. si minoris. ff. de admi. tutor.

LEX XLVI. PAVLVS LIB. II. RESPONSORVM.

Vm, qui ex sua volūtate minorem annis in iudicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse: cùm causam iudicati recusare nō possit. Ex quo apparet, néc eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

Maior propter ætatē minoris nō restituitur.

ISta lex duo decidit. Primum est, vt defensor minoris qui sine mandato, & sua voluntate defendit minorem, si condemnatus fuerit, non poterit actione iudicati cōueniri, nec quidem restitutionem poterit etiam impetrare propter ætatem alterius.

Secundum est, quòd minor non poterit quidem restitutionem suo nomine impetrare contra victorē, quia ei non tenetur, sed defensor: nam dicit Vlpia. *Sed & si defensor meus satis dederit, in me ex stipulatu actio non datur, quia nec iudicati nomine agi potest*. l. si Procurator meus. in fi. ff. de Procu.

Offerre se liti, quis dicatur.

Et sic ex hoc tex. colligitur minorem non posse restitui, si defensor cōdemnatus sit, quia vltrò se obtulit, & sibi imputet. Idem etiam ait Vlpia. si quis se liti obtulerit, in ipsum actio dabitur. Obtulisse autē videbitur se liti, qui iudicio pro domino se obtulit, ergo tutor, vel curator in eadem cōditione non sunt, nec Procurator. l. iiij. ff. de re iudic.

Limitatur, quādo defensor bene gesserit: nā eo casu minor teneretur, & sic (si læsus esset) posset restitui.

l. iam

l. iam tamen. §. in hac. 2. ff. iudica. solui. l. si pupilli. de nego. gest.

Si verò Procurator fuerit condemnatus nomine minoris, & eò læsus sit minor, restituetur. l. cũ mandato. §. fin autẽ. suprà, eodem. l. si minor. de Procura.

Idem, si tutor vel curator fuerit nomine minoris condemnatus: nam tunc teneretur minor, ne officia sint eis damnosa, quod esse non debet. l. sed si quis. ff. quemadmo. testa. aperiant, & hoc modo restitueretur minor. l. & cùm minores. C. si aduersus rem iudica. alia scripsi in l. iij. §. sed vtrum. & l. cum mandato. suprà, eodem.

LEX XLVII. SCAEVOLA LIB. I. RESPONSORUM.

Tutor vrgẽtibus creditoribus, rem pupilli bona fide vẽdidit, denuntiante tamen matre emptoribus, quæro, cùm vrgentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris meritò quidpiam dici posit, an pupillus in integrum restitui potest? Respondi, cognita causa æstimandum: nec idcirco, si iustum sit restitui, denegãdum id auxilium, quòd tutor delicto vacaret.

Dubitatio ad legem. Dubitatio huius legis erat, quia tutor vendidit rem pupillarem iustè, vtpote, quia vrgebat æs alienum, & tunc res minoris iure vendi potest. l. magis puto. §. ne passim. ff. de rebus eo. item bona fide vendidit, & res bona fide vẽdita propter minimam causam inempta fieri non debet. l. res. ff. de contrah. emp. Ad hæc non accedebãt sordes tutoris, ergo minor nõ poterat restitui, sed cõtrariũ statuit hîc Scæuola, si iustum iudici videatur, & causa cognita. Et sic vult, vt minor non simpliciter restituatur, sed causa cognita, videlicet si videatur iudici minorẽ læsum fuisse, quia minoris fuit res adolescentis vendita, quã esset, tunc restitui minor poterit, & non est ei denegandum auxilium restitutionis, licèt delicto tutor careat, vel vacaret delicto, vt quidam in tex. habent, alij, caret. *Emptio rerum pupillarium.* Etiam denuntiatio matris potest inducere quemquam ad restitutionem: nam nemo debet accedere ad emptionem rerum pupillarium, nec quidem si bona fide distrahantur. l. & si sine. vers. cæterum. suprà, eodem. tamen si iure venditæ sint, valet quidem alienatio, sed non ideò minus, minor hoc casu restituendus erit.

Duo ergo colliguntur hîc. Primum, minorem restituendum, etiamsi contractus fuerit bona fide initus, nec enim, vt dicit tex. denegandum est auxilium minori, quòd tutor delicto vacet, seu careat, sed sufficit eum minorem læsum sua facilitate, vt sæpius superiùs dictum fuit.

Secundum est, quòd denuntiatio matris facta eis, qui tenere volebant res minorum, non cõstituit eos in mala fide, sed refragatur l. si fundũ. C. de rei vendi. vbi denuntiatio facta, ne quis emat, facit malæfidei emptorem, sed hoc verum est vbi denuntiatio erat facta à domino, hîc verò à matre, quæ ius denũtiandi non habebat, sed ad tutorem spectabat, qui loco domini est. l. qui fundum. §. si tutor. ff. pro empto. & denuntiatio facta ab his, quorum interest, facit aliquem malæfidei possessorem. l. ait Prætor. §. si quis particeps. ff. quæ in fraudẽ cred. de hac denuntiatione alibi dixi, his nunc contentus ero, postquam reiecero te ad Bar. & ad alios in l. nõ solùm. §. morte. ff. de no. oper. nuntia. & Francis. de Ripa in c. cùm M. nu. 160. vers. Octaua conclusio. de Consti.

§. Curator adolescentium prædia communia sibi & his, quorum curam administrabat, vendidit, quæro si decreto Prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit. Respondi eatenus rescindi, nisi si emptor à toto contractu velit discedi, quòd partem empturus non esset.

Hic §. decidit no. casum, vt si cõmunis, cum curatore, fundus minoris venditus fuerit, & demum minor restituatur, venditio rescindetur pro parte tantùm minoris, & non pro alia parte maioris, nisi emptor à toto contractu discedere voluerit, eo quòd partem non emisset.

Ex hoc text. colligitur venditionem vno pretio factam posse rescindi pro parte, quod tamen fit speciali quodam iure, videlicet per restitutionem, licèt aliàs regulariter, secus si vno pretio facta sit venditio. l. quod si vno. ff. de in diem adiectio. *Ius restitutionis.*

Adhæc si ita contractum fuerit, vt partem nollet quis emere, tunc in totũ rescindetur, d. l. quod si vno. vel si emptor non emisset partem, vt hîc, & præsumitur, quòd emptor non accepisset partem. l. si quis aliam. de solu. & sic puto standum suo iuramento in hoc, arg. l. thesaurus. ff. ad exhibẽd. quia de voluntate sua & animo agitur, & tunc iuramento partis statur. c. vt circa. in fi. & c. nulli. in fi. de elec. in 6. gloss. in §. sed iste. de actio. in Insti. & probabitur per indicia & coniecturas, sicut dicitur de dolo. in l. dolum. C. de dolo. *Iuramento partis quãdo stãdum sit.*

Sed si plures venditæ res fuerint, & pro qualibet constitutum sit pretium, plures erunt venditiones. l. cùm eiusdem & l. si plura. ff. de ædil. edic. Corse. in singul. incipien. Vẽditio. & quælibet poterit retrahi, vel super ea disponi, si verò pretium vnum pro omnibus statutum fuerit, regulariter vna venditio dicetur, dummodò facilè res separari non posint, vt in pari mularum, vel boum: nam si vnus bos, vel mula vitiosa sit, redhiberi vtrumque debet, l. ædiles. 2. §. si fortè. ff. de ædil. edic. quia cum vno boue arare non posset, & ad arandum, vnum bouem tantùm non emisset. l. si rem tibi. §. si cùm vnũ bouem. ff. de præscrip. verbis.

Si tamen in pluribus rebus manifestum sit, non nisi omnes quem empturum, vel venditurum fuisse, tunc etiam, si in singula capita pretium constitutum fuerit, vna emptio erit. l. cùm eiusdẽ. ff. de ædil. edic.

Idem censuit senatus in reditu, vt non posit ab vno redimi pro parte, nisi totus redimatur, ita fuit dictum die 8. Februarij, anno 1546. in magna classe, cõtra vnum hæredem testatricis cuiusdam quæ reliquerat Ecclesiæ pro anima, tres modios frumenti, *Reditus pro parte non potest redimi.*

quos volebat posse redimi pro trecentis libris, & vnus ex tribus hæredibus, offerebat centum, sed reiectus fuit, nisi omnes redimerēt illud totum. per iura suprà adducta, alia dixi in l. etiam prima. §. primo. suprà, eodem.

§. Item quæro, emptor vtrum à Seio & Sempronio pupillis pretium cum vsuris recipere deberet, an verò ab hærede curatoris. Respondi hæredes quidem curatoris teneri: verùm in Seium & Semproniū pro parte qua eorū fundus fuit, actiones dandas: vtique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

Species facti.

POne Seium & Sempronium pupillos, & sic impuberes, vendidisse, cum authoritate tutoris, & iure, Titio fundum communem cum curatore, postea mortuo curatore restituti sunt pupilli, vt partem fundi recuperarent, ipsi tenentur restituere pretium. Quæsitum est, an vsuras pretij accepti restituere similiter teneātur? Et tex. respōdet teneri, vnde si emptor vult totam restituere rem, & hęredes curatoris, & ipsi hæredi, vsuras restituere tenentur singuli, pro cuiuslibet parte: nam postquam emptor ad fructus fundi tenetur, sic & emptores ad vsuras pretij, vt dictum fuit in l. quod si minor. §. restitutio. & l. patri. §. prædium. suprà, eodem.

Gloss. in verbo, pupillis, exponit pro adolescētibus, quia pupillo, id est, impuberi non datur curator, sed tutor. gloss. multa præsagiendo dicit. Ego putarē curatorem etiam dari pupillo hoc iure. l. iij §. liberti. ff. de suspectis tutoribus. vnde Pompo. ait, *Solet etiā curator dari aliquando tutorem habenti, qui magis administrator rerum, quàm curator esse intelligitur.* l. solet. ff. de tutel. & in Pandec. Flor. est verbum, adolescentibus, non, pupillis, & ita cessant difficultates.

Ex hoc tex. colligitur non esse plus deferendum minori, quàm maiori, dum restituitur: nam Prætor ei fauet, vt restituat eum in pristinum statum, attamē ipse tenetur restituere pretium acceptum ab emptore, & sicut emptor fructus restituit, ita & pretij vsuras minor restituere tenetur. l. patri. §. prædiū. suprà, eodem. vbi dixi nos hoc iure non vti: nam emptor lucratur fructus rei, & minor vsuras pretij non repetit, & sic fit hodie in iudiciis compensatio istorum, quæ vidi semper ita seruari in curiis Franciæ, quia regulariter restitutionem facere vult (vt debet) Princeps, scilicet sine iniuria alicuius. l. ij. §. meritò. ff. ne quid in loco publ. fiat. c. quāuis. de rescrip. lib. 6. Lucas de Penna in l. vnica. C. de his qui in exilium dati. libr. 10.

LEX XLVIII. PAVLVS LIB. I. SENTENTIARVM.

MInor se in id, quod fideiussit vel mandauit, in integrum restituendo, reum principalem non liberat.

Fideiussore liberato, nō liberatur reus.

ISta lex est facilis, & tria tollit dubia. Primum est, si minor pro aliquo fideiusserit, vel mandauerit credi pecuniam alteri, & in integrum restitutus fuerit, an liberatus sit reus principalis? Quod videbatur, cùm vnum sit debitum, sed tamen contrarium hîc decidit Paulus, quia ista separata sunt: potest enim esse principale debitum sine fideiussione, sed non fideiussio sine principali debito. l. generaliter. & l. Grecè. ff. de fideiussor. etiā si accessoria obligatio sublata sit, nō ob id & principalis. l. cùm principalis. ff. de reg. iuris. quoniam debitore liberato, per consequentiam ipse quoque fideiussor dimittitur, sed non ē contra. l. si fideiussor. suprà, de dolo.

Et notāda est phrasis Iuriscōsul. ibi, se restituendo, quòd minor dicitur se restituere, quādo procurat, vt restituatur, & restitutio illius non prodest fideiussori, vel ei pro quo mandauit, quod limitat Accurs. quando in rem suam fideiussisset, vel mandasset, vtpote, domum vel equum sibi emi, vt fuit dictū in l. in causæ. prima. suprà, eodem. & si dolo minoris hoc factum fuerit, ille dolus non proderit. l. itaque. in fin. de dolo.

§. Minor ancillam vendidit, si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem quanti sua interest actionem habebit.

TOllit dubium iam decisum in l. si ex causa. in fi. suprà, eodē. vbi Vlpia. dicit, Aduersus libertatē quoque minori à Prætore subueniri impossibile est. Vnde si minor vendidit ancillā, & emptor eam manumiserit, restitui nō poterit, vt ancilla in seruitutem redigatur, quod quidem fit fauore libertatis, sed aduersus emptorem, qui minorem decepit in illa venditione ancillæ, poterit minor agere quantum sua interest, & hoc dicit gloss. quando interuenit circunuentio, non aliàs. l. si res. §. primo. ff. de iure dot. vel si dolo manumiserit, quia sciebat minorem velle eam petere, aliàs quasi mortua esset ancilla, liberatus erit emptor. l. si mihi alienum. ff. de solu. nec refragatur l. *Si is cui mortis causa seruus donatus est, eū manumisit, tenetur conditione in pretium serui, quoniam scit id sibi condici posse, si conualuerit donator.* ff. de donat. causa mortis. per quem text. Iacobi. & Alber. dicūt emptorem videri esse in dolo manumittendo, quia sciebat minorem restitui posse. Respondeo, contrarium est in donatario causa mortis, & in emptore, quia donatarius non habet rei dominium, nisi post mortem: nā donatio hæc morte confirmatur. l. cùm hic status. ff. de dona. inter virum & vxor. at in emptorem, traditione facta statim translatum est dominium, §. primo. & 2. de emptio. & venditio. in Insti. ideò hic donatarius non poterat hanc manumittere, quia adhuc ancilla nō erat eius, sed in emptore diuersum est, nec debebat existimare minorem velle restitui post datam libertatem seruo suo, quia patri suo (fortè) & sibi tam egregiè seruierat, argumēto l. inter. §. sacram. ff. de verb. oblig. & quia ipse emptor rem emerat iusto pretio, ideò in bona fide erat, quod nō potest esse donatarius causa mortis, nec quicquam facit l. in causę. §. Pompo. suprà, eodem. quamuis ipsi ad suam velint trahere sententiam.

Obiectionis solutio.

Et puto dandam minori actionem in factum facta restitutione, vel ex edicto Prætoris, sed in Francia impetrat minor literas, quæ si comprobatæ fuerint à iudice, in factum, iudicati actio dabitur.

§. Mulier

§. Mulier minor vigintiquinque, &c.

Mulier læsa in pacto restitutionis dotis.

TOllit dubium, si mulier pacta fuerit dotem sibi restitui post tres annos, & tamen annua, bima, trima die restitui dos debebat, id est, primo anno tertia pars, & 2. altera: reliqua, anno tertio (& in hoc conditio dotis facta est deterior) an mulier restitui posit, vt reuocetur pactum? Respondet text. posse, etiamsi tale pactum fecerit, quod nunquam maioris ætatis facta, paciscetur pro dote, & sic quod non reuocabit primum pactum, quo dotis cōditio deterior facta fuit: nam in eo dicitur læsa, eo quòd non potest pacisci contra primum pactum: nam per vltimū derogaretur primo. l. si vnus. §. pactus. ff. de pact.

Duo ergo ex hoc tex. colliguntur, primum, mulierem posse restitui, quando dotis conditio facta est deterior, vt abundè dixi in l. si ex causa. §. dotis. suprà, eodem.

Secundum, minorem restituendum esse contra pactum, quo læsus est, si dictum fuerit non posse aliter pacisci: nam eò dicitur læsus, ideò restituetur, vt illud pactum reuocetur, & de his clausulis derogatoriis tractat Bar. in l. si quis. in prin. ff. de lega. 3.

Lex xlix. Vlpianvs lib. xxv. ad Edictvm.

SI res pupillaris vel adolescētis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditio quidem valet, verumtamen si grande damnum pupilli vel adolescentis versatur (etiamsi collusio nō intercesit) distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

CErtum est prædia vrbana, vel rustica pupilli prohibita esse alienari, nisi vt id fieret, parentes testamēto, vel codicillis cauerint: vel fortè æs alienū, (quod ex aliis rebus non posit exolui) adsit. l. prima. & l. magis. & per totūm. ff. de rebus eorum. Ergo hoc iure res mobiles minorum non erant prohibitæ alienari, licèt secus de iure Cod. vt in l. lex quæ tutores. C. de admi. tutor. vnde ista lex intelligi potest, vt si res pupilli mobiles, quæ non prohibentur hoc iure distrahi, venditæ sint, valebit venditio, tamen si in illarum venditione minor grande damnum sentiat, restitui poterit, & distractio, per in integrum restitutionem, reuocabitur, etiamsi collusio, vel fraus, in venditione nō intercesserit, quia magnum damnum facit, vt retractetur venditio, & sic per istum tex. patet, minorem non restitui ad res mobiles, non prohibitas vendi, nisi grande damnum interuenerit, quia possessio rerum mobiliū vilis & abiecta est. l. si rem. ff. de acqui. posse. & in his non curatur de modico. l. scio. de in integ. restit. & maximè quia hoc tendit in præiudicium emptionis factæ authoritate iudicis, ideò non facilè reuocari debet, sed sumendo argumentum à contrario, in rebus prohibitis alienari, vt in immobilibus, etiamsi non grande damnum interuenerit, competit minori restitutio, nisi authoritate, & decreto iudicis, eæ res distractæ fuerint. l. si ex causa. suprà, eodem. vbi alia scripsi, & ibi videri possunt, ne plura.

Vēditio rerum mobilium minoris de iure C. nō valet.

Lex l. Pomponivs lib. ix. ἐπιςολῶν.

IVnius Diophantus Pomponio suo salutem. Minor vigintiquinque annis nouandi animo intercesit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc cùm adhuc supererant decem dies: & posteà in integrum restitutus est, vtrùm restitutio, quæ creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit, an plenior? Ego didici ex tempore in integrum restitutionis tantumdem temporis præstandum, quantum supererat, tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit, sine dubio, quòd de temporali actione, in qua, &c.

ISta est lex vltima, in qua Iunius interrogat per epistolā Pompo. de minore, qui fideiusit in actione temporali ante decem dies, quàm finiretur illa actio, an si finito actionis tempore restituatur minor aduersus priorem debitorem, pro quo fideiusit, an etiam & ipsi creditori decem dies restitui debeant, qui supererant tempore fideiusionis, & hoc verius esse respondet Pompo. Ideò si prior debitor dederit pignus, illud etiam manet obligatū, sicut anteà erat, antequam minor fideiuberet.

Itaque si quis vendiderit vitiosum equum, debet emptor intra sex menses redhibitoria agere, vel quantò minoris, intra annum. l. ij. C. de ædil. actio. volebat quidem emptor ante decem dies, quàm finiretur altera actio, agere, at minor intercesit pro venditore animo nouandi, posteà finito tempore, minor restituitur, & sic non tenetur ipse, sed dubitatur nunquid venditori restituentur illi decem dies, quibus poterat agere ante minoris fideiusionem, & hìc Iurisconsul. ait, verius esse, quia si minor restituatur, restitui etiam debet aduersarius eius, vt dictum fuit in l. quod si minor. §. restitutio. suprà, eodem. Ideò iustum est, vt omnia in pristinum statum deducantur, in quo erant tempore, quo is minor se obligauit.

Et sic colligitur, quòd si minor restituatur contra suam obligationem, restituitur & creditor in veterem suam obligationem, alioqui non esset plena restitutio, vt habetur in d. §. restitutio.

Restitutio debet plena esse.

Hoc verum, nisi in fraudem creditorum, hoc factum fuerit, l. si Titius, in fine. ff. de fideiuss. tunc censetur indignus propter fraudem commissam, ne ex sua fraude emolumentum sentiat. l. itaque. ff. de dolo. nam restitutio in integrum concessa minori non prodest aduersario, si dolo aduersarij læsio intercesserit. tex. sing. in l. qui res. §. huic applicatur. ff. de solu.

Læsio dolo aduersarij cōtingens.

Intelligimus minorem teneri ex sua intercesione, vtpote authoritate tutoris, vel curatoris facta, vel fortè erat adolescens, iuxta ætatem maiorem, & non habebat curatorem, & sic valuit sua intercesio. l. si curatorem. C. de in integ. resti. nam & alia multa potest minor facere sine tutore, & curatore quæ scribit Alberic. in tractatu statutorum, in 4. part. q. 90. Dominus Hubertus. Laus Deo, & Beatę Virgini Mariæ.

FINIS.

NOVVS

NOVVS ET VTILIS INTELLECTVS AD L. SI DEBITORI, DE IVDICIIS, A D. P. REBVFFO, DE

Monte-pessulano Iurium Doctore & Comite, magno auditorum concursu applausúq;, subtili ac docto dicendi & disserendi genere, explicatus Tholosæ.

***

Llumina Domine seruum tuum, & doce me iustificationes tuas, vt quæ dicam veritati & iustitiæ consona sint.

AGgredior hanc l.si debitori.ff.de iudic.quæ licèt in tex.videatur facilis: mea tamen sentẽtia fuit nostris interpretibus difficillima, ab eísque (vt arbitror) perperam intellecta: ita vt in sole caligare dicantur, quod vt faciliùs intelligi posit, singula legis verba breuiter enucleabo.

SVMMARIA.

1 *Debitori alieno, suo nomine, actio non edenda. Restringitur. ibidem.*
2 *Velle non dicuntur, stultus & furiosus, & id genus homines.*
3 *Sententia in confessum valet, etiam super libello inepto.*
4 *Etiam omisso ordine iudicij.*
5 *Recollectio testium quando facienda.*
6 *Executio sine sententia fit in confesso de crimine notorio.*
7 *Debitori condemnato & confitenti se paratum soluere, quando dilatio danda.*
8 *Præceptum in confessum ante litem cõtestatam, debet fieri à iudice ordinario.*
9 *Litigans vsque ad finem causæ post appellationem motam, & vicissim appellationi cedens, qua pœna in Francia mulctetur.*
10 *Appellanti quando tempus ad soluendũ non detur.*
11 *Tempus vendendi pignora quódnam sit.*
12 *Princeps, vt debitor nunquam soluat, non concedit.*
13 *Neque vt soluat per decem annos.*

LEX XXI. VLPIANVS LIB. LXX. AD EDICTVM.

I DEBITORI meo velim actionem edere, probandum erit: si fateatur se debere, paratúmque se dicat soluere: audiendum eum, dandúmque diem cum competenti cautela ad soluendam pecuniam, neque enim damnum magnum est in mora modici temporis. Modicum autẽ tempus hic intelligẽdum est, quod post condemnationem rei indultum est. *Dictio, Si, quid importet.*

SI.] Primum omniũ in hac lege est dictio, si, quæ propriè facit conditionem, gloss. in l. prima. ff. de conditio. & demonstra. l. secunda. C. de condit. insert. omitto multa quæ docet Alber. in verb. si. & an differant si, & cum, Bart. & alij post eum, tradunt, in l. Titiæ textores. §. primo. ff. de legat. primo. cum aliis, quæ nunc missa facio, cùm multa scribat Bonifac. in clement. prima. colum. secunda. de præbend. & quia accinctus sum itineri, non possum longiora de hoc verbo dicere.

Debitori.] Subsequitur postea in hac lege verb. debitori, certum est quòd debitor est is, à quo inuito exigi pecunia potest. l. debitor. ff. de verbor. significa. vbi scripsi. Ergo hæc lex non habet locum in debitore conditionali, vel in diẽ, cùm eis ante diem actionem non possim edere: nec posit exigi pecunia ab eis ante conditionem, vel diem: imò volens ab illis exigere non obtineret, sed duplicarentur induciæ temporis restantis in obligatione in diem. per §. hodie. Institu. de except. & l. iustas. C. de iure fisci. lib. 10. licèt hoc in praxi non seruetur: sed ad impensas plus petens condemnari solet, deinde etiam quia appellatione debitoris, non venit debitor cõditionalis l. creditores. vbi pleniùs scripsi. ff. de verborum signific. gloss. in l. prima. §. non solum. ff. vt lega. seu fideicom. seruan. causa caueat. & in §. sub conditione. Instit. de *Debitoris nomine, quid significetur.*

verborum obligat. Bart. & alij in l. prima. in fin. ff. si cert.peta.

1 Meo.] Ideò dicit text. quia alieno debitori non possum meo nomine actionem edere, nec illum conuenire, cùm non sit mihi debitor: nisi iure cesso agerem, vt in l. tertia. C. de noua. & delega. vel procuratorio, vt per totum titulum de Procurato. vel si essem coniunctus per l. exigendi. C. de procurat. & in aliis casibus à iure expressis. sed iste text. loquitur de meo debitore, vt patet hìc.

Velim.] Dicit quia nemo inuitus agere, vel accusare compellitur, C. vt nemo inuitus agere vel accus. exceptis quibusdam casibus ibidem descriptis.

2 Intelligite, si velim & possim: nam infans, stultus, furiosus, & id genus homines non dicuntur propriè velle: quia duo sunt ex quibus humanorum actuum constat effectus, videlicet voluntas & potestas, quorum vnum si desit, nihil est quod explicari queat. Bald. in c. cùm contingat. col. 4. numero 10. de iureiur. plenè scripsi de hoc in gl. subire voluerit. in §. primo. de collatio. in Concordat.

Actus humani ex duobus cõstant.

Actionem edere.] Is dicitur actionem edere, qui libellum offert. l. edita actio. C. de edẽd. & etiam qui demonstrat qua actione experiri velit: vt reus sciat vtrum cedere, an cõtendere vltra debeat. l. prima. ff. de edendo.

Edere actionẽ quid sit.

Aliquãdo edere est componere aut facere, vt edere librum. Cicero de Diuinat. Vnũ librum Diogenes edidit, eius auditor Antipater duos. vel, Edere nomen, est dare. Liuius ab vrbe condita, Vt redimendi potestas fieret, iussit nomina edere. Et aliis multis capitur modis, vt est videre per reuerẽdissimum Cardinalem D. Adrianũ, in suo libro de sermone Latino. & ego pleniùs in l. boues. §. fi. ff. de verborum significa. scripsi.

Probandum erit.] Id est, approbandũ, vel consyderandum erit, si debitor fateatur se debere l. qui repudiantis. § fi. infrà, de inoffi. testa. ibi nõ idem probandum est. l. si finita. §. si fortè. ibi, probãdum est, de damno infect. l. ij. §. si non propter. ff. si quis cautio. l. si quis cùm totum. §. fin. ff. de except. rei iudica. l. ait Prætor. §. prætereà & seq. quæ in fraud. cred. ff. & Iurisconsul. sæpius vtitur hoc verbo, probandum, pro approbandum. l. prima. §. si quis simpliciter. ff. de verborum obligatio. l. prima. quando appell. sit. in fin. princip. & alia iura notaui, quæ omitto, nec est intelligendus hic tex. quod is, qui fatetur se debere, probare debeat: nec contra eum est probandum, postquam fatetur: quia nullæ sunt partes iudicis in confessum, nisi in condemnando. l. proinde. §. fi. ff. ad leg. Aquil. Hyppol. sing. 201. & vbi reus fatetur se debere, nõ est opus iudicio. l. si reus. ff. de procurat. Et alibi

Probandũ nõ est contra confessum.

3 bi dicitur valere sententiã latam in confessum, iudicio etiam minus legitimè instituto, vel super libello inepto, cap. Pisanis. de restit. spoliato. vbi etiam Inno.

4 & Panor. plenè tradunt, & Iacob. hìc refert. quia vbi habemus confessionem, non curamus de ineptitudine libelli, nec de ordine iudicij Bald. in l. ij. in fin. C. de re iud. & in l. prima. §. in initio. col. vlt. ff. de offic. Præfect. vrb. per d. c. Pisanis. & ibi not. Panor. vlt. not. & Perus. in c. dilecto. col. 3. de appella. Et vbi confessio non est, ibi necessaria est disceptatio fori, quam iudicium vocamus, teste Bald. in rubr. de iudic. in fi. lecturæ primæ. & licèt contestatio litis sit nulla: tamẽ confessio facta in illo processu remanet valida, Bald.

Confessionis effectus.

in auth. offeratur. col. vlt. C. de litis contestat. nam confessio non requirit tractum iudicij Innocent. in c. qualiter. 2. in fin. de accusa. Panor. in c. per inquisitionem. col. vlt. de electio. & in c. at si clerici. de iudiciis, licèt regulariter per litis contestationem factam coram iudice incompetenti præscriptio non interrumpatur. l. si pater. C. ne de statu defunct. gloss. 2. & ibi Doctor. in cap. vt debitus. de appella. & idem asserit Bald. in d. l. si pater in citatione nulla. & Paul. in l. prima. in princ. ff. de feriis. & in processu nullo, ita concludit Bal. in authẽt. offeratur. col. vlt. C. de litis contest. Dec. in d. c. vt debitus. colum. 3. tamen confessio, omisso ordine iudiciario, valet. cap. primo. de accusa. vbi Perus. & alij plenè notant, Panor. & alij in c. at si clerici. not. 2. de iudic. vbi plenè Barba. col. 4. & seq. & ideò notãt ex hoc text. Doctor. quòd si actor velit offerre libellum, & reus fateatur debitum, non erit tunc ordinariè procedendum: sed summariè & extraordinariè per viã præcepti, hoc tamẽ non probatur ex hoc tex. vt inferiùs dicetur. Et quando reus confitetur ante litem contestatam, libello non oblato, tunc non fertur sententia definitiua: sed præceptũ de soluendo fit confitenti. gl. in c. dudum. 2. de elect. & in cap. nos in quemquam. 1. quæst. 1. Si verò confessio fiat ad libellum post litem contestatam, tunc fertur sententia in confessum. Bart. & alij in l. vnica. C. de confess. Specul. in tit. de senten. §. species. vers. est quoque. in secunda parte. Et sola confessio sine præcepto (quod fit per viam cõtentiosæ iurisdictionis) non sufficeret. Aufrer. in Decis. Tholos. qu. 350. Item an confesso, &c. quia non potest quis seipsum condemnare. l. vnica. C. ne quis in sua caus. iud. Panor. in c. ex parte. de confes. præceptum tamẽ à quo non fuit appellatum, impedit litis contestationem, sicut exceptio rei iudicatæ. c. primo. de lit. contest. lib. 6. & Dom. de Rota in Decis. 541. Vtrum præceptum. in antiquis.

Præscriptio quãdo per litiscõtestatiõnẽ non interrumpatur.

Præceptũ de soluendo, quando fiat, & quid operetur.

Intellige tamen supradicta in causa ciuili: nam confessio in causa criminali nõ est sufficiens ad condemnandum cõfitentem, quando processus est nullus: sed recollectio testium debet fieri. gloss. in l. si filium. de libera. caus. C. Guido Papa Decis. Delphina. quæst. 120. Dominus. sed Bart. distinguit in l. si confessus ff. de custod. reor. & Angel. in tract. de malefic. in gl. comparent inquisiti. versi. Quæro an confessus, &c. pleniùs prosequuntur Doctor. in d. cap. at si clerici. de iudic. vide Socin. consilio octauo. Visis. col 3. volum. primo. 5

Cõdemnatio ex confessione in causa criminali.

Etiam in criminalibus cõfessus est per sententiam condemnandus. d. l. si confessus. ff. de custod. reo. nisi crimen sit notorium: quia tunc ad executionem procedi potest, sine alia sententia. text. in l. ictus fustium, & ibi gloss. ff. de his qui not. infa. Innocen. in c. ex parte. de verbor. signific. Aufrer. Decis. Tholos. 350. Petrus de Bella Pert. quæst. 110. Tamen de consuetudine regni Franciæ, etiam si crimen sit notorium, requiritur cõdemnatio, vt semper vidi in forensi iudicio seruari. 6

Vsus forensis in Frãcia de confesso in criminalibus.

Paratúmque se dicat.] Istum tex. notat sing. Roma. sing. 450. Tu habes. ad hoc quòd licèt condemnatus dicat se paratum soluere, tamen adhuc non perdit beneficium dilationis indultæ causa miserationis, quia indultum à lege beneficium nemini est auferendum. regula indultum. de regul. iur. libro sexto.

Volũtas alicuius secũdum ius interpretanda.

Intellige

Intellige, quando diceret ſimpliciter ſe paratum:
7 quia tunc intelligi debet in termino iuris. Nam voluntas alicuius eſt reducenda ad ius.l.ſi duo.ff. de acquir.hære. Et ſic pro perſonę qualitate,& debiti quãtitate iudex æſtimabit,l.ij.ff.de re iud.vel ſi diceret ſe paratum in termino iuris,vt fieri ſolet. Nam quando quis dicit ſe paratũ aliquid facere, intelligi debet pro materia, habita dilatione, nõ incontinenti.l.inde Neratius.§.fi.ff.ad leg. Aquil.& l.his cõſequenter.§.pen. ff.famil.erciſc.& l.vnde quæritur.ff.commod.& l.fideiuſſor impetrauit.in princip. ff.de fid. ſecus ſi diceret ſe paratũ nunc ſoluere, ꝙ habeat pecunias ad manum, tunc nõ daretur dilatio, ait glo.hîc, per l. debitoribus.ff.de re iud.& l.ſi domus.§. in pecunia. ff. de lega.j.facit l.Iulianus.§.proinde ſi poſt litẽ.ff.ad exhibend. nam poſtquam debitor vult, quid aliud agere Prætor debet, præterquam hoc, vt controuerſias partium dirimat, à quibus ſi ſponte receſſerunt, debebit id ratũ habere.verba Vlpiani in l.j.§.inde quæritur.ff.de noui operis nũtia. & quia ceſſat cauſa miſerationis, ideò ceſſare debet dilatio, quæ ob hoc datur.arg.l.quod dictum.ff.de pact. & c. cum ceſſante. de appellatio. vnde ait Iuriſcõſul. *Fideiuſſor, quod pro parte eius ſit, ſi ſoluere mihi paratus eſt, non debet mihi in eum dari iudicium, neque enim æquũ eſt, aut iudicio obſtringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui ſine iudice dare partem ſuam paratus eſt, quoniam nõ plus aduerſarius eius per iudicem ab eo conſequuturus eſt.* l. ex dicatũ ſolui.ff.iudica ſolui.facit l.quidã.ff.ſi cert.pet.

Dilatio debitori quãdo non concedenda.

Audiendum eum, &c.] Audiendus eſt, qui confitetur, & ſic litigare nõ vult: quia boni viri execrantur lites.l. item ſi res.§.fi.ff. de alienat. iud. mut. cau.fact.ob quas lites quis efficitur pauper, authen. vt differen. iudic. in princ.colla. 9. dixi in proœmio Cõcordato. & in quibus caſibus audiẽtia denegetur, ſcribunt Bart.& alij in l.j.§.in operis.ff.de noui oper. nũtiat.Barb.conſi.5.col.9.vol.4.& Ruger.nota,in c.j. in fi.de cauſ.poſſeſ.& propr.

8 Dandúmque diem cum competenti cautela ad ſoluendam pecuniam.] Dubitatur à quo hic dies dari debeat, Reſpõdendũ eſt à iudice ordinario. Nam præceptum in confeſſum, quod fit ante litem conteſtatam, non datur à iudice delegato, cũ litis conteſtatio coram eo interuenire debeat. text.in l.ſi reus paratus.ff.de Procurato.nec poteſt ab obſeruatione iudicij abſoluere. Bal.in l.cõſentaneum. col. 5.nu.29.C.quomodo & quando iud.

Iudex ordinarius cõſtituit diẽ ad ſoluendum.

Idẽ in arbitro dicit Bal.in l.j.C.de except. rei iud. refert Roma.ſing.189. Quæro, an.& Catellian. Cotta in 2.parte memoralium. in verb. litis conteſtatio. verſ.item quæro,&c. Ego vidi cõſeruatores vti hoc præcepto aduerſus confitentes coram eis, licèt ſint delegati.c.fi.de offic. delega. in 6. ſed ſupradicta intelligi poſſunt in delegato vnius cauſæ: ſecus in delegatis ad vniuerſitatem cauſarum,& in primis etiam non eſſet peccatum magnum hoc vti præcepto.

Delegati an poſſint vti præcepto aduerſus cõfitentes corã eis, ad ſoluendum.

Secundò quæro, cùm hic text.dicat, dandum diem, quot dies dentur? Quidam vnum diem dari dicebant, per l.eum qui calendis. ff.de verb. obligat. & quia ſingularis numerus in vno verificatur, & vno contentus eſt, pluralis duobus. c. pluralis locutio.de reg.iur.lib.6.

Alij verò cõmuniter Doctores dicũt decem dies dandos confitenti.gl.hîc,& omnes Doctores.in l.debitoribus.ff.de re iud.& dicit Spec. in tit. de ſentẽtia. §.vt autem.verſiculo, nunc dicamus.in 2.parte. præceptum cõcipi ſic debere, Ego talis iudex, audita cõfeſſione tua præcipio tibi N.vt des & ſoluas, hinc ad decem dies, centũ aureos ſolares, quos ex cauſa mutui te debere tali N.cõfeſſus es,&c. Vide ibidem per eum, Iudices noſtri condemnant ſequẽdo rei confeſſionem,& iſta eſt communis interpretum iuris ſententia, cui non facilè acquieſco.

Oppono, iſtud videtur iniquum: vt illi, qui mouetur bono genio,& fatetur debitum, non ſit dandum niſi tempus decem dierum, & illi qui inficiatus eſt debitum,& litigauit vſque ad ſententiam, prolixius tempus dandum ſit, videlicet quatuor menſium per l.ij.& l.fi.C.de execut.rei iud. & ſic melioris conditionis erit malignus & litigans, quàm bonus, contra l. Seruius.ff.quod vi, aut clam,& c. cũ qui. de præbẽd. lib.6.& tamen cõfitens non debet eſſe deterioris cõditionis, quã negans. tex. in c.Odoardus. de ſolutio. Sic & Hæreticus nõ debet eſſe conditionis melioris, quàm Catholicus, c.ſi Hæreticus.2.q.7.plenè ſcripſi in c.j.de præſcriptio.illi tex.dãdo nouum intellectũ, vltra Doct.Chriſt.Porc.in §.omnis.de verb.oblig.in Inſtitu. *Obiectio.*

reſpondet ideò dari longius tempus illi, qui vſque ad ſententiam litigauit, nẽpe, quia in vno grauatur, videlicet, quia cogitur ſubire iudicium, poſtquam negauit,& litem proſequi, vſque ad ſententiã incluſiuè, l.ſi reus.ff.de procurat, ſecus autem in eo, qui eſt confeſſus, qui non cogitur ſubire iudiciũ, ſed hoc eſt ſimpliciter verũ. vt in d. l. ſi reus.habetur,& per Fel.in c.cũ te.nu.8.de re iud.nam is, qui negauit, poteſt poſtea agnoſcere bonã fidem, & cedere liti. l. poſtquã.C.de pact.ergo nõ cogitur ſubire iudicium. *Solutio.*

Item is, qui litigauit, grauatur in eo, quia in expenſis cõdemnatur.l.properandum. §. ſin autem alterutra.C.de iud.quod non eſt in confitente.gl. & Doct. in l.quidam. ff. ſi certum peta. Iaſ. in §. ſic itaque. de actio.in Inſtit.ſed hoc fit ex dolo litigantis, ideò non debet releuari: imò ſi extra iudicium fuerit debitum petitum, ſi poſteà cõfiteatur in iudicio, adhuc in expenſis condemnabitur.per l.quidam Hyberus. ff. de ſeruitutib.vrba.prædior. vbi ſcripſi, & hoc tenet Iaſ. in d.§.ſic itaque.& in l. vinum. ff.ſi certũ peta. & ſic vtrique in expenſis cõdemnantur, ex culpa eorum, ob id non merentur releuari. *Eiuſdẽ cõfirmatio.*

Alij dicunt imputandum eſſe confitenti: nam dãnum, quod quis ſua culpa ſentit, ſibi imputare debet. c.damnum.de regu.iur.lib. 6. ſed iſta ſolutio eſt cõtra iura,& non tollit difficultatẽ, ac præbet materiã malignandi,& debitum inficiandi, ob id reprobatur argumento l.cõuenire.ff.de pact. dota. alioqui ſemper quis litigaret vſque ad finẽ cauſæ, vt prolixius tẽpus haberet. vide in Ordinat. Reg. Franciſci publ. anno 1539. art. 12. vbi idẽ ferè abſurdum videtur: nã 9
litigans vſque in finem, debet cõdemnari in emenda ſexaginta librarum,& volẽs cedere appellationi cõdemnatur in octoginta libris, ſed ibi (fortè) is, qui litigat & ſuccumbit, maiorem ſubit mulctam: quia ad ſexaginta libras Pariſienſes condemnatur, quæ Regi applicantur, & triginta libras parti tradere tenetur vltra expenſas, ad quas condemnari debet, vt ibi elu[illegible] abſurdum.

Alij, vt Iaſ.in l.ſi domus. §. in pecunia.not.j. ff. de leg.j. quem ſequuntur recentiores, ſic diluunt cõtrarium, videlicet, quòd eò datur cõfitenti breuius tempus, quàm litiganti: quia lex præſumit confitentẽ eſſe

paratum ad soluẽdum, saltem magis quàm eum, qui litigauit vsque ad sentẽtiam, quia nesciebat se debere, & sic nunquã decreuerat soluere, probat hoc per l.fi.ff.de feriis.vbi actori non dantur nisi duę dilationes ad probandum, quia debet esse paratus, reo autem tres.facit l.purè.§.fi.ff.de doli except.

Dilationes ad probandum quot dentur.

Obiectio. Nec refragatur secundum eum, quòd si lex præsumat eum paratũ solutioni, ergo nullum terminũ debet habere.vt l. debitoribus. ff. de re iud. & suprà dictum extitit, quia, respondet, quòd lex non præsumit eum statim paratum solutioni, sed magis quàm eum, qui litigauit: nam & si aliquis paratus sit, tamen non debet venire cum sacco paratus. l. ratum. & l. quod dicimus.ff.de solutionib.

Responsio Iasonis.

Authoris sententia Iasonis reprobatio. Hæc solutio Ias.mihi non satisfacit. Primò, quia nullo iure probatur, quòd lex præsumat cõfitentem esse paratum ad soluendum: nam multi cõfitentur, & tamen ne nummum quidem habent: sed habere sperant, vt experientia docet, & præsumere contra eum, qui bona fide agnoscit debitum, vt sit paratus, præberet materiam inficiãdi, vt prolixius quis tempus haberet, & sic materiam delinquẽdi, quod si lex hoc præsumeret, esset contra iura, quandoquidẽ tex. hîc dicit, paratum se dicat, ergo lex nõ præsumebat hoc, & quãuis in hoc tex.reus diceret se paratũ, tamen adhuc debet dari tempus, vt hîc patet, nec faciunt iura allegata per eum, quia loquuntur in actore & reo, sed hîc tantùm in reo cõfitente loquimur, qui bona fide, paratum se, dicit soluere.

10 Item post appellationem desertam, appellanti nõ datur tempus ad soluendum, vt probat tex.in l.quoniam.in verb.mox.C.de appel.gl.in l.ij.in verb.executioni.de tempo.appel. Alex.consil.61. Et si puto.in 3.vol.eo quòd longo tempore litigauit.

Authoris solutio. Quare puto aliter hunc tex.intelligendum, videlicet vt tantum tempus dandum sit confitenti, quantum inficianti.per l.debitoribus.ff.de re iudic.ibi, *Hi, qui fatebuntur se debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad soluendum detur.* Ecce ergo quomodo tam confitentes quàm condemnati ex re iudicata æquiparantur, & sic illud tempus, quod iudicatis datur & confitentibus dabitur: nam in lege xij. tab. tam confessis quàm iudicatis triginta dies assignati erant per hæc verba. *Aeris confessi, rebúsque iure iudicatis, triginta dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto, inque ius ducito, in iudicatum faciat.* Et declarat Aulus Gellius lib.20. c. primo, sic dicẽs, Confessis igitur æris ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati, conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent, eósque dies decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitionem quãdam, & cessationem, quibus diebus nil cũ his agi iure posset, post deinde, nisi dissoluerant, ad Prætorem vocabantur, & ab eo, à quo erãt iudicati, abducebantur, neruo quoque, aut compedibus vinciebantur, vide ibi reliqua. & Cæl. Rhod. antiq.lect.lib.7.c.22. sed hodie quod tempus concedatur, dubitant quidam, gloss. tamen & Doctor. hîc dicunt confitenti dãdos decem dies.per l. promissor. §.primo.ff.de constitu.pecu. Ego verò puto arbitrio iudicis relinquendum, per istum tex.dicentem, dandum diem, videlicet per iudicem, & arbitrio suo. l. si legatum.ff.de oper.pub.& l.prima.ff. de iure deliberan.hoc etiam probat hîc Vlpianus, vbi interpretatur modicum tempus esse intelligendum, quod post

Tẽpus quod detur cõfitentibus ad soluendum.

condemnationem reis indultum est, sed reis cõdemnatis indulgetur hodie tempus arbitrarium: ergo & confessis. Hoc docet Vlpianus in l.certum.§.fi. ff. de confess.ibi, *Confessi vtique post confessionem tempora quasi ex causa iudicati habebunt.*

Tẽpus arbitrariũ ad soluendum.

Item hoc suadetur ex dicta l.debitoribus.ibi, *Aut tempus ad soluendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur.* & in l.ij.ff.de re iud. probat etiam bellissimè tex.in l. si domus.§.in pecunia. ff. de legat. primo.vbi sic dicitur, *In pecunia legata confitenti hæredi modicum tempus ad solutionem dandum est, nec vrgendum ad suscipiendum iudicium, quod quidem tempus ex bono & æquo Prætorem obseruare oportebit,* & sic est arbitrarium, facit lex si cùm dies. § fi.ff. de arbitr. & l.si quis libertatem.§.planè.ibi, modicum tempus. vbi glo.dicit, ad arbitrium suum.ff.de petitione hæreditatis. & sic confitenti datur tempus arbitrarium ad soluendum, vnde cessant amaritudines supradictæ: nã iudex confitenti dare poterit vnũ mensem ad soluendum, aut quatuor, vel aliud tempus pro qualitate personæ, debiti & quantitatis: sicut daret condemnato. & pro hoc est tex. formalis in l. certum.§. fi.ff.de confess.vbi confessi vtique post cõfessionem, tempora, quasi ex causa iudicati, habebunt: vnde dicũt Doctores hîc & in d.l.certũ.hoc esse de iure, sed de consuetudine decem tantũ dies dantur. Ego dico consuetudinẽ in regno Frãciæ esse iuri conformem, aliàs crederẽ non valere: quia inuitaret ad litigandũ, & sic ad delinquendum, contra l.iurisgentiũ. §. si paciscar.ff.de pact. & si iudex videat maiorẽ inesse miserationem confitenti, maius tempus dabit, quàm litiganti, & ita cessabit contrarium.

Verus ad d.l. debitoribus, intellectus. Nec obest tex.in l.debitoribus.in fi.vbi, *duo menses dantur condemnato ad soluendum,* prout glos.ibi & omnes Doctores firmãt, sed parcãt mihi, tot tãtique doctissimi iuris interpretes: nam in hoc decipiũtur, cùm primò iudex debeat cõdemnare debitorem ad soluendum intra tempus arbitrandum per eum, intra quod si debitor non soluerit, capiuntur pignora. Quod si debitor is posteà intra duos menses nõ soluerit, vel pignora sua non redemerit, vendentur, & sic de iure Digestorum nullum tempus certũ datur condemnatis ad soluendum, sed est in arbitrio iudicis, tempus tamen vẽdendi pignora est certũ, videlicet duo menses, per dictam l. debitoribus. & hic est sensus germanus ad hanc legem, & ad d. l. debitoribus. qui tamdiu fuit sepultus, vt vix eum à tenebris excutere potuerim Laus Deo Optimo Maximo. 11

Tẽpus arbitrariũ ad soluẽdum.

Obiectionis solutio. Nec obstat l.à Diuo Pio.§.in vẽditione.vbi pignora capta debẽt mox distrahi. Respõdeo, secũdũ Bar. & alios, ibidẽ illũ text. debere intelligi mox, scilicet post duos mẽses, vt nõ corrigatur d. l.debitoribus.

Alia obiectio. Nec refragatur tex.in l.ij. ff.de re iud. vbi sic dicitur, *Qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat.* Ergo tempus est præstitutũ. Respõdeo, quòd iudex nõ semper seruat tẽpus iudicati, videlicet idẽ tẽpus, quòd tãtũ tẽpus detur vni, quãtũ datur alteri, sed nõnunquã prorogat tẽpus iudex pro causæ qualitate & quãtitate, si enim magno numero pecuniarũ agatur, prorogabit, coarctabit verò, si de paruo, vel de alimentis agatur, vel si pauperi dandũ sit illud tempus prorogatum.

Responsio.

Antinomia eiusdẽ. Nec obstat lex 4.si se nõ obtulit.§.si quis cõdemnatus. illo tit.de re iud.vbi si iudex minorẽ diem statuerit tempore legitimo, repletur ex lege, & sic datur hoc

Cociliatio. hoc iure tempus legitimum, aliàs non posset suppleri, quod virtute iudicis deest. Respõdeo, si iudex cõdemnauerit debitorem ad soluendum mille aureos intra septẽ dies, ex lege suppletur ei tẽpus, sed quod? Respondeo, illud quod iudex superior arbitrabitur, & sic licèt à lege dicatur suppleri tempus, hoc intelligetur, si pars appellauerit ab illa termini coarctatione, aliàs nõ. arg. c. cũ secundũ leges. de hæret. lib. 6.

Eiusdẽ cõfirmatio. Intellige, vt per Panor. & alios in c. quod ad consultationem. de re iudicata, vbi dicunt suppleri, si sine causæ cognitione iudex abbreuiauerit terminum quatuor mensiũ, secus si cum causæ cognitione, imò vos intelligite, quòd si pro quantitate, & qualitate causæ iudex non assignauerit competentem terminum, suppletur à superiore, vt superiùs dictum fuit.

Praxis Fräciæ de tempore ad soluendũ arbitrario. Et hoc recepit praxis regni Frãciæ, vt iudices præstituant condemnatis ad soluendum tempus, quod arbitrantur, à quo potest pars, ex causæ qualitate & quantitate, si tempus nõ sit sufficiens, & legitimum, appellare, si non appellauerit, nec soluerit intra tempus, per iudicem præstitutum, capientur pignora, & postea vendẽtur, nec expectãtur, in practica hodierna, illi duo menses, sed pro stylo Curiarum: nam Parisiis expectantur septem dies, & postea pignora distrahuntur in loco publico, in aliis verò locis triduũ, plus minúsue temporis datur, secũdùm stylum Curiarum, nec debet intelligi text. quòd iudex debeat prorogare ita demùm, quando prius non assignauit tempus duorum mensium, aliàs non, quia in l. ij. hoc non dicitur, nec illa lex 2. debet intelligi per illam l. debitoribus. posteà sequentem. quia l. ij. est Vlpian. l. debitoribus, Callistrati, vel ibi loquitur de legitimo tempore vendendi pignora, & sic exequutionis, vtpote si iudex condemnauerit reum ad soluendum, intra mensem, & posteà eo non soluente intra illud tempus, iudex exequi velit sententiã, & statim vendere pignora, non poterit, sed expectabit adhuc duos menses, antequam pignora vendat, & si iudex ampliorem numerum dederit in sua definitione, id est, in sua sententia, vt si condemnauit ad soluendum intra quatuor menses, tunc non poterit exequi sententiam statim post quatuor mẽses, sed adhuc duos expectabit menses ad vendendum pignora, vt dictum est: nam illud tempus vendendorum pignorum est legitimum, id est, à lege datum & præstitutum.

Alia ad hãc legẽ obiectio. Nec me conturbat l. intra. ff. de re iud. vbi intra dies constitutos à iudice ad soluendũ, non potest agi iudicati, quia spacium dierũ datum à iudice ad soluendum, datur in fauorem rei, vt interim quærat sibi pecunias, & illud tempus à iudice datum dicitur per legem constitui in fauorem iudicatorum, & cõdemnatorum, non tamẽ debet intelligi, quòd illud tempus constituatur à lege, sed per legem constituitur in fauorem iudicati, id est, per legem statuitur, quod in fauorem cõdemnati cedat. & ita debet ille tex. intelligi, idẽ intelligi debet l. ij. ff. de diuers. & temp. præscript. & ibi gl. vbi dicit in tempore constituto iudicatis, ergo est constitutum. Respondeo, esse constitutum, postquam iudex cõdemnauerit reum ad soluendum, sed antè non erat tempus certum constitutum à lege. l. tempus. ff. de re iud. l. prima. ff. iudic. sol. sed pro quantitate, vt in d. l. ij. & sic debet intelligi l. si cum exceptione. §. quatenus. ibi, *Si intra tempora iudicationis moriatur.* ff. quod metus causa, licèt aliter Doctor. intelligant. & l. in fideicommissi. in prin. de vsur. ibi, *legitimo tempore, quod condemnatis præstatur*, nam tempus à iudice cõstitutum, dicitur legitimum tempus, quia est lege confirmatum. l. legitima. ff. de pact. dixi in l. lege. ff. de verbo. signifi.

Responsio. [marginal note beside the preceding paragraph]

Rursus alia ad eandem obiectio. Nec obstat tex. in l. fi. §. fi. C. de vsur. rei iudi. ibi. *Et cùm antiquitas pessimo exemplo reis quidem condemnatis laxamentum duorum mensium præstabat*, quia ibi

Solutio. fortè nõ intelligitur de antiquitate Digestorum, sed de alia antiqua iuris prudentia, de qua in §. sed cùm antiquitas. Instit. de hæredita. quæ ab intesta. defer. & Doctores ibidem non declarant de qua antiquitate loquatur, nec allegãt legẽ Digestorum, & potuit ibi loqui de alio iure, quàm Digestorum.

Alia respõsio. Vel si intelligatur de antiquitate iuris Digestorũ, possumus dicere, quòd ius Digest. præbebat laxamẽtum duorum mensium condemnatis ad vẽdendum pignus, sed non ad soluendum, & sic concordabit cum isto textu. & hoc suadetur ex illo tex. dicente, condemnatis præstabat laxamentum duorum mensium, & sic non præstabat in cõdemnatione duos menses, quia tempus erat arbitrarium, sed ipsis condemnatis dabat duos menses ad luendum pignora pro executione rei iudicatæ capta, vel ad vẽdendum illa. facit quod scribit Paul. in l. j. ff. iudica. sol. sic qui stipulatione iudicatum solui post rem iudicatam statim dies cedit, sed exactio in tempus reo principali indultum differtur, ergo illud tempus datur à iudice reo ad soluendum, & non à lege, & exactio differtur tam rei, quàm eius fideiussoris & Procuratoris.

De eadem re. Præterea iura canonica dicunt quadrimestre cõdemnatis regulariter dari, nullum verbum dicunt quòd duo darentur menses de iure Digestorum, vt patet in c. quod ad consultationem. de re iud. & illi textui dedi nouum intellectum vltra Doct. vide intellectus iuris canonici, facit c. quærẽti. de officio dele. ergo non dabantur duo menses ad soluendũ de iure Digestorũ (nec me mouet l. ij. C. de vsur. rei iudic.) vbi vult condẽnatos ad vsurarũ solutionẽ centesimarum cogendos post quatuor menses, sed inde non sequitur ante quatuor menses eos conueniri nõ potuisse, quia creditori electio data erat vtrũ mallet eos conuenire statim ad summam debitam, vel si lapso quadrimestri die eos ad centesimas vsuras conuenire cuperet, vt ibi.

Fisci prærogatiua. Item speciale est in fisco, vt in maioribus summis non plus, quàm tres menses, in minoribus verò non plus, quàm duo menses prorogentur. tex. in l. in fraudem. §. fiscalibus. ff. de iure fisci. Ergo in aliis hoc nõ procedet, & sic habetis intellectum ad multas leges, ex quo patet quòd de iure Digest. nullũ tempus iudicatis, vel confessis certum dabatur ad soluendum, sed erat arbitrarium, verùm ad luẽdum pignora capta pro rei iudicatæ executione, dabantur duo menses. d. l. debitoribus, & à quo tempore condẽnatus ad fructus teneatur, decidit Boër. Decis. Burdegal. quæ. 45. Quoniam per arestum.

Cum competenti cautela, &c.] Alibi idẽ dicit Iurisconsul. in l. Quãuis. ff. de pigno. act. Hîc probatur debitorẽ gratia (vt dicunt) miserationis compelli ad satisdandum, cum fideiussoribus, vel pignoribus de soluẽdo, adueniẽte termino: esset enim iniquum, si pendente dilatione debitor fugeret, & res suas forsan exportaret. l. si lõgius. §. primo. suprà, eo. Ideò cùm creditor non possit iudicati actione agere

Cautio, pẽdente dilatione, à debitore facienda.

intra constitutum tempus. l. intra. ff. de re iud. ob id cauere tenetur, vt hîc, & nisi caueat, vel bonis cedat, potest capi & incarcerari secundum Bart. hîc. quod est verum, quando laboraret inopia. Panor. in d. c. quod ad consultationẽ. nu. 22. vbi ad hoc dicit istũ tex. singularem. Idem, si haberet dilationem anni, vel quinquennij à principe ad soluendum, præstabitur de iure, etiam tũc cautio. l. vniuersa. C. de precib. imperat. offerend. Panor. in d. c. quod ad cõsultationem, nu. 23. & post eum plenè Felin. col. 6. nu. 9. cum sequ. scripsi in tract. de dilatio. annalib. & quinquennalib. hodie cautionem non dari.

Vsus forensis de cautione nõ dãda.

Obiectio.

Nec refragatur, quòd nemo conuentus nomine proprio, satisdare tenetur de iudicato soluendo. §. fi. Instit. de satisda. quia debet intelligi, lite pendente: secus si finita. Nam per sententiam finitur satisdatio de iudicio sisti. tex. singularis in l. Græcè. §. & post litem. ff. de fideiussorib. ideò lite finita habebit locum satisdatio iudicatum solui.

Solutio.

Debitor in termino cõuentionali, nõ cogitur satisdare.

Nec obstat l. in omnibus. infrà, eodẽ. quæ loquitur in termino conuentionali, intra quem nõ potest cogi debitor ad satisdandum, nisi noua suspicionis causa superueniat. l. si creditores. ff. de priuileg. cred. quia est imputandum creditori, qui illam dedit dilationẽ, & sibi non cauit, secus in dilatione legali, quæ gratia miserationis conceditur, cùm detur præter voluntatem creditoris, & ideò nihil potest sibi imputari. l. si cùm militi. §. primo. ff. de compensa. facit l. si constante. §. quoties. ff. soluto matr. Hodie tamẽ in Francia, in forensi iudicio, seruatur, vt ista cautio non exigatur, siue dilatio detur iudicato, siue confitenti, à iudice, siue à Principe: tunc enim solet describi in literis Regiis moratoriis, quòd recepta cautione tam ab impetrãte, quàm super hoc dare poterit, hoc modo, *Receüe caution dudict impetrãt, telle qu'il pourra dõner.*

Vsus forẽsis in Frãcia de cautione à debitore non præstanda.

Quæro, an obligato sub instrumẽto, sigillo regio sigillato, vel garentigiato, dentur decẽ dies, vel quatuor menses ad soluendum. Respond. Cùm obligatio sit pura, statim poterit fieri executio, insequendo tamen consuetudinem regionis. l. eum, qui calendis. ff. de verbo. obliga. Et quia in contractibus nõ datur tempus, gratia miserationis, teste Anto. de Cauaro in tract. de execut. instrumen. quæst. 42. & dixi in tracta. meo de literis obligator. regio sigillo, &c.

Obligatus, sub instrumento, an habeat dilationẽ ad soluendum.

Item dubitari potest, si iudex assignet quadrimestre condemnato, an censeatur dilatio legalis, vt post tempus soluente reo, mora possit purgari? quod videtur per l. si cum dies. §. fi. cũ l. seq. & l. Celsus. ff. de arbitr. & hoc expressim decidit Bar. in l. si arrogator. in fin. ff. de adopt. & Ias. ibi post eum confirmat, vos eos videte.

Dilatio legalis.

Sequitur in tex. Neque enim magnum damnum est in mora modici temporis.] Ad hoc allegatur iste text. quòd in mora modici temporis

12 non est magnum præiudicium, & sic Princeps dilationem ad soluendum, quæ non est magni præiudicij, cõcedit: secus, vt debitor nunquam soluat. l. quotiens. C. de precib. Imper. offer. quia exceptiones peremptorias, quæ magnum afferunt præiudicium, non tollit. c. ex parte. 2. de offic. delega.

Hinc infertur quòd minor quidem restituitur ad exceptiones peremptorias, non ad dilatorias, quia nõ adferunt magnum præiudicium. Bal. in l. peremptorias. C. sententiam rescindi non posse. per l. scio. ff. de in integrum restitut.

Minor ad exceptiões dilatorias non restituitur.

Tertiò infertur à contrario, quòd ad lõgum tempus differre, est magnum præiudicium, quod etiam Princeps non potest concedere, videlicet, vt non soluatur per decem annos, sed per quinque annos ei à iure conceditur vltra non vidi concedi, vt nota. in d. l. quotiens. & Felin. in c. constitutus. col. 4. versicul. considera. & c. 2. de rescrip. cùm magnum præiudicium inferre non debeat, & multò minus iudex, vt hîc: nam sunt paria ista (dicit tex.) auferre, & ad longum tempus differre, & in c. si super. de offic. delega. & facit l. cùm hi. ff. de transact.

Quartò, si longius spatium intercessurũ erit, quo minus iudex datus iudicare posit, mutari eum Prætor iubet, secus si modicum spatium, quia tũc expectandus erit. l. si longius. suprà, eod. & idem dicunt Paul. & Iacobi. ibi, in Aduocato & Procuratore, & Bart. in l. sed si vnius. §. fin. ff. de iniur. Tolerabilius enim est interdum iudicem, qui semel cognouerit, tantisper expectare, quàm iudici nouo rem rursus iudicandã committere. l. penult. in fi. ff. de vaca. mun.

Quintò, modicum damnum æquo ferre animo, quis debet. l. si merces. §. vis maior. ff. locati. Gomes. in regul. cancell. de non tollend. ius quęsitum. quæst. 10. gl. sing. in c. cũ olim. de cõsuetud. vbi alia addidi.

Sextò, post interpellationem debet dari modicũ tẽpus ad soluendũ, antequã quis cõstituatur in mora. gl. sing. in l. Aemilius. in verbo, restitui. ff. de minorib. Alex. sequitur in l. j. §. itẽ si ita. col. 2. ff. ad l. Falci.

Mora in soluendo quando cõstituatur.

Vltimò, notate vnũ casum sing. in quo nec modicũ tẽpus datur, nec etiã vllũ tẽpus, fauore libertatis. tex. in l. fi. §. j. ff. de libero homine exhib. ibi, *Nec modicum tẽpus ad eũ non exhibendũ dandũ quoniã præteriti facti pœna præstanda est:* alia specialia libertatis fauore numerãtur in l. libertas. ff. de regul. iur. in fine textus sic habet, Modicum autem tempus hîc intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est. Ex hoc textu patet, quòd tantũ temporis debet cõfitens habere, sicut negans, vt & suprà probaui, & modicum quando dicatur, gl. in l. si quis libertate. in fi. ff. de petitio. hæredita. docet, licèt allegetur alia gl. reputata singularis, & approbata in autho. præterea. C. vnde vir & vxor. dicens, arbitrio iudicis relinquendũ. gl. melior in l. si cũ dies. §. fin. de arbitris. l. traiectitiæ. in fi. de actio. & oblig. & gl. in c. statutũ. §. insuper. de rescript. li. 6. scribit, de modicis & minimis Corsetus in tractatu de potestate reg. vbi ponit casus in quibus de minimis iura curant, & in quibus non.

Fauor libertatis.

Reum hîc à re dici nõ est vobis ignotũ, vt etiã loquitur gl. in l. j. ff. de duob. reis, & à reatu, id est, crimine: & interdũ exprimitur reus criminis, vt scripsi plenè in l. iudicasse reum. ff. de verb. signific.

Reus, vnde dicatur.

Vltimò notandũ est, quòd ab executione inchoatur, cõtra id, quod habetur in l. j. C. de executione rei iudica. sed respõ. in tracta. de literis obliga. art. 6. gl. 2. tomo primo Commenta. ad Consti. Reg.

Alia nũc (auditores beneuoli) missa facio, finẽ huic imponẽs interpretationi, peregrino itaq; vestro Rebuffo, dabitis veniam, si vestris non respõderit votis. Multò nãque plura, si libros meos habuissem, & viator nõ extitissem, daturus vobis erã. Hęc, qualiacumque sint, petitiõibus importunis ferè vestris quasi per transennã denegare nolui, quorum nomine Deo optimo maximo, ac Beatissimæ virgini Mariæ, omnibúsque cælicolis perpetuò gratias agam. Valete.

NOVVS

NOVVS ET SVBTILIS,

INTELLECTVS D. P. REBVFFI AD l. Imperatores. De priuilegiis credit. vel de bonis auth. iudic. possidend. quam in Montispessulani Ciuitate, anno 1538. & die mensis Sept. 18. explicauit.

SVMMARIA.

1 *Creditor cognatus habetur potior, cùm bona debitoris veneunt.*

2 *Mutuans ad rei refectionem specialiter, quibus priuilegiis gaudeat.*

3 *Creditores gratis mutuantes præferuntur fœneratoribus.*

Ampliatur. ibidem.

4 *Solutio vni creditorum facta per gratificationem, omnibus communicanda.*

5 *Literæ Regiæ in Francia in omnibus ferè casibus, etiam à iure communi concessis, impetrantur, & quare.*

6 *Et in aliis, & in quibus præter, vel vltra ius caueri nobis cupimus.*

LEX XXX. PAPYR. IVSTVS LIB. XI. CONSTITVTIONVM.

Mperatores Antoninus & Seuerus Augusti rescripserunt, eos, qui bona sua negant iure venisse, pręiudicio experiri debere, & frustra à Principe desiderare rescindi venditionem.

APud Græcos venusto quodã more receptum fuisse legimus (celeberrimi auditores) vt si quid faustè & fœliciter nuntij adferrent, coronati aduentarent, ipsique etiam ciues, fœlici accepto nuntio, in communis signum lætitiæ, coronati incederent, ouantes, gratantésque, quod à me non magnoperè videbitur alienum, si vobis nuntium (vt spero, iudicabitis) bonum attulero: quandoquidem intellectum huius vtilissimę l. Imperatores, tandiu sepultum, velut quoddã iure postliminij breui restituam, & in perpetuæ amicitiæ signum loco coronæ, vobis relinquam. Eum igitur (auditores dilectissimi) ardendi suscipite animo, & in scriniis vestræ mentis reponite, quòd si (vt arbitror) feceritis, pignus perpetui erga me amoris, habebitis.

Hæc lex est Papirij Iurisconsulti, qui quatuor responsorum libros reliquit: alij tamen erant Papyrij, de quibus est videre per Titum Liuium ab vrbe condit. lib. 8. & seq.

Et primò pręmittendum est, pro huius legis clara explicatione quotuplex est priuilegium. Iuris interpretes duplex esse affirmant, reale scilicet, & personale. Reale primò dici autumãt, quòd rei cohæreat, vnde immunitas locis, aut ciuitatibus sic data videtur, vt ad posteros transmittatur, l. forma. §. quamquam. ff. de censib. cap. 1. & 2. 25. quæst. 2. Alex. consil. 86. In causa. col. 1. vol. 1. & quomodo dignoscatur an sit reale, vel personale, tradit Alexand. consilio 86. & consil. 71. Circa. volum. 6. plenius Dec. in consi. 262. In causa. post glo. in c. tua. de his, quæ fiunt à Prælat. sine consens. capit.

Secundò reale dicitur, quod alicui in re concedi soleat, vt ius hypothecæ, quod quidem rem sequitur, vt patet ex l. eos. C. qui potior. in pig. habeantur: vbi sic habetur: *Eos, qui acceperant pignora, cùm in rem actionem habeant, priuilegiis omnibus, quæ personalibus actionibus competunt, præferri constat.* & de his etiam loquitur titul. ff. & C. qui potio. in pignor. habeantur. *Priuilegiũ reale, duobus dicitur modis.*

Personale priuilegium duobus etiam consideratur modis. Primò, quòd personæ cohæreat, & personis detur, & cum personis amittatur: ideò neque ad alium dominum prædiorum, neq; ad hæredem, vel qualemcumque successorem transit, vt si fortè detur alicui priuilegium, vt Doctores creare possit. l. j. §. permittitur. ff. de aqua quotid. & æstiua. & l. in omnibus causis id obseruatur. vbi Deci. ff. de regu. iur. de quo etiam loquitur regula, Priuilegium personale, de reg. iur. in 6. glos. in c. si gratiosæ. in verbo, perpetuò. de rescript. eod. lib. 6. *Priuilegiũ personale, quot modis accipiatur.*

Secũdò dicitur priuilegium personale, quod personali actioni cohæreat, de quibus personalib. act. est §. omnium. de act. in Instit. & prouenit ratione contractus, seu quasi, ex quibus alia actio priuilegiata descendit, & interdum competit ratione personæ: quia cùm bona debitoris veneunt, potior habetur creditor cognatus, in comparatione extranei pluribus volentibus emere. 1 l. j. suprà, codem. & not. Bart. in consil. 19. Viso testamento. & in emphyteosi idem tradit Bart. in d. l. j. & Alex. consil. 161. Visis narratis. in 7. vol. Decius consil. 131. Reuocatur. & Ias. in l. ij. num. 22. C. de iure emphyteu. Imò ex consuetudine generali re vendita, datur cognato proximiori ius retractus, tempore præstituto, §. Titius. si de feudo *Cognatus proximior habet ius retractus in re debitoris vendita.*

defuncti contentio sit inter domi.& aqua.vassal.not. Dom.Igneus in l.dudum.C.de contrahen.emption. & in tractat.de iure protomiseos. per Matthæum de Afflictis,& per consuetudinarios, hæc describuntur in rub.de consuet.retractus.

Priuilegiũ personale, ratione causa.

Aliquando ratione causæ competit priuilegium personale, vt l. secunda. & l. priuilegia. isto titulo. vbi primò satisfaciendum est ei, qui sumptus fecit in re funeraria, l.penultima. ff. de religios.& sumpt. funer. & l.finali.§.in computatione. C. de iure deliber. & hæc expensa, tanquam respiciens publicam vtilitatem, præfertur aliis, etiam habentibus tacitam hypothecam anteriorem, etiam in dote: secus in expressa. l.at si quis. §.primo,& sequen.& l.penultima. ff.de relig. & sumpt.funer. de Ripa in l.secunda.in fine princip. suprà, eodem. Bartol. in l. prima. in 4. oppositio. ff. soluto matrimonio. Antonius de Fauo. in tractat. de pignor.& hypothec. in secundo membro quintæ partis. numero vicesimo octauo. Idem concludens in expensa infirmitatis,cùm in hoc Bald. teste, æquiparentur l.restituenda.C.de petitio. hæred. & Iason in dicto §. in computatione. & octo requisita in hac actione funeraria scribit Ioannes Andræas in addition. ad Specul. in titulo de sepult. §.primo. versiculo, porrò qui funus. vbi licet videre.

Aliud ratione rei.

Quandoq; competit priuilegium ratione rei,vt in eo, qui domino, vel operariis, domino tamen mandante, mutuat ad nauem, vel domum reficiendam: habet enim priuilegium hoc personale potentius in illa re triplex ius. Primum, vt res refecta censeatur mutuanti tacitè hypothecata.Secundum,quòd creditor mutuans in refectionem, præferatur in hypotheca illius rei refectæ creditori, alij etiam anteriori tempore. Hæc probantur in l. interdum. cum glos. ff.qui potio. in pignor.habeant.Tertium, quia præfertur hic creditor,omnibus creditoribus in actionibus personalibus. l. quod quis. & l. proxima. infrà, eodem. l.creditor.prima. ff.si certum petat. Alberic. in rubric.suprà,eodem. Intellige, quando specialiter mutuauerit ad illius rei refectionem, secus si generaliter, quamuis ex hoc res refecta fuisset, l. si ventri. §. primo. ibi, *ob restitutionem, &c.* vbi de Ripa suprà, eodem. & quando fuit conuersa in refectionem,secus si in alios vsus.l.quod si seruus.§.sed si sit. ff.de in rem verso.Etiam requiritur quòd reparationes extent, glossa in l.prima. ff.de cessio.bon. & pro ea quantitate, quæ fuit conuersa, & non vltra, quia illa pecunia versa, fuit causa saluandi rem, dicta l. interdum. & l.finali.ff.de exercito.actio. & qui dicit non fuisse conuersam, probare hoc debet dicta l.fin.

Priuilegij personalis ius triplex. 2

Res refecta pecunia mutuãtis,quatenus obligetur.

Et pro sorte est obligata res refecta,nō pro interesse, vel pœna. Paul. in l. & ideò. ff. de compensa. refert Ripa in dicta l.si ventri. §.Diuus.suprà, eodem. Negusan.etiam sex modis restringit in tract.de pignor. secundo membro quintæ partis. numero decimoquinto. vide locum. Ex his, inquit Imperator in §. furti.Instit.de obligat. quæ ex delict. nascun. melius est pignori incumbere, quàm in personam agere, quia plus cautionis est in rem, quàm in personam.l. plus cautionis. ff.de reg.iur. ideo semper interest pignus habere, l.itaque. §.fin. ff.de furt. at inter hypothecarios,qui prior est tempore,potior est iure,regu. qui prior. de regulis iuris. in 6. quam regulam ornat viginti ampliationibus, & totidem limitationibus Anton. de Fauo. in tractat. de pignor. & hypothec. in 2. membro. 5.partis. & de Ripa in dicta l.priuilegia.hoc tit.

Creditores qui in personalibus præferantur.

Sed, vt ad hunc titulum tandem redeamus, inter creditores priuilegiarios in personalibus tenendum est, priuilegiatis prius satisfaciendum, quàm priuilegium non habentibus, l. tertia. ff. quod cum eo. quia prius habenda est ratio priuilegiorum. l. ex facto. in fin. ff. de pecul. *Eorum ratio creditorum prior est, quorum pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit.* vtor verbis Vlpiani in d.l.si ventri.§.penultimo. suprà,eodem.

Si sint æquè priuilegiati, præfertur is, qui potentius habet priuilegium, vt mulier his,qui rem deposuerunt, l.assiduis.C.qui potior.in pigno.habeantur. Bart. in authen. quas actiones. C.de sacrosanct. Ecclesiis. & in decisio. Neapolitan. quæstione 56. Fuit dic. & nisi in re deposita, quā ante omnia poterit deponens, si extet, vendicare, dicta l.si ventri. §.in bonis. suprà, eod. quia rei vendicatio est supra omnes personales actiones. l.planè. §.sed si dedi. ff.de tribu. actio.l.depositi nomine.ff.de peculio.

Si paria habent priuilegia, vt opponentes aiunt, tunc concurrunt,etiam si diuersis temporibus deposuerint. glos.& Doctor. in d.l.priuilegia. hoc titulo. & text.in l.si hominem.§.fi.ff.deposit.Si verò fuerint 3
plures creditores, illi, qui gratis mutuauerunt, præferendi sunt fœneratoribus, text.in d.l.si ventri. §.in bonis. vbi de Ripa not.3.suprà, eodem. dicens etiam in re empta ex pecunia vsurarij præferri creditores, qui gratis mutuauerunt, quod est notandum. Cognoscuntur autem æqualia esse priuilegia ex causa: nam si causæ priuilegiorum sunt pares, dicuntur æqualia,si dispares,dicuntur inæqualia.Bar.in auth. quas actiones.C.de sacrosanct.Eccles.& Ripa in d.l. priuilegia.col.2.

Priuilegia æqualia quomodo cognoscantur.

Occupans, potior quis dicatur.

Inter creditores non priuilegiarios melior est occupantis conditio, si vigilauerit vt sibi satisfiat,antequā bona debitoris possiderētur,l.summa.ij.respōso. ff.de pecul. l. pupillus.infr.quæ in fraudē creditorū. 4
postquā creditores cœperūt bona debitorum possidere, omnia iura paria sunt facta, d.l.pupillus. si vni solutum fuerit per gratificationē, vtroque creditore instante,tunc omnibus communicari debet.l.si non. §.primo. suprà. titul. proximo. His ad præfationem tituli iactis fundamentis prosequor reliqua, propius huius legis materiam tangentia,sed cum his poterit quisque intelligere hunc titulum de priuileg. creditorum.sub titul.de rebus authoritate iud.possidend.

Hoc summarium Bart. non debet à Principe impetrari, quod iure communi conceditur, non comprehendit totum text. sed tantùm vltimam partem: ideò ego sumo sic. Is qui bona iure vendita negat, præiudicio experiri debet, non verò à Principe venditionē rescindi imperrare. Et sic iste tex.duas habet partes,prout duo dicta tradit,secūda ibi,Et frustrà. Et ne deinceps circa res tenues vos remorer, aggredior glos. huius legis, postea secundum nouum intellectum, speciem siue casum (vt communius dicitur) ad hanc legem effingam, & quamuis de Ripa leges huius tituli fermè omnes interpretatus fuerit, hanc quasi desperatam, & difficillimam reliquit. Quamobrem dum suæ scripta ad manus nostras perue

peruenerunt, non potui non admirari, & intellectum iam in præclara ortus mei patria, huic legi assignatum, non confirmare, atque non omittendum esse, mei muneris & officij, sine certa explanatione existimaui.

Glos.2.& Doctores intelligunt hunc textum dupliciter. Primò in actore dicente sua bona non iure, vendita, quamobrem agebat rei vendicatione illi præiudicante venditioni, quæ tamen de facto tenuit.

Hic intellectus contradicit verbis huius text. quæ habent præiudicio experiri debere, & exponere præiudicio, id est, rei vendicatione, non est bene exponere, quia text. dixisset si voluisset, rei vendicatione, & non, præiudicio. Et diuersitas nominum, rerum diuersitatem inducit, l.si idem. C.de codicil. & quia in iure non probatur præiudicium accipi pro rei vendicatione: imò est differentia inter præiudicium & actionem rei vendicationis, in l.j.j.ff.de rei vendicatione. vbi dicitur, *Per hanc actionem non petuntur liberæ personæ, sed præiudicijs, vel interdictis experiundum est.* Quare hunc intellectum esse refutandum reor, licèt glos. in l.fin. ff.si liber. ingen. esse dica. in eodem errore persistat, vt hîc.

Præiudiciũ differt à rei vendicatione.

Secundus intellectus est Martini, quem etiam gl. 2. tradit, qui intelligebat hunc textum in reo venditore, cuius bona sunt vendita non seruatis solemnitatibus requisitis, & possessio illorum bonorum postea rediit ad eum, tunc contra emptorem agentem excipit is reus, cuius bona sunt vendita exceptione præiudicati, scilicet quòd venditio non valeat.

Etiam hic mihi nõ placet, quia tex. dicit, experiri debere: & sic in actore loquitur, qui propriè dicitur experiri, l.vnica.ff.de condict.ex lege, c.pastoralis.de causa poss.& proprietat.l.inter tutores. & l.si duo.ff. de administrat.tutorum. licèt etiam quandoque reus dicatur experiri, glos. in c.1.de iudic. l. cùm miles.ff. de alien.iud.cap.qui generaliter. de Procurat.in 6. in hoc est impropriè, glos.in c.penult.de re iudic. & in dubio non debemus verba impropriè accipere. l.iij. §.hæc verba.ff.de neg.gest.

Actor propriè dicitur experiri, nõ reus.

Item, quòd possessio peruenerit ad eum, cuius bona sunt vendita, non fit in hoc text. aliqua mentio: ergo hic intellectus est diuinatiuus, qui à iure improbatur, glos. in l.non iustam. C.ad Trebellian. & quamuis iuris interpretes primam interpretationem pedetentim sequantur, audite (quæso) quid super hac re sentiam, omissis aliis interpretationibus tam glos. primæ, quàm Doctorum.

Ego verò hunc textum aliter posse intelligi arbitror, & primò defecerũt Doctores in hoc verb. præiudicio, quòd aliquando pro nocumento capiatur, vt, Nõ faciet præiudicium Titio, id est, non nocebit, l.penult.ff.de ma.testam. & l.j.ff.ne de sta.defunct.l. sæpe.ff.de re iudic.l.j. §.eleganter.& §.Iulianus. ff.de liber.agnoscen. l.si defensor. in princ.ff.de interrog. act. & alibi non paucis in locis, sed de his hactenus, cùm hîc non sic accipiatur. Reuerendis. Cardinalis Adrianus in lib. de sermone Latino multa congessit ad hoc testimonia, tu igitur (nisi graueris) eum videto.

Præiudiciũ pro nocumento.

Interdum præiudicium vocatur iuris responsum, seu iuris decisio & constitutio, & tunc dicitur res, quæ cùm statuta fuerit, affert iudicaturis exemplum quod sequantur, vnde responsa prudentum, edicta Prætorum, constitutiones Imperatorum, ac leges, præiudicia appellari possunt: quia in his sunt propositæ res, & decretæ, quas iudicaturi sequi possunt, teste Ascon.Pædian. & Hegendor. in sua Dialectica legali.libro 4.circa finem. in argumen.à præiudicio. igitur quod à iure statutum est, hoc iudices sequi debent, §.sed & quod Principi.cum duobus §§.seq. Insti.de iure nat.gent.& ciuili.& l.leges. C.de legib. vnde sententia contra leges non valet, l.j. §. item.ff. quæ sententiæ sine appellat. rescind. nec etiam contra Canones.c.1.de re iud. & iudices ad seruandum leges iuramento adiguntur, l.rem nõ nouam.iuncta authent.hodie.C.de iudiciis.& authentic.iusiurand. quod præsta.ab his.collat.2.sed hîc verb.præiudicio, non sic accipitur.

Præiudicia iuris decisiones appellantur.

Aliquando verò dicitur præiudicium, præcedens iudiciũ, siue examinatio. vt 1.ad Timoth.5.c. Manus nemini citò imposueris, & nihil sine præiudicio facies. quod, in summa 24.dist.exponit glo. id est, præcedenti iudicio, & hoc iudicium præcedens Cicero actio.1.in Verrem. sic explicat, Primùm causam inimici tui subleuabis, de quo non præiudicium, sed planè iudicium iam factum putatur. Vide Iurisconsulti præiudicia pro cognitionibus causarum (quas ob legitimas rationes præcedere oporteat, si fortè cum aliis concurrant) accipiunt, vt non admodum referat, quam ob causam præcedant, modò sic iuris exigat auctoritas, propter iudiciorum ordinem, & sic accipitur hîc: nam venditio non iure facta prius rescindi debet, quàm res empta vẽdicetur. Aliquando tamen, & multoties capitur pro sententia interlocutoria, quam vim definitiuæ habere nostri aiunt: & potest dici interlocutoria præiudicialis, vt per Claudium Cantiunculam in Topicis iuris. argum. à præiudiciis. etiam de hac potest intelligi text. in l. sed & hæc §.non solùm.ff.de Procurat. vbi præiudicium dicitur, quasi præiudicandum sit, id est, antea de eis iudicandum, quàm aliæ actiones, ab eodem, aduersus eundem, intententur, apúdque eundem iudicem.

Præiudiciũ pro iudicio præcedẽti.

Itẽ pro sententia interlocutoria, habẽte vim definitiua.

Exemplum tradit Laurent. Valla in Rauden. sic, Duobus Scribis de officio contẽdentibus, quia lis in longum protrahitur, Rex iussit interea dum sententia feratur, alterum officio fungi, quasi iudicans, nũc se pro eo sentire, penes quem esse vult rem, de qua agitur ex hoc præiudicio nimirum tacitè exhortans iudices ad iudicandum pro eo, pro quo præiudicium factum est, quod quidem valde coadiuuat possidentem, & obest excluso. Hæc ille. Hac sententia maximè (quam recredentiam Practici vocant) frequentius vtuntur Curiæ huius regni in beneficialibus, vt adiudicent habenti apparentiorem titulum, & clariorem, & sæpius Curiæ Parlamẽtorum Franciæ videntes rem protrahi in longum tempus, vni adiudicant rem per modum, vt dicunt, prouisionis, de quo fusiùs dicam in tract.meo prouisio.

Solent etiam prouisiones hæ per Curiam concedi, in causis alimentorum, dotium, medicaminum, & aliorum casuum descriptorum in Ordin.Reg. vbi abundè prosequor, & solent hæ sententiæ, non obstantibus oppositionibus & appellationibus, mãdati executioni, vt ibidem cernere est.

Sententiæ prouisionales.

Aliquando præiudicium dicitur cùm quadam lite præuia præiudicatur, vt petenti hæreditatem oppo

Actiones præiudiciales.

opponitur illegitimitas,quãdoq; vel seruitus: primò enim de his cognoscendum erit,quia in eis præiudicium vertitur aliis rebus sequentibus,& hic intelligitur rub. C.quando ciuilis actio præiudicat criminali. vbi plenè Azo. in summa illius tituli elucidat,sic debet intelligi §. præiudiciales. Insti.de actio.vbi plenè Ias.& alij,text.in l.fundum.cum seq.ff.de except.l.fi. ff.si libert.ingenuus esse dicat.

Præiudiciales expẽsæ, quæ dicantur.

Aliæ dicuntur expensæ præiudiciales,quibus non solutis præiudicatur ei, qui eas debet:vt nõ audiatur non refusis expensis, etiam in aliis causis coram eodem iudice, Bald.in l.consentaneum.col.5.versicul. item nota.nu.31.C.quomodo & quando iudex. imò ille iudex potest mãdare aliis iudicibus,vt eum non audiant, donec moram purgauerit. Bald. in c.cùm venissent. col.3. de iudic. Ias.in l.sancimus.in 2.nota. C.de iudic. per glos.in l.sed & si.§.sed & si.in verbo, decreto. ff. ex quib. caus. maior. si tamen reus processerit in causa ad vnum actum, etiam cum protestatione de expensis,definent esse præiudiciales,quia postquam non tenebatur non refusis expensis procedere, si contrarium faciat, sibi præiudicat, teste Masuer.in sua practic.rubric.de expens. versic. item expensæ,&c.

Præiudiciũ ratione contingentiæ.

Aliquando ratione contingentiæ dicitur præiudicium,quod tribus modis cõtingit,vel ratione actionis generalis, vt tutelæ & negotiorum gestorum: vt si coram vno iudice super vna re te conuenire actione tutelæ velim, & alios coram alio, non potero, l. nulli. C.de iudic.decisio.Neapol.quæst.354.in causa. vel ratione pluralitatis personarum,& eiusdem facti, vt ff.de quib.reb. apud eundẽ iud.agatur.hoc etiam habet in criminalibus locum, quando plures vnum crimen commiserunt, inter quos est vnus clericus, tunc omnes ad iudicem Ecclesiasticum remittentur. Iason in d.l.nulli. col.1. in forensi tamen iudicio vidi contrarium seruari, vt laicus coram suo iudice puniatur, clericus coram suo iudice Ecclesiastico, vel quando duo iudicia competunt ad eandem rem, licet diuersis mediis,vt possessorum & petitorum; de quibus in cap.1.& 2. & c.cùm Ecclesia.de caus.poss. & proprietat.

Item pro exceptione.

Interdum præiudicium pro exceptione ponitur, vt in rub.de except.& in l.generaliter. vnde rei iudicatæ exceptionem, rei præscriptionem vocat Papinian.in l.iudicatæ. ff. de except.rei iudicat. scripsi in tract.except.quæst.2.

Aliisque multis modis apud Rhetores accipitur, vt per Quintilia.lib.5.Insti.Orato.& per Trapezuntium Rhetor. libro 2. & per glos. in l.vt euidenter.1. quæst.1.

Facti species huius legis.

Huius legis casus sic fingi potest. Debitoris bona sunt, non iure tamen, vendita per creditores,quæro qua actione possit debitor experiri? Respondet text. præiudicio experiri debere, id est, iudicio præiudicante illi vẽditioni, videlicet vt agat ad rescindendũ venditionem, vel præiudicio, id est, anteiudicio & præcipitato,videlicet,vt prius agam ad rescisionem venditionis,& posteà facta rescisione res meas vendicabo. probatur in l. j. ibi, *Rescissa venditione mala fide facta, easdem res recipies* C. de fide instrument. & iure hastæ fiscal. lib. 10. Secundò dubitatur, an à Principe debeat debitor impetrare rescriptũ, vt illa venditio rescindatur,& tex.respondet non debere.

Ratio dubitandi.

Dubitatio ad istum textum est, quia postquam bona sunt vendita,videbatur quòd creditores essent tuti, cùm venditio perfecta nequeat retractari. C. quando liceat ab emptio.discedere. Contrarium hîc statuitur, ratio decisionis est,quia venditio non iure facta, rata non habetur, l ratas. C.de rescind. venditio. & pro non facta censetur, l.quoties. ff.qui satisd. cogant.l.iiij. §.condemnatum. de re iudic. & sic, vt faciat ad titulum, creditores nullum habent priuilegium in hac re, non iure vendita, licèt nulla habeant priuilegia, vt suprà declaratum extitit, & ista est vera huius legis sententia.

Decisionis ratio.

Antoninus & Seuerus.] Alciatus, olim collega meus apud Bituriges,lib.dispunctio.3.c.8.in fin. dicit Aelium Verum vna cum Antonino imperasse, & sic legendum, *Diui Verus & Antoninus*. cui assentit Nebrissensis in Lexico iuris ciuilis.in verbo, Antoninus. Ego verò insequor Pium Anton.in fine annotationum suarum ad leges de ordine Imperat. vbi dicit post Diuum Iulianũ occisum, Seuerum imperasse, vna cum filio Antonino nomine Caracalla, & sic legendum puto, Antoninus & Seuerus, &c. cùm ij ambo regnauerint: & ita habetur in legibus, quas omnes corrigere deberemus, si sentẽtia Alciati vera esset.

Alciati lectio reprehenditur.

Ibi, dum text. dicit, bona. not.quòd licèt remedium legis secundæ non detur pro mobilibus,vt patet in l.ij.C.de rescind.venditio.& scripsi in tract.de rescis. contr. hoc etiam admisit consuetudo Curiarum Gallicanarum, vt in stylo Parlamenti est videre, in prima parte. rubric.de actio.personali. §.fin.& Masuer.cõfirmat rub.de emptio. §.item pro mobili. facit l.si ea lege.C.de vsur.quæ est de iure Canonico correcta, teste Decio consil.123. Perlectis.col.1.idem dicens,videlicet legem secundam,non habere etiam locum pro temporali locatione, & venditione fructuum,secus in perpetua,l.item si pretio.§.fi. ff.loca. quia mobilium vilis & abiecta est possessio, l. rem mobilem. ff.de acquir. possess. & communius in his agitur de modico, pro quo non curat lex rescindere contrarium, l. scio.ff.de in integ.restit. tamen remedium huius legis pro mobilibus dabitur: nam illud remedium datur ad rescindendam venditionem iure factam, hoc ad rescindendam non iure factam,& hoc probat iste text.vtens hoc verb. bona, nec video consuetudinem regni huic sententiæ cõtrariam: sed quotidie video bona mobilia non iure vendita repeti.

Sed intra quod tempus debeat, ad huiusmodi venditionem rescindendam agi dubitabatur. Quidam dicunt officio iudicis intra quadriennium. cap. cum causa.& ibi glos.de emptio.& venditio.sed hæc opinio refellitur per Doct.ibi,& in d.l.ij.

Præscriptio contractuum, siue distractuũ restitutionum.

In hoc Franciæ regno quidam putant agi debere intra decem annos, per ordinat.regiam Ludouici Pij rub. *des rescissions des contracts*, vbi statuit omnes restitutiones siue rescisiones contractuum,& distractuum, deinceps debere spatio decem annorum præscribi, & posteà agi non posse, & sic, secundum eos, non audiretur quis post decem annos in hoc regno, etiam ex hac causa. Ego verò putarem hoc remedium annis triginta tantùm, sicut aliæ personales actiones, præscribi posse, glos.in d.l.ij.& c.cum causa. de emptio. nec habet locum in hoc casu ordinatio,

rio, cũ dicat, *Toutes rescisions fondees sur dol & fraude*, &c. [Omnes rescisiones super dolo & fraude fundatas, &c.] & sic limitat. Item dicit, *Es cas cy apres declarez.* [In casibus posteà hìc declaratis.] Ergo in casibus ibi non declaratis nòn habet locum, vt dico in tract. de rescisio. contractuum.

Putarem tamen, quòd tertius emptor præscriberet, per longum tempus, cum bona fide & titulo: nec sibi obesset mala fides authoris, id est, primi emptoris, si secũdus emptor ignorauerit alienationem non iure factam. authen. malæ fidei. C. de præscrip. longi tempo. Ioan. Francis. Balbus in tract. de præscript. in 4. parte. 4. partis. princ. q. 26.

Not. ibi, negant, iuncta glos. quòd negans bona iure vendita, hoc non debet probare, cùm per rerum naturam factum negantis, probatio nulla sit. l. actor. C. de proba. c. bonæ. j. de elect. c. quoniam. de probat.

Negans quid factũ, quandoque probat. Nec refragatur l. j. C. de fide instrument. & iure hastæ fiscal. lib. 10. vbi is, qui dicit venditionem non iure factam, probare debet: quia debet intelligi quando in instrumento apparet solemnitas, tunc negans hoc probat, cùm stetur instrumento, l. cum precibus. C. de probatio. secus si in instrumento nihil appareat: quia tunc solemnitas non præsumitur, nisi probetur. Alber. hìc, etiam quia negatiua nihil ponit: ideò à reo non probatur. Bald. in l. peremptorias. num. 36. & in l. si quidem. in princ. C. senten. rescindi non posse.

Nota ibi, iure, &c. iuncta glos. quòd qui negat bona iure vendita, præiudicio experiri potest, vt hìc dicitur, sed ad glos. elucidationem quæro, quare negabat iure vendita? Glossa respondet, quia bona defendebantur, & Prætor ait bona eius, qui non defenditur, possideri vendíque posse: ergo si defendatur iure, vendi non possunt, l. Fulcinius. §. j. suprà. quib. ex causis in posses. eatur. & defendi is demum videtur, qui boni viri arbitratu defenditur, & ideò non potest videri boni viri arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrãdo efficit, ne ad exitũ controuersia deducatur, l. pen. & vlt. ff. de Procurat. & sic debet intelligi quando iure defendebatur reus, & tamen bona eius sunt vendita, tunc negat iure vendita, vel quia is, cuius bona sunt vendita, latitabat: tamẽ dicit gloss. fortè in hoc secundo casu valet venditio, sed per restitutionem in integrum rescinditur, l. si finita. §. si forte. ff. de damno infect. vbi dicitur Prætorem non debere festinare ad decernendum, vt iubeat possidere bona eius, qui reipublicæ causa abest, aut ex alia iusta causa, sed & si decreuerit, in integrum restitutionem indulturum. Sic & quando quis latitat, & bona eius venduntur, in integrum restitutionem petere potest, quod verum intelligerem, quando latitaret sine fraudatione, quia tunc non sunt iure vendita: secus si latitet fraudationis causa, videlicet vt fraudet creditores, d. l. Fulcinius. §. j. & seq. & §. sed is qui. nam malitiis est tunc obuiandum, l. in fundo. ff. de rei vendica. c. sedes. de rescript. hodie etiam fortè si fraudationis causa, dũmodò fraus nõ probaretur, per literas Regias solutis expensis releuaretur.

Bona quando iure non dicantur vendita.

Latitãs bonis eius vẽditis, restitui potest.

Alij dicebant, vt Mart. quòd quis negabat iure vendita, eò quia erant vendita fortè ob tributa: tamen non seruatis solemnitatibus, & ista potest esse vera per tex. in l. j. C. de fide instrumen. & iure hastæ fiscal. lib. 10. vbi venditio non valet, si non fuerint seruatæ solemnitates. Et quando est omissa solemnitas in aliquo actu, actus est nullus, nisi solemnitas fuisset leuis, vel non necessaria, l. j. §. fi. ff. de ventre inspic. declarat Alexand. in l. filiusfamilias. §. Diui. col. 3. ff. de leg. 1. & Felin. in c. exhibita. col. 1. de iudic. pleniùs Albert. Brunus in tracta. de forma & solemnitate actus in rub. quotuplex est forma. & abundè per totum tractatũ residuum glos. j. suprà reprobaui, non insisto vltrà in hac glossa, sed prosequor text.

Itẽ nota ibi, præiudicio, &c. quòd priùs agendum est remedio rescindente, quàm rescissorio: & sic priùs debet venditio rescindi, quàm res peti, & vendicari. §. rursus. Instit. de actionib. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. ff. ex quibus caus. maior. & rescisso testamento per querelam, datur petitio hæreditatis. l. qui de inofficioso. ff. de inoffic. testamen. Socin. consil. 134. Visa petitione. col. 2. vol. 1.

Hodie tamen practica iusta & sancta in hoc Franciæ regno inualuit, vt iudicium rescindens, & rescissorium simul prosequantur: concludit enim actor ad rescisionem venditionis non iure factam, & ad dictæ rei venditæ restitutionem sibi faciendam, arg. l. sinautem. §. j. ff. de rei vendica. l. quæsitum. ff. de peculio. & hoc est introductum, vt lites abbreuientur, & circuitus euitetur. teste Berber. in viatorio iuris. in 4. parte. rubr. de rescisso. & Guido. Pap. in Decisio. Delphin. quæst. 143. post Specula. in tit. de in integr. restit. §. j. versic. sed nunquid in eodem libello. *Iudicium rescindens, & rescissoriũ in Francia simul intẽtantur.*

Sed quis erit iudex vtriusque iudicij? Videtur quod iudex loci, in quo sita est res, arg. l. qui proprio. §. item quæritur. ff. de Procurat. alioqui iudex domicilij, si alibi esset res, non posset suam mandare sententiam executioni, & sic esset elusoria. contra l. si Prætor. ff. de iudiciis. & facit rub. C. vbi in rem actio exerceri debeat. vbi res debet peti coram illo iudice, in cuius iurisdictione sita est. *Iudex iudicij rescindentis & rescissorij.*

In contrarium fuit iudicatum in hoc supremo Senatu, vt iudex domicilij rei possit cognoscere: quia iudex iudicij præparãtis, est iudex iudicij præparati, Bald. in l. ordinarij. C. de rei vendica. nec erit sententia eius elusoria, quia sententia poterit mandari executioni per iudicem, in cuius territorio est res sita, ad literas iudicis domicilij. *Arestũ, quo iudex domicilij rei potuit cognoscere.*

Frustra, &c.] Nota quòd frustra impetratur quod iure communi conceditur, l. vnica. C. de thesauris. libro 10. sed hodie in hoc Franciæ regno alio iure vtimur: nam in omnibus ferè casibus, etiamsi à iure communi concedatur principale beneficium, impetramus & literas Regias, argum. l. ille à quo. §. tempestiuum. ff. ad Trebel. & hoc Regis remedium implorandum esse testatur Bald. in l. si frater. C. qui testamenta facere possunt. quod non deficit iustè supplicantibus, l. ij. ff. de his qui sunt sui, vel alie. iur. & non est mirum de hac impetratione, quia plus timeri solet quod à Principe conceditur, glos. in c. j. de rescript. & in multis casibus impetratur à Principe, quod à iure communi conceditur, maximè ad tollendum dubium, c. quia in causis. de Procurat. c. ex tuarum. de author. & vsu pallij. Lucas de Penna in l. vnica. col. 3. C. de castren. omnium Palatin. pecu. lib. 12. Chassan. in §. 3. in glos. vltim. rub. *des successions*. in consuetud. Burgund. & puto ex eo introductã regni Franciæ practicam: quia cùm leges (vt leges) in hoc non seruentur regno, licèt aliquid à iure concedatur, dubitabant practicantes an in hoc regno haberet locum: ideò recursum habuerunt ad Principem nostrum,

strum, qui hoc declarat per literas, quod est notandum, vel vt pecuniæ ad sigillum perueniant, aut ex inscitia impetrantium, primæ tamen iustius est adhærere sententiæ.

Et sic, quoad hoc, finis huius legis non seruatur in hoc regno, quia sine impetratione literarum, non rescinderetur per iudices etiam venditio nulla, quatenus de facto processit, nec nulla declararetur, saltem in patria Franciæ consuetudinaria. Idem in contractibus factis dolo: etiam si dolus daret causam cōtractui, vel metus, vel in quibus quis est deceptus, vltra dimidiam iusti pretij, semper impetrantur literæ Regiæ, & in omnibus casibus in quibus caueri nobis volumus præter, vel contra ius, vt dico abundantiùs in nostris, ad Ordin. Regias, Commentariis.

Venditio nulla sine literis Regiis in Francia non rescinditur.

6 Ista tamen pro complemento huius legis, & per transennam dicta notanda sunt. Maiora (dilectissimi auditores) dixissem, si meo ingenio, meisq; libris in præsentiarum vti potuissem, quibus omnibus visendæ charissimæ matris causa careo. Interim oro vos, vt æqui boníque consulatis, quicquid est huius rudioris fœturæ, quod facile assecuturum me spero, si Socratis aureum dicterium in mente habueritis, qui cùm ab amico admoneretur, quod hospites excepturus admodum tenuem fecisset apparatum, Si boni sint, inquit, satis erit: sin minus, plus satis. Cùm igitur omnes boni sitis, satis erit vobis: maiora propediem editurus, si mihi præstent diuturnioris vitæ curricula superi, quibus non quas debeo, sed quas possum habeo, & habiturus sum gratias in perpetuum.

Elegās Socratis dictum.

FINIS.

NOVVS

NOVVS AC PERVTILIS INTELLECTVS L. SI QVIS PRO EO.

ff.de fideiuss. quam quidem D. P. Rebuffus apud Bituriges, anno 1533.& die mensis Sept.18. dum suum ab illis discessum parat, interpretatur.

***

SVMMARIA.

1 *Iuramentum pactum non vestit.*
2 *Promissio iudicialis obligat aliquem.*
3 *Via periuriis non aperienda.*
4 5 & 6 *Iuramentum errore, metu, vel dolo factum, non producit actionem.*
7 *Quando in peiorem exitum dicatur vergere.*
8 *Fideiussor pro non obligato non accedit.*
9 *Fideiussor pro alieno facto, intelligitur fideiubere omni modo quo valere potest.*
10 *Fideiussor promittendo pœnam, ad quam debitor non tenebatur, obligatur.*
11 *Iuramentum omne, quod sine detrimento salutis æternæ seruari potest, de iure Canonico seruandum.*
12 *Statuto ob causam publicam inducto non potest renuntiari, etiam cum iuramento.*
13 *Matrimonia quomodo apud Babylonios tractari solita.*
14 *Iustitia & æquitas debent omni iuramento inesse.*
15 *Legis transgressor dicitur, qui contra legem facit, etiamsi verba in rem dirigantur.*
16 & 17 *Conuentio de re pignorata quando valeat.*
18 *Contractus nobilium statuto prohibitus, iuramento non firmatur.*
19 *Iuramentum super testamento sine solemni numero testium quem effectum habeat.*
20 *Reuocatio causa mortis duplici ex causa.*
21 *Ordo in notoriis non seruatur.*
22 *Fideiussor in casibus, quibus non tenetur, vt fideiussor, iurando se obligat tanquam principalis.*
23 *Venditio in absentia, sine organo facta, iuramento non confirmatur.*
24 *Societates inter virum & vxorem, licèt inæqualitatem contineant, iuramento firmantur.*
25 *Contractus per nimiam reuerentiam factus, censetur excludere consensum.*
26 *Iuramentum capit eandem conditionem, quam contractus super quo interponitur.*
27 *Contractus factus inter patrem & filium, dominum & seruum, an iuramento firmetur?*
28 & 29 *Causa finalis duplex.*
30 *Lex ciuilis in quibus Canoni cedat.*

LEX LVI. PAVLVS.

I quis pro eo, qui libertus non esset, & operas præstiturum se iurasset, fideiusserit: non tenebitur. Item si filius à patre, vel seruus à domino stipuletur, nec fideiussor acceptus tenetur: quia non potest pro eodem & eidem esse obligatus, ex diuerso ergo patre à filio, vel domino à seruo stipulato, fideiussor acceptus tenetur. Si numos alienos quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione, nec fideiussorem teneri, Pomponius ait: Quid si consumptis numis nascatur condictio? fideiussorem puto obligatum fore: in omnem enim causam acceptus videtur, quæ ex ea numeratione nasci potuit. Pro furti actione fideiussor accipi potest, item pro eo, qui in legem Aquiliam commisit diuersa causa est popularium actionum.

CVm patres suas gratis filiis hæreditates, ac Doctores auditoribus scientiam per manus relinquere soliti sint (doctissimi viri) hæc mente mea reuoluens, piaculum, nisi munere aliquo ante meum (qui fœlix & faustus sit) discessum vos donarem, commisisse viderer, eamque consuetudinem in contemptum ducere. At quænam inpræsentiarum munera darem, animi pendebam, non Cyclopis (quod absit) donum: non Midæ, nec Tantali talenta offerre in animo erat: nec enim poteram, sed plusquam Zopyri donis, ipsis videlicet priuilegiis maximis, nostro iam marte compilatis, vos honestare decreueram. Verùm, vt adagio dicitur, Iupiter, haud, quicquid animo conceperit, illud extemplò quidem perficit, verùm illud esto: aliquado tamen, Deo fauente, ea scholasticorum priuilegia in apertum proferam. Vos interim semel atque iterum rogans, vt lubentes nostram suscipiatis operam, & xenia discessus nostri.

Itaque, vt mei memores sitis, interpretationem ad l. si quis pro eo. ff. de fideiuss. pignus perpetui erga vos amoris, vobis relinquam, eam benigno suscipite animo. Accepit & glebam (vt parœmia dicitur) erro, & quantæ vtilitatis, subtilitatis, ac emolumenti vobis hæc futura sit, vestrum posthac erit iudicium, verumtamen (vt reor) operæpretium non pœnitendum, si benignas patientésque accommodaueritis aures, ex his nostris xeniis facietis.

Dei Optim. Maxim. inuocato præsidio. Hæc lex, licèt sit in text. facilis, tamen in ea tractatur pleniùs, quàm alibi, materia iuramenti confirmatorij actus inualidi per Bart. cuius vestigia hîc sequemur, pro intellectu cuius, & totius materiæ præmittendum est, quòd iuramentũ quoddam est litis decisorium, quod præstatur ad litis decisionem, vt l. j. C. de reb. cred. & per totum tit. præcipuè in l. j. ff. de iureiur. vt si neges te debere centum quæ peto, ego defero iuramentum, quod si acceptes, & iures, lis decisa cẽsetur: nam maximum remedium finiendarum litium in vsum venit iurisiurandi religio, d. l. j. ff. de iureiuran. & hoc trifariam partitur: quoddam enim est voluntarium, alterum iudiciale, aliud necessarium, glos. in rub. ff. de iureiuran. & in d. l. j. c. fin. illo tit. vbi dicitur iuramentum voluntarium esse, quod à parte parti defertur, extra tamen iudicium, de quo loquitur l. iusiurandum quod ex conuentione. ff. de iureiuran. Iudiciale, quod à parte parti in iudicio, & hoc iuramentum producit actionem, l. actori. & l. j. C. de reb. credi. Necessarium autem est, quod in defectum probationis iudex defert, l. admonendum. ff. de iureiur. & l. in bonæ fidei. C. eodem. & ista ibidem iuramenta fusiùs tractantur: sed quia hîc de alio loquimur, ob id ad illud accedamus.

Iuramentũ litis decisorium.

Quoddam iuramentum est promissorium, seu introductorium obligationis, vt quando obligatio, quæ non erat, mediante iuramento introducitur, & de iure ciuili sunt duæ opiniones. Prima fuit Citramontanorum nostratum: altera Italorum, videlicet Vltramontanorum. Discutiamus vtramque opinionem. Prima opinio habet, quod ex iuramento promissorio, de iure ciuili non oritur actio, vt, Iuro facere domum. Iuro dare decem: ex his enim iuramentis nulla oritur actio secundum Bartol. & alios Vltramontanos, quod sic probant: Iuramentum est quædam asseueratio, addens vinculum religionis simplici assertioni. Proinde iuramentum non includit consensum, per quem iurans se velit obligare: sed eius essentia cõsistit in hoc, vt addatur vinculum religionis. Hæc igitur est causa, quare ex iuramento de faciendo vel dando aliquid, non oriatur obligatio, quia actus agentium non debent operari vltra eorum intentionem. l. non omnis. ff. si certum petat.

Ex iuramento promissorio an oriatur actio de iure ciuili?

Ex hoc non oriri actionem, probatur.

Secundò, sic probant, speciale est in liberto, vt ex iuramento præstito causa libertatis, obligetur, l. vt iurisiurandi. ff. de oper. libert. ergo in contrarium ius commune erit. l. ius singulare ff. de legib. l. j. ad municipal. & §. sed & quod Principi. Instit. de iure natu. gent. & ciuil.

Tertiò, iuramentum fuit inductum, vt per illud finis litibus imponeretur, l. prima. ff. illo titulo. & vt increduli faciliùs credant, cap. & si Christus. de iureiurando. ergo non fuit repertum ad vestiendum pactum, & sic non inducit obligationem, nec actionem, quia inducta ad vnum effectum, non debent operari contrarium effectum, l. legata inutiliter. ff. de legat. primo. nec obligationes ex obligationibus oriri debent. l. iiij. §. ait Prætor. ff. de re iud.

Quartò, iuramentum venit ad pactum, vt quoddam accessorium: igitur illud non potest vestire. l. ex pupillari. ff. de vulg. Regul. cùm principalis. de regul. iuris. 1

Quintò, nulla lege cauetur, ob id erubescimus. l. dissentientis. C. de repud. l. illam. & ibi Iason. C. de collatio. §. consideremus. in fine. de triente & semis. collatione 3. in authen.

Sextò, quia ius ciuile considerauit, quod proni sunt homines ad malè seruandum iuramentum, & per consequens faciles esse ad periuria. Et ideò vt tolleret materiam periurandi, voluit quod non obligaretur quis iuramento, vt sic videntes homines quod iuramentum non esset species obligationis inducendæ, se de iuramento non intromitterent, nec inducerent alium ad iurãdum, ex quo viderent tale iuramentum non habere effectum. facit l. j. & ij. C. de indict. viduita. Imol. in dicto cap. cùm contingat. col. 9.

Et ista fuit sententia glos. iuris ciuilis hîc, & in d. l. vt iurisiurandi. & hîc Barto. & Bald. in l. prima. col. secunda. C. de operis libert. & in authen. sacramenta puberum. C. si aduers. vend. & ibi hoc tenet Salic. & Ias. Angel. in l. iurisgentium. §. quinimo. ff. de pact. & Imol. in cap. cùm contingat. col. decimaoctaua. numero 30. de iureiurando. vbi dicit istam communem sententiam, & eam communem Italorum dicit Ias. in l. iusiurandum quod ex conuentione. colum. penultima. ff. de iureiurando. cum aliis multis, quæ (ne lectorem prolixitate fastidiam) de industria omitto.

Contrariam sententiam tenuerunt Galli nostri, quòd ex iuramẽto promissorio oriatur actio, etiam de iure ciuili, quod sic comprobabimus: nam si iuramentum tendens ad confirmationem contractus inualidi, & sic indirectè ad obligationem inducit obligationem & actionem, vt in dicta authent. sacramenta. ergo multò magis debet inducere, quando actus est validus, & tendit directè ad obligationem, vt est iuramentum promissorium, quod lex vult seruari, etiam si per minorem fiat: multò fortiùs si per maiorem fiat promissio. vt dicta authent. sacramenta.

Ex iuramento promissorio oriri actionem rationibus comprobatur.

Secundò allegatur text. melior iuris, in l. si quis maior. C. de transact. vbi veniens contra transactionem iuratam, perdit actionem ex promissione iurata ortam, sed de iure ciuili non oritur actio ex pacto nudo, l. iurisgentium. §. sed cùm nulla. ff. de pact. ergo fuit orta ex iuramento, & illum text. ponderauit Anton. de Butri. in d. c. cùm contingat.

Actio ex promissione iurata.

Tertiò, quando lex remittit iuramentum, vult tamen id fieri, vel dare ad quod tenebatur, l. quæ sub conditione. §. quoties. ff. de conditionib. instit. multò fortiùs vult fieri quando est iuratum, & si non fiat, dat actionem: quia in d. §. quoties. dicit compellendum, ergo per actionem. arg. l. statuas. ff. de acqui. rer. dom.

Quartò, lex debet esse iusta & honesta, c. erit autem. 3. dist. l. j. ff. de iustit. & iure. & l. iustitia. §. primo. sed non esset iusta & honesta, si iuramentum etiam promissorium non seruaretur: imò esset contra ius diuinum. Numerorum cap. 30. sic habetur, Si quis virorum

virorum se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promiserit implebit, & contra iuramentum ius ciuile non potest disponere, vt nota. in c.j. de constit. quia inferior legem superioris tollere non potest. clem. ne Romani. de electi on.

Ius ciuile nõ disponit contra iuramẽtum.

Quintò, obligatio est iuris vinculum, quo necessitate quis adstringitur, §.j. Insti. de obliga. sed si iuro dare centum necessitate adstringor ad ea dandum: & est iuris vinculum, c. quanto. de iureiur. ergo est obligatio orta, & sic actio: imò etiam iuramentum per vim præstitum obligat. glos. in c. authoritate. 15. q.6. fortiùs libere præstitum.

Sextò, summa est ratio, quæ facit pro religione, l. sunt personæ. ff. de religio. & sumpt. funer. sed iuramentum est religio. l.j. ff. de iureiur. ergo, &c.

Septimò facit text. in c. vnico. de no. for. fidel. vbi vassallus iurans domino fidelitatem, adstringitur ad seruandum ea, quæ promisit. Et licèt speciale dicant esse quidam in vassallo, fateor quòd ratione speciali, id est, feudi, debetur ipsi domino à vassallo fidelitas, & sic specialitas stat in forma fidelitatis, non in eo quòd iuramentum sit specialiter obseruãdum: nam ab omnibus obseruari debet, c. ego N. de iureiurand. & à scholaribus iudicibus, & aliis, frustrà iuraretur, in authen. iusiurand. quod præstatur ab his. colla.2. & c.1. de iureiur. in 6.

Iuramentũ parit paratam executionem.

Octauo, iuramentum de iure ciuili habet exequutionem paratam, Bart. in l.ij. ff. de iureiur. & Ias. in §. item si quis postulante. Instit. de actio. de Petruc. in 22. effectu iuramtẽi. Ergo & fortiùs poterit actionem producere, quod est minus, & scripsi in repetit. l. quod iussit. ij. not. ff. de re iudica.

2 Nonò, iuramentum & iudicium æquiparantur, l. qui iurasse. ff. de iureiur. sed promissio facta in iudicio obligat, l. cùm ostendimus. §. fin. ff. de fideiuss. tutor. etiam sine causa. glos. in l.j. ff. de interrogato. actio. ergo idem est in iuramento. Bal. in rubr. C. de rer. permuta. Roman. consil. 373. In casu proposito. Barbat. consil. 25. col.9. vol.1. de Petruc. in tractat. de virib. iuram. in 7. effectu.

Decimò, superfluè introduceretur iuramentum hoc promissorium, si non produceret actionem, cùm aliud non inducat, nec operetur, & nihil superfluitatis est in iure, in proœmio Instit. & in prima constitutione. C. & ludibrio esset, quod non debet. arg. l. si Prætor. ff. de iudic.

Vndecimò, iuramentum est à lege approbatum, nisi in certis casibus à iure expressis, l. non dubium. in fin. C. de legib. l. si quis inquilinos. §. fin. ff. de leg.j. sumendo arg. à contrario, ergo ex eo oritur actio. l. legitima. ff. de pact. l. vnica. ff. de condict. ex lege. & hoc etiam tenuit Panor. in c. cùm venissent. in fine. de institut.

Duodecimò, probatur in l. si duo. §.ij. & seq. & l. duobus. §. fi. ff. de iureiur. vbi dicitur dari actionem, licèt Doctores dicant esse in iuramento necessario, & iudiciali: tamen idem videtur etiam in iuramẽto promissorio, cùm lex velit iuramẽta seruari, & non reperiatur contraria decisio de hoc iuramento, nisi in quibusdam casibus, ergo producet actionem: regulariter enim ciuilia puniuntur periuria, l. si duo. §. fin. ff. de iureiur. l. Lucius. ff. de his qui not. infam. & qui vult iuramenta seruari, & non distinguit de quibus: ergo etiam omnia promissoria vult seruari, quæ non seruarentur si nullam producerent obligationem & actionem, ideò debent eam producere.

Decimoquartò, nõ obligatur quis ex iuramento, quando non est ritè interpositum: ergo ex ritè interposito obligatur, l. seruũ testamento. ff. de manumiss. testa. sed ex obligatione oritur actio, l. licet. §.j. ff. de Procuratorib. & sic ex iuramento promissorio.

Decimoquintò, non valeret actus omni modo meliori quo posset, quod esset contra l. cùm pater. §. filius matrem. ff. de leg. ij.

Decimosextò, iure ciuili promissa debent seruari, l. vnica. C. de suffrag. ergo & fortiùs iuramentum promissorium.

Iuramentũ potentius, quàm res iudicata.

Decimoseptimò, iuramentum habet vim transactionis, & maiorem authoritatem, quàm res iudicata, l. ij. ff. de iureiur. sed ex sententia & re iudicata oritur actio, l. miles. §. qui iudicati. & l. iiij. ff. de re iud. ergo & ex hoc iuramento, cùm maiorem habeat authoritatem.

Postremò facit l. fin. ff. qui satisdare cogan. vbi ex causa licitum est venire cõtra id, quod est iuramento promissum: ergo nisi subsit causa debet seruari etiam iuramentum promissorium.

Respõsio ad argumenta contraria.

Non obstant argumenta in contrarium suprà adducta. Et primò, quòd iuramẽtum sit quædam asseueratio, quæ non includit consensum. Respondeo, quòd non præsumitur quis iurare, quod mente non cogitarit, & sic in quo non consensit, arg. l. Labeo. ff. de supell. legat. imò non dicitur quis iurare indeliberatè, seu incõsultè. Alex. consil. 27. Viso. col.3. in 1. vol. Do. de Petruc. in tract. de virib. iuramenti. in 13. effectu. & iuramentum à mente iurantis regitur, l. fin. C. de non numera. pecu. c. veniens. de iureiu. c. clericus. illo tit. & c. iuramenti. 22 q.5. imò iustum est, vt qui iurat, seruet iuramentũ, & ista est iustitia naturalis, & nota. Qui enim aliquid iurat, ideò iurat, quia habet intentionẽ obseruandi, alioqui non iuraret, vt Dauid Psalm. 147. Iuraui, & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ, & sic non operatur vltra intentionem.

Iuramentũ deficiente materia, propter quã iuratur, nõ obligat.

Secundum non obstat, videlicet speciale esse in liberto. Respõdeo, verum esse vt obligetur ad operas, quæ libertatis causa imponuntur: ideò ea libertate deficiente tãquam materia, cessat obligatio & actio, text. in d. l. vt iurisiurandi. vt enim obligatio contrahatur, libertum esse oportet, qui iuret, & libertatis causa iurare, quæ si non adsit, non oritur obligatio. l. ij. ff. de oper. libert. ibi, *Hoc edictum Prætor proponit, coarctandæ persecutionis libertatis causa impositorum.* Ergo si operæ non imponantur causa libertatis, non debentur: quia tam materia, ex qua promittuntur operæ, scilicet ipsa libertas, deficit, quàm causa ex qua à Prætore pollicita est actio. l. certum. §. si quis absente. ibi, *Nec qui iurat, de operis obligatur.* ff. de confess. l. in liberto. ff. de solutio. vbi in liberto antiquior contractus operarum esse non potest, sine quibus libertas ei data non esset.

Item facit l. operæ. ff. de oper. liber. vbi dicitur operas causa libertatis impositas deberi nõ posse, nisi patrono, cũ proprietas earũ, & in edentis persona, & in eius, cui eduntur, cõsistat. Itaq; in eo operę tales sunt, vt nullũ obligent, nisi libertum. Si ergo iureiurando promittuntur, non ob hoc debebuntur: vides ergo, quòd hoc non est quin ex iureiurando oriatur actio, sed quia deficit materia, ex qua imponuntur, & hoc probo per d. l. operæ. & l. seruus. illo tit. vbi, qui non

est libertus, si promittat per stipulationē operas, non obligatur, non quin ex stipulatione oriatur actio, §.j. Instit. de verbor. obligat. sed quia deficit materia, vt dixi. facit l. si plagij. ff. de verb. obl. l. multum. & seq. ibid. sic etiam iuramentū non introducet obligationem, nec actionem deficiente materia habili ad obligationem, facit text. in l. pen. ff. de obseq. vbi sunt ista verba, *Nullum ius libertatis causa impositorum habet pater in filio emancipato: quia nihil imponi solet liberis. Nec quisquam dixerit iureiurando obligari filium manumissori patri, vt libertum patrono: nam pietatē liberi parentibus, non operas debent.* En ergo operas deberi à liberto, causa tā magni boni, videlicet libertatis, qua deficiente, non oritur actio, nō quòd iuramentū non producat actionē: sed quia defecit materia, d. l. operę. & l. liberti. C. illo titu. vbi operæ officiales semper sequuntur auctorem suum, & seruitus non potest imponi Ecclesiæ iam constructæ & liberæ, c. significatum. de prębend. vbi Decius, sic nec operæ liberto. & sic intellectus peculiaris & nitidus datur, tam ad d. l. vt iurisiurandi, quàm ad hanc l. & l. fin. ff. de liberal. causa. & quia in illis casibus leges prohibent actionē dari: alioqui dicit text. in l. fi. ff. de liberali caus. seruū non aliter, quàm liberū obligari. & posteà subdit sic, *Ideò autē solet iusiurandū à seruis exigi, vt hi religione adstricti, posteaquàm suæ potestatis esse cœpissent, iurādi necessitatē haberent, &c.* Ecce ergo quòd iuramētum obligat & adstringit, ac necessitatem iurāti imponit.

Obiectionis solutio. Tertium non obstat, quòd iuramentum est introductum, vt esset finis litiū, quia verū est iuramentum esse litis decisiuum de quo proximè dixi, & loquitur d. l. j. C. & ff. de iureiurando. secus in iuramento promissorio, vt in c. j. & c. debitores. & c. quāto. de iureiu. c. j illo tit. lib. 6. nec vnum & idem iuramentum inducit contrarium effectum: imò ducit effectum ad quem introductum est, postquam iuramentum litis decisiuum producit actionem, licèt ad hoc non tendat, fortiùs in hoc iuramento obligatorio.

Non obstat aliud, quòd iuramentum venit accessoriè ad pactum, & sic non producit actionem: quia text. est in contrariū in l. cùm pater. §. filius matrem. ff. de leg. 2. vbi iuramentū dicitur habere clausulam, vt valeat omni meliori modo, quo potest. Et quando dicatur accessorium, vel principale declarat Bal. in §. item sacramentum. col. 2. de pace iuram. fir. vbi dicit quòd si in actu substantiando est necessarium, dicitur principale: sed si in actu protegendo, ne rumpatur, dicitur accessorium, allegat l. controuersia. ff. de transact. nec cessato principali, censetur ruptum iuramentum, quod in illo actu interuenit, licèt sit accessorium. glos. in c. cùm non deceat. de electio. lib. 6. De Petruc. in d. tract. effectu 41.

Principali facto irrito iuramentū non cēsetur irritum.

3 *Responsio ad aliam obiectionem.* Nec obstat ratio Imol. quia secundum eam, via aperiretur periuriis, quod est prohibitum in c. clericos. de cohabita. cler. & l. ij. C. de indicta viduita. tol. & in concernentibus periculum animæ præsumere debemus in partem tutiorem, c. iuuenis. de sponsal. c. vnico. de scrutinio in ord. fac. imò si producatur actio ex iuramento, cogitabit quis iurando promittere, si non obligaretur, via aperiretur periuriis. Item in quibusdam casibus lex sustulit iuramentum interponendum, secus in interposito, l. quæ sub conditione. ff. de condit. institutionum. & l. ij suprà allega. ergo in aliis casibus non frustra disputaretur de iuramento.

Nec obstat quòd nullo iure cauetur: quia imò vt in d. l. actori. & in dict. legibus suprà allegatis, quæ licèt Doct. dicant loqui in aliis: tamen generaliter loquitur, nec est lex prohibens ex iuramento promissorio actionem non oriri, quando est materia habilis, & est ritè interpositum, & istius sententiæ fuit Mathesil. no. 56. Nota nouā. & Fel. in c. j. col. 2. de pact. *Iuramentū ritè interpositū obligat.*

Amplia procedere, etiam secundum cōmunem, quando in pacto nudo interuenit iuramentum, tunc vestitur, & ex illo oritur actio, per d. l. si quis maior. C. de trans. Bar. hìc in 6. mēbro. Panor. in c. cùm venissent. col. vlt. de institu. Salic. in d. l. si quis maior. & Do. de Petruc. in tracta. de virib. iuram. in 11. effectu. dicens esse communem, & sic sequendam tanquam veritati consonā, licèt contrariū teneat Bal. in §. item sacramenta. col pen. de pace tenend. & iuram. fir. in feud. & l. cùm antea. col. vlt. C. de arbit. dicēs nudum non posse vestire nudum, attamen cùm saltem sit geminatum pactum, producetur actio, Ias. in l. iurisgentium. §. sed cùm nulla. ff. de pactis. nec dicitur nudum, vt suprà dixi. glos. in d. §. j. Instit. quib. modis re contrah. obliga. & in d. l. iurisgentium. §. quinimò. ff. de pactis. *Pactū iuramento vestitū parit actionem.*

Fallit, quando esset nudum à consensu, vt in pacto simulato: nam postquam non habet consensum, non habet speciem, nec formam. Bald. in l. j C. de oper. libert. & infrà dicitur.

Rursum amplia etiam in vltimis voluntatibus: nam si testator in minus solemni testamento leget centū, & iuret se præstare velle, debetur & inducitur actio, l. cùm quis decedens. §. codicillis. ff. de leg. 3. & d. l. cùm pater. §. filius matrem. de leg. 2. quia leges interpretantur legata ab intestato repetita, ne testator periurium incurrat, Alber. in d. l. vt iurisiurandi. sed cùm bonum sit argumentum de vltimis voluntatibus ad contractus, ergo etiam procedet in contractibus. l. quæ de legato. ff. de legat. 1. *Testamentum minus solēne iuramento firmatum.*

Tertiò amplia, quando iuraret vterque, vt iuro dare decem tibi, & tu iuras dare librum mihi, tunc quia resultat contractus innominatus, iuro, vt iures, oritur actio, Bal. in d. §. item sacramenta. col. pen. de pace tenend. & iura. fir. in feud. quem refert & sequitur Cremens. sing. 119 Ex iuramento. & Ias. consil. 5. Strenui milites. col. 5. in 3. vol. & consi. 173. Circa. col. 7. vol. 4. hæc tamen ratio non satisfacit, quia secundum eā sequeretur, quòd si primò sine conuentione iurasti mihi dare decem, & ego gratis promittam dare vestem, postea cùm non resultet contractus innominatus, non oritur actio, quod non videtur verum, argum. de donatione facta vxori per maritum, quæ non valet, l. j. ff. de donat. inter vir. & vxorem. tamen si mutuo sibi donent, valet, l. quod autem. § si vir. ff illo tit. sic & hic debet valere, licèt non resultet contractus innominatus. *Iuramentū resultās ex contractu innominato.*

An habeat locū in promissione facta per fidem? Vide quæ plenè scripsi in artic. 2. rubr. de citationib. in stylo Bituricen.

Quartò amplia, vbicunque aliàs præcederet obligatio naturalis: quia tunc iuramentum etiam de iure ciuili super ea præstitum induceret obligationē, arg. l. j. §. debitum. ff. de constituta pecu. vbi constituens se soluturum id, quod tātùm naturaliter debebatur, obligatur efficaciter. facit auth. siue à me. C. ad Velleian. Anchar. & Imol. in d. c. cùm contingat. Panor. in c. cùm venissent. de institut. *Iuramentū præcedenti obligationi naturali obligat.*

Primò

4 Primò fallit, quando errore promisisset: nempe, error efficit, vt tale iuramentum actionem non producat, cap. quantò. de iureiur. nam iuramentum ad incognita non porrigitur, c. debitores. c. veniens. & c. penult. de iureiuran. & nihil est tam contrarium consensui, quàm error. l. si per errorem. ff. de iurisd. omn. iudic.

Iuramentũ promissoriũ quãdo non obliget.

Secundò fallit etiam vi. authent. sacramenta puberum. C. si aduersus vendit. glos. not. in c. authoritatem. 15. q. 6. c. quamuis. de pact. lib. 6.

5 Tertiò fallit, quando metu quis promisisset, c. si verò. & ibi Panormit. de iureiuran. c. ad aures. quod metus caus. l. ij. C. illo titulo. glos. in d. cap. authoritatem. 15. quæstione 6. & hoc quando contractus esset nullus. contra Philip. de Perus. in c. 2. de pact. lib. 6. Mars. in l. penult. num. 76. versic. nec istis obstat. ff. de quæstion. per gloss. sing. in authen. si qua mulier. C. ad Velleian. vbi iuramentum non confirmat contractum ipso iure nullum.

Quartò fallit, quando materia esset inhabilis, vel deficeret, vt dixi suprà in liberto iurante alij, quàm patrono operas daturum, vel in ingenuo operas promittente.

6 Quintò fallit, quando dolo, vel astu, Bolog. plenè consil. 44. Pro tanto. col. 4. & sequen. Socin. consilio 282. col. penult. & seq. in 2. volum. aliàs sequeretur, quòd per ius ciuile tolleretur ius diuinum; & quòd passim eo iure ciuili homines iurarent, & sic erit conclusio, quòd ex iuramento introductorio (quod vocant) obligationis, seu promissorio, orietur actio, contra communem, & hoc traditur in verbo, iuramentum. in 4. q. 8. in summa Syluestri, & sequuntur Theologi, maximè Thom. in 2. 2. quæstio. 89. & sic Galli, qui semper fuerunt religionis amantes, vt per Iulium Cæsarem lib. 6. Commentar. vbi Galli Druides commemorantur, & summa est religionis ratio: d. l. sunt personæ. ff. de religios. & sumpt. funer.

Sextò fallit, quando vergeret in dispendium salutis æternę, c. si verò. & c. cùm contingat. de iureiur. & dicitur vergere in dispendium salutis, quando iuratur aliquid quod est mortale, vel veniale peccatum. c. & si Christus. de iureiuran. l. iurisgentium. §. si paciscar. ff. de pact.

Secundò, quando verteretur in peiorem exitum.

Tertiò, si iuramentũ est indifferens, id est, quando se haberet ad bonum & malum: vt si quis iurat rectori obedire, intelligetur in licitis & honestis. l. non videtur. §. qui iussu. ff. de reg. iur. c. 1. de reg. iur. lib. 6.

Quartò, non seruatur iuramentum, quando excludit opus ex charitate faciendum, vt si quis iuret, quòd non faciet eleemosynam, vel nihil ex charitate dabit. Panormitan. in cap. si verò. columna tertia. de iureiurando.

Quintò, quando excluditur opus de genere bonorum, vt quando quis iurat quòd nunquam erit Episcopus, vel religiosus, c. qui Episcopatum. 8. q. 1. vel iurat non doctorari. Bal. in tracta. statu. in verbo, iuramentum. q. 6.

7 Sextò, dicitur vergere in peiorem exitum quãdo est indifferens, neque meritorium, neque demeritorium: nisi tamen in aliquo casu efficeretur demeritorium, vt si iurarem non loqui tecum: si viderem te peccare, te corripere teneor, licèt iurauerim. Arch. in c. si aliquid. 22. q. 4. vide 17. casus, in quibus iuramentum promissorium non obligat, per Angel. de Claua. in sua summa. in verbo, iuramentum. in §. 5.

Quæritur an de iure canonico oriatur actio, Inn. in c. nouit. de iudic. & in cap. cùm venissent. col. 2. de iustit. tenet, quòd non, quia non debet tradi differentia inter ius Canonicum & ciuile, nisi expressè inueniatur, cap. 1. de oper. noui nuntia. sed non reperitur differentia: ergo iuri ciuili stabimus, fatetur tamen quòd potest cogi ad obseruationem per viam denuntiationis Euangelicæ. d. c. nouit.

Iuramentũ promissorium an de iure Canonico pariat actionem?

Secundò, vbi verba diriguntur ad iudicem, oritur officium iudicis, glo. sing. in l. si soror. C. de colla. sed verba diriguntur ad iudicem, c. fin. de foro compet. lib. 6. vbi text. vult, quòd iurans cogatur per iudicem Ecclesiasticum ad obseruantiam iuramenti: & ista est communis opinio, & verior, teste Ias. in l. iusiurandum quod ex conuentione. in fin. princip. ff. de iureiuran.

Contrarium tenet Hostiens. Ioan. Andr. & Panor. in d. cap. cùm venissent. & ibi Imol. dicit esse communem opinionem Canonistarum, & Bart. hîc. Primò, quia ius Canonicum dicit, omne iuramentum, nisi vergeret in dispendium salutis æternæ, esse seruandum. c. cùm contingat. de iureiuran. cap. quamuis. de pact. lib. 6. postquam dicit obseruandum, ergo oritur actio, & exceptio. l. statuas. ff. de acquiren. rerum dom. glos. in versicul. custodiatur. in d. authen. sacramenta. C. si aduers. vend. & c. 1. de pact.

Secundò, vltra Bart. probatur sic: Vbicunque oritur obligatio, ibi & actio oriri debet. l. licet. §. ea obligatio. ff. de Procurat. Ias. & alij in Institut. de actio. in princ. sed ex iuramento obligatio de iure Canonico oritur, text. in c. qui sacramento se obligauit. 22. q. 4. & c. omne. 22. quæst. 1. text. in clem. Romani. col. 3. de iureiuran. ibi, ***Et quòd nunquam fecerit iuramentum, propter quod foret ad iuramentum fidelitatis obligatus.*** & ibidem col. penult. sub prædicto suæ obligationis iuramento, &c. aut regula, non est obligatorium à contrario. de reg. iur. in 6.

De eadem re.

Tertiò, postquam ex pacto nudo oritur actio illo iure, fortius & ex iuramento, cap. 1. de pact. & quòd oriatur actio, est glos. sing. in c. quoties cordis. 1. q. 7. & communiter Doct. in d. c. 1.

Eiusdem cõfirmatio.

Postremò facit c. per tuas. in fin. de arbit. ibi, ***Quia iuramento potuit seipsum personaliter obligare.*** & istam opinionem æquiorem & veriorem puto. quã tenet Barbat. in rub. de iureiur. in clem. col. pen. & seq. & Fortu. in d. c. 1. num. 25. de pact. & ista est communis, teste Corseto in tracta. de iureiur. q. vlt. quem sequitur Ioan. de Selua in tractat. de iureiur. in 3. parte. q. 1. vbi hanc conclusionem limitat 24. modis, quos ibi videre poteris.

Non obstant argumenta contraria: quia posito pro constanti, quòd ex iuramento promissorio, de iure ciuili oriatur actio, fortiùs de iure Canonico, nec refragatur, quòd imò officium iudicis oriatur, quia quoddam est, quod etiam deseruit actioni, Bar. in l. j. ff. de iurisd. om. iud. & sic de illo potest intelligi, vt ait Innoc.

Officiũ iudicis actioni deseruiens.

Et per hoc infertur, quòd perperàm sensit hîc Bar. dum generaliter dicit iuramentum non obligare etiam naturaliter, per hunc textum, alioqui posset fideiussor adesse, l. j. & l. stipulatus. suprà, eodem. quod non potest, vt hîc: sed hoc ex eo est hîc, quia deficit materia, vt suprà declaraui, & etiam, quia lex prohibet, aliàs secus.

In quantum Bartol. dicit hîc, quod ex iuramento facto Deo non obligor: loquitur contra text. in cap. debitores. de iureiu. ibi, *Cogendi sunt Domino reddere iuramentum.* & Matth. c. 5. Reddes autem Domino iuramenta tua. Ideò dico, quòd quando iuro dare Deo centum, tunc videtur Deus acceptare, & ministri Ecclesiæ habebunt, l. si quis ad declinandam. C. de Episcop. & cleric. & sic potest intelligi Bartol. Aliquando iuro præsenti dare decem, & videtur acceptare, & sic est consensus duorum, saltem tacitus, l. qui ad certum. ff. loca. c. qui tacet. de reg. iur. lib. 6. aliquãdo iuro me dare absenti, & loquitur l. certum. §. si quis. ff. de confess. Item absentia partis repletur præsentia Dei. l. properandum. §. sin autem reus. C. de iudiciis.

Iuramentũ Deo factũ.

Secundò, probatur postquam de iure Canonico secundũ eum, oritur actio, ergo & obligatio naturalis: quia alioqui ius Canonicum non diceret illud seruandum, prout dicit in c. j. & per totum titulum de iureiuran.

Tertiò postquam oritur obligatio naturalis de iure Canonico, ergo & de iure ciuili: quia ius naturale est immutabile, §. fin. Instit. de iure natur. gent. & ciuil. & iure naturæ teneor obseruare iuramentum: ideò cùm lex naturæ sit immutabilis, cuius est interpres & sator Deus, teste Cicer. nõ erit alia lex naturæ Romæ, alia hîc, sic nec alia de iure Canonico, alia de iure ciuili, ergo idem erit in vtroque casu.

Parti quomodo iurãdo promittatur.

Item dum dicit, quòd iurando nõ promitto parti, sed Deo, loquitur contra tex. in cle. vnica. de iureiur. vbi ponitur forma iuramenti Imperatoris, videlicet, *Iuro coram Deo & Beato Petro, me de cætero protectorem, procuratorem & defensorem fore summi Pontificis, & huius sanctæ Romanæ Ecclesiæ, in omnibus necessitatibus, & vtilitatibus suis, custodiendo, & conseruando possessiones, honores, & iura eius, &c.* En ergo, quomodo promitto parti, teste Deo, & coram Deo: alioqui pars non posset promittere iuramentum, vt facit, c. ij. de sponsal. l. remittit. ff. de iureiuran. glos. in verbo, sententia. l. j. ff. de fer. nec parti acquireretur aliquid ex iuramento.

Item est text. in l. cùm quis decedens. §. codicillis. ff. de legat. 3. ibi, *Patruo suo iuraui.* & sic potest quis iurare præsenti se daturum, & absenti. l. certum. §. si quis absente. ff. de confess.

Tertium est iuramentum actus inualidi confirmatorium, de quo plenè infrà dicetur.

Ratio dubitationis huius principij erat ex l. si quãdo. §. fin. ff. de oper. libert. vbi pro liberto iurante potest quis fideiubere: ergo videbatur etiam pro alio, cùm non aliter obligetur libertus, quàm liber. Contrarium hîc statuitur in alio: quia postquam alius non obligatur, ergo fideiussor non potest accedere obligationi, quæ non est, quia iam liber est, l. qui contra. sup. eod. & l. fideiussor obligatur. illo tit. nec admitto quod dicit Paul. hîc, eò fideiussorẽ non teneri, quòd principalis teneretur Deo, & fideiussor parti, & hoc non potest esse, l. obligari. ff. de fideiussor. secus quando libertus iurat patrono, quia tunc iuramentum habet vim promissionis factæ parti, dic vt suprà dixi.

Decidendi huius text. ratio.

Summarium Bar. sup. reprobaui in eo, quod dicit generaliter iuramentum non posse inducere obligationem: ideo ego sic sumo, Pro non obligato non potest accedere fideiussor. Primum not. etiam suprà fuit

8

in præfatione elucidatum.

Secũdò notat Bar. quòd in obligatione facti potest accedere fideiussor, si principalis sit obligatus: nam hîc ideò non tenetur fideiussor, quia principalis non tenebatur.

Fideiussor in obligatione facti.

Oppono, quòd fideiussor tunc non possit obligari, quia factum vnius, non est alterius: imò eiusdem hominis diuersa facta sunt inspecta varietate temporis, l. si non sortem. §. libertus. ff. de condict. indeb. §. j. & in auth. de instru. cautel. & fid. colla. 6. ergo aliud videretur fideiussor promittere, quod non valeret. l. si ita fideiussorem. suprà, eod.

Oppositio.

Respondeo, pro declaratione facias casus sequentes. Primus est, fideiussor simpliciter fideiubere pro alieno facto potest, & intelligitur fideiubere omni modo, quo valere potest, l. quoties. ij. sup. de verbor. obli. l. cùm filius. §. j. eod. tit. l. cùm ostẽdimus. §. fi. de fideiuss. tuto. tum quia curabit principalẽ debitorem factum adimplere, tum etiam quod si principalis non faciat, fideiussor tenebitur, per iura prædicta.

Responsio. 9

Secundus casus est, quando in fideiussione promittit ipsum interesse ratione facti, & tũc valere dubium non est, l. stipulatus es opus. de fideiusso. Bal. in margar. in verbo, fideiussio. in 23. q. nec videtur promittere rem diuersam: nam principalis etiam videtur promittere interesse, si alius non faciat, l. stipulationes. §. Celsus. ff. de verbor. obliga. secus in obligatione dandi. d. l. si ita fideiussorem.

Fideiussor promittẽs interesse ratione facti.

Tertius casus est, quando promitto factum perfectum, tunc valet, vt, promitto dare librum scriptum à tali scriptore: eo enim casu potero facere quod per ipsum fiet, & posteà dabo. l. continuum. §. si ab eo. ff. de verbor. oblig.

Quartus casus est, quando promitto factum non perfectum, vt promitto & fideiubeo quod ille faciet domum, & tunc non valet: quia factum alienum omnino promitto, l. sicut. de fideiusso. potest tamen fideiussor promittere pœnam, ad quam non tenebatur debitor principalis, & ad eam obligatur, quod est singulare, secundum Angel. & Imol. ibi.

Factũ alienũ promitti nõ potest. 10

Quintus casus est, quãdo promittit se curaturum quod principalis faciet, & valet, l. inter stipulantem. in prin. ff. de verb. obli. &, an fideiussor liberetur per mortem principalis, vide Panor. consil. 90. Circa primum. in 1. volu. tenentem, quod sit liberatus, & plenissimè Hyppol. Marsil. in rub. suprà eod. q. 20.

Fideiussor quis morte debitoris liberetur.

Sextus casus est, quando promisit se facturum id quod principalis promisit, & valet, si sint eiusdem peritiæ, l. nemo. ff. de duob. reis. aliàs non: quia diuersum videtur promittere, d. l. si ita. de fideiusso. quod est notandum: nam per hos casus plena & facilis redditur materia.

Nunc superest videre, quando iuramentũ habeat confirmare actum inualidum, & hîc Bar. plenissimè tractat, & alibi nõ inuenitur prout ipse asserit, describendo decem casus in quibus iuramentum hoc, an valeat, discutit.

Primus casus est, quando contractus est cõtra bonos mores, tunc nõ validatur iuramẽto. per reg. non est obligatorium. de reg. iur. lib. 6. quia iuramentum nõ est institutum, vt sit iniquitatis vinculum. c. inter cætera. 22. q. 4. c. 1. de consuet. lib. 6.

Iuramentũ nõ cõfirmat cõtractum cõtra bonos mores.

Quæro, qui dicantur boni mores? Respondeo, qui congruunt rationi naturali: mali verò, qui à ratione dissentiunt. Vnde dicunt Theologi, quod est contra

Boni mores de quibus intelligantur.

ius

ius naturale, peccatum est, Thomas in secunda secũdæ quæstione 162. artic. primo. & q. 198. artic. 14. & prima secundæ. q. 21. art. primo. probatur in c. primo. de cõsuetu. lib. 6. vbi illud, quod fit contra ius naturale, inducit periculum salutis æternæ: & sic peccatũ est. Fortu. in tract. de vltimo fine iuris canon. & ciuilis. numero 256. & Feder. consil. 140. Punctus. circa finem.

Aduertendum est quòd quidam sunt boni mores naturales, id est, de iure canonico, alij sunt boni mores ciuiles. Primo casu, contra bonos mores dicitur, quando inducit peccatum: vel homines ad peccandum. Bal. & alij in l. pacta quæ contra. C. de pactis. Bal. in l. pactum quod dotali. 19. q. de collatio. l. non dubium. 17. opposit. de legib. & sic intelligitur d. reg. non est obligatorium, non de bonis moribus ciuilibus. Alex. consil. 21. Attentis. col. 4. in 3. vol. Decius consil. 655. Viso. col. 3. Felin. in c. si diligenti. correla. vlt. limitatione 6. de foro compet.

Boni mores ciuiles concernũt honestatẽ publicam.

Illud dicitur contra bonos mores ciuiles, quando artificio iuris ciuilis inductum est. Felin. in c. si diligenti. numer. 30. de foro compet. vnde quicquid est improbum, vel inhonestum, dicitur contra bonos mores ciuiles. Ias. in d. l. pacta. notab. 2. Alex. consil. 7. Viso. col. 3. vol. 6. Ias. in l. ex ea. §. primo. not. 2. ff. de verborum obligat. vel illud, quod est contra honestatem publicam. l. item apud. §. sed quod adiicitur. ff. de iniur. Ioan. Riminald. in l. pacta quæ cõtra. col. prima. C. de pact.

Et si statuto vel consuetudine cautum sit, quod factum contra bonos mores non valeat, debet intelligi de naturalibus. §. singulorum. Instit. de rer. diuis. Thom. in prima secũdę. q. 100. artic. primo. & Paul. ad Roma. 2. c. Gentes, quæ legem nõ habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt. & Dauid Psal. 40. Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Posset etiam intelligi & de bonis moribus ciuilibus, cùm statutum intelligi, declarari, & restringi secundum ius ciuile debeat. l. omnes populi. & ibi Bar. ff. de iustit. & iure.

Iuramentũ non firmat pactũ futuræ successionis.

Ex quo infertur, quòd pactum futuræ successionis, per quod inducitur votum captandæ mortis alicuius, non firmatur iuramento: quia est cõtra bonos mores. l. fi. C. de pact.

Pactum de non succedendo firmatur iuramento.

Nec refragatur c. quamuis pactum. de pact. lib. 6. vbi iuramentum valet super pacto de nõ succedendo, quia cõsiderare debemus quoddam esse pactum de non succedendo, & istud bene firmatur iuramento. d. c. quãuis. Benedic. in c. Raynutius. in vers. duas. num. 193. cum seq. de testa. quia hoc introducit ius ciuile propter inconueniens, quod poterat sequi: quod est, si filius videret se successione priuatum propter suum pactum, non curaret præstare obsequia patri, vt debet. Ideò, vt filius incitetur ad obsequia præstanda patri, & ad viuendum honestè, noluit ius ciuile, quòd dictum pactum valeret: tamen ius canonicum fauore religionis statuit contrarium. Imol. d. c. cùm contingat. col. 25.

Quare pactũ de succedendo, nõ valeat.

Aliud est pactum de succedendo: & istud nõ valet etiam cũ iuramento, quia inducit votum captandæ mortis: & istud est cõtra bonos mores naturales, id est, de iure canonico, & sic non firmatur iuramento. c. ne captandæ. & c. detestãda. de concess. præbendæ. libr. 6. & etiam quia auferret liberam testandi facultatem, contra l. primã. C. de sacrosan. ecclesiis. Itẽ frater malignaretur fratri succedere debẽti: sicut cogitur, Genes. 27. vbi sic dicitur, Oderat ergo Esau Iacob, pro benedictione, qua benedixerat ei pater, dixitque in corde suo, Veniẽt dies luctus patris mei, vt occidam Iacob fratrem meum, &c.

Simile pactũ priori.

Idem dicendum est in pacto, de certo modo hæreditate disponenda, sine cõsensu illius de cuius successione agitur: quia cùm videatur inducere votum mortis captandæ, censetur contra bonos mores: ideò non valet. not. in d. l. fin.

Pactũ auferẽs liberã testamẽti factionem.

Secundò infertur, quòd pactum per quod aufertur libera testamenti factio, est contra bonos mores: ideò non firmatur iuramẽto. l. stipulatio hoc modo. ff. de verbo. oblig. Bar. hic intelligit de iure ciuili, sed de iure canonico, cùm iuramentum possit seruari sine detrimento salutis æternæ, venit seruãdum, alioqui est periurus. Imol. in d. c. cùm contingat. in primo membro. valebit tamẽ actus, cùm iuramentum tendat contra substantiam actus, qui est vt testamẽtum dicatur vltima voluntas, quæ sic nõ dicitur, nisi esset reuocabilis. Ideò iuramentum non impedit reuocationem, licèt faciens contra iuramẽtum sit periurus. gloss. in c. si. de Procurat. lib. 6. vbi multa addidi, glo. in c. vltima voluntas. 13. q. 2.

Pactũ quod matrimonij libertatem impedit.

Tertiò infertur, quod pactum per quod impeditur libertas matrimonij, est cõtra bonos mores. l. Titia. ff. de verborum obligat. nec firmatur iuramento. c. Gemma. de sponsa. Aufrer. in Decis. Tholosan. quæst. 291.

Pactũ adulteræ cum adultero.

Quartò, pactum factum cum muliere adultera, de contrahendo post mortem sui viri cum adultero, non valet, nec firmatur iuramento: quia est contra bonos mores naturales: & inducit votum captandæ mortis. Aufrer. in Decis. Tholos. q. 382.

Iurans occidere, vel adulterari nõ obligatur.

Quintò infertur, quòd conuentio turpis non firmatur iuramẽto, nec valet. l. generaliter. & l. si plagij. ff. de verb. oblig. & sic qui iurauit occidere, vel adulterari, non tenetur: imò magis placent transgresiones, quàm obseruationes iuramenti. §. primo. in authen. Scenicas. §. non solùm si fideiussores, &c. colla. 5. Feder. consil. 140. Punctus. & c. Angel. in §. æquè. colum. 3. Instit. de except. quod eis permittitur. C. de nupt. ideò magis placuisset Deo reuocatio iuramenti Herodis filiæ facti, quàm executio in Ioannem. c. actione. 22. quæst. 4.

Iurans occidere patrem.

Sextò infertur, quòd qui iurauit occidere patrem, non obligatur. c. primo. & per totum. 22. qu. 4. & est variatio melior, quàm executio. c. magnæ. 22. q. 4.

Iurãs vxorem expellere.

Septimò, qui iurauit vxorem, & liberos siue filios expellere. c. quintauallis. de iureiur. c. inter. 22. q. 4.

Iurans non alere patrẽ, vel filios.

Octauò, qui iurauit non alere patrem, vel filios, non obligatur, quia contra bonos mores est. Alexan. consil. 7. colum. 3. vol. 6. allegat Bald. in d. l. pactum. q. 19. text. in l. conditiones. ff. de conditio. instit. c. cùm quidam. §. fi. ff. de iureiur.

Nonò, non valet iuramẽtum, vt non agatur cum vxore rerum amotarum: quia per illud inuitarentur mulieres ad furandum & delinquendum. l. conuenire. ff. de pactis. dotal. l. iurisgentium. §. & generaliter. ff. de pact.

Absolutio iuramenti dolo præstiti.

Decimò iuramentum dolo, vel metu præstitum, non valet de iure ciuili. authen. sacramẽta puberum. C. si aduersus vend. de iure verò canonico obligat: sed potest peti absolutio, gloss. & Doctor. in d. c. si verò. & ista est communis opinio Canonistarum.

Iuramentũ non firmat promißionẽ rei non existentis.

Vndecimò infertur, quòd nõ valet promisſio beneficij non vacantis, quomodocunque fiat. c. detestanda. & c. seq. de conceſſ. præbendæ. libr. 6. nec firmatur iuramento, cùm ſit contra bonos mores: quia inducit votum captandæ mortis. not. in c. 2. de conceſſ. præbend.

Abſolutio iuramenti quãdo non petenda.

Duodecimò infertur, quod quando iuramentum eſt contra bonos mores naturales, non requiritur abſolutio, vt quis veniat contra: quia iuramentum non eſt obligatorium. vt d. regula. & hoc expreſsè firmat Panor. in qu. 1. incipien. Stante ſtatuto. col. 14. verſ. Tertius eſt caſus. & ad elucidationem illius regulæ vide abundantiùs per Lucam de Penna in l. iij. col. 4. de prædiis curial. libr. 10. Angel. in §. æquè. col. 5. cum ſeq. de exceptio. in Inſtitu. & Chriſtopho. de Caſtellan. in ſua prima diſputatione. col. 4. in 2. concluſ. & Feder. de Senis, cõſi 140. Aegidius Bellamer. conſil. 3. Alex. conſil. 7. num. 9. in 6. vol Decius conſil. 655. ad cautelam tamen melius eſt abſolutionem petere. c. cùm quidam. in fi. de iureiur. Alex. in l. ſtipulatio hoc modo. col. 3. ff. de verbor. obligat. vide Ioan. Berber. in viatorio iur. rubr. de donatio.

Iuramẽtũ non firmat cõtractum inualidum ob publicã vtilitatẽ.

Secundus caſus, quando contractus reprobatur fauore publicæ vtilitatis principaliter, tunc nõ confirmatur iuramento. l. ij. & l. quemadmodum. C. de agricol. & cenſitis. c. ſi diligenti. de foro competenti: quia non eſſet ſeruandum, ſi adferret damnum priuato fortiùs quando vtilitati publicæ. c. ſicut. 2. c. intellecto. de iureiur. & quia non debet eſſe iniquitatis vinculum. c. inter cætera. 22. qu. 4. ſequitur Aufrer. Tholoſ. Deciſ. q. 381. gloſſ. in verb. iureiurando. in tit. de pignorib. quæ ad cultum diuinum.

De eodem.

Ex quo infertur, quòd iuramẽtum interpoſitum ſuper alienatione rerum, quæ ſunt ædibus adfixæ, nõ firmat contractum prohibitũ propter publicam vtilitatẽ principaliter: ne vrbs deformetur ruinis. l. cætera. ff. de legat. primo. & l. ſenatus. de contrah. empt. in Ordina. Regia Philippi Pulchri, prima: dicẽdum eſt tamen, quòd poſtquam à iure canonico nõ reperitur improbatum, & cum eo iure omne iuramentum, quod poteſt ſeruari, ſine detrimẽto ſalutis æternæ, ſit ſeruandum. d. c. cùm contingat. hoc etiam erit ſeruandum: quia in aliquibus caſibus licitum eſt detrahere adfixa domui: vt nota. in d. l. cætera. & per Soci. in tract. fallentia. regula 222. Legari. ergo iuramentum videtur quòd poſsit hoc operari. Imol. d. c. cùm contingat. col. 17. & hoc reſpectu iurantis, ſed reſpub. ſi viderit ex hoc ſubire detrimentum, poterit contradicere, & non obſtante iuramento prohibere, ne res ſic tradatur, vt notatur in rub. C. de operis publ. facit l. ſi quis in graui. §. verum. ff. de Senatuſconſul. Syllanian.

11

Pactum de inſtãtia litis prorogata, iuramẽto firmatũ.

Secundò infertur, quòd pactum per quod prorogatur inſtantia litis, non firmatur iuramento, quia contra publicam vtilitatem. l. properãdum. C. de iudic. ſed de iure canonico non videtur contra publicam vtilitatem, cum eo iure non ſit præfixa inſtantia in cauſa principali, nota. in c. penult. ſecũdum vnum intellectum, de iudic. Ergo iuramentum ſeruari debebit, cùm ſine detrimento ſeruari poſsit. c. ſi verò. de iureiur. Iacobi. contra Bart. in d. l. properandum. ita tenet.

Pactum de opus nouũ nuntiando, in cauſa publica.

Tertiò, non firmatur iuramento pactum, ne opus nouum nuntietur in cauſa publica, l. iuriſgentium. §. ſi paciſcar. ff. de pact. dicerem etiam hoc iuramẽtum ſeruandum: quia licèt is, qui iurauit, nõ nuntiet, alius poterit nuntiare, & hoc tenent Paul. & Iaſ. in d. §. ſi paciſcar.

Quartò, infertur, quòd ſi ſtatuto caueatur, vt debitor frumenti liberetur ſoluẽdo decem ſolidos pro corbe, vel ſextario frumenti, vt ciuitas abundet frumento: cùm tale ſtatutum ſit ob publicam vtilitatem principaliter tum inductum, tali ſtatuto non poterit renuntiari, etiam cum iuramento. Bart. hîc. dic tamen, quòd poſtquam poteſt ſeruari ſine detrimento ſalutis æternæ, venit ſeruandum ſecundum ius canonicum. hoc tenet Alex. conſil. 27. Viſo. numero 9. in primo. vol. poteſt tamen peti abſolutio ſecundum eum ibi. Corne. conſil. 78. Quanquam. vol. primo. 12

Alienatio ſerui adſcriptitij.

Quintò infertur, quòd ſi alienetur ſeruus adſcriptitius, non tenet alienatio, etiam cum iuramento: quia videtur eſſe prohibitum propter publicam vtilitatem principaliter, videlicet ne cultura agrorum deſeratur. tex. & ibi gloſſ. in l. ij. C. de agrico. & cenſit. lib 11. tamen, quia non reperitur iuramentum à iure canonico improbatum, poteſtque ſeruari ſine detrimento ſalutis æternæ, ideò ſeruãdum erit: quia poterit locari fundus colendus alteri: vel alij emere, vel locare ad colendum poterunt dictum fundum: quia multi ſunt fundi, in quibus nõ ſunt illi adſcriptitij, maximè in hoc regno, tamen cultura ob hoc non deſeritur. Imol. in d. c. cùm contingat. col. 17. De iſtis ſeruis vide gloſſ. in conſuetud. Burgundiæ. in rubr. *des mains mortes*. per Chaſſan.

Poteſtas iuramenti à Canonibus dependet.

Nec obſtat c. ſi diligenti. quia ibi loquitur, quando actus nedum eſt improbatus ob publicã vtilitatem, verùm etiam, quando eſt expreſſè à canonibus improbatus, vnde in fine tex. dicitur, quòd iuramẽtum ſeruare non potuit, quia cõtra ſtatuta canonica, aliàs ergo remanere debet, quod quidem iuramentum etiam contra publicam vtilitatem appoſitum, eſt ſeruandum: quia poteſt ſeruari ſine detrimento ſalutis æternæ: fallit, quando eſt à canonibus expreſsè improbatum à quibus iuramenti poteſtas dependet.

De eodem.

Nec obſtat ſecundum, quòd habeat præiudicare iuri reipub. quia non præiudicat, ſed potius præiudicat diſpoſitioni factæ propter publicam vtilitatem: quod non videtur eſſe prohibitum: nam firmat iuramentum contractũ ſuper re dotali initum, licèt propter publicam vtilitatẽ fuerit prohibitus, etiam melius eſt remp. pati, quàm hominis animam damnari, cùm ſit præferenda quibuſcunque rebus, etiam vtilitati publicæ. l. ſancimus. C. de ſacroſ. eccleſ. Imò maior eſt vtilitas publica, Theologicè loquendo, in ſeruando iuramentum, quàm alia reip. vtilitas: vt in Euangelio, Gaudium eſt in cœlis ſuper vno peccatore, &c. Et ſic, de duobus malis maius, videlicet damnatio animæ eſt fugienda. c. duo mala. diſt. 13. & c. nõ ſolũ. 22. q. 4. & maior eſt amiſsio vnius animę, quàm omnium corporum. c. ſi habes. 24. qu. 3. Et etiam ius ciuile, licèt reputet aliquid contra publicam vtilitatem principaliter, non per hoc ſequitur quòd de iure canonico illud etiam debeat reputari contra publicam vtilitatem, niſi hoc exprimatur, vt patet de prorogatione inſtantiæ. Imol. in d. cap. cùm contingat. columna 17.

Eiuſdẽ cõfirmatio.

Nec refragatur, quòd ius canonicũ videatur approbare diſpoſitionem iuris ciuilis, quando non probet, cap. primo. de noui oper. nuntia. quia hoc verum eſt, quãdo actus nõ eſt iuratus, ſed quãdo eſt iuratus &,

& ius ciuile non obseruat, non videtur ius canonicum approbare illum actum. notatur in d. cap. si diligenti.

Nec ius ciuile poterit iuramenta improbare, cùm sint iuris diuini: Reddite iuramenta vestra Deo. Matth. 5. & c. & si Christus. de iureiur. c. magnæ. de voto. & c. si peccatum. 22. q. 1. sed seruabit iurans suum iuramentum, quod si esset detrimento publicæ vtilitati? Respond. impediet ne seruetur, vt suprà dixi: quia illud iuramentum non impedit rempub. nec ligat. Et sic non obligatur in foro Cæsareo pars quæ iurauit ad seruandum prædictum iuramētum, licèt anima ligetur, vt in fine istius legis dicetur.

Iuramentū quomodo actū inualidū de iure canonico cōfirmet.

Tertius casus est difficilior cæteris, quando actus improbatur à lege, ratione vtilitatis priuatæ principaliter, & publicæ secundariò, tunc iuramento confirmatur, secundum ius canonicum. d. c. cùm contingat. & c. licèt mulieres. de iureiur. lib. 6. gloss. in verb. iureiurando. in tit. de pignor. cult. diui. in prag. sanct. Soci. consi. 279. Visa donatione. col. prima. vol. 2. tum quia cōtinet æquitatem, qua nulla est maior, quàm salus animarum. l. sancimus. C. de sacrosan. ecclesiis: & quia sine interitu salutis æternæ seruari potest.

Alienatio rei dotalis iuramento firmata.

Ex quo infertur, quòd alienatio rei dotalis, quæ principaliter ratione vtilitatis mulieris est prohibita, ne careat dote, & sic non possit nubere, & secundariò fauore publico, ne impediatur liberorū procreatio, vtque ciuitas hominibus impleatur liberis. l. prima. ff. solut. matr. l. lex Iulia. ff. de fund. dota. l. prima. §. & cùm lex. C. de rei vxor. actio. tamen firmatur iuramento. d. c. cùm contingat. Guido Papæ in Decis. Delph. qu. 190. In honorariis. Aufrer. Decis. Tholos. quæst. 382. Item fuit quæsitum an iuramentum, &c. Alex. consi. Viso instrumento, &c. vol. primo. & consil. 32. Consideratis. in 2. vol. & consil. 21. Attentis col. 4. vol. 3. nam vir sine dote inuenit vxorem nobilem & generosam, ac pulchrā, & virginem, quæ est prima dos, inuenit certè pellem pro pelle, ob id matrimonium non prohibetur.

13 Imò, apud Babylonios matrimonia sic tractabātur, quotannis stato die locóque puellas suas congregabant: formâ præstantiorem plura offerenti despondebant: deformiorem autem minore dote accepturo nuptui dabant, dotémque ex accepta, in formosioris collocatione, pecunia persoluebāt, ita ex in deformibus deformium dos parabatur. teste Fulgo. lib. 2. de instit. antiq.

Aduertendum est tamen, quòd licèt illa capitula, non dicant contractum confirmari, sed solùm dicant iuramentum esse seruandum tamen contractus remanet validus, quasi iurando liceat alienare. gloss. in authen. sacramenta. in verbo. obseruari. C. si aduersus vendi. quod est magni effectus, vt infrà dicetur.

Iuramentū confirmat cōtractum à lege prohibitum. Restrictio.

Ex quo infertur, quòd si lex prohibeat contractū, seu alienationem tātùm, vt in l. Iulia. ff. de fundo dota. non alie. confirmatur iuramento. d. cap. cùm contingat.

Si verò lex præciperet personæ, & diceret, mulier nō alienet: vel, quòd aliquis non emat, tunc talis cōtractus iuramento non confirmatur, quod sic probat hîc Bart. qui facit contra præceptum legis constitutæ ab habente potestatem, peccat mortaliter: quia scriptum est, qui non obedierit Principi morte moriatur. c. 2. de maior. & obed. ergo prohibitus ne alienet, alienando, vel aliàs recipiendo, peccat mortaliter. Iuramentum ergo interpositum super obseruatione peccati mortalis est nullum, quia ita demum debet seruari, si non vergat in dispendium salutis æternæ. c. si verò. de iureiur. Calde. consil. 9. An iuramentum. rub. de iureiuran.

Vltra Bar. facit, quia in hoc iuramento deficit vnū ex tribus comitibus, videlicet iustitia, quæ omni iuramento debet inesse. c. animaduertendum. 22. qu. 2. & c. & si Christus. de iureiur. & quia iuramentum nō ad hoc inductum est, vt sit iniquitatis vinculum, vel cuiuscunque criminis, nec iuramentum ad hoc fieri debet, vt iniusta iuratio suorum bonorum sit iniustè iurantibus spoliatio, & accipienti æterna damnatio. c. inter cætera. 22. qu. 4. 14

Alienatio rei dotalis cum iuramento.

Præterea Bar. inducit dictum Hosturi. allegatum per gloss. in d. c. licet. vbi si vir iurat alicui se non alienaturum fundum dotalem, posteà alienat cùm iuramento, non valet alienatio, secus si nulli per d. gloss. sing. secundum Bald. in c. veniens. in fi. de iureiuran. Barba. in repetit. c. Raynaldus. col. 93. de testamen. Alexand. in l. Mæuia. §. fi. ff. solut. matr. & consil. 16. Ponderatis. 3. vol. Ias. in l. duobus. §. fi. ff. de iureiur. & l. non solum. §. morte. col. 7. de noui operis nuntia. & in §. si quis postulante. numero 11. Institu. de actio. & Georg. Nat. in repet. c. quamuis. col. 5. de pact. libr. 6. & Thomas Parpal. in repetit. l. si quis maior. col. 18. C. de trāsact. Benedict. in repet. c. Raynutius. in verb. duas habens, num. 290. de testam.

Aduerte tamen, quòd gl. in d. c. licèt. format quæstionem in muliere, quæ iurauit non alienare dotem, nec alienanti consentire, nisi certo modo, & iudicis authoritate, quod longè diuersum est, teste Luc. in l. ij. C. de agrico. & censit. lib. 11. vnde Guido Papæ in suis Decisio. q. 546. Testis. & q. 593. Testis. Bal. consil. 133. in vol. primo. Fel. in c. cùm M. col. penul. de cōstitut. Cæpola cautela 172. Hyppolit. in rubr. ff. de fideiussor. q. 28. Chassa. in §. 16. in glos. *ne peut.* in consuet. Burgūd. rubr. *des droicts.* & quibus casibus valeat secundum iuramentum, de Petrucia in 8. effectu.

Lex prohibitiua an iuramēto cōfirmari possit.

Insuper subdit Bar quòd si fideiussor pro conseruanda dote detur, contra tit. C. ne fideiussor. dotium dentur, non confirmatur iuramento talis prohibitio, quia dirigitur in personam, videlicet ne mulier accipiat: ne vir det, ergo si fecerit, est factum contra præceptum legis, & ita tenet glos. in d. l. prima. dicens illi legi non posse renuntiari etiā cum iuramento: nam si mulier se cōmisit marito, ne perfidiæ causa in connubio oriatur, cur exigi debet ista satisdatio? dicit l. ij. ibidem. & hoc sequitur Bald. distinguendo tamen, consil. 487. Considerandum. vol. 3.

De eadem re.

Contrarium tenet Paul. hîc, videlicet, quòd confirmetur iuramento & allegatur, licèt hoc nō dicat, Ioan. Andr. in addit. ad Specul. in tit. de instrument. edit. §. porro. circa fi. & Bald. in l. antiquæ. in fin. C. ad Velleia. Sali. in d. authen. sacramēta. Alex. in l. si constante. §. quoties. col. 3. ff. solu. matr. Ias. in proœ. actio. num. 22. & seq. Corne. consil. 6. col. 5. in primo volu. & consi. 36. Videtur. D. de Petruc. in d. tracta. de viribus iuramenti. in 30. effectu. quia licèt legi prohibitiuæ non possit renuntiari pacto simplici, vel stipulatione: secus tamen si iuramento. Doctor. ind. c. cùm cōtingat. Vital. in tract. clausul. fol 215. in paruo vol. Iacobi. in l profectitia. §. primo. col. 2. ff. de iure dot. Soc. consi. 81. Super. col. 2. vol. 3. Ioan. Lupus in repet. c. per vestras. 5. not. de donatio. inter virum & vxor.

Et

Eiusdem decisio. Et ista sunt valde notãda propter statuta diuersa & consuetudines, vt semper inspici debeat an prohibeant contractum, videlicet vt nõ alienetur fundus dotalis, vel an prohibeant personas, vt mulier in potestate viri nullum contractum possit facere, & tũc non cõfirmatur iuramẽto, ista est doctrina Bar. (quã sequitur Angel. hîc) in d. authen. sacramenta. sed Paul. hîc contrarium tenuit, dicens se pluries contra Bar. cõsuluisse, & hanc opinionem Pauli ferè tenent omnes canonistæ & legistæ, teste Alex. cõsi. 27. Viso. col. penult. in primo volu. quia etiam si verba diri-
15 gantur in rem: tamen contra faciens videtur dici legis transgressor. l. non dubium. C. de legib. & sic videtur debere incurrere peccatum inobedientiæ, per id quod habetur in c. generali. de electio. lib. 6.

Confirmatio eiusdẽ. Item facit text. in tit. quibus alien. licet. in princip. in Instit. & l. lex Iulia. ff. de fundo dota. vbi prohibitio fundi dotalis dirigitur in personam mariti, & tamen firmatur iuramento. c. cùm contingat. & c. licet. de iureiur. lib. 6. idem habetur in d. authẽ. sacramenta. iuncta l. si. ff. de rebus eorum. & l. non solùm. C. de prædiis minor. l. prima. & 2. ff. ad Velleian.

Item facit l. quisquis. §. præterea. C. de postul. Guido Papa. q. 190. in honorariis. & multos hinc inde citat Andr. Tiraquel. in tracta. de legib. connubia. in gloss. 2. in fi. Corne. consil. 6. vol. primo. & Barba. consil. 53. col. 5. vol. 4. Ias. dicit doctrinam Bart. falsam, in l. is cui. col. penult. ff. de verb. oblig.

Obiectionis solutio. Nec obstat l. non dubium. vbi non valet contractus, nec iuramentum, verum est de iure ciuili: secus de iure canonico, vel intellige, quãdo cõtractus esset nullus, quia sit contra bonos mores naturales, vel ratione turpitudinis. Bald. & Ias. ibi. & Dec. consil. 345. Visis. col. vlt. vide Iacobi. col. 5. d. authen. sacramenta.

Item doctrina videtur verbis imposita, & non rebus, contra c. commissa. de electio. lib. 6. l. ij. C. communia de lega. Luc. in d. l. ij. & Ancharan. in repet. c. primi. de constitutio. quia verba collata in rem, concernunt potius personam, quàm res c. tãta. de excessib. prælator. Panor. in qu. 2. incipiente, Statuto. col. 5. & sequent.

Prohibitio legis quatenus extendatur. Item sufficit legislatori prohibere, quod fieri non vult, qualitercunque: nec distinguitur personaliter, aut impersonaliter. l. non dubium. C. de legib. fortior est prohibitio in rem, quàm in personam. l. aut qui. §. fi. ff. quod vi aut clam. & æquè punitur delictũ prohibitum personaliter, & impersonaliter. l. vnica. C. de superindict. lib. 10. nec debet inspici cum quo lex loquatur: sed in quem dispositionis effectus dirigatur. l. cùm pater. §. donationis. ff. de lega. 2. glos. in l. prima. C. ne fideiusso. dot. dentur. quæ dicit, quòd si quis prohibetur dare, alter prohibetur recipere. l. prima. C. de cupres. libr. 11. nec obstat doctrina Bart. quòd qui venit contra præceptum legis, peccat: quia verum est, quando comprehenderetur actus, sed actus iuratus non comprehenditur in lege, vel statuto faciente mentionem de aliquo actu. gloss. in c. cùm nõ deceat. de elect. libr. 6. & ita peccaret quis veniendo contra præceptum, siue in rem, siue in personã. Alex. consi. 27. in fi. vol. primo. Hanc opinionem in quibusdam casibus veram tradunt moderni. in c. cùm contingat. de iureiur. vbi eos vide.

Iuramentũ in cõtractu, odio creditoris prohibito, seruãdum. Quartus casus est, quando contractus in odium creditoris prohibetur, tunc iuramentum appositum in ipso contractu est seruandum. c. significante. de pignor. vbi pactum legis commissoriæ est in pignoribus reprobatum odio creditorum, qui rem magni valoris pro modico emerent, & in fraudem vsurarũ hoc fieret. Guido Papa. consil. 81. Ad decem. Iacobi. in l. pactum inter hæredem. col. 2. ff. de pact. tamen si iuramentum ibi apponatur, est seruandum: non tamen pactum confirmatur, secundum Innocentium ibi. Feder. consil. 140. Punctus quæstionis. Aufrer. d. Decis. Tholos. q. 382. Guido Papæ consil. 79. Viso ad plenum. & consil. seq. Intellige reprobari, quando fit conuentio, vt creditor habeat rem pignoratam, si in 16
termino pecunia mutuata non restituatur, secus si pactum fiat, quod creditor eam habeat iusto pretio. tex. sing. in l. si fundus. §. fin. ff. de pignorib. Corneus consil. 50. in primo vol. & de Petrucia in d. tract. in 9. effectu. & C. de pact. pignor. per totum.

Item intellige, quando illud pactum apponitur 17
statim: secus si ex interuallo. l. Titius. ff. de pignorat. act. Bar. si bene memini, in l. fin. C. de pactis pigno. Barb. consil. 72. col. 7. & seq. in quarto vol. Corrad. tract. de contract. q. 86.

Istud est magni effectus: quia simulátque obseruauî pactum meum, sum absolutus à iuramento, ideò remanebit res apud creditorem sine causa, igitur poterit petere ille, qui iurauit, quòd absoluatur, vel liberetur à iuramento, si remanet obligatus, vel agere poterit condictione sine causa contra creditorem, dat exemplum Bart. quando quis iurauit se soluturum vsuras, quod pactum est odio creditorum prohibitũ. Si ergo istud pactum potest impleri, soluendo impleatur, & posteà repetatur, si non haberet implementum: vt si iurasset se non repetiturum, & si nõ potest impleri, petet debitor se absolui (à superiore) à iuramẽto. c. debitores. de iureiur. c. tuas. de vsur. sic fuisse iudicatum Gratianopoli testatur Guido Papa in Decision. Delphin. quæst. 6. incipiente, Pactum legis. *Pactum de soluẽdo vsuras.*

Iuramenti vinculũ nõ transit ad hæredem. Alius effectus, vbicunque non firmatur contractus iuramento, quamuis iurans possit cogi ad obseruantiam iuramenti, tamen mortuo iurante non cogitur eius hæres ad obseruantiã iuramenti: quia vinculum iuramenti est personale, & non transit ad hæredem, vt vbi defunctus necesse habuisset petere relaxationem iuramenti, hæres eius non tenebitur. Innocen. Ioan. Andr. & alij in c. veritatis. de iureiur. hoc expressè tenet Bald. in l. iij. C. plus valere quod agitur. & authen. ei qui. col. penult. & seq. de bonis auth. iud. possid. Alex. consil. 129. Videretur. in fi. vol. 6.

Filiusfamilias renuncians Macedoniano cum iuramento, an soluere teneatur. Secundò infertur, quòd si filiusfamilias renuntiaret cum iuramento Macedoniano, quod est introductum in odium creditorũ. l. prima. ff. ad Senatuscon. Macedonia. posset ratione iuramenti soluere, & posteà cõdicere, vel posset se petere absolui ad cautelã, secundum Bar. hîc, quem sequitur Anto. & Imol. in d. c. cùm contingat. quando essemus in loco vbi frequentaretur, quòd filij inducerentur ad occidendos parentes: nam tunc per iuramentũ quoad effectum non tollitur ipsa exceptio. Ideò filiusfamilias soluẽs, videtur soluere timore iuramenti, & sic posset dici quòd soluendo impleuit contractum, & postea datur repetitio, secus si sponte soluerit, nõ interueniente iuramento. Imol. in d. c. cùm contingat. col. 65.

De eadem re. Hoc non videtur de iure procedere: quia si filiusfamilias soluat pecuniam, quam mutuò recepit, eam non potest repetere, cũ sit obligatus. l. qui exceptionẽ. ff. de

ff. de condict. indebit. & ibi vide Ias. & Alex. consil. 129. in fin. vol. 6.

Eiusdē cōfirmatio.

Fortius, si iuramentum interuenerit, quod potest sine detrimento salutis æternæ seruari, c. si verò. de iureiur. Felin. in c. si diligenti. col. penul. de foro compet. Imò in foro conscientiæ teneretur filiusfamilias, non obstante Macedoniano ad soluēdum, quod pro necessitate accepit. Innoc. in c. quia plerique. de immunita. eccle. ergo iuramentum illud tēdens ad sartam tectámque conscientiam, erit seruandū, nisi creditor esset in dolo, vel culpa. Roma. in l. sequitur. §. si viam. ff. de vsucap. Anto. in additio. ad Vbert. de Bonacurso. rubri. de perempt. except. in verb. Macedodiani, in fin.

Obiectionis solutio.

Nec obstat, quòd istud videtur contra bonos mores: quia filiusfamilias potest insidiari vitæ parētum. Respond. quòd quandoque filij licèt occasionaliter insidientur vitæ parentum: tamen ex quo illud quod iurat, de se est licitum, non debet attendi talis occasio ad inualidandum tale iuramentum. notatur per glo. in d. c. si verò. Imol. in d. c. cùm cōtingat. col. 41. vers. item etiam non obstat. Corne. consil. 6. In hac. col. 5. volum. primo.

Vsuræ quādo omni iure sint improbatæ.

Item notandum est bonū arg. de vsuris quæ sunt omni iure improbatę ad pecuniam filiofamilias mutuatam, quòd iure tantùm ciuili prohibetur creditorum odio: quia filij, vt possent creditoribus suis soluere, ante diem patrios inquirebant in annos, vt dicit Ouid. & refert glo. in l. si C. de pact. Vsuræ iure diuino prohibentur, igitur iuramentum.

Præterea creditor recipiendo vsuras, peccat mortaliter, & debitor qui soluit: quia lucrū prohibitum recipit, & subtrahit alienum, sed creditor à filiofamilias recipiēs pecuniam, quam mutuauit, suum recipit, & ideò alienum non subtrahit. Itaque is, qui aliquid promittit per pactum Symoniacum, cum iuramento, non tenetur tale iuramentum seruare. Ioan. de Imol. in d. c. cùm cōtingat. refert Do. de Petruc. in d. tracta. de viribus iuramenti. in 37. effectu.

Officiales, durāte eorum officio, prohibētur emere.

Idem dicit Bart. in omnibus contractibus prohibitis odio vnius partis tantùm, vt in officialibus, qui prohibentur emere durante eorum officio, propter metum impressionis. l. si per impressionem. C. quod metus caus. l. principalibus. & seq. ff. si certum peta. l. non licet. ff. de contrah. empt. l. prima. C. de contract. iudicum. & l. quisquis. si certum petat. l. fin. Si quis alteri vel sibi, quod dicit esse notādum ad statuta, quæ
18 sunt in ciuitatibus, prohibentia emere vni personæ tantùm, vt nobiles facere certos contractus, vel magnates: vt si postea faciant, etiam cum iuramento, nō firmatur contractus iuramento & hoc sequitur Angel. hîc.

Magistratus in Frācia nō prohibētur cōtrahere.

Hodie in Francia, cùm officia sint in ea perpetua, magistratus vendere non prohibentur, nec emere, nec alio modo iustè contrahere: vt vidi seruari Tholosæ, fuit enim aresto prohibitum, ne habentes officium iudicaturæ possint ipsi, nec vxores, aut domestici, conducere fructus beneficiorum.

Iuramentū firmat cōtractū prohibitū, fauore debitoris, vel minoris.

Quintus casus est, quādo contractus prohibetur fauore debitoris, tunc iuramento confirmatur: vt fauore minoris. d. authen. sacramenta. quia minus malum, minori contingit in obseruando contractum, quàm si ad pœnam æternam inuitaretur ob peccatum mortale, quod aliàs incurreretur propter contractus transgressionem. Panor. in disput. 2. incipien. Statuto. & in cap. debitores. in vlt. dist. de iureiur. & renunciatur iuri in fauorem introducto, quod est licitum. l. penult. C. de pact.

Cōtractus fideiussiōis à muliere iuramento firmatus.

Idem in contractu fideiussionis facto à muliere, cum iuramento. d. c. cùm cōtingat. nam Senatusconsult. Velleia. non iubet mulieres non intercedere, sed solùm dicit, quòd si intercedant, nō teneantur, secundum Bart. sed potior ratio est: quia potest mulier etiam sine iuramento aliquando renuntiare, & consequēter se obligare. authen. matri & auiæ. C. quando mulier tut. offic. sing. auth. siue à me. ad Velleian. fortiùs se iuramēto ligare. sic cōsuluit pulchre Alex. consil. 146. Viso themate. vol. 7.

Confirmatio alienationis rei dotalis.

Item alienatio rei dotalis confirmatur iuramento. c. cùm contingat. de iureiurand. plenè Christoph. de Castella. in disputat. incipiēte, Statuto ciuitatis Pap. & sic de aliis casibus.

Obligatio naturalis quādo ex cōuentione oriatur.

Sextus casus est, quando lex sibi non assistit: tamē non reprobat, vt l. stipulario. §. alteri. ff. de verb. oblig. quia tunc ex tali conuentione oritur obligatio naturalis, vt ibi. Idem in pacto nudo de iure canonico, & tunc talis cōuentio validatur per appositionem pœnæ, & per iuramentum. l. nuda. C. de cōtrahen. stipulatione. gloss. sing. in c. quoties. q. 7. sic consuluit Bald. consil. 114. Super primo. vol. 5. Corne. consil. 327. In præsenti. col. 2. vol. primo. Alex. consil. 185. In causa. col. 3. vol. 6. & quādo dicatur lex resistere, plenè Ioan. Imol. in d. c. cùm cōtingat. col. 76. de iureiur. post Bar. & Doctor. in d. l. cùm lex. infrà, eodem.

Debitor ratione iuramenti potest capi.

Item, licèt debitor pro ciuili debito non possit inuitus detineri, præsertim si bona possident. l. ob æs alienum. C de actio. & obliga. tamen si debitor detentus iurauerit non recedere, aut ab initio se obligauerit cum iuramento ad detentionem & carcerationem, donec satisfactum fuerit, obligatur hoc iuramento, & ratione iuramenti poterit capi & detineri. tex. in c. ex rescripto. de iureiurand. Ioan. Fabri. in §. si Instit. de iure person. & §. fi. de actio. sequitur D. de Petrucia. in 17. effectu iuramenti.

Actus deficiens ratione probatoriæ solennitatis.

Septimus casus, quando actus deficit ratione solennitatis probatoriæ, tunc iuramentum non supplet illum effectum Bar. hîc: quia fauorem publicum respicit, cui renuntiari non potest. l. ius publicum. ff. de pact. l. nemo. de lega. primo. Et dicitur solēnitas probatoria, quæ occasione probationum inducitur, sicut solennitas testium, & plerumque scripturæ, & inducitur ob publicam vtilitatem, propter euitādas fraudes. l. hac consultissima. C. de testa. & l. si vnus. ibidē. & l. contractus. C. de fid. instru. & in casibus numeratis per gloss. in c. primo. de censibus. lib. 6. vbi numerat casus, in quibus de solennitate probatoria requiritur scriptura. l. maximis. C. de nupt. Bald. consil. 414. Casus talis. & consil. seq. in 3. vol. Soci. consil. 97. Abundè. colum. 3. vol. primo. vbi dicit, quòd stante statuto, vel consuetudine, non probetur contractus, nisi duo notarij fuerint rogati, tūc etiamsi iuramentum fuerit appositum, nō probatur contractus, nec iuramentum. Panor. in d. c. cùm contingat. col. penult. quia sicut non probat contractum, sic nec iuramentum. l fi. C. de non numerata pecun. si tamen aliter constaret de iuramento, putà per testes, compellendus esset iurans seruare iuramentum, &, deficientibus probationibus, tenetur in foro animæ & conscientiæ: quia statutum non annullat obligationem in fauorem publicum, sed probationem. Ergo sufficit,

sufficit, quòd aliter de facto constet. facit c. sicut. de probatio. Panor. in d.l. cùm contingat.

Iuramētū super actu aliquoquid importet.

19 Notandum est, quòd iuramentum appositum super aliquo actu importat idem ac si diceretur, si non valet isto modo quo agitur, valeat omni modo quo valere potest. Et ideò si super testamento iuratur, & ibi non est solennis numerus testium, perinde erit ac si diceret testator, si non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum. tex. in l. cùm pater. §. filius matrē. ff. de lega. 2. qui textus singularis est secundùm Baldum in margar. in verb. codicillus. in 8. q. & verb. iuramentum. q. 12. Matthæ. notab. 56. Barba. consil. 16. col. 3. in fi. in 2. vol. & consil. 43. col. fi. ibidem. & consi. 55. col. penult. ibidem. & Curt. consil. 76. num. 26. Roman. consil. 517. Barba. in additio. ad Bal. in tit. de cõtrouer. feud. apud pares term. Ias. in §. item si quis in fraudem. num. 4. Instit. de actio. Benedict. in repetit. c. Raynutius. in verb. testamentum. in 2. num. 19. & in 3. num. 2. & seq. de testamen. de Petrucia in d. tract. de virib. iuramenti. in 4. effectu.

Probationis defectus non suppletur iuramēto.

Ex quo infertur, quòd iuramentum non supplet defectū solennitatis probatorię: nec probatio ob hoc defectiua iustificatur, & sic si in instrumēto non apponatur nomen Principis, licèt iuramētum interuenerit, non valet instrumentum. not. Barba. in rub. de fide instrumento. ex quo sequitur quòd iuramētum non supplet probationis defectum, nec probationem iustificat, & sic confessio debiti facta super causa, quę de iure est, inualida & indiscreta vocatur, l. cùm de indebito. §. fi. ff. de probatio. iuramento assertorio veritatis non confirmatur, in quo asserat talem confessionem indistinctè esse veram. Certè per adiectionē iuramenti nõ iustificatur illa informis probatio, quæ ex tali confessione indiscreta sumebatur: quia confessio indiscreta, propter adiectionem iuramenti, nõ magis asserit causam propositam in libello esse verā, quàm prius: nec magis deducit ipsam in lucem probationis, cùm per ipsam confessionem non probetur causa in libello proposita. Ideò absoluetur reus, non vi exceptionis: sed ratione intentionis non probatæ: quia non probatur per illud iuramentum: nam probatio necessariò debet concludere. c. in præsentia. de probatio. l. neque natales. C. illo tit. de Petruc. in 7. effectu iuramenti.

Iuramentū promissoriū quādo aliquem obliget.

Si verò esset iuramētum promissorium, per quod confitens iurando promittat dictam confessionem indiscretam habere ratam, & omnia in ipsa contenta tenere, vt sæpius notarij ponunt: hoc in casu debitor, ratione talis iuramenti promissorij, poterit adstringi per censuram Ecclesiasticam ad obseruantiā talis iuramenti: vt dixi suprà de iuramento promissorio. Roma. consi. 573. In casu proposito. & Ioan. Baptista in repet. l. admonendi. col. 26. ff. de iureiurand. Do. de Petruc. in d. tracta. 17. effectu. & Hyppolit. in l. prima. §. præterea. ff. de quæstio. & in l. penult. num. 63. ibidem. & in rubr. de probat. fol. 12. versic. & vltra promissa.

Iuramentum firmat cōfessionem in vltima voluntate.

Fallit in vltima voluntate, in qua propter iuramentum, confessio præsumitur esse vera. l. cùm quis decedēs. §. codicillis. ff. de lega. 2. & in auth. de iureiur. à mor præstito collat. 5. gloss. sing. in l. prima. C. de fals. cau. adiect. leg.

De eodem.

Quia non præsumitur suæ salutis immemor, maximè in morte, l. fi. C. ad l. Iul. repetund. ideo illud iuramentum facit cessare fraudem & suspicionem, & sic probationem illud iuramētum facit: quod secus est in contractibus, quia propter iuramentum non infertur, causam in libello actoris expressam, necessariò esse veram, vt suprà dixi.

Testatoris voluntatis declaratio iuramento firmata, quid importet.

Hinc infertur, quod donatio causa mortis facta coram duobus testibus, in qua requirūtur quinque, l. fi. C. de donat. cau. mort. confirmatur iuramento: quia iurans facit eam transire in donationem inter viuos: si tamen vi contractus donationis inter viuos valere posit, & vis, & natura verborum hoc importent. l. vbi. ff. de donatio. caus. mortis.

Ideò nouiter dixi, si vis & natura verborum hoc importent: vtpote, quia iuramentum fuit declaratorium voluntatis donatoris, donator etenim iurauit se velle præstari id, quod donauit: vel iurauit se habere ratam & gratam donationem, & tunc, quia nõ valet vt donatio causa mortis, valebit tamen vt valere poterit, per d. §. filius matrem. & sic tanquam donatio inter viuos propter declarationem voluntatis testatoris. sic consuluit Aret. consil. 74. Diligēter. col. 2. vbi dicit, quòd si iurãs promiserit omnia & singula in donatione, seu in instrumento donationis contenta tenere, & obseruare, & eis non contrauenire aliqua ratione, vel causa, de iure, vel de facto, per ista verba dicit irreuocabiles factas donationes causa mortis, nisi ex interuallo hæc clausula, vtpote in dicti instrumenti fine ponatur. Dec. consil. 305. Iuridicam. colum. 2.

Donatio causa mortis propter iuramentū nō reuocatur.

Si verò vis verborum & natura hoc non importat, vtpote, quia iuramentum non est declaratiuum voluntatis ipsius iurantis: sed est iuramentum promissorium de non reuocando donationē causa mortis, tunc propter iuramentum non transfertur hæc causa mortis donatio in contractum inter viuos: sed ex pœnitentia donatoris non poterit reuocari. l. si alienam §. fi. ff. de donatio. caus. mort. verùm ex iuris dispositione reuocabilis remanebit, videlicet, si donatarius præmoriatur: nã donatio causa mortis habet duplicē, sui natura, reuocationē. Vnā expressam, 20
quæ fit ex pœnitētia donatoris. l. qui mortis. ff. de donatio. caus. mor. alteram tacitam, quæ fit ex iuris dispositione, scilicet quando donatarius præmoritur donatore. Instit. de donatio. §. primo. l. iij. & ibi glo. ff. de donatio. caus. mortis. & l. nõ omnes. si certum pet. vnde licèt de donatione causa mortis tollatur vnus modus reuocationis, videlicet quòd non reuocatur per pœnitentiam, vel quòd non possit reuocari, erit irreuocabilis in casu expresso: tamē in alio casu omisso, erit reuocabilis, & remanebit sub dispositione iuris communis. arg. l. commodissimè. ff. de liber. & posthu. l. si extraneus. ff. de condict. cau. da. & probatur etiam, quia licèt donatio in omnibus casibus non sit reuocabilis, in vno tamen erit. l. Senatus. §. mortis causa. & ibi not. ff. de donatio. caus. mortis. Bal. consil. 108. Domina Ioanna. in 3. volum.

Donatio causa mortis, in donationem inter viuos translata.

Si verò in donatione causa mortis tollatur omnis modus reuocationis, vt quia donator dicit nolle in aliquo casu reuocari, & sic loquitur vniuersaliter negatiuè, tunc donatio causa mortis necessariò transfertur in donationem inter viuos, ac si mentio mortis facta nõ fuisset. & ita loquitur d. l. vbi. ff. de donatio. caus. mort. & l. si alienam. §. fi. ibidem. & l. Senatus. §. mortis. in fi. vbi ponuntur nedum verba indefinita: sed & vniuersaliter negatiua: videlicet, *& nullo casu reuocentur*, quæ verba generalia negatiua necessitatē

faciunt

faciunt transferendi donationem causa mortis in speciẽ donationis inter viuos, quæ donatio inter viuos, appellatur pura & absoluta: donatio verò causa mortis, reuocabilis. l. senatus. §. donatio. ff. de donatio. caus. mort. & §. mortis causa. per quem datur intellectus ad d. l. vbi. Et sic quando non fuerit adhibitus numerus testiũ iure requisitus in donatione causa mortis, donator poterit eam per pœnitentiam reuocare, non obstante iuramento de non reuocando, cùm non transeat in speciem donationis inter viuos: sed remanet donatio causa mortis, ergo reuocabitur, nisi vniuersaliter negatiuè fuerit appositũ iuramentum, vt suprà dixi, arg. c. ad nostram. in 3. de iureiur.
21 vbi ille, qui iurauit in omni casu seruare ordinem iudiciarium, non tenetur in notoriis: quia natura est in eis, quòd ordo non seruetur, sic & iurando non venire cõtra donationem, poterit per pœnitentiam reuocare, cùm natura ipsa sit reuocabilis, & propriè non dicitur reuocando venire contra donationem, sed si diceretur eam non fecisse, vel illud non donasse, vel non comprehendisse illam rem, tunc venire contra dicitur, quod est notandum, & hæc sequitur Benedict. in d. c. Raynutius. in verb. testamentum. 4. num. 27. & seq. de testa. vide quæ plenè scripsi in l. alienatũ. §. donationis. ff. de verbo. signifi. vbi vltra omnes distinxi quomodo possint hæ donationes cognosci.

Venire cõtra donationẽ quãdo quis dicatur.

Octauus casus est, ratione defectus solennitatis formalis, vt in stipulatione, in qua debent esse verba ex vtraque parte. si ex vna tantùm fuerint, non valet stipulatio, l. prima. ff. de verb. oblig. nec etiam confirmatur iuramento, vt sit stipulatio, prout agebatur: quia deficit forma, quæ dat esse rei. l. Iulianus. §. si quis. ff. ad exhibendum. sed iurando valebit in vim pacti nudi, & sic prout valere poterit, vt d. §. filius matrem. suprà, dixi.

Iuramentum nõ cõfirmat actũ propter defectum formæ inualidum.

Et ideò dicit Bar. hîc, quòd in toto titul. de fideiusso. cùm diximus fideiussorem non teneri, quando intercessit in duriorem causam, vel quando promisit aliud, vel quando principalis non tenetur. l. Græcè. §. illud. & seq & l. fideiussor obligari. in princip. &
22 §. primo. suprà, eodem. tamen in istis casibus iurando tenetur, non vt fideiussor, quia deficit forma fideiussionis, sed vt principalis promissor, actione ex stipulatu fideiussoria conuenietur, quoniam iurando videtur velle teneri eo modo, quo potest, & sic videtur velle donare. l. j. ff. de cõdictione indebiti. de Petruc. in 6. effectu. Bal. cõsi 495. vol. 3. Alex. cõsi. 32. in fi. vol. 4. Hyppolit. in rubr. ff. de fideiussor. q. 38. nu. 291.

Fideiussor quando nõ teneatur.

Intellige, nisi esset defectus circa cõsensum: tunc si deficiat consensus in totum, vel est certo modò limitatus, vel certa conditione, eodem modo intelligitur iuramentum, non enim se extẽdit, nisi vsque quo est cogitatum & consensum. l. fi. C. de non numer. pec. l. fin. ff. qui satisda. cog. l si libertus. de oper. liber. l. fin. ad municipal. nam iuramentum non probaret consensum. l. si per errorẽ. ff. de iurisdict. om. iud. nec iurans ignorãs videretur donare. l. cuius per errorem. ff. de regu. iur.

Iuramẽtũ non extendit se vltra, quam est consensum.

Pro notitia eorum, quæ tradit hîc Bar. aduertendum est, quòd duplex reperitur in actibus forma: quædam necessaria seu substantialis, quædam accidentalis. Necessaria est, quæ de esse rei est, & sine qua res esse non potest, & hæc forma dicitur substantialis, quæ dat esse rei, & eam in esse conseruat. l. Iulianus. §. sed & si quis. ff. ad exhibendum. Et hæc dicitur triplex. Prima dicitur, sine qua actus esse non potest, & hæc forma substantialis, à Iureconsultis dicitur solennitas intrinseca, sine qua licèt actus esse verus possit, tamen sine ea valere non posset. l. cùm hi. ff. de transact. l. quæcunque. §. fin. de publicia. in rem act. vel dicitur intrinseca: quia per se non recipit formam, sed inest vt interrogatio & responsio, ad stipulationem: institutio, ad testamentum: stipulatio, ad fideiussionem. Albertus Brunus in tracta. de forma & solen. actus. rubr. quotuplex est forma. vers. aliam etiam fieri, &c.

Forma necessaria dat esse rei.

Solennitas intrinseca quæ à Iureconsult. dicatur.

Secundò dicitur forma substantialis, solennitas extrinseca, de qua in l. sciendum ff. de verb. oblig. gl. in c. si fortè. de elect. lib. 6. Et dicitur extrinseca, quæ per se requirit formam, vt in authoritate tutoris, qui est actus separatus, & per se formatus. Bald. in d. l. sciendum. licèt ibi dentur aliæ declarationes.

Extrinseca solẽnitas per se requirit formã.

Tertiò dicitur forma necessaria, solennitas probatoria. l. si vnus. C. de testa. & suprà dixi in proximo casu.

Solennitas probatoria.

Altera est forma accidentalis, quæ adesse, vel abesse potest citra subiecti corruptionẽ, vt dicunt Philosophi, & est introducta ad verum esse, & actus ortum, & hæc potest dici actus formositas, seu specialitas, cuius formæ defectus non vitiat. l. prima. & ij. C. de formul. & impetra. subla. l. prima. §. fi. ff. de ventre inspiciend. vnde tamen Albert. vbi. suprà, circa fi.

Formæ accidentalis defectus actum nõ vitiat.

In forma substantiali intrinseca dicendũ est prout suprà dictum est, quòd non confirmatur iuramento, vt valeat prout agitur: sed in vim pacti sic, quia iuramentum potest seruari sine dispendio salutis æternæ, & ideò si stipulatio fuerit facta ex interuallo, nõ valet. l. continuus. l. quæ extrinsecus. & l. prima. §. si quis. ff. de verb. obligat. firmatur iuramento tamen, vt in vim pacti valeat.

Secundò infertur, quòd donatio facta absenti, vel venditio, sine organo epistolæ, vel nuntij, licèt non valeat (quia nullus reperitur, qui hoc recipiat) glos. in l. id quod. C. de sacros. eccles. l. consensu. ff. de actio. & oblig. l. prima. manda. tamen non firmatur iuramento, vt valeat, sicut agitur, sed in vim pacti sic.

Iuramẽtũ donationẽ, absenti factã, non firmat.

Tertiò infertur, quòd absens, qui posteà consentit, 23
& ratam habet donationem, vel venditionem, in absentia, sine organo factam, nõ potest donatorem, vel alium via actionis constringere ad obseruantiam iuramenti, cùm enim contractus ex eo iuramento non fuerat confirmatus, non potest producere actionem: sed saltem officio iudicis compellitur iurans, censura Ecclesiastica, ad obseruantiam talis iuramenti, cùm dictum iuramentum possit seruari sine detrimento salutis æternæ.

Item cùm in d. c. si verò. & d. c. cùm contingat. dicatur generaliter iuramentum licitum debere seruari, debet intelligi de obseruãtia cũ effectu, videlicet vt officio iudicis cogatur iurans, vt suprà dictũ extitit.

Quartò infertur, quòd trãsactio facta nullo dato, vel retento, non valet. l. trãsactio nullo. C. de transac. nec confirmatur iuramento, propter defectũ formæ, vt valeat tanquã transactio, sed in vim pacti nudi, sic tradit Bar. in l. si quis maior. in fin. C. de transact. de Petruc. in d. tractat. de virib. iuram. in 4. effectu.

Iuramentũ non firmat transactionem, ob defectum formæ.

Restat videre de forma substantiali extrinseca, in qua sic facienda est regula, Contractus, seu actus peccans ex defectu formæ necessariæ, & solennitatis extrinsecæ, confirmatur iuramento.

Iuramentũ confirmat actu ex defectu formæ necessariæ.

Alienatio iuramento cõfirmata.

Ex quo infertur, quòd si pupillus doli capax alienauerit prædium sine authoritate tutoris, vel curatoris, vel sine decreto iudicis, iuramento cõfirmatur talis alienatio: quia supplet tales solennitates. d. auth. sacramenta. & Bald. in l. ij. q. 9. C. de rescind. vend. & de Petruc. vbi suprà, in 8. effectu iuramenti. facit c. in præsentia. de probat.

Secundò infertur, quòd talis iurans potest compelli via actionis ad seruandum tale iuramẽtum cùm contractus sit validus & per iuramentum confirmatus. gloss. & Doctor. in d. authen. sacramenta. in verb. obseruari. secus quando contractus est inualidus, vt suprà dictum extitit.

Iuramentũ non firmat cõtractum prohibitũ ratione materiæ.

Nonus casus est, quando contractus prohibetur ratione rei, vel materiæ, super qua interponitur, vt si contrahatur super re, de qua non est commercium, tunc non validatur iuramento, nec iuramentũ obligat, quia videtur continere impossibile de facto, vel de iure. allego l. idem Iulianus §. fi. licèt Bart. alleget l. apud Iulianum. §. primo. de lega. primo. l. inter stipulãtem. §. sacram. de verb. obliga. & quia iuramentum, vel consensus priuatorum non potest supplere defectum rei. ita hîc Bar. Aduertendum est, quòd sicut in operationibus artificialibus & mechanicis, ad hoc vt fiant, & in esse producantur, requiritur præexistentia & habilis materia, super qua contrahatur & disponatur. d. l. inter stipulantem. §. sacram. ff. de verb. obliga. l. insulam. de præscript. verb. vnde causa materialis in cõtractibus est res, quæ per partes principaliter in contractum deducitur, vtpote in contractum emptionis. Causa materialis est res, substantia, & pecunia, l. pacta. ff. de cõtrah. empt. & similiter materia dicitur in aliis contractibus illud, quod in eis principaliter deducitur, & ex qua, cum aliquo, fit aliquid. arg. l. si conuenerit. 2. §. si quis. de pignor. act. l. adeò. §. voluntas. de acquir. rer. dom. & per Philos. in 2. Physico. & ibi commentator Burleus multa ponit de materia & forma. in 3. tract.

De eadem re.

Quando quæritur, an actus peccans ratione materiæ, firmetur iuramento, faciatis tres conclusiones. Quandoque contractus, seu actus inualidus peccat ex parte materiæ turpis, aut ex parte materiæ impossibilis, aut ex parte materiæ impertinẽtis. Primo casu, non firmatur iuramento, vt suprà fuit dictum.

Eiusdẽ cõfirmatio.

Secundo casu, contractus aliquando est inualidus ratione materiæ impossibilis, super qua contrahitur, & tunc talis contractus nõ confirmatur iuramento: quia iuramentum super impossibili præstitum, non valet. c. primo. & seq. de iureiur. lib. 6. quoniã impossibilium nulla est obligatio. l. impossibilium. ff. de regulis iur. siue deducatur impossibilitas naturæ, vt si cœlum digito tetigeris, Instit. de inutilib. stipulationib. in princip. siue sit impossibilitas de iure, vt res sacra, l. inter stipulantem. §. sacram. ff. de verb. oblig. vel aliàs si stipuletur res quæ non est in nostro commercio, tunc etiã non firmatur iuramento, vt suprà dixi.

Iuramẽtũ an cõfirmet pactũ deficiẽs in forma & substantia.

Quæro, an pactum contra naturam contractus intrinsecam & formalem, iuxta l. cùm precario. ff. de precario. confirmetur iuramento. Et videtur, quòd non, quia tale pactum censetur impossibile: natura enim cõtractus impossibilis, super quo interponitur, non patitur ipsum simul cum principali valere. d. l. cùm precario. In contrarium videtur, quia iuramentum super tali pacto appositum, potest sine dispendio salutis æternæ obseruari, igitur obseruandum erit. per dictum c. si verò.

Responsio.

Respondeo: Aliquando quis iurauit super pacto tantùm, & tunc tale iuramentum facit transire pactum principale in naturam alterius contractus, secũdum quod pactum, super quo iuratur, meliùs valere & custodiri poterit, cùm iuramentum habeat vim clausulæ, si non valet actus vt agitur, valeat vt valere poterit l. cùm pater. §. filius matrem. ff. de lega. 2. & suprà dixi.

Eiusdẽ solutio.

Aliquando quis iurauit super vtroque, scilicet pacto & contractu, & tunc si iurauerit generaliter dicendo, omnia supradicta rata & grata habere, & tenere, tale pactum contra naturam intrinsecam, non confirmatur iuramento generali: quia iuramentum non ex præsumpta voluntate iurantis facit tantùm relationem ad ea, quæ sunt iuris, & quæ interpretationem restrictiuã exigunt. c. ad nostram. de iureiur.

De eodem.

Quandoque quis iurat specialiter super vtroque sic, iuro habere dictum pactum, seu contractum ratum, & illud tenere, & tunc etiam istud pactum specialiter interpositum contra naturam contractus, nõ confirmatur iuramento, nec facit eum transire in naturam alterius contractus, quia iurans vult contractum valere vt agitur, quod est impossibile: ideò non valebit etiam alio modo, attamen iurans debet inquantum potest facere, ne veniat contra iuramentum, cùm possit seruari sine detrimento salutis æternæ. arg. d. c. cùm contingat.

Hæres iurantis quãdo cõtra pactum excipere possit.

Et sic infertur, cùm hoc iuramentum non confirmet contractum, quòd mortuo paciscente, seu contrahẽte, qui iurauit, hæres eius excipiens contra pactum nullatenus repelli poterit. Primò, non vi exceptionis pacti, cùm de se fuerit nullum, nec fuerit (vt dixi) iuramento cõfirmatum: & sic ex se nullam potest producere exceptionem, quæ passiuè transeat contra hæredes paciscentis.

De eadem re.

Secundò, non potest compelli hæres officio iudicis in vim iuramenti, cùm tantùm liget iurantẽ. c. per tuas de arbit. Innoc. in c. veritatis. de iureiuran.

Cõtractus ex parte materiæ inualidus, iuramẽto firmatus.

Tertia conclusio est, quãdo contractus est inualidus ex parte materiç impertinentis, vt si promittatur factum alienũ: tunc talis contractus iuramẽto quidẽ firmatur, nõ quòd promissor factũ istud alienũ præstare teneatur, l. si non sortẽ. §. libertus. ff. de condict. indeb. sed vt iurans teneatur præstare diligentiã, vt factũ adimpleat, d. c. ex rescripto & ibi glo. vlt. de iureiur. & ideò si iurauerim, quòd filia vel soror mea nubet tecũ, videor promisisse, ꝙ curabo vt eã habeas in vxorẽ, c. sicut ex literis. de sponsal. c. j. de matrim. contra interdictũ Ecclesię cõtracto, c. 1. 32. q. vlt. l. qui autẽ. §. j. ff. de constituta pecunia. Panor. in c. gemma. nu. 9 de sponsal. Ias. in §. in personam. nu. 31. Instit. de actio. Dec. consil. 313. & consil. 310. & licèt actus non valeat vt agitur, debet tamen valere, vt meliùs poterit. d. §. filius matrem. & vt suprà dictum fuit.

Transactio super re certa, iuramẽto cõfirmata.

Et sic infertur, ꝙ transactio facta super lite, vel re certa, licèt fieri nõ debeat, l. j. ff. de transact. vbi super re dubia & lite incerta fieri debet, tamen cõfirmatur iuramẽto, nõ vt valeat, prout transactio, ratione materiæ impertinẽtis: quia in transactione debet deduci (vt dixi) res incerta, l. post rem & l. fi. ff. de transact. & iuramentum nõ supplet defectum materiæ, vt suprà dictũ fuit, sed vt valeat in vim pacti, prout valere poterit. per d. §. filius matrẽ. Ias. & Iacob. in d. l. j. col. pen. Alex. in l. eleganter. in prin. ff. de condict. indebit.

Item

Et super alimentis futuris. Item transactio super alimentis futuris non valet. l. cùm hi. ff. de transact. tamen iuramento confirmatur, secundùm Bar. hîc. licèt contrarium videatur tenere in d. l. cùm hi. in princ. sed voluit ibi intelligere de iure ciuili: hîc de iure canonico. Nicellus concordia 82. Transactio. & de Petruc. in 4. effectu. in fin. de virib. iuram. dic tamen vt nō confirmetur sicut transactio: sed bene vt pactum, quicquid dicant alij.

Item super testamento, non visis verbis testamenti. Tertiò infertur, quòd licèt transactio non valeat, non inspectis cognitísque verbis testamenti, l. de his. ff. de transact. tamen firmatur iuramēto. Cuma. hîc, & Alex. consil. 11. in 2. vol. & Corne. consil. 6. In hac. col. 3. & seq. vol. primo. Alex. consil. 204. in 2. vol. de Petruc. 29. effectu. & Doctor. in l. qui Romæ. §. duo fratres. ff. de verbor. oblig. Guliel. Benedic. in verb. si absque. in 2. num. 133. cum sequ. de substitu. fideicom. quia iurans censetur in genere de omni remedio cogitasse, per quod posset rescindi actus. Bart. & alij in l. ij. C. de rescind. vend. poterit tamen peti absolutio. Iacobi. in d. l. de his.

Restrictio precedētis illationis. Intellige, si specialiter fuit legis, & testamenti habita mentio: alias secus. Alex. consil. 48. In causa. col. 3. vol. 7. quia deficit consensus. & consil. 118. Viso. col. 2. Soc. consil. 214. col. 5. & seq. vol. 2. licèt contrarium teneat Angel. consil. 94. Cùm lis. in fin. Guido Papa consil. 53. Nobilis. in fin. & consi. 87. Pro declaratione. in fi. Roma. consil. 403. Soci. consil. 281. & seq. vol. 2. Tenuit primam. & consil. 103. In casu. vol. 3. Vital. de Cāba. in tracta. clausul. fol. 205. vol. paruo. Dec. consil. 345. Visis.

Arestum Tholosanū de eodem. Imò fortius, fuit iudicatum per senatum Tholosanum inter Dominum de Caluissone, & D. de Sancto Albano, eius fratrem, renuntiationem valuisse, quamuis verba testamenti nō essent visa, nec cognita: eo quòd descripta erant hæc verba in transactione, *Remitto tibi omne ius, quamuis vocatus essem per testamentum, aut contractum: & iuro hac tenere, &c.*

Decimus casus est, quando actus prohibetur propter alias subditorum vtilitates. exemplum est in l. cùm hi. ff. de transact.

Pactū renūtiationis successioni futuræ, iuramento firmatum. Item pactum per quod quis renuntiat successioni futuræ, l. pactum quod dotali. & l. pactum. C. de pact. & de collatio. & istis casibus cōfirmatur iuramento. c. quamuis. de pact. lib. 6. Ista nō sunt prohibita, quia cōtra bonos mores, sed quia pro modico quis remitteret magnam successionem futuram, ideò lex volēs vtilitatibus subditorum prouidere, hoc statuit, non principaliter, ob fauorem publicū, de quo dixi suprà.

Donatio inter virū & vxorē, iuramēto firmata. Idem in donatione inter virum & vxorem, quæ prohibita est, ne vnus efficiatur ditior, alter pauperior, propter nimium amorem, quē habēt inuicem, tamen firmatur iuramēto. hoc tenet Bart. in l. prima. ff. de donatio. inter vir. & vxor. & in l. sed & si possessori. §. item si iurauero. ff. de iureiur. & sic cum his est expedita doctrina Bart. quam communiter sequuntur legistæ, & quòd confirmetur hæc donatio iuramento, tenet idem Bar. in l. Seius & Augerius. & ibi addidi. ff. ad leg. Falcid. & ista est cōmunis sententia, secundum quam sæpius vidi iudicari. Guido Papæ in Decision. Delphina. q. 190. In honorariis. teste Iacobi. in l. profectitia. §. j. col. 2. ff. de iure dot. Aret. cōsil. 1. col. 2. Ac fauet religioni. l. prima. ff. de iureiur. & summa dicitur opinio, quæ facit pro religione. l. sunt personæ. ff. de religio. & sumpti. funerum. Do. de Petruc. in tract. de virib. iura. in 2. effectu. Corn. consil. 6. In hac, col. 4. & seq. vol. primo. licèt Do. Chassa. in consuet. Burg. in rubr. *des droicts.* §. 7. in gloss. verb. *supposé, que lesdicts contracts, &c.* teneat contra, quæ sententia potest saluari in iuramento assertorio quādo maritus iurat habuisse dotem, quam non habuit: tunc quia est periurium, & falsum, ob id nō firmatur iuramento. Bar. in l. cùm quis decedens. §. Titia. ff. de lega. 3. plenè Franc. Curtius consuluit in consi. 95. Sacratissimè, &c. Sed in practica idem in vtroque fit: nam impetrantur literæ regiæ rescissionis, habita dispensatione iuramenti, & perinde posteà agunt, ac si nunquam iuratum esset. *Literæ Regiæ in Frācia pro dispensatione rescissionis iuramenti.*

Promissio inualida aduocato facta, iuramēto firmata. Item infertur, quòd si pars promiserit aduocato suo dare pro vna causa vltra centum aureos, non valet. l. prima. §. in honorariis. & §. si cui. ff. de variis & extra. cognit. propter vtilitatem cliētulorum, qui de facili omnia bona, vel maiorem partem promitterēt ac darent propter timorem litis, sicut infirmus medico ratione mortis l. medicus. ff. eo tit. gloss. in l. quisquis. §. præterea. ff. de postuland. tamen iuramento firmatur, prout concludit latè Guido Pap. in Decis. Delph. d. q. 190. In honorariis.

Item societates inter virum & vxorem non valēt, quando continent inæqualitatem. gloss. in authen. Aequalitas. & ibi addidi. C. de pact. conuent. Berber. in viatorio iuris. rub. de societa. col. 6. tamen firmatur iuramento, dummodò nō versetur præiudicium tertij, filiorum scilicet primi matrimonij. l. hac edictali. C. de secūdis nupt. Do. de Petruc. in tracta. de virib. iura. in 2. effectu. Corne. consi. 284. In præsenti. col. vlt. vol. primo. 24

Vndecimus casus vltra Bart. est, quando contractus est inualidus ex parte causæ efficientis. Præmittendum est, quòd causa efficiens dicitur faciens, & in esse rem producens, & est duplex, videlicet immediata & mediata. Mediata, dicitur remota causa, immediata, efficiens, seu propinqua, est consensus contrahentium, ex quo contractus fiunt, & in esse producuntur. l. consensu. & l. obligamur. §. cōsentientes. ff. de actio. & obliga. l. j. manda. l. sicut. C. de actio. & obligat. Conclusio est, quòd contractus seu actus inualidus ratione consensus, non cōfirmatur iuramento, quia iuramentum habet consensum iurantis pro materia fundamentali, & secūdum illud regulatur. l. si. ff. qui satisd. cog. & l. si. C. de non numera. pecunia. c. veniens. de iureiur. Et vbi consensus deficit, nihil facit iuramentum, nec confirmat contractum, eodem defectu laborantem: quia deficit in tali iuramento vnum de tribus comitibus, scilicet iudicium. Barba consil. 5. Præclarè. col. penult. vol. 2. *Iuramentū regulatur secundùm sensum iurantis.*

Contractus infātis, vel furiosi. Ex quo infertur, quòd iuramentum non confirmat cōtractum infantis, vel furiosi, qui de se est nullus. l. in negotiis. ff. de reg. iur. l. Fulcinius. §. planè. quibus ex caus. in possess. eat. Oldrad. consil. 95. Ex forma. in fi. c. paruuli. 22. q. 4. l. prima. §. furiosum. ff. de actionib. & obliga. Henric. Bohic, in c. debitores. in fin. de iureiur.

Item amētis & phrenetici. Secundò, idem infertur in amente, & phrenetico cùm furiosis æquiparentur. c. cùm dilectus. de successio. ab intesta. Bal. in l. ij. q. 10. C. de rescind. vend. quid in amasiis. decide per ea, quæ habentur in l. ij. §. initium. ff. de orig. iuris. & Instit. de successo. subla. & §. illud. in auth. quibus mod. nat. effic. legiti. Marcus

Contractus cũ amasia factus. Anto.in §.item furiosi. col. 4. & seq. Institut. quib. non est permis.facere testa. Et dicerem, quòd cõtractus factus cum amasia non firmaretur iuramento, secus cum alia,non sua causa,peti tamẽ posset absolutio,etiamsi cum amica.

Iuramẽtũ, cõtractum ebrij nõ firmat. Tertiò infertur,quòd cõtractus temulenti & ebrij iuramento non firmatur,propter defectũ consensus. c.sanè.15.quæst.prima.c.vnusquisque.22.q. 4. Lucas de Penna.in l. prima.col.2. C.de erogatione milita. anno.lib.12.Mar.Anto.in §.item furiosi.col.9. Instit. quibus non est permissum facere testa.D.de Ripa.in l.fi.q.20.C.de reuocan.dona.Bened.in repet.c. Raynutius.in verb.adiectæ.nu.84.de testam.

Cõtractus per errorẽ initus. Quartò infertur,quòd contractus erroneus iuramento non cõfirmatur.l.si ex falsis.c.de transact. vbi si quis credens se libertum,promiserit,& iurauerit se daturum operas,non obligatur (licèt Bart. hìc aliter intelligat) Bald.in l.ij.q.9.C.de rescind.vend.

25 Idem dicunt ex contractu facto per nimiam reuerentiam,quæ videtur etiam excludere cõsensum. l.prima.§. quæ onerandæ. ff. quarum rer. actio non detur.gloss.& Doctor.in l.quemadmodum. de iureiur.dixi suprà,in præfatio. de metu.

Conditio tacita donationum omnium bonorum. Quintò infertur,quòd donatio omniũ bonorum, quæ ex præsumpta voluntate donantis habet conditionem tacitam resolutiuam, si liberi posteà nascantur donatori, l. si vnquam. C. de reuocandis dona.non confirmatur iuramento : quia dictum iuramentum regulatur secundum consensum donantis & iurantis,& capit tantam conditionẽ, sicut contractus,super quo interponitur.Alber. in l.fin. C. de non numera pecu.Bar.in l.Titia Seio. §. Imperator. q.vlt.ff.de lega.2.latè de Ripa in 3.q.in interpretatione ad illam legem,& post eum Dom. Andreas Tiraquellus.

26

Iuramentũ non firmat cõtractum simulatũ. Sextò infertur,quòd contractus simulatus iuramento non confirmatur:quia deficit consensus. glos. singul.in l.emptione.C.plus valere quod agitur. latè declarat Panor.in q.2.incipiẽte,Statuto.col.9. & seq. vbi ponit quinque casus.& Imol.in d.c. cùm contingat.in 6.membro. & illam gloss. dicit singul. Angel. in §.primo.col.25.Instit.de exceptio.Felin.in c.si cautio.col.17.de fid.instru. Alex. in l.nemo. de lega. primo.& consil.89.in fin.vol.2.& consil.28. in 5. volum. Bald.consil.289.in 5. vol.Corne.consil.135. volu. primo.Barba.consil.60.col.19.vol.3.& col.21.Soci. consil.83.in 3.vol. Hyppol. sing. 474. Thom. de Ferra. cautel.16.Vital.de Camba. in tracta. clausu. fol. 145. Ias.in §.item si quis in fraudem.numer. 7.col.prima. Instit.de actio.& in §.fuerat.num. 87. ibidem. & l.ij. col.penult.ff.de iureiuran.Anton.de Burgos. in c. ad nostram.& ibi Panor.de emptio.col.8. Chassa.in cõsuet. Burgund. rub. *des droicts*. §. 7. gloss. *supposé*. numero 51.

Iuramentũ non confirmat arbitramẽtum iniquum. Septimò infertur,quòd arbitramẽtum & renuntiatio habent in se implicitam cõditionem tantæ voluntatis præsumptæ, scilicet quòd arbiter dolo non arbitretur,vel quòd pars enormi læsione non lædatur.l.ita demum.& l.non distinguemus. §. cùm quidam.ff.de arbitr.Bart.in l.societatem.§. arbitrorum. & ibi addidi multa.ff. pro socio. & ideò non confirmatur iuramento, quin iurans possit petere recursum ad arbitrium boni viri.c.veniens.in gloss. mandato.de iureiur.Innoc. in c. quintauallis.illo tit. Etiã si diceretur,siue æquè,siue iniquè arbitretur , adhuc etiam iuramento non cõfirmatur:quia præberet materiam delinquendi.arg.l.si vnus.§.illud. ff. de pact. c.quemadmodũ.de iureiur.Specula.in tit. de arbitr. §.fi.versic.item quid si compromissum.

Contractus per iracũdiã factus. Octauò , contractus factus calore iracundiæ per eum,qui erat in tanta ira,quæ animum à vero auertebat,non confirmatur iuramento.gloss.in c. ex literis.de diuort.notatur in l.quicquid.ff.de reg. iur. per Decium & Panor. in c. sicut ex literis. de iureiur. ira enim impedit animũ, & sic consensum , debet tamẽ peti absolutio ad cautelam,Syluest.in sua summa,in verb.iuramentum.4.quæst.9.

Contractus ex parte inhabilitatis inualidus. Aliquando contractus seu actus est inualidus ex parte causæ mediatę efficientis,& remotæ,scilicet ex parte personarum contrahentium,quæ sunt ad contrahendum inhabiles,quę quidem inhabilitas potest esse duplex,prior est,quando contrahentes sunt inhabiles propter legem,vel superioris inhabilitatem. Posterior, propter iuris positiui dispositionẽ, & priori casu,quando personæ sunt inhabiles propter superioris authoritatem,vel propter legem,tũc talis contractus non firmatur iuramẽto.l.non dubium. C. de legib.quia peccat sic cõtrahens, vt suprà dictum est. in 3.casu & ibi vide.

Eiusdẽ cõprobatur. Ex quo infertur,quòd non cõfirmatur iuramento contractus venditionis factę à Christianis,Barbaris,vel mutuum.l.ij.C. de commerc. & mercato. c. ita quorundam.de Iudæis & Sarac.

Secundò,contractus venditionis factæ de cupressis in luco Daphnensi existẽtibus, non firmatur iuramento.l.prima.C.de cupress.lib.11.

Contractus prodigi. Tertiò,contractus prodigi , cui est bonis interdictum non confirmatur iuramento,secundum quosdam,licèt contrarium teneat Bar.& cõmuniter omnes Doctor.in l.is cui.ff.de verb.obliga. Federi. consil.31. Minori.& l j.q.10.de rescind.vend.quod intellige,si capax sit consensus, & aliud intrinsecum non obsistat. Aufre.q.498.& de Petruc.in 8.effectu.in fin. Bald.consil.159.vol.2.& consil.seq.ac consil.37. vol.3. ac consil. 287.vol.5 Dec.consil.274.

Inhabilitas inter personas cõtrahentium. Quandoque contrahentes sunt inhabiles, propter solam iuris positiui dispositionem , inhabilitatem inducentem inter personas contrahentium : vtpote inter patrem & filium : inter dominum & seruum. Tunc dicas, quòd talis contractus factus inter tales personas,non confirmatur iuramento,ita quòd ex eo oriatur actio ciuilis,& effectus acquisitionis producatur:quia impossibile est talem contractum , quantum ad hoc,confirmari iuramento, cùm per dictum iuramentũ inhabilitas ciuilis,& positiua contractus, non tollatur.argu.reg.non firmatur.de regu.iur.libr. 6.& quia non inuenitur, quòd iuramentum habeat vim emancipandi,vel manumittendi. de quibus Institu.quib.mod.ius patriæ potesta. sol. & ff. & C. de manum.seruorum.Igitur nõ confirmatur iuramento,etiã ratione impossibilitatis, quoad hoc, sed quoad obseruantiam facti bene firmatur , quia pater vel 27
dominus tenetur adimplere contractum prout iurauit:& potest cogi,cùm iuramentum possit,sine salutis æternæ dispendio,obseruari, d. c. cùm contingat. & verus est cõsensus inter patrem & filium , & contractus.l.frater.ff.de cõdict.indeb.& inter dominum & seruum.l. si id quod.illo tit. ex quo consensu reciproco,

proco, scilicet oritur obligatio naturalis. l. Stichum. §.naturalis.ff.de solutionib. Igitur cùm talis contractus sit de iure gentium validus, iuramento confirmabitur. Guido Papa consil.79. Viso,&c.

Ex quo eliciuntur quinque notabiles effectus. Primus est, quòd traditio rei promissæ facta filio, vel seruo, erit nuda, ex qua nullus acquisitionis effectus producetur, nec dominium rei per illam traditionẽ acquiretur, quia dicta inhabilitas durat post iuramẽtum: ideò impedit dominium trãsferri per traditionem, propter impossibilitatem acquisitionis, & quia titulus est inhabilis & inefficax de iure ciuili, ideò sola nuda traditione non transfertur dominium in accipientem. l. nunquam nuda. in princ.ff.de acq. rer. domin.& l.fi.§.illo. C.de necess. seruis. & l. si quis in testamento.de fideicommissar.libert.

Traditione nuda quam dominiũ non transferatur.

Secundus effectus est, quòd pater vel dominus nõ potest adstringi ad implementum contractus, nec conueniri via actionis, cùm contractus in se, per iuramentum non confirmatus, adhuc in primario efficaciæ statu remaneat, nullam producens actionem, vt suprà dictum extitit.

Tertius effectus est, quòd pater officio iudicis, vel dominus, potest constringi ad implemẽtum contractus facti cum suo filio, vel seruo: quia officium iudicis bene cadit inter eos. l. lis nulla.& l. vix certis. ff.de iudic. gloss. sing. in l. prima. C. qui admitti. & sic per censuram Ecclesiasticam compellentur, cùm iuramentum possit sine salutis eorum dispendio seruari, & ipsi non possint cogi via actionis, vt suprà dictum est, ergo officio iudicis poterunt compelli.

Officiũ iudicis habet locũ inter patrẽ & filium, dominũ & seruũ.

Quartus effectus est quòd si pater, vel dominus, post traditionem factam filio, vel seruo, alienauerit dictam rem in alium, licèt sit periurus, tamen transfertur dominium in alium accipientem dictam rem, quia iuramentum tantùm afficit personam, & non rem: ideò non impedit dominij translationem. Innoc. in c. dilecta. de excessibus prælato.

Iuramentũ ad rem nõ extẽditur.

Item postquam dominium non erat translatum in filium, vel seruum, ergo penes patrem, vel dominum, illud scilicet dominium, quod transferre potuerunt, remanserat. l. traditionibus. C.de pactis. & l. quotiens. C.de rei vendic.

Quintus effectus est, quòd si interim moriatur pater, vel dominus, ante videlicet traditionem, non poterit hæres cogi ad implemẽtum contractus. Primò, non via actionis, quia nulla orta est actio ex dicto contractu, vt suprà dixi.

Item, nec per officium iudicis, quia morte iurantis extinctum fuit iuramentum, tanquam personale. ergo hæres non tenebitur c. per tuas. de arbitr. Inno. in c. veritatis. de iureiur. si tamen pater, vel maritus in vita tradiderit rem filio, vel seruo, non poterit postea illam rem hæres repetere, & hoc propter naturalem obligationem ex dicto contractu ortam, quæ in hæredem passiuè transit, & soluti impedit repetitionem. l. frater à fratre.& l. Iulianus.ff.de cõdict. indeb. & quia per mortem talis donatio confirmatur. l. fi. C. de donationibus inter vir.& vxo.

Naturalis obligatio impedit soluti repetitionẽ.

Duodecimus & vltimus casus est, quòd aliquando improbatur cõtractus ratione causæ finalis. Præmittendum igitur est quòd causa finalis dicitur dupliciter. Primò, dicitur causa finalis, ipsa videlicet finalis ratio, principaliter mouens aliquem ad contrahendum, & disponendum, qua causa cessante, cessat contractus simul & dispositio. l. fi. ff. de hæred. institu. l. ij. de donatio. l. si pater. C. de hæred. instit. Et cõtractus seu actus inualidus ex parte huius causæ, non confirmatur iuramento: quia iuramentum eandem causam finalem & conditionem, quam habebat ipse contractus, recipit. l. final. C. de non numera.pecu.

Cõtractus inualidus ratione causæ finalis. 28

Et ideò stipulatio dotis habet tacitam conditionem ad causam finalem, si nuptiæ sequantur. l. stipulationem.ff.de iure dot. l. si extraneus.ff. de cõdictione cau.dat. idem in iuramẽto super ea interposito. c. quemadmodum.& ibi gloss. de iureiur.

Secundo modo, dicitur causa finalis, ipse finalis effectus, qui ex contractu, seu actu inseritur, & ad quem contractus ordinatur & tendit. 29

Sciendum est, quòd contractus seu actus de iure, propter finem, octo modis improbatur.

Primò, fauore publicæ vtilitatis principaliter. Secundò, ratione publicæ vtilitatis secundariò. Tertiò, quandoque reprobatur fauore debitoris. Quartò odio debitoris. Quintò, propter particularem vtilitatem subiectorum. Sextò, quando est impedimentum tertij. Septimò, quando non interest contrahentium. Octauò, quando est contra bonos mores.

Octo modi improbãdi contractũ, propter finem.

Quia suprà expediti sunt omnes casus, dempto sexto, ergo de illo videamus. Notandum est, quòd quando contractus seu actus improbatur, quia tendit in præiudicium tertij, non confirmatur iuramento, quia non operatur, nec obligat in præiudicium tertij. d.c. cùm contingat. in fi.& c.2. de pact. libr.6. gloss.& Doctor. in c. licet mulieres. de iureiur. lib.6. l. fi. ff. ad municipal. Guido Papæ. consil.81. Ad decem. qu. 4. Angel. Clauas. in sua summa. in verb. iuramentum. 5. quæst.15.

Cõtractus, seu actus in præiudiciũ tertij.

Primò infertur, quòd si pater iurauit non consentire filio agere volenti, non præiudicat tertio volenti agere contra filium. Specula. in tit. de act. §. primo. vers. sed quid si iurauerit.

Secundò infertur, quòd si aliquis iurauit non ferre testimonium contra aliquem, tale iuramentum est temerarium, & sic non obligat in præiudicium tertij. c. intimauit. de testib. Hostien. in summa. de testib. §.& quem. vers. si quid. in fin. & Specul. eodem tit. §. de testium compulsione. vers. quid si quis iurauit,&c.

Iuramentũ temerariũ.

Tertiò, si quis iurauerit pro nullo fideiubere, & proximior sit in magno periculo constitutus: iurans tenetur, nõ obstante iuramẽto, fideiubere. Ioan. And. in addit. ad Specul. in tit. de iureiur. Ias. in §. item si quis postulante. colum.16. Instit. de actionib. sequitur Hippol. singul.359. Iuramẽtum,& c. Panor. in sua disputa.2. incip. Statuto,&c. col.14.& in c. si verò. col.2. de iureiuran.

Iurans non fideiubere, quando fideiubere teneatur.

Quartò, si donans renuntiaret l. si vnquam. C. de reuocand. donat. cum iuramento, non præiudicaret filiis. Ioan. Andr. in addit. ad Specul. in tit. de instru. editio.§. porrò. in fi.& suprà dixi.

Vltimò quæro, an quis possit venire contra iuramentum sua propria authoritate, & quando, vel an requiratur dispẽsatio superioris. Quatuor sunt casus.

Casus, quibus quis venire contra suum iuramẽtum potest.

Primus, quando constat iuramentum esse manifestè illicitum. Secundus, quando constat esse licitũ. Tertius, quando est dubium. Quartus, quando iura-

mentum est temerarium. vide Panor. in quæst. 2. Statuto, &c. col. 14. & seq. ponentem octo casus: hos tamen prosequar tanquam necessarios. Primus casus est, quando manifestè constat iuramentum esse illicitum, vtpote quia cõtinet aliquod peccatum mortale, aut veniale, seu aliquod nocumentum salutis vel ne intret religionem, & tunc poterit iurans venire contra, etiam propria authoritate: nec indiget aliqua dispẽsatione. c. quod Dauid. & c. seq. & c. in malis. 22. q. 4. tolerabilius enim est non implere sacramẽtum, quàm permanere in stupri flagitio. c. non est obseruandum. ibidem. Periit Herodes, qui iuramentum obseruauit: saluatus est Petrus, qui recusauit. c. actione. ibidem. tamen agere debet de hoc temerario iuramento, pœnitentiam. c. ad audientiam. de sponsalib. Panor. in c. quanto. in gloss. absolui. de iureiuran.

Dispensatio superioris quando pro iuramẽto requiratur.

Secundus casus, quando constat sacramentum, siue iuramentum esse licitum, & tunc iurans non potest venire contra: sed requiritur dispensatio superioris, cum causæ cognitione facienda. not. in c. primo. de iureiurand. nisi necessitas vrgeret iurantem venire contra iuramentum suum, & non posset commodè haberi copia superioris. c. antecessorum. 11. quæst. 3. vtpote si quis iurauerit non recipere mutuum ab aliquo, certè si iurans non potest in eo loco venire, non tenetur illud seruare iuramentum, quia venit res ad causam, de qua si iurans in initio cogitasset, & præcisè iurasset, illicitum fuisset iuramentum. c. primo & 2. in 22. q. 2.

De eodem.

Idem si vtilitas Ecclesiæ immineret. c. olim. in fin. de electione. c. exposuisti. & c. de multa. de præbẽdis.

Super iuramento dubio solus Papa dispensat.

Tertius est casus, quando est dubiũ, an iuramentum sit licitum, vel illicitum, vel an sit nociuum, vel non, & certè non poterit venire contra, propria authoritate: sed in hoc casu dubio solus Papa poterit dispensare. c. venerabilem. in fi. de electione. c. quanto. de iureiur. & Bohic. in c. si verò. primo. ibidem. Lucas in l. iij. col. 5. C. de prædiis curia. lib. 10.

Praxis Franciæ de eodẽ.

Hodie impetrantur literæ Regiæ ad rescindẽdum illum contractum, habita priùs dispensatione iuramenti à suo Episcopo, vel ab alio potestatem habente, & ita vidi practicari.

Iuramentũ temerariũ.

Quartus casus est, quando iuramentum est temerarium simpliciter, & tunc est seruandum. c. qui sacramento. 22. quæst. 4. & dicitur sex modis temerarium, vt per Archidiaconum in summa. 22. q. 4. Si verò tale iuramẽtum est periculosum, tunc non veniet contra propria authoritate: sed requiritur absolutio. not. in d. c. venerabilem. Henric. Bohic. in c. quemadmodum. de iureiur. vide alios casus per Panor. in d. 2. disputa. col. 14.

Alius casus est, ratione approbationis factæ per clericos. Chassa. in consuet. Burg. in rub. *des successions*. §. 7. in gloss. verb. *supposé que lesdicts*. circa fin. quod mihi non placet, tum quia multa per patientiam tolerantur, quæ si ad iudicium venirent, non tolerarentur, c. cùm iamdudũ. de præbend. tum quia dispensatio est facti, quæ non præsumitur, nisi probetur. l. fi. & ibi Ias. not. 10. C. de iure emphyteu.

Item, quando dispensatio requiritur, tolerantia non sufficit, quia aliud est tolerantia, aliud dispensatio, imo non censetur dispensatum, nisi sit verbũ, *dispensamus*. Cald. consi. 8. de rescript. fusiùs alibi dico, hoc tamen non firmo.

Papa super quo iuramẽto dispẽsare possit.

Postremò, necesse est videre, quis possit dispensare super iuramento. Quare conclusiones sequentes faciendæ sunt. Prima conclusio, potest Papa super iuramento etiam licito dispensare, & ex causa reiicere, vel relaxare in perpetuum, vel ad tempus. c. verum. de iureiuran. c. authoritate. 15. qu. 6. vbi dicitur, quòd in voluntariis iuramentis non dispensat sine causa, in aliis secus. Henr. Bohic. in c. quanto. in vlt. dist. de iureiur.

Dispensatio Archiepiscopi, & Episcopi super iuramẽtis.

Secunda conclusio, Archiepiscopus & Episcopus potest super iuramentis vi, metu, dolóue extortis, dispensare c. constitutus. de rescript. d. c. venerabilem, cap. peruenit. in primo. & cap. debitores. de iureiurando.

Est tamen differentia, quia ad Papam recurrendum est in factis magnarum personarum, vel multum dubiis. d. c. venerabilem. in fi. de electio. Panor. in d. c. quanto. de iureiur.

Dispensatio Abbatis, vel Prælatorum.

Tertia cõclusio, Abbas, vel alij Prælati inferiores, super nullis iuramentis possunt dispensare, nec aliàs, nisi in casibus à iure expressis. c. cùm illorum. de senten. excom. c. 2. de eo qui furt. ord. recipit. Innoc. & alij in c. vlt. de transact. Bohic. in d. c. quãto. sicut nec in voto. c. primo. de voto.

Dispensatio Principis secularis super iuramento nõ admittitur.

Quarta conclusio: Princeps secularis non potest super iuramẽto dispensare. c. tua. de decimis. nec refragatur gl. in l. adigere. §. quamuis. ff. de iure patron. quæ dicit legem habere vim apostolicam in remittendo iuramentum, quia illa gloss. refellitur: nam in hoc cùm tractetur de animæ periculo, lex ciuilis succumbit canoni. c. licet mulieres. de iureiur. lib. 6. vide 30
tex. & ibi Lucam de Penna in l. prima. C. qui milita. non possunt. libr. 12. vbi Imperator solet indignos ad militiam sacramento soluere, quod ad commodum ipsius principaliter spectat, quod est notandum.

De eodem.

Aduertendum est, quicquid hactenus scripserint Doctores, quòd Princeps secularis non possit remittere iuramentum, nisi quatenus tangit illum. Ego puto considerandam in iuramento pœnam ciuilem & canonicam: vtpote pœnã animæ, & corporis ac bonorum, in quantum iuramentum tangit animam, arbitror Papam, vel Episcopos remittere & dispensare posse, prout superiùs dixi, & plenè scribit Felin. in c. 2. de sponsal. quia Deus dedit Papæ & Ecclesiæ ministris potestatem relaxandi & remittendi peccata. Ioan. 20. Quorũ remiseritis peccata, &c. & quoad hoc intelligi debet rubr. de iureiurand. ob id Papa & Episcopus, quoad peccatum habent potestatẽ remittendi, commutandi, vel dispensandi super iuramento, vt superiùs dictum extitit.

Principes seculares super quibus dispẽsare possint.

Aliquando, & secundò, ex iuramẽto non seruato quis incurrit periurium & infamiam, atque priuatur actione, l. si quis maior. C. de transact. & alias pœnas ciuiles, vt ibi, quæ tangunt corpus & bona, & super hoc iuramento, quatenus concernit corpus & bona, infamiam ciuilem, vel aliam pœnam, applicandam Principi seculari, possunt Principes seculares dispẽsare, & iurisiurandi gratiam facere. l. fi. ff. ad municipal. & l. adigere. §. fi. de iure patro. & sacramento soluere, in l. fi. ff. de re milita. & l. prima. C. qui militare non possunt. lib. 12. & alia iura ciuilia loquẽtia de remissione iuramẽti: nam Principis est remittere pœnas, quas statuit. l. eas. ff. de capit. diminut. ipse has pœnas induxit, ergo illas remittere potest. Quòd si quis

quis supplicauerit illi, antequam dispenset, istas incurrit pœnas. d. l. si quis maior. & sic debet intelligi decisio Guido.Pap. quæstio.194. Princeps. alioqui si Princeps secularis non faceret gratiam iuramenti, dispensatus ab Episcopo, esset periurus de iure ciuili, & sic puniendus à iudicibus secularibus, cùm remissio iuramenti non inueniretur in suo foro. Curtius in d.l.si quis maior.in princip. docet Papam non posse dispensare contra effectum iuramenti à lege ciuili inductum, secus in effectu à iure Canonico inducto. allegat Paul. in consiliis. facit quod scribit Anchar. in c.tua.1.in fin.de decim.

Item sic dispensatus ab Episcopo, non posset agere coram iudice seculari, quia actione priuatus, vel si ageret ex illa sola dispensatione Papæ, vel Episcopi vsurparetur iurisdictio secularis, contra c.nouit. de iudiciis. Adhæc nunquam opus esset adire secularem post dispensationem ab Episcopo obtentam: quia ratione causæ præparantis Episcopus esset iudex præparati, per regulam quam tradunt Doctores in l. ordinarij. C.de rei vend & l.incerti. C.de interdict. sicut Papa non legitimat quoad temporalia. c. per venerabilem. qui filij sint legitimi. cap. nouit. de iudiciis. Scripsi in Scholasticis priuilegiis.priuilegio 98.

Praxis in Francia de rescissione contractus iurati.

Quamobrem in praxi seruatur, vt qui rescindere vult contractum iuratum, vel alium actum à se gestium, & cancellationem instrumenti obtinere, vt impetret literas à Rege, vel à Principe seculari, vt hoc sibi liceat, qui concedit gratiam iuramenti, suas pœnas respiciens, verùm quia pars posset negligere animam, ob id dicit, nonobstantibus obligationibus, renuntiationibus, fide & iuramento vallatis, prouiso quòd à Prælato suo, vel ab alio potestatem habente, de huiusmodi fide, & iuramẽto fuerit dispensatus. Et sic Princeps secularis videt animam ac corpus, & bona ligata propter iuramentum, ob id ipse remittit iuramentum quoad pœnam corporalem, quam incurreret agens si in periurium incideret. Verùm, vt seruet iurisdictionem Episcopo quoad animam, vult etiam quòd pars habeat ab Episcopo iuramenti dispensationem, & sic dicebant quidam, si Princeps vult, vt pars habeat ab Episcopo dispensationem, ergo non est dispensatus. Respondeo per prædicta, non esse dispensatum quoad animam: sed quoad facultatẽ agendi, & quoad pœnas ciuiles censetur à Principe dispensatus, & vt agere posit, & ista sunt notanda, super quibus multũ laborauit Fortun. Garsia, in tractatu de vltimo fine iuris.num.243.cum seq.sed scopum attingere non potuit.

Item lex aliquando iuramentum nullius momẽti esse dicit in l.si quis inquilinos.§.fin.ff.de legat.j. in l. iurisgentium.§.si paciscar.ff.de pact. l. stipulatio hoc modo. ff. de verbor. obligat. & l.si plagij. ibid. quia inquantum videt iuramentum esse contra bonos mores, non vult vt de iure ciuili incurrat pœnam ciuilem sic iurans: ideò quoad forum suum, illud iuramentum nullum dicit, sed quoad animam, illud Episcopo & Ecclesiasticis remittit, & quoad forum animæ: potest enim lex ciuilis Canoni adiungere pœnam, vt sæpius in rub.C.de sacros.Ecclesiis.& de Episc.& cler. ac de Episcopali audient. patet. & Doctores not.in c.cùm contingat.de iureiur. & in c.Ecclesiam sanctæ Mariæ.de constitut. Et illam pœnam solus remittet Princeps, & iuramentum nullum, quoad forum suum, pronuntiabit: & sicut est competens ad obseruationem iuramenti, c.licet. de iureiuran.in 6. ita poterit compellere partem, vt relaxet turpe iuramentum, c. j. de iureiuran. dixi in c.debitores.illo tit. Roman. singul.492. Vbi iuramentum. Felin.in c cùm sit.de foro compet. & c.j. de iureiur. & c. ij. de sponsalib. & sic patet intellectus ad multa iura, quæ perperàm hactenus fuêre intellecta. Laus Deo & Virgini Mariæ.

Princeps secularis quod iuramẽtum relaxare posit.

FINIS.

Qq 4

INTELLECTVS NOVVS,

ATQVE AVREVS, AD LEGEM VNICAM.

C. ex delictis defunctorum. in quantum hæredes conueniantur, authore Domino Petro Rebuffo.

***

SVMMARIA.

1 *Litis contestatio facit, vt actio ex delicto defuncti, in solidum contra hæredes transeat.*
2 *Citatio est de processu.*
3 *Restringitur.*
4 *Citatio inualida non facit quem contumacem, etiamsi non veniat.*
5 *Reus ratione libelli ineptè propositi, nõ debet puniri.*
6 *Lis pendêre non dicitur, quando citatio non peruenit ad aures citati.*
7 *Vel quando fit à iudice incompetenti.*
8 *Lis contestata censetur, quando per reum stat, quo minus fiat litis contestatio.*
9 *Audientia potest contumaci per iudicem in omni sua causa denegari.*
10 *Ignorantia affectata quæ dicatur.*
11 *Et quando præsumatur.*
12 *Princeps potest iudices propter negligentiã deponere.*
13 *Tempus non tantùm ignoranti, sed nec dubitanti currit.*
14 *Ignorantia iuris naturalis non excusat, & quare.*
15 *Lata culpa in perditione famæ non æquiparatur dolo, & quare.*
16 *Omißio signi crucis in inuentario, non vitiat inuentarium.*
17 *Vulnerans aliquem modicè, non est puniendus pœna statuta de vulnerante.*
18 *Bona fides de iure Canonico est omni præscriptionis tempore requisita.*
19 *Ratio legis ipsis verbis præferenda.*
20 *Bannitus non ritè condemnatus, non comprehenditur statuto puniente statutum.*
21 *Testamentum inualidum non subsistit, licèt habeat clausulam,* Irritans omnia alia testamenta priùs facta.
22 *Testimonium testis contrariũ primo quando valeat.*
23 *Gabella de contractu inualido non soluenda.*
24 *Non condemnatum esse, vel non ritè, æquiparatur.*
25 *Non habere maritum, vel inutilem habere, idem est.*
26 *Confessio extra iudicium geminata præiudicat.*
27 *Actio ex nudo pacto oritur ratione geminationis.*
28 *Delictum propter geminationem grauiùs puniendũ.*
29 *Iustè fieri dicitur, quod fit per iudicem.*
30 *Iurans soluere alicui debitum, opponendo compensationem, censetur soluisse.*
31 *Exceptio dilatoria etiam post litis contestationem opponi potest.*
32 *Testator non potest ex mora, vel delicto cohæredis alium cohæredem punire.*
33 *Moræ purgatio non admittitur, vbi executio fit ipso iure.*
34 *Pœnitentiæ locus quando non sit in contractibus innominatis.*
35 *Purgatio moræ pro Iudæis & Hæreticis non admittitur.*
36 *Procurator bannitus potest reuocari.*
37 *Dominus quando in dubio Procuratorem reuocasse præsumatur.*
38 *Fideiussorem non idoneum accipiens, non potest eum postea reprobare.*
39 *Fructus à tempore moræ quando non veniant tanquam interesse, & quando veniant.*
40 *Libellus in obligatione dandi quomodo à tempore moræ formandus.*
41 *Reiterans accedere sermones hæreticorum, habetur hæreticus.*
42 *Decurio qui desiit esse, non potest torqueri, & quare.*
43 *Emptor quando in casum deficientis conditionis debeat fructus lucrari.*
44 *Hæredi ipsius adiecti solui non potest, & quare.*
45 *Adiectus cur nec nouare, nec acceptum ferre poßit.*
46 *Procurator ex postfacto malus homo effectus, tacitè præsumitur reuocatus.*
47 *Actio in factum ex causa iudicati non habet paratam executionem.*
48 *Periculum interitus post moram debitoris, spectat ad ipsum debitorem.*
49 & 50 *Victus, si iustam litigandi causam habeat, non condemnandus est in expensis.*
51 *Officiales cogentes aliquem ad venditionem alicuius rei faciendam ipsis, qua pœna puniendi.*
52 *Christiani in Ecclesia delictum committentes, eius immunitate non gaudent.*
53 *Respub. cum minore concurrens in priuilegio præfertur ipsi minori.*
54 *Sententia contra Rempubl. minorem, vel Ecclesiam lata, quomodo restituatur.*
55 *Causa malitiosè procurata & affectata non debet affectanti afferre commodum.*
56 *Absentes cum affectatione causa Reip. non debent vti priuilegiis absentium.*
57 *Per sententiam quomodo quasi contrahatur.*
58 *Actio in factum, oriens ex sententia, nascitur ex consensu ficto à lege, non ex tacito.*
59 *Sententia quomodo æquiparetur vltimæ voluntati.*
60 *Vel potiùs contractibus.*
Extensio de contractibus ad quasi contractus est regularis. *ibidem.*

Senten

61 *Sententia per subauditionem vnius verbi non est supplenda.*
62 *Procurator in criminalibus regulariter non debet interuenire.*
63 *Restringitur.*
64 *Officium iudicis tantùm petenti dandum.*
65 *Delictum causa pecuniæ factum, æstimatur enormius quàm factum sine pecunia.*
66 *Exemplum de homicidio.*
67 *Nũtio iurato de citationibus per eũ factis credendũ.*
68 *Statutum puniens homicidam, extenditur ad homicidium fieri facientem.*
69 *Delictum dicitur verè committere, qui per alium committit.*
70 *Stipendia debent militibus solui propria manu, non per Procuratorem.*
71 *Stipendiarij non debent per substitutum recipere stipendia.*
72 & 73 *Contumacia quando loco litis contestationis succedat.*
74 *Principis sententia regulariter sine citatione non subsistit.*
75 & 76 *Fuga à iudicio quãdo delictum probet, quando verò non.*
77 *Homicidium, vno vulnere inflicto, factum, si ignoretur omnium quis inflixerit, in melius interpretandum.*
78 *Contrahens nuptias incestas, inter cætera exilio puniendus.*
79 *Matrimonium metu illatum, culpa ipsius metum passi, an valeat?*
80 & 81 *Metus ex culpa sua procedẽs, an sibi noceat?*
82 *Iudex pro suspecto recusari non potest ab eo, qui accusat, cùm suspicio sua culpa prouenit.*
83 *Maritus interficiendo vxorem suam, perdit dotem.*
84 *Testes inimici quando contra debitorem testificari possint.*
85 *Causa qualibet, etiam iniusta, excusat à dolo.*
86 *Fugisse de carcere non dicitur, ille qui statim redit. Scholaris reuertens ante quinquennium à die recessus, habetur pro scholari. ibidem.*
87 *Acquirere aliquid, quòd de breui apud quem non sit remansurum, vel quòd non acquiratur, æquiparantur.*
88 *Fuga nullam inducit præsumptionem, quando aliquis fugit post inquisitionẽ de delicto contra eum factam, & quare.*
89 *Procurator post litis cõtestationem alium substituens, excludit tertium.*
90 *Ingerens se præsumptuosè in ordinem alterius, illo priuandus, & omnium vltimus constituendus.*
91 *Facta, immediatè reuocata, habentur fictione quadam iuris pro infectis.*
92 *Conditiones debent propriè, nõ iuris fictione impleri.*
93 *Testamentis duobus eadem die factis, de quorum prioritate non appareat, quódnam præualeat.*
94 *Infamis non potest esse Procurator apud Principem, & quare.*
95 *Inducta in fauore, non debent in odium retorqueri.*
96 & 97 *Accessorium quando sublato principali non tollatur.*
98 *Actio realis, siue res in ea deducta, fit per solam conuentionem litigiosa.*
99 *Hæreditas per solam denuntiationem, vel conuentionem, dicitur petita.*

LEX VNICA. IMPP. DIOCLET. ET MAXIMIAN. AA. ET CC. MACEDONI.

Ost litis contestationem eo, qui vim fecit, vel concussionem intulit, vel aliquid deliquit, defuncto: successorẽ eius in solidum, alioquin in quantum ad eum peruenit, conueniri, iuris absolutissimi est, ne alieno scelere ditetur. D. V. Kalend. Maij, Sirmij. CC. Coss.

DEi Optimi Maximi inuocato suffragio, hæc l. vnica. C. ex delictis defunctorum in quantum hæred. conueniant. secundum Baldum in tres partes diuiditur. In prima enim parte traditur regula post litis contestationem: in secunda parte altera regula, ante ipsam litis contestationem, in tertia ponitur ratio vltimæ regulæ, secunda ibi, alioquin. tertia ibi, ne alieno. Casus in voce expressus fuit, & hîc scribitur, per Bald. quamobrem eum nunc missum facio, & venio ad notabilia. Noto igitur primò, ex hoc text. vnam regulam affirmatiuam, scilicet, quòd actio ex delicto, facta litis contestatione, transit in solidum ad hæredes defuncti, quod patet hîc, idem habetur in l. j. ff. de priuat. delict. & hoc ratione litis contestationis, de qua in hoc text. introductum esse nemo ignorat: nam actio pœnalis non transit ad hæredem, nisi in casibus traditis per Pirrum in l. pupillum. §. in hæredem. ff. de reg. iuris. Ex quo apparet vnus effectus litis contestationis, quæ quidem facit transire actionem ex delicto, contra hæredes in solidum, quæ aliàs non transiret. Quare decreui hîc colligere alios litis ipsius contestationis effectus, cùm sit huic nostræ legi, quam explicãdam suscepimus, materia satis accommoda, vide tamen regulam, cum limitatione, per Pirrum in d. l. pupillus. §. in hæredem. ff. de regulis iuris. vbi regulariter actio pœnalis, non transit in hæredem, vt ibi dicitur. Vltra ergo hunc effectum, alius habetur in l. iudicium soluitur. ff. de iudiciis. cum glos. ibi, quæ probat, quòd iudicium dicitur propriè incipere à litis contestatione, & prima glos. est, quodammodo peregrina, sed pro ea adduco text. nouum & clarum, in l. cùm fundus. in 2. responso. ff. si certum pet. dum ibi dicit text. quòd agens condictione certi post iudicium acceptum, ei causa omnis restituenda est, id est, omne id quod habiturus esset actor, si litis contestatæ tempore solutus fuisset, facit l. ædiles. §. item sciendum. ff. de ædil. edict. l. si rem. ff. de Procurator. l. amplius. rem ratam haber. ponderatur tamen tex. in contrarium, in l. item veniunt. §. idem rectè. ff. de petitione hæredit. ibi, *Et susceptum iudicium non potest noxæ dedendo se obligare*, suscepit autem per aditionem hæreditatis, & sic per solam actionem propositam, & ita ante litis contestationem, sed dic, quòd ibi intelligitur incœptum iudicium, per petitionem hæreditatis, cum renuntiatione: & sic per litis contestationem, & istam opinionem approbat Bart.

Margin notes: 1 (beside "ne, transit in solidum ad hæredes defuncti"); *Effectus litis cõtestationis.*; *Iudicium quando incipiat.*

Bart. cum qua nunc transeo, alibi pleniùs fortè examinabo: iste tamen effectus recipit certas declarationes, siue limitationes, in quibus iudicium videtur incipere ante litis contestationem. Prima est, quoad perpetuandum iurisdictionem iudicis delegati: nam per solam citationem perpetuatur eius iurisdictio, & ita iudicium censetur cœptum. De hoc est bonus text. in c.gratum. de offic. deleg. in verbo, negotium quasi cœptum. & istud voluit Bart. in l.& quia. in 4. col. ff. de iurisdictione omn. iudic. vbi assignat hanc rationem specialitatis, quia ipsi delegato mandatur iurisdictio, in causa delegata, & iurisdictio incipit quodammodo & exerceri, & geri per citationem, quod patet, quia missio citationis est iurisdictionis, vt patet Insti. de pœna tem. litig. §. fin. in princ. & in rub. ff. & C. de in ius voc. vbi iudicium, vel (vt melius dicam) processus incipere videtur à citatione: ergo desinit per citationem res integra. Et quòd citatio dicatur de processu, allego glos. singularem in c.prudentiam. in verbo, citra formam. extra. de offi. deleg. quam tamen singulariter intelligatis limitando, vt non procedat in prima citatione, quia prima non censetur de processu, sed potiùs extraiudicialis, de hoc est glos. singul. in clem. prima. in verbo, citationes. de iudic. ex qua posset inferri decisio quæstionis, si statuto caueretur, vt à tempore contractus creditor debeat incipere processum infra tres menses, si tantummodò faciat vnam citationem, non videtur inchoasse processum: ideò ad supradicta vide quæ dixi in §. fin. de collat. in Concordat. animaduertatis tamen per glos. in d.l & quia. quòd requiritur etiam litis contestatio ad perpetuandam iurisdictionem delegati, sed ibi istud reprobat Bartol. pro quo tamen videtur tex. expressus. in c.relatum. extra de offic. deleg. vbi deciditur quòd si ante litis contestationem moriatur iudex delegans, tunc finietur iurisdictio delegata, quasi re integra, & ita citatio quæ fit ante litis contestationem, non perpetuat ipsam iurisdictionem, sed ad illud contrarium, quod prima fronte apparet, fortè dici potest, quòd ille text. intelligitur, quando mortuus fuit ante litis contestationem nulla præparatione iudicij facta, aliàs secus: & hoc est, maximè quia debemus esse prompti ad iura concordanda, l. vnica. C. de inoffic. dotibus. Cùm ergo c.gratum. subsequens dictum c.relatum. expressè firmet, quòd citatio sola perpetuet iurisdictionem, ergo præcedens debet declarari secundũ sequens, l. hæredes palam. §. sed & si notam. ff. de testam. & per textum in l.talis. §. fin. & l.si seruus plurium. §. fin. ff. de legat. j. vel solue secundum glos. ibi, quæ tamen non videtur ex Doctorum sententia, ideò confugias ad alias solutiones, vt vni tandem dicere possis cum Poëta Ouidio,

-- cui dicam, tu mihi sola places.

Iudiciũ per citationem perpetuatur.

2

3

Obiectionis solutio.

Amplia, hanc declarationem non solùm procedere per citationem factam, vt per eam perpetuetur iurisdictio delegati, sed etiam per quemlibet actum, aliqualiter per præparationẽ exercitij iurisdictionis factum, per ipsum iudicem delegatum. Exemplum, quando ipse iudex delegatus eligit sibi locum in quo vult sententiam proferre, siue ius dicere, de hoc est vna glos. singularis in cap. ne aliqui. in verbo, incœpta de hæreticis. in 6. Iason in l.more maiorum. numero 58. ff. de iurisdictione omnium iudic. quod quidem est intelligendum, quando talis actus, gestus per delegatum, erat validus, quia tunc perpetuat iurisdictionem, secus autẽ si esset nullus, de quo est glo. singularis in c. cùm plures. in verbo, quo potest. de offic. deleg. in 6. quam ordinariam scribit Roman. singul. 148. glossa ordinaria. pro cuius glos. confirmatione adduco aliqua singularia incidenter. Primò glo. c. de causis. in verbo, venire. extra. de offic. deleg. quæ vult, quòd licèt per citationem quis efficiatur contumax non veniendo, tamen illud fallit si citatio fuisset inualida, & notoria esset eius nullitas: tunc enim non reddit eum contumacem, aduerte tamen quòd citatio facta per iudicem incompetentem ad instantiam creditoris, habet vim cuiusdam interpellationis extraiudicialis, istud est dictum singulare glos. in c.j de milite vass. qui contumax est, in feud. vbi etiam Doctores multa in medium afferunt pro ea confirmanda & corroboranda. Secundò, ista declaratio vltima, per glos. singularem in l.si accusatoribus. in glos. vlt. C. de accusat. quam singularem exclamant. Felin. in c.quoniam. col. 7. de prob. Hyppo. in sua pract. in § secundo. nu. 8. & §. quoniam. nu. 44. Anton. de Tremolis in additione ad de Bonacurso. num. 6. quibus modis citatio impunè fieri possit. in princ. Tertiò, confirmo per id quod vult regula iuris. c.non præstat. de regul. iur. in 6. vbi dicitur, ***Non præstat impedimentum quod de iure non sortitur effectum.*** Et de hac regula multa exempla ponit ibi glo. notabilis, quam videas alibi cùm in ciuili, tum in Pontificio & Canonico iure, sed adhuc vltra eam addo vnum dictum singulare, quòd licèt conuentus rei vendicatione, si neget se possessorem, deinde contrarium probetur, ratione ipsius negationis priuatur possessione, vt patet ex textu singular. in l.fin. ff. de rei vendic. pro quo est bonus tex. in l.si dubitetur. §. ita demum. ff. de fideiussor. vbi negans se fideiussorem, probato contrario, perdit beneficium diuisionis, tamen si ipsa rei vendicatio vitiosè, & non competenter proposita fuerit, tunc illa negatio nullum facit præiudicium ipsi neganti. Istud dictum allegatur singulariter ex his quæ vult Bal. in l.edita. in 2. col. C. de edend. vbi solemnem regulam posuit in materia ista, quòd vbi libellus est ineptus, & minùs solemnis, licèt expressio ipsius sit etiam inepta, & minus solemnis, & vitiosa, tamen nõ debet puniri reus ex illa expressione vitiosa, & aliàs inepta, ratione libelli ineptè propositi. de hoc allegat & ponderat text. vnicum in l. vnica. in verbo, solemniter. C. de his qui potent. nomine tit. prædiis affigunt. cùm ibi sentit text. quòd ad hoc, vt reus incidat in pœnam illius tituli, requiritur actorem proposuisse libellum congruum: ergo ex istis probatur clarè declarationem ad illam l.fin. ff. de rei vendic. esse veram, & singularem, & per ista sit satis confirmata dicta declaratio, quia alibi infrà, de hoc dicetur latiùs.

Actus quis iudicis delegati iurisdictionem perpetuet.

4

Negans se possidere, contrario probato, priuatur possessione.

5

Limita tamen hanc vltimam declarationem, volẽtem quòd actus nullus per iudicem delegatus non perpetuet eius iurisdictionem, vt non procedat in casu singulari & vnico. c.venerabili. de offic. delega. vbi allegatur vnus casus, in quo actus inualidus, per delegatum factus, perpetuat iurisdictionem, scilicet quando post actum nullum, à delegato factum, vellet iudex delegans alteri delegare, quia non potest, & censetur perpetuata iurisdictio delegati, licèt actũ nullum fecerit, & rationem ibi assignat tex. quia iam delegans functus est suo officio: ideò cum delegatum

Actus nullus iudicis delegati quandoque perpetuat eius iurisdictionem.

tum potest reuocare ipse delegãs, vt alibi transferat. Istud tamen vltimum intellige in iudice delegato delegante, quia tunc in delegando, videtur commisisse omne ius quod in causa habebat: secus autem esset dicendum in iudice ordinario delegante, quia posset iurisdictionem delegatam alij, qui sententiam nullam protulit, in alterum transferre. De hoc est text. singularis in l. si vt proponis. j. C. quomodo & quando iudex. pro quo glos. notanda in l. j. in glos. fin. C. de senten. ex libello recitan. quæ allegari solet, quòd iudex delegatus, qui protulit etiam sententiam nullam, dicitur functus officio suo: & per hoc extinguitur iurisdictio delegata, vel potest dici speciale esse in hoc c. venerabili. quando reuocatio fieret expresse per delegantem: nam tunc actus nullus impedit reuocationem, secus si fieret per tacitam causam reuocatio, vtpote per mortem, & ita loquitur & debet intelligi glos. in d. c. cùm plures. de offi. deleg. in 6. Hanc declarationem dat Ludouicus Romanus in consilio 412. Pro habenda. ex cuius dictis allegatur vnum notandum, quòd plus operatur in illo casu reuocatio tacita, quàm expressa, circa quod cogita latiùs.

Reuocatio tacita potentior expressa.

Contra hanc declarationem Ludouici Romani tu nouiter pondera glos. singularem in contrarium in l. ante litem. ff. de Procur. quæ expressè probat, quòd plus operatur reuocatio expressa, quàm tacita, cùm ibidem per mortem mandantis non fiat reuocatio Procuratoris, qui satisdederat iudicatum solui, & tamen secus est in expressa. Tu vide multa cumulata in hac materia, per Iason. in l. cùm quid. ff. si certum petat.

Eiusdem cõtrarium.

Secunda declaratio ad prædictum effectum, siue limitatio est, quoad litis pendentiam, quando iudicium dicitur incipere à citatione, ad hoc vt dicatur lis pendere. text. est bonus & expressus in clemen. fi. vt lite penden. est tamen intelligenda ista declaratio cum grano salis, dummodò illa citatio peruenerit
6 ad aures citati: aliàs autem si citatio fieret, etiã competenter, nec perueniret ad eius notitiam, non dicitur lis pendere. De hoc est text. notandus in d. clem. se ipsam declarans. Secundo modo, se declarat ille
7 text. si citatio fuerit facta à iudice competenti. ita patet in dicta clem. in verbo, postquam à iudice competenti. argumentando à contrario sensu, quod est validum in iure, vt est text. in l. prima. §. huius rei. ff. de offic. eius cui manda. est iurisdict. glos. singularis in l. si Procuratorem. §. si ignorantes. in verbo, igitur. ff. man. quæ vult quòd etiam in rescriptis argumentum à contrario sensu sit validum. Adde, quòd est validum etiam in contractibus, text. notabilis in l. inter socerum. §. j. ff. de pact. dotal. imò etiam in sententia per text. singularem in l. Pomponius. §. primo. ff. de Procurat. quæ confirmatio vltima declaratur, præcipuè per dicta in præcedentibus.

Argumentum à contrario sensu, in quibus sit validum.

Aduerte tamen quòd licèt requiratur citationem in hoc casu peruenire ad notitiam citati: tamen idem est, si per eum factum est quominus peruenerit: nam quoad sui præiudicium, est ac si peruenisset. De hoc est text. notandus in dicta clem. fin. facit etiam quod habetur in clemen. causam. de elect. cum similibus. sed inter cætera pro clara huius rei cõfirmatione est textus singul. in l. si eum. §. fin. ff. si quis caut. vbi sin-
8 gulariter deciditur, quòd quando per reum stat quominus fiat litis contestatio (quia quotidie subterfugit) tunc est ac si facta fuisset, & habet eosdem effectus, eandem vim, eandémque potestatem, vt ibi Bald. tenet. Et istud expressè sentit glos. singularis in l. electio. §. si is quem. in verbo, accipiẽdo. ff. de noxa. actionib. volens idem esse reum moram contraxisse in litem contestando, & litem contestatum fuisse. argumen. dictæ l. si eum. §. fin. Et istud est in odium contumacis, qui non vult venire: qui tamen aliàs punitur grauiùs, putà, quia aliquando potest mulctari, aliquando corpus suum retineri, & aliquando ab eo pignora possunt capi. De his tribus pœnis est text. melior de iure in l. sacrilegi. §. final. ff. ad leg. Iul. pecul. ibi, *Pignus capiendo, corpus retinendo, & mulctam indicendo.*

Citatio facta, quando dicatur.

Pœnæ contra contumaces.

Adde incidenter aliam pœnam contumacis, quia potest ei, in omni sua causa, non solùm in ea, in qua est contumax, audientia per iudicem vel Prætorem
9 denegari. De hoc est bonus text. & vnicus in l. sed & si per Prætorem. §. sed & si dum decreto. ff. ex quibus caus. maior. & istud in tantum est verum, quòd denegata audientia extenditur etiam ad casus fauorabiles, vt sentit glos. singularis (& ibi Doct.) in c. in nomine Domini. 23. distin. volentes, quòd statutum denegans audientiam alicui, in tantum operetur, vt non possit intentare interdictum recuperandæ, & istud expressè voluit Ioan. de Ana. in c. ad abolendã. extra. de hæret. in 6. inferens vltra illud esse notabile propter statuta, quæ communiter denegant audientiam bannitis, vt non possint intentare interdictum recuperandæ, & si vis videre casus vltra istum, in quibus denegatur audientia. vide glos. in d. c. in nomine. in verbo, audient. sed latiùs Ioan. de Ana. in d. c. ad abolendam. vbi plenè hoc examinat, & ego latius in c. j. de causa possess. & proprietat. examinaui.

De eadem re.

Statutum denegans audiẽtiam.

Adde aliam pœnam contumaciæ, quam ponit text. singularis in l. si is cum quo. ff. communi diuid. probans etiam quòd ex sola contumacia vnius socij habentis domum communem, potest eius domus communis comburi, quod est singulare, & menti tenendum, alia est in l. si vt proponis. C. de ædific. priuat.

De eodem.

Adde aliam pœnã contumaciæ singularem, quæ est, quamuis ille qui fuit missus in possessionem ex primo decreto, non faciat fructus suos, vt habetur in l. iij. §. fin. ff. de acquiren. possess. (vbi text. vocat illam possessionem, quandam detentionẽ, & quasi possessionem asininam) tamen propter contumaciam rei posset iudex constituere actorem dominum fructuum. de hoc est text. singularis in l. Fulcinius. §. fin. atque ibi notat Bar. ff. quib. ex causis in possess. earur.

Actor fit dominus fructuum propter rei contumaciam.

Adde incidenter, quòd consuetudo volens missum ex primo decreto posse acquirere ipsos fructus, non reprobatur, imò est valida. De hoc est glos. satis incognita in authen. de exhiben. & introducen. reis. §. si verò etiam quidam. col. 5.

Adde aliam pœnam contumaciæ (menti tenendam) quòd licèt regulariter in causis ciuilibus non habeat locum remissio, vt est text. peregrinus in c. primo. §. contrahentes. de foro competen. in 6. tamen illud fallit ratione contumaciæ. De hoc est text. singularis in l. consentaneum. C. quomodo & quando iudex. quem ibi commendat Bald. dicens illum non esse alibi, sed si rectè ponderetur ille text. non videtur illud probare, quando dicit quòd si reus post litis contestationem sit contumax in non veniendo, ita quòd

Remissio debet fieri de diuersis iudiciis.

quòd post monitionem factam nō velit ad iudicium accedere, tunc potest cogi personaliter ad veniendum, & sic non propriè fit remissio, cùm remittetur: deinde (à quo discesserat) in illud idem, quod non est de proprio & peculiari esse remissionis, quæ debet fieri de diuersis & separatis iudiciis, vt patet in dicto §. contrahentes. cogita tamen, & ad amussim expende.

Alias pœnas contumaciæ potest quis studiosè colligere tam ex l.fi.ff.de bonis eorum qui sibi mortem consciu. quàm ex l.diffamari. C. de ingenu. manumissi. & ex l.si quis instituatur.in princ. ff.de hæred. instit. & alias similes colligat per se studiosus, idque studiosè.

Finaliter in materia contumaciæ nota accuratè duo dicta. Primum est, quòd contumacia eò grauior habetur, quantò ex re minori consurgit. De hoc est glos. singularis in c.duo sunt.96.dist.

Delicti nomen continet contumaciam.

Secundum adde, quòd contumacia continetur sub nomine delicti, de quo est glos. (quæ solet allegari pro singulari) in l.si filius. in verbo, succurrendum.ff.de interrog.actio. sed pro ea videatis bonum text. in l.omne delictum. ff. de re milit. Adde etiam quòd contumacia continetur sub nomine vitij, vt patet in l.sancimus.C.de iudic. nec est mirandum, si contumacia dicatur delictum: quia solet pro ea fulminari sententia excommunicationis, vt patet in c. ex parte.extra.de verbor.significat. & habetur in c.j. extra.de iudic.ergo non solùm est delictum, imò est peccatum mortale, cùm pro solo peccato mortali imponatur sententia excommunicationis, vt est bonus text.in cap.nemo Episcop.cum glos.1.q.1. & ista incidenter (satis tamen ad propositum) volui dicere in materia contumacię, quoniam alibi in hac lege sic opportunum offerri non potuisset, nec prætermittendum tanquam singulare, tanquámque quotidianum.arg.l.legaui.ff.de liber.legat.

Effectus ignorantiæ affectatæ.

Reuertendo ad materiam præsentem, confirmo precedentem declarationem dicti capituli, quæ erat, vt procederet etiamsi non peruenisset citatio ad aures citati, dummodò noluerit eam ad eius notitiam peruenire: nam pro ea facit text. in cap. eos qui. de tempor. ordin. lib. 6. vbi litera singulariter probat, quòd idem operatur ignorantia affectata, quantum ipsa vera scientia, & ibi glos. singularis in verbo, affectata. ponens quando dicatur ignorantia affectata, scilicet quando potuit scire, & noluit, & dissimulauit,
10 pro qua allego glos. singularem in c.ad falsariorum.in verbo, examinauerint & dixerint. extra. de crimin. falsi. quæ vult quòd vbi debebat præcedere
11 diligens inquisitio, tūc allegans ignorantiam, præsumitur esse in dolo, & propterea voluit bonus text.in c.quamuis. de regul.iuris. extra. quod non venit excusandus pastor, si lupus oues suas comederit, & dicat pastor se nescire: quia contra eum præsumitur affectata ignorantia, vt ibidem sentit glos. pro quo adduco glo.singularem in l.cùm ita.§.j.ff.de legat.2. quæ vult quòd si in carcere aliquis carceratorum occidatur, debet probare custos carceris se non esse conscium delicti, nec in dolo, & ex hoc allegatur singularis limitatio ad l. quotiens. §. qui dolo. ff. de probat. quæ vult allegantem dolum, debere illum probare, vt id non procedat, vbi esset præsumptio grandis contra dolosum, quia tunc præuia præsumptio transfert onus probandi in ipsum reum, sicut in simili habetur in l.si non conuitij. C. de iniuriis. vbi proferens verba iniuriosa, debet probare se non protulisse animo iniuriandi, quando est præsumptio contra eum.idem in l.j.C.de sicar.& pro supradictis facit bonus text.in l.carceri.ff.de custo.reorum. vbi ratione negligentiæ custodis, ipsemet carceris custos deponitur à suo officio, pro quo bonus text.in cap.j. extra. de officio custod. vbi Prælatus negligens, deponi debet à suo officio, qui tamen text. debet intelligi in negligentia crassa, vt patet ex eo. vnde voluit glos.singularis in c.ea quæ contra.extra.de offic. Archidiac.quòd quælibet negligentia in Prælato sit peccatum mortale, & potest esse ratio, quia facta eorum de facili trahuntur in exemplum, c.magnæ. extra. de voto & voti redemp. etiam quia Prælati sunt tanquam signum ad sagittam, cap. qualiter. & quando.primo.extra.de accusat.Itaque ratione mali exempli grauiùs præsumuntur delinquere, sicut in simili dicitur in iure ciuili, quòd ratione mali exempli aliquis grauiùs delinquit, & ideò grauiùs punitur, de hoc allego casum in l.si quis aliquid. §. qui abortionis. ff. de pœnis. vbi aliquis solùm in lata culpa punitur vltimo supplicio, ratione mali exēpli, quod tamen regulariter est prohibitum, vt est bonus text. in l.cùm autem.§.excipitur.ff.de ædil.edicto. & l. in lege Cornelia. ff. ad legem Corneliam. de sicar. vbi lata culpa & dolus in delictis non æquiparantur, quia diuersimodè debet fieri punitio pro vno, quàm pro alio, & mitiùs pro lata culpa, quàm pro dolo, argum. l.respiciendum.ff.de pœnis. vbi pœna debet esse delicto conformis. Pro istis facit text. singularis in l.iij. in fin.C.ne sanctum baptis.iteretur. vbi iudex negligens in punitione pœnæ, à lege ordinatæ, debet eandem ipse iudex pati, vnde voluit bonus text.in l.ij.in C.de commerciis & mercat. quòd iudex negligens & dissimulans in pœna imponenda, præsumitur delicti conscius.& per hoc voluit bonus tex. (Legistis incognitus) in l.seruos.C.ad legem Iuliam.de vi publica vel priuat. quòd iudex negligens punire aliquem pœna à lege disposita, vel etiam mitiùs puniēs, est infamis, & illum text. dicit Legistis incognitum Ludouicus Roman. in suo singulari 77. incipiente, Veni quia tu habes. dicens Hostiens. illum textum allegasse in c.de causis. extra.de officio delegat. Pro istis etiam facit tex.in l.iij.C.de offic.Præfect.Præto.
vbi ratione negligentiæ potest Princeps iudices deponere, 12
& propter eorum negligentiam dicuntur facere litem suam, & de hoc est text. melior de iure in l.si quis in conscribendo.C.de pact. Vltimò contra hos negligentes, & quasi negligentiam & ignorantiam affectantes, veniat glos.singularis in authentic. de manda.Princip.collat.3. §.deinde.in verbo, nuntiūs. quæ exclamat contra miseros Prælatos, qui intantum timent literas Papæ, vt contra eas non audeant reclamare, & etiam de hoc loquitur alia glos. in l.puniri.C.si contra ius vel vtili.pub.quæ præcipit Prælatis ne timeant aliquos superiores, sed semper veritatem sequantur, & propterea voluit glos. vna singularis in c.clericis.de immunit.Eccles.in 6.quòd quælibet etiam dissimulatio Prælati, est peccatum mortale, & breuiter contra hos iudices dissimulantes est text.singul. & melior de iure in l.prima. C.de deserto.libro 12. & ibi glos. inuehens contra eos qui pœnam omittunt imponere dissimulando, & illum text. ibi commendat Bart. & patruus meus magnus Iacob.

Allegans dolū, quādo illū probare non debeat.

Prælatus negligens.

Delictū ob malū exemplū grauius puniēdum.

Iudex negligens debet punire aliquem secundum legē.

Affectantes ignorantiā & negligentiam.

Dissimulatio Prælati.

Iacobus Rebuff. ideò ista sit sufficienter confirmata declaratio, quæ punit affectantes & ignorantiam & negligentiam.

Iurisdictio delegati perpetuatur, etiam sine notitia citationis.

Vltimò in hac principali declaratione est aduertendum ad vnum, quòd licèt requiratur notitiam citationis peruenisse ad citatū, ad hoc vt dicatur lis pendêre: tamen illud non requiritur ad hoc, vt perpetuetur iurisdictio delegati. De hoc est glos. singularis in d. clem. fi. vt lite penden. in verbo. ad partem. ex qua glos. habetur bona declaratio ad materiam præsentis primæ limitationis.

Et crederem posse dari rationem diuersitatis, inter hos duos casus, hoc modo: nam cùm per litis pendentiam graue præiudiciū generetur, vt patet, quia efficitur litigiosa ipsa res, nec lite pendente aliquid sit innouandum, vt patet per glos. in d. clem. fin. ideò ius voluit illum certificari debere, ne sibi ignoranti præiudicium fiat, maximè tam grande quia tollitur sibi liberum arbitrium in re sua, contra l. in re mandata. C. mandat. præsertim cùm statuta non ligent ignorantes, l. fi. ff. de decret. ab ordin. facien. pro hoc allego bonum textum in l. iij. §. si plures. ff. de re mili. vbi illis, qui nouiter intrant aliquod collegium, parcitur ratione ignorantiæ, si contra statuta & consuetudines collegij veniant. Facit etiam bonus text. in l. iiij. §. si quis hæredi. ff. de statuliber. vbi tempus non currit contra ignorantem. Pro istis facit text. in l ij.

Ignorantia quo casu excuset.

13 ff. quis ordo in bo. poss. serue. vbi non solùm nescienti, sed dubitanti tempus non currit. Pro quo bonus text. in l. manifestissimi. in versi. sin autem nescius & dubitās. C. de furt. bonus text. in l. mater decedēs. ff. de inoffic. testam. vbi ignorans non videtur suo iuri renuntiare, & ratio est, quia nihil tam contrarium est consensui, quàm error. vulgata l. si per errorem. ff. de iurisd. omnium iudic. Per hæc ergo videtur dicendum notitiam debere peruenire ad citatum, & ista ratio non habet locum in casu in quo tractatur de iurisdictione perpetuanda: imò, cùm sibi mandetur iurisdictio per citationem factam, licèt non peruentam ad notitiam conuenti dicitur, iam interposuisse suam iurisdictionē, vt clarū est: ergo ampliùs res non est integra, & sic sufficit sola citatio ad perpetuandam iurisdictionem delegati, etiam si ipsa citatio non peruenerit ad notitiam & citati & legitimè conuenti.

Statutum ligās ignorantes.

Aduerte tamen, quòd licèt statuta nō ligent ignorantes: tamen si fieret statutum volens quod ignorantes etiam ligentur, illud valeret. De hoc est text. singularis (quem ibi commendat Bar.) in l. Diuus. ff. de falsis.

14 Secundò adde illud non procedere in ignorantia iuris naturalis, quia illa nullo modo excusat. De hoc est optimus text. in l. ij. C. de in ius voc. & ratio est, quia talis ignorantia est crassa & supina, ideò non excusanda. c. fin. de consti. in 6. Quæ autem ignorantia excuset à damno vitando, vel lucro captando, vide de hoc bonum tex. in l. error facti. cum l. seq. ff. de iuris & facti ignor. & quod vult Bal. in hac materia, in l. iuris ignorantiam. C. qui admitti ad bon.

Considera tamen in enucleatione huius rationis diuersitatis, datæ inter citationem factam, vt lis dicatur pendêre, & inter citationem factam, vt perpetuetur iurisdictio: nam contra eam videtur glos. singularis in l. eius qui in prouincia. in verbo, ignorassent. ff. si certum petat. vbi mortuo delegante expirat iurisdictio delegati, etiam antequam mors peruenerit ad eius notitiam, ex consensu partium, non posset ampliùs procedere in causa, gl. sing. in c. cū venisset. in verbo, posteà egerit. extra. de testib. & tamen hîc tractatur de grandi præiudicio, quod probo: nam tractatur de perditione iurisdictionis & honoris, quę perditio est in magna consideratione & præiudicio, vt colligitur ex §. quibus autem. Instit. de capi. dimi.

Famæ periculū, quàm grande sit.

Item istud de se clarum est, nec indiget probatione: facit tamen l. iusta. ff. de man. vindic. vbi periculum famę, & periculum mortis æquiparantur. Vnde voluit pulcher text. in cap. nolo. 12. q. 1. quòd crudelis est, qui famam suam negligit, & voluit bonus text. in c. & qui emēdat. 45. dist. illum esse sibi inimicum, qui famam & honorem suum negligit, non omittatur text. elegans & aureus in l. Iulianus scribit. ff. si quis omissa causa testa. in quo textu Papinian. Iurisc. acutissim. vult illum non carere dolo, qui famam suam postponit commodo pecuniario, & propterea voluit text. in c. deteriores. 6. q. 1. illos deteriùs facere, qui famam alicuius minuunt, quàm qui substantias eorum destruunt, furantur & surripiunt, quod est mirabile, cùm patrimonium nostrum & substantia dicatur vita nostra, vt est glos. singul. in l. Aduocati. C. de Aduoc. diuer. iudic. Finaliter pro istis adduco glos. singularem & absconsam in §. suspectus autem. Instit. de suspect. tutor. quæ vult singulariter, quòd 15 sicut in grauibus delictis lata culpa non æquiparatur dolo, nec in perditione famæ, quod est summè notandum, & per hæc probatur perditionem honoris esse summi præiudicij, quia melius est perdere oculum, quàm famam. l. infamia. & ibi patruus meus magnus Iacob. Rebuff. C. de decur. lib. 10.

Interruptio naturalis facit deficere substātiam vsucapionis.

Et ratio diuersitatis inter hos duos casus, scilicet inter naturalem interruptionem & ciuilē, posset esse ista: nam cùm naturalis interruptio inducatur semper ex defectu aliquorum substantialium, ad ipsam vsucapionem: putà ex defectu possessionis, sicut in l. naturaliter. ff. de acquiren. vel amitten. poss. quæ possessio est vnum de requisitis ad ipsam vsucapionem, iuxta l. sine possessione. ff. de vsucapionibus. ergo talis interruptio debet operari quoad omnes:

Ciuilis interruptio ex quo oriatur.

secus autem est in ciuili interruptione, quæ oritur tantummodò ex aliquo actu accidentali, celebrato cum volente vsucapere, qui quidē interrumpit præscriptionem, quoad celebrantem illum actum, putà per litis contestationem, & ita non tātum debet operari, quantum ipsa interruptio naturalis, quæ facit deficere substātiam ipsius vsucapionis: quia, vbi tolluntur substantialia alicuius actus, ille est nullus ipso iure, quoad omnes, vt patet in l. si vnus. C. de testam. vbi defectus solemnitatis requisitę in testamento, viciat testamentum ipso iure. pro quo bonus text. in c. cùm dilecta. extra. de rescript. c. venerabili. de offic. deleg. vbi omissio formę siue solēnitatis viciat ipsum actum, & ratio huius rei est, quia forma dat esse rei: & eius quod est, esse rei pars tanta est, vt ea mutata propè interimatur substantia totius rei, qua de re est bonus tex. in l. Iulianus. §. si quis. ff. ad exhiben. circa quod adde vnū singulare, quòd sicut forma dat esse rei, ita forma dat esse delicto. De hoc est text. singularis in l. qui falsam. ff. de fals. vbi Paulus Iurisc. subtiliter illud probat. Nō est ergo mirandum si cessante forma, cesset ipse actus, pro quo adduco id quod vult glo. singularis in l. an inutilis. ff. de acceptil. quæ vult

Formæ vel solēnitatis omissio viciat ipsum actum.

quòd maior est defectus existens in forma, quàm in materia, cùm ibi dicat, hanc regulam, si non valet quod ago vt ago, valeat vt valere potest, non procedere quando illud principale quod non valet, deficit in forma, secus si in materia deficeret.

Adde idem tenuisse Bald. in l.j. §. si quis ita. ff. de verbor. oblig. & in l. si vnus. § pen. ff. de pact.

Restrictio eiusdem. Limita tamen, id quod dictũ est de defectu ipsius solemnitatis, non procedere (ne erres) quando talis solemnitas esset leuis: nã tunc eius omisio nõ debet actum vitiare. De hoc est text. (& ibi expresè Bar.) in l.j. §. fin. ff. de vent. inspi. ibi inferens, quòd omisio
16 signi crucis in inuentario non vitiat ipsum, & potest esse ratio, quia de modico non curatur, l. scio. ff. de in integrum restit. bonus tex. in c. terrulas. 12. q. 2. vbi Episcopus res modici valoris potest alienare nulla seruata forma, quia non debent esse in consideratione illa, quæ sunt parui ponderis, aut pretij. pro hoc est etiam tex. singularis in l.j. §. sciendum. in verbo, perinde leuis febricula. ff. de ædil. edict. vbi de modico vulnere nõ curatur, vnde per illum tex. si puniendus esset aliquis vulnerans alium in platea, modicè vulnerando non deberet in statutum supplicium incidere, & propterea voluit vna glos. singul. in c. cùm illorũ. in verbo, effusionẽ. de senten. excom. quòd si quis puniatur propter effusionẽ sanguinis, debet intelligi de magna, & nõ de modica. facit cõsequenter pro his gl. sing. in auth. minoris. C. qui dare tutor. vel cur. possunt. quæ, limitando istum tex. ibi, volentem debitorem non posse effici curatorem sui creditoris: tamen illud nõ procedit, vbi esset modicũ debitum, vnde voluit Bal. singulariter in auth. sed iam necesse. iuncta ibi glos. C. de donat. ante nupt. quòd licèt aliquando creditor posit suum debitorẽ iurare suspectum: tamen illud non potest facere, quando est debitor in parua quantitate. Finaliter pro hac ratione adduco casum singularem in l. Senatus. §. Marcellus. (secundum expositionem quam dat Bar. ad hanc dictionem diætam ibi positã) ff. de leg. j. vbi probatur singulariter quod si statutum prohibet alienationem donationis, per hoc non intelligitur prohibita alienatio alicuius domunculæ, & illum tex. dicit hõ esse alibi Ludo. Rom. in suis singularibus, singulari 330. incipiente, Hodie quidam Procurator. & multa tradit Corse. in tract. de minimis. ibi vide.

De modicis quomodo non curandũ sit. 17

Solemnitas leuis quanam sit. Quæ autem dicatur solemnitas leuis, de hoc vide Bar. in dict. §. Marcellus. volentem quòd est illa, qua omissa affertur paruum præiudicium actui: magna autem est illa, qua omissa magnum oritur præiudicium actui & agenti.

Actus ipso iure non intelligitur nullus, per omissionem solẽnitatis. Finaliter in materia omisionis solemnitatis adde vnum, quod non est omittendum, quia aureum & valde ideò notãdum, videlicet quòd omisio solemnitatis requisitæ (quæ habet sequi ipsum actum) non reddit actum ipsum nullum, ipso iure, licèt fuisset dictum quòd sine solemnitate non valeret ille actus: quia debet intelligi ope exceptionis, & nõ ipso iure. De hoc est vna sola gl. scribẽda literis aureis, iuncta doctrina Bart. in l. vniuersa. C. de precib. Imper. offe. ad quod ibi infert Bart. de statuto volente, quòd de quolibet cõtractu facto soluatur gabella decem aureorum, aliàs non valeat contractus: nam si talis non soluat illa decẽ. tamen contractus nõ est nullus ipso iure, sed ope exceptionis venit annullandus, nisi expresè illud diceretur in statuto, quod nota perpetuò.

Posset tamen opponi cõtra rationem diuersitatis datam in præcedentibus circa interruptionem naturalem & ciuilem, vt videatur mala: nam clarum est quòd in prescriptionibus saltem trium, decem & viginti annorũ necessariò debet interuenire bona fides, vt patet in §.j. Instit. de vsucapio. ergo cùm illa bona fides deficiat, & sic vnum de substantialibus ipsius præscriptionis, dicendum est interruptionẽ ciuilem debere operari, etiã quoad alios extraneos, sicut operatur ipsa interruptio naturalis, cùm sit eadem ratio: ergo debet idem ius statui, iuxta l. illud. ff. ad legem Aquil. l. à Titio. ff. de verbor. oblig.

Bona fides quantopere in præscriptionibus sit necessaria.

De eadem re. Sed ad istud argumentum, quod apparet forte, cùm dicitur bonam fidem esse necessariã & substantialem ad ipsam vsucapionem, fatemur illud esse verum, quoad inchoandam ipsam vsucapionem, & ita intelligendum est contrarium: secus autem quoad complemẽtum eius, vt est tex. in l. sequitur. §. de illo. ff. de vsucap. & glos. in §.j. Instit. eodem. vbi scientia rei alienæ superueniens post inchoatam vsucapionem, non nocet, & bona fides ex postfacto non est necessaria, nec est de substantialibus, & ita non obstat contrarium, quando per litis contestationem desinit esse in bona fide: & ratione litis contestationis interrumpitur præscriptio: tamen iste non deberet extendi ad alios extraneos, cùm non sit eadem ratio.

Defectus bonæ fidei cur interrumpenti tantum prosit. Adde tamẽ aliam rationem, quare defectus bonæ fidei non prodest, nisi interrumpenti interruptione ciuili, sed defectus possesionis interruptæ interruptione naturali, prodest omnibus: nam cùm possesio sit semper vna & eadem, respicit omnes: & cùm non sit nisi vna tantummodò ciuilis possesio, pariẽs vsucapionem, l. iij. §. ex plurimis. & §. ex contrario. ff. de acquir poss. sed secus est in bona fide, quæ potest variari respectu diuersorum, vt sit respectu vnius in bona, & respectu alterius in mala fide, iuxta l. Fulcinius. §. quid si aduersus. ff. ex quib. caus. in possesio. eatur. meritò debet tantummodò procedere iste defectus bonæ fidei, in illum interrumpentem ciuiliter, respectu cuius causatur mala fides, & non alio respectu, in quo potest habere bonam fidem, & hanc rationem singulariter sentit Bart. in l. naturaliter. ff. de vsucap. in 3. col. vbi bene notat.

Scietia rei alienæ & furtiuæ. Supradictis adde, quòd licèt scientia rei alienæ superueniens post inchoatam vsucapionem non vitiet eam: tamen fallit singulariter vbi cum scientia rei alienæ concurreret scientia rei furtiuæ: nam tunc ratione horum duorum coniunctorum impeditur complementum vsucapionis. De hoc est tex. sing. in l. si alienam. ff. pro suo. quod tamen est intelligẽdum, dummodò sciat illum à quo surrepta est, aliàs sola scientia furtiuæ rei non impediret ipsam vsucapionem. De hoc est casus singul. in d. l. si alienam. quam ibi ad hoc ponderat Bart. singulariter.

Secundò intellige prædicta procedere de iure ciuili, secus enim est de iure Canonico, quia secũdum illud requiritur bona fides omni tempore, vt habetur in c. fi. extra. de præscript. & ibi glo. voluit etiam Bar. in d. l. naturaliter. quod ius sequendum est, cùm tangat animas nostras, iuxta dictum c. fin. & c. 2. de regul. iur. in 6. 18

Medium quod sit inter bonam fidem & malam. Verũtamen aduerte ad vnũ, quod licèt de iure Canonico mala fides superueniẽs tollat vsucapionẽ incœptã: tamẽ sec9 esset si superueniret defect9 bonę fidei, ita videtur quasi sentire Inn. in c. si ex. de præsc. sed de hoc

hoc est glos.singularis in l.iij. §.fin. ff.de acquir.poss. volens quòd medium quoddam fingatur esse inter bonam fidem & malam, putà si post incœptam vsucapionẽ dubitet an sit sua, vel nõ, & ita illo tempore dubij adhuc cõtinuat vsucapionẽ. Ita videtur sentire Bar.in d.l.naturaliter. quod quidẽ dictum Bart.confirmo per text.notabilẽ in l.ij. ff.quis ordo in bo.po. serue.vbi priuilegium datum ignoranti, etiam habet locum in dubitante. De hoc est text.sing.& ibi Bart. in l.manifestissimi.in verbo, si autem nescitur. C.de fur. vbi dicit Bart.illum casum se nescire alibi, quòd sicut eligens vnum ius, non videtur alteri renuntiare quod sibi competit: si tamen ignoret sibi competere, ita etiam dicendum si dubitet: ergo ex supradictis inferri videtur, quòd sicut cùm ego credo me esse dominum, & ignoro alium esse, tunc procedit vsucapio: ita etiam cùm ego dubito, maximè ex postfacto, cùm à principio ignorabam.

Ignorãs & dubitãs in quibus æquiparentur.

Considera tamen, si possit contrariũ dici, maximè per hanc regulam, quòd licèt dubitans & errans videantur pari passu ambulare: tamen vbi ille, qui dubitat, potuit de facili, & sine magno labore certiorari, tunc idem est ac si sciret, nec eum excusat talis dubitatio. De hoc est text. singul. in l.locus.ff.de acquir. poss.ergo cùm in casu nostro de facili potuit certiorari, postquam incepit dubitare, præsertim cùm id quod credimus non esse nostrũ, debeamus scire alienum, iuxta l.fi.C.vnde vi. igitur procedet vsucapio: circa hoc tamen cogita, & diligenter omnium rationes expende.

Dubitatio quãdo non excuset.

Et hanc vltimã partem, vt dubitans non videatur de iure Canonico præscribere, confirma ex regula iuris Canonici, quòd bonarum mẽtium est, culpam ibi agnoscere, vbi nõ est, c.2.extra.de obseruat.ieiun. c.ad eius verò concubitum. in fi. 5.dist.pro quo facit tex.singul.in c.debitores. extra.de iureiu.vbi ius Canonicum nos adstringit (vt euitemus peccatum) ad faciendũ id quod de iure Canonico, & de omni iure ciuili est reprobatum, vt dicitur in gl. d. c.debitores. in verbo, cogendi.& ita per hoc videtur melius esse, si desinat (post dubitationem) velle retinere eam possessionem vsucapiendo, quàm cum scrupulo cõscientiæ eam detinere.

Tertiò confirmo hanc partẽ per tex. (qui videtur expressus) in d.c.fi.extra.de præscript.qui quidẽ text. vult non solùm quòd non sit in mala fide, sed etiam quòd habeat præcisè bonam fidem, qui præscribere & ciuiliter & Canonicè cupit, & quòd in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienæ, idq; dico iusto lancis examine ponderando illum eundẽ text. in fi.quasi diceret quòd nõ debet aliquo modo suspicari, an sit sua res, vel nõ: sed pro certo debet credere suam esse. Et pro ista parte adduco vnum notabile, quòd in his quæ consistunt in salute animæ, verba debent impropriari, vt de hoc est glos sing.in auth. sacramenta puberum. in verbo, contractibus. C. si aduer.vendit.ergo in fauorem animæ verba illius c. fin.debent declarari eo modo, vt possint animæ prodesse ad euitandum peccatum. Et per ista crederem hanc opinionem veriorem, tamen cogita circa hoc.

Verba quãdo impropriãda.

Aduerte tamen q; credere eam posse limitari (si verum sit) vt non procedat quãdo ille dubitans inquisiuisset, & diligentiam adhibuisset, an erat illius cuius dubitabat esse, nam tunc illa dubitatio nõ debet impedire præscriptionẽ, maximè cũ post inquisitionem amplius nõ dubitet, & istud sentit gl.notab.in d.c.fi.

Dubitatio quãdo præscriptionẽ impediat.

Secundò crederem posse limitari in habente amplum & grande patrimoniũ, vt in Rege, Comite, vel Duce & similibus, quia licèt dubitent (dũmodò stẽt in finibus dubitationis) tamen nõ perdunt vsucapionem. quoniã sępe (tales pręsertim homines) plus creduntur habere in bonis, quã habeant. iuxta §.in fraudem. Insti.quib.ex cau.manu. non licet.& ista dubitatio videtur potius procedere, eò, quia vidẽt se tanta habere bona, vt admirando dubitent, & ita teneo quoad superueniat ratio, vel dictum Docto. contrarium tenens.

Restrictio indubitãte.

Conclusiuè in hac materia aduerte, quòd licèt de iure Canonico ad continuãdam præscriptionem requiratur bona fides, vt in d.c.fi.& c.vigilant.extra.de præscript. tamẽ si superueniat scientia rei alienæ, siue mala fides, post completam vsucapionem, tunc illa mala fides non rumpit, nec tollit dominiũ quæsitum virtute vsucapionis. De hoc est glos. peregrina, ibi, *Arguendo ab vtraque parte.* in cap vigilanti. extra. de præscript.quæ allegat per hoc dictum c.fi.extra.eod. in quo probatur (arguendo à contrario sensu) quòd mala fides superueniens post vsucapionẽ non nocet, sed tu nouiter considera illud non posse elici ex d. c. quia habeo vnum dictum singulare, quòd si induceretur argumentũ à contrario.sensu, alicuius canonis vel statuti, statuẽtes inciderent in pœnam: quia tunc non habet locum argumentũ à contrario sensu. De hoc est gl.vnica in iure in cle.j.de vsur.in verbo, facere.cùm ibi dicit glos. *Quòd si officiales statuant, vt nõ possit exigi vsura vltra duos denarios.* Per hoc non videtur permittere (arguẽdo à contrario sẽsu) quòd vsura exigatur infra duos denarios, quia tũc statuẽtes illud, inciderent in pœnam dictæ cle.ita ergo in casu nostro: nam si argueremus à contrario sensu illius c. fin. tunc per tale argumentum incideret statuens in pœnam, scilicet in peccatũ mortale, permittendo vt quis possit detinere rem quam scit nunquam fuisse suam, quin potius alienam, ad istud tamẽ potest dici quòd talis non incideret in peccatum mortale, cùm illa sit iam effecta sua, per præcedẽtem vsucapionem factam cum bona fide, legísque authoritate.

Mala fides post vsucapionem superueniens.

Argumẽtũ à contrario sensu quando locũ non habeat.

In hac quæstione breuiter omittendo multas opiniones extraneas, quas ponit glos.in d.c. vigilanti. & sequendo hanc, de qua loquitur principium istius gl. in d.c.vigilanti. dicas, de hoc esse text. expressum in iure Canonico singularem, de quo meminerunt glo. iuris Canonici in c.veniens.ext.de præscript.in fin.& per illũ text cessant multę opiniones quę sunt superstitiosæ, sed vt magis certi simus de hac opinione, ꝑ ea allego text. singularem in iure ciuili, & pro certo aureum, in l.ij. iuncto fi. præcedentis legis. ff.de itin. actuq; priuat. vbi si quis vsus fuerit itinere modo debito, secundùm formam illius tituli, quia fortè per 30.dies, nec vi, nec clam, nec precariò, licèt post completam præscriptionem, iret vi, vel clàm: tamen non perdit præcedentẽ vsucapionẽ, siue præscriptionem, subiiciens tex.illius l.ij. quòd non debent corrumpi, aut mutari ea quæ legitimè facta & transacta sunt ex superueniente delicto, & ibi expresse probatur ista conclusio: nam cum ratio istius text.sit generalis, extenditur ad similes casus, iuxta text.in l.regula.§.fin. ff de iur.& fac.ignor.text.in l.illud.ff.ad l.Aquiliam. bonus text.in c sedulò. 38.distin. volens quòd ita est præferenda ratio legis, siue mens ipsis verbis, sicut

De eadem re.

Ratio generalis.

19 anima ipsi corpori pro his facit glo. aurea in c. primo. de tempor. ordi. lib. 6. quæ vult quòd vbi eadem ratio militat in vno casu, sicut in alio, non propriè dicitur fieri extensio, imò dicitur esse eadem dispositio. pro qua glos. allego text. meliorem de iure, in l. his verbis. in verbo, tacitè cautum putamus. C. de reuocand. donat. bonus tex. in l. milites agrum. ff. de re milit. in prin. pro istis facit etiam tex. singul. in l. cùm pater. §. dulcissimus. ff. de lega. 2. vbi verba l. debent seruire rationi, & non è contra.

Præscriptio quomodo per litis contestationem interrumpatur.

Tertia principalis declaratio ad hunc tertium effectum litis contestationis volentem quòd per eam interrumpatur præscriptio, est ista, scilicet vt procedat, quando est facta validè, secus autem si mala & inualida esset, de hoc est gl. expressa in c. vt debitus. in verbo, coram idoneo. ext. de appella. idem etiam voluit glo. notabilis in l. si pater. C. ne de sta. defunct. & quoniam est notabilis declaratio, ideò in ea insistam, ornando eam singularibus. Et primò per ea quæ pulchre diximus suprà in prima declaratione secundi effectus litis contestationis. Secundò (vltra ibi posita) per tex. notabilem in l. non putauit. §. non quæuis. ff. de bono. posses. contra tabu. vbi sola exhæredatio, quæ est ritè & rectè facta nocet exhæredato, & non alia, per quem tex. dicit Bart. tria dicta singularia. Primò, quòd si ex permissione statuti bannitus possit occidi, intelligitur in ritè cõdemnato. Secun-
20 dò, quòd si instrumẽtum publicum debet executioni demãdari, intelligitur de ritè facto. Tertiò, quòd si statutum puniat cedentem actionem suam nobili potenti, intelligitur in cessione ritè facta, facit etiam pro istis dictum Bart. singulare in l. 2. §. prætor. ff qui satisd. cog. vbi vult, quòd si statutũ dicit, quòd qualiscunque fuerit sententia arbitri, mandetur executioni, tunc intelligitur, dummodò sit lata à persona quæ sit arbiter, & esse possit. Pro his etiam adduco glo. notabilem in c. significantibus. ext. de officio delegati. quæ vult, quòd si quis se obligauerit iuxta cõtractum, ad pœnam, non tenetur ad illam si contractus sit nullus. Idem voluit glo. iuris ciuilis l. iij. in verbo, Fauiana. ff si quid in frau. patr. quæ vult quòd obligans se de euictione, non tenetur si contractus, super quo se obligauit, non tenebat. Et pro istis adduco glo. singularem in l. si iudex. ff. de variis & ext. cog. quæ vult quòd iudex proferens sententiam nullam, non faciat litem suam, quod est summè notandum.

Exhæredatio non ritè facta, exhæredato non nocet.

Pœna contractus nullo apposita.

Contractu existente nullo, obligans se de euictione, nõ tenetur.

Pro istis adduco etiam dictum singulare Pau. de Castr. in l. sancimus. C. de testa. vbi notat per illum tex. quòd si apponatur in aliquo testamẽto clausula,
21 *Irritans omnia alia testamenta priùs facta*, illã clausulã habere in se tacitam conditionem, si illud testamentum, in quo est apposita talis clausula, sit validum & perfectum, & illud probat ibi text. Confirmantur & supradicta per glo. singularem in c. veniens. j. in glo.
22 si ext. de testi. quæ vult quòd testis dicens testimoniũ contrarium primo, quod quidem primum illius testis testimonium non fuerat acceptum, imò habitũ pro nullo, auditur tamen, & tenet eius secundum dictum, pro quibus facit quod voluit Bald. in l. non
23 dubium. in secunda columna. C. de legib. vbi si de quolibet contractu debet solui gabella, intelligitur de valido.

Adde etiam quod vult glo. in c. ex tenore. in fi. glo. magnæ extr. de rescriptis. cùm ibi dicit quòd licèt regulariter secundæ regulæ in rescriptis, non facientes mentionem de primis, non valeant, tamen fallit, si primæ erant inualidæ. Et omnium istorum ratio est, quia idem est aliquid non esse factum, vel factum inutiliter, quod patet in l. quotiens. ff. qui satisd. cog. vbi satisdatio nulla & vitiosa æquiparantur. idẽ patet in d. l. nõ putauit. & d. §. nõ quæuis. ff. de bo. pos. cont. tab. pro quo bonus tex. in l. 2. ff. de auth. tut. vbi idem est quòd interueniat authoritas tutoris perperàm, vel quòd non interueniat, pro hoc etiam est optimus tex. in l. si aut nullum. C. de legit. hær. per quem dicit ibi Bald. summarium ponendo, quòd nihil & inualidum æquiparantur, pro istis facit tex.
in l. 4. §. condemnatum. ff. de re iudica. vbi idem 24
est quem non esse condemnatum, vel non ritè & rectè, idem probatur in l. 2. ff. de pœnis.

Factũ inutiliter.

Authoritas tutoris perperàm interposita.

Adde etiam supradictis text. meliorem de iure, in c. inter corporalia. extr. de translat. episcop. vbi singulariter probatur quòd idem est non habere episcopum, vel habere minus sufficientem, & propterea voluit vna glos. singularis in l. si plagij. C.
ad l. Fauiam, de plagiat. quòd idem est non habere 25
maritum, vel habere inutilem, & per ista sit sufficienter ornata hæc tertia declaratio. Et sic iste tertius effectus, & ex hoc effectu, cum suis declarationibus habetur quasi materia præscriptionis (saltem subtilior) declarata.

Quartus effectus litis contestationis est iste, quia per litis contestationem committitur stipulatio, ampliùs non peti, quæ regulariter sine ea non committeretur, de hoc est text. quem dicit ibi Bar. esse multùm singularem in l. ampliùs non peti. ff. rem ratam haberi. quæ tamen lex, cum suo effectu recipit multas declarationes. Prima est, vt intelligatur, quando expressè fuit promissum ampliùs non petere: secus autem, si promisero me talem ratam rem habiturum: nam si non consentiat reus post eius scientiam, etiam ante litis contestationem committitur illa stipulatio. De hoc est tex. optimus in l. Procurator. §. si quis à Procuratore. ff. rem ratam haberi. & istud est notabile, quia istæ duæ stipulationes, scilicet ampliùs non petere, & rem ratam habere, æquiparantur, vt patet in l. si quis vni. ff. rem rat. habe. & ibi Bart. ergo videbatur idem dicendum in stipulatione rem ratam habere, sicut in stipulatione ampliùs non petere, cùm de similibus idem sit iudicium, vulgata l. illud. ad l. Aquil. ad istud tamen responde, quòd æquiparantur in casu illius, l. tantummodo, non autem in aliis, ita Bar. ibi, & in d. l. ampliùs. in prin. nec istud est inconueniens, præsertim cùm argumentum à simili soluatur per dissimilitudinem datam, glos. peregrina in cap. sicut vrgeri. j. quæstione prima. sed de hoc sunt duæ aliæ glossæ absconditæ in l. creditori. ff. de operis no. nunciat. alia in l. Marcellus. in verbo, deduci. ff. de rei vendic. modò clarum est infinitas esse differentias inter has duas stipulationes, imò nullo modo reperiuntur similes præterquam in casu l. prædictæ si quis vni. ff. rem ratam haberi.

Stipulatio ampliùs nõ peti cõmittitur per litis contestationem.

Eiusdẽ restrictio.

Sed pro confirmatione huius argumenti nouiter stringo fortiùs illum textum d. l. si quis. vt videatur expressè probare quòd stipulatio rem ratam haberi, non committatur nisi eo modo, quo committitur stipulatio, ampliùs nõ peti, cũ ibi dicit, *Quòd si aliquis Procurator promiserit rem ratam dominum habiturum, aut*

Stipulatio rem ratam haberi, quãdo committatur.

aut amplius non peti, dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est. & declarando istud verbũ, *si ab eo petatur*, dicendum est idem, committuntur hæ duæ stipulationes, si fiat litis contestatio, cõtra socium obligationis, cùm non dicatur peti propriè, nisi per obligationem, per d.l. amplius non peti. Declarato ergo isto verbo, *petatur*, posito in illa l. infertur à contrario, quòd si non peteretur, non committerẽtur illæ stipulationes, & si non fieret litis contestatio, per quã dicitur petitum fuisse. Et videtur ponderando illum tex. eo modo, scilicet per argumentum à contrario sensu, quod est in iure validum, per l.j.§.huius rei.ff.de offic. eius cui man. est iurisdictio. quod non cõmittatur rem ratã haberi stipulatio, nisi cùm petitur per litis contestationem.

Secundò, quòd ita debeat declarari iste text. probo per regulam, volentem quòd clausula in fine posita debet referri ad omnia præcedentia. De hoc est bonus text. in l. prima. C. de lib. præte. in fin. (quem ibi ad hoc notat Bart.) quæ vult quod lex suum, & non meum potest denegare auxilium, pro quo facit quod solet dici, Fortius est ius competens alicui sua industria, quã ex facto alterius, vt habetur in l. quòd Principi, cum l. seq. ff. de legat. ij. sed vltra hos duos tex. est alius solemnis in l. si filius. in §. erit. Rubriano S.C. & ibi Barto. ff. de fideicom. liberta. & per ista sit expedita ista limitatio.

Limita tamen hanc limitationem non procedere in vno casu singulari, in quo etiam quoad pœnam legalem quis dicitur petiisse ante sententiam, imò per ipsam litis contestationem, scilicet in casu l. vnicę. C. de plus peti. vbi quãdo aliquis exegit in Canone, vel instrumento plusquam fieri debebatur, deinde pòst eum debitorem pro illo debito conuenerit, & perseuerauerit vsque ad litis contestationem, talis punitur pœna legali in hoc, quia perdit totum verum debitum, sed ratio huius specialitatis traditur per Bart. in d.l. amplius. scilicet quia ibi erat duplex delictũ, vt patet ex supradictis: ideò grauiùs erat puniendus, pro cuius rationis confirmatione adduco aliqua singularia, & pono regulam, volentem quòd plus operatur geminatio, quàm res nõ geminata, ita patet in l. Balista. ff. ad Trebel. pro quo facit doctrina Bar. singularis in l. cùm scimus. C. de agricol. & censi. lib. 11. vbi voluit quod licèt verba enuntiatiua nõ disponunt, c. si Papa. de priuile. in 6. tamen fallit, vbi essent geminata, per illum text. plus tamen ibi voluit Bart.

26 quòd licèt confessio extra iudicium non præiudicet, tamen fallit, vbi fuisset geminata: nam tunc præiudicat, & istud est singulare.

Tertiò confirmo per text. in §. de constituta. Insti. de actio. & per totum tit. de consti. pecu. ff. & C. vbi

27 in constituta pecunia ratione geminationis oritur actio ex pacto nudo, quod aliàs non potest fieri, vt patet in l. in bonæ fidei. C. de pact.

Quartò confirmo per casum singularem, in l. mulier. C. ad Velleianum. vbi licèt mulier non possit effectualiter constituere pro tertia persona: tamen illud fallit vbi tale constitutum fuisset geminatum: nam tunc obligat ipsam mulierem, quando fuit geminatum infra tempus ibi positum, scilicet post biennium.

Quintò confirmo per casum singularẽ in l. Diuus. §. fin. ff. ad legem Cornel. de fals. vbi conditio duplicata plus operatur quàm simplex, quia dicit ibi text. quòd si aliquis scribens testamentum, aliquid adscribat sibi sub duplici cõditione, tunc excusatur à pœna, & etiam consequitur legatum, quod sibi non competiisset vbi sibi adscripsisset sub simplici conditione, vt vult ibi Bart. per l. impuberem. §. j. ff. de fals.

Sextò, confirmo per text. singularẽ in sui materia, 28 in l. iij. C. de Episc. audient. vbi ratione geminationis grauiùs punitur delictum, & per illum text. dixit ibi Bart. quòd qui geminat ipsum delictum, non debet veniam sperare. Hinc ibi dixit Bart. quòd si ex forma statuti, vel consuetudinis in die sancta Veneris delinquentes sint excarcerati, si aliqui aliàs fuerant excarcerati, qui nunc pro eodem delicto ibi adhuc reperiuntur, non debent excarcerari.

Septimò, adduco illud quod voluit Bart. singulariter in l. si cui. §. fin. ff. de accusat. vbi voluit quòd delictum commissum in extranea prouincia, quod nõ poterat alibi puniri, si tamen simile delictum committat alibi, & ibi capiatur, tunc ratione præcedentis delicti, alibi commissi, grauiùs punietur.

Pro quo facit dictum singulare & admirandum Bal. in auth. qui semel. C. quomo. & quan. iudex. vbi voluit quòd si statutũ puniat pro primo homicidio in centum libris, deinde velit quòd pro secundo puniatur pœna vltimi supplicij, si aliquis commiserit primum homicidium quòd satisfecerit soluendo pœnam, punitur pœna vltimi supplicij, si iterum homicidium committat, licèt prima fronte cõtrarium videatur, per l. Diuus. ff. de iure patron. vbi postquã aliquis satisfecit de delicto, est ac si nunquam deliquisset, ideò istud non fit propter geminationem.

Nonò adduco gl. singularem in l. ij. C. de furt. quæ vult quòd geminatio emptionis de rebus furtiuis inducat quandam præsumptionem fraudis & furti, contra talem ementem.

Istis adde quòd non solùm punitur geminans grauiùs, ratione geminationis, sed etiam admonitus perseuerans, quod voluit glos. singularis in c. scripta. in verbo, ignosce. de consecra. dist. 1. sentiens quòd post admonitionem non est ampliùs parcẽdum, sicut nec post veniam semel datam, pro qua glos. videatis tex. in l. capitalium. §. solent. ff. de pœnis. vbi bonus text. & per ista sit sufficienter declarata & ornata nostra limitatio.

Decimò limita hunc effectum litis contestationis non procedere in illo, qui promisit quæstionem non mouere, quia etiam qualitercunque molestet, ante litis contestationem, talis incidit in commissionem ipsius stipulationis. De hoc cum glos. (quæ ita intelligitur) est text. in l. qui fidem. ff. de transact. secus autem quando verbum quæstionis profertur à lege: nam tunc intelligitur mouisse quæstionem per litis contestationem. De hoc est glo. in l. ij. & iij. C. finium regund. & has glossas ita concordat Bart. in dicta l. amplius.

Addam tamen vnum in hac materia extra ea quæ notat Bart. in d.l. amplius. quòd si quis alicui promiserit non facere molestiam, intelligitur de facto: secus autem si de iure, cùm conueniat eum. De hoc est glos. singularis in l. si seruum. §. Prætor autem. ff. de acquiren. hæred. quam facit singularem Bald. in l. j. C. de his quæ pœn. nomine. in fin. primæ col. sed pro ea facit glo. alia singularis in c. pro illorum. in verbo, contradictores. extra. de præbend. quæ vult quòd ille non dicitur contradictor, qui de iure contradicit,

Creditor plus debito exigẽs perdit totum debitum.

Geminationis effectus.

De eodem.

Constitutũ per mulierem geminatum.

Conditio geminata.

Homicidiũ geminatũ.

Geminata emptio de rebus furtiuis.

Perseuerãs in crimine admonitus.

Molestiam non facere, quomodo intelligatur.

Contradictor quis dicatur.

& potest esse horum ratio, quia cùm illud faciat iuris authoritate, præsumitur fieri iustè, & sine dubitatione alicuius pœnæ, arg. l. Gracchus C. de adul. vbi factum authoritate legis non meretur pœnam, & sic promittens non molestare sub pœna, non debet incidere in pœnam, de iure suo disputando, pro quo bon⁹ text. in l. iustè. ff. de acq. poss. vbi iustè id fieri di-

29 citur, quod authoritate ipsius iudicis exequitur. Vnde voluit bonus text. l. si quis id quod. ff. de iurisdict. om iudic. quòd remouens album Prætoris, authoritate iudicis, non debet puniri. pro hoc facit l. furti. §. qui iussu. ff. de his qui notan. infa. vbi paciscens iussu Prætoris super crimine, etiam dato pretio, non est infamis, aliàs tamen secus esset. per text. in d. l. furti. §. pactúsque, inquit, erit. Et ratio, quare faciens aliquid authoritate iudicis, excusatur, potest esse, eò quòd primò videtur illud facere necessariò, ideò non debet puniri, argumento eorum quæ habētur in l. cùm postulassem. §. si. ff. de dam. infect. l. ij. ff si quis caut. pro quo glo. singul. in clem. j. in verbo, seipsum. de reliq. & venera. Sanctor. vbi faciens seruitium Deo ex necessitate professionis, vel voti, plus meretur quàm alius, pro his etiam glos. in l. Procurator qui pro euictione. ff. de Procurat. vltimò, pro hoc adduco glos. singularem in princ in l. si familia. ff. si famil. fur. fec. dica. vbi si seruus, ex metu mortis, sibi de proximo imminentis, alium interfecerit, non tenetur, maximè quando aliter euadere non poterat.

Iudicis authoritas.

Secunda ratio huius vltimi dicti potest esse, quia iudex censetur legis minister glos. singularis in l. accusationis. C. quod met. caus. pro quo glos. l. Celsus. ff. de arbit. ideò cùm sit minister legis, non præsumitur malè, & iniustè aliquid mandare, nec exequi. pro quo text. l. meminerint. C. vnde vi. vbi verè & rectè deciditur, quòd vnde debet nasci æquitas, non præsumitur, nec debet oriri aliqua iniquitas, & propterea voluit text. in l. quòd si Ephesi. ff. de eo quod cert. loco. quòd Prætor siue iudex, debet semper habere æquitatem ante oculos suos; vnde voluit glos. singularis in l. inter filios. C. fam. herc. quòd iudex non sequens æquitatem, dicitur habere oculos caligatos, quam cùm iudex debeat semper habere ante oculos, præsumitur pro eo, præsertim cùm semper pro iudice præsumatur, l. Herennius. §. Gaia Seia. ff. de euict. optimus tex. l. ij. C. de offi. ciuilium iudicum. in versi. quod non arbitramur. & per ista sit satis declarata ratio vltimi dicti propositi.

Breuiter, pro expeditione huius effectus cum sua pulchra materia, est aduertendum, quòd sicut per litis contestationem quis dicitur petere, vt per hoc committatur stipulatio, ita etiam per solutionem factam illi, cui fuerat promissum ampliùs non petere: nam talis recipiens illam solutionem, dicitur petiisse quodammodo, vt committatur stipulatio, ampliùs non peti. De hoc est text. in d. l. amplius. qui est ad hoc singularis, secundum Bart. ibi.

Petere, quísnam dicatur.

Istud tamen, vbi talis soluit ignoranter, quia credebat se ad illud teneri: nam tūc cùm videatur quodammodo deceptus per illū, cui facta est solutio, cōmittitur illa stipulatio, ampliùs non peti, & exemplum potest poni in illo, qui promiserat ab vno ex sociis vnius obligationis, ampliùs non petere: nam si à consocio illius obligationis, ignorante talem stipulationem fuisse factam, soluatur ipsi creditori, tūc is qui se cum eo, qui soluit ignoranter obligauerat, tenetur, sicque committitur illa stipulatio, ampliùs non peti. Ita sentit Bart. hócque exemplum in medium affert, pro quo exemplo est text. notab. l. si quis vni. ff. rem rat. haber. secus autem dicendum esset, si solueretur à sciente, quia volenti non fit dolus, neque iniuria, l. j. §. vsque adeò. ff. de iniuriis. l. cùm donationis. C. de transf. Itē quia talis, qui nihilominus poterat se iuuare exceptione & peremptoria, & fauorabili, videtur quodam modo scienter donare, l. j. & l. qui exceptionem. ff. de condict. indeb. sed iste erat tutus tali exceptione fauorabili, & peremptoria, ergo soluendo videtur donare, & ideò alter non debet incidere in pœnam, vt ibi sentit Bart.

Amplius non peti, stipulatio, quādo committatur.

Vltimò, aduerte idē esse, vbi ille qui promisit ampliùs non petere, vellet opponere cōpensationem: nā tunc opponēdo videtur petere, vt per hoc incidat in stipulationē ampliùs non peti. De hoc est tex. sing. in d. l. ampliùs. qui est per supradicta satis supérq; declaratus. Et per hoc infert ibi Bart. quòd si aliquis iura- 30
uerit soluere alicui debitū, tunc opponēdo compensationē, videtur soluisse, & iuramentū adimpleuisse. Nec per hoc potest dici periurus: sed contra videtur tex. expressus in c. ad nostram. j. extra. de iureiur. vbi ille, qui iurauit creditori nullū grauamē super re pignorata facere, donec soluerit debitū, volendo compensare fructus in sorte, non auditur repetens debitū: imò debet priùs soluere verè & integraliter, & allegatur illud c. quòd iuramentum debet adimpleri in forma specifica, non obstante tunc illo tex. Bart. ibi confirmat suam quæstionem. Primò, quia conditiones debēt in forma specifica adimpleri, l. qui hæredi. in prin. ff. de condit. & demonstrat. sed iussus dare, siue soluere, compensando adimplet ipsum iussum, l. si peculium. §. j. ff. de statuliberis. igitur videtur liberatus, & ab obligatione beneficio compensationis, solutus. Secundò facit etiam iuxta Bart. opinionem, impeditus facere iusta de causa illud, ad quod tenebatur cum iuramento, per hoc non est periurus, l. si. ff. qui satisd. cog. sed ille qui non soluit, impeditur per illū, cui soluendo est, & cui debetur, ne soluat: vnde (quasi suo facto impeditus) non est periurus. arg. l. iij. in princ. in versic. inde quæritur. ff. de statuliber. & per hæc opinio ista videtur bona.

De eadem re.

Obiectio.

Ad contrariū c. ad nostram. non respondet Bart. sed potest dici secundū Ab. in d. c. quòd opinio Bart. post factū teneret, inclinādo in meliorē partē, scilicet vt excusetur à periurio, secus autē ante factum, vel etiam secundū eum Ab. q̃ opinio Bar. est generaliter vera, vbicunq; quis tenetur soluere, sed opinio illius c. procedit tātum in casu suo, quia iurans ibi de non molestādo ante solutionē pignoris, videbatur tacitè expressè promittere de numeratione pecuniæ vera, & sine compensatione fructuum, vt ibi per eos, & per ista sit clarè expeditus iste effectus.

Obiectionis solutio.

Quintus effectus litis contestationis est, quia per eā tollitur purgatio moræ, quæ aliàs purgaretur ante litis contestationem. De hoc est tex. in l. si insulam. ff. de verb. oblig. vbi offerens factum ad quod tenebatur, & in quo adimplendo fuit in mora, si se offerat post litis contestationem, tunc talis non purgat morā suam, secus si ante litis contestationem, & ratio huius effectus est: nam cùm ille, cum quo fit litis contestatio, ante eam iam fuerit in mora (quia semper præsumitur eum interpellatum fuisse, vt vult textus singularis in l. in fideicommissi. in principio. ff. de

Purgatio moræ tollitur per litis contestationem.

Mora duplicata impedit purgationem.

ff.de vsur.)& postea per litis contestationem sequẽtem iterum sit in mora, illa duplex mora debet sibi impedire purgationem, eò quòd geminasse videtur delictum, ideò non est cũ illo agẽdum misericorditer, sed potiùs de religione iuris. l. iij. C. de episc. audien. & eorũ quæ latè dixi in quarta limitatione quarti effectus. pro hac tamen limitatione vide optimum tex. in l. si alienam. prima. §. fin. ff. de pig. act. vbi debitor agens pignoratitia contra creditorem, facta litis contestatione, potest offerre debitum (id est pecuniam in iudicio) pro qua obligabatur ipsa res pignorata, quia talis mora videtur contracta per litis contestationem.

Mora cõtracta quãdo purgari possit.

Et ex his potest inferri prima limitatio, siue declaratio ad hunc effectum, vt non procedat quando ante litis cõtestationem nõ fuisset quis in mora: quia tunc videtur posse purgare moram contractam, etiã post litis contestationem eò præcipuè, quia tunc deficit ratio supradicta duplicis moræ, & hanc limitationem videtur sentire gloss. singularis, in l. siue apud acta, C. de transact. in verbo, vrgere, quòd quando mora fit ante litis contestationẽ, non impeditur purgatio ipsius moræ. & clariùs voluit Bar. in l. si maior. in fi. C. de trãsactio. pro quo facit illud quod in simi-
31 li dicitur per Doctor. in l. ita demum. ff. de Procura. vbi volunt, quòd licèt exceptio dilatoria debeat opponi ante litis contestationem, tamen si veniat post eam, potest quis tunc opponere. pro quo gloss. l. de die. ff. qui satisda. cog quod notabis (quoad illud accessorium) idque non fieri alio modo, nisi beneficio litis contestationis, quæ, cuius sit præcipuè in hac re momenti, consydera attentè & diligenter.

Moræ purgatio quãdo post litis cõtestationem admittatur.

Secunda declaratio, siue limitatio ad prædictum effectum est, vt non procedat in stipulatione, defendo, quæ continetur in stipulatione iudicatum. iuxta l. iudicatum. primam. ff. iudicatum sol. nam hoc casu admittitur purgatio moræ, etiam post litis contestationem. De hoc est tex. notabilis in l. iij. §. fi. cum l. seq. ff. iudicatum sol. & ratio specialitatis huius est: nam cùm inducatur vnum in præiudiciũ ipsius promittentis (quod regulariter induci non debet) scilicet quia quotiens quis est obligatus ad factum, nunquam committitur stipulatio ad totale interesse, nisi cùm trãsierit tantum tempus, quo factum illud perfici posset, vt est tex. in l. si ita stipulatus essem abs te. & l. stipulationes non diuiduntur §. planè. ff. de verbo. obliga. Vnde in casu nostro istud deberet obseruari, scilicet vt non teneatur promittens de defendendo, nisi postquam excurrerit tãtum temporis interuallum vt certum sit iudicium in illo tẽpore potuisse perfici, verùm quia istud est incertum, lõgum esset, illud expectare, ideò committitur (contra regulas iuris) stipulatio de defendendo ab ipso initio ad totale interesse, cùm ergo talis reus grauatur in vno, iura voluerunt eum in aliquo releuare, vt possit moram, scilicet suam, purgare, etiam post litis contestationem, vsque ad ipsam sententiam: ita subtiliter declarat Bar. in d. l. iij. §. fi. pro quo facit casus in simili in l. eũ qui. ff. de iureiur. vbi grauatus in vno, putà quia credit actori de causa inter eos agitata releuatur in vno, vt non teneatur ad id quod teneretur in duplũ ex lege Aquil. facit etiam gl. §. de constituta. Insti. de action. cum similibus.

Stipulatio de defendendo, quãdo cõmittatur.

Purgatio moræ in actionibus arbitrariis.

Tertia declaratio est, vt nõ procedat iste effectus in actionibus arbitrariis: nam tunc admittitur purgatio moræ vsque ad litis contestationem, de hoc est text. in l. item si cum exceptione. §. satis clementer. ff. quod met. cau. & voluit Bar. l. si insulam. in fi. 5. col. ff. de verbo. obliga. ita intelliges ibi tex. notabilem, in l. hoc edicto. in prin. ff. de publica. & hæc sufficiant.

Ante litis cõtestationem non fit moræ purgatio.

Aduerte tamen pro complemento huius declarationis pulchræ, quòd licèt post litis contestationẽ nõ admittatur regulariter purgatio moræ, secus tamen est si fiat ante litis contestationem, vt patet in d. l. si insulam. & ratio diuersitatis assignari potest, quia quando statuitur, quòd post contestationem litis nõ inducatur purgatio moræ, non habet locum nec militat eadẽ ratio ante litis contestationẽ, quia tunc non nocet mora simplex, cùm facilè possit, minimóque negotio, & dissolui & purgari.

Limitatio eiusdem.

Istud tamen vltimũ intellige, nisi interesset ipsius actoris non admitti purgationem: nam tunc non admittitur. De hoc est bonus text. in l. si ita quis promiserit. §. Seia. ff. de verb. oblig. & ratio esse potest, quia per hoc sequeretur quòd ex facto, & quodam alterius delicto ego obligarer, quod quidem esset nõ solùm inconueniens & incõgruum, sed prorsus & absurdum & iniustum, vt habetur toto titulo, ne filius pro patre, & ne vxor pro marito. cum similibus. Et circa hoc adduco vnum dictum singulare, quòd nõ possit testator vnum cohæredem punire ex mora, vel delicto alterius cohæredis. text. est (qui nõ est alibi) in l. paterfamilias ff. de hæredi. insti. ista tamen limitatio debet intelligi, quãdo magis interesset actoris habere æstimationem illius facti, quàm ipsum factum fieri, ita sentit gloss. singularis l. vtique. ff. de arbit. & ratio quare ita debet intelligi, est, quia si quotiescunque aliqualiter interesset ipsius actoris, non admitteretur purgatio moræ, tunc nunquam admitteretur aliquo casu, & illa l. insulam, seruiret de vento, quod probo: nam cùm semper post moram facti non præstiti succedat obligatio ad interesse, l. stipulationes non diuiduntur. in versic. Celsus. ff. de verb. obligat. ergo sequeretur quòd mora contracta non purgaretur. 32

Sublimitatio limitationis præcedentis.

Moræ purgatio ante litis contestationem.

Secundò, & principaliter, intellige hanc regulam purgationis moræ non procedere vbi esset in obligatione apposita dies & pœna: nam tunc etiam ante litis contestationem non admitteretur purgatio moræ. De hoc est tex. notabilis in l. traiectitiæ. §. de illo sanè. ff. de act. & oblig. & ita declarat Bart. in dicta l. si insulam.

De eadem re.

Quod tamen vltimum Bartoli declaratur, duobus modis, in quibus non procedit. Primò, vt intelligatur de die expressa, siue tacita, dum tamen veniat ex mente partium: nam tunc procedit dictus §. de illo, ita intelligendus, & notandus, & tex. l. j. in prin. ff. de penu legata. secus autẽ diceremus, si esset dies tacita, veniẽs ex sola legis dispositione: nã tunc bene admitteretur purgatio moræ, vt est in l. si insulam. vbi admittitur purgatio moræ ante litis contestationem, & tamen inerat tacitè dies, quia in qualibet stipulatione facti tacitè à lege inest dies, scilicet tanti temporis, in quo fieri posset tale factum. vt patet in d. l. si insulam. etiam in d. l. si ita stipulatus essem abs te. ff. de verb. oblig. De hoc etiã est bonus text. in l. quid tamen. §. Papinianus. libro tertio. quæstio. ait si cùm dies. in fi. ff. de arbitr. vbi quando est pœna ex compromisso imposita, & dies tacita veniens ex sola legis dispositione, & absque aliquo hominis facto, expri-

mente vel pœnam ipsam, vel diem, bene tūc admittitur purgatio moræ, vt ibi patet.

Eiusdem cōfirmatio. Secundò intellige hanc vltimam declarationem nō procedere, quando pœna esset à lege imposita: nā tunc etiam bene ipsius moræ purgatio admitteretur, vt patet in d.l.insulā. vbi post moram succedit pœna legalis, scilicet interesse, & tamen bene purgatur ipsa mora ante litis cōtest. vt ibi dicitur. & ratio harū duarū limitationū vltimarum est. Primò, quia meliùs & mitiùs agitur cum lege, quàm cum homine. vt l. Celsus. suprà allegata. ff. de arbit. item fortiùs est mihi ius competens ex personā mea, & iure meo, quàm ex alterius auxilio. l.quod Principi. cum l.seq. de lega. 2. cum aliis suprà alibi allegatis. ergo per pœnam ab homine appositam faciliùs debet impediri purgatio moræ, quàm per pœnam à lege sibi debitā, & etiam ex auxilio alterius.

Moræ purgatio quādo ante litis cōtestationem non admittatur. Tertiò limita principaliter regulam præcedētem affirmatiuā, vt non procedat, quando ante litis contestationem fuisset longum tempus: nam tunc ratione illius lōgi temporis distantis, à citatione vsque ad litis cōtestationem si semper debitor fuerit in mora, non admittetur etiam ante litis contestationem, ad purgandam moram suam. De hoc est tex. singularis in l.si ita quis. §. Seia. ff. de verbor. obliga. & sentit ibi Barto. & ista est pulchra declaratio, & notatu dignissima.

Dies cum pœna obligationi apposita. Aduerte grauiter in hac materia, quia semper dies cum pœna nō facit cessare purgationem moræ, sed requiritur quòd dies sit appositus causa differendæ obligationis, secus autem esset si causa multiplicandæ, in vltimis voluntatibus præcipuè. De hoc est text. singularis in l.prima. versic. quòd si in annos, & ibi (cùm ita intelligat Bart.) ff. de penu lega. & ratio optima huius dicti est, quia quando tempus in vltimis voluntatibus apponitur causa multiplicandæ obligationis, quis non est obligatus ante temporis aduentum, l.si Stichum aut Pamphilum. §. stipulatio. ff. de verbor. oblig. meritò non debet tempus veniens eum in mora constituere, cùm idem tempus non debeat quem reddere obligatum, & immeritò eum in mora constituere. per tex. in l.quod dicimus. ff. de solut. & quidem singularem ad limitationem. l. magnam. C. de cōtrahen. & committen. stip. vbi habetur quòd dies interpellat, & cōstituit quem in mora pro homine, vt non illud procedat in die constituto in vltimis voluntatibus, gratia multiplicādæ alicuius obligationis per suprà dicta, quod tamen notabis, & præcipuè singularem. d. l. magnam, limitationem.

Purgatio moræ quādo non admittatur. Et pro complemento huius materiæ aduerte ad duo non omittenda. Primò, quòd vbicunque fit aliqua promissio sub pœna, & illa promissio vallatur iuramento, tunc non admittitur purgatio moræ. de hoc est tex. in l. si quis maior. C. de transactionibus, vbi dicit quòd cōueniēs est priuatus ipso iure actione, cùm talia verba, præteriti temporis, inducant priuationem ipso iure. vt est gloss. & ibi Bart. in l. iubemus magna. in verbo, priuetur. C. de sacrosan. eccle. item probo ex verbo, careat posito in illa l.quod denotat ipso iure, vt est gloss. singularis in l. prouidendum. in verbo, careat. C. de postul. Cū ergo per suprà dicta ipso iure priuetur, non debet posse purgare
33 moram suam, quia vbicunque fit executio ipso iure, nunquam habet locum purgatio moræ. De hoc est tex. in l.si cui legata sint centum. ff. de fideicommiss. libert. & istud etiam voluit Bart. in d. l. si insulam. in 7. col. & pro istis facit quod habetur in l. qui res. §. aream. ff. de solut. vbi habetur quòd illud quod est ipso iure extinctum, nunquam debet reuiuiscere, quod nota.

Iuramenti fauor. Pro huius confirmatione adduco, primò quòd multa mala inducuntur fauore iuramenti quæ aliàs non inducerentur. Inducitur enim vnum speciale, vt fauore iuramenti quis det vsuras, ad quas non tenetur aliquo iure. De hoc est tex. in c.debitores. ext. de iureiur. vbi istud probatur, est tamen verū, quòd postea illud repetet, vnde ex hoc patet quòd admittitur fauore iuramenti circuitus, qui aliàs à iure reprobatur, quod est singulare ad limitationem egregiæ l. dominus testamento. ff. de condictione indeb. quod singulariter sentit Bald. in l. receptitia. in princ. C. de constitu. pecu. quod nota, & menti infixum tene.

De eodem. Pro hoc etiam est bona gloss. & singularis in l.si pecuniam. in verbo, necesse. ff. de condict. caus. dat. vbi probantur duo singularia in fauorem iuramenti. Primum est, quòd licet regulariter quis nō teneatur præcisè ad factum, l. stipulationes non diuiduntur. in versi. Celsus. ff. de verbor. obligat. tamen vbi iuramentum interuenit, tūc tenetur præcisè, pro quo adduco tex. ad hoc singularem in c.fin. ex. ne prælat. vices suas. & ibi Doct. Secundum singulare probatū ex illa gloss. est, quia licèt regulariter in contractibus sit locus pœnitentiæ, præcipuè quando tales contractus sunt innominati, vt patet ex d.l. si pecuniā. cum similibus, tamen illud non procedit vbi iuramētum interuenisset, quod est singulare, & menti tenendum 34
facit tex. singularis l.cùm pater. §. filius. ff. de lega. 2. vbi per illum tex. dicit ibi Bart. quòd iuramentū habet in se tacitam clausulā, vt valeat actus omni modo quo valere poterit.

Oppositio. Aduerte tamen, quia multi tenuerunt quòd iuramentum non obligat quem præcisè ad factum, & imprimis Pet. de Ana. in d. c. fin. in 1. col. & multi alij, & arguunt hoc argumento valde difficili: nam iuramentum sequitur materiam contractus cui apponitur l. fin. C. de non numer. pec. sed natura obligationis facti est, vt post moram ille teneatur ad interesse. l. stipulationes. §. Celsus. ff. de verbor. oblig. ergo iurans videtur iurare secundùm naturam cōtractus, cui apponitur, maximè quia iuramētum appositum alicui obligationi, videtur habere cōditiones tacitas, quæ insunt extra naturam contractus, vt patet in c. quemadmodum. ext. de iureiur. l. fin. ff. qui satisda. cogant.

Responsio. Sed ad istud argumentum est dicendum, quòd iuramentum debet sequi naturam primordialem ipsius obligationis, non autem secundariam, sicut in simili dicitur per gloss. singularem in l. certi condictio. ff. si certum petatur. vbi regula volēs quòd subrogatum sapiat naturam eius in locum cuius subrogatur, iuxta l.si eum. §. qui iniuriarum. ff. si quis cautio. procedit quoad naturam primordialem, non autem accidētalem, pro quo bonus tex. l. item veniunt. §. prædiximus. ff. de peti. hæredi. sed sic est quòd natura primordialis obligationis facti est, vt teneatur præcisè ad factum, ergo eam debet sequi ipsum iuramentum, non autem naturam accidentalem, quæ est vt post moram succedat obligatio ad interesse, & istud nota.

Et

De eodem.

Et pro confirmatione communis opinionis facit, quòd fauore Reipublicæ, vel testatoris quis præcisè teneatur ad factum.tex.singularis in l. fideicommissa.§.fi.ff.de lega.3.ergo multò magis fauore animæ, quæ est res inæstimabilis.iuxta l.iustissimè.ff.de ædilit.edict.& pro huius confirmatione vide latiùs per modernos.in c.veniens.in additionibus ad Abbatẽ. ext.de iureiur.vbi pulchre fortiter & rigidè,hanc & defendere,& tueri videntur opinionem.

Iuramentũ quãdo mora purgationem impediat.

Intellige tamen singulariter id quod dictum est de virtute iuramenti,vt impediat purgationem moræ,procedere solùm in foro iudiciali,secus autem dicendum est in foro pœnitentiali.De hoc est glos.singularis & vnica in c.apud misericordem.22. qu.1.ex qua patet,quòd si iuraui tibi dare decem, infra decẽ dies,& non do, si tamen habeo bonam voluntatem dandi,posteà si ego do,tũc admittitur benignè purgatio moræ, nec dicor periurus. pro qua allego casum notandum.in l.ij.in §.quod obseruari. C.de iura.cal.vbi patet notabiliter,quòd quando aliquis iurat,& ita esse sicut iurat credit,tunc licèt veritas sit in contrarium,tamen non est periurus,ita ergo in casu isto : nam cùm iurat aliquis de dandis decem , habet bonam voluntatem & credit se ita facturum , licèt tamen aliter ex casu eueniat, per hoc non debet tamen dici,periurus is, qui boni , strenui & sedati functus est officio viri , vt fidem datam præcipuè iuramento confirmatam liberaret.

Periurus quãdo quis dicatur.

Finaliter,pro expeditione huius materiæ , est aduertendum,quòd supradicta,quæ volunt quòd ante litis contestationem admittatur purgatio moræ non procedunt,quando mora proueniret ex facto & non ex omissione:nam tunc non purgatur mora.De hoc est tex.notabilis in l.prima.§.si rem à seruo.ff.depos. quod tamen est intelligendum, quando tale factum erat momentaneum, & citò ad implendum : nam tunc non purgatur mora,& ita est intelligẽda etiam gl.in l.cùm filiusfamilias.§.in hac.ff.de verbo.oblig. quæ vult quòd si pupillus fuerit in mora per factum suum,quòd subueniatur ei per restitutionem in integrum. ergo sentit quòd non potest purgare moram suam,cùm vbi habemus remedium ordinarium, nõ debeamus sequi extraordinarium.l.in causæ cognitione.in prin.ff.de minori. secus autem esset in facto successiuo:nam si per illud sit in mora,quia in modico consentit , tunc admittitur purgatio moræ , infra modicum tempus, vt est text. notandus ad hoc in l. colonus.§.fi.cum l.sequenti. ff. loca. & ista ita declarat Bar.in d.l.si insulam.vbi eum vide.

Mora in facto adimplendo non purgatur.

Mora in omittendo admittitur.

De eadem re.

Et ratio quare faciliùs permittitur purgatio moræ in omittendo,quàm in faciendo est ista, quia non est tam graue illud delictum quod consistit in omittendo,sicut ipsum quod est in committendo , vt voluit gloss.singularis in l.si mora.ff.sol. matri. pro quo allego etiam gloss.singularem in l.Diuus.ff.de Senatuscõsul.Syllan.& Claud.quæ sentit quòd super delicto in omittendo,potest transigi,vbi aliàs non posset.facit etiam tex.in l.ij.C.de liber.causa.

Vltimò(& erit finis materiæ)aduerte, quòd purgatio moræ est inducta de æquitate, & ex bono & æquo.De hoc est tex.singularis in l.si seruum. §.de il-
35 lo.ff.de verbo.oblig.ex quo infertur vnum singulare , quod in Iudæis vel hæreticis non debet habere locum purgatio moræ,eo quòd omnis rigor contra eos statui debet,vt est gloss. singularis c.2. ext.de Iudæ.& istud pulchre declarat Iason Maximus in l. & si post tres.ff.si quis caut.quod nota ad magnam declarationem prædictorum , & ad intelligẽdas personas contra quas debet rigor stricti iuris seruari, putà contra excommunicatum & alios , de quibus paulò antè, & per hæc sit expeditus iste effectus singularis.

Sine actione agitur per litis contestationem.

Sextus effectus litis contestationis est, quia per eã quis admittitur ad agendum sine actione : nam vbi speratur actionem nasci per litis contestationẽ, tunc quis admittitur ad agendum sine ea.De hoc est text. singularis in l.si Titius.ff.de verbo.oblig. vbi ita notant Doct.per illum tex.& per hoc limitatur tex.singularis in l.si pupilli.in §.videamus.ff.de negot. gest. vbi nemo sine actione legitimè experitur, & ad imitationem tex.l.quotiẽs.in §.item si temporali .in versic.aduersus alios.ff.de administra.& pericul.tut.

Debitũ sub conditione potest in iudicio proponi.

Et pro cõfirmatione huius tex. adduco vnum dictum singulare : nam illud quod mihi debetur sub conditione(si tamen venit certificandum in ingressu ipsius litis) tunc potest proponi in iudicio , ac si iam deberetur.De hoc est gl. singularis in c. Raynaldus. in verbo , si contra ipsum illi venirent. ext. de testa. quod est notandum ad limitationem l.non quemadmodum.ff.de iudiciis.vbi notatur de hac materia, & an iudicium possit esse in pendente,néc ne.

Post litis cõtestationẽ nõ est opus nouo libello.

Et circa istud est aduertendum quòd vbi est nata actio per litis cõtestationem,tunc potest agi ad condemnationem faciendam super re petita ex eodem iudicio,nec est opus nouo libello,nec noua instantia. ita voluit Bar.(licèt antiqui tenuerint contrarium)in d.l.si Titius. & ratio huius est , quia vbicunque ius, quod oritur post litis contestationem dependet ex aliquo contractu præcedenti,& ab eo trahit causam & originem tunc non est opus nouo iudicio,imò idẽ est ac si illa fuissent deducta in limine iudicij. De hoc est tex.notabilis in l.si rem.§.fi. ff.de pignor.act.

Restrictio eiusdem.

Limita tamen istud singulariter , nisi tale ius superueniens post litis contestationem , superueniret, postquam est conclusum in causa:nã tunc esset opus nouo iudicio & nouo libello. istud est singulare dictum Bar.in l.si mater.§.eandem.ff.de except.rei iudic.in fine.

Oppositio cõtra limitationẽ prædictam.

Considera tamen,quia contra hanc limitationem communem videtur text.singularis & expressus in l.quod si in diem.in prin.ff.de pet. hære.vbi clarè patet quòd ius superueniens tempore ferendæ sententiæ, & postquam est conclusum in causa,conualidat iudicium ex causa de præterito , ita ibi expressè patet , cùm dicit ibi text.quòd si fiat petitio hæreditatis vniuersalis, & inter bona hæreditaria, erant aliqua debita sub conditione,si veniat conditio, etiam tempore sententiæ ferendę,potest debitor in illa cõdemnari,& ea veniũt quæ incipiũt deberi post litis cõtestationẽ , & per hunc tex.dicit Frãciscus de Aretio, subtilis Doctor,hanc opinionem de iure videri veriorem in d.l.si Titius. sed secundùm eum in practica opinio Bar.teneretur,tanquam æquior , & potest dici secundùm eum ibi, quòd paria sunt(quoad iudicium agitandum)quòd sit conclusum in causa,vel quòd sit sententia lata , & nõ obstabit tale argumentum,sed quia istud videtur multum absurdum , vt conclusio in causa(quæ fit ante sententiam) videatur habere eundem effectum, quem habet sententia iam lata,& istud etiam videatur contra dictã l. quòd si in diem.quæ præsupponit taliter fuisse conclusum

in causa, cùm ibi dicit, quòd debet inspici tempus rei iudicatæ siue sententiæ, & præsupponendũ est quòd iam erat conclusum, cùm ipsa conclusio præcedat sentẽtiam, vt clarum est, ideò crederetur posse aliter quæstio proposita solui.

Solutio oppositiõis per authorem.

Nouiter ergo (ex Dei inspiratione) substine opinionem Bar. esse veram, etiam de iure cõmuni, nec obstabit illa l. quòd si in diem. quãuis tenuerit Franc. de Aretio. contra opinionem Bar. sed dic quòd ideò in illa l. inspicitur tẽpus rei iudicatæ, eò quòd intentabatur petitio, siue actio vniuersalis, scilicet petitio hæreditatis, quæ concernit totam hæreditatem, vt ex ea metiamur ius actoris, in tali vniuersali iudicio, vt est tex. notabilis in l. prima. §. primo. ff. si pars hæredita. pet. cùm ergo ius actoris consistat in tota hæreditate, & incipiat purè deberi quod euenit pendente tempore sententiæ, ideò est, ac si expresè tale ius fuisset purum, in limine iudicij. ita sentit gloss. singularis l. quæsitum. ff. de pecul. in princ. & ibi est bonus tex. similis illi qui est in d. l. quod si in diem.

Debita cõditionalia veniunt in iudiciũ, vt accessoria.

Et ratio specialitatis etiam in hoc casu ista esse potest: nam cùm, petendo hæreditatem, petẽs videatur se referre principaliter ad debita pura & cõfessa, similiter ad conditionalia, illa debita conditionalia, scilicet, veniunt tempore etiam ferendæ sententiæ in illo iudicio, tanquam per quandam consequentiam & maximè quia multa sunt permissa in consequentiam, quæ aliàs nunquam permitterentur. Et de hoc est bonus tex. in l. si quis nec causam. ff. si cert. pet. pro quo allego casum singularem in l. interdum. 2. in princ. ff. de furt. vbi dicit Bar. illum §. esse mirabilem, cùm ibi patet quòd iudex (qui non potest cognoscere de causa ciuili principaliter) potest tamen incidenter, & per quandã consequentiam de illa cognoscere, & ibi illud infert Bart. ad quæstionem de qua vide eum notabiliter.

Procurator quatenus per litis cõtestationẽ dominus litis fiat.

Amplia hunc effectum, vt intantũ Procurator fiat dominus litis per ipsam litis contestationẽ, vt possit alium postea substituere. vt habetur in c. primo. de Procu. in 6. & in l. quod quis. C. de Procur. aduerte tamen ad vnum singulare, quòd licèt possit substituere sibi quis post litis cõtestationẽ, tamẽ substitutũ non potest reuocare, etiam re integra. casus est singularis in c. is qui. de Procurat. in 6. & ratio assignari potest, quia iam functus est suo officio, item quia hic quodammodo constitutus potius per ipsum principalem dominum videtur, quàm per Procuratorem substitutus, vt ibi sentit glossa in verbo, vsus non fuerit.

De eadem re.

Septimus effectus litis contestationis est, quia per eam Procurator efficitur dominus litis. De hoc est tex. in l. neque. l. nulla. & l. Procuratorem. C. de Procura. & propterea voluit text. in l. post litẽ. ff. de Procur. quòd post litem contestatam nõ potest ipse dominus, qui eum constituit, reuocare.

Procurator per absentiam domini constitutus, est reuocabilis.

Limita istud non procedere, quando fuerat constitutus Procurator causa absentiæ domini: nam per eius absentiam tacitè videtur reuocabilis, etiam sine alia causæ cognitione. ita Bar. in l. mutari ff. de Procu. per text. in l. qui mutuam. §. primo. ff. mand. & illud sentit gloss. in l. vel hæreditas. ff. de Procur. & ratio est, quia videtur constitutus sub conditione, secundùm regulam ibi positam.

36 Quod tamen est intelligendum, nisi interuenerit iusta causa reuocationis, nam tunc potest reuocari. Et iusta causa potest esse, quãdo talis Procurator est bannitus: nam tunc tacitè videtur mandatũ Procuratoris reuocatum. ita patet in d. l. post litem. in verbo, In ciuitate manente. & ibi illud notat Bart. per illum text.

Causæ cognitio quãdo ad reuocãdũ Procuratorem requiratur.

Aduerte hîc quod ita demum requiritur causæ cognitio in reuocatione Procuratoris, quando ipse Procurator, vel aduersarius contradicunt. Ita vult Bart. in l. mutari. ff. de Procur. & sentit text. l. post litem. ff. de Procu. in verbo, ab inuito. Vnde infert ibi Bart. quòd si dominus aliquem actum in iudicio faceret præsente suo Procuratore & aduersario non contradicentibus, videtur tacitè reuocatus Procurator, quod tamen est intelligendum, nisi dominus dixerit se non facere hunc actũ animo nouandi, vel nisi fuisset actus. qui debebat expediri per ipsum dominum, quia fortè melius veritatem nouerat. De hoc est tex. optimus in c. si quem. de Procu. in 6.

Confirma istud exemplum per id quod in simili voluit gloss. singularis in c. non oportet. de consec. distinct. prima. quæ sentit singulariter quòd quando clericus incipit esse vagabundus, ita quòd dubitatur de vita vel morte eius, tunc tacitè videtur reuocatum suum beneficium, quod prius acquisiuerat.

Beneficiũ tacitè reuocatum.

Cõfirmatio eiusdem.

Secundò confirma istud per text. singularem, in l. libera peculij administratio. ff. de peculio. quæ vult notabiliter, quod cùm primum seruus, cui est concessa libera peculij administratio, incipit vagari & discurrere, tunc videtur per dominum reuocata peculij administratio. Et per illum text. dicit Ludo. Roma. in singular. 223 incipiente, Morte mandantis. quòd vbi dominus constituit aliquẽ Procuratorem, de cuius vita, vel morte dubitat, in dubio præsumitur dominus illum reuocasse.

De eodem.

Tertiò adduco text. singularem in l. quod nisi. ff. de ope. liber. vbi singulariter patet, quòd licèt libertus debeat præstare operas suo patrono, tamen si talis patronus incipiat vagari, ius sibi debitum tacitè remittere videtur tali liberto, & tales operas, quia libertus non tenetur illum patronum, scilicet erronem & vagantem, perquirere.

Item aduerte quòd licèt requiratur causæ cognitio, quoad reuocãdum Procuratorem post litis contestationem, & quoad transferendum iudicium, secus tamen est quoad validandum actum factum per dominum in iudicio, aduersario vel Procuratore præsentibus. ita vult Bar. in d. l. mutari.

Vsurarius nõ cogitur sequi debitorẽ vagabundum.

Quartò adduco pro præcedenti remotione officij Procuratoris gl. singularem in c. cùm tu. ext. de vsur. quæ vult quòd licèt etiam vsurarius (qui multùm à iure vituperatur) vsuras soluere teneatur, tamen non cogitur sequi suum debitorem, à quo eas accepit, si sit vagabundus, & erro, quod nota.

Vxor virũ vagabũdũ sequi nõ debet.

Quintò adduco id quod voluit solennis gloss. in c. primo. qui ma. accusa. possunt. quòd licèt vxor debeat sequi virum suum, tamen illud fallit vbi talis vir erat vagabundus. & istud etiam voluit gloss. in c. si quis necessitate. 34. q. 2. & gloss. in c. de illis. ext. de sponsal. & gloss. etiam in cap. primo. extr. de coniug. lepro.

Eiusdẽ restrictio.

Limita tamen istud vltimum singulariter non procedere, vbi cõditio mariti (tempore quo fuit matrimonium) erat vt vagaretur: nam tunc vxor eum (licèt vagabundum) cogitur sequi. istud voluit gloss. singularis c. vnaquæque. 13. qu. prima. pro quo facit, quod

quòd in simili habetur, in l.ij.§.fin.ff.de fideiusso. vbi accipiens fideiussorem non idoneum, non potest illum reprobare, quasi illum semel approbauerit. ita ibi patet. Et per ista sit bene declarata causa reuocationis mandati, quæ fit propter absentiam eius, putà propter bannum.

Vagabundus nō potest ad magisterium promoueri.

Et quia prædicta loquuntur contra vagabundos, vide etiam quod habetur in l.prima.per Bart. ibi.C. de tyroni.lib.12.vbi vagabundus non efficietur magister, & istud est contra scholares, cōtra quos etiam fuit gloss.singularis l.primæ.C. de stud. lib.vrb. Ro. libr. 12. quæ arguit contra scholares facientes in lectione castra in Hispania, & ita vagātes (saltem quoad animum eorum) qui non aduertunt ad studium.

Vide etiam incidenter gloss. singularem, contra scholares qui vadunt ad Ecclesiam, vt ibi deambulent, vel vt videant mulieres: nam tunc magis agunt causam eorum, turpem scilicet, quàm causam Dei. istud voluit gloss.notanda in c.odi & proieci. 24.qu. 1.quam nota. vide etiam gloss. contra scholares dormiētes in lectione, in c.sunt qui.de pœnit.distinc.prima.quæ contra eos exclamat, & contra eosdem nō habentes libros sibi necessarios, vt non debeant vti priuilegiis scholarium.de hoc videatis text. in argu. singulare.in l.semper.§.Diuus Hadrianus. ff. de iure immunitat.

Scholares qui priuilegiis vti nō debeant.

Si autem vis videre multa citata contra Doctores, quære gl. singularē in c.nouatianus.7.q.1. quæ bene exclamat contra nouos Doctores in principio feruentes, & postea deficientes.

Vide etiam contra eos, gloss.singularē l. non omnes.§.fi.ff.de re milita. quæ arguit contra Doctores, contra eos præcipuè qui promittunt maria & montes aureos, vt est in prouerbio, & ex eorum doctrina, scilicet ex iactatione sterili atque inani, nascitur ridiculus mus.

Doctores per pecuniā sibi scholasticos acquirentes.

Vltimò, vide etiam contra Doctores, doctrinam singularem in c.primo.ext.depo.vbi voluit, quòd si aliquis Doctor mutuauerit alicui scholastico docto, pecunias ea mente, & eo proposito apud eum retento, vt veniret ad scholas suas, vt per hoc faceret sibi honorem, tunc talis Doctor videtur cōmittere vsuram. & istud etiam voluit Ioan.de Ana.in c. nauigāti.ext.de vsur.pro quibus videatis gloss. notabilem in l.prima.in verbo, solent.ff.de offic.pręfec.vrb.quę arguit contra Docto.qui sibi per pecuniam acquirūt scholasticos. & vide etiam gloss.l. ij. ff. de calum. & gloss.in §.fi.Instit.de suspect.tut.

Adde incidenter contra Doctores habētes scholares in pensione, vt non debeant dare vinum vetus eis post Kalendas Nouembres, sed debent eis dare vinum nouum. De hoc allego tex.in argu.in l. iubemus.prima.de erogat. milit. anno. C. libr. 12. quam etiam ibi notat Bar.contra tutores, & ista dicta incidenter tene menti.

Mandatū quando ante litis contestationē nō reuocetur.

Aduerte in hac materia, quòd vbi Procurator satisdedit iudicatum solui, vel dominus, pro eo tamen præsente, tunc non reuocatur mandatum, etiam ante litis contestationem.tex.est singularis in l.si defunctus.ff.de Procur.qui sic loquitur, & debet intelligi in reuocatione tacita, scilicet mortis: secus autem de expressa reuocatione, vt vult gloss. singularis l. ante litem.ff.de Procurat.& ibi Bart.

Procurator ratione ætatis reuocatus.

Secundus casus principalis, in quo remouetur, & reuocatur Procurator etiam post litis contestationē, est ratione ætatis, vt vult text.in d.l.post litem.in fin. quod est intelligendū secundum gl.ibi, idem ratione nimiæ senectutis, item ratione iuuentutis, & sic excipit tex.iuncta gloss.patet bona declaratio ad illud quod habetur in c.de quibus.20.distinct.& ad c. domino sancto.l.distinct.vbi semper in dubiis causis, & in consulendo deferendum est senectuti, & propterea voluit text. in l. semper. ff. de iure immu. quòd semper senectus veneranda fuit: vnde voluit etiam tex. singularis in c.primo.ext.de renuntia. quòd plus valet vmbra senis, quā eloquentia iuuenis, & ibi illud notat Bar. alibi istud vult Bald.in l. senium. C. qui testa. fac. pos. omnia tamen ista non videntur procedere & habere locum in illo, qui nimia senectutis grauitate laborat, sed tātùm in illo qui mediocrem habet ætatem in senectute, vt patet ex gloss. nostra.

Iuuenibus non cōfidēdū in causis.

Secundò ex eodem tex.iuncta glo.infertur, quòd non est confidendum in causis, ipsis iuuenibus ita patet ibi, cùm possint reuocari etiamsi excesserint vicesimum quintum annum, si tamen iuuenilibus studiis incumberēt, vt sentit ibi glos.notanda, ex qua infertur pulchra declaratio.ad l.exigēdi. C. de Procu. quæ vult quòd maior vigintiquinque annis potest esse Procurator, tamen ex hac gloss. infertur quòd potest reuocari, quod nota, & quòd debeat ille text. intelligi de illo qui excesserat vicesimumquintum annū, probo, quia lex debet esse de dubitabili.l. quod Labeo.ff.de Carb.edict.sed non est dubium, illum, qui non habet ætatem, non posse esse Procuratorem: ideò ibi non erat dicendū illum posse reuocari, cùm propriè nunquam fuerit Procurator, & cùm priuatio habitū certum præsupponat.l.decem.ff. de verb. oblig.& illud sentit ibi gloss.in d.l.post litem.

Procurator post cōclusionē in causa reuocatus.

Aduerte in hac materia quòd licèt possit Procurator ex iusta causa reuocari post litis contestationem, nec etiā sibi præiudicet id quod facit ipse, postquam scit se reuocatum, iuxta l. si mandauero. ff. mand.tamen illud fallit singulariter, vbi reuocasset post conclusionem in causa: nam tunc potest non obstante ea conclusione in causa ferri in Procuratorem sententia, & præiudicabit ipsi domino. casus est singularis & vnicus in c.auditis.ext.de Procur.

Et pro illa gloss.iuncto text. facit text. singularis l.prouidendum.C.de postulan. quæ vult, quòd non debemus capere iuuenes Aduocatos, nec in eis est multùm confidendum, & præcipuè contra gloriæ & vanæ opinionis de se cupidos, vide gl. singularem. in l.cùm ea.C.de transact.

Aduerte tamen, quòd aliquando Doctor antiquus debet sequi opiniones Doctoris iuuenis, vbi talis meliori ratione nititur.ita probat elegans text.l.si seruum.in versi.& sanè.ff.de verb.obligat.(& ibi suā opinionem adiunxit de Aret.) vbi Iulianus sequutus est opinionem adolescentis Celsi, quia nitebatur meliori ratione: plerumque enim plerique, sub iuris sciētiæ authoritate, perniciosè errant, vt in eo dicitur cōtextu, & versiculo.

Et propterea voluit text. singularis l. vnicuique. C.de proximis sacro.scrini. libr. 12. quòd ille qui est iuniori tempore, præfertur antiquiori in assequutione alicuius dignitatis, si sit melior & doctior: ita ibi patet, & ita notat Bar.

Et istud maximè est verum, si talis sit valde excellens: est enim superexcellentia doctrinæ iusta causa,

causa, vt recedatur à clausulis iuris communis, vt est tex. melior de iure, in l.sed & reprobari, in versi. valde tamen disciplinatos. ff. de excusat. tutor. pro quo etiam allego bonum tex. in l.ad bestias. ff. de pœni. vbi propter excellentiam hominis potest differri executio sententiæ, quæ tamen aliàs dilationem non recipit. tex. est in l.cùm reus. C. de pœni. quod tamen vltimum singulariter limita, & incidenter, quando populus contra eum insurgeret: nam tunc nulla dilatio facienda est. tex. est singularis in l.penul. ff. de sicar. & pro iuuenibus doctis vide glos. singu. in l.prima. C. de anno. ciuili, lib. 10. quæ vult iuuenem scholasticum peritũ debere præferri Doctori ignauo & inutili, etiam ætate prouectiori.

Executio propter hominis excellentiam differẽda.

Pro supradictis facit text. singularis in l. potioris. C. de offi. recto. prouin. qui probat singulariter quòd non debent senes irasci si aliquando à iuuenibus redarguantur, qui subtiliùs inuestigant: ratio enim huius est, quia aliquando Deus immittit in eũ qui iunior, & quandoque deterior est, opiniones & scientias, quas Doctor nec inuestigare, nec consequi posset. & de hoc est text. singularis in iure ciuili. in l. prima. in versi. cum vnius forsitan. C. de vet. iur. enuclean. & idem voluit tex. singularis in iure canonico. in c. esto subiectus. 95. dist.

Vox iuuenis & senis quãdo aqui polleat.

Adde similiter vnum dictum singulare, in quo iuuenes & senes pari passu ambulant. scilicet vbicunque aliquid tractatur in cõcilio, collegio, vel vniuersitate, tunc vox iuuenis & senis sunt eiusdem ponderis. istud est dictum singulare Doct. in c. cùm omnes. per illum text. ext. de constit. & per ista fit iste casus declaratus. Multos autem casus alios, in quibus Procurator reuocatur etiam post litis cõtestationem, vide in d. l. post litem. cum quinque legibus sequentibus.

Procurator in rem suam ante litis contestationẽ nõ reuocatur.

Sed pro expeditione huius effectus nota vnum perpetuò, quòd licèt regulariter Procurator possit ante litis contestationẽ reuocari, per iura allegata, tamen illud fallit in Procuratore in rem suam. tex. est singularis in l. illam. C. de dona. vbi talis etiam ante litis contestationem censetur dominus litis, in tantũ, vt possit alium Procuratorem ante litis contestationem constituere. quod est contra tex. l. quod quis. C. de Procurat.

Et ratio specialitatis potest esse, quia tunc iste habet ius fortius quàm alter, cùm sit causa illa de iure suo principaliter, ideò debet ab illo cum difficultate tolli argu. l. eius militis. §. primo. ff. de testa. milita.

Pater pro filio Procurator.

Adde alium casum, in quo ille qui est quodammodo Procurator, potest ante litis contestationem substituere, scilicet in patre, qui est summus administrator bonorum filij. l. prima. C. de bon. ma. & istud est, quia habet plus iuris, quàm alij, quia facit fructus bonorum filij suos, vt vult Bart. in l. neque. C. de Procurat.

Prælatus litigãs pro Ecclesia, vel causa beneficij. Rector hospitalis.

Adde tertium casum singularem in prælato, vel clerico litigante nomine Ecclesiæ, vel beneficij sui. tex. in c. petitio. ext. de Procu.

Adde idem posse dici in Rectore hospitalis, quia etiam habet plus iuris quàm alij, quia potest alere se, & suos de bonis hospitalis. cle. quia contingit. de relig. domi. & non obstat quòd æquipararetur tutori, vel curatori, vt d. cle. quia habet plus iuris, quàm alij, ideò videtur posse ante litis contestationem substituere.

Fructus à tẽpore litis contestata debentur.

Octauus effectus litis contestationis est, quia in contractibus, fructus veniunt à tempore contestatæ litis, & non priùs. de hoc est tex. notabilis in l. si filiusfamilias. §. cùm fundum. ff. de verbo. oblig.

De eadem re.

Intellige hunc effectum, quãdo in tali contractu, vel obligatione, fundum, vel rem dari, simul coniunguntur: nam tunc veniunt fructus soluẽdi à tempore litis cõtestatę, ita loquitur & probat ille §. cùm fundum. iuncta glo. secus autẽ si veniant in obligatione fundum, vel rem tradi, ita separata: nam tunc fructus veniunt tantùm à tempore moræ. vt est text. in l. si fundum. ff. de verb. obliga.

Fructus à tẽpore moræ veniunt vt interesse.

Declara tamen istud vltimum, vt intelligatur in obligatione rem tradi, venire fructus à tempore moræ, non vt fructus, sed vt interesse. de hoc est text. ita intelligendus in l. in conuentionalibus. §. fi. ff. de verborum obligat. quem ita intelligit Bart. in dicto §. cùm fundum.

Fructus petẽdi, dupliciter considerantur.

Et aduerte quòd lata est differentia, cùm quæritur an veniant fructus, vt fructus, vel vt interesse: nã hæc quæstio dupliciter solet proponi, si enim rusticus debet mihi fundum, vel prædium tradere, & ante traditionem percipiat multos fructus, si autem dedisset mihi fundum tempore quo debebat, ego non percepissem tot fructus, imò paucos, tunc si ego petam fructus, vt fructus (quod tamen non debeo facere) mihi illi fructus deberentur omnes quos percepi, si autem petam fructus vt interesse, tunc tantummodò veniũt fructus, quos ego percipere potuissem: & in hoc differunt. & ista est pulchra consyderatio Bar. in l. videamus. §. si actionem. ff. de vsur. & in d. §. cùm fundum. quæ est notanda, & ita loquitur tex. l. in conuentionalibus. §. fi. ff. de verb. oblig. secundùm Bar. in d. §. cùm fundum.

Fructus quomodo petantur.

Adde etiam aliam differentiam, quæ consistit in modo practicandi: nam fructus quando petuntur vt fructus, petuntur officio iudicis, vt habetur in d. l. videamus. §. ex causa. si autẽ petantur fructus vt ipsum interesse, tunc petuntur iure obligationis, vt habetur in l. stipulationes §. Celsus. ff. de verbor. oblig. & istud voluit Bar. in d. §. cùm fundum.

Ratio autem diuersitatis inter obligationem veram, & propriam rem dari, & inter veram obligationem rem tradi, potest esse ista: nam cùm in obligatione propria, rem dari, nũquam succedat obligatio ad interesse, vt patet in l. vbi autẽ. §. fi. ff. de verbo. oblig. Ideò dicendum est non posse venire fructus tanquã interesse, à tempore moræ, cùm illud esset contra regulam præcedẽtem, sed secus est in obligatione rem tradi pura, quia semper post moram succedit obligatio ad ipsum interesse. vt d. l. stipulationes. versi. Celsus. l. si quis ab aliquo. §. fi. ff. de re iudicat. 39

Fructus à tẽpore moræ, quando veniunt vt interesse, in obligatione rem dari.

Notãter autem dixi in obligatione, rem dari, quæ est pura & propria, ad differentiam obligationis, qua tenetur venditor ad dandam rem ipsi emptori, quia in ea veniunt fructus, vt infrà dicam latiùs. Et ex his crederem posse inferri nouiter, vbi in pura obligatione dandi aliquo casu succederet obligatio ad interesse, quòd tunc etiam in obligatione rem dari, venirẽt fructus à tempore moræ, vt interesse, argumentando ex identitate rationis. iuxta l. illud ff. ad l. Aquil. item quia nihil aliud est dicere, post moram quis tenetur ad interesse, quàm dicere, quòd post morã quis tenetur ad fructus vt interesse. Et per hoc limitatur nouiter ista declaratio, data per Bar. in d. §. cũ fundũ.

vt non

vt non procedat in casibus, in quibus in obligatione dandi succederet obligatio ad interesse, quia tunc venirent fructus vt interesse, etiã ante ipsam litis contestationem, quod est singulare.

De eadem re. Exemplum huius esse potest in illo, qui stipulatus est certam pecuniã dari Titio, quia sua tũc intererat propter aliquã causam, si tempore statuto non det, tunc illi obligationi succedit obligatio ad interesse. de hoc est tex. singularis in l. liber homo. §. fin. ff. de verb. oblig. & ratio istius est, quia fortè post moram, non interest plus ipsius stipulantis: vnde dicerẽ quòd tunc in illo casu veniunt fructus vt interesse à tempore moræ, licèt fuerit obligatio rem dari.

Obiectio. Et si subtiliter opponatur contra hanc meam rationem diuersitatis quę sentit, quod ideò nõ veniunt fructus vt interesse in obligatione rem dari, à tẽpore moræ, quia in tali obligatione nunquã succedit obligatio ad interesse, & non debent ideò fructus venire, videtur enim mala hæc ratio: nam post litem contestatam circa obligationem dari non venit interesse, vt clarum est, quia etiam re perempta nõ potest peti principaliter interesse, tanquam obligatum. De hoc est tex. optimus, & ibi Bart. in l. si seruum. §. fin. ff. de verborum obligation. ergo videtur dicendum quòd non debent fructus venire etiam post litis contestationem in obligatione dandi, quod est contra effectum nostrum, & contra l. videamus. §. si actionem. ff. de vsur.

Responsio authoris. Ad istud respõdeo quòd istud cõtrarium procederet, vbi dixissem simpliciter non venire fructus, vt fructus, sed superiùs dixi non venire fructus ante litis cõtestationem vt interesse, eò quòd post moram in obligatione dandi non venit interesse, quòd si non veniat interesse, ergo nec fructus vt interesse, cũ nihil aliud sit interesse quàm fructus, qui prætenditur ratione interesse, & istud bene sequitur, & ita loquũtur prædicta. Non autem sequeretur, non venit in obligatione dandi interesse, ergo nunquam debent venire fructus, quandoquidem alij sunt fructus qui petuntur vt fructus, & alij qui petuntur vt interesse, vt patet ex supradictis, præsertim cùm fructus petiti vt interesse, veniant & subrogentur in locum obligationis prioris. vt d. l. stipulationes. versi. Celsus. sed illi fructus, qui petuntur vt fructus, non subrogantur in locum alterius obligationis, imò veniunt officio iudicis lite contestata, vna cum re principali petita. vt patet in d. §. si actionem. Et sic ista sunt bene compatibilia, quòd in obligatione dandi nunquã veniant fructus vt interesse, sed in eadem obligatione bene veniunt fructus vt fructus, scilicet post litis contestationem, vt patet ex supradictis, & propter ista redditur contrarium (satis subtile) declaratum & solutum.

Secundò nouiter infero, ex ratione diuersitatis prædicta, inquantum dicebatur quòd ideò in obligatione rem tradi, & similibus obligationibus facti, veniunt fructus vt interesse à tempore moræ, id ideò esse, quia in talibus obligationibus venit interesse post moram.

Fructus, vt interesse, à tẽpore moræ quando nõ veniãt. Vnde ex hoc potest inferri, quòd in casibus, in quibus quis teneretur præcisè ad factũ, nec liberaretur præstando interesse, tunc non venirent fructus vt interesse à tempore moræ, argumẽtando à cessante ratione. argumento l. adigere. §. quamuis. ff. de iur. patr. Vnde si in casu in quo quis tenetur ad factum, præcisè conuenirem eum ad adimplendum factum, nec vellem illum liberare per solutionem interesse, tunc nõ venirent fructus vt interesse, quia esset quædam repugnantia, si vellem illum cogere ad factum, & habere interesse, cùm ipsum interesse ita demum debeatur, vbi non adimpletur ipsum principale factum. vt in d. l. stipulationes non diuiduntur. versi. Celsus. & per hoc habetis nouam declarationẽ huius quæstionis datam per Bar. in d. §. cùm fundum. l. si filiusfamilias. ff. de verb. oblig.

Et posset poni exemplum in illo qui se ad factum obligauit in iudicio: nam talis præcisè obligatur ad factum, vt voluit glos. singularis in l. filiusfamiliàs. §. fin. ff. de Procur. nam in hoc casu conuentus ad tale factum, post moram non tenebitur ad fructus, vt interesse, ipso actore volente illum cogi ad factum, per supradicta. Et idem posset dici in quolibet alio casu, in quo quis tenetur præcisè ad factum, putà, fauore vltimæ voluntatis, vel in obligatione legali, vel virtute iuramenti. de quibus habetur per Bart. in d. l. stipulationes. quæ omnia nota, tanquam noua, & valde vtilia, subtilitérque excogitata. *De eadem re.*

Aduerte tamen pro declaratione limitationis datæ ad præsentem effectum, quòd licèt in obligatione dandi non veniant fructus ante litis contestationem, tamen bene inspicitur valor rei debitæ, & quanti plurimi fuit à tempore moræ. De hoc est tex. ita intelligendus in l. in hac. ff. de tritica. & in l. vinum. ff. si cer. pet. quos duos textus ita etiam declarat Bart. in d. §. cùm fundum. quod nota. *Valor rei debitæ in obligatione dandi à tẽpore moræ.*

Et istud est vtile propter practicam secundum eundem Bar. in d. §. cùm fundum. quia si in libello meo peterem condemnari talem ad fundum, cum fructibus, ego succumberem in petitione illorũ fructuum, vt patet ex supradictis, secus autẽ, si peterem talem obligatum ad dandum, vt condemnaretur ad fundum, quanti plurimi fuerit à tempore moræ: nã tunc vincam, & per hoc lucrabor, quia non est dubium fundum pluris fuisse, cùm erat plenus fructibus, quàm illo non habente fructus, vt vult text. notabilis in l. fin. §. fructus. ff. quæ in fraud. cred. & istud nota. 40

Secunda principalis declaratio ad hunc effectum est, vt procedat in actionibus, siue obligationibus stricti iuris, quia in talibus non veniunt fructus nisi per litis contestationem, ita loquitur prædictus effectus, secus autem in actionibus bonæ fidei, quia in talibus à tempore moræ succedunt fructus. De hoc est text. notandus in l. Iulianus. §. si fructibus. ff. de acti. emp. quem ita intelligit Bart. in pluribus locis. *Fructus à tẽpore moræ in actionibus stricti iuris. Et in actionibus bonæ fidei.*

Et ratio diuersitatis ista esse potest, quia in actionibus stricti iuris nihil venit, nisi illud quod natura ipsius actionis strictè exigit, & solùm refertur ad expressa in ea obligatione, vt habetur in l. quidquid adstringendæ. ff. de verborum obligat. quod non est in actionibus bonæ fidei, & istud sentit gloss. nigra. §. actionum. Insti. de actio. *Differẽtiæ ratio.*

Sed pro clariori intelligentia huius declarationis distingue, quando veniunt fructus in contractu bonæfidei, sicut loquitur ille §. si fructibus. in quantum facit mentionem de contractu venditionis, in quo contractu distingui potest hoc modo. *Authoris opinio de fructibus in contractibus bonæ fidei, quãdo veniant.*

Aut enim quærimus de fructibus perceptis post vẽditionem, aut de perceptis ante venditionem, aut de extantibus tempore venditionis, adhuc tamen pendentibus.

Primo casu, subdistingue, aut percepit ante pretij solutionem, vel habitam fidem de pretio, & tunc illos lucratur, nec tenetur eos restituere, & sic in hoc casu non procedit ista declaratio, si autem percepit eos post solutionem, vel post habitam fidem de pretio, tunc tenetur eos restituere. ista notantur in l. fructus. in l. pen. & in l. curabit. C. de act. emp. & istud vltimum patet in d. §. si fructibus. cum §. seq. & in l. ij. C. de peric. & commo. rei vendit.

Secundo casu, scilicet quando fuerunt percepti ante venditionẽ, & tunc in illo, nullum est dubiũ, illos esse ipsius, cũ adhuc sit verus & plenus dominus.

Tertio casu, scilicet quando sunt pendentes, dic quòd si tempore venditionis erant adhuc in ipsa re vendita, nec erant aliquo modo collecti, tunc cedunt lucro ipsius emptoris, eique sunt dandi, vt habetur in d. §. si fructibus, & habetur etiã in l. si cùm fundum. in prin. ff. de contrahen. empt. quod probat text. l. fin. §. fructus. ff. quæ in frau. credi. quod nota. & ista procedunt in fructibus germinatis in terra, hominis industria & labore culta.

Quid autem de aliis, putà pensionibus, & censibus, quorum dies soluendæ pecuniæ nondum cesserat tempore venditionis? Responde, & breuiter dic, pro veriori opinione, quòd cedunt emptori. De hoc est tex. singularis in l. fi. §. fi. ff. de iure fisci. pro quo facit l. si mercedem. in prin. ff. de actio. empti. licèt ibi Bar. videatur distinguere.

Obiectio. Et si opponatur contra supradicta, vt videatur dicendum quòd obligatus ex venditione ad tradendũ non teneatur ante litis contestationem de fructibus, *Solutio.* vt fructibus, sed quòd veniant fructus, vt ipsum interesse, quod probo, quia talis venditor tenetur ex obligatione rem tradi, vt patet in l. prima. ff. de act. empt. ergo in ea venit post moram obligatio ad interesse. iuxta d. l. stipulationes. versi. Celsus. & ita debent venire fructus ante litis cõtestationem, vt interesse, & non vt fructus: quia in obligatione rem tradi veniunt fructus ante litis contestationem, vt interesse.

De eodem. Ad istud argumentum nota, quòd obligatio qua tenetur ipse venditor, est quædam obligatio participans partim de propria natura obligationis dandi, & partim de vera natura obligationis tradendi, siue obligationis faciẽdi: imprimis enim capit partem ab obligatione dandi, quia si vẽditor est dominus, tenetur ipsum emptorem facere dominum, ita quòd pactum in contrarium non valeret, vt est casus singularis in l. cùm manu sata in venditione, §. fi. ff. de contrahen. emp. & imitatur in hoc naturã obligationis dandi, & etiam (si nõ est dominus) tenetur ipse transferre vsucapiendi conditionem, vt est tex. in l. ex empto. in prin. ff. de act. emp. & istud sentit gloss. l. iij. §. primo. in verbo, continetur. ff. eodem. hoc etiam sentit gloss. magna l. certi conditio. ff. si cer. pe. quæ vult venditorem non teneri ad merum factum.

Amplior eiusdẽ declaratio. Item sequitur in aliquo obligationem dandi, quia si habet rem, cogitur præcisè ad eam dandum, item in aliquo sequitur obligationem faciẽdi, quia si rem non habet, liberatur soluendo interesse, vt pulchre voluit Bart. in l. prima. ff. de ac. emp. in 7. colum. In ea ergo parte, in qua sequitur obligationem faciendi, dicendum est illum teneri ad fructus, sicut tenetur obligatus ad rem tradi propriè, sed quia ex alia parte tenetur de obligatione dandi, quæ non permittit vt aliquo modo quis teneatur ad fructus, tanquam interesse, per supradicta, & necessariò sit dicendum illum teneri ad fructus, debet intelligi, quòd veniunt fructus, vt fructus, à tempore moræ, in tali obligatione, tradendi, cogita tamẽ (quia subtile & nouum) ideò potest aliter istud solui.

Confirmatio eiusdẽ. Quod quidem est maximè, quia cùm petuntur illi fructus, petuntur cum ipsa re, & veniunt officio iudicis, & res debita non erat perempta, ergo nõ poterant peti fructus vt interesse, quia obligatio rem tradi in venditione, sequitur naturam obligationis rem dari, quia re extante, non liberatur præstando interesse, vt suprà dixi. Vnde subtiliter considera, si posset esse casus in quo obligatus ex venditione primò teneretur ad fructus, tanquam fructus, deinde ex postfacto teneretur tanquam ad interesse: putà quando res postea periret, quod nota, & cogita, quia subtile & nouum, ad praximque & accommodum, & vtile.

Conclusio de eadẽ re. Dic ergo, quòd contrarium procedit in obligatione rem tradi, interueniẽte & producta ex contractu stricti iuris, vt patet ex legibus allegatis in hac materia, secus autem esset dicendum, vbi quis teneretur ad rem tradi in obligatione descendente ex cõtractu bonæ fidei: nam tunc veniunt fructus, vt fructus, à tempore ipsius moræ, vt patet in d. §. si fructibus. Et ratio diuersitatis potest esse, quia strictiùs proceditur in contractibus stricti iuris, quàm in aliis bonæ fidei. iuxta l. quidquid adstringẽdæ. ff. de verbor. obliga. & superiùs dictum est.

Itẽ breuiter potest dici, quòd non sequitur in mera & simplici obligatione rem tradi nõ veniunt fructus, vt fructus ante litis contestationem: ergo nec etiam in mixta obligatione, scilicet venditionis, quia regulariter sub simplicibus non continentur mixta, vt habetur per gloss. & Doct. latè. in l. ij. ff. de verbor. obligat. vbi vide.

Tertia declaratio & ad hunc effectum limitatio est, vt non procedat, quando obligatio siue stipulatio cõtineret vtrumque, scilicet ipsam obligatiõnẽ dandi, & vacuam possessionem tradendi: nam tũc in tali casu veniunt fructus, vt fructus, etiam à tempore moræ. De hoc est tex. notandus (qui ita intelligitur) in l. si stipulatus. ff. de vsur. quémque ita declarat Bar. in d. l. videamus. §. si actionem. ff. de vsur. & in d. §. cùm fundum. *Fructus, quando, vt fructus, à tẽpore moræ veniãt.*

Et ratio huius est propter geminationem, quæ debet aliquid vltrà operari, & sic ista duo iuncta plus operantur, quàm vnum separatum. ita sentit Bart. in d. §. cùm fundum. & latiùs dixi de regula huius rationis in præcedentibus, vide tamen vltrà ibi notata in materia geminationis, id quod volunt Doctores in c. excommunicamus. in §. credentes. extr. de hæreti. & ibi Ioan. de Ana. quòd regulariter vadens semel ad sermones hæreticorum, per hoc non præ- 41
sumatur hæreticus, quòd si reiteret, tunc pro hæretico habetur, quod nota.

Item pro his facit id quod vult gloss. singularis & post eam Ioan. de Ana. in cap. ita quorundam, extrà,

extrà, de Iudæis, quæ ibi ponit aliquos effectus singulares, quos operatur sententia excommunicationis reiterata. vide ibi.

Effectus geminatæ prohibitionis.

Istis addo vnum dictum singulare Ioan. de Imola in l. filiusfamilias. §. Diui. ff. de lega. primo. vbi voluit quòd quando cum prohibitione legis, posteà concurrit prohibitio hominis circa alienationẽ alicuius rei, tunc illa secunda prohibitio tantum operatur, vt etiam in casu aliàs permisso à lege, non possit fieri alienatio, & sic habes singularem effectum geminationis, scilicet vt prohibitio geminata multùm operetur. De hoc dicto meminit Anto. Corset. in suis singularibus, in verbo, prohibitio. quod nota, & menti tene.

Fructus à tẽpore moræ quando veniant in actione stricti iuris.

Vltima declaratio huius effectus est, vt procedat quando ago ad consequendum id quod nunquam fuit meum, secus autem si ago etiam actione stricti iuris ad consequendum fructus ex re quæ fuit, & nũc est mea: nam tunc veniunt fructus à tempore moræ, vt de hoc est tex. in d. l. videamus. §. si actionem. & ibi istud notat Bar. in summa.

Et ratio diuersitatis potest esse ista, quia res de facili reuertitur ad naturam suam pristinam. l. si vnus. §. pactus ne peteret. ff. de pact. Cùm ergo isti fructus (aut saltem similes) solebant acquiri domino illius rei, tempore quo illam rem possidebat, & habebat, ideò nunc etiam de facili debẽt in eum reuerti. Istud etiam operari potest ratio memoriæ præcedentis, quę multũ operatur in iure, sicut probo per glo. singularem in. §. fin. Inst. de tutel. quæ vult quòd licet mater in testamento non possit dare tutorem suo filio, sine inquisitione facienda posteà per iudicem, tamen secus est in ipso patre, qui filio suo emancipato, & qui non est in potestate, potest dare tutorem sine inquisitione, & illud operatur ratio memoriæ præcedentis, scilicet, quia aliàs habuit eum in sua potestate. quod nota. pro quo etiam facit tex. in l. fin. ff. de decurio. volens quòd ille qui desiit esse decurio, non debet torqueri (sicut priùs non poterat) in rationes memoriæ præcedentis. Pro his etiam facit tex. l. in seruos. ij. C. de quæst. quæ vult quòd sicut seruus non potest in dominum suum torqueri, ita nec effecto eo liberto, propter memoriam præcedentem. Non est ergo mirandum si propter memoriam præcedentem faciliùs veniant fructus in hoc casu, quàm in primo. Itaque sic omnibus elicitur effectus præcedẽs clarus, & perfectus hoc nota. Per litis contestationem veniũt fructus in actionibus stricti iuris dationem concernentibus, quando petitur id, quod nunquã fuit nostrum, & non aliàs. Dico (stricti iuris) ad differentiam bonæ fidei, & dico (dationem) ad differentiam obligationis rem tradi, siue facti. Dico autem (circa id quod non fuit nostrum) ad differentiam actionis stricti iuris propositæ, circa id quod fuit aliàs nostrum, quandoquidem in talibus non habet locum hæc notabilis regula.

Ratio memoriæ præcedẽtis quãtum operetur.

Fructus in actionibus stricti iuris.

Aduerte tamen pro expeditione, & huius effectus clariori & maiori declaratione, quia cùm prædictus effectus loquatur de materia restitutionis pręcipuè fructuum, est notandum quòd etiam appellatione fructus continetur palea. De hoc est text. singularis in l. si vsufructuarius messem. ff. quib. mod. vsusfruct. amittat. in versi. stipulam quæ in messe. & idem dicetur in fœno, vt contineatur appellatione fructus, vt patet in dicta l. in verbo, fœno.

Fructus appellatio.

Fructus in cõtractu vẽditionis quẽ sequãtur.

Secũdò aduerte in materia restitutionis fructuum ratione cõtractus vẽditionis (de qua suprà) quòd licèt regulariter post factam venditionem, fructus pertineant ad ipsum emptorem (vt dictum est suprà) tamen illud non procedit in emptione quæ fuit facta sub conditione. Nam si cõditio ipsa deficiat, fructus, quos percepit ipse emptor, debent restitui venditori. De hoc est tex. in l. necessariò. §. quod si pendente. ff. de peric. & comm. rei vend. Istud tamen singulariter sublimita non procedere, quando in casum deficientis conditionis, ipse emptor debet perdere pretium datum, ita quod cedit tale pretium lucro venditoris: tunc enim in recompensatione pretij prædicti debet emptor fructus lucrari, text. est de hoc singularis in l. iiij. §. sed quod aut Neratius. ff. de lege commissor. vbi si vendita fuerit aliqua res sub pacto legis commissoriæ, scilicet, vt si non soluat residuum pretij emptor infra certum tempus, habeatur res pro non empta, & cùm hoc etiã adiecerit venditor, quòd pretium solutum remaneat penes eũ venditorem, tunc si percepit fructus aliquos ipse emptor ante defectũ conditionis, facit illos iure suos, vt ibi patet, quod nota, quia singulare, & de hoc meminit Lud. Roma. in suis singularibus, singulari incipiente. fructus percepti: vbi dicit se lucratum fuisse quinquaginta aureos propter secundum casum. 43

Fructus post promissionẽ obligati, quomodo peti debeant.

Tertiò attende pro intellectu præcedẽtium, quòd fructus, cũ sunt pendentes, dicũtur pars fundi, & nõ aliàs, vt est tex. in l. fructus pendentes. ff. de rei vendic. & sic vbi debetur fundus ex stipulatione, vel aliqua actione maximè personali, si post promissionem obligantur fructus, non possunt peti per actionem ex stipulatu, cùm ampliùs non sint pars rei & non debeantur: quia obligatio stricti iuris tantummodò concernit ipsum fundum expressum in stipulatione, non autem fructus, præcipuè non pendentes, secus autem dicendum esset in rei vẽdicatione, in qua cùm peto fundum, possum etiam exigere fructus pẽdentes, & etiam separat non pendentes, quia eos non exigo tanquam partem rei & fundi, sed tanquam meos, perceptos scilicet in fundo meo, & istud sentit Bart. subtiliter in d. l. filiusfamilias. §. cùm fundum. ff. de verbo. oblig. & per hæc sit expeditus hic effectus noster cum sua pulchra, notabilique materia, eiúsque perspicua, arguta & subtili Bart. declaratione.

Facultas soluẽdi tollitur per cõtestationẽ litis.

Nonus effectus cõtestationis est iste, quòd per litis contestationẽ tollitur facultas soluendi, id quod aliàs antè solui poterat. De hoc est text. singularis (nec habens cõcordantẽ secundũ Bar. ibi) in l. si quis stipulatus fuerit decem in melle. ff. de solut. vbi si aliquis fuerit stipulatus decẽ, quæ sibi debebãtur, soluẽda in melle, tunc licèt ante litis contestationẽ possit liberari soluendo mel, si tamẽ fuerit iã facta litis cõtestatio, super illis decẽ, tollitur facultas soluendi illa in melle, & dicit ibi Bart. se nunquã intellexisse illam legem, nisi tunc, quod nota pro singulari.

Amplior præcedẽtis declaratio.

Iste tamẽ effectus declarari debet & intelligi, quãdo vnũ est in obligatione, aliud autẽ in solutione ex dispositione, & voluntate hominis, sicut in casu prædictæ legis: nã decem erant in obligatione, & mel in solutione, ex ipsa hominis dispositione & ita ibi illũ textum declarat Bart. in fine, secus autẽ esset, si solutio rei adiectæ esset ex dispositione legis: nã tunc posset illud solui etiã post sententiã latã super re obligata, quoad fieret litis contestatio super actione rei sol-

uendæ in iudicio facienda.ita ibi voluit Bar.per tex. notabilem in l.miles.§.decem.ff.de re iudic. vbi condemnatus in decem, quæ petebantur propter noxæ deditionem,potest soluere noxam illam quæ intulit damnum,etiam post sententiam vsque ad litis contestationē super actione iudiciali factam, ita ibi patet,& ratio est,quia illa noxæ deditio venit ex dispositione legis, vt ibi vult text. & idem probatur in l. item veniunt.§.idem rectè ait. ff. de pet. hæredi. vbi idem est casus quod in §.decem.& per hanc distinctionem infertur ibi Bar.se consuluisse in quæstione de facto,in qua continebatur quod quidam debebat dare alicui centum,hoc pacto,quod posset(si vellet) dare pro ista quantitate certam speciem,quam cogeretur creditor accipere,qui quidē debitor perdit hāc facultatē dandi illam speciem post litis contestationem factam,super illis centum.ita voluit Bar. in d.§. idem rectè.

Bartoli super eadem re decisio.

Eiusdē cōfirmatio.

Et per hanc eandem distinctionem voluit Bart. singulariter in l.stipulationes non diuiduntur.versi. Celsus.ff.de verbo.obliga. in 24.col. quòd si aliquis ad factum fuerit condemnatus,iuxta petitionē actoris,liberabitur(etiam post sententiam) soluendo interesse, & ratio potest assignari, quia tale interesse est in solutione ex dispositione legis, & sic non tollitur sibi libera soluendi facultas,quoad fuerit facta litis cōtestatio super actione rei iudicatæ,per supradicta,sic ista esse intelligēda, colligere facilè licet.Nec obstat secundum Bar.ibi si dicatur quòd agendo ad interesse post moram factam per reum, & post litis contestationem,nō potest ampliùs offerre solutionē ad factum,ad quod tenebatur adimplendum, vt latè dixi in expeditione sexti effectus, ergo etiam simili modo dicendū esse videtur,eum nō debere (si fuerit condemnatus ad factum)admitti ad solutionem faciendam super interesse.

Obiectio.

Eiusdē per Bartolū solutio.

Sed ad istud dicit ibi Bar.quod ideò non admittitur ad soluendum factum, post litis cōtestationem factam super interesse, petito per actorem, quia talis obligatio facti,& solutio eius est ex dispositione hominis,vt patet ad oculū,& sic regulariter istud ita fit, & procedit secundùm l.si quis stipulatus. prææallegatam,quæ vult ꝙ quando obligatio,siue solutio est ex dispositione hominis,tunc tollitur illa facultas soluēdi pro litis contestatione facta super alia re petita, & ita sentit (multùm tamen subtiliter & in duobus verbis)in d.l.stipulationes. subtilis, acutus, & argutus Bart.

De eodem.

Ratio autē diuersitatis inter obligationē venientē ex dispositione hominis,& veniētem ex legis dispositione,traditur per d.Bar.in d.l.si quis stipulatus.scilicet eò quod mitius agatur cum lege,qu m cùm homine.l.Celsus.ff.de arbi.cum similibus, vt suprà dictum est,ergo faciliùs debet tolli ipsa obligatio, siue solutio,quæ fuit ex hominis dispositione introducta, quàm illa quæ fuit ex legis dispositione mera adinuenta,& tacitè introducta.

Confirmatio eiusdē.

Et per supradicta declaratur text. notabilis in l.si verò.§.de viro.ff.solut.ma.vbi seruo dotali per maritum manumisso, quidquid ad maritum ex bonis liberti peruenerit,debet vxori restitui, tamen dicit ibi tex.quòd si fuerit conuentus ad id expresè quod ad eum peruenit, etiā poterit liberari ipse maritus, soluendo æstimationē rerum quæ ad eū peruenerūt, & illud est,quia talis æstimatio venit ex dispositione legali, & admittitur vsque ad litis cōtestationē factā super actione iudiciali.ita sentit Bar.in d. l.si quis stipulatus.in fin.

Et pro expeditione huius effectus nota vnum singulare,quòd vbi est commissa obligatio ad interesse, respectu certæ speciei,liberatur soluendo talem speciem,etiamsi iam fuerat condēnatus ad solutionem interesse.Istud dictum singulare probatur per text. notabilem in l.fideiussor euictionis.ff.de except.dol. & illum tex.dicit mirabilem Bar.in l.si insulam.in 6. col.ff.de verb.oblig.quod nota, & per hæc sit expeditus iste effectus litis contestationis difficilis,quāuis vtilis tamen.

Obligatio ad interesse causa certa speciei.

Decimus effectus (qui oritur ex supradictis) est iste,quia per litis cōtestationē factam cum principali creditore,tollitur facultas soluendi ipsi adiecto, per debitorem. de hoc est text. notabilis secundùm Barto. ibi in d. l. si quis stipulatus fuerit decem.ff.de solut.

Adiecto solui nō potest, postquā litē quis contestatus est.

Et ratio huius dicti potest esse ex suprà dictis,quia dispositio hominis de adiecto debet tolli per contestationem litis: nam sicut facultas soluendi rem adiectam solutioni tollitur,quando fuit ex dispositione hominis inducta (vt dictum est) ita etiam dispositio de soluendo adiecto (cùm sit eadem ratio, vt ibi patet) debet tolli, quando iam litem contestatus sum, quia ex hominis dispositione fuit introducta.

Eiusdē ratio assignata.

Addo nouam rationem: nam litis contestatio & solutio æquiparantur.l.amplius non peti. ff. rem rat. hab.& voluit Bar.in l.si insulam.in 8.col.ff.de verbo. obliga.si per solutionē factā principali creditori, tollitur facultas soluēdi ipsi adiecto,vt clarum est,præsertim cùm ille,qui est adiectus in stipulatione, censeatur tantummodò adiectus causa solutionis,vt est tex.l.fi.§.si ita fuero.ff.de verbo.oblig. ergo idem dicendum est in litis contestatione, vt ipsa litis contestatio facta cū principali creditore, impediat ne ampliùs posit fieri solutio ipsi,qui fuit adiectus: cogita & iusto lancis examine accuratè expende.

Alia deinceps ab authore.

Et in materia adiecti nota vnum, quòd licet possit solui adiecto ante litis contestationem factam per principalem creditorem,non posset tamen solui hæredi ipsius adiecti.tex.est de hoc notabilis in l. si mihi aut Titio.ff.de verbo oblig. 44

Ratio autem duplex ibi assignatur, per Bart.Prima,quia apud adiectum est merum factum, nec ob id ei aliquid iuris acquiritur, non præsumitur etiam ipsum principalem creditorem cogitasse de hærede. Altera ratio est, quia adiectus æquiparatur mādatario,vt est bonus tex.in l.Iulianus.§. primo. ff. de verborum obligat.Sicut ergo mandatum finitur morte mādatarij(re integra)vt clarum est, ita ipsa adiectio morte adiecti.

Adiectio expirat morte adiecti.

Secundò,nota in materia adiecti,quòd licèt adiecto solui posit, tamen non potest talis petere cum effectu,vt sibi soluatur.de hoc est text.notabilis in l. quod stipulatus.ff.de solut.

Adiectus cur petere nō possit,et sibi soluatur.

Et ratio huius esse potest, quia cùm petitio præsuppoat obligationem,vt est tex.in l.licet.§.ea obligatio.ff.de Procur.vbi obligatio est mater actionis, siue petitionis,& nulla obligatio sit penes ipsum adiectum,vt est tex.in d.§.si ita fuero. ergo dicendum est illum non posse petere, nec agere virtute suæ adiectionis.

Adde,

Adde,quòd nec nouare poteſt,nec etiã acceptum ferre,vt habetur in d.l.quod ſtipulatus.& ratio horũ duorum eadem eſſe poteſt,quæ in præcedenti, ſcilicet quia nouatio præſupponit præcedentem obligationem.l.prima.ff. de nouat. quæ non eſt in eo adie-
45 cto.Item etiam acceptilatio præſupponit obligationem,cùm priuatio præſupponat habitum. l. decem. ff.de verbo.oblig.Igitur nec agere,nec petere poteſt virtute ſuæ adiectionis, neque nouare, neque acceptum ferre.

Reſtrictio ad l.cui recte.ff.de nouat.

Et per id quod dictum eſt de nouatione(quæ non poteſt fieri per adiectum) oritur pulchra limitatio ad l.cui rectè ſoluitur.ff.de nouat.quæ vult,quòd ille,cui rectè ſoluitur,nouare poſsit, vt non procedat in adiecto ad obligationem,cui ſcilicet ſolui poſsit, tamen is adiectus non poterit nouare, quod voluit tex.expreſsè in d.l.cui rectè.ſeipſum ita limitans, & reſtringens.

Adiecto in melius cõditionẽ mutanti poteſt ſolui.

Tertiò nota in hac materia adiecti, quòd adiectus,etiamſi mutet conditionem,dum tamen in melius,nihilominus adhuc tamen licitè recipit ſolutionem.de hoc eſt tex.notabilis in l.eum qui.§. qui ſibi, aut filio.ff.de verbo.oblig.vbi ſi fuerit filius adiectus ad ſolutionem,ſi poſtea emancipetur, adhuc durat adiectio,quia filius emancipationem acquirens dicitur meliorem conditionem acquirere, vt poteſt ibi probari.pro quo allego tex.notabilẽ in §.hoc quoq;. Inſtit.per quas perſo.nob.acqui.in verſi.& quod honoris ei ex emancipatione contingebat. ſecus tamen

Secus in deterius.

eſſet ſi mutaret ſuam conditionem in deterius: nam tunc ei ſolui non poſſet.de hoc eſt tex.ſingularis in l. cùm quis ſibi,aut Titio.ff.de ſolut. per quem textum
46 dicit ibi Bart. quòd ſi quis conſtituit aliquem honeſtum Procuratorem ſuum,ſi ex poſt facto talis Procurator efficiatur malus homo, vel ribaldus, tacitè præſumitur per dominum reuocatus,& idem etiam voluit Bar.in l.ſi cùm Cornelius. ff. de ſolut. per illũ text.& illa ſunt notanda ad limitationẽ l. poſt litem. ff.de Procur.

Litis cõteſtatio impedit facultatẽ ſoluendi alterũ, cauſa noxæ.

Vndecimus effectus litis conteſtationis eſt, quia vbi quis poterat ſoluere certũ quid, etiam poſt ſententiam latam ſuper alia re, in qua fuerat condemnatus & obligatus, putà quando aliquid debebat ex diſpoſitione legis,tamen litis conteſtatio facta ſuper actione iudicati,ad conſequendum id ad quod fuerat condemnatus,impedit,& tollit facultatẽ ſoluendi illud quod anteà ſoluere poterat.de hoc eſt tex.in l.miles.§.decem.ff.de re iudic.& in l.item veniunt.§. cùm prædiximus.& præcipuè in §. idem rectè ait. ff. de pet.hæredi.vbi ille,qui in iudicio noxali fuit condemnatus ad danda decem pro noxa,etiam poſt ſententiam poteſt liberari,dando illud quod delictum commiſit,ſi tamen fiat litis conteſtatio ſuper actione iudicati, tunc ampliùs non admittitur ad ſoluẽdum illud pro noxa,quòd delictum commiſit, ſed cogitur ad decem, & de materia huius effectus dictum fuit in penultimo effectu aliquid,de quo ibi videatis.

Et ex iſtis infertur,quòd actio in factum,quæ ori-
47 tur ex ipſa ſententia,nõ dicitur habere paratam executionem,ita patet in dictis legibus, cũ antè debeat fieri conteſtatio litis in iudicio,& iam ita procedatur ordine iudiciorum.& iſtud voluit Bart. in d. §. cùm prædiximus.per illum text.& meliùs per eũ in l. qui de inofficioſo.ff.de inoffi. teſta. pro hoc adducẽs regulam vulgatam & generalem, quòd quacunque actione quis agat, experiatúrue,eam debeat edere.l. prima.§.primo.ff.de eden.

Item quia debet fieri executio, ſaltem officio iudicis.vt eſt text.in l. minor annis vigintiquinque cui fideicommiſſum.ff.de minorib.quod nota:quia contrarium tenuit gloſſ.in d.l.qui de inofficioſo. & in d. l. minor. & de hac actione quæ oritur ex ſententia, videte bonum text.in l.actori. C.de reb. cred. & ibi vide Bart.an actio quæ oritur ex ſententia, vocetur actio in factum, vel actio iudicati:latiùs per eundem in l.miles.§.qui iudicati.ff. de re iudic. vbi eũ videatis,& per iſta ſit finitus noſter breuis effectus cũ laude Dei Opt.Max.

Litis cõteſtatio facit malæfidei poſſeſſorẽ.

Duodecimus litis conteſtationis effectus eſt, quia per eam ille qui prius erat bonæfidei poſſeſſor,efficitur malæ fidei,vt eſt tex. notabilis in §. primo. Inſti. de offi. iudicis. vbi bonæ fidei poſſeſſor conuentus, facta litis conteſtatione,tenetur ad fructus, tanquam malæfidei poſſeſſor.vnde ſicut ille,qui eſt malæfidei poſſeſſor,tenetur de iam perceptis, iam conſumptis & percipiendis,vt patet in l.certum.C.de rei vend.& l.ſi nauis.§.fi.ff.eod.ita etiam tenetur talis bonæ fidei poſſeſſor de his omnibus,factus,iuris præſumptione, malæ fidei poſſeſſor,ex eo tempore, quo cum eo eſt facta litis conteſtatio,& pro iſto effectu, facit bonus tex.in l.ſed & ſi lege.§.ſi ante. ff. de pet. hæredi. quæ expreſsè dicit omnes per litis conteſtationẽ eſſe malæfidei poſſeſſores,aut tacitè ſaltem fingi, iuris tacita fictione,& præſumptione.

Bonæfidei poſſeſſor quando per ſolã cõtrouerſiã motã in mala fide conſtituatur.

Aduerte tamẽ(pro huius tex. declaratione)quòd in vno caſu etiam bonæ fidei poſſeſſor per ſolam controuerſiam motam,& ſic ante litis conteſtationẽ, reputatur malæ fidei poſſeſſor,vt patet in illo qui eſt conuentus iudicio vniuerſali,putà petitione hæreditatis.de hoc eſt tex.notabilis in d.§. ſi ante litem cõteſtatam.in verſi.quamquam.& ibi gl.dicit illud eſſe ſpeciale.

Eiuſdẽ aſſignata ratio.

Ratio autem ſpecialitatis huius caſus datur per Bar.in d.§.ſi ante litem conteſtatam. ſcilicet, quia in iudiciis vniuerſalibus ſimplex denuntiatio,ſiue notificatio facit quem eſſe malæ fidei,vt eſt tex.in l.item veniunt.§.petitam.ff.de per.hæred. ſed per ſimplicẽ controuerſiam fit iſta notificatio,vt patet, ergo ante litis conteſtationem talis efficitur poſſeſſor malæfidei,ſed ſecus eſt in iudiciis particularibus, quia ſimplex denuntiatio non inducit, nec generat malam fidem.vt vult gloſ.notanda in l.penu.ff.pro emp.ergo dicendum quòd per ſolam controuerſiam, vel per ſolam dationem libelli non efficitur bonæfidei poſſeſſor in mala fide in his iudiciis particularibus. Et ſi quæratur quæ eſt ratio diuerſitatis, videlicet quare ſimplex denuntiatio in vniuerſalibus malam fidem inducat,& non in particularibus, dic iſtud eſſe iuris poſitiui, & ideò non eſſe neceſſariam redditionem rationis.iuxta l.non omnium. ff. de legibus. & iſtud ſentit in duobus verbis Bart.in d.§.ſi ante.

Limitatio præcedẽtis effectus.

Limita tamen, præcedentem effectũ ſingulariter non procedere in caſu ſingulari,ſcilicet quoad interitum ipſius rei,quia per litis conteſtationem ille, qui priùs erat bonæ fidei poſſeſſor,non efficitur, quantũ ad rei interitum,malæfidei poſſeſſor. de hoc eſt text. notabilis in l.illud.ff.de pet.hæred.& ibi Bar.pulchre aſsignat rationem ſpecialitatis,ſcilicet quia iſta mala

Ratio eiuſdẽ aſſignata.

fides,quæ oritur per cõteſtationem litis,dicitur ficta, quia ius fingit, ſiue præſumit, illum, qui iam litem

contestatus est, singularem fuisse, aut de suo iure dubitauisse: nam regula est quòd mala fides ficta nunquam habet locum, nisi æquitate suadente. l. sciendum. & l. denique ff. ex quib. caus. maiores. latè per Bar. in l. si is qui pro emptore. ff. de vsucap.

Fructus post litis cõtestationẽ restituẽdi à possessore etiã bonæ fidei.

Modò dicendum est, quòd quantum ad fructus æquitas subest, vt talis bonæfidei possessor præsumatur malæfidei per litis contestationẽ: præsertim cùm tempore illo debeat scire, aut scit, vtrum res petita sit sua, vel non, & sic in tali dubio tanquam sapiens debet conseruare rem cum fructibus propter futurum euentum iudicij, nihil mirum ergo, si respectu ipsorum fructuum, censeatur malæfidei, & sic teneatur ad eorum restitutionem, eodem modo quo ipse malæfidei possessor teneretur.

Sed quantum ad ipsum interitum cessat ipsa æquitas, quia licèt dubitet post litis contestationem de iure suo, tamen in tali dubio nõ debet ius suum indiscussum relinquere: ideò quantum ad ipsum interitum, non debet censeri malæfidei possessor.

Malæfidei possessor post litis cõtestationẽ de interitu tenetur.

Et ex his infertur, quòd si post litis contestationẽ ipse esset verè & sine dubio in mala fide, tunc talis teneretur de ipso interitu, cùm tunc dicta ratio cesset, scilicet ipsa æquitas. ita sentit pulchre Bart. in d. l. illud.

Oppositio contra rationem specialitatis.

Considera tamen, contra ipsam rationem specialitatis datam per Bart. in d. l. illud. nam videtur prima fronte mala, per id quod vult text. notandus in l. nemo. §. fi. ff. de verbor. oblig. vbi expressè vult litera,
48 quòd ille qui maluit litigare quàm restituere, dicitur esse in mora, sed post moram debitoris periculum interitus pertinet ad ipsum debitorem. l. si ex legati causa. cum l. seq. ff. de verbor. obliga. ergo videbatur dicendum indistinctè, quòd ille qui voluit litem contestari, licèt tunc esset in bona fide, tamẽ deberet obligari ad interitum.

Responsio.

Ad istud argumentum responde sustinendo opinionem Bart. quòd illud argumentum non obstat, quia procedit vbi talis vult iniustè, & ex certa scientia litigare: nam sic loquitur & intelligitur contrarium, vt sentit gloss. in d. l. nemo. secus autem si iustè credit litigare: quia tunc illa iusta causa excusat eum à mora, vt intelligitur & loquitur tex. in d. l. illud.

Iusta litigandi causa excusat à mora.

Pro quo adduco tex. singularem in simili in l. qui solidum. §. etiam. ff. de legat. 2. quæ vult quòd licèt regulariter victus debeat victori condemnari in expensis, tamen illud fallit, vbi talis iustam litigandi
49 causam habebat.

Causa excusans aliquẽ ab interitu rei, & à mora.

Secundò adduco pro illo tex. gloss singularem, & expressè voluntatem quòd iusta causa litigandi excuset quẽ ab interitu rei. in l. in hac. ff. de tritica. Vnde addo, quòd non solùm iusta causa litigandi excusat quem ab interitu rei, sed etiã iusta causa interficiendi rem debitam, excusat eum ab interitu & mora. de hoc est bonus text. in l. qui seruum. ff. de verborum obligat. & bonus text. in l. quid ergo. §. si hæres. ff. de legat. primo.

50 Circa hanc iustam causam litigandi, adde vnum singulare, quòd ille, qui est cõdemnatus virtute probationis semiplenæ, factæ per partem aduersam, cum eius iuramento, non est condemnandus in expensis, tanquam habens iustam causam litigandi. istud est dictum singulare Bal. in authenti. generaliter. circa 6. col. C. de episc. & cler.

Probãs per testes minus idoneos.

Adde aliud dictum singulare, quòd ille qui probauit per testes, qui posteà inuenti sunt minùs idonei, propter excommunicationem, vel aliam inhabilitatem personæ, & per hoc non obtinuit, censetur habuisse iustam causam litigandi, & sic excusabitur ab expensis. istud etiam voluit Bal. in d. authenti. quod nota. Et à fortiori ratione, ab ipsius rei interitu, quacunque ratione acciderit, meritò excusabitur. Cõsequenter, pro declaratione huius effectus, est aduertendum quòd licèt malæfidei possessor regulariter teneatur de fructibus percipiendis perceptis, & consumptis, vt habetur in l. ij. C. de fructi. & lit. expens. cum similibus. tamen fallit, vbi talis malæ fidei possessor haberet titulum: nam tunc ille titulus excusat eum à fructibus percipiendis. de hoc est bonus text. in l. si fundum. C. de rei vendica.

Titulus malæ fidei possessoris excusat à percipiendis fructibus.

Limitatio præcedẽtis.

Quod quidem solet limitari in quatuor casibus, in quibus titulus non excusat à percipiendis. Primus est, in illo qui mala fide coëgit aliquem ad sibi vendendum: nam talis metum inferens tenetur venditori de fructibus, etiam percipiẽdis, vt de hoc est bonus tex. in l. sed & partus. ff. quod met. caus. & istud est in odium metum inferentis.

Quædam alia inducuntur specialia, contra metũ
inferentes, præsertim contra officiales, quia si tales 51
cogant aliquem ad alicuius rei venditionẽ faciendam ipsis, puniuntur in restitutione rei venditæ, item in amissione pretij. de hoc est tex. singularis in l. si per impressionem. C. de eo quod met. caus. gest. est.

Intellectus limitationis.

Intelligi tamen debet ista limitatio, si fuerit factus metus, qui caderet in cõstantem virum, vt est bonus tex. in l. metum. ff. de eo quod met. caus. & voluit gl. notabilis in c. cùm locum. extr. de sponsa. quæ solet allegari etiam quòd in metu facto mulieri, est inspiciendum, an talis metus potuisset cadere in cõstantem mulierem, vt ibi sentit gloss.

De eodem.

Secundò modo intellige illud procedere, quando metus fuit immediatus, siue causa immediata venditionis: secus autem, si fuisset mediatus, siue causa mediata, re non proxima. de hoc est tex. singularis cum gloss. in l. metum. §. sed licet. ff. quod met. caus.

Alia eiusdem limitatio.

Secundus casus, in quo titulus non excusat à fructibus percipiendis, est in eo qui emit in fraudem creditorum: nam talis tenetur de fructibus percipiẽdis, non obstante suo titulo. de hoc est text. notandus in l. ait Prætor. in §. per hanc. ff. qui in fraud. credito. & illud est in odium eius. de quo casu meminit glo. in d. l. si fundum.

Amplior declaratio de malæ fidei possessore.

Sed nouiter (cum Dei instinctu) do pulchram rationem specialitatis, in hoc casu, scilicet: nam cùm tota intentio ipsius emptoris malæ fidei versabatur in volendo decipere & fraudare creditores ipsius vendẽtis debito eorum, & fructibus, præsertim cùm si talis non emisset, ex fructibus, quos potuisset venditor percipere, potuisset aut in totum, aut in partem satisfieri creditoribus venditoris, meritò Iurisconsulti subtiliter considerantes, nec volentes quòd propria malitia noceat aliis, iuxta l. fin. (vbi est pulcher text.) C. de reb. cred. voluerunt illum cogere ad illos fructus restituendos, & principalis ratio ad id faciendum Iurisconsultos mouere potuit, quia regulã habemus notandã, quòd in eo, in quo quis deliquit, puniri debet. l. si fugitiui. C. de seruis fugit. vbi serui fugitiui puniebãtur de iure antiquo in pedis abscissione, aut amputatione, quia per illũ delinquebãt, pro quo est bonus text. in c. ad liberandam. ext. de Iudæ.

vbi

Christiani Saracenis arma vendentes. vbi est solemnis text. volens quòd Christiani, qui portāt & vendunt Saracenis arma & similia contra vtilitatem Ecclesiæ sanctæ, nunquam debent recipi in consortio Christianorum, nisi priùs dent omnia quæ lucrati sunt in talibus commerciis ipsi Ecclesiæ. Et, vt etiam puniantur, in quo ipsi deliquerunt, debent tantundem dare de suo, adde bonum text. & expressum in c.fin.de tempor.ordin.lib.6.

52 Istud etiam probat bonus textus in c.fin.extra.de immun.Eccles.volens quòd licèt regulariter omnes Christiani iuuentur immunitate Ecclesiarū, cùm ad eas cōfugiunt, tamen illud fallit, quando in ipsa Ecclesia delictum commiserunt: nam tunc ea non iuuantur, cùm in eo, in quo quis dicitur deliquisse, debeat puniri.

Alios casus in quibus non iuuatur quis illa immunitate, vide per text.singularem in c.inter alia. extra. de immunit.Eccles.& per text.& Ioan. de Ana.in c. primo.extra.de homicid.& pro prędicta regula facit quod vult glos. l.j. C.de transact. quæ expresse vult delinquentem debere puniri, in quo ipse deliquit, & per ista non est mirandum, si talis emptor malæ fidei in fraudem creditorum, teneatur de fructibus percipiendis: cùm enim ipse deliquit in volendo decipere creditores, & fraudare talibus fructibus, debet ipse in eis meritò puniri, & istud nota pro nouo.

Emptor malæ fidei quando de fructibus percipiendis teneatur.

Tertius casus est in mercante & contrahente contra iura, quandoquidem talis tenetur etiam de fructibus percipiendis, non obstante titulo. De hoc est tex. in l.quemadmodum. C.de agricol.& censi.lib.11. & voluit glos.in d.l.si fundum.

Contrahēs cōtra iura, etiā de fructibus percipiendis tenetur.

Et ratio prima specialitatis elici potest ex mente Bart. vt sit fauore Reipublicæ, vt ibi patet. Secunda potest esse, quia cùm iste contrahat contra iura, non debet eorum auxilio vti, nec ab eis aliquod priuilegium cōsequi, quia frustrà legis auxilium impetrat, qui contra eam mercatur, & nititur venire, vt habetur in c. quia frustra. extra. de vsur. pro quo facit quod habetur in l. Papinianus. §. meminisse. ff. de inofficioso testamen. vbi impugnans testamentum, perdit commodum quod potuisset in eo consequi, cùm nemo debeat cōsequi commodum ex eo quod impugnat.

Eiusdem assignata ratio.

Quartus casus est, in emente à fisco, non interueniente solemnitate requisita in tali contractu: nam talis emptor malæ fidei tenetur de fructibus percipiendis, licèt habeat titulum. De hoc est text.notandus in l.j.C.de fide instrum.& iure hastæ fisca.lib.10.

Emens à fisco, sine solemnitate, tenetur de fructibus percipiendis.

Et ratio specialitatis est, quia ibi non interuenit solemnitas illi requisita in tali contractu, & ille talis contractus habetur pro non facto, vtpote carente iusto titulo. Ita sentit ibi Bart. notabiliter, & per ista habetis (meliùs quàm alibi) hos quatuor casus declaratos, quos enumerat glos.in d.l.si fundum. & in d.l.sed & partus.& in multis aliis locis.

Addit tamen glos.in d.l.si fundum. vnum alium casum, menti tenendum, scilicet in illo qui studiosè, & cum malitia noluit colligere fructus, qui iam erāt maturi: nam tunc ille (non obstante titulo) tenetur de talibus fructibus.

Malitiosè nolens colligere fructus iam maturos.

Et ratio specialitatis potest esse, quia tales fructus maturi (qui ferè propter maturitatem cedebant) habentur pro perceptis, tum propter eius dolum, tum etiā, quia cum maxima facilitate percipi potuerunt, & sic est, quod sibi imputetur, scilicet dolus suus.

Item quia ea quæ de facili fieri possunt, habentur pro factis, vt est text.in l.Iulianus.§.fin.ff.de legat.2. pro quo facit quod habetur in l.continuus.§.illud.ff. de verbor.oblig.cum similibus aliis.

Adde istis vnum incidenter, quòd sicut punitur non colligens fructus maturos, ita etiam punitur colligens immaturos, vt de hoc est gl.in l.si absente. in fin.ff.de vsufruct.vbi vide tex.expressum in l.pen. ff.de vsufruct.legat.

Colligēs fructus immaturos.

Adde tamen vnum alium casum singularem, in quo habens iustum titulum, tenetur de fructibus percipiendis, scilicet in illo qui emit à minore, pretio minùs sufficienti. De hoc est vnus casus singularis in l.patri.§.si pecuniam. in versic.item ex diuerso. ff.de minor. vbi iuncta glos. patet expressè quòd emens rem à minore, iniusto pretio, debet ipse emptor prædia cum fructibus, etiam percipiendis, restituere, & illud est in fauorem ipsius minoris, quod est singulare, & ibi notat Bart. quod nota, ad limitationem dictæ l.si fundum.

Emēs rem à minore iniusto pretio.

Fauor ipsius minoris.

Considera ex hac vltima declaratione, an habeat locum iste casus in Ecclesia vendente, item in Republica etiam vendente: nam videtur dicendum quod sic, quia statutum in vno eorum extenditur ad alium. Et quod istud procedat in Republica, de hoc allego text.qui videtur expressus in l.Respublica.C. ex quib. cau.maior. vbi ponitur regula quòd respublica solet vti regulariter iure minorum, maximè circa restitutionem in integrum, vnde dicendum est, quòd sicut minor illo iure vtitur, vt ipse emptor teneatur ipsi minori de fructibus percipiendis, ita & ipsa respublica vendens eodem iure vtetur. Pro quo allego tale argumentum, Emēs ab aliquo extraneo, tenetur ipsi extraneo de fructibus, quia illud concernit fauorem publicum, vt est text. in l. quemadmodum.C.de agricol.& censi.lib.11. Ergo multò magis si fiat venditio pro Republica, cùm regula sit quòd propter vnumquodque tale, & illud magis, &c. vt patet authen.multò magis. C.de sacrosanct.Eccles. vbi sicut prohibita est alienatio rerum Ecclesiæ, ita & multò magis ipsa Ecclesia, siue monasterium: ergo si competat extraneo hoc priuilegium propter Rempublicam, ergo multò magis ipsi Reipublicæ.

Ecclesia, vel Respublica vendens, iure minoris vtitur.

De eadem re.

Pro hac parte adduco (nam magis est priuilegiata ipsa Respublica, quàm ipse minor, vt potest probari ex multis iuribus) inter cætera text. multùm subtilem in l.fin.C.in quib.caus.in integrum restitut. non est necessa. iuncta l.properandum.§.fin. C.de iudic. ex quibus elicitur talis regula singularis, Quòd vbicunque datur vnū priuilegium ipsi minori, & aliud Reipublicæ, tunc si ad inuicem concurrant præfertur ipsa Respublica, ita patet: nam cùm dicit text.in d. l. fin. quòd præscriptiones, quæ solebant currere contra minores, ipso iure cessant: tamen illud non procedit in præscriptione instantiæ, quia illa currit, etiam contra minorem, vt vult text.in d.l.properandum. & hoc est, quia talis præscriptio est in fauorem Reipublicæ inducta, vt patet in d. l. properandum. §.primo. & ideò si maius priuilegium habet Respublica, quàm minor: ergo statutum in vno, scilicet minore, ad alium extendi meritò multò magis debet, scilicet ad Rempublicam ipsam, quod nota. 53

Respublica quatenus priuilegiata sit.

Et quòd debeat etiam extendi ad Ecclesiam, probo à simili: quia minor & Ecclesia æquiparantur, vt est bona glos.in l.sub prætextu.C.de transact.& glo.

Ampliatio ad Ecclesiam.

notabilis in l.Imperatores.ff.de re iud. vbi pari passu
54 ambulant, Respublica, minor & Ecclesia, quia sententia lata contra eos restituitur per instrumenta de nouo reperta, quod aliàs non esset per l. Diuus. ff.de re iudic. & quod habetur in l.admonendi.ff.de iureiur. & pro his etiam adduco text. (qui videtur expressus) in cap.primo.extra.de in integrum restit. qui text. dicit quod Ecclesia circa restitutionem in integrum vti solet iure ipsius minoris. Pro istis facit text.in l.fi.C.de sacrosanct. Eccles. vbi ius publicum & Ecclesia æquiparantur. facit etiam quod habetur per Doctor. maximè per Ludouic.Roman. in repetitione authenticæ similiter.C ad legem Falcidiam. & per ista videtur nō solùm extensionem posse fieri, imò potius esse idem ius, sine extensione, cùm vbi est omnimoda ratio, non dicitur propriè extensio, sed eadem dispositio, vt vult glos. singularis in cap. primo.de tempor. ordin. libro sexto. text. singularis in l.his solis.C.de reuoc.donat. in hoc tamen cogita latiùs.

Dispositio eadē quādo dicatur.

Adde etiam, quòd idem videtur posse dici in ipsis prodigis & aliis, qui gubernantur per ipsos curatores. Et istud dico fretus authoritate glos. singularis l.ij. C. de curat.furios. quæ dat solemnem regulam, quòd statuta & priuilegia, quæ cōceduntur pupillis, & minoribus, extenduntur ad illos, qui solent regulariter sub cura gubernari, putà ad furiosos, prodigos, & similes: & per eam dico venditionem factam per tales, qui læsi sunt, debere rescindi cum restitutione omnium fructuum, etiam percipiendorum, per supradicta, in quo cogita.

Prodigi, furiosi, & similes gaudent priuilegiis minorum.

Consequenter circa istos malæ fidei possessores, pro declaratione prædicti effectus, in quantum dicebatur illos per litis contestationem effici malæ fidei, & teneri de fructibus percipiendis, istud est intelligendum idē de fructibus, quos potuisset ipse malæ fidei possessor colligere, si voluisset, sed negligentia ductus prætermisit. Ita expresè probat text. in §.illorum. Instit.de offic.iudic.& text.expressus in l.domum.C.de rei vend. & sic non inspiciuntur fructus, quos potuisset percipere ipse petitor, sed tantùm ij, quos potuisset percipere possessor. Sed contra istud videtur text. in l. si nauis. §.fin. ff.de rei vendic. vbi expresè dicit text.quòd in fructibus æstimādis non inspicitur tantùm circa fructus quos malæ fidei possessor collegit, & percepit, sed etiam circa fructus quos petitor percipere potuisset. Idē patet in l. apud Iulianum. §. j. ff. de fideicommiss. libert. vbi hæres qui omittit quærere seruum legatum, tenetur ad fructus quos potuisset percipere ipse legatarius, & sic petitor, & per illa iura Bart. in dictis locis tenuit contrariam sententiam, scilicet quòd debent inspici fructus, quos potuisset percipere ipse petitor, & non possessor.

Fructus percipiendi, quatenus intelligantur.

Obiectio.

Et ad dictam l.domum. respondet ibi Bart. & in dicta l.apud Iulianum. quòd ibi loquitur text. circa pensionem domus, ad quam tenetur possessor, si percipere eam potuisset: nam ibi Imperator se retulit ad ipsum possessorem eo, quia apud omnes certa est quodammodo, & fixa ipsi pensio, nec præsumitur quod plus potuisset percipere ipse dominus.

Respōsio ad obiectionē.

Aduerte tamen, quia non respondet Bart.ad text. rotundum, in d. §. illorum. ideò sustineo hanc opinionem, vt inspiciantur fructus, quos percipere potuisset ipse malæ fidei possessor.

Est tamen verum, quòd si ipse petitor potiùs vult, vt inspiciantur fructus, quos percipere potuisset, quàm quos potuisset percipere ipse malæ fidei possessor, tunc esset audiendus, & ita debet intelligi illa l.si nauis.§.fin.de rei vend.ff.si vult ipse petitor, aliàs autem in dubio inspiciuntur ipsi fructus percipiēdi, à malæ fidei possessore. Ita etiam debet intelligi dictus §.j.l.apud Iulianum. & ita hos duos text.à Bart. citatos concordat Dominus Matthæus Mathesillanus in suis singularibus, singulari incipiente, Nota, quòd malæ fidei possessor. in 160.singulari.

Eiusdem amplior declaratio.

Considera tamen si posset dici ad illam l.apud Iulianum.§.primo.ibi esse speciale propter moram hæredis, qui differt adimplere voluntatem defuncti, quæ mora illi damnosa esse debet.

De eodem.

Secundò considera ad illum §.fi.d.l.si nauis.quòd non ibi dicitur petitorem esse inspiciendum, quoad hoc, vt fructus percipiendi considerētur ex persona eius, sed quòd tātummodò istud dictum est ad probandum, quòd non solùm tenetur malæ fidei possessor de perceptis, sed etiam de percipiendis, vt potest colligi ex verbis illius legis. Melior tamen est prior opinio Matthæi, quia ista consideratio vltima saluari non posset sine violentia verborum. Et per ista relinquetur iste articulus discussus, in quo tamen latiùs cogitandum est, & per supradicta datur via latior ad loquendum de hac materia.

Consideratio alia de eodem.

Adde tamē vnum casum singularem, in quo non tenetur malæ fidei possessor, etiam sine titulo, de fructibus percipiendis ab aliquo, quando loquimur de fructibus.quos potuisset percipere ex fundo propter meliorationem à se factam: nam tunc nullo modo tenetur. De hoc est vnus casus singularis in d. l. si fundum.C.de rei vendicat. & in l.si duobus.§.fin.in versic.extra quæro.C.commun.de legat.& ratio est, quia ibi mala fides nullum cēsetur habere effectum, vbi legis authoritas interuenit, quę omnem iustificat actionem, vt in hoc casu.

Malæ fidei possessor quando de fructibus percipiēdis non teneatur.

Aduerte consequenter ad materiam prædicti effectus circa malæ fidei possessores, qui non habentes titulum, tenentur tamen de fructibus percipiendis, vt istud extēdatur singulariter, etiamsi ex postfacto habeant titulum, quia procurauerunt habere illa de causa, ne tenerentur de talibus fructibus: nam talis habens illum titulum callidè procuratum, non excusatur à fructibus percipiendis. Istud est dictum aureum, & mirabile solius Ludouici Romani in suis singularibus, singulari 348. incipiente, Tu scis quòd malæ fidei possessor. & ibi reprehendit Cynum, qui contrarium tenuit in l. apud antiquos. in quæstione fin.C.de furt.

Titulum ex postfacto sibi procurās, non excusatur à fructibus percipiendis.

Confirmat autem dictum suum per id quod voluit singulariter Bart. in l.siue autem. iuncto text. ff. de publicia. vbi per eum habetur, quòd titulus procuratus per aliquem, ne contra eum actio publiciana dirigatur, non sibi aliquo modo prodest, & idem erit dicendum ac si nullum habuisset titulum.

Titulus per aliquē procuratus nō prodest.

Secundò confirmat per dictum singulare Cyni in l.cogi.C.de pet.hæredita.in fi.qui ibi voluit, quòd licèt contra titulo posidentem, non posit dirigi actio, siue petitio hæreditatis, l.hæreditatem. C.in quib.caus.cessat long.temp. præscript. & l.regulariter.ff.de pet.hæredi.tamen illud fallit in eo, qui procurauit quodammodo malitiosè titulum ne conueniretur tali petitione hæreditatis.

De eadem re.

Sed.

Eiusdem cõfirmatio per authores.

Sed vltra eum confirma istud dictum, quia est singulare. Primò per textum etiam singularem in l. spadonem. §. fin. ff. de excusat. tutor. vbi ille qui affectauit suscipere tria onera tutelę non gaudet excusa-
55 tione. Et solet allegari ille text. quòd causa semel affectata, & malitiosè procurata, nunquam debet afferre commodum ipsi affectanti.

De eadem.

Secundò facit bonus text. in l. ij. §. penult. si quis caut. vbi licèt ille, qui detinetur à magistratu, non incidat in stipulationem de iudicio sisti: tamẽ fallit vbi illud malitiosè affectasset.

56 Tertiò facit bonus text. in l. & qui data. ff. ex quib. cau. maio. vbi illi qui absunt causa Reipublicæ cum affectatione, non debent vti priuilegiis competentibus ipsis absentibus, & propterea solet regulariter dici, quòd ille qui se ingerit, suspectus est. l. quæ omnia. ff. de Procur. bonus text. in l. vxori. ff. ad legem Cornel. de fals. per quem text. dicit ibi singulariter

Testis non rogatus, testimonium ferre non potest.

Bart. quòd testis ferens testimonium non rogatus, eò quòd se ingessit, tanquam suspectus reprobatur, nec tenet eius dictum, quod nota.

Fructus percipiendi, nõ intelliguntur de illicitis.

Vltimò declara hãc materiam, vt id quod dictum est, de malæ fidei possessore, circa fructus quos potuisset percipere, non procedat in fructibus quos illicitè potuisset percipere: nam ad illos non tenetur. De hoc est text. optimus cum glos. in l. fructus. ff. de rei vendic. & ibi Bar.

Secus de perceptis.

Istud tamen non procedit in fructibus iam inhonestè perceptis, quia illos tenetur restituere ipsi petitori. De hoc est text. notabilis ita intelligendus in l. ancillarum. in fin. ff. de pet. hæredit. & voluit Bart. in d. l. fructus. quod nota.

Differẽtiæ ratio.

Ratio diuersitatis illa est, quia multa impediunt contrahenda, quæ tamen iam contracta non tolluntur, vt de hoc est text. in l. patre furioso. ff. de his qui sunt sui vel alien. iuris. pro quo facit glos. singularis in clemen. 2. de testibus. quæ vult quòd licèt post discita testimonia non producantur testes: tamen si sint producti, tenent. Pro hoc etiam adduco dictum singulare Innocent. in cap. cùm Bertoldus. extra. de re iudic. in glos. sua, incipiente, Non quod post diffinitiuam. & Doct. in c. cùm dilecta. extra. de rescript. vbi volunt quòd licèt contra sententiã, quæ transiuit

Probationes contra rem iudicatam.

in rem iudicatam, non debeant aliquæ probationes adduci: tamẽ si fuerint de facto adductæ, & receptæ, tenent, & prosunt. Vnde si ex eis appareat de iniustitia sententiæ, talis sententia licèt transiuerit in rem iudicatam, rescinditur, quod tamen aliàs nunquam fieret, præsertim cùm postquam sententia transiuit in rem iudicatam, sit præsumptio iuris, & de iure, quòd valeat, & sit competens, vt est text. singularis in c. cùm inter vos. in fin. extra. de re iudic.

Expẽsas in fundi cultura, an malæ fidei possessor deducat?

Vnum finaliter nota pro expeditione, quòd licèt malę fidei possessor multum grauetur in talibus fructibus restituendis: tamen in alio releuatur, quia potest deducere ante restitutionem rei & fructuum, omnes expensas, quas fecit in fundi cultura. De hoc est tex. singularis in l. fundus. secunda. in prin. ff. fam. herciscundæ.

An etiam impensam pro custodia rei?

Nunquid autem deducet impensam factam pro custodia rei, vt putà, fundi? De hoc vide Bar. singulariter in l. cùm quæreretur. §. prædiis. ff. de leg. tertio. vbi dicit quòd non, per illum text. sed tu vide contra cum text. expressum, & singularem in l. si à domino. §. fi. ff. de petit. hæred. vbi expressè contrarium patet. & istud voluit Ludouic. Roman. in suo singulari 360. incipiente, Malæ fidei possessor. vbi dicit se mirari, quòd tantus homo (sicut Bart.) in hoc errauerit, & ideò istud nota pro singulari.

Per litis cõtestationẽ quasi contrahitur.

Decimus tertius effectus litis contestationis est, quia per eam quasi contrahitur. De hoc est glos. singularis in l. ij. §. fi. in verbo, sed si lite contestata. ff. de Prætor. stipula. quam ibi notat Bar. & iste quasi contractus consistit in hoc, quia litem contestans videtur tacitè se obligare ipsi instantiæ iudicij, vt voluit Bar. in l. iij. §. idem scribit. ff. de peculio. & ibi subdit Bar. quòd per contestationem litis videtur tacitè actum ex illo quasi contractu, vt sententia possit ferri in absentem, quod tamen lite non contestata fieri non posset, de quo infrà dicam latiùs. Item, vt post litem contestatam non possit fieri mutatio petitionis, quia per litis contestationem dicitur quidem contractus celebratus, & à contractu non est licitum discedere, l. sicut. C. de action. & obligat. l. j. & ij. C. quando liceat ab emptione discedere. Alexan. & alij in l. edita. C. de edend. & infrà dicetur. Item in casu l. si conuenerit. ff. de iurisdictione omnium iudicum. post litem contestatam non admittitur pœnitentia, quia contractus aut quasi, in iudicio dicitur & celebratus & factus per litis contestationem. Iacobi in l. de ætate. §. qui interrogatus. ff. de interrog. actio.

Et adde huic effectui, quòd non solùm per ipsam 57
litis contestationem quasi contrahitur, sed etiam per ipsam sententiam. De hoc est tex. (iuncta glo.) ita intelligẽdus in l. iij. §. idem scribit. ff. de peculio. de quo ibi Bart. latè. Et operatur iste quasi contractus, non vt videatur pars se obligare instantiæ, quia per sententiam iam finita est, vt habetur in l. terminato. C. de fruct. & lit. expen. sed operatur, vt pars condẽnata videatur se obligare ex illo quasi contractu, ad standum ei quod in sententia continetur. Ita voluit ibi Bart. in prima col. pro quo adduco regulam volentem, Quod quicquid facit iudex, præsumitur à iure partim illud facere, vt de hoc est text. notandus in l. si ob causam. C. de euictionib.

Actio in factum quomodo oriatur ex sententia.

Secundò facit regula alia volens quòd quilibet præsumatur velle suum animum iuri communi, & eius dispositioni confirmare, vt est text. in l. Gallus. §. idem credendum. ff. de liber. & posthum. & præsumitur condemnatum (se confirmando iuri communi) velle ex quodam quasi contractu se obligare ad adimplendum id, quod in iudicio erit & contentum & diffinitum, & propterea dicitur quòd ex tali sententia (quasi ex quodam contractu) oritur quædam actio in factum, de qua habetur plenè in l. actori. C. de rebus cred. & scripsi abundanter in repet. l. quod iussit. in 2. not. ff. de re iudic.

De eadem re.

Et ex istis vltimis verbis deciditur quæstio quæ proponi potuisset, scilicet, Nunquid actio quæ oritur per sententiam sit datiua, putà à lege, vel an sit natiua potiùs? Patet enim per supradicta illam esse natiuam, quia videtur oriri ex sententia, non tamen immediatè, sed ex quadam obligatione, quæ censetur, ex isto quasi contractu, facta per ipsam sententiam, tanquam per ipsam materiam: & ita breuiter decidit Bart. in d. §. idem scribit. præsertim cùm (secundum eum) quando dari potest materia præcedens, ex qua actio possit nasci, semper præsumatur natiua, & non datiua, vt habetur in l. iurisgẽtium. post principium. ff. de pact. quod nota.

Et

Eiusdem cõfirmatio. Et ex quali consensu oriatur ipsa actio in factum, de hoc vide plenè Bart. in d. §. idem scribit. vbi conclusiuè tenet notabiliterque, quòd oritur ex quodã consensu ficto à lege, quia lex fingit eum consentire sententiæ, qui tamen in rei veritate non consentit, tanquam in suum præiudicium: præsertim cùm iudicium reddatur in inuitum, l. inter stipulantem. §. j.
58 ff. de verbor. obligat. nec oritur ex tacito consensu, sicut aliqui voluerunt, quia in eo etiam non est propriè tacitus consensus, cùm oriatur tacitus consensus ex tacita quadam voluntate: sed hîc nulla est etiam tacita voluntas, imò (vt suprà dixi) nullo modo dicitur velle. Igitur aliũde oriri necesse est, ex fictione scilicet iuris, & ita debet intelligi, quòd dicitur de condictione indebiti, vt ille qui ea tenetur, non videatur obligari tacitè, imò potius inuitus, & sic ex quadam fictione iuris. Et idem penè in aliis quasi contractibus, vt dicantur potius nasci ex ficto consensu, à lege inducto, quàm ex tacito. Non obstat (secundum Bartol.) quòd dicatur induci fictus consensus per legem, quia etiam plus facit: nam fingit contractum interuenisse (qui tamen non interuenit) l. j. C. de rei vxo. act. §. j. quod nota.

Sententia sub impossibili conditione lata, an valeat? Et ex supradictis oritur incidenter singulare dubium, & menti tenendum, scilicet, an sententia lata sub conditione impossibili teneat, ita, quòd reiiciatur ipsa conditio, tanquam impossibilis, vel an vitiet ipsam sententiam?

Responsio secũdũ Doct. modernos. Et in hoc multi Doctor. moderni in l. impossibilis. ff. de verborum obligat. tenuerunt eam non vitiari, æquiparantes ipsam sentẽtiam vltimæ voluntati, iuxta ea quæ sentit Bart. in l. centesimis. §. finali. ff. de verborum obligat. & per ea quæ notat in l. si mihi
59 & tibi. §. si quis seruos. ff. de legat. primo. Cùm ergo æquiparari videatur vltimæ voluntati, sicut conditio impossibilis in ea apposita non vitiat dispositionem illam in vltima voluntate, sed potiùs reiicitur, vt habetur in l. quæ sub cõditione. ff. de condit. insti. §. impossibilis. Instit. de hæred. institu. ergo idem in sententia dicendum erit.

Resolutio per authorem. Aduerte tamen, quia per supradicta teneo contrariam opinionem, scilicet, vt ipsa sententia vitietur ratione conditionis impossibilis in ea appositæ, per hanc rationem: nam cùm in sententia fiat quidam
60 quasi contractus. vt latè suprà dictum est, & dispositio de contractibus regulariter extendatur ad quasi contractus, vt est bonus text. in l. apud Iulianum. §. fin. ff. ex quib. caus. in pos. eat. & sentit Bart. cum pulchra declaratione in d. §. idem scribit. 4. colum. ergo dicendum est, quòd sicut in contractibus impossibilis conditio vitiat ipsum cõtractum, d. l. impossibilis. ergo etiam in quasi contractibus, & sic in sententia debet ipsa conditio impossibilis vitiare ipsam sententiam. Et ad id quod dictum est eam debere æquiparari vltimæ voluntati: imò dic debere comparari potiùs contractibus per supradicta, item quia sententia est stricti iuris, vt volunt Doctor. in l. quicquid adstringendæ. ff. de verbor. obligat.

Sententia [illegible] con[illegible] iuris sequi debeat. Et quod sententia debeat dici stricti iuris, de hoc est tex. notabilis in l. prima. C. si plures vna sententia condemna. sunt. Cùm ergo sit stricti iuris, debet potius insequi naturam cõtractuum stricti iuris, quàm vltimæ voluntatis, cùm ipsa vltima voluntas reguletur secundum contractus bonæ fidei, vt est text. in l. in minorum. C. in quib. caus. in integrum restitut. non est necessar. sed conditio impossibilis, in contractibus bonæ fidei non vitiat actum, vt est casus singularis in l. insulam. §. in operis. ff. locat. Igitur in sententia apposita conditio impossibilis eam vitiabit, vt contractus stricti iuris vitiare solet.

Cõfirmatio opinionis authoris. Et pro hac opinione allego text. subtilem in l. j. §. biduum. ff. quando appellan. sit. vbi dicit text. quòd sententiæ non debent ferri sub conditione. Deinde ille text. vltrà procedit, seipsum tacitè limitans, in conditione possibili, quia per hoc non vitiatur sententia, ergo cùm tantummodò ponat vnum casum exceptum à regula, videtur tacitè inferri quòd in aliis conditionibus vitietur, per regulam, Quòd qui vnum permittit, de aliis videtur negare, vt est text. in l. maritus. C. de Procur. bonus text. in l. cùm Prætor. ff. de [illegible]. Item quia casus omissus continetur sub dispositione iuris communis, vt est text. l. commodissimè. ff. de liber. & posthum. Item facit, quia exceptio firmat regulam, in casibus non exceptuatis, vt est text. notandus in l. nam quod liquidæ. §. fin. ff. de penu leg. cum similibus.

Oppositio. Et si dicatur, ibi text. loquitur simpliciter de conditione, ergo debet intelligi simpliciter, & generaliter, iuxta l. de pretio. ff. de publicia.
Responsio: Ad istud dic quòd licèt ibi tex. loquatur simpliciter de cõditione, tamen quia materia illius legis, siue §. non potest se extendere præterquam ad conditionem possibilem: ideò debet de ea intelligi, quia verba debent intelligi secundum materiam subiectam, iuxta §. singulorum. Instit. de rerum diuis. cum similibus.

De eodem. Adde dictum Bald. l. fin. C. ad Maced. vbi voluit quòd si filio mercatoris cõcedatur, vt possit accipere mutuò pecunias, intelligitur tantummodò respectu mercantis & habito respectu ad materiã subiectam.

Eiusdẽ declaratio. Et quòd materia subiecta illius §. illud requirat, probo, quia ibi text. proponit dubitando quando sententia est lata sub conditione, nunquid tempus appellandi incipiat à tẽpore latæ sententiæ, vel à tempore quo conditio purificabitur, & sentit de conditione possibili, cùm frustrà dubitaret de illa impossibili, vt clarum est, cùm illa non purificatur per cursum temporis, sed aut vitiat immediatè, aut vitiatur, iuxta ea quæ notantur in d. l. impossibilis. de verborum obligat. & hunc text. ita subtiliter ponderat Franciscus de Are. in d. l. impossibilis. per quem sequitur hanc opinionem pro veriori.

Amplior opinionis authoris corroboratio. Pro hac etiam parte adduco text. expressum (qui videtur clarè decidere hanc quæstionem) in l. penul. & fin. ff. quæ sententiæ sine appellatione rescin. vbi expresè sentit text. maximè in l. fin. quòd illa sententia, cui per rerum naturam pareri non potest, est ipso iure nulla, tanquam impossibilis, & sic ipsa impossibilitas vitiat illam sententiam.

De eadem re. Confirmo etiam hanc opinionem per rationem sequentem: nam faciliùs rescinditur sententia, quàm ipse contractus, etiam qui est stricti iuris, vt hoc probabo: ergo si contractus tales vitiantur ratione conditionis impossibilis, multò magis ipsa sententia. Antecedens illud probo, quòd in contractibus tacitè promissio referatur secundum interrogationem, nec est opus reiteratione, vt patet in §. prætereà. Instit. de inutil. stipulat. & in l. Titia. §. primo. ff. de verborum obligat. sed secus est in sententia, quia etiam subau- 61
ditio vnius verbi (quod secundum verum sensum deberet suppleri) non suppletur, sed debet expresè exprimi,

exprimi, vt probo per text. in l. Præses. C. de sentētiis. iunctis his quæ ibi notat Bart. volens, quòd si iudex in sententia sua dixerit, *Titium absoluo, & in expensis victum victori*, non subintelligitur istud verbum, *Condemnamus*: ergo per hæc probatur, sententiam sub conditione impossibili, debere dici nullam argumentando à fortiori.

Adde tamen quòd ista opinio Bart. in d. l. Præses. non tenetur, per eundem in l. prima. §. fi. ff. de hæred. institut. imò ibi tenuit contrarium. & in rei veritate videtur eius posterior opinio melior, sed pro concordantia illarum dicendum est, quòd dictum suum in l. Præses. verum est inspecto legis rigore, sed dictum in d. l. j. §. fin. procedit inspecta æquitate, quod nota.

Sentētia in absentē ferri potest à tempore litis cōtestationis. Decimusquartus effectus contestationis litis est, quia per eam sentētia potest etiam in absentem ferri, quæ tamen aliàs non esset ferenda. De hoc est text. in l. properandum. §. j. & ij. C. de iudic. vbi vnum probatur expressè, scilicet quòd per contestationem litis potest ferri sententia in absentem. Secundum probatur tacitè, & à contrario sensu, quòd ante litis contestationem non debet sententia diffinitiua ferri.

Et ratio huius effectus est, quia per illam contestationem litis vidētur ipsæ partes quasi contrahere, & se ita obligare, vt possit talis sentētia ferri etiam in absentem. ita sentit Bart. in l. iij. §. idem scribit. ff. de peculio.

Restrictio præcedētis. Limita tamen hunc effectum non posse procedere in causis criminalibus, quia etiam post litis contestationem requiritur præsentia ipsius partis. De hoc est tex. notabilis in l. absentem. ff. de pœnis.

Eiusdem assignata ratio. Et ratio esse potest, quia hîc tractatur de grandi præiudicio: ideò cautiùs agendum est, iuxta tex. in c. vbi periculum. de elect. in 6. & in l. ne causas quæ. C. de appellat. & propterea voluit tex. in l. fin. C. de probatio. quòd in talibus causis criminalibus debet fieri clàm probatio & indubitata, eò quòd in ea tractetur de grandi præiudicio.

Rursus alia eiusdem. Adde aliam rationē specialitatis, scilicet, quia cùm regulariter in causis criminalibus non possit, nec debeat interuenire Procurator, l. penul §. ad crimen. ff.
62 de public iudic. ideò non est mirandum, si non ita durè procedatur sicut in causa ciuili, in qua semper potest interuenire Procurator, & sic est quædam negligentia crassa, quæ debet sibi tunc imputari: quæ tamen non potest in causa criminali imputari, quia ipse non constituit Procuratorem, cùm non possit, quod non est in causa ciuili, & ita sentit text. in d. l. properandum. in §. & si quidem. in versic. neque per se, neque Procuratorem instructus, &c.

Sententia in causa criminali quādo in absentem ferri possit. Limita tamen, hanc limitationē non procedere in causa criminali, existente infra pœnam relegationis, quia tunc sententia in tali causa criminali ferri potest, etiam in absentem lite contestata. De hoc est tex. notabilis in d. l. absente. in versic. quid igitur est? ff. de pœn. vbi dicit in tali causa criminali posse procedi more iudiciorum ciuilium, & sic præcedens dictum procedit quando talis causa criminalis erat supra relegationem.

Ratio huius limitationis est prior, quia non tractatur hîc de tam graui præiudicio, sicut in casu præcedenti, ideò non idem dici debet.

Posterior ratio potest esse, quia in hoc casu potest dari Procurator, vt habetur in l. seruum quoque. §. publicè. ff. de Procur. & voluit glo. in d. §. ad crimen. & ibi Bart. vbi notatur quòd in casibus, in quibus 63
potest in causa criminali sententia ferri in absentem, in eis potest Procurator interuenire, sed in hac (vt dictum est) potest sententia talis ferri in absentem. Igitur, & cùm possit sibi maior contumacia imputari, debet faciliùs condemnari, per supradicta.

Procurator in causa criminali. Et per ista habetur pulchra limitatio ad d. §. ad crimen. qui quidē §. incidenter fallit in vno casu singulari, scilicet vbi produceretur Procurator postquam esset cōclusum in causa, etiam criminali: nam tunc in ea potest admitti. Casus est singularis & ibi glos. notanda in l. quamuis. j. C. de adulter.

De eodem. Adde etiam in hoc vnum singulare, quòd licèt regulariter non debeat admitti Procurator, in tali causa criminali: tamen si fuerit admissus, gesta per eum tenēt. De hoc est glos. singularis in c. j. de iudic. in 6. in verbo, criminalis.

Iudex potest ab aliquo, etiam non Procuratore, informari. Adde etiam in hac regula vnum singulare, quòd licèt Procurator in tali causa criminali non debeat interuenire: tamen potest se aliquis piè intromittere ad instruendum & informandum iudicem, de ipsius accusati innocentia. pro hoc est text. singularis in argumentum in l. fi. §. fi. ff. ad legem Iuliam. de annon. vbi mulier (licèt non possit interuenire in accusatione de committente contra leg. Iuliam. de annona.) tamen vbi vult instruere iudicem de aliquo circa eiusdem annonæ vtilitatem, debet eam audire iudex. pro quo facit text. singularis in l. iij. in verbo, & hoc iudicare. ff. de lib. caus. facit etiam bonus textus in l. si non defendantur. ff. de pœnis. vbi etiam potest

Iudex potest inquirere de innocentia nō habentium Procuratorem. iudex de innocentia illorum, qui non habent Procuratorem, vel defensorem, inquirere, & istud vult Bar. in d. §. ad crimen. in 4. col. cuius ratio esse potest, quia in his, quæ concernunt piam causam, potest iudex suum officium impertiri non petenti, vt habetur in l. nec quicquam. ff. de offic. Proconsul. quod nota ad limitationem eorum quæ habentur in l. iij. §. hoc autem iudicium. ff. de dam. infect. vbi notatur quòd 64
officium iudicis non datur nisi petenti, quod nota.

Sententia contra facientes spadones. Limita secundò istud non procedere in casu singulari l. lege Cornelia. ff. de sicar. §. & qui hoc crimine. vbi contra facientes spadones potest ferri sententia diffinitiua, licèt sint absentes, & illum casum ibi notat Bar. quòd istud potest esse propter enormitatem ipsius criminis, vt per eam recedamus à regulis iuris: nec enim est dubium istos grauiter delinquere, qui sunt quodammodo inimici naturæ, quia per eos genus humanum diminuitur, quòd iura nostra multùm abhorrent, imò semper nituntur consulere proli & generationi, vt patet in l. j. ff. solut. matrimo. vbi infinita priuilegia dantur mulieribus circa dotes earum. Et propterea voluit bonus tex. aureus in l. cùm ratio. in §. fauorabilem. ff. de bonis damnato.

Liberorum fauor. quòd multò fauorabilior est apud rempublicam causa ipsorum liberorum, quàm pecuniæ, quæ tamen pecunia est tantæ vtilitatis, vt dicatur vita nostra, vt sentit glo. singul. in l. Aduocati. C. de Aduoc. diuerso. iudicio. & propterea voluit tex. iuncta etiam glos. in l. prima. ff. de contrahen. empt. quòd pecunia est inuēta, vt subueniatur necessitatibus hominum. Idem voluit glos. in l. fin. ff. quæ sententiæ sine appel. rescind. vnde voluit Bal. in l. receptitia. C. de constit. pecu. per vnum aureum dictum, quòd pecunia siue nummus censetur fideiussor nostræ necessitatis. Et sic licet per ista videre pecuniā apud Rempublicam esse

esse in tantum necessariã, vt ea commodè carere non possimus: tamen ipsa proles est multò fauorabilior, vnde non est mirandum, si talis tam enormiter, & contra pietatem delinquens, puniatur contra regulas iuris nostri. Præsertim cùm etiam fauore prolis, sententia (quæ debet immediatè executioni demandari, iuxta l. cum reis. C.de pœn.) in tempus commodum differatur, vt patet ex l. prægnantis. ff. de pœn. & pro his etiam facit tex. solemnis in l.prima. ff.de ventre in possess. mittendo, ibi, quia fauorabilior, quòd maior fauor attribui debeat partui, vt debitè generetur, quàm ipsi puero iam nato, & illud est propter fauorem liberorum procreandorum, & pro his faciunt quæ notantur in titulo de infant.expos.C.& in Decretalibus.vbi vide.

Sententia propter prolem prorogata.

Tertiò, limita prædictam limitationem non procedere, in casu singulari l.ne diu. C.de pœn.vbi potest ferri sententia, in causa criminali contra apparitores siue nuntios etiã absentes, & istud est in odium ipsorum, vt ibi expressè vult text.qui se fundat propter duo. Primò, propter perfidiam eorum, quia cùm iurauerint licitè eorum officium exercere, veniunt contra: ideò sunt tam durè támque acerbè puniendi: præsertim cùm hoc faciendo reddant causas delusorias, & sententiam iudicis quasi irrisoriam, quod est valde graue, vt est text. in l.ij.circa finem. C.de sportulis.& est ibi glos.quæ vocat executores, siue apparitores, vel nuntios publicos, malè se habentes, pessimos. Fundat etiam se tex.in illa l.ne diu. ratione venalitatis, quia propter pecuniam solent omittere executionem sententiæ: ideò propter istud non mirum est, si contra eos inductum sit, vt sententia contra eos, etiam absentes, possit ferri maximè,
65 quia delictum factum spe quæstus, & pecuniæ, grauius reputatur, quàm factum sine ipsa pecunia, vt est tex.solemnis in l. Cicero. ff.de pœn. vbi grauiùs punitur mulier, quæ suum partum suffocat propter pecuniam, quàm si illud sine pecunia faceret. Pro quo etiam facit text.in l. mariti. §.plectitur. ff.de adulter. vbi remittens stuprum propter pecuniam sibi datam, punitur, qui tamen aliàs, gratis remittendo, non puniretur.

Sententia cõtra absentes apparitores in causa criminali.

Stuprum propter pecuniam remissum.

Et propterea voluit tex. in l.miles. §.primo. ff.de adulter. vbi sunt pulchra verba tex.quæ volunt verecundum esse alicui & turpissimo exemplo, relinquere suam iniuriam, factam familiæ, inultam, prætextu lucri pecuniarij, vnde etiam voluit optimus tex.in l. Iulianus. ff. si quis omis. caus. testa.vbi sunt verba aurea, dicentia, illum non carere doli suspicione, qui honore proprio omisso, sequitur compendium & lucrum pecuniarium, putà hæreditatem, & alia id genus. Et pro istis etiam facit bonus tex. in l. venales. C. quæ sententiæ sine appellatione rescind. quòd sententia lata per pecuniam sit ipso iure nulla, quæ tamẽ aliàs lata aliquo modo fauorabili, vt putà precibus, teneret ipso iure, licèt posset rescindi, per ea quæ notantur in l.seruo inuito. §. cùm Prætor. ff.
66 ad Trebellian. pro hoc etiam facit quod sentit Bar. in l.non solùm.§.si mandato ff.de iniur. in 4.col. vbi vult homicidium factum per pecuniã grauius esse, quàm aliud, & idem voluit in d. l. Cicero. Faciunt etiam quæ habentur in titulo l. Iuliæ. de ambitu repetundarum.l.Iuliæ.de annon. & similibus. & quod habetur per Canonistas in titulo extra.de symo. vbi vide. Non est ergo mirandum, si puniatur ille apparitor in tantum, vt possit etiam in sua absentia legitimè condemnari.

Honorem proprium postponens propter pecuniam.

Sed nouiter (Deo authore) dari potest vna ratio specialitatis, propter quam talis nuntius potest condemnari, propter delictum commissum in suo officio, etiam in eius absentia, licèt aliàs istud de iure nullo modo reperiatur regulariter permissum.

Et est ista. Nam cùm delicta istorum nuntiorum publicorum, siue apparitorum cõsistant in contemnendo sententias ipsorum iudicum, quas ipsi nolunt executioni, pro modo officij eorum, demandare, & sic semper reddere conantur sententias iudicis illusorias, vt sentit tex.in d. l. ij. C.de sportulis. meritò iura voluerunt, & ipse Imperator in d.l.ne diu.quod cùm tales apparitores videantur reprobare & impugnare formam iudicij, & ordinem requisitum in ipsa sententia, sine sententiæ executione, nolendo sententiam executioni reddere, quæ fuit iustè & rectè lata, meritò etiam forma requisita, siue ea quæ necessariò requiruntur, pro sententia validanda, non debent circa eos de necessitate interuenire, cùm ex eo quod quis impugnat, nullum debeat sequi commodum, l.Papinianus.§.meminisse.ff.de inoffic.testam.& per istud non est mirandum, si sententia quæ regulariter debet inter præsentes ferri, & non contra absentes, in hoc casu non procedat, pro quo adduco aliud. Nam, frangenti fidem, debet fides ipsa etiam eidem frangi, vt habetur in l.cùm proponas.C.de pact. sed iste apparitor videtur fregisse fidem iudicibus, in quantum ipse promisisse videtur in susceptione sui officij, se sententias iustas executioni missurum, nec se eas tanquam illusorias reputaturum. Cùm ergo fidem frangit, tali iudici, circa suas sententias, potuit etiam in talibus sententiis ei fidem, à lege datam, non obseruare: præsertim cùm in eo, in quo quis delinquit, sit puniendus, vt alibi superiùs dixi, & istud nota pro nouo.

Ratio, cur sententiæ cõtra apparitores absentes valeant.

Apparitor nõ exequẽs sentẽtiam, frangit fidẽ iudicibus.

Et circa hos apparitores, siue nuntios iudicum, adde hîc vnum verbum singulare, quòd si nuntius alicuius iudicis citet aliquem sine mandato, tenetur criminaliter lege Corn.de fal.

Apparitor aliquẽ sine mandato citans.

Item cum hoc tenetur etiam actione in factum, ad interesse ipsius citati. de quo est tex. singularis in l.qui nomine. ff.ad leg. Cornel.de fal. vbi illud notat Bar. & est menti tenendum, quia quotidianum.

Adde secundò contra hos nuntios, id quod vult glos.non vulgaris in l.j.ff.de concussione. quæ sentit quòd isti apparitores, qui fingunt aliquando se habere mãdatum, de capiendo certum hominẽ, quam capturam meticulosi illi timentes aliquid dant ipsis nuntiis ne capiantur, illi nuntij & apparitores tenentur crimine concussionis, vt ibi vult glos. expressè arguens contra nuntios alicuius communitatis. Et sic puniuntur pœna, de qua in d.l.ij. quod nota, quia hodie istud multũ frequentatur, & de hoc dicto sing. meminit Ang.de Are.in §.quadrupli. in 5.col. Instit. de actio.& ibi glos.vult contra illos posse agi ad quadruplum, si plus debito exegerint ratione solutionis sportularum.

Apparitores quando crimine cõcussionis teneantur.

Adde tertiò, quòd ad hoc vt quis possit exercere officium nuntij publici, requiritur illũ esse iuratum, vt voluit Ang.in d.§.quadrupli.allegans glo.c.cùm parati. extra.de appella. in verbo, suus nuntius. quæ etiam vult quòd tali nuntio iurato credatur de cita- 67
tionibus per eum factis, & quod debeat iurare, de hoc

Nũtius publicus debet esse iuratus.

hoc est bonus tex.in l.hac edictali.§. his illud. C. de secund.nupt.

Nuntius nō iuratus, ab omnibus vt idoneus reputatus.

Aduerte tamen circa istud vltimum, quòd etsi iste non iurasset,si tamen reputabatur ab omnibus, tanquam idoneus,& rectè cōstitutus, tunc idem est, nec gesta per eum cassantur. ita voluit Ang. in d. §. quadrupli.allegans l.Barbarius.ff.de offi.Prætor.vbi notatur quòd communis error facit ius,& pro eo faciunt ea quæ notantur in l.prima.C.de testa.

Amplior eiusdē declaratio.

Consydera tamē circa istud dictum, quia non videtur verum,saltem meo iudicio. Et istud dico fretus authoritate non modica tex.singularis, quem ad hoc ibi notat Bart.in l. actuarios. C. de numer. & actua.lib.12.vbi elicitur talis regula aurea, & menti tenenda,quòd vbi quis reputatur pro publico Officiali ab omnibus,qui tamen non est, in rei veritate, quia ad hoc non fuit ordine & forma requisita constitutus,tunc gesta per eum sunt nulla, & cum hoc punitur talis fictus Officialis.Vnde ibi voluit Bart. quòd si aliquis reputetur tabellio,qui nō sit, propter defectum solennitatis,vel aliquis iudex, qui illa de causa non sit,& sic de similibus, tunc gesta per eos sunt ipso iure nulla,sic ergo in casu nostro,cùm præsupponat Ang.necessarium esse iuramētum pro forma ipsius actus,& cōstitutionis apparitorum, dicendum est quòd si tale iuramentum non interueniat,licèt reputatus fuerit pro publico nuntio ab omnibus, tamen videtur per supradicta, ea quæ sunt per eum gesta,nulla esse,& non solùm nulla, sed etiam poterit ille puniri,vt patet ex supradictis,quod reipub.imposuerit.cogita.

Gesta à reputato pro Officiali publico,qui nō est. Et de reputato tabelliōe, vel iudice.

Respōsio ad d.l.Barbarius.

Restat respondere ad l.Barbarius.in qua se fundat dominus Ang.de Are.quia regula illius legis, quæ sentit,quòd gesta per illum, qui communi hominū errore existimatur competēs in suo officio, licèt postea apparcat de eius incompetentia,tamen non cassantur,& id procedit, quando talis nō erat idoneus, in rei veritate,ad suscipiendum tale officium ex defectu suæ personæ,putà,quando erat seruus, tamen interuenit solēnitas requisita ad electionem talis officialis,vel iudicis,& ita est intelligēda d.l.Barbarius. quæ videtur(vt patet)non valde prodesse ad constitutionem Ang.secus autem esset, si ille reputabatur idoneus & competens, non tamen fuerat ad officiū legitimè,& seruata forma constitutus:nam tunc gesta per eum nullo modo valent,sicut in casu nostro. & ita intelligitur dicta l.actuarios.in qua ibi Bar. ita pulchre distinguit,& nota istā declarationem,quandoquidem multi errant & temere allucinantur, se fundantes in dicta l.Barbarius.

Nūtiis credēdū circa cōmissa eis.

Vltimò circa hos nuntios, videte id quod dicit Bart.in l.prima §.cura carnis.ff. de offi.Præfect.vrb. vbi notat, quòd creditur ipsis nuntiis tantùm circa ea,quæ spectant ad eorum officium,non autem circa alia eis non commissa:subiiciens tamen, quòd si talis nuntius referret alium commisisse certum homicidium,licèt sibi non crederetur, tamē sua relatio operaretur,vt iudex posset, de illo delicto,procedere per viam inquisitionis,vide ibi.

Nuntij relatio,extra eius officiū.

Et circa alios nuntios priuatarum personarum, vide id quod vult gloss.singularis in l.multum interest. C. si quis alt. vel sibi. quæ vult nuntium haberi quodammodo pro pica.

Et propterea voluit tex. in l. si quis Titio.ff. de lega.2.quòd nuntij, siue ministri nullum debent consequi commodum, vt vult ille tex. & per eum Bart. ibi,quod nota.

Et circa hos nuntios nota incidenter quòd pœna inflicta alicui ingredienti aliquem locum, non intelligitur,si fiat ingressus per nuntium,istud est dictum singulare Bal.in authen.habita.in 4. col. C. ne filius pro patre. allegans de hoc text.quem dicit singularem in l.quod sæpe.§.si quis amico. ff. de contrahen. emp.vbi vult tex.quòd si alicui aliquis mandauerit, vt seruum fugitiuum quærat,& eo inuento vendat, tunc per illam venditionem non tenetur mandans lege Fabia,de plagiariis,quasi ipse vēdiderit seruum in fuga constitutum, nec etiam ipse nuntius, quia præsentem vēdidit,& sic illum tex.notat Bal.ad hoc singularem.

Mandans aliquid cui quā vendere an ipsemet vēdere censeatur.

Consydera tamen nouiter, quia de hoc dicto Bald.multùm dubito,cùm videatur tex.expressus in contrarium in l.prima. §. deiecisse. ff. de vi & vi armata.vbi ille dicitur deiecisse quē de fundo suo, qui mandauit alicui vt deiiceret, & sic videtur ingredi talis mandans,cùm ipsa deiectio non fiat nisi causa ingressus,& talis mandatarius cùm ingrediatur deiiciendo alium,videtur ipse mandans ingredi, & per istud videtur dictum Bald.non sustentabile,& confundi posse.

Obiectio cōtra dictum Baldi.

Secundò per hoc facit dictum Bar.in l. quemadmodum.C. de agrico. & censi.libr.11. vbi statutum puniens facientem homicidium, extenditur secundùm eum,ad fieri faciētem. Pro hoc adduco tex.singularem & expressum in c.mulieres.ext.de sent. excom.vbi ille dicitur verè committere delictum, qui committit per tertiam personam,vt ibi expresse tex. in fin.dicit.

Eiusdē cōfirmatio. 68

Et pro his adduco text. in iure ciuili singularem, & non vulgatum,in l.certè si interim.§.primo. ff.de preca.vbi expresse patet,quòd ille qui per alium aliquid facit,videtur ipse facere,cùm dicit ibi solennis text.quòd si aliquis me mandante rogauit precariò, ego proximè & verè dicor habere rē precario, tanquam ex persona mea,& contra istud dictum Bald. multa alia possent induci, & inter cætera text. in l. quoniam multa. C.ad l.Iuliam.de vi publi.cum aliis similibus. 69

Saluando tamen dictum Bald. posset nouiter declarari suum dictum in d. authen. habita. vt procedat tantummodò in suo casu,in quo sentit illud dictum allegare,scilicet in casu, quo statutum fuisset, quòd quicunque intrauerit certum territorium, vel res suas in id intromiserit,possit ipse & res eius detineri:nam fateor quòd si aliquis alium mitteret, tunc ille mandans non ligaretur,tāquam intrans tale territorium,argumento d.§.si quis amico. & ita crederem intellexisse Bald. Et ratio illius casus est, quia videtur tale statutum requirere personalitatem facientis,vt probo,cùm dicit quòd possit,modò clarum est quòd talis qui illuc misit, non potest detineri in illa ciuitate,cùm in ea nunquam fuerit à tēpore prohibitionis.Igitur dicendum est, quòd cui non conueniunt verba legis,vel statuti,nec debet etiam conuenire ei mens legis & statuti, iuxta l.non aliter.ff.de legat. 3. & quod habetur in l. lege Iulia. ff. de rit. nupt. vbi patet quòd illud, quod non est sub ratione legis, non censetur sub eius dispositione, sed

Baldi opinio de mādante aliquid alicui, nouiter declarata.

Statutū requirēs personalitatē facientis, nō intelligitur de mādante.

ratio huius statuti fundatur propter temeritatẽ ipsius ingredientis, vt sentit ibi Bal. Ergo dicẽdum est non debere idem dici in mandante, cùm in eo nulla reperiatur temeritas, vt patet. Igitur Baldus hac ratione saluari poterit.

Eiusdẽ corroboratio per authorem. Quam quidem suprà dictã rationem cõfirmo per regulam singularem in simili, volentem, quòd statutum puniens vnum delictum, & præsupponẽs aliud, non includit illum in quo non verificatur tale delictum præsuppositũ. Istud vult gl. vnica in iure, in l. mancipia. C. de ser. fugit. in verbo, aduocandũ. quam ibi ad hoc commendat Bar. Exemplum est istud, Si statutum dicit, quòd perturbans aliquem in possessione, puniatur pœna cẽtum, & restituat possessionẽ: punit enim turbantẽ, & præsupponit aliud delictũ, scilicet possessionem ipsam ablatam: si ergo aliquis turbet alterius possessionem, non tamen eam ab eo auferendo, non tenetur pœna statuti. Ita ergo, quasi idem in casu prædicti statuti, de quo per Bal. in d. authẽtica. cùm tale statutum, præsupponat ingressum principalem, tunc non verificatur statutum in casu, in quo non reperitur talis personalitas præsupposita, quod nota, quia singulare & non vulgatum.

Personalitas quando & in quibus requiratur. Et sic, cùm per supradicta pateat, quòd requiratur personalitas in adimplẽdo verba statuti, infertur non comprehendi fieri faciẽtem, vt sentit gl. sing. in cle. j. in verbo, publicè. de vita & hone. cler. quæ vult clericos puniri, si exerceant publicè opera in mercãtias seculares, cùm tamen illud faciant per seipsos: secus si per alios, secundùm illam gl. quia tex. requirit personalitatem, vt ibi patet in verbo, personaliter, & pro hoc etiam facit quod vult Bar. singulariter per illum tex. in l. iubemus. ij. C. decero. milit. ann. lib. 12. vbi vo-
7° luit quòd soluere debentes stipendia militibus, debẽt soluere propria manu, & non per Procuratorem: &
71 è contra etiam stipendiarij debent per se, & non per substitutum recipere stipendia. Ita ponderat illum tex. ibi Bar. in verbo, manu sua. & in verbo, per suã. pro quo facit quod habetur in cap. 2. extra. de senten. excom. & in l. si quando. C. vnde vi.

Amplior dicti a Baldo declaratio. Nec etiam textus, in quo se fundabat Bal. probat illam regulam generaliter, sed tantummodò procedit in suo casu, scilicet quando aliquis mandauit certum seruum perquirendum, quo perquisito & adinuento, vt vendatur: nam ideò ille non incidit in legẽ Fabiam, de plag. quia talis l. requirit expresè, vt vendat illum, qui est in fuga constitutus, vt patet in l. in fuga. C. de plagiar. sed iste ampliùs non est in fuga, cùm sit & deprehensus, & apprehensus: ideò nihil mirum, si non teneatur, & ita sentit pulcher text. in l. sciendum. ff. de plagiar.

Obiectio cõtra prædicta. Nec obstat si mihi dicatur text. in dicto §. si quis amico, fundat se, mandantem ideò non teneri, quia non vendit, vt expresè ibi dicit text. neque amicus eius, quia non vendidit seruum fugitiuum, sed præsentem, & sentit ille tex. quòd faciens per nuntium, non tenetur, quasi non faciens, & ita videtur probare contra supradicta.

Solutio per authorem. Tu nouiter solue, cùm dicit ibi tex. quia non vendidit, supplendum esse, scilicet seruum tunc fugitiuũ, & quòd illius §. textus ita debeat intelligi, probo in simili casu, quia ita intelligitur tex. in dicta l. sciẽdum. cùm expresè dicat quòd ille qui mandauit seruum fugitiuum persequendũ, & post demum distrahendum, non teneatur ex illa l. Fabia. de plagia. quia dicit ibi tex. nec enim fugam vendidit. & dicit ibi glos. Idem seruum, tunc fugitiuum, non vendidit, & ita sentit tex. quia vnde videtur vendidisse, vendendo scilicet per alium? sed non videtur vendidisse seruum fugitiuũ, & ita nullo modo videtur facere illa l. pro Bal. quia illa non se fundat in hoc quòd mandans vendi, non videatur vendere, sed notat, quia non videtur eo reperto vendere fugitiuum, & potius faceret contra eum, præsertim cùm habeam tex. expressum in l. j. §. fin. ff. de contrahend. emptio. quia vendere possum per nuntium, & est contra Bald. & ista nota tanquam nouissima. Deo gratias.

Absens quis cõdemnari potest in crimine læsæ maiestatis. Tertiò limita principaliter præcedentem limitationem, quæ vult in causis criminalibus non posse ferri sententiam contra absentes, etiam lite contestata, vt non procedat in crimine læsæ maiestatis: nam in tali delicto quis potest absens condemnari. ita voluit Bar. in l. prima. ff. de requir. reis. & in l. lege. §. & qui hoc crimine tenentur. ff. de sicar. & de hoc est vnus text. expressus in extrauag. ad reprimendum. in verbo, perinde ac si præsentialiter. & ibi Bart. vbi vide.

A regulis iuris communis quãdo recedere liceat. Ratio autem specialitatis in hoc potest esse, propter enormitatem criminis: nam ea de causa licitum est recedere à regulis iuris communis, iuxta ea quæ habentur in §. sic itaque. Insti. de actio. in versi. planè odio furum. vbi, licèt quis non possit agere ad dandam rem, cuius ipse est dominus: tamen illud potest facere odio furum, vt ibi dicitur. Et propterea voluit gl. singularis in l. ij. ff. arbor. furtim cæsa. quòd licitũ est, propter delicti enormitatem, aliquando tradere aliquem dilacerandum viuum bestiis. Vnde etiam aliquando propter enormitatem delicti reperitur, animalia bruta, quæ nullã iniuriam facere possunt, iuxta l. j. ff. si quadru. pau. fec. dic. puniri, & quodammodo ad mortem condemnari, vt de hoc est glo. peregrina in c. mulier. 15. q. 1. & pro glos. illius l. j. (quæ solet ad illud quotidie allegari) vide aliam glos. quæ videtur expresior in l. nemo. C. de malefic. & mathem. quæ vult consulentes aruspices, posse dentibus ferarum subiici, & illud non est nisi propter delicti enormitatem. Pro istis facit quod habetur in l. capitalium. §. famosos. ff. de pœn. vbi est bonus tex.

Animalia bruta quandoque puniendã.

Diffinitiua potest ferri in criminibus, etiã lite non contestata. Aduerte tamen circa supradicta, in quantum dictum fuit, quòd lite non contestata non potest perueniri ad diffinitiuam, vt istud non procedat in criminibus, in quibus est pœna à relegatione infrà: nã quoad supradicta, nempe sententiã posse ferri contra absentem post litis cõtestationem, dic, idem etiã esse ante litis contestationem, ita tenet glos. notanda in l. absentem. ff. de pœn. & ibi Bar. eã sequitur, asignans rationẽ huius, quia in hac pœna, multa remedia sunt prodita contra absentem. Primò, quia non fit misio in bonis ex primo decreto, vel secundo, sicut in ciuilibus. Item in criminalibus grauibus sunt prodita remedia annotationis bonorum, vt habetur in toto titulo de requi. reis. ff. & C. quæ remedia non habent locum in criminibus grauibus, vt habetur in l. prima. ff. de requi. reis. Ideò fuit necessarium, ne ille remaneret impunitus, & ne sua absentia & contumacia sibi prodesset, vt posset ferri sententia etiam lite non contestata, contra eum, vt ibi Bar. ait.

Remedia contra absentem in pœna.

Obiectio. Nec obstat secũdũ Bar. ibi, illud quod habetur in d. l. absentẽ. vbi in talibus delictis proceditur more

priua

priuatorum iudiciorum : sed si est, quòd in ciuilibus ante litis contestationem non potest sententia ferri in absentē, vt habetur in l. properādum.§.sin autem.C. de iud.ergo idē hîc,& in casu isto,sed dic quòd illud

Eiusdem solutio.

procedit quoad ea de quibus loquitur illa lex, scilicet quòd sicut post litis cōtestationē potest ferri sententia in ciuilibus,ita & in criminalibus nō grauibus, non autem procedit similitudo quoad omnia, vt ibi Bar.ait, præsertim cùm non sit eadem ratio, vt patet per supradicta: ergo diuersum ius statuendum erat, vt meritò statuitur.

Amplior prædictorū elucidatio.

Adde circa istud, quòd nō solùm in hoc casu præcedenti potest ferri sententia ante litis contestationē, sed etiā in quolibet casu,in quo reperitur in crimine capitali,posse ferri sententiam cōtra absentem, illud procedit etiam lite non contestata: ita voluit Bar.in extrauag.ad reprimendum.in verbo,lite contestata.
72 Et ratio est, secundum ipsum, quia contumacia sua habet vim,& præsentiæ,& litis contestationis, vt ibi est tex. pro quo est etiam alius singularis in l.si eum.
73 §.qui iniuriarum.in fin.ff.si quis caut.vbi ille per quē stat ne fiat litis contestatio,habetur(quantū ad eum) pro contestante, ratione suæ malitiæ. Et istud nota ad ampliationem duorum casuum præcedentium, in quibus potest ferri sententia in criminalibus,scilicet in odium apparitoris,& in crimine læsæ maiestatis,vt istud procedat,etiam lite non contestata, verè, sed bene fictè,quod nota.

Absens, etiam nō citatus,quando cōdemnari possit.

In hac materia, nota perpetuò vnum dictum singulare,in quo potest ferri sententia in absentē, nullo modo contumacem,nec etiam citatū, & nulla facta litis cōtestatione, scilicet vbicunq; iudex ex rei clara euidentia scit eū,qui si esset præsens,tamē non posset aliquo modo sententiæ suæ cōtradicere:putà,quādo re ipsa apparet probatio, super qua ferenda est sententia : nam tunc contra talem posset ferri sententia, licèt sit absens,& non contumax,& sic ante contestationem litis. De hoc est vnus text. scribendus literis aureis,iuncto dicto Bar.ibi in l.ij.§.quod de frumentaria.ff.de administr.rer.ad ciuit.pertinent.per quem dicit ibi Bar. quòd reuisores rationum communitatis possunt condemnare Officialē præteritum,etiam in eius absentia, esse debitorem communis, quod nota perpetuò.

Et per proximè dicta infertur bona limitatio, ad ea quę habentur in l.prolatam.C.de sent.& interloc. vbi ad validitatem sententiæ requiritur citationem præcedere.

74 Quod in tantum verum est, vt etiam regulariter sententia Principis nō valeat sine citatione,vt est gl. sing.in l.fi.C.de legib.in verbo,cominus. vt ista non procedant in casu, in quo nulla via posset condemnatus subterfugere, & sententiam euitare, vt in casu prædicto : nam tunc sententia potest ferri sine citatione,vt patet ex supradictis.

Sententia sine citatione valida. Citatio an in notorio necessaria?

Istud tamen non videtur verum per glos.singularem in cap.ad nostram.3. extra.de iureiur. in verbis, ordo iudicij obseruandus. cum similibus. quæ vult etiam in notorio debere interuenire citationem,licèt aliquis ordo iuris non sit necessarius, vt ibi,sed ratio dictæ l.secundę fundatur in notorio.Igitur sententia contra talem absentem lata, rei iudicatæ authoritatem non obtinebat.

De eadem re.

Ad istud primo responde,illam gl.nō esse veram; præsertim cum tex.illius c.ad nostram.loquatur generaliter, item quia gl.est alia in contrarium in c.ab excommunicato.extra.de rescrip.& istud etiā voluit Innoc.in c.ex insinuatione. extra.de appell.vbi dicit quòd in notoriis procedi potest parte non citata & absente, per quod dictum oritur pulchra declaratio in materia huius effectus,& pro hoc videtur tex.expressus in cap.bonæ memoriæ.extra.de elect.sed pro horum declaratione & concordia(ne videar manus meas in alienam segetem immittere) vide pleniùs quàm alibi Dominū Anto. de Butrio,in repetitione c.vestra. extra.de cohabi.cler. & mulier. in declaratione 4.articuli,in versic. nunquid autem notorietas excuset à citatione? vbi latè.

Responsio anthoris ad obiectionē.

Vel secundò dic,quòd in illo §.quod de frumentaria.l.ij.ff.de administra.rer.ad ciuit. pertin. ideò ibi non requiritur citatio, eò quòd non erat solùm simpliciter notoriū, sed erat tale, quod nullo modo poterat inficiari, & contra sententiam iudicis nihil potuisset opponi, quod potuisset impedire condemnationem,quod non est in alio notorio: potuisset enim aliquis, si fuisset citatus, proponere probationes & defensiones contra notorium.ita sentit dictus Anto. in dicto loco,& in discursu illius materiæ.

Probatio de crimine cōtra absentem contumacem,necessaria.

Et pro declaratione prædictorum est summopere aduertendum, quòd in casibus in quibus potest sententia ferri contra absentem cōtumacem, requiritur quòd fiat probatio de crimine, sicut si præsens esset, nec sola cōtumacia probat delictum. ita voluit Bar. in d.l.absentem.in 2.col.per tex.in d.l.properandum. §.j.& tex.in authen.qui semel.C.quomo.& quando iudex.in versic.veritate perquisita.pro quo facit tex. singularis in l. si ideò. ff. de euict. vbi notatur quòd sententia lata contra absentem, præsumitur potiùs lata propter suam contumaciā,quàm quòd habuerit malam causam. Et sic videtur ex his probari qualiter ipsa fuga à iudicio, non probat ipsum delictum: 75
de hoc tamen quando probet, vel quando non,vide Bar.in l.admonendi.ff.de iureiu.meliùs per eundem in lege Cornelia. ff.ad Syllanian. & aliquid per Bar. & alios in l. in bonæ fidei. cum glos. ibi posita C. de reb.cred.

Et vltra ea quæ ibi notat Bart. in materia fugæ, seu absentiæ (quia materiæ huius effectus non incommodè istud adaptari potest) adde tres casus singulares, in quibus ratione fugæ, seu absentiæ affectatæ, nemo venit condemnandus, tanquam fuga ipsa faceret, vel plenam, vel semiplenam probationem : cùm tamen nullam faciat, vt ex sequentibus clarè demonstrabitur.

Fuga fugientem nō grauans.

Primus est, vbi quis aufugeret ratione alicuius partialitatis, seu factionis in ciuitate existentis, vel quia locus non esset securus,aut quia Officialis esset 76
nimium crudelis, vel ex similibus causis : nam tunc talis fuga nullam suspicionem generat contra talem fugientem, & se temere absentantem, quia cùm sit inculpatus de homicidio,vel alio crimine,ibique securè tamen habitare non possit, illa fuga non est sibi imputanda. argumento tex.in c.accedens.extra. vt lite nō contesta. vbi citatus non cogitur venire in locum sibi non tutum,& ita in terminis decidit Bal. singulariter in l.in bonæ fidei.in penult.columna. C. de reb. cred. allegat quod habetur in clemen.pastoralis. de re iudic. vbi citatus non adstringitur ad veniendum in locum vbi timet de mortis periculo : allegat etiam, quia semper in partem mitiorem est

Citatus nō cogitur venire,in locū vbi mortis periculum est.

presumendum.per tex.in l.non omnes.§.à Barbaris. ff.de re milit. pro quo tex.est in l.sunt personæ. ff.de relig. l.interpretatione. ff.de pœn. c.estote. extra.de reg.iur. facit gl.singul.in iure, in l.itẽ Mela.ff.ad legẽ Aquil.in verbo,sed si plures.quæ vult quòd si plures
77 fuerint in rixa, in qua fuit tantummodò vnum vulnus datum, & nescitur quis dederit, omnes liberantur,nec tenentur de homicidio,& fit interpretatio in partem meliorem,quod nota perpetuò.

Arbitro quãdo non obtemperandum. Pro hoc dicto Bal.facit id quod habetur in l.quid tamen si de pluribus.§.si intra diem.& §.sed si in aliquem locum.ff.de arbit. vbi licitum est arbitro non obtemperare, qui mandat partibus, vt conueniant in locum, non aptum ad sententiam ferendam, ipsis partibus, etiam si vna illarum partium eò veniret, vt ibi patet.

Eiusdem cõfirmatio. Cõfirmatur etiam per tex.notabilem in c.quamuis.in verbo,inimicitia. & c.de cætero. extra.de senten. excom.vbi patet qúòd licèt precisè Papa cogat incidentes in Canonem,si quis suadente. vt veniant ad sedẽ Apostolicã,aliàs non habebunt absolutionẽ à sentẽtia excõmunicationis, tamẽ excusantur propter inimicitias,quas habẽt in loco sedis Apostolicæ. faciunt etiam quæ habentur in l.ij.ff.si quis caut.

Extensio eiusdem. Et istud dictum Bald.cum suis confirmationibus audeo extendere,vt procedat etiam si inimicitia habuerit ortum culpâ ipsius fugientis, vel nolẽtis comparere:nam tunc etiam dico illã fugam nullo modo contra eũ probare, ideò nolẽtem cõparere excusari.

Probatio extẽsionis. Istud dico fretus primò diuino auxilio, secundò fretus authoritate gl.sing. iuncto tex. in c.statutum. §.cum verò.de rescr.in 6.quæ probat hanc extensionem, cùm dicit ibi tex.quòd causa inter duos eiusdẽ diœcesis extra eã diœcesim tractari nõ debet:deinde limitant illum text.nisi ille, putà actor, non audeat intrare diœcesim, & subdit glos. ibi, putà,quia relegatus, & patet quòd ideò ibi non poterat venire, quia erat in culpa ex parte ipsius, & tamen excusatur,quod nota perpetuò.

Cõfirmatio extẽsionis. Secundò pro hac extensione adduco text. singul. iuncta ibi gl.in l.vsuras.C.de solut. vbi licèt regulariter promittens soluere in certo loco, nõ possit per actorem cogi alibi soluere,vt habetur in l.v.& toto tit.ff.de eo quod certo loco.& §.plus. Instit.de actio. tamen illud fallit per illum text. vbi actor aliqua de causa non potuisset venire ad locũ destinatæ solutionis:nam tũc cogitur reus alibi soluere. & gl.ibi ponit exemplum,in relegato,vel bãnito:nam cùm non audeat venire in locũ,à quo fuit bãnitus,vel relegatus, iuxta notata in l.relegati.ff.de pœn. tunc debitor eorum cogitur eis soluere in loco alio tuto & securo,& sic patet quòd ideò ei solui non poterat, quia fuerat in culpa, scilicet delinquendo, & tamen culpa sua ei non nocet : sic ergo in casu nostro dicendum est, vt inimicitia quæ prouenit culpâ ipsius fugientis, vel comparere nolentis,sibi non obsit,neque noceat.

De eadem re. Tertiò,pro hac extẽsione adduco id,quod voluit glos.sing.in auth.de nupt.§.j. col.4.in verbo,alia ne-
78 cessaria. nam ibi voluit tex.quòd cõtrahens nuptias incestas & nefandas,inter cætera puniatur exilio : & si habeat filios ex tali matrimonio,substantia eius ad

Filij tenentur patrem bannitum alere. eos transit, dũ tamen nutriant patrem, quia (vt vult ibi pulchra litera) quãuis impius,& malus sit,semper tamen pater, & quærit super hoc glo.quomodo dabuntur sibi alimenta,cùm sit bannitus ? Respondet, quòd sunt ad eum mittenda : & sic non cogitur venire,cùm non possit ex causa iusta,quia exul:licèt illa causa sit ex culpa sua, tamen eum excusat, ergo idem in casu nostro.

Limita tamen istud de patre,quem filius tenetur alere,licèt sit bãnitus,vt nõ procedat in vno solo casu singulari,scilicet in patre violatore pacis,qui fuit bãnitus:nã eius filij non debent, nec possunt patrẽ talẽ alere:imò si faciãt,puniuntur in hoc, quia priuantur ipsa hæreditate paterna. De hoc est vnus tex.sing. in authen.de pace tenen.& eius viola.§.si quis alium.in vsibus feud.quem perpetuò tene menti. *Secus de patre pacis violatore.*

Quartò adduco, quod voluit gl.notanda in l.ij.§. pen.in verbo,simili modo. ff.si quis caut. quæ voluit quòd ille qui detinetur in vinculis ex iussu Præsidis, ratione sui delicti,non tenetur ex stipulatione de iudicio sisti, & tamen istud prouenerat sua culpa, vt clarè patet: ergo idẽ in casu nostro, & pro hoc facit tex.in l.ij.C.ex quib.cau.ma.quæ voluit quòd detẽtus in vinculis iussu Presidis,vel iudicis,si cõtra eum fuerit cõtinuatum in causa,debet restitui,quod nota.

Quintò pro hac extẽsione adduco:nã omnes tex. loquentes de excusatione orta ratione inimicitiæ,loquuntur generaliter,vt patet in d.cap.de cætero.& c. quamuis ext.de senten.excom. cùm ergo loquantur generaliter,debent intelligi generaliter, iuxta tex.in l.de pretio.ff.de public.cum aliis similibus. maximè cùm in vtroque sit eadem ratio, vt clarè patet. ergo idem ius debet statui,argumento l.illud.ff.ad legem Aquil.& tex.l.à Titio.ff.de verbor.oblig. *Extẽsionis alia comprobatio.*

Sextò,pro hac extẽsione adduco id quod in simili sentit tex.sing.in c.veniens.extra.de sponsa. vbi quis potest ad fauorem suũ allegare metũ sibi factũ, licèt talis metus prouenerit culpâ ipsius qui metũ passus est, cũ ibi vult text.quòd quis potest allegare ad impediẽdum matrimonium metum de facto illatum, ratione cuius tale matrimonium contraxit,licèt talis metus prouenerit culpâ ipsius metum passi:& metus procedens ex culpa sua, sibi non nocet : ergo idem dicendum est in casu nostro. *Cõfirmatio eiusdem.* 79 80

Aduerte tamen singulariter ad istud vltimum,vt intelligatur in metu grauaminis facti (fortè iniusti) vt ibi patet ex litera illius c. secus autẽ esset in metu grauaminis iuris, quia talis metus proueniens culpâ ipsius metum passi,nõ potest per eum ad vtilitatem allegari. De hoc est tex.sing.in l.si mulier.in j.responso. ff. quod met. caus. vbi si liberta, quæ ratione ingratitudinis cõmissæ contra patronũ timebat grauamẽ iuris,scilicet ne in seruitutẽ denuò redigeretur:& ratione illius metus aliquid dederit ipsi patrono,ne in seruitutẽ reuocaretur, nõ potest se iuuare ex titulo quod met. caus.sed illud iustè & irreuocabiliter remanet apud patronũ, & talis metus iuris,proueniẽs ex culpa ipsius qui metũ patitur,nullo modo potest per ipsum patientem metum, ad eius fauorem allegari,quod nota perpetuò. *De eadem re.* 81

Contra tamen hanc extensionem ita declaratam, inueni glos.singularem in c.vt debitus.in verbo, etsi minus rationabili. extra.de appel.quæ vult expressè, quòd ego non possum recusare iudicẽ pro suspecto, quãdo talis suspicio prouenit ex culpa mea,& vidẽtur supradicta vana & superflua : maximè quãdo illã gl.sequitur ibi Io. And. cuius summa est authoritas: ideò videretur illa opinio sequenda, argum.tex.in l. Labeo.§.fi.ff.de suppell.lega.vbi authoritas alicuius est in *Oppositio contra extensionem.* 82

est in magna consideratione, pro quo bene facit tex. in c. nisi essent. extra. de præben. præsertim eius quod in simili notauit pulchre Iacob. Britica. in l. vnica. C. qui pro sua iurisd. vbi loquẽs de Accursio glossatore iuris ciuilis, dixit quòd vbicunque aliquis Doctor etiam solus adhæret opinioni glossæ, semper cẽsetur illa opinio communis, & per consequens sequenda, vt voluit tex. in l. j. circa medium. ff. de offi. Quæsto.

Responsio per authorem. Non obstante tamẽ illa glossa, tu tene prædictam extẽsionem pro veriori, & ad illam glossam responde, post Anto. de Butrio, & Abbatem eum referentem in d. cap. vt debitus. dum ibi vult non esse curandum, vnde proueniat suspicio, dummodò aliàs iudex sit legitimæ parti suspectus, nec secundum eos videtur glossa sentire contrarium, sed tantummodò loquitur in casu istius capituli, scilicet quando talis pars, quę remittebatur ad iudicem, à quo appellauerat sine causa, allegabat suspicionẽ iudicis, eò ꝙ irrationabiliter prouocauerat, & timebat propterea ne iudex esset sibi infestus. Cũ ergo illa causa non est sufficiens ad recusandum iudicem pro suspecto, quia nõ præsumitur iudicem discretũ ad iram prouocari ratione leui & malæ appellationis, igitur non obstat supradicta glossa.

Alia rursus respõsio ad oppositionẽ cõtra extensionẽ. Et per supradictam solutionem patet illam glossam non obstare quoque prædictæ extensioni, cùm etiam voluerit Abbas in d. c. vt debitus. quòd si habeat aliquis iudicem suspectum, eò quòd appellauit iniquè, & malè ab eius sententia, si ratione illius appellationis iudex eum minatus fuerit, tunc potest ista pars allegare & recusare talem iudicem, tãquam suspectũ, & talis causa suspicionis prouenerat principaliter, & ab origine ratione culpæ existentis in malè appellando à sententia iudicis, & istud est, quia illa causa est sufficiens ad suspicionem inducendam, quod nota perpetuò.

Obiectio ex argumento Io. Andr. Nec obstat argumentum, in quo se fundabat Io. And. in d. c. vt debitus. vbi tacitè volebat glos. illius c. esse veram, eò quòd nemini debet sua culpa, vel dolus prodesse, in quantum allegabat tex. l. itaque. ff. de furt. vbi fur non potest actione furti agere, quia non debet suum crimen sibi patrocinari, pro quo bonus tex. in l. si ab hostibus. §. j. ff. solut. matri. vbi si
83 debeat maritus per mortem suæ vxoris lucrari suam dotem, tunc eam interficiendo, non lucrabitur: imò perdet eam, quia dolus suus nulli debet esse lucrosus, vt etiam sentit tex. in c. aduersus. extra. de immunit. Eccl. & pro his facit quod notatur in l. siue hæreditaria. ff. de neg. gest. vbi notatur quòd ex eo, ex quo quis debet pœnã incurrere, nõ debet consequi commodum, vbi licèt gestor possit consequi æstimationem eorum quæ gessit, si ea consumpta sunt, tamen secus est, si sunt consumpta ex sua culpa, vt ibi.

Respõsio ad idem argumentum. Sed ad istud argumentũ respõdeo, soluẽdo, quòd regulã volẽs neminem ex sua culpa debere cõsequi commodum, intelligatur quando talis culpa erat ordinata, vt loquuntur prædicta. Et hanc solutionem sentit gl. sing. in c. statutum. §. cùm verò. in verbo, nõ audens. iuncto tex. de rescript. in 6. cùm ibi relegatus ratione sui delicti, consequatur cõmodum, vt possit conuenire reum, etiam in locum distantem vltra duas dictas à diœcesi, quod tamen alteri non permitteretur.

Probatio eiusdem solutionis argumenti. Et ratio est, quare illa culpa sibi prodest, eò quòd non fuit principaliter ordinata ad consequendum illud commodum, vt clarè patet. Igitur & hæc eadem solutio potest probari, ex d. l. vsuras. cum gl. C. de solut. & ex omnibus aliis legibus suprà allegatis, pro cõfirmatione extẽsionis, quod nota perpetuò.

Limitatio ad extẽsionem prædictam. Vnde ex istis singulariter inferri potest, quòd vbi ipsa inimicitia, propter quam pars aufugit, vel non audet venire in locum iudicij, fuisset principaliter ordinata, & facta occasione ipsius commodi (scilicet fugæ) consequendi, tunc quòd illa fuga bene faceret aliqualem probationem cõtra fugientem, & pro hoc oritur singularis limitatio ad prædictã extensionem, pro qua adduco id, ꝙ in simili voluit Bal. singulariter in l. si quis testibus. in vlt. col. C. de testib. vbi decidit quòd si debitor alicuius, qui nõ poterat probari esse debitor, nisi per duos testes, videns se in proximum debere conueniri à suo creditore, tunc illos accusauerit crimine capitali, vel cum illis rixatus est, ita vt ex eo tempore fuerint effecti capitales inimici, tunc talis inimicitia non debet prodesse ipsi culposo, imò 84
probata illa malitia poterunt tales contra eum testificari, quia tunc illa inimicitia fuit ordinata principaliter ad tale commodum consequendum. Idem ergo etiã in casu nostro potest dici, si in tempore, quo debebam conueniri, ego contraxi inimicitias capitales, propter quas ego postea aufugero, tũc talis fuga potest cõtra me facere aliqualẽ probationẽ, quod nota. *Fuga cõtra debitorem probans.*

Et pro hac vltima declaratione, facit illud quod in simili notatur in §. item si quis in fraudem. Insti. de actio. & quod habetur toto titu. ff. quæ in frau. credi. & §. idémque iuris. Instit. quib. ex caus. ma. non licet. vbi ad hoc vt creditores possint reuocare alienationem factam per debitorem inter viuos, requiritur debitorem habuisse animum ordinatum regulariter ad defraudandũ ipsos creditores, ita quòd solus euentus non sufficeret, & ille animus defraudandi sibi nocet, vbi tamen nõ noceret ipse euentus: sic ergo idem in casu nostro, ipse animus, & dolus existens in illo qui quærit inimicitias, plus sibi nocet, quàm ipsa sola inimicitia, quod est singulare, ideò notandum. *Animus defraudãdi plus nocet, quàm ipse euentus.*

Differentiæ ratio, cur animus fraudandi plus puniatur, ipso euentu. Et ratio diuersitatis inter hos duos casus esse potest: nã illũ, qui causat inimicitias ad hũc finem, vt ex eis aliquod cõmodum consequatur, apparet esse in dolo, sed ille qui habet & causat inimicitias, nullo habito respectu, ad consequendũ aliquod cõmodum, nõ est in vero dolo, sed tãtũmodò in culpa. Nõ est ergo mirandũ si ipse dolus debeat plus nocere, quã ipsa culpa, cũ sit grauius delictũ, & ideò grauiùs puniendum, iuxta tex. l. in l. Cornelia. ff. ad l. Corn. de sicar. & per tex. in l. respiciẽdum. ff. de pœn. & per tex. in c. nõ afferamus. in fi. 24. q. 1. cum similibus, quod nota.

Probatio eiusdem. Et ꝙ causans inimicitias nullo habito respectu ad aliquod cõmodum, dicatur solùm in culpa, & nõ in dolo, probo subtili quadã ratione: nã talis, inimicus effectus est, aut propter rixã, aut propter verbera, vel aliã ob causam, & potuit forsitã ille habere iustã causam pugnãdi: imò etiã si ad minus habuisset causam 85
aliquam, licèt iniustã, tamen adhuc debet excusari à dolo, per id ꝙ voluit gl. sing. in l. plagij. C. ad l. Fabiã. de plagia. quæ vult quòd quælibet causa, etiã iniusta, excuset quẽ à dolo. idem gl. & Doct. in l. j. ff. de abig. pro quo est bonus tex. in l. igitur. ff. de lib. causa. facit etiã gl. sing. in l. vnica. §. fi. ff. si quis ius dic. nõ obtem. quæ sentit quòd quælibet causa, etiã iniusta, excusat quem à contumacia, igitur & multò magis à dolo excusabit, ꝙ tamen non est in aliquo casu, cũ ipse ex propria malitia cõtraxerit tales inimicitias, ꝙ nota.

Et per supradicta sit expeditus meliùs, quàm alibi iste casus, in quo fuga nullam facit probationem, nec iudicium contra fugientem, quod vide.

Fuga, vel absentia quando fugienti, vel se absentāti non praiudicet.

Alius casus, in quo ipsa absentia siue fuga nullum parit præiudicium se absentāti, vel fugiēti est, quando aliquis aufugit, si posteà citatus non distulit venire, imò illicò talis reuersus est: nam tunc illa fuga nullum etiam præiudicium facit contra ipsum fugientem. Istud est dictum singulare Bar. in l. quis sit fugitiuus. §. j. per tex. ibi. ff. de ædil. edict. & ratio huius est, quia ille non videtur habere animū fugiendi, qui aliquo momento solùm se absentat, vt est tex. l. si quis ita legauerit. ff. de conditio. & demonstra. vbi
86 voluit Bal. in l. j. C. de seruis fugi. in 1. col. quòd qui exiuit de carcere animo redeundi, si citò redeat, non dicitur exiuisse, & propterea voluit singulariter Bal. in l. j. in 2. col. C. de ædilit. actio. quòd si custos carcerum dimisit exire carceratum, vt iret ad Missam audiendam, vel sua vota facienda in aliqua Ecclesia, tunc si reuertatur ille, non dicitur aufugisse. Cùm ergo tales non dicantur fugisse, clarum est illos remanere impunitos, tanquā omni suspicione vacuos.

Scholaris breui tempore à studio se absentans.

Et pro istis facit id quod pulchre declarat Bar. in l. aut facta. §. tempus. in princ. ff. de pœn. vbi decidit scholarem (qui certo tempore se absentauit à studio, dummodò tale tempus fuerit breue) non desinere nihilominus, esse scholarem, quasi sentiat ibi, talem non propriè se absentasse: subiiciens ibi tacitè vnum
86 singulare, quod quoad hoc, vt dicatur reuersus fuisse scholaris breui tempore, sufficeret illū reuerti ante quinquennium à die recessus: aliàs si post quinquennium rediret, ampliùs non haberetur pro scholari, imò si vellet reputari scholaris, deberet iterum in matricula poni, quod non esset, si reuerteretur ante quinquennium, quia non est opus noua matricula. De hoc allegat tex. notandum in l. ij. C. de primicer. & l. tertia. C. de domesti. & protector. lib. 12. Aduerte tamen incidenter, secundum Bart. in dict. §. tempus. quòd si aliquis scholaris post recessum assumit aliquod exercitium, putà quia est Aduocatus, vel assessor, tunc etiam ante quinquēnium desinit esse scholaris, & à matricula est deponendus, per tex. in l. legatis seruis. §. si ex officio. ff. de leg. 3.

Scholaris post recessū à studio fungens officio. desinit esse scholaris.

Aduerte secundò incidenter, secundum Bar. ibi, inquantum sentit reuertentem post quinquennium debere iterum matriculari, quòd si solitum erat aliquid solui pro matricula, iste qui reuertitur non tenetur iterum soluere, vt vult tex. singularis in l. pen. C. de Consi. li. 12. quòd perpetuò nota pro singulari.

Eiusdē probatio de fuga.

Pro supradictis facit etiam id quod voluit tex. §. pauonum. Instit. de rerum diuis. in fi. vbi patet quòd quoad retentionem nostri animalis, idem est si illud aufugiat cum animo reuertendi, vel si apud domum maneat, postea declarat ibi pulchra litera, quòd talia animalia dicuntur habere animum reuertendi. Et istud fit maximè, quando in loca remota fugiunt talia animalia, vnde ex his patet, quod sentit ille tex. idem esse aliquem non fugere, vel fugere, & immediatè reuerti, quod nota.

De eadem re.

Confirmatur quartò dictum Bar. per tex. iuncta glos. in l. iij. §. emansor. & l. qui cum vno. §. edicta. ff. de re milit. vbi miles ille qui se absentauit, si tamen post breue tempus reuertatur, talis non est computandus inter desertores, ita ibi patet, quod nota.

Quintò confirmatur prædictus casus per text. notabilem in c. diuortium. de pœn. distinct. prima. vbi voluit tex. quòd si diuortium fuerit factum calore iracundiæ, & immediatè reconciliatum, tunc est ac si nunquam fuisset factum diuortium. idem patet in l. diuortium. ff. de diuort. bonus tex. in l. vir mulieri. ff. de donat. inter virum & vxorem. & tex. in l. plerique. ff. de rit. nup. cum aliis similibus.

Diuortium immediatè reconciliatum.

Finaliter pro hoc allego glossam singul. in l. fin. in verbo, filio nepotes. ff. de condit. insti. quæ vult, quòd licèt quidquid acquirit filius, acquiratur patri, vt patet in l. placet. ff. de acquir. hæred. tamen illud non procedit, vbi filius aliquid acquireret tempore quo pater esset in articulo mortis: nam tunc, si filius aliquid acquirat tempore quo iam est in statu mortis, illud non acquiritur patri, quia cùm deberet immediatè per mortem eius in filios tale acquisitum redire: ideò ius voluit, propter tam breue tempus, illud per ipsos filios semper continuari, quasi idem videatur esse quod alicui acquiratur aliquid, quod de 87
breui apud eum non est remansurum, vel quod non acquiratur, & de hoc est vnus tex. singul. in l. fi. §. in seruis. C. de bonis quæ liber. iuncta ratione illius tex.

Filius in mortis articulo patris quid acquirēs, sibi acquirit.

Vltimò, pro isto casu in quo fuga nullo modo probat, facit tex. c. præsenti. de præben. in 6. & regula vulgata, quòd ea quæ incontinenti fiunt, habentur pro inesse, l. lecta. ff. si cer. pet. l. in bonæ fidei. C. de pact. & quod habetur in l. j. ff. de verb. obli. ita ergo in casu nostro, quando aliquis se absentauit, & illicò reuertitur, est ac si nunquam se absentasset, cùm ista reuersio breuis faciat actum præsumi semper continuatum, & fugam nunquam fuisse factā, quod nota.

Cōfirmatio de fuga.

Tertius casus in quo fuga nullam facit probationem, nec aliquod iudicium est, quando aliquis aufugeret & se absentaret post inquisitionem, vel accusationem de eo factam, de delicto ex quo veniret 88
pœna sanguinis imponenda: quia tunc fuga nullam inducit præsumptionem. Istud expressè & singulariter decidit Bar. in l. j. per illum tex. ff. de his qui sibi mort. consciuer. nam ibi dicit tex. quòd in his quæ tangunt sanguinis redemptionem, licitum est cuilibet, qualitercunque voluerit, suum sanguinem redimere, & sic nullo modo præsumitur contra talem, iuxta tex. in l. transigere. C. de transact. & de hoc dicto Bar. exclamat Ludo. Roman. in l. admonendi. ff. de iureiur. & post eum moderni.

De eadem re.

Et amplia istud dictum Bar. vt procedat etiā post libellum, vel accusationem comminatam, licèt nondum ad effectum deductā. Ita volūt omnes moderni in d. l. admonendi. argumento eorum quæ habentur in l. miles. §. j. ff. ad l. Iul. de adul. & pro eis adduco, id quod sentit tex. singularis l. nouissimè. versi. quod ait Prætor. ff. quod fals. tuto. vbi patet meliùs quā alibi, quod idem operatur timor ipsius grauaminis, quod ipsum grauamen, cùm ibi dicit tex. ille qui falsò, tanquam tutor dedit pupillo, aut in contrahendo si fuit compulsus, aut nisi fecisset volens, coactè fecisset, tunc excusatur, vt ibi.

Ampliatio eiusdem.

Grauaminis timor quid operetur.

Et pro hoc facit dictum allegans Pet. de Ancha. in suo consilio 87. vbi voluit quòd sicut emens passagium durante guerra, potest impetrare mercedis remissionem, ita vbi est futurum bellū iam fortè comminatum, ratione cuius homines nolunt (quia tutò non possunt) itinera frequentare. & ibi ipse adducit illud Senecæ in suis tragœdiis,

Peior est bello, timor ipse belli.

Comminationis belli effectus.

Tertiò

Ampliationis confirmatio.

Tertiò adduco pro confirmatione prædictæ ampliationis modernorum text.ad hoc solennem. in c. primo.in verbo,timentes grauari.ext.de dilat.quem ad hoc ibi ponderat Andr. Barba. vt per illum text. idem dicẽdum sit de ipso timore grauaminis, quod de grauamine.

Comprobatio eiusdẽ.

Quartò adduco id quod notatur pulchre in l. iij. §.qui armati.ff.de vi & vi ar. vbi idem operatur timor, siue terror ipsorum armorum, quantum ipsa arma.pro quo etiam tex.l.primæ.§. idem Labeo.eodem titu. vbi aufugiens ex turba veniente ad eum, dicitur vi deiectus,licèt nondum venisset talis turba.

Timor futuri grauaminis.

Quintò adduco tex.singularem in l.si pater.C.de cessi.bon.vbi habetur quòd timore futuri grauaminis possum habere recursum ad superiorem,vt illud inhibeat,quod est singulare.

Declaratio authoris ad ampliationem prædictam.

Crederem tamen supradictam ampliationem, cũ suis declarationibus,procedere, vbi iusta causa esset adimplendi,id quod timor grauaminis inducebat, aliàs autem secus esset,exemplum autem esse potest, in eo qui accusabatur à quodam vili & parũ honesto: nam tunc si accusatus erat potens & diues, ab omnibus etiam honoratus,tunc si ratione ipsius accusationis factæ per personam vilẽ aufugeret, crederem posse dici talem fugam inducere aliqualẽ præsumptionem,contra fugientẽ,& pro hoc ego allego tex. singularem ad hoc ibi ponderatum articulo primo. per Andr.Barba.qui sentit quòd ita demum excusat timor grauaminis,quando erat iustus & sufficiens, cùm ibi dicit tex.eò quòd reus fuerat grauatus à prima citatione nimis breui & peremptoria, ideò timet verisimiliter grauari in futurum, & erat causa iusta futuri grauaminis.& sentit text.quòd si fuisset iniusta,ille timor non excusasset eum.& pro hoc faciunt ea quæ volunt moderni.in d.l. admonendi. in materia fugæ,quòd licet fuga facta post accusationẽ,nihil probet,tamen fallit,quando erant alia iudicia contra ipsum fugientem,quod nota.

Fuga post accusationẽ,quandoque probat.

Et pro hoc adduco,id quod voluit litera pulchra, l.item si res.in §.non tamen.ff.de alie.iud.mutan.cau. fac.quæ vult quòd raro audent pauperes, & minùs rixosi contendere cum diuitibus, & istud sentit etiã tex.l.iij.in principio.ff.eod.vbi vult tex.quòd potentioribus pares esse nõ possumus.facit etiam pro istis. Nam non est præsumendum virum magnanimum aufugisse,ratione personæ vilis,vt sentit Bart. in l. vt vim.§.fi.ff.de iusti.& iur.Et per ista sint expediti isti tres casus singulares, & multùm vtiles, & sæpe venientes in facti contingentia pro saluatione amicorũ, quæ nota.

Iuramẽtũ solũ,probãs de furtis officialiũ fugientium.

Adde tamen in hac materia fugæ, siue absentiæ vnum dictum singulare, quòd in vno casu, ex solo iuramento partis aduersæ,cõdemnatur aduersarius, scilicet in iudice, vel officiali fugiente infra tempus syndicatus: nam contra talem admittitur probatio de baratariis,& furtis per solum iuramentum.de hoc est vna gloss.singularis in §.necessitatem.in authentic. vt iudi. sine quoque suffrag.fiant.in verbo,ostenditur.quæ etiam sentit aliud singulare, & perpetuò notandum,quod in illo casu ipsi testes, etiam singulares,plenè probant,quod quidem nota perpetuò.

Idẽ de testibus singularibus.

In hoc tamen nota, quòd contra officiales, aliàs non fugientes,non admittitur probatio de baratariis & furtis,etiam per iuramentum,cum semiplena probatione.De hoc est casus singularis l.fi. versi.nota testimonia.& ibi Bald.& Ang.C.vbi de rat.agi oport.

Fuga effractis carceribus,cõtra aliquẽ plenè probat.

Consequenter aduerte,ad id quod suprà dixi, de fugiente post accusationem,vt illa fuga nullum iudicium faciat contra eum,vt illud procedat,nisi fuga esset effractis ostiis,& carceribus:nam tunc talis punitur,ac si contra eum plenè probatio fuisset facta de delicto,propter quod ipse erat in carcere positus. De hoc est tex.singularis, & ibi glo.& expresè Bar. in l.in eos.ff.de custo.reorum.quod nota.

Absentia famuli quando plenè probet.

Adde etiam alium casum, in quo absentia plenè probat,scilicet in famulo qui aufugit à domo alicuius: nam si reperiantur res eius subreptæ,tunc inducitur grandis præsumptio contra eum,vt dicatur talis fugiens illas res abstraxisse.De hoc est vna gloss. singularis in §.si verò etiamquidem.in authen.de introduct.reis col.5.

Sententia quãdo tertio nõ præiudicet.

Postremò(ne longior videar)nota pro expeditione huius effectus,cum sua materia, in casibus prædictis, in quibus dixi sententiam posse ferri contra absentem,sententiam tamen illã tertio non posse præiudicare.De hoc est tex.notandus in l. quæ repudiantis.§.fi.ff.de inoffi.testa.& l.si perlusorio iudicio. ff.de appella.& l.præsens.C.de pignor.Vnde si Princeps ferret sententiam contra absentem, illa nõ præiudicaret tertio,licèt aliàs secus argumento tex.in l. fi.C.de legib.& istud decidit Matthæus Matthesilanus,in suis singularibus.singulari 27.incipiẽte. Nota regulam,quod in omnibus.

Vnus ex Procuratoribus litem contestãs, aliis cũ eo constitutis præfertur.

Decimus quintus effectus litis contestationis est, quia ea facta per vnum ex pluribus Procuratoribus constitutis,semel in solidum,clauditur via aliis, qui fuerunt constituti cum illo litem contestãte. De hoc est tex.notabilis in l.pluribus cum gloss.ff.de Procu. in verbo,petiit.quod quidem verificatur per litis cõtestationem,vt patet in l.amplius non peti.ff.rem ra. hab.& suprà latè dictum est in 6.effectu.

Effectus litis cõtestationis ratio.

Et ratio huius effectus est, quia per litis contestationem dominus litis quis efficitur, vt habetur in l. post litem.ff.de Procura.& latiùs suprà dixi in 7. effectu. & hanc rationem ad hunc effectum dat text. expressus c.si duo.de Procur.in 6.

Eiusdẽ effectus restrictio.

Sed limita hunc effectum,nisi dictum esset, quòd non fieret melior conditio occupantis: nam tunc illo Procuratore litem contestante, non præcluditur totaliter via alteri,sed eo, aliqua ratione, impedito, putà,absentia,vel morbo,vel etiam,si morte præuẽtus fuerit,tunc alter poterit in locum illius subrogari. De hoc est tex.notãdus in d.c.si duo.§. primo.quod nota perpetuò.

Eiusdẽ restrictio altera.

Limita secundò,vt istud non procedat,vbi plures cõstituti essent Procuratores simpliciter,nõ adiecto, quòd in solidum:nam tunc non occupatur tale officium,per litis contestationem,imò quilibet pro parte debet se immiscere. De hoc est glo.notabilis in dicta l.pluribus.& etiam tex. expressus in d.c.si duo.in primo responso,de quo c.meminit Bar.in d. l. pluribus.& de eo vide ibi per eum.

Limitationis eiusdẽ cõfirmatio.

Et pro confirmatione huius limitationis facit bonus tex.in l. reos. §. cum tabulis. ff. de duobus reis. quæ solet allegari quòd semper in dubio præsumatur obligantes se obligare pro parte,& non in solidũ. & propterea voluit tex.l.legatorum.ff.de lega.secundo.quòd hæredes adeuntes hæreditatem, videantur tacitè se obligare in parte,scilicet hæreditaria.& idẽ habetur in l.prima.cum aliis seq.C.de iure delib.

Limitationis restrictio.

Istud tamen non procederet, si natura rei obligatæ illud nō pateretur, putà quia esset indiuidua, de quo vide l.ij.§.ex his igitur.ff.de verb.oblig.

Amplior limitationis declaratio.

Limita tamē prædictam limitationem, volentem quòd in dubio constitutio Procuratoris, intelligatur facta pro parte, & nō in solidum, & idem in casu suo, & similibus, scilicet quando mandatur vnum negotium particulare, vel plura particularia, secus autem si mandaretur vnum negotium vniuersale. De hoc est bonus tex.in l.prima.§.si plures, & ibi latè Bart.in sua repetitio.ff.de exercit.istud vult etiā idem Bart. in d.l.pluribus.

Differētia ratio inter negotium particulare vel vniuersale mādatum.

Ratio diuersitatis datur pulchre per Bar. in d.§.si plures.scilicet quia his, quibus mandatur negotium vniuersale, videtur concedi plurimum, & quodammodo in eos transferri plena administratio, ita quòd nomine eorum (ratione officij) contrahunt, vt habetur in l.fi.ff.de insti. quod non est in aliis negotiis particularibus, sicut in Procuratore, in quem non transfertur ius tam plenum, præsertim cùm nomine domini contrahat, & non videtur ordinarius administrator, item nec directè dominum obligat. l. Iulianus.§.si Procurator.ff.de actionib.empt.& vend.

Ratio eiusdem diuersitatis cōprobatur.

Pro hac ratione diuersitatis, facit id quod in simili dicitur de iurisdictione: nam illa, quæ est ordinaria, competit cuilibet in solidum.l. prima. ff. de offi. Proconsul.secus autem est, in iurisdictione delegata. l.duo ex tribus.ff.de re iudic.cū similibus. Ratio autem horum eadem est cum præcedente, quia in primo casu competit quædam iurisdictio vniuersalis & iure proprio.l.more.cum l.seq. ff. de iurisdic. omnium iudic.quod non est in delegata, iuxta l.primā.§.fi.ff.de offi.eius cui mandat.est iurisdic. & iuxta ea quæ habētur in c.præterea.ext.de offic.delegat.

Et quòd ista æquiparatio sit bona, probat Bart. in d.§.si plures.in duobus scilicet, in modo constituendi, & in effectu iam constituti, de quo vide ibi per eū.

Primus occupās, aliū substituēs, alteri occupationē aufert.

Aduerte tamen ad id quod dictū fuit in prima limitatione, vt per hanc clausulam appositam in constitutione Procuratoria, quòd non sit melior conditio occupātis, tunc secūdus, cessante primo, admittatur, illud non procedere, vbi ille primus occupans, alium substituit, cùm tunc illa substitutio auferat al-
89 teri occupationem.ita voluit pulcher tex. in dicto c. si duo.ex quo nouiter infero pulchrā ampliationem, ad ea quæ habentur in c. primo. de Procur in 6. vbi Procurator facta litis cōtestatione, potest alium substituere, vt procedat etiam in præiudicium tertij volentis admitti etiam debito ordine ad Procurationē, quod nota.

Eiusdē assignata ratio.

Ratio autem, quare talis substitutus præfertur, est, quia ille substitutus repræsentat personā substituentis, ita quòd honor debitus alicui, debetur etiam substituto illius. De hoc est casus singularis in c.præcipi-
90 mus.93.distinc.qui tex.aliud singulare probat, quòd si aliquis præsumptuosè se ingerat in gradum, & ordinem alterius, debet illo priuari, & vltimus omniū constitui, quod nota perpetuò, & pro prædictis facit quod habetur in l.si cum §.qui iniuriarum. ff. si quis caut.vbi subrogatum sapit naturam eius, in cuius locum subrogatur, quod nota.

Substitutus quando excludatur cōditiōe ex postfacto impleta.

Adde incidenter pro expeditione huius effectus, vnum singulare, quòd si aliquis constituerit Gaium Procuratorem suum, & si nollet, substituerit Titiū, si ipse Gaius acceptauit, deinde ex causa renuntiauerit, ipse substitutus non admittetur. De hoc ponderatur text. singularis in l.penu. ff. de testa.tutela. vbi si Titius fuit tutor substitutus, & si nō viueret, Gaius substituebatur, si Titius se immiscuerit, deinde ille moriatur, non admittetur ille secundus. ita ergo in casu nostro, quod est singulare, & istud decidit Ludo. Roma.in suis singularibus.

De eodem, in substitutiōibus vulgaribus.

Et pro hoc dicto adduco illud, quod in simili dicitur de substitutionibus vulgaribus, quæ expirant adita ipsa hæreditate, putà si dicam, si talis non sit, vel nolit esse hæres, Gaium ei substituo: nam adeunte primo, licèt posteà moriente, secundus non admittetur, vt patet ex dispositione eorum quæ habentur toto titu.de vulga.substitu.

Et ex isto dicto singulari infero nouiter, quòd li- 91
cèt facta (immediatè tamen reuocata) habeantur pro infectis, fictione quadam iuris, sicut in fugiente qui immediatè reuertitur, iuxta l.si quis ita.ff. de cōdi. & demonst. Dixi latiùs in fine prosequutionis decimiquarti effectus, tamen illud non procedit in casu nostro, quia licèt aliquis immediatè, suscepto officio Procuratoris, renuntiet, non tamen est, ac si nunquā habuisset officium, vt patet ex supradictis.

Officiū Procuratoris immediatè renūciatū.

Differētia ratio inter cōditiones adimplendas, & renūtiationē factā post susceptionē.

Ratio specialitatis, in hoc casu, & noua potest esse, quia conditio semper debet adimpleri verè, & propriè, & in forma specifica. vt habetur in l.qui hæredi. ff.de condi.& demon. vbi grauatus per viam conditionis ad dandum decem hæredi, qui quidem erat seruus, dando domino eius, non liberatur, licèt quo-
ad fictionem iuris idem videatur, cùm quicquid acquirit seruus, transeat in dominum: ita etiam in casu 92
nostro, cùm iste secundus erat factus Procurator, ea tamen lege, & conditione, si alter nollet, & ille propriè dicitur, nullo modo velle, qui nunquam vult sibi acquirere, ideò ad hoc vt admittatur ille secūdus, oportet illam conditionem adimpleri propriè, & sine fictione: & quantum ad casum nostrum, illa renuntiatio facta post susceptionem non facit, vt idem sit, ac si nunquam acquisiuisset, & in hoc cogita latiùs: quia mihi nouum est.

Cōstitutio Procuratorū facta de duobus eadem die, inualida.

Finaliter, pro expeditione huius effectus, nota vnum singulare, quòd si constituantur duo Procuratores eadem die, & nō appareat de eorum prioritate, tunc neutra constitutionum tenet. De hoc est gloss.sing. in c. si quis iusto impedimento. in prima glossa.de elec. in 6. de qua meminit ipse Ludo. Romanus in suis singularibus, singulari 261. incipiente,
Tu habes. quod nota pro singulari egregio. Aduerte 93
tamen secus esse in duobus testamentis factis eadem die. de quorum prioritate dubitatur: nam possessor hæreditatis ex altero testamentorum præfertur, vt voluit Bar. singulariter in l.prima. ff. de bon. possess. secund.tabul. & gl. peregrina in c. duobus. de rescr. in 6. & istud operatur commodum possessionis, vt ibi sentit Bar. pro quo facit quod vult glo.singu.in c. nulli.17.q.5.quæ ponit vnum singulare commodum possessionis, scilicet quòd si dubitetur de acquisitione bonorū clerici, an sit ex bonis Ecclesiæ, vel non, in dubio præfertur Episcopus in possessiōe, quod nota.

Possessionis commodū.

Procuratoris officium inhonestum & vile.

Et quia iam in duobus effectibus naturam Procuratorum competenter attigimus, aduerte quòd officium Procuratoris est vile, nec honestum. ita sentit tex.§.fi. Insti.de excep. vbi expressè vult text.infamē posse esse Procuratorem, quod tamen limita singu-
lariter nō procedere in illo qui vellet esse Procurator 94
in con

in consistorio Principis: nam tunc nō admitteretur, si esset infamis. De hoc ponderatur singulariter vnus tex.l.sed & milites.circa medium.in versic. quia ingredi vrbem eis non licet. ff. de excusat.tuto.pro hoc etiam tex.solēnis in l.quod ait.versi.ignominiæ causa missus.ff.de his qui notāt.infa.vbi sentit tex.quòd non decet infamem morari in loco vbi est imperator,quod nota perpetuò ad declarationem d. §.fin.& per hoc sit effectus iste expeditus.

Cōfusio nō fit, vbi litis contestatio facta est.

Decimussextus effectus litis cōtestationis est iste, quia per litis contestationem factam cum accessoria obligatione,impeditur eiusdem cōfusio,licèt illa postea concurrat cum principali obligatione. De hoc est vnus text. singularis in l. seruus.ff.de his qui not. infa.qui ita illud probat subtiliter: nam dicit ibi tex. quòd contra dominum actum fuerat actione noxali,& ante litem finitam,moriente domino, institutus fuit ille seruus, qui delictum vel noxam commiserat,quo domino mortuo,fuit cōdēnatus iste seruus, qui est effectus hæres, & liber, certè ratione illius condemnationis,non efficitur famosus,quia non fuit condēnatus suo nomine. Nec obstat secundùm subtilem mētem tex.iuncta gl.si dicatur,quòd cùm ipsa principalis obligatio, qua tenebatur ratione noxæ cōmissæ,nunc concurrat cū accessoria, scilicet ipsius domini,ergo videbatur dicendum accessoriam debere extingui,tamen ideò ibi non extinguitur, quia iam erat lis ipsa contestata contra defunctum, vt ibi sentit tex.in fine.quod nota pro singulari.

Obligatio fideiussoria concurrens cū principali.

Et per hoc limitatur bonus tex in l.generaliter.ff. de fideiussor.vbi concurrente ipsa obligatione principali,cum ipsa obligatione accessoria,tūc extinguitur ipsa accessoria,quasi sit quodammodo obfuscata radiis ipsius principalis obligatiōis. Et per supradicta inferunt ibi Bal.& Ang.quòd licèt obligatio fideiussoria cōcurrens cum principali extinguatur, vt in d. l.generaliter.tamen illud non procedit,quando iam fuisset facta litis contestatio cum ipsa obligatione fideiussoria.argu.d. l.seruus. & sic pulchre declaratur d. l. generaliter. & de hoc dicto meminit Franc. de Are.in l.si reus promittendi.ff.de duobus reis. quod nota,quia nouum in hac materia, & singularissimū.

De eadem re.

Adde etiam incidenter alium casum singularem, in quo ipsa obligatio fideiussoria concurrens cum principali non extinguitur, scilicet quādo ipsa obligatio principalis erat minùs efficax quàm obligatio accessoria: nam tunc non extinguitur accessoria,per concurrentiam principalis obligationis. De hoc est tex.notādus in l.hæres à debitore. versic. quod si hic seruus.ff.de fideiusso. vbi si obligatus tantùm naturaliter,succedat obligato ciuiliter,& naturaliter, scilicet fideiussori, non tollitur ratione concursus ipsa obligatio fideiussoria per principalem,quia illa principalis erat inutilis.

Obligatio accessoria magis efficax, quā principalis.

Et ratio huius est,quia per hoc fieret cōditio creditoris,deterior,scilicet si extingueretur ipsa accessoria efficax,per principalem inutilem, quod esse non debet, cùm id quod inductum est ad augmentum, nō debeat operari diminutionem, iuxta bonum tex. l.frustra.C.de sent.pass.cū similibus. sed sic est quòd obligationem fideiussoriā accepi, vt mihi securiùs, & tutiùs consultum esset: ideò illud non debet operari contrarium effectum,quod esset,si tolleretur accessoria efficax per principalem inutilem, quia cùm poteram priùs conuenire fideiussorem, ex sua obligatione,nunc ego non possem si extingueretur per successionē ipsa fideiussoria,vt patet clarè,quod nota.

Et per hoc facit,quòd ea quæ sunt inducta in fauorem nostrum non debeant in odium nostrum retorqueri. l. quod fauore. C. de legib. & quod voluit Bald.in l.si Rufinus.C.de testa. mili. sed sic est quòd ista datio fideiussoria data fuit in fauorē meum,ideò non debet mihi præiudicare,licèt succedat debitori principali,quod nota. 95

Fideiussoria extinguens cum principali, quando nō extinguatur.

Et per ista voluit Bar.in d.l.generaliter.ff.de fideiusso. quòd si fideiussor succedat principali, & fecit inuentarium,tunc si ipse creditor conueniat fideiussorem,ratione principalis obligationis, quia scilicet hæres est,& ipse repræsentat personam defuncti,iuxta tex. in authen. de iureiur. à mo. præsti. col.5. Et si contra eam opponat fideiussor de ipso beneficio inuentarij, quod facit vt quis teneatur tantùm secundùm mēsuram bonorum defuncti,iuxta ea quæ habentur.in l.fi.C.de iur.delib. quo tamē creditore repulso,vult nihilominus ille creditor alia via procedere,scilicet conueniendo eum ex fideiussoria obligatione,si ipse fideiussor excipiat de confusione obligationis,tunc per hoc non repellitur creditor, imò illa obligatio est tantummodò confusa,in quantum potest consequi ipse creditor ex bonis debitoris principalis,sed in quantum non potest, non est confusa, ergo in residuum tenetur ipse fideiussor,ex sua obligatione fideiussoria.

Et ratio est,quia per confusionē generaretur præiudicium creditori. De hoc est vnus casus singularis in l.debitor debet.ff.de bono.separ.quem notat Bar. ad vnum,quòd vbicunque obligatio fideiussoria, siue accessoria cum ipsa obligatione principali cōcurrens, per illam extingueretur, & tunc per hoc fieret præiudicium creditori, certè illo casu nō extinguetur:& per hoc tertiò limitatur d.l. generaliter. & rationē sentit text. dictæ l. debitor. quia sua diligentia debet sibi esse vtilis,& non damnosa. Pro quo bonus tex.in l.pupillus.ff.quæ in frau.credi.vbi vigilātibus, & nō dormiētibus,siue negligētibus iura subueniūt.

Accessoriū quando potentius suo principali.

Et per casus supradictos patet,quòd aliquādo potentius est accessorium suo principali,quia per principalis concurrentiam non extinguitur. Et illud est fauore creditoris, vel causa litis contestatæ, aliàs autem regulariter potentior est principalis obligatio,quàm accessoria,quoad hoc vt extinguatur ipsa accessoria,vt voluit tex.in d.l.generaliter.

Accessoriū naturā sui principalis sequitur.

Circa id adde, quòd sicut ipsum accessorium est potentius aliquando suo principali, ita etiam potest esse dignius,sicut patet in text. notabili §. si tamen alienam.Insti.de rer.diuis.vbi dicit ille text.alienam purpuram intextam alicui vestimento,& ei accessoriam,esse digniorem ipso vestimento, est tamen aduertendum,quòd licèt sit dignior res accessoria, tamen per hoc non impeditur quin sequatur naturam sui principalis.vt probat bonus tex.in d.§.si tamen.& pulcher tex.in l.cùm aurum.§.perueniamus. versi.fi. & ibi Bar.ff.de aur.& argen.leg.vbi gemmæ, & ipsi lapides pretiosi cedunt argēto. Et per ista reprobatur gl.l.ij.ff.de pecul.legat.quæ contrarium tenuit, volens quòd accessorium dignius principali,nō sequatur suam naturam.

Obiectio.

Nec obstat,si dicatur,quòd magis dignum trahit ad se minùs dignum.c.primo.de consecra.Eccle. vel altar.ergo videtur ipsum accessoriū,tanquā dignius, debere

debere trahere ad se principale minus dignum,& nō econtra, sed ad hoc respondе, quòd in casu nostro ipsum accessorium,non censetur dignius, quia ipsa accessio reddit rem (quæ aliàs per se esset dignior re principali) minus dignam:& per ista non obstat cōtrarium dicti capitis primi,cum similibus, quia illa regula aliter procedit,videlicet vbicunque maius dignum,& minus dignum concurrerent æquè principaliter.Exemplum esset,si in vniuersitate scholariū essent tot clerici quot laici,tūc diceretur ipsa vniuersitas Ecclesiastica tanquam dignior. ita notatur in c. ex literis.ext.de iure patron.

Solutio.

Adde tamen vnum casum singularem,in quo accessorium,quod est dignius,non sequitur principalis naturam, scilicet vbi esset prohibitus vsus talis accessorij,exemplū est in casu, quo prohiberetur mulieri portare certa ornaméta aurea, vel pretiosa cum vestibus suis:nam tunc legādo per maritum,ipsi suæ vxori vestes,non veniunt illa ornamenta accessoria. istud est singulare dictum Bar.in l.vnica.C.ne liceat in frænis & equestribus sellis.libr.11. per quod limitatur pulchre dictum tex.l.vestis.cum l.seq.ff.de auro & argen.lega.quod nota pro singulari.

Vestes per maritū legata.

96 Incidenter adde singulariter alium casum, in quo ipsum accessorium,qualecunque, nō sequitur naturam sui principalis,scilicet in casu,vbi principale tolleretur per remedium iuris specialis : nam tunc non tollitur ipsum accessorium. De hoc est vnus casus singularis in l.fi.§.fi.ff.de condict. indeb. vbi restitutio ipsa,& remedium speciale, contra principale debitum,non extenditur ad accessorium,putà ad ipsas vsuras,& ratio huius est,quia ius speciale semper est restringēdum.l.eius militis.§.militia missus. ff. de testa.milit.l.quod verò.ff.de legib. & per hoc limitatur regula volens, quòd sublato principali tollatur ipsum accessorium.iuxta l. hæres §. quòd si stipulator.ff.de fideiusso.cum similibus.

Ius speciale debet restringi.

97 Vltimò,pro huius expeditione, adde aliam limitationem,in qua accessorium remanet vitiato principali,nec sequitur eius naturam, scilicet, vbi diuersa est ratio prohibendi principale ab accessorio: nam tunc tenet accessoriū, etiam principali vitiato. istud voluit pulchre Ioan.de Ana.in c.si quis.ext.de symo. vbi ita exemplificat in casu c.debitores.ext. de iureiur. vbi dicitur quòd promissio vsurarum est ipso iure inualida,& tamen iuramentum appositum tenet.Ratio est,quia ob id prohibetur ipsa vsurarum promissio,quòd fiat illicitè,& cōtra omnia iura,ideò non debet tenere, præsertim cùm ipsi parti promittatur,quæ illicitè & contra ius illam recipit promissionem : ideò ergo non tenet illa principalis promissio,sed quia per iuramentum promittitur quodammodo ipsi Deo,iuxta notata per Ab.in c. primo. ext. de sponsa.vbi voluit quòd primaria obligatio iuramenti acquiratur Deo,& propterea quia Deus non potest illicitè aliquid recipere, tale iuramentum tenet,nec in hoc sequitur suū principale,quod fit,quia tunc est diuersa ratio prohibendi.

De eadem re.

Iuramentū astringit nos Deo.

Et pro hac declaratione Ioan.de Ana.addo casum singu.in l.& si is quem.C.de prædiis mino. vbi si curator vendit res immobiles pupilli, rescinditur ipsa venditio,tanquam contra ius, ne per eam præiudicetur ipsi pupillo.Et tamen si ipse curator dedit pignora pro euictione, non reuocantur, licèt sint ad ipsam venditionem accessoria,& rationem sentit ibi gl.notanda,quia ob id rescinditur vēditio,ne fiat pupillo damnum, quod quidem non habet locum in accessorio,quia per illam promissionem de euictione solus curator patitur præiudiciū. & de hac l.meminit dominus Franc.de Aretio.in l.Titia. in 6. col. ff.de verb.oblig.quod nota.

Eiusdē cōfirmatio.

Et per vltima verba prædicta infero singularem limitationem ad gl. singularem in l.iij.in verbo, Fabiana. ff. si quid in fraud. pa. quæ voluit expressè, quòd vbi contractus principalis nō teneret, quia factus esset contra iura,nec etiam tenet ipse contractus de euictione,tanquam accessorius.Nā illud non procedit,quando ratio,quare prohibetur ipse principalis,non extenderetur ad contractum euictionis accessorium,vt patet ex supradictis,vel potest aliter illa gl.declarari ex his quæ sentit gl.in d. l. & si is quē. vt procedat quando contractus fiebat contra leges communes,secus si contra priuilegium, quod nota, & ista faciunt ad declarationem gl.singularis in l.pacta quæ contra.C.de pact.vbi vide.

Limitatio eiusdem.

Pro expeditione huius effectus, qui loquitur de obligatione fideiussoria, nota vnum singulare incidenter,quòd quicquid accedit principali obligationi,etiā accedit ipsi fideiussoriæ. De hoc est casus singul.in iurc. l. si ab vno.ff.vt legat. seu fid.nomine cauea.vbi dicit litera,quòd si vnus ex hæredibus fideiussorem dederit,ratione legatorum debitorum sub cōditione,deinde pars cohæredis accrescat isti hæredi,tunc sicut accrescit ista pars hæreditatis illi cohæredi,ita accrescit ipsa fideiussio fideiussori, vt videatur nunc fideiussisse,ac si à principio ipse suus hæres, pro quo fideiussit,fuisset hæres in totum, ita ibi patet,quod est multùm notandū, & singulare, de quo meminit Ludo.Roma.in suis singularibus, singulari incipiente,Attende quod.

Obligationis fideiussoriæ quid accedat.

Decimus septimus effectus litis cōtestationis est, quia per eam actio efficitur litigiosa. De hoc est bonus tex.l.lite pendente. C. de litigiosis. cùm ibi dicit tex.quòd per actiones in iudicium deductas, res ipsa efficitur litigiosa, & sic sentit ille text. quòd per litis contestationem res efficitur litigiosa, cum ipsum iudicium incipiat à litis contestatione, vt habetur in l. iudiciū soluitur.ff.de iudic. & dixi latè in prosequutione primi effectus litis contestationis, & ita etiam illud intelligit ibi Bar.ex suo summario ad illam legem posito.

Litis contestatio efficit rē litigiosam.

Intellige tamen primò hunc effectum procedere in actione personali,quæ efficitur litigiosa per ipsam litis contestationem,secus autem est in actione reali, quia illa efficitur litigiosa per solam conuentionem. ita voluit tex.in authentica, litigiosa. C. de litig. & Bar.in d.l.lite pendēte.volēs quod sicut res in actione reali deducta per solam conuentionem efficitur litigiosa,ita etiam ipsa actio realis,quia secundùm eū eadem est ratio,ergo idem ius est statuēdum.l. illud. ff.ad l.Aquil. 98

Declaratio eiusdē.

Restringe tamen istam declarationem vltimam, vt procedat in actione reali,in qua principaliter agitur,siue cōtenditur de dominio, vel quasi:nam tunc actio ipsa efficitur litigiosa per solam cōuentionem, secus autem esset in aliis actionibus realibus, scilicet hypothecaria, confessoria,vel negatoria.

Eiusdē limitatio.

Nam in istis licèt ipsa actio efficiatur litigiosa, tamen illud est per litis contestationem,& non per solam cōuētionem.ita Bar.in dicta l.lite.& etiā hodie in actio

De eadem re.

in actione reali requiritur contestatio, vt tenet Ioan. And. in c. primo. vt lite pendente in 6. quem sequitur Guido Papa in Decis. Delphina. qu. 337. incipiente, Pro declaratione.

Aduerte tamen quòd licèt in hoc casu præcedenti ipsa actio efficiatur litigiosa, tamen secus est in re deducta in tali actione, quia nūquā efficitur litigiosa, ita expressè patet in auth. de litig. §. ab hoc. & col. 8. voluit Bar. in d. l. lite pendēte. quod perpetuò nota.

Confirmatio eiusdē.

Item ad prædicta aduerte, quòd licèt ipsa actio personalis efficiatur litigiosa, per ipsam litis cōtestationem, ipsa res nunquam tamen efficitur litigiosa. ita voluit Bart. in d. l. lite pendente. qui allegat pro hoc bonum tex. in l. quamquam. §. primo. ff. de aqua plu. arcen. quod quidem intellige procedere, quando actio ipsa personalis fiebat super opere aliquo facto in re, vt loquitur d. §. prim. secus autem esset, si ipsa res deduceretur in iudicium principaliter, per actionem personalem, quia tūc etiam efficitur & res & actio litigiosa, vt patet in d. l ij. ff. de litigiosis. & ita seipsum declarat Bar. in l. prima. §. si inter. ff. eod. & etiam in dicto §. j. dictæ l. quamquam. quod nota.

Res in actione persona li deducta, cur, & quādo litigiosa nō dicatur.

Diuersitatis autē ratio inter hos duos esse potest, quòd, cùm agitur circa opus factū in re, non fit mentio de ipsa, nisi in quandam gratiam & consequentiam, & ideò videtur res deduci aliquo modo in iudicium, quæ non debet ob id tamen dici litigiosa, quod non est in secundo casu, vt clarè patet.

Effectus 17. amplior declaratio.

Consequenter declara prædictum effectum, vt procedat in casibus suprà declaratis, scilicet in ipsa actione personali, non autem in mixta: nam tunc etiā per solam citationē res ipsa efficitur litigiosa. De hoc est tex. in l. Diuus. ff. de pet. hæred. & l. alienationes. ff. fam. hercisc.

De eodem.

Quod tamen est intelligendum in actione mixta vniuersali, secus autem esset, in alia actione mixta particulari, quia in ea res, & actio efficitur litigiosa, per ipsam litis contestationem. de hoc est tex. in l. prima. in fi. C. communi diuid. Et sic ex supradictis colligūtur tres casus, in quibus procedit noster effectus, scilicet in ipsa actione personali, & in actione reali, non concernēte dominium, & in actione mixta particulari, quod nota.

Inquisitio differentiæ inter actiones.

Sed vellem quærere de ratione diuersitatis, inter ipsam mixtam actionem vniuersalem, & particularem, cùm potiùs videatur ipsam actionem realem, iunctam cum pèrsonali, debere semper sequi ipsam naturam personalis, quę videtur dignior, cùm ipsam concernat personā, omnibus rebus digniorem, iuxta l. iustissimè. ff. de ædili. edic. & videbatur omnes actiones mixtas effici litigiosas, per ipsam solam litis contestationem, præsertim cùm à digniori parte denominatio fieri debeat, vt probat text. l. quæritur. ff. de stat. homi. & gl. notabilis in l. prima. ff. de verbor. obligatio. vbi stipulatio denominatur ab actore, tanquam digniori. Pro hoc est tex. l. prima. §. primo. ff. si ager vectig. vbi appellatione dominij venit directū, tanquam dignius.

Dominij appellatio.

Ratio diuersitatis inter mixtā actionē vniuersalē & particularē.

Ad istud responderi potest, assignando hanc rationem diuersitatis, videlicet quòd ideò in actionibus mixtis vniuersalibus sola citatio facit rē, & actionem litigiosam, & non in ipsis actionibus particularibus mixtis, quia sola conuentio vel denuntiatio in iudiciis vniuersalibus, putà in petitione hæreditatis, habet quādam vim litis contestationis. De hoc al ego tex. l. item veniunt. §. petitam. ff. de pe. hæredi. vbi 99
petita dicitur hæreditas, etiam per solam denuntiationem, vel conuentionē, & ibi patet, quòd cùm propriè quidquam petitum non dicatur, nisi per litis cōtestationem, vt patet in l. amplius. ff. rem ra. hab. & in d. auth. litigiosa. & latè dixi in quinto effectu: tamen illud non procedere videtur in talibus iudiciis vniuersalibus, imò in eis conuentio sola habetur pro litis cōtestatione. Et sic infero, quòd in actionibus mixtis vniuersalibus, ipsa sola conuentio facit rem ipsam litigiosam, idémque operatur in talibus iudiciis, quantum ipsa contestatio litis in aliis particularibus iudiciis, sed sic est, quòd per ipsam litis contestationem, in actionibus particularibus efficitur res ipsa litigiosa, ita ergo idem dicendum est, per ipsam solam conuentionē in vniuersalibus, cùm conuentio in hoc casu æquiparetur litis contestationi, circa quod cogita, quia hæc ratio apud me noua est.

Adde suprà dictis, ad huius effectus declarationem, quòd licèt per cōtrouersiam, quæ est super dominio, vel quasi alicuius rei, res illa efficiatur litigiosa, vt patet ex prædictis, secus tamen est, si sit controuersia super possessione alicuius rei: nam res ipsa per hoc non efficitur litigiosa. De hoc est gloss. singularis in c. j. extr. de confirma. vtil. vel inutil. in gloss. j.

Controuersia super rei alicuius possessione.

Possessor pacificus quis desinat esse.

Decimusoctauus litis contestationis effectus est, quòd per ipsam litis contestationem, & iuris sui in iudicio exhibitionē, quis desinit esse pacificus possessor, & posteà non iuuatur decreto de pacificis possessor. text. est in rubr. de pacific. possess. in Concor.

Rescriptū inualidum litis mentione nō facta.

Decimusnonus ipsius litis contestationis effectus est, vt non valeat rescriptum impetratum, post ipsam litis contestationem, non facta ipsius litis mentione, & super ipsa legitima contestatione. cap. inter monasterium. vbi aliqua addidi in glos. extra. de re iud. vide Pirrum in reg. non solet. ff. de reg. iur.

Partes iudicij præcipuæ quæ sunt.

In summa dicēdum est, iudicia per eam litis contestationem ita ordinari, ex narratione, petitione, scilicet actoris, & rei responsione, ad probationem, cognitionem, & definitionem, excluderéque exceptiones dilatorias, declinatorias, etiam peremptorias, & iudicij illas duas partes præcipuas esse, litis ipsa legitima contestatio, & sententia: nam reliqua quæ in iudiciis versantur, aut præparatoria sunt, vt citatio: aut media, vt probationes: aut posteriora, siue consequentia, vt executio.

An autem semper illa litis contestatio sit necessaria, nécne, vide Guidon. Papæ in suis Decisionibus Delph. decisio. 58. & 369. nam Curia non attendit in causis, qualescumque sint, summariæ siue ordinariæ, ad ipsius litis contestationis defectum.

Cæteros autem (beneuole lector) litis ipsius contestationis effectus, videre poteris in tractatu meo, quem super hac re edidi, vbi congessi 75. effectus ipsius litis contestationis.

Et sic absolutus erit l. nostræ vtilissimus intellectus, præcipuè materia litis ipsius contestationis, & ea potissimùm ratione, vt faciat transire actiones ex delicto ad hæredem, & contra ipsum, sed quando & quomodo id contingat, dictum sit satis superque. Laus Deo Virginíque Mariæ.

FINIS.

INDEX EORVM OMNIVM,

CERTISSIMVS AC LOCVPLETISSIMVS,

quæ in his Commentariis D. P. Rebuffi ad quatuor libros Pandectarum, leges, Si debitori. Imperatores. Si quis pro eo. ff. & l. vnicam. C. notatu digna visa sunt.

***

In quo prior numerus paginam, posterior Summariorum numerum, a, verò priorem columnam, & b, posteriorem, indicat.

Vu

INDEX.

Aequi

B

C

Canem

Contra

D

Filij

etiam

Iudicia

Minori

N

O

P

Pater

Prætor,

Societas

T

Vaga

V

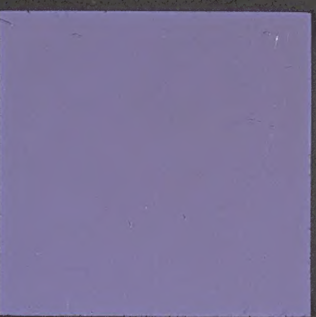
Z

FINIS.

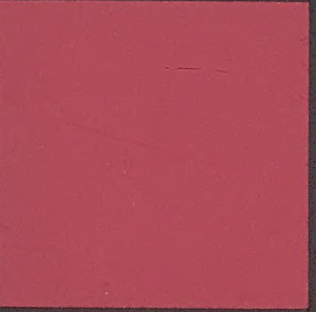
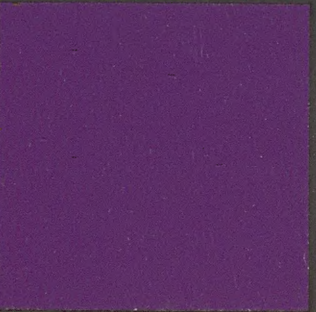
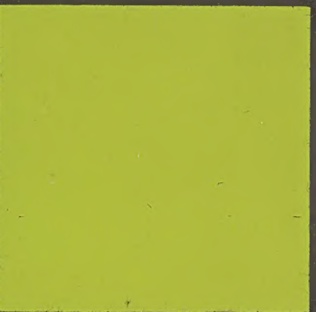
LVGDVNI,
Excudebat Petrus Roussin.
M. D. LXXXIX.

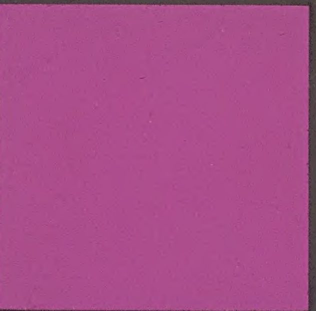

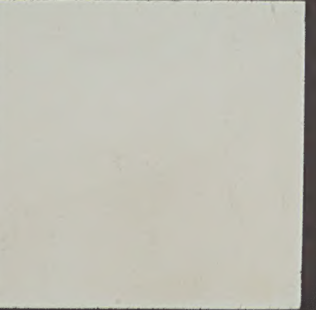
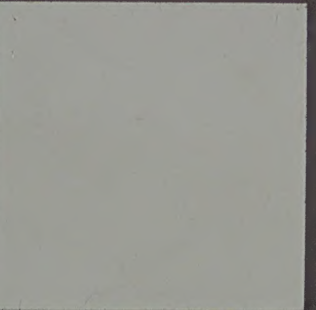
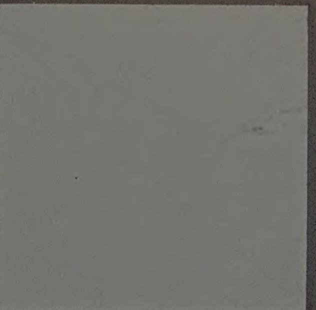
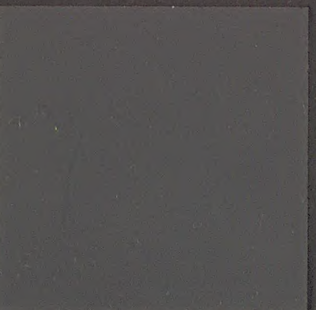

mm